ORIGENIS
PARS SECVNDA

D. Valentini [illegible] Ecclesiae Cathedrali Premisliensi Legat

ORIGENIS ADAMANTII OPERVM PARS SECVNDA, COMPLECTENS EA MAXIME, QVAE IPSE IN NOVVM TESTAMENTUM est commentatus, ex quibus antehac à nobis non æditi, apparent iam Commentarij in Euangelium Ioannis, Interprete Ambrosio Mediolanensi monacho; tum Dialogi aliquot aduersus Marcionistas, etiam nunc primùm latinè redditi per Laurentium Humfridum Anglum. Præter quos denuo Libri aduersus Celsum Ro. lingua donati sunt per Sig. Gelenium, quibus quantum cum ueteri translatione conueniat, prudens iudicet lector.

BASILEAE M D LVII.

DES. ERASMVS ROTERODAMVS PIO LECTORI S. D.

INeptum fortassis alicui uidebitur, in tam uasto tot uoluminũ Origenicorum naufragio, unius fragmẽti iacturam deplorare. Hoc enim perinde sit, ac si quis cui nauis preciosis mercibus onusta perisset, unius pallij damnum defleat: quanquam ego sic affectus sum, ut quum de tam graui iactura non queã non discruciari, ea tamẽ maiore cum dolore desiderem, quæ scripsit in Nouũ testamentum, in quo literarum Hebraicarum præsidio nõ perinde egebat, nec toties in rebus obscuris ad dubias allegorias fuit confugiendum. Nusquã Origenes non ardet, sed nusquam est ardentior, quàm ubi Christi sermones actusq; tractat. Inter Euangelistas autem nemo, mea quidem sententia, plenius omnem redemptoris uitam ac doctrinã cõplexus est quàm Matthæus, qui ut primus scripsit, ita primam laudẽ promeruit. Cæterum hoc opus esse de genere Tomorum, non solum tituli qui extant apud Græcos, uerumetiàm ipsa res declarat, quocunq; consilio dissecuit illud nescio quis in Homilias. Neq; enim hic usquam uides clausulã homilijs familiarẽ, quæ semper exeũt in δοξολογίαν, admixta nonnunquã precatiuncula. Tum ab his cõmentarijs quos habemus mutilos, decem abesse Tomos indicant Græci codicis tituli, ex quo nos adiecimus undecimũ, ac duodecimi partem. Vtinam licuisset ex pleno exemplari totum hoc opus instaurare studiosis, lectu profecto dignissimũ. Vnam alteramúe pagellam procurrimus in eam partem quam habebamus uersam, idq; duplici de causa: primũ ut hoc argumento constaret, hanc quam adiecimus partem illius operis esse portionem, quod habebamus truncum: dein ut ex hac qualicunq; degustatiuncula lector possit æstimare, quantũ sibi permiserit ille quisquis fuit interpres: quem ut fateor incertum esse, quòd absit præfatio, ita probabili coniectura colligi potest, fuisse Rufinũ. Neq; enim Hieronymus agnoscit hoc opus, & uertendi licentia Rufinum indicat, in quo fidem desideramus potius, quàm eruditionem aut facundiam, quum interpretis magis etiam quàm historici præcipua laus sit fides. Vale.

COMMENTARII ORIGENIS ADAMANTII IN EVANGELIVM MATTHAEI, CVM ACCESSIONE duorum ac dimidiati tomi, Des. Eras. Roterod. interprete.

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

TVNC dimissis turbis uenit in domum suam, & accesserunt ad eum discipuli ipsius dicentes: Edissere nobis parabolam zizaniorum agri.] Quando cum turbis est Iesus, non est in domo sua: Nam extra domum sunt turbæ, facitq; hoc illius erga homines charitas ac beneuolentia, ut domum relinquat, & abeat ad eos, qui ad ipsum peruenire non possunt. Posteaquam autem satis disseruisset turbis per parabolas, dimittit illas, ac uenit in domum suam. Vbi accesserunt ad eũ discipuli ipsius, qui non remanserant cum his quos ille dimiserat. Et quicunq; sane syncerius audiunt Iesum, primum sequuntur illum, mox percontati ubi domum habeat, inuitantur, ut uideant illum. Venientes uident, et manent apud illum, omnes quidem diem illum, quidam autem illorum fortasse diutius. Atq; huiusmodi quiddam arbitror significatum in Euangelio Ioannis, his uerbis: Postero die rursus stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo. Insuper ad demonstrandum quod ex his quibus fuerat concessum, ut irent cum Iesu, uiderentq; domum illius, is qui præstantior erat, fieret etiam apostolus, his quæ dicta subnectuntur hæc: Erat Andreas frater Simonis Petri, unus ex duobus qui audierant à Ioanne, & sequuti fuerant Iesum. Proinde nos quoq;, si uolumus audire Iesum non more turbarum, sed eorum more, quibus permittit et in domum uenire, eximium quiddam ultra turbas suscipientes, familiares ac domestici reddamur Iesu, ut uelut illius discipuli, ad eum iam domum ingressum accedamus, & accedentes doceri postulemus enarrationem parabolæ, siue zizaniorum agri, siue cuiusuis alterius. Vt autem plenius intelligatur quid nobis commendet domus Iesu, colligat aliquis ex euangelijs quæcunque de Iesu domo dicta sunt, tum quęcunque in illa uel dixerit, uel fecerit. Hęc enim in unum coaceruata, persuadebunt huic attento lectioni, quæ sunt in euangelijs, non simpliciter tantum, ut quidam existimant, esse scripta, sed simplicibus ob dispensationem ueluti simplicia prodita sunt. Cæterum qui acutius uolunt & possunt aures intendere, his illic reconditæ sunt res magnæ sapientiæ, deiq; uerbo dignæ. Post hæc respondens dixit, ab eo loco: Qui seminat bonum semen, est filius hominis, de quibus tametsi pro uiribus in superioribus nobis dissertum est, nihilominus dicentur & hic, quæ possunt illis adaptari, Quanquam & secundum alteram enarrationem absurda non sunt. Ac mentem adhibe si possis & aliter præter ea quæ disserta sunt prius, bonum semen pro filijs regni accipere. Quoniam quæcunq; nascuntur in hominis animo bona, hæc à uerbo quod in principio erat apud deum, condita sunt, quum sint germina regni dei, ut sani de re quaq; sermones sint, filij regni. Dormientibus autem his, qui non agunt iuxta Christi præceptum dicentis, Vigilate & orate ne intretis in tentationem, diabolus obseruans superseminat quæ uocantur zizania, praua dogmata: superseminat autẽ naturalibus, ut quidam appellant, cogitationibus, bonisq; seminibus, quę pro fecta sunt à uerbo. Porrò iuxta hanc interpretationem, ager accipi possit totus mundus, nõ tantum ecclesia dei. Siquidem in toto mundo filius hominis seminauit bonum semen, malus autem ille zizania quæ sunt sermones praui, qui sunt ex malitia nati, mali filij. Oportebit autem in fine rerum fieri messem, quam appellat consummationẽ seculi, ut angeli dei, quibus hoc datum est negocium, colligant quæ prius animæ fuerant agnata peruersa dogmata, & tradant ea in cõsumptionem igni qui dicitur exurere, nimirum subuertentes ea. Et hoc pacto colligent angeli uerbi & ijdem ministri, ex uniuerso Christi regno omnia, quæ inerãt animabus offendicula, cogitationesq; quæ pariunt iniquitatem. Quas collectas conijcient in caminum ignis ardentem. Vbi simul & qui ad se reuersi senserint, eo quod dormitum est, in ipsis illius mali semina locum occu

[Margin notes: γνησιώτερον; Cap. 1; Mar. 13; φυσίκας]

passe flebunt, ac sibi quoddammodo indignabuntur. Nam hic et stridor dentium, unde
Psal.36 & in psalmo dictum est: stridebant in me dentibus suis. Tunc maxime iusti fulgebunt,
non iam uarie, quemadmodū initio, sed omnes uelut unus sol in regno patris sui. Itaq;
ueluti mysteriū aperiēs seruator, fortasse quū propter omnia quę dicta sunt in explicanda parabola, tum uerò potissimū propter hoc quod dictū est, Tunc iusti fulgebūt ut sol in regno patris sui, subiungit: Qui habet aures ad audiendū audiat: docēs eos qui putabāt ipsum in enarrāda parabola dilucidissime rem explicuisse, ut uel à quibuslibet posset intelligi, & ipsam parabolæ enarrationē opus habere explicatione. Verum quoniā superius diximus in hæc uerba, tunc iusti fulgebunt ut sol, quod nō ut prius uarie fulgebūt iusti, sed erūt omnes uelut unus sol, necessario exponemus de hoc loco, quid nobis uideatur. Videtur Daniel scite lumē mundi dixisse, intelligentes, uulgusq; iustorū glo-
Daniel.12 ria præcellentes, quū ait: Et intelligētes refulgebunt ut splendor firmamēti. Ac de uul-
1 Cor.15 go iustorum, ut stellæ in æternitates. Insuper & Apostolus, quū ait, Alia gloria solis, & alia gloria lunæ, & alia gloria stellarū, Stella enim à stella differt in gloria, Sic & resurrectio mortuorū: eadem dicit quæ Daniel, sensum hunc ab huius prophetia mutuatus. quæret igitur aliquis quomodo hi de differentia luminis quod est in iustis loquuntur, quū contra seruator ita dicat, ut unus sol fulgebunt. Opinor equidem, quod in exordijs beatitudinū quæ sunt in his quæ salui fiunt, quoniā nondum purificati sunt, qui tales nō sunt, differentia sit luminis eorū qui salui fiunt. Cęterum ubi, quemadmodum diximus, collecta fuerint à toto Christi regno, omnia scandala, & cogitationes quæ gignunt iniquitatē coniectæ fuerint in caminum ignis, cōsumptaq; fuerint deteriora: & dum hæc geruntur, ad se redierint qui receperant sermones, mali illius filios, tunc iusti unicū solare lumen facti, fulgebunt in regno patris sui. Sed cui fulgebunt, nisi his quibus deest, qui fruentur illorū lumine, non aliter q̄ nunc sol lucet super terrā? Non enim profecto
Matt.5 lucebunt sibi ipsis. Vide num forte & illud quod dicitur, Luceat lux uestra corā hominibus, describi possit super latitudinē cordis, iuxta id quod dictum est à Solomone, trifariā: ut & nunc luceat lux discipulorum Iesu coram cæteris hominibus, & post obitum ante resurrectionē pariter ac post resurrectionē, donec occurrāt omnes in uirum perfectum, ac fiant omnes unus sol, tunc fulgebunt ut sol in regno patris sui.

De parabola thesauri in agro absconsi.

Rursum simile est regnum cœlorū thesauro abscondito in agro, quem repertum homo abscondit.] Reliquas quidē parabolas dixerat turbis, hanc uerò cū duabus hanc sequentibus nō parabolas, sed similitudines ad regnū cœlorum pertinētes, uidetur iam ingressus domū dixisse discipulis: cuius lectioni attentus, examinet & reliquas duas sequētes num forte nō sint parabolę, quandoquidē in illis scriptura non grauata est parabolę cuiq; titulū pręponere, in his uerò nō fecit idē, Idq; fecit congruenter. Nā si turbis loquebatur in parabolis, et hęc omnia loquutus est in parabolis, et sine parabolis nō loquebatur eis: cæterū ubi uenerat in domū nō loquitur turbis, sed accedētibus ad ipsum in ea discipulis, perspicuū est, non esse parabolas quæ in domo loquutus est. His enim qui foris sunt loquitur per parabolas, & quibus nō est datum scire mysterium regni cælorū. Dixerit igitur aliquis: Si nō sunt hæ parabolæ, quid igitur sunt? An igitur scripturę uocem sequuti, dicemus esse similitudines, differre autem similitudinem à parabola? Scriptum est enim in Marco, Cui assimulabimus regnū dei, aut cui illud conferemus? Ex hoc siquidem demonstratum est discrimen esse inter similitudinē & parabolam, id est collationē. Videtur igitur similitudo esse generalis, parabola uerò specialis. Fortassis & similitudo quum uox sit maxime generalis ad parabolam, ut cōplectitur in se speciem parabolā, sic & similitudinem speciem cognominē uoci generali. Quod quidem & in alijs accidit, quemadmodum obseruatū est ab ijs, qui callent multorum nominum usurpationē. ✠ Qui dicunt etiam maxime generalem esse ὁρμὴν, id est, motum, multas complectentē species, uelut ἀφορμὴν, id est, occasionem, quæ aliūde oblata mouet, & ὁρμὴν, id est impetū animi ultro natum, dicentes ὁρμὴν, id est, impetum, in specie communi cum generali nomine usurpari, ad distinctionem τῆς ἀφορμῆς, id est occasionis. Atqui hic seorsum quærendum est quis sit ager, seorsum quis sit thesaurus in eo absconsus, &

✠ *Hoc dicit, non nunquā speciei deesse peculiare uocabulum, ac tum eam generis nomine designari. Velut apij multæ sunt species, & tamen quū apium dicimus unam apij speciē ab alijs diuersā significamus.*

quomodo

quomodò homo qui inuenit hunc absconditũ thesaurum, præ gaudio abit, uenditq; omnia quæ habet, ut emat agrũ illum. Quin & illud quærendum, quæ sint illa quæ uendit. Mihi quidẽ iuxta hæc, uidetur ager esse scriptura, consita manifestis historiæ uerbis, & legis & prophetarum, ac cæterarum sententiarum. Copiosa siquidem uariaq; plantatio est, & eorum quæ tota scriptura dicuntur. Porrò thesaurus in agro absconsus, sunt reconditi & sub manifestis uerbis latentes sapientiæ, in mysterio reconditæ, sensus: hoc est, in Christo, in quo sunt thesauri sapientię & intelligentiæ occulti. Alius autem dicet, agrum esse illum uere plenum cui benedixit dominus, uidelicet Christum dei. Thesaurum autem in eo absconsum, esse ea quæ dicuntur apud Paulum esse recondita in Christo, sic de Christo loquentem, In quo sunt thesauri sapientiæ & scientiæ occulti. Res itaque cœlestes, ac regnum cœlorum uelut in imagine depicta sunt in scripturis, quæ sunt regnum cœlorum: aut ipse Christus rex seculorum est regnum cœlorum, assimilatum thesauro in agro absconso. Quum autẽ ueneris in locum, quæres an regnum cœlorum soli thesauro sit assimilatum, qui absconsus est in agro, ut regnum cœlorũ per similitudinem complectatur & agrum & absconsum in agro thesaurum. Veniens autem homo quidam in agrum, siue scripturas, siue Christum qui ex manifestis & occultis constat, inuenit absconditũ sapientiæ thesaurum, siue in Christo, siue in scripturis. Obambulans enim agrum, scrutansq; scripturas, & quærens intelligere Christum, inuenit in eo thesaurum & inuentũ abscondit: non existimans esse tutum occultos scripturarum sensus, aut qui sunt in Christo sapientiæ & scientiæ thesauros prodere quibuslibet. Et postquàm abscondit, abit, secum agitans quomodo emet agrũ aut scripturas, ut eas faciat sibi propriã possessionem. Postquã ex dei scripturis acceperit oracula dei, quæ primũ Iudæis concredita sunt, & posteaquam à Christo doctus emerit agrum, aufertur ab illis regnum dei, quæ est uitis iuxta aliam parabolam, daturq; genti facientí fructus eius: quę per fidem mercata est agrũ, ex eo quod uenundedit omnia quę habebat, neq; quicquam eorum quæ prius habebat apud se retinuerit: nihil autem illi suppetebat, præter malitiam. Hoc ipsum uerò accommodabis, etiamsi ager habens thesaurum absconsum Christus intelligatur. Nam qui relictis omnibus sequebantur eum, ueluti secundum aliam considerationem uendiderunt quæ habebant, ut ob diuendita illa traditaq;, & acceptam auxilio dei in illorum locum bonam uoluntatẽ, à deo insignem ingentiq; precio dignum mercarentur agrum, habentem in se thesaurum. Rursum simile est regnum cœlorũ homini negociatori, quęrenti pulchras margaritas.] Quoniam regnum cœlorum simile est nulli quidem cæterorũ negociatorum, quum multi sint multa commercantes, sed ei tantum qui quærit pulchras margaritas, quiq; posteaquam inuenit, unum multis aliis æquiparandum preciosum margaritum pro omnibus emit, locus postulat, ut de natura margariti disquiramus. Obserua uerò diligenter, quod non dixit, uendidit omnes quas habebat. Non enim solas eas, quas is qui quęrebat pulchras margaritas emerat, uendidit, uerumetiam uniuersas facultates suas distraxit, ut emeret margaritum illud. Inuenimus igitur apud eos qui de gemmis tractarunt, de margaritæ natura hæc. Margaritarum alias esse terrestres, alias maritimas: ac terrestres quidem apud solos Indos nasci, quæ congruunt sigillis, anulis, ac monilibus: Maritimas autem si quæ sunt insignes, apud eosdem Indos inueniri, quæ etiam optimæ in mari rubro nascuntur. Proximum autem in margaritis locum habent, quæ ex oceano Britannico capiuntur. Tertij autem ordinis inferiores sunt, non solum primis illis, uerumetiam secundis, quæ in Bosphoro iuxta Scythiam inueniuntur. Insuper & hæc dicuntur de Indico margarito, quod conchis innascitur, quæ similem habent naturam cum prægrandibus cochleis, quæ narrantur ueluti turmatim in mari pasci, uelut armenti duce quopiam exploratore, qui referat, qualis aut quanta sit regio: atque hanc aiunt præminere cæteris sub ipsa degentibus, ut res similitudinem habeat cum examine quod dicitur apum. Narrant autem & de ratione capiendi præstantiores, hoc est, eas quæ in India reperiuntur, quod incolę posteaquam magnum littoris ambitum retibus cinxerunt adnatant urinantes, studentes ducem agminis, unum ex omnibus apprehendere: Siquidem hoc capto, ferunt nullo negocio capi huic subditum agmẽ, quippe nulla iam subsistente ex toto grege, sed unaquaq; ceu loro uincta sequente gregis duce. Dicitur autem & generatio

Col. 1 (margin)

Mysterium celandum (margin)

ratio margaritarum Indicarum temporum spacijs confici, animali multas uersiones ac mutationes capiente, donec perficiatur. Quin & illud narrant, concham animantis ferentem margaritum diduci, in morem oscitantis, ac diductam, cœlestem in se rorem recipere: quo si puro limpidoq́ fuerit expletum, lucidum fit margaritum, concipitq́ concha grandem & concinnā gemmam. Quod si quando turbidum, inæqualem & hybernum rorē acceperit, nubilum concipit margaritum, & uarijs obnoxium maculis. Quin & illud comperimus, si concha procedens, ut impleatur gemma qua solet esse grauida, interim corripiatur à fulmine, contrahitur, ac ueluti metu constringitur, fœtum ejciens in ea quæ dicūtur φυσήματα, hoc est, inflationes: nonnunquā uelut abortiuæ generantur breues ac nebulæ nonnihil habentes, tametsi concinnæ. Iam & illud habet Indicum margaritum præter alia, colore candidum est, argento pellucenti adsimile, sic ut splendor subuiridis paulum subluceat, cæterum undiq́ figurā habens rotundam, siue turbinatā. Est autē colore blando, & omnino tenerius quàm pro lapidis natura. Insuper est adeò iucundum aspectu, ut quemadmodum tradit is qui scripsit de natura gemmarum, admotum illustrioribus laudem auferat. Præterea est & opimi margariti signum, ambitum habere sculptum, præterea colorem habere candidissimum, maximeq́ pellucidum: postremo granditate maximum esse. Hactenus igitur de margarito Indico. Cæterum quod apud Britanniā aiunt inueniri, summo quidem colore accedit ad auri speciem, cæterum nebulosum ac turbidum, luceq́ obtusiore. Iam quod inuenitur in portu iuxta Bosphorum, obscurius est ac liuidum, & omnino luce carens, tenerumq́, & ingenti magnitudine. Nascitur autem in sinu iuxta Bosphorum, non in conchis, quod est testæ genus ferens margaritas, sed in his qui uocantur mures: de his loquor, qui iuxta Bosphorum in palustribus pascuntur. Fertur autem & quartum esse margaritarum genus circa Acarnaniā, in ostreorum conchis. Verum hæ non admodum probantur, sed & incompositæ sunt, tum figura, tum colore: deniq́ turbidæ undiq́ ac sordidæ. Sunt autem & aliæ iuxta eandem Acarnaniā, omnibus nominibus rejciendæ. His itaq́ collectis ex eorum libris qui de gemmis tractarunt, dico seruatorem scientem differentiam margaritarum, quarum in genere sunt & bonæ, & rursus aliæ uiles, hæc dixisse: Simile est regnum cœlorum homini negociatori quærenti bonas margaritas. Nisi enim essent in margaritarum generibus etiā malæ, nequaquam dictum esset, quærenti bonas margaritas. In omnigenis autem sermonibus, qui ueritatem profitentur, & gemmas ferunt, quærit margaritas. Ac sint, ut ita uocem, quæ ex rore cœlesti concipiunt conchæ, uerboq́ ueritatis grauidæ fiunt cœlitus, prophetæ, qui ijdem sunt illæ pulchræ margaritæ, quas iuxta id quod proposuimus dicere, quærit homo negociator. Quod uerò ducit agmen margaritarum, quo inuento, simul & reliquæ inueniuntur, uidelicet illud preciosum margaritum est Christus dei uerbum, quod superat preciosas literas sensusq́ legis ac prophetarum, quo inuento simul & omnia cætera facile capiuntur. Loquitur autem seruator discipulis omnibus ut hominibus negociatoribus, qui nō solum quærunt pulchras margaritas, uerumetiam & inueniunt eas & possident, dum ita dicit: Ne projcite margaritas uestras ante porcos. Quod autem hæc discipulis dicta sunt, liquet ex eo, qđ hos sermones præcedit illud, Videns autem turbas, ascendit in montem, & quum consedisset, accesserunt ad eum discipuli ipsius. Conuenit enim hic sermo cum eo, Nolite dare sanctum canibus, neque projciatis margaritas ante porcos. Proinde uide ne qui nō habet margaritas, aut qui non habet preciosum illud margaritum, nec discipulus sit seruatoris. At margaritas inquam bonas, non nubilas, non sordidas ac turbidas, quales sunt sermones ab ecclesiæ decretis dissentientium, quæ nascūtur nō ad Orientē, sed ad Occasum ac Boream, si tamen & has oportet adiūgere, ob eam quam inuenimus differentiā margaritarum diuersis in locis nascentium. Fortassis autem turbidi sermones & in operibus carnis uolutatæ hæreses, nubilæ sunt & in limo palustri nascētes margaritæ

Luc.11 nō bonæ. Adaptabis autem quærenti bonas margaritas & illud, Quęrite & inuenietis.

Matt.7 Itē illud: Omnis qui quærit inuenit. Quid enim quæritis, aut quid omnis qui quærit, inuenit? Dicā audacter, Margaritas, & illud margaritū, quod diuenditis omnibus, ac omnium

Phil.3 iactura facta, possidet. Ob hāc dicit Paulus: Omnium iacturam feci, ut Christum lucrifacerē. Quum omnia dicit, sentit bonas margaritas: quumq́ dicit, ut Christum lucrifaciam

crifaciam

crifaciam, sentit unicum illud preciosum margaritum. Itaq; preciosa res est lucerna ijs qui sunt in tenebris, & opus habent lucerna, donec oriatur sol. Preciosa uerò & gloria, quæ fuit in facie Moysi. Ego uerò puto & prophetarum pretiosam esse gloriam, ac pulchrum esse cōspectum, per quē inducimur ad hoc ut possimus uidere gloriam Christi, cui testificatus pater dicit: Hic est filius meus dilectus, in quem mihi cōplacui. Verū ne glorificatum quidem fuit quod glorificatum erat in hac parte, propter eminentem gloriam. Et prius opus est nobis ea gloria, quæ recipit abolitionem pro eminente gloria, quēadmodum opus est cognitione, quæ est ex parte, quæ aboletur, quū uenerit quod perfectum est. Omnis igitur anima quæ uenit ad adolescentiā, pergens ad perfectionē, opus habet donec accesserit ipsi plenitudo temporis, pędagogo, dispensatorib. & actoribus, ut post hæc omnia, qui prius nihil differebat à seruo, quū esset dominus omnium, liber factus, recipiat à pædagogo, œconomis & actoribus bona paterna, quæ respondent precioso margarito, & ei quod perfectum est uenturo, per quod aboletur id quod ex parte est, quum eminentiam cognitionis Christi capere quis potuerit, prius exercitatus in cognitionibus, succumbentibus, ut ita loquar, cognitioni Christi. Sed pleriq; nō intelligentes pulchritudinē plurium margaritarū legalium & quæ adhuc ex parte est scientiā omnem prophetarum, credunt se sine illis haustis ac comprehensis omnino inuenturos unicum illud preciosum margaritum, cōtemplariq; eminentiā scientiæ Christi Iesu, cuius comparatione cuncta quæ ante talem ac tantam scientiam fuerunt, quum non sint suapte natura stercora, tamen apparent esse stercora, quæ quidem fortasse sunt illa quæ à cultore uineę sicut admouētur rudera, efficientia ut ea fructū adferat. Omnia igitur tēpus habet, & opportunitas est omni rei quæ est sub cœlo. Est aliquod tempus colligendi pulchras gemmas, & tempus est post harum collationē, inueniendi unum preciosum margaritum, quo reperto conueniet abire quempiam, ac uēdere cuncta quę possidet, ut emat margaritum illud. Quemadmodum enim eum qui futurus sit sapiens in sermonibus ueritatis, prius opportet elemētis institutū esse, & hinc ad maiorē pergere institutionē, magniq; facere elementariam institutionē, non tamen in hac oportebit permanere, ueluti qui iam eam in precio habuerit initio, sed progressum ad perfectionem habere gratiam hactenus utiliter factæ institutioni: Sic ad plenum intellecta quæ sunt legis ac propherarū, institutio quædam elementaris est ad intelligendum euangelium, atq; omnē sensum de Christi Iesu factis ac dictis. Rursus simile est regnū cœlorum sagenæ missæ in mare.] Quemadmodum in imaginib. ac statuis similitudines non omni ex parte respondent ijs ad quæ conferuntur, sed in plano quidem ligno, ut exēpli causa loquamur, cera depicta imago, superficiæ tantū cum colore similitudinem habet, uerum non seruat depressiones atq; eminentias, sed harum rerum significationem tantum. In fingendis uerò statuis, similitudinem quæ est secundum eminentiā ac depressionem seruare conatur ars, in colore uerò nequaquā. Quod si cerea fiat effigies, conatur quidem utranq; seruare similitudinem, nimirum & iuxta colorē, & iuxta depressiones ac prominentias, cæterum in profunditate non est imago. Similiter mihi cogita & de similitudinibus quæ sunt in euangelio: regnum cœlorum dum simile dicitur rei cuipiam, simile dici non secūdum omnia quæ adsunt illi, ad quod confertur similitudo, sed ad quædam duntaxat, quæ conducunt ad assumptam rationē. Et hic igitur regnum cœlorum simile est sagenæ missæ in mare, nō quemadmodum quidam opinantur, qui docent uerbo naturas subiectas esse diuersas, malorū scilicet ac iustorū qui sub rete uenerunt, ut ex eo quod scriptū est, ex omni genere cōgreganti, credamus iustorū diuersas ac uarias esse naturas, similiter autē & malorū. Nam huic intellectui repugnant omnes scripturæ, declarātes esse liberū arbitrium, dum & accusant eos qui delinquunt, & probant eos qui recte faciunt, haudquaquā merito in eos competente uel reprehensione, qui ex mali generis natura tales sunt, uel laude in eos, qui tales sunt ex genere meliore. Siquidē ut pisces boni sint ac mali, causa nō est in animabus piscium, sed secundū illud, quod uerbum omnia sciens dixit producāt aquæ reptilia animarū uiuentiū. Quo tēpore & fecit deus cete grandia, omnemq; animā animalium reptilium, quæ produxerunt aquæ iuxta genus suum. Illic igitu aquæ produxerunt omnem animam animantium reptilium, iuxta suū quanq; genus, quū causa non esset penes illam. Hic uero nos sumus in

Matt.17

Liberum arbitrium

causa, ut sint bona genera, dignaque uasis quæ uocantur, aut mala dignaque quæ proijcian tur. Non enim in nobis natura causa est maliciæ, sed uolūtas quum sit libera, propensa est ad malefaciendum. Sic nec iusticiæ causa est natura, tanquam quę nō recipiat iniusti ciam, sed uerbū quod accepimus est quod reddit nos iustos. Nā inter genera degentiū in aquis, non uidebis quæ transmutentur à malis, ut in pisciū generibus, in bona, aut à melioribus ad deteriora: in hominibus contra bonos ac malos semper uidere licet, qui uel ex malicia peruenerint ad uirtutē, uel à profectu uirtutis ad maliciæ dissolutionē re
Ezech.18 ciderint. In hoc aūt quod scriptum est: Si iustus auersus fuerit à iustitia sua feceritque in iustitiam, ac cætera quæ sequuntur, usque ad illud, & in peccatis suis quæ peccauit in his morietur, aut dicant nobis qui ex sagenæ parabola naturas inducunt. Iniustus qui post auertit se ab iniquitatibus suis quas fecit, ac seruat præcepta domini, facitque iusticiam ac misericordiam, cuius erat naturæ quum esset iniustus? non sanè laudandæ, ergo uitu perandæ. Et cuius naturæ merito dicetur, quum auertit se ab omībus iniquitatibus suis quas fecit? Nam si propterea quæ prius fecit erat malæ naturæ, quomodo bonæ naturę quum esset, erat iniquus? In simili re præterea dubitabis & de iusto qui se auertit à iustitia sua, fecitque iniustitiam & omnes iniquitates. Priusquam enim se auerteret à iustitia, in iustis operibus uersans, non erat malæ naturæ. Mala siquidem natura nequaquā possit esse in iustitia, quoniam non potest mala arbor uidelicet malicia fructus bonos facere, qui à uirtute proficiscuntur. Rursus è diuerso, qui bonæ naturæ sit & immutabilis, ne quaquam auertere se possit à bono, posteaquā semel habitus est iustus, à iustitia sua ad faciendam iniustitiam, iuxta omnes iniquitates suas quas fecit. His autem dictis, existimandum est, regnum cœlorū esse simile sagenæ missæ in mare, & ex omni genere congreganti, ad probandam uarietatem uoluntatum in hominibus, quamplurimum inter se discrimen habentium, ut quod dicit, congreganti ex omni genere, significet laudabi les ac uituperabiles, in applicationibus animorum ad uirtutū aut uitiorum species. Sagena uerò uario contextu similis est regno cœlorum, ob ueteram ac nouam scripturam ex omnigenis uarijsque sensibus plexam, dum ex his qui ueluti pisces incidunt in rete, alij quidem in his sagenæ partibus reperiuntur, alij rursus in alijs, & unusquisque qua par te captus est, sic inuenias etiam ex his qui in scripturarum sagenam uenerunt, quosdam esse captos sub inuolucro prophetico, ut exempli causa loquar, Esaiæ, iuxta hanc expo sitionem, aut Hieremiæ, aut Danielis: alios rursum sub textu legali, insuper alios iuxta partem Euangelicam, nōnullos iuxta apostolicam. Primum enim qui capitur à uerbo, aut capi uidetur, ex aliqua totius sagenæ parte apprehenditur. Nihil autem absurdi, si nonnulli pisces ex his qui saliunt, undique continentur toto sagenæ contextu, qui est in scripturis, & undiquaque constringuntur tenenturque, sic ut aufugere non possint, sed uelut omni ex parte seruitute coherciti, facultatem non habeāt elabendi. Missa est autem hæc sagena in mare, uidelicet in uitam hominum, ubique per orbem terrarum fluctibus irrequietam, & in amaris uitæ negotijs natantem. Hæc autem sagena ante Christi Iesu seruatoris nostri aduentū nondum tota erat impleta, deerat legali propheticoque texto,
Matt.5 is, qui dixit: Nolite putare quod ueni ad soluendam legem aut prophetas, non ueni ad dissoluendum, sed ad implendum. Et impleta est sagenæ textura per Euangelia, perque ea quæ Christus per apostolos loquutus est. Ob id igitur simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mare, & ex omni genere congreganti. Potest autem præter hæc quæ disserta sunt, illud quod dicit ex omni genere congreganti, significare uocationem gentium ex omni natione. Qui uerò subministrabant sagenæ missę in mare, Iesus Christus est, sagenæ dominus, & angeli qui accesserunt & ministrauerunt ei: qui non educunt è mari sagenam neque deferunt in littus extra mare, hoc est, extra uitæ nogocia, nisi fuerit impleta sagena, hoc est, nisi plenitudo gentium in eam intrauerit. Tunc educent eam à rebus huius seculi, & ab humilibus negocijs, perducentque in littus, sic tropo uocatum. Ibi partes erunt eorum, qui hanc eduxerunt, & sedere iuxta littus atque illic sese colloca re, ut quotquot boni sunt in sagena, in suum ordinem digerant, iuxta sua quæ hic nomi nantur uasa, rursus his diuersos qui hic uocantur mali, foras eijciant. Quod autem uocat foras, caminus est ignis, quemadmodum ipse seruator interpetatus est, dicens: Sic enim erit in cōsummatione seculi, exibunt angeli, & separabunt malos de medio iustorum, &

rum, & mittent illos in caminum ignis. Verumtamen hic obseruandum est, quod iam
per zizaniorũ parabolam, perq; propositam similitudinẽ docemur, angelis hoc nego-
cij dandum esse, ut discernant separentq; malos à iustis. Superius enim dicitur, Mittet Matt.24
filius hominis angelos suos, & colligent ex regno eius omnia scandala, quiq; faciũt ini-
quitatem, & mittent eos in caminum ignis, ibi erit fletus & stridor dentium. Hic autem
dicit: Exibunt angeli & separabunt malos de medio iustorum, & mittent eos in cami-
num ignis. Cæterum his illud non congruit, ut opinãtur quidam, quod homines qui in
Christo salui fiunt, sint etiam sanctis angelis superiores. Quo nanq; modo possunt, qui
à sanctis angelis in uasa mittuntur, cum his qui mittunt in uasa, conferri quum sint illo-
rum potestati subditi? Hæc autem dicimus non ignorantes, quibusdam angelis quibus
hæc dispensatio non est tradita, imò ne his quidẽ omnibus homines qui per Christum
salui fiunt, esse præstantiores. Nam legimus & illud, in quem desiderant angeli prospi- 1 Pet.1
cere, quo loco non dictum est, omnes angeli. Nouimus & illud: Angelos iudicabimus, 1 Cor.6
ubi non dictum est, omnes angelos. Hæc autem cum scripta sint de sagena, deq; his qui
in sagena continentur, qui uult ante consummationẽ seculi, & ante egressos angelos se
parare malos de medio iustorum, ut sagena non contineat etiam malos ex omni gene-
re, uidetur neq; scripturam intellexisse, & concupiscere, quod fieri non potest. Quapro
pter ne miremur, si priusquã separati fuerint mali de medio iustorum ab angelis ad hoc
mittendis, uidemus nostras congregationes etiam malis esse refertas. Sed utinã hi qui
conijciendi sunt in caminum ignis, non plures essent quàm iusti. Cæterũ quoniam dice
bamus initio parabolas ac similitudines non per omnia oportere accommodari ijs ad
quæ confertur parabola aut similitudo, sed in quibusdam duntaxat. Hoc amplius pro-
bandum est ex his quæ dicentur. In piscibus quod ad uitam illorũ attinet, mali quiddam
accidit, quum intra sagenam deprehenduntur. Priuantur enim naturali sua uita, & neq;
qui in uasa mittuntur, neq; qui foras proijciuntur, quicquã patiuntur amplius, nisi quod
amittunt uitam quæ quidem est in piscibus. In his autem quorũ gratia sumitur parabo-
la, malum est esse in mari, nec uenire in sagenam, ut in uasa cum bonis mittantur. Sic au-
tem mali quidem pisces foras mittuntur & abijciuntur, Porrò qui mali sunt, iuxta pro-
positam similitudinem mittũtur in caminum ignis, ut quæ in Ezechiele de camino scri-
pta sunt, ad hos quoq; pertineant. Et factus est sermo domini ad me dicens: Fili homi- Ezech.22
nis, ecce facti sunt mihi domus Israel, mixti omnes ære & ferro, & quæ sequuntur, usq;
ad illa, & agnoscetis, eo quod ego dominus effudi iram meam in uos. Intellexistis hæc
omnia? Dicunt, Etiam.] Qui nouit quæ sunt in cordibus hominũ Christus Iesus, sicuti
de hoc docuit in Euangelio Ioannis, non ignarus interrogat, sed quoniam semel assum Ioan.2
pserat hominem, utitur omnibus quæ sunt hominis. Quorum unum illud est interroga
re. Nec mirandum si id facit seruator, quum ipse etiam omniũ deus moribus hominum
sese accommodans, perinde ac si quis homo morem gerat filio suo, percõtetur, uelut in
hoc, Adam ubi es? & ubi est Abel frater tuus? Cæterum qui uiolentior fuerit, hic dicet,
illud intellexistis, haud dictum esse percontatorie, sed pronunciatiue, diceteq; et discipu
los assentientes eius affirmationi respondisse Etiam. Verum siue interrogat, siue pro-
nunciat, necessario dicitur, nõ solum Hæc, quod est demonstrationis, neq; solum Om-
nia, sed Hęc omnia. Videtur autem nunc indicare, discipulos ante cœlorum regnũ fuis-
se scribas, sed his repugnat, quod in Actis apostolorũ refertur in hunc modum: Quum Act.4
uidissent autem Petri ac Ioannis fiduciam, comperissentq; quod homines essent illite-
rati & idiotæ, admirabantur: Agnouerunt autem illos quod cum Iesu fuissent. Aduer-
sus hæc igitur aliquis mouebit quæstionem, Si scribæ fuerãt, quomodo illiterati dicun-
tur in Actis & idiotæ? Sin erant illiterati & idiotæ, quomodo manifestissime scribæ
uocantur à seruatore? Verum ad ea quæ quæruntur, responsum esto, aut nõ omnes, sed
Petrum & Ioannem in Actis illiteratos esse dictos, plures uerò fuisse discipulos de qui-
bus omnia scientibus dictum sit, Omnis scriba, & quæ sequuntur: aut omnem disci-
pulum, qui iuxta literam legis doctrina fuerit institutus, scribam dici: uidelicet ut qui
quanquam sint illiterati & idiotæ, ducuntur tamen sub legis litera, scribæ dicantur,
iuxta significationem aliquam. At sanè maxime competit in idiotas, qui non norunt
tropologias & anagogas scripturarum, sed simplici credunt literæ, eamq; defendunt,
appellari

appellari scribas. Ad hunc uerò modum quispiam enarrabit & illud. Væ uobis scribæ & pharisæi & hypocritæ, ut quod cuiuis dictum est, qui præter literam nihil sciat. Hic percontaberis, an quemadmodum est scriba legis, ita sit & Euãgelicus, & an quemadmodum est qui legem audit, legit, ac loquitur, quæ per allegoriam dicũtur, sic sit & qui Euangelium, ut intelligamus seruata iuxta rerum gestarum fidem historia, anagogen esse certam ducem ad spiritualia, ut spiritualis doctrina non sit malitiæ, sed aduersentur potius spiritualibus malitiæ, spiritualia bonitatis. Instituitur autem regno cœlorũ scriba, secundum id quod simplicius est, quoties aliquis à Iudaismo recipit Iesu Christi doctrinam ecclesiasticam. Verum idem iuxta quod profundius est eruditur, ubi quis à litera scripturarum adeptus institutionem, ascendit ad spiritualia, quæ uocantur regnum cœlorum. Ac iuxta singulos sensus qui occurrunt, & eum qui per subductionem ad altiora intelligitur, & qui per exempli collationem, & qui per demõstrationem, licet accipere regnum cœlorum, ut qui abundat scientia, qui caret mendacio, fiat in regno unus ex multitudine cœlorum, ad eum modum acceptorũ. Sic autem per tropologiam exponet & illud: Appropinquat enim regnum cœlorum, ut scribæ qui in simplici litera acquiescunt, resipiscẽtes ab eiusmodi intellectu, erudiantur spirituali doctrina, quæ est per Iesum Christum, uiuum uerbum, quæ uocatur regnum cœlorũ. Eoq; quatenus Christus Iesus, qui erat in principio apud deum deus uerbum non inhabitat animam, in ea non est regnum cœlorum. Vbi uerò quis prope accesserit ad capiendum uerbum huic appropinquauit regnum cœlorum, Quod si in re nullum est discrimen, atq; etiam sensu, quum dicitur regnum cœlorum & regnũ dei, nimirum ad quos dicitur, regnum dei intra uos est, ad eosdem dici poterit, regnum cœlorum intra uos est, maximeq; propter resipiscentiam à litera ad spiritum. Quum enim aliquis conuersus fuerit ad dominum, aufertur ab eo uelamen quod est in litera, Dominus autem spiritus est. At qui uerè paterfamiliâs est, & liber est, & diues, abundans, eo quod ex tractatione literæ eruditus sit regno dei, in omni sermone ueteris testamenti, & in omni scientia nouæ Iesu Christi doctrinæ, & has diuitas reconditas habens in suo thesauro, quem reponit tanquam eruditus regno cœlorũ, in cœlo, ubi neq; tinea corrumpit, neq; fures perfodiunt. Licet sanè etiam uerè pronunciare de hoc, ut exposuimus, Qui in cœlis recondit thesaurũ, quod nulla tinea cupiditatum spirituales ac cœlestes eius possessiones potest attingere. Tineam autẽ cupiditatum dixi, occasione sumpta ex prouerbijs, in quibus scriptum est: Quemadmodum in ligno uermis, sic dolor uiri lædit cor, Vermis enim ac tinea dolor est lædens cor, quod thesauros non habet in cœlis, nec in spiritualibus reconditos, in quibus si quis thesaurum reponat, quoniam ubi thesaurus ibi & cor, in cœlis habet cor, & propterea dicit, Si consistant aduersum me castra, non timebit cor meum. Similiter neq; fures, de quibus dixit seruator: Omnes quotquot uenerũt ante me, fures sunt & latrones, perfodere ualent thesauros in cœlo reconditos, & cor quod illis adest, ita loquens, Simul resuscitauit, ac simul sedere nos fecit in supercœlestibus in Christo. Et nostra cõuersatio in cœlis est. Quoniam autem omnis scriba doctus regno dei similis est patrifamiliâs, qui profert de suo thesauro noua & uetera, haud dubium, quin & iuxta prioris dicti inuersionem, quisquis non profert de thesauro suo noua & uetera, non sit scriba doctus regno cœlorum. Omnibus igitur modis conandum est, ut congregemus in corde nostro, attendentes lectioni, exhortationi & doctrinæ, & in lege dei meditando die ac nocte, non solum noua Euangeliorum oracula & apostolorum, & horum explanationes, uerum etiam uetera legis, umbram habẽtis futurorũ bonorum, ac prophetarũ qui his consentanea prædixerunt. Hæc autem colligẽtur, quum & legerimus & intellexerimus, & memores horum, spiritualia spiritualibus tempestiue comparauerimus, non incomparabilia inter se comparãtes, sed comparabilia quandam sermonis similitudinẽ idem declarantis habentia, tum in sensibus, tum in dogmatibus, ut in ore duorum triũmue aut plurium testium è scriptura citatorum, fundemus & confirmemus omne uerbum dei. Ac per hoc silentiũ imponendum est his, qui quod in ipsis est, deitatem diuidunt, & à ueteribus noua dissecant, quippe qui procul absint à similitudine patrisfamiliâs proferentis de thesauris suis noua ac uetera. Quoniam autem qui similis dicitur alicui, alius est ab eo cui dicitur similis, erit quidem qui doctus est re-

[Margin notes: Allusit ad illud Ephesio. 6. Contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus. — Matt. 4 — Matt. 6 — Prou. 26 — Psal. 27 — Ioan. 10 — Collatio scripturarum]

est regno cœlorum, scriba qui dicitur similis, sed alius ab hoc paterfamiliâs, qui profert de thesauro suo noua ac uetera. Cæterum qui huic similis dicitur, tanquam illum imitans, quod ad illius exemplum accedat facere studet. Vide igitur, num forte homo paterfamiliâs sit ipse Iesus, proferens de thesauro suo iuxta doctrinæ opportunitatem noua quædam spiritualia, quæ semper ab ipso renouantur in interno iustorũ homine, qui & ipsi semper indies renouantur. Vetera uerò quæ per literas insculpta sunt lapidibus & lapideis cordibus ueteris hominis, ut cõparatione literæ, & collatione spiritus, diuitem reddet scribam, qui doctus est regno cœlorum, faciatq; ipsi similem, donec discipulus fuerit ut magister: Primum imitans imitatorem illum Iesu Christi. Post hunc autem & ipsum Christum, iuxta id quod à Paulo dictum est: Imitatores mei estote, sicut et ego Christi. Potest autem & simplicius Iesus paterfamiliâs proferre de thesauro suo, noua quidem, uidelicet Euangelicam doctrinam, uetera uerò, cõparationem dictorum quæ à lege ac prophetis assumuntur, quorum exempla licet in euangelijs inuenire. Porrò de his ueteribus ac nouis audire oportet & spiritualem legem in Leuitico, dicẽtem: Et comedetis uetera & uetera ueterum, & uetera ex facie nouorum educentur: & ponam tabernaculum meum in uobis. Comedimus enim in benedictione uetera, nimirum propheticos sermones, & horum ueterum uetera, uidelicet legis uerba, mox ubi noua uenerint & Euangelica, uiuentes secundum Euangelium, uetera literæ ex facie nouorum educimus, & ponit tabernaculum suum in nobis, implẽs quam dixit repromissionem, inhabitabo & inambulabo in illis. Et factum est quum consummasset Iesus parabolas has transijt illinc, & quum uenisset in patriam suam, &c.] Quoniam superius expendimus, an quæ turbis dicta sunt parabolæ fuerint, quæ uerò discipulis similitudines, & in hanc materiam incidentes obseruationes exposuimus, quas opinor non esse contemnendas, sciendum est quod illis omnibus obsistere uidebitur, quod adiungitur non solum parabolis, uerumetiam ut docuimus, similitudinibus. Et factum est, quum consummasset Iesus parabolas has transijt illinc. Quærimus igitur, utrũ illa omnia reijcienda sint, an dicendum duo parabolarum esse genera, alterum earũ quæ turbis dicuntur, alterum earũ quæ discipulis promittuntur: an etiam parabolæ nomen æquiuocum esse putandum, an quod dicitur, factum est cum cõsummasset Iesus perabolas has, referendum sit ad superiores parabolas solas quæ præcesserunt similitudines. Ob id enim quod dicitur, uobis datum est nosse mysteria regni cœlorum, cæteris autem in parabolis, non possumus dicere, discipulis, ut qui non erant de numero exterorum, per parabolas illas seruatorem fuisse loquutum. Huic autẽ consequens est, ut aut quod dictum est, factum est quum consummasset Iesus parabolas has, transijt illinc, referatur ad illas primo loco dictas parabolas, aut parabolæ nomen sit ęquiuocum, aut ut duo sint genera parabolarum, aut ut omnino non sint parabolæ, quas appellauimus similitudines. Animaduerte uerò, quod extra patriam suam dicit parabolas, quas ubi consummasset, transijt illinc, & ubi uenisset in patriã suam docebat illos in synagoga ipsorum. Marcus autem ait, Et uenit in patriam suam & sequuntur eum discipuli ipsius. Quærendum igitur & de hoc sermone, utrum Nazareth dicat patriã ipsius, an Bethleem. Nazareth quidem est, ob quam Nazaręus uocabitur, Bethleem aũt quòd in ea natus sit. Insuper instanum forte quum euangelistæ dicere potuerint, ubi uenisset in Bethleem aut Nazareth, hoc quidem non fecerint, sed patriam nominarint ob aliquid, quod mystice per locum patriæ ipsius significetur, uidelicet totius Iudææ, in qua contemptui habitus est, iuxta illud, Nõ est propheta contẽptus, nisi in patria sua. Et si quis sanè cogitarit, Iesum Christum Iudæis quidem scandalum, apud quos in hodiernũ usq; diem persequutionem patitur, in gentibus contra prædicatum & creditum: In omnem enim terram cucurrit sermo illius, uidebit quod Iesus in sua patria caruerit honore, apud peregrinos uerò & à testamentis alienas gentes honoratur. Quid porrò docens dixerit in synagoga eorum, nequaquam scripto tradiderunt Euangelistæ, sed illud scripserũt, tanta taliaq; fuisse, ut omnes obstupescerẽt. Et probabiliter coniectandũ est, suprà scripturã fuisse quæ dicta sunt, nisi quod in synagoga illorũ docuit, nõ se resecans à scriptura, neq; abrogãs illius autoritatẽ. Quod autẽ dicitur, Vnde huic sapientia, palàm declarat magnã & eximiam fuisse sapientiã uerborum Iesu, dignã illo testimonio: Et ecce plus quàm Solomon hic,

Et, Vir

1 Cor. 4 — Leuit. 25 — Mar. 6 — Matt. 12

Et, Virtutes maiores fecit quàm fuerant in Helia aut Helizæo, addatur & hoc quàm in Moyse aut Iesu Naue. Dicebãt autẽ qui mirabantur, ignari eum esse filium uirginis, ne credituri quidem, si dictus fuisset filius uirginis, sed arbitrantes illum esse filium Ioseph fabri, nónne hic est ille fabri filius? Et omnem sanè quæ uidebatur illum proxime attingere cognationẽ despicientes, Nónne, inquiebãt, mater illius dicitur Maria, & fratres illius Iacobus, & Ioseph, & Simon, & Iudas? Et sorores illius nónne omnes apud nos sunt?] Existimabant igitur illum esse Ioseph & Mariæ filium. Fratres autẽ Iesu putabãt nonnulli esse, ex traditione Hebræorum sumpta occasione, ex Euãgelio quod titulũ habet, iuxta Petrũ, aut ex libro Iacobi, filios Ioseph, ex priore uxore, quæ conuixerat ipsi, antequam duceret Mariam. Qui uerò talia dicunt, dignitatẽ Mariæ in uirginitate ad finem usq; seruare uolunt, ne corpus illud quod designatũ erat, ut subseruiret sermoni dicenti: Spiritus sanctus superueniet in te, & uirtus altissimi obumbrabit tibi, cognosceret uiri thorũ, posteaq; in eam superuenerat spiritus sanctus, ac posteaq; uirtus ex alto obumbrasset illi. Arbitrorq; rationi cõsentaneũ esse, uirilis quidem puritatis in castitate primitias fuisse Iesum, muliebris uerò Mariã. Non enim plausibile est, alij præter hãc uirginitatis primitias ascribere. Iacobus autem hic est de quo loquitur Paulus, quod eum uiderit, in epistola ad Galatas ita scribens: Alium uerò ex Apostolis nõ uidi quenquam, præter quàm Iacobum fratrẽ domini. Intantum autẽ in populo refulsit hic Iacobus ob iustitiã, ut Iosephus qui uiginti libris descripsit antiquitatem Iudaicã, dum uult causam adducere, quare Iudæorũ populus tam acerba passus sit, ut etiam templum subuerteretur, dixerit, per dei uindictam hæc illis euenisse, ob ea quæ in Iacobum fratrem Iesu, qui dicebatur Christus, ausi fuerant. Quodq; mirum est, quum non probarit hanc sententiã, Iesum nostrum fuisse Christum, nihilo secius Iacobo tam magnificũ iustitiæ testimoniũ præbet. Dicit autem & populum in hac fuisse opinione, propter Iacobum eam calamitatem accidisse. Et Iudas scripsit Epistolam, paucorũ quidem uersuũ, sed plenam efficacib. uerbis gratiæ cœlestis. Qui in principio dicit: Iudas Iesu Christi seruus, frater autem Iacobi. Porrò de Ioseph ac Simone nos nihil cõperimus. Cæterũ illud, Et sorores eius nónne omnes apud nos sunt? mihi uidetur tale quiddã significare, nostra sapiunt, non quæ Iesu Christi, neq; quicquam habent peregrinum eximiæ cognitionis, queãdmodum habebat Iesus. Fortassis ex his existet addubitatio, an ne homo quidem, sed diuinius quiddam sit Iesus, quũ filius quidem esset, ut existimabãt Ioseph & Mariæ, frater autem quatuor simulq; & aliarum fœminarũ, neq; quicq; habẽs cuiquam cognatorum simile, quiq; non ex institutione & eruditione ad tantam sapientiam uirtutemq; peruenerat. Siquidem & dicunt, Quomodo hic nouit literas, quũ non didicerit? Quibus affinia sunt quæ hic dicuntur. Veruntamen qui hæc dicebant, adeo mirantes ac stupentes, non credebant, sed offendebãtur in eo, propterea quod oculi mentis illorũ tenebãtur à potestatibus, quas tẽpore passionis triumphaturus erat in ligno. Iesus autem dixit illis, Non est propheta inhonorus, nisi in patria sua.] Quærendum utrũ quod dicitur æquè ad uniuersos prophetas referatur, ut accipiamus unũquenq; prophetã in sola patria sua contemptũ esse, an quoniam singulariter dictum est, de uno hæc dicta sint. Itaq; si de uno dicuntur, sufficiunt ea quæ dicta sunt, nobis referẽtibus quod scriptũ est ad seruatorẽ. Quod si generaliter est dictum, secundum historiam quidem nõ est uerũ: Nec enim Helias in Thesbon Galaad contemptus fuit, neq; Helizæus in Ebalmaula, Neq; Samuel in Armathaim, neq; Hieremias in Anathoth, uerum iuxta tropologiam omnino uerum est. Oportet autẽ illorum patriã existimare Iudæã, cognatosq; Israelem illum, domum autem fortasse corpus. Contempti sunt omnes in Iudæa, ab Israele iuxta carnem, dum adhuc erant in corpore, queãdmodum in Apostolorum Actis scriptũ est, quod dicitur aduersus populum arguendi gratia. Quẽ enim prophetarum nõ persequuti sunt patres uestri, ex his qui prius annunciabant de aduentu iusti illius? In priore uerò Pauli ad Thessalonicenses epistola similia dicta sunt. Vos autẽ imitatores facti estis fratres ecclesiarũ dei quæ sunt in Iudæa in Christo Iesu, quoniã & uos eadem passi estis à proprijs contribulibus, quemadmodum & illi à Iudæis, qui & dominũ Iesum occiderunt, & prophetas, & nos persequuti sunt, & deo non placent, & omnibus hominibus aduersantur. Non est igitur propheta contemptus inter gentes, aut enim omnino non noue-

Marginal notes: Luc. 1 (beside "centi: Spiritus sanctus"); Gal. 1 (beside "eum uiderit"); Act. 7 (beside "quod dicitur aduersus"); 1 Thess. 2 (beside "rò Pauli ad Thessalonicenses").

nouerunt illum, aut cognitum & receptum prophetam honorãt. Tales autem sunt, qui pertinent ad ecclesiam. Dehonestantur autem prophetæ, primum quidem iuxta historiam persequente illos populo: deinde dum illorũ prophetiæ non habetur fides à populo: Nam si credidissent Moysi & prophetis, crederent utiq; & Christo: qui docuit cohærere, ut qui credunt Mosi ac prophetis, credant & Christo: & qui non credunt Christo, non credant Mosi. Ad hæc autem quemadmodum per transgressionem legis peccator deum ignominia afficere dicitur: ita dum non creditur prophetiæ, ignominia afficitur propheta ab eo qui non credit prophetijs. Operæ preciũ autem fuerit recẽsere iuxta historiam, quæ passus est Hieremias in populo, de quibus dixit, Et dixi, Non loquar, neq; Cap.20
nominabo nomẽ domini. Et rursus alibi, Iugiter subsannabar. Quæcũq; uero passus est à rege Israhelitico, in eiusdẽ prophetia scripta sunt. Quin & de Mose, quod frequenter ex populo uenerint ad lapidãdum eum, & hoc scriptũ est: & erat illi patria, non alicuius loci lapides, sed qui sequutus fuerat illũ populus, apud quos & ipse ignominia affectus est. Quin & illud historia narrat, Esaiam à populo dissectum fuisse. Quod si quis non recipit hanc historiam, eo quod inter apocrypha Esaiæ fertur, credat ijs, quæ in epistola ad Hebræos hunc in modum scripta sunt, lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt. Nam illud, secti sunt, ad Esaiam refertur, quemadmodum illud, Occisione gladij mortui sunt, ad Zachariam occisum inter templum & altare, quẽadmodum seruator docuit, astipulans, ut opinor, suo testimonio, scripturæ: quæ quanq; non fertur in cõmunibus ac publicatis libris, probabile tamen est, eam extare in apocryphis, hoc est, in his qui secreto leguntur. Sunt autem affecti ignominia in patria apud Iudæos, Et circũeuntes in pellibus ouillis & caprinis, destituti, afflicti, & cætera quæ sequuntur. Omnes enim qui uolunt pie uiuere in Christo Iesu, persequutionẽ patientur. Est autẽ probabiliter coniectandum, quod Paulus sciens prophetã expertem honoris esse in propria patria, quum ubiq; sermonem Euangelicum prędicauerit, nõ prædicauerit Tarsi: & hanc ob causam Apostoli reliquerunt Israhelem, facientes quod præceptum erat à seruatore, Docete omnes gentes. Et illud. Eritis mihi testes Hierosolymis, & in tota Iudæa, Samariaq;, & usq; ad extremũ terræ. Fecerunt igitur quod erant iussi in Iudæa & Hierosolymis. Sed quoniam propheta in sua patria caret honore, quũ non recepissent Iudæi uerbum, abierunt ad gentes. Adhibe uero mentem, num possis propter hoc quod dictum est, Effundam de spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt dicere post seruatoris aduentũ hoc impletum esse in ex gentibus collectis ecclesiis: quoniam qui prius fuerant de mundo, quia crediderunt, factum est, ut non amplius sint de mundo, in propria patria, uidelicet mundo, accepto spiritu sancto, ac prophetantes honorem non habent, sed ignominia afficiuntur. Quapropter beati dicuntur, qui omnia passi sunt quæ prophetæ, iuxta id quod à seruatore dicitur, Iuxta hæc enim faciebant prophetis patres illorum. His qui diligenter adhibuerit mentem, si quoniam admodum seuere uiuit, ac redarguit delinquentes, haberetur odio, & insidijs peteretur, ut persequutionem patiens, & probris affectus propter iusticiam, non solum non dolebit, uerum etiam gaudebit & exultabit, certus se ob hæc mercedem habiturum copiosam in cœlis, ab eo qui ipsum prophetis æquauit, eo quod eadem passus est. Proinde oportet affici ignominia in hoc mundo & apud peccatores, quibus grauis est uita iusti, eum qui æmulatur uitam propheticam, & qui spiritum qui fuit in illis accepit. Deinceps illud considerare licet quod dicitur. Non fecit illic uirtutes multas propter incredulitatẽ illorũ. Per hæc enim docemur, quod uirtutes in his factæ fuerint qui credebant, Quoniam omni habenti dabitur, & abundabit. In incredulis autẽ non solum non operabãtur uirtutes, uerum, ut Marcus scribit, ne poterant quidem operari. Attende enim illud quod dicitur, Non potuit illic ullam uirtutem facere. Non enim dixit, Noluit, sed non potuit, quasi auxilium quidem ueniret ad uirtutem operantem, à fide illius in quẽ operatur uirtus, sed uetaretur operari ab incredulitate. Vide igitur quod discipulis interrogantibus, quare non potuimus eijcere dæmonium? respõdit propter exiguitatẽ uestræ fiduciæ. Et Petro incipiẽti mergi dictum est, exiguam habens fiduciam, quare dubitasti? Quin & sanguinis profluuio obnoxia, quum non postulasset sanari, sed tantum in animo reputans, si fimbriam uestimenti illius contigisset, fore sanam, confestim sanata est, & assentitur modo sanationis seruator dicens, Quis me tetigit?

git: Nam ego noui uirtutem exisse ex me. Ac fortassis quemadmodum in corporibus naturalis quidam attractus quibusdam ad quædam inest, ueluti magneti lapidi ad ferrum, & bitumini quod dicitur naphtha ad ignem, sic huiusmodi fidei ad diuinam uirtutem. Iuxta quod & illud dictum est, Si habueritis fidem ut granum sinapis, dicetis monti huic: Transfer te hinc illuc, & transferet sese. Accurate uero Matthæus & Marcus declarare uolentes diuinæ uirtutis eminentiam, quæ & in incredulitate ualet, sed amplius potest quicquid potest per fidem illorum, qui beneficijs afficiuntur, mihi dixisse uidentur, non eum non fecisse uirtutes propter incredulitatem illorum, sed ibi non fecisse uirtutes multas. Ac Marcus non dixit, non potuit illic ullam etiam uirtutem facere, ibiq; substitit, sed adiecit, nisi quod paucos male habentes impositis manibus sanauit, sic quoq; uirtute quæ erat in illo superãte incredulitatem. Mihi uero uidetur, quod quemadmodum in rebus corporalibus, nec agricolatio per se sufficit ad conuehendos fructus, nisi cœlum quod terræ circumfunditur, opituletur, imò potius, nisi opituletur is qui cœlum gubernat, faciens illud qualecunq; uult, neq; cœlum uel potius ille penes quem est rerum prouidentia fecerit, ut exoriantur è terra, ea quæ solent è terra exoriri, sine agricultura. Semel enim hoc fecit in hoc quod dixit, Producat terra herbam graminis, seminans semen iuxta genus ac similitudinem: sic neq; uirtutum operationes absq; fide illorum qui sanantur, perfectũ opus præstant ad sanitatem conferendam, neq; fides qualiscunq; fuerit, absq; diuina uirtute. Atq; id quod scriptum est de sapientia, accõmodabilis & ad fidẽ, & ad uirtutes singulas, ut eam hunc in modum alloqui possis. Etenim si quis fuerit perfectus in fide inter filios hominũ, si tua uirtus absit, pro nihilo æstimabitur: aut si quis perfectus pudicitia inter filios hominũ, si quæ abs te proficiscit̃ abfuerit pudicitia, pro nihilo æstimabitur: aut si quis perfectus in iusticia, reliquisq; uirtutibus, si absit quæ abs te proficiscitur iustitia, reliquæq; uirtutes, quæ abs te proficiscuntur, pro nihilo æstimabitur. Vnde ne glorietur sapiens in sapientia sua, neq; robustus in robore suo. Quod enim gloriatione dignum est, id nostrum non est, sed donum est dei, ab eo proficiscitur sapiẽtia, ab ipso proficiscitur robur, atq; item cætera.

Liberum arbitrium

CAPVT XIIII

IN illo tempore audiuit Herodes tetrarcha famam Iesu, ac dixit pueris suis, Hic est Ioannes Baptista.] Apud Marcum ita loquit̃, itidem & apud Lucã.
I Iudæi uarias habebant hisce de rebus opiniones, nõnulli quidem falsas sententias habebant, uidelicet Sadducæi de resurrectione mortuorũ, quasi non resurgerent: Item de angelis, quasi nõ essent, sed quasi quæ de illis erant scripta tantummodo per tropologiam essent accipienda, neq; quicquã haberent ueri secundum historiam. Alias rursum habebãt ueras, ueluti de resurrectione mortuorum, quod resurgent docebant pharisæi. Quod igitur hoc loco quæritur illud est, an talis quæpiam fuerit de anima opinio, quam falso habebat Herodes, & ex plebe nonnulli, quod Ioannes qui paulo ante ab ipso fuerat interfectus, resurrexisset à mortuis post amputatũ caput, quodq; esset idem alio utens nomine nunc dictus Iesus, capax illius uirtutum quæ prius operabantur in Ioãne. Quam igitur habet probabilitatẽ, quòd eum qui tantopere notus erat omni populo, & in omni celebratus Iudæa, quem dicebant esse fabri Mariæq; filium, & fratres ac sorores habere tales, existimarint non alium ab Ioanne fuisse, cui pater fuerit Zacharias, mater Elizabet, nec ipsi obscuri in populo. Verisimile est autem, quod populus existimans Ioannem esse uerũ prophetam, cuius tanta fuit multitudo, ut pharisæi metuerint, & quoniam uidebatur id placere populo, flagitarunt à Ioãne responsum, baptismus ipsius, utrũ è cœlo esset an ex hominibus, non ignorauerit eum esse filium Zachariæ. Fortassis & ad quosdam illorum peruenerat uisionis historia, quæ uisa fuit in templo, quũ appareret Zachariæ Gabriel. Proinde qui probabile est uel Herodem, uel quempiam è plebe sic errasse, ut arbitraretur non duos fuisse Ioannem & Iesum, sed unum & eundem Ioãnem posteaq; surrexerat ex mortuis post decollationem, uocatum fuisse Iesum. Dixerit autem quispiam, mutandorum corporum falsam opinionem fuisse in Herode, ac in nonnullis ex plebe, qua putabãt eum qui natus fuerat Ioannes, ex mortuis redisse in uitam, tanq; Iesum. Sed quo minus probabile sit hanc falsam

opinionem illos habuisse, obstat tempus, quod intercessit inter natiuitatem Ioannis & natiuitatē Iesu, quod non erat longius quàm sex mēsium. Fortasse talis potius quædam suspicio fuit in Herode, quod uirtutes quæ operabantur in Ioanne, translatæ fuerint in Iesum, ob quas Ioannes baptista Messias esse creditus fuerat in populo: & uti poterit quispiam tali argumento: quemadmodum propter spiritū ac uirtutem Heliæ, & nō propter animam eius de Ioāne dicitur, Ipse est Helias, qui uenturus est, nimirum spiritu qui fuerat in Helia, ac uirtute quæ in illo fuerat, trāslatis in Ioannem: sic existimabat Herodes uirtutes quæ fuerāt in Ioanne, in Ioanne quidem operatas fuisse baptismum ac doctrinam, Ioannes enim nullum ædidit miraculum, in Iesu uero prodigiosas uirtutes. Simile quiddam dicet aliquis & illos opinatos, qui dixerunt Heliam apparuisse in Iesu, aut unum è ueteribus prophetis resurrexisse. Nihil autem ad hanc quæstionem pertinet eorum opinio, qui dicebant, Iesum prophetam fuisse, uelut unum è numero prophetarum. Mendax igitur est sermo, siue is qui scriptus est esse Herodis de Iesu, siue ab alio quopiam dictus. Veruntamen mihi uidetur probabilius per similitudinem esse dictū, ut sicut in spiritu & uirtute Heliæ Ioannes præcesserat, sic isti nunc suspicentur de Ioanne & Iesu. Quoniam autem primū didicimus, quod post tentationē seruator, quum audisset Ioannē esse traditum, secesserit in Galilæam: Deinde didicimus, quod quū Ioannes esset in carcere, quū audisset quæ ferebātur de Iesu, missis duobus discipulis suis, dixerit illi: Tu es qui uenturus es an alium expectamus? Tertio planè simpliciter didicimus Herodem dixisse de Iesu, ipse Ioānes est baptista, ipse suscitatus est à mortuis: nec alicunde tamen prius cognouimus, quomodo sublatus est baptista. Quapropter & hoc nunc describit Matthæus, ac item Marcus similiter. Cæterū Lucas pleraq; quæ ad hanc pertinent historiam, silentio præterijt. Itaq; Matthæi narratio ad hunc habet modum:

Herodes enim captum Ioannē uinxit in carcere.] De his igitur mihi uidetur, quod quēadmodum lex & prophetæ durarunt usq; ad Ioannem, post quem cessauit in Iudæis prophetica gratia: sic eorū potestas q regnarāt in populo, quæ hactenus ualebat, ut eos qui digni morte uiderētur, possent interficere, usq; ad Ioannem fuit: & interfecto iniquè ab Herode prophetarum nouissimo, priuatus est Iudæorū rex occidendi potestate. Nisi enim hac potestate fuisset spoliatus Herodes, nequaq; Pilatus pronunciasset in Iesum mortis sententiam, sed ad id satis fuisset Herodes, pontificū ac seniorum populi consilio in hoc adhibito. Ac tunc opinor impletū est illud quod à Iacob ad Iudam hunc in modum dictū est, Non deficiet princeps ex Iuda, neq; dux ex Israhel, donec uenerit cui repositum est, & ipse expectatio gentiū. Fortassis etiam hac potestate priuati sunt Iudæi, diuina prouidentia Christi doctrinæ locum præparante in populo, ut etiā si hæc prohiberetur à Iudæis, non tamen procederet usq; ad interemptionē credentium, quæ uideretur iuxta legem fieri. Herodes autem captum Ioannem uinxit in carcere ac reposuit, signum quoddam hoc facto præbens, quod quantū erat in ipso situm, & in malicia populi, concluderet & alligaret sermonē propheticū, uetaretq; ne posthac maneret in libertate ueritatis præco, quēadmodum prius. Hoc autem faciebat Herodes propter Herodiadem uxorem Philippi fratris sui. Dicebat enim illi Ioannes: Non licet tibi habere eam. Hic autē Philippus erat tetrarcha Itureæ & Thrachonitidis regionis. Itaq; nonnulli arbitrabantur, quod mortuo Philippo relicta filia, Herodiadem uxorem fratris Herodes duxerit, quū lex concedat hoc matrimoniū, si absint liberi. Nos uero quoniam nusquam reperimus mortuū fuisse Philippum, arbitramur maiorē etiam iniquitatem fuisse in Herode, qui uiuēti etiamnū fratri coniugē abduxerit, eoq; prophetica libertate præditus Ioannes, neq; ueritus regiā Herodis dignitatē, neq; ob mortis metū silentio dissimulans tantā iniquitatem, dicebat Herodi, diuino repletus spiritu, Non licet tibi habere eam. Non enim licet tibi habere uxorē fratris tui. Herodes quidem cepit Ioannem ac uinctum reposuit in custodia, nō audens omnino occidere, hoc est propheticum sermonem tollere à populo. Regis autem Thrachonitidis uxor, quę est peruersa quępiam opinio, malaq; doctrina, filiam peperit eiusdem nominis, cuius motus quoniā uidebantur decori, placuissentq; Herodi genethliacas res amanti, in causa fuerunt quo minus deinceps esset in populo caput prophetarū. Quin & in hodiernum usq; diem, motus populi Iudaici, qui uidētur secundū legē esse, nihil aliud esse puto, q̄ Herodiadis filiæ saltatio-

nes.Sed Herodiadis saltatio cõtraria erat sanctæ saltationi, quàm qui non saltauerint, his exprobrabitur audiẽtꝙ,Tibijs cecinimus uobis,& non saltastis:sed in natalicijs iniqui sermonis qui regnabat in illis,saltãt,sic ut placerẽt illi sermoni motus illorum.Obseruauit quidem quidam eorũ qui uixerunt ante nos,Pharaonis natalem in Genesi descriptum,exposuitꝙ quod malus ille gaudens negocijs generationis, festum celebrat natalicium.Nos uero ab illo hanc nacti occasionẽ,in nulla scriptura cõperimus à iusto celebratũ diem natalem.Nam Herodes illo Pharaone fuit iniquior:Siquidem ab illo in natalicijs pistorũ princeps occiditur,ab hoc autẽ Ioannes,quo maior inter natos mulierũ non surrexit.De quo seruator dicit:Sed quare existis?ad uidendum prophetã? etiã dico uobis,& plus quàm prophetam.Verum oportet gratias agere deo, quod prophetiæ quoꝙ gratia populo adempta est,quæ tota illa maior effusa est in gentes, per seruatorẽ nostrum Iesum,qui fuit inter mortuos liber. Quanꝙ enim crucifixus est ex infirmitate, uiuit tamen ex uirtute dei.Insuper autem uide rationẽ, iuxta quam purorum & impurorum ciborum discrimen expenditur.Despicitur autẽ prophetia, quũ in disco obsonij loco infertur:caput uero prophetiæ Iudæi nõ habẽt,Christũ Iesum totius prophetiæ caput negantes:& amputatur caput prophetiæ propter iusiurandum, quod peierandum erat potius ꝙ̃ seruandum.Non enim tantum erat crimen præcipitasse iusiurandũ,quantum erat crimen ob præcipitatum iusiurandum occidere prophetam.Ac non ob id tantum decollatur,uerumetiam ob eos qui simul accumbebant,malentes prophetã occidi quàm uiuere.Simul autẽ accũbebant,simulꝙ cõuiuabantur cum sermone malo Iudæorum rege,qui de illius natiuitate gaudebãt. Hoc autẽ dicto nonnunꝙ̃ eleganter uteris, aduersus eos qui præcipites sunt ad iurandũ,uoluntꝙ ratũ esse iusiurandũ, quod in rem impiã susceperunt,dicens nõ quoduis iurisiurãdũ oportere seruari,ueluti nec Herodis. Ad hæc autẽ & illud animaduerte,quod non palàm,sed clam & in carcere Ioannẽ occidit Herodes.neq; enim palàm nunc abnegat Iudæorũ sermo prophetias. Atqui re ipsa, & clanculum eas negat ac deprehenditur illis nõ credere.Quemadmodum enim si credidissent Mosi,credidissent & Iesu:ita si credidissent prophetis,recepissent utiq; qui fuerat à prophetis nunciatus.Quoniam autem huic non credunt,nec illis credunt, ac truncant in carcere conclusum sermonem propheticũ,habentꝙ illum mortuũ ac diuulsum minimeꝙ integrum,quia non intelligũt eum:sed nos integrũ habemus Iesum, expleta quæ de illo fuerat prophetia dicens,os non cõminuetis.Discipuli uero Ioannis sepeliũt illius reliquias,& abeuntes renunciauerunt Iesu.At ille secessit in locũ desertũ,nimirum ad gentes: ac post prophetarũ interemptionem, turbæ sequebantur illum ex omnibus undiꝙ ciuitatibus:quas cum uidisset esse numerosas,miseratus est illos, ac sanauit ægrotos illorũ,ac post hæc,alit benedictis ac multiplicatis paucis panib. eos qui sequuti fuerant ipsum. Quũ audisset autẽ Iesus,secessit illinc nauigio in locũ desertum seorsum.] Hic quidem sermo docet nos,quantũ ualeat, à persequentibus & ab expectatione eorum qui per sermones insidiantur,secedere.Hoc enim bona ratione fieri potest.Cæterum eum qui possit ab imminentibus abesse, omni ex parte eos recipere temeritatis est & confidentiæ.Quis autem posthac dubitet,an à talibus liceat declinare,quum non solum post ea quæ Ioanni acciderant Iesus secesserit, uerumetiam hoc docuerit dicens: Si persequuti uos fuerint in ciuitate hac,fugite in aliã.Quoties igit' inciderit tẽtatio, quam uitare non licet,necesse est fortiter magnoꝙ animo sustinere. Quod si liceat effugere, audaciæ fuerit hoc non facere.Quoniã autem post id quod dictum est,etiam iuxta anagogen oportet locũ examinare,dicendum est quod postea quàm apud Iudæos insidijs petita est prophetia, occisaꝙ propterea quod apud illos in pretio essent natalitia festa uaniq; motus qui fiebant in cõuiuio,iudicio ueritatis incõpositi & inconditi, cæterum opinione principis malorũ,& eorũ qui cum ipso conuiuiũ agitant,cõpositi & concinni,ipsisꝙ grati,secedit Iesus à loco,in quo prophetia structis insidijs condemnata est: secedit autẽ in locum à deo desertũ,qui est apud gentes,ubi dei uerbũ,sublato regno ab illis,datoꝙ genti facienti fructus ipsius, nascatur inter gentes, perꝙ hoc uerbum nascantur filij desertæ,quæ neq; legem,neq; prophetas didicerat,multo plures quàm eius quæ habet uirum,uidelicet legem.Quum igitur olim apud Iudæos esset uerbũ, non sic erat apud illos quẽadmodum apud gentes.Ideo dictus est in naui, hoc est in corpore, in lo-

cum de

cum desertũ seorsum uenisse, quum audisset de sublatione prophetæ. Quum autem uenisset in eremum, seorsum erat in ea, quod uerbum illius ac doctrina esset singularis, ultra consuetudines & opiniones apud gentes receptas. Turbæ uero quæ erant in gentibus, quum audissent uerbũ adesse in deserto suo, idq; seorsum esse, ut ante exposuimus, sequutæ sunt illud relictis proprijs ciuitatibus, dum illorũ quisq; relinquit patriæ super stitionis consuetudines, & Christi legi accedit. Sed pedestri itinere, nõ nauigio illum sequuti sunt, ut puta non corpore, sed nuda anima, ac uoluntate per uerbũ persuasa sequuti imaginẽ dei. Et ad hos sanè Iesus exit, quum non possent ad illum accedere, ut uenies ad eos qui foris erant, introduceret eos qui erant foris. Multa autem turba foris erat, ad quam egreditur dei uerbũ, & effuso lumine suæ uisitationis in illam, uidit eam. Et quum uidisset illos ob hoc esse magis dignos miseratione, quod in talibus malis essent, uelut hominum amator, qui alienus erat ab affectibus, in hoc affectus sentit, quod commotis uisceribus miseratus est, Nec miseratus solum, uerum etiam ægrotos illorũ sanauit, habentes uarios & omnijuges ex malitia morbos. Quod si uidere uis, quales sint animi morbi, cogita mihi, auaros, gloriæ cupidos, & puerorum amatores, & si quis est mulieribus deditus. Nam & hos in turbis uisos, eosq; miseratus sanauit. Non tamen putandum est, quoduis peccatum esse morbum, sed id quod in tota computruit anima. Tales enim uidere est pecuniarum amatores, totos incumbẽtes argẽto, & in huius tum custodiam, tum coarceruationem, auidos laudum, gloriolis inhiantes. Inhiant enim captãdis à uulgo uilibusq; hominibus laudibus. Ac iuxta consimilem rationem cogitabis de reliquis morbis quos nominauimus, & si quis alius est horum consimilis. Quoniam igitur inter enarrandum, quod dictum est, Sanauit ægrotos eorum diximus non quoduis peccatũ esse morbum, operæ precium est & è scripturis de horum differentia disserere. Ait sanè apostolus Corinthijs, qui uarijs peccatis laborabant, scribens, Propterea inter uos infirmi multi, & ualetudinarij, & dormiũt multi. Audi siquidem apostolum in his etiam uinculum nectentẽ, contextũq; facientem ex diuersis peccatis, iuxta quod, alij quidem sunt infirmi, alij uero ægroti, uidelicet plus quàm infirmi: rursus alij utrisq; peius habentes, qui dormiunt. Nam qui propter imbecilles animi uires, procliues sunt ad labendũ in quoduis peccatũ, etiamsi non toto animo fuerint obnoxij alicui peccato peculiari, quemadmodum sunt ægroti, tantum infirmi sunt. Porrò qui pro deo quem diligere debebant, tota anima, toto corde, & tota mente, diligunt pecuniam aut gloriam, aut mulieres, aut pueros, hi peius affecti sunt quàm infirmi, suntq; ægroti. Dormiunt autem, qui quum debeant attendere & aduigilare animæ suæ, non faciũt id, sed nimia negligentia dormitant uoluntate, & somniculosi sunt cogitationibus, qui quidem somniantes, carnem quidem polluũt, autoritatem uero spernunt, glorijs autem maledicũt. Isti sanè quia dormiunt, in uisis inanibus uersantur, & insomniorum simillimis, ea quæ superne ueniunt, quæq; uera sunt non recipientes, sed infirmi per inania simulacra falluntur. De quibus & in Esaia dicitur illud, Quemadmodum somniat sitiens quasi bibat, & experrectus adhuc sitit, anima uero illorũ inaniter sperauit: Sic erunt diuitiæ omnium gentium, quæcunq; militarunt in Hierusalem. Itaq; quanq; uidemur digressionem fecisse, dum exposuimus differentiam infirmorũ, ægrotorum, & dormientiũ, propterea quod apostolus in ad Corinthios epistola dixit quæ enarrauimus fecimus digressionem, studentes ostendere, quid intelligendũ significetur his uerbis, & sanauit ægrotos illorũ. Post hæc habet sermo Euangelicus: Quum autem esset facta uespera, accesserunt ad eum discipuli ipsius dicentes, Desertus locus est, & hora iam præterijt, dimitte itaq; turbas, ut abeuntes in uicos emant sibi cibaria.] Ac primũ obserua, quod quum daturus esset benedictionis panes discipulis, ut apponerẽt turbis, sanauit ægrotos, ut sani participes fierent panum benedictionis. Non em̃ possunt q adhuc ægrotant, capere panes benedictionis Iesu: uerũ etiam si quum aliquis audire debuerit illud, probet autẽ unusquisq; seipsum, & sic comedat ex illo pane, reliquaq; quæ sequuntur, hæc non audierit, sed temere sumpserit panem domini & poculum eius, infirmus fit aut ægrotus, aut etiam ut ita loquar, ex grauedine quæ nascitur ex huius panis ui, dormiẽs. Vespere autem facto adierunt eum discipuli ipsius, hoc est in cõsummatione seculi, de quo tempestiue dixeris illud, quod positum est in epistola Ioannis, Nouissima hora est. Qui quum nondum

intelligerent,quid facturus esset dei filius, dicũt illi, Desertus est locus: uidentes dei, & legis, & uerbi solitudinẽ in plerisq;. Dicunt autem illi, & hora præterijt: quasi præterijsset oportunũ tempus legis & prophetarum. Fortassis autem hoc dicebant, huc spectantes, quod decollatus esset Ioannes, & legem & prophetias, quæ erant usq; ad Ioannem, cessasse. Præterijt igitur inquiunt, hora. Nec adest cibus, eo quod tẽpus illius iam non amplius sit præsens, ut qui in deserto sequuti sunt te, legi ac prophetis seruiant. Insuper dicunt discipuli: Dimitte illos, ut si minus queant à ciuitatibus, certe à uicis, locis uilioribus, emant cibaria. Hæc quidem dicebant discipuli, desperantes turbas inuenturas, eo quod dimissa est litera legis ac prophetiæ cessassent, insignes ac nouos cibos. Sed uide quid Iesus responderit discipulis, tantum non clamãs ac manifeste dicens: Vos quidem opinamini turbas si à me discesserint egẽtes cibarijs, ea in uicis inuẽturas potius quàm apud me, & in conuentibus hominum, non ciuium, sed uicanorum potius quàm si apud me permanserint. Cæterũ ego patefaciam uobis, quod eo quo creditis illos egere non egent, neq; enim opus habẽt ut discedant. Eo uero quod creditis eos non habere opus, hoc est me, quasi nõ possim eos alere, hoc iuxta uestrã expectationẽ opus habent. Quoniam igitur uos docui, reddidiq; sufficientes ad dandum egẽtibus animi cibum, uos date turbis quæ me sequutæ sunt quod edant. Habetis potestatẽ à me traditã, ut detis turbis cibum, cui si fuissetis intẽti, nimirum intelligeretis, me multo magis illos alere posse: nec diceretis, dimitte turbas, ut abeant, emantq; sibi cibaria. Iesus igitur per potestatem quam dederat discipulis alios etiam alẽdi, dixit, Date eis uos, quod edant. Illi uero non negantes se posse dare panes, sed arbitrati pauciores esse, nec sufficere pascendis qui se quuti fuerant Iesum, neq; considerantes, quod Iesus acceptum unumquenq; panem, id est, uerbum, in quantum uult dilatat, efficiens ut omnibus sufficiat, quoscunq; uelit pascere: Aiunt, Non habemus hic nisi quinq; panes ac duos pisces: per quinq; panes fortassis innuẽtes sensibilia scripturarũ uerba, & ob hoc numero respondentia quinq; sensibus: per duos uero pisces, uel propheticũ & in affectibus situm sermonem, quasi obsonia rerum sensibiliũ, quæ in scripturis reposita sunt: aut fortassis sermonẽ qui iam ad illos peruenerat de patre & filio. Quam ob causam & ipse comedebat de pisce posteaq; resurrexisset, parte sumpta à discipulis, ubi iam recepisset ab illis, quã ex parte poterant ipsi de patre profiteri theologiam. Nos quidem sermones de quinq; panibus ac duobus piscibus hunc in modum explicare ualuimus. Probabile est autem, quod qui magis q̃ nos colligere possunt quinq; panes ac duos pisces apud sese, copiosiorem ac meliorem de his reddere ualeant intelligentiã. Illud tamen obiter annotandũ, quod quinq; panes ac duos pisces habere se discipuli profitentur apud Matthæũ, Marcum & Lucã, nullam dantes significationẽ, an triticei sint, an hordeacei, Solus Ioannes hordeaceos fuisse dicit, unde fortassis nec discipuli in Euangelio Ioannis eos panes apud se esse fatẽtur, sed apud hũc ita loquũtur, Est puer hic, qui habet quinq; panes hordeaceos, ac duos pisces. Et donec hi quinq; panes cum duobus piscibus non adferebantur à discipulis Iesu, non creuerunt, neq; multiplicati sunt, neq; poterant multos alere. Quũ autem illos accepisset seruator, primum suspexit in cœlum, nimirũ oculorum suorum radijs ueluti deducẽs illinc potentiam robur addituram quinq; panibus ac duobus piscibus, ad nutriendum quinq; hominũ milia. Post hæc benedixit quinq; panibus & duobus piscibus uerbo & benedictione augẽs illos ac multiplicãs, Mox diuidens ac frangens dedit discipulis, ut illi turbis apponerẽt. Tunc suscipiebãt illi panes ac pisces ad hoc, ut ederẽt ac saturarentur omnes, adeo ut quosdã ex benedictis panib. nõ potuerint comedere, Tã multa turbis supererãt, quæ apud turbas quidẽ nõ erãt, sed apud discipulos, uolẽtes tollere quod supererat fragmentorũ, reponereq; in cophinos, plenos fragmentorũ totidem numero, quot erãt tribus Israel. De Ioseph quidẽ scriptũ est in Psal. Manus eius in cophino seruierunt. De Iesu uero discipulis, quod quũ essent nimirum duodecim, sustulerint ex eo quod superfuerat, duodecim cophinos nõ dimidiatos, sed plenos. Et sunt, ni fallor, ad hunc usq; diẽ & erunt usq; ad cõsummationẽ seculi, duodecim cophini pleni fragmentorũ panis uiui, apud Iesu discipulos turbis præstantiores, quæ turbæ nõ possunt comedere. Erant autem qui comederant de quinq; panibus, qui erant anteq; superfuissent duodecim cophini, cognati numero pentadis. Vsq; ad quinq; sensibilia peruenerant ij qui

qui comederāt. Quandoquidem & hi ab eo qui suspexerat in cœlū, quiq; benedixerat ac fregerat illos aliti sunt, ĳq; non pueri, neq; fœminæ, sed uiri. Sunt enim, ni fallor, & in sensibilibus edulĳs discrimina, ut quædam sint eorum, qui euacuauerunt ea quæ sunt paruuli: quædam rursus eorum qui paruuli sunt adhuc & carnales in Christo. Ac nobis hæc dicta sint propter hæc uerba: Qui comederāt erant uiri quinquies mille præter pueros ac mulieres.] Quod quidem ambigue dictū est, utrum qui comederant fuerint uiri quinquies mille, nec inter hos edentes ullus fuerit puer aut fœmina: an uiri tantum fuerint numero quinquies mille, non annumeratis neq; pueris neq; mulieribus. Nonnulli quidem ut ante diximus, ad hunc modum explicuerūt, quod neq; pueri, neq; mulieres adfuerint ĳs quæ ex quinq; panibus ac duobus piscibus aucta multiplicataq; sunt. Dixerit autem aliquis, quod quum multi comederint, iuxtaq; dignitatē ac uires participes facti fuerint panū benedictionis, alĳ quidem numero digni erant, iuxta similitudinem eorū, qui in libro Numerorū nominati sunt, annos uiginti nati, Israelitæ uiri erant. Alĳ uero qui digni non erant tali ratione numeroq;, pueri erant ac mulieres. Iam mihi tropologiam de pueris tracta, iuxta illud, Non potui uobis loqui ut spiritualibus, sed ut carnalibus, ut paruulis in Christo. De mulieribus autē, iuxta illud, Volo autem uos omnes uirginē castam exhibere Christo. De uiris uero iuxta illud, Posteaquā factus sum uir, euacuaui ea quæ erant paruuli. Ne prætereamus inenarratū & illud, quum iussisset turbas discumbere super gramen, acceptis quinq; panibus & duobus piscibus, sublatis in cœlum oculis, benedixit, quūq; fregisset dedit discipulis panes, discipuli uero turbis, & comederūt omnes. Quid enim significat illud, quod iussit omnes turbas discumbere super gramen, & quid intelligere possumus dignū iussione Iesu, de loco? Opinor autem, quod turbas iusserit discumbere in fœno, propter id quod dicitur in Esaia, Omnis caro fœnū, hoc est subĳcere carnem, ac subditum reddere carnis affectum, ut sic aliquis possit esse particeps panū quibus benedixit Iesus. Deinde quoniam uarĳ sunt ordines eorū qui egent alimonia Iesu, nec ĳsdem sermonibus aluntur omnes, propterea, ni fallor, Marcus dixit dominum hoc fecisse: & præcepit eis omnibus, ut discumberent, per conuiuia super uiride fœnum: & accubuerunt per singula uiridaria centeni & quinquageni. Lucas autem sic: Dixit autem ad discipulos suos, Facite ut discumbant, per singulos ordines fermē quinquageni. Oportebat enim eos qui requieturi erant in Iesu cibarĳs, aut esse in ordine centum, qui numerus sacer est, ac deo propter unionem consecratus: aut in ordine quinquaginta, qui numerus continet remissionē, iuxta mysterium iubilei, qui solitus quinquagesimo quoq; anno innouari, iuxta mysterium festi Pentecostes, quod est die quinquagesimo. Arbitror aūt duodecim cophinos fuisse apud discipulos quibus dictū est, Sedebitis super duodecim sedes, iudicātes duodecim tribus Israel, & quemadmodum dicere posset aliquis mysteriū esse in throno iudicantis tribum Ruben, & in throno iudicantis tribum Simeon, & in alio throno iudicantis tribum Iuda, atq; itē de cæteris: ita fuerit & cophinus cibariorum Ruben, & alius Simeon, alius Leui. Sed nō est præsentis tractationis nunc tantū à proposito digredi, ut coaceruemus quæ dici possent de duodecim tribubus, ac peculiariter de harum singulis, & quæ sit quæq; tribus Israel explicare. Et protinus compulit discipulos ingredi nauim, & præcedere ipsum in ulteriorē ripā, donec dimitteret turbas.] Obseruandū est obiter, quoties ĳsdem locis repetuntur hoc modo, turbæ, Item aliud nomen, discipuli, ut ex hac obseruatione, & ex huius nominis coaceruatione, perspicuū fiat, Euangelistis fuisse propositum, per euangelicā narrationem ostēdere uoluisse differentias accedentium ad Iesum, quorū alĳ sunt turbæ, nec uocantur discipuli: alĳ uero discipuli qui sunt turbis præstantiores. Sed satis est in præsentia nos pauca uerba adducere, quo uidelicet ex his incitatus aliquis idem faciat in omnibus Euangelĳs. Scriptū est itaq;, quum turbæ essent loco humiliore, de discipulis ad Iesum qui montē conscenderat uolentibus accedere, quò turba peruenire non poterat, hunc in modum. Quū uidisset turbas conscendit in montem, quumq; consedisset, accesserunt ad eum discipuli ipsius, & quū aperuisset os suum, docebat eos, dicens, Beati pauperes spiritu: & cætera quæ sequuntur. Et rursus alio in loco, turbis desiderantibus sanationem dictum est, Sequutæ sunt eum turbæ multæ, & sanauit eos. Non reperimus de discipulis scriptum, quod eos sanauerit: propterea quod

si quis iam est discipulus Iesu, ille sanus est, & quum bene habeat, opus habet Iesu, non quatenus est medicus, sed secundum alias illius uires. Rursus alibi, quum Iesus loqueretur turbis, mater ipsius ac fratres stabant foris, quærẽtes ei loqui, quod quidem illi significatum est, Renuncianti respondit extensa manu non ad turbas, sed ad discipulos, dicitq́;, Ecce mater mea & fratres mei: ac testimonium ferens discipulis quod facerent uoluntatem patris qui in cœlis est, ipse inquit, meus & frater & soror & mater est. Rursus alio loco scriptum est, quod omnis turba steterit iuxta litus, & loquutus sit eis per parabolas multa. Deinde post parabolam sementis, accedentes non iam turbæ, sed discipuli dicebant ei, non, quare loqueris nobis per parabolas, sed quare per parabolas loqueris illis. Quo tempore respondit non turbis, sed discipulis, Vobis datum est nosse mysteria regni cœlorum, cæteris autem per parabolas. Proinde inter hos qui accedunt ad nomen Iesu, ij qui nouerunt mysteria regni cœlorum, discipuli uocari possunt, ij uero quibus hoc datum nõ est, turbæ, quæ discipulis inferiores dicentur. Attende uero diligenter, eum discipulis dixisse, Vobis datum est nosse mysteria regni cœlorũ: de turbis uero dictum est, Illis uero non datum est. Item alibi dimittit turbas & ingreditur in domum, non autem dimittit discipulos. Et in domum eius accedunt ad eum, non turbę, sed discipuli eius dicentes: Edissere nobis parabolam zizaniorũ agri. Quin & alio in loco, quum audisset de Ioanne, Iesus secessit nauigio in desertum locũ seorsum, turbæ sequutæ sunt eum: quum egressus uidit multam turbam, & misericordia motus super illos, sanauit ægrotos illorum, uidelicet turbarum, non discipulorum. Vespere autem facto, accesserunt ad eum non turbæ, sed discipuli dicentes uelut alij à turbis: Dimitte turbas, ut digressi in uicos, emant sibi cibaria. Insuper quum acceptis quinq; panibus & duobus piscibus, & sublatis in cœlum oculis benedixit, ac frangens dedit discipulis, ut discipuli darent turbis, quæ non poterant ab eo capere, sed uix per discipulos accipiunt panes benedictionis Iesu, ac ne hos quidem omnes comedunt: nam saturatæ turbæ reliquerunt quod superfuit in cophinis duodecim plenis. Cæterum cuius gratia has annotationes obiter adiunxerimus, est illud quod in manibus est, uidelicet quod Iesus separans à turbis discipulos, compulit eos ingredi in nauim ac præcedere ipsum in ulteriorem ripam, donec ipse dimitteret turbas. Non enim possunt turbæ in ulteriorem ripam transire, uelut Hebræi mystice, quæ uox sonat nobis, transmissorij: uerum hoc erat opus discipulorum Iesu, uidelicet in ulteriorem abire ripam, ac transcendere ea quæ uidentur, quæq́; corporalia sunt ac temporaria: peruenire autem ad ea quæ non uidentur, æternaq́; sunt. Satis igitur beneficentiæ collatum erat in turbas à Iesu, quæ non poterant, eo quod essent turbę, abire in ulteriorem ripam, si dimitterentur à Iesu. Qua dimissione nullus habet autoritatem dimittendi, nisi Christus solus, neq; fieri potest, ut dimittatur aliquis, nisi prius comederit de panibus, quibus benedicit Iesus. Non potest autem edere de panibus benedictionis Iesu, nisi fecerit quemadmodum præcepit Iesus, ac discubuerit in gramine, quemadmodũ disseruimus. At ne id quidem possunt facere turbæ, nisi, relictis suis ciuitatibus, sequutæ fuerint Iesum, secedentem in desertum locum seorsum. Ac prius quidem rogatus à discipulis, ut dimitteret turbas, non dimisit, donec aluisset eas panibus benedictionis. Nunc uero dimittit discipulis prius compulsis ingredi nauim, & relinquit eos in loco quopiam humiliore, Nam desertum inferius est: Ipse autem ascendit in montem, ut oraret. Quin & illud obseruandum, quod ilico posteaquam pauerat quinq; milia hominum Iesus, compulit discipulos ingredi nauim, & præcedere ipsum ultra lacum. Verum non possunt discipuli præcedere Iesum trans lacum, sed ubi peruenissent usq; ad medium maris, ac nauis iactaretur fluctibus, eo quod uentus esset aduersus, timuerunt, circiter quartam noctis custodiam, quum uenisset ad illos Iesus. Et nisi ascendisset in nauim Iesus, neq; nauigantibus discipulis uentus desisset esse contrarius, neq; traijcientes uenissent in alterũ litus qui nauigabant. Ac fortasse uolens illos experimento docere, quod non possent absq; ipso abire trans lacum, compulit illos ingredi nauim, ac præcedere trans lacum. Cæterum illis non ualentibus ultra medium maris pertingere, apparens ac faciens quæ scripta sunt, declarauit, quod qui ad ulteriorem ripam tendit, Iesu simul cum ipso nauigante perueniet illuc. Quid autem est nauigiũ, in quod Iesus compulit ingredi discipulos, nisi fortassis tentationum ac periculorum

lorum imminentiũ certamen, in quod cõpulsus aliquis à uerbo, uelutiꝗ nolens, uenit, sed ita saluatore uolente exercere discipulos in hac naui fluctibus iactata, ob uentum ad uersum. quoniã autem confestim compulit discipulos suos ingredi nauim, & præcedere ipsum trans lacum, Marcus paulum immutatis uerbis sic posuit, Et confestim compulit discipulos suos ingredi εἰς τὸ πλοῖον, id est in nauim, ac præcedere ipsum trans lacum in Bethsaidam: operæ preciũ est intendere huic uerbo, compulit, si prius considerauerimus exiguam Marci uariationem, certam nauim significantis per additum articulum. Non enim idem significatur ab eo loco, cõfestim compulit discipulos, sed amplius habet illud, discipulos suos, quod apud Marcum scriptum est, præ illo quod simpliciter dictum est, discipulos, fortassis ut etiã dictionis modo immoraremur. Discipuli quum sic essent affecti, ut ægre distraherentur à Iesu, non quauis de causa possunt ab eo separari, cupientes illi adesse. At ille quum decreuisset, ut illi facerent experimẽtum fluctuũ ac uenti reflantis, quod nequaquã accidisset, si fuissent cum Iesu, necessitatem illis iniecit, ut ab ipso seiuncti nauim ingrederentur. Compellit quidem igitur discipulos seruator, ingredi nauim tentationũ, ac præcedere ipsum trans lacum, utꝗ ultra malorum insultus uincendo peruenirent. At illi quum essent in medio maris, inꝗ tentationum fluctibus, uentis aduersis uetantibus, quo minus peruenirent in ulteriorem ripam, luctantes non potuerũt absꝗ Iesu fluctus uincere uentumꝗ reflantem, ac pertingere ad ripam ulteriorem. Quapropter miseretur illorũ dei filius, omnia quæ quidem in ipsis erant facientibus, ut in ulteriorẽ ripam peruenirent, uenit ad illos ambulans super mare, quod illi non habebat undas neꝗ uentum, qui posset aduersari, etiam si uoluisset. Non enim dictum est, uenit ad eos ambulans super undas, sed super aquas. Quin Petrus primũ dicente ipsi Iesu, ueni, descendens è naui, ambulabat nõ super fluctus, sed super aquas, ut ueniret ad Iesum. Simulatꝗ uero dubitauit, uidit ualidum uentũ, haudquaquam ualidũ ei, qui deposuerat exiguã fiduciam & hæsitationem. Et quũ ascendisset Petrus post Iesum in nauim, cessauit uentus, nihil amplius potens in nauim agere, posteaquam Iesus eam ingressus erat. Ac tum discipuli transmisso lacu peruenerunt in terrã Genesareth, cuius interpretationẽ si cognosceremus, & hinc nonnihil iuuaremur ad huius enarrationem loci. Obserua uero, quoniam fidelis deus, qui non sinit tentari turbas supra quàm possunt, quomodo filius dei discipulos quidem cõpulit ingredi nauim, ut ualẽtiores, quiꝗ possent ad medium usꝗ maris peruenire, ac sustinere fluctuũ iactationem, donec diuino digni reddantur auxilio, donec uideant Iesum, audiantꝗ illum ingressum, traijciant ac perueniant in terram Genesareth. Cæterum dimissis turbis, quæ non ceperant experimentũ nauis, fluctuum, & reflantis uenti, uelut imbecilliores, ascendit in montem seorsum ad orandum. Pro quo uero orandũ, nisi forte pro turbis quidem, ut dimissæ post gustatos benedictionis panes, nihil committerent, quod repugnaret dimissioni à Iesu factæ, Pro discipulis autem, ut ab ipso compulsi nauim ingredi, & ipsum præire trans lacum, nihil paterentur in mari, nec à uento contrario. Nec uerear dicere, ob preces Iesu ad patrem pro discipulis fusas, nihil illis accidisse mali, quũ & mare, & fluctus, & uentus aduersus illos oppugnarent. Ergo qui simplicior est, contentus sit historia: nos autem si quando in tentationũ necessitatem incideremus, meminerimus quod Iesus nos cõpulit ingredi nauim illam, uolens nos præcedere trans lacũ. Fieri nanꝗ non potest, qui tentationes fluctuũ aduersantesꝗ uentos non sustinuerunt, eos in ulteriorem peruenire ripam. Deinde ubi cõspexerimus multis nos circumuallari negocijs ac periculis, ac mediocriter laborantes ea aliquo usꝗ tranauerimus, cogitemus nauim nostram in medio maris esse quæ tunc iactatur fluctibus, hoc agentibus, ut naufragium faciamus circa fidem, aut circa uirtutẽ aliquam. Cæterum ubi uiderimus spiritũ illius mali obsistere nostris actionibus, cogitemus tum nobis esse uentum contrariũ. Ergo quum hæc patientes tres noctis uigilias, hoc est, tenebrarum quæ sunt in fluctibus peregerimus, pro uiribus bene certantes, cauentesꝗ nobis, ne naufragiũ faciamus circa fidem, aut circa uirtutem aliquam, Primam uigiliam aduersus patrem tenebrarũ ac maliciæ: secundam aduersus filium eius, qui aduersatur & extollitur supra omnem qui dicitur deus aut religio: tertiam aduersus spiritum, sancto spiritui contrarium: tunc credimus quod instante quarta uigilia nox processit, dies autem appropinquauit. Veniet ad nos

filius

filius dei ut nobis componat mare, ambulans super illud. Quumque uiderimus nobis apparere uerbum, turbabimur quidem, priusquā certo cognouerimus seruatorem adesse nobis, existimantes nos adhuc phantasmata uidere, territique protinus clamabimus. At ille statim nobis loquetur dicens: Confidite, ego sum, nolite timere. Et si quis uehementius cōmotus eo uerbo, confidite, repertus fuerit in nobis Petrus tendens quidem ad perfectionem, nō dum tamen eam assequutus, descendens è naui, quasi iam positus extra tentationē illius nauis in qua iactabatur, initio quidem ambulabit, cupiens uenire ad Iesum super aquas. Cæterum ut pusillam adhuc habens fiduciam, ut adhuc dubitans, uidebit ualidum uentū, ac timebit: & incipiet quidem mergi, nō tamen hoc eueniet, eo quod Iesum magna uoce inclamabit, dicens ei, Domine serua me. Post hæc protinus adhuc loquente Petro talia, ac dicente, Domine serua me, extendet Iesus manum, porrigens eiusmodi homini auxilium, & apprehendet eum iam incipientem mergi, exprobrabitque illi, quod parum habuerit fiduciæ, quodque dubitarit. Verum obserua, quod nō dixit, diffidens, sed pusillæ fiduciæ, quodque dictum est, quare dubitasti? quod haberet quidem nonnihil fiduciæ, sed inflectens etiam in partē diuersam, hoc est, ad diffidentiam. Et post hæc sanè tum Iesus tum Petrus ascendet in nauim, & cessabit uentus. Atque ij qui in naui sunt, cogitantes à qualibus periculis sint seruati, adorabunt dicentes, non tantum filius dei es, quemadmodum dicebant & illi duo, qui dæmonijs fuerant obnoxij: sed uere filius dei es, quod dicunt in naui discipuli. Neque enim alios à discipulis arbitror hoc dixisse. Vbi uero uersati fuerimus in his omnibus, transmisso lacu, ueniemus in terram quò iusserat nos præire Iesus. Fortassis autem significatur aliquod arcanū ac reconditum mysteriū de his qui seruati sunt à Iesu, ex eo quod scriptum est, Et agnoscentes eum uiri loci illius, nimirū in ulteriore ripa, emiserunt in totam finitimam regionem illam, uidelicet finitimam ulteriori ripæ, non in ipsa ripa, sed in locis circumiacentibus. Et obtulerunt illi omnes male habentes. Hic autem obserua, quod obtulerunt illi non solum multos male habentes, uerum etiā omnes qui erāt in eius regionis uicinia. Hi uero adducti ad Iesum, qui male habebant, rogabant illum, ut uel fimbriam uestis eius contingerent, hoc ab illo beneficium postulantes. Quoniam non erant tales qualis illa mulier quę laborarat profluuio sanguinis annos duodecim, & accessit à tergo, tetigitque fimbriam uestimenti illius, quū apud se dixisset, si tantū tetigero uestimentū illius, ero salua. Obserua etiā de fimbrijs uestimēti eius, unde cōfestim sistebat profluuiū sanguinis eius. Cęterum ij qui uenerant ex finitima regione Genesareth, in quā transmisso lacu uenerat Iesus cū discipulis suis, non ex sese adeunt Iesum, sed adducti sunt ab ijs qui emiserant, ut qui per se non possent ad Iesum accedere, eo quod uehementer male haberent: neque ipsi furtim tetigerunt fimbriā, sicut illa profluuio sanguinis laborans, sed orantibus illis. Quāquam, & ex his quicunque tetigerunt, salui facti sunt. Porrò num qua differentia sit huius uerbi, salui facti sunt, quod de his dictum est, quantum ad salutem datam: Nam profluuio sanguinis laboranti fœminę dictum est, Fides tua te saluam fecit, ipse etiam per te dispicies.

CAPVT XV

TVNC accedunt ad eum è Hierosolymis pharisæi & scribæ dicentes, Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum, non enim lauant manus, quum panē comedunt.] Si obseruaueris quo tempore adierint Iesum ab Hierosolymis pharisæi & scribæ dicētes, Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? & quæ sequuntur: scietur necessario Matthæum non simpliciter scripsisse, quòd pharisæi & scribæ ab Hierosolymis accesserint ad seruatorē, percontantes eum quæ dicta sunt, sed ita loquutus est: Tunc ueniunt ad eum ab Hierosolymis. Quando igitur illud tunc intelligendum est? Quū transmisso lacu uenissent in terram Genesareth nauigio, Iesus & discipuli eius, iam sedato uento, ex quo nauim conscenderat Iesus. Et quum agnouissent eum uiri loci illius, emiserunt in totā illam finitimā regionē & adduxerunt ad eum omnes male habētes, & obsecrabant eum, ut uel tantū fimbriā cōtingerēt uestis illius, & quotquot tetigerūt, salui facti sunt. Tunc accesserūt ad eum ab Hierosolymis pharisæi & scribæ, nō admirati potētiam quæ erat in

erat in Iesu sanans etiam illos, qui tantum fimbriam uestis ipsius attigerant, sed accusandi studio criminantes discipulos apud præceptorē, non de transgressione præcepti dei, sed unius ex traditionibus seniorum Iudaicis. Et probabile est, quod hoc ipsum crimen quod intendunt calumniandi auidi, cōmendat pietatem discipulorum Iesu, qui nullam reprehensionis ansam dederint in alijs ueluti de transgressione præceptorum dei, Pharisæis ac scribis: qui nequaquā adduxissent hanc criminationem aduersus discipulos de transgressione, quod uiolassent præceptum seniorum, si potuissent deprehendere quos incusabant, & ostendere eos transgredi præceptum dei. Ne putes autē his probari, Mosi legem seruandam esse iuxta literā, quod discipuli ad id usq; temporis eam seruabant. Non enim priusquā pateretur, redemit nos à maledictione legis, qui patiendo pro nobis factus est maledictio. Sed quemadmodum Paulus congruenter Iudæis Iudæus factus est, ut Iudæos lucrifaceret: quid absurdi est, si apostoli quum inter Iudæos uersarentur quamuis intelligerēt spiritalia, legis uulgata utebantur consuetudine? Sicut & Paulus, qui Timotheum circumcidit, & sacrificium iuxta uotum quoddam Iudaicum obtulit, quemadmodum in apostolorum Actis scriptum est. Verumtamen rursus apparent auidi criminandi, qui de præcepto dei nihil criminis intendere poterant in discipulos Iesu, sed tantum de una seniorum traditione. Atq; hinc potissimum dilucet criminandi studiū, quod apud eos ipsos, qui à morbis sanati fuerant, crimen intendunt, specie quidem aduersus discipulos, reuera tamen ipsum præceptorem infamare uolentes, quasi quod etiam à senioribus erat institutum de lauandis manibus, necessarium foret ad pietatem. Existimabant enim immundas & impuras esse manus eorum qui non lauissent, antequam sumerent cibum. Contra puras ac sanctas esse factas eorum, qui eas abluissent aqua, quum id non respondeat Mosaicæ iuxta literā legi. Nos uero non secundum seniorum Iudaicorum traditionem, sed iuxta rectam rationem, purgare conuenit nostras actiones, & hoc pacto lauare manus animarum nostrarū, quoties comesturi sumus tres panes, quos à Iesu petimus, qui nobis amicus esse cupit. Si quidem immundis, illotis & impuris manibus, non oportet horum panum esse participes. Iesus autem non incusat eos de traditione seniorū Iudæorum, sed de duobus dei præceptis maxime necessarijs, quorum alterū quintum est in decalogo, sic habens: Honora patrem tuum & matrem tuam & bene sit tibi, & fias longæuus super terrā, quam dominus deus tuus daturus est tibi. Alterum uero in Leuitico hunc in modum scriptum est: Si homo maledixerit patri suo aut matri suæ, morte moriatur, Patri suo aut matri suæ maledixit, reus erit. Cæterum quoniā ipsa uerba uolumus intueri, quæ prodidit Matthæus, Qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur: attende num forte sumptum sit è loco ubi scriptum est, Qui uerberat patrem suum, aut matrem suam, morte moriatur. Et qui maledixerit patri suo aut matri suæ morte moriatur. Sic igitur habent uerba legis de duobus illis præceptis, sed Matthæus illa non tota, sed concise retulit, nec ijsdem uerbis. Quur autem incuset pharisæos & scribas, qui uenerant Hierosolymis seruator, dicens eos transgredi præceptū dei propter ipsorum traditionem, considerandum est. Et deus quidem dixit. Honora patrē tuum & matrem tuam, docens filium honorem debitum persoluere suis parentibus. Huius erga parentes honoris pars erat, illis impartiri de rebus externis, quæ ad uictus & tegumentorū usum pertinent: & si qua alia in re gratificari posset parentibus. Pharisæi uero & scribæ traditionē huiusmodi legi contrariam prodiderant, quā obscurius refert Euangelium, quam ne nos quidem quicquam eramus explicaturi, nisi quidam Hebræus exposuisset nobis, quæ ad hunc locum pertinent, ea sic habent: Interdum, inquiebat, fit ut creditores incidant in debitores difficiles, qui quum possint, nolint quod debetur reddere, eoq; creditores referebant debitum in rationem pauperum, quibus pecunia conijciebatur in gazophylaciū, ab uno quoq; pro cuiusq; uiribus eis cōmunicare uolentium. Interdum itaq; dicebant debitoribus iuxta suæ linguæ proprietatem, corban est, quod mihi debes, hoc est donum: consecraui enim illud in rationem pietatis erga deū, pauperibus. Deinde debitor, ut qui iam non hominibus sed deo deberet, & in hunc religioni, quodammodo constringebatur, ut uel nolens redderet debitum, nō iam quidem creditori, sed deo in rationem pauperum, creditoris nomine. Quod igitur creditor faciebat debitori, hoc interdū quidam filij faciebāt parentibus, ac

dicebant

dicebant illis. Donum quodcunque ex me est, eo tu iuuaberis pater aut mater: hoc scito te ex corban accipere, nimirum ex ratione pauperum de his quæ deo consecrata sunt. Itaque quum audirēt parentes quod ipsis dandum erat, esse corban, hoc est deo consecratum, iam nolebant accipere à filijs, etiam si ualde necessariorum inopia premebantur. Seniores igitur talem traditionem apud plebeios proferebant, quod quisquis patri aut matri dixisset, quod datur ex ijs cuipiam, corban esse ac donum, hic nō amplius obligatus esset patri aut matri, ad suppeditanda uitæ necessaria. Hanc igitur traditionem reprehendit seruator, quippe non probam, sed aduersantem præcepto dei. Etenim si deus dicit, honora patrem & matrem, ex aduerso traditio dicebat eum non debere honorare patrem & matrē dono, qui quod daturus erat parentibus consecrauit deo quippe corban: palàm est dei præceptum de honore parentibus exhibendo per traditionem pharisæorum & scribarum abrogari, quæ dicit non amplius oportere honorare patrem ac matrē eum, qui semel deo consecrauit, quod accipere solent parētes. Ac pharisæi quum essent auari, quo sub prætextu pauperum acciperent & illa quæ danda forēt alicuius parentibus, docebant huiusmodi. Testatur autem illorum auariciā & euangelium ita dicens: Audiebant autem hæc omnia pharisæi, qui erant auari, & deridebant eum. Si quis igitur & ex his qui apud nos presbyteri, hoc est seniores uocantur, aut ex eorum numero qui quocunque modo principatum gerunt in populo malunt sub prætextu reipublicæ dare pauperibus, quàm domesticis eorum qui dederunt, si forte necessariorum penuria grauentur, nec possint ij qui dederant utrunque facere, ut & domesticis & publicis subueniant pauperibus: hic iure merito frater dicetur eorum qui irritum fecerunt legem dei propter suam traditionem, uidelicet pharisæorum & hypocritarum, quos seruator redarguit. Et sane uehementer abominandum est, quempiā ex ratione pauperum libenter accipere, simulque pro quęstu ducere pietatem aliorum: sed non hæc tantum, uerumetiam illa quæ de Iuda proditore scripta sunt: qui in speciē quidem causam agebat pauperum, atque indignans dicebat: Poterat hoc unguentum uenundari denarijs triginta, & dari pauperibus: cæterum reuera fur erat, & loculos habebat, quæque mittebantur portabat. Itaque si quis nunc quoque loculos ecclesiæ gestans, loquitur quidem ut Iudas loquebatur pro pauperibus, cæterum quæ mittuntur portat, partem sibi ipsi ponat cum Iuda, qui talia fecit: ob quæ ueluti gangrenam habenti in anima diabolus immisit in cor eius, ut seruatorem proderet, & quum hoc telum ignitum accepisset ab ipso, rursus idem diabolus ingressus in animam illius impleuit illum. Ac fortassis quum ait apostolus: radix omnium malorum est auaritia, propter Iudæ dicit auariciam, quæ radix omnium malorum in Iesum commissorum fuit. Sed nunc redeamus ad ea quæ sunt in manibus, in quibus seruator duo ex lege præcepta concise proposuit, alterum quidem ex decalogo Exodi, alterum è Leuitico, aut alterum ex aliquo locorum qui sunt in Pentateucho. Deinde quoniam exposuimus quomodo irritum fecerint uerbum dei, dicens, honora patrem tuum & matrem tuam, hi qui dicebant, non honorabit patrem & matrem suam, quicunque dixerit patri aut matri suæ, donum quodcunque ex me est, tibi proderit: quærere poterit aliquis, quomodo cohæreat quod additur, qui maledixerit patri aut matri morte moriatur. Esto siquidem, non honorat patrem ac matrem, qui quæ daturus erat in subsidium patris ac matris consecrat ei quod uocatur corban: quomodo pharisæorum traditio irritam facit legem etiam illam, quæ dicit qui maledixerit patri aut matri morte moriatur, Sed uide num forte quisquis dixerit patri aut matri, donum quodcūque ex me fuerit tibi proderit, quodammodo conuicium ingerat patri ac matri, perinde quasi parentes appellet sacrilegos, qui capiant ea quæ sunt consecrata corban, ab eo qui illa consecrauit. Iudæi igitur filios quasi patri matrique maledicentes, qui dicunt donum quodcunque ex me fuerit tibi proderit, puniunt iuxta legem. Vos autem unica uestra traditione, duo dei præcepta facitis irrita. Et post hæc non pudet uos criminari meos discipulos, qui nullum omnino dei præceptum transgrediuntur. Ambulant enim in omnibus eius præceptis ac iusticijs, sine reprehensione, transgrediuntur autem traditionem seniorum religionis gratia, ne transgrediantur præceptum dei. Quod idem si uobis propositum esset, utique præceptum de honorando patre ac matre seruassetis, cum eo quod dicit, Qui maledixerit patri aut matri morte moriatur, Traditionē autē seniorum

his præ-

his præceptis aduersam non seruaretis. Post has omnes Iudaicas seniorum traditiones, uolens eos accusare ex prophetarũ dictis, citauit illud quod est apud Esaiam, quod quidem ad uerbum sic habet. & dixit dominus, Appropinquat mihi populus iste ore suo, & cætera quæ sequuntur. Ac prædiximus Matthæum non ijsdem uerbis retulisse prophetæ testimonium. Quod si uobis pro uiribus exponendum est, eo quod euangeliũ illud usurpauit, assumemus quod superius dictum est, utiliter ni fallor, nobis seruatum ad enarrationẽ prophetici sermonis ab euangelio usurpati. Habet autẽ sic ab initio quod dictum est in Esaia, Dissoluamini, & obstupescatis, & attoniti reddamini, non à sicera neq; à uino, quoniam potauit uos dominus spiritu compunctionis, & laborare faciet oculos eorum contra prophetas suos ac principes ipsorum, qui uident occulta. Et erunt uobis uerba hæc omnia, ut sermones libri obsignati, quẽ quisquis dederit homini scienti literas dicens, lege hæc: & dicet, non possum legere, obsignatus est enim. Et dabitur liber hic in manus hominis nescientis literas, & dicet illi, lege hunc: & dicet, nescio literas. & dixit dominus. Appropinquat mihi populus, & cætera quæ sequuntur, usq; ad eum locum, Væ qui in occulto facitis consilium, & erunt in tenebris opera eorum. Assumpto igitur hoc dicto, quod in Euangelio propositum est, posui quædam quæ præcedunt illud. & quædam quæ sequuntur, ut ostenderem quomodo dei uerbum minetur se effecturũ, ut deficiant oculi populi, stupe facti & attoniti, ac potati spiritu compunctionis. Minatur autem effecturum se, ut & prophetæ illorum deficiant, & qui profitentur se uidere occulta, uidelicet principes eorũ, Quæ quidem opinor esse facta post seruatoris aduentũ in populo illo. Facta sunt enim eis omnia uerba, quum omnium scripturarum, tum ipsius Esaiæ, quasi sermones libri obsignati. Dictum est aũt obsignati, quasi dicas, propter obscuritatẽ clausi, nec aperti perspicuitate: qui pariter obscurus est tum his, qui quod omnino literas nesciãt, ne legere quidem possunt: tum his qui se profitentur scire literas, quũ nesciant, quis sensus in eo scriptus sit. His igitur quæ dicta sunt, uidelicet postea quã populus peccatis dissolutus, & in furorẽ uersus insanierit aduersus ipsum, quibus factis etiã debacchabitur aduersus ipsum spiritu compunctionis, quo potabitur à domino, qui deficere faciet eorum oculos, ut indignos qui uideant, & oculos prophetarum eorum, ac principes eorum, qui profitentur se uidere secreta mysteriorũ, quæ sunt in sacris literis: Et quum defecerint oculi eorum, tunc erunt illis prophetica uerba obsignata & abscõdita, id quod accidit populo non credentium in Iesum ueluti Christum. Postea quam autẽ uerba prophetica facta fuerint illis, ut sermones libri obsignati, non solum nescientibus, sed ijs etiam qui se profitentur scire literas: his inquam pulchre subnectit illud, tunc dixit dominus, solo ore populum Iudæorũ appropinquare deo, seq; labijs ab illo honorari, propterea quod cor illorum ob incredulitatem erga Iesum procul esset à domino, Et nunc maxime abest, postea quam abnegarunt seruatorẽ nostrum, dici potest à deo de illis, frustra colunt me, nõ enim amplius docent præcepta dei, sed hominum, ac doctrinas, quæ iam nõ sunt in sapientia spiritus, sed ab humana. Vnde quoniam hæc illis acciderant, transtulit deus populum Iudæorũ, & perdidit sapientiam eorum qui apud ipsos erãt sapientes. Non enim est amplius apud illos sapientia, neq; prophetia. Quin etiã prudentiam populi defodit deus & occultauit, nec est amplius splendida & illustris, eoq; etiam si uideantur aliquod profundum consilium facere, quoniam non faciunt hoc propter dominum, fiunt miseri: & si qua recondita profiteantur diuini consilij, mentiuntur, eo quod ipsorum opera non lucis sunt, sed tenebrarum ac noctis. Cap.19

Visum est nobis paucis exponere prophetiã, & aliqua ex parte illius enarrationem proferre: quoniã illius meminit Matthæus, meminit & Marcus. Ex quo utiliter accõmodabimus de transgressione seniorum, qui decretum fecerant, lauandas esse manus, quoties Iudæi comederent panẽ, eaq; eo loco sic habent. Nam Pharisæi & omnes Iudæi, nisi crebro lauerint manus, non comedunt, seruantes traditionem seniorum, & à foro redeũtes nisi lauerint, non sumunt cibum. Et alia nõnulla sunt, quæ seruanda acceperant, lotiones poculorũ, & urceorum, & æramentorum, & lectorum. Et quum aduocasset turbas, dixit illis: Audite & intelligite: reliquaq; quæ sequũtur.) Palàm per hæc à seruatore docemur, quũ legimus in Leuitico & in Deuteronomio, quæ de mundis & immundis dicũtur, de quibus nos ut transgressores accusant corporales Iudæi, & minimum ab his

differētes Ebionæi, ne putemus scripturæ scopum esse, sensum hisce de rebus obuium. Nam si non quod ingreditur in os, coinquinat hominem, sed quod egreditur ex ore, maximeq; postea quam hæc seruator apud Marcum locutus est, purificans omne ciborum genus, perspicuū est nos non inquinari uescentes ijs, quæ Iudæi literæ legis seruire uolentes. aiunt esse immunda. Tunc aūt inquinamur, quoties quum oporteat labia ratione uincta esse, quumq; oporteat nos ijs quæ loquimur iugum ac staterā adhibere, loquimur quidem quæ nihil ad rem faciunt, cogitamus autē quæ non oportet, quibus ex rebus nobis fons oritur peccatorū. Ac decet sanè dei legem, ut uetet ea quæ pertinent ad malitiam, eaq; præcipiat, quæ faciunt ad uirtutem: cæterum quæ suapte natura sunt indifferenter, hæc suo loco relinquere, quū possint ex animi nostri proposito, rationeq;, si per delictum agantur, mala fieri, si cum officio gerantur, recte fieri. Hæc autem quisquis attente considerauerit, uidebit etiā illa quæ uidentur esse bona, posse si quis ea male & ex prauo animi affectu susceperit, cum peccato fieri: & quæ dicuntur impura, si his iustas ob causas fuerimus usi, posse pro puris haberi. Quemadmodum enim Iudæi peccantis circuncisio pro præputio habebitur, contra gentilis recte agentis præputiū pro circuncisione: Sic & quæ pura creduntur pro impuris imputabuntur ei, qui nō ut oportet, neq; quando oportet, neq; quantū oportet, neq; unde oportet illis utitur: sed quæ dicūtur im munda, omnia sunt munda mundis. Nam inquinatis & incredulis nihil mundū, quoniam inquinata est illorum & mens & conscientia, & hæc inquinata reddunt impura omnia quæcunq; tetigerint. Quemadmodū è diuerso pura mens & pura conscientia, omnia pura reddit, etiam si uideantur esse impura. Non enim ob lasciuiā, nec ob uoluptatis amorem, neq; cum hæsitatione in utranq; partem trahente, iusti utuntur cibis aut potu, memores dicti Paulini, Siue editis, siue bibitis, siue quid aliud facitis, in gloriam dei facite. Quod si designanda sunt, quæ sint iuxta Euangelium impura cibaria, dicemus hæc esse, quæ per auaritiā ac fraudem comparata sunt, turpisq; lucri studio accumulata. Item quæ uoluptatis gratia sumuntur, ac uentris causa, quē honorando deum facimus, quoties ipse uenter & huius appetitus, potius quàm ratio dominatur animæ nostræ. Quin etiam si sciamus aliquē dæmonum usum commercio, aut si nesciamus quidem, suspicemur tamen, deq; hoc hæsitamus, si talibus fuerimus usi, non in gloriā fuerimus usi, neq; in nomine Christi, nimirū non modo opinione, qua creduntur esse simulachris immolata condemnāte uescentē, uerumetiam hæsitatione super hac re. Etenim quisquis hæsitat, iuxta apostolum, si comederit, condemnatus est, quoniā non uescitur ex fide. Quicquid autē ex fide non est, peccatū est. Ex fide igitur uescitur, qui quod editur credit non fuisse immolatū in sacrificijs idolorum, neq; suffocatum esse, aut sanguinem. Cæterum non ex fide uescitur, qui de horum aliquo dubitat, & tamen fit particeps dæmoniorum, qui quum sciat hæc dæmonijs immolata, nihilo secius utitur, idq; cum polluta imaginatione, de dæmonijs eius sacrificij consortibus. Quanquā apostolus quum sciret non ciborum naturā esse in causa, ut lædatur utens, aut iuuetur abstinēs, sed opiniones, quæq; in his subest ratio, dixit, Cibus aūt nos non commendat deo. Neq; enim si comederimus abundauimus, neq; si non comederimus, aliquid deerit nobis. Et quoniam nouerat eos: qui sublimius intelligebant, secundum legē quædam esse pura, quædam impura, neglexisse discrimen in utendis cibis, ut mundis aut immundis, cōtempta superstitione in rebus, ut opinor, indifferentibus, ne discrimen facerent in usu cibariorum, & hanc ob causam à Iudæis, ueluti legis transgressores iudicatos, ideo dixit alicubi, Ne quis igitur iudicet nos in cibo & potu, & quæ sequuntur: docens nos, ea quæ iuxta scriptum legis sunt umbram esse: cæterum ueros legis sensus in his reconditos, futura esse bona, in quibus reperire licet quæ sint escæ mundæ animæ, uidelicet spirituales: & rursus quæ immundæ in uerbis mendacibus & ueritati contrarijs, lædentes eum qui his alitur. Vmbram enim habebat lex futurorū bonorum. Quemadmodum aūt in multis animaduertendum est, id quod admirabantur Iudæi, quū in seruatoris dictis dicerent inesse potestatem, sic & in his quæ tractantur hoc loco. Turbam itaq; quum ad se uocasset, dixit illis, Audite & intelligite, & reliqua quæ sequuntur.) Et hoc dicebat, quum Pharisæi hoc sermone offenderētur, quippe qui ob prauas opiniones, humilemq; legis intellectum, non essent plantatio, quam plantauerat pater ipsius cœlestis, & ob id eradicabantur. Eradi-

cati sunt

cati sunt enim, eo quod non receperunt à patre agricola satam uerã uitem, Iesum Christum. Qui nam poterant esse plantatio patris, qui Iesu uerbis offendebantur, dehortantibus quidem ab illis, ne tetigeris, neq; gustaueris, neq; contrectaris, quæ erant omnia in corruptionem ipso abusu, iuxta præcepta ac doctrinas hominum, sed allicientibus intelligentem sui auditorẽ ad quærendum super his ea quæ sursum sunt, non quæ super terram, quemadmodum faciebant Iudæi. Et quoniam ob peruersas opiniones Pharisæi non erant plantatio patris, qui in cœlis est, ideo relictis illis uelut insanabilibus, loquitur discipulis, Sinite illos, Sinite, propterea quod quum sint cæci, debeantq; sentire cæcitatem suam, ac uitæ duces quærere, carentes sensu cæcitatis, profitentur etiam se duces esse cæcorum, non reputantes futurum ut in foueam inciderent: de qua scriptum est in psalmis, Lacum cauauit & effodit eum, & incidit in foueam quam fecit. Alibi quidem igitur scriptũ est, quod quum uidisset turbas, ascendit in montem, & quum consedisset, accesserunt ad eum discipuli ipsius. Hic autem extendit manus ad turbam aduocans illam ad se, & abducens ab intellectu præscripto quæstionum legis, ubi primum quidem dicebat illis: Audite & intelligite, quũ nondum intellexissent quæ audierant: post autem in parabolis loquebatur illis, Non quod ingreditur in os, inquinat hominem, sed quod egreditur. Post hæc operæ precium est uidere, quæ dicuntur ab istis qui calumniantur, non esse eundem deum legis & Euangelij Iesu Christi. Nam hi dicunt non esse Iesu patrem cœlestem, plantatorẽ eorum, qui iuxta Mosi legem uidentur deum pie colere, Ipse Iesus dixit, pharisæos qui colebant deum, qui condidit mundum ac legem, non esse plantationem, quam plantasset pater ipsius cœlestis, atq; ob eam causam eradicari. Dixerit autẽ aliquis & hæc, etiamsi esset pater Iesu, is qui induxit ac plantauit ab Aegypto egressum populum, in montẽ hæreditatis suæ, in paratum habitaculũ ipsius, tamen dicere poterat Iesus de Pharisæis, Omnis plantatio quam nõ plantauit pater meus cœlestis, eradicabitur. Ad hæc autẽ respondebimus, quicunq; ob peruersum legalium scriptorum intellectũ non fuerunt plantatio patris cœlestis, hi mente erant excæcati, quippe non credentes ueritati, sed consentientes iniusticiæ, excæcati inquam ab eo quem ipsi deum fecerant, filiorũ huius seculi. Eoq; quum dicitur apud Paulum deus seculi huius, ne putes Paulum illum uere deum dicere. Quemadmodũ enim uenter quum non sit deus, tamen uoluptatibus deditorũ, qui pluris faciũt uoluptatem quàm amorẽ dei, à Paulo dicit deus: sic & qui nõ est deus princeps huius seculi, de quo dicit seruator, Princeps mundi huius iudicatus est, deus esse dicitur eorum, qui recusant accipere spiritum adoptionis filiorum dei, ut fierent filij seculi illius, ac resurrectionis ex mortuis, & propter hoc perseuerarunt in conditione filiorum huius seculi. Hæc tametsi per digressionem dicta sunt, tamẽ mihi uidentur utiliter assumpta propter hæc uerba, Cæci sunt duces cæcorũ. Qui tandem? Nimirum pharisęi, quorum deus huius seculi sensus excæcauit, eo quod sunt increduli, quia noluerunt credere in Iesum Christum: & excæcauit, illos, ne illis splendesceret lux Euangelij gloriæ dei in facie Christi. Non solum autem cauendũ est, ne ab illis ducamur cæcis, qui sentiũt sibi opus esse ducibus, eo quod nondum acceperint uim per se uidendi, uerum etiam ab omnibus, qui profitentur se duces in sana doctrina, diligenter oportet auscultare, sanumq; loquentibus iudicium adhibere, ne forte si secundum ignorantiã cæcorum, nec perspicientium ea quæ sunt sanæ doctrinæ ducamur, reddamur & ipsi cæci, non cernentes scripturarum intellectum, ut ambo, tum qui ducit, tum qui ducitur, incidant in foueam, de qua diximus. Post hæc scriptum est, quomodo Petrus respondeat seruatori, tanquam non intelligens illud, Non quod ingreditur in os inquinat hominẽ, sed quod egreditur ex ore, dicens, expone nobis parabolam. Ad quod seruator ita respondit: Adhuc & uos intelligentia caretis?] Quasi diceret, quũ tantum temporis mecum uixeritis, nondum intelligitis quid sibi uelint ea quę dicũtur, & nondum intelligitis, ideo non polluere hominem quod ingreditur in os eius, quoniam in uentrem abit, & hinc pergens in secessum proijcitur. Non iuxta legem cui credere uidebantur, non erant plantatio patris Iesu, pharisæi, sed iuxta peruersam de lege, deq; in ea scriptis intelligentiam. Quum enim duo intelligantur in lege: ministratio mortis impressa literis, neq; quicquã habens affinitatis cum spiritu: & ministratio uitæ, quæ intelligitur in spirituali lege: qui poterant affectu ueraci

dicere illud Pauli, Nouimus enim quod lex spiritualis est, & ideo lex sancta, & praeceptum sanctū ac iustum bonumque: hi erant plantatio, quā plantauerat cœlestis pater. Contra qui tales non erant, sed occidentē tantum literam amplectebantur, non erant plantatio dei, sed eius qui excæcauerat illorum cor, qui uelamen imposuerat illi, quod ualuit in illis, donec non conuerterentur ad dominum. Nam si quis conuersus fuerit ad dominum ab hoc tollitur uelamen. Dominus autem spiritus est. Dixerit autem quispiam in hunc incidens locum, quod sicut quod ingreditur in os, non polluit hominem, etiam si putetur à Iudæis pollutū: ita quod ingreditur in os, non sanctificat hominem, etiamsi à simplicioribus credatur sanctificare, nimirum is, qui uocatur panis domini. Et est, ni fallor, oratio nō cōtemnenda, eoque desiderans dilucidam expositionem, quæ mihi quidem talis esse uidetur. Quemadmodum non cibus, sed conscientia cum hæsitatione uescentis polluit edentem, eo quod qui hæsitat, si uescatur, iudicatus est, quia non ex fide. Et quemadmodum nihil est impurū per se, polluto & incredulo, sed propter ipsius immundiciem & incredulitatem: ita quod sanctificatur per uerbum dei, & per obsecrationem, non suapte natura sanctificat utentem. Nam id si esset, sanctificaret etiā illum, qui comedit indigne domino, neque quisquā ob hunc esum infirmus aut ægrotus fuisset, aut obdormisset. Nam tale quiddam Paulus demonstrat, quum ait: Propter hoc inter uos infirmi, & male habentes, & dormiunt multi. Proinde etiam in pane domini tum utilitas est uescenti, quum impolluta mente puraque conscientia, particeps est panis illius. Sic quod ad esum per se attinet, nec ex hoc quia non edimus de pane uerbo dei & per obsecrationē sanctificato, fraudamur aliquo bono, nec ex edendo abundamus aliquo bono. Siquidem causa defectus, est malitia peccataque, & abundantiæ causa est iustitia ac recte facta: ut tale sit quod dicitur apud Paulum, his uerbis, Neque si comederimus abundabimus, neque si nō comederimus, minus habebimus. Quod si quicquid ingreditur in os, in uentrē abit, & in secessum eijcitur, & ille cibus qui sanctificatur per uerbum dei, perque obsecrationem, iuxta id quod habet materiale, in uentrem abit, & in secessum eijcitur: cæterum iuxta precationē quæ illi accessit pro portione fidei fit utilis, efficiens ut perspicax fiat animus, spectans ad id quod utile est. Nec materia panis, sed super illum dictus sermo est, qui prodest nō indigne domino comedenti illum. Et hæc quidem de typico symbolicoque corpore. Multa porrò & de ipso uerbo dici possent, quod factum est caro, uerusque cibus, quem qui comederit, omnino uiuet in æternum, quem nullus malus potest edere. Etenim si fieri possit, ut qui malus adhuc perseueret, edat uerbum factum carnem, quū sit uerbum & panis uiuus, nequaquam scriptum fuisset: Quisquis ederit panem hunc, uiuet in æternum. Deinceps illud uideamus, quomodo quæ egrediuntur & polluunt hominem, non ob id quod ex ore progrediantur, polluunt hominem, sed causam polluendi habent in corde, quū egrediantur ex corde, ante illa quæ egrediuntur per os, cogitationes malæ, quarum species sunt, cædes, adulteria, scortationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ. Nam hæc sunt, quæ polluunt hominē, quū egrediuntur ex corde, & hinc egressa proficiscuntur per os: ut si non prodissent foras à corde, sed inibi circa cor fuissent cohibita, nec permissum esset illis per os loqui, celerrime fuissent abolita, nec amplius pollueretur homo. Fōs igitur & origo omnis peccati sunt prauæ cogitationes. Nam hæc si non uicerint, nec homicidia, nec adulteria, nec aliud quicquam talium malorū erit. Quapropter omni custodia seruandum cuique suum cor. Etenim in die iudicij, dominus ubi uenerit, illuminabit occulta tenebrarum, & manifestabit consilia cordium: interim omnibus cogitationibus homines accusantibus aut excusantibus, quum illos circumsteterint consilia ipsorum. Tales autem sunt malæ cogitationes, ut interdum quæ uidentur bona, & iuxta uulgi iudicium probanda, reddant improbanda. Itaque si facimus eleemosynam coram hominibus, aliud in cogitationibus nostris spectantes, ut hominibus uideamur humani, & humanitatis nomine gloriam aucupemur, recepimus ab hominibus mercedē. Atque in uniuersum, quicquid ita fit, ut facientis conscientia expectet gloriam ab hominibus, non habet fructū ab eo qui uidet in occulto, redditque mercedem in ijs, qui in occulto puri sunt. Sic igitur & quæ uidetur esse puritas, si cogitationes habeat spectantes inanem gloriam, aut lucri studium: quin & doctrina quæ putatur ecclesiastica, si in uerbo per illiberalem adulationem, aut

causa lucri fiat, aut quærat aliquã ab hominibus doctrinæ nomine gloriam, non est probata ab his quos deus posuit in ecclesia: primum quidem apostolos, deinde prophetas, tertio doctores. Similia uero dices de eo, qui desiderat Episcopi munus ob parandam apud homines gloriam, aut ab hominibus adulationẽ, aut ob quæstum capiendum ex his, qui accedunt uerbo, dantq; causa pietatis. Talis igitur episcopus non desiderat bonum opus, neq; potest esse sine crimine, neq; uigilans, neq; sobrius, quũ sit ebrius gloria, qua se intemperanter ingurgitauit. Idem uero & de presbyteris et de diaconis dices. Hæc aũt tametsi uidemur per digressionem dixisse, uide tamen, an necessario dicta sint, propterea quod omnium peccatorum fons sunt prauæ cogitationes, quæ polluere possunt & ea, quæ iustificatura fuerant facientẽ, si sine his fierent. Quæ sint igitur quæ polluunt, pro uiribus nobis expensa sunt. Cæterum illotis manibus edere, non inquinat hominem, sed si libere dicendum est, inquinat illoto corde, quouis cibo, quouis tempore uesci, quem solet edere nostra ratio.

De Chananæa.

Et egressus inde Iesus secessit in partes Tyri & Sidonis, & ecce mulier Chananæa.] Vnde inde? nisi quod à Genesareth, de qua prædictũ est, & transmisso lacu uenerunt in terram Genesareth. Secessit autem fortassis, quod offenderẽtur pharisæi posteaquam audierant, non quod ingreditur, sed quod egreditur inquinat hominem. Quod autem ob eos qui clàm cogitabant insidias, dixerit, secessit, liquet ex his uerbis, Quum audisset autem, quod traditus esset Ioannes, secessit in Galilæam. Fortasse propter hoc & Marcus, referens hunc locum ait, Surgens uenit in fines Tyri, & ingressus in domum neminem uolebat scire: probabili coniectura, quod pharisæos doctrina ipsius offensos declinarit, expectãs magis idoneum pulchreq; præfinitũ patiendi tempus. Dixerit autem quispiam, Tyrum & Sidonem pro gentibus esse dictas. Secedens igitur ab Israele, ad gentium partes accedit. Tyrus quidem apud Hebræos sonat, idem quod nobis uenantes. Inter gentes autẽ uenantes etiam sunt improbæ potestates, & apud easdem uehemens est constrictio, à malicia & cupiditatibus proficiscẽs. Quum igitur uenisset Iesus in Genesareth, secessit quidem ab Israele, uenit autẽ non in Tyrum ac Sidonem, sed in partes Tyri ac Sidonis, eo quod nunc ex parte credunt gentes. Quod si in totam Tyrum ac Sidonem peruenisset, nullus in ea relictus fuisset incredulus. Iuxta Marcum uero, Surgens Iesus uenit in fines Tyri & Sidonis, quod est confiniũ gentium, ut & ex illis finibus seruari possent credentes, posteaquam fuissent eos egressi. Obserua enim illud: Ecce mulier Chananæa à finibus illis egressa, clamabat dicens, Miserere mei fili Dauid, filia mea grauiter torquetur à dæmonio.] Et arbitror, quod si non fuisset egressa à finibus illis, non potuisset clamare ad Iesum, uidelicet ex ingenti fide, quod ipsius Iesu testimonio probatur. Et sanè iuxta portionem fidei, egreditur quis à finibus gentium, quos quũ diuideret gentes altissimus, statuit iuxta numerum filiorum Israel, uetans ne longius proferrentur. Hic igitur fines quidam dicti sunt Tyri & Sidonis. In Exodo uero fines Pharaonis, in quibus, ut aiunt, fiunt aduersus Aegyptios flagella plagæq;. Et quidem existimandũ est, quenq; nostrum ubi peccat, in finibus esse Tyri ac Sidonis, siue Pharaonis, siue Aegypti, aut alterius cuiuspiam, qui sit extra dei distributionem. Rursus ubi mutatur à malitia ad uirtutem, egreditur è uiciorum finibus, uenit autẽ in fines partis dei. Quanquã & in his est differentia, quæ perspicua est ijs qui quę de partitione ac distributione sortiũ Israel scripta sunt, possunt per similitudinem ad legem spiritualem accõmodare. Animaduerte uero, quomodo Iesus uelut occurrit mulieri Chananææ. Nam ille quidem egreditur in fines Tyri & Sidonis, illa uero egressa à finibus illis clamabat dicens, Miserere mei fili Dauid. Chananæa porrò erat mulier, quod trãslatum sonat, paratã dimissioni. Iusti quidem parati sunt regno cœlorum, & exaltationi, quæ est in regno cœlorũ. Contrà peccatores parati sunt deiectioni malitiæ, quæ in illis est, & factis quæ ex malitia proficiscuntur præparantibus eos illi, ac peccato, quod regnat in illorum mortali corpore. Veruntamen Chananæa egressa à finibus illis, exierat ab eo quod parata fuerat deiectioni, clamans ac dicens, Miserere mei domine fili Dauid. Collige uero ex euangelijs, quidam appellant eum filium Dauid, ueluti cæci, qui

erant in Hiericho: quidam uero filium dei, idq; bifariam, uel non addito aduerbio, uere, sicut qui à spiritibus agitabantur, Quid nobis tecum est rei fili dei? uel addita hac dictione, uere, uelut in naui adorantes illum dicebant ei, Vere dei filius es. Etenim utilis, ni fallor, tibi fuerit horũ collectio, ad perspiciendum differentiam eorum, qui accedunt ad Iesum. Quidam accedunt uelut ad eum qui natus est ex semine Dauid secundum carnem: quidam rursus uelut ad declaratũ filium dei in uirtute iuxta spiritum sanctificationis: & horum alij accedunt cum hac adiectione, uere: alij contra sine hac adiectione. Deinde attende & illud, quod Chananæa non pro filio, quẽ ne genuisse quidem adhuc uidetur, sed pro filia interpellabat, grauiter dæmonio laborante. Altera uero mater filium, qui efferebatur mortuus recepit uiuũ. Et rursus archisynagogus pro filia ferè duodecim annos nata, rogat ueluti iam mortua. Regulus autẽ pro filio, uelut adhuc ægrotante, & mox morituro. Itaq; filia dæmonio obnoxia, & filius mortuus, duarum erant matrum: & filia mortua, & filius ad mortẽ usq; laborans, duorum erant patrũ, quorum alter erat archisynagogus, hoc est, synagogę princeps, alter erat regulus. Habent autem hæc, ut arbitror, materiam loquendi de uarijs animarũ generibus quas Iesus uiuificans sanat, imò omnia mala quæ sanat in populo, præcipue quæ ab Euangelistis scripta sunt, tum quidem facta sunt, ut qui alioqui non credunt, nisi uiderint signa & prodigia, crederent. Siquidem symbola quædam erant, quæ tunc gerebantur, eorũ quæ semper Iesu uirtute perficiuntur. Nunquã enim unumquodq; eorum quæ scripta sunt de potentia Iesu, non fit iuxta cuiusq; dignitatẽ. Itaq; quod ad genus quidem attinet, Chananæa nõ erat digna, quæ uel responsum impetraret à Iesu, profitente se non ad aliud esse missum à patre, nisi ad oues perditas domus Israel, genus animarum perspicacium, perditum. Verum ob animi propensionẽ, & adorando Iesum filiũ dei, responsum impetrauit, dum ipsa prodit sui generis ignobilitatẽ, dumq; suam ipsius indignitatẽ profitetur, quod micis ut catella, non panibus esset digna. Vbi uero intendisset instanter animi uoluntatẽ, & approbato Iesu sermone, seipsam suo iudicio huc deijcit, ut ueluti catella saltẽ micis potiatur, fateturq; dominos esse qui generosiores erant: tunc impetrat responsum alterum, quod testimonio suo comprobat ingentẽ esse ipsius fidem, polliceturq; futurũ illi quod uult. Arbitror autẽ per similitudinem relatũ ad supernam Hierosolymam liberã, matrem Pauli, Pauloq; similium, intelligendum Chananæam esse matrem puellæ grauiter à dæmonio uexatæ, quæ symbolũ est matris talis animæ. Simul inspice, an cum ratione congruat, esse plures patres ac plures matres, ut respondeant patribus Abrahæ, ad quos abijt patriarcha, & Hierosolymæ matri, ut Paulus loquitur de seipso, deq; sui similibus. Consentaneũ est autem egressam hanc, cuius symbolum est Chananæa, à finibus Tyri & Sidonis, quorum figuræ erant illius terræ loca, uenisse ad seruatorem, rogasseq; eum, & nunc etiam rogare dicentẽ, Miserere mei domine fili Dauid, filia mea grauiter à dæmonio uexatur. Post hæc is qui & illis qui foris sunt, ac discipulis, quum opus est respondet, dicebat: Non sum missus, docens esse quasdam animas præcipuas & intelligentes ac perspicaces, sed perditas, quæ per tropum dicuntur oues domus Israel: quæ ni fallor, simpliciores existimantes de Israel carnali esse dicta, necessario & illud adiungent, quòd seruator noster missus fuerit à patre nõ ad alios quàm ad illos Iudæos qui perierant. Nos autem qui gloriamur nos uere dicere, Et si Christum aliquando iuxta carnem cognouimus, nunc tamen nõ amplius cognoscimus, scimus uerbi præcipuum opus esse, seruare eos qui sunt intelligentiores. Hi siquidem sunt illi magis familiares quàm cæcutientes. Sed quoniã oues perditæ domus Israel, præter reliquias, quæ erant secundum electionẽ gratiæ, non crediderunt uerbo, propterea elegit stulta mundi, uidelicet eum qui nõ erat Israel, neq; perspicax, ut confundat sapientes Israel: & uocauit ea quæ non sunt tradens illis gentem intelligentem, quæ potuit capere stulticiam prædicationis: & placuit illi seruare credentes huic, ut cõfutaret ea quæ sunt, ex ore infantium & lactentiũ perficiens sibi laudem, posteaquam illa facta est inimica ueritati. Veniens autem Chananæa adorauit Iesum ut deum dicens, Domine succurre mihi. At ille respondens ait: Non licet sumere panem filiorum, & proijcere canibus, Quæret autem aliquis, quid & hic sibi uelit sermo. Quoniam quum adesset ea mensura panum, ut non possent simul & filij comedere panes, & catelli familiæ, aut alij præterea panem

Ariani

Israel interpretatur uir uidẽs deum, quũ Hebræi doceant sonare, uir fortis deo

bene confectum, fieri non poterat iuxta congruentem rationem, ut canibus in cibum darent panem filiorũ bene confectum. Nihil autem tale uidetur in Iesu potentia, à qua poterant & filij participes esse, & qui dicuntur catelli. Vide igitur num forte ad hoc quod scriptũ est, Non licet sumere panem filiorum, illud referendum sit, quod qui exinaniuit semetipsum, serui formã accipiendo, mensuram potestatis, iuxta quam capiebat ea quæ sunt in mũdo, portarit, à qua uirtute etiã senserat aliquantã portionem à se exisse, quod dilucet ex eo quòd ait, Tangit me aliquis. Nam ego noui uirtutem exisse à me. Ex hac igitur mensura uirtutis dispensabat, ijs quidẽ qui præminebant, uocabanturq; filij, plus addens: rursus ijs qui tales nõ erant, minus nimirũ canibus. Quanq; autem hæc sic habebant, nihilominus quũ esset magna fides, dedit panẽ filiorũ, ut filio, ei quę propter generis ignobilitatẽ in Chananęa fuerat canis. Fortassis aũt sunt etiam panes aliqui uerborũ Iesu, quos solis ratione præcellentibus, ut filijs dare fas est. Item alij sermones sunt, ueluti miculæ, de magno cõuiuio, deq; mensa nobiliũ ac dominorũ, quibus animæ nonnullæ utunt̃ ut canes: etiã iuxta Mosi legẽ de quibusdam scriptũ est, ut ea canibus proij- cerent̃. Et cura fuit spiritui sancto, præcipere de nonnullis escis, ut canibus relinquerentur. Alij quidẽ igitur peregrini ab ecclesiastico sermone alieni, opinantur animas à corporibus hominũ migrare in corpora canũ, iuxta differentiã uitiorum. Nos uero nequaquã hoc comperiẽtes in scriptura diuina, dicimus quod affectus rationalis mutatur in brutum, tale quiddam patiens ex multa socordia negligentiaq;. Similiter aũt & bruta uoluntas ob neglectam rationem, nonnunq; conuertitur in hoc ut fiat rationalis: ut qui prius erat canis, amãs comedere de micis cadẽtibus de mensa dominorũ suorum, ueniat in statum filij: uehementer enim cõducit uirtus quidem ad hoc, ut fias filius dei, malitia cõtra, multaq; graueolentia in uerbis cõtumeliosis, & impudentia ualet ad efficiendum ut quis iuxta scripturæ sermonẽ uocetur canis. Porrò similia cogitabis de cæteris item nominibus reliquorũ brutorũ animantium. Verum enimuero, qui reprehensus ut canis nõ indigne fert, quod dicitur indignus pane filiorũ, omniq; cum tolerantia loquitur uerbis Chananææ illius, ac dicit, Etiam domine, Nam & catelli edunt de micis, quæ cadunt de mensa dominorũ suorum: impetrabit mansuetum responsum, Iesu ipsi dicente, Magna est fides tua: posteaquã approbata tali fide, dixerit, fiat tibi sicut uis: ut & ipse sanetur, & si quem fructum genuerit, cui opus sit sanatione, hic quoq; sanetur.

Exodi 22 in fine

μετεμψύχωσις

De turbis sanatis.

Et quum transisset Iesus illinc, haud dubiũ quin ex his locis quæ dicta sunt, nimirum à partibus Tyri & Sidonis, uenit iuxta mare Galileæ, quod uulgato nomine dicitur stagnum Genesareth. Vbi quum ascendisset montem, consedit. Possit igitur dici, quod in mõtem eum, ubi sedet Iesus, nõ solum ascendunt, qui sani sunt, uerũ etiam cum sanis hi qui diuersis laborant malis. Et fortassis hic est mons, quæ uulgatiore uocabulo dicitur ecclesia, erecta per uerbum dei, ultra reliquã terrã, supraq; eos qui in terra degunt. Quò ascendunt non discipuli, relictis turbis, quemadmodũ factum est, quũ doceret beatitudines: sed multæ turbæ, quæ ipsę quidẽ non accusantur, quod surdæ sint, aut aliquo affectæ malo, sed habent secum tales. Etenim uidere est cum turbis accedentibus ad hunc montem, ubi sedet filius dei, quosdam surdos ad ea quę repromittuntur, alios animo cęcos, non cernentes ueram lucem: rursus alios claudos, nec ualentes iuxta rationẽ ingredi: item alios mutilos ac mancos, nõ ualentes iuxta rationẽ operari. Isti igitur quorum animus talibus malis tenetur, quiq; cum turbis in montẽ conscenderant, ubi erat Iesus, quàm diu non erant ad pedes Iesu, non sanabãtur ab illo. Cæterum ubi qui talibus morbis erant obnoxij, proiecti fuerint à turbis ad pedes eius, & ad extrema corporis Christi, ne hoc quidem honore digni, quod quidẽ ad ipsos attinet, tunc demum ab eo sanantur. Et quũ uideris in frequentia, quæ uerbo usitatiore dicitur Ecclesia, proiectos post extremos Ecclesiæ, uelut ad pedes Ecclesiæ, quæ est corpus Iesu, catechumenos, qui ad uenerant cum sua surditate, cæcitate, claudicatione ac debilitate progressu tẽporis sanari per uerbum: non aberraris, si dixeris tales ascendisse cum turbis ecclesiæ in montem ubi erat Iesus: proiectosq; ad pedes illius & sanatos ab illo, ita ut Ecclesiæ turba miret̃, conspiciens illos à tãtis malis ad meliora mutatos, ut dicere possit, qui prius erant muti,

postea loquuntur uerbum dei, qui claudi, ambulant. Interim cõpletur & Esaiæ prophetia, non tantum in corporalibus, uerumetiam in spiritualibus, ita dicẽtis: Tunc saliet ut ceruus qui claudus erat. Fatebimur haud frustra, ceruo animanti puro, ac serpentiũ hosti, quodq́ nihil ab illorum ueneno lædi potest, comparatos esse qui prius fuerant claudi, & propter Iesum saliunt ut ceruus. In hoc autem quod loqui uidentur, qui prius fuerant muti, cõpletur prophetia quæ dicit: Et expedita erit lingua balborum: aut illa potius quæ dicit, Surdi audite. Cæci uero recipiunt uisum, iuxta prophetiam, quæ mox sequitur, Surdi audite, & cæci recipite uisum, ut cernatis. Vident autem cæci, quũ cernentes hunc mundum immensa pulchritudine rerum conditarum, collatione facta conspicantur & ipsum mundi opificem: quũq́ inuisibilia ipsius dei ex creatione mundi, quæ ex operibus intelliguntur, contemplant̃, hoc est diligenter & euidenter cernunt & intelligunt. Hæc autem uidentes turbæ, glorificabant deum Israel, & hodie glorificant persuasi, quod ipse est pater eius qui sanauit eos, de quibus ante dictum est, & deus Israel. Non enim Iudæorũ tantum deus est, sed & gentium. Subuehamus igitur uobiscum in montem ubi constituit ecclesiam suam Iesus, eos qui nobiscum uolunt ascendere, nimirum mutos, cæcos, claudos, mancos, aliosq́ multos, proijciamus illos ad pedes Iesu, ut sanet eos, ut super horum sanatione mirentur turbæ. Non enim scriptum est discipulos talia mirari, quanq́ etiã tunc præsentes, quod claret ex eo quod scriptũ est. Iesus autem ad se uocatis discipulis suis dixit, Misereor super turbam, & cætera quæ sequuntur. Fortassis autem si diligenter attenderis huic dicto, Accesserunt ad eum turbæ multæ, cõperies quod discipuli tum non accesserint ad eum, sed ut olim cœperant illum sequi, ita & in montem sequuti sunt eum. Sed accesserunt ad eum qui erant discipulis inferiores, quiq́ tum primũ ad illũ uenerant, non ijsdem obnoxij malis, quibus tenebant̃ ij, qui cũ ipsis ascenderant. Obserua uero et illud in euangelio, de quibusdam esse scriptum, quod sequuti fuerint Iesum, de quibusdam rursus quod accesserint ad eum, de quibusdam autem quod adducti fuerint, postremo de quibusdam, quod diuisi sint in præcedentes, & sequentes. Ad hæc ex his qui accesserunt ad eum, quidam accesserunt in domo, quidam accesserũt ad eum alibi uersantem. Multa namq́ cõperies ex obseruatione, spiritualia spiritualibus comparans, digna exacta sapientia quæ latet in euangelijs.

De septem panibus.

Iesus autem uocatis ad se discipulis suis dixit.] Superius quidem in simili de panibus historia, ante nominatos panes, egressus Iesus uidit turbam multã & affectu misericordiæ cõmotus est erga illam, & sanauit ægrotos illorũ. Vespere aũt facto accesserunt ad eũ discipuli ipsius dicentes. Desertus locus, & hora iam præterijt, dimitte eos, & cætera quæ sequũtur. Nunc uero post sanationẽ mutorum, ac reliquorũ, affectu misericordiæ mouetur erga turbã, quæ triduo iam adhæserat ipsi, nec habebat quod ederet. Et illic quidẽ discipuli, pro quinq́ milibus interpellabãt dominũ, hic autẽ ultrò de quatuor milibus loquitur. Et illic quidẽ uespere pascũtur, diẽ apud illũ cõmorati: hic uero de quibus testatũ est, quòd triduũ apud ipsum manserint, participes fiunt panũ, ne deficiant in uia. Et illic quidẽ discipuli nõ percõtanti, fatẽtur se tantũ habere quinq́ panes & duos pisces, hic uero percõtanti respõdent, de septẽ panib. & septẽ piscib. Atq́ illic quidem iubet turbas accũbere, siue cõsidere in gramine, Nam Lucas scripsit, facite illos discumbere, Marcus itẽ præcepit, inquit, illis, ut facerẽt discumbere: Hic uero nõ præcipit discipulis, sed turbæ dicit, ut discũbant. Rursus illic ijsdẽ uerbis tres euangelistæ dicũt, quòd acceptis quinq́ panib. & duob. piscibus, sublatis in cœlũ oculis benedixit: hic sicuti scribũt Matthæus & Marcus, quũ gratias egisset Iesus, fregit. Et illic quidẽ in gramine discumbũt, hic uero discũbunt in terra. Sed quæres quod apud Ioannẽ de locis uariatũ est qui in facti illius narratione scripsit, dixisse Iesum: Facite homines discumbere, quodq́ quũ benedixisset dederit discumbentibus de panibus, huius aũt facti omnino nõ meminit. Considerãs itaq́ differentiã secundũ loca, eorũ quæ scripta sunt de panibus, hos puto excellentioris ordinis esse q̃ illos: eo quod hi quidẽ in mõte aluntur, illi uero in loco deserto. Et hi quidẽ posteaq́ triduũ permanserãt apud Iesum, illi uero unicũ commorati diem, in cuius uespera pasti sunt. Insuper aũt si non idem est, & si quid interest, uerbum

ex sese faciat Iesus, an faciat à discipulis admonitus, uide num antecellant, qui ab ipso Iesu beneficium accipiunt, qui protinus benefaciendo pauit eos. Sin iuxta Ioãnem hordeacei erant panes, unde superfuerunt duodecim cophini, quanquam nihil de his dicitur, an non hi prioribus illis sunt potiores? & illorum quidem ægrotos sanauit: hic uero, eos qui cum turba uenerant sanat, non ægrotos sed cæcos & claudos, mutos ac debiles. Eoq; & super his admirantur quatuor milia, quum de ægrotis illis tale nihil dictum sit. Præstantiores autem sunt ni fallor, qui comederunt de septem panibus, pro quibus sunt actæ gratiæ, ijs qui comederũt de quinq; super quos facta est benedictio: & qui comederunt de paucis pisciculis potiores sunt illis, qui comederunt ex duobus. Fortassis & hi qui discubuerũt super terrã. Et illi quidem de paucioribus panibus duodecim cophinos relinquunt, hi uero de pluribus septem sportulas, eo quod plurium essent capaces. Ac fortassis hi superiores sunt omnibus terrenis, & discumbunt super illa. Illi uero super gramen, hoc est super solam carnem ipsorũ. omnis enim caro fœnum. Vltra hæc animaduerte & illud, quod hos Iesus non uult dimittere ieiunos, ne deficiant, quippe uacui panum Iesu, noxamq; capiant, quum adhuc essent in uia quæ tendit ad res domesticas. Cæterum illud annota, sicubi Iesus scribitur dimisisse, quo perspicias discrimen, eorum qui post pastum ab illo dimissi fuerunt, & eorum quos aliter dimisit. Exemplũ autem aliter dimissi fuerit illud, Mulier dimissa es ab infirmitate tua. Ad hæc autem discipuli perpetuo cum illo uiuentes non dimittũtur ab eo, sed turbæ cibo sumpto dimittuntur. Sicuti rursus discipuli nihil magni sentientes de Chananęa dicunt, dimitte illam, quia clamat post nos. At seruator, uidetur nequaquam illam dimittere. Quum enim dixisset illi, O mulier magna est fides tua, fiat tibi sicut uis: sanata quidem est illius filia ex illa hora, non tamen scriptum est, quod dimiserit illam. Hæc sunt quæ in præsentia circa locum hunc peruestigare perspicereq; ualuimus.

Commentariorum in Matthæum Origenis tomus XII. CAPVT XVI

ET accedentes Sadducæi ac Pharisæi tentantes postulabant ab eo ut signũ de cœlo ostenderet ipsis.] Qui inter sese de dogmatibus maximi momenti dissentiebant: Sadducæi erãt & Pharisæi. Definiunt enim Pharisæi, mortuorũ resurrectionẽ, sperantes aliquod futurũ seculum: Sadducæi contra censent, post hanc uitam nihil homini repositum præmij, siue ad uirtutem profecerit, siue nunquam uel studuerit à uitiorum terminis excedere. Hi ut tentent Iesum, concordes sunt. Simile quiddã usu uenit, ut scribit Lucas, inter Herodem & Pilatũ, qui inter se facti sunt amici, ut Iesum occiderent. Fortassis mutua inter ipsos simultas effecisset, ut Herodes in gratiã populi dicentis, crucifige, crucifige, postularet ut occideretur. Pilatus autem propensus nonnihil ad hoc, ne condemnaret illum, si inimicitia aduersus Herodem accessisset ad propensionem dimittẽdi illum, quæ prius illi aderat, fortasse non condemnasset Iesum. Cæterum amicitia, quæ uidebatur inter illos orta, ualentiorem reddidit Herodem ad interpellandũ aduersus Iesum apud Pilatum, fortasse cupientem etiã propter recentem amicitiã gratum aliquid, tum Herodi, tum toti Iudæorum populo facere. Frequenter autem & nunc uidere licet in uita, eos qui maxime discrepant opinionibus siue in Græcorum philosophia, siue in alijs disciplinis, apparere concordes, ut irrideãt oppugnentq; Iesum Christũ, qui est in suis discipulis. Ab his autẽ opinor digredi licet ad considerandũ, an aduersarijs operationibus discordiã inuicem habentibus, ueluti Pharaone aduersus Nabuchodonosor, & Balthasare rege Aethiopũ aduersus Senacherim regẽ Assyriorũ, aliquando fiat concordia aduersus Iesum & populũ eius. Sic fortassis etiã astiterũt reges terræ & principes conuenerũt in unum, prius minime concordes, ut intẽtatis insidijs, aduersus dominũ & aduersus Christum eius, dominũ gloriæ interficerent. Ad hũc autẽ sermonem deuenimus propter simul accedẽtes ad Iesum Pharisæos & Sadducæos, quũ essent de resurrectione dissentiẽtes, uelut in hoc inita cõcordia, ut tentarẽt seruatorẽ nostrũ, & postularẽt ab eo ut signũ ostenderet ipsis de cœlo. Nõ enim cõtenti ijs, quæ sanãdis morbis omnib. omnibusq; languoribus in populis ædiderat, prodigijs, alijsq; miraculis, quæ spectantibus plerisq; fecerat seruator noster, uolebant ut etiam signum ostenderet ipsis è cœlo: coniecturaq; ducor,

illos

illos opinatos signa quæ fiebant super terrā posse ex deo nō esse, Itaq; nō ueriti sunt dicere, Iesum in Beelzebub principe dæmoniorū eijcere dæmonia. Existimabant autem signū de cœlo non posse à Beelzebub, aut ab aliqua praua uirtute fieri. Sed errabant in utrisq; signis, tū in his quæ fiebant in terra, tum in his quæ ueniebāt è cœlo, haud quaq; probati trapezitæ, neq; gnari discernere spiritus operātes, qui sint à deo, qui desertores illius. Atqui cōueniebat illos scire, multa quæ p Moysen aduersus Aegyptios prodigia facta sunt, quū non uenirēt è cœlo, tamen certo dei fuisse. Et ignis è cœlo delapsus super oues Iob, nō erat à deo. Siquidem eiusdē erat ignis ille, cuius erant & illi qui in captiuitatē duxerunt, quiq; fecerunt tres turmas equitū & iumentorum Iob. Arbitror autem & in Esaia demonstrari posse signa, partim è cœlo, partim è terra, quæ uera fuerint ex deo. Cæterū inter omnem uirtutē, signa ac prodigia quæ ueniūt ab illo malo, dictum est Achaz, Postula tibi signū à domino deo tuo, in profundū & in excelsum. Nā si non essent signa nō uenientia à domino, quædā in profundum, quædam in excelsum, nequaq; dixisset, Postula tibi signū à domino deo tuo in profundū, aut in excelsum. Nec me fugit, fore ut alicui coactior uideatur hic intellectus horū uerborū, postulato tibi signum à domino deo tuo. Sed attende quod dictum est apud apostolū de homine peccati, filio perditionis, quod in omni uirtute, & signis & prodigijs mendacij, cū omni fallacia iniustitiæ ijs qui pereunt adparebit, imitās omnia prodigia, quæ sunt ueritatis, quēadmodum incantatores Aegyptij, ac malefici, tanq; inferiores illo homine peccati & filio perditionis, uirtutes quasdā imitati sunt, signaq; & prodigia ueritatis, facientes signa mendacij, ne ueris haberetur fides: sic arbitror hominē illum peccati signa æmulaturū ac uirtutes. Fortassis hæc suspicantes ob prophetias hac de re proditas, Pharisæi, quæro autē an & Sadducæi, tentātes postulant, ut signū de cœlo ostenderet ipsis. Quod si nō dicemus hoc illos fuisse suspicatos, quo tandē affectu dicemus illos fuisse erga miracula, quæ fiebant à Iesu, quū manerent inflexibiles, nec reuererent̄ incredibilia quę fiebant. Quod si quis existimat nos defendendi sui dedisse occasionem Pharisæis & Sadducæis, uel illic ubi dicūt præsidio Beelzebub à Iesu profligari dæmonia, uel illic ubi tentātes postulāt à Iesu signū cœleste: sciat quod dicimus illos à probabilitate quadā inuitari ad nō credendum Iesu miraculis, nō tamen ut etiā ueniam mererentur, qui non inspicerēt uerba prophetarū impleta in factis Iesu, quæ praua uis nequaq; facere potuisset. Siquidem animā egressam reuocare, ut iam fœtens & quatriduanus è monumētis prodiret, nullius erat, nisi illius qui audierat à patre, Faciamus hominem secundum imaginē & similitudinem nostrā. Quin & imperare uentis, & impetū maris sedare, nullius alterius est nisi illius, per quem omnia, & ipsum mare & uenti facti sunt. Est autem etiā doctrina ad amorem conditoris prouocans, legi ac prophetis concinens, atq; animi motus cohibens, moresq; ad pietatem formans. Quid aliud declarabat ijs, qui uidere poterant, q; quod uere deus esset, qui talia operaretur. De quibus & Ioannis discipulis dicebat, Euntes renunciate Ioanni quæcunq; uidistis & audistis, cæci uisum recipiunt, & cætera quæ sequuntur. Post hæc consideremus, quomodo ut unum signū è cœlo ostenderet postulantibus Phariseis & Sadducæis responderit, dicēs, Generatio praua & adultera, signum insuper quærit, & signū non dabitur ei, nisi signum Ionæ prophetæ, quo tempore & illis relictis abijt. Signū autem profecto Ionæ, secundū illorū postulationem, nō solum erat signum, uerū etiam signū è cœlo, ut tentantibus etiā, signūq; de cœlo quærentibus, nihilominus pro sua immensa bonitate signū dederit. Quemadmodū enim Ionas egit in uentre ceti tres dies ac tres noctes, ita filius hominis in corde terræ, & post hoc ex ea surrexit. Vnde autem dicemus resurrectionis Iesu signū fuisse, nisi è cœlo? & maxime sane, quando in ipso passionis tēpore signū fuit latroni, Christi beneficio subuecto in paradisum dei. Vltra hoc etiā, quū descēderet ad inferos ad mortuos tanq; inter mortuos liber. Ac mihi quidem uidet̄ seruator signū quod ex sese promittit, applicare ad signi rationē quod est Ionæ, dicens se non tantū illi simile dedisse signū ex sese, uerum etiā illud idem. Annota siquidem illud, Et signum non dabitur illi, nisi signum Ionæ prophetæ. Igitur illud signum hoc erat signū, eo quod illud huius erat significatiuū: ut illius signi explicatio, quod ex se ipso obscuritatē habebat, sit quod seruator passus est, quod in corde tres dies ac tres noctes egerit. Simul autem & generale quiddam discimus, quod si signū significat ali-

eat aliquid, unumquodq; signorũ quæ scripta sunt, uel in historia rerum gestarum, uel in præcepto, alicuius rerũ significatiuũ est post implendæ: ueluti signũ Ionæ post tres dies egressi de uentre ceti, significabat seruatoris nostri resurrectionem, post tres dies ac tres noctes resuscitati à mortuis. Item circũcisio quæ apud Paulum declaratur esse signum in hoc quod scribit, Nos enim sumus circumcisio. Quin tu etiã quære signum omne quod est in antiquis literis, cuius signũ sit in nouo testamento. Rursus quod in nouo dictum est signum, quid significet uel in futuro seculo, uel in sequuturis ætatibus. Porrò posteaquam fecerat signũ, etiam illos appellat prauã generationẽ, ob malitiæ qualitatem illis innatam. Est autẽ malitia, ubi quis uolens male facit. Adulterã autem uocat ob id, quoniam eum qui iuxta tropũ uir dicitur, uidelicet ueritatis sermonẽ aut legem deserentes Pharisæi & Sadducæi, adulterio corrupti sunt à mendacio & lege peccati. Nam si duæ sunt leges, altera quæ est in membris militans aduersus legem mentis, altera mentis, id est lex spiritualis: dicendũ est legem mentis esse uirũ illum, cui desponsa est à deo ut sit uxor anima, uidelicet uiro legi, iuxta quod scriptum est, A deo uero iungitur uiro uxor. Altera uero lex, adulter est, ipsi subiectæ animæ, & propter hũc adulterę nomen habentis. Cæterum quòd lex est animæ uir, palàm docet Paulus in epistola ad Romanos, dicens. Lex dominatur homini ꝙ diu uiuit. Nam mulier subdita uiro, alligata est illi, nimirum uiro legi, donec uiuit, & reliqua quæ sequũtur. Aduerte autẽ in his, quod lex dominatur homini, ꝙ diu uiuit lex, & uir uxori. Nam uiro subdita mulier, est anima subdita legi, ea uiuẽti uiro alligata est, puta legi. Quod si mortuus fuerit uir, hoc est lex, liberata est à lege, quæ est uir. Moritur autem lex ei qui ascẽdit ad beatitudinẽ, nec amplius uersatur sub lege, sed facit quod fecit Christus: qui quanq; factus est sub lege, propter eos qui erant sub lege, ut eos qui legi erant obnoxij redimeret, neq; ipse tamen mansit sub lege, neq; passus est eos manere sub lege, quos redemerat. Subuexit enim illos unà secum ad diuinã uitæ rationẽ, supra legem, quæ ueluti data infirmioribus & adhuc peccantibus, cõtinebat sacrificia pro remissione peccatorũ. Itaq; qui iam expers est peccati, nec amplius habet opus legalibus sacrificijs, is perfectus transcẽdit fortassis & spiritualẽ legẽ, ac cœpit esse in uerbo, quod est supra legẽ: quod ijs qui in carne uiuebant, caro factũ est: ijs uero qui nequaꝙ iam secundũ carnẽ militant, quod erat in principio apud deum deus, uerbũ conspicit, & patefacit patrẽ. Tria proinde circa hunc locum sentienda sunt. Mulier subdita uiro sub uiro lege: & mulier adultera, quæ uiuente uiro, puta lege, iuncta fuerit alteri uiro, nimirum anima iuncta legi carnis: & mulier quæ fratri mortui uiri nubit, uidelicet uiuenti, ac nõ mortuo uerbo, quod excitatũ à mortuis, non amplius moritur. Mors enim ei non amplius dominatur. Et hæc quidem diximus propter illud, Si mortuus fuerit uir, liberata est à lege uiri. Item propter illud: Ergo uiuente uiro, adultera uocabitur, si fuerit cũ altero uiro. Rursus propter illud, Quod si mortuus fuerit uir, libera est à lege uiri, ut nõ sit adultera, si iuncta fuerit alteri uiro. Hoc ipsum autẽ, ergo uiuente uiro adultera uocabitur, assumpseramus, studentes clarius explicare, quare Iesus tentãtibus Pharisæis ac Sadducæis, requirẽtibus signũ ẽ cœlo sibi ostendi, dixerit, non solũ generatio praua, uerũ etiã adultera. Generaliter itaq;, lex quę est in mẽbris militans aduersus legẽ mentis, ueluti uir adulter, adulter est animæ. Iam autẽ omnis etiã potestas aduersaria, quum deuicerit humanam animam, eiq; fuerit admixta, adulter illius est, quæ sponsum habet ipsi à deo datũ, nimirũ uerbum. Post hæc scriptũ est, Relictis illis abijt. Nam qui fieri potuit, ut uerbum qui sponsus est, non relinqueret adulteram generationem, & diuerteret ab ea? Poteris autem dicere, quod Iudæorũ synagogã ut adulterã relinquẽs dei uerbũ, discesserit ab ea, ceperitq; uxorem scortationis, uidelicet eos qui sunt ex gentibus. Quoniã illi quidem qui erant ciuitas fidelis Sion, facti sunt scorta: hi uero ueluti Rhaab meretrix, quæ exceperat exploratores Iesu, cum tota familia seruata est, postea non amplius meretricem agens, sed ueniens ad Iesu pedes, eosq; rigans pœnitẽtiæ lachrymis, ungensq; sanctæ uitæ fragrantibus odoribus: cuius gratia Simoni leproso, nempe priori populo Iesus exprobans dixit omnia illa quæ scripta sunt.

De fermento Pharisæorum.

Et quum uenissent discipuli illius in ripam ulteriorem, obliti fuerant accipere panes, quam

quandoquidem inutiles erant quos habebant antequam transmitteret, discipulis iam in ulteriore ripã transuectis. Alijs enim opus erat ante traiectionẽ, alijs post traiectionẽ: eoq; quoniam neglexerant adferre panes, quum abirent ad traijciendum obliti fuerant illos secum recipere: ultra lacum autem peruenerãt discipuli Iesu, qui transierant à corporalibus ad spiritualia, & à sensibilibus ad intelligibilia. Ac fortassis ut deterreret eos, qui quoniã peruenerant ultra lacũ, spiritum acceperant, ne recurrerent ad carnalia, dixit ijs qui transierãt, Iesus, Videte & attendite. Erat enim consperſio quædam doctrinæ fermentiq; uere ueteris, quæ est secundum simplicẽ literam, eoq; non libera ab his quæ sunt malitiæ, quam prębebant Pharisæi & Sadducæi, unde Iesus non uult amplius edere suos discipulos, quos fecerat nouam & spiritualem consperſionem, seipsum prębens ijs qui discesserant à fermento Pharisæorum ac Sadducæorum, & ad ipsum accesserãt, panem uiuum qui de cœlo descendit, quiq; uitã dat mundo. Quoniam autem hęc uia est ei qui non amplius usurus sit, fermẽto, consperſione, ac doctrina Pharisæorum ac Sadducæorũ, primum quidem uidere, deinde attendere, ne quando quis eo quod non uideat, neq; attendat, particeps fiat uetiti illorum fermenti: ideo primum dicit discipulis, uidete: deinde, attendite. Perspicacium igitur est & attentorum, separare fermentũ Sadducæorum ac Pharisæorum: breuiter omnem cibum, qui non caret fermento, nec est syncerita-tis ac ueritatis, à uiuo pane, qui de cœlo descẽdit, sic ut Pharisæorum ac Sadducæorum panes non admittat, sed ut uiuum ac uerũ panem comedens aliquis, corroboretur animo. Cæterum hoc dictum etiam tempestiue accõmodabimus ijs, qui simul cũ Christianismo uolunt corporaliter Iudaisare. Si quidem hi non uident, nec attẽdunt à fermento Pharisæorum ac Sadducæorũ, sed præter uoluntatem Iesu, qui uetuit eo uesci, Pharisæorum panem comedunt. Quin & omnes opinor, quicunq; nolunt sapere, quod lex spiritualis est, & umbram habet futurorum bonorũ, & umbra est futurorum, neq; inquirunt cuius boni futuri sit umbra unaquæq; lex, non uident neq; attendunt à fermento Pharisæorum. Quin illi quoq; qui reijciunt mortuorum resurrectionẽ, nõ cauent à fermento Sadducæorũ: & cõplures profecto inter istos qui diuersum sentiũt ab ecclesia, propterea quod non credunt resurrectionẽ mortuorũ, sunt qui inficiuntur Sadducæorum fermento. Hæc sane quũ diceret Iesus, cogitabant apud sese, nõ quidem fatentes quod acciderat discipuli, sed in cordibus suis, Panes nõ accepimus: ac talia quodammodo erant quæ dicebant, Si panes haberemus, nequaquã de fermento Pharisæorum ac Sadducæorum accepissemus. Quoniam autem ob inopiam panũ periclitamur, ne de illorum fermẽto capiamus, nec uult nos seruator recurrere ad illorũ doctrinã, ideo nobis dixit, Videte & attendite à fermento Pharisæorum ac Sadducæorum. Et hæc quidem illi cogitabant. Iesus autem uidens quæ erant in cordibus, & audiens sermones qui ibi fiebant, ut pote uerus cordium inspector obiurgat illos ueluti non intelligentes, neq; memores panum, quos ab ipso acceperant, per quos quũ se crederent egere panibus, nõ opus habebant Pharisæorũ ac Sadducæorum fermento: mox explicãs & clarius exhibens ambigentibus, propter uariam acceptionem panis ac fermenti, quod non de pane sensibili loquutus esset, sed de doctrinæ fermento, subiungit, Qui fit, ut non intelligatis, quod non de panibus loquutus sum uobis, sed attendite à fermẽto Pharisæorũ ac Sadducæorum. Quanquã autem non aperuisset dominus explanationem, sed adhuc perseuerasset in figurato sermone, tamen intellexisse debebãt discipuli, seruatorem de doctrina loqui, quæ figurate dicta est fermentũ, quam docebant Pharisæi & Sadducæi. Proinde quoad habemus nobiscũ Iesum, qui præstat quod pollicitus est dicẽs: Ecce ego uobiscum sum omnibus diebus, usq; ad consummationem seculi, non possumus ieiunare, nec egere cibo, ut inopia coacti, quæramus uel à Pharisæis ac Sadducæis uetitũ fermentum accipere edereq;, & incidat nobis aliquando tempus, illo nobis præsente, ut alimonia careamus, quemadmodũ in superioribus dictum est his uerbis, Iam triduum manẽt apud me, nec habent quod edant. Imo etiam si id acciderit, ille nolens nos ieiunos dimittere, ne forte deficiamus in uia, benedicit panibus qui sunt apud discipulos, ac facit è septem panibus, ut iam exposuimus, septem sportas. Insuper autem & illud obseruandum, ob eos qui putant ex Euangelio Matthæi, nullo pacto doceri seruatoris diuinitatẽ, quod discipulis apud sese cogitantibus dicentibusq;, panes non habemus, Iesus cognouit cogitationem

tione illorũ,ac dixit, Quid cogitatis apud uos exigua præditi fiducia, quod panes non acceperitis,haud erat humanũ. Vnus enim omnium ac solus cognoscit corda hominũ dominus,sicut ait Salomon in tertio Regnorum libro. Vbi uero Iesus dixisset, attendite à fermẽto,intellexerũt discipuli,quod non iuberet cauere à panibus,sed à doctrina Pharisæorũ ac Sadducęorũ, Vestigabis sicubi fermentum figurate nominatur pro doctrina, siue in ipsa lege siue in scripturis legẽ sequutis. Similiter aũt,an forte fermentũ non offeratur in sacrificiũ:non enim oportet preces habere doctrinæ modũ, sed nihil aliud esse, ꝗ postulationes bonorũ à deo. Quæsierit aũt aliquis ob hæc quæ dicta sunt de discipulis,qui traiecerãt,num possit aliquis ubi trãsmiserit,obiurgari quod sit modicæ fiduciæ, quodqꝫ nondũ intelligat,neqꝫ meminerit eorũ quæ facta fuerãt à Iesu. Non arbitror autem difficilẽ esse ad hoc respõsionem,uidelicet quod ad id quod perfectũ est, quod ubi uenerit,cessabit id quod ex parte est,omĩs fides quæ hic habeť,exigua fides est:& quod ad illud attinet,nondũ intelligimus,ex parte cognoscẽtes,neqꝫ meminimus. Non enim possumus capere memoriã sufficientẽ ac parẽ multitudini naturæ rerum speculandarũ. Licet autem & illud hinc discere,quod interdũ de solis cogitationibus, quas intra nos uersamus,reprehẽdimur,ac uelut exiguã habentes fiduciã,obiurgamur. Ego uero sum in hac opinione,quod sicut qui adulteriũ cõmittit in solo corde, nondum omnino progressus ad opus:ita si quis fecerit in corde cætera quę prohibita sunt, Verbi causa,si quis corde tantũ sit furatus,aut corde tantum falsum testimoniũ dixerit, non ut ille qui facto furatus est,aut falsum testimoniũ re perpetrarit, sed tantũ ut qui corde solo talia fecerit punietur,idqꝫ si per ipsum stetit,quo minus peruenerit ad prauum facinus. Quod si præterquã quod uoluit aggressus quidem est,sed nõ successit,punietur,ut qui nõ solum corde,uerũ etiã opere peccauerit. Super hæc quæret aliquis,an adulteriũ committat aliquis solo corde,etiamsi factum adulterij nõ peregerit,sed in solo corde fuerit impudicus. Simili uero modo facies de cæteris laudabilibus. Habet autẽ hic locus, quo probabiliter falli possimus,quod hac opinor ratione tollendum est. Adulteriũ quidem in corde peractum,minus est peccatũ,quam si quis adiungat etiã factum. Non potest autem fieri, ut pudicitia sit in corde,quæ obstet impudico facto,nisi quis hic quoqꝫ in exemplũ sumat uirginem,iuxta quod lex dicit, in solitudine uiolatam. Fingamus enim cor alicuius esse purissimũ, cæterũ uiolentã peregisse corruptionem corporis pudicæ, in eo quod lasciuum est. Hæc sane mihi uidetur prorsus esse casta in occulto quidem, corpore uero non esse pura,quemadmodũ erat ante uim illatã. At non quia non pura,statim & impudica. Hæc ob id quod scriptũ est, Cogitabant secũ dicentes,panes non accepimus, Cui subijcitur illud, Vt aũt cognouit Iesus dixit, O parum fidentes, quare cogitatis intra uos:? & cætera quæ sequuntur. Oportebat enim uituperationem eorũ quæ in occulto sunt expedire,& ex aduerso laudem eorũ quæ in occulto. Miror autem,si discipuli putabãt priusquam Iesus illis explanaret sermonem quod dominus ac præceptor præciperet ipsis,ut cauerent à sensibili fermento Pharisæorum ac Sadducæorũ,tanqꝫ impuro,& ob id ueti to,ut quoniã panes nõ acceperant ne tum quidem illorũ fermento uterentur. Similiter porrò & in alijs inquireremus, sed exẽpli gratia satis est quod legimus de Samaritana, cui dicit dominus, Quisquis biberit ex aqua hac, sitiet iterum. Quisquis autem biberit ex aqua quam ego dabo ei,non sitiet in æternũ. Si quidem illud quod ad uerba quidem attinet,Samaritana putare uideť,seruatorẽ aquã sensibilem promittere, quũ ait: Quisquis aũt biberit ex aqua quam ego dabo ei,nõ sitiet in æternum. Et illa igitur ad tropologiam uocanda sunt,simulqꝫ expendenda aqua fontis Iacob,unde hauriebat Samaritana,conferendo cum aqua Iesu. Atqꝫ hic idem est faciendum. Fortassis nec panes erant cocti,sed fermentum modo quoddam doctrina Pharisæorum ac Sadducæorum.

3 Reg. 8

Ioan. 4

De eo quod dominus in Cæsarea percontatus est,quem ipsum dicerent esse homines. Tractatus I

QVVM autẽ uenisset Iesus in partes Cæsareæ Philippi,interrogauit discipulos suos.] Sciscitatur à discipulis suis Iesus quem ipsum dicerent homines esse,quo nos disceremus ex apostolorũ respõso,id temporis apud Iudæos uarias fuisse de Christo opiniones. Fortassis & ideo percontať,ut discipuli

Iesu doceantur, semper esse curiosi sermonũ qui dicuntur ab hominibus de illo. Quod facientibus cõducit ad hoc, si quid mali dicitur, ut huius occasiones modis omnibus auferant: sin boni quippiã, huius causas adaugeant. Attamen uide quoniã apud Iudæos uarij erant affectus de Christo, quomodo ex quibusdam non sanis de illo opinionibus loquuti sint. Quidam dicebant eum esse Ioannẽ Baptistam, quemadmodũ & Herodes tetrarcha dicens pueris suis: Hic est Ioãnes. Alij rursus dicebant: Helias est, qui nunc dicitur Iesus, siue quod denuo natus esset Helias, siue quod iam olim in carne uiuẽs, eo tempore apparuisset. Porrò qui dicebant Iesum esse Hieremiã ipsum, nõ autẽ Hieremiã Iesu typũ, fortasse cõmoti sunt ijs uerbis, quæ sunt in principijs Hieremiæ de Christo, quæ tum quidem in propheta non fuerant impleta, sed impleri cœperant in Iesu, Quem constituit deus in gentes & regna, ut eradicet, subuertat, ac perdat, ac rursus ædificet, plantetq́, uidelicet constituens eum prophetã uenturũ ad gentes, quibus prædicauit uerbũ. Quin & hi qui dicebant eum unũquempiã esse de numero prophetarũ, talia de illo opinabantur, ob ea quæ in prophetis ad ipsos quidẽ dicta fuerant, in ipsis tamen nondum fuerãt impleta. Sed Iudæi quidem, ut digni uelamine, quod habẽt cordi impositũ, falsas opiniones habebant de Iesu. Cęterũ Petrus tanquã non carnis aut sanguinis discipulus, sed qui patris etiã cœlestis reuelationẽ acceperat, confessus est eum esse Christum. Erat quidem igitur haud ita magnũ, quod à Petro seruatori dicebat: Tu es Christus, quum id incognitũ esset Iudæis: uerũ illud maius erat, quod credidit eum non solum esse Christũ,
Hier.2 uerum etiam filium dei, qui & per prophetas locutus est: Viuo ego, & me dereliquerũt
Ioan.14 fontẽ aquæ uiuæ. Erat autẽ & is uita à fonte uitæ patre, qui dixit: Ego sum uita. Et attende diligenter, an quemadmodum sicut idem nõ sunt, fons fluuij, & fluuius ipse, ita fons uitæ, & uita. Et hæc quidẽ adiecimus, eo quod pertinerẽt ad id quod scriptum est, Tu es Christus filius dei uiui. Oportuit enim eximiũ quiddam proponere, in eo quod dicit de deo & patre uniuersorũ, tanq̃ uiuo, & inter eum qui est ipsa uita, & inter ea quæ uitam participant. Quoniã autem diximus eos qui pronunciabant Iesum esse Ioannem Baptistam, aut quempiã ex ijs qui subijciuntur, nequaq̃ ex sanis opinionibus hæc dixisse: conabimur & hoc probare dicentes, quod si interfuissent baptismo, cum Iesus uenisset ad Ioannem, ac Ioannes baptizaret Iesum, nequaquã dixissent Iesum esse Ioannẽ: imò si intellexissent sententiã, quam dixerat Iesus: Si uultis recipere, ipse est Helias, qui uenturus erat. Et si uelut aures habentes audissent id quod dictũ est, haudquaquam dixissent quidam illorũ Iesum esse Heliã. Et qui dixerunt illũ esse Hieremiã, si perspexissent quod pleriq́ prophetarũ symbola quædã Iesu in se susceperunt, nequaquã dixissent illum esse Hieremiã. Similiter nec alij dixissent unũquempiã esse de numero prophetarũ. Fortassis autem quod Simon Petrus respondens dixit: Tu es Christus filius dei uiui, si dixerimus ita quemadmodũ dixit Petrus, non à carne & sanguine nobis reuelatum, sed à luce quæ illuxit cordi nostro, à patre qui est in cœlis, sumus & ipsi quod fuit Petrus: similiterq́ ut ille, prædicamur beati, propterea quod quæ illi causæ extiterunt beatificationis, eadem ad nos quoq́ peruenerunt, eo quod caro & sanguis nobis non reuelauit, Iesum esse Christum filium dei uiui: sed ab ipsis cœlis pater qui est in cœlis, ut in cœlis conuersationẽ habeamus, reuelauit nobis reuelationẽ subducentẽ in cœlos, eos qui non solum uelamẽ omne tollunt à corde, uerũ etiã acceperunt spiritũ sapiẽtiæ dei ac reuelationis. Quod si nos quoq́ locuti quod dixit Petrus: Tu es Christus filius dei uiui, tanq̃ non accepta huius reuelatione à carne & sanguine, sed luce cordi nostro illucescente, à patre qui in cœlis est, efficimur Petrus: & nobis dicetur, quod hunc sermonem sequitur: Tu es Petrus, & cætera quæ sequuntur. Petra est enim, quisquis Christi discipulus est, ex quo biberũt de spirituali consequẽte petra. Et super talem petrã construit omnis ecclesiastica doctrina, & secundũ hanc uitæ institutio. In unoquoq́ enim perfecto habente congregationẽ eorũ qui complẽt beatitudinẽ uerborũ, factorũ, & sensuũ, est quæ à deo ædificat ecclesia. Quod si super unũ illum Petrũ tantũ existimas ædificari totam ecclesiam, quid dicturus es de Ioanne filio tonitrui, & Apostolorũ unoquoq́? Quin alioqui num audebimus dicere, quod aduersus Petrũ unũ non præualituræ sint portæ inferorũ, aduersus cæteros aũt Apostolos ac perfectos præualituræ sint, ac nõ potius in omnibus ac singulis eorũ, de quibus dictum est, fit illud quod dictum est, & portæ inferorum non

præualebunt aduersus eã? Item illud, Super hanc petrã ædificabo ecclesiam meã. An uero soli Petro dantur à Christo claues regni cœlorũ, nec alius beatorũ quisquã eas accepturus est? Quod si dictũ hoc, tibi dabo claues regni cœlorũ, cęteris quoq; cõmune est, cur non simul omnia, et quæ prius dicta sunt, et quæ sequũtur, uelut ad Petrũ dicta, sunt omniũ cõmunia? Nam hic et illud uelut ad Petrũ uidetur dictũ, Quæcunq; ligaueris super terrã, erunt ligata et in cœlis, et quæ sequũtur. Cæterũ in Euangelio Ioannis, seruator dans spiritũ sanctum discipulis, per insufflationẽ, ait: Accipite spiritũ sanctũ, et cætera. Proinde multi dicunt seruatori: Tu es Christus filius dei uiui: sed non omnes qui dicunt hoc, dicẽt illud, nequaq; à carne et sanguine accepta reuelatione docti, sed ab ipso patre qui in cœlis est, tollente uelamen, quod impositũ erat cordi eorũ, ut postea retecta facie gloriã domini speculantes, in spiritu dei loquantur, dicentes de eo illud: Dominus Iesus: et ad eũ illud, Tu es Christus filius dei uiui. Et si quis hoc ad illum dixerit, non ex carnis aut sanguinis reuelatione, sed patris qui in cœlis est, cõsequet̃ ea quæ dicta sunt, ut Euangelij quidem scriptũ habet ad illum Petrũ, ut uero docet illius spiritus ad quẽuis, qui talis factus fuerit, qualis erat ille Petrus. Siquidẽ nomen ducũt à petra, quicunq; sunt imitatores Christi, qui est petra spiritualis, comitans eos qui salui fiunt, ut ex ea bibant potũ spiritualẽ. Hi uero non solũ nomen ducunt à petra, quemadmodũ Christus, uerum etiã Christi membra quũ sint, ab eo nomen habent, dicti Christiani: à petra uero Petri. Porrò ex his occasione sumpta dices iustos nomen habere deductũ à Christo, qui est iustitia, & sapiẽtes à Christo, qui est sapiẽtia: et similiter facies de reliquis eius nominibus, nomina deriuans ad sanctos: & ad omnes qui tales sunt dicet̃ illud seruatoris, Tu es Petrus, & cætera, usque ad illud, Non pręualebunt aduersus eam. Quam autem eam? Vtrum aduersus petrã, super quam Christus ædificat ecclesiam? An aduersus ipsam ecclesiam? (Nam sermo anceps est) an ad unũ & idem, quod ipsum sit petra & ecclesia? Hoc autem arbitror esse uerũ. Neq; enim aduersus petram, super quam Christus ædificat ecclesiam, neq; aduersus ecclesiã portæ inferi præualebunt. Quemadmodũ nec uia serpentis in petra potest inueniri, iuxta quod scriptũ est in Prouerbijs. Quod si quis fuerit, aduersus quem præualituræ sint portæ inferorum, talis neq; petra fuerit super quam Christus ædificat ecclesiam, neq; quæ à Christo super petrã ædificatur ecclesia. Nam & petra serpenti est inaccessa, ualidiorq; portis inferorũ ipsi reluctantib. ut ob robur ipsius inferorum portæ nihil ualeant aduersus illam: & ecclesia tanquam Christi structura, qui ædificauit suam domũ prudenter super petram, non recipit portas inferorũ, præualentes quidem aduersus omnem hominẽ, qui est extra petram & ecclesiam, sed nihil ualentes aduersus ipsam. Vbi uero considerauerimus quod unumquodq; peccatorũ, ob quæ Christus iturus erat ad inferos, portæ sunt inferorũ, comprehendemus quod anima quæ maculam habet, aut rugã, aut aliquid huiusmodi, ac propter malitiam nec sancta est, nec irreprehensibilis, ea neq; petra est, super quã Christus ædificat, neq; ecclesia, neq; ecclesiæ pars, quam super petrã Christus ædificat. Quod si quis nos ob ista pudefactos silere uult, propter multitudinẽ ecclesiasticorũ, qui credere putantur, dicendum est illi non solum illud, Multi uocati, sed pauci electi: uerũ etiam hoc quod à seruatore dicitur ad eos qui accesserant ipsum, sicut in Euangelio Lucæ dictũ est, hunc in modum: Contendite intrare per angustam portam: quoniã dico uobis, multi quærent ingredi per illam angustam portã, & non ualebunt. Insuper et illud quod in Matthæo scriptum est hunc in modum dicendum est, Angusta est porta, & stricta uia quæ ducit ad uitã, & pauci sunt qui inueniũt eam. Porrò si attenderis illi quod dictũ est, Multi, dico uobis, quærent ingredi, et non ualebunt, intelliges hoc ad illos referri qui se gloriant̃ esse de ecclesia, sed infirmiter ac secus q̃ uerbum præscripsit, uiuunt. Hi proinde non ualentes ingredi, quũ sint de numero eorum qui quærunt ingredi, eo quod inferorũ portæ præualent aduersus eos, haudquaq; ualebunt ingredi: aduersus quos aũt inferorũ portæ non præualent, hi quærentes ingredi poterũt, omnia ualentes in eo, qui corroborat ipsos, Christus Iesus. Atq; ita quisq; qui pater est prauæ sententię, architectus factus est alicuius inferorũ portę. Cęterũ cooperarij huius architecti, sunt homines huiusmodi doctrinæ ministri ac dispensatores, seruientes prauo impietatis fabricatori uerbo. Porrò quũ multæ sint, neq; recenseri numero possint inferorũ portæ, nulla porta inferorũ ualet aduersus petrã, aut eccle-

Ioan. 20

Matt. 22

Lucæ 13

Matt. 7

siam quā Christus super illā ædificat. Quanquā habent nonnullā uim hæ portę, qua nō-nullos superāt, nimirū eos qui nō resistunt nec decertant aduersus illas: sed eædē ab alijs superantur, uidelicet ab his, qui quoniā non recesserūt ab eo qui dicit, Ego sum ostium, oēs inferorū portas demoliti sunt ab anima sua. Verū enimuero & illud scire oportet, quod sicuti ciuitatū portæ propriū quæq; nomē habent, eodē modo portæ inferorū nominari possunt, iuxta species peccatorū: ut una quidē inferorū porta uocetur scortatio, per quā ambulant scortatores: altera uero negatio, per quā qui deum abnegant, descendunt ad inferos. Iam autē & unusquisq; diuersa sentientiū, quicq; genuerūt aliquam falsi nominis scientiā, portā ædificant inferorū: aliā quidē Marcion, Basilides aliā, aliam Valentinus. Atq; hic quidē portæ inferorū dictæ sunt. Cæterū in Psalmis Propheta gratias
Psal.107 agit, dicens: Qui exaltauit me à portis mortis, ut enarrem omnes laudes tuas, in portis filiæ Sion. Ex hoc illud quoq; discimus, fieri non posse ut quisquā enarret omnes dei laudes, qui non exaltatus sit à portis mortis, & peruenerit ad portas Sion. Sion autem portæ, intelligant contrariæ portis mortis, ut mortis quidem porta sit intemperantia, porta uero Sion temperantia: atq; itidem mortis porta sit iniustitia, Sion uero porta iustitia,
Psal.118 quā ostendens Propheta ait: Hæc porta domini, iusti intrabunt per eam. Ac rursus mortis porta sit ignauia, fortitudo contra porta Sion: & imprudētia porta mortis, prudentia uero huic cōtraria porta Sion. Omnibus autē portis falso dictæ scientiæ, una porta opponitur, quæ est ueræ scientiæ. Inspice uero, num ex eo quod dictum est, non est nobis colluctatio aduersus carnē & sanguinē, & cætera, possis unāquamq; potestatē, ac mundi tenentē huius caliginis ac spiritualia malitiæ in cœlestibus dicere portam inferorū & portā mortis. Itaq; portę inferorū dicentur etiā principatus ac potestates, aduersus quas nobis est colluctatio: contrà portæ iustitiæ, ministratorij spiritus. Quemadmodū autem de præstantioribus multæ prius dicunt portæ, & post portas, una porta nominatur, quū dicitur: Aperite mihi portas iustitiæ, ingressus per eas confitebor domino: Et, Hæc porta domini, iusti intrabunt per eam. Itidem & in contrarijs, portæ quidem multæ sunt inferorū ac mortis, singulæ potestates, super omnes autē has, ille malus intentus in unumquodq; peccatū: et attenti profecto simus in unoquoq; peccato, uelut in aliquā inferorū portā descendentes, si peccemus. Quin potius exaltati de portis mortis, enarremus omnes laudes domini, in portis filiæ Sion: exempli gratia, in una porta filiæ Sion, quæ uocatur temperātia, enarrabimus ex tēperantia laudes dei: et in alia quæ uocat iustitia, enarrabimus ex iustitia laudes dei. In summa, in omnibus laudabilibus in quibus uersamur, in his sumus in aliqua porta filiæ Sion, iuxta illam narrantes aliquā laudē dei. Excutiendum aūt et illud, quomodo in uno duodecim prophetarū dictū est: Oderūt in portis arguentē, & sermonē iustū abominati sunt. Vide igitur ne forte in portis arguens sit ex his qui cōsistunt in portis filiæ Sion, redarguēs eos qui sunt in portis huic portæ contrarijs, nimirū in portis inferorū ac mortis. Sin ad hunc modū nō intelligis illud Prophetæ dictū, oderūt in portis arguentē, aut per adiectionē erit dicta hæc particula, in portis, aut quære quomodo tandē quod dictū est dignū esse possit prophetico spiritu. Post hæc uideamus quomodo dictū est Petro, & quicūq; petra est, dabo tibi claues regni cœlorum. Ac primū quidē arbitror hoc dictū, portæ inferi nō præualebūt aduersus eam, respōdere illi: Dabo tibi claues regni cœlorū. Dignus est qui ab ipso filio dei accipiat claues regni cœlorū, qui munimentū opposuit aduersus inferorū portas, ne præualerēt aduersus ipsum, ueluti præmij loco accipiēs, eo quod nihil ualuerūt aduersus ipsum inferorū portæ, claues regni cœlorū, ut sibijpsi aperiat portas, clausas ijs qui uincūtur à portis inferorum: & ingredit, ueluti temperās, per quandā temperantiæ portā, quæ aperit claue, quę aperit temperantiā. Itē per aliā ut iustus, portā iustitiæ, quæ aperit claue iustitiæ. Et simili modo de cæteris uirtutibus. Arbitror enim quod pro unaquaque uirtute cognitionis, aliqua sapiētiæ mysteria respōdentia generi uirtutis aperiunt ei qui secundū uirtutē uixerit, seruatore dante ijs qui superati non sunt à portis inferorū, totidē claues quot sunt uirtutes: quæ claues aperiunt totidem numero portas, iuxta mysteriorū reserationē, respōdentes unicuiq; uirtuti. Et fortassis unaquæq; uirtus est regnū cœlorū, ut iuxta hunc sensum iam in regno cœlorū sit, qui secundū uirtutes uiuit: utq; hoc quod dictū est, pœnitentiā agite, appropinquauit enim regnū cœlorū: non ad tēpus referatur, sed ad actiones

nes affectusq;. Christus siquidē qui est omnis uirtus inhabitat ac loquit̄, & propter hoc intra discipulos illius est regnū dei,non autē hic & hic. Vide uero quantam habeat uim petra,supra quam à Christo constituit̄ ecclesia,& omnis qui dicit: Tu es Christus filius dei uiui:ut huius iudicia firma maneant,tanquā deo in illo iudicāte: ut in hoc ipso quod iudicat,nō praeualeant aduersus eum inferorū portae. Aduersus illum igitur qui iniuste iudicat,neq; iuxta uerbū dei ligat super terram, neq; secundum uoluntatem illius soluit super terrā,portae inferi praeualent.Is uero aduersus quem portae inferorum non praeualent,iuste iudicat,eo quod claues habet regni coelorū,aperiens ijs qui soluunt̄ super terram,sic ut & in coelis sint soluti ac liberi: claudēsq; ijs qui iusto ipsius iudicio ligati sunt in terris,ut & in coelis sint ligati condemnatiq;.Quoniā autem ij qui episcoporū locum sibi uindicant,utuntur eo dicto sicut Petrus,& claues regni coelorū à seruatore acceperunt,docentq; ea quae ab illis ligata fuerint,hoc est condemnata, eadē & in coelis ligata: rursus ea quae soluta fuerint ab ipsis,eadē & in coelis esse soluta: dicendum est illos recte loqui,si pariter & facta habuerint, ob quae dictum est illi qui erat Petrus, Tu es Petrus: sicq; tales fuerint, ut à Christo super eos aedificet̄ ecclesia, & ad eos illud iure referri possit.Portae autem inferorū non debēt praeualere aduersus eum, qui ligare uult ac soluere. Quod si funibus suorū peccatorū constringitur,frustra uel ligat uel soluit. Fortassis & illud poteris dicere,in coelis,id est, in uirtutibus,quae sunt in sapiēte,ligatus est malus.Ac rursum solutus est in illis homo probus, qui percepit obliuionē & abolitionē eorū quae ante uirtutē peccauerat. Quemadmodū autem qui nō habet funiculos peccatorū, neq; peccata quae comparant̄ funi longo,aut loro iumenti,quod est in iugo,ne deus quidem ligare possit,neq; quisquis fuerit Petrus.Porrò si quis cū non sit Petrus,nec habeat quae hic dicta sunt,sicut habuit Petrus, credit se ligaturū in terra, ut quae ligauerit ligata sint & in coelis,ac se soluturū super terram,ut quae soluerit,soluta sint & in coelis,hic inflatus est non intelligens quid sibi uelint scripturae,& tumefactus incidit in diaboli ruinam.

Hactenus Des.Erasmus uertit.

Tunc praecepit Iesus discipulis suis,ut nemini diceret̄,quoniā ipse esset Christus. Exinde coepit Iesus ostendere discipulis suis,quoniā oportet eū ire in Hierusalem, & multa pati à senioribus, & principibus, & scribis,& occidi,& tertia die resurgere. Superius quidē scriptū est, quoniā hos duodecim misit Iesus dicens eis: In uiā gentiū ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne introeatis,sed ite potius ad oues perditas domus Israhel,& caetera quae dixit ad eos mittens eos ad praedicandū. Videamus ergo si apostolatus iam opera facientes eos uolebat etiā praedicare quoniā ipse erat Christus: & si uolebat,dignū est quaerere quid est quod nunc praecipit discipulis suis,ut nemini dicāt quoniā ipse est Christus.Si aūt nolebat,quomodo soluent̄ quae de testimonio mandata sunt eis,quale est illud:Tradent enim uos,in consilio & synagogis suis flagellabūt uos, & ante praesides,& reges stabitis propter me in testimonium illis,& gentibus:uel illud:Cum tradiderint uos,nolite soliciti esse quomodo aut quid loquamini: dabit̄ enim uobis in illa hora quid dicatis,& caetera quae sequunt̄ usq;,Non cōsummabitis ciuitates Israhel donec ueniat filius hominis.Nescio quomodo hęc intelligi possint,nisi confiterent̄ Iesum esse Christū.Necnon etiā illud quod dicit: Omnis qui confessus fuerit me corā hominibus,qualem significet confessionem in Christo: nisi aliquis audeat dicere quia nolebat tunc praedicari,quoniā Iesus ipse est Christus.Sed haec dixit ut interpretationem loci huius non ad futurū tempus trahat,secundū quod postea discipuli Iesu nominati sunt Christiani, incipiente ab Antiochia nomine isto. Illud etiā in hoc loco quaerendū est, utrum cū mitterent̄,iam cognoscebant quoniā ipse erat Christus. Et si cognoscebant iam,sine dubio cognoscebat Petrus.Quomodo ergo post tanta interrogat eos: Vos aūt quē me esse dicitis?quando & respondenti & dicenti Petro: Tu es Christus filius dei uiui,dixit: Beatus es Simon Bariona,quia caro & sanguis nō reuelauit tibi, sed pater meus qui est in coelis?Per haec enim sermo demonstrat, quoniā tunc primū cōfessus fuerat eū Petrus Christum filium dei uiui.Et uide si potes huiusmodi facere quaestionis solutionē dicēs, quoniā credere Iesum esse Christum minus est q̄ cognoscere. Quoniā autem minus est manifestat̄ ex eo quod refert Ioannes ita: Dicebat ergo Iesus ad eos qui crediderant ei

Matt.10

Ibidem

Ioan.8 Iudæos, Si uos manſeritis in uerbo meo, cognoſcetis ueritatem, et ueritas liberabit uos: ut dicamus, quando mittebant ad prædicandũ, credebãt quidem Ieſum eſſe Chriſtum, non tamen adhuc cognoſcebant. Poſtea aũt proficiẽtes per doctrinam & plura miracula, etiam cognouerũt, quando & interrogati confeſſi ſunt, Tu es Chriſtus filius dei uiui. Aut ſi exiſtimentur iam tũc apoſtoli cognouiſſe Ieſum eſſe Chriſtum, ita eſt reſpondendum, quia inter cognoſcere & agnoſcere differentia eſt. Vtputa quis ſapiens nõ intelligit quoniã Timotheus cognoſcens Ieſum eſſe Chriſtum, non tantum in agnitione eius erat illuminatus quantũ Paulus? Quis autem etiam hoc ignorat, quia etſi multi uera dicunt dicentes de deo, quoniam ipſe mihi dedit eorum quæ ſunt ſcientiã ueram: non tamen omnes ſimiliter manifeſte aut perfecte cognoſcunt ea quæ ſciunt: ut dicamus quoniam tũc quidẽ apoſtoli initia cognitionis Chriſti habebant, et exigua cognoſcebãt de illo: poſtea autem profecerũt in agnitione ipſius, ut poſſent capere ſcientiam Chriſti reuelatã ſibi à patre quemadmodũ Petrus, cui & dixit: Beatus es Simon, quia non caro & ſanguis reuelauit tibi, ſed pater meus qui eſt in cœlis. Et beatificat nõ ſolum in eo quod dixit, Tu es Chriſtus, ſed in eo magis quod addidit, Tu es Chriſtus filius dei uiui. Marcus enim & Lucas ſcripſerũt Petrũ reſpondentẽ dixiſſe, Tu es Chriſtus, non adijcientes quod in Matthæo poſitum eſt, filius dei uiui: propterea nec ſcripſerũt ad confeſſionem Petri relatam beatitudinem, nec benedictionem dicẽtem, Tu es Petrus, & ſuper hanc petrã ædificabo eccleſiam meam, & cætera. Aut ita tractandum eſt, non quia tunc docebant Ieſum eſſe Chriſtum, & modo præcepit eis ut nemini dicant: ſed tunc quidẽ leuiter de eo annũciabant quaſi de magno & admirabili uiro: Chriſtum aũt eſſe eum nondum annunciabant, ſed quaſi ad inductionẽ Iudæorũ, quædam modica præmittebant de eo, ut præparatis ex parte modica ad fidem eius, tẽpore opportuno etiã hoc adderet quod ipſe eſſet Chriſtus. Aut certe ita quæſtio eſt ſoluenda, ut dicamus quod plura quæ tunc Chriſtus ad apoſtolos dixit, non tantũ ad apoſtolos pertinebant, quantũ ad omnes credentes in Chriſtum. Nec enim ſolis conueniebat apoſtolis quod eſt dictum, Ante præſides & reges ſtabitis propter me in teſtimoniũ illis & gẽtibus. Item quod ait, Tradet autem frater fratrẽ in mortem, & pater filium, & inſurgent filij in parentes, & in mortẽ adigent eos. Sed & illud, Omnis qui confeſſus fuerit me corã hominibus, & cætera, non ſolis apoſtolis, ſed omnibus credentibus dicta ſunt. Secũdum hoc ergo dicendũ eſt quod præmiſſa fuit illa doctrina quæ facta eſt ad apoſtolos, poſtea aũt implenda: ut uideantur ea quidem quæ ſuperius de annũciando Chriſto ſunt dicta à Chriſto, nõ ad tẽpus pertinere quod fuit ante Chriſti reſurrectionem, ſed ad tempora poſt futura: hæc autem quæ mandat ut nemini dicant, tũc apoſtolis conuenire. Adhuc aũt qui uult & Chriſtum eſſe prædicatũ prius ab apoſtolis, dicet quoniam leuiter præmittere uoluit eos mentionem nominis ſui, ut interim facto ſilentio prædicationis huiuſmodi hoc ipſum quod leuiter de Chriſto auditũ fuerat, digeratur in ſenſibus auditorũ, ſic & opportunius inſinuet eis Ieſus Chriſtus crucifixus, & ex mortuis ſuſcitatus. Quod in primis nec ipſi apoſtoli cognoſcebant, ſicut pręſens ſermo teſtat dicẽs: Exinde cœpit oſtẽdere diſcipulis ſuis, quoniam oportet ire eũ in Hieruſalẽ, & multa pati à ſenioribus, & principibus, & ſcribis, & occidi, & tertia die reſurgere. Si aũt tunc apoſtoli hæc diſcebant de Ieſu quæ erat paſſurus, quid exiſtimare debemus ſciſſe prius de Chriſto eos qui ab apoſtolis docebantur? Nam etſi annunciabat eis Chriſtus, quaſi in inductione, & non manifeſte annunciabat. Ideo & ſaluator mittẽs apoſtolos uolebat ut nemini dicerẽt manifeſte quoniã ipſe erat Chriſtus, uidelicet ut perfectiorẽ de eo doctrinam in poſterũ opportunius reſeruarent, quando poterãt annũciare eis qui eum uiderãt crucifixũ de reſurrectione eius ex mortuis. Si enim apoſtoli qui ſemper iuxta eum fuerũt, & uiderũt miracula uniuerſa quæ fecit, & teſtimoniũ perhibuerũt uerbis eius, quoniã uerba uitæ æternæ erant, ſcandalizati ſunt in ea nocte qua tradebatur: quid arbitramur eos paſſuros fuiſſe qui primum audiebant, ſi audiſſent quia ipſe erat Chriſtus? Sicut fecit Paulus Athenienſibus adhuc rudi-
Act.17 bus conſtitutis, annũcians eis non Chriſtum filiũ dei, ſed uirũ quendã hoc modo. Tempora igitur ignorãtiæ diſpiciens deus, nũc denunciat omnibus hominibus ubiq; pœnitentiã agere, eo quod ſtatuit diem iudicare orbẽ in æquitate, in uirũ quem ſtatuit præſtare fidem omnibus, reſuſcitans eum à mortuis. Qui ergo uult, hæc quæ tũc ad apoſtolos

dicta

dicta sunt, pertinere ad tempora post futura, & necdum apostolos tunc prædicasse quia ipse esset Christus, huiusmodi dat ratione͂: quoniam interim quidem nomen Iesu uoluit prædicari: Christum au͂t crucifixum tempore opportuno post passione͂, & resurrectionem, quando & rebus ipsis quod dicebat͂ poterat approbari. Quod scie͂s dicebat Apostolus ad Corinthios: Nec enim iudicaui me scire quid in uobis, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum. Ergo primum quidem Iesum prædicaueru͂t talia & talia facientem, & hæc & hæc prædicantem. Nunc autem postquam Petrus confessus est eum Christum filium dei uiui, quasi nolens eos hoc interim prædicare, præcepit dicens, ut nemini dicant quia ipse est Christus. Propter quam au͂t causam nolebat se interim prędicari Christum, dat rationem, quonia͂ oportet eum abire in Hierusalem, & multa pati. Si quis ergo confunditur in cruce Christi, confundit͂ in dispensatione per quam triumphati sunt in ligno principatus & potestates, qui genus hominu͂ debellabant, cum deberet potius gloriari quasi fidelis & scie͂s hæc dispensata esse in cruce domini nostri Iesu Christi, per que͂ crucifixo mu͂do traducti sunt, & triumphati sunt principatus eis solis qui credu͂t. In quibus principatibus arbitror fuisse etiam principem huius mu͂di. Propterea iuxta passione͂ factus dicebat: Nunc princeps huius mu͂di iudicatus est: Nunc princeps huius mundi expellitur foras. Quo expulso, Si fuero, inquit, exaltatus à terra, omnes traha͂ ad meipsum: uidelicet iam non tantu͂ quantum poterat prius potente principe, qui uetabat uenire ad Christum eos qui trahebant͂ ab ipso. Necessaria ergo res est prædicari Christum Iesum crucifixum: inutile au͂t est ipsum quidem prædicare, cruce͂ autem eius tacere. Et non sic inutilis mihi uidet͂ qui Iesum quidem Christum dicit, tacet au͂t natiuitatem eius ex uirgine, aut stellam ostendente͂ natiuitatem ipsius, aut angelos in natiuitate eius gloriantes, atq; dicentes: Gloria in excelsis deo, & pax super terra͂ hominibus bonæ uoluntatis: aut alia miracula uel signa quæ fecit: quomodo qui Christu͂ quidem eum dicit, crucifixu͂ au͂t eum abscondit. Propterea uolens postmodu͂ perfectius prædicari, præcepit ut nemini interim dicant quia ipse est Christus: & pręparabat eos ut postmodu͂ dicant quonia͂ ipse est Christus qui crucifixus est, & surrexit à mortuis. Et uide dilige͂ter quia no͂ dixit: Exinde cœpit dicere, uel docere quia oportet eum abire in Hierusale͂: sed ita, Exinde cœpit ostendere discipulis suis, quonia͂ sicut corporalia ostendi dicuntur, sic ostendi dicuntur à Christo ea quæ loquebatur: & no͂ sic puto eis qui corporaliter eum multa patiente͂ uideru͂t, ostensa fuisse ea quæ uidebant͂, quomodo discipulis ostensus est sermo rationabilis de mysterio passionis & resurrectionis ipsius. Et tu͂c quidem cœpit ostendere, consequenter au͂t postea capaciorib. factis, plenius demo͂strauit: no͂ iam quasi rudib. incipie͂s oste͂debat, sed proficie͂s in ipsa oste͂sione demo͂strabat. Et sic rationis est intelligere, quia omnino quod cœpit Iesus, hoc et perfecit. Aliqua͂do demo͂strabat quod cœperat ostendere discipulis, quonia͂ oportet eu͂ abire in Hierusale͂, et pati. Quando enim de mysterijs istis perfectam scientia͂ ex uerbo quis fuerit consecutus, tunc dicendu͂ est ex rationabili ostensione sensu uidente quæ ostenduntur, consummata͂ esse ostensione͂, quoniam non capit prophetam perire extra Hierusalem ea perditione, de qua etiam alibi dicitur: Qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam. Quare oportebat eu͂ abire in Hierusalem, ut multa passus in Hierosolymis, & interfectus in eis, primitias resurrectionis ex mortuis faciat in Hierosolymis illis quæ sunt sursum, derelinque͂s & destruens & dissoluens Hierusale͂ quæ fuerat super terra͂ cum omni cultura eius. Quamdiu e͂m non resurrexerat Christus, nec discipuli eius consurrexerant ei, deorsum quærebatur ciuitas dei, & templu͂ quod erat in ea, & altare, & sacerdotes eius, & Leuitæ, & dona, & sacrificia pro peccato, & mundationes. Postqua͂ au͂t resurrexit Christus primitiæ dormientiu͂, & consurrexeru͂t ei qui facti sunt conformes morti eius, & resurrectioni eius, iam tunc non deorsum ab eis qui consurrexeru͂t ei quærit͂ Hierusalem, uel domus orationis in ea, uel altare, uel cultura, uel cultores, sed sursum: & quasi qui consurrexerunt et consederunt in cœlestibus in Christo, uideru͂t ea quidem quæ fuerant super terram destructa: quæ aute͂ erant in cœlis, splendentia. Quæ ut instituerent͂, oportebat eum abire in Hierusale͂ quæ erat deorsum, & multa pati illic à senioribus eius, & principibus sacerdotu͂, & scribis, ut glorificet͂ ab eis qui capiu͂t beneficia eius cœlestibus senioribus, & diuinioribus principibus sacerdotu͂, & scribis populi qui uacant circa literas no͂ atramento scriptas, sed spi-

1. Cor. 2
Ioan. 12
Lucæ 2

ritu dei uiui manifestatas:ut occidatur quidem in Hierosolymis,quæ est deorsum: regnet autem resurgens in Sion monte,& ciuitate dei uiui Hierusalem,cœlesti Sion, de qua dictum est in Psalmo secundo: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius,prædicans præceptũ domini.Tertia autem die resurrexit à mortuis,ut eripiens à maligno,& à filio eius in quo mendaciũ erat, & iniustitia, & prælium, & omnia contraria eis in quibus Christus habetur,adhuc autem & à spiritu immundo qui transfiguratur in spiritum sanctum, acquirat eis qui fuerint liberati hoc donum, ut baptizentur spiritu,& animo,& corpore, in nomine patris,& filij, & spiritus sancti, qui sunt tres dies simul instantes perpetue eis qui per eos facti fuerint filij lucis. Et accipiẽs Iesum Petrus,cœpit eum increpare:Propitius esto tibi domine, & hoc tibi non erit. Cui dixit: Vade post me satana,scandalum mihi es:quoniã non sapis quæ dei sunt, sed quæ hominis.] Quoniam cœperat Iesus ostendere discipulis suis quia oportet eum abire in Hierosolymam, & multa pati,adhuc initia eorum quæ ostendebantur discens Petrus, indigna hæc filio dei uiui arbitrabatur, & indigna deo patre qui reuelauerat ei. Nec enim reuelatum fuerat ei adhuc oportere pati filium dei,& occidi talem & tantum Christum. Ideo accipiens eum,& quasi oblitus dignitatem Christi, quoniam filius dei uiui nihil dignum increpatione dicit aut agit,cœpit eum increpare,& quasi necessariã habenti propitiationem dicere:Propitius tibi esto domine.Nec enim sciebat adhuc,quoniam hunc posuit deus propitiationẽ per fidem in sanguine ipsius.Cuius affectum quidem suscipiens Iesus,ignorantiã autẽ exprobrans,dixit ei: Vade post me, quasi desistenti per ignorantiam, & per ea quæ non recte dicebat, ire post Iesum Christum. Satana autem dixit ei, quasi per ignorantiam aliquid habenti contrarium deo:quod Hebræi interpretati sunt contrarius.Si autem non per ignorantiam dixisset, neq; increpasset filium dei uiui, dicens:Propitius tibi esto domine,& hoc tibi non erit:nunquam dixisset ei: Vade post me: quasi desinenti ire post eum, & sequi eum. Et si non dixisset contraria eis quæ dicta fuerant ab eo,non ei dixisset satana. Nunc autem præualuerat in eo satanas, ut desineret ire post eum, & sequi eum: & fecit eum per ea quæ in ignorantia dixit,dignum ut audiat, Satana: &,Scandalum filij dei: &, Non sapis quæ dei sunt, sed quæ hominis. Quoniam autem fuerat post filium dei Petrus antequã peccaret, manifestum est ex eo quod in principio uocationis eorum ita est dictum ad eos: Venite post me, & faciam uos piscatores hominum: & relictis omnibus secuti sunt eum. Simul autem considera differentiam uerbi:quoniam ad Petrum quidem dixit,Vade post me satana: ad diabolum autem dicentem sibi: Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraueris me:dixit,Vade satana,sine additamento post me. Nam ire post Iesum, bonum est. Propterea secundum Marcum sic dicit: Vidit Simonem & Andream fratrem eius, & dixit eis: Venite
Mar.1 post me,& faciam uos piscatores hominum.Tale est etiam illud quod dicit:Si quis non tollit crucem suam, & sequitur me, non est me dignus. Et ut breuiter dicam,considera ubicunq; dicitur uerbum Post me,in bono dicitur. Bonũ est enim quando quis post dominum uadit:contrariũ autem,quando aliquis reijcit sermones domini post se: uel qui
Eccli.18 transgreditur illud mandatum: Post concupiscentias tuas ne uadas. Item Helias in ter-
3 Reg.19 tio Regnorum libro ad populum dicit: Vsquequo claudicatis uos utrisque pedibus uestris? Si dominus est deus,ite post deum.Si autem Baal dominus est,ite post illum. Hæc aũt dicens,propter quod diuertebant ad diabolũ,quia ipse est satanas.Et non uade ante me satana,ad Petrum ait: sed uade post me satana. & hoc dicit Petro Iesus conuersus ad eum:nam & hoc prodificans ei fecit.Et beatus ad quem conuertitur Christus,etiã si corripiendi causa conuertitur,sicut conuersus est ad Petrũ. Et tu quidem poteris plura congregare huiusmodi exempla,in quib. positũ est,Conuersus:& inuenies plerũq; ad utilitatẽ eorum positũ esse, ad quos conuertitur Iesus. Mihi aũt proferre sufficit in præsenti illud
Matt.16 propheticũ dicens:Conuertere domine aliquantulũ.Item: Conuersus respexit Petrum, Vbi & conuersione eius illuminatus Petrus cognouit peccatũ suũ,& amarissime fleuit.
Ioan.1 Item secundũ Ioannẽ:Et audierũt duo discipuli eius, & secuti sunt Iesum. Conuersus autem Iesus,uidit illos sequentes se,& dixit eis:Quid quæritis? At illi dixerũt ei: Magister ubi manes? Adhuc aũt requiro quare dixit ad Petrũ, Scandalum mihi es: maxime cum in centesimo decimooctauo Psalmo Propheta pronunciet dicẽs:Pax multa diligẽtibus

legem

legem tuam,& non est eis scandalum. Dicet enim aliquis: Quoniam proprium est eorum qui perfectam habent benedictionē erga deum, ut non scandalizentur aliquando. Charitas enim omnia sustinet, omnia credit, omnia sperat: charitas nunquam excidit. Quomodo ergo ipse dominus qui confirmat omnes qui confirmantur, & erigit omnes elisos, dicit ad Petrum: Scandalum mihi es? Sed ita est respondendum, quoniam non solum Iesus non scandalizatur, sed nec omnis homo qui in dilectione dei perfectus est: sed quantum ad se qui tale aliquid uel agit, uel loquitur, scandalum est alteri, licet ille inscandalizabilis sit. Aut certe omnem discipulū peccantem scandalum sibi appellat: sicut & Paulus de huiusmodi discipulis: Quis infirmatur, & ego non infirmor? 2. Cor. 11
Quis scandalizatur, & ego non uror? Si ergo Petrus propter hoc solum quia dixit: Propitius tibi esto, & hoc tibi non erit: scandalum à Christo est dictus, quasi qui non saperet quæ dei erant, sed quæ hominis: quid est dicendum de hominibus illis qui profitentur se discipulos Christi, non autem sapiunt quæ sunt dei, nec aspiciunt ea quæ non uidentur æterna, sed quæ hominum sunt aspiciunt, quæ uidentur, & temporalia sunt? Sine dubio multo magis huiusmodi homines scandala Christi sunt appellandi. Sed & qui fratrem suum in scandalum mittit, scandalum Christi est, secundū quod ipse dicit: Esuriui, & dedistis mihi manducare, & cætera. Sicut ergo qui fratrem suum cibat, Christum cibat: sic & qui fratri suo scandalum fuerit factus, Christo factus est scandalum. Non est ergo leue peccatū sapere quę hominum sunt, cum debeat quis in omnibus sapere quod est dei. Hoc autem quod dicit, Scandalum mihi es, quia non sapis quæ dei sunt, sed quæ hominum: non solum dicendum est peccantibus in conuersatione, sed & omnibus qui à dogmatibus dei ceciderint, & ab omnibus ecclesiasticis uerbis, & ab omni sapientia ueritatis, & dogmata sapuerint (uerbi gratia) Basilidis, uel Valentini, uel Marcionis, aut cuiuscunq; eorum qui humana docent quasi diuina. Matt. 25

Tractatus II Cap. XVI

IN illo tempore dixit Iesus discipulis suis: Si quis uult post me uenire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, et sequatur me.] Quoniā superius diximus magni boni esse ire post Christū, ideo conferamus omnium
1 Euangelistarū de hoc loco cōuenientia uerba. Et Marcus quidē dicit hoc modo: Et conuocās populū cum discipulis suis, dixit eis: Si quis uult post me uenire, abneget semetipsum, & tollat crucem suā, et sequatur me. Lucas autē ita: Dicebat ad omnes: Si quis uult post me uenire, abneget semetipsum, & tollat crucē suam, et sequatur me. Ergo per hos omnes manifeste cognoscimus, quoniā nō est qualiscunq; uirtutis ire post Christum, et sequi eum. Et nemo potest ire post Christū, nisi denegauerit se. Denegat autē seipsum, qui priorem uitā suam malam bona conuersione relinquit: utputa aliquando luxuriosus denegat se luxuriosum, cōuersus ad castitatem: et qui erat iniustus, denegat se iniustum cum cœperit seruare iustitiā. Sic et qui insipiens fuerat aliquando denegat se insipientem, sapientiā dei suscipiens. Et timidus aliquando confirmatus in uirtute dei, timidū denegat se. Sic et in omni malitia est dicendū: qui se ab ea conuerterit secundum quod præcepit Iesus, denegat quod fuerat. Consequenter autem est requirendū ne forte quis sicut denegat seipsum, sic et confiteatur seipsum, denegans se quidem iniustum, confitens aūt se iustum. Sed si iustitia Christus est, qui iustitiam suscepit, non se confitetur, sed Christum. Sic et qui sapientiā inuenit, per hoc ipsum quod sapienter agit confitetur Christum. Nam et is qui corde credit ad iustitiā, ore autem confitetur ad salutem, et operibus Christo testimonium præbet, et uerbis, quasi qui per omnia hæc confessus est Christum coram hominibus, ut confiteatur illum corā patre omnium Christus. Sic et econtra qui non denegat semetipsum, se quidem confitetur, denegat autem Christum: et quasi qui denegauerit Christum, denegabitur et ipse à Christo. Propterea omnis cogitatio nostra et intellectus, et omnis sermo, et omnis actus nostrā quidem denegationē spiret, Christi autem testimoniū atq; confessionem. Credo enim hominis perfecti omnes actus testimoniū Christi esse: et abstinentiam omniū peccatorum denegationem hominis esse ducentem eum post Christum. Iste enim talis Christo crucifixus est, et tollens crucem suā sequitur eum, qui propter nos crucem suam portauit

Ioan.19 uit:secundum quod scriptum est in Ioanne. Receperunt ergo Iesum, & adduxerunt, & imposuerunt super eum crucem, & portans crucem suam egressus est in locum qui dicitur Caluariæ. Adhuc autem in eo quod dicit: Abneget semetipsum: uidetur mihi utile
Gal.2 esse exemplum Pauli denegantis seipsum, & dicentis: Viuo autem iam non ego: uiuit autem in me Christus. Quod enim dicit: Viuo iam non ego: uox est denegantis seipsum: & quasi qui deposuit suam uitam: suscepit autem Christum in se, ut ipse uiuat in eo quasi iustitia, quasi sapientia, quasi sanctificatio, quasi pax nostra, quasi uirtus dei, in eo operans omnia hæc. Adhuc autē uide & hoc, quod cum multi essent modi mortis, in ligno suspensus crucifixus est filius dei: ut omnes qui moriuntur peccato, non alio modo
Gal.6 moriantur ei nisi secundū crucem, ut dicere possint, Christo crucifixus sum. Item: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per quē mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Quamuis ergo uideatur se abstinere aliquis à peccato, & sit mortuus quantū ad peccatū, tamen nisi in crucem Christi crediderit, & in fide eius qui crucifixus est abstinuerit se à peccato, non potest dicere: Ego autem Christo crucifixus sum. Forsitan autem & unusquisque eorum qui cum Christo crucifiguntur, exuit se principatus & potestates, & traducit eas, & triumphat eas in ligno: magis autem Christus in eo hæc omnia facit. Qui enim uoluerit saluam facere animā suam, perdet illam. Qui autem perdiderit animam suam propter me, inueniet eam. Quid autē proficit homo, si totum mundum lucretur, & animæ suæ detrimentum faciat? Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? Dupliciter possumus intelligere hoc uerbum. Primum hoc modo. Si quis amator uitæ præsentis, & putans hanc uitam præsentem esse optimam, parcit animæ suæ timens mori, & putans animam suam per hanc mortem perire, iste uolens hoc modo saluare animā suam, perdet illam, alienam faciens eam à uita æterna. Si quis autem contemnens uitam præsentem propter Christi uerbum, & confidens de uita æterna, usque ad mortem pro ueritate certauerit, perdet quidem animā suam quantum ad uitam præsentem, tradens eam pro pietate in mortem, quæ abusiue dicitur mors: sed quoniam propter Christum perdidit animam suam, magis eam faciet saluam in uita æterna. Alio autem modo sic intelligimus textū. Si quis intelligit quæ est uera salus, & acquirere uult eam salutem animæ suæ: iste abrenuncians hanc uitam, & denegans seipsum, & tollens crucem suam, & sequens Christum, perdit quantum ad uoluntates carnales animam suam propter Christum, & propter omnem doctrinā eius: & perdens animam suam hoc modo, saluat eam per opera pietatis. Denique quasi ad superiora reddens rationes, sic adiecit: Qui enim uoluerit saluam facere animam suam, perdet illam. Dicendo, Qui enim uoluerit, præcedentē & sequentem unum sensum esse ostendit. Si ergo quod superius dixit: Abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me: de morte sola dixit: & hoc quod dicit, Qui uoluerit saluam facere animā suam, perdet illam: consequenter de sola morte dictum intelligere debemus. Si autem abnegare, & tollere crucem, non solum est mori pro Christo, sed carnalem conuersationē reijcere: sine dubio & perdere animam, non solum mori est, sed etiam deponere uoluntates carnales. Simul autem considera, quoniam in principio quidem non dicit, qui saluauerit animam suam, perdet illam: sed qui uoluerit animā suam saluare, perdet eam. In sequentibus autem non dicit, qui autem uoluerit animam suam perdere propter me, hic saluam faciet eam: sed ita: Qui perdiderit animā suam propter me, hic saluam faciet eam. Volentes ergo saluare animam nostram, perdamus eam huic mundo, quasi crucifixi cum Christo, & habentes gloriationem in cruce domini nostri Iesu Christi, per quem nobis crucifixus est mundus, & nos mundo, ut consequamur salutē animarū nostrarū in conuersatione uitæ melioris. Itaque secundum ea quæ diximus uidetur mihi simile esse hoc ei quod dixit: Abneget semetipsum, & tollat crucē suam. Qui enim denegat se, & tollit crucem suam, ipse est qui perdit animam suam propter Christum: & perdens, melius eam saluat. Et qui perdit animam suam quantum ad uoluntates carnales, ipse est qui denegat se, & tollens crucem sequitur Christum. Quid autem proficit homo, si totum mundum lucretur, animæ autem suæ detrimentum faciat? Puto quod mundum lucretur qui non abnegat semetipsum, nec tollit crucem suam, & sequitur Christum, secundum ea quæ diximus: nec perdit animā suam quantum ad uoluntates carnales, ut saluet

eam

eam in cōuersationibus spiritalibus, cui mundus nō crucifigitur in cruce domini nostri Iesu Christi. Cui autem non crucifigitur mundus, ipse facit animæ suæ detrimentum. Ideo duobus nobis propositis, ut si uoluerimus mundum lucrari, perdamus animas nostras: aut si animas nostras uoluerimus lucrari, perdamus hunc mundū: magis est eligendum ut mundum perdamus, & lucremur animas nostras, ex eo quod propter Christum perdimus eas. Aut quam dabit cōmutationem homo pro anima sua? In prima quidem facie cōmutatio animæ est substantia, ut det substantiam suam homo pauperibus, & saluet animam suam. Puto autem quod non habet aliquis homo quod dans quasi cōmutationem animæ suæ quæ tenetur à morte, liberat eam de manu eius. Ergo homo quidem non potest dare aliquam cōmutationem pro anima sua, deus autem pro animabus omnium dedit cōmutationem preciosum sanguinem filij sui: nec enim empti sumus corruptibili argento, uel auro, sed precioso sanguine agni immaculati. Nam filius hominis uenturus est in maiestate patris sui cum angelis suis, & tunc reddet unicuiq; secundum opera eius. Nunc quidem filius hominis uenit, sed nō in gloria sua. Vidimus enim eum, & non habebat speciem neque decorem, sed species eius inhonorata, & contemptibilis præ filijs hominū: homo cum esset in plaga & dedecore, & sciens ferre infirmitatem, quoniam auersa est facies eius, & pro nihilo æstimata. Et uere oportebat eum talem uenire ut peccata nostra portaret, & pro nobis doleret. Nec eñ decebat eū in gloria constitutū peccata nostra portare, neq; dolere pro nobis. Sed & ueniet in gloria sua cū antè præparauerit discipulos suos per aduentū suum, non habentem speciem neq; decorem, factus sicut illi, ut illos faceret sicut seipsum conformes imagini gloriæ suæ. Quoniā prius factus est ipse conformis corpori humilitatis nostræ, quando semetipsum exinaniuit formam serui suscipiens, ut restituat eam in forma dei, quando ista prouenient, quando Apostolicum illud implebitur quod dicit: Omnes enim nos oportet stare ante tribunal 2. Cor. 5
Christi, ut recipiat unusquisq; propria corporis prout gessit, siue bonum, siue malum. Si autem unicuiq; secundum actum est redditurus, nec pro solis bonis actibus reddet sine malis, nec pro solis malis sine bonis, sed secundum omnē actum bonum, & secundum omnem actum malum recipiet unusquisq;. Arbitror autē in istis quidem credens Apostolo, Ezechieli autem in illis, quoniam eius delentur peccata qui perfecte conuertitur, & qui plenius ceciderint, eis præcedens iustitia non imputatur. Nobis autem qui inter perfectos, & inter apostatas medij sumus, reddetur ante tribunal Christi secundū quod gessimus siue bonū siue malum: quia nec sic plenius conuersi sumus ad deum, ut nobis omnino mali actus non imputentur: nec sic auersi sumus, ut obliuiscatur deus si quæ fecimus opera bona. Si autē moraliter potueris intelligere differentias uerbi, quod & in stultitia prædicationis annunciatur credentibus, & in sapientia inter perfectos: uidebis quomodo uerbū dei eis quidem qui nouiter inducuntur ad fidem, formā habet serui, ut dicant: Vidimus eum, & non habebat speciem neq; decorem: perfectis autem uenit in Esaiæ 53
gloria patris sui, ut dicant: Et uidimus gloriā eius, gloriam tanquā unici à patre, plenum gratiæ & ueritatis. Perfectis enim apparet gloria uerbi, & quia unicum est à patre, & quia plenum est gratia simul & ueritate: quod non potest capere qui indigens est stultitiæ prædicatione. Nam filius hominis uenturus est in maiestate patris sui non solus, sed cum angelis suis. Et si intelligere potes omnes cooperarios uerbi, quod in sapientia demonstratur, quod est Christus, conuenientes ei, uidebis quomodo uenit filius hominis in maiestate patris sui cum angelis suis. Angeli enim illius sunt prophetarū sermones: & uide si potes dicere quoniam prophetarū sermones qui prius sunt passi ante istius uerbi aduentū, contemptibiles erant non habentes speciem neq; decorē, secundum similitudinem huius uerbi non habentis speciem neq; decorē. Sicut autem uenit filius hominis in gloria patris sui, sic prophetarū sermones angeli facti ueniunt cum eo in maiestate secundum similitudinē uerbi uenietis in maiestate: quia nec possibile est ante spiritaliter secundum ueritatem intelligere prophetarū sermones, nisi cū spiritaliter intellectū fuerit uerbum Christi, ut uideantur simul apparere in maiestate. Quando autē huiusmodi uerbum uenerit cum angelis suis ad sensum credentis, dabit unicuiq; de gloria sua & de claritudine angelorū suorum secundū actum uniuscuiusq;: quoniā quanto melior fuerit in actibus suis, tanto spiritalius intelligit Christum uel prophetas ipsius. Amē dico uobis

bis, quoniam sunt quidam hic stantes qui non gustabunt mortem donec uideant filium hominis uenientem in regno suo.

Tractatus. III. CAP. XVII

N illo tempore, assumpsit Iesus Petrum, & Iacobum, & Ioannē fratrem eius in montem excelsum seorsum: & transfiguratus est ante eos.] Qui
I dam sic intelligunt, quoniam non gustauerūt mortem hi tres Apostoli pri usquam uiderent filium hominis uenientem in regno suo, & in gloria sua. Videntes enim ante se Iesum transfiguratū, ita ut fulgeret facies eius tanquam sol, & uestimenta candescerent sicut lumen, uiderunt regnum dei ueniens in uirtute. Nam quemadmodum si consistant circa imperatorem quidam armati, sic Moyses & Helias uisi sunt circa Christum eis qui ascenderant super montē excelsum apparentes in maiestate, & loquentes cum Iesu, dicebant exitum eius quem impleturus erat in Hierusalem. Hæc autem expositio quam diximus cōuenit eis qui tales sunt quales no-
1Pet.2 minat Petrus, facti sicut modo generati infantes, desiderantes rationabile & sine dolo lac. Ad quos etiam Paulus loquebatur dicens: Lac uobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis, sed nec usq; adhuc potestis. Et omnē expositionem quæ secundū textum exponitur, & potest ædificare eos qui expositionem non capiunt fortiorem, arbitror recte lac appellari, quod fluit de sancta scripturarū terra. Qui autem ablactatus est, quemadmodum Isaac, dignus lætitia & susceptione quam fecit in ablactatione filij Abraham, sine dubio quæret & in istis, & in omni scriptura fortiorem cibum, qui alter est ab eo cibo qui cibus quidem est, sed non fortis cibus, qui appellatur holera: qui ablactato quidem, non autem forti, sed infirmo est cibus, secundum quod ait Apostolus,
Rom.14 Qui autē infirmatur holera manducet, Sic & Samuel ablactatus, & transmutatus à matre ad deum, & appositus deo à matre, quæ uocabatur Anna, interpretata hebraice gratia, & si quis fuerit gratiæ filius ut quærat quasi in templo dei nutritus carnes, sanctam escam perfectorum simul & sacerdotum. Quæ autem uidentur mihi in loco præsenti, sunt ista. Erant quidam stantes ubi stabat Iesus, & fundatas habentes apud Christum animæ bases. Hi ergo stabant ibidem apud Iesum, id est uerbum dei, sed nō omnes æqualiter stabant. Est enim & inter eos qui stabant apud Iesum, ad alterutrum differentia standi. Propterea non omnes qui stabant apud Iesum, sed quidā ex eis quasi qui melius stabant, dicuntur nō gustare mortem donec uideant uerbum dei quod uenit ad homines. Ideo autem uerbum illud quasi filius hominis uenire in regno suo refertur, quia non semper quando uenit uerbum in regno suo uenit. Eis enim qui in primis inducuntur ad fidem tale est, ut dicant uidentes eum non gloriosum, neq; magnum, sed inferius multis hominū uerbis: Vidimus eum & non habebat speciem, neq; decorem, sed species eius sine honore, & abiecta præ filijs hominū. Hæc dicent qui uident gloriam eius de præteritis temporibus suis, quando in primis non uidebatur eis uerbum habere speciem gloriosam secundum quod in primordio suo intelligebant. Ergo extra istum uulgarem & manifestissimū intellectum, quem in primordio suo intelligunt accedentes ad fidem, est aliquis dignior, & quasi regalis intellectus in uerbo, quem nō omnes stantes apud Iesum uidēt: sed qui possunt eum sequi præcedentem & ascendentem super excelsum suæ manifestationis montem: qui sunt sicut Petrus, quem supra descripsimus, uel sicut filij tonitrui qui nascuntur ex magniloquio dei tonantis, & magnifica cœlitus clamantis ad eos qui habent aures & sapiunt. Isti ergo qui sunt sicut Petrus, uel sicut filij tonitrui Iacobus & Ioannes, non gustabunt mortē, donec uiderint filium hominis uenientem in regno suo, & in gloria sua, & regnū dei ueniens in uirtute. Vt autem manifestius exponamus quid sit uidere uerbum ueniens in regno suo, & in gloria sua, & quid significet uidere regnum dei ueniens in uirtute, siue dum ex se splendet in cordibus nostris, siue dum quærentibus inuenitur, siue dum ingreditur in cogitationes nostras, unusquisq; iudicet quod exponimus, prout uult. Tamen qui uidet & comprehendit eminentiam uerbi dei, quod soluet, & conuincet omnes persuasiones mendaciorum profitentium ueritatem, uidet filium hominis, id est, uerbum, uenientem in regno suo. Et qui uerbum dei filium uidet, nō solum soluentem & conuincentem aduersariorum persuasiones

suasiones, sed etiam suas euidentias declarantē, uidet non solum regnum, sed & gloriam uerbi dei. Et iste talis in seipso uidet regnū dei ueniens in uirtute, nō in infirmitate. Qui autem non est ita cōfidens in regno dei ut omnia pati contentus sit propter illud, sed est dubius, & timidus de spe regni, ille nō uidet in se regnum dei ueniens in uirtute. Et hoc ille uidet in quo nō regnat peccatū, nec tenetur sub dominatione peccati quod regnat in corpore mortali peccantiū, sed est sub rege omnium deo. Dicit enim Apostolus: Et ego fratres nō potui uobis loq quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus: quasi paruulis in Christo, lac uobis potum dedi, non escā: nondum enim poteratis, sed nec usq adhuc potestis. Nam cum sint inter uos æmulationes, & cōtentiones, nonne carnales estis & secundum hominem ambulatis? Item alibi: Sapientiam aūt loquimur inter perfectos. Si ergo qui adhuc carnales & paruuli sunt in Christo, & non sunt perfecti, non possunt intelligere sapientiam uerbi, nec capiunt spiritalē eius intellectū, quomodo uideant mente sua eminentiā uerbi, id est regnum uerbi, & gloriam uerbi, qui diuersis sunt inuoluti peccatis. Quid est autē mortem gustare, uideamus. Duæ res sunt sibi contrariæ, mors & uita. Et uita quidem est ille qui dixit: Ego sum uita. De qua scriptum est: Quod autem factum est in eo, uita est, id est in uerbo. Inimica autem uitæ huius, mors est: quę & nouissima inimicorū omnium destruetur, qua peccās anima moritur, quando dicitur in lege: Dedi ante faciem tuam uitam & mortem, elige uitam. Ex quibus alterum unusquisq nostrū per ea quæ agit, eligit semper. Sicut ergo uita est & uiuus panis qui de cœlo descēdit, & uitam dedit huic mundo: sic & inimica eius mors, panis est mortuus. Omnis autem rationabilis anima, aut uiuo pane nutritur, aut mortuo, per ea quæ suscipit opera uel dogmata bona uel mala. Et quēadmodum est in communi pane, ut quis aliquando quidem gustet eum tantum, aliquando aūt & amplius eum manducet: sic & in istis panibus, quidam quidem modicum manducant, tantum gustantes: quidam autem & abundantius ex eis manducāt: boni quidem de uiuo pane qui de cœlo descendit: mali autem ex mortuo pane, qui est mors. Et forsitan qui & raro, & modicum peccant, tantummodo gustant mortem: qui aūt perfectius susceperint spiritalem uirtutem, neq gustant eam, sed uiuo pane semper uescuntur. Consequens ergo erat Petrum cui portæ inferorum non præualebant, ut neq gustaret mortem: quoniam tunc quis gustat uel manducat mortem, quando portę mortis præualent contra eum, uel parum uel multum. Sed & filijs tonitrui natis ex magniloquio, id est ex tonitru, impossibile erat mortem gustare. Hoc ergo perfectus sermo prophetat, ut ex eo quod stantes sunt apud uerbum, tantū proficiant, ut neq gustent mortem donec uideant aduētum, & gloriam, & regnum, & eminentiam uerbi dei secundum quam eminet super omne uerbum quod adhuc interim diuellit & trahit homines suspitione ueritatis, eos qui nō possunt dirumpere uincula diuulsionis, & ascendere ad eminentiā uerbi ueritatis. Sed forsitan uidetur quibusdam, quasi promissio hæc Saluatoris tempore aliquo terminetur, ut non quidem gustent mortem donec uideant filium hominis uenientē in regno suo, postea uero gustent. Ideo oportet ut proferamus exempla, secundū quam scripturæ consuetudinem positum sit quod dicit, Donec uideant: non omnino definiens tempus, ut postquam transierit illud donec, fiat quod ante non fuerat factum: sed rem quæ necessaria est exponit. Dicit enim dominus ad undecim discipulos suos cum surrexit à mortuis: Et ecce ego uobiscū sum omnibus diebus usq ad cōsummationem seculi. Ergo usq ad consummationē seculi cum illis erat futurus: post consummationem autem seculi huius instāte futuro seculo iam nō se promittebat fore cum eis, ut melius esset discipulis hoc tempus quod est ante cōsummationem seculi quàm illud futurum. Nam etsi audeat aliquis dicere, quoniā post consummationem seculi iam non erit cum discipulis suis Iesus, quoniam sermo tamdiu cum illis eum futurum esse demōstrat: manifestum est tamen quoniā quod quærebatur hoc erat, si ante futurum seculū, & ante promissiones illas speratas dei, cum discipulis suis erat futurus filius dei. Conueniēter autem requiro, cum sit manifestum quia usq ad consummationē seculi cum discipulis suis sit, utrum semper cum discipulis suis sit, aut aliquando quidem est, aliquando autem non est. Hoc autem quæro propter illud quod dixit: Et ecce ero uobiscū omnibus diebus: ne forte per dies quidem sit cum discipulis suis, per noctes autem non sit. Si autem

1. Cor. 3 *Ioan. 14* *Ioan. 1* *Deut. 30* *Matt. 28*

propter hoc quod dixit in diebus cum discipulis se futurum, non est in noctibus, absur dum putamus dicere quoniā in noctibus denegauit se cum discipulis suis futurū, sine dubio non cogimur illum suscipere intellectum ut dicamus, gustare eos mortē qui uiderunt filiū hominis uenientem in regno suo, postquam digni habiti sunt talem illum uidere. Sed quemadmodum in ea scriptura quam diximus, necessarium erat cognoscere quoniā usq; ad consummationē seculi non fuerat nos relicturus, sed nobiscum futurus omnibus diebus: post cōsummationem autē seculi reliquit quasi manifestum, quia multo magis nobiscum erat futurus: sic & in hoc loco arbitror manifestissimum esse omnibus qui intelligere possunt consequentiam rerum, quoniam qui semel uidit filium hominis uenientem in regno suo, & uidit eum in gloria sua, & regnum ueniens in uirtute, post tantorum bonorum spectaculum iam nequaquā gustabit mortem. Sine uerbo autem promissionis Iesu, non sine ratione forsitan existimabimus gustare mortem quamdiu digni habiti non fuerint homines uidere filium hominis uenietem in regno suo, & in gloria sua, & regnum dei in uirtute. Quoniā hic quidem scriptum est apud tres Euangelistas, non gustabunt mortem, in alijs autem scripturis uaria de morte sunt dicta: non est superuacuum ut etiam illa cōferentes cum istis discutiamus largius
Psal. 89 quid sit mortem gustare. In Psalmis dictum est. Quis est homo qui uiuet & non uidebit mortem? Item alibi: Veniat mors super illos, & descēdant in infernum uiuentes. Item apud aliquem Prophetarum: Absorbuit mors præualens. Item in reuelatione, mors & infernus quosdam sequūtur. Videtur ergo mihi in istis, quia aliud est mortem gustare, aliud autem mortem uidere, aliud uenire super aliquos mortem, aliud absorbere mortem, aliud aūt mortem sequi. Quæro autem in istis, ne forte grauius sit gustare mortem quàm uidere: item peius est quē sequitur mors, quàm qui gustat: & non solū ut sequatur, sed etiam ut ueniat super aliquem mors, & cōprehendat quem sequebatur. Absorberi autem à morte, omnibus uidetur mihi grauius esse. Si autem cōsideraueris peccātium differentias, puto quod non dubitabis suscipere hæc quæ de mortis differentia sunt tractata à nobis, & dicta in scripturis per spiritum sanctum. Post dies autem sex secundum Matthæū & Marcum, assumens Petrum, & Iacobum, & Ioannem fratrem eius, duxit eos super montem excelsum, seorsum, & transfiguratus est ante eos. Vidētur mihi qui dicuntur à Iesu super montem excelsum, & digni habentur uidere transfigurationem eius secrete, quia non in uanum post sex dies dicuntur. Quoniā enim in sex diebus perfecti numeri totus factus est uisibilis mūdus, ideo arbitror eum qui transcen dit omnes mundi res, considerans iam non quæ uidenť, tēporalia enim sunt, sed quæ non uidentur, quoniam sunt ęterna, ille potest ascendere super montē excelsum Christo se præcedente, ille potest & gloriam aspicere uerbi dei. Si ergo quis nostrum cupit Christo se assumente ascendere super montē excelsum, & uidere secrete trāsfigurationem ipsius, transcendat opera sex dierum, non aspiciens quæ uidentur, neque diligēs mundum, nec ea quæ sunt in mundo, nec concupiscat aliquam concupiscentiam mundialem, quæ est concupiscentia corporum, & corporaliū diuitiarum, & gloriæ corporalis: nec omnia quæcunq; solent auellere & trahere à melioribus, & diuinis, & ad inferiora deponere. Cum autem transcenderit sex (secundum quod diximus) dies, nouum Sabbatum sabbtizat exultans in monte excelso, in eo quod uidet transfiguratum Iesum ante oculos cordis sui. Diuersas aūt habet uerbum dei formas apparens unicuiq; secundum quod uidēti expedire cognouerit, & nemini supra quod capit semetipsum ostendit. Quæres autem quando trāsfiguratus est coram eis quos duxerat super montem excelsum, si apparuerit eis in forma dei in qua fuerat prius: ut his quidem qui erāt deorsum haberet formā serui, sequentibus autem se post sex dies super montem excelsum, iam non haberet formam serui, sed dei? Sed audi si potes quasi spiritalis, quia nō dixit simpliciter transfiguratus est, sed cum quodam necessario additamento quod scripserunt Matthæus & Marcus. Secundum ambos enim sic est dictū, Transfiguratus est coram eis. Secundum ergo hoc dices possibile esse Christum coram quibusdam quidem transfigurari ista transfiguratione: coram alijs autem in ipso tempore non transfigurari, sed esse in forma serui. Si autem uis transfigurationem Christi uidere factam coram eis, qui ascenderunt super montem excelsum secrete cum eo: considera mihi in

Euangelijs Iesum, quomodo simpliciter intelligitur ab eis qui non ascēdunt per ascendentia opera, & per exercitationē uerborum spiritaliū super excelsum sapientiæ montem: eis autem qui ascendunt iam non secundum carnem cognoscitur, sed deus uerbū intelligitur, & creditur, & colitur secundum dei formam. Coram his ergo transfiguratur Iesus, & non coram illis qui sunt deorsum, in conuersatione terrena uiuentes. Siquando autem fuerit transfiguratus, & facies eius fulgebit sicut Sol, ut clarus inueniatur filijs lucis qui spoliauerunt se opera tenebrarum, & induerunt se arma lucis, & iam non sunt filij tenebrarum & noctis, sed facti sunt filij dei, & sicut in die honeste ambulant: & manifestus fulget eis non simpliciter sicut Sol, sed ostenditur eis Sol esse iustitiæ. Et non solum trāsfiguratur coram talibus discipulis suis, sed etiam uestimenta ipsius fiunt candida sicut lumen, quæ sunt sermones & literæ Euangeliorum quibus Iesus est indutus. Puto autem etiam illa, quæ ab Apostolis dicūtur de eo, uestimenta esse Iesu, quæ fiunt ascendentibus super montē excelsum cum Iesu candida. Sed quoniā candidorum differentiæ sunt, nō fiunt qualitercunq; candida, sed candida, sicut lumen. Siquando ergo uideris aliquem non solum erga diuinitatem Christi cautum, atq; perfectum, sed & dicta Euangeliorum omnia manifestantem, nō dubites dicere, quod ei tali uestimēta Christi facta sunt candida sicut lumen. Quod si ita intelligatur, & conspiciatur transfiguratus filius dei, ut facies eius sit sicut Sol & uestimenta eius candida sicut lumen, statim apparebat corā huiusmodi hominibus uidētibus Iesum talem, etiam Moyses, id est lex, & Helias, id est prophetæ colloquētes cum Iesu. Tale est enim aliquid quod significat sermo dicens, colloquentes cum eo. Secūdum Lucam aūt Moyses & Helias uisi in gloria dicebant exitum eius, quem impleturus erat in Hierusalem. si quis autem intelligit spiritalem legem conuenientē sermonibus Iesu, & in prophetis absconditam in mysterio sapientiam, ille uidit Moysen & Heliam in gloria, quando uiderit eos unum cum Iesu. Itaq; & illud quod secundum Marcum dicitur, oportet exponere, quod est tale, Et dum orat transfiguratus est: ne forte tūc maxime uideamus uerbum coram nobis transfigurari, si ea quæ prædicta sunt fecerimus, si ascenderimus super montem, & uiderimus Iesum colloquentē cum patre, id est, cōuenientia patri loquentem, & orantem, id est subdentem se patri soli uero deo. Cum autē sic uisus fuerit loquens cum patre, & orans eum, tunc secundum Marcum uestimenta eius splendida Marc. 9
& candida fiunt sicut nix, qualia fullo super terram non potest facere candida, coram eis qui uident eum loquentē cum patre, & orantem patrem. Et forsitan fullones super terram possumus moraliter existimare sapientes seculi huius, qui præsunt, & diligentiam adhibent quibusdam hominibus per sermonem doctrinæ suæ, quem ipsi existimāt clarum & mundum, ita ut putentur ornare etiam turpes intellectus, & dogmata falsa fullonicare ingenijs suis. Qui aūt splendentia uestimenta sua ascēdentibus super montem ostendit, & splendidiora quàm illorum ars fullonia facere potest, sermo est qui ostendit spiritalium intellectuū splendorem in dictis scripturarum imperitis, quæ à plurimis contemnuntur. Post hæc uideamus quid intelligens Petrus domino dixit: Do- Matt. 17
mine bonum est nos hic esse. Si uis, faciamus hic tria tabernacula: unū tibi, unum Moysi, unum Heliæ. Propterea autem maxime hoc existimo requirendum, quoniam Marcus quidem quasi ex sua persona adiecit dicēs. Nec enim sciebat quid responderet. Lucas autem dicit, Hoc inquit Petrus nesciens quid loquebatur. Si enim nesciens quid loquebatur hæc locutus est. considerandū est ne forte per excessum mentis hęc loquebatur motus quodam spiritu alieno. Spiritum autem sanctum existimare non possumus. Nec enim uenerat super aliquem credentium in Iesum spiritus sanctus sicut testatur Ioannes, quia Iesus nondum fuerat honorificatus, sed alieno spiritu motus loquebat̃ qui nesciebat quod loquebatur. Necdum enim principatus & potestates traducti & triūphati erant in ligno. Et iste forsitan spiritus erat quem supra scandalum sibi pronunciauerat Christus & satanan, dicens: Vade post me Satana, scādalum mihi es. Scio autem quod hæc quæ dico multis legentibus & non sapienter iudicantibus contraria & aspera uidebuntur, quasi in blasphemiam Petri dicta, qui paulo ante beatus à Christo est dictus, cui non caro & sanguis, sed deus pater reuelauit notitiam filij sui. Sed qui putant Petrum uel cæteros Apostolos ante passionem Christi fuisse perfectos, & liberos ab

omni spiritu alieno, dicant quomodo eos eripuit à maligno, uel unde eos redemit precioso sanguine suo. Aut dicant in tempore transfigurationis Christi unde erant grauati somno, sicut exponit Lucas. Aut certe ut ad præsentem expositionem preterita reuocemus, putas est ut aliquis scandalizetur in Christo, sine operatione diaboli scandalizantis? Et potest aliquis denegare Christū, & hoc in conspectu ancillulę & ostiariæ, & in conspectu omnium abiectorū, nisi fuerit inimicus, & denegator spiritus cum spiritu & sapientia quæ datur eis qui adiuuantur à deo secundum aliquā animæ dignitatem ad confitendū? Si ergo ita est, ne forte ille spiritus qui uoluit quantum ad se Christum scādalizare ut recederet à passione omnibus hominibus salutari, ipse etiam operans hic seductoriè uult auellere Christum sub colore boni, ut non cōdescendat hominibus, nec ueniat ad eos, nec suscipiat mortem pro eis, sed remaneat in monte excelso cum Moyse, & Helia. Promittit aūt & facere tria tabernacula, unum priuatim Iesu, alterum Moysi, aliud Helię: quasi non eos capiente tabernaculo uno, in quo omnes simul cōsistere deberēt. Forsitan & in hoc malitiose operabatur per eum qui nesciebat quid loquebatur, nolens esse simul Iesum, & Moysem, & Heliam, sed separare eos ab inuicē trium tabernaculorum obtentu: quod fieri non poterat. Nam si in unum sint Christus, & lex, & prophetæ, tunc & Christus dei filius comprobatur, & lex & prophetæ uera prophetasse inueniuntur: quoniā lex & prophetæ testimonium dederunt de Christo, prædicentes ea quæ futura erant de Christo: & Christus testimoniū dedit legi & Prophetis, quoniam uera prophetarunt, prophetiā eorum ipsis rebus adimplēs. Si autem separentur ab inuicem, nec Christus ostenditur, nec Prophetæ uera dixisse inueniuntur. Quod fieri cupiebat mala suggestio Petri dicentis: Faciamus tria tabernacula, unum tibi, unum Moysi, unum Heliæ, ꝓpter quod Euangelistæ dixerunt de Petro, Nesciens quid loquebatur. Falsum autem erat & illud quod dicebat, Bonum est hic nos esse. Si enim bonum fuisset illic eos esse, mansissent utiqꝫ ibi, non recusassent quod erat bonum. Si autem falsum fuit quod dixit, Bonum est nos hic esse, intellige quis suggessit loqui falsum, nisi ille qui mendax est & pater eius? Et sicut non est ueritas sine opere
Ioan.14 eius qui dixit, Ego sum ueritas, sic nō est loqui mendaciū sine diabolo authore mendacij. Contraria ergo sibi adhuc erant in Petro, ueritas & mendacium. Et de ueritate quidem dicebat, Tu es Christus filius dei uiui: in quo & beatificatus est, & per promissionem meruit fieri ecclesiæ fundamentū. Ex mendacio autem, quod dixit: Propitius tibi esto, & hoc tibi non erit. Falsum enim inuentum est quod dixit, & hoc tibi non erit. Postquam enim abijt in Hierosolymā, multa passus est à quibus passus est. Et quod dixit: Bonum est nos hic esse, dixit suggerente sibi mendacio. Qui autē non uult ex aliqua operatione mali spiritus Petrū ista dixisse, sed ex arbitrio suo puro, quomodo defendat illud quod Euangelistæ dixerunt de eo, Hæc autem dixit Petrus nesciens quid loquebatur? Vere autem quoniam & illic quasi execrabile existimabat atqꝫ indignum occidi filium dei uiui, quē iam reuelauerat ei pater, dixit: Propitius tibi esto, & hoc tibi non erit. Et hic ut uidit duas formas Iesu Christi, multum autē distātem eam quæ ex transfiguratione in eo fuerat demōstrata, delectatus in ea dixit: Bonum est nos hic esse, ut ipse & qui erant cum eo delectarentur uidentes transfiguratione̅ ipsius & splendentem faciē eius quemadmodum solem, & uestimenta eius candida sicut lumen, nec non etiam Moysen & Heliam quos semel in gloria uiderunt semper uiderent, & delectarentur audiētes eos ad inuicē colloquentes, Moysen & Heliam ad Christum, Christum autem ad eos. Quia necdum moralem aliquem huius loci cōtigimus sensum, sed simplicem uerborum intelligentiam exequentes, hæc sumus locuti, uideamus nūc ne forte ascendentes ad altitudinē dogmatum ueritatis, & transfigurationem Christi uidentes, & gloriam Moysi, & Heliæ, forsitan cupiebant in seipsis tabernacula uerbo deo habitāti in eis, & legi ipsius quę uisa fuerat in eis in gloria, & prophetiæ quę Christi exitū loquebatur: & cōcupiscens illam spectabilem uitam Petrus, & delectationem ipsius, præponens suam utilitatē utilitatibus plurimorum, quæ poterāt euenire hominibus ex descensu Christi ad eos, dicebat: Bonū est nobis hic esse, faciamus si uis tria tabernacula. Sed quoniam charitas nō quærit quæ sua sunt, hoc quod uidebatur bonum Petro non fecit Iesus, sed descendit de monte ad eos qui non poterant ascendere super-
cum

eum,& uidere transfiguratione filij Dei,ut uel qualem capere eum poterant talem uiderent.Iusti est ergo,& charitate habentis,& non quærẽtis quę sua sunt, ut cum ab omnibus quidem sit liber,omniũ tamen se faciat seruum,eorum maxime quorũ uita deorsum est,ut plures lucrifaciat. Adhuc eo loquente,ecce nubes lucida obumbrauit eos & uox de nube dicens:Hic est filius meus dilectus,in quo complacui,ipsum audite.] Tale aliquid sentio in hoc loco.Deus prohibens Petrum facere tabernacula tria, in quibus habitarẽt secundum uoluntatẽ illius,ostẽdit unum,& melius,& multo præclarius tabernaculum quàm ille facere cupiebat.Tabernaculi enim hoc est proprium opus obumbrare aliquos sub se.Lucida aũt nubes obumbrans eos,diuiniorẽ & splendidiorem repensationẽ exemplo suo demõstrabat eis futuram,quæ protegeret eos simul & illuminaret.Quæ sit aũt nubes lucida obumbrãs sanctos,nisi forte uirtus paterna ex qua uenit uox patris dans testimonium filio quasi dilecto, & exhortans eos qui obumbrabant ab eo,ipsi nõ alij obedire?Forte & spiritus sanctus est lucida illa nubes obumbrans sanctos & ,ꝑphetans deo in se operante atq; dicente:Hic est filius meus dilectus, in quo complacui.Audens aũt dicam etiam Saluatorem nostrum esse lucidam nubem.Nubes enim lucida obumbrat semper dilectos Christi discipulos,& Euangelium,& legẽ,& Prophetas,sicut intelligunt qui possunt aspicere lumen ipsius in Euãgelio,uel in lege,uel in Prophetis.Vox autẽ de nube aut ad Moysen & Heliam dicit:Hic est filius meus dilectus in quo cõplacui,ipsum audite,qui desiderabant uidere filiũ dei & audire eum: aut discipulos docebat,quoniam qui proprie erat filius dei, & dilectissimus apud deũ,in quo complacuit,quẽ præcipue oportet audire,ipse erat qui tũc & uisus,& transfiguratus splenduit sicut Sol,& uestimenta eius facta sunt sicut lumen.Post hoc scriptum est,quoniã audientes lucidam nubem testimoniũ dantẽ filio dei Apostoli tres non sustinentes gloriã uocis,neq; uirtutem procedentẽ ex ea,supplicati sunt deum,cadentes in faciem suam.Valde enim timuerũt spectaculi nouitatẽ, & testimoniũ uocis.Intelligentes enim discipuli ipsum esse filium dei uiui,qui uisus est Moysi, & dixit,Non uidebit homo faciem meam & uiuet,postquã uiderunt faciem filij dei factam Exod.33 sicut lumen,& audierunt testimoniũ dei de ipso,non sustinẽtes,humiliati sunt sub ualida manu dei.Hoc enim ostenderunt præ timore cadẽtes in faciẽ suam.Eleuantes autem oculos Iesum solum uiderunt.Simplex quidem uoluntas uerbi est ista,quòd Moyses & Helias uisi in gloria & locuti cũ Iesu,abierunt unde & uenerant,forsitan traditu ri sermonẽ quem loquutus eis fuerat Iesus,eis qui nondũ fuerant prodificati ab eo,qui in tempore passionis quãdo multa corpora sanctorum dormientiũ apertis monumentis itura fuerant in sanctã ciuitatem Hierusalem,illã super quam non plorauerat Iesus, ut illic appareant multis.Spiritus autẽ secundum mysterium intellectus est iste, quòd surgentes neminẽ alium uiderunt nisi Iesum solum.Facti enim fuerant unum Moyses, id est lex,& Helias,id est prophetę,cõuersi ambo in Euãgeliũ Christi,& non sicut prius fuerant tres,sic & manserunt,sed tres unũ sunt facti.Post mysterium ergo ostensum in monte descendẽ tibus de monte discipulis pręcepit Iesus dicens:ut nemini dicerent uisum, donec filius hominis resurgat à mortuis. Hoc simile illi,quod superius est iam tractatum,quando pręcepit discipulis ut nemini dicerent quòd ipse erat Christus.Propter hoc ea quę illic dicta sunt,possunt nobis & in hoc loco esse utilia, q̃niã & hic uult Iesus ut nemini manifestetur gloria eius ante gloriã passionis & resurrectionis ipsius.

Et interrogauerunt eum discipuli eius dicentes:Quid ergo Scribæ dicunt quòd Heliam oportet uenire primũ? [Sermo interrogationis discipulorum dicentiũ: Quid ergo dicunt Scribæ,ad aliquid eorum quę superius scripta sunt respicit:propter quod in quantum ualemus, tentemus hoc facere manifestum.Discipuli qui cũ Christo ascẽderant super montem,recordabãtur traditionũ Scribarum de Helia propheta,quoniam ante aduentum Christi erat uenturus,ut præparet animas quæ suscipiant eũ. Visio aũt quæ facta erat in monte,in qua etiã Helias est uisus,uidebatur eis non conuenire cum traditione Scribarum de Helia:quia non ante Christũ eis uidebatur Helias uenisse sed cum Christo.Ideo falsum existimantes traditionẽ Scribarum propter huiusmodi uisionem de Helia, dixerunt: Quid ergo dicunt Scribæ quoniam oportet Heliam uenire primum?Tu enim nobis manifestatus es ante Heliã, & priusquam ille ad hanc uitam

humanã uenisti. Ad hoc respondit Iesus non reprobãs quidẽ quæ à Scribis tradita fuerant de Helia, sed alium Helię aduentũ ante se indicans factum, quẽ ignorauerant Scribæ. Ignorantes aũt eum quodammodo participes facti interfectionis eius, fecerunt ei quanta uoluerunt, similiter facturi Christo. Ideo respondens Iesus dixit: Helias quidem uẽturus est primũ, & restituet omnia. Dico aũt uobis, quoniam Helias iam uenit, & non cognouerunt eum.] Quod dicit propter Ioannẽ, Helias iam uenit, nõ anima Heliæ est intelligenda, ut ne incidamus in dogma transcorporationis, quod alienũ est ab ecclesiastica ueritate. Nam & contrariũ est his quæ dicit Apostolus: quæ uidentur,
Matt.24 temporalia esse: & mundũ istum finẽ habere, & ei quod ipse dominus ait: Cœlũ & ter-
Psal.102 ra transibunt: & prophetico ei quod ait: In initio terrã tu fundasti domine, & opera manuum tuarũ sunt cœli, ipsi peribunt. Si enim secundum opinionẽ eorum eadem anima bis potest fieri in corpore secundum statũ eundem, ab initio seculi usq; in finẽ, interrogo quare fit bis? Si propter peccatũ, quare non & ter, & frequentius fit in corpore anima, ut propter uitã hanc & peccata quæ cõmittuntur in ea, patiať pœnam transcorporationis, quæ sola secũdum opinionẽ animabus peccatricibus infertur causa uindictę? Quę si cõsequenter inferatur, non erit cito ut anima desinat iterũ atq; iterum suscipere corpus. Semper enim propter delicta præcedentia reuertetur, & sic locũ non habebit cõsummatio mundi, Si enim secundum hoc argumentũ, ei animæ datur non redire ad corpus quę non habet omnino peccatũ, per quot annos existimas unam animã inueniri, quæ omnino mũda sit à peccato, & non habeat opus trãsfigurationẽ suscipere? Tantum & sic una quadã anima semper ex definito numero animarũ translata, & iam non reuertente ad corpus, deficiet aliquãdo per aliqua innumerabilia secula natiuitas, mũdo redacto ad unũ aliquem uel duos, uel tres. Post quos cũ & ipsi fuerint propter perfectam iustitiã suã irreuertibiles facti, consummabitur mũdus, deficiẽtibus uidelicet qui reuertantur ad corpus. Quod scripturarũ non placet ueritati. Sciũt enim multiudinem peccatorũ esse inueniendam in tempore consummationis, secundum quod ipse dñs
Lucæ 18 manifestat dicens: Tamen cum uenerit filius hominis, putas inueniet fidẽ super terrã?
Lucæ 17 Item alibi. Sicut fuit in diebus Noe, ita erit aduentus filij hominis. Sicut enim fuerunt ante diluuiũ manducãtes, bibentes, & nuptũ tradentes, donec intrauit Noe in arcam, & uenit diluuiũ & tulit omnes: sic erit & aduentus filij hominis, & erit eis qui tunc fuerint peccatores punitio, nõ in trãscorporatione, sed in igne. Vnde necessariũ, qui trãscorporationis dogma defendunt gentiles, quasi cõsequentias ibi dicere cupientes, denegant mundum esse aliquãdo consummandũ. Contra quos respondemus. Si non cõsummatur mundus, sed erit sine fine, non est deus omnia sciens priusquã fiant, sed forte ex parte unũ, uel alterũ scit futurum priusquã fiat, omnia autem nescit: quæ enim nata sunt sine fine, definitione aliqua cõprehendi non possunt: & cõsequens est ut nec prophetiæ possint fieri de omnibus, quasi sine fine omnibus cõstitutis. Adhuc dicimus eis qui putant animã Ioannis, animam fuisse Heliæ, & primũ quidem uocatã Heliam, po-
Luc.1 stea Ioannem, quare angelus qui uisus est Zachariæ ita dixit: Ecce Helizabet uxor tua concipiet, & pariet tibi filium, & uocabis nomẽ eius Ioannẽ? Si enim anima ipsa fuit Heliæ, oportuit & secũda uice natũ uocari Heliam, aut ostendi aliquã mutati nominis causam, sicut in Abrã, & in Abraham: & in Saram, & in Sarai, & in Iacob, & in Israel, & in Simonem, & in Petrum. Tamen nec sic ratio ualida uincitur, quoniã illorum in una eademq; uita mutata sunt nomina. Sed dicit aliquis eorũ: Si non Helię fuit anima Ioannis, quare Saluator Heliam appellauit Ioannẽ? Et puto quod Gabriel in uerbis quę locutus est Zachariæ, demõstrauit quid Heliæ trãslatum est in Ioannem. Dicit enim ita:
Lucæ 1 Et ipse pręcedet ante eum in spiritu & uirtute Heliæ, conuertere corda patrũ ad filios, & incredulos ad sapientiam sanctorum. Et nõn dixit, ipse pręcedet ante eum in anima Heliæ. Manifeste enim scriptura cognoscit aliud esse animã, aliud aũt esse spiritũ, sicut
1. Thes.5 testatur Paulus dicens: Deus autem sanctificet uos ad perfectum, & integer spiritus uester, & anima, & corpus cõseruetur in aduentu domini nostri Iesu Christi. Et apud Danielẽ: Benedicite spiritus & animę sanctorũ dominum. Helias ergo Ioannes non propter animã est appellatus, sed propter spiritum & uirtutem: quæ non contristant uirtutem scripturę si primũ fuit in Helia spiritus, & postea in Ioanne factus est, sicut conue-

nienter

nienter Apostolus ait:Spiritus prophetarũ,prophetis subiectus est,nõ animæ ꝓpheta rum prophetis subiectę sunt.Adhuc ad confirmationem eorum quæ angelus dixit:Et ipse præcedet in spiritu & uirtute Heliæ,accipiamus de quarto libro Regnorum, qđ est tale.Et factum est cum transisset,dixit Helias ad Helisæum. Pete quid faciam tibi priusquã tollar à te.Et dixit Helisæus. Fiat spiritus tuus duplex in me. Et dixit Helias. Dure petisti. Tamen si uideris me ascendentem à te,fiat tibi sic: si aũt non,non fiat.Et quoniã dixerat:Si uideris me,fiat:si non, non fiat: uolens scriptura ostendere quia factum est sic Helisæo sicut ipse petierat,sic addit.Et ascẽdit Helias in cõmotione quasi usq; in cœlum,& Helisæus intuebatur,& ipse exclamauit,&dixit:Pater pater agitator Israel,& non uidit eum amplius.Quoniã ergo uidit,propterea requieuit spiritus non anima Heliæ in Helisæo.Item postq; percussit aquas Iordanis Helisæus, & scissæ sunt inde & inde,transijt Helisæus, & uiderũt eum filij prophetarũ qui erãt in Hiericho, & dixerunt.Requieuit spiritus Heliæ in Helisæo.Et uenerunt obuiam ei,&adorauerunt eum in terra.Hoc diximus,ut intelligamus Ioannem dictum Heliam non propter eandem animã,sed ꝓpter eundem spiritũ,sicut & discipuli intellexerunt Christi. Quoniã autem spiritus Heliæ in Helisæo quidem tantum requieuit,Ioannes autẽ præcessit ante Christũ nõ solum in spiritu,sed etiam in uirtute Heliæ,ideo Helisæus quidem nõ est dictus Helias,Ioãnes aũt dictus est ipse esse Helias.Et si sermo aliquis intelligatur Helias,inferior eo uerbo quod erat in principio apud deum,& sic potest procedere ut uideatur Helias esse uerbum quod præmittitur quasi ad exercitationẽ hominum præparatorum,ut fiant perfecti ad susceptionem uerbi perfecti.Et hunc ipsum sensum sicut potuimus ex parte tetigimus supra ubi tractauimus:Et si uultis suscipere,ipse est Helias qui uẽturus est.Qui habet aures audiendi, audiat.Et fecerũt ei quãta uoluerunt.Ad huc autem uideamus quod ait.Et fecerunt ei quãta uoluerũt,ad quem refertur: utrum ad scribas,de quibus interrogantes discipuli dicebãt,quid ergo dicũt Scribæ?Sed non inuenimus aliquid passum Ioãnem à Scribis,nisi forte,quia nõ crediderunt ei.Aut nisi forte,quod superius diximus,socij fuerant facti in eis quę intulit Herodes Ioanni. Alius aũt dicit,quod ait:Et fecerunt ei quanta uoluerũt,nõ ad Scribas referri,sed ad Herodem,& ad Herodiadem, & filiã eius:Propter hoc aũt quod sequitur:Sic & filius hominis patietur ab eis,consequenter dicitur,si primum ad Scribas pertinet,& hoc ad Scribas.Si aũt primum ad Herodem,& Herodiadem,& filiam eius,& secundum ad ipsos. Nam inuenitur & Herodes in morte Christi fuisse conscius, & omnis domus eius.

1.Cor.14 · 4.Reg.2 · Ibidem

Tractatus IIII. Cap. XVII.

I N illo tempore,descẽdente Iesu de monte,accessit ad eum homo,eius genibus prouolutus dicens: Domine,miserere filio meo, quia lunaticus est, & male patitur.Aliquoties enim cadit in ignem,& aliquoties in aquam,& obtuli eum discipulis tuis,& nõ potuerũt eijcere eum.] Qui patiuntur,aut qui patientiũ domestici sunt,cum plebe habentur,non in monte. Propterea populi causa ad dispensationem descendit humanam,quasi de monte excelso diuinitatis: quemadmodũ discipulorũ electorum consequentiũ se gratia ascẽdit in montẽ excelsum,& ibi se trãsformauit in gloriã suam.Nam prius quidẽ descẽdit, propter ignorantes se,ad humilitatẽ humanã,cum aũt factus fuerit eis notus, ducit eos ad notitiam diuinitatis suæ ut dicãt cũ Apostolo.Si autẽ nouimus secundũ carnẽ Christum, sed iam non nouimus.Descendit ergo ad turbã,ut qui non poterãt ascẽdere sursum propter infirmitates animarũ suarũ,prodificentur ab eo. Et nunc ergo non accessisset ad eũ homo genibus prouolutus, dicens:Domine miserere filio meo, nisi cũ discipulis suis electis uenisset ad turbam.Considerandum est aũt in quibus quidẽ infirmitatibus qui patiuntur credunt,& deprecantur pro sua salute,aut tangunt fimbriã uestimenti eius, & sanantur:in quibus autem ipsi quidem qui patiuntur nõ faciunt hoc, pro eis aũt qui faciũt:utputa Cẽturio ꝓ puero suo,Regulus pro filio,Archisynagogus pro filia, Chananæa pro filia sua uexata,& nunc qui genibus prouoluitᷓ pro filio suo lunatico.Cum his cõsiderabis & illud,quãdo à semetipso Saluator etiã à nullo rogatus sanat,sicut paralyticum eum qui triginta & octo annos in infirmitate habebat.Ipsæ enim saluationes ad

2.Cor.5

alterutrũ in id ipsum cõparatæ & discussæ, multa eis qui possunt audire absconditam in mysterio sapientiã dei dogmata demõstrabunt de differentijs infirmitatũ animæ, & de modo saluationis eius. Sed quoniã nunc nõ de omnibus, sed de proposita dictione sermo est mihi, uideamus moraliter primũ quẽ esse lunaticũ hunc dicere possumus, deinde quẽ existimemus patrẽ eius rogantẽ pro eo, tertio quid est cadere patientem non semper, sed frequenter, aliquoties quidem in ignem, aliquoties autem in aquam, & quid est quòd minime potuit à discipulis Christi sanari, sed ab ipso domino Iesu. Nam & ista est ratio. Siquidem omnis languor & omnis infirmitas quã sanauit Saluator tũc in populo, referunt̃ ad infirmitates spiritales animarũ secundũ differentias passionũ, ut solutos quidẽ animo, & iacentẽ habẽtes animã super corpus, paralyticos animo existimemus: cæcos aũt animo esse, qui mente sua non cõsiderant quod iustum est, uel iniustũ: surdos aũt animo, qui nõ sunt ad susceptionẽ salutariũ uerborũ parati: secundũ ea cõueniens est ut de lunatico requiramus. Est ergo passio hæc mutatio à melioribus ad deteriora, quia nihil differt à sanis qui patit̃ hoc, in tẽpore quãdo nõ operat̃ in illo ipsa mutatio. Tabet autem iuuenis infirmitas animę in quibusdã hominibus, qui freqũeter existimãtur sani esse in castitate, uel misericordia, & uiuere secundum iustitię uoluntatem. Aliquando aũt quasi quadã correptione spiritus à passionibus cõprehenduntur, & cadunt ab eo statu boni in quo stare putabant̃, & transuertunt̃ ad seductionẽ seculi huius, & ad cæteras cõcupiscentias carnales. Forsitan nõ peccabis si huiusmodi homines dixeris (ut ita dicã) spiritaliter lunaticos esse, qui deijciũtur à spiritalibus nequitijs in cœlestibus, & male habẽt freqũeter in tẽpore quo cõprehensi fuerint à passionibus
Osee 7 animæ eorũ, & cadunt in ignẽ incendij, quãdo adulterantes (sicut ait Osee) fiunt sicut clibanus ignis ardens. Huiusmodi aũt homines interdum cadunt in aquã, quando rex omniũ, qui sunt in aquis, draco deijcit eos à libertate animæ in profundum fluctuũ maris, id est in mala pessima uitæ istius humanæ, quæ mari assimilat̃. Commendat autem hanc nostrã de lunatico interpretationem, quod dicit Sapiẽtia, de cõstãtia quidẽ iusti, Sapiens sicut sol permanet: de incõstantia aũt peccatoris ita: Insipiẽs autem sicut luna immutat̃. Et est uidere in talibus impetus quosdã quasi operũ bonorum subrepere, ita ut subripere possint ab hominibus laudes, ab eis tamẽ hominibus, qui nesciũt occultã inconstantiã cordis eorũ. Vides autẽ eos minui iterum, & quod uidebat̃ in eis lumen, inuenit̃ non esse lumẽ diurnũ, sed nocturnum, & lunare, & tãdiu minui ut nec uideatur lumen esse omnino, quod existimabat̃ lumẽ. Forsitan ergo angelus qui sortitus est lunaticum illum talem (si tamen dicendũ est omnẽ animã hominis sub aliquo angelo constitutã, quasi sub aliquo patre) pater huiusmodi lunatici appellatur, deprecãs quasi pro filio medicũ animarũ, ut liberet eum qui nõ potest sanari à passione per uerbũ humile discipulorũ Christi. Si aũt etiã mutũ & surdũ demonium intelligi moraliter oportet, dicimus quoniam ipse impetus irrationabilis, qui boni speciẽ uidet̃ habere, mutũ & surdum demoniũ est dicendum, quod à uerbo expellit̃ Christi solius: quoniã ille qui talis est nec uidet iustum, uel iniustũ, quemadmodum cæcus: nec recipit ammonitionẽ discipulorũ Christi, quẽadmodum surdus. Ideo opus est ei Christi sermõe, ut qui faciebat irrationabili prolatione quę putarent̃ à uidentib. bona, iam de cætero sine ratione nõ agat. Secundũ uerbum aũt doctrinę Christi difficiles sunt ad sanandum huiusmodi passiones, propter q̃d fortiter deijciunt̃ postq̃ egerint ea quę putabant̃ bona, & est operatio quæ operat̃ in illis mala, & sic magna & fortis inter omnia mala, ut monti assimilet̃, nec expellat̃ à patiẽte, nec exeat, nisi per omnẽ fidẽ eius qui passiões huiusmodi sanare nouerit. Ex omni eñ fide montes huiusmodi trãsferunt̃. Omnis aũt fides grano sinapis cõparatur, sicut potest fieri manifestũ ex eo quidẽ quod scribit̃: Si habueritis fidem sicut granũ sinapis, dicetis mõti huic, Transi hinc illuc, & transibit. Apud Apostolum
1. Cor. 13 aũt: Si habuero omnẽ fidẽ ita ut mõtes transferã: Ideo arbitror quoniã omnis fides grano sinapis cõparatur: quoniã contemnitur quidem fides ab hominibus, & modicũ aliquid & uile apparet, cum uero consecutũ fuerit bonã animã, id est recti hominis terrã, semẽ huiusmodi fit arbor magna, ita ut sine pennis quidẽ nemo, pẽnati aũt qui sunt spiritaliter uolucres cœli, habitẽt in ramis eius. Sed quoniã oportet & ipsa uerba interpretari, primum quæramus quare lunaticus appellatur qui à spiritu immũdo uexatur, & quare

& quare passio ipsa nomen accepit à luna, quę post solem, magnū luminare uocat̃. Me dici ergo loquant̃ sibi quæ uolunt, qui nec immundum spiritum arbitrãtur, sed corporalem aliquã passionē, & dicunt humida moueri in capite secundū a iquam cōparationem ad lumen lunare, quod humidã habet naturam. Nos autē qui Euãgelio sumus credentes, dicimus hãc passionē immundū spiritū in hominibus operari. Obseruat enim quædã schemata lunæ, & sic operat̃, ut ab obseruatione quorundam schematū lunę pati homines mentiatur, & per hoc culpabilem dei creaturã ostendit: ut omnes sicut diximus iniquitatē in excelso loquantur, qui existimãt ex efficientia stellarū cōsistere causam omniū infirmitatū, siue generaliū, siue specialium, criminantes opera dei, & quasdam quidē stellas dicētes maleficas, quasdã autē beneficas, cū nulla stella à deo sit facta ut malefaciat. Secundū Hieremiã enim, sicut in Lamētationibus dicit: De ore domini nō procedent mala & bona. Forsitan aūt sicut iste immūdus spiritus obseruat quædam lunæ schemata ut operet̃ in eo qui propter aliquas causas traditus est: sic & alij dæmones secūdū aliqua stellarū schemata insidiant̃ eis, qui nō præbuerūt se dignos custodia angelorū sanctorū, ut nō sol, ac luna, sed etiã stellæ cæterę blasphementur ab hominibus, qui in excelsum iniquitatē loqui nō dubitãt, & ponere in cœlos os suū. Post hęc uideamus, quod loquens ad patrē lunatici dominus dixit: O generatio incredula & peruersa quousq; ero uobiscū? Vsq; quo patiar uos?] Nam quoniã nō potuerūt eum sanare neq; ipsi discipuli Iesu quasi adhuc modicæ fidei cōstituti, propterea dixit: O generatio incredula. Et si illis dixit: O generatio incredula, nobis quid dicet? Et quòd ait peruersa, ostēdit quoniã ex peruersitate malitię est introducta extra naturã facta. Puto aūt ꝓpter peruersitatē totius humani generis, quasi grauatus malitia eorū & conuersatione cū eis dixit: Vsq; quo ero uobiscū? quousq; patiar uos? Videamus etiã illud quod dicit: Hoc genus nō eijcitur nisi in ieiunijs & orationibus: & si aliquãdo oportuerit nos circa curationē tale aliquid patientiū permanere, non adiuremus, neq; interrogemus, neq; loquamur quasi audienti spiritui immūdo: sed permanētes in orationibus & ieiunijs impetremus patienti salutē à deo, & abigamus ieiunijs & orationibus nostris spiritus malignos. Conuersantibus aūt illis in Galilæa dixit eis Iesus: Futurū est ut filius hominis tradat̃ in manus hominū, & occident eum, & post tertiū diē resurget. Et cōtristati sunt uehemēter.] Et paulo superius dictū est. Exinde cœpit Iesus ostēdere discipulis suis, quoniã oportet eū ire in Hierosolyma, & multa pati à senioribus, & principibus sacerdotū, & scribis populi, & occidi, & tertia die resurgere. Et uident̃ quidē hæc illis similia esse, ut facile quis dicat dominū eadem ipsa repetere. Quod non est ita. Nec enim id ipsum est, ostēdere discipulis quoniã oportet eum ire in Hierosolyma, & multa pati, & cætera: & dicere discipulis in Galilęa constitutis qđ nō dicimus supra, quoniã futurū est ut filius hominis tradat̃. Tradēdum superius non est dictum: hic aūt non solum tradendum, sed etiã in manus hominū tradendum audimus. In quo requiramus à quo est tradendus in manus hominū, aut in quorū. Illic enim docemur à quibus patietur, & in quo loco patietur. Hic autem discimus quod multa passurus est à supradictis, nō ipsis causam præbentibus ut multa patiatur, sed uel eo, uel eis qui tradiderūt eum in manus hominū. Traditū igit̃ filium Apostolus narrans, à deo patre traditū manifestat ita: Qui unico filio suo nō pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Alius autem non solum illud, sed etiã cōsequentia cōgregans in id ipsum, dicit ipsum quidem à deo traditū filium principi seculi huius, cęterisq; principibus eius: deinde ab istis traditū in manus hominū qui occiderunt eū. Et exempli causa accipe & illud quod est scriptum de Iob, qui primū traditus est à deo in manū diaboli, sicut dicit: Ecce trado tibi omnia quę possidet. Ecce trado tibi eum, tantū animã eius serua. Accipiēs aūt diabolus bona eius in potestatē, tradidit prędonibus, & equitibus, qui fecerunt cornua tria. Vide ergo ne forte sicut bona Iob diabolus tradidit in manus prædonū accepta prius potestate à deo, sic & aliqua operatione princeps potestatis aeris, qui operatur in filijs diffidētiæ, tradidit eum in manus hominū, in quibus hominibus erat & Iudas, in quē post panē ingressus est Satanas. Considera tamen quoniã pater tradens filiū cōtrarijs potestatibus, nō simpliciter tradidit eum, sed ꝓpter misericordiã suã, ut saluaret genus humanum. Contrarię aūt potestates tradentes dominū in manus hominū, nō pro salute aliquorum

Thren. 3

Iob. 1

quorum tradiderũt eũ:sed quantũ ad se,quia nemo eorũ sciebat sapientiã dei absconditam in mysterio,tradiderũt eum,ut inimica eius mors subijciat eum sibi, sicut omes homines qui moriebant in Adam:Sed & homines qui occiderunt eum,uoluntatẽ habebant nõ secundũ uoluntatẽ dei iam ordinatã,sed secundũ uoluntatẽ potestatũ, qua filium dei uolebant fieri subditũ morti.Non ergo ab hominibus in manus hominũ traditus est,sed à potestatib.quibus eũ ꝓ nobis omnibus tradidit pater,ut in eo quòd traditur & fit sub eo cui tradit,destruat eũ qui mortis habebat imperiũ. Imperiũ aũt mortis intelligendũ est habere diabolũ,non istius mortis cõmunis,secundum quã moriuntur omnes qui cõpositi sunt ex anima & corpore,anima eorũ à corpore recedẽte:sed mortis illius quæ cõtraria est,& inimica ei qui dixit,Ego sum uita:secundũ quã anima quæ peccauerit ipsa moriet.Ostẽdit aũt quoniã non deus dominũ in manus hominũ tradidit,ex eo quòd ipse dicit,Si de hoc mundo esset regnũ meum,ministri utiq; mei resisterent ne traderer Iudæis.Traditus aũt Iudæis in manus hominũ traditus est,nõ à suis ministris,nec ab aliquo eorũ qui erãt ipsius,sed à principe seculi huius,uel à principibus,
Psal.2 de quibus est dictũ,Astiterũt reges terræ,& principes conuenerũt in unũ aduersus dominũ,& aduersus Christũ eius.Et isti quidẽ corporales reges astiterũt,sicut Apostoli in Actibus docuerũt.Nos aũt ex eo quod traditus est à principibus in manus hominũ prodificati dicimus,hoc quod ait:Disrũpamus uincula eorũ,& proijciamus à nobis iugũ ipsorũ,etiã de inuisibilibus regibus,& principibus seculi huius intelligi posse.Nam cum facti fuerimus cõformes mortis Christi,iam non sumus sub uinculis regum terræ, neq; sub iugo principũ seculi huius,qui aduersus dominũ conuenerunt in unũ.Propterea & pater unico filio nõ pepercit,sed pro nobis omnibus tradidit eũ,ut suscipientes eum principes,& tradentes in manus hominũ,ab eo qui habitat in cœlis irrideant, & à dño subsannetur,quoniã in dissolutionẽ proprij regni,& principatus sui omnia agebant,tradentes eum in manus hominũ: qui tertia die resurgens,& inimicã suam destruens mortẽ,non solũ mortis suæ conformes nos fecit,sed etiã resurrectionis. Prædicente autem domino quoniã futurũ est ut filius hominis tradatur in manus hominũ,& occidant eum,& tertia die resurgat,tristati sunt discipuli uehementer:tradẽdum quidem in manus hominum , & occidẽdum intelligentes,non autẽ attendentes ad illud quod ait:Et tertia die resurget,nec considerantes quis esset, cui ad destruendã mortẽ trium dierum tempus sufficiebat. Cum uenisset autẽ in Capharnaũ,accesserũt qui didrachma exigebãt ad Petrũ & dixerunt:Magister uester non soluit didrachma? Ait:Etiam. Et cum intrasset in domũ,pręuenit eum Iesus dicens:Quid tibi uidet Simon? reges terrę à quibus accipiũt tributũ,uel censum,à filijs suis,an ab extraneis? Dicit ei Petrus:Ab alienis.Dicit ei Iesus:Ergo liberi sunt filij. Vt autem non scandalizemus eos,uadẽs ad mare mitte hamum,& eum qui prius ascenderit piscem tolle,& aperiens os eius inuenies staterem.Illũ accipiens,da eis pro me,& te,] Sunt ergo aliqui reges terræ,& eorum filij,qui non dant tributum,uel censum,& alij pręter filios eorũ extranei à regibus terræ,ex quibus accipiunt reges terræ tributum,uel cẽsum.Et sunt filij quidem eorum liberi apud reges terræ,sicut apud patres filij : Extranei autem extra terram quidem liberi sunt,propter eos autem qui dominantur eorum, & deprimũt eos, sicut Aegyptij filios Israel,serui. Propter quos seruientes,formam serui suscepit filius dei,qui nullum opus fecit luteũ,& seruile,Quasi ergo habens formã serui illius tributũ & censum dedit,non aliud ab eo quod dedit discipulus eius:Ipse enim stater sufficiebat,& unum numisma quod dabatur pro Iesu & pro discipulo eius.Hoc autem numisma in domo quidem Iesu nõ erat,in mari aũt erat,& erat in ore piscis marini : quẽ ipsum piscẽ arbitror adiuratum ascendisse ad hamũ Petri,& comprehensum ab eo qui hominũ piscator fuerat factus,in quibus erat qui nunc moraliter dicitur piscis , ut tollat ab eo numisma q̃d habebat imaginem Cæsaris,& fiat inter eos qui piscati sunt eum.Qui ergo habet quæ sunt Cæsaris,Cæsari ea reddat,ut post hac ualeat reddere deo quæ sunt dei. Quoniã Iesus non habuit imaginem Cæsaris,princeps enim seculi huius nihil habebat in eo, propterea non ex proprio,sed ex conuenienti loco maris imaginem Cæsaris accepit eam, ut det regibus terrę pro se & pro discipulo suo,ut nec arbitrent qui didrachma accipiebant,esse eũ debitorẽ regũ terrę.reddit enim debitã non suscipiẽs eum, neq; possidẽs,
neq;

neq; acquirẽs, neq; faciens eum sibi possessionẽ, ut ne sit aliquãdo imago Cęsaris apud inuisibilẽ deum. Ista diximus secundũ unum modũ, quoniã duplicẽ sensum habet hic sermo. Secundũ alterum autẽ talia dici possunt. Filiorum sunt quidã filij regũ terræ: alij autem propter hoc ipsum quòd alieni sunt à filijs regũ terræ, nullius quidẽ eorum qui sunt super terram filij sunt, sed aut dei, aut filij dei, aut alicuius filiorũ dei. Quando ergo Saluator interrogat Petrũ, dicens, Reges terræ à quibus accipiunt tributũ uel censum, à filijs suis an ab extraneis? dicente Petro, non à suis filijs, sed ab extraneis, tale aliquid existima dictũ. Dominus dicit de illis qui extranei sunt à regibus terræ: ergo filij liberi sunt, quoniã liberi sunt qui filij sunt dei. Filij aũt regum terræ liberi non sunt, quoniam omnis qui facit peccatũ seruus est peccati. Liberi autẽ sunt qui manẽt in uerbis Iesu, & propter hoc cognouerũt ueritatẽ, & ueritas liberauit eos à seruitute peccati. Si ergo in mysterio quodam reges terræ à filijs dei liberis cõstitutis exigũt didrachma Cæsaris habentia imaginẽ, cõsequens est intelligere quoniam & quotiescunq; exurgunt quidam qui per iustitiã tollant nostra terrena, reges huius terrę eos transmittũt ut exigant à nobis quæ sunt ipsorũ. Quicũq; ergo filius est simpliciter, & non filius regũ terræ, ille est liber. Tamen cũ sit liber sollicite agit ut ne scandalizet uel ipsos reges terrę, uel filios eorum, uel eos qui accipiunt didrachma. Ideo sic dicit. Sed ne scandalizemus eos, uadens ad mare mitte hamũ, & cætera. Et quãuis essent iniqui, tamen solicite egit Christus, ut ne scãdalizaret eos, & suo exemplo prohibet aliquod scandalũ fieri etiam huiusmodi hominibus: siue ut ne amplius peccent scandalizati, siue ut saluentur suscipientes eũ q pepercit eis quo minus scandalizentur: & sic in agro consolationis (sic enim interpretatur Capharnaum, consolatur omnẽ discipulũ, & liberũ eum & filiũ esse pronunciat, & dat ei uirtutẽ piscandi piscem primũ, ut ascendente eo consolationẽ accipiat Petrus super eum quẽ piscatus est. Et propter hoc quod ablatus est stater de ore ipsius aperto, dandus ei quorũ proprius est stater, & exigunt huiusmodi numisma quasi suũ: conueniẽter poteris uti hoc textu aduersus auaros, qui nullam habent in ore suo loquelã nisi pecuniæ: cũ aũt uideris huiusmodi hominẽ ab aliquo Petro correptũ, qui abstulit non solum de ore eius uerbum pecuniæ, sed & de toto affectu concupiscentiã pecuniæ, dices huiusmodi hominẽ in mari fuisse, & in falsis rebus huius uitæ, & in fluctibus solicitudinũ auaritiæ, & habuisse in ore suo staterem quãdiu infidelis extitit, & auarus: ascendisse aũt de mari ad hamũ rationabilem, & cõprehensum, atq; saluatũ ab aliquo Petro, qui eum docuit ueritatẽ, ut ne habeat aliquãdo in ore suo staterẽ, sed pro eo habeat imaginẽ dei, eloquia dei. Et signa tibi ex Numeris, quoniã pro sanctis secundũ legem dei nõ simpliciter didrachmũ datur, sed didrachmũ sanctum. Scriptũ est enim: Et accipies Num. 3 quinq; siclos secũdum didrachmũ sanctum. Sed & pro omnibus filijs Israhel secũdum caput datur didrachmũ sanctũ. Quoniam ergo non licet sanctis dei cũ sanctis didrachmis habere didrachmũ inquinatũ, ideo accipientibus non sancta didrachma, & interrogantibus Petrũ, & dicentibus. Magister uester non soluit didrachmũ, præcepit Saluator dari staterem, in quo erant duo didrachma, qui inueniebatur in ore piscis ascẽdentis primum: quod dedit magister, & dant semper discipuli eius pro sua salute, & gloria Christi, ut longe faciant à se omnia quæ imaginem Cæsaris habent.

Tractatus V. Cap. XVIII.

1 IN illo tempore, accesserunt ad Iesum discipuli eius, dicentes: Quis putas maior est in regno cœlorum? Et accipiens puerũ, statuit eum in medio eorũ, & dixit: Amen dico uobis, nisi conuersi fueritis, & facti quemadmodũ pueri non intrabitis in regnũ cœlorum. Si quis ergo humiliauerit se sicut puer iste, ipse est maior in regno cœlorum. Et qui acceperit puerum talem in nomine meo, me recipit.] Cum posset Matthęus nostrę eruditionis causa hoc solum exponere, quid accedentes discipuli Iesu interrogauerũt eum, & quomodo ad interrogationem eorum respondit, addidit secundum quædam quidem exemplaria, In illa hora accedentes discipuli Iesu: secundũ alia aũt, In illa die. Et necesse est ut non indiscussam uoluntatem relinquamus Euãgelistę. Propter quod exponentes in primis quod ait in illa hora, uel in illa die, uideamus si necessaria est adiectio ista diei, uel horæ. Venerunt enim

enim in Capharnaũ Iesus cũ discipulis suis, ubi & didrachma exigentes accesserunt ad Petrũ, & interrogãtes dixerunt. Magister uester nõ soluit didrachma? Ita Petro respondente ad eos, etiã, faciens uerbum de didrachmis Iesus, mittit Petrum cum hamo comprehendere piscẽ, in cuius ore dicebat inueniendum esse staterem, ut daretur pro se & Petro. Ego arbitror, quoniã maximũ hunc existimantes honorẽ in Petrum à Christo collatũ, quasi per hoc iudicasset eum cæteris discipulis meliorem, cupiebãt quod suspicabantur caute cognoscere. Simul autem sperabãt quod & causam ipsam reuelationis interrogantes indicarent. Hoc ergo ostendere uolens Matthæus adijcit propter illud quod ait, Hunc accipiens da propter me & te: in illa die uel hora accesserunt discipuli ad Iesum dicentes: Quis putas maior est in regno cœlorũ? Forsitan autẽ & dubitabant etiam propter illud quod superius tres discipuli magis erãt dignificati assumpti in mõtem cũ ipso ut uiderent transfigurationem gloriæ eius. Dubitabant autem quis de tribus illis melior iudicatus esset à Christo. Distrahebatur autẽ existimatio sensus eorum per uarias causas. Interdum quidem, Ioannẽ forsan meliorem putabant esse eo quod recubuerat super pectus Saluatoris in cœna, & secreta cõsilia ei prę cęteris fuerant declarata. Interdum autem arbitrabantur Petrũ maiorem in regno cœlorum, uel propter staterem hũc qui datus est pro Christo & Petro, uel propter illud quod Petrus dixit ad
Matt.16 Iesum præ cæteris, Tu es Christus filius dei uiui: & Christus ad eũ, Beatus es Simõ Bar Iona, quia caro & sanguis nõ reuelauit tibi, sed pater meus qui est in cœlis: & ego dico tibi quia tu es Petrus, & super hanc Petram ædificabo ecclesiam meã, & portæ inferorum non præualebunt ei, & cætera. Iterũ autem forsitan eorũ reuocabatur opinio propterea quod dixerat Christus ad Petrũ, quod alijs non dixerat discipulis, uade post me Satana, scandalum mihi es, quia non sapis quæ dei sunt, sed quæ hominũ: ne forte non esset maior Petrus, sed unus ex filijs Zebedæi. Hæc diximus propterea quod ait in illa die uel hora, quãdo de statere sermo fuerat factus. Post hoc autem uideamus quod ait, Et accesserunt discipuli ad Iesum, quasi discipuli ad magistrũ, proponentes interrogationem, quis esset maior. In his autem imitatores discipulorum Christi esse debemus, si quando aliquid in nobis quasi dubium quæritur & non inuenitur, ut cum omni cõsensu accedamus ad Iesum semper præsentem, ubicũq; duo uel tres in nomine eius fuerint congregati, qui potens est illuminare corda omnium, qui ex toto corde discere uolunt ab eo, ad intelligendum solutionẽ omnium quæstionum. Non est autem absurdum ut secundum Christi exemplum interrogemus aliquem eorum doctorũ qui prępositi habentur ecclesijs. Quid ergo iam sciebãt discipuli secundũ hanc interrogationem, quid autem adhuc ignorabant, uideamus, Nam quia nõ est æqualitas sanctorũ in regno cœlesti, sciebant: & quia cũ non sit æqualitas, est aliquis maior & minor: sed quomodo maior & qualiter uiuens minimus, hoc discere cupiebant. Nisi forte cautius est dicẽdum,
Matt.5 quoniã qui esset quidem minimus sciebãt ex eo quod alibi docuerat ipse: Si quis soluerit unum ex mãdatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus uocabit̃ in regno cœlorũ. Et quis esset maior sciebãt ex eo quod ait, Si quis fecerit & sic docuerit, hic magnus uocabitur. Sed ex multis magnis quis esset maior, hoc eis nõ erat manifestum. Et quod multi quidem sunt magni, non autẽ æqualiter magni, indicat nomẽ magni positum in persona Isaac, qui proficiẽs magnus fiebat, donec efficeretur magnus ualde ualde. Scriptũ est autem id ipsum etiã in Moyse, & in Ioanne baptista, & ipso etiã saluatore. Et omnibus constat quoniã etsi omnes hi magni fuerunt secundũ scripturas, tamen maior eis erat saluator. Ex eo ergo, quod est propositum in Isaac, donec fieret magnus ualde ualde, nõ simpliciter, sed cũ additamento duplice ualde ualde, cognoscere possumus quoniã differentiæ sunt magnorũ, & alius quidẽ est magnus, alius aũt magnus ualde ualde. Ergo discipuli quidem quæsierunt quis esset maior: ipse autẽ pleniorem facit sermonẽ, demõstrãs eis etiã quomodo quis actibus maior efficiat̃ in regno cœlorum, sicut subsequens sermo demõstrat dicens, Et uocans Iesus puerũ statuit eũ in medio eorũ & dixit: Amen dico uobis, nisi conuersi fueritis ut efficiamini sicut pueri, nõ intrabitis in regnũ cœlorũ. Quicũq; ergo humiliauerit se sicut paruulus iste, hic maior erit in regno cœlorũ. Et qui acceperit puerũ talẽ in nomine meo, me accipit. Primũ simpliciter exponamus ꝓpositũ uerbi: hoc est, si quis uir cõstitutus usq; eo mortificauerit uiriles con-

les concupiſcentias ſuas in ſpiritu mortificans corporales actus, & ſemper mortem Ieſu circũferens in corpore ſuo, ut puer qui muliebria nondum tentauit, nec ſenſit motus uiriles, iſte talis conuerſus factus eſt ſicut puer. Et quanto amplius appropinquauerit pueris recedens ab huiuſmodi motibus, tanto amplius cæteris cõtinentibus, & ad perfectum continentiæ aſcendere non ualentibus maior habetur. Quod aũt propter muliebres paſſiones dictum de paruulis eſt, hoc ipſum dicere conuenit, & in cæteris paſſionibus & languoribus & cæteris infirmitatibus animæ, in quas omnes pueri non incurrunt prius quàm incipiāt abſolutũ proferre ſermonẽ: utputa ut conuerſus quis fiat ſicut paruulus puer in ira, cum ſit uir: & ſicut eſt paruulus puer ad triſtitiam, qui interdum in tẽpore mortui patris uel matris uel alicuius amici ridet & ludit, talis fiat uir habitudinem puerilem circa triſtitias repellendas perfectioris animæ ratione cõmutans. Similiter dices circa extollentias quibus irrationabiliter extolluntur homines qui non ſunt dei, quas pueri non patiuntur, nec qui conuerſi fuerint ſicut pueri. Et nulla pene paſſio cadit in pueros, antequã abſolute incipiāt loqui. Si autem nulla, manifeſtum eſt quia nec timor, niſi forte ſecũdum æſtimationem cęterarum paſſionum leuis & tranſitorius. Pueri enim malum timorem non patiuntur, utputa ſi quis puero cõminetur ne mammam petat, uel ne ploret, terretur quidem, ſed timor eius ſtabilis non eſt. Si quis autem terreat puerum talem & dicat, niſi hoc feceris occido te, incendo te, aut ſimile aliquid, nunquid timet huiuſmodi puer? Sicut ergo cæteræ paſſiones non ſunt firmæ in pueris, ſic neq; timor. Si autem quis & humiliet ſe ſicut puer: nec enim magnum aliquid ſapere cadit in puerũ, neq; iactantia generis uel diuitiarũ, uel aliarum rerum quæ exiſtimantur bonæ, non autẽ ſunt, cadit in puerum: unde uidemus infantes uſq; ad tertium uel quartũ annum, licet fuerint generoſi, ſimiles ſe præbent pueris degeneribus, nec amplius diligũt diuites pueros quàm pauperes. Si quis ergo uir habitudinẽ quam habent pueri ex ætate, in ſe ratione ſuſceperit, expellens ea quæ mouent inſenſatos, factus eſt ſicut puer, non ſe extollens in honoribus, neq; efferẽs ſe in diuitijs, neq; eleuãs ſe claritudine generis: iſte talis ſuſcipiendus eſt, & honorandus in nomine Ieſu, quoniam præcipue in talibus eſt Ieſus. Ideo dicit: Si quis ſuſceperit unum talem in nomine meo, me ſuſcipit. QVI autẽ ſcandalizauerit unum de puſillis credentibus in me, expedit ei ut ſuſpendatur mola aſinaria in collo eius, & demergatur in profundũ maris.

Hoc exponere laborioſum eſt ſecundum conſequentiã pręd ictorum. Dicit enim aliquis: quomodo qui cõuerſus eſt, & factus eſt ſicut puer, & humiliauit ſeipſum quemadmodum puer, quem ſtatuit Ieſus in medio diſcipulorum, minimus eſt & potẽs ſcandalizari, cum ſit ſcriptũ: Pax multa diligentibus legem tuam, & nõ eſt illis ſcandalum? *Pſal.118*
Vide autẽ ſi rationabiliter hoc poſſumus explanare. Omnis qui Ieſu quaſi filio dei credit, & conuerſatur ſecundum euangelicos actus ad uiuendũ recte conuerſus, ambulat quemadmodum puer. Qui aũt non conuertitur ut fiat quemadmodum puer, hũc quidem impoſſibile eſt intrare regnum cœlorum. Multi enim cõuertuntur ut fiant quemadmodum puer, ſed non omnes qui cõuertuntur ut fiant quemadmodũ puer, iam perueniunt uſq; eò, ut fiant ſimiles pueris: ſed unuſquiſq; tanto minus habet de ſimilitudine puerorum, quãtum longe eſt de habitudine puerili erga paſſiones carnales. In omni ergo credentiũ multitudine ſunt quidam quaſi nuper conuerſi, ut fiant quemadmodum pueri. Hi propter hoc ipſum quod ſic cõuerſi ſunt ut fiant quaſi pueri, nõdum autem ſunt facti, ſed uidentur nuper eſſe conuerſi, puſilli habentur in Chriſto, & paruuli ſunt, ſcandali receptores, quibus occaſionẽ ſcandali non debemus præbere. Alioquin qui ſcandalizauerit unum de puſillis quos Chriſtus oſtendit credentibus in ſe, expedit ei quaſi utile ad medelam peccati, ut ſuſpẽdatur mola aſinaria ad collum eius, & demergatur in profundũ maris. Sic enim reddens dignã uindictam in mari, ubi & draco habetur, quem formauit deus ad illudendum ei, & ſic quod expedit paſſus, qui punitus eſt, poſtea erit extra dolores qui ſunt in profundo maris, quos pertulit tractus ab aſinaria mola. ſunt autem & molarũ differentiæ, ut ſint quædam earum (ut ſic appellem) humanæ, aliæ autem aſinariæ. Et humana quidem eſt illa de qua ſcriptum eſt: Duæ erunt molentes ad unam molam, una aſſumetur & altera relinquetur. Aſinaria autem quæ imponitur ſcandalizanti unum de puſillis in Chriſto credentibus, ut demergatur in profun- *Matt.24*

dum maris. Asinaria autem mola non irrationabiliter dici potest corpus grauissimum hominis mali, quod semper deorsum trahit, quod suscipiet in resurrectione unusquisque peccator, ut demergatur in abyssum quę dicitur profundū maris. Introducimus autem extra eam quam diximus, alterā expositionem, siue dogmatis causa, siue exercitationis. Quęrimus enim quem puerum uocans Iesus constituit in medio discipulorum: & uide si possumus puerum hunc intelligere spiritum sanctum, qui seipsum humiliauit. Hunc Iesus accepit, & posuit in medio sensus discipulorū. Vult ergo Iesus omnes nos, ut auertamur ab omnibus & conuertamur secundum exemplum spiritus sancti, ut efficiamur sicut pueri, id est Apostoli, qui & ipsi conuersi facti sunt similes spiritui sancto, qui positus erat in medio sensus eorum. Quos pueros Christo deus pater dedit, secun-
Esa. 8 dum quod scriptū est in Esaia dicente: Ecce ego & pueri quos dedit mihi deus. Et non est intrare regnum cœlorū, nisi qui à rebus secularibus auersus fuerit & similis fuerit factus pueris illis qui spiritum sanctum in se habuerunt. Quem spiritū sanctum uocās Iesus à sua perfectione descendens ad homines, quasi puerum statuit in medio discipulorum suorū, ut unusquisque humiliet se, non simpliciter sicut puer, sed quemadmodū scriptum est, sicut puer iste: ita tamen ut propter deum quis humiliet se, sicut & spiritus sanctus propter salutem hominum se humiliauit. Quoniam aūt & Iesus & spiritus sanctus à patre missi sunt in hunc mundū propter salutem hominū, manifestum est apud Esaiā
Esa. 48 prophetam ex persona Saluatoris ipsius dicentem, Et nunc dominus me misit, & spiritum suum. Quoniam autem in Græco spiritus sanctus neutri generis est, & non masculini quemadmodū apud nos, & tres casus habet similes, nominatiuum, accusatiuum & uocatiuum, propterea transferentes in Latinū sermonem nominatiuū pro accusatiuo casu transtulerunt & dixerunt, Et nunc dominus misit me & spiritus eius: cum sit uerius sic esse in Gręco, Et nunc dominus misit me & spiritū sanctum. Tamen si quis uiolenter contra rationem ueritatis defendere uult quod ita sit dictum, Et nunc dominus misit me & spiritus eius, sine dubio ita intelligimus filium Dei missum à spiritu sancto, quemadmodum & ductum à spiritu sancto in desertum secūdum humanam naturam, quam Christus suscipiens per omnia imitatus est, ut etiā à spiritu sancto agatur, quemadmodū omnes homines dei. Maior ergo est in regno cœlorū qui se humiliauerit præ omnibus humiliantibus se, secundum imitationem illius pueri: & multi sunt qui nolūt se humiliare sicut puer ille. Sed qui præ omnibus factus fuerit propinquior puero illi, ille erit omnibus maior. Debemus ergo suscipere puerū talem in nomine Iesu, quoniam in eo habitat Iesus. Et quemadmodū Iesum suscipit, qui susceperit unum puerū talem in nomine eius: sic Christum refutat & pellit, qui nō uult suscipere puerum talem in nomine Iesu, licet sit minimus, ita ut possit scandalizari propter quod non plenius humilitatem imitatus est puerilem. Et cōferamus euangelistarū dicta de capitulo isto, si forte manifestior fiat sensus, propter spiritum sanctū quem diximus puerum illum intelli-
Mar. 9 gi posse. Et Marcus quidem dicit: Et accipiens puerū statuit in medio discipulorum, & complexus eum dixit eis: Si quis unum puerū talem receperit in nomine meo. Lucas
Lucæ 9 autem ita: Et accepit puerum, & posuit eum non solum in medio eorum, sicut ait Matthæus & Marcus, sed apud se: & dixit discipulis suis nō ita, si quis acceperit unum puerum talem, uel unum de talibus pueris: sed ita, si quis acceperit puerū hunc in nomine meo. Secundum Matthæum ergo & Marcū, potest quis dubitare utrum puerum spiritum sanctum dicat: quia sic dixerunt, Si quis acceperit unum puerum talem. Secūdum Lucam autem quis ambigit posse intelligi puerum illum spiritum sanctum, cum dicat, Si quis acceperit puerum hūc in nomine meo? Secundum Lucam ergo debemus puerum illum, id est spiritū sanctum, quem accipiēs Iesus posuit apud se, suscipere in nomine Iesu. Viuit enim puer ille quasi immortalis: & debemus eum ab ipso Iesu constitutū apud Iesum suscipere in nomine Iesu: quoniā cum sit Iesus nunquā recedens à puero illo, fit apud eum qui receperit puerum in nomine eius. Et quoniam nec pater recedit à filio, si quis receperit filium, recipit apud se simul & patrem. Qui autem recepit & puerum in nomine Iesu, & Iesum in nomine patris, in omnibus minorē se præbet discipulis Christi seipsum minorans: & quanto magis se minorauerit, tanto maior efficitur ab eo qui ei minorationis dedit mandatū. VAE huic mūdo à scādalis. Necesse est enim

uenire

uenire scandala. Veruntamen uæ homini illi per quem scandalum uenit.] Digna est res quærere in hoc loco, quid dicit esse mundum cui promittitur uæ, cui omnia scandala afferunt uæ. Intelligere autē aliquid poterimus, si congregemus scripturarum exempla, in quibus nominatur mundus. Arbitror ergo quia non cœli & terræ spaciū secundum scripturas diuinas dicitur mundus, sed terrenus iste tātummodo locus, uel homines qui sunt habitatores loci istius. Sic enim intelligitur illud quod ait: In mundo enim erat uerū illud lumen, id est in loco terræ nostræ quā habitamus: & mūdus per ipsum factus est, id est orbis terræ: & mūdus eum nō cognouit, id est homines habitatores terræ istius. Incongruū enim est, Et mundus eum non cognouit, referre ad elementa cœli & terræ: ut dicat aliquis, quoniam sol & luna & stellæ uel aqua uel terra uel angeli qui sunt in uniuerso hoc mundo, lumen illud uerū non cognouerunt, & non cognoscētes eum conseruauerunt ab eo sibi ordinem constitutū. Secundum hunc enim sensum, intelligitur etiam illud. Et nūc honorifica me tu pater eo honore quem habui ante quàm mundus esset apud te. Manifestaui nomē tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo. Et post pauca: Ego (inquit) pro eis rogo, nō pro mundo rogo, sed pro eis quos dedisti mihi. Itē post pauca: Et hi in mundo sunt, & ego ad te uenio. Et iam nō sum in mundo, & isti in mundo sunt. Item post pauca: Et ego ad te uenio, & hæc loquor in mundo, ut habeāt gaudiū meum plenum. In se ergo mundus dicitur, uel locus iste terrenus, uel homines qui sunt in eo. Ex enim mūdo dedit filio homines pater, pro quibus rogat filius patrem solis, & non pro omniū hominum mundo. Nam ubi magis necessarium est ut seruemur à patre, quàm in mundo, quem dicit Ioannes: & mundus totus positus est in maligno? Item in sequentibus. Vt mundus credat quia tu me misisti. Ergo locus iste, & homines qui sunt in eo dicuntur mūdus, quibus uæ à scandalis. Omnibus enim hominibus, quos tamen scandala uincere possunt, uæ est à scandalis. Quod non procedit ut de elementis mundi intelligamus. Si autē uæ est mundo à scandalis, non autem sunt discipuli Iesu de hoc mundo, sicut nec magister eorū de mundo est, nemini discipulorum Christi potest esse à scandalis uæ: quoniā pax multa diligentibus nomen dei & nō est illis scandalum. Si autē aliquis uidetur quidem esse discipulus Christi, adhuc autem est de mundo, propterea quod diligit mundum, & quæ sunt in eo: id est aut uitā istam carnalem, aut possessiones terræ istius, aut pecunias, aut speciem qualemcunq;, ut non conueniat ei quod dictum est discipulis Iesu, quoniam non sunt de mundo: sine dubio possidebit, quasi de mundo cōstitutus uæ, quod mūdo accidere solet. Si ergo uolumus declinare hoc uæ, suscipiamus in nobis affectū apostoli Pauli dicētis, Mihi autem àbsit gloriari, nisi in cruce domini mei Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mūdo. Nemo autem amator corporalium specierum uel iumentorum uel aliquarum concupiscibiliū rerum, uel uitæ istius carnalis, potest uere dicere: Mihi mūdus crucifixus est, & ego mūdo. Sancti enim qui sunt in hac habitatione, ingemiscunt corpore humilitatis grauati, & omnia faciunt ut digni efficiantur in illo resurrectionis mysterio inueniri, quando transformabit deus corpus humilitatis non omniū, sed tantum discipulorum fidelium Christi, ut fiat conforme corporis gloriæ Christi. Sicut ergo nihil eorū ex quibus uæ cōtingere solet, contingit discipulo Christi: nam etsi mille sint scandala, non tangunt eum qui nō fuerit de hoc mundo: sic qui receptor fuerit factus scandali, aut propter inconstantiā fidei suæ, aut quia non ex toto corde cōsentit salutaribus Christi mandatis, ut iam non uideatur discipulus Christi, tanta scandala comprehendent eum quantis fuerit obligatus in mundo. Necesse est enim uenire scandala. Aliud enim sunt ipsa scandala, aliud aūt homines per quos ueniunt scandala. Ergo uenientia scandala sunt angeli satanæ, & malignus chorus dæmoniorū, qui quærunt organa digna per quos operentur: & plerunq; quidem inueniūt, qui omnino extranei sunt à cultura dei: interdum aūt & eos qui uidentur fideles: quibus maius uæ per quos cōtingit, quàm mundo cui contingit. Nam multo peius erit qui scandalizat quàm qui scandalizatur: si quidem uerum est esse differentiā tormētorum, secundum illud quod ait: Remissius erit Tyro & Sidoni quàm ciuitatibus in quibus fecit uirtutes, & correptæ non sunt. Si enim uæ mundo à scandalis, ei quidem qui scandalizatur iuste est uæ, quia miscens se mūdo, uoluntarie receptor scandali factus est. Ei aūt grauius erit uæ, per quem scanda-

Ioan.17 *Gal.6* *Matt.11*

scandalum uenit,quoniam præbuit se spiritibus immūdis scandalizantibus ministrum ad scandalizandum homines infirmos & mundiales. Si autē hæc diligenter intelligeremus quæ dicuntur: Væ per quem ueniunt scandala,&: Qui scandalizauerit unum de pusillis istis,expedit ei ut alligetur mola asinaria collo eius, & demergatur in profundum maris,quoniā sic uindicat deus eos qui scandalizati fuerint ab eis qui scandalizauerunt,& quæ intelligeremus timeremus: nunquā peccaremus in fratres,nec percuteremus cōscientias eorū infirmas,pro quibus Christus mortuus est,propter quos quasi in Christum peccantes subibimus pœnas cum requisitæ fuerint animæ, quæ propter nos perierunt ex nobis. Deinde uideamus quomodo intelligere debeamus quod ait:

Necesse est ut ueniāt scandala.] Similiter enim exponit etiam Lucas dicēs: Impossibile est ut non ueniant scandala. Et sicut necesse est mortalem mori, & impossibile est ut nō moriatur:& sicut necesse est manducare hominem in corpore cōstitutum, & impossibile est ut sine esca qui corporalis est uiuat: sic necesse est uenire scandala, & impossibile est ut non ueniant. Et uide si potes accipere ad exemplum malitiā, quæ est in cœlestibus,necessarie copulatā esse uirtutibus. Impossibile est enim inueniri hominē omnino sine peccato,& absq; peccato suscipere posse uirtutes: quia nec potest esse uerum bonum,nisi habeat impugnationē mali. Sicut ergo necesse est sustinere malitiam cœlestiū,& impossibile est eam non sustinere: sic necesse est uenire scandala,& impossibile est ut non ueniant. Maxime si intellexeris malitiam malignarū uirtutum principalem esse malitiæ isti quæ in hominibus est,& semper quærentē organa quædam per quæ operetur aduersus homines mundi. Forsitan aūt & irritantur magis malignæ uirtutes,quanto magis uerbum Christi in hominibus inualescēs expellit ab eis malignas uirtutes,quę prius cōsueuerant habitare in animis eorum:& dęmones qui delectabantur in sanguine sacrificiorū,irascuntur dum eorum cultura minuitur, nec offerūtur eis sacrificia cōsueta: ideo scandala uenire necesse est. Et scandala quidem ipsa uenire necesse est,non tamen per illum nescio quē uenire necesse est: propter quod ei per quem uenerint,erit uæ, quoniam dedit locum malignæ operationi in se uolenti scandalizare. Ne putes in natura aliqua uel in substantia esse scandala, quæ homines quærunt per quos operentur. Sicut enim deus mortem nō fecit,sic nec scandala creauit, sed libertas proprij arbitrij in quibusdam genuit scandalum nolens pro uirtute suscipere laborem.

QVOD si manus tua uel pes tuus scādalizat te,excide eum & proijce abs te. Bonū enim tibi est introire in uitā claudum uel debilē,quàm duas manus uel duos pedes habentem mitti in ignem æternū. Et si oculus tuus scandalizat te,erue eum & proijce abs te. Bonū est tibi unum oculum habentem in uitam intrare quàm duos oculos habentē mitti in gehennam ignis.] Docet nos per parabolam sermo,quoniā nec proximis nostris,uel adhærentibus nobis debemus parcere scandalizantibus. Superius quū dixisset: Antiquis dictum est,non adulterabis,ego autem dico, si quis uiderit mulierem ad concupiscendū eam,iam mœchatus est eam in corde suo: post hæc uerba statim subiunxit: Si dexter oculus tuus uel manus scandalizauerit te,ostendens quoniā de illis membris scandalizantibus loquebatur quæ sunt intra nos. Propterea uoluntates animę exposuimus ibi esse scandalizantia membra. Hic aūt cum dixisset: Væ mundo à scandalis,necesse est enim uenire scandala,sed uæ per quem ueniunt,uidelicet hominē,statim subiungit: Si manus tua,uel pes tuus,uel oculus tuus scādalizauerit te: ostendens quoniam nō de membris scandalizantibus quæ sunt intra nos loquitur, sed de hominibus qui sunt extra nos pertinētes ad nos,ita ut manus aut pedes aut oculi existimētur gratia charitatis coniuncti. Et uere quædam scandala ex nobis ipsis nascuntur: sicut ait Ia-
Iac.1 cobus in epistola sua: Deus neminem tētat, sed unusquisq; tentatur in concupiscentijs suis. Quædam extrinsecus ueniunt,uel ab extraneis,uel à proximis,de quibus præsens loquitur sermo:& bonū quidem erat,ut laudabilis esset & oculus & manus, ut ne possit iuste dicere oculus manui,necessaria mihi non es. Si aūt aliquis ex toto ecclesiæ corpore uideatur manus propter aliquem actum,conuersus autem factus fuerit scandalizans,oculus dicat huiusmodi manui, necessaria mihi nō es, & dicens præcidat eam & pellat à se. Sic bonum est,ut sit & caput beatum, & pedes tali capite digni, ut ne possit caput iuste dicere pedibus,necessarij mihi non estis. Si autem aliquis fuerit in ecclesia

pes

pes scandalum faciens corpori uniuerso, dicat caput huiusmodi pedi, necessarius mihi non es, & præcidens repellat eum à se. Melius est enim ut residuũ corpus intret in uitã sine membro scandalizãte, quàm totũ corpus ecclesię, morbo scandali per omnes currente, mittatur in gehennã. Sic bonum quidem erat ut ille qui factus est oculus, dignus esset capiti Christo, & toti ecclesiastico corpori. Si autẽ cõuersus oculus ille factus fuerit scandalũ corpori uniuerso, eijciatur oculus scandalizans, & extra omne corpus expellatur, ut sine illo oculo residuum corpus saluetur, quàm cum illo oculo debilitato totam ecclesiã mittat in gehennam, intenebratã uidelicet per oculum malum. Christum autem ecclesiæ caput esse, nõ ego, sed apostolus intellexit. Sacerdotes autem rationabiliter possunt dici ecclesiæ oculus, quoniam & speculatores habẽtur: Diaconi aũt cæterique ministri manus, quoniã per eos opera spiritalia uniuersa gerũtur: Populũ aũt esse pedes ecclesiæ: quibus omnibus parcere non oportet, si scandalum ecclesiæ fuerint facti. Possumus autẽ hoc textu uti etiam de domesticis nostris, & quasi membris ita nobis dilectione coniunctis, siue parentibus, siue amicis quadã familiaritate dilectis, quibus parcere non oportet animæ nostræ nocentibus. Præcidamus ergo à nobis quasi manum uel pedem uel oculum, patrem aut matrẽ uolentes nos agere contraria pietati, aut filium uel filiam, qui, quantũ ad se, faciunt nos recedere ab ecclesia dei & à Christi dilectione. Sed & si uxor gremij nostri, uel amici unanimes, facti fuerint scandala nobis, præcidamus eos ab anima nostra quasi non amicos, sed aduersarios nostræ salutis. Qui enim nõ oderit patrem & matrem, & cætera, quãdo tempus fuerit eos odire quasi aduersarios & insidiatores, ut Christum lucremur, hic non est dignus filio Dei: & istis est dicere, quoniã claudus saluatur qui perdiderit pedem, id est fratrem, & solus hæreditans regnũ dei saluatur. Et sicut sine manu quis saluatur perdens patrem uel matrem, ut illis pereuntibus solus saluetur: sic & sine oculo quis saluatur præcidens oculum suum à se, id est coniugẽ fornicantem, ut ne cum tali oculo duos oculos habens intret in ignem. Potest autem & sic intelligi, ut actus animæ peccans, manus intelligatur: & incessus animæ peccans, pes: & uisus animæ peccans, oculus: quos oportet præcidere si scandalum faciũt. Frequenter enim ipsa opera membrorũ pro membris in scriptura ponuntur, quale est illud: Et tuli manus meas ad mandata tua: Non ipsas manus, sed opera manuũ tollimus ad mandata dei, quãdo facimus opera digna deo. Et, ad te leuaui oculos meos. Non oculos istos, sed mentem quę per oculos uidet. Item: Conuerti pedes meos in testimonia tua. Non pedes, sed motus animæ cõuertuntur ad testimonia Dei, quãdo cœperimus uelle cõuersari secundũ deũ. Quos omnes, id est uel uisum, uel actũ, uel incessum, oportet abscindere si fuerint mali, ut sine illis intremus in uitã nõ facientes quod uolumus, quàm ut intremus in ignẽ facientes proprias uoluntates. Et primũ quidem beata est res ab omni scandalo abstinere, ut nulla uirtus animę cõprehendatur in malo, sed omnibus utamur bonis. Sic enim cũ duobus pedibus & duabus manibus, & duobus oculis animæ corporisque intrabimus in uitam æternã. Si autem futurum est male utentes quadã uirtute animæ perire propter illam, melius est præcidere, id est repellere usum uirtutis illius scandalizantis, quàm ut cũ reliquis uirtutibus pereamus in toto. VIDETE ne contemnatis unũ de pusillis istis. Dico enim uobis, quoniã angeli eorum in cœlis semper uident faciem patris mei qui in cœlis est.] Primum uideamus qui sunt pusilli quos non oportet cõtemnere. Arbitror autem quoniã sicut in corporibus differentia est, ut quidam eorũ sint pusilli, alij autem magni, alij uero mediocres: sic in animabus sunt quædam pusillæ, aliæ aũt magnæ secundum spiritalem mensuram, secundum quam uidet solus deus & iudicat. Sed in corporibus nõ culpa hominis, sed propter rationes aliquas seminis est alius breuis, alius magnus, alius uero mediocris. In animabus autem ex nobis est esse aliquem uel paruũ uel magnum, aut secundum opera, aut secundũ fidem, aut secundũ aliquos motus: & arbitrij nostri est, si proficere uolumus in statu animæ, & fieri magni, aut nõ proficere & paruuli remanere. Sic audio & Christo suscipienti naturam humanã, & secundum naturalia incrementa crescenti quod scribitur: Iesus aũt crescebat sapientia & ætate & gratia coram deo & hominibus. Vnde consequenter Apostolus ait: Donec occurramus omnes in uirum perfectum in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Occurrere enim in uirum, & hoc per-

[Margin: Psal. 118; Psal. 122; Ephes. 4]

fectum, secundũ interiorem hominem intelligendus est ille, qui transcenderit quæ paruuli sunt, & euacuans ea peruenerit in uirum perfectum. Hoc modo intelligenda est esse mensura spiritalis ætatis in singulis animabus, per quã proficit anima unaquæque, & ex eo quod magnificat deum, magnificatur à deo. Secundum hanc magnitudinẽ spiritalis ætatis, & spiritalium incrementorũ, & Moyses dicitur fuisse magnus & Ioannes:
Luc.1 & ipse dominus Iesus de quo Gabriel protestatur: Et erit magnus. Pusilli autẽ sunt qui nuper in Christo sunt nati, aut tales permanent sine profectu, quasi nuper nati, quibus
1 Cor.3 rationabile lac necessarium est, qui adhuc carnales sunt: sicut ait Apostolus, & paruuli sunt in Christo, nec capere possunt escã uirilem. Pusilli enim quamuis sint hæredes, tamen quia pusilli sunt quasi nihil differentes à seruis quàm diu pusilli sunt, seruitutis habent spiritum in timore. Qui autem per dilectionem dei perfectam, miserit foras timorem, iam non habet seruitutis spiritum in timore, sed spiritũ adoptionis filiorum in dilectione Dei. Item requires pusillorũ istorum angeli qui præsunt eis quando incipiunt curam eorũ habere, utrum ex quo per lauacrum regenerationis geniti sunt in Christo, quasi tunc nascentes infantes, & ultra non subiecti cuidam aduersariæ potestati: an ex tempore natiuitatis eorum carnalis secundũ pręscientiam dei & pręordinationem ipsius, quos præsciuit & prædestinauit, ut sint cõformes gloriæ Christi. Vides quoniam qui caute utrumque discusserit, illius est affirmare, utrũ eorum sit uerum, & ad testimonium proferre scripturã uni ex duobus cõsentientem. In utraque enim parte multus quidem sermo fieri potest, tamen ex multo parum aliquid proferamus. Qui enim uolunt, mox ut quis fuerit natus eorum qui præcogniti sunt à deo, accipere angelum præpositum
Gal.1 tum sibi, utẽtur Apostoli uoce dicentis: Qui me segregauit ab utero matris meæ ut reuelaret filium suum in me: quasi ex eo necessariũ habeat angelum se regentem, quoniam segregatus est secũdum præscientiam dei. Item in epistola Iudæ scriptum est ita: In deo patre dilectis, & in Iesu Christo conseruatis & uocatis. A quo conseruatis, nisi ab angelis quibus traditi fuerant, ut cõseruentur & eruantur ab omni malo, qui præcogni
Psal.70 ti & præordinati habebantur? Item profert & illud quod in psalmis est dictum: De uen
138 & 22 tre matris meæ tu es meus protector: ut sit protector præcognitorum deus, per angelos ad hoc ipsum ministeriũ deputatos. Sic & illud accipiet: Suscepisti me de utero matris meæ. Item: Ad te proiectus sum ex utero, & alia mille huiusmodi habentia sensum. Qui autem uult ex eo hominibus dari angelum adiutorem, ex quo per lauacrum regenerationis facti sunt tunc nati infantes in Christo, dicet non esse credibile, insensatis & incredulis, & errantibus & seruientibus desiderijs uarijs, & immũdis in malitia & inuidia degentibus, odibilibus & odientibus inuicem, fornicarijs & adulteris, interdum autem & masculorum cõcubitoribus, latronibus & ebriosis atque rapacibus præesse angelum sanctum, ut maculetur in huiusmodi actibus hominis cui datus est custos. Sed est homo quidem in tempore infidelitatis suæ, & peccatorum suorum ex infidelitate nascentium sub angelis satanæ & spiritibus malignis, & immundis dæmonijs. Cum autem susceperit fidem, tunc Christus qui est redemptor, qui precio sui sanguinis eum redemit à malignis dominis, credentem in Deum tradit eum angelo sancto, & propter mũditiam semper uidenti faciem patris. Secundum ea quæ sumus interpretati de pusillis discipulis conueniens est dicere: quoniam non habuit necessarium Christus mãdare de magnis & perfectioribus fidelibus non contemnendis, sed de pusillis: propterea non simpliciter dictum est, ne contemnatis unum de istis omnibus discipulis quos uidetis: sed ita, unum de pusillis istis: quos cognoscebat esse pusillos qui uidere poterat modicitatem & magnitudinem inuisibiliũ animarũ. Talia & superius diximus: Si quis scandalizauerit unum de pusillis istis credentibus in me. Alius autem forsitan dicit pusillum hic dici perfectum, secundum illud quod alibi ait: Qui autem minor fuerit in omnibus uobis, hic erit maior. Qui enim humiliauerit se, imitator existens illius qui semetipsum humiliauit pro salute humana in medio omniũ credentium, siue ille apostolus fuerit siue episcopus, ipse est pusillus quem Christus ostendit. Talem se pusillum e-
Ephes.3 tiam Paulus ostendit dicens: Mihi minimo omnium sanctorũ data est gratia hæc. Sed huiusmodi expositioni illud quod dicitur: Si quis scandalizauerit unũ de pusillis istis, & cætera, non uidetur conuenire, uel illud quod dicitur sic: Non est uoluntas patris

mei qui in cœlis est, ut pereat unus de pusillis istis: quoniam talis pusillus qui uere perfectus est non scandalizatur, nec perit. Pax enim multa diligentibus legem dei, & non est illis scandalum. Et quoniam non perit pusillus huiusmodi, dicere potest: Quis nos separabit à charitate dei, quæ est in Christo Iesu? & cætera. Sed qui hãc expositionem existimat ueram, dicit quoniam & iusti hominis anima uertibilis est, & scandalizatur aliquãdo etsi nõ facile, sicut testat̃ Ezechiel, dicens etiam iustum à mandatis dei posse recedere, ita ut non imputet̃ ei iustitia prior. Propterea dicit: Si quis scandalizauerit unum de pusillis istis: & quia non est uoluntas patris mei ut pereat unus de pusillis istis. Qualis autem expositio sit uerior, & tu sicut potueris iudicabis. Post hanc parabolam sequitur de ouibus centũ, & una ex eis errata pariter & inuenta. Hanc sicut potuimus tractauimus, exponentes euangelium quod est secundum Lucam, quoniam & ille memor fuit parabolæ huius. Ne ergo repetere uideamur, hic prætermittentes transmittimus ad expositionem euangelij secundum Lucam, omnem uolentẽ cognoscere quid senserimus in ista parabola. Ezech. 33

TRACTATVS VI

IN illo tempore, dixit Iesus Petro: Si peccauerit in te frater tuus, uade & corripe eum inter te & ipsum solum. Si te audierit, lucratus es fratrem tuum. Si autem non audierit, adhibe tecum adhuc unum uel duos, ut in ore duorum uel trium testium stet omne uerbũ. Quod si non audierit eos, dic ecclesiæ. Si autem ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus.] Videamus ne forte sententia hæc non de quocunq; peccato posita sit. Quod si aliquis qui nominatur frater peccauerit aliquid eorũ peccatorum quæ sunt ad mortem, utputa masculorũ concubitor est factus, aut adulter, aut homicida, aut mollis, nunquid & istum talem sicut aliquem modica peccantem rationis est ut arguat solus ad solum: & siquidem audierit qui talia illa peccauit, statim eum dicere lucrifactũ: & si non audierit, nõ prius eum expelli de ecclesia, nisi priusquã & coram testibus argutus & ab ecclesia perstiterit in actu priori? Non autẽ ignoramus, quoniã sequens alius uerba, & aspiciens ad immensam misericordiam Christi dicere potest, quoniam cum uerba ipsa Christi nullam differentiam faciant peccatorum, superfluum faciunt, & contra Christi misericordiam, qui hæc ad minima tantum pertinere distinguunt. Sed eum qui taliter sentit, non arbitror ad utilitatẽ communem ista sentire. Alius autem ipsa uerba caute considerans, & nihil extrinsecus subaudire uolens, non de omni peccato hæc dicta defendit, quoniam qui grandia illa peccat, nec est frater, nisi forte nominetur frater. Differentia enim est inter fratrem & eum qui nominatur frater. Et quoniã distant à se, propterea dicit Apostolus: Si quis frater nominetur in uobis, sit autem fornicarius aut auarus, aut idolorũ cultor, & cætera, cum talibus nec cibũ sumere. Nemo enim idolorum cultor aut fornicator, aut auarus frater est. Et quamuis nomen baiulet Christi, tamẽ frater nominetur, non autem & proprie frater est. Sicut ergo æstimatione eminentis misericordiæ Christi negligentibus peccandi occasionẽ dat, qui ad omne peccatũ generaliter hæc pertinere exponit: sic econtra qui docet in minimis & humanis peccatis peccantem, post agnitionem testium, uel ecclesiæ fieri oportere sicut publicanũ, & ethnicum in peccatis, quæ non sunt ad mortẽ, aut sicut lex appellat in Numeris, nõ mortiferis, aliquid crudelitatis uidetur inducere. Nec enim existimo cito aliquẽ inueniri in ecclesia, qui non iam ter in eadẽ culpa argutus sit, utputa in detractione, qua inuicẽ homines detrahunt proximis suis, aut inflatione, aut in epulatiõe, aut in uerbo mendacij uel ocioso, aut in tali aliqua culpa leui, quæ etiã in illis qui uidẽtur proficere in eccelsia frequẽter inueniuntur. Considera ergo ne forte & illos qui æstimatione immẽsæ misericordiæ Christi, etiam ad peccata maiora hęc pertinere interpretãtur, præterit intellectus loci: & istos qui hæc ad minima peccata asserũt pertinere, & propterea peccatorẽ minimorũ peccatorum nisi bis uel ter argutus emendauerit se, statim sicut ethnicũ & publicanũ fieri arbitrãtur. Quid ergo? is qui ter argutus quasi ethnicus & publicanus factus fuerit arguẽti, utrum omnino pereat, aut aliquid patiatur? Deus scit, nos autem pronunciare non possumus secundum quod scriptum est: Nolite iudicare, ut nõ iudicemini 1 Cor. 5 Matt. 7

mini.Itē: Nolite ante tēpus quid iudicare, donec ueniat dñs qui illuminabit occulta tenebrarum,& manifestabit consilia cordiū.Primū quidem quoniam licet ei qui ter argutus non obaudiuit,in quarto audire,ut iam nō sit sicut ethnicus & publicanus. Memores enim esse debemus eius quod dictū est:Sic non est uoluntas patris mei, ut unus ex minimis istis pereat.Sic enim oportet nos omnes præsentari ante tribunal Christi, ut reportet unusquisq; propria corporis prout gessit siue bonum siue malū. Deinde quia scriptū est,Secundū opera manuū uestrarū cōtinget uobis: & nō multipliciter, aut dupliciter aut septupliciter recipient de manu dñi peccatores. Aliquando aūt non secundum opera manuū hominis redditur ei,sed amplius q̄ peccauit,Hierusalem enim sicut
Esa.40 docuit Esaias, duplicia recepit de manu dñi ob sua peccata. Vicini aūt Israel quicūq; sūt
Psal.39 illi, septuplum recipiunt, secundum quod ait in Psalmo: Redde uicinis nostris septuplum in finibus eorum, Et alij inueniunt redditionis modi, quos si intelligamus, sciemus qm̄ expedit recipere in hoc mūdo. Nouissime aūt quia nō puriter dixit,sicut ethnicus & publicanus,sed ita sit tibi.Qui ergo in peccato leui correptus ter,secundū quod diximus,nō se emēdat, nos quidem sic eum debemus habere quasi publicanū & ethnicum,abstinentes ab eo ut confundatur.An autem etiā à deo quasi publicanus & ethnicus iudicetur,nō est nostrū pronunciare,sed est in iudicio dei.Conuenienter aūt adiunxit post tres argutiones facto aliquo sicut publicano & ethnico: Quæcūq; ligaueritis super terram,erunt ligata in cœlo,& quęcunq; solueritis super terrā, erunt soluta & in cœlo.Iuste enim ligauit qui ter arguit,& non est auditus, eum qui factus est sicut publicanus & ethnicus.Propterea ille talis alligatus est, & condemnatus est apud omēs qui sunt in cœlo.Ita & si argutus emendauerit se,ut iam funiculus peccatorū suorū non sit ligatus,iuste solutus est etiā ab eis qui sunt in cœlo.Tamen & illa quæ superius soli Petro sunt dicta,uidentur etiā istis omnibus dicta,qui ter peccātes arguerint, si auditi nō fuerint,& alligauerint super terrā iudicātes peccatorē sicut publicanū & ethnicū. Sed
Matt.16 quoniā oportebat aliquid maius habere Petrū præ illis qui ter arguerant, ideo illi quidem sic dicit: Et tibi dabo claues regni cœlorū,& quæcunq; solueris super terrā, erunt soluta & in cœlis:& quęcunq; ligaueris super terrā, erunt ligata & in cœlis. Non ergo modica differentia est quod Petro quidem datæ sunt claues non unius cœli,sed multorum cœlorum,ut quæcunq; ligauerit super terrā, sint ligata nō tantū in uno cœlo, sed in omnibus cœlis:& quæ soluerit super terram,sint soluta nō solum in uno cœlo,sed in omnibus cœlis.Ad eos aūt qui multi sunt ligatores & solutores in terra sic dicit, ut soluant & alligent,nō in cœlis sicut Petrus,sed in uno cœlo,quia non sunt in tanta perfectione sicut Petrus,ut alligent uel soluant in omnib. cœlis. Quanto ergo melior fuerit qui ligat,tāto qui alligat̄ amplius q̄ in uno cœlo alligat̄: & quāto melior fuerit qui soluit,tanto beatior erit qui soluit̄,quoniā in omnibus solutus est cœlis. Iterū amen dico uobis, quia si duo uestrum cōsenserint super terrā de omni re, quācunq; petierint fiet illis à patre meo qui in cœlis est. Vbi enim duo uel tres fuerint congregati in nomine meo,ibi sum in medio eorū. In primis uideamus sapienter,si potest iste cōsensus esse in multis,uel in toto cōuentu,ut in medio eorū sit Christus: quia angusta & tribulata uia est quæ ducit ad uitā,& pauci sunt qui inueniunt eā. Forsitan aūt hoc tali consensu nec pauci consentiunt sibi per omnia,sed duo forte uel tres,sicut Petrus & Iacobus & Ioannes,quibus quasi consentientibus sibi per omnia ostendit uerbū dei gloriā suam,ex eo quod non habebat speciē neq; decorem,uertens se ad gloriam suam,ut uestimenta sua ostenderet eis splendentia sicut lumen. Consenserunt aūt & duo, Paulus & Sosthenes scribentes Corinthijs epistolam primam.Itē Paulus et Timotheus mittētes secundam. Et tres cōsenserūt, ut esset Christus in medio eorū, Paulus & Syluanus & Timotheus scribentes Thessalonicensibus.Item in ueteri testamento inuenimus cōsentientes tres super terrā,ut esset in medio eorū uerbum dei, sicut ostendit suprascriptio psalmi quadragesimiprimi cōtinens ita:In finem in cōsensu filijs Chore. Cum essent tres filij Chore quorū nomina inuenimus in Exodo, Asir, qui interpretat̄ eruditio, secūdi Helcana, quod intelligit̄ dei creatura, tertij Abiasaph quod interpretat̄ cōgregatio patris: prophetiæ ergo nō sunt diuisę,sed quasi ex uno spiritu,quasi ex una anima,& ex una uoce, cōsensu uidelicet opāte in eis, sunt dictę & scriptę,& loquuti sunt tres quasi unus dicētes: Sicut

tes: Sicut ceruus desiderat ad fontes aquarũ, ita desiderat anima mea ad te deus. Dixe- Psa.124
runt autem & pluraliter in quadragesimotertio, Deus auribus nostris audiuimus. Ideo & Apostolus præcipit dicens: Vt sitis perfecti in eodem sensu & in eadem sentẽtia. Et 1 Cor.1
in actibus de cõsentientibus dicit, Erat aũt credentiũ cor unum, & anima una: quoniã Act.4
facti fuerant unũ, si tamen possibile est sicut diximus in multis inueniri per omnia unũ sentientes, ut nec modica sit dissensio inter eos. Nõ aũt consentiebant Corinthij dicentes, Ego quidẽ sum Pauli, ego aũt Apollo, ego uere Cephæ & ego Christi: sed erat in illis schisma, quo soluto congregabantur cũ spiritu Pauli & uirtute dñi Iesu, ut iam non essent alius aliũ se mordentes & comedentes, ut cõsumerent ab inuicẽ. Cõsumit enim dissensus, sicut cõgregat cõsensus, & separat Iesum qui in medio cõsentientium sibi solummodo inuenit. Et proprie quidẽ in duobus istis generibus fit cõsensus: in fide, sicut ait Apostolus: Vt sitis perfecti in eodẽ sensu, id est secundũ eadem dogmata: & in eadẽ sententia, id est ut similiter conuersent. Ideo dicit: Si duo uestrũ cõuenerint super terrã de omni re, quicquid petierint fiet eis. Manifestũ est aũt quoniã ubi non fit de omni re consensus, nec duo conuenerunt super terram. Et ista est causa, propter quam non exaudimur orantes, quia non consentimus nobis per omnia super terrã, neq; dogmate, neq; conuersatione. Adhuc aũt, si corpus simus Christi, & posuit deus singula membra in corpore, ut id ipsum sapiant mẽbra, & cõsentiant, & solicita sint, & patiente mẽbro uno cõpatiãtur omnia, & glorificato congaudeant omnia, debemus in nobis musicum istum seruare cõcentũ. Sicut enim in musicis nisi fuerit cõuenientia uocum, non delectat audientem: sic & ecclesia nisi consensum habuerit, non delectatur deus in ea, nec audit uoces eorũ. Consentiamus ergo, ut congregatis nobis in nomine Iesu, sit Iesus in medio nostrũ, uerbum scilicet dei & sapientia & uirtus ipsius. Est & alia expositio uerborum istorum, quam exposuit aliquis ante nos exhortans ad castitatem coniuges. Si duo (inquit) uestrũ cõuenerint, id est uir & uxor ex cõsensu semetipsos abinuicẽ separantes à corporali cõiunctione, ut uacent orationi: tunc eñ orantes de omni re quãcunq; petierint consequent, præstante eis deo per talem castitatis consensum. Et iste cõsensus nõ uidetur coniugiũ soluere, sed uirtutẽ continentiæ exercere. Si aũt alter uoluerit caste agere, alter uero noluerit aut nõ potuerit, & propterea ille uolens & potens non cõdescenderit nolenti & non potenti, nõ erit in eis quod dicitur, De omni re quamcunq; petierint fiet eis. Scio & aliã expositionẽ. In malis enim hominibus peccatum carnis animæ dominat ad obediendum ei in desiderijs eius. In his aũt qui expulerunt quasi de throno corporis sui peccatũ, quod regnauerat prius in eis, & certant aduersus ipsum, caro quidem cõcupiscit aduersus spiritũ, spũs aũt aduersus carnem. In uiris autem perfectis obtinuit spiritus, & opera carnis mortificauit, & cõmẽdauit uitam suam carni, ut uiuificet mortalia corpora sua propter inhabitantẽ spiritũ in eis, & fit cõsensus duorũ, spiritus & carnis super terram: quo consensu expleto, & oratio transmittitur corde quidem credenti ad iustitiam, ore autẽ confitenti ad salutem, ut cor non sit longe à deo, sed cũ eo, ut iam nõ labijs appropiet ei: & sic fiunt duo cõgregati in nomine Iesu. Adhuc aũt beatius est, si tres cõuenerint in nomine Iesu, ut impleatur Apostoli cum illud uotũ. Deus aũt sanctificet uos ad perfectũ, & integer spũs uester & anima & 1 Thess 5
corpus sine macula seruetur in aduentũ dñi nostri Iesu Christi. Potest aũt fieri, ut duo conueniant sine tertio. Iucundum est autem istum consensum intelligere etiã circa cõuenientia duorũ testamentorum. In quo enim testamenta duo conueniunt sibi, ut nullus sit inter ea dissensus, eorũ inuenitur oratio de omni re acceptabilis deo. Si autem & tertium congregatorem duorum requiris, non te pigeat dicere spiritũ esse sanctũ: quoniam sermones sapientium siue ante aduentũ, siue in ipso aduentu, siue post aduentum sunt quasi stimuli, sunt quasi fixorij implantati, dati ab uno pastore. Sicut enim duos boues altercantes stimulus cogit in unum uenire, ita & sermo sapientium duo testamenta conuenientia reddit, etiam si in quibusdam inconuenientia uideantur apud eos, qui non possunt attingere profundum consensum eorum. Nec illud prætereas, quoniam non dixit in medio eorũ ero, sed in medio eorũ sum. Ergo non medius futurus est, neq; medius esse tardabit, sed mox ut cõsenserint inuenitur Christus in eis, quoniã & Christus confessus est ipse. TVNC accedens Petrus dixit ei: Domine quoties peccauerit in me

in me frater meus,& dimittam ei? usq; septies? Dicit ei Iesus,non dico tibi usq; septies, sed usq; septuagies septies.] Quod putatur simpliciter dictũ à Petro, quasi putante se ptẽ peccata fratri dimittere peccanti in se, octauũ aũt nequaq̃: à Saluatore autẽ quasi docente proximi in se peccata non solum septem dimittere oportere, sed etiam septua ginta septem: post septuaginta aũt septẽ iam neq; fratri dimittere:satis mihi uidetur cõ temptibile & indignum,& quãtum ad Petri profectum in Christo, & quantũ ad Christi eminentissimum intellectum.Ergo ne forte etiam hæc uerba habent aliquem similem intellectum eis quæ dicuntur in Genesi? Numerus ergo sextus uidetur esse operis & laboris.Septimus autem repausationis.Et uide si potes intelligere,eum quidem qui diligit mũdum,& ea quæ sunt in mũdo operatur, & secularia agit,dicere septies pecca re, & finem ei peccatorum esse numerum septimum. Tale ergo aliquid intellexit Petrus,septem peccata existimans indulgere proximi sui in se.Quoniam autem decades & hecatontades aliquem sermonẽ cõmunem habent ad numerum qui in monadibus est, & sciebat Christus extẽdere aliquos peccata sua etiã ulterius, propterea existimo Christum iuxta septenarium numerũ,etiam septuaginta addidisse, ut dicat remissionẽ fieri oportere fratribus in hoc mundo degentibus, & secundum res huius mundi peccantibus. Si autem aliquis supergrediens ea peccata quæ fieri solent in rebus mundialibus & secularibus ultra peccauerit, si tamen & hoc possibile fuerit, iam non habebit iustam remissionem peccatorũ suorum: quoniam remissio in istis rebus locum habet, & in istis peccatis iuste præstatur, siue tardius fiat remissio, siue cito. Non est ergo remissio neq; fratri qui supra septuagies septies peccat.Considera autem si potes,& in natura omnium peccatorum ubicunq;, uel quandocunq; factorum, uel fieri potentium quoniam est differentia, cogitationem aliquam habens ad numeros:ut dicas omnium peccatorũ pessima esse quæ sunt supra numerũ septuaginta septem, quando nec Iesus cõsiliatur Petro suo remittere supra numerum illum peccata, & si à fratre fiant in eum. Adhuc autem considera si potes secundum ea quæ de Petro tradimus, cui portæ non præualent inferorum,& hic intelligere eum, ut quasi in Petrum aliquis peccet, qui in talem peccauerit qualis fuerit Petrus, & secundum eiusmodi quidẽ peccata esse eum in minori numero non habenti peccatorum remissionem.

TRACTATVS VII

IN illo tempore,dixit Iesus discipulis suis parabolam hanc: Simile est regnum cœlorũ homini regi,qui uoluit rationẽ ponere cum seruis suis. Et quum cœpisset rationẽ ponere, oblatus est ei unus qui debebat decẽ milia talenta.Et reliqua.] Propositum quidem parabolæ uult docere faciles nos esse ad indulgendũ eis qui nocuerint nobis,maxime si postq; nocuerint,satisfaciant nocitis nobis,& deprecentur dari sibi ueniã eorũ quæ offenderunt. Illud quoq; nos instruit,quod etiã eorũ peccatorũ quæ iam nobis à deo indulta sunt, reuocationẽ faciet deus etiã post indulgentiã,nisi indulserimus offendentibus nos ita ex corde,ut nec modicam aliquam memoriã offensionũ earũ apud nos reseruemus. Post hanc parabolæ uoluntatem,est quidem & simpliciter per singula uerba eam discutere uniuersam,ut negotiet̃ quis ex ipsa dissensione dictorũ, qui singula diligẽter inquirit. Est & sublimior expositio & mysterialior,secũdum quam rationis est quærere quis est rex & qui serui, & quod principium ponendi rationẽ cum seruis, & quis est debitor talentorũ multorũ,& quæ uxor eius & filij eius,& quæ omnia eius quæ rex uendi præcepit,ut reddatur debitũ de facultatib. eius:quid est egredi eum qui accepit indulgẽtiam talentorũ multorum:uel quis est ille cõseruus unus,qui non patrifamiliãs,sed seruo indulgentiam debitorũ suorum consecuto debebat: & quid sibi uult numerus centum denariorum, & quid est effocare & dicere, redde quod debes: & quis est ille carcer in quem conseruũ suũ detrusit indulgentiã consecutus talentorũ multorum: & qui cõserui,qui sunt cõtristati,dñõ nunciantes omnia facta, & qui sunt tortores quibus traditus est is qui conseruum suũ detrusit in carcerẽ, & quomodo reddidit tortoribus traditus omne quod debuit,ut iam nihil deberet,Iam nunc propositã expositionẽ tãgimus. Simile est (inquit) regnũ cœlorũ homini regi. Si regnũ cœlorum assimilatũ est cuidam homini

homini regi, uideamus in primis quid sit hoc ipsum regnũ cœlorũ quod assimilatũ est homini regi, nisi filius dei. Ipse est enim regnũ cœlorũ. Et sicut ipse est sapientia, ipse est iustitia, ipse ueritas, ita ipse est regnũ. Regnũ autem non alicuius eorum qui sunt deorsum, nec quorundam eorum qui sursum habentur, sed omnium qui sunt sursum qui appellati sunt cœli. Secũdum hoc dicere potes, quoniã ipsorũ est Christus secundũ quod ipse est regnũ, regnãs quotidie in sensibus eorũ, sicut est regnãs & iustitia & sapientia & ueritas, cæteræq; uirtutes in eo qui factus est cœlum per hoc quod portauit cœlestis imaginem. Hoc ergo regnum cœlorũ quãdo factũ est in similitudine carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatũ: tunc similis factus est homini regi uniẽs eum sibi, & per omnia faciens eum sibi unũ: & secundũ hoc mysteriũ suscepti hominis factus est Iesus Christus, quoniã qui coniungit se domino, fit spiritus unus cum eo. Hoc itaq; regnum cœlorũ quod assimilatũ est homini regi, per anticipationẽ dicitur, quia uoluit ponere rationem cum seruis suis. Nondum enim ponit. Positurus est autẽ, ut appareat quomodo unusquisq; domini sui & regis probabilib. & intelligibilib. pecunijs usus est. Quas quidam quidem amplius, alius autẽ accipit minus: secũdum enim uirtutẽ uniuscuiusq; alij quidem dantur quinq; talenta quasi tantũ sufficienti tractare, alij aũt duo, quasi minus potenti, alij aũt unum, quasi adhuc impotentiori. Et si quis consideret uarietatem humanarum animarũ, & ingenia hominum distantia inter se, quoniã iste quidem facit ad plures uirtutes, ille autem ad pauciores, alius uero ad istas facit, ad illas autem non facit, forsitan intelligere potest quomodo unaquæq; anima uenit cum aliquibus dominicis pecunijs in hunc modum. Adhuc autem quæres utrũ omnes homines serui sunt regis huius, aut quidam quidem serui, quos præsciuit & prædestinauit, alij aũt non serui, sed qui negotiãtur cũ seruis? De quibus & dicitur cuidam seruo. Num oportebat te dare pecuniã meam ad mẽsam, ut ego ueniens cum usura recepissem eam? Et sic requires utrum extra seruos habentur, à quibus cum usuris promittit se recepturũ dominus, nõ solum qui sunt alieni à fide, sed etiã credentiũ quidam: serui autẽ hi soli quantũ ad istas parabolas, qui dispensatores uerbi habentur, & quibus hoc est cõmissum, ut negocientur, & fœnerent. Nec enim omnibus consequens est intelligere dictum, Negotiamini donec redeo. Et sequitur, ut cum posita fuerit ratio cum seruis, requiratur etiã quæcũq; fecerunt serui ad eos qui extra domũ fuerant regis. Nec enim conseruus inueñitur fuisse uillico illi iniquitatis, qui centũ tritici coros debebat, aut centũ olei batos, secundũ quod ipse uillicus manifestat dicens: Quantũ debes domino meo? Et nõ dixit domino nostro. Intellige autem mihi omnem quidem actum bonũ lucrum dici, malum aũt dispendium. Et sicut est differentia inter lucrũ & lucrum pecuniarũ, sic & in bonis operibus differentia est inter bonũ opus & bonum: sic differentia est inter malum opus & malum. Quorũ differentiã solus deus scit, qui potest talia ista discutere, & ex ipso affectu uerborũ & actuũ uidet quæ nostra ex nobis uidentͬ, sed non sunt ex nobis: & quod est opus magnũ lucrum, uel quod mediocre, uel quod exiguũ: econtrario quod peccatum, magnum dispẽdium inuenitur cum ratio ponitur, uel quod minimũ, uel quod est damnum nouissimi quadrantis. Omnis ergo uitæ nostræ ratio est ponẽda à rege, quando omnes nos præsentari oportuerit ante tribunal Christi, ut reportet unusquisq; propria corporis prout gessit siue bonũ siue malum: & adducetur ad rationẽ etiam omne uerbum otiosum quod locuti fuerint homines, uel si quis aliquãdo potauerit aliquẽ calice aquæ frigidæ tantũ in nomine discipuli. Hæc aũt non sic dici putamus, quasi opus habentia multo tempore ut ponatͬ nobis ratio de omnibus actibus uitæ nostræ: ut suspicio sit rege ponente singulis in tanta seruorũ multitudine rationẽ, ne forte res ipsa necessariũ habeat longum tempus, quoadusq; ad finem perueniant omnia, quæ ab initio mundi usq; ad consummationem seculi non unius, sed multorũ seculorũ sunt gesta ab omnibus. Sed non est ita. Volens enim deus uentilare omniũ mẽtes: ut unusquisq; sentiat proprios actus bonos uel malos, cito omnia ab omnibus omni tẽpore gesta singulis quibusq; faciet in mẽte ineffabiliter quadã uirtute. Nec em̃ sicut nos uolẽtes in mente facere alicui ea quæ fecit, opus habemus tẽpore sufficienti ad cõsummationẽ eorum quæ dicuntur à nobis, & in memoriã rediguntͬ: sic & deus opus habet tẽpus uolens nobis in mente facere omnia quæ gessimus in uita, ut cognoscẽtes uniuersa quę fecimus, intelliga-

Matt. 25

Lucæ 19

intelligamus propter quę aut punimur aut honoramur. Si quis autem celeritati diuinę uirtutis circa hæc omnia cõsummanda non credit, hic nondum intellexit deũ qui omnia fecit, & non indiguit spatio temporis alicuius ad faciendã cœli & terræ & omnium quæ in eis sunt creaturã. Nam etsi uidet̃ in sex diebus fecisse omnia deus, maxime quia dicit, Hic est liber generationis cœli & terræ, qua die facta sunt cœlum & terra: audendum est tamen & dicendum, quoniã tempus futuri iudicij nõ opus habebit spatio temporis, sed sicut resurrectio dicitur futura in momẽto, in ictu oculi, sic puto & iudicium fore. Post hæc uideamus quid est q̃d ait, Incipiẽte eo ponere rationẽ, oblatus est ei debitor unus multorũ talentorũ. Initiũ iudicij est incipiens à domo dei, qui dixit sicut scri-
Ezech.9 ptum est in Ezechiele, angelis qui constituti fuerant super pœnas, A sanctis meis incipite. Quod initiũ ictui oculi simile est, quoniã in ictu oculi omniũ sanctorũ acta cõsiderãs iudicat eos. Sic & tẽpus ponẽdæ rationis erit, quod concipit̃ mẽte. Nec enim obliti sumus quæ dicta sunt suprà de debentib. plura. Propter quod nõ quidem scriptũ est, ponente aũt eo rationem, sed ita: Incipiente aũt ponere rationem. Oblatus est in principio ponendæ rationis debitor multorũ talentorũ, qui ad milia multa fecerat damna, & magna quidẽ ei erant iniuncta, & creditus multa nullũ domino attulit lucrũ, ita ut debitor efficeret̃ multorũ talentorũ. Et forsitan ideo multorũ talentorum factus est debitor quoniã secutus est mulierem super talentum plũbi sedentem, cuius nomen iniquitas. Intellige aũt unũquodq; maximũ peccatũ dici talentũ damni dominici, qualia peccãt fornicatores, adulteri, molles, masculorũ cõcubitores, idololatræ, homicidæ, sicut & iste nihil modicum, sed omnia magna & pessima peccauit, qui oblatus est regi. Qui forsitan tot talenta perdidit, quãtos perdidit homines qui receperunt eũ in se talia operantem peccata. grãde est enim & hoc & honorabile uir misericors, & honorabile quasi talentũ dignũ siue aureũ, qualis fuit lucerna illa talenti aurei, siue argenteũ talentũ, aut cuiuslibet alterius metalli intelligibilis, quorũ mysteria in Verbis Dierũ scripta habentur: sicut & Dauid ditatus talentis multis, quorũ et numerus est ostensus in talentis aureis tantis, & argenti tantis, & reliquorum metallorũ quæ illic nominant̃, ex quibus fabricatũ est templũ. Et cum nõ haberet unde redderet, iussit eum uẽdi, & uxorem eius & filios eius, & omnia eius, & reddi debitũ.] Opus est ergo dicere secundum uoluntatẽ Christi, quis est debitor talentorũ multorũ, & quæ uxor eius, & qui filij eius, & omnia eius, & quis est debitor qui ipsi debitori debebat, & qui conserui uidentes hunc quidem effocantẽ, illum aũt effocari. Et sicut est quidem, uere cõfiteor neminem exponere posse, nisi solũ Christum, qui discipulis suis omnia secreta soluit, ueniens in sensum eorũ, & aperiens eis parabolarũ thesauros, obscuros, secretos, inuisibiles, & cõfirmãs demõstrationibus indubitabilibus: aut eũ quem uoluerit illuminare scientię lumine, ut intelligat omnia parabolæ huius: siue aũt potest esse diabolus, siue homo peccati, siue & neuter eorũ, aut alius aliquis eorũ qui sub diabolo sunt. Est em̃ sapiẽtiæ hoc opus. Quando aũt secundum parabolã homo rex uoluit ponere rationẽ, uidere est dignum, & ad quod tẽpus quæ dicunt̃ referre debemus. Si enim post consummationẽ aut cum ipsa consummatione secundum tempus sperati iudicij, quõ quis soluet quod dicitur de eo qui denarios centũ debebat, & effocabatur ab eo qui multorũ talentorũ ueniã fuerat cõsecutus? Si aũt ante iudiciũ, quis potest ostendere positã rationẽ ab homine rege cum seruis suis? Dicimus igitur, quoniã uidetur de temporibus iudicij prædictis hoc fore. Probatio aũt huius est, una quidem parabola istius ipsius euangelij posita in extremo, altera aũt secundum Lucã. Sed ne exponentes eã prolongemus sermo-
Matt.25 nem, breuiter dicimus quoniam parabola quidem secundũ Matthæum, Homo quidã peregre profectus uocauit seruos suos, & tradidit eis substantiam suam, & alij quidem quinq;, alij aũt duo, alij aũt talentum unum. Et post multum tempus reuersus est dominus seruorum eorum. Et his ipsis sermonibus scriptum est, quoniam posuit rationẽ cũ seruis suis. Considera ergo quod ait, Et posuit rationem cum eis, & cõfer cũ isto quod dictum est, Incipiente autem eo ponere rationem: & uidebis quoniã peregrinationem quidem patrisfamiliãs appellauit tẽpus secundum quod donec sumus in corpore peregrinamur à deo: aduẽtum eius, quãdo post multũ tempus uenit dominus seruorum eorum, tempus esse iudicij cũ uenerit in consummationẽ. Secundũ Lucam aũt clarius manife-

manifestat, quoniã homo quidam nobilis profectus est in regionem longinquã accipere sibi regnũ, & reuerti. Proficiscens autẽ uocauit decẽ seruos suos, & dedit illis decem mnas, & dixit eis, Negotiamini dum uenio. Iste aũt nobilis uir, qui odiebatur à ciuib. suis, qui miserãt legationẽ post eum, nolentes eum regnare super se, reuersus est regno accepto, & uocauit seruos quibus dederat pecuniã, ut uideret quę esset negociatio eorum. Quis ergo non dicat quoniam nobilis ille homo qui abierat in regionem longinquam accipere sibi regnũ & reuerti, Christus est, qui abijt accipere regnũ, & mundi & omnium quæ in eis sunt? Qui autem decem acceperunt mnas, sunt quibus dispensatio uerbi credita est. Ciues autẽ eius secundum quod natus fuerat in hoc mũdo, & susceperat humanam naturã, qui noluerunt eum regnare, Iudæi sunt qui ei credere noluerunt, & cæteri infideles. Hæc retulimus, ex eis uolentes ostẽdere, quoniã & hoc quod dicit, Qui uoluit ponere rationem cũ seruis suis, ad tẽpus consummationis refertur, quando etiã rex est regno accepto: quo accepto uoluit ponere rationẽ cum seruis suis, & incipiente eo ponere oblatus est ei unus debitor talentorũ multorũ. Oblatus est autẽ quasi regi à suis ministris, uidelicet angelis. Et forsitan unus est iste cui cõmissa fuit quædam uillicatio magna: & quia nõ bene uillicauit, sed dispersit omnia sibi commissa, quasi factus debitor talentorum multorũ. Hic non habens unde redderet, iubetur uenundari à rege, cũ uxore, cui cõmunicans factus est pater multorũ natorũ. Opus est autẽ nõ mediocre uideri in intelligibilibus patrem & matrem & filios. Sicut enĩ Hierusalem quæ sursum, est Pauli, & omniũ similiũ ei: sic mater est quorundam quidem Syene Ægypti uel Memphis, aliorum autem Tyrus & Sidon: & cæteræ ciuitates quæ nominatæ sunt in scripturis gentium impiarum. Et sicut Hierusalẽ sponsa est ornata uiro suo Christo, sic & illæ matres uirorũ quorundam possidentiũ eas, cõiuges sunt, uel sponsæ. Et sicut sunt quidã filij Hierusalem quasi matris, & Christi quasi patris, sic sunt quidã filij Syenes uel Memphidis, uel Tyri, uel Sidonis, & præpositorũ eis principum quasi patrum. Et forsitan & iste unus qui oblatus est homini regi habet uxorẽ, & filios: quos primum quidem iussit rex uenundari: postea autẽ misertus dimisit ei omne debitum non ignorans futura, sed ut nos discamus quod actum est. Vnusquisq; ergo habẽtium secũdum quod diximus uxorem, uel sponsam, uel filios, daturus est rationẽ cum uenerit rex ponere rationem, etsi in initio ponendæ rationis oblatus est. Vnusquisq; enim eorum habet & debitores, quasi princeps alicuius uel Syenes, uel Memphidis, uel Tyri, uel Sidonis, uel alicuius huiusmodi. Iste ergo dimissus est, & indulgentiã consequutus exiens à rege inuenit unum de cõseruis suis qui debebat ei denarios centum, & effocabat eum dicens, Redde si quid debes. Ideo arbitror effocabat eum, quoniam à rege exierat, nec enim effocaret conseruum suum, nisi excessisset à rege. Adhuc cõsidera subtilitatẽ scripturæ, quoniam seruus quidem multorũ talentorũ debitor, procidens adorauit regem quasi regem, qui acceperat regnum, & uenerat ad rationem ponendam. Qui autẽ centum denarios debebat, procidens non adorauit, sed rogauit conseruũ dicẽs, patiẽtiam habe in me, & omnia reddam tibi. Et rex quidem misertus dimisit eum cũ debito uniuerso, iste autem nec misereri uoluit suo conseruo. Et ille quidem & priusquã dimitteret nõ misit in carcerẽ debitorem talentorũ multorũ, sed iussit eum uenundari, & uxorem & filios eius, & reddi debitum. Iste autem uadens in carcerem misit conseruũ, donec redderet quod debebat. Sunt autem & conserui quidam eius qui indulgentiam est consequutus talentorum multorũ: qui uidentes quæ facta sunt à seruo immisericorde, habẽtes uidelicet misericordiam similem regis, contristati sunt ualde super eũ qui centum debebat denarios, & in carcerem fuerat missus: & uolentes iuuare missum in carcerem, enarrauerunt domino quæ fuerant acta. Et uide quia non est scriptum, detraxerunt, uel dixerunt, sed enarrauerunt. Et tunc uocans eum dñs eius, dixit ei quod nõ dixerat prius, Sicut enim pius & misericors rex, nõ dixit in primis sibi ei oblato quasi debitori talentorum multorum, serue nequam & male: hoc enim reseruauit, ut nõ de pecunijs, sed de conseruo in carcerem misso diceret. Tunc autẽ & improperauit ei de indulgentia debitorum donata propter petitionẽ. Vide autem & humilitatẽ regis, quoniam aliud quidem fecit debitor talentorũ multorum, aliud autem nominat rex. Debitor enim ille procidens adorauit eum dicens, Dominus autem eius & rex uocans eum

non dixit, omne debitũ dimisi tibi quoniam adorasti me,sed quoniam rogasti me. Et iratus tradidit eum tortoribus,donec redderet omne debitum. Et iam nõ iussit eum uenundari,& uxorẽ eius,& filios eius, quia peius eum oportuerat pati,propter malitiam suam traditũ tortoribus,donec redderet omne debitũ tortus ab eis.Qui autem sunt isti tortores? qui constituti sunt super pœnas. Et factum est, cum cõsummasset Iesus sermones istos,transiit inde, & uenit in fines Iudææ, & reliqua.] Non ad mediã Iudæam, sed ad fines ubi erat Iordanis diuidens: usq; trans illum secutæ sunt enim turbæ multæ, quos & sanauit in ipsis finibus Iudææ trans Iordanẽ,ubi baptismũ dabatur hominibus. Et forsitan ideo dicitur de turbis sequentibus Dominum ad baptismũ Iordanis, Et sanauit eos ibi. Vere enim omnes ab infirmitatibus suis spiritalibus saluantur in baptismo. Qui autem in Iordane fuerint baptizati,qui est in mysterio Christi ex duobus fontibus factus diuinitatis & carnis. Considera aũt differentiã turbarũ, & Petri qui omnia reliquerat & sequutus fuerat eum. Turbæ enim non dixerunt ei quod dixit Petrus, Ecce
Matt.14 nos omnia reliquimus, & sequuti sumus te, quid utiq; erit nobis? Et de turba quidem
Matt.9 scriptum est:Et secutæ sunt eum turbæ multæ. Matthæus autem dicente Domino sibi, Sequere me,non simpliciter secutus est,sed surgẽs secutus est.Magnum enim est surgere, & sic sequi Christum. Ergo multi quidẽ sequuntur Christum sicut turbæ secutæ sunt,tamen non surgentes ut sequantur,neq; relinquẽtes oĩa sua propria. Pauci sunt autem qui surgentes sequuntur, & omnia relinquentes. Accesserunt autẽ ad Iesum scribæ & Pharisæi,tentantes eum & dicentes:Si licet homini dimittere uxorẽ suã quacunq; ex causa?] Ergo accedentium & interrogantium Christum, erant quidam tentantes. Tentatio autem Domino tali,quis discipulorum eius grauiter ferat,qui positus est ad docendum, si tentatus fuerit à quibusdam? Tamẽ tentatoribus respõdit dogmata pietatis, Quidam ergo dicebant, Si licet homini dimittere uxorẽ suam quacunq; ex causa? Quibus respõdens dixit: Num legistis,quoniam qui fecit ab initio masculum & fœminã fecit eos,& dixit:Propter hoc relinquet homo patrem & matrẽ, & iũgetur uxori suæ,& erũt duo in carne una? Itaq; iã nõ sunt duo,sed caro una. Quod ergo deus coniunxit,homo non separet.] Et puto quod Pharisæi qui dicebant,Si licet homini dimittere uxorem suã quacunq; ex causa,ideo proposuerunt hoc uerbum,uolentes eũ reprehendere quicquid dixisset: ut si quidem dixisset, licet dimittere, culparent eũ quasi soluentem coniugia:si autem dixisset non licet, iterũ culparẽt eũ quasi iubentem uiros cõuiuere mulieribus etiã cum peccatis.Non autẽ uidebant quomodo eis manifeste &
Matt.22 irreprehensibiliter fuerat responsurus. Sic & alibi interrogauerunt eum, Si licet dare tributũ Cæsari? ut si quidem dixisset,date,culparent eum quasi subdentem hominibus populum dei,& addicentem eum Romanis,& nõ legibus dei.Si autem dixisset non licet dare, iterum culparent eum quasi seditiones & prælia concitantẽ,& facientem populum discedere à Cæsare,qui mundum tenebat. Vide autem quomodo irreprehensibiliter respondit. Primum quidem interrogantibus, si licet dimittere uxorem quacũq; ex causa,dicens:Num legistis quoniam qui fecit masculum & fœminã fecit eos, & cætera. Ad illud autẽ quod obiecerunt dicentes:Quomodo Moyses præcepit dare libellum repudij? ait: Propter duriciam cordis uestri, Vidit enim quia nõ omnis causa iuste soluit coniugium.Sed quoniam oportet uirum cohabitare mulieri, quasi uasi infirmiori,& reddere ei honorem, & sustinere onera uitiorũ eius, eos qui in litera legis gloriabantur,ex ipsis Moysi scripturis cõuicit dicens:Num legistis quoniam qui fecit ab initio masculum & fœminam fecit eos? Et cætera. Tamen quoniam tetigimus istum locũ ubi uel illud scriptum dicitur:Hæc uocabitur mulier,quia de uiro suo assumpta: sciendum quia nihil proprium habet quantũ ad Grecũ,uel ad Latinum sermonẽ:ut ideo uocet mulier,quia de uiro suo assumpta est. Propterea legentes Hebraica, inuenimus originationem istã conuenienter positã in Hebræo. Habet aũt Hebraicum ita quod intelligitur & mulier & assumpta. Apud Hebræos enim mulier,assumpta uocatur. Itẽ quod est à uiro. Vides quomodo iunctũ est iuxta id est à uiro sumpta. Vnde Theodotion sic posuit.Hęc uocabitur mulier sumptio,quia de uiro suo sumpta est.Symmachus autem ita,Hæc uocabitur quod est mulier à uiro. Et quod debet esse inter eos qui ex deo iunguntur dignũ deo qui iunxit, addidit dicẽs: Itaq; iam non sunt

sunt duo. Vbi enim concordia est & cõsensus uiri ad mulierem, & mulieris ad uirum, huius quidem quasi principis, illius autem quasi obsequentis, secundum quod dictum est, Et ipse tui dominabitur, uere de eis dicitur, Iam nõ sunt duo. Ergo deus est qui coniunxit duos in unum, ut iam non sint duo, ubi ex deo comparatur uxor uiro. Et quoniã deus coniũxit, ideo gratia est in eis, quos deus coniunxit. Quod Paulus sciens, castam coniunctionem gratiam appellauit, dicẽs: Volo omnes esse sicut meipsum, sed unusquisque propriam habet gratiã ex deo, alius quidẽ sic, alius autem sic. Qui enim ex deo sunt iuncti, & sapiunt & faciunt quod mãdat Apostolus, Viri diligite uxores uestras sicut Christus dilexit ecclesiam: Item mulier ut timeat uirũ sicut ecclesia Christum: eorum coniunctio gratia dei est. Sed quoniam Apostolus profert, Et erunt duo in carne una, sacramentum hoc magnum est, ego autẽ puto in Christo & in ecclesia: dicendum est quoniam non dimisit Christus primam uxorem suã, id est primam synagogam, secundum aliam speciem spiritalem seruans quod dictũ est, Quod deus cõiunxit homo non separet: nisi quando adultera est uxor illa corrupta ab adultero inimico, cuius cõsilio & insidiata est uiro, & interficere eum uoluit dicens: Tolle de terra huiusmodi: & crucifige, crucifige eũ. Illa ergo potius abstinuit, quàm uir eius eam dimisit. Et reliquit propter ecclesiam Christus uir patrem, cum quo erat cum in forma dei esset. Reliquit etiam matrem cum esset & ipse filius Hierusalem quæ erat sursum secũdum corpus, & coniunctus est uxori suæ, isti quæ ceciderat huc, & facti sunt duo in carne una. Propterea enim & ipse caro est factus, cum esset uerbum, & habitauit in nobis, & sunt una caro, quoniam de muliere ecclesia dicitur: Vos estis corpus Christi & membra ex membro. Nec est aliud corpus Christi à corpore ecclesiæ, sed unum sunt corpus. Et deus illos uniuit, mandans ut homo non saperet ecclesiam à Christo, quos deus coniũxit. Vnde omnis anima quæ cognoscit se inseparabilem esse à Christo sic dicit: Quis nos separabit à charitate Christi? tribulatio, an angustia? & cætera. Et confido, quia neque mors, neque uita, neque aliquid eorum quæ sequũtur poterit nos separare à charitate dei, quę est in Christo Iesu. Post hæc accedamus ad uerbum Pharisæorum quod dixerũt ad Iesum. Quid ergo Moyses præcepit dare libellum repudij, & dimittere? Quoniã Moyses legem scribens non tantum aspexit quæ sit uera iusticia, sed secundum infirmitatem eorum propter quos lex ponebatur condescendens plura mãdauit, sicut est & lex dandi repudij. Quoniam autem secundũ infirmitatem eorum dabatur, & non secundum iustitiam, subiectus sermo demonstrat dicens: Ab initio autẽ non fuit sic. Et in nouo quoque testamento sunt quædam non secundum uerã iustitiã, sed secundum duritiã cordis hominum carnalium cõstituta, utputa propter duritiã cordis uestri lex data est dicens: Bonum est mulierem non tangere: propter fornicationem autem unusquisque propriã habeat uxorem, & unaquæque proprium uirũ: & cętera. Si autem hoc propter duritiã cordis nostri mandatum est, quanto magis illud propter duritiã cordis nostri est, quod alibi dicit de uiduis uolentibus iterum nubere, Quod si se non cõtinent, nubant, melius est enim nubere quàm uri? Scio enim quosdam, qui præsunt ecclesiis, extra scripturam permisisse aliquam nubere uiro priori uiuente: & contra scripturã quidem fecerunt dicentem, Mulier ligata est quanto tempore uiuit uir eius. Item uiuẽte uiro adultera uocabitur, si facta fuerit alteri uiro. Non tamen omnino sine causa hoc permiserunt: forsitan enim propter huiusmodi infirmitatem incontinentiũ hominum, peiorum comparatione quæ mala sunt permiserunt aduersus ea quæ ab initio fuerant scripta: Dico autẽ uobis quoniam quicunque dimiserit uxorem suã nisi ob causam fornicationis, & aliam duxerit, mœchatur. Forsitan audax aliquis, & Iudaicus uir aduersans doctrinæ saluatoris nostri dicet quoniam & Iesus dicens: Quicunque dimiserit uxorem suam excepta causa fornicationis facit eam mœchari, permisit uxorem dimittere quemadmodũ Moyses, quem retulit propter duritiam cordis Iudæorũ hoc præcepisse: & hanc ipsam inquiet esse causam fornicationis per quã iuste uxor à uiro dimittitur: secundũ quam & Moyses præcepit dimittere uxorẽ, si inuenta fuerit res turpis in ea. Sed ad hoc ita est respondendum, quoniã si secundum legem adultera lapidatur, manifestum est quoniam non secũdum hoc intelligitur res turpis. Nec enim in causa adulterij oportet dare libellum repudij. Sed forsitan Moyses omnem culpam mulieris turpẽ rem appellauit: quæ si inuenta

1 Cor.7 Eph.5 Ephes.4 1 Cor.12 Rom.8

uenta fuerit in uxore non inuenienti gratiam coram uiro suo, scribitur ei libellus repudij, & dimittitur de domo mariti. Quod ab initio non sic fuit. Post hoc autem dominus non permittit propter aliã aliquam culpam uxorem dimittere, nisi propter solam causam fornicationis, dicens: Quicunq; dimiserit uxorem excepta causa fornicationis, facit eam mœchari. Quærendum est aũt, si propter solam causam fornicationis dimittere iubet uxorem, quid sit si mulier nõ quidem fuerit fornicata, sed aliud quid grauius fecerit, utputa uenefica inueniatur, aut interfectrix communis infantis nati, aut in quocunq; homicidio, aut exportans domum, & male dispergens substantiam uiri, aut furta uiro faciens, si iuste huiusmodi mulier dimittatur, cum dominus excepta causa fornicationis dimittere uetet? Ex utraq; enim parte aliquid inhonestum uidetur: nescio autẽ si uere inhonestum. Talia enim mulieris sustinere peccata quę peiora sunt adulterijs & fornicationibus, irrationabile esse uidebitur. Item facere contra uoluntatem doctrinæ Saluatoris, omnis confitebitur impium esse. Disputo ergo quia non præceptiue mãdauit, ut nemo dimittat uxorem excepta causa fornicationis, sed quasi exponens rem dixit: Qui dimiserit uxorem excepta causa fornicationis, facit eam mœchari. Et uere quidem quantum ad se facit eam mœchari, dimittens eam non mœchantẽ. Si enim uiuente uiro adultera uocatur si facta fuerit alteri uiro, sine dubio qui dimittit, dat ei occasionem secũdarum nuptiarũ, & propter hoc facit eam mœchari. Sed uir qui quantum ad se uxorem dimittens fecit mœchari, utputa ueneficam, uel homicidam, aut aliquid huiusmodi constitutã, si iustam excusationẽ habet apud deũ, tractabis. Potest autem & citra dimissionem propter alias causas facere uir ut uxor eius mœchetur: utputa qui supra mensuram permittit uxorem suam agere quod uult, & in amicitiam descendere uirorum quorũ uult, frequenter enim ex simplicitate uirorum huiusmodi uitia nutriuntur in mulieribus. Sed si est excusationis locus uiris talibus in huiusmodi casibus, diligẽter requirens pronuntia. Itẽ & qui abstinet se à muliere sua frequenter, facit eã mœchari, non adimplens auiditatẽ ipsius, forsitan spe irrationabili sanctitatis & castitatis ductus. Et forsitan iste amplius reprehensionis dignus, quàm ille qui quantum ad se facit eam mœchari dimittens non quidem fornicantẽ, in ueneficio aũt, uel in homicidio, uel in quibuscunq; alijs grauioribus peccatis inuentam. Qua enim ratione adultera est mulier quamuis legitime nubere uideatur uiro uiuente: eadem ratione & uir quãuis legitime accipere uideatur dimissam ab aliquo uiro, non accipit legitime secundũ sententiam Christi, sed magis mœchatur, quasi alienam accipiẽs. Post hæc intelligẽtes apostoli quanti sint casus inter coniuges quos debet uir sustinere, & propterea tenere quidẽ interitum esse, dimittere autem peccatũ esse in domino, responderunt ei quasi ad rem facilem refugientes ad castitatem, & magis utilem, & dixerunt: Ergo non oportet nubere si ita est causa uiri cum muliere. Ad hęc autem Christus respondit dicens: gratiam esse donatam à deo continentibus se omnino. Quæ gratia non solum per continentiã apprehenditur, sed multis orationibus à deo præstatur. Hoc enim significat dicens:

Non omẽs capiunt hoc uerbũ, sed quibus datum est.] Quoniam autem quidam calumniantur quod Christus ait: Quibus datum est, quasi excusationem habentes, & uolentes quidem esse in castitate, nõ aũt præualentes. Quibus est respõdendum: Si quidẽ accipimus simpliciter quod dictum est, Sed quibus datum est: non autẽ attendimus
Matt.7 quod alibi dicit: Petite & dabitur uobis: & omnis qui petit, accipit: aut fideles non sumus, aut scientes scripturas, qui enim uult capax esse uerbi quod de castitate positum
Mar.11 est, petat credens dicenti, et accipiet, non dubitans de illo quod dictum est: Omnis qui petit accipit. Quis est ergo qui petit? Qui credit Christo dicenti: Si steteritis orantes, credite quoniam accipietis. Debet autem qui petit, omnia facere quantũ ad se, ut oret spiritu, oret & mente, memor Apostolici uerbi quod ait: Sine intermissione orantes. Vtile est autem scire quid debeat petere quis, ut mereatur accipere. Et quod ait: Dico uobis, etsi non dabit ei surgens propterea quod amicus est eius, tamen propter importunitatem eius dabit ei quantos uoluerit. Et addit: Et ego uobis dico, Petite & dabitur uobis, quærite & inuenietis, pulsate & aperietẽ uobis. Omnis enim qui quærit inuenit, & pulsanti aperietur. Sunt eunuchi, qui ex utero matris suæ nati sunt sic. Et sunt eunuchi, qui ab hominibus facti sunt. Et sunt eunuchi, qui se ipsos eunuchos fecerunt

propter

propter regnum cœlorum. Qui poteſt capere capiat.] Priuſquam exponamus quę nobis uidentur in loco, notum facimus duas eſſe expoſitiones loci iſtius. Quorūdam quidem duas eunuchizationes carnales aſpicientes, quaſi cōſequenter dicere exiſtimātes auſi ſunt etiam tertiam eunuchizationē dicere corporalem, utputa ſi propter timorem dei corporaliter eunuchizant, & obiecerūt ſe opprobrijs, & confuſionibus non ſolum apud alienos fidei, ſed etiam apud eos qui ignorantiæ hominum ignoſcere ſolent. Alij autem & plerięꝗ ſic intellexerunt non diſcutientes modum cōſequentię uerborū: duas quidem eunuchizationes priores ſimiliter prioribus expoſitoribus carnales eſſe dixerunt, & nihil ſpiritaliter intelligendum in eis: tertiam autem eunuchizationē dixerunt ex uerbo, non corporalem, quando ſpe regni cœleſtis à ſeueriſſimo uerbo præcidunt concupiſcentiæ paſſionem. Et primi quidem facti ſunt amatores euangelicæ literæ, & nō intelligentes quod etiā hæc in parabolis loquutus eſt Ieſus, cōſequenter prioribus eunuchizationibus duabus corporalibus intellexerūt & tertiā, nō quidem peccantes quantum ad conſequentiam: neceſſarie autem peccauerūt, quoniam ab initio duas illas eunuchizationes corporaliter tantum intelligi putauerūt: conſequens enim erat poſtquam priores corporaliter intellexerunt, ut tertiam quoꝗ corporalem exiſtimarent. Secundi autem interpretatores tertiam quidem eunuchizationem ſalubriter expoſuerunt fieri uerbi præciſione: non autem conſiderauerūt quoniam talis expoſitio conueniens erat etiam in prioribus eunuchizationibus duabus, ſecundum ſimilitudinem illius tertiæ. Quibus aūt diſplicet, quoniam eſt & euangelica litera occidens, audiat (exempli gratia) quod dicit ad Apoſtolos ſuos: Quādo miſi uos ſine ſacculo & pera & calceamentis, an ne aliquid uobis defuit? Qui dixerunt: Nihil. Reſpondit Ieſus: Sed nunc qui habet ſacculum, accipiat ſimiliter & peram: & qui non habet, uendat ueſtimentum ſuū, & emat gladiū. Si quis ergo literam uolens aſpicere, & non intelligens uoluntatem uerborū, uendiderit ueſtimentum ſuum corporale, & emerit gladiū, talis contra uoluntatem Chriſti ſuſcipiens uerbum eius, peribit forſitan & in gladio peribit. De quo autem gladio dicat, non eſt loci huius exponere. Sed & illud aſpiciat. Neminem in uia ſalutaueritis. Si quis nō diſcutiens quid uolens Ieſus hoc loco pręcepit, quaſi zelans uitam Apoſtolorum, neminem in uia ſalutauerit, is quaſi inhumanus & ſtultus uidebitur omnibus: & ſic decebit odire omēs uerba Chriſti quaſi agreſtes & inhumanos docentia homines eſſe. Forſitan autem & morietur in odium cunctorū deductus, litera ſe occidente. Si autem & dextrum quis oculum eijciat, aut manum, aut pedem, poſt opprobrium inſaniæ, infructuoſum patietur interitum. Nos autem ſi ſpiritales ſumus, uerba ſpiritus ſpiritaliter accipiamus, & de tribus iſtis eunuchizationibus ædificationem introducentes moralem. Eunuchi nunc moraliter abſtinentes ſe à uenerijs ſunt appellandi. Eorū autem qui ſe continent, differentiæ tres ſunt. Et quidam quidem ſunt natura frigidiores præ cæteris uiris, de quibus recte dicitur: Sunt quidam eunuchi, qui de utero matris ſuæ naſcuntur ſic. Quidam autem continentes ſunt propter uerba hominum: quorum concupiſcentiam uirilem præcidit non uerbum diuinū, ſed uerba humana: utputa qui philoſophati ſunt apud antiquos in gentibus, aut apud eos qui prohibēt nubere, apud hereſes: iſti ſunt eunuchi qui ab hominibus fiunt. Qui autē ſuſcipit uerbum uiuum & efficax, & acutius ſuper omnem gladium bis acutum, & gladium ſpiritus ſicut Apoſtolus, & præciderit concupiſcentiā ſuam, corpus ſuū non tangens: & hoc fecerit nō incitatus propter timorem hominum, neꝗ propter laudem humanā, ſed propter ſolam ſpem regni cœleſtis: iſti ſunt qui eunuchizauerūt ſeipſos propter regnum dei. Magna ergo res eſt propter regnū dei ſuſcipere eunuchizationem: quod non capiunt omnes, ſed quibus datum eſt. Datum eſt autem omnibus qui huiuſmodi gladium petunt ſibi ex deo. Si autem oportet ſecūdum hiſtorias moraliter intelligere eunuchos, dicimus quoniam ſunt quidam eunuchi Pharaonis nō generātes bonum, ut ſunt eunuchi illius eſcam ei offerentes. Eunuchizati ſunt autē & homines dei, propter hoc ipſum eunuchi nunquam generantes malum, ut reædificēt caſus Hieruſalem. Et de primis quidem in Geneſi ſcriptum eſt: de ſecundis autē in libro ſecūdo Eſdræ, qui dixit: Et ego eram eunuchus regis. Et tu ergo conſiderans inuenies, quare ad reſtaurandum templum dei principari eunuchus electus eſt dignus. Dicunt enim filij

Luc. 22

Luc. 10

2 Eſd. 2

Hebræorum Danielem & pueros tres in Babylonia fuisse eunuchizatos:ut impleatur uerbũ dei dicentis ad Ezechiam, Quoniam ex semine tuo accipient, & facient spadones in domo regis Babylonis. Dicunt & quod de eis prophetauit etiam Esaias dicens:
Esa.38 Ne dicat eunuchus quia ego sum lignum aridum. Hæc dicit dominus eunuchis: Si custodierint mãdata mea & elegerint quæ uolo: ego dabo eis in domo mea locũ electum & nominatum, & meliorem filijs & filiabus. Bonũ est ergo secundum mysterialem locum nec generare in Babylonia, sed sine semine esse quantũ ad Babyloniam sicut Daniel, ut generemus de spiritu sancto, sicut & ille & qui cũ eo fuerũt, uisiones & prophetias, & cætera opera bona. Tunc oblati sunt ei pueri, ut manus eis imponeret. Discipuli autem increpabant eos. Iesus autem dixit: Sinite pueros & nolite prohibere. Taliũ est enim regnum cœlorum. Et imponens eis manus abijt inde.] Sciendum quoniam non est quando non offerũtur pueri Iesu de quibus dicit, quasi depositũ suscipiens eos à deo: Ecce ego & pueri quos dedit mihi deus. Puerorũ aũt iustorũ quidam quidẽ sunt
Psal.8 infantes: alij aũt dicuntur lactentes, quasi inferiores infantibus. Et dñs noster ex ore utrorumq; percipit laudem, ut cognoscentes alia beneficia eius in pueris, dicamus, Ex
1 Cor.3 ore infantium & lactentium perfecisti laudem. Pueros aũt dicimus, qui adhuc in Christo carnales sunt & infantes, quales esse Corinthios Apostolus sciens dicebat: Et ego nõ potui uobis loqui quasi spiritualib. sed quasi carnalibus, quasi paruulis in Christo. Tales autem pueri & tunc oblati sunt, & quotidie offeruntur Iesu. Signum autem oblationis puerorum sunt multi, qui in Christo paruuli cõstituti atq; lactẽtes, & lacte opus habentes non esca perfecta, accedunt ad fidem: de quibus dicit, qui dixit: quemadmodum si nutrix foueat filios suos nutriens eos, Lac uobis potũ dedi non escam: nondũ enim poteratis, sed nec usq; adhuc potestis. Exponentes aũt euangelistæ hunc locum, quoniam quidem oblati sunt pueri Iesu retulerunt: non autem manifestauerunt à quibus oblati sunt, nobis uidelicet relinquentes ut quæramus quod ab illis est prætermissum: utrum euangelistæ omnes euentu prætermiserint cũ possint conscribere utrum à parentibus sint oblati, an à matribus: an ratione diuina & sapientia hoc fecerint, ut ostendant quoniã qui offerunt pueros Iesu angeli sunt qui accedunt & ministrãt ei: quoniam ipsi sapienter cognoscunt differentiã puerorum uel infantium, quales Christo oportet offerri. Voluntas autem offerentium pueros est, ut manus eis imponat Iesus & oret. Oratio enim Iesu Christi & tactus eius, pueris & infantibus qui non possunt audire quæ audiunt iam spiritales, sufficit ad auxilium eruditionis eorũ. Apprehendit enim eos uirtus Iesu Christi cum manus suæ speculationis posuerit super eos, & iam nullum malum eos continget. Forsitan autem quantum ad textum, etiam offerentium ei pueros & infantes uoluntas huiusmodi erat, cõsiderantiũ quoniã impossibile est ut postquam dñs tetigerit pueros uel infantes, & per tactum dederit eis diuinam uirtutem, ut ruina aut dæmonium aliquod tangere eos possit. Existimo autem quoniam multæ malignæ uirtutes circa animam hominis ab initio uocantis iugiter ei insidiãtes, ideo offerebant ut tangeret eos, quasi iam ex præcedentibus uirtutem eius experti, qui offerebant pueros uel infantes Saluatori: quoniã per impositionem manuum eius, & per orationem eius pro pueris & infantibus factam, & per tactum eius repelluntur mala. Virtus enim facta in eis non solum ad præsens sufficiens est custodire, uerũ etiam in posterum quasi prohibitoria constituta tactum contrarium repellet ab eis. Et saluator ergo non quasi superfluum aliquid sciẽs hoc esse, sed salutare omnibus qui impositionẽ manuum eius acceperint, dicit ad discipulos suos prohibentes pueros uel infantes offerri: Sinite pueros uenire ad me, & nolite prohibere eos. Si quidẽ habent rationẽ quę supra diximus de offerentibus, qui erant qui offerebant: consequenter cum eis discipuli Iesu egregiæ intelliguntur uirtutes, & doctæ à filio dei. Potest enim & ad illas nomen discipulorum Iesu peruenire, ut non solum homines discipuli eius sint, sed etiam angeli. Si quis autem hoc quod dicimus putauerit uiolentũ, & uoluerit discipulorũ nomen non alijs nisi tantum hominibus applicare, discipulis eius qui prohibent offerri pueros Iesu & infantes: sic intelligendus est hic locus, ut eorum qui profitẽtur uerbi doctrinam simpliciores quidem, & quasi puerilem sermonẽ habentes & similem lacti quo nutriuntur adhuc nouitij quib. lac opus est & nõ solida esca, intelligantur esse doctores qui

offerunt

offerũt Saluatori pueros & infantes. Nec enim possunt magis specialiori sermone eos nutrire quàm postulat status angusti sensus eorum, qui dicere possunt sicut ille qui dixit: Græcis ac Barbaris sapientibus & insipientibus debitor sum. His ergo offerẽtibus Rom.1 Saluatori huiusmodi pueros & infantes, id est nouitios fidei & minus eruditos adhuc, qui uidentur esse perfectiores doctoribus illis simplicioribus: & ideo sunt discipuli Iesu, priusquam discant rationem iustitiæ de pueris & infantibus talibus reprehendunt eos qui simpliciter docent, & per simplicem doctrinã pueros & infantes offerũt Christo. Manifeste autem intelligere poteris hoc, si consideraueris quod ait Apostolus: Videte uocationem uestram fratres, quia non multi sapientes secundũ carnem, nõ multi 1 Cor.1 fortes, non multi nobiles, sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, & quę infirma, & quę ignobilia, & quæ nõ sunt, ut ea quæ sunt destrueret. Si uideat ergo quis eorũ qui doctrinam ecclesiasticam profitentur, offerentem aliquem quosdam stultos mũdi, & ignobiles & infirmos qui propter hoc appellati sunt pueri & infantes: uidens non prohibeat quasi sine iudicio facientem eum qui offert tales Saluatori atq; magistro pueros & infantes. Et uide si non conuenit referre quæ tractamus ad discipulos: quosdam quidem offerentes pueros ut manus eis imponat Iesus & oret, alios autem prohibentes eos, ut dicat ad eos qui prohibent offerentes pueros Christo, magister & Saluator & Dominus: Sinite pueros, & nolite prohibere eos uenire ad me. Post hoc cohortans discipulos iam uiros constitutos condescendere utilitatibus puerorũ, ut fiant pueris quasi pueri, ut pueros lucrentur, dicit Iesus. Talium est enim regnum cœlorum.] Nam cum & ipse in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed factus est puer, ut dicat de eo Matthæus, quoniã stella quam uiderant in Oriẽte præcedebat eos donec ueniens stetit ubi erat puer. Non solum Matthęus, sed etiam ipse angelus qui apparuit Ioseph, talem & tantũ Saluatorem nostrum puerum appellauit, dicens: Surgens Matt.2 accipe puerum & matrẽ eius, & uade in Ægyptum. Humilians ergo se factus est quasi puer, ut recte dicat: Sinite, & nolite prohibere pueros uenire ad me: talium est enim regnum cœlorum. Hæc ergo debemus diligenter attendere, ut ne æstimatione sapientię excellentioris & profectus spiritalioris cõtemnamus quasi magni, pusillos ecclesię: sed sciẽtes quod dictum est: Talium est enim regnum cœlorum, tales efficiamur, ut etiam paruuli sensu saluentur per nos: nõ solum non prohibentes pueros ad Iesum ire, sed etiam ipsi cum pueris effecti pueri in humilitate uoluntatem Domini adimpleamus, ut exaltemur à deo. Scito autem quoniam pueri huiusmodi quamuis non omnia quæ dicuntur sequi possunt quasi pueri, tamen imposuit eis manus Iesus. Ponens autem abijt inde, & uirtutem relinquens in pueris, per actum abijt à pueris, uidelicet pueris nõ potentibus sequi Christum, sicut & cæteri discipuli eius perfecti. Siquidem autẽ eloquia Domini euangelica eloquia sunt casta, et argentum igne examinatum, argentum probabile, transmissum terræ, & ualde mundatum, & septies mundatum: sine dubio debet esse aliqua idonea causa propter quam Matthæus exponens hũc locum, duas quidem causas ostendit offerendi pueros, non autem ad duas præcedentes causas intulit quæ sequuntur. Oblati sunt enim pueri non solum ut manus eis imponat, sed etiam ut oret: Scriptum est autem post hoc, quoniam imponens eis manus abijt inde: & non addit & orans, potuit enim dicere: & imponens eis manus & orans abijt inde. Et uide si potes dicere: quoniam maioribus quidem puerorum seruatur oratio Christi: qui possunt capere non solum impositionem manuum eius super se, sed etiam orationem eius ad patrem pro se. Minoribus autem pueris sufficit impositio manuum eius. Dicens autem: Talium est enim regnum cœlorum, hortatur ut nemo quãuis sit sapiens in ecclesia glorietur aduersus paruulos Christi: quoniam non eorum talium puerorum est regnum cœlorum, sed eorum qui per humilitatem facti sunt sicut pueri cum essent sensu perfecti. Hanc aũt expositionem cõmendat apud Lucam positus sermo: quoniam cum dixisset offerebant ei pueros & infantes ut tangeret eos, uidentes autem discipuli prohibebant eos: Iesus autem dixit: Sinite pueros uenire ad me, talium est enim regnum cœlorum, statim quasi conuenientia sensui præcedenti addidit, dicens: Amen dico uobis, qui non receperit regnum dei sicut puer, non intrabit in illud.

Tractatus VIII. Cap. XIX.

I NTERROGAVIT Iesum unus de turba dicens: Magister bone quid boni faciam ut habeam uitam æternã? Qui dicit ei. Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi unus deus.] Cum scriptum sit & de homine bono, Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bona: & de angelis bonis, & de spiritusancto bono, & de filio dei bono: hic saluator ad eum qui dixit, Quid boni faciã ut habeam uitam æternã: ita respondit, ut proprie nulli conueniat esse bonum, nisi tantũmodo Deo, dicens: Quid me dicis bonum? Vnus est enim bonus Deus. Scire aũt oportet quoniam hic quidem proprie bonũ soli conuenire dicitur deo: in aliis autem abusiue. Quod ergo inuenitur in aliis appellatio boni, nõ est contrariũ huic dicto quod ait, Nemo bonus nisi unus deus: quoniã omnes (sicut diximus) abusiue dicũtur boni, unus autem proprie. Ipse quoq; dominus qui est imago dei inuisibilis, sic & bonitatis illius imago est: & sicut ipse distat à bonitate patris quasi imago bonitatis à principali bonitate, sic & omnes in quibus bonitatis nomen positũ inuenitur, distãt à bonitate filii. Plus aũt distant omnes boni à bonitate filii, quàm bonitas filii à bonitate paterna: quoniã plus filius propinquus est patri in omnibus bonis, quàm omnes filio. Forsitan aũt & propter eũ qui dixit: Quid boni faciam ut habeam uitam ęternã: hoc Christus respõdit ad eum, Quid me dicis bonũ? Nemo bonus nisi unus deus, ut illud confirmet quod alibi dicit:
Luc.17 Cũ omnia feceritis quę pręcepta sunt uobis, debetis dicere: Serui inutiles sumus: quod debuimus facere fecimus. Nã etsi om̃ia fecerimus quę pręcepta sunt nobis, nec sic quãtum ad hæc uerba bonũ aliquid fecimus. Nec em̃ si uere bona essent quæ facimus, scriptum fuisset, ut facientes ea dicamus esse nos inutiles seruos, si proprie cõueniret hominibus appellatio bonitatis: quoniã omne bonũ nostrum, abusiue & nõ proprie dicitur bonũ. Vere enim quando declinamus à malo & facimus bonũ, quantum ad comparationem cæterorũ hom̃inum nolentium declinare à malo & facere bonũ, dicũtur bona quę agimus: quantũ aũt ad ueritatem, secũdum quod dicitur in hoc loco quia unus est bonus, bonũ nostrum non est bonũ. Et sicut non iustificatur in cõspectu dei omnis uiuens, quoniã quantum ad cõparationem iustitię dei, omnis iustitia hominũ inuenitur neq; iustitia esse: sic nec bonus inuenitur quisquã in conspectu dei, quantũ ad cõparationem bonitatis illius, quãuis quantũ ad cõparationem cæterorum hominum bonus quis appelletur. Dicere aũt poterit quis, quoniã sciens dominus propositũ interrogantis satis abesse ut faciat uel humanũ bonum, dixit ei interroganti: Quid boni faciã, quid me interrogas de bono? tanquã si dicat: cum sis imparatus ad ea quę dicunt̃ bona, quid me interrogas de bono, quid boni faciens uitam ęternã possidebis: Et sic docet quoniã uere unus est bonus. Considera aũt quomodo bonitatẽ eius omnia sperant etiã ea quæ
Deut.32 uident̃ contraria esse: quale est, Ego percutiã, & ego occidã: non minus quàm quod dicit: & uiuere faciam, & ego sanabo. Et si ipse facit dolorem, scire debemus, quoniam & medicus frequenter facit dolorẽ. Faciens enim deus dolorẽ iterũ restituit. Sic & ex bonitate quos percutit, percutit quasi filios. Quis enim est filius quem nõ corripit pater? Sed & omnis disciplina ad præsens non uidetur esse gaudii, sed mœroris: postmodum aũt fructũ pacificũ reddet eis qui per eam exercitãtur. Propterea sicut percutit deus, sic & sanat. Verũ est enim quod scribit̃, Percussit, & manus eius sanauerunt. Et si nouũ uidet̃ q̃d dicere uolo, tamẽ dico: Boni dei est ipse quoq; qui dicit̃ furor eius: quoniã opus salutis operatur arguens: & quę dicitur ira eius, quoniã est boni dei, corripit ut emẽdet. Et multa possunt dici de bonitate eius ad ædificationem hominũ, ut non conturbẽtur de bonitate ipsius. Multa enim iuste abscondit à timentibus se, ut ne diuitias bonitatis eius, & longanimitatis cõtẽnentes, secundũ duriciã cordis sui, & sine pœnitẽtia cordis thesaurizent sibi iram, quã non thesaurizabunt si absconsa fuerit multitudo bonitatis eius ab eis. Post hoc aũt dicit: Si uis ad uitam intrare, serua mãdata.] Vbi considera quoniã adhuc quasi extra uitã constituto ei qui interrogabat de bono, ita respondit, Si uis intrare in uitam. Hic aũt requiro quomodo quis sit extra uitam, & quomodo intret in uitã: & ne forte secũdum unũ quidem modum sit homo extra uitã, qui est extra eum
Ioan.14 qui dixit, Ego sum uita. Aliàs aũt omnis qui super terram est, quamuis iustissimus esse uideatur, potest quidẽ in umbra esse uitæ, non aũt in ipsa uita, cũ sit corpore mortis circunda-

cundatus, & dicēs: Quis me liberabit de corpore mortis huius? & sedens in regione & in umbra mortis, eo quod nondū uenit in terram uiuorum. Introibit aūt quis in uitam abstinens quidem se ab operibus mortuis, appetens autem opera uiua, etiam nūquam quidem mortua loquens, sed secundū uerbum dei uiuum uiua: & non habens iam cogitationes mortuas in corde, sed uiuas. Sicut enim sunt opera mortua, & opera uiua, & uerba mortua & uerba uiua, ita sunt & cogitationes mortuæ, & cogitationes uiuæ. De quibus dicit Apostolus: Cogitationibus inuicē accusantibus, aut etiā defendētibus in die cū iudicauerit dominus occulta hominum. Et saluabitur quidem ille cuius cogitationes fuerint defendētes: periet aūt, cuius fuerint accusantes. Si ergo & nos uolumus introire in uitam, audiamus dicente Iesu: Si uis introire in uitam, serua mandata: & secundum mensurā obseruationis mandatorum ingrediemur in uitam, aut in interiora eius & beatiora, aut in mediocria, aut ad quancunq; partē uitę illius ad quam induxerit nos obseruantia mandatorū. Ille autem audiens: Serua mandata, respōdit, Quæ? ut discamus qualia maxime mandata uult nos Iesus obseruare. Ad quā interrogationem dixit: Non occides, non adulterabis, non furtū facies, non falsum testimoniū dices, honora patrem tuū & matrem: & diliges proximum tuum sicut te ipsum.] Et forsitan ista sufficiunt ut in principiū (ut ita dicam) ingrediatur quis, non aūt sufficiunt hæc uel alia similia istis, ad interiora uitæ introducere quenquā. Qui autem præterierit unum mandatorum istorū, nec in principium uitæ intrauit. Abstinendū est ergo omni uolenti uel in principiū uitæ intrare, ab adulterio, ab homicidio, à furto. Sicut enim adulter & homicida nō intrant in uitā, sic nec fur. In hoc enim peccato multi etiam eorum qui uidentur credidisse Christo incurrūt negotia huius mundi agentes, & pecuniarios actus qui creduntur eis, & qui operantur artes istas mediocres, qui omnes non sunt mundi à furto. Non solum aūt fures non intrant in uitam: sed nec socij eorū, nec qui cōsentiunt eis: Scriptū est enim in Esaia: Socij furū diligētes munera. Item in Psalmo quadragesimo-nono prohibetur enarrare iustitias domini & assumere in ore suo testamentū eius consentiens furibus, ita: Si uidebas furem concurrebas ei, quod primū dictum est, In secundo autem loco: Et cum adulteris partem tuam ponebas. Et uide quia nec ipsum furem, nec ipsum adulterū dicit: sed concurrentē furibus, & cum adulteris partem suā ponentem. Qui uult intrare in uitā, nec falsum testimonium dicere debet. Expellitur autem à uita, & qui non honorabit patrē suum & matrē. Sed forsitan hæc seruare mandata non satis difficile est: opus aūt est omnibus qui per mandata præcedentia inducuntur, quasi maius & utilius quod mādat implere: Diliges proximū tuum sicut te ipsum: quoniā & secundū quod ait, nō occides, & non furtum facies, nō adulterabis, & si quod est aliud mandatum in hoc uerbo recapitulatur: Diliges proximū tuum sicut te ipsum. Et si omne mandatū in hoc uerbo recapitulatur: Diliges proximum tuum sicut te ipsum, perfectus est qui impleuerit omne mandatū, qui impleuerit, & hoc quod est: Diliges proximum tuum. Si autem iste est perfectus qui diligit proximū suum sicut se, quære quomodo dicenti adolescenti: Hæc omnia seruaui à iuuentute mea, quid adhuc mihi restat? respōdit dominus quasi adhuc nondū perfecto cōstituto qui hæc omnia fecit: & quasi consentiens ei qui dixit: Hæc omnia feci, respondit. Si uis perfectus esse, uade & uēde omnia quæ possides, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlis, & ueni, sequere me. Vide ergo si possumus ad propositam quæstionē secūdum unum quidem modum taliter respondere: quia ne forte quod ait, Diliges proximū tuū sicut te ipsum, suspicari potest non à domino positum in hoc loco: sed ab aliquo nescio quo non intelligente subtilitatem dictorū istorum additum esse. Hoc autem adiectum esse cōmendat, quod ipsum locum Marcus & Lucas exponentes, neuter addidit, Diliges proximum tuū sicut te ipsum. Dicet aūt qui adiectum hoc esse defendere uult: si eadem ipsa diuersis sermonibus à tribus sunt exposita, nunquā dixisset dominus, adhuc unum tibi restat, aut unum tibi deest, ei qui professus est, se impleuisse mandatum quod ait: Diliges proximum tuum sicut te ipsum: maxime si secūdum Apostolum, quod dicitur, Non occides & cætera, & si quod aliud est mandatum in hoc uerbo recapitulatur, Diliges proximum tuum sicut te ipsum. Nam secundum Marcum sic dicit: Intendens in eum qui dixerat: Omnia hæc seruaui à iuuentute mea, dilexit eum uel osculatus est eum. Videtur enim

Marginalia: Rom.7 (line 1); Rom.2 (line 8); Esa.1 (line 25); Matt.22, Leuit.19 (lines 35–36); Rom.13, Mar.10 (lines 54–56)

enim affirmaſſe profeſſionem eius qui dixit ſe omnia ea impleuiſſe. Intendens enim in eum, mente uidit hominẽ ex bona conſcientia confitentẽ, ſe propoſita impleuiſſe mandata. Nunquam enim ſi extra cætera mandata etiã illud ſe impleuiſſe dixiſſet, Diliges proximum tuum ſicut te ipſum, capitale & maximũ Marcus & Lucas prætermiſiſſent mandatum: niſi forte quis ſimilia quidem dicat ſcripta, nõ autem de eodem ipſo dicta eſſe. Quomodo aũt quaſi nondum perfecto ei qui extra cætera etiã hoc impleuit mandatum, Diliges proximũ tuum, ſicut teipſum: Ieſus reſpõderet, Si uis perfectus eſſe, uade uende omnia quæ poſſides, & da pauperibus? Multam enim differentiã inter exemplaria inuenimus, ſiue per negligentiã ſcribentium, ſiue ex temeritate quorundam, ſiue propter eos qui negligunt emẽdare ſcripturas, uel propter eos qui quod ipſis uidetur in emendationibus uel adijciunt, uel ſubducunt. Et in exemplarijs quidẽ ueteris teſtamenti quæcunque fuerunt inconſonantia deo præſtante coaptare potuimus, utentes iudicio cæterarũ editionum: ea enim quæ uidebãtur apud Septuaginta dubia eſſe propter conſonantiã exemplariorum, facientes iudicium ex editionibus reliquis conuenientia ſeruauimus: & quædã quidem notauimus quaſi non poſita in Hebræo, non audentes ea omnino auferre: quædam autẽ cum aſteriſcis addidimus, ut ſit manifeſtum quoniam quæ non fuerũt poſita apud Septuaginta, ex editionibus cæteris addidimus conuenienter Hebræo. In exemplarijs autem noui teſtamenti hoc ipſum me poſſe facere ſine periculo non putaui. Tantũ ſuſpiciones exponere me debere, & rationes cauſaſque ſuſpicionum, non eſſe irrationabile exiſtimaui, ſicut in hoc loco quod dicitur, Diliges proximũ tuum ſicut te ipſum, quoniam apud Marcum & Lucam poſitũ non eſt. Iudicent autem qui poſſunt, utrum uera ſint quæ tractamus, an falſa. Tamen quaſi poſito etiam hoc, Diliges proximum tuum ſicut te ipſum, age aliter tractemus hũc locum. Scriptum eſt in Euangelio quodam, quod dicitur ſecundum Hebræos, ſi tamen placet alicui ſuſcipere illud, nõ ad autoritatẽ, ſed ad manifeſtationem propoſitæ quæſtionis. Dixit, inquit, ad eum alter diuitum: Magiſter quid bonum faciens uiuam? dixit ei. Homo leges & prophetas fac. Reſpondit ad eum. Feci. Dixit ei, uade uende omnia quæ poſſides, & diuide pauperibus, & ueni ſequere me. Cœpit aũt diues ſcalpere caput ſuum, & nõ placuit ei. Et dixit ad eum dominus. Quomodo dicis, legem feci & Prophetas? quoniam ſcriptũ eſt in lege, Diliges proximum tuum ſicut te ipſum, & ecce multi fratres tui filij Abrahę amicti ſunt ſtercore morientes pr fame, & domus tua plena eſt multis bonis, & non egreditur omnino aliquid ex ea ad eos. Et conuerſus dixit Simoni diſcipulo ſuo ſedenti apud ſe. Simon fili Ioanæ, facilius eſt camelum intrare per foramen acus, quàm diuitem in regnum cœlorum. Verum eſt ergo quia nõ impleuit diues mandatũ, Diliges proximũ tuũ ſicut te ipſum: qui multos deſpexit pauperes, & nõ eſt eis partitus aliquid de tãtis facultatibus ſuis. Impoſſibile eſt enim & implere mãdatum quod dicit, Diliges proximũ tuũ ſicut te ipſum, & eſſe diuitẽ, & maxime tantas poſſeſſiones habere. Qui ergo non exiſtimat eſſe abijciendũ uerbũ hoc quaſi falſum: Diliges proximũ tuũ ſicut teipſum: ſed recipiendũ quaſi uerum à Domino dictũ, dicet non ſatis arguitione reperta: quoniã ſtrictim & nõ ſatis odibiliter uolẽs arguere diuitẽ illum Dominus noſter quaſi nõ uera dicentẽ, quod ait ſe impleuiſſe etiã illud mãdatum, Diliges proximũ tuum ſicut te ipſum, dixit ad eum: Si uis perfectus eſſe, uade uende omnia quæ poſſides, & da pauperibus. Sic enim apparebis dicere uerũ, ſi dilexiſti, aut diligis proximũ tuũ ſicut te ipſum. Si quis autẽ aſpiciens humanam infirmitatem, & difficile hoc putans hominẽ poſſe implere, diſpiciat uerba, & ad allegoricũ ſe intellectum conuertat: audiat etiã hiſtoriam quorundam gentilium, in qua propter ſapientiam mundi referunt, quod hic dominus diuiti facere mandat, quendã Thebæum feciſſe propter libertatem animæ ſuæ, & exemplũ uitæ facilioris: & uolentẽ ſe beatum demõſtrare gentibus, & nihil mũdi iſtius opus habentẽ, tradidiſſe omnem ſubſtantiã ſuã populo Thebanorum. Si ergo propter ſapientiã gentium, & dogmata liberãtia animã (ſicut illi putabant) hoc facere potuit homo gentilis, quomodo nõ facilius poteſt facere qui cõcupiſcit in ſe ſuſcipere Chriſti perfectionem? Si autẽ & de diuinis ſcripturis placari quis
Act.4 uult quoniã poſſibile eſt quod præcepit Chriſtus, audiat hiſtoriã de Actibus Apoſtolorum ita conſcriptã: Omnes autem qui crediderant in id ipſum habebãt omnia communia

munia,& possessiones,& substantias uendebant,& diuidebant prout quisq; opus habebat. Quotidie autē permanens in idipsum in templo, & frangentes in domibus panem, percipiebant cibū cum lætitia & simplicitate cordis, laudantes Deum, & habentes gratiam ad uniuersum populum. Et post modicū iterum dicit. Multitudinis aūt credentiū erat cor unum & anima una,& nemo eorū dicebat aliquid suum esse, sed erant illis omnia cōmunia,& cætera. In quo loco introducitur de Anania & Saphira coniuge eius qui uendiderūt prædium suum,& de precio prædij partem aliquam subtraxerunt,& ideo passi sunt quæ passi sunt. digni enim erāt in hoc seculo recipere peccatum suum, ut mūdiores exeant ab hac uita mundati castigatione sibi illata per mortem cōmunem, quoniam credentes erant in Christum. Puto aūt quoniam audiens Ananias hæc uerba ideo cadēs expirauit, quoniā non sustinuit arguitionem Petri, sed cruciatus in se adeo est punitus ut etiā expiraret, uerbis uidelicet Petri catechizantibus animam eius. Nec Petrum hic existimare debemus interfecisse Ananiā, sed illum nō sustinuisse acritudinem uerborū Petri dicentis ad se: Vt quid repleuit satanas cor tuū, ut mentireris spiritui sancto,& fraudares de precio prædij? Nonne manens tibi manebat,& uenditum in tua erat potestate? Quid quoniā posuisti in corde tuo facere rem talem? Non es mentitus hominibus sed deo. Audiens autem, inquit, Ananias uerba hæc, cecidit & expirauit. Conuenienter aliquis quærere potest, quoniā si perfectus est qui omnes habet uirtutes, ut iam ex malitia nihil agat, quomodo sit perfectus qui uēdidit omnia sua, & pauperibus dedit? Ponamus enim aliquē hoc ipsum fecisse, quomodo fiet statim & sine ira? Et si cōtigerit eum esse sine ira, quomodo fiet statim & sine tristitia? Quomodo fiet etiam extra timorem, ut non timeat aut dolorem aut mortem, uel quælibet alia quæ possunt animam imperfectiorem turbare? Quomodo qui erogauit substātiam suam pauperibus, erit absq; omni concupiscentia? Deinde quoniam possibile est ex hoc ipso q̄ tradidit omnia sua, ut patiens aliquid humanū ex paupertate, pœniteat eum facti, desideret autem similia possidere. Si aūt & quæ dicitur uoluptas irrationabilis constituta eleuatio animæ passio est, quomodo quis mox ut tradiderit omnia sua pauperibus statim liberabitur a passione iactantiæ uanę? Adhuc autem adijciens aliquis dicat. Quomodo potest ex eo quod tradiderit bona sua pauperibus, etiā sapiens fieri,& suscipere sapientiam dei, ut possit reddere rationem omni homini interroganti se de fide, uel de omnibus quæ in scripturis absconsè sunt dicta? Siue enim ex hoc ipso dicimus quenquam fieri perfectū, si habuerit ea quæ diximus, ad irrationabilitatē uenimus, dicentes aliquē & perfectum esse simul & peccatorem. Peccator est enim omnis qui irascitur sine causa,& si quis seculi tristitia contristatur,& qui dolores timet, aut mortem, & qui desiderat quod non habet,& qui sine ratione extollitur quasi in bonis quæ non sunt bona. Siue simul ut tradiderit bona sua pauperibus, dicimus eum quasi receptaculum dei factū, suscipere omnes uirtutes,& deponere malitiam uniuersam, fideliter quidem ut cōmuniter neminem dicimus, nescio autem si uere. Et forsitan deridebunt nos quasi non sapienter dicentes, qui audierint solutionem huiusmodi. Sapienter ergo uidebitur forsitan dicere quis seruans simplicitatē uerborū,& non moraliter aliquid dicens de eis, si sic responderit quasi fidelis, dicens quoniam qui pauperibus tradit bona sua, ipsorum orationibus adiuuatur, accipiens ad suam spiritalem inopiam spiritalem abundantiā eorum qui patiūtur inopiam carnalem, sicut ait Apostolus ad Corinthios scribens:& fit hoc modo perfectus, quamuis aliquas (quod humanū est) habuerit passiones,& si quis alius hanc inopiam passus fuerit,& magno adiutorio fuerit adiuuatus, deo exaudiente tātorum pauperum refrigeratorum preces: qui tamen similes sunt Apostolis, aut paulo inferiores, pauperes quidem in corporalibus sicut illi, diuites autem in spiritalibus. Aut ita. Iste qui mutauit pro diuitijs paupertatem ut fiat perfectus, credens sermonibus Christi, adiuuabitur statim sicut Apostoli Christi, ut sapiens fiat in Christo, ut magnanimis, ut iustus, ut castus,& absq; omni omnimodo passione. Non tamē sic debemus intelligere, ut in ipsa die, uel in ipso tempore quo tradiderit bona sua pauperibus, efficiatur omnino perfectus. Sed cōsequenter ex illa quidem die incipiet speculatio dei adducere eum ad omnes uirtutes, ut incipiat ex eo proficere sicut Isaac propter adiutorium dei collatū in se,& magis atq; magis crescet per singulos dies donec adiu-

Act. 4
Act. 5

nec adiutus sicut Isaac magnus efficiatur ualde in omni uirtute, omni uidelicet malitia auulsa de anima eius. Et sic qui hanc expositionem defendere uult, dicere non cogetur perfectũ fieri hominem per hoc ipsum quod tradiderit bona sua pauperibus, alias delinquẽtem. Aliter autem forsitan abundans fide & studio transeundi ad subtiliora, & ad magnitudinem aliquam intellectuum eminentium & digniorum Christo, relinquens uerbi simplicitatem & expositionem moralem trãsibit, dicens substantiam esse uniuscuiusq; animæ, actus ipsius post exitum, ut sit substãtia quidem iustorum boni actus, ipsorum autem malorum, mali. Hic ergo dicit eum qui multas habebat possessiones diuitem fuisse in mysterio eius qui multa possidet opera mala, in quibus potest esse & amor pecuniarũ, & concupiscentia gloriæ, & aliæ res terrenæ replentes animã eius. Quoniam ergo potest aliquando qui hic modo diues est abstinere quidem se à malis quibusdam, utputa ab homicidio, ab adulterio, à furto, à falso testimonio, & quę conueniunt parẽtibus reddere cũ quodam honore: potest etiam esse aliquis & misericors ad proximos, non tamen & perfectus: ideo consilians huiusmodi uiro imperat Christus uẽdere omnem substantiam malam, & quasi tradere eam uirtutibus operantibus eam, quæ ab omni bono pauperes sunt, & propter hoc non sufferunt minas secũdum quod scriptũ est: Pauper autem non suffert minas. Sed scio quia ualde uiolenta uidebitur expositio ista, soluens quidem honeste quæ de perfectione sunt dicta, non aũt ualde persuadens, ut deponens quis quæ malitiæ sunt, uendere intelligatur substantiam, & dare pauperibus. Quasi in tali autẽ pręuentus loco dicam: qui hanc expositionem defendit, dicere potest quoniam plenus est peccator spiritibus secundum mensuram peccatorũ suorum: utputa fornicarius, secundũ quod dicitur in scripturis, spiritu fornicationis, furibundus, spiritu furoris: & maliloquax, spiritu criminationis. Istam substantiã acquisiuit qui malus fuit, & factus est participatione malorũ spirituũ abundantior & multiplicior in ipsis malis. Sicut aũt acquisiuit quis eam emens arbitrio proprio complacens malis, sic uẽdit eã, & dat talibus pauperibus, de qualibus loquitur sermo, per hoc quod credidit uerbis Christi, & reliquit eam. Sicut enim pax Apostolorũ reuertitur ad ipsos, nisi fuerit filius pacis: sic fornicatio, & uniuersa peccata reuertũtur ad pauperes qui auctores sunt peccatorum, cum non fuerit utens malis eorum. Et sic neq; dubitatio erit quin statim fiat perfectus qui sic uendidit omnes sicut tradidimus proprias facultates, & dedit pauperibus. Si aũt & tempore multo huiusmodi facultates uenduntur, & multum tempus necessarium est ut tradantur quibus dixi pauperibus, nihil cõtrarium est: sed secũdum æstimationem traditorum malorũ pauperibus per tempora fit perfectus qui talia fecit. Manifestum est aũt, ut qui talia egit habeat thesaurum in cœlo, & ipse factus cælestis. Qualis enim terrenus, hoc est malignus, tales & terreni: Et qualis cœlestis, id est Christus, tales & cœlestes. In parte ergo sui cœli habebit thesaurũ qui uoluerit esse perfectus, & uendiderit omnes facultates suas, & dederit pauperibus. Sed ne existimes huiusmodi uirũ inueniri inter diuites huiusmodi quales sunt modo. Quis enim horum deponit amorẽ diuitiarum, & (ut ita dicam) mundi amorem? Quis ad plenum deposuit spiritum gloriæ uanæ, ut suscipiat in suo cœlo thesaurũ gloriæ dei, & diuitias quæ sunt in omni uerbo, & in omni sapientia dei? Quis enim deposuit spiritũ concupiscentiæ & timoris, aut iræ, aut uoluptatis propriæ? Ergo qui uult secundum subtilitatem discutere ueritatis, pronũciabit hoc in Apostolis esse, & qui similes fuerint eis. Iste autẽ talis & poterit sequi Christum, qui sicut diximus uendidit uniuersa & habuit thesaurũ in cœlo. Nec enim distrahitur huiusmodi uir ab aliqua mala possessione, quo minus Christum sequatur. Audiens autem uerbum adolescens, abiјt tristis. Erat enim habens possessiones multas.] Et considera secundum conuersationem humanã quomodo cum difficultate diuellimur à bonis terrenarum diuitiarũ, uel à concupiscentia gloriæ uanæ. Magis enim uolumus adipisci etiã ea quæ male desideramus, quàm liberari à desideriјs malis: & magis uolumus ut nõ incidamus in ea quæ arbitramur esse timenda, quàm deponere inimicum timori dei timorem. Sed uide quia non senior aliquis introducitur in hoc loco, neq; uir qui euacuauerit quę paruuli erant: sed adolescens, qui audiens uerbũ abiјt tristis. Adolescens enim erat secundum animam, & propterea relinquens Christum abiјt. Ad uituperationem enim dictũ est eius, Et abiјt tristis: tristatus

status tristitia seculi quæ mortē operatur. Erat enim habēs possessiones multas quas diligebat, diligens irasci, diligens tristari: propter quod & abijt tristis: & quantacunq; ei nascebantur ex malo, quæ tenebant animā eius. Si autem intelligere uis historiā secundum expositionē aliquorum, quā superius ex parte tetigimus, in dimidio inuenis hūc adolescentē laudabilē, in dimidio autem uituperabilem. Laudabilem quidē, quia nec occidit, nec adulteratus est, nec aliquid eorū fecit quę ꝓhibet lex: sed adhuc adolescēs constitutus honorauit patrē, & matrē, uituperabilem autē, quia tristatus est in uerbis Christi uocantibus eum ad perfectionē: & promittētibus ei ut si tradidisset omnia quę habebat, magnus efficeret. Abeunte aūt eo, dixit Iesus discipulis suis: Amen dico uobis, quoniā diues difficilè intrabit in regnū cœlorū. Ex quo considerandus est sermo Christi cautissimus, quoniā non simpliciter dixit: Diues nō intrabit in regnum cœlorum. Quod si dixisset, exclusisset utiq; diuites à regno cœlorū. Nūc aūt dicit, diues difficilè introibit, difficultatē quidem salutis diuitum manifestans: non aūt impossibilitatē suæ potentiæ damnās. Quod ex hoc ipso textu manifestissime declaratur, posse diuitē cum difficultate quidem resistere passionibus suis atq; peccatis, tamen posse. Si aūt moraliter intelligamus diuitē, secundum quod supra diximus, eum qui multorū malorum habet substantiā congregatā, quæres quomodo uel cum difficultate introibit diues in regnum cœlorū. Difficultatē aūt introitus utriusq; diuitis ad salutem manifestat subiecta parabola dicens: Facilius est camelum per foramen acus intrare quàm diuitē in regnum cœlorū. In qua parabola diues cōparatur camelo non solum propter immunditiam animalis, sicut docuit lex, sed etiā ꝓpter totius corporis eius tortuositatem. Regnum aūt cœlorū foramini acus assimilatur, ut demonstretur ex eo quoniam satis arctus est, & supra modum cōtribulatus regni cœlestis introitus. Ostendit aūt quoniam ex seipso impossibile est camelum per foramē acus intrare, possibile autem quantū ad deum. Sic & diuitē quantum ad ipsum pertinet, impossibile est intrare in regnū cœlorum, possibile aūt quātum ad deum, qui potens est ineffabili sua uirtute, aut crassitudinem malorū mali hominis subtiliare, aut angustiā introitus facere ei capacem. Quoniam aūt propter difficultatem introitus, & non propter impossibilitatem accepit ad exemplum foramen & camelum, claret ex eo quod ad discipulos dicentes: Quis ergo potest fieri saluus, respondet: Apud homines impossibile est, apud deum aūt omnia possibilia.] Ergo possibile est & camelum per foramē acus intrare, nō tamen apud homines, sed apud deum. Quomodo aūt faciat hæc possibilia deus, ipse scit, & Christus eius, & cui reuelauerit Christus. Qui aūt proficit in sapientia & sermone, audebit forsitan abundātius & de acu, & de foramine eius exponere. Nos autē hoc adijcimus solum, quoniā sunt quædam quæ fiunt in lege artificio consutili, necessariam habentia acū, ut secundū sapientiā dei faciat opera quis artificij, quod suscepit. Qualitercūq; ergo intellecta fuerint opera consutilia, ipsa consutura dabit intelligere quæ intelligi debeant in hoc loco. Quæ nunc dicere & manifestare forsitan quidē & supra nos est, forsitan autem & scienti multum & importunū exitum habere uidebitur. Duobus ergo propositis, camelum per foramen acus intrare, & diuitē in regnum cœlorum, facilius esse dixit primum. Quęre aūt inter homines, alium quidem camelum constitutum per foramen acus intrantē: alium aūt diuitem impossibiliter quidem quātum ad homines, possibiliter aūt quantum ad deum intrantē in regnū cœlorum. Quicunq; ergo inuentus fuerit esse camelus, & quodcunq; intellectū fuerit acus foramen, intrabit per illud. Puto gentiū introitum in regnum cœlorū faciliorem ostendere uolens, quàm Iudæorum diuitum, hanc similitudinem introduxit. In quibus autem gentes dicebantur pauperes, in his Iudæi diuites erant. Vtrum autem manifestent hæc fines aliquos secūdum mysteria quædam adducentes ad fines aliquos per quasdam uias deo soli possibiles, nec ne, discutiat qui discutere potest.

TRACTATVS IX

1 IN illo tempore: Dixit Simon Petrus ad Iesum: Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te. Quid ergo erit nobis?] Hoc poterit quis simpliciter interpretari, & moraliter. Qui ergo simpliciter uult intelligere, talia dicet. Sicut enim in datis non ipsum datum, sed affectum dantis aspiciens

deus iustificat,& melius suscipit parua dantem cum magno affectu, quàm magna ex affectu modico,sicut manifestum est ex his quæ scribunt propter data diuitis magna, & duo minuta uiduæ:sic & in his qui propter dei dilectionẽ dimittunt quæ possident, ut inseparabiliter Christum sequantur,omnia secundum uerbum eius agentes,nõ magis acceptabilis erit qui plura reliquerit eo qui parua dimiserit. Ergo & si minima, &
Matt.4 contemptibilia Petrus cum fratre suo reliquit, quando audientes, Venite post me, & faciam uos piscatores hominum,statim relictis retibus secuti sunt eum,sed nõ minima sunt æstimata apud deum,considerantem quoniã ex tanta plenitudine dilectionis illa minima reliquerunt, ut etiam si multas habuissent possessiones,omnia sine dubio reliquissent,nec ab eis ullo modo retẽti fuissent,aut impediti ab impetu dilectionis huiusmodi,Et puto quòd magis cõfidens Petrus de affectu suo,quàm de ipsa quantitate rerum relictarũ,fiducialiter dixit:Ecce nos reliquimus omnia & secuti sumus te,quid ergo erit nobis? Consequens est aũt sentire,quoniam non solum retia,sed etiam domum & uxorem forte reliquit,& filios,& possessiones quasdam etsi paruas. Magnum ergo aliquid demonstratur de Petro,& de fratre ipsius,quoniam audientes: Venite post me & faciam uos piscatores hominũ,nihil cogitantes statim relictis retibus secuti sunt eum,nec sunt imitati eum qui dixit:Sed primũ permitte mihi ire & renunciare eis qui
Matt.8 sunt in domo:nec simile aliquid fecerunt ei qui dixit:Permitte mihi primum ut sepeliam patrem meum.Et diligenter attende,quoniã honestissime percussi Christi præcepto,& promissionibus eius,& credentes quoniam modicam capturam piscium relinquentes,homines piscaturi fuerãt ad salutem,statim relictis retibus & quasi obliti suorum omnium,secuti sunt eum ut digni efficiantur hac interrogatione, quam fecit dicens:Ecce nos reliquimus omnia,& secuti sumus te.Obserua simul & hoc,quoniã occasio interrogationis huiusmodi ex illo facta est Petro,quod uerbũ Christi audiuit dicentis:Si uis perfectus esse,uade,uende omnia quæ possides,& da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlis,& ueni sequere me. Deinde quia considerauit adolescẽtem cum tristitia abeũtem,quoniam præposuit multas possessiones habere in terris, quàm esse perfectus in deo:considerans quoq; & difficultatem diuitũ ingrediẽdi in regnum cœlorum,ideo quasi qui ipse nõ facilem rem consummauerit in eo quod uniuersa reliquit & secutus est Iesum,dixit:Ecce nos reliquimus omnia,& secuti sumus te. Propterea Petro fiducialiter ista dicenti,respondit promissionẽ istam maximam Christus, ut sit unus de iudicibus illis. Quoniam aũt uerbi simplicitas non est satis idonea auditorem ingenij eminentioris placare,honestatẽ sensus in moralibus expositionibus considerantem, etiam hunc locum ita trademus,quomodo hoc ipsum quod ait: Ecce nos reliquimus omnia,& secuti sumus te.Retia cõtemptibilia reliquisse,uel pauperem domum,& uitam in paupertate doloribus plenam,nõ adeo magnum est,neq; dignum tali discipulo,cui nõ caro & sanguis reuelauerat esse Iesum Christum filium dei uiui, sed
Matt.16 pater cœlestis:cui etiã fuerat dictum,Tu es Petrus,& super hanc petram ædificabo ecclesiam meã,& portę inferorum non pręualebũt ei. Ergóne forte ea quæ tradita sunt superius de uerbis Christi dicẽtis: Vade & uende omnia quę possides, & da pauperibus,& habebis thesaurũ in cœlis,& ueni sequere me,utilia & uera sunt in præsenti? Pe
Luc.5 trus enim omnia reliquit,in quibus erat peccator.Propter quæ & dixerat:Exi à me domine:quoniam homo peccator sum ego.Et magna laus erat eius confidentis ut de cætero non peccaret: qui dixit:Ecce nos reliquimus omnia: & non solum mala reliquimus,sed & te secuti sumus.Quod aũt dicit:Et secuti sumus te,potest dici secundum omnia quæ pater reuelauit Petro esse filium suum, secuti sumus te iustitiam secundum quod iustitia es:secuti sumus te sanctificationẽ,secundum quod sanctificatio es,& sapientia,& pax,& ueritas,& uita ducens ad deum,& uita uera.Propter quod quasi uictor athleta post luctamen agonothetam interrogat quæ sint præmia certaminis huiusmodi quę adhuc nesciebat. Quid utiq; erit nobis? Et nos si uolumus percipere quæ sunt Petro ꝓmissa, similiter omnia relinquamus,ut de cætero nulla teneamur malicia,neq; aliquibus operibus eius,sed uerbum dei sequamur,ut dicatur & nobis,& omnibus sequentibus eum,quæ in sequentibus dicit:Amen dico uobis, quod uos qui secuti estis me,in regeneratione cum sederit filius hominis super sedem maiestatis suæ,sedebitis
& uos

& uos super duodecim thronos iudicantes duodecim tribus Israel. Quod & ipsum & simplicem habet interpretationem exhortantem relinquere bona seculi propter Christum, & spiritalem & altiorē. Qui ergo secundum literam uult intelligere, talia dicet: non omnes dicit sequi Christum sermo, sed eos qui tunc fuerunt Apostoli, & qui similiter eis secuti fuerant eum, secutos se appellauit. Posteriores autem manifestauit per illud quod dixit: Et omnis qui reliquerit fratres, aut sorores, & cætera. Qui ergo secuti sunt Christum non quædam sed omnia relinquentes, sedebunt super duodecim thronos, iudicantes duodecim tribus Israel. Et hanc potestatem accipient in resurrectione mortuorum, Ipsa est enim generatio, & noua quædam natiuitas constituta, quando & cœlum nouū, & terra noua creatur his, qui seipsos renouauerunt, & nouum traditur testamentum, & calix ipsius. Illius autem regenerationis præmium est, quod apud Paulum uocatur lauacrum regenerationis, & illius nouitatis mysterium est hæc renouatio spiritus. Et forsitan quidē secūdum hanc natiuitatem nemo est mundus à sorde, etsi unius diei sit uita eius, propter natiuitatis nostræ carnalis mysterium: secundum quod ait Dauid ex persona omnium nascentium ex carne & sanguine, Quoniam in iniquitatibus cōceptus sum, & in delictis concepit me mater mea. Secundū regenerationem autem baptismatis, omnis quidē est mūdus à sorde, qui renatus fuerit ex aqua & spiritu: ut audacter autem dicam, mundus est per speculum in ænigmate. Secundum tertiam autem regenerationem, quando sederit filius hominis in sede gloriæ suæ, omnis, qui in illam regenerationem uenerit quæ est in Christo, mundissimus erit à sorde, & facie in faciem uidebit, & ipse per lauacrum regenerationis ueniens ad ipsam regenerationem. Si autem uis intelligere illud lauacrum, intellige quomodo Ioānes in aqua baptizans in pœnitentiam, dicit de Saluatore, Quoniā ipse uos baptizabit in spiritu sancto, & in igne. In ista ergo regeneratione baptismatis cōsepulti sumus Christo secundum Apostolum per baptismum: in illius autem regeneratione baptismatis, quod erit in spiritu, & in igne, cōformes efficiemur corpori gloriæ Christi sedentis in sede gloriæ suæ, & ipsi sedentes super duodecim thronos, si tamen relinquentes omnia secundum utrāq; interpretationem superius factam, magis autem iuxta secundam, secuti sumus Christum. Tunc autem cum filius hominis sederit in sede gloriæ suæ, implebitur prophetia quæ dicit: Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellū pedum tuorum. Et tūc oportet eum regnare, donec ponat deus omnes inimicos suos sub pedibus suis, donec nouissima inimica mors destruatur. Qua destructa, iam non erit mors ante faciem saluatorum, sed sola credita uita. Morte enim constituta ante faciem hominum, non creditur uita ab his qui tenentur à morte: destructa uero morte, ab omnibus uita creditur. Tale aliquid positū est in lege ita. Posui ante faciem tuam uitam & mortem. Item. Erit uita uestra suspensa ante oculos uestros, & non credetis uitæ uestræ. Sedebit aūt filius hominis super sedem gloriæ suæ, cum nullus cōtemptibilis, & inglorius fuerit in regno eius. Omnes enim tunc qui gloriam ab hominibus non acceperunt, nec fecerunt aliquid ut ab hominibus glorificarentur, sed gloriam solam quæ ex deo est quæsierunt, regenerabuntur ab eo qui sederit super sedem gloriæ suæ. Tunc implebitur oratio Christi, quam orauit & dixit. Pater glorifica me ea gloria quam habui priusquam mundus fieret, apud te. Si autem potes intelligere uerbum restitutum postquam factus fuerat caro, & omnia quęcunq; factus est, secundū quod unusquisq; necessariū fieri habuit eum sibi ut omnes lucretur, & postea restitutum, ut fiat qualis fuit in principio apud deum, Deus enim erat uerbum in gloria sua, quasi uerbum uidebis eum sedentem super sedem gloriæ suæ, quando non alium ab eo intellexeris filium hominis qui secundum corpus homo existimabatur. Tunc autē cum hæc in restitutione Saluatoris fuerint facta, & qui reliquerunt omnia, & secuti sunt eum, sedebunt quasi conformes facti corporis & sedis gloriæ eius super duodecim thronos iudicātes duodecim tribus Israel. Omnis enim uita iustorum iudicabit tribus Israel quæ non crediderunt, & iudicabūt Apostoli, & qui Apostolorū imitati sunt uitam: & iudicabunt generosos quidem propter quod sunt Israel, non autem egerunt digna genere suo. Forsitan autem quod dicit Apostolus, In uobis iudicabitur mundus, dicitur ad eos qui uenerunt ex gentibus. Quod autem dicit, Sedebitis & uos

Tit. 3 · *Psal. 51* · *Matt. 3* · *Deut. 30* · *Deut. 28* · *Ioan. 17* · *1. Cor. 6*

ſuper duodecim thronos iudicantes duodecim tribus Iſrael, dicitur ad Apoſtolos, & ad eos qui Apoſtolicam imitati ſunt uitã, iudicatores Iſrael, qui generoſiores toto mũdo habetur. Si quis ergo reliquerit omnia, & ſecutus fuerit Ieſum, quæ Petro promiſſa ſunt & ipſe recipiet. Si autem non omnia reliquit, ſed quędam quę ſpecialiter inferius referuntur: hic multiplicia recipiet, & uitam æternam poſſidebit, ſecundum quod ait: Omnis qui reliquit fratres, aut ſorores, aut parentes, aut filios, aut agrum, aut domum propter nomen meum, cẽtuplum accipiet, & in futuro uitam æternam poſſidebit. Et hoc quidem quoniã habet non contemptibilem rationem, & ſecundum ſimplicem traditionem exhortatoriam ad contemnendam omnem carnalem cognationem, & omnem ſubſtantiam mundialem, omnis homo fatetur: quoniam multi credentium Chriſto odio habiti ſunt à parentibus ſuis, & elegerunt eos & omnẽ ſubſtantiam ſpernere ut uitam æternam poſſiderent, credentes quia omnis qui reliquerit fratres ſecundum carnem & ſorores corporis, & parentes carnales, aut filios carnis, & in terra maledicta agros & domos in ea, & reliquerit propter aliud nihil niſi propter nomen Chriſti, multiplicia recipiet: & ſi oportet ſic nominare, inæſtimabiliter multiplicia ſpiritalia magis quàm carnalia. Et adhuc ſupra quod multiplicia recipit, non in uita hac temporali, ſed in illa uita æterna factus recipiet ea. Et multiplices quidem fratres, & ſorores exponere facile eſt. Nam & in hoc ſeculo pro fratribus carnalibus, quos propter infidelitatem reliquit, multos inuenit fratres ſecundum fidem. Sic & parentes omnes irreprehenſibiles epiſcopos & presbyteros ſine crimine cõſtitutos inuenit quis patres, pro eo quod reliquit infideles parentes. Similiter & filios omnes ætatem habetes. Quo modo autem intelligatur multiplices agros uel domos quę reliquerit, inuenire, non ſimiliter tradere poſſumus. Sunt ergo ſicut exiſtimo, & angelis fratres & ſorores omnes qui exhibuerunt ſe Chriſto caſtas uirgines, tam iſtę quæ adhuc in terris habentur, quàm illæ quæ iam uiuunt cœlis. Parentes autem quales dicti ſunt Abrahæ. Tu ibis ad patres tuos in pace nutritus in ſenecta bona. Si autem facti fuerint aliquando ſecundum illos patres iſti aliorum patres, multipliciter recipiunt etiam natos. Agros autem & domos multiplices intellige mihi in requie paradiſi, & ciuitate dei, de qua dicta ſunt glorioſa, in cuius gradibus dignoſcetur deus cũ ſuſcipiet eam, ut dicatur ad eos qui illic poſſident domos: Sicut audiuimus, ita & uidimus in ciuitate domini uirtutũ, in ciuitate dei noſtri. De qua dicitur: Diſtribuite gradus eius. Super hæc autem omnia uitam ęternam poſſidebit. Multi erunt primi nouiſſimi, & nouiſſimi primi.] Et hoc habet aliqua & ſecundum ſimplicem ſenſum exhortari potentia eos, qui nuper accedunt ad uerbum diuinum, ut feſtinent per ea quæ cõſtituta ſunt hominibus ad prouectum aſcendere prę multis, qui uidẽtur ſenuiſſe in fide ad uerbum & uitam, quæ eſt ſuper illos, cum neq; tempus, neq; parentes infideles impediant eos qui nuper accedunt. Poteſt etiam huiuſmodi ſenſus, & deſtruere, & extollere, qui gloriantur eo quod à Chriſtianis parẽtibus ſunt enutriti in ipſa Chriſtianitate, maxime ſi fuerint ex patribus ſacerdotali ſede dignificatis, id eſt epiſcopatus, aut presbyteratus, aut diaconatus in populo dei. Audientes enim quia multi erũt primi nouiſſimi & nouiſſimi primi, recordabantur ut non glorietur in eo quod uidentur priores, neq; humilientur & puſillanimes fiant, quaſi minus aliquid prioribus poſſidẽtes, pro eo quod Chriſtianitatis dogmata nouiſſimi receperunt. Habet etiã alterum intellectum, ut ſint quidem primi Iſraelitæ, qui facti ſunt nouiſſimi propter infidelitatem ſuam, & proditionem in Chriſto: gentes autẽ nouiſſimi facti ſunt primi: ſi tamen permanſerint in fide, non alta ſapientes, ſed humilibus conſentientes, & ſic communicantes radici patriarcharum, & pinguedini uerbi patrum in qua plantati fuerint ſecũdum propoſitum ſpiritalis legis, & ſecundum uoluntatem prophetarum: ſi tamen & ipſi intelligantur ſpiritaliter ſicut lex, illis uidelicet à bona oliua propter infidelitatem præciſis. Chriſto enim in iudicio ueniente in iſtum mundum, ut gentes quæ non uidebant uiderent, Iſraelitæ autem uidentes ut propter infidelitatem fierẽt cæci, nos proſelyti aſcendentes per fidem, facti ſumus ſurſum & primi: Iſraelitæ autem qui fuerunt priores, ſunt facti nouiſſimi per infidelitatem cadentes. Sic intelligitur & quod ait: Si quis uult primus eſſe, erit nouiſſimus, Tanquam ſi dicat: quoniam nunc primatum accipiẽt qui ex gentibus

Gen. 15

tibus credunt in me, qui existimantur nouissimi esse apud Israelitas: nouissimi autẽ iudicabuntur à deo omnes Israelitæ, etsi uidentur propter tempora primi. Si quis ergo uult fieri uere primus, fiat in istis qui nunc nouissimi existimantur ab Israelitis. Quicunque autem uoluerit esse in illis qui primi esse uidentur, primatu ad gentes trãslato computabitur inter nouissimos. Vide autẽ caute quid loquatur sermo. Multi, inquit, erũt primi nouissimi. Non omnes primi erunt nouissimi, nec omnes nouissimi erũt primi. Sunt enim qui primi fuerũt, & nihilominus permanent primi, sicut Apostoli Christi qui Israelitæ fuerunt de semine Abrahæ, qui etiam nunc primi habentur: Et sunt nouissimi nihilominus permanentes, qui male se tractãt de populo Christiano, & uidentur de ecclesia esse cum non sint. Adhuc autem uide si potes dicere primum genus esse angelorũ, quasi honorabilius hominibus, qui nouissimi præ angelis esse uident̃. Nam sicut scriptum est in Iob, quãdo factæ sunt stellæ, laudauerũt deum omnes angeli eius, quasi antiquiores non solũ homine post creato, sed & omni creatura propter eum creata. Et sic audebit aliquis dicere, quod multi angelorum qui priores fuerũt hominibus, efficiuntur inferiores quibusdam hominibus. Multi autem hominũ qui natura nouissimi sunt, efficiuntur per uitam angelicam & uerbum dei quibusdam angelis superiores, qui primi quidẽ fuerunt constituti, facti sunt autem nouissimi propter aliquas culpas. Accipe autem ad hæc scripturam Apostoli dicẽtis. An nescitis quoniam angelos iudicabimus? Nunquid secularia? Sed & Iudas dicit: Quoniam angelos Dei qui non custodierũt principatum suum, sed reliquerunt suam habitationẽ, deus in iudicio magnæ diei uinculis grauibus sub caligine conseruabit. Vide ergo nisi isti quidem quam diu custodierunt principatum suum, & non reliquerunt propriam habitationem, multo fuerunt hominibus meliores, & erant hominum primi, quorum anima humiliata erat in puluerem, qui facti fuerant in corpore humilitatis, ut uix dicerent aliquando, Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Homines autem qui angelorum comparatione nouissimi erant, angelorum primi efficiuntur, eorum qui non conseruauerunt principatum suum, sed reliquerunt propriam habitationem accipientes principatum secundum quod scriptum est, Esto potestatem habens super decem ciuitates, aut super quinq; ciuitates. Facti ergo in habitatione quidam angelorum derelinquunt eam: efficiuntur autem homines primi, siquando prædicato sibi regno cœlorũ, fecerint quæ possunt eos subleuare ad illam habitationem quam angeli reliquerũt. Et multi ex nouissimis & natiuitatem habentibus super terram, ascendentes ut fiducialiter dicere possint, nostra autem cõuersatio in cœlis est, efficiuntur primi. Et ipse quoque sicut fulgor corruit de cœlo. Primus fuit quando incedebat immaculatus in omnibus uijs suis, donec iniquitas inueniretur in eo, & factus est nouissimus in infernum descendens, ut admirentur uidentes eum, & dicant: Et tu consumptus es sicut & nos. In nobis autem existimatus es & descendit ad inferos honor tuus, & multa gloria tua. Sic cum nouissimus esset omnis qui insipiens & incredulus erat, seruiens uoluptatibus uarijs, & desiderijs in malitia & inuidia, odibilis & odiens, sed factus est primus quando benignitas apparuit domini saluatoris per lauacrum regenerationis & renouationis spiritus, & suscepit eum qui dixit: Qui me suscipit, suscipit eum qui me misit. Sed secundum hæc quidem primos esse tradidimus eos qui saluantur, nouissimos autem qui non sunt digni tali ordine saluatorum, sed pœna, & ut relinquantur, siue donec intrauerit gentium plenitudo, siue donec compleantur quæ peccatis proprijs meruerunt. Parabola autem quæ subsequitur istos sermones, significat esse saluandos etiam nouissimos, qui primi quidem sunt operati, nouissimi autem acceperunt mercedem, & ideo cum primi fuissent, nouissimi sunt existimati: Meliores autem eis dicit, qui nouissimi quidem ad opera sunt uocati, receperunt autem mercedem non solum primi, sed etiam æqualem eis qui aduersus patrẽfamiliãs murmurauerunt, & dixerunt: Isti nouissimi unam horam fecerunt, & æquales fecisti eos nobis, qui portauimus pondus diei & æstum. Et primi uocantur qui ad opera nouissimi sunt uocati, ex eo quod primi acceperunt mercedem.

1. Cor. 6
Iudæ 1.
Lucæ 19
Lucæ 9

TRACTATVS X. Cap. XX

N illo tempore, dixit dominus Iesus discipulis suis. Simile est regnum cœlorum homini patrifamiliâs, qui exijt primo mane conducere operarios in
1 uineam suam.] Videtur quidem omnis parabola hæc propter hoc esse suscepta, ut discamus quomodo nouissimi uenie͂tes ad opera, quasi primi uocati primi acceperunt mercedem: & quomodo qui uocati fuerant primi, in nouissimo loco à patrefamiliâs sunt statuti, propterea quod & nouissimi acceperunt mercedem. Scire autem debemus quonia͂ si parabola Iesu in quo thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi sunt, discussa fuerit, tanta dogmata sapientiæ in mysterio absconditam inueniuntur his qui possunt talia inuenire, ut maxime de ista parabola dicat Salua-
Psal.78 tor: Aperia͂ in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio, & eructabo abscondita à constitutione mundi. Necesse est enim ut uideat qui uult intelligere, quæ sit dies quæ refertur in ea, & quæ horæ illius, & quod non euentu paterfamiliâs quinq; ordinibus operarioru͂ tradidit opera uineæ. Deinde quære͂da est causa ei qui quærere potest, quare quidem operarij mane conducti sunt: & post hoc no͂ circa horam secundam, sed circa tertiam horam alij sunt conducti: & post eorum conductionem, quare non circa horam quartam uel quintam, sed circa horam sextam: ita non circa septimam, uel octauam, sed circa nonam: & nouissime non circa decimam, sed undecimam. Debet enim esse quædam ratio digna Iesu, quare inter matutinam & tertiam tempus modicum est assumptum, & non secundum tempora quæ posita sunt inter tertia͂ & sexta͂, uel inter sextam & nonam. Post hoc autem quare una sit hora inter nonam & undecima͂, quemadmodum superius inter matutinam & tertiam. Non autem negligenter est attendendum, qua ratione paterfamiliâs cum mercenarijs quidem quos mane conduxerat pactum fecit specialiter in die denarium: conductis autem circa tertiam horam non constituit nominatim certa͂ mercedem, sed ita: Quodcunq; iustum fuerit dabo uobis. Similiter & circa sextam horam & nonam fecit uocatis. Et quia his qui circa undecimam erant uocati, excusantibus se propter otium totius diei, sic dixit: Ite & uos in uineam. Sed & quoniam quasi extra uineam constitutus paterfamiliâs, & inueniens operarios ibi, primos quidem misit in uineam, secundis autem dixit: Ite & uos in uineam: similiter eundem sermonem, & qui circa undecima͂ fuerant uocati: Ite & uos in uineam. Intelligat autem qui potest, quid sit forum, quod in Græco nundina ponitur, in quo otiosos stantes inuenit Iesus. Secundo similiter est requirendu͂, qui sunt qui inuenti sunt stantes circa undecima͂, quibus dicit: quid statis hic tota die otiosi? Aspiciat aute͂ quis, quæ sit excusatio eorum qui toto die steterant otiosi, & quis esset dolor standi eorum, qui toto die stare otiosi sustinueru͂t, ut cum fiducia responderent, quoniam parati quidem fuerunt ad opus, nemo autem eos conduxit: quasi plurimi essent qui conducerentur, non autem & qui conducerent. Necnon & diligenter oportet attendere, & quod sero facto dixit dominus uineæ procuratori suo. Voca operarios, & redde eis mercedem, incipiens à nouissimis usq; ad primos. Quæres aute͂ quid mouit dominum uineæ ut iuberet procuratorem uineæ uocare operarios, & reddere eis mercedem incipientem à nouissimis, & ascendentem usq; ad primos: ut primi quidem accipiant, qui circa undecimam erant conducti, secundi autem qui circa nonam, tertij qui circa sextam, quarti qui circa tertiam, nouissimi uero qui mane. Hoc enim manifestissime declaratur ex eo quod dicit: Redde mercedem incipie͂s à nouissimis usq; ad primos. Quis autem & extra dominu͂ uineæ sit domini procurator dans mercedem iuxta domini iussionem. Sed & si qui uocati fuerant circa nonam non portauerunt pondus diei & æstum, manifestu͂ est quoniam non illi murmurauerunt aduersus patremfamiliâs dicentes: quoniam hi nouissimi unam horam fecerunt, & æquales eos fecisti nobis, qui portauimus pondus diei & æstu͂. Neq; illi qui sexta hora uocati sunt pondus portauerunt diei, nisi forte diei dimidium. Et qui tertia sunt uocati, non totius diei pondus sustinuerunt, sed si oportet caute dicere, dimidium diei, & quartam parte͂ diei. Soli autem qui ex mane conducti sunt, pondus diei sustinuerunt, & æstum totum: Cæteri autem secundum mensuram temporis quod fecerunt in uineam, portauerunt. Quoniam autem diuersæ parabolæ sunt uinea͂ nominantes, quærendum est utrum secundum diuersas res

ſas res & uinea intelligitur, aut ſecundum ipſam rem. Ego arbitror oportere diſcutere, & quare non ad omnes qui primi uenerunt, & exiſtimauerunt quoniã plures eſſent accepturi, & murmurauerunt aduerſus patremfamiliâs, ſed uni eorũ dixit: Amice non tibi facio iniuriam. Denarium conueni tecum. Et uolo huic nouiſſimo dare quẽadmodum & tibi. Quoniam autem hæc & talia ſuſcipit parabola præſens, poteſt quidem requirere quis in ea: digna autem dicere eſt nullius niſi eius qui dixit: Nos autem ſenſum Chriſti habemus. Age nos qui multum deſumus à profunditate parabolæ, quædã modica quæ ſuſpicamur, in ea dicamus. Et primum quidem uidebimus de die parabolæ, quę ſit dies. Et uide ſi poſſumus totũ hoc ſeculum præſens dicere unum diem, magnũ quidem quantũ ad nos, modicum autem & exigui temporis, quantum ad dei patris, & Chriſti, & ſancti ſpiritus uitam. Et quid dico quantũ ad uitam patris, & filij, & ſpiritus ſancti? Forſitan & quantum ad uitam quarundã beatarum uirtutum & ſublimium cõparatione generis multorum. Nam quantum eſt una hæc dies quantum ad uitam omnium diu uiuentium, tantum eſt omne ſeculum hoc quantum ad uitam ſupernarũ uirtutum. Et ſi tantum eſt quantum ad uitam ſupernarũ uirtutum, iam uide quàm nullius momenti eſt omne hoc ſeculum, quantum ad uitam dei patris, & filij, & ſpiritus ſancti. Vtrum aũt aliquod tale myſterium demonſtretur in Deuteronomij cantico in quo dicit: Memẽtote dies ſeculi, aut non: quærat qui poteſt: & ſi tales ſunt dies ſeculi, conſequens erit traditionẽ ſimilem eſſe intelligere quæ dicit: Et annos æternos in mẽte habui, & meditatus ſum nocte cum corde meo, exercebar, & cõtribulabã ſpiritũ meum & dixi, nõ in ſecula proijciet deus. Et forte ut audacter dicam, in ſecula quidẽ non proijciet deus: multum eſt enim & in uno ſeculo proijcere deũ: proijciet autem forſitan & in ſecundo ſeculo, quando quædam peccata non remittuntur, nec in hoc, nec in futuro ſeculo. Quis ergo idoneus eſt ſex illos dies & ſeptimum requietionis ad huiuſmodi dies referre, & poſt ſabbata & neomenias, & in primo menſe feſtiuitates, & in quarta decima die menſis paſcha, & in cæteris azymorum? Sic autem ſequens quis rationẽ in abyſſum cadet intellectuum, cæteras feſtiuitates exiſtimans ſecũdum huiuſmodi dies, & totũ ſeptimanale magnũ, in quo pauperibus, & aduenis, & beſtijs terræ donat deus fructus, qui ex prima terræ operatione ſint geniti in tempore cũ iam nemo operabitur terram. Abyſſum autem dico propter altitudinem dogmatũ, ut aſcẽdens quis uideat quinquageſimum annum, & quæ de eo in lege conſtituuntur, & adimplẽtur. Sed quærentes unam propoſitæ parabolæ diem, & exiſtimantes eam eſſe totũ hoc ſeculũ præſens, intrauimus in altitudines, opus habentes ſpiritu dei qui omnia ſcrutatur, etiã altitudines dei. Ego aũt exiſtimo quoniam ſicut in exitu conſummationis anni quædam dicta ſunt fieri oportere, ſic (uerbi gratia) & in conſummatione ſeculorũ multorũ ſiue annum aliquẽ complentium, ſiue aliud aliquid, in abiectiõe peccati apparuit Ieſus nõ ſter: ut poſt cõſummationẽ ſeculorũ, quaſi anni unius dierum, iterũ aliud ſuccedat principium, & oſtendat in ſeculis ſuperuenientibus ſupereminentes diuitias bonitatis ſuæ in eos quos ipſe nouit oſtendere oportere. Et hæc quidem diximus propter diem qui in parabola nominat̃ præſenti, quẽ poteſt quis confirmare etiã ex Ioannis epiſtola ita dicẽtis, Filioli nouiſſima hora eſt, & ſicut audiſtis quoniã Antichriſtus ueniet, nũc autem Antichriſti multi facti ſunt: unde cognouimus quoniã nouiſſima hora eſt. Nouiſſima enim hora eſt poſt undecimã, in qua homo paterfamiliâs egreſſus inuenit alios ſtãtes, & dixis eis. Quid hic ſtatis tota die otioſi? Poſt hoc requiramus quomodo non fortuitu paterfamiliâs quinq; ordinibus operariorum tradit opera uineæ. Primũ quidem, quando egreſſus eſt mane, Secundo, quando egreſſus eſt circa horã tertiam, uidit alios ſtantes ocioſos in foro. Tertia uice & quarta, quando iterum circa ſextam & nonam egreſſus ſimiliter fecit. Quando autem circa undecimam, inuenit alios ſtãtes. Et uide ſi potes primũ quidem ordinem dicere Adam in principio creationis mundi, & eos qui fuerunt in tempore illo, ut operarentur uineam culturæ dei. Secundum autẽ ordinem Noe, & teſtamentum quod diſpoſitum fuit ad eam cum eis qui fuerũt in tempore illo. Tertium autem Abraham, & qui poſt ipſum fuerunt patres, uſq; ad Moyſen. Quartum Moyſen & eos omnes qui de Aegypto ſunt egreſſi, & legiſlationẽ quę facta eſt in deſerto. Nouiſſimum autem ordinem, Chriſti aduentum. Tamen unus homo paterfami-

Deut. 3[2]

1. Ioan. 2

lias quantũ ad parabolã istam, quinquies est egressus, & ad negotia peruenit huiusmodi, ut inconfusibiles operarios docentes uerbũ ueritatis mittat in uineam operaturos opera eius. Si enim Christus qui condescendit hominibus multoties, uocationem operariorũ semper dispensauit, & si de mũdo sensibili, & à sensu incipiẽte opera facere mysterium aliquod habent quinque operariorũ ordines introducti, qui potest, cognoscat. Exerceatur autem, etsi non uult quis suscipere dogmata, & quæ dicuntur à nobis. Dicet enim aliquis quoniã tactus est in prima uocatione, propterea quod mulier dixit serpenti. Dixit deus, Non manducabitis ex eo, neque tangetis eum. Odoratus autẽ misericordia, propterea quod dictum est de Noe, Odoratus est dominus odorem suauitatis. Gustus uero est in Abrahæ uocatione: propter quod & pascẽs angelos apposuit eis absconditο, sicut est in Latino, subcinericias de similagine, & uitulũ tenerũ. Auditus autem in Moyse, quando de cœlo audita facta est uox dei. Visus autem, qui super omnes sensus honorabilior est, in aduentu Christi significatur, quãdo oculi beati Christum uiderunt. Dicamus autẽ & hæc, siue exercitationis rationabilis gratia, siue uult quis accipere quasi dogmata propter quinque uocationes. Arbitror autem quoniam & opera uineæ huiusmodi erant, ut opus haberẽt operarijs secundũ horas. Oportebat enim mox mane opera fieri in uinea, & uidit paterfamiliâs qui uocabat operarios, qui essent apti ad opera quæ primo mane fieri oportebat. Aliud autem opus circa tertiã horam erat, quod fuit in diebus Noe, quando testamentum disposuit ei. Ita decem generationes à Noe usque ad Abraham, qui fuit principium alterius operis eminentioris: & erat operarius uineæ tunc incipiens Abrahã, & post eum Moyses, & qui fuerunt cum ipso in uinea. Deerat autẽ uineę aliquod nouissimũ opus, quod opus habebat noua uocatione, quæ deerat in uinea breuiter operante, quod est opus noui testamenti. Cognouimus ergo interuallum uocatorũ, circa tertiam & sextam, & nonam, & undecimam: in qua tantum fuit interuallum à nona Moysi hora usque ad undecimã, in qua est aduẽtus Christi carnalis, quantum fuit à prima Adam usque ad tertiam Noe. Conuenit autem paterfamiliâs qui primo mane uocati sunt denarium. Hunc autem puto nouissima esse salutis, non simul collatis eis quæ sunt secundum gloriã. Salutis enim arbitror nomen esse denarium: gloriæ autem quæ sunt super denarium. Sic alicubi nominata sunt numismata eius, qui datam sibi mnam amplificauit in quinque mnas, uel in decẽ. Quid autem dicit his qui circa tertiã erant uocati? Quod iustum fuit, dabo uobis. Inuitauit quidem operarios tertiæ horę ad totũ: quicquid autem potuerint operari, iudiciũ sibi reseruauit secundum opus quod fuerit factum, ut iustam reddat mercedem. Quoniã autem similiter fecit etiam eis qui circa sextam, & nonam uenerunt, manifestum est: quoniã & ipsis dixit, quod fuerit iustum dabo uobis. Poterant autem æquale opus facere in uinea eis, qui ex mane sunt operati, quicunque in tempore breui uolebant operantem uirtutẽ ad opus extendere, quę ante nõ fuerat operata. Sed quæret aliquis, quare sic dicit ad eos, quasi nõ solum fuissent ibi, sed etiã tota die stetissent, id est per totũ tẽpus quod fuit ante undecimam horã, secũdum quod scriptũ est, quia egrediẽs paterfamiliâs circa undecimam horã dixit ad eos: Quid hic statis tota die otiosi? Ego autem suspicor de anima etiam in istis secretam & absconditã rationem. Quomodo aũt otiabãtur tota die usque ad undecimam horã uolentes quidem operari, non autem assumebant in uineam, qui fideliter se excusabant dicẽtes, quia nemo nos cõduxit? Nos aũt ausi fuimus talia quędam, & de multis scripturis suspicionẽ accipiẽtes, & de præsenti quoque parabola dicere, ut ostẽdamus quomodo tota die otiosi steterũt propterea quòd nullus eos cõducceret, qui circa horã undecimã sunt uocati. Quibus aũt non placent dogmata ista, interpretentur nobis diem illã totam, & eos qui stabãt tota die otiosi, uolentes quidem operari, non autem uocabantur in uineã: & quod fiducialiter se excusantes dixerũt, nemo nos cõduxit. Si enim cõseminata esset anima corpori, quomodo tota die steterũt otiosi? Aut dicant nobis, quę sit illa dies tota, & in ea diuersæ secundũ diuersas horas operariorum uocationes? Vtrũ autem beati quidem qui secũdum parabolam istam à patrefamiliâs sunt conducti: erant autem & alij operatores qui cõducebãtur, siue ab alijs patribusfamiliâs, siue ab ipso, & siue nõ beati, aut nõ sic beati: supra nos est hoc intelligere digne, aut secũdũ quod intelligimus credere. Ego quæro & quę extra uineã sunt, ubi &

ubi & inueniuntur operarij ab eo qui exijt conducere eos. Et considera ne forte locus animarum est ante corpus, qui est extra uineam locus. Vinea autem non solum hic in corpore est, sed etiam extra corpus ubi operantur operatores. Nec enim in otio sunt animæ operariorum à patrefamiliâs conductorum, cum à corpore sunt liberatæ. Et Samuel ergo extra corpus operabatur prophetans, & Hieremias orans pro populo: propterea contendimus, & operamur uineam, siue constituti in corpore, siue exeũtes à corpore, accepturi quod fuerit iustum. Et nemo est quantũ ad parabolã istam, qui non est operatus opera uineę, qui tamen transmissus fuit in eam. Neminem enim, quasi qui minus fecerit opera paterfamiliâs reprehendit, quanquam de mercede maiore uel minore sperata culpauit. Et forsitan locus qui extra uineã est, forum est, ubi erant stantes otiosi, magnam excusationẽ habentes ad hoc ut digni efficiantur totius diei mercede, secundũ quod excusauerunt seipsos dicentes: nemo nos cõduxit. Propter quod & paterfamiliâs libenter conduxit eos, & ut ita dicã, reddidit eis mercedẽ pro eo quod magnanimiter tota die steterunt, & expectauerunt usq; ad uesperam conductorẽ. Post uespere facto, id est seculi cõsummatione & diei illius quæ in parabola ista referẽ, dicit dominus uineæ procuratori suo, siue alicui angelo, qui super mercedes tribuẽdas positus est, siue alicui ex multis procuratoribus procuratori, secundũ quod scriptũ est, sub curatoribus & actoribus esse hæredem in tempore quo paruulus est. Secundũ preceptũ ergo patrisfamiliâs uocantur operatores à procuratore, ut merces nouissimis detur in primis. Primi enim operarij testimoniũ habentes per fidem, non acceperunt dei promissionem, pro nobis melius aliquid prospiciente patrefamiliâs, qui uocati sumus undecima hora, ut nõ sine nobis perficiantur. Et misericordiam consecuti sumus, pro eo quod tota die stetimus, & uoluimus conductorẽ nobis uenire. Otiati autem fuimus, & cum excusatione ad opus assumpti: & misericordiã consecuti, primi mercedem speramus accipere, qui noti sumus Christi. Post nos aũt dabit mercedẽ eis, qui ante nos operati sunt: & sic etiam eis qui fuerunt ante illos, & sic usq; ad primos. Videns aũt quis locum illum ubi commorabatur Samuel, & qui consequenter considerauit de eis, qui ante undecimã horam sunt conducti, uidebit quomodo portauerũt primi põdus diei & æstum: nos aũt qui undecima sumus uocati, sicut illi quidem, nõ portauimus põdus diei & æstum, portauimus autem pondus, eo quod stetimus otiosi antequã paterfamiliâs ueniret ad nos, qui dixit nobis: Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis. Matt.11
Onus enim erat otiositas ipsa, & quod non iudicabanẽ interim ad opera uineæ digni. Aestum aũt portauerunt, qui ante undecimam erant uocati, unusquisq; secundum æstimationem uocationis. Non autem scientes patrisfamiliâs dignitatem primi, & quoniam non debebant aduersus eũ murmurare, amplius aliquid salutis q̃ nouissimi accipiunt, accipere putauerunt: & murmurauerunt contra patremfamiliâs, inuidẽtes nobis nouissimis, qui unam horam usq; ad consummationem fecimus, & similes facti sumus eis, qui à principio diei ad diuinam uineam sunt uocati. Sed paterfamiliâs uni eorũ dixit (forsitan Adæ) Amice non facio tibi iniuriã. Nonne denario conueni tecum? Accipe quod tuum est (Tuũ est enim salus, quod est denarium) & uade. Volo aũt & isti nouissimo dare sicut & tibi. Et non dixit istis nouissimis, sed ostendit aliquẽ secundum exitum unum, quem temeritatis quidẽ est dicere, non tamen incredibiliter potest quis arbitrari Apostolum Paulum, qui una hora est operatus, & forsitan super omnes q̃ ante fuerunt, sicut ipse testatur dicens: Sed plus omnibus laboraui. Si autẽ oportet & de uinea dicere aliquid, accipio occasionẽ ab eo ipso, qui interpretatus est in alia parabola de uinea, quoniam uinea est regnum dei. Sic enim ipse dixit. Auferetur à uobis regnum dei, & dabitur genti facienti fructũ eius. Omnes ergo qui operantur opera uineę, opera regni dei, & salute digna perficientes, denarium cõsequentur. Postq; autem dictauimus hæc in parabola hac præsenti, subueniũt nobis etiã hæc quæ possunt esse utilia eis, qui in altiori & secretiori expositione proficiunt. Dicet enim aliquis omnem uitam esse diem unum secundum parabolam hanc. Hoc ergo ostenditur, quoniam quidam à pueritia ante ætatem ad operandum opera regni Dei accedunt, & ipsi sunt qui primo mane conducuntur in uineam: alij autem in adolescentia ueniunt ad Dei culturam, & sunt ipsi, qui hora tertia inuitãtur: alij uero uiri perfecti, & ipsi sunt qui in sexta uocan-

1.Cor.15

Matt.21

uocantur: alij autem iam senes adducuntur ad dei culturam, & ipsi sunt qui circa nonã uocantur: alij autem in ipso exitu uitę senes ad plenũ, & ipsi sunt qui circa undecimam uocantur. Quoniã ergo affectus non tempus respicit quod quis fecit in fide, ideo non aspicitur ex quo quis uocatus est, sed quantũ operatus est quis: & propterea omnibus æqualiter tribuitur merces salutis. Vnde indignanť qui à pueritia sunt fideles qui labo rauerunt, & subiugauerunt iuuentutẽ suã, & portauerunt totius ætatis feruidæ æstum, & tentationũ accidentium pondus, si æqualem salutem habituri sunt ociosis à pueritia usq; ad senectutem, qui otiantes in infidelitate ante modicum tẽpus ad fidem & opera fidei uenerunt. Vineam aũt secundũ hanc expositionem intelligimus regnũ dei, quod in ecclesia prædicatur. Forũ autem est, quicquid est extra uineã foris, id est extra ecclesiam Christi, extra uerbum ueritatis: unde sermo dominicus accepit eos qui uocãtur à Christo, & mittit in uineam, id est in ecclesiam. Non autem numerabantur, secundum expositionẽ istam, inter operarios uineæ, quotquot uocati sunt quidem primũ ad dei culturam, non aũt conseruantes quæ fidei erant, uicti egressi sunt de uinea, id est de ecclesia dei, uel de fide ueritatis, uel de iustitia regni cœlestis, peccantes, & post adimple tionem uoluptatũ suarũ in peccatis suis uoluerũt quasi pœnitẽtes iterũ ab initio uineã operari. Nec enim possunt dicere patrifamiliâs, nemo nos conduxit. Conducti enim fuerunt secundũ tempus primũ, quo sunt uocati ad fidem. Sed neq; dicetur eis, q̃d hic statis tota die otiosi? maxime si incipientes spiritu postmodum carne perficientur, & si post ea regredi uolunt, ut iterum spiritu uiuant. Et non diximus hæc dissuadẽtes surge re eos qui ceciderunt, aut impedientes ne conuertantur auersi, ut ne ad domũ patriam reuertantur lasciui filij qui uiuendo luxuriose Euãgelicæ doctrinæ substantiam consumpserũt. Habent enim propter pœnitentiã quoniam uicti sunt à uitijs peruersis, meliorem eis qui in peccatis comprehensi fuerint, consolationem salutis: non tamẽ debemus existimare, quoniam similes sunt eis qui propterea peccauerunt in iuuentute sua, quoniam nondum didicissent quę fidei erant. Vult ergo paterfamiliâs nouissimis dare quemadmodum & primis denariũ salutis, quoniam licet ei facere quod uult in proprijs suis, & arguere eum qui malũ oculũ habet, propterea quod paterfamiliâs bonus est. Erunt ergo multi ex nouissimis uocatis primi, & quidam primorum nouissimi. Nã & multi uocati sunt, pauci autem inueniuntur electi.

TRACTATVS XI

IN illo tempore, Ascendens Iesus in Hierosolymam, accepit duodecim discipulos suos seorsum in uia, & dixit eis: Ecce ascendimus in Hierosolymam, & filius hominis tradetur principibus sacerdotum.] Paulus qui hortatur nos fieri suos imitatores, sicut ipse imitatus est Christum, sciens Christum per hæc ad manifesta pericula promptissime ascendisse, scientem quoniam tradendus fuerat principibus sacerdotum & Scribis, & condemnandus fuerat morte, & gentibus erat tradendus ad deludendum & flagellandum, & crucifigendum, simile aliquid fecit.
Act.21 Cum enim Agabus accepisset zonam eius, & alligasset sibi manus, & pedes dicens: Hæc dicit spiritus sanctus, uirum cuius zona hæc est, sic eum alligabunt Iudæi in Hierusalem, & tradent in manus gentium: audiens ista Paulus, imitatus suũ magistrum, in Hierusalem promptissime ascendebat. Et cum aliquid humanum passus fuisset ab his, qui propter dilectionem eius cœperant flere, & prohibere ne ascenderet in Hierosolymam, dixit. Quid facitis flentes, & confringentes cor meum? Ego enim non solum alligari, sed & mori paratus sum pro nomine domini nostri Iesu Christi. Hæc ergo cõsiderantes & cognoscentes, scire debemus quoniam frequenter tentationes aliquas subituri sumus, dolori nosipsos secundum quod iustum est ad obuiandas tentationes offerre debemus, accipientes exemplum huiusmodi, primum quidem à Saluatore, deinde autem ab Apostolo Paulo. Et ne arbitreris hæc contraria esse eis quæ superius diximus, & frequenter: quoniam si quis uos persecutus fuerit in ciuitate ista, fugite in alteram: & quod audiens dominus, quod Ioãnes traditus erat in carcerem, secessit inde. Sed sciendum, quoniam nec semper conuenit declinare pericula, nec semper obuiare periculis. Tamen sapiẽtis est alicuius in Christo, ut cognoscat quale quidem tempus exigit

exigit declinationem, quale autē obuiationem periculorum. Et hæc quidem diximus secundum uoluntatē scripturæ præsentis, hortantes homines aliquando spernere pericula mortis. Post hoc obseruandū est, quoniam ascendens in Hierosolymam, duodecim accepit seorsum. In duodecim aūt adhuc erat & Iudas, ergo & Iudam accepit seorsum. Adhuc enim forsitan dignus erat cum cæteris seorsum accipi, & audire quæ passurus erat magister: & non reprobo, quoniam adhuc nesciebat Iudas quid esset facturus, sed nec aliquis nostrum. Nam & omnibus nobis est dictum, Noli gloriari in crastinum, nec enim scis quid pariet superuentura dies. Necdum enim arbitror, immiserat in cor Iudæ satanas ut traderet Iesum. Et uideat qui potest, quoniā ab initio Euangelij usq; nunc Matthæus nusquam accusauit Iudam, nisi in catalogo duodecim Apostolorum dixit: Et Iudas Simonis Iscariotes, qui & tradidit eum. Multa autem de hoc, quoniam & Iudā similē fecit cæteris, tractauimus ubi diximus: Hos duodecim misit Iesus præcipiens eis & dicens, quæ dicta sunt ibi. Conferamus itaq; hæc eis, quæ supra sunt dicta similia: quoniam illic his ipsis uerbis domino prophetāte quę erat passurus, accepit eum Petrus, & cœpit increpare dicens: Propitius esto tibi domine, & hoc tibi non erit. Hic aūt non referunt discipuli dixisse, aut fecisse, cum audissent tristia hæc Christo futura. Et puto quoniā ideo nunc tacuerunt, quoniā superius quando Petrus accepit Iesum, & increpās dixit quæ dixit, cōuersus Iesus dixit Petro: Vade post me satana, scandalum mihi es, quoniā non sapis quæ dei sunt, sed quæ hominum. Consequens ergo erat, ut recordantes quæ dominus dixit ad Petrum obseruarent discipuli, ne audiāt talia, uel peiora à suo magistro. Non est autē absurdum reuocare in memoriam ea quæ similiter istis sunt dicta superius. Tunc præcepit discipulis suis ut nemini dicerēt quia ipse erat Christus. Exinde cœpit ostendere Iesus discipulis suis, quoniam oportet eum in Hierosolymā ire, & multa pati à senioribus, & principibus sacerdotū, & Scribis populi, & occidi, & tertia die resurgere. Et in illis dicitur quoniam accipiens eum Petrus, & cætera. Adhuc autem illic dictum est occidendum Saluatorem: hic autem & species ipsa occisionis est scripta, id est, ad crucifigendum. Quid est ergo quod dixit oportet? Quamdiu quidē Iesus non tradebatur in Hierosolymis principibus sacerdotū & Scribis, nec cōdemnabatur morte, nec deludebatur, nec flagellabatur, nec crucifigebatur, stabat Hierusalem: & quod uocabatur sanctuarium, nō deponebatur. Postq; autē hæc in Iesum ausi sunt, tunc qui tradiderunt eum derelicti sunt: & sacerdotes qui cōdemnauerunt eum morte, & Scribę qui excæcati mente, & alienati sensu non uiderunt uoluntatem scripturarū sanctarū, traditi sunt morti inimicæ Christi: & qui deluserunt Iesum in delusione sunt facti, Hierusalem exercitu circundante, quando & uenit desolatio eius: & qui flagellauerunt Iesum flagellati sunt, & flagellantur donec intret gentiū plenitudo: quoniā qui lapidem mittit in altum, super caput suum mittit. Et hæc omnia facta sunt, ut ab illis quidem recedat speculatio dei, transeat autem ad gentes, saluatis uidelicet cum gentibus & reliquijs Iudæorum secundum electionem: quoniā nisi dominus Sabaoth reliquisset illis semen, sicut Sodoma facti fuissent. Ego autē arbitror quoniam sicut exemplum & umbra culturæ quod antea implebatur, propter cœlestia solutum est, & ueniente uero principe sacerdotū figuralis sacerdos cessauit, & ueris sacrificijs pro peccato in usum uenientibus figuralia sacrificia sunt destructa: sic quoniam uera Hierusalem suscepit Iesum ascendentē super subiugalē corporis sui, in quo & gaudebat ualde filia Sion, & prædicauit filia Hierusalē quæ sursum est, tunc destructa est Hierusalem quæ fuerat umbra, & cecidit templū quod de lapidibus mortuis erat constructum, propter templū quod de lapidibus uiuis fuerat erigendū. Effossum est autem & altare quod fuit deorsum, quoniā apparuerat quod erat cœleste, cuius Encænia in deseruitione uera fecit Iesus. Si autem secūdum quandam significationem homines ciuitas sunt, & nunc in Hierosolymis: sic enim eos uoco qui spem suā habent in locū illius Hierusalem quæ aliquando fuit in terris: & nunc ergo traditur Iesus eis qui profitētur esse se dei seruos Iudæis: & quasi principes sacerdotum constituti, & qui diuinas literas scire se arbitrantur Scribæ, condemnant Iesum morte per ea quæ maledicunt de eo, & non est quando non tradunt gentibus Iesum deludentes eum & doctrinam eius apud se, & semper linguis suis flagellant eum, & culturam dei quę per Iesum introducta est.

Et ipsi

Prou. 27

Matt. 10

Matt. 16

Et ipsi quidem crucifigunt eum, per hoc quod anathematizant & tollere uolũt doctrinam ipsius. Ille autem melior illis omnibus constitutus paulululum deficiens surgit, & uiuens gentibus, quæ acceperunt posse uidere, apparet.

Tractatus XII Cap. XX

IN illo tempore, Accessit ad Iesum mater filiorum Zebedæi cum duobus filijs suis, adorans, & petens aliquid ab eo. Ille autem dixit ei, Quid uis? Dicit ei. Dic ut sedeant hi duo filij mei, unus ad dexteram, & alter ad sinistram in regno tuo.] Dignum est in præsenti loco quærere sensum non contemptibilem, sed uere dignum Euangelio Christi. Hoc autem præmisi quoniam textus simplicibus quidem, & altitudines dei & scripturarum eius nescientibus quærere, simplicitatem postulationis alicuius ostendit, & responsionem simplicem Christi ad eam. His autem qui uel ex aliqua parte scripturarum propositiones discutere possunt, profundior & spiritalis ostendit intellectus. Qui ergo hinc ostenditur sensus, breuis & contemptibilis est, & nihil habens magnũ. Sicut enim in regno mundiali in honore esse uidentur qui sedent cum rege sedenti in ueste regali, & aliquid regaliũ negotiorum agenti: sic mater filiorũ Zebedęi, secundũ simplicem dico textum, uidetur postulare à saluatore, ut unus filiorũ suorum sedeat ad dexteram eius, alter ad sinistram in regno ipsius. Et nihil fuit mirũ, si mulier ex muliebri simplicitate uel imperitia talia debere se petere existimauit. Pone autem quoniam & ipsi fratres, secundum quod Marcus exponit, quasi homines constituti, & adhuc imperfecti, & nihil altum intelligentes de regno Christi, talia arbitrati sunt de his qui sedebunt cũ Iesu: quid dicemus de Iesu, qui ostendens magnũ esse sedere aliquem ad dextram, uel ad sinistram suam, tollit postulationem, & dicit: Nescitis quid petatis: & nõ est meũ dare uobis, sed quibus paratum est à patre meo. Quęret autem qui sapiens est auditor scripturæ, quid sit sedere ad dexterã Iesu, & ad sinistrã in regno eius. Et conueniebat quidem cõgregare quæ sunt scripta de sessionibus dei, uel Christi, ut ex tractatu eorũ, & ex collatione eorum ad inuicẽ clarescere posset aliqua dogmatis magnitudo. Sed prolixitatis declinandæ gratia proponimus unum quod dicit Micheas: Vidi deum Israel sedentẽ in sede sua, & omis militia cœli stabat in circuitu eius ad dexterã eius & sinistrã. Omnis ergo qui est spiritalis, & cum iudicio uult cuncta discutere, dicet quoniam spiritalis est sessio dei super spiritali sede: similiter etiã Christi. Nihil enim in omnibus sessionibus huiusmodi dei, uel Christi, de corporali sessione significat sermo. Ridiculum enim est propter has corporales sessiões appellatas existimare sedes aliquas corporaliter esse ædificatas de materia nescio qua, in quibus sedeat deus uel Christus eius, uel qui ad dexterã eius sessuri sunt, uel ad sinistram, quibus hoc à patre paratũ est: & nescio si sit corporale quod dicitur, militiam cœli stare ad dei dextram uel sinistram: & iterum existimare quoniã qui saluantur quidem & laudabiles sunt, à dextris corporalibus sunt regis nostri Iesu, mali autem & perditi similiter in sinistris corporalibus. Sed uide ne forte quod dicitur Christum restitui in regno suo recipietẽ proprium principatum: sic intelligere debeamus, ut destructo peccato quod in corporibus mortalibus hominũ est, & omni principatu alienarum uirtutum, & potestate destructa, hoc sit sedere Christum in sede glorię suæ. Quod autem deus omnia facit ad dexteram & ad sinistram, hoc est ut iam nullum malum sit ante eum: Intelligat ergo qui potest, eminentiam quidem regni in hominibus Christum recepisse, & glorificatũ esse ad gloriam quam habuit priusquam esset mundus, priusquam peccarent qui peccauerũt, & habebat gloriam apud patrem: eorum autem qui appropiant in primo, uel secũdo, uel in tertio loco, quasi homines cõstituti secundum mensuram suam habentes sedere ad dexteram uel sinistram Christi in regno eius, quos restituet deus cooperans eis, & parans eis ut appropient eminentię Christi. Qui quidem pręcellunt præ cęteris appropinquãtibus Christo, sunt à dextris Christi: uidelicet qui tangũt eum, cõiuncti sunt dextris ipsius uerbi: qui autem inferiores sunt, à sinistris eius sunt. Dexterã autem uide si potes intelligere Christi inuisibilem creaturam: Sinistram autem uisibilem & corporalem. Et Christus quidem omnibus regnat: appropinquantiũ autem ei quidam dextram sortiuntur, & intelligibilia: alij autem sinistram

nistram,& sensibilia. Et ne forte uera mater filiorum Zebedæi, quos appellauit filios Tonitrui Christus,magniloquentia ipsa indicans magna de filijs suis,Iacobo & Ioāne: nam & uere magni erant:et existimans eos prima habere posse super omnem naturam humanam,quasi qui potuerūt capere magniloquium eius, accedēs deum precabatur, ut confirmaret unum quidem à dextris,alterū à sinistris.Saluator autem reprehendens etiam huiusmodi magniloquentiam, matrem Iacobi & Ioannis quasi ignorantem qui essent eminentiores,& quoniam huiusmodi donum solius dei est qui super omnia est, conspirantis,& cooperantis, & confirmantis in huiusmodi eminentia quos uiderit aptos,& ideo dixit:Nescitis quid petatis.Sedere autem mecum non est meum dare uobis,sed quibus paratum est à patre meo.Arbitror autem quod uolens ostendere matri filiorum Zebedæi,& ipsis quoniam adhuc minus habebāt de perfectione quàm homines possunt habere nō mediocres,ideo respondit postquam dixerat:Nescitis quid petatis:Potestis calicē bibere quem ego bibiturus sum? aut baptismo baptizari quo ego baptizor? Deniq; cum dixissent:Possumus, non ita respondit Christus: Calicem quidem meum bibere potestis,sed ad futuram eorum perfectionem respiciens dicit:Calicem quidem meum bibetis,& baptismo baptizabimini. Adhuc autē quærere oportet in loco,quid est calix,& quid est baptismū. Quasi distent enim ab inuicem, sic utrunq; est nominatum.Multi enim utrūq; dicunt ad passionem martyrij pertinere,non attendentes quoniam nisi duos & diuersos intellectus ostenderet calix & baptismum,nunquam utrunq; nominaretur.Nos autem et istam quidem traditionem nō reprobamus, alteram autem statuimus:quoniam calix quidem ipsa passio intelligitur esse dolorum. Quod confirmatur non solū eo exemplo quod dicit:Pater si possibile est transfer calicem hunc à me,qui cum doloribus bibitur ab eo qui suscepit certamen martyrij,donec biberit eum sustinens in tentatione martyrij uniuersa quæ inferūtur:sed etiam eo quod in alio loco dicitur:Quid retribuam domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicē salutaris accipiam,& nomen domini inuocabo. Vota mea domino reddam in conspectu omnis populi eius. Preciosa in cōspectu domini mors sanctorum eius. Nihil enim dignū reddere possumus deo pro omnibus bonis quæ fecit in nobis, nisi ut calicem salutarem prompte accipiamus,& nomen domini inuocemus, ut possimus magnanimiter bibere eum:in quo bibendi uota nostra reddimus domino in conspectu omnis populi eius.Manifeste autem ostendit in his quoniam calix martyriū est, ex eo quod statim propter bibitū calicem addidit, sic:Preciosa in conspectu domini mors sanctorum eius.Intellectu autem omne martyrium duplex est, quorum unum uocatur calix salutaris,reliquum autem baptisma.Et hoc quidē quod quis perfert dolores: calix est quē bibet omnis qui sustinet omnia sibi illata,nec reijcit,nec euomit aliquid eorum: quod autem quis in passione remissionem accipit peccatorum, baptismum est. Si enim baptismum indulgentiam peccatorū promittit,sicut accepimus de baptismo aquę & spiritus:remissionem autem accipit peccatorum,& qui martyrij suscipit baptismum:sine dubio ipsum martyrium rationabiliter baptismum appellatur.Quoniam autem remissio fit peccatorū omni martyriū sustinenti, manifestum est ex eo quod ait: Omnis qui confessus fuerit in me coram hominibus,& ego cōfitebor in illo coram patre meo qui est in cœlis.Confitetur ergo coram patre suo Saluator omnem hominem qui cōfessus fuerit eum coram hominibus,etsi fuit ante cōfessionem aliqua habēs peccata. Si enim eos qui aliqua habentes peccata confessi sunt, non confitetur & Christus coram patre suo,iam non erit uerum quod dixit:Omnis qui me confessus fuerit,& cætera. Aliàs autem peccatorem nescio si confitetur Christus coram patre suo.Confessio enim filij glorіantis est in conspectu paterno super eo quem confitetur, quasi digno Christi confessione ad patrem.Secundum hæc uidentur & calicem bibisse,& baptismo baptizati filij Zebedæi:quoniam Herodes quidem interfecit Iacobū fratrem Ioannis gladio: Imperator autem Romanorum,sicut docet traditio, cōdemnauit Ioannem dantem testimonium uerbi dei in insulam Patmon,sicut ipse de suo martyrio docet, nō dicens quis eum condemnauit,sed ubi fuit condemnatus.Dicit autem in reuelatione sua hoc modo. Ioannes frater uester, & socius in tribulatione, & in regno & in patientia Iesu, fui in insula quæ uocatur Patmos,propter uerbum dei,& propter testimonium Iesu Christi.Et

Matt.26

Psal.116

Matt.10

Apoc.1

sti. Et fui in spiritu in die dominico: & audiui post me uocem magnam quasi tubam, & cætera. Et ex hoc intelligitur quoniam reuelationem hanc in insula constitutus uidit. Adhuc autem addimus iuxta ea quæ diximus: sicut est aliqua esca Christi, de qua dicit:
Ioan. 4 Mea est esca ut faciam uoluntatem eius qui me misit, & perficiam opus ipsius: sic secundum æstimationem escæ illius, est etiam potus. Quod temeritatis quidē est abdirimere, & rebus ipsis ostendere. Tamen qui potest intelligat, ne forte quod est in actu, esca sit: quod autē in consideratione, potus. Manducare est enim Christi, facere uoluntatē eius qui misit eum, & perficere opus eius. Bibere aūt, sapere secundū uoluntatem eius qui misit eum, & perficere notitiam eius. Secundum hanc differentiam intelligitur &
Ioan. 6 quod ait: Caro mea uera est esca, & sanguis meus uerus est potus. Esca enim animarum uera, est actus. Verus autem potus, est agnitio ueritatis. Ideo & primum dat panem benedicens & frangens discipulis suis, quoniam in primo loco est actus. Et post hoc acci-
Luc. 22 piens calicē, & gratias agens, dixit: Bibite ex hoc omnes. Quoniam conuenit primum quæ sunt actus implere, & opus bonū delectare, & sic ad scientiam rerum uenire: & se-
Osee 10 cūdum Prophetam qui dicit: Seminate uobis ad iustitiam, & uindemiate fructum uitę, ut primum bona opera faciamus, post hoc autem quod dicit: Illuminate uobis lumen scientiæ, quasi per uiam quandam postquam emendauerit quis mores suos, proficiscatur ad scientiam & illuminetur. Et in Psalmo uigesimosecūdo dictum est primū: Præparasti in conspectu meo mensam aduersus eos qui tribulant me, impinguasti in oleo caput meum. Et post hoc: Poculum tuum inebrians quàm præclarum est. Non autem reprehēdat nos qui legit hæc uerba, quoniam oportuit interpretari quodammodo, quę de sessionibus dicta sunt dei, uel Christi. Respondemus enim quoniā placare tantummodo de scripturis propositum fuit de sessionibus, & legentem auertere ab humili illa traditione. Alterius autem temporis est, principalem expositionē facere de sedere dei, & stare, & ambulare, quod non exigit expositio præsens. Et audientes decem contristati sunt de duobus fratribus, quoniam rogauerunt cæteris præponi.) Et uide quoniam & Iudas erat inter indignantes. Et si inter indignantes cæteros erat, ne forte nec dum immiserat diabolus in cor eius ut traderet dominū, sed erat in ipso proposito, quo & cæteri apostoli erant. Iesus autem conuocans eos dixit. Scitis quia principes gentium dominantur eorum, & qui maiores sunt potestatem, exercent in eos. Non ita erit inter uos: sed quicunque uoluerit inter uos maior esse, erit uester minister: & quicunque uoluerit inter uos primus esse, erit uester seruus.) Quoniam duo fratres super cæteros Apostolos sibi gloriam præripere uoluerunt indignantibus cæteris, inde occasionem accipiens Iesus, regulam iustitiæ fidelibus ponit, quomodo quis apud deum potest obtinere primatum. Principes gentium non contenti tantum regere suos subiectos, uiolenter eis dominari nituntur. Inter uos autem qui estis mei, non erunt hæc. Ne forte qui uidentur habere aliquē in ecclesia principatum, dominentur fratribus proprijs, uel potestatem in eos exerceant. Quoniam sicut omnia carnalia in necessitate sunt posita, non in uoluntate: spiritalia autem in uoluntate, non in necessitate: sic & principes spiritales, principatus eorum in dilectione subiectorum debet esse positus, non in timore corporali. Sed & qui uoluerit apud patrem meum maior esse cōparatione fratrū suorum cæterorum, efficiatur minister eorum quibus uult esse maior. Et qui principatum desiderat ecclesiæ, debet fieri omniū seruus in humilitate seruili, ut obsequatur omnibus in his, quæ pertinent ad salutem. Et hæc docet nos sermo diuinus. Nos autem siue non intelligentes uoluntatem diuinam positam in scripturis, siue cōtemnentes talem cōmendationem Christi, tales sumus, ut etiam malorum principum mundi excedere superbiam uideamur: & non solum quęrimus sicut reges acies præcedentes, & terribiles nos, & accessu difficiles maxime pauperibus exhibemus, & tales sumus ad eos qui nos interpellant ut propter aliquid deprecentur, sicut nec tyranni, & crudeliores principibus mundialibus ad subiectos. Et est uidere in quibusdam ecclesijs præcipue ciuitatum maximarū, principes populi Christiani nullam affabilitatem habentes, uel habere ad se permittentes. Et Apostolus quidem etiā dominis dat mandatum de seruis di-
Philip. 6 cens: Domini quod iustum est & æquum seruis præstate, scientes quoniam & uos habetis dominū in cœlis. Docet autem & remittere minas. Episcopi aūt quidam crudeliter com-

ter cōminantur, aliquando quidem occasione peccati, aliquando autem contemnentes pauperum curam, cum sit scriptum: Quantum magnus es, tantū humilia te, & inuenies gratiam coram domino. Item in Prouerbijs: Ante contritionē extollitur cor uiri, & ante gloriam humiliatur. Principes ergo gentium dominentur eorum, principes autem ecclesiarū seruiant subditis. Sed & maiores gentium potestatem exerceant fideliū, audiant autem eum qui dicit: Discite à me quia mitis sum, & humilis corde. Non ista dicimus ut inclinemus ecclesiasticum principatum. Est enim interdum quando secundum uocem apostolicam peccantes coram omnibus arguant, ut & cæteri metum habeant. Est aliquando, ut utens potestate sua tradat peccantem Satanæ in interitum carnis, ut spiritus saluet in die domini nostri Iesu Christi. Tamen raro hoc fieri debet. Corripiendi enim sunt inquieti, consolandi aūt pusillanimes, sustinendi infirmi, & ad omnes magnanimitas est habenda. Nulli malum pro malo reddendū, ut non existimetur inimicus qui peccat, sed corripiatur ut frater. Hęc aūt diximus uolentes ostēdere, quod ecclesiarum principes, principū mundialiū imitatores esse non debent, sed imitari debent Christum accessibilem, & mulieribus loquentē, & pueris manus imponētem, & discipulis suis pedes lauantē, atq; tergentem, exemplum eis dantem, ut & ipsi similiter faciant fratribus suis. Forsitan autem & quoniam dominus constitutus seruiebat pro salute hominum generi nostro, propterea dicitur formam serui suscepisse, & humiliasse se usq; ad mortem, propter quod & dominus eū superexaltauit. Qui uult ergo exaltari, similia faciat ut exaltetur per ea: sicut filius hominis non uenit ministrari, sed ministrare. Nam etsi angeli ministrauerunt ei quando accesserunt & ministrabant ei, etsi Martha ministrauit ei, tamen non ideo uenit ut ministretur, sed ut ministret: & tantum creuit ministrans, ut animam suam daret redemptionem pro multis qui crediderunt in eum. Cui dedit animam suam redemptionem pro multis? Nec enim conuenit dicere, deo. Ne forte ergo maligno. Ille enim dominabatur in nobis, donec daretur ei pro nobis redemptio anima Iesu, decepto uidelicet & existimanti quasi possit dominari eius, & non uidenti quia non poterit sustinere in tenendo eam tormenta. Propter quod & mors putans se dominari, eius dominata non est: quoniam erat solus inter mortuos liber, & fortior omni potestate mortis, & usq; adeo fortior, ut & omnes sequi se uolētes qui tenebantur à morte liberaret à morte, nihil ualente in eis postmodū morte. Omnis enim qui sequitur Iesum, incomprehensibilis est à morte. Data autem anima eius in redemptionem pro multis, non mansit apud eum cui fuerat data. Propter hoc dicit propheta: Quoniam non derelinques animam meam in inferno.

Prou.16 | Matt.11 | Psal.16

Tractatus XIII. Cap. XX.

IN illo tempore: Egredientibus illis ab Hiericho, secutæ sunt eum turbæ multæ. Et reliqua.] Quæ sunt secundū historiā huius loci, in aperto consistunt. Quæ aūt spiritaliter nobis uidentur, dicamus. Et primū cōsideremus, quid est quod dicit: Egredientibus discipulis Iesu cum ipso Iesu ab Hiericho, secutæ sunt eū turbæ multæ. Vide ergo si memor eorū quæ à nobis sunt dicta apud Lucā in parabola de homine descendente ab Hierusalē in Hiericho, & incidēte in latrones, potes dicere: ne forte & hic Hiericho intelligitur mundus iste terrenus. Qui ergo ab Hierusalem in Hiericho descendit fuit Adā, id est homo, qui incidit in latrones. Propter quē Iesus descendit in eam cū discipulis suis: & egressus est mercatus multos in ea fideles, & uolentes eū sequi. Nec enim sciunt qui sunt in Hiericho exire de sapientia mundiali, nisi uiderint non solū Iesum exeuntē de Hiericho, sed etiam discipulos eius. Hæc ergo uidentes secutæ sunt eum turbæ multæ. Et est uidere eos qui secundum uerbum uiuere uolunt, & mundū & mundialia uniuersa contemnere cupientes, Christum sequentes & discipulos eius, ut post eum incedentes, & eo duce utentes, ascendant in Hierusalem illam cœlestem. Et ecce duo cęci secus uiam sedebant: & audientes quod Iesus transit, exclamauerūt dicentes: Miserere nobis domine, fili Dauid.] Duos cæcos possumus dicere Iudam, & Israel, qui ante Christi aduentum cæci fuerunt, tamen secus uiam sedentes legis & prophetarum commorabantur. Et cæci quidem erant, quia non uidebant ante aduentū Christi ad animam suam uer-

Luc.17

bum uerum quod erat in lege & prophetis. Clamabant autem: Miserere nobis domine fili Dauid, propterea quod sentiebāt esse se cæcos, non intelligentes uoluntatē scripturarum, & uolentes respicere & uidere gloriam quæ erat in eis, quasi adhuc cæci & nihil magnum de Iesu existimantes, sed secundum carnem de eo tantum intelligētes, clamabant ad eum qui factus est ex semine Dauid secūdum carnem, quia nihil amplius intelligebant quàm filium esse Dauid: & omnis quæ uidebatur eorum propter deum eloquentia, nihil amplius sciebat de Christo, nisi quia filius erat Dauid. Duos cęcos autem diximus populos duos in duo regna diuisos tēpore Roboam: & uide prophetas, quomodo nunc Israel, nunc Iudæ prophetauerunt, aliquando autem simul ambobus. Hi ergo populi quoniam signo quodam prophetico audierant transire Iesum, clamauerūt. Puto enim quod audierūt ab eis qui aduentum Christi prophetauerunt. Et quoniam transit, ueniens quidem in eam, egrediens autem ex ea, & timentes ne forte pertranseat eos, nequaquam misericordiam faciens super eos, clamabant: Miserere nobis domine fili Dauid. Iesus autem non pertransit, sed stat, ut stante illo non transfluat beneficium, sed quasi de fonte stante profluens misericordia deueniat usq; ad eos. Turba autem, id est præcedens eorum qui crediderant, etiam increpabat eis clamantibus: Fili Dauid miserere nostri, ut tacerent, & non appellarent eum contemptibili nomine, sed potius dicerent: Fili dei miserere nostri. Stās ergo Iesus clamoribus eorum retentus & precibus, uocat eos ad se, principium beneficij ostendens. Nec enim in uacuum uocauit eos. Vtinā & nobis clamantibus & dicentibus: Miserere nobis domine, uocet nos incipientes à filio Dauid: stans autem uocet nos, quasi intendens deprecationibus nostris. Dixit autem eis. Quid uultis ut faciam uobis? Quod existimo esse tale. Quod uultis ostendite manifeste, ut omnes qui egrediuntur de Hiericho & sequuntur me, audiant & uideant factum. Illi autem responderunt. Vt aperiantur oculi nostri. Ingenui quidem, eo quod erant de Israel, & Iuda, cæci autem ignorantia, & intelligentes propriam cæcitatem, & audientes eos qui prædicauerunt de Iesu, dicunt se uelle ut aperiantur oculi eorum. Et præcipue hoc dicunt, qui legentes diuinas scripturas intelligūt cæcitatem suam ad sensum scripturarum. Hi enim dicunt: Miserere nobis, & quia uolumus ut aperiantur oculi nostri. Et utinam & nos intelligentes in quibus cæci sumus, & non uidemus, sedentes iuxta ipsam scripturarum uiam, & audientes quoniam Iesus transit, precibus nostris faciamus eum stare dicentes: Volumus ut aperiātur oculi nostri. Quod si dixerimus ex affectu desiderante uidere quæ donat, tangens oculos animarum nostrarum aperiet, quasi uerbum, & uirtus, & sapiētia, & omnia quæ de eo dicuntur constitutus. Et sic eo tangente recedet à sensibus nostris tenebra ignorantiæ, ut statim nō solum uideamus, sed etiam sequamur eum, qui dedit nobis posse uidere propter nihil aliud, nisi ut eum sequamur, & illius ducatu transeamus ad deum, & uideamus oculis nostris per eum apertis deum. Quoniā autem Marcus & Lucas secundum quosdam quidem ipsam exponunt historiam, secundum autem aliquos alteram similem, dignum est & quæ ab eis dicuntur uidere. Et primum uideamus de Marco ita scribente.
Mar. 10 Et uenit in Hiericho. Et exeunte eo inde, & discipulis eius, & turba multa. Qui ergo corporaliter intelligunt, propter diuersitatem uerborū dicunt alia uice duos istos cæcos Christum sanasse: alia autē uice illum quem Marcus exponit: tertia uero, quod scribit Lucas. Qui autem spiritaliter intelligunt, unam eandemq; rem diuersis modis euangelistas exposuisse defendunt. Duo enim cæci sunt sicut diximus, Iudas & Israel. Vnus autē est mixtus ex utroq; populus uniuersus. Turba ergo multa ex gentibus exeunte cum Iesu & discipulis eius de mundo, Iudaicæ quædam reliquiæ iuxta uiam sedentes, id est iuxta propheticas scripturas, & mendicantes intellectum necessarium animarum suarum, sicut Marcus exponit, fortiter clamabant, filium appellantes Dauid. Et cum uideris eos qui ex Iudæis crediderunt in Iesum, aliquando quidem ex Maria & Ioseph esse eum putantes, aliquando autem de sola Maria & spiritu sancto, uidebis quomodo ille cæcus clamabat, fili Dauid miserere mei. Quem increpant multi qui de Hiericho egressi ex gētibus sunt, populum uidelicet qui uidetur credere ex Iudæis, ut taceant qui pauperes sunt in fide Christi: & putant eum ex semine uiri & mulieris esse, trahentem genus ex Dauid. Sed multis increpantibus magis clamabat, credens quidem

quidem in Iesum, secundũ autem hominem credens, & clamans dicit: Fili Dauid miserere mei. Iesus autem stans, iam non sicut in Matthæo, ipse eum uocat, sed iubet eum uocari. Post hæc inquit: Ille autem abijciens uestimentum suum, exiliens uenit ad Iesum. Ne forte uestimentum cæci & mendicantis, uelamentum intelligatur cæcitatis, & mendicitatis quo fuerat circundatus: quod abijciens uenit ad Iesum, & digniosiori uoce confessus est dicens: Raboni. Digniosius enim est dicere Raboni, uel sicut in alijs dicit domine, quàm fili Dauid. Vnde & dominus propter illud quidem quod dixit: Fili Dauid miserere mei, non præstitit sanitatẽ, nec quando sedebat ueste cæcitatis & mendicitatis uelatus, nec quando sedebat secus uiam mendicans. Propter hoc aũt quod dixit: Raboni ut uideam, dixit ei: Vade, fides tua te saluum fecit. Nunc uideamus secundum Lucam, quæ cõmuniter dixit prætereuntes, propria autem eius tangentes. Et primum quidem quod Marcus & Matthæus egrediente Iesu de Hiericho ponunt: Lucas autem ita. Et factum est cum appropinquaret Hiericho, & factus in proximo, cæcũ illuminauit. Et dicet aliquis secundum mysterium spiritale, quoniam prius est quod ait Lucas, secundum autem quod Marcus, tertium uero quod dixit Matthæus. Primum enim oportet appropinquare Hiericho, & ita intrare in eam, postea aũt exire de ea. Lucas ergo scribit: Et factum est cum appropinquaret Hiericho. Marcus autem ita. Et uenit Hiericho, & exeunte eo inde. Matthæus uero neq; appropinquasse Hiericho scribit, nec quia uenit Hiericho, sed tantum exeuntibus eis ab Hiericho. Potest ergo secundum Lucam quidem appropians Hiericho fecisse hoc, secundum Marcum autem ueniens in Hiericho, secundum Matthæum autem exiens ab Hiericho. Post hæc cõsidera quoniam clamanti cæco atq; dicenti: Miserere mei fili Dauid, qui præcedebãt, increpabant eum ut taceret. Tanquam si dicat: Qui primi crediderant, increpabant ei clamanti: Fili Dauid, ut taceret, & non appellare eum cõtemptibili nomine, sed potius diceret: Fili Dei miserere mei. Ille autem magis clamabat: Fili Dauid miserere mei. Et stãs Iesus, iussit eum adduci ad se. Et uide nisi, sicut diximus, inferior est cæcus iste. Nam nec Iesus eum uocauit, nec dixit eum uocari, sed quasi non capientem hæc iussit eum quasi non potentẽ à semetipso uenire adduci ad se. Et cum appropinquasset ei, interrogauit eum: Quid uis ut faciã tibi? Et nõ prius interrogauit eum, aut interrogatus appropiauit ei, sed quoniã appropiauit, ideo interrogatus dixit: Vt uideam domine. Item hoc amplius habet Lucas, quod in illis quidem secutus est tantũmodo cæcus: hic autem secutus est dans gloriam deo, ut uidentes eum omnes, deo laudem offerrent. Luc.18

Tractatus XIIII. Cap. XXI.

1 IN illo tempore: Cum appropinquasset Hierosolymis, & uenissent Bethphage ad montem Oliueti, tunc misit. Et reliqua.] Dignũ est ostendere hic uoluntatem Euangelistarũ conscribentium, & propositũ eorũ, quid cõsiderantes, post mirabilia eius & opera gloriosa, etiam de exhibitione asinæ & sessione domini super eam facerent mentionẽ. Pone quia de uisione cęcorũ, de paralyticorũ constrictione, de resurrectione mortuorũ, de mundatione leprosorũ scripserunt Euangelistæ, ut ædificent homines in fide Christi legentes in scripturis opera eius: quid aũt uoluerunt conscribere quod appropians Iesus Hierosolymis cũ discipulis suis, & ueniens Bethphage iuxta montem Oliueti, misit duos discipulos mandans eis de asina & pullo eius, ut soluentes adducant eã ad se, qui frequẽter non pigritauit maiorem uiam pedibus ambulare, sicut fecit quando ab Hierosolymis trãsiens per Samariam ibat in Galilæam, cum uenisset ad puteũ ex itinere lassus, & super eum sedisset? Quid autem est quod & ipse Iesus asinam cum pullo eius ligatam soluere iubet, & mandat ut dicenti sibi, quare solutis, respõdeant, quia dominus operam eius desiderat, confestim autem remittet eam. Nec enim huiusmodi dominus necessariam habens asinam & pullum eius aliquando ligatos, ostendit in prima facie aliquid dignum magnificẽtia sua. Quid autem est ut de hoc etiam Zacharias propheta prædiceret uerbis huiusmodi: Gaude ualde filia Sion, prædica filia Hierusalẽ, ecce rex tuus uenit tibi iustus, & saluans, ipse mansuetus, & sedens super subiugalem, & pullum eius nouellum? Si autem uis discere ex Propheta, quomodo hoc magnum gaudiũ habuit Zach.9

Sion, audi quod dicit: Et exterminauit currus ex Effrata, & equum de Hierusalem, & exterminabitur arcus bellicus, & multitudo, & pax ex gentibus, & principabit aquarum usq; ad mare, & fluminum exitus terræ. Et tu in sanguine testamenti dimisisti uincula tua de lacu non habenti aquam. Notauimus autem, sicut in aliis, quòd non iisdem sermonibus Matthæus & Ioannes protulerũt prophetiam eãdem. Nec enim est idem, Gaude ualde filia Sion, prædica filia Hierusalem, quod ait: Dicite filiæ Sion, aut noli timere filia & cætera, quæ non similiter posuerunt. Quærere autem oportet quomodo rationabiliter mãdat Propheta ualde gaudere filiam Sion & prædicare filiam Hierusalem, propter eum qui sedit super asinam & pullum nouellum: cum post modicum uidens Hierusalem Iesus fleuit super eam, dicens: Hierusalem Hierusalem quæ occidis Prophetas & cætera. Vide ergo ne forte gauisuram Sion, & prædicaturã Hierusalem, non illam dicit quæ dominum crucifixit, sed istam quæ crucifixum suscepit, cœlestem Sion de qua dicit Apostolus ad Hebræos: Sed accessistis ad Sion mõtem, & ciuitatem dei uiui Hierusalem cœlestem, & cætera. Item ad Galatas. Hierusalem autẽ quę sursum est, libera est, quæ est mater nostra. Ne forte ergo mysteria sunt hæc omnia Saluatoris, qui soluit uincula per discipulos suos populi ex Iudæis, & populi qui uenit ex gẽtibus. Ligata enim erat peccatis quæ tunc fuit synagoga, ligatus fuit & pullus cũ ea, qui postmodum factus est nouellus ex gentibus populus credens. Et hos ambos appropiãs ad Hierusalem cœlestem, id est ascendens in cœlũ, iussit discipulos suos ut soluerẽt eos, dans eis spiritum sanctum dicens: Accipite spiritum sanctum. Si cuius dimiseritis peccata dimittentur eis: & si cuius tenueritis, tenebuntur. Et semper discipuli Christi soluentes ligatam asinam, & pullum, adducunt ad Iesum uolentem eis uehiculis uti per discipulos suos solutis à uinculo peccatorum priorum. Et dignũ est filio dei, ut sic necessarios habeat eos. Misericors enim est super asinam alligatam, & pullum cum ea. Necessarios aũt habet eos, ut sedẽs super eos repauset magis eos super quibus sedet, quàm ut repausetur ab eis. Sed quæret aliquis, quomodo eis quæ diximus conueniens sit sermo qui sequitur, dicens: Confestim remittet eos? Solutio autem istius quæstionis sicut arbitror hæc est: quoniam dominus quidem eorum qui fuerant ligati, nemo alius erat, nisi ille de quo ait Apostolus: Nobis autem unus dominus Iesus Christus, per quẽ omnia. Cui quoniam nequaquam contradicturus fuerat aliquis dicentium, quare soluitis pullum? manifestum est. Nam quasi nullo contradicere potenti, sic dicit Christus: Et si aliquis uobis dixerit, dicetis quoniã dominus operã eorũ desiderat. Et uide quia postquam ascenderit Iesus in Hierosolymam sedens super pullum hunc uel illum, missio quædam ad opus aliquod necessarium ad ipsum locũ erat futura, ut aliquid operis faciant asina & pullus eius. Et hoc quidem significat, non tamen clare. Sensum autem huiusmodi intellectus accipio credens ordini beatitudinũ, quem facit Matthęus. Nam postquam dixit: Beati pauperes spiritu, quoniã ipsorum est regnum cœlorũ, post hoc scriptũ est: Beati mansueti, quoniã ipsi possidebunt terram. Dicimus enim in his, quoniam primum quidem beatorum est regnum cœlorum: in secũdo autem loco possidebunt terram: non ut per omne seculum sint super eam, sed consolati pro eo quod esurierunt, & sitierunt iustitiam satiati in ea, & misericordiam consecuti, iterum restituantur in regnum cœlorum. Aut certe quoniam multi ex populo Iudæorum, uel gentium, uel quos asinam & pullum supra sumus interpretati, qui crediderunt in Christo, & susceperunt super se, postea missi à Christo reuersi sunt ad populum Iudaicum, uel ad cæteras gentes nõdum credentes, ut prædicarent eis dominũ Iesum filium dei. Et hoc est quod significat dicens: Confestim autem remittet eos. Si ergo asina & pullus eius illi sunt quos diximus supra, super quos uerbum ascendit, nõ tibi uideatur sermo insulsus quod fideles homines animalibus cõparentur. Forsitan enim tale aliquid intelligens & Propheta dicit se factum esse quasi iumentum, non simpliciter iumentum, sed sicut iumentum apud deum, uel apud Christum eius, secundum quod ait: Vt iumẽtum factus sum apud te. Nam quantum ad deum, iumenta sumus nõ solum nos, sed etiam multo nobis prudentiores. Sic autem quantũ ad pastorem Christum etiã oues eius sumus: quoniam tanta distantia est inter eum & nos, quanta inter hominem & qualecunq; iumentũ. Et forsitan cum ascenderint in Hierosolyma sedente Iesu super se, asina & pullus, & facti illic

Marginal references: Luc. 19; Heb. 12; Gal. 4; Ioan. 20; 1 Cor. 8; Matt. 5; Psal. 73

illic, nō manebunt ibi, sed remittentur mutati iam, & prodificati, & enutriti uerbi diuinitate, & eminentia, scientia, honestate: ut ad gloriā dei digni habeantur remitti in locum unde assumpti fuerant, prius dn̄o eos meliorante & quasi mercedem hanc eis prę stante pro eo quod portauerunt eū & requieuerūt in se: ut (sicut diximus) digni habeantur remitti in locū terræ huius ex qua assumpti fuerant, nō iam ad opera priora. Nec enim fas est ut misericors deus, dn̄s constitutus postquam semel eos suscepit, & honorauit, & à uinculo soluit, & fecit eos propriam sessionē, ut mittat eos rursus ad uincula, & opera mala, postquam semel susceperunt super corda sua filium dei. In his omnibus cōueniebat ualde gaudere, & extendere gaudiū fructum spiritus sancti filiam dei Sion, & filiā eius Hierusalem prædicare. Veniebat enim ei rex iustus & saluans, & non simpliciter saluans, sed iustus & saluans, id est cū iudicio & iustitia saluās: ueniebat sedens super asinam & pullū nouellum quos diximus, uisitans Israel, & exterminās currus ex Effrata, similes constitutos curribus Pharaonis quos proiecit in mare. Veniebat aūt ut extermi net etiā equum animal bellicū de Hierusalem, ut pacem faciat Israel, cōuertens perditas oues ipsius. Quō non erat res digna gaudio magno sic uenire regem iustum atque sal uantem in Hierusalem ex qua erat exterminandus omnis arcus bellicus, ut iam nunquam peccatores in ea intendant arcum, neque præparent sagittas in pharetra ut sagittent in obscuro rectos corde: Erat tunc pax futura ex fide gentium saluatarū domino principante aquarū usque ad mare, id est populorum: principante autem & fluminis emissionis terræ, & exitus facientium, & irrigantium multa ipsius. Qui aūt simpliciter uult intelligere Sion populos Iudæorū ad quos uenit Saluator, sic dicere potest, quoniam uerbum quidem dei præcepit gaudere filiam Sion, & prædicare filiā Hierusalem. Si autē aliqui eorū discrediderint, non digna gaudio opera facientes, neque suscipientes prædicandi præceptum, ipsi sibi causa sunt facti, ut patiātur ea quæ passi sunt, ut recte dicatur ad eos: Vobis quidem missum fuerat dei uerbum, sed quia indignos uos iudicatis æternæ uitæ, ecce cōuertimur ad gentes. Videamus aūt & de nomine Bethphage secundū Matthæum, Bethaniæ aūt secundum Marcum, Bethphage aūt & Bethaniæ secūdum Lucam. Et hic erat locus in monte qui uocabatur Oliueti. Interpretatur aūt Bethphage quidem domus maxillarum. Erat aūt uilla sacerdotum, quoniā maxilla propria pars erat sacerdotum ex lege. In quo possumus dicere maxime occasionem accipientes de libro Iudicum, quoniā in his erat fons qui uocabatur fons maxillæ, de quo biberat Sampson cum sitisset. Aut forsitan fons ille, mysteriū erat patientiæ fidelium, ad quos dn̄s dicit, Qui te percusserit in maxillam unam, præbe ei & alteram. Bethania autē, domus obedientiæ. In domum ergo obedientiæ adducunt omnes qui soluuntur à uinculo peccatorum suorum, uel ad domum sacerdotalem maxillarū, uel patientiæ, ut inde ascendat dn̄s super eos, quos secundum præceptū soluerunt discipuli eius, & perduxerunt ad eum. Mons aūt oliuarum est ecclesia, in quo fructificantes fideles dicere possunt: Ego aūt sicut oliua fructifera in domo dei. Qui autem in primis adducuntur ad eum habentes initia fidei, sunt sicut nouella oliuarum in circuitu mensæ Christi, quia sunt filij eius. Si autē oportet & duorum discipulorum quos dn̄s misit enarrare mysterium, forsitan non irrationabiliter dicere possumus, fuisse eos in mysterio Petri & Pauli, qui dextras sibi dederunt societatis: ut Petrus quidem in circuncisionem ad subiugalem iret, prædicaturus populo Iudæorum sub iugo legis degenti: Paulus autem ad gentes, ad nouellum & indomitum pullum. Erant autem ambo (id est populus ex Iudæis & populus ex gentibus) in uilla, et non in ciuitate Sion, uel Hierusalem: sed discipuli Christi soluunt utrunque, & ad Christum perducunt, ut ascendat super eos cum soluti fuerint à peccatis accipientes remissionem eorum. Super alligatis autem adhuc & uinculis peccatorum suorum constrictis, non sedet Iesus. Secundum Marcum autem & Lucam etiam pullus introducitur alligandus, super quem nemo hominum sedit: nihil enim rationabile, neque quod secundum mores humanos fieri solet, in gentibus factum fuerat aliquando, neque fundatum in eis aliquid disciplinæ, sed contra meritum suum à deo sunt consecuti, ut uerbum dei super eos sederet, ut eo ducente ascendant in Hierusalem dei. Euntes autem discipuli fecerunt sicut præcepit eis Iesus. Et adduxerunt asinam & pullum, & imposuerunt super eum uestimenta sua, &

Iudic. 15

Matt. 5

ſedit ſuper eum.] Adducentes ergo ad Chriſtum aſinam & pullum, nudos eos nō dimiſerunt, ſed ornamenta eis impoſuerunt quibus fuerant adornati, & ueſtibus quibus ipſi fuerant cooperti, honeſtatem eis adijcientes quos ſuo ſtudio ſoluerāt ipſi: ut ſuper ornatos ueſtibus diſcipulorum Chriſti, Chriſtus aſcendat & requieſcat in eis, & apud eos dei uerbum fundetur: quoniam unumquenq; diſcipulorum decebat aliquid Chriſto conferre regi manſueto, ut poſſint dicere, quoniam Chriſti ſumus operis participes. Plurima autem turba ſtrauerunt ueſtimenta ſua in uia. Alij autē cædebant ramos de arboribus & ſternebant in uia.] Multus ergo populus cum Chriſto aſcendebat in Hieruſalem, qui & ipſi fructum ſuſceptionis Chriſti demonſtrauerunt, ueſtimēta ſua & quæcunq; habuerunt ornamenta ſternentes in uia, per quam aſina tranſibat, uidelicet ut mundè incedentes, terram & rerum terrenarum puluerem nequaquam contingant, uel patiantur in uia illa qua in Hieruſalem aſcendebant. Et tertium agmē poſt diſcipulos, & plurimam turbam ſternentem ueſtimenta ſua, introducitur, qui pulchritudinem aliquam itineri faciebant, per quod proficiſcebatur in Hieruſalem Ieſus. Turba autem quæ præcedebat, & quæ ſequebatur, clamabant dicentes: Oſanna filio Dauid. Benedictus qui uenit in nomine domini, oſanna in excelſis.] Et præcedentes quidem ante Ieſum dicentur qui ante aduentum Chriſti fuerunt ſancti Prophetæ, & cæteri iuſti: ſequentes autem qui fuerunt poſt aduentum ipſius Apoſtoli cæteriq; fideles qui ſequuti ſunt uerbum dei. Tamen non aliud dicebant qui præcedebāt, aliud autem qui ſequebantur, ſed omnes clamabant inſimul conſona uoce, humanam quidem Chriſti diſpenſationem laudantes in eo quod dicebant, Oſanna filio Dauid, benedictus qui uenit in nomine domini: reſtitutionē autem eius in ſancta, in eo quod dicebant, Oſanna in excelſis.

TRACTATVS XV Cap. XXI

IN illo tēpore, cum intraſſet Ieſus Hieroſolymā, commota eſt uniuerſa ciuitas, dicens: Quis eſt hic.] In iſtis nunc duobus clamoribus dictis ex conſenſu præcedentium & ſequentiū Ieſum, ipſe quidem intrauit in Hieroſolymam ueram: admirantes autem uirtutes cœleſtes quæ appellantur ciuitas, dicebant, Quis eſt hic? ſecundum quod fuerat prophetatū in Pſalmo de aſcenſione ipſius, & de admiratione uirtutum cœleſtium propter nouum uehiculum corporis eius. Habet aūt ita. Tollite portas principes ueſtras, & eleuamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. Quis eſt iſte rex gloriæ? Dominus fortis & potēs,
Pſal. 23 Eſa. 63 dominus potens in prælio. Et in Eſaia ſimilia quædam prophetantur de reditu eius in cœlum poſt diſpenſationē paſſionis ipſius hoc modo. Quis eſt iſte qui uenit ex Edom, rubra ueſtimēta habens ex Boſor, iſte formoſus in ſtola? Hoc autem diximus, ut oſtendamus myſterium eius quod dicitur, quoniam aſcendente eo in Hieruſalem commota eſt uniuerſa ciuitas dicēs: Quis eſt hic? Et intrauit Ieſus in templum dei, & eijciebat omnes uendentes, & emētes in templo, & menſas nūmulariorum euertit, & cathedras uendentium columbas. Et dixit eis: Scriptum eſt, Domus mea, domus orationis uocabitur. Vos autem feciſtis eam ſpeluncam latronum.] Supra menſuram dignitatis Chriſti fuerat, ſecundum quod uidebatur filius eſſe fabri, ut tanta fiducia uteretur & poteſtate eijciens nundinam de templo, qua nec princeps alicuius gentis utens facile poterat explicare quod fecit Ieſus. Et hæc diximus ſecundum ſimplicē intellectum. Secundum moralem autem talia dicemus. Et primum quidem de templo, de quo per prophetam dixit deus: Domus mea, domus orationis uocabitur. Ergo ſecundum corporalem circunciſionē carnis, & ſecundum corporales legis feſtiuitates, & ſacrificia, conſequenter & templum dei exiſtimabat, quod ex lapidibus inſenſatis erat conſtructum, primum quidem à Solomone, deinde reparatū ab Eſdra, poſtea uero poſt Chriſti aduentum à Romanis deſtructum: & illa exiſtimabatur domus eſſe orationis. Qua deſtructa, neceſſe eſt ut Iudæi quaſi non iam habentes domum orationis, iam non habeant priuilegium ſpeculationis dei, nec poſſint ſecundum legem deo ſeruire. Hoc ergo facto, omnia Chriſtus eiecit in myſterio ſpiritualium actuum ſuorum: & tunc fecit uiſibiter, quod ſemper inuiſibiliter agit, eijciens uendentes & ementes de templo, &

menſas

mensas nummulariorũ euertens & cathedras uendentiũ columbas, ad correptionem populi, ut non pro mundi festiuitatibus in nomine dei emptionibus & uenditionibus uacent in loco nõ competenti, in quo nõ debent uendere, nec emere, sed orationibus uacare, qui congregant̃ quasi in domo orationis. Nunc autem arbitror esse templum dei ex lapidibus uiuis cõstructum, ecclesiam Christi. Sunt autem multi in ea non sicut decet uiuentes spiritaliter, sed secundum carnem militant, qui & domum orationis de lapidibus uiuis constructam faciunt speluncam esse latronũ, actibus suis non ecclesia dei dignis, sed spelunca latronum. Qui enim considerat in multis ecclesiis talium Christianorum peccata, qui arbitrentur quæstum esse pietatẽ, & cum deberent de Euangelio uiuere secundum quod uiuere decet seruos dei, hoc nõ faciunt, sed diuitias & multas possessiones acquirunt: nõne dicet speluncam latronum factam esse sub illis ecclesiam, ut recte dicat Christus ad eos propter dissipationem ecclesiæ suæ, Quæ utilitas in sanguine meo dum descendo in correptionẽ? Item ipse per Michæam tali modo: Væ mihi quoniam factus sum sicut qui colligit stipulam in messe, & sicut qui racemum in uindemia, cũ non sit botrio ad manducandum primogenita. Væ animæ meæ, quia perijt timoratus à terra, & qui corrigat in hominibus non est, Et cum intellexeris Iesum dicentem talia, & lugentẽ peccata nostra, aspice simul & illud quod in Euangelio scribitur. Cũ uidisset Hierusalem fleuit super eam, & dixit. Et si rationabiliter fleuit super Hierusalem, & rationabilius flebit super ecclesiam ædificatam quidem ut esset domus orationis, factam autem propter turpia lucra & luxus quorũdam (quod utinam non esset) principum populi speluncam latronum. Sed tunc quidem intrauit Iesus in templum dei, & mundauit illud ejciẽs uendentes & ementes in templo, & mensas nummulariorũ euertẽs & cathedras uendentium columbas: nunc aũt quamdiu non uisitantur, qui in nomine Iesu Christi conueniunt in ipsum, sunt in cõuentibus uendentes & ementes in templo, & reliqua omnia facientes, & nusquam eis Christus apparet, ut ejciens eos reliquos saluet. Si autem uisitauerit super peccata nostra, & quasi lugens nos ueniat, & corripiat, & castiget quasi filios, ut recipiat nos, tunc ingredietur Christi potestas congregatis nobis & spiritu sancto, & ingrediens ejciet omnes uendentes & ementes in templo. Vendentes quidem & alienãtes à se quicquid habebãt boni, ementes autem pro eis mala. Et destruet mensas nummulariorũ, id est auarorum & pecuniæ cupidorum, qui aliorum quidem pecunias cum iniquitate uertũt ad se, ipsi autem non ad quod expedit eas expendũt. Sunt & alij in templo uendentes Christi columbas, & tradentes simplices sicut columbas, & orantes dicentes, Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, & uolabo, & requiescã? tradentes eas principibus, quibus non oportebat. Et arbitror conuenire uerbum de uenditoribus columbarũ, eis qui tradunt ecclesias auaris, & tyrannicis, & indisciplinatis, & irreligiosis episcopis, aut presbyteris. Propter quod & cathedras tantummodo appellauit Euangelista euersas esse à Iesu. Et utinã audirent hæc cum decenti ammonitione scripturæ, qui gloriantur de cathedris Moysi in quibus sedent, & uendunt omnes ecclesias columbarum, & tradunt eas talibus præpositis, ad quos recte dicatur à domino per Hieremiam prophetã. Principes populi mei me non cognouerunt: filij enim sunt insipientes, & nõ intelligentes. Sapientes sunt ad male faciendum, bene aũt facere nesciũt. Et apud Micheam similiter. Principes populi mei expellentur de domo epulationis suæ. Si aũt audient, nunquam uenderent Christi columbas, sed constituerent principes eorum parcẽtes columbis, & prouidentes saluti earum, & non despicientes nec occidentes pingues columbas. Si aũt oportet tres ipsas species reiectas à templo cautius exponere, possumus dicere. Quicunq; in populo Christiano ad nihil aliud uacãt in seculo isto, nisi circa uenditiones & emptiones, rarius aũt in orationibus permanent uel alijs actibus rectis, quos quærit sermo diuinus, ipsi sunt uendentes & ementes in templo dei, facientes domũ orationis speluncam latronum. Diaconi aũt qui non bene tractant ecclesiasticarum pecuniarum mensas, sed semper de eis fraudant, & ipsas quas dispensant, non secundum iustitiã dispensant, & diuites fiunt de rebus pauperum, ipsi sunt nummularij pecuniarum mensas habentes quas Christus euertit. Quoniam aũt mensis ecclesiasticarum pecuniarum diaconi præsunt, docent nos in Actibus suis apostoli. Cum factum fuisset, inquit, murmur Græcorum ad

Mich.7 *Hier.4* *Mich.1* *Act.6*

rum ad Hebræos, eo quod deſpiceretur uiduæ eorum in miniſterio quotidiano, dicentes: Non eſt bonum relinquentes uerbum dei miniſtrare menſis. Eligite ergo ex uobis ſeptem quos conſtituamus in hūc uſum, nos autem uerbo dei intenti erimus. Epiſcopi autem, & presbyteri quibus creditæ ſunt cathedræ, qui tradunt eccleſias quibus non oportet, & conſtituunt principes quos conſtituere nō expedit, ipſi ſunt qui uendunt columbas, quorum cathedras Chriſtus euertit. Vnuſquiſq; ergo ſedentium ſuper cathedram eccleſiaſticā, & amantium primas cathedras in Synagogis, uideant ne forte ſic ſedeant in eis, ut ueniens dn̄s eas euertat quaſi dignas euerſione. Et unuſquiſque diaconorū qui cōgregant ſibi diuitias, fraudantes pauperū pecunias, intelligant præſentem ſcripturam, ut iam non cōgregent, ne forte ueniens dn̄s euertat menſas diſpenſationis eorum. Sed & qui ſolicitudinibus mundialibus feruntur, ſemper ad uenditiones & emptiones currentes, ne forte ueniens dominus eijciat eos de templo dei, quando eiectus nec ſpem habet regredīedi unde eiectus eſt. Scrutanti mihi ſcripturas apparet, ne forte hæc faciat Ieſus in ſecundo aduētu, & in futuro iudicio. Tunc enim ingreſſus in omnes eccleſias eijciet uel euertet quos inuenerit ſecundum ea quæ diximus, templo dei indignos. Si quis autem inuentus fuerit non habens aliquid de his criminibus tribus, & inuentus fuerit eſſe in templo, confidat. Nec enim eijcietur à Chriſto, nec aliquid eius euertetur, nec exprobrabitur quaſi fecerit domum orationis ſpeluncam latronū. Puto autem & in hoc tempore inuiſibiliter uenit Ieſus ad ſingulas eccleſias dei, & eijcit quos ſupra diximus dignos eiectione. Quotieſcunq; enim excitat tentationem ſuper eccleſiam, uenit ad eam, & uiſitat eam, ut faciat quod facere ſcribitur in hoc loco. Poſt hæc uideamus ne forte & ſic locus iſte intelligi poſſit. Omnis enim natura rationabilis templum eſt dei, quæ ad hoc eſt creata, ut capiat gloriam dei. Hoc ergo quod eſt naturaliter templum dei, id eſt anima, implemus peccantes quibuſdam quidem uendentibus, quibuſdam autē ementibus cogitationibus malis, & ſi aliquid ſanctum reliquum eſt in anima noſtra, quod eſt columba. Dicit ergo ad eos qui peccant, & pleni ſunt furibus cogitatibus, Domus mea, domus orationis uocabitur. Vos aūt feciſtis eam ſpeluncam latronum. Et Ieſus quidem eos qui ſpeluncam fecerant latronum domum orationis, fures eijcit de templo: illi autem qui conſentientes erant furibus, de Ieſu quidem dixerunt, Crucifige, crucifige eum: de Barabba autem latrone, Dimitte nobis Barabbam. Propter quod uſque hodie Iudæi Ieſum quidem non habent: nec enim crediderunt in eum: habent autem de ſpiritalibus nequitijs latronē Barabbam, quem iam tentum, & in carcere clauſum aduerſus ſe petierunt dimitti. Ideo princeps infidelium Iudæorum eſt Barabbas latro. Et acceſſerunt ad eum cæci & claudi in templo, & ſanauit eos.] Quæ ſunt quidem ſecundum ſimplicem intellectū, habentur manifeſta. Secundum conſequentiam autem prædictorum moraliter expoſitorum, dicendum eſt quoniam in templo dei, id eſt in eccleſia, non ſunt omnes uidētes, neque recte ambulantes: ſed alij quidem ſunt cæci, alij aūt claudi. Qui ex eo quod intelligūt propriam cæcitatem: & ſcientes quia nullius alterius opus eſt niſi Chriſti Ieſu & uerbi dei ut ſanentur, ut percipiant ſanitatem accedentes ad uerbum dei ſanantur. Videntes autem principes ſacerdotum & Scribæ mirabilia quæ fecit, & pueros clamantes in templo, & dicentes: Oſanna filio Dauid, indignati ſunt, & dixerunt ei. Audis quid iſti dicunt? Ieſus autem dixit eis, utiq;. Nunquam legiſtis, Ex ore infantium, & lactentium perfeciſti laudem?] Quemadmodum ſecundum hiſtoriam uituperabiles ſunt iſti principes & ſcribæ: ita & ſecundum eccleſiam Chriſti uituperabiles ſunt quidam epiſcopi & presbyteri, qui uitam ſuam minime adornantes, nec induti ſcientia ueritatis, & quidem uidentes miracula Chriſti, nihilominus contemnunt puſillos eccleſiæ, & paruulos deum laudantes & Chriſtum ipſius, & indignantur in eorum profectu, & accuſant eos apud ipſum Ieſum quaſi peccantes, cum non ſint peccantes: & quaſi ad non audientem, neque ſeruantem ordinem omnem dicunt: Audis quid iſti dicunt? Et hoc magis intelligere poterimus, ſi cognouerimus quomodo frequenter eos qui feruent ſpiritu, & uſq; ad carcerem contra infideles luctantur, & pericula uniuerſa contemnunt, & cum omni uirtute continentiam & uirginitatem ſeruare ſtudent, ſunt autem imperiti ſermone, coarguunt quaſi incontinentes, ſacerdotes uitupe-

Matt. 27

uituperabiles, & culpant eos apud Iesum quasi ipsi sint iustiores talibus pueris simplicibus, & benignis, & studiosis. Iesus autem pueris quidem testimonium præstat, sacerdotibus autem ignorantiam scripturarum imputat dicens: Nũquam legistis quod scriptum est, Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem? Qui adhærent ecclesiæ, quasi nuper nati infantes, rationabile & syncerum lac desiderãtes, & sugentes ipsum, laudant deum fide & conuersatione, & completur in eis quod dictum est, Ex ore infantium & lactentiũ perfecisti laudem. Ipse enim sibi deus in talibus perficiet laudem. Pro quibus gratias agens filius patri dicebat: Confiteor tibi pater domine cœli & terræ, quoniã abscondisti hæc à sapientibus, & manifestasti ea paruulis. Etiam pater, quoniam sic fuit bona uoluntas ante te. Matt. 11

Tractatus XVII Cap. XXI

IN illo tempore, Abijt Iesus foras extra ciuitatem in Bethaniam, & mansit ibi. Mane autem reuertens in ciuitatem esurijt.] Quos relinquens exijt ab Hierosolymis Iesus, & mansit in Bethania, nisi principes, & scribas, qui sciebant quidem mirabilia quæ fecit Iesus, & pueros clamãtes in templo, nihilominus indignantes aduersus eos qui deum laudabant, quasi qui non intellexerunt quod fuerat scriptum: Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem? Et quoniam reliquit illam Hierusalem, & factus est extra eam, ideo cecidit, & lapis super lapidem ibi stare non potuit. Venit autem in Bethaniam ad domum obedientiæ, id est ecclesiam, in qua est etiam cõmoratus, & requieuit: eo quod non habebat in Hierosolymis, ubi caput reclinet, quæ talibus sacerdotibus & populo impio erat repleta, cum autẽ requieuisset in Bethania, in domo obedientiæ, post principium constituendi ecclesiam, postquam repausauit aliquantulum in ea, tunc reuertitur in ciuitatem quam paulo ante reliquerat. Et reuertens esurijt. Et uidit unam ficulneam secus uiam, arborẽ, populum circumcisum. Et ueniens ad eam nullum fructum manducabilem inuenit in ea, sed tantum speciem uitæ. Folia enim sine fructibus erant in ficu. Et quoniam arbor illa erat animam habens, quasi audienti dignam maledictionem suam dicit: Nunquam ex te nascatur fructus in sempiternum. Id est quam diu stat hoc seculum præsens, nunquam ex te fructus nascatur. Ideo infructuosa est Synagoga Iudęorum: & hoc erit ei usque ad consummationem seculi, donec intrauerit gentium plenitudo. Et aruit ficulnea adhuc peregrinante in hac uita hominum Christo, & inter homines quasi homine conuersante. Et uidentes discipuli mirati sunt, oculis enim spiritalibus uiderunt mysterium fici siccatæ: non tantum quia siccata est, sed quia confestim siccata est, id est populus Iudæorum. Respondens autem Iesus, ait illis: Amen dico uobis si habueritis fidem, & non hęsitaueritis, non solum idem de ficulnea facietis, sed etiam si monti huic dixeritis, Tolle te, & iacta te in mare, fiet.] Ergo discipuli Christi fideles & non hæsitantes arescere faciunt ficulneam illam, dicentes ad eam. Vobis primum missum fuerat uerbum dei, sed quia indignos uos iudicatis æterna uita, ecce conuertimur ad gentes. Et relinquentes eam, siccam faciunt eam, cum uitalis uirtus eius transierit ad gentes. Super illud autem quod poterunt siccare ficulneam ad huc discipulis suis promittit, quoniam si habuerint fidem, & non hæsitauerint, etiam monti qui à Christo uidetur & manifestatur, id est contrariæ potestati extollenti se cõtra homines dicent, Tolle te, & mitte te in mare, & fiet. Tollitur enim à singulis qui adducuntur ad fidem uerbo discipulorum Christi, altitudo illa malitiæ, mons ille Satanas, & mittitur in mare, id est abyssum dignũ se locum. De quo mari dicit in Psalmo. Hoc mare magnum & spatiosum, illic naues pertransibunt, animalia pusilla cum magnis, Draco iste quem formasti ad illudendum ei. Item. Tu confregisti capita draconum super aquas, & dedisti eum escam populis Æthiopum. Ipsa autem est Bethania, ubi ex mortuis suscitatus amicus Christi Lazarus morabatur. Et omnis qui obedit uerbo dei confirmato, & commoranti in se, Bethania est, & domus obedientiæ, & commoratur Christus in eo, & requiescit. Et forsitan simplices dicunt de eo quod scriptum est, Relictis illis abijt in Bethaniã: quomodo enim poterat fieri extra ciuitatem nisi reliquisset priores apud quos fuerat prius? Sapientiores autem auditores dicunt: Non omnes Psal. 103

omnes reliquit priores quãdo fit apud alios, sed malos quidem & peccatores reliquit. Quando fuerit apud iustos, fiet & apud alios post illos, & cum illis. Nam & in Bethania cõmorans Iesus, non relinquens Bethaniam uenit in ciuitatem: erat enim in Bethania, & uenit in ciuitatem. Esurit autem Iesus semper in iustis, uolens manducare fructum spiritus sancti in eis: & sunt eius escæ, ut ita dicam, ficus quas esuriens edit, id est charitas eius qui eam fructificauit, qui primus fructus est spiritus sancti, & gaudium, & pax, & patientia, & reliqua. Quæ quidem quamdiu fructificamus, nõ arescimus. Si autem uenienti domino, & quærenti huiusmodi fructum ut manducet in nobis, nõ exhibuerimus, dicet ad nos, Nunquam ex uobis fructus nascatur in sempiternũ. Et uide quoniã secus uiam erat hæc ficus, quæ folia tantũ habuit sine fructu: Sic enim & terra quę secus uiam est, licet fuerit seminata, nullum fructũ producit, diripiẽtibus uolucribus semina seminata. Quandiu ergo non uenit Iesus ad aliquam ficum, nec quærit fructum eius, sed patienter agit, & sustinet si forte proferat fructum, non exiccatur. Si autem uenerit esuriens, & fructum requirens, & inuentus fuerit aliquis nihil iustitię habens, nisi professionem tantũmodo fidei, quod est folia sine fructu, mox exiccatur, etiam hoc ipsum quod uidetur fidelis amittens. Et est multos in ecclesia uidere tales, qui multo tempore portauerunt fidei nomen, ostendentes tantũmodo quia uiuunt, omnino autem sunt sicci. Quos quia non fructificabant, uidemus recedentes à uerbo dei ad plenum, & siccos. Quem talem cum uiderint discipuli siccum, mirantur, dicentes: Quõ cõfestim siccata est? Adhuc manifestius de hoc ipso dicamus: quomodo in tentationibus petit fructum Iesus à ficulneis quas plantauit, id est in persecutionibus cõfessionem & testimonium quærit fidelium. Et cum mulier meretrix insaniens excitata fuerit super aliquem, quærit in eo Christus fructum continentiæ. Quem protulit & Ioseph, cum fureret eius domina super eum. Et sic in singulis quibusque tentationibus intellige Christum uenire ad Christianos in tentationibus esurientem & fructum uirtutis quærentem. Qui autẽ non fuerit præparatus ut exhibeat fructus esurienti, aut confessionis, aut castitatis, confestim siccatur. Qui enim denegat in persecutione, siccatur. Similiter & qui fornicatur siccatur, quamuis ostensione fidei quam antea baiulabat, quasi folijs coopertus. Et super tales mirantur discipuli quomodo mox siccantur. Et frequenter per multos annos quis constitit ficus, & non est siccatus, ueniente autem in ultimo uitę eius ad eum Christo, uidelicet in tentationibus, & quærente fructum in eo, & non inueniente, siccatur & tantorum annorum perdidit subito uitam. Et hoc fit, ut impleatur sermo dominicus
Matt. 13 dicens: Qui habet dabitur ei, & abundabit: qui autem non habet, & ipsum quod habet auferetur ab eo, ut non sit otiosum quod habet. Et unusquisque discipulorum si habuerit fidem, & non hæsitauerit, & ficum arescere facit, & quod sequitur eum. Et est operis demonstrare, quomodo Christi discipulus quærens fructum in ficu, & non inueniens dicat ad eam, Nunquam ex te fructus nascatur in ęternum, ut confestim siccetur. Vtputa, pone mihi aliquem quæ sunt quidem fidei profitentem, & pronunciantem se in nomine Iesu manducare & bibere coram ipso, & Iesum in plateis cordis eius docuisse: ita ueniat discipulus Christi quærens fructum sapientiæ & uerbi in eo secundum professionem docendi quæ dei sunt: quærens & scrutans eum per uerbum, nullum inueniat fructum in eo: & ideo manifestum faciens eum uidẽtibus uacuum à Christo exhibeat per uerbum, quoniam non est possibile aliquem fructum fieri in eo in sempiternum qui ex arbitrio læsus est. Sicut & Petrus dixit ad Simonem, arefaciens eum qui ui-
Act. 8 debatur Christi professor: Pecunia tua tecum sit in interitum, quoniam donum dei existimasti te per pecuniam possidere. Cor enim tuum non est rectum coram deo. In felle enim amaritudinis & obligatione iniquitatis uideo te esse. Et melius est fallacem ficum quæ uiuere existimatur, non autem fructificat quasi uiua, argutam quia est infructuosa siccari uerbis discipulorũ Christi, & fieri manifestã: quàm ut furetur dum uiuere existimatur, per figmentũ professionis innocentium corda, & eorum qui facile seducuntur à talibus. Arbitror autem & in unoquoque infideli & iniquo montem esse secundum mẽsuram infidelitatis & iniquitatis ipsius, qui uerbis discipulorum Christi tollitur & mittitur in mare tormentorum eius. Et omnia quæcunque petierint in oratione credentes discipuli Iesu percipient, quasi discipuli Christi, nihil quod non oportet petentes

tentes:& quia credentes magistro nihil aliud petunt nisi magna & cœlestia, sicut ipse dicit ad discipulos suos:Petite magna,& minima uobis adijcientur. Petite cœlestia, & adijcietur uobis terrena.Marcus autē in hoc eodem loco scribens,aliud aliquid quantum ad textum adiecisse uidetur:dicens,quoniam uidens Iesus ficum de longe habentem folia,uenit quasi inuenturus aliquid in ea.Cum uenisset autē & nihil inuenisset nisi folia tantum, nec enim erat tempus ficuū, respondens dixit ad eam: Nunquam ex te in æternum quisquam fructum manducet. Dicet aliquis. Si non erat tempus ficuum, quomodo uenit Iesus quasi inuenturus aliquid in ea? Et quomodo iuste dixit ad eam, nunquam ex te quisquam fructum manducet? Contra hæc respondemus,quoniam numerati ab apostolo fructus spiritus sancti hi sunt,Charitas,gaudium,pax,patientia,benignitas,bonitas,fides,mansuetudo,cōtinentia. Hi omnes aliquando in tempore suo redduntur. Melius autem est, quando circumstantibus aduersarijs, & prouocantibus ad non fructificādum, potuerit aliquis propterea quod satis est prodificatus in uerbo, nihilominus proferre fructus spiritus sancti.Quod autem dico tale est. Vnus de fructibus spiritus sancti charitas est.Huius tempus est quando non est difficile fructum reddere charitatis & diligere diligentē: & est quidem fructus iste spiritus sancti,tamen in tempore suo.Si autem aliquis excitetur ad odium fidelis constitutus,& circumueniatur,& insidias patiatur,& diligat insidiantem sibi: aut certe si fuerit aliquis male moratus & odio dignus,ille iustus nec hunc talem odiat,sed quasi filius eius qui solem suum oriri facit super bonos & malos, etiā tunc eum diligat: utputa non in tempore ficuum fructum dans charitatis,beatus est.Similis & de gaudio potest esse tractatus. Qui profert fructum gaudij,nullo eum ad tristitiam prouocante.Quādo autem præsentia prouocant eum ad tristandum, uel ad pusillanimitatē, prouocatus autem ille per uerbum in tantum proficit,ut etiam in tempore tristitiarum gaudeat, & in tempore opprobrij uel castigationum glorietur& in omni tempore periculi memor sit eius quod dictum est,Semper gaudete, beatus est huiusmodi Christianus fructū gaudij ferens,etiam nō in tempore ficuū. Similiter in omnibus fructibus sancti spiritus est tractandum. Vult enim Christus fideles suos meliores esse humana omni natura, & exigit eos supra naturam, & (ut ita dicam) opera dei magis quàm hominum.Propter quod hominibus dicit,quoscunq; ad beatitudinē uocat: Ego dixi dij estis, & filij excelsi omnes. Arguens autem eos qui nolunt esse dij,nec filij esse excelsi: Vos autem sicut homines moriemini.In singulis enim quibusq; peccatis quando sumus carnales, & secundum hominem ambulamus, nihil operamur nisi ut moriamur. Et uerum est quia si secundum carnem uiuimus moriemur,sicut docet Apostolus.

Mar.11

Psal.81

Tractatus XVII Cap. XXI

IN illo tempore cum uenisset Iesus in templum,accesserūt ad eum docentem principes sacerdotum, & seniores populi,dicentes, In qua potestate hæc facis? Et quis tibi dedit hanc potestatē?] Tribus Euangelistis idipsum quasi necessariū conscribentibus, dignum est uidere quid intelligentes principes sacerdotum, & seniores populi interrogauerūt Iesum, non unam interrogationē,sed duas proponētes:unam quidem, In qua potestate facis hæc: alteram autem, Quis tibi dedit hanc potestatem:& quid uolens dominus propter hoc solum contra interrogauit, ut ne responderet ad interrogationem eorū. Quod autem non (sicut arbitrantur quidam) simplex est intellectus loci istius,& facilis, sed mysterialis & altus,manifestum erit ex eo quod ostēdemus. Dicunt enim simpliciores quoniam scientes duas esse potestates,unam quidem dei,alteram autem diaboli,principes sacerdotū & populi seniores interrogabant in qua ex duabus his potestatibus una prodigia faciebat,& à quo eam accepit. Ita dominus ut ne ad interrogata eorum daret responsum,interrogauit econtra,simul ut & interrogantes argueret, quasi qui non recte fecerunt credere nolentes Ioanni:& ut abijceret interrogatores indignos à suo responso,ut uideretur eis rationabiliter nō respondere.Sed dicet aliquis contra hęc,quia ridiculum erat interrogare, in qua potestate hæc faceret Iesus. Nec enim poterat fieri, ut responderet quia in potestate diaboli.Et non dicam,Iesus hoc non respōderet, sed nec

ipse homo peccati, qui aduersatur, & extollitur supra om̃e quod dicitur deus, aut quod colitur, responderet quod erat uerum, quoniam in potestate diaboli facit omnes uirtutes, & signa, & prodigia, quibus seducat si possibile est, & electos dei. Si ergo nec ille diceret se in potestate diaboli facere signa & prodigia mendacia in omni seductione iniquitatis his qui pereunt: quanto magis dominus & Saluator nequaquã etsi non interrogasset econtra, aliud aliquid responderet, nisi in potestate dei? Ad talem ergo manifestissimam ration ẽ horum, & illos interrogare, & Christum non respondere, satis utile mihi uidetur. Si quis autem dicat, quoniã non interrogabant principes ut audientes discerent, sed ut illum terrerent: utputa, si facit aliquis quod nobis non placet in nostris, dicimus ei, Quis te iussit hoc facere: non uolentes audire, sed eum terrentes, ut ille sciens quia nemo eum iussit, recedat ab actu: sic & principes interrogabant dominum terrentes potius quàm interrogãtes, ut ille quasi sciens se nõ in potestate dei hoc agere, cessaret ab opere. Sed quid quod & Christus ita respondit: Dicite mihi uos hoc, & ego uobis dico in qua potestate hoc facio.] Quod nunquam diceret Iesus, si eos non discendi causa, sed terrendi, interrogare sensisset. Vide ergo ne forte intelligatur sic hic locus. Sunt potestates diuersæ, quæ generaliter quidem sunt duæ: una ex parte dei, altera ex parte diaboli: Specialiter autem plures & incomparabiles. De quibus Apostolus Christum glorificans, scribit ad Collossenses, dicens omnia in eo esse secreta quæ in cœlis sunt & in terris, siue uisibilia, siue inuisibilia, siue sedes, siue dominationes, siue principatus, siue potestates. Non dixit unum principatum, aut unã dominationem, aut unam sedẽ, aut unam potestatẽ, sed multas. Et sicut sunt in parte dei, ita sunt, in parte diaboli multi principatus, multæ potestates, sicut testatur Apostolus dicens: non est nobis colluctatio cum carne & sanguine, sed aduersus principatus, & potestates, aduersus rectores huius mundi tenebrarũ harũ, aduersus spiritalia nequitiæ in cœlestibus. Ego autem arbitror, quoniam & omnia eorundem nominum sunt apud diabolum, quæcunq; sunt apud deum: & est forte potestas ex potestatibus uniuersis, quæ ipsi Christo ministrat, alia autẽ quæ prophetis cooperabatur facientibus signa: & non omnibus una potestas, sed alia forte istis, alia autem illis secũdum dignitatem fidei eorum, quam solus sciebat deus. Et nec in omnibus uirtutibus faciendis una eademq; potestas cooperabatur, sed in quibusdam quidem hæc, in quibusdam autem alia: & ad res forsitan inferiores, inferior: ad res aũt eminentiores, eminentior. Principes ergo sacerdotum, & seniores populi cognoscẽtes plura de potestatibus, & gradibus sacramẽtorum cœlestium, siue ex traditione maiorum, siue de secretis quibusdam, utrum autẽ rationabiliter, aut irrationabiliter excitati uidebant Iesum multa prodigia facientem non sine potestate aliqua ei subiecta: & ideo potestatis illius speciẽ & proprietatẽ uolebant audire à Christo. Et si quidem fuissent principes sacerdotũ aliqui sancti, qualis fuit Aaron, uel Eleazar, uel Phinees, uel quicunq; eorũ qui bene functionem suam consummauerunt, quasi non tentantibus, sed discere cupientibus, & dignis huiusmodi scientia, sine dubio declarasset mysteria potestatum, & differentias earũ, & de contrarijs potestatibus rationem & differentias earum manifestasset. Quoniam autem illi principes sacerdotum, & populi seniores non fuerant digni talia audire mysteria, propterea non eis dat responsum, sed cõtra interrogauit, ut propter hoc quod non respondent ad interrogationem sibi propositam de Ioanne, rationabiliter nec ipse respondeat eis. Quæro autem si unusquisq; eorum qui signa fecerunt in aliqua potestate, utrum in una fecerunt semper, aut in primis quidem in ista, proficientes autem in alia potestate maiori. Tamen saluator uidetur in una potestate uniuersa fecisse, quam accepit à patre. Nam hoc quod respondet, dicens: Nec ego uobis dico in qua potestate facio hæc: docet quoniã in potestate quidem una fecit: in quali autem potestate nõ declarauit, nec proprietatem eius manifestauit, nec eminentiã quam habebat illa potestas super alias potestates in quibus ante eum prophetæ fecerunt uirtutes. Et nunc in templo ecclesiæ Christus habetur, & docet in ea, & sunt quidam principes sacerdotum similes principibus illis, & seniores similes senioribus illis, & interrogant Iesum, & non accipiunt responsum ab eo, quia non sunt digni scire quæ cupiunt. Item quæro, utrum uolens eos Iesus à se remouere, fortuito hanc eis interrogationem proposuit de Ioanne, tanquam

Coloss. 1

Ephes. 6

tanquam si aliam quancunque interrogationem proposuisset, aut necessarie propter utilitatem eorum de Ioanne specialiter eos interrogauit. Et mihi uidetur quoniam non fortuito hoc eos interrogauit, sed quia Ioannes fuerat uox clamantis in deserto, parate uias domini, rectas facite semitas eius. Et hic erat de quo deus per prophetam dicebat: Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit uiam tuam ante te. Propter hoc (existimo) interrogauit de illo, non quidem ignorans quoniam cogitantes dicturi fuerant, Nescimus, secundum quod scriptum est, sed quantum ad se significantes quasi ex hominibus esset. Ita quasi respondentibus illis quoniam ex hominibus erat, consequentem parabolam introducit. Malach.3

TRACTATVS XVIII Cap. XXI

IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis parabolam hanc. Homo quidam habuit duos filios. Et accedens ad primum dixit: Fili, uade hodie operari in uineam meam & reliqua.] Solus Matthæus hanc parabolam scribit, sicut mihi uidetur, continentem Israel non credentem uerbis dei, & de populo crediturо ex gentibus. Isti sunt enim filij duo quos habuit deus, quasi homo morem hominum gerens. Hic ergo accedens ad primum quem acquisiuit in primis, quem præcognouit, & præfiniuit, dixit ad eum. Fili, uade hodie, & operare in uineam meam. Et distulit, fugiens hanc uineam propter æstum qui habetur in ea & labores, & dixit, Nolo, Postea circa consummationem pœnitens quod dixerat patri suo, nolo, uenit in uineam, & operatus est uoluntatem patris. Quando autem primus respondit nolo, accessit pater ad alterum, & similiter dixit. Secundus quidem respondit, Etiam domine: non autem uenit ad uineam uerbi, & in agrum patris. Et manifestum est quoniam qui dixit nolo, postea autem compunctus abijt & operatus est in uinea, uoluntatem patris impleuit non uerbis, sed factis. Qui autem uerbis promisit, non autem fecit, operibus negauit uoluntatem facere patris. Vide autem si potes uti parabola ista ad eos qui modicum quidem aut nihil promittunt, neque uirginitatem, neque alium secundum Euangelium spiritalem actum, operibus autem ostendunt quod nec ab initio usque ad uerbum promiserunt. Econtra eos qui magna promittunt, nihil autem secundum promissionem suam huiusmodi agunt. Dicit enim aliquis: Virginitas super me est, propter quod nolo eam: & maius est quàm uirtus mea abrenunciare hanc uitam, & uacare spiritalibus uerbis: & postea recogitans ad meliora se tradit quàm profiteri uidebatur in primis. Alij autem audacter multa promittunt, operibus autem contraria suis promissionibus agunt. Post parabolam autem dicit de eo qui dixit nolo, postea autem recogitauit, & sic abijt, Amen dico uobis, quoniam publicani & meretrices præcedunt uos in regno dei. Ad eum autem qui dixit, Vado domine, & non abijt, hoc refert. Venit Ioannes ad uos in uia iustitiæ, & non credidistis ei. Iterum de primo quidem, Publicani autem & meretrices crediderunt ei. Ad eum autem qui dixit, Vado domine, & non abijt: Vos autem uidentes nec pœnitentiam egistis, ut crederetur ei. Considera & illud quod ait, Præcedunt uos in regno dei: quoniam non exclusit Iudæos, ut non ingrediantur aliquando in regnum dei. Nemo enim dicitur præcedere eum in aliquo loco, qui non sequitur eum per ipsum locum, Vide ergo ne forte hoc indicet sermo, ut cum plenitudo gentium intrauerit, tunc omnis Israel saluus efficiatur. Intellige autem mihi Israelitas qui non secundum carnem sunt, sed qui ingenuitate animæ Israel intelliguntur in fide & operibus bonis.

Tractatus XIX Cap XXI

IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis parabolam hanc. Homo erat paterfamilias, qui plantauit uineam, & reliqua.] Qui non abundantius discutiunt Parabolam hanc, neque singula uerba scrutantur, satis manifesta uidetur, si hoc modo intelligatur. Populus qui fuit ante nos cum esset pars dei, qui plantatus est à deo, uinea fuit dei. Custodia autem dei quæ extitit circa eam, fuit sepes ipsius. Turris autem, templum. Torcular autem, locus libationum. Coloni autem, sacerdotes, & sapientes populi. Peregrinatio uero domini, quando dominus qui fuerat cum illis in nube dei, & in columna ignis per noctem, donec plantaret eos

introducens in montem sanctum suum,& in tabernacula sua, nequaquã postea similiter apparuit eis. Tempus autem appropians fructuũ petendorum, tempus extitit prophetarum exigentiũ à colonis & à uinea ipsa, ut ostendant qui acceperunt legem, si secundum eam uixerunt. Serui autem missi ad colonos ad fructus accipiendos, prophetæ qui prius fuerunt: quos principes & sapientes populi iniuriauerunt, cędentes quosdam,& occidentes,& lapidantes. Alij autẽ serui plures post eos tempore prophetarũ multorum, quorum nomina in secundo Paralipomenon sunt conscripta, & in Hieremia,& in duodecim,& in Daniele. Dicet autẽ aliquis, & Ananiã, & Azariam, & Misael prophetas fuisse temporis eius. Et his ergo plurimis similiter sunt abusi cædentes, & occidentes,& lapidantes. Nouissime aũt mittit paterfamiliâs filium suũ Iesum Christum, qui poterat reuerentiam eis incutere. Sed principes sacerdotum,& seniores populi,& prudentes, uidentes filium, nõ omnino insensati existentes eminentiæ suæ hæredem eum esse intellexerunt. Ausi sunt autem interficere eum, ut ipsi efficerentur domini super uineam illam, & eijcientes eum extra res Israelitarum, foris eum iudicantes esse interfecerunt. Dominus autẽ qui statim redijt, quem occiderunt, uenit resurgens à mortuis:& malos quidem colonos male perdidit, alijs autẽ colonis, id est apostolis, uineam suã consignauit, id est eos qui ex Iudaico populo reliqui crediderunt, qui darent in tempore suo fructus domino suo. Item docet eos ex prophetia, quoniã ab istis quidem ædificatoribus reprobatus est, à deo autẽ electus,& caput totius ædificationis, & caput mirabile factus in oculis eorum qui possunt eum uidere, ita prophetãs gentium fidem, dicit non credentibus sibi doctoribus Iudæorũ, Tolletur à uobis regnum dei,& dabitur genti facienti fructus suos. Ad quâm multa quis spiritalis constitutus,& ad discutienda om̃ia paratus poterit dicere, pulsans obscuritatẽ eius, id est ostium clausum, & quærens inueniet:& nos secundum mediocritatẽ nostram talia suspicamur in loco, quoniam paterfamiliâs homo deus est, de quo scriptum est: Morigeratus est dominus deus tuus, quemadmodum si homo morigeraret filium suum. Sic enim eo quod morigeratur homines, ut hominũ prodificet mores, in quibusdã parabolis dicitur homo, quemadmodũ si pater cum paruulo filio suo colloquatur infantia, ut descendat ad uerba filij sui,& morigeretur eum. Propterea puto, om̃es iustitiæ quas tradidit deus hominibus, quasi pueriles sunt quantũ ad proprias iustitias dei, Quę est ergo uinea alia præter colonos priores & secundos, quam plantauit paterfamiliâs? Quæ ista uinea primũ quidem tradita est iniuriosis colonis, postea aũt alijs colonis facientibus fructum eius in tempore suo, secundum quod dominus ait: Auferetur à uobis regnũ dei, & dabitur genti facienti fructum eius. Putas ergo id ipsum debemus dicere regnum dei, & uineam quæ colitur à colonis prioribus & datur alteri genti? aut aliud quidẽ debemus existimare uineam, aliud aũt regnum dei? Videamus ergo primum probantes de scripturis, quoniam uinea appellatur populus, si omnia eius secundum huiusmodi expositionem ualeant conuenire. Dicit enim Esaias, Cantabo nunc dilecto canticũ, dilectæ uineæ meę. Vinea facta est dilecto in cornu in loco uberi, & sepe circundedi, & caricia-
Isa.5
ui eam & plantaui uineã Sorech & ædificaui turrim in medio eius, & torcular fodi in ea,& expectaui ut faceret uuam, fecit autẽ spinas. Et post aliqua sic. Vinea eñ domini Sabaot domus Israel est, & homo Iuda, nouellum dilectũ. Protuli itaq; canticũ Esaiæ, uolens considerare secundum parabolam hanc, si secundũ illam uineam, & hæc uinea intelligi possit. Et uide quoniam quædam quidem similia habent, alia aũt dissimilia: ut uidens differẽtias similium ad similia, discas sensum scripturæ. Simile est ergo quod ait: Plantauit uineam,& sepe circundedit eam,& fodit in ea torcular, & ædificauit turrim. Dissimile aũt, quoniam in Esaia quidem ipsam uineam accusat plantator, dicens: Expectaui ut faceret uuam, fecit autem spinas. In Euangelio autẽ manifeste non uinea accusatur, quasi quę non dederit fructus in tempore suo, sed coloni qui susceperunt,& patrisfamiliâs seruos contumelijs affecerunt diuersis: nouissime & ipsum filium patrisfamiliâs occiderunt. Iterum in Esaia ipsi uineæ minatur dicens: Auferam sepem eius & erit in rapinam,& destruam maceriam eius & erit in conculcationẽ,& cætera. Sed & nubibus promittit se mandaturum, ut ne super uineam pluant illam quæ fuit secũdum prophetã domus Israel,& homo Iuda, qui nullum fructũ fecerunt. In Euãgelio autem

uineam

uineam non inuenimus aliquid patientem, sed adhuc prouisionem dei consecutam, ut possit fructus suos patrifamiliâs dare. Ablata est enim à colonis impijs, & data genti meliori. Coloni aũt omnem suscipiunt iram. Dicentes enim, cum uenerit paterfamiliâs malos male perdet, siue ratione uerbi coacti, & cõsequẽtia parabolæ, siue nolentes prophetauerunt de se, quoniã cum uenerit, malos male perdet, & uineæ prouisionem faciens, alijs eam dabit colonis. Item consequenter & Hieremias dicit ad populum: Ego plantaui te uineam fructiferam omnẽ ueram, quomodo cõuersa es in amaritudinẽ uineæ alienæ? Vides ergo quoniã in prophetis populus Iudaicus uinea appellatur, & cõminatio patrisfamiliâs contra uineam fit: in euangelio aũt omnino uinea non culpatur, sed eius coloni. Sed qui uult euangelica uerba caute considerare, nequaquã poterit clariter approbare, quoniã uinea populus est. Sed ne forte secundum euãgelium uinea regnum est dei, id est doctrina quæ prouidentiã habẽs dei, scripturis inserta est sanctis. Quod enim dicit, tolletur à uobis regnũ dei, & dabitur genti facienti fructum eius; manifeste sicut arbitror demonstrat mysteria regni dei uineã esse, id est legem, & prophetas, & omẽs diuinas scripturas, quas tradidit dominus uineæ primum quidem colonis populo illi priori, quoniam & primis credita sunt eloquia dei, secundis autem gentibus facientibus fructum: cuius uineę sepes nihil tale patitur, quale scriptum est in propheta dicente: Auferam sepem eius & erit in rapinam. Vide ergo ne forte naturali ratione, uineam possimus dicere eloquia dei. Consequenter aũt secundum eandem naturæ rationem uitam reprehensibilem hominũ & mores speciosissimos fructus ipsius uineæ: ipsas autẽ scripturas, & literas scripturarũ, esse uineæ sepem extrinsecus circumpositam, ut non uideat uinea ab eis qui foris sunt, maxime fructus eius qui sunt in absconso. Profunditas autem eloquiorũ dei, torcular esse uineæ eius: in quam qui profecerunt de eloquijs dei, & facti sunt perfecti fructus eorum, infundunt studia sua quasi fructus quos de ipsis eloquijs colligunt. Turrim aũt ædificatam in ea, ascensum habentẽ, & eminentiã, & altitudinẽ super uineam ipsam, & sepem & torcular, existimo uerbum esse de ipso deo, & de dispensationibus Christi, & templũ diuini sensus qui habentur in eo. Et de tali turre puto dicere saluatorẽ in eo loco euangelij: Quis uestrũ uolens turrim ædificare, non prius computat si potest prius ponere fundamentum, & consummare, ne forte incipiant uidentes deridere eum qui non consummauit: quoniã qui uult dicere de deo, debet considerare si potest incipiens omnia quæ quærũtur circa dei expositionem cõsummare: ne forte incipiẽs dogmata pietatis, imperfectã relinquat turrim uerbi de deo, & coronam non superædificet ei. Si enim non ædificauerit ei coronã, cadet aliquis ab intellectu dei scandalizatus, & morietur. Hãc uineam tradidit colonis, id est populo ante nos, tam sacerdotib. quàm laicis, & profectus est ad suam profectionem, dans occasiones colonis ex eo quod ipse plantauit, & circumposuit sepem, & fodit torcular, & ædificauit turrem, proferendi fructus, cum appropinquasset tempus fructuum. Appropinquant enim et secũdum unumquenq; quidem tempora fructuũ, puto aũt generaliter populo uniuerso. Appropinquationem aũt temporis fructum exponere uere sicut est, supra nostrũ ingenium est, & cordis est mundioris. Tamen secundũ uirtutẽ nostrã incipimus hoc modo incipiẽtes secundum unũquemq; hominum. Ergo intellige mihi in unaquaq; anima, quasi uinea uerbum dei plantatũ. Vinea enim occasiones sunt omniũ propositionum quæ necessariæ sunt ad salutem. Sicut ergo in uineis est aliquod tempus quando principiũ fructus demõstrant, & aliud quando florẽt quæ sunt demonstrata, & aliud quãdo acerbescũt fructus, & aliud quando uariant, & aliud quando uindemiandi est tempus fructus perfectos, & paratos ad præbendum uinũ. In omnibus itaq; primum uitæ tempus est infantia, & est tunc uinea nihil ostendens, nisi tantum habens in se uitalem uirtutẽ. Cum aũt cœperit posse loqui, tẽpus est generationis. Quantũ aũt proficit anima pueri operata, tantum & uinea quæ operatur in eo, id est uerbum dei naturaliter implantatũ proficit, & producit indicia botrionum futurorum florentiũ quidem adhuc, & odorem suauitatis futuræ uirtutis in primis dantium. Postea aũt & acerbescunt, quando malitia quidem est in iuuentute, non autem permanet, sed necessarie superueniens est propter ætatẽ, sed ut ita dicam semper ad uirtutem pergẽs. Quam si quis manducauerit, secũdum prophetam obstupescere facit dentes:

si autē non ea fuerit usus, sed semper quasi per aliquam uiam adducat eam ad uirtutem, ex parte incipit uariare, nō aūt & uuam habet perfectam. Est autem & post perfectum status aliquis studiosus, quando uinea operata fructum profert maturum, & studiosos botriones, diuersos, atq; perfectos charitatis, & gaudij, & pacis, & longanimitatis, cęterarumq; uirtutū quas Apostolus refert, & multæ scripturæ, Est enim aliqua botrio secundum quod scriptū est: Beati pauperes spiritu: & altera, Beati qui lugent: & alia, Beati mansueti: & alia, Beati pacifici: & alia, Beati mundo corde. Et quid necessariū est dinumerare singulas beatitudinū causas, quasi diuersas botriones? Hæc aūt diximus uolentes ostendere quid sit quod ait: Cum autem appropiasset tempus fructuum. Patrisfamiliâs autē solius est cognoscere uere quando uniuscuiusq; hominis tempus appropiat, uel quādo adhuc longe est fructuū tempus. Et nos si abundanter cōsideremus cōparationem facientes temporum ex quo sumus uocati ad omne tēpus fidei nostræ, poterimus uidere quomodo quidam cū deberent esse magistri secundum tempus, iterum opus habent doceri qualia sunt elementa principij eloquiorum dei. Sic cum deberent quidam quantum ad tempus dispensationis dei, & secundum uocationem omniū, iam fructus afferre, aut omnino non habent: aut cum deberent habere perfectos, habēt extra tempus florentes, & non in tempore suo acerbos. Si aūt intellexisti in singulis quibusq; hominibus quomodo oporteat intelligere quod dicitur: Cum autē appropiasset tempus fructuū, transi ad populum illum, qui tunc acceperunt legē per Moysen, quoniam & illis tempus fructuum appropiauerat aliquando. Et misit seruos ad priores colonos quibus credita fuerant eloquia dei, ut acciperent fructus uniuscuiusq; uitis. Facile quidem est dicere quoniā seruos dicit prophetas, sed quærere cōuenit quomodo mittuntur ad colonos accipere fructus uineæ. Dicit enim aliquis, quoniā non ad accipiendos fructus mittuntur prophetę, sed operari magis. Vide ergo si possumus dicere, quia spiritales fructus, & diuinæ oblationes dantur ab ijs qui coluerant uineā, prophetis transmissis ut offerant quasi sacerdotes deo populi fructus. Sed accipientes coloni ex populo illo, alium quidem ceciderunt, sicut Michęam percutiēs in maxillam Sedecias filius Chanaan, quādo & dixit ei prophetanti pseudopropheta: Qualis spiritus dei qui locutus est in te? Alium autē occiderunt, sicut Zachariam inter templum & altare. Alium lapidauerunt, sicut Azariam filium Ioiadæ sacerdotē, sicut in secundo libro Paralipomenon positū est. Cum spiritus dei induisset Azariam filiū Ioiadæ sacerdotem, surrexit super populum, & dixit: Hæc dicit dominus. Quare præteritis mandata domini, & non prosperabimini? Dereliquistis dominum, & derelinquet uos. Et superpositi sunt ei, & lapidauerunt eum per mādatum Ioas regis in atrio domus domini, & non est recordatus Ioas misericordiā quam fecerat cū eo Ioiada pater ipsius, & mortificauit filium eius. Et cum moreretur dixit: Videat dominus & iudicet. Iterū misit plures prioribus, & fecerunt eis similiter. Plena est omnis scriptura eorū quæ acciderunt prophetis, quos misit ad populū ut fructus eorū offerant per orationes suas deo quasi sanctissimi sacerdotes. Nouissime aūt misit filium suum, dicens: Reuerebuntur filium meum.] Quæres autē quomodo deus quidem mittens filium suū, dicit: Reuerebuntur filium meum, quasi qui non præsciebat quod ei fuerat euenturū. Nec enim uidentur secundum textum præsentem Iudæi reueriti eum, & inuenitur in hoc deus nescisse futurum. Sed dicere aliud esse factum impium est: iterum dicere quoniā reueriti sunt eum coloni, falsum est. Coloni enim uidentes filium dixerunt apud se, Hic est hæres, uenite occidamus eum, & nostra erit hæreditas. Nisi forte hoc modo soluamus. Sicut enim quasi de omnibus Iudæis occisuris Christum sic dicit generaliter, Coloni autem dixerunt, Hic est hæres, uenite occidamus eum. Et tamen non omnes Iudęi occiderūt Christum, sed qui secundum carnem fuerunt Iudæi. Secundum spiritum aūt Iudæi non occiderunt Christum, sed crediderunt in eum. Sic generaliter quasi de omnibus colonis dicit, reuerebuntur filium meū: & tamē non omnes illum reueriti sunt, sed illi tantummodo qui secundum spiritum fuerunt Iudæi, qui crediderunt in eum: ut illud quidem quod ait: Reuerebuntur filium meū, uideatur impletum in illis Iudæis qui intelligentes Christum crediderunt in eum: hoc autem quod dictum est, Hic est hæres, uenite occidamus eum, in illis impletum sit qui uidentes Christum, & cognoscentes filium dei, nihilo-

Marginal notes: Matt. 5 (beside "cundum quod scriptū est"); 3 Reg. 23 (beside "cias filius Chanaan"); 2 Para. 24 (beside "qui locutus est in te"); Ibidem (beside "surrexit super populum").

nihilominus occiderunt eum. Simul autem quæret aliquis qui sint isti coloni, qui dixerunt: Hic est hæres, uenite occidamus eum. Nec enim uidetur Iudæi occidisse eũ quasi filium patrisfamiliâs dei. Econtra hoc aliquis dicit: quando loquebãtur ad alterutrum quis esset, quidam dixerunt: Hic est Christus. Ad quos alij responderunt: Christus cum uenerit, nemo scit unde sit: hunc autem scimus unde est, ita quoniam per signa & prodigia cõpuncti, intellexerunt quidem eum esse Christum, non autem & cõfessi sunt. Recognoscens autẽ aliquis & quæ scripta sunt de Herode, cum didicisset à Magis natum esse regem Iudæorum, uidebit quoniam qui occiderũt Christum cognoscentes quia filius Dei erat, nihilominus ausi sunt contra eum. Nam & Herodes condiscens à scribis, quoniam in Bethleem nascitur Christus, & cõsentiens quoniam Christus erat qui nascebatur, promittit quidem, dicens: Ite & requirite caute de puero, ut & ego ueniam & adorem eum. Nihilo minus autem ausus est cõtra puerum, credens quia Christus erat. Nec enim si non credidisset, omnes occidisset infantes in Bethleem à biennio & infra, secũdum tempus quod didicisset à magis. Sic & cæteri Iudæi cognouerũt quidem eum secundum quæ diximus: cognoscentes aũt non diuulgauerunt, ut sermo eorum etiam ad alios perueniret: sed quasi qui non cognoscerent, eiecerunt extra uineam filium, & occiderunt eum. Quod autem dicit: Eiecerũt eum extra uineã, tale mihi uidetur: quantum ad se, alienum eum esse iudicauerunt à uinea & colonis, quãdo sententiam mortis contra eum tulerũt. Et dixit eis Iesus: Cum uenerit paterfamiliâs, quid faciet colonis illis? Responderunt ore proprio iudicati, quòd malos male perdet, & uineam dabit alijs agricolis. Aut enim prophetant quemadmodum Caiphas sacerdos, qui nõ ex se dixit uerum, sed quia sacerdos fuit anni illius prophetauit: sic & isti non ex se prophetauerũt contra se, quoniam tollenda eis erant eloquia dei, & gentibus danda fructum in tẽpore suo daturis. Dicit illis Iesus. Nunquã legistis in scripturis: Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli: A domino factũ est istud, & est mirabile in oculis nostris?] Quoniã ergo putabant se esse ædificatores populi sacerdotes illi, cum nõ essent ædificatores probabiles: nec enim si fuissent probabiles lapidem huiusmodi reprobassent: tamen dicit illis de scripturis, quoniã lapidem se constitutum & reprobatũ ab eis pater collocauit in totius ædificij caput, ut comprehendat duos angulos ueteris testamẽti & noui, & duorũ populorum ædificationem. Hoc est enim quod ait: Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. Et iste lapis donũ est donatũ à deo ædificio uniuerso, & admirabile caput in oculis nostris qui possumus eum uidere oculis mentis. Si ergo uerum est, quod ait: Auferetur à uobis regnum dei, & dabitur alijs colonis, qui reddẽt ei fructũ temporibus suis, sine dubio nemini datur regnũ dei, id est uerbum domini, nisi facientibus fructum de eo: & nemini qui à peccato regnatur, datur regnum dei, Sed dicet aliquis: Si nemini datur regnũ dei fructus eius non facienti, quomodo illi populo datũ est à quo & ablatũ est? Cõsidera si possumus dare idoneã rationem in tanta difficultate quęstionis huiusmodi. Considera quia cum uinea illi populo traderetur, non est dictum, & dedit eã colonis: sed ita, locauit, aut sicut in Græco habeť, tradidit eam colonis. Hic autem habetur, auferetur à uobis regnum, & dabitur alijs colonis. Indissolubilis enim erat quæstio si quemadmodũ dixit illic locauit, aut tradidit, similiter & hic dixisset, locauit: aut tradidit eam alijs colonis: aut quemadmodũ dixit hic: Dabit eam alijs colonis, & illic ita dixisset, dedit eam colonis. Quoniã quod datur, intelligitur quod gratis datur, quod locatur aũt & traditur, non omnino gratis datur. Quibus ergo tradidit, aut locauit, non omnino quasi electis & fidelibus tradidit aut locauit: quibus autem donauit, cũ iudicio electionis merito eorum donauit. Et cum audissent principes sacerdotũ & pharisæi parabolas eius, cognouerunt quod de ipsis dicit. Et quærentes eum tenere timuerũt turbas, quoniã sicut Prophetam eum habebant. Et quicunq; insidiatoriè uolunt tenere uerbum ueritatis, ut quantũ ad se mortificent eum, hi nunquã poterunt eum tenere, neq; mortificare, quoniam multus est populus qui existimant eum dei esse prophetã, & pręconem ueritatis, & largitorẽ salutis: & ideo tenent eũ in cordibus, qui & auellent ab eis qui uolunt eum tenere & opprimere eum. Deinde sciendũ est, quoniam uolentium Iesum tenere differentia est. Aliter enim principes & pharisæi quærebant eũ tenere, aliter aũt illa sponsa

Ioan. 7

Matt. 2

quæ in Canticis canticorũ quærebat eum,& subiens ibat in ciuitatẽ,in plateis, & nundinis,& uix inuenit eum.Postquam aũt modicum pertransijt custodes, & circumeuntes in ciuitate,& inueniens tenuit eum,quando & dixit,tenui eũ, & nõ dimittam eum, donec introducam eum in domum matris meæ,& in cubiculum eius quæ cõcepit me.
Cant.8 Hæc enim eadem sponsa in principio quidem Cantici canticorũ sic dicit: Tenui eum in domo matris meæ,& in cubiculum eius quæ concepit me:circa finem autẽ ipsius libri quasi iam prouecta,& aliter eũ tentura,melius quàm in primis sic dicit: Dixi ascendam super palmã,& teneam altitudines eius. Vt autẽ intelligas qui sunt uolentes eum tenere principes & pharisæi,non autem tenuerunt,considera quoniã alia quidem uerba extra uerbum Christi possibile est comprehendere, & tenere, & separare de sensu, eorum uidelicet qui aliud qualecunq; extra ueritatẽ habuerint dogma,& manifeste in irritũ eum facere possibile est. Verbũ aũt ueritatis nemo potest cõprehẽdere, id est intelligere:neq; tenere,id est cõuincere:neq; separare à sensu credẽtiũ, neq; mortificare,
1 Cor.2 id est destruere.Dicit enim apostolicus sermo.Spiritalis dijudicat omnia, ipse autem à nemine iudicat. Dijudicat enim,& discutit, & cõuincit alia uerba siue sapientiã huius mundi,siue hæreticorũ:non aũt dijudicatur,neq; cõprehenditur sensus qui est in Christo,neq; coinquinatur ab eis qui proponunt eum irritum facere. Quis enim cognouit sensum domini qui instruat eum? Et manifestũ est, quoniã qui instructurus est sensum alicuius,primum cognoscit eũ,& post hæc instruet.Sensum aũt domini nemo cognoscit.Propterea nemo est qui instruat eum. Qui habebant tanquã prophetã eum, sapiũt quidem aliquid de eo quod uerum est, non autem & magnitudinem eius intelligunt. Erat enim Iesus & Propheta quidem sicut ostenditur intelligentibus ex eo quod scri-
Deut.18 ptum est.Prophetam suscitabit uobis dominus deus uester de fratribus uestris, tanquã me ipsum audite secundum omnia quæcunq; loquutus fuerit. Quicũq; aũt nõ audierit Prophetam illum, interibit de populo. Tamẽ eminentia eius non erat in eo quòd erat propheta,sed in eo quod erat filius dei,primogenitus uniuersæ creaturæ,in quo creata sunt omnia in cœlis, & in terris, & cætera:& eminentia eius erat in eo q; erat sapientia
Prou.8 dicente:Dominus creauit me in principio uiarũ suarũ, in opera sua prius q̃ aliquid faceret,& cætera.Istas aũt turbas sic sapientes de eo,& paratas pugnare pro eo cõtra impugnantes,timent principes & Pharisæi,& non possunt insidiari Iesu, uolentes eũ tenere.Et quamuis quasi prophetã eum habentes turbæ nihil magnũ sapiebãt de diuinitate ipsius,tamẽ principes,& scribæ,neq; eorum scientiam cõprehendere possunt, qui ex parte eũ cognoscunt,nihil dignũ declarãtes de eo. Hoc aũt dico de his qui uere pro eo sunt. Qui aũt mendaciter sapiunt,non sunt pro eo,qui glorificare se putant eũ: quales sunt hæretici qui confundunt patris & filij substantiam,unum dicentes esse patrẽ & filium,suspicione sola & nominibus solis diuidentes eos,quos existimãt unũ:quasi magna de eo sapere proponentes iniquitatẽ in excelso loquũt,& male loquẽtes de deo non sunt pro eo:nec enim sunt cum eo,propterea sunt contra eum,sicut dicit:Qui non est mecũ,aduersum me est. Sic & si congregant qui non sapiunt de Christo quod uerũ
Matt.12 est in nomine Iesu,dispergũt magis q̃ congregant,sicut ipse dicit: Qui non congregat mecũ,spargit.Et uide quia nõ simpliciter dixit,qui non cõgregat,spargit: sed cũ cauta adiectione:Qui non congregat mecũ. Qui enim congregat,cum Christo congregare debet.Quid sit aũt congregare cũ Christo intelliges,si consideraueris quod dicit Apostolus:Cõgregatis uobis & meo spiritu cum uirtute domini nostri Iesu Christi tradere
1 Cor.5 eum qui talis est Satanæ in interitũ carnis.Quod enim dicit: Cõgregatis uobis & meo spiritu,cum uirtute Iesu Christi,manifestat quid sit congregare cũ eo. Et hoc non cõuenit ad eos dicere:Congregatis uobis cum uirtute domini nostri Iesu Christi. Qui enim congregant cum male sapientibus de Christo,non cõgregant cum Christo. Et manife-
Luca19 stius hunc sensum habes apud Lucã ita dicentẽ:Et erat docens quotidie in tẽplo. Principes autem sacerdotum,& scribæ,& seniores populi uolebant eũ perdere, & non inueniebant quid facerẽt.Populus enim omnis suspensus erat in eum audiens eum.Et in his ostenditur,quoniam qui præsunt inique Iudaicis turbis, & nominantur principes sacerdotum,& scribæ,& seniores populi,inimici Christi,uolunt quidem perdere Christum,& disperdere nomẽ eius ex hominibus,& fidem de eo,sed nõ inueniunt quid faciant

ciant secũdum quod uolunt,quoniã præueniens omnis populus qui credidit ei pẽdet in dilectione ipsius,& pendet ut audiat doctrinã eius.Et est hoc usq; nũc uidere, quomodo quærũt exterminare qui se profitent esse sacerdotes dei,& scripturas eius cognoscere,quasi scribæ essent,antiquitatẽ se tenere putantes quasi seniores, & quærunt perdere Iesum,& exterminare fidẽ ueritatis ipsius,omnia cõsequenter secundũ uoluntatẽ patrum suorũ agentes.Non tamen inueniunt quid faciant, quia nõ possunt populum Christi pendentẽ in eum ab eo diuellere,neq; delere eum de sensu eorum. Forsitan aũt & omnes qui nõ recte sapiunt de diuinitate,sed aliud loquuntur de ea q; est Christi doctrina,perdere uolunt Christum,non aũt possunt,quia totus populus fidelis pendet in eum,audiens eum.Sed & quicunq; ad sensum scripturarũ extranearum aspiciunt,ideo moraliter dicuntur scribæ,& omnes alieni presbyteri à Christi doctrina, id est philosophi gentiũ,cæterorumq; barbarorum prudentes,perdere uolũt Christum, non autem possunt,uicti à populo Christi pendente,& audiente doctrinam ipsius.

Tractatus XX Cap. XXII

IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis:Simile est regnũ cœlorũ homini regi qui fecit nuptias filio suo &c.] Hæc quoq; parabola simpliciter intellecta,uidet ostendere q; homo rex moraliter deus & pater domini nostri Iesu Christi dicatur.Nuptiæ aũt filij regis,restitutio sponsæ ecclesiæ ad Christum sponsum ipsius.Qui autem mittuntur serui uocare inuitatos ad nuptias,secundum tempus habent prophetæ cõuertentes ex populo per suas prophetias ad lætitiã restitutionis ecclesiæ ad Christum.Qui aũt noluerũt uenire in primis inuitati,qui noluerunt audire uerba prophetarũ.Item alij transmissi, alia cõgregatio prophetarũ.Præparatũ aũt prandium,in quo tauri,& saginata regis occisa erant: solidæ & rationabiles mysteriorũ dei escæ. Sic aũt & omnia apparata, id est de omnibus quæ necessaria sunt præparati sermones:quos cum uenerit quod perfectũ est,qui inuitationem secuti sunt dei manducabunt & bibent.Quoniã aũt uocatorũ per Prophetas quidam quidem neglexerunt tantũmodo,quæ dicebantur, secularibus occupati negocijs,non aũt & malignati sunt aduersus prophetas, alij autem & malignati sunt contra eos,ideo differentiã eorum ostendere uolens,dixit:Quidam quidem negligẽtes abierunt,alius quidem in agrũ suum,alius autem in negociationẽ suam : reliqui aũt tenentes seruos eius iniurijs affecerunt,& occiderunt. Adhuc autẽ secundũ simplicem hanc traditionẽ ira intelligitur regis:de qua & Apostolus dicit propter Iudęos: Pręuenit aũt illos ira usq; in finẽ:& prophetatur aduersus Iudęos bellum,& interitus Hierusalem,& interfectio populi post ascensionem domini facta,in eo quod ait:Mittens aũt exercitũ suum interfecit homicidas illos,& ciuitatẽ eorũ succẽdit igni.Quod aũt dicit: Tunc dixit seruis suis,nuptiæ quidem paratæ sunt,inuitati autem non fuerũt digni:Ite ergo ad exitus uiarũ,& quoscunq; inueneritis uocate ad nuptias:] refert ad apostolos Christi dicentes Iudæis: Vobis primũ missum fuerat uerbũ dei:sed quoniã indignos uos iudicatis æterna uita,ecce conuertimur ad gentes.Exitus ergo gentiũ sunt res gentiũ foris extra Israel,ex quibus quoscunq; inueniebãt Apostoli uocabant ad nuptias. Vocabant aũt obedientes tantũ,non aũt & curabant utrũ aliquãdo ante uocationẽ mali fuerint an boni qui uocabantur:omnes enim quos inuenire poterãt,uocabant.Bonos aũt intelligere hic simpliciter cõuenit humiliores & rectiores ex eis qui ueniebãt ad cultũ dei,quibus cõueniebat apostolicũ dictum quod ait:Cum gentes quæ legẽ nõ habent, naturaliter quæ legis sunt faciunt,huiusmodi legem non habentes,ipsi sibi sunt lex,qui ostendunt opus legis scriptũ in cordibus suis,testimoniũ eis perhibente cõscientia eorũ.Et impletæ sunt Christi & ecclesiæ nuptiæ,& restituti deo qui ab apostolis sunt inuẽti recubuerũt ad epulandũ in nuptijs.Sed quoniã bonos & malos oportuit quidem uocari,non aũt ut mali permanerent mali,sed ut exuerent & deponerẽt uestimẽta contraria nuptijs,& induerent se nuptialia indumẽta,id est uiscera misericordiæ, benignitatem,humilitatẽ,mansuetudinẽ,longanimitatẽ, hæc enim sunt nuptialia indumenta: ideo rex ingreditur ut uideat discũbentes priusquã apponatur prandiũ præparatũ eis, tauri,& saginata,& omnia præparata:ut uidens retineat quidẽ habentes nuptialia uestimenta Rom.2

stimenta ad quæ delectetur, condemnet aũt contrarios. Ingrediens ergo inuenit quendam qui non mutauerat proprios mores, nec induerat se nuptialia indumenta, & dixit ei. Quomodo intrasti huc nõ habens nuptialia indumenta?] Et quoniã qui peccat, & renouatus non est, nec induit dominũ Iesum, quasi nõ habens excusatione᷉ aliquam, ideo dixit: Obmutuit, & nõ solum reiectus est à nuptijs qui iniuriam nuptijs fecit, sed adhuc à ministris regis super uincula constitutis ligatis pedibus incessione, qua nõ est usus ad bonũ, & manibus apprehensoria uirtute, qua nullum bonũ opus impleuit, condemnatus est in loco ab omni lumine alieno, & quantum ad omnes tenebras pressioribus tenebris quæ uocant᷉ tenebræ exteriores. Sed & si quis nostrum ad inuitationem quidem regis ueniens ad nuptias filij eius, non autem & indutus fuerit qualia prædiximus nuptialia uestimenta, similia patiet᷉, ligatus manus et pedes expelletur in tenebras exteriores, ubi erit fletus, secũdum quod scriptũ est: Væ qui nunc ridetis, quoniã flebitis. Et ut ostendat sermo tristitias & dolores eorũ in quibus erunt qui uestiti nõ fuerint nuptialibus uestimentis, ideo dixit: Illic erit non solum fletus, sed etiam dentium stridor. Hæc ergo secundum simplicem traditionem sint dicta, tentemus aute᷉ repetentes scrutari subtilius. Regnum ergo cœlorũ simile est secundũ eum quidem qui regnat, homini regi: secundum eum autem qui conregnat, filio regis: secundum ea uero quæ sunt in regno regis assimilatum est seruis, & inuitatis ad nuptias, quorũ quidam quidem nolentes uenire neglexerunt propter occupationes seculi huius, alij autem iniurijs affecerunt seruos, & occiderunt. Adhuc autem ex eis qui regnabantur fuit etiã ille exercitus regis: & qui ab exitibus uiarum cõgregantur boni & mali, donec implerent᷉ ex recumbentibus nuptiæ: & qui inter discumbentes nõ habuit uestimentũ nuptiale, & ministri qui iussi sunt pedibus & manibus alligatũ mittere in tenebras exteriores. Poterat quidem dicere, simile est regnũ cœlorum regi, sine additamẽto hominis: sed quoniam additum est etiam homini, necessarium est exponere etiam hoc. Et ante me alius quidam interpretatus est sicut & mihi uidetur. Fecit enim librũ de legibus sanctis, & protulit sermonem ubi deus secũdum passibilem naturam hominũ uertitur: & primũ quidem dixit, ubi secundum passibilem naturam uertitur dispensans homines, secundum quod dictum est: Morigerauit te dominus deus tuus, quemadmodũ si pater morigeret filiũ suum. Deinde protulit ubi non est deus quemadmodũ homo, secundum quod dictum
Num. 23 est: Non sicut homo deus noster. Nos autem multam abundantiã exemplorum habentes de euangelicis, in quibus deus pater assimilatur homini, exponimus parabolas nominantes quasi hominem deum, & dicimus ad quosdam hæreticos, qui nõ intelligentes quę hoc modo dicuntur in scripturis ueteribus, peccant in deũ legis, & prophetarũ totius creationis: quoniã si homini assimilatur deus secundũ parabolas Euãgelij, secundum consequentiã parabolarum istarum suscipere conuenit & iram dei, & furorem, & pœnitentiã, & auersionem uultus, & sessionem, & statione᷉, & incessione᷉, & somnum: quæ omnia de deo scripta sunt in prophetis: & ab exitu ostendunt᷉: quia nec ueteris testamenti scripturas intelligunt. Nam si nihil deus habet in se quod uidetur humanum, dicãt utrum iste deus qui secundũ parabolas Euangelij & homo dicitur, & iratus proponitur, secundum humanã naturam ipse est pater Christi: aut alius præter eum? & necesse habent, aut alium alique᷉ dicere patrem Christi extra hunc quem parabolæ & patrem Christi appellant, & similem eum humanæ naturę proponũt: aut si dixerint hunc ipsum esse patrem domini nostri Iesu Christi, coge᷉di sunt confiteri quoniã multa in eo secundum passibile᷉ naturã hominum esse dicuntur, nõ quia ipse passibilis est, sed quia morigerat passibilem naturã hominum. Quamdiu ergo homines sumus, & non expediũt nobis diuinæ bonitates dei, & multitudo miserationũ eius abscondita apud eum, ut ne noceamur uidentes eam, necesse est, ut simile sit regnũ dei homini regi: ut hominibus quasi homo apud homines loquatur, & dispenset homines non capie᷉tes dispensari à deo: qui omnino quidem deus est, & in eo quod loquitur per prophetas, & in eo quod dispensat homines, & tunc cessabit regnũ cœlorũ simile esse homini, cũ cessante zelo, & contentione, & residuis passionibus & peccatis cessauerimus secũdũ homine᷉ ambulare, & digni facti fuerimus audire à Deo: Ego dixi dij estis, & filij excelsi omnes: iam non agentes talia propter quæ dicat᷉ ad nos: Vos aũt sicut homines moriemini. Ego

ni. Ego autem arbitror, quoniã non solum homini regi simile fieri regnũ cœlorũ cessabit, sed & alia multa, quibus opus habet homo peccator: utputa dicit in Osee: Ego autem sum sicut panthera, & sicut leo domui Iudæ: & in alio loco: Et obuiabo eis sicut ursus turbatus. Cessabit ergo aliquando esse sicut panthera, & sicut leo, & ursus turbatus: cũ desinentes talia facere iam nõ opus habuerint homines deo sicut panthera, & sicut leone, & urso turbato, nec ipse habeat eos tales qui talem necessariũ habent: tũc manifestabit se sicut est. Ego aũt sic intelligo, quod ait: Deus noster ignis cõsumens est, consumens ea. Cum aũt consumpta fuerint ab igne cõsumente, ea quæ cõsueta sunt consumi ab eo, tũc iam nõ erit deus noster ignis cõsumens, sed lumẽ, sicut dicit Ioãnes: Deus lumen est. Quoniam aũt nouimus hæc, uide si potes etiã secundũ hunc intelligere modum ex Ioãnis epistola Catholica sic habẽte: Charissimi, nũc filij dei sumus, sed nondũ apparuit quid erimus. Scimus autẽ quoniã si apparuerit similes ei erimus, quoniã uidebimus eum sicuti est. Nunc quidem & si digni fuerimus deũ uidere mente & corde, uidemus eũ non quemadmodũ est, sed quemadmodũ propter nostrã dispensationem factus fuerit nobis. In fine aũt rerũ, & restitutionis omniũ quęcũq; locutus est per os prophetarum à seculo, uidebimus eum nõ sicut modo, quod nõ est: sed quemadmodũ tunc docuerit, secundum quod est. Quoniã autem semel diximus hæc in eo quod ait: Simile est regnũ cœlorum homini regi, possumus inuenire & causas propter quas sæpe & Saluator filiũ se hominis nominat: ostendẽs quoniã sicut deus homines dispensans, quasi in parabolis dicitur homo, forsitan sic & Saluator principaliter quidẽ filius dei existẽs, & deus, & filius charitatis eius, & imago dei inuisibilis, non autem manens in eo quod est principaliter, efficitur secundũ dispensationẽ filius hominis eius qui in parabolis dicitur homo, secundũ similitudinẽ hominis, cũ cœperit homines dispensare. Sed deum qui in parabolis dicitur, & fit quasi homo, nõ debemus quærere quis homo, ut illius dicamus esse filium Saluatorẽ: sed stantes in sensu dei, & parabolarũ dicentiũ ipsum esse hominẽ, sapienter audiamus eum dicentẽ se filium hominis. Apud nos ergo homines, simile est regnũ cœlorũ homini regi: apud eos aũt qui secundum scripturas dij uocantur, quorũ in Synagoga stetit deus in medio deos discernẽs, regnũ cœlorũ simile est regi deo. Quæres aũt si quẽadmodum in hominibus qui sunt inferiores quantũ ad suã naturã, & angelis, & sedibus, & dominationibus, & principatibus, & potestatibus: simile fecit regnũ cœlorũ homini regi: sic in sedibus, simile est regnũ cœlorũ sedi regis, dominationibus aũt dominationi regis, principatib. aũt principatui regis, potestatibus potestati regis. Dicit enim aliquis: Quæ discretionis est ratio, ut hominibus quidẽ assimiletur regnũ cœlorũ homini regi, superioribus aũt non similiter fiat? Iste igitur qui assimilatus est homini regi faciẽs nuptias filio, misit seruos suos uocare inuitatos ad nuptias. Et considera si quemadmodũ in corporalibus alia est quæ nubit sponsa, alij aũt inuitatores, alij aũt qui inuitantur ad nuptias: sic & in rebus mysterialibus quidã quidem sunt qui accipiuntur in constitutionem sponsæ, alij aũt in ordine transmissorũ seruorũ inuitatos uocare, tertij autẽ præter istos qui uocantur ad nuptias. Deus aũt scit diuersos ordines istos animarum earumq; uirtutes & causas, ob quas hi quidem in cõstitutionem sponsæ accipiuntur, alij autem in ordine seruorũ ministrantium uocationi huiusmodi, & alij in numero inuitatorũ ad nuptias. In spiritalibus autem nuptijs cõmunicationem sponsi ad sponsam, id est Christi ad animã, uerbi susceptionem intellige. Partus autem opera bona animæ nuptæ, quæ non corrũpitur à uerbo sponsi, sed quotidie per cõmunicationem eius, incorruptibilitatẽ consequitur, & generat qualia decet ex talibus nuptijs rationabilia generamina. Et in talibus nuptijs intellige prandiũ quod paratur esse eloquiũ dei, ut fortia quæq; eloquiorũ dei, tauri intelligantur: suauia autẽ & delectabilia eorum sint saginata. Varietatem aũt diuersam omniũ eloquiorum dei diuersitatem intellige. Quod ait omnia præparata. Rex enim in abũdantia regali existens digna regno & diuitijs suis prandia facit. Puto autem ingenuarum aliquarũ animarũ & Israeliticarum primam hanc fuisse uocationẽ ad nuptias. Principaliter enim uult deus uenire ad epulationem istam beatam eos, qui ad intelligendũ sint ingeniosiores: & est uidere plerunq;, quoniã qui huiusmodi sunt, nolunt ad istam uocationẽ uenire: & ideo transmittuntur alij serui prouocantes eos qui uenire nolebant, & promittentes si uenerint inuitati

Osee 13

Deut. 4

1 Ioan. 3

inuitati, percipient à rege prandium præparatum, carnes taurorum, quæ inter munda omnibus mundis mundiora habentur: manducabunt etiam saginata, id est ad unamquamq; propositionē, exempla multa rationis probatione repleta & bene diuisa, quæ moraliter intelligunt occisa, quæ in unaquaq; propositione afferūt multā ostēsionem. Vt puta (argumenti gratia dico) si quis aduersus aliquam propositionē proferat quædam dicta modica, & infirma, & non magnā uirtutem rationis habentia, nonne uidentur tibi tenuia esse, & exilia, & macra quæ proferuntur, & ut ita dicā sicca & sine carnibus uerba? Sed non sunt talia quæ præparata sunt in cōuiuio regis, in quo dicit: Tauri mei, & saginata occisa, & omnia parata. Vt puta (manifestādi intellectus gratia dicam) loquitur aliquis apostolorū de castitate sermonē, sermo ille recte intelligit turtur. Sed eum ipsum castitatis sermonē cum multa rationis probatione de scripturis repletū ptulerit, ita ut delectet animum audientis pariter & confirmet, protulit eum saginatum. Si de charitate loquutus fuerit, protulit colūbam. Et sic in omnib. eloquijs dei intellige, quid est exile & quid saginatū. Sed qui principaliter quidē fuerant inuitati, primos inuitatores quasi pauperes sensu neglexerunt, & egenos sermone, & abierūt sua sequentes, & magis sunt delectati in illis, quàm in his quæ per seruos suos rex promittebat: & unus quidem eorum habens proprium quendam agrum non uenit ad nuptias: alius autem negotiationem exequens, imitari quodāmodo uolens illum negotiatorem margaritarum, & quærentē margaritas bonas, qui cum inuenisset preciosissimam margaritam, uendidit omnes ut emeret unā. Sed non bona negociatio ista, ad quā uadens qui fuerat inuitatus nō percepit prandiū quod à rege fuerat præparatū. Qui ergo ex intelligentibus inuitatis nō ueniunt quidem, non aūt & seruos ad uocandū transmissos iniuriant, nec interficiūt, leniores sunt illis qui ausi sunt talia. Et requiescūt quidē in agro proprio, alij aūt in sua negotiatione: reliqui aūt extra eos, uideamus qui sunt. Puto q̃ hi sunt qui ceciderunt in præparatione contentiosorum & astutorū uerborum, in quibus tenuerūt, aut uisi sunt tenuisse seruos transmissos, qui non fuerūt præparati ad soluendas eorum quæstiones uersutas, & contumelijs affecerunt ministros uocationis. Et est uidere quotidie, quomodo inuitatores dei simplices, & non ualde astuti secūdum carnem, cum diuina sapientia sua uolunt illos tales docere: sed iniurias patiūtur ab eis qui intelligunt quidem, non aūt uolunt credere ueritati. Alij autem & interficiunt ab eis, quibus rex iratus dicitur, quoniā præuenit super eos ira usq; in finē. Et iratus rex misit exercitū suum, siue multitudinē cœlestis militiæ, siue eos angelos qui positi sunt super pœnas, & interficiunt interfectores ministrorū uerbi, & omnem ciuitatē eorū succendunt. Puto ciuitas impiorū est, secundū unūquodq; dogma, cōgregatio eorū qui cōueniunt in sapientia principū huius seculi. Hanc succēdit rex, & exterminat, quasi ex malis ædificationibus consistentē. Et siquando uideris exterminationē siue alicuius falsi nominis scientiæ, siue quorūlibet uerborū profitentiū ueritatē destructionē ualidam, non pigeat te dicere hoc factum esse à militibus dei, qui succendere solent ciuitates inimicorū ueritatis dei. Succensa est ergo & ciuitas doctrinæ Iudaicæ post Christi aduentum: qua succēsa dixit rex seruis suis, id est apostolis, aut angelis dei, qui præpositi erāt super uocationem gentium, dicens: Nuptiæ quidem paratæ sunt, inuitati aūt non fuerunt digni. Ite ergo ad exitus uiarū, & quantoscūq; inueneritis, uocate ad nuptias.] Et est uidere ex omni uia imperitorum dogmatum, quæ fuerunt secundum gentium mores, & ciuitatum, & uillarū, uocatos ad nuptias: Et egredientes serui, siue de Iudæa & Hierusalem apostoli Christi, siue ab interioribus finibus in quibus fuerāt angeli sancti, & uenientes ad uias diuersas diuersorū morum, congregauerūt & congregabunt quoscunq; inuenerint, malos quidem ut deponentes malitiam, quod est extraneū à nuptijs uestimentū, & induentes se opera bona, quæ sunt nuptialia uestimenta, impleant conuiuiū nuptiale, recūbentes & requiescentes in fide. Cum autem impletæ fuerint nuptiæ ex requiescentibus in fide, & cultura dei, tunc ingredietur rex ad uidendum & iudicandum de discūbentium qualitate, ut eum quidem qui uestem non habuerit nuptialem arguens damnet, reliquis autem prandiū præparatum apponat. Vidit autem unū non habentem nuptialem uestem: id est quia unius sunt generis omnes qui seruant malitiam post fidem quā habuerant antē fidem, & non deponūt eam, arguit eos quasi qui male

male fecerint: eo quod ausi sunt in huiusmodi nuptias introire non recipientes digna nuptijs indumenta, id est texturam uirtutum claram uestem, de qua etiam Salomon in Ecclesiaste præcipit, dicens: In omni tempore sint uestimenta tua candida. Obmutuit *Eccl. 9* autem qui ausus fuerat in huiusmodi nuptias introire sine uestimento dicenti, & sic cõdemnatur ab eo qui dixit ministris suis, uidelicet præter exercitum illum qui erat desursum, ut alligantes eum manus & pedes quibus non sicut debuerat usus est (Nec eñ ad bonum cucurrerat aliquãdo, nec aliquos bonos impleuerat actus) eijciãt eũ nõ solũ de conuiuio nuptiali, sed etiam in tenebras exteriores, & omni lumine alienas mittãt, ut sitiens lumen cum fuerit in tenebris exterioribus ploret ad eum qui potens est ei misereri, & eripere inde, & dentibus strideat, qui quoniam acerba manducauerant, malitia stupidi erant effecti. Vua enim acerba intelligitur malitia eius qui non obliuiscitur posteriora, nec appetit priora, sed permanet in idipsum, cũ deberet ad maturitatẽ proficere dulcem, & offerre uirtutis alicuius manducabilem botrionẽ. Et addit: Multi uocati, pauci uero electi. Et si quis cõsiderat multitudinẽ hominum, quę in ecclesijs congregatur, & discusserit quanti sunt qui conuersantur disciplinate, & reformantur nouitate sensus sui, quanti autem negligentissime cõuersantes configurantur seculo huic, uidebit quia uerus est sermo domini dicens: Multi uocati, pauci autem electi.

Tractatus XXI Cap. XXII

IN illo tempore abierunt Pharisæi, & consilium acceperunt ut eum caperent in sermone, & mittunt discipulos suos cum Herodianis, dicentes. Magister, scimus quia uerax es, & uiã dei in ueritate doces, & non est tibi cura de aliquo, nec enim respicis personas hominum &c.] Voluntas loci præsentis secundum textũ talis mihi uidetur. Iudęi propriã habentes conuersationẽ ex lege, extraneam ab omni cõuersatione gentiũ, & habẽtes præceptum quod ait: Vsq; ad mortem certa pro ueritate, & dominus pugnabit pro te, ideo cõtradicebãt gentibus dominantibus sibi, ut non transgrederentur legem dei: & frequenter radicitus interire periclitati sunt sub Romanis uolentibus statuam Cæsaris introducere in templũ dei, resistẽtes & prohibentes fortiores super se factos propter peccata. Inuenimus aũt in historia Iudaica, quod in tẽpore Tiberij Cæsaris sub Pontio Pilato periclitatus est populus, Pilato quidem cogente ut susciperẽt statuã Cęsaris in templo, Iudęis aũt & supra uires suas resistentibus. Similiter aũt scriptum est factum in tempore Caij Cæsaris. Existimamus ergo quoniã quamdiu quidẽ speculabat̃ populum illum deus, circundatus fuerat sepe dominicæ tuitionis, quasi uinea domini Sabaoth, nihil huiusmodi contingebat eis. In primis aũt ipse Pilatus cui tradiderant Christũ, ausus est populũ inquinare, quod grauius erat captiuitatibus uniuersis. Quoniã omnis captiuitas quam frequenter sunt passi, corporis erat uexatio, introductio autẽ statuæ in templũ, animarum erat interitus. Et in tempore ergo Christi, quãdo tributũ iussi sunt dare Romanis, cogitatio, & cõsilium erat apud Iudæos, utrum deberent qui dei populus erant, & portio eius, tributum dare principibus: aut potius pro libertate bella suscipere, nisi permitterent̃ uiuere sicut ipsis placebat. Et refert historia quod Iudas quidẽ Galilæus, cuius memor est Lucas in acti- *Act. 5* bus Apostolorũ, auellens multam multitudinẽ Iudæorũ, docebat nõ oportere Cæsari dare tributum, neq; dominum Cæsarem appellare. Qui aũt erat in tempore illo Tetrarcha, suadere populo festinabat, ut statui præsenti consulerent, & non uoluntarie cõtra fortiores susciperent bellum, sed acquiescerent dare tributũ. Et sermo quidẽ Euangelij præsentis, non quidẽ manifeste, tamen hæc ipsa ostendit. Qui autem diligenter considerat uerborũ præsentium sensum, inueniet hoc & in loco præsenti. Nec enim haberent occasionẽ Pharisæi, uolentes Christũ capere in sermone, mittẽtes discipulos suos cum Herodianis ut eum interrogarent utrum liceret, Cęsari dare tributũ, an non, si manifestum apud eos fuisset, quoniã non oportet dare, & si consonantia uolũtatum apud eos fuisset ut non darẽt tributũ. Et uide nisi manifestatur historia illa ex eo quod uolentes Christum capere in sermone, non solum miserunt discipulos suos interrogãtes de censu, sed cum Herodianis. Forsitan enim in populo tunc qui quidem dicebant oportere dare tributũ Cæsari, uocabantur Herodiani ab his qui hoc facere recusabant. Qui

autem prospectu libertatis dare tributum uetabant,uidebantur esse pharisæi, subtilitatem Iudaicarũ disciplinarũ cautius obseruantes,ut si quidẽ Christus responderet non oportere Cæsari dare tributũ,traderent eum Romanis quasi recessionis autorẽ. Si aũt iuberet dari,Pharisæi accusarent eũ quasi personas hominũ aspicientẽ,magis ꝙ docentem uiã dei in ueritate.Considera aũt,& uide quoniã Phariseorum discipuli dicentes: Magister scimus quia uerax es,et uiã dei in ueritate doces,& nõ est tibi cura de aliquo, neq; enim aspicis personas hominũ,prouocabãt eũ per huiusmodi laudẽ ut nõ acciperet Herodianorũ personas, qui partes Cæsaris defendebãt: aut respondens secundum uoluntatẽ Pharisæorũ quia nõ licet Cęsari dare tributũ,traderetur Herodianis. Vnde & dominus uidens nequitiã eorum ita dixit: Quid me tentatis hypocritę? Ostendite mihi numisma census.At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis Iesus: Cuius est imago hæc, & suprascriptio? Dicunt ei:Cæsaris.Tunc ait illis: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris,Cæsari:& quæ dei sunt,deo.] Ex hoc loco discimus Saluatoris exemplo, ut non his quę à multis dicũtur,& propterea gloriosa uidẽtur,occasione pietatis attẽdamus, sed quæ cõuenienter secundũ ordinem rationis dicũtur. Nam cum quæreretur ab eo utrum licet Cæsari dare tributũ,an non:nõ simpliciter dedit respõsum secũdum quod uidebatur eis,sed dixit:Ostendite mihi numisma cẽsus:& interrogauit,cuius est inscriptio.Et dicentibus eis,quod Cæsaris,respõdit quod oportet reddere Cæsari, quæ Cæsaris sunt,& non eũ oportet fraudare à proprijs eius pietatis occasione. Nec ẽm ex eo quod reddit quis Cæsari quę Cæsaris sunt,impeditur reddere deo quæ dei sunt.Potest aliquis moraliter intelligere locũ istum hoc modo.Omnes cõsistimus ex anima & corpore:differamus nunc dicere quoniã & ex spiritu:& debemus quædã dare quasi tributum corporũ principi qui dicit Cæsar,id est necessaria corpori,& habentia imaginem principis corporũ corporalẽ,hoc est escas,& uestimẽta,& somnũ,& quæcunq; necessaria sunt ad repausationẽ simplicẽ naturæ carnalis,sine quibus cõsistere nõ potest carnis natura.Item quoniã anima quantũ ad naturã suã secundũ imaginẽ est dei regis sui, quæcunq; sunt conuenientia animarũ naturæ,id est uię omnes quę ducũt ad uirtutem, debemus ea deo offerre.Qui ergo supra modũ docent legẽ dei,& de rebus corporalibus & debitis corpori nihil curare præcipiũt,ipsi sunt Pharisęi q reddere tributũ Cæsari uetabãt:id est qui tota uirtute suadent omnino ieiunijs & uigilijs debere affligere corpus,& abstinere ab omnibus quæ sunt corporalia,& necessaria corpori,ut nihil ex
1. Tim. 4 nobis corporis principi tribuat:quales sunt de quibus ait Apostolus. Nouissimis temporibus recedent quidã à fide attendẽtes spiritibus erroris & doctrinæ dæmoniorum in hypocrisi loquentiũ mendaciũ,cauteriatã habentiũ conscientiã suã,prohibentiũ nubere,& iubentiũ abstinere à cibis quos deus creauit ad percipiẽdũ cum gratiarũ actione fidelib. Alij aũt sunt qui supra modũ existimant oportere corporibus indulgere,& per omnia satisfacere principi corporũ:& ipsi sunt secundũ similitudinẽ Herodianorũ dicentium oportere Cæsari dare tributũ.Saluator autẽ noster uerbũ dei,dilucide separans rationabilia corporis debita à debitis spiritalib.animę,dixit. Reddite Cæsari quæ Cæsaris sunt: & quæ dei sunt,deo.Imaginẽ enim Cęsaris habet omnis res corporalis, & imaginẽ dei habet omnis uirtus. Si ergo sic reddimus principi carnis quæ carnalia sunt,ut nõ fraudemus deũ à spiritalibus eius uirtutibus,tunc reddimus principi corporũ quę corporis sunt,id est ea sola quæ necessaria habet carnis natura,& nihil amplius quod pertineat ad rationẽ uirtutũ.Et si sic uirtutib.seruiamus ut nõ grauet carnis natura à necessarijs suis,tunc reddimus deo quæ dei sunt: ut nec uirtus minoretur dũ supra modum carni seruimus,nec carnis natura grauet dum abundantius uirtutibus adhęremus.Scio & huius loci aliã traditionẽ,quoniã princeps mundi moraliter dicitur: sicut & omniũ gentiũ principes,in persona principũ mundi ponuntur.Rex autẽ omniũ seculorũ deus,nõ in uno mysterio sed ubiq; est deus.Quoniã ergo habemus quędã in nobis quę sunt principis huius mundi, id est diuersas malitias,& non possumus prius reddere deo quæ dei sunt,nisi reddiderimus principi quæ principis sunt,id est nisi deposuerimus malitiã uniuersam:ideo dominus ostenso sibi numismate,& imagine eius respõdit:Reddite Cæsari,quę Cęsaris sunt:& deo,quę dei sunt.Et hoc discamus ex loco præsenti,quoniã si quãdo tẽtati fuerimus ab eis qui uolunt occasionẽ,& proponũt nobis quas-

bis quasdã ꝓpositiones non ut discãt, sed ut causam accusationis inueniãt contra nos, nec omnino tacere debemus, nec simpliciter respõdere, sed cũ cogitatu, & circunspectu, ut quantũ possibile nobis fuerit præcidamus occasionẽ quærentium in nobis occasionẽ, & doceamus irreprehensibiliter ea quæ possunt saluare uolentes saluari.

Tractatus XXII. Cap. XXII

IN illa die, accesserunt ad Iesum Sadducæi, qui dicũt nõ esse resurrectionem, & interrogauerunt eum dicentes: Magister, Moyses dixit: Si quis mortuus
I fuerit, & cætera.] In qua die? in illa die sine dubio, quando ineuntes Pharisæi consilium acceperunt aduersus eum ut caperẽt eum in sermone, & interrogauerũt eum de censu. Forsitan enim respondente domino: Reddite quę sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt dei deo: & admirantibus cunctis de responso ipsius, bene æstimauerunt Pharisæi uidentes sensata eius responsa. Sadducæi autem per interrogationem huiusmodi uoluerunt se ostendere prudentiores habere sermones, dicentes resurrectionem non esse. Sadducæi enim qui dicunt resurrectionem non esse, non solum hanc quæ in consuetudine à simplicioribus carnis resurrectio nominatur negabant, sed etiam animæ immortalitatem tollebant. Secundum quos etiam nunc sapiunt Samarei. Nec nõ etiam Apostolorũ tempore quidam ex Corinthijs similia sapiebant, animę uitã post mortem negantes. De q̃bus talia scribit Apostolus, Si Christus prędicatur quod à mortuis resurrexit, quomodo quidã dicũt in uobis, quia resurrectio mortuorũ non est? & cętera quę de ipsa causa sequũtur. Quod aũt Corinthij permãsionem animæ denegabãt secundũ sententiã Sadducæorũ, illud ostendit quod ait Apostolus: Si in hac uita tantũ sperãtes sumus in Christo, miserabiliores sumus omnibus hominibus. Quamuis enim quis carnis resurrectionẽ non credat, tamen qui animã existimat immortalẽ, non tantum in hac uita sperat in Christo: sed ille in hac uita tantũ sperat in Christo, qui animã uicturã non credit post mortem. Quoniã ergo ad defensionẽ sui erroris ꝓferunt Sadducęi exemplũ de lege Mosaica, dignũ mihi uisum est ponere ipsum textũ legis quẽ ꝓferunt Sadducæi, habentẽ hoc modo in Deuteronomio. Si habitauerint fratres in idipsum, & mortuus fuerit unus ex eis, semen aũt non fuerit ei, non erit uxor mortui fratris uiro nõ appropinquanti. Frater uiri eius ingredietur ad eam: & accipiet eam sibi in uxorem, ut habitet cũ ea: & erit infans quicunq; fuerit natus, cõstituetur ex nomine fratris eius mortui, & non delebitur nomen eius ex Israel. Si aũt noluerit homo accipere uxorẽ fratris sui, ascendet uxor fratris eius ad portam ad seniores, & dicet: Non uult frater uiri mei suscitare fratris sui nomen in Israel. Et uocabunt eum seniores ciuitatis illius, & dicẽt ei: Et si stans dixerit: Nolo eam accipere, accedens uxor fratris eius ad eum ante conspectum seniorum excalceabit calceamẽtum eius de pede ipsius, & expuet in facię eius, & respondens dicet: Sic faciẽt homini, qui non ædificat domũ fratris sui, & uocabunt nomen eius in Israel, Domus excalceati calceamentum. Hęc uerba legentes Sadducæi, & nihil dignũ deo intelligentes in eis, arbitrati sunt nõ posse fieri propter hęc uerba, ut mortui resurgãt, ut uir iterum sit uirilia habens mẽbra, aut mulier sit muliebra habens mẽbra. Et dominus quidẽ respondens eis, uoluntatem uerborũ legis non exposuit quasi indignis huiusmodi agnitione mysterij, sed tantum simpliciter eis dixit resurrectionẽ futurã, cõtestantibus hoc etiã scripturis diuinis, quoniã illic nuptiæ nõ sunt, sed erũt qui resurrexerint sicut angeli in cœlo, & quia trãsformabũt corpora humilitatis eorũ secundũ corpora angelorũ cœlestia atq; luminea. Nõ aũt existimaui superfluũ, ex quo semel ipsa uerba protulimus legis, ut sensum eorũ aliquatenus explanemus. Quæro ergo quæ sit hæc mulier una & duo fratres, quorũ primus quidẽ habuit uxorẽ, & fructũ non reliquit ex ea: alter autem mortui frater, qui accepit eam, & generauit ex nomine mortui: & quis est ille qui nõ uult accipere uxorem fratris sui, & propterea coram senioribus excalceat eum mulier calceamentum unum, & expuit in faciẽ eius ascendens ad portam dicens: nõ uult frater uiri mei suscitare nomen fratris sui in Israel: & qui sunt seniores, & quæ porta ad quam ascendit mulier illa. Duo igitur fratres sunt, primus quidẽ sermo legis, secũdus uero Euangelij sermo. Hos ambos una peperit sapientia mater, & una eos semper habuit domus, id est eadem scri

Marginal notes: 1. Cor. 15 (beside "Si Christus prędicatur"); Deut. 25 (beside "Si habitauerint").

ptura ueteris testamenti,& in idipsum habitauerunt semper.In aduentu autem Christi mortuus est frater prior,id est sermo legis,ex eo quod euacuatus per nouũ testamentũ irritus factus est. Mulier autẽ sermonis illius est omnis anima,uel synagoga quæ prius fuit sub lege:qualis fuit anima Pauli,uel Petri,cæterorũq; ex populo illo. Omnis autẽ anima recta quæ fuit amatrix sermonis illius,& uult memoriã illius & nomen apud se semper seruare,ut nunq; desinat dici uxor illius,efficitur uxor fratris alterius,non peregrini & extranei uerbi quod nõ appropinquat.Peregrinũ aũt & extraneum est omne uerbum gentile,quod longe est à genere legis dei:sed accepit sibi uirũ Euangelicũ sermonem,fratrẽ uiri sui defuncti atq; propinquũ secundum genus diuinũ,ut faciat natos ex eo.Ex priore sermone nullum potuit facere natũ,quia ex operibus legis nemo iustificatur.Nati autem mulieris de uiro secũdo opera eius sunt sancta,& ipsa est mulier seruans legis mandatũ.Et omnis puto anima in primordijs suis prius accepit uerbũ secũdum simplicem historiã legis,qui sine dubio morietr, cũ cœperit anima illa ad maiora proficere.Sic mortuo simplici uerbo,specialiori iungitur uerbo,qui est secundũ mysteria altiora in scripturis.Anima aũt quæ non seruat legis mandatũ,quę prius fuit sub lege,post mortẽ legis fit uxor uiro non appropinquanti,quãdo suscipit uerbũ quod non appropinquat omnino legi priori,nec est secũdum sensum eius,sed omnino habetr extraneũ.Et tales sunt omnes animæ hæreticorũ:quibus sermo quidẽ legis antiquæ mortuus est,uoluerunt aũt uerbo nubere spiritali,quod semper habitauerat in idipsum cũ lege antiqua sub una eademq; domo eiusdem scripturæ: sed nupserũt alicui extraneo uerbo,& alieno tam à nouo q̃ à uetere testamento,& nunq; eis appropinquanti.Cum aũt anima recta mortua sibi sicut diximus lege,acceperit super se Euãgelicũ uerbum,fratrẽ defunctæ legis,tũc frater mortui,hoc est uerbũ nouę legis intrat ad animã illam,& fit intus in ea,& accipit illam sibi uxorẽ,& cohabitat animæ illius in omni beatitudine eius,& ex ea fructificat,& infans quicunq; natus fuerit ei(id est opus quodcunq; factum fuerit ei)bonũ efficitur ex nomine fratris mortui:& quãuis nõ sit ex lege natũ,tamen baiulat nomen legis prioris,& dicitur opus illud generatũ ex lege,& nomen legis dei nominatur in opere illo bono,quoniã & illa lex,dei lex uocabatur: & non deletur nomen legis illius ab omni opere animæ sanctę,licet sit ipsa euacuata.Sequitur aũt quod ait: Si aũt noluerit homo accipere uxorẽ fratris sui,ascendet uxor fratris eius ad portã ad seniores,& dicet quæ scripta sunt dici.Et primũ uide quamdiu quidem & mulier faciebat quod præceptũ ei fuerat ex lege,& uir intrans ad eam habitabat cũ ea,& generabat ex ea,non dicebatur homo,sed frater defuncti.Quando aũt nõ uult accipere uxorẽ fratris sui,nec uult suscitare fratris sui nomen in Israel,& uocatus à senioribus ciuitatis dixerit, nolo eam accipere:tunc iam nõ dicitur frater,sed homo. Vt puta quãdiu quidem facit legis mandatum,dicit ad eũ scriptura,Ego dixi,dij estis,& filij excelsi omnes.Si aũt pręterierit,dicitur ei.Vos aũt sicut homines moriemini. Propinquus autem qui nõ uult accipere fratris sui uxorem,habetur omnis hæresiacus sermo: quoniã post mortem legis,facta est altera quædam traditio legis erratica,&non spiritalis,neq; uera:quæ quamuis sit peruersa,tamen generationem habet ex lege,quoniam ex occasionibus eorũ quæ dicuntur in lege sumit originem:& ideo dicitur homo propinquus nolens suscitare nomen fratris sui,& honorare nomen legis.Hoc aũt uerbum cum sit prauũ,non uult accipere uxorem fratris sui,id est animã rectam, ad fructificandum & reparandum nomen legis.Propter quod mulier illa non deorsum stat quæ parata fuit honorare uirũ suum priorem,sed ascendit ad portã,de qua scriptum est: Hæc porta domini,iusti intrabunt in eam:& ad seniores ciuitatis illius,id est ad presbyteros ecclesię dei:& conuincet mulier uerbum illud prauum dicens,quod non uult frater uiri mei suscitare nomen fratris sui in Israel. Qui enim contraria docet legi,non uult suscitare semen legis.Ita seniores ciuitatis illius interrogãt uirũ illum talem si uere nõ uult.Quando enim sacerdotes discutiunt uerba dogmatis alicuius,quasi interrogãt illud.Et cum inuenerint ipsum quod legi cõtraria profitetr,uidetur dogma illud senioribus dare responsum,& dicere quia nolo accipere eã quæ fuit legis.Cum ergo ille respõderit nolle se,accedit ad eum anima sancta,& sub præsentia seniorum excalceat eum calceamentum eius unum & ignominiat eum.Et uide in his ex eo quod alibi scriptum est, Solue calcea-

Psal. 82

Exod. 3

calceamenta pedũ tuorũ ad Moyſen:& iterũ in Euãgelio dicit:Cuius nõ ſum dignus ego ſoluere calceamenta pedum eius:ne forte non ſit hoc ipſum ſoluere calceamentũ, & excalceare. Nec enim excalceare iubet Moyſes, nec Ioannes de Saluatore loquens excalceare dixit, ſed ſoluere. Iſte aũt qui contra legem agit excalceatur. Omne enim dogma quoniã ex occaſione ueritatis ſcripturarũ naſcitur, plerũq; in aliqua quidẽ parte uerum dicit, in alia aũt falſum. In qua ergo parte falſum dicit, in ea parte arguitur, & conuictum ab anima ſancta excalceatur à colore ueriſimilis erroris ſui, quod fuerat calceatum. Et ideo omnis hæreſiacus ſermo nec ad plenum excalceatus eſt, nec ad plenũ calceamentis ornatus. Propter q̃d expuit in faciem eius corã ſenioribus mulier illa abrenuncians eum. Expuere enim uidetur in faciẽ dogmatis erratici omnis anima in eo quod abrenunciat ipſum, & abdicat. Et uere niſi abrenunciauerit anima omne dogma peruerſum, nõ poteſt firmiter uerbo nubere ueritatis. Et reſpõdens dicet: Sic faciẽt homini, q̃ non ædificat domũ fratris ſui. Omnis ergo qui uidet hunc hominẽ excalceari à muliere & expui, & audire dicentẽ: Sic facient omni homini qui nõ ædificat domum fratris ſui, omnia ad ædificationẽ fratris facere debet. Si aũt non ædificauerit domũ fratris ſui legis, excalceabit̃ ſimiliter unum calceamentũ, & expuetur, & nomẽ eius uocabitur in Iſrael ab omnibus uidentibus eum, domus excalceati calceamentũ. Quoniam autem animæ uir prior fuit ſermo Moſaicæ legis, ſecũdus aũt Euangelicus ſermo, cui nubit omnis anima recta mortua lege, illud eſt documẽtum quod Apoſtolus dicit hoc modo, An ignoratis fratres (ſciẽtibus em̃ legem loquor) quoniã lex dominatur homini, inquantũ temporis uiuit? Si autem mortuus fuerit uir, ſoluta eſt à lege uiri. Igitur uiuente uiro adultera eſt, ſi facta fuerit alteri uiro. Si aũt mortuus fuerit uir, liberata eſt à lege uiri, ita ut non ſit adultera ſi fuerit cum altero uiro. Hæc in exceſſu diximus ad manifeſtandũ legem Moyſi, cuius memoriã facientes Sadducæi, Chriſtum interrogabãt dicentes: Moyſes dixit: & cętera, putauerũt omĩa ſic futura eſſe illic, quomodo ſunt in ſeculo iſto uiri & uxores, patres & filij, fratres & ſorores. Debuerant enim conſiderare tunc Sadducęi ea quę ſequebant̃ opinionẽ eorum: quoniã ſi ſunt ibi nuptiæ, & partus: ſi partus, & mortes & infirmitates: ſi natiuitas, & pueritia, & aſcenſiones à pueritia ad maturitatẽ uirilem, & minorationes ſenectutis. Si aũt hęc omnia, erit & malitia, & uix alicubi uirtus inuenietur in raris hominibus quærentibus eam. Et his quid poteſt eſſe amplius uanũ? & melius eſt ut nec ſit reſurrectio, q̃ ut ſit talis qualem exiſtimãt Sadducæi. Si aũt eſt ibi aut pater, aut frater, aut aliq̃d eiuſcemodi, nõ tamen eſt ſecundũ natiuitatem carnalẽ, neq; per mulierẽ, neq; per turpes corporis partes. Ego autẽ exiſtimo nõ tantum ibi patres & filios eſſe ſecundum impaſſibilem ſpiritum, ſed etiam uxorem & uirũ in ſpiritus unitate, ſecundũ parabolam illam quæ dicit: Simile eſt regnũ cœlorum homini regi qui fecit nuptias filio ſuo, & cætera. Ergo filius regis in reſurrectiõne mortuorũ faciet nuptias extra omnes nuptias quas oculus uidit, & auris audiuit, & ſuper cor hominis aſcendit: & erũt illę nuptiæ caſtæ, & diuinæ, & ſpiritales in uerbis myſterialibus cõſtitutę, quæ nõ licet hominibus loqui. Et quæres ſi in reſurrectione poſſunt eſſe & aliorum nuptiæ ſecũdum nuptias Chriſti, aut potius ſolus Chriſtus ſponſus, deſtruens nuptias omnes, faciet nuptias, ut ſint duo in carne una: magis aũt non ſolũ duo in carne una, ſed duo ſpiritus unus, id eſt ſponſus & ſponſa. Sed uide ne tu audiens hęc aberres audiens fabulas aliquorũ dicentium eſſe ſecula maſculina, & fœminina, q̃ finxerunt & coniunctiones ſeculorũ illorũ quæ non ſunt, neq; ſit eorum memoria in ſcripturis. Nunc uideamus Chriſti reſponſa, quibus ait: Erratis neſciẽtes ſcripturas, neq; uirtutem dei. In reſurrectione neq; nubunt, neq; uxores accipiunt, ſed ſunt ſicut angeli in cœlo.] Querit̃ hic Saluator, qui dicit ad Sadducæos, Erratis neſcientes ſcripturas, neq; uirtutem dei. Indicat enim quoniã in quibuſdã ſcripturis poſitum eſt, ut in reſurrectione nuptię non ſint, hominibus uidelicet factis in ſimilitudinẽ angelorũ. Quæ ergo ſcriptura eſt docẽs quoniã in reſurrectione neq; nubunt, neq; uxores accipiunt? Et in qua ſcriptura uel legis, uel prophetarum diſcimus, quoniã erũt qui reſurrexerint ſicut angeli in cœlo? Manifeſte enim in ueteri teſtamento hoc nõ legitur ſcriptũ, & quærat qui uult ſi poterit inuenire. Nos autem dicimus quia ſcriptũ eſt, non tamẽ in ipſis ſermonibus manifeſte iſta dicentibus, ſed in myſterio indicantibus ſecũdum intellectum

Matt.3

Rom.7

moralem. Nam cum sit lex umbra futurorum bonorum, & dicens quædam de uiris & uxoribus, & exponens nuptias, nõ principaliter de ipsis nuptijs intelligitur, quas non simpliciter secundum carnem nuptias existimamus, sed de talibus nuptijs quales nos supra de Christo & ecclesia exposuimus in seculo illo fore. Vtputa Abraham duos filios habuit, unũ ex ancilla, alterum ex libera: & qui ex ancilla, secundum carnem natus est: qui aũt de libera, secundum promissionem, non omnino oportet me stare in intellectu carnaliũ nuptiarum liberæ & ancillæ, sed hæc alia significant ex alijs. Et iterum. Propter hoc linquet homo patrem & matrem, & iungetur uxori, & erunt duo in carne una. non ita debemus existimare quod dicitur, quasi nullum mysterium demonstretur in eis, quoniã mysterium illud magnum est de Christo & ecclesia. Et sunt alia mille loca de nuptijs scripta: & unusquisq; locus castum & diuinũ de nuptijs cõtinet intellectum, secundum expositionẽ moralem. Quicũq; ergo scripturas legit, & nuptias uirorum atq; uxorum, & nihil amplius existimat demõstrari in eis nisi simplices nuptias, errat in eis nesciens scripturas, neq; uirtutem dei: sicut errabant Sadducęi, nuptias legentes in scripturis, & carnaliter eas intelligentes. Quæret aliquis, hoc quod dicit Sadducæis: Erratis nescientes scripturas, utrum in hoc eos errare significet, quoniã scripturas alias extra libros Mosaicos nõ legebant, aut quia nec ipsos libros Mosaicos legentes intelligebant. Et dicet aliquis: In hoc illos increpabat errare, quia non legebãt cæteras scripturas quæ sunt extra legem, id est libros secretos: & ideo errabãt nesciẽtes scripturas. Alius autem dicit: Sufficit ad arguendum errorẽ Sadducæorum, quod nesciebant Mosaicæ legis scripturas, ex eo quod diuinũ sensum earum non scrutabantur. Duas tamen res dicit Sadducæos nescire, unam quidem scripturas, alterã autem uirtutem Dei per quem resurrectio fit, & noua uita in ea. Potest aliquis dicere: quoniam dominus arguens Sadducæos nescire uirtutẽ Dei, se eos non cognoscere arguebat. Ipse enim erat uirtus dei, & sapientia, & nõ cognoscebant eum Sadducæi quasi nescientes scripturas quę loquuntur de eo. Propterea nec resurrectionẽ credebant quã facturus fuerat ipse sanctorũ suorum. Qui autem nõ uult intelligere dictum hoc, ut Sadducęi ideo uideantur culpati, quia scriptura de nuptijs quibusq; positas moraliter non intelligebãt secundum spiritalem expositionem, sed simpliciter secundũ corporalẽ historiam, necesse habebit unum facere ex duobus: aut non credere præsentibus uerbis Christi, quasi male Christo dicente, qui dixit positũ esse in scripturis quod positum non erat: aut refugere ad libros secretos in quibus de uita illa beata manifestius uidet esse conscriptũ: & dicet ad illas scripturas referendum esse, quod hic dominus dicit ad Sadducæos, Erratis nescientes scripturas. Et uide nisi ex omni parte cadat quicũq; moralem scripturarum respuit intellectũ. Propterea non aliter mihi uidetur solui posse quod dicitur: Erratis nescientes scripturas, neq; uirtutem dei: nisi scripturas quis moraliter audiẽs, aliam ex alijs intellexerit, demonstrantes in quibus aliquid de uiris, & uxoribus loquuntur scripturæ: & quemadmodũ errant qui propheticas scripturas non intelligẽtes moraliter, putant post resurrectionẽ homines manducaturos, & bibituros escas carnales: & post quoniã & scripturę propheticæ talia continent quædam sicut & de nuptijs uirorũ & mulierum scripta, secũdum textũ intelligentes, putãt nos etiã post exitum futuros esse in usu carnaliũ nuptiarũ, propter quas nec uacare quis orationibus potest absq; macula nec in hoc mundo. Item quęro, quod dicit: Erratis nescientes scripturas neq; uirtutem dei, utrũ ad illud solũ pertinet quod dicit: In resurrectione neq; nubũt, neq; uxores accipiũt: aut etiã ex eo quod ait: Sed erũt sicut angeli in cœlo. Nec inuenio alicubi scripturã dicentẽ, sanctos post exitũ fore sicut angelos dei: nisi forte quis & hoc moraliter intelligat secundum illud quod dicitur: Tu autem ibis ad patres tuos cũ pace nutritus in senecta bona. Itẽ appositus est ad populum suum, aut adpositus est ad genus suũ. Restat ut dicamus de eo quod ait: Non legistis de resurrectione quod dictum est uobis à deo: Ego sum deus Abrahã, & deus Isaac, & deus Iacob: nõ est deus mortuorum, sed deus uiuentium. Et hic dicimus quoniã cum posset mille exempla proferre ostẽdentia resurrectionẽ futurã, hoc non fecit ex prophetis, sed tantum ex lege, quoniã Sadducęi tantum Mosaicã legem legebant, ex qua uolens illos placare, protulit inde exemplũ.
Exod. 3 Deus enim qui est dicit: Ipse ego sum qui sum, & hoc mihi nomẽ est sempiternũ. Si impossibile

possibile est ut dicatur eorum deus esse, qui nō sunt,& si hoc impossibile est, ergo eo-
rum est deus qui sunt,& qui uiuunt,& sentiunt beneficiū eius. Et uide quia non dixit,
Ego sum deus Abraham, & Isaac & Iacob,sed deus Abrahā,& deus Isaac,& deus Ia-
cob. In alio autē loco sic dixit: Vade & dic ad Pharaonem,deus Hebræorum misit me. Exod.3
Qui enim perfectissime sunt circa deum,quantū ad comparationem dico cęterorū ho
minū,plenius totū habent deum in se;ꝓpterea non cōmuniter,sed singulariter eorum
dicitur deus. Vt puta si dicatur,ager ille eorum est,ostēdimus quod unusquisq; eorum
qui possidēt agrum illum,partē modicam habent de eo,& non habent eum in toto. Si
autem dicimus,quoniā ager ille illius est,demōstramus quia totum agrum illum pos-
sidet ille. Sic & ubi dicitur deus Hebræorū,imperfectio demonstratur eorum,quoniā
unusquisq; eorum aliquid modicum de deo habebant. Abraham autem totū habebat
deum,& Isaac totum habebat deum,& Iacob totum habebat deum,ideo nō dicitur in
cōmunione,deus eorum:sed deus Abraham,& deus Isaac,& deus Iacob:quasi singuli
eorum totum habeant deum. Sic & alibi dicitur deus Heliæ. Christi autem & deus &
pater est. Quod beneficium singulare donauit etiam discipulis suis,ut non solum deus
sit eorum,sed etiam pater,sicut dicit ad Mariam post resurrectionē suam: Vade ad fra-
tres meos,& dic eis: Ascendo ad patrē meum, & patrem uestrum, ad deum meum, & Ioan.20
ad deum uestrum. Lucas aūt hoc addidit amplius dicens: Non est deus mortuorum, Luc.20
sed uiuorum. Omnes enim ei uiuunt, quod non ad modicam laudem respicit patriar-
charum qui non solum uiuebant, sed deo uiuebant quod uiuebāt, & nemini alteri, ut
nos festinemus nemini uiuere nisi deo.

Tractatus XXIII. Cap. XXII

N illo tempore, Audientes autem Pharisæi quod silentium imposuisset Iesus
Sadducæis,conuenerunt in unum,& interrogauit unus ex eis tentans eum:
I Magister quod est maius mandatum in lege? Ipse autem dixit eis. Diliges do
minum deum tuum ex toto corde tuo,& ex tota anima tua, & ex tota mēte
tua. Hoc est maximum,& primum mādatum,& reliqua.] Cum dominus ad
interrogationem Sadducæorum esse resurrectionem audire nolentibus demōstrasset
legis exemplo (sicut dixit Matthæus) silentiū Sadducæis imposuit Iesus: uolens osten
dere,quoniā amaram & nociuā mēdacij uocem obtumescere fecit claritas ueritatis.
Sicut ergo Saluator uerbo doctrinę suę silentiū imposuit Sadducęis,& falsum dogma,
quod apud illos ueritas putabatur,cōuicit fiducialiter: sic facient & Christi imitatores
exemplis scripturarū,quibus oportet secundum sanā doctrinam omnē uocem obmu-
tescere Pharaonis in qua gloriās dicit: Mea sunt flumina,& ego feci ea , sicut scriptum Ezech.29
est apud Ezechielē. Sadducęi ergo qui dicunt resurrectionem non esse, interrogaue-
runt Saluatorē ea quæ scripta sunt,existimātes silentiū imponere ei. Sed nec Iesus, nec
dilecti discipuli eius aliquando obstruunt̃ ab impijs. Proprium est enim ut Sadducæis
silentium imponatur à Christo. Iustus em̄ tacet quidem sciēs tempus tacendi, & tem-
pus loquendi,non aūt obtumescit. Et sicut proprium est iusti tacere,non autem obmu
tescere: sic ꝓprium est Sadducæorum uel omniū qui mendacij sunt doctores, obmute
scere quidem,non autē tacere. Nam etsi obmutescunt quantum ad rem,non tamen ta-
cent. Ideo & dominus nō homini dixit,sed mari: tace,& obmutesce: increpans illud cū
turbaret̃. Tamen Pharisæi qui resurrectionem consentiunt,audientes quod silentium
imposuit Sadducęis,cōuenerunt in unum,uidelicet resurrectionis dogmate præualē-
te,& congregati sunt qui non congregabantur quamdiu Sadducæis silentiū nō impo
neretur. Nihilominus tamen & si congregati fuerint,propterea quod tenuit resurre-
ctionis probatio,tamen unus ex eis interrogauit, non quasi uolens ab eo discere quæ
interrogabat,sed tentans dominum deum. Omnem ergo hominem qui non discendi
gratia, sed tentandi causa, neq; ex affectu simplici interrogat aliquem doctorum de
qualicūq; capitulo, existimare debemus fratrem Pharisæi illius qui Saluatorem inter-
rogatione sua tentabat. Omnia enim quæ fiunt in sanctos Christi siue ab insidiatori-
bus,siue à diligentibus,in se suscipit uniuersa,secundum ea enim quæ scripta sunt,tra-
ctare debemus & ea quæ scripta non sunt. Scriptum est enim propter esurientes , &

 sitien-

sitientes eum dixisse, Esurij & sitij: & propter nudos, & peregrinos, & ægrotãtes, & in carcere positos, Nudus fui, & hospes fui, & in carcere fui, & infirmus fui, Secundũ consequentiã similitudinis addamus & nos: iniurias passus sum, cæsus sum, & tẽtatus sum, & omnia. Et sicut in illis quæ scripta sunt, uerus est sermo domini dicentis: Quamdiu uni ex minimis istis fecistis, mihi fecistis: sic cum iniuriam passus fuerit iustus uel blasphematus, uel aliquid tale passus, pone Christum in eos qui fecerũt dicẽtem eis: Quando uni ex minimis istis fecistis iniuriam, me tentastis, me blasphemastis. Videamus nunc propositionem tentãtis. Magister (inquit) quod est mandatum maius in lege? Tentans dicebat Magister, quoniam non quasi discipulus Christi proferebat hanc uocem. Hoc autẽ manifestius erit ab exemplo quod dicimus. Puta, pater filij sui pater est, & nemo eum proprie potest dicere patrẽ nisi filius eius: & mater filiæ suæ mater est, & nulla eã potest dicere matrẽ, nisi sola filia eius. Sic & magister discipuli sui magister est, & discipulus magistri sui discipulus est. Propterea nemo potest dicere bene magister, nisi discipulus. Et uide nisi propter hoc, quia nõ omnes qui dicunt eum magistrum, bene dicunt, sed hi soli qui habent discendi uolũtatem ab eo, dicebat ad discipulos suos:
Ioan. 13 Vos uocatis me magistrum, & dominũ, & bene dicitis: sum etenim. Bene ergo discipuli Christi uocant eum magistrum & seruientes uerbo ipsius bene illum dominum uo-
1. Cor. 8 cant. Vnde bene dicebat Apostolus: Nobis autem unus dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum. Et illud cõsidera quod ait: Satis est discipulo, ut fiat nõ simpliciter sicut magister, sed sicut magister eius. Si quis ergo aliquis non discit à uerbo, nec tradit se ex toto animo suo, ut fiat dilecta plantatio eius, dicit autẽ ei, Magister, frater est Pharisęi tentantis Christũ, & dicentis ei, magister. Sic & omnis qui dicit: Pater noster qui es in cœlis, non debet habere spiritum seruitutis in timore, sed spiritum adoptionis filiorum. Qui autẽ non spiritum adoptionis filiorum habet, & dicit: Pater
Matt. 6 noster qui es in cœlis, mentitur, cũ non sit filius dei, deũ patrem suum appellans. Interrogatio autem ipsa est talis. Quod est magnũ mandatum in lege? In quo dignum est ut de mandatorum differẽtia aliquid exponamus. Quædam enim mandata sunt magna, quædam aũt subsequentia: & sic per ordinem usq; ad minima mandata est requirẽdũ. Si em̃ tentãti Pharisæo, & dicenti: Quod est maius mandatũ in lege, non respondisset, consequenter existimabamus non esse mandatum maius altero mandato. Nũc autem cum respondens dicat: Diliges dominũ deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, hoc est magnũ mãdatum & primum, necessariã discimus sententiã de mandatis, quoniã & sunt magna, & sunt inferiora, usq; ad minima. Adhuc autem & illud attende, quòd Pharisæus interrogauit quod est magnum mandatum in lege, dominus autem respondens ei docet nos, quia nõ solum magnum est mandatum diligere dominũ, sed etiam primũ. Primum aũt non ordine scripturę, sed dignitate uirtutis. Et hoc quasi conueniens huic loco est attendendum, quia quasi multis mandatis constitutis, ita nunc magnum hoc, & primũ dixit mandatum: Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua. Secundum & simile est priori, & propter similitudinem magnum: Diliges proximũ tuum sicut te ipsum, ut secundum hoc intelligamus & aliud esse quod sit magnitudine & ordine tertium, aliud uero quartum: & sic per ordinem dinumerans legis mandata, accipiens à deo sapientiam, ordinet ea quis usq; ad minimum. Quod opus nullius alterius est nisi Christi solius qui est dei uirtus, & dei sapientia. A temporibus igitur Moysi usq; ad Saluatoris aduentum cum legeretur lex, forsitan quærebatur quod esset magnum mandatũ in ea. Nec em̃ interrogasset hoc Pharisæus, nisi diu apud illos de hoc quæsitũ fuisset, & non inuentum, donec ueniens Iesus docuit non solum quod esset magnum, sed etiam primum & quod esset secundum simile priori. Ipsius ergo est opus inuenire & tertium, & quartum, & reliqua. Quæres autem si est aliquod mandatum non habens utrumq;, id est ut & primum sit & magnum, sed unum ex eis. Et puto tale aliquid dicit Apostolus
Ephes. 6 ad Ephesios: Honora patrem tuum & matrem, quod est mandatum primũ in promissione, ut bene sit tibi, & eris longæuus super terram. Ergo primum quidem, nõ autem & magnum, Honora patrem tuum & matrem: & si est aliquod magnum quidem non autem & primum, quæres differentiam magnitudinis mandatorum. Et quia ad compara-

paratio-

parationem quidem mandatorũ sunt alia minima, utile est ad exemplum proferre qđ ipse dominus ait: Si quis soluerit unum de mandatis his pusillis, & docuerit sic homines, minimus uocabitur in regno dei. Et saluator quidem tradens quod esset magnum mandatum, & primum, ad interrogationem pharisæi tentantis: adijciens autẽ & secundum simile priori, quod erat, Diliges proximũ tuum sicut teipsum, addit dicens: In his duobus mandatis, omnis lex & prophetę pendent. Apostolus autem ad Romanos dicit: Non mœchaberis, non occides, non furtum facies, & si quod est aliud mandatũ, in hoc uerbo recapitulatur: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Videamus ergo utrũ aliud est pendere omnẽ legem & prophetas in his duobus mandatis de dilectiõe Dei & proximi: aliud autem, recapitulari omne mandatũ in hoc mandato, Diliges proximum tuũ sicut teipsum: aut omnia mandata & pendent, & recapitulant̃ in utroq; mandato. Dicit ergo aliquis pendere à mandatis mandata: & à primo quidẽ & magno pendere secundum & simile primo, à secundo autem tertium, & sic deinceps omnia quæ sunt post secundum, pendere à præcedentibus: Et Apostolum quidem secundum cõsiderationem rei dixisse pendere omne mandatũ à mãdato, Diliges proximũ tuum sicut te ipsum: Saluatorem autem docuisse, quoniã dominationẽ habent omnium mandatorum hæc duo mandata. Alter autẽ discutiens quæret, quomodo dictum est illud, Non mœchaberis, nõ occides, non furtum facies, & si quod aliud est mandatum in lege, in hoc uerbo recapitulatur, Diliges proximũ tuum sicut teipsum. Dicet ergo: & illud mãdatum, Diliges dominũ deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, recapitulatur in eo mandato, Diliges proximũ tuum sicut te ipsum. Quomodo aũt uerum sit quod ait: Et si q̃d aliud est mandatum in hoc uerbo recapitulatur, nisi & mandatũ quod positum est de dilectione dei, recapituletur in secundo, & simili priori? Et si primum mandatũ recapituletur in secundo, necesse est maius esse secundum priore. Recapitulatur ergo omne mandatum, sed & primũ illud & magnum in hoc secundo, Diliges proximũ tuum sicut te ipsum: quoniam diligentes nosmetipsos si quid fecerimus, & ipsum diligimus deũ qui factus est auctor dilectionis nostræ, ut alterutrum diligamus, & diligamur ab inuicẽ. Gratias enim agentes in eo quod rationabiles sumus, & uocati sumus ad dei agnitionẽ, & consequimur beneficia eius, & gratiam, recapitulamus dei dilectionem in secundo, & simili priori. Magnum ergo & primũ mandatum in lege est hoc, Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente. Et forsitan omnes qui diligunt deũ, & dominum suum, nisi sequẽtes partes impleuerint, & ex toto corde dilexerint, & ex tota anima, & ex tota mente, ex parte seruant mandatũ: Hi autem soli magnitudinem eius in se suscipiunt & primatum, qui nõ solum diligunt dominũ deum suum, sed etiã tria illa susceperint, id est ut ex toto corde suo apud se illam totam recõdant, & operationes eius, & cogitationes eius: & ex tota anima sua, id est, ut parati sint ponere eam pro pietate dei qui uniuersa creauit, quando utilitas exegerit uerbi: ex eo quod ex tota anima diligit deum, ita ut nulla pars animę euellatur ad aliquam rem quæ à fide est aliena: & in tota mente nostra nihil aliud cogitãtes uel proferentes nisi ea quę dei sunt. Et uide si potes cor quidẽ accipere pro intellectu, qui est in intelligibilibus speculans, & ostendẽs fontem & principiũ eorũ quod est deus: mentem autem ad proferendas res. Mente enim proferimus singulas res, & per unumquodq; significatũ quasi mente nostra inambulamus, atq; proferimus. Et si quis ingeniose intelligat mãdatũ, quod de dilectione positũ est in omnibus illis tribus quæ sunt nominata, & considerauerit in singulis quibusq; fidelibus dei dilectionẽ, inueniet forsitã totum mandatum aut apud unum forsitan, uel secundum, uel tertiũ, & hoc si fuerit datum in omnibus, aut dei dilectionẽ minus habẽtem, uel modicũ, uel amplius, aut ex eo quòd dicit ex toto corde: aut ex eo quòd ait, ex tota anima, aut ex tota mente. Simile est & secundũ mandatum priori, quoniã est dilectio hominis qui factus est secundũ imaginẽ dei, forsitan & secundum similitudinẽ. In expositione aũt mandati quod est de dilectione proximi positũ, etiam hæc sunt discenda. Quoniã secũdũ quod dictũ est in decimo psalmo: Qui diligit iniquitatem, odit animam suã: & secundũ quod in Prouerbijs dicitur: Qui repellit disciplinã, odit se ipsum: manifestum est quoniã nemo diligens iniquitatẽ diligit proximũ suum sicut se ipsum,

Rom. 13 · Prou. 15

cum

cum nec seipsum diligat: & nemo repellens disciplinam diligit proximũ suũ sicut seipsum, quippe qui nec ipsum se diligit: Et ita fit, ut qui diligit iniquitatem, & odit animã suam, nec possit seruare secundum mandatum. Similiter & qui repellit disciplinã, peccatum diligit: ideo & qui repellit aliquod uerbũ disciplinæ dei, odit animam suã. Post hæc quæres quomodo omnis lex & prophetæ pendẽt in duobus istis mandatis. Videtur enim textus ostẽdere, quod omnia quæcunq; sunt scripta, uel in Exodo, uel in Leuitico, uel in Numeris, uel in Deuteronomio, pendeant in his duobus mãdatis. Quomodo aũt lex quæ posita est de leprosis, uel de fluxum sanguinis patientibus, uel de menstruatis mulieribus, pendeant in istis mandatis: adhuc aũt quomodo & prophetia quæ de Hierusalẽ captãda posita est, uel uisio Aegypti apud Esaiam cæterosq; prophetas, quomodo & uisio Tyri, uel quæcunq; prophetant de Tyro, uel de principe Tyri, quomodo etiam uisio quadrupedũ in deserto apud Esaiam pendeãt in duobus istis mãdatis? Quod aũt uidet mihi in hoc loco, huiusmodi est. Qui omnia impleuit quæ scripta sunt de dei dilectione & proximi, dignus est maximas gratias à deo percipere, quibus præpositus est sapientiæ sermo per spiritũ sanctum, per quem sermo scientiæ qui secundum spiritũ est. Dignus aũt constitutus his omnibus donis exultat in sapientia dei, plenum habens cor de dei dilectione, & totã animam, lumine scientię illustratã, & totam mentem uerbo dei. Consecutus aũt huiusmodi dona ex deo, profecto intelligit omnẽ legem & prophetas, partem aliquã esse ex omni sapiẽtia, & sciẽtia dei, & intelligit omnẽ legẽ, & prophetas pẽdere, & adhærere à principio dilectionis domini dei, & proximi. & quoniã perfectio pietatis in dilectione cõsistit, sufficientia quidẽ sunt & ista quę diximus: tamẽ ad demonstrationẽ magnitudinis eius nihilominus cõuenit & ista subiungere. Charitas patiens est, benigna est. Charitas non inflatur, non agit perperam, non est ambitiosa, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitatẽ, congaudet aũt ueritati, omnia sustinet, omnia credit, omnia sperat, charitas nunquam excidit. Nemo enim pusillanimis constitutus charitatẽ habet, nec cõtrarium aliquid faciens benignitati, neq; zelans zelum quem habuerunt patriarchę aduersus Ioseph, uel Aaron & Maria contra Moysen. Et nemo inflatus habet dilectionẽ, neque perperam aliquid agens, nec qui in iracundiã excitatur. Item nemo cogitans malum, charitatem habet in corde coinquinatus. Qui charitatẽ habet, nunquã de aliqua re iniusta gaudet, sed semper ueritati congaudet. Qui charitatẽ habet, omnia accidentia sustinet mala, & non pro parte credit, sed omnia credit, & non ex parte sperat, sed omnia sperat, nec est qd' non sustinet dilectio, sed omnia sustinet. Et quoniã charitas nunquam excidit, confidẽs Apostolus totã eam se suscepisse, dicebat: Quis nos separabit à charitate dei? Tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Sicut scriptũ est, Quoniã ꝑpter te mortificamur tota die, existimati sumus ut oues occisionis. Propter dilectionẽ enim dicebat, Sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos. Ex charitate enim nunquã excidente erant illæ uoces dicẽtis, Cõfido enim quia neq; mors, neq; uita, neq; angeli, neq; principatus, neq; pręsentia, neq; futura, neq; uirtutes, neq; altitudo, neq; profundũ, neq; alia aliqua creatura poterit nos separare à charitate dei, quę est in Christo Iesu domino nostro. Et quoniã habebat duo Apostolus dilectionis mandata, dei, & proximi, ideo habebat in se totius legis & prophetarũ manifestata mysteria, ut intelligens ea diceret, quoniã omnis lex & prophetę in his duobus mandatis pendent. Congregatis autẽ Pharisæis interrogauit eos Iesus dicens: Quid uobis uidetur de Christo, cuius est filius? Dicunt ei, Dauid. Dicit eis Iesus: Quomodo ergo Dauid in spiritu dominũ eũ uocat, dicens: Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellũ pedum tuorum? Si ergo Dauid dominum eum uocat, quomodo filius eius est? Et nemo poterat respondere ei uerbum, nec ausus est quisquã ex illa hora interrogare quicquã.] Verba quidẽ ipsa posita sunt in Psalmo centesimonono, Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis, donec ponã inimicos tuos scabellũ pedum tuorum. Quasi cõfitentibus autẽ pharisæis, quoniã qui dixit quidẽ est dominus deus, ad quẽ aũt dixit secũdus dominus Christus, interrogat eos saluator dicẽs, Quid uobis uidet de Christo, cuius est filius: & ad responsionẽ eorũ qui dixerũt Dauid, addit dicẽs: Si Dauid dominũ eũ uocat, quomodo filius eius est? Digna est ergo

Rom. 8

est ergo res ut uideamus quid uolēs proponat saluator Pharisæis quæstionē de Christo, ut responderent quid eis uideretur, & quæ fuit causa ut non possint ei dare responsum. Et simplicior aliquis ex discutientibus ista dicet, quia uoluntas saluatoris fuit hęc, ut cōpesceret Pharisæorum audaciam, multas propositiones proponentium ei: similiter & Saducæorum qui proposuerant ei de septem fratribus, & una uxore eorū. Quoniam ergo multa ꝓponētes Pharisæi & Saducæi aliquid dicere uidebantur, & hoc facientes nō quasi discipuli discere cupiebant, sed tentabant Christum, & sic uidebantur legis esse doctores cum non essent: ideo fuit & dominum interrogationē proponere eis necessarium, ꝓfitentibus legis habere se scientiam, ut coram populo argueret eos, cū responsum ad interrogata non dederint, ipse ad omnia respondens: quoniā ipse quidem idoneus erat secūdum professionē doctoribus condocentē manifestare & tradere doctrinā diuinā: illi autem, nec ipsum prophetā qui erat fastigium prophetarum sciebant. Adhuc autem cui hæc expositio placet adijciēs dicit. Propterea & sic adijcit scriptura Euāgelij, dicēs: Et nemo poterat respondere ei uerbum, nec ausus est quisquam ex illa hora interrogare eum uerbū. Causa aūt ut non essent ausi interrogare eum postmodum uerbū, hæc fuit, quia interrogati respondere ei non potuerunt. Si enim interrogatio eorū fuisset ex uoluntate discendi, nunquam talia eis proposuisset, ut postmodum non essent ausi interrogare. Sed tentantes interrogabant, ideo obstruere eos uoluit interrogatione sua, ut erubescētes quiescant ab audacia sua, & postmodū nihil interrogent eū. Hæc secundū intellectū simplicis interpretatoris sumus locuti. Nos autē dicimus, quoniā cognoscebat seipsum saluator & dominus noster, factū quidem ex semine Dauid secundū carnem, prędestinatum aūt filium dei in uirtute: & quoniam hæc omnia erat quæ ipse de se docens dicebat: Ego sum uia, ueritas, & uita: ego sum ianua, ego sum resurrectio, ego sum panis uiuus q de cœlo descendi, & sciens esse se ante natiuitatem etiam ipsius Abrahę: propter quod & dicebat: Ante Abrahā ego sum: & sciēs quoniam sapientia erat, & uerbum uiuum: sapientia quidem quam deus creauit principiū uiarum suarum in opera sua: uerbum aūt quod erat in principio apud deū, deus uerbum: hęc omnia de seipso cognoscens, & uidens Pharisæos quia illud quidē quod secundum dispensationē humanam & propter homines erat ut capere possint, sciebāt ex diuinis scripturis, quoniā de semine erat Dauid secūdum carnem, forsitan aūt quoniam & omnino eum arbitrabantur filium esse Dauid: uidens autem longe eos esse ab intellectu diuinitatis suæ secundū quod principiū erat uniuersæ creaturæ, nullius filius constitutus nisi dei qui super omnia est, arguere titubantē existimationē eorum de se, & prouocare eos sermonibus suis, ut uelint ascēdere uerbo, & uidere secundum quod deus uerbū erat, qui erat in principio apud deum, in primis quidem dixit: Quid uobis uidetur de Christo, cuius est filius? Ita respondentibus, & dicentibus: Dauid, iterum eis respondit: manifestans sublimitatem diuinitatis suæ, quæ demonstrabatur in ipso principio psalmi dicens: Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis, donec ponā inimicos tuos scabellum pedum tuorū: ut etsi tunc ei respondere non possent, tamē occasionem acciperent ex uerbis ipsius, ut totum psalmū considerātes, aliquid amplius sentirent de Christo, qui non solum excedens erat humanam naturam, sed etiam cæteras genitas, secūdum quod ait: In splendoribus sanctorum ex utero ante luciferum genui te. Non enim specialiter designauit in splendoribus aliquorum sanctorum, sed generaliter de omnibus sanctis, id est non solum hominum, sed etiam angelorum dicens: In splendoribus sanctorum ex utero ante luciferum genui te. Et siquidem sapienter considerassent & illud, Iurauit dominus, nec eum pœnitebit, tu es sacerdos in ęternum secundum ordinē Melchisedec, subiecissent utiq; se sicut discipuli tali saluatori nostro, qui à deo erat transmissus magister, atq; sacerdos. Sed causa fuit propter quam Pharisæi non potuerūt respondere sermonibus Christi ista, quoniam nihil magnum de Christo in sanctis scripturis positum sentiebant, sed tantummodo de dispensatione eius humana, sed nec ipsam digne diuina dispensatione. Puto enim quod nec illud sciebant quod dixit: Ecce uirgo in utero concipiet, & uocabitur nomen eius Emanuel: nec illud, Ecce orietur stella ex Iacob, de natiuitate uidelicet Christi. Hoc autem ipsum quod dicit in Psalmo: Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos

Ioan. 14. 10. 6. 8

Psal. 109

Esa. 7

Num. 24

inimicos tuos scabellum pedum tuorum, opportunius quidem exponet, quis, cum ipsum sibi exponere proposuerit psalmum. Et nunc tamen sensum eius leuiter degustemus. Nec tibi describas sensibiles sessiones, & duas cathedras, & sedẽtes super eas humano schemate patrem & filiũ: sed intellige hæc moraliter dici de regno dei, & de regno filij, quod à patre est stabilitum, & est semper ad dexterã patris. Si quis autem hæc moraliter intelligi non uult, exponat quomodo & hoc sit uerum quod ait: Dixit domi-
Matt. 20 nus domino meo sede à dextris meis: & illud quod alibi dicit: Sedere autem ad dexteram meam, & ad sinistrã non est meum dare uobis, sed quibus paratum est à patre meo. Cogẽdus est ergo dicere qui nõ uult hæc intelligere digne, secundum magnitudinem sensus Christi, quoniã aliquando quidem ad dexteram sedet patris, aliquando autem dignitatem huiusmodi derelinquens sedendi ad dexterã patris, priuatim sedet cum eis quibus parauit pater ut sedeant ad dexteram, uel ad sinistram. Item adhuc cogẽdus est dicere, quoniam ad dexteram quidem sedens patris, adhuc inimicos habet. Tandiu enim sedet iuxta eum donec ponantur à patre scabellũ pedum Christi. Cum uero desierit sedere ad dexteram patris, tunc iam non habebit inimicos, cum sedere ad dexteram eius uel sinistram cœperint secundum ordinationẽ patris, qui prius fuerant scabellum pedum ipsius. Et ita fit ut sedentium aliqui in loco priori sedeant patris. His autẽ quid magis ridiculum potest esse? Deinde corporalem uolens intelligere sessionẽ, inuenies in eodem Psalmo, quoniam & filius ad dexteram sedet patris, secundum quod ait: Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis: & pater sedet ad dexterã filij, secundum
Psal. 109 quod in sequentibus declaratur, dicens: Dominus à dextris est tuis, confringet in die iræ suæ reges. Nos autem dicimus non esse necesse corporalem considerationẽ introducere in his quæ spiritaliter sunt intelligenda. Nam moraliter & filius ad dexterã patris est: & pater ad dexterã filij semper. Quomodo & inimici saluatoris ponuntur à patre scabellum pedum eius, congruum est uidere digne, secundũ benignitatem dei ponentis inimicos eius scabellum pedum ipsius. Nec enim est existimãdum similiter ponere deum inimicos Christi scabellum pedũ eius, quemadmodum ponuntur inimici sub pedibus regnum terrenorũ exterminãtium proprios inimicos. Nonne illi sine misericordia conculcant aduersarios proprios? Deus autem non ad perditionẽ ponit inimicos Christi scabellum pedum eius, sed ad salutem ipsorum, sicut proferemus scripturarum sanctarum exempla idipsum significantia. Scriptum est enim in Lamentationi-
Thren. 2 bus Hieremiæ in secundo Aleph, Quomodo cõtenebricauit dominus in ira sua filiam Sion, deiecit de cœlo in terrã gloriam Israel, & nõ fuit memor scabelli pedum suorum. Et uide quoniam quãdo quidem erat Israel scabellum pedum dei, in cœlo erat gloriosus: postquam aũt est deiectus ut non sit scabellum pedum eius, desiit esse in cœlo. Attende enim diligenter quod ait: Deiecit de cœlo in terram gloriã Israel, & non fuit me-
Esa. ult. mor scabelli pedum suorum. Item & illud, Cœlum mihi sedes, terra autem scabellũ pedum meorum, non ignominiam, sed gloriam significat terræ, quæ de deo modicam aliquam & nouissimam intelligit partem, quæ moraliter appellatur pedes eius. Sic & ecclesia super terrã in initijs quidem culturæ dei & notitiæ dei scabellum pedum eius: sicut & pœnitentiam agens mulier illa peccatrix ad pedes erat Iesu in principijs pœnitentiæ suæ: nec enim poterat unguentum odoris actuũ suorum bonorum effundere super caput Christi. Optabile enim erat uel secus pedes domini stare & ungere. Et unus-
ad Tit. 3 quisq; nostrum se intelligẽs esse qđ dicit Apostolus, Eramus & nos aliquando sine intellectu, increduli, errãtes & seruientes desiderijs, & uoluptatibus uarijs, uidebit quomodo quãdo quidẽ talis erat, priusquã lauaretur ab illis, inimicus fuerat Christi, inimicus iustitiæ, ueritatis, sapientiæ, pacis. Postquam autem benignitas apparuit saluatoris nostri dei, primũ factus est scabellum pedũ Christi. Et ego confitens quoniam iste est sensus scripturæ, non dubito affirmare quoniã sic dicit filio pater, Sede à dextris meis donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Et Apostolus in prima ad Co-
1. Cor. 15 rinthios talem introducit sensum scripturę, ut ad subiectionem intelligamus eorũ qui aliquando fuerant inimici, fieri eos scabellum pedum Christi hoc modo dicens: Nunc autem Christus resurrexit à mortuis, primitię dormientium factus est: quoniã quidem per hominem mors, & per hominẽ resurrectio mortuorum. Sicut enim in Adam omnes mo-

nes moriuntur,sic & in Christo omnes uiuificabuntur, Vnusquisq; autē in suo ordine: initio Christus, deinde hi qui sunt Christi, qui in aduentu eius crediderunt, deinde finis, cum tradiderit regnum deo & patri, cum euacuauerit omnem principatū & potestatem & uirtutem. Oportet enim illum regnare donec ponat inimicos eius sub pedibus eius,nouissima autem inimica destruetur mors. Omnia enim subiecit sub pedibus eius.Cum autem dicat,quia omnia subiecta sunt ei, manifeste præter eum qui subiecit ei omnia.Cum autem subiecta illi fuerint omnia, tunc & ipse filius subiectus erit ei qui sibi subdidit omnia,ut sit deus omnia in omnibus. Horum quidem omnium manifestationem fecimus in proprio loco. Vide tamen quomodo in omnibus istis nomen subiectionis ad salutem ponitur subiectorum.

TRACTATVS XXIIII Cap. XXIII

IN illo tēpore,loquutus est Iesus ad turbas & ad discipulos suos dicēs:Super cathedrā Moysi sederūt scribæ & pharisæi: omnia quæcunq; dixerint uobis facite, secundū autem opera eorum ne faciatis.] Frequenter quidem,maxime autē apud Matthæum seruatur,quoniā meliores sunt discipuli Christi cæteris turbis,Et inuenis quidem in ecclesiis quosdā quidem cum dilectione audiētes diuinas doctrinas, & affectuosius accedentes ad uerbū. Iuste ergo huiusmodi homines dicuntur esse discipuli Christi: cæteros aūt multos qui non sunt tales,populum esse illius.Et quædā interdum quidem discipulis suis solis dicit,nō etiā turbis,sicut beatitudines illas in euangelio scriptas, de quibus Matthæus quidē dicit ita,quoniā uidens turbas ascendit in montem, & sedente eo accesserunt ad eum discipuli eius, & aperiens os suum docebat eos dicens: Beati pauperes spiritu,& cætera. Lucas autē tollens (inquit) oculos super discipulos suos dicebat:Beati pauperes,quia uestrum est regnū cœlorum.Alia autē annunciat turbis, sicut parabola seminantis declarat,Mattheus autē ita scribit:Loquente autem eo ad turbas,ecce mater & fratres eius stabant foris quærentes loqui cū eo. Turbis ergo loquebatur quæ scripta sunt ante hæc.Cum autē dixisset ei aliquis, Ecce mater tua & fratres tui stant uolentes te uidere, respōdens nuncianti sibi dixit:Quæ est mater mea & fratres mei? Non iam extendens manū suā super turbas, sed super discipulos suos,dixit: Ecce mater mea & fratres mei. Qui enim fecerit uoluntatem patris mei qui in cœlis est,ipse est mihi & mater et frater, & præcedentes parabolas exponēs Mattheus scribit:Egressus Iesus de domo,sedebat secus mare.Et congregatæ sunt ad eum turbæ multæ, ut ingrediens in nauē sederet, & totus populus stabat in litore,& locutus est eis multa in parabolis dicens: Ecce exiuit qui seminat seminare semen suū.Et ne putes euētu sic positam parabolæ narrationem seminantis, quia turbis eam Iesus loquebatur, considera Marci & Lucæ expositionē, qui similiter conscripserunt.Marcus quidem ita: Cœpit iterū docere ad mare, & congregatus est ad eum populus multus ut intraret in nauē,& sederet in mari, & totus populus secus mare in terris erat: & docebat eos in parabolis multa & dicebat eis, exijt qui seminat seminare.Lucas aūt hoc modo:Conueniente autem populo multo,& per singulas ciuitates exeunte ad eum,dixit parabolā talem,Exijt qui seminat seminare semen suum.Manifeste autem differentiam populi & discipulorum sciētes euangelistæ, post parabolā addiderunt, quod iam non turbis, sed discipulis exponebat causam propter quā turbis in parabolis loqueretur.Matthæus quidē dicit ita: Accedentes discipuli dixerunt ei:Quare in parabolis loqueris eis? Lucas autē ita:Interrogabant autem discipuli eius quę esset hæc parabola.Marcus uero sic:Et cum facti fuissent secreti,interrogabant eum discipuli quę esset parabola hæc. Et uide si potes ex euāgelio Ioānis audire & discere,quoniā si tantummodo credunt,& in uerbo ascendere nō cōcupiscunt, Christi populus sunt. Qui aūt æmulantes sunt dona meliora, & quod est primum omnium gratiarū, sapientiæ uerbum student suscipientes, discipuli sunt ipsius. Dicit autē Ioannes ita,quoniā dicebat Iesus ad eos qui crediderunt ei Iudæos: Sed si manseritis in uerbo meo,cognoscetis ueritatē,& ueritas liberabit uos.Ergo quædam quidem discipulis suis dicit, quædā aūt turbis, alia uero turbis simul atq; discipulis: sicut & sunt hæc ipsa præsentia de quibus loquimur modo. Quid ergo dicit turbis & discipulis uideamus

Marginal notes: Matt.12; Matt.13; Marci 4; Lucæ 8; Ioan.8

mus. Super cathedram Moysi sederũt scribæ & pharisæi. Quod arbitror huiuscemodi esse. Qui legem Moysi profitentur se interpretari, & in hoc gloriãtur, aut qui superascendere hæc se profitentur, hi sedent super cathedrã Moysi. Qui ergo non recedunt à litera legis, scribæ dicuntur. Qui aũt maius aliquid profitẽtes diuidũt seipsos quasi meliores à multis, secundum hoc pharisæi dicuntur, qui interpretantur diuisi & segregati. Phares enim diuisio appellatur, Est ergò uidere usq; nunc apud Iudæos, sedentes super cathedrã Moysi, scribas & pharisæos. Non hoc dico, quia soli scribæ & Pharisæi sederunt super cathedram Moysi qui dicebant nõ faciebant, & alligabant onera grauia & importabilia super humeros hominũ, ipsi autem nec digito uolebant ea mouere. Arbitror enim quoniam qui Moysen secundum spiritalẽ uirtutem intelligunt & exponũt, sedent quidem super cathedrã Moysi, sed non sunt scribæ & pharisæi, sed his meliores. Tales sunt dilecti Christi discipuli, qui & uerbum eius per gratiam dei interpretantur, & inueniunt ea quæ sunt aliud ex alio significantia. Ergo ante Christi quidem aduentum super cathedrã Moysi sedebant bene, qui bene & secundum rationẽ dicta Moysi interpretabantur, Post aduentum aũt Christi sedent super cathedram ecclesiæ, quæ est cathedra Christi et thronus. Sicut autem super cathedrã Moysi male quidem sedebant scribæ & pharisæi, bene autem qui recte intelligebant legem atq; tradebant: sic & super ecclesiasticam sedent quidam dicentes quæ facere oporteat unũquenq;, nõ autem facientes: & alligantes onera grauia, & imponunt super humeros hominũ, ipsi nec digito uolẽtes ea mouere: De quibus dicebat saluator: Quicũq; exoluerit unum de mandatis istis minimis, & docuerit homines sic, minimus uocabitur in regno cœlorum. Alij autem sedentium faciunt antequã dicant, & dicunt sapienter moderantes differentias humerorũ, & onera eis parce imponunt: ipsi ea prius mouentes ad hortationem audientium cæterorũ, de quibus dominus ait: Qui autem fecerit & docuerit sic, hic magnus uocabitur in regno dei. Adhuc autem secundum simplicẽ traditionem dicti huius quo ait: Secundũ omnia quæcũq; dixerint uobis facere facite, secundum opera eorum ne faciatis, dicimus quoniã per hæc ostendere uoluit quosdam in ecclesia esse, qui quantũ ad uerbum quidem potentes sunt docere mirabilia, & exponunt ea secundum rationem, non autem uolunt secundum quod dicunt agere: quorum quidem doctrina est audienda, non autẽ est & conuersatio imitanda. Reprehendit ergo huiusmodi præceptores qui non solum quæ docent non faciunt, sed etiã crudeliter & sine misericordia, non secundum existimationẽ uirium uniuscuiusq; audientis, sed maiora uirtute ipsorum iniungunt: utputa qui prohibent nubere, & ab eo quod expedit, ad immoderatam munditiã compellunt. Qui docent etiã abstinere à cibis, & alia huiusmodi, ad quæ non omnino oportet cogere homines fideles, alligant per uerbũ expositionis suæ onera grauia, citra uoluntatẽ Christi dicentis, Iugum meum suaue est, & onus meum leue est: & imponunt ea quantum ad uerbum suũ super humeros hominum curuantes eos, & cadere facientes sub pondere grauium mandatorũ eos qui baiulare ea nõ sufferunt. Et freqũter uidere est eos qui talia docent, cõtraria agere sermonibus suis, & nec modica uirtute animæ quæ moraliter digitus appellatur, uolũt ea mouere. Castitatẽ enim multi docentes, castitatem non seruauerunt. Abstinere à cibis hortantes alios, ipsi siue propter simulationẽ, siue propter hoc quod uicti sunt à concupiscentijs suis, cibos huiusmodi susceperunt quos abrenunciauerãt uerbis, alia docentes in publico, & alia secrete & occulte agentes, omnia facientes propter personas hominũ, & glorias uanas, sicut subsequens sermo demõstrat dicens: Omnia opera sua faciunt, ut uideãtur ab hominibus. Et plerunq; oẽs illi sunt tales qui diligunt primos discubitus in conuiuijs, & salutationes in foro, & uocari ab hominibus Rabi, aut aliquid q̃d simile est Rabi huic: utputa qui uolũt uocari episcopi aut presbyteri, aut diaconi, cũ deberet unusquisq; eorum etiam si uocaretur ab aliquo, uel conscientiã suam ostendere deo, quoniã nõ uult hoc nomine nominari, cuius nec scientiã habet nec actum. Et si habet, tamẽ non debet uelle uocari eo nomine, quod proprie alterius est. Proprie enim episcopus dominus Iesus est. Et presbyteri Abrahã Isaac & Iacob, sicut manifestũ est his qui in Genesi cõsiderant, quæ de semine eorũ sunt scripta, uel cęteri qui hoc nomine digni habiti sunt, quales fuerunt apostoli Christi. Diacones uero septẽ archangeli sunt dei: ad quorũ mysteria septem

Marginal notes: Matt. 5 (beside "gito uolẽtes ea mouere"); Matt. 11 (beside "ra grauia, citra uoluntatẽ").

tia septem diaconi in Actibus sunt ordinati. Præcidit ergo dominus huiusmodi con- Act.6
cupiscētias ab anima nostra per hęc uerba quę posita sunt, & hortatur magis zelare hu
militatem quæ est prima exaltationis occasio apud deū: sicut econtrario humiliationis
occasio est apud deum, diligere primas cathedras in synagogis, et primos discubitus in
conuiuijs, & primas salutationes in foro, & uocari Rabi. Et uide qm̄ super hæc addit & Matt.20
dicit: Qui maior est inter uos fiat minister, & qui se exaltauerit humiliabit̄, & qui se hu-
miliat exaltabitur. Ita ex phylacterijs & fimbrijs ad ostentationē eorū qui uanas glori-
as concupiscūt, & ex iactationibus propter pompam, & ex uestimētis, & ex annulis &
calceamentis, manifestū est qui sunt, qui diligunt ab hominibus uocari Rabi. Si ergo se
cundū quod diximus, scribæ & pharisæi sedētes super cathedrā Moysi sunt Iudæorum
doctores, secundum literā docentes legis mandata: quō iubet nos dominus præsentib.
uerbis, secundum ea quæ dicunt illi facere, quum omnes Apostoli uetent fideles uiue-
re secundum literam legis, sicut testatur epistola Apostolorum in actibus, quam mise-
runt ad gentes, & nihil seruent ex lege nisi immolatum & suffocatum & fornicationē?
Sed illi docent secundum literam legem, legis sensum spiritaliter non intelligentes, si-
cut de illis ait Apost. Finis aūt est legis charitas de corde puro & fide non ficta: à qui- 1 Tim.1
bus quidam aberrantes conuersi sunt in uaniloquium, uolentes esse legis doctores, nō
intelligentes neq; quæ loquuntur, neq; de quibus affirmant. Qui enim legem Moysi
exponunt secundum literam, cadentes à dilectione quæ est ex corde puro, & à fide nō
ficta in quibus posita est lex spiritalis, omnes uaniloqui sunt. Vaniloquiū enim est cir-
cumcisio, azyma, pascha, & de mundis & immundis secundum literam legis. Hi ergo
qui conuersi sunt in uaniloquium, & uolunt esse legis doctores, nec tamen sunt secun-
dum ueritatem legis, dicunt quidem legis mandata, non autem intelligunt ea quæ di-
cunt, nec quid significent legis dicta de quibus affirmāt, Ideo dicit de illis saluator, Di-
cunt enim & non faciunt, utputa dicunt de circūcisione, de pascha, de azymis, de escis,
de festiuitatibus, de neomenijs, de sabbatis cæterisq; legis mandatis, non autem faciūt
secūdum uoluntatem legis, nec enim circuncidunt, sicut est legis uoluntas. Vnde ait
Apostolus: Nos enim sumus circuncisio, qui spiritu deo seruimus, & nō in carne cōfidi Philip.3
mus. Nec immolant pascha, ignorantes quod pascha nostrū pro nobis immolatus est
Christus. Nec manducāt azyma secundū legis propositū, quod interpretatur Aposto-
lus dicens: Epulemur non in fermento ueteri, neq; in fermēto malitiæ & nequitiæ, sed 1 Cor.5
in azymis synceritatis & ueritatis. Sed nec corporaliter pascha celebrāt, quum præcipi
at lex in Hierusalem ciuitatē quam elegit dn̄s deus, oportere immolare agnum, & ter
in anno apparere omnem masculum in conspectu domini dei. Nos autem qui discipu-
li sumus Iesu, intelligentes eos qui sedent super cathedram Moysi, scribas & pharisæos
seruantes circuncisiones, & cætera corporalia legis mandata, longe aūt constitutos à
spiritalibus legis mandatis, quæcunq; dicunt nobis ex lege intelligentes sensum legis
facimus & seruamus, nequaquam facientes secundum opera eorū. Nam quæ loquun-
tur ex lege quidem uidentur dicere, tamen sicut lex docet non faciunt. Nec enim susci-
piunt charitatē in corde puro, nec fidem non fictam, in quibus sensus legis positus est:
nec intelligunt uelamen esse super literā legis, nec audiunt prophetam hæc intelligen-
tem pariter & petentem: Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua. Et Psal.119
sic alligant onera grauia, & sicut Lucas ait importabilia, & imponunt super humeros
discipulorū audientium se. Nam corporalia legis mandata secundum literā onera sunt
grauia & alligationes non leues, sicut Petrus testatur in actibus Apostolorum dicens: Act.15
Quid tentatis deum, & uultis imponere iugum super ceruicē discipulorum, quod neq;
nos, neq; patres nostri potuimus portare? sed per gratiā dei credimus salui fieri. Spiri-
tale aūt eius onus est leue: ideo & dominus dicit ad eos qui legis mandatis corporali- Matt.11
bus erant grauati & alligati: Venite ad me qui laboratis & onerati estis, & ego uos refi
ciam, Suscipite iugum meum super uos, & uidete quia iugum meum suaue est, & onus
meum leue est, Onus autē leue euangelium est, quod est lex spiritalis. Adhuc aūt seden
tes super cathedrā Moysi scribæ & pharisæi, omnia opera sua faciunt ut ab hominibus
uideantur, uisibilem suscipientes circuncisionē, & uisibiliter corporalia fermenti aufe
rentes de domibus suis, & pro eis similiter corporalia azyma inducentes, & Hierusa-

lem uisibilem hominibus requirentes, & similia his agentes uniuersa. Aspiciunt enim ea quæ uidentur & temporalia sunt, & eleemosynas facientes ut ab hominibus glorificentur, & stantes in plateis orant ut uideantur esse religiosi, Christi autẽ ueri discipuli qui aspiciunt quæ non uidentur, & sunt æterna, orant in occulto promptuario suo & eleemosynas in occulto faciunt, & legẽ in occultis implent, quasi in occulto constituti

Rom.2 Iudæi, secundum quod ait Paulus: Non enim qui in manifesto Iudæus, neq; quæ palam in carne circuncisio, sed qui in occulto Iudæus est, & circuncisio cordis in spiritu, non in litera. In occultis enim & in azymis inuisibilibus epulantur synceritatis & ueritatis: manducant etiã pascha immolatũ Christum pro nobis, qui dixit: Nisi manducaueritis carnẽ meam, non habebitis uitam manentẽ in uobis. Et per hoc quod bibũt sanguinẽ eius uerum potum, ungunt superliminaria domorũ animæ suæ, quærẽtes non sicut illi ab hominibus gloriam, sed à deo occulta uidẽri. Post hæc uideamus quid est quod ait,

Dilatant phylacteria sua, & magnificant fimbrias uestimentorũ suorum.] Sciendũ est in istis, quia quod scriptũ est in lege de uerbis diuinis dicẽs, Alligate eam super manum uestram, & erunt mobilia corã oculis uestris. Qui ergo omnia faciunt ut ab hominibus uideanť scribæ & pharisæi, scribẽtes legis dicta in duabus præcisuris membranis alligant: & alteram quidem in domibus portant, quasi coronã ponentes in capitibus

Deut.22 suis, quod scriptũ est secundũ frontem: alteram aũt super brachium manus suæ, & uocant eas phylacteria. Similiter & de fimbria aliquid inueniẽtes in Deuteronomio, existimãtur seruare legẽ, fimbriam aliquam faciẽtes in aliqua parte uestimentorũ suorum quæ portãt. Etiam hæc ergo dñs reprehẽdens scribas & pharisæos in corporalibus & uisibilibus eorum obseruationibus dicit: Omnia faciunt ut ab hominib. uideanť. Dilatant enim phylacteria sua, & magnificant fimbrias uestimentorũ suorum. Discipuli autem Iesu omnia opera sua faciunt, ut à deo uideantur solo. Alligant enim legem dei super manũ suã, spiritaliter super opus suũ bonũ: & per meditationẽ diuinarũ disciplinarum semper ea mouentes, mobilia faciunt diuina præcepta coram oculis animarũ suarum, & fimbriam uirtutis Iesu plenam in eo quod imitãtur magistrum. Quid aũt oportet dicere de his qui amant primos discubitus in conuiuijs, & primas cathedras in synagogis, & primas salutationes in foro, & uocari ab hominibus Rabi: Manifeste huiusmodi delicta nõ tantũ apud tunc scribas & pharisęos solos inueniebanť, uel inueniuntur apud ipsos: sed etiã in ecclesia Christi inueniuntur nõ solũ conuiuia, & facientiũ ea mensas suscipientes, sed etiã cathedras primas in eis amantes, & multa facientes: primũ quidẽ ut diacones fiant non tales quales dicit scriptura, sed quales sunt qui comedũt uiduarũ domos, occasione longa orantes: & propterea accipient iudiciũ maius. Et qui tales diaconi fieri uolunt, cõsequẽter uisibiles primas cathedras eorũ qui dicuntur presbyteri præripere ambiunt. Quidam aũt nec istis contenti plurima machinantur, ut episcopi uocentur ab hominibus quod est Rabi: quũ deberẽt intelligere episcopum fieri oportere irreprehensibilẽ, & cætera quę sequuntur, ut si nõ dicatur ab hominibus esse episcopus, tamẽ sit apud deũ. Qui enim habet in se quæ Paulus enumerat de episcopo, etsi non est corã hominibus episcopus, episcopus est apud deum, etsi nõ per ordinationem hominum ad eum gradũ peruenit. Sicut & medicus est qui medicinalẽ didicit disciplinã, & potest medicare quasi medicus: etsi ęgrotantes non ei credant corpora sua, medicus est: sed & gubernator est qui didicit gubernatoriã artẽ, & potest ea sicut conuenit uti: etsi nõ crediderit ei aliquis gubernacula nauis, tamẽ est gubernator. Inuenies aũt nouę gloriæ amatores zelantes ab hominibus gloriam, & à deo non desiderantes, quasi ante iudices & præsides, sic quosdã adduci ante eos: & si dicere oportet, per hoc ipsum leuissimũ Christi onus, intolerabile faciunt onus. Christi autem discipulus sustinet, & adhuc intercedit: omnia facit ut uideatur à deo, gloriã contemnens humanam. Iste uidens parabolarũ euangelicarum cœnam, & cœlestes primitiuorũ ecclesias & cõgregationes & nundinas, in quibus erat secundum Canticũ Canticorũ sponsa, diligit quidem in spiritalibus cœnis discubitus primos, ut meliora spiritaliũ ciborũ & primitias cõuiuij spiritalis manducet, & non reliquias cæterorũ. Diligit etiam cum apostolis sedẽtibus super thronos duodecim, primas cathedras, actibus bonis dignũ se præbere festinans cathedris huiusmodi. Sic autẽ & salutationes quę fiunt in nundinis, quas exposuimus

posuimus suprà. Vnus est magister omniũ. Vocari aut Rabi, neq; ab hominibus, neq; ab alio aliquo diligit iustus, certus quia unus est magister omnium. Omnes autem qui sub eo sunt, alterutrũ sunt fratres. Sed & qui superna natiuitate nõ solum ex aqua, sed etiam de spiritu natus est, spiritum adoptiõis accepit, ut dicatur de eo, quia nõ est ex carne, neq; ex uoluntate uiri, sed ex deo natus est: nullius eorum qui in terris habentur & deorsum filius adhuc existens, nõ uocat patrem in terris, quasi qui per omnem actum secundum deum impletũ dicit, Pater noster qui es in cœlis. Et si ministrat quis uerba diuina, nequaquã se præbet ut magister uocetur, quasi sciẽs quia Christus in eo est, quando bene profecerit, quẽ oportet uocari magistrũ à cunctis prodificatis: se autẽ profitetur ministrũ secundum mandatũ Christi dicentis, Qui maior est inter uos sit omnium minister. Quoniã & ipse Christus quum esset uere magister, ministrũ se esse professus est dicens: Ego autem sum in medio uestrum non quasi qui recumbit, sed quasi qui ministrat. Bene autem post omnia quibus uanæ gloriæ uetuit concupiscentias, addidit dicens, Qui se exaltauerit humiliabitur, Quod utinã omnes quidẽ audirent, maxime autem diaconi & presbyteri & episcopi, maxime qui arbitrantur sibi hæc nõ esse scripta, Qui se exaltauerit humiliabitur: propterea quod quasi neq; illud scientes, Qui se humiliat exaltabitur, non audiunt eum qui dixit: Discite ex me quoniã mitis sum & humilis corde. Inflati sunt autem, & per inflationem decidunt in iudicio diaboli, nec quærũt per humilitatẽ ascendere à iudicio inflationis, quum deberent recordari sapientiæ uerbum dicentis: Quantum magnus es, tantũ humilia te, & coram deo inuenies gratiam: quod primum dominus cõsummauit. Quantum enim fuerat magnus, tantum se humiliauit. Quum enim esset in forma dei, non rapinam arbitratus est esse se parem deo, sed semetipsum exinaniuit: formam serui accipiens in similitudine hominum factus, & in specie inuentus ut homo humiliauit se usq; ad mortem, mortem autem crucis: propter quod & deus illum superexaltauit, & donauit ei nomen quod est super omne nomen, Qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

Lucæ 17

Matt. 11

TRACTATVS XXV Cap. XXIII

IN illo tempore, dixit Iesus turbis Iudæorum: Væ uobis scribæ & pharisẹi hypocritæ, quia cluditis regnũ cœlorum ante homines. Et reliqua.] Qui
1 audent deũ dicere nõ bonũ propter maledictiones quas aduersus peccatores in lege sua posuit deus, audiant quomodo quasi uere filius dei illius qui legem dedit, secundũ similitudinẽ quidem benedictionũ quæ positæ sunt in lege, dicit & ipse beatitudines eorũ qui saluantur, Secundum similitudinem aũt maledictionum positarũ in lege, ponit aduersus peccatores uæ, dicẽs: Væ uobis & uobis. Et hæc audientes qui deũ legis causantur, nõ intelligentes quod & illa à deo benigno sunt dicta, dicãt quid debemus intelligere de Iesu dicente: Vẹ uobis scribæ & pharisæi, Qui fatentur bonitatis esse aduersus peccatores ista pronũciare, intelligant quod simile est propositum dei in maledictionibus legis proferendis in lege. Siue autem illa maledictio, siue illud uæ pronunciatũ, non ex pronunciatione pronũciantis unicuiq; contingit peccanti, sed ex peccatis ipsius peccantis, qui dignũ se præbet ad susceptionem uel illarum maledictionum, uel istorũ uæ, quæ deus disciplinæ causa pronũciauit aduersus illos, ut conuertat illos ad bonũ. Nam & pater increpans filium, profert frequenter ad emendationẽ eius quosdam sermones qui uidentur esse maledictiones: & tamen non uult dignum fieri maledictionibus illis, sed auertere eum magis cupit ab eis. Hæc diximus, ut demonstremus Euangelia conuenientia esse legi. Similiter & nunc dicens: Væ uobis scribæ & pharisæi qui cluditis regnum cœlorum, terruit scribas & pharisæos ut ne cludant regnum cœlorum ante homines. Cludentes autem regnum cœlorum scribæ & pharisæi duo ad semel delinquũt. Vnũ quidem, quod ipsi nõ ingrediuntur in regnũ cœlorum. Secundum, quod intrantes introire non sinunt. Hæc duo peccata naturaliter inseparabilia sunt ab inuicem. Qui enim alterum ex istis peccat, ab altero se non potest abstinere. Item ẽ contrario, qui ab altero se abstinet, impossibile est ut nõ ab altero se abstineat, utputa nõ inuenitur aliquis, ut ipse quidem ingrediens in regnum cœlorum alios ingredi non permittat: quoniam qui uetat alios intrare

in regnum, sufficit ei ad expulsionem quo minus intret in regnũ cœlorum, hoc ipsum quod alios non permittit intrare: quoniã qui scandalizauerit de pusillis ecclesiæ, prohibens aliquem intrare in regnum cœlorum, patietur quod scriptum est in euangelio uæ. Item econtrario, qui potest aliquẽ facere intrare in regnum cœlorum, si tamen in eius potestate fuerit & permittere & uetare, multo magis ipse introibit in regnũ cœlorum. Cum frequenter dicat dominus scribis & pharisæis uæ, uniuscuiusq; uæ causam in loco proprio exponemus, Nunc autẽ huius præsentis uæ exponemus causam. Præsentis ergo uæ causa est, quia cludebant regnum cœlorũ ante homines, Cludentes autem ante alios, nec ipsi intrabant propter hoc ipsum quod introire uetabãt eos qui introissent utiq;, si ab istis non fuissent exclusi. Et primum quidem simpliciter quasi de scribis & pharisæis qui apud Iudæos habentur, sermo præsens est exponendus. Hi enim non contenti quod ipsi domino nõ credebant, adhuc derogabant doctrinæ eius, & subuertebant omnem prophetiã scriptã de eo, & blasphemabant omne opus ipsius quasi falsum, & à diabolo fictum, dicentes: hic non eijcit dæmonia nisi in Beelzebub, & homicidialiter se præbebant eis qui crediderant Christo, & omni modo prohibebant aliquem ad Christianitatem uenire per quam introitur in regnum cœlorũ. Cludebant illud quod in conspectu omnium palàm esset annunciatũ & prædicatum, & apud omnes homines conclamatum, Et cludentes regnũ cœlorum nec ipsi intrabant, nec enim
Ioan.10 uolebant eum audire qui dixit: Si quis per me introierit saluabitur, & introibit & exiet & pascua inueniet. Nec intrantes, id est eos qui credere poterant propter fidem quæ à lege & à prophetis ante fuerat declarata de Christo, introire sinebant, omnino dissipantes principium consensus eorũ: & cum omni terrore & ferali audacia, quantum ad se omnes uolentes introire per ianuam, prohibebant ipsi eam cludentes. Huic simplici expositioni iungemus etiam hoc, de his qui peccant apud nos: quoniam omnes qui mala conuersatione suadent exemplũ peccandi in populo, & qui faciunt iniuriam eis qui adhuc sunt pusilli in Christo & imperfecti, & exanimantes & scandalizantes cludere uidentur ante homines regnũ cœlorum, & nec ipsi intrant, nec alios introire permittunt. Et hoc peccatum inuenitur quidem etiam in popularibus, maxime autem in doctoribus, qui docent quidem secundùm iustitiam euangelij homines, non autem faciunt quæ docent, quia sunt mali pastores: & ideo non parcunt ouibus, neq; curant de salute earum, sed semper aspiciunt ad lucra ex hominibus uenientia sibi, pro eo quod uidentur pascere populum quum nõ pascant: & deprehenduntur in sordidis lucris & concupiscentijs gloriæ uanæ. Istæ enim sunt mercenariorũ mercedes, qui cludunt ante homines regnum cœlorum, nec intrant in illud, nec uolunt intelligere quod est di-
Matt.7 ctum, Contendite intrare per angustum ostium: & quoniã super omnia certamina hoc est certamen, ut sit aliquis uim faciens & rapiens regnum cœleste: Ad eos ergo tales doctores conuenienter ista dicuntur: Nec uos intratis, nec intrantes sinitis intrare: maxime si uideamus eos uita sua mala, & superbia & conuitijs & auaritia, non dicam unum de pusillis, sed etiam quantum ad se, omnes in scandalum inducentes. Væ ergo illis qui cludunt regnum cœlorum ante homines, uel hoc modo, uel alio. Beati autẽ qui aperiunt illud, uel uerbo, uel opere suo bono, sicut ille qui dixit, Ostium mihi apertum est magnum & euidens: uel sicut cæteri apostoli aperuerunt. Et si quis fuerit imitator eorum, aperit regnum cœlorũ ante homines sua iustitia & ueritate & castitate & sapientia. Et quanto magis quis proficit pietate, tanto magis aperit ante homines regnum cœlorũ. Arbitror ergo omnes qui profitentur se in ecclesiam intrare, omnino aut cludunt regnum cœlorum ante homines malis conuersationibus suis secundũ quod peccant ipsi, aut aperiunt actibus bonis suis secundum quod iuste fuerint conuersati. Maxime hoc faciunt qui uidentur in ecclesia clariores, quales sunt episcopi, presbyteri, diaconi. Bene enim uiuentes, & bene docentes uerbum ueritatis, aperiunt ante homines regnum cœlorum: & dum ipsi intrant, alios prouocant introire. Mali autẽ qui non sunt pastores, sed mercenarij, cludunt regnum cœlorum ante homines, nec audiunt quod ait apostolus: Sed omnia sustinemus, ut non offendiculũ demus euangelio Christi. Est uere uidere multos doctores non permittentes intrare in regnum cœlorũ intrare cõcupiscẽtes, maxime quando sine iudicio & sine ratione nõ propter peccata quæ

faciunt,excõmunicant quosdã,sed propter aliquem zelũ & contentionem prohibent intrare frequenter & meliores ꝙ sunt ipsi.Et ipsi quidẽ non permittunt introire,illi autem qui sobrij sunt mente,& animo uigilãtes,uincentes sua patiẽtia & longanimitate tyrãnides eorũ,quãuis uetiti,tamen intrãt & hæreditant regnũ cœlorũ. Deinde uideamus extra eos quos diximus,si possibile est etiã alios uidere qui cludunt & aperiũt regnum cœlorũ.Qui eñ digni habiti sunt,& idonei ad Euangeliũ exponendũ,& qui tales se prębent ut uere dicere possint,An experimentũ quęritis eius qui in me loquitur Christus? aperiũt ante homines regnũ cœlorũ, quãdo altitudinẽ diuinorũ eloquiorũ quæ nõ de terris dicta sunt,sed de cœlo,& de sensu domini qui uenit ad homines cum omni manifestatione & ꝓbatione demonstrant:ita ut quantũ ad se est gẽtiles & barbaros,sapientes & insipientes inducere uelint ad pietatẽ Christi.Qui aũt per suã indocilitatẽ,& iniustitiã cũ multa temeritate seipsos dederunt ad professionẽ docendi priusꝙ discerent & cognoscerent ueritatẽ,& propterea fabulas uanas Iudaicas imitantes, tradunt corporales historias scripturarũ & non sensum spiritalẽ,aut uoluntatem earũ: & adhuc detrahunt eis qui Christo consurrexerũt,& quæ sursum sunt in scripturis requirunt,& nõ super terrã,nec in terrenis scripturarũ positã existimãt ueritatẽ:cludũt quantum ad se ante homines regnũ cœlorũ,cludentes illud iniustitia sua,& trahentes ad se eos qui poterãt audientes diuiniorẽ & maiorẽ doctrinã & altitudinẽ ueritatis intrare per cœlestes doctrinas,& per cõuenientes eis actus in regnũ cœlorũ.Huic expositiõi cõueniens est quod scribit Lucas: Væ uobis legisperitis,quoniã abstulistis clauẽ scientiæ,& ipsi nõ introistis,& alios intrãtes prohibuistis.Qui enim criminãtur expositionem allegoricã,& docere uolũt,quia manifesta est diuina scriptura,& nihil habẽs amplius ꝙ textus ostendit,neq; diuiniorẽ aliquẽ sensum,& de circũcisione,uel de pascha, uel de azymis,uel de escis & potibus,uel de festiuitatibus,uel de neomenijs,uel de sabbatis,& nõ respiciunt,quoniã in ostensione & umbra futurorũ tunc seruiebant Iudæi, legisperiti quidẽ sunt,tamẽ tulerũt clauẽ sciẽtię quantũ ad uerbũ suum,id est, omnem legis uiam ad intelligenda legitima auferentes:ꝓpterea nec ipsi intrauerunt,nec alios quantum ad se intrare permiserunt. Væ uobis scribæ & Pharisęi hypocritæ,qui circuitis mare & aridã ut faciatis unum ꝓselytũ:& cum fuerit factus,facitis eum filium gehennæ duplo ꝙ uos estis.] Hæc conuenienter dicunt post aduentũ Christi ad scribas & pharisæos Iudaicorum uerborum,qui diligenter circumeunt plurima loca mũdi, ut aduenas Iudaizare suadeant.Quicunq; eñ post saluatorem iudaizant,docentur imitari affectum eorum qui dixerunt in illo tempore:Crucifige,crucifige eum. Et iterum: Tolle,tolle à terra huiusmodi.Docent aũt & accusare eum,sicut tunc accusabãt sacerdotes plebis.Est aũt eos uidere usq; nunc,cum iudicat latro,& testimonium dat ueritati Christianus,uolẽtes magis absolui imitatorẽ Barabbæ ꝙ Christi discipulũ.Quæ omnia non simpliciter faciunt proselytũ filium gehennæ,sed sicut scriptum est dupliciter super Scribas & Pharisæos,qui ꝓselytum eum fecerunt.Sed dicet aliquis in hoc loco: Quomodo discipulus ꝓselytus eis qui nunc sunt Scribæ & Pharisęi miserabiles constituti,non ęqualiter efficitur filius gehennæ doctoribus suis,sed dupliciter? Dicit enim quoniã debebat minus fieri gehennæ filius:aut si forte, pro dimidia parte ei qui fecit proselytum eum.Aut si & aliquis cõcedat ut sit discipulus sicut magister eius,debebat discipulus æqualiter magistro suo fieri filius gehennæ.Arbitror ergo omnem hominẽ qui ex conuersatione gentili Iudęorũ factus est proselytus,filiũ gehẽnæ fuisse & priusꝙ proselytus efficiat.Sufficiens est eñ etiã uita idololatrijs subdita, facere hominem filiũ gehennæ.Talem ergo filiũ gehennę saluat quidẽ & liberat ꝑ lauacrũ baptismatis sermo domini nostri Iesu Christi,dans ei potestatẽ fieri filium dei,& uiam ei ostendens ut efficiat filius dei patris qui est in cœlis.Sermo aũt Iudæorum non credentium Christo,non solũ gentilem non soluit à gehenna,sed adhuc addit illi damnationis numerũ, ut etiã secundũ Iudaismũ fiat filius gehennæ.Et sic facit Scriba uel Pharisęus filium gehennę alterũ plusquã se,nõ quia ipse dupliciter facit,sed quia cũ factus fuerit homo dupliciter filius gehennę per doctrinã doctoris efficit:& sic fit ille qui docuit causa secũdi erroris illius,ut fiat dupliciter filius gehennæ supra illum qui male docuit eũ. Alius autem dicit alio modo:quoniã qui ab initio nutriti sunt in lege Moysi,iam sunt filij gehennæ

Luc.11

Matt. 27

hennæ,propterea quod nõ crediderũt in Christũ. Qui aũt gentilem reliquerũt uitã semel iudicãtes relinquere idololatriã,in qua fuerant enutriti, & apprehenderũt Iudaicã uitã,duplici pœna sunt digni,qui nõ cũ requisitione reliquerunt,neq; discutere uoluerunt Iudaicum uerbũ,& ipsum quod uidet Iudaico uerbo esse cognatũ,id est professionem Christianorũ:nec scrutati sunt ab eis qui utranq; sectam idonei sunt docere, ut intelligerẽt quod uerbũ uerius esset,& potius eligẽdũ. Simul dicimus ex hoc loco, quoniã & eorũ qui in gehenna futuri sunt, erit differentia tormentorũ: quoniã alter quidẽ est simpliciter filius gehennæ,alter autẽ dupliciter.Sed & hoc uidere oportet, si adhuc abundantius fiat aliquis filius gehẽnæ,utputa tripliciter uel multipliciter secundũ multitudinẽ peccatorũ:& si generaliter est fieri aliquẽ filiũ gehẽnæ,utputa Iudęũ, uel gentilem,aut cuiuscũq; falsi dogmatis professorẽ,aut & specialiter, ut per singulas species peccatorũ fiat quis filius gehennæ:utputa qui fornicat̃ sit filius gehennæ:& qui adulteratur,duplicíter sit:& qui furtũ facit,adhuc tripliciter,secundum quod scriptũ est:Qua
Luc.6
mensura mensi fueritis eadẽ mẽsura metiet̃ uobis : ut iustus quidem secũdum numerũ iustitiarũ suarum augeat̃ in gloria:peccator aũt secundũ numerum peccatorum suorũ multiplicet̃ in gehenna.Quæ sit aũt hæc gehenna, & in quo loco scripturarũ prius est nominata,qui potest requirat,maxime in diuisione hęreditatis Iesu filij Naue,ubi interdum quidem appellat̃ uallis filiæ Nom,interdum aũt uallis Enon quæ est in gehenna. Gehenna enim est uallis.Et obseruet,quoniã sicut Hierusalẽ sors est tribus Beniamin, & aliæ quędã ciuitates electæ uel uici,sic & gehenna.Consequens aũt est ei qui cognoscit quæ sit Hierusalem in diuisione ueræ hæreditatis filiorũ Israel, ut intelligat sermonem de gehenna.Qui aũt legit diligẽter Iesum Naue,uideat & qui uici referuntur illic uicinare ualli ei quæ dicit̃ gehenna.Hæc prolixius & manifestius tradere per atramentum & calamũ & chartã uisum mihi est nõ esse cautum : utinã & hæc ipsa quæ dicimus non uideamur temere & periculose dixisse. Vę uobis duces cęcorũ qui dicitis:Quicunq; iurauerit per templũ,nihil est.Qui autẽ iurauerit per aurũ templi, debet.Stulti & cæci ,quid enim maius est?aurũ,an templum quod sanctificat aurum?Et quicunq; iurauerit per altare,nihil est:sed quicũq; iurauerit per donũ quod super illud est,debet.Stulti & cæci:quid enim maius est?donum,an altare quod sanctificat donum?Qui ergo iurat per altare,iurat per illud , & in omnibus quæ sunt super illud. Et qui iurat per templum,iurat per illud,& per eum qui habitat in ipso.Et qui iurat per cœlũ,iurat per thronum dei,& per sedentem super eum.] Per hoc quoq; uerbũ criminat̃ traditiones pharisæorũ,quasi non rectas.Hoc facit & in eo loco ubi uituperat traditiones pharisæorũ factas aduersus dei mandatũ,quod positũ erat de honore patris uel matris.Dicentibus
Matt.15
enim pharisæis,quicunq; dixerit patri uel matri,donum quod ex me,tibi proderit,non honorabit patrẽ suum.Post quæ addit & dicit:Irritũ fecistis mandatum dei, ut statuatis
Esa.29
uestrã traditionem.Et profert Esaiæ exemplũ dicens : Populus hic labijs me honorat, cor aũt eorũ longe est à me.Sine causa aũt colũt me,docentes doctrinas,& mãdata hominum. Vna autẽ ex pharisaicis traditionibus erat talis de iurantibus, quoniã quidam quidem per templum iurabãt,alij autem per aurũ templi:item alij per altare, alij per donum altaris:& dicebant debitorem esse eum qui per aurũ templi iurauerit , aut per donum altaris:eum autem in nulla re obnoxiũ esse,qui iurauerit per templum , uel per altare.Ideo ergo aduersus eiusmodi traditiones loquẽs Iudæis saluator,& uolẽs eos corrigere ab humanis traditionibus ad diuina mandata,dicit quoniã cæci & fatui sunt qui talia tradunt,non uidentes quoniã omne quod positũ est in templo,nõ per ipsum sanctificatum est,sed per templũ.Sic & quod positũ est super altare,donum iam dei esse iudicat̃ ex eo quod super altare susceptũ est.Si ergo causa sanctificandi auri templum est, & sanctificãdi doni altare,quomodo nõ uideat̃ fatuum,hunc qui iurat per sanctificantem non esse reum,qui autem per sanctificatum iurauerit, reum uideri?quasi melius sit quod sanctificatur,quàm quod sanctificat.Ita quoniã Iudæi consuetudinem habent & per cœlum iurare,præcedentibus addidit etiã hoc ad reprehẽsionem eorũ, qui facilius iurabant per cœlum q̃ per deum : quoniam similiter irrationabiliter agit qui iurat per cœlum,sicut qui iurat per templum uel altare:quoniã qui iurat per cœlũ,& per sedentem super eum iurare uidetur : & non sicut arbitratur euadit periculum ex eo quod nõ
per ipsum

per ipſum deũ iurat,ſed per thronũ dei.Et hæc loquitur ad Iudæos, prohibẽs homines phariſæorũ attẽdere traditionibus.Alioquin manifeſte ſuperius uetuit omnino iurare. Si aũt oportet quaſi in talibus euãgelij agri abſconditũ,& nõ à quibuſcunq; cõprehenſibilem ſenſum ſcripturæ,uel ex parte altius publicare,dicendũ eſt: Omne iuramẽtum colligatio eſt & cõfirmatio uerbi de quo iuratur.Iuramẽtum ergo eſſe intelligendũ eſt omne teſtimoniũ ſcripturarũ quod profertur ad confirmationẽ & colligationẽ noſtri uerbi quod loquimur:ut ſit quidem templũ gloriæ dei omnis ſcriptura diuinitus inſpirata,aurum aũt poſitus ſenſus in ea.Debemus ergo ad teſtimoniũ omniũ uerborũ quæ proferimus in doctrina,proferre ſenſum ſcripturæ,quaſi confirmantẽ quẽ exponimus ſenſum.Sicut enim omne aurũ quodquod fuerit extra templum non eſt ſanctificatum: ſic omnis ſenſus qui fuerit extra diuinã ſcripturam, quamuis admirabilis uideatur quibuſdam,non eſt ſanctus,quia non continetur à ſenſu ſcripturæ,quæ ſolet eum ſolũ ſenſum ſanctificare,quem habet in ſe, ſicut templũ propriũ aurũ. Non ergo debemus ad confirmandã doctrinam noſtram noſtros proprius intellectus iurare, & quaſi teſtimonia aſſumere quos unuſquiſq; noſtrũ intelligit, & ſecundũ ueritatem exiſtimat eſſe, ni oſtenderit eos ſanctos eſſe,ex eo quod in ſcripturis cõtinentur diuinis, quaſi in tẽplis quibuſdam dei.Stulti ergo & cæci omnes qui non cognoſcũt quoniam templũ, id eſt lectio ſcripturarũ,magnum & uenerabilẽ facit ſenſum, ſicut aurũ ſacratũ. Adhuc autẽ uide,ne forte ſecundũ ſimilitudinem templi & auri poſiti in templo, intelligere debeamus altare,& donũ quod poſitũ eſt ſuper altare.Altare ergo quod uotũ ſanctificat, eſt hominis cor,quod principale habetur in homine: Vota aũt & dona quæ ponuntur ſuper altare,omne quod ſuperponitur cordi.Vtputa proponis orare,uotũ orationis poſuiſti ſuper cor tuũ,quaſi ſuper quoddã altare,ut orationẽ offeras deo.Propoſuiſti pſallere,uotũ pſalmorũ poſuiſti ſuper cor tuũ,quaſi ſuper quoddã altare,ut offeras deo uotum pſalmorũ.Propoſuiſti eleemoſynas facere, uotũ eleemoſynarũ poſuiſti ſuper cor tuũ,quaſi ſuper quoddam altare,ut uotũ eleemoſynarũ offeras deo.Propoſuiſti ieiunare,uotũ ieiunij poſuiſti ſuper cor tuum,quaſi ſuper quoddã altare. Venerabile ergo & ſanctum facit omne uotũ hominis cor eius,ex quo uotũ deo offert.Ideo nõ poteſt honorabilius eſſe uotum q̃ cor hominis,ex quo trãſmittitur uotũ. Cæcus eſt ergo omnis homo qui uidet aut eleemoſynas alicuius magnas,aut pſalmos,aut preces magnas,aut ieiunia,& ſine iudicio beatificat illa,& non cõſiderat ex quali corde eleemoſynæ offeruntur,uel pſalmi,uel preces,uel ieiunia offeruntur.Altare eſt enim cor quod ſanctificat uotũ eius qui mundi eſt cordis. Si enim cor & conſcientia hominis non compũgit, fiduciã habet ad deũ,non propter dona ſua,neq; uerba orationis uel pſalmi, quãuis uideantur bene cõpoſita,& de ſcripturis electa,ſed quia (ut ita dicã) altare cordis ſui bene cõſtruxit.Qui ergo teſtem altare, id eſt cor principale & conſcientiã aſſumit, iurat per altare,complectens omnia quæ continentur in eo.Et qui iurat ſecundum quod tradidimus per templũ,idem per ſcripturã iurare uidetur, & per uerbũ ſenſumq; dei qui continetur in ea.Tertium aũt eſt ut dicamus, quoniam ſuper templum, id eſt ſuper omnem ſcripturã,& ſuper altare,id eſt ſuper omne cor,eſt intellectus quidã ſuper intellectum omnium ſcripturarum,& ſuper omne cor,qui ſuper cor hominis nondũ aſcẽdit, qui moraliter appellatur cœlum,& thronus iam nõ gloriæ dei quemadmodũ templũ, ſed dei ipſius. Templũ enim gloriæ dei, templum eſt in quo per ſpeculum uidemus in ænigmate:Cœlum autem,quod eſt ſuper templum ipſius dei,in quo thronus eſt dei,in quo eſt conſiderare facie reuelata quum uenerit quod perfectum eſt,faciem myſteriorũ ueritatis ſedentiũ in huiuſmodi cœlo. Væ uobis ſcribæ & phariſæi hypocritæ,qui decimatis mentham & anethũ & cyminum,& relinquitis quæ grauiora ſunt legis,iudicium & miſericordiam & fidem.Hæc autem oportuit facere,& illa non omittere. Duces cæci liquantes culicem,camelum autem glutientes.] Hic ſermo opportuno tẽpore eſt dicendus eis,qui circa res quidem minimas religionẽ oſtendunt ad deũ: circa res aũt magnas & neceſſarias contemnunt mandatũ,& deum ipſum qui ea mãdauit.Talia & apud Iudæos fiebãt,qui arbitrabant̃ ſe legẽ Moyſi ſeruare,qui præcipit ex omnibus fructibus decimas dare Leuitis & ſacerdotibus.Ita quoniam facile erat implere legẽ in minimis,mentham quidem & anethum & cyminum decimabãt,& omnia ut ita dicam

minima,& quæ leuia erāt legis: grauia aūt eius non obseruabant, id est iudiciū & misericordiam & fidem. Iudiciū quidem, ut unusquisq; iusto iudicio de omnibus iudicaret,
Osee 6 non de quibusdam,& acquiesceret ei qui dixit: Misericordiam uolo,q̃ sacrificiū:ut sacrificia misericordiarū deo offerret,ut discutiēs ea quæ fidei sunt, esset fidelis. Sed quoniam cōueniens erat,ut audientes quidā de decimandis rebus minimis dominū ista loquentem,contēnerent minimarū rerū decimationē,sapienter addidit dominus dicēs: Et hæc oportuit facere,hoc est iudiciū & misericordiā & fidem,& illa non omittere, id est decimationē menthæ & anethi & cymini. Et dicit eos qui talia agūt scribas & pharisæos,qui omittūt grauiora legis,& decimant contēptibilia fructuū,duces esse cæcos. Et sapienter dicit eos tales liquare,id est expellere à se minima delicta,quæ culices nominauit: glutire aūt,id est cōmittere maxima delicta,quæ nominauit camelos, animalia uidelicet tortuosa & grādia. Secundū hos itaq; sermones, omnis homo qui omittit grauiora legis,maxime iudiciū & misericordiā & fidem,camelum glutit. Non solū aūt apud Iudęos,sed etiā apud nos,multos est inuenire peccata huiusmodi peccātes & gluttiētes camelos,in eo quod maxima delicta cōmittunt: & oportet huiusmodi homines frequenter considerare quomodo in rebus minimis religionē suam ostēdant. Et bene eos hypocritas appellat. Volentes enim religiositatē acquirere corā hominibus, nolūt suscipere religiositatem illam quam deus iustificauit. Fugiēdæ sunt ergo nobis scribarum & pharisæorū simulationes huiusmodi,ne uæ illud etiā nobis cōtingat quēadmodum & illis. Existimo autem omnes moraliter scribas dici, qui amplius nihil existimāt positum in scripturis,q̃ simplex sermo scripturæ demonstrat,sed adhuc contēnunt eos qui scrutant̃ altitudinem dei. Similiter pharisæi sunt omnes qui iustificāt semetipsos & diuidunt se à cæteris dicētes,noli mihi appropiare,quoniā mundus sum. Interpretatur aūt pharisæi secundū nomen phares,diuisi, qui seipsos à cæteris diuiserunt. Phares aūt dicitur hebraica lingua diuisio. Si aūt oportet in eiusmodi euangelij uerbis etiā moralē assumere intellectum,sciendum est: quoniā sicut mētha & anethū & cyminū ciborum sunt conditura,non ipsi principales cibi: sic in cōuersationibus nostris quædā quidem sunt principalia,& necessaria ad iustificationē animarū nostrarū, qualia sunt hæc grauia legis,iudiciū & misericordia & fides. Alia aūt quasi cōdientia actus nostros, & cōmendantia eos,& suauiores eos facientia,utputa abstinētia risus, ieiuniū, flexio genuū, permāsio in collectis,assiduitas cōmunicationis,& alia his similia, quæ nō ipsę iustitiæ sunt,sed conditura iustitiarum habentur. Res autem spiritales quæ à semetipsis iustitię sunt,dicunt̃ iudicium & misericordia & fides. Turpe est ergo in ijs minimis obseruare, quod est decimare: rerū aūt necessariarū obseruationes nō offerre deo,id est non decimare. Qui aūt hæc agunt & docent sicut & priores,duces sunt cæci. Quomodo autem non existiment̃ cæci quos latet magnitudo & tortuositas camelorū,id est actuū peruersorū: nec uidēt quoniā nihil prodest liquare, & cautū esse discussorē in rebus minimis, quū principalia & uere ad gloriā dei pertinentia negligātur? Quoniā ergo multi sunt & in nobis,qui circa res leues caute uiuere existimātur, circa res aūt necessarias cōtemnunt seipsos,huiusmodi homines sermo præsens cōfundit, non quidem leuia illa prohibens obseruare,sed principalia & magis salutaria præcipiens cautius custodire. Omnia ergo liquat,qui in omnibus quęcunq; agit uel loquit̃ uel cogitat,segregat quod est sordidum & terrenum,& nō diuinis rationibus adornatum, ab his quæ natura lucida
1 Cor. 5 sunt & syncera & iusta,secundū eum qui docet: Epulemur non in fermento malitiæ & nequitiæ,sed in azymis synceritatis & ueritatis. Inuenies aūt multos qui credere existimantur,non liquatos sermones & actus & cogitationes habentes. Propterea sicut fœnum carnalia eorū acta ignis comedet,crucians etiā animā simul cum corpore propter cōcreta ei delicta corporalia. Sicut enim nō est possibile superfluitates corporib. innatas sine magno dolore & cruciatib. amputare ab eis qui patiunt̃: sic nec cōmissa carnalia ab eis,q (ut ita dicā) animas suas carnes fecerūt. Propterea dictū est de talib. anima-
Gen. 6 bus: Nō permanebit spiritus meus in hominib. istis, qm̃ carnes sunt. Vę uobis scribę & pharisæi hypocritę,qui emūdatis quod foris est calicis & paropsidis, intus aūt pleni estis rapina & intēperātia & dolo. Pharisæe emūda prius q̃d intus est calicis & paropsidis,ut fiat id q̃d foris est mundū.] Hic sermo nos instruit,ut festinemus esse iusti,nō apparere

parere. Qui enim studet ut appareat iustus, quæ à foris sunt mūdat, & quæ uidentur cu rat: cor aūt suum & conscientiā negligit, non cōsiderans: quoniā qui studet ea quæ intus sunt & cogitationes suas studet mundare, cōsequens est, ut etiam ea quę à foris sunt studeat facere munda. Si quis aūt ea quæ uidentur studet, negligit aūt interiora animæ suæ, necesse est, ut huiusmodi homo impleat̃ ab intus auaritia, lasciuia, malignitate, cæterisq; plurimis malis. Quoniā omnis qui de salute sua solicitus est, quod est ab intus, & de opinione solicitus est, quod est à foris: non aūt omnis qui de opinione solicitus est à foris, etiā de salute sua solicitus est ab intus. Vtputa scriptum est: Qui uiderit mulierem ad concupiscendū eā, mœchatus est in corde suo. Iste ergo qui abstinet se ab opere fornicationis, fornicatur aūt in concupiscentia cordis sui, mundauit quod à foris est calicis & paropsidis aut catini: ab intus aūt intemperantia plenus est. Sed & qui facit eleemosynas ut gloriā ab hominibus consequatur, mundare quidem uidet̃ quod à foris est calicis & paropsidis faciens eleemosynas corā hominibus: ab intus aūt plenus est cupiditate gloriæ. Et quicquid boni fecerit homo nō ex cōscientia mūda propter deū, à foris quidē mundus uidetur, ab intus aūt plenus est malis. Sed & omnes falsi dogmatis professores calices sunt à foris, quasi mūdati propter speciē religionis quā simulant, ab intus aūt pleni rapina, seductione, quibus rapiūt homines ad errorē, & lupi rapaces sub pellibus ouiū latitantes & deuorantes animas simplices, qui uidere eos nō possunt lupos esse rapaces, propter ouiliū pelliū tegumētum. Si oportet aūt omnia in sermonibus Euāgelicis moraliter cōsiderare, uidendū est, quare apud Matthęū quidē à foris calicis & paropsidis scribæ & pharisæi mūdare dicuntur: apud Lucam autem calicis & catini mentio fit. Vterq; ergo uasa ponūt cibi & potus, & calicem quidem ambo nominant, qui est ad potū: paropsidem aūt non ambo, sed ille quidem catinū, hic aūt paropsidem: utrunq; tamen uas cibi habetur. Ergo secundum utrunq; Euangelistā est aliquis spiritalis potus & spiritalis cibus, quē appetimus in sermonibus scripturarū legis & prophetarū. Omnis itaq; sermo per quē potamur spiritaliter, uel omnis narratio per quā enutrimur, uasa sunt potus & cibi. Ammonemur ergo, ut non curā habeamus sermonū uel narrationū quæ foris sunt, sed quæ ab intus sunt: ut cor nostrū sensibus mundis potatorijs & enutritorijs impleat̃, & non uerbis, neq; cōpositionibus eorū ornatis: quia non in sermone est regnū dei, sed in uirtute. Vtputa qui studet cōpositū proferre sermonē magis q̃ salutari sensu repletū, calix narrationis eius à foris mundatus est, ab intus aūt sordibus uanitatibusq; repletus. Vnde Paulus qui non solebat à foris calicis & paropsidis mundare, sed ab intus, imperitum se confitetur sermone, sed nō scientia: & erat sermo ipsius rusticus quidem, tamen mūdus propter scientiæ munditiam. Illi autem qui in sapientia uerbi loquebantur, & per hoc Christi crucem euacuabant, à foris quidē mundos præbebant sermones suos, ab intus autem immunda scientia plenos, & rapinis & intemperantia uitæ. Item qui audiens uerbum, aut aliquam legis scripturā, cōpositionibus eius exterioribus magis quàm interioribus & salutaribus sensibus delectatur: calicem uel paropsidem diligit à foris mundatū, ab intus aūt sordidum. Si oportet autem & tertiam cognatā prioribus superinducere expositionē, dicimus quoniā literæ legis & prophetarū calices spiritalium potuū animæ, & paropsides necessariarū escarū sunt fidelium hominū, uel catini ciborū sapienter conditorū: quorū calicū, & paropsidum, & catinorū legalium uel propheticorū, scribæ quidem & pharisæi student sensum exteriorem atq; uulgarem, & hunc mundum & sanctū demonstrare festinant. Discipuli aūt Christi sensum interiorem & spiritalē mundare festinant, & sanctificare scientia & demonstratione probabili: ut ab intus mundatā legē & prophetas manducent & bibant, interiorem et mysterialem sensum audire & suscipere cōcupiscentes, & trāscendentes sensus exteriores uerborū. Bonū est ergo ab intus caute mūdare calicis uel paropsidis uel catini, quia ei qui mundauerit primū quod ab intus est calicis, fiunt etiā ea quę foris sunt uere mundata: & tunc inueniuntur uasa sermonū munda, quando manifestati fuerint ueri & spiritales sensus eorū. Vę uobis scribæ & pharisęi hypocritę, quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ à foris quidē parēt speciosa, intus uero plena sunt ossib. mortuorū & omni spurcitia: sic & uos à foris quidē paretis hominibus iusti, ab intus autem pleni estis hypocrisi & iniquitate.] Sicut em̄ superius ab intus pleni sunt rapina & intem-

Matt. 5

Luce 11

intẽperantia, similiter & hic pleni sunt hypocrisi & iniquitate, quę cõparantur ossibus mortuorũ, immunditiæ uniuersæ. Hypocrisis enim cum sit aliqua simulatio boni, nihil quidem habet uitale ex eo bono quod simulat. Ossium autem (ut sic dicã) uirtutis illius quam simulat mortua iustitia est, aut castitas. Si enim sapienter audiamus quod uult ostendere sermo præsens, intelligimus quod omnis iustitia simulata, mortua iustitia est. Sicut homo mortuus uidetur quidẽ homo, sed nõ est homo: sic & mortua castitas, nec castitas est. Mortua aũt, quæ non propter deũ, sed in simulatione propter homines sit. Et quemadmodum est in mimis qui personas suscipiunt aliquorũ, & nõ sunt ipsi quos simulant, sed uidentur: sic qui iustitiã simulat, simulata iustitia eius nõ est iustitia, sed uidetur. Est enim non iustitia, sed figmentũ iustitiæ. Sic & in seductione, castitas ficta nõ est castitas, sed uidetur. Propter quod bene assimilãtur huiusmodi homines sepulchris dealbatis. A foris uidentur iusti in conspectu eorũ qui nesciunt interiora considerare: ab intus autem pleni sunt ossibus mortuorũ. Tanta sunt ossa in eis & immũdiciæ, quanta opera simulantur bona ex malo affectu: & uidentur à foris iusti coram hominibus, non eis quos scriptura deos appellat, ad quos factum est uerbum dei, sed coram eis qui sicut homines moriuntur. Et malum quidem esset, uel unũ ossium mortui habere intus in se, uel immũdiciam aliquã unam. Nunc aũt uide exaggerationem scripturæ de malitia hypocritarum. Sicut enim sepulchra plena sunt ossibus & immũdicia omni, sic & illi pleni sunt hypocrisi & iniquitate, non in una aliqua re simulantes, neq; in conspectu unius in omni uita sua, uel duobus uel tribus, quamuis & hoc esset pessimum malũ: sed omnibus diebus uitæ suæ in simulationibus uiuunt, & aliud quidem sunt, aliud aũt esse putantur. Sunt lasciui quidam ab intus, à foris autem castos se esse ostendunt, simulatores castitatis, & uirginitatis fictores. Et alij simulatores iustitiæ, quum sint ab intus iniqui: & alij aliarum uirtutum simulatores existũt, cum sint ab intus cõtrarijs uitijs pleni. Sunt quidam & martyrij simulatores: quidã autem episcopatus uel presbyteratus, uel diaconatus, uel ecclesiasticæ scientiæ uel doctrinæ, tantum personas & ostentationem uirtutum habentes, uere autem sunt inimici earundem uirtutum quas simulant.

Tractatus XXVI Cap. XXIII

IN illo tempore: dixit Iesus turbis Iudæorum & principibus sacerdotum: Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ qui ædificatis sepulchra Prophetarum, & ornatis monumenta iustorũ, & dicitis: quia si fuissemus in diebus patrũ nostrorũ, non essemus socij eorũ in sanguine Prophetarũ. Itaq; testimoniũ redditis uobis, quia filij estis eorũ qui occiderũt Prophetas. Et uos implete mensuram patrũ uestrorũ. Serpentes generatio uiperarũ, quomodo fugietis à iudicio gehennæ? Ideo ecce ego mitto ad uos Prophetas & sapientes & scribas, & ex illis occidetis & crucifigetis, & ex illis flagellabitis in synagogis uestris, & persequemini de ciuitate in ciuitatẽ, ut ueniat super uos omnis sanguis iustus qui effunditur super terram.] Quantũ ad primã faciem pertinet textus, nõ satis rationabiliter cõminari uidetur aduersus eos qui ædificant sepulchra Prophetarũ, & ornant monumẽta iustorum. Quantũ ad hoc enim solum, laudabile aliquid faciebant, quia sepulchra Prophetarũ ædificabãt & ornabãt monumenta iustorũ, operibus patrũ suorũ quibus ausi sunt contra Prophetas & sanctos nõ consentientes, maxime in eo quod dicũt: si fuissemus in diebus patrũ nostrorum, nõ essemus socij eorũ in sanguine Prophetarũ. Quomodo ergo digni erant suscipere uæ? Si aũt dicit aliquis: quantũ ad opus quidem illud, & professionem uerborũ suorũ nõ erãt rei: propter illud aũt quod testimoniũ sibi reddebant, esse se eorũ filios qui occiderunt Prophetas, culpabiles erant: quod nec ipsum uerũ est. In re enim quæ ex arbitrio hominis non contingit, quomodo potest homo fieri reus? Non enim ex arbitrio uniuscuiusq; hominis est, cuius sit filius, boni uiri, aut mali uiri. Ergo neq; propter illud quia ædificabãt sepulchra Prophetarũ, & dicebãt, si fuissemus in diebus patrũ nostrorũ non essemus rei, uel rei erant, uel innocentes: sed quia rebus ipsis & similitudine facinorũ testimoniũ sibi reddebant esse se filios eorũ qui occiderũt Prophetas, implẽtes mensurã patrũ suorũ, & adhuc adijciẽtes quod fuerat minus, supplentes interfectionem Prophetarũ atq; iustorũ interfectione Christi filij dei. Propter quod

quod possibile non erat qui huiusmodi actu detinebantur obnoxij, fugere à iudicio ge hēnæ. Quibus nec suffecit sanguis Christi, sed adhuc illos prophetas & scribas qui fuerūt missi à Christo, interfecerūt, & crucifixerūt, in synagogis suis flagellauerūt & persecuti sunt de ciuitate in ciuitatē. Pro quibus omnibus homicidialibus cōmissis, iustum fuerat eos pati excidium Hierusalem, captiuitatem populi, patiētia dei magnitudinem & multitudinem facinorū eorum ulterius non sustinente. Venit autem in generationē eorum qui impleuerant mensurā patrum suorū, & superposuerunt Iesu Christi prophetas, & sapientes & scribas, omnis sanguis iustus qui effunditur super terram à sanguine Abel iusti usq; ad sanguinem Zachariæ filij Barachiæ, cuius interfectionē imputat scribis & pharisæis, quasi non esset interfectus à patrib. eorū, sed ab ipsis illis. Sic enim scriptum est: Quem occidistis inter templum & altare. Non autem possunt qui exprobrantur à Christo dicere: Zachariā filium Barachiæ unū fuisse ex prophetis duodecim, quorum scripta habemus in manibus: sed Zachariā dicit patrem Ioānis: de quo per scripturas quidem canonicas ostendere non possumus, nec quoniam filius fuit Barachiæ, nec quia scribæ & pharisæi interfecerunt eum inter templū & altare. Sed uenit ad nos quædam traditio talis, quasi sit aliquis locus in templo ubi uirginibus quidem consistere licet, & orare deum: expertę autem thorum uirilem, non permittebātur in eo consistere. Maria autem postquā genuit Saluatorem, ingrediens adorare stetit in illo uirginū loco: prohibentibus autem eis qui nouerāt eam iam filium genuisse, Zacharias stetit, atq; dixit prohibētibus eam, quoniā digna est uirginū loco, cum sit adhuc uirgo. Ergo quasi manifestissime Zachariā aduersus legem agentem, & in loco uirginum permittentem stare mulierē, occiderūt inter templū & altare uiri generationis illius. Tamen eos qui huiusmodi traditioni non credunt, exigamus rationem quomodo nō quasi filios eorū qui interfecerunt prophetas etiā Zachariam exprobrat Iesus propter Zachariam, sed quasi qui ipsi occiderunt Zachariam inter templum & altare. Si ergo uerum est uerbum Christi quod dicit ad præsentes tunc pharisæos & scribas: Quē uos occidistis, inter templum & altare, non est possibile illum intelligi Zachariam, qui est ex duodecim unus. Nec tamen est mirū si cōtigit eiusdem nominis esse & utrunq; Zachariam, & patres eorum. Tale aliquid dicere uult sermo quē loquitur Christus: quoniā uos qui à sanguine prophetarū excusatis, & dicitis, si fuissemus in diebus patrū nostrorum non essemus socij eorū in sanguine prophetarū: & ædificatis sepulchra prophetarū interfectorum: per hæc ipsa quæ ausi estis aduersum me, testimoniū redditis uobis, quoniā homicidarum patrū uestrorum filij estis: quod minus fuerat iniquitatibus eorum, per meū & meorū prophetarum sanguinē adimplentes. Nec enim Christum illi crucifixerunt, uos autem crucifixistis adimplentes, & facti earum uiperarum qui interfecerūt prophetas generamina, serpentes pessimi, uiam fugæ à iudicio gehēnæ uobis ipsi claudētes propter magnitudinem facinorū quæ cōmisistis in Christū, & in sapientes eius, & in prophetas, & in scribas ipsius, & adhuc ausi estis à societate patrū uestrorū disiūgere uos, & excusare à sanguine prophetarum. Sed consequens est, ut aliquis qui secundum simplicem historiā scripturæ intelligit, obijciat, & requirat, quare non dixit usq; ad sanguinem Ioannis filij Zachariæ: maxime cum lex & prophetæ usq; ad Ioannem prophetauerint. Dicemus ad eū quoniā manifesta est res, quod scribæ & pharisæi nō occiderunt Ioannem, sed Herodes. Nam etsi non crediderunt Ioanni scribæ & pharisæi, ut scriptū est: Si dicimus, baptismus Ioānis de cœlo est, dicet nobis, quare ergo nō credidistis ei? tamen adhuc reuerentiā quandā habebāt nominis eius, nō audentes aduersus interrogationē dicere Christi de baptismate ipsius quod ex hominib. erat. Timebāt enim populū, credentes quoniā uere Ioannes erat propheta. Quomodo ergo improperaret eis qui nō occiderūt Ioannem, quasi interfectoribus eius? Sed improperauit quasi interfectoribus Zachariæ dicens: Quē occidistis inter templū & altare. Adhuc in textu dicendum est, quia nō statim ut factum fuerit peccatū, punit peccātiū generatio, sed cū subsequens generatio debens emendare in se peccatū patrum suorū, adhuc adiecerit peccatis patrū suorū peiora: & sic si multæ generationes peccauerint in gēte aliqua, uel in ciuitate, punit gens, uel destruitur ciuitas. Sic ergo & gens Iudęorū multa inferens ma la prophetis, non ut cœpit homicidiū cōtra eos statim fuerat puniēda, sed post patien-

Matt. 23

tiam dei, postq́ addiderunt super sanguinem prophetarũ sanguinem Christi, & impleuerunt mensurã patrũ suorũ, tunc dignius sunt puniti. Non ergo peccatũ quod peccauit Cain interficiens fratrẽ suũ, aut peccatũ eorũ qui interfecerunt prophetas, suscepit hæc generatio Iudæorũ, quæ fuit in tẽpore Christi: sed oportebat patientiã dei quę fuit in gente Iudæorũ finiri mẽsuris, ut post multas effusiones sanguinis prophetarũ & iustorum, nõ desolata prius Hierusalem & Iudea, hoc pateret̃ postea in sanguine Christi, & propter hoc lõganimiter deo agẽte, ut accipiãt scribæ & pharisæi, populo cõplacente, sanguinẽ prophetarũ Christi, & secundũ euangeliũ sapiẽtium & scribarũ quos occiderunt, & crucifixerunt, & castigauerũt in synagogis suis, & persecuti sunt de ciuitate in ciuitatẽ: ut eiectis omnibus de Iudęa, desoletur locus euacuatus ab omnibus sanctis, & patiatur quæcunq́ sunt passi à Vespasiano & Tito. Hæc corporaliter exposuimus. Si autem & moraliter hæc ipsa oportet exponere, talia dicemus in loco. Arbitror sicut Christus celatus uenit in corpore, ut à carnalibus quidẽ speciẽ corporis eius aspicientibus, & non uirtutes cõsiderantibus homo uideret̃: à spiritalibus aũt non speciem corporis attendentibus, sed opera uirtutũ eius considerãtibus, deus intelligat̃: sic est omnis scriptura diuina incorporata, maxime aũt ueteris testamẽti. Spiritalis enim & propheticus sensus scripturæ celatus est in historia rei propositæ: ut omnis scriptura à mediocribus quidẽ secundũ historiã intelligat̃, à spiritalibus aũt & perfectis secundũ mysteriũ spiritale. Hac præmissa pręfatione redeamus ad uerbũ. Quoniã sicut in ipsis prophetis recedẽtibus ab hac uita, corpora quidem eorũ erant in sepulchris, animæ autem & spiritus in regione uiuorũ: sic & in propheticis dictionibus est animaduertẽdum: ut narratio quidem eorũ secundum historiã simplicem sit corpus: spiritalis autẽ sensus, & ipsa scripturarũ intima ueritas sit anima, & spiritus qui inhabitat in narrationibus simplicioribus secundũ historiã. Sepulchra aũt prophetarũ non incõuenienter possumus existimare literas ipsas scripturarum, & libros, in quibus collocata narratio permanet, quasi corpus aliquod positũ in sepulchris. Qui ergo spiritalia scripturarũ, & ueritatẽ earum interius celatã intelligũt, & suscipiunt, habent in se animas & spiritus prophetarũ, ipsi quasi regio uiuentiũ prophetarũ effecti. Qui aũt illa nõ capiunt, neq́ requirunt, sed simplicẽ narrationẽ, & historiã rei solam attendunt, corpora prophetarũ colunt in literis posita, & in libris quasi in quibusdã sepulchris, quales fuerunt & pharisæi, qui recte pharisæi sunt appellati, id est præcisi: qui spiritalia prophetarũ à corporali historia præciderũt, quasi animã prophetarũ expellentes à corpore, & occidẽtes ipsas prophetias, & exanimes facientes quasi nihil spiritale habentes. Et uere hypocritæ sunt sola sepulchra prophetarũ corporalem historiã cõtinentia ædificãtes, & ornãtes, id est scripturas ipsas, & libros prophetarũ studentes: qui non intelligentes quoniã corpora mortua colentes, id est historiales narrationes, uidentur quidem pie agere circa memoriã prophetarũ, impij aũt sunt: & nõ esse se socios eorũ qui interfecerunt prophetas per hoc ipsum defendere uolũt, arguunt̃ autem adijcientes super facinora eorũ qui interfecerũt prophetas, & implẽtes mensurã iniquitatis ipsorũ per hoc ipsum quod nõ credunt in Christum, quẽ non simplices historiæ prophetarũ, sed spiritalis earũ pręd icat sensus. Scio autem indubitãter, quod ubiq́ causa incredulitatis Iudæorũ extitit ista, ut nõ intelligerẽt Iesum quasi Christũ dei: quoniã semper animum suum dederunt circa historias corporales, nihil spiritale in eis credere uolentes. Vtputa exempli introducimus causa, quod Zach. 9 in Zacharia prophetat̃ & dicitur: quasi super asinã & pullum ingressurus in Hierusalem, & exterminaturus currus ex Effrem, & equũ ex Hierusalẽ. Hoc si quis secundum literæ historiã intelligere uelit de Christo, nõ cõuenit. Nec enim exponit̃ Christus exterminasse ex Effrem corporales ac sensibiles currus, nec equũ corporalem ab Hierusalem corporali. Sed si uideris apud hęreticos cõuentus ipsius mẽdacij quasi quodã iugo copulatos, et inter se male cõcordes, quos sermo ueritatis destruere solet, uidebis quomodo Christus dei uerbũ, exterminat currus spiritales ex Effrem spiritali. Effrem enim semper in figura hæresum ponit̃, qui se separauerũt à Christi ecclesia, sicut Effrem à tribu Iuda. Sic enim spiritaliter equũ & ascensorẽ Ægyptiorũ proiecit in mare sermo diuinus, id est impiũ uirũ cum diabolo ascensore & instigatore ipsius. Sic & equũ exterminauit ab Hierusalẽ, quicũq́ diabolo ascẽsori subiectus fuerit, & nõ Christo, sicut illi equi

equi acceptabiles Christi, de quibus dicit Abacuc: Quis ascendet super equos tuos? & equitatus tuus sanitas, id est super apostolos, cæterosq; sanctos in quibus habitat Christus. Propterea dicimus, hi in curribus, ostẽdentes Ephrem: & hi in equis, ostendentes aduersarios Hierusalẽ, nos aũt in nomine dei nostri magnificabimur: ipsi obligati sunt, & ceciderũt, nos uero surreximus, & erecti sumus. Qui testimonium sibi reddunt, quia sunt filij eorũ qui interfecerũt Prophetas, per hoc ipsum quòd implent mensurã patrũ suorũ, super illorũ incredulitatẽ adijciẽtes incredulitatẽ in Iesum, quæ non aliunde descendit, nisi ex eo quòd nõ alibi uacãt, nisi circa ædificia sepulchrorũ propheticorũ, id est circa diligẽtias propheticarũ literarũ tantũmodo, atq; librorum. Alij aũt sunt scribæ infelices legis, alij aũt sunt scribæ qui mittunt̃ à Christo secundũ euangeliũ, cuius & spiritus uiuificat, & litera nõ occidit, sicut litera legis: quoniã literã legis sequentes in infidelitatẽ & in uanas superstitiones incurrũt. Literã aũt euangelij qui sequunt̃, id est simplicem narrationẽ ipsius, saluant̃: quoniã & ipsa sola euangelij narratio simplex sufficit simplicioribus ad salutẽ. Et si uideris scribas legis, & pharisæos agentes nõ solũ aduersus sapientes euãgelij, & quæ Christi sunt prophetãtes, sed etiam aduersus scribas noui testamenti, uidebis quomodo quantũ ad se occidunt Christi prophetas & scribas crucifigunt per detractionẽ uerborũ suorũ, flagellant in synagogis suis. Frequenter ergo audire est apud hæreses, qui sunt spiritales pharisæi, quomõ linguis suis quasi quibusdã uerberibus maliloquij sui Christianos flagellant, & persequunt̃ de ciuitate in ciuitatẽ, interdum quidem & corporaliter, aliquãdo aũt spiritaliter, uolẽtes eos expellere quasi de propria ciuitate legis, & prophetarũ, & euangelij, & apostolorum, & in aliã & extraneam quandã ciuitatem euangelij alicuius alterius, mẽdacibus persuasionibus suis quasi persecutionibus pellunt. Secundum quod & apostolus dicebat propter falsos apostolos: Miror q; sic cito transferamini à gratia dei, qui uos uocauit, ad aliud euangelium, quod nõ est aliud, nisi sunt quidã qui conturbant uos. Propter quod ueniet super eos omnis sanguis iustus, quem effundunt per hoc ipsum quòd euertere uolunt ueritatem scripturarũ, quę recte sanguis & uita dicit̃ scripturarũ: quia omnis scriptura, nisi secundũ ueritatẽ intelligat̃, mortua est. Effundunt ergo ueritatẽ scripturarũ quasi sanguinem earũ, sicut effusus est sanguis Abel. Et nõ solũ tunc uox sanguinis Abel clamabat ad deum, sed semper ueritas scripturarũ ab impijs effusa, secundum quod diximus à sanguine Christi, id est à ueritate euãgelij cœpta, per omnes scripturas interpellat ad deũ, aduersus eos qui auertere eam uolunt: et sanguis testamenti, id est ueritas scripturarum propheticarũ, aduersus eos qui immundã eam existimauerunt, & noluerũt sanctificari in ea quasi in sanguine uiuo & sanctificãti. Sic effundunt etiã sanguinẽ Zachariæ, qui interpretat̃ memoria dei. Omnis enim qui memoriam dei perdere festinat in eis quos scãdalizat, Zachariæ sanguinẽ uidet̃ effundere filij Barachiæ, qui & ipse interpretatur benedictio dei. Per benedictionẽ dei memores sumus dei. Si aũt nec Abel nomẽ indiscussum debemus relinquere: dicimus quoniã Abel luctus interpretat̃. Qui ergo suscipit, quod scriptũ est: Beati qui lugent, saluat Abel: qui aũt nõ recipit, sanguinẽ effundit Abel, hoc est ueritatẽ luctus salutaris. Propterea implebit̃ super ipsum q̃d scribit: Væ uobis qui ridetis nũc, quoniã plangetis & flebitis. Inter templũ & altare ab impijs memoria interficit̃ dei, quãdo & templum dei à lasciuis corrũpitur, & altare ipsius per negligentiam orationũ sordidatum coinquinat̃, quãdo & oratio alicuius fit in peccatum ipsius, sicut & de oratione Iudæ dictũ est: Et oratio eius fiat in peccatũ eius. Hierusalem Hierusalem quæ occidis prophetas & lapidas eos qui ad te mittunt̃, quoties uolui congregare filios tuos, sicut gallina cõgregat pullos suos sub pẽnas, & noluisti? Ecce relinquetur uobis domus uestra deserta. Dico enim uobis: quoniã amodo nõ me uidebitis donec dicatis: Benedictus qui uenit in nomine domini.] Dignũ est quęrere quomodo corã auditoribus loquens Saluator, inter quos erãt scribæ & pharisęi, qui gloriabant̃ quæ legis sunt & prophetarũ caute cognoscere, qua ratione dixit Hierusalẽ occidisse prophetas, & lapidasse ad se transmissos, cũ nõ satis talis prophetetur historia in scripturis ueteribus quæ legebat̃ in synagogis eorũ. In lacũ quidem luti missum Hieremiam legimus, non tamen interfectum in Hierusalẽ. Sed nec Esaiam, uel Ezechielem, uel aliquem prophetarum tale aliquid legimus passum, inquantum suggerit memoria

Abac.3

Gal.1

Marci 5

Luc.6

Psal.108

mea. Sed scrutans in secundo libro Paralipomenon, ubi multa de Prophetis claris scri-
2.Par.16 pta sunt: inuenio quoniã Asa iratus Ananiam prophetã se arguẽtem posuit quidem in
3 Reg.22 carcerem, nihil tamen amplius fecit in eum. Sed & Michæã Achab prophetantẽ aduer
sus se, iussit quidẽ in domũ carceris ire, & mãducare panẽ tribulationis, nõ tamẽ & oc-
2.Par.24 cidit. Vnum aũt legimus lapidatũ Zachariã filium Ioiadæ sacerdotis, populum arguen
tem. Non ergo inuenimus in Hierusalẽ prophetas occisos amplius, uel lapidatos præ-
tereꝗ dixi transmissos ad Hierusalem. Propterea uidendum ne forte oporteat ex libris
secretioribus qui apud Iudæos ferunt, ostendere uerbũ Christi, & non solũ Christi, sed
etiam discipulorũ eius: Stephani quoꝗ martyris, & Pauli Apostoli. Stephanus eñ sic
Act.7 dicit: O dura ceruice, & non circũcisi corde & auribus, uos semper spiritui sancto resti
tistis sicut patres uestri. Quẽ enim prophetarũ non sunt persecuti? & occiderũt eos qui
annunciabãt aduentũ iusti, cuius nũc uos proditores & interfectores estis. Et post hoc
expulerunt eum extra ciuitatem, & lapidabant Stephanũ clamantẽ, & dicentem. Pau-
1 Thess.2 lus aũt in epistola ad Thessalonicen. prima: de interfectione prophetarũ talia dicit. Vos
imitatores facti estis ecclesiarum dei quæ sunt in Iudæa in Christo Iesu: quoniã eadem
passi estis & uos à contribulibus uestris, sicut & ipsi à Iudæis, qui & dominum occide-
rũt Iesum & prophetas, & nos persecuti sunt, & deo non placent. Ad Hebræos autem
Heb.11 ita: Lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in gladio mortui sunt. Circuierunt in melotis,
in pellibus caprinis, egentes, & angustiati, afflicti doloribus, quorum non fuit dignus
mundus, in solitudinibus errantes, & in montibus, & speluncis, & foueis terræ. Fertur
ergo in scripturis non manifestis serratũ esse Esaiam, & Zachariã occisum, & Ezechie
lem. Arbitror aũt circuisse in melotis, in pellibus caprinis Heliam, qui in solitudine &
in montibus uagabatur. Sed pone aliquem abdicare epistolam ad Hebræos, quasi non
Pauli, necnõ & Secretũ abijcere Esaiæ, sed quid faciat in sermones Stephani, uel Pauli
ad Thessalonicenses de prophetis interfectis prolatos, uel ipsius domini nostri? Aut
2.Tim.3 quomodo abdicet illud, quod ad Timotheum Paulus protulit dicens: Sicut Iannes &
Mambres restiterũt Moysi: sic & isti resistunt ueritati? Nec enim scimus in libris cano-
nizatis historiã de Ianne & Mambre resistentibus Moysi. Si autẽ aspiciant & quod ad
1 Cor.2 Corinthios prima positũ est: Quæ oculus non uidit, nec auris audiuit, nunquid poterit
hæc omnia aliquis abdicare? Hæc omnia diximus discutientes sermonẽ: non ignoran
tes, quoniã multa secretorum facta sunt à quibusdã impijs & iniquitatẽ in excelsum lo-
quentibus: & utunt̃ quibusdam fictis Hypythiani, alijs aũt qui sunt Basilidis. Oportet
ergo caute considerare, ut nec omnia secreta quæ feruntur in nomine sanctorum susci-
piamus propter Iudæos, qui forte ad destructionem ueritatis scripturarũ nostrarũ quę-
dam finxerunt confirmantes dogmata falsa, nec omnia abijciamus quę pertinẽt ad de-
monstrationem scripturarũ nostrarum. Magni ergo uiri est audire, & adimplere quod
dictum est: Omnia probate, quod bonum est tenete. Tamen propter eos qui non pos-
sunt quasi trapezitæ inter uerba discernere uera habeantur an falsa, & non possunt se-
metipsos caute seruare, ut uerum quidem teneãt apud se, ab omni aũt specie mala absti
neant, nemo uti debet ad confirmationem dogmatũ libris qui sunt extra canonizatas
scripturas. Tamen si quis suscipit ad Hebræos quasi epistolam Pauli, dicit: quoniã plu-
ralia nõ debemus omnino referre ad plures. Nec enim plures serrati sunt, sed Esaias so-
lus. Nec plures lapidati sunt, nisi Zacharias tantũmodo filius Ioiadæ. Nec occisiõe gla
dij, nisi Zacharias filius Barachiæ. Sed & in melotis, & in pelle caprina Helias, & cæte-
Luc.13 ra similia. Adhuc aũt quæramus quod in Luca scriptũ est, dicente domino: quia non ca
pit Prophetam perire extra Hierusalem. Si ergo non capit Prophetã perire extra Hie-
rusalem, id est interfici, si post destructionẽ Hierusalem iam nemo propheta est, ne for-
te qui interficitur extra Hierusalem Propheta, falsum uerbũ Christi demonstret. Si aũt
cogunt nos scripturæ propter Agabum, & filias Philippi euangelistæ, non propter fal
sos Phrygiæ prophetas, quæramus ne forte omnis iustus sit in Hierusalem, & nõ extra
Hierusalẽ. Quoniã nõ capit eum qui est extra Hierusalẽ, passionibus affici propter uer
bum. Sed quomodo Hierusalem occidit Prophetas uidendum. Existimo aũt, sicut uul
gariter dicere solent, clamauit ciuitas, tanquã si dicatur qui sunt in ciuitate: item ciuitas
egressa est obuiã ei, id est qui sunt in ciuitate: sic Hierusalẽ occidit prophetas, id est qui
erant

erant in Hierusalem: quorum causa dictum est Hierusalem occidisse prophetas. Et si ciues pro ciuitate ponuntur: iterum occurrit ad quæstionem, qui sunt dicendi filij Hierusalem, de quibus dictū est: Quoties uolui cōgregare filios tuos. Sed dicimus semper ciuium successores, filios præcedentium dici. Hierusalem autem quæ libera est à seruitute peccati, quę sursum est cōuersatione, quę est mater nostra, nō occidit prophetas, nec lapidat eos qui mittuntur ad eam. Aliud est quod secundū similitudinem illius Hierusalem occidentis & lapidantis prophetas, frequēter sunt quidā in ista Hierusalē imperiti cōstituti, & deū non metuentes, qui quantū ad se occidunt, & lapidant uerbis sine iudicio prolatis uiros uerbo & uita prouectos, & ecclesiarū quidem canonē non requirentes, propter profunditatē aūt dogmatū suspectos ab his qui cōsueti sunt noua quędam dicere, & nō attendentes uerbū sanum domini nostri Iesu Christi. Dicit ergo dominus ad Hierusalem interfectricem & lapidatricē prophetarū. Quoties uolui cōgregare filios tuos sicut gallina pullos suos sub alas, & noluisti? Quomodo hic dominus Iesus, quasi qui frequenter uoluit cōgregare Iudæos, non aūt cōgregauit propter cōtumaciā nolentiū credere, ita dicit: Quoties uolui: cum sit manifestū semel eū docuisse in corpore Iudæos? Sed non solum in præsentia, uerū etiā substantialiter semper Christus præsens fuit & in Moyse & in Prophetis, magis aūt & in angelis ministrātib. saluti humanæ, & per singulas generationes, & sic implet: Quoties uolui. Per singulas enim generationes semper uoluit, & festinauit perficere uolūtatem patris in eis: etsi nō in corpore cōstitutus, sicut nūc in fine seculorū, tamen semper festinauit cōgregare filios Hierusalē. Ipsius eñ uolētis congregare filios Hierusalem uoces habent in lege & in prophetis. Et de ipso scriptū est: Expādens alas suas accepit eos, & suscepit eos super scapulas suas: & quotidianū opus est Christi cōgregare filios Hierusalē: de quibus in Esaia et in reliquis prophetis plura dicunt: & quotidie dei filius cōgregat dispersos filios dei, sicut gallina pullos suos sub pennas suas. Si quis aūt nō fuerit cōgregatus ab eo, iudicabitur quasi qui noluerit cōgregari ab eo. Venit eñ filius hominis quærere q̄d perierat, & saluare: & mortuus est nō pro gēte sola, sed ut dispersos filios dei cōgregaret in unū: Iudæis quidem qui erāt filij illius Hierusalem quæ erat deorsum cōminatus, & nolētibus cōgregari sub pēnas suas, dicēs: Ecce nunc relinquet uobis domus uestra deserta. Semper aūt eis qui noluerūt cōgregari sub pēnas ipsius, cōminari, & dicere Christus uidet: Ecce nūc relinquet uobis domus uestra deserta, id est anima uestra, & corpus. Nō solū enim corpus, sed etiā anima peccantiū, deserta relinquit: & sicut in deserto uulpes faciūt in eis foueas, & serpentes generatio uiperarū cubatiōes. Dicit aūt nolentib. congregari ad eū: Q̄m nō me uidebitis amodo donec dicatis: Benedictus qui uenit in nomine domini. Et nec Iudæi tūc Christū uiderūt: nec eñ uisus est eis resurgens à mortuis sicut prius, sed iudicio & gratia patrib. tantūmodo dignis. Et donec intelligētes desertionē propriā dixerint pœnitētes: Benedictus qui uenit in nomine domini: nō uidebūt filiū dei, nec uidebūt uerbū eius, nec cōsiderabūt pulchritudinē sapientiæ dei. Sed & si ex nobis uoluerit aliquis cōgregari sub pēnas Christi, sed operib. malis recusauerit cōgregari sub pēnas eius, iam nō uidebit uerbū dei, maxime ex tēpore illo ex quo cōgregantē illū per singulos dies refugit actu magis q̄ corpore: & tādiu nō uidebit pulchritudinē uerbi, id est Christū, donec cōuersus & pœnitēs à proposito malo dicat: Benedictus qui uenit in nomine dñi. Tūc eñ uerbū dei benedictū, & benedicta sapiētia dei ueniēs uenit in nomine dei patris super cor hominis, quādo fuerit quis cōuersus ad deū.

Deut. 32

Lucæ 19

Tractatus XXVII Cap. XXIIII

IN illo tēpore: Egressus Iesus de tēplo ibat. Et accesserūt ad eū discipuli eius ut ostēderēt ei structuras tēpli. Iesus aūt respōdēs, dixit eis: Videtis 1 hęc oñia? Amē dico uobis, nō relinquet hic lapis super lapidē qui non destruat.] Postquā omnia quæ super Hierusalē uentura fuerāt Christus prædixit, exijt de tēplo, qui cōseruarat templū ne caderet, donec fuit in eo. Quādiu enim fuit uerbū apud Iudæos, nō auferēs regnū dei ab eis, tamdiu stetit, & incolumes fuerunt res Iudæorū. Postq̄ uero secundū uerbū ipsius q̄d dixerat: Auferet à uobis regnū dei, & dabit genti facienti fructum suum: abstulit regnū dei, & gentibus Matt. 21

dedit: tunc & Iesus, & regnū dei facti sunt apud gentes. Vnde nūc nec Iesus nec regnū dei apud Iudæos habet, quia relicti sunt sicut tabernaculum in uinea, & sicut casula in cucumerario, & sicut ciuitas quæ expugnat propter facinus quod cōmiserunt in Christum. Et unusquisq; suscipiēs uerbū dei, templū est dei, ut recte dicatur ad deū. Nescitis quia templū dei estis, & spiritus dei habitat in uobis? Vnusquisq; ergo cū sit templū sanctū dei, ꝓpter spiritū dei inhabitantē in se, si peccauerit ipse, fit causa suæ desertionis, ut egrediat Christus ab eo: ut qui fuerat ante templū filij dei, postmodū fit domus deserta, ut nō relinquat in eo lapis super lapidē ex omnib. dogmatibus, & bonæ uitæ ædificationibus, quod nō destruat. Propter q̃d recordātes historiā desertionis Hierusalem, ꝓspicere nobis debemus, ut ne egrediat Christus ex tēplo q̃d est ex nobis, ut ædificationes tēpli nostri incolumes sint lapidib. & donis adornatę: ut qui uiderint ædificationes quæ sunt in nobis, dicāt mirātes: Vide quales lapides, & quales structuræ. Illud aūt dignū est peruidere, quō quantū ad textū sic loquunt discipuli ad Iesum, & ostendūt ei structuras lapidū, quasi qui nunq; uiderit ipsum templū, sed aliunde in primis peregrinus aduenerit. Ad hoc ita est respōdendū: quoniā prophetās superius ruinā ipsius futurā Christus & desertionē, sic cōminatus est. Ecce nūc relinquet uobis domus uestra deserta. Audiētes discipuli mirati sunt talem & tantā tēpli structurā ad nihilū redigēdam: Propterea dicūt ad Iesum, sicut alter manifestius dicit Euāgelista: Magister uides quales lapides, & quales structuræ? Videlicet ut flecterēt eū ad misericordiā loci illius, ne faceret quod fuerat cōminatus. Et hęc corporaliter dicta sint. Moraliter aūt hoc modo. Cum sit humanæ naturæ admirabilis cōstructio facta, uidelicet tēplū dei & uerbi eius, discipuli cæteriq; sancti, nō solū tūc, sed etiā modo mirāda opera dei erga figmentū humanū cōfitentes, ante conspectū Christi intercedūt, & prouocāt Christū, ut ne deserat genus humanū propter peccata ipsorū, sed magis moueāt eū ad indulgētiā opera eius miranda, q; ad iracundiā iniquitas eorū. Aliter. Sicut illud templū nō insemel est dirutum, sed paulatim tēpore procedenti: ita & omnis homo qui suscipit in se uerbū dei, templum est. Et si quidem post peccatū nō ad plenū decidit à uerbo dei, sed adhuc saluat ex parte uestigia fidei, & religionis in se mandatorū dei, templū est ex parte destructū, & ex parte cōsistens. Qui aūt postq; peccauerit curā sui nō habet, sed semper à fide decurrit, & à uita quæ est secundū Euāgeliū paulatim minuit, donec ad plenū recedat à Deo uiuenti: hic est templū in quo non relinquat lapis dogmatis super lapidem mandatorū dei qui non destruat. Nos ergo prospicere nobis debemus, ut omnis ędificatio pietatis in nobis integra perseueret, ut & lapidibus salutariū dogmatū adornati, & donis bonorum operū decorati capiamus in nobis dei uirtutē, & gloriā, & Christū, qui est uerbum & sapientia dei. Et tertiā expositionem introducit quidā huiusmodi, quoniā templum erat dei ædificatū cōpositione sermonū significantiū, omnis scriptura ueteris testamēti secundū historiā uidelicet cōstructa. Quā qui construxerunt Moyses uel prophetæ circūpositione literarū, & ordinatione dictorū ædificauerunt omnibus admirandā ꝓpter pulchritudinē lapidū, id est electorū dictorū, & donis sensuū laudandorū. Hanc discipuli ostendunt Iesu suscipientes omnes scripturas: ad quos Christus respōdit, dicēs destruendā esse à uerbo hanc corporalem & primā editionē, ut ędificet diuinius & mysterialius templū scripturæ alterius. Templum aūt esse scripturam exposuit quidam ante nos. Et quoniā qui aduersat, & extollitur supra omne quod dicit deus, qui sedet in templo dei, Antichristus, falsus est sermo qui in scripturis habet: qui simulat ueritatē, proferēs testimonia impiorū dogmatū de scripturis placari aliunde nolētibus: & ipse est qui aduersat, et super cathedrā scripturarū, & super ędificationē earū sedet, ostēdēs se quasi sit deus. Et semper est uidere sermones hęresum Antichristos in tēplo scripturarum sedētes, & ex ipsis uolētes eos placare qui audiūt tanq; unusquisq; eorū, ipse sit deus uerbum in scripturis. Sedente aūt ipso super montē Oliueti, accesserūt ad eum discipuli eius secreto dicentes: Dic nobis quādo hæc erunt, & quod signū aduētus tui, & cōsummatiōis seculi? Egressus de tēplo Iesus postq; dixit de eo, uenit in montē Oliueti, & ibi sedebat cū discipulis suis. Puto aūt mysterium esse montē Oliueti ecclesiæ quę ex gentibus est, in qua sunt plātatæ oliuę, quarū singulę possunt dicere: Ego aūt sicut oliua fructifera in domo dei. Forsitan aūt & in hoc oliuarū monte radices sunt bonæ oliuæ. Ra-

mi autem

mi aũt inserti sunt oleastri in loco ramorũ qui ex infidelitate præcisi sunt. Agricola aũt in mõte residens Oliueti, uerbũ est dei in ecclesia confirmatũ Christus, qui semper oleastri ramos inserit in bonã oliuã patrũ Moysi & cæterorũ prophetarũ, ut accipiẽtes pinguedinẽ à sanctis prophetis per hoc quod sensum eorũ caute intelligũt, & suscipiũt, & Christum qui prophetatur ab illis offerant fructũ abundanrẽ, & pinguiorem prioribus uidelicet oliuis, propter maledictionẽ quæ erat in lege decussis, ut nõ possint esse in usu. Post hoc cõsiderandũ est illud: quoniã accedentiũ discipulorũ ad Iesum, quidã quidem secrete accedunt ad eum, maiorẽ in hoc ipso habentes fiduciam apud ipsum quasi domestici eius, sicut cũ interrogarẽt eum, de solutione parabolarũ: quidã aũt non secrete, sed in cõmune eũ interrogabãt. Obserua adhuc differentiã istorũ, quoniã interdum quidem pharisæi accedunt, siue tentantes, siue quolibet modo interrogantes: interdũ aũt alij discere cupientes: tamẽ nunq̃ secrete accedunt ex multitudine, Et forsitan usq̃ nunc qui præcipuã susceperunt uitã, & propter hoc habent fiduciã ante Christum, aliquid amplius habentes q̃ illi qui ex fide cõmuni accedunt ad Iesum, dicunt ad eum: Dic nobis, quando erunt hæc? Quæ? Quod ait, Non stabit hic lapis super lapidem qui non destruatur. Et non hoc solum discere uolunt, sed etiã signum aduentus Christi, & cõsummationis seculi: & duo petunt ab eo, signũ aduentus ipsius, & cõsummationis seculi. Est ergo in multis quidem creditus aduentus filij dei, & consummationis seculi, præcipue tamen in eis qui elegantiorem uitã sectanẽ. Est & aliter uidere duplicẽ Christi aduentũ, id est aduentũ uerbi in animã, Primũ quidẽ rudes, & tũc incipientes cognoscere Christum, quoniã non possunt uidere luciditatẽ pulchritudinis, dicunt: Vidimus eum, & non habebat speciem neq; decorẽ, sed species eius inhonesta, Species aũt inhonesta uerbi, stulta prędicatio est de Christo, quando prædicamus Christũ natum & crucifixum. Secundus aũt aduentus Christi, in uiris perfectis: de quibus dicit dispensator uerbi ipsius: Sapiẽtiã aũt loquimur inter perfectos. Hi aũt perfecti amatores facti sunt pulchritudinis eius, & rogant uerbũ ut accingat se rationabilẽ gladium suũ, & circumponat eum super mysterium natiuitatis carnalis, quæ appellata est mysterialiter femur. Huiusmodi enim discipuli laudãt pulchritudinẽ & decus uerbi: & huic secundo aduentui, iuncta est cõsummatio seculi in uiro ad perfectionẽ uenienti, & dicenti: Mihi autẽ absit gloriari, nisi in cruce dñi nostri Iesu Christi, per quam mihi mũdus crucifixus est, & ego mundo. Si enim mũdus crucifixus est iustis, quibus mundus crucifixus est, facta est eis etiam cõsummatio mundi. Necessarie ergo qui habẽt fiduciã accedendi secrete ad Christum, si uolunt discere signum aduentus Christi, & cõsummationis seculi, præbeant se dignos uidere secundũ aduentũ ipsius, & secundũ quod tradidimus seculi cõsummmationẽ. Et respõdens Iesus dixit eis: Videte ne quis uos seducat. Multi em̃ uenient in nomine meo dicentes q̃d ego sum Christus, & multos seducent. Qui simpliciter intelligunt, arbitranẽ quod hoc solũ hæc uerba significant: quoniã multi erant uenturi Christos se afferentes, habẽtes in se etiã quasdã uirtutes mirandas, & uerba quibus pro uocent multos ad credendũ, qui dignos seductione se præbuerint. Ioãnes aũt in epistola sua dicit: Et sicut audistis quoniã Antichristus ueniet, nunc Antichristi multi facti sunt: unde scimus quoniã nouissima hora est. Docet his uerbis, omne uerbũ quod à ueritate extraneũ est, & asserit se uerbũ esse, sic enim possibile est intelligere quod ait: Et nũc Antichristi multi facti sunt, cũ unũ sit quod est uerbũ. Sicut aũt manifestat historia lectionũ, nõ multi fuerũt homines in tẽpore Apostolorũ, qui Christos se esse dixerunt: nisi forte Dositheus Samareus, unde & Dositheani dicuntur: & Simon, de quo referũt Actus Apostolorũ, qui se uirtutẽ esse dei magnã pnũciabat. Pręter hos neq; ante, neq; postmodũ fuerũt, quantũ ad sciẽtiã meã. Sed omnis sermo qui profiteẽ expositionem scripturarũ, & fidem earũ, non aũt habet ueritatẽ, iuste Antichristus esse intelligendus est, ueniẽs in nomine Christi, & dicẽs quod ego sum Christus, mentiẽs, & minime potens ostendere ueritatis formã in se. Et quoniã eis qui discutiũt uerba scripturę uti inueniant sensum eius, frequẽter occurrũt quidã intellectus quasi ueri, cũ non sint ueri, aliquãdo aũt tradunẽ & ab alijs uerisimilib. colorati sermonibus, ut nõ facile inueniaẽ qui uerus est sensus, priusq̃ aduersus mẽdaces existimationes inuẽtus fuerit uerior sensus, & firmior: propterea puto quod Christus ad interrogationẽ discipulorũ suorũ dicentium

1 Cor. 3
Gal. 6
1 Ioan. 2
Act. 8

tium, quando hæc erunt? & quod signū aduentus tui, & consummationis seculi? ita respondit, Videte ne quis uos seducat, Multi enim uenient in nomine meo dicentes, ego sum Christus, & multos seducent. Vere enim qui implet illud mandatū quod ait: Esto/
1 Thess. 5 te prudentes nummularij: & illud quod ait: Omnia probate, quod bonū est tenete: ab omni specie mala abstinete uos: multos uidebit seduci à multis intellectibus & uerbis profitētibus esse se Christum dei uerbū. Et utinam soli qui extra ecclesiam sunt seducerentur, facile erat cauere seductionē. Nunc autem ipsi qui profitentur se ecclesiasticos esse, de necessarijs quibusq; capitulis falluntur, & seducunt, sicut ipsa dissensio eorū testimonium est, quoniā & qui intus sunt seducuntur. Sed cōsequenter quemadmodum solet esse in errantibus, uias has corporales differentia erroris, & quidam quidē etiam contra ipsam publicā uiam quæ quæritur, uadunt errātes, alij aūt modicum aliquid de semita recte declinātt, ut sint reuocabiles: & multæ sunt errantiū differentiæ: hoc modo uidemus etiā eos qui à ueritate aberrant. Et Marciones quidem, & Basilides & Valentiniani, & Apelliani, & Ophitæ, multū à proposita errant uia, qui omnino cōtraria sapiunt ueritati. Quidam aūt de publicis quidem & manifestis capitulis nō dissentiunt: utpute de uno deo, qui legē & euangeliū dedit: aut de Christo Iesu primogenito uniuersæ creaturæ, qui in fine seculi secundum prædicationes Prophetarū uenit in mundum, & suscepit in se uerā humanæ carnis naturam, ut etiam natiuitatē subiret ex uirgine, & mortē crucis suscepit, & surrexit à mortuis, et deificauit quam susceperat humanā naturam. Adhuc aūt & de spiritu sancto, quoniam ipse ille fuit in Patriarchis & Prophetis, qui postea in Apostolis datus est, & de resurrectione mortuorū sicut Euangeliū docet certissime credunt, & omnia quæcunq; feruntur in ecclesiis. De alijs aūt non paucis, tamen modicis, noua proponunt dogmata, & ipsi utiq; sunt ex illis qui seducūtur à falsis intellectibus, & uerbis uenientibus in nomine Christi, qui est uerbū & ueritas. Et malum quidem est inuenire aliquē secundum mores uitæ errantem, multo aūt peius arbitror esse in dogmatibus aberrare & non secundum uerissimā regulā scripturarum sentire. Quoniā sicut in peccatis mortalibus, puniēdi sumus amplius propter dogmata falsa peccantes. Si enim sufficeret conuersatio morum bonorū hominibus ad salutē, quomodo apud gētes philosophi, aut apud hæreticos multi cōtinenter uiuētes nequaquā saluantur, quasi obscurante & sordidante conuersationē eorum dogmatis falsitate? Arbitror aūt quoniam generalem munditiā quæ est nō solū in actibus, sed etiā in scientia, uolens ostendere sermo in Psalmo uigesimotertio dicit: Quis ascendet in montē domini, aut quis stabit in loco sancto eius? Innocēs manibus, & puro corde. In Prouerbijs au
Prou. 20 tem: Quis gloriabitur castum se habere cor, aut quis confidat mundū se esse à peccatis? Mundum ergo corde, & castum corde, non aliū arbitror esse nisi eum, qui ab omni dogmate falso mundum & castum possidet cor: Sic & innocentē manibus, & mundum à peccatis eum existimo esse, qui in actibus uitæ suæ irreprehensibilis est. Sciendū est autem, quoniā quātum ad ueritatem impossibile est esse aliquem innocentē manibus, & mundum à peccatis, ut nō sit purus corde, & castus à dogmatibus falsis: sicut econtrario impossibile est mundum quidē & castum esse corde à dogmatibus falsis, ut non sit innocens manibus, & mundus à peccatis. Hæc enim alterutrū se sequuntur & nō separantur ab inuicē, sermo mundus in anima & uita irreprehensibilis. Abundantius autē de capitulo isto tractauimus, docentes nos ipsos secūdum ea quæ uisa sunt nobis in loco, ut custodiamus nos ab omni errore falsorū dogmatū, siue de manifestis & principa
Deut. 5 libus capitulis, siue de his quę uidentur minora, ut audiamus qui dixit: Non declinabis
Ioan. 14 ad dexterā, aut sinistrā: ab eo qui dixit: Ego sum uia. Nec seducamur, sed uigilemus, ne quis nos fallat eorū qui ueniunt in nomine Christi dicētes, Ego sum Christus, ego sum ueritas, & sapiētia, & lumen uerū. Puto aūt quia nō solū est sermo Christus, est et sermo Antichristus, Veritas Christus, & simulata ueritas Antichristus: sapientia Christus, & simulata sapientia Antichristus, fallens amatores sapientiæ dei & ueritatis, quæ omnia pertinent ad fidei rationē. Sed etiam in his uirtutibus quibus conuersamur secundum deum inuenimus omnes uirtutes esse Christum, & omēs simulatas uirtutes Antichristum. Quoniā omnes species boni quascunq; habet Christus in se in ueritate ad ędificationem hominū, eas omnes habet in se diabolus in specie ad seductionē sanctorum. Si enim

enim Christus iustitia est:sunt autem frequenter uiæ uiri quæ uidentur esse iustæ, nouissima autem earum respiciunt in profundum inferni. Quando ergo uidetur iustitia cum non sit iustitia uera, ea talis iustitia Antichristus est, aduersus iustitiam Christum. Arbitror & castitatem esse Antichristum, quæ est apud hæreticos in errorem mittens homines, ne intelligant ecclesiasticã castitatem Christum. Sic & misericordia est Antichristus contra misericordiam Christum, qui faciunt eleemosynas, sed non propter iustitiam dei. Est & patientia Antichristus in eis qui uidentur quidẽ pati pro Christianitate, & usq; ad effusionẽ sanguinis cõcertantes, uidelicet ne uideant denegare Christianitatem: iniquitatẽ aũt in excelsum, in ipsa etiã effusione sanguinis sui loquunt, & ponunt in cœlo os suum. Est & uirtus Antichristus seducens ignorantes, quoniam multi dicturi sunt Christo in illa die, Domine in nomine tuo dæmonia eiecimus, & uirtutes multas fecimus. Ad quos respondebit: Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem, nunquam uos noui. Si enim nũquam eos Christus cognouit, uirtutes autem se fecisse gloriantur in nomine Christi, non erant uirtutes illæ à Christo, qui non nouerat illos, sed ab eo qui transfigurat se non solum in angelum lucis, sed etiam in ipsum Christum. Opus est ergo nobis deo auxiliatore, & ipso Christo uiuente in nobis, ut apertis oculis nostris uideamus ne quis nos seducat, uel sermo, uel uirtus, uel ab intus, uel à foris, promittens se esse Christum cum sit inimicus eius cæterarumq; uirtutũ ipsius. Considera etiam illud, quod multi ueniunt in nullo alio nisi in nomine meo. Solum em̃ nomen Christi Antichristus suscipit, nec opera facit, nec uerba ueritatis eius docet, nec sapientiam eius ostendit in se, Et quemadmodũ secundum quosdã Barabbas dicebatur & Iesus, sed latro erat, nihil habens Iesu præter nomen: sic multos existimo Christos, sed nomine tantum. Nota aũt quoniam nusquam inuenitur dominus in scripturis hoc ipso sermone utens, & dicens: Ego sum Christus, ut ne simile aliquid dicat multis uenturis in nomine eius atq; dicentibus, ego sum Christus. Sufficiebant enim ei ad credentium fidem, quoniã ipse est Christus, opera dei, quæ solus poterat facere Christus, & sermo quem docebat, & uirtus, super mille uoces clamantes: Ego sum Christus. Sic autẽ nunquam manifeste dixit, ego sum: sed per opera dixit: & per doctrinam pietatis, ut ipse dicat ad Petrum, quasi qui nunquam ab eo audisset, didicisset autem à patre, quia ipse erat Christus filius dei uiui: Beatus es Simon Bar Iona, quia non caro & sanguis reuelauit tibi, sed pater meus qui est in cœlis. Si enim ipse in corpore constitutus manifeste dixisset ad eum, ego sum Christus, caro eum reuelasse uidebatur, non tantum pater. Propterea sufficit ad seductionem Antichristorum hoc solum, quod dicunt, ego sum Christus, quod nunq; Christus legitur dixisse: & multi sunt qui seducunt. Lata est enim porta & spatiosa uia quæ ducit ad perditionem, & multi intrant per eam. Pauci autem qui inueniunt eam uiam, quæ ducit ad uitam.

Matt. 7

Marci 16

TRACTATVS XXVIII Cap. XXIIII

IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis. Audietis aũt prælia, & opiniones præliorũ. Videte ne terreamini. Oportet enim hæc fieri, sed nondum est finis. Lucas aũt hoc modo. Cũ audieritis prælia & seditiones, ne terreamini.] Duo proponit, Vnũ quidem ita, Audietis prælia: alterum aũt Auditiones prçliorũ. Et primũ quidem uideamus secundum simplicẽ traditionẽ, secundum quod multi intelligunt, quid distant auditiones præliorũ à prælijs. Pone mihi prælia esse ubi ciuitates super ciuitates insurgãt, aut gentes gentibus, aut alter alterius rem tollat, uel fortior interficiat fortẽ. Quid ergo post prælia auditiones significent præliorũ? Maxime quia non est dictũ, uidebitis prælia, & audietis de prælijs, sed utrinq; posuit audietis: id est & prælia audietis, & præliorũ auditiones audietis. Et ponamus audire quidem prælia esse, quãdo filij pacis à prælijs custodiunt oculos suos mũdos, ut nõ uideãt maligna: & quoniã nõ possunt aspicere super labores & dolores, audiũt de prçlijs qualis ciuitas pugnet aduersus quã ciuitatẽ, aut qualis gens à quali ex pugnetur gente: quid aũt erit extra hoc alterũ audire prælia, & audire auditiones præliorũ? Vide ergo si potes (quantũ ad simplicitatẽ uerbi dico) talem differentiã dare: nõ est idipsum longe prçliũ positũ audire quia præliũ est: & iuxta præliũ esse, & ipsas præliantium

liantium uoces audire. Habet ergo utrūq; suam sanctificationem. Et forte qui quidem audit ipsas uoces quæ fiunt in prælijs, audit prælia: qui aūt de prælijs longe gestis audit, auditiones audit præliorū: nec enim ipsa prælia audit. Cum sint aūt sermones ambigui, potest quis & ex diuerso dicere, quoniā qui longe quidem est amplius audit de illis: qui autē est iuxta prælia, audit ipsorū præliorum auditiones. In utroq; ergo uidetur esse aliquis differentiæ intellectus. Ascende nunc ad moralem intellectū & spiritalē, si quo modo possis aliquem sensum de eminentia scientiæ Christi, & de subtilitate Euangelistarum inuenire dignū, ut non deponas euangelicæ sapientiæ dignitatem. Vide ergo si recordantes ea quæ superius tradita sunt de eo quod ait: Multi uenīēt in nomine meo dicentes, ego sum Christus, & multos seducent: possumus secundū eorum consequentiam etiam ista interpretari, Omnis igitur qui perfectus est, & uidet in animam suam gloriosum aduentum uerbi, quod corrūpit & cōsummat mundum, & crucifigit eum uiro iusto, ut moriantur ei omnes res mundiales, & qui exercitatos habet sensus ad capiendum, necesse est ut quærens & discutiens in multa incurrat dogmatū prælia, audiet etiam multos profitētes ueritatem, & diuersas de ea traditiones: ut sicut bonus miles uerbi inuulnerabilis animo maneat ab omnibus profitentibus ueritatē, non autem uidentibus eam, neq; manifestantibus, sed contraria ueritatis quasi ueritatē pronūciantibus, & dignus efficiatur suscipere in animam suā gloriosum Christi aduentum, secundum quod est deus uerbū, quod fuit in principio apud deum: quod solet uenire ad eos, qui postquā cognouerint Christum secundū carnem, & susceperint uerbum quod factum est caro, tantū ascendunt prę multis ut possint capere non qualemcunq; gloriā, sed gloriā quasi unici à patre. Et forsitan in diuersis glorijs uerbū dei apparet secundū uirtutē uniuscuiusq; animæ, uidentis secundum quod se capacē anima unaquæq; præbuerit. Ei ergo qui perfectus est, & ad consummationē seculi peruenit quantum ad se, tale apparet uerbum ut qui uiderit eum dicat: Vidimus gloriā eius, gloriam quasi unici à patre, plenum gratia & ueritate. Ergo si quis dignus habēdus est ut tale suscipiat uerbum, & uideat, necesse habet ante huiusmodi uisionē uerbi audire in anima sua prælia: per alios autem qui quasi ueritatē asserunt quicquid illis fuerit uisum, præliorū auditiones. Et bene saluator proficiētibus ad perfectum discipulis postquā locutus est de prælijs, superaddidit, Videte, & nō dixit audite: hortans eos solicitos esse ut oculis animæ possint uidere, postquā audierint prælia, & auditiones præliorū, singulorum quæ audiuntur naturam, & uidentes eam nō terreantur: quoniā talia intelligibilia prælia solent in diuersis persuasionibus occurrere hominibus iustis, & conturbare & cōmouere animas eorum ad dubitandū ne forte uera sint quæ uerisimilia esse uidentur, cum sint falsa, aut certe uel ad credendū eis perfecte quasi ueris. Quotquot ergo proficiscuntur ad perfectionē quæ est in Christo, & ad conuersationem cœlestis ecclesiæ, cum audierint prælia hæresum, quæ aduersus uerā fidem, & aduersus seipsos inuicem præliantur: & audierint auditiones præliorū philosophiæ, & uanę seductionis secundum traditionē hominum, secundum elementa huius mundi, & non secundū Christum, exercitantes seipsos in his quæ dicuntur: quærunt & cogitant mandatū Christi dicentis, uidete: & uident quidē quæ dicūtur: uidentes aūt cum uerisimilitudine mendacia, nō seducuntur, sed sperant sine uulnere taliū præliorum, gloriosum aduentū uidere Christi, qui est uerbum: maxime si audientes secundū Christi mandatū prælia, & auditiones pręliorū, nullam perturbationē animæ patiātur: sed sub pace dei protecti quæ custodit corda & sensus dignorū, non fuerint territi. Si quis aūt audiens prælia & auditiones præliorum, secundum quod exposuimus, nō fuerit solicitus ad uidendū ea quæ dicuntur in diuersis uerisimilitudinibus: & quia non fuit solicitus ad uidendū, territus fuerit: nō solum decipietur à multis uenientibus in nomine Christi, & dicētibus ego sum Christus: uerū etiam interficietur ab huiusmodi gladijs insanabilia suscipiēs uulnera. De quibus gladijs dictum est, Vulnerant gladij, quorū uulnera sapientiū linguæ solent sanare. Hi autem qui perturbantur, & quia non sibi prospiciunt, in huiusmodi prælium cadunt: illi sunt
Esa. 22 qui in ualle Sion uulnerantur & moriūtur, de quibus dicit scriptura: Vulnerati tui non uulnerati gladio: nec mortui tui mortui in bello. De quibus nūc tantū significare oportet nos: sed nō cuiuscūq; hominis esse pręparare ad audiendū pręlia, & auditiones præliorum

liorum, ut audiens uideat, & nõ terreatur, sed uiri perfecti in Christo, in carne quidem uiuentis, non tamen secundum carnẽ militantis, cuius militiæ arma non sunt carnalia, sed fortia deo, & ualẽtia destruere munitiones, & cogitationes extollentiũ se aduersus scientiam dei. Nam secundum Solomonẽ, multas ciuitates munitas hæresum suasione uerborum ascendit uir sapiens, & ascendens destruxit munitionẽ, in qua impij confidebant. Paulus destruxit, qui paratus fuerat ad destructionẽ ciuitatum munitarum aduersantium ueritati. Qui talis est, postquã audierit prælia, & auditiones præliorum, uidẽs, & quasi sapiens ascendens super ciuitates munitas, & destruens munitiones in quibus impij confidebant, laudans deũ, & gratias agens deo, & à quo didicit talia prælia præliari, & seruare mandatũ quod ait: Sanctificate bellum, clamat & dicit, Benedictus dominus deus qui docet manus meas in bellum, & digitos meos in præliũ, misericordia mea & refugium meũ. Et propter huiusmodi prelia dicitur de Dauid ab uxore Nabal: Prelia domini dominus meus pugnabit. Puto aũt & mysteria esse talium præliorũ prælia quæ in scripturis leguntur: mysteria etiã esse destructionis præliantiũ aduersus ueritatis congregationẽ: maxime quæ leguntur in libro Iesu Naue, de destructionib. ciuitatum: & mysteria sunt omniũ congregationũ aduersariarum uirtutum. Audientes ergo prælia, & auditiones taliũ præliorũ, attẽdamus quod ait: Videte ne terreamini.] Et debemus scire quoniã oportet hæc fieri expectanti aduentũ uerbi, ut audiat prælia, & auditiones præliorũ: sed non statim ut audierit, mox erit finis. Propter quod finẽ oportet expectare omnem hominẽ qui uult fieri saluus: quoniã qui perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit. Secundum Lucam aũt, si audierimus prælia & seditiones ne conturbemur. Prælia quidẽ, quæ fiunt à scientia falsi nominis, & à sapientia principum huius mundi. Seditiones aũt, non consentientium sibi inuicẽ in conuentu ecclesiæ. Diuersas enim sentẽtias de uarijs negotijs manifeste audimus: maxime qui uolumus proficisci ad perfectionẽ quæ est in Christo. Non solum extra ecclesiam prælia, uerũ etiam in ecclesia intus seditiones. A quibus omnibus alieni fuerũt Apostolorũ discipuli, quorum omnium sicut in Actibus Apostolorũ est scriptum, erat cor unũ & anima una. Cõfirmati enim erant in eodem sensu, & in eadem scientia. Tamen nos & si audiuimus eiusmodi prælia, & seditiones huiusmodi, non terreamur. Oportet enim primũ antequam uideamus perfectionẽ sapientiæ quæ est in Christo, hæc fieri: sed nõ statim erit finis quẽ quærimus. Oportet enim nos stabiliri & confirmari in pace, ut sine terrore simus, nec à seditionibus cõturbemur: ut post hæc ualeamus capere finem, qui non est in auditione præliorũ, neque in ipsis seditionibus: pacificus enim finis lõge est ab omnibus istis. Exurget enim gens aduersus gentẽ: & regnũ aduersus regnũ: & erunt fames, & pestilentiæ, & terræmotus per loca. Hæc enim omnia initiã sunt dolorũ.] Marcus eadem, addit aũt & turbelas: Lucas similiter ipsa, addit autẽ: Terroresque de cœlo, & signa magna erũt, & hyemes. Primũ simplicia loci, & corporalia exponamus. Sicut enim ægrotant corpora ante mortẽ eorum qui uim non extrinsecus patiuntur, & quemadmodum in omnibus per infirmitatẽ fit uia ad separandam animã à corpore suo: sic talis & tanta creatura mundi, cũ corrũpi cœperit, quasi initiũ habens & finem: quoniã quæ uidentur tẽporalia sunt, & quia cœlũ & terra transibunt, necesse est ante corruptionẽ ut langueat: ut terra quidẽ frequẽtius terræmotibus conquassetur: aer aũt uim quandam morbiferã concipiens, pestilens fiat. Adhuc aũt & uitalis uirtus terræ repente deficiẽs offocet fructus, & omnes naturas arborum deficiens generatrix earũ uirtus. His igitur accidentibus, cõsequens est ut mobilis natura quasi totius mundi pars aliqua cõstituta cõpatiatur uniuersarum rerũ mutationi: utputa consueta escarum nutrimenta nõ resumẽs, ueniat ad defectũ & corrumpatur. Nã cœli peribũt: quoniã sicut uestimentũ ueterascent. Quicquid aũt ueterascit & senescit, prope interitũ est. Cõsequens est ut & propter inopiã ciborũ in auaritiã & bella homines excitentur aduersus eos qui nõ tantam patiuntur inopiã, & ut ex cõparatione aliorũ quæ in rebus necessarijs sunt abũdantiũ, fiant insurrectiones aliorũ aduersus alios, & gens pugnet aduersus gentẽ, & regnum aduersus regnum. Possibile est aũt cum aliarum indigentia rerũ etiam hominũ bonum sensum habentium indigentiã fieri, ut per hec tranquilla & pacifica uita nõ inueniatur in multis, sed insurrectiones & lites & perturbationes fiant, interdũ quidẽ propter auaritiam

Hier.6
Psal.143
1 Reg.25
Ios.10
Luc.12
Act.4

ritiam, interdum autē propter concupiſcentiam principatus, aliquando autem & propter gloriæ uanæ cupiditatē inſanam, interdum autem & cupiditate uanæ gloriæ principum, qui non ſunt cōtenti proprio regno: ſed uolunt ſuum quidem extendere principatum, & multas ſibi ſubdere nationes. Adhuc aūt profundiorem dabit aliquis cauſam eorum quæ ante conſummationē mundi ſunt euentura: maxime autē de prælijs. Quoniam ſicut aduētus Chriſti in plurimis gentibus diuina uirtute fecit pacem, ſecundum
Pſal. 72 quod dicit Propheta de illo: Orietur in diebus eius iuſtitia & abundantia pacis, donec extollatur luna: & ſic pax multiplicata eſt mundi propter incremēta eccleſiarū futura, ut ea pax ſalutis multorū fiat occaſio, dum nō coguntur exire ad bella, & pugnare pro patrijs ſicut pridem fiebat: ſic conſequens eſt, cum propter abūdantiā iniquitatis refrigerit charitas multorū, & ideo dereliquerit eos deus & Chriſtus eius, iterū fieri prælia: uidelicet dum non prohibētur operationes ſeminatrices bellorum à ſanctitate, ſed magis adhuc nutriuntur propter malitiam hominū ſupercreſcētem, ut omniū accidentium malorum cauſa eſſe dicant. qui acceſſerunt quidem ad uerbū, ſed poſtea declinauerunt omnes, & ſimel inutiles facti ſunt in mūdialibus malis. Nam quandiu ſteterint
Matt. 5 ſales terræ, ad quos dominus dixit: Vos eſtis ſal terrę: & omnia conſtant ſalibus temperata. Poſtquam aūt infatuati fuerint ipſi ſales (ut ſecūdum ſcripturā dicamus) & ea quæ ſaliebantur ab eis ſicut inſulſa infatuātur, corrumpuntur, & fœtent, & reſoluuntur. Adhuc aūt & quandiu ſteterit lux mundi, omnia diriguntur à claro lumine diſpenſata. Cū autem hoc ipſum lumen diminutū fuerit in animis hominum, dum propria & naturali eſca non nutritur, tunc occupantibus omnia tenebris cū in triſtitia facta fuerint omnia & calamitatibus, fiet quaſi conuentus ſuper omnia aduerſarariū uirtutū, dum non uetantur à ſanctis & à Chriſto in eis, qui ſolebat eos uetare: ſed quaſi in tenebris ſine aliqua prohibitione operabuntur in cordibus hominum, ut excitent gentē aduerſus gentem, & regnum aduerſus rrgnum. Si aūt (quemadmodum & placet quibuſdam) & fames & peſtilentiæ ab huiuſmodi operationib. fiunt, & ab angelis Satanæ: ſimiliter & fames & peſtilentiæ tunc inualeſcēt ab aduerſarijs uirtutibus, quando fuerint ſales terræ & lux mundi, Chriſti diſcipuli, qui ſunt principes poteſtatis dei, deſtruētes in hominibus prælia quæ faciunt aduerſariæ poteſtates, & omnia quæ ex earū malitia ſeminantur. Et aliquando quidē in Iſrael fames & peſtilentiæ fiebant propter peccata, & ſiccitates, quas orationes ſanctorū ſoluebant, Samuelis, Hieremiæ, cæterorūq; ſimiliū. Bene autem poſitū eſt: Erunt fames, & peſtilentiæ, & terræmotus per loca. Nec enim in ſemel uult deus perdere humanū genus: ſed iudicans per partes paulatim in eo dum fiunt fames, & peſtilentiæ, & terræmotus per loca, dat pœnitentiæ locū his qui ex modicis caſtigationibus emendantur & conuertuntur ad deum. Et quemadmodū incipientibus infirmitatibus poſſibile eſt afferre medicinalia adiumēta: ſic incipientibus fame, & peſtilentijs, & terræmotibus per loca, poſſibile eſt quibuſdā hominibus ad conuerſationem, & fidem, & ſapientiam ſanctorū purgatoria dare. Si autem incipientibus huiuſmodi malis non fuerit facta pia correctio, proficient ad peius fames, & peſtilentiæ, & terræmotus, cū locum habuerit abominatio deſolationis, nō cōtenta parte alia mundi: ueniet enim ut etiam in loco ſancto conſiſtat. Tamen inſurrectionis gentium ſuper gentes, & regnorum aduerſus regna, & fames, & peſtilentiæ, & terræmotus per loca exurgētes, initia eſſe dicuntur peiorum calamitatū, quas dominus appellauit dolores. Si ergo tales erunt primitiæ dolorum, qualia putas erunt incrementa dolorum? Qualis autem & finis erit generalium dolorū in uniuerſo mundo, ut non iam per partes ſed uniuerſum exterminent mundum? Tamen arbitror quę ſunt ſecutura aduerſus impios fore tantummodo, ut in doloribus acutiſſimis, & diutinis crucientur, donec deponant quæ cōceperunt & formauerunt ſemina peccatorū ab operationibus cōtrarijs. Et Pharao quidem non bene facere cupiens præcepit omne maſculinū quodcunq; fuerit natum Hebræis, ut proijciatur in flumen: Deus aūt bonus quaſi uere bonus occidit ſemina malorum quæ receperunt, ut per multos labores & dolores ea deponant, quoniam conceperunt dolorem, & pepererunt iniquitatem. Et quid aliud decet deū, niſi ut occidat omnem iniquitatē quam generāt peccatores? quibus huiuſmodi mortis dies me
Eccl. 6 lior eſt quàm dies natiuitatis ipſius, ſecundum quod ſcriptum eſt, Melior dies mortis ſuper

super diem natiuitatis? Sic & abortum meliorem eo q̃d nascitur, bene quis dicet. Et dixi bonum super eum abortũ. Nam abortus huiusmodi in uanitate uenit, & in tenebris ambulat, & in tenebris nomen eius contegetur. Et hęc tractauimus abundantius consequentia aspicientes, secundum quod ait: Hæc omnia initia sunt dolorum. Quoniã autem & moralē intellectum existimo esse etiam in isto loco, secundũ ea quæ dixi, cõsequenter & hic sunt dicenda: quoniã si quis gloriosam & regalē formam uerbi uisurus est, & aduentũ ipsius gloriosum, necesse est ei ut excitetur non solũ audire pręlia & auditiones intelligibilium pręliorũ, ut uidēs discat nequaquã terreri: sed etiam ut uideat gentem mendacij alicuius, & motum uerborũ trahentium ad aliquã sectam insurgentem aduersus aliam aliquã mendacij gentem: quoniam huiusmodi gentibus nunquam est pacificus finis. Quod frequenter uidemus inter hæreses fieri, & inter ecclesias malignantium surgere alterius hæresis gentē super gentem alterius hæresis. Sic & regnũ alicuius uerbi insurgit aduersus alterius uerbi erratici regnũ, quoniam satanas & omne mendaciũ aduersus seipsum diuidit semper, propterea non potest stare. Ergo qui proficiscitur ad uidendã gloriam Christi, & regnum, hoc est uerbi perfectionē, & regnum quod regnat, & dominatur, ponens omnes aduersarios sermones sub pedibus suis, & in conculcationem pedum suorũ: necesse est ei ut quærens ueritatem, freqūeter inopiam sensuum patiatur, quibus proprie anima nutritur ad requisitionē eorum quæ sunt quærenda. Et sicut aliquãdo qui ꝓficiscebãtur ad terrã ꝓmissionis, afflicti sunt, famem passi sunt carnalium ciborũ, tantum ut cœleste accipiãt manna: sic oportet inopia sensuum tentari eum frequenter, & nihil pati ex ea, q̃ perfectione uerbi est nutriendus. Et quotidie hoc ipsum uidemus in nobis, quãdo quærimus aliquē ueritatis sensum in scripturis: priusquã inueniamus quod quęrimus, aliquã inopiam sensuum patimur, donec soluitur in nobis eiusmodi inopia sensũũ à Deo, qui dat dignis escam in tempore oportuno ad manducandum, & uestimentũ ad induendum. Oportet etiam eum qui uidet gloriosum aduentum, id est, aduentum sapientiæ in animam suam, necesse est eum uidere pestilentias morbidorũ sermonum, & nihil pati ab eis. Pestiferi aũt sermones sunt omnes qui ab hominibus pestiferis proferũtur, iniquitatem in excelsum loquentibus, & ponentibus in cœlo os suũ in superbia & magna promissione: utputa Marcionis sermones aduersus creatorē mundi, & impiæ blasphemiæ, quædã pestilentiæ sunt animarum, corrumpentes hominũ mentes, & facientes animas in errorũ suspicionibus ægrotare. Valentini etiam de masculinis & fœmininis seculis fabulæ, & de natiuitate creatoris mundi, quã ex falsa sapientia confinxerũt, & quæcunq; alia garrulant, quid aliud sunt nisi pestilentiæ? Basilidis quoq; sermones detrahentes quidē eis qui usq; ad mortem certant pro ueritate, ut cõfiteantur corã hominibus Iesum, indifferenter autem agere docentes ad denegandum, & ad sacrificandũ dijs alienis, nõ minus pestificant & corrumpunt audientes se, qui in ijsdem sermonibus docent non esse alias peccatorum pœnas, nisi transcorporationes animarũ post mortem. Nam ut dimittam manifeste falsum esse quod dicitur, adhuc autem tollũt ab hominibus salutarem timorem, & qui uel propter timorē futurarũ pœnarum seruaturi se fuerant à multitudine peccatorum nutriunt audaciam impietatis eorũ. Multę igitur fames & pestilentiæ erunt omnibus uidere uolentibus gloriosum Christi aduentum in anima sua, sed nihil eis nocebunt. Videbunt enim tantummodo eas, sed nihil patientur ab eis. Patientur autē & motus eorum quæ quærentur in plurimis locis scripturarũ, uerisimilitudinem contrarietatis uel mendaciorum habentibus: sed postmodum patientur nihil, nec motus auditionũ falsarum uellet eos ab expectatione gloriosi & diuini & perfecti aduentus Iesu Christi uerbi. Et qui dicturus est, A timore tuo domine in utero tuo cõcepimus, & parturiuimus, & peperimus spiritum salutis quem fecisti super terram, aut secundum quod dictũ est, Filij mei quos iterũ parturio donec formetur Christus in uobis: necesse est eum in primis in omnibus istis doloribus fieri famis & pestilentiarũ & motuum: quod sustinens pariet quod concepit & formauit in se Christum uerbũ, ut dicat in natiuitate eius, Ecce Euãgelizo uobis gaudiũ magnum, & gloriam in excelsis deo, & pacem super terram. Tunc tradent uos in tribulationes & occident uos, & eritis odio omnibus gentibus propter nomen meũ. Et tunc scandalizabuntur multi, & inuicem tradent, & odio habe-

Esa. 26
Gal. 4
Luca 2

habebunt inuicē,& multi pseudoprophetæ insurgent,& seducēt multos: & quoniam abundauit iniquitas,refrigescet charitas multorū:sed qui permanserit in finem,hic saluus erit.Et prædicabit hoc Euangeliū regni in uniuerso orbe in testimoniū omnibus gentibus,& tunc ueniet finis.Et sine expositione quidē,textus à seipso est manifestus, quoniā frequenter traditi sunt discipuli Christi in tribulationes,& propter uerbū sunt interfecti,& propter Christū odio habiti gentibus.Si aūt discutere quis uelit quod ait omnibus gentibus,non satis inueniet certum,quoniā omnibus etiam in ultimis partibus terræ commorantibus gentibus odio habetur populus Christi:nisi forte & hic aliquis dicat propter exaggerationē multarum positū omnibus pro multis.Proponēs autem tibi quod dicit:Tunc tradent uos,inuenies quæstionē.Nec enim postquam insurrexerunt gens contra gētem,& regnum aduersus regnū, & post fames & pestilentias per loca,tunc traditi sunt in tribulationes & occisi sunt,& odio habiti ab omnibus gentibus propter nomen Christi:nam & prius quàm hæc fierent, traditi sunt Christiani in tribulationes,& dantes testimoniū ueritati sunt interfecti, & odio habiti sunt gētibus cum quibus habitauerunt.Aduersus hanc aūt quæstionem qui secundū uerba uult intelligere,respondebit quoniā tūc maxime tradētur Christiani in tribulationes, quemadmodum nunquā,tunc odio habendi maxime ab omnibus gentibus cohabitantibus sibi sicut nunquam:& omnia patientur pro nomine Christi, cū surrexerit gens contra gentem,& regnū aduersus regnum,& fient fames & pestilentiæ,& terræmotus per loca.Amant enim qui in calamitatibus sunt,causas earum discutientes, inuenire aliquid quod loquantur.Cum hæc ergo contigerint mundo,consequēs est quasi derelinquentibus hominibus deorum culturam,ut propter multitudinem Christianorū dicant fieri bella & fames & pestilentias.Frequenter em̄ famis causa Christianos culparūt gentiles,& quicunq; sapiebant quę gentiū sunt:Sed & pestilentiarum causas ad Christi ecclesiam retulerunt.Scimus aūt & apud nos terræ motum factū in locis quibusdam, & factas fuisse quasdam ruinas,ita ut qui erant impij extra fidē,causam terræmotus dicerent Christianos,propter quod & persecutiones passæ sunt ecclesiæ, & incensæ sunt: Non solum aūt illi,sed & qui uidebantur prudentes,talia in publico dicerent, q̄a propter Christianos fiunt grauissimi terræmotus. Quod aūt dicitur, Et eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum, sic saluare quis poterit, quia nunquā quidem in unum consenserunt omnes gentes aduersus Christianos,cum aūt cōtigerint quę Christus prædixit,tunc quasi succendendi sunt omnes à quibusdam gentibus incipiētibus Christianos culpare,ut tunc fiant persecutiones iam non ex parte sicut ante, sed generaliter ubiq; aduersus populū dei.Tunc continget illud ut multi scandalizentur qui uidentur in fide consistere,& se alterutrum tradent,& erit odium inter ipsos etiam qui uidentur fideles.Tunc pseudoprophetæ multi insurgent, multitudinē insensatorum fallentes:tunc & refrigescente charitate,nō solum apud infideles,sed etiam in ipsis fidelibus:& feruor charitatis ex multis iniquitatibus refrigescet,ita ut pauci remaneant certantes pro ueritate usq; ad finem,qui & saluandi sunt soli.Et in hoc statu constitutis rebus,Euangeliū quod prius non fuerat prædicatum in toto mundo:multi enim non solum barbararum,sed etiā nostrarum gentium,usq; nunc non audierunt Christianitatis uerbum: tunc autem prædicabitur,ut omnis gens Euangelicā audiat prædicationem, & nemo derelinquatur qui nō audiuit,& tunc erit seculi finis.Si aūt hæc ita se habent, iam non ignorabimus de eo quod dicit:Tunc tradēt uos,nec falsum suspicabimur q̄d ait:Et eritis odio omnibus gentibus propter nomē meum:dicentes ueritatē huius uerbi nondum esse impletam,quamdiu non est factum quod ait:Tunc scandalizabuntur multi & inuicē tradent.Nondum enim multi proditores de ecclesia facti sunt, & nondum falsi prophetæ extiterunt multos fallentes:sic & nondum odio habiti sunt ab omnibus gentibus,etiā in ultimis partibus terræ habitantibus propter nomen Christi:sic & nōdum est prædicatum Euangelium regni in toto orbe. Non enim fertur prædicatum esse Euāgeliū apud omnes Aethiopas, maxime apud eos qui sunt ultra flumen: sed nec apud Seres,nec apud Oriētem audierunt Christianitatis sermonem.Quid autem dicamus de Britānis,aut Germanis, qui sunt circa Oceanum,uel apud Barbaros, Dacos,& Sarmatos,& Scythas,quorum plurimi nondum audierunt Euangelij uerbum

bum, audituri sunt autem in ipsa seculi consummatione. Aspice enim quod ait, Et prædicabitur hoc Euangeliū regni in toto orbe in testimonium omnibus gētibus, & tunc erit finis. Si autem uult quis temere dicere prædicatū esse iam Euangelium regni in toto orbe in testimoniū omnibus gentibus, cōsequenter dicere poterit & quod ait, Tunc erit finis, iam finem uenisse: Quod dicere temeritatis est magnę & hominis non intelligentis quæ Paulus ad Tessalonicenses Epistola secunda dicit, dicens: Ne quis uos seducat ullo modo quasi instet dies domini: quoniam nisi uenerit primum discessio, & reuelatus fuerit homo peccati, filius interitus, & cætera, non erit domini dies. Hæc secundum simplicem exposuimus traditionem. Si autem debemus secundum quod moraliter supra tradidimus, & hic intelligere moralem tractatū, talia exponemus: quoniam qui uisurus est secundum uerbi dei aduentū illum gloriosum in animam suam, necesse est ut secundum mensurā profectus sui ad uerbi perfectionē insidias à cōtrarijs operationibus patiatur, quasi magnus athleta, et traditus in tribulationes derelinquatur. Multę enim tribulationes iustorū: & quanto quis iustior uoluerit fieri, tāto magis quasi angustam & tribulatā cum affectu ambulans uiam in tribulationes incurrit, & tribulatus occiditur mundo: & quanto ad manifestiorem proficiscitur uisionē uerbi, tanto amplius tribulatur. Quoniā perfectior inuenitur Christus in eo, ab omnibus odientibus Christum odietur, non tantum à gentibus omnibus secundum carnem, quantum à gentibus spiritalium nequitiarū. Ipsa enim implantata manifestatio proprietatū Christi in eo, propter quas & dicitur Christianus, facit eum ab omnibus habētibus spiritum mundi odiri, ad perfectionē adhuc Christi amplius & amplius contendentem. Sed & in dissensionibus & quęstionibus pauci erunt intenti ueritatē plenius attingentes. Plures autem scandalizabuntur, & cadent ab ea, proditores & accusatores effecti alterutrum propter dissensionem dogmatum ueritatis, quam non omnes apprehēdere possunt: quæ causa fiet, ut odiant se inuicē. Et cum huiusmodi quæstiones in plures uenerint, multi quidē erunt non sane tradentes de futuris sermonē, & quomodo non oportet interpretātes prophetas, quos pseudoprophetas quis dicere nō peccabit, seducere multos. Valde autem pauci erunt ueritatē inuestigantes. Falsæ autem doctrinæ à proposito ueritatis fontem quidem soluent, eos autē qui prurientes sunt aure, multiplicabunt, ad delectamentum eorum loquentes iniquitatē legi contrariam: & tantum nocebunt uerba docentium multorū contraria, ut etiam feruentem dilectionem quæ prius fuerat in simplicitate fidei, refrigescere faciāt existimatione comparationis diuinorum mysteriorum & ueritatis. Sed qui potuerit uidēs omnia hæc manere in primo Apostolicæ traditionis & ecclesiasticæ inductionis proposito, ipse saluabitur: & sic prædicatum Euangelium in animas omnium, erit in testimonium omnibus gētibus, id est, omnibus cogitationibus incredulis omnium animarum. 2. Thes. 2

Tractatus XXIX Cap. XXIIII

1 IN illo tēpore, dixit Iesus discipulis suis: Cum uideritis abominationem desolationis, quod scriptum per Danielem prophetam stantem in loco sancto, qui legit intelligat.] Verba prophetæ quę locutus est de abominatione desolationis futuræ, sunt hæc, Et confirmabit testamentum multis septimana una, & in dimidio septimanæ tolletur sacrificium, & libatio, & super templū abominatio desolationis erit, & usq; ad consummationē temporis consummatio dabitur super desolationē. Vere quidem cōprehendere sermones Danielis nullius alterius est, nisi spiritus sancti qui fuit in Daniele, ut de septimanis omnē manifestet sermonē, & de abominatione desolationis dicta ab eo. Si aūt oportet & nos pauca secundum quod nobis uidetur exponere de hoc loco, dicendū est quoniā septuaginta annos, qui fuerunt post aduentum saluatoris nostri, demonstrare uidetur sermo. Hęc enim septimana quæ propter septē decadas annorū dicitur septimana, confirmat testamentum multis, quando & Apostoli Christi post ascensionē ipsius orationi & uerbo instātes à deo illuminabātur in omnem scientiā uoluntatis diuinarum scripturarum, & à spiritu sancto. In dimidio aūt septimanæ, id est in tribus & semis decadis annorū sublatum est sacrificiū altaris, id est in triginta quinq; annis, & impletum est quod fuerat scriptum, Dan. 9

In dimidio septimanæ tolletur sacrificiũ & libatio. Tunc aũt super templum quod fuit in Hierosolymis facta est abominatio desolatiõis tẽpli, & ciuitatis, in eo uidelicet tempore quando uiderũt circundatã Hierusalẽ ab exercitu, ut secundum quod prophetauerat saluator de ea, cognoscãt quod appropiauit desolatio eius, Et hanc desolationis abominationẽ factam super templum ab exercitu Hierusalẽ circũdante, dicit propheta usq; ad tempus cõsummationis manere, ut consummatio fiat mundi super desolationem Hierusalẽ, & templi quod est in ea. Et ubi sunt qui se dicũt Iudæos & nõ sunt? qui dicunt, ædificabitur Hierusalẽ quę est deorsum, priusquã seculi cõsummatio fiat? Consummatio, inquit, dabitur super desolationẽ eius. Si aũt ædificabitur templum, ædificabitur ei qui aduersatur & extollitur supra omne quod dicitur deus, aut colitur, ut sedeat in templo huiusmodi ostendens se quasi sit deus, quẽ dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illuminatione aduentus sui. Siue ergo placeat quibusdã ædificari hanc Hierusalẽ super terram, tamen non erit falsum quod dicitur, consummatio est danda super desolationẽ ipsius. Si autem oportet & de temporibus aliquid dicere, dicimus quoniã in Chronicis Phlegontis cuiusdam dicitur, si tamẽ debemus & hũc quasi uera dicentem de templo suscipere, quoniam circa quadragesimũ annum à quintodecimo anno Tiberij Cæsaris facta est destructio Hierusalem, & templi quod fuit in ea. Deduc ergo prędicationis domini fere annos tres, & tẽpus resurrectionis ipsius, quando per dies quadraginta apparens illis docebat eos de regno dei, & inuenies forsitan plus minus: quoniã circa dimidiũ septimanę cõputans per decadas annorum est completum quod dictum est, Tolletur sacrificiũ meum & libatio: quãdo & super templum abominatio desolationis est facta, quę desolatio usq; ad tempus cõsummationis manebit. Consummatio enim secundũ quod diximus dabitur super desolationem. Si aũt cõstat nobis talis traditio septimanę, dicentibus quantũ ad dictũ impletũ esse q̃d dictum est, non solum, Tollet sacrificiũ meum, & libatio, sed etiam illud quod scriptum est, ut abominatio desolationũ super templũ contingat: sine dubio manifeste ostenditur aduentus Christi etiã ex uerbis Danielis prophetæ dicentis, Septuaginta septimanę concisæ sunt super populũ tuum, & super ciuitatem sanctã ut consummetur peccatũ, & signetur peccatũ, & deleantur iniquitates, & ut adducatur iustitia æterna, & ut signetur uisio, & prophetia: & ungetur sanctus sanctorũ, & cognoscet intelligens ab exitu uerbi respondere & ędificare Hierusalẽ usq; ad Christũ ducem septimanæ sexaginta duæ, & conuertetur & reædificabitur platea & murus, & euacuabũtur tẽpora: & post septimanas sexaginta duas interibit unctio, & iudiciũ non est in ea. Ciuitatem autẽ & sanctum corrũpet cum duce ueniente, & excidetur in diluuio, & usq; ad finem belli cõcisi interitus, & cõfirmabit testamentũ multis septimana una: & in dimidio septimanę tolletur sacrificiũ, & libatio, & pinnæ usq; ad consummationem festinationis. Post hęc sequitur sermo quẽ exposuimus sic habens: & confirmabit testamentũ multis septimana una, & cætera. Arbitror aũt septuaginta septimanas concisas super populũ & super ciuitatẽ sanctã, ut cõsummet peccatum, quatuor milia nongentos esse annos ab Adam usq; ad septuaginta annos qui fuerũt post dispensationẽ Christi. Cõsummatum est ẽm peccatũ populi, propter quod & à deo est derelictus. Et illorũ quidem peccatũ signatum est, credentiũ aũt iustitia est deleta: & post deletionẽ eius, adducta est in Christo uita æterna. Sed quoniam lex & prophetæ usq; ad Ioannẽ, qui ostendit Christum, propter ea puto dictum, signari uisionem & prophetiam. Nam quoniã nequaquã sunt in prophetis uisiones post Ioãnem, ideo signata est uisio & prophetia. Signata aũt uisione & prophetia unctus est unigenitus sanctus sanctorũ Christus. Quem Christum unctum cognouerunt prophetę, & Daniel, & intellexerunt aliquo modo ab exitu uerbi, quando uerbi domini cœli firmati sunt, & ab exitu uerbi respondere in sanctis qui ab initio fuerunt & prophetis domini, sed & ædificari Hierusalẽ usq; ad Christum ducem transierũt septimanę sexaginta duę, hoc est primũ quidẽ anni quadringenti nonaginta, quæ fiunt per decadas cõputatę septimanæ septem. Post hoc aũt anni quatuor milia trecenti quadraginta, qui fiũt similiter per decadas cõputatę septimanę sexagintaduę. Post quos reuersus est Christus & ędificauit plateã, in qua sapientia fiducialiter agit, & murum, in cuius fastigio prædicatur. Euacuata sunt autem populi tempora, propterea quod

Marginal notes: Dan. 9 (beside "pletum quod dictum est, Tolletur sacrificiũ meum"); Anni mundi. (beside "uitatẽ sanctã, ut cõsummet peccatum")

quod super additas septē septimanas, sexaginta duas septimanas, sublatū est à populo Chrisma quod fuit in templo, ut iam non sit iudiciū apud eos. Sed & ciuitas, & sanctum corruptū est cū superueniente postea duce populo illi siue Herode, siue Agrippa. Hūc enim dicit esse historia Iudæorū. Sed uide ne putes quod ait corrūpi cum duce uenien te, referri ad Christū. Vbi enim uoluit ipsum intelligi Christū, utrisq; nominibus usus est Daniel, dicens, Vsq; ad Christum ducem. Quando aūt tacet nomē Christi, corrumpendū introducit ducē, quoniā defecit dux post Christū, & dux de fœmoribus eius, uenit enim cui reposita erant. Post quē excisus est in diluuio populus usq; ad finē belli concisi super eos. Sed his accidentibus illis confirmauit deus testamentū multis in septimana una: in cuius septimanæ dimidio cessare fecit incensum, & sacrificia, & tēplū, quod arbitror à pinna nominauit interiturū usq; ad consummationem in festinatione, quando & derelicta est peccatibus eis domus eorū. Quæ autem sequūtur in textu Danielis, sicut potuimus exposuimus. Hęc aūt omnia uisa sunt nobis ex Daniele iuxta interpretationē Euangelici textus opponere, ut manifestemus uerbū quod ait: Cum uideritis abominationē desolationis, quod dictū est per Danielē Prophetā stantem in loco sancto, qui legit intelligat. Nunc aūt ipsum textum Euāgelij declaremus. Diximus stare quidem in loco sancto abominationē desolationis, principē esse qui Hierusalem circundedit exercitu. Itaq; quoniā pessima contigerūt his qui tunc fuerant in Iudæa, ideo hæc futura prophetans populo dominus dicit. Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant in montes.] Et talia fuerunt quæ cōtigerunt in tempore illo, ut ita dicamus, ut qui esset super tectum domus, non haberet tempus descendere, & tollere aliquid de domo sua: & qui in agro erat, nō posset reuerti in ciuitatē, & tollere uestimētum suum. Et nō erat tunc tēpus misericordiæ, neq; super prægnātes, neq; super lactantes, neq; super infantes earum. Ideo dicit (quantū ad uerba dico) Væ pręgnantibus, & nutrientibus in illis diebus. Et quasi ad Iudęos loquēs, qui arbitrabantur in sabbato nō oportere uel agere, uel ambulare uiā amplius q̃ est sabbati iter, ideo dicit: Orate aūt ne fiat fuga uestra in hyeme, uel sabbato. Nō solū eñ in sabbato, sed etiā in hyeme pessimū erat salutē quærere per fugā. Refertur autem ab his qui Iudaicā historiam conscripserunt de illis quæ tunc contigerunt, quoniā tribulatio magna facta est populo, qualis nunquā fuit ab initio mundi usq; ad tēpus Christi, sed nec postea fieri potest, ut talia eis contingant, propterea quod ausi sunt manus inferre in uerū Christum dei: cuius mysteriū & nomen uenerans Dauid, dicebat de Saule persequēte, & occidere se uolente: Non inijciā manus meas in Christū domini. 1. Reg. 4 Præcisionē aūt dierum illorum futurā propter electos dei qui credunt in Christū, abbreuiationem intelligimus dierū illorum. Tunc aūt in magna calamitate populo cōstituto, & electis qui sunt in Iudæa pericula patientibus, multi seductores dicebant, ecce hic Christus, ecce illic. Quos obseruare docēs discipulos suos, dicebat tunc. Si quis uobis dixerit, ecce hic Christus, ecce illic, nolite credere. Surgent enim pseudochristi, & pseudoprophetę, & dabunt signa magna, & prodigia. Dicere aūt quis potest aut Simonē magū qui dicebat se esse uirtutem dei magnā: aut si quis ei similis fuit, seducere uolens si possibile esset & electos. Hæc pręuenientes diximus non adijcientes in hoc loco aliā expositionē, nisi eam quę secundū textū est, propter eos q̃ traditione simplici delectant, ut quæ uidentur eis utilia diceremus, quoniam hęc dominus futura ꝓphetans præscius ueritatis exposuit. Si autem oportet propter eos qui uolūt & possunt ascendere uerbo ad altiora, replicemus ab initio proposita Euangelij uerba, & secundū quod possumus exponamus eadem iterū spiritaliter. Et primū quidē suscipiamus uerbū de abominatione desolationis stante in loco sancto. Debet eñ qui legit diligens esse, & intelligere, ut non seducat à desolationis abominatione. Locus igit sanctus intelligibilis est omnis dictio scripturæ diuinę, quā locuti sunt sancti prophetæ qui fuerūt à seculo, Moyses, & post eum cęteri. Non solum aūt, sed etiam dictio Euangelistarū, uel Apostolorū Iesu Christi. In hoc ergo loco sancto omniū scripturarū tam ueteris testamenti q̃ noui Antichristus, qđ est falsum uerbum, stetit frequenter, per hoc ipsum quod stare uidet in scripturis diuinis, ostēdens se quasi sit deus, & quasi ipse sit Christus dei uerbū, & ipse est abominatio desolationis. Est enim frequenter uidere in argumentationibus impijs dogmatū apud hæreses hāc abominationem desolationis

lationis, id est Antichristũ uerbum falsum abominationum, desolantẽ à deo omnẽ hominem qui receperit eam in se abominationẽ aduersantẽ ueritati, extollentẽ se super omne uerbũ quod est extra eum, quod annunciatur esse uerbũ dei, extollẽtem se & super omne quod unusquisq; hominũ colere uult, siue uere siue mendaciter. Nam unumquodq; hæresum dogma non solum ueritati aduersatur, sed etiã cæteris dogmatibus similiter falsis. Et quoniã sic extollitur, ut etiam in tẽplo scripturarum sedeat, per ipsum templũ, id est per ipsas scripturas, uolens se ostendere, quoniã ipse uere est deus uerbũ, semper ergo qui diuinas legit scripturas intelligat eas: maxime quãdo uiderit abominationem desolationis, secundum ea quæ diximus, stantẽ in eo quẽ exposuimus loco sancto sanctarũ scripturarum. Qui aũt intellexerit eum, destruet uera traditione, id est illuminatione aduẽtus Christi qui est ueritas, cum uerbũ qui in alieno loco sancto stare uidetur: & intelligẽs talem abominationẽ desolationis, irritam faciet eam, & eijciet à loco sancto in quo stare uidetur. Maxime aũt destruet eũ Christus qui loquitur in eo uerum lumen. Iste aũt Christus si in aliquo loquatur uolente audire & prodificari, nõ infirmatur, sed omne falsum uerbũ quod est abominatio desolationis stãs in loco sancto, & sedens in templo dei quod est Antichristus, interficiet spiritu oris sui per eos qui se præbuerint capaces ipsius. Quod uerbũ falsum frequenter non stat, sed etiam sedet in templo, quãdo quasi rationabiliter & bene constructum uidetur. Qui aũt uident hanc abominationẽ desolationis, ita ut possint de ea dicere: Non enim uersutias eius ignoramus, in eo dum legunt intelligentes quæ uera sunt, fugiant falsum, & recedant ubi eos mendaciũ comprehendere nõ ualebit. Non aũt potest comprehendere mendaciũ eos qui ex Iudæa litera fugiunt ad spiritalia & intelligibilia, & sublimes ueritatis montes. Vt aũt intelligamus: Fugiant in montes, accipe exemplũ, quod dicitur manifeste de fu-
1 Cor. 6 ga laudabili, quale est quod ait Apostolus: Fugite fornicationẽ, & quod ait sapientia: Quasi à facie serpentis fuge peccatũ: uel quale est, q̃d in mysterio dicit Rebecca Iacob.
Gen. 26 Ecce Esau frater tuus minatur occidere te. Nunc ergo fili audi uocẽ meam, & surgens fuge ad Laban fratrẽ meum in Carrã, & habita cũ illo aliquot dies, donec auertatur ira fratris tui. Et omnis arbitror qui filius est Iacob, opera consummans Iacob, intelligens omnẽ morem odibilẽ deo, qui est Esau, fugit quasi intelligens. Si aũt nõ fugiat eum qui fornicarius est, & pollutus sicut Esau, & quasi nõ fugiens Esau, sed cohabitans ei, non fit filius Iacob qui fugerat eum. Ipse aũt Iacob habitans cũ Laban utiliter sibi & dispensationi quæ erat secundũ deum, abscondit cor suũ, ut non annunciaret ei, quoniã fugiebat, & fugiebat ipse & omnia eius. Bonum est ergo fugere etiam à Laban, à cõciliatore carnaliũ qualitatum, in quibus habitantẽ non oportet permanere in eis, sed fugere cũ omni domo sua. Nam & si uoluerit persequi post eum, deus illum auertet à fugientibus eum: ut etsi cõprehenderit eum postmodũ aliquando, nihil mali facere ei possit fiducialiter pronuncianti: Apud quẽ inueneris deos tuos, nõ uiuat in cõspectu fratrũ nostrorum: cognosce quid tuorũ est apud me, et accipe. Nec enim cognosci poterit aliquid apud Iacob de rebus Laban. In his ergo Euangelicis dictis, quæ in præsenti tractamus, imperatur ut qui cognoscunt abominationẽ desolationis stantẽ in loco sancto, intelligant in eo dum legunt, ut fugiant in montes. Qui ergo in tali Iudæa, quã diximus, id est in uetustate literæ cõstitutus habetur, fugiat in montes spiritalium nouitatũ. Et si quis inuentus fuerit ascendisse super tectũ uerbi, & stare in fastigio ædificationis eius, non descendat inde occasione, ut auferat aliquid de domo sua & uadat. Nihil enim opus habebit manens in tecto, & abstinens se nequando inde descendat. Et si fuerit quis in a-
Matt. 13 gro, siue in eo in quo absconditus est thesaurus: sicut dominus ait in parabola quadam, aut qualis fuit ager ille Iacob plenus, cui assimilauerat eum benedicẽs pater ipsius, & di-
Gen. 26 cens: Ecce odor filij mei, sicut odor agri pleni quẽ benedixit dominus. In quo agro secundũ spiritales benedictiones legis, benedicitur omnis qui secundũ legem uixerit, dicente scriptura: Benedictus tu in ciuitate, benedictus tu in agro. Qui ergo est in tali agro totius plantationis quã plantauit pater cœlestis, nõ reuertatur retro. Nõ enim tantũmodo ille qui mittit manũ in aratrũ, & reuersus fuerit retro, non est aptus regno dei: sed etiã qui in agro est quem tradidimus, & reuersus fuerit retro, causa eorũ quæ oportuerat obliuisci, sine dubio incurret in abominationẽ desolationis, id est in seductionẽ uerbi

uerbi mendacis:& maxime si spoliauerit se uestimentũ suũ uetus, id est ueterem hominem cum actibus eius, & iterum conuersus fuerit retro, tollere uestimentũ suum. Diligenter ergo debemus attendere, ne forte aliquid eorũ quæ sunt deorsum, & sunt in domo, uelimus descendentes tollere, aut relictum uestimentũ retro repetere relinquẽtes agrum, & conuersi retro, cum debueramus appetere ea quæ sunt priora, & obliuisci posteriora, & neq; stare in aliqua regione illa, sed in monte saluari, ut non comprehendamur cum his qui sunt combusti, propter quod in Sodomis sunt comprehensi. Vę autem prægnantibus & nutrientibus in illis diebus.] Quoniã sunt & aliquæ animæ concipientes generationes, manifestauit Propheta, dicens: A timore tuo domine in utero concepimus, & parturiuimus, & peperimus spiritũ salutis quẽ fecisti super terrã. Sicut enim in prægnantibus formatꝰ & figuratur semen, sic & in anima quæ suscipit uerbum, paulatim formatur & figuratꝰ conceptio uerbi in ea. Et hoc puto dicere Paulum ad Galatas. Filij mei quos iterũ parturio, donec formetꝰ Christus in uobis. In epistola ad Timotheum dicit idem, saluandam mulierem per filiorũ generationẽ, si permanserit in fide, & dilectione, & sanctitate cũ castitate. Quæ est aũt hæc mulier, nisi anima quę uerbum cõcipit dei & ueritatis, & parit opera bona similia Christo? Irrationabile aũt est existimare de sensibili generatiõe dictũ quod ait: Mulier seducta in prçuaricationẽ facta est, salua aũt erit per filiorũ generationem si permanserit in fide, & dilectione, & sanctitate cũ castitate. Animæ ergo quæ nouiter susceperũt uerbũ, & adhuc prægnãtes cõstitutę, necdũ fructificauerũt in eo in utero intelligibiliter habentes, nõ possunt sustinere stantem in loco sancto aduersantẽ ueritati sermonẽ, neq; stare quo minus seducantꝰ persuasionibus eius. Propterea si aliquãdo abominationem desolationis secundũ quod tradidimus stantẽ in loco sancto uiderit anima in utero habens, quæ necdũ fructificauit ex uerbo, incurrit in uæ quod dominus dicit: Væ prægnantibus. Proijciet enim cõceptionem, & euacuabitꝰ à spe quæ est in actibus ueritatis. Sed & si uideatꝰ formatũ & fructificatũ uerbũ, nõ aũt fuerit enutritũ sufficienter augentibus & magnũ facientibus eũ nutrimentis, sed manserit immaturũ, secundum similitudinem sugentis factum est, super huiusmodi generationes ueniet quod super sugentes. Si aũt sicut in multis exemplarijs scriptũ est: Væ sugentibus, dicendum est: quoniã animæ quæ lactantur adhuc, ad quas dicit Apostolus: Lac uobis potũ dedi nõ escã, nõdũ enim poteratis, sed nec usq; adhuc potestis, adhuc enim estis carnales. Dicit aũt & alibi. Facti estis opus habẽtes lacte, & nõ solida esca. Omnis enim qui lacte alitꝰ, imperitus est uerbo iustitiæ: paruulus enim est. Istæ sunt ergo animæ quæ propter infirmitatẽ, & quia facile seducũtur, nõ possunt inseducibiliter permanere in cõspectu abominationis desolationis stãtis in loco sancto: seductæ enim cõsentiunt ei, utpote deo. Et est uidere hæreticorũ ecclesias plenas de lamentãdis prægnãtibus, uel nutrientibus, uel sugẽtibus. Plerũq; enim animæ quę in ecclesia prægnãtes fuerũt, aut nutrientes, aut sugentes, fuerũt seductæ à desolationis abominatione: & seductę ab eo uerbo falso qui stat in loco sancto per falsam traditionẽ dogmatũ peruersorũ, abominationis illius susceperũt uæ, quod à domino factum est: Væ in utero habẽtibus & nutrientibus. Non aũt quandocunq;, sed in diebus illis abominationis desolationũ. Omnis enim qui audit uerba, iniquitatem in excelsum loquẽtium, & suscipit ea in diebus eius, ille abominatione desolationis subditus fit. Orate autem ut ne fiat fuga uestra hyeme uel sabbato.] Est enim sicut diximus quædam fuga hominum secundum præceptũ uerbi, ut qui fugit quę fugere oportet, melior sit eo qui nõ fugit, sed semetipsum subditũ facit perdentibus animã malis. Quòd est autem cõstituta fuga atq; laudabilis, manifeste docet apostolus dicens: Fugite fornicationem. Fugit autẽ fornicationem qui omnẽ occasionem irritantẽ & prouocantem ad fornicandũ euitat, & neq; iuuenibus in fabulis iuuenilibus cõmiscetur inquãtum potest, ne forte cõsumatur per eas, neq; descẽdit ad cõsuetudines eorũ taliũ, sed auertit se omnino ab huiusmodi hominũ concitationibus. Qui uult fugere fornicationem, audiat & illud quod dicitꝰ: Cum saltatrice noli assiduus esse, ne forte cõsumaris in desiderijs eius. Fugit autem fornicationem abundantius, qui accendentes & excitatrices seminis escas inquãtum ualet euitat, & uino si potest fieri nõ utatur, donec transeat feruentior ætas. Si autem utitur, modico utatur, secundũ apostolicũ prçceptum, dicens Timotheo: Iam noli aquam bibere

Gal. 4 — 1 Tim. 2 — 1 Cor. 3 — Eccl. 9 — 1 Tim. 5

bibete, sed uino modico utere propter stomachum tuum, & frequẽtes tuas infirmitates. Et quid plura? Ille est qui fornicationẽ fugit, & semper fugam istam laudabilẽ operatur quæ à deo fugere nõ permittit. Operatur autem hanc fugam qui promptus est ad fugiendã fornicationem. Et non solum fornicatio nobis est fugienda, sed & omne peccatum. Ideo bene dixit scriptura. Quasi à facie serpentis, fuge peccatũ. Frequenter autem conuenit fugere ab Antichristo, uerbo & falsi nominis scientia: maxime quando necdum sic idoneus est homo, ut habeat in se dominum operantẽ, qui interficit spiritu oris sui persuasiones mendaciorum: nec ascendit ad tantum altitudinis, ut habeat in se eum qui destruit illuminatione aduentus sui omnem persuasionẽ ueri, similitudinẽ ueritatis habentem, & assimilantem se ueritati. Qui aũt fugit, debet cognoscere etiã locũ ad quem fugere debet, & orare etiam propter tempus, ut non in eo tempore fugiat, qđ est aduersariũ fugæ. Loca ergo fugiẽtibus erũt mõtes, quos Christus ostendit dicens: Tunc qui in Iudæa sunt, fugiãt in montes. Et qui fugiũt in istos mõtes dicant psalmum
Psal. 120 graduum sic habẽtem. Leuaui oculos meos in montes unde ueniet auxiliũ mihi. Ideo autem tollit oculos suos in montes, quia scit abundantiã quæ est in montibus illis. pro
Psal. 87 pterea dicit. Fundamenta eius in montibus sanctis. Et si fugerit in montes quos præcepit dominus, ueniet ad locum sanctum, in quo factus & uidens uisum illum magnũ, di
Exod. 3 cet quod dictum est, Trãsiens uidebo uisum hunc magnũ. Et qui huiusmodi est, audiet: Solue calceamentũ pedum tuorũ, locus enim in quo tu stas, terra sancta est. Fugiant ergo in montes qui fugiunt secundũ dei mandatũ. Quoniã ergo in tranquillitate animæ constitutę possunt impetrare fugam salutis, hyeme aũt cõprehendente incurrũt in eos quos fugiũt, ideo orẽt ut ne fiat fuga eorũ hyeme uel sabbato, si quidẽ uigilauerit Christus in eis. Si aũt obdormierit, tunc descendens procella uenti in stagnũ, descẽdet etiã super eum qui fugit, quia non Iesus fugit cum ipso, ostendens ei fugã optimæ uiæ. Tamen si descenderit aliquãdo procella, & hyemẽ fuerit operata, oret quis & suscitet orationibus suis Christum ut imperet uento & mari, ut tranquillitate facta iterũ fugiat, ut nõ comprehendat à fornicatiõe, aut auaritia, aut à gloria uana, aut ab aliquo malo persequẽte se, uel ab ipsa abominatione desolationis, id est dogmate falso. Orate ut ne fiat fuga uestra hyeme uel Sabbato. Deus in sex diebus fecit opera mũdi, & requieuit in sabbato. Requieuit autem ab operibus mũdi quæ facere cœpit. Opera aũt iustitię semper sine initio operatur, & operabitur sine fine, & sic hominũ genus ante Christi aduentũ operati sunt omnes opera mundi: & nemo requieuit ab eis, sabbatizãs iugiter ab operibus bonis. Veniens aũt dominus noster sabbatum nostrum, & requies nostra, attulit nobis requiẽ sabbati sui, ut sicut ille requieuit in sabbato ab operibus mundi, nõ aũt requieuit ab operibus iustitiæ, sic & nos per ipsum sabbatizemus ab operib. mũdialibus & carnalibus & nociuis, opera aũt iustitię semper exerceamus. Quoniã aũt ipse nobis allaturus fuerat huiusmodi sabbatũ, in quo nullũ opus faciamus seruile, testat̃ & ipse p
Psal. 94 phetã dicẽs de indignis Iudęis ita: Donec iuraui in ira mea, si introibũt in requiem meã. Et iterũ Lamech nomen imponens filio suo Noe in mysterio Christi, ita dixit de
Gen. 5 eo, & uocauit nomẽ eius dicens Noe, quoniã hic dabit nobis requiẽ à mœroribus nostris, & ab operibus manuũ nostrarũ, & à terra quam maledixit dominus. Omnis ergo qui uiuit in Christo, semper in sabbato uiuit & in requie requiescẽs ab operibus malis: operatur aũt opera iustitię incessanter. Multi aũt nomen Christi habẽtes non gratiam, econtra sabbatizãt ab operibus bonis, operantur aũt opera mala. Mediocres aũt interdũ dimittũt sabbatismũ operũ malorũ, & sabbatizãt ab operibus bonis, nõ bona operantes, sed mala. Quidam aũt ab operibus malis sabbatizant, non aũt exercẽt opera bona, cum oporteat nõ solũ mala fugere, sed etiã bona exercere. In tali ergo sabbato operum bonorũ quãdo bona opera nõ facit homo Christianus, iubet nos Christus orare, ne fuga nostra fiat in illo. Cessante eñ te ab operibus bonis, si quidẽ steteris ante faciẽ abominationis, & ultro te subdideris ei uoluntarie, mortuus es gladio uerbi mẽdacis. Si aũt uolueris fugere, & abominatio desolatiõis secuta fuerit te, sine persecutionibus suis frãget te, quia nõ operant̃ in te uirtutẽ patientiæ opera tua bona: sine seductionib. suis capiet te, quoniã intelligentię lumẽ non operat̃ in te opera tua bona. Nemo eñ in tali periculo falsi dogmatis facile superatur & fallit̃, nisi quia nudus est ab operibus bonis. Pro

nis. Propterea & Apostolus dicit de ipso periculo. Pro eo quod charitatē ueritatis nō acceperunt, dabit illis operationem erroris, ut credant mendacio, ut iudicentur homines qui non crediderunt ueritati, sed cōsenserunt iniquitati. Cum aūt uiderimus abominationem desolationis quæ dicta est per Danielem prophetā stantē in loco sancto, uidebimus & magnā tribulationem instantem, qualis facta nō est ab initio mundi usq; ad illā ipsam, neq; fiet postea. Quę enim maior tribulatio q̄ uidere fratres nostros seduci propter sanctum locum à desolationis abominatione stante in eo? Et siquidē amici alicuius aut proximi mors corporalis magnā operatur tribulationem ei qui nō fuerit meditatus ut sufferat eam: qualem putas tribulationem ei qui compatitur quādo unum passum fuerit membrū, & ei qui uiderit quādo scandalizatus fuerit aliquis frater? Si autem & quis uiderit seipsum moueri & conturbari à desolationis abominatione, quasi nō sit abominatio desolationis, & uiderit se periclitari ꝓpter dilectionem quam habet in sanctum locum, ita ut pene consentiat ei abominatione tanquā sit deus, & tradat semetipsum abominationi quasi deo: quomodo putas eum tribulari magna tribulatione, qualis nō fuit ei ab initio ex quo uenit in mundū, usq; ad illud tēpus? Sed nec alia tribulatio talis eum poterit cōprehendere aliquando: & maxime si quis trahitur ut existimet abominationē stantē in cœlo sancto, nō esse abominationē desolationis, sed deum uerbū. Adhuc aūt & si quis manifeste quidem uideat abominationem desolationis stantem in loco sancto, & si sequatur eam accipiens sibi excusationē de diuinis scripturis, quasi indifferenter liceat Christianitatem negare, dicens denegationem nō esse denegationem, & escas immolatorū quasi nihil nocentes manducāti fuerit arbitratus, proferens de scripturis exempla & quia indifferenter licet in uno eodemq; tempore mulieribus cōmisceri diuersis, quasi & patribus ista facientibus olim, omnibus istis peccatis maius est abominatio desolatiōis, id est, uerbum quod in loco scripturarū sanctarum consistit, iniquitatem in excelsum loquens & persuadens à creatore discedere, qui solus & uerus est Deus, & credere alteri nescio cui deo super istum, cui nullus similis est: cū talis noster saluator dicat: Pater qui misit me maior me est. Magna ergo tribulatio generatur à desolatiōis abominatiōe stante in loco sancto, ita ut talia dicātur de ea. Et nisi abbreuiati essent dies illi, nō esset salua facta omnis caro. Propter electos aūt abbreuiabūtur dies illi.] Tanta autem, & sic magna in illa abominatione desolationis fit tribulatio, ut deus operetur abbreuiationē dierū tribulationis illius, superfluū eorū præcidens, quod additur à desolationis tribulatione & abominatione. Aliter em̄ non est possibile ut sanetur omnis quæ saluāda est caro, nisi acceperit abbreuiationē à deo. Dies enim intelligūtur pręcepta & dogmata ueritatis, posita in scripturis ad illuminationem intelligentiū animarū. Omnes autem intellectus à sciētia falsi nominis uenientes, qui addunt sermonibus scripturarū, & cōiungūtur, intellige mihi additamēta esse supra magnitudinē naturalē dierū scripturæ: quod additamētū bonus deus abbreuiat per quos uult. Et quotiescunq; uideris aduētu uerbi ueritatis in sensu tuo pręcidi altitudines extollētes se aduersus scientiā dei: toties intellige abbreuiatos dies tribulatiōis, & circūcisam superfluā magnitudinem, quam contra naturā abominatio desolatiōis, semper superaddit diebus domini qui sunt in scripturis. Et propter electos abbreuiantur dies illi, ut uidentes in sensu suo præcisionē superfluitatis dierū, & remanentē illam solummodo lucem, quæ secundū uerbū est ueritatis, nihil patiantur à desolationis abominatiōe, uel ab eo q̄d additum fuerat super ueros & naturales dies scripturarū. Tunc si quis uobis dixerit, ecce hic Christus, ecce illic, nolite credere. Exurgēt enim pseudo christi, & pseudoprophetæ, & dabunt signa magna, & prodigia, ita ut in errorem inducantur si fieri potest etiā electi. Ecce pręd ixi uobis, eccę in solitudine est, nolite exire: ecce in domibus, nolite credere. Sicut em̄ fulgur exit ab Oriēte, & apparet usq; ad Occidentē, ita erit aduētus filij hominis. Vbicūq; em̄ fuerit cadauer, illic cōgregabunt aquilæ.] Quoniā diximus abominationē desolationis stantē in loco esse mēdacij uerbum, q̄d in loco scripturarū sancto stare uidetur, dicet aliquis: & quomodo quasi nō stāte ea illic ita dicet aliquis discipulus Christi: Ecce hic Christus, ecce illic: alius autem dimus quod ait: Ecce in solitudine est, alius aūt, ecce in domibus? Vide ergo si ad hæc dicere possumus quod ait: Ecce hic, ecce illic: quoniā ecce hic, ecce illic, nō extra scripturam foras aspicien-

2. Thes. 2

Ioan. 14

aſpiciendum eſt. Dicet enim qui ſeducere uoluerit nos, & defendere cõtraria ueritati, Ecce hic Chriſtus, demonſtrans (uerbi gratia) hũc Euangelij locum. Alterius autẽ erroris auctor dicet: Ecce hic Chriſtus, offerens ad exemplum alterum textum, qui uidetur defendere mendacij illius uerbum quod propoſuit uindicare: & ſic ex lege & prophetis, & Apoſtolis, ꝓfert unuſquiſq; quæ uidentur defendere mendacium illud utpote ueritatẽ. Vel ſic impletur quod ait: Ecce hic Chriſtus, ecce illic, oſtendens non Chriſtum, ſed aliquem fictum eiuſdem nominis: utputa ſecundum Marcionis doctrinã, & ſecundũ traditiones Valentini, aut Baſilidis longã fabuloſitatem, aut ſecundum Apellis aduerſus Paulum teſtimoniũ falſum. Erunt autem & alij plures qui dicturi ſunt diſcipulis ex diuinis ſcripturis, coniungentes eis ſuum propriũ ſenſum: Ecce hic Chriſtus, ecce illic. Si aũt dixerint uobis: Ecce in ſolitudine, nolite exire: ecce in domibus, nolite credere. Quidam enim ſecreta proferentes dicunt, ecce in ſolitudine. Quando enim ſecretas & non uulgatas ſcripturas proferunt ad cõfirmationem mẽdacij ſui, uident̃ dicere: Ecce in ſolitudine uerbum eſt ueritatis. Secretę enim ſcripturę, recte ſolitudines appellantur, in quibus aut pauci ſunt credẽtes aut nullus. Quoties aũt Canonicas proferũt ſcripturas, in quibus omnis Chriſtianus conſentit & credit, uidentur dicere: Ecce in domibus uerbum eſt ueritatis. Sed nos illis credere non debemus, nec exire à prima & Eccleſiaſtica traditione, nec aliter credere, niſi quemadmodũ per ſucceſſionem eccleſiæ dei tradiderunt nobis. Vel ſic. Eorum uerborũ falſorum profeſſores quidã quidem nec ab initio ſimulãt ſcripturas, & ſic fallere tentãt. Ideo (exiſtimo) eos ſermones qui ſunt omnino extra ſcripturã oſtendere uolẽs dixit: Si dixerint uobis, ecce in ſolitudine eſt, nolite exire de regula fidei. Eos aũt qui ad ſchiſma ſimulãt diuinas ſcripturas, oſtendere uolens dixit. Si dixerint uobis, ecce in domibus, nolite credere. Quodcũq; profeſſi fuerint de ſcripturis, & de myſterijs quæ ſunt in eis ad demonſtrationẽ, nolite credere quæ dicunt̃. Veritas enim ſimilis eſt fulguri egrediẽti ab Oriente, & apparẽti uſq; ad occidẽtẽ. Qualis eſt ueritas eccleſiæ dei: ab ea enim ſola ſonus in omnẽ terram exiuit, & in fines orbis terræ uerba eorum, & uelociter currit ſola uerè ueritas dei.

Tractatus XXX. Cap. XXIIII

N illo tempore, dixit Ieſus diſcipulis ſuis. Sicut fulgur enim exit ab Oriente & apparet uſq; ad Occidẽtem, ita erit & aduentus filij hominis, Et reliqua.]

1 Scire debemus & illud, quoniã ueritatis fulgor non aliquo quidem ſcripturarum loco apparet, ex alio autem ſcripturarum loco non defenditur, ſed ex omni loco ſcripturarũ, id eſt ſiue ex legis, ſiue prophetarũ, ſiue ex Euãgeliorum, ſiue ex Apoſtolorũ ſcriptura defenditur. Et exiens hic fulgor ueritatis ab Oriente (id eſt ab initijs Chriſti) apparet uſq; ad diſpenſationẽ paſſionis ipſius, in qua eſt occaſus ipſius. Et huic tali fulgori ſimilis eſt filij hominis aduentus, id eſt uerbum ueritatis. Et ſic autem intelligere poſſumus quod ait: Exit ab Oriente, & apparet uſq; ad Occidentem. Chriſtus uerbum eſſe & ueritas & ſapiẽtia oſtenditur, à primo initio creaturę mũdi uſq; ad nouiſſimã Apoſtolorũ ſcripturã: id eſt à Geneſi uſq; ad Apoſtolicos libros: poſt quos nullis ſcripturis ita credendũ eſt ſicut illis. Aut ita, quoniã lex & prophetæ uſq; ad Ioannem, in quibus eſt fulgor ueritatis. Et oriẽs quidem eſt lex, occidẽs aũt finis legis Ioannes. Sola aũt eccleſia neq; ſubtrahit huius fulgoris uerbũ & ſenſum, neq; addit quaſi prophetiã aliud aliquid. Sed ſi oportet ſubtiliter quærere quod nõ ſingulariter dicta eſt oriens, neq; ſingulariter occidens, ſed ita, ab orientibus uſq; ad occidentes: dicemus quoniã una oriens, & una occidens, lex & prophetę uſq; ad Ioannem: alia oriẽs uſq; ad occidentẽ, Chriſtus Ieſus uſq; ad Paulũ, cui nouiſſimo Apoſtolorum quaſi abortiuo apparuit Chriſtus. Conſidera aũt & hoc, quoniã unã ſuperius diximus abominationẽ deſolationis quę dicta eſt per Danielẽ prophetã ſtãtem in loco ſancto: ſuperaddit aũt quaſi de multis: Exurgent em̃ pſeudochriſti. Generaliter enim unus eſt Antichriſtus, ſpecies aũt illius multæ: tanq; ſi dicamus, mẽdaciũ generaliter unum eſt, ſecundum differentias autem falſorũ dogmatũ inueniuntur multa eſſe mendacia. Si enim mendaciũ nihil differt à mendacio, puta Baſilidis, aut Marcionis, aut Valentini, aut Apellis, aut aliquorum ſimilium, unum uidetur eſſe mendaciũ. Si autem ſecũdum diuerſa

diuersa dogmata mentiuntur, multi sunt qui exurgunt. Hi enim sunt Antichristi: & quicunque post eos resurrexerint. Sicut autē ueri Christi, & unius facti sunt qui à seculo fuerunt sancti prophetę, pręnunciātes Christi passiones, & postmodum glorias eius futuras: sic mihi intellige secundū unumquenque pseudochristū, multos eius falsos prophetas. Non ergo alicuius unius mēdacij doctores, sed omniū pseudoprophetæ sunt illius Antichristi, cuius falsos sermones prædicant quasi ueros, & docent. Secūdum hæc ergo quæ diximus, qui Ecclesiasticè docēt uerbum, prophetæ sunt Christi. Qui aūt Marcionis, uel alicuius eorū prædicant uerbum falsum, prophetæ sunt Antichristi eius qui est secundum Marcionem, id est, illius mendacij quod introduxit Marcion: & alij falsi prophetæ sunt mendacij illius quod est secundū Basilidem, alij uero illius quod est secundum Apellem. Similiter dices & de prædicatoribus singularum hæresum. Omnia enim persuasoria quæ proferuntur ad defensionem Antichristi uerbi, signa sunt illius Antichristi & prodigia, quæcunque suggeruntur à sapiētissimo omniū bestiarum terræ serpente, & à magno sensu principe Assyriorū, signa sunt magna & prodigia, ut in errorem inducant si possibile est etiam electi. Exaggerationis autē sermo est dicens: Si possibile est. Non eīm pronunciauit, neque dixit, ut in errorem mittantur etiā electi, sed ostendere uult quoniā frequenter ualde persuasorij sunt sermones hęreticorum, & cōmouere potentes etiā eos, qui sapienter audiunt. Sed prædicēte nobis omnia Saluatore neque in solitudinem exeamus, neque qui profitētur Christum in domibus esse credamus. His autem quæ diximus, adijciamus adhuc, quoniā omnis sermo profitens se esse ueritatē cum non sit ueritas, siue apud gentiles, siue apud barbaros, aliquo modo Antichristus est, uolens seducere quasi ueritas, & separare ab eo qui dixit: Ego sum ueritas. Propterea non debemus attendere eis qui dicunt: Ecce hic Christus, non aūt ostēdūt eum in ecclesia quæ plena est fulgore ab Oriēte usque ad Occidentē, quę plena est lumine uero, quæ est columna & firmamentū ueritatis, in qua tota totus est aduētus filij hominis, dicentis omnibus qui ubique sunt: Ecce ego uobiscum sum omnibus diebus uitæ usque ad cōsummationem seculi. Et ubicunque fuerit, quod est secundum dispēsationem passionis eius, cadauer eius, qui ideo cecidit ut erigat eos qui ceciderūt, illuc cōgregabuntur non qualescūque, sed aquilæ discipuli. De quibus etiā propheta dicebat: Pennigerabunt sicut aquilæ, & current, & non laborabunt, & ibunt, & nō esurient. Et Salomon in Prouerbijs assimilat eum qui in deo est diues, dicēs: Paratæ sunt ei pennæ sicut aquilæ, & conuertet̄ in domo præpositi sui. Et uide quoniam non dixit: Vbicunque fuerit cadauer, ibi congregabuntur uultures, aut corui, sed uolens ostēdere magnificos & regales esse omnes qui in passionē domini crediderunt, proprie dixit: Vbi fuerit cadauer, illic cōgregabunt̄ & aquilæ. Statim post tribulationē dierum illorum sol obscurabit̄, & luna nō dabit lumē suū, & stellæ cadēt de cœlo, & uirtutes cœlorū mouebuntur. Et tunc parebit signū filij hominis in cœlo, & tūc plangēt se omnes tribus terræ.]

Considerantes maiores propositiones incurrere quàm est sensus hominū, etiā eorū qui plurimū in sapientia profecerunt præ alijs, age discutiamus sermonē: primū quidem quęrentes quę facile recipi possunt ad expositionē Euāgelici textus quasi domino in ipso prophetāte: deinde requiremus quæ sit ueritas horū uerborū secūdum eos qui altius et subtilius esse aliquid arbitrant̄ in uerbis, seruantes cōsequentiā moralium traditionū etiam in his quēadmodum supra. Dicet ergo aliquis: Quēadmodū in magnis ignibus succendi incipientibus, tenebræ ex fumo plurimo uident̄ extolli: sic in cōsummatiōe mundi ab igne qui accendendus est obscurabunt̄ etiā luminaria magna, ut sole obscurato cōsequenter obscurationi solis etiā luna impedita nec à sole percipere lumen, nec proprium lumen dare sinatur. Et sic necesse est cōprehēdant mundi naturā primum tenebræ magnæ: sic autem permarcescente stellarū lumine, reliquū earum corpus crassius factū ut nō ualeat exaltari sicut primū cum à lumine ipso portatum extollebat̄, cadet de cœlo. His accidētibus cōsequens est cœlorum rationabiles uirtutes patiētes stuporem, cōmotionem aliquā pati, & cōturbari, remotas uidelicet à primis functiōibus suis. Ita qui hæc sic intelligit esse, adijciet quia signū filij hominis in quo cœlestia facta sunt quæ in cœlis erant, & quæ in terris, tunc apparebit: utputa uirtus quā operatus est filius suspensus in ligno: & in cœlo maxime fulgebit signum ipsius: & homines ex

omnibus

omnibus tribubus qui prius non crediderũt Christianitati annũciatæ, adhuc aũt male de ea dixerunt, tunc recognoscẽtes per signũ illud manifestatũ, plangent se, & lamentabunt propter ignorantiã suã atq; peccata, quia uerbum domini non receperunt. Alius uero aliter arbitrabitur de his uerbis: quoniã sicut hęc uerba demonstrant, nec per ignem fiet mundi corruptio, sed per defectionem ipsius. Et alius utitur exemplo: quoniam sicut deficiente lumine lucernę paulatim minuit̃ lumen, sic cœlestium luminũ deficiente nutrimine, Sol obscurabit̃, iam non habens super se uenientia spiramenta ab eis. Maiori aũt luminari hæc patiente, multo magis & luna nec ipsum poterit exhibere splendorem igneum illum, & secundũ defectiones suas apparentem. His ergo contingentibus super solẽ, lumen etiã stellarum deficiet, ut quod remanserit in eis quasi terrenum cadat de cœlo: & om̃es cœlorum uirtutes his accidẽtibus mouebuntur. Sicut em̃ in dispensatione crucis, sole deficiente tenebræ factæ sunt super omnem terrã: sic & signo filij hominis apparẽte in cœlo deficiet solis lumẽ, & lunæ adhuc & stellarũ, quasi consumptum à multa uirtute signi illius. Quo apparente, quæ tũc in terris remãserint tribus plangent se. Vtetur ad hæc exemplo Esaiæ prophetæ dicentis hoc modo. Ecce
Esa.13 dies domini insanabilis uenit, iræ & furoris, ponere orbẽ terræ desertũ, & peccatores perdere ex ea. Stellæ enim cœli, & Orion, & omnia ornamenta cœli nõ dabunt lumen suũ, & obscurabitur in oriente sol, & luna non dabit claritatẽ suã. Et pręcipiã orbi ter-
Ioel.3 ræ mala, & impijs peccata eorũ. Item & de Ioel talia. Ante faciem eius confundetur terra & mouebitur cœlũ. Sol & luna contenebricati, stellæ non dabũt lumen, & dominus dabit uocẽ suam ante faciẽ uirtutis suę, quia ualida sunt castra eius nimis, quoniam fortia sunt opera uerborũ eius. Itẽ, Et dabo prodigia in cœlo sursum, & in terra sanguinis & ignis & uaporũ. Sol cõuertet̃ in tenebras & luna in sanguinem, priusq̃ ueniat dies domini magnus & præclarus. Et his similia multa inuenies in scripturis, si nihil aliud in locis Euãgelicis aspicere uolueris præter simplicia uerba. Nam & secũdũ hoc quod dicit, Tunc plangent se omnes tribus terrę, quasi nulla habẽs opus interpretatiõe, acci-
Zach.12 pies de propheta Zacharia talia uerba. Et erit in illa die, quęram auferre omnes gẽtes quæ uenient super Hierusalem, & effundã super domũ Dauid, & super omnes habitantes in Hierusalẽ spiritũ gratiæ & miserationis: & respiciẽt ad me propter quod saltauerunt, & plangent super se planctum sicut super dilectũ, & dolebunt dolore sicut super primogenitũ. In illo die magnificabit̃ planctus super Hierusalẽ, sicut plãctus mali granati in cãpo excisi, & plãget se terra per tribus: tribus domus Dauid seorsum, & mulieres eorum seorsum: Tribus domus Nathan seorsum, & mulieres eorũ seorsum: Tribus domus Leui seorsum, & mulieres eorũ seorsum: Tribus domus Simeõ seorsum, & mulieres eorũ seorsum: Omnes tribus quæ subrelictę sunt, seorsum, & mulieres eorũ seorsum. Videbit̃ ergo quibusdã usq; hoc interpretationẽ debere producere, & nihil discutere supra textũ. Quoniã aũt qui loquit̃ de scripturis diuinis, debet curare non solũ simplices, ut negligat causa eorum illos qui possunt abundantius sustinere uerborum subtilium naturam, ne forte falsæ sint traditiones huiusmodi, & nihil tale, quale debet esse quod à deo dici debeat de huiusmodi rebus: propter huiusmodi ergo uiros pauca quędam secũdum quod possumus moraliter exponemus. Dicẽt aũt huiusmodi homines. Quomodo potest dici de sole, quoniã obscurabitur lumen eius, quãdo Esaias propheta ꝑfectum aliquem solis in consummatione fore declarat, hic aũt sermo ademptionẽ: Similiter & de luna Esaias quidem refert, quoniã erit sicut sol, præsens autem sermo, quia non dabit lumen suũ. De stellis aũt talia dicent, quoniã de terra in cœlũ, multum spatium est maxime ad zonã mediam, in qua non sunt erraticæ stellæ: secundum considerationẽ ergo altitudinis eius est existimare, quoniã nisi supra modum essent magnę stellæ, neq; ex tanto spatio lumen eorũ uideret̃ ab omnibus qui sunt in omni parte terrarum, Sicut autem quidam dicere tentant, aut omnes, aut plures earũ maiores esse q̃ ipsa est terra, argumento utentes ad cõmendandam rationẽ uerborũ suorũ, quoniam omne cœlũ in modum sphæræ collectũ uniuersam cõplectitur terrã, dicent etiam aliquid tale: quoniã qui ueritatem dictorũ istorũ simpliciter ex ipso colligunt textu, rem natura ipsa impossibilem dicunt ut possibilem, ut stellæ tantæ magnitudinis cadãt de cœlo. Quò enim & cadãt cũ magnitudine earũ nõ sufficiat terra, nec capere possit (ut

ita di-

ita dicam) magnitudinem duarum stellarū? Pone tamen capere eam duas uel tres, nunquid & tantam multitudinē capere potest? Ne ergo aliquid aliud forte moraliter sentire oportet in scripturis diuinis. Et audaciæ quidem est, necessariū autem: tamen multo tractu opus est in his locis, qui uult simul & possibilitatē ostendere scripturarū & ueritatem. Dicet ergo obseruandum, solem esse diabolum, qui trāsfigurat se in angelum lucis, & quasi sol multos seducit, Quoniā ergo in consummatione est arguendus, cum sit tenebræ, simulat aūt esse se solē, propterea de illo intelligi potest quod ait: Sol obscurabitur. Et dicet honestiorem esse hanc rationem, q̄ existimare talē solem passurū obscuritatem. Omnes, inquit, consentire cōuenit absq; periculo aliquo huic probato sermoni de huiusmodi sole sic obseruando. Et secundum consequentiā huiusmodi solis intelligenda est etiam luna quæ uidetur illuminari ab huiusmodi sole. Omnis enim ecclesia malignantium, quæ frequenter lumen se habere & dare promittit, tunc autem arguita, & manifestata cum reprobatis dogmatibus suis, non dabit claritatem suam. Sed & quicunq; siue in dogmatibus, siue in uirtutibus falsis, hominibus quidem promittebāt ueritatem, mendacijs autem seducebant se attēdentes, hi conuenienter dicēdi sunt stellæ cadētes de cœlo. De cœlo aūt (ut ita dicā) suo, ubi erant altitudines cōstitutæ extollentes se aduersus scientiā dei, Ad cōmendationem aūt sermonis huiusmodi, utētur exemplo Prouerbiorum dicente: Lumen iustorum semper inextinguibile est: lumen autē impiorum extinguetur. Scientiā quidem ueram quam illuminauerūt sibi qui audierūt dicentem: Illuminate uobis lumen scientiæ, lumen esse iustorū, falsam autē scientiam lumen esse impiorū: & sanctorum quidem lumen semper inextinguibile esse, cadentium autem à ueritate lumen extingui. Obscurabitur ergo lumen solis illius quē diximus, & lunæ illius quam exposuimus: sed & omnes qui extollunt se cōtra scientiā dei, cadent ab altitudine sua qua se arbitrati sunt esse cœlū. Forsitan & sic conuenit quod est dictū, Videbam satanam sicut fulgur cadentē de cœlo. His autem accedentibus de huiusmodi sole, & luna, & stellis, uirtutes cœlorū diuinæ non omnino immobiles erunt: sed mouebuntur quādo arguitus fuerit ille obscuratus sol, & luna illa nō exhibebit claritatem suam, & tales stellæ ceciderint, sicut & Iudas dicit in Epistola sua. Tunc quod clarū est apparebit in cœlo, & omnis qui portauit imaginem cœlestis. Cum autē hæc ita fuerint facta, tribus quidem cœli lætabuntur, terræ autem tribus quę imaginē portauerunt terræ, plangent se. Adhuc autem pro commendanda huiusmodi sua traditione adijciet dicens qui hāc fecit interpretationē, quoniā sensibili sole obscurato (ut hoc ita esse concedatur) & luna claritatem non dante, & cadentibus stellis, nec est possibile esse hominum tribus in terris. Si autē possibile non est, utiq; nec secundū quod loquitur textus: Et plangent se tribus terrę, Tunc ergo sicut ait dominus in Euangelio: Qui nūc rident, tunc plangent se, & plangent quasi quis in tribubus terræ. Secundum hæc & Esaiæ sermones, & Ioelis tentabit interpretari, qui uult ad moralem expositionē subleuare quæ dicta sunt. Adhuc autem ad ea quæ dicta sunt de cadentibus stellis, non sine ratione est assumere de reuelatione Ioannis, de tertia parte stellarū tracta à cauda draconis in terram. Dicit enim ita. Et uisum est aliud signum in cœlo, & ecce draco magnus rufus habēs capita septē, & cornua decē, & super capita sua coronas septē, & cauda eius traxit tertiā partem stellarū cœli, & misit eas in terrā. Omnia hæc exponere singillatim de capitibus septem draconis, quæ forsitan possunt referri ad aliquos principes rerū nequitiæ, siue ad tanta ducentium ad mortem peccata, non est tēporis huius: exponetur autem tēpore suo in reuelatione Ioānis. Sed & decem cornua dicere, quoniā sunt regna serpentinæ malitiæ, & habentis serpētis naturā, & semper pectore & uentre incedere per peccata, nec modo exponere tempus est. Quid narratio præsens de septem diadematibus quę draco uidet habere super septē capita sua? Vtputa diademata per singulos qui iunguntur suscipit aliquod caput draconis. Has aūt principales expositiones atq; probationes oportet fieri cū ipse liber propositus fuerit nobis ad exponedū: Nunc autem hoc solum oportet de reuelatione illa exponere, quoniā cauda draconis traxit tertiam partem stellarū cœli, & misit eam in terrā. Existimo enim quoniā qui debet audire, post dominum deum tuū ibis, & uenite post me, & ad hęc quidē obstruit aures suas, peccatū autē sequitur, trahitur à cauda draconis uadens post eum. Si autem contigerit

Prou. 4

Iudæ 1

Lucæ 5

Apoc. 12

Matt.5 eum qui ſic uixit ut audiat: Vos eſtis lux mundi, & aliquando ſplenduerint opera eius bona: hic aliquando conſtitutus ſtella, & in cœlo habens cõuerſationem, ſi auulſus fuerit à dracone in terram, hic erit ſtella à cauda draconis tracta, & miſſa in terram. Sic ſtellæ à cauda draconis trahuntur, & mittũtur in terrã. Sunt autẽ aliæ, quarum pars aliqua obſcuratur, & quod maius eſt quidẽ, luminoſum eſt: quas uidetur oſtendere de reuelatione ſermo ſic habẽs. Et quartus angelus tuba cecinit, & percuſſa eſt tertia pars lunæ, & tertia pars ſtellarũ, ut obſcuraretur tertia pars eorũ. Sunt quidam autem qui nec omnino ſeruauerunt quod dictũ eſt: Sic luceat lumen ueſtrũ coram hominibus, nec omnino extincti & obſcurati ſunt, ſed ex parte. Quidam enim propter ſcientiam quidẽ fulſerunt ſicut ſplendor cœli, quidam aũt propter cõuerſationẽ facti ſunt ſicut ſtellæ. Sed uidemur quibuſdam nõ cõſequenter ſecundum præcedentes expoſitiones hæc protuliſſe, & pro parte expoſuiſſe. Quoniã illic quidẽ ſtellas caſuras diximus, qui uidebantur fuiſſe ſtellæ, non autẽ erant: hic aũt de his qui uere fuerunt ſtellæ, & aut ad plenum ceciderũt, aut ex parte. Ad quos reſpondeamus: quoniã proferẽtes exempla hæc quæ protulimus, hoc demonſtrauimus quia omnino ſtellæ homines ſunt intelligendi, non quales ſtellæ. Alioquin ille locus ſuam habet interpretationem, & hic ſuam. Tamẽ his ita factis parebit ſignum filij hominis in cœlo, & plangent ſe tunc tribus terræ. Ad hęc
Zach.12 non eſt abſurdum uti exemplis Zachariæ prophetæ ita habentibus. Et erit in illa die, quærã auferre omnes gentes quæ ueniunt ſuper Hieruſalem, & effundam ſuper domũ Dauid, & ſuper habitantibus in Hieruſalem ſpũm gratiæ & miſerationis, & reſpicient ad me quoniã ſaltauerunt, & plangent ſuper ſe planctum ſicut ſuper dilectum, & dolebunt dolore ſicut ſuper primogenitũ. Et in die illo magnificabitur planctus in Hieruſalem ſicut planctus mali granati exciſi in cãpo, & planget ſe terra per tribus: Tribus domus Dauid ſecundum ſe, & mulieres eorũ ſecundum ſe: Tribus domus Nathan ſecundum ſe, & mulieres eorũ ſecundum ſe: Tribus domus Leui ſecundũ ſe, & mulieres eorum ſecundum ſe: Tribus domus Simeon ſecundũ ſe, & mulieres eorũ ſecundum ſe: & omnes relictæ tribus ſecundum ſe, & mulieres eorũ ſecundum ſe. Omne igitur terrenũ agmen cũ ſit tribus terræ, quod eſſe ſibi ipſi attribuerũt, maxime ſi oportet in aliquo peccatorũ abũdantius plangere, plangent cũ ſimilibus ſuis. Arbitror aũt per hæc oſtendi differentias eorũ qui uidentur in fide fuiſſe & in ſuo agmine, nõ aũt placuerunt deo: Eſt ergo domus Dauid plangens, qui ex populo cõſtituti digna planctu egerũt, aut de regibus & magnatibus. Qui aũt ex doctoribus male uixerũt, ſunt tribus Nathan plangens, quoniã Nathan fuit propheta, docere aũt eſt prophetare. Ita qui ſunt peccatores ex his qui præpoſiti fuerunt eccleſiæ, & ſacerdotiũ habuerunt iumentum, & non bene diſpenſauerũt præpoſiturã ſuam, tribus ſunt domus Leui plangens. Et uerum quidem dicere, uel de his quæ diximus, uel de tribu Simeon, dei ſolius eſt: nos autem in præſenti aptamus, quoniã omnes qui catechizati fuerũt, & inſtructi ſunt diuino myſterio, nec fuerunt ordinati in aliqua tribuum quas diximus ſupra, & peccauerũt peccata grauia, quales ſunt plurimi laicorũ, tribus ſunt Simeon: Reliqui aũt homines, quas dixit tribus relictas, quas ſpecialiter non nominauit. Non aũt qualecunq; eſt opus dicere & de mulieribus ſingularum tribuũ plangentibus ſe ſecundũ ſe. Et uide ſi potes in ſingulis quibuſq; claſſibus eos quidem qui corporaliores, & mundialiores fuerũt, dicere mulieres: qui aũt eorum cõparatione meliores fuerunt uiros fuiſſe. Et uidebunt filium hominis uenientem in nubibus cum uirtute & gloria multa.] Quoniã uidetur ſuſcepiſſe eccleſia catholica cum alijs traditionibus etiam de Chriſti aduentu ſecundo, quoniã erit in gloria manifeſtũ eſt, Vtrum aũt ſecundum quod ſcriptum eſt in hoc loco, nubes corporales atq; ſenſibiles exiſtimare debemus uehiculũ eſſe ipſius, & ſecundũ huiuſmodi nubes multam illam uirtutẽ & gloriã expectare debemus, aut iuxta obſeruationẽ uerbi ſimplicioris, etiam moraliter eſt conſiderandũ, aut nec omnino obſeruare debemus ſimplicitatem uerbi, ſed ſolummodo moralẽ exequi intellectũ, non cuiuſcunq; eſt deliberare, & diligenter ſcrutari ſingula loca, & poſtquã tractauerit uerbũ ſecundum ea, ſic pronunciare quid potiſſimum uerius ſit eorũ, & cõtinens euangelicum ſenſum, & uoluntatem Chriſti, qui iſta locutus eſt. Sed age, nos pauca de modica uirtute, ſi tamen uel ipſam habemus, exponamus his in locis: & primũ quidem ſecundũ textũ. Videbũt

oculis

oculis corporalibus filium hominis in ſpecie humana uenientẽ ſuper nubes ſupernas,
quæ ideo nubes cœli dicunt̃, cũ uirtute & gloria multa, Et cõueniunt huic expoſitioni
quæ ſuperius in euangelio dicuntur hoc modo, Cum aſſumpſiſſet Ieſus Petrũ, & Ioan- Matt.17
nem & Iacobum, eduxit eos ſuper montem excelſum nimis, ſeorſum, & transfiguratus
eſt corã eis, & ſplenduit facies eius ſicut ſol, & ueſtimenta eius facta ſunt ſicut lumẽ, &
uiſus eſt eis Moyſes & Helias colloquẽtes cum eo. Et ecce, inquit, nubes lucida obum
brauit eos, et ecce uox de nube dicens, Hic eſt filius meus dilectus, in quo complacui,
ipſum audite. Sicut ergo quãdo trãsformatus eſt, reſplenduit facies eius ſicut Sol, & ue
ſtimenta eius facta ſunt ſicut lumen, & uox uenit de nube dicens: Hic eſt filius meus di
lectus, in quo complacui: ſic cum uenerit iterũ forſitan in ſpeciem transformabitur glo
rioſam: aut ſicut tunc transformatus eſt coram tribus diſcipulis ſuis, poſtea ueniet non
ſuper unam nubẽ, ſed ſuper multas, quæ erunt uehiculũ eius. Quoniam aũt conſequẽs
eſt ut in meliorem gloriã reformetur, ꝙ fuit transformatus in monte, manifeſtum eſt ex
eo quod tunc quidam coram tribus tantũmodo transformatus eſt: in conſummatione
aũt mundi totius, apparebit in gloria multa, ut uideant eum omnes in gloria. Et tunc
quidem deſcendens lucida nubes adumbrauit eos, poſtea aũt multæ nubes portabunt
filium hominis uenientẽ cum uehiculo digno gloriæ ſuæ. Dicet aũt aliquis, quoniam
ſicut in fictione hominis accepit deus limũ de terra, & finxit hominem, ſic ut appareat
gloria Chriſti, accepit deus de cœlo & de cœleſti corpore, & corporauit primum qui-
dem in nubem lucidam, in conſummatione autem in nubes lucidas, propter quod &
nubes cœli dicuntur, ſecundũ quod & limus terræ eſt dictus. Et dicet patrẽ talia miran
da donare filio ſuo, qui ſeipſum humiliauit, & propter dilectionem non rapinam arbi-
tratus eſt eſſe ſe æqualem deo, ſed ſemetipſum exinaniuit formam ſerui accipiens, & fa
ctus eſt agnus dei ut tollat mũdi peccata. Propter hoc enim & deus ſuperexaltauit eũ,
& donauit illi nomen quod eſt ſuper omne nomẽ. Non ſolum aũt exaltauit eum ſecun
dum ſpiritũ, ſed etiam ſecundũ corpus, ut per omnia ſit exaltatus. Et corpus quod ſuſce
pit de uirtute altiſſimi, & de uirgine huiuſmodi miniſteriũ miniſtrãte, debebat honora
ri ut & ſuper talibus nubibus ueniret: forſitan ſuper nubibus animatis & rationabilib.
ut ne ſine anima & irrationabile eſſet uehiculum filij hominis glorificati, ſicut fuit ſine
anima currus, irrationabiles aũt equi in quibus uiſus eſt aſſumi Helias, ſecundũ ſcriptu 4 Reg.2
ram dicentẽ: Et ecce currus igneus & equi ignis. Quoniã aũt animatæ & rationabiles Pſal.36
nubes erunt, quæ erũt uehiculũ filij dei, proferimus exempli cauſa quod dicitur: Et ue- Eſa.5
ritas tua uſq; ad nubes. Et iterũ: Mandabo nubibus ne pluant ſuper illam pluuiã. Ma-
xime autem ex eo quod dicitur: Et ecce nubes lucida adumbrauit eos, & ecce uox de
nube dicens: Non quia nubes filij erat pater, ſed (ut ita dicam) uerbũ dei factum eſt ad
eam, ſicut factum eſt ad prophetas. Et ſicut qui audit Eſaiam dicentẽ: Filios genui & Eſa.1
exaltaui, ipſi aũt me ſpreuerunt: nõ Eſaiã, ſed deum patrẽ audit in Eſaia: ſic qui audie-
bant de nube uocem dicentem: Hic eſt filius meus dilectus: non nubem, ſed patrem in
ea teſtificantẽ gloriæ filij audiebant. Si ergo ante paſſionis diſpenſationẽ talis fuit nu-
bes prophetans, quid debemus dicere de nubibus cœli, ſuper quibus uenientẽ filiũ ho
minis uidebunt cũ uirtute & gloria multa qui uiderint eum tunc? Et ſi quidẽ ut ne ter-
ram calcaret filius dei in Hieroſolymis, diligentes eum ſtrauerunt ueſtimẽta ſua in uia,
neq; aſellum qui portabat eum uolentes terrã calcare: quid mirum ſi pater & deus om-
nium, nubes ſternat cœleſtes ſub corpore filij deſcẽdentis ad opus cõſummationis? Et
primũ quidem uenit Ieſus cum uirtute & gloria qua glorificauerat eũ pater, ex qua uir
tute faciebat ſigna & prodigia in populo, & omnem infirmitatẽ & languorẽ ſanabat: Matt.9
propter quã & dicebat: Tetigit me aliquis, ego enim ſcio uirtutẽ de me exiſſe. Omnis
autẽ illa uirtus cõparatione uirtutis illius multę cũ qua in fine uẽturus eſt, modica erat.
Virtus enim erat exinanientis ſeipſum. Virtus autem illa multa de qua ſcribitur: Vi-
debũt filium hominis uenientẽ ſuper nubibus cũ uirtute & gloria multa, erit dei uerbi,
qui reſtitutus eſt in ſtatum quem habuit à principio apud deum prius ꝙ exinaniret ſe-
ipſum. Sic & multã gloriam eius intellige, incipiens à gloria uultus Moyſi, & tranſiens
ad Heliam, qui uiſi ſunt in gloria quãdo facta eſt ſpecies uultus filij dei altera, & muta-
tum eſt ueſtimentũ. Intelligens autẽ etiam quod dicitur: Si enim quod euacuatur per 2 Cor.3

gloriā,multo magis quod manet in gloria:uidebis multam illam gloriā filij, de quā scri
ptū est:Cum uirtute & gloria multa.Adhuc aūt magis intelliges,de qua loquit̃ textus,
Act.1 accipiens de Actuū uolumine quod taliter habet:Et cum hæc dixisset, uidentibus illis
eleuatus est,& nubes suscepit eum ab oculis eorū.Et cum intenderent in cœlum eunte
illo,ecce duo uiri steterūt in ueste alba qui & dixerūt,Viri Galilæi, quid statis aspicien
tes in cœlum?Hic Iesus qui assumptus est à uobis in cœlū, sic ueniet quēadmodum ui-
distis eum euntē in cœlum. Si em̃ credimus istis quibus nubes dicitur eū suscepisse, &
sustulisse in cœlum, quomodo non secundum textū ueniet de cœlo, sicut uiderūt eum
Apoc.1 euntē in cœlū discipuli eius?Et in reuelatione Ioannes similiter dicit: Ecce ueniet cum
nubibus,& uidebit eū omnis oculus,& qui eum pupugerunt,Intelligat aūt qui potest,
utrū id ipsum est super nubes cœli uenire eum, & cū nubibus eum uenire,aut aliæ qui-
dem sunt nubes super quas ueniet, aliæ aūt cum quibus ueniet?Considera autem in ui-
Esa.19 sione Ægyptia Esaiā dicentē: Ecce dominus sedet super nubē leuē, & ueniet in Ægy-
ptum:utrum Ægyptum dicit hanc quæ cōmuniter intelligitur,an totum mundum. Se
cundum enim ipsum Ioannem,locus in quo dominus eorū est crucifixus,uocatur spiri
ritaliter Sodoma & Ægyptus,siue totus mundus, siue Iudæa Sodoma & Ægyptus ap
pellatur.Qui aūt super nubem leuem uenit in Ægyptum, primū ascensionem faciet in
Iudæam.Rationis est enim uenientē eum iterum illic primū fieri. Sodoma autē ubi do
minus eorū crucifixus est appellatur:sicut & aliquādo dictum est ad populum illum &
Esa.1 principes eius,Audite uerbum domini principes Sodomorū, attendite legē dei plebs
Gomorræ.In his traditionibus utitur etiā illud quod dicitur: Rapiemur in nubibus ob
1 Thess.4 uiam dn̄o in aerem, & sic semper cum dn̄o erimus. Et dicet: Si beati homines in nubi-
bus rapient̃ in aerem, quid mirū est in nubibus filiū dei uenire cū uirtute & gloria mul-
Exod.14 ta?Item nubes obumbrabat populū uenientē ex Ægypto. Si ista credūtur, quomodo
non consequens est, domino populi in uehiculum fieri nubes cœlestes ut sedeat super
eas?Si aūt recipitur liber qui dicit,quoniā sapiētia est quæ facta est populo tunc colum
na nubis in die,& flāma ignis in nocte: dicet aliquis quoniā nubes super quibus uide-
bunt filium hominis uenientē,uirtus altissimi est & spiritus sanctus, quæ fient ei in nu-
bibus cœli,ut ueniat illis inuectus.Cū sit ergo fortior & nō contēptibilis ratio hæc,qui
uult quidem secundum utrūq; modum suscipere quæ dicunt̃, nō reprobabit & si dixe
rit quis intelligibiles nubes in quibus ueniet filius hominis, siue sanctas & diuinas uir-
tutes,siue beatissimos prophetas.Et dicet qui secundū & gloriosum uerbi aduentū fu-
turum hominib. in cōsummationē seculi moraliter cōfitetur, sicut supra diximus tradi
tum,sed nō destruet etiā textū. Qui aūt dispiciens gloriosum & admirabilem textū lo-
ci,& sicut dei amicus in solo spiritali putat consistere uerū,ignoscendū esse dicet quasi
pueris & paruulis in Christo eis qui corporaliter suscipiunt ista.Cum multa aūt uirtute
uenit quotidie ad animā omnis credentis secundus uerbi aduētus in nubibus prophe-
ticis,id est in scripturis prophetarū, & apostolorū, quæ manifestant eum,& in omnib.
uerbis suis ueritatis lumen ostendunt, & exorientem eum diuinis & super humanā na
turam intellectibus suis declarant. Sic autem eis qui intelligunt manifestatorē dogma
tum in prophetis atq; apostolis dicimus apparere etiam gloriā multam,quæ in secūdo
uerbi aduentu uidetur.Et mittet angelos suos cū tuba magna,& cōgregabunt electos
eius à quatuor uentis,à summis cœlorum usq; ad terminos eorū.Similiter apud Marcū
hoc dicit modo.Et tūc mittet angelos suos:& cōgregabunt electos à quatuor uentis,à
summo terrę usq; ad summū cœli.Quod dicit saluatorē mittere angelos suos cum tuba
magna,quæcunq; est illa, ad cōgregandos electos eius, cōsequenter dicitur eis,quæ in
Matt.13 parabola alia referuntur de seminibus & zizanijs: & interpretans parabolam sic dicit:
quoniā messis consummatio est.Messores angeli sunt.Sicut ergo colliguntur zizania,
& igni cremant̃,sic erit in cōsummatione seculi.Mittet filius hominis angelos suos, &
Ibidem colligent de regno eius omnia scandala,& eos qui faciunt iniquitatē,& mittent eos in
caminū ignis:illic erit fletus, & stridor dentiū. Tunc iusti fulgebūt sicut sol in regno pa
tris sui. Tale & aliquid dicit in parabola sagenæ missæ in mare. Ergo messores angeli
mittunt̃ à Saluatore colligentes uniuersa zizania, ut post hæc sancti fulgeāt sicut sol in
regno patris sui, ut postea cōgregent̃ electi à quatuor uentis, à summis cœlorū usq; ad
terminos

terminos eorũ.Confidera utrũ ficut opinanť fimpliciores,eos tantum qui tunc inuenti fuerint in corpore congregandos:aut certe omnes qui in deo patre dilecti funt,& Iefu Chrifto funt cõferuati:& uide nifi melius eft dicere, cõgregandos effe ab angelis Chrifti omnes ab aduentu Chrifti ufq; ad confummationẽ uocatos atq; electos. Quæres autem fi etiã eos qui fuerunt à cõftitutione mũdi ufq; ad aduentũ:fi tamẽ electi Chrifti nõ folum funt illi qui ex aduẽtu eius funt fancti,ficut quidam magiftri hęrefum dicunt,fed omnes qui à conftitutione mundi fuerũt, qui uiderũt ficut Abrahã Chrifti diem, & diuina exultatione exultauerunt in eum.Si autẽ non tantum ficut fimplices arbitrantur, eos qui inuenientur in corpore cõgregaturi funt angeli,fed omes Chrifti electos,confiderare eft dignum,quid interea facientes, aut in quo loco cõmorantes cõgregabunt electos:Quoniã autẽ non tantum illos qui in corpore fuerint cõprehenfi,dicit congregandos Chrifti electos,fed etiã illos qui de corporib. funt egreffi,manifeftat fermo dicens cõgregandos electos nõ folum à quatuor uẽtis, fed etiã à fummis cœlorũ ufq; ad terminos eorũ.Nemini autẽ fuper terrã arbitror conuenire quod ait, ut congregentur à fummis cœlorũ : nifi forte eos qui inter homines interim apud angelos docẽtes cœleftia cõmorantur, cõgregabũt angeli fancti, ut ante eruditos in fummis cœli ufq; ad terminos eorũ & inftructos tradãt perfectos magno deo uerbo filio dei ad cõgregãdum ei,& ad fufceptionẽ eorum quæ tradiderit filius dei his qui doctrinã cœleftẽ ante fufceperint.Quoniam aũt umbra eft hæc uita noftra in terris, confequens eft ut nunc lege & prophetis erudiãtur qui in illa plenitudine temporis reliqua funt fcituri,& pleniora à filio dei fcituri fecundũ res ipfas cœleftes, ut qui funt in fummis cœlorũ, quafi in quibufdam eruditionib.fint,ut poffint poftmodũ capere fapientiã dei,magis autẽ fapientiam ipfum filiũ dei,cum uenerit quod uere perfectum eft.Et quatuor uẽtos ex quibus electi Chrifti cõgregabuntur,intelligimus quærentes quorũ bonorũ futurorũ habuerunt umbram quæ in numeris funt cõfcripta de unaquaq; tribu filiorũ Ifrael. Vnde primus fuit ordo caftrorũ Iuda cum uirtute ipforum,conftituens ad Orientem,& cum his ex utraq; parte Ifachar,& Zabulon.Et ad Aphricũ tribus Ruben, & ex utraq; parte Simeon,& Gad:& tribus Ephrem fecũdũ mare, & ex utraq; parte Beniamin,& Manaffe nouiffima. Et tribus Dan ad Aquilonẽ, & ex utraq; parte Afer, & Neptalim. Forfitan ergo ex tunc, tribus egreffæ umbræ erant caftrorũ fecundũ myfteria ueri Ifrael. Et ficut tunc ex quatuor uentis congregatę funt in Iudæã, & in hæreditatẽ per Iefum poft Moyfen pædagogũ,& procuratorẽ inftitutæ,fic à quatuor uentis angeli cõgregabunt electos:à uentis aũt non terrenis,à fummis cœlorũ ufq; ad terminos eorũ, ut ab Iefu noftro cõgregati percipiant diuinã & ueram hæreditatẽ. Apud Matthæum ergo qui congregãtur Chrifti electi,ex quatuor uentis cõgregantur, à fummis cœlorũ ufq; ad terminos eorũ.Apud Marcum autem,à quatuor uentis,à fummo terræ ufq; ad fummũ cœli: poftea autem à fummis cœlorũ ufq; ad terminos eorũ.Intelliges aũt eos qui cõgregantur à fummo terræ,confiderans conuerfationẽ eorũ qui fuerunt in terris, & fecundum quod poffibile eft perfectionem eorũ qui funt cõuerfati in terris. Omnes ergo qui fuper terram bene uixerunt,non fimpliciter cõgregãtur à terra,fed à fummo terræ, utputa à fumma conuerfantiũ fuper terrã. Si autem poft fummã conuerfationis quæ fuit in terris,fufceperit fubfequens conuerfatio eos qui cõuerfationẽ habuerũt in cœlis, non fimpliciter à fummo cœlo ficut à fummo terræ,fed à fummis cœlis, quoniã unũquodq; cœlum fuę inftitutionis & initia habet & perfectiones,id eft terminos. Vtputa poft cõuerfationẽ fummã quæ fuit fuper terram, fufcipit iterum hominẽ cõuerfatio unius cœli,& perfectio quæ in ea eft.Iterũ fufcepit eum fecunda cõuerfatio fecundi cœli, & perfectio quæ in ea eft, Iterũ fufcepit eum tertia cõuerfatio tertij cœli,& perfectio quæ in eo eft. Et fic intellige mihi multorũ cœlorũ multarũ conuerfationum initia effe & terminos, id eft perfectiones, à quibus initijs & terminis diuerforum cœlorum cõgregat deus fuos electos.Aut ita: A fummis cœlorũ ufq; ad terminos eorũ. Cœli funt uel fcripturæ diuinæ,uel auctores earũ,in quibus habitat deus. Summa aũt fcripturarum funt initia earũ,termini aũt confummationes earũ. Congregantur ergo fancti à fummis cœlorum,id eft ab eis qui cœpto uiuunt in initijs fcripturarũ,ufq; ad eos qui uiuunt in cõfummationibus earũ:ac ut plus dicã, à rudibus eorũ ufq; ad perfectos eorũ.Qui autem

Marci 13

mittuntur angeli à saluatore ad congregandū electos eius, congregabunt eos nō cum uoce qualicunq;, sed cum tuba quæ uocatur magna, non uocem dante incertā, sed certam & manifestam, ut qui audierint, & didicerint, parent se ad uitam perfectionis, quæ ducit ad filium dei. Quoniā aūt uolumus intelligere quid est tuba magna, debemus spiritalibus spiritalia cōparare, Age nunc & de tubis inquantū capere possumus, breuiter exponamus: si tamen possumus ex cōgregatione, & admonitione istorū exemplorum
Num.10 intelligere & magnam angelorū tubam. Scriptum est enim in Numeris: Et locutus est dominus ad Moysen, dicens: Fac tibi duas tubas argenteas: ductiles facies eas, & erūt tibi ad congregandam Synagogā, & erūt tibi ad promouenda castra, & tubabis in eis, & cōgregabit in te omnis Synagoga ad ostiū tabernaculi testimonij. Si autem in una tuba uenerint ad te omnes principes miliū Israel, tubabis significationē primā, & promouebunt castra qui cōsistunt ad Orientē: Et tubabis significationem secundā, & promouebunt castra qui cōsistunt ad austrū. Et tubabis significationē tertiam et promouebunt castra qui consistūt secundum mare. Et tubabis significationē quartā, & tollent castra qui cōsistunt ad aquilonē. Ergo tubabunt tuba in promotione eorū. Et quando congregatis congregationē, tubate & non significatione. Et filij Aaron sacerdotes tubabunt tubis, & erit uobis legitimū sempiternū in generationibus uestris. Si aūt exieritis ad bellū in terra uestra cōtra aduersarios, tubabitis tubis, & rememorabimini in cōspectu dei uestri, & saluabimini ex inimicis uestris: & in diebus letitiæ uestræ, & in festiuitatibus, & Neomenijs uestris, tubabitis tubis, & in holocaustis uestris, & in sacrificijs salutariū uestrorū, & erit memoria uestri in cōspectu dei uestri. Ego dominus deus uester. Vide etiā in istis, quoniā in prima significatione tubæ promouēt castra qui sunt secundū Orientem, in secunda aūt promouēt castra qui sunt secundū austrū, & ut breuiter dicam, ex quatuor uentis congregant sacerdotes tubantes, eos qui sunt ex castris Israel: & secundum cōparationem sacerdotū tubantiū, angeli Christi cum tuba magna cōgregabunt electos eius, à quatuor uentis. Sed in Numeris quidem hęc facta scribuntur in terris, in Euangelijs autem à summo terræ usq; ad summū cœli, Post hæc autem à summis cœlorū usq; ad summa eorū. Et forsitan lex umbram habet futurorum bonorum: & in Numeris quoq; quod positum est de tubis, & ordinibus Israel, umbra est futurorum. Ne forte ergo argenteæ tubæ, quoniā argentum in multis locis pro uerbo suscipitur, magna uox uerbi intelligitur tuba argētea cōgregans unumquenq; in ordine. Secundū umbram quidem sicut Moyses nominauit, secundū mysterium autem, secundum quod dicit Paulus in epistola ad Corinthios secūda. Primum aūt cum tubis rationabilibus promouent castra. Ita legislatio fit de his rebus quæ ad bellū pertinent Israel memorantis per illam significationē tubarū bellicas res: quæ tubæ ferunt eos qui commemorantur per eas significationes tubarū, ad saluandū eos ab inimicis eorum. Voces autem argentearū & productilium tubarum in diebus lætitiæ Israel, quæ assumūtur in
Coloss.2 neomenijs ipsorū, erant umbræ futurarū neomeniarū, de quibus dicit Apostolus: Nemo uos iudicet in esca, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorū, quæ sunt umbra futurorū. Assumuntur aūt & in holocaustis, & in sacrificijs salutarium Israel. Quas significationes tubarū exemplo, & umbra cœlestis culturę, quasi alicuius cœlestis & cōuersationem habentis in cœlo, exponere cōuenit. Hæc autē exempla accepimus, ut uel ex parte intelligere ualeamus quod scriptū est: Mittet angelos suos cū
1 Thess.4 tuba magna, & cōgregabunt electos eius. Euāgelicas autē tubas ostendit & in prima ad Thessalonicenses Apostolus dicens: Hoc aūt uobis dicimus in uerbo domini, quoniam nos qui uiuimus, qui remanebimus in aduentu domini nō præueniemus eos qui dormierūt, quoniā ipse dominus in iussu, & in uoce archangeli, & in tuba dei descēdet
1 Cor.15 de cœlo. Itē ad Corinthios prima: Oēs quidem dormiemus, nō aūt omnes immutabimur, in momento, in ictu oculi, in nouissima tuba. Tubabit eīn, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Est autē & aliqua secundum legem & tubarum festiuitas, neomenia septimi mēsis, forsitan mysterium alicuius ueræ festiuitatis, & tubæ alicuius spiritalis & magniloquij. A ficu autē discite parabolā. Quando enim iam ramus eius factus fuerit tener, & folia producit, scitote quia prope est æstas. Sic & uos cum uideritis hæc omnia, scitote quia prope est in limine. Amen dico uobis quoniā non præterbūt

teribit generatio hæc, donec omnia fiant. Cœlum & terra transibunt, uerba autem mea non transient. Quomodo de ficu similitudo eorũ quæ dicta sunt intelligi possit, secundum quod possumus exponemus, ne forte totus hic mundus & cõsummatio eius fico assimiletur: unusquisq; proficiscentiũ ad uitã beatã, ut uideat Christi uerbi gloriosum in se & perfectũ aduentum, fico similis habeatur. Sicut enim ficus in tẽpore quidẽ hyemis uitalẽ quidem uirtutem habet in se, absconditam aũt habet eam, & nõ satis manifestam: postmodum aũt cũ uirtus ipsa uitalis prodire cœperit ad manifestationẽ prætereunte hyeme, ex ipsa ualetudine eius ramus efficitur tener, producit & folia: & sicut arbor in uirtute ipsa folia habet & fructus, & primũ quidem est gemma, deinde paulatim proficiscitur, nouissime aũt est in ipso effectu: sic & mundus, & unusquisq; eorũ qui saluantur, in fine ante Christi aduentũ quasi in hyeme, in se absconsam habet uitalem uirtutem: Christo aũt inspirante qui sunt teneri & non duricordij rami, & quæ abscondita erant in eis progrediuntur in folia, ęstate instante, & manifestos fructus ostendũt, quos qui aspicit in Christo iam uidet. Sic & in aliqua parabola refertur Pastoris, si cui placeat etiã illum legere librum, quoniã seculum præsens hyems est iustis, qui apparent similes ꝓximis suis natura, & arboribus uidelicet cæteris siccis, tempore aũt opportuno in fructibus suis apparent. Si aũt & in primo psalmo tale aliquid fit quod de beato dicitur illo, quod erit tanquã lignum quod plantatũ est, secus decursus aquarũ, quod fructũ suũ dabit in tempore suo, & folium eius non defluet, & omnia quæcunq; faciet prosperabuntur: & tu considera quod est scriptũ: Hyems transijt, abijt sibi, flores apparuerũt in terra, sicut scriptũ est in Cantico canticorũ: ex quo Christus aduenit qui temperiem introduxit, & hyemales spiritus fecit cessare, & ficus (id est mũdus) tenerũ ramum (id est ecclesiam) fecit, nunc quidẽ folia proferentem, donec est in proximo æstas, nõdum tamẽ aduenit: facta aũt æstate plenius perfectos & maturos Christo ficus præstabit, quando secundum Hieremiã ficus bonæ, bonæ sunt ualde, cõgregatę in cophinis bonorum ficorum, ex quibus Christus accipere uult, & quasi edere dulcedinẽ eorum. Absit autẽ à nobis ut Iesu ueniente ad nos, & uolente manducare de ficu, ut non inueniat̃ fructus in ea. Si enim non fuerit inuentus fructus in ea, dicet ad eam in suo aduentu, quæ non ostenderit fructus: Nunquã ex te quisquam fructũ manducet. Potest aũt ficus illa intelligi populus circuncisionis, ad quos esuriens dominus uenit, & cũ non inuenisset fructum in ea, sed solã speciem uitalem, dixit: Nunquã ex te quisquã fructum manducet. Propter quod in aduentu eius cõtinuo arefacta est illa ficus, id est populus ille: illa autẽ altera ficus quæ quantũ ad priora tempora sterilis erat, quæ fuerat iam excidenda propterea quod nullã habuerat adhibitã sibi diligentiã à suo fossore, cum stercus illi cœperit circũmitti proferet fructus: quæ aliquãdo euacuauerat terrã, nunc aũt largiores fructus producit etiã pro tempore transacto in quo sterilis fuit. Et unusquisq; nostrũ post hyemes tentationũ, & post tristitiã periculorũ transactorum ad æstatẽ festinet proferẽs tenerũ ramum, non illum durũ, sed molle cor ad credendũ deo: & profectus nostri ꝓferant folia interim & flores operũ, ut postmodum etiã perfectissimos fructus cum uenerit quod perfectũ est in Christũ exhibeamus. Adhuc & ipsi qui saluant̃ habẽt in se uerã uitẽ, eum qui dixit: Ego sum uitis uera: & secundũ existimationem uitis, & ficũ ueram offerentẽ salutares fructus, ubi requiescit unusquisq; secundũ spiritalẽ promissionẽ dei sub uite sua, & sub ficu sua. Et uitis quidẽ illa in his qui proficiunt floret, & dat suũ odorẽ: Ficus aũt & ipsa ꝓfert fructus suos, ut post dignum profectum, digni efficiant̃ cœlestibus torcularibus fructus eorũ, & cophinis ficorũ ualde bonorũ eius fici, quę teneros fructus & bonos protulit ante æstum. Cuius fructũ etiã languentes, non aũt pigritãtes orare medicant̃, sicut scriptũ est de Ezechia rege in Esaia, qui saluatus est ꝑ ficus, ut ne moreret̃: sed & sol super eũ in gradibus demonstrauit maiorẽ & clariorẽ ei diẽ effectã. Multa est ergo spes in ficu quæ ex dei uerbis primũ quidẽ fecit tenerũ ramũ suũ, postea aũt nascẽtia folia. Talibus prope est æstas, & ꝓpe est in limine gloriosus, & in nubibus Christi aduẽtus, & aduẽtus gloriæ uerbi dei, & ꝓpe est huiusmodi hominib. regnũ dei. Amẽ dico uobis, quoniã nõ trãsibit generatio hęc, donec omĩa hæc fiant. Cœlũ & terra trãsibũt, uerba aũt mea nõ trãsibũt. Videamus quę sit generatio hęc de qua loquit̃ Christus. Et simplices quidẽ ad destructionẽ Hierusalẽ referũt uerba, & de illa generatione

Cant. 2

Ioan. 15

existimant dictũ quæ fuit tempore Christi, & passionem eius aspexit, non transituram priusquã fieret destructio ciuitatis illius. Nescio aũt si uerbũ ad uerbum exponere possunt quod ait: Non uidetis hæc omnia? Amen dico uobis, non relinquetur hic lapis super lapidẽ qui nõ destruatur: usq; ad illud quod ait: Prope est in limine. Forsitan enim in quibusdam poterunt, in alijs aũt omnino non poterũt. Et satis coangustati, nescio si aliquid dicere potuerint. Nos aũt in locis multis obseruantes, nomen generationis du pliciter accipimus. Arbitramur enim duas esse generationes. Vnam quidem Iudæorũ, alteram aũt gentium. Sic intelligimus & Ecclesiasten dicentẽ: Generatio uadit, & generatio uenit, & terra in æternũ stat. De populo enim Iudæorũ prophetans, qui fuerat
Eccl.1 trãsiturus, ait, Generatio uadit. De populo aũt gentiũ credituro dixit: Generatio uenit. Tale aliquid puto & in psalmo octogesimonono dici à Moyse in oratione ipsius: Domine refugiũ factus es nobis à generatione in generationẽ. Duarum enim generationum refugiũ est deus: quia unus est deus qui iustificat circuncisionẽ ex fide, & præputium per fidem. Et quoniã non tantum Iudæorum, sed etiam gẽtium est deus, ergo non præteribit generatio noui testamẽti quæ est in facie Saluatoris, neq; abibit ad illas beatas promissiones illius seculi, donec omnia fiant quæ locutus est Christus. Vnicuiq; enim nostrũ oportet omnia fieri quæ prædicta sunt, sicut per singulas expositiones tradidimus. Vna ergo generatio est ecclesiæ quæ cœpit ex doctrina Domini Saluatoris usq; ad consummationẽ: & hæc ipsa generatio transiuit quidem aliquando totum seculum hoc, & pertransibit ipsum ut hæreditet illud futurũ: tamen donec fiant hęc omnia, non transibit. Quando aũt in his omnibus sufficiens fuerit & impassibilis permanserit usq; ad gloriosum Christi aduentũ, tunc pertransibit. Tamen donec fiant hæc omnia, non quædam eorũ quæ dicta sunt, quædam aũt non sunt futura, tamen transibit generatio hæc cum omnia hæc fuerint facta, cũ transierit non solũ terra, sed etiam cœlum: id est non solum ij homines, quorũ uita terrena est, & propterea terra dicuntur, sed etiam illi quorum cõuersatio est in cœlis, & ideo cœlum uocantur. Transibunt aũt ad futura, & omnis status eorũ, ut ueniant ad eminentiora & meliora. Quorũ reuelationem cum sint filij dei, expectatio creaturæ expectat, & omnis creatura congemiscit eis & dolet, donec à timore domini in utero accipientes pepererint spiritũ salutis faciẽtes suas fœturas, & tunc trãsibit generatio de qua loquitur Christus, & cœlum secundũ quod exposuimus, & terra secũdum quod tradidimus. Verba autem quę à Saluatore sunt dicta nõ transibunt, quoniã quæ sua propria sunt operantur & nũc, & semper operabuntur. Perfecti autem & qui non recipiunt, ut iam meliores efficiant, transeuntes quod sunt, perueniunt ad illud quod non sunt. In eo autẽ quod dixit: Verba autem mea nõ præteribunt, & hoc existimo quærendum: ne forte Moysi quidem uerba & prophetarũ trãsierunt, uerba autem Iesu Christi non transierunt: quoniam quæ prophetabantur quidem ab illis impleta sunt, uerba autẽ Christi semper sunt plena, & in actu impletionis sunt semper, & quotidie implentur, & nunquam perimplentur. Ipsa enim sunt quæ in sanctis & impleta sunt & implentur, & adhuc sunt implenda. Aut forte neq; Moysi uerba uel prophetarũ dicere debemus impleta omnino: proprie enim & illa uerba filij dei sunt & semper implentur. Ergo bonum est altitudines uerborũ diuinorũ, uerbis simplicibus explicare: tamen propter paucos discutiamus, hæc tantũ intelligentes, quoniam uerbum quod in uerbo dei humanũ est à creatione mundi usq; ad consummationẽ nõ transijt. Instat enim & operatur, quia neq; principiũ operandi ante tempora dierum accepit, sed cum creatura cœpit, & cum creatura transibit. Verbum autem quod fuit ante creaturam non transibit cum creatura. De die aũt illa & hora nemo scit, neq; angeli cœlorum, neq; filius nisi pater solus.] Videntur hæc arguere eos qui promittunt de consummatione, & corruptione mundi se cõprehendere, & pronunciant quasi instet dies Domini, quales dicũtur fuisse quidam Thessalonicenses in tempore Apostoli, de
2.Thess.2 quibus scribit: Rogamus autem uos fratres per aduentũ domini nostri Iesu Christi, & nostrã congregationem in ipso, ut non cito moueamini à sensu uestro, neq; conturbemini, neq; per spiritum, neq; per uerbũ, neq; per epistolam quasi per nos missam, quasi instet dies domini. Forte quoniam apud Iudæos erant quidam siue per scripturas profitentes de tẽporibus consummationis se scire, siue de secretis: ideo hæc scribit docens discipu-

discipulos suos, ut nemini credant talia profitenti. Et seipsum saluator secundum hunc locum coniungit ignorantibus diem illum, & horã. Et rationabiliter est quærendum quomodo qui confidit se cognoscere patrem, dicens: Nemo nouit patrem nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare, patrem quidem nouit, diem aũt & horam consummationis nõ nouit? & quomodo hoc abscõdit pater à filio? Omnino enim ratio esse debet, quod à saluatore tempus cõsummationis absconditũ sit, & ignoret de eo. Audebit autem aliquis dicere quoniam homo qui secundum saluatorẽ intelligitur proficiens sapientia, & ætate & gratia corã deo & hominibus, qui proficiens proficiebat quidem super omnes scientia & sapientia, non tamen ut ueniret iam quod erat perfectum priusquã propriam dispensationẽ impleret: Nihil ergo mirum est, si hoc solum nesciuit ex omnibus, id est diẽ consummationis, & horam. Forsitan aũt & quod ait nescire se diem consummationis & horam, ante dispensationem suã dixit, quia nemo scit, neq; angeli, neq; filius, nisi solus pater. Post dispensationem aũt impletã nequaquam hoc dixit, postquam deus illum superexaltauit, & donauit ei nomen quod est super omne nomẽ. Nam postea & filius cognouit scientiã à patre suscipiens, etiam de die consummationis & hora, ut iam non solum pater sciret de ea, sed etiã filius. Et in Actibus quidem Apostolorum cõuenientes Apostoli interrogauerunt eum dicentes: Domine si in hoc tempore restitues regnum Israel? Ille aũt dixit ad eos. Non est uestrũ nosse tempora uel momenta quæ pater posuit in sua potestate. Et quoniã in sua potestate tẽpora & momenta consummationis mundi, & restitutionis regni Israel posuit, ideo quod nondũ fuerat prędefinitum à Deo, nemo poterat scire. Vnumquodq; autem eorũ quę præfinit non ab inexperibili præfinit, non possibile est enim hoc. Quod aũt præfinit principium præfiniendi faciens. Si autem ita est, pręfiniuit quidem consummationẽ facere mundi, non aũt & tempora & momenta præfiniuit quæ posuit in sua potestate, ut si uoluerit ea augere sic iudicans augeat ea: si autem abbreuiare, abbreuiet, nemine cognoscente. Et ideo de temporibus & momentis cõsummationis mundi, in sua posuit potestate, ut cõsequenter humano generi in suo arbitrio constituto talia uel talia agenti definiat iudiciũ debitum. Multa & in prophetis est inuenire ad utilitatem audientium scripta præceptis & denunciationibus quasi non præueniente quicquam de eis, sed puniẽte quidem si peccauerint, saluante aũt si præcepta seruauerint. Et sicut in illis non introduxit scriptura deum præfinientem, sed secundũ utilitatem audientiũ proloquentem: sic intelligendũ est & de die consummationis & hora. Alia expositio quæ famosior est eis quæ iam tradita sunt, aliud dicit de eo quod scriptum est: Neq; filius, nisi solus pater. Dicit, inquit, alicubi de Saluatore apostolus, & de rebus in fine seculi ordinandis, hoc modo. Cum aũt subiecta illi fuerint omnia, tunc & ipse filius subiectus erit ei qui sibi subdidit omnia, ut sit deus omnia in omnibus. His uerbis uidetur ostendere quoniam priusquam subijceret ei omnia, nõ erat subiectus ei qui sibi subdidit omnia. Quod ex hoc demonstratur, quoniam nisi subiectus fuisset filius patri qui subdidit omnia, nunquam ei pater omnia subiecisset. Et uidetur per hæc dicere subiectionem omnium qui ei erant subijciendi, & aduentum eorũ per filium ad deum & perfectionẽ. Si ergo bene dicitur hoc de filij subiectione ad patrem futura, ut tunc hi qui futuri sunt Christi, & adhęserunt ei, cũ ipso Christo patri subijciantur: quare non & de die illa & hora neminem scire neq; filium similiter exponemus? Donec enim ecclesia quæ est corpus, nescit diem illum & horam, tamdiu nec ipse filius dicitur scire diem illam & horam, ut tunc intelligat̃ scire quando scierint & omnia membra eius. Bene aũt dicitur scire secũdum propriam significationem, sicut est in consuetudine scripturarum. Quid est scire, quoniam cognoscet diem illum & horã qui occurrerit ad finẽ, & abbreuiationẽ diei illius & horæ. Quoniã aũt talis aliqua significatio est scire & cognoscere in scripturis, manifestum est ex eo q̃d dicitur in Ecclesiaste hoc modo. Qui custodit mãdatum, nõ sciet uerbum malum, id est non experietur uerbũ malum. Et in apostolo de ipso Saluatore est dictũ. Eum qui nesciuit peccatũ, pro nobis peccatũ fecit. Et nescientẽ peccatum saluatorẽ dicit, tanquam si diceret eũ qui non peccauit, nec in natura fuit peccati. Tale aliquid significat & quod dicit, cognouit Adam Euam uxorem suam. Quamdiu enim illa non fuit ei admixta, non cognoscebat eam. Et diem ergo cõsummationis huiusmodi & corruptionis seculi nemo

Matt.11 · Act.1 · 1 Cor.15 · 2 Cor.5 · Gen.4

nemo scit,neq; angeli cœlorum,neq; filius dei,de sanctis deo melius prouidente, ut simul fiant in beatitudine quæ futura est post diem & horã consummationis illius. Et si-
Heb.11 cut apud Hebræos scriptũ est de eis qui testimoniũ habent in fide,quoniã hi omnes testificati per fidem non receperunt promissionẽ dei,deo de nobis melius aliquid proui dẽte,ut nec sine nobis cõsummarent:sic sciendũ est & in hoc, quia deo melius aliquid prospiciente de his qui erãt saluandi,nondum enim receperunt promissionẽ, qui non cognouerunt de die illa & hora,neq; angeli cœlorũ,neq; filius. Præparat eñ filius scientiam diei illius & horæ cohæredibus promissionis illius, ex quo seipsum exinaniuit formã serui accipiens,operans uiam quę ducit ad restitutionẽ omniũ propter quos formam serui accepit:ut omnes simul sciant,id est re ipsa experiantur horã illam & diem, quia quod oculus nõ uidit,nec auris audiuit, & super cor hominis non ascendit,præparauit deus diligentibus se,in scientia priorũ exercens, & præparans omnẽ quem uult scire diem illã & horam cũ sanctis angelis,& cum ipso domino nostro Iesu Christo. Et uniuscuiusq; aũt consummationẽ in his quibusdam futurã supradictis,& de singulis solus scit pater:quoniã filius comitans,& præcedens ante sequentes,& uolens (ut ita dicam) uenturus est,& tardat ut possint eum sequi qui certant sequi eum, & sequẽtes eũ inueniantur cũ eo in die illa & hora. Sicut enim fuit in diebus Noe, sic erit & aduentus filij hominis. Sicut enim fuerũt in diebus ante diluuium manducantes,& bibentes,nubentes & nuptũ tradentes,quousq; intrauit Noe in arcã, & nõ cognouerunt donec uenit diluuiũ,& tulit omnes:sic erit & aduentus filij hominis. Eis qui cognoscũt uerborũ præsentiũ textũ,siue spiritaliter ea uolẽtibus intelligere,siue simpliciter,cõsequens est de cõsummatione dicere mundi istius,quoniã subito erit,quasi qui iam ęgrotauerit prius ægrotatione idonea & manifestante corruptionẽ suam futurã. Hoc enim ex eo pręcipue demonstratur quod dicit,quoniã similis erit diebus Noe aduentus filij hominis: subito enim tũc perierunt omnia quæ fuerant super terram. Qui aũt uult dicere quoniã paulatim erit cõsummatio mundi, dicet similiter factum & in diebus Noe. Quadraginta enim diebus, & quadraginta noctibus pluuia descendente,consequens fuit primos perisse qui in depressioribus terræ partibus habitabant, post eos aũt qui modice in altioribus,& sic nouissimos qui in altissimis montibus morabantur. Sic inquit in cõsummatione mundi cũ descenderit ignis,incipiet quidem de sublimioribus locis,& paula-
Luc.21 tim ad inferiora descendet. Lucas aũt subiungẽs etiam similitudinẽ ignis Sodomorũ, dat nobis occasionẽ intelligendi,quoniã subito consummatio est futura. Dicet aũt aliquis quoniã per hoc illud declaratur,quoniã nõ moraliter pluuia illa fuit aut ignis, sed propter peccata hominũ abundantia. Duobus ergo modis mundi corruptio existimatur futura. Vno quidẽ secundum moralẽ ignis detentionem:altero aũt secundum iudicium dei. Gentiles aũt inflãmationem illam, uel causam inflãmationis illius non dicũt fuisse peccata, sed ignis fuisse uirtutẽ. Diuini autẽ sermones omnia teneri & gubernari docent à deo, & non culpant ignis uiolentiã, sed dei pronunciant uoluntatem, saluãtis quidem super terram, qui salute sunt digni in ea, perdẽtis aũt eos in quibus propter abundantiam iniquitatis charitas refrigescit. Cõparatio enim Sodomitici ignis manife-
Gen.19 stissime docet subitaneã fore mũdi corruptionẽ ex eo quod angelus dixit ad Loth: Ecce admiratus sum faciẽ tuã in uerbo hoc, ut non destruã ciuitatẽ de qua dixisti. Festina ergo saluari illic, nec enim potero facere quicquam, donec tu eas illuc. Vides quoniam ignis ille qui super Sodomã mittebatur, uoluntate cõtinebatur diuina, donec Loth intraret in Segor. Sic puto & in consummatione futurum, secũdum quod saluatus est & Loth: ut tunc ignis ille consummationis obtineat mundũ secundum iudicium dei, cum saluati iusti fulserint sicut sol in regno patris sui: tunc iniquos colligent de regno Christi, & mittent eos in caminũ ignis. Quomodo enim non est manifestũ, quia subito erit corruptio mundi, ex eo quod dicit: Erunt manducantes, & bibentes, nubentes, & nuptum tradentes, quæ pacis & securitatis sunt signa? Fames enim & pestilentiæ forsitan ante aliquod tẽpus cõsummationis erunt: circa ipsam aũt consummationẽ neq; fames, neq; bellum erit. Quomodo aũt manducantes & bibentes, nubentes, & nuptũ tradentes, plãtantes & ædificantes, ementes & uendentes sunt cõprehẽdendi, nisi ita sit ordi-
1 Thess.4 natũ? Sed & illud hoc manifestat quod ait apostolus: Quoniã dies domini sicut fur ita in nocte

in nocte ueniet cum dixerint, pax & securitas, tunc repentinus illis superueniet interitus, sicut dolorẽ partus in utero habenti, & nõ effugiẽt. Docet nos quoniã subito & insperato eueniet dies cõsummationis hominibus, cũ rerum status quasi ad melius uisus fuerit esse conuersus, de fame priore ad ubertatẽ, de pestilẽtia & prælijs ad pacem atq; securitatẽ. Qui aũt altius Euangeliũ audiunt, & omnia agunt, ut omnino in nulla parte Euãgelij sit eis uelatũ, non multũ curant de cõsummatione seculi generali, utrũ subito, & generalis sit futura, an per partes: sed hoc tantũ considerant, quoniã uniuscuiusq; cõsummatio fit ipso non cognoscente, neq; diem, neq; horã exitus sui: & quia super unũquenq; nostrum dies Domini ita ueniet sicut fur. Propter quod opus est uigilare, siue uesperi, id est in iuuẽtute, siue media nocte, id est in medio uitæ humanæ tenebrosæ, siue gallicantu, quando iam senior est, siue mane, quando iam senectute prouecta est: ut cũ uenerit Deus uerbum afferens consummationẽ profectionis uitæ istius, cõprehendatur qui nõ dedit somnum oculis suis, neq; dormitationẽ palpebris suis, & custodiuit mandatũ dicentis: Vigilate in omni tempore. Tamen uani sunt omnes, siue qui cõsummationem mundi scire se profitentur quando erit, siue qui uitæ propriæ finẽ scire se gloriantur, aut per signa auiũ, aut per uentriloquos, aut per magos seducti, & putantes cognoscere diem & horam exitus sui. Sicut enim est, nemo cognoscere potest, nisi forte propheta aliquis fuerit sancto spiritu illuminatus, sicut ille qui uxori regis prophetauit uolenti cognoscere si surgeret ex infirmitate filius eius: & sicut Helias prophetauit Ochoziæ dicens quæ à domino fuerant constituta: hæc dicit Dominus, propterea quod non erat deus in Israel, tu uadis quærere ad Baal aut Beelzebub uirum muscarũ, Deum Accaron: ideo dicit dominus, de lectulo super quẽ ascendisti non descendes, quoniam morte morieris. Hæc etsi in excessu diximus, tamen quasi utilia introduximus, quoniã & de cõsummatiõe uniuscuiusq;, id est de die exitus sui nemo cognoscere potest, quãuis multi profiteantur talia scire, nisi forte qui audierint ex prophetis. Scio & aliã consummationẽ uiri iusti, qui Apostolico ꝑfectu dicere potest: Mihi aũt absit gloriari nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per quẽ mihi mundus crucifixus est, & ego mũdo. Cui enim mundus est crucifixus, ei quodãmodo consummatio iam facta est mundi, & qui mortuus est mundialibus rebus, cui transgresso dies non Domini uenit Domini dies in qua fit aduẽtus filij hominis super animã eius, qui iã nõ uiuit peccato & mũdo. 4 Reg.1 Gal.6

Tũc duo erũt in agro, unus assumetur & alter relinquetur.] Sicut in eo quod dicit, Aut facite arborem malã, & fructus eius malos: aut arborem bonã, & fructum eius bonum. Duæ sunt arbores generales in cordibus hominũ, aut bona uirtutis, aut mala malitiæ. Sicut mundus est ager secundũ parabolam quandam, duo generaliter sunt in eo, unus quidem sicut Noe operarius terræ, alter aũt sicut Cain operãs terram. His talibus in agro huiusmodi constitutis unus assumetur, id est qui similis est Noe operarius terræ: & alter relinquetur, qui sicut Cain terrã operans est. Talis enim est omnis qui odit fratrem suum: & propter odium fratris, homicida à Ioãne appellatur Apostolo. Sic aũt & de animabus molentibus in graui mola mundi uel corporis, bona quidẽ anima assumitur, mala aũt relinquitur, donec digna efficiatur assumi. Aut ita: Duo in agro, sensus hominis boni, & sensus hominis mali. Sensus bonus assumitur, malus relinquitur. Nec enim possumus dicere spiritum mali hominis nõ assumi: quia didici apud Ecclesiasten de omni spiritu, quoniam conuertitur ad Deum qui dedit eum: sicut & de omni carne, quoniã reuertitur ad terrã unde sumpta est: & sicut ipse Dominus docuit nos ut timeamus eum qui corpus & animã potest perdere in gehennam: & ex eo quod nihil de spiritu dixit, euidenter ostendit quoniam spiritus cum corpore uel anima peccatrice non simul punitur. Qui enim peccauit diuidit: & pars quidem eius cũ infidelibus ponitur: quod aũt non eius, reuertitur ad Deum qui dedit eum. Duo in lecto uno, unus assumet, & alter relinquet.] Extra eos qui sunt duo in agro, extra eas quæ sunt duæ ad molam, sunt duo corpora in una materia, ex quibus corporibus unũ quidem corpus est iusti quod assumitur, alterum autẽ corpus eiusdem materiæ quod relinquitur. Et corpus quidem quasi infirmum in lecto est carnalium passionũ quamuis assumatur: Anima autem propter multa quæ sustinet in hoc mundo, molit in mola mundi: sensus aũt in agro secundum ea quæ diximus operatur quæ operatur. Matt.12 1 Ioan.3 Eccl.12 Matt.10

Tractatus XXXI

IN illo tēpore, Dixit Iesus discipulis suis: Vigilate, quia nescitis qua hora dn̄s uester ueniet. Et reliqua.] Non dantes somnum oculis animæ no
1 stræ, neq; dormitationē palpebris, ut expectemus uel nostrū uel seculi finē, siue ut de hac uita egrediamur, siue ut nobis cōsummet hic mūdus. Quæret aūt aliquis quō præsens iuxta discipulos dn̄s cōstitutus, ita loquitur quasi nō præsens, sed uēturus ad eos, dicēs: Vigilate, quia nescitis qua hora dn̄s uester ueniet. Et dicet quidē qui simplicior est, quoniā de secūdo aduētu in quo uenturus fuerat, hunc dicebat sermonē. Alius aūt intelligibilē & futurū in sensum discipulorum uerbi dicebat aduentū: quia nondū erat in sensu eorum quemadmodum erat futurus: quoniā sicut per hunc locū demonstrat, in uigilantibus operat̄ diē aduentus sui in animā eorum qui illuminantur à lumine uero uenie̅tis ad animas ipsorū. Illud aūt scitote, quoniā si sciret paterfamiliâs qua custodia fur uenit, uigilaret utiq;, & non fineret perfodi domū suam.] Quomodo nō fineret? Sine dubio per uigilantiā suam. Ideo & uos estote parati, quia qua custodia nō speratis, filius hominis uenturus est.] Sed Matthæus quidē indefinite: Marcus aūt etiā tēpora diei tanq; furis uenientis definit dicēs: Vigilate ergo, quia nescitis quādo dominus domus ueniet, sero, an media nocte, an gallicantu, an mane. Paterfamiliâs aūt domus est sensus hominis: Domus aūt eius anima. Fur uero qui patrefamiliâs dormiēte subito uenit & perfodit domū, puto quod diabolus est, aut omnis sermo cōtrarius, secundū quod Euāgelista Ioānes nos docet hoc mo-
Ioan. 10 do dicens: Amen amen dico uobis, qui non intrat per ianuam in cohortem ouium, sed ascēdit aliūde, ille est fur & latro. Sicut ergo qui per ianuā intrat in cohortem ouium pastor est ouiū, cui ostiarius aperit: qui aūt non intrat per ianuam, sed ascendit aliūde, fur est & latro: sic dominus domus fiducialiter per ianuam quando uult ingreditur in eam remunerans uigilantē. Fur aūt quasi fur, non per naturalē introitum intrat in domū ad animā negligentis, sed quasi qui iam foderit eam, primū destruens quædam naturalia ædificia animæ eius & naturales intellectus in eo qui non uigilauit, quos ædificauerat deus uerbū. Et per ipsam dirutionē ingressus fur diripit eam exarmans sensum, quādo & sepeliēs nō uigilantē patremfamiliâs spolia eius distribuet. Alioqui aūt inuenit quis furem in ipsa perfossione, & cōprehendens eum quasi arma sua habēs percutit furē, & percussorē sermonem immutans eum, interficit eum, quando & interficiens homicida non existimat̄, absq; omni dilatione interficiens eum. Si aūt non apud se, sed apud eum qui occulta omnia manifesta facit, cōprehenderit quis eū qui furatus fuerat bona eius, & intellexerit eum, & redarguerit eum, id est interfecerit eum, nullā ueniā habet mortuo atq; manifestato furi: & ipse enim morietur. Et uide ne forte tale aliquid significet
Exod. 22 lex Moysi dicēs: Si aūt in ipsa perfossione inuentus fuerit fur, & percussus mortuus fuerit, non est ei homicidiū. Quod si ortus fuerit sol super eum, reus est: morietur pro eo. Qui enim priusquā faciat malum cognoscit malum & confringit in seipso, ipse est qui cōprehendit, & interficit in eo, dum perfoderetur ab eo. Qui aūt postquam fecerit malum, quāuis redarguerit eum extra se malum cōprehendisse, & extra domū suam interfecisse uidetur, nihil ei prodest, reus enim factus est mortis. Nam omnem hominē postquā peccauerit reuersum in se, sensus diuinus qui est in nobis illuminat quasi lux, ut intelligamus quod gessimus malum ad præiudiciū nostrum, non ad salutē: tamē in textu hoc euangelij in quo loquimur, nō in die fur uenit, quando illuminata est à sole iustitię anima hominis studiosi, sed in nocte, & in tempore adhuc malitiæ permanentis. In qua cū fuerit aliquis, possibile est, etsi non habuerit uirtutem solis, tamē ut illustretur ex aliquo splendore modico uerbi quod est lucerna, adhuc quidem manens in malis, iam tamen habens propositum meliorū, & uigilantiā, ut ne perfodiatur propositum eius ad meliora respiciens. Nam sicut legimus apud Pastorē, uasa plena non cito quis gustat: nec enim mutantur facile: semiplena aūt quia facile creduntur mutari, frequenter gu-
Lucæ 12 stantur. Et uide si potes ad talem trahere intellectum illud, quod alibi scribitur. Sint aūt lumbi uestri succincti, & lucernæ ardentes, & uos similes hominib. expectantibus dominum suū quando reuertatur. Quoniam qui nondū est in lumine, & in die uirtutum, præbet aūt se iam doctrinæ illuminanti animam suam, secundum quod possibile est, in

primis

primis succinctus est,& auertēs seipsum ab effusione malitiæ utitur nondū quidē quasi diei lumine claro uirtutis,sed lucerna qua possibile est illuminari etiā qui in malitia est. Hic ergo cuius sic lucerna accensa est,expectans est dominum suū deum uerbū, ut reuertēs ueniat ad eū qui interim habuit in semetipso lucernā,& illuminauit totā mētem ipsius,uidelicet quasi sol.Et unusquisq; secūdum suum profectū incendit lucernam aut minus,aut amplius à lumine scientiæ,& oleū per meditationē infundit, & in ipsa uigilans aduersus peccatricia opera, sperans per abstinentiā huiusmodi, & meditationem dominū suscipere in seipsum.Et tamen qui abundantius proficit,& posteriora quidem obliuiscitur,id est malitiā,modicum aūt eius adhuc habet in se, iam ad uirtutem propinquat,cōuenienter dicit:Nox promouit,dies aūt appropinquauit. Signandum est aūt, quoniā dixit:Dies aūt instat.Instat enim perfectis,& nullū habētibus in se uestigiū noctis:appropinquat aūt proficienti ad melius, & quæ diei sunt meditanti, & sicut in die honestatē suscipienti:& prope est iam iste qui talis est,ut dicat:Non sumus noctis,neq; tenebrarū.Quoniam aūt semel uenimus in hūc locū,debemus & de custodijs diuersis reddere rationē.Alius quidē reprehendit uigilans statim in uespere ipso, & continuat uigilias usq; ad mediā noctem,adhuc aūt usq; ad gallicātū, & adhuc usq; ad mane. Qui enim mox ut cœperit malitiā,id est mox, ut cœperit infans plenū proferre sermonem, ex eo enim incipit esse malitia,quod est in nocte,si statim tradiderit se,ut fiat & auditor legis,& factor,si quidē permanserit usq; ad finem in ipso proposito,uigilauit à uespere, & cōtinuauit usq; ad mediā noctem,& non dedit somnū oculis suis, neq; usq; ad gallicantum,neq; usq; ad mane,inter beatos seruos huiusmodi uir cōputatur. Qui aūt fuerit inuentus post tempus sermonis impleti partē aliquā noctis transigere in comessationibus & ebrietatibus & cubilibus,& impudicitijs,cœperit aūt postea uigilare, & iste spē bonā habebit si permanserit usq; ad mane,incipiens à media nocte uigilare, id est,à uirilitate.Si aūt perfectus in tēpore ætatis corporis sui audiēs diuinā doctrinam susceperit inde lucernā,quasi uolens uiuere secundū dei præceptū,& iste habens lucernā à galli cantu,& uigilans,& permanens usq; ad mane,non perdit bonæ seruitutis mercedem in tempore modico.Si possibile aūt est & statim circa ipsam cōsummationē noctis (id est postquā pene totum tēpus uitæ suæ cōsumpserit malitia) ut credens accēdat sibi lucernā,& uigilet uel residuo tēpore,& si uenerit dominus domus cū gratia sua, quibusdam quidem à uespere cōmorabitur usq; ad mane,alijs autē à media nocte, illuminans eos in reliquū,alijs uero à gallicantu minus cōuersans cū eis. Sed neq; mane accendentes lucernā,& uigilantes propter expectationē domini derelinquet:sed etiā istos inueniens minime dormiētes,neq; cubilib.& impudicitijs attendētes,honorabit eos honore quo dignos esse cognouerit.Et fur ergo custodia quadā,& hora noctis aduentat, & perfodit domū eius,quē non inuenerit uigilantē,neq; habentē lucernam accensam. Et quibusdā quidem superuenit uespere,alijs aūt media nocte,quibusdam aūt & gallicantu:sunt aūt & quibus mane.Et dominus custodia quadam & hora noctis uenit, & forsitan dominus illi uenit,cui fur ueniēs nihil facere potuit,uidelicet non permissus perfodere domū uigilātis,& lucernā accensam habētis.Ad eum aūt qui domū habet perfossam,non uenit dn̄s,maxime si didicerit aliquis,quod dictū est:Sint lumbi uestri præcincti & lucernæ ardētes,& uos similes hominibus expectātibus dominū suum,& cōtemnēs ea quæ dicta sunt dederit somnū oculis suis & palpebris suis dormitationē.Ad manifestandum aūt sensum loci istius qui nobis incurrit,tali utamur exēplo.In tēpore tentationū,uel qualiūcunq; calamitatū maxime fur solet uenire,uolēs perfodere animā domū:sed ueniente fure,qui accidētia sustinet,& propter dei dilectionē omnia suffert,nihil passus ab eo cōfestim ad se uenietē uidebit dominū. Qui aūt à fure in tēpore calamitatis suæ perfossus fuerit domū,quasi indignus aduētu ad se domini sui, nō erit dignus aspicere eā.Quis em̄ fidelis seruus & prudens, quē cōstituit dominus eius super domū suā,ut det cibos in tēpore?Quod ad apostolos cæterosq; episcopos & doctores parabola ista pertineat manifestū est:maxime ex eo q̄d apud Lucā Petrus interrogat dicēs: Ad nos parabolā istā dicis,an ad omnes?Sed tamē cū sint multi dispensatores, difficile est inuenire & fidelē & prudentē.Propter quod ait apostolus. Ita nos existimet homo ut ministros Christi,& dispensatores mysteriorū dei:hic iam quærit inter dispēsatores,

Rom.13
1.Thess.5
Luce 12
Ibidem
1 Cor.4

ut fidelis quis inueniat̃.Peccat aũt in deũ quicunq; episcopus,qui nõ quasi cõseruis ser uus ministrat,sed quasi dominus.Frequẽter aũt & quasi amarus dominus dominãs per uim,similis cõstitutus Aegyptijs qui affligebãt uitã filiorũ Israel cũ ui. Ergo memores
Ioan. 13 esse debẽt uerborum Christi dicẽtis: Vos uocatis me magistrũ & dominum,& bene di citis.Sum etenim.Si ergo ego laui pedes uestros,& uos debetis alterutrũ lauare pedes.
Luc. 22 Exemplũ eñ dedi uobis,ut sicut ego feci,sic faciatis. Et illud. Principes gẽtium domi nant̃ earũ,& maiores eorũ potestatẽ exercẽt in eis.Inter uos aũt nõ sic erit,sed qui uult inter uos esse primus,erit nouissimus: sicut filius hominis non uenit ministrari,sed mi nistrare,& dare animã suã redemptionem pro multis. Audire aũt oportet & Paulũ di
1. Thes.2 centẽ.Cũ possimus oneri esse ut Christi Apostoli,facti sumus paruuli in medio uestrũ, quemadmodũ si nutrix foueat natos suos, sic desiderãtes cupimus participari uobiscũ nõ solum Euãgelium,sed etiã animas nostras. Et nõ oportet percutere conseruos, sed corripere inquietos,cõsolari pusillanimes,sustinere infirmos,& patientes esse ad oẽs: quoniã seruum dei nõ oportet litigare,sed mansuetũ esse ad omnes,cum modestia do centẽ eos qui resistunt.Quasi recedẽs aũt ipse à mala inductione cõseruorum, Paulus culpat eos qui nõ erant tales,q̃ superbis quidẽ erãt subiecti,cõtemnebant aũt mansue
2. Cor.11 tos,hoc modo dicens: Sustinetis si quis uos in seruitutẽ redigit,si quis deuorat,si q̃s ac cipit,si quis extollitur,si quis in faciẽ uos cędit,quasi nos infirmi fuerimus. Considera aũt in istis quomodo eos qui in seruitutẽ redigunt,& in faciẽ cædũt propter quod ama rius principentur,reprehenderit ipse dicens se abstinere ab eis:nõ quia infirmus erat, q̃d minus faceret ea,sed ut faciat ipsa quæ docet. Docet aũt cum modestia docere eos
1. Tim.3 qui resistunt.Propter q̃d & definiens quales debeant esse episcopi,sic dicit:Nõ litigio si,non ꝑcussores,sed mãsueti,ornati,& quęcunq; inter fideles,& sapiẽtes seruos inue
Luc. 12 niunt̃,& dispensatores,quos cõstituit dominus super familiã suã,sicut dicit Lucas. Ex his aũt cognoscere est,quoniã non solum qui fideles sunt & sapiẽtes,illos cõstituit do minus super domũ suã,sed etiã malos seruos dicentes in cordibus suis,semꝑ moram fa cit dominus meus uenire:propterea percutiunt conseruos,mãducant & bibunt cum ebrijs,uel ebriosis,& inebriantur. Si quando ergo arbitrant̃ se esse in magno fastigio qui præsunt ecclesijs Christi,ꝓpterea quod constituit eos dñs super familiam suam,co gnoscãt quoniã nõ hoc eos saluat,q̃d cõstituti sunt à domino super familiã eius, sed il lud ut dent in tempore cibos,& ut abstineãt se à percussionibus,& à comessationibus, & potationibus cum ebriosis. Si aũt non se abstinuerint ab huiusmodi, & magnum sapuerint propterea quod constituit eos dominus super familiã suam,sciant q̃niam ue nit dñs eorum in die qua non putant,& hora qua nesciunt,& diuidet eos,& partẽ eorũ cum hypocritis & infidelibus ponet:& cum fuerint inter hypocritas & infideles posi ti,nihil eis ꝓderit q̃d cõstituti à domino sunt super familiã eius. Vt aũt timeamus illud quod ait:diuidet eum,cõuenit recordari ea quæ à Daniele sunt dicta contra presbyte
Dan.13 ros malos.Quoniã angelus domini habens gladiũ scindet te medium.Scindens aũt di uidet.Ausi sumus uti in hoc loco Danielis exemplo,nõ ignorantes quoniã in Hebręo positũ nõ est,sed q̃niam in ecclesiis tenet̃.Alterius aũt temporis est requirere de huius modi.Attende aũt etiã illud q̃d ait:Fidelis seruus & prudens,beneuolenter audiẽs uer bum,& acquiescens uoluntati Christi ea dicentis,& conscribentis Matthæi. Diligen ter ergo est audiendũ de fideli seruo atq; prudẽti,qui in fide proficit.Aut si nondũ in ea perfectus est qui cõmuniter & ipse fidelis uocat̃,& qui naturalẽ habet mentis uelocita tem,& dicit̃ prudens.Et uillicus ergo iniquitatis prudenter facit,non quidẽ faciens se cundũ prudentiã ex uirtutibus,sed quia uelox erat ingenio.Et filij seculi huius pruden tiores sunt q̃ filij lucis in generatione sua.Nõ quia secundũ prudentiã unam ex uirtuti bus sunt prudẽtes,aut qui filij lucis secundũ aliud aliquid sunt eis minores in sapiẽtia, aut in acumine naturali mẽtis sunt inferiores.Scit eñ & prudentiã unã esse ex uirtuti
Prou.7 bus sermo diuinus,sicut in Prouerbijs docet dicẽs.Dic sapientiã sororẽ tuã esse,notam aũt fac tibi prudentiã,ut custodiat te à muliere aliena. Nunc autem communiter audi re debemus quod ait:quis est seruus fidelis & prudens:quasi quidã quidem secundum cõmuniter intellectã fidem sint fideles,non aũt sint prudentes, neq; ueloces ingenio: & iterum alij quidem sint ueloces,& secundum quod hic significatur,prudentes, non autem

autem omnino & fideles. Si quis aũt considerat multitudinẽ uolẽtium esse se Christianos, inueniet quidẽ fideles multos & studiũ fidei exercẽtes, nõ aũt & prudẽtes, ut sint filij huius seculi prudentiores eis in generatione sua, sciẽtes quoniã quæ stulta sunt mũdi, elegit deus ut cõfundat sapiẽtes. Et uidebit iterũ alios q credidisse putant, ueloces quidem esse, & sapiẽtes, modicę aũt fidei: & si non infideles, tamen minus fideles, quoniã stulta mundi quæ deus elegit contemnunt. Cõuenire aũt in unũ fidelem atq; prudentem, ut secundũ utrumq; det cõseruis suis cibũ in tempore, ualde rarissimũ est. Vt enim in tempore det cibum, necessariã habet quis prudentiã: ut aũt non adimat cibos in tempore indigentiũ, opus est fide. Non aũt est importunũ monere propter peccata, quę in hominibus qui uident credere Christo, & in dispensatoribus ecclesiarũ plerũq; fieri solent: quoniã & secundũ simplicẽ intellectum multi opus habemus ut fideles simus pariter & prudentes ad dispensandos ecclesiæ reditus: fideles quidem ut nõ deuoremus quæ sunt uiduarum, & ut memores simus pauperũ, & occasionẽ accipientes ex eo quod scriptũ est, Dominus cõstituit his q Euangeliũ prædicãt de Euangelio uiuere, amplius quęramus cibo simplici, & necessarijs uestimẽtis, ut ne amplius teneamus nobis q̃ demus esurientib. fratribus, & sitientibus, atq; nudis, & eis qui necessitatẽ patiunt in secularibus curis. Prudẽtes aũt ut unicuiq; secundũ dignitatẽ uniuscuiusq; sub ministremus recordantes q̃d dictũ est: Beatus qui intelligit super egenũ & pauperem. Nõ em̃ simpliciter de rebus Ecclesiasticis dare oportet, ut unũ hoc obseruemus, ut ne quę pauperũ sunt deuoremus, aut furtũ faciamus de eis: sed ut prudenter intelligamus indigentiũ causas, ꝑpter quas sunt indigentes: & uniuscuiusq; dignitatẽ quomodo aduocatus est, quantũ necessariũ habet, uel ꝑpter quã causam indiget. Nõ ergo similiter est agendũ in eis qui ab infantia duriter sunt educati & strictẽ, & in eis qui large & deliciose nutriti sunt, & postea ceciderũt. Nec eadẽ sunt ministrãda uiris & mulieribus, aut multũ senib. & iuuenibus, aut iuuenibus quidẽ, & debilibus, ꝑpter quod nõ possunt sibi acquirere escas, & eis qui uel ex parte possunt sibi succurrere. Requirendũ est aũt & si multos habeãt natos nõ negligẽtes, sed omnia faciẽtes, & nõ sibi sufficienter occurrentes. Et ne plura dicamus, multa sapiẽtia opus est q̃ uult bene dispẽsare ecclesiasticos reditus, ut etiã in istis fidelis & prudẽs dispẽsator inuentus, beatus efficiat. Forsitã autẽ & ꝑpter multitudinẽ Christianorũ qui non satis circa requisitionẽ uerbi habent, & tales sunt ad principatũ subleuati, magis necessariũ habemus audire, q̃s est fidelis seruus & prudens quẽ constituit dñs super familiã suam, ut det illis cibum in tempore: ut non effundãt rationabilẽ & spiritalẽ cibũ conseruis quibuscunq; simpliciter, & quibus nõ oportet, uolentes se ostendere esse prudentes: & magis necessarium habẽtibus uerbũ quod mores eorum ædificet, & uitã componat, q̃ qđ producit ad sapientiã, & illuminat sciẽtiæ luce eos quorũ mẽs potest sufferre huiusmodi lucis splendorẽ: aut ut ne eis qui possunt acutius audire, pigeat exponere altiora, ut ne exponẽtes uilia, ab ingeniosioribus cõtemnant qui naturaliter sunt ingeniosi, aut per exercitationẽ forsitã secularis sapiẽtię habent acuti. Difficile est ergo utrũq; in uno, ut & prudens sit & fidelis: nõ aũt & impossibile: nec enim beatificat eum qui nõ potest esse, dicẽs: Beatus seruus ille quem dñs ueniens inuenerit faciẽtem sic. Amen dico uobis, quod super omnia bona sua cõstituet eum. Beatus ille seruus, quẽ ueniens dñs inuenerit facientem sic. Magna promissio fidelibus & prudentibus dispensatoribus prædicat, & cum eis quibus ait: Esto potestatẽ habens super quinq; ciuitates, aut esto potestatem habẽs super decem ciuitates. Nã super omnia bona patrisfamiliãs fieri, quid aliud manifestat nisi hæredes dei & cohæredes Christi, & cõregnãtes cũ Christo? Cui omnia sua tradidit pater, sicut ipse dicit: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra: & queadmodũ boni patris filius super omnẽ patris substantiã constitutus participat huiusmodi dignitatẽ & gloriã fidelibus & prudentibus dispensatoribus suis, ut sint & ipsi super omnem creaturã, & potestatẽ, ut sint cũ Christo. Et uide interpretationẽ eius quod dicit: Amen dico uobis quod super omnia bona sua constituet eum. Intellige mihi quasi in exemplũ accipiens aliquẽ regem omne regnũ sub se habentẽ: cum quo sunt gẽtes multę, & ciuitates & loca diuersa. Itaq; diuidat ipse satrapis & cęteris principibus qui aliq̃d præclare gesserũt plenitudinẽ regni sui: omnes quidẽ constituet super omne regnum suum, non autem

1.Tim.6

Matt.28

singulos super omnia,sed unumquenq; eorū super aliquā partem regni sui,utputa hūc quidem super decē ciuitates,aliū super quinq;. Et sic omnes erunt super omnia bona. ipse aūt solus teneat omnia quasi solus omnium rex.Et tale est quod dicit:Super omīa bona sua constituet eum.Sicut aūt audiuimus de beatitudine danda seruis fidelibus & prudentibus,sic audiamus & de tormentis malorū seruorum.Dicit eīn malus seruus in corde suo præsentē uoluptatē prę̄ponens bonis futuris,& cōtemnens dominū suum, dicit.Morā facit dn̄s meus uenire.Mentiens aūt hoc dicit,uolens mādu care & bibere cum ebriosis:& semper somniat,q̄a post multū temporis uēturus est dn̄s eius: & quasi domino moras faciente percutit cōseruos sufferentes,& in seruitutē redigit eos, & in faciem eos cædit.Et percutiens manducat,& bibit cū ebriosis,occasione obsequij Ecclesiastici:& nō esurientes suscipit,sed epulat̄ cum ebriosis & multis huiusmodi quib. Ecclesiastica cura cōmissa est:quibus ueniet dn̄s faciens consummationē eorum in die qua nesciunt,& hora qua non putāt, & diuidet eos qui non timuerunt eum,qui potēs est animā & corpus perdere in gehennā.Diuidit aūt eum quando spiritus quidem eius reuertit̄ ad deum qui dedit eum:anima aūt cū corpore suo uadit in gehennā.Iustus aūt non diuidit̄,sed anima eius uadit cū spiritu ad regna cœlestia.Propter q̄d scriptum est.

Psal.139 Benedicite spiritus & animę iustorū domino.Eorū aūt qui diuiduntur & deponūt spiritum reuertentē ad eū qui dederat eum,& nō habent postmodū in se partē aliquā quę erat ex deo,relinquit̄ eis pars eorū quę erat ipsorū,id est anima,quę cū corpore suo puniretur à Dn̄o ueniente cū infidelibus & hypocritis in tormentis. Vide ergo differentiam seruorū q̄s Dn̄s constituit super domū suā:quoniā quidā quidem quasi fideles & prudentes dispensatores qui dederunt cōseruis cibum in tempore, super omnia bona patrisfamiliās constituunt̄:qui aūt cōtraria eis egerunt,extra q̄d ceciderunt de gloria tanta,adhuc diuident̄,& pars eorū cum hypocritis & infidelibus ponet̄. Ibi erit fletus

Lucæ 6 eis qui male in hoc mundo ridentes fuerūt,dicente scriptura:Væ qui nūc ridetis, quoniam flebitis & plangetis.Cōsequenter aūt ,ppter requiē & resolutionē qua requieuerunt & resoluti sunt,rationabiliter erit eis dentiū stridor.Quod hoc forsitan significat, quoniā qui puniunt̄ cogitātes fore finē doloris,& ,ppter hoc uolētes uiriliter eos sufferre,cōpulsi tormentis insufferibilibus,dentib.stridūt. Illis uidelicet dentibus quibus māducauerunt acerbitatem malitiæ,& ,ppterea patiunt̄ dentiū dignum stridorem.

Tractatus XXXII.

IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis parabolā hanc. Simile est regnum cœlorum decem uirginibus, quæ accipientes lampades suas,exierunt obuiā sponso & sponsæ.Quinq; aūt ex eis erant fatuæ,& quinq; prudentes. Et reliqua.] In omnibus quæ didicerūt uerbum dei,regnum cœlorum assimilatur uirginibus decem.Et siquidem in eis sunt qui rectè & credunt & uiuunt, & ideo iuste assimilat̄ quinq; prudentibus:qui aūt profitent̄ quidem fidem in Iesu,non aūt præparant se bonis operibus ad salutem,reliquis quinq; assimilant̄ uirginibus fatuis:nō irrationabiliter dicimus sensus omniū qui didicerunt diuina, quomodocunq; uerbū domini receperunt,siue occasione siue ueritate,q̄d uirgines sunt uirginificatæ per uerbum dei qui crediderunt,aut credere uolūt. Tale est enim uerbū Dei, ut de sua mūditia accōmodet omnibus qui per suā doctrinam recesserūt quidem ab idolorum cultura,uel cultura elementorum creationis dei:accesserūt aūt per Iesum Christum ad Dei culturā,quamuis non fuerunt subsecuta opera pietatis,neq; ad beatitudinē præparauerint semetipsos.Sicut aūt secundum uerbum ueritatis sequunt̄ seipsas alterutrum uirtutes quæ sunt substantia Christus,ita ut qui unā habuerit omnes habeat: & qui unam minus habuerit,nec unā habeat:Christus eīn à seipso inrecessibilis est:sic & sensus omnes alterutrū se subsequuntur:& ubicunq; minus fuerit unus de sensibus secundum rectā uerbi doctrinā,ibi omnino & omnes sensus quasi fraudati à uerbo sapiētiæ infatuantur.Sensus aūt dico & eos qui cōmuniter intelliguntur,uisio, auditio, odoratio,gustatio,palpatio:& eos qui in Prouerbijs appellant̄ diuini,hoc modo dicētibus, Sensum diuinum inuenies.Iterum autem quoniam uerbum dei causa est ut rectus fiat sensuum usus,& nō est possibile eum cum sit in sensibus,ut in quibusdam quidem sensibus

sibus operet̃,& diligenter tribuat quæ prudẽtiæ suæ sunt,in alijs autem negligat: ideo si unũ de sensibus fecerit sapientẽ,ut uirgo cõstituat̃,necesse est ut in alijs sensibus sapientiam suã effundat.Propterea non est uidere de quinq; sensibus in aliquo, quosdam quidẽ fatuos,quosdã aũt prudentes:sed necesse est,ut aut omnes quinq; sint prudẽtes, aut omnes fatui.Oẽs isti sensus lampades suas accipiunt,id est,organa sua naturalia, siue secundũ uerbum dei uti uolentes,siue contra uoluntatẽ dei, tamen accipiunt eas quando recipiunt sponsum esse ecclesiæ uerbũ dei,& filiũ dei:& egrediunt̃ de mũdo, & de erroribus deorũ multorum,& ueniunt in obuiã saluatori, qui semper paratus est uenire ad uirgines eas ut simul ingrediant̃ cũ dignis eorum ad beatã spõsam ecclesiã. Sed quãdiu quidem post uerbũ receptũ lucet lumen fideliũ corã hominibus, ut uidentes opera eorũ bona,glorificent patrẽ eorum qui in cœlis est,hę & prudẽtes sunt,&accipientes oleum nutrimentũ luminis sui q̃d semper infundit̃ actibus bonis, id est uerbum doctrinæ,& uasa animarũ suarum ab hoc uerbo implentes a doctoribus & traditoribus qui illud uenundant,quod satis sit eis etiã tardante exitu &remorãte uerbo ueniente ad consummationẽ eorum,ut cõsummatę &extra mundũ factæ festinent illuc. Quãtis aũt nõ fuit cura post inchoationẽ Christianitatis tãtã accipere uerbi doctrinã, quanta sufficeret eis durare usq; ad finem,negligentes circa susceptionẽ doctrinę quæ confortat fidem & bonorũ actuum lumen illuminat:quid aũt sic confortat sicut moralis sermo,qd' oleum luminis appellat̃:hę fatuę sunt,& acceperũt lampades in primis quidẽ accensas,sed ad tantum iter obuiã exeundi sponso oleum nõ acceperũt. Moram aũt sponso faciẽte dormitauerũt omnes uirgines,& dormiebant.] Ita sponso tardante,& nõ cito ueniente uerbo ad consummationẽ uitæ eorũ, hinc patiũtur aliquid quasi sensus,& quasi in nocte mundi agentes & dormitãtes.Dormierunt quidẽ, utputa remissius egerunt à sensu uitali:nõ tamen & lampades perdiderunt, neq; desperauerunt de cõseruatione olei illę prudẽtes. Media aũt nocte clamor factus est,ecce spõsus uenit,exurgite obuiã ei. Tunc surrexerunt uirgines illæ omnes,& composuerunt lampades suas,Fatuę aũt prudẽtibus dixerũt:Date nobis de oleo uestro,quia lãpades nostræ extinguunt̃.Respõderunt autem prudentes,dicentes:Ne forte nõ sufficiat nobis,& uobis,ite potius ad uendentes,& emite uobis.Abeuntibus aũt illis emere,uenit sponsus.Et quæ paratæ erant intrauerũt cum eo ad nuptias,& clausa est ianua.Nouissime aũt uenerunt & reliquæ uirgines dicentes:Domine,dñe aperi nobis.At ille respõdens ait:Amen dico uobis,nescio uos] Media aũt nocte,id est in altitudine remissionis,& in medio tempore iam trãsacti luminis uespertini,& adhuc sperati diurni,factus est clamor omnes suscitare uolentium sicut existimo angelorum,qui omnes sunt ministratorij spiritus qui mittunt̃ ad ministerium propter possessuros salutem,qui & solliciti fuerũt eos qui sunt sensibiles excitare in obuiã sponso,& dicũt intus clamãtes in sensibus omniũ dormientiũ:Ecce sponsus uenit,surgite in obuiã ei.Et suggestionẽ quidẽ oportere in obuiã ire sponso uerbo,& ecclesię immaculatæ,omnes quidem audierunt & surrexerũt:nõ aũt omnes decentẽ imposuerunt lãpadibus suis ornatum, sed quę audierunt prudentiam eas ornantẽ.Ita nõ in tempore opportuno,fatuæ dixerũt prudentibus,date nobis de oleo uestro,quasi qui nõ sibi congregauerant antẽ prudẽtiam: ut intelligant quoniã non omnium habentiũ oleũ,est etiã dare ex eo uolentibus alijs, sed eorum tantummodo,qui adhoc ipsum positi sunt ut uenundent,& tribuant,&accipiant preciũ olei uenundati,cuius preciũ est perseuerantia & instãtia &amor discendi & diligentia,& labor cupiẽtium discere. Date nobis de oleo uestro,quoniam lãpades nostrę extinguunt̃.] Nam etsi fatuæ erant tamen hoc intelligebant,quoniã cum lumine debebãt obuiã ire sponso,omnes lãpades sensuum illuminatas habentes. Videbãt aũt & illud,quoniã ex eo quod minus habebant oleũ rationabile iam propinquãtibus tenebris,lãpades earum fuerant obscurandæ.Sed sapientes transmittũt fatuas ad olei uenditores,uidentes quoniã non tantum oleum,id est,uerbũ doctrinæ cõgregauerãt, ut sufficeret & ipsis ad uitã,& illas docerent ornare lampades suas.Et si consideraueris aliquem aliquando,qd' congregauit quidem doctrinã uerbi quod sibi sufficiat ad bene uiuendũ,nõ tamen ut etiã doctor fieri possit,uidebis hunc talem respondentem uolentibus ab eo discere quę sunt dei,& dicentẽ: Ne forte nõ sufficiat nobis & uobis.]

Sufficienter enim mihi ad bene uiuendũ habeo doctrinã,nõ tamen ut & uobis possim accõmodare doctrinã.Et respondebunt uolentibus à se discere. Ite magis ad uẽditores,& emite uobis.] Id est ad doctores,& ab eis accipite.Et fatuæ nõ quando oportebat eũtes ad doctrinã sibi emendam,perdunt tẽpus introeundi cũ sponso ad nuptias. Et est uidere eos qui talia patiuntur:qui quando debuerũt quidem discere,neglexerũt discere aliquid utile ex eis à quibus discere debuerunt.In ipso aũt exitu uitę suę dũ disponunt discere,cõprehenduntur à morte,& propterea nõ ingrediunt̃ cum uerbo ad sponsam ecclesiã,nec cum Christo ad eos qui simul in requie sunt futuri,& in beatitudine regnaturi.Claudit̃ aũt postea ostiũ adhuc fatuis uirginibus oleũ accepturis, quæ & sine causa postea uenient dicẽtes:Domine, dñe aperi nobis.Itaq; respondens sponsus dicit: Nescio uos] Itaq; quoniã parabola omnibus audiẽtibus dicebatur,subiungit ad discipulos suos,dicẽs: Vigilate ergo,quia nescitis diem & horã.] Ornãtes aũt lampades sensuũ Euãgelicis usibus,atq; rectis,ut sit quidẽ oculorũ ornamentũ rectus usus uidendi,ut oculi uideant quidẽ admirandũ factorẽ,claudant̃ autem ut ne uideãt iniquitatẽ.Auditus aũt est ornamentũ quando quis auditionem quidem non suscipit uanã,sed obturat aures suas,ut nõ audiant iudiciũ sanguinis. Audit aũt Iesum dicentẽ ad se,Adaperire,ut tantũ ad uerba salutaria & necessaria præbeant̃.Sic & de ornamento gustus qs dicere potest,& de odorationis & palpationis,secundũ ea quę dicta sunt. Quoniã qui male utunt̃ sensibus suis,eorũ nullum est ornamentũ,aut in oculis, aut in auribus aut in reliquis sensibus.Obseruãdum est autem,quoniam scriptum est quidẽ, fatuas transmissas ad oleum comparandum,non tamen referuntur emisse,aut accepisse:sed hoc in silentio prætermisso,postea dictum,quoniam post hoc ueniũt & reliquæ uirgines dicentes:Domine domine aperi nobis.Cum potuisset dicere,postea uenerũt accepto oleo uel comparato,conuenienter siluit,ut ne habentibus oleum,uel in extremo ornantibus lampadas suas diceret:Nescio qui estis.Nec enim scribitur,quia ornantes lampadas suas uenerũt.Tamen finis uerbi est iste,ut in omni tempore præparemus nos ad exitum,ut non demus somnum oculis nostris,neq; palpebris nostris dormitationem,quia nescimus diem & horam exitus nostri.

Tractatus XXXIII.

IN illo tẽpore,dixit Iesus discipulis suis parabolam hanc: Homo quidam peregre proficiscens uocauit seruos suos,& tradidit eis bona sua. Et reliqua.]
I Et primum quidem uideamus quare peregrinanti homini assimilatur dominus noster,qui unus est dominus noster,de quo ait Apostolus.Nobis autem unus dominus Iesus Christus per quẽ omnia, & nos per ipsum, si tamen ab eo tantũmodo dominemur,& neq; mãmona dominũ habeamus,neq; aliquẽ dominorum eorũ,q̃s multos esse significãs ipse Apostolus dicit:Sicut enim sunt dij multi,& domini multi.Ergo primũ quæramus de peregrinatione ipsius,maxime quia peregrinationi eius uidet̃ esse cõtrariũ q̃d ipse de se discipulis suis promittit,dicens. Vbi fuerint duo uel tres congregati in nomine meo,ibi sum in medio eorũ.Itẽ illud.Ecce ego uobiscũ sum omnibus diebus usq; ad cõsummationẽ seculi.Et quod Baptista dicit de eo, ubiq; eum esse demonstrans,ita:In medio aũt uestrum stat quẽ uos nescitis,ipse est qui post me uenit.Propterea dicet aliquis:si in medio etiã nescientiũ se stat,si ubicũq; duo uel tres cõgregati fuerint in nomine eius,inter eos habet̃,si per omnes dies uitæ discipulorũ cum eis est usq; ad cõsummationẽ seculi, quomodo in ista parabola proponit peregrinans? Tractantes aũt assumere debemus & illud qđ Paulus ait de se,Ego autẽ absens corpore,præsens aũt spiritu,iam iudicaui ut præsens congregatis uobis & meo spiritu cum uirtute dñi Iesu,eum qui talis est tradere Satanę in interitũ carnis, ut spiritus eius saluus sit in die domini nostri Iesu Christi.Si eñ uirtus Iesu congregat̃ cum his qui cõgregãtur in nomine eius,nõ peregrinat̃ à suis,sed semper prẹsto est eis.Quod si semper omnibus suis est prẹsens,q̃modo introducũt eũ parabolę eius peregrinantẽ? Vide si possumus soluere hoc modo qđ quẹrit̃.Qui eñ dicit discipulis suis: Ecce ego uobiscũ sum usq; ad cõsummationẽ seculi:& itẽ,Vbi fuerint duo,uel tres cõgregati in nomine meo,& ego sum in medio eorũ,&cętera:& q in medio etiã nescientiũ se cõsistit,unigenitus dei est deus uerbũ,& sapiẽtia,& iustitia,& ueritas,qui nõ est corporeo ambitu

Matt.18

1.Cor.5

ambitu circumclusus. Secundũ hanc diuinitatis suæ naturã non peregrinatur, sed pere
grinatur secundũ dispensationẽ corporis quod suscepit. Secũdũ quod & turbatus est,
& tristis factus est dicẽs: Nunc anima mea turbatur. Et iterũ: Tristis est anima mea usq; Ioan.12
ad mortẽ. Hæc aũt dicentes nõ soluimus suscepti corporis hominẽ, cum sit scriptum a- Matt.26
pud Ioannẽ: Omnis spiritus qui soluit Iesum nõ est ex deo: sed unicuiq; substantię pro- 1Ioan.4
prietatem seruamus. Si enim omnis homo fidelis qui cõiungitur dño unus spiritus est:
quanto magis homo ille quem secundum dispensationẽ carnis Christus suscepit, non
est soluendus ab eo, nec aliter est dicendus ab eo. Et uide quõ ait: Sicut homo peregre
futurus: quoniã non erat homo, sed sicut homo: & quasi homo peregrinabitur, qui erat
ubiq; secundum diuinitatis naturã. Simul cõsidera, quoniã nõ uidetur redditio sermo-
nis ita conscripta: Sicut homo peregrinans sic & Iesus: aut ita, sic & filius hominis: quo
niam ipse est qui in parabola proponitur peregrinãs quasi homo. Nec enim est homo,
qui est, ubicunq; duo uel tres in nomine eius fuerint congregati. Neq; homo nobiscũ
est omnibus diebus usq; ad cõsummationẽ seculi. Nec cõgregatis ubiq; fidelibus homo
est præsens, sed uirtus diuina quæ erat in Iesu. Possumus etiam talia dicere de hoc loco.
Nihil contrariũ eum ipsum Iesum secundũ quendã quidem intellectum esse ubiq;, se-
cũdum aliũ aũt peregrinari. Si enim nos dum sumus in corpore, peregrinamur à dño:
per fidem enim ambulamus, non per speciem: in omnibus qui sunt in corpore & pere
grinantur à domino, peregrinatur ab eis & dominus per fidem ambulantibus non per
speciem. Si aũt peregrinantes à corpore cum domino fuerimus, & ipse tunc erit nobis-
cum & pro eo quod per fidem ambulauimus, ut & per speciẽ postea ambulemus. Spe-
ciem aũt dicimus uerbi & sapientiæ, & ueritatis, & iustitiæ, & pacis, & omnium quic-
quid est unigenitus deus, Speciem autem uerbi, & speciem sapiẽtiæ intelliges, cum in-
tellexeris quod ait apostolus: Filij mei quos iterum parturio, donec formetur Christus Gal.4
in uobis. Formatum enim Christum intelligens in aliquo, uidebis consequenter secun
dum formationẽ huiusmodi etiam speciẽ Christi. Iste ergo qui quasi homo peregre est
profectus, uocauit seruos suos, & tradidit eis probatam pecuniam suam in eloquijs ca-
stis. Quoniam eloquia eius, eloquia sunt casta, argentum ignitum, probabile, purgatũ
septies. Et uni dedit quinq; talenta, alij autem duo, alij uero unum. Vnicuiq; autem
secundum propriam uirtutem, Et profectus est statim. Abijt autem qui quinq; talen-
ta acceperat, & operatus est in eis, & lucratus est alia quinq; talenta, Similiter qui duo
accepit, lucratus est in eis alia duo. Qui autẽ unum accepit, abiens fodit in terrã & abs-
condit pecuniam domini sui.] Ergo si quando uideris eorum qui acceperũt à Christo
dispensationẽ eloquiorũ dei, alios quidem habere amplius & diuinius & abũdantius,
alios autem minus, & ut ita dicam, neq; in dimidio intelligentes rerũ negotia, cõpara-
tione eorum qui multo sunt meliores, alios autẽ adhuc minus habere, uidebis differen
tias eorum qui eloquia Dei susceperũt à Christo: quoniam alia fuit uirtus eorũ quibus
data sunt quinq; talenta, alia quibus duo, alia quibus unũ, & alter alterius nõ capiebat
mensurã. Et qui accepit talentũ unum, accepit quidem datum non contẽptibile: multũ
est enim & unũ talentũ talis domini. Tamẽ tres sunt proprij serui eius qui peregre pro-
fectus est quasi homo, sicut & tria genera sunt eorum qui fructum faciunt. Quorũ qui-
dam quidem faciunt centũ, quidam aũt sexaginta, quidam uero triginta. Sed ibi etiam
ille qui triginta fecit saluatur: hic autẽ sermo arguit eum qui unum acceperat talentũ,
& abscondit in terrã. Et quæro qui quinq; acceperant talenta, si possunt intelligi perfe
ctiores, qui diuiniorem & sublimiorẽ acceperunt sensum scripturæ: qui duo autem ac-
ceperunt, super literã quidem, paulo autem superius ascenderunt, & nõ ad magnitudi-
nem illam ascendere potuerunt: tertij aũt, qui nihil super literam quã acceperunt in pri
mis. Est ergo & de numeris omnino in his quæ loquimur dignus sermo tali nostro do-
mino saluatore. Dico autẽ de quinq;, & duobus, & uno. Nos autem modici & talia mi-
nus explicare potẽtes existimamus, ne forte quia omnia quidem sensibilia scripturarũ
possunt deducere ad sẽsus diuiniores quos Salomõ diuinos appellat, & quos dicit Hie Sap.7
remias sensus cordis, & q ad Hebræos dicunt à Paulo sensus exercitati ad discretionẽ Hier.4
boni quoq;, & hi sunt q extra quinq; talẽta alia quinq; sũt lucrati operãtes in eis, & per Heb.6
doctrinã exercitãtes seipsos, & ad maiorẽ scientiã erigentes. Conuersati eñ salutariter

& studiose docẽtes, operati sunt & lucrati sunt alia quinq; : quia nemo facile additamẽtum accepit uirtutis alterius, nisi eius quã habet: utputa sapiens in sapientia crescit, fidelis in fide. Aut ita. Alia acquisiuit quinq;, quoniã unusquisq; quod ipse scit hoc docet alterum, & quanta ipse scit tanta alterũ docet, nõ amplius. Propterea quicquid habuerit quis in se, hoc alterũ docendo acquirit in altero, faciens eum habere quod habet ipse. Propterea quinq; habuit, & nõ amplius acquisisse dicit̃, nisi quinq; quæ habuit. Et qui duo, nõ amplius nisi duo quæ habuit. Si aũt debemus & de duobus talẽtis dicere, & de illis dicimus, quoniã qui non permanserunt in litera, sed quærẽtes ascendere sensu suo super eam, nõ aũt potentes peruenire super ordinem prædictorũ duorũ, hi sunt qui ab eo qui cognoscebat uirtutem eorũ, acceperunt talenta duo, corporalem doctrinã edocti: Duo enim uidet̃ carnalis numerus esse: & super hæc lucrati sunt duo, id est corporalem eruditionẽ, & aliam paulo eis sublimiorem. Erat aũt aliquis seruorũ minorem colligẽs sibi uirtutẽ, propter quã quasi minus potẽti unũ talentũ paterfamiliâs dedit: quod accipiens seruus habens aliquã terrã fodit, & in altitudines posuit eius, cum debuisset sursum & in mensas id mittere. Quoniã aũt proprij serui tres referuntur illius patrisfamiliâs esse, quæro si possunt postq; crediderunt & serui facti sunt eius, quasi potẽtes negotiari. Postea acceperũt à patrefamiliâs pecuniã eius, ut quidam quidem operatus sit & lucratus, alius autẽ lucratus, alius uero præ timore non satis fidelis, domini sui infodit & abscondit pecuniam, Et apparet in ipsa defensione per quã loquit̃, quoniã timuit quidem dominũ habens dei timorem, sicut alter zelum dei, non aũt secundũ scientiam timens, abscondit talentũ suum in terra. Tales sunt aũt qui neq; mouent, neq; discutiũt quæ dicunt̃, neq; seipsos ad prodificandas animas tradunt, sed latere uolunt quæ acceperunt, & crediti sunt. Si quãdo ergo uideris aliquem qui uirtutẽ quidem aliquã acquisiuit & habet dicendi, & animas quantũcunq; prodificantẽ, & hanc uirtutem occultat, ut tantũmodo tradat uerbũ nudum quod creditus est & accepit, & depositum eius domino suo, & uiuit in obscuro multis ignotus etiã magna peccata habentibus, & non se profert in bono quod à deo accepit, quãuis habeat quãdam religionem cõuersationis non uituperabilem multis, non dubites dicere eum talem esse qui unũ talentũ accepit, & abscondit id in terra. Si autẽ propter illud quod scriptum est, eum talem mitti in tenebras exteriores, displicet tibi quod dicit̃, si propterea quod nõ docuit quis iudicatur quasi qui data sibi uirtute & prodificationẽ animarum nõ est usus, recordare apostolicum dictum quod ait: Væ em̃ mihi est si nõ euangelizauero. Non enim propter aliam quancũq; cõuersationẽ suã uituperabilẽ, sed propter hoc solũ si nõ prædicauerit Euangeliũ, Vę sibi confitetur futurum. Manifeste enim apparet, quoniã ille sperauit audire, serue male, & piger, & cætera, nisi Euangelizasset: quãuis alia uitæ eius recta fuissent. Hæc enim & his similia debent in mente habere maxime qui mittũt manũ suã, id est actum ac aratrũ docendi doctrinã Christi, ut cognoscentes quibus est Væ, non propter aliud nisi quia nõ docẽt repositũ, non cõuertantur retro postq; semel miserint manum suã ad aratrũ arantẽ animas hominũ, ut post hoc & semina suscipiãt uerbi. Iste aũt qui sicut homo peregre profectus uocauit seruos suos, & tradidit eis bona sua, post multum tẽporis uenit, postq; dimisit aptos ad negotiandũ animarũ salutẽ: & ideo forsitan nõ facile inuenit̃ quis ex eis qui apti fuerint ad huiusmodi opus, ut cito trãseat de hac uita: sicut est manifestũ ex eo quod & apostoli senuerũt, ex quibus dicit ad Petrũ. Cum senueris extendes manũ tuã, & cætera. De Paulo autẽ dictũ est ad Philemonẽ. Nunc autẽ ut Paulus senex, cũ esset adolescẽtulus quãdo Stephanus pro Christi testimonio lapidabatur, & ipse uestimẽta seruabat interficientiũ eũ. Hoc aũt diximus propterea quod dicit: Post multũ temporis uenit dominus seruorũ illorũ. Et obserua in hoc loco, quoniã non ad dominũ uadunt ut iudicent̃ & digna actibus suis recipiant, sed dominus uenit ad eos cum fuerit impletũ quod dictũ est, quoniã uenit tempus. Veniẽs autẽ ponet rationem cum eis de omnibus quæcunq; egerunt, compensans lucra bonorum operum, & dispendia peccatorum, ut ponens rationem, & diligenter uniuersa discutiens, unoquoq; sicut oportet utatur. Debemus ergo quasi qui peccãdo damnum fecimus, bona autem operantes lucremur, sic omni custodia corda nostra seruare, ut cum uenerit dominus noster & posuerit rationem nobiscum, nõ inueniamur nec pro otioso sermone

[margin: 1 Cor. 9 (beside "cum dictum quod ait: Væ em̃ mihi…"); Ioan. 21 (beside "cut est manifestũ…"); Philem. 1 (beside "ris extendes manũ tuã…")]

damnum

damni fecisse. Et accedēs qui quinq; talenta acceperat, obtulit alia quinq; dicēs: Dñe quinq; talenta mihi dedisti, ecce alia quinq; superlucratus sum, Ait ei dominus eius: Euge serue bone & fidelis: quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituā, intra in gaudiū domini tui. Accedens aūt & qui duo talenta acceperat, ait: Domine duo talenta mihi dedisti, ecce alia duo lucratus sum. Ait illi dominus eius. Euge serue bone & fidelis: quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te cōstituā, intra in gaudiū domini tui. Ita accessit primus quasi qui habuit fiduciā eo quòd operatus fuerat & lucratus. Nam fiducia ipsa fecit eum audere, ut ad dñm primus accederet, & audacter faceret sermonē dicēs: Domine quinq; talēta mihi dedisti, ecce alia quinq; talēta lucratus sum super ea. Ad quē dominus dixit uocē omibus nobis optabilē, cū posuerit rationē etiā nobiscū dominus noster dicēs: Euge serue bone & fidelis: contrariā ei uoci quā dixit ad tertiū; serue male & piger. Quis non optet exhortationē accipiens ex ista scriptura, ut audiat à domino suo, fidelis? Quod simile esse existimo ei quod dictū est de Abrahā, Quoniā credidit Abrahā deo, & reputatū est ei ad iustitiā, sicut & ei qui audiuit à domino suo, serue fidelis. Sine dubio fides eius ad iustitiā reputata est ei, ut reputata est ad iustitiā fides ipsius qui in modico fuit fidelis. Modica aūt sunt omnia uitę istius, ut omne resurrectionis mysteriū ei credat & administratio supernorum bonorū. Videamus aūt & quò ingredit seruus iste bonus & fidelis, qui in modico uitæ istius fuit fidelis. Intra, inquit, in gaudiū domini tui. Omnia enim ibi delectabilia, & omnia gaudia, quando qui hic flent, ibi ridebūt, & qui laudabiliter lugent, consolationem accipient dignā. Quod autem dicit uel in eo qui quinq; talenta acceperat, uel in isto qui duo, accedens, intellige mihi accessum & transitū de hoc mundo ad illum: & uide quoniā non aliā uocē dominus protulit ad secundū, nisi quā protulit ad priorē dicens: Euge serue bone & fidelis, super modica fidelis fuisti, super magna te constituā. Quero quoniā eadē dicta sunt ambobus, ne forte & qui minorem habuit uirtutē, & totā illam quam habuit secūdū quod oportebat exercuit, nihil minus habiturus sit apud deum, q̄ ille qui fuit in maiore uirtute, ut impleat in eis quod dictū est: Qui multū, non abundauit: & qui modicū nō minorauit. Tale aliquid ostendit & circa mandatū dilectionis ad deū uel ad proximū dicens ita: Diliges dominū deū tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua. Sine dubio enim cū ex toto corde suo quis dilexerit deum, & ex tota anima sua, & ex tota uirtute sua, talem dilectionis habet mercedē, qualem ille qui maius habuit cor, uel qui eminentiorē habet animam, uel qui maiorē accepit uirtutē, Hoc enim solū quæritur, ut quicquid habuerit homo ex deo, toto eo utatur ad gloriā dei. Accedens aūt & qui unum talentū acceperat, ait: Domine scio quia homo durus es, & metis ubi non seminasti, & congregas ubi non sparsisti, & timens abij, & abscōdi talentū tuum in terra. Ecce habes tuū. Respondens aūt dominus eius dixit ei: Male serue & piger, sciebas quia meto ubi non seminaui, & cōgrego ubi non sparsi. Oportuit ergo te cōmittere pecuniam meam nummularijs, ut ueniens recepissem eam cum usuris.] Videtur mihi iste qui unum talentū accepit, fuisse inter credentes quidem, nō aūt & fiducialiter agentes in fide, sed latere uolentes, & omnia facientes ut non cognoscant quasi Christiani. Forsitan aūt & alij mores eorū non satis erant culpabiles, & quod acceperunt custodiunt quidem, nō aūt & addunt, neq; negotiant, neq; fiducialiter agunt in eo: propterea uerbum in eis nō profecit ad maius, neq; alios acquisiuit. Adhuc uident mihi qui huiusmodi sunt, timorem dei habere & sapere de eo quasi de aliquo austero, & duro, & implacabili. Sic enim uerba ipsa significāt respondentis, & dicentis: Sciebam quia durus es: & quasi qui sciebat eum metere ubi non seminauit, & congregare ubi nō sparsit. Propter quod respōdens ei dominus eius, & arguens eum quasi malum seruū & prigrū, nō quidem confessus est se esse hominē durum, sicut ille arbitrabatur, cæteris aūt sermonibus eius consensit dicens: Et sciebas quia meto ubi nō seminaui, & cōgrego ubi nō sparsi. Quomodo aūt intelligamus quod uere dominus noster metit ubi nō seminauit, & cōgregat ubi non sparsit? Mihi hoc uidet in loco isto, quoniā iustus seminat in spiritu, ex quo & metet uitam æternā. Omnia autem quæ ab altero, id est à iusto uiro seminantur, & metunt ad uitā æternam, metit deus. Dei enim est possessio iustus, qui metit ubi non ipse seminauit: sed ille iustus. Consequenter & illud dicemus, quoniam iustus dispersit dedit

Gen. 15

Matt. 22

dedit pauperibus. Dominus aũt in suo colliget uniuersa, quãtacunq; iustus dispersit, & dedit pauperibus. Metens aũt quæ non seminauit, & congregans quæ non sparsit, sibi cõputat & sibi arbitrat̃ esse collata, quęcũq; pauperibus fidelibus fuerint seminata uel sparsa, dicens ad eos qui bene proximis suis fecerunt: Venite benedicti patris mei, hæreditate regnũ quod uobis paratũ est, Esuriui enim & dedistis mihi mãducare, & cætera. Et quia uult metere ubi non seminauit, & congregare ubi nõ sparsit, cum non inuenerit dicet ad eos qui nõ præbuerunt ei metere & cõgregare: Discedite à me maledicti in ignem æternũ, quẽ præparauit pater meus diabolo, & angelis eius, Esuriui enim & non dedistis mihi manducare, & cætera. Nam & uere durus est, secũdum quod ait Matthæus, & austerus secundũ quod ait Lucas. Sed his qui misericordia dei abutunt̃ ad ne-
Rom. 11 gligentiã suã non ad conuersionẽ suam, sicut ait apostolus: Vide bonitatẽ dei & seueritatẽ. In eos quidẽ qui ceciderunt seueritatẽ, in te aũt bonitatẽ si permãseris in bonitate. Qui eñ bonũ iudicat deum, credẽs indulgentiã accipere si fuerit cõuersus ad eum, illi bonus est deus. Qui aũt existimat eum sic bonum, ut nõ curet de peccatis peccantium, illi nõ est bonus deus, sed austerus. Zelans est enim super peccata hominũ contẽnentiũ se. Tamen quasi Christo metẽte quæ nos seminauimus, & cõgregante quæ nos sparsimus, seminemus in spiritu, & spargamus pauperibus, & talentũ dei nõ abscondamus in terra. Nec enim bonus huiusmodi timor, nec liberat nos talis timor ab exterioribus tenebris illis cũ fuerimus damnati quasi mali serui, & pigri. Mali quidẽ, quia nõ sumus usi probata illa pecunia dominicorũ uerborũ cũ quibus poteramus negotiari & discutere Christianitatis eloquia, & acquirere bonitatis dei altiora mysteria. Pigri aũt, quia nõ fuimus operati cũ eloquijs dei salutẽ uel nostrã uel aliorũ, cũ deberemus mittere pecuniã domini nostri, id est eloquia auditoribus nummularijs qui omnia tentant, & probant, ut bonũ quidem dogma & uerũ teneant, reprobũ aũt & falsum repellant, ut cum uenerit dominus, eloquia illa quę cõmisimus nos cũ usuris recipiat, & cum additamentis ab eis qui accaperũt à nobis. Oñis enim pecunia, id est omne uerbũ quod habet in se formã dei regalem & imaginẽ uerbi eius, legitimũ est. Nummularijs ergo uiris iubet credere uerbũ, qui possunt eius reddere usuras. Reddit aũt usuras uerbi qui iterũ festi-
2. Tim. 2 nat saluare cum eo, sicut ipse saluatus est: sicut Andreas, Petrus, Philippus, Nathanael, Matthęus publicanus. Et hoc est quod dicit apostolus, Quę audisti à me per multos testes, hæc cõmenda fidelibus hominibus qui idonei erunt & alios docere. Similiter &
Matt. 5 dominus dicit: Nemo accẽdit lucernã, & ponit eam sub modio, sed super candelabrũ, ut introeuntes uideant lumẽ. Tollite ab eo itaq; talentũ, & dat̃ ei qui habet decẽ talenta. Vides quia tollitur talentũ à malo seruo & pigro, & date ei qui habet decem talenta. Quomodo autem tollitur ab aliquo quod datũ fuerat ei, & alteri datur bene agenti, ut habeat etiam hæc super illa quæ acquisiuit, nõn satis facile est explicare: tamen possibile est. Quoniã qui idoneũ facit in aliquo sensum in dogmatibus ueritatis, potest sua diuinitate deus auferẽs sufficientiã ab eo qui pigrius ea est usus, dare ei qui eam multiplicauit, Omni enim habenti dabitur & abundabit, ab eo autem qui nõ habet, & quod habet auferetur ab eo. Vtputa fidem habenti quæ est ex nobis, dabitur gratia fidei quę est per spiritũ fidei, & abundabit: & quicquid habuerit quis ex naturali creatione, cum exercuerit eũ accipit idipsum & ex gratia dei, ut abundet & firmior sit in eo ipso quod habet. Non enim de sapientia sola, sed de omni uirtute intelligẽdum est nobis quod ait
Sap. 9 Salomon: Et si fuerit quis perfectus inter filios hominũ, si absuerit ab illo sapientia tua, in nihilum reputabitur, Sic & qui perfectus fuerit in castitate, aut in iustitia, aut in ueritate aut pietate, non fuerit aũt ei aut castitas, aut iustitia, aut uirtus, aut pietas quæ uenit ex gratia dei, in nihilum reputatur huiusmodi homo. Propterea si uolumus ut detur nobis uirtus perfectior, & abũdet in nobis quod perfectum est inter homines per diligentiam omnimodo acquiramus: & postq; acquisierimus, quasi intelligentes quoniã in nihilum hæc reputantur sine gratia dei, humiliemus nosmetipsos sub manu ualida dei, & oremus sine ira & disceptatione leuãtes puras manus, ut omniũ bonorũ quę sunt in nobis pfectio detur ex deo, et faciat nos perfectos, & acceptabiles deo quasi filios dei. Iste aũt qui unũ acceperat talentũ, & absconderat ipsum in terra, nõ solũ quasi malus & piger arguitur, sed quasi inutilis mittitur in tenebras exteriores, ubi nulla illuminatio est, forsitan

forsitan nec corporalis, nec est respectio dei illic, sed quasi indigni speculatiõe dei qui talia peccauerũt cõdemnant̃ in his quæ exteriores tenebræ appellant̃: forsitan donec intellexerint, ut conuertant̃ & digni efficiant̃ exire ab eis. Forsitan & propter aliam causam quam nos ignoramus: quoniã legimus aliquẽ qui fuit ante nos exponentẽ de tenebris abyssi, & dicentẽ, quoniã abyssus est extra mundum foris & tenebræ. Consideremus ergo si potest uera esse expositio eius, ut exteriores tenebras illas intelligamus, ut quidã quasi indigni toto mũdo in abyssum illã quã ille exposuit foras eijciant̃, in qua sunt tenebræ nemine eas illuminante, cum sint extra totum mundum.

TRACTATVS XXXIIII Cap. XXIIII

IN illo tẽpore, dixit Iesus discipulis suis. Cũ uenerit filius hominis in gloria sua, & omnes angeli cũ eo, tunc sedebit super sedem gloriæ suæ, & cõgregabuntur ante eum omnes gentes, & cætera.] Indiscussus quidem sermo uidet̃ esse manifestus, quasi exhortãs homines ad dandũ & largiẽdũ, & auertẽs ab omni inhumanitate & parcitate. Videamus tamẽ quid quærere oportet in eo propter eos qui nihil arbitrant̃ aliud in eo nisi exhortationẽ humanitatis. Certe secundũ & gloriosum Christi aduentũ fore credit omnis ecclesia, quando & filius dei qui assumptus est in gloria, sic cũ gloria huc reuertet̃ in specie sua & pulchritudine sua, ut corpus eius sit quale fuit cũ transformatus fuisset in monte corã tribus discipulis coascẽdentib. ei: ut iam nõ tribus, nec alijs paucis, sed uniuersis gentib. cõgregatis ante eũ appareat, & sedeat super sedẽ gloriæ suæ, & tunc segregabit malos à bonis. Vtrũ aũt omnes ab omnibus qui in omnibus generationibus fuerint, aut illę tantũ quæ in cõsummatione fuerint derelictæ, aut illę tantũ quæ crediderũt in deũ per Christũ, & ipsę utrũ omnes, an nõ omnes, nõ satis est manifestũ. Tamen quibusdam uidetur de differentia earũ quæ crediderunt hæc esse dicta. Quantũ ergo ad simplicẽ textum, nec qui à dextris cõsistunt alia causa laudant̃, & in præparatũ regnum uocantur, nisi propter solam humanitatẽ: nec qui sunt à sinistris alia causa confundunt̃ & deputant̃ in ignem, nisi propter inhumanitatẽ. Quid ergo? Si isti qui humani fuerunt circa uirtutes cæteras negligentes fuerunt, cõsequent̃ talia hæc promissa? aut illi qui nõ fuerunt humani, si alias impleuerunt uirtutes maledicti erunt omnino, & in ignẽ sunt condemnãdi, & hoc cum ipso diabolo? Vides ergo quia necessariã habet sapientiã sermo. Item tractandũ est utrũ in loco futurus est saluatoris aduentus in gloriã, an alterã expositionem debemus exquirere. Quis enim erit locus ille, ut capiat in uno aspectu, & omnes angelos uenientes cum Christo, & omnes gentes illic cõgregatas? Et de sede gloriæ eius quid est dicendum? Putas corporale aliquod subselliũ erit? an etiã hoc opus habet interpretationem subtiliorẽ? Propterea qui uult omnia rationabiliter intelligere, multã sapientiã inueniet & in istis. Et periculosum quidẽ est de huiusmodi rebus exponere, sed ne propter intellectus difficultatẽ plenius tacẽtes derelinquamus eos qui mouentur in istis ad fluctuandũ, pauca de multis secundũ quod possibile est exponamus. Existimo ergo quoniã erit tempus aduentus Christi quãdo tãta manifestatio futura est Christi & diuinitatis, ut nõ solũ nullus iustorũ, sed nec aliquis peccatorũ ignoret Christum secundũ quod est, quãdo & peccatores cognoscẽt in cõspectu suo sua delicta, & iusti manifeste uidebunt semina iustitiæ suæ, ad qualem eos perduxerint finem. Et hoc est quod dixit: Congregabuntur ante eũ omnes gentes. Si enim modo quãdo nec omnes cognoscunt Christũ secundũ quod est, nec ipsi qui uident̃ cognoscere palam eum cognoscũt, sed in fide tantũ intrant homines in conspectũ eius, quando agnitionẽ eius accipiũt per fidẽ, sicut scriptũ est: Intrate in cõspectu eius in exultatiõe, quãto magis recte dicunt̃ omnes gentes ante eũ cõgregandæ, & constituendæ, quãdo palam omnib. tam bonis quàm malis, tam fidelib. quàm infidelibus fuerit factus manifestus, ante oculos mentis eorum iam non fidei aut diligentiæ alicuius inquisitione repertus, sed ipsius diuinitatis suæ manifestatione prælatus? Nõ in aliquo quidẽ loco apparebit filius dei cũ uenerit in gloria sua, in altero aũt nõ apparebit, sed sicut ipse secundũ cõparationẽ fulguris exeuntis, aduentũ suũ uoluit demonstrare dicens: Si dixerint uobis ecce in deserto, nolite exire: ecce in domo, nolite credere: sicut enim fulgur egreditur ab Oriẽte, & apparet

Psal. 99

apparet usque ad Occidentẽ, sic erit aduẽtus filij hominis, Sicut enim fulgur egrediẽs ab Oriẽte, & propterea quod omĩa implet, apparet usque ad Occidentẽ: sic cũ uenerit Christus in gloria sua, propterea que ubique futurus est, & ipse in cõspectu omniũ erit ubique, & omnes ubique erunt in conspectu ipsius, & sic cõstituentur ande sedem gloriæ eius, hoc est ante regnũ eius & potestatẽ dominationis ipsius. Sedes aũt eius aut certe quidã per fectiores sanctorũ dicunt, de quibus scriptũ est, Quoniã illic sederũt sedes in iudicio: aut quædã uirtutes angelicæ, de quibus dicitur: Siue sedes, siue dominatiões. Ergo rex seculorũ deus uerbũ, qui in forma factus est hominis, sedebit super huiusmodi sedem gloriæ suæ: & cõgregabunt ad eum omnes gẽtes iam nõ dispersæ in dogmatibus falsis & multis de eo: & sic erunt ante eum, ut nõ localiter audiamus omes gentes fieri ante eum, sicut nec localiter audimus iustos ea dicturos quæ sunt dicturi. Quandiu ergo cõfusi sunt iniqui, nec se cognoscentes, nec Christũ, sed in erroribus intenebricati tenentur: & iusti quãdiu per speculum & in ænigmate uident, & ex parte seipsos cognoscũt, non secundũ quod uere sunt: tandiu non sunt segregati boni à malis: Cum aũt propter manifestationem filij dei omnes ad intellectũ uenerint suũ, tunc saluator segregabit bonos à malis. Oues aũt dicti sunt qui saluantur, propter mansuetudinẽ quã didicerũt ab
Matt. 11 eo qui dicit: Discite à me quia mitis sum & humilis corde: & propter quod usque ad occisionẽ parati fuerũt uenire imitantes Christũ, qui sicut ouis ad occisionẽ ductus est, & sicut agnus corã tondente se sine uoce: & non simpliciter sine uoce, id est corã auferente quæ sunt ipsius & diripiẽte. Hœdi aũt dicunt mali, quia aspera & dura saxa male ascendunt, & per præcipitia eorũ incedũt. Sic intellige mihi & sanctos à dextris qui dextra opera operati sunt, & plenius sunt conuersi ad iustitiam, quæ semper à dextris est dei. Propterea secundum dignitatẽ actuum suorum dextrorũ à dextris cõsistunt, & acceperunt mercedẽ suorũ dextrorũ, dexterã regis, in qua requies & gloria est. Qui autem ad peruersitatem uitæ seipsos separauerunt à dextris propter opera sua pessima & sinistra, ceciderũt in sinistrã, id est in tristitiã tormentorũ damnati, propter quod à sinistris consistunt. Tunc dicet ad eos qui sunt à dextris, inuitans eos ad se, Venite: ut quicquid minus fuerat eis, cum perfectius uniti fuerint Christo cõsequantur audientes: Venite:
Lucæ 21 & facientes. Tale est & quod dicit apud Lucã. Auferte talentũ ab eo, & date ei qui habet decem, Omnis enim qui habet, additur ei: qui aũt non habet, & quod uidet habere auferetur ab eo, Vocat aũt illos benedictos patris, addito benedicti patris mei, ut eminentia benedictiõis eorũ manifestet, qui benedicti sunt à domino qui fecit cœlũ & terrã: & forsitan quia sunt aliqui qui benedicti quidẽ sunt, nõ aũt patris. Accipite regnũ quod uobis præparatũ est à cõstitutione mundi.] Quod in latino habet, A constitutione mundi, in Græco sic habet: A depositione mundi, & secundũ Græcum sermonem exponit, quę secundũ latinũ non conueniebat exponere. Quare aũt nomine depositionis de mundo frequenter utuntur scripturæ sicut & hic dicens: A depositione mundi, quęrat qui potest, sciens quia non omẽ quod creatũ est depositũ dicitur, nec scriptũ est alicubi, à depositione sedium, aut dominationũ, aut principatuũ. Congregans autẽ ex omnibus nomen depositionis, si forte in altero aliquo dictum est, & cõparans ea cum his quæ dicunt de mundi depositione, ascendens per uerbũ ad cætera creata quidẽ, nõ aũt deposita, ex eo quod nõ est eorũ facta depositio, uidebis causam nominatæ depositionis, quod nomen tantũ de mũdo suscipitur. Credere aũt hęc talia literis quæ possunt & in manus hominum male moratorũ uenire, & calumniatorũ, & nouitatis amatorũ, non est religiosum, ut ne margaritæ nimis exoperatæ ante porcos mittantur, neque sancta canibus dentur. Esuriui, & dedistis mihi manducare, & cætera.] Videtur mihi per hæc, quia non unius iustitiæ species remuneratur, sicut existimãt multi. Absurdum est enim nihil aliud intelligere uirtutis in eo qui ita remuneratur, nisi tantũ cõmunicationem humanitatis. Non enim hoc dicimus, ut negligentius studeamus humanitatẽ, cũ sit omnibus fidelibus præcipue obseruanda, sed ut omĩa æqualiter, aut ut pene ęqualiter studeamus, ut propterea ex omnibus omnẽ benedictionẽ percipiamus in cœlestibus in Christo Iesu. Primũ aũt sciendũ est, quoniã sicut quantum ad textum non sufficit ad consequendam regni cœlestis hæreditatem, dare esurientibus mãducare, nisi & cætera fecerimus quę subsequunt: sic nõ est possibile omĩa illa secundũ textũ implere, sicut

sicut existimant multi, nisi ex parte egerimus contra dei mandatũ. Necesse est eum &
quæstuosum esse,ut det cibum,& potum, & uestimentum Christo esurienti,& sitienti,
& algẽti in sanctis, ut hoc modo & peregrinum eum colligat, & infirmũ uisitet, & eat
ad eum in carcerem. Vere aũt siue secundũ simpliciora & corporalia bene facta intelli
gamus,siue secundũ spiritalia,certum est,quoniã siue hoc,siue illo modo quis faciat o-
pus bonũ & nutriat animas spiritalibus cibis, siue qualemcũq; speciẽ boni operis quis
fuerit operatus propter deũ,Christo esurienti & sitienti dat cibũ & potũ. Siue quæ faci
mus sanctis qui sũt diuites meritis,pauperes rebus,siue in quibuslibet qui meritis pau-
peres sunt,etsi fuerint diuites rebus,siue in qualibuscũq; causis mãdatũ Christi quis fe-
cerit,Christũ cibat & potat,qui fideliũ iustitiã & ueritatẽ manducat & bibit. Item Chri
stum algentem teximus uestimento,accipientes sapiẽtiæ tecturam à deo,ut per doctri
nam aliquos doceamus,& induamus eos uiscera misericordiæ,castitatem, mansuetudi
nem,humilitatem,cæterasq; uirtutes:quæ omnes uirtutes spiritalia sunt uestimẽta eo-
rum,qui audiunt doctrinam docentiũ eas,secundum eum qui dicit: Induite uos uisce- Coloss.3
ra misericordiæ,benignitatem,humilitatem,mansuetudinẽ & cætera.Magis autem &
ipsum Christum qui hæc omnia fidelibus est, secundum eum qui dixit: Induite domi-
num Iesum . Cum ergo huiusmodi uestimentis uestierimus unum de minimis in Chri-
sto credẽtibus,ipsum dominũ uidemur uestisse,ut ne quantũ ad nos nudũ sit uerbũ dei
in mundo.Sed & peregrinum dei filium constitutum,& domesticos corporis eius pe-
regrinos in mũdo ab omnibus actibus corporalibus, sicut ipse & de se & de discipulis
suis dicit:Et isti non sunt de hoc mundo,sicut & ego nõ sum de hoc mundo . Et quærit Ioan.17
Christus cum suis animã ubi succedat . Quando ergo præparamus cor nostrũ diuersis
uirtutibus ad receptaculum eius,uel illorũ qui sunt ipsius, ipsum peregrinantẽ suscipi-
mus in domũ pectoris nostri facientes cœnaculum magnũ,mundatum & ornatum ad
susceptionem Christi peregrinãtis in mundo, cæterorũq; discipulorũ ipsius. Quorum
enim uerbum suscipimus, & ipsos suscepisse uidemur in nobis, & per ipsos Christum,
cuius baiulant uerbũ.Item in infirmatis hominibus,siue à fide siue ab aliquo opere bo-
no,aut scandalum patientibus Christus infirmatur, & scãdalum patitur,sicut ipse dicit
ad Petrum, quæ carnis sunt,sapientem, Scandalum mihi es, hoc est infirmitas mihi es. Matt.16
Sed & omnes discipuli eius dilecti simul cum talibus infirmant̃, & scandalũ patiuntur
dicentes:Quis infirmat̃,& non infirmamur? Quis scandalizatur,& nõ urimur nos? Et
si discipuli eius coinfirmant̃ infirmis,quãto magis ipse saluator creator ipsorum? Nam
quem maior misericordia tenet hominũ infirmorum, grauior constringit infirmitas ta
lis.Cum ergo unum fratrum infirmorum uisitauerimus,aut per doctrinã,aut per incre-
pationem,aut per cõsolationẽ,aut precibus , aut terrore iudicij,aut aliqua bona opera
facientes in eũ,fecerimus meliorare in Christo,ipsum Christũ uisitauimus, & cõforta-
uimus infirmatũ,& ceteros discipulos Christi talibus passionib.coinfirmãtes refrigera
mus,sicut Paulus ad Philemonem dicit:Gaudiũ enim magnum habuimus , & consola Philem.1
tionem in charitate tua,quia uiscera sanctorum requieuerunt per te frater. Et ne putes
esse blasphemum infirmũ dicere Christũ. Ipse enĩ ex infirmitate est crucifixus propter
misericordiã,& ipse infirmitates nostras portat,& omes noti ipsius.Deinde omẽ quod
hic est, carcer est Christi & eorũ qui sunt ipsius . Propterea eamus ad eos qui in domo
uinculorum istorũ habentur quasi in carcere, & sunt in hoc mũdo degentes,quasi car-
cere naturæ necessitate cõstricti.Cum ergo abierimus ad tales , & omne opus bonũ fe
cerimus in eis,uisitauimus eos in carcere, & Christum in eis . Videamus aũt nisi gene-
raliter hæc intellecta,& ad simplicem humanitatẽ nos exhortantur,& ad omnia lauda
bilia facta,ut benedictionẽ dignis dicẽtem: Venite benedicti patris mei, cõsequi quis
ualeat digne. Non autem iusti obliti eorũ quæ gerunt, tunc respondebunt ei dicentes:
Domine quando te uidimus esurientẽ,& cetera:sed humilitatis causa laude benefacto
rum suorum indignos se proclamantes. Ipse autẽ uolens eis ostẽdere suã cõpassionem
in suis,etiã se pronunciat esse in quibus fuerint fratres eius,dicens : Amen dico uobis,
ex eo quod fecistis uni minimorũ istorum fratrum meorum,mihi fecistis.] Videamus
nunc quod dicit iustis:Venite benedicti patris mei:Iniustis aũt: Discedite à me: cũ fuis
sent utiq; fideles:& intelligemus impletũ in eis quod scriptum est: Omni habenti dabi

tur,& abundabit:ab eo autem qui non habet, etiam quod uidetur habere auferetur ab eo.Nam propinqui sunt uerbo,qui seruãt dei mandatũ,& uocant̃ ut adhuc magis propinquiores efficiantur audientes: Venite benedicti patris mei.Longe autẽ ab eo sunt, etsi uideantur assistere ei,qui nõ faciunt mandata ipsius.Propter hoc tolletur ab eis, & quod sibi uidebantur assistere ei audiẽtes: Discedite à me: ut qui modo uel uident̃ esse ante eum,postea nec uideant̃. Propter quod & nos debemus nos conseruare ne audiamus & ipsi,& quasi elongãtes nos ipsos à domino: Discedite à me:& omnia faciamus, ut dicat ad nos: Venite benedicti patris mei.Considerandum est autem, quoniã in sanctis non solum dictum est benedicti, sed cum additamento, nõ qualemcũq; honorem habentes,id est benedicti nõ alicuius alterius,nisi dei patris.Econtra autem quibus dicitur maledicti,nõ dicit̃ maledicti patris mei. Nam benedictionis quidem ministrator est pater,maledictionis aũt unusquisq; sibi est autor,qui maledictione digna est operatus.Qui aũt recedunt ab Iesu,decidunt in ignem æternũ,qui alterius generis est ab hoc igne quẽ habemus in usu.Nullus eñ ignis inter homines est æternus, sed nec multi tẽporis,extinguitur eñ cito.Æternus aũt ignis est ille, de quo & Esaias dicit in fine pro-
Esa.ult. phetiæ suæ. Vermis eorum non morietur,& ignis eorũ non extinguetur,Forsitan talis substantiæ est,ut inuisibilia cõburas ipse inuisibilis constitutus, secundũ quod ait apostolus:Quoniam quæ uidentur temporalia sunt,quę autem non uidentur æterna.Si ergo quæ uidentur temporalia sunt, quæ autem non uidentur æterna sunt: necesse est si uisibilis est ille ignis,& temporalis sit.Si aũt æternus est, & inuisibilis est, quo puniun-
Iob 20 tur qui recedunt à saluatore.Tale est quod dicit & Iob:Comedet eũ ignis qui nõ accenditur.Ne aũt mireris audiens esse inuisibilem ignem & punientẽ, cũ uideas inter homines calorem corporibus accidentẽ, & non mediocriter cruciantẽ, maxime eos qui ab eo ualidissime molestantur. Et cõsidera, quoniã regnũ quidẽ non alijs præparatũ dicit à cõstitutione mundi,nisi iustis,& ideo reddet eis ipsum rex eorũ Christus. Ignem autẽ ęternũ nõ illis quibus dicit̃:Discedite à me maledicti,paratũ ostẽdit, sicut regnũ iustis, sed diabolo & angelis eius.Quia quantũ ad se homines non ad perditionẽ creauit, sed ad uitã & gaudiũ:peccantes aũt cõiungunt se diabolo,& sicut qui saluantur sanctis angelis coæquant̃,& fiunt filij resurrectionis & filij dei & angeli: sic qui pereunt,diaboli angelis coæquant̃,& fiunt filij eius. Esuriui enim & non dedistis mihi mãducare, &
1 Cor.12 cætera.] Scriptũ est ad fideles: Vos estis corpus Christi, & mẽbra ex parte, Sicut ergo anima habitãs in corpore cũ non esuriat quantũ ad suã substantiam spiritalem, esurit tamẽ unũquenq; corporis cibũ: quia copulata est corpori suo:sic & saluator patitur quæ patit̃ corpus eius ecclesia,cũ sit ipse impassibilis quantũ ad suam diuinitatẽ.Sanctis eñ indigentibus cibo,& ipse esurit. Alijs aũt membris suis necessariã habentibus medicinam,& ipse quasi infirmus necessariã habet.Item alijs susceptione opus habẽtibus,ipse quasi peregrinus in eis quærit ubi caput suũ reclinet. Sic & in nudis alget, & in uestitis
2 Cor.11 uestitur.Et si ex dilectione Paulus dicit: Quis infirmat̃ & non infirmor? & hoc magis ad laudẽ respicit apostoli,ostẽdentis magnitudinẽ charitatis suæ circa fideles: quomodo nõ magis ꝙ Paulus & omnis homo dilectione ornatus filius charitatis dei saluator dicere potest cõueniẽter? Quis infirmat̃ & nõ infirmor? quis scandalizatur,et nõ ego uror? Propter q̃d dicit,infirmus fui, sic & in carcere fui ,& non uisitastis me. In carcere
Psal.91 enim mẽbro Christi cõstituto,ipse nõ est solutus à carcere qui dicit de iusto: Cum ipso sum in tribulatione,hoc est cõtribulor ei. Sicut eñ qui meus est, in tribulatione mecũ est, sic & ego in tribulatiõe cũ eo sum. Et hoc dico nõ ignorãs uulgariorẽ illã traditionẽ.Et hoc cõsidera,quia immorat̃ in unoquoq; uerbo loquẽs ad iustos,& laudans eos, & per singulas species eorũ benefacta dinumerat,Loquens aũt ad iniustos pręcidit cõpendians & cõcolligẽs malefacta eorũ in breue: id est iustis quidẽ de infirmitate dicit: Infirmus fui, & uisitastis me. Separatim aũt de carcere: In carcere fui & uenistis ad me. Ad iniustos aũt cũ potuisset similiter facere, infirmus fui, & nõ uisitastis me, in carcere fui, & nõ uenistis ad me: pręcidens narrationẽ subunauit utrũq; dicens:Infirmus fui & in carcere,& nõ uisitastis me.Quoniã misericordia iudicis erat, benefacta quidẽ hominum largius prædicare & ampliare, malefacta aũt eorũ transitoriè memorare & breuiare.Sed & iusti immorant̃ in unoquoq; uerbo dicẽtes: Quãdo te uidimus esuriẽtem

& cibauimus, aut sitientē & potauimus, aut nudū & uestiuimus, aut peregrinū & collegimus? Aut quādo te uidimus infirmū, aut in carcere? Quoniā propriū est iustorū, beneficia sua relata sibi in facie, diligenter & per singula refutare causa humilitatis: tanquam si dicente domino, hoc & hoc & hoc bonum in me fecistis, illi recusantes dicant, nec hoc nec hoc nec hoc fecimus tibi. Iniusti non ita per singula, sed cursim dicūt: Quando te uidimus esurientem, aut sitientem, aut peregrinū, aut nudum, aut infirmū, aut in carcere, & non ministrauimus tibi? uerbū ministrauimus tibi ad omnia referentes, & quasi præcidentes & prætereuntes crimina singula, ut nō grauiora uideātur diligenter & singillatim enumerata: quia proprium malorum hominū est culpas suas excusationis causa, aut nullas uelle ostendere, aut leues & paucas, Sed & responsio Christi tam ad iustos facta quam ad iniustos, hūc ipsum significat intellectū. Volēs enim iustorū benefacta ostēdere grandia, peccatorū aūt culpas nō grandes, ad iustos quidem dicit: Ex eo quod fecistis uni ex minimis istis fratribus meis, mihi fecistis. Ad iniustos aūt sic: Ex eo quod non fecistis uni ex minimis istis, nec mihi fecistis: non adijciens fratribus meis, quemadmodū cū loqueretur ad iustos. Nam abusiue quidem omnes credentes in Christo fratres sunt Christi: Reuera aūt fratres eius sunt, qui perfecti sunt, & imitatores sunt eius, sicut ille qui dixit: Imitatores mei estote sicut & ego Christi: qui possunt dicere: Pater 1 Cor. 10
noster qui es in cœlis. Gratius est aūt apud deum opus bonū quod fit in sanctioribus, quàm in minimis sanctis: & leuior culpa est negligere minus sanctos quam sanctiores. Minimos aūt hic dicit, aut quasi in mundo minimos existimatos, aut quia apud seipsos minimi erant, Volentes enim apud deū fieri magni, seipsos minimos faciebant, quasi charissimi discipuli eius qui dixit: Discite à me quia humilis & mitis sum corde. Et hoc at- Matt. 11
tende, quoniā cum prius dixisset: Venite benedicti: deinde: Discedite maledicti: quoniā propriū boni dei est prius recordari benefacta bonorū quam malefacta malorū: postea in exitu utrorumque prius nominat pœnā malorū, deinde uitam bonorum dicens: Et abibunt illi in pœnā æternam, hi aūt in uitam æternam: ut primum quæ timoris sunt euitemus mala, postea quæ honoris sunt, appetamus bona. Et factum est postquam cōsummauit Iesus omnes sermones hos, dixit discipulis suis.] Volens ostendere quod omnia in pondere & numero & mensura constituit deus, dicit in aliquo loco ad matrē suā: Non Ioan. 2
dum uenit hora mea. Item: Nunc anima mea turbatur, & quid dicā? Pater salua me ex 12
hac hora. Sed propter hoc ueni in hanc horā, Item: Pater uenit hora, clarifica filiū tuū, 17
ut & filius tuus clarificet te. Sic & horā constituit passionis filij sui. Ideo etsi frequenter insidias passus est à Iudæis, nihil potuit pati discedēte ab eo diabolo usque ad tempus: & nihil pati poterat, donec cōsummaret omnes sermones suos, quos proposuerat dicere discipulis suis. Propterea postquam cōsummauit omnes sermones hos, tunc dixit discipulis suis. Et uide quia non dixit simpliciter, postquā consummauit omnes sermones, sed addidit hos omēs, id est, quos iam locutus fuerat, nō quos adhuc fuerat locuturus. Adhuc enim oportebat eum etiā alios loqui sermones, postquā traderetur, & in Bethania in domo Simonis leprosi de muliere accedente ad se: Item & pascha facere cū discipulis suis, & conuincere proditorē latentem, & gratias agere, & porrigere eis panē & calicem. Oportebat eum & prædicere discipulis suis, quod essent scandalizādi: & Petro, quoniā ante galli cantum ter fuerat negaturus. Adhuc aūt oportebat eum hora appropinquante magis orare non semel, nec bis, sed ter, donec hora plenius adueniret.

TRACTATVS XXXV Cap. XXVI

IN illo tēpore, dixit Iesus discipulis suis: Scitis quia post biduū pascha fiet, & filius hominis tradetur ad crucifigendū. Et reliqua.] Si ergo etiā hora fuerat definita secundū quod diximus, ut nō traderetur ante omnē doctrinā, quō nō magis & dies fuerat definitus, ut pascha nostrū Christus immolaretur, dissoluens Iudaicū pascha, & tradens secundū nouum testamētum discipulis suis? Oportebat etiam mensem esse definitū paschæ. Ego autē puto etiam annum, de quo & propheta dicebat: Prædicare annum dñi acceptū & diem salutis. Prædicit ergo discipulis suis premuniens eos, ut ne priusquam audiant quæ fuerāt euentura subito uidētes tradi ad crucē magistrū, obstupescāt pauore propter passionē domino acci

dentem. Ideo dixit eis: Scitis quia post biduũ pascha fiet, & filius hominis tradet' ad crucifigendũ.] Non aũt sicut arbitrabant' quidam, hoc dicere uult, quia post biduũ paschæ dies adueniet, sed quia post biduũ nouũ pascha fiet. Nec enim dixit, post biduũ pascha erit, aut ueniet, ut ne ostẽderet illud pascha futurũ quod fieri solebat secundũ legẽ: sed pascha fiet, hoc est quale nũq̃ fuerat factũ, ut per hoc nouũ pascha illud succidat antiquũ. Denique sic addit: Et filius hominis tradet' ad crucifigendũ.] Post duos aũt dies factũ est pascha secundũ quod fuerat prophetatũ ab eo, quãdo traditus est in nocte, & dixit osculãti se Iudæ: Amice ad quid uenisti? Si aũt post biduũ pascha factũ est, quarta decima luna, manifestũ est quia quãdo ista dicebat, secundũ Iudæos undecima erat luna, quãdo et parabolas supradictas exposuit. A quo aũt traditus est, hic non est scriptũ. Congregabis aũt de scripturis, quoniã & pater tradidit eum secundũ quod scriptũ est:
Rom. 8 Qui unico filio suo nõ pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Secundũ alias aut scripturas Iudas tradidit illum. Sed & satanas qui intrauit in Iudã tradidit eum. Sed & principes sacerdotũ & seniores tradiderũt eum, Propterea hic impersonaliter posuit tradet', nõ dicens à quo: quod uerbũ potest ad omnes respicere qui tradiderũt eũ. Sed non omnes eodem proposito tradiderunt. Deus eñ tradidit eum propter misericordiam circa genus humanũ, quod unico filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum. Cæteri aũt tradiderunt eum iniquo proposito, unusquisque secũdum malitiam suam, Iudas propter auaritiã, sacerdotes propter inuidiã, diabolus propter timorẽ, ne auelleretur de manu eius genus humanũ per doctrinã ipsius, non aduertẽs quoniã magis eripiendum fuerat genus hominũ per mortẽ ipsius, q̃ fuerat ereptũ per doctrinam & mirabilia, Traditus est enim ad crucifigendum, ut exuens principatus & potestates fiducialiter triumphet eos in ligno. Tunc cõgregati sunt principes sacerdotũ & scribæ & seniores populi in atriũ principis sacerdotũ qui dicebatur Caiphas, & consilium fecerunt, ut Iesum dolo tenentes occiderẽt. Dicebant aũt: Non in die festo, ut ne tumul-
Psal. 2 tus fiat in populo.] Quod dixit propheta: Et principes conuenerunt in unum aduersus dñm & aduersus Christum eius, tunc impletum uidetur cũ principes sacerdotum & seniores populi congregati sunt in domũ principis sacerdotũ aduersus dñm & aduersus Christum eius. Non ueri sacerdotes, sed populi, & seniores non aliorũ, sed illius
Matt. 27 qui uidebatur populus dei, uere aũt populus erat Gomorræ, quoniã dixerunt: Cruci-
Esa. 1 fige, crucifige eum, & tolle talẽ de terra, Et quod dixerat Esaias: Audite uerbũ domini principis Sodomorum, attendite legem dei plebs Gomorræ, cõuenit illis insidiantib.
Ezech. 16 Iudæis qui fuerunt in generatione tẽporis Christi. Et quod dicit Ezechiel ad Herusalẽ: Iustificata est magis Sodoma ex te, magis cõuenit dici ad Hierusalem super quam dominus fleuit, q̃ ad tempus prophetæ. Peiora enim Sodomis peccauerunt principes populi: quia nõ intelligentes summũ sacerdotẽ dei, insidiati sunt ei: & seniores populi nõ cognoscentes primogenitũ uniuersæ creaturæ, & seniorẽ omnibus creaturis, consiliati sunt cõtra eũ. Et propter atriũ puto illud in quo cõsiliũ fecerunt ut Iesum dolo tenerẽt, desolata est Hierusalẽ. Oportebat enim iam nõ esse ciuitatẽ quæ aduersus totius mũdi egerat fundatorẽ: quæ prius quidem occiderat prophetas, postmodũ aũt dominũ prophetarũ. Vt dolo eum tenerent.] Ideo cõuenienter de eis dixit propheta: Disperdat dominus uniuersa labia dolosa. Dolo aũt eũ tenere & occidere uoluerũt, ut ne tumultus fiat in populo illo, qui multa signa & prodigia Iesum uiderat facientẽ. Et propterea multi quidem ex his erant pro eo qui forte dixerãt, quia magnus propheta surrexit in Israel. Alij aũt erant aduersus eũ qui dixerãt: Hic nõ eijcit dæmonia nisi in Beelzebub principe dæmoniorũ. Necesse ergo erat tumultũ fieri dño cõprehenso, propter diuersa studia populi diligentis Christum & odientis, credentis & non credentis. Stetit eñi consiliũ eorũ quasi firmum, cum ipsi qui cõsiliabantur staturi non essent, ut non in die festo occideretur, sed in alio die: uidelicet ut pascha nostrũ immolaret' Christus, ut relinquẽtes azyma Iudæorũ festiuemus in spiritalibus azymis & ueris. Considera aũt si potes omne uerbũ quod profitet' quocunque modo doctrinã dei, dicere principẽ esse sacerdotũ dei. Cum sint aũt multa falsorũ dogmatũ uerba quasi sacerdotes dei, nõ aũt dei sed populi qui seductus ab eis est, cõsiliantur aduersus unũ & uerũ dei uerbũ. Verbum autem dei præbet quidem se insidiantibus, nihilominus tamen resurget, nõ immutatũ neque

neq corruptum ab eis: & in cœlum ascendet, ut suscipiat eos qui tollūt crucē suam & sequunt̃ eum. Cum aūt esset Iesus in Bethania in domo Simonis leprosi accessit ad eum mulier habens alabastrū unguenti preciosi, & effudit super caput eius, recūbente eo. Videntes autem discipuli eius indignati sunt, & cætera.] Multi quidem existimant de una eademq; muliere quatuor euangelistas exposuisse, quia conscripserunt tale aliquid de muliere, & omnes similiter alabastrū unguenti nominauerunt. Ioānes aūt pro alabastro posuit librā unguenti. Sed & quod dicit̃: Potuit hoc uenundari, & pauperibus dari, dixerunt Matthæus & Marcus & Ioannes: & quoniā ad sepulturam suam unguentum illud Christus pronunciauit effusum, ipsi exposuerūt: & quoniā in Bethania in domo Simonis leprosi factum est, ipsi tres cōscripserunt. Ioannes autē Bethaniā quidem dixit, ubi fecerunt ei cœnā, & Martha ministrabat, & Lazarus unus erat ex discūbentibus, & Maria accepit libram unguēti nardi pisticæ preciosi, & cætera. Ex quibus apparet, quia ipsi ei fecerunt cœnā. Lucas aūt, quāuis non leprosum posuit Simonē, tamen pharisæum dixit fuisse, qui rogauerat Iesum ut manducaret cum eo, sicut de nomine eius dominus ipse testatur, dicens ad eum ibi: Simon Simon habeo quid tibi dicere. Luca 7
Multa ergo similitudo & cognatio quedā de muliere apud quatuor euangelistas. Dicā tamen ad eos qui arbitrant̃ unam fuisse mulierē de qua omnes euangelistæ scripserūt. Putas quod hæc mulier quæ effudit super caput Iesu preciosum unguentum, sicut Matthæus & Marcus exposuerunt, ipsa & myrrha unxit pedes ipsius, sicut Lucas & Ioannes exposuerūt? Non est aūt possibile, ut de eadem muliere exponētes euangelistę cū essent consummati in eodem intellectu, & in eodē spiritu, & in eadē sententia qui fuerant ministraturi salutē ecclesiarum, cōtraria sibi dixissent. Si aūt aliquis arbitrat̃ ipsam fuisse quæ unxit unguento domini pedes apud Lucam & Ioannē, dicat nobis si Maria ipsa erat quæ apud Lucā fuisse scribitur in ciuitate peccatrix, quæ discens quoniā recubuit in domo pharisæi attulit alabastrum unguenti, & stans retro secus pedes eius plorans lachrymis lauabat pedes eius. Nec enim credibile est, ut Maria quam diligebat Iesus, soror Marthæ quę meliorē elegerat partem, peccatrix in ciuitate fuisse dicat̃. Et putas quia mulier quæ secundū Matthæū & Marcū effudit super caput Iesu preciosum unguentū, euentu nō scribitur fuisse peccatrix? Quæ aūt secundū Lucam peccatrix refertur, nō fuit ausa ad caput Christi uenire, sed lachrymis pedes eius lauit, quasi uix etiam ipsis pedibus eius digna, præ tristitia pœnitentiā in salute stabilem operante. Et quæ secundum Lucā est, plorat & multū lachrymat ut pedes Iesu lachrymis lauet: quæ aūt secundum Ioannem est Maria, neq; peccatrix, neq; lachrymās introducit̃. Forsitan ergo quis dicet quatuor fuisse mulieres, de quibus conscripserunt euangelistæ: ego autē magis consentio tres fuisse: & unā quidē de qua cōscripserunt Matthæus & Marcus, nullam differentiam expositionis suę facientes in uno capitulo: alterā aūt fuisse de qua scripsit Lucas: aliam autē de qua scripsit Ioannes: quoniā differt ab alijs mulieribus, nō solum in his quę scripta sunt de unguēto: sed quoniā & diligebat Iesus Mariā & Marthā: quamuis & ipsa in Bethania referatur fuisse, sicut & mulier de qua exponūt Matthęus & Marcus. Tertia differentia est, quoniā Matthæus quidem & Marcus in domo Simonis leprosi hoc factum fuisse exponunt: Ioannes aūt, quoniā Iesus ante sex dies pasche uenit in Bethaniā ubi erat Lazarus, quem suscitauerat Iesus, & fecerunt ei cœnam: & non simul, sed Maria & Martha, forte & Lazarus: & Martha ministrabat, Lazarus aūt erat unus ex discumbentibus. Adhuc aūt secundum Ioannem ante sex dies paschæ uenit in Bethaniā, quando & fecerunt ei cœnā Maria & Martha. Hic autē quando & recumbentem in domo Simonis leprosi, accessit ad eum mulier, post biduū pascha erat futurum, sicut dictū est supra. Restat ut aliquis dicat: Si de altera muliere Matthæus & Marcus scripserunt, de altera autē Ioannes, de tertia uero Lucas, quomodo in persona unius mulieris semel à Christo increpati discipuli quasi male indignantes de facto mulieris nō se emendauerūt, ut ne super alterā mulierē similiter facientē indignarent̃? Propterea sciat quia apud Matthæū & Marcū discipuli indignant̃ ex bono ꝓposito, apud Ioannem aūt solus Iudas furandi affectu, apud Lucā aūt murmurat nemo. Ex his ergo & alijs quæ & ipse poteris obseruare, certum est quoniā aut sibi contraria dicunt euangelistæ, ut quidam eorum mētiantur: aut si hoc impium est credere, necesse est dicere

non de eadem muliere omes cōſcripſiſſe euāgeliſtas, ſed aut de tribus, aut de quatuor. Dicet aūt aliquis paulo audacior. Forſitan ſecundum hiſtoriā una quędam mulier fuit quæ tale aliquid fecit, Pone aūt & alterā ſi uis & tertiā, tamē & principaliter euāgeliſtarum propoſitū fuit reſpiciens ad myſteria: & non ſatis curauerunt, ut ſecundū ueritatē enarrarēt hiſtoriæ, ſed ut rerū myſteria quæ ex hiſtoria naſcebantur, exponerent. Propter quod & adtexuerūt quoſdā ſermones myſteriorū intellectibus cōuenientes & cōſonos. De his autem quę apud quatuor exponunt euāgeliſtas cauſa mulierū uel unius mulieris, ſicut exiſtimāt multi, diligētius tractauimus exponētes euangelium ſecundū Ioannem, quæ uidebātur nobis cum ſimilia eſſent & cognata, quaſi cōtraria & diſtantia. Nunc aūt ea breuiter perſtringamus. Rationabiliter ergo Lucas cū de peccatrice muliere loqueretur, introduxit eam flentē abundātius, ut etiā Ieſu pedes lauaret: & nō infundentē quidem unguentū, ſed tantum ungentē non caput, ſed pedes. Illa aūt quæ non accuſabatur peccatrix, non unxit, ſed effudit, & nō ſuper pedes, ſed ſuper caput. Si aūt quis & quæ de Maria Lazari ſorore ſcripta ſunt tractet, quę & ipſa unxit dñi pedes notet ſibi quæ ſcripta ſunt ibi, quoniam omnis domus repleta eſt ex odore unguenti: quod non eſt ſcriptū de ea quæ dicebat eſſe peccatrix. Sed nec de muliere de qua ſcripſerunt Matthæus & Marcus, quæ non dicebatur fuiſſe peccatrix, tale aliquid ſcriptū eſt, quia omnis domus repleta eſt ex odore unguenti. Forſitan per differētias iſtarum mulierum, differentiæ fideliū demonſtrant: quorum quidam quidem effundunt ſuper caput Ieſu precioſum unguentū: alij aūt non caput ungunt, ſed pedes: alij aūt nō infundunt largiter, ſed ungunt tantum. Vngentium uero quidam tali ungunt unguento, ut omnis domus impleat ex odore diuinitatis ipſius: alij aūt non tali quidē, tamen & ipſi acceptabili apud Chriſtū, quoniam & ipſi ungunt pedes eius unguento, quos phariſæus nec oleo unxit, Oportebat aūt hæc in Bethania fieri, quæ interpretatur domus obedictiæ, & ab hac quę ſuper caput dñi effudit unguentū, non accuſata quaſi peccatrix in ciuitate, & à Maria, apud quā cū fieret conuiuiū Ieſu, acceſſit ad eū & unxit. Domū autem obedientiæ, eccleſiam intelligi oportere dubitat nemo. Illa aūt quæ apud Lucā dicebatur peccatrix, adhuc non erat digna in Bethania eſſe, quamuis pœnitentiam peccatorum ſuorum agebat. Adhuc enim minus habebat, ut poſtmodum inueniretur in domo obedientiæ facta, ut iam conſummata neq; peccatrix diceretur, nec lachrymans & lauans domini pedes, ſed & ipſa effundens unguentū ſuper caput ipſius. Sed & Simon obedientiæ myſteriū eſt, quoniam ſic interpretatur, ſed obedientialiter non ſpiritus: propter quod Simon eleuatus à litera legis per Ieſum ad legem ſpiritalē, iam nō erat Simon tantū, ſed factus eſt etiā Petrus, & pro ædificatione Iudaica dignus habitus eſt ædificatione eccleſiæ ſuper petrā fundādę. Factus eſt ergo Ieſus in domo Simonis quidē, & alicuius obediētis, tamen leproſi, & adhuc opus habētis mūdatione ab Ieſu. Nō aūt memoratū eſt apud Lucam de Simone, quoniā & leproſus erat. Exiſtimo quoniam ipſe debitor erat quinquaginta denariorum, & iam acceperat remiſſionē eorum, quoniam dilexerat modicum. Tamen diligens aliquantulum, rogauit eum ut manducaret cum eo. Acceſſit aūt mulier, non peccatrix ſecundum Matthæū & Marcū alabaſtrum habens unguenti precioſi. Et conſidera ꝙ caute apud hos qui peccatricē non retulerūt, unguentū eius quaſi precioſum laudatur. Apud Lucam aūt qui expoſuit peccatricem, unguentum ſimpliciter nominat, nec precioſum, nec nardi piſticæ, ut ex odore eius impleretur domus. Adhuc enim habere non poterat unguēta huiuſmodi: ſed hoc erat magnū, quia uel unguento poterat ungere domini pedes. Huius aūt mulieris precioſum fertur unguentū. Nec enim decebat eſſe nō precioſum quod ſuper caput ſaluatoris effundebat. Et ſuper unguentū quidem peccatricis ungētis domini pedes, & non effundētis, neq; indignati ſunt diſcipuli, neq; doluerūt, nec dixit Iudas: Quare unguentum hoc nō eſt uenundatū trecentis denarijs, & datū eſt pauperibus? Super mulierē autem apud Matthæū & Marcum indignati ſunt diſcipuli, & doluerunt perditionem unguenti quod decurrebat à capite eius ad cæterū corpus. Nā etſi poterat uenundari n unguentū illud multo precio & dari pauperibus, tamē nō debebat fieri hoc, qa cōueniēs erat ut ſuper caput Chriſti infunderet ſancta & decenti infuſione. Qui aūt cōtendunt intelligere iſta ſecundum ſimplicē textū, dicant effuſum unguentū ſuper caput Ieſu laudabiliter

dabiliter, qualem habebat secundum textum decorē, ut effunderetur super caput talis & tanti magistri. Non erat ergo unguentum illud pauperibus dignum, nec cōueniēs, quantum ad suū honorem, ut diuiderecͤ in multos, sed ut integrū manens effunderecͤ super caput tantummodo Iesu. Propter quod & mulierem quæ fecerat hoc, suscipit Iesus, & indignantibus discipulis dicit: Sinite eam, & nolite ei molesti esse, quoniam bonum opus operata est in me. Vsq; adeo aūt efficax est huiusmodi laus operis boni, ut exhortecͤ omnes nos odoriferis & diuitibus operibus implere domini caput: ut & de nobis dicacͤ, quia semper quidē habemus quādiu in hac uita cōsistimus, pauperes nobiscum, & opus habentes cura eorū qui profecerunt in uerbo, & diuites facti sunt in sapientia dei, non autem possunt sufficere, ut semper diebus & noctibus habeāt secum filium dei, uerbum dei & sapientiā, & omnia quicquid est dñs noster saluator. Vide & quod ait: Bonum opus operata est in me, quia non dixit de peccatrice ungente pedes ipsius: quia bonum opus fecit in me. Si autē oportet discutere & quod ait: Ad sepeliendum me fecit, comparans ei quod dicitur: Consepulti sumus Christo per baptismū, & consurreximus ei. Adhuc aūt hoc cōsidera, quoniam de muliere secundū Lucam non est dictum, Amen dico uobis, ubicunq; prædicatū fuerit Euāgelium hoc in toto mundo, dicetur & quod fecit hæc in memoriā eius. De muliere autē secundum Matthæum & Marcum, hoc scriptū est. Iustum enim erat nō de illa quæ unxerat pedes, sed de hac quæ unguentū effuderat super caput eius, dici: Vbicunq; prædicatū fuerit Euāgelium hoc in toto mundo, dicecͤ & quòd fecit hæc in memoriā eius. Si ergo uolumus ut de nobis dicatur quod facimus in Iesu, effundentes preciosum unguentū super caput ipsius, proficiamus ab unctione pedū eius ad effundendū preciosum unguentū sup caput eius. Quid aūt est oleū, & quid unguentū? Vnguentū aūt quod ꝓficit ad corpus Christi ungendū, & q̄d ad caput, difficile est explicare. Tamen id quod nobis uidetur, demonstrare tentabimus, certissime cognoscentes, quia oleū ubiq; in scripturis aut opus misericordię intelligicͤ, quo lucerna uerbi enutrita clarescit: aut doctrina, cuius auditu assiduo uerbū fidei quod est accensum in nobis nutritur, & clarius lucet. Sicut ergo generaliter omne quo quis ungitur oleum appellatur, olei aūt aliud est unguētum, item unguēti aliud est mediocre unguentū, aliud preciosum: sic omnis actus iustus opus dicitur bonum. Operis aūt boni, aliud est quod facimus propter homines, uel secundum homines: aliud aūt quod propter deum & secundū deū. Item hoc ipsum quod facimus propter deū, aliud est quod proficit ad usum hominū, aliud quod non ꝓficit ad usum hominū, sed tantum ad gloriā dei. Vtputa, bene quis facit homini naturali iustitia motus, non propter deum, quomodo faciebāt interdū & gentes, & multi faciūt homines: opus illud oleū est uulgare, nō magni odoris, & ipsum tamen acceptabile apud deū: sicut Daniel significat dicēs ad Balthasar deum non cognoscentē: Audi consiliū meum rex, & peccata tua eleemosynis redime. Tale aliquid dicit & Petrus apud Clemētem, quoniā opera bona quæ fiunt ab infidelibus in hoc seculo eis prosunt, non & in illo ad consequendā uitā æternā. Et cōuenienter, q̄a nec illi ꝓpter deum faciunt, sed propter ipsam naturam humanā. Qui aūt propter deum faciunt, id est fideles, non solum in hoc seculo proficit eis, sed in illo, magis aūt in illo. Quod aūt fideles faciunt propter deum, hoc est unguentum boni odoris. Hoc ipsum aūt opus fidelium propter deum, q̄d est unguentum, aliud fit ad utilitatē hominū, utputa eleemosynæ, infirmorum uisitationes, peregrinorū susceptiones, humilitas, mansuetudo, indulgentia, & cętera huiusmodi quæ hominibus prosunt. Hæc qui facit in Christianos, pedes domini ungit unguento, quia ipsi sunt domini pedes cū quibus ambulat semper: quod precipuè solēt facere pœnitentes pro remissione peccatorū suorū. Et illud est opus quod dicicͤ unguentum odoriferum quidem, non autem summum. Qui autem castitati studet, in ieiunijs & orationibus permanet, in aduersis patientiā habet sicut Iob, in tentationibus ueritatem dei non timet confiteri: quæ omnia cæteris hominibus nihil prosunt, sed tātum ad gloriam dei proficiunt: hoc est unguentū quod ungit caput domini Christi, & exinde per totum corpus Christi, id est per totam decurrit ecclesiam: & hoc est unguentum ualde preciosum, ex cuius odore tota repletur domus, hoc est ecclesia Christi. Et hoc opus est proprium non pœnitentium, sed perfectorum sanctorum. Aut certe doctrina quę

Rom. 6

Dan. 4

necessaria est hominibus, per quã nutriũtur animæ pauperes in spiritalibus bonis, aut forte & debiles in peccatis, hoc est unguentũ mediocre, quo pedes domini unguntur. Agnitio aũt fidei ueræ quę ad solum pertinet deũ unguentũ est preciosum, quo ungitur caput Christi deus. Tunc abijt unus de duodecim qui dicit Iudas Scariot ad principes sacerdotũ & dixit eis: Quid uultis mihi dare, & ego uobis eũ tradã? At illi constituerũt ei triginta stateres, & exinde quęrebat opportunitatẽ, ut eũ traderet eis.] Iudas interpretatur cõfessor. Cũ sint ergo duo discipuli hoc nomine nominati, secũdũ quod Lucas Euãgelista dinumerat inter duodecim fuisse Apostolos, Iudã Iacobi, & Iudam Scariotã: Quum nihil ergo à mysterio uacuũ sit apud Christum, existimo duos discipulos Iudas in mysterio fuisse Christianorũ confitentium fidem Christi: quorũ una quidem pars fideliter permanet apud Christũ, cuius mysteriũ fuit Iudas Iacobi, altera aũt pars postquã credidit & confessa est fidem Christi, ꝓpter auaritiam reliquit Christum, & facta proditrix ueritatis ipsius, transiit ad hæreses, & ad falsos sacerdotes Iudęorum falsorum, id est simulatorũ Christianorum, & tradidit eis Christum quantũ ad se, id est, uerbum ueritatis, ut crucifigatur & occidatur uerbum ueritatis ab eis: cuius mysterium fuit Iudas Scariota, qui abijt ad sacerdotes, & de traditione Christi pactus est precium. Audiui quendam exponentẽ patriam proditoris Iudę secundum interpretationẽ Hebraicam exsuffocatũ uocari. Quod si ita est, magna conuenientia inuenitur nominis patriæ eius cum exitu mortis ipsius, quoniã & ipse laqueo se suspẽdens ꝓphetiam nominis patrię suę suffocatus impleuit. Hic ergo Iudas ad quẽ dictum est per prophetã: Tu aũt homo unanimis mihi dux meus & notus meus, cecidit cũ fuisset unus eorũ quos
Psal. 82 Christus ad ducatũ suscepit populi Christiani. Et uide quomodo q̃d scriptum est: Vos aũt sicut homines moriemini, & sicut unus de principib. cadetis, refertur modo ad illum principem qui cecidit tanquam fulgur de cœlo: modo ad Iudam, qui electus ad principatum Apostolatus, & quasi in cœlo cõstitutus, & ipse quasi fulgur ante constitutus cecidit in proditionis ruina, uadens aduersus unum principem sacerdotum, qui in ęternum factus fuerat sacerdos secundũ ordinẽ Melchisedec, ad multos principes sacerdotum & aduersarios unius sacerdotis summi, ut uenderet precio uolentem redimere totũ mundũ à maledictione legis & totius peccati, & redimere nos nõ corruptibilib. pecunijs, sed precioso sanguine suo. Quid aũt dixit Iudas ad sacerdotes, audiamus. Quid uultis mihi dare, & ego uobis eum tradam? Volebat enim accipere pecuniã, & tradere uerbũ dei. Quod faciunt omnes qui accipiunt aliquid corporaliũ aut mundialium rerum, ut tradant & eijciant ab anima sua saluatorẽ, & uerbũ ueritatis quod erat in eis. Et opportune hoc uteris exemplo ad omnes qui quodcũq; peccatũ facientes ꝓpter auariciam & causam pecuniarũ, aut alicuius lucri, uerbũ dei tradunt & contemnunt. Nam huiusmodi homines quasi manifeste clamare uidetur, & dicere uirtutibus aduersarijs præstantibus lucrũ aliquod pro peccato transgressi uerbi dei: Quid uultis mihi dare & ego eum uobis tradã? Quod & si traditus fuerit, fit quidem extra tradentẽ: uincens aũt eos qui eum suscepisse uidentur, operatur decentia se, ut euacuare cupientes eũ, nihil operentur in ipsum. At illi statuerũt ei triginta stateres, tantã ei dationẽ constituentes, quantos annos saluator peregrinatus fuerat in hoc mundo. Triginta enim annorum baptizatus cœpit Euãgeliũ prædicare, quasi Ioseph factus triginta annorũ erogaret frumẽta fratribus suis. Nam sicut tunc propter filios q̃dem Israel à deo fuerat præparatũ frumentum illud, erogatũ est aũt etiam Aegyptijs: sic Euangelium sanctis quidem fuerat præparatũ, tamẽ prædicatum est etiam infidelibus & iniquis. Ex tunc quęrebat opportunitatem ut traderet eum. Qualem aũt opportunitatem quærebat Iudas? Lucas mani-
Luc. 22 festius explanauit dicẽs: Et quærebat opportunitatẽ, ut traderet eum eis sine turba: id est quãdo populus nõ erat circa eũ, sed secretius erat cum discipulis suis. Quod & fecit eum tradens post cœnã cũ secretus esset in prædio Gessemani. Arbitrabatur enim Iudas opportunitatẽ sibi esse post pactũ quod fecit, quãdo cũ multitudine nõ erat Iesus. Et uide nisi usq; nũc opportunitas ista uidetur proditoribus uerbi ueritatis, qui uolũt prodere Christũ deum uerbum in tẽpore persecutionis Christianorũ, quãdo multitudo credentiũ non est circa uerbũ ueritatis, nec potest impedire aut prohibere persecutores, maxime ubi pauci fideles habentur. Et cum sit omnium rerum tẽpus, Salomone dicente

dicente, Tempus pariendi, & tempus moriendi & cætera: tempus proditorũ ueritatis Eccl. 3
propriũ hoc est, quando non sunt circa Christũ multi fideles. Prima aũt azymorum accesserunt discipuli ad Iesum dicentes ei. Vbi uis paremus tibi pascha manducare? Iesus aũt dixit: Ite in ciuitatẽ ad quendam, & dicite ei, & cętera.] Apud Marcum aũt sic dicit: Et prima die azymorũ quando pascha immolabat, dicunt ei discipuli eius: Quo uis eamus & præparemus tibi ut mãducemus pascha? Et misit duos ex discipulis suis, dicens: Ite in ciuitatẽ, & ingredientibus uobis occurret uobis homo amphoram aquę portans: & ubicunq; ingressus fuerit, dicite patrifamiliâs. Magister dicit: ubi est diuersorium meũ, ubi cum discipulis meis manducem pascha? Et ipse uobis ostẽdet locũ in superioribus stratũ magnum paratũ, illic parate nobis. Sic ergo apparet quod una eademq; dies erat paschæ, quãdo oportebat immolare pascha azymorũ, & quãdo oportebat tollere fermentũ uetus, & azyma manducare cũ carnibus agni. Et dies quidẽ paschæ una erat, azymorum aũt septem, cõnumerata uidelicet die paschę cũ cæteris sex. Secundum hæc forsitan aliquis imperitorũ requiret, cadens in Ebionismũ ex eo quod Iesus celebrauit more iudaico pascha corporaliter, sicut & primã diem azymorũ & pascha, dicens quia conuenit & nos imitatores Christi similiter facere: non considerans quoniã Iesus cum uenisset tẽporis plenitudo & missus fuisset, factus est de muliere, factus est sub lege, nõ ut eos qui sub lege erant sub lege relinqueret, sed ut educeret eos ex lege. Si ergo ideo uenit ut educeret eos qui erãt sub lege, quanto magis nõ cõuenit illos introire in legẽ, qui prius fuerant extra legẽ? Ergo de litera quidẽ egredimur legis: infra uirtutẽ aũt spiritalem legem cõstituti, spiritaliter celebrãtes implemus omia, quæ illic corporaliter celebranda mandant. Expellimus enim uetus fermẽtum malitiæ & nequiæ, & in azymis syncerítatis & ueritatis celebramus pascha, Christo nobiscum coepulante secundum uoluntatẽ agni dicentis: Nisi manducaueritis carnẽ meã, Ioan. 6
& biberitis sanguinẽ meum, non habebitis uitam manentẽ in uobis. Qui tulit peccatũ mundi, & prohibet uerum exterminatorẽ nõ solius Aegypti, sed totius generis humani exterminatorẽ tangere nos celebrantes festiuitatẽ paschæ secum. Et ascendimus ipso domino nobiscũ cõstituto ab inferioribus ad locum superiorẽ, in quo diuersorium est quod demonstratur ab intellectu, qui est in unoquoq; homine pat rfam liâs discipulis Christi. Hæc aũt domus superior sit nobis magna, ut capiat Iesum uerbũ d i & sapientiam & ueritatẽ, & omne quod est filius dei, qui nõ capitur nisi à magnis sensu. Et sit domus hæc præparata à patrefamiliâs intellectu filio dei, non solũ in loco superiori, nec tantummodo magna, sed etiam mũdata. nullo modo habens malitiæ sordes, quasi à scopis legis coadunatas atq; prolectas. Sit domus ista & in ciuitate dei, id est in ecclesia. Sit aũt domus illius princeps non qualiscũq; cognitum habens nomẽ, ideo & mystice dicit Iesus: Ite ad quendam. Et illi dicant, qui Christo præparant pascha: Magister dicit, apud te faciam pascha cum discipulis meis: Annunciẽt etiam patrifamilias illi & quod dicit, Magister dicit, ubi est diuersoriũ ubi cum discipulis meis manducem pascha? ut paterfamilias ille qui præparat diuersorium Iesu & discipulis eius ascendat locum superiorẽ & stratum & paratũ & magnum, ut ueniens illuc Iesus festiuet cum discipulis suis. Ego aũt puto quod homo qui ingredientibus discipulis in ciuitate occurrit eis amphoram aquæ portans, quẽ uoluit Iesus ut sequerentur discipuli eius euntem in domum, qui subtilem illam aquam domui apportabat, ut non solum esset mundata, sed etiam aquis plenius eluta: erat quidam ministrans patrifamiliâs, id est intellectui, portans mundatoriã aquam in fictili uase, ut sublimitas uirtus sit dei. Aut certe potabilem aquã subministrabat in illo fictili uase, ut filius quidem dei generationem prębeat uitis: ille autem intellectus minister ex lege & prophetis aquam portet quæ misceatur cum uino Euangelici uerbi. Nos ergo qui optamus de ecclesia esse, uolentes celebrare pascha cum Iesu, sequamur hominẽ illũ qui uas baiulat huiusmodi aquæ, quem puto esse Moysen legis datorem, spiritalem doctrinam portantem in corporalibus historijs. Qui autem accedunt ad legem & prophetas quasi ad eloquia ipsius dei, non autem sequuntur eum spiritaliter qui uas baiulat aquæ uiuæ, non celebrant pascha cum Iesu, nec calicem bibunt noui testamenti. Præparent autem discipuli pascha Iesu: & post sermones discipulorum quibus catechizauerunt patremfamiliâs, id est intelle-

ctum

ctum,ueniat & diuinitas unigeniti coepulãs discipulis suis in domo prædicta. Scire tamen debemus quoniã qui in epulationib. & solicitudinibus secularibus sunt, nõ ascẽdunt in domum illam superiorẽ, nec uident magnitudinẽ eius, nec considerant stratus illius ornatũ. Propterea nec celebrant cum Iesu pascha, nec accipiũt panẽ benedictionis ab eo, nec calicẽ noui testamenti. Vespere aũt facto discubuit cũ discipulis suis, & edentibus eis dixit: Amen dico uobis, quoniã unus ex uobis tradet me.] Discipulis edẽtibus pascha secundũ legis mandatũ, dixit Iesus: qui sciebat quid esset in homine, & propterea non habebat opus ut aliquis testimoniũ daret ei de homine, & dixit de Iuda cũ cõsueto sibi iureiurãdo. Amẽ dico uobis, quoniã unus ex uobis me tradet. Cũ enim potuisset à principio proditorẽ specialiter demonstrare, hoc quidẽ non fecit: dixit aũt generaliter, quod unus ex uobis me tradet, ut ex testimonio percussi cordis singulorũ qualitas probaret̃: ut & discipulorũ ostẽderet bonitatẽ, quia plus credebãt uerbis Christi, q̃ conscientiæ suę: & Iudę malitiã, quia nec cognitori consiliorũ suorũ credebat ue turbaret̃ aut tristaret̃: existimo, quia in primis putauit latere quasi hominẽ. Qui postq̃ uidit cõscientiam suã notam Christo, amplexus est occultationẽ positam in uerbis ipsius: quorũ primum infidelitatis erat, secundum aũt impudentiæ. Et cõtristati nimis cœperũt singuli dicere: Nunquid ego sum domine?] Quæret aũt aliquis quomodo si bonæ cõscientię erãt undecim Apostoli, quia mundi erant ab omni proditione magistri, ut q̃d cõtristati sunt de auditu, quasi potuisset fieri ut unus esset ex ipsis de quo dicebatur? Existimo aũt quoniam unusquisq; discipulorũ sciebat ex his quæ docuerat Iesus, quoniã mutabilis & ad malum uertibilis est natura humana: & quoniã in colluctatione aduersus principatus & potestates & rectores huius mũdi tenebrarũ potest fieri ut decidat homo, aut circumuentus, aut uim passus ab aduersarijs uirtutibus ad malum perficiendũ. Hoc ergo cõsiderantes unusquisq; discipulorũ, ne forte ipse esset qui præcognitus esset proditor, cõtristati sunt ualde, propterea q̃d dictũ fuerat eis, unus ex uobis me tradet: & cœperũt dicere quasi nesciẽtes singuli futurũ de se: Nunquid ego sum domine? Si aũt habet rationem, quoniã propter hanc causam timẽs unusquisq; eorum dixit, nunq̃d ego sum domine? de omnibus futuris timendũ est nobis infirmis, qui nõ-
Rom.8 dum sapientiã perfectionis accepimus, secundum quã dixit Apostolus: Confido enim quia neq; mors, neq; uita & cętera, potest nos separare à charitate dei quæ est in Christo Iesu. Qui aũt nondũ perfectus est, dubitat de seipso quasi possit & cadere. Secundũ quã infirmitatẽ humanã scribẽs Corinthijs Paulus dicebat: Sed castigo corpus meũ, & seruituti redigo, ne forte cũ alijs prædicauerim ipse reprobus efficiar. Et uide quod
1.Cor.9 dicit: Ne forte cum alijs prædicauerim ipse reprobus efficiar, sic pronũciat quasi timẽs ne forte & cadere possit & reprobus fieri. Quod aũt dixit: Cõfido & cætera, confidentis hominis infirmi est propter suam perfectionẽ, quoniã mille contraria separare eũ à charitate Christi non ualeãt. Quod autem Apostoli adhuc erãt infirmi, & iuste timebant, manifestũ est ex eo quod dicit qui sciebat propositũ singulorum: Quoniã omnes uos scandalũ patiemini in me in hac nocte. Et q̃d proponens quis meliora aliquoties ad malitiã trãsuertit̃ uictus in colluctatione cõtrariarũ uirtutũ, manifestũ est ex eo q̃d scriptũ est de Petro: quoniã ipse quidẽ considerans propositũ suum, qualẽ circa Christum haberet affectũ, respondit non cum simulatione, sed ex ueritate cordis sui quantũ ad se, Quoniã si omnes scãdalizati fuerint, ego solus non scandalizabor, Saluator aũt sciens infirmũ eũ in suis ꝓmissionibus fore, & quoniã breuis timor hominis facturus esset eũ recedere à proposito meliori, dixit ad eũ: Amen dico tibi, quoniã in hac nocte priusquã gallus cantet, ter me negabis. Et talibus non est importunũ dicere semper: ne glorieris in domino, nec eñ scis quid pariat dies superuentura. Et Paulus similiter, Fratres, inquit, si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, uos qui spiritales estis, cõfirmate huiusmodi in spiritu mãsuetudinis, cõsiderantes ne & uos tentemini, docẽs quoniam incertus est exitus noster de nobis, quamuis forte meliorũ propositũ habeamus. Hæc aũt omnia recordãtes, quoniã nescimus quid pariat nobis dies superuẽtura, nõ inflabimur, neq; superbiemus, neq; gloriabimur aliquãdo, quãuis sciamus nos multa bo-
1.Cor.4 na habere: sicut & Paulus cũ dixisset de se: Nihil mihi cõscius sum, superaddit, Sed non in hoc iustificatus sum, tanq̃ sciẽs deũ sanctificantẽ quos pręcognoscit, & q̃s prędestinauit

nauit uocantem. Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet.] Videns eos de seipsis timentes, demonstrauit proditorē indicio propheticę uocis dicētis: Qui manducat panem meum mecū, amplificauit aduersus me supplantationē. Nec eīm discrepat illud ab hoc quod dicit: Qui intingit mecum manū in paropside, hic me tradet. Et hoc quoq; cōsiderandum est, quid utiq; nos uolens docere Saluator signum dat discipulis de Iuda proditore, ex eo quod cum Iesu manū suam in paropsidē intulisset, in quam sicut existimo intingebāt carnes pascha edentes. Existimo autē quod malitiam eius multā manifestam facere uolens hoc dixit: quoniā quem susceperat ad mensam communem, & cōmanducauit ei, forte quia à principio bene agebat, ipse Iesum prodidit tantis honoribus se cōplectentem: & neq; salis eiusdem, neq; mensæ, neq; panis communicati memor est factus, sed omnia illa transgrediens propter triginta staterum promissionem tradidit largitorē tantorum bonorum. Et hæc est uere propria consuetudo hominum nimis malorū, ut post salem & panem insidiētur hominibus, maxime nihil nocentibus eis, cum quibus cōmunicauerunt panem & salem. Deniq; Daniel de quibusdam huiusmodi hominibus feralibus & ualde malis ita prophetans dicebat: Super mensam unam falsa loquentur. Si autē potes spiritalem mensam & cibum spiritalē & dominicā intelligere cœnam, quibus omnibus dignificatus fuerat à Christo, abundantius uidebis multitudinē malitiarum eius, quibus magistrū cum cibo diuinæ mensę & calicis & hoc in die paschæ tradidit saluatorē: non recordatus nec in corporalibus bonis magistri dilectionē, nec in spiritalibus doctrinam eius sine inuidia semper cōmunicatam. Tales sunt omnes in ecclesia qui insidiātur fratribus suis, cū quibus ad eandem mensam corporis Christi, & ad eundem potum sanguinis eius frequēter simul fuerūt. Si aūt oportet & ipsius paropsidis interpretationem accipere, nos quidē ab huiusmodi nos abstineamus, ne aliquid frigidū quibusdā dicere uideamur. Tamē qui uult etiā in hoc aliquid inuenire morale, cōsideret in lege ubi dona à principibus singularū tribuum offeruntur in dedicatione altaris. Forte intelliget ibi etiam paropsidē aliqd esse intelligendā. In prima, inquit, die obtulit donum suum Naason filius Aminadab princeps tribus Iuda: & obtulit donū suum paropsidem argenteā, siclorum triginta & centum pondus eius, & phialam unam argenteā siclorum septuaginta, secūdum siclū sanctum. Et filius quidē hominis uadit sicut scriptum est de eo: Væ autē homini illi per quem filius hominis tradetur.] Et Iesus quidem secūdum quod uidebatur ibat passus per crucem: secundū autem quod uere erat, & ibat, & remanebat in mundo cum discipulis suis custodiēs eos in fide. Nec enim potuissent permanere in fide ipsius, pręcipuè cum mortuum eum uidissent, nisi ab ipso inuisibiliter custodita fuissent corda eorum. Et nō dixit, uę homini illi à quo traditur, sed per quem tradit̄, ostendens alterum à quo tradebatur, id est, à diabolo: ipsum Iudam aūt ministrum esse traditionis. Væ autē non solum Iudæ, sed omnibus ꝓditoribus Christi. Quicūq; enim discipulos Christi tradit, ipsum Christum tradit. Propterea à diabolo quidem tradunt̄, tamē per homines illos: & ideo uæ illis. Nam si omnem malitiā in hominibus diabolus per homines operatur, & quicūq; interficitur ab aliquo, etsi nō ab ipso, tamē per ipsum est interfectus. Et si iudex aliquem interfecerit iniuste mortis sententiā ferens in aliquem, sciendum est quia ipse locū diabolo dans in se, ministrū se præbuit diabolo ad interfectionē hominis innocentis. Bonū erat ei si non fuisset natus homo ille.] Hoc est, illi bonū erat si natus non fuisset: quia nec hoc bono fuerat dignus ut non nasceretur. Sed quoniā aptus fuerat ex arbitrio suo ut hoc ministeriū proditionis cōsummaret̄ per eum, ideo natus est malo suo, ut in malum quod secundum propositum suum merebatur incideret. Respondens autem Iudas dixit: Nunquid ego sum Rabbi? Et uide quoniā expectans Iudas tantum sermonē Christi de se, non præcidit narrationem eius sua responsione, sed post omnes respondit dicēs: Nunquid ego sum Rabbi? Non ex affectu discēdi, sed secundum consuetudinē nominandi magistrū, eum uocauit magister: quasi subsannans eum, quia uocabat̄ magister, eum nō esse hoc uocabulo dignū. Et dixit ei Iesus: Tu dixisti. Vt ex ore ipsius iudicaret eum: quoniā ille quasi dubitans dixerat, Nunqd ego sum Rabbi? Non quidem secundū conscientiā dubitans, sed fingens se de hoc dubitare. Non enim habebat ipsum timorē quem cæteri Apostoli habuerūt: sed ille sine timore, quasi

Dan. 11

Num. 4

re,quasi timẽs dicebat.Et ideo forsitã post omniũ Apostolorum singillatim interroga tiones,& post Christi narrationẽ de ipso,uix aliquãdo & ipse interrogauit,quasi ex co gitatu quodã & uersuto consilio,ut similia cæteris Apostolis interrogãdo,celaret inte rim proditionis suæ consiliũ.Nam uera tristitia & urgens non sustinet morã, sicut nec Apostolorũ sustinuit. Edentibus aũt eis accipiẽs Iesus panem & gratias agens, fregit & dedit discipulis suis dicẽs:Accipite & manducate,Hoc est enim corpus meũ.Et ac- cipiẽs calicẽ,& gratias agens dedit eis dicens: Bibite ex hoc omnes.Hic est enim san- guis meus noui testamẽti,qui pro multis effundetur in remissionẽ peccatorum.] Pa- nis iste quem deus uerbũ, corpus suum esse fatetur,uerbum est nutritoriũ animarum, uerbum de deo uerbo procedẽs,& panis de pane cœlesti,qui positus est super mẽsam
Psal.23 de qua scriptũ est:Præparasti in conspectu meo mensam aduersus eos qui tribulãt me. Et potus iste quem deus uerbũ sanguinem suum fatetur,uerbũ est pótans & inebriãs pręclare corda bibentiũ,qui est in poculo de quo scriptũ est.Et poculum tuum inebri
Ioan.15 ans ꝙ præclarum est.Et est potus iste generatio uitis ueræ quæ dicit:Ego sum uitis ue- ra.Et est sanguis uuæ illius,quæ missa in torcular passionis protulit potum hũc. Sic & panis est uerbũ Christi factum de tritico illo quod cadẽs in terram bonã multum red- didit fructum. Cur aũt non dixit,hic est panis noui testamẽti:sicut dixit,hic est sanguis noui testamenti; Quoniã panis est uerbum iustitiæ,quã manducantes animæ nutriun tur:Potus aũt est uerbum agnitionis Christi,secundum mysterium eius natiuitatis & passionis.Quoniã ergo testamentum dei in sanguine passionis Christi positum est ad nos,ut credentes filiũ dei natum & passum secundum carnem,salui efficiamur non in iustitia,in qua sola sine fide passionis Christi salus esse nõ poterat,ideo tantum de cali- ce dictum est:Hic est calix testamenti. Amen dico uobis,qđ amodo non bibam de generatione uitis huius,nisi cum bibã illud uobiscũ nouum in regno patris mei.] Sed
Luc.22 & de pane dictum est apud Lucã similiter.Desiderio desideraui hoc pascha manduca re uobiscũ.Dico uobis quod amodo nõ manducabo illud,nisi impletum in regno dei. Ergo mãducabit saluator & bibet,panẽ illum & potum paschalẽ renouatum in regno dei,& manducabit & bibet cum discipulis suis.Sicut enim nõ rapinã arbitratus est esse se æqualem deo,sed semetipsum humiliauit usq; ad mortẽ,sic manducabit panẽ, & bi- bet de generatione uitis,& bibet nouum,& ꝓpter multam bonitatẽ suam & dilectio- nem hominũ mãducabit & bibet cum discipulis suis,cum tradiderit regnum deo & pa tri. Attende eñ quod dicit:Cum bibero ipsum uobiscũ nouum, non alio tempore nisi in regno patris mei.Et alias aũt non regnũ dei esca & potus. Corporaliter enim & se- cũdum similitudinẽ præsentis cibi & potus,non est regnum dei esca & potus his qui exhibuerunt se dignos pane cœlesti & pane angelorũ,& esca illa de qua dicit saluator,
Ioan.4 Mea esca est,ut faciã uolũtatem eius qui me misit,& perficiam opus eius. Quoniã au- tem in regno dei manducabimus & bibemus:ex multis locis scripturarũ est demõstra-
Luc.14 re,præcipuè ex eo qđ scriptũ est:Beatus qui manducauerit panem in regno dei.Ergo implebitur in regno dei hoc pascha,& mãducabit eum Iesus cum discipulis suis,& bi-
Col.2 bet:Et quoniam quod dicit Apostolus,Nemo uos iudicet in esca & in potu,& cętera, quæ sunt umbra futurorũ,reuelationẽ habet ad futura mysteria de escis & potibus spi- ritalibus quorũ umbra fuerũt quæ de escis & potibus in lege fuerant scripta. Manife- stum est autem quoniã ueram escam & uerum potũ manducabimus & bibemus in re- gno dei,ædificantes per ea & confortantes uerissimã illam uitam,& quod dicit:Acci- piens Iesus panem,similiter & accipiens calicẽ,qui paruulus quidem est in Christo, & in Christo adhuc carnalis,intelligit cõmuniter,prudentior autem quærat, à quo acci- piens Iesus,Deo enim dante accipit & dat eis qui digni sunt à deo accipere panem &
Gen.28 calicem.Quomodo aũt dat deus panem,significat & Iacob dicens: Si fuerit dominus meus mecum,& dederit mihi panem ad manducandũ & uestimentũ ad uestiendum, omnia quæcunq; mihi domine dederis decimã decimabo tibi. Item scriptum est in Eu
Ioan.6 angelio secũdum Ioãnem:Non Moyses dedit uobis panem,sed pater meus dat uobis panem de cœlo uerum.Et semper Iesus his qui secum pariter agunt festiuitatẽ, accipi- ens panem à patre gratias agit,& frangit,& dat discipulis secundum qnod unusquisq; eorũ capit accipere,& dat dicẽs: Accipite & manducate:& ostendit quando eos hoc pane

pane nutrit, proprium esse corpus, cum sit ipse uerbum, quod & nunc necessariũ habemus, & cum fuerit in regno dei impletũ: Sed nunc quidem nondum impletũ, tunc autem impletum, cum nos pręparati fuerimus ad capiendũ pascha plenum, quod uenit ut impleat, qui non uenit soluere legem, sed adimplere. Et nunc quidem implere quasi per speculũ in ænigmate impletionis: tunc autem facie in faciem implere, cum uenerit quod perfectũ est. Si ergo & nos uolumus panem benedictionis accipere ab Iesu, qui consuetus est eum dare, eamus in ciuitatem in domum cuiusdam, ubi facit Iesus pascha cũ discipulis suis præparantibus ipsum notis ipsius: & ascẽdamus ad superiorem partẽ domus magnam & stratam & præparatã: ubi accipiens à patre calicẽ, & gratias agens, dat eis qui cũ ipso ascenderint, dicens: Bibite, quia hic est sanguis meus noui testamenti, qui & bibitur & effunditur: bibitur quidem à discipulis, effunditur autẽ in remissionem peccatorum cõmissorum ab eis à quibus bibitur & effunditur. Si aũt quæris quo modo etiam effunditur, discute cum hoc uerbo etiã quod scriptum est, Quoniam charitas dei diffusa est in cordibus nostris. Si autẽ sanguis testamenti infusus est corda nostra in remissionem peccatorũ nostrorum, effuso eo potabili sanguine in corda nostra, remittuntur & delẽtur omnia quæ gessimus ante peccata. Ipse autem qui accepto calice dicit: Bibite ex hoc omnes, nobis bibentibus nõ discedit à nobis, sed bibit eum nobiscum cum sit in singulis ipse: quoniã non possumus soli, & sine eo uel mãducare de pane illo, uel bibere de generatione illius uitis ueræ. Nec mireris quoniã ipse est & panis, & manducat nobiscũ panem, ipse est & potus generationis de uite, & bibit nobiscum. Omnipotens enim est uerbũ dei, & diuersis appellationibus nuncupatur, & innumerabilis est ipse secundũ multitudinem uirtutum, cum sit omnis uirtus unus & ipse. Deinde docebat discipulos qui festiuitatẽ celebrauerant cũ magistro, & acceperãt benedictionis panẽ, & manducauerant corpus uerbi, & biberant calicẽ gratiarum actionis, pro his omnibus hymnum dicere patri, & de alto trãsire in altũ: quia fidelis nõ potest aliquando aliquid agere in conualle: propterea ascenderunt in montẽ Oliueti, in quo unaquæque oliua quasi arbor faciens fructũ dicere potest, Ego autem sicut oliua fructifera in domo dei. Et qui nondũ sunt facti quasi oliua fructifera in domo dei, sed sunt adhuc quasi nouella oliuarũ in circuitu mensæ spiritalis patris sui, possunt esse in monte Oliueti, de quo prophetat & Zacharias. Et quàm apte mõs misericordiæ est electus, ubi prænunciaturus fuerat scandalum infirmitatis discipulorũ suorum: quia nõ optabat ut fieret, sed prænunciabat quod erat futurũ, iam tunc præparatus nõ ut repelleret discipulos discedentes, sed ut reciperet conuertentes. Tunc dicit eis Iesus: Omnes uos scandalũ patiemini in me in hac nocte. Scriptũ est enim: Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis. Cum autẽ surrexero, præcedam uos in Galilęam.] Qui scandalizantur, non in die scandalizantur, sed in nocte, & in nocte illa in qua proditur Christus. Sic enim & Petrus denegans, nõ in die denegat, sed in nocte, & in nocte cui nondum propinquauerat lux. Ante cãtum enim galli negat. Si quis autẽ quærat quomodo post tanta & talia signa, & prodigia & sermones non ex inferiori uirtute, quàm ex qua facta fuerant signa & ꝑdigia, dicto scãdalizãtur discipuli: sciat quia uult ostendere per hæc sermo: quoniã sicut nemo potest dicere dominũ Iesum nisi in spiritu sancto, sic nemo potest sine scandalo esse sine spiritu sancto. Quando aũt implebat̃ quod dixerat Iesus: Omnes uos scandalũ patiemini in hac nocte, nondum datus erat spiritus sanctus adhuc, quoniã Iesus nondum fuerat honorificatus. Nos autem postquã cõfessi fuerimus dominum Iesum in spiritu sancto, quoniã qui spiritu dei agũtur, hi filij dei sunt, si post spiritum sanctũ scandalum passi fuerimus, aut denegauerimus, non habemus excusationis locum, quasi scandalizati sine spiritu sancto, aut denegantes sine spiritu sancto. Et illi quidẽ scandalizati sunt quasi adhuc consistentes in nocte, nobis autem iam nox remota est, dies autẽ appropinquauit. Propter quod dicitur: Sicut in die honeste ambulemus. Qui autẽ honeste ambulat, in luce est, nõ denegat Christũ, quia non est in nocte. Adhuc aũt ideo illi scandalizati sunt in nocte, sicut dominus ipse testatur, quoniam secundum scripturam pro nobis omnibus pater filio unico nõ pepercit, sed tradidit eum pro nobis in passionem, ut ad modicum dispergantur oues gregis scandalum passi, post hoc aũt congregentur à resurgente Christo, & præcedente eos in Ga-

Rom. 13

in Galilæam, qui se sequi uoluerint in Galilæam, ut gentiũ populus qui sedebat in tenebris uideat lumen magnum, & qui in regione & umbra mortis, lux eis oriatur. Respondens autem Petrus dixit ei. Si omnes scandalizati fuerint, ego nunquam scandalizabor. Dixit ei Iesus: Amen dico tibi, quoniã in ista nocte priusquam gallus cantet, ter me negabis. Dicit ei Petrus: Et si oportuerit me tecũ mori, non te negabo, Similiter
Rom. 3 & omnes discipuli dixerunt.] Dicit Apostolus in epistola ad Romanos, Sit aũt deus uerax, omnis aũt homo mendax, sicut scriptum est: non præcipiens omnem hominem fieri mendacem, sed pronuncians esse mendacẽ, Psalmo dicente: Ego dixi in excessu mentis meæ, omnis homo mendax. Hic autẽ Petrus audiens saluatorẽ dicentem: Omnes uos scandalum patiemini in me hac nocte, dominũ nostrum profitebatur facere mendacem per ea quæ sibi confidens dicebat: Si omnes scandalizati fuerint, ego non scandalizabor: non considerans quoniã qui dixit: Ego sum ueritas, mentiri non poterat. Propter hoc, sicuti existimo, omnes quidem discipuli scãdalizati sunt tantũ in Iesum: Petrus autem qui existimauit mendacem posse facere ueritatẽ, non tantum scandalizatus est, sed etiam derelictus propter audacem suam promissionem, iuxta scandalum etiam denegauit. Et quoniã non solum inconsideratè, sed penè etiam impiè dixit: Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego non scandalizabor, nec cogitans lubricã naturam humanam, magnum protulit uerbum: ideo nec ad modicũ est derelictus, ut scilicet denegaret, uel semel denegaret, sed abundantius derelinquitur, ut ter denegaret: ut arguatur audacia promissionis eius per unam ancillam, & hoc uerbum interrogãtem, & dicentẽ: Et tu cum Iesu Galilæo eras. Et denegauit coram omnibus dicens: Nescio quid dicis. Et iterum denegauit non simpliciter, sed cum iuramento. Et tertia uice non solũ cum iuramento, sed cum aduocatione, quia nescio hominẽ. Per hoc autem instruimur, ut nunquam sine consideratione aliquid promittamus super habitudinẽ nostram humanam, quasi qui ualeamus Christi implere confessionẽ ex nobis, aut aliquid præ-
Rom. 11 ceptorum dei, ammonente nos Apostolo, & dicente: Noli altum sapere, sed time. Debuerat enim, postquã audiuit, quia omnes uos scãdalum patiemini in hac nocte, & postulasse dominũ, & dixisse: Et si omnes scandalizati fuerint in te, esto in me, ut non ego scandalizer: & dona mihi præcipuè gratiam hanc, ut in tempore cum omnes discipuli tui fuerint scandalum passi, ego in denegationem non cadam, nec ab initio scandalizer. Si enm postulasset, forsitan amotis ab eo ancillis cæterisq; ministris, non denegasset. Nec enim poterat fieri, ut facta interrogatione potuisset dicere dominũ Iesum in spiritu sancto, aut confessus fuisset, cum spiritus sanctus nondum fuisset datus. Quæres autem, si possibile erat ut nec scãdalizaretur semel Saluatore dicẽte: Quia omnes uos scandalum patiemini in me? Ad quã quæstionem aliquis respondebit, quoniã necesse erat ore uerissimo prædicẽte, quia omnes uos scandalizabimini, fieri quod prædictũ erat ab Iesu. Alius autem dicet: quoniã qui exoratus à Niniuitis quę prædixerat per Ionam non fecit propter pœnitentiã Niniuitarum, sic possibile fuit ut repelleret etiam à Petro scandalum deprecante. Nunc autem promissio eius audax ex affectu quidem prompto, non tamen prudenti, facta est ei causa ut non solum scandalizaretur, uerũ etiam ter denegaret. Quæres adhuc, si postquam audiuit Iesum dicentẽ: Amẽ dico tibi, priusquam gallus cantet in hac nocte, ter me negabis, nõ addidisset, Si fuerit mihi mori tecum, non te negabo: sed deprecatus fuisset, ut repelleret ab eo præcognita ipsius denegatio, si forte non denegasset. Et aliquis quidem dicit, quoniã locum quidẽ habebat deprecatio Petri, cum dixisset: Omnes uos scandalum patiemini in me, auxiliũ accipere ut ne scandalizaretur. Nec enim cum Amen prolatũ fuerat, dictum est, omnes uos scandalum patiemini. Postquã autem cum affirmatione iuramenti pronunciauit, nõ erat possibile ut nõ denegaret. Si enim iuramẽtum erat Christi amen, mẽtitus fuisset dicens: Amen dico tibi, si uerum dixisset Petrus, quia non te negabo. Videntur autem mihi cæteri discipuli Iesu cum prospectu & cogitatu, quod primũ quidem fuerat dictũ, Omnes uos scandalũ patiemini in me in hac nocte, nihil dixisse, neq; professos fuisse quasi non essent scandalizandi, Videbant enim ueracẽ esse Iesum hæc prædicentem. Ad hoc autem quod soli dictũ est Petro, Amen dico tibi antequam gallus cantet, ter me negabis: promiserunt similiter & Petro: Et si fuerit nobis mori tecum, non te negabi-

negabimus. Quod Petrus quidem non cõuenienter fecit post Christi prophetiam de eo negaturo ter ante galli cantum. Cæteri autẽ quasi qui non erant comprehensi in illa prophetia, nec tenebantur in illis quæ ad Petrum fuerant dicta, responderunt, ꝓmittentes, non promissionibus suis mendacem dominũ facere cupientes, sicut facere uoluit Petrus. Sicut enim cũ trãsfiguratus fuisset in monte excelso, apparentibus in gloria simul cum Iesu Moyse & Helia dixit: Vis, faciamus hic tria tabernacula, unum tibi, & unum Moysi, & unum Heliæ, nesciens quid loqueretur, sicut scriptura testatur de eo: sic & hic nesciens qd loqueret dixit: Si fuerit mori mihi tecũ, non te negabo. Cum Iesu enim mori pro nobis omnibus moriente ut nos uiuamus, hominum nõ erat: quoniam omnes fuerant in peccatis, & omnes opus habebant ut pro eis alius moreretur, non ipsi pro aliis. Tunc uenit Iesus cũ illis in prædiũ quod dicitur Gethsemani.] Scienti Hebraicorũ nominũ interpretationem, etiam nomen huius prædij quod uocant Gethsemani prodest ad manifestationẽ loci istius, quoniam nõ sine causa positum est apud Matthẽũ & Marcum etiã prædij nomen. Nos aũt prætermittentes illud, hoc solum suggerimus, quomodo Iesus cum discipulis uenit ad prædiũ hoc qđ uocat Gethsemani, accipiens eos ex loco illo, in quo pascha cum eis manducauit. Nec enim cõueniebat cum proderetur, ab illo capi loco, ubi cũ discipulis manducauerat pascha. Conueniebat autem & priusquã proderetur orare, & orandi eligere locum mundũ ad orationem. Sciebat enim quoniã sicut differt aer ab aere mundiore, sic terra sancti loci & sanctioris, sicut scriptũ est: Locus in quo tu stas, terra sancta est. Et quæras, si pręter affectum orãtis, etiã ex loco orationis in quo quis orat, fit oratio mũdior & acceptabilior, secundũ quod scriptũ est: Domus mea, domus orationis uocabitur. De qua & alibi dicitur: Et exaudiuit de templo sancto suo uocem meã. Et uir quidẽ Iudaicus nec dubitat de huiusmodi: qui autẽ propter Christi doctrinã recessit à Iudaicis fabulis, & ab omnibus quæ corporaliter ab eis intelliguntur, dicit non propter locum fieri orationem distantem ab oratione, sed quia melius est cũ nullo orare quàm cum malis orare. Ad demonstrationẽ autem traditionis istius utetur exemplo, quod Iesus in domo Iairi sacerdotis oraturus pro mortua filia eius, omnes eiecit foras, & tres tantũ elegit secum, qui & super montẽ facti fuerant testes transfigurationis ipsius. Propter hoc enim & in ecclesiis Christi cõsuetudo tenuit talis, ut qui manifesti sunt in magnis delictis, eijciantur ab oratione communi, & ne modicum fermentũ non ex corde mundo orantiũ totam unitatis conspersionem & cõsensus corrumpat. Habet autem & hic sensus, quod iuste obijciatur his qui non quomodo debent sic intelligunt, accipiẽtes sic occasionẽ, ut dicant proximo suo: Ne appropinques mihi, quia mũdus sum. Quod fecit & Pharisæus ad Publicanum longe orantẽ & pectus suum percutientem & dicentem: Domine ꝓpitius esto mihi peccatori. Mensuratẽ ergo facere hoc debemus, ut nec cũ indignis oremus propter honorẽ orationis, secũdum eum qui dixit: Si duo in uobis cõuenerint in idipsum, de omni re quãcunq; petierint fiet eis. Nec inferiores spernamus nos præponentes propter iactantię casum, secundum eum qui dixit: Qui se exaltat humiliabitur. Hæc autẽ tractauimus propterea quod dictum est: Sedete hic donec eo illuc orare. Accipiens autem Petrum, & duos filios Zebedæi, cœpit tristari, & tædiari.] Vel sicut Marcus exponit, cœpit pauere & tædiari. Hos ipsos autem discipulos assumpsit, & super montẽ cum esset transfigurandus, & ad filiam Iairi sacerdotis. Et quæro si aliquid secretius forte uidit in tempore priusquã pateretur Iesus, & ibi uadens uoluit orare. Forsitan enim uidit assistentes reges terræ, & principes cõgregatos in unũ aduersus dominum, & aduersus se Christum eius. Propter quod quasi multis illis constitutis, & in malitia potentibus cœpit tristari & tædiari, uel & pauere. Et considera quia non dixit tristabatur & tædiabatur, sed cœpit tristari & tædiari. Multũ enim interest inter tristari & incipere tristari. Si ergo aliquis defendens passiones humanas profert nobis etiam ipsum tristatũ fuisse Iesum, audiat quoniã qui tentatus est per omnia secundum similitudinẽ pręter peccatum, hic non est tristatus tristitia passionis ipsius, sed factus est secundum humanam naturã tantum in ipso principio tristitiæ & pauoris, ut ostendat discipulis suis præsentibus maxime Petro magna de se existimãti, rebus ipsis, quod postea eis dixit: Quia spiritus prõptus est, caro aũt infirma. Et non est aliquando

Matt.17 *Exod.3* *Esa.56* *Psal.17* *Lucæ 18* *Matt.18* *Lucæ 18*

confidendum in ea,sed semper timendum de ea:quia incauta cōfidentia ad iactantiam ducit,timor autem infirmitatis ad auxilium dei cōfugere adhortatur,sicut & dominum ipsum paululum progredi,& cadere in faciē,& orare. Ergo cœpit quidem tristari secundum humanam naturā quæ talibus passionibus subdita est,non autē secūdum diuinam uirtutē,quę ab huiusmodi passione longe remota est. Et hęc dicimus de Iesu, ut non arbitreris,sicut quædam hæreses,hominē eum fuisse,sed deum ueram humani corporis suscepisse naturā,qui poterat compati infirmitatibus nostris, quoniam & ipse circundatus erat infirma natura humani corporis: similiter & ipse participans corpus & sanguinem,quemadmodum & pueri de quibus dicit: Ecce ego & pueri quos mihi dedit deus,participāt carni & sanguini. Videns ergo instans sibi certamen quod non erat ei aduersus carnem & sanguinē,sed aduersus tantos reges terræ assistentes,& principes congregatos in unum aduersus se,quantos nunquam,cœpit pauere,uel tristari,nihil amplius tristitiæ uel pauoris patiens nisi principium tantum. Nec enim scriptum est,quia pauit,uel tristatus est,sed cœpit pauere, & cœpit tristari,quando & dixit, Tristis est anima mea usq; ad mortem.] Quod ipsum tale aliquid significare uidetur,tanquam si dicat:tristitia cœpta est in me,ut non omni modo sim sine gustu tristitiæ:non semper,sed usq; ad tempus mortis in me est,ut cū mortuus fuero peccato,moriar & uniuersæ tristitiæ,cuius principiū tantum fuit in me. Sustinete hic, & uigilate mecum.] Ac si dicat:etsi alijs discipulis dixi:Sedete hic donec uado illuc orare, & adduxi uos tres usq; huc,nolo uos ulterius progredi,necdum enim potestis,Propter hoc manete hic uigilantes,sicut & ego uigilo,scientes quoniā cęteros quidem iussi sedere ibi quasi inferiores,ab agone isto seruās eos securos:uos autem quasi firmiores adduxi,ut mecū conlaboretis in uigilijs & orationibus. Tamen & uos manete hic, ut unusquisq; in gradu suæ uocationis consistat:quoniam & omnis gratia quamuis fuerit magna,habet & superiorē. Quod autem hoc significat dicens: Manete hic, manifestū est ex eo,quod in sequentibus dicitur: Progressus autem pusillū cecidit in faciem suam. Propter quod maneamus ubi præcepit Iesus,secundū quod & Apostolus mandat. Vnusquisq; in qua uocatiōe uocatus est,in hac maneat apud deum,ut omnia faciamus, ut cum eo pariter uigilemus,qui non dormit,neq; dormitat custodiens Israel. Ad hoc autem adduxit eos,maxime Petrum magna de se confidentē,ut uideant & audiant ubi est posse hominis,& quomodo impetratur. Videant quidem cadentē in faciem suam,audiant autē dicentem:Pater,si possibile est transeat,calix iste à me: & discāt non magna de se sapere,sed humilia æstimare,nec ueloces esse ad promittendū, sed soliciti ad orandum. Ideo & illos duxit qui uidebantur fideliores,& fortes similes Petro, in quibus similiter facile poterat locū inuenire iactantia propter fiduciā fidei. Mediocres autem quantum ad periculū dico iactātiæ,ipsa fidei exiguitate muniti sunt. Et progressus pusillum cecidit in faciem suam orans,& dicens: Pater,si possibile est transeat calix iste à me. Qui dixit,discite à me quia mitis sum & humilis corde, laudabiliter se humilians,& nunc cadit in faciem orans,& adhuc amplius postmodum humiliat se factus obediens usq; ad mortem:quoniā precium exaltationis humilitas est. Nec enim exaltatur à deo,nisi qui humiliauerit se propter deum. Cadit autem in faciem orans,nō multum progressus sed pusillum à tribus discipulis suis manentibus secum. Nolebat enim longe fieri ab eis,sed iuxta eos cōstitutus orare. Quod autem dicit orās:Si possibile est,|transeat calix iste à me,māifestans in oratione suā deuotionem, quasi dilectus filius & complacens dispositionibus patris,addidit. Sed non sicut ego uolo, sed sicut tu.] Docens ut non oremus nostram fieri uoluntatem,quando factum fuerit ut aliquid aliud uelimus quàm deus. Pater si possibile est transeat calix iste à me, sed non sicut ego uolo,sed sicut tu. Secundum quod cœpit pauere & tristari,secundum illud & orat calicē passionis transire à se, sed nō sicut uult,sed sicut uult pater. Suscipiens enim naturam carnis humanæ omnes proprietates impleuit,ut nō in phantasia habuisse carnem existimaretur,sed in ueritate:secundum quod in hoc loco orat calicem passionis transire à se,sed non sicut uult ipse,sed sicut uult pater. Quoniam proprium est omnis hominis fidelis,primū quidem nolle pati aliquid doloris, maxime quod ducit usq; ad mortem,quia homo est carnalis:si autem sic uoluerit deus,acquiescere etiam cōtra uo-

luntatem

Marginal notes: Heb.2 (beside "pus & sanguinem"); 1 Cor.9 (beside "Propter quod maneamus"); Matt.11 (beside "exaltatur à deo").

luntatem suam, quia fidelis est, ne plus uideatur in se desperare, quàm in deum sperare. Nam sicut multũ confidere non debemus ne nostram uirtutem uideamur profiteri: sic multum pusillanimiter agere, & diffidere nõ debemus, ne dei adiutoris nostri impotentiam uideamur pronunciare. Hæc ergo uoluntas quam dicit: Si possibile est transeat calix iste à me, sed non sicut ego uolo, sed sicut tu: non est secundum substantiam eius diuinam & impassibilem, sed secundum naturam humanã eius & infirmam. Altera autem interpretatio loci huius est talis, quoniã quasi filius charitatis dei, secundum præscientiam quidem diligebat eos qui ex gentibus fuerant crediturí: Iudæos autem quasi semen patrum sanctorum, quorũ adoptio, & gloria, & testamenta, & repromissiones, diligebat quasi ramos bonæ oliuæ. Diligens aũt eos uidebat qualia erant passuri petentes eum ad mortem, & Barabbã eligẽtes ad uitã, ideo dicebat dolens de eis: Pater si possibile est transeat calix iste à me. Rursus reuocans desideriũ suum, & uidens quanta utilitas mũdi totius esset futura per passionẽ ipsius, dicebat: Sed non sicut ego uolo, sed sicut tu. Videbat adhuc propter illum calicẽ passionis, etiã Iudam qui ex duodecim unus erat, filium fore perditionis. Rursus intelligebat per illum calicẽ passionis principatus & potestates triũphãdas in corpore suo. Propter hos ergo quos in passione sua nolebat perire dicebat: Pater si possibile est transeat calix iste à me. Propter salutẽ aũt totius humani generis quę per mortẽ eius deo fuerat acquirẽda, dicebat quasi recogitans: Sed non sicut ego uolo, sed sicut tu. Id est si possibile est, ut sine passione mea omnia illa bona proueniant, quę per passionẽ meam sunt prouẽtura, trãseat passio hæc à me, ut & mundus saluetur, & Iudæi in passione mea nõ pereãt. Si aũt sine perditione quorundam, multorũ salus non potest introduci, quantũ ad iustitiã tuam non transeat sicut ego uolo, sed sicut tu, Ac si dicat: ista quidem est mea uolũtas, sed quoniã tua uoluntas multũ eminentior est, quasi ingeniti dei, quasi patris omniũ, ꝓpterea magis uolo tuam uoluntatẽ fieri, quàm meam. Calicem aũt hunc qui bibitur passionis in multis locis nominat scriptura, pręcipuè quæ à martyribus propriè bibit, sicut est ibi: Quid retribuã domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiã & nomen domini inuocabo. Si ergo calix salutaris calix martyrij est, necesse est ut saluemus calicẽ illũ, totũ illum bibentes, quia calix est salutaris, ut nihil fundamus ex eo. Bibit ergo calicem totũ, qui patitur pro testimonio quicquid fuerit ei illatũ. Effundit aũt accipiẽs, qui uocatus ad martyrium denegat ne aliquid patiatur. Est & alterius generis calix inebrians quẽ bibit quis postquã manducauerat præparatam sibi mẽsam à deo aduersus illos qui tribulant iustum. Notandum est autem quoniã Marcus quidem & Lucas hoc ipsum scripserunt, qui & tentatũ exponunt à diabolo Iesum. Ioannes autem passionẽ quidem exponit quemadmodũ alij: orantem Iesum ut transiret ab eo calix non introducit, sicut nec tentatum exponit à diabolo Iesum. Causam aũt hanc arbitror esse, quoniam hi quidem magis secundũ humanam eius naturàm exponũt de eo, quàm secundum diuinam: Ioannes autem magis secundũ diuinã quàm secundum humanam interpretabatur naturam, diuinitas autem intentabilis erat. Ideo tres quidem Euangelistæ exposuerunt tentatũ: Ioannes autem secundum quod cœperat, In principio erat uerbum, & uerbũ erat apud deum, & deus erat uerbum: nescit deum uerbum posse tentari. Sic & hic tres quidem isti retulerunt Iesum postulasse à patre ut transiret calix ab eo, quoniam & propriũ hominis erat quantũ ad infirmitatem pertinet carnis, uelle euadere passionem. Ioannes autẽ propositum habẽs exponere Iesum deum uerbum, sciens quia ipse est uita & resurrectio, nescit deum impassibilem refugere passionem. Et uenit ad discipulos suos, & inuenit eos dormientes. Et dixit Petro: Sic non potuistis una hora uigilare mecum? Vigilate, & orate ne intretis in tentationem.] Quamdiu quidem affuit Iesus discipulis suis, nõ dormierunt: pusillum autem progrediente eo ab eis, nec una hora potuerũt uigilare eo absente. Propter quod oremus ut nec modicum aliquando Iesus progrediatur à nobis, sed impleat quod promisit in nobis dicens: Ecce ego uobiscum ero, omnibus diebus usq; ad consummationem seculi. Sic enim uigilabimus eo excutiente somnum ab anima nostra, sine quo possibile non est implere mãdatum quod dicit: Nec des somnũ oculis tuis, aut palpebris tuis dormitationem, ut euadat sicut damula ex retibus & sicut auis ex laqueo. Tamen ueniens ad

Psal.115 *Matt.28* *Psal.131*

discipulos,& inueniens dormientes,suscitat eos uerbo ad audiendum,ut iam quasi audientibus dicat,quod dicet sic.Non potuistis una hora uigilare mecū?Pręcipit autem uigilare,ut uigilantes oremus.Vigilat autem qui facit opera bona:uigilat qui solicite agit de fidei ueritate,ne in aliquod tenebrosum dogma incurrat.Qui enim sic uigilans orat,illius exauditur oratio.Hoc enim significat dicens: Vigilate,& orate: ut primum uigilemus,& sic uigilantes oremus.Vt ne intretis in tentationē.Hoc secundum quod multi intelligunt tale est,ac si dicat,ut non tentemini:Si autē sic placuerit deo, acquiescite deo,sicut me audistis orantem.Cōsidera autem si possibile est sic intelligere magis,quoniam uita nostra ipsa tentatio est secundum Iob,Intrare autem in tentationem aut uenire in tentationem,est cadere in tentationem &uinci ab ea.Et puto quia nemo uenit ad Iesum simul & in tentationē: sed si quidem uenit ad Iesum, non uenit in tentationem:si autem uenit in tentationem,nō uenit ad Iesum.Ad Iesum enim nemo uenit,nisi quem trahit pater ad Iesum,ut resuscitetur ab eo.Ad Iesum ergo uenimus,ut & si tentator nos fuerit persecutus,& mala ex eo,nō comprehendamur ab eis sicut scriptum est:Persequentur te mala,& non comprehendent.Ad peccatorē autem dicitur: Consequentur te mala,&cōprehendent te. Spiritus quidem promptus,caro autem infirma.] Sicut & tuus ò Petre spiritus fuit promptus ad promittendum, caro autem erat infirma ad cōfitendum.Sed hoc est considerādum,utrum sicut omniū hominum caro infirma est,sic omnium spiritus promptus est: an omnium hominū caro quidem infirma est,non autē & omnium hominum spiritus promptus est, sed tantum sanctorum. Ergo ad solos Apostolos,uel ad eos qui similes eis inueniuntur dicit,quoniā spiritus promptus est,caro autē infirma.Infidelium autem & spiritus segnis est, & caro infirma.Si ergo ad sanctos tantum Christum dicere hoc procedit,prouocat nos,ut quęramus quoniā est & aliȷs caro infirma,eorum tamen solorū quorum spiritus promptus est.Ego autem dico carnē infirmā esse illius,qui non habet peccatum, nec carnis sapientiam forte sed defectam,qui cum spiritu prompto carnis opera morificauit, & sapientiam carnis ad nihil reduxit,ut semper mortē Christi circūferat in corpore suo, pręualente uidelicet spiritu in concupiscentȷs suis aduersus concupiscentias carnis: quoniam caro concupiscit aduersus spiritum,spiritus autē aduersus carnem. Et hæc in imperfectis quidē aduersantur inuicem:in perfectis aūt iam nō aduersatur caro sed mortificata est, & infirmata est sapientia carnis in carne,& concupiscentia eius extincta est: uiuit autem in ea sapientia spiritus,uiuit autem & operatur.De qua infirmitate & do-
2.Cor.12 minus ad Apostolum dicit:Quoniā uirtus in infirmitate perficitur,id est in infirmitate carnis & sapientiæ eius.Propter quod ait Apostolus:Cum enim infirmor , tunc potes sum.Potens enim tunc fit unusquisq; nostrum, cum infirmata fuerit caro ipsius, ut non
1.Cor.9 perficiat opera carnis,sed habitet uirtus Christi in ea. Vnde dicebat: Sic certe repugno,& castigo corpus meum,& in seruitutem redigo.Quoniā per multas castigationes facit homo carnem suam infirmam proficiens spiritu,& mortificans opera carnis. Hoc ergo dicere uult ad discipulos suos secundum istam traditionem. Vigilate & orate ne intretis in tentationem,uos quorū spiritus quidem promptus est,caro autē infirma. Quoniam qui spiritalior & perfectior est, solicitior esse debet ne magnum bonū ipsius grauem habeat lapsum. Iterum uadens Iesus orauit dicens:Pater meus si non potest hoc transire à me nisi illud bibam,fiat uoluntas tua.] Petit autem nūc ut trāseat calix ab eo:& si non sic quomodo uoluit ipse,transeat quomodo uult pater.Hic iam secundum quod possumus intelligere exponemus,ut cum hoc etiā præcedentia uideamur exposuisse.Existimo enim quoniā calix ille passionis omnium quidē ab Iesu fuerat transiturus,sed cū differentia:ut si quidem biberet eum & ab ipso transiret postmodum,& ab uniuerso genere hominū.Si autem non biberet eum & ab ipso quidē forsitan transiret,ab hominibus autem non transiret,sed maneret apud eos donec perficeret eos.Hunc ergo calicem passionis principaliter quidem uolebat à se transire, sic ut omnino neq; gustaret amaritudinē eius,si tamen possibile esset quantum ad iustitiam dei.Quod enim dicebat:Si possibile est,non ad potentiam dei referebat solam, sed etiam ad iustitiam eius: quoniam inquantum ad potētiam quidem dei omnia possibilia sunt,siue iusta siue iniusta,Quantum autem ad iustitiam eius,qui nō solum potens est, sed etiam

sed etiam iustus, non sunt omnia possibilia, sed ea sola quæ iusta sunt. Si autem non poterat fieri, magis uolebat ut biberet eum, & sic transiret ab eo, et ab uniuerso genere hominum, quam ut faceret contra uoluntatem paternam bibitionem eius effugiens. Propter exitum ergo bonũ qui erat futurus post bibitã amaritudinẽ calicis, orat uice secũda dicens, Pater meus si non est possibile ut trãseat nisi bibero eum, fiat uoluntas tua. Manifestum est itaque, quia bibere eum uolebat. Quantũ ad cõparationẽ enim, melius erat ut propter bibitionem eius transiret, quam ut non transiret propter quod nõ biberat eum. Pone enim dominũ non bibisse calicẽ illum, & propter hoc eum nõ transisse, sine dubio nec à genere humano transissent spiritus operantes peccata. Conueniẽter autem neque pœnæ transissent quæ debebantur peccatis. Ergo expediebat omnibus, ut transiret calix ab eo, propterea quod biberat eum saluator, ut nos omnes credentes in eum qui biberat eum, non bibamus calicẽ illũ uini meri, qui potat & potaturus est omnes gentes, ut bibentes inebrientur, & euomant, & insanire desistant. Sicut enim pro nobis omnibus mortuus est, ut transeat nos mors inimica Christi: sic pro nobis omnibus qui debitores eramus ut in æternũ biberemus, calicẽ illum bibit, ut per hoc ipsum quod transit ab eo calix, transeat & à nobis non bibentibus illum. De quo calice dicit Hieremias: Dixit dominus deus Israel ad me. Accipe calicem uini meri huius de manu mea, & potabis omnes gentes ad quas ego mitto te, & bibent, & euoment, & insanire desistent à facie gladij quem ego mitto in medio eorũ. Qui ergo audiũt dominũ, & uiuunt secundum uerbum eius, & sunt emundati per fidem ipsius, iam non opus habent illa mundatione quæ fit per calicẽ illum iræ. Sicut enim qui loti sunt non opus habent lauari, quia sunt mundi, quia Christi discipuli sunt: sic qui nõ sunt mũdi, necessarium habent calicẽ illum, domino eos hortãte: Bibite, & inebriamini, & euomite. Audi eñ quomodo loquitur Hieremias, magis autem deus in Hieremia exhortans eos qui necessariũ habẽt calicem illum talem: quoniam uoluntarie debent eum bibere, qui necessariam habent talem mundationẽ. Quoniã aũt exhortãs ad bibendum hæc dicit Deus, cõsidera quod dicit inferius. Et erit, inquit, cum noluerint suscipere calicem de manu tua adbibendũ, dices eis: Hæc dicit dominus uirtutũ: Bibentes bibetis, quoniã in ciuitate super quam inuocatũ est nomẽ meum, super ipsam incipiã ego inducere mala, & uos mundatione mundabimini, Vide autem quoniã post primam orationẽ uenit ad discipulos, & inuenit eos dormientes: similiter post secundam ueniens inuenit eos dormientes. Quoniam erant oculi eorũ grauati.] Puto aũt non tantum corporum eorum oculi, quantũ animarum eorum. Adhuc enim nondum amouerat ab oculis discipulorũ suorũ grauamen impositum, nec enim fuerat adhuc honorificatus. Et sicut nõdum erat spiritus datus, quoniam Iesus nondum erat honorificatus, sic oculi eorũ nondum fuerant releuati à grauamine, quoniã Iesus nondum fuerat honorificatus. Vnde nõ eos reprehendit, sed uadens iterũ tertia uice orauit idipsum: docens & nos per hoc ipsum, ut non deficiamus in oratione, sed permaneamus in ipso uerbo orationis, donec impetremus ea quæ postulare iam cœpimus. Tunc ueniens dixit discipulis suis: Dormite nũc, & requiescite. Ecce appropiat qui me tradet.] Tunc sine dubio post orationem. Non autem est ille ipse somnus quem iubet nũc discipulos suos dormire, & ille qui bis superius scribitur contigisse discipulis. Illic enim dormientes inuenit, & nõ requiescentes: & iterum dormientes inuenit grauatos oculos habentes: Nunc autem præcepit eis non simpliciter dormire, sed cum requie. Multum enim differt secundum præceptum Christi dormire, & requiescere à dormitatione contra uoluntatem ipsius dicentis: Manete hic & uigilate mecum: & improperãtis propter somnũ, & dicentis: Sic nõ potuistis una hora uigilare mecũ? Non ergo contraria sibi dixit, dicens illic: Vigilate mecũ, hic aũt Dormite, & requiescite: sed ut ordo seruetur, ut primũ quidem uigilemus orantes, ut nõ intremus in tentationẽ, & postea dormiamus & requiescamus secũdum dei præceptum. Quem somnum & Salomon ponit in promissione bene uiuentibus, dicens in Prouerbijs suis: Si enim sederis, sine timore eris, Si autẽ dormieris, suauiter dormies, & non timebis pauorem superuenientẽ, nec impetus impiorũ irruẽtes. Et Dauid diuersas sciẽs uigilias & dormitiones, iurauit domino & uotum uouit deo Iacob, nõ ascendere supra lectum stratus sui, nec dare somnum oculis suis, nec palpebris suis dormitationem: &

Hier. 25 · *Ibidem* · *Prou. 3* · *Psal. 131*

hoc tamdiu facere donec inueniat locum domino, tabernaculũ Deo Iacob: ut cum inuenerit locum domino ascendat supra lectum stratus sui, & det somnũ oculis suis renouantibus se, & post requiem præparantibus ad nouam & diuiniorem surrectionem, secũdum quod solet corporalibus hominibus euenire post somnum naturalẽ & sanum. Forsitan autem & anima nõ potens semper sufferre labores quasi creata & incarnata, & non sufficiens sine intermissione seruare bonũ, remissiones sine reprehensione aliqua cõsequetur, quæ moraliter somnia atq; dormitationes dicũtur: ut usq; aliquantulũ temporis habẽs remissionem, surgens renouata resuscitetur. Si autem hoc erit semper an nõ, abundãtius quærat qui potest de talibus & quærere, & intelligere de diuinis scripturis, & sine periculo pronũciare. Ecce appropinquauit hora, & filius hominis tradetur in manus peccatorũ.] Propter hanc horam puto & ad matrem suã dicebat: Nondum uenit hora mea. Et hic enim docet, quoniã hora appropiãs hoc agebat, ut filius hominis traderetur in manus peccatorũ. Vtinam & in illorum peccatorum tantũmodo manus Iesus traditus tunc fuisset: nunc aũt arbitror semper in manus peccatorum traditur Iesus, quãdo hi qui uidentur in Iesum credere, habent Iesum in manibus suis cũ sint peccatores. Sed & quotienscũq; iustus habens in se Iesum in potestate factus fuerit peccatorum faciẽtium ei quod possunt, Iesus est traditus in manus peccatorum. Surgite eamus, ecce appropiauit qui me tradet.] Postquã suscitauit eos ab illo somno quem diximus, consequenter dicit discipulis suis: Surgite eamus. Et uidens in spiritu appropinquantem Iudam traditioni, qui nondum uidebatur à discipulis eius, dixit: Ecce appropiauit qui me tradet. Ego aũt puto non esse idipsum, ecce appropiauit mihi, & ecce appropiauit qui me tradet. Nec enim ipsi Iesu appropinquabat traditor eius, qui se elõgauerat peccatis suis ab Iesu, & proditione qua tradere eum consiliatus est, sed appropiauit ad tradendum filium dei quẽ iam prodiderat. Sed & omnes transgressores prius produnt Iesum, postea tradunt. Et adhuc eo loquente, ecce Iudas unus ex duodecim uenit, & cũ eo turba multa cum gladijs & fustibus missi à principibus sacerdotũ, & senioribus populi.] Quæret aũt aliquis etiam causam cur multa turba fuerit congregata cum gladijs & fustibus super eum. Erat autem secundũ Ioannem, multa hæc turba cohors militũ, & ministri à principibus sacerdotũ trãsmissi. Et potest dicere aliquis, quoniam propter multitudinẽ eorum qui iam crediderãt in eum ex populo, tanti uenerũt aduersus eum, timẽtes ne multa multitudo credentiũ de manibus eorum raperet eum. Ego aũt existimo alterã causam congregatæ multitudinis cõtra eum, quoniam qui putabant eum in Beelzebub eijcere solere dæmonia, arbitrabantur eum ex quibusdã maleficis disciplinis & magicis posse effugere de medio uolentiũ eum tenere. Et forsitan quidam eorum audierant, quomodo aliquãdo cum iam præcipitandus fuisset de supercilio montis effugit manus iam tenentiũ se, non fuga simplici & humana, sed alia quadam extra naturam humanam. Propter hanc etenim causam etiam apud Marcũ Iudas dicebat turbæ, quæ ueniebat cum ipso cum gladijs, & fustibus: Quemcunq; osculatus fuero ipse est, tenete eum, & adducite diligenter: maligne & cum significatione uidetur dixisse, tanquã si dicat, nisi diligenter eum tenentes adduxeritis, cum uoluerit effugiet uos. Illi aũt audiẽtes secundum existimationem Iudæ quasi non paterna diuinitate adiutum hoc agere, uel alia multa, omnia faciebant ut diligenter eum tenerent, & custodirent. Multi & nunc cum spiritalibus gladijs, specie malignorum, & fustib. similiter contra Iesum militãtes, quẽadmodum illi: quorum insidijs omnino melior fit Iesus, quãuis pro tempore suscipiat in se eorum incursus, ut impleãtur peccata insidiantium ei, & manifesta fiat malitia uoluntatis eorum aduersus ueritatem unigeniti uerbi. Qui autem sic cum gladijs & fustibus militant contra Iæsum, uarijs & diuersis dogmatibus uenientes, exposito insidiantur Iesu. Sunt autẽ & qui à presbyteris impij sui transmissi populi cõtra uerbum militant ueritatis, quod est in Iesu. Qui autem tradidit eum dedit eis signum dicens: Quẽcunq; osculatus fuero ipse est, tenete eum. Et confestim accedẽs ad Iesum dixit: Aue Rabbi. Et osculatus est eum. At Iesus dixit ei: Amice ad quid uenisti?] Dignum est quærere quã ob causam cũ palam docuisset Iesus per singulas ciuitates, & uicos, & synagogas, prædicãs euangelij uerbũ, ita ut fama eius exiret in omnem regionem & secundum faciem manifestatus esset omnibus habitãtibus in Iudæa,

quasi

quasi non cognoscentibus effigiem eius dedit signū Iudas missis à principibus sacerdotum dicens: Quemcunq; osculatus fuero, ipse est. Quod autem & ipsi qui uenerāt cum Iuda ad cōprehendendum eum, frequēter eum uidissent, manifestatur ex eo quod ipse Iesus dicit ad turbas. Quasi ad latronem uenistis cum gladijs & fustibus comprehendere me, quotidie uobiscū sedebā in templo docens, & nō tenuistis me. Similiter & Ioannes refert eum dixisse: Ego palam locutus sum huic mundo, ego semper docui in synagoga, & in tēplo, ubi omnes Iudæi conueniunt. Venit ergo traditio talis ad nos de eo, quoniā non solum duæ formæ in eo fuerunt, una quidē secundum quā omnes eum uidebant, altera aūt secundum quā transfiguratus est corā discipulis suis in mōte, quādo & resplenduit facies eius tanq; sol, sed etiam unicuiq; apparebat secūdum quod fuerat dignus. Et cum fuisset ipse, quasi non ipse omnibus uidebatur. Secūdum quod de manna est scriptum, quando deus filijs Israel panē misit de cœlo omnem delectationem habentem, & ad omnem gustum cōuenientem: quando desiderio offerentis obsequens ad quod quis uoluerat uertebatur. Et nō mihi uidetur incredibilis esse traditio hæc, siue corporaliter propter ipsum Iesum, ut alio & alio modo uideret hominibus: siue propter ipsam uerbi naturā, quod non similiter cunctis apparet. Si autem hoc ita se habet, possibile est solutionem eius inuenire quod quæritur. Quoniā & si frequenter eum uiderunt turbæ uenientes cum Iuda, nihilominus opus habebāt propter transfomationes eius qui eum ostenderet eis, habens notitiā eius familiariorem per multam cōmorationem cum eo, ut intelligeret transformationes eius secūdum quas suis apparere solebat, Hoc idem significatur etiam per Ioannem euangelistam, ubi sciens Iesus quæ superuentura erant ei, procedens foras dixit: Quem quæritis? At illi dixerunt, Iesum Nazarenum. Et dixit eis: Ego sum. Et abierunt & ceciderunt retrorsum. Vides quia non eum cognoscebant cū frequenter uidissent, propter transfigurationes ipsius. Si autem etiā illam causam quærat aliquis, cur osculo Iudas tradidit Iesum, hāc dabimus rationē. Quoniā secundum quosdam quidem, uoluit reuerentiā quandam ad magistrum seruare, nō audens manifeste in eum irruere, & impudenter profiteri se proditorē magistri. Secundum alios aūt hoc ideo fecit Iudas, timens ne forte si manifestum se aduersarium præbuisset, & proditorem magistri, ipse ei fieret causa euasionis, cum posset quantū ad ipsius opinationem ex quibusdam secretioribus disciplinis effugere, & facere se in par uum. Vt ergo nihil tale suspicans Iesus secundū quod Iudas opinabatur, sed putās eum amicū, quomodo nescit sic insperatè comprehendatur, ideo hoc dedit signū sciens iam quoniā si noluisset comprehendi, nunq; cōprehensus fuisset, sed uolens præbuit se manibus peccatorum. Ego autem puto quod etiā omnes proditores ueritatis amare ueritatem fingentes, & osculi signo utentes quasi quadam indicatione charitatis produnt uerbū dei uolentibus ipsum tenere aduersarijs eius, nihil pacificum indutis: bellicos autem gladios, & iniurias & fustes habentibus. Et dicit proditor Iesu, Rabbi. Omnes enī hæretici quemadmodum Iudas sic Iesu dicunt, Rabbi: qui & osculātur eum sicut & Iudas. Ad quos omnia placabilia dicit Iesus, cum sint omnes Iudas proditor. Iuda osculo filium hominis tradis? Dicit autē ei improperans simulationē amicitiæ eius. Amice ad quid uenisti?] Hoc enim nomine neminē bonorum in scripturis cognoscimus appellatum. Ad malum enim, & non indutum nuptialibus uestimētis, dicit: Amice quid huc uenisti non habens uestem nuptialem? Malus aūt est qui & in parabola denarij audit: Amice nō tibi facio iniuriā, Nonne ad denarium cōuenisti mecum? Accipe quod tuū est, & uade. Volo aūt & huic nouissimo dare sicut & tibi. Tūc accedētes, manus iniecerunt in Iesum, & tenuerunt eum.] Post osculum continuo nihil differentes turba illa, forsitan timentes ne de manibus eorū effugiat Iesus, manus iniecerunt in eum. Et ecce unus ex his qui erant cū Iesu extendēs manū exemit gladium suum, et percutiens seruū principis sacerdotū amputauit auriculam eius.] Vnus aūt eorum qui erant cum Iesu, nondum manifeste concipiens apud se euangelicam patientiam illam traditam sibi à Christo, nec pacem quā dedit discipulis suis, sed secundum potestatē datam Iudæis per legem de inimicis, extendens manū accepit gladiū, & percussit seruū principis sacerdotū, & amputauit auriculam eius. Sicut autem dicit Ioannes, ei dextram auriculam amputauit, apud quem & nomen serui dicitur, quia Malchus uocabatur. Et forsitan

Exod. 16
Ioan. 18
Matt. 22
Matt. 20

sitan quod agebat Petrus mysteriũ erat: quoniam Iudaici populi dextra auditio fuerat amputanda propter malitiam eorũ demonstratam in Iesum. Nam & si uidentur audire legem modo, cum sinistro auditu audiunt umbram traditionis de lege, non ueritate: cum sint serui sermonis profitentis seruitium dei, non aũt seruientis in ueritate. Huius sermonis mysterium erat aduersus Christum, aduersarius Christi princeps sacerdotum Caiphas. Videtur aũt mihi, quoniã qui ex gentibus crediderunt omnes unus populus constituti in Christo, per hoc ipsum quòd crediderunt in Christum facti sunt causa, ut præcideretur Iudæorũ auditio dextra, secundũ quod fuerat prophetatũ de eis: Graua aures populi huius, & oculos eorũ deprime, ut ne uidentes uideant, & audiẽtes intelligant & cõuertant, & sanem eos. Tunc ait Iesus ei. Conuerte gladium tuũ in locum suum.] Mox Iesus ad eum qui fuerat gladio usus, & abstulerat auriculam serui illius dexteram, non dicit, exime gladiũ, sed conuerte gladium in locũ suum. Est ergo gladij aliquis locus, ex quo non licet accipere eum qui nõ uult perire, maxime in gladio. Pacificos enim uult esse Iesus discipulos suos, ut bellicũ gladiũ hunc deponentes, alterũ pacificum accipiãt gladiũ, quẽ dicit scriptura gladiũ spiritus. Simile aũt mihi uidetur quod dicit: Omnes qui accipiunt gladiũ, gladio & peribunt. Id est, omnes qui nõ sunt pacifici, sed belli cõcitatores, in eo bello peribunt quod concitant, ut sit in eis gladius mysteriũ belli & litis. Et puto quod omes tumultuosi, & cõcitatores bellorũ, & cõturbantes animas hominũ, maxime ecclesiarũ, accipiunt gladiũ in quo & ipsi peribũt. Quoniam qui fodit foueã, ipse incidit in eam. Quoniã conuertetur dolor eorũ in caput ipsorũ, & iniquitas eorum in cerebrũ eorum descendet. Sed & simpliciter audientes quod dicit, Qui accipiunt gladiũ, gladio peribunt, cauere nos cõuenit, ut ne occasione militiæ aut uindictæ propriarũ iniuriarum eximamus gladium, aut ob aliquam occasionẽ, quam omnem euangelica abominatur hæc Christi doctrina, præcipiens ut impleamus quod
Ioan.15 scriptum est: Cum his qui oderunt pacem eram pacificus. Si ergo cum odientibus pacem debemus esse pacifici, aduersus neminem gladio uti debemus. Ita uolens ad eum qui non didicerat loquens nos docere omnes, quoniã uolens tradidit semetipsum pro nobis omibus, addidit & dicit. An putas quoniã non possum modo rogare patrem meum, & exhibebit mihi plusquam duodecim legiones angelorum?] Tanquam si dicat: Tu quidem sic gladium exemisti, & percussisti principis seruum, quasi mihi auxilium præstans: ego autem si uoluissem poteram rogans patrem non humanũ auxilium impetrare, sed meliorũ, id est angelorum, nec unius, sed plusꝗ duodecim legionũ. Ex hoc demõstratur, quoniam secundum multitudinem angelorũ militiæ mundialis sunt & angelorum legiones militiæ cœlestis, militantiũ contra legiones dæmonũ habitan-
Lucæ 2 tium in sepulchris. Nam & apud Lucã multitudo militiæ cœlestis audita est laudantiũ deum propter Christi natiuitatẽ. Si autem multitudo militiæ cœlestis erat laudantium Deum, militia autem omnis propter aduersarios intelligitur constituta, cõsequẽter &
Gen.28 illa militia propter aduersarios militat deo, Sed etiam Iacob locum aliquem uocauit castra domini, quoniam militiam illic aspexit angelorũ. Et ubicunqꝫ sunt deum timentes, circa eos sunt castra angelorum. Immittet enim angelus domini in circuitu timentium
4 Reg.6 eum, & eripiet eos: sicut fuisse & circa Helisæum liber refert Regnorum. Et attende, putas, quasi angelis inferior saluator, aut indigens auxilio angelorum dicebat: An putas quia non possum rogare patrem meum, & exhibebit mihi plusquam duodecim legiones angelorũ? Aut forte secundum existimationẽ Petri uolentis ei auxilium ferre, & gladium proferentis, & amputantis auriculã serui, talia est locutus? Magis enim angeli opus habet auxilio unigeniti filij dei, quàm ipse illorum. Propter hoc & quod scri-
Psal.91 bitur: Quoniam angelis suis mandauit de te ut custodiãt te in omnibus uijs tuis, nõ de filio dei unigenito intelligitur dictũ: sed aut in persona Christi de omni uiro iusto quẽ Christus portabat in corpore suo, aut de Christo secundum humanam eius naturam. Deniqꝫ & quod dicit: Liberabit te à ruina, & dæmonio meridiano, nequaquam conuenit filio dei. Sed & quod dicit: Non timebis à timore nocturno, à sagitta uolante per diem, à negotio perambulante in tenebris, magis conuenit uiro iusto, quàm filio dei. Cum ergo posset accipere legiones, nolebat accipere, ut per patientiam eius implerentur scripturæ prophetantes de ipso, quoniam ita eum pati conueniebat. In illa hora

dixit Iesus ad turbas. Sicut ad latronem existis cum gladijs & fustibus comprehendere me: quotidie apud uos in templo sedebam docens, & non tenuistis me.] Voluntas eorum quæ in hoc loco dicũtur talis mihi uidetur, quod dicit saluator ad turbas. Si quis latronem uult tenere, non est incongruum cum gladijs & fustibus uenire ad eum, quia talis est & latro, ut omnia audeat, dummodo nihil mali patiatur: & si potest, paratus est & gladio uti, & fuste aduersus comprehẽdere se uolentes, potius quàm ut ultro tradat se in manus eorum. Ego autem quod non sum talis, omnes qui sunt in Iudæa sciunt, alij quidem uidentes doctrinam meam & opera mea, alij autem auditum habentes de me, aut conuersationem meam sequentes: quoniam quotidie sedens in loco sancti templi, quasi cõgruo ad doctrinas diuinas, manifestabam quæ pertinentia erant ad pietatem & uitam sanam secundum legem dei, & per hoc commendabam pacificum me esse. Quod autem nullam habet rationẽ idoneam, neq; insidiatio uestra aduersus me, neq; militia uestra cum gladijs & fustibus facta, manifestũ est omnibus cognoscentibus me. Quomodo autem & non estis placati quotidie permansionem meam uidentes in templo dei, & præbentem me omnibus uolentibus me audire, ut cõiungerem eos mihi ad prodificationem eorum per uerbum & uitam ad beatitudinẽ Dei? Aut tunc quidem non tenuistis me uidentes docẽtem & nihil facientẽ dignum reatui, nunc autem quasi mutatum me existimatis, ut quasi latronem debere comprehendi putetis? sed nec in hoc occasionem aliquã inuenitis, quasi ad uerbum mutatum ab eis quæ in primis proposueram prodesse uolentibus uerbis & factis, Et uide postquam dixit ad Petrum: Reconde gladium tuum in thecam suam, quod est patiẽtiæ, postquam auriculam restituit amputatã, sicut alter dicit euangelista, quod & summæ benignitatis indicium fuerat pariter & diuinæ uirtutis, tunc ista uerba locutus est, ut fidelia uiderentur ex præcedentibus uerbis & factis: ut & si præterita benefacta non recordantur, uel præsentia recognoscant. Hoc autem totum factum est, ut impleretur scripturæ prophetarũ de huiusmodi.] Multum autem est nunc eligere de prophetis, qualia quæ tunc impleta sunt eloquia prophetarũ, quãdo hæc se pati Christus dicebat: & studiosi hominis est & multa scientis congregare uerba prophetarũ quæ sunt impleta. Et in centesimooctauo psalmo forte pleraq; inuenies conuenientia istis qui uenerunt cum Iuda comprehendere Iesum, sicut & alia de Iuda in eodem dicta sunt psalmo. Tunc simul omnes derelicto eo fugerunt.] Timentes ergo turbas, & principem eorum Iudam fugerunt. Nec enim habebãt adhuc spiritum, quoniã Iesus nondum fuerat honorificatus, nec spiritum uirtutis, & charitatis. Quem si habuissent, non essent infirmati, nec aliquid aliud extra diuinam charitatem egissent. Et illi tenentes Iesum duxerunt ad Caipham principẽ sacerdotum, ubi scribæ, & seniores conueniebant.] Arbitror enim, quoniã sermo deseruitionis Iudaicæ quo nunc derelicti deseruire profitent̃, Caiphas est qui aduersus ueritatem militat Iesu, qui dicitur princeps sacerdotũ. Iesus aũt secundum ueritatem sacerdos est uerbum dei, sub quo constituti sunt omnes, qui acceptabiliter seruiũt deo patri. Vbi aũt Caiphas est princeps sacerdotũ, ibi congregantur scribæ, id est literati, qui præsunt literæ occidenti. Et secundum literæ qualitatem scribarũ sunt seniores, qui non in ueritatẽ, sed in uetustatẽ literæ simplicis sunt recũbentes, & nihil amplius negotiari uolentes. Petrus autem sequebatur eum de longe usq; in atrium principis sacerdotum. Et ingressus intro, sedebat cum ministris, ut uideret exitum rei.] Cum duceretur autẽ magister, sequebatur quidem Petrus: non autem poterat de proximo eum sequi, sed de longinquo, nec omnino recedens ab eo, nec cum eo incedens, nec iuxta eum, sed de longe sequens peruenit ad atrium principis sacerdotum. Et ingressus Petrus intus sedebat, neq; quod illi ministri ministrans, neq; faciens quæ docuerat Iesus, sed expectabat exitum omnium horum uolens uidere: quoniam adhuc non intelligebat, neq; uidebat exitum dispensationum Christi quo tenderent, Nec enim est exitus eorũ in atrio Caiphæ, nec ubi scribæ, & seniores populi illius congregantur. Si tamen proprie quis uideat exitum ipsum, uidebit uerbum dei & sapientiam dicentem, Ego sum α & ω, principium & finis. Apoc.1 Principes autem sacerdotum, & seniores, & uniuersum concilium quærebant falsum testimonium contra Iesum, ut eum morti traderent, & non inuenerunt: & multi falsi testes accesserunt, & non inuenerunt.] Et per hæc manifestum est, quoniam

quoniā peccatum nō fecit Iesus, nec fuit dolus in ore eius. Mundissimam autem fuisse uitam ipsius, & omnino irreprehensibilem, & auferentem occasiones eorum qui quærunt occasiones, ex hoc demonstratur, quia non inueniebant aduersarij eius quod dicere possent aduersus eum, uel colorare: sed quærebāt omnes sacerdotes & conciliū uniuersum, & nihil uerisimile poterāt inuenire. Quoniam falsa testimonia tunc locum habent, quando cum colore aliquo proferūtur: aduersus Iesum autē nec color inueniebatur qui pòsset contra Iesum adiuuare mendacia: & hoc cum essent multi uolentes gratiam tribuere Caiphæ, & principibus sacerdotum, & scribis, & senioribus, & uniuerso concilio hoc ipsum audire desideranti. Et hæc qui cōsiderat, maximā laudem exhibet Iesu propter uitam eius, & doctrinā ipsius, qui sic omnia irreprehensibiliter & dixit, & fecit, ut nullam uerisimilitudinē reprehensionis inuenirent in eo, nec mali, nec multi, nec tales astuti, & ingeniosi. Nouissime autē accedentes duo falsi testes dixerūt. Hic dixit: Possum destruere templum dei, & post triduū illud reædificare.] Non arbitreris Matthæum duos hos testes sine causa falsos dixisse, cū uera uiderentur esse testimonia eorū ex eo quod exponit Ioannes Christum dixisse: Soluite templum hoc, & ego in tribus diebus excitabo illud: quando & additur: Hoc aūt dicebat de templo corporis sui. Sed uide uersutiā falsorū testiū duorum, qua persuasione utentes sumpta ab aliquo dicto uero quod dixerat Iesus, finxerunt testimoniū falsum. Iesus autem non dixit soluo
Ioan. 18 templum hoc, & in tribus diebus suscito ipsum: sed Soluite tēplum hoc, & in tribus diebus excitabo ipsum. Falsi aūt testes retulerunt eum dixisse quod non fuerat dictum ab eo, nec dixit: Possum soluere templū dei, & in tribus diebus reædificare illud. Impietatem ergo solutionis templi, non ipse promisit facere, sed illis qui fuerant apti ad huiusmodi opus cōmisit dicēs: Soluite templum hoc. Sibi aūt quod reseruauit, id est: Et ego in triduo suscitabo ipsum. Et quod ille dixit de tēplo corporis sui, Iudęi prępediti malitia transaudierunt, & intellexerūt de templo illo lapideo. Quod manifestum est ex eo quod respondentes dixerunt: Quadraginta & sex annis ædificatū est templum hoc, & tu in tribus diebus suscitas illud? Et considera quoniā non unus fasus testis processit in testimoniū hoc: nec enim sufficiebat unus uolētibus interficere Iesum: quoniā lex pręcipiebat: Non manebit testis unus testimoniū dare aduersus hominē. Sed nec tres erāt: multis enim accedentibus testibus falsis, uix duo inuenti sunt, qui aliquid dicere uiderentur. Sed nec ipsorū testimonia cōuenientia erant, sicut Marcus exponit: dicit enim
Marci 14 hoc modo, quoniā principes sacerdotum, & conciliū uniuersum quærebant contra Iesum testimonium, ut eum morti traderent, & nō inuenerūt. Multi enim falsum testimonium dixerunt aduersus eum, & cōuenientia nō erant testimonia eorum. Alij aūt exurgentes falsum testimoniū dicebāt aduersus eum, quoniā nos audiuimus eum dicētem: quoniā ego soluo templum hoc manibus factum, & in tribus diebus aliud nō manibus factum faciā. Sed nec sic cōuenientia erant eorū testimonia. Tunc enim est conueniēs testimonium quando eadem dicunt: non aūt sunt conuenientia quando dissonant sibi, qualia erant testimonia horū qui aduersus Iesum testimonia proferebāt. Et si uerum dicunt Matthæus & Marcus, quod credere nos oportet, tētemus ostēdere quomodo nō erant cōuenientia neq; duorū ipsorum testimonia, quoniā non eadem protulerunt. Secundum Matthæum enim dixerunt: Hic dixit: Possum soluere templum dei, & in tribus diebus reædificare illud. Secundum Marcum aūt, quoniam nos audiuimus eum dicentem, quoniā ego soluo hoc templum manibus factum, & in tribus diebus aliud reędificabo non manibus factū, Siue ergo bis dicentes hæc, quoniā non eadem dixerunt, nō sunt inuenta testimonia eorū cōuenientia sibi: siue autem unus quidem dixit quod exponit Matthæus, alter aūt secundū quod scripsit Marcus, ac per hoc testimonia eorum nō erant cōuenientia sibi. Et exurgens princeps sacerdotū dixit ei: Nihil respondes ad ea quæ isti testificantur aduersus te? Iesus autem tacebat.] Potest in istis impleta intelligi prophetia quę dicit: Dum cōsistit peccator aduersus me, obmutui, & humiliatus sum, et silui à bonis: ut peccator ille in istis prophetatus intelligatur Caiphas qui consistit contra Iesum. Simul & discimus ex hoc loco contēnere calumniantiū, & falsorum testium uoces, ut nec responsione nostra dignos eos habeamus, nec defendere nosmetipsos, ubi nō sunt cōuenientia quæ dicunt aduersus nos. Quid enī opus est illis resistere

resistere qui sibijpsi contraria dicētes resistunt? maxime ubi maius est libere & fortiter silere quam defendere sine ullo profectu, ut nō humiliemur à testibus falsis, & calumniatoribus improbis. Et dixit ei princeps sacerdotū: Adiuro te per deū uiuum, ut dicas nobis si tu es Christus filius dei. Et dixit ei Iesus: Tu dixisti.] Et in lege quidem adiurandi usum inuenimus, In Numeris em̄ dicit lex: Quoniā adiurabit eam sacerdos, id est mulierē illam in cuius uiro factus est spiritus zeli, & dicet mulieri sacerdos: Si non dormit aliquis tecum, & nisi transgressa es ut maculeris à uiro non tuo, innocēs eris ab aqua argutionis hac maledicta. Et post pauca. Et adiurabit, inquit, sacerdos mulierem in adiurationibus maledictionis huius. Itē in tertio Regū dixit rex Achab ad Micheam. Adiuro te ut loquaris ad me ueritatē in nomine domini. Adiurauit aūt rex prophetā, & adiurauit nō sicut sacerdos in Numeris. Ille enim ex legis præcepto, iste aūt ex arbitrio suo. Et nunc in loco præsenti Iesum sacerdos adiurat per deum uiuū. Existimo aūt quoniā non oportet ut uir qui uult secundū euangeliū uiuere, adiuret alterum. Simile est enim quod dicit in euangelio dominus ipse: Ego aūt dico nō iurare omnino, & nō adiurare omnino. Si enim iurare nō licet quantū ad euangelicum Christi mandatum, uerum est quia nec adiurare alterū licet. Propterea manifestū est quoniā princeps sacerdotū illicite Iesum adiurauit, quāuis uideatur per Deū uiuū adiurasse. Quæret aliquis si conuenit uel dæmones adiurare: & qui respicit ad multos, qui talia facere ausi sunt, dicet, non sine ratione fieri hoc. Qui autem aspicit Iesum imperantē dæmonibus, sed etiam potestatem dantē discipulis suis super omnia dæmonia, & ut infirmitates sanarent, dicet quoniam non est secundum potestatē datam à Saluatore adiurare dæmonia: Iudaicum est enim. Hoc & si aliquando à nostris tale aliquid fiat, simile fit ei, quod à Salomone scriptis adiurationibus solent dæmones adiurari. Sed ipsi qui utuntur adiurationibus illis, aliquoties nec idoneis cōstitutis libris utuntur: quibusdam aūt & de Hebræo acceptis adiurant dæmonia. Tamen non decebat dominū nostrū ad adiurationē principis sacerdotum respondere, quasi uim passum ab adiurāte contra propriā uoluntatem. Propter quod nec negauit se Christū filium dei esse, nec manifeste confessus est, sed quasi ipsum testem accipiens adiurantē quoniā ipse est qui in interrogatione sacerdotis pronunciatus est Christus filius dei, dicens: Tu dixisti. Et quoniā omnis qui facit peccatū ex diabolo natus est: faciebat aūt peccatū etiam princeps sacerdotū insidians Iesu: & propterea de diabolo erat natus, & quasi de diabolo natus imitabatur propriū patrem qui his dubie interrogat Saluatorē, si tu es filius dei, sicut scriptū est in tētationibus eius. Simile est enim, si tu es filius dei, & si tu es Christus filius dei, Recte enim quis dicere potest in loco hoc, quoniā dubitare de filio dei utrū ipse sit Christus, opus diaboli est, & principis sacerdotū insidiantis domino nostro: sed nō talis inuētus est Petrus. Nam sine aliqua dubitatione pronūciauit, tu es Christus filius dei uiui, nec posuit ibi, si. Propter quod beatus est appellatus, quia nō caro & sanguis reuelauerat ei, sed deus pater q est in cœlis. Qui aūt cum dubitatione dicunt, si tu es filius dei, ab omni beatitudine sunt alieni. Nam quia nō erat dignus princeps ille sacerdotū Christi doctrina, propterea nō eū docet, nec dicit quia ego sum, sed uerbū oris eius accipiens in redargutionem ipsius, conuertit dicēs: Tu dixisti, ut eo modo uideret argui, nō doceri. Amen dico uobis, amodo uidebitis filiū hominis sedentem à dextris uirtutis, & uenietem supra nubes cœli.] Quoniā non est scriptū à dextris Dei, sed apud omnes euangelistas ad dexteram uirtutis sedere filium hominis: item tres euangelistæ similiter scribunt, uidebitis sedentem: simplicibus quidem cōceditur qui nihil altū possunt audire in eo quod dicit sedentem, ac si dicat, supra uirtutem fundatum. Quibus aūt possibile est spiritu omnia perscrutari etiā altitudines Dei, & quod scriptum est: Qui sedes super Cherubim appare, & Vidi dominum sedētem super sedem excelsam & eleuatam, &: dixit dominus domino meo sede à dextris meis, donec ponā inimicos tuos scabellum pedem tuorū, & alia similia quæ de Deo sedente dicta sunt, similiter & de Christo dicunt: quæ conferre oportet cū dicto præsenti, ut ex humili existimatione & fabulosa uideamus quid significet more humano sessio Christi. Videtur autem mihi, quoniā fundationem quādam, & firmitatem regalem significat sessio filij hominis. Iuxta uirtutē ergo qui solus est uirtus, & proprie nominatur, & à dextris fundatus est, & qui accepit omnē potestatem à patre sicut

Num. 5
3 Reg. 22
Matth. 5
Psal. 80
Esa. 5
Psal. 109

in cœlo & in terra. Et hanc fundationem uidebunt etiã aduersarij, postq̃ cum lætitia ui
Marci 14 derint eum beati. Sed secundum Marcum quidem non habet amodo, sed puriter, id est uidebitis filium hominis à dextris sedentẽ uirtutis: secundum quẽ nihil erit cõtrarium his quæ tradidimus. Secundum Matthæum autẽ qui dicit: Amodo uidebitis, & secun-
Lucæ 22 dum Lucã dicentẽ: Ex hoc erit filius hominis, & cætera, quærendũ est, si ex quo hæc dixit saluator impleta sunt & in eis qui audierũt quod dixit: Amodo uidebitis filium hominis sedentem à dextris uirtutis. Et dicimus quoniã potest impletũ uideri, quoniam ex illo, id est tempore dispensationis filius hominis sedit ad dextrã uirtutis, & uiderunt eum discipuli resurgentem à mortuis, & per hoc uiderũt eum fundatum ad dexterã uirtutis, secundum quod tradidimus supra, Aut ita: uide si potes horã & diem metiri non secundum breuitatem, quæ est apud homines horarũ atq; dierũ, sed secundum longi-
Matt. 20 tudinem, quę est apud dominum sempiternum, cui à constitutione mundi usq; ad consummationẽ eius est unus dies: quod demonstrat parabola, ubi dicit de cõductis mane in uineam, & tertia hora, & sexta, & usq; ad undecimam. Nihil ergo mirum et quod hic dicit saluator amodo spacium esse breuissimũ usq; tunc in quo spatio dicebat: Videbitis filium hominis sedentẽ à dextris uirtutis, ad illos qui tunc eum audiebant, forte tũc, quãdo dixit Dominus domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorũ: in quibus erãt & illi ad quos dicebat: Amodo uidebitis. Inimicus enim erat & Caiphas qui insidiabatur Christo. Et nõ solum sedentem eum ad dextram uirtutis uisuros hos prophetabat, sed etiã uisuros eum uenientẽ sicut Matthęus quidem dicit super nubes cœli. Quæ sunt autem nubes super quas ueniet qui fundatus est à dextris uirtutis, aut cũ quibus ueniet, aut ad quas pertinget ueritas Dei secundum
Psal. 35 quod scriptum est: Et ueritas tua usq; ad nubes? Hæ sunt uiuæ nubes, prophetæ Dei, & apostoli Christi, quibus mãdat pluere cum oportuerit, aut non pluere super uineam sine fructu. Si quas autẽ nõ uult esse huiusmodi nubes super quas & cum quibus ueniet filius hominis apparens, ipse scit. Semper enim super illas, & cum illis uenit, ostendens suum aduentum dignis se deus uerbum, & sapientia & ueritas & iustitia, Hę autẽ quas tradidimus nubes, quasi portãtes imaginem cœlestis nubes sunt cœli non transeuntis sedis Dei, & regno Dei dignificatæ, quasi hæredes Dei & cohæredes Christi, & conregnant ei. Tunc princeps sacerdotum conscidit uestimẽta sua dicẽs: Blasphemauit.] Hęc Domino prophetante inimicus Dñi sacerdos illi quasi qui non erat propinquus, ut uideret filius hominis, & uirtutem à cuius dexteris sedebat, quasi inclinatus & non potens aspicere sursum, non audiens quę dicebat, conscidit uestimenta sua: ostendens turpitudinem suam, & nuditatem animæ suæ, & mysterium manifestans, conscindendum esse sacerdotium uetus, & stolam sacerdotij eius, & culturæ quæ secundum literã fuerat. Blasphemiam autem arbitratus est esse magnitudinem uerborũ Christi, & gloriam existimauit Iudaicam & fabulosam historiã literæ occidentis. Et putabat quasi intelligẽs Christi sermones sufficientes esse ad testimoniũ contra ipsum, qui testes erant diuinitatis ipsius, quantũ ad eos qui intelligere possunt: & dicit ad eos qui eadem sapiebant: ecce nunc audistis blasphemiã eius, quid uobis uidetur? donec respõdentes & ipsi aduersus animam suam pronuncient de Iesu, quoniã reus est mortis. Quantum putas fuit erroris ipsam principalem omnium uitam ream mortis pronũciare, & tantorũ resurgentiũ testimonio nõ aspicere fontem uitę, de quo in omnes uiuẽtes uita fluebat? quoniã sicut pater uitã habet in se, sic & filio dedit uitam habere in semetipso. Tunc expuerunt in faciem eius, & colaphis eum ceciderunt. Alij aũt palmas in faciẽ ei dederũt dicẽtes: Prophetiza nobis Christe quis est qui te percussit.] Pessime, sicut arbitror, illi qui audierunt dicentẽ Iesum: Amen dico uobis quoniã amodo uidebitis filiũ hominis sedentẽ à dextris uirtutis Dei, & uenientẽ in nubibus cœli, ausi sunt expuere in faciem eius. Arbitrabantur enim in eo quod confunderent eum mentientẽ, & quia non sustineret expuitionis opprobrium, qui sedebat ad dexterã uirtutis, & uenturus erat in nubibus. Quoniã ignorabant sermones Esaiæ prophetæ hæc eadem prophetantis de
Esa. 50 eo, & dicentis ex persona ipsius Domini Saluatoris: Quid, quoniã ueni & non erat homo, uocaui, & nõ erat qui obediret. Nunquid nõ ualet manus mea eruere, aut nõ possum eripere? Ecce increpatiõe mea desertũ faciam mare, & ponam flumina deserta, &

siccabun

siccabuntur pisces eorum ex eo quod nō habent aquam,& morietur in siti, & induam cœlum tenebris,& sicut saccum amictum eius,Dominus dat mihi linguā doctrinæ, ut sciam quomodo me oporteat dicere uerbū.Posuit me mane,apposuit mihi aurē ad audiendum,& doctrina Domini aperiet aures meas. Ego autē non sum incredulus, neq; contradico.Dorsum meum præbui ad flagella,& maxillas meas ad palmas.Faciem autem meā non auerti à confusione sputamentorum , & dominus deus factus est adiutor meus.Omnes enim qui sunt ab ecclesia, cōfitent̄ Christū esse qui dicit: Dominus deus dedit mihi linguam doctrinæ,& cætera quæ exposui. Ego autē cōuenienter & ea quæ superius his erāt cōiuncta exposui, uolens ostendere de illo glorioso esse hoc ,ppheta tum,ut expuat̄,colaphizetur.Cui autē alij conuenit dicere,ueni, nisi Christo qui uenit in mundū? aut quem decebat dicere: Vocaui & nō erat qui obediret,nisi eum qui uenit ad uocandum populum Iudæorū, & nō est auditus, & ideo nō eruit populum ,neq; eripuit eum,sed dereliquit? Christus est aūt qui dicit: Ecce increpatione mea desertum faciam mare,& ponam flumina deserta:qui consummationē facturus est mundi . Ipse est enim qui cœlum induet tenebras,& induet id uelut saccū: & accipiēs à patre linguam doctrinę sciebat quomodo oporteat dicere uerbū quod cōmiserat ei deus:& apposuit ei aurē ut amplius audiat audientibus cunctis,& doctrina patris aperuit ei aurem:quia non fuit incredulus patri mittenti,sed neq; cōtradicens,& opere ipso docuit discere cupientes mansuetudinē laudabilemq; humilitatē.Opus aūt erat in eo quod factis ista docebat,dorsum suū exhibens ad flagella,& maxillas ad palmas, & faciem non auertēs à cōfusione sputamentorū,ut nos sicut arbitror qui digni fueramus omnes has infamias pati,erueret ipse pro nobis patiēs eas . Nō em̄ mortuus est pro nobis,ut nō moriamur, sed ut pro nobis nō moriamur: & alapis cæsus est pro nobis, & exputus est, ut ne nos qui digni fueramus omnib. his, propter nostra peccata patiamur ea, sed ut pro iustitia patientes ea gratanter excipiamus.Et Paulus quidem dicit de saluatore:quoniā humiliauit se factus obediens usq; ad mortē,mortē aūt crucis . Non enim est indecorū ei qui uult numerare in quantis se Christus humiliauit,ut dinumeret extra ea quæ Paulus exposuit dicēs:Humiliauit se factus obediens usq; ad palmas, usq; ad cōfusionē sputamētorum,& flagellorū & mortis:propter quæ omnia exaltauit eum deus,Nec enim propter mortē solam quā pertulit propter nos exaltauit eū, sed etiā propter palmas & sputamenta,& cætera.Quoniā autem ad extremam iniuriam accipitur sputamētorum iniuria,manifestū est etiā in lege: in qua scriptum est ut mulier defuncti, si noluerit frater uiri eius accipere eam, accedens ad eum qui noluit eam accipere sibi uxorē corā senioribus excalciabit calciamentū eius unum ex pedibus, & expuet in faciē eius , & dicet: Sic facient homini qui non ædificauerit domum fratris sui.Non ergo auertit faciē suā Christus à confusione sputamentorū,ut magis glorificetur uultus eius, quàm fuit uultus Moysi glorificatus,tanta & tali gloria, ut cōparatione glorificationis istius , uultus illius glorificatio destruat̄:sicut in conspectu solis lumē lucernæ destruit̄, & sicut scientia quæ ex parte est,destruitur cum uenerit quod perfectū est, Sed & colaphis ceciderunt sanctum ecclesiæ caput,propter quod ipsi colaphizantur à Satana: nō ut non extollantur,neq; ut uirtus eorū perficiatur:sed ut traditi inimico & uindici,recipiāt quod fecerunt peccatum colaphizantes Iesum. Et non contenti tantummodo expuere in faciem eius,& colaphis eum cędere,sed adhuc & palmis eum ceciderunt, & deludentes dixerunt. Prophetiza nobis quis te percussit. Propter quod receperunt alapā æternā, & ab omni prophetia priuati sunt,percussi & castigati, & nec sic uolētes recipere disciplinam,secūdum quod prophetauerat hoc ipsum de eis Hieremias. Flagellasti eos, & non doluerunt,& noluerunt suscipere disciplinam. Et nunc qui iniuriant unū aliquem de ecclesia,& faciunt ei hæc, in faciē expuunt Christi : & Christum colaphis cædentes castigāt & palmis. Petrus uero sedebat foris in atrio. Et accessit ad eū una ex ancillis dicens:Et tu eras cum Iesu Galilæo? At ille negauit corā omnibus dicens: Nescio quid dicis:Exeunte aūt illo ianuā,uidit illum alia ancilla, & ait ei ibi.Et hic erat cum Iesu Nazareno.Et iterum negauit cum iuramento, quia non nouit hominē. Post pusillum autem accedentes qui stabant,dixerūt Petro. Vere ex illis es tu, etenim loquela tua manifestum te facit. Tunc cœpit deuotare,& iurare quia nescio hominē.Et continuo gallus

Philip.2
Deut.25
Hier.5

cantauit.Et rememoratus est Petrus uerbi Iesu dicentis ei: quia priusquam gallus cantet,ter me negabis. Et egressus foras,amarissime fleuit.] Abundantius considerantes Petri negationem dicimus,quoniã nemo potest dicere dominum Iesum, nisi in spiritu sancto,sicut Paulus nos docet,Et nondũ erat tunc in hominibus spiritus sanctus, quo-
Ioan.7 niam Iesus nondum fuerat honorificatus,sicut dicit Ioannes. Propterea non erat possibile,neq; illum talem Petrũ tunc Iesum confiteri: nec tamen erat reprehendendus non
Matt.10 confitens Iesum.Quoniam ad cõfitentes dicitur:Non estis uos qui loquimini, sed spiritus patris uestri qui loquitur in uobis. Non autẽ cũ sit potens spiritus ille patris nostri loqui in nobis,& cum in nostra sit potestate locum dare in nobis spiritui sancto, & nõ diabolo,si denegauerimus,excusationem ullam habemus.Forsitan autem & quicunq; est in atrio Caiphæ principis sacerdotũ non potest confiteri dominum Iesum, nisi fuerit egressus ex atrio eius, & foris fuerit factus ab omni doctrina contraria Iesu. Nam qui illic sunt, Iudaicas tradunt traditiones,et non secũdum uoluntates scripturarũ,sed secundum mandata hominũ & doctrinas. Considera enim quoniã Petrus foris sedens ab Iesu segregatus,& in atrio principis constitutus,corã omnibus Iesum denegauit: & iterum uice secunda similiter,nõ extra ianuam foris factus, sed uolens exire, nondum autem egressus ianuam denegauit.Sed & tertia uice quando qui stabant dixerunt: Vere ex illis es,& quando cœpit se deuotare,& iurare quia nescio hominẽ, adhuc nõ erat foris.Et omẽs denegationes factæ sunt ei in nocte, & in tenebris priusquã ueniat dies, & signum diei,id est gallicantus, qui suscitat uolentes à somno. Et ut uerbi gratia dicã,
Rom.13 si post gallicantum Petrus negasset,ut diceretur: Nox promouit,dies autem appropinquauit,sicut in die honeste ambulemus,nulla excusatione dignus fuisset Petrus. Forsitan autem & omnes homines quando denegant Iesum,ita ut peccatũ denegationis eorum recipiat medicinã, ante galli cantum denegare eum uidẽt nondum eis nato sole iustitiæ,nec appropinquante eis ortu ipsius: Si autẽ post ortum huiusmodi solis ad animam,uolentes peccauerimus,postq; accepimus sciẽtiam ueritatis, iam nõ relinquitur nobis sacrificiũ pro peccato,sed terribile iudicium, & zelus ignis qui comesturus est inimicos.Et in Petro quidem tunc denegante non conueniebat dicere, quomodo ne putatis peiora mereri supplicia qui filium dei conculcauerint, & sanguinem testamẽti communem existimauerint unde sanctificati sunt,& spiritũ gratiæ iniuriauerint?Nondum eñ sanctificatus fuerat Petrus sanguine Christi, qui fuerat sanguis noui testamenti, nec iniuriauit spiritũ gratiæ quem à principio nec acceperat, quoniã Iesus nondum fuerat honorificatus,nec erat in hominibus spiritus sanctus. Si autem in nobis hoc impium fuerit factum denegationis peccatum, omnia hæc dicere conuenit: quoniã & in sanguine testamenti sanctificati sumus, & spiritũ gratiæ suscepimus. Propterea cõmunẽ putare sanguinẽ testamẽti preciosissimũ,& iniuriare spiritum gratiæ, omnibus peccatis deterius est,ita ut nec in hoc seculo,nec in futuro remissionẽ possimus accipere si dei filium denegemus.Quoniã ergo nobis nox promouit, dies aũt appropinquauit, & signum diei galli cantus insonuit nobis, ꝓpterea usq; ad sanguinem stemus contra peccatũ certantes,& propter charitatem nunq; excidentem omnia sufferamus,ut cum perfectis in ea consequamur hæreditatẽ.Et hoc attende quoniã ante galli cantũ,& ante spiritum sanctum, & in tẽpore noctis profundæ, etiã si frequenter denegauerit quis uiuere potest, quod manifestum est ex eo quod ter denegauit Petrus. Si autẽ post galli cantum uel semel in quocunq; periculo cõstitutus denegauerit quis, impossibile est eum renouari in pœnitentiã,ut iterum crucifigat sibi filium dei. Qui aũt in huiusmodi
Esa.5 denegationis peccato fuerit cõprehensus,aspiciat illud quod scriptũ est: Væ his qui attrahunt peccata sua sicut funem longum,& sicut iuge lorum prosequitur uituli iniquitates,& nõ dicat,peccata nostra in nobis sunt,& quomodo uiuemus? Viuo,inquit,dñs, quoniã no-
Ezech.33 lo mortẽ peccatoris,sed pœnitentiam,Ipse aũt scit deus,de quo scriptũ est: Et ipse sapiens adducet super eos mala, qualia mala adducet super denegantes & non pœnitentes,& qualia super denegantes & pœnitẽtes,qualia bona super eos qui nunq; denegauerunt,neq; uerbo corã hominibus, neq; operibus: longe autẽ efficiamur à priore ancilla,& altera,& ab omnibus qui stant in atrio eius,uel in ianua eius, ut ne in proximo existamus facientibus denegare eum,qui fuerit iuxta eis, Cognoscemus autem quæ sit ancilla

ancilla principis, si intellexerimus quæ sit ancilla dei, de qua scriptũ est: Ego seruus tuus & filius ancillæ tuæ. Quæ sint aũt atria principis, poteris scire si intellexeris quæ sint atria domus domini: de quibus scriptũ est: Ecce nunc benedicite dominũ omnes serui domini, qui statis in domo domini in atrijs domus dei nostri. Si aũt & de ancilla altera debemus aliquid dicere, ut etiam ab illa recedamus, intelligamus quod scriptum est. Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ, ita oculi nostri ad dominum deum nostrum, donec misereatur nostri. Puto primam ancillam intelligi principis facientem denegare discipulos Christi, synagogam esse Iudæorum secundum carnem, qui denegare frequenter cõpulerunt fideles. Secundam aũt ancillam, congregationem gentium, qui & ipsi persequentes Christianos, denegare cogebant. Tertios autẽ stantes in atrijs, ministros esse hæresum diuersarum, qui & ipsi ueritatem Christi denegare cõpellunt. In nocte aũt non solum ter denegat Petrus, sed etiã deuotat seipsum & iurat, quia nescio hominem. Et quidem tunc adhuc secũdum carnem Christum sciebat, nec adhuc poterat dicere: Et si Christũ cognouimus aliquando secundũ carnẽ cognouimus: sed nunc iam nõ cognoscimus. Quamdiu enim signũ diei nõ existebat, denegans Petrus uerborum Iesu non fuit memor, Postq̃ autem angelus diei clamauit ei, tunc recordatus est uerborum Iesu dicentis ad se: Antequã gallus cantet ter me negabis. Et quãdo recordatus est uerbũ Christi, iam nõ erat in atrio principis sacerdotũ, nec iuxta ianuam eius, sed foris: alioquin nequaquã plorasset: Sicut enim scriptum est, egressus foras, amarissime plorauit. Ergo & secundum Lucã peccatrix mulier iuxta pedes domini pœnitens fleuit, & hic Petrus egressus atriũ principis, ad ianuam eius plorat ex amaritudine peccati, examaricans in pœnitentia fletum suũ. Mane autem facto, consilium acceperũt omnes principes sacerdotũ, & seniores plebis aduersus Iesum, ut eũ morti traderent: & uinctũ eum adduxerũt, & tradiderũt Pontio Pilato præsidi.] Qui in tenebris & nocte offendit, uenia dignus est: qui aũt in die clara offendit, nunq̃ potest culpare errorẽ quasi continentem se, maxime quando habens in se lucernam corporis offendit, sed incõtinentiam suam. Hoc aũt diximus, ostendentes quoniam Christi quidem discipuli in nocte scandalizantur, secundum quod dominus eis prędicit: Omnes uos scandalum patiemini in me in hac nocte, & quia Petrus ante galli cantum ter denegauit. Qui autem consilium accipiunt cõtra Iesum omnes principes & seniores plebis mane facto, in lumine peccant, id est scientes, secundũ quod scriptũ est de hoc consilio: Quoniã cõsiliati sunt ex consensu in unũ, sicut scriptũ est in psalmis, ut morti traderent Christũ: putantes per mortem extinguere eius doctrinam, & fidem eius apud eos qui crediderunt in eũ quasi in filium dei. Talia aũt cõtra eum cõsiliantes principes culturæ literæ occidentis, & ministri damnationis seniores, alligauerunt Iesum soluentem à uinculis, & dicentẽ eis qui sunt in uinculis, Exite: & cõpeditos soluentẽ, atq; dicentẽ: Dirũpamus uincula eorum: & qui filiam Abrahæ alligatam à Satana decẽ & octo annis à uinculis soluerat, ut iam nequaq̃ sit inclinata, quæ nõ poterat sursum aspicere prius: & alligauerũt eum uolentem, & in eo quod alligaretur uinculis ipsis insidias dirũpentem, ut iam non habeãt principes sacerdotũ, & seniores Iudæorũ aduersus homines uincula, domino ea uidelicet dirumpente in se. Si quis autem exigit à me scripturã hæc de disrũpendis uinculis ostendentẽ, quibus alligauerũt Iesum principes sacerdotũ, & seniores, intelligat quod propter ipsum hoc dicit ipse Iesus per prophetam: Dirũpamus uincula eorũ, tanquam si dicat, principũ, sacerdotũ & seniorum, aut multo magis eorũ principum qui sunt operati in eis, & regum terræ illorũ qui astiterunt, & principũ qui cõuenerunt in unum aduersus dominũ, & aduersus Christum eius: quorum & iugum proijciamus à nobis. Adhuc aũt amplius te placabit, ut suscipias quoniam etsi alligantes Iesum induxerunt qui consiliũ fecerunt aduersus eum, tamen dirupit Iesus uincula: si intellexeris quæ scripta sunt de Sampsone, qui frequenter fuit ligatus: & dirupit alienigenarũ uincula, quoniam Nazareus fuerat dei, & habebat comã plenã uirtutis. Si ergo ille propter comæ uirtutẽ quam habebat in capite, potuit rumpere uincula alienigenarũ, quibus alligauerant eum frequenter: quãto magis Christus qui post tanta prodigia & uirtutes quas fecit uolens tradidit se ad uincula, soporãs in se diuinitatis uirtutẽ, & acquiescẽs ut alligaretur, sine dubio dirupit uincula circũdantia se? Quorum uinculorũ mysteria, uincula

Psal. 134
Luc. 7
Psal. 2
Luc. 13
Iud. 16

Sampsonis fuerũt. Et tradiderunt eum Pontio Pilato. Vtrum aũt etiam nomina utriusq; præsidis habeãt aliquã rationem conuenientem dispensationi domini saluatoris: nõ facile est sententialiter respondere. Poterunt enim aliquẽ mouere principalia ex quibus hæc uocabula deducũtur, Pontius & Pilatus. Vtrum aũt bene quis moueatur, an non, unusquisq; potentiũ considerare cognoscat. Tunc uidens Iudas qui eũ tradidit quoniã damnatus est, pœnitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotũ & senioribus dicens: Peccaui quod tradiderim sanguinẽ iustum. At illi dixerũt: Quid ad nos? Tu uideris. Et proiectis argenteis in tẽplo recessit, & abiens laqueo se suspẽdit. Principes aũt sacerdotũ acceptis argẽteis dixerunt: Non licet mittere eos in corbonã, quia precium sanguinis est. Consilio autem accepto inter se, emerunt agrum figuli in sepulturã peregrinorũ. Propter hoc uocatus est ager ille Acheldemach, quod est ager sanguinis, usq; in hodiernum diem. Tunc impletum est quod dictum est per Hieremiã prophetam dicentẽ: Et acceperunt triginta argenteos, preciũ appreciati quod appreciauerunt à filijs Israel, & dederunt eos in agrum figuli, sicut cõstituit mihi dominus.] Respondeant mihi qui de naturis quasdam fabulas introducunt, existimãtes se dicere uera, & non cognoscentes quod eorum opinio iniquitatem creatoris accusat: qui fecit quędam quidem uasa in honorem, non ex causa uirtutis eorum ducentia eos ad honorem: quędam aũt in contumeliã, non propter peccata eorum ducentia eos ad contumeliam. Si em̃ perdibilis naturę erat Iudas, quomodo pœnitentiã tantam suscepit, ut non uinceretur cupiditate triginta argenteorũ, propter quam impiam proditionis suscepit
Matt. 7 audaciam? Si enim ad proprietatem naturarũ referunt quod est dictum: Non potest arbor mala fructus bonos proferre, dicant, nisi bonitatẽ aliquam spiret: & si nõ perfecte, neq; sicut debuit conuersus fecit Iudas hoc ipsum quod retulit triginta argẽteos: unde est & quod dicit cognoscens peccatum suũ: Peccaui tradens sanguinẽ iustum: nisi ex bona plantatione mentis, & ex seminatione uirtutis quæ seminata est in omni rationabili anima, quã non coluit Iudas, & ideo cecidit in tale peccatum. Si autem naturæ pereuntis est aliquis hominũ, sine dubio magis huiusmodi naturæ pereuntis fuit & Iudas. Quod sine dubio fuisse uideretur, si trades sanguinẽ iustũ, aut nõ retulisset pecunias cõdelectatus in eis, aut auferens non dixisset, quia peccaui tradens sanguinẽ iustum. Et si quidem post resurrectionẽ Christi ex mortuis dixisset Iudas quæ dixit, forsitan uerisimiliter erat dicendum, quoniam cõpulit eum pœnitere de facto, & cõfiteri de suo peccato, ipsa uirtus resurrectionis ipsius. Nunc aũt mox ut uidit eum traditum esse Pilato cõpunctus pœnituit: forsitan aũt & recordatus ea quæ frequenter Iesus dixerat discipulis suis de resurrectione sua futura. Vidẽs igit Iudas magnitudinem facinoris sui, pœnituit quidem, & locutus ex pœnitentia cordis, confessus peccatũ suum eo quod tradiderit sanguinẽ iustum: non aũt & secũdum scientiã pœnituit, sicut debuit pœnitere. Existimauit enim præuenire in morte moriturum magistrum, & occurrere ei cum anima nuda, ut cõfitens, deprecans, misericordiã mereret. Propter quod ipse se iudicauit, & condemnauit in eo quod sciens peccauit, & non aspexit in hoc quod dixerat Iob in tantis cladibus constitutus: Vtinam possim me interficere, aut aliquem rogare ut faceret mihi hoc: nec uidit quia non conuenit seruum dei seipsum expellere de hac uita, sed expectare etiã de hoc dei iudiciũ. Videamus nunc si quod latet multos, loci istius deo donante possimus explicare quod dictum est: Videns aũt Iudas qui tradidit eum, quoniam cõdemnatus est, pœnitẽtia ductus retulit triginta argẽteos principibus sacerdotum, & cætera. Si enim scriptũ fuisset post sententiam Pilati, postquam flagellis cæsum Iesum tradidit Iudæis ut crucifigerent eum, quod ita fecisset Iudas, nihil sine dubio huiusmodi quęreremus in eo quod dictũ est: Videns aũt quia condẽnatus est. Nunc autẽ quomodo uidit Iudas quia condẽnatus est? Neq; enim adhuc condẽnatus fuerat Iesus, neq; à Pilato interrogatus. Forsitan ergo dicit aliquis uim faciens, quoniã consideratione mentis suæ uidit exitũ rei quia cõdemnatus est, ex eo quod traditum aspexit à principibus sacerdotũ, & seniorib. plebis. Alius aũt dicet hoc modo: quoniã quod scriptũ est: Videns aũt Iudas quia condemnatus est, ad ipsum Iudam refertur. Cum enim tradidissent Iesum principes sacerdotum, & seniores plebis Pilato, tunc sensit malum suum Iudas, & intellexit quoniam qui talia ausus est, sine dubio iudicatus, & condemnatus à

deo

deo est. Forsitan & Satanas qui post panem intinctum fuerat ingressus in Iudam, præsto fuit ei donec Iesus traderetur Pilato: postquã fecit quod uoluit, recessit ab eo: Recedente autem diabolo intellexit & uidit, quoniã tradens sanguinem iustum condemnatus à deo est, & potuit intelligere sensus eius iam uacans & non habens diabolũ operantem in se. Potuit ergo à se recedente diabolo capere pœnitentiam, & referre triginta argenteos his qui dederãt eos: & potuit dicere recedente diabolo, quod priusquam ab eo recederet, dicere nõ potuisset. Nec enim adhuc implẽte diabolo cor eius potuit dicere: Peccaui tradens sanguinẽ iustum. Sed non hoc dicimus, quoniam diabolus recedens ab aliquo tali iam nequaquam ei insidiatur, sed obseruat iterũ tempus, si potuerit iterum se apponere ei: & postquam cognouerit secundum peccatum suum quis, obseruat etiam tertiæ deceptionis locum in eo diabolus. Si autẽ opus est & exemplis uti, uideamus in epistola ad Corinthios prima, eum qui uxorem habuit patris: nec ẽm in huiusmodi malo sine magno opere diaboli potuit esse. De quo malo pœnituit, sicut scriptura ipsa testatur, & tristatus est tristiciã secundum deum, tristiciam quæ pœnitẽtiam in salutem stabilem operatur, sed postquam suscepit huiusmodi tristiciam, apposuit iterum se ei diabolus, uolens ipsam tristiciam eius supra modũ exaggerare, ut iam nõ esset secundum deum, sed ut abundantior facta absorberet tristantẽ supra mensuram, & ultra quàm tristare deberet, & sic eum absorberet Satanas in abundantiori tristicia. Quod præcognoscens Apostolus consilium Corinthijs dat, ut confirmẽt charitatem in eum, dicens huiusmodi causam, Vt ne, inquit, abundantiori tristicia absorbeatur qui huiusmodi est. Non enim uersutias eius ignoramus. Simile aliquid factum est & in Iuda qui tradidit Iesum: & secundum similitudinẽ illius tristiciæ, quæ pœnitentiam in salutem stabilem operatur, tristatus & ipse, postquã pœnitẽtia ductus est retulit triginta argenteos principibus sacerdotũ dicens: Peccaui tradens sanguinem iustũ: quod ipsum pœnitentiæ erat, & tristiciæ salutaris. Sed quia nunquam seruauit cor suũ, neque sapienter tristatus est, sed suscepit abundantiorẽ tristiciam à diabolo sibi submissam, qui uoluit eum absorbere in abundantiori tristicia, ideo referens argenteos illos in templum, abiens, laqueo se suspendit. Si enim postquam retulit pecuniam, & confessus est se peccasse eo quod tradidit sanguinem iustum, non abiens laqueo se suspendisset, sed locum pœnitentiæ requisisset, & tẽpus pœnitẽtiæ obseruasset, forsitan & inuenisset eum qui dixit: Viuo ego quoniã nolo mortẽ peccatoris, sicut pœnitẽtiam eius. Ego autem existimo, quoniam & maius aliquid de saluatore intelligens Iudas non alibi proiecit triginta argenteos nisi in templum, ubi sciebat dominũ eiecisse de templo oues & boues, & dixisse uenditoribus columbarũ: Tollite hæc hinc, & nolite facere domum patris mei domum negociationis. Satis ergo desperãs ex se quod intellexit magnitudinem sui peccati, iactans argenteos illos in templũ, abijt, & laqueo se suspendit. Accipientes autem argenteos illos, uoluerũt aliquid legitimũ obseruare, & nõ mittere eos in corbonam, ubi data populi propter necessitates pauperum cõgregabantur: sanguinis enim precium impium existimabant mittere in corbonã. Propter quod consiliũ accipiẽtes, comparauerũt ex pecunia illa agrum figuli, & operantis lutũ. Videbant enim quoniã circa mortuos magis eam pecuniam conueniebat expendi, & circa locum mortuorũ, & sepulturę, quoniã precium sanguinis erat, quàm in corbona, aut in aliqua necessitate honesta. Sed quia & inter loca mortuorũ differentiæ sunt: quoniam multi quidem secundum uotũ optabiliter sepeliuntur in monumentis suis paternis: quidã autem propter quasdam calamitates frequenter in peregrinis monumentis sepeliunt: ideo accipientes precium sanguinis Iesu, usi sunt eo ad comparationẽ agri figuli alicuius, ut in eo peregrini mortui sepeliantur, non secundum uotum, sed secundum casum aliquem contrarium hoc promerentes. Si autem & peregrinos spiritaliter intelligere cõuenit, peregrinos dicimus esse qui usque ad finem extranei sunt à deo, & peregrini testamẽtorum eius. Tales igitur peregrini huiusmodi habent finẽ, ut in agro figuli sepeliantur, qui precio sanguinis est cõparatus. Nam iusti sunt qui dicunt: Consepulti sumus Christo in nouo monumento quod excisum habetur in petra, in monumento dolato, ubi nondum quisquam mortuorum positus est. Qui autem usque ad finem peregrini sunt à Christo, & alieni à deo, dicent sine dubio consequẽter: Consepulti sumus peregrinis

2. Cor. 7

2. Cor. 2

Ezech. 33

Rom. 6

in agro figuli operantis lutũ, qui precio sanguinis est cõparatus, & sumus in agro qui ager sanguinis nominatur. Sed quoniã quod post hæc dicit Euãgelista, Tunc impletum est quod dictum fuerat per Hieremiam prophetam dicentem. &c] inter ea quæ scripta sunt, non inuenit hoc Hieremias alicubi prophetasse in libris suis, qui uel in ecclesiis leguntur, uel apud Iudęos referuntur: si quis autem potest scire, ostendat ubi sit scriptum: suspicor aut errorem esse scripturæ, & pro Zacharia positum Hieremiam, aut esse aliquã secretam Hieremiæ scripturam in qua scribitur, Talis est autẽ textus a-
Zach. 11 pud Zachariam Prophetã. Et dicam ad eos: Si bonum est in cõspectu uestro, date mercedem meam, aut abnegate: & statuerunt mercedẽ meam triginta argenteos. Et dixit dominus ad me. Depone eos in fornacem, & uide si probũ est, sicut probatus sum pro eis. Et accepit triginta argenteos, & misit eos in domũ domini in fornacem. Si autem hæc dicens aliquis existimat se offendere, uideat ne alicubi in secretis Hieremiæ hoc prophetatur, sciens quoniã & Apostolus scripturas quasdam secretorũ profert, sicut
1. Cor. 2 dicit alicubi, Quod oculus non uidit, nec auris audiuit: in nullo ẽm regulari libro hoc positum inuenit, nisi in secretis Heliæ prophetæ. Item quod ait, Sicut Iamnes & Mambres restiterunt Moysi, nõ inuenitur in publicis scripturis, sed in libro secreto, qui suprascribitur, Iamnes & Mambres liber. Vnde ausi sunt quidam epistolã ad Timotheum repellere, quasi habentẽ in se textũ alicuius secreti, sed non potuerunt. Primam autem epistolam ad Corinthios, propter hoc aliquem refutasse quasi adulterinam, ad aures meas nunquam peruenit. Iesus autem stetit ante præsidẽ. Et interrogauit eum præses, dicens: Tu es rex Iudæorũ? Dixit ei Iesus: Tu dicis.] Vere Iesus non rapinam arbitratus est esse se æqualem deo. Et non semel, sed frequẽter pro omnibus seipsum humiliauit. Et nunc ergo Iudex totius creaturæ constitutus à patre, rege regum, & domino dominorum, uide in quantum se humiliauit ut acquiesceret stare ante iudicẽ tũc terrę Iudææ: & uocatus, interrogatus est interrogationẽ, quam forsitan deridens, aut dubitans Pilatus interrogauit dicens: Tu es rex Iudęorũ? Ad quam interrogationem quod putauit esse cõdecens, respondit dicens: Tu dicis. Et à principe quidem sacerdotũ adiuratus ut diceret si ipse est Christus filius dei, respõdit: Tu dixisti: à Pilato aũt interrogatus: Tu es rex Iudęorũ? respõdit: Tu dicis. Vide interrogationes, nisi illa quidẽ interrogatio: Si tu es Christus filius dei, Iudaicę cõueniebat personæ: Romano autem iudici dicenti interrogatoriè, non tu es Christus, sed tu es rex Iudæorum? Qui autem caute considerat ipsos apices Euangelicorum sermonum, uidebit quoniam princeps quidẽ sacerdotum dubitanter dixit: Si tu es Christus filius dei. Si enim syllaba, dubitationẽ interrogationis ostendit. Pilatus autem pronunciatiue: Tu es rex Iudæorum. Quoniam autem pronunciatiue hoc dixit Pilatus, illud quoque confirmat, quod etiã alibi suprascribit in titulo, Rex Iudæorũ, in tribus linguis, Hebraice, Græce, & Latine, ut Hebræi, & Græci, & Romani cognoscerent quoniã & Pilatus sciebat eũ regem Iudæorũ esse. Propter quod apparet cũ qua reuerentia requirebat de Iesu, & prouocabat populum ut Iesum magis ad dimittẽdum peterent, quàm Barabbam. Reuerentiæ autẽ Pilati illud etiã fuit signum, quod lauans manus suas dixit: Innocẽs ego sum à sanguine huius, uos uideritis. Quod aũt dixit ad principẽ sacerdotum, Tu dixisti, dubitationem eius oblique arguens cõuincit. Et quod ait Pilato: Tu dicis, sententiam eius pronunciatis confirmat. Marcus aũt pro, si tu es Christus filius dei, sic scribit: Tu es filius benedicti. Forsitan aut illud quod simpliciter scriptum est, aut hoc quod dubitãter, nescio si non mẽdosa habeant exemplaria, cũ debuissent ambo æqualiter dicere, Si tu es, aut, Tu es.

Et cum accusaretur à principibus sacerdotũ, & senioribus plebis, nihil respondebat. Tunc dixit ei Pilatus. Non audis quãta aduersus te dicũt testimonia? Et non respondit ei ullum uerbũ, ita ut miraretur pręses uehementer. [Iudaicæ literæ occidentis ministri & seniores filij sunt eorum sacerdotũ & seniorum qui accusauerunt Iesum, accusationem eorum usque nunc suscipientes, & accusantes Iesum. Propterea permanente eis ipso peccato, & præueniente eos semel ira, usque in finem. adhuc patiuntur operatores ipsi, derelicti cũ populo uniuerso sicut tabernaculum in cucumerario, & sicut ciuitas quæ expugnatur. Accusatus autem Iesus, sicut tunc nihil illis respõdit, sic & modo aduersus accusationes istorum sacerdotum, & seniorum, nihil respondit. Tacet enim eis

uerbum

uerbum dei,& iam nõ audiunt uerbũ dei,ſicut aliquando factũ fuerat ad prophetas & in cõſummatione ſeculorũ caro factus eſt,& habitauit in nobis. Et nõ ſolis principib. ſacerdotũ & ſenioribus plebis falſa accuſantibus non reſpõdit,ſed neq; Pilato, quoniã uolebat eum audire defendentẽ ſe contra accuſationes eorum mendaces. Quãdo em̃ dixit ei Pilatus poſt accuſationes principũ ſacerdotum & ſeniorum: Non audis quãta te accuſant? neq; ipſi reſpondit.Nec enim erat dignũ reſpondere,uel dubitãti utrũ debeat aduerſus occaſiones eorũ falſas reſpondere.Hoc diximus,non obliti quod dictũ eſt de Pilato,quia uel momentũ aliquod benignum erga Chriſtũ habebat. Hoc em̃ uerum eſſe de Pilato,ex omni narratione eius oſtendit.Nõ aũt dicere quis audebit,quoniam permanens & firmũ erat in eo de Chriſto iudiciũ.Trahebatur enim & ad contraria:propterea & nunc trahẽti ad deteriorem opinionẽ,dominus non reſpõdit, cõtemptis omnibus quæ dicta fuerant in accuſationẽ ipſius.Miratus eſt aũt Pilatus cõſtantiam eius,forſitan ſciens quomodo cũ idoneus eſſet pronunciare & remittere crimẽ,miratus eſt uidens eum in tranquilla & quieta ſapiẽtię grauitate,& inturbabili eũ iudicio ſtare,in quo ad mortẽ periclitari exiſtimabat̃ ab his qui fuerãt ibi,& fortior erat humana natura,& omni eius infirmitate uolẽte obtũdere uirtutẽ ſpiritus eius, non aũt præualente facere hoc.Quod aũt ſcriptũ eſt,non ſolum mirari Pilatũ,ſed etiam ualde mirari,mouet me ut exiſtimem,quoniã dignum ei uidebat̃ magno miraculo, ut exhibitus ad criminale iudiciũ Chriſtus inturbabilis maneret,& ſtaret ante mortẽ quæ apud omnes homines terribilis exiſtimatur. Per diem aũt ſolennem cõſueuerat præſes dimittere populo unum uinctũ quem uoluiſſent.] Non mireris ſi adhuc primordiũ habẽs Romanus principatus in eis,& nouiter Iudæis iugũ ſuſcipiẽtibus Romanorũ, q̃a donatum erat Iudæis ut in ſolennitate paſchali peterent unũ quẽ uoluiſſent,quamuis mille homicidijs obnoxius uideretur.Sic enim quaſdam gratias pręſtant gentes eis quos ſubijciũt ſibi,donec confirmet̃ ſuper eos iugum ipſorum.Tamẽ cõſuetudo hęc abſoluendi uincti fuit aliquãdo & apud Iudæos.Nam cũ Saul decreuiſſet ut ne quis acciperet cibum,Ionathas aũt fauum mellis guſtaſſet contra regis decretũ, inuenit obnoxiũ Ionatham:& quamuis filiũ conſtitutũ,tamen ꝓpter aliquod iuramentum ſuum decreuerat interficere eum:ſed nõ interfecit,omni populo Iſrael interueniẽte,& petẽte eum ad uitã.Sed quod Pilatus dimiſit unũ uinctum populo,uel Saul ſecundũ petitionẽ populi quod dimiſit Ionatham,non eſt mirũ:ſub culpa enim erat amborũ petẽtiũ uitam, quoniã Iudæi ſemper obnoxij erãt.Sed illud quæramus,ſi tale aliquid fiat & in iudicio dei,& omnis eccleſia petere poſſit aliquem peccatorẽ ut ſoluat̃ à condemnatione peccati,maxime aũt ſi quãdo habeat perditionis cætera opera, ad benefaciendũ autem eccleſiæ impiger ſit.Tales enim inuenies ſæpe in potentibus conſtitutos,alias quidẽ peccatores,tamen pro Chriſtianis quantũ poſſibile eis eſt multa agentes. Adduceris aũt magis ad requirendum talia,ſi rationẽ habet idoneã quod etiam Iſrael pro uita Nabuchodonoſor & Balthaſar filij eius deũ orabat.Sed hoc ſi uidetur alicui dignũ requiſitione,requiret.Quod aũt manifeſtum eſt,omnes curare tentemus,ut ex petentibus inueniamur eſſe,& in ordine eorũ qui bene uixerunt,magis quàm ex illis pro quibus petitur quaſi pro omnibus malis.Nam etſi concedat̃ aliquis peccator ad preces eccleſię, non tamen iuſtũ eſt gloriam & beatitudinem conſequi eum,qui huiuſmodi eſt:ſufficit enim quod à pœna dimittitur.Arbitror aũt propter iſtum diem feſtũ Iudęorum in quo Barabbas ad uitã electus eſt,Chriſtus aũt neglectus,dominũ dicere per prophetam:Ieiunia,& ferias,& dies feſtos ueſtros odit anima mea:& quia magis ſolennitatem agere uoluerunt cũ latrone dimiſſo, q̃ cum Ieſu.Verbi gratia dicã: Si egiſſent ſolennitatem recte ſicut Ioſias,aut aliquis ſimilis ei,& data eis fuiſſet quẽ uellẽt petendi licentia,ſine dubio Ieſum poſtulaſſent,Barabbam aũt condemnaſſent.Nos aũt oremus ut feſtũ diem colentes,nõ in fermento ueteri,neq; in fermẽto malitiæ & nequitiæ,ſed in azymis ſynceritatis & ueritatis,Barabbã quidẽ condemnare,Ieſum autem ab omnibus uinculis liberũ accipere nobis mereamur in regem & dominũ.Et quamdiu hæc facimus nõ conuertunt̃ dies feſti noſtri in luctũ,neq; cãtica noſtra in lamentationẽ,ſed erũt in nobis ſolennitates ueræ,ſolennitates dei. Habebat aũt tunc uinctum inſignem qui dicebatur Barabbas.Congregatis ergo eis,dixit eis Pilatus.Quem uultis dimittã uobis, Ieſum

1.Reg.14

Eſa.1

Iesum Barabbã, an Iesum qui dicitur Christus? Sciebat enim quod per inuidiã tradide runt eum.] In multis exẽplaribus non continet̃, quod Barabbas etiã Iesus dicebatur, & forsitan recte, ut ne nomen Iesu cõueniat alicui iniquorũ. In tãta em̃ multitudine scri pturarũ neminẽ scimus Iesum peccatorẽ, sicut in aliis nominibus inuenimus iustorũ, ut eiusdẽ nominis inueniant̃ esse etiã iniqui, utputa Iudas Apostolus Zelotes, & Iudas patriarcha, itẽ & Machabęus Iudas, om̃es laudabiles: sed Iudas proditor. Et in Genesi inueniunt̃ eiusdẽ nominis esse filij Set, & filij Cain, sicut Enoch, & Lamech, & Matusalem: nõ aũt cõueniebat esse tale aliquid & in nomine Iesu. Et puto quod in hæresibus tale aliquid superadditũ est, ut habeant aliqua cõuenientia dicere fabulis suis, de similitudine nominis Iesu, & Barabbæ. Existimo em̃ in istis, rerũ aliquod mysteriũ demonstrari, ut Barabbas quidẽ constitutus sit ad seditionem, & bella, & homicidia faciẽda in animabus hominũ: Iesus aut quasi filius dei, & pax cõstitutus, & uerbũ, & sapientia, ad omnia bona. Hi ergo duo cũ sint uincti in rebus humanis & corporibus, populus ille sibi postulauit absolui Barabbã: ꝓpter quẽ non cessat gens illa habẽs seditiones, & homicidia & latrocinia, secundum quosdã gentis suæ in rebus quę foris habent̃: secundũ om̃es aũt Iudęos qui non credũt Iesum, intus in anima. Vbi em̃ non est Iesus, illic seditiões, & lites, & pręlia sunt. Vbi aũt est Iesus, ut dicere possint: Si aũt Christus in nobis, corpus quidem mortuũ ꝓpter peccatum, spiritus aũt uita propter iustitiã: ibi sunt omnia simul bona, & innumerabiles diuitiæ spiritales in manibus eius, & pax. Ipse est em̃ pax nostra qui fecit utraq; unũ. Et si quis uideat contrariã illam operationẽ, cognoscet quoniã ipse est in omnibus uinctus insignis Barabbas, quẽ sibi solui desiderant, nõ solum tunc peccãs Israel secundũ carnem, sed & oẽs qui eis similes sunt, uel in dogmate, uel in uita. Quicunq; ergo mala agit, solutus est in corpore eius Barabbas, Christus autem uinctus. Qui aũt bona agit, Christus ei solutus est, Barabbas aũt uinctus. Sedẽte aũt eo pro tribunali, misit ad eũ uxor eius dicens: Nihil sit tibi, & iusto illi. Multa enim passa sum hodie per uisum ꝓpter eum.] Et Iesus quidem per inuidiam traditus erat: & ita per inuidiam manifestã, ut etiã Pilatus eam nõ ignoraret. Volunt aũt Euãgelistę nõ præterire rem diuinæ prouidentiæ laudẽ dei cõtinentem, qui uoluit per uisum conuertere Pilati uxorẽ, ut quantum ad se uetaret uirum suum, ut ne audeat contra Iesum proferre sententiã. Et uisum quidem non exposuit Matthæus, tãtum aũt dixit, quia multa passa erat per uisum ꝓpter Iesum. Et ideo per uisum passa est, ut ne amplius pateretur. Vt beatam fuisse dicamus Pilati uxorẽ, quę per uisum passa est multa propter Iesum, & recepit per uisum quod erat passurus. Ex quo audebit quis dicere, quoniã melius est recipere aliquẽ mala in uisu, quàm recipere in uita. Quis enim nõ eligat per uisum mala sua recipere in uita sua, nisi forte talia mereat̃, ut expediat ei acriora recipere in uita sua, potius quàm recipere leuiora in uisu? Consolat̃ enim, & requiescit in sinibus Abrahę, qui recepit mala in uita sua, & nõ hæc mala quę recepit in uisu suo: secundum quod & consolationẽ habebit. Vtrum aũt & initium habeat conuersiõis ad deum ex eo quod multa propter Iesum fuerat passa per uisum, deus scit: tamen continetur etiã hoc in scripturis quibusdã nõ publicis. Et uide, quia iustum appellauit Iesum uxor Pilati, ne forte mysteriũ sit hæc uxor Pilati ecclesiæ ex gentibus: quæ aliquando quidem regebat à Pilato, nunc aũt iam non est sub eo ꝓpter fidem suam in Christo. Principes autẽ sacerdotum, & seniores persuaserunt populo ut peterent Barabbã, Iesum uero perderet. Respondens aũt præses dixit illis. Quẽ uultis de duobus dimittam uobis? At illi dixerunt, Barabbã.] Et est uidere usq; nunc quomodo populus Iudæorũ à senioribus suis, & Iudaicæ culturæ doctoribus suadetur, & excitatur aduersus Iesum ut perdant eum, quantum ad se, & habeãt Barabbam solutũ. Credunt enim turbę principibus, & sacerdotibus suis. Plerunq; & præses quidẽ dicit ad populũ, Quem uultis ex duobus dimittam uobis? Turbæ autem, quasi ueræ turbę, & multæ, quæ spatiosam & perducentem ad perditionem ambulant uiam, petierũt Barabbã solui, uolentes eum sibi habere solutum. Dicit eis Pilatus. Quid ergo faciam de Iesu qui dicitur Christus? Dicunt omnes. Crucifigatur, & cætera.] Volens eis pudorẽ tantæ iniquitatis incutere Pilatus, dicit eis: Quid ergo faciam de Iesu qui dicitur Christus? Non solum aũt, sed & mensuram colligere uolens impietatis eorum. Illi aũt nec hoc erubescentes, quod Pilatus Iesum

Christum esse confitebaт,nec modū impietatis seruantes,dixerūt omnes,crucifigatur. & siquidē Barabbam petissent dimittere,non aūt econtra & Christum postulassent ad crucē,utputa Barabbam quidē petissent absolui,hūc aūt non petissent crucifigi, sed in potestate dimisissent Pilati,ut faceret de eo quod uellet:adhuc magnę esset impietatis, quod relicto iusto,homicidā petissent.Nunc aūt multiplicauerunt impietatis suę mensuram,non solū homicidā postulantes ad uitam,sed etiā iustū ad mortem, & ad mortem turpissimā crucis.Adhuc aūt permanens in eo ipso quod cōfundere eos uolebat, ut uel confusi ad electionē iusti uenirent,etsi nō ex iudicio cordis,dicit eis.Quid enim male fecit?] Cōtra hoc nihil habentes quod responderent,amplius clamauerunt,non deponētes,sed augentes irā,animositatē,blasphemiā,& dixerūt,Crucifigatur. Pilatus aūt uidens quod nihil proficeret,Iudaico usus est more,uolens eos de Christi innocentia nō solū uerbis,sed etiā ipso facto placare si uoluerint:si aūt noluerint, condemnare, faciens nō secundum aliquā consuetudinē Romanorum.Accepit enim aquā in cōspectu omniū,& lauans manus suas dixit: Innocēs ego sum à sanguine huius, uos uideritis.] Et ipse quidē se lauit:illi aūt non solū se mundare noluerūt à sanguine Christi, sed etiā super se susceperūt dicētes. Sanguis eius super nos,& super filios nostros.] Propter hoc rei facti sunt non solū in sanguine prophetarū,sed implentes mēsurā patrum suorū facti sunt rei in sanguine Christi,ut audiāt deum sibi dicentē: Cum expanderitis manus uestras ad me,auertā oculos meos à uobis,manus enim uestræ sanguine plenæ sunt.Propterea sanguis Iesu nō solū super eos factus est qui tūc fuerunt,uerumetiam super omnes generationes Iudęorū pòst sequētes usq; ad cōsummationē.Propterea usq; nūc domus eorū derelicta est eis deserta. Pilatus aūt oblitus uerborū suorū bonorum quibus cœperat defendere innocētiā Christi,declinās ad malū,nō solū tradidit Iesum, sed etiam flagellis cæsum tradidit,ut crucifigerēt eum. Tunc milites præsidis susceperunt Iesum in prætoriū,& cōgregauerūt ad eum totā cohortem, & induerunt eum chlamydem coccineā,& purpuram circundederunt ei,& coronā de spinis posuerūt super caput eius,& arundinē in dextera eius,& adgeniculātes se,deludebant eum dicentes:Aue rex Iudæorū.] Verisimile est,ut in primordijs tunc nouiter erecti imperatoris,milites nondū disciplinæ ordinē conseruantes decentem,extra consuetudinē disciplinæ quæ nunc est,facerent in saluatorē,quando accipientes eum in prætoriū congregauerunt totā cohortē,& fecerunt quæ fecisse dicuntur,lusum sibi Iesum faciētes,propter quod nominatus fuerat rex Iudæorū.Ego aūt puto milites fecisse,operantibus in se inuisibilibus regibus,& principibus seculi huius,qui astiterunt & cōuenerūt in unū aduersus dominū,& aduersus Christū eius,ut uideatur illa delusio eorū potius fuisse q̃ hominū.Eorum aūt qui non cognouerūt in illa dispensatione sapientiā dei:si enim cognouissent,nunq̃ dominum maiestatis crucifixissent. Ergo cohors illa mysteriū erat militię alicuius malignę.Et expoliauerunt eū uestimenta eius quæ desursum habebat, tunicā inconsutilem & stolā:hæc enim uestimenta eius talia describit Ioānes: & induerunt eum deludentes ,ppter nomen eius regale,coccineā chlamydem, nō intelligētes quod agunt.Illa aūt coccinea chlamys mysteriū erat coccinei signi, quod scriptū est in Iesu Naue,q̃d ad salutem suam habuit illa Raab,& in Genesi quod factū est in uno filiorum Thamar ad manū nascentis,ut coccum alligaret in signo futuræ passionis Christi.Ergo & nunc suscipiens dn̄s coccineam chlamydem,in se sanguinem mundi suscepit:& in spinea illa corona,suscepit spinas peccatorum nostrorū intextas in capite suo. Et de chlamyde scriptū est,quoniā denuo spoliauerūt eū chlamydem coccineā,de corona aūt spinea nihil tale Euāgelistę scripserūt,propterea quod & nos quærere uoluerunt exitū rei de corona spinea semel imposita,& nunquam detracta.Ego igitur arbitror quoniā spinea illa corona cōsumpta est à capite Iesu,ut iam nō sit spinæ nostrę antiquæ postq̃ semel eas à nobis abstulit Iesus super uenerabile caput suum.Si aūt & de calamo quidē posuerunt in dextera eius, aliquid dicere conuenit,huiusmodi dicimus rationē.Calamus ergo ille mysteriū fuit sceptri uani & fragilis,super quē incumbebamus omnes priusq̃ crederemus sceptrum maligni.Confidebamus enim in uirga calamina Aegypti,uel Babylonis,uel cuiuscūq; regni cōtrarij contra regnū dei:& accepit calamū illū,& uirgā fragilis regni de manib. nostris,ut triūphet eū,& conterat in ligno crucis

Esa.1 Iosu.2 Gen.38

crucis: & pro calamo illi priori super quē prius recumbebamus, dedit nobis sceptrū regni cœlestis, & uirgā de qua scriptū est: Virga æquitatis, uirga regni tui: uel uirgā quæ
1.Cor.4 corripiat eos qui opus habēt correptiōe, de qua dicit Apostolus. Quid uultis in uirga ueniam ad uos? Dedit nobis & baculū ut celebremus pascha, secundum quod scriptū
Exod.12 est, Baculi uestri in manibus uestris sint: ut celebremus pascha deponentes uirgā calami eam quā habebamus prius quàm celebraremus domini pascha. Percutiūt aūt cum hoc fragili & uano calamo caput Iesu uenerabile, quoniā & semper regnū illud contrarium cōuitiat & uerberat deum patrē caput domini saluatoris. Et in his omnibus unigenita uirtus nocita nō est, sicut nec passa est aliquid, facta pro nobis maledictū, cū naraliter benedictio esset: sed cū benedictio esset, cōsumpsit, & absoluit, & dissipauit omnem maledictionē humanā. Exeuntes aūt inuenerunt hominē Cyrenęum, nomine Simonem: hunc angariauerūt ut tolleret crucē eius.] Sicut enim secūdum tres Euangelistas tentatͣ à diabolo Iesus: secundum Ioānem aūt qui spiritalis naturæ eius fecit sermonem, non tentatͣ: nec enim tentatur ueritas, & uita, & resurrectio, & lumen uerum: sed tentabatur secundum hominē quem susceperat unigenitus deus: sic secundū Ioannem quidē saluator imponentibus eis qui susceperūt eum, crucē suam portās egressus est in locū qui dicitͣ Caluariæ locus, secundum reliquos autē sibi eam non portat. Exeuntes em̄ qui ducebant eum ad crucifigendum, inuenerunt quendam Cyrenæū nomine Simonē, quē angariauerunt ut acciperet crucem Christi. Non aūt solum saluatorē conueniebat accipere crucē suam, sed & nos cōueniebat portare eam, saluatorē nobis angariā adimplentes. Nec iterum aūt sic prodificandi fueramus crucē eius accipiētes, quantū modo prodificamur à cruce eius, cū & ipse sibi accipiat eam & portet. Quęres si secundū textum utrunq; est factum, & nō dissonāt sibi Euāgelistę ab inuicē, & quid eorum prius est factū: utrum em̄ qui susceperunt Iesum ad crucifigendum, & imponentes ei crucem, ut portās eam exeat in locū Caluariæ, hoc primū fecerunt, antequā angariarent Simonē Cyrenæum: aut egressi quidē angariauerunt Simonē, facti autē ad locū in quo eum fuerunt suspensuri, posuerūt crucē ei ipsi, ut ipse eam portaret. Et qui potest discutere quærat discutiens in utroq; ut inueniat, utrum finē portādæ crucis accepit, aut magis Cyrenæus Simon, nō fortuitu angariatus, sed secundum aliquā de eo præscientiam dei, secundum dispositionē dei ductus ad hoc, ut Euāgelica scriptura dignus inueniretur, & ministerio crucis Christi, in qua mūdus crucifigitͣ sanctis, & sancti mundo. Quidam aūt & moraliter exponere uoluerūt hunc ipsum Simonē Cyrenęum, ex eo quod de Pentapoli esset Cyrenes secundū Libyam, accipientes occasionem de sensibus quinq;: ut dicant, quasi quinq; sensus portauerunt dispēsationis illius crucem. Simon aūt interpretatͣ obedientia. Cui aūt magis conueniebat ut crucem Christi portaret nisi obedientię? aut sicut secūdus Liæ filius uocatͣ Simeon? Dupliciter enim apud Græcos nominatͣ & patriarcha, & Petrus secūdum ꝓprietatem Hebraici sermonis, ut cōueniat ei qui ita uocatͣ, ut & Simon dicatur, & Simeon, quoniā ijsdem literis scribunt Hebræi & Simeonis nomen, & Simonis. Locus autē Caluarię dicitͣ non qualemcunq; dispensationē habere, ut illic qui pro hominibus moriturus fuerat moreretͣ. Venit enim ad me traditio quædā talis, ꝙd corpus Adæ primi hominis ibi sepultū est ubi crucifixus est Christus: ut sicut in Adam omnes moriuntͣ, sic in Christo omnes uiuificentͣ: ut in loco illo qui dicitur Caluariæ locus, id est locus capitis, caput humani generis resurrectionē inueniat cū populo uniuerso per resurrectionē domini Saluatoris, qui ibi passus est, & resurrexit. Inconueniens em̄ erat, ut cum multi ex eo nati remissionem acciperent peccatorū, & beneficiū resurrectionis cōsequerentur, non magis ipse pater omniū hominum huiusmodi gratiam consequeretͣ. Et dederunt ei acetū bibere felle mixtū. Et cū gustasset noluit bibere.] Sufficiebat enim nobis, ut tantū gustaret pro nobis sicut mortē tridui temporis nō longiorē, sic & acetū felle permixtum. Aliud aūt uinum non mixtū cum felle, nec cū alio aliquo cōtrario accepit & bibit, & gratias agens discipulis dedit, & promisit se bibiturū nouum ipsum in regno dei. Postquam autē crucifixerunt eum, diuiserunt sibi uestimenta eius, sortem mittentes: & sedentes seruabant eum.] Et sunt usq; nunc qui ipsum quidē non habentes, uestimenta aūt uerba in scripturis posita habent, nec ipsa ad plenum, sed ex parte nihilominus hoc ipsum

propheta,

propheta dicente mysterium quod nunc est impletū. Vtrum aūt cōscissum est aliquod uestimētorū eius in illa partitione, aut māsit unumquodq; eorū integrum sicut fuit, & qualia illa uestimēta fuerunt, non legimus apud tres Euāgelistas: apud Ioānem autem didicimus quod milites postq̃ crucifixerūt Christum, acceperūt uestimēta eius, & fecerunt quatuor partes, unicuiq; militi partē. Tunicā aūt quoniam erat non consutilis, sed à sursum textilis per totū, dixerunt ad inuicē: Non conscindamus eā, sed sortiamur de ea. Nō ergo omnes acceperūt eam, sed qui sortitus est. Disputās aūt aliquis de differentia eorū qui uestimēta domini habent, inueniet sine dubio qui in dogmatibus suis, etsi nō habent ipsum, tunicā tamē desursum textilem per totum habent: alij aūt nec ipsam, sed aliquā particulam uestimenti eius. Et hoc considera, quod secūdū Matthæum quidē Iesus accipiens acetū cum felle permixtū gustauit, & noluit bibere: secūdū Marcum aūt cum daret & myrrhatū uinum non accepit. Et sedentes seruabant eum ibi. Et milites quidē seruabant corpus, submissi à principibus sacerdotū, quasi furādum à discipulis eius si non seruaretur: dispensatio aūt resuscitauit eum, & testes resurrectionis eius esse fecit non duos tantū, au tres, sed multo plures. Visus est enim Cephæ, postea illis undecim, deinde apparuit amplius quàm quingentis fratribus, nouissime aūt omnium Paulo. Et non erat modicum signū resurectionis eius, quod à tantis est uisus, his qui susceperunt periculum, ut prædicent eum uiuentē in populis qui petierāt eum ad crucem. Et nunc noui principes sacerdotū, uidelicet filij principum illorū, uerbū ueritatis positum in scripturis crucifigūt falsis expositionibus suis, & occidunt mēdacijs: uerbum aūt ueritatis, quia apud illos quidē occiditur, uiuit aūt in sua natura, semper inuenit, & eligit sibi uasa in quibus resurgat, & uiuat, & adhuc cōfundat suos interfectores, multis testimonijs uiuere demōstratū. Et imposuerūt super caput eius causam eius scriptā, hic est Iesus rex Iudęorū.] Siue occasione siue ueritate, Christus rex pronunciatur, & omnis litera regnū eius testat, siue Græcorū, siue Romanorum, siue Hebraicorum, & ꝓ corona super caput eius scriptū, Hic est Iesus rex Iudæorum. Et cum nulla inueniatur causa alia mortis eius, nec enim erat, hæc habet sola, rex fuit Iudæorum: de qua & locutus est, dicens: Ego aūt constitutus sum rex ab eo super Sion montē sanctū eius. Et princeps quidē sacerdotum secūdum literā legis portabat in capite suo formā signi, & sanctificationē domini scriptam in metallo: uerus aūt princeps sacerdotum, & rex Iesus, in cruce quidē habet scriptum, Hic est rex Iudęorū: ascendens aūt ad patrem & suscipiens patrē in se pro literis & pro nomine habet qui nominat, & habet eum coronam, & dignus eo effectus, & domus dei patris digna effectus, solus sufficienter patrem capere potest. Tunc crucifixerunt cum eo duos latrones, unū à dextris, & unū à sinistris.] Crucifixus inter latrones dominus sicut ipsi latrones impleuit prophetiā dicentē de se, & cū iniquis deputatus est: Et est uidere discipulos eius testimoniū dantes culturæ dei quę per eum est introducta, cū iniquis reputari, & cum eis crucifigi, aut passiones reliquas sustinere, sicut & illi. Mundus enim & spiritus qui in eo est, summos semper persequitur uiros, & punit malitiæ quidē summos propter utilitatē multorum: summos aūt uirtutis, quoniā non est dignus mundus iste eis qui nōn cōsiderāt quæ uidentur, sed quę non uidentur: & contemnunt eum, sicut & olim sancti ambulantes in melotis, & in pellibus, & in spelūcis & in foueis terræ, quorū non erat dignus mūdus. Transeuntes aūt blasphemabant eum mouentes capita sua, & dicētes: Vah, qui destruebas tēplum, & in triduo reædificabas. Libera teipsum. Si filius dei es, descende de cruce. Similiter & principes sacerdotū deludētes eum cū Scribis, & senioribus, & Pharisæis dicebāt: Alios saluos fecit, seipsum nō potest saluū facere. Si ipse est rex Israel, descendat nūc de cruce, & credimus illi. Cōfidit in deū, liberabit nunc eū si uult: dixit em̄, quia filius dei sum.] Nemo stans Iesum blasphemat, neq; recte incedens. Transeūtes enim blasphemabāt eum, & sicut in Græco habet prætereūtes, qui etiā maceriæ uineę dissoluta à deo, uindemiāt eos qui remāserunt. Scriptū est enim: Vt quid posuisti maceriē eius, & uindemiāt eam omnes qui prætereūt uiam? Quamdiu ergo quis nō preteriit uiā, neq; declinauit à uia, stans dicere potest deo, Statuisti supra petrā pedes meos, & nō blasphemat Iesum. Si aūt ceciderit, aut præterierit, uel transierit, uel declinauerit, tunc eū blasphemat. Sicut adhuc qui in mala opera ceciderūt, & sicut qui dereliquerūt

Marc. 15

Psal. 2

terminos æternos,& uiã ecclesiæ cœlestis,& fluctuantur,& circũferunt ab omni uento doctrinæ in fallacia hominũ,in astutia,ad remediũ erroris.Omnes eñ hæreses prętereũtes & declinãtes esse si quis dixerit,nõ peccabit:propterea quod & ipsi inter prętereuntes habentur,& blasphemãt Iesum non habẽtes caput firmũ, sed mouentes ipsum sursum & deorsum:quoniã nõ sunt prudẽtes, nec habẽt oculos suos in capite suo,
Eccl.2 in q̃ habere debuerãt Ecclesiaste dicẽte:Sapiẽtis oculi in capite eius sunt. Prætereuntium ergo & declinantiũ opus est Iesum blasphemare filiũ dei, quia nemo in spiritu loquens dicit anathema Iesu.Diuersi aũt blasphemantium sermones habentur,quorũ unum est blasphemũ,quod dicitur ab eis qui non intelligunt,nec audiunt quæ dicũtur, nec de quibus affirmant:Iesus eñ dixit:Soluite tẽplum hoc,& ego in triduo suscitabo illud.Prætereũtes aũt quasi falsi testes cõtra Iesum dicebant q̃d non erat dictum de eo, appetentes eum:Vah qui destruit templũ dei,& in triduo reędificat illud. Nõ enim ipse destruit tẽplum,sed quod aliј destruũt ipse ædificat:siue tẽplum proprium corporis, quòd à Iudæis fuerat traditũ morti,siue templũ testiũ suorum & omniũ qui habuerunt uerbũ dei in se,& ex insidiјs impiorũ propter pietatem mortui sunt. Venit enim hora, quando omnes qui in monumentis sunt audient uocẽ filiј dei & resurgent. Et nõ solũ in eo q̃d dicebant.Qui destruit templum,mentiti sunt,sed etiã illud quod dixerunt,Et ego in triduo reędificabo ipsum.Nec eñ dixit reędificaturũ se tẽplum, sed resuscitaturum.Sermo enim ædificationis non ostendit subitaneũ opus,suscitationis autẽ ostendit.Et qui quidem deridebant,dicebant,Salua teipsum:ipse aũt accipiens uirtutẽ à patre,& hoc fecit,& amplius.Cunctis enim capientibus uerbum suũ,salutem suam ostendit.Et illi quidem deridẽtes dicebant:Si filius dei es,descende de cruce: Ipse aũt filium dei se deridentibus quidem non ostendebat,ostẽdit aũt credẽtibus sibi postq̃ dispensauit quæ oportebat eum dispensare in tribus illis diebus,postq̃ descendẽs ad inferos mortificatus corpore,uiuificatus autem in spiritu,spiritibus qui erant in carcere prædicauit quod non crediderant aliquando quando expectabatur patientia dei in diebus
Psal.16 Noe,cum fabricaretur arca in qua pauci,id est octo animę,sunt saluati per aquam. Et non est derelictus illic,sicut ipse dicebat:Quoniã non derelinques animã meam in inferno.Oportebat aũt eum & ascendere ad ꝓprium patrẽ & deum,ut ascendens in altũ captiuet captiuitatem,& accipiat dona in homines,& post hæc ostendat se fortiorem morte dicens ad eam.Vbi est mors aculeus tuus?Similiter aũt cæteris prætereũtibus, & blasphemantibus eum,principes quoq; sacerdotũ, & scribę prætereũtes,&ipsi dicebant ad eum uicti uirtutibus ante gestis ab eo: Alios saluos fecit, seipsum saluũ facere non potest.Videlicet nõ credẽtes,quoniã qui alios saluare potuit,multo amplius poterat & seipsum saluare,& ꝓmittebãt se credituros in eũ,quasi in regem Israel,si descẽdens à cruce,uideretur ab eis.Ipse aũt nõ curabat indignũ aliquid agere ꝓpter derisionis iniuriã,& facere quod dicebatur ab eis extra rationẽ &ordinem.Id ipsum autem et latrones qui crucifixi erãt cum eo,improperabãt ei.Et apud Ioannẽ sicut potuimus exposuimus de duobus latronibus qui fuerũt crucifixi cũ Christo,qui secundum Matthęum quidẽ & Marcum improperauerunt ei ambo in cruce. Secundum Lucã autem dicẽtem quoniã unus de pendẽtibus latronibus blasphemabat dicens:Si tu es Christus,
Luca 23 salua teipsum &nos:Respondens aũt alter increpabat eum,dicẽs:Non times tu deum, quod in eadem damnatione es?Et nos quidẽ iuste,nam cõdigna factis recipimus, iste aũt nihil mali fecit.Et dicebat ad Iesum.Memẽto mei cum ueneris in regnũ tuum.Respõdens aũt Iesus dixit ad eum,qui increpauerat blasphemantẽ: Amẽ dico tibi, hodie mecũ eris in Paradiso.Cõueniẽs ergo est,ut in primis quidẽ ambo latrones intelligantur dominũ blasphemasse:post hoc aũt unũ ex eis cõuersum esse,& credidisse tractantem apud seipsum his miraculis quæ audiebat facta ab eo:forsitan aũt & uidens cõuersionẽ aeris,& tenebras fieri insuetas,& nõ sicut fieri frequenter solebant. Aut ne forte sicut & illic diximus,aliј sunt hi duo latrones,qui ambo blasphemarũt. Sed ille latro q̃ saluatus est,potest esse mysteriũ eorum qui post multas iniquitates crediderũt in Christum,& dixerũt Christo:Cõfixi sumus & cõfigurati in morte Christi:& semper dicunt filio dei:Memor esto nostri cũ ueneris in regnũ tuum,& ideo in Paradiso sunt cũ ipso.

A sexta aũt hora tenebræ factæ sunt super uniuersam terrã usq; ad horam nonam. J.

Adhunc

Ad hunc textum quidā calumniantur Euangelicā ueritatem, dicētes quomodo secundum textū potest esse uerum q̄d dicit̄, quia factę sunt tenebrę super omnē terrā à sexta hora usq; ad nonā, quod factum nulla refert historia? Et dicunt, quia sicut solet fieri in solis defectione, sic facta est tūc defectio solis. Defectio aūt solis à seculo semper fuit in suo tēpore facta. Sed defectio solis quę secundū cōsuetudinē temporum ita currētium fieri solet, nō in alio tēpore fit, nisi in cōuētu solis & lunę, quādo luna subtus currēs solis impedit radios occurrētes ei, & occursu suo lumē eius obtūdit. In tēpore aūt q̄ passus est Christus, manifestū est quoniā cōuentus nō erat lunę ad solē, quoniā tēpus erat paschale, quod cōsuetudinis est agere quādo luna solis plenitudinē habet, & in tota est nocte. Quomodo ergo poterat fieri defectio solis cū luna esset plena & plenitudinē solis haberet? Quia aūt credentiū uolētes defensionē aliquā introducere cōtra hæc, angustiati sermonibus profitentiū talia, ita dixerunt. Si nullū ꝓdigiū nouum factū fuisset in tempore passionis Christi, sed omnia secundū cōsuetudinē, crederet̄ secundū cōsuetudinē facta fuisse illa defectio solis. Nunc aūt cum constet cætera prodigia quæ tunc facta sunt nō secundū consuetudinē facta fuisse, sed noua & admirāda: nam & uelū templi scissum est in duas partes à sursum usq; deorsum, & terra cōtremuit, et petrę diruptę sunt, & monumenta aperta sunt, & multa corpora dormientiū sanctorū resurrexerunt: manifestū est quoniā & illa defectio solis cōsequenter secūdū cætera ꝓdigia, noua contra cōsuetudinem facta est. Itē aduersus hæc filij seculi huius, qui prudētiores sunt filijs lucis in sua generatione, talia dicūt. Pone quia extra cōsuetudinem facta est illa defectio solis in tēpore non antiquo sub principatu Romanorū, ita ut tenebræ fierēt super omnē terrā usq; ad horam nonā, q̄modo hoc factum tam mirabile, nemo Gręcorū, nemo Barbarorū, factū cōscripsit in tēpore illo, maxime qui Chronica cōscripserunt, & notauerūt sicubi tale aliq̄d nouū factū est aliquādo, sed soli hoc scripserūt uestri auctores? Et Phlegō quidē in Chronicis suis scripsit, in principatu Tiberij Cęsaris factū, sed nō significauit in luna plena hoc factū. Vide ergo ne fortis est obiectio hæc, & potens mouere omnē hominē sapientē, qui nec illis dicentibus, nec istis scribentibus consentit, sed omnia cum ratione & iudicio audit. Et nō est quidē durū, quod unusquisq; fidelium qui credit quidē, non tamē cum ratione, & cum iudicio credit, ut ita sit constās in fide, ut etsi mille crimina obijciāt contra Euangelicā fidem uolentes destruere fidē nostrā, ut in nulla parte eorum commoueat̄ sermonibus, qui fingens se credere scripturis Euāgelicis, per occasionem unius aut alterius quæstionis aut difficilis, aut forte & indissolubilis, aduersantes scripturis festinant fidē Christi & Euangeliorū eius tollere de anima nostra, introducentes quasdā mirabiles res, & mirabilia dei uirtute cōsummata ad seculares quasdā consuetudines transferre uolentes. Iudicaui igitur bonū, ut accipiens bonū ꝓpositū eorum qui in fide cōstantes esse desiderāt, solutiones criminationū eorū, in quātum mihi ex deo est uirtus, inueniā pro Euangelica ueritate: ut fideles non solum fide simplici, sed etiā ratione fidei muniant̄ in fide. Dicimus ergo quod Matthæus & Marcus non dixerunt defectionē solis tunc factā fuisse, sed neq; Lucas, secūdum pleraq; exemplaria habentia sic: Et erat hora fere sexta, & tenebræ factę sunt super omnem terrā usq; ad horā nonam, & obscuratus est sol. In quibusdā aūt exemplaribus non habet̄, Tenebræ factæ sunt, & obscuratus est sol: sed ita, Tenebrę factæ sunt super omnem terrā sole deficiente. Et forsitan ausus est aliquis quasi manifestius aliquid dicere uolens, pro, Et obscuratus est sol, ponere, deficiente sole, existimans quod nō aliter potuissent fieri tenebræ, nisi sole deficiente. Puto autē magis quod insidiatores ecclesiæ Christi mutauerunt hoc uerbū, quoniā tenebræ factæ sunt sole deficiente, ut uerisimiliter Euangelia argui possint secundum adinuentiones uolentium arguere ea. Arbitror ergo: sicut cætera signa quæ facta sunt in passiōe ipsius, in Hierusalē tātummodo facta sunt: sic & tenebræ tātummodo super omnem terrā Iudæam sunt factæ usq; ad horam nonam. Quę aūt dico in Hierusalem tantummodo hæc facta sunt, quod uelum templi scissum est, quod terra cōtremuit, quod petræ diruptæ sunt, quod monumenta aperta sunt. Nec em̄ extra Iudæā, petrę diruptæ sunt, aut monumenta aperta sunt alia nisi ea tantū quæ in Hierusalē erāt, aut forte in terra Iudæa. Nec alia terra tremuit tunc nisi terra Hierusalē: nec enim refertur alicubi quod omne elementū terrę tremuerit in tēpore illo

Lucæ 23

illo,ut sentirēt(uerbi gratia)& qui in Aethiopia erāt,& in India,& in Scythia: quod si factū fuisset,sine dubio inueniret̃ in historijs aliquibus eorū q in Chronicis scripserūt noua aliqua facta.Sicut ergo quod dicit̃:Terra cōtremuit,refert̃ ad terrā Hierusalem, aut si latius uoluerit quis extendere ad terrā Iudęam: sic & tenebræ factæ sunt ab hora sexta usq; ad nonā super omnem terrā,intellige quod super omnem terrā Iudæā sunt factę,aut certę super Hierusalē tātū.Sic ergo qui intelligit,sine culpa intelligit,& nō magnitudinē miraculi ostendere uolēs,incidat in risum sapientium seculi huius,& magis infidelitatē in hominibus sapientibus operetur quā fidem.Dicit aūt aliquis cōtra hęc. Si nō ex defectione solis factæ sunt tenebræ,tūc super omnē terrā Iudæam,& Hierusalem,sed ex altera causa,ostende causam.Cui talia respōdemus.Primū quidē,quod omnino Euāgelistæ nec nominauerunt solē in isto loco,sed tantū quia tenebrę factæ sunt super omnē terrā.Si enim tenebrę factæ sunt super omnē terrā sole nō nominato,sine dubio consequens est intelligere quasdā tenebrosissimas nubes, & forte nō unā, sed multas & maiores cōcurrisse super terrā Iudęam & Hierusalē,ad cooperiēdos radios solis,& ideo ꝓfundæ factæ sunt tenebræ à sexta hora usq; ad nonā. Quomodo aūt factæ sunt in tali loco diximus,ne forte & tenebræ palpabiles in Aegyptū hoc modo factę fuerūt tribus diebus,non ex solis defectione,siue aūt ex eo quod nubes tenebrosæ concurrerunt in unū,siue quod aer illic tunc spissior factus est super Aegyptios tantū. Omnibus enim filijs Israel,sicut testat̃ scriptura,fuerat lumen,in quibus fuerant cōmorati.Nam & impossibile est in solis defectione,quę fit ex cōcursione lunæ ad solē, tribus diebus cōtinuis fieri tenebras:& crederet̃ aliqua alia tenebrarū causa fuisse in Aegypto , si uel nominatus fuisset Sol,siue quasi obscuratus in tēpore illo,nūc aūt scriptu-

Exod.9 ra Exodi nihil aliud dicit,nisi quia Moyses extendit manū suā in cœlū,& factę sunt tenebræ,& caligo,& cętera super totam terrā Aegypti tribus diebus, & nemo uidit fratrem suū,neq; surrexit aliquis de lecto suo tribus diebus.Quod aūt dico super omnem terrā Iudęam uel Hierusalē,ut non omne elementū terræ intelligamus, illud est argu-

3.Reg.18 mentū,q̃d scriptū est in tertio libro Regnorū,ubi Abdias dispēsator Achab dixit Heliæ: Quid peccaui,q̃a dedisti seruū tuū in manus Achab, ut mortificet me? Viuit deus tuus si est gēs aut regnū ubi non misit dn̄s meus quærere te,& dixi:non est:& cōbussit regnum & regiones eius,quoniā non inueniat te, Quis enim tam lapideus sit legens ista,ut existimet quoniā rex Israel Achab in omnem gentem mundi,& in omne regnū orbis terræ misit quærens Heliam,& cōbussit ubicunq; dictum est,nō est Helias? Sed sine dubio exaggeratorie dicta sunt illa,ostendentia q̃d satis eū quæsiuit in gentibus, quæ fuerunt circa Iudæam secundum quod potuit requirere.Diximus aūt etiā in alijs locis,quod cum duæ creaturæ generales in sexta die factæ fuissent,primum quidē animalia,deinde homo secundum dei imaginē factus,cōsequens est ut & dies ille sextus diuisus fuisse intelligat̃ in duas species creaturæ:ut ante sextam quidem animalia intelligant̃ fuisse creata,in sexta aūt hora dixisse dominū,faciamus hominem ad imaginem nostrā,& fecisse eum tunc.Propter quod conueniebat pro salute eiusdē hominis morientē,in ipsa hora sexta suspēdi,ac à sexta hora propter hoc tenebras fuisse factas super omnē terram usq; ad nonā.Et sicut Moyse manus extendente in cœlū factæ sunt tenebræ super Aegyptios seruos dei tenētes in seruitute,imago futurarū tenebrarum, quæ cōprehensuræ fuerāt Aegyptios:similiter & Christo in sexta hora manus extendente in cruce ad cœlum super populum qui clamauerat: Tolle de terra hunc,& crucifige,crucifige eum, factæ sunt tenebræ,& ab omni lumine sunt priuati & imago fuit tenebrarum illa futurarū quæ cōprehensuræ fuerant gentem Iudæam,quia ausi sunt lumini uero manus suas inferre.Vnde ex tunc omnis illa gens tenebris est repleta, sicut

Psal.69 dicit propheta.Obscurent̃ oculi eorū ne uideant.Item sub Moyse factæ sunt tenebræ, & caligo super omnē terrā Aegypti,tribus diebus:& nemo uidit fratrem suū,neq; surrexit de lecto suo aliquis tribus diebus.Omnibus aūt filijs Israel,erat lumē in omnibus locis in quibus cōmorabant̃.Sub Christo aūt tenebrę factę sunt super omnem terram Iudæā tribus horis,lumen aūt fuit super omnē reliquā terrā,quod ubiq; illuminat omnem ecclesiam dei in Christo.Et si usq; ad nonā horam tenebræ fuerunt super omnem terram Iudæam,manifestū est quoniam iterū lumen eius refulsit: quia cum plenitudo

gentium

gentiũ intrauerit,tunc omnis Iſrael ſaluus futurus eſt.Quod aũt tribus horis factę ſunt tenebrę ſuper terrã Iudæam,illud oſtendit quoniã propter peccata ſua priuati ſunt à lumine dei patris,& à ſplendore Chriſti,& ab illuminatione ſpiritus ſancti. Circa nonã autem horam clamauit Ieſus uoce magna, dicẽs. Eli Eli lama zabachthani,hoc eſt Deus meus,deus meus,ut quid me dereliquiſti? Qui aũt illic ſtãtes erant, & audiẽtes, dicebant,quia Heliam uocat iſte.] Digne deo requirendũ eſt quę fuit illa magna uox Chriſti,utrũ magna rebus ſignificãtibus magna myſteria,aut magna ſenſibili & corporali magnæ uocis auditu.Puto aũt quod omnis uox Chriſti filij dei magna eſt,& ſi fuerit lenis:& teſtat̃ de hoc ipſo ſcriptura in locis maxime illis,in quibus uult erigere auditorẽ,ut tranſgrediat̃ illud quod multi intelligere poſſunt in locis, & non manet in eo, quamuis ſecundũ ſimplicẽ intellectũ habeo in eo aliquã ueritatẽ,ut intelligere poſſit aliqua digne ꝓpter magnã domini uocem. Quoniã ergo his uerbis oſtendit aliquid eſſe abſcõditum magnũ q̃d clamat ad deũ dicẽs: Quare me dereliquiſti? ideo requirẽdum eſt quid eſt q̃d à deo derelictus eſt Chriſtus.Nec eñ fas eſt credere eum mentiri dicentẽ: Quare me dereliquiſti? Et quidã colore religionis pro Ieſu,& quia nõ poſſunt exponere quid ſit Chriſtũ derelinqui à deo,arbitrantur & dicunt:uerũ quidẽ eſt quod dictũ eſt,tamẽ per humilitatẽ dictum eſt. Nos aũt uidẽtes eum,qui in forma dei fuerat conſtitutus,ab huiuſmodi magnitudine deſcendentẽ,& ſemetipſum exinanientẽ per hoc quod formã ſerui ſuſcepit,& uidens in his uoluntatem eius qui ad hęc talia eũ miſit:intelligimus quoniã quãtum ad illa in quibus fuerat forma dei inuiſibilis, & imago ſecundũ patrẽ,derelictus à patre eſt,quando ſuſcepit ſerui formam,& derelictus ꝓ hominibus,ut talia & tanta ſuſciperet,& uſq; ad mortẽ ueniret,& mortẽ crucis, quę inter homines turpiſſima eſſe uidetur.Extremũ enim dilectionis eius factũ eſt quando crucifixerũt eum, & poſuerunt ſuper caput eius, quaſi deridentes eũ, literas dicẽtes: Hic eſt Ieſus rex Iudæorũ.Extremũ aũt dilectionis eius erat & illud,quod inter latrones eſt crucifixus,& quod prætereuntes blaſphemabãt eum mouentes ſuper eum capita ſua: & q̃d principes cum ſcribis dicebãt: Alios ſaluos fecit,ſeipſum non poteſt ſaluũ facere. Adhuc aũt & illud,quod etiam latrones improperabant ei in cruce.Ergo manifeſte intelligere poteris quid ſit quod dicit: Quare me dereliquiſti? faciẽs cõparationẽ gloriæ illius quã habuit apud patrem,ad confuſionẽ quã contẽnens ſuſtinuit crucẽ. Si eñ ille erat ſicut ſol in conſpectu dei,& ſicut luna perfecta in æternũ,& erat teſtis eius fidelis in cœlo,poſtea aũt & pro quibus dicit: Quare me dereliquiſti,ſuperaddit dicẽs: Tu aũt repuliſti,& pro nihilo deduxiſti,& diſtuliſti Chriſtũ tuum,euertiſti teſtamentũ ſerui tui,profanaſti in terra ſanctitatẽ eius,& cætera.Et quandiu quidẽ fuit ſolis lumẽ etiã tãta & talia ſuſtinẽs,nõ dicebat: Quare me dereliquiſti? poſtquam aũt uidit ſuper omnem terrã Iudææ uſq; ad horã nonam tenebras factas,dixit magna uoce ſua: Quare me dereliquiſti? Illud oſtendere uolens per hęc,quoniã uolẽs dereliquiſti me pater,& talibus exinanitum calamitatibus tradidiſti,ut populus qui fuerat apud te honoratus, recipiat quæ in me auſus eſt,implẽs menſurã patrum ſuorũ,& quę ſuper prophetas fecit, ut priuetur à lumine tuæ proſpectionis,& efficiatur in tenebris quaſi te deo iã nequaquã eis prę́ſente.Sed & pro ſalute gentiũ dereliquiſti me,ut derelictio Iſrael fieret gentium ſalus.Quid aũt tam bonum fecerunt qui ex gentibus crediderũt,ut precioſo ſanguine meo ſuper terrã effuſo ꝓ eis,emerẽ eos à maligno qui tenuerat eos? & quare faciem tuã auertiſti,& factus ſum conturbatus,ut dicã: Triſtis eſt anima mea uſq; ad mortem? Aut quid tale dignũ facturi ſunt homines pro quibus patior iſta,ut ꝓ eis ego patiar hæc? ſicut & ꝓpheta iam ante de hoc ipſo prædixit,quaſi clamans ad te, & dicens: Quæ utilitas ò pater hominibus facta eſt in ſanguine meo dum deſcẽdo in corruptionem? Nunquid confitebitur tibi puluis,aut annunciabit ueritatem tuã? Forſitan aũt & uidẽs peccata hominũ pro quibus patiebatur,dicebat: Quare me dereliquiſti? ut fierẽ quaſi qui colligit ſtipulã in meſſe,& ſicut q colligit racemos in uindemia,cũ nõ ſit botrio ad mãducandũ primitiua.Et hæc dico,quia perijt timoratus à terra, & q corrigat inter homines nõ eſt. Vnde nõ exiſtimes humano more Saluatorẽ iſta dixiſſe propter calamitatẽ quę cõprehenderat eum in cruce.Si enim ita acceperis,nõ eris audiens magnã uocẽ in qua iſta locutus eſt,nec digna uoce diuina requires.Ergo tenebrę quidẽ à

sexta hora factæ sunt super omnẽ terram usq; ad nonã:prius aũt quàm finiretur nona, clamauit dominus circa eam uoce magna,dicẽs quæ scripta sunt,quasi postulans ut oriatur sol terræ,soluẽs in ea tenebras trium horarũ,secundum quod tradidimus supra. Quidam aũt illic stãtes,& audiẽtes dicebant,quia Heliã uocat iste. Cęteri aũt dicebant.Sine uideamus si uenit Helias,& liberet eum.] Tanq; si audissent quoniã deum uocat,utiq; mirati fuissent orationẽ eius in cruce maiorẽ q̃ fuit oratio Ionæ orantis in utero ceti,& prodificati fuissent,ut etiã in extremis calamitatibus cõstituti orare non desinant deum.Maiorem aũt dico orationẽ Christi fuisse,q̃ Ionę in utero ceti,propter magnitudinẽ rerum quæ demonstrant̃ ex ea,& propter magnũ affectũ uolũtariæ passionis eius. Et cõtinuo accurrens unus ex eis accepta spõgia impleuit aceto,& imposuit arundini,& dabat ei bibere.] Et impleuit prophetiã in se dicentẽ de se: Et dederũt in escã meã fel,& in siti mea potauerũt me aceto.Ideo & secundũ Ioannem cũ accepisset Iesus acetũ cum felle,dixit:Consummatũ est,etiam hoc qd' de me scriptura prędixerat.Iucũde aũt quis potest uti hoc textu aduersus eos qui maligna uel scripserũt uel scri-

Esa.10 bunt aduersus Christũ,de quibus dicit Esaias: Væ qui scribunt maligna. Scribẽtes eñ maligna scribunt. Dico aũt de illis qui conscriptiones aliquas dimiserũt iniquitatẽ in excelsum loquentes:& utet̃ quis hoc textu uidens eos quibusdã auditionib.siue ethnicorum uerborũ,siue barbaricorũ sermonum congregantes, & facientes narrationem quasi spongiã quandam,adimplentes eam nõ de uerbo potabili,neq; uiuo lætificante cor hominis,neq; de aqua refectionis,sed de aliquo cõtrario,& nociuo &non potabili aceto intelligibili:& hanc spongiã imponunt calamo scripturæ suæ,& quantũ ad se, læsiones inferunt Iesu ex huiusmodi potu.Et quidã quidem dant Iesu bibere uinũ cum felle permixtũ,quod non uult bibere Iesus filius dei:alij autem nõ uinum, sed acetum. Et forsitan quanticũq; secundũ doctrinã quidẽ ecclesiasticam sapiunt,uiuũt aũt male, dant ei uinũ bibere felle permixtũ:qui aũt alienas à ueritate sapientias applicant Christo quasi eo ea dicenti,hi spongiã implentes aceto imponunt calamo, & potant eum.

Ioan.19 Sunt aũt qui & acetũ,& fel sicut Ioannes scribit,offerũt ori eius:& forsitan qui sapiunt tantũmodo male,spongiã implẽt aceto,& imponũt calamo scripturę suę,& potãt eũ: qui aũt & sapiunt male de dispensationibus Christi,& uiuunt neq̃ter, hi spongiam plenam ex aceto cũ felle & hyssopo imponẽtes calamo scripturę,offerũt ori eius. Qui aũt neq; uinũ eius bibere uult propter fellis cõmixtionem,multo magis nõ bibet acetum, neq; acetũ felle permixtum.Propterea nos uinũ mundũ ab omni acerbitate & amaritune,uinum quod lætificat cor hominis,& cor ipsius filij dei,accipientes ex eo ipso saluatore nostro Iesu,qui est uitis uera,potemus eum & discipulos eius,ut dicat de nobis bene potãtibus eum & discipulos eius,sitij,& dedistis mihi potum.Accipiamus & aquã refectionis cũ qua nutrit iustos pastor bonus,ut qui pascunt̃ ab eo dicant,Super aquã refectionis educauit nos. Iesus autem iterum clamans uoce magna emisit spiritum.] Quantũ ad Matthæum quidẽ dicentẽ iterum clamasse Iesum uoce magna, & emisisse spiritũ,non aũt manifestantẽ quę fuerit illa magna qua clamauit iterũ,erat dicere quoniam eandẽ uocem clamauit iterũ quam supra clamauerat dicẽs:Deus deus meus.Lu-

Lucæ 23 cas manifeste scribit,quã uocem clamauit cũ emitteret spiritum,dicens:In manus tuas cõmendo spiritũ meũ.Est intelligere & in isto loco,quòd uox illa quã iterũ clamauit emittens spiritũ fuit ista,In manus tuas cõmendo spiritum meum.Si ergo emittere spiritũ,aut sicut Ioannes scribit tradere spiritũ idipsum erat quod est mori,simpliciter erat intelligendũ quod dicit̃ in hoc loco,emisit spiritum. Nunc aũt cum mortẽ nihil aliud esse definiãt sapiẽtes,nisi separationẽ animæ à corpore,uideamus ne forte aliud est simpliciter mori,aliud aũt magna uoce clamare & emittere spiritũ, sicut pręsens exponit Matthæus:aut in manus dei cõmendare spiritum,& dimittere spiritũ,secundum quod dicit Lucas:aut inclinare caput & tradere spiritum,sicut Ioãnes exponit. Et mori quidem omniũ hominũ est,etiã malorum,quoniam omnium animæ separant̃ à corpore, etiam iniquorũ,qui dicere non possunt quæ dixit Christus exiens de corpore suo: Magnam aũt uocem clamare,& sic emittere spiritũ,quod est in manus domini commendare spiritum,& sic dimittere spiritum,aut inclinare caput & tradere spiritum,non est nisi tantum sanctorũ qui bonis operibus deum sibi pręparauerunt sicut & Christus,ut

possint

possint exeuntes de mundo fiducialiter in manus dei cōmendare uel tradere spiritum suum. Si ergo intelleximus quid est magnā uocem clamare, & sic emittere spiritum id est in manus dei commendare: sic enim exposuimus supra proferentes expositionem euangelistæ Lucę: si intelleximus quid est inclinare caput, & tradere spiritum, festinemus uitam nostrā seruare, ut in exitu nostro possimus & nos magnam uocē clamare, et sic emittere spiritū, aut inclinare caput & tradere spiritum, sicut Iesus qui inclinauit caput, & quasi supra patris gremiū illud repausans exijt, qui poterat illud in sinu suo fouere, & cōfortare. Quod si uis audire quid profuit Christo magnā uocem clamasse, & sic emisisse spiritū, id est in manus domini cōmēdasse spiritū, & sic emisisse: aut inclinasse caput super gremium patris, & tradidisse spiritum: audi quod dicit Propheta: Propter hoc enim non dereliquit animā eius in inferno, nec dedit eū uidere corruptionē. Si ergo & nos ita nos gesserimus ut possimus cōmendare spiritus nostros in manus dei, aut inclinare caput super gremiū dei, & sic tradere spiritū: sine dubio neq; nostras animas derelinquet in inferno, nec dabit nos in corruptione in perpetuum manere: sed qui illum post diem tertiū reuocauit ab inferis, & nos reuocabit in tēpore opportuno: et qui illi donauit, ut nō uideat caro eius corruptionē, nobis donabit, nō quidē ut nō uideat caro nostra corruptionē, sed ut liberetur à corruptione tēpore opportuno: quoniā ille quidem peccatum nō fecit, neq; dolus inuentus est in ore eius: nos autē iusti erimus, si uel aliquando à peccatis recesserimus. Deinde aūt quoniā iterum uoce magna clamās & dicens: Pater, in manus tuas cōmendo spiritum meum, emisit spiritum, ideo eo spiritum emittente signa facta sunt super eum, & prodigia testificantia dignitatē eius hoc modo. Et ecce uelum tēpli scissum est in duas partes à summo usq; deorsum.] Quandiu quidem Iesus non susceperat pro hominibus mortem, ipse expectatio gentiū constitutus, uelum tēpli interiora templi uelabat: oportebat enim ea uelari, donec ille qui solus ea poterat reuelare, manifesta faceret ea uidere uolentibus, ut per mortē Christi Iesu destruentis credentiū mortē, qui liberati fuerint à morte, possint aspicere quæ sunt intra uelum, Quæ aūt fuerint illa non est tēporis huius exponere, quoniā multā & difficilem interpretationē sunt habentia. Conuenit aūt ea exponere in tertio libro Regnorum, & in secundo libro Paralipomenon, in quibus scriptū est de templo, & de his quę posita sunt intra uelum: hic aūt hoc tantum scriptum est, quia uelum templi conscissum est in duas partes, à sursum usq; deorsum. Quæret aūt aliquis qui nō negligenter intelligit scripturas, & aspicit duo esse uela, unum quidem interius quod uelat sancta sanctorum, alterum autem exterius siue tabernaculi, siue templi, quæ figuræ erāt tabernaculi sancti, quod præparauit ab initio pater. Quorū uelorum tēpli unum scissum est in duas partes, à summo usq; deorsum, quando uoce magna clamans Iesus emisit spiritum: hoc ostendens sicut puto mysteriū, quoniam in passione domini saluatoris uelū quod erat à foris, cōscissum est à summo usq; deorsum, ut ab initio mundi usq; ad deorsum, id est usq; ad finem eius, conscisso uelamine mysteria publicentur, quæ usq; ad Christi aduentum rationabiliter fuerāt occulta. Et nisi ex parte cognosceremus, sed iam nunc manifestarentur omnia, adhuc in corpore constitutis dilectis Christi discipulis, utrumq; uelum fuerat conscindendum, id est quod à foris est & interius. Nunc aūt quoniā ad scientiam rerum nouarū producimur, ideo quod à foris quidem fuerat uelum, interim conscindit à sursum usq; deorsum: ut quando uenerit quod perfectū est, & reuelata fuerint cætera quæ restabant, tunc auferatur etiam secundū uelum, ut uideamus etiā quæ intra secundum uelum sunt occultata, ueram arcā testamēti, & sicut ipsa se habet natura, uideamus Cherubim, & propiciatorium uerū, & repositionem mannæ in aureo uase, & omnia manifesta atq; maiora illis, quæ per legē Moysi fuerāt demōstrata, in quibus dixit deus ad eum: Facias omnia secundū formā eorum, quæ tibi ostensa sunt in mōte. Nihil ergo est mirū quod uelum tēpli cōscissum est, quod interiora uelabat mysteria, ut uideāt discipuli Christi accipiētes oculos spiritales, ea quæ nulli ante Iesum fuerāt demōstrata. Nemo enim nisi solus princeps sacerdotū, quæ fuerant ante uelum secundum uidet. Sed Aaron quidem, & qui ex eo erant, neq; uirtutem, neq; dignitatem habebant reuelare quæ ipsi uidebant alicui alteri: solus autem qui cum iureiurādo factus est princeps sacerdotū in æternū secundū ordinem Melchisedec, potuit per dispensationem

Psal. 16

Exod. 26

mortis suę conscindere uelum tēpli in duas partes à sursum usq; deorsum, ut uideantur
quæ fuerāt intus oculis qui talia possunt uidere. Et terra mota est,& petræ scissę sunt
& monumenta aperta sunt,& multa corpora sanctorū dormientium resurrexerunt, &
exeuntes de monumentis post resurrectionē ipsius introierunt in sanctam ciuitatem,
& apparuerunt multis.] Et terra mota est, id est omnis caro, nouo uerbo, & nouis re-
bus secundū Nouum testamentū,& nouo cantico,& nouis omībus,atq; cœlestibus ue
nientibus super terrā,sicut & propheta de hoc ipso in aliquo dicit loco:Cōturbati sunt
omnes qui uidebant eos,id est discipulos Christi,& timuit omnis homo.Item per alte-
Agge.2 rum prophetam dn̄s dicit:Adhuc semel & ego mouebo cœlum & terram, & mare, &
aridā.Dicentes aūt pauca de motu terræ, non inutiliter iterū dicamus & de petris scis-
sis in passione domini saluatoris,quæ mysteriū fuerunt sicut arbitror prophetarū:mani
festatę sunt enim in Christi aduentu lex & prophetæ:propter quod ad dominū conuer
tentib. cū legit̄ Moyses uelamē quod positū erat super cor eorū tollit̄, & quod in lecti
one ueteris testamēti positū erat uelamē, in Christo aboletur. Apertæ sunt ergo nunc
petrę,& scissæ sunt,ut in profundo eorū posita spiritalia mysteria uideamus.Probamus
aūt scissas tunc petras esse prophetas,primum quidē ex eo quod Christus dicitur petra
spiritalis,& rationis est,omnes imitatores Christi, dici similiter petras esse, sicut & lux
mundi dicuntur,ex eo q; ipse dominus eorū lux est mundi:deinde etiā ex eo quod ipse
Matt.16 Petrus à domino petra est appellatus cū dicitur ei: Tu es Petrus, & super hanc petram
ædificabo ecclesiam meam,& portæ inferorum nō præualebūt ei. Maxime aūt hoc de
monstrat̄ ex eo quod omnes quibus non præualent portæ inferorū, qui opus nominis
petræ habēt in se,id est apostoli & prophetæ,petræ sunt ipsi, & sunt fundamēta eorum
Ephes.2 qui super eis ædificant̄,secundū quod ait apostolus: Superædificati super fundamentū
apostolorū & prophetarum,ipso summo angulari lapide Iesu Christo domino nostro.
Superædificant̄ aūt apost.& prophetis maxime qui sunt de ecclesia immaculata, & a-
postolos Christi imitant̄, & prophetas nō spernūt, sed scrutant̄ etiā eorum scripturas.
Nūc & de monumētis apertis dicamus. Venit aūt hora secundū quod promiserat Chri
stus,ut qui in monumentis sunt,audiāt uocē filij dei,& uiuāt. Propterea audientib. eis
uocē filij dei,monumēta sunt aperta,quę clausa quidē fuerūt quādiu mortui erāt in eis:
aperta sunt aūt ut qui resurrexerāt egrediant̄ ex monumentis,nō ante resurrectionem
primogeniti ex mortuis,sed post resurrectionē ipsius, & resurgentes derelinquāt qui-
dem monumēta,ingrediant̄ aūt in ciuitatē sanctam, & appareant & manifestent̄ mul-
tis uolentibus & potentibus sanctā ciuitatē dei uidere,& quæ in ea resuscitata sunt cor
pora sanctorū,Monumenta enim dicunt̄ corpora peccatricū animarū,id est mortuarū
deo.Cum aūt per gratiā dei animæ huiusmodi fuerint suscitatæ ad fidem, corpora earū
quæ fuerant prius monumenta mortuarū animarū, efficiunt̄ corpora sanctarum, & ui
dentur à seipsis exire, cum desierint esse monumenta mortuarū animarū, & cœperint
corpora esse sanctarū. Magna ergo sunt facta ex eo quod magna uoce clamauit Iesus,
& emisit spiritū,& semper hæc eadem magna quotidie fiunt, Velum enim tēpli ad re-
uelanda quæ intus habentur, qn̄ non scindit̄ sanctis à sursum usq; deorsum, & à prin-
cipio usq; ad finem?quādo & terra eis qui salute sunt digni nō mouetur,& tremit, quæ
ante Christi mortē immobilis erat?quando & petræ secundū quod tradidimus nō fin-
duntur?Sic semper & monumēta aperiuntur,& multa corpora sanctorum quidē dor-
mientiū surgunt,& egrediuntur de monumentis, post resurrectionē tamen eius in eis
qui mortuus est pro nobis,& sequuntur eum qui resurrexerunt,& in nouitatę uitæ am
bulant cum eo,Sic & qui digni sunt habere conuersationē in cœlis dicentes:Nostra au
tem cōuersatio est in cœlis, ingrediunt̄ in sanctā ciuitatē per singula tēpora,& lumen
eorū lucet corā hominibus,& multis apparent uidentibus & intelligentibus opera bo
na ipsorū,& propterea glorificantibus patrē ipsorū qui est in cœlis. Sed & dicere debe
mus de istis & sapere, quoniā omnis quidē litera euangelij quasi litera uiuificans ange
licos,ut ita eos appellem,scribas:spiritus aūt qui supergredit̄ literarū naturā diuiniori-
bus motibus magis eos illuminat quibus euangeliū non est uelatū:omīa enim agunt ut
uideant quæ in anima sua per resurrectionē Christi fiunt mysteria. Prodificant em̄ qua
dam prodificatione eum qui credit scripturis,maiori aūt replet̄ scientia qui uidet quod
conscin-

conſcinditur uelū ſcripturæ à ſurſum uſq; deorſum, & uidet quæ ſunt intra ipſum. Beatus eſt aūt & cui terra, & omnia terrena mouent: propterea enim & à Christo ſunt mota: nec mouebuntur pedes eius nec dicet: Mei autem pene moti ſunt pedes. Quanto autem beatior eſt qui uidet oculis animæ ſciſſas petras, ꝙ illi qui tūc corporaliter fieri iſta uiderunt? Si aūt quis uidens & monumenta aperta, & corpora multa dormientiū ſanctorū ſurgentia, & de monumētis egredientia poſt reſurrectionē corporis Chriſti, omnino alienus efficit̃ à monumentis, & domeſticus efficit̃ ciuitatis dei ingreſſus in eam, quanto magis prodificabitur amplius eis, qui corporaliter prodigia iſta uiderūt? Satis autem puto diſtare hunc qui ingredtiur in ciuitatē ſanctam, & apparet multis quia eſt in ea, ab illo qui ſecundū hiſtoriā credit & non aſcendit à fide ſimplici ad altiora myſteria. Centurio aūt, & qui cū eo erant cuſtodientes Ieſum, uiſo terræ motu, & his quæ fiebant, timuerunt ualde, dicentes: Vere filius dei erat iſte.] Marcus aūt ſic ſcribit. Videns centurio qui aſtabat ibi, quoniā clamās expirauit, dixit: Vere hic homo filius erat dei. Lucas aūt: Videns Centurio quæ facta ſunt, glorificauit deum, dicens: Vere hic homo iuſtus erat. Secundū Marcū quidem: Centurio non quia uelum templi fuerat ſciſſum à ſurſum uſq; deorſum, nec quia alia facta ſunt ſigna, ſecundum quod refert Matthæus, id eſt quia mota eſt terra & quia petræ ſunt fiſſæ, aut aperta ſunt monumenta, eſt ammirans. Dignum eſt ergo uidere quid poſtea factum eſt ſuper illud quod ſcriptum eſt apud Marcum ut miraret̃ Centurio dicens: Vere hic homo filius erat dei. Et uide ſi dicere poſſumus ſecundū unum quidē modū, quoniam miratus eſt in his quę dicta fuerant ab eo ad deum cum clamore & magnitudine ſenſuum, ſecūdum quod capiebat intelligere, ſuſpicans admiratus eſt, & dixit: Vere hic homo erat filius dei. Secundum alterum aūt modum, quoniā forte præſtare uolens Pilatus populo uniuerſo qui dixerat: Crucifige, crucifige eum, & timens populi totius tumultum, non iuſſit ſecundū cōſuetudinem Romanorū de his qui crucifigunt̃ percuti ſub alas corporis Ieſu: quod faciūt aliquando, qui condēnant eos, qui in maioribus ſceleribus ſunt inuenti. Quoniā ergo maiorē ſuſtinēt cruciatū qui non percutiunt̃ poſt fixionē, ſed uiuunt cum plurimo cruciatu, aliquādo aūt & tota nocte, & adhuc poſt eam tota die: Ieſus ergo cum non fuiſſet percuſſus, & ſperaret̃ diu pendens in cruce maiora pati tormenta, orauit patrē, & exauditus eſt, & ſtatim ut clamauit ad patrem receptus eſt: aut ſicut qui poteſtatem habebat ponendi animā ſuā, poſuit eam quando uoluit ipſe, quod prodigiū ſtupuit Cēturio factum, & dixit: Vere hic homo filius erat dei. Miraculum enim erat quoniā poſt tres horas receptus eſt, qui forte biduū uicturus erat in cruce ſecundū conſuetudinē eorū qui ſuſpendunt̃ quidē, nō aūt percutiunt̃: ut uideretur beneficiū dei fuiſſe quod expirauit, & meritū orationis eius magis ꝙ uiolentia crucis. Illud etiam quod in ſequentibus exponit Marcus, cum Ioſeph intraſſet ad Pilatū, & petiſſet corpus Ieſu, hoc ipſum ſignificat. Sic enim dicit, quoniā Pilatus miratus eſt ſi iam mortuus eſſet, & uocans centurionem interrogauit eum ſi iam mortuus eſſet: & cū audiſſet à cēturione, donauit corpus eius Ioſeph. Si enim cōſuetudo quæ apud Romanos fuerat de crucifixis, atq; percuſſis, in Chriſto ſeruata fuiſſet, quomodo miratus fuiſſet Pilatus ſi iam mortuus eſt? Vide ergo niſi nouū demōſtrat miraculū quod iam mortuus erat, & quod uocauit Centurionem Pilatus, & interrogauit ſi iam mortuus eſt. Vide aūt niſi huiuſmodi cruciatū fuiſſe Chriſti etiā Matthæus oſtendit, dicens: Centurio & qui cum eo erant ſeruabant Ieſum. Quare aūt eum ſeruabant, niſi ut diutius pendens in cruce amplius cruciaretur, neq; interfectus, neq; depoſitus? Tamen Centurio ſecundū Mattheum nō tantū dixit de Ieſu: Vere filius dei erat iſte, ſed & timuit eum, terræ motu eum in timorē mittente. Forſitan autē & experimēto ſciebat, ſuper terræ motus qui in gentibus fiunt, eum terræ motum fuiſſe: & in hoc ſtupuit uidens. Et obſerua quoniā apud Marcū ubi Centurio nullū miraculum uidiſſe refertur, hominē dixit Ieſum filium dei: qui aūt conſciſſione ueli, uel à terræ motu ſtupuit, hominē illum fuiſſe non dicit, ſed filiū dei. Conſentit autē nobis ad tractatum quem fecimus de ſcriptura Marci, etiā ſermo cōſcriptionis Lucę, quoniā & ipſe ſic ſcribit: Vere hic homo iuſtus erat: apud quē nihil aliud dicitur, niſi de uelo. Videns, inquit, quæ facta ſunt Centurio glorificauit deum, dicens: Vere iuſtus erat hic homo. Quoniā aūt tale aliquid factum eſt in tēpore condemnationis Chriſti, & nō iuſſit Pilatus

Matt. 15

Luc. 23

Marc. 15

Pilatus consuetudinem seruare ut percutiatur corpus Christi, manifestat etiã Ioannes hoc modo scribens, quoniã rogauerũt Pilatũ ut frangerentur crura eorum, & tolleren tur. Quid aũt necessariũ fuerat rogare, & preces offerre de hoc, si secundum consuetudinem factũ fuisset? Miserti sunt ergo Iudæi post crudelem cõdemnationẽ eorum, qui quãtum ad existimationem eorũ uiuebant in cruciatu terribili. Et prioris quidem crura fregerũt, similiter & secũdi: Iesus aũt nõ opus habuit intercessionibus eorũ, aut precibus quas obtulerunt Pilato: propter quod uenientes ad Iesum, quoniã iam mortuus erat, crura eius non fregerunt. Aut forte non propter misericordiã hoc fecerunt Iudæi, sed principaliter propter sabbatũ, ut non maneãt corpora super crucẽ in sabbato. Erat enim magnus dies ille sabbati. Hæc tractauimus propterea quod scriptũ est, quod centurio & qui cũ eo seruabant Iesum, & cætera, uidentes terræmotũ, & quæcunq; fiebãt, timuerunt. Verisimile est quod uiderunt quomodo uelum templi cõscissum usq; deorsum, & cętera mysterium ostendentia eorum quæ supra tradidimus, & timuerũt ualde: hoc enim significat quod dicitur ualde. Vide aũt ne forte & moralẽ expositionẽ suscipit sermo hoc modo, quoniã sunt quidã qui suscipiunt Christum & seruant: quasi quando uiderint secundũ quod tradidimus uelũ scindi, & petras sicut exposuimus findi, & monumenta secundũ quod exposuimus aperiri, & corpora mortuorũ sanctorũ exeuntia de monumẽtis, & introeuntia in ciuitatẽ sanctã, id est ecclesiam, adducunt in timorẽ dei, & testimoniũ perhibent quoniã filius dei est qui talia passus est. Et non erit mirũ si confessus fuerat aliquis filium dei, uerbũ & sapientiã & ueritatẽ, & omnia quæcunq; dicitur filius dei. Et laudabilis est, qui non conturbatur in his quæ uidentur contigisse ei more humano, & confitet quia filius erat dei. Erãt aũt ibi mulieres à longe uidentes, quæ secutæ fuerant Iesum à Galilæa ministrantes ei: inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi & Ioseph mater, & mater filiorũ Zebedæi.] De istis mulieribus prophetasse referũt Esaiã dicentem: Mulieres uenientes ad spectaculũ uenite: nõ enim est populus habens sapientiã. Vocat enim mulieres quæ fuerãt de longe, & de lõge uidebant Iesum, uocat eas ad uerbũ, ut derelinquãt quidẽ populũ insensatũ & derelictũ, & accedant ad Nouum testamentũ. Beatas aũt arbitror esse mulieres quę ædificant ad beatitudinẽ à spectaculo uerbi & à morte corporis Iesu. Omne enim quod est in Christo, si uere uideatur, beatũ facit uidentẽ. Aspiciunt ergo mortificationẽ corporis Iesu, & modũ quo cũ precibus spiritũ suum cõmendauit patri. Hæ primũ secutæ sunt à Galilæa, & ut audens dicã, utens auctoritate scripturæ dicentis: A Galilæa gentium secutæ sunt, nõ à recta neq; à firma, sed circuitũ quendã habente: hoc enim intelligit Galilæa, id est uolutatio uel uertigo: quã relinquentes secutę sunt Iesum, nõ otiose, sed facientes quæ mãdabãtur ab eo, & delectabant eum, ministrãtes enim sequebãtur eum. Omnis anima aũt diuisionẽ aliquam gratiarũ, & ipsum dominũ participans, ministrat Iesu ministeriũ simile ministerijs angelorũ, de quibus scriptũ est, quoniã accedentes angeli ministrabant ei. Multæ ergo erant expectantes tunc Iesum: præcipuæ aũt nominatæ sunt, & quasi attentius spectãtes, & amplius ministrantes, & melius sequentes, Maria Magdalena, magis interpretationi nominis patriæ suæ cõueniens quæ Magdalena appellatur. Interpretat aũt magnificatio locus ille. Et erat hæc Maria Magnalena de magnificatione propter nihil aliud nisi quia secuta fuerat Iesum & ministrauerat ei, & spectauerat mysterium passionis ipsius. Erat aũt inter præcipuas & Maria Iacobi & Ioseph mater, aut sicut Marcus dicit, Iacobi minoris & Ioseph mater, secundum nomen patriarchæ Iacob supplantatoris fratris sui, & Ioseph super quẽ natũ genitrix dicit: Adijciat mihi dominus filium alterum. Et hęc igitur sequens dominũ, & ministrans, & spectans dispensationem passionis ipsius, quoniam fidelis alicuius fuerat mater, non magni alicuius qualis fuerat patriarcha Iacob, sed minoris, Ioseph alterius. Erat autem inter mulieres & mater filiorum Zebedęi, forsitan aliqua cõsistẽs in mysterio tonitrus propter fidem & uitã sanctam, & quia dominũ sequebatur, & ministrabat, & spectatrix fuerat omniũ quæ gesta fuerant circa eum, quia filij Zebedæi uocati sunt filij tonitrui. Erant enim filij eius Ioannes & Iacobus: ideo Ioãnes audiuit septẽ tronitruũ uerba, quæ quasi eminentiora omni scriptura ut non scriberet accipit mandatũ. Si autẽ oportet opinari, & dicere etiam nomen matris filiorum Zebedæi, dico quoniã hæc ipsa fuerat Salome

Marci 15

pacifica

pacifica appellata. Opinatus sum autem hoc uidens apud Matthæũ & Marcũ tres præcipuas mulieres nominatas, de quibus præsens sermo habetur. Et duas quidẽ esse præsens euangelista exponit, Mariam Magdalenam, & Mariam Iacobi: tertiam autẽ dici matrem filiorum Zebedæi. Apud Marcum aũt tertia illa Salome appellatur: & secundum Marcum, quæ secutæ fuerant Iesum à Galilæa, cũ Christo ascenderũt in Hierusalem. Iste est em̃ finis eorũ qui derelinquũt Galilæam gentiũ, & sequũtur Iesum, ut non solum ascendant in Hierusalem, sed etiã cũ Iesu ascendant in eam. Hoc enim significat quod simul ascendisse referuntur cũ Christo. Cum sero aũt factũ fuisset, uenit quidã homo diues ab Arimathia nomine Ioseph, qui & ipse discipulus erat Iesu. Hic accessit ad Pilatũ, & petijt corpus Iesu. Tunc Pilatus iussit reddi corpus.] Qui petit corpus domini à Pilato, nõ qualiscũq; aliquis erat, sed laudabilibus diuitijs diues: & quia decurio cõstitutus, mysteriũ nominis Christi portabat in ueritate, quod est decem: ideo libẽter pro beneficio magno postulauit corpus Iesu à Pilato, & nõ permisit eum pendere in ligno. Propterea laudatur ab euãgelistis quasi iustus: & discipulus fuerat Iesu, & fructus discipulatus sui reddidit forte sicut in multis sic & in corpore Christi, quia expectans erat regnũ dei, sicut docuerat Iesus. Et accepto corpore Ioseph inuoluit in Sindone munda, & posuit ipsum in monumento suo nouo, quod excidit in petra, & aduoluit lapidem magnũ ad ostium monumenti, & abijt.] In sindone munda inuoluit, & in monumento posuit nouo ubi nemo mortuus erat, seruans corpus Iesu ad resurrectionem præcipuam. Puto autem magis munditiã sindo illa habebat ex quo inuolutũ est corpus Christi q̃ prius: corpus enim Iesu etiã in morte constitutũ, quasi corpus Iesu mundabat omnia quæcũq; tangebat, & magis innouabat monumentũ illud nouum quod fuerat excisum in petra. Et ne existimes quia fortuito scriptũ est, & euentu dictũ est, quoniã inuoluit corpus in sindone munda, & in monumento posuit nouo, & quia monumentum illud erat excisum in petra monumentũ mundũ quod à corpore Iesu mundius erat factum q̃ fuerat prius quàm poneret Iesu corpus in eo. Quæres aũt si sunt homines nihil amplius habentes q̃ corpus Iesu, noui quidem & excisi in petra, & monumentum sunt eius mundum, & ideo salui efficiuntur. Consequenter aũt & alij sunt extra eos qui habẽt Iesum uiuentẽ: & quidam eorum habent Iesum & ante passionem uiuentẽ, quidam autem resurgentẽ à mortuis, quidam secundum quod multis apparet, non habentem speciem neq; decorem. Alij autẽ habent in gloriam reformatũ, alij aũt uident eum ascendentẽ, & sperant cũ eo rapi in nube, ut semper habeant cum ipso. Ergo Matthęus nouũ esse monumentũ conscripsit, & in petra excisum nõ exposuit manifeste. Et quod nouum erat ab omni corpore mortuo manifestauerunt Lucas & Ioannes: quorũ unus quidem dixit, in quo nondum erat aliquis positus: Ioannes aũt in quo nondum aliquis positus erat, plane si nunq̃ aliquis positus fuerat ibi, postea autẽ positi sunt: nam quod dicit: In quo nondum aliquis positus erat, caute considerantibus uerbum hoc significatur. Dicimus ergo ne forte simpliciter intelligere debemus hunc locum, quoniã qui dixit: Consepulti sumus Christo per baptismũ, & consurreximus ei, in monumẽto nouo Rom.6
& intelligibili exciso in petra consepultus est & ipse post Christum cum Christo, & omnes qui consepulti sunt Christo in baptismo ut resurgant cum eo ex nouo monumento primogeniti ex mortuis, & in omnibus primatũ tenentis. Voluit autem Ioseph non lapides multos ad ostium monumẽti, sed unum, & magnũ, & maiorem q̃ poterat esse insidiantium uirtus, non tamen maiorem q̃ uirtus erat angeli descendentis de cœlo, & reuoluentis ab eo lapidem, & sedentis super ipsum: quoniam omnia quæ sunt circa corpus Christi Iesu munda sunt & noua, & nõ simpliciter magna, sed ualde omnia magna. Erat autem ibi Maria Magdalena, & altera Maria sedentes contra sepulchrũ.] Post hæc charitas duarum Mariarum, Magdalenæ & matris Iacobi & Ioseph, colligauit eas ad monumentũ nouũ, propter corpus Iesu quod fuerat ibi. Et hoc obserua, quoniam superius duæ istæ Mariæ, & mater filiorum Zebedæi quam existimamus ipsam esse Salomen, de longe spectabant mirabilia quę in passione Christi fiebant, & corpus eius suspensum in ligno. Hic aũt non permanserũt tres: mater enim filiorum Zebedæi non scribitur cum Maria Magdalena, & cũ Maria matre Iacobi & Ioseph simul sedere contra sepulchrũ. Forsitan enim usq; hoc peruenire potuit mater filiorũ Zebedæi: istæ autem

aũt quaſi maiores in charitate, neq; his quæ poſtea geſta ſunt defuerũt. Altera aũt die quæ eſt poſt Paraſceuen, cõuenerunt pincipes ſacerdotũ & phariſæi ad Pilatũ, dicentes: Domine, rememorati ſumus quod ille ſeductor dixit adhuc uiuẽs: Poſt tertiũ diem reſurgã. Iube ergo cuſtodiri ſepulchrũ uſq; in diem tertiũ, ne forte ueniãt diſcipuli eius & furent eũ, & dicant plebi: Reſurrexit à mortuis, & erit nouiſſimus error peior priore. Ait aũt illis Pilatus. Habetis cuſtodes: ite cuſtodite ſicut ſcitis. Illi aũt euntes munierũt ſepulchrũ, ſignãtes lapidẽ cũ cuſtodibus.] Rationis eſt interrogare principes ſacerdotũ qui uenerunt ad Pilatũ ut dicerẽt hæc quæ dixerũt: Dicite ſacerdotes: cũ dixiſſet Ieſus: Soluite tẽplum hoc, & ego in triduo illud ſuſcitabo, ad quod propoſitũ eũ dixiſſe putaſtis? an de ſolutiõe & reſurrectiõe corporis ſui? an de tẽpli deſtructione, & reparatione ipſius? Si em̃ intellexiſtis ſic, quia de reſurrectiõe ſua iſta dicebat, quomodo teſtimoniũ dantes aduerſus eũ dixiſtis, quoniã hic dixit: Poſſum deſtruere tẽplum hoc, & in triduo reædificare illud? Si aũt uere de tẽplo illo nõ intellexiſtis ſecundũ quod & teſtimoniũ præbuiſtis, unde modo ſcitis quoniã dixit, poſt tres dies à mortuis ſe reſurrecturũ? Vide ergo quõ impietas ſeipſam ſuis uerbis expugnat. Per hæc enim uerba ipſi teſtimoniũ ſuũ illud cõdemnant, quoniã uere intelligẽtes eũ de reſurrectione corporis ſui illa dicere, & ſciẽtes cõuerterũt ſermones eius ad deſtructionẽ & reparationẽ illius inſenſibilis templi. Adhuc aũt interrogo: Quid dicitis ſacerdotes? nempe quia dicebat hominibus: Poſt tres dies reſurgã, et ſecreto mandabat diſcipulis ſuis, ut furent eum nocte, & dicãt poſt tres dies, quia ſurrexit à mortuis. Sed hoc ex hoc ipſo incredibile eſt, poſt tantos ſermões morales quos in populo docuit uniuerſo, & poſt tales & tãtas uirtutes quas ubiq; in omni Iudæa oſtẽdit, ut falleret diſcipulos ſuos uerbis, ut etiã ipſi cul parent iſta mandantẽ, & ideo nequaq; facerẽt quod mãdabat, maxime propter periculum quod imminebat eis à populo, ſi cõfiterent eum qui ante modicũ fuerat crucifixus & doctorẽ ſe habere et Chriſtũ. Si aũt hoc dixiſſe eũ incredibile eſt, uide niſi cõſequẽs eſt, ut ſicut prodigia fecit, ut ſicut Euangeliũ ſuũ prædicandũ in toto mundo prædixit, & ſicut: Ante præſides & reges ſtabitis, & ſicut Hieruſalem deſtruet ab exercitu: ſic &
Ioan.2 de reſurrectione ſua prædixit quod ait: Soluite tẽplum hoc, & ego in triduo ſuſcitabo ipſum. Propterea & in præiudiciũ ſuũ locuti ſunt ſacerdotes & phariſæi ad Pilatũ dicẽtes, quoniã ille ſeductor dixit adhuc uiuẽs, quoniã poſt tres dies reſurgã. Adhuc autem uide quoniã quidam uenientes de cuſtodibus in ciuitatẽ nunciauerũt nõ alijs, ſed ipſis principibus ſacerdotũ omnia quæcũq; fuerant facta, ut ex omni parte inexcuſabilis eorum conſtituat impietas: illi aut nec ſic miſerrimi acquieuerunt documẽtis tãtis, ut ſuſciperent quia Ieſus erat Chriſtus, ſed & poſt omnia hæc malignabantur propter duritiã cordis ſui. Sicut induratũ fuerat cor Pharaonis ſuper tantis & talibus prodigijs quæ in Ægypto fuerãt facta: ſic & iſti ſunt indurati, ut congregati cũ ſenioribus & conſiliũ accipiẽtes darẽt pecuniã auaris, ut dicãt, quia diſcipuli eius ueniẽtes nocte furati ſunt eum dormientibus nobis: & qui legebãt in lege: Nõ falſum teſtimoniũ dices, etiã alios ad falſum teſtimoniũ inuitabãt, expendentes pecuniã multã, ut milites quidem falſum teſtimoniũ dicant, propter auaritiã periculis ſe ſubdentes ſi furatum eſſet corpus Ieſu: præſidẽ aũt multo magis placarent, & ei ſuaderent tantis pecunijs quantis poterat præſes placari, ſiue aũt & precibus, uolẽtes eruere eos de periculis aduerſus ſe ipſos falſum teſtimonium præbuerunt dicentes, contra diſciplinam militarẽ obdormiſſe ſe tunc tanto ſomno, ut diſcipuli auſi eſſent: uenire ſimul & multi, confidentes quoniã milites dormiunt abundantius, & ſic furarent corpus Ieſu. Et hæc omnia gerebantur ab operantibus cõtrarijs uirtutibus contra Chriſti doctrinã, exiſtimantibus quoniã poterant extinguere à uita hominũ, de reſurrectiõe domini prouidentiã dei, & fidẽ. Et ſicut nimia duritia Pharaonis nõ eſt mollita multis prodigijs factis per Moyſen, ſic aut amplius duritia cordis iſtorum non ſolum factis ſignis & prodigijs nõ eſt flexa, ſed neq; cuſtodibus nunciantibus crediderunt: qui uenerunt in ciuitatem, & nunciauerũt omnia quæcũq;
Exod.9 fuerãt facta. Et Pharaoni quidem dictum eſt: Ad hoc ipſum te ſuſcitaui ut oſtendam in te uirtutem meam & ut annuncietur nomen meum in uniuerſa terra: iſtos autem ſupportauit magnanimitas dei ut uaſa iræ præparata in interitum, fiat ſalus in gentibus.

Finis tractatuum Origenis in Matthæum.

Prologus

PROLOGVS SANCTI HIERONYMI PRESBYTERI IN EXPLANATIONEM sancti Lucæ ab Adamantio Origene.

NTE paucos dies quorundam in Matthæo & in Luca cõmentarios uos legisse dixistis: è quibus alter & sensibus hebes esset, & uerbis, alter in uerbis luderet, in sententijs dormitaret. Quamobrem petistis ut contemptis istiusmodi nugis, saltem Adamātij nostri in Lucā Homilias sicut in Græco habentur interpreter, molestam rem & tormento similem, alieno (ut ait Tullius) stomacho & non suo scribere. Quam tamen idcirco nunc faciam, quia sublimiora non poscitis. Siquidem illud quod olim Romæ sancta Blesilla flagitauerat, ut XXXVI Tomos illius in Matthæum, & quinq; alios in Lucā, & XXXIX in Ioannem, nostræ linguæ traderem, nec uirium mearum, nec otij, nec laboris est. Perspicitis enim, quantū apud me, & auctoritas uestra, & uolūtas ualet. Prætermisi paululum Hebraicarum quæstionum libros, ut ad arbitrium uestrum lucrati operis hæc, qualiacunq; sunt, non mea, sed aliena dictarem, præsertim cum à sinistro oscinem coruū audiam crocitantem, & mirum in modum de cūctarum auium ridere coloribus, cum totus ipse tenebrosus sit. Fateor itaq; antequàm ille obijciat in his Origenem tractatibus, quasi iterum talis luderem, alia sunt uirilia eius, & senectutis seria. Quæ si libuerit, si potuero, si dominus ut in latinū sermonē uertam dederit cõmeatum, & prætermissum opus prius expleuero, tunc uidere poteritis, imo per uos Romana lingua cognoscet, quantum boni & ante nescierit, & scire nunc cœperit. Præterea commentarios uiri eloquentissimi Hilarij, & beati martyris Victorini, quos in Matthæo diuerso sermõe, sed una gratia spiritus ediderunt, post paucos dies ad uos mittere disposui, ne ignoretis quantum nostris quoq; hominibus sanctarum scripturarum quondam studium fuerit.

IN PROOEMIVM LVCAE VSQVE AD EVM LOCVM VBI AIT, SCRIBERE TIBI OPTIME THEOPHILE, DICTAE HOmiliæ in diebus Dominicis.

Homilia Prima.

ICVT olim in populo Iudæorum multi prophetiam pollicebātur, & quidam erant pseudoprophetæ, è quibus unus fuit Ananias filius Agot: alij uero Prophetæ: & erat gratia in populo discernendorum spirituum, per quem alij inter prophetas recipiebantur, nonnulli quasi ab exercitatissimis trapezitis reprobabant: ita & nunc in Nouo testamento multi conati sunt scribere Euangelia, sed non omnes recepti. Et ut sciatis non solum quatuor Euāgelia, sed plurima esse conscripta, è quibus hæc quæ habemus electa sunt, & tradita ecclesiis, ex ipso procemio Lucæ quod ita cõtexitur cognoscamus. Quoniā quidē multi conati sunt ordinare narrationem. Hoc quod ait: Conati sunt, latentē habet accusationē eorum qui absque gratia spiritus sancti ad scribenda Euangelia prosilierunt. Matthæus quippe, & Marcus, & Ioannes, & Lucas non sunt conati scribere, sed spiritu sancto pleni scripserunt Euangelia. Multi igitur conati sunt ordinare narrationem de his rebus quæ manifestissimè cognitæ sunt in nobis. Ecclesia quatuor habet Euangelia, hæreses plurima: è quibus quoddā scribitur secundum Ægyptios, aliud iuxta duodecim apostolos. Ausus fuit & Basilides scribere Euangelium, & suo illud nomine titulare. Multi conati sunt scribere, sed & multi conati sunt ordinare: Quatuor tantum euangelia sunt probata, è quibus sub persona domini & saluatoris nostri proferenda sunt dogmata. Scio quoddam Euangelium, quod appellatur secundum Thomā, & iuxta Matthiam, & alia plura legimus ne quid ignorare uideremur, propter eos qui se putant aliquid scire, si ista cognouerint. Sed in his omibus nihil aliud probamus, nisi quod eccle Luc. 1

sia, id est quatuor tantum euangelia recipienda. Hæc idcirco, quia in principio lectum est: Multi conati sunt ordinare narrationem de his rebus quæ cõfirmatæ sunt in nobis. Illi tentauerunt, atq; conati sunt de his rebus scribere, quæ in nobis manifestissime sunt compertæ. Effectum suum Lucas indicat ex sermone quo ait: In nobis manifestissime sunt ostensę, id est πεπληροφορημένων, quod uno uerbo latinus sermo nõ explicat. Certa enim fide & ratione cognouerat, neq; in aliquo fluctuabat, utrũ ita esset, an aliter. Hoc

Psal.118 autem illis euenit, qui fidelissime crediderunt, & id quod propheta obsecrat, consecuti

Eph.3 sunt, & dicunt: Confirma me in sermonibus tuis: unde & Apostolus de his qui erãt firmi, atq; robusti, ait: Vt sitis radicati & fundati in fide. Si quis enim radicatus in fide est atq; fundatus, licet tempestas fuerit exorta, licet uẽti flauerint, licet se imber effuderit, non cõuelletur, nec corruet, quia super petram ædificium solida mole fundatũ est. Nec putemus oculis istis carnalibus firmitatem fidei dari, quam mens & ratio tribuit. Infideles quicq; credant signis, atq; portentis, quæ huma acies contuetur: Fidelis uero magis prudẽs atq; robustus, rationem sequatur & uerbum, & sic dijudicet quid uerũ quidue falsum sit. Sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi uiderunt, & ministri fuerunt ser-

Exod.19 monis. In Exodo scriptum est: Populus uidebat uocem dei. Et certe uox auditur potius quam uidetur, sed propterea scriptũ est, ut ostẽderetur nobis alijs oculis uidere uocem dei, quibus illam aspiciunt qui merentur. Porrò in Euangelio non uox cernitur, sed sermo qui uoce præstantior est. Vnde nunc dicitur: Sicut ab initio tradiderunt nobis, qui à principio ipsi uiderunt, & ministri fuerunt sermonis. Igitur Apostoli ipsi uiderunt sermonem: non quia aspexerant corpus domini saluatoris, sed quia uerbum uiderunt. Si enim iuxta corpus uidissent Iesum, hoc est dei uidissent sermonẽ, ergo & Pilatus qui cõdemnauit, sermonem dei uidit, & Iudas proditor, & omnes qui clamauerũt, Crucifige, crucifige eum, tolle de terra, talem dei uiderunt sermonem. Sed absit ut quisquã incredulus sermonem dei uiderit. Videre sermonẽ dei, tale est quale saluator ait: Qui uidet me, uidet & patrem qui misit me. Sicut tradiderunt nobis qui à principio ipsi uiderũt, & ministri fuerunt sermonis. Clàm Lucæ sermonibus edocemur, quòd cuiusdã doctrinæ finis sit ipsa doctrina, alterius uero doctrinæ finis in opere computetur. Verbi gratia. Scientia geometriæ finem habet ipsam tantum scientiam atq; doctrinam. Alia uero scientia est cuius finis opus exigit: uelut in medicina oportet me rationẽ, & dogma ta scire medicinæ, non ut tantummodo nouerim quid debeam facere, sed ut faciam, id est ut secem uulnera, uictum moderatũ castigatumq; disponam, æstus febrium in pulsu uenarum sentiam, ut curationibus cyclicis humorum abundantiam siccem, temperem atq; restringam. Quæ si quis tantũ scierit, & non opere fuerit subsecutus, cassa erit eius scientia. Simile quid scientiæ medicinæ & operi, etiã in notitia ministerioq; sermonis est. Sicut tradiderunt nobis qui à principio ipsi uiderunt, & ministri fuerunt sermonis. Vt ex eo quod dixit: Ipsi uiderunt, doctrinam & scientiam significari, & ex eo quod dixit: Ministri fuerunt sermonis, demõstrari opera cognoscamus. Assecuto à principio. Visum est & mihi assecuto ab initio: Inculcat, ac replicat, quoniã ea quæ scripturus est

2 Cor.8 non rumore cognouerit, sed ab initio ipse fuerit cõsecutus. Vnde & ab apostolo meri to collaudatur dicente: Cuius laus in euangelio est per omnes ecclesias. Hoc enim de nullo alio dicitur, & nisi de Luca dictum traditur. Visum est & mihi assecuto à principio omnia diligenter ex ordine tibi scribere optime Theophile. Putat aliquis quod ad Theophilum quempiam euangelium scripserit: omnes qui nos auditis loquentes, si tales fueritis ut diligamini à deo, & uos Theophili estis, & ad uos euangelium scribitur. Si quis Theophilus est, iste optimus & fortissimus est, hoc quippe significantius Græco sermone dicitur κράτιστος. Nemo Theophilus infirmus est. Et quomodo scriptum est de populo Israel quando egrediebatur ex Ægypto quod non fuerit in tribubus eorum infirmus: sic ut audacter loquar, dicam, quod omnis qui Theophilus est, sit robustus, habens fortitudinem robustam à deo tanquam à sermone eius, ut cognoscere possit eorum uerborum quibus conditus est ueritatem, intelligens sermonẽ euangelij in Christo, Cui gloria in secula seculorum, Amen.

Deco

De eo quod scriptũ est: Erant aũt iusti ambo in cõspectu dei, ambulantes in omnibus mãdatis, & iustificationibus domini sine querela, Cap. I. Homilia II.

QVI uolunt peccatis suis obtendere aliquam excusationẽ, existimant nullum esse absq; peccato, & utuntur testimonio quod in Iob scriptũ est: Nemo mundus à sorde, ne si unius quidem diei fuerit uita eius super terram. Numerabiles autem menses eius. Cuius sonum tantummodo proferunt, interpretationem penitus ignorantes. Aduersus quos breuiter respõdebimus, quoniam absq; peccato esse in scripturis, dupliciter intelligitur: ut sit alterũ, nunquam omnino peccasse, alterum, peccare desisse. Si igitur aiunt eum absq; peccato dici qui nunquã peccauerit, & nos assentimus nullum esse absq; peccato: quia omnes homines aliquando peccauimus, licet postea uirtutem secuti sumus. Si uero sic intelligũt hominem non esse absq; peccato, ut negẽt quempiã post uitia ita se ad uirtutes referre, ut nunquam omnino peccet, falsa eorũ sententia est. Potest enim fieri, ut qui ante peccauerit, & peccare desiuerit, sine peccato esse dicatur. Sic & dominus noster Iesus Christus exhibuit sibi gloriosam ecclesiam, non habentem maculam: nõ quia ecclesiasticus uir nunq; habuerit maculam, sed quia nequaquam ultra maculetur, non habentem rugam, non quod ruga ueteris hominis in eo aliquando non fuerit, sed quod eam habere desierit. In hunc modum & illud quod sequitur est intelligẽdum, ut sit sancta & immaculata, non quod à principio immaculata fuerit: hoc em̃ suspicari quidẽ de homine nõ potest, quod anima eius maculosa nõ fuerit: sed q̃d reputet̃ pura atq; syncera, quæ maculari ultra desierit. Hæc idcirco diximus, ut doceremus posse hominẽ ob id quod peccare desiuit, uocari absq; peccato, & immaculatum. Vnde & manifestissimè de Zacharia & Elizabeth scribitur: Erant iusti ambo in conspectu dei ambulantes. In omnibus autem erant iusti ambo ante dominũ, incedentes in mãdatis & iustificationibus domini sine querela. Diligẽtius laudes Zachariæ & Elizabet, quas sanctus Lucas in sua scribit historia, contemplemur: non tantum ut sciamus illos fuisse laudabiles, sed ut sanctũ zelum assumentes, etiam ipsi laude digni efficiamur. Potuerat simpliciter scribere, erãt iusti ambo ambulantes in omnibus mandatis: nunc autem necessario additur, iusti ambo in conspectu dei. Potest quippe fieri ut sit aliquis iustus in conspectu hominum, sed in conspectu dei non. Verbi gratia, quando non habet homo quod de me male loquatur, & in me uniuersa considerans nihil cui detrahat reperit, iustus sum in cõspectu hominum. Finge omnes de me æqualem habere sententiã, & quærere quid detrahãt mihi, & tamen inuenire non posse, sed cõsono me ore laudare, iustus sum in conspectu hominum plurimorũ: uerum hominum non est certum iudiciũ. Nesciunt enim utrum in abscondito cordis mei aliquãdo peccauerim, utrũ uiderim mulierẽ ad cõcupiscendum eam, & adulteriũ mihi in corde sit natum. Ignorant homines cum me uiderint secundũ uires meas eleemosynã facere, utrum propter mandatum dei fecerim, an hominũ laudem fauoremq; quæsierim. Difficilis res est in cõspectu dei iustum esse, ut nõ ob aliam causam quid boni facias nisi propter ipsum bonum, & deũ tantũ quæras boni operis retributorem. Tale quid & Apostolus loquitur. Quorũ laus non ex hominibus, sed ex deo est. Beatus qui in cõspectu dei iustus est atq; laudabilis. Homines enim quãuis certum iudiciũ habere uideantur, tamen non possunt ad liquidũ pronũciare. Euenit quippe interdum, ut laudent eum qui non est laudabilis, & ei detrahant qui minime detractione dignus est. Solus deus & in laude & in uituperatione iustus est iudex. Vnde dignè & nunc additur in laude iustorũ: Erant iusti ambo in cõspectu dei. Tale quid & Salomon in Prouerbijs cohortatur dicens: Fili, prouide bona in cõspectu dei & hominũ. Sequitur Zachariæ & Elizabet alia laudatio. Ambulantes in omnibus mandatis & iustificationibus domini. Quãdo bene & recte de aliquibus iudicamus, in iustificationibus domini gradimur. Quãdo hoc aut illud facimus, in mãdatis illius ambulamus. Vnde puto & sanctũ Lucã uolentem eos prædicare laude perfecta, dixisse: Erãt iusti ambo, ambulantes in omnibus mandatis & iustificationibus domini. Dicat mihi quispiã: Si laus ista perfecta est, quid sibi uult hoc quod dicitur, sine querela? Sufficiebat em̃ dicere, ambulantes in omnibus uijs & iustificationibus domini, nisi posset fieri ut ambulet quis in omnibus mandatis dei, & tamen sine querela nõ ambulet. Et quomodo po-

Rom. 2

Prou. 3

test euenire,ut in omnibus mandatis & iustificationibus dei ambulans sub querela sit? Cui breuiter dicam. Nisi hoc ita esset, nunquam in alio loco nosceremus scriptũ referri: Iuste id quod iustum est sequere. Nisi enim esset iustum aliquid quod nõ iuste sequeremur, nequaquam nobis præciperetur, ut iuste id quod iustum est sequeremur. Quando enim facimus mandatum dei, & in conscientia nostra uanæ gloriæ sordes respergimus, ut placeamus hominibus, aut alia quęcunq; non placet deo boni operis causa pręcedit, quamuis faciamus præceptum dei, tamen illud absq; querela nõ facimus, & iniuste id quod iustum est sequimur. Difficile ergo est ambulare in omnibus mãdatis & iustificationibus domini sine querela, secundum testimonium & laudem dei in Christo Iesu. Quæ laus reddenda est in die iudicij ab eo, cui omnes nos manifestari oportet ante tribunal eius, ut recipiat unusquisq; quæ per corpus gessit, siue bona, siue mala. Omnes enim stabimus ante tribunal dei, ut recipiamus quod meremur in Christo Iesu. Cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

De eo quod scriptũ est: Apparuit ei angelus domini stans à dextris altaris accensi. Cap. I. Homilia III.

QVAE corporalia sunt, & sensu carent, ut uideatur ab alio, ipsa nihil efficiunt, sed tantũmodo oculus alterius intentus in ea, siue uoluerint illa, siue noluerint, uidet quando in ea contemplationẽ direxerit. Quid enim potest homo, aut alia res quæ circundatur corpore crasso, cũ in pręsenti fuerit, facere ne cernat? Ecõtrario ea quæ sunt superna & diuina, ea cũ in præsenti fuerint nõ uidentẽ nisi ipsa uoluerint: & in uoluntate eorũ est uideri uel nõ uideri. Gratia dei fuit ut appareret Abrahã, uel cæteris prophetis: nõ quod oculus tantũ cordis Abraham in causa fuerit ut cerneret deũ, sed quod gratia dei ultro se aspiciendã præbuerit uiro iusto. Hoc aũt non solum super deo patre intelligas, sed etiam super domino saluatore, & super spiritu sancto, & ut ad minora perueniã, super Cherubim & Seraphim. Fieri eñ potest, ut & nunc nobis loquentibus assistat angelus, & tamẽ quia nõ meremur eum uidere nequeamus. Quamuis enim oculus siue corporis, siue animæ nostræ ad contemplandũ intendat, nisi sponte apparuerit angelus, & se uidendũ præbuerit, & ille qui uere desiderat non uidebit. Itaq; ubicunq; scriptũ fuerit, apparuit deus illi, uel illi, ut & nunc: Apparuit ei angelus domini stans à dextris altaris incensi, ita ut dixi, intellige. Siue deus, siue angelus Abrahæ uel Zachariæ cum uoluerit uel noluerit, aut non uidebitur, aut uidebitur. Et hoc nõ tantũ in præsenti seculo dicimus, sed etiam in futuro cum migrauerimus è mundo, quod non omnibus uel deus, uel angeli appareant, quod scilicet & angelos & spiritũ sanctum & dominũ saluatorẽ & ipsum deum patrem, is qui de corpore exierit statim mereatur uidere: & ille tantũ uidebit qui mundum habuerit cor, et talem se præbuerit ut dignus dei sit aspectu. Et quamuis in eodem loco sit qui mũdo corde est, & is qui adhuc aliqua sorde respergitur, unus locus nec nocere quempiam poterit, nec iuuare: quia qui mundum cor habuerit deum uidebit: qui autem talis fuerit, id quod alij cernunt non uidebit. Tale quid mihi intelligendũ & de Christo, qui quondam in corpore uidebatur, quod non quicunq; eum uidebant poterant uidere. Videbant quippe tantum corpus illius: secũdum uero hoc quod Christus erat, eum uidere non poterant. Porro discipuli eum uidebant, & magnitudinem diuinitatis illius contemplabantur. Propter quod puto & ad Philippum deprecãtem atq; di-
Ioan. 4 centem: Ostende nobis patrem & sufficit nobis, respondisse saluatorẽ: Tanto tempore uobiscum sum, & non cognouistis me? Philippe qui uidet me, uidet & patrem. Neq; enim Pilatus qui uidebat Iesum intuebatur patrẽ, nec proditor Iudas: quia nec ipse Pilatus, nec Iudas Christum secundum hoc quod erat Christus uidebant, nec multitudo quæ coarctabat eum. Illi tantum uidebant Iesum, quos aspectu suo dignos esse sciebat. Laboremus ergo & nos, ut & impræsentiarũ nobis deus appareat. Sanctus quippe scripturarum sermo promisit, quod inuenietur ab his qui non tentant eum, apparet autem his qui nõ sunt increduli in eũ: & in futuro non abscondatẽ à nobis, sed uideamus eum facie ad faciẽ, & habeamus fiduciã bonæ uitæ, fruamurq; cõspectu omnipotẽtis dei in Christo Iesu, & spiritu sancto: cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

Homilia

Homilia Quarta, de eo quod scriptū est: Ne timeas Zacharia, usq; ad eum locum ubi ait de Ioanne: Præcedet coram ipso in spiritu & uirtute Heliæ. Cap. I. Homilia IIII.

ZACHARIAS cum angelū uidisset, expauit. Noua quippe facies humanis obtutibus se præbens turbat mentē, animumq; consternat. Vnde angelus sciens hanc esse humanā naturam, primū perturbationi medet̄ dicēs: Noli timere Zacharia: & trepidantem refocillat, nouoq; lætificat nuncio inferens: Exaudita est oratio tua, & uxor tua Elizabet pariet filium, & uocabis nomen eius Ioannē, & erit tibi gaudium & exultatio. Quando iustus quis oritur mundo, & stadium huius uitæ ingreditur, ministri natiuitatis eius lætantur, & se efferunt in sublime. Quando uero ille nascitur qui malæ uitæ præparatus est, & quasi ob pœnas in ergastulum relegatus, minister consternatur & concidit. Vis exemplum accipere sancti uiri cuius om̄is fructus in laude sit? Vide Iacob duodecim genuisse mares, qui omnes populi dei & partis illius patriarchæ & principes extiterūt: in his omnibus Iacob lætabatur pater, sicut & nunc de Ioannis natiuitate cunctis gaudium nunciatur: & qui semel ob utilitatem aliorum ad liberorum opera descenderit, & se uoluerit huic ministerio mancipare, obsecret deum ut talis ei filius ingrediatur seculum, super cuius natiuitate lætior sit. Scribitur ergo de Ioanne: Erit magnus in conspectu domini. Magnitudinem animæ Ioannis ostendit, quę oculis dei pateat: & aliquid minus, quod proprie in animæ uirtute conspicitur. Ego ita intelligo & illud quod in euangelio dicitur: Nolite contemnere unum de minimis istis qui in ecclesia sunt. Minimus ibi ad distinctionem maioris intelligitur. Non mihi præcipitur, ut eum qui grandis est contemnā, quia non potest contemni ille qui grandis est: sed dicitur mihi, ne contemnas unum ex minimis. Vt autem scias quod minimus & paruus non fortuitu dicatur, sed cum ea ratione quam posuimus, scriptum est: Quicunq; scandalizauerit unum de minimis istis. Minimus scandalizatur, grandis non potest scandalum sustinere. Sequitur de Ioanne: Et spiritu sancto replebitur adhuc de utero matris suæ. Et natiuitas Ioannis plena miraculo est. Quomodo enim domini nostri ac saluatoris aduentum archangelus nunciauit, ita & Ioannis ortum archangelus nūciat. Spiritu sancto replebitur adhuc de utero matris suæ. Populus Iudæorū facientem dominū nostrum signa atq; portenta, & curantem infirmitates eorum, nequaquam uidebat: Ioannes uero adhuc in utero matris constitutus exultat, etenim non potest, & ad aduentum matris Iesu de utero gestit erumpere. Ecce em̄, ait Elizabet, ut facta est salutatio tua in aures meas, exultauit in gaudio infans in utero meo. Adhuc in matris utero erat Ioannes, & iam spiritum sanctum acceperat. Non enim illud principium erat substantię eius, atq; naturæ, de qua scriptura loquitur, quod plurimos filiorum Israel conuertet ad dominum deum ipsorum. Ioannes plurimos conuertit, dominus autem non plures, sed omnes. Hoc opus illius, ut omnes conuertat ad deum patrem. Et præcedet corā ipso in spiritu & uirtute Heliæ. Non ait in anima Heliæ, sed in spiritu & uirtute Helię. Fuit in Helia uirtus, & spiritus sicut in omnibus prophetis, & secundum dispensationem corporis in ipso quoq; domino saluatore, de quo post paululum ad Mariā dicitur. Spiritus sanctus superueniet in te, & uirtus altissimi obumbrabit tibi. Spiritus ergo qui fuerat in Ioanne, & uirtus quæ in illo erat, in hoc quoq; apparuit. Ille translatus est, hic uero præcursor domini fuit. Et mortuus est ante eum, ut ad inferna descendens illius prædicaret aduentū. Ego puto, quod sacramentum Ioannis usq; hodie expleatur in mundo. Quicunq; crediturus est in Christum Iesum, præcurrit antē spiritus & uirtus Ioannis ad animam illius, & præparat domino populum perfectum, & in cordis asperitatibus planas facit uias, et dirigit semitas parare domino plebem perfectam. Non illo tantum tempore præparatæ sunt uiæ, & directæ semitæ sed usq; hodie aduentū domini saluatoris spiritus Ioannis uirtusq; præcedit. O magna mysteria domini, & dispensationis eius. Angeli præcurrunt Iesum: Angeli quotidie aut ascendunt, aut descendunt super salutem hominum, in Christo Iesu, cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

Luc. 1

Matt. 18

De eo quod Zacharias obmutuit. Cap. I. Homilia V.

ZACHARIAS sacerdos cũ in tẽplo offerret incensum, silentio cõdemnat, & retinetur, imò tantũ nutibus loquitur, & mutus usq; ad ortũ Ioãnis filij perseuerat. Quo hæc tendit historia? Silentiũ Zachariæ silentiũ prophetarũ est in populo Israel. Nequaq; loquitur eis deus, & sermo qui à principio erat apud patrẽ deus, ad nos trãsiit, nobisq; non tacet Christus, apud illos usq; hodie silet: quãobrẽ & Zacharias propheta tacuit. Manifestissimè ex sermonibus ipsius cõprobatur, quod & propheta fuerit & sacerdos. Quid uult aũt hoc quod sequitur, Annuebat eis, et damnũ uocis nutibus compensabat? Ego puto talia esse opera absq; sermone, quæ ratione nihil nutibus differũt. Vbi uero ratio & sermo præcesserit, & ita opus fuerit subsecutũ, non debent existimari simplices nutus qui ornãtur sermone, aut ratione. Si igitur uideris conuersationem Iudæorum sine ratione atq; sermone, ita ut non queant eorum quæ agunt rationem reddere, intellige quod tunc in Zacharia præcessit, in imagine ipsius hucusq; compleri. Circumcisio eorum nutibus similis est. Nisi enim circuncisionis ratio reddatur, nutus est circumcisio & opus mutum. Pascha & aliæ solẽnitates nutus magis sunt q̃ ueritas. Vsq; hodie populus Israel surdus & mutus est: neq; poterat fieri, ut non surdus esset & mutus, qui à se sermonem abiecerat. Et olim quidem Moyses loquebat, Ego aũt alogos sum: quod licet Latinus aliter expresserit, tamẽ proprie trãsferri potest absq; sermone siue ratione: & postq; hoc ait, accepit rationẽ & sermonẽ, quẽ cõfessus fuerat se antea non habere. Populus aũt Israel priusquam legem acceperat, absq; ratione & sermone quodam modo mutus erat: deinde accepit sermonem, cuius imago fuit Moyses. Iste igitur non confitetur modo quod tunc confessus est Moyses, eo quod sit mutus & alogos, sed nutibus & silentio indicat se nõ habere sermonem, & nõ habere rationẽ. Nonne tibi uidet cõfessio esse stultitiæ, quando nullus eorũ potest legalium præceptorũ, & prophetici uaticinij rationẽ reddere? Cessauit Christus esse in eis, reliquit eos sermo, cõpletum est illud quod in Esaia scribitur: Relinquetur filia Sion sicut tabernaculũ in uinea, & sicut custodia in cucumerario, ut ciuitas quæ expugnat. Quibus relictis salus translata est ad nationes, ut illi cõcitentur ad zelum. Intuentes ergo dispensationem & arcanũ dei, quomodo Israel abiectus sit in salute nostra, cauere debemus ne forte & illi nostri causa eiecti sint, & nos maiori supplicio digni simus, propter quos & alij derelicti sunt, & nos nihil dignũ adoptione dei & eius clementia fecerimus, qua adoptauit nos, & in suos filios reputauit, in Christo Iesu. Cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

Exod. 14

Esa. 1

De eo quod scriptũ est: Cum autem concepisset Elizabet abscondebat se: usq; ad eum locum ubi ait: Hic erit magnus. Cap. I. Homilia VI.

QVANDO concepit Elizabet abscondebat se mensibus quinq; dicens: q̃a sic mihi fecit dñs in diebus quibus respexit auferre opprobrium meum in hominibus. Quæro quam ob causam postq; intellexit se esse prægnantẽ, publicũ declinarit? Ni fallor hoc est etiã quod hi q nuptijs copulati sunt non oẽ tẽpus coitus liberũ inter se habẽt, sed est tẽpus quando recedũt ab opere nuptiarũ. Si eñ uir senex fuerit & mulier anus, pudoris est maximi seruire libidini, seruire cõiugio, quæ uel curæ corporis & senectæ esse dei uidentur uoluntate sublata. Hæc autem quæ ad sermonem angeli & dispensationem dei rursum fuerat uiro copulata, erubescebat quod anus & penè decrepita ad opus iuuenũ reuertisset. Vnde & abscondebat se mensibus quinq;: non usq; ad nonum mensem, donec partus ingrueret, sed usquequo conciperet Maria. Quando enim illa concepit, & uenit ad eam, & facta est salutatio in aures eius, exultauit in gaudio infans in utero Elizabet, & prophetauit spiritu sãcto plena, & locuta est quæ euãgelicus sermo describit. Et diffamata sunt per omnẽ montanã uerba hæc. Quando enim in populo rumor egressus est habere eam in utero prophetã, & aliquid maius esse homine qui gestabatur à uirgine, tunc non absconditur, sed tota libertate se prodit, & exultat se habere præcursorẽ in utero saluatoris. Deinde scriptura cõmemorat, quod mense sexto conceptus Elizabet, missus sit angelus Gabriel à deo in ciuitatẽ Galilææ, cuius nomẽ Nazareth, ad uirginem despon

desponsatã uiro, cui nomen Ioseph de domo Dauid, & nomẽ uirginis Maria. Rursum in mea mẽte uoluens quæro quare deus cũ semel saluatorẽ iudicaret nasci ex uirgine, non elegit puellã absq; sponso, sed eam potissimũ quæ iam fuerat despõsata. Et nisi fallor hæc causa est. Debuit de ea uirgine nasci, quæ nõ solũ spõsum haberet, sed, ut Matthæus scribit, iam uiro tradita fuerat, licet eã uir necdũ nosset, ne turpitudinẽ uirginis habitus ipse monstraret, si uirgo uideretur utero tumenti. Vnde elegãter in cuiusdam martyris epistola scriptũ reperi, Ignatium dico episcopum Antiochię post Petrũ secũdum, qui in persecutione Romæ pugnauit ad bestias, Principem seculi huius latuit uirginitas Mariæ: latuit propter Ioseph, latuit propter nuptias, latuit quia habere uirũ putabatur. Si enim non habuisset sponsum & putabatur uirum, nequaquam potuisset principi mundi huius abscondi. Statim enim cogitatio diaboli tacita subrepsisset: Quomodo ista quæ non concubuit cum uiro prægnans est? Debet iste cõceptus esse diuinus, debet aliquid humana natura esse sublimius. Ecõtrario disposuerat Saluator, dispensationem suam, & assumptionem corporis ignorare diabolum: unde & in generatione sua celauit eam: & discipulis postea præcipiebat, ne manifestũ eũ facerẽt. Et cũ ab ipso diabolo tentaretur, nusquã confessus est dei se esse filium, sed tantummodo respondebat, Non oportet ut adorẽ te, nec ut lapides istos panes faciam, ut me de alto præcipitem. Et cum ista diceret, tacuit semper se esse filium dei. Quære & in alia scriptura, & reperies uoluntatis Christi fuisse, ut aduentũ filij dei diabolus ignoraret. Apostolus enim passionẽ eius asserẽs nescisse contrarias fortitudines, ait: Sapientiam loquimur inter perfectos, Sapientiam aũt nõ seculi huius, neq; principũ seculi huius qui destruuntur, sed loquimur dei sapientiã in mysterio absconditam, quam nullus principũ huius seculi cognouit. Si enim cognouissent, nunquam dominum gloriæ crucifixissent. Absconditum igitur fuit à principibus seculi mysterium Saluatoris. Quod aũt econtrario obijci potest, soluendum mihi uidetur antequã ab alio proponatur, qua ratione quod principes huius seculi latuit, dæmonẽ non latuit eum prȩsertim qui in Euãgelio loquebatur, uenisti ante tempus torquere nos, scimus te qui sis filius dei. Sed considera, quia minor in malitia nouerit Saluatorẽ: qui uero maior est in scelere, & uersipellis, & nequã, ex eo ipso quod in malo maior est, impedit nosse filium dei. Nos quoq; ipsi si minus habuerimus mali, facilius possumus ad uirtutẽ procedere. Si uero magis in nobis fuerit mali, ingenti labore sudandum est, ut maiori malitia liberemur. Hæc de eo quod sponsum habuerit Maria. Quia uero angelus nouo sermone Mariam salutauit, quẽ in omni scriptura inuenire nõ potui, & de hoc pauca dicenda sunt. Id enim quod ait: Aue gratia plena, quod Græce dicitur κεχαριτωμένη, ubi in scripturis alibi legerim nõ recordor: sed neq; ad uirum istiusmodi sermo est, salue gratia plene. Soli Marię hęc salutatio seruatur. Si enim scisset Maria & ad aliũ quẽpiã similem factũ esse sermonem, habebat quippe legis scientiam, & erat sancta, & prophetarũ uaticinia quotidiana meditatiõe cognouerat, nunquã quasi peregrina eam salutatio terruisset. Propter quod loquitur ei angelus: ne timeas Maria, inuenisti enim gratiã coram domino. Ecce concipies in utero & paries filium, & uocabis nomen eius Iesum. Is erit magnus & filius altissimi uocabitur. Dicitur & de Ioanne, erit magnus: & hoc ipsum Gabriel angelus cõtestatur: sed quãdo uenit Iesus uere magnus, uere sublimis, ille qui prius magnus fuerat minor effectus est. Ille enim (inquit) fuit lucerna ardens & lucens, & uos uoluistis ad horã exultare in lumine eius. Magnitudo Saluatoris nostri nõ tunc apparuit quãdo natus est, sed nunc postquam oppressa ab aduersarijs uidebatur, emicuit. Vide magnitudinẽ domini: in omnem terrã exiuit sonus doctrinæ eius, & in fines orbis terrarum uerba illius. Dominus noster Iesus, qui uirtus est dei, in omnem diffusus est orbem, & imprȩsentiarum nobiscum est, iuxta illud quod in Apostolo legitur, Congregatis uobis & spiritu meo cum uirtute domini nostri Iesu Christi. Virtus domini Saluatoris & cũ his est qui ab orbe nostro in Britannia diuidũtur, & cum his qui in Mauritania, & cum uniuersis qui sub sole in nomine eius crediderunt. Vide ergo magnitudinẽ Saluatoris quomodo in toto orbe diffusa sit, & certe necdum eius ueram magnitudinẽ exposui. Ascende in cœlos, & uide eũ quomodo cœlestia repleuerit. Apparuit siquidẽ angelis. Descende cogitatione in abyssos, & uidebis eum etiam illuc descendisse. Qui enim descẽdit,

Matt. 4
1. Cor. 3
1. Cor. 2
1. Cor. 5

ipse est & qui ascẽdit, ut impleret omnia, ut in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestriũ, & infernorum. Considera uirtutẽ domini q̃d impleuerit mundum, id est cœlestia, terrestria, & infernalia, quomodo & cœlum ipsum penetrauerit, & in superna ascẽderit. Legimus enim, quod pertransierit cœlos filius dei. Si hæc uideris, pariter intueberis non trãsitorie dictũ, Magnus erit, sed uerbum opere completũ. Magnus est dominus noster Iesus, & præsens, & absens, tribuitq; consortium fortitudinis suæ huic cœtui nostro atq; conuentui: quod ut & singuli mereamur accipere, deprecemur dominum deum, Cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

De eo q̃d scriptum est, Exurgens autem Maria cum festinatione uenit in montana, usq; ad eum locum, ubi ait: Erit consummatio eorũ quæ dicta sunt. Cap. I. Homilia VII.

MELIORES ad deteriores ueniunt ut eis ex aduentu suo aliquid tribuant emolumenti. Sic & Saluator uenit ad Ioañẽ, ut sanctificaret baptisma illius: & Maria statim ut audiuit angelũ nunciantẽ, quòd conceperit Saluatorem, & qđ cognata illius Elizabet haberet in utero, cõsurgens cum festinatione uenit in montana, & ingressa est domum Elizabet. Iesus uero qui in utero illus erat, festinabat adhuc in uẽtre matris Ioannem positum sanctificare. Deniq; antequam ueniret Maria, & salutaret Elizabet, non exultauit infans in utero: sed statim ut Maria loquuta est uerbũ, qđ filius dei in uẽtre matris suggesserat, exultauit infans in gaudio, & tunc primũ precursorem suum prophetã fecit Iesus. Oportebat quoq; Mariam cum dei prole dignissima, post alloquiũ dei ad montana conscendere, & in sublimioribus cõmorari. Vnde & scriptum est. Cõsurgens Maria in diebus illis, uenit in montana. Debuerat etiã cum esset solicita non pigra, properare solicitudine, & spiritu sancto plena ad sublimiora perduci, & uirtute dei protegi, à qua fuerat obumbrata. Venit ergo in ciuitatẽ Iudæ, & in domũ Zachariæ, & salutauit Elizabet. Factũ est cum audisset salutationẽ Mariæ Elizabet, exultauit infans in utero eius, & repleta est spiritu sancto. Non est itaq; dubiũ quin quæ tunc repleta est spiritu sancto, propter filium sit repleta. Neq; enim mater primum spiritum sanctum meruit, sed cum Ioannes adhuc clausus in utero spiritũ sanctum recepisset, tunc & illa post sanctificationẽ filij repleta est spiritu sancto. Poteris hoc credere, si simile quid etiam de Saluatore cognoueris. Inuenitur beata Maria sicut in aliquantis exemplaribus reperimus, prophetare. Non enim ignoramus, quod secundum alios codices, & hæc uerba Elizabet uaticinetur. Spiritu itaq; sancto tunc repleta est Maria, quando cœpit in utero habere Saluatorem. Statim enim ut spiritũ sanctum accepit, dominici corporis conditorem, & filius dei esse cœpit in utero, etiã ipsa cõpleta est spiritu sancto. Exultauit ergo infans in utero Elizabet, & repleta est spiritu sancto, & clamauit uoce magna, & dixit. Benedicta tu inter mulieres. Debemus in hoc loco ne simplices quiq; decipiantur, ea quæ solent opponere hæretici, confutare. In tantam quippe nescio quis prorupit insaniã, ut assereret negatam fuisse Mariam à Saluatore, eo quòd post natiuitatẽ illius iuncta fuerit Ioseph: & loquutus est: quæ quali mente dixerit, ipse nouerit qui locutus est. Si quãdo igitur hæretici uobis tale quid obiecerint, respondete eis, & dicite. Certe spiritu sancto plena Elizabet ait: Benedicta tu inter mulieres. Si sancto spiritu benedicta canit̃ Maria, quomodo eam Saluator negauit? Porrò quòd asserũt eã nupsisse post partũ, unde approbent nõ habent. Hi enim filij qui Ioseph dicebantur, nõ erant orti de Maria, neq; est ulla scriptura quę ista cõmemoret. Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus uentris tui. Et unde mihi hoc, ut ueniat mater domini mei ad me? Quod ait: Vnde mihi hoc, non ignorans dicit: & maxime spiritu sancto plena, quasi nesciat quod iuxta dei uoluntatẽ mater domini uenerit ad eam: sed isto sensu loquit̃. Quid boni feci? quæ opera mea tãta sunt, ut mater domini ad me ueniat? per quã iusticiã, ex quibus bonis, de qua fidelitate mẽtis hoc merui, ut mater domini mei ueniat ad me? Ecce eñ ut facta est salutatio tua in aures meas, exultauit in exultatione infans in utero meo. Sãcta erat anima beati Ioãnis, & adhuc in matris utero clausa, uẽturaq; in mũdũ quasi per experientię sensum sciebat q̃ Israel ignorabat. Vnde exiliuit: & nõ simpliciter exiliuit, sed in gaudio

gaudio. Senserat enim uenisse dominũ suum, ut sanctificaret seruũ suum, anteq̃ de matris utero ꝓcederet. Vtinã mihi eueniat, ut ab infidelibus stultus dicar, qui talibus credidi. Ipsum opus ostendit & ueritas, nõ me stultitiæ, sed sapiẽtiæ credidisse: & quia hoc quod stultũ apud illos putat̃, mihi salutis occasio sit. Nisi enim fuisset cœlestis, & beata natiuitas Saluatoris, nisi habuisset diuini aliquid, & humanitatem hominũ superegrediens, nunq̃ totum orbẽ illius doctrina penetrasset. Si tantummodo fuisset in Mariæ utero, & nõ dei filius, quomodo poterat fieri, ut & illo tẽpore & nunc, non solũ corporum, sed etiam animarũ morbi multiplices curarent? Quis nostrũ nõ insipiẽs fuit, qui nunc propter misericordiã dei habemus intelligentiam, & sitimus deum? Quis nostrũ non incredulus iustitiæ, qui nunc propter Christũ iusticiam habemus, sequimurq̃ iusticiam? Quis nostrũ non errabundus & uagus, qui nunc propter aduentũ Saluatoris non fluctuamus, atq̃ turbamur, sed sumus in uia, in illo uidelicet qui ait: Ego sum uia? possumus & reliqua congregantes uidere quoniã omnia quæ scripta sunt de eo, diuina admiratione digna referuntur: quòd & natiuitas illius, & nutrimenta, & uirtus, & passio, & resurrectio non solum illo tempore, sed etiã nunc operentur in nobis. Quis uos ò catechumeni in ecclesia congregauit? quis stimulus impulit, ut relictis domibus in hunc cœtũ coeatis? Neq̃ enim nos domus uestras singillatim circuiuimus, sed omnipotens pater uirtute inuisibili subijcit cordibus uestris quos scit esse dignos, hũc ardorem, ut quasi inuiti, & retractantes ueniatis ad fidem, maxime in exordio religiõis, cum ueluti trepidi, & pauentes salutis fidẽ cum timore suscipitis. Obsecro uos ò catechumeni nolite retractare: nemo uestrũ formidet, & paueat, sed sequimini præeũtem Iesum. Ille uos trahit ad salutem, congregat in ecclesiam, nunc quidem super terram, si autem dignos fructus feceritis, in ecclesiam primitiuorũ qui scripti sunt in cœlestibus. Beata quæ credidit, & beatus qui credidit, quia erit perfectio his quæ dicta sunt ei à domino. Super quibus & beata Maria magnificat dominum Iesum. Magnificat autẽ anima dominum, spiritus deum. Quæ quam habeant interpretationem, si concesserit dominus ut rursus in ecclesiam congregemur, ut festiui ueniatis ad domum dei, & diuinæ lectioni præbeatis aures, quæremus, uẽtilabimus, disseremus, in Christo Iesu: cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

De eo quod scriptum est, Magnificat anima mea dominum, usq̃ ad illum locum ubi ait, Timentibus efficit uirtutem, Cap. I. Homilia VIII.

ANTE Ioannẽ prophetat Elizabet, ante ortum domini saluatoris prophetat Maria. Et quomodo peccatũ cœpit à muliere, & deinceps ad uirũ usq̃ peruenit: sic & principiũ salutis à mulieribus habuit exordium, ut cęteræ quoq̃ mulieres, sexus fragilitate deposita, imitarentur uitam, cõuersatio nemq̃ sanctarum earũ quæ uel maxime nũc in Euangelio describuntur. Videamus ergo uaticiniũ uirginale. Magnificat (ait) anima mea dominũ, & exultauit spiritus meus in deo salutari meo. Duæ res, anima scilicet & spiritus, duplici laude fũgunt̃. Anima dominũ prædicat, spiritus deũ. Nõ quòd alia laus domini, alia dei sit: sed quia qui deus est, idẽ & dñs est: & qui dominus est, idem & deus sit. Quæritur quomodo magnificet dominum. Si enim dominus nec augmentũ, nec decrementum recipere potest, & quod est, est: qua ratione nunc Maria loquit̃: Magnificat anima mea dñm? Si considerem dominũ Saluatorẽ imaginẽ esse inuisibilis dei, & uideã animã meam factam ad imaginem cõditoris, ut imago esset imaginis, neq̃ enim anima mea specialiter imago est dei, sed ad similitudinẽ imaginis prioris effecta est: tũc uidebo quoniam in exemplũ eorũ qui solẽt imagines pingere, & uno (uerbi causa) uultu regis accepto ad principalẽ similitudinẽ exprimendã artis industriã cõmendare, unusquisq̃ nostrũ ad imaginẽ Christi formãs animã suam, aut maiorem ei, aut minorẽ ponit imaginem, uel obsoletã, uel sordidã, aut clarã, atq̃ lucentẽ, & splendentem ad effigiem imaginis principalis. Quando igitur grandem fecero imaginem imaginis, id est animã meam, & magnificauero eam opere, cogitatione, sermone, tunc imago dei grandis efficitur, & ipse dominus cuius imago est in nostra anima magnificat̃. Et quomodo crescit dominus in nostra imagine, sic si peccatores fuerimus minuit̃, atq̃ decrescit. Sed nos pro imagine

imagine saluatoris alias nobis imagines induimus: pro imagine uerbi sapientię, iustitiæ, cæterarumque uirtutum, diaboli formā assumimus, ut dicatur de nobis: Serpentes, generatio uiperarum. Et leonis personam induimus & draconis, & uulpium, quando uenenati, crudeles, callidi sumus: necnon & hirci, uel porci, quādo ad libidinē promptiores. Memini quondam Deuteronomiū differentē in eo loco ubi scriptū est: Ne faciatis omnē similitudinē omnis animalis, dixisse me quoniā spiritalis est in alios facere imaginē masculi, in alios fœminæ: illum similitudinē habere uolucrum, illum reptiliū, atque serpentium, & alium facere similitudinē dei. Hæc quomodo intelligant sciet qui illa legerit. Anima itaque Mariæ primū magnificat dominum, & postea exultat in deo. Nisi enim antea crederemus, exultare nō possemus. Quia respexit (inquit) in humilitatem ancillæ suæ. In quā humilitatē Marię respexit dominus? Quid habebat mater Saluatoris humile atque deiectū, quæ dei filiū gestabat in utero? Quod ergo dicit: respexit in humilitatē ancillę suę, tale est quasi dixerit: Respexit in iusticiam ancillæ suæ, respexit in temperantiam, respexit in fortitudinē, atque sapientiam. Dignū quippe est, ut uirtutes respiciat. Respondeat aliquis: & dicat: Intelligo quomodo deus iusticiā ancillæ suę sapientiamque respiciat: quomodo aūt intendat humilitatem, non satis liquet. Consideret qui quęrit talia, quoniam proprie in scripturis una de uirtutibus humilitas prędicetur. Ait quippe Saluator: Discite à me, quia mansuetus sum, & humilis corde, & inuenietis requiem animabus uestris. Quod si uis nomen huius audire uirtutis, quomodo etiā à philosophis appellatur, ausculta eandem esse humilitatem quam respiciat deus, quę ab illis ἀτυφία, siue μετριότης dicitur. Sed & nos quodam eam possumus appellare circuitu, cum aliquis non est inflatus, sed ipe se deijcit. Qui enim inflatur, cadit secundum Apostolum in iudicium diaboli: siquidem & ille ab inflatione cœpit, atque superbia. Vt non (inquit) inflatus in iudicium incidat diaboli. Respexit super humilitatem ancillæ suę. Humilem me (inquit) & mansuetudinis sectātem deiectionisque uirtutem respexit deus. Ecce enim amodo beatā me dicūt omnes generationes. Si simpliciter intelligam oēs generationes, super credentibus illud interpretor. Si aūt altius aliquid fuero scrutatus, animaduertā quanti profectus sit dicere: Quia fecit mihi magna qui est potens: quoniā omnis qui se humiliat exaltabit. Respexit aūt deus in humilitatē beatę Mariæ, propterea fecit illi magna qui potens est, & sanctū nomen eius. Et misericordia eius in generationes generationū. Misericordia dei nō in unā generationē, nec in duas, neque in tres, sed nec in quinque, uerū in sempiternū extendit in generationes generationum, timentibus potentiam eius. Fecit uirtutē in brachio suo. Licet infirmus ad dominū accesseris, si timueris eum, audire poteris repromissionē quā tibi ob timorē suū dominus pollicetur. Quæ est ista repromissio? Timētibus (inquit) se fecit uirtutē. Virtus siue imperiū, potestas est regia. Etenim κράτος quod nos imperiū possumus appellare, ab eo dicitur quod imperet, siue sub se uniuersa cōtineat. Si ergo timueris dominū, dat tibi fortitudinē siue imperiū, dat regnū, ut factus sub rege regū, possideas regnū cœlorū, in Christo Iesu: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

Deut. 4 · Matt. 11 · 1. Tim. 3

De eo quod scriptū est: Manebat cum ea mensibus tribus, usque ad eum locum ubi ait: Et loquebatur benedicens dominum Cap. 1. Homilia IX.

TAM eorū quæ dicta sunt, quàm illorū quæ facta referuntur, debet ratio esse sancto spiritu digna, & Christi fide, ad quam credentes uocamur. Vnde & nunc causa quærenda est, quare Maria post coceptū uenerit ad Elizabet, & manserit cum ea mensibus tribus: aut quid causæ fuerit, ut Lucas qui Euāgelij scribebat historiam, etiam hoc scriberet, quod manserit cum ea mensibus tribus, & postea regressus sit in domū suam. Vtique debet aliqua esse ratio: quā, si dominus aperuerit cor nostrum, sequēs sermo monstrabit. Si enim eo quòd tantum uenit Maria ad Elizabet, & salutauit eā, exultauit infans in gaudio, & spiritusancto plena Elizabet prophetauit ea quæ in Euangelio scripta sunt, & in una hora tantos profectus habuit, nostræ cōiecturę relinquitur, qd in tribus mensibus Ioannes profecit assistente Maria Elizabet. Valde quippe indignū est in puncto horæ atque momento exultare infantem, & quodāmodo gaudio lasciuisse, repletamque esse spiritu sancto Elizabet: per tres uero menses

menses, nec Ioannē, nec Elizabeth ex uicina matris domini & ipsius saluatoris pręsentia profecisse. Exercebat̃ ergo, & quodãmodo in athletico sancta matre per tres mēses ungebat̃ Ioãnes, & pręparabat̃ in matris utero, ut mirabiliter natus, mirabilius nutriretur. Quod eñ extra cõsuetudinē nutritus est, nõ refert̃ scriptũ quomodo matris fuerit lactatus uberibus, q̃modo in sinu gerulæ cõstitutus, sed statim sequit̃: Et erat in desertis, usq; ad diem ostensionis suę ad Israel. Deinde legimus. Elizabet aũt cõpletũ est tempus ut pareret, & peperit filiũ. Multi putãt superfluē dici, Elizabet aũt cõpletũ est tempus ut pareret, & peperit filiũ. Quæ eñ mulier potest parere, nisi tēpus pariendi ante cõpleuerit? Sed qui scripturas diligentissime contemplat̃, & audit populũ loquētem, attendat lectioni, obseruãs tã in ueteri, q̃ in nouo testamēto sicubi scriptũ in ortu peccatoris inueniat, cõpletum est tēpus ut pareret: nunq̃ omnino reperiet. Sed ubicunq; iustus nascitur, ibi cõplent̃ dies, illic in mundũ cõplet̃ aduentus sui. Ortus iusti, plenitudinem habet, peccatoris natiuitas, ut ita dicamus, uacuitatem atq; inanitatē. Hæc de eo q̃d scriptũ est, Completũ est tempus ut pareret. Congratulabant̃ matri eius uicini, & cognati, & uolebant in honorem patris puero nomen ponere, ut uocaretur Zacharias. Porrò Elizabet, sancto spiritu suggerente aiebat. Ioannes est nomē eius. Deinde cum illi causas iustas quærerent, cur Ioannes potissimum uocaret̃, cũ in genere ipsius nullus haberet hoc nomen, interrogant patrē: qui non ualens respondere, manu & literis est locutus. Scripsit enim in pugillari, Ioãnes est nomē eius. Statimq; ut stylus impressus est ceræ, lingua quæ prius fuerat uincta, laxata est. Recepit eloquiũ, non humanum, quoniam ligata fuit lingua eius, Humana tamen non fuit. Vinxerat eñ eã incredulitas. Statim ut soluta est, humana esse desiuit, & loquebat̃ benedicens deũ & prophetauit ea quæ scripta sunt in Euãgelio, de quibus præbēte dño Iesu Christo cũ tempus fuerit disseremus: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

De eo quod scriptũ est, Plenus spiritu sancto prophetauit usq; ad eum locum ubi ait: Antecedit enim coram domino parare uias eius.

PLENUS spiritu sancto Zacharias, duas prophetias generaliter nunciat: primam de Christo, alteram de Ioanne. Quod manifeste de uerbis ipsius approbatur, in quibus quasi de præsentia, & qui uersaretur in mundo loquitur Saluatoris, ac deinde de Ioanne. Repletus enim spiritu sancto prophetauit dicens: Benedictus dominus deus Israel, quia uisitauit & fecit redemptionem plebis suæ. Visitante enim & deo uolente redimere populum suum, mãsit Maria cum Elizabet, postq̃ ei locutus est angelus mensibus tribus, ut per ineffabilē quandã uirtutem, non solum Ioannē, sicut dudum diximus, sed etiam Zachariam, ut nũc Euangelicus sermo declarat, præsens Saluator instrueret. Paulatim quippe & hic per tres menses sancti spiritus augmēta capiebat, & cũ nesciit erudiebat̃, & de Christo prophetauit dicēs: Qui dedit redēptionē populo suo, & suscitauit cornu salutis nobis in domo Dauid, in qua secũdũ carnē natus est Christus. Et uere quia fuit cornu salutis in domo Dauid, prophetia ista cõcinit̃. Vinea eñ facta est in cornu. In quo cornu? In Christo Iesu, in illo in quo nunc scribit̃: Suscitauit cornu salutis nobis, in domo Dauid pueri sui, sicut locutus est per os sanctorum suorũ prophetarum, Salutem ex inimicis nostris. Nõ putemus nunc de corporalibus inimicis dici, sed de spiritalibus. Venit enim dñs Iesus, fortis in prælio, destruere omnes inimicos nostros, ut nos de insidijs eorum liberaret. De manu inimicorũ nostrorũ, & de manu eorũ qui nos oderunt. Facere misericordiã cũ patribus nostris. Ego puto, q̃d in aduentu domini Saluatoris: & Abrahã, & Isaac, & Iacob fruiti sint misericordia dei. Neq; enim credibile est, ut qui prius uiderũt diem illius, & letati sunt, postea in aduentu ipsius, & natiuitate de uirgine, nihil utilitatis acceperint. Et quid de patriarchis loquor? Ad altiora scripturarũ autoritatē sequens audacter ascendam, quoniã pręsentia domini Iesu & dispensatio illius non solũ terrena, sed etiam cœlestia iuuerit. Vnde & Apostolus ait: Pacem faciēs per sanguinē crucis suę, siue super terrã, siue in cœlis, Si aũt in cœlis & in terra præsentia dñi profuit, cur pauceas dicere quod aduentus illius etiam maioribus profuit, ut impleatur quod dicitur: Facere misericordiam cum patribus nostris, & recordari testamenti sancti sui, iuramenti quod

Esa. 5
Ephes. 2

quod iurauit ad Abraham patrẽ nostrũ,ut daret nobis absq; timore de manu inimicorum liberari?Crebro de hostiũ manu aliqui liberantur,sed non absq; timore. Cũ enim metus & discrimẽ ante præcesserint,& ita de inimicorũ manu qs fuerit erutus, liberať quidẽ,sed nõ sine timore.Porrò aduentus dñi Iesu,de manu inimicorum absq; timore nos eruit.Non em̃ sensimus inimicos nostros nec eos uidimus repugnantes,sed nescimus quomodo repente de faucib. eorũ & insidijs erepti sumus,in pũcto atq; momento, & trãstulit nos in hæreditatẽ partemq; iustorũ.Et liberati sumus de manu inimicorum sine metu,ut seruiamus deo in sanctitate & iusticia corã eo omnib.diebus nostris. Et tu puer ꝓpheta altissimi uocaberis.Apud memetipsum quærens rationẽ quare nõ quasi de Ioanne,sed ad Ioannẽ ipsum dicens:Et tu puer ꝓpheta altissimi uocaberis, & reliqua:superfluũ enim fuit ad non audientem loqui,& ad paruulũ atq; lactentem apostrophã facere: hãc puto posse me reperire:quod quomodo mirabiliter Ioannes natus est,& angelo prędicãte uenit in mundũ,& tribus mensibus Maria iuxta Elizabet commorante fusus est in terrã,sic etiã cuncta quę super eo scripta sunt mirabiliter facta referuntur.Quod si dubitas statim de utero matris effusum posse uerba patris audire & scire quid sit hoc qđ ad se diciť:Et tu puer propheta altissimi uocaberis,considera multo fuisse mirabilius quod pręcessit.Ecce ut facta est uox salutationis tuę in aures meas,exultauit infans in gaudio in utero meo.Si enim adhuc in uẽtre matris cõclusus audit Iesum,& audiẽs exiliuit,atq; lætatus est:quare nõ credas eum iam genitũ prophetiã patris audire & intelligere potuisse,dicentẽ ad se:Et tu puer propheta excelsi uocaberis, antecedes em̃ corã dño parare uias eius?Ideo reor Zachariam festinasse ut loqueretur ad paruulum,quia sciebat eum post paululũ in eremo moraturũ,nec se eius posse præsentiã habere.Puer em̃ erat in desertis usq; ad diẽ ostensionis suæ ad Israel. Et Moyses in desertis moratus est,sed post & expletis iã ætatis suę annis,fugit ex Aegypto,& per alios annos pecora custodiuit.Ioãnes uero statim ut natus est,transiit ad deserta,& qui maior fuit inter natos mulierũ,maiori nutrimẽto dignus apparuit.De quo ꝓpheta loquiť.Ecce mitto angelũ meũ ante faciẽ tuã. Recte angelus diciť, q missus fuerat corã domino,& prophetantem patrẽ statim ut natus est audire potuit,& intelligere. Quãobrem nos qui tãtis mirabilibus credimus,credamus pariter resurrectioni, credamus & repromissionibus quæ uenturæ sunt,regnoq; cœlorum quod nobis quotidie spiritus sanctus polliceť. Quæ omnia ut scripta sunt mirabiliter plus q̃ sentire possumus, accipiamus in Christo Iesu:cui est gloria & imperium in secula seculorum,Amen.

Malach.3

De eo quod scriptum est,Puer aũt crescebat & confortabať spiritu,usq; ad eum locum,ubi ait:Hæc est descriptio prima quæ facta est sub Præside Syriæ Cyrino Cap. I, & II. Homilia XI.

IFARIE in scripturis sanctis crescere quid diciť:unum corporaliter,ubi uoluntas humana nihil prodest:alterum spiritaliter,ubi causa crescendi in studio consistit humano.De hoc ergo quod secundum posuimus,id est spiritali,nunc Euangelista narrat:Puer autem crescebat,& confortabatur spiritu. B Quod dicit,tale est: crescebat spiritu,nec in eadẽ permanebat mensura qua cœperat,sed semper crescebat in eo spiritus,& per singulas horas atq; momẽta spiritu succrescente,anima quoq; sua incremẽta capiebat:& non solum anima,sed etiã sensus & mens augmenta spiritus sequebanť.Illud quod præcepit deus:Crescite & multiplicamini,qui simpliciter & iuxta literã accipiũt quomodo exponere potuerint, nescio. Esto enim multiplicamini referať ad numerũ,& dum plures fiunt quàm prius fuerant, multiplicatio habet locũ:hoc uero quod sequiť : Crescite, non est in nostra potestate. Quis em̃ hominum nõ uelit ad staturã suam adijcere ut longior fiat? Si ergo propterea quid præcipitur ut fiat:stultũ est quippe præcipere, quod is cui pręcipias facere nõ possit:& præcipitur nobis ut crescamus,utiq; id præcipitur quod facere nõ possumus. Vis scire quomodo intelligiť,Crescite?Ausculta quid Isaac fecerit,de quo diciť:Isaac proficiebat,& maior fiebat,donec factus est magnus,uel uehemẽter nimis. Semp em̃ uolũtas illius ad meliora se tendẽs, habebat profectus suos,& mẽs diuinius aliquid cõtemplabať,& exercebat se memoria,ut plura in thesauro suo conderet,ut firmius retineret

Gen.1

Gen.21

neret. Atq; in hunc modũ euenit, ut qui omnes uirtutes suas in animæ agro excoluerit, impleret mandatum præcipiens, crescite. Quamobrem & Ioãnes adhuc paruulus crescebat, & multiplicabatur. Difficillimũ autem est paruulũ spiritu crescere, & inter mortales perrarũ. Puer aũt crescebat, & confortabatur spiritu.] Aliud est crescebat, aliud confortabatur. Infirma est humana natura, & ut fieri possit fortior, diuino auxilio indiget. Legimus: Caro infirma. Quo igitur auxilio cõfirmanda est? Vtiq; spiritu. Sanctus enim spiritus promptus, caro aũt infirma. Qui uult fortior fieri, non debet nisi in spiritu confortari. Multi confortantur carne, corpore roborant: Athleta aũt dei spiritu roborandus est: & cum sic fuerit confortatus, sapientiã carnis elidet, & spiritalis effectus subdet corpus animi imperio. Non putemus ergo simplicẽ de Ioanne historiã esse conscriptã, & quæ nihil ad nos pertineat, in eo quod dicitur, crescebat & cõfortabat spiritu: sed ad imitationẽ nostrã, ut multiplicati spiritaliter iuxta eũ quẽ diximus sensum, incrementa capiamus. Et erat in desertis usq; ad diẽ ostensionis suæ ad Israel. Dixi nuper qđ & conceptus Ioannes stupendum quid habuerit quãdo exultauit infans in utero, & suũ necdum genitus dominũ recognouit: & natiuitas non impar miraculũ, quando ad eum uelut audientẽ Zachariæ prophetãtis sermo conuertit, dicens: Et tu puer, propheta altissimi uocaberis. Digne igitur qui sic cõceptus fuerat, & natus, nõ expectauit ut à patre nutriret usq; ad diem ostensionis suæ ad Israel, sed recessit, fugiẽs tumultum urbiũ, populi frequentiã, uiciniã ciuitatũ, & abijt in deserta, ubi purior aer erat & cœlũ apertius, & familiarior deus: ut quia necdũ sacramẽtũ baptismi, nec prædicationis tempus aduenerat, uacaret oratiõibus, & cũ angelis conuersaret, appellaretq; dominum, & illũ audiret respondentẽ atq; dicentẽ: Ecce adsum. Sicut enim Moyses loquebatur, & deus respõdebat ei, sic puto q̃ Ioannes locutus fuerit in deserto, & dominus responderit ei. Hoc arbitror, certa de scripturis ratiõe cõmotus. Si enim maior in natis mulierum Ioãne baptista fuit nemo, Moysi aũt respõdit deus, cõsequenter respõdit & Ioãni qui maior Moyse fuit, q est nutritus in eremo, cuius natiuitatẽ idẽ archangelus qui & dñi nunciauit, cuius pater qui eum nasci non credebat obmutuit. Erat igit in deserto Ioannes, & nutriebat nouo & extra humanã naturã modo, id ipsum Matthęo memorante. Cibus aũt eius erãt locustæ, & mel syluestre. Quia enim minister fuit primi salua- Matt.3 toris aduẽtus, & tantũmodo de dispensatione carnis dominicæ loquebat, ac prophetia illius eũ qui natus fuerat ex uirgine præcinebat, nõ habuit domesticũ mel, & humana diligẽtia percolatũ, sed syluestre mel, & uolucre nõ grande, nõ in sublime se eleuãs, uerũ uolucre paruũ, & uix à terra cõsurgens, & saliẽs potius q̃ uolãs. Quid plura? Manifestissime dicit quod locustæ fuerint cibus eius, paruulũ animal & mundũ. Cõsiderate ergo fratres charissimi, qđ qui nouè natus fuerat, nouè nutritus est. Post quæ scriptura subijcit. Factũ est aũt in diebus illis, exiuit edictũ à Cæsare Augusto, ut describeretur omnis orbis. Hæc fuit descriptio prima, à præside Syriæ Cyrino. Dicat aliquis. O Euãgelica narratio, q̃niã prima descriptio uniuersi orbis sub Cæsare Augusto fuerit, & inter omnes etiã Ioseph cum Maria despõsata sibi atq; prægnãte nomẽ retulerit in censum, ac priusq̃ descriptio cõpleret ortus fuerit Iesus, diligentius intuenti sacramentum quoddam uidet significare, quod in totius orbis professione describi oportuerit & Christũ, ut cum omnibus scriptus sanctificaret oẽs, & cum orbe relatus in censum, cõmunionem sui præberet orbi, ut post hãc descriptionem, describeret quoq; ex orbe secũ in libro uiuentiũ, ut quicũq; credidissent in eo, postea cum sanctis illius scriberẽtur in cœlis: cui est gloria, & imperium in secula seculorum. Amen.

De eo quod scriptum est: Angelum uenisse de cœlo, & ortum domini nunciasse pastoribus. Cap. II. Homilia XII.

NATVS est dominus meus Iesus, & angelus descendit de cœlo annunciãs natiuitatem eius. Videamus itaq; quum quæsierit, ut eis nunciaret aduentum. Non uenit Hierosolymam, non quæsiuit Scribas, & Pharisæos, non synagogam ingressus est Iudæorum, sed pastores reperit super greges suos uigilias excubãtes, eisq; loquit: Natus est hodie saluator, qui est Christus dominus. Putas ne nihil aliud diuinius scripturarum sermo significat, sed tãtum hoc quod ad pa

ſtores uenerit angelus,& eis locutus ſit?Audite paſtores eccleſiarũ,paſtores dei,quòd ſemper angelus eius deſcẽdat è cœlo,& annũciet uobis,quoniã natus eſt uobis hodie ſaluator,qui eſt Chriſtus dominus.Etenim paſtores eccleſiarũ, niſi ille paſtor uenerit, per ſe bene gregẽ ſeruare nõ poterũt:infirma eſt eorũ cuſtodia, niſi Chriſtus cũ eis pauerit,atq; ſeruauerit.Dudũ in Apoſtolo lectũ eſt,Dei cooperatores ſumus.Paſtor bonus,q imitat paſtorẽ bonũ, cooperator eſt dei & Chriſti.Et ꝓpterea paſtor bonus eſt, qui habet ſecum paſtorẽ optimũ cõpaſcentẽ ſibi.Poſuit enim deus in eccleſia Apoſtolos,ꝓphetas,Euangeliſtas,paſtores,doctores,omnia in perfectione ſanctorũ. Et hæc quidẽ ſunt dicta ſimplicius.Cęterũ ſi ad ſacratiorẽ oportet aſcendere intelligentiã, dicam q̃ſdã fuiſſe paſtores angelos qui res humanas regerent.Et cũ horũ unuſquiſq; ſuã cuſtodiã cõſeruaret,& diebus ac noctibus uigilans iam laborẽ ferre non poſſet,& hoc ageret induſtriè,ut gẽtes quę ſibi creditę fuerãt gubernaret,ueniſſe angelũ nato domino,& annũciaſſe paſtoribus quòd uerus eſſet paſtor exortus.Verbi gratia,ut ad exemplum ueniã,erat quidam paſtor Macedoniæ,hic neceſſariũ habebat auxilium domini: propterea apparuit in ſomnis uir Macedo Paulo,dicens:Tranſiẽs in Macedoniã,adiuua nos.Quid de Paulo loquar?cũ hæc non Paulo, ſed q in Paulo erat,locutus ſit Ieſus? Indigent itaq; paſtores præſentia Chriſti.Quãobrem angelus deſcẽdit de cœlo, & ait: Nolite timere.Ecce enim annuncio uobis gaudium magnũ. Vere gaudiũ magnũ, his quibus hominum fuerat & prouinciarũ cura permiſſa,Chriſtũ ueniſſe in mundũ.Multum utilitatis accepit angelus,qui diſpẽſabat Aegyptias res,poſtq; dominus deſcẽdit è cœlo,ut Aegyptij Chriſtiani fierent.Profuit & cunctis,qui diuerſas ꝓuincias obtinebant.Verbi cauſa,Præſidi Macedoniæ,pręſidi Achaię,reliquarũq; regionũ. Neq; eñ fas eſt credere,malos angelos ſuis præeſſe prouincijs,& bonos nõ eaſdẽ ꝓuincias habere permiſſas.Hoc aũt q̃d de ſingulis ꝓuincijs dicit,puto etiam de uniuerſis hominibus generaliter debere credere. Vnicuiq; duo aſſiſtunt angeli,alter iuſticiæ,alter iniquitatis.Si bonæ cogitationes in corde noſtro fuerint, & in animo iuſticia pullularit, haud dubiũ quin nobis loquat angelus dñi.Si uero mala fuerint in noſtro corde uerſata,loquitur nobis angelus diaboli.Quomodo igit per ſingulos homines bini ſunt angeli,ſic opinor & in ſingulis diſpares eſſe ꝓuincijs,ut ſint & boni, ſint & mali. Verbi gratia,in Epheſo propter eos qui in illa urbe peccatores erant,peſſimi angeli præſidebant.Rurſus quia multi erant credentes in ea,erat & angelus eccleſię Epheſiorũ,utiq; bonus.Hoc aũt quod de Epheſo diximus,ſuper omnibus ꝓuincijs cognoſcendũ.Ante aduentũ domini ſaluatoris,iſti angeli parũ poterant creditis ſibi utilitatis afferre,& conatus eorũ ſequi non ualebat effectus.Quoddam eſt ſignum, quàm parũ prodeſſe poterant ſubiectis:Auſculta quod dicimus:Quando angelus Aegyptiorum Aegyptios adiuuabat,uix unus proſelytus credebat in deum:& hoc fiebat, Aegyptios angelo diſpenſante.Deniq; quia pleriq; de Agyptijs & Idumæis proſelyti accipiebant fidem
Deut.23 Chriſti,propterea ſcriptura dicit:Non abominaberis Aegyptiũ,quoniã aduenę eratis in terra Aegypti:& Idumæũ,quia frater tuus eſt.Filij ſi nati fuerint eis,in generatione tertia intrabunt in eccleſiam dei.Atq; ita fiebat,ut de omnibus gentibus nõnulli proſelyti fierent,& hoc ipſum angelis qui gentes habebant ſubditas adnitentibus. Nunc autem populi credentiũ accedunt ad fidem Ieſu,& angeli quibus creditæ fuerint eccleſię roborati præſentia ſaluatoris multos adducunt proſelytos,ut congregẽtur in omni orbe cõuenticula Chriſtianorũ.Quapropter conſurgentes laudemus dominũ, & fiamus pro carnali Iſrael,ſpiritalis Iſrael.Benedicamus omnipotẽti deo opere, cogitatione,ſermone,in Chriſto Ieſu,cui eſt gloria & imperium in ſecula ſeculorum.Amen.

De eo quod ſcriptum eſt:Et facta eſt multitudo exercitus cœleſtis,uſq; ad eũ locum ubi ait: Inuenerunt Mariam,& Ieſum poſitum in præſepe. Cap. II: Homilia XIII.

D OMINVS noſter,atq; ſaluator naſcit in Bethleẽ,& multitudo cœleſtis exercitus laudat deum,& dicit:Gloria in excelſis deo,& ſuper terrã pax hominibus bonæ uoluntatis. Hæc aũt loquit multitudo cœleſtis exercitus,q̃a iam defecerat præbere hominibus auxilium,& uidebat ſe opus q̃d ſibi creditum fuerat implere nõ poſſe abſq; eo qui uere ſaluare poterat, & præſules quoq; ipſos

ipsos iuuare, ut homines saluarent. Quomodo igit scriptũ est in Euangelio, quòd quidam remis sulcãtes mare aduersus cõtrarios uẽtos iam fessi erant, & uigintiquinq; siue triginta stadijs laborantes, portũ tenere nõ poterãt, & postea dominus superuenit, & quiescere fecit fluctus tumẽtes, nauẽq; cuius hinc inde latera tundebantur ab immi nenti discrimine liberauit? sic intellige q̃niã & angeli uolebant quidẽ hominibus præbere auxiliũ, & eis ab ægrotationibus suis tribuere sanitatẽ, quia omnes sunt apparito res spiritus in ministeriũ missi propter eos qui cõsecuti sunt salutẽ, qui quãtũ in suis uiribus erat, adiuuabãt homines. Videbant aũt multo inferiorẽ suam esse medicinã, q̃ illorũ cura poscebat. Porro ut de exẽplo possis intelligere q̃d dicimus, uide mihi urbẽ in qua ægrotẽt plurimi, & medicorũ freqũẽs adhibeat manus: sint diuersa uulnera, quotidie in emortuã carnẽ serpens putredo penetret: & tamen medici qui adhibiti sunt ad curandũ nequeant alia ultra inuenire medicamina, & artis suæ scientia magnitudinem mali uincere: cũ hæc in talibus nacti sint, eueniat aliq̃s archiater qui habeat summã in arte noticiã, et illi q̃ prius sanare nequerãt cernẽtes magistri manu putredines cessare uulnerũ, nõ inuideãt, nõ liuore crucient, sed in laudes erũpant archiatri & prædicẽt deum qui & sibi & ægrotantibus tantæ scientiæ hominẽ miserit. In hanc ergo similitudinẽ, & multitudo exercitus angelorũ audita est dicẽs: Gloria in excelsis deo, & super terrã pax in hominibus bonæ uolũtatis. Postq̃ enim dñs uenit ad terrã, pacẽ fecit per sanguinem crucis suæ, siue eorũ qui in terra erãt, siue eorum quæ in cœlis. Siquidẽ uolentes angeli ut recordarent homines creatoris sui, cũ fecissent omnia quæ in suis uiribus erãt ut sanarent, & noluissent illi respicere sanitatẽ, cernũt eum qui sanare potuit, & glorificãtes dicũt: Gloria in excelsis deo & super terrã pax. Diligẽs scripturæ lector inquirat q̃modo saluator loquit: Non ueni pacẽ mittere super terrã, sed gladiũ: & nũc angeli in eius natiuitate decantãt, super terrã pax. Siquidem & in alio loco ex persona ipsius dicitur: Pacẽ meã do uobis, pacẽ relinquo uobis. Non sicut mũdus iste dat pacẽ, ego do pacem. Videat ergo quod inferimus, an possit soluere quæstionem. Si scriptũ esset super terrã pax, & hucusq; esset finita sentẽtia, recte quæstio nasceret. Nunc uero in eo quod additũ est, hoc est, quod post pacẽ dicitur, in hominibus bonæ uoluntatis, soluit quæstionẽ. Pax enim quã non dat dñs super terram, non est pax bonæ uolũtatis. Neq; enim ait simpliciter, non ueni pacem mittere, sed cum additamento super terrã: neq; econtrario dixit, non ueni pacem mittere super terram hominibus bonæ uoluntatis. Hæc locuti sunt angeli ad pastores, qui nõ solum eo tempore loquebantur, sed usq; hodie nisi locuti fuerint ad pastores, & sua eis opera copularint, dicit ad eos: Nisi dominus ædificauerit domũ, in uanum laborauerunt qui ędificant eam. Nisi dominus custodierit ciuitatẽ, inuanum laborabit qui custodit eam. Si audacter expedit loqui scripturarum sensum sequenti, per singulas ecclesias bini sunt episcopi, alius uisibilis, alius inuisibilis: ille uisui carnis, hic sensui patẽs. Et q̃modo homo si cõmissam sibi dispensationem bene egerit, laudat à domino: si male, culpæ & uitio subiacet: sic & angelus. Scriptum est em̃ in Apocalypsi Ioannis. Sed habes ibi nomina pauca quę polluerunt illud uel illud: & rursus habes ibi q̃ doctrinã Nicolaitarũ doceãt: ac deinde habes illa, uel illa peccata facientes: & accusantur angeli, quibus creditæ sunt ecclesiæ. Si aũt angelis sollicitudo est quomodo ecclesiæ gubernent, quid necesse est de hominibus dicere quãtum metum habeant, ut possint cum angelis laborantibus laborãtes salutẽ consequi? Ego puto inueniri simul posse & angelũ & hominẽ bonos ecclesiæ episcopos, & quo dammodo unius operis esse participes. Quod cum ita sit, petamus omnipotentẽ deũ, ut angeli & homines ecclesiarũ episcopi adiumẽto sint nobis, & sciamus quoniã utriq; pro nobis à domino iudicent. Quod si illi fuerint iudicati, & uitiũ atq; peccatũ non in eorum incuria, sed in nostra negligentia fuerit inuentũ, nos arguemur, atq; plectemur. Illis enim uniuersa facientibus, & pro nostra salute nitentibus, nos nihilominus à peccatis uacabimus. Porro frequẽter euenit, ut nobis laborãtibus illi suũ officiũ nõ explẽant, & in culpis sint. Et factũ est (inquit) cum abijssent ab eis angeli in cœlos, pastores dixerũt ad inuicẽ. Trãseamus usq; Bethleem, & uideamus hoc uerbum q̃d factum est, quod dominus ostendit nobis. Venerunt festinantes, & inuenerũt Mariam & Ioseph & puerum. Quia festinantes uenerant, & nõ pedetentim, neq; fesso gradu, ideo inuene runt

Marginal notes: Ioan. 14 (beside "Non sicut mũdus iste dat pacẽ"); Matt. 10 (beside "super terrã"); Psal. 127 (beside "Nisi domi nus"); Caue (beside "Si audacter expedit"); Apoc. 2 (beside "polluerunt illud"); hucusq; (beside "nõ explẽant").

runt Ioseph dispensatorem ortus dominici,& Mariam quę Iesum fudit in partum,& ipsum saluatorem iacētem in præsepio.Illud erat,de quo propheta uaticinatus est dicēs:
Esa.1 Cognouit bos possessorem suum,& asinus præsepe domini sui. Bos animal mūdū est, asinus animal immundum.Cognouit asinus præsepe domini sui: Non populus Israel cognouit præsepe domini sui,sed immundum animal ex gentibus.Israel uero me non cognouit,& populus meus me non intellexit.Intelligentes hoc præsepe,nitamur cognoscere dominum,& digni fieri scientia eius,assumere quoq; natiuitatem & resurrectionem carnis eius,sed & inclytum ac secundum maiestatis eius aduentū,cui est gloria & imperium in secula seculorum,Amen.

De eo quod scriptū est:Cum aūt impleti essent dies circuncisionis eius,usq; ad eū locū ubi ait:Par turturū & duos pullos columbarū. Cap. II. Homilia XIIII.

QVOD mortuus est Christus,pro peccato mortuus est. Non quia ipse peccauerit,neq; enim peccatum fecit,nec inuentus est dolus in ore eius,sed mortuus est,ut nos qui mortui sumus illo moriēte peccatis,nequaq; peccato & ui-
Rom.6 tijs uiueremus. Vnde scribitur:Sicut igitur commortui sumus tunc illo moriente,& consurreximus resurgenti:sic cum eo circūcisi sumus, & post circuncisionem solenni purgatione mundati. Vnde nō iam indigemus circuncisione carnali.Et tu scias propter nos fuisse illū circuncisum,audi Paulū manifestissime prædican-
Col.1 tē.In quo habitat(inquit)omnis plenitudo diuinitatis corporaliter,&estis in illo repleti qui est caput omnis principatus,& potestatis,in quo & circuncisi estis circuncisione sine manib. in expoliatione corporis carnis,in circūcisione Christi,cōsepulti ei in baptismate,in q̄ & cōsurreximus p̄ fidē operationis dei qui suscitauit eū à mortuis.Et mors igit̃,& resurrectio,& circuncisio eius,pro nobis factæ sunt.Cum impleti,inquit,essent dies circuncidendi puerū,uocatū fuerat nomen eius Iesus,quod uocatum est ab angelo anteq; cōciperet̃. Vocabulū Iesu gloriosum omni adoratu,cultuq; appellari,neque ab eis efferri in mundū,sed ab excellētiori quadā maioriq; natura. Vnde signāter Euāgelista addidit dicēs.Et uocatū est nomē eius Iesus,q̄d uocatū fuerat ab angelo anteq; in utero conciperet̃.Dehinc sequit̃.Cū iam impleti essent dies purgationis eorū secūdum legē Moysi,duxerūt eum Hierosolymā.Propter purgationē (inqt)eorū. Quorū eorū?Si scriptū esset,p̄pter purgationē eius,id est,Mariæ quę pepererat,nihil quęstionis orirer̃,& audacter diceremus Mariā quæ homo erat,purgatiōe indiguisse post partum.Nunc uero in eo quod ait dies purgationis eorū,non uidetur unū significare,sed alterū siue plures.Ergo Iesus purgatiōe indiguit & immūdus fuit,aut aliqua sorde pollutus.Temerarie forsitā uideor dicere,sed scripturarū autoritate cōmotus. Vide quid
Iob.15 in Iob scriptū est.Nemo mundus à sorde,nec si unius quidē diei fuerit uita eius. Nō dixit nemo mundus à peccato,sed nemo mūdus à sorde.Neq; eñ id ipsum significat sordes atq; peccata,Et ut scias aliud sordē,aliud sonare peccatū:Esaias manifeste docet di-
Esa.4 cens. Lauabit dñs sordem filiorū & filiarū Sion,& sanguinē mundabit de medio eorum,spiritu iudicij sordē,& spiritu cōbustionis sanguinē. Omnis anima quæ humano corpore fuerit induta,habet sordes suas. Vt aūt scias Iesum quoq; sordidatū sentiēdum secundū ignominiam crucis,non secūdum ipsam quam assumpsit sanctā carnē de qua
Zach.3 Apostolus ait:in similitudine carnis peccati fuisse p̄pria uoluntate,quia pro salute nostra humanū corpus assumpserat,Zachariā prophetā ausculta dicentē:Iesus erat indutus uestibus sordidis.Quod quidē & aduersus eos facit,qui negant dominū nostrū humanū habuisse corpus,sed cœlestib.&spiritalibus fuisse cōtextū. Si eñ de cœlestibus, & ut illi falso asserūt,de sideribus &alia quadā sublimiori spiritalicq; natura corpus eius fuerit,respōdeāt quare potuerit spiritale corpus esse sordidū, aut quomodo hoc interpretētur quod posuimus,Iesus erat indutus uestibus sordidis.Si aūt fuerint necessitate cōpulsi ut suscipiāt spiritale corpus sordidū intelligi uestimentū, debet consequenter dicere quoniā illud quod in repromissionibus ponit̃ cōpletū sit,id est,Seminatur corpus animale,surgit corpus spiritale:& quod polluti & sordidi resurgamus,qđ etiā co-
1.Cor.15 gitare piaculū est maxime eum qui scit scriptū esse,Seminatur in corruptiōe, surgit in incorruptione,seminatur in ignobilitate,surgit in gloria,seminat̃ in infirmitate, surgit in for-

in fortitudine, seminatur corpus animale, surgit corpus spiritale. Oportet ergo, ut pro domino & saluatore nostro qui sordidis uestimentis fuerat indutus, & terrenũ corpus assumpserat, ea offerrent quæ purgare sordes ex lege consueuerant. Quod frequenter inter fratres quæritur, loci occasione cõmota retracto. Paruuli baptizant in remissionem peccatorũ. Quorũ peccatorũ? uel quo tẽpore peccauerunt? aut quomodo potest ulla lauacri in paruulis ratio subsistere, nisi iuxta illũ sensum de q̃ pauloante diximus, Nullus mũdus à sorde, nec si unius diei quidẽ fuerit uita eius super terrã? Et quia p baptismi sacramentũ natiuitatis sordes deponunt, propterea baptizantur & paruuli. Ni si enim quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, nõ poterit intrare in regnũ cœlorũ. Cum (inquit) expleti essent dies purgationis eorũ. Explent dies & iustitiæ. Neq; enim statim ut nata fuerit anima purgatur, nec potest perfectã in ipso ortu cõsequi puritatem: sed sicut scriptũ est in lege, si masculum peperit, septem diebus mater sedebit in sanguine immũdo, ac deinde triginta tribus in sanguine puro, & ad extremũ & ipse infans sedebit in sanguine purissimo: sic quia lex spiritalis est, & umbrã habet futurorũ bonorũ, possumus intelligere purgationẽ ueram nobis euenire post tempus. Ego puto, qđ & post resurrectionẽ ex mortuis indigeamus sacramẽto eluẽte nos atq; purgante: nemo enim absq; sordibus resurgere poterit: nec ullam posse animã reperiri quę uniuersis statim uitijs careat. Vnde in regeneratione baptismi assumitur sacramentum, ut quomodo Iesus secundũ dispensationẽ carnis oblatione purgatus est, ita etiam nos spiritali regeneratione purgemur. Duxerunt illum secundum legem Moysi in Hierosolymã, offerre ante conspectum domini. Vbi sunt qui deum legis negant, qui aiunt nõ istum, sed alium à Christo fuisse in Euangelio prædicatũ? Misit deus filium suum factum ex muliere, factũ sub lege. Ergo putandum est, ut filium suum bonus deus sub lege fecerit creatoris, & sub inimici iure, quod ipse dederat? Quin potius ideo sub lege factus est, ut redimeret eos qui sub lege erant, & aliæ legi subijceret, de qua dudum lectũ est, Attendite popule meus legẽ meam, & reliqua. Adduxerunt ergo eum, & statuerunt ante conspectum domini. Cuius scripturæ præcepta cõplentes? Nempe illius: Sicut scriptum est (inquit) in lege Moysi, quia omne masculinum quod aperit uuluã, sanctum domino uocabitur, & ter per annum apparebit omne masculinũ in conspectu domini dei. Masculina quæ ex eo quod uuluã matris aperuerunt sancta erant, offerebantur ante altare domini. Omne (inquit) masculinũ quod aperit uuluam. Sacratum quippiam sonat. Quemcunq; enim de utero effusum marẽ dixeris, non sic aperit uuluam matris suæ, ut dominus Iesus: quia omniũ mulierum non partus infantis, sed uiri coitus uuluam reserat. Matris uero domini eo tẽpore uulua reserata est, quo & partus editus, qa sanctum uterũ & omni dignatione uenerationis uenerandũ ante natiuitatẽ Christi masculus omnino nõ tetigit. Audeo quid loqui, quia & in eo qđ scriptũ est, Spiritus dei ueniet super te, & uirtus altissimi obumbrabit te, principium seminis & cõceptus fuerit, & sine uuluæ reseratione nouus in utero fœtus adoleuerit. Vnde & saluator loquitur: Ego sum uermis & non homo, opprobriũ hominum, & abiectio plebis. Videbat in matris utero immundiciã corporum, uisceribus eius hincinde uallatus, terrenę fecis patiebat angustias: unde assimilat se uermi, & dicit: Ego sum uermis, & nõ homo. Ex mare quippe ac fœmina homo nasci solet: ego uero non ex masculo & fœmina secũdũ ritum humanum atq; naturam, sed in exemplum uermis natus sum, cuius non est alium de semen, sed in ipsis, & ex ipsis in quibus coalescit corporibus origo est. Propter qđ quia omne masculinũ quod aperit uuluam, sanctum domino uocabitur, ductus est in Hierosolymam, ut appareret ante conspectũ dei: & propter illud quod sequitur, ut daretur munus pro eo quod in lege domini scriptũ est, Par turturũ, aut duos pullos colũbarum. Turturum par, & duos pullos colũbarũ, pro saluatore uidemus oblatos. Ego & aues istas beatas puto quę pro ortu domini oblatę sunt: & quomodo asinã Balaam miror, & felicitate accumulo, quia digna fuerit non solum uidere angelũ dei, sed etiam ore reserato in humanũ sermonẽ erumpere: sic multo amplius has uolucres prædico, easq; sustollo, q̃d pro domino nostro & saluatore oblatæ sunt. Vt offerrent pro eo par turturũ, aut duos pullos columbarũ. Nouum quid forsitan uidear inferre, sed pro maiestate rei parum dignũ. Sicut noua fuit generatio saluatoris, non ex uiro & muliere, sed

Caue

Num. 8

Caute lege

Luc. 1

Psal. 22

ex sola tantum uirgine: sic & par turturum & duo pulli columbarum non fuerunt tales quales oculis carnis aspicimus, sed qualis spiritus sanctus est qui in specie colũbæ descẽdit, & uenit super saluatorem quando in Iordane baptizatus est. Tale fuit & par turturum: non erant illę uolucres ut istæ quæ per aerem uolitant, sed diuinum quiddam & humana contemplatione augustius, sub specie colũbę & turturis apparebat, ut non talibus uictimis qualibus omnes homines, ille qui pro toto mundo nascebatur, & pati habebat, corã domino mundaret, sed ut dispensatio eius noua omnia ita nouas quoq; haberet hostias, secundum uoluntatem omnipotentis dei in Christo Iesu, cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

De Simeone, quod in spiritu ad templum uenerit, usq; ad eum locũ ubi ait: Nũc dimittis seruum tuum domine in pace. Cap. II. Homilia XV.

DIGNA dei munere quærenda est ratio. Simeon uir sanctus & domino placens, sicut in Euangelio scriptum est, expectãs consolationem Israel, responsum acceperat à spiritu sancto, nõ se prius mortẽ obiturũ quàm uideret Christum domini. Quid ei profuit ut uideret Christum? Vtrum hoc tantũ in promissione habuit, ut uideret illum, nihilq; ex uisu eius consequeretur utilitatis? an latet aliquod donum dignum deo, quod beatus Simeon & meruit, & accepit? Fimbriam uestimenti Iesu mulier tetigit, & sanata est. Si illa ad extremam partem uestimenti tantum emolumenti habuit, quid putandum est de Simeone qui in suas ulnas accepit infantẽ, & brachijs tenens lætabatur, atq; gaudebat uidens paruulũ à se gestari qui ad uinctos uenerat resoluendos, seq; ipsum nodis corporis liberandum, sciens neminem posse de claustro corporis quempiam emittere cum spe futuræ uitæ, nisi eum quem in brachijs cõtinebat? Vnde ad eum loquitur: Nũc dimittis domine seruũ tuum in pace. Quãdiu enim Christum non tenebam, quamdiu illum meis brachijs nõ arctabam, clausus eram, & de uinculis exire non poteram. Hoc autem nõ solum de Simeone, sed de omni humano genere sciendũ est. Si quis egreditur è mundo, si quis è carcere uinctorum domo dimittitur ut ad regnandũ uadat, sumat Iesum in manibus suis, & circundet eum brachijs suis, totum habeat in sinu, & tunc exultans ire poterit quo desiderat. Considerate quanta dispensatio pręcesserit ut filiũ dei Simeon mereretur tenere. Primum responsum à sancto spiritu acceperat, nõ eum uidere mortem nisi prius uidisset Christum domini. Deinde nõ fortuitu, ac simpliciter ingressus est templum, sed uenit in templum in spiritu dei. Quotquot enim spiritu dei agũtur, hi filij sunt dei. Spiritus igitur sanctus eum duxit in templum. Tu quoq; si uis tenere Iesum & amplexare manibus, & dignus fieri exire de carcere, omni labore nitere, ut ducẽ habeas spiritum, ueniasq; ad templum dei. Ecce nũc stas in templo domini Iesu, hoc est in ecclesia eius: hoc est templũ de uiuis lapidibus extructum. Stas autem in templo domini, quãdo uita tua, & conuersatio ecclesiæ fuerit appellatione dignissima. Si ueneris spiritu ad templum, inuenies paruulũ Iesum: leuabis illum brachijs tuis, & dices: Nunc dimittis seruum tuum domine in pace, secũdũ uerbum tuum. Simulq; attende, quòd solutioni, & dimissioni pax addita sit. Non enim ait: dimitti uolo, sed cum additamento in pace dimitti. Nam & beato Abrahæ hoc idem promissum est. Tu aũt uades ad patres tuos in pace, nutritus in senecta bona. Quis est qui moriatur in pace, nisi qui habet pacem dei quæ omnem sensum superat, custoditq; cor possessoris sui? Quis est qui de seculo isto recedit in pace, nisi is qui intelligit quòd deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, nihilq; inimicum habet aduersarium dei, sed omnẽ pacem atq; concordiam bonis in se operibus assumpsit, & sic in pace dimittitur pergere ad sanctos patres, ad quos & sanctus Abrahã profectus est? Quid de patribus loquar? ad ipsum quoq; qui patriarcharum princeps & dominus est, ire Iesum, de quo dicitur: Melius est resolui & esse cum Christo. Ille habet Iesum, qui audet loqui: Viuo iam nõ ego, uiuit uero in me Christus. Vt igitur & nos stantes in templo, & tenentes dei filium amplexantesq; eum, digni remissione, & profectione ad meliora simus, oremus omnipotentẽ deum, oremus & ipsum paruulum Iesum, quem alloqui & tenere desideramus in brachijs: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

Philip. I

Deeo

De eo quod scriptum est: Erant pater eius & mater mirantes super his quæ dicebantur de eo, usque ad eum locum ubi ait: Ecce iste positus est in ruinam & resurrectionem multorum in Israel. Cap. II. Homilia XVI.

Erant (inquit) pater illius & mater admirantes super his quæ dicebātur de eo. Cōgregemus in unū ea quæ in ortu Iesu dicta scriptaque sunt de eo, & nunc scire poterimus singula quæque digna esse miraculo. Quamobrem mirabatur et pater: sic enim appellatus est Ioseph, quia nutricius fuit: mirabatur & mater super omnibus quæ dicebantur de eo. Quænam ergo sunt quæ de paruulo Iesu fama disperserat? Pastores erāt in regione illa, uigilātes & obseruantes custodias noctis supra gregem suū. Venit angelus sub ipsa hora natiuitatis Iesu, & ait ad eos. Annuncio uobis gaudium magnum. Ite, & inuenietis infantem inuolutū pannis, & positū in præsepio. Nec dum angelus uerba finierat, & ecce multitudo cœlestis exercitus laudare cœpit et benedicere deū. Cū hoc pastores trepidi perspexissent & angelus recessisset ab eis, dixerūt ad inuicē. Eamus Bethleem, & uideamus factum quod dominus ostendit nobis. Venerunt & inuenerunt paruulum. Tam illi quàm parētes uidentes quæ facta fuerant, admirabantur super hoc. Et de Simeone scribitur, quod rumorem auxerit miraculi, uel magna pars fuerit, tenuitque puerum in brachijs suis, & ait: Nunc dimittis domine seruū tuum in pace secundum uerbum tuū, quia uiderunt oculi mei salutare tuum. Fastigium, &, ut ita dicam, culmen super his quæ iactabantur de Iesu, & pater & mater illius mirabant̄, sermo Simeonis fuit. Non enim sufficit ei tenere paruulum, & ea quę de semetipso scripta sunt proloqui, sed benedixit patri illius & matri, & de ipso quoque prophetauit infante dicēs: Ecce hic positus est in ruinam & resurrectionem multorū in Israel, & in signum cui contradicetur. Tuam quoque ipsius animam pertrāsibit gladius, ut reuelentur de multis cordibus cogitatiōes. Quid sibi uult quod ait: Ecce hic positus est in ruinam & resurrectionē multorum in Israel? Huic quid simile in euangelio secundum Ioannem reperi scriptū, In iudicium ego in mundum istum ueni, ut qui non uident uideant, & qui uidēt cæci fiant. Quomodo ergo in iudicium uenit, ut non uidentes de nationibus uiderent, & qui prius uidebant de Israel cæci fierēt: sic uenit in ruinam & resurrectionem multorū. In aduentu enim domini saluatoris qui prius steterant corruerunt, & qui ceciderant surrexerunt. Vna hæc est interpretatio de eo quod dictum est: Ecce hic positus est in ruinam & resurrectionē multorum in Israel. Est autem et altius quid intelligendū aduersus eos uel maxime qui contra conditorem latrant, & hincinde de Veteri testamēto, quæ non intelligunt testimonia cōgregantes simplicium corda decipiunt. Aiunt enim. Ecce deus legis & prophetarū, uidete qualis sit. Ego, inquit, occidam, & uiuere faciam: percutiā, & ego sanabo: & non est qui eruat de manibus meis. Audiunt occidam, & non audiunt uiuificabo: audiūt percutiā, & audire contēnunt, & ego sanabo. Istiusmodi occasionibus creatorē calumniantur. Igitur antequam interpretet̄ quem sensum habeat: Ego interficiam & uiuificabo, percutiā & sanabo, opponā eis testimoniū euangelij, dicamque aduersum hæreticos. Innumerabiles quippe hæreses sunt, quæ euangeliū secundū Lucam recipiunt. Si propterea cruentus, & in tantū sæuus & crudelis est conditor, quia dicit: Ego interficiā & uiuificabo, percutiam & sanabo, manifestissimè est & Iesum ipsius esse filium: eadem siquidē de eo scripta sunt: Ecce hic positus est in ruinā & resurrectionē multorū in Israel. Non in resurrectionē tantū, sed & in ruinā. Si malum est interficere, malū sit & in ruinā uenire. Quid respondebūt? Vtrumne recedent à cultu eius, an quærent aliquā interpretationem, & sonet? Et quomodo iustum erit quādo quid in euāgelio tale reperitur, ad allegorias & nouas intelligentias confugere: quādo uero in Veteri instrumento, statim accusare, & nullam explanationem, quāuis probabilis sit, recipere? Sed & hoc quod sequitur: In iudicium ego ueni in mundū istum, ut nō uidentes uideant, & qui uident cæci fiant, quā uis quærant ut edisserant, implere nō poterunt. Ego uero quia opto esse ecclesiasticus, & non ab hæresiarcha aliquo, sed à Christi uocabulo nūcupari, & habere nomē quod benedicit̄ super terrā, & cupio tam opere quàm sensu & esse & dici Christianus, æqualem & in ueteri & in noua lege quæro rationem. Loquitur deus: Ego interficiā: libēter Deut. 32 habeo

habeo ut interficiat me deus. Quando enim uetus in me homo est, et uiuo adhuc quasi homo, cupio ut occidat in me deus ueterem hominem, & uiuificet me ex mortuis. Pri-
1 Cor. 15 mus enim, ait, homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis. Sicut portaui mus imaginem terreni, portemus & imaginem cœlestis. Secundum hunc sensum intelligitur & illud: In iudicium ego ueni in mundum istum, ut qui non uident uideant, & qui uidēt cæci fiant. Habemus in nobis omnes homines, & aspectum & cæcitatem. Adam & uidebat, & non uidebat. Eua quoq;, antequam aperirentur oculi eius, uidisse
Gen. 3 describitur, Vidit, inquit, mulier lignum, quia bonum ad comedendū, & optimū oculis ad uidendum, & tollens de fructu ligni comedit, & dedit uiro suo, & comederunt. Igitur non erant cæci, sed uidebant. Deinde sequitur: Et aperti sunt oculi eorum. Ergo cęci fuerant, nec uidebant, quorū oculi postea sunt aperti: Sed qui bene ante uiderant, postquam domini mandatum prętergressi sunt, cœperunt uidere male, & aspectum obedientiæ subripiente delicto postea perdiderunt. Ego sic intelligo & illud quod dicit
Exod. 4 deus: Quis fecit mutū & surdum, uidentem & cæcum? Nonne ego dominus deus? Est oculus corporis quo terrena ista conspicimus, oculus secundum sensum carnis, de quo
Col. 2 scriptura dicit: Frustra incedis inflatus sensu carnis. Cui habemus alium contrariū meliorem, & diuina sapientem: qui quia cæcus in nobis erat, uenit Iesus ut faceret eum uidere, ut qui non uidebant, uiderent, qui autem uidebant cæci fierent. Iuxta hunc ergo sensum, & hoc quod nunc habemus in manibus est intelligēdum: Ecce iste positus est in ruinam, & in resurrectionem multorū in Israel. Habeo aliquid in me quod male stat, & peccati superbia se erigit: hoc cadat, hoc subruatur. Quod si ceciderit, quod ante ruerat, surgens stabit. Interior homo meus quondam iacebat elisus, & exterior stabat erectus. Antequam crederem in Iesum, bonū in me iacebat, malum stabat. Postquā ille uenit, tunc quod in me malum fuit, corruit, & expletū est illud, Semper mortificationem
Col. 3 Iesu in corpore circumferentes: & illud: Mortificate membra uestra super terram, fornicationem, immunditiam, luxuriam, idololatriam, ueneficia, & cætera. Horum om-
Matt. 24 nium utilis ruina facta est. Et de hac ruina dicitur: Vbicunq; erit cadauer, illic congregabuntur aquilæ. Cadauer quippe, à casu nomen accepit. Vna est hęc ruina, ad quam primum uenit Iesus: nec potest facere resurrectionem, nisi ruina pręcesserit. Venit ante destruere quod in me malum fuit, ut illo destructo & mortificato, cōsurgat in me, & uiuificetur id quod bonum est, ut consequamur regnum cœlorum per dominū nostrū Iesum Christum: Cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

De eo quod scriptū est: Erant pater eius & mater ammirantes super his quæ dicebantur de eo, & rursum usq; ad eum locum ubi de Anna scribitur. Cap. II. Homilia XVII.

LVCAS qui scripsit: Spiritus sanctus ueniet super te, & uirtus altissimi obumbrabit tibi, propter hoc & quod natū fuerit sanctū, uocabit̃ filius dei: & qui manifeste nobis tradidit, quoniā uirginis filius Iesus est, nec de humano conceptus est semine: iste patrē eius Ioseph testatus est, dicēs: Erāt pater illius & mater ammirantes super his quæ dicebātur de eo. Quæ igitur causa extitit, ut eum qui pater nō fuit, patrem esse memoraret? Qui simplici expositione cōtentus est, dicit: Honorauit eum spiritus sanctus patris uocabulo, quia nutrierat saluatorē. Qui autem altius aliquid inquirit, potest dicere, quia generationis ordo à Dauid usq; ad Ioseph deducitur, & ne uideretur frustra Ioseph nominari, qui pater non fuerat saluatoris, ut generatiōis ordo haberet locum, pater appellatus est domini. Ammirabantur igit̃ pater illius & mater super his quæ dicebantur de eo tam ab angelo, q̃ à multitudine cœlestis exercitus, nec nō à pastoribus. Omnia quippe hæc audiētes, uehementissimè mirabantur. Dehinc scriptura ait: Benedixit eis Simeon, & dixit ad Mariam matrem eius: Ecce iste positus est in ruinam & in resurrectionē multorū in Israel, & in signum cui contradicitur. Et tuā ipsius animam pertransibit gladius, ut reuelētur ex multis cordibus cogitationes. Quomodo saluator in ruinā & in resurrectionē multorum uenerit, est contemplandū. Qui simpliciter exponit, potest dicere in ruinā eum uenisse infidelium, & in resurrectionē credentium. Qui uero curiosus interpres est, dicit ne

cit nequaquam eum cadere qui ante non steterit. Da mihi igitur qui fuerit ille qui stete rit, & in cuius ruinã saluator aduenerit, nec nõ & eum qui cõsurgat. Nam utiq; ille consurgit, qui ante corruerat. Videndũ est utiq;, ne forte saluator nõ alijs atq; alijs in ruinã uenerit & resurrectionẽ multorũ, sed ijsdem & in ruinã & in resurrectionẽ uenerit. In iudiciũ, ait, ego ueni, ut qui nõ uidebant uideant, & qui uidebãt cæci fiant. Est enim in nobis quod uidebat prius, & postea uidere desiuit, & aliud quod nõ uidebat, & postea cœpit uidere. Verbi gratia, uolo uidere illis oculis quibus antea nõ uidebã, & qui mihi postea reserati sunt, quoniã post inobedientiam & Adam & Euæ oculi sunt aperti, de quibus superiori sermõe tractauimus. Nũc aũt interpretandũ quid sibi uelit hoc quod ait: Ecce hic positus est in ruinã, & in resurrectionẽ multorum in Israel. Me oportet primum cadere, & cũ cecidero postea bene resurgere, ne saluator causa fuerit malæ ruinę. Sed propterea cadere me fecit, ut cõsurgam, & multo mihi ruina utilior fuerit, q̃ illud tempus quo uidebar stare. Stabam enim in peccato eo tẽpore quo peccato uiuebam: & quia peccato stabam, prima mihi utilitas fuit ut caderẽ, & peccato morerer. Deniq; & sancti prophetę quando augustius aliquid contemplabant̃, cadebant in faciẽ suam. Propterea aũt cadebant, ut peccata per ruinã plenius purgarentur. Hoc ipsum & saluator tibi primũ concedit, ut corruas. Ethnicus eras, cadat in te ethnicus: diligebas scortum, primũ in te scortũ intereat: peccator eras, cadat in te peccator, ut possis dehinc resurgere & dicere: Si commortui sumus, & conuiuemus: & si mortis conformes, simul & resurrectionis erimus. Iste igitur in ruinã & in resurrectionẽ multorũ positus est in Israel, hoc est in his qui plena possunt acie, & ratione conspicere. Et in signũ cui cõtradicetur. Omnibus quæ narrat historia de saluatore, contradicit̃. Virgo mater est, signũ est cui contradicitur. Marcionitę cõtradicunt huic signo, & aiunt, penitus eum de muliere non esse generatũ. Ebionitæ cõtradicunt signo, dicẽtes ex uiro & muliere ita natũ esse, ut nos quoq; nascimur. Habuit corpus humanũ: & hoc signũ est cui contradicitur. Alij enim dicunt eũ uenisse de cœlis: alij tale quale nos corpus habuisse, ut per similitudinẽ corporis etiã nostra corpora redimeret à peccatis, & daret nobis spẽ resurrectionis. Resurrexit à mortuis: & hoc signũ est cui contradicit̃, quomodo resurrexit, & utrũ ipse, & talis qualis mortuus est, an certe in melioris substantiæ corpus resurrexerit. Et est infinita cõtentio: alijs dicẽtibus, fixurã clauorũ Thomę ostẽdit in manibus suis: alijs è regione tractãtibus, si idem corpus habuit, quomodo clausis ingressus est ostijs, et stetit? Vides igitur queadmodum argumentis uarijs etiã resurrectioni eius quæstio cõcitetur, & fit signũ cui cõtradicit̃. Ego & hoc quod prophetarum ore prædictum est, puto signũ esse cui cõtradicit̃. Sunt enim plures hæretici, qui asserunt eum à prophetis penitus nõ fuisse prædicatũ. Et quid me necesse est multa prosequi? Omnia quę de eo narrat historia, signũ est cui contradicitur. Non quod contradicant hi qui credunt in eum: nos quippe om̃ia scimus uera esse quæ scripta sunt: sed quia apud incredulos uniuersa quæ de eo scripta sunt, signũ sit cui contradicitur. Deinde Simeon ait: Et tuã ipsius animã pertransibit gladius. Quis est iste gladius qui nõ aliorũ tantum, sed etiã Mariæ cor pertransiit? Aperte scribitur, quod in tẽpore passionis omnes sint apostoli scandalizati, ipso quoq; domino dicẽte: Omnes uos scandalizabimini in nocte hac. Ergo scandalizati sunt uniuersi, in tantũ ut Petrus quoq; apostolorum princeps tertio denegarit. Quid? putamus quod scandalizatis apostolis mater domini à scãdalo fuerit immunis? Si scandalum in domini passione non passa est, nõ est mortuus Iesus pro peccatis eius. Si aũt omnes peccauerũt & egent gloria dei, iustificati gratia eius & redempti, utiq; & Maria illo tempore scandalizata est. Et hoc est quod nunc Simeon prophetat dicens: Et tuam ipsius animã, quæ scis absq; uiro peperisse te uirginem, quæ audisti à Gabriele: Spiritus sanctus ueniet super te, & uirtus altissimi obumbrabit tibi, pertransibit infidelitatis gladius, & ambiguitatis mucrone ferieris, & cogitationes tuæ te in diuersa lacerabunt, cum uideris illum quẽ filiũ dei audieras, & sciebas absq; semine uiri esse generatum, crucifigi & mori, & supplicijs humanis esse subiectũ, & ad postremũ lachrymabiliter conquerentẽ atq; dicentẽ: Pater si possibile est, pertrãseat calix iste à me. Et tuam ergo animã pertrãsibit gladius, ut reuelentur ex multorũ cordibus cogitationes. Cogitationes erãt malæ in hominibus, quæ propterea reuelatæ sunt, ut prolatæ in medium perderen-

Marginal notes: Ioan. 9 (beside "Est enim in"); Matt. 26 (beside "Ergo scandalizati"); Matt. 26 (beside "Et tuam ergo animã").

perderet, & interfectæ atque emortuæ, esse desineret, & occideret eas ille qui pro nobis mortuus est. Quamdiu enim absconditæ erant cogitationes, nec prolatæ in mediũ, impossibile erat eas penitus interfici, Vnde et nos si peccauerimus, debemus dicere: Peccatum meũ notũ feci tibi, & iniquitatem meã non abscondi. Dixi annunciabo iniustitiam meã contra me domino. Si em̃ hoc fecerimus, & reuelauerimus peccata nostra nõ solum deo, sed & his qui possunt mederi uulnerib. nostris atque peccatis, delebunt peccata nostra ab eo qui ait: Ecce delebo ut nubem iniquitates tuas, et sicut caliginẽ peccata tua, Post Simonis prophetiam, quia necesse erat ut mulieres etiã saluarentur, uenit prophetes mulier, de qua scribit. Et erat Anna prophetissa filia Phanuel de tribu Aser. Quàm pulcher ordo. Non uenit ante uirũ mulier, sed primũ uenit Simeon, qui apprehendit infantẽ, & tenuit in brachijs suis: deinde mulier, cuius nõ sunt quidem uerba dicta, sed dictum est generaliter quod cõfessa sit domino, & locuta de eo omnibus qui expectabant redẽptionem Israel. Et iuste sancta mulier spiritum prophetandi meruit accipere, quia longa castitate, longisque ieiunijs ad hoc culmen ascenderat. Videte mulieres testimoniũ Annæ, & imitamini illud, si quando uobis euenerit ut perdatis uiros. Considerate quid de ea scriptũ sit, Septem annis uixit à uirginitate sua cum uiro suo, & reliqua, propterea prophetes fuit. Neque enim ut libet & fortuito spiritus sanctus habitauit in ea. Bonum est, & primum, si qua potest uirginitatis gratiam possidere. Si aũt hoc non potuerit, sed euenerit ei ut perdat uirum, uidua perseueret. Quod quidem non solum post mortem uiri, sed etiã cum ille uiuit debet habere in animo, ut etiam si nõ uenerit uoluntas ipsius & propositũ, à domino coronet, & dicat: Hoc uoueo atque promitto si mihi humanũ aliquid q̃d non opto cõtigerit, nihil aliud faciam quàm incontaminata uiduaque perseuerem. Nunc uero & secundæ & tertiæ & quartæ nuptiæ, ut de pluribus taceam, reperiuntur, & non ignoramus quod tale cõiugium ejciet nos de regno dei. Sicut enim ab ecclesiasticis dignitatibus nõ solũ fornicatio, sed & nuptiæ repellunt, neque enim episcopus, nec presbyter, nec diaconus, nec uidua possunt esse digami: sic forsitan & de cœtu primitiuorũ immaculatorumque ecclesiæ, quæ non habet maculã, neque rugam, ejciet digamus: non quo in æternũ mittat incendiũ, sed quo partem nõ habeat in regno dei. Memini cum interpretarer illud quod ad Corinthios scribitur: Ecclesiæ dei quæ est Corinthi cũ omnib. qui inuocant eũ, dixisse me diuersitatẽ ecclesiæ, & eorum qui inuocant nomẽ domini. Puto enim monogamũ & uirginẽ, & eum qui in castimonia perseuerat, esse de ecclesia dei: eũ uero qui sit digamus, licet bonã habeat cõuersationẽ, & cæteris uirtutibus polleat, tamen nõ esse de ecclesia, & de eo numero, qui non habent rugã aut maculã, aut aliquid istiusmodi: sed esse de secundo gradu, & de his qui inuocant nomen domini, & qui saluantur quidem in nomine Iesu Christi, nequaquam tamen coronantur ab eo. Cui est gloria & imperium in secula seculorũ, Amen.

Psal. 32

Esa. 44

De eo quod scriptũ est: Puer autem crescebat & cõfortabatur, usque ad eum locũ ubi ait: An nesciebatis quia in his quæ patris mei sunt oportet me esse? Cap. II Homilia XVIII

NATVS est dominus meus Iesus, & ascenderunt parentes eius in Hierosolymã, ut cõplerent ea quæ fuerãt in lege præcepta, & offerrent pro eo par turturũ, & duos pullos columbarũ. Tenuit eum brachijs suis Simeon, ut dudum lectum est, & prophetauit de eo quæ narrat historia: & postquã omnia in more completa sunt, reuertuntur parentes quo Iesus nunc agebat, & tamen crescebat & confortabatur sapientia & gratia. Necdum quadraginta dies purgationis impleuerat, necdũ Nazareth uenerat, & iam totam sapientiã respiciebat. Potuit scriptura dicere, crescebat & cõfortabat, & accipiebat spiritũ, sed qui euacuauerat se formã serui accipiens, statim ut pro mũdatione eius sacrificiũ oblatũ est, id quod uacuefecerat adimpleuit: non quod corpus eius illico maius fuerit effectum, sed quod sacratius quippiã demõstraretur, scriptura referente: Puer aũt crescebat & confortabatur, & replebatur sapiẽtia. Quæramus sicubi alibi de paruulo scriptũ sit, crescebat & cõfortabat, ut ex collatiõe multorũ quid plus in domino nostro dicat, intelligere ualeamus. De Ioãne: Puer aũt crescebat & confortabatur, & tamen non additur, & repleba

replebatur sapientia, sed cõfortabatur spiritu. Hic uero de domino: Crescebat, inquit & confortabatur, & replebatur sapientia, & gratia dei erat super eum. Hæc omnia de puero, qui necdũ duodecim annos impleuerat, dicta sunt. Cum aũt duodecim esset annorũ, remanet in Hierusalem. Parẽtes eius ignorantes, quærũt eum solicite, & non inueniunt. Quærunt inter affines, quærunt in comitatu, quærunt inter notos, & in his omĩbus nõ reperiunt. Quærit ergo Iesus à parẽtibus suis cum patre, qui nutricius & comes fuerat Ægyptũ descẽdentis, & tamen non statim ut quærit inuenitur. Nõ enim inter cognatos & carnis propinquos inuenitur Iesus, non in his qui corporaliter ei iuncti sunt. In multorũ comitatu Iesus meus nõ potest inueniri. Disce ubi eum quærentes reperiãt, ut & tu quærens cũ Ioseph Mariaq; reperias. Et quærentes, inquit, inuenerũt illum in templo. Non ubicunq; in alio loco, sed in templo. Neq; in templo simpliciter, sed in medio doctorũ, audientem & interrogantem eos. Et tu ergo quære Iesum in templo dei, quære in ecclesia, quære eum apud magistros, qui in templo sunt, & nõ egrediuntur ex eo. Si enim ita quæsieris, inuenies eum. Porrò si quispiam dicit se magistrum esse, & Iesum non habet, iste nomine tantum magister est, & ideo apud eum nõ potest inueniri Iesus uerbum dei & sapientia. Inuentus est, inquit, in medio doctorum. Quomodo in alio loco de prophetis scriptum est, sic & nunc intellige in medio doctorũ. Si, inquit, alteri reuelatũ fuerit sedenti, primus tacet. In medio doctorũ sedentem inueniunt eum: & non solum sedentem, sed & sciscitantẽ & audientẽ eos. Et nunc præsens est Iesus, interrogat nos, & audit loquentes. Et mirabantur, inquit, omnes. Super quo mirabantur? Non super interrogationibus eius, licet & ipsæ mirabiles erãt, sed super respõsionibus eius. Aliud est enim interrogare, aliud respondere. Interrogabat magistros: & quia respondere non poterant, ipse his de quibus interrogauerat, respõdebat. Quod aũt respõsio non uicissitudinẽ sermocinandi, sed doctrinã in scripturis sanctis sonet, lex diuina te doceat. Moyses loquebatur, deus aũt respõdebat ei uoce. Responsio illa eorũ erat, super quibus ignorantẽ Moysen dominus instruebat. Interdum interrogat Iesus, interdũ respõdet, sicut supra diximus. Quanquam mirabilis eius interrogatio sit, tamen multo mirabilior est respõsio. Vt igitur & nos audiamus eum, & proponat nobis quæstiones quas ipse dissoluat, obsecremus illum, & cum labore nimio & dolore quæramus, & tunc poterimus inuenire quem quærimus. Non enim frustra scriptum est: Ego & pater tuus dolentes quærebamus te. Oportet enim qui quærit Iesum, non negligenter, nõ dissolutè, nõ transitorie quærere, sicut quærunt nonnulli, & ideo inuenire non possunt. Nos autem dicamus: Dolentes quærimus te. Et cum hoc dixerimus, ad laborantẽ animã nostram, & cum dolore quærentem, respõdebit, & dicet: Nescitis quia in his quæ sunt patris mei me oportet esse? Vbi sunt hæretici impij atq; uesani, qui asserunt non esse patris Iesu Christi legem & prophetas? Certe Iesus in templo erat, quod à Solomone cõstructum est, & confitetur templum illud patris sui esse, quem nobis reuelauit, cuius filium esse se dixit: Respondeant quomodo alter bonus, & alter sit iustus deus. Quia igitur saluator creatoris est filius, in cõmune patrem filiumq; laudemus, cuius lex, cuius & templum est. Cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

De eo quod scriptũ est: Puer autẽ crescebat & cõfortabatur, usq; ad eum locũ ubi ait: Seniores in templo interrogat. Cap. II Homilia XIX

QVIA nõnulli qui sanctæ scripturæ uidentur credere, quasi in gloriã omnipotentis dei diuinitatẽ saluatoris negant, iustum mihi uidetur ut ipsarum scripturarum auctoritate doceantur in humanũ corpus quiddam uenisse diuinum, & non solum in humanum corpus, sed in humanam quoq; animam. Quanquam si diligenter sensum intendimus scripturarum, plus aliquid anima illa habuit, quàm cæteræ hominum animæ. Omnis quippe anima hominis antequã ad uirtutes ueniat, uitijs sordidatur. Porrò anima Iesu, nunquã peccati sorde maculata est. Siquidem anteq; ad duodecimũ ætatis peruenerit annũ, spiritus sanctus de eo in Lucæ scribit euangelio: Puer autem crescebat & confortabatur, & replebatur sapientia. Hoc hominum natura non recipit, ut ante duodecim annos sapientia cõpleatur. Aliud est partem habere sapiẽtiæ, aliud sapientia esse cõpletum. Non ambigimus ergo

ergo diuinum aliquid in carne Iesu apparuisse: & non solum super hominem, sed super omnem quoque rationalem creaturam. Et crescebat, inquit. Humiliauerat enim se, formã serui accipiens, & eadem uirtute qua se humiliauerat crescit. Apparuerat infirmus, quia infirmum corpus assumpserat, & ob id iterũ cõfortatur. Euacuauerat se filius dei, & propterea rursum completur sapientia, & gratia dei erat super eum. Non quando uenit ad adolescentiam, non quãdo manifeste docebat, sed cum adhuc esset paruulus habebat gratiam dei: & quomodo omnia in illo mirabilia fuerant, ita & pueritia mirabilis fuit, ut dei sapientia compleretur. Ibant itaque parentes eius iuxta consuetudinem in Hierusalem ad solennem diem Paschæ. Et cum factus fuisset annorum duodecim. Diligenter obserua, quia priusquam duodecim esset annorum, sapientia dei & cæteris, quę de eo scripta sunt, complebatur. Cum ergo, ut diximus, duodecim esset annorum, & iuxta mortem dies solennitatis expleti essent, & reuerterentur parẽtes cum infantulo Iesu, remansit puer in Hierusalẽ, & nesciebant parẽtes eius. Et hic sublimius quiddam quam humana natura patitur intellige. Non enim simpliciter remãsit, & parentes eius ubi esset ignorabant, sed quomodo in Ioannis euangelio scriptũ est, quoniã insidiabantur ei Iudæi, & elapsus est de medio eorũ, & non apparuit, sic & nunc puto remansisse puerũ in Hierusalem, & parentes eius ubi remanserit ignorasse. Nec miremur parẽtes uocatos, quorũ alter ob partũ, alter ob obsequium, patris & matris meruerunt uocabula. Sequitur: Dolentes, inquit, quærebamus te. Non puto eos idcirco doluisse, quia putarent errasse puerum uel perijsse: nec poterat accidere, ut Maria quę sciebat se de spiritu sancto concepisse, quæ & angelum loquentẽ, & currentes pastores, & Simeonẽ audierat prophetantẽ, timeret, ne puerũ perderet oberrantẽ. Amoue hanc opinionem maxime de Ioseph, cui ab angelo præceptum fuerat, ut tolleret puerũ, & in Ægyptũ pergeret: qui audierat: Ne timeas tollere Mariam coniugẽ tuam, quod enim in ea natũ est, de spiritu sancto est. Nunquam fieri poterat ut perditũ formidaret infantẽ, quem diuinũ esse cognouerat. Aliud quiddã dolor & quæstio parentũ, quam simplex lector intelligit, sonat. Quomodo enim tu siquando scripturas legis, quęris in eis sensum cum dolore quodã ac tormento, non quo scripturas errasse, aut perperã quid habere arbitreris, sed quod illæ intrinsecus habeant ueritatis sermonẽ atque rationẽ, et tu nequeas inuenire quod uerũ est: ita & illi quærebant ne forte recessisset ab eis, ne relinquens eos ad alia transmigrasset, & quod magis puto, ne reuertisset ad cœlos, cum illi placuisset, iterum descẽsurus. Dolentes ergo, quærebant filium dei. Et cum quærerent, non inuenerunt inter cognatos. Neque enim poterat humana cognatio dei filiũ continere, Non inuenerunt inter cognatos, quia diuina maiora erant notitia scientiaque mortali. Vbi igitur inueniunt eũ? In templo, Ibi enim inuenitur filius dei, Si quando & tu quæsieris filium dei, quære primũ in templo, illuc propera, ibi Christum sermonem atque sapientiã, id est filium dei, reperies. Quoniã uero paruulus erat, inuenitur in medio præceptorum, sanctificans & erudiens eos. Quia paruulus erat, inuenitur in medio non eos docẽs, sed interrogãs, & hoc pro ætatis officio, ut nos doceret quid pueris, quamuis sapientes & eruditi sint, cõueniret, ut audiant potius magistros, quam docere desiderent, & se uana ostentatione nõ iactent. Interrogabat, inquam, magistros, non ut aliquid disceret, sed ut interrogãs erudiret. Ex uno quippe doctrinæ fonte manat & interrogare & respondere sapienter: & eiusdem scientiæ est, scire quid interroges, quidue respondeas. Oportuit primũ saluatorem eruditæ interrogationis magistrum fieri, ut postea interrogationibus respõderet iuxta rationem dei, atque sermonem. Cui est gloria & imperium in secula seculorũ, Amen.

De eo quod scriptũ est: Quid est quod quærebatis me, usque ad eum locũ ubi ait: Conseruabat Maria omnia uerba in corde suo. Cap. II Homilia XX

QVærebant Maria & Ioseph inter affines Iesum, & non inueniebãt: in comitatu, & inuenire non poterant. Quæsierunt in templo, sed apud magistros, & in medio præceptorum inueniũt eum. Vbicunque magistri fuerint, in medio magistrorum inuenitur Iesus, si tamen magister sedeat in templo, & nunquam egrediatur ex eo. Profuit Iesus magistris suis, & eos quos interrogare uidebatur, docuit in medio eorum loquens, & quodammodo cõcitabat eos

ad quærenda, quæ usq; ad id locorũ, utrum scirent, an ignorarent, nosse non poterant. Inuenitur Iesus in medio magistrorũ, & inuentus dicit quæsitoribus suis: Quid est quia quærebatis me? Nesciebatis quia in his quæ sunt patris mei oportet me esse? Primũ sim pliciter sentiẽtes armemur aduersus impios hæreticos, qui dicunt non esse cõditorem patrem Christi Iesu, neq; deum legis, sed nec prophetarũ. Ecce pater, deus templi asseritur. Erubescãt Valentiniani audientes Iesum inquientem: In his quæ sunt patris mei oportet me esse. Erubescant omnes hæretici, qui euangeliũ recipiunt secundũ Lucam, & quæ in eo sunt scripta contẽnunt. Hæc ut dixi, sint intellecta simplicius. Quoniã uero infertur: Ipsi aũt non intellexerunt sermonem, sensum scripturæ diligentius uentilemus, si erant stulti & insipientes, ut nesciret quid diceret, quia hoc quod ait: In his quæ sunt patris mei me esse oportet, significaret in templo, an aliud quiddã altius significet, & quod magis ædificet audiẽtes. Vnusquisq; nostrũ si bonus fuerit atq; perfectus, possessio dei patris est, & habet in medio sui Iesum. Credamus quippe dicenti, quoniam in his quę sunt patris mei me oportet esse. Magis rationabile atq; uiuẽs, & uerũ templum dei hoc esse suspicor, q̃ illud quod typice terreno opere cõstructũ est. Vnde illo in tẽplo ut typice fuit, ita recessit & typice. Egressus est enim de tẽplo terreno dicens: Ecce relinquetur uobis domus uestra deserta, & relinquẽs domum illã uenit ad possessionẽ dei patris, ad ecclesias in toto orbe dispersas & dicit: In his quę sunt patris mei me oportet esse. Tunc ergo non intellexerunt uerbũ, quod locutus est eis. Simul & illud attẽdite, quod quamdiu in possessione patris sui fuit sursum erat, quia necdum plenã fidẽ Ioseph & Maria habebãt, propterea sursum cũ eo manere nõ poterãt, sed dicitur descendisse cum eis. Crebro Iesus descendit cum discipulis suis, nec semper uersatur in mõte, nec absq; fine sublimia tenet. In monte cum Petro est, cum Iacobo, cum Ioanne, & rursum in alio loco cũ cæteris discipulis. Porrò quia nõ ualebant hi qui uarijs ægrotationibus laborabant in montem conscendere, idcirco descẽdit, et uenit ad eos qui deorsum erant. Nunc quoq; scribitur, descendit cum eis, & uenit Nazareth, & subijciebatur eis. Discamus filij subiecti esse parentibus nostris, maior minori subijcit. Nam quia maiorem Ioseph uidebat ætate, propterea eum parentis honore coluit, omnibus filijs exemplum tribuens, ut subijciantur parentibus. Quod si patres ijs nõ fuerint, subijciant his qui patrũ ætatem habent. Quid loquor de parentibus & filijs? Si Iesus filius dei subijcitur Ioseph & Mariæ, ego nõ subijciar episcopo qui mihi à deo ordinatus est pater? Nõ subijciar presbytero, qui mihi domini dignatione prępositus est? Puto quod intelligebat Ioseph, quia maior se erat Iesus, quod subijciebatur sibi, & sciens maiorẽ esse subiectum, trepidus moderabat̃ imperiũ. Videat ergo unusquisq;, quod sępe melioribus prępositus sit inferior, & nonnunq̃ accidat, ut ille qui subiectus est, melior sit eo qui sibi uidetur esse præpositus. Quod cum intellexerit dignitate sublimior, nõ eleuabitur superbia ex eo quod maior est, sed sciet ita sibi meliorem esse subiectum, quomodo & Iesus subiectus fuit Ioseph. Deinde sequitur. Maria aũt conseruabat omnia uerba hæc in corde suo.] Plus aliquid q̃ de homine suspicabatur, unde & custodiebat omnia uerba eius in corde suo, non quasi pueri qui duodecim esset annorũ, sed eius qui de spiritu sancto conceptus fuerat, quẽ uidebat proficere sapiẽtia & gratia apud deum & homines. Iesus proficiebat sapiẽtia, sapientior per singulas uidebat̃ ætates. Nunquid sapiens nõ erat, ut sapientior fieret? An quoniã euacuauerat se formã serui accipiens, id quod amiserat resumebat, & replebat̃ uirtutib. quas pauloante assumpto corpore uisus fuerat relinquere? Proficiebat ergo nõ solũ sapiẽtia, sed ætate. Est ætatis profectus. Duæ in scripturis feruntur ætates, altera corporis quæ non est in potestate nostra sed in lege naturæ, altera animæ, quæ proprie in nobis sita est, iuxta quam si uolumus quotidie crescimus, & ad summitatem uenimus: ut non simus ultra paruuli fluctuantes, & qui circumferamur omni uento doctrinæ, sed esse paruuli desinẽtes, incipiamus esse uiri, atq; dicamus: Quãdo factus sum uir, destruxi ea quæ erãt paruuli. Huius ut dixi ætatis profectus, qui incrementũ habet animæ, in nostra est potestate. Si autẽ nõ sufficit testimonium, etiã aliud de Paulo sumamus exemplum. Donec perueniamus, inquit, omnes in uirum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis corporis Christi. In nobis ergo est ut ad mensurã perueniamus ætatis corporis Christi, & si in nobis est, omni labore nita-

Matt.23

1 Cor.13

Ephes.4

mur deponere paruulũ, & destruere illũ & ad ætates reliquas peruenire, ut nos quoq; audire possimus: Tu autem ibis ad patres tuos cũ pace, nutritos in senecta bona, utiq; spiritali, quæ est uere senectus bona, canescens & in finem usq; perueniens in Christo Iesu: Cui est gloria & honor & imperium in secula seculorum, Amen.

De eo quod scriptũ est: Quintodecimo anno imperij Tiberij Cæsaris, usq; ad eum locum ubi ait: Rectas facite semitas eius.
Cap. III. Homilia XXI.

Esa.1 QVANDO ad Iudæos tantũ sermo propheticus mittebat̃, Iudaici reges ponebant̃ in titulo: Verbi gratia, uisio quã uidit Esaias filius Amos aduersus Iudæã, & aduersus Hierusalẽ in regno Osiæ & Ioathan, & Achaz, & Ezechiæ: nec aliũ quemquã exceptis Iudææ regibus Esaiæ uideo tẽpore designatũ. In quibusdã prophetis & Israel reges legimus, sicut ibi: Et in dieb. (inquit) Hieroboam filij Ioas regis Israel. Quando uero sacramentũ euãgelij prædicandum erat, & in toto orbe euangeliũ disseminandũ, cuius princeps Ioannes in eremo fuit, & orbem Romanũ Tiberij regebat imperiũ, & tunc in quintodecimo anno uerbum domini ad Ioannem factũ esse describit̃. Et si tantũ his qui de nationibus credituri erãt annuncianda salus fuisset, & penitus excludendus Israel, suffecerat dicens: In quintodecimo anno Tiberij Cæsarijs, præside Iudææ Põtio Pilato. Quia uero & de Iudæa & de Galilæa multi credituri erant, idcirco & hęc regna ponuntur in titulo: diciturq;, Tetrarcha Galilææ Herode, & Philippo fratre eius Tetrarcha Iturææ & Trachonitidis regionis, & Lysania Tetrarcha Abilenæ, sub principibus sacerdotũ Anna & Caipha factum est uerbum domini ad Ioannem filium Zachariæ in deserto. Olim uerbũ dei fiebat ad Hieremiã filium Elchiæ in Anathoth in diebus Iosiæ regis Iudę: nunc sermo dei fit ad Ioannẽ filium Zachariæ, qui nunquã factus est ad prophetas in deserto. Sed quia plures filij credituri erant desertæ magis quàm eius quæ habet uirũ, idcirco factum est uerbum dei ad Ioannem filium Zachariæ in deserto. Simulq; considera quod magis rationem habet si mystice intelligatur desertum, & non secundũ simplicem literam. Qui enim in deserto prædicat, superflue facit ibi uociferari, ubi se loquentem nullus exaudiat. Præcursor ergo Christi, & uox clamantis in deserto, prædicat in deserto animæ, quæ non habebat pacem. Non solum aũt tunc, sed & in præsenti primũ lucerna ardens & lucens uenit, & prædicat baptisma pœnitentiæ in remissionẽ peccatorũ, deinde lux uera subsequitur: quando lucerna ipsa loquitur: Illum oportet crescere, me autẽ minui. Fit uerbum in deserto, & uenit ad omnem circa regionem Iordanis. Quæ enim alia loca debuit circuire baptista nisi uicina Iordanis, ut quicunq; uoluisset agere pœnitẽtiã, præsto essent ad lauacrum aquæ? Porro Iordanis descendens interpretat̃. Descendẽs autẽ & largo impetu currens fluuius dei saluator noster dñs est, in quo baptizamur. Quam uerã aquam salutarem, in remissionẽ quoq; peccatorũ in baptisma prædicat, uenite catechumeni, agite pœnitentiã, ut in remissionem peccatorũ baptisma consequamini. In remissionem peccatorũ ille accipit baptisma, qui peccare desistit. Si quis enim peccans ad lauacrũ uenit, ei nõ fit remissio peccatorũ. Propterea obsecro uos ne absq; cautela & diligenti circũspectione ueniatis ad baptismũ, sed ostendatis primũ fructus dignos pœnitentiæ. Facite aliquid tẽporis in cõuersatione bona, mũdos uos à cunctis sordibus uitijsq; seruate, & tunc uobis remissio peccatorũ fiet, quãdo cœperitis & ipsi propria peccata contẽnere. Dimittite delicta uestra, & dimittentur uobis. Hoc autem ipsum quod nunc de Veteri instrumento ponit̃, in Esaia propheta scriptũ legimus. Ibi enim dicit̃: Vox clamantis in deserto: Parate uiam dñi, rectas facite semitas eius. Vult dominus in uobis reperire uiã, ut possit in uestras animas ingredi & iter suum facere. Præparate ei semitã, de qua dicitur: Rectas facite semitas eius: Vox clamantis in deserto. Vox clamat, præparate uiã. Primo eñ uox ad aures peruenit: deinde post uocẽ imò cum uoce, auditum sermo penetrat. Iuxta hunc sensum à Ioanne annũciatus est Christus. Videamus ergo quid uox de uerbo annunciet. Præparate (inquit) uiam domino. Quam uiam domino prępareмus? Nunquid corporeã? Aut potest sermo dei tali itinere pergere? An intrinsecus præparanda est domino, & in corde nostro recta & æqualis semita

semita cõponenda? Hęc est uia per quam ingressus est sermo dei, qui in humani corporis capacitate cõsistit. Magnũ est cor hominis & spatiosum & capax, si tamẽ mundum fuerit. Vis eius magnitudinem latitudinemq; cognoscere? Vide quantã diuinorũ sensuum magnitudinem capiat. Ipse ait: Dedit mihi eorũ, quæ sunt, notitiã, rationem mundi scire, & opera elementorũ, principium & finem & medietatem seculorũ, temporum uarietates, & translationem mensium, annorum circulos, & siderum sedes, naturas animalium, & furores bestiarũ, spirituũ uiolentias, & cogitationes hominum, diuersitates arborum, & uim radicum. Vides non paruum esse cor hominis, quod tãta capiat. Neq; in corporis quantitate, sed in fortitudine eius intellige, quæ tantam scientiã capiat ueritatis. Vt autem & simplices quosq; quotidianis exemplis ad credendum adducã quod grande sit cor hominis, uideamus. Quascunq; urbes transiuimus, habemus illas in animo, & qualitates, & situs platearum, murorumq;, & ædificiorũ in corde nostro uersantur. Viam quam ingressi sumus, in memoriæ pictura ac descriptione retinemus, mare quod nauigauimus tacita cogitatione amplectimur. Non est paruum, ut dixi cor hominis, quod potest tanta capere. Si autẽ non est paruum tanta capiens, consequenter in illo uia domini præparatur, & recta fit semita, ut ambulet in illa sermo dei, atq; sapientia. Præpara uiam domino per conuersationem bonam, & egregijs operibus tene semitã, absq; offensa ulla deambulet in te uerbum dei, & donet tibi mysteriorũ suorum aduentusq; notitiam. Cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

Sap. 7

De eo quod scriptum est: Omnis uallis implebitur, usq; ad eum locum ubi ait: Potens est deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Cap. III. Homilia XXII.

VIDEAMVS quæ in Christi prædicentur aduentu, inter quæ primũ de Ioanne scribitur: Vox clamantis in deserto: Parate uiam dñi, rectas facite semitas eius. Et quod sequitur proprie de domino saluatore est. Neq; enim à Ioanne omnis uallis impleta est, sed à domino saluatore. Seipsum unusquisq; consideret, quis erat antequã crederet: tunc animaduertet uallẽ humilem, uallem se fuisse præcipitem & in ima demersam. Quando uero uenit dominus Iesus, & misit spiritum sanctum uicariũ suũ, uallis omnis expleta est. Expleta est autem operib. bonis, & fructibus spiritus sancti. Charitas non sinit permanere te uallẽ. Quod si pacem habueris, & sapientiã & bonitatẽ, nõ solum uallis esse desistes, sed etiã mons esse incipies dei. Quod tamen de gentibus quotidie magis fieri uidemus, atq; compleri: Omnis uallis implebitur, q̃ de populo Israel, qui de excelso depositus est: Omnis (inquit) mõs & collis humiliabitur. Mons erat quondam ille populus & collis, qui depositus est atq; destructus. Illorũ delicto salus gentibus data est ad æmulandũ eos. Quod & si contrarias fortitudines, quæ aduersus mortales erigebantur, dixeris mõtes & colles esse depositos, non peccabis. Vt enim impleantur huiuscemodi ualles, humiliandę sunt. Sed & hoc quod in aduẽtu Christi prophetatũ est, utrum expletum sit cõtemplemur. Sequitur enim: Et omnia praua erũt in directa. Vnusquisq; nostrum prauus erat, si tamen non & usq; hodie perseuerat, & per aduentum Christi qui factus est ad animã nostrã, praua quæq; directa sunt. Quid enim tibi prodest, si Christus quõdam uenit in carnem, nisi quoq; ad tuam animã uenerit? Oremus ut illius quotidie nobis aduentus fiat, & possimus dicere: Viuo autẽ iam non ego, uiuit aũt in me Christus. Si enim Christus uiuit in Paulo, non uiuit in me, quid mihi proderit? Cum autem & ad me uenerit, & fruitus illo fuero, sicut fruitus est Paulus, tunc & ego Paulo similiter loquar: Viuo iam non ego, uiuit uero in me Christus. Consideremus ergo cætera, quæ in Christi prædicentur aduentu. Nihil te asperius erat. Vide pristinos motus tuos, uide iram, & cætera uitia, si tamen cessauerunt esse quæ fuerant, & intelligis nihil te asperius, & (ut significantius loquar) nihil fuisse inæqualius. Conuersatio tua inæqualis erat, & sermo & opera inæqualia. Venit ergo dominus meus Iesus, & exæquauit asperitates tuas, incõposita quæq; uertit in uias planas, ut fieret in te iter sine offensione, & leue, atq; purissimum, gradereturq; in te deus pater, & Christus dominus mãsionem apud te faceret, diceretq;: Ego & pater meus ueniemus, & mansionem apud eum faciemus. Sequitur: Et

Gal. 3

Ioan. 14

uidebit omnis caro salutare dei, Tu quondam caro eras, imò ut mirabilius loquar, cum adhuc in carne sis uides salutare dei. Quid autem sibi uelit quod dicitur, omnis caro, eo quod nulla excipiatur quæ non uideat salutare dei, relinquo intelligendū his qui sciūt scripturarum mysteria. Quænam egredietibus ad baptismum Ioannes loquitur, attendendum. Si quis uult baptizari, egrediatur. Manens ēm in pristino statu, & mores suos & consuetudinem non reliquens, nequaq̃ rite ad baptismum uenit. Vt autem intelligas quid sit egredi ad baptismum, accipe testimoniū & ausculta uerba quibus deus loquitur ad Abraham: Egredere de terra tua, & reliqua. Egredientibus itaq; ad lauacrum turbis, non egressis, sed tantū egredientibus, Ioannes loquitur quæ sequuntur: Si enim iam egressi fuissent, nunquam ad eos diceret, generatio uiperarum. Quæcūq; igitur ad illos loquit̃, ad uos, ò catechumeni & catechumenæ, loquit̃. Qui disponitis uenire ad baptismum, cōsiderate ne forsitan uobis dici possit, generatio uiperarum. Sed & illud quod sequitur, nisi prauitatē uenenaq; serpentum de corde uestro expuleritis, dicetur ad uos: Quis ostendit uobis fugere ab ira uentura? Magna huic seculo impendet ira, omnis iram dei passurus est mūdus: tantam uastitatem cœli, & latitudinem terræ, & stellarum choros, splendorem solis, & lunæ nocturnæ solatia, dei ira subuertet. Hæc enim omnia propter hominum peccata transibūt. Et olim quidem super omnia tantū in terra uenit ira dei, quia omnis caro reliquerat uiam suam super terram: nunc autē & super cœlum, & super terrā uentura est ira dei. Cœli pertrāsibunt, tu aūt permanebis (ad deū dicitur) & omnes sicut uestimentum ueterascent. Videte qualis & quanta ira sit, quæ mundum omnem consumptura sit, & puniet eos qui pœna digni sunt, inuenietq; materiam in qua se exerceat. Vnusquisq; nostrum ex eo quod gessit, iræ materiam præparauit. Secundum duritiam enim tuā & impœnitēs cor thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij dei, dicitur ad Romanos. Dein sequitur: Quis ostendit uobis fugere ab ira uentura? Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ. Et uobis qui uenitis ad baptismum dicitur: Facite fructus dignos pœnitētiæ. Vultis scire qui sunt fructus pœnitentiæ? Charitas frructus est spiritus, gaudium fructus est spiritus, pax, patientia, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia, & reliqua huiuscemodi. Si hæc omnia habuerimus, fecimus fructos dignos pœnitentiæ. Rursum dicitur ad eos qui ad Ioānis baptismū ueniebant. Et ne incipiatis dicere intra uosmetipsos, patrem habemus Abraham: dico enim uobis, quia potest deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham. Prophetat Ioannes nouissimus prophetarū expulsionem prioris populi, & uocationē gentiū. Illis enim qui de Abrahā gloriabant̃ dicit: Et ne incipiatis dicere in uobismetipsis, patrem habemus Abraham, Et de gētibus rursum loquitur: Dico enim uobis, quia potest deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahę. De quibus lapidibus? Non utiq; lapides irrationabiles corporeosq; monstrabat, sed homines insensibiles & quondam duros, qui quia lapides & ligna adorabant, impletum est illud quod in psalmo cantabat: Similes illis fiunt qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis. Vere qui faciunt idola, & confidunt in eis, similes sunt dijs suis, absq; sensu, siue ulla ratione, in lapides lignaq; conuersi sunt. Cum enim tantū uideant creaturarū ordinem, decorem, officiū, tantam mundi pulchritudinem, nolunt de creaturis intelligere creatorem, neq; considerāt tantæ dispensationis aliquam prouidentiam aliquem esse rectorem, sed sunt cæci, his tantum oculis mundum uidentes, quibus irrationabilia iumenta & bestiæ uident. Non enim animaduertunt in his quæ uident ratione regi, aliquam inesse rationem. Hæc propterea, quia Ioannes dixerat: Potest deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Et nos igit̃ obsecremus deum, ut siquando fuimus lapides, uertamur in filios Abrahę pro his filijs qui eiecti sunt, & repromissionem adoptionemq; suo uitio perdiderūt. Vnum testimonium adhuc de lapidibus ponam. Siquidē in cantico Exodi scribitur: Vertantur in lapides donec pertranseat populus tuus dñe, donec transeat populus tuus iste quem possedisti. Rogatur itaq; deus, ut paulisper conuertantur in lapides: hoc ēm Græcus sermo significantius sonat, ἀναλιθοόντωσαν, donec pertranseat populus Iudæorum. Haud dubium quin postquam illi transierint, gentes lapideæ esse cessabunt, & pro duro corde recipient humanam in Christo rationabilemq; naturam. Cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

Margin notes: Gen.12 (beside "quitur ad Abraham"); Psal.102 (beside "cœlum, & super terrā"); Rom.2 (beside "uit. Secundum duritiam"); Exod.15 (beside "testimonium adhuc de lapidibus").

De eo quod scriptũ est: Ecce securis ad radices arborũ posita est, usq; ad eũ locum ubi ait: Venerũt autẽ & Publicani, ut baptizarentur ab eo. Cap. III Homila XXIII.

IOANNES illo iam tempore loquebatur: Ecce securis ad radices arborũ posita est: Et siquidẽ iam ingrueret cõsummatio, & temporũ finis instaret, nulla mihi quęstio nasceretur. Dicerem enim hoc quod ait: Ecce securis ad radices arboris posita est: & illud: Omnis enim arbor quę non facit fructũ bonũ pręcidetur, et in ignem mittetur: propterea prophetatũ, quia in illo tempore cõplebatur. Cum autem tanta post secula fluxerint, & tam innumerabiles anni ab illo tempore usq; ad pręsentẽ diem transierint, quomodo spiritus sanctus in propheta dicat: Ecce securis ad radices arborum posita est, debemus inquirere. Ego puto Israelitico populo prophetari, quod pręcisio eius uicina sit. His enim qui egrediebantur ad eum ut baptizarentur, inter cętera loquebatur: Facite fructus dignos pœnitentiæ, & quasi Iudęis dicebat: Ne incipiatis dicere in uobismetipsis, patrem habemus Abrahã. Dico enim uobis, quia potest deus ex lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Hoc ergo quod ait: Ecce securis ad radices arborum posita est, Iudęis loquitur. Cui sensui & apostolicũ illud congruit, fractos esse ab hac securi infidelitatis ramos, atq; succisos, ut amputaret ex arbore non radicem, sed ea quæ de radice pullularunt, ut in radice pristinæ arboris, rami possint oleastri inseri. Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum præcidetur, & in ignem mittetur. Hunc enim finem habet, ut incendio concremetur. Deinde tres ordines inducuntur sciscitantum Ioannem super salute sua: unus quẽ scriptura appellauit populos exeũtes ad baptisma, alius quẽ publicanos nominat, tertius qui militũ appellatione censetur. Interrogabant enim turbæ, dicentes: Quid faciemus? Qui respõdens, ait eis: Qui habet duas tunicas, det ei qui nõ habet: & qui habet cibos, similiter faciat. Quod quidem, nescio si turbæ cõueniat præcipi. Magis eñ apostolis quàm uulgo congruit, ut qui duas tunicas habet, unã tribuat non habenti. Et ut scias magis hoc apostolis q̃ populis conuenire, audi quid à saluatore dicatur ad eos: Neq; duas tunicas tollatis in uia. Duplex itaq; uestimẽtum quo unus quisq; uestitur, & præcipitur ut alterum tribuat non habenti, aliam intelligentiam sonat. Vult enim nos saluator, quomodo nõ habemus duobus seruire dominis, sic nec duas habere tunicas, nec duplici ueste circumdari, ne sit unum indumentum ueteris hominis, & alterum noui. E contrario autem cupit ut expoliemus nosueterẽ hominem, & induamus nouum. Hucusq; facilis expositio est. Porro quæritur, quomodo iuxta hanc interpretationẽ iubeatur nobis non habenti tribuere uestimentũ. Quisnam est ille qui ne unum quidem indumentum super carnem suam habet, qui nudus est, qui omnino nulla ueste coopertus? Neq; uero hoc dico, quo non præcipiatur liberalitas, & in pauperes misericordia. Hyperbolica clementia: ut etiam nudos, altera tunica protegamus. Sed hoc aio, quod & profundiorem locus iste respiciat intellectum, & oporteat ei dare tunicam qui omnino nõ habebat. Quis est ergo iste, qui tunicã non habet? Nempe ille qui penitus deum non habet. Debemus igitur exuere nos, & ei dare qui nudus est. Alius habet deũ, alius omnino non habet, contraria uidelicet fortitudo. Et quomodo scriptum est, ut in profundo maris præcipitemus delicta nostra, sic proijci à nobis oportet uitia atq; peccata, & iacere super eum qui eorũ nobis causa extitit. Et qui habet (inquit) cibum, similiter faciat. Qui habet cibos tribuat non habenti, ut non solum ei uestimentum, sed etiam id quod possit comedere largiatur. Venerunt aũt & Publicani baptizari ab eo. Hoc et iuxta simplicem intelligentiã docet publicanos, nihil amplius quærere, q̃ in lege præceptum est, qui enim plus exegerint, non Ioannis mandatũ præuaricant, sed spiritus sancti qui locutus est in Ioanne. Nescio autem utrum, ut secundum ἀναγωγὴν, aliud quiddam excellentius sermo significet, & an debeamus in tali auditorio res tã mysticas prodere, maxime inter eos qui scripturarum medullas nõ introspiciunt, sed tantum superficie delectant, Periculosum quidem est, sed tamẽ strictim, breuiterq; tangendũ. Cum exierimus à seculo, & hæc uita nostra fuerit commutata, erunt quidam in finibus mundi sedentes uelut publicanorum officio diligentissime perscrutantes, ne quid sui in nobis inueniãt. Videtur mihi princeps seculi huius quasi publicanus esse, unde scriptum est de eo: Venit princeps mundi istius, & in me habet nihil. Illud quoq; quod in aposto Ioan. 14

Rom.13 lo legimus:Reddite omnib. debita, cui tributum,tributum:cui uectigal, uectigal: cui
honorem,honorẽ, nemini quid debeatis nisi ut inuicẽ diligatis: sacratè intelligendum
est. Quamobrẽ consideremus ne forte cum non habuerimus quod pro uectigali quea
mus reddere,ipsi trahamur ob debitũ,ut solet apud seculi quoq; fieri uectigales, quan-
do quis pro debito ipsi reipublicę seruiturus includitur.Cõplures è nobis,ab istiusmo-
di publicanis tenẽdi sunt:quos Iacob ille uir sanctus non magnopere formidabat, nec
uerebatur,ut de publicanorum uectigalibus in eo aliquid reperiretur. Vnde & auda-
Gen.31 cter ad publicanum illum loquebatur Laban : Cognosce si quid tuarũ rerum est apud
me. Super quod agit testimoniũ scriptura dicens:Et non cognouit Laban apud Iacob
quicquã. Docet igitur saluator noster & spiritus sanctus qui loquutus est in prophetis,
non solum homines,sed etiã angelos,& uirtutes inuisibiles.Quid loquar de saluatore?
Prophetæ quoq; ipsi & apostoli,omne quod resonant,nõ solum hominibus,sed & an-
gelis prædicant.Quod ut scias uerum:Attende(inquit)cœlum & loquar: & in conspe
Psal.148 ctu angelorum psallam tibi:& Laudate dominum cœli cœlorũ,& aquæ quæ super cœ
los sunt laudent nomen domini: & Laudent eũ angeli : & In omni loco potestatis eius
benedic anima mea domino.Inuenies in plurimis locis,& maxime in psalmis, & ad an
gelos sermonem fieri,data homini potestate, ei tamen qui spiritum sanctũ habet, ut &
angelos alloquatur.E quibus unum exemplum ponã, ut sciamus angelos quoq; huma
Apoc.2 nis uocibus erudiri . Scriptum est in Apocalypsi Ioannis : Angelo Ephesiorũ ecclesiæ
scribe. Habeo aliquid contra te, Et rursum : Angelo ecclesiæ Pergami scribe . Habeo
quippiã contra te.Certe homo est qui scribit angelis,& aliquid præcipit.Ego non am-
Matt.18 bigo & in cœtu nostro adesse angelos,non solum generaliter omni ecclesiæ, sed etiam
singillatim.De quibus saluator ait:Angeli eorum semper uident faciem patris mei qui
in cœlis est.Duplex hic adest ecclesia, una hominum, altera angelorum . Si quid iuxta
rationem,& iuxta scripturarum dicimus uoluntatẽ, lætantur angeli , & orant nobiscũ.
Et quia præsentes angeli sunt in ecclesia,in illa duntaxat quæ mereť & Christi est,pro-
pterea orantib. fœminis præcipitur,ut habeant uelamen super caput propter angelos,
utiq; illos qui assistunt sanctis,& lætantur in ecclesia.Quos quidem nos quia peccato-
rum sordibus oculi nostri obliniti sunt nõ uidemus,sed uident apostoli Iesu ad quos lo
Ioan.1 quitur:Amen amẽ dico uobis,uidebitis cœlum apertũ,& angelos dei ascẽdentes & de
scẽdentes super filiũ hominis.Quod si haberẽ hanc gratiã,ut quomodo apostoli,sic ui-
derẽ,& sicut Paulus aspexit intuerer,cernerẽ nũc angelorũ multitudinẽ,quod uidebat
Helisæus,& Giezi qui cũ eo steterat nõ uidebat,In metu erat Giezi ne ab hostib.cape-
retur , solus Helisæus uidẽs. Sed Helisæus ut prophetes domini, deprecať , & dicit: O
domine aperi oculos pueri istius,& uideat quoniã multo plures nobiscũ sunt ꝙ cum il
4 Reg.6 lis . Et statim ad preces sancti uiri , angelos quos prius Giezi non uidebat intuitus est.
Hæc idcirco diximus,ut ostẽderemus & publicanos doceri à Ioãne,& nõ solũ eos qui
reipub.uectigalibus seruiũt,sed etiã illos qui ueniebãt ad pœnitentiã. Et alij erãt à cor-
poralibus publicani ,sicut & alij milites,qui egrediebanť ad baptismũ pœnitentiæ. Ve
nit enim nõ Ioannes & propheta tantũ,sed etiã ipse saluator, & hominibus, & angelis,
& uirtutib.cæteris salutarẽ pœnitentiã prædicare,ut in nomine Iesu om̃e genu flectat,
cœlestiũ, & terrestriũ, & infernorũ:& om̃is lingua cõfiteať, quia dominus Iesus Chri-
stus in gloria est dei patris:Cui est gloria & imperium in secula seculorum,Amen.

De eo quod scriptũ est:Ego quidẽ baptizo uos aqua, usq; ad eum locũ ubi ait: Ipse
uos baptizabit spiritu sancto & igne. Cap. III. Homilia XXIIII.

Oannẽ qui minor est Christo suscepit populus,reputãs & cogitãs ne for-
te ipse esset Christus:eũ uero qui maior illo uenerat nõ suscepit . Vis cau-
1 sam scire? Cognosce:Ioãnis baptisma uidebatur,Christi baptismus inuisi-
bilis erat.Ego em̃,inquit,baptizo uos in aqua : qui aũt post me uenit ma-
ior me est,ipse uos baptizabit spiritu sancto & igni . Quãdo baptizat Ie-
sus spiritu sancto,& rursum quãdo igne baptizat? Nunquid uno atq; eodẽ tẽpore spiri
tu & igni baptizat, an uario atq; diuerso ? Vos autẽ baptizabimini spiritu sancto,non
post multos hos dies,Baptizati sunt apostoli post ascensionẽ eius ad cœlos spiritu san-
cto:quod

co: quod aūt igni fuerint baptizati, scriptura nō memorat. Sed q̃modo Ioannes iuxta Iordanem fluuiū uenietes ad baptismū prestolabat̃, & alios abigebat dicēs, Generatio uiperarū, & reliqua: porro eos qui confitebant̃ uitia atq; peccata suscipiebat: sic stabit in igneo flumine dominus Iesus iuxta flammeā romphæā, ut quęcunq; post exitū uitæ huius qui ad paradisum trāsire desiderat, & purgatione indiget, hoc eū amne baptizet, & ad cupita trāsmitat: eum uero qui nō habet signū priorū baptismatū, lauacro igneo nō baptizet. Oportet enim prius aliquē baptizari aqua & spiritu, ut cū ad igneū fluuium uenerit, ostendat se & aquæ & spiritus lauacra seruasse, & tunc mereat̃ etiam ignis accipere baptismū in Christo Iesu, Cui est gloria & imperiū in secula seculorū, Amen.

De suspicione quam habebat populus de Ioanne, ne forte ipse esset Christus. Cap. III. Homilia XXV.

ABET periculū & dilectio, si modum transeat. Debet enim qui aliquem diligit naturas & causas cōsiderare dilecti, & non eū plus diligere q̃ meretur. Nam si mensuram charitatis, modūq; transcenderit, & qui diligit, & q diligitur, in peccato erūt. Quod ut manifestius fiat, ponamus exemplum. Ioannem populus mirabatur, & diligebat eum: & re uera erat dignus miraculo, ut plus ei q̃ cæteris hominibus deferretur, quia aliter quàm cuncti mortales uixerat. Nō omnes sumus simplici cōtenti cibo, sed uarietate delectamur escarū: unum nobis ad potādū uinum sufficit, uarij gustus uina mercamur: Ioānes uero semper locustis, semper uescebat̃ melle syluestri, & cōtentus erat simplici & tenui cibo, ne corpus illius crassioribus pulmētis pinguesceret, & exquisitis dapibus grauaret̃. Huiuscemodi quippe natura corpora nostra sunt, ut escis superfluis aggrauentur: & cū corpus fuerit aggrauatū, anima quoq; oneret̃, quę per totū diffusa corpus, passiōibus illius subiacet. Quamobrem recte pręcipit̃ eis qui obseruare possunt. Bonū est nō mādúcare carnem, neq; bibere uinū, neq; in quo frater tuus scandalizet̃. Erat igitur Ioānes uitæ mirabilis & multū ab aliorum hominū cōuersatione diuersus. Nō habebat sacculū, nō famulū, non saltē uile tuguriū. Morabat̃ in deserto nō solum usq; ad diē ostēsionis suę ad Israel, uerū eo tēpore quo pœnitentiā populo prædicabat erat in solitudine Iudææ, & aqua simplici irrigabatur, ut & in potu esset diuersus à cæteris. Nos qui uersamur in urbibus, qui in medio populorum sumus, & uestes quærimus lautiores, & cibos, & habilia: ille uero qui in eremo morabat̃, uidete quali uestimēto indutus fuerit. De pilis camelorū sibi tunicā fecerat, & zona pellicea cingebat̃. Omnia ergo in illo nouerant, & propter dissimilitudinē uitæ uniuersi qui uidebāt admirabant̃ eum, & mirātes studiosissime colebāt, super omnia quod pœnitentes in remissionē peccatorū baptizabat. Quas ob causas diligebant quidē eum iustissime, sed nō seruabant in charitate modū. cogitabāt em̄ ne forte ipse esset Christus. Quā inordinatā & irrationabilē charitatem cauens Apostolus Paulus, de semetipso loquebat̃. Timeo aūt ne quis de me cogitet supra id qd' uidet in me, aut audit ex me, & ne magnitudo reuelationū extollat me, &c. 2.Cor.12 Qd' metuens ne etiā ipse incurrat, nolebat omnia de se indicare quæ norat, ne quis de eo plus arbitret̃ esse q̃ cerneret, & mensuram honoris excedēs diceret quod dictū fuerat de Ioāne, q̃a ipse esset Christus. Quod quidē nōnulli etiā de Dositheo Samaritarū heresiarcha dixerūt, alij uero de Iuda Galilæo. Deniq; in tātā quidā dilectiōis audaciā proruperūt, ut noua quædā & inaudita super Paulo monstra cōfingerent. Alij em̄ aiūt hoc quod scriptū est, sedere à dextris Saluatoris & sinistris, de Paulo, & de Marcione dici, quòd Paulus sedet à dextris, Marcio sedeat à sinistris. Porrò alij legentes, Mittam uobis aduocatū spiritū ueritatis, nolūt intelligere tertiā personā à patre & filio, & diuinam sublimēq; naturā, sed Apostolū Paulū. Nonne tibi omnes uidētur plus amasse q̃ expedit, & dum uirtutē uniuscuiusq; mirant̃, dilectiōis perdidisse mēsurā? Quod quidem in ecclesia patimur: pleriq; em̄ dum plus diligunt q̃ meremur, hæc iactant & loquuntur, sermones nostros doctrināq; laudantes, quę cōsciētia nostra nō recipit. Alij uero tractatus nostros calūniātes, ea sentire nos criminant̃, quę nunq; sensisse nos nouimus. Sed neq; hi q plus diligūt, neq; illi qui oderūt, ueritatis regulā tenēt: & alij p dilectionē, alij per odiū mentiuntur. Vnde oportet charitati frena imponere, & tantū ei

Rom.14

uagandi permittere libertatem,quantũ in prærupta non corruat.Scriptũ est in Ecclesiaste.Ne sis iustus multũ,neq; ampliora cogites,ne forte obstupescas. Quod exemplũ sequẽs possum simile quid dicere,Ne diligas hominẽ ex tota anima tua,& ex tota uirtute tua:ne ames angelũ de toto corde,de tota anima,de tota uirtute,sed pręceptũ iuxta eloquiũ saluatoris soli serua deo. Diliges enim,inquit,dominũ deũ tuũ ex toto corde tuo,& ex tota anima tua,& ex tota uirtute tua.Respõdeat mihi aliquis,& dicat:Saluator præcipit,Diliges dominũ deum tuum ex toto corde tuo,& ex tota anima tua,& ex tota uirtute tua,& proximũ tuum tanquam teipsum.Volo diligere Christum:doce ergo me ꝗmodo eum diligam.Si enim dilexero eum ex toto corde meo,& ex tota anima mea,& ex tota uirtute,contra præceptũ facio, ut alterũ absq; uno deo sic diligam. Sin autem minus eum dilexero,quàm omnipotentẽ patrem,timeo ne in primogenitum uniuersæ creaturæ impius & profanus inueniar.Doce me & ostende rationẽ,quomodo inter utrunq; medius incedens,diligere debeam Christũ.Vis scire qua charitate Christus diligendus sit?Breuiter ausculta.Diliges dominũ deũ tuũ in Christo.Putas diuersam habere posse in patre & filio charitatẽ?Simul dilige dominũ Christũ,Dilige patrẽ in filio,filiũ in patre,ex toto corde,&ex tota anima,&ex tota uirtute. Quod si aliquis sciscitatur,& dicit:hoc quod asseris de scripturis proba:audiat Apostolũ Paulum, qui habebat rationabilem charitatẽ,loquentẽ.Certus enim sum,quia neq; mors, neq; uita,neq; angeli, neq; potestates,nec præsentia,nec futura,nec fortitudo,nec altitudo, nec profundũ,nec alia creatura poterit nos separare à charitate dei,quæ est in Christo Iesu,domino saluatore nostro,Cui est gloria & imperium in secula seculorum,Amen.

Matt.22 · Rom.8

De eo ꝗd scriptũ est, Cuius uentilabrũ in manu, & mũdabit aream suã,usq; ad eũ locum ubi ait:Et cõgregabit triticũ in horreũ. Cap. III. Homilia XXVI.

CHRISTVS est deus:& qui adorat eũ,in spiritu & ueritate oportet adorare.Deus quoq; noster,ignis cõsumens est.Dupliciter appellatur deus & spiritus,& ignis.Iustis spiritus,ignis peccatoribus.Sed dum & angeli spiritus ignisq; dicuntur:Qui facit,inquit,angelos suos spiritus,&ministros suos ignẽ urentẽ:angeli sanctis quibusq; sunt spiritus:his uero qui merentur,addicunt ignẽ,& feruorẽ subministrant.Iuxta quem sensum,& deus noster atq; saluator cũ sit spiritus,ignẽ uenit mittere super terrã.Spiritus,secundũ illud quod scribitur,Cum aũt conuersus fueris ad dominum,auferetur uelamen: & dominus spiritus est.Ignẽ aũt uenit mittere nõ super cœlũ,sed super terrã,ut ipse demõstrat dicẽs : Ignẽ ueni mittere super terrã,& quid uolo nisi ut iam ardeat?Si enim cõuersus fueris ad dominum qui est spiritus : Christus tibi spiritus erit,& non uenit ignẽ mittere super terram. Quod si non cõuerteris ad deum,sed habes terrã & fructũ eius, ignẽ uenit mittere super terrã tuam:Huic quid simile etiã de deo scriptum est: Ignis accẽsus est furoris eius,nõ usq; ad cœlũ sursum,sed usq; ad infernũ deorsum: & deuorabit non cœlũ, sed terrã & germina eius.Quorsum ista memoraui? Quia & baptismus ꝗ baptizat Iesus, in spiritu sancto est,& igni.Memini eorũ quę nuper locutus sum,nec præterit explanatio superior,sed uolo & nouũ aliquid inferre.Si sanctus fueris, spiritu sancto baptizaberis:si peccator,in ignem mergeris:& unum atq; idem baptisma indignis & peccatoribus in condemnationẽ ignemq; uertetur: his uero qui sancti sunt & tota fide ad dominũ cõuertunt,spiritus sancti gratia salusq; tribuẽda est.Is ergo qui spiritu sancto & igne dicitur baptizare,habet uentilabrũ in manu sua,& mundabit aream suam,& congregabit triticum suum in horreũ,paleas aũt comburet igni inextinguibili. Volo inuenire rationẽ,quare dominus noster habeat uentilabrum:& quod blando uẽto leues paleæ huc illucq; rapiantur,graue uero triticum in unum deferatur locum : neq; enim absq; uento possunt triticum & paleæ separari : existimo tentationes pro uento intelligi,quæ confuso credentium aceruo,alios paleas,alios triticum esse demonstrãt. Cum enim anima tua fuerit aliqua tentatione superata,nõ tentatio te uertit in paleas,sed cũ esses palea,leuis uidelicet & incredulus,ostendit te esse tentatio quod latebas. E contrario autem cum fortiter tentamenta toleras,non te facit fidelem tentatio,atq; patientem,sed uirtutem quæ in te erat patiẽtię & fortitudinis,& latebat,profert in medium.

Heb.1 · 2 Cor.3 · Lucæ 12

Putas

Putas enim, ait dominus, aliter me tibi locutum fuisse quàm ut pareres iustus? Et alibi. Afflixi te, & affeci penuria, ut manifesta fierent quæ erant in corde tuo. In hunc modũ & tempestas non facit super arenam ædificium consistere, sed super terram. Quæ cum fuerit exorta, id quod super terram fundatũ est, non euertet: quod uero super arenã fluctuat, probat illico nõ bene fuisse fundatum. Quapropter antequam oriatur tempestas, antequam uentorum flabra consurgant, priusquã intumescant flumina, dum adhuc silent uniuersa, omne studium nostrũ ad ædificiorum fundamenta uertamus, ædificemus domum nostram uarijs firmisq; lapidibus pręceptorum dei, ut cum psecutio sęuierit aduersus Christianos, durusq; turbo surrexerit, ostendamus nos habere ædificium super petrã Christum Iesum. Si quis autem (quod procul absit à nobis) negauerit, iste sciat non se illo tempore quo negasse uisus est, Christum negasse, sed semina & radices habuisse negandi iam ueteres, tunc uero fuisse agnitum quod habebat, & in medium esse productum. Oremus igitur dominũ, ut simus ædificium quod tempestas nulla subuertat, fundatum supra petram per dominum nostrũ Iesum Christum, cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

De eo quod scriptum est: Multa quidem & alia exhortans annunciabat, usq; ad eum locum, ubi ait: Spiritus sanctus descendit super eum.

Cap. III. Homilia, XXVII.

QVI Euangelij sermonem docet, nõ unam rem nũciat, sed plurimas. Hoc quippe scriptura significat dicẽs: Multa quidem & alia exhortans annunciabat. Itaq; etiã alia quę scripta non sunt, Ioãnes populo prędicabat: quę aũt scripta sunt, cõsiderate quanta fuerint quę annunciant Christũ. Monstrauit enim baptismũ spiritus sancti, prędicauit publicanis salutẽ, docuit milites disciplinã, aream purgari, succidi arbores, & cætera quæ Euãgelij narrat historia, exceptis ergo his quę scripta sunt, etiã illa quæ scripta nõ sunt annũciasse monstratur in eo quod dicitur: Multa quidẽ & alia exhortans annũciabat populo. Et quomodo in Euãgelio secũdum Ioannẽ de Christo refertur, quia multa & alia locutus est quę nõ sunt scripta in libro isto, quæ si scriberetur, neq; ipsum puto mundũ capere potuisse libros qui scribẽdi erãt: sic & in præsenti loco intellige, quod forsitan Lucas quoniam maiora quædã à Ioanne annunciabãtur quàm ut deberent literis credi, uoluerit ea nominatim dicere, sed tantũ significauerit quod dicta sint: & idcirco dixisse, Multa quidẽ & alia exhortãs annunciabat populo. Miremur quidẽ Ioannem ex his quæ sequũtur, maxime q̃d inter natos mulierũ maior Ioanne baptista nemo fuerit, & in tantam opinionem merito uirtutis ascenderit, ut à plerisq; Christus putaretur: sed aliud multo mirabilius: Herodes Tetrarcha habebat regiam potestatẽ, & poterat eum cum uoluisset occidere: & cum rem fecisset iniustam, & contra legẽ Moysi ut uxorẽ fratris sui acciperet, quæ habebat filiam de priori uiro, non eum timuit, nõ accepit personam, non cogitauit, ut dixi, regiã potestatem, nõ formidauit interitum, sciebat enim etiã si propheta non esset, quod lacessitus eum posset occidere. Hęc igitur uniuersa cum nosset, liber tate prophetica corripuit Herodem, & incestas nuptias arguit, & ob id clausus in carcere, non de morte solicitus, non de incerto iudicij, sed in uinculis de Christo quẽ annunciauerat, cogitabat. Et quia ipse ad eum ire non poterat, mittit discipulos suos sciscitantes: Tu es qui uenturus es, an alium expectamus? Animaduertis, quod & in carcere docuerit, uidẽs eum & in illo loco discipulos habere, & quam ob causam ibidem per se erudiebat. Inter quæ etiam cum de Iesu orta esset quæstio, mittit ex discipulis & interrogat: Tu es qui uenturus es, an alium expectamus? Reuertunt̃ discipuli, & nunciant magistro, quæ Saluator iusserat nunciari: cuius uerbis Ioannes armatus ad prælium confidenter emoritur, & libẽter capite trũcatur ipsa uox, domini uoce firmatus, uerum esse dei filium quem credebat. Hæc de Ioanne & libertate eius, & Herodis insania, qui super multa scelera etiam hoc addidit, ut Ioãnem primum carcere cluderet, & postea decollaret. Quia uero dominus baptizatus est, & cœli aperti sunt, & spiritus sanctus descẽdit super eum, uoxq; de cœlis intonuit dicens: Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacui: dicendum est in baptismo Iesu, cœlum esse reseratum

& ad dispensationem, remissionemque peccatorum, non illius qui peccatũ non fecerat, neque inuentus est dolus in ore eius, sed totius mũdi apertos esse cœlos, & spiritum sanctum descendisse: ut postquam dominus ascendisset in excelsum, & captiuam duxisset captiuitatẽ, tribueret nobis spiritũ qui ad se uenerat: quẽ quidẽ dederat & resurrectionis
Ioan. 20 tẽpore dicẽs: Accipite spiritũ sanctum. Si cui dimiseritis peccata dimittentur eis: sicut tenueritis, tenebũtur. Descẽdit em̃ spiritus sanctus super Saluatorẽ in specie colũbæ, auis mansuetæ, innocentis, & simplicis. Vnde & nobis præcipitur, ut imitemur innocentiam columbarum. Talis est spiritus sanctus, mundus, & uolucris, & sublime cõsur
Psal. 55 gens. Quãobrem orantes dicimus: Quis dabit mihi pennas ut columbæ, & requiescã: id est, quis dabit mihi pẽnas spiritus sancti? Et in alio loco sermo ꝓpheticus pollicet:
Psal. 68 Si dormieritis inter medios cleros pennæ columbæ deargentatæ: & posteriora dorsi eius in uirore auri. Si em̃ inter medios cleros ueteris & noui testamẽti requieuerimus, dabunt nobis pennæ colũbæ deargentatæ, id est sermones dei, & posteriora eius auri fulgore & uirore radiantia, ut sensus noster spiritus sancti sensibus compleat, id est sermõ & mẽs illius cõpleat aduentu, & nec loquamur aliq̃d nec intelligamus, nisi qđ ille suggesserit, sed omnis sanctificatio tam in corde quàm in uerbis, & in opere, à sancto spiritu ueniat in Christo Iesu, cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

De Genealogia Saluatoris, eo quod in Matthæo & in Luca diuersi eius referantur autores. Cap. III. Homilia XXVIII.

DOMINVS noster atque saluator, qui multorum saluator, cuius generationẽ scriptura non docuit, quæ melior fuit, nunc secundum patrũ ordinem natus esse describitur. Et cum diuinitas eius nõ subiaceat exordio, propter te qui ortus in carne es, nasci uoluit, & tamen nõ æque ab Euãgelistis natiuitatis eius ordo narratur: Quæ res nonnullos plurimum conturbauit. Matthæus enim incipiẽs natiuitatis illius seriẽ texere, ab Abraham usque ad id peruenit, ut diceret, Christi autem Iesu generatio sic erat: & describit nõ eum qui baptizatus est, sed qui uenit in mundum. Lucas uero exponens natiuitatem eius, non à superioribus ad inferiora deducit: sed cum baptizatum ante dixisset, usque ad ipsum peruenit deum. Nec eædẽ personę sunt in generatione eius, quãdo descendere dicit, & quãdo cõscendere. Qui enim fecit eum cœlis tibi descendentẽ, mulieres non quaslibet, sed peccatrices, & quas scriptura reprehenderat introducit: qui uero baptizatũ narrat nullius facit
Matt. 1 mulieris mentionẽ. In Matthæo enim ut diximus nominatur Thamar, quæ cũ socero fraude cõcubuit, & Ruth Moabitis nec de genere Israel: & Raab, q̃ unde sumpta sit scire nequeo: & coniunx Vriæ, quæ uiolauit mariti thorum. Quia enim dominus noster atque saluator ad hoc uenerat ut hominũ peccata susciperet, & eũ qui non fecerat peccatum, pro nobis peccatum fecit deus: ꝓpterea descendens in mundũ assumpsit peccatorum hominũ uitiosorũque personam, & nasci uoluit de stirpe Salomonis, cuius peccata conscripta, & Roboam cuius delicta ferunt, & de cæteris è quibus multi fecerũt malũ in cõspectu dei. Quãdo uero de lauacro cõscendit, & secũdus ordo esse describit, non per Salomonem, sed per Nathan nascitur, qui eius arguit patrem super Vriæ morte ortuque Salomonis. Sed in Matthæo semper generationis nomen adiungit: hic uero penitus silet: Scriptũ est enim ibi: Abrahã genuit Isaac: Isaac genuit Iacob: Iacob genuit Iudã, & fratres eius: Iudas genuit Phares & Zarã de Thamar: & usque ad finẽ, genuit, semper apponitur. In Luca uero ubi de lauacro cõscendit Iesus filius dicitur sicut putabat filius Ioseph: & in tam multa serie nominũ, excepto quod putabatur filius Ioseph generationis nomen ascriptũ non est. In Matthæo nõ est scriptum incipiebat: hic uero quia de baptismate cõscẽsurus erat, incipiebat legitur, scriptura referente: Et ipse erat Iesus incipiens. Quando em̃ baptizatus est, & mysteriũ secundæ generationis assumpsit, ut tu quoque priorẽ natiuitatẽ destruas, & in secunda regeneratione nascaris, tunc dicit incepisse. Et quomodo populus Iudæorũ quando erat in Aegypto nõ habebat initium mensium: quãdo uero egressus est ex Aegypto nunc dicitur ad eum, mẽsis iste initium mensium primus erit uobis de mensibus anni: sic qui necdũ est baptizatus, nec cœpisse narratur. Nec enim frustra additũ putemus ad id quod dicitur, Ipse erat Iesus, quod sequitur

sequitur, incipiens. Sed & quod ait: Quasi annorũ triginta, considerandum. Ioseph triginta annorũ erat quando dimissus è uinculis, & interpretatus somniũ Pharaonis Aegypti effectus est princeps, ubertatisq; tempore triticũ cõgregauit, ut famis tẽpore haberet quod distribueret. Ego puto quod triginta anni Ioseph, in typo triginta annorũ præcesserint Saluatoris. Iste em̃ Ioseph non tale triticũ congregauit, quale in Aegypto ille Ioseph, sed triticũ uerũ, atq; cœleste, ut tẽpore ubertatis tritico cõgregato haberet quod distribueret, cũ fames esset missa in Aegyptum, non fames panis, neq; sitis aquę, sed fames audiendi sermonẽ dei. Cõgregat de prophetis, de lege, de Apostolis, uerba abundantiæ: unde quando iam non scribunt libri, nec nouũ aliquod conficitur instrumentum, nec mittũtur ab Apostolis ea quę ab Iesu in horrea Apostolorũ fuerant comportata, hoc est in animas eorum, omniumq; sanctorũ, tunc distribuat & nutriat Aegyptum fame periclitantẽ, maximeq; fratres, de quibus scribit: Narrabo nomẽ tuum fratribus meis, in medio ecclesiæ cantabo te. Habent & alij homines uerba patientiæ: uerbaq; iudicij & reliquarum uerba uirtutũ: hoc est triticum quod Ioseph Aegyptijs distribuit. Sed aliud est frumentũ quod fratribus, id est, discipulis suis distribuit de Iessen terra, de ea quæ ad orientem respicit, triticum Euangelicum, triticum Apostolicum. De hoc tritico debemus panes facere, ita tamen ut non commisceatur ueteri fermento, habeamusq; panem nouũ de scripturarum tritico, farinamq; commolitam in Christo Iesu, cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen. *Psal. 31*

De eo quod scriptum est, Iesus autem plenus spiritu sancto reuersus est: & de tentatione eius prima. Cap. IIII.

Homilia, XXIX.

QVANDO legis in Euãgelio, Iesus autẽ plenus spiritu sancto reuersus est, & in Actibus Apostolorũ ubi dicitur quod repleti fuerint spiritu sancto, uide ne æquales putes esse Apostolos Saluatori: sed & Iesum, & Apostolos & aliũ quemlibet sanctorum plenos spiritu sancto cognosce secundũ mensurã uasculi sui: & quomodo, uerbi gratia, si uolueris dicere hæc uasa plena sunt uino uel oleo, non statim iudicas quod æquali mẽsura plena sint: siquidem aliud sextariũ capere potest, aliud urnã, aliud amphorã: eodem modo & Iesus & Paulus pleni erant spiritu sancto: sed multo uas Pauli minus erat uase Iesu, & tamen erat secundum mensurã suam utrunq; cõpletũ. Accepto itaq; baptismo, Saluator plenus spiritu sancto, qui super eũ in specie columbæ de cœlis uenerat, ducebatur à spiritu. Quia enim quotquot spiritu dei ducũtur, hi filij sunt dei, iste autẽ extra omnes proprie filius dei erat, ideo & ipsum oportebat spiritu sancto duci. Siquidem scriptum est: Ducebat autem in desertum à spiritu. Quadraginta diebus tentatur Iesus, & quę fuerint tentamenta nescimus: quę ideo forsitan prætermissa sunt, quia maiora erant q̃ ut literis crederentur. Et si sic oportet dicere, sicut mundus capere nõ poterat oẽs libros si scripta fuissent quæ fecit & docuit Iesus: sic quadraginta dierum tentationes quibus tẽtatus est dominus à diabolo, mundus ferre non poterat si scriptura docuisset. Sufficit nobis hoc tantum scire, q͛d quadraginta diebus in deserto fuerit & tentabatur à diabolo, & non comederit quicq; in diebus illis. Mortificabat em̃ sensum carnis iugi continuoq; ieiunio: & cum cõpleti fuissent dies, esurijt. Dixit autẽ ei diabolus. Si filius dei es, dic lapidi huic ut panis fiat. Dic, inquit, lapidi huic. Cui lapidi? utiq; monstrabat diabolus quẽ uult panem fieri. Quęnã est ista tentatio, ut rogato patre à filio panẽ, nec lapidem quod ne ipse quidem aduersarius uoluit uersipellis fallax, det lapidẽ pro pane? hoc est enim quod diabolus uoluit, ut lapis panis fieret: & nõ potius, ut non in panem lapidem, sed hominem in lapidem uerteret, quẽ diabolus pro pane mõstrauerat? Ego puto quod usq; hodie lapidẽ diabolus ostendat, & hortetur singulos ad loquendũ: Dic ut lapis iste panis fiat. Omni tentatione qua tẽtandi erant homines, primus secundum assumptionẽ carnis tentatus est dominus. Tentatur autẽ ob id, ut nos quoq; illo uincẽte uincamus. Obscurũ fit forte quod dico, nisi manifestius exemplo fiat. Si uideris hæreticos dogmatũ suorum mendaciũ pro pane comedere, scito lapidem eorũ esse sermonẽ, quem monstrat diabolus. Neq; uero existimes unũ eum habere lapidem: habet plures lapides, de quibus

quibus à Matthæo introducitur loquẽs: Dic ut lapides isti panes fiãt. Dixit & Marciõ
& lapis diaboli ei factus est panis. Dixit Valentinus, & alius lapis ei est uersus in panẽ.
Habuit & Basilides eiusmodi, & cæteri hæretici. Vnde sollicite prouidẽdum, ne forte
diaboli lapidem comedentes, putemus pane uesci dei. Alioquin quæ erat tẽtatio de la
pide panẽ fieri, & à saluatore comedi? Fingamus enim quod diabolo proponẽte domi
nus lapidẽ in panem uertit, & id quod uirtute sua ipse fecerat comederit, & satiarit esu
riem, quęnã esset ista tentatio, quę uictoria diaboli, si hæc simpliciter scriberẽtur? Quæ
ut diximus ratione perspecta & tentationẽ ostendũt fuisse si fierent, & uictoriam quod
contempta sunt fieri. Simulq; mõstratur istum panẽ qui de lapide fiat, nõ esse uerbum
Deut. 6 dei quod pascit hominem, de quo scriptũ est: Nõ in pane solo uiuit homo, sed in omni
uerbo qđ egredietur per os dei uiuet homo. Respondeo tibi ò uersipellis, & nequam
qui me tentare non metuis: alius est panis, sermo dei qui uiuificat hominẽ. Simulq; ui-
deamus quod hęc loquatur non filius dei, sed homo, quẽ filius dei dignatus est assume
re, quasi de homine enim respõdet, & dicit: Scriptũ est, nõ in pane solo uiuit homo, ex
quo manifestum, non deum, sed hominem fuisse tentatum. Scripturę sensum diligẽter
euẽtilans, reor inuenire me causam quare Ioannes tentationẽ domini nõ descripserit:
sed tantũ Matthęus, Lucas, & Marcus. Ioannes enim qui à deo exordiũ fecerat dicens:
Ioan. 1 In principio erat uerbũ, & uerbum erat apud deum, & deus erat uerbũ: nec poterat di-
uinæ generationis ordinẽ texere, sed tantũmodo quod ex deo & cũ deo esset expresse
rat, adiecit: Et uerbum caro factum est. Porrò quia deus tentari non potest, de q̃ ei erat
sermo, ideo tẽtari illũ à diabolo nõ introducit. Quia uero liber generationis Iesu Chri
sti de eo in Matthæi Euãgelio narratur, & in Luca generatio eius describit̃, & in Mar-
co homo est qui tentatur, propterea eius fertur simile respõsum, Nõ in pane solo uiuit
homo. Si igitur filius dei deus, pro te homo factus est, & tentatur, qui natura homo es,
non debes indignari si forte tentaris. Quod si tentatus illum imitatus fueris qui pro te
tentatus est, & omne uiceris tentamentũ, habebis spẽ cum eo qui tunc homo fuit, nũc
aũt homo esse cessauit. Nam si qui quondam homo erat, postq; tentatus est, & recessit
ab eo diabolus usq; ad tempus mortis, à mortuis resurgens ultra non morietur, omnis
aũt homo morti subiacet: iste ergo qui nequaquã moritur iam non est homo, sed deus
est. Si aũt deus est qui quondam homo fuit, & oportet te illi similem fieri quando simi-
les eius fuerimus, & uiderimus eum sicuti est, te quoq; necesse erit deum fieri, in Chri-
sto Iesu, Cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

Tentatio Saluatoris Secunda, Cap. IIII. Homilia XXX.

TAM filio dei, quàm Antichristo regnandi studiũ est. Sed antichristus re-
gnare desiderat, ut occidat quos sibi subiecerit: Christus ad hoc regnat ut
saluet. Et unusquisq; nostrũ si felix est, regnat̃ à Christo, sermone, sapien-
tia, iustitia, ueritate. Si aũt amatores uoluptatis sumus magis quàm amato
Rom. 6 res dei, regnamur à peccato, de quo Apostolus loquitur: Nõ ergo regnet
peccatũ in uestro mortali corpore. Duo igitur reges certatim regnare festinãt: peccati
rex peccatoribus diabolus, iustitiæ rex iustis Christus. Sciẽsq; diabolus ad hoc uenisse
Christum ut regnũ illius tolleret, & hi qui sub eo erant, inciperẽt esse sub Christo, ostẽ-
dit ei omnia regna mundi, & hominũ huius seculi, quomodo alij regnent̃ à fornicatio
ne, alij ab auaritia, illi populari rapiantur cura, hi formę capiantur illecebris. Neq; uero
arbitrandum est, quod regna ei mundi ostendens, Persarũ, uerbi gratia, regnum, Indo
rumq; monstrauerit: sed ostendat ei omnia regna mũdi, id est, regnũ suum quomodo
regnaret in mundo, ut cohortãs eum facere quod uolebat, inciperet etiam Christũ ha-
bere subiectũ. Vis, inquit, in hominibus his regnare? Ostẽdit innumerabiles hominũ
multitudines, quę suo tenebantur imperio. Et reuera si miseriã & infelicitatẽ nostram
simpliciter uolumus confiteri, penè totius mũdi rex diabolus est: unde & princeps isti-
us seculi à Saluatore uocat̃. Quod ergo dicit: Vides hos homines qui sub meo regno
sunt: ostendit ei in puncto temporis, hoc est in præsenti temporũ cursu, qui ad cõpara-
tionem æternitatis puncti instar obtinet. Neq; enim necessariũ habuit Saluator, ut ei
dignitates seculi istius & negocia monstrarentur; statim ut aciem luminum suorum ad
contem-

contemplandum uertit,& peccata regnantia,& eos qui regnarentur à uitijs cōspexit, & ipsum principem seculi diabolum superuenientē,atq; gaudentem in propriam perniciem,quia tantos sub suo habebat imperio.Dicit ergo ad dominū diabolus.Ideo uenisti ut aduersus me dimices,& tollas de imperio meo quos nūc subiectos habeo? Nolo contendas,nolo nitaris, ne habeas ullam in certando molestiā. Vnum est quod precor:procidēs adora me,& accipe regnū omne quod teneo. Verū dominus noster atq; Saluator uult quidem regnare,& omnes gentes subiectas esse ut seruiant iustitiæ, ueritati,cæterisq; uirtutibus:sed uult regnare quasi iustitia, ut absq; labore regnet, ut nihil faciat indecorum,& non uult absq; labore subiectus diabolo coronari, nec sic regnare cæteris,ut ipse regnetur à diabolo. Vnde loquitur ad eum Iesus. Scriptum est: Dominum deum adorabis,& ipsi soli seruies. Hos, inquit, omnes propterea uolo mihi esse subiectos,ut dominum deum adorent,& ipsi soli seruiant. Hæc est cupido regni mei. Tu autem à me uis accipere peccata,quæ dissoluturus ueni,quæ etiam à cæteris auferre desidero.Scito atq; cognosce me in hoc manere quod dixi,ut adoretur dominus deus solus,& hos omnes sub meam faciam potestatem,meoq; regno subijciam: cui gaudeamus nos quoq; esse subiectos,& deprecemur dominum, ut regnans peccatum in corpore nostro mortificet,& regnet nobis solus Christus Iesus:cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

De tertia tentatione Saluatoris. Cap. IIII. Homilia XXXI.

SCRVTAMINI scripturas,ut & in his quæ putantur esse simplicia, reperiatis non minima sacramenta.Scrutemur principiū Euāgelicæ lectionis,q̄tquot hodie audiuimus,& id quod latebat,p̄cedit in mediū. Adduxit autē diabolus Iesum in Hierusalem.Hoc incredibile est,ut diabolus duceret filium dei,& ille sequeretur.Sequebatur planè quasi athleta ad tentationē, sponte proficiscēs.Non formidabat tentantē,neq; insidias callidissimi pertimescebat inimici,& quodammodo loquebat̄.Duc quo uis,tenta ut placet.Ad tentandū sponte me tribuo,sustineo quæ suggesseris.Præbeo me in quibuscūq; tentaueris,inuenies me in omnibus fortiorem.Adduxit ergo eum in Herusalem, & posuit super pinnam templi,& dixit:Si filius dei es,mitte te deorsum. Adduxit eum in culmen ad summitatem templi,& hortatur ut se inde præcipitet.Quod cū ille fraudulenter proponeret, & sub ostentatione gloriæ niteretur,dicebat Saluator, Scriptū est: Non tentabis dominum deum tuū.Simulq; considera quomodo tentet diabolus.Nō aliunde tētare audet, nisi de diuinis libris,& de psalmis sumens testimoniū ait: Si filius dei es,mitte te deorsum. Scriptū est enim:Quia angelis suis mandauit de te,& in manib. tollēt te,ne forte offendas ad lapidē pedē tuū.Vnde tibi diabole hoc scire quod ista scripta sunt? Nūquid legisti prophetas,uel diuina eloquia cognouisti? Licet tu taceas,ego p̄ te respōdebo.Legisti nō ut ipse ex lectione sanctorū melior fieres,sed ut simplicitate eos qui amici sunt literę interficias.Scis quia si de alijs ei uoluminibus loqui uolueris non decipies, neq; habere poterunt auctoritatē assertiones tuę.Sic legit scripturas Marcion ut diabolus, sic Basilides, sic Valentinus,ut cū diabolo dicerent Saluatori:Scriptū est,quia angelis suis mandauit de te,& in manibus tollent te,ne forte offendas ad lapidē pedem tuum: Si quando testimoniū de scriptura audieris,uide ne statim loquēti acquiescas, sed considera illum cuius sit,ac cuius sententiæ,cuius sit uoluntatis: ne forte simulet sanctum se esse quod nō est,& uenenis infectus hæreseos, sub ouis pelle lupus latitet, ne forte loquatur in eo diabolus de scripturis.Quomodo aūt diabolus per occasionem temporum de scripturis loquitur,sic econtrario Paulus pro utilitate eorū qui audiunt non solum de scripturis,sed etiā de secularibus libris assumit testimoniū,& ait:Cretenses semper mēdaces,malæ bestiæ,uētres pigri.Et rursum de alio.Ipsius enim & genus sumus. Necnon & de Comico:Corrumpunt mores bonos colloquia mala.Sed neq; diabolus si de scripturis loquutus fuerit,poterit me hac occasiōe decipere:neq; Paulus,si de gētilibus literis aliquod exemplū sumpserit,quoquo modo me eloquio deterrebit. Ideo enim assumpsit Paulus uerba etiam de his quę foris sunt,ut sanctificet ea. Videamus ergo quid de scripturis diabolus loquat̄ ad dominū.Scriptum est ēm:Angelis suis man

Tit. 1 Act. 17 1 Cor. 15

dauit ad te,& in manibus tollēt te,ne forte offendas ad lapidem pedē tuum. Vide quomodo & in ipsis testimonijs uersipellis est. Vult enim imminuere gloriam Saluatoris: quasi angelorū indigeat auxilio,offensurus pedē,nisi eorū manibus subleuetur. Assumit testimoniū,& interpretatȓ illud de Christo,q̄d non de Christo,sed de sanctis generaliter scriptū est. Libere quippe & tota cōfidētia cōtradico diabolo,super Christi persona hoc nō posse intelligi. Neq; enim indiget angelorū auxilio,qui maior angelis, &
Heb.1 melius ipsis hæreditatem consecutus & nomen. Nulli angelorū unquam dixit deus: Filius meus es tu,ego hodie genui te. Ad nullum eorum quasi ad filium loquutus: Qui facit angelos suos spiritus,& ministros suos ignem urentem: sed ad filium proprie suum, de quo innumerabilia loquitur in prophetis. Non indiget inquā angelorū auxilio filius dei. Quin potius disce diabole,quod nisi Iesus adiuuerit angelos, offendēt pedem suum. Et si quis angelorum uisus est offendere, de quibus dudū lectum est,quia angelos iudicabimus,ideo offendit,quia non extendit manū suam ad Iesum, ut apprehēsus ab eo non offenderet. Quoniā enim in propria uirtute confidens,non inuocas præsidium Iesu,offendis,& credere in Iesum Christum filiū dei noluisti. Vt autem scias quod male interpretatus est,& nō de Christo,sed de sanctis intelligi quæ sequantur, ausculta. A ruina & dæmonio meridiano non Iesum Christū liberat deus,sed sanctos. Lege nonagesimum psalmū,cuius principiū: Qui habitat in adiutorio altissimi,in protectione dei cœli commorabiȓ, & inuenies hæc magis iusto uiro,quàm dei filio conuenire: Cadent à latere tuo mille,& decē milia à dextris tuis,ad te autem nō appropinquabit, ueruntamen oculis tuis uidebis,& retributionē aspicies peccatorum,& reliqua, super personam iusti interpretans. Sed & sic quoq; peruerse afferens diabolus testimonia,ut assereret super Saluatore intelligi, silet & transit uersiculos qui contra se scripti sunt. Cum enim dixisset: Angelis suis mandauit de te,& in manibus tollēt te,ne forte offendas ad lapidem pedem tuū, tacuit illud quod sequitur: Super aspidem & basiliscū ambulabis,& conculcabis leonē & draconem. Quare diabole siles,nisi quod tu es basiliscus,tu es omnium serpentiū regulus nocentiora habēs uenena quàm cæteri? Qui statim ut uideris aliquem,interficis,& aliam fortitudinē contrariam sociam tui assumis, quæ aspis appellaȓ,& uiro iusto subiecta est,& idcirco omnia taces. Tu es draco,tu es leo,de quibus scribitur: Super aspidem & basiliscū calcabis,& conculcabis leonem & draconē. Sed licet tu taceas,nos qui scripturas rectius legimus,scimus habere uos potestatem conculcandi te,& datam nobis hanc ditionem,non solū in ueteri testamento
Lucæ 10 sicut nunc cantatur in psalmo,sed etiā in nouo,Saluatore dicente: Ecce do uobis potestatem calcandi super serpentes & scorpiones,& omnem uirtutem inimici,& nihil uobis nocebunt. Sumamus arma tanta potestate firmati,& uniuersa faciamus: ut per conuersationem nostrā leonem conculcemus & draconem. Porro ut scias quomodo conculcetur leo, & conteratur draco,Pauli epistolam lege,in qua asserit conculcari peccatores filio dei. Sicut ergo qui peccator est conculcaȓ filio dei,sic ecōtrario qui iustus est conculcat leonem & draconem, & omnem uirtutem inimici conculcat in nomine Iesu Christi,cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

De eo quod scriptū est: Reuersus est Iesus in uirtute spiritus,usq; ad eum locum ubi ait: Et omnium oculi erant in synagoga intendentes in eum. Cap. IIII. Homilia XXXII.

PRIMVM quidē Iesus plenus spiritu sancto reuersus est à Iordane, & agebaȓ in spiritu in deserto diebus quadraginta, Cū tentareȓ à diabolo, quia adhuc ui certaturus erat aduersus eum,& semel, & bis,non cū additamento aliquo spiritus ponitur. Quādo uero tres tentationes quas scriptura cōmemorat pugnando superauit,quid de spiritu signanter cauteq; ponatur ait: Et reuersus est Iesus in uirtute spiritus. Virtus addita est,quia conculcauerat draconem,& tentatorem cominus uicerat. Reuersus est ergo Iesus in uirtute spiritus in Galilæam terram,& fama exijt per omnē regionē de eo: & ipse docebat in synagogis eorum,& glorificabaȓ ab omnibus. Caue ne beatos illos tantū iudices,& te arbitreris priuatū esse doctrina. Si uera sunt quæ scripta sunt, non solū tunc in congregationibus Iudæorum

dæorum,sed & hodie in hac cõgregatione dñs loquit: & non solum in hac,sed etiã in alio cœtu,& in toto orbe docet Iesus,quærens organa per quæ doceat. Orate, ut me quoq; cõpositum ad canendũ,aptumq; reperiat.Sicut eñ quęrit omnipotens deus ,pphetas eo tẽpore quo ,pphetia mortales indigent,& inuenit,uerbi gratia,Esaiã,Hieremiam,Ezechielẽ,Danielẽ:sic quęrit deus organa per quę doceat sermonẽ suũ,uel erudiat populos in synagogis eorũ,& glorificet ab omnibus.Nunc magis glorificatur ab omnibus Iesus,q̃ illo tẽpore quo tantũ in una prouincia cognoscebatur. Deinde uenit Nazareth ubi nutritus fuerat,& ingressus iuxta morẽ in synagogam die sabbatorũ surrexit legere,& datus est ei liber Prophetæ Esaiæ, & reuoluẽs librũ, inuenit locum ubi erat scriptũ:Spiritus dñi super me,propter quod unxit me.Non fortuitu reuoluit librum,& apud se uaticinans reperit lectiones,sed & hoc prouidentiæ dei fuit. Sicut enim scriptũ est,in laqueũ non cadit passer sine uoluntate patris,& quia capilli capitis Apostolorum omnes numerati sunt:sic forsitan & hoc quod Esaiæ potissimum liber inuentus est:& lectio nõ alia,sed hæc quæ Christi mysterium loquebatur:Spiritus domini super me,propter quod unxit me.Christus est enim qui ista cõmemorat,non ut libet & casu uenisse arbitrandum est,sed prouidentia,& dispẽsatione dei. Quæ sunt igitur quę in ,ppheta loquebat,& postea de se ipse in synagoga personet, cõtemplemur. *Matt.10*

Euãgelizare(ait)pauperibus misit me.Pauperes,nationes significãt.Isti eñ erant pauperes,nihil omnino possidentes,non Deũ,non legem,non prophetas, nõ iustitiã, reliquasq; uirtutes.Ob quã causam misit eum deus,ut pauperibus nunciaret,Pręedicare captiuis remissionẽ.Captiui nos fuimus,quos tãtis annis uinxerat Satanas,habẽs captiuos sibiq; subiectos.Venit Iesus pręedicare captiuis remissionẽ,& cæteris ut uiderent. Sermone qppe,& prædicatiõe doctrinæ eius, cæci uidẽt.Pręedicatio ergo remissionis intelligat non solũ super captiuis,sed etiã super cæcis. Emittere confractos in libertatem.Quid ita fractũ,atq; collisum fuit,ut homo qui à Iesu dimissus est & sanatus?Pręedicare annum domini acceptum.Iuxta simplicẽ intelligentiam aiunt uno anno Saluatorem in Iudæa Euãgeliũ prædicasse,& hoc esse quod dicitur: Prædicare annũ domini acceptum,& diem retributionis:nisi forte quiddã sacramenti in pręedicatione anni domini diuinus sermo significat.Futuri sunt enim alij dies,nõ tales quales nũc in mundo cernimus,& mẽses alij,& Calendarũ ordo diuersus.Sicut igitur ista alia,sic annus domini futurus est placens.Ista aũt omnia prædicta sunt,ut post uisionẽ ex cæcitate, post libertatem ex uinculis,põst sanitatẽ à diuersis uulneribus ueniamus ad annum domini acceptum.Cum enim hæc legisset Iesus,inuoluens librũ reddidit ministro & sedit, & omniũ oculi erant in synagoga attẽdentes in eũ.Et nunc si uultis, in hac synagoga cœtuq; possunt oculi uestri attẽdere in Saluatorẽ.Cum enim principalẽ cordis tui direxeris aciem ad sapientiã & ueritatem, deiq; unigenitũ contemplandum,oculi tui intuentur Iesum.Beata congregatio,de qua scriptura testatur,quod omniũ oculi erant attendentes in eum.Quàm uellem istum cœtũ simile habere testimoniũ, ut omnium oculi, & catechumenorũ,& fidelium,& mulierũ & uirorũ,& infantium non corporis oculi, sed animæ aspicerent Iesum.Cum enim respexeritis ad eum, de lumine eius & intuitu clariores uestri uultus erunt,& dicere poteritis: Signatum est super nos lumen uultus tui domine,cui est gloria & imperium in secula seculorum,Amen. *Esa.51* *Psal.4*

De eo quod scriptum est:Vtiq; dicitis mihi parabolam istam,& cętera,usq; eum locum ubi ait:Sed nullus eorum mundatus est,nisi Naaman Syrus. Homilia XXXIII.

In Capharnaũ quantum ad lucẽ historiæ pertinet,necdum moratus est Iesus,nec aliquod in ea signũ fecisse describit, quippe in qua nõ fuit. Porro antequam ueniret in Capharnaum,in patria sua,hoc est in Nazareth,fuisse signatur. Vtiq; dicitis mihi parabolam istã.Medice cura teipsum. Quæcunq; audiuimus facta in Capharnaũ,fac & hic in patria tua. Vnde puto aliquid in sermone præsenti latitare mysterij,& Nazareth in typo Iudæorũ,Capharnaum in typo præcessisse gentiliũ.Sciẽs itaq; Iesus quod nõ haberet in patria sua honorẽ, ne ipse,nec propheta,nec Apostoli,noluit ibi pręedicare,sed pręedicauit in gentibus,ne

sibi à patriæ suę hominibus diceretur: Vtiq; dicitis mihi parabolã istam, Medice cura te ipsum. Erit enim tempus, quando dicturus sit populus Iudæorũ: Quæcũq; audiui facta in Capharnaum apud gentes signa atq; portẽta, fac & apud nos in patria tua. Quæ ostendisti uniuerso orbi, ostende & nobis. Prædica sermonẽ tuum populo Israel, ut saltem cum intrauerit plenitudo gentium, tunc omnis Israel saluus fiat. Quamobrem mihi uidetur cõsequenti ordine Nazarenis interrogantibus respondisse Saluator: Nemo propheta acceptus est in patria sua. Et puto plus iuxta sacramentũ quàm iuxta literam uerũ esse qđ dicit, licet Hieremias in Anatoth patria sua nõ fuerit acceptus, & Esaias quæcũq; fuit patria illius, & reliqui ꝓphetæ: sed magis mihi uidetur sic intelligi, ut dicamus patriam fuisse omniũ prophetarum, populum circũcisionis, & hãc nõ recepisse prophetas, & eorũ uaticinia: porro nationes quæ longe fuerant à prophetis, & eorum notitiam nõ habebãt, suscepisse uaticinium Iesu Christi. Nemo est ergo propheta acceptus in patria sua, hoc est in populo Iudęorũ. Nos aũt qui eramus alieni à testamẽto & peregrini à promissionibus, toto ꝓphetas corde suscepimus, magisq; habemus Moysen & prophetas de Christo prędicantes, q̃ illi qui ex eo quod non susceperunt Iesum, nec illos susceperũt qui de illo annunciauerant. Vnde ad id quod dixerat: Nemo propheta acceptus in patria sua, & aliud adiungit: In ueritate enim dico uobis, quia multæ uiduæ erant in diebus Heliæ in Israel, quando clausum est cœlũ annis tribus, & mensibus sex. Quod dicit tale est. Helias ꝓpheta erat, sed erat in populo Iudæorũ. Sed quandò mirabile quid facturus erat cũ essent plures uiduę in Israel, reliquit eas, & uenit ad uiduam in Sareptã Sidoniæ ad gentilem mulierculã, figuram futuræ rei explicãs, quia occupante fame nõ panis, neq; siti aquę, sed fame audiendi sermonem dei, uenit ad uiduam, de qua & propheta testatur dicens: Multi filij desertæ, magis quàm eius quæ habet uirum. Et cum uenisset, panem illius & alimẽta multiplicat. Tu eras uidua in Sarepta Sidoniæ, è cuius finibus Chananæa mulier egreditur, & cupit sanari filiam suã, & propter fidem meruit accipere quod petebat. Multæ ergo uiduę erãt in populo Israel, sed ad nullam earum missus est Helias nisi in Sareptis ad mulierẽ uiduam. Sed & aliud ad eũdem sensum pertinẽs loquit. Multi erant leprosi in Israel in diebus Helisæi prophetæ, & nemo eorũ mundatus est nisi Naaman Syrus, qui utiq; nõ erat ex Israel. Considera usq; ad præsentẽ diem multos leprosos in Israel secundũ carnem, uide econtrario lepræ squalore perfusos, atq; spiritali Helisæo domino nostro & Saluatore, te aũt purgari baptismi sacramẽto, & dici ad te: Surge & uade in Iordanem, & lauare, & restituetur tibi caro tua. Surrexit Naaman & abijt, & locutus impleuit mysteriũ baptismi, & facta est caro eius quasi caro pueri, qui in lauacro regenerationis ortus fuerit in Christo Iesu, cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

(Marginal notes: Esa. 54; 4. Reg. 5)

De eo quod scriptum est: Magister quid boni faciens uitam ęternam possidebo, usq; ad eum locum ubi ait: Vade & tu fac similiter. Homilia XXIIII.

CVM multa in lege præcepta sint, hæc tantum Saluator in Euãgelio posuit quæ quondam cõpendio ad ęterna obedientes ducerẽt. Ad id eñ respicit quod legis doctor interrogauerat eum dicẽs: Magister quid faciẽs uitam æternam possidebo? Quę lectio secundũ Lucam hodie uobis recitata est, respondit. In lege quid scriptũ est? Quomodo legis? Diliges dominũ deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota uirtute tua, & ex tota mente tua, & proximũ tuum tanquã teipsum. Ac deinde, Bene (ait) respondisti: hoc fac, & uiues. Haud dubium quin sempiternã uitam hoc faciendo accepturus sis, de qua & legis doctor interrogauerat. Simulq; perspicuè docemur in legis præcepto, ut diligamus deũ. In Deuteronomio scriptũ est. Audi (inquit) Israel, dominus deus tuus, deus unus est. Et diliges dominum deum tuũ ex tota mente tua, & reliqua, & proximũ tuũ quasi teipsum. Et Saluator super his testatus est dicens: In his duobus mandatis tota lex pendet & prophetæ. Volẽte aũt doctore legis iustificare semetipsum & ostẽdere quod nemo sibi esset proximus, atq; dicẽte: Quis est proximus meus, intulit dominus parabolam cuius exordium est: Homo quidã descẽdebat de Hierusalẽ in Hiericho, & reliqua: & docet nullius fuisse

(Marginal notes: Deut. 6; Matt. 22; Lucæ 10)

fuisse proximum descendentẽ,nisi illius qui uoluerit custodire præcepta,& pręparare se,ut sit proximus omni homini qui auxilio indiget. Hoc em̃ est quod post parabolã in fine ponitur.Quis de his tribus uidet̃ tibi proximus esse eius qui in latrones incidit? Nec enim sacerdos,nec Leuites proximi eius fuerũt,sed ut ipse quoq; legis doctor respondit,ille qui fecit misericordiã,proximus eius fuit.Vnde & à Saluatore dicitur, Vade,& tu fac similiter.Aiebat quidã de presbyteris uolens parabolã interpretari,hominem qui descẽdit esse Adam:Hierusalẽ,paradisum.Hiericho,mundũ,latrones contrarias fortitudines,sacerdotem,legem,Leuitẽ,prophetas, Samaritẽ, Christum : uulnera uero inobedientiam,animal,corpus domini:Pandochium,id est,stabulum quod uniuersos uolẽtes introire suscipiat,ecclesiam interpretari.Porro duos denarios, patrẽ & filiũ intelligi:Stabulariũ ecclesiæ præsidẽ cui dispensatio credita est.De eo uero quod Samarites reuersurũ se esse promittit,secundum saluatoris figurabat aduentũ. Hæc cũ rationabiliter pulchreq; dicant̃,non est tamen existimandum quod ad omnem hominem pertineãt.Neq; enim omnis homo descẽdit de Hierusalem in Hiericho,nec uniuersi propterea in præsenti seculo cõmorãtur,licet ille qui missus est,propter perditas oues uenerit domus Israel.Homo igit̃ qui de Hierusalem descendit in Hiericho ; quia uoluit ipse descẽdere,propterea in latrones incidit.Latrones aũt nulli sunt alij , nisi de quibus saluator ait:Omnes qui ante me uenerunt,fures fuerunt & latrones. Veruntamen nõ incidit in fures,sed in multo furibus nequiores latrones,qui descendentẽ eum de Hierusalẽ cum incidisset in illos spoliauerũt,& imposuerũt ei plagas. Quæ sunt plagæ? quę uulnera quibus uulneratus est homo? Vitia,atq; peccata. Deinde quia latrones qui nudauerant eũ,& uulnerauerãt,non assident nudo,sed plagis rursus impositis relinquũt eũ,idcirco scriptũ est:spoliãtes eum,& uulnera apponentes abierunt eo non mortuo,sed seminece.Factum est aũt ut in eadem uia primus sacerdos, deinde leuites descenderẽt,qui forsitan alijs hominibus bona quædã fecerant,non tamen huic,q̃ descenderat ab Hierusalem in Hiericho.Hunc em̃ uidit sacerdos, puto lex uidit: Leuites ut reor,sermo propheticus.Et cũ uidissent reliquerunt,& transierũt. Seruabat quippe seminecem prouidentia ei qui fortior erat lege & prophetis,Samaritano uidelicet qui interpretatur custos.Iste est qui nõ dormitat,neq; dormit custodiens Israel:propter seminecẽ ꝓfectus est iste Samaritanus non de Hierusalem in Hiericho,sicut sacerdos & leuita descẽdens:aut si descendit,idcirco descẽdit,ut saluaret,custodiretq; moriturum. Ad quem locuti sunt Iudæi:Samaritanus es tu & dęmoniũ habes. Qui cum negasset se habere dęmoniũ,Samariten negare se noluit.Sciebat enim se custodẽ.Itaq; cũ uenisset ad seminecẽ,& uidisset eũ in suo sanguine uolutari,misertus accessit ad eũ ut fieret eius proximus.Ligauit uulnera, infudit oleum uino mixtum:neq; dixit quod in propheta legitur, Nõ est malagma imponere,neq; oleum,neq; alligaturas.Iste est Samaritanus, cuius cura & auxilio omnes qui male habent indigent.Huius uel maxime Samaritani indigebat auxilio qui de Hierusalẽ descendens inciderat in latrones:& uulneratus ab eis,semianimis fuerat derelictus. Vt aũt scias qđ iuxta prouidẽtiam dei Samarites iste descenderit ut curaret eũ qui inciderat in latrones,manifesto doceberis ex eo q̊d secũ habebat alligaturas,secum oleũ,secum uinum. Quæ quidem ego puto non propter istum unum seminecẽ,sed propter alios quoq; qui ob uarias causas fuerant uulnerati, & indigebant alligaturis,& oleo,& uino,secũ portasse Samariten.Habebat oleum de quo scriptum est: Vt exhilaret faciem in oleo,haud dubiũ quin eius qui curatus fuerat, oleo etiã tumores uulnerum sedarent̃.Sed & uino mundat uulnera,asperitatis aliquid admiscens:eumq; qui fuerat uulneratus imposuit iumento , id est proprio corpori, iuxta id quod est hominẽ dignatus assumere.Iste Samaritanus peccata nostra portat,& pro nobis dolet,portat seminecẽ,inducit in pandochion,id est,in ecclesiã,quę omnes suscipit,& nulli auxiliũ suum denegat, ad quam cunctos ꝓuocat Iesus dicens: Venite ad me omnes qui laboratis,& onerati estis,& ego reficiam uos.Et postquã induxit eũ non statim recedit,sed uno die in stabulo cũ seminece perseuerat,& curat uulnera nõ solum in die,uerũ etiam in nocte, reliquã solicitudinem suam & industriam tribuens. Cũq; uellet mane proficisci,de probato argẽto suo,de probata pecunia sua tollit duos denarios,& onerat stabularium,haud dubium quin angelum ecclesiæ,cui præcipit ut

Ioan. 10

Ioan. 8

Psal. 104

diligenter curet eum,& ad sanitatem usque perducat,quem pro angustia temporis etiã ipse curauerat.Duo denarij notitia mihi uidetur esse patris & filij,& scientia sacramenti,quomodo pater in filio,& filius in patre sit,qui uelut mercedes donant angelo,ut diligẽtius curet sibi hominem cõmendatum:& promittitur ei quicquid de suo in medelam seminecis expenderit,illico esse reddendũ.Vere legis & prophetię custos animarum iste uicinior,qui fecit misericordiam ei qui inciderat in latrones,& proximus eius apparuit nõ tam sermone quàm opere.Quia ergo possibile est iuxta illud quod sequitur,imitari nos Christum,& misereri eorum qui inciderãt in latrones,accedere ad eos, ligare uulnera,infundere oleũ & uinũ,imponere super propriũ iumentũ, & ferre onera ipsorum,propterea ad talia nos cohortans filius dei,non tam doctori legis quàm nobis quoque omnibus loquitur. Vade & tu fac similiter. Quæ si similiter fecerimus, uitã consequemur æternã in Christo Iesu,cui est gloria & imperium in secula seculorũ, Amen.

De eo quod scriptum est: Quando uadis cum aduersario tuo & cætera,usque ad eum locum ubi ait:Et nouissimum minutum reddes.

Homilia XXXV.

NISI esset nobis natura insitũ id quod iustum est iudicandi, nunquã Saluator diceret:Quare autẽ & à uobismetipsis non quod iustum est iudicatis? Verum ne ad probationem huius sententiæ longius euagemur, maxime cum multa difficiliora huic capitulo subnexa sint, tantũ superbos significasse sufficiet.Quin potius animarum nostrarum ad deũ uela pandamus, deprecemurque aduentum sermonis eius, ut interpretetur parabolam de qua scribitur:

Matt.5 Quãdo uadis cum aduersario tuo ad principẽ,in uia da operam,ut liberes te ab eo,ne forte tradat te iudici,& iudex tradat te exactori,& in carcerẽ mittaris. Amen dico tibi non inde exies,donec nouissimum minutum reddas. Quatuor personas poni uideo, aduersarij,principis,iudicis,exactoris, & quia uidetur Euangelista Matthæus simile

Ibidem quid locutus in eo quod ait:Esto beneuolus aduersario tuo dum es in uia cũ eo, quęro utrum idem sensus sit,an aliqua sit uicinia,siquidem apud Matthæum una persona prętermissa sit,& alia immutata.Prætermissus est princeps,& pro exactore minister insertus: aduersarius uero,& iudex similiter ab utroque sunt positi. Imus itaque cum aduersario nostro ad principem,& oportet nos dum adhuc in uia sumus fortiter laborare, ut liberemur ab eo.Quoniam ambiguum quippe uerbum est,& potest tam ad principẽ quàm aduersarium,referri:Ne forte tradat te, siue aduersarius, siue princeps iudici, & iudex tradat te exactori,& non inde exies, donec nouissimũ minutũ reddas: pro quo

Ibidem Matthæus ait:Donec reddas nouissimũ quadrantem, uerbum uero nouissimũ uterque scribit:discrepare autem sunt uisi,quod hic quadrantem,ille minutũ posuit:quædã mihi sunt secretiora tangenda,ut intelligamus alium esse aduersariũ, alias tres personas, id est principem,iudicem,exactorem.Legimus(si tamen cui placet huiuscemodi scripturam recipere) iustitiæ & iniquitatis angelos super Abrahæ salute & interitu disceptantes,dum utræque turmæ suo eũ uolunt cœtui uẽdicare. Quod si cui displicet,transeat ad uolumen quod titulo pastoris scribitur,& inueniet cũctis hominibus duos adesse angelos: malum qui ad peruersa exhortatur,& bonum qui ad optima quæque psuadet.Scribitur alibi,quod assistant homini siue in bonã,siue in malam partem duplices

Matt.18 angeli:De bonis etiã Saluator meminit,dicens: Angeli eorum semper uident faciem patris mei qui in cœlis est.Simul quære utrũ paruulorũ in ecclesia semper uideant angeli faciem patris,& aliorum angeli non habeant libertatem uultum patris attendere:Neque enim sperandum est, omniũ angelos uidere faciem patris qui in cœlis est. Si fuero de ecclesia,quamuis minimus sim,habet libertatẽ angelus meus & fiduciã semper uidere faciem patris mei qui in cœlis est. Si autem forinsecus, nec de illa ecclesia quæ non habet maculam aut rugam, aut quid istiusmodi,& ipsa re probor alienus esse à tali congregatione,non habet fiduciam angelus meus respiciẽdi uultum patris mei qui in cœlis est. Quam ob causam angeli pro bonis soliciti sunt, scientes quod si nos bene gubernauerint, & ad salutem usque perduxerint, habeant etiam ipsi fiduciam uidendi faciem patris. Quomodo enim si per curam eorum & industriam salus hominibus

nibus cõparatur, faciem patris semper attendunt: sic si per negligentiam eorum homo corruerit, etiam sui periculi rem esse nõ nesciunt. Et sicut bonus episcopus, & optimus ecclesiæ dispensator scit sui meriti esse atq; uirtutis, si oues gregis sibi crediti fuerint cu stoditæ, ita intellige & de angelis. Ignominia angelo est si homo iustus creditus fuerit, et peccauerit: ut ecõtrario gloria est angelo si creditus sibi saltẽ minimus in ecclesia fuerit. Videbunt enim nõ aliquando, sed semper, faciem patris qui est in cœlis, cũ alij semper nõ uideant. Secundum meritũ eñ eorũ quorũ angeli sunt, aut semper aut nunquã, uel parũ, uel plus, faciẽ dei angeli cõtemplabuntur. Cuius rei ad liquidũ notitiam deus nouerit, & si quis (licet raro) fuerit inuẽtus quẽ Christus illuxerit. Videamus ergo primũ quis sit aduersarius cum quo iter faciamus. Semper nobiscum est aduersarius. Infelices nos, atq; miserabiles. Quotiescũq; peccauerimus, aduersarius noster exultat, sciens quoniã habet facultatẽ apud principẽ seculi huius qui se miserat exultãdi & gloriandi, eo quod aduersarius (uerbi gratia) huius, uel illius, eum fecerit principi seculi huius esse subiectũ per talia totq; peccata, per hoc illudq; delictũ. Euenit autẽ interdum, ut si qui fuerit præparatus armatura dei, & ex omni parte se texerit, conetur quidẽ aduersarius uulnus inferre, sed facultatẽ non habeat percutiendi. Semper nobiscum aduersarius graditur, nunquã nos deserit, quærit occasionẽ insidiarum, si quo modo nos subuertere queat, ut in principali cordis nostri malam subijciat cogitationẽ. Quãdo uadis ad principem. Quisnã iste princeps est? Quando diuidebat altissimus gentes, quando disseminabat filios Adam, statuit terminos nationũ secundum numerũ angelorum dei, & facta est portio domini populus eius Iacob, funiculus hæreditatis eius Israel. Igitur principib. id est angelis, ab exordio terra diuisa est. Daniel q̃ppe manifestius quos Moyses angelos nominarat, principes esse testatur, dicens: Princeps regni Persarũ, & princeps regni Grecorum, & Michael princeps gentiũ. Et unusquisq; nostrum secum habet aduersariũ cohærentem, cuius opus est ducere nos ad principẽ, & dicere. O princeps, uerbi gratia, regni Persarũ, iste qui subter erat tibi, eum ut opus fuerat custodiui: nullus enim de reliquis principibus ad se potuit trãsducere, ne ille quidẽ, qui ad hoc se uenisse iactabat, ut de cunctis hæreditatibus Persarũ, siue Græcorũ, omniũq; nationũ raperet homines, & hæreditate dei faceret esse subiectos. Christus dominus noster omnes principes uicit, & terminos eorũ transiẽs captiuos populos ad se trãstulit in salutẽ. Et tu de parte alicuius principis eras, uenit Iesus & rapuit te de potestate peruersa, & deo patri obtulit. Aduersarius ergo noster ambulat, ducẽs nos ad principẽ suũ. Vnde ego credens omnia scripturarũ uerba habere rationẽ, nõ puto frustra iudicẽ apud Græcos cum articulo positũ, qui singularitatis significator est, principem uero sine articulo scriptũ esse simpliciter. Quãdo uadis cum aduersario tuo. Signãter ait tuo. Neq; enim omnes omnium sunt aduersarij, sed singuli singulos habent, qui ubiq; eos sequantur, & sint comites. Quãdo uadis cũ aduersario tuo ad principem. Non cum articulo principẽ posuit, ne certum uideretur ostendere, sed sine articulo, ut è pluribus unum esse monstraret: quod apud Græcos magis intelligitur. Vnusquisq; enim nostrum, non habet proprium principem. Qui Syrus est, sub Syrorũ principe est, & unusquisq; sub suo principe gentis est: si tamẽ hucusq; processisse me sufficit, & ab hac disputatiõe ad aliã transire maiorem, ut cæteras quoq; gentes etiam cẽmemorem. Vnde dicitur: Videte Israel secundum carnẽ. Prudenti cœpisse, dixisse est: licet & hoc in populo cœpisse sermonem. Qui te uult, inquit, ducere ad principẽ suum, & ab alio principe conducere, quando uadis cum aduersario tuo ad principẽ, in uia da operam ut libereris ab eo. Nisi omni studio laboraueris, dum adhuc uiam carpis, antequam ingrediaris ad principẽ priusquã princeps tradat te iudici ab aduersario præparatum, postea frustra conaberis. Da ergo operã, ut libereris ab eo, siue à principe ad quem te trahit aduersarius. Da operam ut habeas sapientiam, iustitiam, fortitudinem, atq; temperantiam, & tunc cõplebitur: Ecce homo, opera eius ante faciem suam. Nisi dederis operã, non poteris aduersarij pactum infringere, cuius amicitia est in deum. Quãdo uadis cum aduersario tuo ad principem, in uia da operam. Latitat in hoc loco nescio quid, & secretum est, in uia da operã. Saluator ait: Ego sum uia, ueritas, & uita. Si dederis operã ut libereris ab aduersario, esto in uia: & cum steteris in eo qui dicit: Ego sum uia, stetisse non sufficit, sed da

Dan. 10

Num. 18

Ioan. 14

operam ut libereris ab aduersario. Nisi dederis operã ut ab aduersario libereris, quæ te sequãtur ausculta. Trahit te ad iudicem aduersarius, siue princeps cum te susceperit ab aduersario trahit te ad iudicem. Quàm elegãs uerbũ, trahit, ut ostendat quodammodo retractantes & nolentes ad cõdemnationem trahi, & ire compelli? Quis enim homicida concito gradu pergit ad iudicem? quis gaudens ad condemnationem suam ire festinat, & non inuitus trahitur, ac repugnans? Scit enim se ad hoc ire, ut sententiam mortis accipiat. Ne forte trahat te ad iudicem. Quis putas iste iudex est? Ego nescio alium
Matt.25 iudicem nisi dominũ meum Iesum Christum, de quo alibi dicitur. Et statuet oues à dextris, hœdos autem à sinistris. Et iterum: Qui confessus fuerit me, confitebor & ego eũ coram patre meo qui in cœlis est. Qui autem negauerit me coram hominibus, negabo eum corã patre meo qui in cœlis est. Trahat te ad iudicem, & iudex tradat te exactori. Vnusquisq; nostrũ per singula peccata damnũ sustinet, & iuxta qualitatẽ rationemq; delicti, damni magnitudo reputatur. Debeo aliquod de scripturis afferre testimonium super damno, mulctaq; pecuniæ. Alius damnũ sustinet quingentorũ denariorũ, & debet eos, alius quinquaginta denarijs cõdemnatur: quæ summa ambobus à creditore
Matt.18 conceditur. Porrò alius, sicut scriptura dicit: Oblatus est ei unus qui debebat decẽ milia talenta, decem milibus talentorum cõdemnatur. Et quid me necesse est plura persequi? Vnusquisq; pro qualitate & quantitate peccati, diuersam mulctæ sententiã expendit. Si parũ est quod peccas, ferieris dãno minuti, ut Lucas scripsit, ut uero Matthæus, quadrantis. Veruntamen etiam necesse est hoc ipsum quod extitisti debitor, soluere. Non enim inde exies nisi & minima quæq; persolueris. Qui uero fidelis est, nullo damno percutitur, sed quotidie ditatur. Totus enim mundus diuitiarũ eius est. Infidelis aũt nec obulũ habet. Alius damnatur denario, alius mna, alius talento. Est quæsitor huius negotij, qui mensuras uniuersorũ nouerit peccatorũ. Hoc delictum talento cõdemnatur: illud peccatũ mulctam istiusmodi meretur. Scriptum est enim. Cum autem cœpisset facere rationẽ. Supputanda est omnibus nobis gratia. Non est aliud tempus faciendæ rationis nisi tempus iudicij, quãdo liquido cognoscetur quid nobis creditum est, & quid lucri, quidúe detrimenti fecerimus, quis nostrum acceperit mnam, quis unũ talentum, quis duo, quis quinq;. Necesse nõ est plura indicare, cum hoc in cõmune dixisse sufficiat, reddituros nos esse rationem: & si debitores inuenti fuerimus trahi ad iudicẽ, & à iudice exactori tradi. Singuli exactores proprios habemus: omnis uero multitu
Esa.3 do, pluribus traditur, secũdum id quod in Esaia scriptum est: Populus meus, exactores uestri spoliant uos, & qui potentes sunt dominantur uestri. Dominanẽ exactores, si debuerimus aliquid. Si autem habuerimus fiduciam, & fronte libera uixerimus, seruabo
Rom.13 præceptũ libens: Reddite omnibus debita, cui tributum tributum, cui timorem timorem, cui uectigal uectigal, cui honorẽ honorem. Si omnibus uniuersa reddidero, uenio ad exactorem, & intrepida mente respondeo, nihil tibi debeo. Venit exactor ad deposcendum, resisto ei. Scio enim quod si nihil debuero, in me non habet potestatẽ. Quod si debitor fuero, mittet me exactor meus in carcerẽ illo ordine q prædictus est. Aduersarius enim me ducit ad principẽ, princeps ad iudicem, & iudex tradet me exactori, & exactor mittet in carcerẽ. Quæ est lex carceris istius? Non egredior ex eo, neq; me exactor patitur exire, nisi debitũ omne persoluero. Non habet exactor potestatẽ, ut mihi saltem quadrantem, uel minimam portionẽ ualeat concedere: unus est, qui debitorib. non habentibus unde persoluãt, potest cõcedere. Accessit, inquit, ad eum unus qui debebat quingentos denarios, & alius quinquaginta: & cũ non haberent unde redderẽt ambob. donauit. Qui donauit, dominus est: iste uero qui exactor est, non est dominus, sed à domino ad exigẽda debita prępositus. Nõ fuisti dignus ut tibi quingẽti, siue quinquaginta denarij donarenẽ, nec audire meruisti, dimissa sunt tibi delicta tua: sed mitteris in carcerẽ, & ibi exigeris per laborẽ & opera, siue per pœnas atq; supplicia, & non inde exies nisi reddideris quadrantẽ, uel nouissimum minutum, quod Græce tenue dici potest. Peccata aũt nostra pinguia sunt. Scribitur enim: Incrassatũ est enim cor populi huius. Aut comparatione maioris, tenue atq; subtile. Beatus est igitur, primũ qui non peccat, secundo ut in collatione aliquis saltem tenue peccatum habeat. Et inter ipsa quoq; tenuia atq; subtilia, est diuersitas peccatorũ. Nisi esset pecunia subtilis, nunquam dice-

diceretur: Nō exies inde, donec reddas nouissimum quadrantē. Quomodo sine pecunia diceret nouissimum minutū, quod est denarius, siue nummus, sine obolus, uel statera. Quod si magnam pecuniam debuerimus, sicut ille qui scribitur decem milia talenta debuisse, quanto tēpore claudamur in carcere donec reddamus debitū, nō possum manifeste pronūciare. Si enim qui parum debet, nō egredit̃ nisi exoluat minutū quadrantem: utiq; qui tanto debito fuerit obnoxius, infinita ei ad reddēdū debitū secula numerabuntur. Quapropter demus operā, ut liberemur ab aduersario dū sumus in uia, & iungamur domino Iesu: Cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

De eo quod scriptū est: Qui uoluerit animā suā saluare perdet eam, usq; ad eum locum ubi ait: Regnum dei intra uos est. Homilia XXXVI.

QVI quæsierit, inquit, animam suam saluare, perdet eam: & qui perdiderit eam, saluabit eam. Martyres quærunt saluare animam suā: propterea perdunt, ut saluent eam. Qui uero uolunt saluare animam suam ut non perdant eam, hi & corpus & animam perdunt pariter in gehennam. Quāobrem nolite timere eos, ait, qui possunt corpus occidere, sed timete magis eum qui potest animam & corpus perdere in gehennam. Hoc ad propositū, iuxta uires ingenij nostri breuiter dixerimus. Animalis autem non recipit ea quæ sunt spiritus, & idcirco saluari non potest. Seminatur corpus animale, surgit corpus spiritale. Porrò qui adhæret domino, spiritus unus efficitur. Si ergo qui domino copulat̃, cum animalis esset per id in spiritalem uertitur, & unus est spiritus: nos quoq; perdamus animā nostram, ut adhærentes domino in unum spiritū transformemur. Sed & de regno dei interrogatus, respondit saluator pharisæis. Quādo uenerit, inquit, nō uenit regnū dei cū obseruatione, neq; dicūt ecce hic, aut ecce ibi. Regnū eñ dei intra uos est. Nō omnib. saluator dicit, regnū dei intra uos est: siquidē in peccatoribus regnū peccati est, & absq; ulla ambiguitate, aut regnū peccati, aut regnū dei in corde nostro imperat. Vnde siue quæ facimus, siue quę loquimur, siue quæ cogitamus contēplemur attentius, & tunc uidebimus utrum dei imperium regnet in nobis, an imperium delictorū. Quā diuersitatem sciens etiam apostolus, quosdam commonet, dicens: Nō regnet peccatū in mortali uestro corpore. Si quis nostrum desiderat regnū dei, regnatur ab eo. Si quis auaritiæ ardore cruciatur, regnatur ab auaritia. Porrò qui iniustitiā reginam habet, regnatur ab ea. Qui uanæ glorię ambitione sustollitur, regnat ei aura popularis. Qui mœret, qui aliquid reformidat, qui amat, qui desiderat, imperant ei singula, prout perturbationibus uarijs possidetur. Quæ omnia cgnoscentes, & quàm multa sint genera regnorū surgamus, precemurq; deum, ut auferat à nobis regnum inimici, & possimus sub regno esse dei omnipotentis, id est sub regno sapientiæ, pacis, iustitiæ, ueritatis, quæ cuncta in unigenito dei filio intelliguntur, cui est gloria & imperium in secula seculorū, Amen. Luc. 17

De eo quod à discipulis pullus asinæ solutus est. Homilia XXXVII.

LECTVM est in Euāgelio secundum Lucam, quomodo cum uenisset saluator Betphage, & Bethaniam iuxta montē oliueti, miserit duos è discipulis suis, ut soluerent pullum asinæ qui uinctus erat, & super quem nullus hominū aliquādo sederat. Quod quidem mihi uidetur magis ad altiorem intelligentiam, q̄ ad simplicem historiam pertinere. Asinus uinctus erat. Vbinam? Contra Bethphage, et Bethaniā, E quibus Bethania interpretat̃ domus obedientiæ, Bethphage uero domus maxillarum, sacerdotalis quidam locus. Maxillæ enim sacerdotibus dabantur, sicut in lege præcipit̃. Illuc ergo ubi obediētia, ubi locus sacerdotibus mancipatus, mittit saluator discipulos suos, ut soluāt pullum asinæ super quem nullus hominum aliquādo sederat. Porrò quid aliud super asinum sedere potest absq; homine? Volo paulisper exēplum sumere, ut quod dicturus sum, possit intelligi. Scriptum est in Esaia: Visio quadrupedū in tribulatione & angustia, & reliqua, usq; ad eum locum ubi ait: Non proderunt eis diuitiæ aspidum. Vnusquisq; nostrū consideret quantas opes aspidū ante portauerit, quantas diuitias bestiarū, & quomodo nunquam Esa. 30

rationa-

rationabilis homo sederit super asinum nostrum, nõ sermo Moysi, non Esaiæ, non Hieremiæ, nec reliquorum omnium prophetarum: & uidebit tũc sedisse super nos sermonem dei atq; ratione, quando uenit dominus Iesus, & præcepit discipulis suis, ut euntes soluerent pullum asinæ qui prius uinctus fuerat, ut liber incederet. Solutus itaq; pullus asinæ adducitur ad Iesum, ad cuius solutionem mittens discipulos dixerat: Si quis uos interrogauerit quare soluitis pullũ, dicite ei quia dominus necessariũ illum habet. Multi erant domini huius pulli antequã Saluator eũ haberet necessarium: postq; uero ille cœpit esse dominus, plures domini esse cessauerunt. Nemo enim potest deo seruire & mammonæ. Quando malitiæ seruierimus, multis sumus passionibus uitijsq; subiecti. Soluitur ergo pullus, quia dominus necessarium eum habet. Vos estis pullus asinę quid uestri filius dei necessariũ habet? quid à uobis expetit? Salute uestra opus habet, cupit uos solui uinculis peccatorum. Deinde mittunt discipuli uestes suas super asinũ, & sedere faciunt saluatorem. Assumunt sermonem dei, & imponũt eum super animas auditorum. Vestibus exuuntur, substernunt eas in uia. Super nos sunt uestimẽta apostolorũ: opera eorum bona, ornamenta nostra sunt: uolunt apostoli indumenta sua calcari à nobis. Et reuera solutus à discipulis asinus & portans Iesum incedit super uestimenta apostolorum, quando doctrinam eorum imitatur & uitam. Quis nostrum ita beatus est, ut sedeat super illum Iesus? Qui quamdiu in monte fuit, cum suis apostolis morabatur: quando uero cœpit uicinus esse descensui, tum occurrit ei turba populorum. Si non uenisset ad descensum, non ei poterat occurrere multitudo. Descendit, seditq; super pullum asinę, & omnis populus uoce cõsona laudabat deum. Quod Pharisæi uidentes dicebant domino: Increpa eos. Quibus ille respondit. Si isti tacuerint, lapides clamabunt. Quando nos loquimur, lapides silent: quãdo nos tacemus, lapides clamant. Potest enim dominus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Quo tempore nos tacebimus? Quando refrixerit charitas multorum, quando illud quod ẽ saluatore prædicatum est fuerit impletum: Putas ueniens filius hominis inueniet fidem super terram? Propterea domini misericordiam deprecemur, ne nobis tacẽtibus lapides clamitent, sed loquamur & laudemus deum in patre, & filio, & spiritu sancto: Cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

De eo quod scriptũ est: Cum autem appropinquasset uidit ciuitatem, & fleuit super eam, usq; ad eum locũ ubi ait: Eiecit omnes uendentes columbas.
Cap. XIX. Homilia XXXVIII.

CVM appropinquasset Hierusalẽ dominus noster, uidens eam fleuit, & dixit. Si cognosceres & tu in die ista quæ ad pacem sunt tibi, nunc autẽ abscondita sunt ab oculis tuis, quoniam uenient dies super te, & circumdabunt te inimici tui uallo. Sacramenta sunt quæ dicuntur, & speramus pandente deo aperire posse quod latitat. Primum ergo de fletu eius uidendũ. Omnes beatitudines quas locutus est in euangelio Iesus, suo firmat exemplo, & quod docuit pro testimonio probat. Beati, inquit, mites. Huic simile est de semetipso: Discite à me, quoniam mitis sum. Beati pacifici. Et quis alius ita pacificus ut dominus meus Iesus, qui est pax nostra, qui soluit inimicitiã, & in sua eã carne destruxit? Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiã. Nemo sic persecutionẽ passus est propter iustitiam ut dominus Iesus, qui pro peccatis nostris crucifixus est. Omnes igitur beatitudines in semetipso dominus ostendit. Ad quam similitudinem etiam illud quod dixerat, Beati flentes, ipse fleuit, ut huius quoq; beatitudinis iaceret fundamenta. Fleuit autem super Hierusalem dicens: Si cognouisses & tu in die ista quæ ad pacem sunt tibi, nũc autem abscondita sunt ab oculis tuis, & reliqua, usq; ad eum locum ubi ait: Eo quod non cognoueris tempus uisitationis tuæ. Dicat aliquis auditorum: Manifesta sunt quæ dicuntur, & opere completa de Hierusalem. Circũdedit enim eam Romanus exercitus, & ad internecionem usq; uastauit, tempusq; ueniet quãdo lapis super lapidẽ non relinquetur super eam. Non nego & illam quidem Hierusalem propter habitatorũ scelera fuisse destructam, sed quæro si & ad hanc nostrã Hierusalem fletus iste pertineat. Nos enim sumus Hierusalẽ quæ defleť, qui nobis uidemur intuitũ habere maiorem. Quod si post

Matt. 11 5

si post mysteria ueritatis, post sermonē euāgelij, post doctrinā ecclesiæ, post uisionē sacramentorū eius, aliquis è nobis peccauerit, plangit, atque fletur. Nemo em̄ gentilis fletur, sed ille qui fuit de Hierusalē, quod post peccata circundent eā inimici, cōtrariæ uidelicet fortitudines, spiritus nequā, & immittāt in circuitu eius uallū, & obsideāt eam, & lapidē super lapidē nō relinquāt: maxime si post multā cōtinentiā, post aliquot annos castitatis uictus quis fuerit, blandimētisque carnis illectus patientiā pudicitiāque amiserit. Si fueris fornicatus, lapidē super lapidē non relinquent super te. Ait enim in alio loco. Non recordabor priorū iustitiarū eius: in peccato suo in quo deprehensus fuerit, in ipso iudicabo eum. Hæc est ergo quæ defletur Hierusalem. Post quæ dicitur: Ingressus est templum. Quod cum fuisset ingressus, eiecit, eos qui uendebant columbas. Nō eiecit ementes, qui enim emunt, & non emerint possident. Illos eiecit de templo patris Iesus qui uendunt & abijciunt quod habuerāt: in similitudinem illius luxuriosi filij, qui substantiā suam accepit à patre, & uniuersa perdidit nimiè potando. Si quis ergo uendit eijcitur, precipue si uendebat columbas. Quare alias aues nō posuit nisi columbas? Hoc animal simplex est, & decorum. Vereor ne & in nobis uitium istiusmodi deprehendatur. Si enim ea quæ mihi à sancto spiritu reuelata sunt & credita ut in uulgus efferrem, precio uendidero, & absque mercede non docuero, quid aliud facio nisi columbas, id est spiritum sanctum uendo? Quem cum uendidero, eijcior de templo dei. Quapropter rogemus dominum, ut omnes emamus potius quàm uendamus. Si enim non uendiderimus, cognoscimus & intelligimus salutem nostram: alioquin inimici circumdabūt urbem nostrā. Quod si semel nos exercitus hostilis cinxerit, lachrymas dei non merebimur. Surgamus ergo diluculo, & obsecremus dominū, ut saltem micas quæ de mensa eius cadunt comedere possimus. Miratur scriptura reginam Saba uenisse ab extremo terræ audire sapientiam Salomonis: quæ cum uidisset prandiū, & supellectilem, & ministeria domus eius, obstupuit, & tota in miraculo fuit. Nos si tantas domini nostri opes, tantam sermonis supellectilem & abundantiam doctrinarum non libenter amplectimur, si non comedimus panem uitæ, si non carnibus Christi uescimur, & cruore potamur, si contēnimus dapes saluatoris nostri, scire debemus quod habeat deus & benignitatem, & seueritatē. E quibus benignitatē eius magis orare debemus, in Christo Iesu domino nostro. Cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen. 3 Reg. 10

De quæstione Sadducæorum quam proposuerant domino, mulieris eius quæ septē uiros habuit. Et rursus de denario quem sibi saluator iussit ostendi. Cap. XX. Homilia XXXIX.

EST Hæresis in Iudæis quæ dicitur Sadducæorū: hæc resurrectionē mortuorum negat, & putat animam interire cum corpore, nec post mortem ultra respirare. Igitur quæstionem domino proponentes, composuerunt fabulam mulieris septem uirorum, quæ post primum uirum ad resuscitandum semen prioris alterum duxerit: quo mortuo, tertium quoque, & rursum quartum: atque in hunc modum ad septimū usque peruenerat. Queritur ergo in resurrectione mortuorum quis eam sibi è septem fratribus sit uendicaturus uxorem. Hoc autem problema insidiantes uerbis saluatoris eo tempore proposuerunt, quo eum uiderant de resurrectione docere discipulos. Quibus respondens saluator, ait: Erratis, nescientes scripturas neque uirtutem dei. In resurrectione enim mortuorum, neque nubent, neque nubētur, sed erunt sicut angeli in cœlis. Qui erunt sicut angeli, utique angeli erunt. Simulque discendum quod angeli connubia non habeant. Hic uero ubi mors, & nuptiæ & liberi necessarij sunt: ubi immortales, nec coniugio opus est, nec filijs. Proponam mihi quæstionem ualde molestam, & quæ nō facile soluitur, ex persona eorum qui studiosissimi scripturarum sunt, & die ac nocte meditantur in lege domini. Vbi inquiunt scriptum est, quia neque nubent, neque nubentur? Tam uetus quàm nouum Testamētum memoria ac mente perlustrans, nusquam memini tale quid relatum. Quod si forte me fallit, qui plus nouit doceat. Libenter disco quod nescio. Sed quantū ego existimo, nec in ueteri, nec in nouo instrumento quicquam tale reperiet. Omnis ergo eorum error, de prophetica quam non intelligunt lectione surrexit: è quibus illud est in Esaia, Lecti Esa. 65

mei

Deut. 28 mei non habebunt liberos in maledictionẽ: & in Deuteronomio in benedictionibus: Benedicti filij uteri tui. Et putant hæc futura in resurrectione, non intelligentes spiritales benedictiones esse prædictas. Paulus enim uas electionis omes has benedictiones quæ ponuntur in lege, spiritaliter interpretans, & sciens nõ esse carnales, ad Ephesios

Ephes.1 loquitur: Benedictus deus, & pater domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spiritali, cum à mortuis resurgentes æternam beatitudinẽ consequeremur.

Psal.127 Sed & in psalmis simile quid reperientes, eodem labuntur errore, Vxor, inquit, tua sicut uitis abundans in lateribus domus tuæ, filij tui sicut nouellæ oliuarũ in circuitu mensæ tuæ: usq; ad eum locum ubi ait: Benedicat te dominus ex Sion, & uideas quę bona sunt Hierusalem. Ergo cum instructa fuerit Hierusalem & instaurata in antiquũ statum, tunc uisurus est bona quæ scriptura commemorat. Qui spiritaliter intelligunt Hierusalẽ, & de ea dici sciunt quę cœlestis est, quæ sursum est, quæ est mater nostra: uidebunt bona illius de quibus sæpe diximus, & id quod nũc de psalmo posuimus: Vxor tua sicut uitis abundans in lateribus domus tuæ, filij tui sicut nouellæ oliuarũ in circuitu mensæ tuæ. Quæ omnia corporaliter intelligentibus Sadducæis qui erant portio Iudæorum, dicit saluator: Nescitis scripturas, neq; uirtutem dei. Hæc de quæstione quam Sadducæi domino proposuerunt, breuiter dicta sint. Porro quia adiectũ est de imagine Cęsaris, etiam super hoc debemus pauca perstringere. Putant quidam à saluatore dictum esse simpliciter: Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, id est tributũ reddite quod debetis. Quis enim nostrum de tributis reddendis Cæsari contradicit? Habet igitur locus quiddam mystici atq; secreti. Duæ sunt imagines hominis: una quam accepit à deo

Gen.1 factus in principio, sicut in Genesi scriptum est, iuxta imaginem & similitudinem dei: altera Choici, id est terreni, postquam propter inobedientiam atq; peccatum eiectus de paradiso assumpsit eam, principis seculi huius suasus illecebris. Sicut enim nummus atq; denarius habet imaginem Imperatorum mũdi, sic qui facit opera rectoris tenebrarum istarum, portat imaginem eius cuius habet opera, Quam præcepit Iesus esse reddendam & proijciendam de uultu nostro, assumẽdamq; eam imaginem, iuxta quam à principio ad similitudinem dei conditi sumus. Atq; ita fit ut quæ Cæsaris sunt Cæsari, & quæ dei, reddamus deo. Ostendite, inquit, mihi nummum. Pro quo in Matthæo scribitur denarius. Quem cum accepisset, ait: Cuius scriptionem habet? Qui respõdentes, dixerunt: Cęsaris. Ad quos rursum: Reddite ergo, inquit, quæ sunt Cæsaris Cæsari, &

1 Cor.1 quæ sunt dei deo. Quorum consequentiam & Paulus locutus est, dicens: Sicut portauimus imaginem choici, portemus & imaginem cœlestis. Quod ergo ait: Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, hoc dicit: deponite personam choici, abijcite imaginẽ terrenam, ut possitis uobis personã cœlestis imponentes, reddere quæ sunt dei deo. Repetit nos deus. Quidnam repetit? Lege Moysen. Et nunc quid dominus repetit à te? Et reliqua quæ sequuntur. Postulat igitur à nobis deus, & deprecatur, non quia necessarium habet aliquid ut ei tribuamus: postulat ut postquam ei dederimus idipsum tribuat in salutem. Quod ut manifestius fiat, ponam parabolam mnarũ. Qui unam acceperat mnam & fecerat decem, & obtulit domino à quo sibi credita mna fuerat, accepit & aliã quam antea non habebat. Illius enim mnam qui non multiplicauerat quod accepit, iubet dominus auferri, & dari ei qui alias habet. Tollite, inquit, mnam, & date ei qui habet decem mnas. Atq; in hunc modum quæ dederimus deo, nobis ea ipsa restituet cum his quæ ante non habueramus. Exigit & postulat à nobis deus ut habeat occasionem donandi, ut ipsi tribuat qui erogauit. Ipsius enim gratia duplicata est mna, & dignis quibusq; plus datum est quàm sperabant. Quapropter surgentes oremus deum, ut digni simus offerre ei munera quæ nobis restituat, & pro terrenis cœlestia largiatur, in Christo Iesu. Cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

COMMENTARIORVM ORIGENIS ADAMANTII IN EVANGELIVM IOANNIS,

TOMVS PRIMVS.

PRAEFATIO.

QVEMADMODVM qui olim populus Dei cognominabatur, in duodecim tribus, ordinemque Leuiticum diuisus erat, cùm cæteras tribus honore præstantem, tum etiam deum pluribus ordinibus sacerdotalibus, & Leuiticis colentē, ita meo iudicio quisquis fuerit Christi populus, iuxta interiorem cordis hominē, scilicet in occulto Iudæus, & spiritu circūcisus, tribuū ipsarum proprietates habet, idque sacratius (ut ab Ioanne ex Apocalypsi apertius possumus discere) cum nec reliqui Prophetæ, ijs, qui sciunt audire, talia reticuerint. Sic autē inquit Ioannes. Et uidi alterum angelū ascendentem ab ortu solis, habentem sigillum dei uiui, & clamauit uoce magna quatuor angelis, quibus datū est nocere terræ & mari, dicēs: nolite nocere terræ, neque mari, neque arboribus, quoad usque signemus seruos dei nostri in frontibus suis. Et audiui numerū signatorū: centū quadraginta quatuor millia signati ex omni tribu filiorū Israel: Ex tribu Iuda duodecim millia signati: Ex tribu Ruben, duodecim millia signati. Cumque cęterarū tribuū diuisionē fecisset, Tribu Dan omissa, deinceps post plura subiungit. Et uidi, & ecce agnus stans, & cum eo centū quadraginta quatuor millia habentia nomen eius, & nomen patris sui scriptum in frontibus suis. Et audiui uocem de cœlo, tāquam uocem aquarum multarum, & tanque uocē tonitrui magni. Et uocem audiui citharædorum citharizantiū citharis suis, & cātant quasi canticū nouū ante sedē, & ante quatuor animalia, & seniores, & nemo poterat dicere cāticum, nisi illa centū quadraginta quatuor millia, qui empti sunt de terra. Hi sunt, q cum mulieribus nō sunt coinquinati. Virgines enim sunt. Hi sequunt agnum quòcunque ierit. Hi empti sunt ex hominibus primitię deo, & Agno, & in ore eorū non est inuētus dolus. Sine macula enim sunt ante thronum Dei. Quòd autem hæc dicantur apud Ioannem de his, qui crediderūt in Christum, qui etiam ipsi sunt ex tribubus, etiam si corporale ipsorū genus ad semen Patriarcharum non uideat referri, hūc in modum colligere possumus. Nolite, inquit, nocere terræ & mari, neque arboribus, quoadusque dei nostri seruos signauerimus in frōtibus suis. Et audiui numerū signatorū, centum quadraginta quatuor millia signati, ex omni tribu filiorū Israel. Cum igitur qui signant ex omni tribu filiorum Israel in frontibus suis, cētum quadraginta quatuor millia sint numero, & hi centum quadraginta quatuor millia uirgines existētes, & cum mulieribus nō inquinati, in sequentibus apud Ioannem nomen Agni, & patris eius in frontibus suis scriptum habere dicant: Quodnā aliud esse poterit sigillū frontibus ipsorū impressum, quàm nomen Agni, & nomen patris eius? cum utrisque in locis, frontes, alicubi quidem sigillum, alicubi uero literas, nomen Agni, & nomen patris eius continentes, habere dicantur? Quin etiam, si hi qui sunt ex tribubus, ijdem sunt cum uirginibus, ut antea ostendimus, pauci autem sunt ex Israel secundum carnem, qui credāt: ut fortassis ausit quis dicere, ne numerū quidem centum quadraginta quatuor millium cōpleri ex credentibus, qui sint ex Israele secundū carnem, perspicuū est eos, qui ex gentibus diuino adhæserunt uerbo, constituere illa centum quadraginta quatuor millia eorū, qui cum mulieribus non sunt coinquinati: adeo ut non sinamus à ueritate aberrare dicentem, Primitias cuiusque tribus esse uirgines ipsius. Nam subiungit, hi empti sunt ex hominibus primitiæ deo, & Agno, & in ore eorū nō est inuentū mendaciū, irreprehensibiles enim sunt. Non est aūt ignorandū, sermonem de centum quadraginta quatuor millibus uirginum anagogicam interpretationē recipere, superfluum uero æque tunc, atque ab instituta disputatione alienū est, prophetarū testimonia apponere, idem de ijs, qui ex gen-

Apoc.7 Apoc.14 Apoc.14

ex gentibus crediderũt,nos docentia.Atqui,quid hæc omnia ſibi uelint, dices, in hæc ſcripta incidens ò Ambroſi,uerè homo dei,& homo in Chriſto,& qui pro uirili contẽdis eſſe ſpiritualis,nec amplius homo:audi igit̃.Alij quidẽ ſunt ex tribubus,qui decimas,& primitias offerunt deo per Leuiticos ſacerdotes,cum tamen ipſi nullis fruant̃ decimis, aut primitijs.Leuitæ uerò,& ſacerdotes in omnibus decimis fruentes,& primitijs,deo decimas,atq; etiã(ut opinor)primitias offerũt per Põtificem : Eodẽ modo, complures ex nobis,qui ad Chriſti diſciplinam acceſſerunt,maiori ex parte in tuenda uita occupati,paucas actiões Deo offerẽtes,fortaſſe ſunt ijs ſimiles,qui ex tribubus parum cõmunicãt cum ſacerdotibus,& paucis cultores Dei nutriũt.Qui uerò diuino dicati ſũt uerbo,& in ſolo dei cultu ſyncere, legitimeq; immorant̃,Leuitę,Sacerdotesq; uocari poterunt,iuxta differentiã eorum motuũ & actionũ,quæ huc,& illarum, quę illuc ſpectant.Fortaſſis autem præſtantes,atq; proximi progenitoribus nobilitatis ſuæ, ſummi ſacerdotes erunt,iuxta Aaronis ordinem,non iuxta ordinẽ Melchiſedech.Qđ ſi quis obijciat,nos minus in hoc piè ſentire,qđ ſummi ſacerdotis nomen ad homines redigimus,quoniã ſæpe Ieſus magnus ſacerdos à Prophetis uocatur:Habemus eñ inquit ſacerdotem magnũ,qui cœlos penetrauit,Ieſum filium dei,Huic reſpondendum eſt,Apoſtolũ id notaſſe,cum diceret ꝓphetã de Chriſto locutũ fuiſſe, cũ inquit: Tu es ſacerdos in æternum ſecundũ ordinẽ Melchiſedech,& non ſecundum ordinẽ Aaron, à quo & nos ſumentes,dicimus fieri poſſe,ut homines iuxta Aaronis ordinẽ,ſint ſummi ſacerdotes,cum iuxta ordinem Melchiſedech,ſacerdotem eſſe ad Chriſtũ dei filiũ pertineat.Toto itaq; ordine uitæ,atq; noſtro inſtituto deo dicato,quoniam ad pręſtantiora magno ſtudio contendimus,cupientibusq; nobis primitias ipſas omnes multarũ primitiarũ habere,niſi hoc exiſtimantes decipimur,quæ nam aliæ nobis primitię præſtantiores eſſe debuerunt,poſteaquam mutua corporis conſuetudine ſeiũcti ſumus,ꝙ inſtituere de Euangelio diſputationem?Etenim audendum eſt dicere,omniũ ſcripturarum primitias Euangelium eſſe.Ex quo igitur tempore Alexandriam peruenimus, quas nam alias eſſe oportuit noſtrarum actionum primitias,quam in ſcripturarũ primitijs?Sed ſciamus neceſſe eſt,non idem eſſe ἀπαρχὴν quod eſt,ſi interpreteris,primitias, & πρωτογέννημα quod ſonat primã genituram.Siquidem poſt omnes fructus dedicat̃ ἀπαρχὴ, hoc eſt primitiæ, ante omnes uero fructus πρωτογέννημα,hoc eſt,prima genitura.Proinde haud equidem quis aberrabit,ſi ex omnibus ſcripturis,quæ in omnibus eccleſiis,& feruntur,& creduntur eſſe diuinæ,Moyſis legem dixerit πρωτογέννημα quaſi primam genituram:Euangelium uerò ἀπαρχὴν id eſt primitias.Quandoquidẽ poſt oẽs prophetarum fructus,qui fuerunt uſq; ad dominum Ieſum,perfectus ille ſermo germinauit.Quòd ſi ꝓpter interpretationem datã τὴν ἀπαρχὴν hoc eſt,primitijs, reclamet aliqs dicens:Rurſum poſt Euangelia circũferri etiam tùm acta,tùm epiſtolas Apoſtolorũ, & idcirco hoc minus uerum eſſe,quod ſuperius de hoc uocabulo tradidimus, nempe Euangelium totius ſcripturæ ἀπαρχὴν,hoc eſt, primitias eſſe:huic primum dicendũ eſt, eorum,qui in Chriſto ſunt ſapientes,quiq; adiumẽtum ob prædictas epiſtolas afferentes opus habent teſtimonijs in lege, ac prophetis poſitis,quò fidẽ ſibi concilient, mentem eſſe,ut Apoſtolica ſcripta ſapientiæ plena quidẽ,& irreprehenſibilia,& ualde certa eſſe dicant,haud tamen ſimilia huic dicto.Hæc dicit dñs omnipotens.Et hãc ob cauſam,inſpice cõplectatur nec ne ſuas epiſtolas Paulus,cum dicit:Omnis ſcriptura afflatu ꝓdita utilis eſt:Et cum ait: Dico ego, nõ dñs: & illud:Sic in omnibus eccleſiis ordino.Itemq; qualia paſſus ſum Antiochiæ,Iconij,Liſtris,& his ſimilia,interdum ab ipſo ſcripta,& iuxta poteſtatem,non tamen ſecundũ accuratã ſynceritatem ſermonum qui ſunt ex diuina inſpiratione.Deinde huic etiam oſtendendũ eſt ueterem ſcripturã non eſſe Euangeliũ:quæ uenientẽ non oſtendit,ſed prænũciat:omnẽ uero nouam Euãgelium eſſe,quæ non ſolum(ut in Euangelij initio ſcriptũ eſt)ait:Ecce Agnus dei,ecce q aufert peccatum mundi,uerumetiã,quæ uarias opiniones, doctrinasq; continet eius, per quem Euãgelium eſt Euangeliũ.Præterea ſi deus poſuit in eccleſia Apoſtolos, & Prophetas,& Euãgeliſtas,paſtoresq;,& Doctores, cũ accuratè examinauerimus,qđ nam ſit Euangeliſtę officiũ,& inuenerimus pertinere ad eũ,non ſemper enarrare,quo nam pacto Seruator cæcũ à natiuitate ſanauerit,fœtentẽ mortuũ excitarit, uel aliquid ſupra

2.Tim.3
1.Cor.7

ſupra hominum opinionem fecerit:non dubitabimus affirmare aliquo modo Euāgelium eſſe, quæ ſcripſerint Apoſtoli:cū ad Euāgeliſtę munus attineat,adhortatoria etiā oratione fidē ijs,quę de Ieſu tradita ſunt,acquirere. Quantū uerò attinet ad hoc,q̄d ſecundo loco tradidimus,ſi obiecerit aliquis,ꝙ minus ꝓbè nominauerimus totū Teſtamentum nouū Euangeliū,eo quòd Euangelij inſcriptionē non habeāt epiſtolæ: huic dicemus,ſcripturas à nobis frequenter duas,uel plures eodem uocabulo nuncupari, etiam ſi magis propriè uni earū illud attribuit̃. Verbi gratia, dicente Seruatore:Ne uocetis magiſtrum ſuper terrā,inq̄t Apoſtolus,magiſtros in eccleſia ordinatos fuiſſe. Nō erunt ergo hi magiſtri ſecundū exactam intelligentiā uocis huius Euāgelij:Sic etiam non erit Euangelium,qualiſcunq; tandē illa fuerit ſcriptura,quæ ſub nomine epiſtolarum fuerit,ſi conferat̃ cum ſcriptura,quæ actiones,paſſiones, ſermonesq; Ieſu contineat. Attamen totius ſcripturæ primitiæ eſt Euangelium,actionūq; omnium,quæ ex animi ſententia nobis ceſſuræ ſunt,primitias facimus in primitijs Euangelij. Arbitror uerò ego etiā ſi quatuor ſint Euāgelia,ueluti elementa fidei eccleſiæ,ex quibus elemētis totus conſtat hic mūdus,deo per Chriſtū recōciliatus (ſicut inquit Paulus) Deus erat in Chriſto,mundū ſibi recōcilians,cuius mundi peccatū ſuſtulit Ieſus:(De mundo enim eccleſiæ ſermo ille eſt ſcriptus,Ecce Agnus dei,qui aufert peccatū mūdi,)Euangeliorum primitias Euangeliū eſſe Ioannis,nobis propoſitum,cuius ſenſum pro uirili noſtra iuſſi ſumus abs te inueſtigare. Idq; arbitror conſiderās genealogiā texētem,& incipientem ab eo,qui genealogia caret. Nam Matthæus quidē cū ſcriberet Hebræis, qui uenturū ex Abrahamo,& Dauide expectabant,Liber,inq̄t,generatiōis Ieſu Chriſti filij Dauid,filij Abraham. Marcus uerò ſciēs id quod ſcribit,initium enarrat Euangelij,fortaſſis quod inueniamus finem ipſius apud Ioannem,qui in principio uerbum Deum fuiſſe,inquit. Lucas etiam cum dixiſſet. † Sed nimirum maiores, perfectioresq; de Ieſu ſermones reſeruat ei,qui ſupra pectus Ieſu recubuit. Nullus eñ illorum adeò purè manifeſtauit illius diuinitatē,ut Ioannes,quippe qui inducat illū dicentē:Ego ſum lux mundi: Ego ſum uia,ueritas & uita. Ego ſum reſurrectio. Ego ſum oſtium. Ego ſum paſtor bonus,& in Apocalypſi,Ego ſum α & ω. Principium & finis, primus & nouiſſimns. Audeamus igitur dicere primitias ſcripturarum omniū Euāgelium eſſe, Euangeliorū uero primitias,Euangeliū à Ioanne traditū:cuius ſenſum percipere nemo poteſt,niſi qui ſupra pectus Ieſu recubuerit,uel acceperit à Ieſu Mariā,quę etiam ipſius mater fiat:adeo talem,tantūq; eſſe neceſſe eſt, qui Ioānes alius ſit futurus, ut quemadmodū Ioannes,itidem etiā & iſte à Ieſu Ieſus exiſtere oſtendat̃. Nam ſi nullus eſt Marię filius,iudicio eorū,qui de ipſa ſanè ſenſerunt,præterquàm Ieſus:dicitq; Ieſus matri:Mulier ecce filius,& non ecce etiam hic eſt filius tuus:perinde eſt,ac ſi dixiſſet,ecce hic eſt Ieſus,quem genuiſti. Etenim quiſquis perfectus eſt, non amplius uiuit ipſe,ſed in ipſo uiuit Chriſtus. Cumq; in ipſo uiuat Chriſtus,dicit̃ de eo Mariæ:ecce filius tuus Chriſtus:Quid ergo attinet dicere,quanta nobis opus ſit mēte,ut in teſtaceis abiectæ literæ theſauris reconditum uerbum dignè ualeamus interpretari? Præſertim cū litera paſſim à quibuſuis legat̃,uerbumq; per uocem ſenſibile audiat̃ ab omnibus, qui auditū præbent corporalē? Qui eñ hæc accuratè apprehenſurus ſit, uere is dicat, oportet:Nos autē Chriſti ſenſum habemus,ut ſciamus quæ à Deo donata ſunt nobis. Quòd uerò omne teſtamentum nouum ſit Euangeliū,adduci poſſumus ad credēdum ex his,quę Paulus dicit: quādo alicubi ſcribit,ſecundū Euangeliū meum. Inter ſcripta enim Pauli,nullus extat liber,qui uocari Euangeliū cōſueuerit. Sed quicquid uel prædicauit,uel dixit,eſt Euangelium,quę uero prędicauit,& dixit,hęc etiam ſcripſit,ergo ex his colligit̃ ipſius ſcripta Euangeliū eſſe. Quod ſi Pauli ſcripta ſunt Euangeliū,profectò idem cenſendū eſt de Petri etiam ſcriptis,& ut in uniuerſum loquar, omnia quæ ipſius Chriſti cōfirmāt aduentū,& quę ſtabiliūt præſentiā illius,quæq; inducūt ipſam in animos cupientiū ſuſcipere dei ſermonē,ſtantem pro foribus,& pulſantē,& ingredi uolētem in animas,ſunt Euangeliū. Sed tempus iam eſt accuratius exquirere, quid uox Euāgelij ſignificet,& quare hi libri inſcriptionem hanc habeant. Eſt igitur Euangelium oratio,quæ bonam & conuenientem rationi rerum annuntiationē continet, quæ lætū reddunt auditorem propter utilitatē,ſimulatq; ab ipſo admiſſa fuerint, quæ

2 Cor. 5

Io. 8. & 14
Ioan. 10
Apoc. 1

1. Cor. 2

Rom. 2

nuntiantur. Nec uero minus talis oratio est Euangeliũ, quãuis ex habitu audiẽtis perpendatur. Vel Euangeliũ oratio est, continens boni præsentiam cuicunq; credenti. Vel, oratio affirmans adesse bonum, quod expectabatur. Omnes aũt, quas prædiximus, diffinitiones ijs conueniunt, quæ inscribunt Euangelia. Vnumquodq; em̃ Euangelium cõtinens res nunciatas utiles credenti, ei qui à se illud non reiecerit, cum pro suo iure afferat utilitatem, iure optimo etiam lætitiã affert dicẽs salutarem aduentũ ad homines, & propter homines primogeniti omnis creaturæ, nempe Iesu Christi. Quin etiam quod Euangeliũ unumquodq; sit oratio, docens boni patris in filio aduentũ ad uolentes eum excipere, credenti cuilibet perspicuum est. Quòd aũt expectatũ etiã bonum, per hos libros promittitur, non est obscurum. Totius namq; populi ferè ore lo-
Matt. 11 quẽs Baptista Ioãnes in legatione ad Iesum missa ait: Num tu es ille uenturus, an alium expectamus? Expectatum enim à populo bonum, Iesus erat: de quo prophetis annuntiantibus, etiam è uulgo quilibet homines qui sub lege, & prophetis erant, in eo spem
Ioan. 4 habebant. Samaritide illa hoc testãte, atq; dicente: Noui quòd Messias uenit, qui dicitur Christus. Cum ergo uenerit ille, nobis nuntiabit omnia. Quin & Simon, & Cleophas inter se sermones conferẽtes de omnibus, quę ipsi Iesu Christo, qui resurrexerat,
Lucæ 24 accidissent, nondum ipsum è mortuis excitum fuisse scientes inquiunt: Tu solus peregrinus es Hierosolymis, neq; cognouisti quæ facta sunt illic his diebus? cũq; illa dixisset, quæ? responderũt de Iesu Nazareno, qui fuit uir propheta, & potens opere & sermone coram Deo, & toto populo, & quomodo tradiderũt eum summi sacerdotes, & principes nostri in condemnationẽ mortis, & crucifixerũt eum. Nos aũt sperabamus,
Ioan. 1 eum esse illum, qui redẽpturus esset Israel. Ad hæc Andreas frater Simonis Petri, reperto fratre suo Simone dicit: Inuenimus Messiã, q̃d est, si interpreteris Christus. Cumq;
Ioan. 1 paulò post Philippus reperisset Nathanaelẽ, dicit illi: De quo scripsit Moses in lege, & prophetę, inuenimus Iesum filiũ Ioseph Nazarenum. Quòd si quis repugnare uelit primæ diffinitioni, quia cadant & alia sub eam, quę non inscribantur Euangelij titulo, dicatq; legẽ, & ꝓpheticos sermones continere ꝓmissionẽ rerum cõuenienter rationi factam, quæ propter utilitatẽ, lætum reddunt auditorem, simul ac ab ipso approbatę fuerint: respondebimus, nõ habuisse legem, & propheticos sermones ante Christi aduentum, quia nondum aduenisset ille, qui in his contenta reseraret mysteria, eam ipsam ꝓmissionem, quæ in Euangelij diffinitione continetur. Seruatorem uerò, ad nos cũ accessisset, & ut Euangeliũ corpore esset præditum effecisset, perfecisse cũ Euangelio, ut omnia essent instar Euangelij. Neq; præter propositum exemplo utere, qui pauca.

† Quando em̃ filijs hominũ diuinitate sua ablato, quod in lege, & prophetis erat, uelamine, Deum certis rationibus ostendit palam ob oculos ponẽs his, qui sapientiæ eius discipuli uellent fieri, quæ nam uera, lex Mosis contineret, quorũ exemplum, & umbrã colebant antiqui: & quæ nam sit ueritas rerũ in historijs cõtentarum, quæ in figura cõtingebant illis, ꝓpter nos scripta, ad quos fines seculorũ deducti sunt.
I. Cor. 10 Nullus ergo, ad quẽ Christus accesserit, uel in Hierosolymorũ urbe, uel in Samaritarũ monte Deum adorat. Sed cum didicerit deum spiritũ esse, spiritualiter illum colẽs spiritu & ueritate, nõ amplius sub figuris patrẽ uniuersorũ, mundiq; opificẽ adorat. Quãobrem ante illud Euangeliũ, qđ per Christi aduentũ est ortũ, nihil rerum antiquarum Euangeliũ erat. Porrò Euangelium, quod est nouũ testamentũ, cùm nos à uetustate literæ abduxisset, spiritus nouitatem nunquã senescentem, & ad nouum testamentum propriè pertinẽtem, quæ in omnibus est scripturis, luce cognitionis illustrauit. Siquidem necesse erat, ut id, quod efficiebat, ut in testamẽto ueteri putaret Euangeliũ esse, præcipuè Euãgeliũ appellaret. Attamẽ non ignorandũ nobis est Christi aduentũ, anteq; corpore ad terras descẽderet, intelligibilẽ multò ante factũ fuisse ꝑfectioribus, minimeq; paruulis, quippe qui à pædagogorũ, curatorũq; cura, ac tutela liberi essent, ob oculos habentes plenitudinẽ eã tẽporis, quæ mente cernebat. Vt erant illi patriarchę, & Moses ille tantus seruus, ac reliqui ꝓphetę, qui Christi gloriã cõtemplati sunt. Ceterum ut ante corporalẽ, & manifestũ aduẽtũ ad perfectos aduenerat, sic etiã post diuulgatam ipsius prę́sentiã ad eos, qui etiam num sunt paruuli, quia sint sub curatoribus, & administratoribus, ac nondũ peruenerint ad tẽporis plenitudinẽ, sermones q̃dam pręcursores

cursores Christi aduenerunt, animis puerilibus accõmodati, qui iure pędagogi uocen
tur. At uero ipse filius, ipse glorificatus deus uerbum nondum aduenit: nimirum expe
ctans, ut dei homines diuinitatem illius percepturi decentem apparatum faciant. Iam
& hoc quoq; sciamus necesse est. Vt lex umbrã cõtinet futurorum bonorũ, quę decla
rãtur ab ea lege, quæ annunciat secundũ ueritatem, sic etiam Euãgelium, q̊d uel à qui-
buscunq; uulgaribus intelligi existimat, umbram docet mysteriorũ Christi. Atq; equi-
dem quod Ioannes appellat Euangeliũ sempiternũ, quod propriè dici posset spiritua
le, aperte uiris cordatis, & intelligẽtibus ob oculos ponit omnia de ipso filio dei, tũ my
steria ab ipsius sermonibus exhibita, tũ res, quarũ ænigmata ipsius actiones erant. His
cõsequens est exponere, ut in manifesto Iudæus quis est, & circuncisus. †
Sic Christianus sit, & baptisma. Quin etiã Paulus quidẽ & Petrus, q in manifesto Iudęi
antea erãt & circũcisi, postea tantũ in occulto: tales ut essent, sicuti prius in aperto, à Ie-
su acceperũt: cum non alia de causa etiam se in manifesto Iudæos esse, q̃ propter mul-
torum salutem, & ꝓpter ædificationem, non solum uerbis faterent, uerũ etiã factis de-
clararent. Id quod etiam de eorũ Christianismo cẽsendum est, & quemadmodũ Iudæis
secundum carnem adiumento esse non potest Paulus, nisi quando euincit ratio, circũ-
cidat Timotheum, & quando consentaneum est, tõdeatur, oblationem offerat, & ut in
uniuersum dicam': Iudæis Iudæus efficiatur, ut Iudęos lucrifaciat: ita fieri nequit, ut is,
q multorũ utilitati expositus est, euehat ad pręstantiora, & in sublime, melioresq; red-
dat p Christianismi in occulto existẽtis legẽ eos, qui exteriorẽ Christianismũ sequun-
tur. Hãc ob causam, tũ spiritu, tum corpore Christiani ut simus necesse est, & corporale
Euangeliũ prędicare, quãdo opus fuerit, dicendo carnalibus, nihil nos scire, nisi Iesum
Christũ, & hunc crucifixũ: Atq; hoc quidẽ ita faciendũ est. Cum aũt inuenti fuerint ele
uati spiritu, & in ipso fructificantes, amantesq; sapiẽtiæ cœlestis, hi participes efficien
di sunt uerbi, & filij dei regressi post incarnationem ad id, quod erat in principio apud
deum. Cæterum hæc haud frustra nos disseruisse existimamus, Euangelij sensum accu
ratè inuestigantes, & Euangelium sensibile, ab Euangelio intelligibili separantes. Ete-
nim nunc nobis propositum est, ut Euangeliũ sensibile, transmutemus in intelligibile,
& spirituale: alioqui quæ enarratio erit Euãgelij sensibilis, nisi accõmodet ad intelligi-
bile & spirituale? nulla sanè, uel exigua, eaq; uulgariũ, qui ex uerbis ipsis uim eorũ, quę
declarantur, percipere sibi persuadent. Verũ tota contentio nostra eò nobis dirigẽda
est, ut pertingere conemur ꝓfunditatẽ sensus Euãgelici, accuratius indagantes uerita
tem in ipso figuris nudam. Atq; equidẽ si considerent ea, quæ annũtiant in bonorum
ꝓmissione: Apostoli quidẽ Iesum prædicant, dicunt quidẽ, ceu bonũ, resurrectionem
etiã annunciare, quæ ipsa aliquo modo est Iesus, dicẽte Iesu, ego sum resurrectio. Iesus
uerò quę sanctis reposita sunt, Euãgelizat pauperibus, cohortãs eos ad diuina ꝓmissa.
Quibus sanè bonis annuntiationibus, uel Apostolorũ, uel seruatoris nostri, diuinę q̊q;
attestant scripturæ: Dauid enim de Apostolis, fortassis etiã de Euangelistis ait: Domi- *Psal. 68*
nus dabit uerbũ Euangelizantibus uirtute multa, ac rursum: Rex uirtutũ dilecti, simul
etiam docent, non compositionem uerborum, non prolationem uocum, non elabora
tam orationis pulchritudinẽ ad persuadendũ cõducere, sed uirtutis diuinæ suppedita-
tionem. Quare Paulus etiam alicubi sic inquit. Non agnoscam sermonẽ istorum, qui *1. Cor. 4*
sunt inflati, sed uirtutẽ. Nec enim est in sermone regnũ Dei, sed in uirtute. Et aliàs, ser- *1 Cor. 1*
mo meus, & prædicatio mea nõ in persuasibilibus sapientiæ uerbis, sed in demõstratio
ne spiritus, & uirtutis. Huic uirtuti attestantes Simon, & Cleophas dicunt: Nónne cor *Lucæ 24*
nostrũ ardẽs erat in uia? quũ reserabat nobis scripturas. Verùm Apostoli, qa quãtitas
uirtutis à deo prædicãtibus suppeditatæ est prę stãs, multã habuere uirtutẽ. Iuxta illud,
quod apud Dauidem dicit: Dominus dabit uerbum Euangelizantibus uirtute multa.
Porrò Esaias, cum diceret: Quàm pulchri sunt pedes Euãgelizantiũ bona, prædicatio *Psal. 68*
nem intelligens Apostolorũ maturã, & tempore atq; opportunè factam, dum uiã ster *Esa. 53*
nunt dicẽti, ego sum uia, laudat pedes incedẽtes per uiã Christi Iesu, ingrediẽtesq; per
ostium ad deũ. Itaq; bona Euãgelizãt illi, quorũ pedes sunt pulchri, bona inquam, sci-
licet Iesum. Nec miret quispiam si nomine bonorũ, numero multitudinis, exposuimus
annuntiari Iesum ab Euangelizãtibus, expositis eñ rebus nomina habẽtibus, quibus

dei filius nuncupatᷓ,sciemus quomodo multa bona sit Iesus,quem annunciant ij,quorum speciosi sunt pedes. Vita bonũ est unũ,at Iesus est uita. Bonũ alterũ lux est mũdi, lux uera,lux hominũ. At hæc omnia dicitᷓ esse filius dei. Ad hęc,prætereꝗ ꝙ uita & lux est,aliud etiã est bonũ,iuxta cõsiderationes nostras,ueritas scilicet. Rursus est aliud bonum,q̃d est quartũ bonũ,nempe uia,quę ad hęc bona nos cõducat. Hæc aũt oĩa seruator seipsum esse docet,dicẽs:Ego sum uia,ueritas & uita. Quomodo aũt nõ bonum est resurgere hominẽ excusso puluere,& mortalitate,hocꝗ à domino assequi,in quantum ipse Iesus est resurrectio?qui etiã inq̃t,ego sum resurrectio. Quin & ostiũ etiã,per q̃d ad summã beatitudinẽ quis ingreditᷓ,est bonum. At Christus inq̃t,ego sum ostium.

Prou. 8 Quid uero opus est uerba facere de sapiẽtia,quam condidit deus in initio uiarũ suarũ, in opera sua,qua adgaudebat pater ipsius,oblectatus in multifaria ipsius pulchritudine intelligibili,quæ solis intellectualibus oculis cernitᷓ,quæꝗ cõsiderantẽ diuinã pulchritudinem ad amorẽ cœlestẽ inuitat?Bonũ eñ est sapientia dei. At hoc quoꝗ prætere a,quę supra recẽsuimus,ij annũtiant,quorũ pedes sunt pulchri. Potentia dei pręterea octauũ nobis bonũ annumeratᷓ,qui est Christus: Verũ enim uerò haud silentio prętereundũ est illud uerbũ,q̃d cum patre uniuersorũ est deus. Naꝗ & hoc bonum nullo alio bono est inferius. Itaꝗ beati qui admiserint hæc bona,quiꝗ perceperint ea,ab ijs qui pedes habent pulchros,atꝗ qui Euãgelizãt. Veruntamẽ quãuis Corinthius quispiam extiterit,apud quẽ affirmet Paulus se nihil scire,nisi Iesum Christũ, & hunc quidem crucifixũ,admiseritꝗ edoctus,hũc nostri causa hominẽ factũ:is iam principia bo

Rom. 6 norum ingreditᷓ,homo dei factus ab homine Iesu,&ex morte eius moriẽs peccato:etenim ꝙ ille mortuus fuit,peccato mortuus est semel:ex uita uerò ipsius,quoniam Iesus est illud,quod uiuit,uiuit deo unusquisꝗ,& cõformis factus resurrectioni eius hoc as

I. Cor. I sequitᷓ,ut uiuat deo. Quis aũt ambigat,an id,quod per se iustitia est,quodꝗ per se sanctificatio,atꝗ per se ꝑfecta redemptio est,sit bonũ?quæ etiã ipsa,Iesum Euãgelizãtes, Euãgelizant:dicentes eum factũ fuisse nobis iustitiã à deo,& sanctificationẽ,& redemptionem. Quæ autem scripta sunt ab his de ipso,uix numerari poterunt, docentia nos subtiliter cõsiderare ex ijs bonis,quæ difficulter numerantᷓ,queꝗ scripta sunt,quomodo multitudo bonorũ sit Iesus,quæ in ipso quidẽ sunt, in quem beneplacitũ fuit omnẽ plenitudinẽ diuinitatis corporaliter habitare,haud tamẽ à literis continetᷓ. quid dico à

Ioan. 21 literis?quãdo & de toto mũdo dicat Ioãnes, Nec ipse,opinor,mũdus caperet eos, qui scriberentᷓ libros,dicere ergo Apostolos Euangelizare seruatorem, perinde est, ac si diceremus eos Euãgelizare bona oĩa,quãobrem hic est ille,q̃ à bono patre accepit, ut esset tot bona:ut unusquisꝗ eo q̃d capit,uel ijs quę capit,cũ per Iesum ea perceperit, fruatᷓ bonis. Haud poterãt aũt Apostoli q̃rum pulchri sunt pedes,& horũ studiosi imi-

Esa. 52 tatores Euãgelizare bona,nisi Iesus antea ipsis Euãgelizasset. Quẽadmodũ loquitᷓ Esaias:Ego ipse,q̃ loquebar,adsum,sicut oportunitas in mõtibus,sicut pedes Euãgelizãtis pacẽ,sicut Euãgelizãs bona,q̃niã auditã salutẽ tuã faciã,dicẽs: Sion regnabit deus tuus. Qui nam eñ sunt mõtes,in q̃bus se loquentẽ affuturũ dicit,nisi hi,qui nulla re inferiores sunt ijs,q̃ sup̃ terrã sunt maximi, & altissimi?q̃s quęsitos oportuit ab his, q̃ noui testamenti ministri sunt idonei. Scilicet ut seruent præceptũ dicẽs,super montẽ altũ ascende qui Euãgelizas Sion, exalta cũ fortitudine uocẽ tuã qui annũcias Hierusalẽ. Nec mirere si Euãgelizaturis bona,bona q̃ꝗ Iesus Euãgelizet,q̃ non alia sunt à seipso, quandoquidẽ seipsum illis Euãgelizat filius dei,qui ipsum discere queũt. Veruntamẽ q̃ ascẽdit mõtes,illis Euãgelizans bona,haud cõtemptui habet pauperes spiritu,à bono illo edoctus patre,qui solẽ suũ exoriri facit super bonos & malos,& q̃ pluit sup̃ iustos & iniustos. Naꝗ his q̃ꝗ Euangelizat,sicut ipsemet testatᷓ:ex eo,q̃d sumpto Esaiæ libro legit:Spiritus dñi super me,propterea ꝙ unxit me, ad Euangelizandũ pauperibus misit me,ut prædicem captiuis remissionẽ,& cæcis uisum. Cõplicatum eñ librum cum reddidisset ministro,resedit: Cumꝗ omniũ in eũ defixi essent oculi,dixit. Hodie scriptura hæc impleta est in auribus uestris. Necessariò etiam illud sciendum est,omnem bonam actionem,erga Iesum factam,hoc Euangeliũ continere, quomodo etiam cõtinet mulieris illius pręclaram illã actionẽ,quę mala opera cum admisisset,resipuissetꝗ,boni odoris unguentum potuit ob insignem,& ex animo factã à malis mutationem,su-

nē super Iesum fundere, quo facto, tota domus, atq; adeo quotquot illic aderant, illius unguenti fragrantiā sensu perceperunt. Quocirca etiā scriptum est: ubicunq; prędicatum fuerit hoc euangeliū in omibus gentibus, dicetur etiā istius factum ad memoriam suā. Porrò perspicuū est, Christum sibi accepta referre, quæcunq; in discipulos suos collata fuerint. Vnde beneficiū accipiētes ostēdere uolens, dantibus beneficiū dixit quod his feceritis, mihi feceritis. Quam obrem quæuis actio bona à nobis in proximū collata, ad euangelium refertur, quod in cœli tabulis inscribit, agnosciturq;, ac legitur ab omnibus, qui uniuersorum cognatione digni habiti fuerint. Cùm ex aduerso etiā, pars euāgelij accusationē cōtineat eorū, qui deliquerūt in Iesum. Itaq; Iudæ proditio, populiq; impij uociferatio dicētis, tolle hunc à terra, & crucifige, crucifige eum, & irrisiones eorū, à quibus est spinis coronatus, & his similia per ordinem in euangelijs posita sunt. Quibus cōsequens est, ut consideremus, quòd quisquis Iesu discipulos prodiderit, is reputetur Iesum prodidisse. Hinc ad Paulum adhuc se persequentē dicit Iesus: Saul Saul cur me persequeris? Et illud: ego sum Iesus Nazarenus, quem tu persequeris. Qui uerò spinas habēt, quibus spretū Iesum coronent, nisi hi qui diuitiarū solicitudinibus ac pręsentis uitæ uoluptatib. suffocati, ex accepto dei uerbo nullum referunt fructum? Proinde cauendū est nobis, ne quando in eorum numerum redacti, ac descripti, qui Iesum suis coronāt spinis, huius generis homines esse legamur ab ijs, qui dicunt, quo pacto Iesus, qui in omnibus, & penes oēs rationis cōpotes, & sanctos cōmoratur, tum unguento ungatur, tū cōuiuio excipiatur, ac deinde glorificet, tum cōtra spernat, irrideaturq;, ac uapulet. Necessario aūt sunt hæc nobis dicta, cum demōstraremus omnes actiones nostras bonas, & peccata delinquentiū per ordinē in euāgelio esse posita, aut ad uitam æternam, aut ad opprobriū, & cōfusionem sempiternā. Nec si inter homines aliqui sint euangelistarum ministerio honorati, ipseq; Iesus bona euāgelizet, atq; etiam pauperibus euangelizet, idcirco oportuit angelos factos à deo spiritus, existentes ignis flammam, & ministros patris uniuersorum, hac laude priuari, ut & ipsi non sint euangelistę. Hanc ob causam, coram pastoribus angelus cùm stetisset, eosq; gloria undequaq; illustrasset, ne terreamini, inquit. Ecce enim euangelizo uobis gaudium magnū, quod erit omni populo, quoniam natus est nobis hodie seruator, qui est Christus dñs, in ciuitate Dauid, quando nondum intelligentibus hominibus euangelij mysteriū ipsis præstantiores cœlestis exercitus dei, laudibus deum uehentes dicāt: Gloria in altissimis deo, & in terra pax, in hominib. bona uoluntas, hisq; dictis pastoribus, in cœlum sese recipiūt angeli, nobis considerandum relinquentes, quomodo annuntiatū nobis ex ortu Christi Iesu gaudiū, & gloria etiā est in altissimis deo, reuertentibus in requiē suā, & in altissimis deū glorificaturis per Christū ijs, qui humiliati fuerant in puluerē. Mirantur etiam angeli pacē per Iesum futurā in terra, quæ locus est bellis infestus, in quē delapsus è cœlo lucifer ille, qui mane oriebat, à Iesu est cōterēdus. Ad hæc & illud de euāgelio sciamus necesse est, euangeliū in primis esse Iesu Christi, q est caput totius corporis eorū, qui seruant, dicēte Marco: Initiū euāgelij Iesu Christi: deinde etiā apostolorū. Quo circa etiā Paulus, inquit, iuxta euāgeliū meū. Veruntamē uel totū uetus instrumētū, cuius figura est Ioānes, initiū est euāgelij: nam euangeliū eo q magnitudinē habeat, initium quoq;, & quæ sequunt, media scilicet, & fines habet: uel propter cōiunctionē noui instrumēti ad uetus, fines ueteris instrumēti, quos Ioānes exhibuit, initiū sunt euangelij, dicēte Marco, initiū euangelij Iesu Christi, sicut scriptū est in Esaia propheta. Ecce ego mitto angelū meū ante faciē tuam, qui præparabit uiam tuā. Vox clamantis in deserto, parate uiam dñi, rectas facite semitas eius. Vnde subit mihi admirari, quō qui ab ecclesiæ decretis dissentiunt, duorū testamentorū duos asserant deos, alioqui nō parū his uerbis conuicti. Qui fieri enim potest, ut Ioannes euangelij sit initiū, ut ipsi putant, ad alterum pertinens deum, opificis mundi homo, & ignorans, ut asserūt, nouam deitatem? Cæterum non uno eoq; breui, atq; inter solos pastores obeundo munere funguntur angeli euāgelico, sed in fine sublimis, & uolans angelus euangeliū habēs euangelizabit omni populo, bono patre non perpetuò deserente eos, qui à se desciuerint. Itaq; inquit in Apocalypsi Ioānes ille Zebedæi filius: & uidi angelū uolantē per mediū cœli, habentem euangelium æternum, ut euangelizaret habitantibus super terram, &

Luc. 2
Marc. 1.
Marci 1
Apoc. 14

omni genti, & tribui, & linguæ, & populo, dicentem uoce magna. Timete deum, & date illi honorem, quia uenit hora iudicij eius: & adorate eum, qui fecit cœlum & terram, mare, & fontes aquarum. Quia igitur iuxta ueram intelligentiam ostẽdimus totum uetus instrumentum, significatum per nomen Ioannis, euangelij initium esse, ne sine aliquo testimonio hæc dicãtur, apponemus quæ referũt Acta apostolica de Eunucho re-
Act.4 ginæ Æthiopũ, & Philippo. Incipiens enim, inquit, Philippus ab Esaiæ scriptura, quæ scilicet inquit: Tanquã ouis ad occisionẽ ductus est, & tanꝙ agnus corã tondente mutus, euangelizauit illi dñm Iesum. Quomodo enim incipiens à propheta, euangelizat Iesum, nisi pars aliqua est Esaias principij euãgelij? Insuper ꝙ principio diximus, totam scilicet diuinam scripturam posse dici euangelium, hinc cõfirmari potest. Nanꝙ si euangelizans euãgelizat bona, omnesꝙ; qui ante aduentũ Christi corporalẽ fuere, Christum euangelizant, qui est omnium bona, ut antea ostendimus: quodammodo diuini sermones, & scriptura diuina, pars sunt euangelij. Quod euangeliũ cũ diuulgandũ esse dicat̃ in toto mũdo, nos per totũ mũdũ nõ tantũ intelligimus terrestrẽ hunc locũ, sed etiã omnẽ globũ ex cœlo, & terra, uel ex cœlis, & terra. Sed quid opus est diutius protrahere sermonẽ de eo quid sit Euãgeliũ, cùm ex minime spernendis, copioseꝙ; à nobis disputatis similia colligere ualeamus ex scripturis, & intueri quã gloriã bonorũ in Christo Iesu exhibeat euãgeliũ, tũ ab hominibus, tũ ab angelis administratũ, & ut ego arbitror, etiã à principatibus, & potestatibus, à thronis, & dominatiõibus, ac deniꝙ ab omni nomine, quod nominat̃, non solũ in hoc seculo, uerumetiã in futuro, tum etiã ab ipso Christo? Hanc ob causam hoc in loco finiemus, quæ narranda esse diximus ante interpretationẽ eorũ, quæ prælegũtur his scriptis. Iam uerò Deum oremus, ut nobis sit adiumento per Christum in sancto spiritu ad explicandum mysticum sensum in uerbis, perinde ac thesaurum reconditum.

In principio erat uerbum.

HANC uocem principij, multa significare, non tantum gentiles fatentur, sed etiam si quis obseruare, atque intelligere uoluerit undiꝙ colligens hoc nomen, & accuratè exquirens, qua de re in singulis scripturarum locis positum sit, inueniet multiplicem uocis huius significationem in diuinis sermonibus esse. Est nanꝙ principium aliud transitus, quod ad uiam pertinet, & longitudinem, ut hæc uerba declarant, uiæ bonæ principium est facere iusta. Longissima enim uia bona cum sit, ad eam in primis pertinere eam philosophiæ partem censendum est, quæ in rerum actione uersatur, quod ostenditur ex illis uerbis, facere iusta, cùm quod reliquum est uiæ, id totum ad eam uim spectet, quæ in rerum cognitione, ac contemplatione est sita, in quam etiam contemplationem uiæ ipsius finem desiturum opinor, simulatꝙ aduenerit restitutio, quam uocant: eò quod
1.Cor.15 tum temporis ne unus quidem relinquendus sit inimicus. Nam uerè dicente Paulo illud: Oportet enim eum regnare, donec posuerit omnes inimicos sub pedes suos, & nouissimus hostis aboleatur mors, tum una erit actio, nempe cognoscendi, contemplandiꝙ; deum eorum, qui ad deum peruenerint, duce eo uerbo, quod est apud deum: ut sic sint in cognitione Patris, formati omnes accuratè filius, ut nunc solus filius nouit patrem. Nam si diligenter quis examinet, quando patrem agnoscent hi, quibus reuelat filius, qui solus patrem nouit, & consideret uidentem nunc per speculum, & in ænigmate ipsum uidere nondum cognoscentem, quemadmodum opus est nosse, haud aberrabit, si dixerit neminem nouisse patrem, etiã si apostolus, etiam si propheta quis fuerit, sed tum patrem ab his cognoscendum esse, cùm unum erunt, sicut filius, & per unum sunt. Quod si quis putet nos à re digressos fuisse, qa hęc disseruimus, unã principij significationẽ explanantes, sciat hic, hanc digressionem ad rem, de qua agitur, & utilem, & necessariam fuisse. Nam si principium, ut transitus est, & uiæ, & longitudinis, principiumꝙ uiæ bonę est facere iusta, sciendum est, quomodo omnis uia bona principium habeat facere iusta, post principium uerò contemplationẽ, & quo nam pacto contemplationem. Rursum est etiã principiũ aliud generationis: quod uideri potest in hoc dicto: In prin

In principio fecit deus cœlum, & terram. Sed apertius in Iob significatum hoc enunciari arbitror, his uerbis, Hoc est principiũ figmenti domini factum, ut illudatur ab angelis suis. Posset enim quispiam existimare cœlum, & terram principio facta fuisse ante omnia, quæ sunt in mundi generatione. Sed melius est, ut sententię Iob habita ratione, cùm multa sint quæ in corporibus facta fuere, primus eorũ quæ sunt in corpore, factus sit ille, qui appellatur draco, nominatus etiam alicubi magnũ cete, quod uicit dñs. Necessariũ est autẽ considerare, an ille, qui appellatur draco, æqualis factus sit sanctis uiuentibus uitam immaterialem, & incorporeã in beatitudine, delapsus uero ante omnes à pura uita, alligatus fuerit materiei, & corpori, ut propter hoc respondens dñs per turbinem, & nubes dicat: hoc est principiũ figmenti domini factum, ut illudatur ab angelis suis, fieri enim potest, ut draco non sit omnino principium figmenti domini, sed ut multorum, quæ facta sint in corpore, ut illuderentur ab angelis, sit hic draco principium, cùm possint aliqui existere in corpore, haud ita tamen. Etenim anima Elię in corpore est, atq; etiam uniuersa creatura, de qua apostolus dicit: Tota creatura suspirat, & condolet usq; in præsens, & fortassis de illa est hoc: unitati creatura subiecta est uolens, sed propter eũ, qui subiecit eam, in spe, ut in uanitate sint corpora, & ipsum facere corporalia, id quod necessarium existenti in corpore. ✝ qui est in corpore, nõ lubens facit quæ sunt corporis, Hanc ob causam uanitati creatura subiecta est uolens, & qui non uult, quæ sunt corporis, quod facit, spei gratia facit, tanq; si diceremus, Paulum uelle permanere in carne, non sponte, sed propter spem. Præferentem enim per se resolui, & cum Christo esse, nihil est absurdi uelle permanere in carne propter aliorum utilitatem, & profectum in rebus, non tantum quas ipse sperat, sed etiam quas sperent hi, quibus est adiumento. Iam iuxta hoc significatum, quod dicimus principiũ generationis, intelligere poterimus etiam, illud prouerbiorũ: Deus creauit me principiũ uiarum suarũ, ad opera sua. quod tamẽ potest etiam ad primũ significatum referri, scilicet ad significatum uiæ, eò quòd dicatur, creauit me deus principium uiarum suarũ. Nec absurde uniuersorum deum, dixerit quispiam principium, palam eò procedens, ut filij principium sit pater, & principium creaturarum creator, atq; generatim, entium principium sit deus, confirmabit hoc Ioannes, cùm dicendo, In principio erat uerbum, uerbum intelligit filium, qui in principio esse dicitur, quia sit in patre. Tertio illud ex quo, 3
unde tanq; ex præexistenti materia oriantur alia, principium existimant illi, qui materiam ingenitam astruunt. Secus uerò apud nos est, qui credimus ex non entibus, deum entia fecisse, ut mater illa septem martyrum in Macabęorum gestis, & pœnitentię angelus, in Pastore docuit. Ad hæc principium etiam est ueluti secũdum formam, hoc 4
pacto. Si primogenitus oĩs creaturæ, est imago dei inuisibilis, principiũ ipsius est pater, Similiter etiam Christus est principium eorũ, qui facti sunt secundum imaginem dei. Nam si homines sunt, secundum imaginem, imago uerò secundum patrẽ, iuxa hoc quidem, pater principium est filij, iuxta illud uerò, hominum principium est Christus, qui nascuntur non secundũ illud, cuius est imago, sed secundum imaginem ipsius, congruet autem ad idem exemplum, contextus hic, In principio erat uerbum. Est etiam 5
principium disciplinæ, iuxta quam intelligentiam, dicimus elementa principium esse grammatices, ob hoc dicit apostolus, Cùm deberetis esse magistri propter tempus, rursum op9 habetis, ut doceamini, quæ sint elemẽta principij sermonũ dei. Sed duplex est principium disciplinę, alterum natura, alterum respectu nostri. Vt si dicamus de Christo, quòd natura principium ipsius sit diuinitas: quo ad nos uerò, qui non ualemus ex magnitudine eius ueritatem de ipso assequi, humanitas, in quantum paruulis prædicatur Iesus Christus, & hic crucifixus. Quare, hac ratiõe Christũ dicimus natura principium esse disciplinæ, secundum quòd dei sapientia, & dei potentia est, quo ad nos uerò caro factus est, ut habitaret in nobis, qui hoc modo tantùm initio eum capere ualebamus. Ac fortassis ob hanc causam non modo primogenitus est omnis creaturę, sed etiã interpretatũ homo Adam, cũ dicente Paulo Adam his uerbis: Vltimus Adam in spiritũ 1 Cor. 15
uiuificantem. Præterea dicitur etiam principium de actione, in qua actione inest finis 6
quidam post principiũ, & obserua, an sapientia principiũ actionum dei existens hoc modo intelligi possit esse principiũ. Iam cùm tot nobis in præsentia succurrãt principij significata

significata, quærimus de quo intelligi oporteat illud. In principio erat uerbũ. Perspicuumq; est hoc principium sumi non posse de principio transitus, aut uiæ, & longitudinis. Liquet autem, quòd neque de principio generationis. Veruntamen fieri potest, ut illud accipias tanquam principium, à quo, quod est faciens. Quandoquidem mandauit deus, & creata sunt. Creator enim aliquo modo est Christus, quo dixit pater, fiat lux, & fiat firmamentum. Creatorq; est Christus, tanquã principium, in quantũ sapientia est. Idcirco dictus principium, quia sapientia sit: dicente per Solomonem sapientia, Deus creauit me principium uiarum suarum, ad opera eius, ut sit in principio uerbum, hoc est in sapientia: secundum quidem collectionem contemplationis, & intelligentiarũ de rebus uniuersis, cõsiderata sapiẽtia: Secundum uerò rerum cõtemplatarum cõmunionem, ad ea, quæ sunt rationis capacia, considerato uerbo, hoc est λόγῳ, quę ratio etiam dicitur. Nec mirum si, ut prædiximus, multa bona, existens seruator, in se contineat, quæ uno, & altero, item & tertio considerentur modo. Cùm enim protulerit Ioannes de uerbo loquens, quod factum est in ipso uita erat, ostendit factam fuisse uitam in uerbo. Neq; uerò uerbum hoc aliud est à Christo, deus existens, & uerbũ apud patrem, per quod facta sunt omnia: neq; uita alia est à dei filio, qui inquit, Ego sum uia, ueritas, & uita. Vnde non secus atque uita facta fuit in uerbo, sic uerbum erat in principio. Proinde inspice, an iuxta hoc significatum possimus intelligere hoc dictum, in principio erat uerbum, hoc est λόγος, quæ ratio etiam dicitur: ut secundum sapientiam, & secundum figuras collectionis intelligentiarũ, quæ sunt in ipsa, fiant omnia. Opinor enim sicut domus, & nauis fabricatur, uel ædificatur iuxta figuras, & formas mentibus eorum, qui structuræ præsident, conceptas, domo, nauiq; principium sumentibus ab his figuris, & rationibus, quæ sunt in artifice: sic uniuersa facta fuisse iuxta rerum futurarum rationes, iam antea à deo manifestatas in sapientia. Omnia enim in sapientia fecit. Dicendumq; est, Deum, cùm animatam sapientiam, ut ita loquar, creasset, illius curæ permisisse, ut ex figuris, & speciebus, quas ipsa habebat, (opinor) subsistentiam, & plasmationem, & formas pręberet entibus, & materiæ. Ego etiam inspicio, an dicere possimus principium entium esse filium dei, dicentem ego sum principium, & finis, α, & ω, primus & nouissimus, cùm necessario etiam, sciendũ sit nobis ipsum nõ esse principiũ, iuxta omnia, quibus nominat. Qui enim fieri potest, ut sit principium, in quantum est uita, cùm uita facta fuerit in uerbo, quod est ipsius uitæ principiũ? Manifestius præterea est, ipsum nõ esse principiũ, quatenus primogenitus est ex mortuis. Quod si diligẽter examinemus, omĩa ipsius cognomina, solũ quia sit sapiẽtia, principiũ est, ne principiũ quidẽ existens in quantum est λόγος, id est uerbum, uel ratio. Quandoquidẽ uerbũ, uel ratio in principio erat. Adeò ut audacter ausit quis dicere antiquiorem omnibus, quæ excogitantur nominibus primogeniti omnis creaturæ, sapientiam esse. Atq; deus quidẽ unũ est, & simplex. Seruator uerò noster propter multa, quandoquidẽ proposuit illũ deus propitiationẽ, & primitias omnis creaturæ, efficitur etiam multa, uel etiam fortasse omnia hæc purgat ipsius creatura, quæ uniuersa liberare ualet. Hinc fit lux hominum, quando homines à uitio obscurati luce egent lucente in tenebris, & à tenebris nõ apprehensa: lux nõ futurus, nisi homines obscurati nõ fuissent. Simile cõsiderare possumus de eo, q̃d dicit̃ promogenitus ex mortuis. Nã si ponamus mulierẽ deceptã non fuisse, nec Adam deliquisse, sed creatũ hominẽ ad immortalitatẽ, immortalitatẽ obtinuisse, neq; in puluerẽ mortis descẽdisset Christus, neq; mortuus fuisset nõ existente peccato, aut erga humanũ genus amore moriendũ illi erat. Ac si hæc non fecisset, minime fuisset primogenitus ex mortuis. Disquirendũ & illud, num forte etiã hominis pastor futurus nõ erat, si cõparatus homo iumentis insipientibus nõ fuisset, neq; similis illis factus. Nam si homines, & iumenta seruat deus, seruat quæ seruat iumenta, illis donando pastorẽ, quæ regem capere nequeunt. Exploret ergo oportet, qui collegerit filij nomẽclaturas, quæ nam ipsarum ipsi accesserint, alioqui illi non accessuræ, si sancti incepissent, & perseuerassent in beatitudine, quotq; eę sint. Nã fortasse sola sapiẽtia, uel etiam uerbum, uel uita, atq; omnino ueritas permaneret, haud tamen omĩa alia nomina, quæ nostri causa assumpsit. Verũ enim uero beati illi, qui egentes filio dei, eiusmodi fuere, ut in posterũ nõ eguerint medico, q male affectos curaret: neq;

Prou. 8

Apoc. 1

neq; pastore,neq; redemptione,sed sapientia,& uerbo,ac iustitia, uel si quid aliud est ipse Christus ijs,qui ob perfectionē pulcherrima quæq; ipsius percipere ualēt.Sed hæc sufficiant de eo,quod scriptum est in principio. Videamus nunc diligentius quisnam sit hic λόγος, id est uerbū,seu ratio,quæ in principio esse dicit̄. Atq; equidem reputanti mihi,quænam frequenter dicuntur de Christo ab ijs,qui in ipsum credere uolunt,mirari subit,cur nam tandē imposita nomina seruatori nostro,quę uix numerari possūt, plerunq; hi silentio pertranseant,atq; etiam si eorum mentio facta fuerit,illa immutāt non proprie,sed tropicè,Iesum his nominibus appellari dicentes: in sola appellatione uerbi insistentes,ueluti solum uerbum astruant,esse Christum dei, non perinde atq; in cæteris uocabulis, quibus ipse nuncupatur, indagantes uim significati ex hac uoce λόγος.
Iam in quo me mirari dicam multorum ruditatem, (apertius enim loquar,) tale est. Ioan.8
Inquit alicubi filius dei,Ego sum lux mūdi,& alibi, Ego sum resurrectio, & rursum, E- Ioan.11
go sum uia,ueritas & uita.Scriptum est & illud,Ego sum ostiū. Dictum est etiam, Ego Ioan.14
sum pastor bonus, & ad Samaritidem dicentem, Scimus q Messias uenit, qui dicitur Ioan.10
Christus,cum autem uenerit ille,nunciabit nobis omnia,Respondet, Ego su m qui lo- Ioan.4
quor tecum.Ad hęc cum lauisset pedes discipulorū,dominum se,& magistrum his uer Ioan.13
bis fatetur.Vos dicitis dominū me,& magistrum,& bene dicitis,sum etenim. Quin aperte,& clare seipsum filium dei esse pronunciat,dicens: Quem pater sanctificauit, & Ioan.10
misit in mundum,uos dicitis me blasphemare:quoniā dixi,Filius dei sum ego,& illud, Ioan.17
Pater,uenit hora,glorifica filium tuum, ut & filius tuus glorificet te, inuenimus etiam seipsum pronunciantem,regem. Veluti cum Pilato dicenti,Rex es tu Iudæorū? Respō Ioan.18
dens dixit:regnū meum non est ex hoc mundo.Si ex hoc mundo esset regnū meū, ministri mei certaturi fuerant,ne traderer Iudæis. Nunc aūt regnum meū non est hinc. Legimus & illud,Ego sum uitis uera,et pater meus agricola est.Et rursum,Ego sum uitis, Ioan.18
uos palmites.Connumerentur his hæc quoq;.Ego sum panis uitæ,& iterū,Ego sum panis uiuens, qui de cœlo descendi, & uitam mundo præbeo. Et hæc quidem quæ filius Ioan.6
dei se esse asserit,quæq; nobis ad id,de quo agimus,succurrerunt, ex euangeliorum textu in medium protulimus. Sed addendum etiam illud est ex Ioānis Apocalypsi: Ego Apoc.1
sum primus,& ultimus,& uiuens & factus sum mortuus.Et ecce uiuēs sum in secula seculorum,& rursus,Factus sum ego, α,& ω, & primus, & ultimus,principium,& finis. Sunt autem non pauca,atq; his,quę diximus, similia, quæ sumi ex prophetis poterunt ab eo,qui diligenter uersatus fuerit in sanctis libris. Veluti quòd sagittam electam, & seruum dei,& lucem gentium seipsum appellat,Esaia dicente,Ex utero matris meę uo Esa.49
cauit me nomine meo, & posuit os meū quasi gladium acutum, & sub protectione manus suæ abscondit me. Posuit me quasi sagittam electam, & in pharetra sua abscondit me,& dixit mihi seruus meus es tu Israel,& in te glorificabor, & post pauca,Deus meus erit fortitudo mea.Et dixit mihi,magnum tibi est,ut uoceris seruus meus,& suscites tribus Iacob, & dispersionē Israelis conuertas. Ecce posui te in lucem gentium, ut sis salus mea usq; ad extremum terræ.Sed & in Hieremia ita seipsum agno assimilat:Ego si- Hier.11
cut agnus innocens, qui ducitur ad sacrificandum. Hæc itaque & his similia seipsum appellat.Porrò innumera uocabula,tū apud euāgelia,tū apud apostolos,tū apud prophetas colligas,licebit,quib. filius dei appellari gaudet. Videlicet, uel ijs qui euāgelia scripserūt,quid de ipso sentirēt exponētibus,uel apostolis ex his, quæ didicerāt, ipsum glorificantibus,uel prophetis ipsius futurum aduentum præcinentibus,& res illius ua Ioan.1
rijs nominib. efferētibus. Veluti Ioannes agnū dei ipsum prædicat,dicēs: Ecce agnus dei,ecce qui tollit peccatū mundi. Virum uero his,quæ sequuntur:hic est, de quo dicebam, post me uir uenit, qui ante me factus est, quoniam prior me erat, & ego nescie- Ioan.1.2
bam eum. Sanè in catholica epistola Ioannes illum appellat aduocatū animarū ad patrem,dicēs.Si quis peccauerit,aduocatum apud patrem habemus Iesum Christū iustū. Rom.3
Subiungit etiam,quòd sit reconciliatio pro peccatis nostris, ad cuius similitudinē Paulus appellat eum reconciliatorem, dicens.Quem proposuit deus reconciliatorē per fidem in sanguine ipsius propter remissionē præteritorū peccatorum, quæ deus tolera- 1 Cor.1
uit.Ad hæc prædicatus est etiam à Paulo,potentia dei esse,ut in Corinthiorum epistola, quando dicit. Christus est dei potentia, sapientia, Quòd etiam sanctificatio sit, & redemptio

Heb.5 redemptio. Factus est, inquit, sapientia nobis à deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio. Quin etiam sacerdotem magnum eundem esse docet nos ad Hebræos scribens: habẽtes ergo sacerdotẽ magnũ, qui pertransiuit cœlos Iesum filiũ dei, teneamus Gen.49 confessionẽ. Prophetæ etiam præter hæc diuersis eum nominibus appellãt. Iacob itaq; dum filios, Iudamq; benediceret, Iuda, inquit, lau dabunt te fratres tui. Catulus Leonis Iuda, ex germine fili mi ascẽdisti, recumbens dormisti ut leo, & ut leonis catulus. Quis excitabit illum? Cæterum præsentis non est temporis singulis immorari, ostendendo, quomodo, quæ de Iuda dici uidentur, Christo conueniant. Atq; etiam obiectio, quæ iure inferri posset, (scilicet, non deficiet princeps de Iuda, & dux de fœmoribus eius, donec uenerit cui repositum est.) alias cõmodius soluetur. Iam Esaias aliquoties nouit ipsum Christum appellare Iacob, & Israel, dicens: Iacob dilectus meus auxiliabor ei: Isra Esa.42 el electus meus, suscepit illum anima mea. Iudicium gentibus nunciabit, nõ cõtendet, neq; clamabit, neq; audiet aliquis in plateis uocem eius. Calamum contritum non confringet, & linum fumigans non extinguet, donec proiecerit ex cõtentione iudicium, & in nomine eius gentes sperabunt. Quod enim hæc de Christo prophetæ nuntiẽt, palàm Matthæus ostẽdit in euãgelio, ex parte, mutila citans: & dicens: ut impleretur quod Matt.12 dictum est per prophetam, non contendet, & non clamabit: & quæ sequuntur. Vocat etiam Dauid Christus. Veluti quando Ezechiel prophetans ad pastores subiungit ex Ezech.34 persona dei. Excitabo Dauid seruum meum, qui regit eos. Nõ enim Dauid patriarcha exurget recturus sanctos, sed Christus. Ad hæc uirgam, & florem appellat Christum Esa.11 Esaias his uerbis: Egredietur uirga de radice Iesse, & flos de radice eius ascen det, & requiescet super eũ spiritus domini, spiritus sapientiæ, & intellectus, spiritus consilij, & fortitudinis, spiritus cognitionis, & pietatis, & replebit eum spiritu timoris dei. Iam lapis etiam dicitur dominus noster, ita in psalmis. Lapidem quem reprobauerunt ædificãtes, hic factus est in caput anguli, à domino factus est hic, & est mirabilis in oculis nostris. Declarat autem euãgelium, & Lucas in actis non alium esse lapide m, quàm Chri-Matt.21 stum, euangelium quidem sic: Nunquam legistis lapidem, quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli? Omnis, qui ceciderit super lap idem hunc, cõteretur, super quem uero ceciderit, cõteret eum. In actis uero Lucas scribit: hic est lapis ille Act.4 qui reiectus est à uobis ædificantibus, qui factus est caput anguli. Cum igitur uerbum illud, quod erat in principio, uerbum inquam deus apud deum, unum sit ex nominib. seruatori attributis, nec tamen ab ipso dictum, sed à Ioanne scriptum, operæ pretiũ fuerit instare ijs, qui tot à nobis enumerata nomina prætermittentes, hoc solo uerbi uocabulo ceu præcipuo utuntur: rursus eorum interpretationẽ, si qua quis protulerit, requirentes, & hoc unũ uerbi uocabulum admittentes: tanquã liqueat, quid sit filius dei, uerbum nuncupatus, idq; tũ maxime quod continuè utantur hoc dicto: Eructauit cor meum uerbũ bonum: existimantes filium dei paternã prolationem esse tanquã in syllabis positam. Et idcirco Hypostasin, & subsistentiã illi, si accuratè ipsos interrogemus, non tribuentes, neq; essentiã eius explanantes, nondũ dicimus talem, uel talem, sed quomodocunq; essentiam. Verbum enim pronunciatũ intelligere uel uulgaris quiuis potest, at renuntiẽt nobis & proferãt uerbũ tale per se uiuere, quod uel nõ sit separatũ à patre, & hac etiã ratione neq; subsistat, neq; sit filius: uel quod sit se paratum, & substantiam habens deus uerbum. Itaq; dicendum est, non secus à nobis fieri debere, cum uocabulo uerbi ille nuncupatur, atq; facimus singillatim in nominib. prędictis, cum ex proprietate nominis explicamus intelligentiã rei nominatæ: cũq; certas rationes adoptamus ad explicandum, quõ filius dei hoc uel illo nomine nũcupetur. Quæ enim est hæc priuata istorum electio, non insistere in singulis quibusq; spectando uim uocabuli: sed, ut ita dicam, cum quæsierint quomodo ostium, quomodo uitem, quanam etiã de causa intelligere debeamus eum esse uiam, idem solum nõ facere, cũ audis eum dici in scripturis uerbũ? Vt ergo diligentius ac reuerentius assequamur ea, quæ dicturi sumus in ea quade agitur disputatiõe, scilicet quomodo filius dei dicatur esse uerbũ à nominibus ipsius nobis à principio ꝓpositis, incipiamus necesse est. Nec ignoramus fore aliquos, quib. eiusmodi digressio maior, quàm pro rei necessitate esse uideatur. Attamẽ animũ adhibenti rei, qua de agitur, nõ parum utile fuerit explorare sensa, de quibus nomina ponunt,

quorum

quorum etiam consideratio utilis erit ad res, quæ subsequuntur. Proinde cum semel in theologiam de seruatore inciderimus, inuenientes, diligentia adhibita, quæ de illo feruntur, necessariò non tantum eum ea parte cõsiderabimus, qua λόγος, id est uerbũ, & ratio dicitur: sed etiam plenius, & uberius, pro uirili nostra, reliqua uocabula quibus appellatur, tractabimus. Cum ergo dixerit seipsum lucem mundi, etiam proxima, & similia huic uoci, quæ quibusdam fortasse, non tãtum proxima, & similia, sed etiam eadem uidebuntur esse, examinabimus. Itaq; lux est hominum, lux est uera, lux est deníque gentiũ. Quòd sit lux hominum, Euangelij, cuius instituitur nunc à nobis interpretatio, initium testatur, dicens: Quòd factum est in ipso uita erat: & uita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non apprehenderunt. Quòd etiam sit lux uera, eiusdem Euangelij uerba declarant, quæ mox subnectuntur. Erat lux uera, quæ illuminat omnem hominem uenientem in mundum. Lux uero gentium ab Esaia appellatur, sicut prædiximus, illud illius testimonium proferentes: ecce posui te in lucem gentium, ut sis salus mea ab extremis terræ. Cæterum lux mũdi sub sensum cadẽs sol est. Post hunc non inconcinne etiam luna, ac deniq; reliquæ stellæ eodem nomine nuncupabuntur. Lux attamen cum hæc sint, sub sensum cadens, eò quod terrestria illuminant, dicta apud Mosem quarto die facta fuisse, haud tamen lux sunt uera. At uero seruator noster illucescens his, qui rationis sunt capaces, præstantissimis animarũ eorũ partibus, ut ipsorũ mẽs propria aspectabilia cernat, intelligibilis mundi lux est. Nimirum animarum rationis capacium in hoc mundo sensibili existentium, & siquid præter hæc mundum complet: ex quo seruator noster esse nos docet. Fortasse ipse illius præcellens, præstantissimaq; pars existens, ut ita dicam, sol, qui faciat diem domini magnum, cuius diei causa ad eos dicit, qui lucis suæ participes erant, operamini dum dies est, ueniet nox, quando nullus postea potest operari: quandiu sum in mundo, lux sum mundi. Quoniam uerò discipulis etiam dicit: uos estis lux mũdi: & luceat lux uestra coram hominibus, non secus atq; lunam, & astra, lucere existimamus sponsam ecclesiam, & discipulos, qui propriam lucem habẽt, & ab illo uero sole mutuatam, ut luceant illis, qui lucis fontem in se præparare non possunt. Verbi gratia, Paulum quidẽ, & Petrum dicimus lucem mundi, uulgares uerò, uel ipsorũ discipulos, qui illuminentur quidem, haud tamen illuminare alios possint, mundum: cuius mundi lux fuere Apostoli. At uero Seruator lux existens mundi, non corpora, sed incorpoream mẽtem incorporea potentia illuminat, ut tanq; à sole illuminatus unusquisq; nostrum uidere alia etiam intelligibilia possit. Vt autem sole illucescente uis illa lunæ, & stellarum illuminandi obscuratur, sic hi, qui à Christo illustrantur, quiq; splendores illius perceperunt, nullam operam desiderant aliquorum administrantium Apostolorum, uel prophetarum, ac ne angelorum quidem: audendũ enim est ueritatem dicere: proinde addam, neq; præstantissimarum uirtutum eos indigere, quos ipsa primigena lux edocuerit. Porrò ijs, qui minimè solares Christi radios capere ualent, sancti ipsi ministrantes lucem præbent, sed ea, quam prædiximus longè inferiorem, cum uix alioqui hanc par uam ipsi capere ualeant mox ab ipsa pleni. Est autem Christus lux mundi: est & lux uera ad eius lucis differentiam, quæ sensu percipitur. Cum nihil, quod sensu percipiatur, sit uerũ, nec tamen quia, quod sensu percipitur, non est uerum, idcirco falsum est: nam potest comparationem, proportionemq; habere quod sensu percipitur ad illud, quod animo cernitur, rationeq; comprehenditur, cum interim sanè, recteq; de omni non uero, non prædicetur falsum. Quare autem an idem sit lux mundi, & lux hominũ. Ac meum quidem iudicium est maiorẽ tunc lucis uim exhiberi, cum appellatur lux mundi, quàm quando lux hominum. Nam mundus iuxta unum sensum, non tantum homines. Et Paulus in priore ad Corinthios epistola maius quiddam esse, uel etiam diuersum ab hominibus mundum hunc astruit dicens: Theatrum facti sumus mundo, & angelis, & hominibus. Proinde obserua, an iuxta unum sensum mundus sit creatura illa, quæ liberanda dicitur ab interitus seruitute in libertatẽ gloriæ filiorum Dei, cuius uehemens desiderium reuelationem filiorum Dei expectat. Obserua, autem addidimus, quòd in medium producta fuerint ea uerba: Ego sum lux mundi, quæ possunt etiam de discipulis intelligi, cum eis quoq; Iesus dixerit: Vos estis lux mũdi. Siquidem sunt,

Ioan. 1

Esa. 49

1. Cor. 4

qui suspicantur præstantiores alijs creaturis eos esse homines, qui ab ipso Iesu sincere
edocti fuerint. Quorũ alij quidẽ hos homines natura, alij uero ratione, quæ in actio-
ne difficiliori uersatur, tales existere affirmant. Maiores enim labores, maioraq; uitæ
pericula, qui carne ac sanguine constant, habere, quàm qui æthereo corpore. Nã neq;
lumina cœlestia dicũt corpora terrena si suscepissent, à periculis omnino, & à peccan-
do immunia præsentem uitam transactura, cui etiam rationi qui fauent scripturarum
quarundam testimonijs enuntiantibus maxima de hominibus, superuenientiãq; pro-
missionis ad hominem pertinere dicentibus, usuri sunt: cum tamẽ hoc ipsum de crea-
an.17 tura, uel ut intelleximus de mundo testimonia hæc non permittãt. Illud enim, ut ego,
Ioan. 12 & tu unum sumus, ut & ipsi in nobis unũ sint, &, ubi ego sum, illic erit & minister me-
us, apertè de hominibus scriptum esse dicunt. De creatura uerò quòd liberatur ab inte
ritus corruptione in libertatem gloriæ filiorum Dei. Non silent autem etiam hoc: ui-
delicet primogenitum omnis creaturæ pro eo honore, quo hominem præter cætera
prosequebatur hominem factum, non animal aliquod cœleste. Quinetiam rursus ad-
dunt ministram, & seruam cognitionis Iesu stellam, quæ in oriente apparuit, creatã fu-
isse, uel similem reliquis astris, uel fortasse etiam præstantiorem, quippe quæ omnium
præstantissimum designaret. Quòd si gloriationes sanctorũ sunt in afflictionibus, qui
Rom.5 sciunt afflictionem parere patientiam, patientiam uerò probationem, probationem
uerò spem, spem autem non confundere, neq; patientiam, neq; probationem, habebit
non afflicta creatura æqualem, sed diuersam: quoniam uanitati creatura subiecta est
Rom.8 non uolens, sed propter eum, qui subiecit illam sub spe. Cęterum qui non in animum
inducit suum, talia homini beneficia collata fuisse, aliò uoluntate tendens dicet, crea-
turam, quæ uanitati suspirans subiacet, affligi magis, quàm hos, qui suspirant in hoc ta
bernaculo: quippe quæ tempore quamplurimo, idq; cum multiplicatione seruiat hu-
mani certaminis uanitati. Quare enim nolens hoc facit? nisi quod uanitati subiectam
esse, & non habere præcipuum uitæ statum sit contra eius naturam? Quem quidem
statum, quia in mundi interitu, & in interitu uanitatis corporum liberatur, & sol-
uitur, receptura est? Verum enimuero quoniam plura, quàm quæ conueniant pro-
positæ disputationi, uidemur disseruisse, redeamus unde digressa erat oratio, memo-
ria repetentes, qua de causa tum lux mundi, tum lux uera, tum deniq; lux hominum
seruator dicatur. Explicatũ est ergo eum lucem ueram appellari, propter lucem mun-
di sensibilem: uel quòd idem sit esse lucem mundi, & lucem hominum, uel in disputa-
tionem cadat, sit nec ne idem. Quæ necessariò nobis inuestigata sunt propter eos, qui
nihil commentati sunt, quare seruator diceretur uerbum: quo persuasum haberemus,
nos non ex præfinitione stare debere in solius uocabuli huius uerbum intelligentia,
cum minus sit decens, ut hoc uocabulum per translationẽ non exponatur, cum ana-
gogicè, atq; allegoricè exponamus illud lumen mundi, atq; multa alia, quæ in mediũ
protulimus. Vt autem eò quòd illuminet, illustretq; eas hominum partes, quas prin-
cipales uocamus, uel generatim omnium, qui rationis sunt capaces, lux est hominũ,
& lux uera, & lux mundi: sic eò quòd auctor sit omnis mortalitatis deponendæ, inge-
nerandiq; eam, quam propriè uocamus uitam, resurgẽtibus ex mortuis ijs, qui eũ sin-
cere receperint, appellatur resurrectio. Hoc autem non modo in præsentia in his ope
Rom.5 ratur, qui ualent dicere, cõsepulti sumus cum Christo per baptismum, cumq; eo simul
2. Cor.4 resurreximus: sed etiam multò magis cum prorsus omni deposita mortalitate, aliquis
in nouitate uitæ ipsius filij ambulat: mortalitatẽ uero Iesu semper in corpore, dum hic
degimus, circumferimus, quando magnum fructum cepimus: ut uita Iesu in corpori-
bus nostris manifestetur. Quinetiam uia, quæ est in sapientia, & actione eorum, qui ser
uantur in ipso facta circa permeationes, & explicationes de ueritate in diuino uerbo,
& circa actiones existentes in uera iustitia, uim exhibet nobis intelligendi, quomodo
Christus uia dicatur, in quam uiam nihil gestare debet, neq; peram, neq; pallium, ac ne
baculum quidem, uel calceos, quibus induat pedes iter facturus. Sufficiens enim per
se est hęc uia ad omnia suppeditãda itineri necessaria: nullaq; re omnino indiget, quis-
quis hanc ingreditur, ornatus eo uestimento, quo ornatum esse eum decet, qui inuita-
Prou. 30 tus uadit ad nuptias, cum nulla res similiter molesta possit in hac uia occurrere. Facile
enim

enim factu non est, teste Salomone, ut serpentis, & ut ego arbitror, cuiusuis etiam feræ
uias inueniat quis supra petram. Quare nihil opus est baculo in uia hac, quæ tantum
abest, ut contrariorum uestigia habeat, ut ne illorum quidem, quæ mala sunt, ob solidi
tatem, unde etiam petra dicitur, sit capax. Porro unigenitus ueritas est, omnem omni-
um rerum iuxta patris uoluntatem, cum omni claritate rationem in se complectens,
atque unicuiq; in quantum est ueritas pro illius dignitate, & merito distribuẽs. Quòd
si quis inquirat, num omne, quod tandem cognitum est patri iuxta profunditatem, &
diuitiarum, & sapientiæ, & cognitionis eius, seruator noster sciat, & causa glorificãdi
patrem, quædam à patre cognita esse dicat, quæ filius ignoret, cum alioqui possit ex
æquo perinde atq; ingenitus Deus apprehensiones prehendere, sciendum est serua-
torem ipsum, quia sit ueritas, nihil ueri ignorare, idq; tum maximè adiungendum est,
solida si est ueritas, ne claudicet ueritas diminuta cognitione eorum, quæ sunt in so-
lo patre, ut isti tradunt: uel ostendat aliquis, quædam esse, quæ cognoscuntur, quæ ue-
ritatis appellatione nuncupari non possunt, sed supra ipsam ueritatem sita sunt. Cæ-
terum perspicuum est principium, fontemq; uitæ sincerioris ac purioris, atque à mix
tione cuiuscunq; rei alienæ, propriè in primogenito omnis creaturæ existere, à qua qui
Christi sunt participes sumentes, ueram uiuunt uitam, cum hi, qui præter ipsum ui-
uere existimantur, ut ueram lucem non habent, ita ne ueram quidem uiuant uitã. Iam
ostium quoque Seruator inscriptus est: quoniam in patre non licet esse ei, qui non
peruenerit apud patrem, primum ab imo ascendentem ad filij diuinitatem, per quam
quis manu duci potest etiam ad paternam, generis autẽ humani amans cum sit, & qua-
lemcunq; animorum ad meliorem frugem inclinationẽ admittat, eorum qui ad λόγον,
id est ad rationem, non festinant, sed ouium instar exquisitam, sed irrationalem man-
suetudinem, & lenitatem habent, pastor efficitur. Homines enim, & iumẽta seruat do
minus. Quin & Israel, & Iudas ne dum hominum, sed etiam iumentorum semen semi-
nat. Ad hæc à principio considerandum est Christi uocabulum, adiuncto etiam uoca
bulo regis, ut comparatione, quid differant, intelligatur. Cum itaque in quarto hic,
& quadragesimo psalmo dicatur, amans iustitiæ, & osor iniquitatis præ participibus,
ob talem erga iustitiæ amorem, ergaq; iniquitatem odium promeruisse, ut ungeretur,
tanquam non simul cum esse, unctionem existentem, concreatamq; acceperit: quæ un
ctio regni, interdumq; etiam sacerdotij mortalibus est signum, censebis tu mortale fi-
lij Dei regnum esse, nec simul cum eo natum? Atqui qui fieri potest, ut primogenitus
omnis creaturæ rex efficeretur, cum id antea non haberet? & idcirco quia iustitiam di
lexerit, cum sit ipsa iustitia? Verum haudquaquam nos latere debet, uocabulum Chri
sti ad eam naturam, qua est homo, præcipuè pertinere: iuxta quam etiam anima ipsius
dicitur turbata, & pertristis fuisse: Vocabulum uerò regis referri ad diuinitatem: id
quod ex primo, & septuagesimo psalmo confirmare licet, dicente: Deus iudicium tu- Psal. 71
um regi da, & iustitiam tuam filio regis, ut iudicet populum tuũ in iustitia, & paupe-
res tuos in iudicio: aperte enim Salomoni inscriptus hic psalmus de Christo ꝓphetat.
operæq; pretium est uidere, cui regi optet à deo propheta iudicium dari: & cui filio re
gis, & cuius regis iustitiã. Meum itaq; est iudiciũ, præcipuam primogeniti totius crea-
turæ naturam, cui ob præstantiã datum sit iudiciũ, regem dici: filium uerò regis, eum,
quem assumpsit hominem ab illa formatum, & effigiatum secũdum iustitiam. Quàm
rem sic se habere, ut credam, adducor ex eo, quòd sub unam & eandem rationem con-
tractum sint utrunq;: & quod quæ dicũtur, non tanquam de duobus quibusdam, sed
tanquam de uno enuntiẽtur. Nam fecit seruator utraq; unum, cum hoc primum in se- Ephes. 2
ipso fecisset, eò quòd sit primitiæ eorum, in quibus utraque facta sunt unum: uocem
enim Vtraq; refero ad homines etiam illos, qui permixtam spiritu sancto habẽtes ani-
mam, spirituales effecti seruantur. Vt igitur aliquos cernere est, quibus Christus est pa
stor, sicuti prædiximus, propter suam ipsorum mansuetudinem, & firmitatẽ, quæ inest
in irrationali parte animæ: Sic etiã aliquos uideas, quibus rex sit ipse Christus, ob eam
animæ partem, quæ rationis magis est capax, per quam accedũt ad Dei cultum. Quo-
rum quidem regem habentium sunt differentiæ, regnante in illis rege, uel magis secun
dum mysticam, & arcanam rationem, arcanius, ac diuinius, uel imperfectius. Ex quo

dixerim ego præcipuam, ac diuinam unigeniti naturam in illis regnare, qui eousq; ratione peruenerunt, ut contemplati fuerint ea, quæ corporea non sunt, & à Paulo uo-
Rom.1 cantur ἀόρατα, hoc est inuisibilia: & μὴ βλεπόμενα, hoc est, quæ oculis non cernuntur: appellat, cum Christus iuxta humanam naturam regnet in illis, qui rationem tantum attigerunt rerum earum, quæ sensu percipi possunt: ex hisce rebus sub sensum cadentibus glorificantes eum, qui fecit, ut etiam in ipsos, qui sub regno rationis sunt, ipse Christus regnaret. Neq; uerò offendatur ullus, separantibus nobis, quæ sunt in seruatore, significationes, idem existimans etiam in substantia ipsius nos facere. Vel uul-
Rom.8 garibus uerò quibusq; admodum etiam patebit quomodo dominus noster, magister sit, & explanator his, qui contendunt ad pietatem: ac dominus seruorum illorum, qui spiritum seruitutis habent ad timorem: qui si proficiant, & ad sapientiam summo stu-
Ioan.15 dio cōtendant, etiam hac digni habentur, quoniam seruus nescit, quid uelit dominus ipsius, nec amplius autem permanet dominus, factus illorum amicus, id quod ipse docet: cum adhuc serui erant ipsius auditores, dicens: uos uocatis me magistrum, ac do-
Ioan.13 minum, & bene dicitis, sum etenim. Alibi uerò, post hac, non dico uos seruos, quia
Ioan.15 seruus nescit, quæ sit uoluntas domini sui: sed dico uos amicos, quoniam permansistis mecum in omnibus tribulationibus meis. Qui ergo in timore uiuūt, (quem exigit Deus à seruis nō bonis, ut legimus in Malachia, si dominus ego sum, ubi est timor meus?) serui sunt domini, qui illorum uocatur seruator. Attamen nec his omnibus manifestè filij nobilitas declaratur, sed tum, cum, filius meus es tu, ego hodie genui te, dicit ad illum à Deo, cui semper est hodie, neq; enim est uespera dei, neq; mane, meo quidē iudicio, sed tempus (ut ita dicam) simul se extendens cum illa ipsius ingenita, & sempiterna uita ipsi dies est hodie, in qua genitus est filius, sic non inuento originis ipsius principio, sicut neq; diei. Insuper addendum est his, quæ diximus, quomodo filius sit uitis uera. Ac profectò hoc perspicuum erit ijs, qui ut dignum est prophetica gratia, intelligunt illud, uinum lætificat cor hominis. Nam si cor pars ἡγεμονικὴ ea est, quæ cogitatione uersat, & agitat, ipsumq; lætificat ratio, maxime potabilis, abducens à rebus humanis, & furere faciens, & ebrium esse ebrietate, non ea quidem, quæ est aliena à ratione, sed diuina, qua etiam Ioseph fratres, ut puto, ebrios facit: meritò is, qui uinum cor lætificans affert, est uitis uera: ob hanc causam ueram, quòd racemos habeat ueritatem, & palmites discipulos, sui imitatores, & ipsos fructificantes ueritatem. Difficile autem est differentiam proponere panis, & uitis: quandoquidem non uitem tantum, sed etiam panem uitæ seipsum appellat. Proinde uide, ne forte quemadmodum panis nutrit, & corroborat, confirmare cor hominis dictus, & uinum lætificat diffundens animum, atq; exhilarans, sic disciplinæ morales, (Euāgelicas intelligo docentes operari) quæ uitam acquirunt eas addiscenti, atq; operanti, panis quidem sint uitæ: non tamen fructus uitis dicant: Theoremata uerò arcana, & mystica, lætificantia, atq; numine animā afflantia, quæ ingenerantur in ijs, qui oblectantur in domino, non solum nutriri, uerumetiam oblectari desiderantes, uinum uocentur à uera uite prouenientia. Ad hæc elaborandum nobis est, quonam pacto primus, & ultimus in Apocalypsi inscriptus est. Diuersus, in quantum primus est, existens ab α, id est principio, & in quantum est ultimus, non idem existens cum ω, id est fine. Opinor itaq;, cum animalia, quæ rationem participant, diuersarum sint specierum, aliud inter ipsa esse primum, aliud secundum, aliud tertium, & sic deinceps usq; ad ultimum: quorū sanè quodnam sit primum, & secundum, & tertium, & sic usq; ad ultimum accuratè dicere, humani non admodum ingenij est, sed eius quod naturam superet nostram. Conabimur tamē quæ ad huius considerationis declarationem pertinere uidebūtur, pro uirili nostra afferre in medium, atq; eloqui. Sunt quidem dij, quorum deus deus est, ut prophetię loquuntur: confitemini Deo deorum: & Deus deorum dominus locutus est, & uocauit terram. Deus autem, ut Euangelium tradit, non mortuorū Deus est, sed uiuētium.
1.Cor.8 Vnde uiuentes etiam dij sunt, quorum Deus, Deus est. Quin etiam scribente ad Corinthios Apostolo iuxta propheticas uoces, quemadmodū sunt dij multi, & domini multi, nomen deorū interpretati sumus, tanquam existant. Sunt uero etiam alij præter deos, quorum Deus, est Deus, qui uocantur Throni: & alij, qui dicuntur principatus, rursus

rursus præter hos alij, qui dicuntur dominationes, & potestates. Dicente autem Paulo super omne nomen, quod nominatur non solùm in seculo hoc, uerum etiam in futuro, credere debemus alia esse etiam, præter hæc, rationalia, quorum uocabula haud ita familiariter nobis sint in usu, quorum unum quoddam genus Sabba uocabat Hebræus, ob eam causam, dicens, nomen formatum fuisse Sabaoth, qui princeps huius ordinis esset, nec diuersus à Deo. Præter hæc omnia est mortale rationale ipse homo. Vniuersorum ergo Deus, genus primum quoddam rationale, quod cæteris honore excelleret, fecit quod mea sententia eos cõplectatur, qui uocantur Dij: alterum in præsentia uocentur throni: tertiũ uerò principatus sine dissidio. Sic aũt rationale ad ultimũ rationale descendendũ est, quod non aliud fortasse fuerit, quàm homo. Seruator igitur diuinius multò, quàm Paulus, factus est omnibus omnia, ut omnes uel lucrifaceret, uel perficeret: & manifestè homo hominibus, angelis angelus factus est. Cumq; fidelium nemo ambigat hominem eum fuisse, angelum etiam eum fuisse inducamur ad credendum seruantes angelorum apparitiones, & uerba, quando potestatem eum apparet angelorum habere: in quibusdam scripturæ locis angelis loquentibus: ueluti illo in loco, uisus est angelus domini in flamma ignis de medio rubi, & dixit: Ego sum Deus Abraham, & Isaac, & Iacob. Quin etiam Esaias dicit: Vocabitur nomen eius magni consilij angelus. Primus ergo & ultimus est Seruator, non quòd non sit etiam media, sed idcirco duorum extremorum uocabulo gaudet, ut declaret se omnia fuisse. Inspice uerò utrum homo sit ultimum rationale, an ea, quæ uocantur subterranea, quorum de numero sunt dæmones, uel omnes, uel aliqui. Inquirenda sunt & illa, quę Seruator se factum per prophetam Dauid inquit: & factus sum sicut homo sine adiutorio inter mortuos liber: sicut plus habens in hominibus, quia natus sit ex uirgine, & ob reliquam uitam supra uulgi opinionem, & admirabiliter transactã, ita inter mortuos, non derelicta est anima eius in infernum, eò quòd illic solus fuerit liber. Atque hunc quidem in modum primus est, & ultimus. Quòd si sunt literæ Dei (ut certè sunt) quas sancti legentes ea se dicunt legere, quę sint in tabulis cœli: elementa illa, per quę legenda sunt cœlestia, notiones sunt, in minutas partes diuisæ, nempe in α, & quæ sequuntur usq; ad ω, de filio Dei. Rursus idem Dei filius principiũ est, & finis. Sed secundum significationes non est idem. Nam principium cum sit, quatenus sapientia est, ut in Prouerbijs didicimus, nam scriptum est: Deus creauit me principium uiarum suarũ ad opera eius: quatenus uerbũ est, nõ est principium, quia in principio erat uerbum. Igitur significationes eius continent principium, & secundum quiddam, & tertiũ, præter principium, & sic usq; ad finem: tanquam si diceret, principium sum, quatenus sapientia sum: secundum autem, si forte sic contingeret dici, in quantum sum inuisibilis: tertium, in quantum uita: quoniam quod factum est, in ipso uita erat. Quod si quis scripturarum sensum inuestigãs, idoneus est eum assequi, is quidem fortasse inueniet pleraq;, quæ ad ordinem pertineant, atque finem ipsum, omnia autem nõ arbitror illum inuenturum: apertius autem principium, ac finis secundum communem loquendi consuetudinem, de re continua, & unita dici uidentur: ut domus principium est fundamentum, & finis fastigium. Et sanè summo angulari lapide existente Christo, toti corpori unito eorum, qui seruantur, adaptandum est exemplum hoc, omnia enim, & in omnibus est Christus unigenitus, qui ut principium in eo est homine, quem assumpsit, ut finis autem in ultimo, sanctorũ scilicet, etiam in his, qui sunt in medio existẽs. Est etiam Christus, ut principium quidem, in Adam, ut finis autem, in aduentu suo. Iuxta illud, ultimus Adam in spiritum uiuificantem. Veruntamen hoc dictum congruet etiam explicationi harum uocum, primus & ultimus. Cæterum si obseruauerimus, quæ superius à nobis dicta fuere de uocabulis primi, & ultimi, ubi tum ad species rationalium, tum ad filij Dei diuersas appellationes, & significatiões, orationem retulimus, habemus etiam differentiam primi, & principij, & ultimi, & finis, quin etiam eius, quod esse dicitur α, & ω: Sed neque obscurum est, quomodo Christus dicatur uiuens, & mortuus, imo post hanc uocem mortuus, uiuens in secula seculorum. Quoniam enim non iuuabamur à præcedenti ipsius uita, peccato obnoxij, descendit ipse ad mortalitatem nostrã: ut nos ipsius Iesu, peccato mortui mortificationem

Marginal references: Ephes.1 · Exod.3 · Esa.9 · Psal.87 · 1.Cor.3 · 1.Cor.15 · Apoc.2

circunferentes, ordine capere possimus eam, quæ post mortificationem ipsius extitit, uitam in secula seculorum. Nam qui semper Iesu mortificationem in suo corpore circunferunt, etiam ipsam Iesu uitam habituri sunt in corporibus ipsorum clare apparentem: & hæc quidem ipse de seipso in libris testamenti noui enuntiauit: Apud Esaiam
Esa. 49 autem suum ipsius os à patre positum esse dixit, ueluti gladium acutum, & se absconditum fuisse sub umbra manus ipsius, assimilatum interim sagittæ electæ, & in patris pharetra absconditum: seruum Dei uniuersorum ab ipso uocatum, & Israelem, & lucem gentium. Gladius itaq; acutus est os filij Dei, quoniam uiuus est sermo Dei, & efficax, & penetrantior quouis gladio utrinq; incidente, & pertingens usq; ad diuisionem animæ simul, ac spiritus, compagumq;, & medullarum, & discretor cogitationũ, & notionum cordis: præsertim cum uenerit, non ut mittat pacem super terram, hoc est, in res corporeas, & sensibiles, sed gladiũ, & ut discindat pernitiosam, ut ita loquar, corporis amicitiam & animæ, quò anima permittens seipsam spiritui, qui militat aduersus carnem, amicitiam cum Deo ineat: gladium inquam eum, qui ut gladium acutum, habuit os iuxta propheticum sermonem. Quinetiam inspiciens aliquis tot diuino amore sauciatos, non secus atq; erat illa, quæ in Cantico canticorum se hoc passam fatebatur, inquiens, amore uulnerata ego sum: is profectò non aliam inuenturus est sagittam multorum animas amore Dei uulnerantem, quàm eum, qui dicit: posuit me sicut sagittam electã. Ad hæc quisquis intellexerit, quo nam pacto Iesus factus sit discipulis non tanquam recumbat, sed tanquam ministrans, cum filius Dei existens, pro liberandis ijs qui peccato seruiebant formam serui sumpserit: non ignorabit quomodo ad ipsum pater dicat: seruus meus es tu: ac mox, magnum tibi est, ut uoceris seruus meus. Nam nobis audendum est dicere, maiorem, diuiniorem q;, atq; uere secundum imaginem patris, Christi bonitatem apparere, quando humilem præbuit semetipsum factus obediens usq; ad mortem, mortem autem crucis, quàm, si rapinam arbitratus fuisset esse se æqualem Deo, nec uoluisset pro mundi salute fieri seruus. Ob eam causam uolẽs nos docere, magnum donum se à patre accepisse, quòd sic seruiuerit, inquit: Et Deus meus erit mihi fortitudo mea. Et dixit mihi: Magnum tibi est, ut uoceris seruus meus: nam seruus non factus, non excitasset Iacob, neq; dispersionem Israel cõuertisset. Sed neq; futurus erat in lucem gentium, ut usq; ad extremũ terræ salus esset. Et res quidem non usq; adeo magna est, quòd seruus ipse fuerit factus, quamuis à patre hoc magnum esse dicatur, si conferat cum agnello, & agno innocẽte: ut enim agnellus innocens, qui ducit ut sacrificetur, factus est ille agnus dei, ut auferat peccatũ mundi, & qui omnibus sermonem suppeditat, etiam assimilatus est agnello sine uoce, corã tondente, ut morte ipsius oẽs nos purificemur, quę datur instar pharmaci aduersus actiones aduersarias, & aduersus peccatum eorum, qui recipere cupiunt ueritatem. Siquidem imbelles fecit mors Christi eas potentias, quæ humano generi bellum inferũt, & & uindicabit à peccato uitam in unoquoq; credẽtium, potentia indicibili. Quoniam autem aufert peccatum, ut totus sine peccato sit mũdus, idq; facit, donec uniuersos hostes suos, atq; adeo mortem ipsam, nempe ultimum hostem, deuicerit: Idcirco Ioannes ait, ostendens ipsum: ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi: non inquit, qui tollit aliquando, neque item, qui abstulit quidem ante, nunc autem non tollit, sed tollit, inquit, quòd assiduè hoc agit, id est, tollit ab unoquoq; in mundo existente peccatum, neq; cessat tollere, quoad è toto mundo sublatũ fuerit peccatũ, ac Seruator tradiderit patri regnum paratum, eo quòd nullum, ac ne leue quidem peccatum superfuturũ sit debellandum à patre: & rursum suscipiens omnia dei in toto seipso perfectè, quando impletur illud, ut sit deus omnia in omnibus. Dicitur etiã præter hæc, uir ueniẽs post Ioannem, ante ipsum factus, & ante ipsum existens, ut edoceamur, etiam hominẽ filij dei, diuinitati ipsius cõmixtum ante fuisse, quàm nasceretur ex Maria, quẽ hominem dicit se nescire. Quem tamẽ quomodo non norat, cum iam subsilijsset præ gaudio infans, & adhuc existens in utero Elisabethæ, quando facta fuit uox salutationis Mariæ ad aures coniugis Zachariæ. Proinde obserua, num quod Ioannes dicit se non nosse, referri possit ad id tẽpus, quo nõdũ ipse Christus in corpore apparuerat. Sin uerò non norat ipsum Christũ, antequàm id temporis apparuisset in corpore, cum tamen ipsum iam

Margin notes: Esa. 49 (beside "tem: & hæc quidem"); Hebr. 4; Matth. 10; Esa. 49; Philip. 2; Ioan. 1

iam agnouisset existētem in utero matris, fortasse discit quiddā aliud de eo, diuersum ab illo, quod agnoscebat, scilicet quòd super quem dilapsus spiritus sanctus maneret super eum, hic esset, qui baptizaret spiritu sancto, & igni, quando uidit spiritū descendentem, & super eum manentē. Attamen uirum ipsum etiam antea existere norat Ioannes. Verum enimuero nullum uocabulum ex his, quæ supra diximus, æquè Christi pro nobis patrocinium apud patrem declarat, obsecrantis pro hominū natura & eam expiantis, atq; aduocatus, & propitiatio, & propitiator: & aduocatum quidē nūcupat eum Ioannes in epistola sua dicens: Si peccauerit quis, aduocatum habemus apud patrē Iesum Christū iustum. Dicitur etiam propitiatio ab eodem in eadem epistola. Et hic propitiatio est pro peccatis nostris, similiter in epistola ad Romanos, propitiator. Quem proposuit deus propitiatorē per fidem, cuius propitiatorij erat umbra quædā aureum illud propitiatorium duobus impositū Cherubin in intima, & sancta sanctorum. Quōnam uerò aduocatus, & propitiatio, tum etiam propitiatoriū esse posset Iesus absq; dei potentia, quæ nostram abolet infirmitatem, & quæ in credentium animos influit, & à Iesu subministratur, qui ea prior est, cū sit ipsa dei potētia, hoc est, αὐτοδύναμις, per quē etiam dicat aliquis, omia possum per Christum, qui me corroborat. Quapropter Simonem quidem illum magum seipsum prædicantem esse potentiam dei, quæ uocatur magna, scimus unà cum suo argento in interitum, & perditionem abijsse, eos uerò omnes qui quomodocunq; sunt fortes, & fatentur Christum esse uerè potentiam Dei, ipsum Christum (quatenus potentia est) participare credimus. Illud autem silentio non prætereundum: Iesum dei sapientiam meritò existere, & hanc ob causam hoc nomine appellari: quippe cū non in nudis uisionibus dei, & patris uniuersorum substantiam habeat sapiētia ipsius, perinde atq; phantasmata cogitationum humanarū: Quòd siquis potest incorpoream substantiā uariarū speculationum omnium rationes continentium, uiuentem, & ueluti animatam considerare, is planè sciet dei sapientiam omni creatura longè præstātem, ac bene de seipsa dicere: Deus creauit me initium uiarum suarum ad opera eius, per quam creationē potuit quæuis creatura subsistere, haud expers existēs diuinæ sapientiæ, per quam facta est, quandoquidem, teste Dauide, in sapiētia fecit omnia deus, sed multa quidē participatione sapiētiæ orta sunt, quæ uicissim nō assequuntur eam, qua creata sunt, ex quo pauca sunt admodū, quæ non modo possideant ex seipsis sapientiā, uerumetiā ex multis alijs, cum Christus sit uniuersa sapientia: & quilibet sapiens, quatenus sapientiam capit, sit Christi (in quantum est sapiētia) particeps perinde atq; quisq; uiribus longe præcellens, quantū particeps est potētiæ, tantundē etiā Christi (quatenus est potētia) sit particeps. Quòd idem etiam de sanctificatione, & de redemptione sentiendū est. Ipsa siquidem sāctificatio, unde sancti sumunt sanctificationem, & redemptio, Christus nobis factus est: & unusquisq; nostrum illa sanctificatione sanctificatur, & illa redemptione redimitur. Obserua autē, an particulā, nobis, minime frustra addiderit Apostolus dicēs: Qui factus est nobis sapiētia à deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio. Itidemq; obserua Apostolum non ab re alibi dixisse absolute Christū, dei sapientiā, & dei potentiam, quatenus potentia, & sapientia est, etiā si nos existimassemus eum non esse potentiā dei, neq; sapiētiam in uniuersum, sed nobis: nūc autem Iesum scribens Apostolus sapiētiam esse potentiam, aliquoties, uocabulum nobis, addit, aliquoties non addit, absolute eum sapientiam, & potentiam scribens, cum itidem interim non faciat, scribens eum esse sanctificationem, & redemptionem. Quocirca uide (quoniam qui sanctificat, & qui sanctificātur ex uno omes) an ipsius, qui est nostra sanctificatio, sanctificatio sit pater, quemadmodum ipsius Christi existentis nostri capitis, caput est pater. Est autem redemptio nostra Christus, eò quòd in captiuitatem abducti opus habuimus redemptione. Nec ipsius redemptionē quæro, qui tentatus est per omnia iuxta similitudinem absq; peccato, sed nunq; ab hostibus factus captiuus. Cum semel autem distinxerimus inter uoculam nobis, & uoculam simpliciter, siue absolute, dicentes nō simpliciter sanctificationem, & redemptionē scribi à Paulo esse Christū, sed cum additamento, nobis (cum potentia, & sapientia dicatur, & cū additamento nobis, & simpliciter sine uocula, nobis) nō sinere debemus inexploratum sermonē de iustitia. Et q; quidem iustitia, nobis sit Christus, perspicuum est ex eo: qui fa-

Marginalia: 1 Ioan. 2 — 1 Ioan. 2 — Rom. 3 — Philip. 4 — Prou. 8 — 1 Cor. 1

ctus est nobis sapientia à Deo & iustitia, & sanctificatio, & redemptio. Quòd si nō inuenimus ipsum iustitiam simpliciter dici, quemadmodum simpliciter sapientia, & potentia dei dicitur, uestigare debemus an ipsi Christo, quemadmodum sanctificatio est pater, ita etiam iustitia sit pater. Neq; enim iniustitia est apud Deum. Et iustus, & sanctus est dominus, & in iustitia iudicia eius. Iustus autem cum sit, iuste omnia dispensat. Quod autem attinet ad id, quod hæretici dicunt, diuersum scilicet esse iustum à bono, sed quod ipsi non explanant, existimãtes iustum quidem esse mundi opificem, Christi autem patrem bonum, mea sententia accuratè examinatū posset dici de patre, & filio: filio quidem existente iustitia, qui accepit potestatem faciendi iudicium, quoniam filius hominis est, & iudicabit orbem terrarū in iustitia: patre uerò (eos, qui in filij iustitia eruditi fuerint post Christi regnum beneficio afficiēte) boni uocabulū operibus often suro, quando fuerit deus omnia in omnibus. Cuius fortassis iustitia seruator instruit omnia, temporibus idoneis, & ratione, & ordine, & punitionibus, & spiritualibus, ut ita loquar, auxilijs ipsius medicinalibus ad capiendum in fine patris bonitatē. Cuius uim
Matt.19 probè tenēs seruator, illi, qui sibi unigenito, dicebat, præceptor bone, Cur me, inquit, appellas bonū? Nemo bonus nisi unus: nempe ille deus: ille pater. Simile uerò etiā in alijs ostendimus, tùm uerò maxime in hoc, quod dicunt maiorē esse aliquē demiurgo, hoc est mundi opifice, per mundi opificē interpretantes Christū, per hoc uerò maiorē patrem: hic igitur qui tot nominibus nuncupatur, aduocatus, propitiatio, propitiatorium, compassus infirmitatibus nostris, tentatus in omnibus humanis iuxtà similitudinē sine peccato, magnus est Pontifex non modo pro hominibus, sed etiā pro omni, quod rationis est capax, hostiam semel oblatam seipsum offerens. Sine deo enim, uel per gra
Heb.2 tiam dei (ut in quibusdam exemplaribus epistolæ ad Hebræos ponitur) Pro omni gustauit mortem: siue sine deo pro omni gustauit mortem, nō solùm pro hominibus mortuus est, uerum etiā pro cæteris rationis capacibus, siue per gratiā dei. Pro omni gustauit mortē: pro omnibus sine deo mortuus est: per gratiam nanq; dei pro omni gustauit mortē: etenim absurdum est pro peccatis quidē humanis dicere eum mortē gustasse, non ita uero pro quibuscunq; etiā alijs, qui præter hominē in peccatis essent, uerbi gratia pro astris, nimirum neq; astris omnino corā deo puris existentibus, ueluti legimus apud Iob, Astra aūt non sunt munda in cōspectu eius, nisi forte hoc hyperpolicè dictū est. Ob eam causam magnus est Pontifex, quoniā regno patris omnia restituit, faciens ea repleri, quæ in unoquoq; mortalium desunt, ut capiant paternam gloriam. Sanè hic magnus Pontifex iuxta aliam cōsiderationē Iudas uocatur, ut qui in occulto sunt Iudæi non à Iuda Iacob filio nominentū, sed ab hoc, existentes ipsius fratres, et laudantes eum, adipiscentes libertatem, qua liberantur ab ipso, & liberati ab hostibus suis, ipso scilicet manus suas in illorum dorsum imponente, & subijciente ipsos, quin etiam supplantante actionē oppositam, præterea solus uidens patrem (etiā quando homo factus est) Iacob est, & Israel, à quo uocato Iacob, & Israel, ita uocamur etiam nos, Iacob, & Israel, ut ab ipso, qui est lux mundi, lux etiam nuncupamur. Quoniam autem assumit sibi regnum à rege, quem sibi præfecerunt, filij Israel id non suggerente deo, quemq; imperare fecerunt, deo id non approbante, & quoniā bella domini gerēs filio suo (nempe populo) pacem præparat, fortassis hanc ob causam Dauid uocatur: deinde uirga, nimirū his, qui etiamnum laboriosa, ac duriore uitę institutione indigēt, cum nec dum seipsos amori, mãsuetudiniq; patris permiserint. Hanc ob causam si uirga uocatur, egredietur, neq; enim manet intra se, sed extra primigenū statum esse uidetur. Cumq; egressus fuerit factus uirga, non manet uirga, sed post uirgam exoritur flos ascēdens. Vnde ipsam uirgæ extremitatem florem esse conspiciūt illi, qui ab eo facto uirga uisitati fuerint. Visitabit enim deus in uirga (nempe Christo) iniquitates eorū, quos uisitabit, misericordiam uerò non disperget ab eo. Ipsum nanque miseratur, quandoquidem quos miseratur filius, miseratur & pater. Possumus aūt non de ijsdem accipere, factum fuisse ipsum uirgam, & florem, sed uirgam quidem egētibus punitione, florem uerò his, qui seruantur, sed melius arbitror, quod prius dixi. Attamen hoc etiam in hoc loco addēdum est fortasse futurū, ut cui fuerit Christus uirga, sit illi etiam propter uirgæ extremitatē omnino flos, sed nō contra. Neq; enim si alicui flos, huic etiā est uirga, nisi forte quia sit aliquid

quid flore perfectius, & flos, ac ipsum florere dicatur de his, qui nondum perfectè fru-
ctificant, perfecti enim illud Christi capiunt, q̃d est flore præstãtius, qui uerò ipsius uir
ga tentati fuerint, simul cum ipsa uirga futuri non sunt participes perfectionũ Christi,
sed tantùm floris præcedentis fructus ipsius. Vltimò ante sermonẽ, Lapis est Christus
reprobatus ab ædificãtibus, & in caput anguli ordinatus, (quoniam enim lapides uiui
ædificantur in fundamento, ipso Iesu Christo domino nostro existente summo angula
ri lapide, alijs lapidibus apostolorũ, & prophetarũ, eò quòd ipse sit pars structuræ, quæ
est ex lapidibus uiuentibus in regione uiuẽtium) lapis appellatur. Hæc autem à nobis
dicta sunt redarguere multos uolentibus, qui priuata quadam electione, & utuntur, &
segnes sunt in indagando, nam tot nomina cum sint, quæ ad Christũ referantur, in solo
τοῦ λόγου, id est rationis, & sermonis uocabulo acquiescentes non expendunt, cur nam
tandẽ filius dei, Deus in principio apud patrem, inscriptus sit λόγος, per quẽ omnia fa-
cta sunt, ut igitur propter actionẽ, eò ꝙ illuminet mundum, cuius est lux, lux mũdi ap-
pellatur, & ex eo ꝙ auctor sit deponendæ mortificationis, illi sincerè adhęrentibus, &
resurgentibus recipiendi uitę nouitatem resurrectio uocat̃, itemq́ propter aliam actio
nem, & pastor, & præceptor, & rex, ac deniq́ sagitta electa, & seruus, ad hæc aduoca-
tus, propitiatio, & propitiator, sic etiam λόγος, hoc est ratio dicitur, ueluti quicquid in
nobis est à ratione alienum prorsus auferens, & nos præparans conuenienter ueritati,
rationis participes esse, omnia uitæ opera tum uulgaria, tum perfectiora, propter hunc
λόγον, rationemq́ ad Dei gloriam agentes: adeo ut uel manducando, uel bibendo glo-
riæ dei studeamus: nam si ipsum participantes resuscitamur, illuminamurq́, fortassis au
tem pascimur, etiam uel regimur, quis non uideat rationis capaces nos diuinitus effici
ipso λόγῳ, hoc est filio dei, atq́ ipsa ratione, cuncta in nobis à ratione aliena, atq́ mor-
tificationẽ ipsam, quatenus ratio est & resurrectio, abolẽte? Quocirca inspice, an quo-
dam modo ipsius, quatenus λόγος (hoc est ratio) est, participes sint oẽs homines, quos
eum inueniendi cupidos hac etiam ratione doceat Apostolus extra se quærere non de
bere dicẽs: ne dixeris in corde tuo, quis ascẽdet in cœlũ? hoc est Christũ ex alto deduce Rom.10
re, aut q̃s descẽdet in abyssum? hoc est Christũ ex mortuis reducere. Sed quid dicit scri-
ptura? prope te uerbũ est ualde in ore tuo & in corde tuo, perinde ac si ipse Christus eti Ioan.15
am esset uerbũ, quod quærit̃, quin etiã quando ipse dñs loquit̃, nisi uenissem & loquu-
tus fuissem eis, peccatũ non haberent, nunc aũt non habent quod prætexant peccato
suo, nihil aliud intelligendum est λόγον (hoc est filium dei, & rationem) dicere, quàm
eos, quibus nondum λόγος (id est ratio) completa est, peccatum non habere, sed illos
tantum peccato obnoxios esse, qui participes effecti iam ipsius rationis, agunt præter
rationes, ex quibus hæc ratio in nobis cõpletur, in quem sensum tantũ uerum est illud,
nisi uenissem, & loquutus fuissem eis, peccatum non haberent. Age enim de Iesu aspe
ctabili, (ut uulgares existimabũt) hoc expendatur quomodo iam uerũ sit eos, ad quos
non uenerit, non habere peccatum. Nanq́ omnes, qui fuerint ante seruatoris aduentũ,
ab omni peccato immunes futuri sunt, quoniam nõ uenerit aspectabilis iuxta carnem
Iesus. Quin etiam omnes, quibus de eo nunciatum non fuerit, peccatũ non habebunt.
Vnde aperte sequit̃ etiam non peccatum non habentes, condemnationi nõ subijci. At
λόγος, id est ratio, quæ est in hominibus, cuius participare genus nostrũ diximus, bifariã
dicitur, uel iuxta cõplementũ, quòd omni inest, qui puerilem transcẽdit ætatem, detra-
ctis prodigijs, uel iuxta summam perfectionẽ, quæ in solis perfectis inuenitur. Itaq́ iu-
xta priorẽ sensum intelligenda sunt hæc uerba, nisi uenissem, & loquutus fuissem eis,
peccatũ non haberent. Iuxta secundum uerò: omnes, quotquot ante me uenerunt, fu- Ioan.10
res sunt & latrones, & nõ audierũt eos oues. Nam anteq́ perficiatur ratio, omnia, quæ
insunt hominibus, uituperabilia sunt, quia sint indiga, & imperfecta, quibus etiã per-
fectè nõ obtẽperant ea, quæ sunt in nobis ratione carẽtia, tropicè oues dicta: ac fortas-
se iuxta primũ sensum, λόγος (id est est ratio) facta est caro: iuxta secũdũ uerò, deus erat
ille λόγος, hoc est illa ratio. Huic aũt consequens est quærere, num cernere possimus
medium aliquod in hominibus inter hanc particulam, ratio facta est caro, & inter hãc,
deus erat illa ratio, uidelicet reelementata, atq́ in idem redeunte ratione illa, postquã
fuerat facta caro tantisper inferior facta, donec fieret, quod erat in principio apud deũ
Deus

Deus λόγος, id est ratio illa apud patrem: cuius λόγου, & filij Dei gloriam uidit Ioannes uerè unigeniti ueluti à patre. Potest aũt filius etiam sermo esse, eò quod renunciet occulta patris sui, qui mens existit perinde atque filius, qui uocatur sermo. Vt enim apud nos sermo nuncius est earum rerum, quæ à mente cernuntur, sic ille dei sermo, qui patrem agnouit (nemine alioqui mortalium absque duce in eum intendere ualente) patrẽ agnitum reuelat. Nullus enim agnouit patrem, nisi filius, aut ille, cui filius reuelabit: in quantum sermo est, magni existens consilij nuncius: cuius principatus factus est super
Apoc.19 humerum eius, regnauit enim eò quòd in crucẽ suffixus. Cæterũ in Apocalypsi sermo fidelis, & uerus sedere dicitur in equo albo, mea sententia denotans uocis claritatem, quam insonat ad nos accedens ueritatis sermo. Non est autem præsentis temporis ostẽdere, uocabulũ equi frequenter poni in uoce scripturæ, in qua proponunt, quæ nobis sint adiumẽto diuinas disciplinas audiẽtibus. Tantũ unius, aut alterius loci submo-
Psal.33 neamus. Huius fallax equus est ad salutẽ, & illius. Hi in curribus, & hi in equis, nos au-
Psal.19 tẽ in nomine dei nostri magnificabimur. Porrò quòd in quarto, & quadragesimo psal
Psal.44 mo est scriptum: Eructauit cor meum sermonẽ bonum, dico ego opera mea regi, frequentissime repetitum à multis tanquam nobis agnitum, haud intactum prætereundum est. Esto enim patrem hæc dicere, quodnam dicent esse ipsius cor, ut sermo uideatur bonus consequenter cordi? Si enim hæc uox λόγος, id est ratio, uel sermo, interpretatione non eget, ut illi existimãt, abunde constat neque cordis uocabulũ interpretatione egere, id quod est absurdissimum: Existimare scilicet non secus cor partem dei esse, atque est in nostro corpore. Sed admonendi sunt illi, quòd quemadmodum manus, & brachium, atque etiã digitus dei dicitur, nudum uocabulum acie mentis nobis nõ dispicientibus, sed examinantibus quonã pacto hæc sane, & ut deo est dignum, sunt accipienda, ita etiam nos intelligere debere, cor dei esse eius eam uim, quæ intelligentiã efficiat, & uniuersa disponat, sermonẽ uero illud esse, quod, quæ in illo sunt corde, renunciet: Quis uero patris consiliũ his, qui inter mortales digni extiterint, quique horũ naturã superauerint, renunciat, nisi seruator? Forte aũt non frustra positum est, eructauit: cum huius uerbi uice alia innumera dici potuissent, nimirũ proposuit, uel protulit cor meũ sermonem bonũ: Loquutum est cor meum sermonẽ bonum. Sed uide ne forte quemadmodum alicuius flatus occulti progressus in apertum est ructus eructãtis, tanquam per hunc respirantis, ita ueritatis speculationes nõ continens pater, eructet, faciatque harum figuras in sermone, qui etiam hãc ob causam uocetur inuisibilis dei imago, & hæc quidem, ut illud, eructauit cor meum sermonẽ meum, dici à patre intelligamus, multorum intelligentiæ adhęrentes. Quibus tamen non statim cedendum, perinde ac cõstet deum hæc enunciare: quare enim non propheta ille loquatur plenus spiritu sancto, & proferat sermonẽ bonum pertinentẽ ad prophetiam de Christo? cõtinere ipsum nõ ua-
Psal.44 lens. Scilicet. Eructauit cor meum sermonẽ bonum, dico ego opera mea regi: lingua mea calamus scribæ uelociter scribentis, speciosus forma præ filijs hominũ: postea ad ipsum Christũ, diffusa est gratia in labijs tuis, propterea benedixit te Deus in æternũ: & post pauca, propter hoc unxit te Deus Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. Verum illud obijciat aliquis (uolens hæc psalmi uerba à patre enũciari) audi filia, & uide, & inclina aurẽ tuam, & obliuiscere populũ tuum, & domũ patris, & dicat prophetam nõ fuisse dictrũ ad ecclesiam, audi filia. At ex alijs psalmis difficile non fuerit ostendere personarum plerunque fieri immutationes, ut ab eo loco, audi filia, possit hic pater loqui. Iam indagantib. nobis uim sermonis, adiungendũ est etiã hoc: Sermo-
Psal.32 ne Dei cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis uirtus eorũ, quæ quidã existimãt de Seruatore, & spiritu sancto posita esse, cũ etiã hunc sensum habere possint, cœlos Dei ratione firmatos fuisse, non secus ac dicimus domũ ædificatã fuisse ratione illa, quæ est ars fabricandarũ ædiũ, & nauim compactã fuisse ratione illa, quæ est ars fabricãdarum nauiũ, sic etiã dicentes cœlos Dei ratione firmatos fuisse: qui diuinius corpus assequũtur, quod etiã propter hoc firmamentũ uocat̃, nõ habens quàmplurimũ fluxus, eamque facilitatẽ fluendi, quã cætera inferiora: propter quam differentiam, ac præstantiam dicimus etiam cœlũ eximiè diuina ratione firmatũ fuisse: quoniam igitur proponitur, ut apertè intelligamus hoc dictum, in principio erat λόγος, hoc est sermo, siue ratio, principium

cipium uero ſapientiam dici explicatum eſt,teſtimonijs ex Prouerbijs ſumptis,cōſideraturq; ſapiētia ante ſermonem ipſam annunciantē, intelligamus neceſſe eſt, ſermonē in principio,hoc eſt ſapientia, ſemper eſſe, cumq; ſit in ſapientia, quæ uocat̃ principiū, non prohiberi eſſe apud deum, cum ſit etiā ipſe deus. Nec apud deū ſimpliciter eſt ipſe,ſed exiſtens in principio(ſimiliter ſapientia)eſt apud deum,ſubiungit em̃,& inquit, hic erat in principio apud deum. Poterat enim dicere, hic erat apud deum. Sed quemadmodum erat in principio,ſic & apud deum in principio erat. Et omnia per ipſum facta ſunt,exiſtentem in principio,omnia enim deus (teſte Dauide) in ſapiētia fecit. Ad hæc ut intelligamus ſermonē propriam habere inſcriptionē, uelut qui uitā per ſe aſſequatur, dicendū etiam eſt de potentijs, non de potentia. Hæc dicit dñs potentiarum, multis in locis ponitur, nomine potentiarū intellectus quibuſdā diuinis animantibus, quæ rationis ſunt capacia,quibus ſuperior,& præſtantior Chriſtus eſt, non tantū ſapientia dei, ſed etiam potentia dictus. Vt igitur uirtutes cōplures ſunt,quarum ſingulæ deſcriptionem habent,quibus differt ſeruator, ſic etiam ὁ λόγος, id eſt ille filius dei, illa ratio (etiam ſi illa ratio,quæ in nobis eſt,non habeat deſcriptionem) extra nos intelligetur Chriſtus,iuxta ea,quæ antea indagauimus,hypoſtaſim habens in principio, hoc eſt in ſapientia. Sed hactenus de eo,quod eſt, In principio erat ſermo.

EXPLANATIONVM ORIGENIS ADAMANTII IN EVANgelium ſecundum Ioannem, Tomus ſecundus.

Et uerbum erat apud deum.

SATIS pro uiribus noſtris ſacer Ambroſi,idemq; frater euangelio confor mis, cum antehac diſſeruerimus, quid ſit euangelium, & quod, qualéue principium,in quo erat ſermo,& quiſnam ſit ille ſermo,qui erat in princi pio, Conſequenter nunc conſideremus quonam pacto ſermo ille erat apud deum. Ergo utile erit ad hoc explicandum colligere ſermonem, qui ſcriptus eſt, factum fuiſſe ad quoſdam. Verbi gratia, ſermo domini factus eſt ad Oſee filium Beeri. Et ſermo factus eſt ad Eſaiam filium Amos, de Iudæa, & de Hieruſalem, & ſermo factus eſt ad Hieremiam de ſiccitate. Quomodo ergo ſermo domini factus eſt ad Oſeam, & ſermo ad Eſaiam filium Amos, & rurſus ad Hieremiam, conſiderandum eſt,ut ſic collatione facta inueniri poſſit, quonā pacto ſermo ille erat apud deum, atq; equidem uulgus ſimplicius exponet prophetarum dicta, ueluti ſermone domini, uel ſermone facto ad ipſos. Tu uerò uide, ne fortè ut dicimus, hunc ad hunc fieri, ſic etiamnunc à nobis theologicè conſideratus filius,ſermo factus ſit ad Oſeam, miſſus ad ipſum à patre: quòd ad hiſtoriam quidem attinet ad prophetam Oſeam filium Beeri, quantum uerò ad myſticam rationem ad ſeruatum(ſonat enim Oſeas,ſi interpreteris, ſeruatus) filium Beeri,quæ uox puteos ſonat. Efficitur enim quilibet eorum, qui ſeruantur, putei filius,quia ſapientia dei ex profundo ſcaturit. Nec mirum ſanè eſt puteorum filium ſic eſſe ſanctum qui ex ſtrenue factis, frequenter filius nominatur. Idcirco quidem quia luceant opera eius coram hominibus, filius lucis nuncupatus: quia uerò habeat pacem dei, exuperantem omnem intelligentiam, filius pacis: atq; etiam propter ſapientiæ utilitatem,filius ſapientiæ. Iuſtificata eſt enim inquit ſapientia à filijs ſuis. Hunc igitur in modum ille etiam, qui diuino ſpiritu omnia profunda dei perſcrutatur, ut eloqui poſſit,ò profunditatem diuitiarum,& ſapientiæ, & cognitionis dei, poteſt eſſe puteorum filius: ad quem ſermo fiat domini. Sic ſermo etiam ad Eſaiam uenit docens, quæ in ultimis diebus euentura erant tum Iudeæ,tum Hieruſalem: eodem modo & ad Hieremiam diuina elatione elatum(nam ἰαῶ interpretatur elatio.) Sed ad homines quidem, qui prius capaces non erant aduentus filij dei, qui eſt ſermo, fit ſermo, ad deum uerò non fit,quaſi qui antea non exiſteret apud ipſum,ſed eò quòd ſit ſemper cum patre,dicitur, & ſermo erat apud deum, non enim factus eſt apud deum, & idem uerbum erat, de ſermone prædicat̃,quoniā in principio erat etiā tum,cum apud deum erat,neq; à principio ſeparatus, neq; patrem deſerens. Et rurſus neq; eo quòd nō ſit in principio

Oſee 1
Eſa. 1
Hier. 14
Philip. 4
Matt. 11

principio factus,in principio,neq; eo quòd non sit apud deum,factus ut esset apud deum(ante omne enim tẽpus,& seculum,in principio erat sermo, & sermo erat apud deum.) Quoniã igitur ut inueniremus sensum uerborum illorum, & sermo ille erat apud deum,apposuimus uerba prophetica,quõ factus sit sermo ad Oseam,& Esaiam,& Hieremiam,obseruauimusq; nõ parũ differre,fuit,& factus est,à uerbo erat,addemus,dum ad prophetas sermo fit,sermonem prophetas illustrare luce cognitionis: facientẽ eos, tanquã corãm uidentes ea uidere, quæ non intellexerãt, antequam fieret ad eos sermo ipse,apud deum deus existẽs,ex eo quòd sit apud ipsum, itaq; fortasse talem quendam ordinẽ intuitus Ioannes,in sermone nõ præposuit, deus erat sermo, illis uerbis: Sermo erat apud deum,nihil alioqui, quòd ad enuntiationes attinet, obfutura serie ad intelligendam uim seorsum cuiuscunq; pronunciati, unum nanq; pronunciatũ est,in principio erat ille sermo. Alterũ,ille sermo erat apud deum, & deinceps, & deus erat ille sermo.Sed quoniam fortasse ordinem quendam declarat, quia positũ sit primo loco hoc pronunciatum,in principio erat ille sermo,iuxta talem seriem,& sermo erat apud deũ, & tertio loco,& deus erat sermo, idcirco dicit, & ille sermo erat apud deum,deinde,& deus erat ille sermo: ut ille sermo intelligi possit esse deus,quia sit apud deum. Cæterũ magna obseruatione(non tanquam non callens elaboratum Græcorũ dicendi genus) alibi quidem articulis usus est Ioannes, alibi uerò reticuit, in uoce nanq; sermonis articulum cũ addiderit, in dei uocabulo aliquando id ponit, aliquando differentiæ gratia id non ponit. Nam cum dei uocabulum ponitur de ingenito uniuersorum auctore,articulũ ponit,reticens illud,cũ ille sermo deus nominat. Proinde uide, ne forte ut in his locis differt deus cum articulo, & deus sine articulo,sic differat etiam ὁ λόγος, id est ille sermo,uel illa ratio,cũ articulo, & λόγος, id est sermo, siue ratio, sine articulo. Vt enim deus ille, qui est in omnibus, ille deus est cum articulo,& non simpliciter deus, sine articulo, sic fons rationis (quæ unicuique rationis capaci inest) ratio illa est, cum articulo,cum alioqui ratio,quæ in unoquoq; inest,non perinde propriè,atq; illa ratio prima, quam fontem huius dico,nominetur,dicaturq; illa ratio,cum articulo. Et hinc solui potest illud, quod perturbat multos profitentes se dei amantes esse, ac uerẽtes duos prædicare deos. Et propter hoc in falsa, & impia dogmata incidẽtes, uel negãtes proprietatem filij esse aliam à patris proprietate, confitentes deum esse cum nomine tantùm, qui apud ipsos filius appellatur, uel negantes filij diuinitatem, & ponentes ipsius proprietatem, & essentiam per descriptionem existere aliam à patre. Dicendum enim est illis,quòd αὐτόθεος quidem,hoc est,per se deus,deus ille est cũ articulo,propter quod,

Ioan.17 & seruator in precatione ad patrem inquit, ut agnoscant te illum solum uerum deum, quicquid uerò est præter hũc, qui αὐτόθεος dicit,hoc est per se deus,participatione,& cõmunione diuinitatis illius deificatũ,nõ ille deus cum articulo,sed deus sine articulo magis propriè dicẽdũ esse,quo nomine omninò primogenitus omis creaturę, quippe qui cũ primus sit apud ipsum attrahens diuinitatẽ ad seipsum,honorabilior est reliquis dijs,qui sunt præter ipsum,quorũ ille deus,deus est,iuxta id, quod dicit, ille deus deorum dñs loquutus est, & uocauit terrã, dans esse dijs,à deo hauriens abundanter, unde ipsos efficiat deos, & unde illis iuxta suam ipsius bonitatẽ suppeditet. Verus igit deus

Psal.94 est ille deus cum articulo. Qui aũt dij efformant ad eius formam, uelut imagines quædam sunt primi exẽplaris.Sed rursus multarũ imaginũ archetypa imago est ille λόγος, q est apud deũ in principio existens, quia sit apud deum semper manẽs deus, haudquaquam id habiturus,nisi apud deũ esset.Et haudquaq; deus mansurus,nisi perpetuò permansisset in contẽplatione paternæ profunditatis. Sed quoniam fortasse uerisimile est futurũ,ut multi offendant,quia dixerimus unum esse uerum deum, nempe patrem, & præter deum uerum multos factos deos participatione dei:uerentes gloriam eius, qui omnem creaturã præcellit,æquari reliquis obtinẽtibus appellationẽ dei sine articulo, præter datam differentiã, per quam deum λόγον diximus reliquis omnibus dijs ministrum esse deitatis, etiam hæc differentia est apponenda. Ea enim ratio, quæ in singulis rationis capacibus inest, eandem comparationem habet ad illam rationem, quæ in principio apud deum est, & deus est λόγος quam habet deus λόγος, id est ratio sine articulo ad deũ illũ cũ articulo. Vt ẽm pater αὐτόθεος (hoc est per se deus, & uerus deus) se habet

se habet ad imaginem, & ad imagines imaginis, quã ob causam etiam dicuntur homi-
nes nõ esse imagines, sed ad imaginem, sic hunc in modum se habet ipse λόγος, hoc est
ipsa ratio ad eam, quæ est in singulis, rationem. Vtraq; enim locum obtinent fontis, &
originis, pater quidem diuinitatis, filius uerò λόγου, id est rationis. Quemadmodum
ergo dij multi, sed nobis unus deus est, nempe ille pater: & multi domini sunt, sed no-
bis unus dominus est Iesus Christus, sic multi etiam sunt λόγοι, hoc est rationes, sed no-
bis illum λόγον, id est rationẽ illam precamur inesse, quæ est in principio, quæ est apud
deum, quæ est deus λόγος. Qui enim non capit λόγον hunc, id est rationẽ, quæ in prin
cipio apud deum, aut ipsum assequetur, quatenus caro factus est, aut particeps efficie-
tur alicuius eorũ, qui λόγον hunc, id est rationem ipsam assequunt̃: si uerò nec alicuius
quidẽ horum, qui huius rationis participes existunt, particeps effici poterit, in numero
omnino eorum erit, qui à ratione alieni dicuntur. Id autem quod diximus, palàm effi-
cietur ex exẽplis de deo illo, qui profertur cum articulo, & de illo λόγῳ cum articulo,
qui est deus sine articulo, tum etiam de dijs, qui uel participant deum, uel dij quidem
dicuntur, nullo pacto aũt sunt, & rursus de λόγῳ Deo, & de λόγῳ, qui factus est caro,
necnon de λόγοις, qui hunc quodã modo participant, & λόγοι secundi, ac tertij ab ipso
dicunt̃, & λόγοι esse existimant̃, cum tamen uerè non sint, sed potius, ut ita loquar, pror
sus dici merentur ἄλογοι λόγοι, hoc est rationes irrationales, quemadmodũ etiam de ijs,
qui dij quidem dicuntur, cum non sint, diceret aliquis dij non dij: non secus enim &
hi uocantur ἄλογοι λόγοι, hoc est rationes ratione carentes. Atq; ille quidem deus uni-
uersorum, electionis est deus, & multò magis illius, qui hanc seruauit, deinceps eorum,
qui uerè sunt dij, & ut semel dicam, Deus est uiuentium, & non mortuorum, at uero de
us λόγος, fortasse deus est eorum, qui in ipso sistunt omnia, quiq; existimant ipsum esse
patrem. Sol autem, & Luna, & astra, ut ante nos quidam disseruerunt, illis attributa
fuerunt, qui minus digni habentur, ut illo titulo, ac laude cohonestentur, ut deus deo-
rum, deus ipsorum sit. Sic autem intellexerunt adducti uerbis Deuteronomij, quæ ita
sese habent: Ne cum suspexeris in cœlum, & intuitus fueris solem, & lunã, & omne cœ Deut.4.
li ornamentum, deceptus adores ea, & seruias eis, quæ ipsa distribuit deus tuus cunctis
gentibus. Vobis autẽ non sic dedit dominus deus tuus. Sed qui distribuit cunctis gen-
tibus solem, & lunam, & omne cœli ornamentum deus, cum sic non dederit Israeli? Sci
licet ut qui non possunt ad intelligibilem recurrere naturã, rebus corporeis, ac sub sen
sum cadentibus diuinitatẽ esse suspicati, uel lubenter in his sisterent, nõ prolapsi ad ido
la, & dæmonia. Deum igitur alij quidem deum uniuersorum habent, qui uerò hos pro-
xime sequuntur, in Christũ dei ipsius filium defixi sunt. Tertij uerò sunt, qui solem, lu-
nam, omneq; cœli ornamentum habentes à deo aberrant, ueruntamen errore longè
præcellenti, præstantioreq;, ꝙ eorum, qui uocant deos opera manuum hominum, au-
rum, & argentum artis excogitationes. At omnium ultimi sunt, qui dicati sunt his, qui
dij quidem dicũtur, haudquaquam uero sunt. Similiter igitur aliqui participant quidẽ
ipsius λόγου, id est rationis, siue sermõis, qui est in principio, qui est apud deum, qui est
deus, uel ut Oseas, & Hieremias, & Esaias, & siquis alius talem se ipsum exhibuit, ut ser
mo dñi, uel sermo ad se fieret, alij uerò, qui nihil sciunt, nisi Iesum Christum, & hũc cru-
cifixum, tantum secundum carnem agnoscunt Christum, existimãtes se habere ampli-
us nihil de sermone, nisi quòd caro factus est: cuiusmodi est multitudo eorum, qui cre-
dere putantur. Iam tertij se sermonibus aliquãtulum illum sermonem participantibus
applicuerunt, perinde quasi sermones illi omnem sermonẽ præcellant. Et fortè hi sunt,
qui præclaras in philosophia, & præstantes sectas apud gentiles exercent. Quarto ue-
rò loco ab his numerandi sunt illi, qui sermonibus prorsus corruptis, & impijs credide
runt, euidentem, ac ferè sub sensum cadentẽ de medio tollentes prouidentiam, aliumq;
finem quendam, præter bonum, honestúmue approbãtes. Quòd si digredi uisi sumus,
cõmodè tamen id fecisse remur, & appositè, nimirum ꝙ ad dei nomen attinet, res qua-
tuor in eo inspecturi, & totidem in nomine λόγος, qui est ratio, siue sermo. Erat enim de
us cum articulo, & deus sine articulo, deinde dij dupliciter. Hic erat in principio apud
deum. Tribus prædictis propositionibus, tres ordines nos docens Euangelista, tria in
unum connectit dicens: Hic erat in principio apud Deum. In prima propositione di- Ioan.1

dicimus, in quo erat λόγος. Videlicet, quòd in principio: & apud quem hic erat, uidelicet, quòd apud deum: & quisnam λόγος erat, uidelicet quòd deus. Tanquam ergo demonstrans sermonem, quem ante dixerat deum per particulam, hic, & in quartam propositionem congregans illud, in principio erat sermo, & sermo erat apud deum, & deus erat ille sermo, inquit: Hic erat in principio apud deum. Potest tamē principij nomē sumi etiam de principio mundi, addiscentibus nobis per hæc dicta, sermonē illum antiquiorem esse rebus à principio factis. Nam si in principio fecit deus cœlum, & terrā, clarum est id, quod in principio erat, apertius esse eo, quod in principio factum est, nec solùm firmamento, & arida, sed cœlo, & terra sermo ille est antiquior. Forte autem non absurdè quis inquirat, quare non sit dictū. In principio erat sermo dei: & sermo dei erat apud deum, & deus erat ille sermo dei. Sed consequitur, ut, qui quærit, cur tandem non scriptum sit, in principio erat sermo dei, & quæ sequuntur, plures enunciet esse sermones, & fortasse diuersi generis. Vel unus quidem erit dei sermo, alter (ut ita dicam) angelorum sermo, alius itē hominū. Et ita in cæteris sermonibus. Quod si uocabulum, sermo, hoc modo se habebit, idē fortassis censendum erit de sapientia, & de iustitia. Dictu autē absurdum est, plures uocabuli huius, sermo, appellationes propriè esse, & sapientiæ, & iustitiæ. Cōuincemur etiā à ueritate, minime à nobis quæri oportere plures sermones, & sapiētias, & iustitias, quæ propriè sic nominentur. Nā unusquisq; cōfiteretur unam esse ueritatē. Nec auderet aliquis dicere, aliam esse dei ueritatē, aliam angelorū, aliam hominū. Cum in natura entium una sit de unaquaq; re ueritas, quòd si ueritas est una, perspicuū est, etiam sapientiam, quæ confirmatio, & demonstratio ipsius est ueritatis, meritò intelligi unam esse, quippe cum ne ea quidē, quæ appellatur sapientia, nomē suum rectè tueri queat, si nō adsit ueritas. Quòd si ueritas una, & sapiētia una est, unus etiā sermo sit oportet, annuncians ueritatē, & sapiētiam rerum earū, quæ simplices sunt, & apertæ, ad eos, qui sunt capaces. Nec hoc dicimus negantes esse ueritatē, & sapientiam, & sermonem dei, sed ostendentes utilitatem, ob quā euangelista reticuit dei uocabulum, nō scribens: In principio erat sermo dei. Idem autem Ioannes etiā cum additione dei nominat eum in Apocalypsi dicens: Et uidi cœlum apertum, & ecce equus albus, & qui sedebat super eū uocabatur fidelis, & uerax, & in iustitia iudicat, & pugnat. Oculi autem eius, sicut flamma ignis, & in capite eius diademata multa, habēs nomen scriptum, quod nemo nouit nisi ipse, & indutus erat ueste tincta sanguine. Et uocatur nomen eius sermo dei. Et exercitus, qui sunt in cœlo, sequebantur eum in equis albis uestiti byssino albo, & puro, & ex ore eius procedit gladius anceps, & acutus, ut eo percutiat gentes, & ipse reget eos uirga ferrea, & ipse calcat torcular uini furoris, & iræ dei omnipotentis, & habet in uestimento, & in femore suo nomē scriptum, rex regum, & dominus dominantium. Sed necessariò, & absolutè posuit Ioannes uocabulum, sermo, & cum adiectione etiā, sermo dei. Nam si alterum tacuisset, occasionē habituri eramus admittendi multos sermones, & aberrandi à ueritate huius uocabuli, sermo: ac si absolutè scripsisset Ioānes sermonem, nec dixisset etiam cum adiectione sermonē dei, non didicissemus apertè hunc sermonem esse sermonem dei. Rursus si sermonem dei dixisset, nec absolutè sermonē, etiā multos sermones fingentes iuxta relationē ad unūquemq; eorum, qui sermone, ac ratione utuntur, multos propriè sic nōminatos admissuri fueramus. Itaque rectè Ioannes Apostolus, & euangelista, iam uerò etiam propter Apocalypsin propheta describens in Apocalypsi sermonem dei, se dei sermonem uidisse, inquit, aperto cœlo, equo albo uectum. Ex quo etiam considerandum est, quòd innuatur, quia cœlum sit apertum, & quia equus albus, & quia super ipsum sedeat ille, qui sermo Dei uocatur, qui etiam præterquam est sermo Dei, fidelis dicitur, & uerax, & in iustitia iudicans, & bellans, ut eo magis proficiamus, cum intellexerimus quæ ad dei sermonem pertinent. Proinde arbitror ego impijs, & terrestrem imaginem gerentibus, cœlum esse clausum, apertum uerò iustis, & his, qui insigniti fuerint supercœlestis imagine. Nimirum impijs quidem humi etiamnum repentibus, & in carne existentibus præstantiora sunt clausa, quia non intelligant ea, nec possint eorum pulchritudinem (quia nolunt) dispicere proni, nec erigere se conātes, cū iusti, & excellentes, quia ius ciuitatis in cœlis habeant, cœlestia contemplentur, Dauidis claui aperta, nempe diuino

Apoc. 19

uino sermone aperiente ea,& manifestante,eo quòd uehatur equo, hoc est uocibus significata renunciantibus,albo,propter perspicuam,& candidam,& lucidam cognitionem.Sedet aũt super equum album ille,qui uocaẽ fidelis,firmius,(& ut ita dicam)regalius insidens in uocibus,quæ subuerti nõ possunt,ac quouis equo uelocius, ac celerius currunt,& gloria in ipso impetu superant aduersariũ omnẽ simulantem, se esse sermonem,itidemq; simulantem,se esse ueritatem, & apparentem ueritatem. Vocatur autẽ fidelis,non quia fidem alicui habeat,sed quia fide dignus sit.Nam Mose teste,fidelis,& uerax est dñs. Verax est etiam ad differentiam umbræ,& figuræ,& imaginis:quoniam talis est ille sermo,qui est in cœlo aperto,non enim talis est sermo terrestris,qualis cœlestis,quia factus caro per umbras,& figuras,& imagines loquitur.Multitudines ergo eorum,qui putantur credere umbra sermonis,non uerò illo sermone dei, qui est in cœlo aperto,erudiuntur.Propterea Hieremias inquit, spiritus personarum nostrarũ Christus dominus,cui diximus,in umbra ipsius uiuimus in gẽtibus.Sic igitur sermo ille dei, qui fidelis uocatur,etiam uerax uocatur,& in iustitia iudicat,& bellum gerit, ꝙ iustitia ipsa,ac iudicio ipso facultatẽ à deo acceperit iudicandi,& distribuẽdi,ex dignitate uniuscuiusq; entium. Nemo enim eorum,qui iustitiam ac facultatem, iudicandi populum habent, ita in sua ipsius anima omnino imprimere poterit,& iustitiæ, & iudicandi figuras ipsas,& idæas,ut nulla in re sit inferior ea,quæ ex se est iustitia,& eo, quod ex se est, iudicio.Quemadmodum neq; qui pingit imaginem, potis erit pictura exprimere omnes rei depictæ proprietates.Propterea Dauidem dixisse reor,non iustificabitur in cõspectu tuo omnis uiuens,non enim generatim dixit,omnis homo,siue omnis angelus, sed omnis uiuens,quoniam etiam si uitæ quis sit particeps, & mortalitatem prorsus excusserit,sic neq; tui cõparatione iustificari poterit, perinde atq; uita. Neq; fieri potest, ut qui particeps est uitæ, & ob hoc uiuens nominatur, ipse sit uita, nec qui compos est iustitiæ,& idcirco iustus dicitur,omnino ipsi iustitiæ æquiparari poterit.Iam uerò quẽadmodũ ad dei sermonem pertinet iudicare in iustitia, ita etiam ad ipsum pertinet bellum gerere in iustitia. Vt ex eo,quòd dicitur oppugnare hũc in modum, ipsi sermoni, & iustitiæ inimicos,sublatis his,qui à ratione sunt alieni,& iniustitia sublata,inhabitet, & iustificet: expellens contraria ab anima illius, qui salutis causa (ut ita dicam) captiuus factus est à Christo. Sed apertius cernere possumus hoc sermonis bellum,quod gerit cũ sermone ipso fungẽte legatione pro ueritate, alter, qui cum non sit sermo, fingit tamen se esse sermonẽ:itemq; simulata ueritas,quæ non est ueritas, sed mendacium fingit,& prædicat se ipsius sermonis esse ipsam ueritatẽ. Sed enim armatus sermo contra mendacium,illud interficit spiritu oris sui,& destruit apparitione præsentiæ suæ. Et uide an hunc sensum subinnuere uoluerit Apostolus hæc scribens in epistola ad Thessalonicenses:Quid enim est,quod spiritu oris Christi interficitur,cum Christus sit sermo, ueritas,& sapientia,nisi mendaciũ? Et quid est illud,quod destruiẽ apparitione præsentiæ Christi, qui sapientia,& sermo considerat,nisi id omne, quod profitetur se esse sapientiam, atq; etiã sapientia eatenus existens, quatenus deus per illud cõprehendit eos, qui non sunt sapientes uera sapiẽtia in uafricie ipsorũ? Quare mirè,ac supra modum de sermone disserens Ioannes,qui equo albo uehebatur, inquit etiam illud, oculi eius uelut flamma ignis. Vt enim flamma clara,pariter & lucida, iam uerò etiam ignea est, & consumptrix materialium,sic oculi(ut ita dicam)sermõis,quibus & ipse uidet,& quisquis illius fuerit particeps,præterquam quòd percipiunt intelligibilia per ea, quæ in ipso insunt,cõficiunt, & demoliunẽ conceptus crassiores, & magis materiales, omnib. quomodocunq; falsis gracilitatetem, & tenuitatem ueritatis fugientibus. Valde autem ordinatè postquam induxit sermonem iudicantem in iustitia, & ut iudicet in iustitia,bellum gerentem, atq; deinde post bellum,illuminantem,illud subiungitur,in ipsius capite multa esse diademata. Nam si unum, & uniforme esset mendacium, de quo prostrato coronam acciperet uictor,fidelis,& uerax sermo,iure etiam sermo,qui superasset Deo repugnantes,scriptus fuisset uno diademate insignitus. Nunc autem multa cum sint mendacia,quæ profitentur ueritatem,aduersus quæ bellum gerens ille sermo coronatur, multa sunt etiam diademata capiti cuncta uincentis imposita. Quin etiam unamquamq; actionem rebellem superans,multis coronis ob uictoriam multiplicem

Thren.4

Psal.142

1.Thess.2

insignit. Dictus etiã post diademata capiti imposita nomẽ habere scriptũ, quod nemo nouit nisi ipse, nouit enim solus quędam animatus hic sermo, cum nullus intueri possit ea, quæ ille comprehendit, eo q res, quæ continuè generantur, longe inferiores sint natura ipsius. Atq; etiam fortassis soli participes illius sermonis quædã norunt, quæ sunt abscondita non participantibus illum. Porrò sermo ille dei nõ nudus à Ioãne cernitur, dum equo albo uehitur, sed circundatus ueste sanguine tincta, sermo ille factus caro, uestigijs ingredi cœpit, & idcirco etiam mortuus, quia caro factus, ita ut sanguinem super terram suum profuderit, milite latus eius pungente. Passionis nanq; illius, & ueritatis & instituti uitæ, quam tenuit in corpore nostro, nulla nos unquam tenebit obliuio, etiam si fortasse quomodocũq; peruenerimus ad altissimam, supernamq; ipsius sermonis, & filij dei contemplationem. Hunc dei sermonem cœlestes exercitus omnes sequuntur, sermonem sequentes ducem, & imitãtes eum in omnibus. Idq; tum maxime, cum non secus ac ipse, inscendunt equos albos, oĩa enim aperta sunt intelligentibus. Et quemadmodum fugit dolor & mœror, & suspirium in fine rerum, sic arbitror fugere etiam obscuritatẽ, & dubitationẽ, omnibus sapientiæ dei mysterijs diligenter, & manifestè in apertum productis. Considera uerò albos equos eorũ, qui sequuntur sermonem, indutos albo, & puro bysso & cõsidera, num quia byssus è terra oritur, byssina indumenta significent proprietates linguarum, quæ sunt in terra, quibus indutæ sunt uoces, res apertè, & purè significantes: hęc autem sumpta ex Apocalypsi, quæ docet nos qualis sit dei sermo, prolixius tractauimus, ut accuratius, & subtilius, quæ ad ipsum sermonem spectant, consideraremus.

Ioan. 1 Hic erat in principio apud Deum.

IS qui accuratè non attendunt diuersas in his, quę enunciantur, propositiones, uidebit Euãgelista eadem repetere, ac sic nihil plus diceret his uerbis: Hic erat in principio apud deũ, q̃ illis: & ille sermo erat apud deũ. Sed obseruemus necesse est, nos quando dicimus, ille sermo erat apud deũ, nõ addiscere quando erat, uel in quo erat apud deum, iuxta quartum pronunciatũ additum. (Nam quatuor cũ sint in hoc loco ἀξιώματα, hoc est pronunciata, quæ aliqui προτάσεις, hoc est propositiones appellant, pronunciatũ quartum est. Hic erat in principio apud deum.) Insuper hæc propositio: ille sermo erat apud deum, non idem est cum illa, quæ inquit: Hic erat nõ simpliciter apud deũ, sed quando erat apud deum, scilicet, Hic erat in principio apud deum, quin etiam illud, hic, per demonstrationem existimabitur positum fuisse, uel de sermone, uel de Deo, ab eo, qui minus diligenter inuestigauerit, ut etiam inueniat comprehensionem priorum, & comprehensionem considerationis huius uocis sermo, & huius uocis Deus, factam in pronomine hic: ut hæc demonstratio in unum ea congreget, quæ consideratione sunt diuersa, neq; enim dum consideramus Deum, consideramus sermonem, neque dum consideramus sermonem, consideramus deum. Fortassis autem summa est, & collectio trium propositionum in unam hanc: Hic erat in principio apud Deum, quatenus enim in principio erat sermo, non didiceramus, quòd apud Deum. Quatenus uerò apud Deum sermo ille erat, non agnoueramus apertè, quòd in principio apud Deum erat: quatenus autem, Deus ille sermo erat, neq; declarabatur ipsum in principio esse, neque quòd apud Deum erat. Quòd si dicente Euangelista, hic erat in principio apud Deum, sub pronomine demonstratiuo, hic, intelligatur, & sermo, & Deus, & particula, in principio, sic coniungatur, addaturq; etiam, apud Deum, nihil omittitur eorum, quæ sunt in tribus propositionibus, quod summatim non comprehendatur redactis tribus propositionibus in unum. Vide uerò an fieri possit, ut etiam duas res dicamus, quia bis dicatur, in principio, alteram quidem, q in principio erat ille sermo, quasi & iam ex se esset, & non omnino apud aliquem, alteram uerò, quòd in principio apud Deum erat. Meumq; est iudicium, absq; mendacio dici posse de eo, quòd & in principio erat, & in principio apud Deum, neque apud Deum solùm existens, quoniam in principio erat, neque in principio solum existens, & non apud Deum existens, quoniam hic erat in principio apud Deum.

Omnia

Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.

NVNQVAM principem locum habet particula Per quẽ, sed semper secũdũ: ueluti in epistola ad Romanos, Paulus seruus inquit Iesu Christi, uocatus ad munus apostolicum, segregatus in Euangeliũ dei, quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui genitus fuit ex semine Dauid secundum carnẽ: qui declaratus fuit filius dei cum potentia secundũ spiritũ sanctificationis ex eo ꝙ resurrexit è mortuis Iesus Christus dñs noster, per quẽ accepimus gratiam, & apostolici muneris functionẽ, ut obediatur fidei inter oẽs gentes super ipsius nomine. Deus em̃ euangeliũ suum prænunciauerat per prophetas, subministrantib. prophetis, & habentibus sermonẽ illius, cui cõpetit per quem. & rursum, Deus dedit gratiã, & apostolici muneris functionẽ Paulo, & reliquis, ut obediant fidei oẽs gentes. Et dedit per Christum seruatorẽ, habentẽ particulam, per quem. Et in epistola ad Hebræos ipse Paulus inquit: In nouissimis diebus loquutus est nobis in filio, quem posuit hæredem omniũ, per quem fecit & secula, docẽs nos deum secula fecisse per filiũ. Vnigenito habente particulã δἰού, id est per quẽ, dum secula fierent. Sic igitur hoc etiã in loco, si omnia per sermonẽ facta fuerunt, non à sermone facta fuerunt, sed ab eo, qui ipso sermone maior est, quem quis alium dixerit, ꝙ̃ patrem ipsum? Quærendũ est & illud, an ipse etiam spiritus sanctus per ipsum sit factus. Verũ cum sit, omnia per sermonẽ facta fuisse, ac meo quidem iudicio, si quis dicat factũ esse spiritũ sanctum, & admittat omnia per sermonem facta fuisse, is etiam fateatur necesse est, spiritum ipsum à sermone factum, nimirum sermone ipso antiquiore existente ipso spiritu. Qui uerò noluerit spiritũ sanctũ per Christum fuisse factum, sequitur, ut is uera credens, quæ in hoc Euangelio sunt scripta, spiritum ipsum ingenitũ asserat. Ad hæc quæramus oportet & illa in hoc dictum. Omnia per ipsum facta sunt, quia sermo intellectione animi alius est à uita, & quod factum est in sermone uita erat, et uita erat lux hominũ, an ut omnia per ipsum facta sunt, sic etiã uita per ipsum facta sit, quæ est lux hominũ, & aliæ seruatoris intellectiones: an omnia per ipsum facta fuisse, intelligere opus sit, detractis his, quæ in ipso sunt, q̃d mihi melius esse uidet̃. Vt enim cõcedatur ipsum fecisse omnia, eò ꝙ uita (quæ est lux hominum) facta fuerit, quid dicendum de sapientia, quæ ante ipsum sermonẽ consideratur? Nam profectò per sermonẽ factum non est, quod excellit sermonẽ. Quare omnia per sermonẽ deum facta sunt, præter ea, quę considerantur in Christo, quia pater fecerit ea in sapientia, omnia enim inquit in sapientia fecisti, non per sapientiã fecisti. Videamus etiam quam ob rem dictũ sit: Et sine ipso factum est nihil, (etiam si quibusdam uideatur superfluũ esse illud, sine ipso factum est nihil,) quod subiũgitur his uerbis, oĩa per ipsum facta sunt. Si omne & quicquid dixeris per sermonẽ factum fuit, nihil sine sermone factum fuit, tamen non sequitur, si sine sermone non factũ est aliquid, omnia per sermonem facta fuisse. Nam fieri potest, ut cum nihil sine sermone factum fuerit, non tantùm omnia per sermonẽ facta sint, sed aliqua solùm ab ipso facta fuerint. Proinde intelligamus necesse est, quonam pacto accipere debeamus uocabulum, omnia, & quomodo uocabulũ, nihil. Fieri enim potest, ni explanauerimus utrasq; dictiones, si oĩa per sermonẽ facta sunt, & appellatione omnium comprehendatur & uitium, & omnis fusio peccati, & oĩa praua, ut intelligamus etiam hæc per sermonẽ facta fuisse, quod est falsum: creaturas enim per sermonem factas fuisse nihil est absurdi: atq; etiam beatos uiros omnia præclarè facta, & egregia facinora per sermonẽ peregisse, nobis necessariũ est intelligere, nõ item uerò lapsus, & peccata. Exposuerunt igitur quidam, propterea quòd non subsistat uitium, (neq; em̃ fuit ab initio, ac ne in seculum quidẽ futurum est) ea nihil esse. Et quemadmodum gentiles quidã genera, & species, ueluti animal, & hominẽ nihil esse dicunt, ita hi arbitrati sunt esse oĩe illud, quod nec à deo, nec per sermonẽ sumpserit apparentẽ subsistentiã. Et adnotamus num è scripturis possunt hæc accuratissimè ostendi. Quantũ igitur attinet ad significata huius uoculæ, nihil, & uoculæ, non ens, Synonyma uidebuntur esse, cũ non ens dicatur nihil, & nihil nõ ens. Itaq; uidetur Apostolus non entia dicere, non quæ omnino nequaquam sunt, sed ea, quæ sint praua, existimans praua non existere, quæ enim non erant, inquit, deus uelut entia uocauit. Quin Mardochæus etiam in libro Ester iuxta septuaginta, non existentes uocat

Rom.1 · Heb.1 · Ioan.1 · 1 Cor.1

Ester 14 inimicos Israel dicens: Ne tradideris sceptrum tuum dñe non existentibus. Possumus etiam adiungere, quō propter uitiū mali appellentur nō existentes, ex dei nomine, q̄d
Exod.3 scriptum est in Exodo: Dixit eñ dñs ad Mosen: Existēs hoc mihi est nomē. Bonus de us hæc loquit̄ iudicio nostro, qui gloriamur esse de Ecclesia, quem glorificās seruator dicit. Nemo bonus nisi solus deus, nempe ille pater. Igitur bonus idem est cū existēte. Cum uerò malum aut prauum contrariū sit bono, & contrariū existenti sit non existēs, sequitur malum, & prauum esse non existens. Et fortassis hac ratione adducti fuerunt, qui dicunt diabolum nō esse dei opificiū, in quantū enim diabolus est, non est dei opificium, in quantū uerò illi cōtigit, diabolo esse, factus cum sit (cū nihil creatum sit extra deum nostrum) dei est opificium, non auferentes, ipsum à deo factum fuisse, in quantum homo est. Nanq; ponentes etiam nos, eum esse sumpsisse à deo, in quantum homo est, non ponimus hoc eum sumpsisse, in quantum est interfector. Itaq; omnes participantes ens (participāt autem sancti) meritò erunt existentes, qui uerò diffugiunt entis participationē, eò quòd priuati sint ente, facti fuerunt non existentes. Diximus autem superius ens, & nihil, synonyma, & uniuoca esse: & hanc ob causam, qui nō sunt, nihil esse, & omne uitium etiam nihil esse, quoniam est, non ens: & nihil uocatum, sine sermone factum fuisse, non connumeratum cum uocula hac omnibus. Atq; nos quidem pro uirili ostendimus, quæ sint omnia facta per sermonem, & quid sit sine ipso quidem factum, nunquam autem existens, & hanc ob causam nihil uocatum. Sed arbitror Heracleonem, qui dicitur esse familiaris Valentini, enarrantem hoc dictum, omnia per ipsum facta sunt, coactè, & nullo teste adhibito excepisse mundum, & quæ in ipso sunt, à uocabulo, omnia, excludentem, quantum ad positionem suam, mundum, & quæ in ipso sunt, per sermonē enim inquit, non insignia, non seculum, non quæ in seculo sunt, facta fuere, existimans illa ante sermonem fuisse. Impudentius insuper instans ad illud,
Deut.4 sine eo factum est nihil (neq; ueritus illud: ne addideris sermonibus eius, ne te redarguat, & mendax sis) illi nihil addit eorum, quæ in mundo sunt, & in hac conditione. Et quoniam apertum est dicta ipsius ualde coacta esse, preterq; euidentiam pronuntiata (si quæ ipse diuina opinatur, excluduntur à uoce omniū, quæ uerò sunt opinione sua omnino corruptibilia proprie dicunt̄ omnia) nō immorandū nobis est in his cōfutandis, quæ ex se absurditatē præseferunt. Quale est illud etiam quod scriptura dicente, Et sine ipso factum est nihil, ipse addit sine auctoritate scripturæ, nihil eorum, quæ sunt in mundo, & creatione, quod neq; cum probabilitate pronunciat, sed dignū se putat, cui nō secus atq; prophetis, uel apostolis credatur, qui cū auctoritate, & inculpatè reliquerunt sui similibus, ac posteris suis salutaria scripta. Iam uerò, & hoc dictū, omnia per ipsum facta sunt, priuatim, atq; secus, quàm alij, exposuit dicens: sermonem eum esse, qui causam præbuerit generationis mundi opifici, nec tamen sermoni competere particulam à quo, uel ex quo, sed per quem, exponens id, quod scriptum est, phrasim esse consuetā, sed si rerum ueritas erat, ut ipse putat, scriptum fuisse oportuit, omnia per opificem facta fuisse à sermone, non uice uersa per sermonem ab opifice. Et nos quidem cum usi sumus uocula, per quem, perinde atq; facit consuetudo, non sine teste expositionem dimisimus. At uerò ille præterquam q; suam opinionem è diuinis scripturis nō confirmat, uidetur & suspicatus fuisse ueritatem, & impudenter illi aduersatus, dicens: non enim faciebat ipse sermo tanquam ab alio operante (ut sic intelligeret̄ uocula per quem) sed ipso operante alius faciebat. Cæterùm nō præsentis est temporis probare q; mundi opifex, & fabricator fecerit mundū, non factus minister sermonis, et ostendere, quòd sermo, ut minister opificis mundum condiderit. Iuxtà Dauid enim prophetam, Deus dixit & facta sunt, mandauit, & creata sunt, mandauit enim ingenitus deus primogenito omnis creaturæ, & creata sunt, non solùm mūdus, & quæ sunt in illo, uerùm
Col.1 etiam reliqua omnia. Siue throni, siue dominationes, siue potestates, omnia enim per illum, & in illum creata sunt, & ipse est ante omnia. Ad hæc in hoc dictū, & sine ipso factum est nihil, nō intacta sinenda est oratio de uitio, quamuis enim admodum dissentanea atq; absimilis esse uideatur, ego nihil fermè facile contēnendum esse censeo. Quærendum enim est, an etiā uitium per λόγον, id est rationē factum sit, sumēdo nunc λόγον, id est rationem attentè, & diligenter pro eo λόγῳ, qui est in unoquoque, quoniam & ipse

ipse ingenitus est singulis ab eo λόγῳ, qui erat in principio. Inquit igitur Apostolus, sine lege peccatum est mortuum, & addit, ueniente autem mandato peccatū reuixit, uniuerse docēs de peccato, quod peccatū ipsum nullam habeat operationem, antequam ueniat lex, & mandatum. Proinde cum λόγος, id est ratio, sit aliquo modo lex, & mandatum, & nō sit peccatum non existente lege (peccatum enim non imputatur, cum non sit lex) etiā rursus non erit peccatum, si non sit ratio. Nam si non uenissem, inquit, & loquutus eis fuissem, peccatum non haberent. Aufert enim prætextus omnis ab eo, qui uoluerit se de peccato defendere, quoniā sermoni, & rationi in se existenti, ostēdentique quid agēdum, non paruerit. Vnde omnia, uel fortasse etiam ipsa deteriora facta sunt per rationem, & sine ipso (exponentibus nobis simplicius uoculam nihil) factum est nihil. Nec rationi omnino uitio uertendum est, si omnia per ipsam facta sint, & sine ipsa factū sit nihil: quemadmodum neque magistro uitio uertēdum est, qui discenti necessaria ostenderit, cum propter huius disciplinas nullus defensionis peccāti relinquitur locus, perinde quasi ignorauerit, idque præsertim, si cōsiderauerimus magistrum à discēte inseparabilē: ueluti enim magister inseparabilis est à discente, sic ratio in unoquoque, qui rationis est compos, naturaliter existens: semper agenda suggerēs, etiam si non obediamus illius præceptis, permittentes nos ipsos uoluptatibus, & pretermittētes optima illius consilia. Vt autem oculo nobis ad bona ministro dato etiam abutimur in his, quæ honeste non uidemus, perinde atque in auditu facimus, cum præbemus nos ipsos attentos audiendis cāticis, quæ nos condemnant, auditionibusque nobis uetitis, sic contumeliam inferentes rationi, quæ in nobis inest, nec ubi oportet, illa utentes, per ipsam transgredimur legem, quæ peccantibus inest ad iudicium. Et idcirco eum iudicans, qui ipsam omnibus non prætulerit. Vnde etiam inquit: Sermo, quē loquutus sum, ipse condemnabit uos, perinde quasi diceret, ego ille λόγος, ille in uobis insonans, ipse uos condemnabo, cum nullum omnino uobis locum reliquerim à ratione alienum. Verum coactior uidebitur esse hæc intelligentia, exponētibus nobis alium λόγον in principio existentem λόγον apud deum, deum λόγον, alium autem ipsum considerantibus, quia nō solum de præcipuis opificijs omnia per ipsum facta fuisse dici, diximus, uerū etiam de omnibus, quæ fiunt ab his, qui λόγου, & rationis sunt compotes, sine quo λόγῳ, id est ratione nihil peccamus. Insuper quærendum etiam est, an is λόγος, qui in nobis est, idem sit cum eo, qui est in principio, & qui est apud deum, & deus λόγος, præsertim quoniam tanquam hoc λόγῳ altero non existente, ab eo λόγῳ, qui est in principio apud deum, uideatur Apostolus illud docere. Ne dixeris in corde tuo, quis ascēdet in cœlum: hoc est Christum deducere, uel quis descendet in abyssum, hoc est Christum ex mortuis reducere. Sed quid dicitur scriptura? prope te uerbum est, ualde in ore tuo, & in corde tuo.

Rom. 7

Ioan. 12

Rom. 10

Deut. 30

TOMVS TERTIVS.

Quod factum est in ipso uita erat, & uita illa erat lux hominum.

QVAEDAM sunt apud gentiles dogmata (Paradoxa quæ uocant) sapienti suo tribuentia quamplurima, cum quadam demonstratione, uel apparenti demonstratione. Iuxta quæ inquiunt, solum, & omnem sapientem esse sacerdotem: eò quòd solus sapiens cultus diuini sapientiam teneat: solum etiam, & omnem sapientem inquiunt esse liberum: tāquam qui acceperit libertatem ex animi sui sententia, operandi à lege diuina, libertatē etiam diffinientes legitimam permissionem. Et quid opus est nos nunc dicere de his, quæ paradoxa appellantur, cum multum operæ insumatur in eis, & ea, quæ ab ipsis enunciantur iuxta paradoxa collatione egeant cum uoluntate scripturæ, ut in quibus cultus diuini ratio concordet, & in quibus contrariū uelit, his, quæ ab illis dicūtur, ostendere possimus? Horum autem mentio facta est, inquirentibus illud: quod factum est in ipso uita erat, propterea quod possit aliquis scripturam sequens, cōplura huiusmodi ostendere, quæ formā ueluti habeant paradoxorum: quæque etiam (siquid, quod magis sit pa-

sit paradoxon, opus est dicere) magis sint paradoxa, quàm quæ ab illis dicuntur. Nam si cõsiderauerimus λόγον, id est rationẽ, & filium Dei in principio existẽtem: rationem apud Deum, & rationem deum, fortassis eum solum, qui huius particeps sit, in quantum est talis, rationis capacem dicere poterimus: Adeò ut enunciemus solum sanctum rationis capacem esse. Rursum si intellexerimus factam in sermone uitam (iuxta eum, qui dicit: ego sum uita) dicturi sumus neminẽ extra Christi fidẽ uiuere, sed omnes mortuos esse, qui deo nõ uiuãt, & q uiuere ipsorum, sit uiuere peccato, & idcirco (ut ita dicam) Viuere ipsorum ad mortẽ pertineat. Inspice uerò, an nõ hoc frequenter proponant diuinæ scripturæ, alicubi Seruatore dicente, an non legistis, q̃d dictum est in Rubo: Ego deus Abrahã, & deus Isaac, & deus Iacob, nõ est deus mortuorũ, sed uiuentium: &, non iustificabit in conspectu tuo omnis uiuens. Cæterũ quid dicere opus est de ipso deo, uel Seruatore? Ambigit ẽni utrius sit uox illa, quæ apud prophetas dicit, uiuo ego, dicit dominus. Ac principio quidem uideamus illud, non est Deus mortuorũ, sed uiuentium. Quod perinde ualet atq; illud, non est peccatorum Deus, sed sanctorum deus. Magnum enim patriarcharũ munus, deum uice sui nominis illorum nomenclaturam applicuisse suæ propriæ appellationi Dei: quemadmodũ etiam Paulus inquit, propter quod non erubescit Deus, uocari deus ipsorum. Itaq; Deus est patrum, & omnium sanctorum: nec alibi scriptum reperias, deum esse alicuius impiorum deum. Si ergo deus sanctorum est, & deus uiuentiũ esse dicitur, sancti sunt uiuentes, & uiuentes sancti. Quippe cum sanctus non sit extra uiuentes, nec aliquis iam sit uiuens, qui cum ipsa uita non etiam hoc habeat, ut sit sanctus. Idem ferè de eo sentiendum est, quod ait: Hilariter affectus ero ergà dominum in regione uiuentium: Perinde ac si dixisset in ordine sanctorũ, uel in loco sanctorũ, nempe animi hilaritate ꝓpriè, uel in ordine, uel in loco sanctorũ existente, & perinde quasi nullus eam plenè sit possessurus, qui uel ad ordinẽ sanctorum, uel ad locum sanctorũ non peruenerit: ad quem accedat oportet, quisquis hac in uita perceperit umbram ueluti, & imaginem ueræ hilaritatis. Quin illud, non iustificabunt coram deo uiuentia omnia, declarat neminem, quantumlibet beatum, si cum deo, ac iustitia ipsius conferatur, iustificari, ueluti si tale quiddam altero exemplo diceremus, non splendebit lucerna ulla coram sole, splendebit qdem omnis lucerna, sed tum, cum radiorũ solis splẽdore non illustrat. Iustificabit etiam omnis uiuens, at uerò nõ coram deo iustificabit, quãdo cum illis comparat, qui infernè habitant, quiq; tenebris detinent, apud quos lucebit illorum lux. Et uide num hac ratione intelligendum sit etiam illud, quod est in Euangelio: Luceat lux uestra coram hominibus, nõ enim dixit, luceat lux uestra coram deo, alioqui præceptum daturus impossibile, si hoc præcepisset, perinde ac si lucernis animatis præcepisset, uti lux ipsorum coram sole luceret. Quamobrem non modò uulgus uiuentium non iustificabitur coram deo, sed nec etiam hi, qui ceu inter uiuentes inferioribus præstãt, quodq; magis etiam est, omnium uiuentium in unũ collecta iustitia, comparatione dei, nõ iustificabit, perinde ac si luminibus, quæ super terrã sunt, nocturnis in unũ collectis, dicerem ego, fieri nõ posse, uti splendorẽ afferant, splendorum huius solis cõparatione: Per repetitionem uerò eorum, quæ diximus, consideradũm etiam illud est: Viuo ego dicit dominus, cum proprium uiuere (præcipue ex his, quæ de uiuendo disseruimus) penes solum sit Deum. Et uide num ob hoc possit Apostolus in hyperbolen usq; cõsiderata Dei uitæ excellentia, & ut dignum est deo, intelligens illud, uiuo ego dicit dominus, de deo dixisse: qui solus habet immortalitatẽ, nullo uiuente pręter deũ, immutabilem, inalterabilem diuinitatẽ habentem, & quid ambigimus de cæteris, quãdo nec Christus quidem patris habuerit immortalitatẽ? Nam pro quocunq; mortẽ gustauit. Cum uerò inquiramus de his, quæ ad deum uiuẽtem pertinẽt, & de uita, quæ est Christus, deq; uiuẽtibus, q sunt in sua regione, atq; de uiuentibus etiã his, q coram deo non iustificant, cõsequenter his apponentes, qui solus habet immortalitatem, pariter etiã assumemus, quę subintelligunt, nempe q omne quicquid dixeris rationis capax, non habeat substãtialiter (ceu inseparabile accidens) beatitudinẽ. Nam si inseparabilẽ habeat beatitudinem, & pręcipuã uitã, quomodo uerũ erit illud, quod de deo dicit, q solus habet immortalitatem? Sciendum est attamen Seruatorẽ non esse sibi ipsi aliqua, sed alijs

Exod. 3
Psal. 142
Hebr. 11
Matt. 5
Num. 14
Heb. 2

sed alijs, aliqua uerò & ipsi, & alijs. Insuper quærendum est, an aliqua ipse habeat, quæ nullus alius. Namque palàm alijs est pastor: non more pastorũ, qui hominibus præsunt, utilitatem ad se trahens, eò quòd pascat, nisi fortè eorum, qui pascantur, utilitatem, benignitatis causa propriam esse reputet. Quin etiã uia est, alijs similiter etiam ostium, iam etiam in confesso est, quòd sit etiam uirga: sibi uerò ipsi, & alijs sapientia, fortassis etiam λόγος, id est ratio. Quærendum est insuper, num ex ea multitudine speculationũ, quæ sunt in ipso, in quantum sapientia est, sint aliquæ speculationes apud ipsum, quas reliqua natura generata percipere nequeat, quarumque sibi ipsi scientiam reseruet. Nec inexaminata relinquenda est oratio de spiritu sancto ob timorẽ, nam quòd etiam ipse ab illo edoceat, liquet, ex eo quòd de paracleto, & spiritu sancto dicit, de meo accipiet, & annunciabit uobis: sed diligentius inquirendũ est, an cum docetur, omnia capiat, quæ defixis in patrem oculis à principio existens filius agnoscit. Si ergo Seruator aliqua quidem est alijs, aliqua uerò forsitan sibi ipsi, eaque uel nulli, uel uni, uel paucis, examinandum est, utrum Seruator, quatenus est uita illa, quæ facta est in sermone, sibi ipsi, & alijs sit uita, an alijs, & si alijs, quibus alijs. Quam ob rem si uita, & lux hominũ idem sunt, (inquit enim, quod factum est, in ipso uita erat: & uita illa erat lux hominũ.) Et lux hominum, aliquorum est lux, & hæc non omniũ, qui rationis sint capaces, propterea quòd addita sit uocula, hominum, sed hominum est lux, uita erit etiã uita hominum, quorũ etiam lux est. Et in quantum est uita, dici potest Seruator non sibi ipsi, sed alijs uita, quorum est etiam lux. Hæc sanè uita in λόγῳ, hoc est in dei filio fit, inseparabilis ab ipso existens, simulatque facta fuerit: præexistat enim λόγος, id est sermo, siue ratio in anima oportet, qui ipsam expurget, ut post hunc, & ab ipso prouenientẽ purgationem omni prorsus ablata mortificatione, & infirmitate, pura, sincera que uita ingeneretur apud omnem, qui fecerit seipsum capacem sermonis, in quantum deus est. Cæterũ duo singulatim obseruanda sunt, differentiaque eorum accuratè examinanda, primum quidem λόγος, id est, sermo est in principio, deinde quod uita in sermone. Sed sermo quidem in principio non est factus. Nec enim fuit, quando principium fuerit absque sermone, & ratione, quã ob causam dicitur: In principio sermo erat. At uero uita in λόγῳ, id est, sermone non erat, sed facta est (quandoquidẽ uita est lux hominum) cum enim homo nondum esset, neque lux hominum erat: considerata luce hominũ, iuxta relationem ad homines. Cæterum nemo nos urgeat ratus nos hæc temporaliter enũtiare, ordine exigente, primum, & secundum, & quæ deinceps, etiam si tempus non inueniatur, quando ternarius numerus, aut quartus haud quaquam à sermone substrati erant. Vt igitur omnia per ipsum facta sunt, non omnia per ipsum erant, & sine ipso factum est nihil, non sine ipso erat nihil, sic quod factum est, in ipso (non quod erat in ipso) uita erat. Et rursus nõ q̃d factũ est in principio sermo erat, sed quod erat in principio, sermo erat. Quædã tamen exẽplaria, & fortassis non improbabiliter habent: quod factũ est in ipso uita est, quod si uita idẽ est cum luce hominũ, nullus qui sit in tenebris uiuit, nec ullus uiuentium est in tenebris, cum omnis, qui uiuit, is etiam sit in luce, & omnis, qui sit in luce, is etiã uiuat, adeò ut solus, & omnis uiuens sit lucis filius: filius autẽ lucis, cuius luceant opera coràm hominibus. Rursus, quoniã ex his, quæ disseruimus, de cõtrarijs, intelligi possunt contraria prætermissa, disserit aũt de uita, & luce hominum, contrarium autem uitæ mors est, & contrarium luci hominũ, tenebræ hominũ, uidere est, quòd qui in tenebris existat hominum, is etiam sit in morte, & quæ mortis sunt agens, non alibi sit quàm in tenebris. At qui memor est Dei (si considerauerimus, quid sit memorem esse Dei) non est in morte iuxta illud, quod dicitur: nihil rei cum morte habet, qui memor est tui. An uero tenebræ hominũ, & mors, natura talia sint, nec ne, alterius est considerationis. Nos eramus aliquãdo tenebrę, nunc autem lux in domino, etiam si sancti, spirituales que iam aliquo maxime pacto simus. Quisquis fuit aliquãdo tenebræ factus est perinde atque Paulus, tenebræ cum esset, capax & aptus, ut fieret lux in domino. Haud uerò scio, an iuxta opinionem eorum, qui naturas rentur spirituales, ueluti Paulũ, ac sanctos Apostolos, cõsistat, spiritualẽ esse aliquãdo tenebras, ipsumque postea lucẽ fieri: nam si spiritualis tenebrę quãdoque fuit, terrestris qualis? Quod si uerũ est, tenebras factas fuisse lucẽ, quęnã priuata electio est, cur nõ oẽs tenebræ lux fieri queãt?

Nisi

Nisi enim de Paulo dictum fuisset, eramus aliquãdo in tenebris, nunc aũt lucidi cũ domino, locum utiq; habuisset opinio de naturis in illis, quos arbitrantur esse naturæ deperditæ, quoniã tenebrę fuerant, uel tenebræ sunt. Nunc aũt Paulus inquit se aliquando tenebras fuisse, nuncq; esse lucem in domino, quasi in lucem tenebræ transire possint. Haud aũt difficile est cernentem uniuscuiusq; contingentem mutationem in melius, uel in peius, diligenter perspicere ex his, quę diximus, quæ ad omnes tenebras hominum, & quæ ad hanc mortem in tenebris hominum existentem pertinẽt. Cæterum ualde coactè ad hunc contextum ueniens Heracleon, quòd factũ est in ipso, uita erat, in ipso interpretatus est, in hominibus spiritualibus: quasi sermonem, & spirituales idem esse arbitratus fuerit. Et si non apertè id dixerit, at ueluti causam reddens inquit: Ipsam enim primam formationem, quoad ortum attinet, ipsis præbuit, ab alio prætermissa in formam, & illuminationem, & delineationem propriam ducens, & ostendẽs. Non obseruauit autem Paulum de spiritualibus loquentem eos homines esse, reticu-
1.Cor.2 isse: animalis enim inquit homo non recipit, quæ sunt spiritus. Sultitia enim est illi: at spiritualis omnia dijudicat, Nos enim dicimus non ab re nomen hominis à Paulo prętermissum, cum spirituale̅ diceret, eò quòd præstantius quiddam spiritualis sit, quàm homo: nempe homine, uel in anima, uel in corpore, uel in utrisq; formam accipiente: non ita uerò in spiritu, his longe diuiniore: secundum cuius participatione̅ præualentem est spiritualis. Præterea uerò quæ ad talem opinionem spectant, uel sine apparenti demonstratione enunciat, ne mediocrem quidem persuasionem attingere ualens, differendo de hisce rebus. Sed de illo hactenus. Agè uerò inquiramus etiam nos hoc, scilicet num uita erat hominum tantum lux, & non potius cuiusuis in beatitudine existentis. Nam si uita & lux hominum idem sunt, & hominum tantum sit Christi lux, hominum tantum etiam uita erit: hoc autem suspicari æquè stultum est, atque impium, refragantibus alijs scripturis huic intelligentiæ: siquidem quando proficiemus, erimus tanquam pares angelis. Sed sic soluendum est dubium. Siquid aliquorum esse dicatur, non continuò illud ad eos solos, de quibus id dicitur, pertinere. Sic igitur non si uita lux hominum dicitur, hominum tantum est lux. Poterat enim addi, uita erat hominum tantum lux, fieri enim potest ut lux hominum, aliorum quoq;, præterquàm hominum sit lux perinde atq; cum animalia quædam, & plantæ hominibus suppeditãt, unde alantur, tamen alia quoque præter homines alere possunt. Hoc autem exemplum ex consuetudine sumptum est. Verum enimuero dignum est, ut è scripturis Dei spiritu proditis, simile conferamus. Proinde hoc in loco inquirimus, num quicquam prohibeat, lucem hominum esse etiam lucem aliorum: dicentes non quia dicatur lux hominum continuò excludi alios ipsis etiam hominibus præstãtiores, ne perinde sint lux, atq; homines. Nam cum sit scriptum, Deum esse Deum Ahraham, & Deum Isaac, & Deum Iacob, qui uoluerit, quia dictum sit, uita erat lux hominum, lucem ad nullum alium, præterquàm ad homines pertinere, existimet oportet is pari modo, Deum nullius alterius Deum esse, nisi tãtum horum trium patrum. Verum Solis profectò etiam est Deus. Et ut inquit Iudith, patris sui Simeon, atq; etiam Hebræorũ est Deus. Quamobrem si nihil prohibet, Deum aliorum quoq; esse Deum, eodem modo nihil prohibeat oportet, lucem hominum esse etiam aliorum, præterquàm hominum lucem. Porrò alius quispiam etiam testimonio illo utens, faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, hominem esse dicit, quicquid ad imaginem Dei sit factum, innumeris hac in re utens exemplis, nihil referre scripturæ, hominem dicat, an angelum, de eodem enim subiecto alicubi poni angeli, & hominis uocabulum, quemadmodũ in tribus illis, qui apud Abraham hospitio fuere excepti, & in duobus, qui Sodomis fuerunt, & in tota scripturæ serie, aliquando quidem angeli, aliquando uerò homines esse dicuntur. Quin etiã, qui hoc existimat, dicet, quòd ut homines uocati sunt angeli, apud eos, quos palam cernere est esse homines, quemadmodũ Zacharias dicens, angelus Dei, ego uobiscum sum dicit dominus omnipotens, & Ioannes, de quo scriptũ
Malach.3 est. Ecce ego mitto angelũ meum ante faciem tuam, sic etiam qui Dei sint angeli, hoc uocabulo nuncupati propter officiũ, qui non fuere uocati homines ꝓpter naturã. Prętereа magis etiã hoc corroborabit, quoniã nomina in uirtutibus præstantioribus non natu-

naturarum animaliũ sunt nomina, sed ordinum, quos hæc & hæc, rationis compos natura sortita sit à Deo, thronos enim non species animalis est, neq; principatus, neq; dominatio, neq; potestas species sunt animalis, sed rerũ nomina, in quibus ordinati sunt, qui sic appellantur, quorum subiectum nihil aliud sit, quàm homo, cui subiecto contingat esse uel throno, uel dominationi, uel principatui, uel potestati. Et in Iesu Naue ponit illud: Visus est Iesu ipsi homo in Hiericho, qui inquit, ego sum princeps exercitus potentiæ domini, nunc accessi. Secundum hoc ergo, ut æque ualens, interpretabitur lucem hominum, lucem etiam esse cuiuslibet, qui rationis sit compos, quippe quia sit homo, ad imaginem, & similitudinem dei. Sane lux ipsa trifariam nominatur. Lux hominum, & simpliciter lux, & lux uera. Atq; lux quidem est hominum, uel ut ante ostensum est, nullo prohibente eam intelligere lucem etiam aliorum præter hominum esse, uel omnium, qui rationis sunt compotes, quiq; homines uocantur, quia facti sint ad imaginem, & similitudinẽ Dei. Quia uerò lucem simpliciter hoc in loco Seruator, in ipsius uerò Ioannis catholica epistola, Deus lux esse dicit, alius quidẽ existimat etiã hinc colligi, patrem à filio substantia non differre, qui uerò, & diligentius obseruarit, & rectius loquutus fuerit, dicet: non idem esse lux, quæ in tenebris luceat ab illis non apprehensa, & lux, in qua haud quaquam sint tenebræ. Siquidem ea lux, quæ in tenebris lucet, tanq; superuenit tenebris. Cumq; ab ipsis persequutionem patitur, & ut ita dicam, insidijs petitur, non comprehẽditur. At lux, in qua nullæ sunt tenebræ, neq; lucet in tenebris, neq; principio ab ipsis persequutionem patitur, ut ceu uincens publicè declaretur, quòd ab ipsis persequentibus non sit apprehensa. Tertio dicitur hæc lux, lux uera, qua ratione pater ueritatis, Deus amplior, & maior est, quàm ueritas, & pater cum sit sapientiæ, præstantior est ipsa sapientia, hac etiam ratione excellit eum, qui est lux uera. Apertius autem patrem, & filium duas existere luces per hæc, à Dauide sciemus psalmo quinto & trigesimo, dicẽte: In lumine tuo uidebimus lumen. Eadem sanè lux hominũ in tenebris lucens, lux uera, in sequẽtibus Euãgelij lux esse mundi dicitur, dicente Iesu. Ego sum lux mũdi. Quare neq; hoc sinamus nõ animaduersum, cur cũ potuisset scribere, quod factũ est in ipso lux erat hominũ, & lux hominum uita erat, cõtrarium fecerit, pręponens uitam luci hominũ: quamuis idem sit uita, & lux hominum, & dicendum quòd in his, qui participes sunt uitæ, quæ est lux hominum, primùm nobis occurrat ipsos uiuere uita beata, & antea dicta, deinde eos illustrari, supponatur enim, uiuere oportet, ut uiuens illuminatus fiat. Nec consequens fuisse illuminari eum, qui nondũ intellectus fuisset uiuere, & superinduci illuminationi ipsum uiuere. Quamuis enim idem sit uita, & lux hominum, cõsiderationes tamen secundum aliud, & aliud sumuntur. Hæc itaq; lux hominum dicitur etiam lux gentium apud prophetam Esaiam, iuxta illud: Ecce posui te in testamentum generis in lucem gentium: & huic luci confisus Dauid in sexto, & uigesimo psalmo inqt. Dominus illuminatio mea, & salus mea, quem timebo? Sanè ad eos qui fingunt fabulosum de seculis in coniugationibus commentum, & existimant à mẽte, & ueritate sermonem, uitamq; iam ante emissos, & productos fuisse, haud absurdũ est talia mouere dubia. Quomodo enim uita sermonis, ut ipsi tradunt, coniunx esse sumit in marito? Quod factum est enim inquit in ipso (scilicet prædicto sermone) uita erat. Dicant ergo nobis, quomodo coniunx sermonis uita facta sit in sermone, & quomodo ipsa uita potius quàm sermo lux sit hominum. Verum enimuero probabile est, ut uiri meliore mente præditi, qui quæstionibus permouentur, dubitatione hac perculsi, ex aduerso nos interrogent, urgeantq;, ni inuenerimus causam, per quam sermo non sit dictus lux hominum, sed uita quæ facta est in sermone ipso: quibus talia respondebimus. Vitam hoc in loco non eam intelligi, quam communiter participant, & rationis capaces, & bruta, sed eam, quæ completæ in nobis rationi superuenit, sumpta participatione ἐκ τοῦ πρώτου λόγου, hoc est, à ratione prima, cuius in primis uitæ participes efficimur, ut ab apparente, nec uerè existente uita abducamur, uitam illam uerè existentem capere desiderãtes, qua percepta mox in nobis oriri etiam dicimus fundamentum lucis cognitionis. Et fortassis ipsa hæc uita penes quosdam quidem potẽtia, non actu, lux est: nempe penes eos, qui minimè, quę ad cognitionem pertinent, inquirere cõtendunt: apud quosdã uerò actu etiam

Iosuæ 5
Esa. 42
Psal. 2

1.Cor.13 etiam:factos iam lucem,quos eos esse perspicuum est,qui Pauli præceptum cum laude impleuerint,nimirum æmulamini charismata utiliora, quibus charismatibus utilius illud est,quod omnibus etiam præponitur,nempe sapientiæ sermo,quem mox cognitionis sermo sequitur.Iam uero quid differant inter se sapientiæ,& cognitionis significata ipsa mutuò inter se collata,non est præsentis temporis disserere.

TOMVS QVARTVS.

Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non apprehenderunt.

A Dhuc de hominum luce,quoniam in ordine prima est, inquirimus, atque etiam,opinor,de eius cõtrario : nempe tenebris,de quibus nondum inquisiuimus. De hominum autem luce inquam,quoniam fortasse lux hominum genus est duarum specialium rerum:atque etiam similiter tenebræ. Vt enim dicimus eum,qui possederit hominum lucem,quique ipsius splendores participauerit,lucis opera perficere,& illustratum luce scientiæ agnoscere etiã, sic è contrario perspecta,& considerata analogia,& proportione,dicimus praua opera,& habitam falsò scientiam,tenebras esse.Et quòd quidem res ad agendum aptas,lucem soleat scriptura sacra dicere,inquit Esaias,eò quòd lux sint mandata tua super terram,& Dauid in decimo octauo psalmo,mandatum tuum lucidum illuminãs oculos: Quòd uerò præter mandata,& præcepta lux sit quędã scientiæ,inuenimus apud quẽdam ex duodecim.
Osee 10 Seminate uobis ipsis ad iustitiam,uindemiate ad fructum uitæ, illuminate uobis ipsis lucem scientiæ. Veluti enim existente alia luce sciẽtiæ præter mandata,dicitur,illuminate uobis ipsis lucem,non simpliciter lucem, sed qualem? nempe lucem scientiæ.Nam si quæuis lux,quam sibi homo illuminat,lux sciẽtiæ esset, frustra additum fuisset,illuminate uobis ipsis lucem scientiæ.Rursus quòd tenebræ de prauis
1.Ioan.1 operibus sumantur,ipse Ioannes in sua docet epistola,dicens:Si dixerimus quòd communicationem cum ipso habemus,& ambulamus in tenebris,mentimur, & non facimus ueritatem.Et rursus qui dicit se in luce esse,& fratrẽ suum odit,in tenebris est usque modo.Et adhuc,qui odit fratrem suũ,in tenebris est,& in tenebris ambulat, nec nouit quo uadat,quia tenebræ excæcauerũt ipsius oculos,siquidem per ambulationẽ in tenebris indicat actionem uituperabilem.Quin etiam odio prosequi fratrem suum,non ne lapsus est ab ea,quæ ꝓpriè uocat̃ scientia? Quòd autem qui ignorat diuina,propter ipsum Ignorare in tenebris ambulet,inquit Dauid: non cognouerunt, neque intellexe-
1.Ioan.1. runt,in tenebris ambulant.Illud uero obserua,an idcirco dicatur,Deus lux est,& tenebræ in eo,ne unæ quidem sunt,non quia unæ sint tenebrę,sed uel ꝓpter genus duplex tenebrarum,uel etiam quia unaquæque species tenebrarum multas habeat prauas actiones,& multa falsa dogmata,unde tenebræ sunt multæ. Et nota Seruatorẽ,cum de san-
Matt.5 cto dixisset:uos estis lux mũdi, non dixisse,sanctus est lux mundi:& tenebræ in eo nõ sunt ullæ,Proinde quæret aliquis: si de patre positum est, quòd tenebræ nullæ sint in eo,quomodo ceu rem eximiam,& præcipuam hoc in ipso dicemus esse,cum de Seruatore quoque dicatur,quòd omnino sit impeccabilis,ita ut eũ dicamus esse lucem,in qua nullę sint tenebræ? Ex parte itaque differentiam in superioribus ostẽdimus, Atque etiamnum illis audacius addemus,si Christum non agnoscentem peccatum fecit pater pro nobis peccatum,si fecit inquam deus ille,Christum pro nobis peccatum,dici nõ posse de eo,tenebræ in eo non sunt ullę. Quamuis enim in similitudinẽ carnis peccati, haud tamen omnino hæc de eo rectè dicentur,scilicet quòd nullæ tenebræ insint in eo. Addemus autem eum infirmitates nostras,& morbos assumpsisse,& animæ infirmitates, & morbos oculti cordis nostri hominis, quas infirmitates,morbosque quia à nobis sustulerit,dicitur apud Zachariam,animam pertristem,perturbatamque habere: atque uestibus sordidis indutus, quibus quoniam exuendus erat,dicũtur esse peccata. Subiun-
Zach.3 git ergo eodẽ in loco: Ecce ego abstuli peccata tua:eo enim quòd ipse receperit in se ipsum populi credentium peccata,frequẽter inquit:Longè à salute mea uerba delictorum meorum:& tu cognouisti insipientiã meam,& delicta mea à te non sunt abscõdita.Nec uerò suspicetur nos quisquam hæc dicere, minus piè Christum Dei colentes. Nam

Nam qua ratione solus pater habet immortalitatem, quia dominus noster omniũ nostrum nomine mortẽ ob amorẽ erga genus humanũ pertulerit, hac pater solus habet, ut in ipso nullę sint tenebrę: cum Christus, ut homines beneficio afficeret, tenebras nostras in seipsum receperit, ut potẽtia sua morte nostrã deleret, expelleretq; animarũ nostrarum tenebras, nimirum ut impleretur illud Esaię: populus, qui sedebat in tenebris, uidit lucem magnã. Hæc itaq; lux, quæ facta est in sermone, existens etiam uita, lucet in tenebris animarum nostrarum. Et eò accessit, ubi erant mundi rectores tenebrarum seculi huius, qui quia cum genere humano luctentur, in tenebras adducere eos cõtendunt, qui pro uirili non instãt, ut illuminati in filiorũ lucis numero censeant̃. Iam uerò etiam hæc lux lucens in tenebris persequutionẽ patit̃ quidẽ à tenebris, sed non apprehendit̃. Quod si quis putet nos addere, quod nõ sit scriptũ, nẽpe quod tenebræ lucem insequant̃, audiat, frustra illud dici, quòd tenebrę eam non apprehenderunt, si nequaquam tenebræ lucem sunt persequutæ. Veluti aũt intelligentibus, & mente præditis, per quam intelligere possent consequentia rerum scriptarũ, quæ putarent̃ omissa: scribit Ioannes: tenebras lucẽ non apprehendisse. Nam si non apprehenderunt, persequutæ non apprehenderũt: quodq; lucẽ tenebræ persequutæ fuerint perspicuũ est, tum ex his, quæ Seruator perpessus est, tum etiam illi, qui illius disciplinam exceperunt, & secuti sunt, genuini ipsius filij: tenebris operãtibus aduersus lucis filios, & fugare uolentibus lucem ab hominibus. At quoniam si Deus pro nobis, nullus etiam si uelit, poterit aliquid aduersum nos, quãto magis seipsos humiliabãt, tantò plures existebãt, pręualebantq; admodum ualde. Porrò duobus modis tenebræ nõ apprehenderunt lucẽ: uel quia lux eas longo interuallo post se relinqueret, ut quam celeritate, pernicitateq; cursus pręstantem, ob propriam tarditatem ipsę tenebrę, ne iuxta quantitatẽ quidem, assequi possent, uel quia sicubi tenebræ luci insidias struere uoluerint, atq; certe quodam consilio, & per dispensationẽ superuenientes ipsas lux expectauerit, mox atq; luci appropinquauerint, euanescunt. Attamẽ utroq; modo tenebrę lucẽ non apprehenderunt. Necesse aũt est nos in his uersantes annotare, non, sicubi tenebræ nominẽtur, mox eas in peiorẽ partẽ sumi, uerum scripturã etiam in bonam partem aliquoties has accipere, quòd qui diuersa à nobis sentiunt, non diuidentes, horrenda de mundi opifice dogmata admittentes ab ipso recesserunt, seipsos figmentis fabularum addicentes. Quomodo ergo, & quando, & num in meliorẽ partẽ, tenebrarũ nomen sumat̃ iam est ostẽdendum. Tenebræ, nubes, nimbusq; in Exodo circa deũ esse dicunt̃, & in Psalmo decimo septimo: Deus posuit tenebras latibulũ suũ, in circuitu eius tabernaculũ eius: tenebrosa aqua in nubibus aeris: si enim quis considerauerit multitudinẽ contemplationum, & cognitionis de deo, quam humana natura percipere nequeat, fortasse aũt, nec alij, qui geniti sunt, præter Christum, & spiritũ sanctum, sciet quo nam pacto circa deum sint tenebræ: propterea quod nulla, quantũlibet copiosa, atq; ornata oratio explicare ualeat, ac nesciat quidẽ ex dignitate ipsius dei, in quibus tenebris posuerit latibulũ suũ, qui hoc fecit, eò quòd quæ de ipso sunt, ignorẽtur, imperceptibilia cum sint. Quòd si quis huiuscemodi expositionibus offendet̃, is in sentẽtiam nostrã ueniat, adductus tum à tenebrosis sermonibus, tum à thesauris Christo datis à deo, tenebrosis, occultis, & inuisibilibus: nec enim aliud opinor esse tenebrosos thesauros per Christũ manifestatos, tenebras posuit deus latibulum suum. Et sanctus intelliget parabolã, & obscurum sermonẽ. Verũ considera, num ob hoc dicat seruator discipulis suis: Idcirco quæ in tenebris audistis, dicite in luce. Tradita enim ipsis mysteria, cognitu difficilia, & obscura, in loco secreto, & non in frequenti auditorio iubet eos illuminatos, & ob hoc dictos esse in luce, renunciare cuicunq;, quòd lux extiterit. Admirabilius autem quiddam addam de tenebris laudatis: nempe has festinare ad lucem, eamq; apprehendere, atq; quæ olim fuissent tenebræ, non dispicienti uim ipsarum, eò quòd ignoraretur, sic immutari, ut cum is ad eorum scientiam peruenerit, quæ ignorabat, enunciet, quæ didicerit, fuisse sibi aliquando tenebras, nunc autem lucem.

Esa.9 *Ephes.5* *Psal.17* *Matt.20*

Fuit homo missus à Deo, nomen illi Ioannes.

ACCVRATIVS aliquis intelligens uocem, Missus (quoniam qui mittitur alicunde, & aliquò mittitur) quæret unde Ioannes sit missus, & quò. Cũ
A uerò liqueat quò, nimirum iuxta historiam, quòd ad Israel, & ad uolẽtes eũ audire in heremo Iudeę cõmorantẽ, & apud Iordanẽ fluuiũ baptizantem (iuxta uerò rationem profundiorem, in mundum, intelligendo per mundum, locum hunc terrestrem, ubi sunt homines.) Inquiret quo nam pacto particula, unde, sumi debeat. Itaq; diutius dictionem examinans, fortè etiam enunciabit, ꝙ
Gen.3 quemadmodũ de Adam scriptum est, quòd emiserit eum dominus deus è paradiso uoluptatis, ut coleret terram, è qua sumptus fuerat: Ita Ioãnes missus fuerit uel è cœlo, uel è paradiso, uel ex alia parte alicunde tãdem ad hũc super terram locũ. Et missus fuerit, ut testaret̃ de luce. Habet autem non cõtemnendam obiectionẽ sermo hic, quoniam
Esa.6 scriptum sit apud Esaiam: Quem mittã, & quis ibit ad populum hunc? Et respondens propheta, inquit: Ecce ego mitto te. Dicet enim qui aduersabitur huic opinioni, quæ
Esa.6 profundior apparet, quòd queadmodum Esaias missus est nõ ab alio loco ad hũc mũdum, sed postquam uidit dominũ sedentẽ in throno excelso, & elato, ut ad populũ diceret: auditu audietis, & non intelligetis, & quæ sequunt̃, ita etiam Ioãnem (suppresso principio missionis analogiam, & rationem habentis ad missionem Esaiæ) mitti ad baptizandum, & præparandũ domino populum instructum, & ad testificãdum de luce. His ita dictis ad primam rationem, solutiones tales adducuntur: assensum attrahentes ad id, quod de Ioanne profundius excogitatum est, ex eodem enim loco subiungitur:
Ioan.1 Hic uenit ad testificandũ, ut testaret̃ de luce, si enim uenit, alicunde uenit. Dicendum etiam est illi, qui hæc grauatè admittit, id quod in sequentibus à Ioanne dicitur, postꝗ uidit spiritum sanctum descendentẽ, ceu columbam super Seruatore, inquit enim qui
Ioan.1 misit me ad baptizandum in aqua, ille mihi dixit: Super quẽ uideris spiritũ descendentem, & manentẽ super eum, hic est qui baptizat spiritu sancto, & igni: quãdo em̃ ille, ꝗ misit, hoc præcepit? At ꝓbabile est responsurum, qui hæc grauatè admittit, ad interrogationem hanc, eum qui ad Ioannem loquebat̃, tum hæc uerba dixisse ei, cum eum mitteret, ut baptizare inciperet. Adhuc aũt admirabilius est illud ad probandũ, quòd alicunde ex alio loco missus sit Ioannes, qui corpus assumit, causam non aliam aduentus sui in uitã habens, ꝗ ut testaret̃ de luce, ꝙ repletus fuerit spiritu sancto adhuc ex utero matris suæ, id quod dixit Gabriel, qui nunciauit Zachariæ quidem ortum Ioãnis,
Luc.1 Mariæ autem Seruatoris nostri inter homines aduentum, & illud etiam: Ecce enim ut facta est uox salutationis tuę in auribus meis, exultauit in gaudio infans in utero meo. Proinde qui cauet ne quicquam uel iniustè, uel casu, uel priuata electione faciat, antiquiorem esse Ioannis animam, quàm corpus admittat, necesse est. & antea subsistentem missam fuisse ad ministerium testandi de luce. Ad hæc haud ita contemnendũ est etiam illud: Hic est Helias, qui uenturus est, ꝙ si præualuerit uniuersalis de anima opinio, tanꝗ quæ cũ corpore pariter non seminet̃, sed ante ipsum existat, ob uariasꝗ causas carnem, & sanguinem induat, particula, missus à deo, non uidebitur amplius dicta, ceu res quædam eximia de Ioanne. Itaq; omnium pessimus, homo peccati, filius perditionis dicitur apud Paulũ mitti à deo. Propter hoc enim, inquit, mittit illis deus actionem erroris, ut credant mendacio: ut iudicent̃ quotquot ueritati non credũt, sed sibi
Matt.11 cõplacent in iniustitia. At uide, nũ hanc quæstionẽ sic soluere possimus, nempe quòd
2.Thes.2 quemadmodũ simpliciter omnis homo, eò quòd creatus sit à deo, homo est dei (cum nullus homo sit dei, nisi qui deo fuerit addictus) quemadmodum Helias, & qui in scripturis inscribunt̃ homines Dei, ita dici posse, cõmuniter omnẽ hominẽ à deo missum esse, propriè aũt nõ alium à deo mitti, quàm qui ad ministerium diuinum, & ad obeundam humani generis salutem in uitam aduenerit. Quam ob rem nõ inuenimus, quòd quisquam mittat̃ à deo, positũ: nisi de sanctis: de Esaia quidem, ut antea proposuimus.
Ezech.2 De Hieremia uerò: ad omnes, ad quos misero te, ibis. De Ezechiele etiã, ecce ego mitto te ad gentes rebelles, & incredulas mihi. Cæterũ haud ita ad ꝓpositũ sumpta fuisse uidebun-

uidebuntur exempla missionis, cum nos quæramus de missione, quæ fit ad hāc uitam, & illa non apertè dicāt, aliquem existentem extra hanc uitā, missum fuisse in hanc uitam. Attamen sic etiam nihil est absurdi orationem transferre ad id, de quo quærimus. Si dicamus quòd, ut solos sanctos, de quibus loquuti sumus, mittere dicit deus, sic etiā de his intelligendum esse, qui ad uitā mittunt. Et quoniā omnino in Ioannis sermone uersamur, ipsius missionem inuestigantes, non importunè opinionem nostram, quam de ipso habemus, proponemus. Quoniā enim legimus ꝓphetiam de ipso. Ecce ego mitto angelum meū ante faciē tuā, qui præparabit uiam tuā ante te, adnotamus num fortè unus sanctorum angelorum existens, præcursor ad ministeriū demittat Seruatoris nostri. Et mirum profectò est nihil, Christi primogeniti omnis creaturæ ob amorem erga homines incarnati æmulatores, imitatoresq́ aliquos extitisse, quibus dulce fuerit ei benignitati, quam in ipsos ostendisset, inseruire, eadē corporis similitudine: Sed quēnam non moueret exultans in gaudio adhuc existens in utero matris suæ, perinde ac cōmunem hominū naturam excellens? Quòd si quis admittat precationem Ioseph in scriptam in his libris, qui apud Hebræos dicunt Apochryphi, mox hoc dogma etiam apertè dictum inde sumpturus est: perinde quasi qui à principio eximiū aliquid præ hominibus habuerūt, lōgè meliores cæteris animabus, cum angeli essent, ad humanam descenderint naturā. Inqt ergo Iacob, ego qui ad uos loquor, Iacob sum, & Israel, angelus dei sum ego, & spiritus primarius, & Abraham, & Isaac ante omne opus creati fuerunt. Ego autem Iacob, uocatus ab hominibus Iacob: nomē uerò meum Israel: qui uocor Israel à deo: uir uidens deum, quoniam ego primogenitus omnis animantis à deo animati. Et subiungit, cum uerò ego uenissem à Mesopotamia Syria, exiuit Vriel angelus Dei, & dicit se descendisse ad terram, & habitasse inter homines, & quòd uocatus fuisset nomine Iacob, æmulatusq́ est, & pugnauit mecum, & luctatus est, mihi dicens: suum nomē primas habere supra nomen meum, & ante omnem angelū. Interrogauiq́ eum de nomine suo, & quotus esset inter filios dei. Nónne tu es Vriel octauus à me, & ego Israel archangelus potentia domini, & princeps tribunus militum inter filios dei? Nónne ego Israel in persona Dei, minister primus? Et inuocaui nomine inextinguibili deū meū? Probabile enim est his à Iacob uerè dictis, & ob hoc scriptis, etiam illud, in utero supplantauit fratrem suum, prudenter factū fuisse. Inspice uerò num celeberrima quæstio de Iacob, & Esau solutionem habeat. Quandoquidem nondum natis pueris, cum neq́ boni quidpiā fecissent, neq́ mali, ut secundum electionem propositū Dei maneret, non ex operibus, sed ex uocante dictū est illi: maior seruiet minori. Sicut scriptum est, Iacob dilexi, Esau uerò odio habui. Quid igitur dicemus? Num iniustitia est apud deum? Absit, non recurrentibus ergo nobis ad opera hanc uitā præcedentia, quomodo uerum erit, iniustitiam nō esse apud deum, si maior minori seruiat, odio habitus, antequam digna uel seruitute, uel odio faciat? Sed latius digressi sumus, sermonem Iacob assumentes, & adducentes nobis in testimoniū scripturam, haud ita facile contemnendam, ut confirmatior de Ioanne oratio ea esset, quæ astruit eum angelū existentem iuxta Esaiæ uocem, in corpore aduenisse testificaturū de luce. Sed hactenus de Ioanne homine: arbitror uerò ego quemadmodū uox & sermo apud nos differunt, cū interdum proferri possit, uox nihil significans absq́ sermone, itidemq́ sermo absq́ uoce renunciari possit menti (ueluti cum intra nos ipsos discurrimus) ita Ioānem etiam, ueluti uocem existentē ad cōparationē Christi, qui sermo est, differre à seruatore, qui iuxta quandam considerationē sermo est. Ad hoc autem me inuitat ipse Ioānes, quisnam tandem esset ad interrogantes respondens. Ego uox clamantis in deserto, parate uiam domini, rectas facite semitas eius. Et fortasse ꝓpter hoc incredulus Zacharias in ortu uocis Dei, quæ demonstrat sermonē, amittit uocem, sumens eam, nascente uoce, quæ est præcursor sermonis. Vox enim auribus percipiat oportet, ut postea mens demonstratum à uoce sermonem excipere ualeat. Idcirco etiam paulò antiquior Christo est Ioannes, quod ad ortum pertinet. Vocem enim ante sermonem recipimus: demōstrat etiam Christum Ioannes, quia uoce demonstratur sermo, atque etiam baptizatur Christus à Ioanne, fatente se opus habere, ut ab ipso baptizetur, quia sermo purificat à uoce inter homines, cum natura uocem omnem significantem purificet sermo. Prorsusq́

Malach. 3 — *Rom. 9* — *Ioan. 1*

fusq; cum Ioannes Christum ostendit, homo deum ostendit, & Seruatorem incorporeum, & uox sermonem. Vt aũt in rebus multis nominũ euidẽtia est utilis, sic hoc quoque in loco utile erit uidere, quid Zacharias, quidúe Ioãnes significẽt. Etenim perinde ac si esset aliquis non cõtemnẽdus, quòd ad nominis positionẽ attinet, cognati quidem, Zachariam appellandum censent ipsum Ioannem: dissentientes quia uellet eum Elizabeth Ioannem appellare, cum uerò, Ioannes erit illi nomen Zacharias scripsisset, à molesto silentio liberatur. Inuenimus ergo in interpretatione nominũ, Ioannes. Et inuenimus particulam Ioa seorsum sumptã, sine nes, quod idẽ ualere putamus, atq; Ioannes. Quoniã alia quoq; nouũ instrumentum Hebræorum nomina Græce reddiderit, forma Græca pnunciens ipsa, ueluti pro Iacob, Iacobũ, pro Simeon, Simeonẽ. Porrò Zacharias memoria esse dicitur: Elizabeth uerò dei mei iusiurandũ, uel dei mei septimum. Ex memoria igitur de deo iuxta iusiurandum dei nostri, quod iurauit ad patres, genitus est Ioannes (hoc est gratia à deo) præparans domino populum instructum: cum uetus instrumẽtum, quod est sabbatismi extremitas, peruenisset ad finem. Quare gigni non potuit ab hebdomada dei nostri requies, quæ est post sabbatum: nimirũ deo Seruatore nostro eam ingenerante secundum requiem suam in nobis, qui facti sumus morti ipsius conformes, & idcirco etiam resurrectioni.

Ioan. 1 Hic uenit in testimonium, ut testificaretur de luce, ut omnes crederent per ipsum.

Quidam ex his, qui ab ecclesiæ decretis dissentiunt, credere se dicentes in Christum, & eò quod fingant deum aliũ diuersum à mundi fabricatore, ut est ipsis consequens, non admittentes aduẽtum ipsius à prophetis prænunciatũ fuisse, subuertere conantur prophetarum testimonia de Christo, dicentes, opus non esse testibus filio dei: ut qui fidẽ sibi cõciliaret, tum ex salutaribus sermonibus, quos denunciabat potentia plenis, tum ex prodigiosis, & admirandis operibus, quæ uel quemlibet ex se perterrere poterant, & dicunt. Si Mosi habita fuit fides, sermonis, uirtutisq; gratia, nullis præuijs testibus, qui ipsum annũciarent egenti, atq; etiam prophetarum unusquisque receptus à populo fuit, ueluti à deo missus, quomodo Mose, atq; prophetis præstantior non poterit absq; prophetis de seipso testificantibus, facilius quod uelit perficere, & hominum generi adiumento esse? Superfluum ergo esse aiũt existimare, à prophetis eum prænunciatũ fuisse, qui de hoc anxij fuissent, si (ut illi dicerent) noluissent diuinitatis nouitatem admitti à credentibus in Christum, sed eos peruenire ad ipsum deum, quem etiam ante Iesum Moses, & prophetæ docuissent. Quamob rem respondendum est illis, quòd multæ causæ esse cum possent, quæ ad credendum inuitarent, & interdum aliquos, qui ab una miraculorũ demonstratione non percellerent, ab alia demonstratione permoueri: posse deum complures causas hominibus præbere, ut admittant Deum, qui est super omnia genita, humanam assumpsisse naturam. Vnde etiã euidenter cernere est, nonnullos ex propheticis uaticinijs in admirationem Christi uenire, tot prophetarum, qui ante ipsum fuerunt, perculsos uoce stabiliente quicquid ad locum pertinet, in quo genitus fuit, & eam etiã regionem, in qua enutritus fuit, & uim ipsius doctrinæ, & rerum admirabilium operationem, ac deniq; passionem humanã à resurrectione destructam. Quin hoc quoq; considerãdum est, quòd prodigiosæ, & admirandæ potentiæ, eos quidem, qui domini ætate extitissent, inuitare poterant ad credendum, at non seruassent post multa tempora euidentem demonstrationẽ, quin imo fabularum etiam loco habitæ fuissent: plus enim potentijs, ac miraculis illius temporis potuit ad persuadendum prophetia, quæ nunc cum potentijs ipsis, & miraculis expenditur, & comparatur, confirmans prophetiæ indagatores, ut fidem habeãt illis potentijs prodigiosis, & admirãdis. Fortasse uerò prophetica testimonia non tantũ prædicant Christum uenturum, hoc nos docẽtes, & nihil pręterea, sed multam theologiã, & quomodo sese habeat pater ad filium, filiusq; ad patrem discere licet non minus ex his, quæ prophetæ de ipso annunciarũt, quàm ab Apostolis magnificentiã filij dei narrantibus. Iam uerò etiam qui ausus fuerit, tale quiddam potest præter hæc dicere. Nempe aliquos Christi μάρτυρας, hoc est testes, eò quod testificẽtur de illo, honore honestari, cui ta-

cui tamẽ nihil prorſus gratificent̃ propter ipſam teſtificationem de filio dei,ut omnes falſuri ſunt de his,qui ꝓprie Chriſti nominãtur martyres. Quid mirum igitur,ſi quemadmodum multi,Chriſti germani,diſcipuli cohoneſtati fuere, eò quòd eſſent Chriſti μάρτυρες,hoc eſt teſtes,ita etiam prophetæ agnoſcentes ipſum id muneris à deo acceperint,ut eum præcinerent,docentes non ſolum quid illis,qui poſt Chriſti aduentum futuri erant,ſentiendũ foret,uerumetiã quid illis,qui ſua tempeſtate eſſent? Quemadmodum eñ qui nõ agnouit nunc filiũ,neq; patrem habet,ſic etiã de ſuperioribus ſeculis conſiderandũ eſt,quã ob rem Abrahã exultauit,ut uideret diẽ Chriſti,& uidit,& gauiſus eſt. Chorũ ergo prophetarũ maxima uult gratia priuare,quiſquis noluerit oportere eos de Chriſto teſtari. Quid eñ aliud æque excellens habebit prophetia ex inſpiratione ſpiritus ſancti,ſi ab ea detrahant̃,quæ ad domini noſtri diſpenſationẽ attinẽt? Vt enim nunc pietas,& religio eorũ bene ordinata eſt,qui perite ad deum uniuerſorũ acceſſerint per mediatorẽ,& ſummũ ſacerdotẽ,& paracletũ,declinaturus alioqui,niſi per oſtium ingreſſus fuerit ad patrẽ,ſic etiam cultus antiquorũ patrum diuinus,tum intelligentia,tum fide,tum deniq; Chriſti expectatione ſacer erat,& apud Deum charus. Quandoquidem obſeruauimus etiam deũ ſe μάρτυρα, hoc eſt teſtem fateri,obſecrans omnes,ut idipſum de Chriſto etiam enuncient:nempe ut ſint ſui,& Chriſti imitatores,dum teſtimonium de eo præbent,quibus teſtatione eſt opus. Inquit enim eſto te mihi teſtes. Et ego teſtis dicit dominus deus:& filius quem elegi. Quiſquis autẽ te- *Eſa.4* ſtificator de ueritate, tum uerbis, tum operibus, quomodocunq; fauens illi, is iure teſtis dicendus eſt: ſed iam fraternitatis morem,qui admiratione proſequuti ſunt (nempe affectum eorum,qui uſq; ad mortẽ certarunt pro ueritate,uel fortitudine) eos propriè ſolos nominarũt martyres,ſeu teſtes,qui ſui ipſorũ ſanguinis effuſione,diuini cultus myſterio,teſtimoniũ reddidere. Cum Seruator etiam nominet omnes teſtimoniũ præbentes ijs, quæ de ſe annunciant̃,μάρτυρας,hoc eſt,teſtes,cum in cœlum reciperet̃ dicendo Apoſtolis: Eritis mihi teſtes tum in Hieruſalem,tum in Samaria,& uſq; ad ul *Act.1* timum terræ. Vt autem leproſus ille mũdatus munus offert à Moſe præceptũ,ad teſtimonium hoc faciẽs ijs,qui in Chriſtum nondũ crediderũt,ſic ad teſtimonium afferendum infidelibus,tum martyres,tum ſancti cæteri teſtificantur,quorũ opera coram hominibus lucent. Vitam enim degunt,in Chriſti cruce ſummam fiduciam habentes, & teſtificantes de uera illa luce. Et Ioannes ergo uenit,ut teſtificaret̃ de luce illa, qui teſti *Ioan.1* ficans clamauit,dicens: qui poſt me uenit,ante me factus eſt,quia me erat honoratior. quoniam ex plenitudine eius nos omnes accepimus:& gratiam pro gratia, quoniam lex per Moſen data eſt,gratia aũt,& ueritas per Ieſum Chriſtum facta eſt. Deum nemo uidit unq̃: unigenitus qui eſt in ſinu patris,ille enarrauit. Tota ergo hæc oratio ex Baptiſtæ perſona teſtantis de Chriſto dicta eſt,id quod multos latet opinãtes ab illis uerbis,ex plenitudine eius omnes accepimus,uſq; ad illa,ille enarrauit,ex Ioãnis Apoſtoli perſona dicta fuiſſe. Præter ante dictum uero Baptiſtæ teſtimoniũ (quod incipit ab illis uerbis:qui poſt me uenit,ante me factus eſt, & deſinit in illa uerba: ille enarrauit) etiam hoc eſt teſtimoniũ Ioannis poſt illud ſecundum,quando ad eos,qui miſerunt ex Hieroſolymis ſacerdotes,& leuitas.(Iudæi nempe miſerunt illos)fatetur,non negans uerũ,quòd ipſe non eſſet ille Chriſtus,neq; Helias,neq; propheta ille,ſed uox clamantis in deſerto:dirigite uiam domini,dixit Eſaias propheta. Poſt hæc uerò aliud ipſius Baptiſtæ de Chriſto teſtimonium eſt,quod docet etiam ipſius præcipuam hypoſtaſin *Ioan.1* peruadentem in omnem mundũ propter animas rationis capaces,cum inquit, in medio ueſtri ſtat,quem uos neſcitis,qui poſt me uenit,cuius non ſum ego dignus, ut ſoluam corrigiam calciamenti eius. At conſidera,num quia cor in medio totius ſit corporis,inq; corde animæ principatus,illud,quod ait in medio ueſtri ſtat,quẽ uos neſcitis, intelligi poſſit ratio,quæ in unoquoq; eſt. Quartum uerò Ioannis de Chriſto eſt teſtimonium, humanam ipſius etiã paſſionẽ iam deſcribẽs,cum dicit: Ecce agnus ille dei, *Ioan.1* qui tollit peccatum mundi. Hic eſt,de quo dicebam: Poſt me uenit uir, qui ante me extitit,quia honoratior me erat,& ego neſciebam eum. Sed ut manifeſtus fieret Iſraeli, ꝓpterea ueni ego,in aqua baptizãs. Iam quintũ teſtimonium inſcriptũ eſt in uerbis illis: Vidi ſpiritum deſcendentem ſicut columbam è cœlo,& manſit ſuper eum, & ego

non noueram eum, sed qui misit me ad baptizãdum in aqua, ille mihi dixit. Super quẽ uideris spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat spiritu sancto, & ego uidi, & testificatus sum, hunc esse filium dei. Porrò sexta iam uice testimonium perhibet Christo in duobus discipulis Ioãnes, cum intuitus Iesu ambulãtem inquit. Ecce agnus ille dei. Post quod testimonium cum audissent duo discipuli Ioannem, sequutiq́ fuissent Iesum, conuersus Iesus, & conspicatus duos sequentes, respondet dicens: Quid quæritis? & fortassis non frustra post sex testimonia cessat Ioãnes testificari: & Iesus profert in septimo, quid quæritis? His insuper, qui Ioannis testimonio adiuti fuerint, uox est illa decens, quæ prædicat Christũ magistrum: & fatetᷣ filij dei domunculam cupere se intueri. Nam dicunt illi: rabbi, quod dicitur ex interpretatione, magister, ubi manes? Et quoniam omnis qui quærit, inuenit: quærentibus Ioannis discipulis Iesu mansionem, eam ostendit ipsis Iesus dicens: Venite, & uidete, fortassis per uocem, uenite, inuitans eos ad eam philosophiæ partem, quæ in rerum actione uersatur, per uocem uerò, uidete, contemplationem præclare facta sequentem, omnino his futuram qui uoluerint, designans: existentem in Iesu mansione. At qui quæsierãt, ubi maneret Iesus, quiq́ sequuti, ac conspicati magistrum fuerant, deliberauerunt apud Iesum permanere totam illam diem, cumq́ filio dei morari. Verũ enimuero cum decenarius numerus obseruatus sit ut sanctus, cũ mysteria non parua fuisse facta in decennio numero inscribãtur, intelligendũ est, non frustra in Euãgelio decimam inscribi horam, cum discipuli Ioannis apud Iesum diuertũt, ex quorum numero erat Andreas frater Simonis Petri, qui dum maneret apud Iesum, adiutus, inuento fratre suo Simone (forte enim antea non inuenerat) Messiam se inuenisse inquit, quod est, si interpreteris, Christus. Quoniam enim qui quærit inuenit, quęsierat autem ubi maneret Iesus. Et sequutus, cum perspexisset eius mansionẽ, manet apud dominũ decima hora, & inuenit Dei filium: sermonem scilicet, & sapientiam, & regitᷣ ab ipso: hanc ob causam inqt, inuenimus Messiam, quæ uox à quouis dici poterit, qui inuenerit dei sermonẽ, & qui ab ipsius diuinitate regitur, fructum uerò mox offert Christo fratrem Simonem, quem ut munere Iesus singulari remuneraretur, in ipsum intuitus est, per illum intuitum declarans, se Simonis curam gerere: animæ illius parte præstantissima illustrata. Potuitq́ Simon, eò ꝙ Iesus in ipsum intuitus est, eousq́ stabiliri, ut ab opere stabili, firmoq́ cognomẽ traheret, & uocaretᷣ Petrus. Sed dicturus est aliquis. Cur tandem proposita nobis interpretatione uerborum eorũ. Hic uenit ad testificandum, ut testificaretᷣ de luce illa, omnia hęc trãscurrimus? At dicendum, necesse fuisse Ioannis testimonia de luce illa demonstrare, ordinemq́ eorum exponere: atq́ utilitatẽ, quæ insequuta fuerit eos, apud quos testatus fuisset, factam post Ioannis testimoniũ à Iesu, ut perfectio testimonij Ioannis declararetur. Quin ante hæc testimonia Baptistæ exultatio præ gaudio in utero Helisabethæ propter Mariæ salutationem, testimonium fuit de Christo, testificante Baptista de diuinitate cõceptionis, & ortus Christi. Quid plura? uel ubiq́ testis, & præcursor Iesu est Ioannes, participans illius ortũ, & paulò ante mortẽ filij dei moriens, ut non solum ad uiuos, uerũ & ad expectantes libertatẽ à morte per Christũ futurum, ante Christum adueniens, ubiq́ domino pararet populũ instructũ: pertingit autem usq́ ad secundum, eumq́ diuiniorem, Christi aduentum Ioannis testimonium. Si
Matt. 11 enim uultis, inquit, recipere eum, ipse est Helias, qui uenturus est: qui habet aures audiendi, audiat. Cęterum cum sit principium, in quo est sermo (quod sapiẽtiam esse ex prouerbiorum libro ostendimus) cumq́ etiam sit sermo, atq́ uita, in hoc facta, ac deinde uita etiam sit lux hominum: quæro cur tandẽ, cum homo missus à deo, cui nomẽ erat Ioannes, uenerit ad testificandum, ut testificaretᷣ de luce, non etiã uenerit, ut testificaretur de uita? Vel ut testificaretur de sermone, uel de principio, uel de quacũq́ alia consideratione Christi. Proinde cõsidera, an quoniã populus, qui sedebat in tenebris, uiderit lucem magnã, & quoniã lux in tenebris lucet non deprehẽsa ab ipsis tenebris, illi qui sunt in tenebris (nẽpe homines) luce indigeãt. Nam si lux hominũ in tenebris lucet, quando nulla omnino tenebrarum operatio erit, tunc alias Christi considerationes participabimus, cum minime ipsas propriè nunc, & certò participemus. Nam
Col. 3 quomodo uitæ participes sumus, qui adhuc corpore hoc mortali circũdamur? quorũ uita

uita abſcõdita eſt unà cum Chriſto in deo. Cum enim Chriſtus apparuerit uita noſtra, tunc & nos cum ipſo apparebimus in gloria. Homo ergo nullus qui ueniſſet, teſtificari poterat de uita etiam num cum Chriſto abſondita in deo. Sed neq; uenit ad teſtificandum, ut teſtificaretur de ſermone: ſermonem conſiderantibus nobis in principio apud deum, & deum ſermonem, ſuper terram enim ſermo factus eſt caro. Et fuiſſet teſtimonium (quamuis quibuſdã uideretur eſſe de ſermone) propriè dicendũ de ſermone, qui factus eſt caro, nõ aũt de ſermone dei, quare nõ uenit, ut teſtificaret̃ de ſermone. Quõ fieri uerò poterat teſtimoniũ de ſapientia purè, lucideq; uerum nõ diſpicientibus, etiã ſi exiſtimarent ſe agnoſcere, ſed cernentibus per ſpeculũ, & in ænigmate. Proinde probabile eſt futurũ, ut ante ſecundũ, & diuiniorẽ Chriſti aduentũ ueniat Ioannes, aut Helias ad teſtificandum de uita, paulò anteq; Chriſtus manifeſtãdus ſit uita noſtra, ac tùm de ſermone teſtificaturi ſint, oſtenſuriq; teſtimoniũ de ſapientia. Indagatione autem eget, an in unaquaq; conſideratione de Chriſto teſtificatio Ioannis ſit ueluti præcurſor. Hæc quidem in illud: Hic uenit ad teſtificandum, ut teſtificaretur de luce. Deinceps uerò conſiderandũ eſt, quid cõmentari debeamus in illud: ut oẽs crederẽt per illum.

TOMVS SEXTVS

PRAEFATIO.

OMNIS quidem domus, quæ quantũ fieri poteſt firmiſſime cõſtruẽda eſt, in ea parte, ubi cœli ſit ſerenitas, uentorũq; tranquillitas ædificatur: ne impediatur dicentẽ recipere ſtabilitatẽ, ut talis etiã eſſe poſſit, quæ ſuſtineat impetum exundationis, & alliſionem fluuij, & quæcunq; ſolent, ſi contingat tempeſtas, atq; uis uenti, quæ nam ędificia putrida, ac debilia, atq; quę firma, & ſtabilia propriã uirtutẽ receperint, declarare. Præcipuè uerò ædificiũ rationis cõpos conſtans ueluti in promiſſione, & literis, contẽplationũ ueritatis capax, potiſſimum tùm probè ædificat̃, cũ anima, pace illa, quæ omnẽ intelligentiã ſuperat, utens, ſumma tranquillitate potitur, ab omni tumultu liberata, & nullis undarũ procellis agitata. Hæc igit̃ accuratè cũ perſpexiſſent, & prophetici ſpũs interpretes, & euangelicæ prædicationis miniſtri, mihi uident̃ ſeipſos dignos exhibuiſſe, qui acciperẽt pacẽ interiorem ab eo, qui eam dignis ſemper exhibet, quiq; dixit: pacẽ relinquo uobis, pacem meam do uobis, non quõ mũdus dat pacem, ego do uobis pacẽ. Proinde inſpice, num quando tale quid innuat hiſtoria Dauidis, & Solomonis de tẽplo Dauid, ſiquidẽ hoſtes dñi debellans, & cõtra plures inſtans ſui ipſius, & Iſraelis inimicos, uolens ædificare tẽplum deo, à deo per Nathan prohibet̃ dicente: non ædificabis mihi domum, quia uir ſanguinum es tu: Solomon autem qui deum per ſomnium conſpexit, quiq; etiã ſapientiam per ſomnium cœpit (ſeruabat̃ enim reuera dicẽti, ecce plus q̃ Solomon hoc in loco) in altiſſima pace exiſtẽs, ita ut unuſquiſq; ſub ſua uite, & ſub ſua ficu requieſceret, cognomẽ eius pacis habẽs, quæ ſuo tẽpore cõtigerat (nã Solomon interpretat̃ pacificus) propter pacem, uacat ad ædificandũ deo celeberrimũ templum. Quin Eſdræ tempore cum uinum, & inimicũ regem, ac deniq; mulieres uincit ueritas, reædificatur templum deo. Hæc à nobis ſint tibi dicta ò ſacer Ambroſi pro defenſione noſtra, quoniam turrim euangelicam ex ſancto hortatu tuo uolentes literis ædificare, ſupputauimus quidem ſedentes, ſumptum an habeamus ad ea, quibus opus eſt ad perficiẽdum: ne illudamur reprehenſi ab intuentibus, tanquam qui fundamentum quidem iecerimus, perficere uerò opus nequiuerimus. cæterum ſupputatione facta cũ deprehendiſſemus, perficiẽdę fabricæ, ea quæ paraueramus, nõ ſufficere, id totum deo cõmiſimus, ditanti in omni ſermone, & cognitione, credẽtes, q nos ipſos leges ſeruare ſpirituales conantes ditabit, & q progrediẽtes in ſtructura adiuti his, quæ ipſe ſuppeditauerit, ad ædificij etiam coronã perueniemus: quæ eum, qui aſcẽderit ad domũ ſermonis, cadere prohibet, cum ab his tantum domibus, quæ corona carent, cadant ij, qui cadunt, propter imperfectionem ædificiorum, quę cędes, & caſus cauſantur his, qui in eodem ſunt loco. Iam ad quintum uſq; tomũ, quamuis aduerſari nobis uideretur Alexandriæ procella, quæ conceſſa fuere: loquuti ſumus, Ieſu increpante uentos, & undas maris. Ex

Ioan. 14

3 Reg. 7

3 Eſd. 3

Luc. 14

hoc casu progressi, extracti sumus ex Ægypto, deo nos liberãte, qui educit populũ suum ex ea: deinde, inimico aduersus nos acerbissime pugnãte per suas nouas literas, re uera Euãgelio inimicas, oẽsq; Ægypti uentos aduersus nos cõcitante, stare me magis adhortabaẽ ratio ad certamẽ, & seruare prestantissimã mei partẽ, q̃ importunè coniungere restantẽ scripturam, antequã rationis discursus tranquillitatem reciperet, ne forte cogitationes prauæ inualescerent in animam etiam meam procellam inducere. Quin absentes quoq;, qui mihi de more adsunt, ueloces scriptores, me prohibebant, quę excogitassem, mãdare literis. Nunc uerò q̃n aduersum nos ignitæ sagittæ multę uanæ fuerunt factæ, deo illas extinguente, & assueta anima nostra his, quæ cœlestis sermõis causa contingunt, ferre cogitur facilius factas insidias, ueluti aliquantum serenitatis nacti, non amplius differentes dictare uolumus quæ restant, deum magistrũ in animę nostræ adyto penetrali insonantẽ adesse prẹcantes, ut finẽ accipiat structura enarrationis Euangelij secundum Ioannẽ. Atq; utinam audiat deus preces nostras, ut corpus totius operis coniungere possimus, nec ulla post hac necessitas intercipiat, atq; interrũpat scripturæ seriem: Cæterum scias ex multa nos prõptitudine initiũ sexti tomi denuò facere, eò quòd quæ antea interpretati fueramus Alexandrię, nescio quo pacto nobiscũ allata non fuerunt. Melius eñ ratus sum, ne interim etiã hoc opus cũ ignauia intermitteret, quæ restabant prosequi, quàm dum incertus sum inueniendi, quæ interpretati fueramus, expectare: hoc interim tempore, quòd lucri nõ parua est accessio, pereũte, & hæc

Ioan. 1 procœmij loco satis sunto. Nunc iam contextum sequamur.

Et hoc est testimonium Ioannis.

SEcundum hoc est Ioãnis Baptistæ de Christo scriptũ testimoniũ, primo te-

Ioan. 1 stimonio incipiente ab illis uerbis, hic erat, quẽ dixi: Qui post me uenit, & desinente in ea, unigenitus filius dei, qui est in sinu patris, ille enarrauit. At uerò nõ rectè Heracleon suspicaẽ uerba illa, nullus deũ uidit unq;, & quæ sequunt, dicta fuisse nõ à Baptista, sed à discipulo. Nam si etiã opinione sua, q; ex plenitudine eius nos oẽs accepimus, & gratiã pro gratia, quoniã lex per Mosen data est, gratia, & ueritas per Iesum Christũ facta est, à Baptista est dictũ, quõ non consequẽs est, eum, qui ex plenitudine Christi acceperit, & gratiam secũdam pro gratia prima, quiq; fassus fuerit datam fuisse per Mosen legẽ, gratiã uerò, & ueritatẽ per Iesum Christũ factam fuisse ex his, quæ ex plenitudine in ipsum deuenissent, tum intellexisse, quomodo deum nullus uidit unquam, tum etiam, q; unigenitus ad sinum patris existens, hæc ipsi, & omnibus, qui ex plenitudine eius hausissent, enarrauerit. Non enim nunc primum enarrauit, qui est ad sinum patris, peinde quasi nullus antea idoneus extiterit accipere, quæ Apostolis enarrauit, quãdoquidẽ antequã Abraham existeret, docet nos Abraham exultasse, ut uideret diem ipsius, gauisumq; fuisse. Quin q; ait: Ex plenitudine ipsius nos omnes accepimus: & gratiã pro gratia, ut in superioribus diximus, arguit prophetas etiam ex Christi plenitudine donũ cepisse, gratiamq; secundam pro prima eos sumpsisse: peruenerunt enim & illi à spiritu manuducti, postq; introducti fuissent, atq; exerciti in figuris, ad ueritatis uisionẽ. Quo circa non oẽs prophetæ, sed multi desiderarũt uidere, quę Apostoli uiderunt. Nam si prophetarum erat differentia, perfecti, & præstantes non desiderarunt uidere, quæ uiderunt Apostoli. Viderunt enim ipsa. Qui uerò non æquè atq; hi assequuti sunt, ut ad altitudinem sermonis ascenderint, appetiuerunt ea, quæ Apostoli per Christũ cognouerũt. Nam illud uidere, nõ corporaliter dictum fuisse interpretati sumus, quemadmodum etiam illud audire spiritualiter prolatum intelleximus: quippe cum is solus aures possideat, qui eas præparauerit ad audiendum sermones Iesu, quæ res haud ita frequẽter obtingit. Iam uerò sanctos cæteris credentibus habentes plus quippiã, diuinitatis mysteria ante corporalẽ Iesu aduentũ intellexisse, dei sermone eos edocẽte etiam anteq; caro fieret (nam semper operatur imitator patris cum sit,

Ioan. 5 de quo dicit: Pater meus usq; modo operaẽ) cõsiderare licet ex his etiam dictionibus, ubi Saducæis nõ credentib. sermoni de resurrectione inquit: non legistis q; deus in ru-

Exod. 3 bo dixit. Ego sum deus Abrahã, deus Isaac, & deus Iacob, Deus uerò non est mortuorum, sed uiuentium. Si igitur deum non pudet uirorum horum uocari deum, hiq; uiri inter

inter uiuentes à deo numerant̃, filijq́ Abraham sunt omnes credentes (quandoquidẽ in fideli Abraham, qui positus est pater gentium à deo, benedicuntur omnes gentes) ambigimus admittere uiuentes uiuentiũ agnouisse disciplinas? Idq́ à Christo edoctos ante luciferum genito, antequam caro fieret? Cæterum ob eam causam uiuebant, quoniam participabant dicentẽ: Ego sum uita, & percipiebant apparitionẽ non modò angelorum, sed etiam dei per Christum, tanquam tantarum promissionũ hæredes: & fortasse uidentes imaginem inuisibilis dei (quandoquidẽ qui uidit filium, uidit & patrẽ) quum intellexissent deum, Deiq́ sermones pro ipsius dignitate audissent, deum uidisse, ipsumq́ audisse scribuntur. Arbitror uerò ego eos, qui perfectè, & sincerè filij Abraham extiterint, filios esse actionum ipsius Abrahę, quæ intelligunt̃ esse spirituales, atq; etiam filios esse sciẽtiæ manifestatæ ipsi Abrahæ, quoniam quæ ipse cognouit, & fecit, ingenita fuerint illis, qui filij sunt patriarchæ, quemadmodum docet habentes aures, dicens: Si filij Abraham essetis, opera Abrahæ faceretis. Quòd si sapiẽs intelliget quæ ex proprio ore protulerit, in labijs uerò portabit animi candorem. Vel necessariò quædã de prophetis, tanq̃ non sapientibus (ut qui nõ intellexerint proprio ore prolata) incõsideratè enuncianda erunt, uel q̄ celebre est, & uerum admittentes (nempe prophetas sapientes esse) fatendũ erit, quæ proprio ore protulerint, eos intellexisse, inq́ labijs gestasse animi candorẽ, & perspicuũ est Mosen mentis acie, legis ueritatem, historiarũq́ apud se scriptarum allegorias iuxta anagogen uidisse. Imò Iesus uerã distributionẽ factam post destructionẽ nouem & uiginti regũ intelligit, cum magis q̃ nos conspicere posset, quas ueritates adũbrarent res à se gestæ. Quin perspicuũ etiã est Esaiã, mysteriũ sedentis in throno, & duorũ Seraphin, & aliarum, ipsiusq́ altaris, & forcipis, & operimenti faciei, & pedũ(q̄ faciebant Seraphin) uidisse. Rursus Ezechiel Cherubin, & ipsorum iter, & firmamentũ super ipsos, & sedentẽ in throno uidit, quibus quid gloriosius, sublimiusq́? Et ne singulatim prosequens in longũ protendam sermonẽ, uolens ostendere uiros perfectos in superioribus ætatibus non minus cognouisse, q̃ qui à Christo reuelationẽ habuerunt, quippe cum his ille idem, qui Apostolos docuit, cultus dei mysteria abscondita retexerit, adhuc paucis additis iudicandũ legentibus relinquã, & cõsiderandum de hisce rebus, quicquid uolunt. Nam inquit in Romanorũ Paulus epistola. Ei autem qui potest nos firmare secundum Euangeliũ meũ iuxta reuelationem mysterij, quod tẽporibus sempiternis est tacitũ, manifestatum autem nunc per scripturas propheticas, & per apparitionẽ domini nostri Iesu Christi. Si enim apostolis manifestatum est mysterium per scripturas propheticas, olim tacitũ, & prophetæ intelligebant, quæ proprio ore proferebant, quia sapientes essent, profectò quæ apostolis manifestata fuere, etiam prophetæ intellexerunt. Quoniam uerò multis, & uulgaribus reuelatum non fuerat, ob eam causam inquit Paulus, alijs ætatibus non innotuit filijs hominum, quemadmodũ nunc reuelatum est sanctis apostolis eius, & prophetis per spiritũ: ut sint gentes cohęredes, & eiusdẽ corporis. Vide uerò, an etiam ob obiectionẽ, quam obijcere possent hi, qui nõ admittunt rationẽ nostram, sic interprætari possimus uocabulum reuelatũ: nempe ut duobus modis dicatur. Vno quidem modo, quãdo id, quod reuelatur, intelligit̃, altero uerò, quando fuerit aliquid prophetatũ, quod futurũ sit, & cõplendum. Tum eñ reuelat̃, quando res impleta perficitur. Quòd igitur gentes per Christum sint cohæredes, & eiusdem corporis, & cõparticipes promissionis in Christo, quantum quidem attinet ad cognitionẽ, ut gentes futuræ sint cohęredes, & eiusdẽ corporis, & cõparticipes, & quãdo cohæredes erant futuræ, & quare, & quales essent, & quomodo extraneæ à testamentis, alienaq́ à promissione, futuræ in posterum erant eiusdem corporis, & cõparticipes, norant prophetæ, cum ipsis hoc reuelatũ fuisset. Intelligentibus uerò tantũ, & non uidentibus perfecta fuisse ea, quæ prophetata fuerant, non sic reuelata sunt futura, ut ijs, qui sub aspectũ horum euentum cernebant, quod factum est in Apostolis: nam, ut ad unũ modum, arbitror eos non magis res intellexisse, q̃ patres, & prophetæ, sic altero modo uerificat̃ de eis illud, q̄d alijs ætatibus reuelatũ non fuit, quemadmodum nunc Apostolis, gentes esse cohæredes, & eiusdem corporis, & comparticipes promissionis per Christum: quia prȩterq́ quòd intelligunt mysteria, etiam actionem, per rem perfectam intuentur. Quòd autem ait, multi prophetæ, &

Rom.16

Ephes.3

Matt.13

tæ,& iusti cupierunt uidere, quæ uos uidetis, & non uiderunt,& audire, quæ auditis, & non audierunt,similem potest habere interpretationem: perinde quasi cupierint & illi uidere mysteriũ olim prędictũ dispositũ incarnationis,& descensus filij dei,ad œconomiam passionis suæ,cõpluribus salutaris,tanquam si exempli gratia tale quiddã aliud sumeremus. Esto aliquis Apostolus, qui intelligat uerba ineffabilia, quæ non licet ad hominẽ loqui, sitq; is nõ uisurus secundũ gloriosum Christi aduentum diuulgatum apud fideles,& tamẽ cupiat uidere ipsum:rursus sunto alij duo, qui nõ solùm nõ perceperint,atq; intellexerint eadem,quæ Apostolus,sed impendio minus ipso etiã spem diuinam possederint, atq; hi deprehendant secundum seruatoris nostri aduentũ (quem cupiat quidem Apostolus iuxta exemplum,nec tamen uideat) certè nec falsò pronunciabimus hos duos uidisse,quæ cupierit Apostolus ille,uel apostoli uidere: nec omnino hãc ob causam necessariò dicemus,eos prudẽtiores,beatioresq; Apostolis. Ad hũc igitur modum neq; Apostolos sapiẽtiores patribus,uel Mose,uel prophetis dicturi sumus:hisq; præcipuè,qui diutius ob uirtutẽ supernis apparitionibus,uel repręsentationibus diuinis,& reuelationib.grandiũ mysteriorũ digni fuere habiti. Sed diutius commorati sumus in his,inquirẽtes eorũ dicta, qui propter opinationẽ glorificandi Christi aduentum,dicunt,longè sapiẽtiores Apostolos,q̃ prophetas,& patres fuisse. Nam aliqui quidem deum maiorem finxerunt: aliqui uerò hoc non ausi, quantum ex ipsorum uerbis percipimus,propter dogmata,quæ explicatu difficilia sunt, prophetas, ac patres dono defraudant,quod illis à deo donatũ fuerat per Christum,per quem omnia facta sunt,nam si omnia,perspicuũ etiã est,quæ illis reuelata fuerunt pręclara,& peracta, signa sanctorũ mysteriorũ cultus dei,per ipsum facta fuisse: Iam quoniã undequaq; sepiri necesse est generosos Christi milites pro ueritate, nusquã pro uirili fieri permittentes ingressum falsæ persuasioni,age & hæc cõsideremus. Nam fortasse primũ Ioannis de Christo testimoniũ esse dicent: Qui post me uenit,ante me factus est,quia prior me erat.Et illud:Ex plenitudine eius nos omnes accepimus,& gratiam pro gratia, & quæ sequunt̃,dictum fuisse ex persona discipuli.Vnde necesse est intelligentiã hanc refellere,ceu coactã,& nõ cõsequentẽ. Admodũ enim uiolentũ estexistimare repentè adeò, & importunè Baptistę orationẽ interruptã fuisse ab oratione discipuli.Et sanè uel cuilibet,qui tantillũ iudicare sciat contextũ orationis eorũ, quæ dicuntur, lectionis series
Ioan.1 aperta est.Hic erat,quẽ dixi,qui post me uenit,ante me factus,quia prior me erat. Docet aũt Baptista,quõ ante se factus sit Iesus,dictus ipso Baptista prior, quia sit primogenitus omnis creaturæ, per illa uerba, quoniam ex plenitudine eius nos omnes accepimus, ob hanc enim causam inquit, ante me factus est,quoniã prior me erat,& ob hanc causam intelligo eum priorem me existere,& apudpatrem honorabiliorem esse,quoniam ex eius plenitudine,tùm ego,tùm prophetę,qui me antecesserunt,sumpsimus: nempe gratiam diuiniorem,& maiorem,& propheticam, pro ea gratia, quæ secũdum electionem nostram recepta est.Ob hanc autem causam ante me etiam factus est,quoniam prior me erat, quia ex plenitudine eius cum hausissemus, intelleximus etiã legẽ per Mosen,non à Mose datam fuisse: gratiam uerò, & ueritatem per Iesum Christum non solùm datam,sed etiam factam fuisse. Nempe deo, & patre ipsius, tùm legem per Mosen dante, tùm ueritatem,& gratiam per Iesum Christum faciente, gratiam autem, & ueritatem per Christum faciente, quæ homines pręuenit,candidius enim,& simplicius interpretãtes ea uerba, gratia & ueritas per Iesum Christum facta est, nõ discruciabimur,perinde quasi cõtraria his sit illud: Ego sum uia, ueritas, & uita: nã si Iesus est, q dicit, ego sum ueritas,qui fieri potest, ut ueritas per Iesum fiat? cũ aliquis per seipsum nõ fiat?Sed intelligendum est, q αὐτοαλήθεια ea, quæ est per se ueritas,ipsa illa,quæ est substantialis,&,ut ita dicam,primũ exemplar illius ueritatis,quæ in animabus inest rationis capacibus,à qua ueritate,ueluti imagines illius, impressæ fuere spectantibus ueritatem,non per Iesum Christum facta est, neq; omnino per aliquem, sed à deo. Quẽadmodũ enim neq; sermo ille, qui in principio erat apud deũ,nõ est per aliquẽ: neq; sapientia illa,quam creauit initio uiarum suarum deus,non est per aliquem:sic neq; ueritas illa est per aliquem. Verùm quæ apud homines est ueritas, per Iesum Christũ facta est, uerbi gratia:ueritas,quę in Paulo inest,cęterisq; Apostolis,per Iesum Christũ facta est.
Nec

Nec mirũ est, si ueritas cũ sit una, multas quasi ueritates ab illa dicamus diffluere. Vidit enim Dauid ille propheta multas ueritates dicens: Veritates exquiret dñs, non enim *Psal.11* unam exquirit ueritatẽ ueritatis ipsius pater, sed multas, per quas seruantur, qui eas habẽt. Simile uerò quiddam huic orationi de ueritate, & ueritatibus dictum inuenimus de iustitia, & iustitijs. Ipsa enim iustitia, quæ ex se est, & substãtialis, Christus est, qui factus est nobis sapiẽtia à deo, iustitiaq́ꝫ, & sanctificatio, & redẽptio perfecta. Ab illa aũt iustitia ea iustitia formaẽ, quę in unoquoq́ꝫ inest, ita ut in his, qui seruanẽ, multæ fiãt iustitiæ: hanc ob causam etiã scriptũ est, iustus dñs, & iustitias dilexit: sic enim in ueris exemplaribus, & cæteris traditionib. iuxta septuaginta, & ipso Hebraico inuenimus. Inspice uerò, num isto modo alia quoq́ꝫ, quæ Christus esse dicitẽ singulariter, pro proportione multiplicata, pluriũ numero efferri possint, uerbi gratia: Christus est uita nostra, queadmodũ Seruator ipse inquit: Ego sum uia, ueritas, & uita. Et Apostolus: Quando *Ioan.14* cunq́ꝫ Christus manifestatus fuerit uita nostra, tunc & uos cũ illo manifestabimini in *Col.3* gloria. Rursus in psalmis scriptũ: Melior misericordia tua super uitas. Nam quia Chri- *Psal.36* stus in unoquoq́ꝫ inest uita, ideò multiplicantur uitæ. Fortassis isto modo & illud inquirendum: num experimentũ quæritis eius, qui in me loquitur Christus? Fermè enim in unoquoq́ꝫ sancto Christus inuenitẽ. Et fiũt per unum Christũ multi Christi, illius imitatores, & transformati ad illius similitudinẽ, qui est imago dei: unde per Prophetam inquit deus: Ne tetigeritis Christos meos: quod igitur in enarrãdo uisi sumus prætertijsse (nempe gratia, & ueritas per Iesum Christum facta est) obiter explicuimus, insuper ostendentes Ioannis Baptistæ hanc esse uocem: adhuc etiã per hæc uerba testimonium reddentis filio dei. Iam ergo uideamus secundũ Ioannis testimoniũ, è Hierosolymis Iudæi, ceu affines Baptistæ, qui ex genere sacerdotali erant, sacerdotes mittũt, & leuitas, interrogaturos, quis tandẽ esset Ioannes. At ille dicens, non sum ego Christus, ueritatis confessionẽ edidit, nec ut aliquis suspicari posset, per hæc uerba, non sum ego Christus, negauit, neq́ꝫ enim negatio est ad Christi gloriã, dicere se non esse Christũ. Cæterũ cum audissent qui missi fuerant è Hierosolymorũ urbe sacerdotes, & leuitæ, ipsum nõ esse Christum expectatum, de secundo, qui sperabatur (nempe Helia) cuius nomẽ magni apud ipsos fiebat, percunctanẽ, num ipse ille esset? Quo dicente se nõ esse Heliam, *Ioan.1* rursus dicendo non sum, fatetur uerum. Quoniã uerò prophetæ multi cum essent in Israel, unus quispiam pręcipuè expectabatur prophetatus à Mose, iuxta uerbum illud dicens: Prophetam suscitabit dñs deus noster ex fratribus uestris, sicut me, ipsum audite, *Deut.18* & omnis anima, quæ non audierit prophetã illum, ex populo suo exterminabitur, tertio interrogant: nõ si propheta esset, sed an propheta ille? Et hoc non ponentibus illis hoc nomen de Christo, sed alterum esse ipsum præter Christum existimantibus, ipse cognoscens illum, cuius præcursor est (nempe ꝙ Christus est, quòd propheta est ille prophetatus) respondet, non: responsurus fortasse, næ, (quæ uox est assentientis) si absque articulo interrogassent, cum non ignoraret se prophetam existere: in omnibus his etiam responsionibus secundum Ioannis testimonium non absolutum fuit, donec petentibus responsionẽ renunciandã his, qui eos miserant, seipsum è uoce prophetica Esaię manifestauit, quæ sic se habet: Vox clamantis in deserto, parate uiam dñi. Quæsitu aũt dignum est, utrum absolutum sit secundum testimonium, & tertiũ incipiat ad eos, qui miserant ex pharisæis, & uolentes intelligere, cur tandem baptizaret, cũ neq́ꝫ Christus *Ioan.1* neq́ꝫ Helias, neq́ꝫ propheta existeret, in illis uerbis, ego baptizo in aqua, sed in medio uestrum stat quem uos nescitis, ipse est, qui post me ueniens, ante me factus est, cuius non sum ego dignus, ut soluam corrigiam calciamẽti, an pars secundi testimonij sit responsio ad pharisæos. Verùm ego quantum cõiectare ex lectione ualeo, dicturus sum tertium testimoniũ esse responsionẽ ad eos, qui missi fuerant ex pharisęis. Obseruandũ insuper ꝙ primum testimonium diuinitatem seruatoris demonstrat. Alterum suspicionem ambigentium, num forte Ioannes esset Christus, purgat. Tertiũ inuisibiliter hominibus præsentẽ prædicat ilico uenturum: uerùm ante testimonia sequẽtia, ex quib. qui demonstratur, testimonium accipit. Videamus singulas dictiones secũdi, & tertij testimonij: hoc primũ obseruantes, duas legatiões fieri ad Baptistam, alteram è Hierosolymis à Iudæis mittentibus sacerdotes, & leuitas, ut interrogarent eum, tu quis es? alteram à

ram à pharisæis mittẽtibus,atq; præter factam responsionẽ sacerdotibus,& leuitis, dubia mouentibus.Obserua erga,quō propter personam sacratã,& leuiticam, cum mansuetudine,atq; discendi auiditate dicuntur ea uerba,tu quis es? Et illud, quid ergo Helias es tu? Et illud,num propheta ille es tu? Et ad hæc, quis es? ut responsum demus his, qui miserunt nos,quid dicis de te ipso? Neq; enim quicquam pręfractũ,temerariúmue inest in horũ interrogatione, sed omnia cõuenientia ueris dei cultoribus. Cum contra qui missi fuerant à pharisæis,leuitis alioqui & sacerdotibus minime anxiè disquirentibus ea,quæ dicta fuerant, uocibus ueluti contumeliosis,& inhumanioribus cum baptista agunt,per illud,quid ergo baptizas,si tu nõ es Christus,neq; Helias, neq; ille propheta? Et ferè nõ intelligere uolentes ueluti prædicti leuitæ, & sacerdotes, hi mittunt, sed prohibere uolentes à baptizando. Cum fortassis existimarẽt ad nullum alium pertinere baptizare,quàm ad Christum,uel ad Heliam,uel ad prophetam: Iam qui accuratè scripturam legere uoluerit,diligẽtiam is adhibeat oportet,obseruare necessariũ cum sit,quæ dicũtur, à quibus, & quando dicuntur: ut per totos sanctos libros inueniamus personis aptè tributum sermonem.

Ioan.1

TOMVS SEPTIMVS.

Tunc miserunt Iudęi ab Hierosolymis sacerdotes, & leuitas, ut interrogarent eum, tu qui es? Et confessus est,& non negauit,& confessus est, nõ sum ego ille Christus.

QVOS mittere legatos ad Ioannem Iudæi debebant, & unde, nisi eos qui præcellere existimabantur,& à Hierosolymorũ loco super omnem terrã bonam celebrato: ubi templum erat dei? Ioannem itaq; tanto cum honore interrogãt. De Christo uerò nihil tale Iudæos fecisse scriptum est. Sed quod Iudæi erga Ioannẽ faciunt,isthuc Ioannes erga Christũ fecit,per suos discipulos interrogans:tu es,qui uenturus es,an alium expectamus? Et Ioannes quidem ad eos,qui uenerant,cõfessus cũ fuisset,& nõ negasset,subinde illud:Ego uox clamantis in deserto,enunciat,Christus uerò, tanquam qui maius testimoniũ q̃ Ioannem haberet,responsionẽ facit sermonibus & operibus dicẽs: Ite & renunciate Ioanni,quę auditis,& uidetis.Cæci uisum recipiunt,claudi ambulant,leprosi mundantur, surdi audiunt,pauperes lætum accipiunt euangelij nuncium,de quibus commodius,deo dante,in suis disputabimus locis. Fortasse autem non sine causa quis instaret, cur tandẽ sacerdotibus,& leuitis interrogantibus Ioannem,nõ si ipse esset Christus,sed tu quis es? respondet Baptista non id,quod par erat ad illud,tu quis es? Ego uox clamantis in deserto,sed quod aptè dictũ fuisset,si interrogassent, tu es Christus? cõueniebat ẽm ad illud,es tu ille Christus? illud,ego nõ sum Christus,ad illud uero,tu quis es? ego uox clamantis in deserto. Dicendũ uerò ad hoc,q̃ ex interrogatione uidebat Ioãnes(ut probabile erat)timiditatẽ leuitarũ,& sacerdotum præseferentiũ quidẽ suspicionẽ opinionis, num fortè is,qui baptizat,esset Christus,sed apertius illud nominare, ne uiderent petulantes,cauentiũ. Vnde iure, ut in primis omnẽ ipsorum suspicionem tolleret, quam de se ipso falsam habebant,deinde sic ostenderet ueritatem,ante omnia enunciat illud,nõ sum ego Christus. Declarat autem tale quiddam suspicatos eos fuisse secunda,atq; etiã tertia interrogatio.Heliam enim cum uenturum sperarent, atq; plurimi facerent, eum esse suspicantes honore ipsi Christo proximum, atq; secundum, enunciante Ioanne se non esse Christũ,interrogant,quid ergo Helias es tu? Et dixit, nõ sum, tertiò num ipse esset ille propheta scire uolunt: quo respondente, non, cũ non amplius possent dicere priuatim nomen alicuius,qui ad se accessurus speraret̃, inquiũt, quis es? ut responsum demus his,qui miserunt nos? quid dicis de teipso? hoc innuentes: hæc quidem non es, quæ Israeli futura expectant̃,qualis autem sis,qui baptizas,nescimus,quare isthuc nos doceto,ut possimus renunciare his, qui hanc ob causam nos ad te miserunt. Rursus uerò etiam hoc his,quæ proposita sunt, proximum addemus, Videlicet quòd tẽpus aduentus Christi commouerat populum : quod quidem tempus iam aliquo modo instabat circa annos,qui erant ab ortu Iesu,& paulò superius usq; ad demonstrationẽ prædicationis.Quocirca Scribis,& legis peritis,ut probabile erat,iam expectãtib. eum, qui sperabatur

Matt.11

ſperabat, quia tēpus illius è diuinis ſcripturis collegerāt, tumultuatus eſt Theudas nō Acto.5
parua multitudine cōgregata, tanq́, opinor, Chriſtus eſſet. Et poſt illū Iudas Galilæus
in diebus profeſſionis. Cōſentaneū ergo eſt, cū Chriſti aduentus feruētius expectaret,
diuulgaretq́, Iudęos ab Hieroſolymis ſacerdotes, & leuitas miſiſſe ad Ioanē, per illud, Ioan.1
tu quis es? diſcere uolētes, num fateret, ſe ipſum eſſe Chriſtū: & interrogauerunt eum,
quid ergo, Helias es tu? & dicit non ſum. Verùm enimuerò quis audiens Ieſum dicen
tem de Ioāne, ſi uultis accipere, ipſe eſt Helias, qui uēturus eſt, non quæſiturus ſit, quo-
nam pacto ad interrogātes, Helias es tu? dicat Ioannes, non ſum, atq; etiā quō opus ſit
intelligere Ioannē eſſe Heliam uenturum, iuxta id, quod à Malachia eſt dictum, ſic ha-
bens. Et ecce ego mitto uobis Heliam Theſbiten, antequā ueniat dies domini magna, Malach.4
& manifeſta, qui reſtituet cor patris erga filium, & cor hominis erga proximum ſuum,
ne ueniam, & percutiam terram funditus. Qui in angeli oratio ad Zachariam ſtantis à
dextris altaris incenſi (quē ipſe etiā Zacharias cōſpexit) ſimile quiddam his, quę dixit
Malachias, per hæc uerba oſtendit. Et uxor tua Eliſabeth pariet tibi filium: & uocabis Lucæ 1
nomen eius, Ioannes, & poſt pauca, ipſæ procedet coràm ipſo cū ſpiritu, & uirtute He
liæ, ut conuertat corda patrum ad filios, & contumaces ad prudentiā iuſtorū, ut præpa
ret domino populum inſtructū. Ad primum igitur aliquis dicet: Ioannem ignoraſſe ſe
ipſum eſſe Heliam: & fortaſſis hac ratione uſuri ſunt, qui fauent opinioni eorū, qui po-
nunt μετγνσωμάτωσιν, hoc eſt, tranſcorporationē: perinde quaſi anima ſubinde induat
corpora, prorſus immemor anteactæ uitæ. Sed & hi ipſi dicturi ſunt aliquos ex Iudæis
huic dogmati aſſentiētes de ſeruatore dixiſſe: eum fortaſſis unū quempiā eſſe ex ueteri
bus prophetis: qui reſurrexiſſet nō ex monumētis, ſed ab ortu. Qui fieri em̄ poterat, ut
palàm cū innotuiſſet Mariā ipſius eſſe matrē, putaretq́ Ioſeph faber illi pater eſſe, exiſti
marent eum unum quendā ex prophetis exiſtere à mortuis reſuſcitatū? Quin etiā illo
teſtimonio Geneſeos hi utentes, delebo uniuerſam reſurrectionē, ſtatuent in certami-
ne uirum ab hoc dogmate ſtantem, gnarū ſoluendi è ſcripturis diuinis fallaces probabi
litates adductas. Cæterū alius eccleſiaſticus orationē eam, quæ aſtruat tranſcorporatio
nem, ueluti falſam reſpuens, nec admittens Ioannis animam aliquando Heliam fuiſſe,
prædicta oratione angeli uſurus eſt, qui nō nominauerit Heliæ animā in ortu Ioannis,
ſed ſpiritū, & uirtutē, per hæc uerba. Et ipſe pręcedet cum ſpiritu, & uirtute Heliæ, ut
corda patrum ad filios conuertat: infinitis ſcripturarū locis oſtendere ualens, aliud eſſe
ſpiritum, & id quod nominatur uirtus ſpiritus, aliud eſſe animam: de quibus tempeſti-
uam nō eſt nunc multa in mediū afferre, ne in immēſum orationē protrahamus. Quo-
circa ad oſtendendū uirtutē ſpiritus differre ab anima, contentus erit eccleſiaſticus in Luc.1
præſentia illo teſtimonio: & uirtus altiſſimi obūbrabit tibi: ad oſtendendū uerò eos ſpi
ritus, qui ſunt in prophetis (ut qui illis à deo donati ſint) ueluti illorum mancipia eſſe, 1.Cor.14
eo utetur. Spiritus prophetarum prophetis ſubijcitur. Et illo, requieuit ſpiritus He-
liæ ſuper Heliſæum. Iſto enim modo nihil abſurdi erit, inquiet, ut Ioannes conuertens
in ſpiritu, & uirtute Heliæ corda patris ad filios, dicatur propter hunc ſpiritum, Helias,
qui uenturus eſt, ad quorū confirmationē etiam hac ratione utetur. Si uniuerſorū deus
familiaris factus ſanctis, deus ipſorum fit, ſic nominatus deus Abraam, deus Iſaac, & de
us Iacob, quantò magis ſpiritus ſanctus familiaris factus prophetis, ſpiritus ipſorū ha-
beri poterit, ut hunc in modū ſpiritus dicatur, ſpiritus Heliæ, & ſpiritus Eſaiæ? Dicetq́
hic ipſe eccleſiaſticus, potuiſſe quidem eos, qui ſuſpicati fuiſſent unū, ſolumq́ prophe-
tarum eſſe Ieſum, è mortuis reſuſcitatum, decipi, tùm ex prædicto dogmate, tùm ex ſu-
ſpitione, quòd ipſe unus ex prophetis eſſet, ſed præterq́ quòd exiſtimaret eum unum
ex prophetis eſſe, atq; ex monumētis reſuſcitatū fuiſſe, labi eos etiā, & falſa opinari po-
tuiſſe ignorando, quiſnam pater ipſius diceretur, & quænam eius eſſet mater. Ad illud
etiam, quod eſt in Geneſi de uoce reſurrectiōis, occurret eccleſiaſticus utēs eo teſtimo Gen.4
nio: Reſuſcitauit mihi ſemē aliud deus pro Abel, quē interfecit Cain, uoce reſurrectio-
nis poſita, etiā de natiuitate. Proinde hic ad primam dubitationē alio modo, quàm is,
qui ſuſpicatur tranſcorporationē, reſpondēs dicet. Per ea quidem, quæ nuper probata
ſunt: Ioannem ratione quadam Heliam eſſe uenturum, reſpondiſſe uerò ſacerdotibus
ac leuitis, non ſum, conięctantem, interrogationis ipſorum uoluntatem. Nec em̄ inten

debat hæc inquisitio prima Ioanni facta à sacerdotibus, & leuitis, ut discerent, an idem spiritus in utroque esset, sed an Ioanes esset ille ipse Helias, qui assumptus fuerat, nunc apparens iuxta Iudæorū expectationem absque ortu, quem fortasse etiam ignorabant, qui missi fuerūt ab Hierosolymis, ad quam interrogationē meritò respondet, nō sum neque enim Helias ille sursum receptus alternauerat corpus, dictus Ioannes. At cōtra primus ille, cuius sensum proposuimus existimantis transcorporationē hinc astrui immorans in examinatione dictionis, dicet ad alterū: minime cōsequēs esse Zachariæ tanti sacerdotis filiū in senectute utrisque gentiū parentibus, præter omnē humanā expectationē, ignorari à tot Iudæis, qui erant Hierosolimę, & ab ijs, qui missi fuerūt ab ipsis leuitis, &
Luc. 1 sacerdotib. nescientibus ipsum natū fuisse, & maxime testificāte Luca, timorē ingruisse super uicinos eorū, nēpe Zachariæ, & Elisabethæ, & quod in tota mōtana Iudeæ diuulgabantur omnia uerba hæc, quod si ortus Ioannis ex Zacharia non ignorabatur, miserantque Iudæi ab Hierosolimis per leuitas, & sacerdotes interrogaturi, Helias es tu? perspicuū esse, hoc eos dixisse uerū putantes esse dogma de transcorporatione: quod ceu patriū esset ipsorū, & non alienū ab arcana doctrina, quæ apud ipsos traditur, addetque etiam hanc ob causam Ioannē dicere, non sum Helias, quod ignoraret, quodnam uitæ genus ante transegisset. His igitur non contemnendā probabilitatē habentibus, rursum ecclesiasticus dubitabit contra illum priorē, an illius prophetæ sit, qui à spiritu illuminat, qui ab Esaia prophetat, qui à tali, tantoque angelo, priusquā nasceretur, prædicitur pariendus, qui ex plenitudine Christi accepit, qui gratiam talem, ac tantā participauit, qui intellexit ueritatē per Iesum Christū factam fuisse, qui talia ac tanta de deo, ac de eius unigenito illo, qui ad sinum patris est, enarrauit, mentiri, atque etiā hæsitare non agnoscentem, quod erat. Oportebat enim de rebus obscurioribus assensionē inhibere, neque concedendo, neque tollendo propositionem. Quomodo autem rationi consentaneum nō erat, si multorū tùm tēporis dogma hoc fuisset, ut dubitaret Ioannes de se ipso, nū quando anima sua in Helia fuerit? Quin ad historiā prouocabit ecclesiasticus illum priorem auditurum ab his, qui se scirè profitent, quæ apud Hebræos arcana sunt, & euulgare sit nefas, num dogma aliquod huiusmodi sit apud ipsos: nam si nullo loco appareat, hoc hunc in modum se habere, perspicuū est illius prioris rationē dissipatam esse. Quamobrem nihilò minus ecclesiasticus solutione utetur, quam ante explicauimus: adhuc etiam ipse uoluntatem interrogantiū produci in medium postulantes. Nam si illi, qui miserunt, sciunt, ut is probauit, genitum ex Zacharia, & Elisabeth Ioannem fuisse, atque etiam multò magis ij, qui missi fuerant, ex genere cum essent sacerdotali, quibus clàm futura non erat clara, atque admirāda soboles Zachariæ cognati tàm illustris, quid cogitarunt interrogantes (es tu Helias?) uiri qui legerant Heliam in cœlos receptum fuisse, & qui expectabant aduentū eius? Fortassis igitur quoniam consummationis tēpore Heliam ante Christū expectant, & post Heliam Christū, ueluti tropicè interrogare uidentur, num tu es ille prænuncians uenturam ante Christum, consummationis tēpore, prædicationem? Et scienter ad hoc respōdet, non sum. Præterea uerò ecclesiasticus instans ad ea, quæ inquirit alter, qui ostendere tentat, non latuisse sacerdotes ortum Ioannis, adeo manifestū factum, eò quod diuulgata fuerint omnia uerba hæc per montana Iu-
Matth. 16 dæę, dicet: multos simili errore deceptos fuisse in seruatore: quoniam alij quidē Ioannem Baptistā ipsum, alij Heliā, alij Hieremiam, aut unum prophetarū dicerēt. Quemadmodum & discipuli interroganti domino (cum uenisset in partes Cæsareæ, quæ cognominatur Philippi) dixerunt. Quin Herodes dicens, cui ego præcidi caput, Ioannes iste est, ipse surrexit à mortuis, uidetur nescisse de Iesu, quæ diuulgabant ab his, qui
Matt. 13 dicebant, nónne hic est ille fabri filius? Nonne mater eius uocat Maria? & fratres eius Iacobus, & Ioses, & Simon, & Iudas, & sorores illius nónne omnes apud nos sunt? Nihil ergo mirū dicet ecclesiasticus esse sic alios in seruatore deceptos fuisse, cū multi alio qui cognouerint ipsius ortū ex Maria: queadmodū etiam de Ioāne mirū non est, alios quidē ipsius ortum ex Zacharia sciuisse, alios uerò ambigere, utrum Helias apparuerit in Ioanne. Nec profectò locū magis habet addubitatio de Ioanne, utrum ipse sit Helias, quàm de seruatore, ne forte ipse sit Ioannes. Quorū Heliæ quidem formam ex sola dictione, & non à sensu refellere facile erat propter illud, uir pilosus, & zona pellicea circa lumbos

ca lumbos suos circũcinctus, Ioãnis uerò forma præcognita fortasse, neq; similis existens formę Iesu nihilo minus suspicionẽ habuit, ne fortè Ioãnes à mortuis resurrexerit, mutato nomine, dictus Iesus. Iam quod ad nominis mutationem attinet, nescio unde, uelati in Apocryphis, moti Hebræi tradant Phinees illum, qui est Eleazari filius (qui absq; dubio produxit uitam usq; ad multos iudices: sicuti legimus in libro Iudicum) ipsum esse Heliam, & immortalitatẽ ipsi promissam in Numerorum libro, per pacem nominatam fœdus, eò quod zelum habuit: unde cõmotus zelo diuino percusserit Madianitidẽ, & Israelitam, & cessare fecerit furorẽ (uti uocant) dei, iuxta id, quod scriptũ est. Phinees filius Eleazar filij Aaron, cessare fecit furorẽ meum, quoniã zelum habuit pro me. Quamobrem nihil est mirum, si qui suspicabant̃ eundem esse Phinees, & Heliam: uel rectè dicentes, uel non (nec enim hac de re proposita nobis est nunc inquisitio) eundẽ esse putabant Ioannẽ, & Iesum. Vel profectò hac de re ambigebant, scireq; uolebant, num ipse esset Ioannes, & Helias. Præcipuè uerò atq; alio tẽpore inquirenda est diligẽtius, diutiusq; indaganda ratio de substantia animæ, deq; principio formationis eius, atq; ingressu ipsius in corpus hoc terreũ. Indagandum etiam, quid iniunctum sit uitæ uniuscuiusq; animæ, atq; de eius recessu ex hac uita, & an contingat illam denuo ingredi in corpus, an non, & eodem periodo, & eadem dispositione, nec ne, & num in eodẽ corpore, an in alio: quod si in eodem, utrum manente eodem secundum subiectũ, sed mutato secundum qualitatem, an etiam idem futuro secundũ subiectum, & qualitatem, & num semper eodẽ corpore usura sit, an immutatura illud. In quibus etiã illud, quid proprie sit μετενσωματωσις, id est transcorporatio, quidq; hæc differat ab incorporatione, quæ Græcè est ἐνσωματωσις, indagare necesse erit, & num sequatur, ut qui astruit mutãda corpora, seruet mundũ incorruptibilem, in quibus necessariò ponendæ erunt rationes eorũ, qui uolunt ex scripturarũ auctoritate, ut anima simul cum corpore seminetur, & quæ sequuntur ipsas, &, ut semel dicam, oratio de anima, copiosa alioqui, & ad interpretandum difficilis, si undequaq; colligi debeat ex his quę sparsim posita sunt in scripturis, propriũ requirit opus. Quamobrẽ nũc decẽter ex his, quę de Ioanne, deq; Helia cõquisita sunt, cũ breuiter perscrutati simus quæstionem, ad cętera transeamus. Num. 25

Es tu propheta ille? & respondit non. Ioan. 1

Si lex, & prophetæ usq; ad Ioannẽ, quid aliud diceremus Ioannẽ esse, quàm prophetã: quemadmodũ pater eius Zacharias plenus spiritu sancto, prophetans inquit: Et tu puer propheta altissimi uocaberis: præibis enim ante faciẽ dñi, ad prẹparandũ uias eius, nisi fortè quis sumat uocẽ, uocaberis, nõ esse dictã pro eo quod est, eris, idq; potissimũ, quòd seruator dixerit eis, qui existimabant eũ esse prophetam. Quid existis in desertũ ad uidendũ? Prophetam? etiam dico uobis plusq; prophetam. Obseruandum aũt, quòd ea uerba, etiam dico uobis, ponant Ioannem esse prophetam, nec auferãt eum prophetã esse. Quòd si præterquamquod est propheta, etiã maior quàm propheta à Seruatore dicitur, quomodo si propheta est, sacerdotibus ac leuitis interrogantibus, propheta es tu? respondit, non. Dicendum autem ad hoc: non idem esse, propheta es tu ille, cum articulo, & es tu propheta, sine articulo. Similia uerò obseruauimus antè, quid differat ille deus cum articulo, & deus sine articulo: & ille sermo, & sermo. Quoniam ergo in Deuteronomio scriptum est, prophetam uobis suscitabit dominus deus uester de fratribus uestris mei similem, ipsum audietis. Futurum est autem, ut omnis anima, quæ non audierit prophetam illum, extermineturè populo suo. Expectabat̃ quispiam eximiè propheta, qui simile quid Mosi habens mediatorẽ ageret inter deum, & homines, & acceptũ à deo testamentum nouum discipulis traderet: atq; in singulis prophetis agnouerat populus Israel neminem eorum hunc extitisse, qui à Mose prophetatus fuerat. Vt ergo de Ioãne ambigebant, num fortè ipse esset Christus, sic etiam, num esset ille propheta. Nec mirũ si ambigentes de Ioanne, an fortè ipse esset Christus, diligẽter nõ inuestigarũt, an ipse esset Christus, & ille propheta. Sequit̃ enim, ut qui hac de re sic interrogant, ignorent etiã quod ipse, qui sit Christus, sit etiam ille propheta: Latuit autẽ multos ea differentia, quæ est inter prophetam illum cum articulo, & prophetam absq; articulo; ueluti etiam Heracleonẽ, qui hisce dictionibus

Luc. 1
Matt. 11
Deut. 18

nibus inquit:Sic igitur Ioannes fassus est se Christum non esse,neq; prophetam,neque
Heliam: opus cum alioqui fuisset hunc locum sic interpretantem perscrutari,uera nec
ne Ioannes narret dicens se neq; prophetam, neq; Heliam esse. Verùm cum loca hæc
non considerasset ille in commentarijs,quæ reliquit, talia sine ulla examinatione præ-
terijt,quædam admodum paucula,eaq; indiligenter examinata insequentibus dicens:
de quibus mox dicturi sumus.

Ioan.1 Dixerunt ergo ei,quis es, ut responsum demus his, qui miserunt
nos? quid dicis de te ipso?

ILLVD quod dicunt hi,qui missi fuerant,hoc ualet. Adueneramus discen-
di gratia,ꝙ rebamur te esse,& agnouimus te non esse talem,restat post hæc,
ut abs te audiamus,quis sis, ut renuntiemus his, qui miserũt nos, respõsum
Ioan.1 tuũ de te.Ego uox clamãtis in deserto,dirigite uiam dñi,sicut dixit Esaias propheta. Vt
ille,qui propriè filius est dei nõ alius à sermone cum sit,sermone utitur(ipse em̃ in prin
cipio sermo ille erat,& ille λόγος, deus apud deum? Sic Ioannes minister illius sermo-
nis(si propriè scripturã intelligamus) non alius cum sit à uoce, uoce utitur ostendente
sermonẽ.Qui etiam cũ intellexisset prophetiã de se apud Esaiam dictam fuisse, uocem
se esse inquit:nec uocem clamantem in deserto,sed uocem clamantis in deserto: nem-
Ioan.7 pe illius,qui stabat,& clamabat,si quis sitit,ueniat ad me,& bibat:dicendo & illud,diri
Luc.3 gite uiam dñi,rectas facite semitas eius.Omnis uallis implebitur,& om̃is mons,& col-
lis reddetur humilis, & erunt omnia obliqua in uiam rectam. Vt enim scriptum est in
Exod.7 Exodo Mosi à deo dici: Ecce dedi te deũ Pharaonis, & Aaron frater tuus erit tuus pro
pheta,sic intelligendũ est in his rationẽ quandã,& analogiã esse Ioãnis ad sermonẽ de-
um, qui est in principio etiã si undequaq; similitudo non quadret. Vox enim demon-
strans,& ob oculos ponens sermonem illum, Ioãnes erat. Quamobrem ualde aptè nõ
Lucæ 1 alia punitione plectitur Zacharias(cum dixisset angelo, qui cognoscam isthuc? ego
enim sum senex,& uxor mea prouectæ iam ætatis) ꝙ priuatione uocis, eò quòd non
credidisset ortui uocis iuxta dictum Gabrielis ad ipsum: Ecce eris tacitus, nec poteris
loqui ad eum usq; diem,quo hæc fiant, eò quòd non credidisti uerbis meis, quæ imple
buntur tempore suo. Hic itaq; Zacharias cum postulata tabellula scripsisset dicens: Io
annes est nomen eius,& mirati fuissent omnes,recepit uocem: apertum est enim illico
Luc.1 os eius,& loquebatur benedicens deum. Vt autem disputantes quonam pacto intelli
gendum esset,sermonem esse dei filium,declerauimus,quæ in mentẽ uenerũt,sic iuxta
conuenientẽ consequentiam,quoniam Ioannes uenit ad testificandum homo missus à
deo,ut testificaretur de luce,ut omnes crederent per ipsum,intelligere debemus Ioan-
nem uocem esse,quæ sola capere ualeat sermonẽ annunciatũ: potissimũq; hoc intelli-
gemus,si memoria repetemus,quæ ante proposuimus enarrantes ea uerba, ut oẽs cre-
derent per ipsum,in eo loco,hic est de quo scriptũ est:Ecce ego mitto angelũ meũ, qui
præparabit uiã ante faciem tuã.Illud etiã egregiè,ꝙ non ait,se uocem esse dicẽtis in de-
serto,sed clamantis in deserto,etenim qui clamat,dirigite uiam dñi,etiam dicit,sed con
tingit ut quispiam non clamans,hoc ipsum etiam dicat.Clamat uerò,& uociferatur, ut
& qui sunt procul à dicente,audiant,& qui ad audiendũ sunt tardi, rerũ quæ dicuntur,
magnitudinem intelligant: uoce pronunciata cum magitudine opem ferens tum his,
qui à deo recesserint,tùm his,qui auditus acuitatẽ perdiderint.Hanc ob causam em̃ sta
Ioan.7 bat etiã Iesus,& clamabat dicẽs:Si quis sitit,ueniat ad me,& bibat. Hãc ob causam Io-
annes etiã testificat̃ de eo,& dicens clamabat.Hanc ob causam iubet Esaiam deus cla-
Esa.40 mare in uoce dicente:clama,cui respondet Esaias,quid clamabo? At uox precantium,
quæ intelligẽtia percipit̃,quamuis magna, neq; prolixa omnino fuerit, neq; adauxe-
rint illi clamorem, ac uociferationem, audit tamen hunc in modum precantes Deus,
Mosi dicens:Quid ad me clamas? qui sensibiliter nõ clamauerat, neq; em̃ scriptũ est in
Exodo,Mosen sensibiliter clamasse, cum per precationẽ ea uoce ualde clamasset, quã
Psal.76 solus deus audit.Hanc ob causam Dauid etiam inquit: Voce mea ad Dñm clamaui, &
exaudiuit me. Opus est autem uoce clamantis in deserto,ubi anima etiam, deo atque,
ueritate destituta,quodnã enim aliud desertũ asperius,quàm anima,quæ deo, atq; om-
ni uirtute sit destituta? eò quòd adhuc obliquè ambulet egens doctrina,inuitetur ad di
rigendam

rigendam domini uiam, quam quidem uiam dirigit ille quidem, qui nequaquã serpentis iter tortuosum imitatur, peruertit uerò, qui huic est contrarius. Quamobrẽ acerbius reprehẽditur etiam talis similibus uerbis per illud. Quare peruertitis uias dñi rectas? Cæterũ bifariam uia dñi dirigitur, primùm propter contemplationẽ, quæ manifestatur in ueritate absq; ulla permixtione mendacij, deinde propter actionem: siquis cum probè peruiderit quid agendum, actionem conuenientem rationi rectæ, suggerenti agenda in opus produxerit. Vt accuratius uerò intelligamus illud, dirigite uiam dñi, opportunum erit citare, quod in Prouerbiorũ libro est dictum: Ne declinaueris ad dexteram neq; ad sinistrã. Qui enim in utramlibet inclinat, is amisit illud dirigere, factus non amplius cura, & consideratione dignus, quando transgressus fuerit itineris rectitudinem. Quoniam enim iustus dominus, & iustitias dilexit, & rectitudines uidit uultus eius, illud, quod uidet, illuminat. Hanc ob causam qui est in consideratione, & tutela, utilitatem ex hac cura, & protectione capiens, inquit: Signatum est super nos lumen uultus tui domine. Itaq; stemus in uijs iuxta Hieremiæ dicta, & uidentes interrogemus semitas domini sempiternas: & uideamus, quænam sit uia bona, & ambulemus in ea: perinde atq; Apostoli, qui steterunt, & interrogarunt semitas domini sempiternas: nempe patriarchas, & prophetas, quorum literas cum interrogassent, postea ipsos intelligendo, uiderunt uiam bonã: nempe Iesum dicentẽ ego sum uia, & ambulauerunt in ea. Bona enim uia est, quæ ad patrẽ ducit, bonum hominẽ de thesauro suo proferentẽ bona: & bonũ seruũ, & fidelem: cæterùm hæc quidem uia angusta est, uulgaribus, & alioqui carnis amantibus, qui iter per eam facere non possunt, sed eadem etiam pressa, & trita est ab his, qui uim faciunt, ut per eam eant: quoniam non est dicta premens, sed pressa. Nam qui non soluerit calciamenta pedum suorum, neq; sincerè admiserit, ꝗ locus, in quo stat, uel etiam, per quem ambulat, terra sancta est, is præmit uiuentẽ uiam, & sentientem proprietates facientis iter. Ducet præterea hæc uia ad eum, qui, uita cum sit, dixit: Ego sum uita. Seruator namq;, in quo uniuersa est uirtus, uarijs modis potest intelligi, & significari. Hinc illi, qui ad finem nondũ peruenerit, sed adhuc progreditur, ac proficit, est uia: illi uerò, qui omnem mortalitatem deposuerit, uita. Per hanc uiam qui ambulat, docetur nihil in illam tollere, quia ipsa panes habet, & quæ ad uitam pertinẽt, ne uirga quidem egẽs, quòd nihil in illa possint hostes, sed neq; calceis, quia sancta sit. Valet autem tantundem illud. Ego uox clamantis in deserto, & quod sequitur, ac si diceres. Ego sum ille, de quo scriptum est. Vox clamantis, ut clamante Ioanne, uox huius etiam clamet, dirigite uiam domini. Maledicentius autem Heracleon de Ioanne, & prophetis disserens inquit: Sermonẽ esse seruatorem: uocem per Ioannem intelligi, sonum uerò esse uniuersum prophetarũ ordinẽ, cõtra quem dicendum, quemadmodũ si incertam uocẽ tuba dederit, nullus adornatur ad bellum, & qui sine charitate mysteriorum cognitionẽ, seu prophetiã habet, factus est æs resonans, aut cimbalum tinniẽs, ita si nihil aliud uox prophetica sit, ꝗ sonus, quomodo remittens ad eam nos Seruator dicit: Scrutamini scripturas, quia uos uidemini in ipsis uitam æternam habere, & illæ sunt, quæ testificantur de me? & si credidissetis Mosi, credidissetis utiq; & mihi: de me enim ille scripsit. Et bene prophetauit de uobis Esaias dicens: Populus hic labijs me honorat. Haud enim scio, an rationabiliter admittet aliquis incertum sonum à seruatore laudari: uel an licet ex scripturis (ad quas remittimur) ceu à uoce tubę adornari ad bellum cõtra oppositas actiones, si sonus dederit incertã uocẽ? Quonam eñ pacto, si charitatẽ non habuerunt prophetæ, ob eamq; causam ueluti æs resonabant, aut tanꝗ cimbalum tinniebãt, ad sonũ ipsorũ, ut illi interpretati sunt: remittit nos dominus inde utilitatẽ percepturos? Rursus etiam nescio, quõ absq; ulla probatione enũciet uocem sermoni ualde accommodatam, sermonem fieri: quasi uerũ mulierem in uirum transmutet. Præterea quasi potestatẽ habens cõdendi dogmata, & fidem sibi acquirẽdi, & proficiendi, futurũ, inquit, ut sonitus mutetur in uocẽ, loco discipuli statuẽs uocẽ transeuntem in sermonẽ, loco uerò serui sonitũ transeuntẽ in uocẽ. ꝗ si quõcunq; attulisset aliquas probabiles rationes in his astruendis, laborassemus etiam nos in his refellendis. Sed sufficit ad hæc refellenda nuda, simplexq; negatio. Sed age, quod distuleramus in præcedentibus inquirere, quomodo motus fuit nunc disseramus. Seruator iu-

Num.20 *Psal.5* *Marc.6* *Ioan.1* *1 Cor.14* *Ioan.5* *Matt.15*

xta Heracleonem, Ioannem ipsum dicit,& prophetam,& Heliam: quorum utrunque se esse negat Ioannes ipse. Præterea prophetam, & Heliam, cum Seruator ipsum dicit (inquit Heracleon) non ipsum Ioannem declarat, sed quæ sunt circa ipsum: cum uerò maiorem etiam prophetis,& his, qui sunt inter natos mulierum, tunc ipsum Ioannē designat. Proinde inquit Heracleon, Ioannes ipse interrogatus, de seipso respondet, non de his, quæ circa seipsum sunt. Cæterùm magnam diligentiam de hisce rebus pro uirili adhibuimus, ut nihil non confirmatum omitteremus, quo comparentur termini, quos uocant, cum his, quæ enunciata fuerunt ab Heracleone: quippe qui non habeat potestatem dicendi quicquid uelit. Quia enim ratione, ne leuiter quidem, probare conatur hoc (quòd scilicet Ioannes, quatenus est propheta,& Helias,& uox clamantis in deserto) esse ex numero eorum, quæ sunt circa ipsum, sed utitur exemplo, quòd quæ sunt circa ipsum, sint ueluti uestimenta diuersa ab eo: & quod interrogatus de uestimentis, an ipse uestimenta esset, non respondisset illud, næ(Quomodo enim uestimenta Ioannis hoc sit, esse Heliam uenturum, nō admodum, ut ab hoc traditum est, clarè uideo. Fortasse dici aliquo modo cum possit, ut à nobis est dictum: qui ut potuimus, exposuimus illud, cum spiritu,& uirtute Heliæ, hunc spiritum Heliæ in potentia esse spiritum animæ Ioannis. Cæterùm qui demonstrare uolunt, quare sacerdotes, & leuitæ fuerint hi, qui à Iudæis missi fuerunt, ut interrogarent Ioannem, non male dicerent, idcirco ex hoc ordine missos, quia conueniens esset hos in dei cultu iugiter perseuerantes, de hisce rebus interrogare, ac solicitos esse. Nec illud ualde exquisitè protulit, Ioannem ex tribu leuitica esse, quemadmodum antea dubitantes nos indagauimus. quia si agnouissent Ioannem, ortumq; eius, illi, qui missi fuerant, quomodo habuissent locum interrogandi, an ipse esset Helias? Rursum in illis uerbis, num propheta ille es tu? nihil præcipuum existimās significari ex articuli adiectione, dicit eos interrogasse, num propheta esset: rem multis cōmunem addiscere uolentes. Præterea uerò nō solus Heracleon, sed, quantū ego uidere potui, omnes etiam, qui à nobis diuersa sentiunt, utpote qui per exiguam, ac tenuem dubitationē distinguere non possunt, Ioannē suspicati sunt Helia, atq; prophetis omnibus maiorem esse: propterea q nemo surrexerit inter natos mulierum maior Ioanne, non uidentes duobus modis uerum esse, quod dicitur, neminē Ioanne maiorem esse inter natos mulierum: non solùm quia ipse sit maior omnibus, uerùm etiam quia sint aliqui ipsi æquales. Nā uerùm est, multis prophetis ipsi æqualibus existentibus, neminē eo maiorē esse propter gratiam ipsi datam. Existimat autem confirmari Ioannem esse maiorē, quia prophetatus fuerit ab Esaia, perinde quasi nemo ex eorum numero, qui aliquando prophetarunt, hoc honore dignatus fuerit, uere ueluti despiciens testamentū uetus, quod uocant: nec obseruans ipsum Heliam prophetatum fuisse. Prophetatur em̄ Helias à Malachia dicente. Ecce ego mitto uobis Heliam thesbiten, qui reducet cor patris erga filiū. Quin etiā Iosias (ut in Regū tertio legimus) nominatim prophetat̄ à propheta, qui ex Iuda aduenerat, dicente (Cū etiā adesset Hieroboam iuxta altare.) Hæc dicit dn̄s: Ecce filius nascitur Dauidi Iosias nomine. Inquiunt etiam nōnulli Sampsonē à Iacob prophetatum fuisse, dicente: Dan iudicabit suum ipsius populum, quemadmodum etiam una tribus in Israel, quoniā è tribu Dan genitus Sampson iudicauit Israelē. Sed hactenus de prophetia, propter eū, qui enūciauit prĕter Ioannē prophetatū fuisse neminem: & hæc dixi uolens aliquid differere in illud.

Malach. 4 — *3 Reg. 13* — *Gen. 49*

Ego uox clamantis in deserto, & qui missi fuerant, erant ex pharisæis. Et interrogauerunt eum ac dixerunt ei. Quid ergo baptizas? si tu non es Christus ille, neq; Helias, neq; propheta ille.

QVI quidē ab Hierosolymis sacerdotes,& leuitas interrogaturos Ioannē miserāt, cū didicissent quis esset, uel nō esset ipse Ioānes, decētissimè quiescūt: ueluti silentio fauentes,& demonstrātes, se admittere, quæ audissent: q baptizare cōueniat uoci clamantis in deserto ad dirigendam uiam dn̄i. Contra uerò pharisæi (ut qui iuxta nomen suum diuisi quidam, & seditiosi essent) se eadem non sentire demonstrat cum Iudęis existentibus in urbe Metropoli,& cum ministris cultus diuini, ac sacerdotibus, & leuitis: mittendo qui ueluti increpantes, ac prohibentes, quantum in ipsis

in ipsis esset, baptizare, interrogarent. Quid ergo baptizas, si tu non es ille Christus, neque Helias, neque propheta ille? Et fortasse si unum in corpus conectamus, quæ in Euangelijs sunt scripta, dicturi sumus nunc quidem eos hæc dixisse, deinde uerò nescio quomodo eos, cum se baptismo dedissent, à Ioanne audisse illud. Progenies uiperarũ, quis uos docuit fugere à uentura ira? Facite igitur fructum dignum pœnitentia. Hæc enim apud Matthæũ dicta sunt à Baptista, cum uidisset multos Pharisæorũ, & Sadducæorum uenientes ad baptisma. Sed liquet, eos pœnitentiæ fructus non habere, atque Pharisaice apud seipsos gloriari de Abraam tanquam patre, quocirca sæuius obiurgantur à Ioanne, zelũ Heliæ habente iuxta communicationẽ spiritus sancti. Obiurgatiua enim oratio est illa, quæ inquit. Ne cogitetis dicere apud uos ipsos patrem Abraã: didascalia aũt illa: quòd infideles (ob cor lapideum lapides dicti) immutari possint uirtute dei, ex lapidibus in libros Abrææ, quoniã erant in oculis prophetæ, non fugientes illius diuinũ obtutum. Quã ob causam illud ab ipso dicitur: Dico uobis posse deũ è lapidibus istis suscitare liberos Abrææ. Et quoniã cum non fecissent fructũ pœnitentia dignũ, ueniunt ad baptisma, conuenientissimè ipsis illud dicitur. Iam uerò, & securis ad radicem arborum posita est, omnis igitur arbor non faciens fructum bonum exciditur, & in ignẽ conijcitur, ueluti ipsis apertè dicens. Quoniam uenistis ad baptismũ, cum nõ feceritis fructũ pœnitentiæ, arbor estis non faciens fructum bonum, excidenda ab acutissima, & ualidissima securi: nempe à sermone uiuente, & efficaci: qui penetrantior est quouis gladio utrinque incidente. Cæterũ Pharisæorũ de se prædicationẽ produxit Lucas in medium, per illud. Duo homines ascẽderũt in templũ, ut precarentur, unus Pharisæus, & alter Publicanus. Pharisæus stans hæc apud se orabat: Deus gratias ago tibi, quòd non sum quales cæteri homines, raptores, iniusti, adulteri, qualis etiam hic Publicanus. Quando propter hæc uerba, Publicanus domum suam descendit iustificatus magis, quàm ille, addit etiam, omnem exaltantem se, humiliari. Vt hypocritæ igitur (iuxta Seruatoris ad ipsos obiurgatoria uerba) ueniunt ad baptisma, non latentes baptizantem, quòd adhuc haberent uiperarum, & aspidum uenenum sub labijs suis. Venenum enim, inquit, sub labijs eorum. Cumque uerè uenenum haberent, ut uenenum serpentis, id etiam expresserunt per hãc amaram interrogationẽ: quid ergo baptizas, si tu nõ es Christus, neque Helias, neque propheta ille? Quibus ego dicere possem, tanquam Christo, atque Helia propheta baptizantibus, cum uox clamantis in heremo hanc facultatem non acceperit. Inhumaniter ò boni interrogatis missum nuncium ante faciem Christi ad præparandum uiã eius coràm ipso, uniuersa ipsius, qui ad hunc locũ attinet, ignorantes mysteria, nam is cum sit Christus (uel si nolitis) & ille propheta, ipse non baptizauit, sed discipuli eius. Proinde unde nam uobis persuasum est Heliam uenturum ad baptizandum? qui neque ligna altari superposita tempore Achab, eaque egentia balneo, ut comburerentur (cum appareret per ignem dominus) baptizauerit? Iubet enim sacerdotibus, ut istuc facerent, nec id tantum semel, nam dicit, denuo id facite. Cumque denuo id fecissent, tertiò inquit, id facite. Et tertio id fecerunt. Cum ergo ipse tum non baptizarit, sed alijs cesserit hanc prouinciam, quomodo cum accesserit iuxta Malachiæ uaticinium, baptizaturus est. Igitur Christus in aqua non baptizat, sed discipuli eius: sibi ipsi reseruans baptismum in spiritu sancto, & igni. Porrò Heracleon admittens Pharisæorum sermonem rectè prolatum, perinde quasi tum Christus, tum Helias, tum denique prophetæ omnes debitores essent baptizandi ijsdem uerbis, inquit, quibus solis opus est baptizare. Cumque à nobis nuper sit redargutus ex his, quæ diximus, idque præsertim, qui per prophetam illum intellexerit prophetam quempiam uulgarem (neque enim ostendere potest prophetarum aliquem baptizasse) non insciè ait Pharisæos, non quia uellent discere, sed ex propria uersutia interrogare. Quoniam uerò necessarium nobis esse uidetur in medium afferre Euangeliorũ uerba similia huic contextui, quem in manibus habemus (& hoc singulatim ad finem usque est faciendum, quò quæ discrepantiam habere uidentur, consona ostendantur, atque item ut explanentur, quæ ueluti singulare quidpiam priuatim habent) age id etiam hoc in loco faciamus. Illud enim, uox clamantis in deserto, dirigite uiam Domini, apud discipulum Ioannem ex persona Baptistæ dicitur, apud Marcum uerò tanquam principium

Marginal notes: *Ioan.1*; *Matt.3*; *Matth.3*; *Matt.3*; *Matt.3*; *Hebr.4*; *Luc.18*; *Psal.58*; *3 Reg.18*; *Ioan.1*; *Marc.1*

cipium Euangelij Iesu Christi ex Esaiæ uoce hunc in modum est scriptum. Initium E-
Mal.3 uangelij Iesu Christi, pro ut scriptum est in Esaia propheta. Ecce ego mitto angelum
meum ante faciem tuam, qui præparaturus est uiam tuam ante te. Vox clamãtis in de-
serto, parate uiã domini, rectas facite semitas eius. Cæterũ non ponit̃ in propheta, di
rigite uiã domini, quod citauit Ioannes. Proinde uide, ne fortè Ioãnes decurtãs illud,
parate uiã domini, rectas facite semitas dei nostri, scripserit, dirigite uiam domini: quæ
uerba Marcus duas prophetias duobus in locis dictas à duobus prophetis in unũ col-
Marc.1 ligens fecit, prout scriptũ est in Esaia propheta. Ecce ego mitto nuncium meum ante
faciem tuam, qui præparabit uiam tuam ante te. Vox clamãtis in deserto, parate uiam
domini, rectas facite semitas eius. Illud enim, uox clamantis in deserto, mox scriptũ est
post historiam narrantem, Ezechiam ex morbo conualuisse. Illud aũt. Ecce ego mitto
nuncium meum ante faciem tuam, à Malachia. Quod autem fecit Ioannes abbreuians
textum à se citatum, id Marcus etiam ipse in alia dictione repræsentauit, quãdoquidẽ,
Mal.3 dicente propheta, parate uiã domini, rectas facite semitas dei nostri, scripserit ipse: pa-
rate uiam domini, rectas facite semitas eius: idem fecit etiã in illis uerbis. Ecce ego mit
to angelum meum ante faciẽ tuam, qui præparabit uiã tuã ante te: addens, ante te, qđ
positum non fuerat à ꝓpheta. Insuper diligentiam adhibentes in illud, & qui missi fue
rant, erãt ex Pharisęis, & interrogauerunt eum, nos proposuimus pharisæorũ interro-
gationem (ꝙ Matthæus eã tacuerit) his, quæ scripta sunt facta fuisse apud Matthæum
dicentẽ: ꝙ intuitus Ioannes multos Pharisæorum, & Sadducæorum uenientes ad ba-
ptisma dixerit illis. Progenies uiperarũ, & quæ sequunt̃, consequens cum sit primũ eos
interrogasse, tum uerò aduenisse. Hoc etiam obiter obseruandũ est, quòd exeuntibus
tum Hierosolyma, tum tota Iudęa, tum uerò tota regione fluuio Iordani circumiecta,
sua ipsorum peccata cõfitentibus, Matthæo nullum dicẽte eos uerbum à Baptista au-
disse obiurgatorium, & asperum, sed solos Pharisæos, & Sadducæos, eosq; multos, cũ
uenirent, conspectos audisse illud: Progenies uiperarum, & quæ sequunt̃. Marcũ con
sequenter, quia non nominarit pharisæos, neq; Sadducæos, nullũ obiurgatorium uer
bum narrare dictum fuisse à Ioanne his, qui ad se uenerunt, cum accessissent ad eũ to-
ta Iudæa, ac Hierosolymitæ omnes, & baptizarentur ab eo in Iordane, cõfitentes pec-
cata sua. Quin & hoc necessariò addamus oportet, nempe utrosq;, Matthæũ uidelicet,
& Marcum dicere, totam Hierosolymam, totamq; Iudæam, ac omnem circũiectã Ior-
danis regionem, uel totam Iudæam regionem, & Hierosolymitas omnes cõfiteri pec
cata sua, sed cum Matthæus induxerit uenĩetes ad baptisma Pharisæos, & Sadducęos,
non tamen confitentes peccata sua, probabile esse, atq; rationi consentaneũ, ut hãc ob
causam audierint: Progenies uiperarũ. Cæterũ ne nos existimes importunè, quæ qua-
tuor Euãgelistæ dixerũt, contulisse, inquirẽs quæ pertinẽt ad eos, qui missi fuerant ex
Pharisæis, & interrogauerunt Ioannẽ. Nam si bene adaptauimus Pharisæorũ interro-
gationem scriptam apud discipulum Ioannẽ, baptismo ipsorum posito apud Matthæ
um, consequens erat inquirere, quæ ad hæc loca etiã intelligenda pertinebant, & quas
inuenissemus obseruationes addere. Meminit autem Lucas, perinde atq; Marcus ex
persona propria eorum uerborum, uox clamantis in deserto hunc in modum. Factum
Luc.3 est uerbum domini ad Ioannẽ Zachariæ filium in deserto. Et uenit in omnẽ regionem
finitimam Iordani prædicans baptismũ pœnitentiæ in remissionẽ peccatorũ, sicut scri
ptum est in libro sermonum Esaiæ prophetæ dicentis: Vox clamantis in deserto, para
te uiam domini, rectas facite semitas eius. Addidit autem Lucas, quod reliquum erat
prophetiæ. Omnis uallis implebit̃, & omnis mons, & collis reddetur humilis, uerten-
turq; distorta in uias rectas, & asperæ uiæ in planas, uidebitq; omnis caro salutare dei,
perinde atq; Marcus, cũ scripsisset rectas facite semitas eius, decurtans, ut prędiximus,
illud, rectas facite semitas eius dei nostri. In illis uerò uerbis, erunt omnia obliqua in re
ctum, uocem, omnia, prætermisit, pluriũ etiã numero rectas dicens, quod rectũ singu-
lari numero dictũ fuerat. Ad hęc etiã pro eo, quod est aspera in planitiẽ, fecit, & asperę
uię in planas. Cũq; prætermisisset illud, uidebit̃ gloria domini, addidit deinceps, & ui-
debit omnis caro salutare dei. Præter hoc uerò conferunt etiam huiusmodi obserua-
tiones ad demonstrandũ decurtata fuisse ab Euangelistis prophetica. Adhæc uerò ob
seruan-

seruandum est illud, progenies uiperarum, & quæ sequunt̃, Matthæũ narrare, dictum fuisse Pharisæis, & Sadducæis aduentantibus ad baptismum, diuersis existentibus ab his, qui confitebant̃ peccata sua, & nihil tale audiebant Lucã uerò, egrediẽtibus turbis, ut baptizarent̃ ab ipso, hæc dicta fuisse: non facientem duos ordines eorũ, qui baptizabantur, quod apud Matthæum inuenimus. Sed iure Matthæus Baptistã inducit dicẽtem turbis, progenies uiperarum, & quæ sequunt̃, quando turbę in bonã non sumuntur, ut obseruãtibus perspicuũ erit. Pharisæis præterea, & Sadducæis numero singulari dictum est, facite fructũ dignum pœnitentia, turbis uerò numero plurium, fructus dignos pœnitentia. Fortassis enim fructus pœnitentiæ eximius à Pharisæis exigitur, qui nõ alius est, quàm Iesus, & fides erga ipsum, à turbis aũt neq; principium bonorum habentibus omnes exigunt̃ pœnitentię fructus. Quamobrẽ plurium numero, fructus facite, dixit ipsis Baptista. Illud etiam præter hæc Pharisæis dicitur. Ne cogitetis apud uosmetipsos dicere, patrem habemus Abraam. Pharisæi uerò non incipiũt, sed multò ante hoc cogitant. Vtriq; tamen prædictos lapides ostensos audiũt, quasi ex his suscitari possent libri Abraæ ipsi, suscituros ab insensibilitate, & mortificatione. Obserua aũt Pharisæis (iuxta id quod dictũ fuit apud Prophetã, comedistis fructum mẽdacem) habentibus fructum mendacem dici: omnis igit̃ arbor nonfaciens fructum bonũ excinditur. Id enim, quod fructum nõ habet, nec bonum quidem fructum habet, quamobrem dignum est, ut excindatur, quod autem fructum habet, id non omnino fructũ bonum habet, quare iure, & ipsum à securi deijcitur. Cæterum si accuratius exquisierimus, fieri nõ posse uidebimus, ut id, q̃d nuper excoli sit cæptum, etiam si fructificet, primos afferat fructus bonos. Contentusq; est agricola primam arboris culturam conuenientes fructus proferre, tum uerò procedẽte tempore, post hos qualescunq; fructus, sumpturus etiam fructus bonos: adhibitis purgationibus agriculturæ cõuenientibus. Quin lex etiam huic nostræ intelligentiæ attestatur dicẽs, oportere eum, qui plãtauerit, impurgatũ triẽnio sinere, q̃d plantauerit: Non comessis rei plantatæ fructus. Tres ẽm inquit annos uobis fructus impurgatus non comedet̃, quarto aũt anno erit omnis fructus sanctus, laudabilis dño. Iure ergo ad turbas absq; additione boni dicit̃. Omnis igit̃ arbor, quę non facit fructum, excinditur, & in ignem conijcitur: postquàm per triennium instructę peruenerint ad annum quartũ, non facientes aliquẽ fructũ sanctum, laudabilem domino. Hæc aũt omnia, quamuis per digressionem uideantur à nobis dicta, comparantibus etiam quæ cætera Euãgelia dicant, non importunè tamen ascita, neq; aliena à præsenti consideratione iudicio sunt meo. Pharisæi enim mittũt ad Ioannem post sacerdotes, & Leuitas ab Hierosolymis missos, ad interrogandũ ipsum, quisnam esset, interrogantes, quid ergo baptizas, si tu nõ es ille Christus, neq; Helias, neq; ille propheta: cumq; interrogassent hoc in loco, deinceps profecti, ut baptizarentur (ut scribit Matthæus) audiunt conueniẽtia fastui, & simulationi suæ. Porrò quoniam his eadem ferè, quæ turbis dicta fuerant, postulabant hæc collationẽ, atq; explanationem, quę dum fiunt, plura compulit nos consequentia rerum considerare. His insuper quæ diximus, necessariò illud addemus, Ioãnem scribere duos ordines esse mittentiũ: alterum quidem Iudæorum mittentiũ ab Hierosolymis sacerdotes, & leuitas: alterum uerò Pharisæorum addubitantium quare baptizet. Tradidimus etiam Pharisæos post interrogationẽ profectos fuisse, ut baptizarent̃. Proinde uide, ne fortè Iudæi, qui ante Pharisæos miserant ab Hierosolymis, admissa Ioãnis oratione, quia priores Pharisæis miserint, priores etiam ueniãt. Hierosolyma enim, & tota Iudæa, & cõsequẽter omnis regio Iordani finitima baptizabant̃ ab ipso in Iordane fluuio, cõfitentes peccata sua. Vel ut Lucas inq̃t. Egrediebat̃ ad ipsum tota Iudea regio, & Hierosolomytæ omnes, & baptizabant̃ ab ipso in Iordane fluuio confitentes peccata sua. Cæterum neq; Mattheus Pharisęos, & Sadducæos, quibus dicitur, progenies uiperarum, neq; Lucas turbas eandem increpationem, audisse inducunt cõfitentes peccata sua. Illud uerò dubitatione dignũ est, quomodo cum tota Hierosolymitarũ urbs, & tota Iudæa, & tota regio Iordani finitima baptizarentur à Ioanne, Seruator dicat. Venit Ioannes Baptista neq; manducãs, neq; bibens, & dicitis, dæmoniũ habet: & interrogãtibus, in qua potestate hęc facis: dicit: Interrogabo & ego uos unũ uerbũ, quod si dixeritis mihi: dicam etiam

Oseæ 10 · Leuit. 19 · Ioan. 1 · Ioan. 1 · Matt. 11 · Luc. 3 · Matt. 11

Matt.21 etiam ego uobis,in qua potestate hæc facio.Baptismus Ioãnis unde erat?è cœlo,an ex hominibus?quando,& disceptantes inquiunt:si dixerimus è cœlo,dicet:quare nõ credidistis illi?Sed soluitur hunc in modum dubitatio.Pharisæi, ut antea obseruauimus, qui audierant,progenies uiperarum,nec illi crediderant,accedunt ad baptismum, timentes, uti probabile est, turbam, atq; propter illos simulatè uolentes lauari, ne tot hominibus aduersari uiderentur.Sentientes igitur ipsum ab hominibus,nõ è cœlo habere baptismum,timent,quòd suspicantur dicere,ne forte lapidentur à turba. Quare quæ Seruator Pharisæis locutus est,contraria non sunt his,quæ scripta fuerũt in Euangelijs de multitudine eorum,qui apud Ioannem batizati fuerunt. Cum alioqui temeritatis pharisęorum fuerit dicere,Ioannem habere dæmoniũ,& Iesum in Belzebub dæmoniorum principe uirtutes edidisse.

TOMVS OCTAVVS

Respondet illis Ioannes dicens,ego quidem baptizo uos in aqua:in medio autem uestri stat,quem uos nescitis.Ipse est, qui post me uenturus est,cuius non sum dignus, ut soluam corrigiam calceamenti.

QVIDEM Heracleon existimat Ioannem respõdere his,qui à Pharisæis missi fuerant,quod ipse uolebat,non ad id,quod illi interrogauerãt,non E aduertens se incusare prophetam inscitiæ,si aliud interrogatus,de re alia respondet:(cauendũ enim nobis est hoc,dum colloquimur,tanq̃ uitiũ:) Contra,nos dicimus maximè appositã esse responsionẽ.Naq; ad illud,q̃d Ioan.1 ergo baptizas,si tu non es ille Christus, quid aliud dici oportuit,q̃ ostendere baptisma suũ esse corporale?Ego enim inquit baptizo aqua:cumq; hoc respõdisset ad illud, quid ergo baptizas,ad alterũ,si tu non es ille Christus, laudes enarrat de præcipua,ac præcedenti substãtia Christi.Nempe q̃ Christus tantũ uiriũ habet, ut inuisibilis etiã sit diuinitate sua,omni homini præsens,& per uniuersum orbem extẽsus: quod declarat per illud,in medio uestri stat ille,quẽ uos nescitis.Et quoniã nihil tale expectãtes Christi aduentum Pharisæi de ipso uidebant,tantũ suspicantes eum esse hominem sanctũ, concinnè redarguit Pharisæorum ignorantiam, qui ipsius excellentiam ignorabant, adijciens,quem uos nescitis,illis uerbis,in medio uestri stat. Et ne quis suspicetur eum, qui sit inuisibilis,quiq; penetret ad omnẽ hominem, & ad totum mundum, diuersum Ioan.1 esse ab eo,qui humanam sumpsit carnem,& super terram est uisus, & cum hominibus est conuersatus,coniungit illis uerbis,in medio uestri stat, quem uos nescitis,illud:qui post me uenturus est,hoc est,qui post me manifestandus est.Cuius cum excedente,& exuperante excellentia intellexisset Ioannes suam ipsius naturam superari,ob quã ambigebant nõnulli,an ipse esset Christus,ostendere uolens,quantò inferior esset Christi magnitudine,ne quis de se cogitaret aliquid supra id,quod uidet,aut audit à semetipso,dicit etiã illud:non sum ego dignus,ut soluã eius corrigiam calceamenti, illud innuẽs,se minime idoneũ esse,qui de ipsius Christi incorporatione rationẽ(quæ ueluti ligata est,& occulta non intelligentibus) soluat,expliceto;: dignum aliquid dicendo de tanto aduentu in tantam breuitatẽ cõtracto.Verum enimuero haud importunum fuerit inquirẽtibus nobis illud.Ego aqua baptizo,addere,siq̃d simile de hoc dixerint Euãgelistę,& cũ re,qua de agit,cõferre:itaq; Matthæus inquit,cum conspexisset multos ex Pharisæis & ex Sadducæis ueniẽtes ad Baptismum(post uerba increpatoria,de Matt.3 quibus inquisiuimus)ego quidẽ uos aqua baptizo ad resipiscentiam.At ille, qui post me uẽturus est,potentior me est,cuius non sum idoneus,ut calceamẽta portẽ.Ipse uos baptizabit spiritu sancto,& igni:cum sermone Ioannis conueniens narrante, confes-Marc.1 sionem baptismi ad eos,q̃ missi fuerãt ex Pharisæis.At Marcus:prædicabat(inquit)Ioannes dicens: Venit,qui fortior est me,post me,cuius non sum idoneus, ut procũbẽs soluam corrigiã calceamentorũ eius.Ego quidẽ baptizo uos aqua,ille uerò baptizabit uos spiritu sancto.Ad cõplures,& omnes audientes docens hæc prædicata fuisse. rursum Lucas inquit,quòd expectante populo,& cogitantibus omnibus in cordibus Luc.3 suis de Ioanne,an ipse esset Christus,responderit Ioannes dicens uniuersis.Ego quidẽ aqua

aqua baptizo uos, sed ueniet, qui potentior est me, cuius non sum dignus soluere corrigiam calceamentorum, ipse uos baptizabit spiritu sancto, & igni. Tenentes igitur quatuor Euangelistarum similia uerba, age uideamus pro uirili seorsum uniuscuiusque uerbi sensum, & differentias, initio sumpto à Matthæo: qui primus cæterorum traditur Euãgelium tradidisse Hebræis, qui ex circũcisione crediderant: ego uos, inquit, aqua baptizo, ueluti purgans, & deterrens à rebus malis, & ad resipiscentiã inuitans: ut præpararem enim populum instructum ego ueni: & ad præparandum locum resipiscẽtiæ per baptismũ post me uenturo, qui hac etiam ratione longè potẽtius, præstantiusque quàm mea sit potentia, uobis adiumento futurus est. Siquidem illius baptismus non est corporalis, cum resipiscentẽ repleat spiritus sanctus, qui igne diuiniori quicquid uel materiale, uel terrenum fuerit, demolit, cõsumitque. Et hoc non tantùm in eo, qui ipsum admiserit, sed etiam in eo, qui audierit ipsum habentes. Tantò autem est me fortior, qui post me uenturus est, ut ne ea quidem, quæ ad amictum spectant extremarum potentiarum, quæ sunt circa ipsum, ferre queam, quippe cum manifestò exposita non sint, neque uulgus ea ferre sustinens existimare possit me idoneum esse, qui ea feram. Igitur non noui utrum prius dicam, meam ne multam imbecillitatem, quæ ne uilia quidem Christi (magnarum rerum circa ipsum existentium comparatione) ferre queat, an diuinitatem illius eminẽtem, & toto mundo maiorem, quandoquidẽ ego, qui tãtam accepi gratiam, ut prophetia dignus habitus fuerim, quæ meum aduentũ ad uitã hominum prædiceret, illis uerbis: Ego uox clamantis in deserto: Et ecce ego mitto nunciũ meum ante faciẽ tuam. Ego cuius ortũ Gabriel adstans coràm altari admirabiliter annunciauit, patre meo in senectute existente. Ego ad cuius nomen Zacharias mox uocem recepit, atque etiã prophetandi munus per ipsam. Ego, de quo dñs testificatus est, neminẽ inter natos mulierũ me maiorẽ existere, neque calceamenta eius idoneus sum portare, quòd si non calceamenta, quid dicendum de uestimentis eius? quis tantus, qui totam illius uestem custodire queat? quis est qui cogitaturus sit, se cõprehẽsurũ rationem eam, quã habet tunica à summo incõsutilis, qui sit per totum cõtexta? Illud uerò obseruandum, quod quatuor Euãgelistis dicẽtibus, Ioannẽ fateri se aduenisse ad baptizandũ aqua, solus Matthæus huic rei addiderit ad resipiscentiã, nimirũ dicens utilitatẽ futurã baptismatis ei, qui ex proposito baptizaret, quę ad resipiscentiẽ perueniens ei, qui accederet non resipiscens, asperius iudiciũ futura esset: sciendũ est insuper, quemadmodũ prodigiosæ uirtutes in curationibus à Seruatore factis, notæ existentes eorũ, qui semper à λόγῳ, id est filio Dei liberant tum ab omni ægritudine, tum à mollitie, profuerũt (etiam corporaliter factæ:) inuitantes ad fidem eos, qui beneficio afficiebant, ita lauacrum aquæ symbolũ, & nota existens purificationis animæ, ablutę ab omni sorde malitiæ, nihilominus (etiam ex se) esse principium, ac fontem munerum diuinorũ propter potẽtiam inuocationũ adorandę triadis ei, qui se ex hibuerit deitati. Diuisiones enim donorũ sunt. Testimoniũ aũt meis uerbis præbet historia in actis Apostolorũ scripta de eo, quod adeò euidenter tunc aduenerit spiritus his, qui baptizabant, pręstruente uiã aqua his, qui sincere ad ipsum accedebant, adeò ut Simõ ille magus obstupefactus uellet à Petro hanc gratiam accipere, uelletque rem iustissimam per mammona iniquitatis. Quin & hoc insuper notandũ, quod Ioannis baptismus Iesu baptismo, quod dabat per discipulos eius, inferior erat. Qui ergo in actis baptizati erãt in Ioãnis baptismo, & neque an spiritus sanctus esset, audierant, denuo ab Apostolo baptizantur, quia regeneratio non apud Ioannem, sed apud Iesum per Apostolos suos fiebat, atque etiam regeneratio nis quod dicit lauacrũ, quod fiebat cum renouationem spiritus, qui etiam nunc pręfertur aquæ (quoniã à deo est) sed non omnibus post aquam imprimitur, & ingenerat. & hæc quidem hactenus, quòd ad inquisitionem attinet eorum, quę sunt in Euangelio secundũ Matthæũ. Proinde iam Marcum etiam consideremus: qui prędicantẽ quidem Ioãnem eadem scripsit dixisse, iuxta illud, uenit potentior me, post me: hæc enim æquè ualent, atque ea uerba, qui post me uenturus est, potentior me est, non amplius uerò eadem, dum inquit, non sum idoneus procumbens soluere corrigiam calceamentorum eius: aliud est etenim gestare calceamẽta: iã scilicet soluta à pedibus calceati: aliud etiã, procumbentẽ soluere corrigiam calceamentorũ. Proinde cõsequens est nullo ex Marc. 1

Euange-

Euangelistis uel fallente, uel mentiente, ut dicerent qui credunt utraq;, Baptistam diuersis temporibus dixisse secundum aliam, & aliam mentem motũ. Non enim de ijsdẽ rebus uariè loquuti sunt Euangelistæ, ut quidã expositores putant accuratè nõ inquirentes singula dicta, uel facta. Atq; magnum quidem est gestare Iesu calceamenta, sed magnum etiã est illud, procumbentem ad ipsius corporalia deorsum facta (cõsiderandi causa imaginem inferiorẽ) soluere obscura quęq; mysterij incarnationis, quę ueluti sunt calceamentorũ corrigia: unum ẽm est obscuritatis uinculũ, sicut etiã una scientię est clauis, quæ ne ipse quidem maior inter natos mulierũ ex se soluere, uel aperire idoneus est, nempe eo solo ligante, aperienteq;, qui quibus ipse uelit, elargit̃, soluere, & aperire corrigiam calceamentorũ, atq; etiã quæ clausa sunt. Quòd si mysticus est calceamentorũ locus, ne hunc quidẽ præterire dignũ est. Igit̃ opinor hominis assumptionẽ (cum carnẽ, & ossa recipit dei filius) alterũ esse calceamentorũ, alterum autem esse descensum ad infernum, quisquis tãdem sit ille infernus, & ad carcerem cum spiritu iter, illud de descensu ad infernum scribit̃ in quintodecimo psalmo: Non derelinques animã meã in infernũ. Et de itinere cũ spiritu ad carcerẽ apud Petrũ in catholica epistola,
1.Pet.3 mortificatus enim, inquit, carne, sed uiuificatur spiritu: in quo etiã ꝓfectus spiritibus, qui erant in carcere, prædicauit: qui inobedientes fuerũt quondam, cum expectabat dei lenitas in diebus Noe, cum apparabatur arca. Qui itaq;, ut dignũ est utrisq; aduentibus, orationem habere potest, corrigiam soluere calceamentorum Iesu idoneus est, etiam ipse mente procumbens, pariterq; cum descendente in infernum descendẽs, & à cœlo, & à mysterijs diuinitatis Christi descendens ad ipsius apud nos aduentum necessariò factum, cum hominem subinduit. Porrò qui hominem subinduit, etiam mortuum subinduit. In hoc enim Iesus mortuus est, & resurrexit, ut & mortuis, & uiuenti-
Rom.14 bus dominetur. Quis ergo idoneus est procũbens soluere corrigiam taliũ calceamentorum? eaq; soluta non dimittere, sed ex altera idoneitate ea recipere, & gestare, eò q̃d circũferat in memoria, quę intellexerit? Nec illud sinat̃ intactũ, Lucam, similiterq; Ioannem uocẽ, procũbens, omisisse. Et fortassis quidẽ contingit, ut qui procubuerit, soluat iuxta id, quod est dictũ, sed facile factu est etiã, ut qui obseruat altitudinẽ interualli, & spatij existentis à λόγῳ filio Dei, inueniat calceamentorũ solutionẽ (quæ, cũ quis ea quærit, ligata apparent) ut ea quis cum soluerit calceamẽta, quæ separabilia sunt, uideat λόγον dei filiũ per se nudũ rebus inferioribus. Perscribit aũt Ioannes, non sum ego dignus, quod idem non est cum illis uerbis, nõ sum ego idoneus: Fieri enim potest, ut
Rom.12 qui dignus non sit, sit idoneus, contra qui dignus sit, nõdum sit idoneus. Si enim etiam ad id, quod expedit, data sunt dona, nec id tantũ ex proportione fidei, dei humanũ genus amantis officiũ erit præuidẽtis nocumentũ ex elatione, uel inflatiõe insequutura, ne digno quidẽ aliquando idoneitatẽ dare. Accõmodatum est aũt ad naturam bonitatis dei, uincere in conferendis beneficijs eum, in quẽ beneficia conferunt̃, anticipareq; eum, qui dignus futurus est, atq; ornare idoneitate, ut post idoneitatẽ assequat̃ esse dignus. Ne talis dignus omnino cum fuerit, pręueniẽs deũ munera largientem, ipsiusq; gratias anticipans, ad hoc pertingat, ut sit idoneus. Ergo apud tres Euãgelistas se non esse idoneum inquit, Baptista, apud Ioannem autem nõ esse dignũ: Nec profectò qui dixit, se nondum existere idoneum, excludit̃, quin factus fuerit postea idoneus, etiam si nondum dignus esset, qui uicissim quum dixit, se non esse dignum, cum non esset dignus, non excludit̃, quin ad hoc nõ pertigerit, ut esset dignus. Nisi fortè quis dicturus est, eò q̃d mortalis natura nõ capax sit, neq; possit illò pertingere aliquando, ut calceamenta ipsa soluere, atq; gestare possit, ut dignũ est ipsis, Ioannem uera narrantẽ habere illud, ut nunquam fuerit idoneus, ac ne dignus quidem soluere corrigiã calceamentorum pro dignitate ipsius Christi, quia quamuis multa cognitiõe percepimus, adhuc relinquantur tamen multa, nondum intellecta: quoniã cum absoluerit homo tunc in-
Eccl.18 cipit: & cum quieuerit tunc incertus erit, iuxta Iesu filij Sirach sapientiam. Adhuc de calceis hunc in modum apud tres Euangelistas nominatis disseramus, illos cõferẽtes cũ illo calceo, q apud discipulũ Ioannem numero singulari nominat̃. Non sum enim ego, inquit, dignus, ut soluã eius corrigiã calceamẽti, fortassis igit̃ uictus à Dei gratia munus accepit (nondum alioqui quantũ in se erat dignus existens) soluẽdi corrigiam

alterius

A alterius calceamentorũ,cum perſpexiſſet illius inter homines aduentũ, de quo & te-
ſtificatur: Sed quoniã deficiebat illi cõprehenſio rerũ, quæ ſequuturæ erãt,neſcienti,
an Ieſus eſſet etiam illò uenturus,quò futurum erat,ut ipſe ex carcere decollatus acce-
deret,an aliũ oporteret expectare,ob hanc cauſam dubitationẽ illã,quæ nobis poſtea
apertius declaratur,etiã innuens,inquit illud,Non ſum ego dignus,ut ſoluã eius corri
giã calceamenti. Quòd ſi quis exiſtimarit curioſius hoc à nobis dictũ fuiſſe,is in idem
cõgregabit, quod dictũ eſt de calceamentis, & calceamẽto, ut ueluti dicat,haudqua-
quam dignus ſum ſoluere corrigiã(ne in principio quidẽ)unius calcei:uel etiã hũc in
modum in unum adduci poſſunt,quæ quatuor euangeliſtę dixerunt.Si enim Ioannes
intelligebat,quæ pertinent ad aduentũ Chriſti ad nos,dubitabatq; de rebus ſequenti-
bus,uera narrat dicens,ſe non idoneum, qui ſoluat corrigiam calceamentorum. Nec
enim utraq; ſoluit,qui unum ſoluerit: uera etiam narrat dicens corrigiam calceamẽti,
quoniam,ut prædictum eſt,etiamnum non dubitat de eo,an ipſe ſit ille uenturus,& e-
tiam ille expectãdus,an alter. Quin,quòd ad id attinet, in medio ueſtri ſtat,quem uos
neſcitis,hæc differenda ſunt de filio Dei λόγῳ, per quem omnia facta ſunt, ſubſiſtente
ſubſtantialiter ſecundum ſubiectum,&idem exiſtente cum ſapientia.Hic enim per u-
niuerſam orbis machinam permeat,ut quæ ſemper fiunt,per ipſum fiant, & de uniuer
ſis quæcunq; protuleris,ſemper uerum erit:Omnia per ipſum facta ſunt,& ſine ipſo fa
ctum eſt nihil.Et illud,Omnia in ſapiẽtia feciſti.quòd ſi per omnem creationem,atq;
uniuerſam mundi fabricam permeat,in medio ſcilicet etiam eorum ſtat,qui interroga
bãt,quid ergo baptizas,ſi tu nõ es ille Chriſtus,neq; Helias,neq; propheta ille? In me-
dio,inquam,ſtat λόγος ipſe,hoc eſt ratio,&filius Dei à patre firmatus ubiq;. Vel uerba
ea,in medio ueſtri ſtat,ſic intelligantur,quia homines uos eſtis rationis compotes,id-
circo in medio ueſtri ſtat,eo quòd in medio ſit totius corporis ea animæ pars pręſtan-
tiſſima (principatum quam uocant) ſcripturis inuiolatæ fidei oſtendentibus,eam in
corde exiſtere.qui igitur in ſui ipſorum medio λόγον,hoc eſt rationem habẽt, cum in-
terim non differant uel de ipſius natura,uel à quo fonte & principio uenerit,neq; tan-
B dem quomodo confirmauerit ipſos, hi in medio ſui ipſorum λόγον, & rationem ſe ha-
bere neſciunt. At Ioannes ipſum nouit,proinde quòd ait,quem uos neſcitis,cõtume-
lioſe dictum ad phariſæos, oſtendit Ioannem agnouiſſe, quem illi ignorarent. Quam
ob cauſam etiam Baptiſta ipſum agnoſcẽs, nouit poſt ſe uenturum,in medio exiſten-
tem,hoc eſt poſt ſe,&poſt doctrinam à ſe in baptiſmo datam aduenientem ad eos qui
ſecundum ſermonem, ſeu rationem abluti fuerint. Non idem autem ſignificatur hoc
in loco per uocem, poſt,& quando Ieſus mittit nos per ſeipſum. Illic enim poſt ipſum
eſſe iubemur,ut incedẽtes per ipſius ueſtigia,perueniamus ad patrem:hoc uerò in lo-
co,ut declararetur Ieſum poſt Ioannis doctrinas (quãdoquidem hic uenit, ut omnes
crederent per ipſum) accedere ad eos qui antea præparati fuiſſent, atq; purificati per
inferiora ad perfectum λόγον, ſeu rationẽ. Præcipuè itaq; ſtat pater immutabilis, & in-
alterabilis exiſtens,ſtat autem,& ſermo ipſius ſemper,dum ſeruat,etiam ſi fiat caro,e-
tiam ſi in medio ſit hominum,non comprehenſus, ſed neq; uiſus, ſtat autem & docẽs,
inuitans omnes ad bibendum à fonte ſuo abundanti. Stabat enim Ieſus, & clamabat, Ioan.7.
dicens:Si quis ſitit,ueniat ad me,& bibat.At Heracleon,in medio ueſtri ſtat,interpre-
tatur iam adeſt, & eſt in mundo, & inter nos omnes homines iam uiſibilis eſt, qua in-
terpretatione tollit quod docuimus, nempe, quòd ipſe diſcurrat ac permeet per totũ
mundum. Dicendum enim ad illum, quando enim non adeſt,quando autem non eſt
in mundo? præſertim Euangelio dicente:In mundo erat, & mundus per ipſum factus
eſt,& mundus eum non cognouit.Et ob hanc cauſam hi etiam,ad quos eſt ſermo(ille
quem uos neſcitis) neſciunt eum,quoniam nondum è mundo egreſſi fuerant,mũdus
uerò eum non cognouit.Sed quo tempore ceſſauit inter homines eſſe? An nõ erat in
Eſaia dicente:Spiritus Domini ſuper me,propterea quòd unxit me? Et manifeſtus fa-
ctus ſum his qui me non quærebant.Rurſus dicant,an à ſemetipſo dicẽte: Ego autem
cõſtitutus ſum rex ab eo ſuper Sion montẽ ſanctũ eius? Et quæcunq; in pſalmis ex per
ſona Chriſti ſcripta ſunt. Cumq; euidẽter docere queam Ieſum ſemper inter homines
eſſe,ad conuincendum non rectẽ Heracleonem exponendo, in medio ueſtri ſtat, ex-

posuisse, iam adest, & est in mūdo, & in homine, quid opus est me singulatim argumēta congerere, cum ea uix enumerari queant? Non absurde tamen apud eum dicitur, q̄ uerba illa, Qui post me uenit, declarāt Ioannē præcursorē Christi existere. Vere enim nō secus atq; seruus pręcurrit dominū. Longe uerò simplicius ea uerba interpretatus est: Nō sum ego dignus, ut soluam eius corrigiā calceamenti, perinde quasi fateat̄ Baptista his uerbis, se neq; dignum, qui ultima officia in Christū conferat. Attamen post hāc expositionem satis probabiliter subiunxit: Nō sum ego idoneus, ut mei gratia descendat à magnitudine, & carnē accipiat, ceu calceamentū, de qua rationē reddere ego nō ualeo, neq; enarrare, uel soluere de ipsa dispēsationem. Rursus minus prudēter, atq; animosius Heracleon ipse cum per calceū interpretatus esset mundū, ad rem magis impiam transit, nempe ad enunciādum, hæc omnia intelligi etiā oportere de mūdi fabricatore, intelligendo per Ioannem, personam fabricatoris mundi. Existimat enim mundi opificem inferiorem Christo existentem, hoc per uerba fateri, quod est omniū impijssimum. Nam pater qui misit illum, uiuentium Deus (ut etiam ipse Ioannes testatur) nempe Abrahā, Isaac & Iacob: & idcirco Dominus cœli & terræ, quòd ea fecerit: hic etiam solus bonus, & maior est misso. Quòd si minus prudēter (ut antea diximus) ab Heracleone excogitatum est, omnem etiā mundum calceamentū esse Iesu, non arbitror oportere, ut illi assentiamur. Quomodo enim cum tali intelligētia seruabitur illud, Cœlum mihi sedes est, terra autem subsellium pedū meorū: quod testimonium sic sumit Iesus, perinde quasi pater id dixerit? Nō enim iuraueritis, inquit, per cœlū, quoniam sedes est Dei: neq; per terrā, quoniam subsellium pedum eius est. Proinde quomodo si docuerimus totum mundum, intelligendū esse calceamentū Iesu, illud intelligetur, Nonne cœlum & terram ego impleo, dicit Dominus? Veruntamen dignū est, ut inspiciamus, utrum quia sermo & sapientia, hoc est filius Dei per totum mundum permeet: pater uerò sit in filio, ut apposuimus, uerba intelligēda sint: an præcipuè circuncingens omnem creaturam, propterea quòd filius sit in ipso, donauerit Seruatori, quasi post se secundo, & Deo λόγῳ existenti per totam creaturam permeare. Ac potissimum his qui dispicere queunt tanti cœli indeficientem motum, ut quod circūducat ab oriente in occidentem usq; tantam stellarum multitudinem, dignum erit quæsitu, quæ nam sit ea uis tanta, & talis in toto mundo existens. Nam aliud hanc dicere audere præter patrem & filium, fortasse non est pium.

Hæc in Bethabara facta sunt, trans Iordanem, ubi erat Ioannes baptizans.

QVOD in omnib. ferè exēplaribus ponat̄, Hæc in Bethania facta sunt, nō ignoramus, & uidet̄ hoc etiā factū fuisse: unde apud Heracleonē etiam Bethaniam legimus. Sed persuasi sumus nō Bethania, sed Bethabara legere, cū ad loca per uenissemus, ut Iesu discipulorumq; eius, ac prophetarū uestigia inspiceremus. Bethania nāq;, ut ipse inquit euāgelista, patria Lazari, & Mariæ, & Marthæ, qui undecim stadijs à Hierosolymis distat, qua Iordanes fluuius, lato cōputo, abest stadijs circiter octoginta supra centū, sed neq; locus est circa Iordanē, qui nomē cōmune habeat cum Bethania. Dicunt autē ostendi circa tumulos Iordanis Bethabara, ubi historiæ dicunt Ioannē baptizasse, estq; nominis interpretatio cōsequens baptismati præparātis Domino populū instructū. Est enim, si interpreteris, domus instructionis. Bethania uerò domus obediētię. Nā profectò ubi baptizare opus erat ei, qui missus fuerat ante faciē Christi ad præparandū uiam ipsius corā ipso, quàm in domo instructionis? Quæ nam uerò magis propria est patria ipsi Marię, quę elegerat bonā partem à se nō auferendā, & Marthæ in diuersa distractæ propter suscipiendum Iesum, atq; ipsarū fratri Lazaro, q̄ à Seruatore amicus dicit̄, q̄ Bethania obedientiæ domus? Itaq; cōtemnenda nō est accurata circa nomina diligētia ei qui uoluerit ꝓbè intelligere sanctas literas. Peccatū equidem frequēter fuisse in gentilium exemplaribus, indeq; errata in euāgelijs translata facile quis credat. Dispensatio nanq; circa porcos è rupe præcipitatos, & in mari suffocatos à dæmonijs, scriptum est fuisse in loco Gerasenorum. Gerasa autem urbs est Arabiæ, neque mare, neq; stagnum in propinquo habens. Nec mendacium adeo apertum, quodq; facile redargui posset, dixissent euangelistæ uiri diligenter agnoscentes

Lucæ 8.

ſcentes regionem Iudææ. Quoniam uerò in paucis exẽplaribus inuenimus in locum Gadarenorum, ad hoc etiam eſt dicendum, Gadaram quidem ciuitatem eſſe Iudææ, circa quam celeberrima balnea ſunt, haudquaquam uerò in ea eſſe ſtagnum, uel mare præcipitijs adiacẽs. At Gergeſa, à qua Gergeſæi, urbs eſt antiqua iuxta ſtagnum, quod nunc Tiberiadis uocamus, iuxta quã rupes eſt ſtagno adiacens, è qua oſtenditur porcos à dæmonibus in præceps delatos fuiſſe. Interpretatur autem Gergeſa habitatio eijcientium, fortaſſe cognomentum ſortita propheticæ illius rei, quam locorum ciues erga Seruatorem fecerunt, obſecrantes eum, ut è finibus ſuis excederet. Tale ſubinde erratum in lege, & prophetis circa nomina licet cernere, ut accuratè perſpeximus ab Hebræis edocti, cum ipſorum exemplaribus noſtra comparantes, quæ teſtimonium habent ab eruditionibus Aquilæ, & Symmachi, & Theodotionis, quæ nondum ſunt deprauatę. Pauca igitur apponemus in ſtudioſorum gratiã, quò in his diligentius uerſentur. Vnus filiorũ Leui primus in pluribus exemplaribus Geſon nominatus eſt, pro eo quod eſt Gerſon, eiuſdem nominis exiſtẽs cum primogenito Moſis, nomine uerè utriſq; poſito, quòd geniti fuiſſent in terra aliena habitantes. Rurſus Iudæ ſecundus apud nos quidem Aunan eſſe dicitur, apud Hebręos uerò Onan, quod eſt, labor ipſorum. Ad hæc in profectionibus filiorum Iſrael in Numerorum libro inuenimus, quòd profecti ſunt ex Sochoth, & caſtra fixerũt in Buthan: cum Hebraicũ pro Buthan, Aeman habeat: & quid me opus eſt tardãtem plura apponere, cum ueritatem, quæ eſt in nominibus, cuiuis uolẽti, tum inquirere, tum agnoſcere ſit in promptu? Sed in primis ea ſcripturarum loca ſuſpecta habere debemus, ubi pariter compluriũ nominũ eſt enumeratio, ueluti in libro Ieſu Naue, ſunt quę ad diuiſionem hereditatis pertinẽt. Et in primo Paralipomenon à principio per ordinem uſq; ad ea quę in principio ſunt ſuper * Similiter autẽ in Eſdra. Nec uerò paruipendenda ſunt nomina, cum res utiles ex eis ſignificẽtur locorum interpretatione. Cęterum haud eſt nunc opportunum inſtituere ſermonem de ratione nominũ, omittendo quę ſunt propoſita. Quãobrem uideamus quæ ad euangelicam lectionem ſpectant. Iordanes quidem interpretatur deſcenſus ipſorum: huic autẽ (ut ita dicam) uicinum eſt nomẽ Iared, quod & ipſum interpretatur deſcendens, quoniam genitus eſt Malaleeli, ut in libro Enoch eſt ſcriptum (ſi cui placet admittere librum ut ſanctum) his diebus cum filij Iſrael deſcenderent ad filias hominum. quo deſcẽſu quidam ſuſpicati ſunt innui animarum ad corpora deſcenſum: filias hominum metaphoricè terrenum habitaculum dici exiſtimantes. Si igitur hoc ſe ſic habet, quis erit fluuius deſcenſus ipſorum, ad quem non deſcẽdentem proprio deſcenſu, ſed deſcenſu hominum, quicunq; uenerit, purificatione egeat, niſi Seruator noſter, diſterminans eos qui à Moſe hereditatem acceperint ab his qui proprias partes acceperũt per Ieſum? Huius igitur impetus, qui ſunt per fluuium deſcendentem lætificant, ut in Pſalmis eſt ſcriptum, ciuitatem Dei, non Hieruſalem ſub ſenſum cadentẽ: nec enim Hieruſalem habet adiacẽtem fluuiũ, ſed inculpatã Dei eccleſiam, ædificatam ſuper fundamentũ apoſtolorum & prophetarũ, ſummo angulari lapide Chriſto Ieſu exiſtente Domino noſtro. Iordanis itaq; intelligendus eſt ille Dei ſermo, qui factus eſt caro, & habitauit in nobis. Ieſus, inquã, qui quicquid aſſumpſit humanum, hæreditariũ fecit: quod eſt etiam ſummus angularis lapis, quod etiam ipſum, in diuinitate filij Dei factũ, ex eo quòd ab ipſo aſſumptum fuerit, lauat, & tum capit ſimplicem, & ſine dolo columbã ſpiritus, ſibi colligatã, nec amplius auolare ualentẽ. Super quem enim, inquit, uideris ſpiritũ deſcẽdentẽ, & manẽtem ſuper eum: hic eſt qui baptizat ſpiritu ſancto. Propter hoc qui acceperit ſpiritum manentem ſuper ipſum Ieſum, baptizare poterit ad ſe accedentes, ſpiritu ſancto in ipſo permanẽte. Sed trans Iordanem in partibus extra Iudæã uergentibus in Bethebara baptizat Ioannes: præcurſor illius exiſtens, qui uenit non iuſtos, ſed peccatores ad reſipiſcentiam uocaturus: quiq; docet nõ opus ſanis medico, ſed malè habẽtibus. Etenim in remiſſionem peccatorum datur lauacrum: cæterum probabile eſt, aliquem qui non intellexerit diuerſas de Seruatore notiones, offenſum iri pro explicata Iordanis interpretatione, eò quòd Ioannes dicat, Ego baptizo aqua, ſed qui poſt me uenturus eſt, is eſt me fortior, ipſe uos baptizabit ſpiritu ſancto. Ad quem ſic eſt dicendum, quòd ut ſermo Dei potabilis

Num. 3.

Geneſ. 38.

Jordanis yo!

tabilis existens,aliquibus quidem aqua,aliquibus uerò uinum lętificans cor hominis: nōnullis etiam sanguis est(propter illud: Nisi biberitis sanguinem meum,nō habetis in uobis ipsis uitam. Quin cibus dictus, non eadem ratione cōsideratur panis uiuens & caro)sic ipsum existere aliquibus quidē aquæ baptisma,& spiritus,& ignis: aliquibus etiā baptisma sanguinis.De quo ultimo baptismate inquit,ut quidā dixerūt: Hoc baptismate ego baptizari habeo,& aliquo modo coarctor, donec illud perfectū fuerit.Huic cōsona discipulus Ioānes scripsit in epistola,dicens:Spiritū,aquā & sanguinē tria essa,quæ facta fuerint unū.Cumq; uiam & ostium se esse fateat, palàm est omnino eum nō esse ostiū,cui sit uia,nec amplius uiam esse illi,cui sit ostiū.Quotquot ergo initiantur primis elementis sermonū Dei accedentes ad uocem clamātis in deserto: Dirigite uiam Domini:accedentes inquā trans Iordanē,ad uocem existentem apud domum præparationis,diligēter præparēt se,ut prçcedēti prçparatione percipere queāt spiritualem sermonem,qui imprimitur per illuminationē spiritus. Continenter igitur rei propositæ colligentes,quę ad Iordanem pertinēt,accuratius consideremus fluuiū. Deus igitur per Mosen traducit populum per mare rubrū, cum fecisset, ut aqua ipsis
Ios.3 murus esset à dextris,& à sinistris.Iesus uerò traducit eum per Iordanem.Cum legisset autē scripturam Paulus,nō amplius secundum carnem illi militans,(nouerat enim legem spiritualem esse) spiritualiter docet nos interpretari quæ contigerunt in transitu
1.Cor.10. maris rubri,dicēs in priore ad Corinthios epistola: Nolo uos ignorare fratres,omnes patres nostros sub nube fuisse,omnesq; per mare trāsijsse,& omnes in Mose baptizatos fuisse in nube,& in mari,& omnes eundem cibum spiritualē comedisse, & omnes eundem potū spiritualem bibisse:bibebāt enim ex spirituali sequēte eos petra:at uerò illa petra erat Christus.Quibus consequenter petamus etiā nos,ut à Deo accipiamus intelligentiā spiritualem transitus Iordanis per Iesum,dicētes de hoc etiā dixisse Paulum:Nolo uos ignorare fratres, quòd omnes patres nostri per Iordanē trāsierūt, & omnes in Iesu baptizati fuerūt in spiritu & in fluuio. At Iesus Mosi succedēs,figura fuit Iesu Christi,qui in euāgelica prędicatione illi œconomię,quæ per legē erat,successit. quā ob causam,etiā si omnes in Mose baptizantur in nube,& in mari: amarū attamen nōnihil & salsum habet illorū baptisma,adhuc timētium inimicos ab ipsis,& clamantium ad Dominū,dicētiumq; Mosi:Propterea quòd nō essent monumēta in Ægypto eduxisti nos, ut interficeres in eremo. At uerò baptisma in Iesu in fluuio uerè dulci, & potabili multa eximia præ illo baptismate habet: nimirū quia iam clareret, accipe-
Ios.4. retq; decentem ordinē Dei cultus. Arca enim testamēti Domini Dei nostri, & sacerdotes,& Leuitæ præcedūt,sequente populo,sequēteq; illo cultores Dei.Cęterum his
Ibidem. qui percipiunt mādatum de sanctificatione,dicit Iesus,nempe populo: Sācti ficamini in crastinū,faciet Dominus mirabilia.Quin sacerdotibus etiā pręcipit cum arca testamēti præcedere corā populo, quādo etiam mysteriū ostenditur œconomiæ patris ad filiū superexaltatū ab ipso,qui dedit illi hoc munus,ut in nomine Iesu omne genu flectatur cœlestium,terrestriū,& infernorū:& omnis lingua cōfiteatur, quòd Iesus Christus Dominus est ad gloriā Dei patris. Per hæc enim declarātur illa quæ sunt in libro,
Ios.3. qui inscriptus est Iesu Naue.Et dixit Dominus ad Iesum: In die hac incipiā exaltare te corā filijs Israel. Accedite huc,& audietis uerbū Domini Dei nostri. In hoc agnoscetis Deum uiuentē in uobis esse:cum enim baptizamur in Iesu, agnoscimus Deum uiuentem in nobis esse.Et illic quidem(nēpe in Ægypto)facientes pascha, principium
Exod.13. exitus faciunt.At uerò apud Iesum post transitū Iordanis decima primi mensis castra-
Ios.4. metati sunt in Galgalis. quādo primū oportebat qui accepisset ouē, cōuocare conui-
Ios.5. uaturos post baptisma Iesu.Petra autē acutissima circuncidūtur filij Israel à Iesu,nimirum quòd omnes filij eorū,qui egressi fuerant ex Ægypto,incircumcisi essent, & opprobriū Ægypti fatetū Dominus se auferre in die baptismatis in Iesu, quādo Iesus undequaq; purificauit filios Israel.Scriptū est enim:Et dixit Dominus ad Iesum filiū Naue:In die hac deuolui à uobis probrū Ægypti. Tunc fecerūt filij Israel pascha quartadecima die mensis,longè quàm in Ægypto hilarius:quādo etiā comederūt è frumēto terræ sanctæ azyma,& nouum cibum meliorem manna.Neq; enim cum terram promissionis acceperint,uilioribus cibat eos Deus:neq; duce tali Iesu inferiorē panē afficiuntur.

quuntur. Hoc etiã perſpicuum erit conſideranti uerã ſanctamq́ terrã nimirum ſupernam Hieruſalẽ. Hanc ob cauſam in illo etiã euangelio illud ponit: Patres ueſtri in deſerto manducauerũt manna, & mortui ſunt. Qui hũc uerò panẽ mãducauerit, is uicturus eſt in æternũ. Manna etenim illud, etiã ſi erat panis à Deo datus, erat tamen panis profectus, & augmẽti his ſuppeditatus, qui etiãnum indigeret pædagogis, eratq́ panis cõuenientiſſimus his qui ſub tutoribus & curatoribus erãt. At uerò panis recẽs demeſſus mediatore Ieſu in terra ſancta è frumẽto terræ (ea quæ alij laborauerũt metẽtib. ipſius diſcipulis) illo pane lõgè uitalior erat: qui diſtribuit ijs qui recipere poſſunt paternam hæreditatẽ propter perfectionem. Quocirca, qui etiãnum illo pane erudit & inſtituitur, rationabiliter mortẽ ſuſcipere poteſt: at uerò qui pertigerit ad panẽ illo poſteriorem, mãducaueritq́ ipſum, is profectò in æternũ uiuet. Hæc aũt non intẽpeſtiuè appoſita fuiſſe reor, Inquirentes de Ioannis baptiſmate, quod efficiebatur à Ioanne apud Iordanẽ in Bethabara. Sed hoc etiam obſeruandũ eſt, quòd Helias ſubuehendus turbine in cœlũ, acceptum pallium ſuum inuoluens, percuſſerit aquã, quæ huc & huc diuiſa eſt: & tranſierũt ambo, ipſe ſcilicet & Heliſæus: aptior enim qui ſubueheretur factus eſt, baptizatus in Iordane, quoniã tranſitũ per aquam admirabilem, uocauit Paulus, ut ſuperius poſuimus, baptiſma. Propter hũc igitur ipſum Iordanẽ capit Heliſæus per Heliam donũ illud, quod cupierat accipere, dicens: Sit quæſò duplex portio ſpiritus tui ſuper me. Et fortaſſis hanc ob cauſam duplex accepit donũ in ſpiritu Heliæ ſuper ſeipſum, quoniã bis tranſiuit Iordanẽ. Semel quidẽ cũ Helia, ſecũdò cum accepto pallio Heliæ percuſſit, & dixit: Vbi eſt Deus Heliæ? etiã ipſe? Et percuſſit aquas, & diuiſit huc & huc: at ſi quis offẽdatur hoc dicto, Percuſſit aquã, propter ea quæ ſuperius à nobis ſunt tradita de Iordane, nempe quòd Iordanis figura fuerit ſermonis filij Dei, qui humilem ſe reddidit æquè ac nos. Dicendũ eſt perſpicuum eſſe apud apoſtolum, quòd Chriſtus ſit petra, quæ bis percutitur uirga, ut bibere poſſint è ſpirituali ſequẽte eos petra. Eſt igitur ille uerbero, qui in dubitatione antequã diſcat quod quæritur, cõtraria profert ſermonis cõcluſioni, à quibus liberãs nos Deus interdũ quidem ſitientibus dat potũ, interdum uerò quod inuiũ nobis, & imperceptibile eſt propter profunditatẽ, peruiũ illud præparat diuiſione ſermonis, cum quãplurima ex ratione diuidẽdi nobis manifeſtentur. Ad hęc ut admittamus interpretationẽ de potabiliſſimo & gratiarum pleno Iordane, utile nobis erit apponere Naamã illum Syrũ à lepra mundatũ, & quæ dicuntur de fluminibus apud hoſtes cultus diuini. Atq́ de Naaman quidẽ ſcriptũ eſt, ꝙ uenerit cum equitatu & curru, & ſteterit ante fores domus Heliſæi, quodq́ miſerit Heliſæus nuncium ad illum, dicẽs: Profectus lauare in Iordane ſepties, & reſtituetur tibi caro tua, & mũdaberis. quando etiã cõmouetur indignatione Naaman nõ intelligens, quòd Iordanis noſter is ſit, qui immũdos ob lepram liberat ab immũditia, ſanatq́, non ille propheta: quãdoquidẽ prophetæ officiũ eſt mittere ad illud quod ſanitatem affert: Non intelligẽs igitur Iordanis magnũ myſteriũ, Naaman inquit: En, cogitaram apud me: omnino exibit, & ſtans inuocabit nomẽ Domini Dei ſui, imponetq́ manum ſuam ad locũ, & curabit lepram. Etenim manum lepræ imponere, & curare ſolius Domini mei Ieſu officium eſt, qui nõ tantùm dixit cum fide pronuncianti: Si uis, potes me mũdare: uolo, mundus eſto. Pręterquã quod enim loquutus eſt, tetigit etiã eum, & mũdatus fuit à lepra ſua. Errans etiã Naaman, nec uidẽs, quantũ cæteri fluuij Iordane ſint inferiores, quantũ attinet ad curandũ eos qui morbo affecti ſunt, laudat Damaſci fluuios, Arbana & Pharphã, dicẽs: An nõ bonus eſt Arbana & Pharpha fluuij Damaſci prę omnib. aquis Iſraelis? Nonne profectus lauabor in eis, & mũdabor? Vt enim nullus bonus, niſi unus, nẽpe Deus: ſic inter fluuios nullus eſt bonus, niſi Iordanis, etiam à lepra liberare ualens eum, qui cum fide lauat animã in Ieſu. Proinde meum eſt iudicium, ſcriptũ fuiſſe omnes ſedentes ſuper flumina Babylonis propter hunc flere, memoria repetentes Sion. Deducti enim ob uitium in captiuitatem, cum alias deguſtaſſent aquas poſt ſanctũ Iordanem, in memoriã, deſideriumq́ ueniũt proprij & ſalutaris fluuij. Propterea de fluuijs Babylonis inquiũt. Illic ſedimus (nimirum ſtare nequeuntes) & fleuimus. Quando etiã Hieremias minat uolentibus Ægyptiam aquã bibere, & relinquentibus aquã è cœlo deſcendentem, & deſcenſus agno-

Ioan. 6.
Ioſ. 5.
4. Reg. 2.
4. Reg. 5.

Hier.2. men habentem Iordanem, dicens: Nunc igitur quid est tibi in uia Ægypti, ut bibas aquam Geon, & ut bibas aquam fluuiorum, uel ut Hebraicum habet, Bibere aquam Seor? de qua nunc propositum non est dicere. quòd autem nõ de his fluminibus, qui sensu percipiuntur, præcipuus sit sermo spiritui loquenti in scripturis à Deo inspiratis, id licet etiam cernere ex his, quæ ab Ezechiel prophetãtur ad Pharaonem regem
Ezech.29. Ægypti, quæ sic habent: En ego ad te ô Pharao rex Ægypti, draconem magnum, sedentem in medio fluuiorum, te ipsumque alloquentem, mihi sunt fluuij, & ego feci eos, & dabo laqueos in maxillas tuas: adglutinabo pisces fluuij, & deijciam te celeriter: & omnes pisces fluuij coram facie terræ tuæ cadent, & non congregaberis, & non ornaberis. Quem enim serpentem corporalẽ, in corporali Ægypti fluuio uisum fuisse prodiderunt unquam historiæ? Proinde uide ne fortè fluuius Ægypti locus sit draconis inimici nostri: qui ne Mosen quidem puerum interficere quiuit. Vt autem draco est in Ægypti fluuio, sic Deus est in fluuio lætificante ciuitatem Dei: nam pater est in filio. Hanc ob causam qui ad ipsum pergunt, ut lauentur, probrum deponunt ex Ægypto ductum, aptioresque fiunt, ut subuehantur. & mundantur à lepra, duplicationemque donorum accipiunt, atque etiam fiunt ad spiritus sancti receptionem parati, nimirum ad aliud flumen non aduolante columba. Quamobrem magnificentius considerato Iordane, ipsiusque lauacro, ac Iesu qui in ipso lauatur, tum Bethabara, hoc est domo instructionis, tantum utilitatis à fluuio hauriamus, quantum egemus.

TOMVS NONVS.

Postero die uidet Ioannes Iesum uenientem ad se.

PRIVS Iesu mater, simulatque ipsum concepit, ad Ioannis matrem, eam'que uterum ferentem pergit, quando qui formatur accuratiorem formationem donat ei qui formabatur, conformem illum efficiens suæ gloriæ, adeò ut ob formam communem, Ioannes crederetur esse Christus, & item Christus Ioannes esse à mortuis excitus putaretur apud eos qui non discernũt inter imaginem, & inter eum qui est secundum imaginem: nunc aũt ipse Iesus post ea, quæ antea accuratè examinauimus, testimonia Ioannis de ipso, uidetur à Baptista ueniens ad illum. Sed obiter obseruãdum est, quòd illic per uocem salutationis Mariæ, quæ peruenit ad aures Elisabeth, exilit Ioannes infans in utero matris, tum ueluti à sancta Maria sumentis spiritum sanctum. Euenit enim, inquit, ut audiuit salutationem Mariæ Elisabeth, subsiliuit infans in utero eius, & repleta est spiritu sancto Elisabeth, & exclamauit uoce magna: Hic autem uidet Ioannes Iesum ad seipsum uenientem, & dicit: Ecce ille agnus Dei, qui tollit peccatum mundi. in rebus etenim præstantibus, per auditum primum quis eruditur, deinde oculatus testis ipsarum rerum fit. Sed profectò adiuuari Ioannem ad formationem à Domino, qui adhuc cum formaretur perrexit in matre ad Elisabetham, ei perspicuum erit, qui tenuerit quæ disseruimus, dum diceremus Ioannem esse uocem, Iesum uerò sermonem: magna enim uox fit in Elisabeth repleta spiritu sancto ob Mariæ salutationem, ut lectio ipsa docet hunc in modum habens: Et clamauit uoce magna scilicet Elisabeth, & dixit: Vox enim salutationis Mariæ, quæ peruenit ad aures Elisabeth, repleuit Ioannem seipsa, quam ob causam subsilit Ioannes, materque ueluti os filij, & prophetissa efficitur uoce magna exclamans, ac dicens: Benedicta tu inter mulieres, & benedictus ille fructus uentris tui. Iam uerò à nobis apertè perspici potest, tum Mariæ iter ad montana cum festinatione, tum ingressus in domum Zachariæ, ac deinde salutatio, qua salutat Elisabeth. Hęc enim omnia eueniunt, ut Maria faciat participem Ioannem (etiamnum in utero matris existentem) eius potentiæ, quam habet ab eo quem conceperat: qui quidem Ioannes & ipse participem facturus erat matrem illius gratiæ propheticæ, quam acceperat. Et decentissimè profectò in montana tales dispensationes perficiuntur, cum nihil magni capi possit ab his hominibus, qui ualles ob humilitatem uocandi sunt. Ideo hoc in loco post Ioannis testimonia: primum quidem quod dicitur à Ioanne clamante, ac theologum agente: alterum uerò ad sacerdotes

tes & Leuitas ab Hierosolymis à Iudæis missos: tertiũ ad eos qui ex Pharisæis existentes acerbius interrogarũt, Iesus iam uidetur ab eo qui testimoniũ perhibuerat uenienti ad se, adhuc proficientem, melioremq; euadentem, cuius profectus, & ad meliora progressus, nota est ea dies quę postera dicitur: ueluti enim in sequenti illuminatione, & in postera die propter ea quæ præcesserant, Iesus uenit, non tantùm ignotus (tanquam qui in medio steterit etiam nescientium) sed iam etiam ueniens conspicuus ei, qui hæc antea annunciarat. Prima ergo die testimonia fiunt, altera Iesus ad Iordanem uenit. Tertia autem Ioãnes (cum staret cum duobus discipulis, intuitusq; esset Iesum ambulantem, ac dixisset: Ecce agnus ille Dei) præsentes admonet, uti sequantur filium Dei. Iam in quarta die, cum exire uellet in Galilæam, ille qui exijt ad quęrendum quod perierat, inuenit Philippum, & dicit ei: Sequere me: die uerò tertia post quartã, quæ sexta est in earũ numero, quas à principio recensuimus, nuptię fiunt in Cana Galileæ: de quibus uidebimus, cum ad locum hunc peruenerimus. Illud etiam obiter obseruandum, quòd Maria illa præstantior uenit ad Elizabeth inferiorem, & filius Dei ad Baptistam: ex quibus id utilitatis capimus, ut impigri simus ad ferendam opem inferioribus, & ad mediocritatem conseruandam. Quoniam autem apuod Ioannem discipulum, unde ad Baptistam Ioannem ueniat Seruator, non dicitur, hoc discimus ex his quæ Matthæus scripsit: Tunc aduenit Iesus à Galilęa ad Iordanem ad Ioannem, ut baptizaretur ab illo. At Marcus etiam locũ Galilęæ addidit, dicẽs: Et euenit in diebus illis ut ueniret Iesus à Nazareth Galilęæ, & baptizaretur à Ioãne in Iordane. Porrò Lucas locum quidẽ reticuit, unde Iesus aduenit, prætermittendo quæ alij scripserant, sed quod ab illis nõ didicimus, ipse nos docet: sic igit͂ post baptismũ ascendẽti ipsi apertũ est cœlum. Et descendit spiritus sanctus corporea specie, sicut colũba. Rursus dicente Matthęo, Dominum prohibitum à Ioanne dicente Seruatori: Mihi opus est, ut abs te baptizer, & tu uenis ad me: nullus quidpiam addidit, ne eadem repeterẽt. Quin etiam omnem iustitiam solus scribit Matthæus. Et dicit: Ecce agnus ille Dei, qui tollit peccatum mundi. Iam uerò cum quinq; animalia offerantur super altare, terrestria tria, alata duo, quęsitu dignũ mihi uidetur, cur tandẽ à Ioanne Seruator dicatur Agnus, & nullũ cæterorũ, atq; etiam cur agnum ex genere ouiũ appellarit, cum animalia hęc terrestria in unaquaq; trium ætatum offerãtur. Quinq; autẽ animalia hæc sunt, uitulus, ouis, capra, turtur & columba. Sunt etiã ætates cuiuslibet animalis terrestris hę. Vitulus, bos, uitellus, aries, agnellus, agnus, hircus, capra, hœdus: alatorum uerò, columbarum quidem iugum, sed id tantùm pullorum, & turturum iugum perfectum. Inquirendũ ergo est ei qui accuratè spiritualem rationem uictimarum comprehendere uoluerit, quorũ cœlestium exemplari, & umbra hæc fiebant. Itemq; quãnam ratione sanciat sermo unumquodq; animal sacrificari. priuatimq; colligẽda sunt quæ de agno dicũtur. Quòd autem sermo uictimarum intelligendus sit de quibusdam mysterijs cœlestibus, docet apostolus, dicẽs: Qui exemplari & umbræ cœlestium deseruiunt. Et rursum. Necesse ergo est, ut exemplaria rerũ quæ sunt in cœlis, hisce rebus purificentur: ipsa uerò cœlestia mundentur uictimis præ his potioribus. Cæterùm in his singulis inuẽtam uictimam legis spiritualis per Christũ factam enarrare (ueritas maior q̃ pro captu humanę naturæ) nullius alterius opus est quàm perfecti, nẽpe eius qui sensus excitatos habet ad dijudicandum, tum bonum, tum malũ: quiq; ex affectu uera narrãte dicere potest, Sapientiã loquimur inter perfectos. Et uerè de hisce rebus, hisq; simillimis dicere possumus, quam nullus principum seculi huius cognouit. Veruntamen agnum in sacrificijs ἐνδελεχισμῶ (hoc est iugis oblationis) inuenimus oblatum. Sic autẽ scriptum est: Et hæc sũt quæ facies in altari. Agnos anniculos duos immaculatos per singulos dies super altare iugiter oblationem endelechismi. Agnũ unum offeres mane, & alterum uespere, & decimam partẽ similaginis mixtam oleo contuso cum quarta parte uini in agno uno. Et agnum alterum offeres uespere, iuxta sacrificium primum, & iuxta libamen ipsius odorem fragrãtiæ oblationẽ Domino. Sacrificiũ endelechismi in generationes uestras ad ostia tabernaculi testimonij corã Domino, in quibus agnoscar tibi illic in tãtum, ut loquar ad te, ibiq; ordinabo filijs Israel, & sãctificabor in gloria mea, & sanctificatione sanctificabo tentorium testimonij. Verum enimuero quęnam alia in-

Matth. 3.
Marc. 1.
Matth. 3.
Ioan. 1.
Heb. 8.
Heb. 9.
Num. 28.

telligibilis uictima ἐνδελεχισμοῦ (hoc est iugis oblationis) esse potest λογικῷ (hoc est ei qui sermonis cōpos est, & sermocinatur) cum sermo floridior, symbolicè dictus agnus, qui simulatque illustratur anima, offertur (hæc enim esse potest matutina endelechismi uictima) & offertur etiam, cum mens cessat uersari in rebus diuinioribus. Non enim potest semper sufficere, ut sit in præstātioribus anima, quādiu illi cōtigerit, coniūctā esse huic terreno & aggrauati corpori. Quòd si quęrat quis, quid facturus sit sanctus eo tēpore quod est inter mare, & uesperā, trāsferat sermonē ab hisce rebus, quæ ad cultū Mosaicum pertinēt, & deinde euāgelica potiora sequatur. Vt enim legis ueteris sacerdotes principium uictimarū offerunt endelechismi uictimam, ac deinde ante uespertinā uictimam endelechismi, cæteras ex lege (uerbi gratia pro delicto, uel pro his quæ spōte nō cōmittuntur, uel pro salute, uel pro precatione, uel pro zelotypia, uel pro sabbato, uel pro nouilunio, & reliquis quæ longū esset in pręsentia recensere) sic etiā nos à sermone de imagine, qui est Christus, oblationē facere incipiētes, de multis, hisque utilissimis disserere poterimus. Rursusque in his quæ Christi sunt, finiētes, ad uesperam ueluti, noctemque perueniemus, uenientes ad corpora etiam. Sin uerò sermonem exquirimus de Iesu demōstrato à Ioanne, iuxta id: Ecce agnus ille Dei, qui tollit peccatū mundi, insistentes in ipsa dispensatione corporei aduentus filij Dei ad uitam hominū: agnum nō alium existimabimus quàm hominem: hic enim ueluti ouis ad cędē ductus est, & tan-
Esaiæ 53. quam agnus corā tondēte se mutus, dicēs: Ego tanquā agnus innocēs ducor, ut immo-
Hier. 11. ler. Quā ob causam, & in Apocalypsi uidetur agnus stās ceu immolatus. Hic igitur agnus occisus purificatio factus est, iuxta quasdam rationes occultas totius mundi, pro quo ob amorem, quo pater humanū genus prosequitur, cædem etiā suscepit, suo ipsius sanguine nos peccatis uēditos redimēs ab eo qui nos seduxerat. Porrò qui agnū hūc ad sacrificium offerebat, Deus in homine erat, magnus sacerdos, qui hoc declarat per ea uerba: Nullus animā meā à me tollit, sed ego à memetipso pono eam, potestatē habeo ponēdi eam: & rursum potestatē habeo sumendi eam. Et sanè huius uictimæ cognatæ sunt cęteræ, quarū notæ sunt legales: per cęteras uerò uictimas huic uictimę cognatas, effusiones intelligo sanguinis generosorū martyrum, qui nō frustra cōspiciūtur stare à discipulo Ioāne iuxta cœleste altare. Sed quis sapiens, & intelliget hæc, uel prudēs, & agnoscet hæc? Ad hęc altioris cōtemplationis est uel tantillū exequi rationem de huiuscemodi uictimis, quæ purgant eos pro quibus offeruntur. Cōsideranda ergo est ratio sacrificatæ filiæ Iephtæ, qui propter hāc filios Ammon uicit, cui quidem
Iudic. 11. uoto propensa fuit ea etiā quæ offerebatur, ad patrem dicentē: Apertum est os meum aduersum te ad Dominū respōdens, & si aperuisti os tuū aduersum me ad Dominum, fac uotū tuum. Atque simulacrum quidem crudelitatis per hęc producitur illius, cui tales pro hominū salute perficiuntur uictimæ, sed profectò mēte generosiore, quæ calleat soluere, quæ dicūtur cōtra prouidētiam, egemus, ut simul de omnibus quæ ueluti secretiora sunt, & supra humanā naturam, nos excusemus. Magna enim iudicia Domini, eaque ægrè, nec facilè narrantur, atque ob hanc causam rudes animæ errauerūt. Notum autem atque testatum cum sit apud gentiles, multos cædi pro cōmuni hominum salute seipsos tradidisse, cum pestilentes morbi suam patriā inuasissent: Et hæc euenisse admittit nō sine causa scripturis credens, Clemens ille fidelis, de quo hunc in modum testificatur Paulus, dicēs: Cum Clemēte & reliquis coadiutoribus meis, quorū nomina sunt in libro uitæ, similem habent dissimilitudinem apud eum qui uelit mysteria, quæ multos latent, incusare, quæ de martyribus tradūtur: Deo magis approbante, ut uel asperrima supplicia suscipiamus, dum confitemur illius diuinitatem, quàm à tot rebus, quæ malæ existimantur, liberari ad breue tēpus, sermone nostro ubique sequētes uolūtatem inimicorum ueritatis. Quamobrem existimare debemus destructionem fieri potentiarum maleficarū, per mortem sanctorū martyrū, ueluti tolerantia & cōfessione usque ad mortem, atque erga pietatem promptitudine, hebetantibus & mitigantibus feritatē insidiarum tyrannorum illorum, contra tot cruciatus patientem, ut hebetata, & debili reddita potentia ipsorū, alij etiam plures uictis, dimitterentur liberati eo onere, quo potentiæ malæ instantes eos grauabāt & lędebāt. Quin etiā martyres ipsi, qui passi sunt, postea nō incidūt in supplicia, quāuis nō debilitatis, ac delassatis his qui alios malis afficiunt,

ciunt,nimirũ quia is qui talem uictimã obtulit,uicit hanc cõtrariam potentiam,tanq̃ si ex parte hac uterer similitudine utili ad ea de quibus agitur: Qui interficit,aut carmine sopit animal uenenatũ, aut ipsum ui quapiã, uacuum reddit à ueneno, is in multos beneficia confert,qui in posterum aliquid passuri erãt,nisi interfectum illud, uel sopitum fuisset,uel ueneno euacuatum, atq; etiam si alicui morso manifestũ fiat, & liberatus ille à nocumento per morsum contracto,defigat oculos in mortuum,qui læsit,uel inscẽdat mortuũ,uel attingat mortuum, uel gustet huius partem, fiet sanè antea passo medicina,& beneficium ab eo qui interfecisset id quod lædebat. Simile quiddam fieri morte pijssimorũ martyrum existimandũ est, multis ex ipsorũ morte indicibili quadã ui adiumentũ sumẽtibus. Cæterùm multum immorati sumus de martyribus uerba facientes,atq; enarrantes de his qui perierunt ob pestilẽtes cõstitutiones, ut uideremus excellentiam illius qui ductus est uelut ouis ad cædẽ, quiq; sicut agnus coram tõdente fuit mutus. Nãq; si aliqua gentibus non falsò historijs mãdata sunt, aliqua uerò tum de martyribus sunt dicta,qui fuerunt mundi purgamẽta,tum de apostolis, qui omniũ reiectamẽta ob hãc causam dicũtur, qui & quantũ sentiendũ est de agno illo Dei, qui ob hanc causam sacrificatur,ut tollat peccatum mundi,pro quo & passus est? Quãuis enim peccet aliquis,aduocatũ habemus apud patrem Iesum Christum iustum: & ipse propitiatio pro peccatis nostris:non pro nostris autẽ tantùm,sed etiã pro totius mundi:quoniã Seruator est omnium hominũ,& maximè fidelium,qui suo ipsius sanguine chirographũ, quod aduersus nos erat, deleuit. Et illud, Sustulit è medio affixũ cruci, ut ne uestigia quidem peccatorũ perpetratorum inueniantur, qui expoliatos principatus ac potestates ostentauit palàm triumphãs in ligno. Itaq; adflicti in mũdo docemur confidere,confidenti causam hãc esse edocti,quia mundus sit uictus,quẽ perspicuum est uictori subiectũ fuisse. Vnde etiã omnes gẽtes absolutæ ab his qui antè prę ualuerant, seruiunt ipsi, quoniam liberauit mendicum à potente, per propriã passionem,& pauperem cui nullus erat adiutor. Hic igitur Seruator humiliato calũniatore (eo quòd seipsum humiliauerit)cum intelligibili sole permanet corã splẽdidissima ecclesia(quæ tropicè luna dicitur)à generatione in generationẽ. Et cũ hostes per passionem sustulisset potẽs & fortis in bello Dominus poculo purificatorio indigẽs (quod à solo patre ob rectè facta dari potest) prohibet Mariam seipsum tãgere,dicẽs: Ne me tãgas,nondũ enim ascẽdi ad patrem meũ:sed uade,& dic fratribus meis: Vado ad patrem meum,& patrem uestrũ,Deum meum,& Deum uestrum. Cæterùm cum pergit uictorijs,tropheisq; onustus,cum corpore,quod ex mortuis resurrexerat,(quomodo enim aliter intelligere oportet illud, Ascendi ad patrem meum,& illud, Vado ad patrem meum?)nunc aliquæ quidem potentiæ dicũt: Quis est iste qui accedit ab Edom rubra uestimẽta habens ex Bosor, adeò speciosus? qui uerò præibãt illũ,illis qui pręfecti erãt portis cœlestibus,inquiũt. Tollite portas principes uestras,& eleuamini portæ æternales,& introibit rex glorię. Preterea uerò interrogãt ueluti aspectu ipso,ut ita dicã, ipsius dexterã uidentes cruentatã,eumq; totum repletũ operibus strenuè gestis. Quare rubra sunt uestimẽta tua sicut calcatio torcularis pleni uuã calcata, quãdo & respõdet, Calcaui eos. Verè ob hæc indiguit, ut lauaret in uino stolã suam, & uestimentũ suũ in sanguine uuę. Infirmitates enim nostras cũ sumpsisset,ęgritudinesq; portasset,totiusq; mundi peccatũ cum sustulisset,& in tot beneficia cõtulisset, fortassis tũ baptismũ accepit quouis alio, qui apud homines excogitari potest, maiorem de quo reor eũ dixisse. Baptismo habeo baptizari,& aliquo modo coarctor, donec perfectũ fuerit. Vt enim audacius orationem explorãs instem ad ea quę plurimi sentiunt, dicãt nobis qui martyriũ ipsius, baptismũ existimãt, maximũ esse,supra quẽ alium excogitare baptismum nõ liceat,cur tandem post hoc dicat Marię, Ne me tangas. oportebat enim seipsum magis exhibere tangendũ,tanquã qui per mysteriũ passionis baptismũ sumpsisset perfectum. Sed quoniam, ut prædiximus rebus aduersus aduersarios præclarè gestis,opus habebat lauare in uino stolã suã,& in sanguine uuæ uestimentũ suũ, ascendit ad agricolam ueræ illius uitis,nempe patrem:ut illic lotus, postquã ascendisset in altũ captiuata captiuitate descẽderet,uaria ferens charismata,nempe diuisas apostolis linguas ueluti igneas,atq; etiã ad futuros in omni actione sanctos angelos liberaturos

1. Ioan. 2.

Ioan. 20.

Esaie 63.

Luc. 12.

raturos ipsos. Ante has enim dispẽsationes, purificati nõdum cum essent, capaces non erãt angelorum ad se aduẽtus, fortassis ne angelis quidẽ ipsis adesse uolẽtibus his qui nõdũ optimè instituti, purificatiq; à Iesu fuissent. Solius enim Iesu benignitatis erat cũ peccatoribus, & publicanis mãducare & bibere, atq; suos ipsius pedes præbere lacrymis resipiscentis peccatricis, & ad mortem usq; pro impijs descẽdere, non rapinã arbitrantem se esse æqualẽ Deo, & inanientẽ semetipsum, serui forma sumpta. Hæc autem omnia perficiẽs patris magis uolũtatem ipsum tradẽtis pro impijs perficiebat, q̃ suam ipsius. Bonus etenim est pater: Seruator uerò imago est bonitatis ipsius: porrò toti mũdo officia conferẽs, quoniam Deus in Christo mũdum sibi ipsi reconciliat, antea propter malitiam inimicũ factũ, tum uia, tum ordine officia confert his rebus, in quas ipse beneficia cõfert, nõ subitò accipiens scabellũ pedũ, nẽpe inimicos omnes. Dicit enim
Psal. 109. ad ipsum uniuscuiusq; nostri Dominũ pater: Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellũ pedum tuorũ. Et hęc fiunt quoad ultimus inimicus, nempe mors, ab ipso destructus fuerit. Si uerò cõsiderauerimus, q̃d sit subijci Christo (idq; maximè ex illis uerbis, Cum aũt ipsi omnia subiecta fuerint, tũc ipse filius subijcietur ei qui omnia sibi subiecit) ut dignũ est bonitate Dei uniuersorũ, intelligemus agnum Dei, tollẽtem peccatum mũdi. Verum nõ omniũ peccatum ab agno aufertur, nẽpe eorũ qui nõ dolent, quiq; nõ affligunt̃, donec ablatũ fuerit. Spinæ nanq; non tãtùm infixæ, sed etiam altius radicatę in manus sunt cuiuscunq; per uitium temulenti, quiq; sobrietatem per-
Prouerb. 26. diderit: iuxta illud quod in Prouerbijs dicit̃: Spinæ nascuntur in manu temulẽti. Quãtum uerò doloris parient in eo, qui tales plantas admiserit in corpus suæ ipsius animę, iam dicere difficillimum est. Nam abscindatur oportet à sermone Dei uiuentis, penetrantiore quouis gladio utrinq; incidẽte, & efficaci, & supra omnẽ ignem cõburente, quisquis eò profunditatis suæ ipsius animæ admisit uitiũ, ut factus sit terra spinas germinãs. Et profectò opus erit ad huiusmodi animã ignẽ mitti inuenientẽ spinas, ꝓpterq; eas stantem, ac penetrantẽ sua ipsius diuinitate, nec cõbusturum areas, uel spicas camporum. Verũ enimuero agni tollẽtis peccatũ mundi, idq; per propriã cædem incipiẽtis, cõplures sunt uiæ: quarũ aliæ quidem manifestæ possunt esse uulgo, alię uerò uulgus latẽtes his, qui diuina sapiẽtia digni habiti fuerint, quibus solis sunt notæ. Quid enim opus est recẽsere quot uijs ad credendũ ueniat quis inter homines, cum liceat unicuiq;, dum adhuc in hoc est corpore, ex se id cõsiderare. Veruntamen per uias credẽdi licet peccatũ quoq; tollere: per flagella, per spiritus malos, per morbos difficillimos, ꝑ infirmitates laboriosissimas. Quis ergo nouit quę sunt etiã post hęc. Cęterùm necessariũ fuit, ne respueremus eum qui assequi uidetur ueram intelligentiã sermonis illius, q̃ dicit: Ecce agnus ille Dei, qui tollit peccatũ mũdi, diutius de hisce rebus differere, ut sciẽtes nos & furore Dei aliquãdo redargui, & ira Dei corripi, neminẽ ob amorẽ erga genus humanũ, uel ad hyperbolen usq;, sinentis omnino irredargutũ, atq; non correptum, omnia faciamus, ut talibus redargutionibus, atq; correptione ea quæ sita est in rebus asperrimis, atq; molestissimis non egeamus. Consideret insuper lector oportet quę suprà sunt à nobis dicta cũ appositione cõplurium exẽplorũ de eo quod est, quid significet̃ iuxta scripturã per uocem mũdi. nec enim cõsentaneum esse putaui repetere: Nõ ignoramus autẽ quendã exposuisse per mũdum Ecclesiam solam: mundum, & ornamentum existentem mundi. Quandoquidem lux etiam mũdi dicitur: Vos enim estis (inquit) lux mundi. Mundus autẽ & ornamentũ mundi, est ecclesia, Christo existente mũdo & ornamẽto ecclesiæ, quippe qui sit prima lux mũdi. Considerandũ aũt est, num eiusdem mũdi lux esse dicat̃ Christus, & discipuli eius. Proinde uide, ne, quãdo Christus lux est mundi, fortassis lux sit ecclesiæ: quãdo uerò discipuli eius lux sunt mundi, inuocantium sint lux, qui diuersi sunt ab ecclesia. Quemadmodũ à Paulo dictum est in procemio prioris epistolæ ad Corinthios scribẽte ad ecclesiã Dei cũ omnibus qui inuocãt nomen Domini nostri Iesu Christi. Si quis suspicetur ecclesiã dici lucem mũdi, hoc est reliqui generis hominũ, & infideliũ, siquidẽ prophetice hoc interpretabitur propter sermonẽ de cõsummatione, fortasse locum habet illud quod dicit, sin uerò tanquã iam factum id cõsiderabit (quoniam lux alicuius illustrat illud, cuius est lux) ostendant quomodo reliquum genus illustratur ab ecclesia peregrinante in mundo.

mundo. Quod si hoc ostēdere nequeūt, aduertant, num rectè exposuerimus lucē esse ecclesiam, & mundū inuocantes. Sed uocula quę sequitur, posita in euangelio à Mattheo tradito exprimet enarrationem ei qui diligentissimè scrutatur scripturas. Vos enim, inquit, estis sal terræ: fortasse per terram intelligens reliquos homines, quorū sal sunt, qui crediderunt, auctores existentes, ut mūdus seruetur propterea quòd credāt. tunc enim consummatio erit, si sal infatuatus fuerit, & non sit amplius qui saliat, conseruetq́; terrā. Quoniam liquet si impleta fuerit iniquitas, & refriguerit charitas super terram (ut etiam Seruator ipse dubiam profert uocem de his qui in suo ipsius aduentu erunt) dicēs: Veruntamen cum uenerit filius hominis, num inueniet fidem super terram? futuram consummationem seculi: dicatur itaq; ecclesia mundus, quādo à Seruatore illustratur. Nos autem quærimus, an propter illud: Ecce agnus ille Dei, qui tollit peccatum mundi, interpretari debeamus mundum spiritualiter esse Ecclesiam (ablatione peccatorum circūclusa in sola ecclesia.) Quomodo enim quod à discipulo suo in epistola dicitur de Seruatore, qui propitiatio est pro peccatis, interpretabimur, sic habes: Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris tantùm, sed etiā pro totius mūdi? Quando quod apud Paulum est, huic reor esse simile, sic habens: Qui est Seruator omnium hominum, maximè fidelium. Rursus ad hunc locum Heracleon ueniens, absq; aliqua approbatione & appositione testimoniorum, enunciat Ioannem tanquā prophetam dicere, Agnus Dei: & ut excellentior quàm propheta dicere, Qui aufert peccatum mundi. Quorum primum existimat de corpore eius dici: secundum uerò de eo quod est in corpore, quia agnus imperfectus sit in ouium genere. Atq; tale etiam sit corpus comparatione inhabitantis in ipso. Perfectionem uerò, inquit, si uolebat corpori attribuere, arietem ipsum immolādum dixisset. Sed non arbitror necessarium esse post tot inquisitiones factas, eadem hoc in loco repetere, contēdentes contra ea quæ dixit Heracleon parum doctè. Tātum hoc adhuc notetur, quòd ut uix mundus capax illius fuit, qui seipsum inaniuit, sic agno, & non ariete opus fuisse ad illius auferendum peccatum.

1.Ioan.2.

1.Tim.4.

TOMVS DECIMVS.

Postea descendit Capharnaum ipse & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius, & ibi manserunt non multis diebus. Instabat autem pascha Iudæorum, &c.

NVMERI, qui in ipso Numerorum libro scripti fuerunt, iuxta quandam proportionem conuenientem unicuique rei, scriptura digni habiti sunt. Inquirendum autem est, an unus ex Mosis libris numerorum inscriptione notatus, rationem Numerorum eximiè doceat eos, qui huiuscemodi accuratè inuestigare ualent, quæ mihi ad te in principio decimi tomi dicuntur, tum intuenti frequenter numerum denarium assequutum fuisse priuilegium scripturæ excellentis, ut ibi quoque licet diligenter considerare, tum speranti etiam fore, ut aliquid maius à Deo in hunc tomum accipiam, quod ut contingat, pro uiribus præbere nos ipsos Deo tentemus, qui cupit optima largiri: sed incipiendus hinc est liber. Postea descendit Capharnaum ipse, & mater eius, & discipuli eius, & manserunt ibi non multis diebus. Etiā cæteri tres, qui euangelia scripserunt, inquiunt Dominum in Galilæam secessisse, post ipsius cōtra diabolum certamen. Matthæus autem & Lucas prius cum uenisset Nazareth, postea illa relicta profectum habitasse Capharnaum. Matthæus uerò & Marcus causam etiam quandam dicunt, cur ipse inde discesserit, nempe quia audisset Ioānem ab Herode in carcerē cōiectum fuisse. Habēt autem se sic uerba, Matthæi quidē, Tunc omittit illum diabolus: & ecce angeli accedebāt, & ministrabant ei. Cū audisset aūt Iesus, Ioānem traditum esse, secessit in Galilæam: & relicta Nazareth, profectus habitauit in Capharnao maritima, & in finibus Zabulon & Nephtalim, ut impleretur quod dictum fuerat per Esaiam prophetam, dicentem: Terra Zabulon, & terra Naphtalim: & postea quæ dicta sunt in Esaia, dicit: Ex eo tempore cœpit Iesus prædicare, & dicere: Resipiscite, instat

Ioan.2.

Matth.4.

Marci 1. enim regnum cœlorum. Marcus uerò. Et erat, inquit, in deserto dies quadraginta, & C
tentabatur à Satana: eratq; cum feris, & angeli ministrabant illi. Postquam autem traditus est Ioannes, uenit Iesus in Galilæam prædicans euangelium Dei, nempe impletum est tempus, instatq; regnum Dei. Resipiscite, & credite euangelio. Deinde cum enarrasset de Andrea, & de Petro, Iacoboq; ac Ioãne, scribit hęc. Et ingressus Capharnaum statim, sabbatis docebat in synagoga. Lucas uerò, Et cum cõsummasset, inquit,
Luc. 4. tentationem diabolus, recessit ab illo usq; ad tempus. Et reuersus est Iesus uirtute spiritus in Galilęam, & fama exijt per uniuersam regionẽ de ipso, & ipse docebat in synagogis eorum, & glorificabatur ab omnibus: & uenit in Nazara, ubi erat nutritus, intrauitq; secundum consuetudinem suam die sabbatorum in synagogam. Cumq; docuisset, quæ in Nazaris ab ipso dicta fuerant, furoremq; eorum qui erant in synagoga, aduersus ipsum (ut qui eiecissent eum è ciuitate, ac duxissent usq; ad supercilium montis, super quem ciuitas illorum erat ædificata, ut præcipitarent eum) & ut transiens per
Luc. 4. medium illorum ibat, superaddit hæc. Et descendit Capharnaum ciuitatem Galilęæ, & docebat illos sabbatis. Veritatem de hisce rebus oportet repositam esse in his quæ animo cernuntur, aut si dissonantia non soluatur, recedere à fide euangeliorum, tanquam quæ uerè non sint scripta per spiritum, neq; sint diuiniora, neq; optimo ordine commentata, utroq; enim modo dicitur scriptura ordinata fuisse. Dicant enim nobis qui recipiunt quatuor euangelia, & existimant apparentem dissonãtiam non dissolui per anagogen (præter prædictas à nobis dubitationes de quadraginta diebus tentationis, qui minimè locum habere possunt apud Ioannem) quando fuit in Capharnao Dominus? Nam si post sex dies ab eo tempore, postquam baptizatus est Iesus, fuit in Capharnao (sexta die facta dispẽsatione, & miraculo in nuptijs, in Cana Galileæ) perspicuum est, neq; tantatum fuisse, neq; in Nazaris fuisse, neq; Ioãnem adhuc traditum fuisse. Itaq; post Capharnaũ, ubi mansit non multos dies, cum pascha esset Iudæorum in propinquo, ascendit Hierosolymam, quando è templo eiecit tum oues, tum boues, & mensariorum æra effudit. Videtur autẽ Nicodemus pharisæorum princeps, noctu ad ipsum principio uenisse Hierosolymam: audisseq;, quę licet ex euangelio accipere.
Ioan. 3. Post hæc autem uenit Iesus, & discipuli eius in terram Iudæam, & illic morabatur cum D
eis, ac baptizabat, quo tempore erat Ioannes in Aenon iuxta Salim, quia aquæ multæ erant illic, & ueniebant, ac baptizabantur. Nondũ enim coniectus fuerat in carcerem Ioannes, quando orta etiam quęstio est ex discipulis Ioannis de purificatione cum Iudæis. Et uenerunt ad Ioannem dicentes de Seruatore. Ecce is baptizat, & omnes ueniunt ad eum. Audierãt enim Baptistę uerba, quæ accuratius ex ipsa scriptura licet assumere. Quòd si interrogantibus nobis quando primum fuit in Capharnao Christus? qui lectionem Matthæi, reliquorumq; duorum sequuntur, dicent post tentationem (quando relicta Nazareth profectus habitauit in Capharnao, quæ est ciuitas maritima) quomodo simul uerum esse dicent & illud, quod apud Matthæum & Marcũ dictum est, Iesum scilicet secessisse in Galilæam, tanquam qui audisset Ioãnem traditum fuisse? & illud quod positum est apud Ioannem, scilicet nondum fuisse Baptistam cõiectum in carcerem, sed baptizare in Aenon iuxta Salim? Id quod ponitur post mansionem Domini in Capharnao? & post ascensum ad Hierosolymam, indeq; ad Iudæã descensum, ac post multas alias œconomias & dispẽsationes? Quin si de alijs complu ribus diligenter quis exquisierit euangelia de dissonantia secundum historiam, quam singulatim tentabimus pro uirili ob oculos ponere, uertigine affectus, uel renuet confirmare euangelia tanquam uera, & iudicio suo sibi eligens quod uoluerit, alicui ipsorum euangeliorum adhęrebit, non audens funditus infirmare de Domino nostro fidem, uel admittens quatuor esse euangelia, ueritatem ipsorum non informis, & characteribus corporalibus esse adiunget. Vt autem aliquam considerationem sententię ac uoluntatis euangeliorũ de hisce rebus sumamus, nobis hoc est dicẽdum. Esto quibusdam spiritu Deum uidentibus, huiusq; sermones ad sanctos, atq; præsentiam, qua illis se offert, pręcipuis temporibus profectus ipsorum (atq; hi plures numero existãt, & diuersis in locis, nec similibus omnino beneficijs affecti) esto inquã propositum his singulis, sua renũciare quæ spiritu tum de Deo, tũ de sermonibus eius, ac de apparitionibus

nibus ad sanctos uident, ita ut hic quidē renunciet, quæ dicūtur uel aguntur à Deo in tali loco huic iusto: ille uerò quæ alius per oracula uel audierit, uel receperit, & alius preter duos predictos uelit nos de aliquo docere. Esto aūt etiā aliquis quartus, perinde atq; hi tres, faciens, cōferantq; hi quatuor inter se de quibusdā quæ spiritus illis suggesserit, & de alijs breui oratione renūcient: adeò ut huiusmodi sint illorum narrationes. Visus est Deus huic hoc tēpore, hoc in loco; & hæc illi fecit hunc in modū (si illi apparuerit tali forma) & manu duxit ad hūc locū, ubi hęc fecit. Secundus eodē tēpore quo hæc dicta sunt, facta fuisse apud primū, referat Deum uisum fuisse in quadā urbe cuipiam secūdo (quem ipse uelit) existēti in loco ualde remoto à loco prioris, & alios eodē tempore sermones à Deo huic, quē secundū posuimus, habitos fuisse dicat. Similiter de tertio & quarto existimandū est. Consentiāt aūt hi (ut prędiximus) inter se uera de Deo nunciātes, deq; ipsius erga aliquos beneficijs, in quibusdam narrationibus, quas ipsi renūcient. Apparebit igitur historiā esse existimanti horū narrationem, quæ propria sunt imaginis historiæ, ad res ueras accōmodare, & ei qui arbitrat̄ Deum esse in loco secundū circūscriptionem, eodem tēpore nequeuntē plures de seipso ingenerare uisiones pluribus, in pluribus locis, nec plura etiā simul dicere, impossibile esse, ut hi quatuor, quos supposuimus, uera narrēt ex eo quòd facile factu nō sit Deum esse in hoc quodam certo tempore, quia etiam consideratus fuerit esse in loco secūdum circūscriptionem, & huic, & illi, hæc & illa dicere: & facere hæc, & his contraria, & (ut ita dicam) sedentem simul & stantem esse, in hoc quidem tempore dicentes eum stātem hæc dixisse, & alia fecisse in loco eodem sedentem. Vt igitur sensus prçceptus historicorum charactere & forma in his quos supposui uolentes nos docere, quæ mens ipsorum perspexerit, nullam inueniretur habere dissonantiam, si quatuor fuerint sapiētes: sic etiam in quatuor euangelistis rem se habere intelligēdum est. Abutentibus multis tum dictis, tum factis Iesu iuxta illius prodigiosam & admirabilissimam potentiam: interdum etiam attexentibus ad scripturam, cum dictione ueluti de sensibilibus, quod illis puro ac solo intellectu manifestatum erat. Non reprehendo autē ipsos aliquo pacto transposuisse ad utilitatem mysticæ cōsiderationis harum rerum, id quod (quantū atinet ad historiam) alio modo factum fuerat: ita ut quod uno loco factum fuerat, tanquam in alio gestū sit, narrarēt: & quod uno tempore tanquā in alio, & illud quod uno modo pronuntiatum fuerat, cum quadam alteratione referrent. Propositum enim illis erat uera narrare, & spiritualiter, & corporaliter, ubi liceret: ubi autē non contingebat utrumq;, rem præferre spiritualē rei corporeæ: seruata sæpe ueritate spirituali, in corporali (ut aliquis diceret) mēdacio. Quemadmodū si etiam ex historia diceremus Iacob dicentem Isaac: Ego sum Esau primogenitus tuus filius, secundū intellectū spiritualē narrasse uera: & participem factum primogeniturarū, quæ in fratre iam perierāt, & recepta forma & figura Esau externa per uestem hœdinarū pellium: atq; factus Esau sine uoce laudāte Deum, ut deinde locū inueniret Esau ad benedictionem consequendā. Nam fortasse, ni benedictus fuisset Iacob, tanquā Esau, ne Esau quidem capere quiuisset ex se benedictionē. Is igitur multa est secūdū uarias nationes, ex quib. probabile est euangelistas notiones sumētes diuersas, interdū etiam alias de quibusdā consentientes scripsisse euangelia. Verbi gratia: uerū est, quod ad textum attinet, contraria dicere de Domino nostro, nempe eum genitū ex Dauid, & nō genitum ex Dauid. Verum etenim est genitum fuisse ex Dauid (ut etiam apostolus inquit, genitū ex semine Dauid secundū carnē) si ad corpus ipsius referamus: falsum aūt hoc ipsum est, si de diuiniore ipsius potētia intellexerimus eū genitū fuisse ex semine Dauid. Declaratus nanq; filius Dei fuit cum potētia. Et fortassis hāc ob causam diuinæ scripturę aliquoties eum seruum, aliquoties eum filium prædicat, seruum quidē propter serui formam: & quia ex Dauide, filium uerò Dei propter potentiā suam primogenitā: sic uerum est dicere eum hominē, & non hominē, hominem quidē propter illud quod mortis est capax: cæterùm nō hominem, propter illud quod homine est diuinius. Ego aūt arbitror etiam Marcionem respuētem doctrinā suam, & reijcientem ipsius ex Maria ortum, enunciasse eum iuxta diuinam naturā genitum ex Maria non fuisse: & hāc ob causam ausum fuisse delere hos locos ex euangelio, cui simile quiddam passi fuisse hi Genes. 27.

uidentur, qui illius humanitatem tollunt, solam illius diuinitatem admittentes, atque his contrarij, qui diuinitatem eius obliterant, hominē eum hominum omnium iustissimum, & sanctissimū fassi. Quin qui introducūt opinionem (quia nō intellexerint eū, qui seipsum ad mortem usq; humiliauit obediens factus usq; ad crucem, & solam eius eam partē, quę perturbationibus uacat, quæq; superior est quouis tali casu imaginaue runt) priuare nos pro uirili sua uolūt eo homine, qui hominū omniū sit iustissimus, ua lēs, etiam per seipsum seruari (ut enim per unum hominē mors, sic per unū hominem uitæ iustificatio) utilitatem nobis alioqui nō percepturis ex filio Dei, si remoto homi ne, talis esset, qualis erat in principio apud patrēDeum, neq; hominē assumpsisset, qui omniū primus, & omnibus honorabilior, ac lōgè omnibus purior ualeret ipsum cape re, post quē poterimus unusquisq; nostrū tantū, ac talē, qualis erat, ipsum capere, si locum magnitudini eius conuenientē in anima nostra præpauerimus. Hæc mihi dicta sunt declarare uolēti, uia spiritualis intelligētiæ, apparentē euangeliorū dissonantiā. In eundem aūt locum huiusmodi etiā exemplo utendū est, scilicet Paulum carnalē se esse uenditū sub peccato dicere, nec quidquā dijudicare posse, spiritualē uerò omnia dijudicare posse, & à nemine iudicari, et carnalis quidē hę sunt uoces: Nō enim quod
Rom.7 uolo, hoc facio, sed quod odi. hoc facio, spiritualis uerò, quod uolo, hoc facio, & quod odi, nō facio. Quin etiā qui raptus fuit usq; ad tertium cœlū, & audiuit arcana uerba, di
2.Cor.12 uersus erat ab eo, qui dicebat, Pro hac re gloriabor, pro me ipso aūt non gloriabor. Sin uerò etiam Iudæis fit quasi Iudæus, ut iudæos lucrifaciat, & his, qui sub lege erant, tanquàm sub lege esset, ut eos, qui sub lege erāt, lucrifaceret, & his qui sine lege erāt, tanquam esset sine lege, cū non esset sine lege Deo, sed obnoxius legi Christi, ut lucriface ret ex leges, & infirmis infirmus, ut infirmos lucrifaceret, perspicuū est inquirēdas esse diligēter rationes huius rei: idq; priuatim in singulis: siue cū efficitur tāquàm iudeus, siue cū tanquàm sub lege, siue cū est quasi sine lege, siue interdū etiā efficitur infirmus. Verbi gratia, illa quæ dicit propter ueniā, nō propter imperiū, tanquàm infirmus exi
2.Cor.11 stens, dicit. Quis enim, inquit, infirmatur, & ego nō infirmor? Cū aūt tōdetur, oblatio
Act.16 nem offert, uel Timotheū circūcidit, fit iudæus. Quando aūt Atheniensibus inquit, In
Act.17 ueni arā, in qua inscriptū erat, ignoto Deo. quod ergo ignorātes colitis, hoc ego uobis annuncio, & illud, sicut & quidā uestratiū poetarū dixerūt, Huius enim & genus sumus, his, qui sine lege erāt, fit tanquàm sine lege: pietatē testibus firmās impijssimis, & illo, qui dicit. Ab Ioue principiū, illo illius hemistichio (nam huius progenies etiā sumus) abusus ad id, quod uolebat. Fortasse uerò interdum his, qui non sunt iudęi, sed sub lege, fit sub lege. Cæterùm hæc exempla non solùm utilia sunt in rebus Seruatoris, uerùm etiā in rebus discipulorū, de quibus etiam ipsis est quædam secundū textū dissonantia. Nam fortasse Simon, qui à suo fratre Andrea inuenit, & audit, tu uocaberis Cephas, cogitatione diuersus est ab eo, qui uidetur cum fratre à Iesu deambulante iuxta mare Galilææ, diuersus etiam ab eo, qui cum illo Andrea pariter audit. Venite post me, faciā uos piscatores hominū. Decebat enim, ut qui renūciabat solidiori ratione de λόγῳ, hoc est de filio Dei, qui factus est caro, qui etiā ortum hanc ob causam non scripsit filij Dei existētis in principio apud Deum, ne inuentū quidem apud mare, indeq; uocatum dicere, sed narrare inuentū à fratre, qui māsit apud Iesum hora decima qui etiā eò quòd sic inuentus fuerit, mox acceperit nomē Cephæ. Nā qui uidetur à deambulante iuxta mare Galilææ, uix aliquādo etiā post illud accipit, tu es Petrus, & super hanc petrā ædificabo ecclesiam meā. Et Iesum quidē apud Ioannē agnoscunt baptizare pharisæi in discipulis eius, cū alijs rebus præcipuis etiam hoc faciens. At apud tres Iesus haudquaquā baptizat. Insuper Baptista Ioānes apud eiusdē nominis euangelistā perseuerat non coniectus in carcerē. Contra apud Matthæū ferè tētato Iesu in carcerē traditur, quam ob causam secedit etiam Iesus in Galilæā, cauens trudi in carcerem. Quando ne carceri quidem traditus inuenitur Baptista apud Ioannem. Proinde quis adeo sapiens, & in tantum idoneus est, ut totum Iesum ex quatuor euangelistis discat, quiq; ualeat unamquamq; rem priuatim agnoscere, omnesq; Christi, uel peregrinationes, uel sermones, uel opera, quæ singuli narrarunt, uidere, præsertim ea, quę in præsenti loco Seruatorem fecisse remur consequenter sexto die, quando facta est

dispensatio

dispensatio illa nuptiarum in Cana Galilææ, & quando eum descendisse remur cum matre,& fratribus,atq; discipulis in Capharnaum,quod interpretatur ager cõsolationis. Ad agrum nanq; cõsolationis post epulum illud uino celebre cum matre, cumq; discipulis uenire Seruatorem necesse erat consolaturum discipulos, atque eam animam,quæ ex spiritu sancto conceperat,& eos,qui illic utilitatem perceperunt:consolaturum inquam è fructibus in agro pleno futuris. Quærendum attamen, quare ad nuptias fratres eius non uocentur. Sed neque erant illic. Nec enim dictum est in Capharnaum descendunt cum ipso,& matre sua,& discipulis. Insuper quærendũ,quare nunc non ingrediuntur Capharnaum,neque ascendunt ad ipsam, sed descendunt. Qua re uide,an hoc in loco per fratres intelligendæ sint hæ potẽtiæ, quæ cum ipso descenderunt,quæ etiam ad nuptias uocatæ non sunt ob ea,quæ prædiximus:cum infra,& in locis humilioribus,iuuẽtur ij, qui Christi habẽtur discipuli,&alterius generis homines, quoniã,si uocatur mater eius,sint quidã proficientes,& fructificantes, ad quos etiam descẽdit Dominus ipse cũ ministris uerbi Dei,& discipulis, tales adiuuans, matre sibi etiam assistẽte. Sanè habitatores in Capharnao uidentur nõ capere diuturniorẽ Iesu, eorumq;,qui cum ipso descenderãt,apud se consuetudinẽ,unde manẽt apud ipsos nõ multis diebus. Nam ager cõsolationis infernæ non capit illuminationẽ de multis dogmatibus,rerum tenuium cũ sit capax. Præterea ut uideamus differentiã eorũ,qui plus, uel minus suscipiunt Iesum,addendũ est uerbis illis,illic manserũt non multis diebus, illud quod dicitur à Domino resuscitato ex mortuis apud Matthæũ, discipulis missis ad docendũ omnes gentes,sic habẽs, Ecce ego uobiscũ sum usq; ad consummationẽ seculi. Nanq; agnituris quidem quæcunq; agnoscere potest humana natura, dum hic degit,dicitur demonstratiuè hoc. Ecce ego uobiscum sum,de omni uerò ortu, & illuminatione,quæ his exoritur,qui speculantur,quæq; dies plures ob oculos ponit beatissimis,illud omnibus diebus usq; ad cõsummationẽ seculi,de his aũt, qui sunt in Capharnao,ad quos,utpotè infra existẽtes,descendũt non solùm Iesus,uerumetiã mater eius,& fratres eius,& discipuli,dicitur, illic mãserũt non multis diebus. Credibile aũt est aliquos nõ sine causa quæsituros,an post omnes huius seculi dies nõ amplius futurus sit cũ his,qui eum acceperint usq; ad cõsummationẽ seculi,ille qui dixit. Ecce ego uobiscum sum usq; ad consummationem seculi,nam particula, usq;, ueluti circunscriptionem quandam denotat temporis. Proinde ad hoc etiam est dicendum,non idem esse,uobiscũ sum,& in uobis sum. Quamobrẽ fortasse magis propriè diceremus,non in discipulis Seruatorẽ esse,sed cum ipsis,qui mẽte,non præuenerint consummationẽ seculi. Cum uerò instantem consummationem mundi uiderint sibi crucifixi(quãtum ad illorum conatum attinet)tunc non amplius cum ipsis,sed in ipsis existente Iesu,dicent illud:non amplius uiuo ego,sed uiuit in me Christus. Et illud, An experimentum quæritis loquentis in me Christi? Hæc autem dicimus,obseruata priuatim à nobis aliquo modo ea expositione,quæ docet omnibus diebus usq; ad consummationẽ seculi dici iuxta ea,quæ humana natura comprehendere potest,dum hoc in mũdo existit, nã possumus etiam seruata illa interpretatione notare uocabulũ,ego,ut ille,usq; ad cõsummationẽ,cum his,qui mittuntur ad docendũ omnes gentes,sit, qui euacuauit seipsum,forma serui sumpta,tãquàm si hoc dixisset,quòd sit cũ his post cõsummationẽ seculi alius:existens in statu præcedenti suam inanitionẽ,quãdo à patre positi fuerint omnes inimici Christi subselliũ pedum suorũ. Post hæc(cum tradiderit filius regnum Deo,& patri)patre dicente illis. Ecce ego uobiscum sum. Vtrũ uerò omnibus diebus usq; ad hoc tempus,an simpliciter omnibus diebus absq; uocula,usq;, & an non omnibus,sed omni dicet,potest qui uelit cõsiderare. Nũc enim quæ proposita sunt, nos nõ permittũt usq; adeo ab oratione digredi. Sanè Heracleõ ipse enarrãs, postea descẽdit in Capharnaũ,alterius rursus dispẽsationis principiũ inquit declarari,uoce,descendit, nõ ociosè dicta. Et inquit Capharnao significare hæc extrema mũdi, hæc materialia, ad quæ descẽdit. Et quia non aptus(inquit)esset locus, nihil in ea ciuitate uel fecisse, uel loquutus fuisse dicitur. Quamobrẽ si in reliquis euãgelistis scriptũ fuisset, nihil in Capharnao Dominum nostrum uel fecisse,uel dixisse,fortasse dubitassemus recipere ipsius interpretationẽ. Nunc aũt Matthæus quidẽ Dominũ nostrũ, relicta Nazareth,

Ioan.2 *Ioan.2* *Matth.28* *Gal.2* *2.Cor.12*

profectum habitasse Capharnaum ciuitatem maritimã, & exinde initium prædicandi
Matt. 4. fecisse inquit, dicentẽ: Resipiscite: instat enim regnum cœlorũ. Marcus uerò: Postquã tentasset Dominum diabolus, postquam traditus fuisset Ioannes in carcerẽ, nobis an-
Marci 1. nunciat Dominum aduenisse in Galilęam prędicantem euangelium Dei: ingrediuntur etiam Capharnaũ post electionem quatuor piscatorum ad functionem muneris apostolici, statimq́ sabbatis docuit in synagoga, & obstupescebant super doctrina illius. Quin etiam actionem quãdam eum fecisse in Capharnao scribit: statim enim in-
Marci 1. quit: Erat in synagoga eorum homo spiritui immundo obnoxius, & exclamauit, dicens: Ah quid rei nobis tecum est Iesu Nazarene? uenisti ad perdẽdum nos? Noui te, quis sis, nimirum ille filius Dei. & increpauit illum Iesus dicens: Obmutesce, & exi ab homine. Et cum discerpsisset eum spiritus immũdus, exclamassetq́ uoce magna, exijt ab eo. Et obstupuerunt omnes. Et socrus Simonis liberatur in Capharnao à febri. Ad hæc Marcus inquit, uesperi curatos fuisse omnes malè habentes, & qui à dæmonijs a-
Luc. 4. gitabantur. Quin etiam Lucas similia cum Marco loquitur de Capharnao, dicens: Et uenit in Capharnaum ciuitatem Galilęæ, ibiq́ docebat illos sabbatis. Et stupebant super doctrina eius, quia cum potestate coniunctus erat sermo ipsius. Et in synagoga erat homo habens spiritum dæmonis immundi, & exclamauit uoce magna dicens. Eia, quid tibi nobiscum est Iesu Nazarene? uenisti ad perdendum nos? scio te, quis sis, sanctus ille Dei. Et increpauit illum Iesus dicens, obmutesce, & exi ab eo. Et cum proiecisset illum, dæmonium in medium exijt ab illo, nihilq́ illi nocuit, & postea narrat, quomodo surgens Dominus è synagoga ingressus est in domum Simonis, & cum increpasset febrim in socru ipsius, liberauit eam à morbo. Post quam liberatam, occidente, inquit, sole omnes, qui habebant infirmos uarijs morbis, ducebant illos ad eum, at ille singulis manus imponens sanabat eos. Exibant autem dæmonia à multis clamantia, ac dicentia. Tu es ille filius Dei, & increpans non sinebat ea loqui, quòd sciebant ipsum esse Christũ. Hæc autẽ omnia docuimus ex his, quæ Seruator, uel dixit, uel fecit in Capharnao, ut redargueremus Heracleonis interpretationẽ, dicentis. Hanc ob causam Iesus dicitur neq; fecisse aliquid in ea, aut loquutus fuisse. Aut enim considerationes duas urbi Capharnao tribuat etiam ipse, & doceat, & persuadeat quales nam sint, aut hoc facere non ualens, dicere cesset Seruatorẽ frustra in locum aduenisse. At nos (Deo dante) cum peruenerimus ad hũc textum, conabimur manifestare, non uanum fuisse illius accessum, etiã si ex lectiõe fermè appareat eũ ad aliqua loca profectũ nihil
Matth. 7. fecisse. Præterea uerò Matthæus ingrediente Domino in Capharnaũ, inquit, Cẽturionẽ ad ipsum accessisse dicẽtẽ, famulus meus decũbit domi paralyticus, ac grauiter discruciatur. Et post alia, quæ Dominus de ipso dicit, audisse, uade, & sicut credidisti, fiat tibi, & de Petri socru cõsona alijs duobus etiam ipse docuit. Proinde honorificum, & Christi studioso decorum arbitror esse, colligere ex quatuor euãgelijs omnia, quæ de Capharnao sunt scripta, sermonesq́ in ea habitos, & opera Domini, & quoties ad ipsam accessit, & ut aliquãdo quidẽ descẽdisse ad ipsam dicitur, aliquãdo uerò ingressus fuisse, & unde. Hæc enim inter se collata nõ sinẽt nos aberrare in his, quę ad intelligentiã ciuitatis Capharnai pertinẽt. Cæterùm etiã si ægrotãtes illi curentur, & aliæ uirtutes illic fiãt, inde tamen incipit dominus prædicare, quòd instat regnum cœlorum: id quod uidetur signũ esse (ut principio subostendimus) loci cuiusdã humilioris, qui fortasse cõsolationis locus efficitur per Iesum dantẽ illi solamẽ ex his, quæ illic docuit, & fecit in loco, qui est cõsolationis ager: scimus enim etiam locorũ nomina eiusdem no-
Luca 8. minis esse cum rebus per Iesum factis. Quemadmodũ Gergesa urbs (ubi rogauerunt eum locorũ illorum ciues, ut è finibus suis discederet) interpretatione est habitatio eijcientium: rursum de Capharnao hæc etiam obseruauimus: in ea non solùm prędicare Dominum incepisse, instat cœlorum regnum, uerùm (ut tres euãgelistæ tradunt) primas illic etiam uirtutes edidisse. Quorum nullus in his paradoxis, quæ primùm facta fuisse scripsit in Capharnao, imitatus est in notando primo miraculo discipulum Ioan
Ioan. 2. nem dicentem: Hoc initium signorum edidit Iesus in Cana Galilæę. Neque enim erat initium signorum illud, quod editum fuit in Capharnao, eò quòd præcedens, ac præcipuum signorum filij Dei sit ἡ εὐφροσύνη (hoc est exhilaratio illa, quæ mœrorẽ omnem aufert

aufert, accessione rerum honestarum, & pulchrarum) λόγῳ & filio Dei non sic per curationem declarante propriam pulchritudinem, dum curat ægre affectos, quantum in exhilarandis his sobrio poculo, qui, quia sani sint, indulgere ualent conuiuio publico. Et proximum erat pascha Iudæorum: Sapientissimi Ioannis diligentiam mecum reputans, quærebam, quid sibi uelit additamentum Iudæorum. Quæ enim alia gens habet paschatis solennitatem? Quocirca cum sufficeisset dicere, in propinquo erat pascha, uide, ne forte pascha Iudæorum dicatur ad differentiam paschatis diuini: quandoquidem alterum est pascha humanum (nempe eorum, qui non celebrant illud ex uoluntate scripturæ) alterum uerò diuinum: uerum scilicet, quod spiritu, & ueritate perficitur ab his, qui Deum spiritu, & ueritate adorant. Audiamus igitur Domini de paschate legem sancientis uerba, quãdo etiam primum nominatũ fuit in scriptura, & loquutus est Dominus ad Mosen, & Aarõ in terra Ægypti dicens. Decima mensis huius tollat unusquisq; agnũ per familias, & domos suas: & post pauca, in quibus nondum pascha nominatim dictum fuerat, subiungit, Sic autem illum comedetis, renes uestri circuncincti erunt, & calceamenta uestra in pedibus uestris, & baculi in manibus uestris, & comedetis ipsum cum festinatione, pascha est enim Domini, nec dicit pascha est uestrũ. Et paulò post sic nominat solennitatẽ: & erit, si dixerint uobis filij uestri, quæ est ista religio? dicetis ad eos: uictima est pascha Domini, quoniã protexit domos filiorum Israel. Rursumq; post pauca, locutus est autem Dominus ad Mosen, & Aaron dicens: Hæc est lex paschatis, alienigena ex eo nõ comedet, & rursus post pauca. Si accesserit ad uos proselytus, & fecerit pascha Domini, circũcidetis omne ipsius masculinũ. Cæterùm illud obseruandũ est, quòd in legis sanctione nullibi dicatur pascha uestrũ, sed in his, quæ citauimus, semel tantùm pascha, absque ullo additamento, & ter, pascha Domini. Vt uerò confirmemus, hoc sic se habere de differẽtia paschatis Domini, & paschatis Iudæorum, uideamus quæ in Esaia hũc in modum sunt scripta, Nouilunia uestra, & sabbata, & diem magnam non tolero, ieiunium, & segnitiẽ, & nouilunia uestra, & festiuitates uestras odit anima mea. Minimè enim ad seipsum propriè pertinere inquit Dominus, quæ à peccatoribus perficiunt, nõ nouilunia, nõ sabbata, nõ diem magnã, non ieiuniũ, non festiuitates. Rursum in legislatione exodi hęc dicũtur. Dixit aũt Moses ad eos, Hoc est uerbũ, quod locutus est Dominus. Sabbata requies sancta erunt Domino, & post pauca. Dixit aũt Moses, comedite, hodie enim sunt sabbata Domino. Et in Numeris. Ante has uictimas, quę offerũtur in singulis festiuitatibus: perinde quasi singuli dies festi sint iuxta legẽ endechismi, idest iugis oblationis: hęc scripta sũt, & locutus est Dominus ad Mosen: Renũtia filijs Israel, & loquere ad eos dicẽs: Dona mea, munera mea, oblationes meas in odorẽ suauitatis perseuerabitis offerre mihi in festiuitatibus meis, & dices eis, Hæ sunt primitiæ, quas offeritis Domino, suas enim festiuitates, & dona ipsius, & munera ipsius, quæ exposita sunt in scriptura offeretis: nõ quæ sunt eorũ qui legẽ accipiũt. His quiddã simile scriptũ est in Exodo de populo quẽ Dominus nõ peccantem suum esse cum dixisset, rursus eundẽ, quia uitulũ cõflasset, abdicãs, Mosis populũ nominauit. Ad Pharaonẽ (inquit) dices: Hæc dicit Dominus Deus, dimitte populũ meum, ut sacrificet mihi in deserto: si uerò nolueris dimittere populũ meum, ecce ego emittã in te, & in seruos tuos, & in populum tuũ, & in domos tuas muscas caninas, & in terrã in qua sunt, in ea emittam, & glorificabo in die illa terrã Gesem, in qua populus meus inest, eatenus ut in illa nõ sit musca canina, ut scias quoniã ego sum Dominus: Dominus uniuersæ terrę. Et dabo differentiã, ponamq; differentiã inter populũ meũ: ad Mosen aũt locutus est Dominus, dicens: Vade, descende celeriter: impiè enim gessit populus tuus, quos eduxisti ex terra Ægypti, quãobrẽ ut populus nõ peccãs, populus Dei est: peccãs nõ item, ita & festiuitates cũ Domini anima eas prosequit odio, peccãtium sunt festiuitates: cũ uerò eas Dominus sancit, Domini esse dicunt. Verùm festiuitatũ una est etiã pascha, quod in euãgelij proposita scriptura, nõ Domini, sed Iudęorũ pascha dicitur. Rursus alibi inquit: Hæ sunt Domini festiuitates, quas ipsas uocabitis sanctas. Ex Domini itaq; uocenon licet his quæ docuimus, contradicere. Verùm ex epistola ad Corinthios probabiliter aliquis quærat, cur apostolus scribat: Etenim pascha uestrum pro nobis im-

Ioan. 2 / Exod. 12. / Exod. 16. / 1. Cor. 5

molatus est Christus,non pascha Domini immolatus est Christus: ad quæ dicendum est,uel apostolum dixisse simplicius,pascha nostrum immolatum,quod pro nobis immolatum fuit, uel omnem eam festiuitatem, quæ re uera sit Domini, quarum una est pascha, non in hoc seculo, neque super terram, sed in futuro, & in cœlis, instnate cœlorum regno,celebratũ iri. Quin de festiuitatibus illis unus duodecim prophetarum inquit,Quid facietis in diebus celebritatis,& in diebus festiuitatis Domini? Et in epistola ad Hebræos Paulus,Accessistis ad montẽ Sion,& ad ciuitatẽ Dei uiuentis Hierusalem supercœlestem, & ad myriadas angelorum:nempe ad celebritatem,& ecclesiam primogenitorum scriptorum in cœlis.Et in epistola ad Collossenses.Non igitur iudicet aliquis uos in cibo,aut in potu, aut in parte diei festi, aut in nouilunio,uel sabbatis,quæ sunt umbra futurorum.Porrò aũt manifestare, quonam pacto festiuitates (quarum umbra apud Iudæos corporalis erat)perfectionemq; filij Dei percepturi simus in supercœlestibus,sub illã ueram legẽ, primùm puerorum more instructi apud curatores,& œconomos,donec aderit ea temporis plenitudo,quæ illic est, officiũ est illius sapientiæ,quæ in mysterio abscondita fuit,prorsusq; eius est sapientiæ contueri, quæ de cibis lege sanciuntur,quæ nota sunt eorum,quæ nutritura sunt, fortemq; redditura animam nostram.At uerò aliquem temere imaginatum fuisse tantarum intelligentiarũ pelagus,uolẽtemq; seruare,quomodo cultus prȩsentis loci specimẽ, atq; umbra sit supercœlestium,uolentemq; intelligere uictimas,& ouẽ,præcedere,ac superare erit apostolũ,qui prudentiam quidem nostrã exigere uoluit à dogmatibus de lege terrenis,parum tamẽ ostendit quomodo futura sint hæc.Sin uerò etiã festiuitates,quarum una est pascha,ad futurum seculũ reducuntur, adhuc magis considerandum est, quomodo etiam nũc pascha nostrum immolatus sit Christus, & in posterũ immolabitur. Cæterùm ad hanc dogmatũ nostrorum perplexitatem pauca sunt nobis addenda, quæ tractatu egerent præcipui,ac magni libri,quæq; omnino requirerent mysticam in lege existentẽ rationem,& præsertim rerum earũ rationẽ, quæ sunt in festiuitatibus,atq; etiã magis præcipuè eorum, quæ ad pascha pertinẽt.Quocirca Iudæorũ pascha,ouis est,quæ immolatur,quam singuli sibi sumunt per domos familiarum, & & perficitur cum pluribus myriadibus agnorum,& hœdorum occisis, iuxta porportionem numeri domorũ populi.Nostrũ uerò pascha pro nobis immolatus est Christus.Rursus illi azyma habent,cessare facientes de domibus suis fermentũ, nos festiuitates agimus nõ in fermento uetere, neq; in fermẽto malitiæ,& nequitiæ,sed in azymis synceritatis,& ueritatis.An uerò prȩter illa duo,quȩ diximus,sit quoddã tertium pascha Domini,& festiuitas azymorũ,accuratius examinandũ est,eò quòd illa exemplo,& umbræ rerũ supercœlestiũ seruiant,nec tãtùm cibi,& uasa,& nouilunia, & sabbata,sed etiã festiuitates umbrȩ sint futurorũ.Primũ igitur apostolo dicẽte,pascha nostrũ immolatus est Christus,de hisce dubitabit aliquis,dicẽs.Si ouis apud Iudæos figura erat immolationis Christi,uel oportuisse unã,non plures oues immolari, quemadmodũ unus est Christus,uel cũ multæ immolarẽtur oues, multos etiã (ut ita loquar) immolãdos fuisse Christos,cõsequenter figuræ. Vt aũt hoc prætermittamus,quærendum est,quomodo ouis,quæ immolatur, cõtineat Christi imaginẽ,cũ hæc immoletur ab ijs,qui seruãt legẽ, Christus interimat̃ ab his, qui eã trãsgrediunt̃. Inquirẽdum est etiã,quomodo de Christo illud interpretandũ sit:Edẽt carnes hac nocte assas igni, & azyma edẽt cum intybis. Et illud:Nõ comedetis ex eo crudũ,neq; elixatum aqua: sed tantùm assa igni: caput cũ pedibus & intestinis comedetis,nec relinquetis ex eis usq; mane.& os nõ cõminuetis ex eis. Quærendũ est insuper,quomodo Ioannes uideatur uti hoc euãgelij dicto,perinde quasi referatur ed œconomiã Seruatoris, & ad illud tẽpus,quãdo sine lege iubentur ouem comedẽtes os non cõterere.Dicit autem sic, Venerũt ergo milites,& primi quidẽ fregerũt crura, & alterius qui cum eo crucifixus erat: ad Iesum autem cum uenissent,ut uiderunt eum iam mortuum,non fregerunt eius crura:sed unus militũ lancea latus eius fodit.Et continuò effluxit sanguis & aqua.Et qui uidit,testimonium perhibuit, & uerum est testimonium eius. Et ille scit quòd uera dicat,ut & uos credatis. Facta sunt enim hæc,ut scriptura impleretur, Os non comminuetis ex eo. Quin alia innumera snnt præter hæc ad lectionem apostoli examinanda,

Os.9. Hebr.12. Col.2. Exo.12.

examinanda, & de paschate, & de azymis. Examinãda autem, ut antea diximus, scriptione accurata longissimi libri. Nunc aũt ueluti per cõpendium hæc in medium afferentes, quæ apparent dubia propter propositam lectionem, sic soluere tentabimus. Illud etiam memoria repetẽtes, Hic est ille agnus Dei, qui tollit peccatũ mundi, quoniam & in paschate ex agnis, inquit, & hœdis sumetis. Videtur etiã Ioannes euãgelista cum Paulo cõsentiens similia dubia habere his, quę à nobis indagata sunt. Dicendum autem est ad hoc, si sermo factus est caro, & inquit Dominus: Nisi mãducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinẽ, non habetis uitam in uobis. & qui mãducat meã carnẽ, & bibit meum sanguinẽ, habet uitam æternã, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. caro enim mea uerè est cibus, & sanguis meus uerus est potus: qui manducat meam carnẽ, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo: fortasse hãc esse carnem agni tollentis peccatũ mundi, & hunc esse sanguinẽ, de quo ponere necesse sit super duo luminaria, & super utrunq; postẽ in his domibus, in quibus comedimus pascha. Atq; ex huius agni carnibus comedere oportet in mũdi tẽpore, quod est nox, assas uerò carnes esse manducãdas cum pane & azymis: quandoquidẽ Dei sermo non tantùm est caro. Inquit igitur: Ego sum panis uitæ: & hic est panis qui de cœlo descendit, ut qui ex ipso comederit, non pereat: ego sum panis qui de cœlo descendi: si quis manducauerit ex hoc pane, uiuet in æternum. Nec sanè ignorãdum est, omnem cibũ abusiuè panem dici, quemadmodũ de Mose scriptũ est in Deutero. Quadraginta diebus panẽ nõ comedit, & aquã non bibit, pro eo quod est, neq; siccũ, neq; humidum gustauit cibum. Quod idcirco obseruaui, quia dicat Ioãnes in suo euangelio: Et panis etiam quẽ ego dabo, caro mea est pro mũdi uita. Cæterùm in intybis comedimus carnes agni, & azyma, uel cum nos pœnitet peccatorum nostrorũ, & affligimur ea tristitia, quæ ex Deo est, quęq; operat̃ nobis pœnitẽtiã, pœnitere nesciã in salutem, uel cum ob uexationes, & tormẽta quærentes enutrimur ab ipsis ueritatis speculationibus. Non comedẽda est igitur agni caro cruda, perinde ac faciunt literæ serui, more animãtium ratione carentiũ, & sæuientium cõtra eos, qui idcirco ratione uerè utũtur, quia uelint intelligere spiritualia, id quod ratione caret ferarũ agrestium immutantes. Sed elaborandũ est trãsmutanti cruditatem scripturæ ad coctionem, ne in aliquid humidius, & aquosius, & dissolutũ tansmutet ea quæ scripta sunt: quod faciunt prurientes auribus, & à ueritate quidem auertẽtes se ipsos ad remissam, & flaccidam uiuendi rationẽ sua instituta transmutãtes. Nos uerò feruenti spiritu, & ignitis sermonibus à Deo datis (quales Hieremias sumpserat ab eo qui sibi dicebat: Ecce ego dedi sermones meos in os tuũ ignẽ) assas faciemus agni carnes: ita ut qui illas participent, dicãt: Cor nostrum ardens erat, loquente in nobis Christò, & illud, quàm reserabat nobis scripturas. Quod si ad hãc rẽ opus erit nos quærere, ut assemus agni carnes igne, in mediũ afferẽda erit cõfessio, ubi in sermonib. de passione Dei Hieremias dicit, Et factũ est ut ignis cõburens, & ardens in ossibus meis: & resoluar, & sustinere nõ possum. Incipiendum aũt est, dum comedimus, à capite, hoc est à supremis & primarijs dogmatibus de rebus supercœlestibus, & desinendum in pedes: nimirũ in ultimas disciplinas, quærentes de ultima natura in entibus: uel de rebus materialibus, uel terrestribus, uel malis spiritib. & impuris dęmonibus. Nã fieri potest, ut sermo de ipsis diuersis existẽs ab illis sublimibus recõditus in mysterijs scripturæ, per pedes agni nominatus sit. Quin ab intestinis, & interioribus, & abstrusis non recedendum est. Sed ad scripturam totam perinde atq; ad unũ corpus accedamus oportet. Nec collacerandæ, discindẽdæq; sunt, tum constantissimæ, tum fortissimæ harmoniæ totius compositionis ipsius, id quod fecerunt, qui quãtum in ipsis est, unius unitatem spiritus, in omnibus scripturis existentẽ, collacerũt. Et sanè hæc prædicta ex agno prophetia, una sola nocte tenebrarũ, quæ sunt in præsenti uita, nos nutriat: tanquã enim exoriẽte die rerum post pręsentem uitam futurarũ: sic nos nihil reliquum facere debemus de cibo solùm nobis in pręsentia utili. Cũ enim nox præterierit, ac superuenerit postea dies, azymum habentes haudquaquam ex ueteribus, & ex his quæ infernè fermentãt, panem comedimus nobis eousq; profuturum, donec post azymum fuerit nobis datum manna: hoc est angelicus ille, & non humanus cibus. Ab unoquoq; igit̃ nostrum immolcetur

Ioan. 6.

Ioan. 6.

Deut. 9.

Hier. 5.

Hier. 20.

moletur ouis in omni domo familiæ nostræ. Facile etiam factu sit, ut aliquis transgressor sit legis non mactans ouem, alio uniuersum seruante mandatum, mactante, & coquente, & os eius non confringente. Et sic, ut quàm breuissimè dicam, consonè apostolicæ intelligentiæ, & euangelico agno designetur Christus esse immolatum pascha. Neque enim existimandum est historica historicorum esse figuras, & corporalia corporalium, sed corporalia spiritualium, & historica rerum quæ mente percipiuntur: ut ascendamus oratione ad tertium etiam pascha perficiendum in myriadibus angelorum: nimirum conuentu omnium celeberrimo & perfectissimo, atque ἐν μακαριωτάτῃ, hoc est beatissimo exitu, de quo disserere nō est nunc necessarium: cum etiam hæc latius & copiosius, quàm lectio exigat, disputauerimus. Verùm non imperuestigatum sinendum est, quomodo in propinquo erat pascha Iudeorum, quando erat Dominus simul cum matre, & fratribus, & discipulis in Capharnao. Atque in euangelio quidem secundū Matthæum dimissus à diabolo, cum aduenissent, ministrarentque illi angeli, audissetque Ioannem traditum fuisse, secessit in Galilæam, & relicta Nazara profectus habitauit in Capharnao. Deinde cum incepisset prędicationē, elegissetque quatuor piscatores apostolos, docuissetque in synagogis totius Galilææ, sanassetque sibi allatos, in montem ascendit. Dicitque beatitudines, & quæ his sunt proxima. Cum uerò finisset illam doctrinam, descendisset de mōte, denuò Capharnaum ingreditur, indeque ingressus nauim, transit ad locum Gergessenorum, è quorum finibus rogatus decedere, cum nauim conscendisset, traiecit, & uenit in ciuitatem suam, ubi quibusdam sanitate reddita circumibat ciuitates omnes, & uicos, docēs in synagogis eorum. Aliaque quamplurima postea fiunt, antequam adnotet Mattheus paschatis tēpus. Quin etiam apud alios euangelistas, postquā diuersatus fuisset in Capharnao Dominus, non inuenitur, quòd dicatur pascha esse in propinquo, quorū consiliū seruare poterit, qui cogitarit quę in superioribus de Capharnao disseruerimus, nēpe dum ibi diuersaretur, in propinquo esse Iudæorū pascha, maximè quoniam in paschate Iudæorū inueniuntur in templo uendentes boues, & oues, & columbas: propter quæ etiam nō additur, Domini, sed Iudęorū esse pascha. Vt enim domus patris facta est domus mercatus apud eos qui ipsam non sanctificabāt: sic etiā pascha Domini factū est humanū, & Iudaicum pascha apud eos qui illud abiectius & corporalius elegerint. Cęterùm alias cōmodius uidere erit, etiam quæ ad paschatis tempus pertinent, quod circa uernum æquinoctium cōtingit, & siquid aliud quęstio, de qua agitur, postulat expoliendum. Sanè Heracleon hęc magna, inquit, est festiuitas: figura enim passionis Seruatoris erat, quādo non solùm interficiebatur ouis, uerùm etiā comesa præberet requiem, & immolata quidem passionem Seruatoris in mundo significabat: comesa uerò requiem futuram in nuptijs. Apposuimus autem uerba ipsius, ut cum uiderimus uirum hunc tantis in rebus nullo apparatu uersantem, sed contemptim, & sine firmitate, magis ipsum despiciamus.

Ioan. 12 (margin, beside "que ἐν μακαριωτάτῃ")

TOMVS VNDECIMVS

Et ascendit Hierosolymam Iesus, & reperit in templo eos qui uendebant boues, & oues, & columbas, & mensarios sedentes: & cum fecisset flagellum è funiculis, omnes eiecit è templo: oues simul, ac boues, & mensariorum æs effudit, & mēsas subuertit, & his, qui columbas uendebāt, dixit. Auferte ista hinc, nec facite domū patris mei domum mercatus. Recordati uerò sunt discipuli eius scriptum esse, Zelus domus tuæ comedit me.

NOTANDVM quidem est Ioannem scribere secundum Iesu opus fuisse repertos ab ipso uendentes oues, & boues, & columbas in templo, cum cæteri fere in fine, uicinum illud faciāt dispensationi illi, quæ erat tempore passionis, & Matthæus quidem sic. Cum intrasset Iesus Hierosolyma, commota est uniuersa ciuitas dicens, quis est hic? Turbæ autem dicebant. Hic est Iesus ille propheta à Nazareth Galilææ: & intrauit Iesus in templum, & eiecit omnes uendentes, & ementes in templo, mensasque mensariorum, & cathedras

Matth. 21. (margin)

& cathedras uendentium columbas subuertit, & dicit eis: Scriptũ est, domus mea, domus precationis uocabitur: at uos facitis illã latronũ speluncã. At Marcus: Et ueniũt Hierosolyma: ingressusq; Iesus in templũ, cœpit eijcere eos qui uendebãt & emebant in tẽplo: & mensas argentariorũ, sellasq; uendentiũ columbas subuertit: nec permitte bat, ut quisquã deportaret uas per templũ: & docebat dicens illis: Nonne scriptũ est, domus mea, domus precationis uocabitur omnibus gentibus? Vos autẽ fecistis eam latronum spelũcam. Lucas uerò: Et ut appropinquauit uidens ciuitatem, fleuit super illa dicẽs: O si cognouisses & tu. Et quidem hoc die tuo, quæ ad pacem tuam pertinẽt, curares: nunc autem occultata sunt à filijs tuis, quia superuenient tibi dies, cum circũdabunt te inimici tui uallo, & cingent te, & coangustabunt te undiq;, & solo æquabũt te, & filios tuos qui in te sunt. Et nõ relinquẽt in te lapidem super lapidẽ, eo quòd nõ cognoueris tẽpus uisitationis tuę. Et ingressus in templũ, cœpit eijcere uendẽtes in illo, & ementes, dicens illis: Scriptũ est, domus mea, domus precationis est: uos autẽ fecistis illam speluncam latronũ. Præterea hoc etiam obseruãdum est, quòd his quæ dicta sunt apud tres euangelistas in ascẽsu Domini ad Hierosolyma, in quo hæc fecit in templo, similia scripserit Ioannes post multa fuisse facta, nempe post alterũ ipsius aduentum ad Hierosolyma à præsenti diuersum. Sunt autẽ hunc in modum consideranda: atq; in primis quæ à Matthæo tradũtur. Cum appropinquassent Hierosolymis, & uenissent Bethphage ad montem oliuarũ, tunc Iesus misit duos discipulos dicens eis: Ite in uicum, qui è regione uestri est, & statim inuenietis asinam alligatam, & pullum cum ea, soluite, & adducite mihi: & siquis uobis aliquid dixerit, dicetis: Dominus his opus habet, & cõfestim dimittet eos. Hoc autem totum factũ est, ut impleretur quod dictum est per prophetam dicentem: Dicite filiæ Sion: ecce Rex tuus uenit tibi mansuetus, & sedens super asinam, & pullum filium subiugis. Profecti autem discipuli, fecerunt sicut præceperat illis Iesus. Et adduxerunt asinam & pullũ, & imposuerunt super eos uestimenta sua, & insedit illis. Plurima autẽ turba strauerunt uestimenta sua in uia. Alij aũt cędebant ramos de arboribus, & sternebant in uia. Porrò turbæ quæ pręcedebant, & sequebãtur, clamabant dicentes: Hosanna fili Dauid: benedictus qui uenit in nomine Domini: Hosanna in altissimis. Deinde uerò hæc sequunt: Et cũ intrasset ipse Hierosolyma, cõmota est uniuersa ciuitas: quę in superioribus citauimus. Nũc uerò uerba Marci cõsideremus. Et cum appropinquãt Hierosolymis ad Bethphage, & Bethaniam iuxta montem oliuarũ emittit duos è discipulis suis, & dicit illis: Abite in uicum qui è regione uestri est: & statim ingrediẽtes in illum, inuenietis pullum alligatum, super quem nullus hominũ sedit: soluite eum, & adducite. Et si quis uobis dixerit cur facitis hoc, dicite quòd Dominus eo opus habet: & continuo illũ mittet huc. Abierunt autem, & inuenerũt pullum alligatũ iuxta ianuam foris in biuio, & soluunt illum. Et nonnulli eorum qui illic stabant, dicebant illis: Quid facitis soluẽtes pullum? At illi dixerunt eis, quemadmodum præceperat Iesus: & sinebant illos: & adduxerũt pullum ad Iesum, & iniecerunt illi uestimenta sua, seditq; super illum. Multi uerò uestimenta sua sternebant in uiam. Et qui præcedebant, quiq; sequebantur, clamabant dicẽtes: Hosanna, benedictus qui uenit in nomine Domini, Benedictum quod uenit regnũ nomine Domini patris nostri Dauid, Hosãna in altissimis. Et ingressus est Hierosolymã, & in templũ Dominus, & cum circunspexisset omnia, iamq; tẽpus esset uespertinum, egressus est Bethaniam cum duodecim: & postero die, cum exisset Bethania, esurijt. Et ingressus in templum, cœpit eijcere uendẽtes, & quę sequuntur hunc in modũ à Luca narrata. Et euenit cũ appropinquasset ad Bethphage, & Bethania iuxta montem, qui uocatur oliuarũ, misit duos discipulorum suorum dicẽs: Abite in castellum, quod est ex aduerso, in quod introeũtes inuenietis pullum alligatum, in quo nemo hominũ unquã sedit, soluite, & adducite: & si quis uos interrogauerit, quare soluitis? Sic dicetis eis, quia Dominus eo opus habet. Abierunt autẽ qui missi erant, & inuenerunt sicut dixerat. Soluentibus autem illis pullum, dixerunt Domini eius ipsis: Quare soluitis pullum? At illi dixerunt: Quia Dominus eo opus habet. Et duxerunt illum ad Iesum: iniectisq; uestimentis suis super pullum, imposuerunt Iesum. Proficiscente autem illo, substernebant uestimenta sua in uia. Et cum appropinquaret iam ad descensum

Marci 11. *Luc. 19.* *Matth. 21* *Marci 11.* *Luc. 19.*

descensum montis oliuarũ, cœperunt omnis multitudo discipulorum gaudentes laudare Deum uoce magna super omnibus, quas uiderant, uirtutibus dicentes. Benedictus rex, qui uenit in nomine Domini. Pax in cœlo, & gloria in altissimis. Et quidam pharisæorum è turba dixerunt illi. Magister increpa discipulos tuos: quibus respondens ipse ait. Dico uobis, si hi tacuerint, lapides clamaturos. Et ut appropinquauit intuitus ciuitatem fleuit super illa, & quæ sequuntur à nobis posita. Atq; Ioannes post il-
Ioan. 2 lud: Ascẽdit Iesus Hierosolymam, & reperit in tẽplo uendentes oues, & boues, pluribus interiectis alterum Domini enarrans ad Hierosolymã ascensum (post eam cœnã, quæ Bethaniæ fuit, ante sex dies paschatis, in qua Martha ministrabat Lazaro accum-
Ioan. 12 bente) hæc inquit. Postero die turba multa, quæ uenerat ad diẽ festum, cum audisset, quòd ueniret Iesus Hierosolymam, acceperũt ramos palmarũ, & processerunt obuiã ei, & clamabãt. Osanna benedictus, qui uenit in nomine Domini, rex Israelis. Nactus aũt Iesus asellum insedit ei, sicut scriptum est, Ne metue filia Siõ: ecce rex tuus uenit, se-
Zach. 9 dens super pullum asinæ. Porrò hæc me necessariò fecisse reor, etiam si quàmplurima euangelistarum uerba citarim, ut ostenderẽ dissonantiã, quæ est in textu. Tribus quidem in uno, eodemq; Domini ad Hierosolymã aduentu dicentibus ea, quæ multi existimãt eadẽ esse cum his, quæ Ioannes etiam scripserit, Ioanne uerò hęc, quæ exposuimus, referẽte facta fuisse in duobus Domini ascensibus ad Hierosolymã, atq; diuersis, distantibusq; actionibus: enarrante etiã Dominũ interim ad diuersa loca profectum fuisse. Itaq; meum est iudicium minimè ostẽdi posse apparentem dissonantiã, consonã existere his, qui in hisce rebus, nihil, præter historiam admittũt. quòd siquis nos rectè non exposuisse retur, contra hãc nostrã intelligentiam prudẽter scribat. Cæterùm postulantes ab eo, qui dat omni petẽti, & omni conanti acutè quærere, itemq; eum pulsantes, ut nobis aperiatur, sciẽtiæ clauibus, occulta scripturæ, iuxta uires nobis suppeditatas exponemus, quæ nos monẽt ad horũ concordiã, cum primis uidentes Ioannis textũ incipientem ab illis uerbis. Et ascendit Iesus Hierosolymã: est igitur Hierosolyma, ut ipse Dominus docet in euãgelio secundũ Matthæũ, ciuitas regis magni non in cõualle, uel infernè alicubi posita, sed in alto mõte ędificata, ac mõtes in circuitu eius, cuius participatio eius in idipsum. Et illuc ascenderũt tribus Domini testimoniũ Israeli. Vocatur etiã hæc ciuitas Hierusalẽ, ad quã nullus eorũ, qui manent in terris, ascendit, neq; ingreditur, sed quælibet anima, quæ naturalẽ habet celsitudinẽ, uimq; acutè intelligẽdi, perspiciendiq; intelligibilia, huius ciuitatis est ciuis. Fieri etiã potest, ut in peccato sit etiã Hierosolymita: quòd possint etiã optimo ingenio præditi peccare (nisi celerius post peccatũ redeãt) perdentes aptitudinẽ illam, & futuri in una earum ciuitatum, quæ alienæ sunt à Iudæa, nõ solùm aduenæ, uerùm etiã in ea nomen suum daturi. Ascendit igitur Iesus Hierosolymã, postquàm opem tulisset his, qui erãt in Cana Galilææ: ac deinde Capharnaum descendit, facturus Hierosolymis, quę sunt scripta. Reperit ergo in tẽplo (quod & domus patris Seruatoris esse dicitur) hoc est in ecclesia, uel in annũciatione ecclesiastici, & sani sermonis, quosdã, qui domum patris, domũ mercatus facerent. Ac semper aliquos reperit Iesus in templo. Quãdo enim in ea, quæ dicitur ecclesia, quæ est domus Dei uiuentis, colũna, & firmamentũ ueritatis, nõ sunt aliqui mensarij sedentes, quibus opus sit plagis ex flagello è funiculis à Iesu facto? Rursus quando non sunt argentarij, quibus sit opus illorũ æs effundi, ac mensas ipsorũ subuerti? Quãdo itẽ non sunt, qui mercatorũ more uendũt boues, quos oportuit seruare ad aratrũ, ut iniectis ad ipsum manibus, nec ad posteriora cõuersi, regno Dei sint apti? Sed quando nõ sunt præferentes mammonã iniquitatis ouibus, quarum causa efficitur, ut ipsi honore honestentur? Sunt etiã cõplures, qui synceritatem, & puritatem priuatam omni amaritudine, & bili spernant, etiã lucri infelicis causa prodentes diligentiam eorũ, qui tropicè columbæ dicuntur. Cum igitur reperit Seruator in tẽplo (quod est domus patris) uendentes boues, & oues, & colũbas, & mensarios sedentes, expellit illos (usus flagello è funculis à se facto) unà cũ ouibus, bobusq; uenalibus, ipsorũ etiam pecunias cõgregatas effundens, tanquã indignas, quę simul tenerentur, & ipsorum inutilitatem ostendens. Subuertit etiam (quæ in auarorũ erãt animis) mensas, dicens his, qui columbas uendebãt. Auferte ista hinc, ne post hac in tẽplo Dei uendantur.

tur. Arbitror uerò ego Iesum ipsum edidisse signa, per ea, quæ dixit, profūdius, ut nos intelligeremus significari per hæc, quòd nō amplius in posterū perficiendus esset cultus à sacerdotibus in tēplo illo, iuxta cultus sub sensum cadētes: neq; legē seruari posse amplius constanter, saltem ut uolebant corporales Iudæi. Neq; enim expellente Iesu boues, & oues, iubenteq; inde auferri colūbas, futurum erat, ut in multū temporis immolarentur boues, & oues, & columbę, iuxta Iudęorū morem. Sic Iesu effundente nomismata, quæ figurabant homines corporales nō habentes Dei formas, & impressiones, legis cōstitutio, quæ uenerāda esse uidebatur, propter occidentē literam dissoluenda, effundendaq; erat, & adueniente Iesu, atq; utente aduersus populum flagellis, transferendū erat sacerdotiū ad eos, qui ex gentibus credidissent in Deum per Christum à Iudæis, à quibus etiā auferendū regnum Dei dandū erat genti facienti fructus eius. Fieri uerò etiā potest, ut naturaliter Dei templū sit anima rationi obtēperans: corpore superior propter ingenitā sibi rationē existēs, ad quam è Capharnao infernè posita (nimirū in humilioribus) ascēdit Iesus: in qua reperiūtur terreni (antequàm à Iesu erudiatur, castigeturq;) & fatui, & bestiales motus, atq; ea, quæ nos (cū non sint) in bonis ducimus, quæ expellūtur à Iesu, ratione cōtexta ex dogmatibus demōstratiuis, & obiurgatorijs, ne anima domus patris sui sit amplius domus mercatus, sed recipiat Dei cultū, qui peragitur iuxta cœlestes, spiritualesq; leges, tùm pro sua, tùm pro plurium salute. Motuū sanè terrenorum nota est bos, cum sit agricultor, fatuorū, & bestialium ouis, quoniam præ omnibus brutis, seruile est animal, leuiū uerò, & instabiliū cogitationum colūba, eorum uerò, quæ in bonis ducimus, nomismata. Quòd siquis ex positione hac offenditur, quia pura sint animalia, quæ in scripturā fuere assumpta, dicendum est dubiæ fidei futurā scripturam secundū contingentē historiā, si narraret ingressa fuisse alia animalia etiā ad mercaturam, prĕter ea, quę immolabantur, quòd dici non posset aliorū animalium gregē, præterquàm purorū, fuisse in tēplo Dei. Quapropter euangelista, iudicio meo, usus est re illa, quā mercatores fecere, qui aduenerāt tēporibus iudaicarum festiuitatū, induxerantq; animalia hęc in tēpli uestibulū exterius. Porrò cui curæ est accuratior inquisitio, cōsiderabit, an iuxta dignitatē præsentis uitæ erat, ut Iesus rem talē auderet facere: extrudere uidelicet mercatorū multitudinē, qui ad diem festū ascenderant, distributuri boues ditioribus, & tanto populo oues mactādas per domos familiarum, quæ multorū millium complerent numerum: atq; eos, qui in rebus talibus gloriantes producturi in mediū erant columbas, quas multi empturi erāt, ceu in cōuentu celeberrimo conuiuaturi. Cōsiderabit hic etiā, an numulariorum erat, nō accusare Iesum cōtumeliosè propter suas ipsorum effusas pecunias, & mēsas subuersas. Quis aūt flagello è funiculis uerberatus expulsusq; ab eo, qui penes eos habebatur uilis, hunc adortus nō inclamasset, totis uiribus sese ulciscēs? Cum præsertim tantam haberet multitudinem eorum, qui sibi æquè contumeliā fieri credebāt, fauentem sibi aduersum Iesum? Insuper consideremus Dei filiū funiculos sumentem, sibiq; flagellum texentē ad extrudendum è templo, an non repræsentet, præter audaciā, & temeritatem, inordinatum etiam quiddam. At uerò unum relinquitur defensionis suffugium contra hæc uolēti etiā historiam seruare. Vis quædam Iesu diuinior, qui poterat, cum uellet inflammatum inimicorū animum extinguere, & multa hominū millia superare gratia diuina, & cogitationes tumultuātiū dissipare. Dominus enim dissipat consilia gentiū, & spernit cogitationes populorū, cōsilium aūt Domini in sempiternum perstat, adeo ut historia præsentis loci (si tamen hæc facta fuit) ostēdat nullis quātumlibet admirabiliter ab ipso factis, atq; inuitantibus ad fidē eos, qui uiderūt, uirtutē nunc editam minorē fuisse: quam etiam maiorem pronūtiare possumus, quàm quod in Cana Galilææ sit aqua in uinū mutata, nimirum quòd illic inanimē materiam mutauerit, hoc uerò in loco tot myriadū ingenia, præstātissimasq; animæ partes subiugarit. Cæterùm obseruandū est matrē Iesu dici adesse nuptijs, uocatumq; fuisse Iesum cū discipulis suis, neminē uerò præter Iesum numerari Hierosolymā ascendisse. Viderìq; discipulos etiam adfuisse, quādoquidē recordati sunt scriptū esse, Zelus domus tuæ comedit me. Ac fortasse in singulis discipulis erat Iesus Hierosolymam ascendēs, quo circa non dictum est: ascendit Iesus Hierosolymam, & discipuli eius: quemadmodum

descendit Capharnaum ipse & mater eius, & fratres, & discipuli eius. Sed iam cognata huic loco (nimirũ quòd eiecti fuerint è tẽplo, qui illud facerent domũ mercatus) apud cęteros posita cõsideranda sunt. Ac sanè uideamus in primis, quæ sunt apud Matthęũ dicẽtem: Ingresso Domino Hierosolymam, cõmotam fuisse uniuersam ciuitatem, dicentem: Quis est hic? narrantemq; ante hæc de asina & pullo sumptis iussu Domini à duobus discipulis ab eo missis à Betphage. Et inuẽtis in uico è regione ipsius existente. Vbi & à duobus discipulis soluitur asina antea alligata: iussis si quis quid illis dixisset respondere: Dominus his opus habet, & confestim dimittet eos. Narrat etiã Matthæus per hæc impleri prophetiam factam, dicentem: Ecce rex tuus uenit tibi mãsuetus, & sedens super asinam, & pullum filium subiugis, quam apud Zachariam inuenimus: & inquit profectos discipulos, cum fecissent quæ illis iussisset Iesus, asinam adduxisse, & pullum, atque imposuisse super eos uestimenta sua: Dominumq; illis (nimirum asinæ, & pullo) insedisse: tùm scilicet, cum turba strauit uestimenta in uia, & alij ab arboribus resectos ramos in uia sternerent, præcedentibus, ac sequentibus turbis, quæ clamarent. Osanna fili ò Dauid. Benedictus qui uenit in nomine domini, Osanna in altissimis. Verumtamen postquàm ingressus est horum gratia Hierosolymã. commota est uniuersa ciuitas dicens, quis est hic? Et turbæ uidelicet, quæ præcedebant, & sequebantur, responderunt interrogantibus: dicentes: hic est ille Iesus propheta: ille à Nazareth Galilææ: & intrauit Iesus in templum Dei, & eiecit omnes uendentes, & emẽtes in templo, mensasq; mensariorũ, & cathedras uendentiũ columbas subuertit, & dicit eis, scriptum est, domus mea, domus precationis uocabitur, at uos facitis illam speluncã latronum. Interrogemus igitur eos, qui nihil ultra historiam propositũ fuisse rentur Matthæo euangeliũ scribẽti, quid illud erat perurgẽs uti mitterentur duo discipuli in uicũ, qui erat è regione Bethphage, asinã alligatam repertam, & pullũ cum ea soluturi, & adducturi ad eũ. Quid autem scriptione dignũ fecit Iesus asinæ insidens, & pullo, & ingressus ciuitatẽ? Cur autem prophetans Zacharias quæ de Christo postea euenerunt: gaude ualde filia Sion (inquit) annuncia filia Hierusalem. Ecce rex tuus uenit tibi iustus, & seruans, mansuetus, & ascendens super subiugum, & pullum nouum? Nam si prophetia hæc tantum prædicit id, quod euangelistæ corporaliter repræsentant, consequentiã prophetiæ seruent nobis, literæ insistẽtes, sic habentem. Excindam currus ex Ephraim, & equũ ex Hierusalem, & excindetur arcus bellicus, & multitudo: & pax ex gentibus, & imperabit aquis usq; ad mare, & à fluuijs usq; ad exitus terræ. Et quæ sequuntur. Sciendũ est etiam Matthæũ non protulisse textum, prout iacet apud prophetam, pro eo nanque quod erat, exulta uehementer filia Sion, annuncia filia Hierusalẽ, fecit. Dicite filiæ Sion, abbreuiãs illud, quod propheta dixerat, tacuit, & iustus, & seruãs ipse, cum dixisset, ut positũ est, mansuetus, & ascẽdens. Et pro eo quod erat, super subiugũ, & pullum nouum, inscripsit, super asinã, & pullum filium subiugis. Quin iudæi quoque prophetiæ seriem cum his, quæ de Iesu scripta sunt, conferẽtes, non uulgariter nos urgent: petẽtes, quomodo Iesus exciderit currus ex Ephraim, & equũ ex Hierusalẽ, exciderítq; arcũ bellicosum, ac fecerit quæ sequũtur. Sed hactenus quidem de prophetia, quòd si longitudinẽ uiæ prætẽdent, nihil dignum inueniẽtes œconomia filij Dei in sermone de asina, & pullo, primum quidem, qui quindecim stadijs utuntur existẽtibus parua distãtia, non admodum consentaneam defensionẽ uiæ afferent, deinde uerò causam nobis dicant, quomodo ad uiam tàm breuẽ duobus iumentis opus habeat, insedit enim, inquit, illis. Pręterea illud etiã, siquis uobis aliqd dixerit, dicite quòd Dominus his opus habet: statimq; dimittet eos, nõ arbitror dignũ esse diuinitate filij Dei: ut dicamus tali naturæ fatendũ esse sibi opus esse asina soluta à uinculis, & pullo cũ ea ueniente. Magnũ enim omne sit oportet, dignumq; bonitate eius, quo filius Dei opus habeat. Ad hęc uerò plurima turba uestimẽta sua sternẽs in uia (tolerãte hæc Iesu, & non increpante) ut perspicuũ est ex his, quæ alij narrãt (nimirũ si hi tacuerint, lapides clamabũt) haud scio, an nõ ostendant stolidã causam ipsius (si nihil aliud ex his declaratur) qui ob hęc lętatur. Iã ramos ab arboribus excisos in uia sterni asinis pertrãseuntibus, & impedimẽta anteponi iniuria potius afficiẽtis, quàm excogitata laus uideri potest. Cęterũ his similia, de quibus dubitauimus eorum

Matth. 21 (margin, beside "te. Vbi & à duobus discipulis")

Zach. 9 (margin, beside "& pullum nouum?")

Zach. 9 (margin, beside "bentem. Excindam currus")

eorum causa, qui è templo eiecti fuere ab ipso, atque etiam maiora hoc in loco dicenda sunt. In Euangelio enim Ioannis ementes eijcit, dicēte Matthæo, omnes eum eiecisse tum uendentes, tum ementes in templo. Longè aūt maior, ut probabile est, ementium, quàm uendentium erat numerus. Notemus etiam, an non supra dignitatem Iesu erat, qui putabatur filius esse fabri, omnes è templo eijcere uendentes, & ementes, nisi forte, ut etiam illic diximus, potentia diuiniore subegit omnes: qui acerbiora apud alios Euāgelistas, quàm apud Ioannem, audiunt. Nam narrante Ioanne illis dictum fuisse à Iesu, nolite facere domū patris mei domū mercatus, apud alios redarguunt fecisse domum precationis speluncā latronū, nequeunte domo patris fieri spelunca latronū, sed eousque à peccatoribus adducta, ut ipsa fiat mercatus domus. Non tantū uerò (precationis omnino patris domus cū sit) neglecta latrones etiā suscipiet, domus illorū non existens, sed etiā spelūca efficiet, res minimè facta à diligentia architectonica, & rationis cōpote. Atque hæc quidē uidere, quomodo se habeāt, mente, atque intelligētia uera data his, qui dicunt: Nos autem mentem Christi habemus, ut uideamus, quæ à deo donata sunt nobis, esse credimus supra captum nostrū. Neque enim ea animæ pars prestantissima, principatum quam uocamus, in nobis est pura: sed ne oculi quidē puri sunt, quales oportet esse oculos pulchræ sponsæ Christi, de quibus inquit, sponsus: oculi tui columbarum: fortasse innuens uim acutæ intelligentiæ, quā habent spirituales, propterea quod etiā super Dominū, atque super singulos ipsum habentes, spiritus sanctus, sicut columba aduenit: attamen sic etiam affecti non tardabimus cōtrectantes dictos uitæ sermones, periculū facere percipiendi uim ipsorū diffluentem in eum, qui cum fide tetigerit. Est igit Iesus dei sermo, qui ingredit in animā, quæ uocat Hierosolyma: uectus asina, quam discipuli à uinculis soluerunt, uectus inquam asina, hoc est literis ueteris instrumenti simplicibus, quas explanarūt, illos soluētes discipuli duo: altero ad animę mede lam reducente ea, quæ scripta sunt, eiusque gratia per allegorias illa tractāte, altero futura, eaque uera bona per ea, quę in umbra posita erāt, edocente. Sed uehit etiā nouo pullo, hoc est nouo instrumento. In utrisque enim inuenire licet ueritatis sermonē nos purificantem, expellentēque cogitationes omnes in nobis uendentes & emētes. Solus aūt ad Hierosolymā, animam non uenit: sed neque cum paucis quibusdā: multa enim sint in nobis oportet præcedentia sermonē nos perficientē, aliaque quāplurima ipsum sequentia, nimirum omnia ipsum laudantia, & glorificantia: propriumque ornamentum, ac ue stem ipsi supponentia, quo uehicula ipsius terrā non tangāt, habentia eum, qui è cœlo descendit, in se requiescentem. Vt aūt magis sint supra terram ipsum uehentes, nimirū scripturarum sermones, noui & ueteres, excindantur rami de arboribus oportet, ut ascendant super ea, quæ rationi conuenienter sunt exposita. Cæterum præcedentes ipsum, ac sequētes turbę declarare possunt angelicas cooperationes: aliquibus quidem præparantibus illi uiam in animabus nostris, quibus ipsi honestent, aliquibus uerò ad uentū ipsius intra nos sequentibus. Qua de re sępius cum disseruerimus, nunc ad hoc testibus non egemus. Ac fortasse non ab re assimilaui asinæ uoces, quæ circunsteterūt sermonē ducentes ipsum ad animā. Nam & animal est asina onera gestās, & multū pō deris, onusque graue, declaratur ex scriptura, præsertim ueteris instrumēti, ut perspicuū est inspicienti, quę apud Iudæos fiunt. Sed nō sit pullus, ut asina, gestat onera, quamuis enim graue sit omne onus literæ non ualētibus id, quod spiritus habet, sursum tendēs, ac leuissimū capere, minus tamē oneris habet instrumentū nouum, quàm uetus. Proinde quosdam noui, qui asinam quidē alligatam, esse interpretarent ex circuncisione credentes, quos à multis uinculis soluissent hi: qui sincere per filium dei spiritualiter edocti fuere, pullū uerò gentiles: qui antequam Iesu sermonē susciperent, extra omne impositum iugum existentes, nullo cohercebant freno, sed soluti erant, ac uoluptatis amantes. Quāuis aūt hi non disseruerint de præcedentibus, & sequentibus turbis, non improbabile tamē fuerit dicere pręcedentes esse Mosen, & prophetas: sequentes uerò sanctos Apostolos: de quibus omnibus, quā ingrediant Hierosolymā, & in quā domū habentē multos uendentes, & ementes expulsos à filio dei, quantū ad hūc sermonem spectat, quærendum est. Ac fortassis hæc est illa quæ sursum est Hierusalem, ad quā ascendet dominus, more aurigæ regēs, tum ex circuncisione, tum ex gētibus credentes

1. Cor. 2

præcedentibus ipſis,ac ſequẽtibus uel prophetis,& Apoſtolis,uel miniſtrantibus ipſi
angelis (nam poſſunt ſic declarari ex præcedentibus,& ſequentibus ipſum,ut nũc di-
citur.)quæ habebat ante aſcenſum ipſius eos ſpiritus,qui ſpirituales aſtutiæ in cœleſti
Ephes.6 bus dicuntur. Vel Chananæos,& Chettæos,& Amorræos,& hoſtes populi,& omni-
no alienos,cum illic etiam aliquo modo impleri poſſet prophetia dicens: terra ueſtra
deſerta,ciuitates ueſtrę igni ſuccẽſę,ipſam regionẽ ueſtrã alieni deuorãt:hi enim ſunt,
Esa.1 qui cœleſtẽ patris domũ,Hieruſalem ſanctã, domũ precationis inquinãtes,ſpeluncã
etiam fecerunt latronũ:non aliorum,quàm ſui ipſorũ,qui argentũ habent adulteratũ,
dantes accedentibus obolos,& collyba,uilia,& contemptibilia nomiſmata. Hi ſunt,
qui dum cum animabus luctãtur, precioſiora ab illis auferũt,deprædanturq́; prętan-
tiora,ut dent ea,quæ nullius ſunt pretij.Attamen profecti diſcipuli,inueniunt aſinam
alligatam,& non habentem Ieſum,propter impoſitum legi uelamen,& ſoluũt. Quin
inuenitur,& pullus cum ea:quoniam utraq; ante Ieſum perierãt:dico aũt tam eos, qui
ex circunciſione,quàm eos,qui ex gentibus poſtea crediderunt. Verùm enimuero di
cere quòmodo mox rurſus hi mittuntur,poſtq́; inſidens aſinæ dominus Hieroſolymã
aſcendit,dici non poteſt ſine periculo,res alioqui myſtica,& mutationi ſanctorum in
angelos coniuncta,mittendos in futuro ſeculo,perinde atq; illi adminiſtratorijs ſpiri-
tus,qui mittunt̃ in miniſteriũ eorũ,qui hæreditatẽ ſortient̃ uitæ æternæ propter hæc.
Heb.1 Quòd ſi aſina & pullus, literæ ueteres,& nouæ ſunt,quibus ſermo ille dei uehit̃, haud
admodum difficile fuerit òſtendere,poſtq́; inſederit ſuper illis ſermo,& poſtq́; ingreſ-
ſus fuerit Hieroſolymam,quomodo remittantur non manẽtes inter eos, qui eiecerũt
à ſe cogitationes omnes uendentes,& ementes. Arbitror uerò ego non fruſtra etiã ui-
cum,eumq́; ſine nomine eſſe locum hunc,ubi alligata aſina erat,&pullus. Vicus enim
cõparatione totius ornatus,qui eſt in cœlo,uniuerſa eſt terra, ubi eſt alligata aſina, &
pullus:& uicus contentus uocari abſq; adiectione alterius nominis. A Bethphage ue
rò Matthæus inqt miſſos fuiſſe,qui aſſumerent aſinam,& pullum. Sanè hæc Bethpha
ge locus eſt,quem (ſi interpreteris) uocare poſſis domum maxillarum ſacratã. Et hęc
quidem habuimus,quæ diſſereremus pro uirili de his,quę ſunt apud Matthæum,ple-
niorem,atq; accuratiorem ſermonem habituri,nacti cõmodiorem occaſionem inter-
pretandi Euangeliũ à Matthęo traditũ. At Marcus,& Lucas pullum alligatũ,ſup quẽ
nullus hominũ ſediſſet,repertũ dicunt iuxta domini iuſſionẽ à duobus diſcipulis: quẽ
ſolutum ad dominũ duxerint. Addit aũt Marcus repertum pullum alligatum ad ianuã
foris in biuio,ſed quis foris erat niſi gentiles? extranei à teſtamentis,& alieni à promiſ-
ſione Dei? In biuio non ſub tecto, domóue acquieſcentes,proprijs peccatis uincti,&
ſoluti à prædicta duplici ſcientia familiarium Ieſu. Vincula uerò alligatæ aſinæ, & pec
cata facta circa ſanam doctrinam redarguta ab ipſo,qui erat ianua uitę(reſpectu illius
ianuæ uitæ)non erant intra ianuam, ſed foris. Nam fortaſſis intra ianuam fieri nequit
uinculum uitioſitatis. Steterunt autem,ut Marcus ſcribit,quidã apud alligatũ pullum,
nimirum qui ligauerunt ipſum,ut Lucas ſcribit: dixerũtq́; pulli domini ad diſcipulos:
cur pullum ſoluitis? Domini enim qui ſubiecerant,& ligauerant peccatorẽ, iniqui, &
exleges ſunt, qui reſpicere nequeunt in uerũ dominũ liberãtẽ pullum à uinculis ipſo-
rum. Quoniam ergo inquiunt diſcipuli: dominus illo opus habet,nihil ualentibus pra
uis dñis reſpõdere,ducunt ad Ieſum pullum nudũ,& ſubſternunt proprium ornamen
tum,ut iniectis ueſtimentis diſcipulorũ,inſidens Ieſus quieſcat. Cætera ex his, quæ di-
cta ſunt apud Matthæum non admodum obſcura erunt. Nempe quonam pacto ue-
niunt Hieroſolyma,& ingreſſus templũ cœperit eijcere uendentes, & ementes è tem
plo:uel ut appropinquauit intuitus ciuitatem fleuit ſuper illam, cumq́; ingreſſus eſſet
templum,cœpit eijcere uendentes. In aliquibus etenim habentibus in ſe tẽplum,eijcit
omnes uendentes,& ementes in templo,in alijs uerò non admodũ parẽtibus ſermoni
dei,tantũ facit initiũ eijciendi uendentes,& emẽtes. Præter hos uerò ſunt etiã tertij, in
quibus cœpit eijcere tantũ uendentes non etiã ementes. Verũ apud Ioannẽ oẽs eijci-
untur flagello ex funiculis plicato uno cum ouibus,& bobus. Inſpice, uerò diligenter
an alterati õ es rerum ſcriptarum, diſſonantiæq́; diſſolui poſſint tropo anagogico:nim
rum unoquoq; Euangeliſtarũ diuerſas actiones τȣ̃ λόγου,hoc eſt filij dei,deſcribente in
diuerſis

diuersis animarum moribus:non eadem,sed similia quædam perficientes.Quin differentia etiam illa,quæ uidet̃ esse de ascensionibus domini ad Hierosolymã apud Ioãnem,qui Euangeliũ,q̃d in manibus habemus, aliter ꝙ tres, scripsit, ut exposuimus in uerbis ipsorũ,sic solũ seruari potest,Ioanne similia asserente,& dicẽte:excisis ab arboribus ramis,uel frondibus ex agris,& stratis in uia,ramos palmarum multam turbam, quæ uenerat ad diem festũ,accepisse,& processisse obuiam ei clamantem:benedictus qui uenit in nomine domini,& rex ille Israelis.Cæterum ab ipso Iesu inquit Ioãnes repertum asellũ,super quẽ sedit Christus : maius quiddam nobis ob oculos ponens per hunc asellũ sic tropicẽ dictũ:qui beneficiũ maius accepit non ab hominibus, neq; per homines,sed per Iesum Christũ.Quin ne Ioannes quidẽ ipse protulit prophetiã ijsdẽ *Ioan.12*
uerbis, sed pro ea dixit. Noli timere filia Sion:ecce rex tuus uenit sedens super pul- *Zach.9*
lum asinæ:pro eo,quod est:ascendens super subiugalẽ,& pullũ nouũ.Illud uerò noli timere filia Sion, haud quaꝗ dictum est.Veruntamen cum exposuerint omnes propheticum sermonẽ,uideamus,an nõ necessariò gaudendũ sit filiæ Sion:atq; hac præstãtiori filiæ Hierusalẽ,nõ solũ ualde gaudere,uerum etiã prædicare necesse sit regem suum aduenientem,iustũ,& seruantem,& mansuetum, eò quod super subiugalem, & pullũ nouum ascenderit.Quisquis igitur ipsum receperit,non in posterũ formidabit diuersę sectæ homines,eloquentiæ uiribus armatos,qui currus Ephraim dicuntur,& à deo excindi:quiq; multos lædunt,Hierusalem habitare,& intẽdere uolentes sanæ doctrinę. Non formidabit etiam equũ fallacẽ ad salutem,hoc est desideriũ insanũ, & rebus sub sensum cadentibus familiare.Adhæc gaudere dignũ est,eò quòd ab eo excindatur arcus bellicus,qui uehit̃ super subiugalem,& pullum nouum, non ualentibus amplius inimici ignitis sagittis aduersus eum,qui receperit Iesum in suũ templũ. Erit autem in Hierusalem multitudo ex gentibus cum pace,Seruatoris aduentu,imperãtis aquis, ut conterat capita draconum in aqua,& ut calcentur undæ maris à nobis peruenientibus,usq; ad exitus fluuiorũ omnium,qui sunt super terrã.Cæterũ quod Marcus de pul *Marc.11*
lo scribẽs à domino dictũ fuisse inquit:Super quẽ nemo unꝗ hominũ sedit,innuere mihi uidetur, ꝙ hi,qui postea crediderunt,nunquam rationi antea se ipsos subdidissent, quàm Iesus inter ipsos adueniret.Nam fortassis hominum nemo unꝗ insederat pullo, cum alioqui ex feris,uel ex his potestatibus,quę à ratione alienæ erant,aliquę insedissent.Quandoquidem diuitiæ aduersariarũ potentiarum etiam apud Esaiam prophetã super asinos,& camelos ferri dicantur in tribulatione,& angustia.Leo,& catulus leo- *Esa.30*
nis,inde etiam uolantia genimina uiperarum,ferentium super asinos, & camelos diuitias suas.Proinde rursum interrogandi sunt,qui nudæ literæ sunt intenti,an nõ iudicio suo frustra scriptũ fuisse uideat̃,super quem nemo unꝗ hominũ sedit.Quis em̃, præter hominẽ,super pullos asinorũ sedet?& nos quidẽ sic. Videamus uerò quæ Heracleon dicat inquiens:Domini ascẽsum ad Hierosolymã,significare ascensum à materialibus ad animalem locum,imaginem existentẽ Hierosolymę. Illud etiã inuenit in templo, non dictum fuisse existimans de locis supernis,ne intelligeremus uocationem solam, sine spiritus ope adiuuari à domino,existimat enim templum esse sancta sanctorum, in quæ solus summus pontifex ingrediebatur,quò etiam proficisci spirituales arbitror illum dicere:uestibulũ uerò (ubi etiã leuitę erant)arbitrat̃ notam esse earum animarũ, quæ inueniunt̃ in salute extra pleroma.Adhæc inuentos in tẽplo uendẽtes boues, & oues,& colũbas,& sedentes mensarios,dici exposuit pro his,qui nihil gratiæ tribuũt, sed mercatura,putant,& lucrum,ingressum extraneorum in templũ:uictimas proprij lucri,& auaritię causa ad cultũ dei suppeditantes.Quin etiam Iesum è funiculis fecisse flagellum,non ab alio illud accepisse,suo more pronunciat: flagellum imaginem esse dicens potentiæ,& actionis spiritus sancti,efflantis,& expellentis malos,& inquit flagellum,linum,sindonem,& cætera talia,imaginem esse potentiæ,& operationis spiritus sancti: postea sibi assumit,quod scriptum non est:nimirum ꝙ flagellum ad lignum ligatum erat:quod lignum interpretatus est figurã esse crucis,& inquit,hoc ligno consumptos,& deletos aleatores,mercatores,omnemq; malitiam.Nec scio quomodo nugans dicat flagellũ ex hisce duabus rebus paratũ fuisse,quærens quomodo à Iesu factũ fuerit illud.Neq; enim ex pelle,inquit,mortua illud fecit,ut ecclesiam præpararet non

amplius speluncam latronum, & mercatorum, sed domum patris sui. Dicendũ est etiã id, quod maxime est necessarium de diuinitate ex hoc contextu ipsi Heracleoni. Nam si templũ, quod Hierosolymis erat, domũ proprij patris dicit esse Iesus, factũq; fuerat templum illud ad gloriam eius, qui cœlum, terramq; creauit, quomodo nõ statim edocemur, non putare filium Dei alicuius alterius filium esse, quàm eius, qui cœlũ, terrãq; condidit? Ad hanc ergo domum patris Iesu, tanq; existentem domum precationis, etiam Christi Apostoli (ut in illorum actis inuenimus) ab angelo iubent profecti stare, & loqui populo omnia hæc uitę uerba. Quin etiam per portã speciosam illic precaturi, ueluti ad domũ precationis proficiscunt: haudquaq; hæc facturi, nisi ipsum eundem cum eo nouissent deum, qui adorabatur ab his, qui templũ illud deo cõsecrarant.

Act. 5 Quocirca obedientes deo, magis q; hominibus Petrus, & Apostoli dicunt. Deus patrum nostrorũ suscitauit Iesum, quem uos interemistis suspẽsum in ligno: non enim ab alio deo sciunt excitum Iesum è mortuis, nisi à deo patrũ: quem Christus glorificans, Abraam, & Isaac, & Iacob deum dicit esse, non mortuorũ, sed uiuentiũ. Atq; etiã quomodo discipuli, si domus non fuisset eiusdem dei cũ deo Christi, recordati fuissent uerborum illorũ: zelus domus tuæ comedit me, quæ dicunt in psalmo sexagesimo octauo. Sic enim ponitur in propheta, comedit, tempore præsenti, & non comedet tempore futuro. Diligit aũt eximiè Christus domũ dei in unoquoq; nostrũ, nolẽs ipsam fieri domum mercatus: neq; uolens, ut domus precationis spelunca fiat latronum: quippe qui dei zelantis sit filius, si candido animo tales scripturarum uoces audimus, à rebus humanis per metaphoram desumptas, ad demonstrandum, q; deus nolit alieni quicq; à uoluntate sua admisceri animæ, omnium quidẽ hominum, sed præcipuè eorum, qui admittere uolunt diuinissimam fidem. Attamen sciendum est, psalmum octauum, & sexagesimum habentem, zelus domus tuæ comedit, & post pauca: Dederũt in escam meam fel, & in siti potauerunt me aceto (quæ utraq; in Euangelijs sunt scripta) ex persona Christi dici, nullam personæ loquentis ostendentem mutationem. Valde etiam inobseruanter Heracleõ illud, zelus domus tuæ comedit me, dici putat ex persona earum potentiarum, quæ eiectæ fuerunt, & consumptæ à Seruatore, non ualens seriem prophetiæ seruare: nam nobis intelligentibus hæc ex eiectarum, & consumptarũ potentiarum persona dici, consequens est iudicio suo, ut ab illis etiam dicãtur uerba illa: Dederunt in escam meam fel, quæ in eodem scripta sunt psalmo: sed (ut probabile est) illum turbauit uox, comedit) perinde quasi à Christo dici non posset) non uidentem mortem scripturarum hominum affectus deo, & Christo tribuentium.

TOMVS DVODECIMVS.

Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei. Quod signum ostẽdis nobis, quòd ista facias? Respondit Iesus, & dixit eis: destruite templum hoc, & in tribus diebus erigam illud.

CORPORIS amantes, ac rerum, sensibilium, nunc iam mihi uident innui Iudæi: qui ægrè ferentes expulsos fuisse à Iesu, qui domum patris faciebant domum mercatus, rebus ab ipso gestis signum postulant, ex quo signo filius Dei, quem illi non recipiunt, uideat hæc decenter facere. Sed coniungens Seruator sermonem de corpore suo, perinde quasi loqueretur de templo illo, interrogantibus, quod signum ostendis, q; hęc facias, respõdet: Destruite templum hoc, & in tribus diebus erigam illud. Nam etiam si uel alia decem signorum millia potuisset ostendere, certè ad illud: quòd hæc facias, nullũ aliud ostendere poterat: proinde mentionẽ templi fecit, pro signis à tẽplo diuersis. Attamẽ utraq; tum templum, tum corpus Iesu iuxta unam intelligentiam, figura mihi esse uident ecclesiæ, eò q; hæc ædificata sit ex uiuentibus lapidibus: facta domus spiritualis in sacerdotium sanctum, super ædificata supra fundamentum Apostolorũ & prophetarum, & Iesu Christi, q est lapis angularis, re uera templũ existens. Sin uerò propter illud, uos estis corpus Christi, & membra ex parte uideat iunctura, & conueuientia lapidũ templi destrui, dissipariq; (ut im primo, & uigesimo scriptũ est psalmo) Christi ossa ab insidijs,

dijs,quæ sunt in persequutionibus,& tribulationibus,& ab his,qui bellũ inferunt uni tati templi ob persequutiones,erigetur templũ,& suscitabitur corpus tertia die post diem malitiæ in ipso instãtem,atq; post diem consummationis hac posteriorẽ. Tertia enim in cœlo nouo,& terra noua instabit dies: quando ossa hæc nempe domus Israel in magna dominica excitabunt morte deuicta,adeò ut facta resurrectio Christi à crucis passione,cõtineat mysterium resurrectionis totius corporis Christi. Vt aũt corpus illud Iesu sensibus obnoxiũ,cruci affixũ est,sepultũq;,& postea excitũ, sic totũ sanctorum Christi corpus cum Christo cruci affixũ est,& nunc non amplius uiuit. Vnusquisque enim illorum perinde atq; Paulus,in nulla re alia gloriat,præterq; in cruce domini nostri Iesu Christi: per quem ipse mundo crucifixus est,& mũdus illi. Quamobrem non tantum unà cum Christo cruci fuit affixus unusquisq;,ac mundo,sed etiã unà cum Christo sepelit,sepulti enim sumus unà cũ Christo,inquit Paulus, addẽs etiam (ueluti ad quempiam resurrectionis arrabonem peruenisset) & cum ipso surreximus. Postea in quadam nouitate uitæ ambulat: tanq; qui beata illa, & perfecta resurrectione non dum resurrexerit: Vel igit nunc quidẽ crucifixus fuit,postea uerò sepelit,uel nunc sepelit sublatus etiã è cruce,aliquando (quatenus sepultus nunc fuit) resuscitaturus. Cęterum magnum est resurrectionis nostræ mysterium,prorsusq; contemplatu difficile: quod cum in alijs scripturarũ locis,tum uerò etiam apud Ezechielẽ his uerbis annunciatur. Et facta est super me manus domini,& eduxit me in spiritu dñi,& posuit me in medio campi,qui erat plenus ossibus hominũ,& circunduxit me per ea in gyrũ: erant aũt multa ualde super faciem campi,siccaq; uehementer:& dixit ad me: Vaticinare de ossibus istis,& dices eis,ossa arida audite uerbum domini,&post pauca. Et locutus est ad me dominus dicẽs,fili hominis ossa hæc,domus est uniuersa Israel,& ipsi dicũt: Aruerunt ossa nostra,perijt spes nostra,abscissi sumus. Quibus enim ossibus dicit,audite uerbum dñi,tanq; quæ sentiant uerbum domini,tanquamq; quæ sint domus Israel, nisi Christi corpori: de quo dicebat dñs,dissipata sunt ossa mea: cũ alioqui ossa ipsius dissipata non fuerint: ac ne uno quidem ex ipsis contritũ: Proinde cum efficit resurrectio hæc ueri,& perfectioris corporis Christi,tunc membra Christi (nimirum ossa ea, quæ in præsentia futuri comparatione sunt arida) coniungent: os scilicet ad os suum, & iunctura ad iuncturam,nemine qui priuatus sit iunctura,occursuro in uirum perfectum,in mensuram ætatis plenitudinis corporis Christi: & tunc membra multa unum erunt corpus,cum omnia corporis membra (quæ multa sunt) fient unius corporis. At usum pedis,manusq;,atq; oculi,ac deniq; auditus,& olfactus,cõplentibus singulatim quidem caput,singulatim uerò pedes,& cætera membra,tum imbecilliora,tum abiectiora,ac ea,quę putant indecora,& decora,solius dei est facere: qui simul temperabit corpus,etiam magis,quàm nunc,copiosiorem honorem addens ei,cui deerit, ne dissidium sit in corpore,sed inuicem alia pro alijs sollicitudinem eandem gerãt mẽbra. Et siue patit unum membrũ,simul patientur omnia membra,siue glorificatur unũ membrum,simul gaudebũt omnia membra. Hæc sunt à me dicta (nec pręter institutum) de tẽplo,deq; ex ipso expulsis,de quo Seruator dicit. Zelus domus tuæ comedit me: atq; etiam de Iudæis petentibus signum sibi ostendi,ac deniq; de domini ad ipsos responsione coniungentis sermonẽ templi sermoni proprij corporis,& dicentis. Destruite templũ hoc,& in tribus diebus erigã illud. Ab hoc eñ templo,q̃d est corpus Christi, expellant hæc oportet,quæ rationis capacia non sunt,& quæ mercaturam exercent, ut non in posterum sit domus mercaturam exercentium. Destrui etiam hoc templum ab his,qui insidiant sermoni dei,necesse est,cumq; dirutum fuerit,tertia,quàm prædiximus,die excitari. Quando etiam discipuli eius recordabuntur,quę dixerit filius dei, anteq; destrueretur templum,perfecta tunc cum cognitione,fide etiam ipsorũ: & credent sermoni,quem dixerit Iesus. Quin unusquisq;,qui erit huiusmodi (Iesu illum purificante) cum deposuerit,quæ aliena sunt à ratione,ac uendentia,propter inhabitantis in se filij Dei zelum destruetur, ut à Iesu erigatur: non tertia die, quod ad propositam lectionem attinet (nec enim scriptum est,destruite templum hoc,&ego tertia die illud erigam) sed in tribus diebus. Erigitur autem templi erectio (postquam destructum fuerit) prima,& secunda die,& perficitur in totis tribus diębus. Quamobrem, Ezech.37 1 Cor.12

& facta est resurrectio, siquidem unà cum Christo crucifixi sumus, unaq; cum ipso se-
pulti. Et quoniam non satis est ad integrã resurrectionẽ illud uerbũ, cõsurreximus oẽs
in Christo, addidit, uiuificabimur, unusquisq; aũt in suo ordine: primitiæ Christus, de-
inde qui sunt Christi in aduẽtu eius: postremo finis. Resurrectionis etiam illud est, pri-
ma die in paradiso esse dei, resurrectionis item, quando apparens ne me tãgas, inquit,
nondũ enim ascẽdi ad patrem meum. Et perfecta est resurrectio, cum uadit ad patrẽ.
Quoniã uerò quidam confundunt, cum uenerint ad locũ de patre, & filio adducentes
illud. Inuenimur autem & falsi testes dei, ꝙ testati fuerimus aduersus deũ, ꝙ excitauerit
Christum, quem non excitauit (& his similia declarantia alium esse eum, qui excitatus
fuit) & illud, destruite templum hoc, & in tribus diebus ego erigam illud, existiman-
tes ex his ostendi, numero non differre filium à patre, sed unitum substãtia, atq; etiam
utrosq; subiecto existentes propter quasdam intelligentias diuersos, non propter hy-
postasin dici patrem, & filiũ, illis respondere debemus: in primis quidem ea uerba, quę
præcipuè astruant alium esse filium à patre, & quòd necessariò filius sit patris filius, &
pater filij sit pater, tum uerò non absurdum esse, eum, qui fateatur se nihil posse facere,
nisi quod uiderit patrem facientem, quiq; dicat quicquid pater facit, similiter etiã filius
facit) corpus, quod mortuum erat, excitasse: patre hoc illi donante: qui pater pręcipuè
dicendus est Christũ excitasse è mortuis. Sanè Heracleon in tribus inquit, pro eo qđ
est, in tertia, nõ perscrutatus (quamuis notarit uoculã, tribus) quomodo in tribus die-
bus peragatur resurrectio. Atque etiam præterea tertiam diem appellat spiritualẽ, in
qua declarari putant ecclesiæ resurrectionem. His consequens est, ut prima dies terre-
stris, secũda animalis dicat̃, non facta ecclesiæ resurrectione in ipsis. Vident̃ equidẽ,
quæ scripta sunt in Euangelio secũdũ Matthæũ, & Marcũ à falsis testibus, in fine Euã-
gelij accusantibus dominum nostrum Iesum Christum, relationẽ habere ad illud, de-
struite templum hoc, & ego in tribus diebus erigam illud. Ille enim de templo corpo-
ris sui dicebat, quæ illi suspicantes de eo templo dici, quod ex lapidibus ædificatũ fue-
Matth. 26 rat, quæ hic dicta sunt, dixerunt accusantes: hic dixit: Possum destruere templum dei,
& in triduo illud ædificare. Vel ut Marcus, nos audiuimus hũc dicentẽ, ego diruã tem
Marc. 14 plũ hoc manu factũ, & tribus diebus aliud nõ manu factũ extruã, quãdo & summus sa
Matt 26. cerdos surgens dixit: Nihil respõdes? cur isti aduersum te testificant̃? At Iesus tacebat,
uel ut Matthæus inquit, & surgens summus sacerdos in mediũ interrogabat Iesum di-
cens. Nõ respõdes quicq;? cur isti aduersum te dicunt testimonia? At ille tacebat, neq;
quicq; respondebat. Arbitror uerò necessariò etiam hæc citata fuisse relationẽ haben
tia ad eum textum, qui est præ manibus. Dixerunt ergo Iudęi, quadraginta & sex annis
ædificatum est templũ hoc, & tu in tribus diebus eriges illud? Quomodo quadragin-
ta & sex annis extructum fuisse Iudæi dicant templũ hoc, si historiã sequamur, dicere
non possumus. Nam in tertio regum scriptũ est, ꝙ præparauernit lapides, & ligna tri-
bus annis. In quarto aũt anno, mẽse secũdo, regnante rege Solomone super Israel, man
dauit rex, & tollunt lapides grandes, lapides pretiosos pro fundamẽto domus, atq; la-
pides impolitos, & sculpserũt eos filij Salomonis, & filij Hiram: ieceruntq; eos pro fun
datione in quarto anno, & fundauerunt domũ domini in mense Nisan (is est secũdus
mensis.) Vndecimo aũt anno in mẽse Baal, qui est mẽsis octauus, perfecta est domus
per omnes partes suas, & iuxta cunctam dispositionẽ suam. Vt ergo etiã præparatio-
nem eius cũ tempore structuræ annumeremus, undecim annorũ numerus nõ cõplet
ad structuram templi. Quamobrem quomodo Iudæi dicũt quadraginta, & sex annis
ædificatũ fuisse templũ hoc? Nisi fortè quis, qui urgeret, contenderet ostendere tem-
2. Reg. 7 pus quadraginta & sex annorũ cõpleri ab eo tempore, quo Dauid inquit ad Nathan
1. Paral. 22 prophetam: cõsulens de ædificatione templi. En ego habito in domo cedrina, & arca
dei manet in medio tentorij. Nam etiam si prohibitus fuit, ceu uir sanguinũ ipsum ędi
ficare, at saltẽ uidet̃ se exercuisse circa colligẽdã materiã templi. Inquit ergo in primo
1. Raral. 28 Paralipomenon libro rex Dauid cunctæ congregationi. Solomon filius meus, in quẽ
feliciter complacuit sibi dominus, iuuenis est, & delicatus: opusq; magnum est, quo-
niam non homini, sed domino deo ędificat. Pręparaui ergo illi pro uiribus meis ad do
mum dei mei construendam, aurum, argentum, æs, & ferrum, ligna, lapides Soem, &
pleni

plenitudinis: lapidesq; sumptuosos, & uarios, & omnem lapidem pretiosum, & parium, & marmor, ut cõplacerem in domo dei mei: est etiam mihi, quod acquisiui, aurũ, & argentum: & ecce dedi in domum dei mei in altitudinem: ex tot præparaui in domũ sanctorum tria millia talentorum auri ex Suphir, & septem millia talentorũ argẽti probati, ut incrustetur ex ipsis domus dei per manus artificum. Regnauit enim Dauid annis septem in Hebron, & tria supra triginta in Hierusalem. Quare si poterit quis ostendere principiũ præparationis templi fuisse (colligente eo materiam conuenientẽ à tẽpore quinti anni regni sui) poterit, si urgeat, dicere de quadraginta sex annis. Alius uerò quispiã dicet tẽplum, q̃d ostendit non esse illud à Solomone extructũ (nã euersum fuit captiuitatis tẽporibus) sed quod Esdra ædificauerit: de quo non possumus apertè ostẽdere orationẽ uera narrantẽ de quadraginta, & sex annis. Apparet etiã apud Maccabaica multã inconstantiã, & confusionem fuisse circa templum, & circa populum. Et haud scio, an tũc reædificatũ fuerit tot annis. Sanè Heracleon (nẽ inspecta quidẽ historia) Solomonem inquit quadraginta, & sex annis ædificasse templum, existens imaginem Seruatoris: & numerum senariũ ad materiã, hoc est ad plasma, refert: de numero quadragenario inquiens. Quaternarius numerus est, qui non implicatur cum flatu, & illud semen, quod est cum flatu. Tu uerò uide, num possis accipere per quadragenarium numerum quatuor elementa mũdi, quæ ponuntur in angulis templi, per senarium uerò, hominem sexta die factum.

At ille dicebat de templo corporis sui, cum ergo surrexit è mortuis, recordati sunt discipuli eius, quòd hoc dixisset illis, & crediderunt scripturæ, & sermoni quem dixerat Iesus.

IN illud, quòd Iesus corpus suum uocauit templum, quæsitu dignum est, simpliciter ne hoc accipiendum sit, an contendendũ sit singula, quæ de templo scribuntur, referre ad sermonem de corpore Iesu, uidelicet quod ipse ex uirgine sumpsit, uel ad ecclesiam, quæ ipsa etiam corpus Christi dicitur: & ob quam nos etiam membra ipsius Christi apud apostolum nominamur. Atq; molestijs quidẽ seipsum liberans aliquis, & desperando singula referre se posse, quæ de templo dicuntur, ad corpus (utrolibet modo se habeat) ad intelligentiam simpliciorẽ confugiet dicens: idcirco corpus utroq; modo intellectum, templum nuncupatum fuisse, q; quemmodum templum illud gloriam dei habebat in seiso habitantẽ, ita imago, & gloria dei existens primogenitus omnis creaturæ repræsentans corpus suum, uel ecclesiam templum dei rationabiliter fuerit dictum. Nos uerò uidẽtes quidẽ difficile esse de singulis rebus templi differere, quæ in Regum tertio dicuntur, longeq; maius oratione nostra, alioqui etiã ad præsentem scriptionem non pertinens, differimus. Imò in talibus, præsertim quia supra naturam sit humanam, & iuxta dei sapientiam, proprietatem scripturæ dei afflatu proditæ, repræsentare, postulantes sapiẽtiam, nobis ob oculos repræsentantem sapientiam illam in mysterio conditã, quam nullus principiũ cognouit, & deprehendentes nos ipsos eximij spiritus sapiẽtia egere, ad intelligendũ talia, ut sacerdotem decet, q; paucissimis poterimus describere huius loci intelligentiam tentabimus, edocti à Petro ecclesiã corpus esse, & domũ dei ex lapidibus uiuentibus ædificatam: domum spirilualem in sacerdotiũ sanctũ, ita ut Dauidis filius sit hanc ob causam Christi figura, ædificans templum: qui post bella (pace altissima facta) ædificat ad gloriam dei templum, in terrestri Hierusalem, ne posterum cultus dei perficiat in tẽtorio subin de mutabili, singulas res tẽpli ad ecclesiã referre tentabimus. Fortassis enim si inimici omnes subsellium fiant pedum Christi, & ultimus inimicus, nempe mors, aboleat, perfectissima pax erit quando Christus erit Solomon, quem si interpreteris, est pacificus. Impleta in ipsum prophetia, quæ dicit: cũ his, qui odio habebant pacẽ, eram pacificus. Ac tũc unusquisq; uiuens lapis pro dignignitate præsentis uitę erit tẽpli lapis, alter quidẽ in fundamẽto apostolus, uel propheta portãs superimpositos: alter uerò post eos, q sunt in fundamẽto, portatus quidem & ipse ab apostolis, alios sed ipse etiã portãs infirmiores cum Apostolis: atq; etiã alter quidem lapis erit penitissimus, ubi arca, & Cherubin est, & propitiatoriũ: alter uerò lapis uestibuli, & alius adhuc extra uestibulum le-

uitarum,& sacerdotum lapis altaris,in quo offeruntur fructuum oblationes. Porrò harum rerum œconomia,& ministeriũ cõcredetur sanctis uirtutibus,nempe angelis dei, quarum aliquæ quidem sunt dominationes,uel throni,uel principatus, uel potestates, aliquę uerò his subiectę:quarum figuram gerunt sexcenti illi supra tria millia prefecti, præfecti principes constituti super opera Solomonis: & septuaginta chiliades gestantium onera,& octoginta chiliades lapicidum in monte facientes operas:& præparantes lapides,& ligna.Et obseruandũ: quod qui inscribũt gestare onera, numeri septenarij sint cognati.Rursum lapicidæ,& scalpentes lapides, ut cõuenienter sint in templo, octonario numero sunt similes.At perfecti illi sexcẽti existentes,numeri senarij perfectioni,ut qui in seipsum multiplicet,coniungunt.Iam uerò præparationes lapidũ, qui tolluntur,& aptantur ad structurã, tribus annis perfectæ, ostẽdere mihi uidentur solum tẽpus interualli cognati triadi,quæ sempiterna est.Quę omnia quidẽ erunt,cũ pax perfecta fuerit post annos quadringẽtos,& triginta œconomiæ rerũ factarũ,dum egrederetur ex Ægypto.Et post annos triginta testamẽti ad Abraam: ut sint ad Abraam usq; ad principium ædificationis templi,sabbatici, hoc est septenarij, numeri duo: nempe septingentesimus, & suptuagesimus:quãdo etiã mandabit rex noster Christus septuaginta chiliadibus,humeris onera gestantiũ,ne obuios,& uulgares tollãt lapides, ad domus fundamentũ:sed lapides grandes,pretiosos,nõ scalptos:qui nõ à quibusuis artificibus scalpant,sed à Solomonis filijs:nam hoc in Regum tertio scriptũ inuenimus. Tũc
3 Reg. 5 etiã propter multã pacem Tyri rex Hiram coadiuuat ædificationẽ templi, datis suis ipsius filijs,Solomonis filijs,ut scalpant grandes,& pretiosos lapides sanctæ domus, etiam in quarto anno,sedentes ad fundationem domus dei: cæterum octogenario numero annorũ cõpletur domus,octauo mensæ octaui anni à fundatione. Nihil autẽ absurdi erit existimãtib. præter historiã declarari per hæc aliud nihil,in medio sermone uerba adhibere,quibus pudore perfundant,& flectant ad quærendũ in his, ceu literis spiritus,sensum spiritu dignum.An regum filij uacabant scalptioni grandium, & pretiosorum lapidum, sumpta arte à regia generositate, & nobilitate aliena? An etiam numerus humeris onera gestantium, & lapicidarum, & præfectorum,ac postremo temporis præparationis lapidũ,rerumq; similiũ uulgariter inscriptus est? Scilicet deo ædificari necesse erat domum sanctam,quę in pace construebatur,sine malleo,& securi,& quouis ferri instrumẽto, ut turbulentũ nihil sequeretur in templo dei. Proinde rursus contra hos,qui literæ seruiunt,quæstionẽ moueo.Qui fieri poterat, ut chiliades octoginta lapicidarum cum essent, ædificaretur domus dei lapidibus duris, candidis, neq; malleo,neq; securi,seu aliquo ferri instrumento audito in domo ipsius,dum ipsa ædificaretur? Vide uerò,ne forte uiuentes lapicidis lapides,sine strepitu secti,& tumultu excindant alicubi extra templum, ut parati ueniant ad structuræ locum conuenientem. Quin ascẽsus quidã est circa domũ dei nõ habens angulos,sed flexiones rectarũ linea-
3 Reg. 6 rum.Scriptũ est enim.Et ascensus flectuosus erat ad mediũ thalamum: & à medio usq; ad tertiũ laqueare.Flexuosum enim esse necesse erat in dei tẽplo ascensum ipsum:linea obliqua ascensu ipso imitante circulũ æquissimũ. Iam uerò ut domus hæc sit firma, ædificantur illi quàm pulcherrimè, uincula quinq; per totam domum unius cubiti altitudine: ut innuat debere nos ascendere in sublime à rebus sensibilibus ad eos sensus, quos
2 Par. 5 diuinos uocant: contuendi, ac contemplandi causa res eas, quæ animo cernũtur. Porrò beatiorum lapidum locus ille esse uidetur, qui uocatur Dabir. Vbi arca testamenti domini erat,& chirographum (ut ita dicam) dei: nempe tabulæ scriptæ digito ipsius. At tota domus inauratur. Totam enim inquit domum auro circũquaq; aurauit usq; ad
2 Par. 5 perfectionẽ domus.Preterea duo Cherubin in Dabir erant,quod propriè interpretari non potuerunt,qui res Hebraicas in Græcũ transtulerũt. Abusiuè aũt quidam hunc locum dixerũt tẽplum,quod honorabilius templo existeret. Cæterũ quæ in domo sunt, fiunt tota aurea,insignum, q mens omninò perfecta accuratam discretionẽ habeat rerum,quæ mente percipiuntur,quæ quoniam omninò peruia,& cognoscibilia nõ sunt, fabricatur uelamen aulæ,penitissimis, non retectis leuitarũ, & sacerdotum compluribus.Quæsitu aũt dignum est,quomodo tanq; rex dicatur Solomon ædificare tẽplum, & Hiram tanquam architectus; quem accitum recepit Solomon filium coniugis uiduæ ex

duæ ex Tyro, & patre Tyrio, & è tribu Nephtalim: faber ærarius, & plenus sapientia, & agnitione ad faciendum omne opus ex ære, qui cum adductus fuisset ad regẽ Solomonem, fecit omnia opera. Proinde inspicito, an forte Solomon accipi possit in primogenitũ omnis creaturæ, Hiram uerò in hominẽ, quẽ hic primogenitus assumpsit ab hominum cõgregatione: sonat eñ Tyrij (si eos interpretemur) cõtinentes, hominẽ natura genus continentẽ, qui impletus omni arte, & scientia, & agnitione, adductus est (cooperans primogenito omnis creaturæ (ut ædificet templum, in quo struuntur etiam portulæ prominentes, ut splendores lucis dei capi possint, & ut ecclesia: quid enim oportet me singula recẽsere?) rationem habens spiritualis domus, & templi dei, inueniatur corpus Christi. Vt enim prædixi, sapientia egemus ea, quæ in mysterio est recondita, & quæ soli illi est perceptibilis, qui dicere potest. Nos autem Christi mẽtem tenemus, ut singula quæ dicta sunt, spiritualiter interpretemur iuxta illius uoluntatem, qui disposuit, ut hæc scriberentur. Alioqui etiam singula hæc exponere non est præsentis lectionis. Quamobrem sufficiant hæc ad uidendum, quomodo ille dicebat de templo corporis sui. Cæterùm dignum est, ut post hæc inspiciamus, an facile factu sit, ut hæc, quæ historia refert facta fuisse in templo, euenerint aliquando, seu euentura sint circa domum spiritualem. Videtur uerò nos utrinq; urgere ratio: nam siue dicamus fieri posse, ut hæc fiant, uel quadam ratione facta fuisse in domo spirituali, grauatè admittent, qui audiunt, talium bonorum transmutationem: primum quidem, quia illis sic lubeat, deinde quòd dissentaneum sit bonorum transmutationem futuram esse. Sin uerò uolentes immutabilia seruare, quæ semel sanctis data fuerunt bona, non accommodabimus, quæ historia narrat, quiddam hæreticis simile uidebimur hac in re facere: enarrationis scripturarum consonantiam non seruantibus à principio usq; ad finem. Nisi tragicè tamen, atq; Iudæorum more, promissiones eas, quæ apud Prophetas, & præsertim Esaiam scriptæ sunt, intellecturi sumus: nos fuisse templum necesse est, & captiuatum fuisse populum, sed rediturum ad Iudæam, & Hierusalem, atq; lapidibus pretiosis Hierusalem ipsam ædificandam. Haud scio autem, an temporum periodis longis reuolutis similia fieri possint, ueluti in peius. Habent autem promissiones apud Esaiam hũc in modum: En ego præparo tibi carbunculum lapidem tuum: & fundamenta tua Saphyrum, & ponam propugnacula tua Iaspin: & portas tuas lapides Christalli, & loricam murorum tuorum lapides electos: & omnes filios tuos à Deo doctos: & in pace multa filij tui: & in iustitia ædificaberis. Et paulò post ad ipsam Hierusalem: Et gloria Libani ad te ueniet in Cyparisso, & pino, & cedro unà cum glorificantibus locum sanctum meum. Et ibunt ad te timentes filij eorum, qui te humiliauerunt, & irritauerunt te, & uocaberis ciuitas Domini, Syon, sancti Israelis, pro eo quòd fueris derelicta, & odio habita, nec esset, qui tibi opem ferret. Et ponam te exultationem sempiternam: iocunditatem generationum generationibus, & suges lac gentium: & regum diuitias comedes: & cognósces quòd ego Dominus seruans te, & eruens te Deus Israel: pro ære afferam tibi aurum, & ferro adducam tibi argentum: pro lignis æs, & pro lapidibus ferrum: & dabo principes tuos in pace, & episcopos tuos in iustitia. Iniquitas non audietur ultra in terra tua, neque contritio, & miseria in terminis tuis: sed uocabuntur salutare muri tui, & portæ tuæ sculptura. Sol non erit tibi ultra in lucem diei, neque ortus Lunæ lumen præbebit tibi noctu: sed erit tibi Christus lux sempiterna, & Deus gloria tua: non enim occidet tibi Sol, & Luna tua non deficiet: erit enim Dominus tibi lux sempiterna, & complebuntur dies luctus tui. Hæc enim apertè de futuro seculo Prophetat filijs Israel in captiuitate de gentibus, ad quos missus est ille, qui dicebat: ego non sum missus, nisi ad oues perditas domus Israel. Quod si captiui existentes hæc in patria sua recipient, quando etiam proselyti ad ipsos ueuient per Christum, & ad ipsos diffugient, secundum quod dicitur: ecce proselyti ad te uenient per me, & ad te diffugient, perspicuum est, quòd captiui qui in templo fuere aliquando, etiam ad illud rursus redibunt reædificandi, pretiosissimi lapides facti. Nam uincens quispiam in Apocalypsi apud Ioannem, promissionem habet, ut sit columna in dei templo: extra non exiturus. Cæterùm hæc omnia à me dicta sunt, ut breuem saltem intelligentiã habeamus rerum templi, & domus Dei, & ecclesiæ,

Esa. 54

Esa. 60

cleſiæ,& Hieruſalem,de quibus ſingulatim dicere non eſt præſentis tẽporis. At accu-
ratiſſimam,diligentemq́;, uel ad uulgarem uſq; inquiſitionem, circa hæc faciant hi ne-
ceſſe eſt,qui non defatigantur legendo prophetias, quærere in eis ſpiritualem ſenſum.
Sed hactenus de tẽplo corporis ſui. Verùm enimuerò quoniã ſimulatq; ſurrexit è mor
tuis recordati ſunt diſcipuli eius ꝙ hoc dixerit,& crediderũt ſcripturæ,& ſermoni, quẽ
dixit Ieſus,intelligendũ eſt, quòd ad textum attinet, diſcipulos, poſtquam dominus è
mortuis reſuſcitaſſet,intellexiſſe quæ de templo dicta fuerant, referri ad paſſionem ei-
us,& reſurrectionẽ:repetentes quòd uerba illa,in tribus diebus erigã illud,reſurrectio
nem peclarabant,quando etiã crediderunt ſcripturæ, & ſermoni, quem dixerat Ieſus:
cum antea dicti nõ fuerint crediſſe ſcripturæ, & ſermoni, quẽ dixit Ieſus. Nam fides
propriè illius eſt,qui tota anima admittit illud,quod creditur in baptiſma. Quòd autẽ
ad ſuperiorem intelligentiam attinet, quoniam prædicta fuit nobis reſurrectio totius
corporis domini è mortuis,ſciamus oportet,ꝙ admoniti diſcipuli per effectus ſcriptu-
ræ,quã antea,quando erant in uita,accuratè nõ intelligebant,ſub aſpectũ factæ,& ma-
nifeſtatę,admonitiq́; quorũ cœleſtium exempla erant,& umbra,rebus illis crediderũt,
quibus antea nõ crediderãt,atq; ſermoni Ieſu,quem ante reſurrectionem,ſic uolẽte il-
lo,qui loquebaẽ,no intellexerunt. Qui enim fieri poteſt, ut propriè quis credere ſcri-
pturæ dicatur,non contemplans ſenſum ſpiritus ſancti,qui in ipſa eſt, quem credi ma-
uult deus,quàm literæ uoluntatem:iuxta hanc intelligentiam nullus ex his,qui ſecun-
dum carnem ambulant, credere dicendus eſt rebus ſpiritualibus legis, quarum princi
pium ne imaginaẽ quidẽ. Verùm beatiores inquiunt,qui non uiderunt, & crediderũt,
his,qui uiderunt,& crediderunt, qui exponunt quod in fine euangelij Ioãnis dicit dñs
ad Thomam:beati qui non uiderunt,& crediderunt. Sed non beatiores inquit eos,qui
non uiderunt,& crediderunt his,qui uiderunt,& crediderunt: alioqui iuxta hanc intel
ligentiam,apoſtolis poſteriores beatiores ſunt apoſtolis ipſis,quod eſt fatuiſſimum o-
mnium. Proinde mente uideat oportet,quæ creduntur,qui beatus futurus eſt, perinde
atq; apoſtoli,illud audire ualens:beati oculi ueſtri quia uident, & aures ueſtræ quia au-
diunt. Et illud,multi prophetæ,& iuſti cupierunt uidere, quæ uidetis,& non uiderunt,
& audire,quæ auditis,& non audierunt. Amabile tamen etiam eſt minorem accipere
beatitudinem dicentem:beati qui non uiderunt,& crediderunt. Quomodo enim non
beatiores oculi, qui à Ieſu beatificantur ob res uiſas his, qui nõ peruenerunt ad talium
rerum uiſionẽ? Simeon igitur cõtentus ſumpſiſſe in ulnas ſalutare dei,illudq́; contẽpla
Luc.2 tus dixit. Nunc dimittis ſeruum tuum domine,ſecundum uerbum tuum in pace,quo-
niam uiderunt oculi mei ſalutare tuum. Quocirca contendamus neceſſe eſt aperire o-
culos,iuxta Solomonem,ut impleamur panibus. Inquit enim:Aperi oculos,ut replea-
re panibus. Sed hactenus de eo,quod dicitur: crediderunt ſcripturæ, & ſermoni quem
dixit Ieſus:ut ex his,quę de fide exquiſiuimus, perfectionem fidei dari nobis compre-
hendamus in magna reſurrectione totius corporis Chriſti: nempe ſanctæ ipſius eccle-
ſię. Nam quod de cognitione eſt dictum,nunc cognoſco ex parte,id etiam conſequen
ter de quouis bono dici arbitror,quorũ unum eſt etiam fides. Quamobrem cognoſco
nunc ex parte,cum uerò uenerit perfectio fidei, deſtrueẽ quod ex parte eſt,fide ea,quæ
per formam ſubſiſtit longè præcellente illa fide, quæ per ſpeculum (ut ita loquar) eſt,
& in ænigmate,perinde atq; præſens cognitio.

Cum autem eſſet Hieroſolymis in paſcha in die feſto multi crediderunt in nomine
eius,uidentes quæ faciebat, ſigna. Ipſe uerò Ieſus non credebat ſeipſum illis, eò quod
ipſe cognoſceret omnes, nec opus haberet,ut teſtificaretur quis de homine. Ipſe enim
ſciebat quid eſſet in homine.

Quærat aliquis quomodo ſe ipſum non crederet Ieſus his, de quibus teſtatũ
fuerat,ꝙ crederent,ad quod dicẽdum eſt,non his,qui credunt in ipſum, nõ
ſe credere Ieſum,ſed his qui credũt in nomine eius. Differt eñ credere in ip
ſum,ab eo,quod eſt,credere in nomine ipſius. Itaq; qui per fidem nõ eſt iudicandus,nõ
iudicaẽ eò ꝙ credat in ipſum,non eò ꝙ credat in nomine ipſius. Inquit enim dominus,
qui credit in me, non iudicatur, at non item qui credit in nomine meo non iudicatur

Nec

Nec tamen inquit, qui credit in me iam iudicatus est. Fortassis enim qui credit in nomine ipsius, credit quidē, quare indignus est, qui iam iudicatus sit, sed minor eo est, qui credit in ipsum. Quam ob causam credenti in nomine ipsius, seipsum non credit Iesus. Ipsum igitur potius ꝙ suum nomē habeamus necesse est: ne in nomine eius uirtutes facientes audiamus, quæ ab ipso dicta audierunt, qui gloriabantur in nomine ipsius. Sed confidamus imitatores facti Pauli dicere: omnia possum in Iesu Christo me coroborante. Illud aūt obseruandū est, ꝙ superius quidem dicat prope esse pascha Iudæorum, hic uerò non in paschate Iudæorum, sed in paschate Hierosolymis erat Iesus. Et illic quidem quando Iudæorum dicitur pascha, non dictum est dies festus, hic uerò scriptū fuisse Iesum esse in die festo: Hierosolymis enim existens Christus in paschate erat, & in die festo multis credentibus etiam in nomine ipsius. Ac profectò illud etiam obseruandum est, multos dici credere non in ipsum, sed in nomine ipsius: qui uerò in illum credunt, hi sunt, qui ambulant per uiam arctam, atq; angustam, ducentem ad uitam, quę à quampaucissimis inuenitur. Fieri attamen potest, ut multi ex his, qui in nomine ipsius credunt, recumbant cum Abraam, Isaac, & Iacob in regno cœlorum. Quoniam multi ab oriente, & occidente uenięt, & recumbent cum Abraam, Isaac, & Iacob in regno cœlorum: quæ domus est patris, in qua mansiones multæ sunt. Atq; etiam hoc obseruandum est, multos credentes in nomine ipsius, non quemadmodum Andreas, & Petrus, & Nathanael, & Philippus, credere, sed testimonio Ioannis parere dicentis: ecce agnus ille dei, uel Christo ab Andrea reperto, uel ipsi Iesu dicenti ad Philippū, sequere me. Vel Philippo dicenti, quem scripsit Moses, & prophetæ inuenimus, Iesum filium Ioseph à Nazareth. Hi autem crediderunt in nomine eius, uidentes ipsius signa, quæ faciebat. Etiam signa credentibus non in ipsum, sed in nomine eius, non credebat Iesus seipsum eis, omnes agnoscens, & nō opus habens, ut quis testificaretur de homine: eò ꝙ agnosceret singulatim, quid esset in unoquoq; homine. Hęc uerba: nō enim opus habebāt ut aliquis testificaret̄ de homine, oportune utenda sunt ad demōstrandū, ꝙ filius dei à seipso uidere singulas res hominum ualeat, nulloq; omnino testimonio cuiusquam eum egere. Cęterū uerba illa, nō opus habebat ut quis testificaret̄ de homine, distinguenda sunt ab illis: Non opus habet ut quis testetur de aliquo. Nam si hanc uocem, homine, sumamus de quouis, qui sit ad imaginem dei, uel de omni rationis cōpote, nō opus habebit Christus, ut quis de ipso testet̄ (de quocunq; tandem dixeris rationis cōpote) à seipso cognoscens oēs iuxta facultatē à patre sibi traditam. Sin uerò hanc uocem, hominis, obseruauerimus de mortali animante rationis cōpote, alius dicturus est Christū ipsum opus habere, ut quis testet̄ de his, quæ sunt supra hominē, ut qui hæc perinde atq; humana cognoscere nō sufficiat. Alius aūt quispiā inquit eū, qui seipsum inaniuit, nō opus habere, ut quis testet̄ de homine, sed opus habere, ut quis testetur de his, quæ præstantiores sunt hominibus. Quin hoc etiam quærendū est, quot signa ipsius multi uidentes, crediderunt in eum. Non enim scriptum est signa fecisse Hierosolymis: nisi fortasse facta signa scripta non fuerūt. Proinde cōsidera, an inter signa reputari possit, ꝙ fecerit è funiculis flagellum: oēs è templo eijciēdo, tùm oues, tùm boues: atq; argentariorū æs effundendo, & mensas subuertendo. Ad eos profectò, qui suspicantur de solis hominibus, non opus habere ipsum testibus, dicere oportet duo euangelistam illi attribuisse. Alterum, ꝙ agnoscat omnes, alterum, ꝙ opus non habeat, ut quis testetur de homine. Nam si omnes agnoscebat, etiam omnes, qui essent extra hæc corpora, agnoscebat, atq; quid esset in homine: quippe qui maior existeret his, qui in prophetando manifestant, & iudicant occulta cordis omnia, quæ spiritus illis suggerit in apertum ducentes. Cæterùm illud: agnoscebat quid esset in homine, sumi etiam potest de uirtutibus malis, uel bonis operantibus in hominibus. Nam si dederit quis locum diabolo, ingreditur in illum Satanas (quemadmodum dedit Iudas: cum iam diabolus misisset in cor eius, ut traderet eum, quā ob causam post bucellam intrauit in illū Satanas, sin deo locū dederit, beatus fit. Beatus enim, cuius est illi retributio à deo, & ascensio in corde eius à deo. Quare agnoscis ô filij dei (omnia agnoscēs) quid sit in homine. Sed cum iam satis scriptionis sumpserit duodecimus tomus, hic finiemus sermonem.

DECIMVSTERTIVS TOMVS

TIBI quidem dei amantiſſime, ac pijſſime Ambroſi non uidebatur fortaſ-
ſe ſcindendus ſermo Samaritidis, ita ut illius pars eſſet in duodecimo to-
mo, & reliqua quę reſtabant in tertiodecimo. Sed quoniam uidebamus,
duodecimũ cõmentariorũ tomum ſatis ſcriptionũ accepiſſe, uiſum eſt no
bis deſinere in ſermonẽ Samaritidis, ubi loquebaĩ ipſa de puteo, quẽad-
modum Iacob illud dederit, & ipſe ex eo biberit, et filij eius, & pecora eius, tertiumde-
cimum tomum incœpturis, ubi dominus ad ipſam reſpondet.

Reſpondit Ieſus & dixit illi: omnis, qui biberit ex aqua hac, ſitiet iterum, qui aũt
biberit ex aqua, quã ego illi dedero, fiet fons in eo aquæ ſalientis in uitã æternã.

HOC reſpondet ſecundò Ieſus ad Samaritidem: primũ quidem dicens, ſi ſci-
res donum dei, & quis eſt, qui dicit tibi, da mihi, quod bibam, tu fortaſſis ab
eo petijſſes, & dediſſet tibi aquam uiuam: & nunc quãdo admonens ipſam
ut peteret aquam uiuam, dicit, quæ recenſuimus, & ad primam quidem reſponſionem
nihil loquitur Samaritis, ſed addubitat de comparatione aquarum, poſt ſecundam ue-
Ioan. 4 rò dñi reſponſionẽ admittens, quę ab ipſo dicta fuerant. Da mihi hanc (inquit) aquam.
Fortaſſis enim dogma eſt, neminẽ donum diuinũ accipere præter petentem illud. quã
ob rem Seruatorem ipſum, pater ipſe admonet per pſalmum uti petat ſibi donari, do-
cente nos ipſo ac dicente: Dominus dixit ad me, filius meus es tu, poſtula à me, & da-
bo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionẽ tuam terminos terræ. Dicit etiam Ser
uator: Petite & dabitur uobis, omnis enim qui petit, accipit. Paret quidem Samaritis ut
petat aquam à Ieſu, imago exiſtens (ut prędiximus) eorum, qui ab eccleſiæ decretis diſ-
ſidentes, ſunt in diuinis ſcripturis exercitati, quando audit de cõparatione utrarumq;
aquarum. Et uide ex his, quæ paſſa fuerat, quomodo bibens ex puteo, quem ipſa exiſti
mabat profundum, nec refocillaretur, nec à ſiti liberaretur. Proinde uideamus, quid ex
Ioan. 4 illis uerbis ſignificetur. Omnis qui biberit ex hac aqua ſitiet iterum. Porrò uocis ſitien
di, & uocis eſuriendi ad ſenſum humilem, & corporalem, attinet, duæ ſunt ſignificatio-
nes, alterã cum uacui cibo egemus, illũ quod appetimus humido deſtituti, alterã cum
ſæpe pauperes, & qui ſunt in egeſtate rerũ neceſſariarũ dicunt (etiã ſi ſatiati fuerint) ſe
eſurire uel ſitire. Primæ quidẽ teſtimoniũ habes in Exodo, quando egentes cibis deci-
ma nona die, menſe ſecundo, cũ egreſſi fuiſſent Iudęi è terra Ægypti, murmurauit uni-
uerſa congregatio filiorum Iſrael aduerſus Moſen, & Aaron, & dixerunt ad ipſos filij
Exod. 16 Iſrael. Vtinã perijſſemus percuſſi à dño in terra Ægypti, quando ſedebamus ſuper le-
betes carnium, & quando comedebamus panes ad ſaturitatẽ, cur eduxit nos ad hanc
ſolitudinẽ, ut interficeret fame cunctam hanc congregationẽ? Dixit autẽ dominus ad
Moſen: Ecce ego pluo uobis panes è cœlo, & egredietur populus, & colligẽt ſingulis
diebus, ut tentem an ambulaturi ſint in lege mea nec ne. Eſurientibus enim & egenti-
bus neceſſario cibo, magnam murmurationẽ faciebant ipſorũ ſermones, quia aqua e-
gentes, & ſitientes murmurabant aduerſus Moſen: dicences quid bibemus? quando
clamauit Moſes ad dñm, & Dominus oſtendit illi lignũ, & proiecit illud in aquam, &
Exod. 17 dulcis facta eſt aqua, & paulo poſt cum ueniſſent in Raphidim, ſcriptũ eſt populum ſi-
Rom. 12 tiſſe illic propter aquam, illic murmuraſſe populum aduerſus Moſen. Porrò ſecũdæ ſi-
gnificationis exẽplum apud Paulum reperias dicentẽ. Vſq; ad horam præſentem, &
eſurimus, & ſitimus, & nudi ſumus. Primo modo ſitire, & eſurire neceſſariò contingit
ſanis corporibus: altero modo his, qui ſunt pauperes. Igiĩ quærendũ etiã eſt ex his uer-
bis, omnis qui biberit ex aqua hac ſitiet iterum, quali ſignificatu uocabulum ſitiet dica
tur. Atq; in primis quidẽ etiã ſi q; ad ſenſum humilẽ, & corporalem attinet, apertè de-
claretur, q; quamuis ſatietur ad præſens is, qui biberit, mox tamen ſubtracto potu ean-
dem paſſionẽ ſit perpeſſurus, hoc eſt rurſum ſititurus ſiti, quam à principio habuerat,
reſtitutus, quãobrem illud etiã ſubiungit. qui aũt biberit ex aqua, quam ego illi dabo,
fiet in eo fons aquæ ſalientis ad uitam æternam. quem fontem in ſeipſo qui habet quõ
ſitire poterit? præcipuè tamen ac principaliter horũ uerborũ intelligẽtia talis erit: qui
participat

participat (inquit) profunditatem humanæ sapientiæ prudentesq; rationes, receptis, intelligētijsq; profundissime haustis, & iudicio suo inuentis, tamen rursum secūdo cogitans denuo dubitabit de his in quibus requieuerat, atq; etiam rerum, quæ quæruntur apprehensionē formans, perceptā à se profunditatē eloqui nō poterit. Quare etiā si correptus aliquis ueri similitudine eorū, quæ dicūtur, condescenderit, eandē tamē dubitationē in se existentem postea inueniet, quam etiā habebat, antequàm illa disceret. At uerò mea (inquit Christus) ratio est, ut fōs uitalis potionis fiat in eo, qui receperit, quæ à me promittuntur: tātaq; beneficia in eo collaturus sum, qui sumpserit aquā meā, ut fons salientiū aquarum inuentor omnium, quæ quæruntur, scaturiat in ipso, intelligentia saliente, & fortassis trāsuolante consequēter huic aquæ, facilè mobili: ipso actu saliendi, & transiliendi, ferēte ipsum in sublime, nimirū ad uitā æternam. Vt aūt in can- Cant. 2
tico canticorum de sponso disserens Solomon Ecce (inquit) iste uenit saliens super montes, transiliens colles, nam hoc pacto super generosiores, diuinioresq; animas mōtes dictas salit sponsus, transilit uerò deteriores dictas colleis. Sic hoc in loco fons factus in eo, qui biberit ex aqua, aquam dat Iesus, salit ad uitam æternam, fortassis etiam saliturus ultra uitam æternam, nempe ad patrem existentem supra uitam æternam. Est enim Christus uita: proinde qui maior est Christo, uita etiam est maior. Cæterùm tunc fontem in seipso existentem aquæ salientis ad uitam æternam habebit, qui biberit ex aqua, quam dat Iesus, quando promissio completur hominis, cui promittitur beatitudo, eò quòd esurierit, & sitierit iustitiam, inquit enim filius Dei: Beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Et fortassis quoniam esurire, & sitire iustitiam satiari est, si quis iustitiam, antequam satietur, fecerit, is famem, & sitim ingeneret in se oportet, ut saturetur, illud dicturus. Quemadmodum desiderat ceruus ad fonteis Psal. 41
aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. Sitiuit anima ad Deum: nempe ad illū fōtem, ad illū uiuentem. quando ueniam, & uidebor coram facie tua? Vt ergo sitiamus, bonum est è fonte Iacob ut in primus bibamus: illum, non perinde atq; Samaritis, dicentes puteum. Nam Seruator ad illius respondens sermonem, ne nunc quidem ex puteo inquit aquam esse, sed simpliciter inquit, omnis qui biberit ex aqua hac sitiet iterū. quod si bibenti ex illo fonte nulla prouenisset utilitas, haudquaquam sessurus fuerat apud fontē Iesus, neq; dicturus Samaritidi: da mihi quod bibam. proinde obseruandū est, quemadmodum petenti à se aquam Samaritidi non alibi promiserit Iesus illā se daturum, quàm apud fontem, dicens illi. Vade ad uocandum uirum tuū, & ueni huc. Ad- Ioan. 4
huc autem inspiciamus, num quia qui biberit ex fonte Iacob, sitiat iterū, qui uerò biberit ex aqua, quam dat Iesus, fontem in seipso habeat aquæ salientis ad uitā æternā, innui possit diuersam esse utilitatem eorum, qui cū ipsa ueritate consuetudinē habuere, habiturique sunt, ab ea utilitate, quam nobis oriri existimamus ex scripturis, etiam si accuratè intellectæ fuerint, præsertim cum quædā ex principalioribus, diuinioribusq; Dei mysterijs nec capere potuerit scriptura, quædam etiam nec uox humana: nam quædam significationes diuinæ cum sint, lingua est humana. sunt nanq; etiam multa, quæ fecit Iesus, quæ singulatim si scribantur, nec ipsum arbitror mundum capturum qui scriberentur libros: quin & quæ loquuta sunt septem illa tonitrua scripturus Ioannes prohibetur. & Paulus se audisse inquit indicibilia uerba, non quæ non liceret alicui loqui, licebat enim ad angelos ea loqui, ad homines non licebat, omnia quidem licent, at non omnia expediunt. Sin uerò audiuit ineffabilia uerba, quæ fas non esset ad hominem loqui, arbitror ego uniuersæ cognitionis elemēta quædam minima, breuissimasq; introductiones esse uniuersas scripturas, etiam si accuratè intellectæ fuerint. Quāobrē uide, num fons Iacob, ex quo bibebat aliquando Iacob, sed nunc non bibit, atq; etiam bibebant filij sui, sed nunc potum habent illo priori potu præstantiorē (quin biberunt etiā pecora eorū) possit esse uniuersa scriptura, aqua uerò Iesu, illud esse possit, quod est supra ea, que scripta sunt: nō omnibus aūt scrutari licet, quę sint superiora his, quę scripta sunt, nisi qui assimilatus fuerit ipsis: ne obiurgetē audiēs: Te difficiliora ne quæras: & te fortiora ne uestiga. Quòd si dicimus aliqua esse supra ea, quæ scripta sunt, nō hoc dici- Apoc. 10
mus ea posse multis esse nota, sed Ioanni, qui audiēs, scribere etiā qualia essent ea tonitruū uerba nō permittitur, cūq; ea didicisset, ea nō scribit, ut parcat mūdo. rebatur enim ne

ipſum quidem mundum capturum,qui ſcriberentur,libros. Quin etiã,quæ Paulus di-
dicit, ſunt ſupra ea, quæ ſcripta ſunt: quandoquidem homines ea loquuti ſunt, & quæ
oculus non uidit,ſunt ſupra ea,quæ ſcripta ſunt: & quę auris nõ audiuit,ſcribi nõ poſ-
ſunt.Quin quę in cor hominis non aſcenderũt fonte Iacob ſunt maiora: quippe quæ à
fonte aquæ ſalientis ad uitam æternam manifeſtantur his, qui cor hominis non ampli-
1.Cor.2 us habent,ſed dicere ualent: nos autem mentem Chriſti habemus,ut uideamus,quæ à
Deo donata ſunt nobis: quæ etiã loquimur non in ſermonibus, quos humana ſapiẽtia
docet,ſed quos docet ſpiritus ſanctus:& inſpice an fieri poſſit,ut humana ſapiẽtia non
loquatur falſa dogmata,ſed quę ueritatẽ confirment.& ad homines poſteriores perue
niant,quę uerò ſpiritus edocet, ſint fortaſſe fons aquę ſalientis ad uitam æternã.intro-
ductiones ergo ſunt ſcripturæ, à quibus accuratè intellectis, & nũc nominatis fons Ia-
cob,aſcendendũ eſt ad Ieſum, ut nobis largiatur fontẽ aquæ ſalientis ad uitã æternam.
Cęterùm nõ ſimiliter omnis haurit è fonte Iacob:nam etiã ſi bibebat Iacob,& filij eius
& pecora eius,atq; etiam Samaritis illa uenit ad fontẽ ipſum,& haurit,uide ne aliter &
prudẽter biberit Iacob cum filijs, aliter, & ſimplicius, moreq; magis pecunio biberint
pecora eius: rurſus biberit etiã aliter quàm Iacob,& filij,& pecora eius, Samaritis illa:
qui enim docti ſunt in ſcripturis,bibũt ſicut Iacob,& filij eius,rudiores uerò,& ſimpli-
ciores,qui dicuntur oues Chriſti, bibunt perinde atq; oues Iacob, tùm aliqui laudãtes
ſcripturas,& quædã conſtituentes malè dicta prætextu,quòd eas intellexerint,non ſe
Ioan. 4 cus bibũt,atq; bibebat Samaritis illa,antequàm crederet in Ieſum. Dicit ad illum muli
er,Domine da mihi hanc aquã ne ſitiam,neq; ueniã huc ad hauriendum. Iam ſecundò
prædicat mulier Dominũ Seruatorem.primùm cũ dicit Domine neq; hauſtorium ha-
bes,& puteus altus eſt,quando etiã interrogat,unde habeat aquã & num maior ſit Ia-
cob,qui putabatur eſſe pater eius,& nunc etiã,quando petit aquã illam, quæ in biben
te ſit fons aquę ſaliẽtis ad uitã æternam:& ſi quidem uerũ eſt illud,tu petijſſes ab eo, &
dediſſet tibi aquã uiuam,perſpicuũ eſt, eò quòd dixerit. Da mihi hanc aquã, accepiſſe
uiuentem aquã,ne in poſterum egeret ſitiens,neq; ueniret ad fontem Iacob hauriendi
cauſa,ſed poſſet ſine aqua Iacob angelicè uidere ueritatẽ ſupra hominem exiſtentem:
nam neq; angeli egent fonte Iacob,ut bibant, ſed unuſquiſq; ipſorũ in ſeipſo fontẽ ha
bet aquę ſalientis ad uitã æternam,orientem ac retectũ ab ipſo ſermone Dei filio, atq;
ſapientia ipſa:neq; enim facile factu eſt,ut aquã,quæ à filio Dei datur,diuerſam exiſten
tẽ ab aqua fontis Iacob accipiat aliquis,qui ſe nõ diligentiſſimè exercuerit ueniẽdo,&
inde hauriendo,eò q; ſitiat,perinde atq; ille,qui petit hãc aquam frequenter inter mul
tos magnos homines,ut qui diutius exerciti fuerint hauriendo è fonte Iacob. dicit illi.
Ioan. 4 Vade,uoca uirum tuum,& ueni huc,reſpondit mulier,& dixit,non habeo uirum. Di-
ximus etiam in ſuperioribus hunc uirum,eſſe legem,quæ princeps ſit animæ,nam ha-
bet unuſquiſq; inſtituta quędam,ac mores,ſub quibus tanquã ſub lege uiuit,cui unuſ-
quiſq; ſeipſum ſubiecerit. Nunc uerò etiam illud apoſtoli ex epiſtola ad Romanos ad
Rom. 7 hanc rem teſtimonium adducemus dicentes. An ignoratis fratres,ſcientibus enim le-
gem loquor,quòd lex tãtiſper dominatur homini,quo ad uixerit? uixerit autem quiſ?
nempe lex (communiter intelligentibus nobis legem) nam mulier obnoxia uiro,ui-
uẽti uiro obligata eſt legi,tanquam ſi diceret uiuenti uiro,qui uir eſt lex: mox rurſum,
inquit,quòd ſi mortuus fuerit uir,liberata eſt à lege uiri,ueluti liberata eſt mulier à lege
mortua:nec amplius opera mulieris erga uirũ exercet. deinde inquit,proinde uiuente
uiro,adultera uocabitur,ſi ſe iunxerit alteri uiro,ſin autẽ mortuus fuerit uir,libera eſt à
lege uiri,ut non ſit adultera,ſi iuncta fuerit alteri uiro, nimirum ei legi, quæ eſt ex ſpi-
ritu:mortuo autem uiro mortua eſſe mulier aliquo modo dicetur etiam uiro, adeò ut
Rom. 7 nos hunc in modum exponamus illud. Itaq; fratres uos quoq; mortificati eſtis legi per
corpus Chriſti,ut iungeremini alteri,nimirum ei,qui ex mortuis ſurrexit, ut fructifice-
mus Deo. Si igitur lex eſt uir,& Samaritis habet uirum aliquem,quia ſeipſam iuxta in-
telligentiam ſanorum uerborum ſubiecerit legi alicui (iuxta quam uult uiuere unuſ-
quiſq; ab eccleſiæ decretis diſſidens) & ſi uult etiam hoc in loco diuinus ſermo animã
manifeſtari eccleſiæ decretis diſſentientẽ,quæ ſibi ipſi præfecerit legẽ principẽ,ut ſprę
to uiro,ceu nõ legitimo,quærat alterũ nuptura alteri uiro, nimirum ſermoni filio Dei,
quî

qui resuscitatus est ex mortuis nõ mutandus, neq; moriturus, sed sempiternus, manẽs, & regnans omnesq; inimicos subijciens (Christus enim excitatus à mortuis non amplius moritur, mors illi ultra non dominabitur, quod enim mortuus est, peccato mortuus est semel, quòd uerò uiuit, uiuit per Deũ, in dextera eius sedẽs, donec oẽs inimici eius positi fuerint subsellium pedum ipsi.) Si hęc inquã ita se habent, ubi nam debebat Iesus manifestare eum, qui putabatur esse Samaritidis, uirũ nõ esse illius, nisi apud fontem Iacob, si à seipsa mulier non negasset uirum ? hanc ob causam dicit illi Iesus, uade, & uoca uirũ tuum, & ueni huc. Iam uerò ueluti nonnihil habens aquæ salientis ad uitam æternam, eò quòd dixisset, da mihi hanc aquã, nec fallere quiret, qui prædixerat, si tu petijsses ab eo, dedisset tibi aquam uiuam, respondit mulier, cõdemnans seipsam, q; cũ huiusmodi uiro consuetudinẽ habuisset, & dicit, non habeo uirũ. Dicit illi Iesus. Bene dixisti, non habeo uirum, nam quinq; uiros habuisti, & nunc quem habes, non est tuus uir. hoc uerè dixisti. arbitror quòd omnis anima, quæ introducitur ad eã, quæ est per scripturas, pietatẽ in Christo, incipiens ab his rebus, quæ sensibus sunt obnoxię, & quæ corporeę uocantur, habeat priores quinq; uiros: uno quoq; sensu uirũ aliquem faciente, postea uerò quàm habita consuetudine cũ his, quæ sensu percipiuntur, emergere quis uolens, & conuersus ad ea, quæ animo cernũtur, impegerit in sermonẽ spiritualem nõ sanum, prętextu allegoriæ, hic post quinq; uiros ad sextum pergit, dato (ut ita dicam) repudij libello quinq; primis, & decernens cum sexto habitare: uerùm cũ aduenerit sermo Domini, differueritq; nobiscum, negantes illum uirum, dicimus, non habeo uirum: quando etiã laudat nos Dominus dicens, bene dixisti, non habeo uirum. Illud uerò, hoc uerè dixisti, ueluti obiurgatoriũ est, perinde quasi mulier in superioribus non uera dixerit. Ac fortasse uerũ non erat iudæos cum Samaritanis commercium nõ habere ipso Iesu (ut in superioribus diximus) commercium habente cũ Samaritanis, ut illis esset adiumento. Ac ne illud quidem uerum est, neq; haustoriũ habes, & puteus altus est. Fortassis etiam neq; illud, quòd Iacob ex puteo biberit, & filij eius, & pecora eius. Nam si Iacob, & filij eius, & pecora eius non similiter biberunt, ut mulier Samaritis, existimatq; illa similem se omninò potum, atq; eundem bibisse cum Iacob, & filijs eius, & pecoribus eius, perspicuum est falsa eam dixisse. Sed iam uideamus quid Heracleon hoc in loco sentiat: inquit aũt fontem illum, imbecillem, & temporariã, & deficientem fuisse uitam, illiusq; gloriam, mundana enim (inquit) erat: & existimat se demonstrationem afferre per fontem significari uitã mundanã eò, quòd pecora Iacob ex eo biberint, & siquidem imbecillem, & temporariam, & deficientem accepisset cognitionem eam, quæ est ex parte, nẽpe cognitionẽ è scripturis prouenientẽ, cõparatione uerborũ indicibiliũ, & quæ ad hominẽ eloqui non est fas, omnẽ scilicet præsentem cognitionem, quæ per speculum est, & per ænigma, & quæ destruitur, cum uenerit illud, quod perfectũ est, haudquaquã illud reprehẽdissemus: sin uerò isthuc agit, ut reprehẽdat uetera, reprehẽdendus est ipse. Porrò q; ait aquã dat Seruator, ex spiritu esse, & ex ipsius potentia, uera narrat. quin hæc uerba, non sitiet in æternum, ijsdẽ penè uerbis interpretatus est sic dicẽs: Vita ęterna est uita ipsius, & quę nunquã corrũpit (sicut prima illa aqua, quæ est ex puteo) sed manẽs, nequit enim auferri donũ, & gratia Seruatoris nostri, quę neq; consimitur, neq; corrũpitur, in eo, q particeps ipsius fuerit. Porrò autem cum primam uiam corruptibilem dederit, siquidem eam corruptibilem uitã dixit, quæ est secundum literam, quærens, & inueniens ablatione uelaminis uitam eã, quæ est ex spiritu, rectè dixit: sin uerò corruptibilem dicens, accusat uitam ueterũ, perspicuum est eum hoc facere, tanquã qui non uideat bona illa umbrã habere futurorum illorũ. Cæterùm non inscitè interpretatus est uocem salientis aquę, dicens eos, qui è superuis illam abundanter suppeditatã participarent, uicissim etiã ea scaturire, quæ sibi suppeditata fuerint. Sed & Samaritidem laudat, ut quæ suæ ipsius naturæ fidem ostenderit æqualem, & constantẽ: non motam ob ea, quæ illi dicebat Seruator, cui etiã nos annuimus, si propositũ laudat, nihil de natura ueluti excellenti innuens, sin uerò ad naturale opificiũ refert, quòd Seruatori obtemperarit Samaritis, quasi hoc non omnibus insit, subuertẽda est illius oratio. Nescio uerò quomodo Heracleon, q; scriptũ etiã non est, assumens, dixerit in hoc dictũ. Da mihi hanc aquam, breui, à sermone Dei filio stimulatam

Rom. 6

Ioan. 4

mulatam mulierem odio habuisse etiam locum illius putei, qui dicebatur Iacob. præterea in illud, Da mihi aquã hanc, ut non sitiam, neq; ueniã huc ad hauriendũ, inquit, mulierem hæc dicere ostendentem labore hauriri, & cũ difficultate parari aquam illã ad irrigandum non aptam, neq; nutrientem. Vnde enim potest ostendere aquam Iacob irrigationi aptam non esse, nec nutrientem? Adhuc in hæc duo uerba dicit illi, inquis Heracleon: scilicet tale quid dicens, si uis accipere hanc aquam, uade, uoca uirum tuũ: & existimat uirũ, quẽ Samaritidis esse Seruator dicit pleroma Samaritidis esse, ut profecta cũ illo ad Seruatorẽ, reportare ab ipso potentiã, & unionem, & cõmixtionem ad pleroma suũ posset, cũ Christus nõ dixerit, inquit Heracleon, mulieri de homine mundano, ut uocaret quoniã non ignorabat eam legitimũ uirum nõ habere: cæterùm manifestè hoc in loco urgetur dicens, quòd mulieri Seruator dixerit. Vade uoca uirũ tuum, & ueni huc, significans maritum, quem ex pleromate habebat: nam si hoc sic se habebat, oportuerat uirum dicendo, modum etiã, quo uocandus erat, dicere, ut cum ipso ad Seruatorem pergeret. Sed quoniam (ut Heracleon inquit) iuxta intelligentiam spiritualem ignorabat uirũ suum, secundum uerò simplicem intelligentiam erubescebat dicere, quòd mœchum haberet non uirũ, quomodo non frustra imperabit dicens, Vade uoca uirũ tuum, & ueni huc? Deinde ad illud, uerè dixisti quoniã uirum non habeo, inquit: quoniam in mundo uirum non habebat Samaritis uiro suo existente in Æone. Atq; nos quidẽ legimus, quinq; enim uiros habuisti, apud Heracleonem uerò inuenimus, sex uiros habuisti: interpretaturq; per uiros sex, uniuersam malitiam materialem declarari, cui complicata fuerat, cuiq; approximarat præter rationem fornicans, contumelijs affecta, & separata, & derelicta ab ipsis: sed ipsi Heracleoni dicendum est: si fornicata est spiritualis, peccasse spiritualem, si uerè peccauit spiritualis, arborem bonam non fuisse spiritualem, iuxta enim euangelium: Non potest arbor bona malos fructus ferre: proinde apertè illis perire, quæ finxerunt: quòd si fieri nequit, ut arbor bona malos ferat fructus, & arbor bona est Samaritis, quia sit spiritualis, consequens illi est dicere, quòd aut fornicatio eius non sit peccatum, aut quòd hæc non est fornicata: dicit ad eum mulier. Domine uideo te esse prophetam. Patres nostri in monte hoc adorauerunt, & uos dicitis Hierosolymæ locum esse, ubi oporteat adorare. Ter- *Ioan.4*
tiò iam Samaritis Seruatorem nostrum Dominum prædicat, quando etiam scriptum est ultimò hoc eam illi dixisse: attamen nondum credit eum esse prophetis præstantiorem, neque quem prophetæ prædixerint, sed prophetam aliquem. Sententia etiam ab ecclesiæ decretis dissentiens eorum, qui uersantur in scripturis, quinque illis uiris in apertum sibi productis, cumq; illis eo, quẽ ipsa post illos occuparat, quiq; existimabat uir esse, λόγον, & sermonem filium Dei, qui illos manifestarat, nõ ualens à principio cernere, prophetam esse inquit: ceu diuinum quempiam, eumq; habentem homine quid maius: haud tamen tantum, quantum erat: quam ob causam inquit, ueluti quæ sustulisset aliquo modo oculos, & se existimaret in uisione fuisse, uideo te esse prophetam. Sanè quòd ad illud attinet, patres nostri, & quæ sequuntur, agnoscenda est Samaritanorum cum iudæis differentia, de loco, quem illi rebantur sanctum: nã Samaritani montem sanctũ existimantes eum, qui uocatur Garizim, Deum ibi adorant: cuius meminit
Deut.27 Moses in Deuteronomio sic dicens, & præcepit Moses populo in die illa dicens. Hi stabunt ad benedicendum populum in monte Garizim, cum transierint Iordanem Symeon, Leui, Iudas, Isachar, Ioseph, & Beniamin: & hi stabunt in execratione in monte Gelal: Rubim, Gad, Asser, Zabulon, Dein & Nephtalim. Iudæi autem Syon montem diuinum esse rati, propriumq; Dei illum rentur esse locum, electum à patre uniuersorum: & hanc ob causam dicunt, in ipso ædificatum fuisse templum à Solomone: omnemq; Leuiticum, sacerdotalemq; cultum illic perfici. quas suspiciones utraq; gens sequens, existimauit patres in hoc, uel illo monte adorasse Deum. Quòd si usque in hodiernum diem contenderent aliquando Iudęi cum Samaritanis, addubitabit uterq; ad alterum. Dicetq; sanè Samaritanus Iudæo, præsentem mulieris scriptum sermonẽ. Patres nostri in monte hoc adorauerunt, ostendens Garizim, uos autem dicitis Hierosolymæ locum esse, ubi oporteat adorare. Sed quoniã Iudæi gerunt imaginem eorũ, qui sanæ sunt opinionis, Samaritæ aũt eorum, qui ab ecclesiæ decretis dissident, beatificãt confe-

consequenter Samaritæ, Garizim: qui mons interpretatur discissio, uel diuisio, cũ etiã separatio, & diuisio iuxta historiam decem tribuum, quæ diuisæ fuerunt à reliquis duabus, facta fuerit tẽporibus Hieroboam, qui, & ipse interpretatur diuisio populi, Iudæi autem Syon: quẽ si interpreteris, sonat specula, sed probabile est dubitaturum aliquẽ, quare benedictiones fiant in monte Garizim apud Mosen: ad quod dicendũ est, quoniam uox Garizim discissionem, & diuisionem significat, discissionis quidem significatum sumendum esse, cum scinditur populus à Hieroboam, habitatq; Samariã Rex, diuisionis uerò uocem, sumendam esse in bonam partem: quia apposite sapientes utantur diuisione in unaquaq; propositione disputabili: necessaria existente diuisione ad cognitionẽ ueritatis. Quocirca quia nondum uenit hora illa dicta à Domino, quãdo neq; in monte hoc, neq; Hierosolymæ adorabunt patrem, fugiendus est mons Samaritanorum, & interim in Syon, ubi est Hierosolyma, Deus adorandus, quæ Hierosolyma ciuitas regis magni dicitur à Christo. Sed quæ nam alia ciuitas erit regis magni, & uera Hierosolyma, nisi ecclesia ex uiuis lapidibus ædificata? Vbi est sacerdotium sanctum, ubi spirituales offeruntur hostiæ Deo à spiritualibus, & ab his, qui spiritualem intellexerint legem. Cũ enimuero audierit plenitudo illa tẽporis, adhęc cũ quis nequaquam in carne, sed in spiritu fuerit, nec amplius in figura, sed totus in ueritate, & taliter instructus, ut seipsum similem reddat eorũ adoratorũ, quos Deus quęrit, tunc non censendũ est uerã adorationẽ, perfectũq; Dei cultũ Hierosolymis perfectũ iri. Bis aũt scriptum est uenit hora. Sed primùm cum non addiderit euangelista, & nunc est: secundò inquit: sed uenit hora, & nunc est. Ac, mea quidẽ sententia, prima lectio declarat futuram adorationẽ extra corpora propter perfectionẽ: altera profectũ, eorũ qui perficiũtur in hac uita, quoad licet humanæ naturæ, quamobrem licet adorare patrem, & spiritu, & ueritate, quando non solùm uenit hora, uerùm etiam uenit hora, & nunc est: & quando Hierosolymis esse existimamur propter eos, qui eo usq; tantum ascenderunt. Quando ergo scriptũ est, uenit hora, & nunc est, nõ amplius dicit, neq; in monte hoc, neq; Hierosolymis adorabitis patrẽ, ut dictũ est: attamen falsa opinatur Samaritis hęc dicens: non aliter quàm cum putabat fontem Iacob dici puteum. Illic etenim inquit. Ioan. 4

Num tu maior es patre nostro Iacob? qui dedit nobis hunc puteum? & ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius.

Hic autem, & patres uestri in monte hoc adorauerunt. Cæterùm in his uerbis inquit Heracleon honeste Samaritidem fassam fuisse, quæ sibi Iesus dixisset: solius enim prophetæ (inquit Heracleon) est omnia cernere: utrobiq; mentiens: cum etiã angeli huiusmodi cernere queant, & propheta non uideat omnia. Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus: etiam si prophetemus, uel agnoscamus: deinde Samaritidẽ laudat, tanquàm quę decenter naturæ suæ fecerit, quæ neq; mentita sit, neq; continuò fassa fuerit turpitudinem suam, persuasamq;, Iesum prophetam esse, ipsam inquit interrogare eum, ostendentẽ simul etiã causam, per quã fornicata fuerit: nimirum quòd propter ignorantiam Dei, & diuini cultus: ut quę neglexerit etiam omnia sibi ad præsentem uitam necessaria: quã alioquin ignorantiã hac in uita semper habuisset: neq; enim (inquit) uenisset hæc ad puteũ, qui erat extra urbem. Sed nescio quomodo existimauerint ostendi causam fornicandi, uel ignorantiam diuini cultus causam fuisse delictorum: sed hoc uidetur extemporaliter dixisse absque ulla uerisimilitudine: hisq; addit eam uolentem discere, quomodo, Deum adorans, & illi grata, liberaretur à fornicatione, illud dixisse: Patres nostri in hoc monte adorauerunt: & ea, quæ sequuntur. Sed facilè admodum redarguũtur hæc dicta, unde enim liquet, eam discere uelle, quo pacto Deo grata liberaretur à fornicatione? Dicit illi Iesus, crede mihi mulier, uenit hora quando, neq; in hoc monte, neq; Hierosolymis adorabitis patrem. Quando uisus est Heracleon aptissimè in hæc præcedentibus obseruasse non dictum fuisse illi, mulier crede mihi, nunc autem hoc illi adiunctum fuisse, tunc nõ inscitã obseruationem obseruauit, cum dixisset, per montẽ intelligi diabolũ, uel mundum eius: quandoquidẽ pars una est, inquit, diabolus totius materiæ, mundus 1. Cor. 13

uerò uniuerſus malitiæ mons, deſertus, & habitatio ferarum, quem adorabunt omnes ante legem, & gentiles. Per Hieroſolymam uerò intelligi dicit creationem, uel creatorem, quem adorabant Iudæi: quin rurſum exiſtimauit montem eſſe creationem, quam gentiles adorarent, Hieroſolymam autem creatorem, quem Iudæi colerēt. Vos ergo, inquit, ueluti ſpirituales, neq; creationem, neq; mūdi opificem adorabitis, ſed patrem ueritatis: ac illam ſanè adiuuat, inquit, tanquam iam fidelem, & quæ annumeretur adorantibus eum in ueritate. At uerò nos per hoc dictum, neq; in monte hoc, declarari exiſtimamus illud, quod Dei cultum appellant hi, qui ab eccleſiæ decretis diſſident, exiſtens in imaginatione ſermonum, qui ſunt cognoſcibiles, & qui exiſtimantur alti, per illud uerò: neq; Hieroſolymis, regulam eccleſiæ iuxta multos declarari exiſtimamus, quam etiam ipſam, ſanctus, & perfectus tranſcendet, acutius, & apertius, & diuinius adorans patrem. Vt enim (quod & Iudæi fatebuntur) angeli Hieroſolymis non adorant patrem, eò quòd longè melius patrem adorent quàm Hieroſolymis, etiam ſic qui affectu id habent, ut pares ſint angelis, neq; Hieroſolymis patrem adorabunt, ſed longè melius his, qui ſunt Hieroſolymis: etiam ſi propter eos, qui Hieroſolymis habitant, conſuetudinē habent cum Iudęis Hieroſolymæ degentibus, facti Iudæi, ut Iudæos lucrifaciant. Sed Hieroſolyma mihi conſideretur, ut antea oſtendimus, atq; etiam ſimiliter Iudæi. Quando uerò neq; in montehoc, neq; Hieroſolymis quis adorat, quia uenerit iam hora, is filius factus, patrem cum fiducia adorat: quā ob cauſam non dictum eſt, neq; Hieroſolymis adorabitis Deum, ſed neq; Hieroſolymis adorabitis patrem.

QVARTVSDECIMVS TOMVS.

Vos adoratis, quod neſcitis, nos adoramus, quod ſcimus, quoniā ſalus ex Iudęis eſt.

Per uoculam, Vos, quod ad expoſitionem attinet, intelliguntur Samaritani, quantum uerò ad Anagogen, illi qui in ſcripturis diuerſa à nobis ſentiunt: ſic per uoculam, nos, quantum ad propoſitum, intelliguntur Iudęi, quantum ad allegoriam, ipſe Dei ſermo, ipſe Dei filius, et qui in ipſum transformantur, ſalutem habentes à ſcriptis Iudaicis: nā manifeſtatum nunc myſterium manifeſtū eſt per ſcripturas propheticas, & per aduentū Domini noſtri Ieſu Chriſti. Vide uerò an non impropriè, & præter conſequentiā uerborum Heracleon diſſeruerit, exponens illud, uos, pro eo quod eſt, uos Iudæi, & gētiles, quale autem eſt, ut ad Samaritidem dicatur uos Iudęi: uel ad Samaritidē uos gentiles: ſed profectò neſciunt, qui ab eccleſiæ decretis diſſident, quod adorant, figmentū eſſe nō ueritatē, fabulā, non myſteria, at uerò qui creatorē adorat, præſertim iuxta Iudæum occultum, & iuxta ſermones Iudaicos ſpirituales nouit, quod adorat, ſed lōgè melius eſt ipſius Heracleonis dicta in mediū apponere, quę ab eo libro ſumpſit, qui prædicatio Petri inſcriptus eſt: inſiſtereq; etiam ad ea, diſquirentes ſit nec ne genuinus liber, an nothus, an mixtus: quam ob cauſam libentes hæc differimus: tantùm illud notantes, librū ipſum docere, perinde quaſi Petrus docuerit non opertere gentiliū more adorare: materialia laudantiū, atq; ſeruientiū lignis, & lapidibus, neq; Iudæorum more Deum colentium, quandoquidem, & ipſi hi ſoli, Deum ſcire exiſtimati ipſum ignorant: ſeruientes angelis, & menſi, & lunę: unde quęramus neceſſe eſt, cui cultū corporalē exhibeant Iudęi, nā illis propoſitū fuiſſe offerre uictimas creatori uniuerſi perſpicuū eſt. Proinde operæ preciū eſt uidere, q̄ in apoſtolorum actis ſcriptū eſt. Conuertit ſe Deus, & tradidit eos ad colendā militiam cœli: neſcio aūt, quomodo Seruatore palam dicente ſalutem ex Iudæis eſſe, qui ab eccleſiæ decretis, diſſident, negent Deum Abraam, & Iſaac, & Iacob: qui fuere patres Iudæorum, præterea ſi implet Seruator legem, & ut impleantur, quæ ſcripta ſunt in prophetis, hæc, & hæc fiunt tempore aduentus Domini, quomodo non liquet, quo nam pacto ſalus ex Iudæis fiat: idē enim Deus iudæorū, & gentium: quandoquidem unus eſt Deus, qui iuſtificabit circumciſionē ex fide, & præputium per fidem, non enim deſtruimus legem per fidem, ſed ſtabilimus legem per fidem.

Act. 7

Venit

Venit hora, & nunc est, quando ueri adoratores adorabunt patrem spiritu, & ueritate.

Qui minimè se profitentur adorare patrem, hos ne nominare quidē oportet adoratores Dei: sed ex omnibus profitentibus se adorare mundi opificem, si quidam non amplius sint in carne, sed in spiritu: spiritu, quia ambulent, desideria carnis non perficientes: Et aliqui non in spiritu sint, sed in carne, & secundum carnem militent, tunc dicendum est ueros adoratores esse eos, qui patrem adorant spiritu, non carne, ueritate, non figuris: non ueros uerò, eos qui sic se non habent. Ille etiam qui non particeps fuerit, spiritus uiuificantis, quiq; spiritualia legis nō sequens à litera occidente in seruitutem redactus fuerit, hic uerus non erit adorator: nec spiritu adorabit patrē. Imò hic ipse, totus figuris, & rebus corporeis addictus, cū se maximè assequi existimauerit, tunc figura, & non ueritate Deum adorat, & iccirco uerus adorator esse non ualens: fortasse concessum est, aliquando conuenienter rationi, ut uerus adorator, spiritu, & ueritate adorans, quædam faciat, quæ figura sint, ut quos figura irretierit summa dispensatione ab ea liberatos ad ueritatem adducat: id quod Timotheo Paulum fecisse apparet, fortassis autem in Cenchris, & Hierosolymis ueluti in apostolorum Actis scriptum est, obseruandum uerò est ueros adoratores nē solùm in futura hora, uerùm etiam in præsenti, adorare patrem spiritu, & ueritate. Sed qui spiritu adorant spiritum, quem acceperunt spiritum adorantes, in arrabone spiritus nunc adorant: tunc spiritu patrem adoraturi, cum totum perceperint spiritum. Quòd si is, qui uidet per speculum, non uidet uerum, uti hæc optimè callentes ostendunt his imaginariè uidentibus, & per speculum adorat Deum, uidetq;: Paulus nunc per speculum, suiq; similes, perspicuum est Paulum sic adorare Deum, quemadmodum uidet, atque etiam per speculum adorare Deum: cum uerò uenerit hora post instantem futura, tunc erit adoratio in ueritate, quæ facie ad faciem, non amplius per speculum uidetur: Sanè ea uerba: nos adoramus, Heracleon esse retur eum, qui est in Æone, & qui cum ipso uenerunt: nam hi inquit nouerunt, quem adorant, secundum ueritatem adorantes. Quin illud etiam, salus ex Iudæis est, quoniam in Iudæa genitus est, inquit, non inter ipsos: quia in omneis ipsos animi propensionem non habuerit, & quoniam ex illa gente egressa est salus, & sermo in orbem terrarum: iuxta intelligentiam uerò spiritualem ex Iudæis narrat factam fuisse salutem, quoniam hi similitudines esse existimantur eorum, qui sunt in pleromate: sed ostenderet necesse erat ipse, eiusq; sequaces, quomodo unusquisque sit similitudo eorum, qui sunt in pleromate, modò non sola uoce hoc dicant, sed uerè hoc sentiat: præterea enarrans illud, in spiritu, & ueritate adorari Deum, priores adoratores, inquit, carne, & errore adorauerunt eum, qui pater non erat, quare eadem etiam ratione decepti fuere omnes, qui adorarunt mundi opificem: subiungitq; Heracleon eos seruisse creaturæ, non ei, qui in ueritate creator erat, qui est Christus, quandoquidem omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. *Ioan. 1* Etenim pater taleis quærit, qui ipsum adorarent: si quærit pater, per filium quærit, qui uenit ad quærendum, & seruandum quod perierat: quos purificans, & erudiens ratione, & sanis dogmatibus præparat esse ueros adoratores. Perijsse autem Heracleon (inquit) in profunda materia erroris rem familiarem patri, quæ quæritur, ut à familiaribus adoretur, itaque hunc quidem sermonem si intellexisset de ouium perditione, & de filio, qui à patre deciderit, saltim admisissemus ipsius enarrationem: sed nescio quid tandem apertè doceant de perditione spiritualis naturæ qui ipsum sequuntur fabulantes, & nihil apertum nos docentes de seculis, uel temporibus, quæ fuere ante ipsam perditionem: neq; enim manifestare ualent rationem suam: hanc ob causam prætermisimus ipsos sponte, tantùm dubij.

Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum, spiritu, & ueritate adorare.

Cum multi multa de Deo, deq; eius essentia enunciarint, adeo ut quidam illū corporeæ, & tenuis, & cœlestis naturæ dixerint, alij incorporeæ, rursum

alij Deum has naturas transcendere dixerint potentia,& excellentia essentiæ suæ,ope
ræprecium est ut uideamus an à scripturis diuinis habeamus causas ad dicendum ali-
quid de Dei essentia. Atq; hoc quidem in loco dicitur quasi essentia eius esse spiritus.
Heb.13 Spiritus est Deus,inquit,in lege uerò ignis dicitur.Scriptũ est enim:Deus noster ignis
1.Ioan.2 cõsumens est,apud Ioanẽ uerò lux. Deus enim inquit lux est,& tenebræ in eo nõ sunt
ullæ.Si ergo simplicius hæc intellexerimus,nihil præter lexim perscrutantes,occasio-
nem habebimus dicendi Deum esse corpus, cum interim, quæ nos sequantur absurda
hoc dicentes uulgarium non sit cernere: quia pauci disseruerint de corporũ natura,&
maximè de his corporibus,quæ ornantur ratione,& prouidentia : quanquam genera-
li sermone dicant prouidentem,& prospicientẽ eiusdẽ essentię esse cũ his,quibus pro-
spicitur: perfectũ tamen,& diuersum ab eo,cui prospicitur.Admiserunt aũt, quæ repu
gnabant rationi ipsorũ absurda, qui uolunt Deum esse corpus,quia non ualerent con
tra eos,qui euidenter,& rationabiliter pugnabant,resistere:quæ dico excipiendo eos,
qui quintam naturam corporũ,præter elementa esse dicunt, quod si omne corpus ma
teriale,naturam habet propria ratione sine qualitate existens,uertibilem aũt,& altera-
bilem,& per omnia mutabilem, & qualitates capientẽ, quas illi mundi opifex impri-
mere uoluerit,etiam necesse est Deum materialem existentem,uertibilem esse,& alte-
rabilem,& mutabilem,& illos quidem non pudet dicere Deum corruptibilẽ esse,cor-
pus cum sit,sed corpus spirituale,& cœleste, præcipuè secundum principatum ipsius:
corruptibilisq; cum sit,iccirco eum non corrumpi, quòd non habeat corrumpentem.
At nos eò quod non uideamus consequentia,si corpus eum dixerimus,& per scriptu-
ram tale corpus, nempe spiritum , & ignem consumentem , & lucem ,quæ necessariò
hanc opinionem sequantur,absurda non admittentes, erubescamus ueluti fatui dicen
tes contra aperta,& euidentia. Omnis enim ignis opus habens ut alatur,corruptibilis
est,& omnis spiritus (si simpliciter intelligamus spiritũ) corpus cum sit,accipit, quod
ad suam naturam attinet, mutationem in rem crassiorem: ergo his fiet, ut uel seruan-
tes uerba, tot absurda , & inexplicabilia de De o admittamus , uel eadem uia inceden-
dum est, quemadmodum etiam in pluribus faciemus : exquirendumq;,quid innui, &
declarari possit cum Deus,dicitur spiritus, uel ignis, uel lux. Ac principiò dicendum
est ut oculos,& palpebras,& aures,& manus,& brachia,atq; etiam alas,& p edes,scri-
pta d e Deo inuenientes, transmutamus quæ scripta fuerint in allegoriam , spretis his,
qui Deo similem hominibus formam attribuunt,hocq; iure facimus, sic etiã nobis idẽ
faciendum esse,in prædictis nominibus:ac profectò id liquet ex re, quæ uidetur nobis
magis in usu esse.Deus enim lux est secundum Ioannẽ,& tenebræ in eo non sunt ullæ:
quomodo autem lux ipse intelligendus sit pro uirili cordatius consideremus:dupli-
ter lux dicitur tùm corporaliter,tùm spiritualiter,hoc est,quę mente cernitur,& ut scri
pturæ dicerent, quæ sub uisum nõ cadit,seu ut gentiles,incorporea,& corporalis sanè
lucis manifestum exemplum est illud his, qui hanc scripturam accipiunt:omnibus aũt
filijs Israel erat lux in omnibus, in quibus uersabantur. Spiritualis uerò exemplum est
Os.10 apud quendam prophetam ex duodecim. Seminate uobis ipsis iustitiam, uindemiate
fructum uitæ,illuminate uobis ipsis lumen cognitionis. Rursus similiter per compara
tionem,& proportionem bifariam dicentur tenebræ:quarum,quæ communius dicun
Gen.1 tur,exemplum est illud.& uocauit Deus lucem,diem,& tenebras uocauit noctem: te-
nebrarum uerò intelligibilium hoc est exemplum:populus qui sedebat in tenebris, &
Esa.9 umbra mortis,uidit lucem magnam.His sic habentibus dignum est cernere, quid no-
bis conueniat intelligere de Deo, cum lux dicitur, in qua nullæ sunt tenebræ. Vtrum
Deus lux est illuminans corporeos oculos,an intelligibiles? de quibus,& propheta di
Psal.12 cit.Illumina oculos meos,ne unquã obdormiã in morte, existimo aũt apertũ cuicunq;
esse nos haudquaquã dicturos, Deũ solis officium facere,si alij cedat munus illustrãdi
eorum oculos,qui dormituri non sunt in morte : ergo illuminat Deus eorum mẽtem,
quos dignos iudicat propria illuminatione : quòd si mentis est illustrator, iuxta illud,
Psal.26 quod dicitur,Dominus illuminatio mea, necesse est ipsum, qui mẽte cernitur, qui sub
uisum nõ cadit,qui est expers corporis,ipsius mentis,quæ sub uisum nõ cadit,lucẽ esse
corpore carentem, q; Deus ignis consumens dictus nequaquam corporalis ignis esse
uideatur,

uideatur, qui conſumat corpora ueluti ligna, fœnum, ſtipulam, ſed ſi cernãtur in nobis ligna, fœnum, ſtipula, ſit Deus noſter ignis, talis materiæ cõſumptor, qui dicitur ignis conſumens: decetq; profectò, Dominum talia conſumere, delereq; peiora: quo facto dolores arbitror, laboresq; oriri nullo corporeo tactu circa principatus, & parteis animæ præſtantiſſimas, ubi ſtructura fuerit digna, quæ conſumetur. Lux ergo Deus nominatur, translatione ſumpta à luce corporea ad inuiſibilem, & incorpoream lucem, ſic dictus propter uim illuminandi oculos intelligibiles. Appellatur etiam ignis conſumens conſideratione habita ab eo igne, qui eſt corporeus, & conſumptor talis materiæ. Simile quiddam mihi uidetur eſſe Deus, cum ſpiritus dicitur. quoniam enim uiuificatione eam, quæ media eſt, & quę communiori uocabulo uita appellatur, dicta etiam corporalis flatus uitæ ſpiritus noſtri, uidentes uiuificamur à ſpiritu, inde ſumptum fuiſſe arbitror, ut Deus ducens nos ad uitam ueram ſpiritus dicatur. Spiritus enim, more ſacræ ſcripturæ, dicitur id, quod uiuificat, non ea uiuificatione, quæ eſt media, ſed diuiniori: etenim litera occidit, & ingenerat mortem, non eam, quæ eſt ſeparatio corporis ab anima, ſed mortem, quæ animam à Deo, & Domino ſuo, & ſancto ſpiritu ſeparat. Vide igitur, ne forte illud: Auferes ſpiritũ ab eis, & deficient: & illud Emittes ſpiritum tuum, & creabuntur, & renouabis faciem terræ, melius exponeremus de diuino ſpiri- Pſal. 103
tu: exiſtimantes, quòd qui priuatur diuino ſpiritu, terrenus efficiatur, cum contrà qui aptum ſeipſum fecerit ad ſuſceptionem ipſius, & eum acceperit, renouetur, & denuo creetur. Huiuſmodi quiddam eſt illud: inſufflauit in faciem eius flatum uitæ, & factus Gen. 1
eſt homo in animam uiuentem: adeò, ut & inſpirationem, & flatum uitæ, & uitam animæ ſpiritualiter intelligamus. Quoniam autem uis prædicta nacta animã ſancti, quaſi domunculam aptam, ſeipſam exhibet ad permanendum, ut ita loquar, in ea, & propter hoc illud ſcriptum eſſe etiam exiſtimandum eſt: Inhabitabo in eis, & deambulabo inter ipſos, & ero illis Deus, & ipſi erunt mihi populus: multa ſanè exercitatione egemus, ut perfecti, & exercitati in his, quæ Paulus uocat ſenſoria, dijudicare poſſimus bona, & mala, uera, & falſa: uidereq; intelligibilia, quò diligentius, & ut Deo magis eſt decẽs, iuxta uireis humanæ naturæ, intelligere poſſimus, quomodo Deus ſit lux, quomodo ignis, quomodo ſpiritus. Quin in Reg. tertio talia quædam de Deo ſuggerit 3.Reg. 19
Domini ſpiritus, ad Heliam factus: dixit enim: Egredietur cras, & ſtabit coram Domino in monte, & ecce præteribit Dominus, & uẽtus magnus, fortis, diffindens mõteis, et cõfringens petras coram Domino, at Dominus non eſt in uento: in aliſs uerò exemplaribus inuenimus, in ſpiritu Domini poſt uentum illum commotio ſolùm: in cõmotione Dominus, & poſt commotionem ignis, neq; in igne Dominus, poſt ignem autem, uox auræ tenuis, & fortaſſe in quantis oporteat nos uerſari pro cognoſcendo, atque apprehendendo Domino, declaratur per hæc uerba, quę non eſt pręſentis temporis enarrare. decuit aũt nos aliqua de Deo dicere, quiſnam ſit, uel de filio (nam patrẽ nemo agnouit, niſi filius) ut etiam nos, reuelãte filio, agnoſcamus, quonã pacto Deus ſit ſpiritus, & cõtendamus Deũ adorare ſpiritu uiuificante, non litera occidente, eũq; colere ueritate, non amplius figuris, & exemplaribus, perinde atq; angeli, qui non exemplaribus, & umbra cœleſtium, Deo deſeruiũt, ſed rebus intelligibilibus, & ſupercœleſtibus: ſummum illum ſacerdotem ſecundum ordinẽ Melchiſedech pro orantiũ, atq; egentium ſalute, habentes ducem cultus myſtici, atq; ineffabilis uiſionis. Sanè in ea uerba: Deus eſt ſpiritus, inquit Heracleon, immaculata, & pura, & inuiſibilis eſt diuina ipſius natura. Sed hæc cũ dixerit, haud ſcio, an docuerit nos, quomodo Deus ſit ſpiritus. Illud etiã, adorantes oportet adorare ſpiritu, & ueritate, ratus ſe declarare, inquit, pro dignitate eius, qui adoratur ſpiritualiter, non carnaliter. etenim ipſi eiuſdẽ naturæ cum patre exiſtentes, ſunt ſpiritus, qui ſecundũ ueritatem, & non ſecundum errorem adorant, quemadmodũ & apoſtolus docet dicẽs: Rationabilẽ cultũ, talẽ Dei cultum. Sed annotabimus, an non ualde ſit impium dicere: Quòd adorantes Deũ ſpiritu, & ueritate, eiuſdem ſint eſſentiæ cũ ingenita illa, & undequaq; beata natura, quos paulò ante dixerat Heracleon lapſos fuiſſe, cum Samaritidẽ diceret ſpiritualis exiſtentem naturæ, meretricatam fuiſſe. Quòd ſi Heracleon, ac ſui ſequaces admiſerint ſpiritualem naturã, quæ ſit eiuſdem eſſentiæ cum diuina, & undequaq; beata natura, ut ipſi tradunt, meretri-

meretricari, prophana, & impia, & irreligiosa de Deo sequuntur rationem ipsorũ. ac ne sine periculo quidem conferri possunt hæc inter se, atque imaginari, præsertim cum audiamus Seruatorem dicentem. quare qui misit me maior me est, nec tolerantem admittere oblatam sibi boni appellationem: propriam, & ueram, & perfectam, sed gratiosè admodum referentem eam ad patrem, cum increpatione illius, qui uolebat glorificare filium, omnibus, quæ facta sunt, antecellentem cum spiritu sancto, non comparatione, sed exuberanti excellentia: quanta enim est doxologia filij antecellẽtis thronos, dominationes, principatus, potestates, atque omne nomen, quod nominatur nõ solùm in hoc seculo, uerùm etiam in futuro? Dicit ei mulier.

Scio Messiam uenturum esse, qui dicitur Christus, cumque uenerit ille, annunciabit nobis omnia.

D Ignum est, ut uideamus, quonã pacto Samaritis nihil plus admittens, quàm quinque Mosis libros, Christi aduentum expectat, ueluti tantùm à lege nunciatum: ac profectò consentaneũ est, eam futurum huius aduentũ sperasse
Gen. 49 ex benedictione, quam Iudæ Iacob dedit dicens. Iuda te laudabunt fratres tui: manus tuæ in ceruice hostium tuorũ: Genu flectent tibi filij patris tui, & post pauca, non deficiet dux de Iuda, & princeps de fœmoribus eius, donec uenerint reposita illi, & ipse
Num. 24 expectatio gentiũ. quin uerisimile est Samaritanos ex prophetijs Balaam idem sperasse: & ex hac præsertim. Egredietur homo ex semine eius, & dominabitur gẽtibus multis, & exaltabitur regnũ Gog, & regnũ eius augebitur: Deus deducet eũ ex Ægypto: gloria eius ueluti gloria Vnicornis: deuorabit genteis inimicorum suorum, & crassities illorum medulla priuabit, & iaculis suis inimicum impetet: decumbens requieuit, ut leo, & ut catulus leonis: quis excitabit eum? benedicentes te benedicentur, & exe-
Num. 24 crantes te, execrati sint. Quin in sequẽtibus etiã inquit ipse Balaã: apparebo illis, & nõ nunc beatificabo: & non approximat, exurget astrum ex Iacob, & exurget homo ex Israel, & uulnerabit. Duces Moab, & captiuos ducet omneis filios Seth, & erit Edom hæreditas. & erit hęreditas Esau inimicus eius, & Israel fecit in fortitudine, et excitabit ex Iacob, & perdet seruatũ ex urbe. Inspicies uerò nũ forte Samaritanis quoque compla-
Deut. 33 ceat ut Mosis benedictio ad Iudã, referatur ad Christũ, sic habens. Exaudi Domine uocem Iuda, & ad populum eius, quæso, uenias: manus eius simul iudicant eum, & adiutor sibi ab inimicis eius eris. Sed quoniam gloriãtur Samaritani de Patriarcha Ioseph,
Gen. 49 inspicio num fortè aliqui benedictionẽ Iacob ad Ioseph, & benedictionem Mosis ac-
Deut. 33 cipiant dici de Christi aduentu. poterit autem quisquis uoluerit ex ipsa scriptura sumere uerba: quin Seruator ipse sciens Mosen multa de Messiæ prophetia scripsisse, ad iu-
Ioan. 5 dæos inquit. Si Mosi crederetis, crederetis etiam mihi, de me enim ille scripsit. quamobrẽ quàmplurima inuenire licet scripta in lege tùm typice apertè, tùm obscure, quæ referantur ad Christum. Apertiora uerò alia, & manifestiora præter hæc, ego in præsentia non uideo. Messias quidem lingua Hebræorum dicitur, quod septuaginta interpretati sunt, Christus, Aquilas uerò unctus. Intuendum, & illud cum uenerit ille, renunciabit uobis omnem ueritatem. Vtrum ex traditione id dixerit Samaritis, an ex lege: nec sanè ignorandũ est, ut Iesus seipsum nõ solùm esse ex iudæis Messiam dicebat, & demonstrabat, sic Dositheum etiã quendam extitisse ex Samaritanis, qui seipsum diceret Messiam prophetatũ, à quo usque nũc Dositheini sunt, libros Dosithei circũferentes, & fabulas quasdã enarrantes de eo, perinde quasi ille nõ perierit, sed alicubi in hac uita degat, & hæc quidem, quòd ad lectionis seriem attinet. Quin etiam diuersæ sectæ mulier apud fontem Iacob, quem puteum putabat, quem mente suspicatur esse perfectiorem, λόγον, id est sermonem, hunc Christum nominans inquit. Cum uenerit ille, annunciabit nobis omnia, præsens autem cum esset ille, qui, & expectabatur, & sperabatur: ille ego sum: qui tecum loquor, inquit. Sed uide quid Heracleon dicat. inquit enim. expectabat ecclesia Christum, & persuasa erat de eo, quòd solus ille omnia nouit.

Dicit

Dicit illud Iesus, ego sum, qui loquor tecum, & interim uenerunt discipuli eius, mirabanturque quod cum muliere loqueretur: nemo tamen dixit, quid quæris, aut cur loqueris cum ea?

1 INquirere debemus sicubi Christus euãgelizauit seipsũ, locaq; inter se cõferre, ueluti: Ego sum qui de me ipso testimoniũ fero, et testatur de me, qui misit me, pater. & illud Si crederetis Mosi, crederetis etiã mihi, de me em̃ ille scripsit, & si quid horũ simile dictũ est in aliquo euangelio. Veruntamẽ quod ad lectionis seriẽ attinet, ab ipso hinc discimus, quòd mansuetus, quòd mitis, & humilis corde sit, talibus de rebus disserere non spernens cũ muliere aquã gerẽte, & ob multã paupertatẽ ex urbe egressa, ac laborante in haurienda aqua. Ac profectò mirantur discipuli superuenientes, qui præuiderant magnitudinem diuinitatis in ipso, mirantur q; quomodo tantus cum muliere loqueretur, sed nos iactantia, ac superbia ducti simplices despicimus, obliti illud singulatim ad quemuis hominem pertinere: Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram: & memoria non repetentes fingentem in utero, & fingentem singulatim corda hominum omnium, & intelligẽtem in omnia opera eorum, non agnoscimus, quòd abiectorum, & paruulorum Deus est auxiliator, & susceptor infirmorum, succurrens desperantibus, & eos, qui deplorati sunt seruans. *Psal. 33* Vtitur autem hac muliere ueluti apostola ad eos, qui erant in urbe, in tantùm eam sermonibus inflammans, ut dimissa hydria sua mulier abierit in ciuitatem, dixeritq; hominibus. Venite, & uidete hominem, qui dixit mihi omnia, quæcunq; feci. an hic est ille Christus? tunc ex urbe exierunt, & uenerunt ad ipsum: mulierẽ hanc non post habens apertissimè, seipsum ostẽdit sermo Dei filius, adeò ut cum uenissent apostoli, mirarentur, si cum hac fœmella, & quæ facilè decipi posset, dignaretur colloqui sermo filius Dei. Attamen omnia præclarè fieri à sermone persuasi discipuli, non increpant Iesum, nec dubitant de disputatione eius cum Samaritide, uel de Samaritidis collocutione cũ Iesu: fortassis uerò etiam obstupuerant de multa bonitate filij Dei condescendentis, animæ spernenti Syon, & spem in montem Samariæ habenti: quam ob causam scriptum est: mirabãtur, quòd cum muliere loqueretur. Heracleon uerò in ea uerba, Ego sum qui loquor tibi, inquit, Samaritidi, quoniam persuasa fuerat, Christum, cũ uenisset, omnia illi annunciaturum, dicere Iesum hæc uerba: quem tu expectas. Inquit etiã Heracleon, uenerunt ad eum discipuli, quorum causa uenerat in Samariam. at quonam pacto discipulorum causa in Samariam uenerat, qui cum illo prius fuerant?

Reliquit, inquit, mulier hydriam suam, & ciuitatem adijt, & hominibus ait: agite, uidete uirum, qui dixit mihi omnia, quæcunq; feci: an hic est ille Christus?

NOn frustra reor scripsisse euangelistã de dimissione hydriæ, quòd reliquerit illã mulier profecta ad urbẽ, ostendens (quod ad textum quidem attinet) studium maius, quàm pro Samaritide, ut quæ reliquerit hydriam, nõ sic cordi habens corporeum, & humile officium, ut multorum utilitatem: humanitate enim mota est, quæ uoluit ciuibus euãgelizare Christũ: ipsi testimoniũ dans, q; omnia, quæcunq; fecisset, sibi dixerit: inuitat autem ipsos ad uidendum hominem, habentem rationem, ac sermonem, longè homine præstantiorẽ. id enim quod de eo nostris oculis aspectabile erat, homo erat: quamobrẽ obliuiscamur & nos necesse est rerũ corporalium, hisq; omissis festinemus ad cõmunicandam alijs, quã participauerimus, utilitatẽ. Ad hoc nanq; inuitat euangelista laudem scribens mulieris prudenti lectori: sed ad altiorem intelligentiam intendendus est animus, quæ nam scilicet sit hydria, quam relinquit Samaritis, quę aliquo modo acceperat Iesu sermones, & fortasse uas aquæ nobilitatæ ob profunditatem doctrinæ, his rebus, quas antea curabat, spretis, reponit apud eum, qui uase longè præstantior est, cũ sumpsisset ex illa aqua, quæ iã in se facta fuerat principiũ fontis aquæ. quomodo enim si nõ particeps talis aquæ fuisset, quomodo inquam humanè Christum ciuibus prædicasset, admirans eũ sibi omnia, quæcunq; fecisset, renuntiantem, nisi particeps facta fuisset aquæ salutaris per ea uerba, quę audierat?

Rebec-

Rebecca ſanè, & ipſa hydriam habens ſuper humeros, antequàm Abrahæ filius fi[illegible]o
quendi faceret, in cogitatione egrediebatur uirgo ſpecie peruenuſta: quæ quoniam
non perinde, atq; Samaritis hæc hauriret, deſcendit ad fontem, & implet hydriam, eiq;
Gen. 24 aſcendenti accurrens Abrahæ filius dixit. Potum præbe mihi quæſo, nempe paucul ũ
aquæ ex hydria tua. Quoniam igitur filius erat Abraam, contentus fuit uel tantulum
aquæ ex hydria Rebeccæ ſumere: & feſtinauit Rebecca, & depoſuit hydriam ſuper hu
meros ſuos: potum illi præbens, donec ceſſaret à bibendo. quoniam igitur laudabilis
erat Rebeccæ hydria, non relinquitur à Rebecca, ſed Samaritidis hydria relinquitur,
hora exiſtente ſexta. Hoc igitur in loco mulier annunciat Chriſtum, in fine uerò euan-
geliorum, reſurrectionem Seruatoris enarrat apoſtolis mulier, ante omnes ipſum con-
ſpicata. Sed neq; huic, tanquam quæ renunciarit perfectionem fidei, gratiæ à Samari-
tanis habentur dicentibus, non amplius propter loquelam tuam credimus: ipſe enim
audiuimus hunc eſſe uerè Seruatorem mundi, neq; illi conceduntur primitiæ tangen-
Ioan. 20 di Chriſtum, dicentem ei: noli me tangere: quia Thomas auditurus erat, affer digitum
tuum huc, & uide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum. Omnia
autem erant, quæ fecit mulier, conſuetudo cum quinq; uiris, & poſt hos condeſcenſio
ad ſextum, qui legitimus uir non erat, quem cum negaſſet, hydriamq; reliquiſſet, hone
ſtè in ſeptimum requieſcit, quæ etiam in cauſa fuit, ut illi è ciuitate exirent, & uenirent,
ad Ieſum. Magna autem obſeruatione Ieſum rogant Samaritani in ſequentibus, non ut
maneat in ciuitate, ſed apud ipſos, hoc eſt, ut ſit in principatu eorum, animæ parte præ-
ſtantiſſima: nam fortaſſe nequibat Ieſus in ciuitate eorum manere, quandoquidem e-
tiam ipſi ex ciuitate exierant, optimè facientes, & uenerant ad eum. Quòd autem hu-
iuſcemodi quædam innuantur, cauſas nobis præbente euangeliſta accuratiſſimè ad
ſenſum anagogicum, hoc eſt ad ſublimiorem intelligentiam, ex his uerbis dijudican-
dum eſt. Primùm quidem ſcriptum eſt. exierunt ex ciuitate, & uenerũt ad eum, & poſt
pauca, ex ciuitate autem illa multi Samaritanorum crediderunt in eum, propter ſermo
nem mulieris, quæ teſtificabatur dicens. Ieſus dixit mihi omnia, quæcunq; feci. ut ergo
uenerunt ad eum Samaritæ rogauerunt eum, ut maneret apud ipſos. Igitur prius, cum
ex ciuitate ad eum ueniſſent, etiam denuo uenerunt ad eum, Samaritæ, adhuc exiſten-
tem apud fontem Iacob, nec enim inde diſceſſerat, & rogauerunt eũ, ut maneret apud
ipſos: Nec ſcriptum eſt poſtea, quòd ingreſſus ſit ciuitatem, ſed manſit ibi duos dies.
Quin etiam in ſequentibus non dictum eſt, poſt duos uerò dies exiuit ex ciuitate, ſed
ſcriptum eſt, exiuit inde: quantum enim ad intelligentiam pertinet, omnis œconomia
utilitatis erga Samaritanos facta eſt apud fontem Iacob. Porrò Heracleon hydriam eſ
ſe exiſtimat diſpoſitionem, & notionem ſuſceptiuam uitæ, atq; etiam eius potẽtiæ, quę
à Seruatore eſt: quam relinquens inquit apud ipſum, hoc eſt habens apud Seruatorem
tale uas, in quo ad ſumendam uiuam aquam uenerat, reuerſa eſt in mundum, nuncians
uoce præſentiam, & aduentum Chriſti: per ſpiritum enim, & à ſpiritu anima ad Serua-
torem adducitur. Igitur conſidera, laudabilis ne eſſe poſſit hæc hydria, quæ omninò re
linquitur. dimiſit enim, inquit, hydriam ſuam mulier: non enim additur, quòd dimiſe-
rit eam apud Seruatorem. Sed quomodo non abſurdum erit eam, quæ diſſeruiſſet, di-
ſpoſitionem, & notionem ſuſceptiuam uitæ, & potentiæ, à Seruatore manantẽ, & uas,
in quo uenerat, ut acciperet aquam uiuam, abiiſſe in mundum ſine his, ut euangeliza-
ret uoce Chriſti aduentum, & præſentiam? quomodo etiam hæc ſpiritualis poſt tot ſer
mones perſuaſa clarè non eſt de Chriſto, ſed, inquit, an hic eſt ille Chriſtus? quin & il-
lud, exierunt è ciuitate, expoſuit pro prima eorum conuerſione, quæ munda-
na erat, & uenerunt per fidem, inquit, ad Seruatorem. ſed ei reſpon-
dendum eſt quomodo manet duos dies? apud ipſos? non enim
obſeruauit, quod nos propoſuimus, ſcriptum ſcili-
cet non eſſe, eum duos dies in ciui-
tate manſiſſe.

QVIN-

QVINTVSDECIMVS TOMVS.

Interim rogabant eum discipuli dicentes, Rabbi comede.

P Ost œconomiam potus, & post doctrinam diuersitatis aquarum, consequens erat inscribi, quæ ad cibum pertinebant. Samaritis itaq; cum rogaretur potum, dubitat propter eum, qui petierat, neq; enim poterat dare Iesu dignum illo potum, num se iussam aquam porrigere, uellet Iesus beneficio afficere p hūc potū. Decebat igit̄ à Samaritide. *

Porrò discipuli, qui ciuitatē adierant, ut cibos emerent, cum eos apud homines diuersæ sectæ ex animi sententia inuenissent, nempe sermones quosdā conuenientes, dicūt illi, comede, tempus illud idoneum rati, ut Iesus comederet, in quo mulier ciuitatē petierat, uenturiq; erant ad eum Samaritani, cum alioqui cibum coram ullo hospite illi non apposuissent. Ac fortassis futurum erat, uti Samaritis conturbaretur, si uidisset discipulos magistro apponere uolentes cibaria, quæ uel in Samaria emissent, uel emisse uerisimile esset: neq; meritò corā Samaritanis uolentibus suam ipsorum derelinquere ciuitatem dixissent, Rabbi comede, ideo bene additū est, interim rogabant eū discipuli, dicentes. Rabbi manduca: sed quam ob causam scriptum sit, rogabant ipsum, & nō dicebant illi, dignum est cernere: simplicius enim scriptum fuisset: interim dicebant ei discipuli. Rabbi comede, proinde rogare, ut comedat, & supplicare eum, & precari, fortassis aliquid innuit ante supplicationem, atq; etiam interdum post supplicationē. Vide uerò, ne fortè uereantur discipuli, ne sermo Dei filius proprijs alitus sit, uel fortificatus cibis, & ideo orent eum, comedere inuentos cibos. His enim quæ inueniunt discipuli, semper nutrire λόγον uolunt, ut fortificatus, & ualidus, & corroboratus, diutius assideat ipsum nutrientibus: uicissim nutriens apponentes illi cibos. Hanc ob causam iubet stare ad ostium, & pulsare, ut si quis ostium aperuerit, ingrediatur ad eum, & cœnet cum illo, ut postea conuiuator possit uicissim conuiuio excipi à λόγῳ, qui apud illum cœnauerit. Sanè Heracleon, inquit, discipulos uoluisse cum Iesu communicare, quæ emissent, atq; à Samaria attulissent. At ipse dixit eis.

Ego cibum habeo comedere, quem uos nescitis.

I D quod sibi sufficit, non eget cibo, proinde quod cibo eget, non sibi sufficit. Hinc perspicuum est comedentem comedere, non quia non egeat, sed quia egeat: & ualde egeat, & corpora quidē, q̄a natura fluxibilia sunt, nutriuntur cibo replente locū eorū, quæ defluunt, sed quæ ipso corpore præstantiora sunt, nutriūtur intelligentijs incorporeis, & sermonibus, actionibusq; sanis: non q̄ ad non esse dissoluerētur, nisi nutrirentur, neq; enim corpora hæc, quæ nō nutriuntur, ad nō esse dissoluuntur, sed q̄ quæ excellentioris sunt naturæ, q̄ corpora, perdant esse talia, si talibus non nutriantur. Vt aūt corpora, quæ cibo egent, non his alūtur cibis, qui à qualitatibus procedunt, neq; eadē ciborū quantitas omnibus sufficit, sic etiā intelligamus oportet de his, quæ sunt meliora, & prestantiora corporibus: inter hæc enim aliqua copiosiore, aliqua minore cibo egent, tanquàm quæ eandē mensuram non capiāt. sed neq; qualitas sermonū, & conceptuū in contēplatione, qui sunt actiones his conuenientes, eadē cōgruit omnibus animabus. Quin etiam holus, & cibus solidus nō eodē tēpore eos nutriunt, qui ex ipsis fructū aliquē percepturi sunt: nam infantes recens nati, ut inquit Petrus, lac doli nesciū, idq; animi, nō corporis desiderāt: idq; etiā desideret, 1.Pet.2
siquis infantiam Corinthiorum habet, ad quos inquit Paulus, Lactis uos potu alui, & 1.Cor.3
non cibo: infirmus uerò, eò quòd non credat, holera comedit, ac profectò melius est Rom.14
aliquando holera cum pace comedere, quàm uitulum cum inimicitia, & odio: perfectorum uerò est solidus cibus, nempe eorum, qui per lectionem exercitata habent sensoria ad cognoscendum tùm bonum, tùm malum, est etiam quidam cibus mortificus, quem discimus ex quarto Reg. dicentibus quibusdam ad Helisæum: Mors est in lebe 4.Reg.4
te, ò homo Dei: quin etiam est alius earum animarum, quæ rationis non sunt compotes, cibus herbarius, & alius fœnum, & stipula: quæ significantur per ea Psaltæ uerba.

Psal. 23 Dominus pascet me, & nihil mihi deerit, in locum herbæ uirentis accubare me fecit: super aquam refocillationem præbentem nutriuit me. Atq; etiam Esaias ait. Leo ut bos
Esa. 11 paleas comedit: quin etiam fœnum iumentis in domo Rebeccæ Abrahæ filiæ apponunt. Quòd si quis rationabilior fuerit, & hanc etiam ob causam intelligibilis homo panem intelligibilem manducat, quemadmodum scriptum est in psalmis. Panis consolidat cor hominis, & uino intelligibili non alius, quàm homo oblectatur, sed ratione ascendamus necesse est à rationibus, & ab hominibus usq; ad ipsos angelos, quandoquidem etiam ipsi nutriuntur sibi omninò non sufficientes, panem igitur angelorum manducauit homo, beatusq; sanè Abraã, qui tribus illis, qui sibi apparuerunt, apponere potuit azyma subcineritia. Sed rursus eò redeat, unde defluxerat oratio: nimirum ad
Ioan. 4 sermonem de cibo Christi, quem discipuli non nouerunt: uerè enim dicit Iesus: Ego habeo cibum manducare, quem uos nescitis, quod enim agebat Iesus, uoluntatem patris, à quo missus fuerat, faciens, & perficiens illius opus, hoc discipuli non norant. Verùm, ut apertius intelligantur ea uerba, ego habeo cibum manducare, quem uos nescitis, loquatur Paulus. Corinthijs lacte opus habentibus, non solido cibo, qui etiam lac biberant, non cibum, eò quòd cibi participes esse non possent, his inquã loquatur Paulus, ego habeo cibum manducare, quem uos nescitis: semperq; profectò qui præstat deterioribus, hisq;, qui uidere nequeant ea, quæ uident præstantiores, dicet: ego cibũ habeo manducare, quem uos nescitis. Nec sanè absurdum erit, si dixerimus non solùm homines, & angelos indigere cibis intelligibilibus, uerùm etiam ipsum Dei Christum: nanq; ipse etiam (ut ita dicam) semper instruitur à patre, qui nullius eget sibi sufficiens. Sumit autem cibos uulgus discentium à discipulis Iesu, qui iubentur turbis apponere, Iesu uerò discipuli ab ipso Iesu: ueruntamen interdum etiam à sanctis angelis: at filius Dei à solo patre cibos sumit, absq; ullo mediatore. Itidem nõ absurdum erit, spiritũ sanctum nutriri, dicere. Proinde inquirenda est lectio scripturæ, quæ nos hoc edoceat, totum autem mysterium uocationis, & electionis, cibi sunt illius magnæ cœnæ.
Matt. 22 Homo enim (inquit) fecit cœnam magnam, cœnæq; tempore misit, qui uocarent inuitatos: relegendæq; sunt, omninò ex euangelijs parabolæ, quæ de cœnis loquuntur. Quin etiam per Esaiam promissiones habemus comedendi, & bibendi dicentem.
Esa. 26 Ecce serui mei comedunt, uos autem esurietis, ecce serui mei bibũt, uos autem sitietis. Ad hæc ipsum hominem ponit Deus apud Genesin in paradiso deliciarum, datis illi legibus, ut quædam comederet, quædam non comederet: mansurusq; erat immortalis homo, si ex omni ligno paradisi comedisset, præterquàm è ligno cognoscẽdi bonũ, &
Psal. 21 malum. Vide quæ in primo, & uigesimo Psalmis dicuntur de his, qui adorarunt, eò q; comederint. Comederunt enim, inquit, homines, et adorauerunt terram, propterea nõ interficiet Dominus fame animam iustam: sed quando iniusti efficimur, immittet famem super terram: non famem panis, neq; sitim aquæ, sed famem audiendi uerbi Dei: quantò igitur magis proficimus, tantò meliora, ac plura comedimus, donec fortasse perueniamus ad id, ut eundem cibum comedamus cum filio Dei, quem in præsentia discipuli non norant. Hoc in loco nihil dixit Heracleon.

Dicebant igitur discipuli inter se, num aliquis attulit illi aliquid ad edendum.

E Tiam si carnaliter retur Heracleõ hæc à discipulis dici, tanq; qui adhuc humi
Ioan. 4 repant, Samaritidẽ imitantes dicentẽ, neq; haustorium habes, & puteus altus est: dignum est, uti cernamus, nũ fortè aliquid diuinius uidentes discipuli di-
Ioan. 4 cant inter se, nũ quis attulit illi, quod edat? fortassis enim rebantur potentiã aliquã angelicã attulisse illi, quod ederet, & fortassis idcirco docebant maiorẽ esse illũ cibũ, quẽ manducare habebat, qui erat, ut faceret uoluntatẽ eius, qui eum miserat, perficeretq; opus illius. Dicit illi Iesus, meus cibus est, ut faciã uoluntatẽ eius, qui misit me, patris, et perficiã illius opus. Decens cibus filio Dei, quãdo efficit uoluntatẽ paternã: hoc uelle in seipso faciens, quod est & in patre: ita ut uoluntas Dei sit in filij uoluntate immutabili à uoluntate patris: ne sint amplius duæ uoluntates sed uoluntas: quæ una uoluntas autor est filio Dei dicendi: ego, & pater unũ sumus: & hanc ob uoluntatẽ qui uidit filium,

lium,uidit etiam eum,qui misit ipsum. Ac decens profectò est, ut hunc in modũ effici uoluntatem patris à filio intelligamus:à qua uoluntate omnia,quæ sunt extra uolentẽ, bene facta fuerunt:quãdo nõ opus est,ut curiosi in indaganda uoluntate existimemus hoc esse facere uoluntatẽ illius,qui misit ipsum,dũ ipse filius aliqua, quæ sunt extra,facit.Illud enim (dico aũt illud,quod extra uolentẽ) factũ seorsum à uolũtate prædicta, non est tota uoluntas patris:cũ alioqui tota uoluntas patris à filio sit effecta,cum uelle Dei natũ in filio faciat hæc, quæ uelit uolũtas Dei:solo filio faciẽte totã patris uolũtatẽ à parte perceptã: quam etiã ob causam imago ipsius est: id quod etiã de spiritu sancto considerandũ est. Cæterùm reliqui sancti nihil quidẽ faciẽt præter uoluntatẽ Dei,atq; omnia profectò,quæ facient, facient secundũ uoluntatẽ Dei, haud tamen ut tota Dei uoluntas imprimatur in eis.Quin hoc sanctũ prę illo sancto plus, atq; expressius percipiet ex uoluntate paterna,cõparatione alterius,quo sancto rursus aliud sanctũ excellẽtius percipiet. At omnẽ,uniuersamq; Dei uolũtatẽ ille faciet,qui dixit,Meus cibus est, ut faciã uoluntatẽ eius, qui misit me, post hæc igitur aliquantò de Deo inquit gratiosè admodũ.Nihil potest filius accipere à seipso,nisi uiderit patrẽ aliquid facientẽ,quę enĩ pater facit,ea similiter filius facit:pater diligit filiũ,& omnia illi ostendit,quæ ipse facit, & fortassis hanc ob causam imago est Dei inuisibilis,etenim uoluntas, quæ in ipso est, imago est ueræ diuinitatis, imago etiã existens bonitatis patris,inquit: cur me uocas bonũ,& sanè uoluntas hæc cibus est filij Dei,atq; illi proprius,ideo cibus est,q uoluntas est,quòd aũt uoluntas sit,quę pertinet ad dispositionẽ,declarat,qui subiũgitur,con textus. Secundò dicens, post executionem uoluntatis perfici opus Dei. Sed diutius considerandus est hic contextus, ut intelligamus hoc dictum, nempe perficiam opus ipsius.Atq; aliquis quidem simpliciter dicet iniunctum opus illius esse,qui iussit. Veluti si,uerbi gratia,diceremus eos,qui fabricant,quiq; terram arant, dicere se perficere opus illius, qui eos sumpsisset ad aliquod opus obeundũ, dum perficerent illud, cuius gratia assumpti fuerant:alius uerò dicturus est,si perficiatur opus Dei à Christo,liquere,hoc imperfectũ fuisse,antequàm perficeretur. Sed quomodo imperfectũ erat opus existens Dei? rursusq; quomodo perficitur Dei uolũtas ab eo,qui dixit, Qui misit me, maior me est, sed perfectio operis perfectio erat naturæ illius, quæ rationis est cõpos. Ad hanc enim naturam, quæ rationis est cõpos, imperfecta cũ esset,perficiendã uenit Sermo Dei filius factus caro, num ergo creatum est imperfectũ opus, & mittitur Seruator ad illud imperfectum perficiendum? sed quomodo nõ est absurdũ, si dixerimus patrem rei imperfectæ auctorẽ fuisse,Seruatorem uerò eam imperfectam,creatãq; imperfectam perfecisse? Igitur meo iudicio profundius aliquod mysterium hoc in loco repositum est: nam fortassis id,quod rationis est capax, tùm cum in paradiso positum fuit,imperfectum omninò non erat.Alioquin qui posuisset Deus rem imperfectam in paradiso,quę operaretur,& custodiret eũ?Nec enim consentaneũ est,uti imperfectus is dicatur,qui operari possit lignum uitæ,& omnia, quæ plantauerat Deus, & postea Deus eum inde extruserit: proinde uide, ne fortè perfectus cum esset homo, imperfectus sit factus ob inobedientiã, egueritq; aliquo,qui ipsum ab hac imperfectione liberaret? & hanc ob causam missus fuerit Seruator? primùm quidem,ut faceret uoluntatem eius,qui misit ipsum,operarius illius etiam hoc loco factus, deinde uerò, ut perficeret opus Dei,& unusquisq; factus perfectus assuesceret solido cibo,ac cũ sapientia con suetudinem haberet, perfectorum autem est solidus cibus, nempe eorum, qui per lectionem sensoria exercitata habent ad dijudicãdum,tùm bonum,tùm malum: Sapientiam,inquit,sapientiam loquimur inter perfectos: & cum unusquisq; nostrũ, qui opus Dei sumus,perfectus factus fuerit, dicet:bonũ certamen certaui, cursum cõsummaui, fidẽ seruaui:posthac reposita est mihi corona iustitiæ,nec solus homo lapsus est,cũ perfectus esset,ad imperfectum,sed filij etiam Dei,qui cum uidissent filias hominum pulchras esse,acceperunt sibi ex omnibus, quas elegissent:& generatim omnes,qui deseruerunt propriã habitationẽ,& non seruauerunt suum ipsorum principium.Nec dicẽs principium, principatum dico, qui comparatur potestati, sed principium dico, quod fini opponitur,quodq; cum primo coniunctum est,ut quemadmodum homini principium essendi in paradiso fuit,finis uerò propter trãsgressionẽ fortassis in inferno deorsum,

Ioan. 5

Heb. 5

2. Tim. 6

ſum,uel in aliquo loco ſimili: ita ſingulis prolapſis datum ſit proprium quoddam prin
cipium,cæterum perficiens Ieſus opus Dei,dico autē quicquid rationis eſt capax,non
tātum hominem,uno,eodemq; modo ipſum perficit: ſi quidem ea,quæ beatiora ſunt,
parentia ſermoni, & rationi, non egentia labore, ſolo ſermone,& ratione perficiūtur,
alia uerò nō credentia ſermoni,& rationi, laboribus egent,ut poſt labores, rationibus
poſtea aliquando adducta,his perficiantur. Veruntamen hæc utraq;,ſcilicet patris ſui
uoluntatem facere,qui miſit illum,& opus illius perficere,unus,& proprius cibus Ieſu
ſunt.Heracleon per hæc uerba,meus cibus eſt,ut faciam uolūtatem eius, qui miſit me.
Seruatorem inquit enarrare diſcipulis id,cibum ſuum eſſe : quod loquebatur cum mu
liere:dicens patris uoluntatem:quę ipſius cibus,et requies,& potentia erat,ſanè patris
uoluntatem eſſe dicebat, ut homines patrem cognoſcerent,& ſeruarentur: quæ res e-
rat opus Seruatoris : qui ipſius cauſa rei Samariam miſſus fuerat, hoc eſt in mundum.
Ipſum ergo cibum Ieſu,interpretatus eſt colloquium cū Samaritide: id quod exiſtimo
apertè cuicūq; uideri,tùm abiectè, tùm coactè interpretatum fuiſſe, quomodo autem
uoluntas patris ſit cibus Seruatoris,quomodo etiā uolūtas patris ſit requies,apertè nō
oſtendit. Loquitur enim alicubi Dominus, perinde quaſi non omnis uoluntas patris
ſit illius requies. Pater, ſi fieri poteſt, tranſeat à me calix iſte, ueruntamen non quod e-
go uolo,ſed quod tu. Sed unde etiam habet, quòd potentia Seruatoris ſit Dei uolun-
tas? Nonne uos dicitis, quòd adhuc menſes ſunt quatuor, & meſſis uenit? ecce dico
uobis:leuate oculos ueſtros,& uidete regiones iam albas eſſe ad meſſem: Contra eos,
qui exiſtimant ſimplicius hæc dicta fuiſſe dubia mouenda ſunt,ut perſuaſum habeant,
ſpiritualia,& nuda rebus ſub ſenſum cadentibus, & corporalibus, Seruatorem ſæpius
loquutum fuiſſe,ſi enim tempus,quando Ieſus hæc loquebatur,ante meſſem menſium
quatuor ſpatio erat,perſpicuum eſt hyemem fuiſſe (meſſis enim incipit fieri circa men
ſem qui apud hebræos Niſan appellatur,quando agitur paſcha,adeò ut aliquoties azy
ma faciant Iudæi ex nouo frumento) ſed eſto illo menſe non eſſe meſſem, ſed in mēſe
poſt illum proximè ſequente, qui apud eos appellatur etiā hoc tēpore illius mēſis, qui
hyems ſumma eſt. Cū igitur oſtenderimus, cū hæc diceret Ieſus,tēpus nō fuiſſe meſſis,
nec exiſtentis,nec proximæ fini,demonſtratum nobis erit id,de quo agitur. Obſeruan
dum itaq; eſt poſt œconomiam,quæ facta fuit in Cana Galilææ circa mutationē aquæ
in uinum,deſcēdiſſe dici Dominū Capharnaum, cumq; ipſo matrem eius,& fratres, et
diſcipulos:ubi manſerit nō multos dies : fuiſſeq; in propinquo paſcha Iudæorū,& Hie
roſolymā aſcendiſſe Ieſum,cū omneis in tēplo inuētos uēdentes boues, & oues,& co-
lumbas, & cætera, quæ ſcripta ſunt, facto flagello è funiculis, eiecit è templo, dictisq;
quibuſdam ad Nicodemum, poſtea uenisſe ipſum, & diſcipulos eius in terram Iudæ-
am,& illic commoratum fuiſſe cum eis,& baptizaſſe,quantum igitur temporis pone-
mus eum in Iudæa conſumpſiſſe baptizantem poſt paſcha? non enim apertè ſcriptum
eſt:& apparet eò quòd cognouerint Phariſæi,Ieſum plureis diſcipulos facere,& bapti
zare,quàm Ioannes, Ieſum Iudæā reliquiſſe, profectumq; in Galilęam, cum oporteret
eum tranſire per Samariam,ueniſſe ad fontem Iacob,ubi inquit hæc uerba:non ne uos
dicitis,quòd adhuc quatuor ſunt menſes,& meſſis uenit? Ecce dico uobis,leuate ocu-
los ueſtros,& uidete regiones iam albas eſſe ad meſſem. Quòd ſi quis exiſtimat pluri-
mum menſium tempus conſumpſiſſe Ieſum poſt paſcha in Iudæa baptizantem cum
diſcipulis ſuis,adeo ut iam inſtaret tempus,quod erat ante quartū menſem meſſis: ad-
iungendū eſt illi,quòd duos dies cum manſiſſet illic apud Samaritanos,poſt hos exie-
rit in Galilæā:ſcriptūq; eſſe, ꝙ (perinde quaſi nuper paſchate facto, rebusq; quas ipſe
egerat Hieroſolymis) cū ueniſſet in Galilæam, exceperint illum Galilæi, qui uiderāt
quæcunq; Hieroſolymis feciſſet in die feſto. Venerant enim etiā ipſi ad diem feſtum,
ſed probabile eſt aliquē ad hæc dicturum, nihil obſtare plurimum temporis eum in Iu
dæa commoratum ueniſſe ad fontem Iacob, abeuntē in Galilæā,quando dixit adhuc
quatuor menſes ſunt ad meſſem, nec quicquam abſurdi eſſe Galilæos eum excepiſſe
propter ea,quæ in præcedētibus mēſibus ipſe Hieroſolymis egiſſet: ſed reſpondendū
eſt illis ꝙ profectus in Galilæā uenerit Canam ciuitatem Galilææ,ubi antea fecerat ex
aqua uinū,ubi etiam Reguli filium ægrotantem in Capharnao curauit : patri ipſius di-
cens:

cens: filius tuus uiuit: & postea, hic erat dies festus Iudæorũ, & ascendit Iesus Hierosolymam, quando paralyticum octo, & triginta annos habentẽ se in infirmitate curauit. An uerò hic dies festus, paschatis erat, nõ additur enim nomen eius. Vrget aũt sequẽs historia, & maximè quod post pauca subiungitur, proximus erat dies festus Iudęorũ Scenopegia. His igitur diutius examinatis, consequens est dispicienti profundius sensum scripturarum quærere, quid cogitans Iesus discipulis dixerit.

Nonne uos dicitis, quòd adhuc quatuor menses sunt, & messis uenit? Ecce dico uobis, leuate oculos uestros, & uidete regiones albas esse iam ad messem.

Quemadmodũ autem dicebamus aquas accuratè examinantes in sermone Samaritidis, ita hoc etiam loco faciemus. quis enim iam non sit fassurus dictum hoc: Leuate oculos uestros, & uidete regiones albas esse ad messem, spirituale esse, nudumq; his rebus, quæ sensu percipiuntur? cui consequens etiam erit, uti dicant discipuli post quatuor menses futurã messem colligentiũ fructus, quantũ ad suum intellectũ in messem, quæ ostendebatur à Iesu, existimamus ergo in his discipulorum uerbis, quatuor menses sunt, & messis uenit, talẽ inesse sensum. Cõplures discipulorũ τȣ̃ λόγȣ, hoc est filij Dei, considerantes difficiliorẽ esse ueritatem, quàm quæ ab humana natura percipi facilè possit, cũ disseruerũt de ea uita, quæ est altera à præsenti, defatigati in apprehendendo fine earũ rerũ, quæ in præsenti uita quæruntur, ueritatem se apprehensuros existimant, cum quatuor elementa transcenderint: cũ quibus cognationem habent, proinde dicunt discipuli, messem, quæ iuxta Domini uocẽ est consummatio curantium, & conuehentium opera ueritatis, fieri post instantem quaternitatẽ. Porrò mensium nomen conuenienter sermoni corporeo de messe sumptũ est. Nec enim dicere oportebat, non ne uos dicitis, quòd adhuc quatuor dies sunt, & messis uenit, uel ad huc quatuor anni, & messis uenit: idq; potissimum, quoniam filius Dei uulgum, & corpori deditos uelit latere: & mysticũ celans, & id quod simplicius est, ostendens, ut aperti esse existimentur sermones à Seruatore prolati: uel fortassis discipulorum uoluntas dicentium, adhuc sunt quatuor menses, & messis uenit, talis est. Quatuor sunt sphæræ quatuor elementorum, quæ subiectæ sunt naturæ cœlesti, in medio quidem, & maximè infernè sphæra est terræ: circa hanc est sphæra aquæ: tertia est aetis, quarta ignis: post quam sphæra lunæ, & cæterarum. Notemus etiam, ne forte discipuli existiment, eos ueritatem percepturos, qui hinc instructi discesserint, & prope puriorem essentiam peruenerint, quando possit quis non corruptus peccato ignis etiam spheram transire, quæ quidem ignis sphæra materia est uniuersi in * Hanc opinionem, ceu non sanam, redarguens sermo ille caro factus ad eos, qui talia credũt, inquit: Non ne uos dicitis, quòd quatuor menses sunt, & messis uenit? Ecce dico uobis, leuate oculos uestros, & uidete regiones iam albas ad messem. Facile factu non esse certè nobis uidetur, non de spiritus messe eum in his disserere, quandoquidem, sententia eorum, qui simplicius exponunt uera loquentes discipulos obiurgat Dominus existimantes, ut hi putant, post quartum mensem uenturam messem, quam in superioribus proposuimus, non admodum posse post quartum mensem consistere: Alioquin discipulorum etiam opinionem ferè corrigens, inquit. Non ne uos hoc dicitis? at ego hoc dico. Ad hæc quomodo absurdum non est allegoricè palàm in omnibus non explicare hoc dictum, Leuate oculos uestros, & hoc, Videte regiones iam albas ad messem esse, in eo uerò, quod ante hoc positum est, nempe: Nõ ne uos dicitis, quòd adhuc menses quatuor sunt, & messis uenit, idem faciendum non censere? Attamen Heracleon, non secus atque multi, literæ assidet, ratus eam anagogicum sensum non recipere: inquit ergo: Iesum loqui de messe eorum, quæ generantur, perinde quasi hæc messis, spatium quatuor mensium determinatum habeat, quam ipse dicebat iam instare. Nescio, quo pacto etiam messem interpretatus sit de anima credentium, dicẽs eos iam maturos, & paratos ad messem esse, atq; etiam idoneos, qui inducantur in horreũ, hoc est per fidem in quietem, si tamen sint parati, nec enim omnes parati sunt: nam animarum aliquæ paratæ fuerant, inquit, aliquæ erant se pręparaturę, nempe illę animę:

& aliquæ quidem iam seminantur: aliquæ uerò seminandæ sunt: hæc quidem ille. Sed nescio an ipse ostendere possit, quomodo discipuli eleuãtes oculos uidere possint animas iam idoneas existentes (ut putat) ut in horreũ inducantur, quin etiã quomodo de animabus uerũ est hoc: Alius qui seminat, & alius est, qui metit. Et illud, Ego misi uos ad metendũ, quod uos non laborastis. Quomodo etiã fieri potest, ut illud de anima intelligatur, Alij laborauerũt, & uos in laborẽ illorũ introistis? quamobrem per messem nos intelligimus messem fructus, qui colligitur in uitã æternã, iuxta perfectionẽ rationis, quæ in notionibus nostris, seminis instar, ingenita, multo labore perficitur. Cæterùm quomodo ab alio seminatur, & ab alio metitur, in sequẽtibus differemus. Ecce dico uobis, leuate oculos uestros, & uidete iã loca alba esse ad messem. In multis scripturæ locis positum est hoc dictũ: Leuate oculos uestros, diuina nos oratione admonẽte uti attollamus, eleuemusq; tùm sensus, tùm uim uidendi infernè iacentẽ, & pronã, nec erigere se ualentẽ, ut perfectè sublimia contẽpletur, quemadmodũ in Esaia. Leuate oculos uestros, & uidete, quis uobis hæc omnia ostendit. Seruator etiã beatitudines dicturus, eleuatis oculis ad discipulos inquit, beati hi, & hi, nullus enim discipulus germanus Iesu, iacet infernè, quemadmodũ neq; ille, qui in Abrahæ sinibus requiescebat: ex quo qui in dominatu diues fuerat, cũ eleuasset oculos, uidet Abraam, & Lazarũ in huius finibus. Ad hæc mulier illa contracta, nec caput erigere omninò ualens, cum à Iesu erecta fuisset, contractionẽ, atq; infirmitatẽ erigẽdi sese deponit, ut eleuet oculos. Nec ullus profectò est, qui perturbationibus obnoxius, & carni adhærens, uel rebus materialibus commixtus, mandatum seruauerit dicens. Leuate oculos uestros, quamobrem ne loca quidem uisurus est iste, etiã si iam alba sint ad messem. Præterea nullus, qui operatur opera carnis, leuauit oculos. Porrò alba sunt ad messem iam loca, quãdo adest Dei sermo aperiens, & illustrans omnia scripturæ loca, quæ plena sunt, aduenien te Iesu: fortassis etiã omnia, quæ sensu percipiuntur, uel ad ipsum usq; cœlũ, atq; usq; ad ea, quę in ipso sunt, alba sunt loca parata iã ad messem, eleuantibus oculos: palàm uniuscuiusq; rei ratione illis ob oculos exhibita, qui receperunt, eò quòd transformentur ad eandẽ imaginẽ à gloria in gloriã, similitudinẽ oculorũ, qui uiderunt quomodo singula, quæ facta fuerant, bona essent. Hoc enim dictũ, uidit Deus singillatim, quæ creata sunt, bona esse, tale est. Inspexit Deus cuiusq; rei rationes, easq; uidit bonas esse propter rationes, quibus unumquodq; creatũ erat, quòd si quis sic nõ intelligit hoc dictũ, & uidit Deus, quòd bonum esset, enarret nobis, quomodo in his uerbis educant aquę reptilia animarum, quæ uicturę sint, & uolatilia alata super terram in firmamẽto cœli, seruetur, Deum uidisse, quòd bonum esset, idq; potissimũ, quòd fecerit Deus cete magna: sed ratio uniuscuiusq; harum rerum Deo perspecta res bona est, idem cẽsendum est de illis uerbis. Educat terra animam uiuentem iuxta genus, quadrupeda, & reptilia, & feras terræ, quibus subiungitur etiam: uidit Deus, quod bonum est, quomodo enim feræ, & reptilia bonum sunt, nisi ratio earum bonum est? quæ à nobis dicuntur propter illud: Leuate oculos uestros, & uidete loca iam alba esse ad messem filio Dei, qui discipulis aderat, auditores monente, ut eleuarent oculos ad loca scripturæ, & ad loca rationis, singulis entibus innatæ, ingenitæq;, ut albedinem, splendoremq; lucis ueritatis, quę ubiq; est, aliquis uideat, omnia enim coràm intelligentibus, teste Solomone, rectaq; his, qui sensum distribuere uolunt.

(Margin notes: Ioan. 4 — beside "rùm quomodo ab alio seminatur"; Gen. 1 — beside "reptilia animarum"; Gen. 1 — beside "est de illis uerbis")

TOMVS SEXTVSDECIMVS.

Qui seminat mercedem accipit, & congregat fructum in uitam ęternam, ut qui seminat, simul gaudeat, & qui metit.

Quot modis in scriptura messis dicatur, & in quot significationibus ponatur, dicere oportet: idq; necessariò apponendum reor, ut possimus, significatione huius nominis nobis pro uiribus perspecta, ex pluribus uidere, in qua nam ponendum sit: dicemus ergo. Doctrinam Domini, qui in euangelio Matthęi, cum accessissent discipuli ad eum dicentes.

tes. Edissere nobis parabolam zizaniorum agri, de hoc nomine post alia dicit: Messis est finis seculi, messores angeli sunt. At uerò etiam alio in loco de multitudine credentium, & opus habentiũ doctrina, quæ illis manifestet ea, quæ credunt, Seruator inquit noster: Messis quidem multa, operarij autem pauci, obsecrate ergo Dominum messis, ut emittat operarios in messem suam. Ad hæc apostolus semen quidem nominat benignitatem, quam exhibent homines proximo suo in præsenti uita, uel peccatum eorũ, messem uerò ea, quæ unicuiq; meritò reposita sunt, uel ob præclarè facta, uel ob peccata, quæ in præsenti uita quisq; egerit, sic dicens. Quicquid enim seminauerit homo, hoc etiam metet, quoniam qui in carne seminat, de carne messurus est corruptionem: at qui spiritu, è spiritu metet uitam æternam. In aliqua uerò simili significatione arbitror etiam prophetam, qui in Psalmis circumfertur, dixisse. Qui seminant in lacrymis, in exultatione metent. Euntes ibant, & flebant mittentes semina sua, uenientes autem uenient cum exultatione portantes manipulos suos. Ponitur etiam hoc nomẽ frequenter, ut loqui consueuimus, quemadmodum in libro Ruth hisce uerbis. Veneruntq; Bethlehem, cum messis ordeacea inciperet. Ex positis itaq; in præsentia quinq; significationibus messis, manifestum est hoc in loco, messem non accipi, ut loqui consueuimus, sed ne pro fine quidem, & consummatione, neq; enim hoc modo loqui consueuimus: Qui seminat mercedẽ accipit, & congregat fructum in uitam æternam. Neq; de messoribus angelis consentaneum est nos hoc in loco intelligere admonitionem de metendo, sed ne cum hoc quidem dicto, Qui seminat in carne, de carne messurus est corruptionem, & qui seminat in spiritu, de spiritu metet uitam æternam, fieri potest, ut intelligamus hæc uerba conuenire posse, qui metit mercedem accipit, & cõgregat fructum in uitam æternam: iuxta enim apostolica dicta idem est, qui seminat, & metit, siue in carne, siue in spiritu, & ob hoc etiam congregans, uel corruptionem, uel uitam æternam: in præsentibus uerò alius est, qui seminat, alius qui metit. In psalmis etiã idem similiter seminat, & idem metit, iuxta dictum, quod proposuimus ab apostolico differens ratione sacratiore, & occultiore: nam dictum apostolicum simplicius prolatũ est, non docens de diuersa natura seminum, unde sumantur. At quod è psalmis proposuimus, declarare mihi uidetur animarum nobilium descensum, quæ uenerint in hanc uitam, cum salutaribus seminibus, quæq; inuitæ ferè uenerint suspirantes, sed redierint cum exultatione, eò quòd egregiè laborauerint, & auxerint, & multiplicarint semina, cũ quibus uenerant. Alius aũt est, qui seminat, & alius, qui metit in præsenti orationis contextu, dicetq; profectò Heracleon, & secum fortassis sentiens alius etiam ecclesiasticus, propter hanc expositionem, hæc uerba dicta fuisse in ea significatione, qua dictũ est, Messis quidem multa, sed operarij pauci, eò quod essent parati ad messem, & idonei, qui inducerentur in horreum, hoc est in requiem per fidem: essentq; idonei ad salutem, & ad susceptionem uerbi Dei, secundum Heracleonẽ quidẽ, quia tales creati fuerint, & talẽ habuerint naturã, secundum ecclesiasticũ uerò, propter quandã diligentẽ præparationẽ eius partis animæ, quæ præstantissima est, paratæ, & promptæ ad perfectionem, ut etiam metantur. sed dicendũ est his, qui hunc in modum exposuerunt, an uelint admittere, nũquam factam fuisse ante Seruatoris nostri aduentũ messem similẽ illi messi, quæ sic sperabatur à temporibus euangelicæ prædicationis. Nam si, quia erat messis multa, multi crediderunt (quantum paucis existentibus operarijs apostolis cõparatione multitudinis suscipientium uerbum Dei) uel (quia non uidit regiones iam esse albas ad messem) nullus ante corporalem Seruatoris nostri aduentum credidit, neq; etiam fuit aliquis operarius credentium, quod est absurdissimum dictu, si Abraã, & Moses, & prophetæ, nec operariorum, nec eorum, qui metunt, habeant locum, uel si etiam antea fuere operarij, fuitq; messis, nihil admirabile uidebitur Seruatorem annunciare eleuantibus oculos, ut uideant regiones iam albas esse ad messem. Ex his clarè perspici potest, nihil eorum, quæ supra diximus, hoc in loco intelligi de uoce messis. Sed neq;, quod apud apostolũ alio loco cõsiderauimus, hic congruit, dicentẽ, Qui parcè seminat, parcè & metet, & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. Quæramus igitur septimã significationem conuenientẽ his, quæ supra disseruimus in illud. Nõ ne uos dicitis, q adhuc quatuor mẽses sunt, & messis uenit? & in hoc,

Mat.13
Luc.10
Gal.5
Psal.125
Ruth.1
Luc.17
2.Cor.9
Ioan.4

Ecce dico uobis, leuate oculos uestros, & uidete regiones iam albas esse ad messem:
sitque messis nobis ratio, siue oratio aperta, de perspicuitate scripturarũ (ueluti quomo
do omnia, quæ fecit Deus, sint ualde bona) quã messem qui metit, duos fructus meten
di habet: alterũ quòd accipit mercedẽ, alterum, quòd colligit fructum in uitam æter-
nam, & arbitror per eas promissiones, quæ postea futuræ sunt (iuxta id, quod scriptũ
est, Ecce Dominus, & merces eius in manu eius, ut reddat unicuique secundum ea, quæ
gesserit) dictum fuisse, mercedem accipit, propter punientem autẽ ex ipsa cognitione
utilitatem, quæ ex se secundum naturam in mente inest (etiam in rationali natura, ceu
egregium quiddam, & insigne existens) etiam præter promissiones, quæ aliæ sunt ab
ipsis scriptũ fuisse, qui colligit fructum in uitam ęternam: quę res beneficium quoddã,
& commodum τοῦ ἡγεμονικοῦ, siue mentis principalis, ostendit: quemadmodum in ter-
Mat.6 tio Stromaton libro exposuimus, enarrantes dictum illud: Pater tuus, qui in abscondi
to uidet, reddet tibi in manifesto. Heracleon dici existimat, qui metit, mercedem acci-
pit, quoniam Seruator seipsum dicat messorem, mercedemque Domini nostri esse existi
mat eorum, qui metunt salutem, & restitutionem, eò quòd ipse in eis requiescat: in his
uerò uerbis, fructum colligit in uitam æternam, fructum dictum fuisse existimat, uel
quia id, quod colligitur, fructus sit uitæ æternæ, uel quia ipsa collectio uita etiam æter-
na est. At reor hoc in loco coactam esse illius interpretationem, dicentis Seruatorem
accipere mercedem, & confundentis mercedem, & collectionem fructus in unũ, ma-
nifestè duas res scriptura in medio ponente, ut supra ostendimus. Quamobrem si asse-
quuti fuimus eleuationem oculorum apostolicorum, uisionemque regionũ, iam ad mes
sem albarum, eodem modo accuratè inquiramus oportet, quid sit hoc dictũ: Vt qui se-
minat, simul gaudeat, & qui metit. existimo igitur eum in omni arte, & scientia, quæ
pluribus speculationibus constet, seminare, qui principia inueniat: quæ alij assumẽtes,
curiosiusque ea examinantes, uicissimque alijs tradentes inuenta sua, auctores sunt poste-
ris, ex his, quæ inuenerint (non ualentibus principia inuenire, & sequentia coniunge
re, & summam manum artibus, & scientijs imponere) ut plenum fructũ percipiãt: nõ
secus, atque in messe, huiusmodi artibus, & scientijs completis. Quòd si hoc uerum est in
artibus, & quibusdam scientijs, quanto magis in ea arte, quæ ars est artium, & scienita
scientiarum, conspicere id licet? Inuenta enim à maioribus curiosius cum indagassent
posteri, occasionem successoribus suis, qui hæc inuenta cum diligentia adijssent, tra-
diderunt, ut unum ueritatis corpus cum sapientia coniungerent, igitur completo toto
opere artis artium, qui seminat, simul gaudet, & qui metit, Deo uicissim in unum finẽ
omnes congregante. Proinde uide, an seminantes sint Moses, & prophetæ, qui scripse
runt ea, quæ pertinent ad nostram admonitionem, in quos fineis seculorum deuene-
Eph.3 runt, quique prædicauerunt aduentum Christi: qui messuerunt autem sint apostoli, qui
Christum receperunt, uiderunt que gloriam eius, consonam propheticis, & rationabili-
bus de ipso seminibus: quæ demessa fuere à seculis, propter accuratam indaginem, &
intelligentiam mysterij, absconditi quidem à seculis, sed retecti in nouissimis tempo-
ribus, quod in alijs ætatibus non innotuit filijs hominum, quemadmodum reuelatum
est nunc sanctis eius apostolis, & prophetis, semen uerò sit uniuersa illa ratio illius my
sterij siue arcani consilij, quod temporibus æternis tacitum, nunc per reuelationem, &
per scripturas propheticas, atque per aduentũ Domini nostri Iesu Christi innotuit, quan
do lux illa uera regiones fecit (illis illucescendo) iam albas esse ad messem. Secundũ
hanc igitur rationẽ regiones, in quibus coniecta fuere semina, legis, ac prophetarum
sunt scripturæ, quæ albæ non erant, quòd nõ recepissent præsentiã, & aduentũ sermo-
nis filij Dei. Tales uerò fiunt his, qui edocti fuerint à filio Dei, quique illi paruerint di-
centi. Attollite oculos uestros, & uidete regiones iam albas esse ad messem. Attolla-
mus igitur etiam nos, ceu germani Christi discipuli oculos, & regiones à Mose, cæte-
risque prophetis seminatas intueamur, ut uideamus ipsarum albedinem: quo etiã modo
iam eas metere libeat, & congregare ipsarum fructum in uitam æternã: sperantes eti-
am mercedem à Domino uicorum, & largitore seminum. Itaque seminantem simul, &
metentem gaudere, cum aufugerit dolor, & mœror, & suspirium, in futuro seculo, fa-
tebitur quidem, quisquis legerit futurum, ut multi ab oriente, & occidente ueniant,
&

& accumbant cum Abraam, & Isaac, & Iacob in regno cœlorũ: iam uerò omnem seminantem cum omni metente gaudere si quis ambigat admittere, cõsideret, quòd aliquo modo messis fuit transformatio Iesu, qui uisus est in gloria, non solùm metẽtibus, Petro, Iacob, & Ioanni, qui cum ipso ascenderant, uerum etiam seminatoribus Mosi, & Heliæ: cum ipsis enim pariter gaudent uidentes gloriam filij Dei, quam à patre illustratam, illustrantemq; uidentes antea non uiderat Moses, & Helias, ut nunc uident simul cum sanctis apostolis: perinde autem, quasi uniuersale sit hoc dictum, sumimus. Ille, qui metit mercedem, accipit, & congregat fructum in uitam æternam, ut qui seminat simul gaudeat, & qui metit, eò quòd in sequentibus plures dicantur esse, qui metunt, & plures, qui laborauerint, nimirum in seminando. Dicitur enim ueluti ad multos messores: Ego misi uos ad metendum, quod uos non laborastis: & quasi multi sint, qui in semine laborauerint, similiter dicitur, alij laborauerunt, & uos in laborem eorũ introistis: proinde æquiualet uniuersali hæc propositio: ille qui metit mercedem accipit: & sensus talis est. Omnis qui metit mercedem accipit, & congregat fructum in uitam æternam, ut omnis, qui seminat, simul gaudeat, & omnis, qui metit. Hæc autem aliqui quidem promptè admittent non ambigentes, quin manifestata sint sanctis apostolis in aduentu Christi, qui eis illustrauit omnem scripturam luce cognitionis, quæ occultata fuerant ipsi Mosi, & prophetis, alij uerò uerebuntur admittere, non audentes dicere Mosen uirum tantùm, & prophetas, adhuc agentes in humanis, non assequutos fuisse, quæ apostoli intellexissent: præsertim cum hæc in scripturis sint seminata, quas ipse Moses, ac prophetæ administrauerint. Sed illi primi hoc dicto utenẽ, Multi prophetæ, & iusti cupierunt uidere, quæ uos uidetis, & non uiderunt, & audire, quæ auditis, & non audierunt: & hoc etiam: Ecce plusquàm Solomon hoc in loco: & illo etiam: In alijs ætatibus non innotuit filijs hominum, quemadmodum reuelatum est nunc sanctis apostolis eius, & prophetis, ut sint gentes cohæredes, & eiusdem corporis consortesq; promissionis in Christo. Adducent etiam hi illud, quod Daniel post uisionem scripsit. Surrexi, & non erat, qui intelligeret, & illud Esaiæ: Sermones huius libri sunt, ueluti liber hominis signatus: quem ipsum si dederint homini nescienti literas dicentes, lege, dicet nescio literas: & dabunt illum homini scienti literas, & dicet, non possum legere, eò quòd signatus sit. Rursus alij hæc omnia hac sententia destruent: Sapiens intelliget, quæ ex ore suo prodibunt, & in labijs suis gestat sapientiam: dicentes, Mosen, & unumquenq; prophetarum intellexisse, quæ ipsi administrauerint, nõ tamẽ ut alijs etiã traderent, reuelarentq; mysteria, apostolos uerò, ut qui tempore reuelationis extiterint, dicere: state, & tenete traditiones, quas edocti fuistis: & illud. Quæ audisti à me per multos testes, hæc propone hominibus fidelibus, qui idonei erũt alios etiã docere: dicentq;, si desiderarunt multi prophetæ, & iusti uidere, quæ uiderunt, & audierunt apostoli à Seruatore loquente, nõ omninò desiderasse scripturas legis, & prophetarum, sed his maiora: nempe quæ Seruator apostolis enunciasset, præter spiritualia legis, & abstrusa prophetarũ, de quorũ numero illud erat: Audiui arcana uerba, quæ nõ licet ad hominẽ loqui: & similia his, quæ dicũtur à paracleto. Præterea uerò etiã in his, contextũ consideremus, quemadmodũ quendã esse metentem, qui mercedem accipiat, & congreget fructum in uitam æternam, narrat euangelista dicens.

Ioan. 4
Ioan. 4
Luc. 11
Eph. 3
Dan. 8
Esa. 29
2. Thes. 2
2. Tim. 2
2. Cor. 12

Qui seminat simul gaudeat, & qui metit:

NAm si, ut qui seminat, simul gaudeat, etiam qui metit, mercedẽ accipit, & congregat fructũ in uitã ęternam, fortassis qui seminat participans mercedem cũ metente, & collectionẽ fructus, qui conuehitur, in uitã æternã, simul cum metẽte gaudebit. At alius dicturus est, omnia legalia, & prophetica Mosen, ac prophetas accuratè intellexisse, iuxta spiritualem intelligẽtiam, &, ut oportebat, tectè, & consideratè, scripta seminata esse. Quoniam autem, si sermonem sapientem audierit sapiens, laudabit eum, & ad ipsum addet: apostoli scilicet rerũ magis reconditarum, & profundarum, usi seminibus, quæ Moses, & prophetæ distribuissent, eò peruenerunt, ut assequerentur uisiones ueritatis multò copiosiores, nimirum Iesu illo-

rum

rum oculos attollente, & illucescente illorum mẽtibus, quæ copiosiores uisiones, messis regionum albarum erant, Cæterùm non quia fuerint abiectiores prophetæ, ac Moses, à principio non uiderunt omnia, quæ apostoli in aduentu Christi: sed quia ueluti expectabant temporis plenitudinem: quo quidẽ tempore cũ eximij illius Iesu Christi aduentu reuelanda erant etiam excellentiora his, quæ unquã uel dicta, uel scripta fuerint in mundo, ab eo, qui non rapinam arbitratus est se Deo æqualem esse, sed seipsum exinaniuit, forma serui accepta. In hoc enim sermo uerax est, quòd.

Alius est, qui seminat, alius qui metit.

S Iue secundùm exemplum ab artibus, & scientijs sumptum interpretemur præsentia, clarum est, quòd uerus sit sermo: Alius est, qui seminat, alius est, qui metit, siue eo quod seminarit Moses, & prophetæ, uiderunt regiones albas esse, qui leuauerunt oculos iuxta præceptũ Domini nostri Iesu Christi, qui eis præceperat, ut uiderent, quomodo regiones iam albæ essent ad messem, etiam sic manifestum est, quonam pacto alius sit, qui seminat, alius qui metit. Cõsidera uerò num alius, & alius iccirco dicatur, eò ꝙ illi iustificẽtur quidẽ tali uitæ instituto, hi uerò alio, præter aliud: adeò ut alterum legalem, alterũ euangelicum dicamus. Attamen simul gaudent, uno fine utriusq; reposito ab uno Deo per unum Christũ in sancto spiritu: At Heracleon sic enarrauit hæc uerba: ut qui seminat simul gaudeat, & qui metit, gaudet quidem, inquit, qui seminat, & quoniam seminat, & quòd species quędam seminum ipsius congregantur, spem eandẽ etiam de cæteris habens, qui uerò metit, similiter aliquid metit: sed primus quidem qui seminat, incœpit, secundus uerò est ille, qui metit, nõ enim eodem tempore poterant utriq; incipere: opus enim erat, ut primùm seminaretur, tùm meteretur: itaq; cessante à satione satore, tùm messor metet: in præsentia equidẽ utriq; proprium opus operantes simul gaudent, commune gaudium seminum, perfectione
Ioan. 4 rati, preterea in eo dicto: In hoc est sermo uerus, quod alius est, qui seminat, & alius qui metit, inquit. Alter quidem supra locum filius hominis seminat, sed Seruator cum sit, & ipse filius hominis, metit, & messores congregat, nempe eos, quos discipuli rentur angelos: unumquemq; ad suam ipsius animam. Nõ admodum autem clarè exposuit, qui sint duo filij hominis, quorum alter seminat, alter etiam metit.

Ego misi uos ad metendum, quod uos non laborastis, alij autem laborauerunt, & uos in eorum laborem introistis:

H Aud est difficile uidere ex his, quæ supra diximus, quomodo miserit Iesus discipulos ad metendum illud, in quod ipsi non laborarint, sed maiores sui: cũ enim laborarit Moses, & prophetæ, ut percipere quirent intelligentiam mysteriorum, quorum uestigia in suis ipsorum scriptis reliquerunt, in Mosis, ac prophetarum laborem introiere apostoli, à Iesu edocti, metentes, et congregantes, in horrea sue ipsorum animæ, sensum in illis reconditũ. Ac semper certè sermo ille, & filius Dei maiorũ labores clariores facit his, qui germanè discere cupiunt, etiã si non æquè laborẽt, atq; hi, qui seminarunt. est & hoc quoq; considerandum inter omnia, quæ de alijs metentibus dicuntur: num quando angelis ad satus hominum ordinatis, cooperatores perfectionis eorũ, qui seminati fuerunt apostoli, in aliorũ laborẽ ingrediantur: metentes, & fructus in his, qui adiuuabantur, inuenientes, quos Iesu aduentus paratos ad messem, etiam ante quatuor menses, qui separabantur, fecerat. Quòd si hæc ita se habẽt, dignum est, ut inspiciamus, num ministerium angelorũ, quod impendunt animas in corporibus seminando, laboriosum sit, quippe qui duo quædam congregent, quæ natura sunt contraria, in unũ temperamentũ, & in tempore ordinato, quiq; incipiant uniuscuiusq; œconomiam facere, & ad perfectionẽ producant hominem antea plasmatũ. Sed dicet aliquis contrarium his esse, quòd Deus dicatur hominẽ plasmare tùm hoc dicto:
Psal. 118 Manus tuæ fecerunt me, & plasmauerũt me, tùm illo. Antequàm formarem te in uentre, noui te, & antequam de uulua exires, sanctificaui te, ad quod respondendum est:
Hier. 1 quò

quòd quemadmodū lex per angelos ordinata, & dictus sermo per angelos fuit stabilis (cum alioquin perspicuū sit eum à Deo dictū fuisse) ita etiā cōtingere in generatione, ut per angelos mediatores Deū plasmare dicamus. Sed haud scio, an huic nodo soluē-do tale quid adduci possit: nēpe quòd Iob, & Dauid, partis Dei cū essent, dicētes, Manus tuæ fecerunt me, & plasmauerunt me, à Deo plasmati fuerint: Hieremias etiam audiens, Antequàm formarē te in utero, noui te, ceu partis Dei futurus, ab ipso formatus fuerit, alij uerò aliorū existentes partes, ab his formantur, quibus forte obtingunt, & laboriosius profectò interpretabitur hæc oratio: Faciamus hominē ad imaginē, & similitudinem nostram, hoc dicente Deo de omnibus hominibus, & de opere antegresso: quod deinde opus, & à cæteris fit, secundum propriam partem, ad quos fit sermo: Deo his dicente. Faciamus hominem: quibus etiam inquit in confusione linguarum. Venite, & descendentes confundamus illic illorum linguam, hæc aūt non definientes dicimus, cum alioquin hæc multa egeant examinatione, ut inueniatur hoc, an illo modo res se habeat, attamē non est parui pendenda hæc interpretatio: unusquisq; homo pars est alicuius: iuxta illud. Quando diuidebat altissimus gentes, & quando seminabat filios Adam, constituit terminos populorū iuxta numerum angelorū Dei: factusq; est pars Domini populus eius, Iacob funiculus hæreditatis eius: Quòd si omninò unusquisq; alicuius est pars, quia Deus disseminarit filios Adam, unusquisq; quidem angelorum laborat circa suam partem, disponens, quæ ad ipsam pertinent. Sed in aduentu Seruatoris assumunt captiuati, ut obediant Christo ex omnium parte per ministrātes euangelio apostolos, & euangelistas, & doctores, à Christo: adducunturq;, ut sint gentes heredes Christi: uide igitur, ne fortè propter hoc dici possit, apostolis post paulò audituris. Ite docete omnes gentes, illud: Alij laborauerūt, & uos in laborem illorum introitis, quòd si sancti angeli reliquas partes, præter electam, sortiti fuerint, & ordinati sunt ad sationem animarum, nihil absurdi consequitur, seminantem simul gaudere, & metentē post messem. Verum Heracleon inquit, neq; per ipsos, neq; ab ipsis, intelligit autem apostolos, seminata fuisse hæc semina: qui laborauerūt, inquit, sunt angeli, quibus hæc cura credita est: per quos ueluti mediatores seminata sunt, & nutrita. Porrò in hoc dictum, uos in laborem eorum introistis, hæc protulit: nō idem est labor seminantium, & metentium: illi enim in frigore, & aqua, & labore, terram fodientes seminant, & per totam hyemem sarrientes satagunt, & syluas extirpantes, qui uerò in fructū paratum ingressi fuerint, læti metunt. Cæterùm prudens lector conferens, quæ nos diximus, cū his, quæ dixit Heracleō, uidere poterit, utrius expositiones sint probabiliores.

Gal. 3
Heb. 2
Gen. 11
Deut. 32

TOMVS DECIMVSSEPTIMVS

Ex urbe autem illa multi Samaritanorum crediderunt propter sermonem mulieris testantis, eum dixisse omnia quæcunq; fecisset.

CVm hydriam reliquisset, abijssetq; in ciuitatem Samaritis, ut annunciaret, quæ à Seruatore audierat, cumq; uenirent ad Dominum credentes sermoni mulieris, interim Seruator discipulis loquens uerba fecit superius dicta, obsecrantibus discipulis, ut comedat: postquàm autem dicta fuissent ad discipulos, quę pro uirili indagauimus, resumit scripturā narrationem de his, qui uenerant è ciuitate ad ipsum, & de his, qui crediderant per testimoniū mulieris dicentis eum dixisse sibi omnia, quæcūq; fecisset. Quòd si memores sumus eorū, quæ superius diximus de Samaria, & de Samaritide, & de fonte Iacob, nō difficile est uidere, quonā pacto qui assequuti fuerint sanam doctrinā, cū antea occupati fuissent in doctrinis ab ecclesiæ decretis dissidentibus, relinquūt ueluti dogmatum ciuitatem, & egressi ex ea in uacuum, aliquo modo credunt, cū una quæpiā mulier antea perceperit apud fontem Iacob salutarem doctrinā, & reliquerit prædictā hydriam inuitatura alios, ut similiter iuuentur. Sanè Heracleon interpretatus est ex urbe, pè mundo: illud uerò propter sermonē mulieris, hoc est, inquit, propter spiritualē ecclesiam, notatq; illud, multi, quasi multi sint animales, unam uerò natura electionis, asserit

ferit esse incorruptam, & uniformem, & singularem: quibus nos institimus in superioribus pro uirili.

Vt ergo uenerũt ad eum Samaritani, rogabant eum, ut apud ipsos maneret, & mansit illic duos dies, & multò plures crediderunt propter sermonem suum.

Mat. 10 N On inscitè quis conferet hoc dictum: In uiam gentium ne abieritis, & in ciuitatem Samaritanorum non ingrediemini, cum hoc contextu: rogatus enim Seruator, ut maneret apud Samaritanos, mansit illic duos dies, qui dixerat, in uiam gentiũ nõ ingrediemini: unde perspicuũ est, discipulos eius cũ ipso ciuitatẽ ingressos nõ fuisse. Ad quod dicendũ est, quòd ire in uiã gentiũ, sit recipere aliquod dogma gẽtile, alienũ ab Israele Dei, & ambulare in illo: ingredi uerò in ciuitatẽ Samaritanorum, sit adhærere alicui scientiæ, falsò nominatæ, eorum, qui se dicunt adhibere mentem legalibus, uel propheticis, uel euangelicis, uel apostolicis sermonibus. Relinquentibus autem Samaritanis propriam urbem, & uenientibus ad Iesum apud fontẽ Iacob, licet Iesu admittenti eorum, qui crediderant, propositum, manere apud ipsos rogantes. Arbitrorq; Ioannem cum iudicio non fecisse, rogabant eum Samaritani, ut Samariam ingrederetur, uel ut ingrederetur ciuitatem: non enim idẽ est manere apud credentem, & ingredi in ciuitatem ipsius. Quin lectio sequens non inquit, mansisse eũ in ciuitate illa duos dies, uel quòd mãserit in Samaria, sed mãsit illic, hoc est penes eos, qui rogarant. Manet enim Iesus apud eos, q rogãt, & pręcipuè cũ rogantes eũ egrediuntur ex urbe sua, & ueniunt ad Iesum, Abraã ueluti imitati parentẽ, Deo dicẽte: Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & domo patris tui. Mansit aũt duos dies penes eos, à quibus rogatus fuerat (nondũ enim capiebant tertiũ illius diẽ) quoniam miraculorũ aliquid capere non poterant, perinde atq; conciues Canæ Galilææ tertia die cum Iesu cœnantes in nuptijs. principium igitur, quòd multi crediderunt, ex Samaria sermo fuit mulieris testificantis, dixisse sibi Iesum omnia quæcunq; fecisset: incrementum uerò, & multiplicatio eorũ, qui multò plures crediderũt, nõ amplius propter sermonẽ mulieris, sed propter sermonem eius, quòd non æquè ipse sermo, seu filius Dei agnoscatur, cum aliquis de ipso testificatur, atq; cũ ipse à se ipso illustrat, & erudit percipientem discipulũ. At Heracleon in hæc loca hæc inquit: apud ipsos mãsit, & nõ in ipsis: & duos dies, uidelicet præsens seculum, & futurum tempus nuptiarum, uel tempus ante passionem suam, & post passionem suam, quod tempus apud ipsos cum degisset, & multò plures proprio sermone cõuertisset ad fidem, separatus est ab illis: ad quã ipsius apparentem obseruationẽ (scilicet quòd apud ipsos, & non in ipsis, scriptũ fuerit) dicendum est, quòd illud dictum: Ecce ego uobiscum sum usq; ad consummationem seculi, simile sit huic, apud ipsos mãsit: non enim dixit in uobis sum. Præterea dicẽs duos dies esse, uel hoc præsens seculũ, & futurum, uel tempus ante passionem, & post passionem, neq; superuenientia secula post futurum seculum considerauit (de quibus inquit apostolus: ut ostenderet in superuenturis seculis) neq; perspexit, quòd Iesus non solùm ante passionem, uerùm etiam post passionem cõuersatur cum his, qui ad ipsum ueniunt, & postea separatur: semper enim cum discipulis est, nunquã ab eis discedẽs: adeò ut etiam dicant: Viuo autem non amplius ego, sed uiuit in me Christus.

Mat. 28

Eph. 2

Mulieri autem dicebant: non amplius propter loquelam tuam credimus, ipsi enim audiuimus, & scimus, quòd hic est uerè Seruator mundi.

N Egant fidem eam, quam habebãt propter loquelam mulieris, eo quòd hac præstantiorẽ inuenissent, audito Seruatore ipso, adeò ut agnouerint hunc esse uerè Seruatorem mundi. Ac certè melius est, proprijs oculis cernere τὸν λόγον, id est filiũ Dei, ipsumq; audire docentem, sine instrumentis, & citra docentes uisa imprimentẽ, τῷ ἡγεμονικῷ, hoc est animæ principatui, inuenieñti ueritatis figuras manifestò, quàm non uidentes ipsum, neq; ab illius illustratos potentia, doctrinã percipere de illo per ministros, qui illũ uiderint. Difficillimũ enim factu est, ut affectionem eãdem, quæ

quæ in principatu animæ illius, qui uiderit, efficitur, patiatur ille, qui edocet ab eo, qui ipsam uiderit, unde etiam longe melius est per speciem ambulare, quam per fidem. Hanc ob causam aliqui per speciem ambulantes in præcipuis dicent esse charismatibus, nempe in sermone sapientiæ per spiritum dei, & in sermone scientiæ iuxta eundem spiritum, qui uerò per fidem ambulant (etiam si donum sit fides, iuxta illud, alij autem fides in eodem spiritu) in ordine priorum sunt ultimi. Cæterum inquiramus oportet quando, & quomodo dicat Paulus: per fidem enim ambulamus, non per speciem: quomodo enim ut multi rentur per fidem, & non per speciem ambulat, qui grauissime dicit: Nonne sum liber? nonne sum apostolus? nonne Dominum nostrum Iesum Christum uidi? nonne opus meum uos estis in Domino? proinde uideamus, quomodo intelligendum sit illud per fidem enim ambulamus, non per speciem, reassumentes ex superioribus ipsum sic habens. At deus, qui uos in hoc ipsum parauit, deus est: qui etiam dedit arrabonem spiritus, itaque bono animo simus semper, & scientes, quòd cum domi sumus in corpore, peregrinamur à domino (per fidem enim ambulamus, non per speciem, scilicet cum domi existentes in corpore, peregrinamur à domino) confidentes, magis probamus peregre abesse à corpore, & præsentes adesse apud dominum. His sic dictis intelligendi causa, quid sit præsens esse in corpore, & peregrinari à domino, itemque quid sit peregre abesse à corpore, & præsens adesse ad dominum, nos ipsos interrogemus, quid de apostolo dicturi simus, utrumne quòd domi existens in corpore peregre absit à Domino, an quòd peregre agens à corpore præsens adsit apud dominum? Sed perspicuum est id, nam quoniam qui in carne sunt deo placere non possunt, & sancti non sunt in carne, sed in spiritu (quandoquidem dei spiritus habitat in ipsis) Paulus neque in carne, neque in corpore erat, nam uere dicit: opinor autem quòd & ego spiritum dei habeam, sed neque in carne, neque in corpore habitabat: cum ijs, qui corpus inhabitat, per fidem ambulet, non per speciem. Ac uidenum apostolicæ diligentię possit esse, ut esse in carne, & habitare in corpore, non idem esse dicamus. Etenim qui in carne sunt, deo placere non possunt. Rursus qui habitant in corpore, peregre quidem absunt à Domino, ueruntamen per fidem ambulant, etiam si nondum perceperint per speciem: & eos quidem in carne arbitror esse, qui secundum carnem militant, corpus uerò inhabitare, & peregre abesse à domino eos esse, qui sensus scripturæ non intelligentes, corpore toti sunt ipsi scripturæ addicti: alioquin quo non peregre abest à domino (si dominus spiritus est) qui nondum percipit spiritum uiuificantem, & sensum scripturæ spiritualem? attamen per fidem, qui huiusmodi est, ambulat, peregre cum absit illa à corpore, & tendat ad dominum, qui spiritualia spiritualibus conferens, factus spiritualis omnia dijudicat, ipse à nullo dijudicatus. Hæc quanquam à nobis per digressionem in apostolica uerba dicta uident, maximè tamen necessaria sunt ad differentiam sermonis Samaritanorum, non amplius propter loquelam mulieris credentium, sed quia uiderunt, & audierunt hunc esse Seruatorem mundi. Nec mirum sane debet esse, quosdam per fidem ambulare, non per speciem, quosdam per speciem, id quod maius est, quam ambulare per fidem. Porrò Heracleon simplicius cum exposuisset hoc dictum: non amplius propter loquelam tuam credimus, abesse inquit uocabulum, solam, præterea in illud, ipsi enim audiuimus & uidimus hunc esse Seruatorem mundi, inquit, homines ab hominibus primum instructi Seruatori credunt, at simulatque in sermones eius inciderint, non amplius propter solum humanum testimonium, sed propter ipsam ueritatem credunt. 2 Cor.5 1 Cor.12 1 Cor.9 2 Cor.5 1 Cor.7

Post duos uerò dies exijt inde in Galilæam, ipse enim Iesus testatus est prophetam in propria patria honorem non habere

VALDE incosequens uidetur oratio: quid enim comune habet hoc dictum: ipse enim Iesus testatus est prophetam in propria patria honorem non habere, ad illud, quod exierit ipse post duos dies à Samaritanis, apud quos manserat, & in Galileam abierit? nam si in patria ipsius fuisset Samaria illicque contemptus fuisset, & hanc ob causam non comoratus ultra duos dies, consequenter dictum fuisset, ipse enim Iesus testatus est prophetam in propria patria non habere honorem, quinetiam si scriptum fuisset, post duos autem dies exijt in Galilæam, nec profectus est ad suam patriam, ipse enim Iesus testatus est prophetam in propria patria honorem non habere, etiam hoc modo locum

habiturum fuerat id quod dicit. Et fortassis uoluntas contextus talis est, sed Ioãnes, ceu sermone rudis, obscure scripsit, quod mente conceperat, etenim in aliquẽ Galilææ locum receperũt eum Galilæi, qui uiderant omnia, quæcũq; Hierosolymis fecisset in die festo: quod nõ est dictũ ab euangelista, qui scripsit post hoc, Iesum profectum fuisse Canam Galilææ. resecat aũt sese euangelista, nec dubitat de re proposita. Cum ergo prædixisset, quonam pacto reliquit Iudæam, proficisceretq; in Galilęam Dominus, cumq; narrasset, quæ dicunt prope locum, quem dedit Iacob Iosepho apud fontẽ Iacob, quoniam oportebat eum trãsire per Samariam, & quomodo mansisset apud Samaritanos duos dies, assignat accessum illius in Galilæam: quanquam interim non pauca fuissent dicta. Verum quoniã in superioribus Iudæam prædiximus notam esse melioris cuiusdam rei, quia in sublimi posita esset, deterioris uerò rei Galilæam, & hac ratione Deũ humani generis amantem eos, qui uisitatione egeant, quiq; sint inferiores, non despicere, hãc ob causam illis celeriter relictis, affuturus erat Galilęis, qui illum promptè receperant, & Reguli filiũ curaturus, cũ hęc in Galilæa fecisset, instante Iudæorũ festo Hierosolymam ascendit: solennitatem meliorem, festiuioremq; suo ipsius aduentu facturus. Sed uideamus quid sit: ipse enim Iesus testatus est, prophetam in propria patria honorem non habere: atq; ex Iesu dignitate hoc testificantis, quæramus huius cõtextus intelligentiam. Patria igitur prophetarum in Iudæa erat, manifestumq; est, honorẽ illis habitum non fuisse apud Iudæos, qui fuere lapidati, secti, tentati, in occisione gladij pereuntes, ut probro essent, circumeuntes in uelleribus ouium, in pellibus caprinis, post habiti, tribulati, malis uexationibus. Ac profecto Iudæis conuitiaturis, qui coram eis dicebat: Quem prophetarum non sunt persequuti patres uestri? qui etiam occiderunt eos, qui de aduentu iusti prædixissent: qui etiam postremò prophetam omnibus eminentiorem cum spreuissent, tolle, tolle, crucifige eum, dixerunt. Honorati autem sunt in mea patria prophetæ, & is etiã, qui à deo excitatus est, iuxta ea, quæ de ipso à Mose dicta sunt: Prophetam suscitabit uobis dominus deus noster è fratribus uestris mei similem ipsum audietis, patria enim ipsius in gentibus inest, quæ lapsu Israelis salutem receperunt, in alijs etiam scriptũ est: Nullus propheta acceptus est in patria & in domo sua, utileq; profecto fuerit contextu his testimonijs cognato in unũ collecto, uidere quando, & quo in loco Seruator hoc dixerit. Libet autem admirari ueritatem enunciationis Seruatoris, quæ non tantum ad sanctos prophetas, spretos à familiaribus, & ad ipsum Dominum pertinuit, sed ad eos etiam, qui aliqua sapiẽtia claruerint, qui adeò contemptui ciuibus fuere habiti, ut uel ad mortem ducerentur, quæ libet ex Græcorum historia colligere de his, qui in philosophiæ, & astronomię, uel in quibusuis tandem uolueris disciplinis consenuerunt. Proinde cõuitiantium sunt etiam hę uoces: nõnne hic est fabri filius? nõnne mater eius dicitur Maria, & fratres eius sunt apud nos? unde ergo huic hæc omnia? Atq; etiam, quod summa admiratiõe dignum est, contigit hoc in prophetis, ut quod in eius erat uiuum, non honorarint ciues, quod mortuum uerò esset, fouerint, ædificãtes ipsorũ monumẽta, & ornantes: ædificantur aũt prophetarum monumenta, & ornantur, cũ relicto quis spiritu uiuificante latente in sensibus literarũ ipsarum, fouet & ornat literam occidentem, pulchritudinem prophetiæ ratus positam esse in nuda literarũ intelligentia, quod quidem facere solent tum pharisæi, tum scribę, quib. uæh dicitur à domino, quorũ alteri nempe nudæ literæ cognomẽto dicti sunt literarij, siue scribæ: pharisæi uerò, eo quòd diuisi sunt, perdiderintq; diuinam unitatem, nam pharisæi, si interpreteris, ijdem sunt, atq; diuisi.

Ioãn. 4

Deut. 8

Luc. 4

Mat. 13

Cum ergo uenit in Galilæam, receperunt eum Galilæi, ut qui uidissent omnia, quæ Iesus Hierosolymis fecisset in die festo.

DIGNVM est, ut uideamus causam, ꝓpter quã receperint Galilęi Seruatorẽ in Galilæã profectũ, num tanta sit, ut in stuporẽ, admirationẽq; Seruatoris coniecti illum excipiant, præterea ad quæ referẽdum sit hoc dictũ, perinde quasi multa essent, quæ Hierosolymis fecisset Iesus, cum omnia uidissent, quæ fecisset Iesus Hierosolymis in die festo. Sed ne superius quidem quicquã inuenimus, nisi quòd inuenerit in templo uendentes boues, & columbas, & mensarios sedentes, factoq; è funiculis

funiculis flagello omneis è templo eiecerit, tum oues, tum boues, & mensariorum æs effuderit, & mensas subuerterit, & columbas uendentibus dixerit: tollite hinc ista, nec facite domum patris mei domum mercatus: quid ergo in his tanti est, ut horum gratia, moti Galilæi Dominum reciperent? quos, quia hunc recipiant testatur Euangelista, Hierosolymam cum uenissent, uidisse omnia, quæ illic Iesus fecerat? Ad quod respondendum est, si memores sumus eorum, quæ diximus in eum locum, quæ declarabant non minorem potentiam Seruatoris apparuisse in eijciendis illis, quàm cum operabatur, ut cæci uisum reciperent, surdi audirent, claudi ambularent, Galilæos fortasse, cum uidissent, quod nunquam rati fuissent, perculsos diuinitate Iesu, ipsum in Galilæam aduentantem excepisse, nimirum cum omnia uidissent quæ Hierosolymis fecisset. Quæ sanè omnia hæc fuere: oues, & boues, flagello è funiculis facto, è templo eiectos fuisse, æráque argentariorum effusa, mensasq; subuersas: dictúmque cum potestate fuisse uendentibus columbas, tollite hinc ista, nec facite domum patris mei domum mercatus. Opinor uerò non isthæc tantùm, tùm ab ipso facta, sed alia etiam signa, eò quòd his inferatur. Cum autem esset Hierosolymis in die festo paschatis, multi crediderunt in nomine ipsius, uidentes ipsius signa, quæ fecisset: propter quæ etiam Nicodemus, inquit, magister scimus te à Deo uenisse magistrum: nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo. Attamen potes (Galilæus si es) diem festum agere, Hierosolyma profectus, ubi templum est Dei, & uidere omnia, quæ illic fecerit Iesus: ac præcipuè quonam pacto flagello è funiculis à se facto, omneis eijciat, qui boues, oues, & columbas uendant: ipsasq; oues, & boues, & cætera. Festiuitas enim quę Hierosolymis agebatur, initium Galilęis fuit ad excipiendum Dominum uenientem ad ipsos: alioquin nisi uidissent, quæ fecisset in die festo non recepturi erant ipsum: sed ne ipse quidem adeò studiose ad eos accessisset nisi antea præparati fuissent ad eum bono animo excipiendum, cum relinqueret eos, penes quos rogabatur manere: equidem qui Iesum exceperint, ijdem etiam receperint eum, qui ipsum misit, inquit enim: Qui me recipit, recipit eum qui me misit. Principio igitur uidendum est, hoc est intelligendum, quæ opera Hierosolymis fecerit Iesus, quonam pacto expurgat templum, illud restituens, ut sit domus patris, nec amplius domus mercatus: ut postquam hæc considerauerimus, sermonem filium Dei, qui hæc operatus sit, recipiamus: futurumq; arbitror, ut qui non uiderit opera omnia, quæ Hierosolymis operatus sit Iesus, non suscipiat Iesum, uel neq; accedet Iesus ad eos, qui antea non ascenderit ad diem festum, nec contemplati fuerint, quæcunq; Hierosolymis fecerit.

Ioan. 4 *Ioan. 2* *Ioan. 3* *Luc. 9*

Venit ergo rursus Canam Galilææ, ubi fecerat ex aqua uinum.

QVAECVNQVE percepimus de ciuitate Cana, superius diximus, sed non frustra bis Iesus Canam proficiscitur, proinde uide, ne fortè significet hoc, duos in mundum Seruatoris nostri aduentus: semel quidem, ut conuiuas exhilararet, secundò uerò, ut morti proximum non Regis, sed Reguli cuiusdam filium curaret, & fortassis Regulus erat Abraam, uel Iacob, quorum filium populum existentem, cum plenitudo gentium intrauerit, seruabit in fine. Possunt etiam filij Dei aduentus esse duo in anima, prior quidem uinum suppeditans ex aqua factum ad iucunditatem conuiuantium, alter omnem relictam infirmitatem, & quicquid mortem minatur, auferens. Nihil autem mirum est, Iesum multa pro salute multorum facere, quandoquidem multa eorũ, quæ gessit, latent: quorum figuræ sunt reliqui inscripti loci: bis Canam hanc proficiscit, sibi ipsi stabiliens possessionem eorũ, qui ex hac terra in patrem per ipsum crederent.

Explicit Tomus decimus septimus.

Et erat quidam Regulus cuius filius infirmabatur in Capharnao, & cætera. Et credidit ipse, & domus eius tota.

NON admodum usitatum inuenimus apud Iudęos Reguli nomen, unde neque quantum ad historiam cogitatione assequimur, quis sit iste Regulus, & cuius Regis sit cognominis. Itaque simplicior existimabit Regulum hunc hominem esse aliquem Herodis Regis. Rursus alter huic similis dicturus est è Cæsaris domo hunc fuisse Regulum, tum temporis aliquid in Iudæa exigentem, tractantémue, neq; enim aperte inuenitur, quòd fuerit Iudæus, quoniam non sequitur indigenam eum fuisse illorum locorum, eo quòd filius suus in Capharnao ægrotabat. Ostenditur autem illius dignitas etiam ex hoc, quòd illi descendenti occurrisse dicuntur serui, dicentes filium ipsius uiuere, plurium enim numero serui dicuntur. Habeat igitur historia ut lubet, elegantiusq; se habeat Reguli filius iuxta Seruatoris uocem hora septima liberatus à febri, domusq; eius tota credat. At age pro uirili nostra uestigemus, cuius rei nota esse possit hic Regulus & filius eius. Magnum igitur Regem (cuius ciuitas uera Hierosolyma sunt) & Regem regnantium peregre profectum ad regionem longinquam accipiendi sibi regni causa, & redeundi, & uenientem Regem, alium ne-
Psal.1 minem scimus, nisi dicentem: Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Syon montem sanctum eius, diuulgabo præceptum Domini, huius diem qui uiderint & lætati fuerint, omnes sunt Reguli, & qui credunt in patrem per ipsum, Regni illius sunt cognomines, quorũ unum quendam quærimus, & ipsius filium qui ægrotarit, & cætera, quæ de hoc scribuntur. Diximus autem in superioribus omnem populum filium esse Abra-
Ioan.8 hæ, quemadmodum etiam ipsi gloriantes fatentur: Nos semen Abrahæ sumus, & nemini seruimus unquam, & illud: num tu maior patre nostro Abraam, qui mortuus est? perinde enim quasi populus gloriaretur in ipso magis, quàm in cæteris patribus, ijsq;
Luc.3 etiam, qui post ipsum extitissent, inquit Seruator: Ne cœperitis dicere patrem habemus Abraam, uel ne cogitetis dicere, patrem habemus Abraam, nam potest deus de lapidibus his suscitare semen Abrahæ. Quin Hesaias quoq; ad populum inquit: Inspici-
Esa.15 te in Abraam patrem uestrum, & in Saram quæ uos peperit, & quid opus est exemplis sermonem producere, manifestum cum sit quòd ipse Abraam sit primus pater populi, propter quod singulariter etiam nominatur pater? Suspicamur igitur Regulum esse Abraam, eius uerò filium (qui etiam moriturus in Capharnao ægrotauit) Israeliticum genus quod ægrotauerat in dei cultu, & obseruatione diuinarum legum & etiam deo ut moreretur, feruentib. (ut ita loquar) inimici sagittis, feruefactũ fuerat, unde etiã feruere, id est febricitare dicitur. Apparet aũt sanctis, qui antea ex hac uita emigrarint, curam esse de populo, quemadmodum in Machabæorum gestis scriptum est: post quàm
2 Macab.15 plurimos annos ab obitu Hieremiæ. Hic est Hieremias dei propheta qui multum orat pro populo. Vide ergo num exponere possimus, quòd Abraam Regulus quispiã existens, ægrotante sibi filio, eoq; morituro dominũ rogat pro filij laborãtis sanatione profectus ad ipsum, & obsecrans, ut descendat, & curet suũ filiũ iam moriturum. Illud uerò, quod ad ipsum dicitur, nisi signa, & prodigia uideritis, relationẽ habet ad multitudinem filiorũ eius, & fortassis ad ipsum etiam, ut enim Ioannes Christi aduentum expectãs expectabat signum datum, ut per eum agnosceret eum, qui prophetabatur, signũ uerò erat, super quem uideris spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est filius dei, sic etiam sancti, qui antea è uita decesserant, expectantes Christi aduentũ in corpore à signis, & prodigijs eum manifestandũ expectabãt, per hæc credẽtes in eum qui sperabatur, obsecrat autem uti Dominus celeriter descendat ad suum ipsius filium ægrotantem, sollicitus existens, ne mors præoccuparet uictum infirmum, febrimq; sermone expellit Christus, renuncians patri filium periclitantem uiuere, per illud: uade filius tuus uiuit. Habet etiam hic Regulus non solum filium, uerum etiam seruos, quorũ nota erant uernæ Abrahę, & hi quos argento emerat (forma quędam credentium ab-

iectior

lectior,& humilior)hi consuetudinē habentes cum filio febricitante, uident illius salu tem,occurruntq; patri uitā sanitati annunciantes,eumq; lætum reddentes illo uerbo,fi lius tuus uiuit,qui antea non cogitarant filiū domini uiuere.Non frustra autem hora se ptima relinquit eum febris, nam numerus nota est quietis. Capharnaum sanè (hoc est in cōsolationis agro)est ille filius qui ægrotat, & curatur (nempe genus quoddā ægro tantiū quidē,sed qui non omnino sint sine fructibus) creditq; perfectissimè pater,agni ta filij salute, Christo credens cum toto domo sua. Quomodo autem descendens Iesus à Iudæa in Galilæā hoc signum secūdum fecerit in sequentibus indagabimus pro uirili, cum ad contextum peruenerimus.Considerādum etiam est,num potentiæ alicuius ex his, qui huic seculo imperant,imago sit Regulus,num etiam filius eius imago sit eorū, qui existunt sub potestate,seu populi præstantis,& ut ita dicam,ueluti electionis apud ipsum,num etiam infirmitas eius sit affectus prauus,præter principis propositū,& ciui tas Capharnaum sit imago loci mansionis sibi subditorum. Existimo enim aliquot ex principibus obstupefactos propter potentiā, & diuinitatem Iesu, confugisse ad eum, & orasse pro sibi subditis.Alioquin cur quæso homines pœnitentiam recipiunt,ex infi delitateq; ad fidem transeunt,idem uerò in potentijs dicere ueremur? Vel nobis dicat aliquis causam,cur homines carnē & sanguinem induti confugere possint(mutati) ad Deum per Christū,eos uerò qui puriori natura utanť,idem non posse,sed omnes inca- paces esse credēdi in Seruatorē, minimeq; obstupescere propter prodigiosas uirtutes, quas ipse fecerit.At ego reor etiā circa eas potētias (principatus quos uocant) aliquid factū fuisse,immutatas in melius in Christi aduentu,adeò ut quædā integræ urbes, uel etiam gentes,commodiusq; multi habuerint, quæ ad Christum pertinent, & profectò iuxta hanc intelligentiam nihil absurdi erit,ut ad Regulum dicatur, nisi signa & prodi gia uideritis non credetis. Potest autem & de potentia Dei Regulus obsecrare profe- ctus ad ipsum,ut descendat ad locum infirmitatis filij, & medeatur ægrotanti, sed non omnino descendisse opus est ad filium Reguli febricitantem, sufficit enim illud:filius tuus uiuit, dictū ad salutē filij, quippe cum efficax sit sermo,efficiesq; eorum omnium, quæ uelit loquens. Videtur aūt Heracleon dicere Regulum mundi opificem(quòd & ipse imperium haberet in subditos sibi) sed q; paruum & temporarium esset ipsius Re gnum,nominatum fuisse Regulum,ueluti paruum quēdam Regem,ordinatum à Re- ge uniuersali, filium uerò eius in urbe Capharnao existētem interpretatur illū esse qui sit in humiliori parte medietatis iuxta mare,hoc est in ea parte, quæ cōiuncta est mate- riæ,inquitq;,q; seruus ipsius homo,infirmus existens, hoc est, non secundum naturam se habens,in ignorantia & peccatis fuerit:deinde quod dicitur à Iudæa in Galilæam,ex posuit pro eo quod est à superna Iudæa,nescio quō autem motus in ea uerba,erat enim moriturus, existimet subuerti eorum opinionem, qui animam immortalem ponunt, eodem conijcit existimans tum animā,tum corpus, & interire in gehenna, nec immor talem esse existimat Heracleon animam, sed apte habentem ad salutem,ipsam esse di- cens corruptibile illud,quod induit incorruptibilitatē,& mortale,quod induit immor talitatem, cū mors ipsius animæ,absorpta fuerit in uictoriam. Ad hæc, illud etiam, nisi signa,& prodigia uideritis,non credetis,dici (inquit)proprie ad talem personam,quę per opera,& per sensum naturā habeat obediendi, nō aūt credendi per rationem, hoc etiam:Descende priusquam moriatur filius meus, dictum fuisse putat, eo quòd mors, quam lex infert(nēpe lege interficiente propter peccata)sit finis anteq; igitur(inquit) perfecte moriať filius propter peccata, eget pater solo Seruatore, ut opem filio ferat, hoc est tali naturæ, præterea uerba illa, filius tuus uiuit, interpretatus est dicta fuisse à Seruatore propter modestiā,quoniā non dixerit uolo, neq; ostenderit seipsum præsti- tisse illi uitam.Dicit etiā q; cum descendisset ad infirmū,liberasset q; eum ab infirmitate (hoc est à peccatis) ac uiuificasset propter remissionē dixerit, filius tuus uiuit, additq; huic dicto credidit homo, quòd facilis ad credendum sit etiam mundi opifex, quodq; possit Seruator etiam non præsens curare, seruosq; Reguli interpretatus est angelos opificis mundi renunciantes illis uerbis, filius tuus uiuit, quod commode & probe ha beret,nō amplius agens à se aliena, & hanc ob causam existimat seruos renunciare Re gulo,quæ ad salutem filij pertinebant, primosq; existimat angelos uidere actiones ho

minum in mundo, an fortiter & ſincere uitam degant ab eo tempore, quo Chriſtus ad uenit. Ad hæc per horã ſeptimã dicit deſignari naturã ſanati, demũ credidit ipſe, & domus eius tota, interpretatus eſt dici de angelico ordine, deq; hominibus ipſi effectori mundi co niũctioribus. Inquit etiam inquiri de quibuſdam angelis, utrũ ſeruabunt necne, nempe de his, qui deſcenderunt ad filias hominum, quinetiam uirorum effectoris mundi perditionem declarari exiſtimat hoc dicto: Filij regni exibunt in tenebras exteriores. Eſaiamq; de his prophetare illud: Filios genui & exaltaui, ipſi autẽ ſpreuerũt me, quos filios alienos & ſemen nequam, & iniuſtum appellat, uitemq; quæ fecerit ſpinas, & hæ quidem ſunt commentationes Heracleonis, quas & audacius & magis impie dictas oportuerat multo apparatu demõſtrari, ſi quidẽ ueræ erant. Sed neſcio quõ etiam de animæ immortalitate dubitat, cum non expoſuerit, quot ſint ex mortis uoce ſignificationes. Verum enim ſignificatum oportebat cum conſideratione & diligentia uidere, & an iuxta oẽs ſignificationes, anima ſit mortalis, necne: Nam ſi ex eo quòd peccare poteſt anima, quæ peccat, ipſa morit̃, etiam nos eandem hoc modo mortalem dicimus, quòd ſi uniuerſalem diſſolutionẽ, & demolitionem eius, mortem exiſtimat, nos non admittemus, ne animo quidem diſpicere ualentes ſubſtantiã mortalem tranſeuntem in immortale, et naturam incorruptibilem in id, quod eſt incorruptibile, hoc enim eſt perinde ac ſi diceremus tranſire aliquid à corpore in rem incorporeã, perinde quaſi ſubiectum aliquod cõmune ſit naturæ corporum, & rerum incorporearũ, quod manet, queẽadmodũ manere dicunt materiale, hiſce in rebus clariſſime qualitatib. tranſeuntibus in incorruptibilitatẽ, cæterum nõ idem eſt corruptibilem naturam induere incorruptionẽ, & corruptibilem naturã trãſire in incorruptionem. Eadem etiam, & de natura mortali dicenda ſunt, quæ non immutatur in immortalitatẽ, ſed eam induit, prę terea quandoquidẽ animalẽ animã exiſtimauit per opera & ſenſum credere, nõ autem per rationem, interrogemus eum de Paulo, cuius naturę erat. nam ſi naturæ ſpiritualis, quomodo per prodigioſam apparitionẽ credidit? quod ſi non aliter, q; per apparitionem prodigioſam credere poterat, conſequit̃ iuxta illorũ opinionẽ etiam ipſum animalem fuiſſe. Sed quomodo nõ impiũ eſt, & præter euidentem rationẽ de mundi opifice, quòd ante mundi opificem angeli eius uiderint ſanum, & ſincerum modum uiuendi eorum, qui propter potentiam Seruatoris meliores facti fuerint contra ſcripturam dicentem: Num occultabitur homo in locis latentibus, & ego non uidebo eum? & Dominus ſcrutans renes & corda, & dominus cognoſcẽs cogitationes hominũ, quoniam uanæ ſunt. Quomodo etiã ſeruat illud, qui uidet omnia ante ortum ipſorũ, ſi natura ſanati deſignatur ab horæ numero, ſit natura medicamenti facta numero, qui accõmodatus eſt ad quietem. Quod uerò ſcriptum eſt propter corruptionẽ eorũ, qui ſunt animales in fine eorum, quæ expoſuimus ab eo dicta fuiſſe, æquiuocatia utentis eſt, & intro-
Ioan. 4 ducẽtis quartã naturã, quod ipſe nõ approbat. Hoc aũt rurſus ſecundũ ſignũ fecit Ieſus, ueniens à Iudæa in Galilæã, hic contextu, eſt ambiguus, habet enim talem ſignificationem, quaſi Ieſus duo ſigna fecerit, cũ ueniret à Iudæa in Galilæã, quorum ſignum de filio Reguli ſit ſecũdum, & quòd duo ſigna cum ſint, quæ fecerit Ieſus in Galilæa, ſecundum fecerit ueniens à Iudæa in Galilæã, eſtq; hoc receptum, & uerũ, neq; enim cũ proficiſceretur à Iudæa in Galilæã primũ fecit, ſed primũ fecit, quando mutauit aquã in uinum, factumq; eſt poſtera die, fuitq; etiã in cauſa, ut Andreas frater Symonis Petri interrogans, ubi maneret circa decimã diei horam, apud dominum maneret, ſcriptum eſt e-
Ioan. 2 nim: Poſtridie uoluit exire in Galilæam, & inuenit Philippum. Sed uide num intelligere poſſimus œconomiam, eo q notarit etiam euangeliſta hoc ſecundum ſignum factũ fuiſſe cum deſcenderet Dominus à Iudæa in Galilæam. Diximus autem in ſuperioribus, duos Seruatoris noſtri aduentus in Canam accipi poſſe pro duobus ipſius ſuper terram aduẽtibus, quæ quidem terra, quia facta ſit poſſeſſio eius, qui accepit poteſtatẽ omnem, ita in terra, queẽadmodũ in cœlo, idcirco κανὰ appellata eſt. Primo itaq; aduentu nos poſt lauacrum cum ipſo cõuiuantes exhilarat, etiam donans, ut bibamus è uino potentiæ ſuæ, quod quidem aqua erat, quando hauriebatur antea, ſed uinum facta eſt, quãdo immutauit illã Ieſus. Etenim uere ante Ieſum ſcriptura erat aqua, ſimul aũt atq; uenit Ieſus, facta eſt nobis uinum, Secundo uerò aduentu liberat à febri tẽpore iudicij,

quod

quod illi à deo concreditum fuit,ut iudicet,liberans à febri,& perfectè sanans Reguli filium,siue Abrahæ,siue principijs alicuius,qui Regulus nominetur,& hæc quidē ueluti prætereundo superiores expositiones,quarum quoniam memores nos esse oportet,dicendum est fieri posse,ut omnis creatura duplicem illius aduentū hunc ad se consideret, proinde inspicies,num principalis dicendus sit hac ratione primus,sequens uerò secūdus,adeo ut in principali exhilarentur hi,qui eum receperint,in secūdo uerò liberent ab omni morbo,& ab ignitis inimici sagittis hi, qui noluerant antea de eius uino bibere:Et primum quidem miraculum indiuisum est, nam Canæ est,& qui aquam uertit in uinum,& qui bibunt. Secundum uerò miraculum quandam ueluti separationem habet,nam filius Reguli ægrotans non erat ubi Iesus: non enim erat in Cana, sed in Capharnao,& sermo quidem potentię à Cana egreditur,nam filius tuus uiuit,in Cana dictum est,opus uerò sermonis efficitur in Capharnao.illic enim ægrotus Reguli filius sermone curatus est hora septima: inuenimusq; hunc à Iesu curatum, qui non putabatur illi adesse,atque etiam Centurionis seruum.Etenim (procul ab illo cum esset) non proficiscitur dominus ad domum Centurionis,qui dixit:Domine non sum idoneus,ut sub tectum meum intres, sed tantum dic uerbum, & sanabitur puer meus, propter quod inquit ad ipsum. Vade, & ut credidisti,fiat tibi. Obseruauimus autem utrosq; ægrotanteis in Capharnao fuisse,scilicet Reguli filium, & Centurionis seruum. Quin socrus etiam Petri prostrata,febri laborabat in Capharnao,cuius manus cum attigisset prostratam sanauit,adeo ut erecta ministraret illi,& hi quidem die existente curati fuere in Capharnao(nam Reguli filius hora septima,Cēturionis seruus,& Petri socrus ante uesperam) uespera uerò facta iuxta Matthæum attulerunt illi in Capharnao multos à dæmone uexatos,spiritusq; eiecit sermone,omneisq; malè habentes curauit, Tardius ergo quidam,celerius alij curantur è Iesu,sed qui curātur serò,uel tardius, ceu inferiores existentes curantur: quippe qui à dęmone uexentur,magisq; malè habeāt, quàm hi,qui in die curati fuerunt. Proinde contendendum nobis est, ut cōgregemus loca,ubi inuenti fuere,qui curatione egebant,notandumq; est,quibus in locis alia facta fuerint signa,& ubi sint ægrotantes,ueluti in Samaria signum erat,quinq; uiros habuisti,& nunc quem habes,non est tuus uir,propterea cum obstupuisset mulier,dixit: uideo te prophetam esse,ciuibusq; dicit:

Agite uidete hominem,qui dixit mihi omnia,quæcunque feci,
num quid hic est Christus?

OBSERVANDA sunt etiam uerba ipsius, ubi & quamobrem,& propter quę facta dicuntur.Huiuscemodi nāq; solis obseruationibus,& indagationibus, inuenies Lydios lapides, breui laborum tuorum fructus māducaturus. Præterea huic dicto, hoc rursus secundū signū fecit Iesus,hoc etiam addendum est,nullibi prodigia sola nominari,sed sicubi scribantur,ascribi etiam signa,quemadmodū in his uerbis nisi signa,& uideritis,non credetis,frequenter uerò signa sine prodigijs inueniri, quemadmodum etiam hoc in loco.Proinde quærendum est habeant, nec ne differentiam aliquam inter se prodigia & signa,& arbitror ea facta,quæ superāt opinionē, quæq; prodigiosa sunt,eo quòd ipsam opinionem,& consuetudinem transcenderint, sintq; admiranda,& supra hominem,prodigia nominari,quæ uerò aliquid innuāt præterea,quæ fiunt,signa dici.Quam etiam ob causam nomen signi inuenitur in his, quæ non sunt prєter opinionem (ueluti signū nominatur à deo in his,circumcidetur uobis omne masculinum,& circumcidetis carnem præputij uestri,& erit in signū testamenti inter me & uos.)Nullibi autem sola prodigia nominata sunt,quoniā non est aliquid paradoxon in scriptura,quòd non sit signum,& nota alterius rei,præter id,quod sensibiliter fit,quoniam si fuisset prodigiosi aliquid factum alterius rei non index,scriptum fuisset,hoc prodigium fecisse Iesum,uel Mosen (ut ita dicā)uel aliquē sanctorū,quando igitur edocemur à scriptura oportere quærere, cuius signum sit id,quod factū est, quòd creditur rursus secundū signum fecit Iesus,quādo aūt Regulo ceu probro datur, quòd crediturus non sit absq; uisione prodigiorū,non amplius dicit, nisi signa uideritis,nō credetis,non eñ signa facta inuitant ad credendū,in quantū signa sunt,si cōtingat,ut signum nō sit etiam prodigiū,sed dicitur nisi signa, & prodigia uideritis non Gen. 17

credetis,uobis quidem credentibus propter prodigium, nobis autem præter hoc etiã
Psal.76 honorem illi deferentibus propter illud,cuius illud est signũ. Quæres autem in septua gesimoseptimo psalmo,sicut disposuit in Ægypto signa sua,& prodigia sua in campo Taneos,utrum subiecto nec ne differant signa,& prodigia,an eadem in quantũ signa sunt,facta sint in Ægypto,cum ipsa etiam Ægyptus ad intelligibilia quædam reducatur,in quantum autem prodigia facta sint in campo Taneos,cum alioqui in prodigia, in quantum prodigia,neq; campus Taneos,in quantum est campus Taneos,allegoriam capiant,quin etiam prodigia in quantum signa sunt,sensu anagogico eget,& campus Taneos,in quãtum est Ægyptus.Cæterùm hoc in loco finiemus etiam decimum octauum tomum continentem explanationẽ eorum, quæ sunt à principio usq; ad septimum iter Iesu, nam primũ Bethara proficiscitur cum baptizatur apud Iordanẽ, secundo profectus Canam Galilææ ex aqua uinum fecit,tertiò Capharnaum descendit, & congruit,ut ubi sint ægroti,descendat.Quartò Hierosolymam redit,quinto cõmoratur cum discipulis in terra Iudæa,sexto in Samaria apud fontem uocuit,quæ pro uiribus indagauimus,septimo denuo proficiscitur Canam Galilææ, in sequentibus uerò deo dante,differemus de his,quę ab ipso facta sunt Hierosolymis in die festo Iudęorũ.

TOMVS DECIMVSNONVS

Respondit Iesus neque me scitis,neq; patrem meum,si me sciretis,& patrem meum sciretis.

Si oratio dicens,& me scitis,unde sim,& ea,quæ dicit,neq; me scitis, neq; patrem meum,ad eosdem diceretur,palàm uideretur cõtrariũ esse, quod dicitur,nunc uerò illud,me nostis,ad quosdam dicitur Hierosolymitas, qui dixerunt, num uerè cognouerunt Principes hunc esse illum Christũ? sed hunc scimus,unde sit,at Christus cum uenerit, nullus agnoscet unde sit,hoc uerò,neq; me scitis,& quod sequitur,ad pharisæos dicit̃,qui dixerunt illi,tu te-
Ioan.8 stificaris de te ipso,testimonium tuum non est uerum. Veruntamen Hierosolymitis etiam per superiora,& pharisæis per præsentia, quæ nunc examinamus, inquit, quòd
Ioan.7 patrem non norint:Hierosolymitis per illa,à me ipso nõ ueni,sed est uerax,qui me misit,quem uos non nostis:ego noui eum,quia ab ipso sum,& ille me misit, pharisæis uerò per hæc, neq; me scitis,neq; patrem meũ,si me sciretis,& patrẽ meũ sciretis. Accertè merito quis quæreret quomodo Hierosolymitæ,ad quos inquit, & me scitis,nõ norint patrem,si uerum est illud,si me sciretis,& patrem meum sciretis. Adauget autem loci difficultatem Ioannes in epistola catholica hæc dicens:qui negat patrẽ,negat etiã filium:omnis enim,qui negat filium,is ne patrem quidem habet: quod si qui negat patrem,is negat etiã filiũ,& qui filium fatetur,is etiam patrẽ habet,perspicuũ est, Hierosolymitas (quod ad contextum attinet)negantes patrem (eo quòd patrem non agnoscant)negare etiã filiũ:proinde si filium negãt,quomodo uerũ est,& me scitis? Rursus si hi filium norũt propter illud,& me scitis(quoniã qui fatetur filium,habet etiã patrẽ) fatẽtur patrem,quòd si fatentur patrem, quonam pacto uerum est illud,sed est uerax, qui me misit pater,quem uos nescitis? quibus respondendũ est aliquãdo Seruatorem de se ipso ueluti homine differere,aliquando de diuiniori natura, eaq; unita ingenitæ patris naturæ,cum enim dicit,nunc autem quæritis me interficere hominem,qui ueritatem uobis loquutus sum,hoc loquitur sciens,non deum,sed hominem quæri ad mortem:Cum uerò inquit,ego & pater unũ sumus,ego sum ueritas & uita,ego sum resurrectio,& his similia,non docet de eo homine qui quærebatur. Isto igitur modo de his etiam,quę à nobis in pręsentia quęruntur,ut similiter soluantur,considerandum est, illud enim,& me scitis,& unde sim scitis,de se ipso homine disputat, hoc uerò neq; me scitis,neq; patrem meum,de diuinitate.Illis enim uerbis,& me scitis,& unde sim scitis,
Ioan.7 hæc proposita sunt:Dicebant autem ex Hierosolymitis,nonne hic est, quem quærũt interficere? & ecce cum fiducia loquitur,nec quicquam illi dicunt.Num uerè cognouerunt principes hunc esse Christum? sed hunc scimus,unde sit, at Christus cũ uenerit nemo

nemo agnoscet, unde sit, his uerò, neq; scitis, neq; patrē meum, hæc sunt præposita. Dixerunt ergo ei Pharisei, tu de te ipso testificaris: testimonium tuum non est uerum, respondit Iesus & dixit illis: Etiam si ego testificor de me ipso, testimoniū meum uerum est, quia noui unde ueni, & quò uado, uos secundum carnem iudicatis, ego non iudico quenquam, atq; etiam si iudico ego, iudiciū meum uerum est, quòd solus nō sum, sed ego, & qui misit me, pater. Ex his ergo perspicuū est à Hierosolymitis dictū fuisse, hunc scimus unde sit, hoc referentibus ad ortum ipsius in Bethleem, sciebantq; hunc esse, cuius mater dicebatur Maria, & fratres eius Iacobus & Ioannes, & Symon Iudas, quam ob causam assentitur etiam his, qui dixerant, scimus unde sit, per hæc uerba, & me scitis, & unde sim scitis. At Pharisæis de diuiniori natura differens, & ut aliqs diceret, in quantū est primogenitus omnis creaturæ, hæc dixit: Si ego testificor de me ipso, testimonium meum uerum est, quia scio unde ueni, & quò uado, quamobrem interrogantibus eum contra hæc, & dicentibus: ubi est pater tuus, respondet, ut aliquis diceret alius existens ab eo, qui dicit, & me scitis, & inquit, neque me scitis, neque patrem meum. Cæterum ruditatis Pharisæorum erat, uel non intelligere Iesum de deo uniuersorum loqui, dum diceret, testificatur de me, qui misit me, pater, uel si intellexerant de deo hæc dici, existimare deum esse in loco, & idcirco respondere, ubi est pater tuus. Verum scire oportet, quòd hinc manifestè ostendi putent hæretici deum, qui seruiebant Iudæi, non esse patrem Christi, nam si Pharisæis seruientibus mundi effectori, inquiunt, dicebat Seruator, neq; me scitis, neq; patrem meum scitis, manifestum est Pharisæos non nosse patrem Iesu alterum existentem à mundi effectore, sed ne Hierosolymitę quidem, inquiunt, eum norant, quibus supra dixerat: Sed est uerax, qui misit me, pater, quæ dicunt, quia non legerunt scripturas diuinas, neque obseruarunt consuetudinem locutionis ipsarum, quamuis intelligere quis possit, quæ ad deum pertinent, à patribus edoctus huic soli seruiendum esse, si uiuat is non bene, hunc non habere cognitionem dei. Si quisquam igitur alius nouit, quæ ad mundi effectorem pertinent, & quæ ad cultum sacerdotalem, perspicuum certè est inter hos fuisse filios Heli sacerdotis, qui nutriti fuere in dei cultu. Attamen eo quod peccauerint, scripta sunt hæc de illis in primo Regum, & filij Heli, filij pestilentes non agnouerunt Dominū, & respondentibus illis, hæc ad mundi effectorem pertinere, quęremus quamobrem de filijs Heli dictum sit, non cognouerunt dominum, utrum propter rationes de deo mundi fabricatore, an propter malitiam ipsorum, sed liquet propter malitiam, eos dici non agnouisse dominum, quam rem non solum in filijs Leui inuenire licet, uerum etiam in alijs, qui cum regnarint in Israel, & Iudæa, peccatores fuere. Isto igitur modò Pharisęi patrem non norunt, cum non uiuerent ex sententia patris. Cum aūt diuersæ sint significationes agnoscēdi deum, diuersum quoq; est agnoscere deum, & credere nudè in deū, ut liquet ex eo. Scimus aūt quòd quæcunq; lex loquitur his hæc loquatur, qui sunt sub lege. An non perspicuum est etiam prophetas, quorū uerba, ut in alijs ostendimus, lex dicuntur, dictum est igitur in Psalmis: uacate & agnoscite quòd ego sum deus, quis autem non fateretur se credere hæc scripta fuisse populo credēti in mundi opificē, quem agnoscere non ualeat, qui non uacarit, purificaritq; mētem, dignis hoc munere habitis his, qui oculis diuinioribus deum cōsiderant uidentq;, quia cor mundū fecerint, quemadmodum testatur dominus dicens. Beati mundo corde, quia ipsi deum uidebunt. Simul etiam in eo dicto: nemo agnouit patrem, nisi filius, dicturi sumus, non idem esse agnoscere patrem, & illi credere. Vnde illud dictum: nemo agnouit patrem, nisi filius, non pugnat cum hoc, credidit Abraham deo, & imputatū est illi ad iustitiā. Quòd si quis existimet nos uim facere, qui dicamus non idē esse credere, quod agnoscere, cōtingereq; aliquādo, ut aliqs credat, qui nō habeat cognitionē rei ab ipso creditę, Iesum audiat dicentē ad eos, qui in ipsum crediderāt, Iudęos, si māseritis in sermone meo, agnoscetis ueritatē, & ueritas uos liberabit. Obserua ēm, q̄ ante ea uerba, si manseritis in sermone meo, agnoscetis ueritatē, scriptum sit, dicebat igiť Iesus ad eos, qui crediderāt illi, Iudęos, & quod quę dixerit erāt, si manseritis in sermone meo, agnoscetis ueritatē. Multa aūt est differētia inter cognoscere cōiunctim cum credere, et inter credere solū, alij enim per spiritū datur sermo sapientiæ, alij aūt sermo cognitionis, alij fides in eodē spiritu

Ioan. 7
Ioan. 7.
Ioan. 8
1. Reg. 2.

1.Cor.12 spiritu.& hæc quidem ut ostenderemus aliud esse agnoscere deum,ab eo,quod est cre-
dere in deum.Hoc uerò (quod ad accuratam interpretationem attinet) his,quæ dixi-
mus,addemus: meritò aliquem dicturum ad Pharisæos,quibus inquit Iesus,neque me
scitis,neq; patrem meum,sed neq; in patrem meum creditis:cum ei, qui à patre missus
fuerat,non crediderint,& qui negat filium,is ne patrem omninò quidem habeat: om-
ninoq; inquam,quia neq; secundum fidem,neque secundum cognitionem. Vide ue-
rò an non alio etiam modo scriptura dicat eos,qui alicui rei commixti, unitiq; fuerint,
illam agnoscere,cui commixti fuerint,communicauerintq;,ante talem uerò unionem
& communionem,etiam si rationes aliqua de re assequant̃,non agnoscere illam.Hinc
Gen.2 Adam cum diceret de Eua,hoc nunc os ex ossibus meis,& caro de carne mea,non ag
Gen.4 noscebat coniugem,cum uerò illi adhæsit,tùm dictum est illud:agnouit autem Adam
Euam coniugem suam.Quòd si quis irrideat,quòd de dei cognitione tractantes acce
perimus illud exemplum, cognouit autem Adam coniugem suam, primum quidem
illud is notet: hoc mysterium magnum est,deinde autem apponat,& cõferat,quod di
citur apud Apostolum de mare & fœmina (nam eadem dictione utitur de homine,&
1.Cor.6 de domino) qui adhæret inquiens meretrici,unum est corpus,& qui adhęret domino
unus est spiritus: itaq; qui adhæret meretrici, meretricem agnoscat,qui adhæret cõiu-
gi,coniugem agnoscat, imò, potius quàm hoc,qui adhæret domino,& sanctè,agno-
scat Dominum.Quòd si hæc ita se habent,pharisæi non norant,neq; patrem,neq; fili-
um,uerusq; est sermo dicens : neq; me scitis, neq; patrem meum.Si uerò isto modo nõ
exponamus,dico autem secundo ultimam intelligentiam,uerbum agnoscere, pro eo,
Gal.4 quod est commisceri,& uniri,exponat aliquis illud.Nunc autem agnoscentes deum,
2.Tim.2 magis autem agniti à deo, & illud, agnouit dominus eos, qui sunt eius, iudicio enim
meo,agnouit dominus eos,qui sunt eius,commixtus illis, & suam ipsius diuinitatem
illis participans,assumensq; ipsos,ut Euangelica lectio habet,in sua ipsius manu:quip
pe cum in manibus sint patris,qui crediderunt in Seruatorem: quamobrem etiã non
rapientur,ni ab ipsa cadant elõgantes se à manu dei,nullus enim eas rapit de manu pa
Ioan.8 tris.Posthęc inquires in illud dictũ:neq; me nostis,neq; patrem meum,num sit aliquis,
qui agnoscat deum,& patrem non cognoscat, nam si alia illius notio est,in quantũ pa-
ter, alia in quantum deus, fortassis aliquis cognoscat deum, nullam patris cognitio-
nem habens,nisi quia sit ipse deus. Inquit igitur Seruator post resurrectionem Marię:
Ioan.21 Vade ad fratres meos,& dic illis:uado ad patrem meum , & patrem uestrum, & deum
meum,& deum uestrum.Ac profectò gratificando illis,qui ab ecclesiæ decretis dissi-
dent,dicere possumus: Mosen & prophetas, patrẽ Christi non agnouisse: quæ res for-
tassis est uera,quòd omnino non agnouit patrem,quia filius agnoscit patrem, seruus
dominum,& quemadmodum impiè nõ diceremus filiũ non agnouisse dominũ, quia
filius cum sit,non tentat̃ à patre domino,ita seruantes eundem deum,nihil absurdi ad-
mittemus dicẽtes decere,ut filius agnoscat patrem,seruus dominum,quia neq; seruus
agnoscat patrem,neq; filius dominum, cum innumeræ igitur precationes in Psalmis
sint scriptæ,& prophetis,atq; etiam lege,non admodum inuenimus aliquem , qui de-
um patrẽm appellet.Siquidem precationes deo fundentes, non dicunt pater fortas-
sis,quoniam non agnouerunt patrem,fundũt autem illi preces ueluti deo,& domino,
expectantes eum,qui effundit spiritũ adoptionis, non minus super illos, quàm super cre-
dentes per eum in deum,post ipsius aduentum:nisi forte intelligibilem aduentũ Chri-
sti ipsi habuerunt,factiq; perfecti habuerunt aliquando adoptionis spiritum, clàm au-
tem,& non manifestè omnibus dicebant,uel scribebant deum,& patrẽ,ne pręoccupa
rent gratiam toti mundo per Iesum effusam,omnes inuocantem ad filiorum adoptio-
nem,ut enarraret dei nomen fratribus suis,patremq; in ecclesiæ medio laudaret,secun
dum quod scriptum est,narrabo nomen tuũ fratribus meis,in medio ecclesię laudabo
te.Quòd ipse quidem sit deus prophetarum,mundiq; procreator,multi ex locis uide-
re possumus,sed in pręsenti sufficiat, concionẽ Stephani ex actis ad populum hunc in
Act.7 modũ dicentis,uidere. Viri fratres & patres audite : deus gloriæ apparuit patri nostro
Abrahę,cũ esset in Mesopotamia,anteq; habitaret in Chara, dixitq; ad eum, egredere
è terra tua,& cognatione tua,& quę sequunt̃,per totam enim orationẽ citra cõtradi-
ctionem

ctionem cernere licet prophetarũ deum patrem esse Christi Iesu. Idem cernere etiam licet ex Apostolo epistola ad Romanos, in his:Paulus seruus Iesu Christi, uocatus ad munus Apostolicũ, segregatus in Euãgeliũ dei, quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo genito ex semine Dauid secundũ carnem,declarato filio dei cum potentia propter spiritũ sanctificantẽ ex eo,quòd resurrexit à mortuis Iesus Christus dominus noster,per quem accepimus gratiam, & Apostolici muneris functionem,ut obediatur fidei in omnibus gentibus,pro nomine eius, in quibus estis & uos uocati Iesu Christi,omnibus qui sunt Romæ,dilectis dei uocatis sanctis, gratia uobis,& pax à deo patre nostro,& domino Iesu Christo.Ex his enim palàm didicimus mundi procreatorem,deum prophetarum,& patrem Christi,deum & patrem nostrũ. Pharisæi igitur non solum cognitionẽ non habebant patris Christi, qui legem dedit, quatenus pater est, seu quatenus deus, sed ne citra controuersiam quidem ipsi credebant,quatenus pater erat Iesu,& Deus ipsius, atq; etiam fortasse,quatenus deus erat, qui omnia creauerat.Sed ne Iesum quidem norant,& bene Seruator eos redarguit dicens:neq; me scitis,neq; patrem meum scitis. Insuper hæc quæro, utrum hoc proloquium,si patrem meum sciretis,& me sciretis,idem ualeat cum illo, si me sciretis,& patrẽ meum sciretis,an non? & arbitror hæc inter se non æquipollere, eò quòd qui patrem agnoscit,ascendat à cognitione filij ad cognitionẽ patris,nec alio modo uideatur pater,quàm uisione filij,qui enim uidit me (inquit) uidit patrem,qui misit me, nec tamẽ dixisset,qui uidit patrẽ,uidit me,quoniã qui sermonẽ dei uidet,uidet deum,ascẽdens à filio ad patrem,fieri enim nequit,ut uideat quis deũ non habens ducẽ λόγον,seu sermonem,& filium dei,& qui cognouit sapientiã quã creauit deus ante secula ad opera sua, à cognitione sapientiæ ascendit ad ipsius sapientię patrẽ:fieri etiam nequit, ut sine huius sapientię ductu intelligatur sapientię deus,quod idem de ueritate dices.Non enim intelligit aliquis deum,uel uidet ipsum, & postea ueritatem, sed antea ueritatẽ,ut isto modo ueniat ad contemplandã essentiam,uel essentia superiorem potentiam, & naturam dei .Ac profecto fortasse quemadmodũ gradus quidam erãt in templo, per quos ingrediebat̃ aliquis in sacta sanctorũ,ita omnes gradus nostri unigenitus est filius dei, & sicut primus graduum unigenitus est in rebus inferis,itemq; secundus primo superior,& sic deinceps usq; ad supremũ, sic omnes gradus sunt Seruator : cuius humanitas gradus inferior ueluti primus est,per quam gradientes emetimur omnem gradum uiam,& deinceps ea,quæ ipse est,ita ut ascendamus per ipsum,qui angelus est, & cæteræ potentiæ.Quin etiam propter considerationes de ipso(quandoquidẽ aliud est uia, & aliud ostium) primũ pergamus per uiam necesse est,ut postea isto modo perueniamus ad ostium, & ad utendum eo,præcipuè in quantum est pastor,ut quis etiam eo ut Rege frui possit iuuariq; ab ipso,primo gradu,ceu agno,ut in primis tollat peccatum nostrum,ac postea purificati comedamus ipsius carnem,nempe uerũ cibũ. cumq; quis diligentius perscrutatus fuerit his proxima,perceperitq; illud,audiet: si me sciretis, & patrem meum sciretis,& quoniam me scitis,& patrem meum scitis.

Rom.1 · Ioan.7 · Ioan.7

Hæc uerba loquutus est in Gazophylatio docens in templo,& nullus eum apprehendit,quòd nondum uenerat hora eius.

NISI aliqua esset utilitas,eò quòd prædicta nunciata fuere,ac dicta à Seruatore in templo,haudquaquã additurus fuerat Euangelista his,quæ dixerat Iesus,hæc uerba loquutus est in Gazophylatio docens in templo,& frequenter ubi additur,hęc uerba loquutus est in tali loco,si indagaueris,inuenies,quòd sit illi additamento consentaneũ. ut igit̃ intelligat̃ aliquid,quare à Iesu dicta fuerint hæc uerba in Gazophylatio,apponemus ea,quæ à Luca, & Marco didicimus,qui mẽtionem Gazophylatij fecerũt,& hęc quidẽ Lucę sunt uerba.Cumq; respexisset in diuites munera sua in Gazophylatiũ mittentes,uidit pauperculã quandã uiduam mittentẽ minuta duo,& dixit:Verè dico uobis hanc pauperẽ uiduam plusquàm omnes misisse, nam omnes hi ex eo quod sibi redundat, miserunt in dona dei, hæc autem ex penuria sua uniuersam substantiam,quam habebat,misit.Marci uerò uerba sic se habẽt: & cum sederet Iesus ex aduerso Gazophylatij,spectabat q̃modo multitudo mitteret æs in Gazophyla-

Lucæ 21 · Marc. 12.

zophylatium: & multi diuites mittebāt multa: & uenit quædam uidua pauper, misitq; minuta duo, qui est quadrans: uocatisq; ad se discipulis suis dicit illis: amē dico uobis, uidua hęc pauper plus misit, quàm omnes qui miserūt in Gazophylatiū: nam omnes ex eo, quod illis supererat, miserūt, at hæc è penuria sua omnia, quæcūq; habebat, misit totam substantiā suam. Quid aūt ego uelim obseruans additionē uerborum, nempe φ Gazophylatium erat in tēplo, pro intelligentia cōtextus Ioānis, quo de agitur, iam dicemus, siue templum dei, & quæ in templo sunt, sensu anagogico exponimus, siue spiritualem sermonem, huic consequenter, Gazophylatium etiam, quod in templo erat diligenter considerabimus. Quod quidem Gazophylatium locus cum sit numismatū quæ offeruntur ad honorē dei, & ad dispensationē requiei pauperū: quid aliud sunt numismata, φ diuini sermones imaginē magni regis impressam habētes? qui cōsiderant à mensarijs probatis: gnaris diuidendi probata ab improbatis, quæ mentiuntur se esse probata, & seruantibus illud Iesu mādatum. Estote probi trapezitæ: & Pauli doctrinā dicentis: omnia probātes, quod bonum est tenete, ab omni specie mala abstinete uos.
1. Thes. 5 Vnusquisq; autem inferat ad ædificationem ecclesię ferens ad Gazophylatium, quod mente cernitur, quęcūq; potest ad honorem dei, & utilitatem communem: Quoniam uerò communitas duobus modis iuuatur, uerbis, & operibus, quæ iustus agit, pulchrè hæc etiam opera referuntur ad Gazophylatium, quod mente cernitur. Sed quoniam non æquales, ac ne omninò quidem similes omnibus sunt uires in hac uita (quādoquidem dedit paterfamiliâs uni quinq; talenta, alteri duo, & alij unum, unicuiq; secūdum propriam potentiam) animatus huius sermo laudat, quos laudat respiciens ad potentiam mittentiū in illud, quod interpretati sumus Gazophylatiū: non respiciens ad solam quantitatem rerum, quæ offerūtur, quam etiam ob causam scripta sunt, quę ex Luca & Marco apposuimus: & quoniam est aliquis, qui plura potest, pauciora quidē faciens, quàm pro potentia in se existenti, sed plura comparatione eorū, qui minus possunt, magis laudant hi, qui totis uiribus suis fecerunt pauciora, φ hi, qui plura intulerint ex potentia, quæ ferre ualeat longè copiosiora. Pariter etiā docet his dictis, q spiritualiter hęc cōsiderarit, φ, qui putant præcellere, extollere se non debeant cōtra eos, qui iudicio hominum sunt tenuiores: non enim certus est fidelis, existimans se meliora, & copiosiora facere, conferens seipsum cum minima agentibus, quòd omnia, quæ potuit, fecit, uel quòd per sermonē, & filium dei non poterant exigi ab eo omnia, quæ reddidit: Respexit ergo ad eos diuites Iesus, qui munera sua mittebant in Gazophylatium: & intuitus pauperculā uiduā minuta duo mittentem (fortassis cogitantē simplicius de reb. diuinis contemplatione, & actione) & cōsequenter his uiuentē, dixit: uerè dicam uobis uiduā hanc pauperē plus quàm omnes misisse: quod dixit despiciēs quodammodo diuites: qui multo copiosiora ferre incōmune ualentes (quod ad potentiā attinet) ex eo, quod illis redundabat, mittebant in munera dei partem minimā eorum quæ inferre poterāt. Cōsidera etiā uiduę penurias, & quòd uim sibi inferens, omnem quam habebat substantiā tulerit in templū in Gazophylatiū, offerens omnē potentiā suam deo. Semper igitur Iesus iuxta Lucam respiciens in diuites mittentes munera sua in Gazophylatium, uidet etiam pauperculam uiduā mittentē minuta duo. Iuxta Marcum uerò cum sederit ex aduerso Gazophilatij uidet, quonam modo omnis populus mittit pro uiribus suis æs spirituale in Gazophylatium: & (tanquam qui solus uidere possit diuites) uidet, quænā tandem mittat in illud pro uirib. suis etiam anima paupercula, & egena: quæ quia, quod potest, mittit, præ multis diuitibus iustificatur etiā: Nec alloquitur Iesus ueluti uulgares, sed (quemadmodum Marcus inquit) discipulos suos. Etenim nūc uocatis ad se discipulis suis dicit illis illud, edocēs eos, ut uideāt nō quem-
Marc. 12. admodum homo, sed quemadmodum uidet deus (homo enim uidet in facie, deus uerò in corde) Amen dico uobis uiduam hanc pauperem plus omnibus misisse, qui mittant in Gazophylatium, & quæ sequuntur. Sed quid nam quæso putas me uelle hoc longo hyperbato, cum propositum sit narrare hæc uerba, quę loquutus est Iesus in Gazophylatio docens in templo? nisi ostendere, quòd omnib. inferentibus in Gazophylatiū templi, quæ in cōmuni alimēto futura essent egētibus, necesse sit, uti Iesus magis, quàm omnes, inferat quæ utilitati sint futura? nempe uerba uitæ æternæ, & doctrinæ de deo

de deo,& de se ipso? Ac splendidius profectò quouis numismate illud erat. Ego sum lux mundi,quod dictum fuit in Gazophylatio,& illud,si me sciretis,& patrem meum sciretis,sed & omnia quæ sunt in illo loco,splendida sunt. Atq; aurum sane omne,cæterorum qui in Gazophylatio ferebant,quæ habebant,arena erat pauca comparatione uerborũ Iesu. Sapientia siquidẽ erat quiuis eius sermo,de qua dicitur,omne aurum coram sapientia est pauca arena,& ceu cœnum reputabitur argentum coram ea, & hæc certe cõsiderabunt,quotquot edocti sunt audire sapientiam illam,quæ annunciat inter perfectos,in mysterio abscondita, quam prędestinat deus ante secula ad iustorum suorum gloriam. Considerabunt hoc etiam,qui dispicere ualent sapientiam dei longẽ excellentiorem sapientia huius seculi,uel principum seculi huius, qui destruũtur, ceu qui utantur proprijs prophetis,& tueantur qualescunq; sermones alios, præter ueritatem,nam cæteræ sapientiæ,quæ ueluti aurum reputantur harena,sunt parua coram sapientia,quam creauit deus principium uiarum suarum ad opera sua,argẽtumq; splendida,& eloquens multorum oratio,ceu cœnum reputabitur coram castis sermonibus domini,qui igniti sunt,& purgati,& probati septuplum,quia processerunt ab illo sermone,qui erat in principio apud deum. Cæterum testimonia ex libro,qui inscribit sapiẽtia,alias apposuimus,ut uideremus uim dicti illius,hæc uerba loquutus est Iesus in Gazophylatio docens in tẽplo:obseruetur enim expositio de pauperibus, deq; uidua paupercula,ut explicata est,& si quis imitator est Christi ueniat ad templum dei,quod mente cernitur,& non est in loco,mente iter faciens,& sequens spiritum, à quo manuduci ipse ad templum ipsum potest,afferatq; probata numismata,nempe uerba uitæ ęternæ ad Gazophylatium,& opera huiuscemodi uerbis consona. Atq; utinam aliquis nostrum non sit illa uidua,quæ ferre plus nil ualet duobus minutis, neq; diues afferẽs ex eo solo,quod redũdat,sed omneis diuitias deo dedicet. Cæterũ non omnia,quę habebat,uerba loquutus est Iesus in Gazophylatio docẽs, sed tot,quot capiebat Gazophylatium,nam ne mundum quidem ipsum totum arbitror capere dei uerbum. Attamen tot uerba in Gazophylatio loquens,& docens Iesus in templo,nondũ ab ullo tenetur,uerba nanq; ipsius fortiora erant ipsum apprehendere uolentibus: & certè quã diu loquitur,tam diu nemo illi insidias struentium apprehendere eum ualent,sed si tacuerit,tunc tenetur,unde interrogatus à Pilato,& flagellatus (quòd uellet pro mũdo pati) tacet,alioquin si loquutus fuisset,nõ crucifigẽdus ex infirmitate,quoniam nõ est infirmitas in his,quæ sermo filius dei loquitur,cumq; existeret in Gazophylatio,nondum instabat hora,qua prehẽderetur,sed neq; oportebat eum prehẽdi in tẽplo,torrentem esse necesse erat locum,ubi uolebat Iesus prehendi,& ubi poterat prehẽdi. Quin etiam tempus,quo capiendus erat,minimè diurnum esse oportebat. Nam Iudas cũ accepisset cohortem,& à principibus sacerdotum,ac pharisęis ministros,uenit illuc cum lanternis,& facibus ac armis. cæterum de hoc dicto,nondum uenerat hora eius, in superioribus disseruimus pluribus uerbis,quibus etiam in præsentia uteris.

Ioan.8 / Sap.7 / Sap.7 / 1 Cor.12 / Ioan.18

Rursus ergo dixit illis,ego uado,& quæretis me,& in peccato uestro moriemini,quò ego uado,uos non potestis uenire.

ET hæc in Gazophylatio in templo cum loqueret,addidit superioribus: nec solum hæc,sed alia multò plura usq; ad eum contextum, antequ Abraham fieret, ego sum: post hunc autem sermonem cum lapides tulissent Iudæi, ut lapidarent eum,Iesus abscõdit se,& exiuit è templo,quãdo pręteriẽs uidit cæcũ à natiuitate,de quo sciemus,deo dãte,cum ad locũ peruenerimus,hæc autem loquitur,ut eueniat id,quod subiungit,hæc eo loquente,crediderunt in eum nimirũ pauperes, qui ad Gazophylatium uenerant,inde accepturi,quæ possent,& quæ sibi distributa fuissent. Itaq; multi crediderunt in eum, sed non multi agnouerunt eum, quoniam ex his, qui crediderunt in eum manentes in sermone eius, uerè facti discipuli eius agnoscunt ueritatẽ,sed non multi ex his,qui crediderũt in eum,manẽt in sermone eius,ac ne multi q̃dem uerè efficiuntur illius discipuli,proinde ne multi quidem agnoscũt ueritatẽ,& ueritate liberi nõ reddunt,admodũ enim pauci capiunt ueritatem,sed quinam agnituri sunt eum,nisi exaltãtes eũ? ut etiã ipse docet dicẽs,cum exaltaueritis filium hominis,

Ioan.8 / Ioan.8

tunc agnoscetis, quòd ipse sum, nullus autem eum exaltat, qui lacte alitur preparans se
I.Cor.2 ipsum ad susceptionē cibi solidi, quãobrē tali dicit: iudicaui me nihil scire inter uos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixū, penes quem etiam sermonis minister in infirmitate uersatur, ut inquit Paulus talibus, ego in infirmitate, & in timore, & in tremore multo uersatus sum apud uos. Inquit igitur illi dei sermo, ille dei filius, rursum docere incipiens in Gazophylatio in templo.

Ego uado, & quæretis me, & in peccato uestro moriemini.

QVAERO propter hoc dictum, hæc eo loquēte multi crediderūt in eum, num quid ad omneis presentes dixerit, ego uado, & queretis me, & in peccato uestro moriemini, an potius ad eos, quos (quia nō credidissent) nouerat in peccato suo morituros, non ualentes ponè ipsum sequi (non ualentes aūt, eo quòd nollēt) nam si uolentes non poterant haudquaquam illis rationabiliter diceretur, in peccato uestro moriemini. At uerò aliquis contra hoc dicturus est. Si hæc dicebat permanentibus in fide, quomodo talibus dicit, quæretis me? nam quærere Iesum sæpenumero est bonum, quòd idem ferè sit, quod quærere sermonem, & ueritatem, & sapientiam. Sed respondebis hoc uerbum quærere, dici aliquando de his, qui insidias struunt: quemad
Ioan.7 modum in illo dicto, quærebant eum prehēdere, & nemo in eum iniecit manus, quòd nondum uenisset hora eius, & in hoc:

Noui uos Abraham semen esse, sed quæritis me interficere, quòd sermo meus non capit in uobis, deniq; etiam in hoc, nunc autem quæritis me interficere hominem, qui loquutus sum ueritatem uobis, quam audiui à patre.

QVAM etiam ob causam dicitur illud eum non bene querentibus, & queretis me, quod contrariū non est ei dicto: omnis qui quærit inuenit. Ac certè, differentiæ semper sunt quærentium Iesum, cum omnes non sincerè, & pro sua ipsorum salute, & ut ab eo iuuentur, querant eum. Sunt enim aliqui innumeris argumentis, que ab honesto deflexerūt, querētes Iesum, quamobrem soli rectè querentes eum, pacē inuenerūt, qui etiā propriè dicent ipsum querere in principio existentem sermonem, sermonē apud deum, ut ipsos adducat ad patrē. Assistēs aūt ille λόγος, id est ratio, & filius dei, & notiones suggerens, nisi admissus fuerit, minatur se abiturum, & dicit: ego uado, eum nobis postea (si abeuntem quæsierimus) non inuenturis, sed in peccato nostro morituris. Nouit autem à quo discedit, & apud quem manet, nondū inuentus, ut in tempore quæsitus inueniatur, quibus profectò isto modo habentibus eū, nec adhuc illum uidentibus dicitur illud: Ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in cœlum,
Rom.10 hoc est Christum deducere, uel quis descendet in abyssum, hoc est Christū ex mortuis reducere. Sed quid dicit scriptura? admodum ꝓpe te est uerbū in ore tuo, & in corde tuo. Proinde his etiam benignè Seruator ostendit, quæ ad regnum dei pertinent, ne quærant illud extra seipsos, neque dicant: ecce hic, uel ecce illic: Inquit enim: Regnum dei intra uos, & quamdiu quidem seruamus animæ nostræ ingenita ueritatis semina eiusq; principia, nunquam à nobis discedit ille λόγος, id est ratio, & filius dei. Quòd si malitiæ dissolutione corrupti fuerimus, tunc nobis dicturus est abeo, non inuenturis illum, etiam si quæramus maximè, sed in peccato nostro morituris, deprehensis in eo, & assumptis ab his, qui ordinati sunt, ut repetant animam, iuxta dicentē, insipiens, no-
Lucæ12 cte hac animam abs te tuam repetunt. Sed ne hoc quidem dictum, in peccato uestro
Ioan.8 moriemini, absque indagine prætereundum est. Nam sic communiter accipiatur, perspicuū est peccatores in peccato suo morituros, iustos uerò in sua iustitia: sin uerò moriemini, accipiatur de morte, que est inimica Christi, ut is pereat, qui ad mortem peccauit, perspicuum est, nondum perijsse eos, quibus hæc dicebantur. Quæres etiam, quonam pacto, qui non crediderant se uiuere in infirmitate, morituri sint aliquando, presertim cū aliquis in horū defensione sit responsurus, incredulitatē in illo tempore nondum fuisse peccatum ad mortē, & idcirco illos, penes quos loquebat Seruator, ad mortē non peccasse, uiuebāt illi tamē in infirmitate anime sue, eratq; infirmitas illa ad mortem, propterea uidens illos miserè egrotantes, atq; de illorum salute desperās dicebat,
ego

ego uado, & quæretis me, & in peccato uestro moriemini. Dicamus igitur, quòd infirmitas illa illis ad mortem erat tanq̃ à Iesu edocti differentiam infirmitatis: infirmabatur nanq; Lazarus, sed nouerat medicus, infirmitatem huius non esse ad mortē, quamobrem, inquit, infirmitas hæc non est ad mortem. Hanc ob causam si suscipiamus infirmitates ipsorum ægrotantium, adhibeamus animũ, ne quando ad mortē ægrotemus, morbo facto immedicabili, cum adhuc spes esse posset. Pariter etiam apertius erit hoc dictum: quò ego uado, uos nõ potestis uenire, quòd subiungit̃ uerbis illis, & in peccato uestro moriemini: Quãdo enim moritur quis in suo ipsius peccato, quò uadit Iesus, non potest abire, nullus enim mortuus sequi potest Iesum, quandoquidē mortui non te laudabunt domine, neq; omnes qui descendunt in infernũ, sed nos uiuentes laudabimus dominum. Ad hęc huic dicto, in peccato uestro moriemini, illud Ezechielis adiunges hunc in modum se habens: Anima peccans ipsa moritur, mors enim animę peccatum, non omne tamen meo iudicio, sed illud quod dicit Ioannes ad mortē, qui pariter etiam distinguit peccatum aliquod mortem esse animæ, & item aliquod infirmitatem esse eius, fortassis etiam tertio modo peccatũ aliquod damnũ est animæ, quod scilicet ex eo liquet: Quid utilitatis habebit homo si uniuersum mundũ lucret, animæ uerò suę detrimentum patiatur? & ex eo: Si cuius opus exustum fuerit, damnũ habebit. Atq; in peccato quidem morientibus inquit: uado & quæretis me, & in peccato uestro moriemini, quò ego uado, uos non potestis uenire: ad Petrum uerò, quò ego uado, nõ potes me modo sequi, sequeris aũt postea, licet enim discipulis Iesu esse pręparatis nũc ad sequendũ Christũ, abeuntē ad patrem, sequuturis alioquin postea (cum diligentia, & arte iter facientibus) præceptorem, & sermonem dei. Cęterum propter ea, quę à nobis de fine considerata sunt, credibile est aliquem notaturum illud: quò ego uado uos non potestis uenire, dicturumq; ad hoc, licere nunc quidem istis non posse (sed futurum ut in posterum possint hi etiam) quandoquidem si est quoddã præsens seculum, aliud etiam sit futurum, ad quos dictum est, non potestis uenire in præsenti seculo. Verum multum superest temporis ad consummationem seculi, in quo uenire nõ possunt eò, ubi est Iesus, nimirum ubi est ueritas, ubi est sapientia, ubi est sermo dei filius, hoc enim est, ubi est Iesus. Noui autem quosdã, qui non solum in hoc seculo, uerum etiam in futuro à proprio peccato detineãtur, ueluti istos de quibus filius inquit dei: Qui blasphemauerit in spiritum sanctum, non habet remissionem, neq; in præsenti seculo, neq; in futuro: nec tamen sequitur, non habet remissionē in futuro seculo, ergo nec insuper uenturis seculis. Sanè Heracleon exponens dictionem Gazophylatij, nihil dixit in eam. In hoc autem dictum, quò ego uado uos nõ potestis uenire, inquit, quomodò qui in ignorantia, & in infidelitate sunt, & in peccatis, incorruptibiles fieri possunt? neque hac in re sibi ipsi cõsentiens: Nam si in ignorantia, & in incredulitate, & in peccatis existentes, fieri non possunt incorruptibiles, quomodo Apostoli, qui aliquando fuere in ignorantia, & in incredulitate, et in peccatis facti sunt incorruptibiles? proinde possunt, qui in incredulitate, & in ignortãia, & in peccatis sunt, fieri in corruptibiles, si immutentur, facileq; etiam factu est eos mutari. Dicebant ergo Iudæi. Ioan.8 Act.20 Ioan.8 Ezech.18 Ioan.5. Matt.6 1 Cor.5 Ioan.8. Matt.12

Nunquid seipsum interfecturus est, quod dicit: quò ego uado, uos non potestis uenire.

DIGNUM quæsitũ est, undenam moti Iudæi ad illud dictũ, quò ego uado, uõs non potestis uenire, dicãt, nũquid interfecturus est seipsum, quòd dicit: quò ego uado, uos non potestis uenire? Vt uerò etiã detur simplicius eos dixisse, nunquid interfecturus est seipsum, quomodo qui poterant seipsos interficere, etiam si non interficiant seipsos, neq; uadant eò quò uadit, qui seipsum interficit, eò abire non possunt quo recedit, qui seipsum interficit? Itaq; respondeant oportet ad hæc quæsita, qui diligentius, & ꝓfundius intelligunt, quę à Iudæis dicuntur in Euangelijs, clarũ esse Iudæos multa secundũ quasdã traditiões occultas, & separatas loqui, tanq̃ qui alia cognorint prēter ea quæ publica erant & trita: Cum autem uiderimus ex appositione dictorum illa, tunc queremus, num etiam hoc ab ipsis de Seruatore dicatur, uidentibus quiddam profundius: Quoniam uerò secundũ separatas, minimeq; uulgares rationes,

uel sermones dicebant eum, qui sine dolo erat, in principe dæmoniorũ Beelzebul eijcere dæmonia, omnino de dæmonibus, deq; eorum principis Beelzebul nomine non nulla didicerãt, quę haud ita ponunt in libris, qui circũferuntur: etiam testimonio Seruatoris (falsis existẽtibus sermonibus de Beelzebul) Si ego pręsidio Beelzebul eijcio dæmonia, filij uestri cuius præsidio eijciunt? Cum enim admisisset esse quendã Beelzebul, & qui illius præsidio dęmonia eijceret, dissidium ueluti quoddã Sathanę operari, eò quòd secum ipse dissideret, hæc inquit. Atq; illi quidam errabant dicẽtes per Beelzebul Seruatorem dęmonia eijcere, perceperant tamen esse quendam Belzebul principem dæmoniorum: Quin etiam cum dicunt de Iesu, quòd ipse sit Ioannes, qui à mortuis resurrexit, uel unus aliquis prophetarũ, talia de Seruatore cogitant: dogma omninò habentes de anima, ut antea accuratè exquisiuimus de Ioanne tractantes. Proinde probabile est, eos alia innumera, uel ex traditione, uel ex occultis libris scire, præ multis, Videamus igit etiã in hoc. nunquid interfecturus est seipsum, an facile factu sit, Iudæos non intellexisse quicq; cõmunius, uel simplicius perinde quasi ipse seipsum è uita educeret, uel laqueo, uel gladio, uel qualicunq; tandẽ uia eorũ, qui hinc seipsos liberant: & maximè quoniam existimant ipsum interfectum, eò abiturum, quò difficillimum factu sit eos proficisci, & nisi circa nomina superstitiosi simus, sed intueamur res, non inueniẽtes uti alijs nominibus de rebus, fortasse diuinius (ut ita dicam) aliquo modo se interfecit dominus, quam rem sic ostendemus, quia omniũ animę, qui ab hoc corpore discedunt (repetentibus quibusdã eas ad hoc ordinatis) assumantur, ubi probabile est esse huic muneri obeundo ordinatos, qui ipsis animabus sint pręstantiores: Illud

Luc.12 enim insipiẽs, hac nocte repetunt abs te animam tuam, tale qui declarat. Quòd si quis dicat, hoc dici posse de malis, nõ de uiris præstantioribus, deq; his, qui probe uixerint, illud notet, an non dominus de seipso singulare quiddã pręomnibus, qui in corpus aduenerint, de seipso dicat: Nemo tollit à me animam meam, sed ego pono eam à meipso: & habeo potestatem ponendi eam, & iterum habeo potestatem sumẽdi eam. Cõsideremus enim quid sibi uelit, qui relinquit corpus, & exit sine uia ferente ad mortẽ: scilicet exiens sine uijs uiolentis, uel sine morbis: rursusq; cũ uoluerit, rediens, utensq; instrumento corpore, quod reliquerat. Ac decens profectò est de Iesu anima isto modo dicere mortem fuisse: ipsumq; ostendere uolentem discipulis nobilitatẽ discessus hinc sui, dixisse: Nemo tollit à me animã meam, sed ego pono eam à meipso. Hoc enim ne-

Psal.87 que Moses, neq; Patriarcharum aliquis, neq; prophetarum, ac Apostolorum quidem aliquis dixit præter Iesum. Proinde hoc considerato, manifestum esse illud potest, qđ in septimo & octogesimo psalmo dictum est hoc modo, ex persona Seruatoris: In mortuis liber. notans autem Euangeliorum scripta de discessu hinc suo, inuenies in illis nõ dissonantem intelligẽtiam scriptorũ de exitu suo: nam si mortuus fuisset perinde ac illi latrones qui cum eo crucifixi fuere, & quorum milites fregerunt damnatorum crura, haud quaquam dicere possemus animã à semetipso Iesum posuisse, sed aliqua uia morientium. At nunc Iesus uoce ualida cum clamasset, emisit spiritum: cumq; etiam, quasi Rex, reliquisset corpus, & cum potentia operatus fuisset, quæ iudicabat consentaneũ esse facere, statim uelum templi scissum est à sursum usq; deorsum, & terra mota est, & petræ scissæ sunt, & monumenta aperta sunt, & multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt, & egressi è monumentis post resurrectionẽ eius, ingressi in sanctam ciuitatem apparuerunt multis: ita ut Centurio, & qui cum illi erant, seruantes Iesum, uiso

Matt.27 terręmotu, & quę fiebant, ualde timuerint, dicẽtes: uere filius dei erat hic. Fortassis igitur ut in traditiõibus de Christo erat eum nasciturũ in Bethleem, prodituru mq; ex tribu Iuda, iuxta sanas intelligentias propheticorũ sermonum, sic de morte ipsius etiã erat, quòd Christus seipsum liberaturus esset modo quo diximus, & certe ꝓbabile est eos intellexisse eum, qui sic proditurus esset abiturum in locũ, quò ne hi quidem hæc intelligentes proficisci possent: adeò ut nõ simpliciter illud dixerint (sed iuxta quandã traditionem) nunquid interfecturus est seipsum, quia dicit, quò ego uado, uos non potestis uenire: Quòd si etiam hæc loquuntur Iudęi, ambiguè hæc loquunt. Nam dicere, nunquid interfecturus est seipsum, tale quiddã est. nec sanè mirũ est eos de Christo ambigere, quando etiam in superioribus cum turbę audissent sermones Iesu, dicerent: hic est

est uerè propheta ille: alij, hic est ille Christus: quidã autem dicebant: númnam ex Galilæa Christus uenit? nonne scriptura dicit, quòd ex semine Dauid, & de Bethleem castello ubi erat Dauid, Christus ueniet: quãdo etiam dissensio orta est in turba propter eum: sed paulo post illa scriptum est, respondisse ministros, nunquã isto modo loquutus est homo: adeò ut pharisæi admirantes sermonem eius dixerint, num uos etiã decepti estis? num aliquis ex principibus, uel ex Pharisæis in eũ credidit? An non turba hęc quæ nõ agnoscit legem, execrabiles sunt? quãdo etiam cum dixisset Nicodemus, num lex nostra iudicat hominẽ, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat: respõderunt, num & tu Galilæus es? scrutare, & uide quod à Galilæa propheta non egreditur, neq; surgit. Sed quomodo simplicius poterãt intelligere futurũ, ut seipsum interficeret, audientes eum dicentem: Ego sum lux mundi, qui sequitur me, nequaquam ambulauerit in tenebris, sed habebit lumen uitæ: ad quem Pharisæi dixerunt: tu de te ipso testificaris, testimonium tuum non est uerum: respondit Iesus & dixit eis: etiam si ego testimonium perhibeo de meipso, uerum est testimonium meum, quia scio unde uenio, & quò uado. Vos secundum carnem iudicatis, ego non iudico quenquam. Porrò etiam si iudicem ego, iudicium meum uerum est, quia solus non sum, sed ego, & qui misit me, pater. Quin & in lege uestra scriptum est, quòd duorum hominũ testimonium uerum est: ego sum is, qui testimonium fero de meipso, & testimonium fert de me, qui misit me, pater. Cur uerò uerisimile erat, quòd se ipsum interfecturus esset post tot uerba tam magnificè à se hunc in modum dicta: neq; me scitis, neq; patrẽ meum, si me sciretis, etiam patrem meum sciretis? Credibile enim est eos (perinde atq; hæc uerba) intellexisse illud. Ego uado, & quæretis me, & in peccato uestro moriemini, quò ego uado, eò uos non potestis uenire. Valde etiam ostẽditur potestas eius tùm in eo, quòd libera potestate & uolũtate ipse moriatur relicto corpore, tum etiam in hoc dicto: Ego uado, & fortassis, quia dixit ego uado, subiũgitur, & quæretis me. Verisimile enim est, eos, qui forte fortuna adessent, illum hunc in modum è uita discedentem quærere, sed eò quòd perirent in peccatis suis, neq; post hæc omnia pudefacti, ut non ambiguè de ipso dicerent: nunquid interfecturus est seipsum, quia dicit, quò ipse abit nõ posse nos illum sequi? Existimo etiam, quòd malignius nominãtes illud, quod erat in traditione de morte Christi, qui ad eos uenerat, & non glorificantes eum, è uita isto modo discedentem, dixerunt: Nunquid seipsum interfecturus est? Licebat quidẽ ambiguè dicere, sed cum consensu eius gloriæ, quæ erat penes mortem eius, & quasi hunc in modũ dicere: nunquid anima eius, quando ipse uult exibit derelicto corpore? & hanc ob causam inquit, quò ego uado, eò uos non potestis uenire? Simul etiam obseruabis (quia disseruimus quomodo è uita discesserit) illud: & ascẽdẽs Iesus Hierosolymã, assumpsit duodecim seorsum, & in uia dixit illis: Ecce ascẽdimus Hierosolymã, & filius hominis tradetur principibus sacerdotum, & Pharisæis & scribis, & condemnabunt eum morti, & tradetur gentibus conspuendus, & flagellandus, & crucifigendus, & tertia die resurget. Quòd si quis respondeat illud: ab eo tempore cœpit ostẽdere discipulis suis, q oporteret eum Hierosolymam proficisci, & multa pati à principibus sacerdotũ & Pharisæis & scribis, & interfici, & illud: futurum est, ut filius hominis tradatur in manus hominum, & occident eum, & tertia die resurget, dices, quòd interfecerunt eum omnes dicentes: Crucifige crucifige eum, & hi qui rei fuerunt mortis ipsius: etiam si præoccupans milites uenienteis, ut frangerent crura eius, cum clamasset uoce ualida, expirauerit. Hinc etiam illud adiunges: omnis inueniens me occidet me: & illud omnis qui interfecerit Caim septuplo uindicabitur. Quomodo enim omnis iuueniens eum, occidet eũ, si unus anticipauerit interficere eũ: uel quomodo omnis, qui interfecerit Caim, septuplũ punietur, cum multi non interfecerint eum? nam ueluti de multitudine dicta est uox omnis. Fortassis etiam humanius cum intellexisset Petrus, quę dicta sunt à Seruatore, inquit: propitius esto tibi domine, nõ erit hoc tibi. At uerò Seruator increpans eũ, quasi non bene intellexerit, quod dictũ fuerat inquit: uade retro me Satana, scandalum mihi es, quoniam non sapis quæ dei sunt, sed quæ sunt hominum. Vide uerò, an non etiam, quod apud Paulum dicitur: seipsum tradidit pro nobis ostiam deo, sit tale: sic igitur solum seruare poteris summum sacerdotem in seculum secundum ordinem

Ioan.7 Ioan.7 Ioan.8 Ioan.8 Ioan.8 Matt.20 Marc.19 Gen.4 Matt.16 Ephes.5

Melchisedech,& agnum dei tollentem peccatum mundi oblatū hostiam deo, nō ab impijs,sed pijs pōtificibus.Hæc quidē nos tradidimus pro uiribus explorātes propositū dicentiū,nunquid interfecturus est seipsum,quia dicit,quò ego uado eò uos non potestis uenire, postquā audiuissent taleis tantosq; sermones, quos superius dixerat Iesus. Credibile autem est,quosdā offensos hac interpretatione tanq; coacta,existimare eos simplicius dixisse,nunquid interfecturus est seipsum,perinde quasi Iesus interfecturus esset seipsum,& futurus in loco eorum,qui sibi ipsis manus intulerint, & ob hoc sunt puniendi: Iudæis non ualentib. ob hoc illò ire,propterea quòd obnoxij non essent illi peccato de seipsis.At uerò hi notēt num possint Iudæi subcogitare,Iesum hæc dixisse condemnantē seipsum,ueluti profecturum ad locum supplicij, quò non poterāt illi proficisci,quantū attinet ad hanc intelligentiam: quasi Iesus melior ac præstantior esset:uel consequens erit dicere,Iesum,si loquebatur hoc cogitās, & uolens seipsum interficere,melius putare seipsum interficere, quàm non se interficere. Heracleon sanè, perinde quasi hoc dictū fuerit simplicius,nunquid interfecturus est seipsum, inquit, q maligne cogitantes Iudæi hæc loquerentur,seipsos etiam ostendentes ipso Seruatore maiores:& existimantes se quidem profecturos ad deum in requiem sempiternā, Seruatorem autem ad corruptionem,& ad mortē ui sibi ipsi illata,quò seipsos non existimabant profecturos: & ijsdem uerbis inquit,Iudæos existimare, Seruatorem dicere: ego mihi ipsi ui illata,ad corruptionem profecturus sum,quò uos non potestis uenire. Sed haud scio,quónam pacto cum dixisset Iesus,ego sum lux mundi,& quæ sequunt, possit dicere,ego(mihi ipsi ui illata)profecturus sum ad corruptionem. Sin uero dicat aliquis,Seruatorem hoc non dixisse,sed hoc Iudæos subcogitasse,dicet scilicet Iudęos cogitasse de eo,quò d corrumpūtur,qui sibi ipsis mortem consciscunt, & nihilominus Iesum hæc facturum,etiamsi futurum crederet,ut corrūperetur,& puniretur, id quod erat modis omnibus fatuum.

Et dicebat illis: uos ex infernis estis,ego è supernis sum,uos ex hoc mundo estis,ego non sum ex hoc mundo.

IN superioribus etiam dixit,qui de terra est,de terra loquitur, qui è cœlo uenit supra omneis est,& quod uidit & audiuit hoc testat̃.Si igitur qui de terra est,de terra loquit̃,& qui è cœlo uenit,quod uidit & audiuit hoc testat̃,quæres utrū idē sit esse è terra, & esse ex infernis,an diuersum.Simul aūt obseruabis q illic non dixerit qui est è cœlo etiā è cœlo loquitur: nam fortassis Seruator nō erat è cœlo. Non erat,prẹsertim in quantum est primogenitus omnis creaturę,quod eñ attinet ad uocem,è cœlo,secundus homo est è cœlo:quemadmodū alicubi Paulus dicit: primus homo è terra terrenus,secundus homo è cœlo.Atq; etiā hoc in loco notabis utrū tandem idem dicat dicendo,uos ex infernis estis,& uos ex mūdo estis,an diuersum sit, esse è terra,ab eo quod est esse ex hoc mūdo.Similiter etiā in his uerbis quæres: ego è supernis sum,& ego non sum ex hoc mundo.Dignum enim est,ut inspiciamus, quid sit ex supernis esse,& quid sit non esse ex hoc mundo.Vide igitur,an qui assumpsit ortū à materia & corporibus,eò quòd meliora reliquerit,sit è terra: qui quatenus est è terra, de terra loquit̃,altius aliquid intueri uel dicere nō ualens: qui idem etiam ex infernis est: nam alia est consideratio esse ex infernis,alia esse è terra: uox enim infernè consideratur in quodam ueluti loco, itidem in dogmatibus, & in discursu mentis: omnisq; profectò talibus dogmatibus & discursu mentis utens,quæ sunt ex infernis, ex infernis est. Atque etiam hic mundus uisibilis,materialis existens,propter eos, qui materiali uita egent,loca quidem habet diuersa: quæ sanè omnia comparatione rerum immaterialium & inuisibilium,& corpore carentium,inferne sunt: non in loco, sed comparatione rerum inuisibilium. Quantum autem ad hunc mundum attinet, inquiratur inter loca mundi,num quædam sint loca infernè,quædam supernè: terræ enim proxima infernè sunt,cœlestia uerò supernè,adeò ut hac ratione,qui ex infernis sit,is etiam sit ex hoc mundo. At uerò qui ex hoc mundo sit, non omnino sit ex infernis. Vide enim, an municeps corporum aliquo pacto sit ex hoc mundo, non tamen ex infernis localiter: ueruntamen ipse etiam ex infernis est,comparatione rerū,quæ mente percipiuntur:

1.Cor.15

piuntur: etenim omnis municeps eorum quæ uidentur, quæcꝫ pertrāseunt, & quæ sunt temporalia, ex infernis est, etiam si comparatione locorum sit ex supernis: licetcꝫ profectò cuicunqꝫ, qui ex infernis, & ex hoc mundo, & è terra fuerit, immutari, & fieri è supernis, nec amplius ex hoc mundo esse, alij etiā licet, ex hoc seculo cum sit, fieri è cœlo, dicente discipulis Seruatore: ex mundo eratis, & ego uos è mundo elegi, nec amplius ex hoc mundo estis: quandoquidem enim uenit Seruator quærere & seruare quod perierat, uenit eos translaturus ad superna, qui infernè erant, & adscripti ciues inter eos, qui infernè erant: Quinetiā ipse est, qui descēdit in inferiores partes terræ, propter eos, qui erant in infimis partibus terræ: Quin etiā ascendit super oēs cœlos, uiam præparās uolentibus, atqꝫ etiam his, qui ipsius discipuli sincerè fuerint, ad ea, quæ sunt super omne cœlum, hoc est ad ea, quæ sunt extra corpora. Quòd si cupis à scriptura discere quis sit ex infernis, itemcꝫ quis sit è supernis, audi illud: Vbi fuerit thesaurus uester, illic erit & cor uestrum, & illud: Siquis thesauros recondiderit in terra, ex ipso quòd recondit thesauros in terra, ex infernis efficitur, sin uerò thesauros recōdiderit in cœlis, nascitur è supernis, et assumit imaginem supercœlestis. Atqꝫ etiam alius cum penetrarit omnes cœlos, in fine inuenietur beatissimo. Sint autem utriusque opera, qualia dixi: ita ut dicamus opera carnis facere eum, qui ex infernis est, fructum uerò spiritus facere eum, qui est è supernis. Atque rursus amorem erga hunc mundum facere hominem ex hoc mundo existentem, quoniam secundum Ioannem, qui habet amorem Dei, ille non est ex hoc mundo, qui autem non diligit mundum, nec ea quidem quæ in mundo sunt diligit, sed dicit: Mihi absit gloriari, nisi in cruce Domini mei Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est & ego mundo, & cœpit diligere Dominum Deum suum ex toto corde suo, & ex tota anima sua, & ex tota mente sua, eo quòd non prematur talis amor ab amore mundi, & ab his, quæ sunt in mundo. Fieri enim nequit, ut simul existat amor erga mundum cum amore erga Deum, quemadmodum fieri nequit, ut simul existant lux & tenebræ, Christus & Belial. Item fieri nequit, ut idem templum sit templum Dei & templum idolorum. Iam quasi differant inter se loca, quæ infernè sunt superlatiuè dicitur: posuerunt me in lacu infimo, & illud: Qui descendit ad infimas partes terræ, hic etiam est qui ascendit: quocirca coram Christo procident omnes descendentes ad inferiores partes terræ in infernum, quoniā uerum est illud: Non est in morte, qui memor sit tui, in inferno autem quis confitebitur tibi? Quòd si contrà quis obijciat, ipsum etiā descendere ad inferiores partes terræ, obseruabis dictum esse de descendentibus uerbum, procident: nanqꝫ ex his qui coram Christo cadunt, quicꝫ genu flectunt in nomine Iesu, quidam antea, quidā post, coram eo cadent: & fortassis qui sunt super terram antè cadent, & ante alios subijcientur: malorum nanque est ultimò subijci: quam ob causam ultimus etiam inimicus aboletur, nempe mors. Postea quæres num quemadmodum locorum quæ sunt infernè, ita etiam eorum quæ sunt supernè, sit differentia: idqꝫ præsertim, quoniam regni cœlorum hæreditas nobis obtingat, qui cœli omnes hæreditate nobis obtingentes, cum sint supernè, nō similiter tamen habent illud supernè. Quin etiam si notaueris intelligibilem descensum animæ propter malitiam & praua dogmata, & intelligibilem ipsius ascensum, non paruam inuenies differentiam: latius enim considerabis intelligibiliter descendentes. Simul etiam uide, an sacratiori modo, & nō localiter intelligas de anima Iesu, qui ascendit super omneis cœlos. Nam intelligibilis ascēsus illius animæ ultra etiā omneis cœlos transilijt, iamcꝫ (ut ita dicam) ad ipsum peruenit deum. Veruntamen est & alius mundus præter hunc uisibilem & sensibilem mundum, constantem è cœlo & terra, uel è cœlis & terra, in quo sunt quæ uidentur: & hoc totum est alius mundus inaspectabilis, mundus qui nō uidetur, mundus intelligibilis, cuius uisione & pulchritudine fruentur qui puro sunt corde, quò huius mundi intelligibilis uisione antea bene parati, penetrant uel ad ipsum Deum uidendum, quatenus uideri natura potest deus. Insuper etiam quæres, an iuxta aliquam significationē possit primogenitus omnis creaturæ esse mundus, & præsertim in quantū est sapientia multiformis: eo enim qꝫ sint in sapientia omnes rei cuiuscunqꝫ rationes, iuxta quas facta sunt omnia quæ facta fuere à Deo, ut inquit propheta: omnia in sapiētia fecisti. in ipso etiā mundus fuerit tantò picturatior, ornatior, atqꝫ etiā

Ioan. 8 — Mat. 6 — Psal. 87 — Eph. 4 — Eph. 3

præstantior mundo sensibili, quantò ratio mundi nuda ab omni materia præstat hoc mundo materiato, non propter materiam, sed participatione illius λόγου, id est, illius filij dei, qui est uera ratio & participatione sapientiæ, quæ mundum & ornamentũ afferunt materiæ omnium, quæ mundo insignita fuerint. Ac uide num possit anima esse Iesu, quæ dicit: Ego sum ex hoc mundo, conuersans in illo toto mundo, omnemq; eum perlustrans, manuq; ducens ad eum eos qui didicissent nihil inferne habere mundum illum intelligibilem, quemadmodum neq; iste, si quis accurate perpendat, quicquam superne habet, alioquin quomodo mundus iste habere aliquid superne potest, cuius conditio est deiectio? neq; enim oscitanter legẽdum est illud, ante deiectionem mundi: cum sancti conuenienter, & studiose nomen hoc τῆς καταβολῆς, hoc est deiectionis propter talem intelligentiam finxerint. Alioquin dicere poterant πρὸ κτίσεως, hoc est, ante conditionem mundi, nec uti deiectionis uocabulo. Totus itaque mundus, & quæ in ipso sunt, in deiectione sunt, at uerò extra deiectionem totius mundi existunt germani Iesu discipuli, quos è mundo elegerat, ut non amplius essent è mundo, tollentes crucem suam & sequentes eum.

Dixi ergo uobis quòd moriemini in peccatis uestris, nisi enim credideritis, quòd ego sum, moriemini in peccatis uestris.

QVANDO dixit illis, moriemini in peccatis uestris, nisi quãdo dixit, quæretis me, et in peccatis uestris moriemini? Quid uerò est in causa, ut homines moriant̃ in peccatis suis, nisi nõ credere Iesum esse Christũ? ipse enim inquit, nisi credideritis ꝙ ego ipse sum, moriemini in peccatis uestris? ꝙ si quis non credit Iesum esse Christũ, morit̃ in peccatis suis: scilicet qui nõ morit̃ in peccatis suis, is Christo credidit. At uerò qui morit̃ in peccatis suis, etiã si dicat se Christo credere, quantũ ad ueritatẽ ipsi nõ credidit, nã etiã si dicat̃ fides, sed sit sine operibus, huiusmodi fides mortua est, ut legimus in epistola, quæ Iacobi nomine circũfertur: quis igitur putas est credẽs? nisi ille, qui eo peruenit, ut nõ cadat (quantũ ad hæc uerba pertinet) in ea peccata, quæ sunt ad mortẽ, eò ꝙ affectus sit secundũ rationẽ, & coaluerit cũ ea? Quantũ uerò ad illa uerba (omis qui credit Iesum esse Christũ, ex deo natus est) ut nõ peccet in ullo eorum, Ioan. 8 quæ fiunt præter rectã rationẽ? Insuper memoria repetẽs ea, quæ est primogenitus omnis creaturæ, considerabis quid sit: Nisi credideritis, ꝙ ego sum, moriemini in peccatis uestris. Verbi gratia, qui credit quid sit iustitia, iniuriã nõ inferet, & qui crediderit in sapientiã, ꝙ satis explorate perceperit, cognoueritq; eã, is nec fatuũ aliquid loquet̃, nec faciet. Ad hæc qui crediderit λόγῳ, id est rationi & filio dei, qui erat in principio apud deum, dũ illius cognitione fruit̃, nihil à ratione alienũ facturus est: sic qui credit, ꝙ ipse Psal. 38 est pax nostra, haudquaq; quidpiã operabit̃ dissidij, aut belli. Quin etiã, quãdoquidẽ Christus est nõ solum dei sapientia, uerũ etiã dei potẽtia, qui credit illi, in quantũ potẽtia dei est, haudquaq; erit impotens ad præclara. Proinde necessariò eum cõsiderantes patientiã, & fortitudinẽ, propter illud, & nunc quæ est patientia mea, nónne dominus etiam fortitudo mea, & substãtia mea dominus, dicemus. Quòd si credimus ad labores non credimus illi, in quantũ est patientia, & si infirmamur, nõ credimus ei, in quantum est robur: ꝙ si collegeris cæteras Christi cõsiderationes, nõ difficulter inuenies ex his, quæ diximus, quonam pacto qui non credit Christo, moriatur in peccatis suis. Nam qui fuerit in his, quæ contraria sunt considerationi earum rerum, quæ est Christus, in suis peccatis moritur.

Dicebant ergo illi, tu quis es?

Ioan. 8 CONSEQVENS erat, ut audientes quæ à Iesu dicebantur cum multa potestate, interrogarent: quis esset talia loquens, uidebatur enim esse aliquis homine maior, & natura quædam diuinior, Seruator dicẽs: Nisi credideritis, quòd ego sum, moriemini in peccatis uestris. Illud ergo, tu quis es? ueluti postulantium est respõsum, ego sum Christus: uel ego sum illo propheta, uel ego sum Helias, uel ego sum angelus Dei: neq; enim, nisi unus ex his esset, ac similis eis, proferret talia uerba gemina.

Tomus

VIGESIMVM tomum in euangelium à Ioanne traditum cõmentaturi, Dei amantissime atq; in domino exercitatissime Ambrosi, decentissimè precamur è plenitudine filij dei (in quē propenso animo fuit omis plenitudo diuinitatis habitare) accipere sensus plenos, & ut ita dicam, solidos, nihilq; uacui habentes, ut euangeliũ quod à nobis examinatur, manifestetur. Nihil nobis omittentibus eorum, quæ indaginem requirant, quæq; committi debeant commentationibus, neq; item exuberantibus, ubi non sit opus, ac ne peruertentibus quidē Seruatoris nostri Iesu mentem. Atq; utinam deus nobis mittat suum ipsius uerbum, quod seipsum ostendat, ut profunditatem ipsius, donante patre, uidere possimus.

Noui quòd Abrahæ semen estis, sed queritis me interficere, quoniam sermo meus locum non habet in uobis.

HIC contextus, noui quòd Abrahæ semen estis, uidetur non considerantib. quid significet, uox, semen, & quid significet uox, filius, pugnare cum illo contextu, qui mox inferendus est, quiq; ad eosdem dicitur nempe si filij Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis. Vt ergo hęc considerentur, uideamus in primis corporaliter filij, & seminis differentiam. At certe perspicuum est, quòd semen illius, cuius est semen, rationes in seipso contineat, adhuc pausantes & reconditas, filium uerò exoriri & subsistere (mutato semine, & operante in materiam sibi appositam à muliere, & ex nutrimentis collectis) formatum, & ad ortum diligenter præparatũ. Quòd si aliquid alicuius est proprie filius, quòd ad corporalia attinet, ex semine ortum est, cũ tamen si aliquid est semen, nõ continuò sit filius. Hæc cũ præfati fuerimus, si quidē corporaliter intelligendus esset ille cõtextus, noui quòd Abrahæ semen estis, illud omnino uideretur sequi, ut hi, quibus loquebatur, essent filij Abrahæ (concesso quòd semen sit etiam filius, & nõ dato iuxta accuratã intelligentiam) Sed quoniam ex moribus, & operibus iudicant filij Abrahæ, uide ne fortè designandi sint, qui sunt semen Abrahæ, ex rationibus quibusdã seminalibus, insitis, ut opinor, quibusdã animis, & quemadmodum quod ad corpus attinet, non omnes homines semē sunt Abrahæ, ita iuxta ea, quæ nunc explicuimus, qui nam sint semen Abrahæ, ne homines quidem omnes aduenerunt ad hanc hominum uitam cum rationibus omnino seminalibus ingenitis suis animabus, quorum causam propter magna iudicia, eaq; dictu difficilia (quæ uidentur ab his, qui mentē Christi perceperũt ut uideant quæ à deo sibi donata sunt) pauci cõprehendere possunt, qui diligentius cõmentati sunt, quæ ortum præcedant, quæq; sint in ortu cuiuscunq;. Ac profecto huiusmodi perturbant quēlibet. Qui etenim hæc proposuerit nõ adhibita diligentia, in periculum seipsum conijcit, quandoquidē dicere atq; explicare talia (ut maximè uera dicant) periculosum sit, & certe periculosum est, propterea quòd opus sit dispensatori mysteriorum dei, tempus quærere proferendi talia dogmata absq; molestia auditoris, nam ut temporis rationem habeat, nedum inspiciat is necesse est, ne uel parcior, q̃ res postulet in loquendo sit, uel redundans (id quòd uitij gignitur præter rectam rationē) sed diligentius etiam perpendat oportet, utrum cõserui sint, quibus traduntur talia, an serui cuiuspiam alterius, qui diuersus sit à domino dominantiũ. Quòd autem necessario perpendenda sint hæc omnia à dispensatore mysteriorũ dei, docet scriptura dicens: Quis nam est fidelis dispensator, ac prudens, quem præficiat dñs famulitio suo, ut det in tēpore demensum conseruis suis. Nõ omnes ergo homines semen sunt Abrahæ, neq; enim suis animis ingenitas habēt rationes, quæ ualeant, si excolant, facere filios Abrahæ. Quærat igitur aliquis ad hæc, dicēs: fieri quidē posse, ut uituperatione sit dignus, qui genitus semē Abrahæ non etiam filius ipsius fiat, sed quo pacto iure incusaretur non faciens opera Abrahæ, qui ne principio quidem habet, ut sit semen Abrahæ, à quo proficiscitur esse filios Abrahæ? ad quæ respondebimus (historia tanquã scala utentes, & uestigia ueritatis huius loci quærentes in literis) si cum non esset quis Abrahæ filius, nullius iusti semen esset, etiã culpa uacare Lucæ 12

peccans posset, quippe qui nullam honesti causam à seminibus haberet. At nunc ut in
seminibus corporalibus alter quidem complurium iustorum semen est, alter uerò pau
ciorum (ut perspicuum erit ex his, quæ dicentur) ita etiam esse dicendum analogon
in seminibus mysticis. Abraam uigesimus genitus est à protoplasto (nam decem gene
rationes sunt ab Adam usque ad Noe, & decem à Noe usque ad Abraam) fuereq; fra-
tres Abrahæ Nachor, & Arram (nanque hoc treis filios habuit Thara) atq; Nachor
quidem, & Arram non erant semen Abrahæ, sed ne ipse quidem Abraam semen erat
Abrahæ, sed erant hi tres semẽ iustorum, cum quæratur adhuc inter nepotes Adam, in
quibus annumerãdus sit Abraam ipse, ueluti Seth, quem excitauit dominus pro Abel,
& Enos, qui sperauit inuocare nomen Domini Dei, & Enoch, qui placuit Deo, post
quam genuit Mathusala annis trecentis, & Noe, de quo dictum est, uir iustus & inte-
ger erat suo seculo Noe, Deo placuit Noe, & Sem, cuius primi apparet Dominum De
Gen. 9 um in Geneseos libro uocatum fuisse Deum ut hisce uerbis clarum est: Laudandus do
minus deus Sem. Cæterum præter hos iustos, hi quoq; Tharæ tres filij, semen erant re-
liquorum. Proinde quod diximus de semine Abrahæ, idem censendum est etiam de se
mine Sem, Noe, & superiorum iustorum quorum proprietas Abraam, Nachor, & Ar
ram in ortum uenientes seminaliter sumpsisse in cõmuni uidentur, & Abraam quidem
iustorum omnium se præcedẽtium rationes seminales, quas in seipso habebat, cum ex-
coluisset, his etiã addidit sanctã suam qualitatem, nempe eam, quę erat in proprio semi
ne, cuius participes esse possent, qui post ipsum uocarent̃ semen Abrahæ. At uerò Ar-
ram minimã sui ipsius, paternorũq; in seipso seminum curam fecisse uidetur, unde in re
rum naturam producere Loth spirantẽ saltem aliquantũ salutis potuit. Porrò Nachor
utrisq; fratribus inferior fuisse uidetur, quamobrem licet ei, qui non sit semen Abrahæ,
esse semen Noe eo quòd omnino genitus sit (iuxta diluuij historiam) à Noe, per succes
sionem, quòd si hoc, etiam semen Enoch, omninoq; etiam semen Enos, & Seth. Incer-
tum autẽ est nobis in multis posteris Noe, quis nam sit semen Sem, quis semen Cham,
quisq; sit semen Iaphet, & sic deinceps, cũ nullus sit tamẽ, qui omnino sit seminis iusto
rum expers. Inspicio aũt, nũ fortè facile factu sit, ut qui nõ sit semẽ Abrahæ, habeatq; oc
casiones, quas habuit Abraam ex prioribus seminibus, talis fieri possit, ut similis sit A-
brahæ, etiã si alioquin semen illius non sit. Vt enim Abraam non ex semine Abrahæ
existens, sed ex eorũ quos suprà recensuimus, factus est Abraam, sic facile factu est, ut
quis alter fiat Abraam, si coluerit meliora sibi ingenita semina, nec omnino erit ex se-
mine Abrahæ, sed ipse etiam idoneus erit seminare, tanquam Abraam. interpretamur
aũt hæc omnia referentes, quæ dicunt̃, non ad corpora, nec ad homines, sed ad quædã
intelligibilia & ad rationes plureis, uel pauciores, quas participãt diuersimodè descen
dentes, uel uenientes in lucem, fortassis aliquo etiã modo ascẽdentes. Inspicies etiam,
num ad talia semina, atq; etiã ad semina eorũ, qui accipiebant in seipsos ipsa, quę sua no
Psal. 125 minabantur, illud referri possit: Euntes ibant & flebant mittentes semina sua. Conside
ret enim, qui potest, quarundam animarũ iter uenientium in ortũ cum fletu, & semina
ferentium uel plurium iustorum uel pauciorum, atq; iniustorum similiter. Is etiam intu
ens ueluti agricolas pro seminibus, quæ habeant sollicitos consideret, quomodo hæc
quidem excolant (nempe semina præstantia) illa uerò non quidem seminent, quando
quidem ueniẽt etiã cũ prauis seminibus, qualẽ enim fletum probabile est hos plorare,
de quibus inquit sermo: Euntes ibant & flebant mittentes semina sua; ac profectò bo-
na spes est in euntibus, ac flentibus, mittentibus semina sua. Hi nanq; tanq; omnino ue
nientes uenient in exultatione portantes manipulos suos, & fortassis etiã alij uenerũt,
de quibus illud dici posset: Euntes ibant & ridebant, mittentes semina sua, quos illud
sequetur, ueniẽtes aũt uenient cũ ploratu portãtes manipulos suos, de quibus dici pos-
set, geniti sunt ueluti gramen domorum, quod antequam euelleretur exaruit, cuius nõ
impleuit messor manũ suam, & sinũ suum, qui manipulos colligit, & non dixerunt pręe
tereuntes, benedictio domini super uos, & uide, num hac ratione sacratius, & profun-
Luc. 6 dius dixerit Seruator noster: Beati qui nunc flent, quoniam ridebunt, & illud: Væ uo
bis qui nunc ridetis, quoniam plorabitis & flebitis. Atq; sanè, quanto quis est seminis
iuniorum iustorũ, tanto plures iustitiæ fert rationes, adeò ut propter hoc scriptum sit:
Semen

Semen Abraam serui eius, filij Iacob electi eius, propter hoc etiam aliquo modo de Io- *Psal.104*
anne illud dictum est: Maior inter natos mulierum Ioanne Baptista nemo est, ad quæ *Luc.7*
loca cum perueneris, adhibe animum, num rationem habeat, deleri à Deo quædam se
mina, ne mala multiplicentur super terram, dum hi seminant qui nullas occasiones ha-
bent à melioribus progenitoribus excolendi præstãtia semina. Hanc enim ob causam
diluuiũ fit, ut deleatur Caym semen, posteris ipsius alioquin habere non ualentibus ali
quid, quod excolerent, nisi semina ab Adam proueniętia. Quòd uerò diluuiũ seminis
Caym delendi causa factum fuerit, sapientiæ liber Solomoni inscriptus, his uerbis do-
cet. Recedens aũt ab ipsa (nempe sapientia) iniustus in ira sua perijt, cũ animis fratrici- *Sap.10*
dis, per quem inundatam terram rursus seruauit sapientia, uili ligno iustũ gubernans.
Quin etiã idem mihi uidetur docere de Sodomis Solomon, eos cum sua ipsorum terra
incendio perijsse memorans, quorũ etiã num malitiæ testimonio fumosum restat solũ,
& plantæ intẽpestiuum fructum ferentes. At certe dei boni officium fuit Sodomorum
terram delere, & quicquid relictum ex ea fuisset humiditatis, arefaciendo, ne in poste-
rum orirëtur uitis Sodomorum, neq; malleolus Gomorræ, neq; uua iræ, neque botrus
amaritudinis, ac ne uinum quidem, furor draconum, & uenenum aspidum insanabile.
Simile quiddam dices etiam de Ægyptijs, de quibus dictum est: Occidit in grandine *Psal.77*
uineam eorum, & moros eorum in pruina. Boni enim Dei est interficere uineas Ægy
ptiorum, & moros impiorum. Hæc adiũcta institutæ disputationi de seminibus Abra
hæ, uel alicuius iusti sint nobis dicta, ut ostenderemus quomodo Seruator eis dixerit,
noui, quòd semen Abrahæ estis: Et si filij Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis. Cæ *Ioan.8*
terum de filijs Abrahæ opera Abrahæ faciẽtibus commodius, Deo dante, disseremus,
cum ad explorationem illius contextus peruenerimus. Ei ergo, qui fuerit Abrahæ se-
men, licet etiam fieri, si diligẽtiam adhibeat, eius filius queadmodum factu facilimum
est, ut nulla diligentia, nullaque cultura adhibita, hoc etiam perdat, quod semen erat.
Porrò hi, ad quos erat sermo, nondum erãt deploratæ spei, sciente Iesu eos, etiamnum
Abrahæ semen esse, ac uidente eos nondum amisisse facultatem eam, qua fieri poterãt
Abrahæ filij, tanq̃ enim facile factu esset, ut præter quàm q̃ semen essent Abrahæ, etiã
filij efficerentur, inquit ad eos: Si filij Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis. Vt autẽ
sunt quidam, semen Abrahæ, sic alij existentes semen, non sunt semen dicente Daniele *Dan.13*
semen Chanaan, & non Iuda, sic alij aliorum sunt, et non sunt, dicente sapientia: Semen *Sap.12*
execratione deuotum ab initio. Quin etiã his addemus, quòd ut in rebus corporalibus
unum interdum semen operari ualens magis proficit, quàm multa semina, sic cernere
etiam liceat in seminibus spiritualibus. Id autem quod dico ex his, quæ mox dicentur,
liquebit. Quoniam enim qui seminat, rationes à maioribus acceptas in seipso habet,
& ingenitas, aliquando quidem præualet eius ratio idq; quod gignitur, æditur semi-
nanti simile, aliquando uerò ratio fratris eius qui seminauit, uel patris, uel auunculi, ad-
de etiam aui præualet, quam ob causam, qui in lucem ędunturr, oriuntur his uel illis si-
miles. Cernere uerò etiam est rationem coniugis, uel fratris eius, uel aui eius præua-
lere iuxta cõcussiones, quæ sunt in mixtionibus, dum simul omnes, eousq; cõcutiunt,
quoad præualeat aliqua ratio seminalis. Hæc igitur transferantur ad animam seminib.
intelligibilibus plenam, quæ uenerint à quibusdã, qui patres eius dicuntur, & ueluti se
minales quædã patrũ rationes perficiantur, propter multã mobilitatẽ, agilitatẽq;, & in
tensionem ad taleis imaginationes eius partis animæ, quæ præstãtissima est, quæ si ex-
collantur, erit aliquis filius hic quidẽ Abrahæ, Noe nihilominus etiam filius, ille uerò
Noe, non ita tamen ut etiam Abrahæ sit filius. Rursus alius Chanaan, & item alius ali
cuius iustorum, uel iniustorum. Attamen nec cum similibus, ijsdem seminibus ueni-
mus omnes, nec etiã uacuus salutaribus, & sanctis seminibus uenit quispiam. Nisi for-
te hac in re quis nos refellat, pręsidium à Deo proueniens adducens in mediũ, quod ne
de pessimis quidem desperat, qui nullus seminibus optimis in uitam uenerint, & sanè
ex hoc dicto refellere nos quis potest. Potẽs est deus ex hisce lapidibus suscitare filios *Mat.3*
Abrahæ. Cęterũ omnia, quæ diximus de semine Abrahæ, deq; his, qui similitudinẽ cũ
hoc habẽt, iure admittemus, si admittamus iuxta corporalem intelligentiã dictũ fuisse
illud: Non sum missus, nisi ad oues quæ perierant, domus Israel, & illud: Ne in Israele *Mat.15*
quidem

quidem tantum fidei inueni, & quæ hs similia dicta sunt. Videntur autem hi ad quos
Mat.8 est sermo non capere sermonem, qui præ præstantia magnitudinis suæ, quę supra ipsos erat, non habebat locum in eis, quandoquidē semen Abrahę adhuc tantū erant. Quòd si Abrahæ semen cum essent, addidissent, illud Abrahæ semen excolere, ut magnū fieret & augeretur, accreuisset illud certè ad incremētū, magnitudineq́ꝫ seminis Abrahę, atqꝫ percepissent Iesu sermonē. Et hactenus quidem dices, sermonem non capere in eos, qui non eo usqꝫ profecerunt, ut semen Abrahæ cū essent, fierent etiam eius filij. Hi etiam interficere uolunt sermonē, uelutiq́ꝫ ipsum conterere, magnitudinem non capientes eius. Proinde aliquos semper est cernere non capientes sermonem, quòd breuiora sunt eorum uasa, uolentes interficere unitatem sermonis, quasi cum ipsum in-
Psal.21 terfecerint, capere possint contritionem eius, & diuidere eum in his, in quibus fuerit. Hic sanè sermo ueluti ad suos interfectores inquit, disperserunt undequaqꝫ ossa mea. Itaqꝫ si ex nobis aliquis semen est Abrahæ, & adhuc in se locum non habet sermo Dei, ne quæso quærat interficere sermonem, sed ex semine Abrahæ immutatus in filium Abrahæ sermonem, hactenus non perceptum capere poterit.

TOMVS VIGESIMVSPRIMVS

Ego quæ uidi apud patrem meum, loquor, & uos quod uidistis apud patrem uestrum facitis.

Luc.1 VT homines quosdam dicimus ab initio ipsosmet filij dei spectatores fuisse (de quibus Lucas inquit: Sicuti tradiderunt nobis hi, qui ab initio sibimet spectatores, ac ministri fuere sermonis) sic Seruatorem etiam dicemus ipsummet spectatorē esse eorū, qui sunt apud patrem, & hanc etiā ob causam dictum illud fuisse: nemo agnouit patrem nisi filius, cum homines quibus filius reuelat, nō sint autoptæ, hoc est per se spectatores. Ac etiam præsens contextus. Ego quę uidi apud patrē meum loquor, palàm declarat Seruatorē autoptam esse eorum quæ sunt in patre. Sed quærens, num aliquando futurū sit, ut angeli ipsi uisuri sint, quæ sunt apud patrē, nullo mediatore, ac ministro intercedente, uidentes ea: nam quando uiso quis filio uiderit patrem, qui misit illum, per filium uidet patrem, cum uerò uidet aliquis patrem, perinde atqꝫ filius, atqꝫ uidebit filium apud patrem is, quasi non aliter, ac filius autoptes, ac per se spectator patris, & eorum quæ patris sunt, erit non amplius mediante imagine patris, considerans res patris. Et sanè reor hoc esse finis, cum tradiderit Regnum Deo patri, & quando Deus erit omnia in omnibus. Itaqꝫ seruator, quæ uidit apud patrem loquitur, Iudæi uerò, qui crediderunt ei, non uiderunt apud patrem sed audierunt à
Ioan.1 patre, ut quæ audierint faciant, hanc ob causam inquit ad eos Dominus: Vos igitur quæ audiuistis à patre facite. Sed quærat aliquis, quando Iudæi qui Domino crediderāt, à patre audierint, ad quod qui simpliciter intellexerit hæc uerba, quæ uos audiuistis à patre facite, dicet eos audiuisse à patre, eo quòd pater per Mosen, & prophetas sanxerit, quæ in lege, & prophetis scripta sunt facienda, quo testimonio quispiam contra eos, qui ab ecclesiæ decretis dissident, usus fuerit, is docebit non alium esse Deum, qui hanc dederit legem, & prophetas, quàm Christi patrem. At uerò alius his etiam uerbis utens: omnis qui audiuit à patre & didicit, uenit ad me, non quòd patrem quis uiderit, nisi qui est apud patrem, hic uidit patrem, dicturus est ex animabus, quæ corpora induant quasdam esse, quæ antequam oriantur, edoctæ fuerint apud patrem, atqꝫ ab eo audierint, quæ etiam ueniant ad Seruatorem, atqꝫ ex earum numero fuisse
Ioan.8 hos Iudæos, quos sibi cum credidissent, interrogat, alloquiturq́ꝫ Dominus dicens: Vos igitur, quæ audiuistis à patre facite. Dicet etiam hos esse qui uocentur semen Abrahæ. Rursum huic alius contradiceret dicens, hæc quidē uerba, omnis qui audiuit à patre & didicit, uenit ad me, ostendere, quòd qui à patre audierit, & ab ipso didicerit, ueniat omnino ad Seruatorē, illa uerò, uos igitur quæ audiuistis à patre facite, dicta ad Iudæos quærentes interficere filium Dei (quibus etiam, tanquam qui non essent filij Abrahæ dicitur, si filij Abrahæ essetis opera Abrahæ faceretis) docere hos, nondum habere fru-

ctus

ctus ueniendi ad Seruatorem. At uerò ad hunc sic contradicentem respondebit alius:
non idem esse omnis qui audit à patre, & didicit cum his uerbis, uos igitur quę audiui-
stis à patre facite, illum nanq; præterquam quòd à patre audierit & didicerit, etiam ue-
nire ad Seruatorem, hos uerò qui audierint quidem, non omnino didicerint etiam,
nondum esse Abrahæ filios. Sed interrogentur à nobis, qui naturas introducunt, quiq;
in hoc contextu, sermo meus locum non habet in uobis, iuxta Heracleonem, explicāt
eum idcirco locum in eis non habere, quia sint natura, uel animo inhabiles, quomodo
inhabiles natura à patre audierunt? Sed utrum tandem hi erant oues Christi, an ab ipso
alieni? quòd si erant alieni quomodo audierunt à patre, palàm ut putant dicente ad ali
enos: propter hoc uos non auditis quòd non sitis ex ouibus meis? Nisi forte cum ur-
geantur, in aliud absurdum seipsos conijciunt, dicentes à patre quidē audisse alienos,
hoc uerò ipsos nō audire à Seruatore, sed si familiares erāt Seruatoris, & beatæ illius na
turæ, quomodo quærebant eū interficere? & quomodo Seruatoris sermo nō habebat Ioan.8
locum in eis? Responderunt & dixerunt ei, pater noster Abraam est. Videntur hi abie
ctius longè respōdere, q̃ dixerit Dominus, declarantes quis ipsorum esset pater, si qui-
dem Iesus ad deum referens dixerat: uos igitur facite quæ audiuistis à patre, hi uerò ab-
iectius, patrem gentium, patrem suū fatentur dicentes: pater noster Abraam est. Quòd
si quis eos defendens, tanquam qui bene responderint dicet, Iesu dicente, facite quæ au
diuistis à patre, & uoculam patris referēt ad deum eos dicere, pater noster Abraam est,
ceu modestos, & uolentes sibi tribuere, q; filij dei essent, perspicuū est hoc etiam à Ser- Ioan.8.
uatore corrigi, ceu falso dictum his uerbis: Si filij Abrahæ estis, facite opera Abrahæ.
Neq; uerò absurde præter hæc quærat etiam aliquis, quomodo Seruator (qui eis ne fi-
lijs quidem esse Abrahæ concedebat) dicere posset, uos igitur quæ audiuistis à patre
facite, relata uoce patris ad Deum: nam qui Abrahæ filius non est, qualicunque modo
uirtutem posterorum Abrahæ imitando, is uituperabilis perinde atque hi, ad quos est
sermo, multo magis non erit filius Dei. Proinde uide, an etiam ad hoc dicere possi-
mus (quoniā non dictum fuit, facite igitur etiam uos, quæ audiuistis à patre uestro, uel
à patre nostro, sed à patre) quòd licet aliquis sit pater, non continuò tamen pater etiam
sit eorū, qui nō sunt filij Abrahę, nec formati à seminę Abrahæ in filijs Abrahæ, uel hęc
uerba (indefinitè dicta) quæ audiuistis à patre, sumi possunt pro eo, q̃d est à patre meo,
ut declarant illa uerba, quæ ego uidi apud patrē loquor, quę idem ualent, ac si dicas, a- Ioan.8
pud patrem meum. Verum enim uerò edocemur etiam in sequentibus, quorum nam
deus sit pater, per hæc quæ loquit̃ Seruator: Si Deus pater uester esset, diligeretis utiq;
me. Ac profectò liquet, qui filium quærant interficere illum non diligere, & non dili-
gentes eum, filios Dei non esse, unde perspicuum efficitur hæc uerba, facite quæ audi-
uistis à patre, nō minus ualere, ac si dictū fuisset à patre uestro, dicit illis Iesus: si filij A- Ioan.8
brahæ estis facite opera Abrahæ. Respōdeant, qui ex his quæ gessit Abraam, elegerūt
unum quoddā opus (nempe credidit Abraam deo, & imputatū est illi ad iustitiam) &
hoc existimant esse, ad quod referant̃ hæc uerba, facite opera Abrahæ, ut etiā conceda
tur illis, fidem esse opus, quod minime concederent, qui auctoritatē illam admittunt, fi
des sine operibus mortua est, neq; hi qui intelligunt melius esse iustificari ex fide, q̃ ex
operibus legis, & dicant, quare non dictum singulariter, si filij Abrahæ estis opus faci-
te Abrahæ, sed numero plurium, facite opera Abrahæ, quod meo iudicio perinde ua-
let, ac si dictum fuisset, omnia opera Abrahæ facite. Sin uerò idem est, ac si diceremus
omnia opera Abrahæ facite, & neq; corporaliter adhærere ancillæ debet is, qui uxorē
habet, neq; defuncti coniugi aliam ad senectutem coniugem superinducere, iuxta Ser
uatoris interpretationē, uolentis eum declarari Abrahæ filium, qui Abrahæ opera fe-
cerit, palàm hinc discimus necesse nobis esse, ut allegoricè intelligentes omnē Abrahę
historiā, singula, quę ipse corporaliter fecit, spiritualiter à nobis fiant, incipientes ab eo
dicto: Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & ueni in ter Gen.12.
ram quā monstrauero tibi, id quod sanè dictū est non soli Abrahæ, uerū etiam cuicūq;,
qui ipsius filius sit futurus, est enim quædam uniuscuiusq; nostrum terra, atque quæ-
dam ante diuinum responsum nō bona cognatio, & postremo quædam domus patris
nostri, antequam perueniat sermo Dei ad nos, quæ omnia nobis propter sermonē Dei

damnanda sunt, & omittenda, si Seruatorē audimus dicentem: si filij estis Abrahæ, opera facite Abrahæ. sic enim perueniemus (quia reliquerimus terram nostram) ad eam terrā, quā nobis ostendet dominus, nempe ad terram uerè bonā, uereq; multam, quā à Domino Deo dari par est his, qui quod iubet in illo dicto: egredere de terra tua, peregerint. Quin etiam tanq; qui reliquerimus cognationem non bonam, erimus in gentem magnam, eamq; maiorem quàm hominū, tanquamq; qui despeximus domum patris nostri illaudabilem, benedicemur. Magnificato nomine nostro, & ad tantam benedictionem peruenientes, ut uel nobis quoq; benedicentes à Domino benedicant, nobisq; maledicentes, diris deuoueantur, atq; etiam omnes familiæ terrę in nobis benedi
Gen.12 cantur, quando etiam nobis sermo ille dicetur: Egressus est Abraam, quemadmodum loquutus ei fuerat dominus. Existimo autem futurum, ut in principio, & aliquandiu,
Gen.12 Loth nos sequat, cuius nota illud fuit. Ambulauit cū eo Loth, & redeuntes in Chanaan pertransibimus regionem, usq; ad locum Sichem: sic ascensione cogitationis proficiētes, donec perueniamus ad quercum altam. Videbitur etiam nobis dominus deus, qui uisus est Abrahę, ac promittet circa quercū altam semini intelligibili animæ nostrę dare terram. Porrò ad eum, qui hæc uerba cōsiderauerit, facite opera Abrahę, pertinet quoq; aram ædificare Domino: Domino inquā, qui nobis quoq; apparet, ubi est quercus alta: posteaq; recedere à loco altæ quercus, qausi ad montē, & à monte ad Orientē Bethel (quod si interpreteris, est domus Dei) ubi figet tentoriū suū: Bethel quidē tanquam ad mare, Angæ uerò tanquam ad Orientē. si interpreteris enim Angæ, sonat festiuitates, atq; is profectò ceu proficiens post hæc rursum domino ędificabit aram: iam etiam inuocare ualens in nomine Domini, per ordinemq; inde soluens, qui futurus est filius Abrahæ, factus aliquo modo ducendi exercitus peritior, intelligensq;, ad quot bella seipsum præparare oporteat, castrametabit in solitudine, postea cū famem ortam in terra sentiet, in Ægyptū descēdet, illic habitaturus (ne aduersum quoq; se præualeat fames, quæ super terram præualuerit) descendetq; in Ægyptū cū coniuge sua eleganti forma, pactis quibusdam cū ipsa constitutis, quò se mansuetè Ægyptij illius causa utantur, sintq; illi in Ægypto oues, & urituli, & asini, & serui, & ancillæ, & muli, & cameli, de quibus singuli alicuius sapientis, & qui profunda scripturæ docte penetrare possit, officium erit dicere: & certe generatim omnē Abrahæ historiam explorantes, & quæcunq; de ipso sunt scripta, quæ unum dicunt, & aliud innuunt, spirituales spiritualiter omnia facere conabimur. Vide uerò an nō apertè ex his, quę in hoc loco indagauimus constet, sapientis cuiusdam esse, & omni uirtute ornati, fieri Abrahæ filius. Quid enim opus est dicere, quanta opus sit sapiētia, ut Abrahę opera cōsideremus? quantaq; opus sit potētia, ut ea faciamus? Sed quali sapiētia, qualiq; potentia egemus, nisi Christi, qui est Dei potentia, & Dei sapientia? Cum ergo scriptum sit, si filij Abrahæ estis, opera Abrahæ facite, consequenter huic dixeris: si filij Isaach estis, facite opera Isaach: similiterq; de Iacob, & de singulis sanctis patribus. Contrà, singuli peccantes generatim quidem filij sunt diaboli (quoniam qui facit peccatum ex diabolo natus est) priuatè uerò uel Caym, uel Cham, uel Pharaonis, uel Nabuchodonosor, uel alicuius impiorum. Cōsequenter etiam his dices, unumquenq; ex hac uita migrantem proficisci ad suos patres: omnibus enim hominibus decedentibus è uita, non soli Abraamo dici censendū est: Tu aūt ad patres tuos ibis, etiam si non omnibus hominibus addatur illud, cum pace. At uerò perfectis, hisq;, qui spiritualiter longæui fuerint, illud etiam additur, in senectute bona: quandoquidē canicies hominibus est prudentia, & corona gloriationis, & senectus, & gloria, ueris ac diuinis senibus canicies illæ sunt, quę mente cernunt, ipsos ornātes. Nunc aūt quæritis me interficere, hominē qui ueritatem loquutus sum uobis, quam audiui à Deo. Iesum qui quærunt interficere (quoniam Deus non interficitur) etiam si interficiant, hominem interficient. Quòd si quærunt interficere, & nondum interficiant, insidias illi ueluti homini struunt, non Deum esse existimantes, cui struunt insidiæ. Nam nullus existimans Deum esse, cui struuntur insidiæ, insidias illi strueret. Cernere uerò licet quosdam aliquo modo semper sermoni dei struentes insidias, quoniam interficere quærunt eum, & delere, tanq; hominem ipsum (hoc est, humanum & mortalem) esse existimantes: qui uel humaniorem ipsius partem, & quod uidetur, inuadunt

uadunt,sed ut corpus etiam sermonis interficiant,perspicuũ est eos amplius aliquid facere non posse. Quamobrẽ non est nobis timendum ab his,qui occidunt corpus, nihil reliqui postea quod faciant habentes:neq; timendũ est ab his,qui occidunt corpus,animam uerò Sermonis interficere non ualent,sed timendus est Dei Sermo,qui potest & corpus & animã perdere & delere, siue in gehenna, siue quò ei lubitũ fuerit:cum eiusmodi sit quispiam sermo, ut corpus & animam habeat, quæ perdantur, quia sint perditione digna:quẽ sermonẽ sibi aduersariũ Dominus Iesus cõficiet spiritu oris sui, & abolebit claritate aduentus sui efferentẽ se aduersum omnem,qui dicitur deus,aut numen. 2 Thes.2
Et sane hi,ad quos est sermo, quærunt interficere hominẽ, qui ueritatem loquutus est, quam audiuit,& accepit à patre. Etiam si simpliciter locum hunc interpretemur,apertè Seruator docuit,quòd is,quem quærebant Iudæi,ut morti traderent,Deus non erat, sed homo,qui etiam interfectus est. Nam Deum dicere mori nephas est: & hãc ob causam uerbum illud, quod erat in principio apud Deum,quod etiam Deus uerbum erat, non mortuum fuit.Sed quæres quoniã scriptum sit, uerbum caro factum est,utrum tandem uerbũ caro factum,eo quòd factum sit caro,factum etiam sit homo,aut non sit factum homo,nam si factum est homo,potest ipsum quæri,ut interficiatur. Quod si non fuerit factum homo,uerbũ etiam caro factum non interfectum,restitutum est,suntq; singula ipsius restituta ad hoc, quod erat antequam fieret caro. Hoc Abraam non fecit, quod nullo modo Abrahæ facile factu erat, si non fecit Abraam, idq; postea contigit, destruere atq; abrogare uidetur hunc contextum, hoc Abraam non fecit: quibusdam ad hoc dicturis,frustra dici, hoc Abraam non fecit, si id nullo modo fieri poterat ætate Abrahæ:non enim natus erat Abrahæ tempore Iesus.Sed dicerem ego(quoniã ueluti in laudẽ dici Abrahæ opinor hæc uerba, hoc Abraam non fecit) iuxta doctrinã seruatoris,docentis,ac dicentis,Abraam pater uester exultauit ut uideret diem meum, & uidit & gauisus est,fuisse Abrahe tempore hominem, qui ueritatem, quam à Deo audisset, loqueretur: quẽ tamen Abraam ipse interficiendum non curarit: Et obserua,quòd homo,qui tropicè intelligit in Iesu,nunquam non aduenerit in hanc uitam:& post tempora historiæ sui ipsius, & antea. Hanc ob causam fieri non posse existimo, ut qui semel illuminatus fuerit,quiq; donum cœleste gustauerit particeps factus spiritus sancti, gustaueritq; bona Dei uerba, ac uirtutes futuri seculi, si excidet, denuo reponetur per pœnitentiam ab integro crucifigens sibimet ipsi filium Dei, & infamans, uel ante crucifigens, uel denuo crucifigens filium Dei, infamansq;, siue antequam corporalis Seruatoris nostri aduentus historijs mandaretur,siue post.Non enim qui nunc post illuminationem,cæteraq; Dei in se beneficia peccat,filium dei crucifigit propter peccata, ad quæ recurrit,nihil perficiens illius actionis,quæ cõmunius dicitur corporalis ad crucifigendum filium Dei, non idem etiam antea fieret, & qui peccat post quàm audierit diuina uerba,antea crucifixerat filiũ dei.Quòd si cui placet admittere, quod in actis Pauli scriptũ est tanquam à Seruatore dictum,denuo debeo crucifigi,existẽtem isto modo etiam ante accessum,quãdo eadẽ causa est dicenti, iam debeo crucifigi, quãobrẽ enim non etiam antea crucifixus est,ut crucifigendus est denuo? Vide uerò, an non tantum sanctorum, qui post Christi aduentum fuere,sit uox illa,cũ Christo crucifixus sum, sed æquè ad priores etiam pertineat,ne differre dicamus sanctos,qui post Christi aduentũ fuere,à Moyse,& patriarchis. Vox illa quoq;: uiuo ego, non amplius ego, sed uiuit in me Christus, æquè etiam dicatur non solum de sanctis, qui post Christi aduentũ fuere, uerùm etiam de his,qui antea. Obseruo etiam,& hoc dictũ Seruatoris: Deus Abraam, & Deus Isaach, & Deus Iacob, Deus autem non est mortuorum, sed uiuentium, num forte Abraam, & Isaach, & Iacob, propter hoc sint uiuentes, quoniam, & ipsi cum Christo consepulti, resurrexerunt: non tamen corporalis sepulturæ Iesu, uel corporalis resurrectionis eius instar. Hæc hactenus de eo quod est: Abraam hoc non fecit. Quid autem hoc est aliud, nisi quærere interficere hominem, qui ueritatem loquutus fuerit, quam à deo audierit. Tradimus enim, & docemus, nunquam defuisse sanctis spiritualem Iesu aduentũ,atq; dispensationem. Quòd si hæc (perinde atq; in alijs considerauimus)ad sensum anagogicum reduxeris,alius hæc om̃ia huius loci similiter explanare tentabit, ad mysticum Abraam ea referens, omissa uulgari explanandi con-

Heb.6 Gal.2 Gal.2 Mat.22

Ioa.8 ſuetudine, quærens horum ſingulorũ conſequentiam. Vos facitis opera patris ueſtri:
Quòd ad dictum hoc attinet, clarum non eſt, quem patrem Iudæorũ, qui ſibi credide-
rant, quicq; nondũ agnouerant ueritatẽ, uelit dicere, ad hoc enim hæc omnia loquit̃: ꝙ
niſi poſt pauca intuliſſet uos à patre diabolo eſtis, & deſideria patris ueſtri, uultis face-
Ioan.8 re, ne nunc quidẽ agnoſceremus (ſaltim apertè) conſiliũ loquẽtis. Nec mirũ profectò, ſi
ad eos Iudęos, qui ei crediderãt, nec tamẽ tantũ tẽporis in ſermone eius permanſerant,
ut uerè ipſius facti diſcipuli agnoſcerẽt ueritatẽ, ut ab ea liberarent̃, dixerit. Vos facitis
opera patris ueſtri: & illud etiã, quod in ſequẽtib. ſubiungit̃: uos ex patre diabolo eſtis.
Quãuis enim inhumanũ hoc dictũ uideatur ad eos qui ei crediderãt, quicq; aliquo mo-
do ab eo edocti fuerãt, nõ tamen eo uſq;, ut uerè diſcipuli Chriſti dicerent̃, attamẽ ne-
ceſſe eſt cõſideremus illud à Ioãne in catholica epiſtola dictũ de filijs dei, deq; filijs Dia
boli: Qui cõmittit peccatũ ex diabolo eſt, quoniã ab initio diabolus peccat. Ad hoc
1 Ioan.3 apparuit filius Dei, ut diſſoluat opera diaboli, omnis qui natus eſt ex Deo, peccatũ nõ
cõmittit, quoniã ſemen ipſius in eo manet, et nõ poteſt peccare eo, ꝙ ex deo natus eſt.
In hoc manifeſti ſunt filij dei, & filij diaboli, omnis qui nõ facit iuſtitiã, nõ eſt ex deo, &
qui non diligit fratrem ſuum. Quibus uerbis ſic habentibus, conſidera, an nõ apertè di
ctum ſit: omnis qui committit peccatum ex diabolo eſt. Proinde in quantum, peccatũ
committimus, nondum exuimus ortum ex diabolo, etiam ſi credere in Ieſum exiſtime
mur, & cõſequẽs eſt hoc dici à Ieſu Iudęis, qui ei crediderãt: Vos facitis opera patris ue
ſtri, relationẽ habẽte uoce patris, ad diabolũ, propter illud: uos ex patre diabolo eſtis.
Quòd ſi omnis qui cõmittit peccatũ eſt ex diabolo, omnis qui nõ eſt ex diabolo, non
committit peccatum. Quin etiam ſi ad hoc apparuit filius dei, ut ſoluat opera diaboli,
quatenus nondum ſoluit in nobis opera diaboli, quia huic non exhibuerimus nos ip-
ſos ſoluenti opera diaboli, nondum depoſuimus eſſe filij diaboli: quia ab operibus
agnoſcimur cuius filij ſimus, ex quib. etiã perſpicuum eſt, non propter opificium, ali-
quem diaboli filium eſſe, neq; quia ſic creatus fuerit filius quiſpiã in hominib. dici dei:
imò manifeſtũ eſt, ꝙ qui aliquando fuerit diaboli filius, effici poſſit filius dei. Id quod
etiã Matthæus hunc in modũ manifeſtat Seruatorẽ dixiſſe ſcribẽs, Audiſtis dictũ eſſe:
Diliges proximũ tuũ, & odio habebis inimicũ tuum. At ego dico uobis: diligite inimi-
cos ueſtros, & orate pro perſequentibus uos, ut ſitis filij patris ueſtri, qui in cœlis eſt.
Orate enim ut orãtes pro perſequentib. uos, & inimicos ueſtros amore proſequẽtes, fi
1 Ioan.3 lij efficiamini patris cœleſtis, ſi quis antea ex uobis non fuerit illius filius. Quoniã aũt
manifeſti ſunt filij dei, & filij diaboli, propter id quod ſuperius dictũ eſt de diaboli filijs
nempe qui cõmittit peccatũ ex diabolo eſt, De filijs uerò Dei: omnis qui natus eſt ex
deo, peccatũ non cõmittit, quoniam ſemen ipſius in eo manet, & non poteſt peccare,
eo quòd ex deo natus eſt, perſpicuum eſt hominem omnem, qui cõpleuerit rationem,
uel filium Dei, uel filiũ diaboli eſſe. Aut eñ cõmittit peccatũ, aut non cõmittit: cum ni-
hil ſit inter committere peccatum, & non cõmittere peccatum: & ſiquidem peccatum
committit, diaboli eſt: ſin uerò peccatũ non cõmittit, ex Deo natus eſt. Coniuncta ſunt
autem enunciationi horum de filijs Dei & filijs diaboli, quæ in epiſtola ipſa dicuntur
1 Ioan.3 de his, qui ſunt in filio Dei, deq; his, qui non uiderunt eum: omnis enim (inquit) qui in
eo manet non peccat, & omnis qui peccat, nõ uidit eum: igitur ſi omnis, qui in illo ma-
1 Ioan.3 net non peccat, qui peccat non manet in filio: & ſi omnis qui peccat, non uidit filium,
qui uidit filium non peccat. Pariter hoc etiã notabis quid ſibi uelit Ioannes dicens: om-
nis qui peccat non uidit filium: quaſi his uerbis uidit ipſum, innuẽs ſemper aliquos eſſe
poſſe, qui uideant filium dei, quicq; ex ipſius uiſione partcipent potentiã nunq; peccan
di: præterea dices hæc uerba, uos facitis opera patris ueſtri, aliquando quidem dici ad
filios diaboli, aliquando uerò ad filios Dei: Qui peccata nanq; committunt, opera pa-
tris ſui diaboli cõmittunt, at uerò qui præclare ſe gerunt, opera faciũt patris ſui dei. Sed
probabile eſt futurum, ut aliquis ex his moueatur, cogitans an faciendo bona & mala
ſeorſum, idẽ propter bona filius dei, & propter mala filius diaboli eſſe poſſit. Sed hoc
præterquam quod abſurdiſſ. eſt, non innuitur ex dictis. Enunciat nanq; Ioannes, quòd
unuſquiſq;, qui ex Deo natus eſt, peccatum non faciat (quòd ſemen illius in ſeipſo ha-
beat) nec poſſe hunc peccare, eo ꝙ ex deo natus ſit. Omnis igitur, qui ex deo natus eſt,

peccatum non committit:nec tamen scriptum est, quòd omnis natus ex diabolo, iustitiam non committit:sed qui committit peccatum, ex diabolo est. Rursus non quemadmodum dictum est de eo qui committit peccatum, ex diabolo est, ita scriptum est, qui committit iustitiam, ex Deo est. Et adhibe animum ad differentias propositionũ, quonam pacto cum omni diligẽtia à Ioanne dictæ fuerint, adeò ut miretur aliquis, quomodo irreprehensibiliter, & ut quidam dicerent, dialecticè, illis usus fuerit: cumq; similia afferret de his qui sunt ex diabolo, deq; his, qui sunt ex Deo, similiter extulisset si fecisset: quemadmodum qui peccatũ committit ex diabolo est, ita qui iustitiam committit ex Deo est. Vel si (quemadmodum scripserat: omnis qui natus est ex Deo, peccatũ non committit) fecisset: omnis qui natus est ex diabolo, iustitiam nõ committit. An non etiam sapientissimè admodum posuit uerbum est, & uocabulum genitus? uerbum est (dictum de eo qui ex diabolo est) non ponens de his, qui ex Deo sunt, & uocabulum, genitus, scriptum de his, qui sunt ex Deo, non ponens de his, qui sunt ex diabolo: extulit enim eum, qui ex Deo est, uocabulum genitus, ponẽs de eo: quod si etiam de diabolo posuisset, peius quiddam ostensurus erat, quàm si dixisset, est ex diabolo. Atq; etiam si posuisset uerbum est, de eo qui est ex Deo, quemadmodum posuit de eo, qui ex diabolo est, minus ostensurus fuerat de eo, qui ex Deo natus est: cum longe melius sit genitum fuisse ex Deo, quàm ex Deo esse. Sed dicet aliquis quasdã creaturas esse ex deo, quæ omnino genitæ nõ sint ex Deo, hasq; omnino inferiores esse omnibus, quæ à Deo dicantur genita esse. Ac certè cum perueneris ad differentiam illam, quæ est inter esse ex diabolo, & inter genitum esse ex Deo, quæres num fortè aliquis sit, qui etiam ex diabolo sit natus: cum omnino qui sit ex diabolo, non continuò etiam natus sit ex diabolo: cum si sit aliquis ex Deo, non omnino sit etiam natus ex Deo. Proinde formatur, delineaturq;, qui natus est ex deo, si peccatum non committat, eo quòd semen dei in ipso maneat, & à potentia dei in se existente ingenita uim habeat in posterum non peccandi. Dicitur etiam in extremo huius epistolæ: omnis qui natus est ex deo, non peccat, sed qui genitus est ex Deo, seruat seipsum, & malus ille non tangit eum. Qui seipsum non seruat ne malo illo tangat̃, non genitus est ex Deo, & omnis, quẽ tangit malus ille non genitus est ex deo, tangit autem malus ille eos, qui seipsos nõ seruant. Quoniã uerò nullo facto interuallo ad eos, de rebus Abraam hoc infert̃, facite uos opera patris uestri, quærebamus num fortè propter primum Abrahæ datum mandatũ, hoc scriptum sit. Primum nanq; diuinum mandatum ad eum sic habet: Egredere de terra tua de cognatione tua & de domo patris tui, & uade ad terrã, quam ostendam tibi. Exiuit ergo Abraam de domo patris sui, quod non fecisse cõuincuntur hi qui reprehenduntur, eo quod non bene dixerint: Pater noster Abraam est. Nam si filij Abrahæ faciũt opera Abrahæ, & primum opus exire de terra sua, & de domo patris sui, & proficisci ad eam terrã, quam illi ostendit deus (& hanc ob causam hi, ad quos est sermo, reprehenduntur tanquam qui non sint filij Abrahæ) liquet eos idcirco reprehendi, quia non exierint è domo patris sui: tanquam adhuc ad malum patrem diabolum pertinentes: atq; adhuc patris illius opera facientes. His à nobis hunc in contextum dictis palàm opinor eos conuictos, qui hinc ostendi existimant filios diaboli ex creatione esse.

1 Ioan. 5

Gen. 12

Ioan. 8

TOMVS VIGESIMVSSECVNDVS

Dixerunt ergo illi, nos ex stupro non sumus nati, sed unum patrem habemus Deum.

QVAERO num fortè Iudæi illi, qui dicuntur Domino credidisse, redarguti, quòd non sint filij Abraam, acerbius respondeant illi, rectè innuentes, Seruatorem ex stupro natum fuisse: hoc suspicantes, ut probabile est, quòd admissus non fuerit celebris, atq; diuulgatus illius ortus ex uirgine. Admodum enim præter rationem, atq; præter rem, de qua agitur, uidentur mihi hæc uerba ipsi effutisse, cum neq; ad superiora, neq; consequenter posterioribus dictũ fuisse possit, ac ne simpliciter quidem intelligi illud: Nos ex stupro nõ sumus nati

nati quod ipsi dixerunt. Quin etiam quoniam patrem suũ dicebat deum Seruator, neminem hominem patrem sui ipsius confitens, probabile est ipsos illi dicto, nos ex stupro non sumus nati, subiungere, rursum inimici facti, illud: Vnũ patrẽ habemus deum, tanquam si dicerent: nos potius, quam tu habemus unum patrẽ deum, qui te ortum dicis ex uirgine, cum natus sis ex fornicatiõe: qui etiã dicis te unũ solum patrẽ habere deum, quia iactes te natum ex uirgine, fatentib. alioqui nobis deum patrẽ, nõ tamen negantibus hominẽ etiã nos habere patrẽ. Sed dicet aliquis hæc sic intellecta non posse esse uerba eorũ Iudæorũ, qui illi crediderant, ad quod dicẽdũ est: Quòd cũ principio dictũ fuisset illis illud: si uos manseritis in sermone meo, uerè discipuli mei eritis, & agnoscetis ueritatem, perinde ac possent manere in sermone Iesu, & nõ manere, nõ difficillimũ factu esse, quosdã redargutos nõ mansisse in sermone ipsius, cũque non mãsissent, acerbius & repugnanter illud dixisse: Nos ex stupro nõ sumus nati, unũ patrẽ habemus deum. Videntur mihi contentiosius quoque respondisse. Cũ enim antea dixissent, semen Abrahæ sumus, & quasi hoc manifestius per illud, pater noster Abraam est, cõfessi fuissent, atque audiuissent ad illud, si pater uester Abraam esset, opera Abrahæ faceretis, maiorẽ Abrahamo suũ ipsorũ patrẽ fatentur dicentes: unum patrẽ habemus deum: Ac fortassis, eò quòd aliqui homines sint ex diabolo, alij uerò orti ex deo, omnes rectè diceremus, qui geniti ex deo essent, ex stupro ortos fuisse. Nõ enim ex spõsa, sed ex meretrice materia gignit, uel creat diabolus eos, qui ab ipso sunt: qui etiã immodicè affecti, & affixi rebus corporalibus adglutinãtur meretrici materię facti cum ipsa unum corpus: cum hi, qui ex deo fuerint geniti, à meretrice materia recedant, etiam adglutinẽtur Domino, uniti sermoni illi, qui in principio erat apud deum, & sapientiæ ipsius, quam creauit principium uiarũ suarũ ad opera sua: ut sint cũ ipsa unus spiritus. Qui enim adglutinatur meretrici unum est corpus, qui uerò adglutinatur domino, unus spiritus est.

1. Cor. 6

Dixit illis Iesus: si deus pater uester esset, diligeretis utique me: ego enim ex deo exiui, & uenio.

QVONIAM qui naturas introducunt, utuntur hoc textu, enarrantes ipsum, ac si dixisset Iesus: tanquam agnatũ uobis ac fratrẽ agnouissetis me, atque ueluti proprium dilexissetis me, si deus, pater uester esset, mouenda sunt contra ipsos dubia, hunc in modũ. Erat quando Paulus oderat Iesum, eumque oderat, cũ depopularetur & persequeretur ecclesiã dei ueraque narrãs dicebat illi primũ dei oraculum: Saul Saul quid me persequeris? cum ergo uerè dixerit illud: si deus pater uester esset, diligeretis utique me, perspicuum est quoque illud, quod cum hoc conuertitur, rectum esse: si me nõ diligeretis, nequaquam deus pater uester esset. Ergo deus pater nõ est eorum, qui non diligunt Iesum, cumque tẽpus fuerit, quo Paulus nõ diligebat Iesum, sequitur quoque tempus fuisse, quo deus pater Pauli non erat: non ergo natura Paulus erat dei filius, sed postea factus est dei filius: quando etiam rectè assumeremus id, quod sequitur illud, quod præcedit coniunctum dicens. Atqui ò Paule, Deus pater est tuus, diligis ergo Iesum. Quin etiam ante tempora fidei Pauli, cum uerum esset illud: si deus pater uester esset, diligeretis utique me, rectè assumere posset Iesus dicens. Atqui ò Paule me non diligis, non ergo pater tuus deus est. Quando autem deus efficitur alicuius pater, nisi quando aliquis seruauerit mandata? quibus (cum antea non esset aliquis filius patris cœlestis) efficitur ipsius filius, quãdo etiã pater ducẽs hunc ad regeneratione pater ipsius efficitur, & habetur ipsius pater. His adiungere possumus, quæ in euãgelio secundũ Matthæum scripta sunt hunc in modum: Audistis dictum esse, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum, at ego dico uobis: diligite inimicos uestros, & orate pro his, qui uos persequuntur, ut sitis filij patris, qui in cœlis est. Adhibe aũt animũ ad illud, ut sitis filij patris uestri, qui in cœlis est, ostendens quod qui antea nõ est filius illius patris, qui est in cœlis, deinde illius efficiatur filius: cumque diligenter obseruaueris illud, uestri (quod additur uocabulo patris, sic enim scriptum est: ut sitis filij patris uestri) quæres, utrum simplicius illud dictũ sit, an peccãtib. exẽplaribus additũ sit illud, uestri. Nihil enim quæsissemus, si scriptũ fuisset, ut sitis filij patris illius qui in cœlis est: & præsertim quoniam uidentur hæc repugnare: ut aliquis sit filius non simpliciter patris illius qui est in

Act. 9

Matt. 5

est in cœlis, sed sui patris: nam si est pater ipsius, non efficit postea filius ipsius. Sin uerò ipsius filius efficitur, non erat antea ipsius pater. Illud simul obseruabis (eò quòd ex his qui censentur credere, quidam serui dei, rursum alij dicantur filij dei) an fortè non qualecunque mandatum, sed quædam per excellentiam præclarè acta faciant aliquem, qui ea obierit, effici filium dei. Quamobrem cum in Matthęo multa sint dicta, illud obserua, ut sitis filij patris uestri, qui in cœlis est, quod subiungitur illis uerbis: Ego autem dico uobis, diligite inimicos uestros, & orate pro his, qui uos persequunt. Elucet enim similitudo erga deum, atque imitatio ipsius diligentis omnia entia, & nihil abominantis eorum, quæ fecit, & omnibus parcentis: quandoquidem ipsius domini animarum amantis, sunt omnia in eo, qui diligit inimicos suos, & precatur pro his, qui persequuntur eum. Alioquin quomodo conuenienter subiungeretur illud: ut filij sitis patris uestri qui in cœlis est, illis uerbis: dictum est, ne cōmittes adulterium: at ego dico uobis, quicunque aspexerit mulierem ad concupiscendā eam, iam adulteriū cōmisit in corde suo cum ea, atque illis de perditione unius membrorū, ne totum corpus conijciat in gehennam? Quin etiam si subiungeretur, post illud, dictū est antiquis, & post illud: Nō peierabis, sed persolues domino iuramenta tua: at ego dico uobis, ne iuretis omnino, ut sitis filij patris uestri qui in cœlis est, multum profectò offendiculi ex se fecisset: nūc autem ut ille pater cœlestis exoriri solem facit super malos & bonos, sic unusquisque filiorum dei dilectionē in semetipso, ueluti solem habemus, hāc exoriri facit etiā super malos, cū suos ipsius dilexerit inimicos. Ac rursum quemadmodū pluit deus super iustos & iniustos, ita sanctus (ueluti pluuiam quandam) demittit precationem super eos, qui deorsum degunt, eò quòd illum persequebantur, pro talibus etiam orans. Hęc in illud quod mihi explanandum incidit, si deus pater uester esset, diligeretis utique me. Videamus uerò & illud. Ex deo exiui, & uenio, cum quo conferre illud Michææ utile uidet sic habens: Audite populi sermones, & attendat terra, & omnes, qui in ea sunt, & erit dominus testis contra uos: dominus inquam de domo sancta sua. Ecce egreditur dominus de loco suo, & descēdet, & calcabit super excelsa terræ, & cōmouebunt mōtes sub illo, & ualles liquescent, sicut cera à facie ignis, & sicut aqua, quę descendēs per pręceps defertur. Et uide an fortè æquipolleat illud: exiui à deo, cum illo: Dñs egredit de loco suo, quoniam quando filius in patre est, antequam seipsum inaniat, ueluti locus ipsius est deus. & si quis consideret ipsum existentem in principali illa dei forma, uidebit nondum egressum à deo filium ipsius, & dominum nondum egredientem de loco suo, cum uerò cum hoc statu contulerit statum illius, qui seipsum inaniuit, ex eo quod formam serui assumpserit, intelligit, quomodo filius dei exierit, & uenerit ad nos, ac ueluti extra eum, qui misit illū, factus fuerit, etiam si alio modo nō dimiserit illum solū pater, sed est cum ipso, qui etiam est in filio, quemadmodum filius est in patre. Sin uerò non cōsideraueris alio modo esse filiū in patre, quàm erat antequàm exiret à deo, uidebit repugnare, egressum esse à deo, & egressum à deo esse adhuc in deo. Cæterū alij illud, exiui à deo, exposuerunt pro eo quod est, genitus sum ex deo: quos sequitur filium dicere ex substantia genitum fuisse patris ueluti diminuti, & carentis, substantia filij, quam ante habebat, quando generauit filium: tanquam si consideraret aliquis hoc etiā in prægnantibus. Consequit aūt illos dicere, patrē & filium corpus esse, ac patrē diuidi: quæ dogmata hominum sunt eorum, qui ne per somniū quidem rerum quæ animo cernuntur, & incorpoream naturam (quę propriè est substātia) imaginati sunt: unde etiā perspicuum est hos in corporali loco patrem esse daturos, & filium imutato loco, ex loco ad hanc uitam deuenisse, nec mutasse statum ex statu, ut nos interpretati sumus. Neque enim à memetipso ueni, sed ille me misit. Hęc arbitror dici perinde, quasi à semetipsis ueniant quidam, non missi à patre doctrinam, uel prophetiam prominentes: At de talibus quidē hominibus docemur à Hieremia, apud quē scriptum est: Non mittebā prophetas, & ipsi currebant. An uerò potentię etiā aliquę nō missæ à patre uenerint ad homines, notabis: & an aliquæ inter ipsas egressæ sint à deo, & idcirco peccarint, qa missæ non fuerint ab ipso. Nec prætereundus est locus absque indagine de sermone animę. Nam fortassis Iesu anima in sua ipsius perfectione existens, in deo, & in plenitudine erat: & inde egressa, quia missa fuerat à patre, assumpsit corpus ex Maria: aliæ uerò

Ioan. 8
Mich. 1
Ioan. 8
Hier. 23

non sic exierunt à deo:hoc est non à deo missæ,neq; à diuina uoluntate præmissæ.

Quare dicta mea non agnoscitis? quia non potestis audire sermonem meum.

V OS inquit, non posse sermonem meum audire,in causa est,quòd dicta mea non agnoscatis. Vnde primũ cõparanda nobis est uis audiendi diuinum sermonem,ut deinde omnia Iesu dicta agnoscere possimus: licet enim illi,qui antea nõ ualebat audire sermones Iesu, postea eò peruenire,ut possit audire illos, quoniã quàm diu nõ medicauerit alicuius auditũ sermo,ac filius dei dicens mutuò adaperire,non potest ille audire.Simul atq; aũt solutũ fuerit uinculum, quod occasionẽ præbebat surditatis,tũc audire quis poterit Iesum,quando etiã cognoscere potest ipsius dicta.Alioquin dicant nobis illi,qui existimãt hisce uerbis cõstitui dogma de naturis,utrum poterant illi (quibus medicatus est postea)muti adhuc existentes,audire,an nõ? sed cum liqueat eos non potuisse,perspicuum est licere immutari ab impotẽtia audiendi sermones Iesu,ad audiendũ illos,& non propter naturã incurabiliter habentẽ,quãdo non potest aliquis audire:sunt hæc potissimum dicẽda his, qui ab ecclesiæ decretis dissident,gaudentes allegorijs,& sanationum historiã reducentibus ad curationẽ animæ,quã Iesus liberat ab omni morbo,& ab omni mollitie.Arbitror uerò ego uocabulum audire,positum nunc esse pro intelligere,quæ dicunt. Vocabulum uerò agnoscere,pro eo,qui percipiens assentitur,illustratus luce cognoscendi ea. Sanè Heracleon suspicat causam reddi,cur ipsi audire nõ possint Iesu sermones,neq; illius dicta cognoscere,per illud uos ex patre diabolo estis,istisq; uerbis inquit:Quare autem non potestis audire sermonem meum? an quoniam ex patre diabolo estis, pro eo quod est, ex essentia diaboli? manifestãs de cætero naturã ipsorũ,cum prædixisset ipsos neq; Abraham esse filios,haud enim odio prosequerentur illum,neq; dei,ex quo non diligebant illum.Cæterum si illud:uos ex patre diabolo estis exposuisset,ut in superioribus exposuimus nos,& dixisset: quia adhuc ex diabolo estis,non potestis audire sermonũ meũ, admisissemus etiam illius enarrationem: nunc autem apertè dicit quosdam homines esse ὁμοουσίους, hoc est eiusdem substantiæ cũ diabolo: qui alterius est substantiæ (ut existimãt illius etiam sectatores)ab his, quos uocant animales,uel spirituales.

TOMVS VIGESIMVSTERTIVS

Vos ex illo patre diabolo estis,& desideria patris uestri uultis facere illius diaboli.

A MBIGVVS est contextus,proinde quoq; duplex ex eo elici potest sensus:alter,ut sit quasi diabolus habeat patrem, ex quo patre(quantum ad contextum attinet)ostendãtur hi esse,ad quos est sermo: Alter (qui etiã melior est) uos ex hoc patre estis de quo prædicat diabolus. Atq; ambiguus quidẽ futurus erat hic cõtextus,si etiã omisso primo articulo, dictũ fuisset ex patre,& non ex illo patre,attamẽ apertius apparuisset uoluntas cõtextus.& quidẽ qui faueret credenti esse aliquem diaboli patrem, cuius filios uideat dicere hos, ad quos est sermo,uerbis quæ subiunguntur usurus est, sic se habentibus: Cum loquitur mendacium,ex proprijs loquitur, quoniã mendax est & pater suus,dicetq; mendacium esse diabolũ,diuersum uerò ab hoc esse mẽdacij patrẽ,sed nõ rectè hoc diceret: nam magis cõueniet mendaciũ contrario dicẽtis: Ego sum ueritas. dico aũt contrario Christi,cui mendax est pater,qui diabolus est.Sed consentaneũ est aliquem offensum iri,eò quòd dixerimus Antichristum esse mendaciũ,uituperabilem non amplius futurum,si hypostasi,& essentia nil aliud sit mendacium,contra quem cum attuleris in medium illud:perditio factus es,& non eris in seculum(quod in Ezechiele dictum est de quodam,qui propter uitium immutatus fuerat, ut esset ipsa perditio) tu similiter etiã proferes aliquem non esse natura mendaciũ,ex creatione,sed ex mutatione, & ꝓprio proposito talem factũ fuisse,& sic,ut nouè dicã,naturatum. Quãobrem nõ fugiẽs quis ceu absurdum dicere:Antichristum mendacium esse,dicet omnibus etiam congruere mentientibus hoc dictum: Cum loquitur mendacium, ex proprijs loquitur. Cũ enim menda-

mendacium(quod in singulis mētientibus inest)loquitur, ex proprijs mēdacijs loquitur. Quinetiam si referas hæc uerba:mendax est & pater eius, ad unumquenq; proferentem mendacium ex suo ipsius ore, dicasq; hunc esse patrem eius mendacij quod loquitur, huiusmodi sanè assignatio absurda non erit. Sed dicta hæc sunto ueluti adiacentia amphiboliæ contextus nobis expositi:sequitur.

Et desideria patris uestri uultis facere.

E NARRANTES illa uerba:uos opera patris uestri facite, anteuertimus etiam in hoc disserere, frequēter alioqui colligētes, quę nobis utilia uisa fuerant ad enarrationē. Proinde sine causa nūc hoc in loco nō immorabimur, nisi qd' si ortus fuerit aliquis ex diabolo(eò ꝙ cōmittat peccatū)& hūc ab illo ortū non aboleuerit, hūc non unū, sed plura desideria talis patris, uelle facere. Cumq; desideria, quę sunt in omnibus filijs diaboli, nascunt̃ à desiderijs, quę sunt in diabolo, perspicuū est desideria illius esse prudentiā materiæ, & corruptionis, quas propriè inimicas dixerit aliquis esse aduersus deū: Atq; cędes quidē, & iniustitias, & auaritiā, si quis dicat illius esse desideria, quę generēt desideria his similia in filijs eius, nō dissentanea loquit̃: atq; etiā generaliter dicere immunditia naturę illi purissime cōtrarias existētes, esse illius desideria, à quib. desideria ingenerent̃ diaboli filijs, ad res immūdas, nō grauatè admittēdum est, dicere etiā fornicationē, uel adulterium, uel amorem obscœnū in pueros, uel mollitiem esse illius desideriū, facilè quis etiā admiserit: Quòd si dubitet quis, quónā pacto hæc desideria in hominib. orient̃ à desiderijs quę sunt in illo, quantū ad uerba attinet, ueluti quiddā uniuersale doceat̃ de desiderijs, quæ sunt in hominibus, quòd uelint homines desideria patris sui facere, quia omnia, quę præter legē desiderant, antea fuerint desideriū patris sui, tale enim est, quod dicitur: desideria patris uestri uultis facere, ad hunc dicendū est, diabolum desiderare ut corrumpat̃, uerbi gratia:hic puer, illa adulterium cōmittat, hi fornicent̃, & hęc desiderādo ingenerare his qui ualent illi obsequi, desiderium faciendi, quæ ille cupiat effici:ut hac ratione dicat aliquis diabolum committentem fornicationem, aut adulterium, prius fornicari, & prius adulterium cōmittere, quàm hominem. Idem etiam dices de omni peccato, uerbi gratia:diabolus argentum non desiderat, at amat argenti cupidos facere, facereq; homines rerū materialium affectibus obnoxios:quod ipsius desideriū facere uolūt hi, qui argentū nō aliter quàm uoluntate amant. Quamobrem omnia quæ acturi sumus, inspiciamus oportet, & examinemus, ne fortè quod facere uolumus, sit ex desiderijs diaboli:ut cū uiderimus diaboli desideria, desinamus uelle ea facere:scientes omnem, qui diaboli desideria facere uoluerit, ex deo patre haudquaquā esse posse, sed factū fuisse diaboli filium, atq; etiam formatū, & factū ad imaginē mali patris, eò quòd uelit peioris desideria facere, à quo proficiscuntur, formanturq; terrestris illius imagines. Primus enim terrenus ille (eò ꝙ primus delapsus fuerit à rebus melioribus, & desiderauerit alteram uitam, præter uitā præstantiorem) dignus factus fuit, ut esset principium non creaturę, nō operis, sed figmenti domini: factus ut illuderetur ab angelis eius. Nostra uerò principalis substantia in ea parte est, quæ ad similitudinem est creatoris. Altera uerò ex culpa in figmento, quòd è puluere terræ est sumptum. Atq; equidem si obliti ueluti substantiæ melioris, quæ in nobis est, ei figmento, quod est è puluere, subdiderimus nos ipsos, pars etiam prętantior imaginem terreni sumet, sin uerò intelligentes quod factū est ad imaginē, & quod sumptum est è puluere terræ, inclinauerimus ad hunc, ad cuius imaginem facti sumus, erimus etiam ad similitudinem dei:omni affectione erga materiam, & erga corpora, atq; etiam erga aliquem eorum, qui sunt ad similitudinem, abolita. Quoniam autem, ἐπιθυμία hoc est desiderium indifferens est in scripturis diuinis non agnoscentibus accuratā uocabulorū significationē, à gentibus qui diligenter disseruere traditā (qui τὸ ἀστεῖον hoc est) quid industriū, studiosumq; est nominēt βούλημα, hoc est uoluntatem: eam diffinientes appetitū rationi consentaneū, quod uerò malum est ἐπιθυμίαν hoc est desiderium, quod dicunt esse appetitum à ratione alienum, uel uehementē appetitum dicendū est:omnem naturam genitam desideria patris sui uelle facere: quemadmodū etiam omnis natura facit opera patris sui: in primis quidē illius patris sancti,

ingeniti

ingeniti existentis, qui est Deus, illius uerò in primis mali patris, qui ex nullo est patre: quippe in quo nullus pater effecerit, ut subsisteret prauitas, sed auersio à deo genuerit eam. Quod igit̃ nunc examinatũ à nobis est, nempe uos desideria patris uestri uultis facere, perspicuũ est ad diabolũ referri, cum superius dictũ sit: uos ex patre diabolo estis, & subiungatur, ille homicida erat ab initio. Quin etiam ad unumquenq;, siue is fuerit ex diabolo, siue ex deo rectè dicetur: uos desideria patris uestri uultis facere. Dicuntur enim etiam dei quædam esse desideria, isto modo sic dictis uoluntatibus ipsius. unde in 18. psalmo dictum est: Iudicia Domini uera simulq; iusta desideria, super aurũ, & lapidem preciosum multũ. Quòd si legas desiderabilia super super aurum, & lapidẽ preciosum multũ, ut quędã habent exemplaria, dices desiderabilia digna esse ut aliqs desideret ea, sicut laudabilia ut laudentur, & diligibilia ut diligantur. Vt igitur laudabilia, magis à Deo laudantur, benedicta ut benedicantur, & diligibilia ut diligant̃. Vt igitur benedicta magis à deo benedicunt̃, & diligibilia magis à deo diligunt̃, sic etiam desiderabilia, rationabilibus multò à deo desiderantur. Candidius, & in bonam (ut diximus superius) partem accipientes ἐπιθυμίαν, hoc est desideriũ, dicente etiã Seruatore:
Luc.22 Desiderio desideraui hoc pascha manducare uobiscum, anteq; patiar. Quòd uerò etiã in malam partem sumatur desideriũ, etiam si sufficere potest præsens cõtextus quem nunc tractamus, nihilominus tamen ille etiam addendus est: Qui inspexerit in mulierem ad desiderandũ eam, iam adulteriũ in corde suo cũ ea cõmisit. Porrò qui desiderat, non omnino id quod abest desiderat, quemadmodũ neq; qui uult, is omnino absentia uult: hoc aũt pręmuniuimus, ꝓpter desideria dei, & perfectorũ desideria. quisqs ergo alicuius filius fuerit, is etiã patris sui desideria uult facere, suiq; patris opera facit, omni noq; in potestate nostra qui sumus homines, uel dei, uel diaboli sumus opera: & quę facere uolumus, uel desideriũ est patris nostri boni cœlestis, uel diaboli, qui est inimicus illi. & siquidẽ facimus opera dei, uolumusq; eius desideria facere, filij sumus dei: sin, quę diaboli sunt agimus, uolẽtes quę ille desiderat facere, ex patre diabolo sumus: quã obrem inspiciamus non solũ, quę agimus, uerũ etiã quæ uolumus. Vt enim aliquis sit diaboli filius, sufficit uel solũ uelle illius desideria facere: & fortassis etiam hac de causa post illud, uos facitis opera patris uestri, dictũ est, uos desideria patris uestri uultis facere: ut hinc discamus nos esse diaboli filios, si uel solum uelimus facere quæ diabolus desiderat. At aptissimè quis ad hæc diceret: sufficere etiã ut simus filij dei, uelle desideria illius facere, etiã si opera illius non faciamus, sed dicendũ est, ꝙ necesse sit ei q̃ uelit desideria dei facere, ut etiã faciat opera dei: nõ enim solũ uelle, uerũ etiã operari (ut inquit Paulus) ex deo est, cum hoc bonũ uelle sequat̃ omnino operatio, ueluti sua (ut ita dicam) cõiunx. Diligentib. enim deũ omnia cooperant̃ in bonũ: nec deus omnino bonum uelle imperfectũ sinet, qui facit omnia opera ualde bona. Quin ne excogitari quidem potest bonũ uelle, non coniuncta in tali uolũtate operatione bona, bono uelle: sane operatio, uelle coniuncta est, etiã si plerunq; rationi conuenienter impediat̃ à prouidentia, quãdo pro aliqua uniuersali utilitate, uel pro qualicunq; utilitate, opus est interrumpi opus malũ, secundũ uoluntatẽ. sed in hæc inquit Heracleon: Hi, ad quos est sermo, ex substantia diaboli erant, perinde quasi diaboli substantia diuersa sit ab essentia sanctorũ angelorũ rationis cõpote. Ac mihi simile quiddã in hoc passus fuisse uidetur atq; ille, qui diuersam essentiam dicit esse oculi sani, & oculi perperam uidentis: & alteram esse essentiã auditus uitiati, alteram auditus sani. Vt enim in his non essentia diuersa, sed causa quædã cõtigit, ut auditus oculusq; uitiarent̃, sic cuiuscunq; natura apti ad assequendã rationẽ essentia assecutiua, eadẽ est, siue rationẽ admittat, siue eam renuat. Quòd enim in nobis hominibus differat uis illa quę assequuta est ab ea quę nõ assequitur, haud equidẽ dicere queã, etiam si post dictorũ intelligentiã, alter quidẽ ea laudãs acquiescat dicto, alter uerò illud renuat. At frequenter diximus si cõcessum fuerit essentias esse diuersas, minimeq; rerũ præstantiũ capacẽ diabolũ esse, futurũ esse, ut ille à nobis defendat̃, perinde quasi prauitatis non sit auctor, notã alioquin inusturi ei, qui illum creauit, quiq; ipsi essentiam est largitus: id quod omniũ absurdissimũ est. Manifesta aũt erit absurditas intuenti humanarũ animarum essentiã, & inspicięti quòd quemadmodum fieri nequit, ut corpora humana magis q̃ alia humana corpora sint alterius, & alte-

& alterius essentiæ, ita fieri nõ posse, ut animæ magis q̃ aliæ animæ, & res ad intellectũ spectans magis, q̃ res ad intellectũ spectans, & uis cogitãdi magis q̃ uis cogitãdi, sit alterius essentiæ. Idem dices etiam de eo, quod rationis est compos, & de potentijs, quæ sunt in animo: nempe de potentia memoriæ, & de potentia sic imaginãdi. Si enim homo prę alio homine alterius est substãtię, alterius quoq; generis necesse est esse animæ potentias, & genere (ut ita dicã) differrę memorię potentiã à memorię potentia, & discurrendi potentiã à potẽtia discurrẽdi. Sed certis agamus: exemplo utentes eorũ quæ similiter intelligunt & discurrunt: ita ut unus spiritualis, alter terrestris (ut illi loquuntur) similiter assentiant, uel assensionem inhibeant aut abnuãt: utrũ hæc similitudo fuit in diuersis essentijs, an potius passio similis fuit, quoniã id cui cõtingit passio erat eiusdem essentię? Atq; equidẽ si dixerint easdem figuras imaginationũ, & assensionum, & recordationũ, & discursuũ factas fuisse in his quæ essentia differant, alienum est à ratione, sin uerò dicent eos qui sunt eiusdẽ essentiæ, quandam & aliã in se habere essentiam particularẽ ab illis diuersam, fatuũ erit. Ostendant præter has potentias alterã quandã essentiam esse non intelligentem, neq; considerantem, neq; reminiscẽtem, neq; imaginantem esse in his quos spirituales appellant, & in his quos terrestres, meliorẽ potentia intelligendi, atq; cogitandi, uel similem uel peiorem: neq; enim dicturi sunt meliorem, sed consentaneum est eos dicturos, quemadmodũ contingit, ut ex eodem sigillo similiter imprimatur dissimilis essentia, puta auri, argenti, stanni, plumbi, & ceræ, sic facile factu esse, ut ex ijsdem imaginationibus imprimantur figuræ in diuersas essentias habentibus, & imaginantibus simile etiam de discursu, de intelligentia & reminiscẽtia dicturi. At uide, ne fortè (etiam si admodum persuasibilis hæc uideat̃ oratio) corripere magis, ac decipere sic collata possit, q̃ persuadere illi qui exemplũ accurate annotarit. Ac de imagine illud quidẽ possum ostendere, q̃ figura in auro, qua ratione figura est, similis illi figuræ quæ in argento proprietatem ostendat, cur facta sit potius in auro, q̃ impressa sit in argento, uel in cęteris materijs. Quare uicissim nobis ostendant illi proprietatem eius, quod amisit maiorem figuram, uel minorem, uel infimam, ac tentẽt saltim nugari, ac circumloqui diuersam essentiam figurarum suscipientium similiter impressionẽ: quod cum non exhibuerint, enunciabũt quidem, sed non demonstrabunt. Hactenus de Heracleone, qui exposuit ex patre diabolo, pro eo quod est, ex substantia patris diaboli: Qui rursus in hoc dictum, desideria patris uestri uultis facere, disputat dicens: diabolum non habere uoluntatẽ, sed desideria: cuius dicti absurditas apparet ex se, dum omnibus in confesso est, illum mala uelle. Colliges etiam tu ipse (etiam si in præsentia non sit nobis ad manus, quod in medium adducamus) an alicubi in scriptura positum sit uocabulum, uelle, de diabolo. Inquit etiam post hæc Heracleon, hęc dicta fuisse, non ad terrenos natura existentes diaboli filios, sed ad eos qui sunt animales, factos diaboli filios positione: ex quibus possunt quidam natura & positione filij dei esse. Inquit præterea hos fieri diaboli, eò quòd dilexerint faciantq; diaboli desideria, cum natura huiusmodi non sint. Disputat etiam uocabulum filiorum trifariã intelligi debere: primum natura alterum uoluntate, tertiũ dignitate. Natura inquiens, illud est, quod genitum est à quodam genito, quod etiã propriè filius uocat̃: Voluntate uerò, cum quis uolũtatem faciens alicuius, animi sui iudicio filius, cuius facit uolũtatem, uocatur. Postremò dignitate, iuxta qđ dicunt̃ quidã gehennę filij, & tenebrarũ, & iniquitatis, & serpentiũ & uiperarũ progenies. Nõ enim generant hęc inquit talia quędã sua ipsorũ natura, cum potius corrumpant consumantq; eos, qui in se coniecti fuerint: sed quoniã effecerint illorũ opera, eorũ filij uocant̃. Hanc aũt differentiã cum dederit, cumq; ne tantulũ quidẽ suã narrationẽ ex scripturis cõfirmarit, respõdebimus illi, si nõ natura, sed dignitate uocant̃ gehennæ filij, & tenebrarũ, & iniquitatis, nã hæc corrumpunt, cõsumunt, magis cõfirmãt, quomodo Paulus hoc inq̃t: Natura eramus filij iræ, sicut & cęteri: alioquin dicant nobis iram illã, cuius nos natura filij eramus non consumere, & ex se maximè non corrũpere. Rursum inquit diaboli filios à Iesu hos dici, non quòd diabolus generet, sed quòd diaboli opera facientes assimilati fuerint ipsi. At uerò quantò melius est idcirco eos diaboli filios haberi, quia illi assimiles sint faciendo opera eius, non per essentiam, neq; per creationem, in qua nulla sunt opera? Ephes. 2

Tomus

Ille homicida erat ab initio, & in ueritate non stetit, quia non est ueritas in eo.

QVONIAM generatim homicida est ille, qui quomodocunq; interfecerit hominem, qui etiam est indifferẽs, iuxta id quod etiam fecit Phinees, qui Israelitam interfecit fornicantem, & Madianitam, & Dauid etiam absq; uituperatione dicetur homicida, qui in nomine domini dei uirtutum, coram acie Israelis interfecit Goliath, quærẽdũ est, quæ nam sit hominis uera uita, & rursum quę sit huius mors ueræ uitæ contraria: ut intelligamus, quis nam sit uituperabilis homicida. Et quantũ quidem ad historiam pertinet, dices, Adã & Euam tàm diu interfectos non fuisse, quàm diu non peccauerunt, mox uerò perijsse in ea die qua de ligno uetito comederunt, nullo alio interficiẽte eos, q̃ homicida illo diabolo: quando Euam decepit per serpentẽ, & Eua dedit uiro de ligno, & comedit uir. Quantum uerò ad profundiora dogmata, si cõsideraueris dictũ illud: non moriar sed uiuã, & enarrabo opera domini, & illud à Seruatore dictũ ad Sadducæos occultissimè his, qui quod dictum erat, intelligere quirent, in Euangelio à Matthęo tradito de resurrectio-
Mat.22 ne mortuorũ: An non legistis, quod dictum est uobis à deo, qui ait: ego sum deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob, deus non est deus mortuorũ, sed uiuentiũ. & in Euan
Lucæ 20 gelio à Luca tradito: Quòd uerò resurgãt mortui etiã Moses ostẽdit iuxta rubum, cum dicit, dominũ deum Abrahã, & deum Isaac, & deum Iacob: Deus aũt non est mortuorum, sed uiuentiũ, omnes enim uiuunt illi. Ad hæc etiam in Euangelio secundum Mar
Marc.12 cum de mortuis, qui resuscitent. Non legistis in libro Mosi, quomodo in rubo locutus sit illi deus dicẽs: ego ille deus Abrahã, deus Isaac, & deus Iacob: non est deus mortuorum, sed deus uiuentiũ, si hæc inquã cõsideraueris, uidebis, si uiuit, quia ex mortuis resurrexerit Abrahã, & Isaac, & Iacob, hos fuisse mortuos antequàm uiuerẽt. Videbis etiam neminem propriè dici mortuum, qui ante nõ uixerit. Inspice uerò etiam hoc: In Adam omnes moriuntur, & in Christo omnes uiuificabuntur. Quibus uerbis neque mors media significatur hoc dicto, in Adam omnes moriuntur, neque indifferens uita (quæ neque bonum per se est, neq; malum) in illo: In Christo omnes uiuificabunt, & uidebis uitam hominis, qui est ad imaginem: cuius uita cõsiderata, intelliges quonam pacto homicida ille interfecerit uiuentẽ hominem, rectè dicẽdus homicida, non quia unum quempiam priuatim interfecerit, sed propter uniuersum genus à se interfectũ: unde in Adam omnes moriũtur. Hoc uerò homicidium operatus est, cum incœpisset ab initio: per huius homicidium unusquisq; rem ipsam considerans, suumq; ipsius corpus, & cui accommodatum sit, hoc dicturus est, seipsum dicens miserum, eò quòd in
Rom.6 Adam perierit, infelix ego homo, quis me liberabit ex hoc corpore morti obnoxio?
Psal.21 Vidẽs etiam quonam pacto dictum sit illud: In puluerẽ mortis deduxisti me, & illud:
Psal.43 Humiliasti nos in loco afflictionis, & illud: Corpus nostrũ humile. Est etiam occultius
Phil.3 quiddã, ꝓpter quod homicida ille ab initio princeps sit, huius mũdi inquã, hoc est terrestris loci, ubi sunt homines, quos interfecit. Atq; homicida quidẽ interfecit nos, nos uerò dei gratia consepulti sumus Christo, & consurreximus illi, conformes facti resurrectioni eius, & in nouitate uitæ ambulantes. At uerò homicida ille princeps est interfectorum, itemq; mortuorum: nullius uiuentis ualens princeps esse. Quòd si latius cõsideraueris, quæ scripta sunt de mortuis, ueluti hoc: in hoc enim Christus, & mortuus est & resurrexit, ut mortuorum ac uiuentium sit princeps, uidebis quomodo per mor-
Rom.14 tem Iesu ne mortuorum quidem amplius sit ille princeps. Mortuus est enim Iesus, ut mortuis etiam dominetur: atq; quàm diu uiuit homo, nõ gerit imaginem terreni, sed cum morit̃ interficiturq; ab homicida illo, tùm perdit dei imaginem, tùm recipit imaginem terreni & mortificat̃: mortuus enim est terrenus, quomodo uiuus est supercœlestis: & deus non est deus mortuorum, sed uiuentium: ergo, si quidem cõsurreximus, in nouitate uitæ ambulantes, deus est noster: q̃ si adhuc inter mortuos sumus, cũ deus non sit mortuorũ, ne nostri quidẽ erit deus. Cæterũ institutæ disputationi de eo quod est, qui erat homicida ab initio, proximũ est ut uideamus aliquos quidẽ mortuos esse, sed

sed non in alio præterquàm in Christo: qui etiam primum resurrecturi sunt, de quibus
in epistola sic ad Corinthios dicitur: Clanget tuba, & mortui resurgent incorruptibi- 1.Cor.15
les, & nos immutabimur. In epistola uerò ad Thessalonicenses. Hoc enim uobis dici-
mus in uerbo domini, quòd nos qui uiuemus, & reliqui erimus, in aduẽtu domini ne- 1. Thes.4
quaquam præueniemus eos, qui dormiũt: quoniam ipse dominus cum hortatu, & uo-
ce archangeli, ac tuba dei, descendet de cœlo, & mortui in Christo resurgent primum,
deinde nos qui uiuemus, qui reliqui erimus, simul cum illis rapiemur in nubibus in oc
cursum domini in aera, & sic semper cũ domino erimus. Itaq; arbitror perfectos, & qui
nequaquã amplius peccata cõmittant, uiuentes esse in Christo, mortuos uerò in Chri
sto eos esse, qui affecti quidem sint secundũ eam fidem quæ est in Christo, quiq; delibe
rant optimè uiuere, haud tamen illud assequuti iam fuerint, uel propter ignorantiã ac-
curatę & uerę rationis de iustitia, uel propter infirmitatẽ iudiciorũ, quæ uicta fuerunt
à carne cõcupiscente aduersus spiritũ. Ac profectò his consequens est, Paulũ sibimet
ipsi cõscium iam præclarè se gessisse, dicere illud, nos uiuentes. Cæterũ, quos diximus
mortuos, hi maximè indigent resurrectione, cum ne uiuentes quidẽ rapi possint in nu
bibus in occursum domini in aera, anteq; primùm resurgãt mortui in Christo: quo cir-
ca scriptum est: mortui in Christo resurgent primùm, deinde nos, qui uiuemus, & quæ
sequuntur. Inspicies autem, num etiam propter homicidiũ suum effecerit, ut essent ea,
quæ non erant super terram maledictã, propter opera eiecti à paradiso delitiarum A-
dam. Veruntamen factus fuit homicida hic ab initio rerum existentium, qui opinor fa
ctus principiũ figmenti domini inuidit his, quæ creata fuere ut essent: sic inuidia mors
introiuit in mundum, semper homines diabolo occidente, in quibus uiuẽtibus uitam
inuenerit, donec omnibus inimicis positis sub pedes filij dei, ultimus hostis mors abo
lebitur. Videamus uerò etiã de hoc: In ueritate non stetit. Atq; omnis quidem ac solus Ioan.8
ille, qui recta firmiter habet dogmata, & propter firmitatẽ dogmatũ perpetuò cõstan
tis est sententiæ, nullo infortunio, nullo corporali prætextu concussus, is stetit in ueri-
tate: qui uerò etiam num appetitu, uehementiore rerum uenerearũ, uel qualicunq; cul
pa concutit, ita ut aliquantulũ dimoueatur ab honesto, is meritò non stetisse existime-
tur in ueritate. Sed hæc oratio peruenit ad eas naturas, quę sunt extra carnem & sangui
nem, est enim etiam illarum uita necessariò dicendũ eas, quæ præclarè se gesserint, sta-
re in ueritate: sin uerò aliquis hunc in modum nõ uixerit, is nõ stetit in ueritate. Sed ob
seruo, ne fortè unũ quiddam & uniforme sit, stare in ueritate, uariũ uerò ac multiplex,
non stare in ea: quibusdam conantibus in ea stare, sed id assequi non ualentibus, quòd
pedes habeant tremebundos, ut ita dicam, & uacillantes, alijs uerò, etiam si hoc modo
affecti nõ fuerint, in periculo tamen constitutis, ne idem sibi contingat, qualis erat, qui
dicit: Mei aũt penè moti sunt pedes: rursumq; etiam alijs in ea labentibus, de quib. dici Lucæ 20
opinor: Qui ceciderit super petram conteretur. Ad hoc stare in ueritate Dominus ad- Exod.33
hortãs Mosen, dixit ad eum: Ecce locus apud me, & stabis super petrã: nã si petra Chri-
stus erat, Christusq; inquit: Ego sum ueritas, fortassis hoc dictũ, Stabis super petrã, idẽ
est atq; hoc: Stabis supra ueritatem: id quod uix post multa tandẽ contingit alicui. Vn
de ad id etiã usq; temporis, quo dicta fuere hęc uerba Mosi, ecce locus apud me est, &
stabis supra petram, Moses non steterat supra petram. Quod si quis diligentius inspe-
xerit naturam humanam non facile ualentẽ se mundare à falsis dogmatibus, is uisurus
est, quemadmodum omnis homo est mendax, ita etiam nullũ hominem stare in uerita
te: nam si aliquis non est amplius mendax, aut stat in ueritate, huiusmodi sanè non est
homo: adeò ut deus illi suiq; similib. dicat: ego dixi dij estis, & filij excelsi omnes. Nec
illud de eo subiũgetur. Vos autem sicut homines moriemini. Quòd si quisquam alius
non stetit in ueritate, profectò is fuit diabolus, qui ab initio fuit homicida: & causa sa-
nè cur ipse non steterit in ueritate, dicta est hunc in modum: Veritas dei in eo nõ est.
Hanc autem ob causam non est in eo ueritas, quoniam deceptus est, falsaq; opinatur:
ipseq; à seipso deceptus est peior his cæteris deceptis habitus, quòd illi quidem deci-
piuntur ab hoc, ipse autem sibi fabricator, & auctor est deceptionis. Sed dignũ quæsi-
tu est, quomodo ueritas non dicatur in eo esse: utrum ue tandem, quia nullũ dogma ue
rum habet, sed quæcunq; opinatur falsa sint, an potius qui particeps Christo non est

ut sunt participes Christi dicentis: ego sum ueritas (qui enim participes sunt illius, illius sunt participes, in quantum est ueritas, & idcirco ueritas in eis est.) Rursum tertio addubitabitur hoc in loco quibusdam annotaturis, num dicere oporteat non esse ueritatem in eo, qui qualecunque mendaciũ opinat, etiã si cũ multis ueris ipsum opinet. Vt enim falsa est complexio ex innumeris, quæ ualde uera sint, & uno mendacio constãs, sic in eo qui cum multis ueris unum mẽdacium opinatur, talis fermè est complexio & copulatio, ut in illo dicamus ueritatem non esse. Ostendo autem cum multis ueris unũ mendacium suspicantem, & tria uidebuntur habere rationem: aliquo quidem dicturo propter hoc dictum fuisse: in ueritate nõ stetit, quoniã particeps non sit Christi (quippe cui etiam inferat bellum) altero autem, quoniam nil uerè cogitet, sed mentitus sit, propter quod etiam diabolus sit, & malus, & peior quocũque cadente, quoniam fortassis in multis sit etiam aliquid ueri admixtũ illis multis, quibus falluntur, in hoc uerò nihil sit uerum. Atque etiam tertius patrocinabitur reliquo: dicens fieri non posse, ut aliquod animal rationis compos ita de omnibus falsa opinetur, ut de re nulla (saltim imbecilliter) cogitet uerũ. Nam omnino saltim hoc diabolus dogma uerũ habet, quòd se ipsum rationis cõpotem esse intelligit: quodque talis etiam homo est, itidemque angelus, quodque corpus est tale: & quale corpus: & aliud quiddam à corpore diuersum. Sed ut demum non dicat, nec consideret, ac saltim satis sunt prima, ut uerum esse nõ possit de eo, quod nihil ueri cogitat. Atque nos quidem hoc dictum, in ueritate non stetit, intelligimus non tanquam ostendentes naturã talem, neque docentes fieri non posse, ut ipse stet in ueritate, Heracleon uerò in hęc inquit hoc. Natura ipsius ex ueritate nõ est, sed ex eo, quod contrariũ est ueritati: nimirum ex errore, & ignorantia. Quo circa inquit, neque stare in ueritate, neque ueritatem in se ipso habere potest, ex natura sua propriũ habens mendacium: naturaliter aliquando non ualens dicere ueritatem, dico autem, quòd non solùm ipse mendax est, uerum etiam pater ipsius, priuatim pater ipsius exponens, naturam ipsius: quandoquidem ex errore & falsitate constat. Quæ omnia diabolum liberant omni uituperatione, & culpa, & accusatione. Nullus enim iure uel uituperaret, uel incul paret, uel accusaret non natum aptum natura ad præstantiora: Quãobrem infelix potius, quàm uituperabilis est diabolus, iudicio Heracleonis. Sciendum uerò est, quemadmodum diabolus in ueritate nõ stetit, quoniam non est ueritas in eo, sic etiã, qui sint ex patre diabolo, in ueritate non stare, quoniam ueritas non sit in ipsis: cuiusmodi sunt omnes etiam num peccantes, etiam si Christi se dicant esse: omnis, enim qui committit peccatum, ex diabolo est.

Cum loquitur mendacium, ex proprijs loquitur, quoniam mendax est & parer eius.

QVONIAM exponẽtes illud, uos ex patre diabolo estis, memores huius dicti anticipauimus dicere, quæ nobis tum in hũc textum succurrerunt, quærẽtes quid sit mendacium, & quid sit pater eius, expendenda quoque nũc sunt cum illis, quę à nobis dicent. & arbitror ego omnem spiritum malum & fallacem, mendacium esse: cumque unusquisque horũ loquit, ex proprijs loquitur, nõ ex his, quę dei sunt: horumque mendax pater diabolus est. Vnde uerò moti fuerimus, ut diceremus omnem malũ spiritũ mendacium esse, nunc in mediũ adducemus. Scriptum est in tertio Regũ. Sic dixit Micheas uocatus ab Achab prophetãdi causa, utrũ sibi cõduceret ire ad bel-
3. Reg. 22 lum, an nõ. Vidi deũ Israelis sedentẽ in solio suo, & omnis exercitus cœli stabat iuxta eum ad dexteram eius, & ad sinistram eius, dixitque dominus, quis decipiet Achab Regem Israel, & ascendet, & cadet in Rammoth Galaad? cumque alius aliud diceret, egrediebatur spiritus quidam, & stans coram domino ait: ego decipiã eum. dixitque ad eum dominus, qua in re? is dixit egrediar, & ero spiritus mendacij in ore omniũ propheta-
2. Paral. 18 rum eius. Et in secundo Paralipomẽ. Ipse Micheas ad Achab, & Iosaphath inquit: Audite uerbum domini. Vidi dominum sedentem in solio suo, & omnis potẽtia cœli stabat ad dexteram eius, & ad sinistram eius, & dixit dominus: quis decipiet Achab Regem Israel? & ascendet, et corruet in Ramoth Gaalad? cũque alius aliud dixisset, egressus est spiritus, & stetit coram domino, & dixit; ego decipiam eum: & dixit dominus

minus,qua in re?& dixit:egrediar,& ero spiritus mendax in ore omnium prophetarū eius.Apertè igitur ex his declaratur,quòd est aliquis spiritus mēdax, ac spiritus etiam similes,spiritus esse mendaces:quippe qui à patre suo mēdace, acceperint esse spiritus mendaces propter mēdacium,& propter uitium:non quia propter essentiā, & naturā sint tales.Atq; spiritus quidem sanctus,uel angelicus spiritus cum loquitur, nō ex pro prijs loquitur,sed loquitur à sermone ueritatis,& sapientiæ:id quod etiam manifestat Ioannis Euangelium,in quo de paracleto docens Seruator inquit:de meo accipiet,& annunciabit uobis,qui uerò ex proprijs loquitur,mēdaciū loquitur. Ex proprijs enim loquutus est etiam ille in tertio regum spiritus mendax decipiens Achab: Veruntamē obserua uocabulum,mendax,similiter positum fuisse de diabolo,qui mendacium genuit,& de homine.Atq; hoc quidem in loco dicitur de homine & de diabolo, mēdax est,& pater eius,in psalmis uerò de homine solū:& illud.Ego dixi in excessu meo,omnis homo mēdax.Verum hæc omnia in medium adduximus,ut quoad fieri potest, fugiamus esse homines,festinātes filij dei effici,quoniā quam diu homines sumus,mendaces sumus,sicut & pater mēdacij mendax est.Simile est autem participare nos unū, & nomen eius,& participare rem ab ipso nomine significatam. Nos dico (si manserimus homines) & diabolum,qui mendax est dictus.

TOMVS VIGESIMVSQVINTVS

Ego autem,quia ueritatem dico,non creditis mihi.

Si memores sumus,ad quos loquitur (nempe ad eos,qui crediderāt ei, Iudæos,qui promissionem acceperant,si permāsissent in sermone Iesu tùm uerè discipulos eius futuros,& agnituros ueritatem liberantem eos)dubitabimus quomodo talibus dicat: ego autem quia ueritatē dico uobis, non creditis. Proinde uide, ne forte iuxta unam considerationem fieri possit,ut quis illi credat, & iuxta aliam considerationem illi non credat: uerbi gratia. Qui credunt in Iesum crucifixum tempore Pontij Pilati in Iudæa,non credunt autem in eum, qui natus est ex Maria uirgine, hi in eum credunt,& in eum non credunt.Rursumq; qui credunt in Iesum qui fecit in Iudæa signa & prodigia quæ scripta sunt, non credunt autem in Iesum filium eius, qui fecit cœlum & terram,in deum credunt,& nō credunt.Ac rursus qui credunt in patrem Iesu Christi,non credunt autem in opificem factoremq; huius uniuersi,hi in eum credunt,& non credunt. Atq; equidem qui credunt in factorem cœli & terræ,non credunt autem in patrem Iesu Crucifixi tempore Pontij Pilati,in deum credunt,& non credunt.Ne igitur statim sit contrarietas (perinde quasi qui hoc scribit huiusmodi Euāgelium,non itidē hoc perspexerit)dices,quòd dicens eis qui crediderant ei Iudæis,ego autem quia ueritatem dico uobis,non creditis mihi,secundum unam considerationem credentibus,secundum aliam cōsiderationem non credentibus hæc dixerit: & certe consentaneū est credidisse quidē eos iuxta apparentiam propter prodigia,& non credidisse dictis ipsius profundioribus. Proinde hoc dictum,quia ueritatem dico non creditis mihi,conuenit cum illo : Agnoscetis ueritatem:quod perinde est,ac si non agnoscerent ueritatem,tāquàm si diceret:quatenus prodigia facio creditis mihi,quatenus autem ueritatē dico non creditis mihi.Hoc nunc in multis cernere possis admirantibus quidem Iesum,cū illius historiæ intendūt, haud ita uerò credentibus,simul atq; profundior ac maior,quàm pro captu ipsorū explicata fuerit illis ratio,sed suspicantibus illā esse falsam.Quo circa intēdamus,ne forte nobis etiam dicat sermo dei filius,quia ueritatem dico nō creditis mihi: Quis ex uobis arguit me de peccato,sermo dei filius,cum apertè uolūtatē suam ob oculos posuisset, ita ut ne unus quidem audientiū contradicere posset, etiā hæc dicit,uisum perstringēs eorum,qui sibi non assentiebantur:si non ostenditis ea, quæ dicūtur peccata esse,iam iure à uobis exigo consensum.Magnam autem fidutiā habet Seruatoris oratio in hoc dicto,nullo homine cum ea confidentia quæ nascitur ex nō peccasse, dicere ualente, quis ex uobis arguit me de peccato,sed solo domino nostro dicere hæc ualēte ad omnes qui unquam illum cognouerunt, qui peccatum non fecit,per omnia tentatus iu-

xta similitudinem absq; peccato. Quòd autē dixit quis ex uobis, sic intelligo, ut id ad nō præsentes tantùm, sed ad uniuersum hominum genus dictum sit, tanquàm si sic explanaretur: Quis ex uestro genere, uel quis, qualiscunq; tandem sit ille homo, arguere poterit me de peccato? at certè nemo. Propter autem hoc dictum: imitatores mei estote, & ego Christi, omni modo contendēdum nobis est, ut iuxta uires humanæ naturæ talem recipiamus fiduciā mundę cōscientię erga omnes homines, ut dicamus in futurum, ac post fidei principiū ad singulos nos agnoscētes, qs ex uobis arguet me de peccato, etiā si factu facile nō est, ut hoc dicamus, cum cōpleuimus rationē? Cęterum non ad homines tantū Seruator dixit hoc, sed etiam ad diabolū, atq; ad potentias illi subiectas, nihil ualentes quòd ipse peccaret, ipsi obijcere, & hoc sanè consequēs est illi: Venit princeps mundi huius, & in me non habet quicquam, & nihil in me inuenit. Possumus uerò etiam nos ex multa diligentia per aliquod tempus fiduciā recipere ad dicendum diabolo quęrenti aduersum nos occasionē, cum animā efflamus, quis ex uobis arguit me de peccato? Si ueritatē dico, quare uos non creditis mihi? Dignū est ut uideamus, quid innuatur ex hac interrogatione: at hoc uidebimus: etiam si illi, ad quos erat sermo non responderint proferentes conueniens responsum: respondere enim posset aliquis, hanc ob causam non credimus, quoniā non uidebimus quonā pacto illud, qđ dicit, sit ueritas, non uidemus autem eò quòd nondū mūdati sint in nobis illi oculi, qui uim perspiciendę ueritatis natura habent. Et quoniam tales sumus, non sumus ex deo, quod si nondum ex deo sumus, etiā oculi uim perspiciendæ ueritatis habentes mundi nō sunt, uel quia cooperti sint, uel quia sint crassi, uel quia sint turbidi propter uitium. Ac considerantes diligenter quidem quid sit propriè credere (iuxta illud dictum, omnis qui credit quòd Iesus Christus est, ex deo genitus est) scientesq; quantum absimus ab hoc credendi modo, hæc respondeamus: obsecrantes medicum oculorū animæ, ut sua ipsius tum sapiētia tum amore, quo genus humanū prosequitur, omnia faciat, quo aperiātur oculi nostri adhuc clausi ab ignominia nostra propter uitiū, iuxta illud, cooperuit nos ignominia nostra: & cōfitentibus nobis exaudiētur causæ cur nondū credamus, & quasi male affectis atq; medico egentibus opem ferens dominus cooperabitur nobis ad percipiendum donum credendi. Tertio loco apud Paulū posito, dum recenset dona: nimirum post donum sapientiæ, & post donum scientię, quibus subiūgit: Alij fides per eundē spiritū, de quo dono, & alibi inquit, à deo nobis donatum est, non solum ut in ipsum credamus, uerum etiam ut pro ipso patiamur. Atque equidē si quis efficatiam credendi notarit, uidebit manifestò non uulgare esse donū, quòd quis credat nulli alij, præterquàm soli uero: præsertim cū plura dogmata, eaq; uaria diuulgentur à multis uera se docere promittentibus. Hoc enim iam probati etiam nummularij officium est, quem si quis perfectum nominarit, haud aberrabit: cum etiā in Hebræorum epistola scriptum sit: Perfectorum est solidus cibus, nempe horum, qui propter assuetudinem sensus habent exercitatos ad discretionem boni pariter & mali.

Heb.4 — Hier.3 — 1 Cor.12 — Phil.1 — Heb.5

Qui ex deo est, uerba dei audit, propterea uos non auditis, quia ex deo non estis.

QVI diuersarum naturarū introducunt cōmentum, quiq; dicunt filios dei natura tales existere, eosq; solum capaces esse uerborū dei propter cognationē quam cum deo habent, ex hoc etiā loco existimant se probare quod proposuerint: hoc contextu, quem mordicus etiam tenent in suam opinionē trahētes rudes, & sine iudicio, nec ualentes respondere ad probabilitatē uoluntatis contextus, neque uidentes eius solutionē hunc in modū se habētem: si palàm est quotquot receperūt lucem ueram, quæ illuminat omnē hominem uenientem in mundū, non quia sint ex deo, recepisse eam (nam si eò quòd essent ex deo, recepissent illā, haud quaq; de eis scriptū fuisset: quotquot autem receperunt eum, dedit eis credentibus in nomē eius potestatē ut filij dei fierent) liquere etiam eos qui non sunt ex deo, potestatem non habere aliquo pacto filios dei fieri, antequàm acceperint uerā lucē. Immò qui acceperint, ne filij quidem dei adhuc sunt, sed potestatem accipiunt filios dei fieri, & tunc ex deo geniti, etiam uerba dei audiunt: non amplius tantum simpliciter credētes, sed iam acutius

res diuini cultus intelligentes. Porrò qui huiusmodi esse non contẽderint, nec filij dei fiunt, nec sunt ex eo: & hanc ob causam, neq; audiunt uerba ipsius, neq; intelligunt uoluntatem illorum, sed manent in statu præcedenti filios dei: nempe in statu eorum qui tantùm crediderunt, serui dei, eò quòd acceperint seruitutis spiritũ in timore, nec contenderint eò procedere & proficere, ut etiam adoptionis filiorum spiritum acciperẽt, per quem clamant illum habẽtes, Abba pater: quòd enim generatim nullus homo ab initio fit filius dei, palàm est tum ex hoc dicto, eramus natura filij iræ (in quod Paulus etiam de se ipso dixit) tùm ex eo: dico autem uobis, Diligite imimicos uestros, & orate pro persequentibus uos, ut sitis filij patris uestri cœlestis: nam si Paulus natura filius iræ erat, quis non filius iræ antequàm accipiat potestatem filium dei fieri, & antequàm filius dei efficiatur, superior est Paulo, quatenus ad creationem attinet? Quòd si non aliter efficitur aliquis filius patris cœlestis, nisi diligendo suos ipsius inimicos, & orando pro persequẽtibus se, perspicuum est nullum hominem, eò quòd natura sit ex deo, uerba dei audire, sed quia acceperit potestatem, ut filius dei efficiatur, eaq; utatur commodè, & eò quòd dilexerit inimicos, & orauerit pro se lædentibus, factus filius patris cœlestis, tunc ex deo, & uerba dei audire, intelligens ea, & scientiam illorũ recipiens: quæ res non propria est seruis, sed his qui sunt dei filij, qui omnem quidem ortum destruxerunt, sed ortũ à deo receperunt, duce spiritu adoptionis. Pariter illud etiam diligenter considerandum est, quomodo accipi opus sit hoc dictum, uerba dei audit: cui simile est illud: Oues meæ uocem meam audiunt. Nam si uocabulũ audiendi de nudo sumamus consensu, etiã animales ad tempus credentes ex deo erunt: de quibus Seruator inquit quosdam esse qui ad tempus credant. Rursum si uerbum audiẽdi sumamus pro eo, quod est seruare mandata, perspicuum est, uel in uno peccantem, non futurum filium dei: quod quidem non premit, qui dicimus ex mutatione unumquenq; filium dei fieri, sed illos, qui neq; seipsos, neque ijsdem disciplinis imbutos facile ostendere possunt ἀναμαρτήτους, hoc est impeccabiles. Quòd si audire sumamus pro eo quod est intelligere & considerare ostendant aliquem omnes hunc in modũ noui testamenti sermones audientem: ut illum dicamus filium dei, si expositio illius in sacris literis inuersionem non recipiat: nos enim etiam in his magnum quendam & admirandũ imaginantes esse eum qui iam filius dei effectus est, non insciè indicauimus quis nam sit ille, qui ex deo est, explanantes illud, qui est ex deo, uerba dei audit. Vide uerò paradoxon qđ ex contrarijs emergit, scilicet quòd aliquis filius dei, alio sit magis filius dei, & quòd alius filius dei sit magis alio in duplo filius dei: quod quomodo ex cõtrario ostẽdatur, sic proponemus. In Euãgelio à Matthæo tradito secũda cõminatio ad pharisæos & scribas sic se habet. Væh uobis scribæ & Pharisæi, hypocritæ, quia obitis mare & terram, ut faciatis unum proselytũ, & cum fuerit factus, facitis illũ filiũ gehennę, duplo magis quàm uos estis: igitur hac ratione, neq; quidam natura sunt filij gehennæ, neq; gehennæ filij ex æquo sunt illius filij, si alius duplo magis quàm alius est gehennę filius. Quòd si alius duplò magis quàm alius est gehennæ filius, cur non etiam perditionis, & mortis, & tenebrarum, & cæterorum, quorum qui uariè peccãt, sunt filij? Quòd si in his sic se res habet, cur non etiam filij lucis alij duplò magis quàm alij erunt, & filij uitæ, & filij sapientiæ, atq; etiam hunc in modum filij dei? quòd si duplo alius magis quàm alius efficitur filius dei, cur non etiam multipliciter, & tantò multipliciter, quantò multipliciter dignum est considerare esse primogenitum totius creaturæ filium dei super omnes, qui sunt filij dei, & non amplius habent spiritum seruitutis in timore, sed acceperunt spiritum adoptionis. Fortassis igitur plura cum sint uerba Dei, non solum quæ scripta sunt, uerum etiam ineffabilia, & quæ homini dicere nefas est, & ea de quibus inquit Ioannes, nec ipse opinor mundus caperet eos qui scriberentur libros, quilibet qualicunq; uerba dei audiens & intelligens iam ex deo est: & quantò plura uerba dei audierit, tantò magis efficitur ex deo: ut iam re uera aliquis qui audierit omnia uerba dei nostri, nominetur filius dei, si hoc apparuerit in aliquo qui accipiat spiritum perfectæ adoptionis, & eximiè nascitur filius dei, & omninò, & totaliter, & totus. Candidius autem sunt intelligendæ illæ uoculæ, totaliter & totus, ut respondeant totis dogmatibus, toti cognitiõi & totis mysterijs, adeò ut totus & totaliter dicat se genitũ ex

Matt. 23

deo, qui nouerit omnia mysteria, & omnem cognitionem, feliciter etiam gestis, quæ
1.Cor.15 sunt perfectæ dilectionis. Vide uerò an is consequenter huic dicto, Ex parte cognosci
mus, & ex parte prophetamus, possit dicere, & ex parte sumus filij dei: & rursum cum
uenerit quod perfectum est, abolebitur quod ex parte est, & illud: cum uenerit ut per-
fectè efficiamur filij dei, non amplius ex parte efficietur aliquis filius dei. Nec hoc sina
tur intactum, num fieri possit, ut aliquis ex parte sit filius præstãtioris partis, nempe di
uinæ, & ex parte sit alterius partis contrariæ, an potius hoc impossibile sit sic se habere:
Similiter inquires, quomodo multi unius patris dicantur filij, utrum propter proauos
& propter successores illorum, an propter talem considerationem. At uerò, cum acce
perimus potestatẽ ut efficiamur filij dei, omnia faciamus ut simus ex deo, et uerba eius
audiamus ut proficiamus etiam, quia simus ex Deo, proficiamus etiam, quia audimus
uerba dei. Plura ex his uerbis semper manifestãtes, donec omnia perceperimus uerba
dei, quæ uel nunc uel in posterum percipere possunt hi, qui spiritu adoptionis digni ha
biti fuerint. Quoties autem uerba quæ à deo dicuntur, non audimus (hoc est ea non in
telligimus) toties consentaneũ est nos redargui, perinde quasi non simus ex deo: nam
propter hoc non audit qui nõ audit uerba dei, quoniã ex deo non est, & ex deo nõ est
propter seipsum, etiã si aliquando acceperit potestatem fieri filius dei, possitq́; diligen
do inimicos, & orando pro his à quibus læditur, fieri filius patris cœlestis.

TOMVS VIGESIMVS SEXTVS

Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: nonne benè dicimus nos, quòd Samaritanus es, & dæmonium habes?

CONSENTANEVM est propter id quod tacet, quòd frequenter inter se hæc quidã de Seruatore dicerent, Samaritanũ illum appellãtes tanq̃ qui res Iudaicas adulteraret, non secus atq; Samaritani: non enim commercium habent Iudæi cum Samaritanis, in multis dogmatibus ab illis dissidentes. Sed profecto quæsitu dignum est, quomodo Samaritanis futurũ seculũ negantibus, & ne animæ quidẽ permanentiam admittentibus, ausi fuerint Seruatorem dicere Samaritanũ, qui q̃ plurima docuerat & de resurrectione & de iudicio. At fortassis hoc dicũt illũ mordentes, perinde quasi eadẽ quæ illi decreta poneret. Verisimile est etiã aliquos existimasse eũ nõ ex affectu de futuro seculo, de resurrectione, de iudicio docere, sed Samariticè affectũ (perinde ac nihil reliquũ foret post hãc uitã) simulationis causa propter opinionẽ quã habebant Iudæi (& ut illis placeret) de resurrectione, deq; æterna uita uerba facere. Quin dæmoniũ quoq; eũ habere dicebant propter ipsius sermones, qui hominũ captum transcendebãt, quib. patrem suum dicebat deum, seq; è cœlo descendisse, quodq; esset panis uitæ longè melior mãna, adeò qui ex hoc pane comederet, uicturus esset in æternum, aliaq; innumera, quib. Euãgelia repleta sunt. Potest etiam propter suspitionem eorum circa Beelzebul dictum fuisse, tu dæmoniũ habes, quandoquidẽ in Beelzebul principe dæmoniorũ existimabant eum eijcere dæmonia, tanquam qui in se haberet Beelzebul. Atq; inimici quidẽ dicentes ipsum habere dæmonium illi uiderint: nos uerò illi credamus dicẽti: ego dæmonium nõ habeo: neq; enim potest dæmonium cæcorũ oculos aperire, uel hæc signa facere quæ scripta sunt, quorum etiam uestigia & reliquiæ uel usq; in præsens fiunt in ecclesiis in nomine domini. Præterea quærat ali quis, cur respondentibus Iudæis (nõ illis qui crediderant ei) duoq; crimina ei impingẽtibus, nempe Samaritanus es tu, & dæmonium habes, non ad duo, sed ad unum (nempe dæmonium habes) respondet dicens: ego dæmonium non habeo. Et uide an ad hoc applicari possit illud illius parabolæ, quæ est
Lucæ 10 apud Euangelium Lucæ: nempe de eo, qui cum descenderet à Hierusalẽ in Hierico, incidit in latrones, quẽ cum sacerdos & Leuita præterijssent, Samaritanus iter faciens uenit ad eum, & uiso eo misericordia motus est, et cum accessisset, obligauit uulnera eius infundens oleum & uinũ. Nam si poterit quis de hac parabola disputans ostendere ad nullum alium, præterquàm ad solũ Seruatorẽ referri posse quæ de Samaritano dicunt, qui semimortuum & delapsum in latrones curauit, is ostendet etiam, quare Seruatornon

tor non negarit se Samaritanum. At uerò alius, quia differant apud Paulum Iudæi ab his qui sunt sub lege, cõsiderans, & sensu anagogico pro his qui sunt sub lege, Samaritanos intelligens, inueniensq; Seruatorem magis quàm Paulum omnibus omnia factũ fuisse, ut omnes lucrifaceret, dicet, eò quòd factus sit sub lege his qui sub lege erant, ue luti etiam Samaritanum fuisse factum: & idcirco non negasse etiam se Samaritanum fu isse. Rursus aliquis tertius interpretationem Samaritani intelligens significantis custo dem, dicturus est quamuis alia consideratione dixerint Iudæi Iesum Samaritanum, ipsum tamen significatione nominis perspecta, illud se esse non negasse: sciētem se custo dem animarum hominum, de quo etiam dictum est: ecce non dormitabit neq; dormiet qui custodit Israel, & custodiens paruulos Dominus. Hebræi etiam Somer dicunt custodem: sicq; tradunt Samaritanos primùm appellatos fuisse, quòd missi fuerint ab Assyriorũ Rege ad custodiã terræ Israel, post captiuitatẽ Israelis, qui diuersus erat à Iuda: qui etiam Israel propter peccata multa in captiuitatem deductus fuit Assyriorum. 3 Reg. 17

Respondit Iesus: ego dæmoniũ non habeo, sed honoro patrem meum, & uos ignominia affecistis me: ego non quæro gloriam meam, est qui quærit & iudicat.

SI lignum iuxta decursus aquarum plantatum huiusmodi est, ut fructum su um in tempore afferat, ita ut ne folium quidem eius defluat, sed cuncta quæ cunq; fecerit, felicem habeant successum, quid existimandum est de Seruatore nostro Iesu, nisi q̃ (cum sit lignum uitæ quatenus est sapientia) fructificat etiã, ut sapientia sit lignum uitæ omnibus recipientibus eam? sed folia præter fructus talia habens, ut ne unum quidem ex ipsis defluat? hanc ob causam nullum Iesu uerbum (præsertim quod habitum dignũ fuerit scriptione à sanctis ipsius discipulis) uulgariter intel ligendũ est. Quin etiã omnis diligentia adhibẽda est nobis, his etiã quæ existimant aperta, nõ desperantes in eius sermone, etiã si extẽporaneus & simplex esse credatur, inueniri semper aliquid illius ore sacro dignum à recte quærentibus: q̃ si aliquando non inueniamus, nos incusandi sumus, non illius sermo, tanq; qui non spiret ex plenitudine dogmata plena ueritatis & sapientiæ, quæ mihi dicta sunt uolenti inquirere de eo: ego dæmonium non habeo, per quod omnes euangeliũ legentes rem docemur, quam, antequam euangelium legeremus, non noueramus: quæ qualis nam sit, cõsideranda est. Ioan. 8
Conuenit iuxta scripturas, peccantes multa facere præter rationem, non ob aliud nisi quia facti fuerint capaces operationis mali spiritus, uel uoluntatis immundi dæmonis. Non dubitarunt igitur uel ea, quæ existimantur esse leuia peccata dæmonijs tribuere illi, qui dixerunt repentinam iram similiterq; detractionem dæmonium esse. Consentaneum uerò est dæmonijs in nobis imaginationes imprimẽtibus, in nosq; operantib. innumera alia nos iuxta illorũ uoluntatẽ facere. Et ut inter homines nullus est absq; sor dibus, & nullus iustus super terrã qui faciat bonum & nõ peccet, sic etiã nullus est semper à dæmonijs mundus, & perpetuo factus incapax operationis horũ. Quocirca allegoricè interpretantes curationes in euãgelio positas, in quibus sunt etiam dæmonum expulsiones, dicemus Iesum ab illis omnib. semper dæmonas expellere, qui propterea q̃ curati fuerint à filio dei, nõ amplius admittunt dæmonũ operationes. Quãobrem so lius Iesu uocẽ esse reor (qui solus expoliauit principatus, & potestates ostẽtauit palam, & triumphans eas in ligno trophęum aduersus omnẽ potentiã contrariam statuit crucem) ita dicere: ego dæmonium neq; habui, neq; habeo, ac ne habiturus quidem sum, quẽadmodum illud etiam dixit: Venit princeps mundi huius, & in me non habet quic quam. Possimus quidem etiam nos proferre, & dicere, dæmonium nõ habeo, sed refel lemur peinde, atq; hi, qui cum negauerint se insanire, ipsis factis conuincuntur mentitos fuisse. An non manifestum argumentũ nos insanire, quando statum habentes insanientium clamamus, excandescentia, & ira accensi, uel cum rabie agitati, & tanq; hinnientes, proprias etiam cõiuges instar equorum equarum amore insanientiũ conscen dimus, post tergũ eijcientes quicquid deus dixerit de sedandis affectibus? Quin etiam quia abiecti, & obscuri à mœrore detineamur: ꝓpriaq; generositate eorũ, qui rationis sunt cõpotes, amissa, obliuiscimur ne unum quidẽ passerẽ absq; deo in laqueũ cadere, Ioan. 14

iuſtáque eſſe quarumlibet rerum, quæ hominibus contingunt, iudicia, quid dicturi ſumus, niſi nos hæc pati, quia uicerit nos diabolus, & quia etiam animæ partem præſtantiſſimam (principatum quam uocant) offuſcarit turbidaritq;? Quin etiam timores rerum non timendarum, gaudiaq; elata de rebus nihili, quorum ſunt actiones? non dæmonũ? qui impleuerunt eos, qui cum ueritate dicere nequeunt. ego dæmoniũ non habeo. Sed conſentaneũ eſt futuros aliquos, qui ſanctos patriarchas, uel ſeruum illum ſacrum, uel admirandos prophetas, uel potẽtiſſimos Seruatoris noſtri Ieſu apoſtolos, in hanc diſputationẽ afferentes, nos refutent, quaſi hi perinde atq; Ieſus dicturi ſint: Ego dæmonium non habeo. ad quos dicere licet: num hi aliquando peccarint, an falſum eſt
Rom.2 illud: Omnes peccauerunt, ac deſtituunt gloria Dei? num etiam uerũ nõ eſt illud: Nul-
Iob 25 lus mundus à ſorde? an non dictũ eſt cum conſideratione, non eſt iuſtus ſuper terram, qui faciat bonum, & non peccet? An non perſpicuum eſt omnes ſcripturas ueras eſſe?
Eccl.7 Igitur non ſemper neque ab initio poterant hi dicere, ac ne hi quidem, qui trãſeunt ad uitam uirtute conſtantem: ego dæmonium non habeo, ſed ſolius hominis, qui conſideratur in Seruatore uox eſt illa, ab initio: qui etiam hanc ob cauſam propriiſſimè, & perfectiſſime ſolus patrem honorauit. Nullus eñ honorans aliquid eorũ quæ honorant à Deo, honorat ſpernentem quæ ille honoret: Alioquin quomodo dicendus eſt aliquis honorare patrem, qui ne à principio quidem ſpiritũ adoptionis perceperit? Nam nul-
1Ioan.3 lus habet adoptionis ſpiritum peccans. Qui enim ex deo genitus eſt, non peccat. Præterea quomodo honorat quis patrem, honorans gloriam quæ eſt ab hominibus, uel argentum, uel terrenas diuitias, uel generatim, quæ ſunt propria materiei, & interitus? Itaq; perſpicuum eſt, quomodo Seruatoris uox illa ſit, ego honoro patrem, quam pro uirili contendere nos etiam debemus dicere, tribuentes Deo & patri honorẽ, nec ulli aliis tribuentes ipſum, cõſtante nobis conſcientia in ſpiritu ſancto. Ac pulchrè profecto cum adueniſſet temporis plenitudo, miſſus à deo ut ex muliere naſceretur, fieretq; ſub lege, quaſi qui eſſet ſub lege dicente: honora patrẽ tuum, & matrẽ tuam ut bene ſit tibi, nullum alium habens patrem niſi deum cœleſtem, inquit: ſed ego honoro patrem meum. Dicemus uerò etiam nos hanc uocem, ſi cõſiderauerimus regenerationis lauacrum, lotiq; in eo, ut efficiamur filii dei, non amplius uocabimus patrem ſuper terram, eò quòd facti fuerimus filii patris cœleſtis, fratreſq; dicentis: Vado ad patrem meum
Ioan.20 & patrem ueſtrum, Deum meum & Deum ueſtrum. Quamobrem perſpicuum eſt, quòd propriiſſimè & perfectiſſimè dicente Ieſu: Ego dæmonium non habeo, ſed ego honoro patrem meum, unuſquiſq; noſtrum imitator eius, quoad fieri poteſt, & omnia potens in Chriſto Ieſu eum corroborante dicturus etiam eſt: Ego dæmonium non habeo, ſed cohoneſto patrem meũ. Cæterùm quis inter mortuos uerſans, in ſepulchriſq; habitans dicere poterit: ego dæmonium non habeo? uel quis quippiam aliud honorãs præter Deum, uerbumq; ipſius, ac præter id, quod à uerbo præcipitur (cum ſit neceſſe honorem illi tribuere) & alteri honorẽ tribuens, decenter honorem ſe illi tribuere exi-
Ioan.8 ſtimans, dicturus eſt tanquam Ieſu diſcipulus: ſed honoro patrem meum? cui dicto proximũ eſt hoc, & uos ignominia afficitis me, quod dictũ eſt ad eos, qui illum contẽptui habebant, quiq; illi dicebant, Nónne bene dicimus nos, quod Samaritanus es tu, & dæmonium habes? exiſtimantes, quod male dixerant, ſe bene dixiſſe: male enim cogitantes enunciarunt Seruatorem Samaritanum, & dæmonium habentem. Nec uero exiſtimandum eſt illis ſolis tunc dictum fuiſſe, uos ignominia me afficitis, ſed his etiam, qui perpetuo Chriſtum, qui eſt iuſtitia, ignominia afficiunt per ea, quæ iniuſtè agunt, atq; etiam his qui ignominia potentiã dei afficiunt, quæ eſt Seruator (Chriſtus enim eſt dei
1Cor.1 potentia,) ex his, quæ efficiunt in debilitate, & infirmitate, Quin etiã cuicunq; ſpernen-
Pſal.119 ti Dei ſapientiam dicetur, uos ignominia me afficitis: quandoquidem Chriſtus etiam eſt ſapientia, atque etiam pax. Quòd ſi quiſpiam eſt ex ipſo, is pacem etiam cum hominibus omnibus habeat oportet,, adeò ut dicat propheticum illud: Cum his, qui oderunt pacem, eram pacificus, opus etiam eſt, ut recipiat pacem ſuperantẽ omnẽ dei intelligentiã, corq; cuſtodientẽ ſenſus eius, qui eam receperit. Quòd ſi quis bellãdi cupidus mordeat etiã, incuſetq; ac deuoret proximũ, ſitq; etiã plenus perturbationibus, cauſa ſeditionis exiſtẽtis in ſuo ipſius animæ principatu, huic etiã dicetur: uos ignominia me

me afficitis, Christus enim pax nostra est. Rursus quoniam qui male agit, odit lucem, Ephes.2
& nō uenit ad lucem, luxq; est ille qui dixit, ego sum lux mundi, perspicuum est, quòd
qui male agit ignominia lucem afficiens, ignominia etiam Christum afficiat: auditu- Ioan.8
rus etiam, & uos ignominia me afficitis. & quid opus est in longum protrahere ser-
monem, explicantem, & ostendentem, qui nam sint qui à Iesu redarguātur, & qui sint
qui audiant ab ipso, uos ignominia me afficitis, cum manifesti sint ex his quæ explicui
mus, & ex his quæ his consequenter cōiungi possunt? Post hęc uideamus quid sit. Ego Ioan.8
non quæro gloriam meam: est qui quærit & iudicat. Quærit Deus (qui nobis suum ip-
sius filium dedit) in singulis, qui eum receperint, gloriam Christi, quam quidem inue-
niet in his, qui sui curam egerint, quiq; diligenter excolunt natura sibi ingenitas ad uir-
tutem causas. Alioquin hanc non inuenturus in his, qui huiusmodi nō fuerint, & nō in-
ueniens iudicat eos, in quibus non inuenit gloriam filij sui, ad quos dicet, per uos no-
men meum male audit inter gentes. Addubitabit etiā aliquis propter hoc, est qui quæ- Ioan.6
rit & iudicat, num ad deum referri hoc opus sit, cum palàm dixerit Seruator: pater ne-
minē iudicat, sed omne iudicium dedit filio suo, ut omnes honorent filium sicut hono-
rat patrē. At uide, an ad hoc uti possis eo dicto, non possum ego facere à me ipso quic- Ioan.5
quam, sicut audio, iudico, & iudicium meum uerum est, quoniam non quæro uolunta-
tem meā, sed uoluntatē eius qui misit me. Nam si, ut audit à patre Seruator, sic iudicat,
quærens nō suam, sed patris, qui eum misit, gloriam, & hanc ob causam iustum est eius
iudicium, fortassis iudicium quod iudicat, qui à patre audit, nō est audientis, sed magis
propriè eius, qui dicit audienti. Sin uerò etiam dicit iudicium meum iustum est, audi
eum in ipso euangelio dicentē: Omnia mea tua sunt. Nam si uerum est, quod à Seruato-
re dictum est: omnia mea tua sunt, perspicuum est iudiciū etiam ipsum, de quo inquit,
meum iudicium iustum est, patris esse iudicium, quòd si patris est iudicium, potest sol-
ui dubium huius dicti: Ego autem nō quæro gloriam meam, est qui quærit, & iudicat. Ioan.8
Habet autem quandam modestiæ emphasim conuenientem Seruatori quod dicitur: Ioan.8
Ego nō quæro gloriam meam, neq; enim admodum decebat illum, ut gloriā exigeret
& ob hoc iudicaret eos, qui illi illam non reddidissent: sed oportebat, uti pater, qui glo
riam filio dederat, exigeret eam ab his, qui eum illa priuabant, iudicaretq; eos. propter
hanc fortassis etiam Seruator imitator patris cum esset, gloriam dei quærit ab his, qui
didicerunt quę sunt dei: & nisi inuenerit in aliquibus patris gloriam, iudicabit illos, tan
quam qui potestatem acceperit faciendi iudicium, quoniā filius hominis est. Heracle-
on sanè in illud: est qui quærit & iudicat, qui me uindicat (inquit) est minister ad hoc
ordinatus, qui non temere gladium portat uindex Regis. Moses autem est hic quem-
admodum superius illis dixit Iesus dicēs, in quem uos sperauistis, postea subiungit: qui
iudicat & punit est Moses, hoc est ipse legislator. Postea dubium contra seipsum mo-
uet Heracleon dicens: Quomodo igitur dicit, omne iudicium sibi traditum fuisse? &
existimans se soluere obiectionem, hæc inquit: Pulchrè dicit, nam Moses tanquam
minister, uoluntatē Christi faciens iudicat, quemadmodum apparet etiam in homini-
bus euenire: Quomodo uerò alij tanquam inferiori Seruatore (nempe ut ipse putat
demiurgo, & mūdi effectori) iudicium tribuat, neq; sic ostendere potest, cum apertè
sit scriptum: Neque enim pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio, & Ioan.5.
illud: Potestatem dedit ipsi iudicium faciendi, quoniam filius hominis est.

TOMVS VIGESIMVS SEPTIMVS

Amen amen dico uobis, si quis sermonem meum seruauerit, mor tem non uidebit in æternum.

QVEMADMODVM est quędā uita, quę nobis est indifferens, neq; bonum,
neque malum existens (iuxta quam etiam impios, & animalia bruta uiue-
re dicimus) altera, quæ non est indifferens, non malum, sed bonum exi- Col.3
stens (de qua inquit Paulus: uita nostra abscondita est cum Christo in
Deo, & ipse Dominus noster de ipso: Ego sum uita) ita mortem eam, quæ

contraria

contraria ſit indifferẽti uitæ,indifferentẽ dixeris: illã uerò,quæ eſt inimica dicenti, ego
ſum ueritas, malam quandã, & aſperã mortẽ:qua qui moritur, eſt in morte, de qua ſcri
1.Cor.15 ptum eſt:ultimus inimicus aboletur, nempe mors. Ac profectò de hac morte cenſen-
Rom.5 dum eſt apoſtolum hæc loqui: propter hoc quemadmodum per unum hominem pec
catum intrauit in mundũ,etiam per peccatũ mors,& ſic in omnes homines pertranſiit,
eò quòd omnes peccauerunt. Vſq; ad legem enim peccatum erat in mundo, peccatũ
enim nõ imputatur non exiſtente lege,ſed regnauit mors ab Adam uſq; ad Moſen,eti-
am in eos,qui peccarunt ad ſimilitudinẽ tranſgreſſionis Adam. & poſt pauca: etenim
ſi per unius delictũ mors regnauit per unũ, multò magis hi, qui exuberantiã gratiæ &
iuſtitiæ accipiunt per uitam, regnabunt auctore uno Ieſu Chriſto. Quæ nam enim eſt
mors,quę per peccatũ introijt in mundum,niſi ultimus inimicus Chriſti abolendus? &
quæ nam mors illa eſt quæ in omneis homines peruaſit, eò quòd omnes peccauerint,
niſi hæc? quæ etiam regnauit ab Adam uſq; ad Moyſen. Moſes aũt hoc eſt lex, fuit uſq;
ad Seruatoris noſtri Ieſu Chriſti aduentum. Ac profecto regnauit unius delicto per u-
num, quo uſq; qui exuberantiam gratiæ & iuſtitiæ accipiunt per uitã, regent autore u-
no Ieſu Chriſto. Hanc igitur mortem non uidebit in æternum, qui ſermonem unigeni
ti & primogeniti omnis creaturæ ſeruauerit,natura aptum ad prohibendũ,ut mors nõ
uideatur. Sic igitur intelligendũ eſt,ſi quis ſermonẽ meũ ſeruauerit,mortẽ nõ uidebit in
ęternũ,perinde ac ſi hæc loquẽs,quia donaſſet lucẽ audientibus,diceret illis:ſi quis me
am hanc ſeruauerit lucẽ,tenebras non uidebit in æternum. Nam fieri non poteſt, ut te-
nebræ oriantur illi qui ſeruat hanc lucem, atqui hanc lucem qui perdiderit futurum eſt
ut mox talis uideat tenebras. Iſto igitur modo uita facta eſt in ſermone qui in princi-
pio erat apud deum. Quocirca principium (hoc eſt ſapiẽtia quæ dicit, Dominus crea-
uit me initium uiarum ſuarũ ad opera eius) de ſermone in ſeipſa exiſtente, in quo facta
eſt uita, docebit & dicet: Si quis ſermonem meum ſeruauerit, mortem non uidebit in
æternum: pariter enim ſeruat quis ſermonem, & uitam in ipſo factam, ab ipſoq; inſepa
rabilem, quæ etiam uita lux eſt hominum lucens in tenebris, & ab ipſis non apprehen
ſa. Si igitur ueluti percunctans propheta dicat: Quis eſt homo, qui uiuet, & non uide-
bit mortẽ? reſpõdebimus à Seruatore noſtro edocti, & dicemus. Ille homo uiuet, & nõ
uidebit mortẽ, qui ſeruat ſermonem dicentis: Si quis ſermonem meum ſeruauerit, mor
tem non uidebit in æternum. Hoc in loco pariter quæro num fortè uocabulum, in ęter
num, intelligendum ſit cõmuniter, ut totum ſit huiuſmodi: Si quis ſermonem meum
ſeruauerit in æternum, mortem nõ uidebit in æternum. Videtur enim aliquis tam diu
non uidere mortem, quàm diu ſermonẽ ſeruat Ieſu, ſimul enim atq; quis eum perdide-
rit, mortẽ etiã uidit. Quòd ſi recurrere quis poteſt ad profundiores rationes, & cõſide-
rare, quõ dicatur ab homine, & in puluerem mortis adduxiſti me, & à Paulo, quis me
liberabit ex corpore hoc mortali? uidebit etiã quõ ꝙ diu ſeruatus fuerit ſermo, tandiu
mors uiſa non fuerit ab eo, qui ipſum ſeruarit, & quõ, cum quis ægrè attendens obſer-
uationi ſermonis, & circa eius cuſtodiam negligens factus, eum ceſſarit cuſtodire, tũc
mortem uiderit, non apud alium ꝙ apud ſeipſum. Ac profecto dogma, legemq; ſem-
piternam cenſendum eſt hoc eſſe, perpetuo dicẽdum eſſe his, qui receperint ſermonẽ.
Si quis ſermonem meũ ſeruauerit, mortẽ non uidebit in æternum. Vt autem (ut ita di-
cam) diutius uiſæ tenebræ aciem illius, qui uiderit obtundunt, ſic mors conſpecta ab
eo qui ſermonem non ſeruauerit, interimit & mortificat, excæcatq; faciem contempla
tioni aſſuetam, adeò ut opus habeat eo, qui cæcorum oculos, aperit. Ac profecto exiſti
mo idcirco cæcos (quorum nota fuerunt cæci, qui in euangelio ſcribunt) amiſiſſe ocu
los, eo quòd (ſermonem cum non ſeruaſſent) mortem conſpexerint.

Dixerunt ei Iudæi, nunc cognouimus, quòd dæmonium habes.

OMPLVRES, hiq; ſapientes omne genus peccati (cuius una etiã ſpecies
C eſt peccatum in ſermone) non aliunde oriri exiſtimant, quàm à prauis iudi-
cijs: At uerò qui ſcripturis ſacris tanquam diuinis crediderunt, ſic diſpu-
tant de hominibus præter rationem operantibus, tanquam abſq; dæmonijs, uel quali-
buſcunq; potentijs contrarijs peccata non perficiant: Quamobrem Iudæi etiam exiſti
mabant

mabant Iesum iuxta dęmonis operationem dixisse: Amen amen dico uobis, Si quis sermonem meum seruauerit mortem non uibebit in æternum. Quod passi sunt, quia nec sermonem seruauerũt, nec uim dicti uiderunt. Nam mortem quandam sciens Iesus inimicam esse rationi, qua moriantur peccantes, & hanc in æternũ non uideri, diceret ab eo, qui sermonem ipsius seruauerit, illi de communi morte dictum esse existimantes, aberrare arbitrati sunt (cum mortuus fuisset Abraam, cæteriq́ prophetæ) dicentem, neminem in æternum mori, qui mandata sua seruarit.

Abraam mortuus est, & prophetæ, & tu dicis, si quis sermonem meum seruauerit, mortem nõ gustabit in æternũ. Num tu maior es patre nostro Abrahamo qui mortuus est, & prophetæ mortui sunt. Quem teipsum facis?

E TIAM si iuxta simpliciorẽ intelligentiã uidetur apertum esse id, quod Iudæi suspicati fuerant, respondentes ad Seruatoris sermonẽ, de Abraam, cæterisq́ prophetis, perinde quasi illi mortui fuissent, nihilominus nõ sinẽda est disputatio inexplorata, cũ collatione ostendente superiora similia. Vtrũ existimabant Seruatorẽ cũ nulla ratione dixisse, si quis sermonẽ meũ seruauerit, mortẽ nõ uidebit in æternũ, & hanc ob causam manifestũ quiddã ad ipsius sermonẽ responderũt, an potius, sicut cõsiderauimus, nõ de cõmuni morte ipsum loquutũ fuisse opinabant̃? & animo cogitantes Abraam, et prophetas aliquando spiritualiter mortuos fuisse, sermone illius spreto (ut qui ne eum quidem talem esse, qualem loquens se promittebat, existimarẽt) inquiunt: nunc cognouimus ꝙ dęmonium habes? Simile uerò etiam in alijs ipsius sermonibus pluribus uerbis in superioribus exquisiuimus, ueluti in Samaritide, quando cũ dixisset ei Iesus, da mihi quod bibã, post alia talia addidit: Si scires donũ dei, & quis sit qui dicit tibi, da mihi quod bibã, tu utiq́ petijsset ab eo, & dedisset tibi aquã uiuam. Et dicit illi mulier: Domine neq́ haustoriũ habes, & puteus profundus est, unde ergo habes illam aquam uiuam? & rursus, Domine da mihi istam aquam uiuam, ut non sitiam, neq́ ueniam huc ad hauriendum. Haud enim probabile est, Samaritidem illi respondere de aqua sub sensum cadente, uel ab ipso petere corporalem aquam, ne in posterum sitiret, uel ne ueniret ad hauriendum ex fonte Iacob sub sensum cadente. Quin etiã dicẽte Dño, panis quẽ ego dabo, caro mea est pro mũdi uita (quãdo pugnabant inter se Iudæi dicentes: quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum?) ostendimus nõ adeo stupidos fuisse, qui audiebant, ut opinarent̃ Iesum hęc loquentẽ inuitare auditores, ut accederent comesturi carnem ipsius, consentaneumq́ certè est Iudæos dixisse in præsenti cõtextu, quẽ nũc examinamus, hæc uerba: Abraam mortuus est, & prophetæ, quoniã didicissent, quomodo per unum hominẽ peccatũ intrauit in mundum, & per peccatũ mors, & ita in omneis homines mors peruasit, eò ꝙ omnes peccauerunt. Consentaneum uerò etiam est, eos uidisse mortẽ regnasse in eos, qui peccarunt ad similitudinem transgressionis Adæ, habuisseq́ sermonem de morte, quæ per peccatũ in omneis homines peruasit, eò quòd omnes peccauerunt: de his autem edocti, Iesu sermones nõ nouerunt, quia, quæ sequuntur, nõ admiserunt: nimirum quòd non sicut delictum ita & donum. Sed ne ratiocinari quidem poterant, quòd si unius delicto multi perire, multo magis gratia Dei, & donum per gratiam, quę fuit unius hominis Iesu Christi in multos exuberauit. Non intellexerunt etiam, quomodo donum non est simile morti, quę fuit per unum qui peccauit: neq́ enim eruditi fuerant ali quando donum ex multis delictis fuisse ad iustificationẽ, sed ne uiderant quidem etiã, quòd exuberantiam gratiæ, & doni accipientes per uitam, regnabunt auctore uno Iesu Christo. Atq́ Abrahæ quidem, & prophetarum mortem uersabant animo, audiẽtes quòd etiam Samuel (quasi per mortẽ sub terra existens) à phytonissa excitatus fuisset: quæ Deos cum existimaret inferne sub terram esse, dicebat: ego uidi Deos ascẽdentes è terra. At uerò uitam Abrahæ, & prophetarum non apprehenderunt, ac ne apprehenderunt quidẽ Deum Abrahę, & Isaach, & Iacob, Deum non esse ipsorum mortuorum, sed uiuentium: ac ueluti suspicantes mortuos esse prophetas, fabricabant̃ illorũ sepulchra: Hanc etiã ob causam miseri habiti. Etiam igitur si Abraam mortuus fuerit, reuixit in posterum nõ uisurus mortẽ. Ab eo enim tempore, quo uidit Iesu diem, exultauit, & gauisus

1 Reg 28

gauisus est. Atq; etiam ob hanc causam arbitror Seruatorē docentem Abraam uiuere, cum dixisset Abraam mortuus est, mox intulisse: Abraam pater uester exultauit, ut uideret diem meum, & uidit, & gauisus est. Quod si nolit aliquis res Abrahæ sic se habere, dicat nobis: Vtrū qui uidit aliquando Seruatoris nostri diē, & hanc ob causam exultauit, & gauisus est, dignatus tali uisione, tanquā ipsa dignus, postea priuatus fuit ea re, quam uiderat? Nam si utrūq; horum absurdum est, cum Abraam uidit Iesu diem, cum ipso pariter uidere, audiuit etiam sermonem ipsius, & seruauit, nec amplius mortem uidit. Nec rectè Iudæi dicebant, Abraam mortuus est, perinde quasi mors Abrahæ in causa esset, ut etiam Christus moreretur. Simile etiam de prophetis dices. Nam si deus non est mortuorū, sed uiuentium, & ut est Abraam, Isaach, & Iacob deus, sic etiam est cæterorum prophetarum deus, uiuunt etiam prophetæ, ut qui seruarunt etiam sermonem filij dei, quādo sermo factus est ad Oseam, uel sermo factus est ad Hieremiam, uel sermo factus est ad Esaiam. Nec enim alius ad aliquem horum factus est, præterquam sermo ille, qui erat in principio apud deum, filius ipsius dei sermo, quem (si quis alius) prophetæ in primis seruauerunt, qui etiam ex quo acceperunt sermonem, mortem amplius non uiderunt. Similiter igitur falsum est, quod dixerunt Iudæi: Nunc cognouimus, quòd dæmonium habes, & Abraam mortuus est, & prophetæ. Neq; enim agnouerāt dæmonium habere eum, qui imperabat dæmonijs (nullus enim cognoscit, quod non est) neq; Abraam, & prophetæ in morte amplius erant, quando dicebant Iudæi: Abraam mortuus est, & prophetæ. Deinde quærimus, cur tandem, cum dixisset Seruator de quocunq;, qui sermonem ipsius seruat, mortem non uidebit in æternum, idq; exigeret, uti Iudæi post illa uerba, quæ antea examinauimus (consequenter his uerbis, mortem non uidebit in æternum) dicerent. Et tu dicis, si quis sermonē meum seruauerit, mortem non uidebit in æternum, illi non hoc faciant, sed respōdeant quod Seruator non dixerit. Neque enim dixerat Seruator: Si quis sermonē meum seruauerit, mortem non gustabit in æternum, quod isti proferunt tanquam à Domino nostro dictum. Et uide an quia differentia sit inter uidere mortem, & gustare mortem, à cæteris pariter euangelistis dictum fuerit, eos qui propè Iesu essent nō gustaturos mortem, quoad usq; uidissent filium hominis uenientem in regno suo. Matthæus quidem sic habet: Amen dico uobis, sunt quidā hic stantes, qui non gustabunt mortē, donec uiderint filium hominis uenientem in regno suo. Marcus uerò: Amen dico uobis, Sunt quidam inter eos qui hic stant, qui non gustabunt mortem, donec uiderint Regnum Dei uenisse cum potentia. At Lucas sic: Verè sunt quidam hic stantes, qui non gustabunt mortem, donec uideant filiū hominis in gloria sua. Vt enim in corpore diuersi sunt sensus, gustus, & uisus, sic iuxta sensus, qui à Solomone diuini dicuntur, alia erit animæ potentia, quæ uim uidendi habet, & contemplandi, alia quæ gustandi, & adipiscendi qualitatem eorum ciborum, qui animo percipiūtur. & quoniam quatenus dominus panis est uiuus, qui è cœlo descendit, sub gustum cadit, nutriens animam (cadens etiam sub uisum, quatenus sapientia est, cuius pulchritudinis amatorem se esse fatetur ille, qui dicit: Amator factus sum illius pulchritudinis, nobis etiam illud præcipiens amabis eam, & seruabis)
Psal. 33 hanc ob causam in psalmis dictum est: gustate & uidete, quòd suauis est Dominus: & ut Dominus sub gustum, & sub uisum cadit, sic etiam aduersaria eius mors, sub gustum & sub uisum cadit. Mortem sub gustum cadere illud docet: Sunt quidam hic stantes, qui non gustabunt mortem, & quæ sequuntur. Quòd uerò sub uisum etiam cadat, illud: Si quis sermonem meum seruauerit, mortē non uidebit in æternū. Proinde gustat mortem, nec solùm gustat, uerū etiam morte, ueluti cibo expletur, qui cōtraria uerbis uitæ æternæ profert. Promissio etiam est neminē stantem in loco, qui mente cernitur, (quem demonstrat Iesus) gustaturum mortem. Obserua enim tres euangelistas dixisse pariter. Sunt quidam hic stantes, uel sunt quidam, qui hic steterūt, de quibus scripse-
Lucæ 9 runt, quòd gustaturi non essent mortem, donec uidissent filium hominis uenientem in regno suo, uel in gloria sua, uel donec uidissent regnum dei aduenisse cum potentia. & quoniam quasi fieri possit, ut qui stat, cadat, dictum est, qui stare se existimat, uideat ne cadat. Hanc ob causam obserua non de omnibus, sed de quibusdā scriptū fuisse: Amen dico uobis, sunt quidam hic stantes. Atque stans quidem aliquis, non gustat mortem (nimirum

(nimirum seruans illud stare) qui uerò sermonẽ perceperit et seruat, mortem non uidebit. Quamobrem si differentia quædã est gustandi mortem, & uidendi mortẽ, Iudæi uelut auditores parum intelligẽtes, cõfundentesq́; domini sermonem, pro eo quod est, non uidebit mortẽ, dixerunt, non gustabit mortẽ: uerbo delapsi in sensum deteriorem: Quæres etiam nunquid quẽadmodum dicimus uidere mortẽ, & gustare mortem, ita etiam sit in cæteris sensibus, uel audire mortẽ, uel adorare mortem, uel tãgere mortem: & si manus apostolorum contrectauerunt de uerbo uitæ, nunquid manus pseudoapostolorum, & operariorũ dolosorum, qui transfigurantur in angelos iustitiæ, cõtrectauerint de uerbo mortis: & si oues Christi audiunt uocem eius, nũquid etiã quæ nõ sunt eius oues, (ad quos dicitur, uos non estis ex ouibus meis) audiant uocem mortis? Proinde uide, ne fortè etiã sit odor mortis in his uibicibus, quæ ex peccato proueniunt (de quibus dictũ est: Fœtuerunt, & corruptæ sunt uibices meæ) & odor mortis in Lazaro, anteq́; à mortuis resurgeret: quẽ nolentes adorare apostoli dicebant Seruatori: Domine iam fœtet, quatriduanus enim est. At uerò quod ad mortis odorem attinet, qui mente cernitur, & ad odorem uitæ, apostolicũ illud obseruemus necesse est. Christi bonus odor sumus in omni loco, in his qui seruant, & in his qui pereunt: istis quidẽ odor mortis in mortem, illis uerò odor uitæ in uitam. bonus enim odor Christi sunt, & haudquaquam malus odor, homines qui sunt in Christo. Verum enimuero quoniam, ut corporalis bonus odor animalia quædã perimere dicitur, sic etiam propter præcedens uitiũ, bonus Christi odor his, qui sunt ex morte, fit in mortẽ ipsorũ, cum interim his qui sunt ex uita, fiat in uitam. Hæc nobis uisa sunt esse adiacẽtia disputationi de gustando mortem, uel de uidendo, uel non uidendo mortem. Posthæc non uidentes, quantum præstaret & patriarchis, & prophetis, ac ne Messiam quidẽ esse credentes talia, tantaq́; docentem, addubitant dicẽtes: Num tu maior es patre nostro Abraam, qui mortuus est? Non uident aũt, quod qui genitus est ex uirgine, nõ solum Abrahamo ipso, uerũ etiam quocunq́; ex mulieribus genito sit maior, itemq́; omnibus prophetis, prophetatus ab ipsis, atq́; omnibus qui mortui fuerint, quia ipsos uiuificauerit: Nec hoc, quia seipsum talem fecerit, sed quia isthuc à patre acceperit. Vt eñ pater uitã habet in semetipso, sic dedit etiã filio, ut uitã habeat in semetipso, filio non ualente à seipso facere quicq́;, nec quærente uoluntatẽ suã facere, sed eius, qui misit illum. Dicunt etiã, quẽ tu teipsum facis? quippe qui non uiderant uocem eius: quoniã non seipsum fecerat Iesus, quod est. Quam ob causam etiã uidetur mihi ad hoc respondere docẽs, quis ipsum fecisset id, quod erat: Si ego glorifico meipsum, gloria mea nulla est, est pater qui me glorificat. Sed hæc hoc in loco finem sumant, cum tomus septimus & uigesimus explanationum in euangelium à Ioanne traditum circumscriptionem sufficientem acceperit, ut (deo nobis reuelante) quæ restant, consideremus in sequenti tomo, prosequentes ab illis uerbis. Respondit Iesus, si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est.

Psal. 37
Ioan. 11
2 Cor. 2

TOMVS VIGESIMVS OCTAVVS

QVI naturas numerorũ inuestigarunt, primum quidem senariũ definiuerunt perfectum, cum ex suis ipsius constet partibus, ex compositione duplati ab unitate, unius & duorum, quod est tria, numerus primus, & in quem ex ijs duplicatio, dico autem duo, multiplicatus enim duo in tria, fecit ipsum sex: secundum aũt perfectum dicunt esse uiginti & octo, cõstantem ex compositio duplicatorũ ac unitate, donec fiat primus numerus ex eo, in quem terminauit duplicatio: nam quatuor est ille, qui ab unitate est duplicatus, in eo quod est, unum, duo, quatuor, † Hanc ob causam Mosen reor in omni scientia & disciplina Ægyptiorũ eruditũ, disponere facilius extructionẽ tabernaculi domini: cubitorũ enim octo & uiginti, longitudine sunt aulæ. oportebatq́; sanè, ut tabernaculũ testimonij quod in dñi gloriam construebatur, cum præcipuis numeris haberet etiã uigesimumoctauum: ad quem, Sacer Ambrosi, quia peruenimus (erit hic enim tomus explanationum in euangeliũ à Ioanne traditũ, Deo largiente, uigesimusoctauus) Deum in primis inuocantes perfectum, ac perfectionem suppeditantem, auctore summo sacer

dote, nostro (nempe Iesu Christo) ut nobis det inueniendi intelligentiam, ueritatem͡q rerum exquirendarũ, dispositionem͡q earum: sic pergemus ad ea quæ sequuntur.

Dicit Iesus tollite lapidem.

QVONIAM hoc in loco superimpositum speluncæ lapidem non ipse Iesus tollit, sed dicit, tollite lapidem, in Genesi uerò, ubi lapis erat ingens super ore putei, & ubi congregabantur omnes greges, & reuoluebant lapidem ab ore putei, & collecti potum præbebant ouibus, & rursum restituebãt lapidem super ore putei in locum suum, & ubi (quia nondum hoc factum fuisset, propterea ꝙ nondum congregata fuissent iumenta) Iacob intuitus Rachaelem filiam Labam fratris matris suæ, & oues Labam fratris matris suæ, cum accessisset ipse, reuoluit lapidem ab ore putei, & potum præbuit ouibus Labam fratris matris suæ, uolumus utros͡q lapides inter se conferre, ut quod consentaneum est rationi consideremus: nempe quare hoc in loco non ipse Iesus sustulerit à spelunca lapidem, sed dixerit tollite hunc lapidẽ: In Genesi uerò ipse Iacob reuoluerit lapidem ab ore putei. Et animũ adhibe an dicere possimus, non oportuisse ut Iesus tangeret lapidem speluncæ superimpositum, quoniam spelunca monumentũ erat, sed præcipere tantum his, qui muneri obeundo præerant, ut tollerent lapidem: iustum uerò esse, ut ipse Iacob hunc superpositum ori putei, & obstantem quominus oues biberent (à quibus futurum erat, ut adiuuarentur nobilia, & pars Iacob) acciperet. cum͡q ad hunc lapidem accessisset, reuolueret eum ab ore putei, ut potum daret ouibus Labam fratris matris suæ. Ac profecto opus erat, ut ad puteum ipse accederet Iacob, extra speluncam uerò staret Iesus. Vide uerò, an inspicere possis, quamobrem superpositus speluncæ lapis non reuoluatur, sed tollatur, à puteo autem non omnino tollatur, sed reuoluatur. Oportebat quidẽ omnino à monumẽto lapidem tolli, nec rursum uolui, alterum uerò reuolui tantum à puteo: superius ẽm dictum est quòd † gloriã dei, & considerantes magnitudinẽ eius fidei, quæ est ad iustitiam, credamus. Quòd si aliquis ex eorum numero, qui se credidisse existimant, nondũ gloriã dei uidit, is dicat se argui nõ credidisse, eò ꝙ nondum uidit gloriã dei: mentiri etenim ille non nouit, qui non solum uni Marthæ, uerum etiam cuicun͡q dicit: si credideris, uidebis gloriam dei. Sustulerunt ergo lapidem: ut lapis speluncæ impositus, tardius tolleretur, soror defuncti fecit, quæ ueluti his, quibus iusserat Iesus dicens, tollite lapidem, obstitit, cum dixisset: iam fœtet, quadriduanus enim est. Et sanè ni coercita fuisset Marthæ infidelitas, dicente illi Iesu: nõnne dixi tibi, quòd si credideris, uidebis gloriam dei, haudquaquam qui audierant, tollite lapidem, sustulissent lapidem. Agè enim, ponatur cum diceret Iesus, tollite lapidem, defuncti sororẽ nec respondisse nec dixisse, iam fœtet quatriduanus enim est: quid sequuturum fuerat, quia scriptum fuisset, dicit Iesus, tollite lapidem, nisi sustulerunt igitur lapidem? Nunc autem quæ dicunt̃ à sorore defuncti, inter hoc dictum tollite lapidem, & inter illud, sustulerunt igitur lapidem, impedimento fuere, quo minus tolleretur lapis. Ac ne principio quidem etiam si sero, sublatũ fuisset, nisi respondens Iesus ad illius incredulitatem dixisset, nõne dixi tibi, quòd si credideris, uidebis gloriam dei? quamobrem bonũ est, si cum quid cuiq iusserit dominus, is nihil interposuerit inter eius iussionem, & operis impletionem: opinor͡q sanè conuenire ut tali dicatur, ut imitator Christi fiat. Vt enim Christo dixit Deus, & facta sunt, mandauit, & creata sunt, sic fideli cum dixit Christus, fidelis fecit, cum Christus mandat, ille mandatum impleuit nihil moræ interponens, uel sibi damnificus erit inobedientia, quia intercedat tempus inter imperium & imperij expletionem. Existimare enim debemus, tempus illud, quod interponunt aliqui, postea mandata facientes, tempus esse inobedientiæ præcepti. Hanc etiam ob causam qui iubet̃ à patre in euangelij parabola proficisci in agrum & operari, quia nõ confestim fecit, sed quando præsentia motus abijt, nõ fecit uoluntatẽ patris per id tempus quod intercessit, antequam pœnitẽtia moueretur. Quocirca memores simus necesse est illius dicti: ne percuncteris reuerti ad Dominũ, ne͡q differas de die in diem, & illius: ne dixeris rediens redi, & cras dabo tibi, cum possis beneficium conferre. Itaque necessario nobis existimandum est accusationem esse Marthæ, ꝙ tardius scriptum fuerit, sustulerunt

Matt. 21

Eccl. 5

sustulerunt igitur lapidem: cum alioquin res postularet, ut cum dixisset Iesus, tollite lapidem, deinceps sequeretur, tulerunt ergo lapidem. At Iesus sustulit oculos sursum, & dixit quæ scripta sunt. De oculis Iesu, deq; eorum habitu erga quosdam, diligens observatio, inquisitioq; est adhibenda. Verbi gratia: in euangelio Lucæ dicturus beatitudines, hisq; cõiunctam doctrinam, eleuatis oculis in discipulos suos dicebat. Nunc autem cũ sustulisset oculos suos sursum, dixit: à primo nanq; dicto monemur discipulos suos infernè non esse, quam ob causam eleuantur magistri oculi in eos in quos dignum erat, ut suos ipse oculos attolleret. Hoc autem, quod nunc tractamus, edocemur Iesum intelligentiam humanam transtulisse à consuetudine, quam habebat cũ his qui infernè degebant: eamq; in sublime eleuasse & exaltasse, euehens eam per precationem ad patrem super omnia existentem. Quinetiam Paulus cum sui similibus (quandoquidẽ imitator Christi est) exẽplo, & imitatione precationis Christi precaturus, necessario attollere debet oculos animæ sursum, eosq; abducere à rebus præsentibus nẽpe à memoria, à cõsiderationib. atq; cogitationibus, sicq; deo dicere precatiõis uerba magna eaq; cœlestia, de rebus magnis, deq; super cœlestibus. Verum si quis opposuerit publicanum, qui ne oculos quidẽ attollere uoluerit, quiq; percusserit pectus suũ dicens: Deus propitius esto mihi peccatori, huic est respondendũ: quemadmodum neq; omnibus, neq; semper assumendus est dolor qui est secundum deum, quiq; operatur pœnitentiã ad salutem haud pœnitendam, sed ei soli, & omni, qui dignũ aliquid tali dolore cõmiserit, ob eumq; dolorẽ resipuerit (isq; sanè assumendus est cum mensura, & non exuberans, ne exuberantiori dolore absorbeatur à Sathana) ita fortassis non cõuenire, ut uelint omnes semper attollere oculos, ut etiã non cõuenit semper stare procul. Cæterum unusquisq; seipsum de rebus huiuscemodi iudicet probetq; homo, & sic non solum ex illo pane comedat, & ex calice bibat, uerumetiam oculos eleuet supernè eos attollẽs, precemq; fundat subijciens seipsum deo, humiliãsq; illi. Quòd si existimamus quomodocunq; uiuenti licere, perinde atq; publicano, nolle oculos ad cœlum leuare, commodè dicemus uolenti leuare oculos suos, itidem ei standũ esse procul à tẽplo, quod quale aliud erit, nisi ecclesia dei uiuentis? quæ etiam à Paulo dicitur domus dei, dum dicit: Quòd si tardius uenero, ut noris quõ oporteat te in domo dei uersari, quæ est ecclesia dei uiuentis: columna, & basis ueritatis. Vt igitur non decet omnem uti illo pane, & bibere ex illo calice, & esse procul à domo dei & ab ecclesia, sic non decet omnem nolle eleuare oculos. Peccat autem aliquis, si, cum deceat eum leuare oculos, non leuat eos. Rursumq; itidem peccat, si cum eum dedeceat leuare oculos, eos leuat. Atq; publicanus quidem in euangelio nec oculos leuare uolebat, decenter faciens, quos iure leuaret discipulus Iesu assistens, cui etiam mandatum datur dicens: Attollite oculos uestros, & contemplamini regiones, quoniam albæ iam sunt ad messem. Quin propheta quoq; inquit: Leuate in altum oculos uestros. & in psalmo CXXII, qui graduum est cantus quartus, tanquam qui decẽter leuauerit oculos suos ad deum inquit propheta: Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cœlo. Ecce sicut oculi seruorum ad manus dominorũ suorũ, & sicut oculi ancillæ ad manus dominæ suæ, ita oculi nostri ad dominũ deum nostrũ, donec misereat nostri. Quòd si apertius etiam docere opus est, quem quidem deceat imitari Iesum supernè oculos attollentẽ, dum etiam ipse attollit oculos suos, rursus quem dedeceat non solum instar publicani procul à templo stare, uerũ etiam nolle oculos attollere, in mediũ adducemus ex Daniele, quæ scripta sunt de iniquis senibus amatoribus Susannæ, hunc in modũ se habentia: & auerterunt mentem suam, & declinarunt oculos suos, ne in cœlum suspicerent, neq; memores essent iudiciorũ iustorum. Adducemus etiã in mediũ, quæ de Susanna scribũtur hoc modo dicta: at illa flens suspexit in cœlum, quoniã cor eius fidebat domino. Obserua enim in istis, quòd qui auerterant mentem suam, declinarunt oculos suos, ne in cœlum suspicerẽt, ea uerò, quæ domino fidebat, cõsequenter fiduciæ, quam habebat in domino, suspexerit in cœlum. Decebat enim precaturã ob fiduciam temperantiæ suspicere in cœlum, supernèq; oculos attollere, seniores uerò decebat nolle oculos leuare, atq; etiã procul perinde ac publicanus stare, uerberareq; pectora sua, & dicere: Deus propitius esto nobis peccatoribus si supponat, postq; auerterent mentẽ suam, declinauerantq; oculos suos, ne suspicerent

Ioan.11 *Psal.122*

cerent in cœlum, neq; recordarentur iustorũ iudiciorũ, eos resipuisse, atq; post dolum intentatũ mulieris, impotes facti factos præcari. Cæterũ erigentis oculos sursum, eosq; decenter erigentis in cœlũ, officiũ quoq; erit sustollere manus sanctas, præsertim quando absq; ira & disceptationibus emittit precem. Sic enim nostris etiam oculis sursum per cogitationem & contemplationẽ erectis, atque etiam manibus ipsis erectis per actiones sustollentes atq; exaltantes, animam Moseos more, ita sustollentis manus ut etiam diceret, eleuatio manuum mearum sacrificium uespertinum, Amalecitæ, & omnes inuisibiles inimici uincentur, Israelitæ uerò, nempe cogitationes nostræ uincent. Hactenus de eo, quod est, sustulit oculos Iesus sursum & dixit, in quẽ locum diximus, quæ nobis sunt uisa conducere.

Pater gratias ago tibi, quoniã audisti me: Ego aũt sciebã, q; semper me audis, sed propter turbam, quæ circumstat, dixi, ut credant q; tu me miseris.

SI orantibus uiris probis, & in carne uiuentibus, nec secundum carnem militantibus: tale quiddam promisit deus, pro eorum prece, adhuc loquente te dicam, ecce adsum, quid censendum est de Seruatore, & Domino? nonne hoc, antequam loquaris tu, ego dicam, adsum? simul enim sustulit oculos sursum, & dixit: Quid dixit? si fieri potest, ut coniectemus in talibus consequenter huic dicto, antequam loquaris tu, ego dicam, ecce adsum, ut maius sit, quod dicitur ad Seruatorem, quàm quòd scriptũ fuerit in promissione, quæ est ad sanctos (nempe adhuc te loquente, ego dicam, adsum) quid, inquam, dixit? proposuerat Seruator precari, sed præoccupante illius precationem illo, qui ei dixerat, antequam loquaris tu, ego dicam, adsum, pro precatione, quam animo conceptam dicturus erat patri, qui præoccuparat preces, gratias agit: & (perinde quasi exauditus fuisset) propter ea, quæ animo tantùm conceperant, non tamen protulerat, precando, inquit:

Pater gratias ago tibi, quòd audisti me.

PRECATVRVS ergo erat pro Lazari resurrectione, & præoccupans illius precationem solus ille bonus deus, & pater audiuit, quæ dicenda erant in præcatione, pro quibus in frequenti auditorio circumstantis ipsum turbæ, precum uice remittit gratiarum actionẽ Seruator, duo pariter faciens, & gratias agens pro his, quæ de Lazaro assequutus fuerat, & circumstantem sibi turbam confirmans. Volebat enim Iesus ut hi admitterent se à deo missum, ad hanc uitam aduenisse. Agnouit autem se exauditum, quoniã spiritu norat Lazari animam remissam ab animarum loco, corpori eius restitutam. Nec enim censendum est quòd Lazari anima adesset corpori post suum excessum, & quòd quasi celeriter præsens cũ clamasset Iesus, dixissetq;, Lazare prodi foras, coniuncta corpori fuerit. Alioquin si quis hoc de Lazari anima suspicatur, absurditatemq; admittat de anima à corpore liberata, perinde quasi mortuo assideat, dicat quomodo auditus fuerit Iesus à patre, manente adhuc mortuo Lazari corpore, & anima quidem separata (aliquis eorum, qui hoc asserunt, diceret) assidente autem corpori. Vt enim hoc concedatur haudquaquam dicturi essemus, Iesum exauditum fuisse: auditurum quòd anima habitabat in corpore. Simile opinor factum fuisse, quando archysynagogi suscitauit filiã, precibus etiã pro hoc habitis. Petijt enim, quod attinet ad uiduæ filium qui efferebatur, inquires tu ipse, ut inuenias consequentiam locorum omnium: nec enim alioquin tales digressiones decet nos facere. fortasse uerò cognouit etiam Iesus, talis, tantusq;, Lazari animam ipsam, uel adductam ab his, quibus hoc opus obeundum præceptũ fuit, uel ab ipsa paterna uoluntate, quæ Iesum exaudierat: qui cum uidisset ipsam egredientem per locum, unde ablatus erat lapis, dixit: pater gratias ago tibi, quòd audisti me. Sed quoniam antehac alia etiam innumera fuerat cõsequutus, hanc ob causam non propter Lazarum modo, sed etiam propter alia priora gratias agit dicens, propter Layarum quidem, pater gratias ago tibi, quòd audisti me, propter priora uerò: Ego

Ego autem noramq; semper me audis:id quod totum dixi,inquit,turbæ circumstantis causa,ut credant quòd tu me miseris.

SED de hoc contextu ac Lazari resurrectione hactenus quidem. Cæterùm sensus huius loci anagogicus, ex his, quæ explicuimus, haud est difficilis. Petijt enim Iesus,ut qui peccauerat post amicitiam,quam erga se habuerat, mortuus factus deo, diuina uirtute rediret denuo ad uitam, uotiq; compos factus est, uiditq; in huiuscemodi homine uitales motus,quibus gratias agit patri.Circa huiuscemodi autem mortuum stabat turba nōdum credentium Iesum à deo missum fuisse, nec sermonem hunc diuinitus ad homines accessisse. Atq; utinam hæc turba circumstans miretur quòd aliquis adeò fœtidus factus ob peccata ad mortem,mortuusq; uirtuti denuo ad uitam redierit,cumq; mirata fuerit,credat sermoni ipsam aliquādo uiuificaturo, quòd diuinitus ad homines aduenerit.

TOMVS VIGESIMVSNONVS

Hæc cū dixisset Iesus,uoce magna clamauit: Lazare ueni foras. Et prodijt qui mortuus fuerat, manus & pedes habens reuinctos fascijs funereis: & facies illius sudario erat obuincta. Dicit eis Iesus: soluite eum, & sinite abire.

PRECATVRVS Iesus cum sustulisset oculos exauditus fuit,et precum loco gratias egit, quia diligenter perspexisset Lazari animam corpus ingressam fuisse, egentem superuentura sibi (ob iussionem Iesu) strenuitate,& uigore ad exeundum è monumento. Quocirca postquam patri gratias egisset, uoce magna clamauit robur impositura in Lazaro, magna uoce opus habente, quia nondum acumine præditus esset audiendi clamorem inuitantem se extra monumentum. Atq; hoc sanè opus dignum Iesu esse dicendum est, ut non solum pro mortui uita oret, uerùm etiam si in illo insonet, uoceq; illum in monumento existentem, & in spelunca ad prodeundum foras. Sed notemus necesse est aliquos etiamnū Lazaros esse, qui post contractam cum Iesu amicitiam infirmati sunt,& periere: qui etiam in monumento,& in mortuorum loco manserunt cum mortuis mortui, & postea oratione Iesu, qui illos è monumento ad prodeundum foras uoce sua magna uocauit, uiuificati: cui qui paret, egreditur, uinculis mortificatione dignis ob priora peccata circundatus: & faciem etiamnum obuinctam habens, neq; uidens, neq; ambulare ualens, neq; aliquid operari propter mortificationis uincula,donec Iesus iusserit soluentibus eum:(penes quos etiam facultas esset sinendi eum abire)& sanè quisquis dicere ualet. An experimentum quæritis in me loquentis Christi, is tentet talis fieri, ut sibi Christus uoce magna cum clamauerit dicat: Lazare prodi foras. sibi inquam,qui postquam mortuus fuit, inuocauit quidem, sed non acutè, & idcirco etiam opus habebat Iesu clamore. Proinde cogita eum qui à Christo recessit, ad gentilem relapsus uitam, post acceptam ueritatis cognitionem,& postquam illuminatus fuerit, gustaueritq; donum supercœleste,particeps factus spiritus sancti,atq; gustauerit bonum dei uerbum, uirtutesq; futuri seculi:Cogita inquam talem in inferno esse cum umbris,& mortuis,in loco ac regione mortuorum & monumentis. Simul atq; igitur peruenerit Iesus ad huiuscemodi hominis monumentum, & extra illud stans pro tali orauerit, & exauditus fuerit, postulans illius uoci,illius sermonibus innasci robur, uoce magna clamat illum quem sic adamabat, ad ea quæ procul absunt à gentilium uita, & à monumēto atq; spelunca eorum uocans: quando Iesu sectatori licet agnoscere, quonam pacto talis propter Iesu quidem uocem prodeat, sed adhuc suorū peccatorū spiris ligatus, & strictus, atq; ob pœnitentiam quidem, atq; quia audierit Iesus uocem, uiuens, sed nec pedibus (quia nondum liberatus sit peccati uinculis) liberis ingredi,nec res eximias liberè operari ualens, manus & pedes reuinctos habēs uinculis mortuorū sepulchralibus. Ac talis profectò præter in se existentem mortificationē, præter uincula etiam manuū & pedum,faciem quoq; ignorantia coopertam & obuinctam habet. Deinde, quoniam nō tantum uoluit Iesus hunc uiuere,nec amplius in monumento manere,extra monumentum

2 Cor.13

Heb.7

tum cum ueniſſet Lazarus ligatam (ut ſuperius dictum eſt) faciem habens, atq; impedi
tus, quatenus ligatus erat, è monumento prodire, dicit illis, qui huic muneri obeundo
idonei erant Ieſus, ſoluite eum & ſinite abire: exiſtimo ꝙ non approbans rationē con-
uerſionis poſtq; peccauerat, nec adhuc ualens iuxta illam uiuere, quòd detinerentur
animæ illius potētiæ (nempe eundi, operandi, & contēplandi) talis prodijt è monumē
to: adhuc manus, & pedes reuinctos habens faſcijs ſepulchralibus, faciemq; ſuam ſuda
rio obuinctam. Sed poſtquam dicente Ieſu Chriſto tanquam Domino, ſoluite eum, &
ſinite abire (his, qui ſoluere illum poterant) ob iuſſionem Ieſu ſolutus fuit pedibus &
manibus, ac depoſuit quod impoſitum faciei ſuæ operimentum fuerat, inſtituit iter ta-
le, ut etiam ipſe eò perueniat, ut ſit unus ex accumbentibus cum Ieſu. Iam propter illud
prodijt qui mortuus fuerat, uinctos habens pedes & manus faſcijs funereis, dicendum
eſt differentiam eſſe inter eos, qui uinctos habent pedes & manus: nec idem eſſe cœ-
piſſe ligari mortificationem (nunc nanq; κείριαι uincula mortuorum ſignificant) & li-
gatum fuiſſe iudicio Domini, qui ingreſſus ut uideret accumbentes, cum uidiſſet non
habentem ueſtem nuptialem de eo dixit: ligatis illius pedibus & manibus, eijcite eum
in tenebras exteriores. Inſuper hoc in loco eſt nonnihil quod egeat inquiſitione, nem
pe dum dicitur: Lazari faciem ſudario obuinctam fuiſſe, & uelamen impoſitum faciei
Moſis, cum populum alloqueretur. Impoſitum nanq; Lazari faciei ſudarium regebat
illius mortificatas uiſiones: At uerò Moſis uelamen per œconomiam faciei illius im-
poſitum erat, ob illos ex populo, qui gloriā uultus eius intueri nō poterant. Sed quæ
res de eo qui non indutus erat ueſte nuptiali, de quo dictum eſt: ligatis illius manibus
& pedibus, eijcite eum in tenebras exteriores, utrum perpetuo maneat uinctus, & te-
nebris exterioribus (non enim additur uocabulum illud, in ſeculum, uel in ſecula) an
aliquando ſoluendus ſit? non enim apparet ex his quæ de ipſo dicuntur, ſcriptum fuiſ-
ſe de futura eius liberatione: nec mihi tutum eſſe uidetur de aliquo pronunciare, quod
aſſequutus non fueris, præſertim cum literis non ſit id expreſſum. Quæres præterea, eò
quòd dicat Ieſus ipſis, ſoluite eum, quinam ſint hi ipſi quibus dixit: neq; enim diſcipu-
lis, neq; circumſtanti turbæ, ac ne Iudæis quidem qui cum Maria erant, quiq; eam con
ſolabantur, ſcriptum eſt eum dixiſſe. Sed fortaſſe aliquis propter contextum illum: Ac
Matt.4 ceſſerunt angeli & miniſtrabant ei, & propter ſenſum anagogicum huius loci ſuſpica-
bitur illis etiam dictum uideri poſſe: Soluite eum, & ſinite abire. Adhuc quæro, an im
Ioan.11 pleuerit Ieſus hoc dictum: ſed uado ut ſuſcitem eum, quod illi ſubiungitur, Lazarus a-
Ioan.11 micus noſter dormit. itaq; inſpicio, an fortè expletum fuerit hoc dictum: ego uado ut
à ſomno excitem eum, cum Ieſus uoce magna clamans dixit Lazare prodi foras: nam
uox magna & clamor, non abſurdè dicetur excitaſſe eum. Inſpicio etiam, an poſſis e-
nunciare in hoc magis impletum fuiſſe illud: ego uado ut à ſomno excitem eum, quàm
cum pater audita Ieſu precatione, Lazari animam fecit ad corpus eius redire, quod in
monumento repoſitum erat. Dicturus eſt aliquis patrem (cum audiuiſſet orantem fi-
lium) Lazari animam ex mortuis excitaſſe, Ieſum uerò uoce magna cum clamaſſet,
Ioan.11 ac dixiſſet, Lazare prodi foras, id, quod antea promiſerat, impleſſe: ſed uado ut ſuſci-
tem eum. Atq; hoc quidem qui aſtruit, differre dicens hoc dictum: Lazarus amicus
noſter dormit, ab hoc, Lazarus mortuus eſt, dicet ad uocabulum, dormit, Ieſum pro-
miſiſſe: uado ut ſuſcitem eum ex mortuis. At uerò qui ſoluit, apparentem eſſe in his dif
ferentiam, & dans Lazari ex mortuis reſurrectionem cōmune opus fuiſſe, tùm filij pre
Ioan.11 cantis, tùm patris exaudientis, utet̄ teſtimonio domini ad Martham dicētis: Ego ſum
reſurrectio & uita: addetq; illud etiam: ut enim pater ſuſcitat mortuos & uiuificat, ſic
Ioan.11 etiam filius, quos uult, uiuificat: multi igitur ex Iudæis qui uenerant ad Mariam, cum
uidiſſent quæ feciſſet Ieſus, crediderunt in eum: Quemnam eorum, qui demerſi ad-
modum fuere uitio, tanquam mortificatione, & fœtore, quiq; ſumma mutatione facta
depoſuerunt (imperio, & cooperatione filij dei) non ſolum multū fœtorē ex peccato
contractū, uerum etiam uincula uires animæ detinentia) nempe uires eundi, & ope-
randi, atq; etiam præterea uim cōtemplandi) quem nam inquam nō mouerunt hæc ad
credendū, atq; etiam ad uerè credendum prædicationi Ieſu? Perculſi enim qui gloria-
bantur ſe multa diligentia adhibita exerceri in uerbo dei, plenitudinē uerò eius nō per
ceperant,

ceperant, crediderũt: præsertimq́ credituri erant, quòd propter mortuum, & omnino desperatum, quem & ipsi deploratũ habebant, ad Mariam uenerant officij gratia: plo Ioan. 11
rantem ob fratris casum, quorum etiam causa potius, quam eius qui mortuus fuerat, cum uenissent ad defuncti speluncam, sustulit oculos sursum, & dixit: Pater gratias ago tibi, quòd audisti me: Ego autem noueram quòd semper me audis. Quod enim horum gratia magis quàm Lazari, huiuscemodi gratiarum actionem reddiderit, perspicuum est ex his uerbis: nempe propter circũstantem turbam: ut multi Iudæorũ, qui ad Mariam uenerant, quiq́ uiderunt, quæ fecisset Iesus, in ipsum crederẽt. Sed audi etiam de his. uerum non tantum corporaliter.

Quidam autem ex eis abierunt ad Pharisæos, & dixerunt illis, quæ fecisset Iesus.

NON nihil ambigui habet hic contextus. Vtrũ qui inde ad Pharisęos concesserant, dixerantq́ ipsis, quæ fecisset Iesus, essent ex ea Iudæorum multitudine, qui crediderant in eum conspectis his quæ fecisset, hoc agentes, ut etiam eos flecterent, qui hostili animo erga Iesum erant affecti, nunciantes, quæ Lazaro euenissent, an alij (præter illos multos qui crediderant) ceu ędito miraculo non moti ad credendum in Iesum: imo potius quantum in seipsis erat Pharisæos, atq́ zelum malum in seipsis existentem, excitantes cõtra Iesum per ea quæ de Lazaro nunciabant, id quod uidetur magis mihi significare uoluisse Euangelista. Quo circa subiungitur: Collegerunt igitur Pharisæi & quæ sequunť. Multos igitur dicens, intellexit eos, qui conspectis his, quæ circa Lazarum egerat, crediderant: quemadmodum pauciores dixit esse, qui huiusmodi non essent dicẽs: Quidam ex ipsis abierunt, & quæ sequuntur. Adhibe uerò animũ his, quæ dicturus sum, nempe an huius approbationem mouere nos possit, quod dictum non fuerit: Multi igitur ex Iudæis, nempe hi, qui uenerant ad Mariam, & uiderant quæ fecisset Iesus, crediderunt in eum, sed scriptum sit: Multi igitur ex illis Iudæis, qui uenerãt ad Mariam, & uiderant, quæ fecisset Iesus, crediderunt in eum. Moueor præsertim ob anagogen, num forte omnes οἱ θεασάμενοι τουτέστι θεωρήσαντες, καὶ συνιέντες, hoc est qui uiderãt, & contemplati fuerant, & intellexerant, quæ fecisset Iesus, crediderint in eum, cum contra de his, qui abierunt ad Pharisæos, & dixerunt illis quæ fecisset Iesus non dicatur, quòd uiderint, & contemplati fuerint. Et fortasse quia laudi datur his, qui crediderunt, uocabulum uigendi, seu contemplandi, hi qui abierunt ad pharisæos, non habent uocabulum uidendi seu contemplandi. Quandoquidem si etiam hi, qui in eum crediderunt, contemplati fuissent, scriptum esset: quosdam ex his ad Pharisæos concessisse, dixisseq́ ipsis, quæ contemplati fuissent, fecisse Iesum uel se contemplatos fuisse, quod fecisset Iesus, nunc autem uocabulum contemplandi haudquaquam dictum est de hisce, sed de his, qui crediderant, & uenerant etiam ad Mariam, & uiderant, quæ fecisset Iesus: propter quos etiam opinor eum dixisse, sed propter circunstantem turbam dixi, ut credant, quòd tu me miseris. Pariter etiam huc mentem adhibe, num possis eos solos, qui ad Mariam uenerint, quiq́ contemplati fuerint, quæ fecisset Iesus, quiq́ in ipsum crediderint, dicere (quia multi essent) fuisse turbam, circum Iesum stantem, cuius causa dixit illud: Pater gratias ago tibi, quoniam audisti me, ego autem sciebam, quod semper me audis. Nam si hæc dixit turbæ circumstantis causa, ut crederent, quòd pater illum misisset, & propter hoc loquens dixit, ut turba circumstãs credat, haudquaquam ad patrem loquuturus fuerat, perinde atq́ aliquis homo futurorum ignarus (si futurũ erat, ut aliquis ex ipsis non crederet) propter turbam circumstantem dixi, ut credant, quòd tu me misisti. Proinde uide, ne forte qui uenerant ad Mariam, & contemplati fuerant, quæ fecerat, & crediderant in eum, soli sint turba circumstans Iesum, cæteros uerò neque contemplatos fuisse, quæ fecerat Iesus, neque circa eum stetisse.

Collegerunt ergo Pontifices & Pharisæi concilium, ac dicebant: Quid facimus, quia hic homo multa signa edit, si permiserimus eum sic, omnes credent in eum, uenientque Romani, & tollent, tum locum nostrum, tum gentem.

QVOD attinet ad contextum, pharisæi, & pontifices uidebant facillimũ factu esse, ut ob magnitudinem prodigiorum, ac uirtutũ quas fecisset Iesus, totus Iudæorum populus traduceretur ad credendum in eum, & traductus despiceret cultum illius loci corporalem, tum leuiticum, tum sacerdotalem: adeò ut res huiuscemodi, prætextus fieret (quia non fouerent Iudæi locũ) ut Romani haberent (causa Seruatoris) tum locum dictum (quod ab illis plurimi fiebat) tum gentem Iudæorũ totam, nolentium omnino seruare confessionem quòd essent Iudæi ipsi. Deinde quoniam cultum diuinum & locum, & gentis multitudinem omnibus præferebant, quæ præ his maioris esse momenti censebantur, hanc ob causam consilium agitant contra
Ioan. 21 Iesum, ne sinant eum uiuere. Arbitrorque eos simili modo dixisse: Hic homo tãquàm ad destruendã gloriam eius: Nec enim credebant his quæ superius dixerat (nempe quòd esset ipse deus) cum lapidare eũ uoluerunt, tanquàm pro blasphemia dicentes illi: Tu homo cum sis, facis teipsum deum, quando etiam sua benignitate respondit docens,
Ioan. 10 omnem ad quem sermo dei factus est, dici deum à deo cum non ualeat solui, uel dissolui scriptura prophetica, quæ hoc enunciat. Licet etiam ex his, quæ pharisei & pontifices dixerunt, considerare illorum apertam malitiam, & cæcam: Apertã quidem, quoniam attestabantur illi eum multa fecisse signa, posseque huic, qui tot signa egerat, insidias strui, perinde quasi sui causa nihil posset contra factas sibi insidias: id quod ipsum etiam nihilominus cæcitatis erat, cum eiusdem esset, qui multa fecisset miracula, insidias etiam superare nolentium eum sic dimittere: Nisi fortè credebant eum facere miracula, & ita suspicabantur ea non fieri uirtute diuina, ita ut hanc ob causam, omnia ipse non posset, neque se eripere ex illorum insidijs. Atque illi quidem cogitabant non dimittere eum, existimantes futurum, ut hanc ob causam impedimento essent credentibus in eum, & Romanis qui ablaturi erant ab eis tum locum, tum gentem. Verum quia dominus dissipat consilia gentium, & reprobat cogitationes populorum, nihilominus etiam si non dimiserunt eum, & omnes gentes seruierunt ei, & Romani uenientes tulerunt illorum locum. Alioquin ubi diuinum, quod illi uocant templum? Atque etiam tulere gentem, ablatis illis è loco uix concedentes illis stare, ubi uellent, & in dispersione. Quòd si audere necesse est in sensum anagogicum horum uerborum, dicemus horum qui ex circumcisione sunt, locum gentes accepisse, quia illorum lapsu salus uenerit gentibus, quo ipsis Iudæi æmularentur, & pro gentibus Romanos fuisse dictum, hoc est pro subditis, eos qui rerum potiebantur: proinde gens à gentibus ablata fuit: Qui enim populus non erat, factus est populus, & qui ex Israel erant, non amplius sunt Israelis, quique semen erant, eò non peruenerũt, ut filij fierent, quarum rerum causa multa fuere Iesu miracula. & quia dimisit illum pater superiorem factum pontificum & Pharisæorum, qui concilium aduersus eum collegerant cõsilio. At uero pontifices, & totus Iudæorum corporalis cultus, pharisæique, & tota legis doctrina, iuxta literam insidias molitur ueritati Iesu, uultque figuram subsistere, ueritatis manifestationẽ impediens, & non secus ac caro, etiam hanc ob causam concupiscit aduersus spiritum. Sed fortior cum sit spiritus concupiscens aduersus carnẽ, & uerus Seruator nostri principatus sacerdotij, spiritualisque illius doctrina pontificum, Pharisæorumque conciliũ aduersus eum insidias struentiũ dissoluit. Hæc autem etiam num fieri censendum est, ut est cernere in his, qui spiritualem Christi doctrinam per conspirationem Iudaicam dissoluere uolunt.

TOMVS TRIGESIMVS

Vnus autem quiſpiam ex eis, nomine Caiaphas, cum eſſet pontifex anni illius, dixit eis: Vos neſcitis quicquam, nec perpenditis expedire nobis, ut unus homo moriatur pro populo, ac non tota gens pereat. Hoc autem à ſemetipſo non dixit, ſed cum eſſet pontifex anni illius, uaticinatus eſt Ieſum moriturum eſſe pro gente: & non tantum pro gente, ſed ut etiam filios dei, qui erant diſperſi, congregaret in unum.

CAIAPHAS igitur pontifex cum eſſet anni illius, prophetauit quidem Ieſum moriturum pro gente, & non pro gente tantum, ſed ut filios dei, qui
C erant diſperſi, congregaret in unum, haud tamen propheta erat: Quòd ſi Balaam prophetauit, quæ in numerorum libro ſunt ſcripta, dicens: Verbum quod immiſerit deus in os meum, hoc loquar, & quæ ſunt ab eo loco, ex Meſopotamia accerſiuit me, & quæ ſequuntur, perſpicuum eſt quòd propheta non erat: Augurem enim fuiſſe ſcriptum eſt: Atque ſi aliquis quidem propheta eſt, prophetat, ſin uerò quis prophetat, non continuò etiam eſt propheta. Tanquam ſi de re alia quapiam meliorem dicerem: ſi quis eſt iuſtus, ius etiam perſequitur, ac ſi quis ius perſequitur, non tamen ſtatim iuſtus eſt: id quod intelliges notans dictum illud, iuſte, quod iuſtum eſt, perſequeris, quandoquidem hæc uocula iuſte, non fruſtra præpoſita fuerit illis uoculis: quod iuſtum eſt, perſequeris. Facillimum enim factu eſſe reor, ut ius quis perſequatur, ſed non iuſtè. Etenim qui faciunt opus aliquod ex ſe bonũ, ut ab hominibus glorificentur (uerbi gratia in pauperes benefici) rem quidem iuſtam fecerunt, haud tamen ex habitu iuſtitiæ, ſed ob uanam gloriam. Ac mea quidem ſententia iuxta comparationem dicti huius: iuſte ius perſequeris, dicetur etiam hoc: modeſte id quod modeſtum eſt perſequeris, & uiriliter id quod uirile eſt perſequeris, & ſapienter id, quod ſapiens eſt, perſequeris: ac deinde ſimiliter in cæteris uirtutibus. Hæc autem diximus ut conferremus cum propheta augurem, qui ſimilis illi cum ſit, nõ tamen eſt propheta. Hanc etiam ob cauſam continenter in prophetijs à prophetis dici arbitror: dicit Hieremias propheta, & ſi quid his eſt ſimile. Porrò qui nominum uim tenẽt inquiunt, non cõtinuò ſi quis quid fecerit quod ad medicinam ſpectet, uel rem quampiam quę ad ſanitatem conducat, illum medicum eſſe, neque ſi quis quid fecerit quod ad artem ædificandi pertineat, domorum fabricatorem eſſe. Inſuper ex his quæ de Caiapha ſcripta ſunt, qui de Seruatore prophetauit, dicere poſſumus: animam quoq; prauam ſuſcipere prophetandi munus. Accuſatur enim ab Euangeliſtis Caiaphæ prauitas, qui erat pontifex anni illius, quando Seruator noſter, dum pro hominibus pateretur, perfecit œconomiã. Matthęus etenim inquit: Tunc profectus unus de duodecim, qui dicebatᷣ Iudas Iſcariotes ad principes ſacerdotes dixit: q̃d uultis mihi dare, & ego uobis illum tradam? at illi conſtituerunt ei triginta argenteos, & paulo pòſt inquit: Iudas unus ex duodecim uenit, & cum eo turba multa cum gladijs, & fuſtibus à põtificibus, & ſenioribus populi. Atq; in his quidẽ pontificibus intelligimus etiam ineſſe Caiapham, quod de illo teſtatũ ſit eum pontificem eſſe anni illius. Apertè autem poſt hęc Matthæus inquit: At illi comprehenſum Ieſum abduxerunt ad Caiapham põtificem, ubi ſcribæ, & ſeniores conuenerant: poſt pauca etiam infert. Pontifices autem, & concilium quærebant falſum teſtimonium contra Ieſum, ut morti eum traderent, & nõ inueniebant, etiã cum multi falſi teſtes acceſſiſſent: poſtremò autem aduenerunt duo falſi teſtes & dixerunt: hic dixit, poſſum deſtruere templũ dei & in triduo ędificare illud. & ſurgens princeps ſacerdotũ ait illi: nihil reſpondes? cur iſti aduerſum te teſtificantur? Ieſus autem tacebat. Et reſpondens princeps ſacerdotum dixit illi: adiuro te per deum, ut dicas nobis an tu ſis Chriſtus filius dei, dicit illi Ieſus, tu dixiſti: Veruntamen dico uobis, iam hinc uidebitis filium hominis ſedentem à dextera potẽtiæ & uenientem in nubibus cœli. Tunc princeps ſacerdotum diſrupit ueſtimenta ſua, dicens: prologuutus eſt blaſphemiam, quid inſuper egemus teſtibus? Ecce nũc audiſtis blaſphemiam eius, quid uobis uidetur? At ille reſpõdẽtes dixerũt: reus eſt mortis, deinde rurſum poſt alia: & cum accuſaretᷣ à principibus ſacerdotũ & ſeniorib. nihil reſpondit,

rurſumq;

Num 24
Num.23
Deut.16
Matt.26

Matt.27 rursumq; post pauca·Principes autem sacerdotum & seniores, persuaserunt multitudi
Mat.28 ni ut peterent Barrabam, Iesum uerò perderent. Postea post resurrectionẽ Seruatoris, abeuntibus Maria Magdalena & altera Maria, ecce quidam ex custodia uenerunt in ciuitatem, ac nunciarunt principibus sacerdotum omnia quæ acciderant: & congregatis cum senioribus, consilio capto, pecuniam numerosam dederunt militibus dicentes: Dicite, discipuli eius nocte uenerunt, & furati sunt eum nobis dormientibus: & si hoc auditũ fuerit sub præside, nos persuadebimus ei, & securos uos faciemus. At Lu-
Luc.22 cas scripsit quòd egressus fuerit Sathanas in Iudam, cui cognomen erat Iscariotes, qui erat ex numero duodecim, abijtq; & locutus est cum principibus sacerdotum, ac magistratibus, quomodo eum traderet illis. Deinde post pauca dixit, inquit, Iesus ijs, qui uenerant ad se principibus sacerdotum, ac magistratibus templi & senioribus: Quasi ad latronẽ existis cum gladijs & fustibus, & post pauca. Comprehensum autem eum duxerunt, & induxerunt in domum principis sacerdotum. & adhuc post pauca: Stabant autem principes sacerdotum, & scribæ accusantes eum. Rursumq; post pauca: Vt illuxit, conuenerunt seniores populi, principes sacerdotum & scribæ duxeruntq; illum in
Marc.24 conciliũ suum. Porrò Marcus inquit: Iudas unus ex numero duodecim accessit ad summos sacerdotes, ut proderet eum illis: hoc autem illi audito gauisi sunt & polliciti sunt ei pecuniam se daturos. & post pauca: Adhuc loquẽte Iesu accedit Iudas, qui erat unus è duodecim, & cum illo turba multa, cum gladijs & fustibus à summis sacerdotibus & scribis & senioribus, & post pauca: Abduxerunt Iesum ad summum sacerdotem Caiapham, & conueniunt ad illum omnes summi sacerdotes & seniores & scribæ, deinde rursum post pauca: & surgens summus sacerdos interrogauit Iesum dicens: non respondes quicquã? quid isti aduersum te testificant? At ille tacebat, neq; quicq; respondebat. Rursum summus sacerdos interrogabat eum dicẽs: Es tu ille Christus filius illius benedicti? At Iesus respondens dicit illi: tu dixisti, ego sum, & uidebitis filium hominis sedentẽ à dextera potentiæ, & uenientem cum nubibus cœli. At summus sacerdos
Marc.15 dilaceratis uestib. suis dicit: Quid præterea opus habemus testibus? Deinde post pauca: Et diluculo consilio inito summi sacerdotes cum senioribus & scribis ac toto cõsessu, uinctum Iesum abduxerunt in aulam, tradiderũtq; Pilato, Deinde post pauca: accusabant eum summi sacerdotes de multis: ipse uerò nihil respondit. Ioannes etiam inquit. Ducunt Iesum à Caiapha in prætorium. Hæc autem diutius exposuimus, ut multis omnium Euangelistarũ testimonijs ostenderemus dissolutionem uitiositatis Caiaphę, & quòd aduersum Iesum cõtendens nihilominus prophetarit. Atq; quòd prophetarit, manifestè docuit nos Ioannes. Sed quæres, an qui prophetat, is omnino à spiritu sancto prophetet, etiam si aliquibus non uideatur hoc dictũ quæstionẽ postulare. Verum quomodo non est hoc quęsitu dignum, si Dauid post peccatum in Vriam cõmis-
Sap.1 sum, timens ne ab se auferetur spiritus sanctus inquit: Spiritum sanctum tuũ ne auferas à me? Quòd si quis etiã admittat illud, spiritus disciplinę effugiet dolosum & recedet à prauis cõsilijs, apertè uidebitur ostendere spiritũ sanctum animã fugere, etiam si in ea ante dolus, & peccatum habitauerit. Sic autem quæsitu dignum est illud de spiritu sancto, an in peccatrice quoq; anima esse possit, ut aliquis dicturus sit, in ipsis quoq; peccatoribus esse spiritum sanctum: quandoquidẽ nemine ualente dicere dominũ Iesum, nisi in spiritu sancto, multi tamen peccatores affecti inueniãtur erga Iesum, tanq; erga dominum. Ac forte, quoniam qui peccant, postq; ipsum acceperint, non assequuturi sunt remissionem, hanc ob causam dicitur cuidam lapso in spiritum sanctũ: omne pec-
Matt.12 catum, & blasphemia remittetur filijs hominum: At uerò de his, qui post acceptũ spiritum sanctum peccauerint, illud: Qui uerò in spiritum sanctum blasphemiam dixerit,
Matt.12 nõ habet remissionem neq; in hoc seculo, neq; in futuro. Blasphemat enim operibus, & sermonibus peccati in præsens, in spiritum sanctum, qui peccat spiritu sancto præsente in eius anima. Sic enim dicet aliquis dictum illud fuisse, quod in epistola ad He-
Heb.6 bræos hũc in modũ scriptũ est. Difficile factu est, ut qui semel illuminati fuerint, gustauerintq; donũ supercœleste, participesq; facti fuerint spiritus sancti, & donum dei uerbũ degustarint, potentiasq; futuri seculi, prolapsiq; fuerint, ab integro renouari ad pœnitentiã: crucifigentes sibimet ipsis filiũ dei, & infamantes. Attende enim his uerbis.

Participes facti spiritus sancti, ex aduerso, quòd Caiaphas, etiam si prophetarit, nihilominus non habuerit in se spiritum sanctum, dici posset illud: Nondum erat spiritus, quòd nondum esset Iesus glorificatus. Quòd si ne in Apostolis quidem erat spiritus, antequàm glorificaretur Iesus, quanto magis non erat in Caiapha? proinde cum surrexisset Seruator insufflauit discipulis, & dicit illis: accipite spiritũ sanctum, & quæ sequuntur. Atq; audacter quidẽ addet aliquis ad illud, Quòd non ex spiritu sancto prophetauerit Caiaphas, quę dicẽda sunt. Similiter igit̃ dicet iste, malos etiã spiritus posse testimoniũ prębere Iesu, & prophetare de eo nõ secus, atq; ille, qui dixit. Noui te quis sis: nempe ille sanctus dei, et ut illi qui rogabãt eũ, ut pręciperet illis in abyssum abire, & dicentes: uenisti ad perdendum nos. Quin in Apostolorum quoq; actis hæc scripta sunt. Contigit ut euntibus nobis ad precationem puella quædam spiritũ pythonis habens nobis occurreret, quæ quæstum magnum præstabat dominis suis diuinãdo: hæc subsequuta Paulum, & nos clamabat dicẽs: isti homines serui dei excelsissimi sunt, qui annunciant nobis uiam salutis. Proinde qui his testimonijs utitur, dicet nihil distare à prophetia orationẽ spiritus diuinatoris, testimoniũ prebẽs Apostolis, & admonẽs audientes, ut uiam salutis, quæ annuntiabat̃, crederent. Quoniam aũt in medium adduximus, quę dixit Balaam, adhibe mentẽ, an de illo quoq; dici possit, diuinitus eum nõ fuisse loquutum, sed ab angelo. Stetit enim inquit angelus dei in uia, dum transiret ipse, ascenditq; Balaam super Asinã suam, & duo sui pueri secum. Uidensq; asina angelum domini stantem è regione in uia, gladiumq; districtũ in manu eius, declinauit asina de uia, & iuit in campũ. At Balaam uerberauit asinam uirga, ut rediret in uiam. stetit autẽ angelus in angusta semita uinearum, eratq; ex utraq; parte maceria. Deniq; post pauca. Uidens asina angelum dei, succubuit sub Balaam. Deinde post pauca, & dixit angelus dei illi: cur iam ter uerberasti asinam tuam? En ego egressus sum, ut te impedirẽ: aberrat enim uia tua coram me: & uidens me asina declinauit iam ter: quæ si non declinasset corã me, te interfecto ipsam incolumẽ seruassem, & dixit Balaã angelo: Domine peccaui, quoniam nõ noui, quòd tu aduersum me in uia stares: quòd si tibi displicet, reuertar. aitq; angelus domini ad Balaam, uade cum uiris illis, & uerbum quod loquutus fuero ad te, loqueris. Obserua enim, quòd angelus sit, qui dicit uerbum, quod loquutus fuero ad te, loqueris, uerùm dices, paulo pòst, deum ipsi Balaã apparuisse, dixisseq; illi Balaam. Septem aras paraui, & imposui in unaquaq; uitulum, & arietem, & quòd dominus sermonem indidit ori Balaam, & dixit: Reuersus ad Balaam sic loqueris. At uerò tu attende, quomodo utraq; uera sunt, & quod ab angelo dicitur (nempe quod ego ad te dixero, loqueris) & quod scriptura pronũciat, indidit deus sermonem ori Balaam, & dixit: cæterum uerò transfiximus hæc uerba. factus est spiritus dei in ipso, quod neq; ea, neq; his simile quicq; in cæterorũ editionib. inuenerimus. Rursumq; è diuerso post pauca. Occurrit inquit deus Balaã, & indidit sermonẽ in ore eius, & dixit. Reuertere ad Balaam, & hæc loqueris. In hæc autem omnia audens aliquis, dicet: de Saule etiam dictum fuisse spiritus malus suffocabat eum. Quin etiã cum exisset spiritus mendax factus est in ore omniũ prophetarũ Achab dicente domino: Quis decipiet Achab? & exeunte spiritu mendaci, & dicente: ego decipiam eum. Atq; hæc quidem his in locis examinata sunt, cũ alioquin ualeat unusquisq; à semetipso consequenter his testimonijs, quæ in medium protulimus considerare quomodo prophetauerit Caiaphas. Uide uerò an fortè hæc etiam dicenda sunt de prophetia eius, quoniam nõ sanctus erat, etiam si prophetarit, non tamen ex afflatu spiritus sancti prophetasse Caiapham. Ut autem quæsitu dignum est, quomodo prophetauerit Caiaphas, sic etiam in primo Reg. quæres, quomodo prophetarint nuncij Saulis missi ad Dauidẽ, & post ipsos Saul. Scriptum est enim, & nunciatum est Sauli hisce uerbis: Ecce Dauid est in Nauoth in Ramã, & misit Saul nuncios qui adducerẽt Dauidem, & uiderunt cuneũ prophetarum, & Samuelẽ stantem antistitem super eos: factusq; est spiritus dei super nuncios Saulis, ut & ipsi ꝓphetarent: nunciatumq; est Sauli, & misit alios nũcios, qui etiam ipsi prophetarunt: & excanduit ira Saul, concessitq; etiã ipse in Ramã, & uenit usq; ad puteum magnum, & ad uiam quę est in Ophẽm, & interrogans ait: Ubi est Samuel & Dauid? & dixerũt, ecce in Nauoth Ramã: & cõcedũt illinc in Nauoth Ramã: factusq;

Marc. 1
Act. 16
Num. 22
1. Sam. 19

factusq; est spiritus domini super eum,& eundo ibat,atq; prophetabat,donec cum ue nisset in Nauoth in Ramà,exutis uestimentis suis prophetauit coram Samuele,& pro cidit nudus tota illa die & tota nocte. Hinc dicitur,num & Saul inter prophetas? hæc uerò necessariò apposita fuisse reor,ut clareret peccatores quoq; prophetare: & utrũ ex spiritu sancto,an ex alia potentia non mentiente (quantum ad testificandum uerita ti attinet) hi prophetent.Rursumq; in primo Regũ inueniuntur idolorũ uates, osten dentes de arca,denuntiantesq; Palęstinis,quòd si bucculæ lactentes in uiam ambula uerint Iesu Bethsamuæ,sciant sibi adeò factam fuisse plagam.Ac ne illud quidẽ de mu
1.Reg.28 liere habente spiritum pythonis,deq; Samuele in his locis reticendum est:ex quib. di dicit Saul futurum,ut postero die cum filijs interfi ceretur:quorum locorum acuratam intelligentiã is uisurus est,qui disserere potest de diuersis potẽtijs,tùm bonis,tùm ma lis,atq; de his etiam,quę inter has mediæ sunt, si quæ sunt.Rursus qui uelit Caiapham ꝓphetasse ui potentiæ malæ,dicturus est,nil mirũ esse,si mala potẽtia hęc dixerit,quan doquidem inueniatur diabolus non omnino ignorare Iesum dictum fuisse in his, quæ ab Euangelistis sunt scripta,filium dei esse: cum ipse loqueretur ad dominum. dicet e tiam malitiam quandam innatam esse prophetandi de Seruatore in potentia hæc ope rante:quippe cui scopus esset nõ fideles facere auditores,sed summos sacerdotes, pha risæosq;,qui cõuenerant in conciliũ aduersus Iesum,irritare,ut ipsum interficerẽt:quæ operatio non erat ex spiritu sancto. Vide uerò,an nõ cõcitare uelit auditores siue Caia phas,siue is,qui illi uim ꝓphetandi suppeditabat,ad interficiendũ Iesum hisce uerbis.

Vos nescitis,neq; cogitatis quicquam,quia expedit nobis ut unus homo moriatur pro populo,& non tota gens pereat.

VTRVM qui dicit,expedit nobis,quæ uerba sunt prophetiæ ipsius pars, uera narrat,an mentitur? si uera narrat Seruatur Caiaphas cum his, qui in cõcilio aduersus Iesum contendunt,quia mortuus est Iesus pro populo: consequun turq; omnes hi utilitatem:Si uerò absurdum est dicere Caiapham, eosq; qui concilio aderant aduersus Iesum seruari,assequutosq; eos fuisse utilitatem, quia mortuus fuerit Iesus,perspicuum est non dici spiritũ sanctum talia operatum fuisse: spiritus enim san
Heb.2 ctus non mẽtitur.Qui uerò uelit Caiapham atq; potentiam in ipso operantẽ uera nar rare dicẽdo,expedit nobis,ut unus homo moriatur pro populo,profundius intelliget
1.Tim.4 hoc dictum:expedit nobis propter rationem finis,uteturq; eo testimonio, ut per gra tiam dei,uel sine deo pro omni gustaret mortẽ: & notabit illud pro omni,& illud sine deo,pro omni. Vtetur pariter etiam illo:Qui est Seruator omnium hominum præser
Ioan.1 tim fidelium,& illo:Hic est ille agnus dei qui aufert peccatum mundi, propriè intelli gens auferri peccatũ mundi,non partis eius.Cæterũ qui uerum esse dicit:Expedit no bis ut unus homo moriatur,dicet totum præsentẽ locum uerã prophetiam esse,incipi entem ab illo:uos nescitis quicquam.Nihil enim norant summi sacerdotes & pharisęi nescientes Iesum ueritatem esse,sapientiam, iustitiam & pacem:Ipse enim est pax no stra.Quin etiam non cogitabant hi nihil scientes, quonam pacto conduceret illis, ut unus homo moreretur pro populo.Iesus enim qui mortuus est,homo est:quo circa ip se etiam inquit,nunc autem quæritis me interficere hominem,qui loquutus sum ueri tatem. & quoniam homo est ille,qui mortuus est (non erat autem homo ueritas, sapi entia,pax,& iustitia,& de quo scriptum est,deus erat sermo) non mortuus est ille de us sermo,& ueritas,& sapientia & iustitia:Si quidem imago inuisibilis dei primogeni tus omnis creaturę incapax est mortis.Pro populo autem moritur hic homo omnibus animantibus purior,qui peccata nostra tulit & infirmitates,quia posset uniuersum to tius mundi peccatum in se receptum soluere & consumere & delere,quoniam pecca tum non fecit,neq; inuentus est in ore eius dolus,neq; agnouit peccatum. Hanc etiam ob causam opinor Paulum dixisse:Deus fecit eum peccatum,qui non nouit peccatũ,
2.Cor.5 ut nos efficeremur iustitia dei per illum: peccatum enim dixit,ipsum fecit,qui peccatũ nõ nouit,quia cum ipse nihil peccati commisisset, omnium in se peccata recepit:& si audacius loqui audendum est magis quàm cæteri sui Apostoli, purgamentum mun di factus fuerit, reiectamentaq; omnium dicentium : quasi purgamenta mundi facti

sumus

sumus,omnium reiectamenta usque nunc. Quòd autem frequenter inualescentibus rebus quibusdam asperis,ueluti peste,uel fame,uel nocuis uentorũ agitationibus,in hominum genere,soluantur hæc,abolito(uerbi gratia) spiritu illo malo, qui hæc operabatur eò quòd aliquis seipsum pro communi salute dederit multorum auctorum narrant historiæ tùm Græcorum tum barbarorũ: hanc nostrã intelligẽtiam,neque respuentium,neque reprobantiũ,quę uerę sint,nec ne,non est pręsentis tẽporis accuratè exquirere. Veruntamen nullibi gentium,nullis historijs aliquando mandatũ est,ac ne mandari quidẽ potest,fuisse aliquẽ qui se reciperet pro toto mũdo mortẽ obiturũ, ut totus mundus purgaretur illius sanctitate:alioquin perdẽdus,ni pro eo seruando mortẽ oppeteret,quippe quòd solius sit Iesu posse omnium peccati onus in se recipere per crucem pro omnib. sine deo,atque in gentibus suis uirib. illud portare.Calluit enim hic solus ferre languorem,ut inquit Esaias propheta dicens:Homo in plaga existens, & sciens ferre languorẽ.Atque hic sanè peccata nostra accepit,& ægrè affectus est ꝓpter iniquitates nostras,in seque facta est punitio quæ nobis debebatur, ut pacem recipiamus dũ erudimur castigati:Isto namque modo hoc intelligo: eruditio pacis super eũ, fortasse autem qa liuore eius sanati sumus (liuore ex cruce illi obueniente)sanati dicemus: Mihi absit gloriari,nisi in cruce domini nostri Iesu Christi,per quem mihi mũdus crucifixus est,& ego mundo.Traditus est à patre propter peccata nostra hic Iesus,qui etiam propterea ad occisionẽ ductus est,ut agnus corã tõdẽte mutus. Huius in humilitate (qua humilẽ prębuit seipsum factus obediens usque ad mortẽ,mortẽ aũt crucis)iudicium sublatum est,sic enim hoc intelligo:In humilitate iudiciũ eius sublatum est,perinde ac diceret in humilitate eius, iudicium sublatum est, & fuit hic propter iniquitates populi dei ductus ad mortem.Mortuus est igitur hic homo pro populo,& propter hunc non tota gens perijt.Ac uide num populi nomen referre possis ad eos qui sunt ex circũcisione,gentis uerò ad cæteros. Mortuus etenim est hic homo non tantum pro populo, sed etiam ne tota gens pereat: tanquàm si dixisset,ne qui uocantur gens inter Iudęos, & omnes gentiles pereant:His proximum est:

Esa.53

Esa.53

Phil.2

Hoc à semetipso non dixit.

HOC dicto nos discere opinor,quędã nos homines à nobismetipsis proferrẽ, nullo spiritu nos ad id impellente:alia uerò ueluti insonãte, ac suggerẽte nobis spiritu quopiã quæ dicamus,etiã si omninò à nobis nõ alienemur, & incõsequenter affecti erga ipsa quę dicimus,uideamur illa assequi.Contingit aũt, ut assequentes ea quę dicimus,nõ assequamur uoluntatẽ,& consiliũ eorũ quę dicunt: quemadmodũ nunc Caiaphas pontifex,qui nec à semetipso loquutus est,nec sensum loquutus est,ut prophetiã,quia prophetiã eorum,quæ loquebatur,nõ intellexit. Quin apud Paulũ etiam sunt quidã legis doctores,neque intelligentes quę dicũt,neque de quibus affirmant.At uerò sapiens non est huiusmodi,de quo loquitur in prouerbijs Salomo ille: Sapiens intelliget,quæ ex ore suo prodibunt,& in labijs suis portabit agnitionem.Ac meum profectò est iudicium,casum aliquoties in causa esse prophetandi,ut nunc Caiaphæ in causa fuit,quod pontifex esset anni illius quo moriturus erat Iesus,non tãtum pro populo,sed ne tota gens pereat.Cum enim alij quoque Pontifices essent (ut perspicuum est ex his quæ in medium protulimus)nullus prophetat nisi Pontifex anni illius quo passurus erat Iesus,summus Pontifex.Itidẽ casus fecit nuncios Saulis ad Dauidem missos ipsumque Saulem,prophetare:ferè enim quia quæsierunt Dauid obuenit ut prophetarent:sed eo modo quo scriptũ est:Quin & Balaã ni recepisset dilationẽ,dixisset: Ex Mesopotamia accersiuit me,& quæ sequuntur,ni uidisset Israelẽ castrametatũ fuisse: & semper aliam partẽ exercitus uidẽs ex nouitate rei cõspectę mouebatur ad dicẽdum pro Israele. Moriturus ergo erat Iesus pro gente,quæ diuersa erat à filijs dei dispersis, ut perspicuum est hoc dicto : futurum erat, ut Iesus moreretur non tantum pro gente,sed etiã ut filios dei qui dispersi erant,congregaret in unũ. Qui nam uerò alij pręter gentes filij dei dispersi essent,nũc tempus est quærere: de quibus,qui naturas introducunt,dicturi sunt illos qui iudicio eorum sunt spirituales filios esse dei,spiritualiter nõ dijudicantes omnia.Hoc enim dicere consequens est eos qui naturas esse existimant, intelli-

1.Cor.2

intelligẽtes hoc uocabulum ſpirituale, præter uoluntatẽ Apoſtoli dicentis: Spiritualis omnia dijudicat, & ipſe à nullo dijudicatur, quibus uerbis efficitur, ut qui omnia nõ di iudicet, uel non ſit ſpiritualis, uel nondum ſit ſpiritualis. Quin ſi quis dijudicatur ab ali quo, quoniam ſpiritualis à nullo dijudicatur, uel non eſt ſpiritualis, uel nondum ſpiri- tualis. Vide uerò, an non melius dicendum ſit effici aliquem ſpiritualẽ, qui antea non eſſet, qui propriè iam filius etiam dei eſt. Qui nam igitur ſint qui dicuntur filij, ſi non ſunt hi, qui ſpirituales ſunt iudicio eorum, qui naturas introducunt, tempus eſt cõſide- rare. & uide an filios dei diſperſos alios à gẽtibus intelligere poſſis eos eſſe qui iam iu ſti erant in deo cum hæc tum dicerentur: ſiue patriarchas, qui iam antea è uita exceſſe rant, uel prophetas, uel quoſdam alios dei electos, ſiue etiã eos, qui per id temporis ſa- ni erant: quaſi enim aliqui ſani eſſent non ægrotantes, inquit, non opus habent qui ſa- ni ſunt medico, ſed ægrè affecti: & quaſi eſſent etiam aliqui iuſti, dicit: Non ueni uoca- re iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam. Moriturus itaq; Ieſus erat pro gente, ut non periret, pro filijs uerò dei qui in diſperſione erant, ut congregarentur in unum ſermo- nem, fierentq; unus grex, unus paſtor: quando mea ſententia, Seruatoris precatio im- plebitur dicẽtis: ut ego & tu unum ſumus, ut & ipſi unum ſint. Sin uerò de Iſraelis non natura, ſed genere altius aliquid dicendum ſit (de quo cum in diſperſione eſſet ſcriptũ, eſt primogenitus meus filius Iſrael) notabis: quaſi hi ſint filij dei diſperſi, pro quib. mo riturus ſit Ieſus, ut eos in unum congregaret.

TOMVS TRIGESIMVS PRIMVS

Ab illo ergo die conſultarunt unà, ut interficerent eum potifi- ces & Phariſæi.

QVI concilium collegerant, & cõſiderauerant quid facere deberent (cum Caiaphas Pontifex, quæ ſuperius expoſuimus dixiſſet, & huius ſermoni- bus fuiſſent incitati) conſultarunt, unà ut interficerent dominũ. Quo cir- ca quæres quo ſpiritu prophetarit Ieſum moriturum pro gente: & utrum ſanctus ſpiritus hac etiam in re operatus ſit, auctorq; fuerit concilij aduer ſus Ieſum, an ille quidem non fuerit, ſed alius ſpiritus, ualẽs in impio etiam loqui, ſibiq; ſimiles aduerſum Ieſum mouere: nihilominus uide etiam tu in Ieſum, ut pro uiribus ſu perius exquiſiuimus. Atque omnino qui reſpondere uoluerit ſpiritum ſanctũ auctorẽ uideri fuiſſe, ut pontifices & Phariſæi moti ex ſermonib. Caiaphæ unà cõſultarent in- terficere Ieſum, dicet nõ alienum eſſe tale opus à ſanctitate, quoniam ne Ieſus quidem rem ſe indignam fecerit in ruinam, & reſurrectionem multarum gentium, quę erant in Iſrael ueniens, & dicens: Ego in iudicium in hunc mundum ueni, ut non uidentes ui- deant, & uidentes cæci fiant. Vt enim opus habemus ſermone ſapientiæ, quo defenda mus quomodo rem ſe indignam ille non fecerit, qui ſe huic mũdo acceſſiſſe in iudiciũ fateẽ, ſic etiã in hoc, ut oſtendamus Pontifices & Phariſæos ex Caiaphæ uerbis unà cõ ſultaſſe ut interficerent Ieſum. Atq; de eo quidem, quod eſt in iudicium ego in hunc mundũ ueni, in explanationibus illius loci pro uiribus diſſeruimus, nũc uerò, quòd at tinet ad id quo de agitur, hæc dicentur, nempe quòd quemadmodum ſacram ſcriptu- rarum intelligentiam (ob eorum utilitatem dictam, qui ex ea iuuari quęrunt) calumni antur hi, qui eam in deteriorem partẽ intelligũt, quo anſam habere uideanẽ impiam, confirmandi doctrinam eorum qui loquuntur in altitudinem iniuſtitiam, ſic pontifi- ces etiam & Phariſęi non recte intelligentes factam à Caiapha de Seruatore noſtro ue ram prophetiam (nempe quod expediret nobis, ut unus homo moreretur pro popu- lo & tota gens non periret) ſed aliam intelligentiam eſſe rati in uoluntate conſilij Ca- iaphæ, ab illo die unà conſultarunt, ut Ieſum interficerent. Hæc autẽ dico ſequens hãc intelligentiam, ut ſpiritus ſanctus ſit ille, qui prophetarit in Caiapha: nõ omnino con firmans hoc ita ſe habere, ſed lectoribus iudicium relinquens, utrum ad- mitti oporteat de Caiapha, quòd quaſi repente ſpi- ritu ſancto ſit motus.

Ioan. 9

Ieſus

Iesus ergo iam non propalàm ambulabat inter Iudæos,sed abijt illinc in regionem deserto uicinam,in ciuitatem,quæ dicitur Ephraim, ibiq; uersabatur cum discipulis suis.

HAEC & his similia scripta fuisse censeo,uolente Iesu nos aduertere,ne iracundius ac incōsideratius insiliamus in certamē mortis,pro ueritate testimoniū præbituri.Etenim honestum quidem est,si inciderit certamen pro cōfitēdo Iesum confessionē non differre,neq; tardare mortē pro ueritate oppetere. At non minus quàm hoc honestū est,tali tantęq; tentationi occasionē non dare, sed omnimodo uitare eam,non solū quia tantę rei exitus incertus sit nobis,uerùm etiam,ne nos occasio simus,ut magis peccatores,magisq; impij euadāt illi,qui nondū sanguinē nostrum quidē re ipsa effudisse rei sunt facti,si quæ in nobis sunt facientes, declinauerimus eos, qui insidias nobis uel ad mortem usq;,moliuntur,sed puniēdi alioquin maiori,grauiorīq; pœna nostri causa,si nostri amantes rebus illorum posthabitis, exposuerimus nos ipsos interficiendo,nulla nos necessitate urgente.Nam si etiam qui alicui occasio peccati factus fuerit,is pœnas dabit ob ea quę sui causa peccauerint aliqui homines,quomodo nō etiā pœnas daturus est,qui cū declinādi facultatē habeat,ne ꝓditor ille Christiani sit hominis,& insidiator cultus diuini erga Iesum,non declinauerit? imò potius cōcitauerit?etiam si quod ad promptitudinem attinet,fortitudinemq; hac in re honore ac laude sit dignus apud deum,quem piè colit,apudq; Seruatorem,quem confessus fuerit.Porrò quòd nostri causa hæc scripta fuerint,quo Iesum haberemus exēplar,cuius in huiuscemodi rebus imitatores essemus,docet scriptura dicens:

Quærebant igitur eum comprehendere,& nullus in eum coniecit manum,quòd nondum uenisset hora eius.

VT enim iuxta hunc textum nullus in eum coniecit manum(præsentē,& non fugientem) quia nondum uenisset hora eius,sic etiam si non secessit ad tempus,quòd nondum instaret hora,eum haudquaquam detenturi fuerant:Attamen nullus in eum ōciecit manum.Quocirca intelligendū est non tantū illud,si persequuti uos fuerint in una ciuitate,fugite ad aliā,& ea quę sequunt̄,sed etiā hoc, quòd quando unà consultauerunt Pontifices & Pharisęi ut Iesum interficerent, id quòd rationi erat maximè consentaneum,Seruator nō amplius propalàm ambulabat inter Iudęos:sed neq; in urbem secessit turbis plenam,sed in quandam urbē seorsum positam. Scriptum est enim:Iesus igitur non propalàm ambulabat inter Iudæos, sed abijt illinc in locum deserto proximum,nempe in ciuitatem,quæ dicitur Ephrem.Nec sanè solus eò concessit, uerùm ne ullam occasionem se quærentibus daret, discipulos etiam secum assumpsit,illicq; uersabatur cum discipulis.Tale quiddam est,quod in Euangeliū à Matthæo tradito scriptum est: quando audiens Ioannem traditū esse,secessit in Galilæam,relictaq; Nazareth profectus habitauit Capharnaum ciuitatem maritimam in montibus Zabulon & Nephthalim:& cum tempus appeteret,ut comprehenderetur, obseruauit,ne ultra illud pateretur: neq; in Hierosolymis inueniretur uel in templo, ubi frequēter docuit,neq; in ullo alio simili loco: exiuit enim cum discipulis suis trans torrentem Cedron ubi erat hortus,in quem intrauit ipse & discipuli eius.Sic autem secessit per id temporis & in publico non ambulabat,ut Pontifices & Pharisæi uolentes illum comprehendere egerent Iuda:propterea quod discipulus ipsius cum esset, probè sciret loca secessus illius.

Quocirca tunc Iudas cum accepisset cohortem,& ex principibus sacerdotum ac Pharisęis ministros,illuc uenit cum lanternis & facibus & armis.

CAETERVM in hoc loco Euāgelij declaratur,quòd siquidem noluisset capi, haudquaquā detētus fuisset:detentus aūt fuit,cum humilē præbuit seipsum, factus obediēs detinētibus eum,uel usq; ad crucē:Quando igit̄ exiuit,& dicit his,qui ad hortū uenerant,quem quęritis?& respōderunt ipsi,Iesum illum Nazarenū,cū illis dixisset,ego sum,uirtute sua diuina abiere retro, humiq; ceciderūt. Deinde

post hoc cum uoluisset recipere dispensationem atque œconomiam per passionem rursum interrogauit eos, quem quæritis? at illi dixerũt, Iesum Nazarenum. Et post pauca: Cohors & tribunus militum & ministri Iudæorum comprehenderunt Iesum uolentẽ & ligauerunt ipsum se præbentem uinculis. Nam si pati noluisset, rursum dixisset, ego sum, & abijssent hi, tot cum essent retro, omnesque humi prostrati fuissent. Vt autem talibus rebus docet nos secedere in persequutionibus, & in insidijs quæ aduersum nos struuntur, sic etiam alibi reperias eum secedere ab his, quæ bona mundus ducit, ut hãc ob causam doceat nos mundi dignitates fugere, excellentiasque in ipso existentes. Iesus enim cum aliquando cognouisset futurum, ut uenirent, & raperent eum, ut illum Regem facerent, secessit in montem, sed non cum discipulis sed solus, ne his occasionem quidem præbens (tanquàm ipsum amantibus & uolentibus cum cæteris ipsum facere Regem) ut iam mundanè ipsorum etiam Rex esset. Hæc quidem in textum, & in doctrinam, quæ est ex euangelica litera, de secessu. At uerò in anagogen talia dicũtur: Iesum olim propalàm inter iudæos obambulasse, quãdo sermo Dei per prophetas inter eos uersabatur: Iesu enim erat propalam uox illa: hæc dicit Dominus, sed nunc nõ amplius Iesus inter iudæos propalam obambulat, sed inde abijt, nec est Dei sermo inter iudæos: indeque digressus nẽpe à iudæis, uenit in locũ deserto uicinũ, de quo dicitur: multi filij desertæ magisque eius, quæ uirum habet, & ad quam dicitur: Lætare sterilis, quæ non paris, erumpe & clama, quæ non parturis. Est autem deserto uicina ciuitas Ephraim ad quam uenit Iesus, non amplius propalam obambulans inter iudæos. Sonat autem Ephraim (si interpreteris) fertilitas: fuitque Ephraim frater Manasse, hoc est populi natu grandioris, maximeque obliuioni traditi. Simulatque enim derelictus est populus obliuioni traditus, orta est ex gẽtibus fertilitas: nempe cum flumina quidem, quæ sunt in Israele, uertit in desertum, & uenas aquarum illic existẽtium, in loca siticulosa. Et terram eorum frugiferam in sterile solum, propter incolarum uitiositatem, gentium uerò desertum uertit in stagna aquarum, terramque eorũ siticulosam, in uenas aquarũ: ibi collocauit famelicos, & extruxerunt urbem celebrem, nempe ecclesiam, ubi seminauit agros iuxta semen, quod cecidit in terram bonam faciẽtem fructum centesimũ & plantauit uineas, cuius palmites erant discipuli Domini, qui etiam fecerunt fructum copiosum, & benedixit eis, & multiplicati sunt ualde. Quin etiam ne hos quidem, qui à ratione alieniores erant, paruos esse cogitauit ille, qui homines & iumenta seruat. Scriptũ est enim, & iumenta eorum non minuit: Ac Iudæi quidẽ imminuti sunt, & afflicti fuere propter tribulationem & propter mala & propter dolorẽ, effuditque deus cõtemptũ in principes propter Abraã: & errare fecit eos per uastitatẽ in uiã, & non in uia. Deus igitur, post Iudæos, populũ gentilẽ pauperẽ exemit ex mẽdacitate, tractauitque familias uelut oues, quos uidebunt mox angeli & lætabuntur, & omnis iniquitas obturabit os suum. His in psalmo sexto supra centesimo prophetatis, subiungitur, quisquis igitur sapit custodiet hęc & intelliget: benefico enim existente domino in gentileis, sapiẽs hęc custodiet intelligens beneficia dñi. Iesus igit̃ non amplius in publico obambulabat inter Iudæos, sed inde abijt in locum totius orbis ecclesiæ deserto uicinum, nempe in urbem Ephraim, quæ dicitur frugifera ciuitas, illicque uersabatur cum discipulis. Estque ad hunc usque diem Iesus cum discipulis in urbe quam uocant Ephraim deserto uicinam, nam adest fertilitati, et in ortu sanè huius Ephraim dicet illius genitor dominus noster frumenti erogator (qui seipsum humilem præbuit factus obodiens usque ad mortem, mortem autem crucis) auxit me deus in terra afflictionis meæ.

Ioan. 6

Gal. 4

Instabat autem pascha Iudæorum, & ascenderunt multi Hierosolymam è regione ante pascha, ut purificarent se. Quærebant ergo Iesum, & colloquebantur inter se in templo stantes: Quid uidetur uobis, quòd non uenerit ad diem festum.

NON idem cẽsendum est esse Pascha domini, & Pascha Iudæorũ. Nam Pascha secundũ legem, ad dominum pertinet, ad eos uerò qui sunt exleges, Pascha Iudæorum. Quocirca animaduertendum est quando dicitur Pascha domini, & alij dies, & quando non domini, sed eorum qui redarguuntur ob peccata. Verbi gra-

bi gratia, in Exodo post alia scriptum est de paschate in primo præcepto: Et comedetis illud festinanter. Pascha est enim domini. Et in secundo: Si dixerint ad uos filij uestri, qui nam cultus est uobis iste? respondete, uictima est Pascha domini, quoniam protexit domus filiorum Israel in Ægypto. In Esaia uerò non sui ipsius, sed peccatorum in quit dominus esse nouilunia, & sabbata, & ieiunium, & ferias, & festiuitates, quòd si festiuitates, liquet etiam quòd pascha, cum hæc una sit inter festiuitates. Scriptum est autem hunc in modum: Nouilunia uestra, & sabbata uestra, & diem magnum non tolero: ieiuniū, & ferias, & nouilunia uestra, & festiuitates uestras odit anima mea. Quin in uno ex duodecim prophetis scriptum est. Odi ac detestor festiuitates uestras: & iuxta expositam eloquutionem, Pascha non Domini, sed Iudæorū erat: dictumq; est Iudæorum pascha, quòd in ipso insidias molirentur Seruatori nostro. Opinor etiam illis prophetice dictum fuisse: odi atq; abominatus sum festiuitates uestras: opus em̄ non congruens festiuitati dei, sed scelestū in ipso Paschate fecerunt, interfecto Iesu. Verūtamen ante hoc Pascha Iudæorum, multi ascenderunt ex regione, ut se purificarent. Præoccupans aūt dicerem, multos non considerasse, quomodo purificarent seipsos, propterea q̄ existimantes suū ipsorum Pascha cultum præstare Deo, tantum abfuit ut se purificarent, ut etiā scelestiores fierent q̄ erant antequàm sanctificarent seipsos. Dixerunt em̄ Pilato, qui Iesum illi tradiderunt, Iudæi: Nobis non licet interficere quēquam, propter quos ille dixit Seruatori: Nunquid ego Iudæus sum? gens tua & pontifices tui tradiderunt te mihi. Ac sanè qui dicebant se ascendisse, ut purificarentur, clamauerunt dicentes Pilato: Hunc ne dimiseris, sed Barabam: erat autē Barabas latro, & rursum responderunt Iudæi: Nos legem habemus, & secundum legem debet mori, quia filium dei se fecit. Et rursus Iudæi clamauerunt ad Pilatum dicentes. Si hunc dimittis, nō es amicus Cæsaris: nam quisquis se regem facit, contradicit Cæsari. Ac rursus clamauerunt Iudęi tolle, tolle, crucifige eum. Ac sanè qui ascenderant ante pascha seipsos purificaturi dicant in eodem Paschate: non habemus regem nisi Cæsarem. Cæterum quod discipulis Seruator dixerat prophetās ac dicēs: uenit hora cum quisquis uos interfecerit, uideatur cultum pręstare deo, in seipso cum incœpisset impletum est. Qui nāq; dignum esse censuerūt ut moreretur, quiq; ascenderant Hierosolymam ante Pascha, ut se purificarent, uidebantur cultum præstare deo. At uerò purificatio uera non ante pascha, sed in ipso Paschate erat, tum scilicet quando Iesus mortuus est pro his qui purificabantur, uelut agnus ille dei, & tulit peccata mundi. Ac profectò Iesum quærebant hi Iudęi nō ut adiuuarentur, sed ut eum interficerent, quibus dixerat: Nūc uerò quæritis interficere me hominem qui ueritatem loquutus sum uobis: quam audiui à deo. & sanè in templo ipso stantes colloquebantur inter se de Iesu: Quid uidetur uobis quòd non uenerit ad diem festum? At non ubi hi stabant diem festū agebat Iesus, sed in cœnaculo magno scopis purgato & mundato, ubi desiderio desiderauerat Pascha manducare cum discipulis antequàm pateretur. Dices igitur eos etiamnum in templo stare quærentes Iesum, innixos ueluti sacris scripturis: sed quia quærentes ignorēt eum qui uenit, huic quidē maledicere, diuersum uerò ab hoc cōfiteri Christū. Adhibe uerò mentē, an dicere possis, alios quoq; Iudæos esse qui ascendant Hierosolymam, ueniantq; ad urbem Dei ex regione quæ est extra Hierosolymā, ueniantq; ut purificati diem festū tum agere, possint cū Pascha immolatus fuerit Christus, non fermēto ueteri, neq; fermento malitię & uersutiæ, sed in panibus fermento carentibus, hoc est synceritate & ueritate. Huiusmodiq; sanè quærent Iesum in templo scripturarum stantes, & inter se dubitantes, an uenturus sit Iesus ad diem festum.

Dederant autem Pharisæi & pontifices mandatum, ut si quis cognouisset ubi esset, indicaret, ut comprehenderent eum.

VIDE ut dictus est secessisse, quo nos etiā discamus in tempore idē facere. Ac profectò attende, neq; Pontifices neq; Phariseos nosse ubi sit Iesus: & quòd nesciētis, dent mādatum, ut si quis agnouerit ubi sit indicet illis, ut cōprehendāt eum. Atq; etiam aliter dices, quòd qui Iesu insidias moliuntur, nesciunt ubi sit, quā ob causam alia dant mandata à mādatis dei, docētes doctrinas, hominumq; mandata.

Et sunt ipsorum mandata, quæ Pharisæi præbent, & pontifices corporalium Iudæorũ aduersus Iesum. Volunt enim quosdam indicari sibi Iesum, ut illum mancipium acceptum prodãt, & dices, omnem curiose perscrutantem Christianismum quo subuertat illud & accuset, Pharisæum quendam esse, & non bonum pontificẽ: rerum ratione carentium dantẽ mandata, quibus existimat se docere Iesum, ut ipsum sibi indicatũ comprehendat, & contumelijs affectum occidat. Verum cum satis inscriptionis acceperit primus & trigesimus tomus explanationum in Euangelium à Ioanne traditum, hoc in loco finiemus orationem, in secundo & trigesimo quæ sequuntur, prosequuturi, deo dante.

TOMVS TRIGESIMVS SECVNDVS

DEO nobis per Iesum Christum iter ex animi sentẽtia largiente, gradimur per Euangelij sancti uiam magnam, eamq; uiuentem, ut ad ipsius etiam finẽ perueniamus, si per eam à nobis agnitam ambulauerimus, atq; utinam cum nũc ueluti secundam & trigesimam stationem, in his quæ dicentur ingredi conemur, nobis adsit columna illa lucidæ nubis Iesu, quæ nos præcedat cum opus erit, rursusq; stet cum oportebit, donec ò Ambrosi homo sacer idemq; frater, totum copiosis commentationibus explanauerimus Euangelium, non succumbentes ob lõgitudinem uię prolixæ, neq; defatigati ob nostram infirmitatẽ, sed conantes incedere per uestigia columnæ ueritatis. Vtrum autem uelit deus, mentem nostram iter perficere scripturæ totius Euangelij à Ioanne traditi explanationibus an non, ipse nouit. Tantum domi existentes in corpore, & ab ipso peregrinantes, ut præsentes adsimus apud dominũ, extra Euangeliũ nõ eamus, ut operibus, sermonibusq; beatitudines ferentibus, in Paradiso deliciarum dei fruamur.

Et cœna facta cum diabolus iam immisisset in cor Iudæ Simonis Iscariotæ, ut proderet eum, sciens Iesus omnia dedisse sibi patrem in manus, seq; à deo exisse, & ad deum abire, surgit à cœna, & ponit uestimenta, cumq; accepisset linteũ præcinxit se, deinde misit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo quo præcinctus erat.

IN Homilijs, quas in Lucã ædidimus, parabolis inter se collatis, inquisiuimus quid in diuinis scripturis significaret prãdium, quidq; rursus in his significet cœna, dicatẽ ergo etiã nunc, quòd prandium sit illi primus cibus qui ijs, qui introducuntur, conuenit, atq; etiam antequàm finiatur dies spiritualis, qui in hac uita obtingit, cœnã uerò esse ultimũ illũ cibũ, qui rationabiliter apponitẽ his, qui plus profecerunt, nisi dicat etiã aliquis, prandiũ esse intelligentiã literarum antiquarum, cœnam uerò mysteria, quæ in nouo testamento sunt recondita. Hæc autem in procœmio dicta mihi fuere exquirenti, quomodo facta cœna surgit Iesus, & missa aqua in peluim, cœpit lauare pedes discipulorum, arbitror enim ego, eos qui cum Iesu cœnant, cibũ cum ipso percipiẽtes, in ultimo huius uitæ die, purificatiõe quidẽ aliqua opus habere, cum tamen non opus habeant, ut primæ partes corporis animę (ut ita loquar) illorũ lauentur sed ut aliquis diceret, illa illis tantum lauanda sint, quæ sunt ultima, & extrema, & quæ in terra necessariò uersantur, hancq; purificationem primum quidem à nullo, præterquàm à solo Iesu fieri posse, deinde uerò etiam à discipulis suis, quibus dixit: debetis & uos mutuò lauare pedes, exemplum enim dedi uobis, ut quemadmodum ego feci, sic & uos faciatis. Quin Euangelista etiam uidetur mihi, excitans mentem nostram ad intelligentiam spiritualem pręsentis loci, non obseruasse hoc in loco corporalem lauandi consequentiam & ordinem: quãdoquidem qui opus habent lauari ante cœnã, anteq; cœnæ accubitum pedes lauent, sed id temporis cum sermone cõsumpsisset, scripsisse Iesum, qui iam accubuerat cœnandi causa, à cœna surrexisse, ut discipulorum, qui iam cœnarant, magister & dominus inciperet pedes lauare: nanq; ante cœnam loti erant, et facti mundi toti, propter illud, lauamini, mũdi estote, auferte uitia ab animabus ue-

bus uestris, coram oculis uestris, & quæ sequunt: post quod lauacrũ secunda etiã aqua egebant ad solos pedes, hoc est ad eas solas partes, quæ infimæ sunt. Nam alioquin faci le factu nõ est, ut anima nihil sordium contrahat, ne in extremis quidẽ partibus, & quę infimæ sunt, etiam si quo ad homines perfectus quis esse uideatur, atq; multi quidẽ etiã post baptismum peccatorum puluere caput replent, uel ea quæ sunt paulo inferiora, qui uerò germanè ipsius Iesu discipuli fuerint, adeò ut eò perueniant, ut etiam cum eo ipso cœnent, solos pedes habent, qui egeant lauari ὑπὸ τοῦ λόγου, hoc est à filio dei, & ratione, & certe qui uidet diuersitates peccatorum, quiq; peccata considerat (quantum ad accuratam, & constantem rationem) quæ nec peccata existimanť esse apud multos, is uisurus est quæ nam sint illa, ob quæ opus habeant pedes lauari à Iesu. Sin uerò talia sunt pedum inquinamenta, quid facturi sumus nos, qui nunquam ad cœnandum cum Iesu peruenimus? quiq; non pedes tantũ habemus inquinatos? dicente Iesu Petro tùm nescienti, sed agnituro postea mysterium lauationis pedum qui à Iesu mundantur, nisi lauero te, non habebis partẽ mecum, quod quẽ sensum habeant inquires, utrũ ne hũc: Nisi lauero te, nullam omnino bonam partem habiturus es, an illum, ne mecum quidem præceptore ac Domino, habiturus es partem, nisi lauero te. Sed çum me inferioribus, inter quos sunt ij, qui post baptismum nec cœnarunt mecum, nec pedes habuerunt à me lotos, uel si cœnarunt, à me tamen loti non fuerunt, illud autem noto: ego sto ad ostium & pulso, si quis mihi aperuerit ostium, ingrediar ad eum, & cœnabo cum eo, & ipse mecum, ne fortè Iesus cum ullo non prandeat: neque enim eget introductione & primis disciplinis, neq; prandet aliquis cum eo, sed qui cum illo comedit, tantùm cœnat. Plusquam enim Solomon, inquit, hoc in loco, de quo scriptũ est, & erat prandium Solominis hoc, quod in Regum tertio recensitum est. Ausim etiam hoc dicere tanquam consequens huic dicto, nisi lauero te, non habebis partem me cum, Iesum Iudę pedes non lauisse: nimirũ quòd illi iam diabolus immisisset in cor, ut Iesum traderet præceptorem & dominum, cum inuenisset eum nõ indutum omnẽ dei armaturã, nec habentem fidei scutum, quo ualet quis omnes mali illius sagittas ignitas extinguere, intelligo enim iaculo petitum, sicut scriptura hac de re in septimo psalmo docet, feriente diabolo, qui ueluti sagittarius sagittas ignitas confecit ijs, qui omni custodia cor suum non seruant. Est autem psalmi contextus talis: Nisi conuersi fueritis, gladium suum uibrabit, arcum suum tetendit & parauit illum, & in eo parauit uasa mortis, sagittas suas ardentes effecit. Ecce parturijt iniustitiam, concepit laborem & peperit iniquitatẽ: Atq; omis quidẽ fatebiť, ecce parturijt in iustitiã, cõcepit laborẽ, & peperit iniquitatem referri posse ad diabolum, ad quorum etiam uerborum similitudinem, non existimare dictum fuisse illud, nisi conuersi fueritis, gladium suum uibrabit, arcum suum tetendit & parauit illum, & in eo parauit uasa mortis, absurdum est. Nam uasa mortis nemo alius arcu suo quem tetẽdit, parauit, nisi ille cuius inuidia mors intrauit in orbem. Ex ijs igitur sagittis quas ardentes confecerat diabolus, immisit in cor Iudæ Symonis Iscariotis, iam sic in cœna saucij, ut etiam illi placeret celeriter conuiuatorem prodere. quoniam cœnæ huius cibus, uinumq;, quod in ipsa erat, cor non poterat (diaboli enim erat sagitta saucium) penetrare. Nec aperte in his apparet quis esset ille, à quo cœna fiebat, ut in superioribus: fecerunt illic, inquit, cœnam illi, & Martha ministrabat, eratq; Lazarus unus ex recumbẽtibus cum ipso. atq; de Iuda quidem scriptum est, cum iam diabolus immisisset in cor Iudæ Symonis Iscariotę, ut proderet eum. Sed huic consequenter dices de singulis cor à diabolo saucium habentibus: cum iam misisset diabolus in cor illius ut fornicaretur, & in cor illius ut fraudaret, & ut perditæ opinionis admittat idolatriam alicuius ex his, qui uidentur esse in dignitate: & isto modo in cæteris peccatis etiam dices, quæ diabolus mittit in cor, quod non habet fidei scutum, quo fidei scuto non unam, aut duas, sed omnes mali sagittas extinguere quis potest. Appropinquante igiť œconomia passionis, in qua proditurus eũ erat Iudas Symon Iscariotes à diabolo saucius est factus.

Luc. 11
3 Reg. 10
Ioan. 12
Ioan. 13

Cœna iam facta, sciens Iesus omnia sibi dedisse patrẽ in manus, seq́ à deo exijsse, & ad deum abire, surgit à cœna.

IGITVR quæ antea non erãt in manibus Iesu, dantur à patre in manu illius,
Psal.119 nec aliqua quidem & aliqua nõ, sed omnia, quæ spiritualiter Dauid uidens inquit: Dixit dominus domino meo, sede ad dexteram meam, donec inimicos tuos subdam scabellum pedibus tuis. Etenim inimici Iesu pars quædam omnium erant, quos nouerat Iesus, quantum ad præscientiam sibi datos fuisse à patre. Vt autem uideamus apertius, quòd scit omnia sibi dedisse patrẽ in manus, inspiciamus hoc dictum.
1.Cor.15 Quemadmodũ omnes in Adam moriunt̃, sic etiã in Christo omnes uiuificabunt̃, nam quãuis dederit illi omnia pater in manus, atq; in Christo sint oẽs uiuificandi, nõ confunditur tamen iustitia dei, quin distributio fiat ex dignitate uniuscuiusq;, quod declaratur ex his, quæ mox huic dicto, sic in Christo oẽs uiuificabunt̃, subiungunt̃, nempe unus-
1.Cor.15 quisq; aũt in suo ordine. Rursusq; uarie ipsos cõsiderabis ordines eorum, qui in Christo sunt uiuificandi, quando implet̃ illud: omnia dedit ei pater in manus, illud notans, pri-
1 Cor.15 mitiæ Christus. Deinde hi qui sunt Christi, id aduentu eius. Deinde finis, qui finis cum Christo in aduentu eius instabit, cum tradiderit regnũ deo & patri, prius omni principatu & potestate ac uirtute abolitis. Mouet aũt me, ut credam principatũ omnẽ & potestatem omnem & uirtutem omnem quæ destruuntur, ea esse, aduersus quæ nobis sit
1 Cor.15 pugna, eò quòd his quæ Paulus dixit, mox subiungatur: Oportet enim eum regnare, donec posuerit omnes inimicos sub pedes suos. Deinde nouissimus hostis aboleatur mors. quod profecto cum hoc dicto, omnia dedit illi pater in manus eius, conuenit, id quod apertius exponẽs Paulus inquit: cum dicat omnia illi subiecta esse, palam est exci-
1 Cor.15 piendum eum, qui subiecit illi omnia. Sin uerò omnia subiecta fuere, præter eum qui subiecit illi omnia, perspicuum est quòd & is de quo scriptum, coram domino omnipotente collum fregit, erit ex his qui subduntur illi, uictus ut cedet sermoni filio dei, & ut subdatur imagini dei, & sit subsellium Christi pedum. œconomiam igitur aspiciens ad bonum finem iam tendentem, propter illud, cum iam immisisset diabolus in cor Iudæ Symonis Iscariotis, ut eum proderet, nouerat omnia sibi patrem dedisse, dedisseq; in manus omnia capiẽtes, ut omnia essent illi mancipia. Vel omnia dedisse sibi patrem in manus nouerat, hoc est in actiones suas, & recte facta, nam pater, inquit, meus ad hoc usq;
Ioan. 5 temporis operatur, & ego operor. Cæterum propter illa, quæ, à deo exierãt facta extra deũ, & extra eũ, qui uoluisset principaliter exire à patre, exiuit à deo Iesus, ut quę exierant, uenirent in manus uia, & ordine Iesu, disponerentur ad deum ire sequentia Iesum:
Ioan. ult. & quia sequerentur Iesum futura apud deum, ex quo dictum est Petro, quò ego uado, non potes me nunc sequi, sequeris aũt postea, adhuc enim habebat Petrus, quod non permitteret illum sequi λόγον, & filium dei. An uero simile sit, an potius iuxta quandã iustam analogiã, & rationẽ illud, quod dicendũ est singlis illis omnibus, quæ pater filio dedit in ipsius manus (singulis enim omnibus dicetur illud. Sequeris autem me postea) considerare te oportet: uerum si simul non sequantur, cum dicitur, sequeris autem me postea, uox postea singulis, qui sequuti fuerint, cõueniens, nõ ad idem tẽpus refert̃, id quod etiã mihi considera de his, quę destruuntur, siue cum destruxerit omnem principatum, siue omnẽ potestatem, siue omnẽ uirtutem, & generatim donec posuerit om-
Ioan.13 nes inimicos sub pedes suos, atq; ultimus hostis abolebitur mors. Sciẽs igitur Iesus omnia dedisse sibi patrem in manus, seq; à Deo exisse, & ad patrem abire, & sciẽs ualde, ob quæ moti sumus, ut exposuerimus in medium adducentes opinionem nostram, in hoc dictum, à Deo exiuit, & ad Deum uadit, surgit inquit à cœna, quod pariter cõsiderabimus cum sequentibus: & uide, an possis in his dicere, summopere quidem illũ oblectatum fuisse cœnando cum discipulis suis, afflictim uerò, & necessario, propter discipulos, à cœna surgere, eatenusq;, à cœnando eum cessare, quatenus pedes mundet discipulorum non ualentium habere partem secum, nisi ipse illorum pedes lauerit. Sed consideremus diligenter quid dicatur post hæc uerba.

Surgit

Surgit à cœna: ponit uestimenta, cumq; accepisset linteum, præcinxit se.

D ICAMVS etiam in hoc contextu ad eos qui nolunt à uerbis ascendere, & mente cõsiderare animæ cibos in his uerbis positos. Quid obstabat quo minus indutus ipse discipulorũ pedes lauaret? An uerò nisi aliquo modo uiderimus, ut dignum est ipsius Iesu uestimenta quibus circũdabatur cœnans, cum discipulis se exhilarãs, cõsiderabimus quod ornamentũ circa se habebat caro factus, filius dei sermo, hoc autem formatum in quadã textura, & tela dictionum ad dictiones, & uocũ ad uoces deponit, fitq; nudior cũ figura seruili, quod declaratur per illud, cũ accepisset linteũ præcinxit se, ut & nõ omnino nudus esset, & cũ lauisset, tela ad id accõmodatiore discipulorũ abstergeret pedes. Et uide in his, quõ magnus & glorificatus sermo factus caro seipsum minuat, ut lauet pedes discipulorũ, mittit eũ, inquit, aquã in peluim. Atq; Abraam equidem cum respexisset oculis suis uidit, & ecce tres uiri steterũt iuxta eum, quos cum uidisset occurrit eis de ostio tabernaculi, & incuruauit se uersus terram & dixit: Amabo Domine si hanc gratiam à te impetrare possum, ne quæso prætereas seruum tuum. Non ipse accipit aquam, non promittit se pedes eorum (qui ueluti hospites aduenerant) lauare, sed inquit: Sumat quæso aqua, & lauentur pedes uestri. Sed ne Ioseph quidem aquam attulit, ut lauaret undecim fratrũ pedes, sed homo de domo Ioseph eduxit ad eos Symeon, & tulit aquam ut lauaret pedes suos: at uerò ille, qui dixit: Ego ueni, non tanquam qui recumbit, sed tãquam qui ministrat, quiq; dicebat iustè, discite à me, quia mitis sum, & humilis corde, ipse mittit aquam in peluim: norat enim neminem sic posse lauare pedes discipulorũ, qui uenerant ad peluim appositum sibi à Iesu. Deinde quæro, cur tandẽ nõ scriptũ sit, lauit pedes discipulorũ, sed dictũ fuerit, cœpit lauare pedes discipulorũ. Sed fortasse consuetudo talis est scripturarũ, iuxta quã nõ iure (cõparatione cõsuetudinis multorũ) præponi uidetur illud, cœpit quidem lauare pedes discipulorum Iesus, haud tamen cessauit, cum tum lauisset illorũ pedes, lauans etiam postea atq; complens ipsum lauare, quoniam inquinati fuerãt, iuxta illud: omnes uos offendemini causa mea nocte hac, & iuxta illud quod Petro est dictum: Non cantabit gallus, donec ter abnegaris me. Cum enim hæc peccata cõmissa fuerunt, tũc opus habuerunt discipulorũ pedes inquinati, ut rursum lauarent: quos lauare cœpit quando surgit à cœna, ac lauare cõpleuit cum eos mundasset non amplius inquinandos. Hunc etiam in modum cœpit extergere pedes discipulorũ, illlos complens abstergere, cum compleuit etiam lauare.

Gen. 18

Gen. 43

Matt. 11

Venit ergo ad Symonẽ Petrum, & dicit ei ille: Dñe tu mihi lauas pedes? Respondit Iesus, & dixit ei: Quod ego facio, tu nunc nescis, scies autem postea. Dicit ei Petrus: Nequaquam laueris pedes meos in æternum. Respondit ei Iesus: Si non lauero te, non habes partem mecum. Dicit ei Symon Petrus: Domine non tantùm pedes meos, sed & manus, & caput. Dicit ei Iesus: Qui lotus est, nihil opus habet, præterquam pedes lauare, sed est mundus totus, & uos mundi estis, sed non omnes, sciebat enim, quis nam esset proditor ipsius.

H IS, quæ nunc à Petro sunt dicta opportunè utemur, exẽpli causa sic ubi opus fuerit, propterea q; facilè factu sit, ut aliquis propter imprudentiã optimo proposito dicat, quæ sibi minime sint utilia: Nã si Petro utile erat ad habẽdam partẽ cũ Iesu, ut sui pedes lauarent ab ipso, et Petrus nesciẽs utile hoc esse, prius quidẽ ueluti addubitãs dixit uerecũdè: Dñe tu mihi lauas pedes? ac denuo, nõ lauabis mihi pedes in ęternũ, & quæ Petrus dicebat, prohibebant Iesum eò eũ euehere, ut haberet partẽ secum: perspicuũ est etiam si sano proposito, & uenerãdo ad præceptorẽ hoc dixerit, nocẽter sibi dixisse. Itaq; hac specie peccatorum uita eorũ repleta est, qui dum ad fidem ueniuut, res quidem proponunt sibi præstantes, propter ignorantiam tamẽ quæ in contrarium ducunt, dicunt uel etiam faciunt. Atque huiusmodi profecto sunt qui dicunt, ne tetigeris, neque gustaueris, neque contrectaueris de omnibus quæ sunt in corruptionem, & abusum omnium, iuxta quandam doctrinam utpote humanam diuina longe inferiorem. Quid aũt dicere oportet de his qui in hęresiis fluctuant,

quiq;

quiq; omni uento circumferuntur per uersutiam hominum diuulgantiũ salutaria esse quæ perniciem afferunt, ac tanq; in honore Iesu falsa de ipso opinantium. Petrum itaq; sæpenumero scriptura talem notauit feruentiorem ad promittendum, quæ sibi uidebantur meliora: queadmodum etiam in eo, quod dixit absq; ulla examinatione, ac ueluti spernẽs prophetiam Iesu de discipulis dicentis: omnes uos offendemini mea causa nocte hac, & causam ostendentis in eo, quod ait: scriptum est enim, percutiam pastorem, & dispergent oues gregis. Absq; ulla enim examinatione, & quasi spernens enunciationem Iesu, dixit ad hoc, etiam si omnes offendantur tua causa, ego tamen nunquã offendar: id quod tum temporis temerarium existens in animo ipsius, etiã in causa fuit, ut grauiore præ cęteris lapsu peccarit ipse, Iesum ter negando ante galli cantũ. Hanc ob causam talem sui ipsius temeritatem priorem diligẽtius cum perspexisset, postea factus est fortissimus, atq; ad quidquid accidisset æquanimiter ferendum paratissimus.
Gal.2 Quod declaratur ex eo, quod Paulo dicente illi coram omnibus: Si tu Iudæus cum sis gentiliter uiuis, & non Iudaice, quomodo gentes cogis Iudæorũ more uiuere, & quæ sequuntur, hic cum fortitudine tacuit, & patientissime quod illo in loco cũ ratione factum fuerat nõ docuit, qua de re accõmodatius quis in epistola ad Galatas disputabit. Quin in apostolorũ quoq; actis, cõstantia ipsius ad eandem imaginẽ trãsformati, patebit singula obseruãtibus, & mentẽ adhibẽtibus. Igitur hoc etiã in loco, Iesu, qui à cœna surrexerat, & posuerat uestimẽta, quiq; præcinxerat se eo linteo quod acceperat, quiq; posuerat aquã in peluim, atq; inceperat lauare pedes discipulorũ, & abstergere linteo quo erat præcinctus, cũ omnes exhibuissent pedes cõsequẽter opinioni, quã iam ante de Iesu cõceperant, uidentes q; talis nõ sine causa, nec ut multi dicerẽt, grauare uolens discipulos, lauat ipsorum pedes: sed utile aliquid perficiens, quod expectabant in posterum cognoscendũ, considerantes ne forte hæc agerent symbolum existens alicuius rei, solus Petrus, id quod in promptu erat & apertum intuitus, nullo alio consilio adhibito, ueluti honorãs Iesum, non præbuit illi suos pedes lauandos, sed primum quidem tentauit illum pudore perfundere dicens: Domine tu mihi lauas pedes? Deinde cum debuisset parere dicenti, quod ego facio, tu nescis nunc, scies aũt postea, inquit: non mihi lauabis pedes in æternum. alioquin etiam cum cæteri discipuli commisissent seipsos Iesu fidei, de re nulla illi contradicentes, hic ex his, quæ dicit (etiam si recte se uerba facere putabat) non solùm Iesum incusat, tanq; qui sine causa discipulorum pedes lauare inceperit, uerum etiam condiscipulos. Nam si ipse, opinione sua, dum prohibere uellet, officiosum se præbuit, illis idipsum non considerantibus, etiam illos accusauit, qui præter officium pedes suos lauandos Iesu præbuissent. Atq; equidem si cogitasset, rei quæ cum ratione efficit, nõ cõtradicendũ, cogitassetq; rationabile esse id quod fiebat, dum lauarent discipulorũ pedes à Iesu, haudquaq; repugnasset facto. Qamobrem apparet sine iudicio eum cogitasse uoluntatem Iesu dè lauandis pedibus discipulorũ, rationi consentaneam non fuisse: q; si opus est scripturam perscrutari usq; ad ea, quæ minima esse putantur, quæret aliquis. Cur tandem eum in numerandis apostolis primum locum obtineat Petrus (fortassis quia cæteris honorabilior, quoniã etiã uerè omniũ ultimus Iudas, ob malum affectum in ultimum locũ proiectus iacet) cum Iesus incepisset lauare pedes discipulorũ, & abstergere linteo quo erat præcinctus, non à Petro inceperit, sed ab illo? Ad quod respondendum est: Vt medicus plurimis infirmis subministrans iuxta artẽ medicinæ, initium medendi facit ab his qui urgẽtur, quiq; peius affecti sunt, sic discipulorum sordidos pedes lauantem, incẽpisse à magis sordidis atq; equidem fortassis ad Petrum postremò uenit, quia minus cæteris indigeret ut sibi lauarentur pedes: fortassis etiam status pedum suorum, qui proxime accedebat ad mũdiciem,
Ioan.13 effecit, ut cõtradicere cogitaret. Porrò si examinemus quod dixit Iesus (nempe qui lotus est, nihil opus habet præterquam pedes lauare, sed est mundus totus, & uos mundi estis, sed non omnes) fortasse talem suggerit intelligentiam, perinde quasi discipuli lotos haberent pedes à Iesu, & quòd non amplius opus haberent pręter illam lauationẽ, ut lauarentur illorum pedes: quodq; Petrus etiam mundus existeret, anteq; illius pedes lauaret Iesus. Quòd si cõtra hæc quęrat aliquis, cur cũ dixisset, qui lotus est, nõ opus habet ut lauetur, sed est mundus totus, lauet tamẽ Iesus pedes discipulorũ, qui alioquin opus

opus non habebant sibi eos lauari, huic illud dicendum est omni habenti dabitur & adijcietur, unde habentibus discipulis munditiem, Iesum, ut adijceret munditiei illorum, illorũ pedes etiam lauare, illos alioqui non lauaturus, ni loti fuissent, atq; omnino mundi: ita tamen ut dicamus neminem ex his, qui isto modo sunt mũdi (etiam si perfectus sit inter homines) absente munditia (ut ita loquar) Iesu mundum reputandum esse. & hæc quidem ultimo expono, quæ succurrerunt post priora superius dicta, seruantibus nobis ordinem eorum quæ in mentem uenerunt, & intelligentiam: uerbi gratia, cum prius cõspexerimus sordidatos pedes discipulorum, eguisse ut à Iesu lauarent, nunc id circo illũ illorũ pedes lauisse dicimus, quia essent cõparatione hominũ mundi, sed nõ etiã apud deũ. Nec enĩ sine Iesu aliquis fit apud deũ mundus, etiã si coram se existimet aliquis aliqua diligẽtia seipsum mundũ fecisse, iam in his, qui hominũ cõparatiõe mundi sunt facti, quiq; loti sunt Iesu baptismo, quiq; etiã ab ipso lotos pedes habẽt, inhabitare potest etiam spiritus sanctus, uirtusq; ex alto ceu uestimentum. Atq; Petrus quidem non considerans rationem uoluntatis Iesu, qui inceperat lauare pedes discipulorum, & abstergere linteo quo erat præcinctus, dicit illi: Domine tu mihi lauas pedes? Dubitatiue, & ueluti pudore illum afficere uolens, hoc dicens.

At uerò Iesus respondit, & dixit illi: Quod ego facio, tu nunc nescis, scies autem postea.

D

DOCENS mysteriũ hoc esse. Sed quid erat illud quod faciebat Iesus lauãdo pedes discipulorũ? An operabatur lauando ipsorum pedes, & abstergendo linteo quo erat præcinctus, ipsos speciosos? cum futurũ esset, ut apostoli bona euangelizarent? Nam quando lauit pedes discipulorũ Iesus, tunc opinor illud prophetice dictũ de apostolis suis cõpletũ fuisse: Quàm speciosi sunt pedes euãgelizantium bona. Quòd si pedes discipulorum lauans pulchros eos facit, quod dicturi sumus ingenerari à uera pulchritudine, his qui toti sunt baptizati à Iesu spiritu sancto & igni? proinde pedes euangelizantium bona pulchri facti fuerãt, ut loti & mundati & abstersi Christi manibus, incedere possent per sanctam uiam, atq; iter facere per illum qui dixit: Ego sum uia. Solus enim, & omĩs cuius pedes lauerit Iesus, uiam perambulat hanc uiuentem, & ad patrem ducentẽ. Nec capit hæc uia pedes inquinatos, & pedes qui nõ dum sint mundi. Atq; Moses quidem opus habebat soluere calciamẽtum ex pedibus suis, quoniam is locus ad quem peruenerat, & in quo stabat, terra sancta erat: similiter Iesus Naue filius. At uerò Iesu discipuli, ut per hanc uiuentem animatãq; uiam perambulent, tantùm sunt contenti non habere calceos in uia, quia hoc illis præcepit Iesus. Sed enim ad hanc ipsam uitam conficiendam opus habebant lauari à Iesu, qui deposuit uestimenta: fortassis ut mundos illorum pedes existentes, mundiores faceret. Fortassis etiam, ut immunditiam, quam in pedibus suis habebant discipuli, in suum ipsius reciperet corpus, mediãte linteo eo quo solo præcinctus erat: Fert ipse nanq; infirmitates nostras. Vide igitur quòd lauaturus pedes piscipulorum nullum aliud tẽpus elegerit, nisi quãdo iam diabolus immisisset in cor Symonis Iudæ Iscariotis ut proderet eum, & quando faciẽda erat pro hominibus œconomia: ante hanc etenim non oportunũ erat discipulos habere pedes à Iesu lotos. quis enim loturus fuerat pedum illorum sordes intra hoc tempus usq; ad passionem? Sed ne tempore quidem passionis. Neq; enim alius erat Iesus, qui illorum lauaret pedes, ac ne post œconomiam quidem. Iam enim aderat hora spiritus sancti ad discipulos uenturi iam factos mundos, et lotos habentes pedes eosq; promptos, & pulchros ad euangelizandum in spiritu sancto bona. Tale igitur illud est: quod ego facio, tu nũc nescis, scies aũt postea. Quòd ego lauem pedes uestros, nota est, quòd animarum uestrarum purificentur gressus, ut sint pulchri, euangelizaturis uobis bona, & mũdis pedibus ingressuris in hominũ animas. Hoc autẽ mysteriũ tu nunc nescis, quia nõdũ percipis cognitionẽ eius oportunius in te futurã, simulatq; ego lauero pedes tuos, postea cognosces, dũ hoc intelliges illuminatus cognitione nõ parua, neq; facilè cõtemnenda. Cæterùm hæc loquente Iesu Petro, discipulus respõdet responsum nõ peritum, sed sententiam proficiscentem quidem ab affectu, & erga Iesum honoris & reuerentiæ plenam, sed tamẽ quæ falleretur. Quocirca quoniã utilis Petro

Esa.52

non

non erat eius responsio,non finit eam ille ueram esse,qui nocua utilitati ducentis,& ue
rè euētura prohibet,pro sua bonitate. Atq; Petrus quidē inquit, nō lauabis mihi pedes
in æternum,enunciauitq; cum Iesus illius pedes lauare decreuisset, nunquam futurum
ut lauaretur ab ipso,ac ne hoc quidem ullo unquam seculo futurum, sed ille, qui uide-
bat Petro conducibilius esse, ut hac in re mentiretur quàm ut uera diceret, utilitatem
ostendit in eo quòd non opus erat ut qui hoc dixisset, uera loqueretur, dicens: nisi la-
uero te, non habebis partem mecum. Atque equidem si Petrus, qui enunciarat, non
lauabis mihi pedes in æternum,uera dicens, hac in re non habiturus erat cum Iesu par-
tem(alioqui habiturus mentiens)eò quòd temerariè præueniens locutus fuisset, quid
aliud agere opus erat,nisi mentiri? ne hoc,quod uerū Petrus diceret, impedimento ip-
si Petro esset, quò minus haberet partē cum Iesu, qui ostendit illum mendacē lauando
pedes eius? Scriptum est enim,omnis homo mendax. Opportune autem utemur hoc
dicto ad eos, qui audacius, ac sine delectu id se facturos dicunt,quod minime illis con
ducat,præsertim si desistere nolint ab eo,quod male promiserint, ostendentes em̄ illis,
qui nullatenus habituri sint partē cum Iesu, si uocem temerariam in promittendo ser-
uauerint,futurum uerò,ut bonam spem habere possint, si quod prius dixerant, spreue
rint,abducemus eos à persistendo in his, quæ male iudicassent,etiam si aliquando cum
iuramento tale fiat,propter multam temeritatē. Dicemusq;, ut prohibetur Petrus, qui
dixit:non lauabis mihi pedes in æternum,persistere in eo,quod dixerat,ut habeat par-
tem cum Iesu,sic tu,qui peccasti propter temeritatē,atq; etiam hoc promisisti, nullo de
lectu melius facturus sis,si desistens à permanendo in hoc, quod male iudicasti,ad hoc
Ioan.13 agendū,quod magis est consentaneū, transeas. Qui aūt hoc dictū obseruauerūt, quod
ego facio,tu nunc nescis,scies autem postea,& illud,nisi lauero te,non habes partē me
cum,nolentes illud,huicq; similia ad mores referre, pudefacti admittant talem euange
licarum disputationum formam,uel nolentes ostēdant,qui cōsentaneū esset si propter
uenerationem(ut isti dicturi sunt) qua Iesum prosequebatur Petrus dicebat, non laua
bis mihi pedes in æternū,Petrum à magistro audire, sic non habiturum se partem cum
filio dei, perinde ac maximo peccato obnoxium, q; sui pedes ab ipso loti non fuissent.
Nam dicere,si hoc delictum cōmiseris, non habebis partem mecum, locum habet (id
quod dicitur de peccatis apertis) At uerò dicere,nisi lauero te, non habes partem me-
cum,haudquaquam est consentaneum,si (quod nephas est dictu) magister uidetur re
spondisse,quod est absurdissimum,discipulo Petro ipsum honoranti,& prebere nolen
ti pedes suos lauandos ab eo, qui statuerat lauare pedes ipsius mā suetissimè. Hanc ob
causam præbeamus pedes nostros Iesu etiamdum surgenti à cœna, & ponenti uestimē
ta,& linteum accipienti,& præcingenti se,& mittenti aquā in peluim, & incipienti la-
uare pedes nostros,non secus, atq; si essemus sui discipuli, & extergere linteo,quo præ
cingitur nostri causa,factus in medio nostri, tanq; qui ministrat. Nā nisi hoc fecerimus
non habebimus partem cū eo,neq; erunt pulchri pedes nostri: præsertim cum æmule-
mur charismata meliora, uolentes inter eos annumerari,qui bona euangelizant. Cęte
rum quando liberior est Petrus in loquēdo importunè rogatus pedes suos præbere Ie
su,cum audisset,nisi lauero te,non habes partem mecum,mensuras petitionis eius uult
superare,non tantū solos pedes à Iesu lauandos exhibens, uerū etiam manus, quas nō
amplius Iesus lauari uolebat,cum panem comederent,despiciens eos,qui dicerent: Di
Matt.15 scipuli tui nō abluunt manus,cum panem edunt:Exhibuit etiam,pręter manus,caput,
quod nō amplius uolebat Iesus lauari: quippe quia in eo imago,& gloria dei iam esset:
sufficit enim nobis,si eò peruenerimus,ut occasionē habeamus ęque ac discipuli,præ-
bendi illi pedes,quos solos lauat & abstergit: quòd qui lotus sit,non opus habeat laua
ri,sed sit mundus totus. q; si quis nō est mundus,totus is se nō lauit.Sed quærat aliquis,
si lotus non opus habet lauari,sed est mundus,& erant discipuli Iesu mundi (tanquam
loti) quomodo mittit aquam in peluim,& cœpit lauare pedes discipulorum Iesus? cæ
terum hac de re cum supra disseruerimus ex parte anticipantes, nūc etiā hæc illis adde-
mus,nimirū hęc uerba, opus habemus, posita esse de rebus necessarijs, sine quib. aliqs
uiuere nō potest, ut si dicamus in rebus corporalib. hominē nō pluribus opus habere,
sed his solum, quæ dicit Apostolus: habētes cibum, & operimentū his cōtenti sumus,
quæ

quæ uerò ad diuitias, & delicias conferunt ex abundanti mollibus, & delicatis superesse non tanquàm necessaria, & sine quibus non possint uiuere, sed tãquàm superflua. Sic igitur, & diuinioribus opus quidem nobis est introducẽtibus ad uitam, hisq́, quæ faciunt in eo nos esse, qui dicit, ego sum uita, quæ uerò sunt supra hæc, de quibus dicitur: Deliciare in Domino, & dabit tibi petitiones cordis tui, & quæcũq; cõsiderãtur propter paradisum deliciarũ, & propter diuitias, & propter gloriã, quæ sunt in sinistra sapientiæ iuxta dicentem, Lõgitudo uitę, & anni uitę in dextera eius, & in sinistra eius diuitiæ, & gloria, supra necessitatem esse dicẽtur. Ac fortasse tale est, cum alicuius, qui lotus fuerit, lauantur pedes à tali magistro, ac Seruatore: Nam donum Dei excellit necessitatem, quemadmodum etiam esse in gloria solis, uel lunæ, uel astrorum, in sacra mortuorum resurrectione, atq; qui mundus est quidẽ, & lotus, opus nõ habet, ut lauetur, sed lauatur propter illud, quod superius assignauimus: nimirum quòd omni habenti dabitur, & adijcietur (ut etiã inquit Ioannes) mundus mundetur adhuc, & sanctus sanctificetur adhuc, cæterùm illud, uos mũdi estis, refertur ad undecim, cui subiũgitur illud, Non omnes, propter Iscariotem. Nouerat enim eum, à quo tradebatur, non esse mundum: primùm quidem, quòd pauperes illi non essent curæ, fur cum esset, & quòd marsupium habens, quæ immittebantur, auferret: deinde q; cœna facta cum iam diabolus immisisset in cor ipsius Iudæ Simonis Iscariotæ, ut proderet Iesum, non repuetet ferientẽ. Quocirca loti undecim etiam mundiores facti fuere, cum illorum pedes lauisset Iesus, & Iudas non mundus (sordibus enim inquit sordescat adhuc) factus est sordidior, & immundior, quando post bucellam intrauit in illum Sathanas. Prou. 3

Postquàm ergo lauit pedes eorum, receptisq́; uestibus suis iterũ accubuit, dixit eis. Vos uocatis me magistrum, ac dominum, & benè dicitis, sum etenim, si ergo laui pedes uestros Dominus, & magister, uos quoq; debetis inuicem alij aliorũ lauare pedes: exemplum enim præbui uobis, ut quemadmodum ego feci uobis, uos quoq; faciatis.

PRobabile est eos, qui considerassent magnitudinẽ potentię Iesu, quiq́; intellexissent, quid factum fuisset à Iesu, qui lauauit pedes discipulorum, ut ultimas, ac uiles ipsorum partes, ac corpora humi uersantia, quorũ nota erant illa corpora, mundaret, admiratos opus è lauatione proueniens, haudquaquam ausuros fuisse rem talẽ etiã ipsos facere, tenuiores se esse existimantes, q̃ qui possent lauare pedes interiores, & occulti hominis, uel eorũ, qui hæc amplectũtur Dei dogmata, nisi Iesus per ea, quæ exposita sunt, ad hoc adhortatus fuisset eos, figura cœnantis reassumpta, quando docturus erat ea, quæ dicũtur ad eos qui iã cœnarant. Atq; summa quidẽ austeritate, orationesq́; ad admonendũ maximè accõmodata (quo agnoscerent quod actũ fuerat) dictũ est: Scitis quid fecerim uobis? Scitis aũt uerbũ per interrogationẽ legendũ est, ut ostendat rei gestæ magnitudinẽ, uel imperantis modo, cognoscite, ad excitãdũ illorũ intelligentiã, qua illũ cognoscerẽt perpendentes, quid gestũ fuisset. Summa aũt magistri autoritate, summaq́; animi intentione persuadendi illos, dictũ est. Vos uocatis me magistrũ, ac Dominũ, & bene dicitis, sum etenim, si ergo ego laui pedes uestros magister, & Dominus, & uos debetis alij aliorum lauare pedes. Lauit quidẽ Iesus discipulorũ pedes, quatenus eorũ magister, pedesq́; seruorũ, quatenus Dominus erat. Doctrina enim purgatur puluis, qui ex terra, rebusq́; mundanis contractus nõ ad aliquid pertingit, q̃ ad extremas, infimasq́; partes discipulorũ. Dominatione uerò principatum, & potestatem habentis, abijciuntur ea, quæ pedes inquinant eorum, qui adhuc uel uulgare, ac qualecunq; inquinamentum suscipiunt, quia etiã non habeãt spiritum seruitutis. Nec ullus cordatus dicturus est Iesum, quatenus ostium, uel quatenus pastor, uel quatenus medicus est, discipulorũ, & seruorũ, lauare pedes. Ego uero arbitror quoniã discipulorũ pedes necessitatẽ recipiunt, ut à magistro lauentur, nondũ percepisse quod illis esset satis: Sed etiã nõ procul abesse ab illo dicto: Sufficit discipulo, si sit similis præceptori ipsius. Atq; hic profectò finis est magistri erga discipulũ (quatenus magister est) facere discipulũ sui similẽ, ne in posterũ egeat magistro: sed ut etiã ipse sit magister, quo alius egeat, ut enim finis medici (quo egẽt qui male habẽt nõ qui ualidi Matth. 10

ſunt) eſt ſanare male habentes ab ægritudine ſua, ne in poſterũ opera eius egeant, ſic
finis magiſtri eſt diſcipulo acquirere illud, quod ἀρκετὸν, hoc eſt ſufficiens dicitur, ut cũ
diſcipulus id habuerit, quod ſibi ſufficit, ſit ſimilis præceptori ipſius. At uerò quod ad
Seruatorem noſtrum attinet exiſtentẽ Dominũ, cernere eſt eum ex ſe lõgè plus exiſte
re, quàm alij Domini: nolentes, diſcipulos eſſe ſicut magiſtros ſuos, uel ſeruos, ſicut do
minos. Talis igitur eſt ille filius paternę bonitatis, & charitatis eius. Dominus enim cũ
ſit, operatus eſt, ut ſint ſerui ſicut eorum Dominus, quando ſcilicet non amplius habe-
bunt ſpiritũ ſeruitutis iterum in timore, ſed accipient, ſpiritum adoptionis, per quẽ cla-
mabunt Abba pater. Attamen, antequàm fiant ſicut magiſter, & Dominus, opus ha-
bent perinde ac diſcipuli indigi, ut ſui lauentur pedes, & quaſi adhuc ſeruitutis ſpiri-
tum in timorẽ habẽtes. At uerò ſimulatq; aliquis ex his habẽs, quæ diſcipulo ſufficiãt,
ut ſit ſicut magiſter eius, & ſeruus ſicut Dominus, eò peruenerit, ut ſit ſicut magiſter
ſuus, & Dominus ſuus, tunc imitari poterit eũ, qui lauit pedes diſcipulorum, diſcipulo
rumq; pedes lauare, ſicut magiſter, quem Deus in eccleſia ordinauerit poſt apoſtolos,
qui in ea primum ſortiti ſunt locum, ac poſt prophetas, qui ſecundum. Sin uero dictũ
Gen. 28 hoc, fratri tuo ſeruies, referri poteſt ad eos, quibus magis deeſt, Et illud: Eſto dominus
Gen. 28 fratris tui, ad eos qui Iacob inſtar ſunt præſtantiores, perſpicuũ eſt ſeruũ qui factus fue
rit ſicut Dominus, lauare pedes eorum qui ſeruiũt doctrinæ, quã penes ſe habet. quo-
Ioan. 13 niam non exiſtimo dictum hoc: Vos uocatis me magiſtrum & Dominum, & bene di-
citis, ſum etenim, nihil omninò habere profundum, ac ſupra multorum intelligentiã,
quandoquidem non omnibus qui dicunt Domine, Domine, dictum fuerit à Ieſu: Vos
uocatis me Dominũ, ac magiſtrũ, & bene dicitis. Neq; enim bene dicunt illi, qui in die
Luc. 13 illa dicturi ſunt: Domine nonne nomine tuo edimus, et nomine tuo bibimus, & nomi
ne tuo dæmonia eiecimus, & uirtutes multas fecimus? proinde dicet illis Ieſus: diſcedi
te à me, nunquam uos noui, quia operarij eſtis iniquitatis. Quæ uerba (nẽpe diſcedite
à me) non illis dixit, qui bene dicũt, Domine Domine. Quin etiã hoc dictũ: Non quiſ
quis mihi dicit, Domine, Domine, intrabit regnũ cœlorũ, palàm docet non omnem di
centem Domine, Domine, teſtimonium habiturũ ab ipſo, ſicut nunc apoſtoli, quibus
dixit: bene dicitis, ſum etenim. Verè enim uitiũ nõ amplius eis dominabatur, ſed λόγος
id eſt ratio: & ut generatim dicã, Dominus, hoc eſt uniuerſa animata & uiuens uirtus.
Quin etiam ſi nullus poteſt dicere, Dominus Ieſus, niſi in ſpiritu ſancto, & conſidere-
mus quid ſit dicere hoc in loco: Dominus Ieſus. Qui dicit, Dominus Ieſus in ſpiritu
ſancto, bene dicit: an uerò qui bene dicit, is omninò dicat etiã in ſpiritu ſancto, tu quæ-
Ioan. 13 res, propter illud: Et bene dicitis, quod nunc examinatur cum illo dicto: Nondum erat
ſpiritus datus, quia nondum eſſet Ieſus glorificatus. Illius itaq;, qui ſincere, & ex animo
ſeruit filio Dei, officiũ eſt bene dicere, Dominus Ieſus, cũ ad diſcipulũ æquè pertineat
huius inſtar dicere, magiſter, ad quẽ ipſe reſpondeat, ſum etenim id, quod alioquin di-
cturus non fuerat Ieſus ſeruienti peccato, & diſcipulo mendaciorũ. Contingit attamẽ
ſanctum quoq; opus habere, ut ſibi lauentur pedes: quoniam requiritur etiam à uidua,
quæ connumerantur in honorem eccleſiaſticũ, an inter alia, ſanctorũ quoq; pedes la-
uerit. Nam ridiculum exiſtimo affigi literæ, uiduamq; hæc omnia (ut ita dicã) haben-
tem, quæ ſanctam delineent uiduam, hacq; una re carentem, non coniungi honori ec-
cleſiaſtico, cũ ipſa frequenter mediantibus ancillis, & uernis prudenter egerit tẽpore,
quo abundabat: habebatq; opportuna, quibus beneficiũ cõferret hoſpitibus, atq; etiã
his, ut generatim dicam, qui opus habebãt, ut ab ea perciperẽt aliquid officij humani.
Tit. 2 Nec mireris ſi tibi exponendum ſit anagogico ſenſu hoc dictum, ſi ſanctorũ pedes la-
uit, cum anus iubeantur pari ratione cum presbyteris honeſta docere. Vide uerò, an
non etiam operoſum ſit cuilibet diſcipulo uolenti implere mandatũ dicens: & uos de-
betis alij aliorũ lauare pedes, ſi uelit corporales, ac ſenſibiles fratrũ pedes lauare, ceu
opus debitũ, ut fideles in quouis uitæ genere exiſtẽtes hoc faciant: ſiue qui uidentᷣ eſſe
in ſublimitate eccleſiaſtica epiſcopi, & presbyteri, ſiue in quibuſdam alijs mundanis
dignitatibus. Adeò ut hanc ob cauſam Dominus quoq; ueniat ad lauãdos ſerui credẽ-
tis pedes, & parẽtes filij, qui mos quidẽ erat, ſed nunc nõ fit, niſi ſupra modum rariſſi-
mẽ, & apud admodum ſimplices, ruſticioreſq;. præter hæc autem meminiſſe debemus

eorum, quæ disseruimus in hoc cõtextu: nisi lauero te, non habes partem mecum, atq; etiam illud, scitis quid fecerim uobis? Decet enim Iesum dedisse nobis exemplum de lauandis pedibus principalibus, quod respõdet his, quæ tropicè dicta fuerunt à spõsa in Cantico Cãticorũ, dũ dicit, Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos? Attẽde aũt huic dicto, ut quemadmodum ego feci, ita uos etiam faciatis. Cum hæc pariter examinans, nisi lauero te, non habes partem mecum, Verùm si quispiam cõtra hæc dicat, quamuis per allegoriam dicantur, nihilominus iuxta contextum facta fuisse, moraliterq; etiã intelligenda esse hæc uerba, si igitur ergo laui pedes uestros Magister, & Dominus, & uos debetis alij aliorum lauare pedes, exemplum enim dedi uobis, ut queadmodum ego feci, ita ut uos faciatis. Ad huiusmodi respondendum est, ergo quoniam iuxta textum factum est, quod Petro dicenti, non lauabis mihi pedes in æternũ, dictũ fuit, nempe nisi lauero te, non habes partem mecum, etiam nos, ob reuerentiam pedes suos lauandos non præbẽtibus, dicemus, audebimusq; talibus dicere, nisi lauero te, nõ habes partem mecum, quòd si hoc in loco tibi non persuadet, quod dixi, perpende, quid dicere te oporteat contra dubitationem, an omninò iuxta textũ hęc sint seruãda, atq; φ huic quidẽ aliquando cõueniat lauare pedes illius discipuli Iesu; aliquãdo suos ab ipso lauandos præbere, ut ille ob charitatem, & comitatem beneficiũ conferat, hic se exhibeat, etiam ipse fateor: sin uerò dicemus, unumquemq; non conscium sibi hoc fecisse, sanctorũq; isto modo pedes nõ lauisse, debitũ quoddã mandatũ nõ persoluisse, nempe debetis alij aliorum lauare pedes, tempus est dicendi, omnes aliquo modo huius mandati debitores esse. Ioan. 13 Ioan. 13

Amen amen dico uobis, non est seruus maior Domino suo, neq; legatus maior est, eo, qui legauit ipsum: si hæc nouistis: beati estis, si feceritis ea: non de omnibus uobis loquor. Ego scio quos elegerim, sed ut impleretur scriptura. Qui edit mecum panem, sustulit aduersum me calcaneum suum.

A Dhuc, & hæc cohærere mihi uidentur, ut sciamus ad mores reducere, quæ dicuntur de lauatione pedum. Hæc enim uerba, si hæc nouistis beati estis, si feceritis ea, cum nihil antea præscriptum sit quod agere debeamus, pręterq; de lotione pedũ, ad illa, habent relationẽ. Cæterùm præsentis loci doctrinas scire, nempe quomodo discipulorũ, qui iam lauerant, pedes inquinentur, & quonã pacto lauentur, uerè opus est uirorum beatorum, hoc enim tale, tantumq; nomen (nempe beatũ) consentaneũ nõ est dicere, adesse quibusdã uulgaribus: adeò ut uel seruo lauãti pedes Domini uideatur hanc ob causam beati nomen obtingere, etiã si adulator, & hypocrita fuerit: cũ, ut nos explicauimus, lauare pedes discipulorũ Iesu magni cuiusdã sit, & Iesum in se habentis, & omninò beati: sed sciamus necesse est similia huic textui inesse in euangelio à Matthæo tradito. Sic enim habet: Non est discipulus supra præceptorem, neq; seruus supra Dominũ suũ, sufficit discipulo, ut sit similis præceptoris ipsius, & ut seruus similis Domini ipsius. Lucas uerò sic habet: Non est discipulus supra pręceptorẽ suũ: perfectus aũt omnis erit similis præceptoris ipsius: Huic proximũ est, ut quæramus, ad quem referemus id, quod in fine dicitur. Non de omnibus uobis dico. Atq; aliquis quidem dicet, dictum hoc referri ad illud, beati estis, si feceritis ea, neq; enim beatus Iudas. At ego non existimo rectè hoc dictum eò referri ad illud dictũ, beati estis, si feceritis ea. Hoc enim totũ, & de Iuda, & de quouis, quamuis prauissimus sit, uerum est. Beatus es, quisquis hæc feceris, tanquàm, si dicerem intemperanti (etiam si non auditurus sit, quæ dicuntur, neq; temperantia usurus) beatus es, si temperatè uixeris, & sapientiã spernenti, etiam si ingrediatur hoc propositum, beatus es tu, si sapientiam, & disciplinam susceperis. Proinde uide, ne forte hæc uerba, non de omnibus uobis dico, referenda sint ad illud, non est seruus maior Domino suo. Quoniam enim quisquis peccatum committit, seruus est peccati, committebat autẽ peccatum Iudas, et maximè cum diabolus immisisset in cor eius, ut Seruatorẽ proderet, seruus erat Iudas peccati. Seruus aũt peccati cum esset, nõ erat Dei seruus: istoq; modo, ne Iesu quidem amplius apostolus erat, iam enim factus erat diaboli: qui in cor eius immiserat, ut Seruatorem Matth. 10 Luc. 6

proderet: idcirco negans Seruator eum esse seruum suũ, & apostolum, cũ dixisset, non est seruus maior Domino suo, neq; apostolus maior eo, qui misit ipsum, addidit, nõ de
Ioan. 13 omnibus uobis dico. Post hoc uideamus hoc dictũ, ego scio, quos elegerim, quod simplicius tale est. Scio qualis sit unusquisq; eorum, quos elegi: Quamobrem scio etiam, qualis sit Iudas, nec me clam est, quæ diabolus iã immiserit in cor eius aduersum me. Atq; talem habet intelligentiã propter quandã cõsuetudinẽ scripturæ, cum utitur uocabulo, scio, atq; illi similibus: cuiusmodi etiã est, agnoui, Seruatore alicubi dicẽte futurum, ut dicat dicturis, Domine nonne nomine tuo prophetauimus, & nomine tuo dæmonia eiecimus, nunquàm noui uos: & illud nescio, unde sitis: quod simplicius si intelligatur, uidebimur infra dignitatẽ Saluatoris cogitare. Proinde uide, ne fortè, quoniam cognouit Dominus, qui sunt eius, non agnoscat etiã, qui nõ sint eius, & quomodo de quibusdã inquit, nunq; noui uos, sic dicat etiã de Iuda, si nõ est ipsius, nunquã agnoui te, q; si cum esset Iesu Iudas, & postea lapsus fuit, dicturus certè est illi Iesus, nõ noui te, unde sis. Vnde etiamnum, quia immiserit diabolus in cor eius hæc aduersus Iesum, nescit illum Iesus, quamobrem nõ dixit: Nunc ego scio omnes præsentes, sed ego scio, quos elegerim: tanquàm diceret, electos meos. Non de omnibus aũt præsentibus inquam, ego scio quos elegerim: utq; hoc eueniat, quod euenit, unus ex uobis est causa, qui me est proditurus: ut impleatur scriptura dicens, Qui manducat panẽ meũ, sustulit contra me calcaneũ suũ: translatum aũt est παραφραστικῶς dictũ hoc, à psalmo quadragesi-
Psal. 40 mo sic habens. Homo pacis meæ, in quo speraui, qui edebat panes meos, magnificauit aduersum me supplantationem, quod dictũ Seruator de Iuda, ac seipso dictũ fuisse inquit. In quo quæres quomodo homo pacis Iudas fuerit, & quomodo Seruator in eum sperauerit. His uerbis ergo declarari arbitror Iudam aliquãdo syncere credidisse: Neq; enim, ni aliquando fuisset filius pacis, misisset eum Dominus cũ cæteris apostolis: eiq;
Luc. 10 dixisset (nã duodecim scriptũ est eum dixisse) Dicite pax huic domui, & si illic fuerit filius pacis, requiescet super illũ pax uestra, sin minus, ad uos reuertetur pax uestra. Proinde uide post quanta diabolus immiserit hæc in cor eius aduersum Seruatorẽ, & quia dictus est paulò ante fur esse, non opinor, quòd marsupium ei concreditum fuisset, si à principio fur fuisset, sed dignus cum esset, cui illud crederetur, (etiam si eum præscisset lapsurum Iesus) illius illi cura credita fuit, fuitq; tantus homo pacis Christi, ut in eo uelut bono apostolo bonam spem habuerit aliquando Iesus: considera enim illud, in quẽ speraui. Proinde meum est iudicium, sermones eum occultos, & firmissimos, ac maximè nutriẽtes, quos à Iesu accepisset, apostolis communicasse, de quibus dixit, qui edebat panes meos. Cæterùm, pro magnificauit aduersum me supplantationẽ, fecit euangelista, sustulit aduersum me calcaneum suum, ut idem ualeat, magnificauit quod sustulit: quòd si contextus hic: sustulit aduersum me calcaneum suũ, & magnificauit aduersum me supplantationem suam, necessariò nobis explanandus sit: dicemus, hoc fieri à calce intendente plagas alicui: cuiusmodi etiam erat Iudas Dei filium decipiens, manducansq; cum Iesu eius panem, cum immersam bucellam, (accipiente Iesu, ac Iudæ Simoni Iscariotæ porrigente) sustulit Iudas aduersus præceptorem calcaneũ suũ, quando post bucellam intrauit Sathanas in Iudam. An uerò illud, Iniquitas calcanei mei circundabit me, unà examinatum cum eo, Sustulit contra me calcaneum suum, referri ad Iudam possit, qui fuit in parte habitus possessio eius, & apostolus, dictus uerò calcaneum tropicè, quòd ipse ultimùm proditor fuerit, tu ipse etiam considerabis.

Nunc dico uobis, ut cum factum fuerit, credatis, quia ego sum.

R Elationem habent hæc uerba ad id, quod superius est dictum, non de omnibus uobis dico. Scio quos elegerim, sed ut impleatur scriptura, qui mãducat panẽ meũ, sustulit aduersum me calcaneum suũ, hoc enim futurũ, ut scriptura impleretur de eo, qui sustulit aduersum me calcaneũ suũ, qui est ille, qui manducat panem meũ. Nunc dico uobis, & dico, anteq; fiat, ut cũ factũ fuerit, quod prophetatũ in scriptura futurũ est, ut impleatẽ, credatis me esse eũ, de quo hæc ꝓphetata sunt: propter eum, qui cum manducaret panẽ meum, sustulit aduersum me calcaneũ suũ: Sed quærat aliquis,

aliquis, quomodo dictum sit discipulis, quorum lauaret pedes Iesus, perinde quasi nõdum credidissent ipsum esse Christum: Nunc dico uobis antequàm fiat, ut cum factũ fuerit, credatis me esse Christum prophetatum. At uide num possimus cauentes accusare tales, tantosq́ Iesu discipulos, quasi qui nondum credidissent, consilium etiam seruare dicentis: ut credatis, quia ego sum: Qui recipit sapientia theoremata, interdũ per priora, quibus iam sapiens est, percipit posteriora, in quibus antea non erat sapiens, sapientiorq́ erit: quemadmodũ illud etiã dicitur: Sapiens qui hæc audierit, sapiẽtior erit. Vt igitur si sapienti dicerentur quædã, & subiungeretur, hæc faciunt sapientẽ, nõ omninò sapientem consideraremus ex non sapiente, sed ex sapiente sapientiorẽ, tãquàm profectu succedente, et tendente ad perfectionẽ, sic mihi considera credentẽ posse magis credentem fieri, apostoli enim cũ aliquando ad Dominũ accessissent non seipsos incusantes tanquàm nõ credentes, dixerunt illi: Domine adauge nobis fidẽ: siquidem in uocabulo, adauge, aperte ostenditur fidẽ habuisse apostolos capientẽ additamentum. Quamobrẽ si hæc intelleximus, mihi considera additamenta rerũ fidẽ facientium post quædã, quæ antea fidẽ fecerant, addidisse fidei, adeò ut discipuli præter ea, quæ habebant fidem facientia, etiam hoc assumpserint, ut uiderẽt scripturam dicentem, Qui manducat panẽ meum, sustulit contra me calcaneum suum, impletam ob oculos ponente eo, qui prophetabatur se esse, de quo talia prædicta fuerant: uideq́ ut intelligas hoc uocabulũ, ut credatis. Perinde ac si: ut operemini, permanentes in credulitate, nullam causam habentes qua mutemini: ac certe nisi magnitudine magna fides esset, aut multitudine multa, haudquaquam dixisset Paulus, etiã si habuero omnem fidem. Vt enim perfectus & omnes habens uirtutes, cũ singulatim unamquãq́ uirtutẽ perfectã perceperit, perfectam habet sapientiã & perfectã modestiã, atq́ etiam sic pietatem & cæteras, sic aliquis diceret perfectum in uirtute credendi, eum omnem habere fidem. Hæc autem dico, tanquàm sapientia, modestia, pietas, cęterę́q uirtutes imperfectę, nõ possint à nobis propriè nominari, sed abusiuè, cũ etiã perfectus qui efficitur in unaquaque uirtute, nominetur æquiuocè cũ eo, qui est uirtute perfecta. Nã hũc in modũ sapiens dicitur, qui in quibusdã quidẽ offendit, ut obiurgatione egeat, haud tamẽ odit obiurgãtes, imò uerò diligit, iuxta quod scriptũ est, Argue sapientẽ, & diliget te, hũc etiã in modũ sapiens dicitur ille, qui capax cũ sit aliorũ speculationum sapientiæ, nondum quæ restant, habet, iuxta quod dicitur illud etiã. Da sapienti occasionem, & sapientior erit. At enim huc deuenimus ostendentes contingere, ut qui iam credit, discat aliqua rursum crediturus, & additamentum eorũ, quæ didicerit, addere fidei. Sin uero uidere uolumus quisnã sit, qui omnẽ habeat fidẽ, sumamus (exẽpli gratia) breuiter quæ credentẽ seruant, dũ creduntur: sintq́ (ut ita loquar) numero centũ, & dicamus eũ quidẽ, qui hæc centũ, quæ prædiximus sine ulla hæsitatione accipit, singulis ipsis constanter credẽs, omnẽ habere fidẽ, deficientẽ uerò in aliquo numero rerũ earũ, quæ seruãt, dũ creduntur, uel minus firmũ existentẽ erga ea, quę credunt, eò magis abesse ab habẽdo omnẽ fidẽ, quò plures numeri sibi credẽti defuerint: quoq́ magis abfuerit à firmitate eorũ, quæ credũtur, siue omniũ, siue aliquorũ (ut interim demus aliquẽ aliquibus constanter credere posse, aliquibus uerò credere, sed non constanter) attamen omnium consensu, dederis difficillimũ demonstratu esse, ut cui unus defuerit numerus, nihil habeat firmitatis: eò ꝙ nõ æquali distantia distet à firmitate erga ea quæ credũtur unusquisq́ eorũ, qui sunt (ut ita loquar iuxta scripturã) exigua fide præditi, & qui nondũ receperũt firmitatẽ erga ea, quæ credunt. His uero cõsequens est, propter illud, Iuxta fidẽ tuã fiat tibi, & illud, Fides tua te seruauit, unumquęq́ habere retributionem, quæ est in iusto iudicio Dei iuxta proportionem talis, & talis, fidei, & salutis: Quandoquidem in hac est eorum, qui seruant, differentia: Adeo ut illud, Qua mensura metiemini, eadem mensura dabitur & uobis, pertingat etiam ad mensuras fidei, & ad mensuras retributionis, & salutis, quæ est à Deo: Hanc rationẽ qui considerarit diligenter, uidebit quomodo meritò dicatur omnibus iudicare nõ ualentibus: Nolite iudicare, ne iudicemini, et illud, Ne iudicetis quicquã ante tẽpus donec uenerit Dominus: Rursus in hac, quoniam dixi exempli gratia, centum numero existentibus his, quæ seruant dum creduntur, his centum firmiter credentem, omnem habere fidem, non habentem uerò

Luc. 17

Matt. 8

Matt. 7
1. Cor. 4

fidem erga aliqua eorum centum, uel uariè affectum firmitate erga ea, quæ creduntur, non habere omnem fidem, explanationis gratia exponemus talia. Ante omnia credito unum esse Deum, qui omnia condidit, & perfecit: quiq; omnia fecit, ut essent ex re non existente, quin etiam credamus necesse est Iesum Christum esse Dominū, & omni ueritati, quæ de ipso dicitur, tùm iuxta illius diuinitatem, tùm iuxta illius humanitatem, in spiritū etiam sanctum credendi necessitatem habemus, & quòd liberi arbitrij cum simus, punimur ob ea, quæ peccamus, honoremur uerò ob rectè facta. Age igitur ponamus, si quis se credere in Iesum putans, non credat unum esse Deum legis, & euangelij, cuius gloriā cœli, tanquàm ab ipso facti, enarrant, & firmamentū annunciāt opera manuū suarū, tanquàm earum opus: Huic profectò maximū deerit fidei caput. Vel rursus si quis credat Iesum sub Pontio Pilato præside cruci affixum, sacrā rē quandam, & salutarem mundo attulisse, non itē credens eum ex uirgine, & sancto spiritu ortum assumpsisse, sed ex Ioseph, & Maria, huic etiam deerunt maximè necessaria, ad habendā omnē fidem: Rursus è regione si quis diuinitatem illius admittat, humanitateq; eius offensus nihil humani circa eum factū fuisse credat, uel hypostasin sumpsisse, huic quoq; nō uulgaria deerunt ad omnē fidē. E cōtrario denuò si quis humanas de eo res admittat, spreta hypostasi unigeniti, & primogeniti omnis creaturæ, haudquaquam is dicere poterit omnē se habere fidem. Sicq; mihi per ordinem considera: Vt uideamus quanta res sit absq; ullo defectu, & constanter habere fidem adeò potentē, quando est in hominis anima, ut uel montes (qualescunq; sint illi) transferre possit: cum omnes quidē homines loco dimouere ualeant mōtem, uel montes, quos Iesus ostenderit: sin uerò quædam defuerint perfectæ fidei, desit etiam potentia transferendi montes. Ac profectò tali in huiusmodi rebus utar exemplo: ut enim tales, totq; habentes uires, primū nauim deducunt in mare: Sin uerò, uel unus cooperarius, uel uires alicuius rei his defuerint, non deducitur nauis: Sic uerbi gratia, sunt multi transferentes montes, omnis fides, in qua qui fuerit imperfectus, quò minus habuerit omnē fidē, aberit à potentia transferendi mōtes. Proinde uide, an nō utiliter hæc indagata fuerint propter discipulos, ad quos (cū lauisset Iesus eorū pedes) ut suspicari posset negligēs lector, quasi adnondum credentes, dixit. Nunc dico uobis, priusquàm fiat, ut cū factū fuerit, credatis, quia ego sum. Pariter uerò etiam explicata oratio, quanta res sit uirtus omnem continens fidem, ostendit. Et quod rarò inueniatur: ostendit præterea, quàm procul absit quiuis nostrum, ut habeat illam omnē fidem, qua montes transferat. Cæterùm nō contemnenda res est, quæ nos ad credendum inducit (iuxta ea, quæ nunc sunt proposita) quòd prophetæ uaticinati antea fuerint, quæ ad Iesum pertinent, & quòd iuxta sermonem illorum seruatori responderint, quæ ab ipsis prædicta fuerunt.

Ioan. 13 (margin)

Amen amen dico uobis, qui recipit, quēcunq; misero, me recipit: Qui autem me recipit recipit eum, qui misit me.

M Ittit Iesus non solum sanctos, uerùm etiam, & sanctos, & angelos. Nominanturq; hi, quos mittit, (eò quòd ab ipso mittantur) apostoli, hoc est missi. Iā uerò horum apostolorum alij sunt homines, alij uirtute præstantiores: Nec enim à uero aberrauimus apostoli nomen his angelis etiā ponentes, de quibus scriptū est, q omnes sint administratorij spiritus, qui in ministeriū emittuntur propter eos, qui hæredes erunt salutis: Nam si παρὰ τὸ ἀποστέλλεσθαι ἀπόστολοι (hoc est à mittēdo, missi) omnesq; ab eo, qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos ignis flamā, in ministeriū mittuntur administratorij spiritus, hi etiā apostoli, hoc est missi dicētur eius, à quo mittuntur: Atq; unusquisq; profectò qui mittitur ab aliquo, apostolus, hoc est missus, est illius, qui misit: Iuxta quod in superioribus est dictū post ea uerba, Non est seruus maior Domino suo, neq; apostolus maior eo, qui misit ipsum. Hāc ob causam non aberrabit à uero, qui Ioannem etiā dixerit Dei apostolū propter illud: Erat homo missus à Deo, cui nomē erat Ioānes. Quin Esaias quoq; apostolus erit, propter illud, Quem mittā, & quis ibit ad hūc populum? Quando respondit dicens, en ego sum, mitte me. Sed quid de hisce dico, quādo & in Epistola ad Hebræos talis, tātusq; Seruator noster dictus sit apostolus

Heb. 1 (margin, beside "hæredes erunt salutis")
Ioan. 1 (margin, beside "à uero, qui Ioannem")
Esa. 6 (margin, beside "cui nomē erat Ioānes")

apostolus à patre? Scriptum est enim: Habētes igitur pontificem Magnum, & aposto Ex Heb. 3
lum Iesum Christū. Quamobrē Si seruator aliquē miserit, qui aliquorū salutē admini- & 4
strarit, is, qui mittitur, apostolus est Iesu Christi. Verùm ut apostolus, apostolus est e-
ius, qui misit, sic quibusdam solis, ad quos mittitur, est apostolus: Hanc rē considerans
Paulus dicebat, etiam si alijs non sim apostolus, uobis sum tamen: Nam signaculum a- 1. Cor. 9
postolatus mei uos estis in Domino: proinde licet alicui esse apostolo Iesu Christi ad
unum solū misso: si, Dei prouidentia, uni soli sermonē is administrauerit. Quæ quidem
diximus, ut rursus uideamus eorum, qui Iesu Christi apostoli fuerunt habiti, excellen-
tiam. Dexteras enim societatis mihi, & Barnabæ inquit dederunt, ut nos in gētes, ipsi Gal. 2
uero in circuncisionē. Igitur Paulus gentibus solis erat apostolus. Petrus toti circūcisi-
oni. Quòd si ex nobis habitus fuerit aliquis dignus, ut ostendit apostolus, eundi ad ali
quem, uel ad paulò plures, apostolus is efficitur. Nec extollatur factus apostolus, illius
dicti memor. Quod superest aūt, illud requiritur in dispensationibus, ut fidus aliquis 1. Cor. 4
inueniatur. Non enim si quæritur aliquid, illud omninò inuenitur. Cæterùm propter
hoc dictū, qui recipit, si quē misero, diximus quoscunq; contigerit à Iesu mitti, hos esse
apostolos, etiā si nō nominentur apostoli, ut consueuimus. Diximus etiā cōtingere, ut
aliqua præstantiora, q̄ natura sit hominum, mittantur à Iesu. Præterea, qui recipit, quē
miserit Iesus, Iesum in misso recipit, qui autem Iesum recipit, patrem recipit: Igitur qui
recipit, quem Iesus miserit, Iesu patrem recipit, qui misit ipsum, potest etiam hęc oratio
talis esse, qui recipit, quē ego misero, me recipit eò usq; pertingens, ut me recipiat, qui
uerò me non recipit per aliquem meū apostolū, sed me recipit, nō ab hominibus, neq;
per homines administratum, sed ad animas aduenientē eorū, qui seipsos diligēter prę-
parauerunt ad mei receptionē, hi patrem, qui me misit, recipiunt: ita ut non solus ego
Christus futurus sim in ipso, sed ipse quoq; pater. Possumus aūt ex his repugnantia etiā
considerare: Qui nanq; recipit, quem miserit filius mali, ille Antichristum recipit: qui
recipit filium mali, & admittit sermonem Christo contrarium, fingentem se esse uerita
tem, falsoq; promittentem se esse iustitiam, is ipsum recipit malum. Quamobrem atten
damus, ut tanquàm boni numularij, eorū quidem, quæ uera sunt, ministrū probemus,
falsa uerò administrantem reprobemus. Atq; hoc quidem in loco, qui recipit, inquit,
si quem misero, me recipit: qui aūt me recipit, recipit eum qui me misit: et qui uidet me,
uidet eum, qui misit me. At uerò non dictum est, qui credit in uos, credit in me: neque
qui uidet uos, uidet me: Vt enim recipiamus suos ipsius apostolos uult quidem ille, nō
tamē ut in illos credamus: quamobrē recipiamus eos, qui à sermone mittūtur: ipsumq;
Dei sermonē, haudquaquā tamen recipiamus apostolū Antichristi, sermonēq; falsum.

Cum hæc dixisset, is turbatus est spiritu, & testificatus est, & dixit, amen amen dico
uobis, quòd unus ex uobis me proditurus est.

S Vperius dixerat, nunc anima mea turbata est: Nunc uerò hæc cū dixisset Ie-
sus, turbatus est spiritu: Et quæro hūc in locū talia: Cur nam scilicet dictū nō
fuerit, spiritus Iesu turbatus est, perinde atq;, nūc anima mea turbata est, uel
cur hoc dictū Nunc anima mea turbata est ad similitudinē illius dicti: Turbatus est spi
ritu, pronunciatū non fuerit: Quæ quærere ausus sum, quòd mediocriter per totā scri-
pturā diligenter obseruauerim spiritus, & animæ differentiam. Mediumq; quiddā ui-
derim esse animā, capacēq; uirtutis, et uitij: Spiritum uerò hominis, qui in ipso est, mala
recipere minimè posse: quippe cū res optimæ, fructus dicantur esse spiritus, & spiritus
hominis, non spiritus sancti: ut arbitraretur aliquis. Nam ad distinctionem huius spiri-
tus hominis, opera carnis nuncupantur ea omnia, quæ sunt uituperabilia: Quoniā nul
lū est carnis opus laudabile. Hactenus aūt semel inueni spiritū hominis mali dictum à
Deo. Hūc enim in modum scriptum est in Deuteronomio. Noluit Syon rex piè agēs Deut. 2
præterire per ipsum, quòd indurauerat Dominus Deus spiritū eius: & occupauit cor
eius, ut traderetur in manus tuas, ut in die hac, quæ quidem accōmodatius in Deutero
nomio examinabunt. Nunc propositū est nobis dicere, quomodo, quæ superius dixi-
mus, loquutus Iesus turbatus fuerit: et cur turbatus nō fuerit in anima, neq; propter ani

mam,neq; à ſpiritu,ſed ſpiritu.Ne igitur,quid obſeruauimus de ſpiritu prætereat: dicē
dum eſt,ubi nunc dicitur, anima mea turbata eſt, illam turbationis affectionem fuiſſe
animæ:ubi uerò dicitur Ieſus,turbatus eſt ſpiritu,affectionem humanã fuiſſe uenientē
ad Dominũ ſpiritus. Vt enim ſanctus uiuit ſpiritu, auſpicante in uita actionem omnē,
& uotum,& laudem ad Deum,ſic quicquid fecerit,id facit ſpiritu,atq; etiam ſi patitur,
ſpiritu patitur, quod ſi ſanctus ſic ſe habet,quantò magis dicenda ſunt hæc de Ieſu ſan
ctorum principe? cuius ſpiritus hominis, qui in eo eſt,dum ipſum totum hominem aſ-
ſumeret,concuſſit cætera in ipſo humana? huncq; in modum turbatus eſt ſpiritu, ut te-
ſtaretur, & diceret cum diuino quaſi iuramento illud. Amen dico uobis, quòd unus
ex uobis me proditurus eſt.cum enim ſpiritus uidiſſet id,quod immiſſum fuerat à dia-
bolo in cor Iudæ Simonis Iſcariotæ, nimirum ut præceptorem proderet,futurum prę-
uidens, turbatus eſt: & quoniam perturbatio illa ex cognitione eſt orta, quæ erat per
ſpiritum, qui etiam ſpiritus perturbabatur, dictus eſt Ieſus turbatus fuiſſe ſpiritu, for-
taſſe uerò iuxta unam intelligentiam, nempe illam, quæ dicit, caro eſt infirma, caro
etiam perturbata eſt, hæc autem caro erat Ieſus, iuxta illud, quod à Gabriele Mariæ
Luc.1 dictum eſt: Ecce concipies in utero, & uocabis nomen eius Ieſum: Hic erit magnus,
& filius altiſſimi uocabitur. Cæterùm notabis in his, quæ indagauimus, quò uox, te-
ſtatus eſt, referatur ad ea uerba: Vnus ex uobis me proditurus eſt.Hoc etenim dictum
diſcipulis, & prophetatum de Iuda, qui unus erat ex eis, teſtimonium erat æquiuocè
(opinor) cum illa ſignificatione, quæ à teſtando,& moriendo pro Dei cultu deduci-
tur.Nec enim eandem ſignificationem fuiſſe reor per uocem, teſtatus eſt, quando de-
claratur uerbum illud,à quo ὁ μάρτυς, hoc eſt teſtis Dei, & Chriſti ſui, figuratus eſt, &
nunc quando refertur ad hæc uerba,unus ex uobis me proditurus eſt. Adhuc pro uiri
bus illud obſeruo,unus ex uobis me proditurus eſt, quod refertur ad Iudam, ne forte
hoc oſtendat eum ab ordine apoſtolico decidiſſe,in quo fuit & ipſe ſublimatus, quòd
aliquando ęquè affectus fuerit,atq; alij apoſtoli.Sic enim ego intelligo,& illud.En A-
dam factus eſt,quaſi unus ex nobis:quoniam ne illic quidem dictũ fuerit,quaſi nos,uel
quaſi ego:ſed propter unũ,qui cecidit à beatitudine,quaſi unus ex nobis,quoniã unus
cecidit: concinere uidetur cum his uerſibus illud, Vos aũt quaſi homines moriemini:
& illud,Quaſi unus de principibus cadetis. Plures enim cũ eſſent principes, unus ruit,
cuius ruinam ferè imitantes peccatores,illius ruina ruunt:ut enim ille in diuinitate ex-
iſtens ruit:ſic,& quibus ſermo ille inquit: Ego dixi, Dij eſtis, & filij excelſi omnes. Cũ
autem ceciderint à beatitudine,cũ principaliter non eſſent homines, moriuntur quaſi
homines, & quaſi unus ex principibus,cadunt. Exiſtimo uerò etiã cum admiratione
dicta fuiſſe hæc uerba tali ſenſu. Qui me proditurus eſt, nõ eſt alienus à diſcipulis me-
is,ac ne unus quidem ex multis,& uulgaribus diſcipulis,ſed unus ex illorum apoſtolo
rum numero, quos ego mihi honorando delegerã. Atq; multi quidẽ, qui Ieſum con-
demnarunt,dicunt crucifige,crucifige eũ,& tolle hunc è terra: At eum tradere opus il
lius fuit, qui uidit,& cognouit eum, taliũ enim, tantarumq; diſciplinarũ, quas ſeorſim
cum apoſtolis audierat,cũ ſciret eum præceptorem,ac Dominũ cum agnouiſſet, pro-
dens eum,magnitudinẽ illius, quam norat,prodidit,cum nullus, qui magnitudinẽ il-
lius non uidiſſet,acturus fuiſſet hoc.Nam prodens proderet ille quidẽ magnum,at nõ
in quantum eſt magnus,cum Ieſum non noſſet in quantum magnum. At uerò,hic qui
didicerat,quomodo ſit magnus,auditor factus magnitudinis ſapientiæ, quæ eſt in eo,
& rationis,& gratiæ,& prodidit eum,& prodidit totã,quã nouit, magnitudinẽ. Hanc
ob cauſam conducebat illi natũ non fuiſſe,ſiue regenerationis ortu (ut ꝓfundius quis
intelligeret)ſiue hoc cõmuniori ortu,de quo ortu moleſtijs ſe eximere quis uolens,cũ
inquiſierit etiã,ꝙ quicquid utile eſt,utile ſit ei,qui eſt,& cõſiderãs ꝙ ei, qui nõ ſit,nihil
conferat,& utile ſit, ad ſecundam expoſitionem cum deuenerit, illam magis ſuſcipiet.

Aſpiciebant ſeſe mutuò diſcipuli dubitantes, de quonam diceret.

Quidẽ ſi aperta fuiſſet Iudę malitia Ieſu diſcipulis, agnitus etiã fuiſſet ille, qui
E magiſtrum proditurus eſſet, dicente Seruatore, unus ueſtrum me proditurus
eſt, at nunc intuentur ſeſe mutuo diſcipuli, dubitantes de quo diceret. Iudas
etenim

etenim ex his, quæ antea recte egerat, persuaserat apostolis, ut nihil de illo suspicarentur mali. Fortasse uerò nondum Iudas Simon Iscariotes prorsus à malitia depēdebat, etiā si diabolus immisisset in cor illius, ut proderet Iesum, reliquijs etiamnū existētibus in ipso boni propositi, quibus cū perspexisset, Iesum condemnatū, quando ligatū eum abduxerūt, & tradiderunt Pilato præsidi, pœnitudine ductus retulit triginta argēteos principibus sacerdotū, & senioribus dicēs, peccaui tradens sanguinē innocentē, quando, & dicentibus illis, quid ad nos? tu uideris, proiectis argenteis, argenti ipse cupidus abiens laqueo se suspēdit, ne uidere quidē expectans iudicij finē de Iesu apud Pontiū Pilatum, neq; hic syncere à peccato resipuit, neq; fuit huius malitia ad aliquid boni impos: siquidē enim syncere resipuisset, atq; perinde ac latro ille, qui dixit, Memēto mei Domine, dum ueneris in regnū tuū: fecisset, quæ ad ipsum pertinebant, ut Iesum placatū redderet ob proditionē, quæ iā præcesserat, quod si omninò expulisset ab anima sua boni notionem, haudquaquā resipuisset uidens Iesum condemnatū, imò illū accusans addidisset sermones similes proditioni: quinetiā fruens, ceu argenti cupidus argenteis triginta, quos acceperat preciū appreciati, neq; uoluisset argēteos proijcere, neq; retulisset eos principibus sacerdotum, & senioribus, neq; corā illis ipsis peccatū suū fassus fuisset seipsum accusans, et magistrū laudans dicendo, peccaui tradens sanguinē iustū. Quinetiā præfocare seipsum laqueo nemo alius fecisset, præter illū, qui in cor suū misisset, ut ꝓderet Seruatorē. Ac profectò in utrisq; dedit Iudas locū diabolo. Cæterùm hæc pro uiribus accuratè inquisiui, simul quidē ostendens his, qui Iudā existimabāt salutis non capacē esse natura, talē non esse, simul etiā exponēs, quomodo meritò intuerentur sese mutuò apostoli ob Domini sermonē, dubitantes de quonā diceret: sed sufficiat ad ostendendū eum corruisse, cū sanctus esset, afferre in mediū lectionē propheticā ex Psalmo quadragesimo sic habētē. Homo pacis meæ, in quo speraui, qui edebat panes meos mecū, magnificauit super me supplantationē. Quin etiā illud. Si inimicus meus conuitijs me incessisset, sustinuissem utiq;, declarat eū à principio inimicū nō fuisse: illud etiā, Si is, qui me oderat, aduersum me mala locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo, palàm ostendit hunc aliquando dilexisse Iesum: eo usq; etiā amādo perueniente, ut esset Iesu unanimis. Iuxta illud, Tu aūt homo unanimis, dux meus, et necessarius meus. Alioqui sexcenta alia inuenias, ex quibus intelliges meritò discipulos sese mutuò respexisse, dubitātes de quonā diceret. Porrò Lucas scripsit, cū dixisset Iesus: ueruntamē en manus me tradētis est mecū in mēsa, & filius quidē hominis uadit iuxta id, quod sibi diffinitū fuit: uerūtamē ueh homini illi, per quē traditur, discipulos cœpisse inter se quærere, quis nā esset hoc facturus. Quærebāt enim inter se, de quo diceret. Iā uerò secundū Lucā non apparet unūquenq; se suspectū habere, perinde atq; apud Matthæū, & Marcū, qui palàm hoc ostendunt. Inquit enim Mattheus. Et ualde mœsti cœperunt dicere: nunquid ego sum Domine? At Marcus, cœperunt mœsti esse, & dicere illi singulatim, nūquid ego? Et alius, nūquid ego? Secū enim repetebāt, opinor, se homines esse, & propositum adhuc proficientiū mutabile esse: capaxq; uolēdi repugnātia his, quæ antea proposuisset: fortassis etiā edocti, cōtra quæ sit nobis lucta, propter incertū rerū humanarū exitū, uerentur, ne quādoq; uicti admittant proditionē de magistro: nanq; Petrus propositū quidē habebat, cum confirmatus dicebat: Etiā si oēs offendantur tua causa, ego tamen nunquàm offendar, non negandi Iesum, at uictus propter timorē spiritus, ante galli cātum ter eum negauit. Istiusmodi igitur rationibus edocemur, ut qui existimat se stare, uideat ne cadat, atq; etiā ne glorieris de die crastino, quando nescis quid superuentura pariat dies, fortasse uerò etiā illud (intuebantur sese mutuū discipuli) præter id, quod simpliciter intelligitur, tale quiddam declarat, ꝙ unusquisq; iuxta uires humanæ naturæ in propositum alterius intueretur addubitans, an possit anima, quæ talia peregerit, & sic affecta erga ueracem magistrum, qui uerè testatus fuerit dicendo, Amē amē dico uobis, quòd unus ex uobis me proditurus est, in tantum immutari, & obliuisci doctrinarum magistri, ut ad Deum tradendum perueniret, emphasin enim habet dictio de discipulo, dicens, dubitantes de quo diceret, non enim habebāt copiam cogitandi, cui competeret, quod prædictum fuerat: sed de hoc dubitabant, nihil apertum, uel cogitare, uel dicere inuenientes.

Matth. 2 *Matth. 27* *Psal. 40* *Psal. 54* *Psal. 54* *Luc. 22* *Matth. 26* *Marc. 10* *1. Cor. 10* *Prouer. 17* *Ioan. 13*

Erat

Erat autem unus ex discipulis Iesu recumbens in sinu ipsius, quem diligebat Iesus.
Innuit ergo huic Simõ Petrus, ut sciscitaretur, quis esset, de quo loqueretur: Itaq; cum
recubuisset ille super pectus Iesu, dicit ei, Domine quis est? Respondit Iesus: Ille est, cui
ego intinctam offulam porrexero: Et cum intinxisset offulam, dedit illam Simoni Isca-
riotę: & post offulam ingressus est in eum Sathanas. Dicit igitur ei Iesus, quod facis, fac
ocyus, Hoc autem nemo discumbentium intelligebat, ad quid ei dixisset, quidã enim
putabãt, quia loculos habebat Iudas, dixisse ei Iesum, Eme ea, quæ opus sunt nobis ad
diem festum: aut egenis ut aliquid daret.

ILle, qui in sinu Iesu erat recumbẽs, unus ex discipulis, quem diligebat Iesus,
uidetur esse Ioannes, qui Euangelium scripsit: quod in fine euangelij scriptũ
Ioan. 21 sit hunc in modũ: Cõuersus Petrus uidet illũ discipulũ, quẽ diligebat Iesus se-
quẽtẽ, qui, & recubuit in cœna super pectus eius, et dixit, Domine quis est ille tui pro-
ditor? Nũc cũ uidisset Petrus, dicit Iesus: Domine hic aũt quid? Dicit ei Iesus. Si eũ ue-
lim manere, donec ueniã, quid tua? Tu me sequere: exijt ergo sermo ille inter fratres,
q; discipulus ille non moreretur: & nõ dixerat ei Iesus, non moritur, sed si uelim eũ ma
Ioan. 21 nere, donec ueniã, quid tua? quòd aũt discipulus iste, qui scripsit euangeliũ, sit Ioannes,
liquet ex his, quæ subiũgũtur: Hic est discipulus ille, qui testimoniũ perhibet de his, &
scripsit hæc, obserua aũt in utriusq; euangelij locis, quonam pacto Petrus quàm pluri-
mum sibi fidens, interdũ accumbens annuat Ioanni dicens, quis est, de quo proditu-
ro Iesus loquitur, aliquando uerò eũ intuitus sequentem, ueluti illius, plusquàm cæte-
rorum curã habens, dicat Iesu de eo: Domine hic aũt quid? finem Ioannes discere uo-
lens, perinde atq; suum agnouerat: nempe quòd cum senuisset, futurum erat, ut manus
suas extenderet, & alius eum cingeret, & duceret, quo non uellet, & si uerba, quæ locu
tus est Iesus, spiritus sunt, & non litera, in quibus omnibus uita est, & nusquàm mors,
& discipulus, quem diligebat Iesus, ipsum imitans, uitam etiã scribit: intelligendũ est
illud, Erat recumbẽs unus ex discipulis eius in sinu Iesu, pro dignitate honoris, quem
conueniens est filio Dei dare, & ei, quẽ ipse dilexerit, accipere: & existimo, quòd quã-
uis symbolicè recumberet tùm tẽporis Ioannes in sinu Iesu hoc munere dignatus, ceu
præcipuo amore magistri habitus dignus, hoc symbolicũ denotare, Ioannem, addictũ
in sermonem filiũ Dei propensum, & illi multũ fauentem, in rebusq; secretioribus ac-
quiescẽtem, recubuisse in sinibus sermonis filij Dei, perinde atq; ipse Dei sermo est in
sinibus patris, iuxta illud, Vnigenitus, q est in sinu patris, ipse nobis enarrauit, quin ni
Luc. 16 si abiectius intelligamus hoc dictum: Euenit aũt, ut moreretur mendicus Lazarus, &
deduceretur ab angelis in signum Abrahæ: tale quiddam de sinu Abraam etiã conside
rabimus: quod hunc in modũ enarrabimus, nos defendentes contra dubitationem ex
ignorantia scripturæ ductã ab eo, qui spernere uoluit enarrationẽ de diuite, & paupe-
re. Nã si recumbebat (inquit) Lazarus in sinu Abrahæ, & ante illũ alius, etiã alio iusto
& uita decedente mendicus assurget. Sed qui de hisce dubitat, non uidit sinum Abra-
hæ, nec facillimè factu esse uidit, ut innumeri in sinu Abrahæ unà cõquiescant, partici-
pes rerum illius rectarum. Sin uerò locum alium pro sinus nomenclatura in medium
Exod. 4 proferre opus fuerit ex scriptura, agè examinemus, quonam pacto dixerit Dominus
Mosi, Rursus infer manũ in sinum tuum: & intulit manũ suam in sinũ suum: cumq; exe-
ruisset eam è sinu suo, erat manus eius leprosa, uelut nix, & dixit insere manum tuam in
sinum tuum, & inseruit manum suam in sinum suum, & cum exeruisset eam è sinu suo,
rursum restituta est in colorem carnis suæ. Atq; difficile quidem est, ac supra captũ no-
strum uidere, cuius rei nota possit esse hoc signum. Quoniam non oportet, ut quæren
tes dolore afficiamur, quod nobis succurrit tradentes ad iudicãdum lecturo dicemus.
Manum plerunque operationum notam esse, sinũ uerò Mosis duas potentias habere:
priorem quidem facientem iuxta literæ sensa operãtis actionem leprosam, ueluti nix:
quantum ad Hebræorum uocem, posteriorem uerò ostendẽtem institutum uitæ synce
rum, iuxta spiritu alem legem restitutã ad uoluntatẽ naturæ, & rationis: & obserua, q;
his subiungatur. Nisi crediderint tibi, neq; exaudierint uocem primi signi, credent ta-
men uoci p osterioris signi. Nam qui non crediderit interpretationi literæ, is ob animi

præstantiam

præstantiam credit spirituali legis enarrationi, quòd si quis his duobus signis nõ crediderit, nimirum priori, quia leprosam facit actionem: secundo, quia eam restituit in naturam suã, aqua huic efficitur sanguis: scriptũ est enim, Et erit, si non duobus his signis crediderint, neq; audierint uocẽ tuam: accipies de aquis fluminis, & effundes in siccã humum, eritq; aqua illa, quã de flumine acceperis, sanguis in siccã humum. Et mentẽ adhibe, quòd in hoc signo non amplius dicatur, si credent, uel si nõ credent tibi. Innuitur enim, quòd nõ credẽti duobus signis, aqua de flumine sumpta fiat sanguis, neque-unti propter infidelitatem frui ratione potabili. Sed redeamus unde aberrarat oratio, cũ plura q̃ præsens locus postulet, de sinu Iesu assumpserimus. Cumq; didicerimus eũ, quẽ amat Iesus, recumbere in sinu Iesu, nihil nõ agamus, quò præcipuo ipsius amore digni iudicemur, hunc enim in modũ recumbemus etiã ipsi in sinu Iesu. At annuit dilecto discipulo Simon Petrus, nec annuisse contentus, inquit illi: sciscitare, quis nã sit ille, de quo loquitur: Quamobrẽ quoniã annuere in Prouerbijs assumitur in calumniã, nã malus annuit oculo, annuit & pede, docetq; nutibus digitorũ corde peruerso mala machinans: & qui annuit oculis, cũ dolo aggregat uiris mœrores, dicendũ est malũ nõ esse annuere, sed oculo annuere: hoc est oculo transuersa tueri, & non rectè uidere: & annuere cum dolo, uituperabile etiã est ei: At amanter annuere, Petri officium esse. Et huic consequuntur nutui dicere condiscipulo, tanquàm maiorem erga magistrũ libertatẽ habentis, ut sciscitaretur, de quo loqueretur. Volebat enim fortassis mysterium, quod erat in proditione, qua Iesum Iudas prodit, nosse, quod ut discat Petrus, Ioãnes, qui prius recubuerat in sinu Iesu, superascẽdit, et recubuit super pectus: & fortassis nõ recumbenti super pectus, sed perseueranti in sinu recumbere haudquaquam reddidisset Iesus, quem Petrus, & Ioannes desiderabant, sermonem. Quamuis igitur antea recumberet in sinu Iesu, deinde uerò recubuerit supra pectus Iesu, notatur tamen germanus Iesu discipulus in fine euãgelij, non quia in sinu, sed quia supra pectus recubuerit, quasi hoc ultimum excellentius sit, ac præstantius, scriptum est enim:

Exod. 4

Prou. 6

Conuersus Petrus uidit discipulum, quem diligebat Iesus, sequentem, qui & recubuit in cœna super pectus eius, & dixit, Domine quis est, qui tradit te? non enim scriptum est, qui recubuit in sinu Iesu. Ille inquit est, cui ego offulam intinctam porrexero: Dixit igitur hoc Iesus: cumq; intinxisset offulam, eam sumit, & porrigit Iudæ Simoni Iscariotæ.

STatim etiã post offulam intrauit in illũ Sathanas, qui neq; antea ualuerat intrare, neq; etiã mox cũ misisset in illius cor, ut eũ proderet. Necesse enim erat, opinor, ob dationẽ offulæ, ut Iesus reacciperet donũ ab indigno, quod se habere credebat: quandoquidẽ ab eo, qui nõ habet, et id, quod uidetur habere, auferetur ab eo: priuatus ergo Iudas ueluti indignus ab excellentiori, qui precatus fuerat pacẽ, recepit ingressum Sathanæ in se, exẽpli aũt gratia, ut intelligatur quomodo Iudæ quidem dederit Dominus offulã, ille aũt tunc illud à se repulerit, quod in se eximium habebat, & fortasse pacẽ reuertentẽ ab eo, qui audiuit, & non admisit dicentem, Si manserit illic filius pacis, pax uestra super illum requiescet, sin minus, pax uestra ad uos reuertetur, in medium adducemus, quæ in secundam ad Corinthios epistolam hunc in modum sunt scripta. Vestra copia illorum inopiæ succurrat, ut & illorum copia uestrę inopiæ, si enim consideraueris retributionem in hisce rebus rerum terrenarum ad spiritualia, scire poteris, quomodo ei, qui indignus erat pane, distribuerit offulam, ut per eam à Iuda auferret pacẽ, tanquàm indigno, qui amplius audiret: Etenim homo pacis meæ: nam sordidus sordescat adhuc, qua ablata, ille, qui obseruabat occasionẽ ingrediendi in animã illius, & in dantem sibi ingrediendi locũ, in Iudam ingressus est: Pariter obserua Sathanam antea non ingressum fuisse in Iudam, sed tantùm misisse in cor eius, ut magistrum proderet, iuxta ea uerò, quę nunc accuratè exquisiuimus, post offulã introijsse in eum. Quamobrẽ caueamus & nos, ne quãdo diabolus in cor nostrũ iaciat qualemcunq; sagittã sui ipsius ignitã: Nam si iecerit, mox etiã obseruat tẽpus ingrediendi. Sed quærat aliquis quare scriptũ nõ fuerit: Ille est, cui ego offulam dedero, sed cũ adiectio-

Luc. 10

1. Cor. 8

adiectione hac, intingam. Intingam enim, inquit, & porrigam offulam: & cum intinxisset bucellam, sumit, & dat Iudæ Simoni Iscariotæ. In similibus aūt locis mentem adhibe, an possis dicere syncerum panem non esse tinctum, sed ex se esse τρόφιμον, hoc est nutriens, illud uerò, quod Iudæ dabatur, non fuisse panem, sed offulam, & non offulã absq; immersione, sed tinctam, & immersam ab eo, qui poterat ab anima ipsius auellere omnem tincturam à ratione aliquantulum infusam, ut post offulam ingrederetur in
Matth. 26 illum Sathanas. At ego adhuc quærerem, quod in Matthæo scribitur huic loco affine
Mar. 14 sic habēs. Qui intinxit mecum manū in catino, hic me proditurus est. Item illud, quod
Luc. 12 scribit Marcus. Intingens mecū in catino. Rursus etiam quod Lucas, etiam si non dicat, intinxit, sed tantùm, Veruntamen en manus me prodentis est mecū in mensa. Atq; uerus quidem hisce de rebus sermo inueniatur apud eos, qui me longè sapientia præstant: Ego autem coniector, ne fortè impudentia Iudæ appareat hac quoq; in re non honorantis magistrum in conuiuio, dum unà comederet: neq; deferētis illi, dum in catino immergeret, ut cæteri deferebant. Hanc ob causam, cum nemo illorum immergeret cum Iesu, ipse æqualitatem uolens cum illo habere, cum ipso immergebat, cum cedere debuisset excellentiæ ipsius. Quamobrē huic fortasse proximū est illud. Veruntamen, en manus me prodentis mecum est in mensa. Ac profectò quisquis urbanè aliquando iuuenes admonuerit, ut senioribus in conuiuijs deferant, hoc dicto utetur, ne manum conprimant duorum seniorum. Scriptum est enim, & hoc quoq;: Ne comprimas cum eo in catino. Cæterùm non ignorantes propter opinionem curiosæ quæstionis, & persuadere auditori non ualentis, à defensione procul esse apud eos, qui hæc audiunt: hæc ausi sumus, melius esse rati omnia explorare, quàm aliquid, quod scriptum sit, præterire intactum.

Cum uerò ingressus fuisset Sathanas in Iudam, dicit illi Iesus, quod facis, fac ocyus.

Ed cui dicat dubiū est. Nam uel Iudę, uel Sathanę potest dixisse Dominus, q̃
S facis, fac ocyus, inuitans uel antagonistam ad pugnam, uel proditorē ad subministrandum dispensationi, quæ toti orbi salutifera futura erat: Quam non amplius retardare, sed pro uiribus accelerare uolebat: non ut quidā existimāt malè intelligentes, quomodo dixerit Dominus, Pater si fieri potest, transeat à me calix iste, sed confidentissimè ad certamē (ut ita loquar) exutus. Proinde arbitror uigesimū etiam Psalmū ex persona Seruatoris prophetatum in tēpore passionis diabolo totis uiribus aduersus eū contendente: Quos intuitus aduersum se armatos, atq; ad pugnā paratos, (quādo astiterūt Reges terrę, & principes unà cōuenerūt aduersus Dominū, & aduer-
Psal. 26 sus Christum eius) inquit, Dominus Lux mea, & salus mea, à quo nam metuam? Dominus obtento scuto protegit uitam meam, à quo expauescam? Dum appropinquant super me, ut deuorent carnes meas tribulantes me inimici mei, ipsi infirmati sunt, & ceciderunt: Si aciē struant aduersum me, castra non timebit cor meum: Si insurgat aduersum me prælium, hac re nitar. Veruntamen quod dixit Iesus, siue Iudæ, siue Sathanæ, quod facis, fac ocyus, nemo agnouit discumbentium, ad quid dixerit, quidā enim putabant, quòd instaret Paschatis dies festus, Iesum dixisse habenti marsupium expensarū, & eorum, quæ dabantur in usum pauperum, ut erueret ea, quibus opus haberēt ad diē festum: uel ut ex his, quæ collecta fuerant, daret pauperibus. At Iesus non hoc dixerat, sed uidens & Sathanam ingressum, & Iudam admittentem eum, omnesq; aduersus se insidias, ad certamen ueluti exutus, & ad strenuè se gerendum pro salute hominū ad-
Ioan. 13 uersum malum, & diabolum, hoc dixit: Quod facis, fac ocyus. Cum accepisset ergo ille offulam, exiuit continuo, eratq; nox. Dixerat quidem Seruator Iudæ, quod facis, fac ocyus, at proditor hac una in re magistro nunc paret, sumpta nanq; offula, non moratur, sed ut scriptum est, exiuit continuò, ut faceret ocyus proditionis opus iuxta uisionem Iesu: & uerè exiuit: Nec enim tantùm iuxta simpliciorem sensum exiuit ex domo, in qua cœna fiebat, sed etiam exiuit à Iesu: Non secus atque illud: Exierunt à nobis. Arbitrorq; Sathanā in Iudam ingressum post offulā ferre non potuisse, ut esset in eodē loco cū Iesu: Neq; enim ulla cōueniētia est Christo ad Belial. Quæro insuper, nisi id

id curiosum est, quare tandem huic uoci, cũ accepisset offulã non addatur, & comedisset: sed inspicies etiã tu ipse, huic enim uerbo accipiendi, comedendi uerbum addunt euangelistæ cum uolunt, ueluti in panis benedictione scriptum est, dixisse Iesum discipulis: accipite & comedite. An igitur acceptam offulam nõ comederit Iudas, etiam si quæ dicturi sumus, conuenire non uideant cum superioribus, explanabimus in præsenti loco, iudicante lecturo, utrum oporteat admittere quę dicuntur. Cum intinxisset, inquit Iesus, offulam, & dimisisset eam, licet in catino, ne uacet uox, accipit, deinde dicitur, dat Iudæ Simoni Iscariotæ, & post offulam, tunc ingressus est in illũ Sathanas. Post offulam igitur fortasse à Iuda non comestam, anticipante Sathana, qui ingressus fuerat in Iudam, offulæ usum, ne Iudas adiumentum perciperet ex data à Iesu offula, (habebat enim hæc quidem uim adiuuandi ea usurum, sed acceperat iam semel in suũ cor Iudas, ut magistrum proderet) timens ne telũ in Iudam emissum aberraret, si Iudas usus offula fuisset anticipans, mox atq; Iudas sumit offulam, ingressus est in illum, tum scilicet cum dixisset illi Seruator, quòd facis fac ocyus, accepissetq; offulam Iudas, ingressus est statim. Proinde haud absurdum in præsenti loco diceretur, quòd ut qui panem Domini comedit, uel calicem eius indignè bibit, in iudicium manducat & bibit, una uirtute præstantiori operante bonum, in bono affectu supposito, panem & calicem, in affectu uerò malo, operante condemnationem: sic offulam à Iesu datam eiusdem generis fuisse cum ea, quam Iesus dedit cæteris apostolis, dum diceret, accipite, & comedite, sed illis quidem ad salutem, Iudæ uerò ad condemnationẽ, ita ut post offulam ingrederetur in illum Sathanas. Cæterum consideretur hic panis, & hoc poculum à simplicioribus iuxta cõmuniorem intelligentiam de gratiarum actione: At qui altius hęc intelligere didicerint, considerent hoc dictũ, fuisse iuxta diuiniorem promissionẽ etiam de λόγῳ, & uerbo ueritatis alimentum uberius præstante, tanquam si exemplo dicerem: panem, quòd ad corpus attinet, alimentum uberrimũ præstantem febrim subiectã augere, cum contra bonam corporis habitudinem ad sanitatem reducat. Quam ob causam plerũq; sermo uerus ægrotanti animæ, & nõ indigẽti tali cibo datus illam cõteret, illi ut peius se habeat, causa existens. Atq; etiam sic sequitur, ut uera dicere periculosum sit: hoc autẽ mihi dictum est propter offulam, quam intinctam dedit Iudæ Iesus Simoni Iscariotæ, mouimusq; rationem in utranq; partem, siue necesse sit dicere, Iudam acceptam offulam, comedisse, siue à Sathana, qui in ipsum ingressus fuerat, prohibitũ fuisse: sin uerò perpendere etiam illud oportet: Erat aũt nox, tanq; non temere assignatum ab euangelista, dicendum est: symbolicè tunc noctem fuisse sub sensum cadentem quæ imago existeret noctis factæ in anima Iudæ, quando quæ ferebantur super abyssum, illæ tenebræ (nempe Sathanas) ingressæ sunt in eum. Vocauit enim deus tenebras noctem. Quare noctis, inquit Paulus, non sumus filij neq; tenebrarum dicens: Ergo fratres non sumus noctis, neq; tenebrarum filij. Et illud: nos qui diei filij sumus, sobrij simus. Quamobrem nox non erat his, quorum pedes lauerat Iesus, sed dies, eaq; splendidissima, ut qui iam mundati essent, abiecissentq; sordes, quas in pedibus animę suæ habebant: excellentiori etiam modo. Nox non erat recumbenti in sinu Iesu, quòd Iesus amore, quo illum prosequebatur, cunctas soluisset tenebras. Ac ne Petro quidem nox erat confitenti id, quod sibi cœlestis ille pater reuelarat, nempe tu es ille Christus, ille filius dei uiuentis, cui tamen neganti, nox confestim fuit: etiam nunc igitur cũ egressus est Iudas, sumpta offula, mox sibi ingresso nox fuit. Nec ẽm illic ille uir aderat, cui nomen est oriens, scilicet reliquerat, dum egrederetur iustitiæ solem. Ac Iesum quidem persequebatur Iudas tenebrarum plenus, sed tenebræ, & qui ipsas receperat non apprehenderunt eos, qui persequebantur lucem. Quo circa cum dixisset tanquam iustitiæ sermonem, peccaui tradens sanguinem iustum, profectus laqueo se præfocauit, Sathana nimirum, qui in ipso erat, eum usq; ad laqueum adducente, & in hoc ipsum præfocante, quando & animam eius diabolus attigit, quippe qui talis nõ esset, ut de eo diceretur à domino, quod de Iob est dictum ad diabolum: at illius animam ne attingas.

1. Thes. 5

Cum ergo exisset Iesus dicit: nunc glorificatus est filius hominis, & deus glorificatus est per eum, & deus glorificabit eum per se. Et continuò glorificabit eum.

TVNC glorificari cœpit filius hominis post gloriam, quæ ob signa & prodigia contigerat, & post gloriam transfigurationis, cum Iudas, Sathana in ipsum ingresso, à loco ubi erat Iesus, exiuit. Quocirca dixit dn̄s: Nunc glorificatus est filius hominis. Præterea illud etiam: si ego exaltatus à terra fuero, om̄ia traham ad meipsum, dictū est à Seruatore significātè, quali morte glorificaturus esset deū, glorificauit enim etiā moriendo deum. Hanc ob causam, quoniam initiū dispensationis morituri Iesu perficiebatur, egresso post offulam Iudæ, ut contra Iesum negotiaret, dictum est: Nunc glorificatus est filius hominis, deinde quoniam nō liceat glorificari Christum, non glorificato per ipsum patre, propterea his uerbis, nunc glorificatus est filius hominis, addunt̄ hæc, & deus glorificatus est per ipsum. Veruntamen gloria contingens ob mortem pro hominibus non pertinebat ad unigenitum, qui natura mori aptus non erat, neq; ad sapientiam, & pietatem, & quæcunq; alia esse dicuntur in Iesu diuiniora, sed ad hominem, qui erat etiam filius hominis, genitus ex semine Dauid secundum carnem. Quo circa superius quidem dixit: Nunc glorificatus est filius hominis. Nunc etiam, opinor, Deus exaltauit factum obedientem usq; ad mortem, mortem autem crucis. Nam illud uerbum, quod erat in principio apud deum, deus, non recipit exaltari. Cæterùm exaltatio filij hominis sibi facta glorificāti deum per suā ipsius mortem, hæc fuit, ut nō amplius ipse aliud esset à uerbo, sed idem cum ipso. Nam, si qui adhæret dn̄o, unus est spiritus, ut de hoc, & de spiritu nō amplius dicatur, q͂ duo sint, quo modo non magis diceremus id, quod de Iesu est humanum, factum fuisse unum cum uerbo exaltato quidē illo, qui non rapinam arbitratus est esse se æqualem deo, sed uerbo manente in sua altitudine, uel etiam restituto ad id, ubi erat prius, apud deum, deus uerbum existens, & homo? Altera uerò glorificatio Iesu, deum per mortē suam glorificantis tunc fuit, cum expoliatos principatus, ac potestates ostentauit palàm triumphans de illis per lignum, pacificatis per sanguinem crucis eius, siue quæ in terra sunt, siue quæ in cœlis. In his enim omnibus glorificatus est filius hominis, deo etiam glorificato. Cæterum, quoniam qui glorificatur, ab aliquo glorificatur, quęres in his uerbis, glorificatus est filius hominis, à quo glorificatus fuerit, similiter etiā in his facies: Deus glorificatus est per eum. Pro quorum uerborum explanatione diligenter adhibeamus animum ad primum dictum, scilicet nunc glorificatus est filius hominis, item ad secundum, & deus glorificatus est per eum, et ad tertium, glorificabit eum per se, demum ad quartum, & continuo glorificabit eum. Nisi fortè quis dicat recipere coniunctionē cōiuncti in finiēte, ut cōiunctum incipiat ab illis uerbis, & deus glorificatus est per eum, & desinat in ea, & continuo glorificabit eum. Verū attendamus necesse est gloriæ uocabulo, quod apud nullos gentiles de re media ponitur, ex quo diffiniunt, gloriam esse laudem à multis proficiscentē. Perspicuum uerò est alia de re hoc nomen, etiā poni ex
Exod.40 eo, quod hunc in modum in Exodo dictū sit: & gloria domini repletum est tentorium. Nec poterat Moses ingredi in tentorium testimonij, quòd obumbrasset illud nubes, & gloria domini plenū fuit tentoriū. In tertio etiā Regum hunc in modum est scriptū:
3. Reg. 8 Euenit, cum egrederent̄ sacerdotes è sanctuario, ut nubes repleret domum domini, & non poterant sacerdotes stare coram nube ad ministrandum, quòd replesset gloria domini domum. Quin de Mosis gloria scripta etiam sunt talia in Exodo: Vt autem de-
Exod.33 scendit Moses de monte, duæq; tabulæ testamenti in manibus erant Mosis: cūq; è monte descenderet Moses, non norat glorificatum fuisse aspectum cutis uultus sui, dum deus sibi loqueret̄. Viditq; Aaron, & om̄es filij Israel Mosen, & erat glorificatus aspectus cutis uultus sui, & timuerunt ei appropinquare. Hæc gloriæ significatio in euāgelio eti-
Luc.9 am Lucæ his uerbis declaratur. Et facta est, dum oraret, species uultus eius alia, & uestitus eius candidus, ac refulgens: Et ecce duo uiri loquebantur cū eo, qui erant Moses & Helias: q uisi in maiestate narrabāt excessum eius, quē cōpleturus erat Hierosolymis.
2 Cor.4 Vide uerò in quib. etiā Paulus nomē gloriæ assumat, alicubi enim dicit: Si administratio mortis in literis deformata in saxis fuit in gloria, adeò ut non possent intēdere filij in faciem

in faciē Mosis, propter gloriam uultus eius, quæ aboletur, cur non potius administra-
tio spiritus erit in gloria? Nam si administratio condemnationis gloria est, multo magis
excellit administratio iustitiæ in gloria: quandoquidē ne glorificatum quidem est in
hac parte propter eminentem gloriam: si enim quod aboletur in gloria fuit, multo ma
gis, id, quod manet, est in gloria. Alibi uerò: At nos omēs retecta facie gloriam Domi-
ni in speculo repræsentantes ad eandem imaginē transformamur à gloria in gloriam:
tanquam à domini spiritu. Rursumq; post pauca, si adhuc uelatu est euangelium no-
strum, in his uelatum est, qui pereūt: in quibus Deus huius seculi excæcauit sensus in-
credulorum: ne illucesceret illis euangeliū gloriæ Christi, qui est imago dei, & iterum
post pauca: deus, qui iussit è tenebris lucem illucescere, qui luxit in cordibus nostris ad
illuminationem cognitionis glorię dei, in facie Iesu Christi. Quorum singula quamuis
accurate enarrare nō postulet proposita enarratio textus euangelici, tamen paucis hęc
dicenda sunt. Quantum ad sensum humilem, & corporalem attinet, diuinior quædā
manifestatio in tentorio, & in templo completo facta fuit, & in facie Mosis, qui cum di
uina natura cōuersatus fuerat: quantum uerò ad Anagogen, & altiorem intelligentiā
ea quæ de deo accuratè agnoscuntur, quæq; acie mentis dispiciuntur, apte propter ex-
cellentiam puritatis dicentur esse gloria dei conspecta. Quoniā mens mundificata, &
quæ materialia cuncta transcēderit, ut accuratè intueatur uisionē dei, ob ea, quæ intue
tur, deificatur. Dicendum est etiam eiusmodi esse glorificari faciem eius, qui deum in-
tuitus fuerit, & cū ipso cōuersatus, quiq; cū huiusmodi uisione consuetudinē habuerit,
ut tropicè glorificata fuisse Mosis facies intelligatur, quia mēs illius deificata fuerit. In
hanc sententiā Paulus quoq; dicebat: Nos autem retecta facie gloriam domini in spe-
culo repræsentantes, ad eandē imaginē transformamur. Vt aūt nocturnæ lucis splen- 2 Cor. 4
dor exoriente sole offuscat̃, sic Mosis gloriæ, tenebras offundit gloria, quæ est in Chri-
sto, cū alioquin excellentia, quæ est in Christo, cōparationē non habeat, qua agnoscēs
patrē Christus, longe magis glorificatus fuit, q̃ fuerit Moses ex his, quæ à se cognita fu
ere, & quæ glorificauerūt faciē animæ eius. Idcirco gloria in Mose existens dicta est de
strui, à supereminenti gloria, quę est in Christo. Verum enimuero cū hæc pro uirili pau
cis disseruerimus in his, quę in mediū ꝓtulimus, redeamus ad illud, nūc glorificatus est
filius hominis, & deus glorificatus est per ipsum. Agnoscens patrem filius glorificatus
est ipsa patris agnitione, quę maximū bonum, & tale, ut filius glorificet̃ in perfecta co-
gnitione existens, qua agnoscit patrē. Arbitror uerò etiā quo seipsum agnoscens (quæ
ipsa res nō procul à priori abest) glorificatus sit, eo q̃ seipsum agnouerit, an uerò etiam
uniuersorū cognitio magnitudinē glorię ipsius cōpleat, quæ sunt occulta, quęq; aper-
ta cognoscentis, quæres. Et uide ne fortè hanc glorificationem filius hominis habeat,
quia unitus sit sapientiæ, cū ipse sit αὐτροσοφὶα, uel ut uocant αὐτονιὸς, hoc est sapientia
ipsa, uel filius ipse. Hac aūt enim gloria, qua glorificatus est filius hominis, à patre, qui
hoc illi donauit, glorificatus fuit. Multaq; cum sint gloriā omnē hominis quę cōpleat,
his omnibus præstans est Deus, qui non simpliciter à filio, dum cognoscitur glorifica
tur, sed per filiū glorificatur, iuxta quod audax quidem facinus, supraq; captum nostrū
nosmetipsos permittere horū inquisitioni, sed tamen audendum est suggerere, quod
hoc in locò quæstionē adduci possit. Quæro aūt, an liceat glorificari Deum, præterq;
glorificari per filiū, ut assignauimus. Et dicendū est necessario eū, quādo in sua est spe-
cula, propter suā ipsius cognitionē, ac suā ipsius contemplationem maiorem contem-
platione illa quæ est in filio, ut opus est, talia de Deo cogitare, oblectari indicibili qua
dam hilaritate, & iocunditate, & gaudio, in seipsò libenter acquiescentem, & gauden-
tem. Quibus uocabulis ego quidem utor non tanquàm propriè cōuenientibus Deo,
sed indigus indicibilium (ut ita loquar) uerborum, quæ solus ipse unigenitus filius e-
ius cū ipso propria locutione effari potest, uel cogitare de eo. Cæterùm quoniā in hūc
locū deuènimus, ubi Deus per Christū glorificatur, appositè quæremus, quomòdo eti
am per spiritū sanctū glorificetur, & per oēs, à quibus cōspecta fuerit, uel conspiciatur
gloria Domini. Atq; arbitror ego quidem totius gloriæ Dei splendorē esse filiū (ut à
Paulo traditum est dicente: qui cum sit splendor gloriæ) peruenire tamen particu-
lares spendores ab hoc spendore totius gloriæ ad reliquam naturā rationis capacem.

Alioqui non arbitror percipere aliquem posse omnem splendorem totius gloriæ dei, nisi filium dei. Nunc autem quando œconomia, & mysterium passionis filij hominis pro omnibus fit non sine deo, (quam ob causam deus illum superexaltauit) glorificatus est, inquit, filius hominis, non solus (deus enim per ipsum etiam glorificatus est) ad huius loci similitudinem exponere quis poterit illud: nemo agnouit filium, nisi pater.
Lucæ 10 Et illud: Beatus es Simon Bariona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater
Mat. 16 meus, qui in cœlis est. Quatenus enim filius non erat mundo agnitus (in mũdo enim erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit (nondum glorificatus erat per mundum, etiã si quòd per mundum glorificatus nõdum esset, damnũ nõ erat Christi nõ glorificati, sed mundi, Christũ nõ glorificantis. Cũ uerò pater cœlestis reuelauit his, qui è mũdo erant, Iesu cognitionẽ, tunc glorificatus est filius hominis per illos, qui eũ cognouerunt. Et per eandẽ gloriã qua glorificatus fuit inter eos, qui eũ cognouerunt, acquisiuit gloriã cognoscentibus ipsum. Qui enim retecta facie gloriam Domini repræsentant, ad illius imaginem transformantur. Vide uerò, unde à gloria dicat, & ubi ad gloriã, nimirum à gloria glorificati, ad gloriam glorificantiũ. Cum igitur uenit ad œconomiã, à qua & mundo illucescere, atq; etiã cognitus glorificari debebat, propter gloriã glorificantiũ eũ, nunc dixit, glorificatus est filius hominis: & quoniã nemo cognouit patrẽ, nisi filius, & cui filius reuelauerit, reuelaturusq; erat patrẽ filius ex œconomia: hanc ob causam etiam pater per filium glorificatus est. Vel illud, & Deus glorificatus est per ipsum, examinabis simul cum illo dicto: Qui uidit me, uidit patrem, qui misit me. Videtur enim in sermone existenti Deo, & imagine inuisibilis Dei pater, qui ipsum genuit: cum is qui inspexerit in imagine inuisibilis dei, statim inspicere etiam possit in patre, qui est primum exemplar. Adhæc hũc in modum apertius etiam interpretari potest hic locus. Cũ enim per sanctos, quorũ uidentur bona opera splendidissima corã hominibus, glorificetur nomen patris in cœlis (queadmodũ etiam nomẽ Dei per quosdam blasphematur inter gentes) in quo nam perinde glorificatus est pater, atq; in Iesu? quandoquidem peccatum non fecit, nec inuẽtus fuit dolus in ore eius, neq; cognouit peccatũ. Talis igitur cũ esset filius, glorificatus est, & deus glorificatus per ipsum est, q; si deus glorificatus est per ipsum, deus illi uicissim donat, quod maius est re illa, quã fecit filius hominis. Maius est enim, q; filius hominis glorificatus fuerit per deum, inferior per præstãtiorem, quàm quod inferior glorificauerit deum præstantiorem: iuxta illud. Pater qui misit me, maior me est. Atq; profecto longe excellentior gloria est in filio, quando glorificat ipsum pater, q̃ sit in patre, quando glorificatus fuerit per filium. Decebatq; profecto, ut maior uicissim rependens gloriã, qua glorificarat eum filius, gratificaretur filio glorificando eum in se patre. Deinde quoniã hæc iam futura erant (dico autem glorificari filium hominis per deum) idcirco subiungit, & cõtinuo glorificabit eum. Nec uerò ignoramus hæc longe inferiora esse his, quæ præsens requirat locus, quem nunc examinamus reuelante deo, & præsente existẽte uerbo suo ad demonstrandum gloriam dei: quare ueluti parui, & longe abiectiores, quàm dignitas sermonum exigat, gratias deo agamus pro his, quæ exposuimus: quæ longe sunt maiora nostra dignitate.

Filioli adhuc paulisper uobiscum sum. Quæretis me, & sicut dixi Iudæis, quò abeo, uos non potestis uenire, & uobis dico nunc.

CVM collegeris uoces ex euãgelijs, quæ dicuntur à Seruatore nostro, tanq̃ à patre ad filios, confidito dicere Seruatorem esse aliquorũ patrem. Inquit enim paralytico, confide filij, remittuntur tibi peccata. Fœminę uerò fluxu sanguinis laboranti, filia fides tua te saluã fecit. Nũc etiã discipulis, inquit: Filioli, ostendente, opinor, Iesu nonnullum blandientis affectũ, simulq; docente apostolos etiamdũ animo pusillos esse. Sin uerò quærat aliquis, nũ paralyticus dictus filius honorabilior sit illis, quib. filius dei dixit filioli, is sciat eũ, qui sit filiolus, esse etiã omnino filiũ, propter quod nec paralyticus dictus prohibitus est esse etiã filiolus, queadmodũ etiam necesse nõ est, ut paralyticus nuncupatus filius honorabilior sit his, quos filius dei dixit filiolos. Proinde sciamus necesse est, non ut in hominibus euenit, ut qui filius alicuius fuerit

fuerit, is illius postea esse frater non possit, ita euenire in Iesu ut aliquis ex filio immutari non possit, ut sit illius frater. Quamobrem hi, quibus dixit, filioli, post Seruatoris resurrectionē (tanquā immutato Iesu ex resurrectione) fratres illius efficiuntur, qui antea illis dixerat filioli (unde & scriptū est: Vade ad fratres meos, & dic illis: Ascendo ad patrē meum, & patrē uestrū, Deum meū, & deum uestrū) Et fortasse queadmodū licet etiam ex seruo Iesu immutari, nam serui erāt etiā discipuli, anteꝙ fierent filij, ut ex hoc dicto perspicuū est: Vos uocatis me magistrū & dominū, & bene dicitis, sum etenim. & ex illo: Nō est seruus maior dño suo, ꝙ scriptū est ante hæc uerba: Filioli adhuc paulisper uobiscū sum. Inspicies uerò an seruus efficiatur primùm discipulus, deinde filiolus: postremo frater Christi, & filius dei. Inspicies etiam, an discipulus inter hos dicendus sit, qui percepturus sit (eò quòd seipsum exhibuerit sermonis scientiā) addiscēs à tali, tantoꝙ præceptore sapientiam dei. Cæterum hoc dictum: adhuc paulisper uobiscū sum, iuxta simpliciorem quidem sensum, ꝙ ad contextum attinet, apertum est (quoniam iam futurus non erat amplius cum discipulis) primum quidem cōprehensus à cohorte & Centurione, & à Iudaicis ministris, qui eum ligatum abduxerunt ad Annam primū, postea uerò Pilato traditus, & deinceps ad crucem condemnatus, ac demum factis tribus diebus, & tribus noctibus in corde terræ. Iuxta profundiorem uerò sensum quæres, an forte non fuerit cum illis paulisper, non eò quòd illis non adfuerit secundū carnē, & eò ꝙ descenderit cum anima sua ad inferos (huius enim rei causa non prohibebatur esse etiam cum discipulis ille qui dixerat: Vbi duo uel tres cōgregati fuerint in nomine meo, etiā ego sum in medio eorū: & ecce ego uobiscū sum usꝗ ad consummationē seculi) sed quia illud impleret: omnes uos offendemini mea causa in nocte hac, scriptū est enim: Percutiam pastorē, & dispergent oues gregis. Idcirco enim nō amplius futurus erat cū illis, quia cum dignis est solis. Cæterū cōtra hoc obijciet aliquis illud: In medio uestrum stat, quem uos nescitis, dicens eum cum his etiam esse, à quibus non cognoscatur. Proinde uide, ne fortè idem non sit esse cū aliquo, ꝙ in promissione tanꝗ dignis datur, & stare in medio non agnoscentiū eum. Cum enim sit in promissione illud: Vbi duo uel tres cōgregati fuerint in nomine meo, ego etiam in medio eorū sum. Et illud: Ecce ego uobiscum sum usꝗ ad consummationē seculi, nō eiusmodi est illud: In medio uestri stat, quem uos nescitis. Proinde qui dixerat, ecce ego uobiscum sum, in præsenti contextu inquit: Adhuc paulisper uobiscum sum. Et qui dicit: Paulisper uobiscum sum, haudquaꝗ præsenti sensibiliter Iudæ (in cuius cor immiserat diabolus, ut proderet Seruatorē) dixit tecum sum. Non amplius enim erat cum ipso, cum intinctā offulam ipsi porrigeret. Quando uerò post offulam ingressus est in Iudam Sathanas, multò minus erat cū illo Iesus, abducente procul seipsum à Seruatore (quæ enim conuenientia Christi cū Beliar?) Quamuis attamen paulisper cum filiolis futurus esset Iesus, ipsorum pater, sciamus oportet illud, paulisper, magnum esse. Nam etiam si cum illis non erat Iesus, nihilominus quæsituri erant Iesum: queadmodum Petrus post negationem amare fleuit, quærens (opinor) Iesum. Nunc igitur illud:

Ioan.20 Ioan.13 Ioan.13 Matt.18 Matt.28 Matt.26 Ioan.1

Filioli adhuc paulisper uobiscum sum, pusillum, & non uidebitis me, & iterum pusillum, & uidebitis me: quando dicētibus discipulis, quid est hoc, ꝙ dicit pusillum? Nescimus quid loquatur. Cū intellexisset ergo Iesus qui uellent eum interrogare, dixit illis: De hoc quæritis inter uos, quòd dixi. Pusillum, & nō uidebitis me, & iterum pusillum, & uidebitis me: Amen amen dico uobis, plorabitis, & lamentabimini uos, mundus autem gaudebit, uos autem mœrore afficiemini, sed mœror uester uertetur in gaudium.

ILLO enim pusillo tēpore, quo nō uidebant eum, quærebant Iesum. Quocirca plorabāt, & lamentabant sed mœrore cōmutato illis in gaudiū, implebatur tūc illud: Rursus pusillū, & uidebitis me. In quibus perscrutaberis, an non uidēs eū paulisper, & uisurus eum post hoc pusillū tēpus, postea uisurus sit ipsum omnino nō multū, cōsiderātibus nobis illud: Rursum pusillum, & nō uidebitis me. Cæterum quærere Iesum, est quærere sermonē, sapientiā, & potentiam dei, quæ omnia est Christus. Quærunt uerò quidā eum ex his, qui signa uiderunt, quiꝗ cum ipso uidere sumpse-

sumpserunt ab eo panē,& comedunt,habētibus illis quærēdi causam,eò ꝙ nutriti fue-
Ioan.6 rint à λόγῳ, & filio dei. Quæritis enim me,inquit, non quia signa uideritis, sed quia co
Ioan.8 mederitis ex panibus,& saturati sitis.Deinde quoniā antea Iudæis dixerat: Ego uado,
& quęretis me,& in peccato uestro moriemini. Et quò ego uado,uos non potestis ue
nire, ad illud referēs id, de quo agimus, inquit. Et sicut dixi Iudæis,quò ego abeo,uos
non potestis uenire,ita etiam uobis dico nunc. Vt enim illis,inquit,hoc dixi, sic etiam
uobis. Sed uobis etiam hoc dico non de multo tempore. Sic enim ego intelligo illud:
Ioan.13 Etiam uobis dico nunc(quæ non idem sonant, ac si dixisset,& uobis dico, absq; addi-
tione uocabuli nunc.)Iudæi enim,quos præuiderat morituros in peccato suo,ire non
poterant,nec ad breue tempus,quò abibat Iesus:at uerò discipuli post illud pusillū tē-
pus,in quo non amplius futurus erat cū eis, propterea, quæ superius diximus, poterāt
sequi sermonem abeuntem ad suas ipsius dispensationes.Et nisi his uerbis, quò ego ua
do,uos non potestis uenire,præposita fuissent hæc, sicut dixi Iudæis,simplicius existi-
massemus hæc etiam dicta fuissē,referētes uerbū nunc ad id temporis, quo anima Iesu
è uita decedebat.Cæterum si Iudæi perituri erant, & Iesus periturus, descensurusq; ad
inferos,quomodo ire non poterant,quò Iesus abibat? Sed dicet aliquis, quòd in para-
diso Dei etiā futurus erat Iesus,ad quem, qui in peccatis suis moriebātur, proficisci nō
Ioan.8 poterāt:Discipulos uerò Iesu cū tūc ire non possent, postea potuisse: Idcirco Iudæis in
peccato suo moriētibus dictū fuisse:Quò ego abeo,uos non potestis uenire.Discipu-
Ioan.13 lis uerò: Quò ego abeo,uos nō potestis uenire nūc. Eloquutionis enim talis est ordo:
Mat.12 Sicut dixi Iudæis,etiam uobis dico:quò ego uado,uos non potestis uenire nūc. Quan
quàm sic etiam non paruum quæstionis habet hic locus, propter hoc: Filius hominis
aget in corde terræ tres dies & tres noctes. Nā quomodo tres dies & tres noctes egit
in corde terræ,qui simulatq; cum decessisset è uita, futurus erat in paradiso Dei: Iuxta
illud:Hodie mecum eris in paradiso. Sic aūt perturbauit hoc dictū nōnullos, ceu abso
nū,ut suspicari ausi fuerint,hæc uerba, hodie mecū eris in paradiso Dei,addita fuisse e-
uangelio ab aliquibus illud adulterantibus. At uerò nos iuxta simpliciorem quidem
sensum intelligimus,eū fortasse,antequàm abiret in cor terræ,ut uocāt,restituisse in pa
Luca 24 radiso Dei dicentem sibi.Domine memēto mei,dum ueneris in regnū tuū,iuxta uerò
profundiorē sensum dicimus.Plerunq; uocabulū,hodie,in scriptura extēdere præsens
tēpus in totū seculū:ut in illud.Diuulgatū est hoc uerbū apud Iudęos usq; hodie:& hic
est pater Moabitarū usq; in hodiernum diem:Et hodie si uocem eius audieritis, ne re-
cedatis à Domino.Itaq; oranti latroni,ut sui memoria habeatur in regno Dei, promit-
tit Christus in uocabulo,hodie,se facturū,ut latro ipse secū sit in regno Dei in præsen-
ti seculo ante futurū.Sed hoc per interuallum sit dictū in id,quo de agimus. At uerò di
scipulis uolentibus sequi Iesum(non ut simpliciores rentur corporaliter,sed ut signifi
Matt.10 cat illud. Qui non tulerit crucem suā,& me subsequutus fuerit,nō est dignus meus esse
discipulus)inquit nunc Dominus:quò ego abeo,uos non potestis nunc sequi. Nā etiā
si sequi uolebāt uerbū Dei filiū,& confiteri eū nō offensi causa ipsius,nondū poterant
Ioan.7. tamē hoc facere.Nondum enim erat spiritus,quòd nondum esset Iesus glorificatus. Et
1.Cor.12 nullus potest dicere Dominus Iesus,nisi in spiritu sancto.Cæterùm abit λόγος,id est, fili
us Dei pergens ad sua itinera,quem quidē sequitur,qui λόγον,hoc est rationē sequitur:
nō potest uerò sequi,qui seipsum nō præparauerit pro dignitate illius ad suū ipsius pa
trē adducētis eos,qui nihil nō agūt,ut posint illum sequi:& sequuntur eum, donec,ut
Psal.62 Christo dignum est,dicant:Adhæsit anima mea post te. Verùm cū secundus & trigesi
mus tomus explanationum in euangelium à Ioanne traditum sufficientem scriptio-
nem acceperit,illius sermonem hic finiemus.

Ambrosius idem lectori S.

Lector amice,scito me in hoc libro uertendo summa usum esse fide ac diligentia,ut nihil prorsus sit immutatum ab eo quod scribit author.Scito præterea me nihil inuenisse in hoc libro, quod uideatur decretis sanctæ matris ecclesiæ aduersari,nam si inuenissem,aut librum nō uertissem,aut locum signassem suspectum.Tamen omnia iudicio subiecta esse uelim sanctissimæ matris ecclesiæ,& quilibet cautè,& cum iudicio legat.

SEQVVN-

SEQVVNTVR NONNVLLAE HOMILIAE ADAMANTII ORIGENIS QVAS EX VARIIS LOCIS in unum recollegimus.

In illo tempore, cum esset desponsata mater Iesu Maria Ioseph, antequam conuenirent inuenta est in utero habens de spiritu sancto. Et reliqua.

Matthæi Cap. I Homilia I

QVAE fuit necessitas ut desponsata esset Maria Ioseph, nisi propterea quatenus hoc sacramentum diabolo celaretur, & ille malignus fraudis commenta aduersus desponsatam uirginem nulla penitus inueniret? Vel ideo fuerat despõsata Ioseph, ut nato infanti, uel ipsi Mariæ curam uideretur gerere Ioseph, siue in Ægyptum transiens, siue inde denuo ueniens. Ideo desponsata fuit Ioseph, non tamẽ in concupiscentia iuncta. Mater, inquit, eius. Mater immaculata, mater incorrupta, mater intacta. Mater eius. Cuius eius? Mater dei unigeniti domini & regis omnium, plasmatoris & creatoris cunctorum. Illius qui in excelsis sine matre, & in terra est sine patre. Ipsius qui in cœlis secundũ deitatem in sinu est patris, & in terris secundum corporis susceptionem in sinu est matris. O magnæ admirationis gratia. O inenarrabilis suauitas. O ineffabile, magnumq́ sacramentum. Ipsa eademq́ uirgo, ipsa & mater domini, ipsa & genitrix, ipsa eius ancilla, plasmatio eius, ipsa quæ genuit. Quis unquam ista audiuit? quis uidit talia? & quis cogitare potuit, ut mater uirgo esset, & intacta generaret, quæ & uirgo permansit, & genuit? Sicut enim quondam rubus cõburi uidebatur, & ignis eum non tangebat: & sicut tres pueri in camino ignis inclusi habebantur, & tamen eos non lædebat incendium, nec odor fumi erat in eis: uel quemadmodũ Danieli intra lacum leonum incluso, claustris non apertis allatum est prandiũ ab Abacuc: ita & hæc uirgo sancta genuit deum, sed intacta permansit, mater effecta est, sed uirginitatẽ non amisit: genuit infantẽ, & ut dictũ est uirgo permansit. Virgo ergo genuit, & uirgo permansit. Mater filij facta est, & castitatis sigillũ non perdidit. Quare? quia non homo iste tãtum qui uidebat̃, sed unigenitus erat deus qui in carne aduenerat. Nec subito carnaliter genitus est, sed perfecta deitas in corpore uenit. Ergo integer iste & indiuisus deus in humano adueniens uel genitus est corpore: quiq́ deus & dominus, figuram serui suscepit. Nõ eñ pars unigeniti uenit in corpore, nec se ipse diuisit ut dimidius esset apud patrem, & dimidius esset in uirgine, sed totus apud patrem, totus in uirgine, totus in sinu patris, totus in humano corpore: non relinquens superiora uenit quærere terrena, quę in cœlis sunt conseruãs, & quę in terra sunt saluãs, ubiq́ omnipotẽs, in sanctis suis indiuisus, hic sanctus unigenitus deus. Si enim hoc uerbum humanũ & corporale immissum in aures plurimornm non diuiditur per singulos, ut pars in alio, & pars sit iterum in alio, sed in omnibus integrũ & plenũ habet̃, ut in unoquoq́ totum sit: quãto magis uerbũ unigenitus ubiq́ totus est & in cœlo, & in terra, & apud patrẽ, & in uirgine, & non diuidit̃ (ut dictũ est) neq́ scinditur, neq́ in partes efficit̃, sed totum totus tenet, totũ implet, totum illustrat, & possidet? Huius itaq́ unigeniti dei dicitur hæc mater uirgo Maria, digna digni, immaculata sancti immaculati, una unius, unica unici. Nec enim alter unigenitus super terrã uenit, aut alia uirgo unigenitum genuit. In omnibus his quæ dicta sunt despõsata legit̃ mater eius Maria, Et ait: Inuenta est in utero habẽs. Cui inuenta, aut à quo inuẽta est? Primo ab angelis custodientibus eam, protegẽtibus eam, cõseruãtibus eam, uel eius beatissimã animã, ad honorem illius qui ab ipsa generandus erat. Dehinc inuenta nõ incõgrue putat̃ ab ipso beato Ioseph sancto & iusto, qui pene licentia maritali licet eam non contingeret, futuræ tamen ut putabatur uxoris omnia nouerat. Ioseph aũt uir eius, inquit, cum esset homo iustus, & nollet eam traducere.] Virum eum appellauit cõtra Iudæorũ prauitatẽ ut aduersus uirginẽ non sæuirent. Propterea & desponsata fuit ipsi Ioseph, ut suprà dictũ est. Si enim nõ fuisset desponsata Ioseph, omniũ bonorũ increduli & inimici Iudæi lapidib. eam occidissent. Ideo uirũ eius hic eum Euãgelista appellauit. Ioseph uir eius cũ esset homo iustus. Iustus aũt in uerbo, iustus in facto, iustus in lege, iustus in cõsummatione, iustus in iudicio gratiæ. Iustus itaq́ cum fuisset, & nollet eam traducere, uoluit occulte eam dimittere. Noluit eam

traducere,noluit eam accipere,noluit eam male diffamare, ſed uoluit eã occulte dimitte-
re.Occulte à ſe dimittere uolebat,ſicut manſuetus,ſicut pius,ſicut miſericors. Talis ergo
cum eſſet Ioſeph,cogitabat eam occulte dimittere. Hæc, inquit,eo cogitante.] Quæren-
dum eſt nobis,nunquid cogitauerit ut occulte eam dimitteret: & ſi cogitabat ut eã dimit-
teret,& ſi ita ſuſpitionem in eam habebat,quomodo iuſtus erat. Si ergo nõ eſt ſuſpicatus,
uel tale aliquid cogitauit,cur eam dimittere uolebat ut immaculatã & ſanctam uellet di-
mittere:iniuſtũ enim & hoc erat. Sed ſimplicitatẽ ſenſus audi huius orationis.Iuſtus erat
Ioſeph,& illa uirgo immaculata erat:ſed ideo eam dimittere uolebat,quoniã uirtutem my
ſterij,& ſacramentum quoddam magnificũ in eadem cognoſcebat,cui approximare ſe in
dignum exiſtimabat.Ergo humilians ſe ante tantã & tam ineffabilẽ rem,quærebat ſe lon-
Luc.5 ge facere.Sicut & beatus Petrus domino ſe humilians aiebat:Recede à me domine, quo-
Matth.8 niam ego peccator ſum:uel ſicut ille centurio ad eundẽ dominum mittẽs dicebat:Nõ ſum
dignus ut intres ſub tectũ meũ,quia neq; meipſum dignũ exiſtimaui ad te uenire: uel ſicut
Luc.1 ſancta Elizabet ad ipſam beatã Mariã locuta eſt dicens:Et unde hoc mihi,ut ueniat mater
domini mei ad me?Sic & Ioſeph iuſte humilians ſeſe in omnibus cauebat,& timebat ſibi-
metipſi tantæ ſanctitatis coniunctionem adhibere.Idcirco occulte uolebat eam dimitte-
re,dimittam eam dicẽs,& à me longe faciã eam,& à cognitione mea. Maior eſt enim eius
dignitas,ſuperexcellit eius ſanctitas,nec meę congruit indignitati. Ideo uolebat occulte
dimittere eam.Hæc ergo eo cogitãte angelus domini per uiſum apparuit illi dicẽs: Quid
dubitas ò Ioſeph?quid imprudenter cogitas? quare irrationabiliter meditaris? Deus eſt
enim qui generat,uirgo quæ generat.Huius generationis miniſter es,& non largitor:ſer-
uus,& non dominus:mancipiũ,& nõ plaſmator.Propterea miniſtra,ſerua,cuſtodi,fer cu-
ram, intende & huic qui naſcit,& huic quæ generat.Etenim ſi tibi uxor nominatur, ſi de-
ſponſata tibi eſſe dicitur,non tamen tibi uxor eſt,ſed dei unigeniti electa mater eſt. Pro-
pterea Ioſeph fili Dauid qui has promiſſiones accepit,cui iſta fidelia data ſunt teſtamen-
ta,Ioſeph fili Dauid, nõ tantum ſecundũ carnem,ſed et ſecundũ ſpiritũ,Ioſeph fili Dauid.
Si enim filius Dauid,iuſte & hæres eius tanq; filius patris. Ideo in hæreditatem accipe ea
quæ illi promiſſa ſunt teſtamenta fidelia. Ioſeph fili Dauid ne timueris accipere Mariã
coniugẽ tuam.] Ne timueris,ne trepidaueris,ne cõturberis:ſed ſecurus & intrepidus ac-
cipe eam ſecundũ legis præceptũ uxorẽ tibi nominatã,ſed ſecundum nuptiarũ cõſuetudi-
nem,& cõiunctionem longe alienã.Accipe ergo eam ſicut cõmendatũ cœleſtẽ theſaurũ,
deitatis diuitias,ſicut pleniſſimam ſanctitatẽ,ſicut perfectã iuſtitiam.Accipe eam ſicut uni
geniti manſionem,ſicut honorabile templum,ſicut domum dei,ſicut creatoris omniũ pro
pria,ſicut regis cœleſtis ſponſi domum immaculatã. Ita ergo Ioſeph fili Dauid,ne timeas
accipere eam tibi cõmendatam,tuæ religioſitati creditam.Serua,fer curã,attẽde,fugiẽs ab
Herode duc in Ægyptũ:iterũ remeaturus poſt Herodis mortẽ,deduc in terram Iſrael. Ne
timueris accipere Mariã coniugem tuam.Cõiugem audiens,ne expaueſcas,non cõturbe-
ris nec tu,neq; quiſq; ſequentium uſq; in cõſummationem ſeculi.Coniugẽ eam dico ꝓpte
rea ut diabolo uirginitatẽ eius occultẽ,& ut Iudęorũ prauitatẽ excludã atq; deijciam,ut le
gis inſtituta nõ deſtruã.Et in conſequentib. demonſtrabo quod iſta nec tua cõiunx ſecun
dum conſuetudinẽ coniugij habeat,nec iſte qui generat,tuus filius eſſe credatur. Quod
enim ex ea naſcet de ſpiritu ſancto eſt.] Quia ſcilicet cooperator huius natiuitatis ſpiritus
ſanctus eſt.Nam unigenitus filius qui ante ſecula ineffabiliter ex ſolo patre natus eſt, iam
ſeculi propinquante fine in uoluntate patris in humano corpore ſancto cooperante ſpiri-
Eſa.9 tu inter homines uenit.Iſte eſt de quo ſcriptura pronunciauit dicẽs: Puer natus eſt nobis,
& filius datus eſt nobis. Patris etenim unigenitus filius ex uirgine generatus eſt,ut illam
uirginem priorem Euam quæ ceciderat iterum renouaret atq; erigeret,& qui per prauam
uoluntatem filij effecti fuerant diaboli,per adoptionem gratiæ filios efficeret dei. Pariet,
inquit,filiũ,& uocabis nomen eius Ieſum.] Virgo generat,& tu hunc genitum uocabis Ie
ſum,quod interpretat ſaluator. Ipſe enim ſaluũ faciet populũ ſuũ à peccatis eorũ.] Vo-
cabis,ait,nomẽ eius,hoc quod ante fuit,quod ante ſecula nominatũ eſt. Non tu ei nomen
pones,nec ex te ei uocabulũ conſtitues,ſed nomina & uoca exultando Ieſum,id eſt ſalua-
torem.Saluatorẽ eum eſſe teſtare,neq; ex tẽpore cœpiſſe ſaluare,ſed iam antiquiſſimũ ſal-
uatorem.Ipſe enim ſaluũ faciet populũ ſuũ à peccatis eorũ.Duo enim per hoc uerbũ præ-
clara

clara designant, quod & deus fuerit, & dominus prius ante incarnationẽ Christus, & q̃d
populus eius ab ipso saluãdus, iam tunc annunciabat. Et ideo dictũ est: Ipse saluũ faciet po
populũ suũ à peccatis eorũ, ut uere deus. Dei em̃ uirtutis est à peccato saluare, uel peccata
dimittere. Iste ergo filius dei habens populũ suũ, ipsum uenit (ut dictũ est) à peccatis libe-
rare atq; saluare, siue ex Iudęis, siue ex gẽtibus, de quo iam ipse per prophetam fuerat locu
tus dicẽs: Dñs dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Pete à me, & dabo tibi gen Psal. 2
tes hæreditatẽ tuã, & possessionẽ tuã terminos terræ. Ipse saluabit populũ suum à peccatis
eorum: sanguine uidelicet suo cunctos redimẽs, morte sua de mortis eos liberans potesta-
te. Ipse saluabit, hoc est erit saluator omniũ hominũ fideliũ atq; credentium. Hoc aũt totũ
factũ est.] Quia totum hoc, per unigeniti descensionẽ. Hoc de ista domini incarnatione.
Hoc de angeli ad uirginẽ destinatione. Hoc de ipsius uirginis despõsatione, uel castitate.
Hoc enim totũ factũ est ad totius mũdi salutẽ. Hoc totũ factũ est, ut unũ cõpleret, ut unũ
consummaretur. Quid illud? Quod uirgo genuit, quod uirgo permansit, quod mater fuit,
& intacta uirgo perseuerauit. Ecce uirgo in utero accipiet. Audite quid dicit oẽs filiæ E-
uæ: Audite omnes uos quæ hęreditatẽ doloris & tristitię post illã & ex illius cõdẽnatione
sumpsistis. Vos quæ in tristitia generatis filios uel magis uos quæ cõcupiscentiã corrupti-
bilem non timuistis, audite, & lætamini, audite, & cõsolamini. Audite quod uirgo in ute-
ro accipiet: non ex desiderio partum concipiens, quæ neq; persuasione serpentis decepta
est, neq; eius afflatibus uenenosis infecta: sed uirgo in utero accipiet prædicationẽ angeli
suscipiens, prophetarũ testimonia assumens. Virgo in utero accipiet, ut deũ dignanter in-
carnatum ad mũdi pariat salutẽ. Ecce, inquit. Hoc ipsum q̃d dicit: Ecce, admirãtis est tan-
ti mysterij magnitudinem, ut omnes uelut de somno suscitãs ad hoc dictum euigilet: Ecce
uirgo, dicit, in utero accipiet, & pariet filiũ. Ad colligandũ fortẽ armatũ, ad conculcandũ
serpẽtis impij caput, ad cõterendas uires eius, ad prędã eius diripiendã, atq; captiuitatem
sui populi conuertendam. Pariet filium ad denuo reparandũ Adam, ad inobedientiã Euę
per Mariæ obedientiã excludendã, ad erigendũ iacentiũ genus quod per mulieris temera
riam credulitatẽ fuerat ante deiectũ. Et uocabũt nomen eius Emanuel, q̃d est interpre-
tatum nobiscũ deus.] Vocant nomẽ eius prius angeli, psallentes in eius generatione atq;
gaudentes sicut deũ omniũ & regẽ pacis ad homines uenientẽ. Deinde Apostoli unigeni
ti dei dominationẽ atq; uirtutem omnibus gentibus prędicãtes: adhuc & sancti martyres
contra ignes & gladios usq; ad mortẽ resistentes. Deinde cuncti credentes: hoc ipsum no
men usq; ad consummationẽ seculi memorantes atq; laudantes. Et uocabunt nomen eius
Emanuel, q̃d est interpretatũ nobiscum deus. Qui uocabũt, nisi iusti? quorũ uocabit inte
rea nomẽ nouum, non sicut prius in figuris, & in imaginibus, sed facie ad faciẽ apparẽtem
nobiscũ deus. Abrahæ patri credentiũ tribus horis temporis, licet nõ per ipsam ineffabilẽ
deitatis substantiam, sed potius per angelicã speciẽ à meridie uisus est: nobis trigintatribus
annis in terra apparuit, & cum hominib. cõuersari dignatus est. Iacob etiã breui tempore
per angelũ nihilominus apparuit colluctãs cum eo, quiq; se ab eo superari permisit, ut hũc
mundicordẽ merito benediceret, atq; Israel nominaret: nobiscũ deus amplius magis pro
nobis magnificũ certamen adimplens, usq; ad mortẽ accedens, ut morte sua mortẽ occide
ret, & benedictionẽ atq; immortalitatem mũdo corde populo cõdonaret, qui fiducialiter
dicit nobiscum deus: per Euangelistarũ & Apostolorũ prædicationem, per sui sancti cor-
poris & sanguinis sacramentum, per gloriosæ crucis signaculũ: per ista ergo omnia nobis-
cum deus, & ad nos atq; in nobis, sicut ipse ait: Ecce ego uobiscũ sum omnib. diebus usq; Matt. 28
ad cõsummationẽ seculi. Qui cũ patre & spiritu sancto uiuit, & regnat in secula seculorũ.

In principio erat uerbum, & uerbum erat apud deum, & deus erat uerbum. Hoc erat
in principio apud deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est
nihil. Et reliqua. Ioannis Cap. I Homilia II

v ox spiritalis aquilę auditũ pulsat ecclesiæ. Exterior sensus transeuntem acci
piat sonitũ: interior animus manentẽ penetret intellectũ. Vox altiuidi uola-
tilis non aerẽ corporeũ, uel æthera, uel totius sensibilis mundi ambitũ super
uolitantis, sed omnem theoriã ultra omnia quæ sunt, & quæ nõ sunt citiuolis
intimæ theologię pẽnis clarissimę supernęq; cõtemplationis obtutibus tran
scenden-

scēdentis. Dico em̄ quæ sunt, quæ siue humanū, siue angelicū nō omnino fugiunt sensum.
Quæ uerò non sunt, quæ profecto oēs intelligentiæ uires relinquunt: cū post deum sint, ut
eorū numerū quæ ab una omniū causa condita sunt nō excedant. Superuolat itaq; beatus
Ioannes Theologus nō solū quę intelligi ac dici possunt, uerū etiam ea quæ superāt omnē
intellectū & significationē superuehitur, extraq; omnia ineffabili mentis uolatu in arcana
unius omniū principij exaltat̃, incōprehensibilēq; ipsius principij & uerbi, hoc est patris
& filij unicā supersubstantialitatē pure dignoscens euāgeliū inchoat dicēs: In principio
erat uerbum. O beate Ioannes non immerito uocaris Ioannes, Hebræum nomen est
Latine uero, cui donatum est. Cui enim theologorū donatū est, quod tibi donatū est? abdi-
ta uidelicet summi boni penetrare mysteria, & ea quæ tibi reuelata & declarata sunt, hu-
manis mētib. ac sensibus intimare? Dic quæso cui talis ac tāta donata est gratia? Fortassis
quis dicet, summo uertici apostolorū, Petro dico, q domino interrogāti quē se existima-
Matt.16. ret esse, respōdit: Tu es Christus filius de uiui. Sed nō temere (ut opinor) quis dixerit plus
in typo fidei & actionis, q̃ scientiæ & cōtemplationis Petrū talia dixisse. Quare? Ea scili-
cet ratione qua Petrus in forma actionis ac fidei ponitur: Ioannes aūt cōtemplationis atq;
scientiæ typū imitatur. Vnus siquidē recūbebat super pectus dominicū, quod est cōtēpla-
tionis sacramentū, alter sæpe titubabat quasi trepidæ actionis symbolū. Actio nāq; māda-
torū diuinorū priusq̃ perueniat, in habitū, puras aliquādo discernit species uirtutum, ali-
quādo fallit̃ eius iudicium carnaliū cogitationū nebulis obumbratū. Intimæ uero theoriæ
acies postq̃ semel ueritatis perspexerit uultū, nequaq̃ repercutit̃, nunquā fallit̃, nulla cali-
gine obcęcat̃ in perpetuū. Ambo tamē currūt ad monumentū. Monumentū Christi est di-
uina scriptura, in qua diuinitatis & humanitatis eius mysteria densitate literæ ueluti qua-
dam muniunt̃ petra. Sed Ioānes præcurrit citius Petro. Acutius nāq; atq; uelocius intima
diuinorū apicū penetrat secreta uirtus cōtēplationis penitus purificatæ, q̃ actionis adhuc
purificandæ. Verūtamen primo intrat Petrus in monumentū, deinde Ioānes, ac sic ambo
currūt, ambo intrāt. Petrus siquidem fidei est symbolū, Ioannes signat intellectum. Ac per
Esa.7. hoc quoniā scriptum est: Nisi credideritis, nō intelligetis: necessario pręcedit fides in mo-
numētum sanctæ scripturæ: deinde sequēs intrat intellectus, cui per fidē præparat̃ aditus.
Petrus quidē Christum deū, & hominē iam factū in tēporibus cognoscens & dicens: Tu
es Christus filius dei uiui, altissime uolauit: sed Ioānes altius illo, qui eundē Christū deum
de eo ante omnia tēpora genitū intellexit dicēs: In principio erat uerbum. Nemo nos exi-
stimet Petro Ioannē pręferre. Quis hoc fecerit? Quis esset altior Apostolorū illo qui est &
dicitur uertex eorū? Non pręferimus Petro Ioannem, sed cōferimus actioni cōtemplatio-
nem: purgandum adhuc animū, perfecte purgato: ascēdenti adhuc uirtuti ad incōmutabi-
lem habitū peruenientē iam uitutē. Nō em̄ nūc cōsideramus apostolicarum personarum
dignitatem, sed inuestigamus pulcherrimā diuinorum mysteriorū differentiā. Petrus itaq;
(hoc est actio uirtutum) dei filiū mirabili & ineffabili modo carne circūscriptū per uirtutē
fidei & actionis conspicat̃: Ioannes uerò, hoc est altissima ueritatis contēplatio, dei uerbū
per se ante carnē absolutū & infinitū in principio suo, hoc est in patre, mirat̃. Petrus æter-
na simul ac tēporalia in Christo unū facta diuina reuelatione introductus inspicit: Ioānes
sola eius ęterna in notitiā fideliū animarum introducit. Spiritale igitur petaurū, citiuolum,
deiuidum, Ioannē dico theologū, omnem uisibilem & inuisibilem creaturā superat, omnē
intellectū penetrat, & deificatus in deum intrat se deificantē. O beate Paule raptus es (ut
tu ipse asseris) in tertiū cœlum, & paradisum: sed non es raptus super omne cœlū, & para-
disum. Ioannes omne cœlum conditum, omnemq; creatā paradisum, hoc est omnē huma-
nam, angelicāq; transgredit̃ naturā: in tertiū cœlū raptus. O uas electionis & magister gen-
tium, audisti uerba quæ nō licet homini loqui. Ioānes intimę ueritatis inspector ultra omē
cœlum in paradiso paradisorū, hoc est in causa omnium audiuit unū uerbū per quod facta
sunt omnia, & licuit ei illud uerbū dicere, hominibusq; prædicare quantū hominibus prę-
dicare potest, ac fiducialiter clamat: In principio erat uerbum. Nō ergo Ioānes erat homo,
sed plusquā homo, quādo & seipsum & omnia quæ sunt superauit, & ineffabili sapientiæ
uirtute purissimoq; mentis acumine subuectus in ea quæ superiora sunt secreta, uidelicet
unius essentiæ in tribus substantijs, & trium substantiarū in una essentia, ingressus est. Non
enim aliter potuit ascendere in deū nisi prius fieret deus. Vt enim radius oculorū nostro-
rum

rum species rerũ sensibilium coloresq; nõ prius potest sentire quã se solaribus radijs immisceat,unũq; cum ipsis,& in ipsis fiat:ita animus sanctorũ puram rerum spiritualiũ, omneq; intellectum superantiũ cogitationẽ non sufficit accipere,nisi prius incõprehensibilem ueritatis participationẽ dignus efficiat habere.Sanctus itaq; theologus in deũ trãsmutatus, ueritatis particeps,dñi uerbum subsistere in deo principio,hoc est deum filium in deo patre pronunciat.In principio,inquit,erat uerbũ.Intuere cœlũ apertũ,hoc est summæ ac sanctæ trinitatis & unitatis reuelatum mundo mysterium.Animaduerte angelum diuinũ super filiũ hominis ascendentẽ,nobis uidelicet annunciantẽ ipsum esse ante omnia in principio uerbum,ac mox descendentẽ super eundẽ filium hominis,clamantẽq;:Et uerbũ caro factum est.Descẽdit Euangelizãs deũ uerũ hominẽ factũ supernaturaliter inter omnia ex uirgine:ascendit proclamãs Ioãnes uerbũ superessentialiter genitũ ex patre, ante & ultra omnia.In principio,inquit,erat uerbũ.Et notãdũ quod in hoc loco nõ tẽporis sed substantiæ significationem beatus Euãgelista insinuat per hanc uocẽ quæ est,erat. Nam & positiuum eius,id est sum,inæqualiter duplicẽ continet intellectũ,aliquãdo tẽporales motus secundũ aliorũ uerborũ analogiam declarat.Tale est ergo quod ait:In principio erat uerbũ, ac si aperte diceret,in patre subsistit filius.Quis em̃ sapiens dixerit filiũ in patre temporaliter unq̃ subtitisse?Illic em̃ sola cogitat̃ æternitas, ubi sola intelligit̃ immutabilis ueritas. Et ne quis existimaret ita in principio uerbum subsistere, ut nulla substantiarũ differentia intelligat̃ inesse,continuo subiũxit:Et uerbũ erat apud deũ:hoc est,& filius subsistit cũ patre in unitate essentiæ,& substantiali distinctione.Et iterũ ne talis serperet uenenosa cõtagio in quenq;,uerbum nõ solummodo inquit cũ patre esse,& in deo esse. Non autẽ ipsum uerbũ substantialiter,& coæternaliter subsistere ait deo patri.Hic nanq; error per uerbum perfidos inuasit Arianos.Ideo protinus adiecit: Et deus erat uerbũ. Videns itẽ quod non defuturi essent qui dicerẽt,non de uno eodẽq; Euangelistã scripsisse:In principio erat uerbũ,sed aliũd uerbũ in principio uoluit,aliud deus erat uerbũ:hæreticam opinionem destituens,cõsequenter adiũgit:Hoc erat in principio apud deũ: ac si diceret,hoc uerbũ quod deus est,apud deũ ipsum est,& non aliud,quod erat in principio.Sed significãtius ex græcorum exẽplaribus potest intelligi,in eis em̃ ἦτο ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν scribit̃: & potest referri ad utrũq;,ad uerbũ uidelicet,& deum. Hæc quippe duo nomina θεὸς & λόγος, deus & uerbũ,apud græcos masculini generis. Ac p hoc ita potest intelligi.Et deus erat uerbũ, hic erat in principio apud deum:tãquam si luce clarius dixerit:Hic deus uerbum apud deum,hic est de quo dixi:In principio erat uerbum:Omnia per ipsum facta sunt, per ipsum deum uerbum,uel per ipsum uerbũ domini omnia facta sunt.Et quid est,per ipsum omnia facta sunt,nisi eo nascente ante omnia ex patre,omnia cum ipso,& per ipsum omnia facta sunt?Nã ipsius ex patre generatio ipsa est causarũ omniũ cõditio, omniũq; quæ ex causis in genera & species procedunt operatio,& effectus:per generationẽ quippe dei uerbi ex deo principio facta sunt omnia. Audi diuinum & ineffabile paradoxũ, irreserabile secretum,inuisibile profundũ,incõprehensibile mysterium.Per non factũ sed genitũ,omnia facta sed nõ genita. Principiũ ex quo omnia,pater est: Principiũ per quod omnia, filius est: patre loquẽte uerbũ suum,hoc est patre gignẽte suã sapientiã,omnia fiunt. Propheta ait: Omnia in sapientia fecisti,& alibi personã patris introducens.Eructauit cor meũ. Et quid eructauit cor suũ?Ipse exponit:Verbũ bonũ dico,uerbũ bonũ loquor, filiũ bonũ gigno. Cor patris est sua propria substantia,de qua genita est filij propria substantia.Pręcedit pater uerbũ non natura,sed causa.Audi ipsum filiũ dicẽtẽ:Pater maior me est. Substãtia eius causa est meæ substantiæ.Pater,inquit,præcedit filiũ causaliter,præcedit filius omnia quæ per ipsum facta sunt,naturaliter:& inchoauit in ipso esse ante tẽpora non in tẽpore,sed cũ tẽporibus.Tempus siquidẽ inter cætera quæ facta sunt factũ est,nõ ante factũ,non prælatum,sed cõcreatũ.Et quę enim cõsequentia uerbi quod locutũ est os altissimi?Non em̃ in uanũ locutus est pater,nõ infructuose,nõ sine magno effectu. Nã & homines inter ipsos loquẽtes in aurib. audientium efficiũt.Tria itaq; credere & intelligere debemus, patrem loquentẽ,filiũ genitũ,& ea quę efficiunt̃ per uerbũ,pater loquit̃,uerbũ gignit̃,omnia efficiunt̃.Audi prophetã:Quia ipse dixit,& facta sunt:hoc est uerbũ suũ genuit,per qđ facta sunt omnia.Et ne forte existimares eorũ quæ sunt,quædã quidẽ per ipsum dei uerbũ facta esse,quædã uero extra ipsum aut facta esse existẽtia per seipsa,ita ut nõ omnia quæ sunt ad unum

Ioan. 1
Psal. 104
Psal. 44
Ioan. 14
Psal. 148

unũ principiũ referant̃,cõcluſione totius prædictę theologiæ ſubdit: Et ſine ipſo factũ eſt
nihil:hoc eſt nihil extra ipſum eſt factũ, quia ipſe ambit omnia intra ſe, cõprehẽdes oĩa,
& nihil ei coęternũ uel cõſubſtãtiale intelligit̃,uel coeſſentiale præter ſuũ patrẽ,& ſuũ ſpi-
ritũ,à patre per ipſum procedentẽ. Et hoc facilius in gręco dat̃ intelligi: ubi enim Latini
ponunt ſine ipſo,ibi Græci χωρὶς αὐτοῦ, hoc eſt, extra ipſum.Similiter & ipſe dñs diſcipulis
Ioan.15 ſuis dixit: Extra me nihil poteſtis facere. Qui per uos,inquit,extra me non potuiſtis fieri,
quid extra me facere poteſtis?Nã & ibi nõ χωρὶς, hoc eſt nõ ſine,ſed extra,græci ſcribunt.
facilius propterea dixi,quia dum quis audiuit ſine ipſo, poteſt putare ſine ipſius conſilio,
uel adiutorio:ac per hoc non totum,nõ omnia illi diſtribuit:audiẽs uerò extra, nihil omni
no relinqt qđ in ipſo & per ipſum factũ nõ ſit. Quod factũ eſt in ipſo uita erat.] Poſtq̃
remotiſſima oratiõe,& intellectu beatiſſimus Euãgeliſta diuina reuelauit myſteria,deum
uerbum uidelicet in deo loquẽtem,& in ambobus intelligentiã ſancti ſpiritus diuinę ſcri
pturæ contẽplatorib. relinquẽs:ut enim qui loquit̃,in uerbo quod loquit̃ neceſſario ſpiri
tũ proflat:ita deus pater,& filiũ ſuũ gignit,& ſpiritũ ſuũ per genitũ filiũ producit: & poſt-
quam per dei filiũ omnia facta eſſe,& nihil extra ipſum ſubſiſtere aſtruxit,ueluti ab altero
primordio ſuę theologię ſeriẽ direxit dicens:Quod factũ eſt in ipſo uita erat. Prędixit eñ:
Omnia per ipſum facta ſunt:ac ueluti à quopiã interrogatus de ijs quæ per deum uerbum
facta ſunt,qũo & in ipſo quę per ipſum facta ſunt,reſpõdet,& ait:Quod factum eſt in ipſo
uita erat.Quę ſentẽtia duplicitet pronunciat̃.Poteſt eñ ſubdiſtingui,qđ factũ eſt:ac dein
de ſubiungi,in ipſo uita erat.Poteſt etiã ſic:Quod factũ eſt in ipſo,ac deinde ſubinferri, ui
ta erat.Ac per hoc in duabus pronũciationib. duos ſpeculamur intellectus.Nõ eñ eadem
theoria eſt quę dicit, qđ factũ eſt locis temporibusq; diſcretũ, generibus,formis,numeris
diſtinctũ,ſenſibilibus intelligibilibusq; ſubſtãtijs ſeu cõpactũ,ſeu ſegregatũ,hoc totum in
ipſo uita erat:& ea quæ declarat,Quod factũ eſt in ipſo,nõ aliud erat niſi uita: ut ſit ſenſus:
Omnia quæ per ipſum facta ſunt,in ipſo uita ſunt,& unum ſunt.Erãt enim, hoc eſt in ipſo
ſubſiſtunt cauſaliter priuſquã ſint in ſemetipſis effectiue. Aliter enim ſub ipſo ſunt ea quæ
per ipſum facta ſunt,& in ipſo uiuunt incõmutabiliter,& uita ſunt,in quo neq; fuerũt om-
nia tẽporalib. interuallis,ſeu localib.nec futura ſunt,ſed ſolũmodo ſuper omnia tẽpora &
loca unũ ſunt in ipſo,& uiſibiliter ſubſiſtunt uiſibilia,inuiſibilia,corporalia, incorporalia,
rationabilia,irrationabilia,& ſimpliciter cœlũ,terra,abyſſus,& quæcũq; in eis ſunt in ipſo
uiuunt,& uita ſunt,& æternaliter ſubſiſtũt,& quæ nobis omni motu uitali carere uident̃,
& in uerbo uiuũt.Sed ſi quęris qũo,& qua ratione omnia quę per ipſum uerbũ facta ſunt,
in ipſo uitaliter & uniformiter & cauſaliter ſubſiſtũt,accipe paradigmata ex creaturarum
natura,diſce factorẽ in ijs quæ in ipſo,& per ipſum facta ſunt. Inuiſibilia enim eius (ut ait
Apoſtolus)per ea quę facta ſunt intellecta conſpiciunt̃.Conſpicare qũo omniũ rerũ quas
mundi huius ſenſibilis globoſitas cõprehendit,cauſæ ſimul & uniformiter in iſto ſole, qui
maximũ mundi luminare uocitat̃,ſubſiſtũt.Inde nãq; forme omniũ corporũ procedũt: in
de diſtantia colorũ,pulchritudo,& cętera quę de ſenſibili natura prædicari poſſunt. Cõſi
dera multiplicẽ et infinitã ſeminũ uirtutẽ,qũo numeroſitas herbarũ,fructuũ,animarum in
ſingulis ſeminib.ſimul continent̃,quõ ex eis ſurgit formarũ pulchra & innumerabilis mul
tiplicitas.Intuere interioribus oculis qũo multiplices regulæ in arte artificis unũ ſunt, &
in animo diſponẽtis uiuunt,quomodo infinitus linearũ numerus in uno pũcto unũ ſubſi-
ſtit.Ex huiuſmodi naturalia perſpice exẽpla,ex quibus ueluti phyſicæ theoriæ pẽnis ultra
omnia ſubuectus,diuina gratia adiutus & illuminatus,poteris arcana uerbi mẽtis acie in-
ſpicere,& quantũ dat̃ humanis argumẽtationibus deũ ſuũ quęrẽtibus uidere qũo omnia
quę per uerbũ ſunt facta in ipſo uiuũt,& uita ſunt.In ipſo enim ut os loquit̃ diuinum,uiui-
mus,mouemur,& ſumus:& ut ait magnus Dionyſius Areopagita,eſſe omniũ eſt ſupereſ-
ſentia & diuinitas.Et uita erat lux hominum.] Dei filiũ quẽ ò beate Theologe prius uoca
ſti uerbum,nunc uitã nominas & lucẽ:nec immerito mutaſti appellatiões,ubi diſtãtes no
bis inſinuares ſignificationes.Verbũ ſiquidẽ dei filiũ nominaſti,qa per ipſum locutus eſt
pater omnia.Quoniã ipſe dixit & facta ſunt.Lucẽ uerò,& uitã,qm̃ idẽ filius lux eſt & uita
omniũ quæ per ipſum facta.Et qd illuminat?Nõ aliud niſi ſeipſum & patrẽ ſuũ. Lux itaq;
eſt,& ſeipſum illuminat,ſeipſum mũdo declarat,ſeipſum ſe ignorantibus manifeſtat. Lux
diuinæ cognitionis de mũdo receſſit,cũ homo deũ deſeruit.Dupliciter ergo lux ęterna ſe
ipſam

ipſam mundo declarat,per ſcripturā uidelicet,& creaturam. Non enim aliter in nobis diuina cognitio renouatꝰ,niſi per diuinę ſcripturæ apices,& creaturæ ſpecies. Eloquia diſce diuina,& in animo tuo eorũ concipe intellectũ,in quo cognoſces uerbũ ſenſu corporeo.Formas,ac pulchritudines perſpice ſenſibiliũ,& in eis intelliges dei uerbum. Et his omnibus nihil aliud tibi ueritas declarabit præter ipſum qui cuncta fecit. extra quē nihil cōtemplaturus es,quia ipſe omnia in omnibus quæ ſunt,ipſe eſt quicquid eſt. Vt enim nullum bonum ſubſtantiale,ita nulla eſſentia pręter ipſum eſt uel ſubſtātia. Et uita erat lux hominũ.Quaſi ſpecialiter,ac proprie lux hominũ dicitur,quia in homine nō ſolũ hominibus,uerumetiā angelis,omniq; creaturæ diuinæ cognitionis participē fieri ualēti ſeipſum declarauit.Non eñ per angelum angelis,neq; per angelum hominibus, ſed per hominē hominibus & angelis,nō phantaſia,ſed in ipſa uera humanitate, quam totā ſibi in unitatem ſubſtātiæ ſuſcepit,apparuit,ſuāq; cognitionē omnibus cognoſcentibus ſe præſtitit.Lux itaq; hominũ eſt dominus noſter Ieſus Chriſtus, qui humana natura omni rationali & intellectuali creaturę ſeipſum manifeſtauit,ſuęq; diuinitatis qua patri eſt æqualis abdita reſerauit myſteria. Et lux in tenebris lucet.] Audi Apoſtolũ. Fuiſtis aliquādo tenebræ,nunc aũt lux in domino.Audi Eſaiā. Sedentibus in regione *Eſa.9.*
umbræ mortis lux orta eſt eis.Lux in tenebris lucet.Totũ genus humanũ merito originalis peccati in tenebris erat,non exteriorũ oculorũ quibus ſenſibiliũ formæ coloresq; ſciũtur,ſed interiorum quibus intelligibiliũ ſpecies & pulchritudines diſcernuntꝰ, non in tenebris huius caliginoſi aeris,ſed in tenebris ignorantię ueritatis:nō in abſentia lucis quę mũdum corporeum illuminat. Poſt cuius ortũ ex uirgine lux in tenebris lucet, in cordibus ſcilicet ſe cognoſcentium.Quoniam uerò totum genus humanum in duas ueluti partes diuiditꝰ:in eos uidelicet quorũ corda cognitione ueritatis illuminata ſunt; & in eos qui adhuc in obſcuriſſimis impietatis atq; perfidiæ tenebris permanent:Euangeliſta ſubiunxit. Et tenebrę eum nō cōprehenderunt.] Ac ſi euidēter diceret, lux in tenebris fideliũ animarũ lucet,& magis ac magis lucet,à fide inchoans, à ſpe trahēs. Imperitorũ uerò cordium perfidia & ignorantia lucē uerbi dei in carne fulgentis non comprehenderunt.Obſcuratũ eſt enim(ut ait Apoſtolus)inſipiens cor eorũ,& ſapientes ſe eſſe dicētes,ſtulti facti ſunt. ſed iſte ſenſus moralis eſt. Phyſica uerò horũ uerborũ theoria talis eſt:lux humana & ſi nō peccaret,ſuis proprijs uirib. lucere non poſſet. Nō enim naturaliter lux eſt,ſed particeps lucis.Capax ſiquidē ſapientiæ eſt non ipſa ſapien *Rom.1*
tia,cuius participatione ſapiens fieri poteſt.Sicut ergo aer iſte per ſemetipſum non lucet,ſed tenebrarũ uocabulo nuncupatꝰ,capax tamē ſolaris luminis eſt:ita noſtra natura dum per ſeipſum conſideratur,quædā tenebroſa ſubſtantia eſt capax ac particeps lucis ſapientiæ.& quemadmodũ prętatus aer dum ſolares radios participat,non dicitur per ſe lucere,ſed ſolis ſplendor dicitur in eo apparere,ita ut naturalem ſuam obſcuritatē nō perdat,& lucē ſuperuenientē in ſe recipiat:ita rationabilis noſtrę naturę pars dum præſentiam dei uerbi poſſidet,non per ſe res intelligibiles & deum ſuũ,ſed per inſitũ ſibi diuinum lumē cognoſcit.Audi ipſum uerbũ.Non uos,inquit, eſtis qui loquimini,ſed ſpi- *Matt.10.*
ritus patris ueſtri qui loquitꝰ in uobis.Hac una ſententia uoluit nos docere id ipſum in cæteris intelligere,hac ſemper in aure cordis noſtri ineffabili modo ſonare:Non uos eſtis qui lucetis,ſed ſpiritus patris ueſtri qui lucet in uobis.Hoc enim meũ in uobis lucere,uobis manifeſtat quod ego ſum lux intelligibilis mundi:hoc eſt rationalis & intellectualis naturæ.Non uos eſtis qui intelligitis me,ſed ego ipſe in uobis per ſpiritũ meum meipſum intelligo:quia uos nō eſtis ſubſtantialis lux,ſed participatio per ſe ſubſiſtētis luminis.Lux itaq; in tenebris lucet,quia dei uerbũ uita & lux hominũ in noſtra natura, quæ per ſe inueſtigata & conſiderata informis quædā tenebroſitas reperitur,lucere nō deſinit:nec ea quãuis delinquentem deſerere uoluit,nec unq; deſeruit formās eam per naturā cōtinendo,reformāsq; per gratiā deificando:& quoniam ipſe lux eſt omni creaturæ incōprehenſibilis,tenebrę eam nō cōprehenderunt.Superat itaq; deus omnē ſenſum & intellectũ,& ſolus habet immortalitatē,cuius lux per excellentiā tenebræ nominatur,quoniā à nulla creatura quid uel quale ſit cōprehenditur. Fuit homo miſſus à deo,cui nomē erat Ioannes.] Ecce aquilā de ſublimiſſimo uertice mōtis theologię leui uolatu deſcēdentē in profundiſſimā uallē hiſtorię,de cœlo utiq; ſpiritalis mũdi pennas

altissimæ cõtemplationis relaxantẽ. Diuina siquidẽ scriptura mũdus quidã est intelligi
bilis, suis quatuor partib. ueluti quatuor elemẽtis cõstitutus: cuius terra est ueluti in me-
dio imoq; instar centri historia: circa quã aquarũ similitudine abyssus circunfundit mo
ralis intelligentiæ, quæ à Græcis Ethica solet appellari: circa quas, historiã dico & Ethi
cam, ueluti duas præfati mũdi inferiores partes, aer ille naturalis scientiæ circũuoluitur.
Quã naturalẽ dico scientiã, Græci uocant Physicam. Extra aũt omnia & ultra, æthereus
ille igneus ardor Empyrei cœli, hoc est supernæ cõtemplationis diuinæ naturæ, quam
Græci theologiã nominant, circũglobatur: ultra quã nullus ingreditur intellectus. Ma-
gnus itaq; theologus (Ioannẽ dico) in primordio Euangelij sui excellentissima theolo
giæ cacumina tãgens, cœliq; cœlorum spiritualiũ secreta penetrans, ultra omnẽ histori
am, & ethnicã ascendẽs & physicã, ad ea quæ paulo antè incarnationẽ uerbi facta sunt,
scilicet ad historiã narrandam ueluti in quandã terram suum intelligibilem deflectit uo
latum, & ait: Fuit homo missus à deo, cui nomẽ Ioannes. Ioannẽ consequenter in suam
Psal. 41 introducit theologiã. Abyssus abyssum inuocat, diuinorũ mysteriorum Euãgelista præ
cursoris narrat historiam: ille cui donatũ est uerbum in principio cognoscere, illum cui
donatũ est uerbum incarnatum præire, cõmemorat. Fuit, inquit, homo. Non dixit sim-
pliciter, fuit missus à deo, sed fuit homo, ut discerneret hominẽ solius humanitatis parti
cipẽ qui præcucurrit, ab homine diuinitate & humanitate coadunato & cõpacto, qui
post me uenit: ut segregaret uocem transeuntẽ, à uerbo semper & incõmutabiliter ma-
nente, ut insinuaret matutinã stellam in ortu regis cœlorũ apparentẽ, & declararet solẽ
iustitiæ permanentẽ. Testem ab eo discernit, de quo testimoniũ perhibet, missum ab eo
qui mittit, lucernã lucubrantẽ à luce clarissima mundũ implente, totius generis humani
tenebras mortis & delictorũ demoliente. Præcursor itaq; domini fuit homo, non deus.
Dominus aũt cuius præcursor erat, homo similiter & deus fuit. Præcursor homo fuit trã
siturus in deũ per gratiã qua præcucurrit. Deus erat per naturã, accepturus hominẽ per
humilitatẽ, & nostræ salutis & redẽptionis uolũtatẽ. Homo erat missus. A quo? A deo
uerbo. Quæ præcucurrit missio eius? Præcursor clamans præmittit uocẽ: Vox claman
tis in deserto nouũ præparat domini aduentũ. Cui nomen erat Ioannes. Cui donatũ est
ut regi regũ fiat præcursor, incarnati uerbi manifestator, & in spiritalẽ felicitatẽ bapti-
zator, æterni luminis uoce & martyrio testator. Hic uenit in testimoniũ ut testimoniũ
perhiberet, Christi uidelicet. Audi testimoniũ: Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata
mundi. Et iterũ: Qui post me uenit, ante me factus est. Quod euidẽtius in græco legit
ἔμπροσθέν μου γέγονεν, hoc est corã me, ante conspectũ meum factus est. Ac si aperte dice-
ret: qui in ordine temporũ post natiuitatẽ meam natus est in carne, ante conspectũ me-
um dum adhuc essem in uisceribus meæ matris sterilis, prophetico uisu uidi illũ coram
me conceptũ, & hominẽ factũ in utero uirginis. Non erat ille lux, sed ut testimoniũ
perhiberet de lumine.] A superioribus subaudi, ac sic intellige: Nõ erat ille lux, sed ut
testimoniũ perhiberet de lumine. Præcursor luminis nõ erat ille lux. Quare ergo lucer
na ardens, astrũq; uocitatur matutinũ? Lucerna ardẽs erat, sed nõ proprio igne ardebat
succensus, non propria luce lucebat. Stella erat matutina, sed non à seipso propriũ lumẽ
accepit, gratia ipsius quẽ præcurrebat in eo ardebat & splendebat. Non erat ille lux, sed
ut particeps luminis: suũ non erat, quod in se & per se fulgebat. Vt enim superius dixi-
mus, nulla rationalis & intellectualis creatura per seipsam substãtialiter lux est, sed par-
ticipatio unius ac ueri luminis substãtialis, quod ubicunq; in omnibusq; intelligibiliter
lucet. Propterea subditur. Erat aũt lux uera qnæ illuminat omnẽ hominem uenientẽ
in hunc mundũ.] Veram lucẽ dicit dei filiũ per se subsistentem ante omnia secula geni
tum: uerã lucẽ dicit eundem filiũ hominem ex hominibus propter homines factũ. Ipse
est lux uera qui de seipso ait: Ego sum lux mũdi, qui sequit me nõ ambulat in tenebris,
sed habebit lumen uitæ æternæ. Erat lux uera quæ illuminat omnem hominẽ uenientẽ
in hunc mundũ. Et quid est uenientẽ in mundum? Et quis est omnis homo ueniens in
hunc mundũ? Et unde uenit in mundum? Et in quẽ mundũ uenit? Si de his quæ de oc-
cultis naturæ finibus in hũc mundum per generationẽ locis temporibusq; ueniunt, ac-
ceperis: qualis illuminatio est in hac uita nascentibus ut moriãtur, crescentibus ut cor-
rumpantur, compositis ut soluantur, de quietudine silẽtis naturæ in inquietudinem tu-

multuan-

multuantis miseriæ cadentibus: dic quæso qualis est lux spiritalis & uera, procreatis in uita trãsitoria & falsa? Nunquid mũdus iste alienatus à uero lumine cõueniens habitationi? nunquid nõ regio umbræ mortis, & lachrymarũ uallis, & ignorãtię profundum, & terrena habitatio humanũ animũ grauans, & ex ueri luminis cõtuitu interiores oculos eliminans nõ immerito dicit? Non ergo de his qui de occultis seminũ causis in species corporeas procedũt, debemus intelligere, Qui illuminat omnẽ hominẽ uenientem in hunc mundũ: sed de his qui spiritaliter per generationẽ gratiæ quæ dat in baptismate in mundũ ueniunt inuisibilem, qui natiuitatẽ quæ secundum corruptibile corpus est spernentes, natiuitatẽ quæ est secundum spiritũ eligunt, mundũ qui deorsum est calcantes, umbras ignorantiæ & mortis deserentes, lucẽ sapientiæ & uitæ appetentes, filij hominũ esse desinentes, filij dei fieri inchoantes, mundũ uitiorum postponentes, & in semetipsis destruẽtes, mundũ uirtutum ante oculos mentis cõstituentes, & in eũ totis uiribus ascẽdere inhiantes. Eos itaq; uera lux illuminat qui in mundum uirtutum ueniũt, nõ eos qui in mundũ uitiorũ ruunt. In mũdo erat.] In hoc loco mundũ appellat nõ solũ generaliter sensibilẽ naturam, uerumetiã specialiter rationalis creaturę quæ in homine est, substantiã. In his siquidẽ omnibus, & (ut simpliciter dicã) in uniuersitate cõditũ uerbum lux uera erat: idẽ subsistit, & semper erat, quia nunq; in omnib. subsistere desistit. Vt enim qui loquit, dum loq cessat uox eius esse desinit, et euanescit: sic cœlestis pater si uerbũ suũ loqui cessauerit, effectus uerbi, hoc est uerbo uniuersitas condita nõ subsistet. Vniuersitatis nãq; cõditę substitutio est & permãsio, dei patris locutio, hoc est, ęterna & incõmutabilis sui uerbi generatio. Potest etiã nõ irratiõabiliter de hoc mundo solummodo sensibili hæc sentẽtia intelligi, quæ ait: In mundo erat, & mũdus per ipsum factus est. Ne forte quis putaret Manichææ hęresis cõsors mũdũ corporeis sensib. succũbentẽ à diabolo fuisse creatũ, et nõ à creatore omniũ uisibiliũ & inuisibiliũ, Theologus subnectit, In mũdo erat, hoc est in mundo subsistit ille qui cõtinet omnia. Et mundus per ipsum factus est.] Non em in alienis operib. uniuersitatis cõditor habitabat, sed in suis quæ fecit. Animaduertere debemus beatũ Euangelistã quater mundũ nominasse, tres tamẽ mũdos oportet nos intelligere. Quorũ primus, qui absolute solis inuisibilib. & spiritalib. uirtutũ impletur substantijs, in quẽ quicunq; uenerit, plenã uerę lucis possidet participationẽ. Secũdus qui pręfato ponit ediuerso, quoniã absolute, ex uisibilibus & corporalibus cõstituitur naturis: & quãuis uniuersitatis infimã obtineat proportionem, in eo tamẽ erat uerbũ, & per uerbũ factus est, & est primus gradus ad cognitionẽ ueritatis ascendere per sensum uolẽtibus. Species nanq; uisibiliũ ratiocinantẽ attrahit animũ. Tertius mũdus est qui ratiõe medietatis, & superiorẽ spiritaliũ, & inferiorẽ corporaliũ in seipso copulat, & de duob. unũ facit: & in homine solo intelligit, in quo omnis creatura adunat. Corpore enim cõstat & anima. Corpus de hoc mũdo, & anima de altero mũdo colligens, unũ facit ornatũ & corpus. Quę de cõpagine una cõglobãtur, omnẽ mundanũ hominis conficiunt ornatũ, ideoq; homo dicitur omnis. Omnis nanq; creaturę in ipso uelut in officina quadã cõflat. Hinc & ipse dñs prędicaturis discipulis præcepit: Prædicate Euangeliũ omni creaturæ. Iste igit mũdus, hoc est homo creatorẽ suum nõ cognouit: neq; per legis scriptę symbola, neq; per uisibilis creaturę paradigmata deum suũ uoluit cognoscere, carnaliũ cogitationũ uinculis detentus. Et mũdus eũ nõ cognouit.] Nõ cognouit deũ uerbũ, neq; ante inhumanationẽ eius p se sola diuinitate nudũ, nec post inhumanationẽ sola incarnatiõe uestitum: inuisibilẽ ignorabat, uisibilẽ negabat: noluit quærentẽ sequi, noluit audire uocantẽ, noluit colere deificantẽ, noluit recipere recipientẽ. In propria uenit.] In ea uidelicet quę per ipsum facta sunt, ac per hoc ꝓpria illius sunt nõ immerito. Et sui eũ nõ receperũt.] Sui sunt omnes homines, quos uoluit redimere, & redemit. Quotquot aũt receperũt eũ, dedit eis potestatẽ filios dei fieri, credentib. in nomine eius.] Iam diuidit nõ humanitas rationabilis mundi, sed uolũtas, segregãt receptores incarnatiõis à respuẽtib. eã: fideles credũt aduentũ uerbi, & libẽter recipiunt dominũ suũ: impij negãt, & cõtumaciter renuũt, Iudęi per inuidiã, Pagani per ignorãtiã. Recipiẽtibus dedit eis potestatẽ filios dei fieri, nõ recipiẽtibus dat adhuc spatiũ recipiẽdi. A nullo em aufert possibilitas credẽdi dei filiũ, & possibilitas essendi dei filiũ. Hoc enim in arbitrio hominis, & cooperatione gratię cõstitutũ

est. Quibus dedit potestatẽ filios dei fieri? Recipientibus se uidelicet, & credentibus in
nomine eius. Multi recipiũt Christũ, sed non credũt in nomine eius, non credũt in no-
mine unigeniti, qui filiũ deo patri consubstantialẽ negant, hoc est patri con-
substantialẽ eum affirmant, hoc est essentiã quæ pater est. Ac per hoc nõ prodest
eis Christũ recipere, dum conantur eis ueritatẽ negare. Qui uerò recipiũt Christum ue
rum deũ & uerum hominẽ, & hoc firmissime credunt, eis possibilitas data est filios dei
fieri. Qui nõ ex sanguinibus, neq; ex uoluntate carnis, neq; ex uolũtate uiri, sed ex deo
nati sunt.] Neq; ex sanguinibus, inquit, hoc est nõ corporalib. procreationibus, qui a-
doptionẽ filiorũ dei merito fidei adipiscuntur, sed à deo patre per spiritũ sanctum in co
hæreditatẽ Christi, hoc est in confelicitatẽ unigeniti dei filij nati sunt. Neq; ex uolunta
te carnis, neq; ex uolũtate uiri. Duplex introducit sexus, ex quo in carne nascentiũ car
naliter numerositas propagat. Carnis quidẽ nomine fœmineũ, uiri uerò Euãgelista ma
sculinũ significat habitũ. Et ne forte dicas, impossibile uidet mortales fieri immortales,
corruptibiles corruptione carere, puros homines filios dei esse, tẽporales, æternitates
possidere: ex his quæ maiora sunt accipe argumentũ, quo rei de qua dubitas possis fidẽ
accõmodare. Et uerbũ caro factũ est.] Si itaq; quod plus est procul dubio præcessit,
cur incredibile uidet quod minus est posse cõsequi? Si filius dei factus est homo (quod
nemo eorũ qui eũ recipiũt ambigit) quid mirũ, si homo credẽs in filiũ dei filius dei futu-
rus sit? Ad hoc siquidem uerbũ in carnẽ descendit, ut in ipsum caro, id est homo credẽs
per carnẽ in uerbum ascendat, ut per naturalẽ filium unigenitũ multi filij efficiant ado-
ptiui. Nõ propter seipsum uerbũ caro factũ est, sed propter nos, qui nõ nisi per uerbi car
nem potuissemus in dei filios trãsmutari. Solus descendit, ut cũ multis ascẽderet: de ho-
minibus facit deos, qui de deo fecit hominẽ. Et habitauit in nobis.] Id est, naturam no
strã possedit, ut suę naturæ participes faceret nos. Et uidimus gloriã eius, gloriã quasi
unigeniti à patre.] Vbi uidisti beate Theologe gloriam incarnati uerbi? gloriã inhuma
natã filij dei quomodo uidisti? qualibus oculis pspexisti? Corporalibus (ut opinor) in
mõte, trãsformationis tẽpore. Tunc em tertius aderas testis diuinę glorificationis, prę-
sens eras (ut existimo) in Hierusalẽ, & audisti uocẽ patris filiũ suũ glorificantẽ & dicen-
tem: Et clarificaui, & iterũ clarificabo. Audisti turbas infantiũ glorificantiũ, & Osanna
filio Dauid dicentiũ. Quid dicã de gloria resurrectionis? uidisti eum resurgentẽ à mor
tuis, dum ad te cæterosq; tuos cõdiscipulos clausis intrauit ianuis. Vidisti gloriã eius a-
scendentis ad patrẽ, quomodo ab angelis est assumptus in cœlũ: & super hęc omnia al-
tissimo mẽtis cõtuitu cõtemplatus es, illud dico uerbũ in principio suo apud patrẽ suũ,
ubi gloriã eius uidisti. Quasi unigeniti à patre, plenũ gratię & ueritatis.] Duplex hu-
ius periodi intellectus est: Põt em de humanitate ac diuinitate incarnati uerbi accipi,
ita ut plenitudo gratię referat ad humanitatẽ: plenitudo uerò ueritatis, ad diuinitatem.
Verbũ quippe incarnatũ dominus noster Iesus Christus plenitudinẽ gratiæ secundum
humanitatẽ accepit: quoniã caput est ecclesiæ, & primogenitus est creaturæ uniuersæ,
hoc est totius uniuersaliter humanitatis, quæ in ipso, & per ipsum sanata & restituta est.
In Christo dico, quoniã maximũ & principale exẽplum gratię qua nullis pręcedẽtibus
meritis homo efficitur deus, ipse est, & in ipso primordialiter manifestatũ est. Per ipsum
uerò, quoniã de plenitudine diuinitatis eius nos omnes accepimus gratiã deificationis
per gratiã fidei qua in eũ credimus, & actionẽ qua mãdata eius custodimus. Potest etiã
plenitudo gratiæ Christi de spiritu sancto intelligi. Spiritus nanq; sanctus quoniã distri
butor est & operator donationũ gratię, gratia solet appellari: cuius spiritus septi formis
operario humanitatẽ Christi impleuit: & in quo requieuit, sicut ait propheta: Et requie
Esa.11. scet super eũ spiritus domini, spiritus sapiẽtiæ & intellectus, spiritus cõsilij & fortitudi-
nis, spiritus sciẽtię & pietatis, & replebit eũ spiritus timoris domini. Si ergo de Christo
per seipsum uis accipere quod dictũ est plenũ gratię, de plenitudine deificatiõis & san
ctificatiõis secundũ humanitatẽ cognosce. Deificatiõis dico quia homo & deus in uni-
tatẽ unius substantiæ adunati sunt. Sanctificationis uerò quia nõ solũ de spiritu sancto
cõceptus, uerũ etiã plenitudine donationũ eius repletus est, & ueluti in summitate my
stici ecclesię cãdelabri gratiarũ lãpades in ipso & de ipso fulsere. Si uerò plenitudinem
gratiæ & ueritatis incarnationẽ uerbi de nouo testamẽto mauis intelligere, sicut idem
Euan-

Euãgelista paulo pôst uidet̃ sensisse (ait em̃, Lex per Moysen data est, gratia aũt & ueritas per Iesum Christũ facta est) nõ incongrue pronũciabis plenitudinẽ gratiæ esse noui testamenti per Christũ donatam, & legaliũ symbolorum ueritatẽ in ipso esse impletã, sicut ait Apostolus, In quo plenitudo diuinitatis corporaliter habitat: Plenitudinẽ uidelicet diuinitatis mysticos legaliũ umbrarũ intellectus appellans, quos Christus in carnẽ ueniẽs in seipso corporaliter, hoc est ueraciter, habitasse & docuit & manifestauit: quoniã ipse est fons & plenitudo gratiarũ, ueritas symbolorũ legalium, finis & propheticarum uisionũ. Cui est gloria cũ patre & spiritu sancto per omnia secula seculorũ, Amen. Col.1

In illo tempore, angelus domini apparuit in somnis Ioseph dicens: Surge & accipe puerum & matrem eius, & fuge in Aegyptum, & esto ibi usq; dum dicam tibi. Et reliqua. Matthæi Cap. II. Homilia III.

A NGELVS domini per somnium apparuit Ioseph. Qualis angelus? Ille ipse qui & ad Mariam destinatus fuerat Gabriel, ille annũciare uenit qui ad Zachariam in templo locutus est, ipse & nunc per somniũ ostẽdit se Ioseph sanctus angelus Gabriel. Ipsi enim iniunctum fuerat & cõmendatũ generationis dominicæ sacramentum. Propterea & digne Gabriel appellatus est, quod interpretatur fortitudo dei. Illius nãq; incarnationis sacramentum commendatum habebat, qui ueniebat ad debellandas potestates aereas. Iste etiam angelus ad illos bene uigilantes pastores uenit, & domini generationem eisdem annunciauit. Angelus, inquit, domini stetit iuxta illos, & gloria dei circumfulsit illos. Iste ergo beatus & sanctus angelus, & nunc Ioseph apparuit per somnium dicens, Surge & accipe puerum, non tuum puerũ, sed hũc puerum cui prius pater testimonium perhibuit dicens, Hic puer meus dilectus est, in q̃ bene complacuit animæ meæ, & ea quę sequuntur. Hunc dicit puerum accipe, per quẽ reges regnant, & potentes scribũt iustitiam, per quem sapientes magnificantur, & principes possident terram. Hunc puerum accipe & matrem eius. Non tu huic puero pater, sed hæc sola uirgo huic puero mater. Non indiget patre super terram. Incorruptibilem enim habet patrem in excelsis. Non indiget matre in cœlis, immaculatam & castã habet matrem in terra hanc multum beatam uirginem Mariam. Sine matre & sine patre similis filio dei ut ait quidam: ita ut intelligatur filius dei sine patre plenus super terram, sine matre in cœlis. Sine patre secundum corpus, sine matre secundum deitatem. Sine patre in sinu uirginis, in nouissimo tempore: sine matre in sinu patris ante omnia secula. Accipe puerum & matrem eius.] Ante generationem coniugem eam appellauit Ioseph, post generationem matrem eam dicit pueri. Et quare ante generationem coniugẽ dixit? Propterea ut diabolo occultaret utranq;, uel impijs Iudęis: & postmodũ pfecto sacramẽto, atq; generato unigenito ex ipsa uirgine, post laudẽ quoq; angelorũ atq; pastorũ, post adorationẽ Magorũ, post circuncisionẽ factam secundũ legem, iam nec erat necesse ut coniunx diceret̃, sed mater huius qui natus est pueri uocat̃. Idcirco & in Aegyptũ fugere mandauit, & iterũ ad terrã Israel reuerti, sicut dictũ est ad Ioseph. Accipe puerũ & matrẽ eius, & fuge in Ægyptũ. O Ioseph fuge ab Herode, à simili fuge diabolo, cui uirginitas Marię occulta est. Sed hic qui in ea natus est, nõ occultus fuit. Audiuit em̃ angelos præconantes, pastores laudantes, Magos adorãtes, stellam superfulgentẽ, & plura alia signa: & hunc promissum & magnũ considerãs omni uirtute interficere perquirebat. Fuge nunc in Ægyptũ ait. Quare in Ægyptũ? propter multitudinem quę ibi est idolorũ, abominationumq; multarum. Fuge in Ægyptum propterea ut destruãtur manufacta eorũ, ut confringantur & pereant idola ipsorum: propterea ut dæmones turbentur, & regum fabricæ in idolis destruantur, ut fiat in aduentu domini fugitiuorũ seruorũ atq; malorũ interitus. Fuge in Ægyptũ ut adimpleas quę dicta sunt: Ecce dominus sedet in nube pusilla, & ueniet in Ægyptũ, & cõmouebũtur omnia manufacta Ægypti. Ecce dominus sedet in nube pusilla, carnalẽ animã non habente, nec aliquam peccati grauedinem. Nubes enim in aera eleuatur, atq; leuitate sui in alta dirigitur, quia peccatũ non fecit, nec dolus inuentus est in ore eius. Fuge in Ægyptum, ut fugiant de Ægypto qui ibi sunt dæmones, ut appropient ibidem angeli sancti qui deum consequuntur, qui sanctis iunguntur, ut pro multitudine templorum atq; abominationum multarum multitudo exuberet ecclesiarum, pro idolorum turbis turbæ

Luc.2 Esa.19

abundẽt fideliũ atq; colentiũ dominũ, pro uitijs & erroribus multis multa castitas, multaq; sanctitas superabũdet, multaq; uirginitas. Fuge in Ægyptũ, ut hi q in nomine Christi persecutionẽ patiunt̃, qui tribulationes tolerãt, qui iniurias perferũt, fortiter stent, & uiriliter prælient̃, ueritatẽ teneant, fidem nõ derelinquant, ecclesiã nõ deserãt, sed semper meminerint, quia & dominus à peccatorib. persecutionẽ perpessus est, quoniã ab iniustis cõtumeliatus est, et ab ipsis de loco in locũ fugit, & ab ipsa sua infantia, ab initio penè introitus sui in hunc mundũ. Fugit em̃ dominus de loco in locum, non mortem timens nec interfectionẽ formidans, sed mysteriũ & consummationẽ passionis propter multorũ salutem expectans. Sæpius enim à uolentibus eum lapidare per mediũ eorum transiit. Sed post hæc tamen omnia uel cætera sentiens Herodes quod delusus sit à Magis: deridere uolens, derisus est: spernẽdo sanctos, spretus remansit, & subdolis cogitationibus fraudis suæ atq; articulis suis superatus atq; cõfusus expauit: Sentiẽs quod delusus sit à Magis. Delusa est eius animi peruersitas à sancta iustitia, sicut scriptũ est: Dominus dissipat consilia gentiũ, reprobat aũt cogitationes populorum, & reprobat cõsilia principũ. Consilium uerò domini manet in æternũ, cogitationes cordis eius in generatione & generationẽ. Hæc cõuenienter, uel de Herode, uel de similibus eius dicta à sanctis prophetis atq; cõscripta sunt. Destructũ est ergo consilium Herodis, ut multorum proficeret salus, & is qui ex uirgine natus est, totũ redimeret mundũ. Hi ergo beati magi per somniũ admoniti, Herode relicto ad propria per aliã profecti sunt uiã: per illã uiam per quã & desiderãtes uidere uenerãt Christũ. Ipse eis uia fuit Christus, qui & desiderãtibus uisus est, & remeantib. inhærere uel comitari dignatus est. Ipsi quoq; annunciauerunt cunctis, nomenq; sanctũ unigeniti prædicantes ad suam prouinciã perrexerunt. Quibus ita gestis sentiẽs Herodes quod delusus sit ab istis magis, iratus factus est nimis, utpote quẽ auctor omnium scelerũ diabolus possidebat, inerat illi furor serpentinus, horribilisq; draconũ & spirituũ immundorum insania. Idcirco, ut dictum est, iratus est nimis. Multa in furore suo cogitans, diuersa considerans, intra semetipsum dicebat: En ego qui domui prouincias, occupaui urbes, inuitos mihi subieci populos, alia uoluntaria, alia necessitate ad meũ conuerti obsequium, qui terrui hostes, deuici aduersas gentes, in quibuscũq; uolui meis impietatibus satis feci, furoriq; meo obsecundatus sum, nec quicq; mihi contra quod uolui restiturũ putaui: Ecce nũc meipsum uideor circumuenisse, deludor nũc à magis, & ab alienigenis uelut nullus irrideor: decidi à potentia mea, à miseris hominibus illudendus deueni. Hæc dicẽs impalluit, furiosusq; tremor per totã eius cucurrit mentem: Frendebat dentibus, nubilo tenebricabat̃ aspectu: Igneus oculis eius sese turbo infuderat, suisq; gemitib. intra semetipsum impius torquebatur. Nec immerito dicit scriptura, quia ira regis ut rugitus leonis. Ergo iratus factus est nimis, quo nefando furore excæcatus animus eius deũ contemnit, iustitiã abigit, misericordiam spernit, pietatẽ relinquit, uno tantũ (ut dixi) furori sese totum dedit. Iratus ergo frendebat nimis. Et ut impleret sibi exitiabilẽ causam, misit impius statim, & occidit omnes pueros qui erant in Bethleẽ, & in omnibus finibus eius. Cõsummauit miser iniquitatis suæ furiosæ cõmenta, totumq; quod male cogitauerat, in sui pœnã adimpleuit. Multi multas iniquitates facere festinauerunt, iste aũt nequissimus Herodes in pestifero ambitu cordis sui omniũ facinorum crimina supergressus est. A deo discessit, cuius nec reuerentiã unquam habuit, maiestatẽ diuinam offendere non curauit, innocentes, lactẽtes, & immaculatos ab omni crimine interficere festinauit, dolorẽ parentibus pijs, luctusq; multiplices cruentus ingessit. Misit & occidit omnes pueros. Quare occidit? Propterea ut post Magorũ illusionem sicut putabat puerũ inter istorũ neces deperderet. Sic & antea iniquus fecerat Pharao, qui & ipse uniuersos paruulos in flumine necari mandauit: Moysen em̃ quærebat occidere, propter quẽ infantes iussit occidi. Etsi ad exercitum suũ alia loquebat̃, ut ne multitudo cresceret filiorũ Israel, ideo debere necari infantes: tamen in corde Moysen maxime interficere cogitabat. Ita & iste nũc malignissimus Herodes propter unius ad cuius festinabat pueri necẽ cunctos ante prouectum ætatis occidit infantes. Saul etiã impius quondam innocentẽ persecutus est Dauid, quem & interficere modis omnibus festinabat. Quo fugiente culpę uilis ira cõmotus, sacerdotes pios, senes etiã & iuuenes, paruulos & lactẽtes, omnes pariter interimi

sine

sine mora præcepit. Sic & Achab rex irreligiosus Heliam sanctũ quærens occidere, & minime inueniẽs, innumerabiles populos interemit, sicut refert Abdias sanctissimus. Ita & extremus Herodes, de quo in Actibus apost. cõmemoratũ est: Petro de carcere Act.12 ab angelo educto custodes innocentes & innoxios occidi mandauit. His ergo similib. supradictis omnibus peiora nunc augmenta adnectens sceleris sui exaggerauit malitiam in miserrimos Herodes. Magos se deludentes apprehendere quærẽs, nec potens, ut eos more canũ si fieri cõtigerit, dentibus discerpsisset suis, & nullo modo reperiens malitia (ut dictũ est) canum rabidorũ ad alios lacerãdos cõuersus est, ut suæ satisfaceret iracundiæ. Vel iterum sicut canis insanus saxo percussus, dum percutientẽ sequi non præualet ad ipsum furore conuertitur lapidẽ, quẽ pedibus dẽtibusq; dissipare perquirit: nõ aliter Herodes sua præcipitatus iracundia, solitoq; insanæ suæ mentis furore in infantiũ cęde uersatus & cõcitatus est. Misit & occidit oẽs pueros qui erant in Bethleẽ, & in omnibus finibus eius: nõ solũ quia occidit, sed uiolenter occidi mandauit. Mortem enim ipsam quam intulit, cum cruciatibus pœnarum iniecit. A bimatu & infra omnes occidi iussit infantes: ut audierat tẽpus à magis. Misit ergo in Bethleem, misit impie, scelerate, crudeliter, indignos, impios, crudelitatis suæ socios, & ministros feritatis suæ, impietatis horribiles apparitores. Misit in Bethleem quasi aduersarios, & cõtra se repugnantes hostes. Misit quasi contra expugnatores (ut dixi) imperij sui, misit quasi contra fortem exercitũ, quasi cõtra pugnatores & pręliatores idoneos. Circũdant missi illã omnẽ continuo regionẽ: uiuentem quærentes panem unigenitũ de cœlo uenientem, descendentẽ de supernis, hunc quærebant in Bethleẽ in domo panis. sic enim interpretatur Bethleem, domus uel ciuitas panis. Ergo in panis domo uiuentem quærebant panem, non ad uitam sibi, sed potius ad mortẽ, non ad salutem, sed ad interfectionem. Irrumpẽtes itaq; in ciuitatẽ crudelissimi hostes feralia secum pręcepta portantes percutiebant paruulos in manibus hęrentes miserorum parentum, percussiq; crudeliter paruuli iactabantur in sinibus matrum, quibusq; matres dilaceratis crinibus oscula quantũ poterant morientibus paruulis infigebant. De cõplexu iterum miserorum patrum alij plangentes rapti infantes collidebantur in terram, hastisq; & gladijs fundebantur. Nec alter alterum de parentib. poterat consolari, quia omnib. proprius atq; cõsimilis inerat luctus: in omnibus pene domibus occisi paruuli uolutabant̃ in sanguine. Sicut in Ægypto quõdam ut superius dictum est, sub Pharaone impio gestum est, ita & hîc turba crudelium hostium turbam innocentũ necauit infantum, in illorum morte sibi maximũ interitum inferens: & sic sibi satis hostilis gladius fecit. Sed per suã dexterã prius se crudelis occidit hostis, uulnera alijs infigendo ipse suam animã uulnerauit, inferendo temporalem mortem se æterna morte damnauit. Fletus ergo parentum, uel filiorum undiq; resonabat, terrore gladiorum omnis regio turbabat̃. Parentes dolore nimio exanimes pene remanserant, artubusq; omnibus resolutis, in cruore adhuc trementũ suorũ iacebant paruulorũ. Nec iam se quisquã consolari ualebat, sed omne eis hoc erat grande solatiũ, si paruula corpora suorũ infantum complecti quantum uellent, uel sepelire liceret. Cupiebant parentes pro filijs mori, libẽterq; sese & suppliciter cruentis uulneribus offerebant, petebãt mortem pro filijs, sed nõ erat qui audiret, nõ erat qui annueret. Nulla ibi misericordia, nulla apud hostes pietas fuit: diuitum uel pauperum, seruorum atq; liberorũ, ciuium uel peregrinorum paruuli passim proijciebãtur occisi, nulli ut dictum est exhibita misericordia est, in singulis domibus bini & terni inueniebantur occisi. In plateis quoq; omnibus luctus & fletus & ululatus undiq; sonabat. Nec erat (ut diximus) qui lugẽtem cõsolaretur parentem, quia omnibus par inerat luctus & dolor. Simile est hoc, ut sentire ualemus, ad futurũ iudicij diem, ubi omnes uenient, & unusquisq; sibi timebit, nec alium poterit consolari, aut à sua culpa liberare. Ita gestum est in ista Bethleem, sicut iam ante ab Hieremia sancto propheta fuerat dictũ. Vox in Rama audita est, ploratus & ululatus, Rachel plorãs filios suos, & noluit consolari, quia non sunt. Hanc ergo historiã primo pręcinuit spiritus sanctus, quia pro domino gerenda esset, ut audientes qui habitãt Hierusalem, uel in Bethleem, & proximis locis, rememorarentur propheticorũ dictorum, & in tribulatione sua cuncta forti animo tolerarent, quia dominus istos de quibus prelocutus est per Prophetã, elegerat infantes: quiq; paruuli & ad memoriã æternæ laudis

à beato Euangelista in sancto euangelio conscribuntur, horũ & memoria semper ut dignum est in ecclesiis celebratur secundum integrũ ordinem sanctorũ, ut primorũ martyrum pro domino occisorũ, & ut ipsa Bethleem primitias domino martyrũ in qua natus est ipse Saluator obtulisse uideatur. Sed adhuc primitiæ uidebant̃ ex Iudęis, necnõ etiã ex gentibus, quicꝙ postmodum ad similitudinẽ istorũ paruulorum innocentes pro domino pati habẽt, uelut & ipsi paruuli necdum habentes scientiã plenam in rebus seculi, necꝙ astutiã aliquam: quibus Apostolus scribens dicebat: Velut infantibus lac uobis potũ dedi: & uelut innocentes infantes in nullo curã circa seculum habẽtes, sed omnia quasi cõtemnentes atcꝙ negligentes, paraticꝙ pro domini charitate ad mortẽ ire. Tales uidentur qui ex gentibus credunt uelut innocẽtes, & intellectu ipsius puritatis fortes in passione. Imago ergo fuerunt gentiũ isti sancti infantes qui pro domino sunt occisi. Bene ergo & secundũ uoluntatẽ dei eorũ memoriam sancti patres celebrari mandauerunt sempiternã in ecclesiis uelut pro domino morientiũ, uelut pro Iudæis & gentibus credituris, uel etiã pro ipsis parentibus, quorũ parentes præ nimio dolore (ut diximus) percutiebantur, ut eis intercessio filiorũ apud deum plurimũ profuisset. Considerantes, & in memoriã reuocãtes parentes antiquorũ sermones prophetarũ sanctorum, suos mitigarunt exinde (ut dixi) dolores. Ideocꝙ hi beati & sancti infantes in æternũ sociati sunt in numero omnium sanctorũ atcꝙ beatorũ. Rachel, inquit, plorans filios suos, & noluit consolari, quia nõ sunt. Consideremus & hoc, Ioseph & Beniamin mater cum esset Rachel, quomodo plorauit Iudę filios, id est quos dixit suos affines ex Liæ sororis progenie uenientes? Quomodo ergo plorauit ex Iudæ generatione occisos filios? Sed hoc ut ego arbitror, non magnã habet quæstionẽ. Rachel enim in uia quæ dicitur Hippodromi in terra Cabrati introeũtibus in Bethleẽ sepulta est, sicut narrat Iacob Ioseph filio suo. Dixit eam propheta quasi plorantẽ filios cum Iudę qui mortui sunt in Bethleẽ filijs. Duas nunc rationes habet hoc uerbũ, unam quã aliquanti antiqui dixerũt ad Beniamin pertinentẽ filium Rachel affinitate Iudæ generationis coniunctũ, qui Iudæ filij pro domino nec mortui sunt. Plorauit ergo Rachel filios suos quasi nihil passos in aduentu uel pro aduentu domini, & quasi non essent existimauit ad illos qui pro domino mortui sunt, & martirij tulerunt coronã. Ita ergo antiqui dixerunt. Est & alia ratio. Ipsa Rachel plorare dicitur, hoc est genus Beniamin affinitatẽ ipsam generationis Iudæ habẽs. Extẽdit enim & illuc suã crudelitatẽ Herodes, sine misericordia omnes affines Iudæ & Beniamin filios interficiens. Prius in Bethleẽ interficit omnes, postmodum misit in circuitu regionũ sine misericordia manus, nullumcꝙ uiuum dereliquit infantem: ideocꝙ plorare dicitur Rachel, hoc est generatio Beniamin. Vel ꝓpterea adhuc nominat Rachel, omnium nostrũ pietatẽ per illam demonstrãs circa filios uel proximos, in nomine Rachel uniuersas pias matres (ut dixi) significans. Matres enim infantes suos maiori diligunt affectu quàm patres: propterea cũ aliquid infantibus cõtigerit, plus tabescunt illæ quæ eos genuerunt matres, ꝙ̃ qui illos fecerunt patres. Idcirco nũc maior & multiplex & nimium prolixus earũ quæ genuerũt effectus est luctus. Quidam enim infantes nimis paruuli, & nuper nati ad mortẽ oblati sunt: aliquanti paulo maiores amplectentes ubera matrũ diripiebantur occidendi: Alij in conspectu parentũ repentes iam uel ludentes, gladijs sine misericordia necabãtur, ut superius memoratũ est: ideocꝙ omnium horũ occisorum matres per Rachel piæ matris nomẽ demonstrantur, miserabiliter plorantis, & nimis lugentis. Hi ergo cũ iniuste uel impie occiderentur, in pace, in quiete multa, pro nomine domini passi de hoc mundo sublati sunt, in ecclesia æterna per secula in Christo mansuri. Eorũ uerò parentes pro ipsorũ merito passionis dignam mercedis accipient retributionem à iusto æterno domino deo. Venit ergo ut supra dictum est dominus in Ægyptũ, ut exinde omnes dęmonum exercitus fugaret, & omnia idola cõminueret, & omnem ritum uel diuersa mala & opera actus inde euelleret, & fidei & castitatis fundamentũ ibidem collocaret, & illud quod scriptũ est ibi adimpleretur, & ubi abundauerit delictum superabundaret & gratia. Ibi enim sustinuit dominus quamdiu Herodes impius & crudelis defunctus esset: & exinde ad terrã Israel remeare festinauit, quo patris præceptũ illic perficeret, ut legis & prophetarum testificationes ibi adimpleret, ubi & prophetatæ & uaticinatæ sunt: illuc ergo reuertens dominus ut popu-

1 Cor. 3

ut populum Israel illuminaret, ut seculum saluaret, ut ecclesiam solidaret, ut cunctos se diligentes in uita æterna & in regno cœlorum sibi cohæredes faceret. Qui cum deo patre & spiritu sancto uiuit & regnat in secula seculorum, Amen.

In illo tempore, dixit Iesus discipulis suis: Cum ieiunatis nolite fieri sicut hypocritæ tristes. Demoliuntur enim facies suas ut pareāt hominibus ieiunantes. Et reliqua. Matthæi VI Homilia IIII.

SUPERABUNDANTER & digne dominus consequentia orationis ieiunium commendauit. Conueniens & consequens orationis ieiunium: & procurat oratio ieiunium, uel iterum ieiunium orationem. Ideo Apostolus in quodam loco hoc significans ait: Vacate ieiunio & orationi. 1 Cor. 7 Qualis anima erit quæ sic uoluntati carnis cōiungitur ut alacri deuotione ieiunet & oret? & quomodo quæ propter deum utraq; adimplet, proficit? Ideo cum ieiunatis (ait dominus) non propter humanam laudem, nec propter uanam placendi cuiquam cupiditatem, quæ præterit, sed cum ieiunatis ex dilectione dei ieiunate, propter regnum cœlorū ieiunate. Cum aūt ieiunatis, per sanctorū uiam pergite, ipsius domini uestigia sequimini. Sic & Moyses ieiunium magnificās dicit: Ieiunaui quadraginta diebus & quadraginta noctibus, panē non manducaui, & aquā non bibi. Sic & Helias per æquale ieiuniū & tēpus, illam magnificam uidit uisionē dei. Sic & Daniel ieiunans gloriat, & dicit: Ego Daniel fui ieiunans per tres hebdomadas dierū, panem desideriorū non manducaui, uinum non bibi, & caro non introiuit in os meū. Sic illi tres pueri delitiosam contēnentes mensam, legumina in ieiunio sumebant, & ita flammā fornacis cincti uirtute fidei extinxerunt. Sic & illi beati duodecim apostoli assumpto ipso post resurrectionē, euangelij prædicationē ieiunantes cōmendarunt mundo. Cum aūt ieiunatis charissimi ad spiritalia cōuertimini, ad cœlestia eleuamini. Cum autem ieiunatis dæmones uincitis, omnemq; classem illam malignam retrorsum cōuincitis, mala desideria effugatis. Quando alacriter ieiunatis, quando instanter & syncere à malis abstinetis, tunc nō eritis hypocritæ tristes, simulatores, hominibus mentientes, similes illis hominibus qui exterminant facies suas ut pareāt hominib. ieiunātes. Duo itaq; mala faciūt: unū quod tristes facies suas ostendūt, quia nō uoluntarie ieiunant, propterea non habent mercedē. Hilarem enim datorē diligit deus. Aliud aūt quod coram hominibus quod non sunt esse fingunt, & humanam laudem lucrari quærunt, atq; se uidentes scandalizant, sibiq; æternum iudicium præparant. Tales erant Iudæi, tales & nunc sunt innumerabiles hæretici, qui super alia infidelitatis & irreligiositatis ostendūt & addunt & hoc, ut exterminēt facies suas, ut dum ieiunant colorent pallore uultus & oculos suos, ut uisi admirent quasi ueraces, & ut perspecti diligantur uelut pro ieiunio laborantes, honorent etiam uelut discipuli domini, beatificentur quoq; uelut hunc mundū cōtemnentes. Ideo exterminant facies suas isti hypocritæ, & isti increduli, isti spe inanes, qui iam acceperunt mercedē suam, illam breuissimam ab hominibus laudem, istam tēporalem à mortalibus adulationē. Sed super terram hanc acceperunt mercedē: de cœlis aūt magnum eos expectat iudiciū, sicut deo & hominibus mentientes. Attendite ô charissimi ecclesiæ filij, ut nullus quod nō est se esse fingat, sed in ueritate deo seruiat, sed alacriter eius legē perficiat, sed eius diligentissime mandata custodiat, propterea ut æternæ uitæ mercedē ab ipso domino percipere mereatur. Exterminant enim facies suas. Bene dicit quod extermināt, hoc est immaculatas maculāt, incoinquinatas coinquināt, mundas sordidant: propterea digna illos exterminatio in hoc seculo expectat. Tales sunt aliquæ mulieres, quę albū, & nigrū, & rubicundum super facies suas inducūt, quasi sapientiores plasmatore suo, tanquā non bene illum fecerit uultum, tanquā non prudenter istam faciē constituerit. Huius creantis opus uolunt emendare, & cōponere non erubescunt, & post fabricatoris manus super addere nō uerentur: mortuis coloribus uiuentes suas facies liniunt, & de uiuentibus in mortem transmutāt, ideo ut imprudentiū faciant euolare corda, ut minus cautorū subuertant animas, ut multā perditionē sibimet parent. Ista ergo omnia religiosæ credentes animæ fugere & abominari debent. Tu uerò cū ieiunas, ait dominus, tu deū timens, tu fidem seruans, tu religiositatē adimplens, tu ergo cum ieiunas, quod sumpturus eras distri-

destribue pauperibus, cũ ieiunas frange esurienti panem tuum, pauperem & sine tecto induc in domũ tuam. Si uideris eum nudũ, uesti, & domesticos seminis tui ne despicias. Tunc erumpet tua domus pauperibus, quãdo tu sic ieiunas. Quando enim ieiunas ò amice, depone omnem maliciam, omnẽ zelum, omnem furorem, omnem iniquitatẽ, omnem iracundiã, omnem superbiam, omnem litem, omne maledictũ. Cum ieiunas, non manducabis carnẽ, hoc est non manducabis carnem humanam, impie agendo. Non bibas uiuum, non bibas sanguinẽ per crudelitatem. Non spires siceram, hoc est non spires adulationẽ, nec bilinguis sis in perditionẽ animæ. Cum ieiunas, sicut marcescit uenter tuus, sic efficiatur os tuũ, sed plus marceat tum cor tuũ. Anima tua sit ab omni mala cogitatione seposita. Attende ne cõcipias dolores cõcupiscentię: sed omnia hæc mala deponens, omnia indigna expellens, sic sanctum & deo placens ieiuniũ ieiunabis. Hilari animo & lympido corde ieiuna, & nõ tristi uultu. Cum ieiunas (ait) unge caput tuũ, & faciem tuã laua, ut nõ uidearis hominibus ieiunãs, sed angelis & omnibus sanctis. Omnes occasiones abijce ut non uidearis hominibus ieiunare. Et faciẽ tuam laua, ut nõ sit sordidus aspectus tuus: & caput tuũ unge, ut non indecorus uidearis, ut nõ cognoscant uidentes quod ieiunes, & dicãt: Ecce ille Christianus uide quàm tristis est quia ieiunat.
1 Cor. 11 Vnge ergo caput tuum. Caput tuũ Christus est, ait Apostolus. Hoc ergo caput tuũ unge, & hoc decora omni tẽpore, & maxime in tempore ieiunij unge per singularem charitatem, unge & compone per pauperũ miserationem, peregrinorum eleemosynas: per ista ergo unge caput tuum dominũ tuum Christũ, ut dicat tibi, quando fecisti uni ex his pusillis mihi fecisti. Ita ergo unge caput tuũ. Sed & faciem tuam laua. Omnis corporis gloria & decor facies est, id est aspectus & uultus. Sic & omniũ credẽtium unũ corpus, aspectus, & gloria est ecclesia, et sanctitas altaris. Hanc itaq; laua, hoc est orna et exalta, honora & glorifica, & hoc fac ad gloriã & exaltationẽ capitis huius corporis, quod est Christus, qui est caput ecclesiæ. Etenim uere qui ecclesiã exaltant, uel altare honorificant sanctũ, ad gloriã domini hoc faciunt. Ita ergo faciẽ tuã laua, hoc est uisionẽ animæ, aspectũ cordis tui laua, munda ab omni contaminatione, ab omni caligine, ab omni erroris obscuritate, ab omni infidelitate. Ablue cor tuum Hierusalem ut salua sis, ait qui-
Esa. 1 dam: Lauamini, mundi estote, auferte iniquitates ab animabus uestris, à conspectu oculorum meorũ. Hanc faciem & hunc aspectum lauemus ò dilectissimi, lympidam & sine offensione animæ nostræ faciem omni tẽpore conseruemus in conspectu dei, ut simus lympidi & sine offensa ante dominũ in sempiternum. Hæc itaq; omnia facite, ut pater uester qui uidet in occulto, reddat uobis in manifesto, in illa manifestatione de qua di-
Dan. 12 cit Daniel: Et tunc prudentes fulgebunt sicut luminaria cœli. Et iterũ: Iusti atq; alij plures sicut stellæ in æternum. Sequitur adhuc: Nolite thesaurizare uobis thesaurum in terra, ubi ærugo & tinea exterminant, & ubi effodiunt fures & furantur: Nihil in terra firmum, nihil stabile, nihil tutũ: omnia infirma, omnia caduca, omnia temporalia & transitoria. Vita pertransit, iuuentus senescit, honor aufertur, diuitiæ fugiunt uelut aliquis fugitiuus, diuertentes ab alio ad alium transeunt, meretricio more amorẽ fingentes, & nulli fidem seruantes. Ideo nolite thesaurizare uobis thesauros super terrã, ubi nihil fidele, ubi inimicitiæ propter pecuniã, ubi zelus & iracundia pro cupiditatibus, ubi fra ter fratri inuidet ditiorem uidens, alius alium circumuenire per zelum quærit, ubi qui habet & possidet thesauros, adhuc inhiat, & accumulat ad rapinam, et pauper usque ad mortem tolerat necessitatem. Nolite thesaurizare uobis thesaurum super terram. Transiet enim ista terra & iste qui in ea est thesaurus: & antequam terra pertrãseat, antea isti pertranseunt thesauri, aut qui thesaurizat moritur. Quid adiuuerunt Pharaonẽ illi plures thesauri Ægyptij? Nonne repẽte in maris profundo absorptus est? Quid adiuuerũt Nabuchodonosor regem totius pariter orbis diuitiæ congregatæ, & in Babyloniam translatæ? Nonne elisus est de throno gloriæ suæ, & de medio hominũ subito separatus est, atq; cum feris agrestibus deputatus, & septẽ annis habitare præceptus est? Etenim tunc ille consilium audiens beatissimi Danielis, peccata sua eleemosynis ex parte redemit. Quid adiuuit Balthasar filium eius quod ipse post patrem suũ innumerabiles terrenas cõgregauit diuitias? Nonne percussus statim in eadem nocte perijt? Quid dicemus de alijs multis qui illi similantur, de quo in Euangelio scriptũ est, quòd horrea sua destruens

deſtruens maiora ædificare quærebat ſibimetipſi dicẽs: Habes multa bona multis theſaurisata annis? Lucæ 12 Propterea iſta qui colebat relictis alijs ablatus eſt, & illa quæ remanſerũt ad alios ſine dubio trãſierũt. Nolite theſaurizare uobis theſaurũ ſuper terrã, hoc eſt nolite defodere ſenſus ueſtros cũ diuitijs in terra. Nolite recõdere cor ueſtrũ cũ pecunia in perditionẽ, quia multa pericula in theſauris ſunt multa offendicula in humanis diuitijs, aliquanta abintro, deforis fures defodiunt manſiones, latrones obſident in ſolitudinibus & in deſertis, aliquando plures undiq; circũueniũt uolentes modis omnib. irrũpere. Alij præparãt flãmas, & immittunt incendia, uidẽtes illos theſauros habentes omni cõſilio eos depredari excogitant. Propterea ſuper terrã nõ uobis theſaurũ pereuntem theſaurizetis ò chariſſimi. Theſaurizate uobis theſaurũ in cœlo, ubi theſaurizauerũt ſibi beati omnes deũ diligentes. Ibi theſaurizauit ſibi Abrahã per hoſpitalitatẽ, Iob per egenorũ miſerationẽ. Illic theſaurizauit ſibi Samuel per iuſta iudicia, ita Dauid omnesq; ſancti: quorũ ueſtigia ſequẽtes & uos oẽs theſaurizate uobis theſauros in cœlo, ubi neq; ærugo, neq; tinea exterminãt. Ærugo exterminat, id eſt diuerſorũ inuidia, & inſatiabilis cogitatio. Neq; fures effodiũt, & furant̃. Illi nequiſſimi dęmones, & male articuloſi, qui innumerabiliũ corda effodiũt. Iſti multos & magnos theſauros furant̃. iſti effoderũt per auiditatẽ cor Eſau. Iſti furati ſunt ei præclaras theſaurorũ primitias cũ benedictionũ donis. Iſti effoderũt per auaritiã Iudæ cor, & huic apoſtolatus magnũ furati ſunt theſaurũ. Propter quid? quia nõ theſaurizauit ſibi in cœlo, ubi iſti ſupradicti fures non effodiunt nec furant̃, ſed ſuper terrã theſaurizauit, propter pulchritudinẽ argẽti totius uitæ dñm uendidit. Iſti effodiũt & nunc multorũ corda, aliquantorũ per ſuperbiam & cupiditatẽ, aliorũ quoq; per ciborũ auiditatẽ uel cætera carnis deſideria, quos omnes cœleſtib. regnis furant̃ ideo quia non in cœlis theſaurizãt ſibi. Labore nimio & dolore quæramus, & nunc poterimus inuenire quẽ quærimus &c.

In illo tẽpore, cũ deſcendiſſet Ieſus de monte, ſecutæ ſunt eũ turbæ multæ. Et ecce leproſus ueniẽs adorabat eum dicẽs. Domine, ſi uis potes me mundare. Et reliqua. Matthæi VIII Homilia V

DESCENDENTE Ieſu de monte ſecutæ ſunt eum turbæ multæ. Docẽte uerò domino in monte diſcipuli erant cum ipſo, quibus datum erat cœleſtis doctrinæ noſſe ſecreta, per quæ ſalutis ſcientia brutorũ corda ſalirent, cæcorumq; oculis per mundanæ delectationis tenebras caligantibus lucẽ patefacerent ueritatis. Vnde & dominus ad eos: Vos eſtis (inquit) ſal terræ, uos eſtis & lumina mundi. Matt. 5 Nunc uerò deſcendente eo de monte turbæ ſecutæ ſunt eum. In montẽ ſcilicet aſcendere nequaquam poterãt, quia quos delictorũ ſarcina deprimit, ad myſteriorum ſublimia niſi adiecto onere ſcandere mimine ualent. Idcirco & filij Iſrael primitus in montem aſcendere non poterant ad obuiandum deo, quia Ægyptiaca grauati conuerſatione præpediebant̃, ſed ſolus Moyſes aſcenderat, & pauci cum eo ſeniorũ Iſrael. Veluti deniq; tunc cum dño diſcipuli in montẽ aſcenderunt, ſic & modo fideles animæ deum timentes, & dñm diligentes, regna cœleſtia deſiderantes, dominum ſemper ſequẽtes poſt dñm in illum cœleſtem montem aſcenderũt audiẽtes Apoſtolũ dicentem: Quæ ſurſum ſunt ſapite, quæ ſurſum ſunt quærite, ubi Chriſtus eſt in dextera dei ſedẽs. Col. 3 Deſcendente nunc domino, hoc eſt inclinante ſe ad infirmitatẽ, & impotentiam cæterorum, miſertus imperfectiõi eorũ, uel infirmitati, ſecutæ ſunt eũ turbæ multæ, quidã propter charitatẽ, pleriq; propter doctrinam, nõnulli propter adminiſtrationẽ & curationem. Et ecce homo leproſus unus ex illis qui curã quærebãt, qui leuamẽ deſiderabant, adorabat eum dicens: Domine, ſi uis potes me mundare. Deorſum currẽs rogas ò homo, & in monte nihil dicis. Quare ſic? Quia tẽpus, & tẽpora omni rei ſub cœlo. Tempus doctrinę, & tẽpus curationis. In mõte docuit, illuminauit, monuit, animas curauit, corda ſanauit. Propterea ergo illa maiòra ego tentare nolui, illa ſumma tradere paſſus ſum. Ipſis ergo ab illo cõpletis deorſum eo de mõte ad curãdũ, ſicuti de cœleſtib. montibus ad ſaluãdos carnales deſcendente, uenit ad eũ homo leproſus adorãs eũ. Anteq; peteret, adorare cœpit: anteq; rogaret, culturam oſtendit. Adorauit eum. Pro hoc ipſo deum & dominũ eum inuocãs adorabat eũ. Sicut enim illi beati Magi prius procidentes ado-

tes adorauerunt eum, & ita demũ ei munera obtulerunt: eodem modo & nunc iste cadens adorabat, & sic supplices obtulit postulatiões, dicẽs, Domine tu qui digne adoraris, et merito coleris, te ego ut dñm adoro: ideoq́ et dominũ dico, opera prius cõtestãs, & sic uerba loquẽs: Per te enim omnia facta sunt. Tu ergo dñe si uis potes me mundare. Voluisti ut hæc immũdissima lepra super me ueniret, siue ꝓpter mea peccata, ut correptus pœnituissem, seu propter tuã prouidentiam, ut mirabiliter me mundans magnificeris: oĩa dispẽsanter & prouidẽter facis, & salutẽ largiter tribuis. Siue ergo hanc lepram propter mea peccata portaui, dimittẽs culpas meas mũda me, siue propter prouidentiã tuã, mirabiliter me mũda, ut ab hominib. magnificeris. Dñe, si uis potes me mundare. Voluntate tua opus est, quia & opera uoluntati tuæ obediunt, ideoq́ si uis potes me mundare. Non dubitãs fallor, nec dicẽs sic ut ille qui filij salutẽ deprecabat̃, Si quid potes, adiuua nos: sed scio quia omnia potes, idcirco non potentiã peto, nec fortitudinem quæro: homines enim scio deficientes: sed tantũ uoluntatẽ tuam deprecor, & sequens uirtus statim hanc gratiam implebit: Domine si uis, potes me mundare: mihi ad beneficium, tibi ad laudem, uidentibus ad miraculum & proficiẽdi doctrinam. Domine si uis, potes me mundare. Tu qui prius (ait) Naaman principem Syriæ per Helisæum in Iordane tingens lepra mundasti, & modo si uis potes me mundare. Cui respondens dominus ait: Confidens profiteris quia ego possum, & si uolo fit, ideo uolo mundare. Magnifice credis, magnifice & mundaris, plenissime confiteris, plenissime lætificaris. Volo mundare. Nõ dubitasti credere, nõ tardo sanare. Non distulisti confessionẽ, non differam te mundare: Volo mũdare, ut magnam gratiam tibi ostendam, manum ad te porrigo. Extendẽs itaq́ manum Iesus tetigit eum, dicẽs: Et quid est quod tetigit eum? cũ lex prohibuisset leprosum tãgere. Propter hoc tetigit, ut ostẽderet quia oĩa munda mundis, quia aliorũ alij nõ adhærent inquinamẽta, neq́ extranea immunditia immaculatos coinquinat. Sed ad hæc propter quid tetigit? ut humilitatẽ demõstraret, & nos doceret nullũ spernere, aut horrere, uel contemptibilẽ ducere propter corporis læsionem, aut maculationẽ, quæ à deo immittitur, pro qua ipse sit redditurus rationẽ. Extendens ergo manũ eius, tetigit eum. Medicus (ait) sum cœlestis, corpora cũ animabus curare possum: propterea omnes tango nõ ut infirmitas mihi adhęreat, sed ut ab ijs qui eam habent expellã. Sol enim, ait, incõparabilis sum, & luna iustitiæ. Ideo omnibus approximo, & omnibus meis splendoribus ad salutẽ radio, ipse uerò sicut fui permaneo in singularis meæ sanctitatis pulchritudine. Extendens manũ tetigit eum. Non sperno legẽ sed curo uulnus: nec destruo mandatũ, sed fugo atq́ mundo lepram. Ideoq́ cũ extendo manũ mox effugit: nec cõtaminatio meę uirtuti proximare, uel resistere meę potentiæ poterit. Dico ergo: Volo mundare: & me manum ad tangendũ extẽdente, effugit ilico lepra: & inuenta est manus dñi non lepram, sed mundũ tetigisse corpus. Consideremus & nos nunc dilectissimi fratres, ut nullus peccati lepras in sua habeat anima, aut contaminationes delictorũ in suo detineat corde. Sed & si habet, instanter adorãs dominũ dicat ad eum: Dñe si uis, potes me mundare. Tu illum prius multa delicta cõmittentem mundasti Manassem, & innumerabilibus alijs à seculo precantibus misertus. Tu ergo si uis potes me mundare. Et dominus mox misericordiæ porrigens manũ dicit, Volo mundare. Et Iesus ait illi mundato à lepra. Huic cui misertus est credẽti domino, qui cõfisus est in uirtutẽ eius, huic ergo dixit Iesus. Credidisti, saluus es: sperasti, mundus effectus es. Noli obliuisci qualis fueris, qualis factus sis. Non cesses gratias referre, nõ taceas confiteri. Charissimi hoc & nos debemus facere quando à domino de aliquo periculo liberamur, uel ab aliquo dolore saluamur, siue infirmitatis, seu uulneris, siue de qualibet necessitate. Nõ efficiamur ingrati, & relinquamus liberatorem nostrũ, sed alacriter gratiarũ actiones ei reddamus, sed & munera secundũ substantiã nostram ad honorificandũ eum exhibeamus. Hoc enim & illi mandauit dominus, Vade (ait) ad sacerdotes, & offer munus tuum. Dixit ergo ei Iesus, Vade, nemini dixeris. Et quare hoc domine dicet nemini? Propter meam humilitatẽ, propter meã dulcedinem. Et uos doceamini quando aliquid boni facitis, nõ gloriari, aut extolli uel inaniter placere uelle in cõspectu, sicut cõsuetudo est aliquantis, qui cũ quid boni fecerint seu ieiunauerint, seu in pauperum eleemosynis, largitatibus, necnon & in altaris honore, cultuq́

tuq; ſanctorũ:Etenim ipſi ante homines uolũt gloriari, & ſibi placere, ante dñm merce
dem perdentes. Vide nemini dixeris. Te enim tacente, hoc mirabiliter clamabit. Te e-
nim os non aperiente, omnis uirtus tui corporis iubilabit. Heſterno immundus, hodie
mundus ante puſillũ horribilis, & nũc decorus. Vide ergo nemini dixeris, ſed uade o-
ſtende te ſacerdoti. Ambulãte te ad tẽplum uidentes mirabunt̃, & ſacerdos uidẽs expa
ueſcet, quoniã ſecundũ legẽ ſemel & bis ab eo incluſus, & oſtendẽs teipſum, mundari
non potuiſti. Vade ergo oſtẽde te ſacerdoti, ut uidens cognoſcat quia nõ per legis con
ſuetudinem mundatus es, ſed per gratiæ operationẽ: non propter terrenorũ ſacerdotũ
imaginẽ, ſed per cœleſtẽ ſummi ſacerdotis ſplendorẽ. Vade oſtende ſacerdoti teipſum.
Sacerdoti te oſtende à ſummo ſacerdote miſſus, à ſummo ſacerdote dei patris munda-
tus. Sed non uidearis in cõſpectu dñi inanis, nõ uidearis ad ſacerdotẽ manu uacua ueni
re. Non uenias in cõſpectu ſancti tẽpli infructuoſus, ſed offer munus tuum. Ad illum e-
nim hoc tunc dictum nos admonet omnes loquens, ut & nos dona & munera noſtra
non teneamus apud nos, ſed reddamus gratias deo, maxime cũ de aliqua liberamur tri
bulatione. Offer, inquit, munus tuũ. Quare? ut oẽs qui uidẽt portare & offerre, credant
his mirabilibus, & magnificent deum qui miſertus eſt tui, & infidelib. per hoc increpa- Ioan.5
tio, & teſtimoniũ duritiæ cordis ipſorũ fiet. Sic & illũ xxxviij annis iacentẽ in infirmita
te erigẽs à languore iuſſit portare grabbatũ ſuum, & ire in domũ ſuã, ut hunc ipſum le-
ctus portatus ab eo per mediã ciuitatẽ clamaret ſaluantẽ ſe inuocando & laudando. Sic Ioan.9
& illum cæcum in natatoria Siloe miſit, ut uidentes ambulare illuc eundem cæcũ, & ite
rum remeantẽ mirati & obſtupeſcentes crederẽt huic talia mirabilia facienti. Poſt hæc
quæ ſuperius dicta ſunt: Cum introiſſet Capernaum ciuitatẽ Galilææ: Sic cognomina-
ta eſt Capernaũ, in qua ſæpius dñs uirtutis ſuæ magnificentiã demonſtrauit. Ingredien-
te eo Capernaũ. Capernaum nanq; interpretatur ager, uel uilla cõſolationis. Cum ager
quod in eo aliquid agatur, uel uilla à circũuallatione limitis, hoc eſt munitione cuſtodię
nomen acceperit, congrue diſpenſatione carnis illò ingreſſus aſſeritur dñs, quò per dei
tatis portam circũdando attrahens ad credulitatem incredulos, & ſanitatis miraculum
erat acturus. Acceſſit Centurio externus generatione, ſed mente domeſticus, militum
princeps, ſed plus angelorũ gaudium. Acceſſit ad eum Centurio. Increpatio nanq; illo
rum oſtendit̃ aſcendentiũ quondam ad Heliã in Carmelo quinquagenariorũ, qui ma- 4 Reg.1
nentes in infidelitate, cœleſti ſunt igne cõſumpti. Iſte uerò ex infideli particeps fidei fa-
ctus, in ſinũ ilico deportatus eſt Abrahæ. Acceſſit ad eũ Cẽturio rogans eum, & dicẽs:
Domine puer meus iacet paralyticus in domo, et male torquetur. Multi illo tẽpore pro
diuerſis rogabant infirmitatibus, nullus tamẽ pro ſeruo niſi iſte ſolus: & hoc ei ad argu-
mentũ beatitudinis, & coronã gloriæ erat. Quid eñ in mẽtis abdito dignũ uoluẽs Cen
turio iſte aiebat? Mihi hic ſeruus eſt, & ego creatoris. Iſte me ſuper terrã, & ego magnũ
in cœlis habeo dominũ. Si ergo eius nõ miſereor, quomodo mei ille miſerebit̃? Si ego
huic non ſubuenio, quomodo mihi ille ſubueniet? Sic debent omnes qui famulos & fa
mulas habent cogitare, ſic miſereri & cõdolere eis, ſupplicare & curã habere de ſeruis,
uel de ancillis ſuis, ſicut ille beatus Cẽturio fecit: Puer, inquit, meus iacet in domo. Non
in una hac re tantum miſerabilis quod iacet, ſed & in alia ꝙ paralyticus, tertia quod ma-
le torquetur. omnia enim iſta dolorẽ congeminant, & iacentẽ, & paralyticũ, & dure de
tentum. Ideo ut ſuæ animæ anguſtias demõſtraret, & dñm cõmoueret, quatenus & illi-
us cruciatus demonſtraret, & domini beneuolentiã inuitaret: Puer meus, inquit, iacet
in domo: Et huc quare nõ attuliſti eũ? Ideo, ait, quia nõ opus eſt oſtẽdere illi oĩa uiden
ti, nõ opus eſt in cõſpectu offerre eius, cuius potẽtia non terminatur, nec includit̃, neq;
excluditur. Iacet in domo paralyticus, & male torquetur. Quid ergo uis & cupis ſeu de
ſideras? Non multũ loquor ait. Scio enim quia ad omnia præſcientẽ reſpondeo. Ideoq;
iſte cognoſcens corda reſpondens dixit: Ego ueniã & curabo eum. Ego ad Abraham
ueniens ſenilem Saræ ſanaui uterum, in ſenectute eis Iſaac filium donans: ego & nunc
ueniens ad te curabo eum. Et quomodo promittis dñe aduentũ tuum huic? nec quęrit,
nec petit, ſciens quod non acceptabile ſit ei ut uenias in domum eius. Ob hoc, ut &
uos pręualeatis, & eius fidei ſimiles ſitis, uel cognoſcatis quid iſte ſit, uel qualis in eo ſi-
dei theſaurus habeatur occultus. Iam enim & primitus Abraham tentaui, non pro hoc

ut cognoſcerē quem ante ſciebā,ſed ut uos ſimiles ei in omni tētatione fortiſſimi inueniamini.Et Iob ita probaui: nō propter hoc probaui ut cognoſcerē, quē iuſtum teſtificatus ſum,ſed ut uobis ſpem & fiduciā demonſtrarē.Idcirco & huic dico. Ego ueniā,& curabo,ut ipſe magnā fidem ſuā proferens dicat:Dn̄e terruiſti me,cōturbaſti,interfeciſti fortitudinem animæ meæ in hoc uerbo. Non ſum dignus appropinquatione, aſpectu,uel non ſum dignus acceſſu,uel introitu tuo.Dn̄e non ſum dignus ut intres ſub tectum meum. Moyſes ille primus magnus tuus conſabulator, mirabilis tuorū narrator operum,fidelis in tota domo tua,nimiū ſe humiliauit dicens: Non ſum dignus ante heſternū & tertium diem.Quanto magis ego dicā: Dn̄e non ſum dignus ut intres ſub tectum meum? Alienigena ſum, gentilis miles gladio accinctus, ſanguinem fundens, ad prælium exiens,& ob hoc non ſum dignus ut intres ſub tectum meum: Sed tantum dic uerbo,ſed tantū ueni uerbo:uerbū aſpectus tuus eſt,opuſq́ eſt cōſummatū. Quamobrem dic uerbo,oſtende abſens corpore quod præſens ſpiritu cōſumare potes: ubiq́ indeficiens præſentia,ubiq́ præſens tuus aſpectus.Idcirco ego acceſſu & introitu tuo indignus ſum,& iſte infirmus uerbi tui uiſitatione indiget.Et hac de cauſa dic uerbo,& ſanabitur puer meus.Sed & hoc nullū noſtrū pertranſeat ſicut puſillum aliquid,quod dixit iſte Centurio: Non ſum dignus ut ſub tectū meū intres. Intrat & nunc dn̄s ſub tectū credentium duplici figura uel more.Nunc enim quando ſancti & deo acceptabiles eccleſiarum antiſtites ſub tectum tuum intrant,tunc ibidem per eos dominus ingreditur. Et tu ſic exiſtimes tanq̃ dn̄m ſuſcipiens.Et aliud:quando ſanctū cibum illudq́ incorruptum accipis epulū, quando uitæ pane & poculo frueris, manducas & bibis corpus & ſanguinē domini,tunc dn̄s ſub tectum tuum ingredit̃. Et tu ergo humiliās temetipſum imitare hunc Centurionem, & dicito: Domine non ſum dignus ut intres ſub tectū meum. Vbi enim indigne ingreditur,ibi ad iudicium ingredit̃ accipienti.Sed adhuc quid adijcit ille Centurio in ſequentibus? Nam & ego homo ſum ſub poteſtate conſtitutus, & habeo ſub me milites, & dico huic uade, & uadit: & alij ueni, & uenit:& ſeruo meo fac hoc, & facit. O prudentia intellectus animæ, O munditia cordis. Primus omnium manifeſte ueritatis cōfeſſionē reuelauit, & noui teſtamēti myſteriū declarauit, & eccleſiæ in ſeſe monſtrauit imaginē, primitiæq́ ex gentibus domino credentibus factus eſt. Ego,ait,homo ſub poteſtate regis uel principis,indignus ego habeo ſub poteſtate mea milites & ſeruos: & tu habes ſanctos ſub poteſtate tua angelos ſicut milites, & ſanctos omnes ſeruos.Ego mando unicuiq́ & ſecundū pręceptū meū facit,& tu mandas quod & ſtatim cōpletur.Quod enim mandas & dicis, fit, & ſine mora perficit̃. Omnis enim creatura ſeruit tibi:& ideo dic uerbo,& perficietur uelociter,& ſaluabit̃ hic puer meus. O fides uiri,O confidentia militis,O chariſſime amice ueritatis,te admiratur dominus, & tuam indeficientē magnificat fidem, quō de tenebris gentium proceſſit lumen tantum, qualiter de errore deum non cognoſcentiū tanta manifeſtata eſt iuſtitia, & ex ore ſtultorū idolis ſeruientiū tam lympida effulſit fides. Audiens ergo dominus admirabatur eum.Et quod deus unigenitus mirat̃ quantū ſit,aut quale,inenarrabile & ineſtimabile,percipe ſenſum chariſſime,q̄ deo nihil eſt mirabile,nec aurum,nec diuitiæ,nec regna,nec principatus:iſta om̄ia ſunt in conſpectu eius tanq̃ umbra & ſicut nihil,uel flos decidēs.Nihil ergo mirabile in cōſpectu dei magnū,uel precioſum,niſi tantū una fides: hanc miratur honorificans, hanc acceptabilē ſibi exiſtimat. Ideoq́ conuertens ſe ad ſequentes turbas ait:Amen dico uobis,hoc eſt,uere dico uobis, nō inueni tantam fidem in Iſrael.Nō in illo priore Iſrael beato Iacob tantā fidem abnegat ſe dominus inueniſſe. Ille enim non tantum credidit dn̄o, ſed & prophetauit de eo, & apertius eius iuſtitiam demonſtrauit,& manifeſtum aduentū eius prælocutus eſt.Niſi enim crediſſet ei,quo modo de eo prophetaſſet? Sic & ij qui de Iſrael proceſſerunt,Iſrael enim & ipſi nominati ſunt prophetæ,& iuſti,Dauid,Eſaias,Hieremias:Hi om̄es clare & manifeſte eius aduentum prænunciauerunt:om̄es nanq́ hi habuerūt fidē,habebant em̄ & prophetiā. Et iſte Centurio fidem habuit,ſed prophetiam non habuit.Idcirco dominus admirans magnificauit fidē eius ſuper illū qui tunc fuit Iſrael, hoc eſt ſuper om̄es qui tunc fuerūt tribus Iacob,& nō ſuper illū qui ab initio fuit, nec ſuper eos qui poſtea prophetæ iuſti inuenti ſunt in Iſrael:Amē dico uobis,quia nec in Iſrael tantā fidem inueni,ſicut in gentibus bar-

bus barbaris atque alienigenis. Gentes filiũ dei me inuocãt omnipotentẽ, unigenitũ confitent, dñm asserunt, diligũt, & sicut bene omnia dispensantẽ, adorant. Et Israel me non cognouit, & populus hic me nõ intellexit: Ideoque me Beelzebub & Samaritanũ appellant, & peccatorẽ existimãt. Iairus in Israel princeps pro filia sua me petens nõ dicit, dic uerbo, sed ueni, ait, uelociter, antequam moriat hæc filia mea. Nicodemus doctor in Israel de fidei sacramẽto audiẽs ait, quõ potest hoc fieri? Maria & Martha me nimiũ diligẽtes dicunt: Dñe si hic fuisses, non esset mortuus frater meus: tanquam dubitãtes quod ubique uelox non posset esse mea potentia. Propterea nõ inueni tantã fidem in Israel sicut in isto alienigena. Dico enim uobis, quod multi ab Oriẽte & Occidente uenient, & recũbent cum Abraham, Isaac & Iacob in regno cœlorũ. Dico uobis, testor uobis, annuncio uobis, prædico uobis, quia multi uenient, de quibus propheta locutus est dicẽs: Venient & gentes multæ, & dicent: uenite ascendamus in montẽ domini, & ad domũ dei Iacob ingrediamur, & ostendat nobis uiã suã, & ambulemus in ea. Multi uenient, illi de quibus dñs ait: Alias oues habeo quæ non sunt ex hoc ouili, & illas adducam, & erit unus grex & unus pastor. Multi uenient, illi de quibus dictũ est, ut & filij dei qui dispersi sunt cõgregent in unũ. Isti ergo oẽs uenient. Vnde uenient? Ab Oriente & Occidente, hoc est ex omni gente quæ est sub sole ab Oriente usque ad Occidentẽ. Sicut enim per omes gentes habetur hoc euangeliũ prædicatũ, sic ex omnibus gentibus uenturi sunt ad regnum cœlorũ. Vel adhuc ab Oriẽte hi qui statim illuminati transeunt, & ab Occidente hi qui passiões & persecutiões usque ad mortẽ tolerãt pro fide. Multi ergo uenient. Et quõ ergo alibi dicit: Multi uocati, pauci uerò electi? Multi uocati ait. Omnes eñ tribus hominũ ab initio seculi uocatæ sunt. Et pauci electi, de multitudine. Eteñ per diuersas generationes, & secula diuersa pauci electi sunt. Simul uerò cõuenientes, & cõgregati in tempore uisitationis multi inuenient, nimiũque innumerabiles. Multi uenient ab Oriente & Occidẽte, & recũbent: nõ carnaliter iacentes sed spiritaliter quiescentes, nõ tẽporaliter potantes, sed æternè epulantes, recũbent in regno dei, ubi lux & spes, lętitia & exultatio, gloria & benedictio, lux oculorũ, & longæuitas æternæ uitæ, ubi oẽs iocundant, omnes gaudent: ubi patres illi beati recũbunt, prophetę requiescũt, oẽs apostoli & euangelistę super gloriosos sedent thronos: ubi multitudo martyrũ in æterna gloriat domini gloria, copiositas uirginũ in secula exultat, portãs coronã immuculatæ uirginitatis. O charissimi fratres ista est à seculo beneplacita, & annunciata exultatio, & ab initio narrata requies, in istam festinate ire oẽs dñm diligentes. Ad istam colligunt oẽs ex gentibus dñm credentes, necnõ & fidẽ seruantes. In eam & nos oẽs pergamus dilectissimi, ad istam oñi uirtute festinemus, nihil nos reuocet aut retardet, nihil nos impediat ad hoc desiderabile properare cõuiuiũ, omnẽ negligentiã à nobis repellamus, omnẽque desidiã ab animo & corporis impedimẽta proijciamus: ut huius beatitudinis & requiei domestici efficiamur, quatenus sanctę huius (ut dictũ est) epulatiõis digni inueniamur. Vade, sicut credidisti fiat tibi. Sic fiet uere unicuique homini sicut crediderit, secũdũ mensurã fidei remetiet ei ista à dño gratia. Ideoque dixit ad illum dñs. Sicut credidisti fiat tibi. Credidisti quia ego omnia possum, omniũque dñs ego sum. Sicut credidisti fiat tibi. Credamus & nos charissimi fratres Iesum Christũ deum ac dñm nostrũ omnia posse, ubique præsentẽ esse, nobis remissiones cunctorũ peccatorum indulgentia eius (si tamen eius pręcepta seruemus) largiri, ut & unusquisque nostrum cum centurione isto audire mereamur: Vade, sicut credidisti fiat tibi: adiuuante ipso domino nostro, qui cum patre & spiritu sancto uiuit & regnat in secula seculorum, Amen.

Ioan.3 *Ioan.11* *Esa.2* *Ioan.10* *Matt.22*

In illo tẽpore, ascendente Iesu in nauiculã secuti sunt eũ discipuli eius. Et ecce motus magnus factus est in mari, ita ut nauicula operiret fluctibus. Et reliqua. Matthæi VIII Homilia VI.

INGREDIENTE domino in nauiculam secuti sunt eum discipuli eius, nõ imbecilles, sed firmi & stabiles in fide, mansueti & pij, spernentes mundum, non duplici corde, sed simplici. Hi ergo secuti sunt eum, non tantũ gressus eius sequentes, sed magis sanitatem comitantes, & iustitiam eius consectantes. Et ecce tempestas magna facta est in mari, ita ut nauicula operiretur fluctibus. Cum

enim multa magna & mirãda ostẽdisset in terra, transiit ad mare ut ibidẽ adhũc excellentiora opera demõstraret, quatenus terræ marisq; dominũ se esse cunctis ostenderet. Ingressus ergo nauiculã fecit turbari mare, cõmouit uentos, cõcitauit fluctus. Cur hoc? ideo ut discipulos in timorẽ mitteret, & suum auxilium postularent, suamq; potentiam rogantibus manifestaret. Illa tẽpestas non ex se orta est, sed potestati paruit imperantis eius, Qui educit uentos de thesauris suis, Qui terminũ mari arenam constituit. Dixit enim ei: Vsq; huc uenies, & non supergredieris, sed in temetipso confringentur fluctus tui. Huius ergo iussione & præcepto orta est tempestas in mari propter occasiones superius memoratas: Facta est tempestas magna, & non pusilla, ut magnũ opus & nõ pusillum ostenderetur: Quantoq; fluctus nauiculæ magis irruebant, tanto magis discipulos timor conturbabat, ut plus desiderarent ad liberandum se mirabilia saluatoris. Dominus uerò dormiebat. O res mirabilis & stupenda. Is qui nunq; obdormiuit, dormit. Is qui cœlum & terram gubernat, dormit. Is qui nunq; dormit, neq; dormitat, dormire dicitur. Dormiebat quidem corpore, sed diuino nutu cõturbabat mare, erigebatq; fluctus, & apostolos conterrebat suam ostensurus potentiã: Dormiebat corpore, sicuti & ad puteũ de itinere fatigatus sedebat, demonstrãs quia uere humanũ portabat corpus quod corruptibile induerat. Ipse corpore dormiebat, deitate uerò concitabat & cõturbabat mare, & iterum cõplacabat. Dormiebat itaq; corpore ut apostolos suscitaret, faceretq; uigilare: præcipue autem ne omnes nos unq; animo dormiamus, uel intellectu, aut prudentia, sed uigilare in omni tempore & iubilare domino, & salutẽ ab eo postulare studeamus. Nam quia ipse qui dormiebat corpore, illud secundũ uerbũ dicit: Ego dormio, & cor meum uigilat. Ad quem accedentes discipuli, suscitabant eum, dicentes: Domine salua nos, perimus. Tanto fuerant metu conterriti, & pene animo alienati, ut irruerent in eum, & nõ modeste ac leniter suggererẽt, sed turbulenter suscitarent eum, dicentes: Domine salua nos, perimus. O beati, O ueraces discipuli, dominũ saluatorem uobiscũ habetis, & periculum timetis? Vita uobiscũ est, & de morte solliciti estis? Maris tumore trementes creatorem eius præsentem ita suscitatis quasi nõ possit dormiente corpore fluctus sedare, uel mitigare? Sed quid respondent dilectissimi discipuli? Paruuli, inquiunt, sumus adhuc infirmi, & nondum robusti: ideoq; timemus, ideoq; trepidamus. Necdum uidimus crucem, necdũ nos cõfirmauit passio domini, & resurrectio, non ascensio in cœlos, nec promissi descẽsio sancti spiritus paracleti: propterea fragilitate nutamus, propterea & sæpius audiuimus à domino increpationẽ pusillæ fidei. Supportamus, toleramus libenter, uoluntarie sustinemus. Vnde & nũc dicit dominus: Quare turbati estis pusillæ fidei? Cur non habetis fortitudinem? Cur non habetis confidentiam, & fidutiã apud me tenetis? Et si mors irrueret, nónne eam debuistis constantissime sustinere? Ad omne enim quicquid euenerit fortitudo necessaria est, ad omne periculum uel tribulationem usque ad exitum animæ. Similiter & circa delitias, & diuitias, & terrenos honores, animi fortitudo tenenda est, ut neq; extollaris ò homo, neq; in superbiã erigaris, nõ despicias inimicos, nec humilem spernas, neq; obliuiscaris dominũ, neq; derelinquas creatorem, nec existas ingratus. Si ergo in necessitate, & in periculis fortitudo necessaria est, ut uiriliter cũ fide toleres uniuersa: multo magis circa delitias, ut dictũ est, & luxurias fortitudo necessaria est, ne in decipulam incidas diaboli. Quare turbati estis pusillæ fidei? Si potentẽ me super terrã cognouistis, quare non creditis q̃d & in mari potens sim. Si deũ me uere esse & creatorẽ omnium suscepistis, quare nõ creditis quòd ea quæ à me facta sunt in meã habeã potestatẽ? Quare ergo dubitastis pusillæ fidei? qui pusillũ credit, arguetur: & qui nihil credit, contẽnetur. Fragiles in fide corripient, alieni omnino à fide punientur. Tales fuerunt Iudæi & Pagani, ideo in malis suis euanuerunt: tales hæretici, ideoq; in die iudicij dãnabunt. Tunc surgẽs imperauit uẽtis & mari, & facta est tranquillitas magna. Scriptũ fuit: Et exurrexit tanq; dormiens dominus, tanq; potẽs crapulatus à uino, & percussit inimicos suos in posteriora. Et nunc surgens imperauit uentis & mari, & facta est tranquillitas magna. Imperauit uẽtis & mari sicut creator, sicut suis, ut potens, ut dominus imperauit uentis & mari. Primitus ante discipulos, ut audiẽtes firmarent in fide, & potẽtia diuinitatis occulta, imperabat & cõminabatur ei, magis aũt regebat & placabat illud, secundum quod quidam ait. Imperauit

ergo uentis & mari, & facta est tranquillitas. De magno uento, & tẽpestate magna mari conturbato & tumenti, facta est tranquillitas magna. Decet hunc magnũ magna & mirãda facere, ideo paulo ante magna accinctus potẽtia magnifice cõturbauit profundum maris: & nunc iterũ in eo ipso ostendens suæ magnificentiã maiestatis, tranquillitatẽ magnã fieri iussit. Hoc ideo, ut nimiũ conturbati apostoli magnifice exhilarati lætarentur. Dedit eñ per hæc omnia nobis figuram dominus, & doctrinæ imaginẽ, ut & nos in omni cõturbatione, & contumelia patientiã teneamus, stabiles simus, fidem nõ deseramus. Et si omnis iste mundus tanꝗ mare ebulliat, atqꝫ in furorem consurgat, & si omnes uenti & uertigines dæmonũ undiqꝫ sæuiant, & si omnes (ut diximus) tẽpestates maris, id est omnes principatus, & potestates mundi concitentur, & in tumore iracundiæ spument, ut surgant super sanctos, & si adhuc usqꝫ ad cœlos sese extollãt, ut tẽpestates maris, malignitates, & dolos, & fremitus concitent aduersus aliquem uestrũ nolite timere, nolite turbari, nolite contremiscere, cõcitantes aduersus aliquem uestrũ nolite deficere. Omnes enim quotquot in fidei nauicula cum domino nauigatis, omẽs quotquot in hac nimirũ sanctæ ecclesiæ nauicula cũ domino per hunc undosum supernatatis mundũ, etsi ipse dominus pio dormiat somno, uestrã patientiam & tolerantiã expectans, uel impiorũ pœnitentiam & conuersionem sustinens, alacriter accedite ad eum orationibus instantes, atqꝫ cũ propheta dicẽtes: Exurge, quare obdormis domine? exurge, & ne repellas in finẽ. Et iterũ: Exurge domine adiuua nos, & libera nos propter nomen tuum. Et ipse surgens imperat uentis, id est aeris dæmonũ spiritibus: ipsi enim maris tẽpestates cõmouẽt, hoc est amaros cõcitant & elatos fluctus, huius principes mundi, ad persecutiones omnibus sanctis immittẽdas, ad cõtumelias fidelibus ingerendas. Omnibus dominus imperat, omnibus comminatur, omnia mitigat, facitqꝫ tranquillitatem magnã circa corpus & spiritũ, pacem ecclesiæ, & serenitatem mundo. Scitis nanqꝫ quomodo sæpius consilia infidelium cõmota sunt aduersus ueram & firmã ecclesiã, aliquoties hæreticorũ, aliquoties paganorum, ꝗ comminantes & conterentes huius principes mundi per omnia perdere se ecclesiæ filios arbitrantes. Sed surgens dominus increpauit uentos dæmonum, & omnes euanescere fecit audaces aduersarios fidei, magnamqꝫ pacem & tranquillitatem dedit ecclesiæ suæ. Homines autẽ illi in nauicula mirati sunt. Qui homines? scilicet hanc habentes nauiculam, & ei intendentes nauiculæ. Non putes hic apostolos significatos: nusquã enim inuenimus præter honorẽ dictos discipulos, sed semper aut apostoli, aut discipuli nominantur. Mirabant̃ ergo hi homines, hi qui cũ eo nauigabant, hi quorũ erat nauicula, hi qui in eadem nauicula sese transferebant. Hi mirabantur, & admiratione dignum fuit, mare ac profundum cõmotum mitigari, eiusqꝫ elatos deplacari fluctus, uentos furentes cõpesci. Mirabantur ergo dicẽtes: Qualis est iste, quia uenti & mare obediunt ei. Non interrogãtes dicunt qualis est iste: sed asserentes quia iste talis est cui uenti & mare obediunt. Qualis est iste, hoc est quantus, quàm fortis, ꝗ potens, quàm magnus. Qualis est iste, maior Moyse, potẽtior Helia. Illi enim ambo, quorũ unus ligno mari percusso cum labore discedit, alius ictu melotæ Iordanem transiit. Iste uerò uno uerbo mandat illis qui non habent uerba, & obediunt ei hi qui non habent auditũ, & obtẽperant ei. Hi qui prudentiæ & intellectus expertes sunt, inclinant̃ iubenti. Quibus neqꝫ loquela, neqꝫ (ut diximus) sermo, obediunt. In eadẽ aũt substantia in qua sunt, & sua natura mouent̃, & eius iussioni deseruiunt, ad confusionem mortalium, ad condemnationem corruptibilium. Iubet mari, & non contemnit: dicit uentis & tempestatibus, & mox compescuntur: iubet & omni creaturæ, & non supergreditur iussionem eius: & unum hominum genus, & unum quod secũdum similitudinem dei honoratum est, cui uerbum & prudentia data est, hi soli homines resistunt, hi tantum inobedientes sunt, hi soli contemnunt. Ideoqꝫ & hi in iudicio damnabuntur, & à iustitia puniẽtur, uelut deteriores mutis animalibus, uel ĳs quæ sine spiritu & anima sunt in isto mundo. Mirabantur ergo illi quia mare cõpescitur, & uẽti mitigati sunt: admiremur & nos quando benignitates & beneuolentias ostendit circa nos dominus, quãdo nos de periculis saluare dignatur, quãdo de tumultibus nos liberat, quando ab inimicis insequẽtibus eruit nos. Miremur, & mirantes gratias agamus, grati obediamus, obedientes timeamus, timentes diligamus, ut æternæ charitatis ab eodẽ hære- Psal. 43

des efficiamur. Mirabant̃ dicentes: Qualis est iste. Sicut homo uidet̃, & sicut deus potẽtiam ostendit, sicut unus carnaliũ putatur esse, & super omnia carnalia, magna ostendit mirabilia. Dormit sicut homo, & imperat mari et uentis sicut deus. In nauicula sedet, & omnem creaturã iussione inclinat ubi uult Iesus Christus dominus noster, qui cum patre & spiritu sancto uiuit, & regnat in secula seculorum, Amen.

Et egressus inde Iesus secessit in partes Tyri & Sidonis. Matthæi XV.
Homilia Septima.

MIRA res ò Euangelista: Et ecce mulier. Caput peccati, arma diaboli, expulsio paradisi, delicti mater, corruptio legis antiquæ. Et ecce mulier ueniebat ad dominum Iesum. Mulier Chananæa, mulier alienigena, de gentibus nouella plantatio. Mirum negotium: Iudæi fugiunt, Chananæa sequitur, domestici derelinquunt, alienigena hæret, iungere & proximare cupit. Et ecce mulier de finibus illis egressa clamabat dicens: Miserere mei domine fili Dauid. Mulier hæc Euangelista efficitur. Probauit enim diuini consilij sacramentum, quando & diuinam uirtutem obsecratur, & carnis naturam cõfitetur, dicens: Miserere mei domine fili Dauid. Considera pulchram mulieris mentem, uide quid dicat: Non est bonum inquit, in actibus meis, non mihi de conuersatione iustitia: ad misericordiam tuam confugio, ubi nõ cedit, nec requirit locus saluandi. Et quomodo ausa est mulier legis ignara, tam iniqua, sic abrupte accedere ad fontem salutis? Non petijt Iacobum, non rogauit Ioannem, non accessit ad Petrũ, sed hos intermittens quid dicit? Non est mihi necessarius fideiussor. Suscepit in se pœnitentiæ patrociniũ, & sola cucurrit ad dominũ, tenet eum in uoce, & dicit: Miserere mei domine fili Dauid. Ideo descendisti, ideo carnẽ suscepisti, ut ego loquar ad te, & cum fiducia petam. Cherubin aspectum eius tremũt in cœlo, & in terra mulier non formidat: Angeli metuũt in excelsis, & mulier non erubescit in terris. Instat opportune, & uocẽ suã exaggerat dicens: Miserere mei fili Dauid. Nõ habeo opus sponsore, per me accedo, per me obsecro miserere mei. Quid tibi opus est? Misericordiã quæro. Quid pateris? Dolorẽ quem nõ suffero. Quid habes? Filia mea captiua tenet̃. Quid illi est? Male à dæmonio uexatur. Et quid nunc? Miserere mei domine, pignus meũ consumitur, & pars corporis mei uiolat̃. Opinio iniqua exit de filia mea. Noli me uereri peccatricẽ, & miseram, quoniã tu es deus qui secreta consideras. Filia mea male à dæmonio uexatur. Quid desideras? Vt liberetur de plaga. Mirabilis luctus concludit uterũ meũ, & animã meam perturbat sæua tempestas. Quid faciam, nescio: patitur misera, nec sentit tormenta, nec mortẽ scit timere, nec uitam sperare: Miserere mei. Iacet cõfusa, & causam tormenti ignorat. Me aspice domine, me exaudi cum fiducia peto, uide diuturna uulnera mea. Illa patitur, & ego deficio: passio eius pauorem cũctis incutit, cunctis sum spectaculum. Quid faciã, aut quò uadam, nescio. Non possum ab illa diuelli, non potest sola derelinqui: non enim de foris uenit, sed intus est expugnator, in se habet hostem inclusum & gladiũ. Nauis est quæ de se concutit tempestatẽ, non inuenio nomẽ passionis eius. Miserere mei domine fili Dauid. Vtinã defuncta fuisset filia mea priusq̃ sic uiueret. Si enim mortua fuisset, & sepulta, transacto iam tẽpore oblita fuissem, nec meminissem uulneris, aut doloris. Nunc uerò cadauer est semper in domo mea, casa mea sepulchrũ eius, augetur quotidie uulnus meũ, augescit & opprobriũ, quoniã uideo oculis meis toruũ aspectũ torqueri, manu crinis uittas dissolui & dilacerari, spumas ex ore diffundi, dari uoces & mugitũ horrendum, sæuire intus inuisibilẽ inimicũ, & pugnam manifestã. Miserere mei domine, quoniã filia mea erat, & facta est dæmonis esca. Non audeo illi proximare, nõ ausa sum cõtingere, prohibet me pauor, expellit ipsa passio dura. Miserere mei fili Dauid. Qui ex uobis patres fuerunt, adiuuent uerba mea: quæ matres, lachryment unà mecũ, quia non sufficio exponere dolorẽ quẽ mulier ista sustinet. Miserere mei fili Dauid. O prudentia fœminæ, non iuit ad homines seductores, non secuta est uates fallaces, non quæsiuit inanes ligaturas, aut ad falsa confugit præsidia, sed omnem relinquens diaboli cultũ uenit ad dominum Iesum omnium saluatorẽ, & dicit: Miserere mei domine fili Dauid, filia mea male uexatur. Vidisti sensum mulieris, probasti sapientiã eius, sed uide aliud nouum & inexpertũ negotiũ: petit & obsecrat, & lamentum

mentum suũ produxit in clamorẽ, & amator omniũ deus non respondit ei uerbum. Tacet fons uitę, & pius medicus cõtinet medicinã, & abnegat curã. Quid est hoc? nescio. Si non quærentes contemnis, quare non suscipis pulsantẽ mulierẽ? O sapientia medici. Dominus, inquit, non respondit ei uerbum: quapropter, nisi ut detegeret sapientiæ eius ueritatem? Propterea dicunt ei discipuli: Dimitte eam, quia clamat post nos. Sed omnipotens deus uitã mulieris, uirtutemq; pensabat. Et quid ait? Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Nihil proficiunt nec ipsi apostoli suggerentes: uelox medicus differt magis curã, & exulcerat uulnus, & potestatem suam arte quadam excusat, ut latentia pãderet sacramẽta. Non sum (inquit) missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Hic modo considerate sermonem, & ad uerba mea dirigite intellectum, quoniã profundam uolo comparationẽ exponere. Non sum (inquit) missus nisi ad oues perditas Israel. Quid est hoc uerbũ? Quæ est ista excusatio tua? Nunquid ideo te corpore uelasti, ut unum tantummodo angulum liberares? & integrũ relinquens orbem, Pontum & Asiam, Ægyptum & Ciliciam & Cappadociam, & reliquas nationes, & de Israel tantũmodo curãs relinquis terram desertam, nationes despectas, & solis Iudæis factus es liberator? Non uides iniuriam patris tui in falsis simulacris, & dæmonum cerimonijs exercere? An non etiã hoc prophetæ uulgarũt? Quid dicit affinis tuus Dauid? Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatẽ tuam, & possessionẽ terminos terræ. *Psal.2*
Quid Esaias qui oculis suis respexit? Exurget uirga de radice Iesse, qui dominabitur omnibus gentibus, & in eum fines terræ sperabunt. Quid Iacob patriarcha dixit? Non *Esa.11* *Gen.49*
deficiet princeps de Iuda, & dux de femoribus eius, donec ueniat dominator omnium cui destinatũ est dominiũ, & hic est expectatio gentiũ. Quid enim Zacharias propheta? Propter nos (inquit) claudentur portæ æreæ, quoniam ab ortu solis usq; ad occasum gloriabũtur nomen domini in omni loco, & effundentur libamina ante ipsum. Dauid ipse quid iterũ dixit? Omnes gentes plaudite manibus, iubilate deo in uoce exultationis, quoniã deus excelsus terribilis rex magnus super omnẽ terrã. Deniq; quando natus es in carne quos uocasti? Nónne Magos? Nunquid uenisti uocare prophetas, qui ipsam salutem gentibus cecinerunt? Apostolos etiã cũ mitteres, quid eis mandasti? Ite, docete omnes gentes, baptizãtes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti. Et nunc misera hæc mulier acris doloris stimulis coarctata rogat te, & obsecrat pro filia sua ut eam à funesta passione absoluas: modo dicis: Non sum missus nisi ad oues quæ perierũt domus Israel. Venit ad te Cẽturio rogãs pro puero, et dixisti: Ego ueniẽs curabo eum. *Psal.46* *Matt.8*
Pendenti latroni paradisum reserasti: Paralytico imperasti, dicẽs: Surge, tolle lectũ tuũ & ambula: Lazarus uocatus de monumẽto rediuiuus surrexit: uaria quoq; languorũ genera uerbo sanasti: Latronẽ liberasti: Meretricẽ uirginibus prætulisti, & solam miseram hanc mulierẽ Chananæã despicis deprecantẽ. Quid est hoc uerbũ, miraculum inauditum? Nunc intendite ut sciatis quale cõpendiũ incipit reuelare. Quando liberatus est Israel à plagis Ægyptiorũ, & à Pharaonis exercitu, transiuit populus per desertum, præcepit dominus in lege Iudæis, ut non cõmunicarẽt Chananęis, nec cõuenirent cum eis, quoniã sine lege erant idola immunda colentes. Præcepit etiã dominus in lege Iudæis, ut nõ mercarẽtur cum eis, nec connubia in semine eorũ misceret, ne per hoc à suis legitimis priuarent, & profanis idolorũ cultibus iungerẽtur. Aspice & considera & intende quæ dico, quia adhuc in textura est tela. Mulier ista Chananæa de gente immunda, quibus non licebat cõmunicare cũ eis. Quid ergo? Sub lege uenerat dominus ut adimpleret, non ut solueret legẽ. Igitur si ad momentũ audisset mulierẽ, dicere haberent Iudæi: Ideo te nõ audimus, nec sequimur, quoniã soluis legem. Præcepit omnis lex abstinere à Chananæis, propter hoc tacet dominus, propter hoc nõ respõdit mulieri. Vide quomodo legẽ conseruat, ut Iudæos cõfundat dicens: Quisnã uestrũ arguet me de peccato? Ecce non respicio ad mulierẽ Chananæã, ecce clamat sine causa, obsecrat, & non exauditur. Ecce quomodo teneo legis formã: ne dicatis, quoniã pręteristi legẽ ideo nõ credimus in te. Ergo nõ ex me, sed ex uobis est error. Obmutescite itaq; propter obseruantiã legis, ecce populus quẽ non cognouimus seruire festinat. Nolite itaq; argumẽto sis occasionibus uti. Ecce à non cognoscentibus me cognitus sum, & à cognitis ignoratus. Ecce alienigenæ obsecundant, & domestici refugiunt. Hæc est itaq; prima causa, *Matt.9* *Deut.7* *Ioan.8*

qua diſtulerit dominus reſpondere mulieri. Propterea perſtitit dño in clamore dicens: Adiuua me domine. Ad hoc tamẽ ipſe reſpõdit: Nõ licet tollere panẽ filiorũ, & mittere canibus. Qui ſunt filij? Iudæi quos confundit, dicẽs quia fuerũt filij, & facti ſunt canes,
Phil.3 de q̃bus Paulus dicit: Videte canes, uidete malos operarios, uidete interfectores. Nos uerò qui uelut canes eramus de gẽtibus, facti ſumus filij in eorũ radice, quos ita exhor-
Gal.4 tatur Paulus. Filioli mei quos iterũ parturio, donec Chriſtus formet̃ in uobis. Excuſat ergo Iudæos quũ dicit: Non licet tollere panem filiorũ & mittere canibus. Sed quid reſpõdit mulier? Etiã domine potes, ſi uelis. O mulier uiolẽta: Dominus dicit: Non licet: & illa dicit: Etiam domine potes ſi uelis. Oblita uerecundia, & intermiſſo pudore conatur uincere dominum. Dominus dicit: Non licet tollere panẽ filiorum & mittere canibus: & illa reſpõdet: Etiã domine ſum quod dicis, canẽ me uocas, canis ſum, cognoſco nomen meũ, cõfundis me, ſed nõ recedam à te. Canis ſum, ſequar te quaſi canis, ut porrigas mihi aliquid. Non quæro panẽ filiorũ, da mihi uel micas quas catuli manducant, quæ cadunt de menſa dominorũ ſuorũ. O certamen pietatis, O prudentia fœminæ. Canis ſum domine, ſum etenim. Itaq; nutri me uelut canẽ, quia nõ poſſum relinquere menſam domini mei. Sed quia canem me appellas, ſaltẽ porrige mihi micas. Dixiſti cauſam meam, diſtuliſti petitiones meas, et manifeſtaſti cõditionẽ meã: adiuua me nunc, q̃niam catelli edunt de mẽſa dominorũ ſuorũ. O mulier accepiſti ſubito laudẽ, & inuẽta es electis electior: idcirco tacet dominus. Ideo diſtulit & protaxit ut mentẽ tuã perpẽderet, & uiuã de te produceret uocẽ. Si eñ ſtatim ut cœpiſti petere accepiſſes, receſſiſſes, & nemo fidem tuã probaſſet, nullusq; mentis tuæ cognouiſſet arcanũ. Nunc autem quia intelligis dei uirtutẽ, & ſic te pure cognoſcis ut dicas, etiã catelli edunt de menſa dominorum ſuorũ, laudo te, & ego tibi dico: O mulier magna eſt fides tua, fiat tibi ſicut uis.

Homilia de Epiphania domini, quam multi putant eſſe Adamantij Origenis, licet nõ plene ſtilũ eiuſdem redoleat. Idcirco ſicut inter eius opera cõperta eſt, ita inter eadem reponere curauimus. Et eſt octaua.

HODIE uerus ſol ortus eſt mũdo. Hodie in tenebris ſeculi lumen exortũ eſt. Deus factus eſt homo, ut homo fieret deus. Formã dominus ſerui accepit, ut ſeruus uerteretur in dominũ. Hodie cœlorũ habitator & cõditor habitauit in terris, ut homo colonus terræ migraret in cœlum. O dies omni ſole lucidior. O tempus à cunctis ſeculis expectantius. Quod præſtolabantur angeli, quod Cherubim & Seraphim et cœlorum myſteria neſciebãt, hoc in noſtro tempore reuelatum eſt. Quod illi uidebant per ſpeculũ & per imaginem, nos cernimus in ueritate. Qui loquebatur in Iſraelitico populo per Eſaiam, Hieremiam, & cæteros prophetas, nunc nobis per filiũ loquitur. Videte quid ſit inter Vetus teſtamentũ & Nouũ. In illis loquebatur per nubilum, nobis loquitur per ſerenum: Ibi deus uidebatur in rubo, hic de uirgine deus naſcit̃. Ibi ignis erat populi peccata cõſumens, hic homo eſt populi peccata dimittens, immo dominus ignoſcens ſeruis ſuis. Nemo enim poteſt peccata dimittere niſi ſolus deus. Siue hodie natus eſt dominus Ieſus, ſiue hodie baptizatus, diuerſa quippe opinio fert̃ in mũdo, & pro traditionũ uarietate ſententia eſt nobis, illud cõſtat ad liquidũ, quòd ſiue hodie natus ex uirgine eſt, ſiue renatus in baptiſmo, & natiuitas carnis & ſpiritus nobis proficit. Vtrũq; myſterium meũ eſt, utrũq; utilitas mea eſt. Dei filius non habebat neceſſarium ut naſceretur & baptizaret̃: neq; enim peccatũ fecerat qd' ei remitteret̃ in baptiſmo, ſed illius humilitas noſtra ſublimitas eſt: illius crux, noſtra uictoria eſt: illius patibulũ, noſter triũphus. Gaudẽtes leuemus hoc ſignũ, in humeris noſtris uictoriarũ uexilla portemus. Immortale lauacrũ portemus in frontib. noſtris. Cũ dęmones uiderint, cõtremiſcẽt. Qui aurata capitolia nõ timẽt, crucẽ timẽt. Qui cõtemnũt ſceptra regalia, & purpuras Cæſarum & dapes, Chriſtiani ſordes & ieiunia pertimeſcũt. Deniq; in Ezechiele propheta cũ oẽs qui miſſus fuerat angelus occidiſſet, et interfectio cœpiſſet à ſanctis, illi tantummodo ſoſpites reſeruant̃, quos T tau literæ, id eſt crucis pictura ſignauerat. Exultemus itaq; fratres chariſſimi, et ad crucis ſimilitudinẽ ſanctas in cœlũ leuemus manus: cũ ſic nos dęmones armatos uiderint, opprimet̃. Quãdo Moyſes erectas habebat manus, uincebat̃ Amalech. Si paululũ illæ cõciderant, inualeſcebat. Antennæ na-

uium

uiũ,uelorũ cornua,ſub figura noſtrę crucis uolitãt.Aues quoq; ipſæ quãdo in ſublimiora obuoluunt & pẽdẽt per aera extẽſis alis,imitant crucẽ.Sed & trophęa ipſa, & uictoriæ triumphorũ ornatę cruces ſunt:Quas nõ ſolũ in frõtibus, ſed & in animabus quoq; noſtris habere debemus,ut cũ ſic fuerimus armati, calcemus ſuper aſpidẽ & baſiliſcum in Chriſto Ieſu:cui eſt gloria cũ deo patre & ſpiritu ſancto in ſecula ſeculorum,Amen.

In illo tempore, dixit Ieſus diſcipulis ſuis:Cum uenerit filius hominis in maieſtate ſua & omnes angeli eius cum eo,tunc ſedebit in ſede maieſtatis ſuæ.Et reliqua.Matthæi XXV. Homilia Nona.

EVANGELICVS quidem ſermo uidetur eſſe manifeſtus,quaſi exhortãs homines ad dandum & largiendum, & auertens ab omni inhumanitate & parcitate. Videamus tamẽ quid quærere in eo oportet propter illos qui aliud nihil arbitrantur in eo niſi exhortationem humanitatis. Certe ſecundũ glorioſum Chriſti aduentum fore credit omnis eccleſia,quando et filius dei qui aſſumptus eſt in gloria, ſic cum gloria huc reuertetur in ſpecie ſua & pulchritudine ſua,ut corpus eius ſit quale fuit cum transformatus eſſet in monte diſcipulis tribus coaſſiſtentibus ei, ut iam nõ tribus,nec alijs paucis,ſed uniuerſis gentibus congregatis ante eum appareat. Et ſedebit ſuper ſedem gloriæ ſuæ,& tunc ſegregabit bonos & malos. Quantum ergo pertinet ad ſimplicem textum, nec qui à dextris conſiſtunt alia cauſa laudantur, & in præparatum regnum uocantur,niſi propter humanitatem ſolam:nec qui ſunt à ſiniſtris alia cauſa cõfunduntur & deputãtur in ignem,niſi propter inhumanitatem. Quid ergo ſi iſti qui humani fuerunt,circa uirtutes cæteras negligentes fuerunt, conſequentur talia hæc promiſſa? aut illi qui non fuerunt humani,ſi alias impleuerunt uirtutes,maledicti erunt omnino,& igne ſunt condemnandi,& hoc cum ipſo diabolo? Vides ergo quod neceſſariam habet ſapientiam ſermo. Item tractandum eſt utrũ in loco futurus eſt ſaluatoris aduentus in gloria,an alteram expoſitionem debemus exquirere. Quis enim locus ille erit,ut accipiat omnes angelos uenientes cum Chriſto in uno aſpectu, & omnes gentes illic congregatas? Et de ſede gloriæ eius quid eſt dicendum? Putas corporale aliquod ſubſellium erit? an etiam hoc opus interpretationem habet ſubtiliorem? Propterea qui uult omnia rationabiliter intelligere,multam ſapientiam inueniet & in iſtis. Et periculoſum quidem eſt de huiuſmodi rebus exponere,ſed ne propter intellectus difficultatẽ plenius tacentes derelinquamus eos qui mouentur in his ad fluctuandũ: pauca de multis ſecundum quod poſſibile eſt exponamus. Exiſtimo ergo quoniam erit tempus aduentus Chriſti, quin imo tanta manifeſtatio futura eſt Chriſti & diuinitatis eius, ut non ſolum nullus iuſtorum,ſed nec aliquis peccatorum ignoret Chriſtum ſecundum quod eſt, quãdo & peccatores cognoſcẽt in cõſpectu ſuo ſua delicta, & iuſti manifeſte uidebunt ſemina iuſtitiæ ſuæ ad qualem eos perduxerũt finem: & hoc eſt quod dictum eſt: Congregabuntur ante eum omnes gẽtes. Cognoſcẽt Chriſtum ſecundũ quod eſt, nec ipſi quod uidentur cognoſcere palam eũ cognoſcũt: ſed in fide tum intrãt homines in conſpectu eius quando cognitionẽ eius accipiunt per fidem,ſicut ſcriptũ eſt:Intrate in conſpectu eius in exultatione.Quin magis recte dicũtur omnes gẽtes ante eũ congregandæ & cõſtituendæ, quãdo palam omnibus tam bonis quàm malis, tã fidelibus quàm infidelibus fuerit factus manifeſtus ante oculos mẽtis eorũ,iam nõ fidei aut diligẽtiæ alicuius inquiſitiõe repertus,ſed ipſius ſuæ diuinitatis manifeſtatione probatus. Non enim in aliquo quidem loco apparebit filius dei cũ uenerit in gloria ſua,& in altero nõ apparebit, ſed ſicut in ſe ſecundũ comparationẽ fulguris exeuntis aduentũ ſuum uoluit demonſtrare, dicẽs: Si dixerint uobis:Ecce in deſerto eſt, nolite exire:Ecce in domo,nolite credere.Sicut enim fulgur egreditur ab oriente, & apparet uſq; in occidentẽ, ſic cũ uenerit filius hominis in gloria ſua. Propter quod ubiq; futurus eſt, ipſe in cõſpectu omnium erit ubiq;,& omnes ubiq; erunt in conſpectu ipſius,& ſic cõſtituentur ante ſedem gloriæ eius, hoc eſt ante regnũ eius, & poteſtatẽ dominationis eius. Sedes autem eius,aut certe quidam perfectiores dicuntur ſanctorũ, de quibus ſcriptũ eſt: Quoniam illic ſederunt ſedes in iudicio: aut quædam uirtutes angelicæ, de quibus dicit: Siue ſedes,ſiue dominationes.Ergo rex ſeculorũ deus uerbũ, qui & in forma factus eſt hominis,ſede-

nis,sedebit super huiusmodi sedem gloriæ suæ, & congregabuntur ad eum omnes gen
tes iam non dispersæ in dogmatibus falsis,& multis de eo,& sic erunt ante eũ: ut nõ lo-
caliter audiamus iustos ea dicturos quæ sunt dicturi. Quandiu ergo cõfusi sunt iniqui,
nec se cognoscẽtes,nec Christum,sed in erroribus tenebricati tenentur, & iusti quãdiu
per speculum & in ænigmate uident,& ex parte seipsos cognoscũt, non secundũ quod
uere sunt,tandiu nõ sunt segregati boni à malis. Cum aũt propter manifestationem filij
dei,omnes ad intellectum uenerint suum, tũc saluator segregabit bonos à malis. Oues
autẽ dicti sunt qui saluãtur propter mansuetudinẽ quã didicerunt ab eo qui dixit:Disci
te à me quia mitis sum & humilis corde. Et propter hoc usq; ad occisionẽ parati fuerũt
uenire imitantes Christũ, quia sicut ouis ad occisionẽ ductus est, & sicut agnus coram
tondente se sine uoce:& nõ simpliciter sine uoce, sed coram tondente, id est coram au-
ferẽte quæ sunt ipsius & diripiente. Hœdi aũt dicunt̃ mali, qui aspera & dura saxa ma-
le ascẽdũt,& per præcipitia eorũ incedũt. Sic intelligi mihi uidet̃, & sanctos à dextris,
qui dextera opera operati sunt, & plenius sunt cõuersi ad iustitiã quæ semper à dextris
est dei.Propterea secundũ dignitates actuũ suorũ dextrorũ à dextris cõsistunt,& acce-
perunt mercedem suorũ dextrorũ dexterã regis, in qua gloria & requies est. Qui autẽ
ob peruersitatẽ uitæ seipsos separauerũt à dextris,propter opera sua pessima & sinistra
ceciderunt in sinistrã: id est in tristitiã tormentorũ damnati quòd à sinistris consistunt.
Et dicet ad eos q̃ sunt à dextris, inuitãs eos ad se, Venite: ut quicquid minus fuerat eis,
cum perfectius uniti fuerint Christo consequantur audientes Venite,& faciẽtes. Tale
est quidẽ & quod dicit apud Lucã: Auferte talentũ ab eo, & date ei qui habet decẽ. Ei
Luc.19 aũt qui non habet,et hoc quod uidet̃ habere auferetur ab eo. Vocat aũt illos addito:Be
nedicti patris mei:ut eminẽtia benedictiõis eorũ manifestetur, qui benedicti sunt à do
mino qui fecit cœlũ & terrã:& forsitan quia sunt aliqui benedicti inferiores, qui quidẽ
benedicti sunt non aũt patris. Accipite regnũ quod uobis paratũ est ab origine mundi.
Quod in latino habet constitutionẽ, in græco habet depositionẽ mundi. Esuriui enim
& dedistis mihi manducare &c. Videt̃ mihi per hæc quia unius iustitiæ species remu-
neratur:sicut existimant multi. Absurdũ est em̃ nihil aliud intelligere uirtutis in eo qui
ita remunerat̃,nisi tantũ communicationẽ humanitatis. Non aũt hoc dicimus ut negli-
gentius studeamus humanitati,cũ sit omnibus fidelibus præcipue obseruãda:sed ut o-
mnibus adiuti superna gratia uirtutib. æqualiter aut penè æqualiter studeamus,ut pro-
pterea ex omnibus omnẽ benedictionẽ percipiamus in cœlestibus in Christo Iesu. Ne
cesse est enim,ut qui studiosus est det cibũ & potũ,& uestimentũ Christo esuriẽti & si-
tienti & algenti in sanctis,ut hoc modo & peregrinũ colligat, & infirmũ uisitet, & eat
ad eum in carcerẽ. Vere aũt siue secundũ simpliciora facta intelligamus,siue secundum
spiritalia,certũ est quoniã siue hoc siue illo modo quis faciat opus bonũ, & nutriat ani-
mas spiritalibus cibis, siue qualemcũq; speciẽ boni operis quis fuerit operatus propter
deũ, Christo esuriẽti & sitienti dat cibũ & potũ: siue quæ fecimus sanctis qui sunt diui-
tes meritis,pauperes rebus,siue in quibuslibet qui meritis pauperes sunt,& si fuerint di
uites rebus, siue in qualibuscũq; causis mãdatũ Christi quis fecerit Christũ cibat & po-
tat,qui fideliũ iustitiã & ueritatẽ mãducat & bibit. Itẽ Christo algẽti teximus uestimen-
tum,accipiẽtes sapiẽtiæ texturã à deo,ut per doctrinã aliquos doceamus, & induamus
eos uiscera misericordiæ, castitatẽ, mansuetudinẽ, humilitatẽ cæterasq; uirtutes. Quæ
omnes uirtutes spiritalia sunt uestimenta eorũ qui audiũt doctrinã docentiũ eas,secun-
Col.3 dum eũ qui dicit:Induite uos uiscera misericordiæ,benignitatẽ,humilitatẽ,mãsuetudi-
nẽ,&c. magis aũt & ipsum Christũ qui super hæc omnia fidelibus est, secundũ eum qui
dicit:Induite dominũ Iesum. Cum ergo huiusmodi uestimẽtis uestiuerimus unũ de mi-
nimis in Christo credentibus, ipsum dominũ uidemur uestisse, ut ne quantũ ad nos est
nudũ sit uerbũ dei in mũdo. Sed & peregrinũ dei filiũ constitutũ debemus induere, &
domesticos corporis eius peregrinos in mũdo ab omĩbus actibus: sicut & ipse de se &
Ioan.7 de discipulis suis dixit:Et isti nõ sunt de hoc mũdo, sicut & ego nõ sum de hoc mundo.
Et quærit Christus cũ suis animã ubi succedat. Quãdo ergo præparamus cor nostrũ di-
uersis uirtutib. ad receptaculũ eius, uel illorũ qui sunt ipsius, ipsum peregrinantẽ susci-
pimus in domũ pectoris nostri,faciẽtes cœnaculũ magnũ,mundatũ & ornatũ ad susce-
ptionem

ptionem Christi peregrinantis in mundo, cæterorumq; discipulorũ ipsius. Quorum e-
nim uerbũ suscipimus, ipsos suscepisse uidemur in nobis, & ipsum Christũ cuius baiu-
lant uerbum. Item in infirmatis hominib. siue à fide, siue ab aliquo opere bono, aut scan
dalum patientibus, Christus infirmatur & scandalum patitur, sicut ipse dixit ad Petrũ
quæ carnis sunt sapientem, scandalum mihi es. Sed & omnes discipuli eius dilecti simul *Matt.16*
cum talibus infirmantur, & scandalum patiuntur, dicentes: Quis infirmatur, & nos non
infirmamur? Quis scandalizatur & non urimur nos? Et si discipuli coinfirmantur infir
mis, quanto magis ipse saluator & creator ipsorum? Nam quem maior misericordia te-
net hominum infirmorum, grauius constringit infirmitas talis. Cum ergo unum fratrẽ
infirmatorum uisitauerimus aut per doctrinam, aut per increpationem aut per cõsola-
tionem: aut per cibos, aut per errorẽ iudicij, aut opera alicuius bona facientes, & eum fe-
cerimus meliorari in Christo, ipsum Christum uisitauimus infirmũ, & cæteros discipu-
los talibus passionibus coinfirmãtes refrigerauimus, sicut Paulus ad Philemonẽ dicit:
Gaudium enim magnũ habuimus & consolationẽ in charitate tua, quia uiscera sancto *Philem.1*
rum requieuerunt per te frater. Et ne putes blasphemiã infirmum dicere Christum. Ipse
enim in infirmitate est crucifixus propter misericordiã, & ipse infirmitates nostras tu-
lit, & omnes noti ipsius. Deinde omne quod hic est, carcer est Christi, & eorũ qui sunt
ipsius: propterea eamus ad eos qui in domo uinculorũ istorũ habẽtur, & quasi in carce
re sunt in hoc mundo degẽtes, quasi in carcere naturę necessitate constricti. Cum ergo
abierimus ad tales, & omne opus bonũ fecerimus in eis, uisitauimus eos in carcere, &
Christũ in eis. Videamus autẽ nisi generaliter hæc intellecta, & ad simplicẽ humanita-
tem exhortant̃, & ad omnia laudabilia facta, ut benedictionẽ domini dicentis: Venite
benedicti patris mei, consequi ualeamus digne. Non aũt iusti obliti eorũ quæ egerunt,
tunc respõderunt ei dicẽtes: Domine quãdo te uidimus esurientem &c. sed humilitatis
causa laude benefactorũ suorũ indignos se proclamantes. Ipse aũt uolens eis ostẽdere
suã passionẽ, in suis eam pronunciat esse, in quibus fuerunt fratres eius, dicens: Amen
dico uobis, ex eo quod fecistis uni minimorũ fratrũ meorum mihi fecistis. Videamus
nunc quid dicit iustis: Venite benedicti patris mei: iniustis autẽ: Discedite à me. Cum
fuissent utiq; intelligimus impletũ in eis quod dictũ est: Omni habẽti dabitur, & abun-
dabit: ab eo aũt qui nõ habet, & quod uidet̃ habere aufeset̃ ab eo. Nam propinqui sunt
uerbo qui seruãt dei mandatũ: uocant̃ adhuc ut magis propinqui efficiãtur, audientes:
Venite benedicti patris mei. Longe aũt ab eo sunt, & si uideant̃ assistere ei qui nõ faci-
unt mãdata eius: propter hoc tollet̃ ab eis quòd sibi uideant̃ assistere, audiẽtes: Imò di-
scedite à mẽ maledicti in ignẽ æternũ: ut qui modo uel uidetur esse ante eũ, postea non
uideant̃. Propter quod & nos debemus cõseruare ne audiamus & ipsi quasi elongãtes
nosipsos à domino: Discedite à me: & omnia faciamus ut dicat ad nos: Venite benedi-
cti patris mei. Considerãdum est aũt quoniã in sanctis non solũ dictũ est benedicti, sed
cum additamento patris mei, nõ qualemcunq; honorẽ habentes: id est benedicti nõ ali
cuius alterius nisi dei patris. E cõtra aũt quibus dicitur maledicti, nõ dicit̃ maledicti pa
tris mei. Nam benedictiõis quidẽ ministrator est, maledictionis aũt unusquisq; sibi est
autor, qui maledictionis dignã operationẽ habemus. Qui aũt recedũt à Iesu, decidũt in
ignẽ æternũ, q̃ alterius generis est ab hoc igne quẽ habemus in usu. Nullus enim ignis
inter homines est æternus, sed nec multi tẽporis: extinguit̃ enim cito. Æternus autẽ est
ignis de quo dicit Esaias in fine prophetiæ suæ: Vermis eorũ non moritur, & ignis non *Esa.ult.*
extinguitur. A plerisq; cõscientia accipit̃ peccatorũ quæ torqueat in supplicijs consti-
tutos, quia uitio suo atq; peccato tãto caruerũt bono, iuxta illud quod dicitur: Versatus *Psal.32*
sum in miserijs dum infigitur mihi spina, & in Prouerbijs: Tinea ossium, cor intelligẽs, *Prouerb.25*
& iterum: Sicut tinea uestimentum, & uermis lignum, sic excruciat mœror cor uiri. Ita
duntaxat, ut non negent præuaricatorũ & deum negantiũ ęterna supplicia, dicente do
mino: Ligate ei manus & pedes, & mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus &
stridor dentiũ. Si manus audiuimus & pedes & tenebras exteriores, quæ oculorũ pœ-
na est lumẽ dei nõ uidentiũ, & fletũ qui utiq; & ipse ad oculos pertinet, & stridorẽ den-
tiũ, miror quosdam aereũ corpus, & paulatim in auras tenues dissoluendũ post resurre-
ctionẽ introducere, quia dominus potẽtia maiestatis suæ ad apostolos ingressus est ia-
nuis

nuis clauſis: qui certe & ante reſurrectionẽ pendulo ſuper mare ambulauit inceſſu, & hoc ipſum apoſtolo præbuit Petro, ut qui fide ambulauit, infidelitate poſtea mergeret. Cui dictũ eſt, quare dubitaſti modicæ fidei? Ignis quoq; iuxta id accipiendus quod & uermis, qui tam diu habeat materiã, qua uorax flamma paſcat. Si quis igitur habeat in conſcientia ſua zizania quæ inimicus homo dormiente patrefamiliâs ſuperſeminauit, hæc ignis exuret, hæc deuorabit incendiũ, & omniũ ſanctorũ oculis eorũ ſupplicia mõſtrabuntur, qui pro auro & argẽto & lapide precioſo ędificarunt ſuper fundamentũ domini fœnũ, ſtipulam, lignum ignis pabulum ſempiternũ. Porrò qui uolunt aliquando ſupplicia finiri, & licet poſt multa tẽpora, tamen terminũ habere tormenta, his utuntur teſtimonijs. Cũ intrauerit plenitudo gentium, tunc omnis Iſrael ſaluus fiet. Et iterum: Concluſit deus omnia ſub peccato, ut omnibus miſereatur. Et in alio loco dicitur, uel loquitur ſanctus: Iram domini ſuſtinebo, quia peccaui ei, donec iuſtificet cauſam meã, & auferat iudicium meum & educat in lucem. Et rurſum: Benedico te domine quoniam iratus es mihi, auertiſti faciem tuam à me, & miſertus es mei. Dominus loquitur ad
Rom.11 peccatorem: Cũ ira furoris mei rurſum ſanabo. Et hoc eſt quod alio loco dicitur: Quàm
grandis multitudo bonitatis tuæ domine, quam abſcondiſti timentibus te. Hæc autem
Mech.7 replicant affirmare cupientes poſt cruciatus atq; tormenta futura refrigeria, quæ abſcõ-
Pſal.59 denda ſunt ab his quibus timor eſt utilis, ut dum ſupplicia formidant peccare deſiſtant.
Oſeæ 14 Quod nos dei ſolius debemus ſcientiæ derelinquere, cuius non ſolum miſericordiæ,
Pſal.30 ſed & tormenta in pondere ſunt, nouit quem, quomodo, & quando debeat iudicare: ſolumq; dicamus quod humanæ conuenit fragilitati: domine ne in furore tuo arguas me, neq; in ira tua corripias me. Et ſicut diaboli & omnium negatorum atq; impiorum, qui dixerunt in corde ſuo non eſt deus, credimus ęterna tormenta: ſic peccatorum, & tamẽ Chriſtianorum, quorum probanda ſunt atque purganda in igne opera, moderatam ar-
Iob 20 bitramur & mixtam clementiæ ſententiam iudicis. De quo igne dicitur in Iob: Deuorabit eum ignis qui non ſuccenditur. Miro ualde modo paucis uerbis expreſſus eſt ignis gehennę. Ignis nanq; corporeus, ut eſſe ignis ualeat, corporeis indiget fomentis: qui cũ neceſſe eſt ut ſeruetur, per congeſta ligna nutritur, nec ualeret niſi ſuccenſus eſſet, niſi refotus ſubſiſtere. At contra gehennæ ignis cum ſit corporeus, & in ſe miſſos reprobos corporaliter exurit, nec ſtudio humano ſuccenditur, nec lignis nutritur, ſed creatus ſemel durat inextinguibilis, & ſucceñſione non indiget, & ardore non caret. Omnipotẽtis ergo dei iuſtitia futurorum præſcia ab ipſa mundi origine gehennæ ignem creauit, qui in pœna reproborum eſſe ſemel inciperet, ſed ardorem ſuum etiam ſine lignis nunquam finiret. Sciendum uerò eſt quòd omnes reprobi, qui anima ſimul & carne peccauerunt, illic in anima pariter & carne crucient. Cumq; hoc ita ſit, conſiderandũ eſt quoniam regnũ quidem non alijs præparatũ dicit à conſtitutione mundi, niſi iuſtis, & ideo reddet eis illud rex eorũ Chriſtus. Ignem autem æternum non illis quibus dicitur: Diſcedite à me maligni, paratum oſtendit, ſicut regnũ iuſtis, ſed diabolo & angelis eius: quia quantum ad ſe homines non ad perditionem creauit, ſed ad uitam & gaudium.

Hanc Homiliam ſupradictam ſuperaddere uoluimus, ut conſtaret quanta eſſet exemplariorum uarietas, quæ non minor eſt quàm inter homines facierum diuerſitas.

Maria ſtabat ad monumentum foris plorans. Et reliqua. Ioannis uigeſimo.

Homilia de Maria Magdalena.

IN præſenti ſolennitate locuturi auribus ueſtræ charitatis dilectiſſimi, amor uenit ad memoriam, quomodo beata Maria Magdalene dominũ noſtrum ſuper omnia diligendo, diſcipulis fugientibus, eum ad mortem euntem ſequebatur, ac ueri amoris igne ſuccenſa, nimio ardens deſiderio indeſinenter plorans à monumento non recedebat. Maria enim (ut ait euangeliſta) ſtabat ad monumentum foris plorans. Audiuimus fratres Mariã ad monumentum foris ſtantem, audiuimus & plorantem: uideamus ſi poſſumus cur ſtaret, uideamus & cur ploraret. Proſit nobis & illius ſtare, proſit & illius plorare. Amor faciebat eam ſtare, & dolor cogebat eam plorare. Stabat & circũſpiciebat, ſi forte uideret quem diligebat. Plorabat uerò, quia ſublatum exiſtimabat quem quærebat. Dolor renouatus erat, quia prius doluerat defunctũ, & nunc

&nunc dolebat ſublatum. Et iſte dolor maior erat, quia nullam conſolationẽ habebat.
Prima fuit cauſa doloris quia uiuũ perdiderat: ſed de hoc dolore aliquantulũ cõſolatio-
nem habebat, quia mortuũ ſe retinere credebat: Nunc aũt de iſto dolore conſolari non
poterat, quia corpus defuncti nõ inueniebat. Metuebat ne amor magiſtri ſui in pecto-
re ſuo frigeſceret, ſi corpus eius nõ inueniret, quo uiſo recaleſceret. Venerat aũt Maria
ad monumentũ, deferẽs ſecũ aromata & unguenta quæ parauerat, ut ſicut antea pedes
uiuentis unguento pretioſo unxerat, ſic & nunc totũ corpus defuncti & unguento un-
geret, & aromatibus cõdiret: & ſicut prius ad pedes eius lachrymas fuderat, fleuerat pri
us, & lachrymis ſuis pedes eius rigauerat pro morte animæ ſuæ, ueniebat nunc ad mo-
numentũ lachrymis rigare pro morte magiſtri ſui. Quum aũt non inueniſſet corpus in
monumento, labor ungendi perijt, ſed dolor lugendi creuit, defuit obſequio qui nõ de
fuit dolori, defuit quẽ condiret: ſed non defuit quem ploraret, eoq; magis plorabat quo
magis ille deerat. Plorabat enim uehemẽter Maria, quoniã additus erat dolor ſuper do
lorem eius, duosq; dolores eximios uno geſtabat in corde: quos mitigare lachrymis uo
lebat, ſed nõ ualebat. Et ideo tota poſita in dolore, mẽte & corpore deficiebat, & quid
ageret ignorabat. Quid enim mulier iſta poterat agere niſi plorare, quæ & intolerabi-
lem habebat dolorẽ, & nullum inueniebat conſolatorẽ? Petrus quidem & Ioannes ue-
nerant cum ea ad monumentũ, ſed non inuento corpore abierũt ad ſemetipſos: Maria
aũt ſtabat ad monumentũ foris plorans, & quaſi deſperando ſperans, & ſperando per-
ſeuerans. Petrus & Ioannes timuerunt, & ideo non ſteterunt. Maria aũt non timebat,
quia nihil ſuſpicabatur ſibi ſupereſſe quod timere deberet. Perdiderat enim magiſtrum
ſuum, quem ita ſingulariter diligebat, ut præter ipſum nihil poſſet diligere, nihil poſſet
ſperare. Perdiderat uitã animæ ſuæ, & iam ſibi melius arbitrabatur fore mori quàm ui-
uere, quia forſitan inueniret moriens, quẽ inuenire non poterat uiuens, ſine quo tamen
uiuere nõ ualebat. Fortis eſt ut mors dilectio. Quid enim aliud faceret mors in Maria?
Facta erat exanimis, facta inſenſibilis, ſentiẽs non ſentiebat, uidẽs nõ uidebat, audiens
nõ audiebat: ſed neq; ibi erat ubi erat, quia tota ibi erat ubi magiſter erat, de quo tamen
ubi eſſet neſciebat. Quærebat eum & non inueniebat, & ideo ſtabat ad monumentũ &
plorabat, tota lachrymabilis, tota miſerabilis. O Maria quid ſpei, quid conſilij, aut quid
cordis erat tibi, ut ſola ſtares ad monumentũ diſcipulis abeuntibus? Tu ante illos ueni-
ſti, & cum illis redijſti, & poſt illos remanſiſti. Cur hoc feciſti? Sapiebas plus illis, aut di
ligebas plus quàm illi, quia nõ timebas ut illi? Certe nihil modo ſapiebat Maria niſi dili
gere, & pro dilecto dolere. Oblita erat timere, oblita erat gaudere, oblita erat ſeipſam,
oblita erat deniq; omnia præter illum quẽ diligebat ſuper omnia: & quod mirabile eſt,
ſic erat oblita ut etiã ipſum nõ cognoſceret. Credite mihi, ſi ipſum cognoſceret, in mo-
numento eum nõ quæreret: & ſi uerba illius corde retineret, nõ de mortuo doleret, ſed
de uiuẽte gauderet, nec de ſublato ploraret, ſed de reſurgẽte exultaret. Dixerat enim Ie
ſus quod ſic moreret, & quod die tertia reſurgeret: ſed pro dolor nimius dolor cor illius
repleuerat, & memoriã horum uerborũ deleuerat, ſenſus nullus in ea remanſerat, om-
ne conſiliũ in ea perierat, ſpes omnis defecerat, ſolũmodo flere ſupererat. Flebat ergo
quia flere poterat, & dum fleret inclinauit ſe & proſpexit in monumentũ, & uidit duos
angelos in albis ſedentes, unũ ad pedes, & unũ ad caput, qui dicunt ei: Mulier quid plo
ras? O Maria, ecce magnã conſolationem inueniſti, & forſitan melius tibi contigit quã
ſperaſti. Nam tu quærebas unũ, & duos inueniſti. Quærebas mortuũ, & uiuentes repe-
riſti. Reperiſti eos qui de te curam uidentur habere, & qui uolũt dolorem tuum lenire:
ille uerò quem quæris, dolorem tuum negligere, lachrymas tuas non uidetur reſpicere.
Vocas eum, & non audit: oras, & non exaudit: quæris illum, & non inuenis: pulſas, &
nõ aperit: tu ſequeris illũ, & fugit. Heu quid eſt hoc? Heu quàm magna mutatio? Heu
quomodo mutatũ eſt in contrariũ? Iſte enim eſt Ieſus qui modo receſſit à te. Et quomo
do? Forte neſcis an diligat te. Olim te diligebat, olim à phariſæo te defendebat, & à ſo-
rore tua diligẽter excuſabat. Olim laudabat te, quãdo unguento pedes ipſius ungebas,
lachrymis rigabas, & capillis tergebas, dolorẽ tuũ mulcebat, peccata dimittebat. Olim
quærebat te cũ non adeſſes, uocabat te cũ abeſſes: mandabat tibi per ſororẽ tuam ut ad
ſe uenires. Magiſter adeſt, & uocat te. O quàm cito ſurrexit Maria ut audiuit, ꝗ ſollicite

uenit,& ſolito more cecidit ad pedes tuos. O bone Ieſu. Tu quoqꝫ cũ uidiſti eam lachry-
mantẽ lachrymatus es. O quàm pie cõſolando eam dixiſti: Vbi poſuiſtis eum? Deniqꝫ
pro dilectione eius quæ multũ dilexit te, fratrẽ eius Lazarũ ſuſcitaſti, & planctũ huius
dilectricis tuæ in gaudiũ cõuertiſti: & ò dulciſſime magiſter, quid poſt hæc peccauit in
te hæc diſcipula tua, aut in quo poſtea offendit dulcedinem cordis tui hæc amatrix tui,
quia ſic recedis ab ea? Nos poſt hæc nullum aliud peccatum de ea audiuimus, niſi quia
quãdo ſepultus fuiſti ante omnes ualde mane uenit ad monumentum tuum, ferens un
guenta quibus ungeret corpus tuum: & cũ non inueniſſet te in monumẽto, cucurrit &
nunciauit hæc diſcipulis tuis. Illi uenerunt, uiderunt & abierunt: hæc autem ſtat & plo-
rat. Si hoc peccatum eſt, negare non poſſumus quin ipſa hoc faciat: ſi autem peccatum
non eſt, ſed eſt amor tui, & deſiderium quod habet de te, quare ſic recedis ab ea & ab-
ſcondis te, tu qui diligis omnes diligentes te, & qui inueniris ab omnibus quęrẽtib. te?
Tu enim dicis, Ego diligẽtes me diligo, & qui mane uigilauerit ad me inueniet me. Er-
go mulier iſta quæ ualde mane uigilat ad te, quur nõ inuenit te? Quare non conſolaris
lachrymas quas fundit pro te domino ſuo, ſicut cõſolatus es lachrymas quas fudit pro
fratre ſuo? Si enim ſolito more eam diligis, quur deſideriũ eius tamdiu protrahis? O ue
rax magiſter & fidelis, recordare teſtimonij quod olim reddidiſti Marthæ ſorori eius.
Dixiſti enim: Maria optimã partem elegit, quæ non auferetur ab ea. Vere optimã par-
tã elegit Maria, quia elegit ſtare ad pedes tuos, & audire ſermones tuos. Vere optimã
partem elegit, quia te elegit. Sed quomodo uerũ eſt, Quæ non auferetur ab ea, ſi tu es
ablatus ab ea? Quod ſi ab ea non eſt ablata optima pars quam elegit, ut quid plorat? aut
quid quærit? Certe Maria nihil aliud quærit niſi quod elegit: & propter hoc ſolum plo
rare non deſinit, quia quod elegit nunc perdidit. Ergo ò cuſtos hominũ, aut tu partem
quam elegit cuſtodi in ea, aut ego neſcio quomodo uerũ eſt, Quæ non auferetur ab ea.
Niſi & hoc ita intelligatur, quod licet tu ſis ablatus ab oculis eius, tamen nõ es ablatus à
corde eius. Sed ò Maria quid iam amplius moraris? quid turbaris? quid ploras? Ecce ha
bes angelos, ſufficiat tibi angelorũ uiſio: quia forſitan ille quẽ quæris, quẽ ploras, ſentit
aliquid in te propter quod nõ uult uideri à te. Pone iã finẽ dolori tuo, ſit modus lachry-
mis tuis. Recordare quid ipſe dixerit tibi & alijs mulieribus, Nolite flere ſuper me. Er-
go qd eſt hoc quod facis? Ipſe prohibuit flere, & tamẽ tu nõ deſinis flere. Timeo ne plo
rando ipſum offendas, pro quo ſic inceſſanter ploras. Nã ſi ipſe amaret lachrymas tuas,
nõ poſſet forſitã ut olim, tenere lachrymas ſuas. Nunc audi conſiliũ meum. Sufficiat ti-
bi angelorũ conſolatio, mane cũ illis, interroga illos, & forte ſcient quid factũ ſit de eo
quem quæris & quẽ ploras. Ego certe credo quod ipſi ad hoc uenerũt, ut teſtimoniũ de
ipſo perhiberẽt: & credo quod ille quem ploras, miſit eos pro ſe & pro te, ut annunciẽt
reſurrectionem ſuam, & conſolentur deplorationẽ tuam. Dicunt enim ei: Mulier quid
ploras? quæ eſt cauſa tanti doloris tui? Non abſcõdas à nobis lachrymas tuas, aperi no
bis animũ tuum, & nos indicabimus tibi deſideriũ tuum. Maria nimio dolore cõfecta,
tota in exceſſu mentis poſita: nullam recipit conſolationẽ, & ad nullum tendit conſola
torẽ: ſed intra ſe cogitat dicẽs: Proh dolor, qualis eſt iſta cõſolatio, qualis eſt iſta uiſita-
tio? Oneroſi mihi ſunt omnes conſolatores, grauant me & non conſolantur. Ego autẽ
quæro creatorẽ, & ideo mihi grauis eſt ad uidendum omnis creatura. Nolo angelos ui
dere, nolo cũ angelis manere, quia poſſunt dolorẽ augere, & non poſſunt penitus dele
re. Si cœperint mihi multa narrare, & ſi uoluero illis ad omnia reſpondere, timeo ne a-
morem meũ magis impediant quàm expediãt. Deniqꝫ ego nõ quæro angelos, ſed eum
qui fecit me & angelos. Non quæro angelos, ſed meum & angelorũ dominum. Tule-
runt dominũ meum: ipſum ſolum quæram, ipſe ſolus me poteſt conſolari. Sed neſcio u-
bi poſuerunt eum. Circumſpicio ſi uiderẽ illum, & non uideo: uellem inuenire locũ in
quo poſitus eſt, & nõ inuenio. Heu me miſerã, quid agam? quò ibo? quò enim abijt di-
lectus meus? Quæſiui eum in monumẽto, & non inueni: uocaui eum, & nõ reſpondit
mihi. Heu me ubi eum quærã? ubi eum inueniam? Surgam certe, & circuibo omnia lo-
ca quæ potero, nõ dabo ſomnũ oculis meis, non dabo requiẽ pedibus meis donec inue
niã illũ quẽ diligit anima mea. Effundite lachrymas oculi mei, plorate & nolite defice-
re. Ambulate pedes mei, diſcurrite, & nolite quieſcere. Heu heu quò abijt gaudiũ meũ,
ubi

ubi latet amor meus? ubi est dulcedo mea? Cur dereliquisti me salus mea? O dolores, ó angustiæ intolerabiles. Angustię sunt mihi undiq;, & quid eligã ignoro. Si iuxta monumentũ maneo, ego illum nõ inuenio: si à monumento recessero, nescio infelix quò uadam, nescio ubi eum quærã. Discedere à monumẽto, mors mihi est: stare ad monumentum irremediabilis dolor est. Melius aũt mihi sepulchrum domini mei custodire quàm ab eo longius ire. Si enim longius abiero, forte quũ rediero ipsum sublatum inueniã, & sepulchrũ destructum. Stabo igitur & hic moriar, ut saltẽ iuxta sepulchrũ domini mei sepeliar. O quàm beatũ corpus meum, si fuerit sepultum prope magistrũ meum. O quàm felix anima mea, quæ egrediens de uase fragili corporis mei, mox poterit ingredi in gloriosum sepulchrũ domini mei. Corpus meũ semper fuit animæ meæ labor & dolor, sepulchrũ domini mei erit mihi requies & honor. Hoc ergo sepulchrũ non deseram, quia ita mori erit cõsolatio mea, & in morte mea erit requies mea. Viuens iuxta illud manebo, moriẽs illi adhærebo: nec uiua nec mortua ab illo separabor. Heu me infelicẽ. Quare hæc tunc ego nõ prospexi, quando dominũ meum sepeliri cõspexi? quare cũ eo non steti? quare monumentũ tunc perseuerãter nõ custodiui? Nunc certe non plorarẽ sublatũ, quoniã aut prohibuissem, aut sublatores subsecuta fuissem. Sed proh dolor ego uolui obseruare legẽ, & dimisi dominũ legis. Legi obediui, & eum cui lex obedit non custodiui: quamuis cũ Christo manere non fuisset legẽ transgredi, sed adimplere. Pascha enim ab isto defuncto nõ contaminatur, sed renouatur. Mortuus iste non polluit mundos, sed mundat immũdos. Sanat omnes tangentes se, & illuminat ad se accedẽtes. Sed quid recolo dolorẽ meum? Abij, redij, monumentũ apertũ inueni, ipsum aũt quẽ quærebã non inueni. Stabo itaq; & expectabo, si forte alicubi appareat. Sed quomodo stabo sola? Abierunt discipuli, & me solam plorantẽ reliquerunt. Nusquã apparet qui mecum doleat, nusquã apparet qui mecum magistrũ requirat. Apparuerunt angeli, sed nescio pro qua causa apparuerũt. Si me consolari deberẽt, causam pro qua ploro nõ ignorarent: si enim non ignorãt pro qua ploro, cur dicunt mihi, quid ploras? An ideo interrogant ut me plorare prohibeant? Quæso nõ hoc mihi suadeant, non hoc moneãt, alioquin interficiant. Quid plura? Ego illis non obediam, & dum uiuo plorare non desinã, donec dominũ meum inueniam. Sed quid faciã ut illum inueniã? Quò me uertam? ad quem ibo, à quo consiliũ petam? Quẽ percõtabor? Quis mei miserebitur? Quis me consolabitur? Quis indicabit mihi quẽ diligit anima mea, ubi positus sit, ubi cubet in meridie, ubi quiescat? Quæso nunciate illi quia amore langueo, & dolore deficio, nec est dolor sicut dolor meus. Reuertere dilecte mi, reuertere dilecte uotorũ meorum. O amabilis, ó desiderabilis, redde mihi lætitiã salutaris præsentiæ tuæ. Ostende mihi faciẽ tuam, sonet uox tua in auribus meis: Vox enim tua dulcis, & facies tua decora. O spes mea, ne confundas me ab expectatione mea. Demonstra mihi faciẽ tuam, & sufficit animæ meæ. Dum Maria sic doleret & sic fleret, cũ hæc dixisset, conuersa est retrorsum, & uidit Iesum stantẽ, & nesciebat quia Iesus est. Dixit ei Iesus: Mulier quid ploras? & quem quæris? O desideriũ animæ suæ cur interrogas eam quid ploras, & quẽ quæris? Ipsa paulo ante coram oculis suis cũ magno dolore cordis sui uiderat spem suã suspẽdi in ligno, & tu nũc dicis, Quid ploras? Ipsa die tertia uiderat manus tuas, quibus sæpe benedicta fuerat, pedes tuos quos deosculata fuerat, & quos lachrymis rigauerat, cruce clauis affigi, & tu dolor eius nunc dicis, quid ploras? Viderat te expirantẽ spiritum suũ, uidelicet spiritum tuũ, et tu dicis, quid ploras? Nunc insuper corpus tuum sublatum existimat, ad quod ungendũ, ut se quoquo modo cõsolaretur, ueniebat, & tu dicis, quid ploras? quẽ quæris? Tu scis quia te solũ quærit, te solum diligit, pro te omnia contemnit, & tu dicis, quid quæris? Dulcis magister, ad quid quæso prouocas spiritũ huius mulieris? ad quid cõmoues animam eius? Tota pendet in te, tota manet in te, tota sperat de te, & tota desperat de se. Ita quærit te, ut quærens nihil quærat, nihil cogitet præter te. Ideoq; forsitan non cognoscit te, quia non est in sese, sed propter te est extra se. Quur ergo dicis quid ploras? quem quæris? An putas quod ipsa dicat, te ploro, te quæro, nisi tu prius inspiraueris & dixeris in corde eius, ego sum quem ploras & quem quæris? An putas quod ipsa cognoscat te, quamdiu uolueris celare te? At illa existimans quia hortulanus esset, dixit ad eum: Domine, si tu sustulisti illum dicito mihi ubi posuisti eum, & ego eum tollã.

O dolor miserabilis, amor inenarrabilis. Mulier ista, quia densa nube doloris obtecta
non uidebat solem, qui mane surgens radiabat per fenestras eius, & per aures corporis
sui, iam intrabat domum cordis sui: sed quoniã amore lãguebat, isto languore sic oculi
cordis eius caligabãt, ut nõ uideret quẽ uidebat: uidebat enim Iesum, sed nesciebat si es
set Iesus. O Maria si quæris Iesum, cur nõ cognoscis Iesum? Et si cognoscis Iesum, quid
quæris Iesum? Ecce Iesus uenit ad te, & quem quęris quęrit à te Mulier quid ploras? Et
tu eum hortulanum existimas, ut ipsum non cognoscas. Etenim Iesus est et hortulanus,
quia ipse seminat omne semen bonum in horto animæ tuæ, & in cordibus fidelium suo
rum. Ipse omne holus plantat bonum, & rigat in animabus sanctorum: & ipse est Iesus
qui tecum loquitur. Sed forsitan eum ideo non cognoscis, quia tecum loquitur: mortu
um tu quæris, & ideo uiuentem non agnoscis. Nónne in ueritate comperi hanc esse cau
sam pro qua à te recedebat, et pro qua tibi non apparebat? Cur enim tibi appareret quẽ
non quærebas? Tu certe quærebas quod non erat, & non quærebas quod erat. Tu quę
rebas Iesum, & non quærebas Iesum. Ideoq; uidendo Iesum, nesciebas Iesum. O pie &
dulcis magister, non possum omnino excusare hanc discipulam tuam, non possum libe
re defendere hunc errorem eius, & tamen errabat, quia talem te requirebat qualem te
uiderat, & qualem in monumento positũ reliquerat. Viderat quippe defunctũ corpus
tuum de cruce deponi, & in monumento reponi: tantusq; dolor inuaserat eam de mor
te tua, ut nõ posset sperare de uita tua: & tantus dolor inuaserat eam de sepultura tua, ut
nihil posset cogitare de resurrectione tua. Deniq; Ioseph posuit in monumento corpus
tuum, Maria sepeliuit ibi pariter spiritũ suum, & ita indissolubiliter iunxit, & quodam-
modo uniuit eum cũ corpore tuo, ut facilius posset separare animã se uiuificantem à ui-
uificato corpore suo, quàm spiritũ suum te diligentem à defuncto corpore tuo. Spiritus
enim Mariæ magis erat in corpore tuo quàm in corpore suo: cumq; requirebat corpus
tuum, requirebat pariter spiritũ suum: & ubi perdidit corpus tuum, perdidit cum eo spi
ritum suum. Quid igitur mirum si sensum non habebat quæ spiritũ amiserat? Quid mi-
rum si te nesciebat, quæ nõ habebat spiritũ quo scire debebat? Redde ei itaq; spiritũ su-
um quẽ habet in se corpus tuum, & mox recuperabit sensum suũ, & relinquet errorem
suum. Sed quomodo errabat quę sic pro te dolebat, et sic te amabat? Certe si errabat, in-
dubitanter dico quod ipsa errare se ignorabat, & sic error nõ procedebat ab errore, sed
ab amore & dolore. Igitur misericors & iuste iudex, amor quem habebat in te, & dolor
quẽ habebat pro te, excuset eam apud te, si forte erret de te: nec attendas ad mulieris er-
rorẽ, sed ad discipulæ amorẽ, quæ non pro errore, sed pro dolore & amore plorabat, &
dixit tibi, Domine si tu sustulisti eũ dicito mihi ubi posuisti eũ, & ego eum tollã. O quàm sci
enter nescit, & quàm docte errat. Angelis dixit tulerunt & posuerunt: & non dixit tuli-
stis & posuistis: quoniã angeli nec de monumento te tulerũt, neq; te in aliquo loco po-
suerunt. Tibi uerò dixit: Si sustulisti eum, & ubi posuisti: quia tu reuera teipsum de mo-
numento sustulisti, & in loco ubi es posuisti. Angelis nõ dixit, dicite mihi: quoniã ange
li non poterant ex toto dicere quod de te factũ fuerat, & ut factum fuerat. Tibi uerò di-
cit, dicito mihi: quia nõ est impossibile tibi dicere, quod possibile tibi fuit facere. Tu e-
nim uirtute tua surrexeras, et quod de te factũ fuerat tu ipse feceras. Quid est autem hoc
domine, quia Maria tam crebro dicit & repetit uerbũ istud, ubi posuisti eum? Dixerat
aũt apostolis primo ubi posuerũt eum: hoc idem postmodũ dixit angelis, ubi posuerũt
eum: & nunc tibi dixit de te: ubi posuisti eũ. Multum dulcescit uerbũ hoc in corde eius,
quod sic abundat in ore eius. Certe dulce magis hoc facit dulcedo tua, facit & hoc ipsa
pro amore tuo, quoniã meminit te dixisse de fratre suo, ubi posuistis eũ? Ex quo enim
audiuit uerbũ hoc ab ore tuo, conseruauit illud diligenter in corde suo, & delectata est
uti eo in sermone suo. O quantũ diligit personã tuam, quę sic diligit uocẽ tuã. O quan-
tum desiderat uidere uultũ tuum, quę tam desideranter pronuntiat uerbũ tuũ: & quàm
libenter oscularetur pedes tuos, quæ tam libẽter loquitur sermones tuos. Quid est hoc
etiã ô bone Iesu quod dicit ad te de te, & ego eum tollam? Ioseph timuit, & non fuit au-
sus tollere corpus tuũ de cruce, nisi de nocte, & nisi hoc peteret à Pilato: Maria uerò no
ctem nõ præstolatur, nec Pilatũ reueretur, sed audacter promittit dicẽs, et ego eum tol
lam. O Maria si corpus Iesu forte positũ est in atrio principis sacerdotũ, in quo princeps

apostolorũ calefaciebat se ad ignem, quid factura es? Ego eum tollã. O mirabilis mulieris audacia. O mulier non mulier. Et si ancilla ostiaria interrogauerit te quid factura es? Ego eum tollã. O ineffabilis huius mulieris amor, ò mirabilis mulieris audacia, ò mulier nõ mulier: nullum locũ excipit, nullum anteponit, sine timore dicit, absolute promittit, dicito mihi ubi posuisti eũ, & ego eum tollã. O mulier magna est fides tua, magna est cõstantia tua. Tu ergo bone domine quur oblitus es dicere, Fiat tibi sicut uis, & cõfide quia fides tua te saluã fecit? Nunquid oblitus es misereri? Cur igitur nõ dicis ei ubi posuisti te, ut ipsa tollat te super cor suũ, & portet in corpore suo, & annunciet te discipulis tuis? Noli quæso dulcis magister illius ultra protrahere desideriũ, quia ecce iam triduo sustinet te, nec habet quid mãducet, neq; habet unde satiet animã suam esurientẽ, nisi te manifestando porrigas illi panẽ corporis tui, & de fragmẽtis tuis repleas cophinũ cordis sui. Si ergo nõ uis ut deficiat in uia, refrigera & cõforta uiscera animæ eius dulcedine saporis tui. Tu es eñ panis uiuus, qui habes in te delectamentũ, & omnẽ saporẽ suauitatis. Nõ enim diu poterit retineri uita corporis eius, nisi tu cito manifestes te uitã animæ eius. Dicit ei Iesus: Maria. Conuersa dixit ei, Rabboni, quod dicit̃ magister. Dicit ei Iesus: Noli me tangere. O mutatio dexteræ excelsi. Cõuersus est dolor magnus in gaudium magnum, mutatæ sunt lachrymæ doloris in lachrymas amoris. Vbi Maria audiuit, Maria: (Sic enim cõsueuerat eam uocare magister suus) præsensit in nomine quandam singularẽ uocationis dulcedinẽ, & per eam cognouit ipsum à quo uocabatur esse magistrũ suum. Tunc reuixit spiritus eius, & reuersus est sensus eius. Cumq; Iesus uellet adhuc adiungere, nõ potuit hęc Maria patiẽter expectare, sed præ nimio gaudio interrupit ea dicẽs: Rabboni. Non eñ arbitrabatur se indigere uerbo quæ inuenerat uerbũ, & longe utilius arbitrabatur tãgere uerbum q̃ audire quælibet uerba. O amor fortis & impatiẽs. Non sufficiebat illi uidere Iesum, & loqui cum Iesu, nisi etiam tangeret Iesum. Sciebat enim quia uirtus de illo exibat, & sanabat omnes. O piissime domine & dulcissime magister, q̃ bonus es his qui recto sunt corde, & q̃ suauis es his qui recto sunt corde, & humiles sunt spiritu. O quàm beati qui in simplicitate cordis quęrunt te, & q̃ fœlices qui sperãt in te. Verũ certe est & indubitanter uerũ, quod tu diligis omnes diligentes te, & nunq̃ derelinquis sperantes in te. Ecce enim dilectrix tua simpliciter quærebat te, & ueraciter inuenit te: Sperabat in te, & non est derelicta à te: sed plus est consecuta per te q̃ expectaret à te. Sequamur igitur fratres huius mulieris affectũ, ut perueniamus ad effectũ. Ploret unusquisq; ad Iesum, & quærat fideliter Iesum, quia non celauit se quærenti peccatrici. Disce peccator homo à peccatrice muliere, cui tamẽ dimissa sunt peccata sua, disce plorare dei absentiã, & desiderare eius præsentiã. Disce à Maria Iesum amare, & in Iesum sperare, & quærendo Iesum inuestigare, nullas aduersa formidare, nullã consolationẽ extra Iesum accipere, omnia propter Iesum cõtemnere. Disce à Maria quærere Iesum in monumẽto cordis tui. Reuolue lapidẽ ab ostio monumenti dei, amoue omnẽ duritiem, & repelle omne obstaculũ à fide tua. Tolle omnem cõcupiscentiã mundi à corde tuo, & diligenter perscrutare si sit Iesus in eo. Si aũt non inueneris in eo Iesum, sta foris & plora, permane in fide, & respice foris ad alios si forte in aliquo uideris eum, & plorando ora Iesum ut dignetur intrare ad te, & inhabitet in te. Et ne forte erecta ceruice repellas eum à te, humiliando inclina te. Et iterũ respice in monumentũ dei quod est in te: & si uideris ibi angelos, unũ ad caput, & unum ad pedes, id est si cognoueris in corde tuo quasi cœlestia desideria, tam ad actiuã q̃ ad cõtemplatiuam pertinentia, per quæ tamen adhuc non possis uidere & habere Iesum, noli his contentus esse, noli adhuc deficiendo quiescere, sed plora, & quære Iesum in te donec inuenias. Et si forte aliquando tibi apparuerit, & desiderio tuo se repræsentauerit, noli à te presumere tanquã tu eum cognoscas, sed interroga illum, & ora ut indicet tibi seipsum. Audeo tibi cõfidenter promittere, si in fide ad monumentũ cordis tui steteris, si plorando Iesum quæsieris, & quærendo perseueraueris, si te cũ humilitate inclinaueris, si exemplo Mariæ nullam consolationẽ de Iesu nisi Iesum recipere uolueris, ipso reuelante ipsum inuenies & ipsum cognosces, ita ut nõ sit necesse ab ijs quærere ubi sit Iesus, sed tu magis indicabis eum nuncians alijs, Quia uidi dominum, & hæc dixit mihi: Cui est honor & gloria cum patre & spiritu sancto in secula seculorum, Amen.

natione Origenis super epistolam Pauli ad Romanos, ad Heraclium.

VOLENTEM me paruo subuectum nauigio oram tranquilli littoris stringere, & minutos de græcorum stagnis pisciculos legere, in altũ frater Heracli laxare uela cõpellis, relictoq; opere quod in transferendis Homiliis senis Adamãtii habebam, suades ut nostra uoce quindecim eius uolumina, quibus epistolam Pauli ad Romanos disseruit, explicemus: in quibus ille dum sectatur Apostoli sensum, in tam profundum pelagus effertur, ut metus ingens sit illuc eum sequi, ne magnitudine sensuum, uelut immanitate opprimar undarum. Deinde nec illud aspicis, quod tenuis mihi est spiritus ad implendam eius tam magnificam dicendi tubam. Super omnes autem difficultates est quod interpolati sunt ipsi libri. Desunt enim ferè apud omnium bibliothecas (incertum sanè quo casu) aliquanta ex ipso corpore uolumina: & hæc adimplere in latino opere, & integrã consequentiã dare, nõ est mei ingenii, sed ut tu credis qui hæc exigis, muneris fortasse diuini. Addis autem ne quid laboribus meis desit, ut omne hoc quindecim uoluminũ corpus, quod græcus sermo ad quadraginta ferè aut eo amplius milia uersuũ produxit abbreuiẽ, & ad media si fieri potest spatia coarctem. Dura satis imperia, & tanq; ab eo qui pondus operis huius scire nolit imposita. Aggrediar tamen, si forte orationibus tuis quæ mihi tanquam homini impossibilia uidentur, aspirante domino possibilia fiant. Sed ipsum iam, si uidetur Origenem, qualiter præfationem suscepti operis dirigat, audiamus.

ORIGENIS ADAMANTII PRESBYTERI Præfatio in explanationem epistolæ sancti Pauli ad Romanos, diuo Hieronymo translatore.

QVOD cæteris apostoli Pauli epistolis difficilior putatur ad intelligendum hæc quæ ad Romanos scripta est, duabus mihi uidetur fieri ex causis. Vna quod elocutionibus interdũ confusis et minus explicitis utitur. Alia, quod quæstiones in ea plurimas mouet, & eas præcipue quibus innitentes hæretici astruere solent, quod uniuscuiusq; gestorũ causa non ad propositũ debeat, sed ad naturæ diuersitatem referri: & ex paucis huius epistolæ sermonibus totius scripturæ sensum qui arbitrii libertatẽ concessam à deo homini docet conantur euertere. Propter quod deprecantes prius deum qui docet hominem scientiam, & qui dat per spiritum uerbum sapiẽtię, quiq; illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundũ, ut dignos nos facere dignet intelligere parabolas & obscuros sermones dictaq; sapientũ & ænigmata, ita demũ explanationis Pauli ad Ro. cõtingemus exordiũ, præmittentes hæc quę ab studiosis obseruari solent, quòd uidet Apostolus in hac epistola perfectior fuisse q; in cæteris. Etenim cum primã ad Corinthios scriberet, erat quidem in magnis profectibus, aliquid tamẽ de seculo ut nutabũdus eloquit, cũ dicit: Sed macero corpus meũ & seruituti subiicio, ne forte cũ aliis prædicauerim ipse reprobus efficiar. Sed & ad Philippenses scribens quiddã in se minus adhuc esse illius quã postea assecutus est perfectionis ostendit, cũ dicit cõformari se morti Christi, si quo modo occurrat in resurrectionẽ quæ est à mortuis. Non enim diceret si quo modo, si ea iam res indubitata uideretur. Sed & in consequentibus eiusdẽ epistolæ hæc eadem ostendit cũ dicit: Non quo iam cõsecutus sim, aut iam perfectus sim, sequor aũt ut comprehendã in quo & cõprehensus sum à Christo. Fratres ego me ipse nõ arbitror apprehendisse. Quod si quis putat per humilitatẽ dictum, uideat in cõsequentibus q; magna de profectibus suis memoret cũ dicit: Vnum aũt ea quidẽ quæ retro sunt obliuiscens, & ad ea quę in ante sunt me extendens, secundũ propositũ sequor ad palmã supernę uocationis dei in Christo Iesu. & post hoc dicit: Quicũq; ergo perfecti sumus hoc sentiamus. In quo ostendit duplicẽ esse perfectionẽ: unam quæ est in expletione uirtutũ, secundum quã dicit quod non sit perfectus: & aliã cum ita quis proficit ut decidere nõ possit, neq; retrorsum aspicere: secundum quã dicebat: Quicũq; ergo perfecti sumus hoc sentiamus. Quomodo ergo docebit perfectior iam secũdã ad Corinthios scripsisse q; primã? Ex his sine dubio quæ in ea scri-

ea scripta referuntur, cum dicit: Tribulationē patimur, sed nō angustiamur: aporiamur sed nō exaporiamur: persecutionē patimur, sed non derelinquimur: deijcimur, sed non perimus. Semper mors Iesu in corpore nostro manifestatur. Qui ergo mortē Iesu in corpore suo circunferebat, nunquā in eo concupiscebat caro aduersus spiritum, sed erat ei subiecta, utpote mortificata ad similitudinē mortis Christi. Quod si dicat nobis aliquis hæc uerisimilia non uideri, quia non multum temporis inter primā epistolam fuerit ac secundam, potest ex eo euidentius noscere, quod in prima epistola eiectū eum qui fuerat incesti scelere pollutus, & traditum Satanæ in interitū carnis, ut spiritus saluus fieret, in secunda iam reuocat, & ecclesiæ membris associat. Quod utiq; non faceret, nisi processu temporis dignos in eo fructus pœnitentiæ peruidisset, & quod iam caro interitum quē designarat Apostolus suscepisset, peccato scilicet & uitijs mortua, ut ita demum uiueret deo. Cum ergo tantū spatij fuerit quo peccator incestus salutē spiritus laudabili carnis interitu recepit, quomodo nō putandū est multo uelociore cursu Apostolum quæ perfecta sunt assecutū? Sed in illis quidem iste eius fuerit profectus: quantū autem sublimior & eminentior sit ad Romanos scribēs, ex ipsius epistolę sermonibus colligamus, in qua dicit: Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio? an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? Sicut scriptū est: Quia propter te morte afficimur tota die, existimati sumus sicut oues occisionis. Sed in his omnibus superuincimus propter eum qui dilexit nos. Certus sum enim, quia neq; mors neq; uita, neq; angustia, neq; principatus, neq; potestates, neq; præsentia, neq; futura, neq; uirtus, neq; altitudo, neq; profundū, neq; alia ulla creatura, poterit nos separare à charitate dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro. Veritatem dico in Christo, usq; in spiritu sancto. Nunquid uidetur eadem sublimitate mētis dixisse: Macero corpus meū & seruituti subijcio, ne forte cū alijs prædicauerim, ipse reprobus efficiar: qua & hic dicit, quia in his omnibus superamus, &: Certus sum eñ quia neq; mors, neq; uita, neque angustia, neque principatus, & cætera quæ scripsit, poterit nos separare à charitate dei. His igitur nobis prout potuimus de sensu eius in hac epistola iam perfectiore conceptis, etiam illud haud absurde admonebimus, quod uidetur hanc epistolam de Corintho scribere, & alijs quidem pluribus indicijs, euidentius tamen ex eo quod dicit. Commendo autem uobis Phœben sororem nostram ministram ecclesiæ quæ est Cenchris. Cenchris enim dicitur locus Corintho uicinus, imò portus ipsius Corinthi. Et ex hoc ergo apparet de Corintho scripta, & ex eo quod dicit: Salutat uos Caius hospes meus. De quo Caio scribens Corinthijs cōmemorat dicens: Gratias ago deo meo quod neminem uestrum baptizaui nisi Crispum & Caium. Simile & deinde datur indicium ubi dicit: Salutat uos Erastus arcarius ciuitatis. De quo Erasto ad Timotheum secundam scribens dixit: Erastus remansit Corinthi. Ex quibus omnibus colligi certissima uidentur indicia, quod de Corintho scripta sit. Illud sanè non parū cedit ad intelligentiæ difficultatem, quod multa de lege Moysi in hac eadem connectuntur epistola, de uocatione gentium, de Israel secundum carnem, & de Israel qui non est secundum carnem, de circuncisione carnis & cordis, de lege spiritali, & lege literę, de lege carnis, & lege membrorum, de lege mentis, & de lege peccati, de interiore & exteriore homine: quæ singula prædixisse sufficiat: in his eñ cōtinētia haberi uidet̃ epistolæ. Nūc iam prout uiam nobis dñs aperire dignatur, ad explanationē ipsius quantocyus properemus.

1 Cor.6 · Rom.8 · Rom.9 · Rom.16 · 1 Cor.1 · 2 Tim.4

Prima nobis quæstio de nomine ipsius Pauli uidetur exurgere, cur is qui Saulus dictus est in Actibus apostolorum, nunc Paulus dicatur. Inuenimus in scripturis diuinis quibusdam ueterum cōmutata uocabula, ut ex Abram uocatus sit Abraham, ex Sarai Sara, & ex Iacob Israel. In euāgelijs quoq; ex Simone Petrus, & filij Zebedæi filij tonitrui nuncupati sunt. Sed hæc ex præcepto dei legimus facta, nusquā uerò erga Paulum inuenimus tale quid gestū. De qua re quibusdam uisum est, quod Pauli procōsulis, quē apud Cyprum Christi fidei subiecerat, uocabulum sibi Apostolus sumpserit, ut sicut reges solent deuictis (uerbi gratia) Parthis Parthici, & Gotthis Gotthici nominari, ita & Apostolus subiugato Paulo Paulus fuerit appellatus. Quod ne nos quidem usquequaq; euacuandum putamus. Tamen quia nulla talis in scripturis diuinis consuetudo deprehenditur, magis ex his quæ in exemplo nostris sunt, absolutionem quæramus.

Inuenimus igitur in scripturis aliquantos binis, alios etiã ternis uisos esse nominibus, ut Salomonẽ, eundẽq; Ididã dici, Sedechiã, eundemq; Ioachim, Oziam, eundemq; Azariam: Aliosq; plurimos in Regum uel Iudicum libris, binis nominibus inuenies uocitatos. Sed nec euangelia quidem hunc eundem tenuunt morẽ. Nam & Matthæus ipse refert de se, quod cũ transiret Iesus, inuenit quendam sedentẽ ad teloniũ nomine Matthæ
Luc.9 um: Lucas uerò de eodem dicit: quia cũ transiret Iesus, quendã uidit publicanũ nomine
Matt.10 Leui, & dixit ei, sequere me. Sed & idem Matthęus in cathalogo apostolorũ dicit post multos, Matthæus publicanus, & Iacobus Alphæi, & Lebbęus, & Simon Chananæus. Marcus uerò ita refert. Matthæus publicanus, & Thomas, & Iacobus Alphęi, & Thaddæus. Hunc eundem quem Matthæus Lebbæum, Marcus Thaddæum posuit: Lucas
Luc.6 uerò ita posuit: Matthæus, Thomas, Iacobus, & Iudas Iacobi. Igitur eundẽ quem Matthæus Lebbæum, & Marcus Thaddæũ dixit, Lucas Iudam Iacobi scripsit. Certũ est aũt euangelistas non errasse in nominibus apostolorũ: sed quia moris erat binis uel ternis nominibus uti Hæbræos, unius eiusdemq; uiri diuersa singuli nominũ uocabula posuere. Secundũ ergo hanc consuetudinẽ uidetur nobis Paulus duplici usus esse uocabulo: & donec quidem genti propriæ ministrabat Saulus esse uocatus, quod magis appellationi patriæ uernaculũ uidebatͬ: Paulum aũt appellatũ esse cum Græcis & gentibus leges ac præcepta conscribit. Nam & hoc ipsum quod scriptura dicit: Saulus aũt qui &
Act.13 Paulus, euidenter nõ ei tunc primũ Pauli nomẽ ostendit impositum, sed ueteris appellationis id fuisse designat. Hæc ab ipso auctore operis omissa, nos quia id disertionis initium uidebatur exposcere, puto quod non inconuenienter præmisimus. Cętera iam de explanationum corpore, quibus poterimus compendijs exequemur.

INCIPIT LIBER PRIMVS EXPLANATIONVM ORIGENIS IN EPISTOLAM PAVLI APOSTOLI AD Romanos, secundum Hieronymi orthodoxi egregijq; doctoris translationem ex Græco in Latinum. Cap. I

PAVLVS seruus Iesu Christi.] De Paulo iam diximus, requiramus
Rom.8 nunc cur seruus dicatur is qui alibi scribit: Non enim accepistis spiritum seruitutis iterũ in timore, sed spiritũ adoptionis in quo clamamus abba pater. Et iterum: Quia autem estis filij, misit deus spiritum filij sui in corda uestra clamantem abba pater. Itaq; iam non est seruus sed filius. Quomodo ergo cum etiam his quibus prædicabat, dicat quia iam non est seruus sed filius, ipse se seruum profitetur? Siue id secundum illam humilitatẽ dictum putemus, quam dominus do
Matt.11 cuit dicens: Discite à me quia mitis sum, & humilis corde, non errabimus. Neq; enim per hoc læditur ueritas libertatis in Paulo. Dicit enim & ipse: Nam cum liber sim ab omnibus hominibus, me seruum feci. Seruit ergo Christo, non in spiritu seruitutis, sed in spiritu adoptionis, quia omni libertate nobilior est seruitus Christi. Siue qua imitatur eius pronunciet qui dixerat: Ecce ego sum in medio uestrum, non sicut discumbens, sed sicut ministrans, & eius qui semetipsum exinaniuit formã serui accipiens, ut sicut ijs qui in lege sunt, fit & ipse sub lege, & ijs qui sine lege sunt, efficitur etiã ipse sine lege: ita & ipse pro ijs qui adhuc serui sunt, & nondũ per spiritũ adoptionis in libertatem perducti filiorũ, seruus efficiatur, contrarium non uidebitur. Ad hoc potest etiam illud addi, quod ad Corinthios scribens idem Apostolus: & de nuptijs uel castitate præcipiẽs, tanquam alieno nomine quædam de libertate ac seruitute interserit dicẽs: Seruus uocatus es, nihil cures, sed si potes liber fieri magis utere. Qui enim in domino
1 Cor.7 uocatus est seruus, libertus est domini: Similiter & qui liber uocatus est, seruus est Christi. Precio empti estis, nolite serui fieri hominũ. Quæ utiq; nõnullis contra rationem uidentur inserta. Quid enim ad nuptiarũ uel castitatis præcepta cõmemoratio seruitutis ac libertatis assumitur? Sed nos sensum Pauli ita intelligimus, quod seruum dicat eum qui iugali conditione constrictus est: quia mulier nõ habet potestatem corporis sui, sed uir eius: & uir non habet potestatẽ corporis sui, sed eius mulier. Propter quod & in alijs dicit

dicit de eis, quia nō est seruituti subiectus frater uel soror, in talibus scilicet, quod in alijs eos seruituti sciret esse subiectos. Est ergo seruus uocatus qui in coniugio positus uenit ad Christum, cui dicitur: Seruus uocatus es, nihil ad te attineat: sed & si potes liber fieri magis utere: quod in coniugibus alteri continentiæ libertas, alteri generat periculum castitatis. Non enim debent nisi ex consensu ad tempus uacare orationi, & iterum in idipsum esse reuertendum, ne eos tentet Satanas propter incontinentiam suam. Is ergo qui pro nexu coniugij seruus uocatus est, libertus est domini. Libertus enim neque ex integro liber, neque ex integro seruus est appellatus: si in cæteris uirtutibus liber fuerit, si fidei, patientię, misericordiæ, iustitiæ tenuerit libertatem, libertus domini appellatur, utpote qui pro actione uirtutis liber sit, & pro coniugali necessitate sit seruus. Liber uerò est qui sine uxore per puritatem continentiæ uenit ad Christum, qui tamen seruus Christi efficitur dum ex integro uirtutibus seruit. Paulus ergo (sicut quidam tradunt) cū uxore uocatus est: de qua dicit ad Philippenses scribens: Rogo te etiam germana compar, adiuua illas quæ cum ipsa sunt. Ex consensu igitur liber effectus seruum se nominat Christi. Si uerò (ut alijs uidetur) sine uxore, nihilominus qui liber uocatus est, seruus est Christi. Quid est autem seruum esse Christi? quid est seruum esse uerbi dei? sapientiæ, iustitiæ, ueritatis, & omnium omnino uirtutum, quæ Christus est? Sed & illud (si uidetur) in hoc loco addimus, quod sicut scientia quæ nunc datur sanctis, est per speculum in ænigmate, & prophetia, & ut cætera dona spiritus sancti: ita & libertas quæ nunc sanctis præstatur, nondum plena libertas est, sed uelut per speculum & in ænigmate: & ideo sancti seruos se esse dicunt ad comparationem illius libertatis quæ facie ad faciem tribuitur. Quomodo etenim potest in carne quis positus adipisci integram libertatem, ut in nullo iam seruiat carni? Sicut nec adoptionem filiorū quis in corpore positus habere ex integro potest. Atque utinam hoc saltem obtineri possit in uita mortalium, ut seruus quis Christi ex integro fiat, non carni, non sanguini, non uanæ gloriæ, non cupiditati, non auaritiæ, non iracundiæ, non inuidiæ, sed qui soli Christo, id est omnibus simul uirtutibus seruiat. Hæc de eo quod scriptum est, Paulus seruus Iesu Christi, Vocatus Apostolus.] Hoc nomen, id est uocatus, quia ad omnes pertinet qui in Christo credunt, generale potest uideri: sed unusquisque secundum id quod in eo præuidet & eligit deus, aut apostolus uocatur, aut propheta, aut magister, aut liber ab uxore, aut seruus in coniuge, & pro diuersitate gratiæ cōpletur illud quod scriptum est: Multi uocati, pauci electi. Sciendum tamen est quod possibile est aliquem esse uocatum apostolum, aut uocatum prophetam, aut uocatū magistrum, & si neglexerit uocationis suæ gratiam, decidere ex ea: sicut & Iudas qui etiam Apostolus uocatus est, & negligens uocationis suæ gratiam ex apostolo factus est prædo proditor. Et fuit quidem uocatus apostolus, sed nō fuit electus apostolus. Sed & ille propheta qui in tertio Regnorum libro refertur prophetasse de Hieroboam, uocatus propheta fuit: si autem electus fuerit, ipsi discutite, quoniā quidem prohibitus panem mādu care in Israel, manducauit, & reuertendo captus est à leone. Sunt & multi uocati magistri per omnes ecclesias dei, & uocati ministri, sed nescio qui in his magistri electi sint, & ministri electi. Sic & quosdam puto uocatos quidem ut putentur pati pro Christo, non tamen electos, id est uocatos martyres: ut sunt illi qui post tormentorum agones & carcerum, non usq; ad finem in confessionis tolerantia perdurarunt. Est & uocata uirgo, sed non electa, quæ scilicet uirgo sancta non fuerit corpore & spiritu. Et est uocatus pastor, sed non electus, qui præest gregi quidem, & lacte eius utitur, & lanis eius operitur, sed infirmum non requirit, & claudum non colligit, & fortem circumscribit in laborem. Ita est & uocatus abstinens, sed non electus, scilicet qui ieiunat tristis, & exterminat faciem suam ut hominibus placeat. Sed & per singulos gratiarum gradus similiter inueniès multos quidem uocatos, paucos autem electos. Segregatus in Euangelium dei.]

Phil.4

Matt.22

3 Reg.13

In Paulo non sola generalis uocatio ad Apostolatum designatur, sed electio protinus secundum dei pręscientiam subsecuta per hoc quod segregatus dicitur in Euangelium dei: sicut & alibi ipse de se dicit. Cum autem complacuit deo qui me segregauit ex utero matris meæ, & uocauit per gratiam suam, ut reuelaret filium suum in me. Quod tamen hæretici ad calumniam uocant, dicentes eum segregatū esse ab utero matris suæ ob hoc

Gal.1

ob hoc quod in eo naturæ bonitas inerat, sicut econtrario de his qui malæ naturæ sunt, dicitur in Psalmis, quia segregati sunt peccatores ex utero. Nos autem dicimus quod neque Paulus fortuito, aut naturali differentia electus est, sed electionis suæ causas in se metipso dedit ei, qui scit omnia antequam fiant: neque peccatores qui separantur à uentre, iudicij iniquitate separantur. Denique statim in consequentibus uide quid de eis dicat sermo diuinus. Scriptum est enim: Segregati sunt peccatores ab utero, errauerunt à uentre, locuti sunt falsa. Si intelligamus quomodo statim ut de uentre matris procedunt peccatores errauerūt uel locuti sunt falsa, pariter intelligimus quod iusti separantur à uentre. Ergo & Paulus quod segregatus in euangeliū dicitur, & segregatus à uentre matris suæ, causas in eo & merita quibus in hoc segregari debuerit, uidit ille quem non latet mens. Præuidit enim quod abundantius quàm cæteri omnes laboraturus esset in euangelio, quod in fame & siti, in frigore & nuditate, periculis latronum, periculis fluminum, periculis maris, prædicaturus esset euangeliū Christi, sciens quod uæ esset sibi si non euangelizaret, & quod maceraturus esset corpus suum, & seruituti subiecturus, ne forte cū alijs prædicaret, ipse reprobus efficeretur. Hæc ergo & his similia & alia multa in eo de uentre matris præuidens Iesus pro his segregauit eum in euangeliū. Si enim (ut hæretici putant) uel sortis incerto, uel naturæ melioris prærogatiua fuisset electus, nunquam utique timuisset, ne si minus corporis sui frena tenuisset, euenire posset ut reprobus fieret, uel uæ sibi esset futurum si euangelizare cessaret. Denique & ipse in consequentibus latius differens ait: Quia quos præsciuit, & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui, euidenter ostendens quod eos quos præsciuit deus tales futuros ut Christo se in passionibus conformarent, ipsos etiam conformes ac similes imaginis eius prædestinauit & gloriæ. Præcedit ergo præscientia dei, per quam noscūtur qui in se labores & uirtutes habituri sint, & ita prædestinatio sequitur: nec tamen rursus prædestinationis causa putabitur præscientia. Quod enim apud homines uniuscuiusque meritum pensatur ex præteritis gestis, hoc apud deum iudicatur ex futuris, & ualde impius est qui in hoc non credit deo, ut quod nos in præteritis uidemus, hoc ille uideat in futuris. Segregatus in euangelium dei, inquit. In alijs locis scripturæ euangelium Christi esse dicuntur, sicut & Marcus euangelista scribit: Initium Euangelij Iesu Christi, sicut scriptum est in Esaia propheta: Verum quoniā Christus uerbum est, &: In principio erat apud deum, & deus erat uerbum. unum atque idem dicit euangelium dei & euangelium Christi, uel quia ipse dominus dicit: Ego & pater unum sumus. Et iterum dicit ad patrem: Omnia mea tua sunt, & tua mea, & glorificatus sum in his. Ergo & euangelium patris euangelium filij est. Sed & Paulus dicit: Euangelium meum quod prædico inter gentes. Quod fortassis ut hæres Christi dicit, & tanquam in Euangelio cohæres, quia & alibi etiam plurimorum dicit esse Euangelium sicut ad Galatas: Sed & si uelatum est Euangelium nostrum, id est omnium qui cohæredes sumus Christi. Verum & secundum hoc quod ipse prædicator eius est, recte suum dicit esse Paulus Euangelium.

(Mar.1; Ioan.1; Ioan.17; Gal.2)

Quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo.] Verum simpliciter accipi debeat euangelium per scripturas propheticas à deo repromissum ad distinctionem alterius Euangelij quod æternum dicit Ioannes in Apocalypsi: Quod tunc reuelandum est cum umbra transierit, & ueritas uenerit, & cum mors fuerit absorpta, & æternitas restituta, considerato etiam tu qui legis. Cui æterno Euangelio conuenire uidebuntur etiam illi æterni anni de quibus Propheta dicit: Et annos æternos in mente habui. Eique adiungi potest & ille liber uitæ, in quo sanctorum nomina scripta dicuntur. Sed & illi libri qui apud Danielem cum iudicium consedisset aperti sunt, uel qui apud Ezechielem prophetā deintus & deforis dicuntur inscripti, omnia quæque non atramento, sed spiritu dei uiui scripta memorantur. De quibus quamuis periculosum uideatur chartulis committere, tamen non otiose prætereunda sunt dicta sapientium & ænigmata, sed subtili admodum mentis acie (in quantum res patitur) uelut per quoddam speculum cōtemplanda: ne forte is qui uerbum caro factus apparuit positus in carne, sicut apostolus dicit: Quia manifestatus est in carne, iustificatus in spiritu, apparuit angelis: hoc quod apparuit angelis, nō eis absque euangelio apparuit: sicut nec nobis quidē hominibus ad quos missum se dicit euangelizare pauperibus, dimittere captiuos in

(1 Tim.3)

uos in remissionem,& annunciare annum domini acceptum. Si ergo cum apparuit nobis omnibus hominibus non sine euangelio apparuit, consequentia uidetur ostendere quod etiam angelico ordini non sine euangelio apparuerit, illo fortassis quod æternum euangelium à Ioanne memoratum supra edocuimus. Si uerò etiam in reliquis cœlestibus ordinibus tale aliquid gestum esse ab eo suspicādum sit, in ea qua singuli quiq; sunt forma apparuit eis, annuncians pacem, quoniā quidem per sanguinem crucis suæ pacificauit non solum quæ in terra, sed quæ in cœlis sunt, etiam tu apud temetipsum discutito. Quod promisit per prophetas suos in scripturis sanctis. Quæ de Christo prædicta sunt per prophetas, hæc etiam de Euangelio prædicta esse sentiendum est, quamuis Marcus euangelista distinctionem facere uideatur Christi & Euangelij, cum dicit: *Mar.8*
Qui dimiserit patrem & matrem &c. propter me uel propter Euangelium. Quod & si propriè Euangelij promissiones requirendę sunt, in prophetis abundanter inuenies, ut est illud: Dominus dabit uerbum euangelizantib. uirtute multa, &: Quàm speciosi pe- *Psal.68*
des euangelizantiū bona. Ad hoc respicit &: Ad omnē terram exiuit sonus eorum, & *Esa.52*
in fines orbis terræ uerba eorum. & Velociter currit sermo eius: Sed &: Ecce ego mit- *Psal.18.147*
to pastores multos, & uenatores multos, & capient eos super omnē montem, & super *Hier.16*
omnem collem. Per Hieremiā promittitur, quod nunc Paulus dicit de Euangelio, quia promisit deus per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo. Quod filius secundum carnē ex semine Dauid factus.] Factus est autem sine dubio id quod prius non erat secundum carnem. Secundum uerò spiritum erat prius, & non erat prius, quando non erat. Obseruandum est enim quia non dicit, qui prædestinatus est filius dei in uirtute secundum spiritū sanctificationis, sed qui destinatus est filius dei in uirtute. Et nemo putet nos de hoc sermone curiosius quàm res patitur perscrutari. Quamuis enim in latinis codicibus & exemplaribus prædestinatus soleat inueniri, tamen quod interpretationis ueritas habet, destinatus scriptum est nō prædestinatus. Destinatur enim ille qui est, prędestinatur uerò ille qui nondū est. Sicut de his quibus dicit apostolus: Quos *Rom.8*
autem præsciuit, illos & prædestinauit. Præsciri ergo & prædestinari possunt illi qui nondum sunt. Ille autem qui est, & semper est, non prædestinatur sed destinatur. Hæc dicta sint à nobis propter eos qui in unigenitū filium dei impietatem loquuntur, & ignorantes differentiam destinati & prædestinati: putant eum inter eos qui cum ante non fuerint prædestinati sunt, esse numerandum: qui nunquam prædestinatus est ut esset filius, sed semper fuit sicut & pater. Qui ergo semper est, destinatur ut diximus, non prædestinatur. Qui autem prædestinatur, nondum erat tunc cum prædestinaretur, sed cœpit ex tēpore. Necessaria igitur distinctione Apostolus utitur, eum qui ex semine Dauid secundum carnem est factus prædestinatum dicēs: eum uerò quem filium dei in uirtute secundum spiritum sanctificationis nominat, destinatum. Etenim cum dixisset filium dei, non superfluo addidit in uirtute, indicans per hoc quod substantia filius sit secundum spiritum sanctificationis. Christus enim Dei uirtus & Dei sapientia dicitur, qui & uapor uirtutis Dei, & manatio gloriæ omnipotentis purissima, & splendor lucis æternæ, & imago bonitatis dei appellatur. Sed requiritur si id quod de semine Dauid, secundum carnem est, quod uerò in uirtute destinatur secundum spiritum sanctificationis, filius Dei & in substantia dei est, quomodo accipiendum est de anima Iesu quæ hic nequaquam cum carne & spiritu sanctificationis uel diuinæ uirtutis substantia nominatur? De qua alibi ipse saluator dicit, quia tristis est anima mea usq; ad mortem: & *Matt.26*
Nunc anima mea turbata est: quam & à semetipso posuit, imò qua usq; ad infernum de- *Ioan.12*
scendit, de qua & dicitur: Non derelinques animam meam in inferno. Certum est e- *Psal.16*
nim quia hæc non de semine Dauid generata sit. Dicit enim, quia quod factum est ex semine Dauid, secūdum carnem est. Quia ergo neq; in eo quod secundum carnem est, uidetur annumerari, neq; in eo ubi descendit, de qua & dicitur: Non derelinques animam meam in inferno: Destinatur filius dei in uirtute secundum spiritum sanctificationis.] Puto quod consuetudine sua Apostolus utatur etiā in hoc loco, sciens mediam semper esse animam inter spiritum & carnem, & aut iungere se carni, & effici unum cum carne: aut sociare se spiritui, & esse unum cum spiritu: ex quo siquidem cum carne sit carnales homines fiant: si uerò cum spiritu, spiritales, & idcirco extrinsecus

eam

eam non nominat, sed carnem tantum uel spiritum: scit enim alteri horũ necessario animam cohærere, sicut & in his ad quos dicit: Vos autem in carne non estis, sed in spiritu: & qui se iungit meretrici unum corpus est: Meretricem hic carnem uel corpus uocans: Qui autem iungit se domino unus spiritus est. Ita ergo etiam nunc sciens de anima Iesu, quia sociato domino, & cohærens ei, unus cum ipso factus sit spiritus sanctificationis, non eam nominauit extrinsecus ne solueret Iesum. Quod deus coniunxit homo nõ separet. Sanctificationis uerò spiritus dicitur secundum hoc quod præbet omnibus sanctitatem, sicut alibi de eo scriptum est: Qui factus est sapientia nobis à deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio. Verum occurrunt nobis quædam quæstiones acerbissime commouẽtes, quomodo uideatur Christus descẽdere ex semine Dauid, quem constat non esse ex Ioseph natum, in quem Ioseph series ex Dauid descendentis generationis adducitur. Quibus occurrere quamuis molestũ sit secundum literæ rationem, tamen respõdetur à nostris quod Maria desponsata erat Ioseph, antequam conuenirent, & inuenta est in utero habens de spiritu sancto. Secundum legem sine dubio contribuli suo & cognato coniuncta est. Et quamuis dicatur ad eam ab angelo, quia & Elizabet cognata tua ipsa etiam pariet filium in senectute sua: Elizabet autem ex filiabus Aaron esse dicitur, tamen affirmabitur à nostris quod cognationis nomen non solum ad contribules, sed ad omnes qui sunt ex genere Israel, inter se inuicẽ possit aptari competenter, sicut & idem apostolus de omnibus simul dicit: Qui sunt cognati mei secundum carnem. Hæc quidem & alia similiter respondentur: uerũ quàm sint ualida aduersum assertiones eorum, qui nos de scripturarum testimonijs perurgent, probato qui legis. Nobis tamen hæc intelligenda secundum spiritalem uel allegoricam rationem magis uidentur, secundum quod nihil obest etiã quod Ioseph pater Christi dicitur, cum omnino nõ sit pater eius. Quia & in generationibus à Matthæo refertur quod Iosaphat genuerit Ioram, & Ioram genuerit Oziam. In quarto autem Regnorum libro scriptum est, quod Ioram genuerit Ochoziam, & Ochozias genuerit Ioas, & Ioas genuerit Amasiam, Amasias uerò genuerit Azariam, ipsum qui interdum Ozias nominatur, & Azarias Ioatham. Hic ergo Ozias, qui & Azarias, cum in tertio Regnorũ libro dicatur Amasiæ esse filius, à Matthæo filius Ioræ scribitur, tribus in medio generationibus prætermissis. Cuius rei dissertio, certum est quod non secundum historiam, sed secundum spiritalem intelligentiã constet, quę nõ est nobis nunc in transitu pulsanda: in suo enim loco iungetur. Interim sufficit nobis ad eos qui aduersantur respondere, quod sicut Iesus Ioseph filius esse dicitur, ex quo nõ est generatus, & Ozias genitus ex Ioram, ex quo non est genitus, ita ex semine Dauid secundum carnem Christus potest accipi, ut quicquid rationis uel assertionis in Ioram protulerunt, & in Ioseph, hoc & in Dauid suscipiendum dicamus. Ex resurrectione mortuorum, Iesu Christi domini nostri.] Quomodo quidem is qui secundum carnem factus esse dicitur ex semine Dauid, filius dei sit in resurrectione mortuorum, difficile non est aduertere ei qui legerit illud quod scriptum est: Decebat enim eum per quẽ omnia, & in quo omnia, multos filios in gloriam adducentem, auctorẽ salutis eorum per passiones consummare. Finis autem passionum Christi, resurrectio. Et: quia post resurrectionẽ ultra iam non moritur, & mors illi ultra non dominabitur, & iterũ dicitur: Quia etsi agnouimus Christum secundum carnem, sed nunc iam non nouimus, ideo omne quod est in Christo, iam nunc filius dei est. Quomodo autẽ & ad eum qui filius dei est destinatus in uirtute hoc referatur, coarctat intelligẽtiam nostram, nisi quod per indissolubilem unitatem uerbi, & carnis, omnia quæ carnis sunt asscribũtur & uerbo, quomodo & quæ uerbi sunt prædicantur in carne: Iesum uerò & Christum, & dominum inuenimus sæpe ad utramq; naturam referri, ut est illud: Vnus dominus noster Iesus Christus, per quẽ omnia. Et iterum: Si cognouissent, nunquam dominũ gloriæ crucifixissent. Primitiuus ergò uel primogenitus ex mortuis dicitur Christus. Sed requirendum nobis est, si solus primogenitus uel primitiuus ex mortuis, et non habet aliquos secum etiam in primatu participes, de quibus dicit apostolus: Quia suscitauit nos cum Christo, simulq; fecit sedere in cœlestibus. Ne forte ergo & isti quos dicit excitatos esse cũ Christo, & cum eo sedere in cœlestibus, & ipsi primogeniti sunt, uel primitiui ex mortuis: sicut & illi fuerunt, qui cum illo suscitati esse di-

Rom.8 · 1 Cor.6 · 1 Cor.1 · Luc.1 · Rom.9 · Heb.2 · Rom.6 · 2 Cor.5 · 1 Cor.8 · 1 Cor.2 · Eph.2

esse dicuntur, cum monumenta aperta sunt, & multa sanctorũ corpora qui dormierant surrexerunt, & ingressi sunt in sanctam ciuitatem. Et de his talibus fortassis dicit Apostolus esse ecclesiam illam primitiuorum, quam asscriptam memorat in cœlis.

Per quem accepimus gratiam & apostolatũ ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine eius.] Per Christum se dicit accepisse gratiam & apostolatum, utpote mediatorem dei & hominum. Gratiam & apostolatum. Gratia ad laborum patientiam referenda est: Apostolatus ad prædicationis auctoritatem, quia & ipse Christus apostolus dicitur, id est missus à patre: quippe qui ad euangelizandum pauperibus missum se dicit: Omnia ergo quæ sunt, dat etiam discipulis suis. Gratia dicitur diffusa in labijs eius: dat & apostolis suam gratiam, cum qua laborantes dicant: Abundantius uerò quàm omnes illi laboraui: Non autem ego, sed gratia dei mecum. Et quia de ipso dictum est: Habentes igitur pontificem & apostolum confessionis nostræ Christum, dat discipulis suis apostolatus dignationem, ut & ipsi efficiant apostoli dei. Non enim gentes quæ erant alienæ à testamento dei, & conuersatione Israel, credere poterant euangelio, nisi per gratiã quæ apostolis fuerat data, per quam prædicantibus apostolis in fidem obedire dicitur: & in omnem terram de nomine Christi sonus gratiæ eorum commemoratur exisse, ita ut ad eos qui Romæ sunt perueniret, ad quos ait Apostolus:

In quibus estis & uos uocati Iesu Christi.] Paulus uocatus Apostolus dicit, & Romani uocati, non tamen Apostoli, sed uocati sancti in obediẽtiam fidei. De diuersitate autem uocatorum iam superius diximus. Omnibus qui sunt Romæ dilectis dei, gratia uobis & pax à deo patre nostro, & domino Iesu Christo.] Benedictio hæc pacis & gratiæ quæ datur dilectis dei ad quos scribit apostolus Paulus, puto quod nõ sit minor quàm fuit benedictio Noe in Sem & Iapheth, quæ per spiritũ impleta est erga eos, qui fuerint benedicti. Similiter & ea in qua benedict⁹ est Abrahã à Melchisedech, & Iacob à patre suo Isaac: & duodecim patriarchæ qua benedicuntur à patro suo Israel, uel benedictio Moysi qui benedixit tribus Israel. Non ergo his omnibus inferiorem dico hanc apostoli benedictionẽ, qua benedixit ecclesias Christi. Ait eñ & ipse de se: Puto enim quia & ego spiritũ dei habeo. In spiritu ergo dei scribit Apostolus, & in spiritu benedixit. Per ipsum ergo spiritum benedictiones capient hi qui benedicuntur ab Apostolo: si tamen digni inueniantur super quos ueniat benedictio eius. Alioquin fiet illud in eo quod scriptum est: Si fuerit ibi filius pacis, pax uestra ueniet super eum: Sin autem, pax uestra ad uos reuertetur. Quod scriptum est ergo de pace, hoc de gratia fiet, quia gratiam simul coniungit cum pace. Sciendum uerò est, quia hæc apostoli cõsuetudo scribendi non erga omnes ab eo seruatur ecclesias. Nam ad Corinthios quidem in prima & secunda, & ad Galatas, & ad Ephesios, & ad Philippenses similiter scribit. Ad Colossenses uerò: Gratia uobis & pax à deo patre nostro, dicit: & non addidit & domino nostro Iesu Christo. Ad Thessalonicenses uerò prima ita habet: Gratia uobis & pax, & nihil ultra. In secũda uerò: Gratia uobis, & pax à deo patre nostro, & domino Iesu Christo. Ad Timotheum prima & secunda: Gratia, misericordia, & pax à deo patre, & Christo Iesu domino nostro. Ad Titũ uerò: Gratia & pax à deo patre & Iesu Christo saluatore nostro. Et quãuis curiosior uideatur huiuscemodi obseruatio, tamen qui nihil otiosum credit in scripturis esse diuinis, etiam horum differentias & diuersitates non inanes putabit.

1 Cor.7 · *Matt.10*

Primum quidem gratias ago deo meo per Iesum Christum pro omnibus uobis, quoniam fides uestra annunciatur in uniuerso mundo.] Quoniã ad quosdam scribens Apostolus, dicit pro omnibus semper gratias agere, sicut & nunc ad Romanos: ad alios uerò scribens gratias quidẽ agere, sed non addidit pro omnibus: obseruans inuenies quod ubi dicit pro omnibus se gratias agere, culpas aliquas graues, aut probra non exaggeret, ubi autẽ aliquos uel arguit, uel notat, non addidit gratiarum actionem, quod pro omnibus gratias agat, sicut ad Corinthios, & ad Colossenses. Ad Galatas uerò omnino nõ ponit gratiarũ actionẽ, quod eos miratur tam cito transferri ab eo qui uocauit eos in aliud euangeliũ. Prima ergo uox incipit ad gratiarũ actionem. Agere autem deo gratias, hoc est, sacrificiũ laudis offerre, & ideo addidit: Per Iesum Christum, uelut per pontificẽ magnũ. Oportet enim scire eum qui uult offerre sacrificiũ deo, quod per manus pontificis debet offerre. Sed & hoc quod dixit: Deo meo, nõ est otiose accipiendũ.

Non enim uox iſta poteſt eſſe niſi ſanctorum, quorũ deus dicitur, ſicut deus Abraham, uel Iſaac uel Iacob. Non poteſt dominum deum ſuum dicere is cui deus uenter eſt, aut cui auaritia deus eſt, aut cui gloria ſeculi, & pompa mundi, aut potentia rerum caducarum deus eſt. Quicquid enim unuſquiſq; ſupra cætera colit, hoc illi deus eſt. Sed uideamus quid eſt pro quo Apoſtolus gratias agit deo ſuo. Quoniam (inquit) fides ueſtra annunciatur in uniuerſo mundo. Si in uniuerſo mundo ſimpliciter accipiamus, hoc uidetur deſignare quod dicimus in multis locis mundi, hoc eſt terræ huius, eorũ qui Romæ ſunt fides & religio prædicatur. Si uerò in hoc loco ut etiã in nonnullis mundus deſignatur qui è cœlo conſtat & terra, atq; omnibus quæ in eis ſunt, poteſt etiam illud intelligi, quòd uirtutes de quibus dicit quia gaudiũ habeant ſuper uno peccatore pœnitentiam agente, multo magis de conuerſione quoque & fide Romanorum lætentur, nunciantibus ſibi angelis illis qui aſcedunt & deſcendunt ad filiũ hominis. Et ipſi enim mirantur de conuerſione gentium, & quod in omnem terram exiuit ſonus Apoſtolorum Christi Ieſu. Deniq; & agones ipſorum ſpectantes in hoc mundo lætantur, ſicut &
1Cor.4 Apoſtolus dicit: Quia ſpectaculum facti ſumus huic mundo & angelis & hominibus. Poteſt tamẽ & ita intelligi, quod fides iſta quam Romani habent, ipſa eademq; ſit & nõ alia quæ in uniuerſo mundo annunciatur & creditur, quæ non ſolum in terra, ſed etiam in cœlis prædicatur: quia Ieſus pacificauit per ſanguinem ſuum non ſolum quæ in terris ſunt, ſed & quæ in cœlis, & in nomine eius genu flectunt nõ ſolum terreſtria, ſed & cœleſtia & inferna. Et hoc eſt in uniuerſo mundo fidem prædicari, per quam omnis mundus ſit ſubditus deo. Obſeruandum eſt ſanè quia ad hoc quod dixit: Primum quidem, non reddidit uerbi gratia ut diceret, ſecundo autem, ſed ut prædiximus de loquutionibus minus finitis: niſi forte uideatur in eo reddi cum dicit: Nolo autẽ uos ignorare fratres. Teſtis enim mihi eſt deus, cui ſeruio in ſpiritu meo, in euãgelio filij eius.] Deus teſtis eſt ſanctis ſuis, quia & ipſi teſtes ſunt dei, ſecundum quod dicit propheta: Eritis mihi teſtes, & ego teſtis, dicit dominus. Sed & ſaluator ad diſcipulos dicit: Eritis mihi
Act.1 teſtes in Hieruſalem, & in Samaria, & in omnibus finibus terræ: ſecundum illud quod
Matt.10 ſcriptum eſt: Qui confeſſus fuerit me, & ego confitebor eum coram patre meo. Videamus autem quid eſt quod dicit: Cui ſeruio in ſpiritu meo. Seruire in ſpiritu ſimile mihi uidetur eſſe, imò & amplius aliquid quàm adorare in ſpiritu, ſicut & ipſe dominus di-
Ioan.4 cebat ad Samaritanam mulierem: Venit hora, & nunc eſt quando ueri adoratores adorabunt patrem in ſpiritu & ueritate. Sed & Paulus non ſolum adorat in ſpiritu, uerum & deſeruit in ſpiritu. Nam adorare quis poteſt & ſine affectu: deſeruire uerò eius eſt, quem conſtringit affectus. Deſeruit ergo Apoſtolus domino, non in corpore neque in anima, ſed in meliore ſui parte, in ſpiritu. Hæc enim tria eſſe in homine deſignat ad
2 Theſſ.ult. Theſſalonicenſes ſcribens cum dicit: Vt integrum corpus noſtrum & anima & ſpiritus
Dan.3 in die domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruetur. Et Daniel dicit: Laudate ſpiritus & animæ iuſtorum dominum. Apoſtolus ergo ubique ſpiritum præfert, & repudiat carnem, uel quæ carnis ſunt. Deniq; & legis ipſius ſpiritum laudat: literam uerò tanquam carnem
2 Cor.3 ſpernit cum dicit: Litera occidit, ſpiritus uerò uiuificat. Sed & cum dicit: Etenim in quo infirmabatur lex per carnem, deus filium ſuum mittens in ſimilitudine carnis peccati: carnem legis, ſine dubio literam legis dicit. Per literam namque infirmabatur lex, ut
Exod.16 non poſſet impleri: Quis enim impleret uel de ſabbato quod ſcriptum eſt: Non te mouebis de loco tuo in die ſabbatorũ? Quomodo enim fieri poterat ut ſe aliquis penitus non moueret de loco ſuo in die ſabbatorum? uel de legibus lepræ in ſtamime, uel in pariete, uel in pellicula exortæ? & multa alia in quibus ſecundum literam tanquam ſecun-
Rom.7 dum carnẽ infirmata eſt lex. Propterea ergo Apoſtolus dicit, quia lex ſpiritalis eſt. Qui
Rom.8 igitur legem intelligit ſpiritalem, hic ſpiritu ſeruit deo. Vnde & ad alios dicit: Si enim ſecundum carnem uixeritis, moriemini, hoc eſt ſecundum literam quæ occidit. Si autem ſpiritu actus carnis mortificaueritis, uiuetis. Requirendum ſanè eſt, ſi & patres antiqui & patriarchæ uel prophetę, qui etiam ipſi fuerunt perfecti in ſpiritu, deo ſerui eſſe credendi ſunt: quia & Abraham deſiderauit ut uideret diem domini, & uidit & gauiſus eſt: & Moyſes & Helias apparuerunt in gloria cũ Ieſu colloquẽtes in monte. In quo oſtenditur legẽ & prophetas cũ euangelijs cõſonare, & in eadem gloria ſpiratalis aſpectus

ctus atque intelligentiæ refulgere. Quomodo sine intermissione memoriam uestri facio semper in orationibus meis, obsecrans si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam in uoluntate dei ueniendi ad uos.] Quod sine intermissione pro his quibus scribit orare se dicit, mandati sui memor cõplet opere quod sermone præcipit. Quod autem dicit obsecrare se si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeat, ut uoluntate dei ueniat ad Romanos, considerandũ quod Apostolus ad dei opus sanctum, & opus Euangelij proficiscens expectat donec obsecrationibus impetraret non solum prosperum sibi iter fieri, sed & in uoluntate dei prosperum fieri. Vnde & multo magis nobis quibus non est uel operis tanta, uel meriti conscientia, cum aliquid agere disponimus, à Deo itineris prosperitas postulanda est. Puto tamen quod etiam hoc uoluit intelligi Apostolus, quia non semper prosperitas itineris dei uoluntate perficitur. Denique & Balaam iter habuit prosperũ eundi ad Balach, ut malediceret populo Israel, sed non fuit illa ex uoluntate diuina prosperitas. Et multi in rebus seculi prosperis utuntur successibus, & exultant in prosperitatibus suis, sed non est talis prosperitas ex uoluntate dei, nisi cum tale est opus itineris nostri, quale hic designat Apostolus.

Desidero enim uidere uos, ut aliquid impartiar uobis gratiæ spiritalis ad confirmandos uos, id est, simul consolari in uobis per eam quę inuicem est fidem uestram atque meam.] Primo omnium discere debemus esse apostolicũ, desiderare fratres, sed non aliam ob causam nisi ut uel conferamus eis aliquid doni spiritalis si possumus: uel si non possumus, ipsi ut capiamus ab eis. Sine hoc enim non est probabile desiderium circumeundi fratres. Quod autem dicit: Vt aliquod tradam uobis donum spiritale, uidetur indicare esse aliquid quod donum quidem sit, non tamen spiritale. Nam donum fidei sine dubio spiritale est, & donum sapientiæ & scientiæ, & uirginitatis similiter. Vbi autem dicit de nuptijs & de uirginitate loquens: Sed unusquisque proprium donum habet à Deo, alius sic, alius autem sic: Donum quidem dicit esse nuptias, quoniam sicut scriptum est: A Deo aptatur mulier uiro: sed non istud donum spiritale. Possunt & alia multa donum Dei dici, ut diuitiæ & fortitudo corporis, ut formæ decor, ut regnum terrestre. A Deo enim etiam hæc donantur, sicut & Daniel dicit: Quia ipse facit reges & commutat, sed non sunt hæc dona spiritalia. Beati sunt ergo illi quibus spiritalem gratiã tradere uult Apostolus ad confirmationem fidei, ut ultra iam non sint paruuli, neque circumferantur omni uento doctrinæ. Quod cum fit à Paulo, & ipse consolationem capit, opus suum firmum & stabile uidens: & illi consolantur, quia apostolicæ gratiæ participes fiunt. Nolo autem uos ignorare fratres, quia sæpe proposui uenire ad uos, & prohibitus sum usque adhuc, ut aliquẽ fructũ habeam in uobis, sicut & in cæteris gentibus: Græcis ac Barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum. Ita quod in me est, promptum est & uobis qui Romæ estis, euangelizare.] Est quidem & hyperbaton in hoc loco, & loquutionis defectio: sed hyperbaton modo hoc possumus reddere. Nolo autem uos ignorare fratres, quia sæpe proposui uenire ad uos, ut aliquem fructũ haberem in uobis, sicut & in cæteris gentibus Græcis ac Barbaris, sapientibus & insipientibus, & prohibitus sum usque adhuc. Defectio uerò elocutionis hoc modo adimplebit. In eo ubi dicit: Et in cæteris gentibus Græcis ac Barbaris, sapientibus & insipientibus, uidetur deesse quibus: ut ea quæ subsequuntur sic legantur, quibus debitor sum, & sit talis consequentia. Sicut fructum habeo in cæteris gentibus Gręcis ac Barbaris, sapientibus & insipientibus, quibus debitor sum: ita quod in me est promptus sum etiam uobis qui Romæ estis euangelizare. Nunquam enim apud ullam gentem erubui euangelium meum prædicare, quia uirtus dei est in eo ad salutem omni credenti, Iudæo primũ & Græco: quia in euangelio Dei iustitia reuelatur, quæ obtecta prius uelabatur in lege. Reuelatur autem in his qui ex fide Veteris testamenti ad fidem nouam Euangelij ueniunt, sicut in propheta dictum est: quia iustus etiã si in lege adhuc sit. Deo credens, & famulo eius Moysi, ex fide uiuit: & cum de Euangelio uenit, ex fide legis in fide Christi dirigitur: ita ex fide in fidem proficit. Hæc quantum ad consequentiam uerborum ipsius Apostoli pertinet dicta sint. Hoc autem quod spectat ad intelligentiam requiramus. Quod ait: Quia sæpe proposui uenire ad uos: charitatem suam quam erga Romanos habebat, innotuit. Quod uerò addidit: Et prohibitus sum usque adhuc, si quidem

1 Cor. 7

Dan. 2

putetur à deo prohibitus,ostenditur per hoc etiã id curæ esse deo, quo unusquisq; apo-
stolorum uel debeat ire uel non debeat,& quod dispensatione quadam alijs prohibeat
Act.16 quidem,alijs sinat prædicare uerbum dei,sicut & alibi dicit: Et cum tẽtaremus ire in Bi
Matt.13 thyniam,prohibuit nos spiritus Iesu. In euangelijs à saluatore dicitur: Vobis datum est
nosse mysterium regni dei,cæteris autem in parabolis,ut uidentes non uideant,& audi
entes non audiant. Si uerò: Prohibitus sum usq; adhuc, ad illum referatur de quo alibi
1 Thess.2 ipse dicit: Quia impediuit nos satanas: competenter ostendit se in orationibus sine in-
termissione certare,ut deuictis satanæ impedimentis,prosperum iter eius fiat in uolun-
tate dei eos uidere qui Romæ sunt.Desiderat enim,& in orationibus obsecrare nõ ces-
sat,fructum aliquem capere ex ipsis,sicut ex cæteris gentibus. Vnde uelut multarum di
uitiarum cupidus Paulus, ex multis rationabilibus possessionibus reditus desiderat cõ
gregrare:congregat fructus ex Græcis, congregat ex Barbaris, cõgregat ex sapientib.
aliquid etiam ex insipientibus colligit,dum alijs tanquã perfectis sapientiam loquitur,
alijs tanquam insipientibus nihil aliud se scire dicit, nisi Christum Iesum & hunc cru-
cifixũ, dum alios ex lege & prophetis docet, alios signis & uirtutibus suadet. Verum
hos omnes fructus affert Paulus,quia tanquã palmes bonus permanet in uite uera quæ
Christus est: quem frequẽtius pater purgat agricola, & ideo fructum plurimum affert.
Purgat autem eum in laboribus,in tribulationibus, in persecutionibus. Sunt enim alij
palmites, qui in uite quidem permanent,fructum uerò nõ ferunt,sed sunt aridi:Ex qui-
bus sunt illi, qui nomine quidem permanent in Christo, operibus autem & actibus in-
fructuosi inueniuntur & aridi, qui dicuntur excidi, & in ignem mitti. Sicut enim pri-
mus Adam quædam uitis fuit, & radix humani generis, quæ attulit quosdam quidem
palmites fructuosos, ut Seth, Enos, & reliquos usq; ad Noe: alios autem infructuosos
& inutiles,ut Cain,& omnem quę ex ipso procreata est stirpem:Ita & in Christo,qui est
nouissimus Adam,sunt quidam palmites fructuosi,uelut in uite uera fructificãtes:qui-
dam uerò aridi & à patre agricola excidendi.Sed & illud obseruandum est,quod singu
Gal.5 lari numero Apostolus bonorum nominat fructum,sicut & alibi: Fructus autem spiri-
tus,gaudiũ, charitas, & pax: Opera autem quæ exprobrat, pluraliter profert. Quod si
Psal.128 quis obijciat illud quod in psalmo scriptũ est:Labores fructuũ tuorum mãducabis, pro
bono & pluraliter dictum: sciẽdum est quod sicut is qui margaritas negotiatur plures,
inueniens unam preciosam,uendidit omnes & emit illam unam:ita quis à pluribus fru
ctibus incipiẽs,ad unum perfectionis tendere debet fructũ.Requirendũ nunc est,quo-
modo Apostolus Græcis ac Barbaris,sapientibus & insipientibus debitor est. Quid e-
nim ab ipsis acceperat,unde eis debitor fieret. Arbitror quidem diuersis gẽtibus inde
eum effectum esse debitorem, quod omnium gentium linguis eloquia accepit per
1.Cor.14 gratiam spiritus sancti, sicut & ipse dicit: Omniũ uestrum magis linguis loquor. Quia
ergo linguarũ notitiã non pro se, sed pro his quibus prædicandum est accipit, debitor
omnibus illis efficitur,quorũ accepit à deo linguæ notitiam. Sapientibus autẽ efficitur
debitor per hoc quod accepit sapientiam in mysterio absconditam, quam perfectis &
sapientibus loqueretur.Quomodo aũt & insipientibus? In quo patientiæ gratiã & lon
ganimitatis accepit. Summæ etenim patientiæ est ferre insipientium motus. Gratis-
sime aũt addidit in consequentibus: Ita quod in me est promptus sum & uobis euange
1 Cor.9 lizare.Promptum se esse testatur,quod & alibi dicit: Si uolens hoc ago, mercedem ha-
beo.Promptus enim quis est prudentibus loqui. De insipientibus uerò sciendum est il
lud,quod dicit:Si aũt inuito dispensatio ista credita est mihi, & uæ mihi est si non euan-
gelizauero. Non enim erubesco euangelium. Virtus enim dei est in salutẽ omni cre
denti.] Multa quidem probra aduersus euãgelium in initio prędicationis exorta sunt:
sed Paulus patiẽtiã didicerat à prophetis dicẽtibus: Nolite uinci opprobrijs eorũ, neq;
cedatis persecutionibus eorum:& sciebat quia euangelium prędicaret non in suasorijs
humanæ sapientiæ uerbis, sed in uirtute spiritus. Definiens ergo quid sit euangelium
pronunciat. Virtus enim (inquit) dei est in salutem omni credenti, Iudæo primum &
Græco. Quod dixit: Virtus est dei in salutem, uidet̃ ostendere quia sit aliqua uirtus dei
Psal.146 quę non sit ad salutem,sed ad perditionẽ.Scit quippe & in propheta scriptũ esse:Et erit
Psal.54 hæc uirtus mea magna. Et iterũ in psalmis dicitur: In uirtute tua disperde illos. Et ideo
hic

hic dicit: Virtus Dei in salutem. Videndum est ergo ne forte propter istas uirtutum dei differentias dextra & sinistra in Deo appelletur, ut uirtus in salutem dextra eius, & uirtus in qua disperdit, sinistra dicatur. Sed & illud aduertendum est, ne forte quia Christus uirtus Dei dicatur, & Euangelium uirtus dei, Christus sicut & alia multa, ita etiam Euangelium intelligi debeat, & forte quod æternum dicitur Euangelium de ipso dici sentiendum sit. Omni (inquit) credenti, Iudæo primum & Græco. Græci enim duabus appellationibus omne hominum censuerant genus, id est uel Græcum dicentes esse unumquenque, uel Barbarum: & distinctio eorum talis fuerat, ut omnis qui Græcus non esset, Barbarus haberetur. Sed multo ueriore distinctione utitur Paulus, Iudęos primum dicens, & postmodum Græcos, postremũ uerò Barbaros. Cum enim Græci, quia ipsi legibus utebantur, omnes reliquos tanquam sine legibus uiuentes, Barbaros appellauerint, merito Iudæi etiam ipsis Græcis ab Apostolo præferuntur, quia & ante ipsos legibus uiuere cœperunt, & leges eorum à deo & non ab hominibus promulgatę sunt. Iustitia enim dei in Euangelio reuelatur ex fide in fidem. Iustitia enim dei in Euangelio reuelatur per id quod à salute nullus excipitur, siue Iudæus, siue Græcus, siue Barbarus ueniat. Omnibus enim æque Saluator dicit: Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis. Iustitia enim dei in eo reuelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est: Iustus autem ex fide uiuit.] Iam superius diximus, quia & prior populus in fide erat, quia crediderat deo & Moysi famulo eius, ex qua fide nunc ad fidẽ Euangelij transiit. Quod autem dicit ex testimonio Abacuc prophetæ, quia iustus ex fide in ea uiuit, siue is qui in lege est, ut etiam in Euangelijs credat, siue is qui in Euangelijs est, ut etiam legi credat & prophetis: alterum enim sine altero integritatem non habet uitæ. *Aba.1* Reuelatur enim ira dei de cœlo super omnem impietatem & iniustitiam hominum eorum, qui ueritatem dei in iniquitate detinent: quia quod notum est dei, manifestũ est in illis. Deus enim illis manifestauit.] De ira dei plenius à nobis in alijs locis dictum est: paucis tamen etiam in præsenti dicetur. Igitur ira Dei nunc reuelari dicitur non in parte aliqua, sed in omnem impietatem & iniquitatem, nec tamen in omnes homines, sed in illos solos qui ueritatem dei in iniquitate detinẽt, quibus etiam dicit manifestum esse id quod notum est Dei, ostendens esse aliquid dei quod notum sit, & aliquid eius quod ignotũ sit. Dicit ergo reuelari iram Dei his qui ueritatem in iniquitate detinent. Quæ reuelantur de obscuris & reconditis ad notitiam proferuntur. Quia ergo & hic non ignorantibus ueritatem, sed tenentibus eam, licet male tenentibus, ira dei de cœlo dicitur reuelari, uidetur quod ratione & sciẽtia iram dei manifestatam dicat esse his quibus ueritas nota est, licet eam in iniquitate detineant. Quod quidem, ut ex consequentibus declaratur, de sapientibus huius mundi, & eruditis, uel philosophis dici intelligitur: qui cum ueritatem dei & iustitiam cognouissent, non sicut deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis conuersi ad idola, & dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, quia cõmutauerunt gloriã incorruptibilis dei in similitudinẽ imaginis hominis, & uolucrum, & quadrupedum, & serpentium. In quibus etiam ostendit Apostolus, quod ea quidem quæ ad sapiẽtes seculi de ueritatis scientia peruenerũt, deo reuelante peruenerunt: sed dum aut uanæ gloriæ student, aut adulantur erroribus uetustis, aut metu principum refrenantur, damnationis suæ ipsi iudices fiunt. A quibus ueritas quam deo reuelante cognouerant, aut exclusa libertate contegitur, aut gestorum iniquitate denegatur. Ita ergo dei ira uidetur interdum uirtus ipsa quæ præest pœnarum ministris, & quæ supplicia infert peccatoribus dici: sicut significari existimo in eo quod refertur, quia ira dei commouerat Dauid ut iuberet Ioab numerare populum. Sed & ministri eius significantur ac socij, in eo quod dicitur: Immisit in eos iram furoris sui, tribulationẽ & iram per angelos malos. Interdum etiam ipsius conscientiæ cum delinquimus ultores uindices stimuli iræ appellantur, sicut idem apostolus dicit: Recondis tibi iram ipse in die iræ. & alibi: Inter se inuicẽ cogitationibus accusantibus, aut etiam defendẽtibus, in die cũ iudicabit deus occulta hominũ. Sed & tribulationis, uel tentationis afflictio ira dei nominatur, sicut Iob dicit: Ira autẽ domini est in corpore meo. Cur aũt de cœlo nunc ira reuelari dicitur? fortassis ad distinctionẽ alterius iræ, quę non est de cœlo, ut est illud: Furor draconũ uinum eorum, & uenenũ aspidũ insanabile. Aut

2 Reg.23 *Psal.178* *Iob 6* *Deut.32*

forte quod ipsi aduersum quos sermo dirigitur, non in ignorantia, sed in scientia ueritatis peccare dicuntur, ideo in eos pœna de cœlo dirigitur: inde enim pœnarum magister accipit potestatem. Vel certe quia spiritales nequitiæ aduersum quas nobis certamen est, in cœlestibus esse dicuntur, consequenter in eos qui ab his superantur, ira dei de cœlo dicitur iaculari: uelut si dicamus quia ignita in eos tela inde uibrantur, & uulnera qui in peccato currunt inde suscipiunt: hi uerò qui totius ueritatis expertes sunt, uel qui nihil habent commune cum cœlo & luce, iram uel uitiorum suorũ, passionum, uel dæmonum, quibus se sponte subdiderunt, perferunt. In omnem impietatẽ hominũ, & iniquitatem, qui ueritatem dei in iniquitate detinent. Impietas in deum peccare est, iniquitas in homines. In deum ergo & homines peccant, qui ueritatẽ in iniquitate detinent. Quam ueritatem agnouisse credendi sunt homines naturalibus, & à deo animæ insitis rationibus. Quibus tamen id prudentiæ cõcessum est, ut quod notum est dei, id est quod agnosci de deo potest per coniecturam craturæ, ex his quæ uideri possunt in uisibilia eius agnoscerent. Hoc ex pacto iustum erit iudiciũ dei etiam erga eos qui ante aduentum Christi, cum potuerint deum agnoscere, ab eius cultu declinantes ad imagines hominum adorandas & animalium diuerterunt. Vt enim breuiter & omĩ in unum collecta definitiõe dicamus, adorare alium quẽpiam præter patrẽ & filium & spiritum sanctum, impietatis est crimẽ. Quia quod notũ est dei, manifestũ est in illis: Deus enim illis manifestauit. Iam ut & superius diximus, quia notũ est dei hoc quod ex huius mundi consequentijs uel rationibus assequi possunt, sicut & ipse Apostolus ex consequentibus indicat, dicens inuisibilia eius per ea quæ facta sunt contemplari: ignotum autem dei intelligẽdum est ratio substantiæ eius, uel naturæ: cuiusq; sit proprietas, puto quod non solum nos homines, sed & omnem lateat creaturam: aut si aliquando tantus erit naturæ rationabilis profectus, ut in hanc quoq; possit peruenire notitiam, dei est nosse. Tale enim aliquid mihi sperandum uidetur ex his quæ à saluatore dicuntur: quia nemo nouit filium nisi pater, neq; patrem quis nouit nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare. Non enim adderet: Et cui uoluerit filius reuelare, nisi sciret aliquos esse quibus reuelare uellet. Inuisibilia enim ipsius à creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciũtur, & sempiterna quoq; eius uirtus & diuinitas, ita ut sint inexcusabiles: quia cum cognouissent deum, non sicut deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitationib. suis, & obscuratũ est insipiens cor eorum. Dicentes enĩ se esse sapientes stulti facti sunt, & mutauerũt gloriam incorruptibilis dei in similitudinẽ imaginis hominis corruptibilis, & uolucrũ, & quadrupedũ, & serpentiũ.] Penè iã in superioribus de his omnibus dictũ est. Diximus enim hæc quamuis ad omnes homines quibus inest ratio naturalis, maxime tamen spectare ad sapientes huius mundi, & eos qui philosophi nominanẽ, quibus præcipue creaturas mundi, & omĩa quæ in eo facta sunt, discutere disciplina est, & per hæc quæ uidentur, ea quæ non uidentur ratione colligere. Sciendum tamen est quod hic inuisibilia quæ nominat, de creaturis dicit: de quibus & in alio loco idem Apostolus dicit: quia omnia per ipsum, id est per Iesum Christũ facta sunt, siue quæ in cœlo, siue quæ in terra, uisibilia & inuisibilia. Et ideo præter ea quę inuisibilia dixit, addit, Et sempiterna eius uirtus ac diuinitas. Virtus ergo dei quæ sempiterna est, ac diuinitas quę nihilominus sempiterna est, ex coniecturis agnoscitur creaturæ. Virtus est qua regit omnia, diuinitas qua replet uniuersa. Ex hoc ergo inexcusabiles fiunt: quia cum manifestante deo cognouerunt deum, non ut dignum est coluerunt deum, aut gratias egerũt, sed per cogitationũ suarum uanitatẽ dum formas & imagines requirunt in deo, in semetipsis imaginem dei perdiderunt, & qui iactare se in luce sapientiæ uidebantur, in profundas stultitiæ tenebras deuoluti sunt. Quid enim tam tetrum, tam obscurũ, tamq; tenebrosum, q̃ gloriam dei ad corporalẽ & incorruptibilem humanæ formæ effigiẽ uertere, ut moris est ijs qui simulachra ueneranẽ, & diuinę maiestatis eminentiã uolucribus, & quadrupedibus, & serpentibus exæquare? Propter quod tradidit illos deus in desideria cordis eorum, in immunditiã, ut contumelijs afficiant corpora sua in semetipsis, quia cõmutauerunt ueritatẽ dei in mendaciũ, & coluerunt & seruierũt creaturæ potius q̃ creatori, qui est benedictus in secula, Amen.] Quæ singula quãuis iuxta ecclesiæ fidẽ consequenter explanari uideantur, quod præcedentibus cau-

Matt. 11

Col. 1

bus causis culparum iure & merito deserantur à deo hi qui ueritatẽ quam deo reuelante cognoscunt in iniquitate detentant, & per hoc quod deserũtur, traduntur in desiderijs cordis sui: quorum desideria cordis hæc erant, ut immunditia & contumelijs afficerent corpora sua in semetipsis: & quali iudicio erga diuinitatis usi sunt rationem, dum dei incorruptibilis gloriam ad fœdas & indignas deducunt hominum uel animalium formas, tali etiã erga semetipsos utantur uice, ut rationabiles homines uiuant more irrationabilium beluarũ: Requiramus tamen ab his qui deum bonum negãt etiã iustum esse iudicem, quid respondeãt de his quæ dicit Apostolus, quod tradidit eos deus in desideria cordis eorum, in immunditiam, ut contumelijs afficiant corpora sua. Videbitur enim in hoc non solum ipsorum ratio, quæ penitus excluditur, sed & nostra responsio coarctari. Quomodo enim iustum erit eum qui traditur, quãuis pro peccatis tradatur, tamen ad concupiscentias tradi, & ad hoc tradi, ut immunditijs & cõcupiscentijs afficiat corpus suũ? sicut enim huic qui (uerbi causa) tenebris traditur ad pœnam, imputari non potest quod in obscuro sit, & qui igni traditur culpari pro hoc ipso non potest cur uratur: ita his qui desiderijs & immũditijs traduntur ut cõtumelijs afficiãt corpora sua, non digne uidebitur imputari, si in desiderijs & immunditijs positi, corpora sua contumelijs maculent. Marcion ergo, & omnes qui de schola eius uelut serpẽtium germina pullularunt, horũ absolutiones ne extremo quidem digito attingere audebunt: quippe qui propter huiuscemodi quæstiones uetus instrumẽtum sicubi forte in eo tale aliquid legerant, abiecerunt. Sed quid eis profuit cum similibus nihilominus noui instrumenti quæstionibus præferantur? Nos tamen qui unũ bonũ deum & iustum legis & prophetarum & euãgeliorum patrẽ Christi fatemur, eisdem explanationibus & in nouo & in ueteri utimur testamento, inuocãtes eum qui posuit in Sion lapidem offensionis, & petram scandali, ut ipse nobis per spiritum sanctum suũ offensionem & scandalum lectionis apostolicæ, per quẽ dubiæ mentes offendi uidentur, aperiat. Frequenter in scripturis inuenimus, & à nobis sæpe dissertũ est, quod homo spiritus & corpus & anima esse dicatur: uerũ cum dicitur, quia caro concupiscit aduersus spiritũ, spiritus autẽ aduersus carnẽ, media proculdubio ponitur anima quæ uel desiderijs spiritus acquiescat, uel ad carnis concupiscentias inclinetur. Et si quidẽ se iunxerit carni, unũ cum ea corpus in libidine & concupiscentijs eius efficitur: si uerò se sociauerit spiritui, unus cũ ea spiritus erit. Idcirco deniq; de his quorũ se animæ ex integro cum carne iunxerant, dicit dominus in scripturis: Iam non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt: De his aũt quorum anima fuerat spiritui sociata, Apostolus dicit: Vos autẽ non estis in carne, sed in spiritu. Sunt præterea (sicut in multis scripturæ locis inuenimus) etiam utriusq; partis uel utriusq; uiæ fautores quidã & adiutores angeli. Nã carnis cõcupiscentiæ aduersus spiritum fauet diabolus & angeli eius, & omnes spiritales nequitiæ in cœlestibus cunctiq; aduersus quos hominibus luctamen est, principatus & potestates, & mundi huius rectores tenebrarũ. Econtrario uerò spiritui aduersus carnẽ decertãti, animãq; humanã quæ media est ad se reuocare conanti, fauent angeli hominũ omnes illi, de quibus ait dominus: Quia angeli eorũ semper uidẽt faciẽ patris mei qui in cœlis est: & de quibus apostolus ad Hebræos ait: Nonne omnes sunt ministri spiritus ad ministeriũ missi propter eos qui hæreditatẽ capiunt salutis? Fauet & ipse dominus, qui etiã animã suã ponit pro ouibus suis. Sed utraq; parte fauoris disciplina seruatur. Non eñ uires agitur, neq; necessitate in alterã partẽ anima declinatur: alioquin nec culpa eius, nec uirtus posset asscribi, nec boni electio præmiũ, nec declinatio mali suppliciũ mereretur: sed seruatur ei in omnibus libertas arbitrij, ut in quodcũq; uoluerit ipsa declinet, sicut scriptum est: Ecce posui ante faciem tuã uitam & mortem, & ignem & aquã. Vita ergo Christus est, & mors nouissimus inimicus, qui est diabolus. Habet ergo in arbitrio suo anima si uelit eligere uitam Christum, aut in mortem ad diabolum declinare. Quod si agnoscens anima deum Christum uitam suam amplexata non fuerit, nec sicut Deum magnificauerit, aut gratias egerit, sed euanuerit in cogitationibus suis, & mutauerit gloriã incorruptibilis dei in similitudinẽ imaginis corruptibiils hominis, & uolucrum, & quadrupedum et serpẽtium, & his omnibus declinauerit ad carnẽ, atq; eos qui carnis desiderijs fauent: derelinquet̃ sine dubio & deseretur ab eis qui eã fauore suo ut

Gal.5 *Gen.6* *Rom.8* *Matt.18* *Heb.1* *Deut.30*

ſpiritui iungeretur animabant: & concedent eam, uel tradent deſiderijs cordis ſui, qui bus carni ſociatur & adhæret. Neq; enim obſiſtentē eam ac reluctantem, ad ea quæ refugit ac reſpuit reuocabunt. Cuius rei imaginem ſi adhuc uidetur obſcura, tali quadam ſpecie manifeſtiorem planioremq; reddemus. Ponamus eſſe aliquod domiciliū, in quo cum corpore & ſpiritu uelut cum duobus conſiliarijs habitet anima: pro foribus uerò huius domicilij aſtare pietatem, omnesq; cum ea uirtutes: ex alia uerò parte impietatē, omnesq; luxuriarum ac libidinum formas expectare animę nutū, quem ex duobus pro foribus obſeruantibus introduci ad ſe deſideret, quem repelli: Nonne ſi ſpiritui obtemperans, & meliori uſa conſiliario pietatis & pudicitiæ ad ſe reuocauerit chorū, ille alius ſpiritus repudiatus diſcedet? Si uerò carnis uſa cōſiliarijs impietatis ad ſe & libidinis introduxerit turmam, omnis illa ſanctitatis & pietatis corona cui malorum anima concilium præpoſuit, iſta cum indignatione recedet, & membrum Chriſti, & templum ſpiritus ſancti relinquens, eam in deſiderijs cordis ſui permittet: ut ignominia & contumelijs afficiat corpus ſuum in ſemetipſa, quæ commutauit ueritatem dei in mēdacium, & introducens ad ſe impietatis & infidelitatis principem, colit & ſeruit creaturæ potius quàm creatori, qui eſt benedictus in ſecula. Quibus ſanè ex cauſis anima humana tanti diſcriminis tam ancipitem ſubeat ſtatum, non eſt præſentis loci diſcutere. Eorum ergo eſt contumelijs afficere corpora ſua, qui deſeruiunt ſimulacris: & eorū colere creaturā, qui dereliquerint creatorem. Nos autem qui nullam creaturam ſed patrem & filium & ſpiritum ſanctum colimus & adoramus, ſicut non erramus in cultu, ita nec in actibus quidem & in conuerſatione peccemus, neque imitemur eos qui contumelijs afficiunt

1 Cor. 6 corpora ſua in ſemetipſis: ſed aſpicientes quod dicit apoſtolus: An neſcitis, quia corpora ueſtra membra ſunt Chriſti? & iterū: Quia corpus ueſtrum templum eſt ſpiritus ſancti: ut membra Chriſti & templum ſpiritus ſancti corpora noſtra in omni ſanctitate & puritate ſeruemus, quo nō ſolum angelorum digna ingreſſibus fiant, uerum etiam inhabitatione ſpiritus ſancti, & manſione patris & filij, qui dicit de eo qui in mandatis ſu-

Ioan. 14 is permanet: Ego & pater ueniemus, & manſionē apud eos faciemus. Propterea tradidit illos deus in paſſiones ignominiæ. Nam fœminæ eorū immutauerunt naturalem uſum in eum uſum qui eſt contra naturam. Similiter autem & maſculi relicto naturali uſu fœminæ exarſerunt in deſiderijs ſuis inuicem maſculi in maſculos turpitudinē operantes, & mercedem quā oportuit erroris ſui in ſemetipſis recipientes. Et ſicut non probauerunt deū habere in notitia, tradidit illos deus in reprobū ſenſum, ut faciant ea quæ non conueniūt, repleti omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaritia, nequitia, plenos inuidia, homicidijs, contentione, dolo, malignitate, ſuſurrones, detractores, deo odibiles, contumelioſos, ſuperbos, elatos, inuentores malorū, parētibus non obedientes, inſipiētes, incōpoſitos, ſine affectione, abſq; fœdere, ſine miſericordia. Qui cum iuſtitiam dei cognouiſſent, non intellexerūt quoniā qui talia agunt, digni ſunt morte, non ſolum qui faciunt illa, ſed etiam qui conſentiunt facientibus. Propterea inexcuſabilis es ô homo omnis qui iudicas: in quo enim alterum iudicas, teipſum condemnas. Eadem enim agis quæ iudicas.] Ter inuenimus ab apoſtolo poſitum: Tradidit illos deus: & primæ quidem traditionis cauſas dedit, quia cū cognouiſſent deum, non ſicut deum magnificauerunt, aut gratias egerunt, uſq; Et ſerpentium. Propterea, inquit, tradidit illos deus, uſq; Corpora ſua. Secundæ traditionis cauſam uidetur præmittere cū dicit, quia cōmutauerunt ueritatem dei in mendaciū, uſq; Creatori. Propter hoc (ait) tradidit illos deus in paſſiones ignominiæ. Quę tamen ſecunda traditio, grauioribus flagitijs uidetur obnoxia. Etenim fœminæ eorū, inquit, immutauerunt, uſq; Quæ eſt contra naturā. Similiter & maſculi. Tertiæ quoq; traditionis cauſas uidetur dare cum dicit: Et ſicut non probauerunt deum habere in notitia, tradidit illos deus in reprobum ſenſum, ut faciant ea quæ non cōueniūt, repleti omni iniquitate, malitia, cæteriſq; ſceleribus quæ cōſequenter enumerat. Verū diſtinctiones iſtę cauſarum non mihi uidenẽ ſatis congruere ad ea quę ſingulis quibuſq; obiecta ſunt crimina. Quomodo enim turpioribus flagitijs traditur is qui creaturæ ſeruit, magis quàm ille qui gloriam incorruptibilis dei in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis, & uolucrū, & quadrupedum, & ſerpentium mutauit? Aut quomodo ſupra utrunq; horum, uel examini cuidam traduntur malorum hi qui

hi qui non probauerunt deum habere in notitia? Vnde magis mihi uidentur omnes hę
causæ quæ traditionibus singulis præferuntur, in unũ coaceruandæ, & rursum traditio
nis species in unum: ut (uerbi causa) dicamus ita. Quoniã quidem homines mutauerũt
gloriam incorruptibilis dei in similitudinem imaginis hominum & uolucrum & qua-
drupedum & serpentium. & quia commutauerunt ueritatem dei in mendacium, & co
luerunt, & seruierunt creaturæ potius quàm creatori, nec probauerũt deum habere in
notitia: propter hæc omnia tradidit illos deus in desideria cordis eorum, & in immun-
ditiam ut contumelijs afficiant corpora sua, & tradidit eos in passiones ignominiæ, ut
fœminæ eorum immutarent naturalem usum in eum qui contra naturam est, similiter
autem & masculi. Sed & tradidit illos deus in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non
conueniũt: quia erant repleti omni iniquitate, malitia, nequitia & auaritia, pleniq; erãt
inuidia, homicidijs, contentione, dolo, & cæteris quæ scripta sunt malis: quiq; cum co-
gnouissent iustitiã dei hanc esse, ut qui talia agunt digni sint morte, nõ solum qui faciũt
illa, sed & qui consentiunt facientibus. Et ideo pro his omnibus malis inexcusabiles e-
runt, dum alios in his quæ ipsi agunt sceleribus & iudicant & condemnant. De se enim
pronunciat quis, cum de his quæ ipse committit, alium punit. Arbitror autem sufficere
ea quę de traditionis specie supra dicta sunt, quomodo deus tradere dicatur eos, quorũ
actus & animum à se declinantem, & indulgentem uitijs, abhorrescit & deserit, & ea-
dem repetere superfluum puto. Duo sunt sanè quæ in hoc loco indicari reor, quorũ al-
terum designari uidetur ex altero. Certum nanq; est, quod si quẽ tradiderit deus uel in
desideria cordis sui, uel in passiones ignominiæ, uel in reprobum sensum, cõtinuo tan-
quam in terra pessima & reproba, omnis illa in eo qui traditur seges criminum surgat:
& rursum si quis cognouerit deũ, & non sicut deum magnificet, aut gratias agat, sed sit
talis qualem per singula apostolicus sermo descripsit, dubium nõ est huiuscemodi ani-
mam derelictam esse à deo, & traditam. Neq; enim possibile est cum his malis habitacu
lum esse deo, aut hæc mala inde procedere ubi habitat deus. Verum quia in his tribus
uniuersas impietatis species enumerasse uidetur apostolus, uel eorũ qui idola colũt, uel
eorum qui creaturæ deseruiunt potius quàm creatori, sed & eorũ qui non probauerũt
deum habere in notitia: in quorum primo titulo promiscui pagani, in alio sapientes eo
rum & philosophi designantur: puto quod in hoc tertio indicẽtur hæretici, uel creato
rem deũ negantes, uel diuersas blasphemias in excelsum loquẽtes. Igitur singuli quiq;
horum quos supra diximus in cultu diuinitatis errare, talibus malorũ titulis designan-
tur. Nos qui uidemur in ecclesia fidẽ rectã tenere, consideremus nosmetipsos, & omni
circumspectione pensemus, ne forte solo ab his ueri cultus nomine separati, rebus eis
atq; actibus sociemur. Certum est enim, quia (uerbi causa) repletus iniquitate, malitia,
nequitia, auaritia, non probatur deum habere in notitia, & est de numero eorum quos
tradidit deus in reprobum sensum. Et iterum quorum fœminę uel masculi relicto natu
rali usu accenduntur in eum usum qui contra naturam est, certum est, quia ex illorũ nu
mero sunt qui seruiunt creaturæ potius quàm creatori: & quos tradidit deus in passio-
nes ignominiæ, sed & si qui immunditia & contumelijs afficiãt corpora sua, ex illis qui
commutauerunt gloriam incorruptibilis dei: nisi quia grauiore sacrilegio is qui iam fi-
delis est, Christi templum, q̃ profanus adhuc templum cõtaminat idolorum. Nõ est sa-
ne prætereundum, ne istum quidem apostolicum sermonem in quo dicitur: Quoniam
commutauerunt gloriam incorruptibilis dei in similitudinẽ imaginis hominis, non so-
lum eos qui idola colunt arguere: sed inter Anthropomorphitas intelligẽdi sunt com-
putati, qui in ecclesia positi imaginem corpoream hominis, dei esse imaginem dicunt,
ignorantes illud quod in Genesi scriptum est, ad imaginem dei factum esse hominem: Gen. 1
de quo homine sentiendum sit & ab Apostolo interpretari cum dicit: Deponẽtes uete Col. 3
rem hominẽ cum actibus suis, & induentes nouum hominẽ qui secundum deũ creatus
est. Audis quia nouũ hominem dicit secundum deum creatũ. Hunc autẽ eundem no-
uum hominẽ, alibi interiorem uocat hominẽ. Corruptibilem uerò hunc, cuius hic ima-
ginem respuit, exteriorẽ nominat cum dicit: Nam etsi is qui foris est homo noster cor- 2 Cor. 4
rumpatur, sed is qui intus est renouat̃. Et ut planius adhuc eius sentẽtiam sciant isti qui
de imagine dei errãt, audiant quem dicat esse apostolus hominem, qui ad imaginẽ dei

creatus

Col.3 creatus est, cũ ad Colossenses hoc modo scribit: Nolite mentiri, inquit, spoliãtes uos ueterem hominẽ cum actibus suis, & induẽtes nouum, qui renouatur in agnitione secundum imaginem eius qui creauit eum. Ex quibus euidenter ostendit, quod interior homo qui per agnitionẽ renouatur, ipse ad imaginẽ dei creatus est. Qui aũt exteriorẽ hominẽ, id est corporeum & corruptibilem ad imaginem dei esse dicũt, cum his apostolo sociantur qui cõmutauerunt gloriã dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis. Verũ oportuit ne hæc quidem in explanatione apostolici sermonis omitti, ut & in hoc capitulo apostoli sicut & in cæteris plurimis Anthropomorphitæ, id est qui corporei hominis imaginem, dei esse imaginem dicunt, conuictos se, & confutatos esse cognoscerent. Sed nos iam in his continentiam primi uoluminis concludamus.

LIBER II CAP. II

SCIMVS autem quoniã iudicium dei est secundum ueritatem in eos qui talia agunt.] Iudicium quidem dei secundum ueritatem, non solum in eos qui hæc agunt quæ superius enumerata sunt, uerum in omnes quicunq; modo boni quiddam maliúe gesserũt, expectandum est & credendum. Sed illud quid est, qd̃ in hoc loco uidetur ostendi, quia solius dei sit secundum ueritatem iudicium? Sunt eñ quædam quæ committuntur opere quidem malo, animo autem nõ malo: ut si quis, uerbi causa, homicidium non uoluntate commiserit. Et alia fiunt opere quidem bono, sed animo non bono: ut si quis misericordiam non pro mandato dei in bono, sed ut laudetur ab hominibus faciat. Alia uerò sunt in quibus siue in bono siue in malo animus cum corpore concordat. Et quia corda hominum noscere solius dei est, & mentis secreta dignoscere, idcirco ipse solus est qui secundum ueritatem potest habere iudiciũ. Sed requiritur, si ergo eis quorum remissæ sunt iniquitates per baptismi gratiam, uel quorum tecta sunt per pœnitentiam peccata, uel quibus imputandum non est peccatum per martyrij gloriã, uideatur secundum ueritatem deus seruare iudicium: Veritas quippe iudicij hoc postulat, ut malus mala, & bonus recipiat bona: & quamuis dona & largitio dei nequaquã curiositatem discutientis admittant, tamẽ etiam in hoc quanta sit iudicij eius ueritas ostendamus. Communis professio est bonũ nõ debere puniri, nec malum consequi bona. Si quis ergo sit, uerbi gratia, qui egerit aliquando mala, certum est quia malus erat tunc cum agebat mala. Is uerò si præteritorũ pœnitens mentẽ suam corrigat ad bona, & agat bene, loquatur bene, beneq; cogitet, bene uelit, qui hæc agit, nõ tibi uidetur bonus, & merito recipere bona? Similiter & si ex bono quis cõuertatur ad malum, nõ iam bonus quod fuit, & nõ est, sed malus iudicabitur quod est. Actus enim siue boni siue mali prætereunt, sed secundum sui qualitatem agentis mentẽ imaginãtur & formant, eamq; uel bonã relinquunt uel malam, seu pœnæ, seu prẹmijs destinandam. Erit ergo iniquum uel bonã mentem pro malis gestis puniri, uel malã pro bonis actibus munerari. Verũ ut adhuc planius fiat quod dicimus, addamus etiã hæc: Ponamus esse animam in qua habitet impietas, iniustitia, stultitia, luxuria, & multitudo omnis malorũ, quibus scilicet ministrã se famulãq; subdiderit. Quod si in semetipsam regressa hæc anima, pietati rursus & uirtutibus mẽtis suæ ianuã pandat, nõnne ingressa pietas impietatẽm cõtinuo depellet? similiter & iustitia iniustitiã trudet, & sapiẽtia stultitiã, & sobrietas luxuriã fugabit? atq; ita depulsis habitatoribus barbaris ex semetipsa, ciuile & legitimum uirtutibus prẹbebit hospitium? Quomodo ergo iam plenã uirtutibus animam iustum erit de his arguere quæ gesserit cum nondum esset amica uirtutũ, & de impietate piam, de iniustitia iustam, de luxuria sobriã condemnare? Hoc ergo modo in his quo-

Psal.32 rum etiã remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata, credendus est deus secundum ueritatem seruare iudiciũ. Existimas autem hoc ô homo omnis qui iudicas eos qui talia agunt, & facis illa, quia tu effugies iudicium dei?] Si omnia quæ lex loquitur his qui in lege sunt loquitur: & quẹ euangeliũ, uel nũc apostolus loquitur, non principibus seculi, nec regibus mũdi, sed ecclesiarũ rectoribus & principibus loquitur, his uidelicet qui iudicãt, eos qui intus sunt, id est episcopis, uel presbyteris & diaconibus: his ergo dicit ne existimẽt se effugere iudicium dei, si ea cõmittant ipsi de quibus alios iudicãt & condemnãt. Et ideo oportet unumquenq; de sua prius conscientia iudicare, & tunc

& tunc eius quem iudicat gesta discutere, quod si fieret, omnis penitus adeundi honoris ecclesiastici abscinderetur ambitio, si se iudicandos potius quam iudicaturos hi qui præesse uolunt populis, cogitarent. Nemo ergo existimet quod possit effugere iudiciũ dei, sicut & propheta dicit: Quò ibo à spiritu tuo, & à facie tua quò fugiam? Et quia hæc ad eos maxime dicuntur qui præsunt iudicijs populorũ, idcirco & alibi dicit, quod de domo domini incipiet iudiciũ: & itẽ alibi dominus dicit: In his qui approximãt mihi sanctificabor: Sicut in Nadab & Abiuth gestum est, cum alienũ ignem, id est non sacrum diuinis altaribus obtulerunt: Incipit ergo iudiciũ à filijs prius. Flagellat ẽm deus omnẽ quem in numerum recipit filiorum. Verum ut ego existimo, nec si posset quis, deberet uelle effugere iudicium dei. Nõ uenire enim ad iudicium dei, hoc est ad emendationẽ, uel sanitatem, & remedium non peruenire. Aut diuitias bonitatis eius & patientię & longanimitatis contemnis? Ignorus quoniam benignitas dei ad pœnitentiam te adducit?] Diuitias bonitatis dei ille agnoscere potest qui considerat quanta in terris mala quotidie homines gerant, & quomodo pene omnes declinantes et simul inutiles facti, latam & spatiosam perditionis ambulant uiam, angusto uitæ itinere neglecto, & his omnibus deum producentem solem suum quotidie, & pluuias ministrantẽ: si quis consideret quãti in deũ quotidie blasphemant, & in cœlum extẽdunt linguas suas. Iam quid de fraudibus, de uitijs, de scelere, de sacrilegijs, & piaculis dicã? Quibus tamen omĩbus in hoc loco illi uidentur in scelere præferri, qui alios iudicantes ipsi committũt quæ in cæteris puniunt. Si quis ergo hanc bonitatem dei & sustentationem eius et patientiam contemnit, ignorat quod per hæc ad pœnitentiã prouocatur. Sustentatio uerò à patientia hoc uidetur differre, quod qui infirmitate magis quàm proposito delinquũt, sustentari dicuntur: qui uerò pertinaci mente uelut exultant in delictis suis, ferri patienter dicendi sunt. Sed sicut omnia in mensura fecit deus, & pondere & numero, ita ętiam patientiæ eius certa mensura est: quam mensuram credendum est esse cõsumptam uel ab his qui diluuio periere, uel ab his qui in Sodomis cœlesti igne uastati sunt. Vnde & de Amorrhęis dicitur: Nondum enim repleta sunt peccata Amorrhęorum usque nunc. Fert ergo deus patienter, & expectat uniuscuiusque pœnitentiam. Sed non nos dissoluat hoc & tardos ad conuersionem faciat, quia rursus patientiæ eius & sustentationis certa mẽsura est. Secundum duritiam autem tuam & cor impœnitens thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij dei, qui reddet unicuique secundum opera eius.] Cor durum in scripturis dici uidetur, cum mens humana uelut cæra frigore iniquitatis obstricta signaculum imaginis diuinæ non recipit. Hoc idem alibi cor crassum appellat, sicut cum dicit: Incrassatum est cor populi huius: Cõtrarium uerò est duro molle, quod in scripturis cor carneum nominatur, & subtile, uel tenue: quod apostolus spiritalem hominẽ uocat, eum qui examinat omnia. Igitur cum scit quæ bona sunt, & non agit bona, per duritiã cordis contemptũ omnium bonorum habere credendus est. Crassitudo uerò cordis est, ubi subtilis & spiritalis intelligentiæ non recipitur sensus: & ita cor impœnitens effectum thesaurizat sibijpsi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei, dum opus bonum non agitur per duritiã, intellectus uerò bonus per crassitudinẽ cordis excluditur. De ira autem dei & superius quantum res pati potuit, & in alijs locis sæpe dissertũ est. Quod uerò dicit, Thesaurizas tibijpsi iram in die iræ, cõsiderandum est. Thesaurus appellatur quo diuersi generis opes & diuitiæ congregantur. Huius in scripturis significantiam triplicẽ legimus. Dicitur enim in euãgelio, thesaurus esse quidam in terris, in quo prohibet dominus thesaurizari: et alius thesaurus in cœlo, in quo iubet fideles quosque opes suas recondere: & hic nunc apostolus dicit iræ thesauros. Omnes ergo homines per hæc quæ agunt in hoc mundo, in uno aliquo ex istis tribus congregant thesauros. Aut enim infidelis est quis & iniquus, & per duritiam cordis & cor impœnitens in thesauro iræ actus suos recõdit. Aut terrenus est, & de terra sapit, ac de terra loquitur, & cum ei attulerit ager fructus uberes, destruit horrea sua, & maiora ædificat et thesaurizat in terra. Et ille quidem durus, hic aũt stultus appellatur. Dicitur enim ad eum: Stulte hac nocte repetent abs te animam tuam, & ea quæ parasti, cuius erunt? Aut sapiens est in deum diues, et in terris ambulans conuersationẽ habet in cœlis, atque omnia quæ agit digna sunt regno cœlorum. Iste talis diuitiarum suarum thesauros condit in

Psal. 138
Gen. 15
Deut. 32
Matt. 6
Luc. 12

dit in cœlis. Ita ergo uniuscuiusq; thesauri possessor & cōditor potest alius quidem carnalis, alius uerò animalis homo, alius autem spiritalis appellari. Nunc autem uideamus qui est dies irę, quē hic apostolus nominat, qui tamen facilius dignoscitur, si de eo quid etiā reliquæ scripturæ indicent requiramus. Quæ ergo ad præsens exempla occurrere poterūt, aptabimus, & ex his qui sit dies iræ monstrabitur. Scriptum est enim in Amos

Amos.5 propheta: Væ his qui desiderant diē domini. Ut quid uobis dies domini? & hæc est tenebræ, & non lux, Quemadmodū si effugiat homo à facie leonis, & occurrat ei ursus, & intret in domū suam, & extendat manus suas ad parietem, & mordeat eum serpens. Nónne tenebræ, & nō lux sunt dies domini, & caligo quæ non resplēdet? Sed & Iohel dicit ad sacerdotes, & eos qui altari deseruiūt. Clamate ad dominū sine cessatione: Heu me heu me in diē, quia prope est dies domini, & sicut miseria ex miseria ueniet, & post pauca. Tuba canite in Sion, prædicate in mōte sancto meo, & confundant omnes qui habitāt super terrā, quia adest dies domini, quia prope est dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & nebulæ. Sicut matutinū effundetur super montes populus multus & fortis. Similis ei non fuit à seculo, & post ipsum non erit usq; in annos seculi seculorū. Ante ipsum ignis consumens, & post ipsum flamma accensa. Sicut paradisus delitiarum erit terra ante faciē eius, & post tergum eius caput exterminij, & nullus est qui euadat eum. Sicut aspectus equorū facies eorum, & sicut equites ita sequentur. Sicut uox curruum super uertices montiū insilient. Sed & omnia in consequentibus de eadē scribit usq; ad eum locum ubi dicit: Et dominus dabit uocē suam ante faciem uirtutis suę, quia ingens est ualde multitudo castrorū eius, et ualida opera uerborum eius. Propter quod magna est dies domini, magna & nobilis ualde, & quis erit idoneus ei? Sophonias uerò ita dicit: Reuertimini à facie domini dei, quoniā prope est dies domini, & præparauit dominus uictimā suam, sanctificauit uocatos suos. Et post pauca: Prope est dies domini magna, ꝓpe est, & uelox nimis. Vox diei domini amara, & dura posita est & ualida. Dies iræ, dies illa, dies angustię & necessitatis, dies acerbitatis & perditiōis, dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & nebulæ, dies tubæ & clangoris super ciuitates munitas, & super muros excelsos. Et afficiā homines, & ambulabunt sicut cæci, quoniā domino peccauerunt, & effundam sanguinē eorum sicut puluerē, et carnes eorū sicut stercora. Aurum eorum & argentū eorum nō poterit liberare eos in die iræ domini. In igne æmulationis consumetur omnis terra, quoniā consummationem & festinationē faciet super

Esa.13 omnes qui habitant terram. Esaias quoq; similiter memorat: Ecce enim dies domini ueniet insanabilis furoris & iræ, ponere orbē terræ desertū, & peccatores perdere ex eo. Et post pauca: Cœlum enim furore accendet̄, & terra mouebit̄ à fundamentis suis propter furorē iræ domini Sabbaoth in die qua superuenerit furor eius. His tot & talibus de die iræ testimonijs cōgregatis, puto quod ultra locus hic expositione nō egeat. Euidenter em̄ in his omnib. dies iræ & uindictæ, dies iudicij designat̄. Inde deniq; ad diem iræ addit apostolus: Et reuelationis. Sic enim dicit: In die irę & reuelationis iusti iudicij

Matt.10 dei. Reuelanda nanq; esse omnia, etiā in euangelio designat̄ cum dicitur: Nihil occultum quod non manifestetur, nec opertū quod non reueletur. Sed & apostolus in consequentibus huius epistolę dicit: Cogitationibus accusantibus aut etiā defendentibus in die cum iudicabit deus occulta hominū. In quo utiq; ostendit occulta hominū reuelan

1Cor.4 da non nisi in die qua iudicaturus est deus, sicut ad Corinthios euidentius dicit: Nolite ante tēpus iudicare usquequo ueniat dominus, qui illuminabit occulta tenebrarum, & manifestabit cōsilia cordiū. Quæ utiq; omnia de hac eadem die dici intelligunt̄, in qua tenebrę & mœror, & tristitia futura dicitur, propter eos qui multis peccatorum uulneri

Esa.26 bus confossi ignis remedijs indigebūt. Quo in tēpore dicetur ad sanctos: Perge populus meus, intra in prōptuaria tua, claude ostium tuū, occultare paulisper, donec transeat furor iræ meæ. In quibus sermonibus quantæ diuitiæ bonitatis dei occultent̄ propter eos qui patientiā eius bonitatēq; contemnūt, manifestare nō opus est. Requiritur sanè à quibusdā, cur dies hic de quo superius bibliothecas propheticas mouimus, in fine mūdi statutus sit, ut omnes qui ab initio seculi usq; ad finē ipsius defuncti sunt, ad hūc ultimum diem iudicandi reseruent̄. Cuius rei interiores causas certū est secretioribus mysterijs contegi; Mysteriū uerò regis abscondere bonum est. Tamen explanationis gratia disce

tia dicemus in quantũ poſſibile eſt paginis uerba cõmittere. Multi ſunt qui ex hac uita
abeuntes uel bonorũ, uel malorum poſt ſe quædã ſemina reliquerunt, ex quibus qui ſu-
perſunt homines occaſiones uel ſalutis uel perditionis accipiũt: Verbi gratia dixerim,
ut ſunt omnes qui prauas ſectas & alienas à deo inter philoſophos cõdiderunt, uel qui
magica ſacrilegia, aut qui errores aſtrorũ, & decreta finxerũt: certe qui apud nos aucto
res hęreticorũ & prauorũ dogmatũ libris ęditis extitere, uel etiã qui ſchiſmata in eccle-
ſiis, ſcãdala, ac diſſenſiões operati ſunt: ecõtrario apoſtolicarũ literarũ opus profectusq;
per has uniuerſæ eccleſię, & conuerſio ad deum, atq; emendatio totius mundi: quorum
omniũ cauſæ nõ niſi cũ ipſius mundi fine claudentur: & ideo nõ eſſet iuſtum iudicium
dei, donec de his ſingulis uel profectus, uel impedimẽta penderẽt. Quod & apoſtolus
ſignificare uidetur cum dicit: Quorundam hominũ peccata manifeſta ſunt præceden- 1 Tim. 5
tia ad iudicium, quorundam aũt & ſubſequũtur. Iam uerò ſi etiã extra corpus poſiti uel
ſancti, qui cum Chriſto ſunt, agunt aliquid, & laborant pro nobis ad ſimilitudinẽ ange-
lorum, qui ſalutis noſtrę miniſteria procurant: uel rurſum, peccatores etiã ipſi extra cor
pus poſiti agunt aliquid ſecundum propoſitũ mentis ſuæ, angelorũ nihilominus ad ſi-
militudinẽ ſiniſtrorũ, cum quibus & in æternũ ignem mittendi dicuntur à Chriſto: ha- Matt. 25
beatur hoc quoq; inter occulta dei, nec chartulæ cõmittenda myſteria. Sufficiãt iſta de
die iræ & reuelationis. Nũc requiramus de iuſto Iudicio dei, in quo reddet unicuiq; ſe-
cundum opera ſua. Et primo quidem excludantur hæretici, qui dicũt animarũ naturas
bonas uel malas: & audiãt quia non pro natura unicuiq; deus, ſed pro operibus ſuis red
dit. Secundo in loco ædificentur fideles, ne putent ſibi hoc ſolum ſufficere poſſe quod
credunt, ſed ſciant iuſtum iudiciũ dei reddere unicuiq; ſecundum opera ſua. Videbun-
tur nequaq; pro hoc ſermone excludi poſſe gentiles: ſi forte & ipſi boni aliquid operẽ-
tur, & emendatius agant. Sed & illud quod in Ezechiele ſcriptũ eſt, huic ſententiæ ui-
detur aduerſari. dicit em̃: Cũ auerterit ſe iuſtus à iuſtitia ſua, & fecerit iniquitatẽ ſecun- Ezech. 18
dum omnes iniquitates quas facit iniquus, omnes iuſticię eius quas fecit, nõ cõmemo-
rabuntur: in lapſu eius quo lapſus eſt, & in peccatis ſuis quę peccauit, in ipſis morietur.
Dicẽt enim: Si nihil ex iuſticia iuſti cũ lapſus fuerit memorabitur, quomodo unicuique
reddet deus ſecundũ opera ſua? Sed uideamus ne forte abſolutionẽ ſui in ſe, ipſe ſermo
diuinus inueniat, ſi obſeruemus quomodo ſcriptum eſt quod dicit: Cum auerſus fuerit
iuſtus à iuſticia ſua: & non ſuffecit cũ diceret, cum auerſus fuerit à iuſtitia ſua, ſed addi-
dit: Et fecerit omnẽ impietatem ſecundũ omnes iniquitates quas facit iniquus. In quo
uidetur latenter huiuſmodi inſeruiſſe intellectum, ut ſi forte non ſecundum omnes ini-
quitates quas facit iniquus fecerit iuſtus, non omnes iuſticiæ eius de memoria auferan
tur. Si uerò omnes iniquitates fecerit quas iniquus agit, tunc demũ omnes iuſticię in la
pſu eius de memoria ſubtrahuntur. Hæc quamuis occultauerit in ſcripturis ſpiritus ſan
ctus propter hos qui diuitias bonitatis & patientiæ eius contemnunt, non tamen pe-
nitus abſtulit: quia & theſaurus in agro abſconditus nõ quidem ab omnibus inuenitur,
ne facile diripiatur & pereat: inuenitur tamẽ à prudentibus, qui poſſunt ire & uendere
omnia quæ habent, & emere agrũ illum. Et hæc ergo quamuis abſcondita ſunt in ſcri-
pturis ſicut ſcriptũ eſt: Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ domine, quã abſcondi- Pſal. 31
ſti timentibus te: tamen inueniuntur ab his qui non ſolum iuſtum, ſed etiã bonum eſſe
deum legis & prophetarũ teſtimoniјs ex his quę in ſcripturarũ myſterio ſunt occultata
defendũt. Ex quibus neceſſitas exigit pauca patefacere gratia exponendi Apoſtolicũ
ſermonẽ, quo ait iuſti iudiciј dei, qui reddet unicuiq; ſecundũ opera ſua. His quidem
qui ſecundũ patientiã boni operis, gloriam & honorẽ & incorruptionẽ quærẽtibus, ui
tam æternam: his aũt qui ex contentione, & qui nõ acquieſcunt ueritati, obtemperant
autem iniquitati, ira, & indignatio, & tribulatio, & anguſtia in omnem animam homi-
nis operantis malum, Iudæi primũ & Græci. Gloria autem & honor & pax omni ope-
ranti bonum, Iudæo primum & Græco. Non enim perſonarum acceptio eſt apud de-
um.] Quærentibus, inquit, gloriam & honorem & incorruptionem pro boni operis
patientia, uita æterna dabitur, non ſolum Iudæis, quibus credita uidentur eloquia dei,
ſed etiam Græcis, quia iuſtum eſt iudicium dei, & non tantum Iudæorum deus eſt, ſed
& gentium. His uerò qui per contentionem mentis, & animi prauitatem ueritati non

credunt, ſed iniquitatem ſequuntur, redditur ira, & indignatio, tribulatio, & anguſtia,
non ſolũ gentili, ſed & Iudæo, quia non eſt perſonarũ acceptio apud deum. Hæc quidẽ
quantũ ad ſermonum ordinem ſpectat, ſed nunc quæ ad interiorẽ ſenſum pertinent re
quiramus. His, inquit, qui per patientiã boni operis.] Quod dicit patiẽtiã boni operis,
oſtendit laborẽ quendam & agones imminere his qui bonũ opus facere uolunt: Lucta
Eph.6 men eſt enim, ſicut & idem Apoſtolus dicit, non aduerſus carnem & ſanguinẽ, ſed ad-
uerſus principatũ & poteſtatem, & mundi huius rectorem, quæ omnia bono operi ad-
uerſantur: & ideo patientia neceſſaria eſt, quia ſcriptũ eſt: In ueſtra patientia acquiretis
animas ueſtras. Videamus autem quod dicit opus bonum. Dominus in euãgelio de ea
muliere quæ alabaſtrũ unguenti precioſi effudit ſuper caput eius pronunciat, quod bo
num opus operata eſt in me, deſignans quod qui uerbo dei unguentũ ſuperfuderit, id
eſt, qui opera cum uerbo ſociauerit, ille opus bonum operetur. Odoratus namq; effici-
tur omni unguentorũ ſuauitate repletus ſermo, cum fuerit ut oportet actibus exorna-
tus. Nunc quidem gloriam & incorruptionẽ requiramus. Multis in locis ſcripturæ ſan-
Exod.34 ctæ de gloria ſcribitur. Nam in Exodo de Moyſe dicitur, quia cũ deſcenderet de mõte
2 Cor.3 glorificatus ſit uultus eius. Hoc retexens Apoſtolus ad Corinthios dicit. Quod ſi mini
ſterium mortis in literis formatũ in lapidibus factum eſt in gloria, ita ut nõ poſſent filij
Iſrael intendere in faciẽ Moyſi propter gloriam uultus eius qui aboletur, quãto magis
miniſteriũ ſpiritus erit in gloria? Si enim in miniſterio damnationis gloria eſt, quanto
magis abundabit miniſteriũ iuſticiæ in gloria? Et poſt pauca addit: Nos aũt omnes re-
uelata facie gloriã domini ſpeculantes in eãdem imaginem transformamur à gloria in
gloriam tanquã à domini ſpiritu. Eſt ergo quædam gloria ſecundum Apoſtolum quæ
non glorificatur, ut illa quæ in uultu Moyſi fuit, quæ dicitur eſſe deſtructa, quæ legis li-
tera intelligi poteſt, habens quidem gloriã præceptorum, ſed quę glorificari nõ poſſet.
Eſt & alia gloria, quæ permanet & glorificatur in Chriſto. Cũ enim aſcendiſſet in mon
Matt.17 tem cũ Petro, & Iacobo, & Ioanne, trãsformatus in gloria eſſe ſcribit̃. Et tunc apparue-
runt, inquit, Moyſes & Helias loquentes cũ eo. Per quod oſtenditur, quia legis & pro-
phetarum gloria tunc apparuit, cũ Chriſtus fuiſſet transformatus in gloria, ut illius glo-
ria illuminata prophetia & lex amoto uelamine literę intelligat̃ in ſpiritu. Verũ quia &
Exod.40 in Exodo dicit̃ gloriã dei repleſſe tabernaculum teſtimonij, & iterũ in dedicatione tẽ-
2 Paral.7 pli nihilominus deſcendiſſe gloriã dei, & repleſſe domũ fumo, caligine, & nube, in quo
utiq; ipſa adeſſe dei præſentia deſignatur: illa in his putanda eſt dei gloria, de qua Apo-
Heb.1 ſtolus ſcribẽs ad Hebræos dicit de filio, quia ſit ſplendor glorię, & imago expreſſa ſub-
ſtantiæ eius. Per quæ hoc declarat̃, ipſum fontem glorię patrẽ dici, ex quo ſplendor glo
riæ filius generat̃, cuius participatione omnes creaturę gloriã habere dicuntur: ſicut de
1.Cor.15 his qui ex reſurrectiõe ſunt ſcribit̃: Alia gloria ſolis, alia gloria lunę, alia gloria ſtellarũ.
Stella à ſtella differt in gloria. Hanc ergo gloriã quæ ex reſurrectione eſt qui requirunt,
& honorem, & incorruptionẽ, illud ſine dubio inueniẽt quod ſcriptum eſt. Seminatur
corpus in ignominia, ſurget in gloria: ſeminat̃ in corruptione, ſurget in incorruptione.
Et ideo inquiſitor huius gloriæ & honoris & incorruptionis per patientiã boni operis
uitam conſequitur æternã. Verum quia de gloria (ut potuimus) diſcuſſimus, uideamus
quid & honor indicet: quia qui ad æternam uitam feſtinant, non ſolum gloriam, ſed &
Pſal.49 honorem quærunt. Scriptũ eſt, quia homo cum in honore eſſet non intellexit, compa-
ratus eſt iumentis inſipientibus & ſimilis factus eſt illis. Quærit ergo illum honorẽ an-
tequam cõparetur iumentis inſipientibus, id eſt illum quem habebat in paradiſo ante-
quam peccaret, honorẽ quo dei uocẽ merebatur audire, honorẽ quo paradiſi fructibus
à ligno uitę fruebat̃. Sed & illud quod dicit Apoſtolus, Reddite omnib. debita, cui ho-
Rom.13 norem, honorẽ: ad hoc mihi reſpicere uidetur. Ego enim ſic intelligo, honorẽ debitum
reddi, ſi quod debetur iuſticiæ reddat̃, & nihil ex eius parte iniuſticiæ cõcedatur: ſimili
ter & ueritati ſi quæ ſua ſunt ita reddantur, ut nihil ex eius partibus mendacio relinqua
tur: Sapientiæ quoq; & innocentiæ bonitatiq;, ſi ita reddamus quæ ſua ſunt, ut nihil ex
eorum bonis, uel ſtulticiæ, uel calliditati, uel malitiæ permittamus. Cum enim (uerbi
gratia) in iudicãdo uel perſonam potentis acceperis, uel pro amici gratia quæ ſunt uera
ſuppreſſeris, nõ reddidiſti honorem debitum iuſticiæ, nec ueritati, ſed dehonoraſti iu-
ſticiam

stiam, & fecisti contumeliā ueritati: & cum Christus sit iusticia, & sanctificatio, & ueritas, eris similis illis qui Christum colaphis ceciderunt, & qui in facie eius conspuerūt, & qui in calamo caput eius percutiētes, uertici eius imposuerūt spineā coronam. Quia aūt honorem qui his omnibus uirtutibus ab homine debetur, in euangelijs edocemur, dicente domino, ut omnes honorificent filiū sicut honorificant patrē: honorificat ergo patrem & filiū, qui honorem dignum & studiū defert sapientiæ, & iustitiæ, & ueritati, omnibusq́; his quæ esse dicuntur Christo. Hoc ergo modo quęrunt gloriā & honorem & incorruptionem, qui festinant ad æternā uitam. Sed & incorruptio quid indicet, cito sciemus, si quod ei contrarium est discutiamus. Incorruptio contrariū habet corruptionem. Corruptio duobus modis accidere dicitur, corporaliter & spiritaliter. Corporaliter accidit, cū euenerit illud quod scriptū est: Si quis templum dei corruperit, corrumpet illum Deus. Spiritaliter, cū illud acciderit, quod nihilominus Apostolus dicit: Vereor aūt ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua, corrumpantur sensus uestri à simplicitate fidei, quæ est in Christo Iesu. Si quis ergo ab his quę supra diximus, manserit corpore et spiritu incorruptus, iste incorruptionem quęrere dicitur, quo scilicet per hanc obseruantiæ incorruptionē, illam quæ ex resurrectione est incorruptionē cōsequi mereatur. Quid aūt datur hæc requirentibus uideamus: Vita (inquit) æterna: Illa de qua Saluator docet, cum dicitur: Hęc est aūt uita æterna, ut cognoscant te solum uerum deum, & quē misisti Iesum Christum. Per quod ostendit in agnitione dei & Christi Iesu uitæ æternæ manere substantiā. Agnitio uerò dei quomodo haberi possit docemur in psalmis, cum dicit: Vacate & agnoscite quoniā ego sum Deus. His aūt qui ex contentione, & qui diffidunt quidem ueritati, credunt aūt iniquitati, ira, & indignatio, tribulatio, & angustia. Qui simpliciter hæc accipit, sufficere credit ad intellectū, secundum ea quę supra dicta sunt, reddere deum unicuiq; secundum opera sua: id est sicut illis qui per patientiam boni operis credunt, uel quærunt gloriam, & incorruptionē, uitam reddit æternam: ita & istis qui ex contentione diffidunt quidem ueritati, obtemperant aūt iniquitati, iram, & indignationem, tribulationem & angustiā reddat. Sed qui in Apostolicis literis, per quas Christus loquitur, iota unū, aut unum apicem non credit otiosum, asseuerabit non per errorē Apostolo contigisse, ut tali locutione uteretur dicens: Qui reddet his quidem qui per patientiam boni operis gloriā, & honorem quærunt, uitam ęternam: his uerò qui ex cōtentione obtemperant iniquitati: & non dixit iram & indignationē, ut & hoc referatur ad reddet quod superius dixerat: sed ita, ira, & indignatio, tribulatio, & angustia. Vnde qui spiritalis est, & intelligit quid spiritus loquatur in Paulo, dicit non hæc Apostolum imperitia, sed per diuinā peritiam conscripsisse: scilicet ut per hæc ostenderet ea quidem quæ secundum patientiā boni operis quærentibus gloriam & incorruptionē reddenda sunt, per deum reddi, id est uitam æternam: ea uerò quæ consequuntur eos qui per contentionē diffidunt quidem ueritati, obtemperāt uerò iniquitati, non à deo dari, cuius dona utiq; permanentia, & ipso digna sunt: sed ex consequentia gestorum suorū in his qui operantur malum, ira, & indignatio, tribulatio, & angustia erit, secundum ea quæ thesaurizauerūt sibijpsi. Nam utiq; sicut ibi uitā æternam casu accusatiuo protulerat, ita & hic iram, & indignationē, tribulationēq́; & angustiā casu accusatiuo protulisset, si id ad reddentis dei personā referre uoluisset. Quod & in alijs scripturæ locis similiter intelligitur designari, sicut in primo libro Regnorum, ubi dicit dominus: Glorificātes me glorificabo, spernentes me spernētur. In quo euidenter ostendit dicere dominus eos qui glorificandi sunt, per se glorificandos: de his uerò qui spernendi sunt nō retulisse ad se, sed absolute dixisse, quia spernētur. Si eñ ut bona per semetipsum pręstat, ita & mala per semetipsum retribueret deus, cōsequēs erat, ut quomodo dixit, Glorificātes me glorificabo, ita diceret: Et spernentes me spernā. Sed & in alio loco per prophetā simile quid uidetur ostendi in eo, quod hi qui eūt in ignē, non à deo, sed à semetipsis eū inueniāt accensum, sicut dicit Esaias: Ite in lumine ignis uestri, et in flāma quā accendistis. Et ut adhuc planior horū fiat dissertio, addenē etiā hęc: Si quis contra pręceptum medici sumptis malorū ciborū succis, & corporis turbata temperie, uel febres, uel quoslibet huiuscemodi incurrerit morbos, certū est quòd nō per medicū sed per intemperantiā suā pestē languoris acceperit: Si uerò medici pręcepta custodiēs

Ioan.5
1 Cor.3
2 Cor.11
Ioan.17
Psal.46

in ſoſpitate perduret, utiq; per medicũ dicetur habere gratiã ſanitatis. Hoc ergo modo
cõſequẽter uidetur deus ipſe per ſe reddere unicuiq; ſecundũ opera ſua quę bona ſunt:
mala autem uenire intelligentur nõ à deo, ſed ex peſſimis intẽperantiæ ſuccis, & cruda
prauitate geſtorũ. Verum & hoc ipſum quod dixit: Qui ex contentione diffidunt qui-
dem ueritati, obtemperant autẽ iniquitati, indiſcuſſum non omittamus. In his enim ſin
gulis languores quidam animi ab Apoſtolo deſignantur, quorũ medelam nullus inue-
niet niſi prius morborũ cognouerit cauſas: & ideo in ſcripturis diuinis ęgritudines ani-
mę numerant, & remedia deſcribunt, ut hi qui ſe apoſtolicis ſubdiderint diſcipulis, ex
Pſal.146 his quæ ſcripta ſunt agnitis lãguoribus ſuis, curati poſſint dicere: Lauda anima mea do
minũ, qui ſanat omnes languores tuos. Vnus ergo ex cæteris animæ languor, & quidẽ
peſſimus, cõtentio intelligenda eſt, per quam omne opus prauũ geritur. Per hanc hæ-
reſes naſcũtur, per hanc ſchiſmata & omnia ſcandala in eccleſiis generãtur, dum hi qui
apud ſemetipſos prudentes ſunt, & in cõſpectu ſuo ſapiẽtes, quicquid libuerit pro lege
defendunt: & inde fit ut diffidatur quidem ueritati, obtemperetur autẽ iniquitati. Diffi
dere porro pro nõ credere, uel non obtẽperare, ſolet in ſcripturis ſanctis inueniri, ſicut
& in hoc loco, quod forte aptius latinus interpretari potuiſſet, ſi dixiſſet: qui nõ obedi-
unt ueritati, ſed obediũt iniquitati. Omnis ergo q alienũ à ueritate iter ingredit, nec ſeq
Ioan.14 tur eũ qui dixit: Ego ſum ueritas, diffidit ueritati, & inobediẽs eſt ei. Sic qui nõ ſolum in
actibus, ſed & in ſenſibus, & in fide errãt, quod maxime ex cõtentione cõtingit, ſed &
qui ſapiẽtiæ obſiſtunt, & iuſticię, & ſanctificationi: Chriſto diffidunt: quia ſicut ueritas
eſt ita & ſapientia, ita & ſanctificatio eſt. Non obtemperare autem Chriſto qui iuſticia
eſt, hoc eſt obtẽperare iniquitati, & his actibus quos ſine dubio conſequuntur illa quæ
ſcripta ſunt, ira, & indignatio, tribulatio, & anguſtia. De ira ſæpe iam diximus, quod in-
terdũ ipſe qui ex peccati cõſcientia animæ incutitur cruciatus, ira appelletur. Indigna-
tio autem ipſius iræ tumor, qui dictis ſignificatur, & per ſingula quæq; commotio. Vt ſi
(uerbi gratia) uulnus aliquod peſſimum iram ponamus: huius aũt tumor & diſtentio,
indignatio uulneris appelletur. Tribulatio uerò quam ſubſequitur anguſtia, non eſt ſi-
milis putanda illi tribulationi, de qua dicit Apoſtolus, quia tribulatio patientiã opera-
tur. Illa enim talis tribulatio anguſtiam non habet ſubſequentẽ, ſicut & ipſe Apoſtolus
2 Cor.6 dicit: Tribulationem patimur, ſed nõ anguſtiamur. Imò uerò non ſolum nullam angu-
ſtiam tribulatio illa ſanctorũ, ſed latitudinem habet. Deniq; ſic dicit iuſtus: In tribula-
tione dilataſti me. Huius latitudinis & Apoſtolus conſcius ſibi ad Corinthios ſcribit:
Ibid. Nõ anguſtiamini in me, ſed anguſtiamini in uiſceribus ueſtris. Et addidit, Dilatamini
& uos. Idcirco ergo deus de ſanctis ſuis quos dilatari nouit, & habere intra cordis ſui
Leuit.26 domicilium ſpacia longe lateq; diffuſa, dicit, Habitabo in eis, & inambulabo. Hoc mu-
nus à deo inter cætera ſapientiæ munera accepit & Salomon, ſicut ſcriptũ eſt. Et dedit
3 Reg.4 (inquit) dominus Salomoni prudentiã multam ualde, & latitudinẽ cordis. In hac ergo
ſanctorũ cordis latitudine non ſolum habitat, ſed & inambulat deus. In peccatorum ue
rò cordibus ubi anguſtiæ ſunt, quia locũ dedere diabolo ingrediendi, ingreditur quidẽ
diabolus, ſed nõ ut habitet, neq; ut inambulet, anguſtiæ enim ſunt: ſed ut lateat tanquã
in cauerna, eſt enim ſerpens. Sic ergo in ſe infelix anima quã peſſimus hic anguis obſe-
derit, ſerpẽtino frigore rigẽs attrahitur, & coarctatur, atq; in omnes anguſtias cogitur:
illa uerò quæ obtẽperat ueritati, inſtar cœli dilatatur, atq; diffundit, & ſolis iuſticiæ illu
ſtratur radijs, & aula ſapientiæ ac ueritatis efficitur. Cur tamen ira & indignatio Iudæo
primũ, & Gręco? Quia gloria & honor ipſi primũ. Prius enim illis credita ſunt eloquia
dei, & ipſi dicũt: Beati ſumus Iſrael, quia quæ placẽt deo, nobis nota ſunt. Et ideo ſecun
Luc.12 dum euangelij ſententiã: Seruus qui cognouit uoluntatẽ domini ſui, & non fecit digne
plagis uapulabit multis, hic eſt Iudæus. Qui aũt non cognouit Græcus, id eſt gentilis,
uapulabit paucis. Intereſt eñ cognouiſſe deũ: & cognouiſſe uoluntatẽ dei: quia cogno
ſci deus à creatura mũdi per ea quæ facta ſunt etiã gentilibus potuit, & ſempiterna eius
uirtus ac diuinitas: uoluntas uerò eius nõ niſi ex lege cognoſcitur & prophetis. Verum
quoniã & ad pœnam & ad pręmium Iudæos præfert & Græcos poſtponit Apoſtolus,
requirendũ eſt, quos hic Græcos, quos Iudæos uelit intelligi. Si illos dicit Iudæos qui
adhuc ſub lege ſunt, & ad Chriſtũ non ueniũt, & Chriſtianos Græcos, id eſt qui ex gen
tibus

tibus credunt, uidetur cōtra totius mysterij uenire sententiā. Quomodo enim illi primi dicentur de quibus dictū est: Ecce erūt primi nouissimi: & ad quos iterū dicit: Ecce relinquetur uobis domus uestra deserta: & iterū, cum accessisset ad ficulneā Saluator in qua non inuenit fructū, dixit: Quia nunquā ex te fructus nascetur: & duo populi in utero Rebeccę designabantur, ex quibus dicitur, quia maior seruiet minori, & minor accepit benedictionē primatus? Sed & alia secundū hoc innumera in scripturis inuenies. Si uerò Iudęos nos, id est Christianos appellat et eos qui ex omni genere crediderūt, quos ipse dicit in occulto Iudęos, restat ut Gręcos gentiles illos dicat, qui nondū credidere. Sed quomodo Apostolus tantā spem gentibus nondū credentibus ponit, cū ecclesiastica regula uideatur obsistere, quæ statuit ut nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non possit introire in regnū cœlorum? Et iterū Petrus in Actibus apostolorum de Christo pronunciat dicens: Neque enim est aliud ullum nomen sub cœlo in quo oporteat nos saluos fieri. Quomodo ergo hic gētes gloriæ & honoris et pacis secundo post Iudeos loco participes facit? Sed uideamus ne forte illa quæ solet bonitas & dulcedo dei abscondi in scripturis sanctis, aliquid etiā hic moliatur occultū. Tres mihi hoc in loco ordines fecisse uidetur Apostolus, primo enim dicit de his qui secūdum patientiā boni operis gloriā, & honorem, & incorruptionē quærunt, quod ipsis reddidit deus uitam æternam: Patientiam aūt boni operis in illis esse certum est, qui agones, & certamina perferunt pietatis. Quod supra diximus & exposuimus euidenter de Christianis dici, apud quos martyres fuerint. Probat͡ aūt etiam per hoc quod dominus dicit ad apostolos, quia tribulationē habebitis in hoc mundo, & mundus gratulabitur, uos aūt lugebitis. Et addidit post pauca: In patientia uestra acquiretis animas uestras. Christianorum ergo est pressuram pati in hoc seculo, & lugere quorū est uita ęterna. Et uis scire quod nullius est uita æterna, nisi eius qui credat in Christum? Audi saluatoris ipsius uocē euidenter in euangelijs designantē: Hæc est autem uita æterna, ut cognoscant te solum uerum deum, & quem misisti Iesum Christum: Omnis enim qui non agnouit patrem solum uerū deū, & filiū eius Iesum Christū, alienus est ab æternitate uitæ: Hæc enim ipsa agnitio & fides designatur uita esse æterna. Est igitur primus hic Christianorum locus, quibus per patientiam boni operis gloriam & honorē & incorruptionem quærentib. uita æterna reddetur, illa sine dubio quę dicit: Ego sum uia, ueritas, & uita. In Christo autem qui uita æterna est, bonorum omnis plenitudo. Secundo in loco ponuntur hi qui ex contentione, & qui diffidunt quidem ueritati, obtemperant autē iniquitati, quibus ira & indignatio, tribulatio & angustia imminet, id est omni animæ operanti malū, Iudæo primū & Græco. His aūt ijsdem etiam bonorū retributio. Tertio in loco pari cum distinctione promittit͡ cū dicit: Gloria, & honor, et pax omni operanti bonū, Iudęo primum & Græco. Quod ut ego capere possum de Iudæis & gentibus dicit utrisque nondū credentibus. Potest enim fieri, ut uel ex his qui in lege sunt, si quis persuasione quidem cōmunitus Christo non credit, operetur tamen quod bonū est, iusticiam teneat, misericordiam diligat, castitatē & cōtinentiā seruet, modestiam lenitatemque custodiat, atque omne bonū operetur. Hic etiamsi uitam non habet æternā, quia credens soli uero deo, nō credidit & filio eius Iesu Christo quē misit, tamē gloria operū eius & pax & honor poterit nō perire. Sed & Græcus, id est gentilis, qui cum legē non habeat, ipse sibi est lex, ostendens opus legis in corde suo, & naturali ratione immotus, sicut uidemus nōnullos in gentibus, uel iusticiā teneat, uel castitatem seruet, uel prudentiā, temperantiam, modestiamque custodiat: iste licet alienus à uita uideatur æterna, quia nō credit Christo, & intrare non possit in regnū cœlorum, quia renatus nō est ex aqua & spiritu, uidetur quòd per hæc quæ dicuntur ab apostolo, bonorū operū gloriā & honorem, & pacem perdere penitus non possit. Si enim secundum ea quæ in superioribus disseruimus uidetur Apostolus condemnare gentiles, ex eo quod naturali intelligentia cū cognouissent deum, non sicut deū magnificauerunt: quomodo non putamus quòd etiam collaudare eos possit, & debeat, si qui in his cognoscentes deū, sicut deum magnificent? Dubitari igitur non puto quod is qui pro malo opere cōdemnari meruisset, idem si operatur bonum remuneratione boni operis dignus haberetur. Vide dicēte Apostolo, quia omnes nos stare oportet ante tribunal Christi, ut reportet unusquisque propria corporis,

Matt.22
Matt.23
Matt.21
Gen.25
Act.4
Ioan.17
Ioan.14
2 Cor.5

prout geſſit ſiue bonũ, ſiue malum. Inde denicꝫ eſt quod & in hoc loco ſubiungit: Non
enim perſonarũ acceptio eſt apud deum. Quod ſi tibi adhuc dubiũ uidetur, audi & Pe-
trum quid in Actibus apoſtolorũ pronunciet, cum ad gentilem Corneliũ fuiſſet ingreſ
Act.10 ſus. Compertum (inquit) habeo quod deus perſonarũ acceptor non eſt, ſed in omni lo-
co & in omni gẽte qui facit uoluntatẽ eius, acceptus eſt ei. Sed obijci nobis poteſt illud
Ioan.5 quod deus in euãgelio dicit: Omnis qui credit in me non iudicabitur. Qui aũt non cre-
dit, iam iudicatus eſt: quia non credit in nomine unigeniti filij dei. Sed uideamus quo-
modo non iudicamur qui credimus in Chriſto, ut ſciamus quomodo & ille iam iudica-
tus ſit qui nõ credit. Nunquid nam putamus qui crediderit in Chriſto, & poſt hoc ho-
micidiũ uel adulteriũ commiſerit, aut falſum teſtimoniũ dixerit, aut aliquid huiuſmodi
geſſerit, quæ nonnunquã uidemus admittere etiam fideles, quia pro his iam non iudi-
cabitur qui credidit in Chriſto? Certum eſt hæc omnia uenire ad iudicium, & ideo ſic
intelligendus eſt domini ſermo quẽ dicit: Qui credit in me nõ iudicabitur: quia ſecun-
dum hoc quod credit nõ iudicabitur quaſi incredulus, & infidelis: de actibus uerò ſuis
ſine dubio iudicabitur. Ita ergo & ille iam iudicatus eſt qui nõ credidit, ſecundum hoc
quod non credidit: & ſicut credenti ſi extrinſecus peccati aliquid cõmiſerit ſalua fide
iudicium manet, ita & non credenti ſi quid boni operis geſſerit excepta infidelitate re-
muneratio nõ peribit. Niſi forte quis aliquid graue & intolerabile uelit obijcere, ut di-
cat eum qui peccat cõputandum non eſſe inter credẽtes: quia ſi credat quis non peccet:
ſi uerò peccat, ex hoc ipſo arguatur quod non credat. Sed hæc ꝗ dura ſit ſententia nulli
ambiguũ puto. Quotus enim quiſcꝫ inueniet̃ in terris, qui ita uitã ſuã libret, ut in nullo
penitus delinquat? Sed & Ioannes apoſtolus in epiſtola ſua euidenter etiã opinionem
1 Ioan.1 huiuſmodi notat cũ dicit. Si quis dicit quia peccatum non habet, hic mendax eſt, & ue-
1 Ioan.2 ritas in eo non eſt. Si autem confiteamur peccata noſtra, habemus aduocatum apud pa
trem Ieſum iuſtum, qui exorat pro peccatis noſtris. Hęc ergo à nobis in hoc loco prout
Rom.3 potuimus diſcuſſa ſunt cõſiderantibus etiam illud quod dicit Apoſtolus: An Iudæorũ
deus tantũ? Nonne & gentium? Imò & gentium: ut per hæc euidentior fiat explanatio
quomodo Iudæi primo, deinde Græci ponuntur ab Apoſtolo. Sed tamen in arbitrio le
gentis ſit probare quę dicta ſunt. Nos autẽ plura adduximus in tractatũ, ne quid de apo
ſtoli ſenſu in diſcuſſum relinquere uideremur. Quicũcꝫ enim ſine lege peccauerunt,
ſine lege peribunt: & quicuncꝫ in lege peccauerũt, per legem iudicabuntur. Non enim
auditores legis iuſti ſunt apud deũ, ſed factores legis iuſtificabuntur.] Cum dicat Apo
ſtolus eos qui ſine lege peccauerũt ſine lege perituros, requiritur utrũ de ſola Moyſi le
ge intelligendum ſit, an et de lege Chriſti, uel etiã de quacuncꝫ humana lege ſub qua u-
numquemcꝫ mortaliũ uiuere contingit, quod ſecundum ipſam iudicari poſſit, qui in ea
peccat: an qui extra Moyſi legem eſt, etiã ſi ſub aliqua lege uiuat, uelut extra legẽ poſi-
1 Cor.9 tus cum peccauerit pereat. Nam & ipſe Paulus Apoſtolus cum dixit ſe his qui ſine lege
ſunt quaſi ſine lege eſſe, & addidit. Cũ uticꝫ ſine lege non eſſem, ſed in lege eſſem Chri-
ſti: oſtendit ſe in lege Moyſi quidem nõ eſſe, tamen eſſe ſub lege. Sed & humanæ (ut di-
ximus) leges, ſi ad hoc ipſum reputari debeant, non uideo. Naturalis uerò lex quæ com
muniter omnibus hominibus ineſt, conſiderandũ eſt ſi non omnes pene faciat in lege
peccare, ſicut in cõſequentibus dicit. Cum em̃ gentes quæ legẽ non habent naturaliter
quæ legis ſunt faciunt, hi legẽ non habentes ipſi ſibi ſunt lex, qui oſtendunt opus legis
ſcriptum in cordibus ſuis. Niſi eos forte dicamus extra legẽ poſitos, qui necꝫ ſcriptis le-
gibus, necꝫ cõſcientiæ, & cogitationibus proprijs reprehendentibus ſe, & arguẽtibus
parent. Qui aũt dicis: Quotquot in lege peccauerũt per legem iudicabuntur? Vticꝫ qui
in lege Chriſti eſt, per legẽ Chriſti: & qui in lege Moyſi, per legem Moyſi iudicabitur:
necꝫ qui ſub lege Chriſti eſt quamuis etiã legi Moyſi ſubditus uideatur, iudicari tamen
ſecundum eam putandus eſt, cur non ſit circunciſus, uel cur ſabbatũ non ſeruet. Quod
& ſi iuxta legẽ Moyſi putãdus eſt iudicari, ſecundum hoc quod lex ſpiritalis eſt, iudica
bitur. Hoc eſt enim nõ auditorẽ legis, ſed factorem iuſtificari. Quod uerò grauiori ſen-
tentia percuti uidetur is qui ſine lege peccauerit, quoniam periturus pronũciatur, cum
uticꝫ & miſeratione aliqua dignus uideatur, qui adiutorio non uſus eſt legis, uideamus
ne quid iterum (ut in cæteris docuimus) diuinæ bonitatis hic lateat, quam ſemper ab-
ſcondi-

abscondit timentibus se. Fortassis enim ob hoc propensiorem curam pro his qui pereunt inesse ipse dominus in euangelio ostendit, cũ dicit, quia uenit filius hominis quærere, & saluare quod perierat, & iterũ dicit: Non sum missus nisi ad oues quæ perierũt domus Israel. Et Dauid dicit: Erraui sicut ouis perdita, require seruum tuũ. Sed & in euangelio mna, quæ perierat, mũdata domo inuenitur à muliere: & gaudet pater super filio iuniore pœnitente, qui mortuus fuerat, & reuixit: perierat, & inuentus est. Qui iunior filius (ut ego arbitror) etiã ipsam naturalẽ legem iam fregerat: hoc enim uidetur indicari in eo, quod consumpserit partẽ paternæ substantiæ quæ ei cõtingebat, uiuendo luxuriose. Sed & in Ezechiele propheta pastoribus imputatur, quia infirmum non colligauerint, & quod perierat nõ quæsierint: & post pauca ipse dominus dicit: Et quod perijt, inquit, ego requirã. Veruntamen obseruandum est quod in his omnibus nusquam deus aliquem dicitur perdidisse, sed unusquisq; ex se pati hoc quod perit. Et in hoc ipso ait, Sine lege peribũt, &: Venit filius hominis quærere quod perierat: non quod perdiderat: & ad oues perditas domus Israel, non quas perdiderat. Et cum ipse dominus dixit: Omnes (inquit) quos dedisti mihi seruaui, & nullus ex eis perijt: non dixit nullum ex eis perdidi. Sanè sicubi deus perdere dicitur, pro bono magis inuenies dictũ, sicut cum dicit: Perdam sapientiã sapientium, & intellectũ prudentium reprobabo. Quod aũt dicit, quia quotquot in lege peccauerunt per legẽ iudicabuntur, intuere ne forte secundũ uindictas has quæ in lege scriptæ sunt, quibus agebanť iudicia, ubi lapidari, uel in ignem tradi, uel ciuitatem refugij adire, uel alia huiusmodi pati iubebantur, ita sit & iudicium futurum: quoniam quidem typo, & umbræ cœlestium deseruire dicuntur hi qui sub lege sunt, ne forte simili quadam ratione agatur etiam futurũ iudiciũ in eos qui præuaricati fuerint legem. Cum ergo diuersas in scripturis dici claruerit leges, si quis in tantum om̃es has refugerit, ut etiã naturalis illa lex, quę nulli ferè deest, uel per duritiã, uel per crassitudinẽ cordis obliterata in eo uideatur & abolita, de isto potest uideri dictum quod sine lege pereat: Iudicandus uerò per legẽ dicatur is qui sub lege uiuit, quia & Apostolus contestatur omnem circumcidentem se quia debitor sit uniuersę legi faciendæ. Cum enim gentes quæ legem non habent naturaliter quæ legis sunt faciunt, eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptũ in cordibus suis, testimoniũ reddente eis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum accusantium, aut etiã defendentium in die cũ iudicabit deus occulta hominum secundum euangelium meum per Iesum Christum.] Certum est quod gentes quæ legem non habent, naturaliter quæ legis sunt facere non pro sabbatis uel neomenijs dicantur uel sacrificijs quæ in lege scripta sunt. Non eñ hæc lex in cordibus gentiũ dicit scripta, sed hoc est quod sentire naturaliter possunt: uerbi gratia, ne homicidiũ ne adulterium faciant, ne furentur, ne falsum testimoniũ dicant: ut honorẽt patrem & matrem, & horum similia, fortassis & quod deus unus creator sit omniũ, scriptum est in cordibus gentium. Magis tamen mihi uidentur hæc quę in corde scripta dicuntur cum euangelicis legibus conuenire, ubi cuncta ad naturalem referuntur æquitatẽ. Quid enim ita naturalibus sensibus proximũ, quàm ut quæ nolunt sibi fieri homines, hæc ne faciant alijs? Legi uerò Moysi cõcordare, lex naturalis secundum spiritũ, non secundum literã potest. Nam quæ erit in hoc intelligentia naturalis, uerbi gratia, ut octaua die quis circuncidat infantem, aut cũ lino simul ne lana texatur, uel ne quis in die nouorũ fermentatum aliquid edat? Quæ cum aliquoties obiecissemus Iudæis, & urgeremus ut si quid in his utilitatis esset ostenderent, scimus eos hoc solũ respondere solitos, quia ita uisum sit legislatori. Nos uerò qui hæc omnia spiritaliter intelligenda sentimus, idcirco & non auditores, sed factores legis iustificandos credimus, non legis secundum literam, quę utiq; pro sui impossibilitate non potest habere factorẽ, sed secundum spiritum, per quem solum lex impleri poterit. Hoc est ergo opus legis, quod etiam gẽtes Apostolus dicit implere naturaliter posse. Cum enim agunt quæ legis sunt, scripta uidetur lex in cordibus eorum à deo, non atramento, sed spiritu dei uiui. Quod autem dicit in cordibus, non est putandum quia in membro corporis quod cor appellatur lex scripta dicatur. Vnde enim caro aut tantos prudẽtiæ sensus posset emittere, aut tanta memoriæ receptacula continere? Sed sciendum est rationalem animæ uirtutẽ cor solere nominari.

Marginalia: Matt.15 (beside line 3); Psal.118 (line 4); Luc.15 (line 5); Ezech.34 (line 10); Luc.19 (line 14); Ioan.10 (line 16); 1.Cor.1 (line 18).

Testimonio sanè conscientiæ uti Apostolus dicit eos, qui descriptam continent in cordibus legem. Vnde necessarium uidetur discutere, quid istud sit quod cõscientiam Apostolus uocat: utrum ne alia sit aliqua substantia, quàm cor, uel anima. Hæc enim
1 Ioan.3 & alibi dicitur quia reprehendat non reprehendatur, & iudicet hominem non ipsa iu-
2 Cor.1 dicetur, sicut ait Ioannes: Si conscientia (inquit) non reprehendat nos, fiduciam habe-
mus ad deum. Et iterum ipse Paulus alibi dicit: Quia gloriatio nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ. Quia ergo tantam eius uideo libertatẽ, quod in bonis quidem gestis gaudeat semper, & exultet, in malis uerò non arguatur, sed ipsam animã cui cohæret reprehendat & arguat, arbitror quod ipse sit spiritus, qui ab Apostolo esse cum anima dicitur, secundum quod in superioribus edocuimus, uelut pædagogus ei quidã sociatus, & rector, ut eam de melioribus moneat, uel de culpis castiget & arguat: de
1 Cor.2 qua etiam dicit Apostolus: quia nemo scit hominum quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est: & ipse sit conscientiæ spiritus, de quo dicit: Ille spiritus testimonium reddit spirituo nostro. Et forte hic ipse spiritus est, qui cohæret animabus iustorum,
Dan.3 qui sibi in omnibus obedientes fuerint, & ideo scriptum est: Laudate spiritus & animæ iustorum dominum. Si uerò inobediens ei anima & contumax fuerit, diuidetur ab ea
Matt.24 post excessum, & separabitur. Et propter hoc puto dictum esse in euãgelio de malo iudice, quia diuidet eum dominus, et partem eius cum infidelibus ponet. Ipse fortassis est spiritus, de quo scriptum est, quod incorruptibilis est spiritus in hominibus. Et secundũ ea quæ superius diximus, quia diuidetur ac separabitur ab anima peccatrice: ut illa cum infidelibus accipiat partem, potest similiter his aptari & illud quod dictũ est: Erũt duo in agro, unus assumetur & unus relinquetur: & duæ ad molam, una assumetur, & una relinquetur. Hæc de eo quod scriptum est, Testimonium reddente conscientia. Nunc uideamus quod sequitur: Et inter se inuicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus in die cum iudicabit Deus occulta hominum secundum euangelium meum per Iesum Christum. Rectum iudicium dei quis dubitet esse, ubi accusatores & defensores adhibentur, & testes? Et quidem de hoc iusto iudicio dei nos homines exemplum capiamus, nec putemus unquam sine accusante, & defendẽte, & testibus iustum haberi posse iudicium. Deinde uidendum est, quomodo in illa die cum iudicabit deus occulta hominum, cogitationes uel accusabunt animam, uel defendent, nõ utiq; illæ cogitationes quæ tunc erunt, sed istæ quæ nunc sunt in nobis. Cũ enim siue bona, siue mala cogitamus, uelut in cæteris ita in corde nostro tam bonarum quàm malarum cogitationum notæ quædam & signacula relinquuntur: quæ in occulto tunc pectoris posita in illa die reuelari dicuntur à nullo alio nisi ab eo qui solus potest occulta hominum scire: quorum signorum, uel quarum notarum causas non latere deum etiam nostra conscientia contestabitur. Quod tamen iudicium secũdum euangeliũ Pauli (hoc est quod Paulus annunciat) per Iesum Christum fiet. Pater enim neminem iudicat, sed omne iudicium dedit filio. Marcion tamen & omnes qui diuersis figmentis uarias introducunt animarũ naturas, hoc ex loco apertissime confutantur, cum à Paulo dicitur deus occulta hominũ iudicare per Iesum Christum, & ostenditur unumquenq; non naturæ priuilegio, sed proprijs cogitationibus accusatũ, uel excusatum, conscientiæ suæ testimonio iudicandum. Si aũt tu Iudęus cognominaris, & requiescis in lege, & gloriaris in deo, & cognoscis uoluntatem eius, & probas utiliora instructus per legem, & confidis teipsum ducem esse cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ & ueritatis in lege. Qui ergo alium doces, teipsum non doces: qui prędicas non furandum, furaris: qui dicis non mœchandum, mœcharis: qui abominaris idola, sacrilegium committis: qui in lege gloriaris, per præuaricationẽ legis deum dehonoras. Nomen enim dei per uos blasphematur inter gentes, sicut scriptum est.] Quemadmodum in scripturis propheticis obseruauimus, non solum dicentis personam latenter & subito cõmutari, uerum & eorum ad quos sermo, uel de quibus sermo fit: uerbi gratia, ut nunc ex patris persona, nunc ex filij uel spiritus sancti, nunc etiam ex persona prophetæ aut aliorum quorumlibet aliqua dicãtur, & nunc quidem sermo ad Israeliticam gentem, nunc ad exteras nationes, aut ad reges, & ad mille alios dirigatur: ita mihi uidetur etiam hoc modo ad Romanos scripta esse epistola

epistola, ut interdum & dicentis persona mutetur, & aliquando quidem Paulus spiritalis loquatur, sicut in multis epistolæ locis, aliquando uerò Paulus carnalis, sicut (uerbi gratia) cum dicit: Ego autem carnalis sum uenundatus sub peccato, ut ostendemus cum ad ipsum locum domino dirigente uenerimus. Interdum uerò fit & eorum personæ ad quos sermo est, commutatio, ita ut nunc ad omnem Romanorum dicatur ecclesiam: Gratias ago Deo meo per Iesum Christum pro omnibus uobis, quia fides uestra annunciatur in uniuerso mundo. In alijs uerò non ad omnem ecclesiam, sed ad omnem qui iudicat alium, & ipse facit ea quæ in alijs condemnat, & est inexcusabilis. Nunc autem neq; ad ecclesiam, neque ad eum qui iudicat fit sermo hic in quo dicit: Si autem tu Iudæus cognominaris, & requiescis in lege, & cætera, usq; ad eum locum, Et iudicabit quod ex natura est præputium legem perficiens, te qui per literam & circumcisionem præuaricator es legis. Sicut in scripturis propheticis uigilãter oportet intendere eum qui uult intelligentiam eorum quæ scripta sunt capere, uel dicentium, uel ad quos, uel de quibus sermo fit personis: ita nunc in Epistola ad Romanos agendum mihi uidetr. Sed uideamus iam quæ sunt quæ dicit Apostolus ad eum qui cognominatus est Iudæus. Primo namque hoc obseruandum est, quod non dixit de eo, si autem tu Iudæus es, sed si Iudæus cognominaris: quia non idem est, esse Iudæum, & cognominari Iudæum. Ipse etenim Paulus docet in consequentibus, quàm uere Iudæus sit ille qui in occulto circumcisus est circũcisione cordis, qui spiritu, non litera legem custodit, cuius laus nõ ex hominibus, sed ex deo est. Qui autem in manifesto in carne circumcisus est, legem ad hoc obseruans ut uideatur ab hominibus, iste nõ est uere, sed cognominatur Iudæus. De his enim & ipse Apostolus dicit: Videte circumcisionem: nos enim sumus circumcisio, qui spiritu deo seruimus. Sed & Ioãnes in Apocalypsi de quibusdam ita dicit: Qui dicũt se Iudæos & non sunt: quos etiã de synagoga satanæ esse pronunciat. Sciendum tamen est, quod iste qui in occulto & uere Iudæus est, ab illo Iuda uocabulũ trahat, de quo scriptũ est: Iuda te laudabũt fratres tui, manus tuæ super dorsum inimicorũ tuorum. Catulus leonis Iuda, & cætera quæ in Saluatorem dominũ prophetata sunt. Igitur si claruit de differentijs personarum, & quis uere Iudæus sit, quis autem solo nomine cognominetur, uideamus quæ ad hunc qui se iactat esse Iudæũ & non est, sermo apostolicus dicat. Tu inquit qui Iudæus cognominaris, & omnẽ tibi requiem in legis litera collocas, & gloriaris in deo tanquã qui portio eius sis, & cui concessum sit scire uoluntatẽ dei, & uelut probandi gnarus iactas te scire posse & discernere quæ sint utiliora, & differentia, ita ut non solum quæ sint bona scias, uerumetiã quæ sint meliora & utiliora discernas, confidis quoq; quod dux possis esse cęcorum, nimirũ ex illis es ducibus de quibus dicebat dominus: Cæci sunt duces cæcorum. Si cæcus autem cæco ducatũ præstet, ambo in foueam cadunt. Confidit ergo ducem se esse cæcorum, lumen eorũ quoq; qui in tenebris sunt. Sed & ad istos nihilominus dominus dicit. Si autem lux quæ in te est tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ sunt? Confidunt tamen quod eruditores sint insipientium, & magistri infantium, tanquã qui ex legis litera formam scientiæ & ueritatis acceperint. Et quia hæc profitent̃ quidem, non tamen uere tenent, dicit ad eos Apostolus. Qui ergo doces alium, teipsum non doces: & qui prædicas non furandum, tu ad uentum & præsentiam Christi quæ in uniuerso mundo effulsit furaris: qui dicis nõ mœchandum, in synagogã populi dei adulterium cõmittis, sermonem doctrinæ prauum & adulterinum ei superducens: & collocas eam cum legis litera quæ foris est, cum scriptum de ea legas, quia omnis gloria filiæ regis ab extrinsecus: & ad quam legis per prophetam nihilominus dictũ. Nisi occulte audieritis, plorabit anima uestra. Qui ergo negas mœchandum, tam graue adulterium cõmittis, ut adulterinũ sensum introducas ad eam de qua dictũ legis à deo: Ego te mihi desponsabo in fide & misericordia. Qui abominaris idola sacrilegiũ cõmittis, uerum tẽplum dei quod est Christus Iesus uiolas: Sol uisti enim tẽplum dei quod in tribus diebus resuscitatũ est ijs qui credunt. Sed & qui ex lege & prophetis sermonem Christum pronunciantem furatur & occultat, ne populus audiat & credat, sacrilegium committit, & uere dei templum uiolat. Idem quoq; hic qui cognominatur Iudęus, & gloriatur in litera legis Moysi, præuaricator legis arguitur cum non credit Christo. Si enim crederet Moysi, crederet utiq; huic, de quo Moyses scripsit

Rom.7 Rom.1 Phil.3 Apoc.3 Matt.15 Osee 2

ſcripſit. Propter iſtos ergo tales qui dicuntur Iudæi & non ſunt, nomen Dei blaſphe-
matur inter gentes, non ſolum pro operibus eorum peſſimis, ſed & propter humi-
lem & deiectam intelligentiam, quam habent in lege & prophetis. Ridicula namque
Col.1 etiam gentibus ipſis legis literam ſequentes dicunt: Ne tetigeris, ne guſtaueris, ne con-
taminaueris: quæ ſunt omnia in corruptionem ſecundum mandata & doctrinas homi
num. Verum hæc Apoſtolus quidem ad eum qui nomine non opere Iudæus eſt, dicit:
pertinere tamen etiam ad omnem hominem poſſunt, in quo nomen tantum religionis
& pietatis eſt, opera autem & ſcientia & fides deeſt: & ideo maiori cura hæc in nobis
ipſis quàm in his qui ad fidem Chriſti nō ueniunt diſcutere debemus, ne quis noſtrum
qui per fidem Chriſti & circumciſionem in baptiſmo datam uerus Iudæus effectus eſt,
& in lege Chriſti requieſcit, gloriatur quoq; ſe idolorum errore depulſo agnouiſſe de-
um, & eius ſibi innotuiſſe uoluntatem: ſcit enim probare quid bonum, & beneplacitum
eſt, & perfectum, & eouſq; peruenit, ut eſſet dux & doctor eccleſiæ ad illuminādos eos
qui in ſcientia cæci ſunt, & inſtruendos paruulos in Chriſto: ne is inquam talis alios qui
dem uelit docere diſtrictius, & de his quos inſtruit ſummam diſciplinam caſtitatis exi-
gere, ipſe uerò intemperantiæ uitio & cupiditatis urgeatur, nonnunquam etiam flam-
mis occultæ libidinis æſtuet. Ad huiuſmodi ergo hominem Apoſtolicus hic ſermo cō-
petenter aptatur dicens ei: Tu qui doces alium teipſum non doces: qui prædicas non fu
randum, furaris: qui dicis non mœchandum, mœcharis. Quod ſi etiam, ut nunquam fie
ri ſolet, munera oblata deo & ſtipem in uſus pauperum datam, ad propria lucra con-
uerterit, recte ei dicitur: Qui abominaris idola, ſacrilegiū facis. Si uerò etiam aperta in-
currat opprobria, & de auaritia eius, atq; iniquis iudicijs, & temulentia publicam iam
teneat notam, dehonoratur Deus in actibus eius: & cum doctor eccleſiæ talis eſſe po-
pulis innotuerit, nomen Dei blaſphematur in gentibus: Certi ſunt enim magiſtris ſimi
les eſſe diſcipulos. Poſſunt tamen hæc eadem tertio loco etiam hæreticis aptari: & ip-
ſi enim cognominantur Chriſtiani, & nonnulli eorum etiam legetenus per quā inſtru-
cti doctores ſe eſſe cæcorum, & magiſtros infantium profitent͂, probantes utiliora quę
latere ab eccleſiaſticis dicunt. Sed iſti quoniam furantur uerba dei, & intellectum eorū
peruerſa expoſitione ſurripiunt, & adulterinum fidei ſenſum ad ſponſam Chriſti eccle
ſiam in regios thalamos inducunt, recte de his dicitur: Qui prædicas non furandum fu
raris: qui dicis non mœchandum mœcharis: & qui abominantur idola, ſacrilegium
committunt, precioſa uaſa de templo dei, id eſt ueræ fidei margaritas de ſcripturis ſan-
ctis furantes: per quos nomen dei blaſphematur inter gentes, dum caſta & honeſta ec-
cleſiæ dogmata corruptis ac turpibus maculant͂ hæreticæ prauitatis erroribus. Ex illis
enim & infanticidij, & inceſti, cæterorumq; ſimilium ſcelerum probra ad inuidiam ſan
ctæ religionis exorta ſunt. Sciendum tamen eſt, hæc Apoſtolorum per ironiam dicere
ad Iudæos. Neq; enim qui uere requieſcit in lege, & gloriatur in deo, & probat utilio-
ra, hæc quæ enumerata ſunt facere credēdus eſt. Teſtimonium ſanè quod poſuit, id eſt,
Nomen dei enim per uos blaſphematur inter gentes, de Eſaia ſumptum eſt. Circum
ciſio quidē prodeſt ſi legē cuſtodias, ſi autē præuaricator legis ſis, circumciſio tua præ-
putium facta eſt. Si igitur præputiū iuſticias legis cuſtodiat, nónne præputium illius in
circumciſione reputabitur, & iudicabit id quod ex natura eſt præputiū legem conſum-
mans, te qui per literam & circumciſionē præuaricator es legis? Non eñ qui in manife
ſto Iudæus eſt, neq; quæ in manifeſto eſt in carne circumciſio, ſed qui in abſcondito Iu-
dæus eſt, & circūciſio cordis in ſpiritu non litera, cuius laus non ex hominibus eſt, ſed
ex deo.] Quæ ſit circumciſio quā prodeſſe dicit Apoſtolus, uel quæ lex proſit ſi cuſto-
diatur, diligentius requirendū uidet͂, ut cū hæc intellexerimus, poſſimus & nos circum
cidi. Quippe ſi prodeſt circumciſio, ſecundum uerbū Apoſtoli dicentis: Quia circum-
ciſio prodeſt ſi legē cuſtodias, ipſe Apoſtolus in conſequentib. docet quia non illa quę
in manifeſto eſt in carne circumciſio, ſed circumciſio cordis per ſpiritum non per lite-
ram facta, laudem habet non ab hominibus, ſed ex deo, & alibi dicit: Videte circumci-
ſionem: nos enim ſumus circumciſio, qui in ſpiritu deo ſeruimus, & non in carne cōfi-
dimus. Hæc ut opinor eſt circūciſio quā prodeſſe dicit Apoſtolus, ſi legē cuſtodias, nō
legem literæ, cuius utiq; circumciſionem in carne non recipis, ſed legem ſpiritus ſecun
dum

dum quam circumcideris corde. Litera enim occidit, spiritus autem uiuificat, quia & lex dei non refertur atramento scripta, sed digito Dei, qui est spiritus eius, & non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis. Verum potest nobis obijci, quia si Apostolus circumcisionem prodesse dicit, quæ utique alia non intelligitur esse quàm animæ purgatio, & abiectio uitiorum: quomodo addit adhuc, ita demum prodesse huiusmodi circumcisionem si legem custodias, cum hæc ipsa circumcisio non nisi ex legis obseruantia fieri uideatur. Sed intuere ne forte abscindere uitia, & cessare à malis circumcisionem significet: agere autem quæ bona sunt, & efficere quæ perfecta sunt, custodire sit legem. Neque enim in eo perfectio est si cessetur à malis, sed in eo si agantur bona, sicut in Psalmo euidentius perdocemur, cum dicit: Declina à malo, & non hic stetit, sed addidit, Et fac bonum. Similiter ergo & Apostolus, utpote in his imbutus, ita demũ dicit, prodesse circumcisionem & abiectionem malorũ, si custodias legem honorum. Neque enim perfectus quis esse potest si nihil egerit mali, sed si aliquid egerit boni. Vnde & ipsa circumcisio quæ fiebat in carne, non absque huius intelligentiæ quam nunc exponimus significabatur imagine. Deniq; octaua die paruulis dabatur, qui nihil utique adhuc operis egerint. Quod si quis nobis obijciat quod in principio libri Iob de laude eius positum est, ubi dicit: Et erat Iob homo uerax sine querela, iustus dei cultor, abstinens se ab omni re mala: cur præcedente boni operis laude, in ultimo mali continentia numeretur? Illud quoq; arbitror indicari quod sæpe fieri solet, quia plurimi hominum agant quidem quæ bona sunt, misceatur tamen aliquid & operis mali: pauci uerò sicut Iob, qui ita & ueraces & irreprehensibiles, ita iusti sint, & culores dei, ut hæc omnia agentes abstineant se ab omni re mala. Si ergo (inquit) præuaricator sis legis, sicut supra exposuimus, non agendo quæ bona sunt circumcisio tua præputium facta est, dum & hoc tibi quod abstinere à malo uisus es, opera fidei & iusticiæ non agenti ad infidelitatem reputatur. Neq; enim possibile est alicui carnalem circumcisionem rursum in præputium uerti, cum utiq; abscissa præputij caro ultra redire non possit. Dignius ergo & euidentius intelligitur, quod continentia mali operis, quæ per circumcisionem significatur, si opera fidei non habeat, ad immunditiã reputatur. Sed & si in ecclesia per baptismi gratiam circumciditur, si post hæc præuaricator sit legis Christi, circumcisio baptismi ad infidelitatis ei præputium reputabit: quia & fides sine operibus mortua dicitur, & mali uillici pars cum infidelibus ponitur. Si autem pręputium iusticias legis custodiat, nónne iudicabit id quod ex natura est præputium legem perficiens, te qui per literam & circumcisionem præuaricator es legis? Superius diximus quod duos Iudæos, & duas circumcisiones discutiat Apostolus, & nunc commemoret: uidetur ergo in præsenti loco præputium dicere gentes, quæ in prępputio carnis ad fidem Christi uenerunt: quas legem spiritalem seruantes componit & comparat Iudæis, qui per literam & circumcisionẽ carnis præuaricatores sunt legis, quos & iudicandos ab his dicit in quibus non carnis circumcisio, sed legis obseruatio est. Possumus autem ex comparatione etiam nostros in ecclesia commonere, uerbi causa, si dicamus in præputio adhuc esse catechuminos, aut etiam gentiles, & circumcisos esse fideles per gratiã baptismi. Si ergo catechuminus qui nondum per gratiam lauacri circumcisus est, legem Christi seruet, iustitias & mandata custodiat, nónne ex comparatione iudicat eum, qui fidelis dicitur & præcepta non seruat, ac legem Chrsti, & mandata cõtemnit? Deniq; & ipse dominus dicebat: Regina Austri surget in iudicio cũ uiris generationis huius, & cõdemnabit eos, quia uenit à finibus terræ audire sapientiã Salomonis. Hæc quidem ad instruendam ecclesiam nobis dicta sint. Verum considera si possit in hoc loco & ille intellectus admitti, ut dicatur etiam post aduentum Christi carnalis circumcisio quæ ex lege obseruabatur, prodesse aliquid custodientibus legem, secundum hoc quod in initio fidei nostræ adhuc à credentibus obseruabatur: ut in Actibus Apostolorum docetur uel Petrus in discretione ciborum, uel Paulus in sacrificijs purificationis fecisse: si forte etiam hic huiusmodi circumcisionẽ proposuisse uideatur Apostolus, quam prodesse dicit ita si etiã lex seruetur: si minus, circumcisionẽ hanc in præputium uertendam, hoc est nihil profuturam: imò etiam in alijs habere iudicium eum qui per circumcisionem carnis uidea tur legis obseruantiã profiteri, & prꝗuaricãdo legẽ iudicari ab eo qui nõ susceperit quidem

Psal. 37
Iob 1
Matt. 12
Act. 10
Act. 21

dem circuncisionem carnis iusticias tamen seruauerit legis. Si ergo & hic sensus reci-
1 Cor. 9 pi debeat, uide etiam tu qui legis, quoniam quidem ipse Apostolus profitetur se Iu-
dæis fieri Iudæum, & his qui sine lege sunt quia sine lege sit, & omnibus omnia fit, ut
omnes lucrifaciat, ne forte propterea hic uideatur indulgere Iudæis ea, quæ ad Gala-
Gal. 5 tas scribens his qui ex gentibus crediderunt non indulget, dicit enim: quia si circum-
cidamini, Christus uobis nihil proderit. Nihil ergo prodest circumcisio his qui ex ea
putant aliquid iustificationis assumi: prodest autem his, qui putant sibi ad Christum nõ
esse ueniendum, si eis circumcidere filios uetaretur. Erant enim nonnulli in initijs qui
circumcisionem ueluti insigne uernaculum gentis suæ nimio amore seruarent: & impe
diti uidebantur à fide, si eis uetaretur quo carere non poterant. Ergo uidetur Aposto-
lus ad huiusmodi homines dicere, ne eis fidei ianuam claudat, quia circumcisio prodest
si legem custodias: Si autem præuaricator legis sis, circumcisio tua præputiũ facta est.
Econtrario autem si credentes ex gentibus ad circumcisionem cogerentur, fidei Chri-
sti & prædicationi uerbi fieri uideretur iniuria. Sed & illud obseruãdum est, quod cum
dixerit: Circumcisio quidem prodest si legem custodias: non addidit, si autem non cu
stodias, sicut consequens uidebatur, sed ait: Si autem præuaricator sis legis. In quo o-
stendit aliud esse non custodire legem, aliud præuaricare legem. Nam & Paulus ipse
non semper legem custodit, nunquam tamen præuaricator est legis. Propterea in con-
sequentibus dicit: Si autem præputium iusticiam legis custodiat, nõne iudicabit quod
ex natura est præputium legem perficiens, te qui per literam & circuncisionem præua
ricator es legis? Custodit ergo legem is, qui eam secundum literam obseruat: & is præ-
uaricatur eam, qui spiritalem eius non tenet sensum. Iusticiæ uerò legis, moralis est lo-
cus. Lex enim generale uocabulum est: iusticiæ uerò pars legis est. Continet enim lex
iusticias, & iudicia & mandata, & iustificationes, aliasq; quamplurimas species. Si ergo
præputium non ait ipsam legem, sed si iusticias legis custodiat, intantum præfertur cir-
cumcisioni præuaricanti legem, ut etiam iudicet eam, & bene addidit, legem perfici-
ens. Ille enim qui secundum literam uiuit, custodire dicitur legem: iste uerò qui secun-
Matt. 5 dum spiritum, perficere, perfectio autem legis in Christo est, qui dixit: Non ueni solue-
re legem, sed adimplere. Adimplere autem legem, est perficere legem. Custodit ergo le
gem carnalis Iudæus, perficit autem spiritalis, & qui in occulto Iudæus est. In quo ille
quidem præuaricator legis, hic autem iudex præuaricatoris efficitur. Præuaricator au-
tem carnalis Iudæus, quia lex ipsa infirmatur per carnẽ. Nisi enim infirma fuisset secun-
dum carnem, non utiq; diceretur: Nam quod impossibile erat legis, in quo infirmabat
per carnem. Per spiritum autem infirmari legem nunquam inuenies scriptum, & ideo
qui in carne sunt deo placere non possunt: Qui autẽ per spiritum actus carnis mortifica
uerint, non solum uiuent, sed iudices erunt non tantũ hominũ, sed & angelorum: quia
illius laus ab hominibus est, huius à deo. Hæc quidẽ dicta sint à nobis ad explanatione
sermonis Apostolici, quem disserere proposuimus. Non tamen importunum uidebit
etiam circumcisionis ipsius generalem discutere rationem, quandoquidem de ea locus
ipse commonuit. Repetamus igitur, & in medium proferamus, si qua in lege de ea, uel
in scripturis cæteris continentur. Inuenimus in Genesi scriptũ primo de circumcisione
Gen. 17 mandatum, cum responsa darentur ad Abraham hoc modo: Et dixit Deus ad Abra-
ham: Tu autem testamentum meum seruabis, & omne semen tuum post te in generatio
nes suas. Et hoc testamentum quod disposui inter me & uos, & inter me & inter semen
tuum post te in generatione sanctorum. Circũcidetur omne masculinum uestrũ, & cir-
cumcidetis carnẽ præputij uestri, & erit in signũ testamẽti inter me & uos, & puer octa
ua die circumcidetur in uobis, omñis masculus in generationibus uestris, uernaculus &
pecunia emptus ab omnib. filijs alienigenarũ, qui nõ est ex semine tuo, circumcisione
circumcidetur uernaculus domus tuæ, & pecunia cõparatus à te, & erit testamentum me
um super carnẽ uestram testamentũ æternũ: & incircuncisus masculus qui nõ fuerit cir
cuncisus in carne præputij sui die octaua, exterminabitur anima illa de genere suo, quia
testamentũ meũ dissipauit. Non nos tamen latere debet, quod in alijs exẽplaribus non
Leuit. 12 habet positum octaua die, in hoc duntaxat loco. Item in Leuitico scriptũ est: Et locutus
est dominus ad Moysen dicens: Loquere filijs Israel & dices ad eos. Mulier quæcunq;
suscepe-

ſuſceperit ſemen & peperit maſculum, immunda erit ſeptem diebus, ſecundum diem
purgationis immunda erit, & die octaua circumcidet carnem præputij eius, & trigin-
ta tribus diebus ſedebit in ſanguine ſuo immunda. Hęc quidem de lege Moyſi teſtimo
nia poſuimus: Saluator uerò in euangelio ait, circumciſionem accipere hominem in ſab Ioan.7
bato, & non ſolui legem Moyſi, & dicit eam ex patribus eſſe, & ante Moyſen datam.
Cuius ſententiæ auctoritate ſimul & regalis præcepti grauitate permoti, etiam poſt ad
uentum Ieſu ſuaſi ſunt quidam circumcidi, cum eſſent ex gentibus. Alij uerò horreſcen
tes pondus præcepti, refugerunt penitus etiam ab ipſis legibus in quibus hæc ſcripta
uidebantur, ita ut putarent hæc non eſſe boni dei mandata, nec eius quæ dominus & ſal
uator noſter prædicare ueniſſet. Et ideo mihi uidetur diligentior in talibus locis adhi-
benda diſcuſſio, ſi ſit aliquid in huiuſmodi mandato utilitatis etiã ſecũdum literã: & ſi
ſit, quibus utile ſit, uel quem ad finem tẽdat eius utilitas, aut ſi aliquid utilius figuraliter
indicetur. Igitur repetentes ea quæ ex lege protulimus teſtimonia, diſcutiamus atten-
tius, utrum ne ſoli Iudæorum genti uideatur huiuſmodi imminere mandatum, an & o-
mnes qui ex gentibus crediderunt, æqua ſorte conſtringat. Intueamur ergo illud quod
ad Abraham defertur oraculum, quo iuſſus eſt circumciſionis teſtamenta ſeruare. Tu,
inquit, & ſemen tuum poſt te per generationes ſuas inter me & ſemetipſos, ut circum-
cidatur omne maſculinum eorum, & circumcidant carnem præputij ſui, ut ſit ſignum
teſtamenti inter me & ipſos, & omnis maſculus octaua die circũcidatur. Quos ſanè eti
am ex alienigenis, id eſt qui minime ex Abraham ſtirpe ducuntur, circumcidi uelit, ma Gen.17
nifeſte pronunciat. Ait nanq;: Vernaculus tuus, & pecunia emptus ab omnib. filijs alie
nigenis qui nõ eſt ex ſemine tuo, circũciſione circũcidatur. Nuſquam fecit proſelyti, id
eſt aduenæ mentionẽ, ſed uernaculum ſeruũ profecto gẽtis illius domi natũ, uel etiam
precio mercatum circumcidi iubet, non liberum, non hoſpitẽ conſtringit, non aduenã.
Perſcrutemur nunc etiam Leuitici legem, quomodo etiam Moyſi præcipiat Deus: Lo
quere filijs Iſrael, & dices ad eos. Mulier ſi ſuſceperit ſemen, & pepererit maſculũ, &
poſt aliquanta. Octaua, inquit, die circumcidet carnẽ præputij eius. Intuere & hic quẽ- Leuit.12
admodum de lege circumciſionis tantum ad filios Iſrael Moyſes loqui uidetur, ut alie-
nigenarum nulla ſit mentio. Si enim credimus per diuinum ſpiritum ſcripta eſſe quæ in
feruntur in lege, utiq; nõ fruſtra aut addi aliquid putandum eſt, aut ſileri: & ideo cum in
quibuſdam mandatis dicitur: Loquere ad filios Iſrael & dices ad eos, in quibuſdam ue-
rò additur, ut non ſolum filijs Iſrael, ſed & proſelytis, id eſt aduenis loquatur, neceſſaria
utiq; obſeruanda diſtinctio eſt. Quia ſicut in his locis ubi dicitur: loquere ad Aaron, & Exod.29
alibi: ad filios Aaron, & alibi, loquere ad Leuitas, & dices ad eos, certũ eſt nõ ſubiacere Num.18
reliquos filios Iſrael his legibus, quæ uel filijs Aaron, uel Leuitis, uel ipſi Aaron promul
gatæ ſunt: ita etiã quæ filijs Iſrael iubent, nec alienigenæ memoria ulla fit, non eſt putan
dum commune in his eſſe mandatum, uel cõmunem fieri legem, ubi appellationis ha-
betur exceptio. Pauca tamen ad horũ probationẽ teſtimonia adhibeamus ex pluribus,
per quod neceſſariã eſſe uel adiectionẽ uel exceptionẽ huiuſmodi nominũ comprobe
mus. In primis Leuitici partibus ad ſolos filios Iſrael fertur huiuſmodi lex: Loquere, in-
quit dominus, filijs Iſrael, & dices ad eos: Homo ex uobis ſi offerat dona deo ex pecori- Leuit.22
bus, & cętera, & iterum: Et locutus eſt dominus ad Moyſen dicẽs: Loquere filijs Iſrael.
Anima ſi peccauerit non uoluntate & cætera. Hæc & huiuſmodi quis dubitet quod ad
ſolos filios Iſrael mandantur? Alia uerò non ipſis, ſed Aaron, uel filijs eius, ut dicit in cõ
ſequentibus. Et locutus eſt dominus ad Moyſen dicẽs: Præcipe Aaron & filijs eius di- Leuit.6
cens: Hæc eſt lex holocauſtorũ &c. & rurſum. Locutus eſt dñs ad Moyſen dicens: Lo-
quere Aaron & filijs eius dicẽs: Hæc eſt lex peccati, in loco quo iugulauerint holocau-
ſtum, ibi iugulabũt pro peccato in conſpectu dñi. Et iterũ ad Aaron: Vinũ, inquit, & ſi- Leuit.10
ceram nõ bibetis tu & filij tui tecũ, cũ introieritis in tabernaculum teſtimonij. Alia aũt
neq; Aaron, neq; filijs Iſrael mandantur, ſed ſenioribus Iſrael hoc modo. Loquere, in-
quit ad ſeniores Iſrael dicens: Accipite, inquit, hircum ex capris pro peccato &c. Nun Leuit.9
quid dubitatur quod hæc lex ſolis ſenioribus filiorũ Iſrael præcipitur? Sed & de mun-
dis & immundis animalibus ſpecialis nihilominus lex filijs Iſrael dari uidetur. Ita nanq;
ſcriptũ eſt: Et locutus eſt dominus ad Moyſen & Aaron dicens: Loquimini filijs Iſrael

Leuit.11 dicẽtes ad eos: Hæc sunt animalia quæ mãducabitis, & reliqua. Sic ergo etiã de circũci-sione, uel in his quæ ad Abrahã respõsa sunt, uel in his quæ in Leuitico continent̃, non alius quisquã circũcisionis lege constringitur, nisi sit uel ex Abrahã originẽ trahens, uel uernaculus eorũ, aut precio emptus. Vis aũt uidere, quia sicubi uult etiam alienigenas una eademq; lege cõnecti, significãter ostẽdit? Audi quod scriptũ sit: Et locutus est, in-quit, dominus ad Moysen dicens: Loquere ad Aaron, & ad filios eius, & ad omẽs filios
Leuit.17 Israel, & dices ad eos: Homo ex filijs Israel, uel ex aduenis qui fuerint in uobis, quicũq; manducauerit omnẽ sanguinẽ, statuam animam meam super animã illam quæ mandu-cauerit sanguinem, & disperdam eum de populo suo, quia anima omnis carnis sanguis illius est: & ego dedi uobis illum, ut ex ipso supra altare propitiet̃ pro animabus uestris, quia sanguis pro anima expiabit. Propterea dixi filijs Israel: Omnis anima ex uobis nõ manducabit sanguinẽ, & aduena quicũq; fuerit ex uobis non manducabit sanguinem. Vides ergo hanc de obseruatione sanguinis legẽ quæ cõmuniter & filijs Israel, & adue-nis data est, obseruari etiam à nobis qui ex gentibus per Iesum Christum credimus
Deut.28 deo. Nos ẽm proselytos & aduenas scriptura nominare consueuit, cũ dicit aduena qui-dem in te ascendet super te sursum, tu aũt descendes deorsum. Ipse erit tibi caput, tu au-tem eris eius cauda. Ideo ergo legem de obseruatione sanguinis communem cum filijs Israel etiã gentiũ suscepit ecclesia. Hæc nanq; intelligens in lege scripta, tunc beatum illud apostolorũ concilium decernebat, dogmata & decreta gentibus scribens, ut absti-nerent se non solum ab his quæ idolis immolantur, & à fornicatione, sed à sanguine, & à suffocato. Verum fortasse requires, si ut de sanguinis obseruantia claruit, ita etiam de suffocato doceatur, utrum cõmunis filijs Israel cum aduenis data sit lex, quia etiam de hoc obseruare gentes apostolorum statuta decernunt: Audi quam obseruanter etiã su-per hoc in dei legibus cautum sit. Homo homo, inquit, ex filijs Israel, & ex aduenis qui sunt in uobis, quicũq; uenatus fuerit feram aut auẽ quę manducatur, effundat sanguinẽ eius, & cooperiat terra, quia anima oñis carnis sanguis ipsius est. Vide ergo quàm ob-seruanter legislator in quo mandatum cõmune uult esse, cõiungit aduenas filijs Israel: in quo specialia dat præcepta, à quibus ea uelit obseruari distinguit. Verum quoniã in-
Liuit.17 ter illa quæ de Leuitico superius protulimus, etiam hoc scriptũ refertur: Homo homo ex filijs Israel, uel ex aduenis qui sunt in eis, quicunq; fecerit holocaustum aut sacrifici-um, & ad hostium tabernaculi testimonij non adduxerit facere illud domino, extermi-nabitur homo ille de populo suo: & per hoc uidetur etiã aduenæ & de sacrificijs iniun-gi, & ecclesia ex gentibus offerendis holocaustis obnoxia fieri: etiam hæc diligentius uerba, & syllabæ (ut ita dicam) obseruandæ sunt legis. Ait enim, si fuerit holocaustum uel sacrificium, ut adhibeat illud ad ostium tabernaculi testimonij. Lex non ut faciat iu-bet, sed si forte fecerit, quomodo facere debeat docet. Certum est enim nec dubitari po-test, quod dũ Hierosolymis templũ constaret, & religio patribus tradita uigeret, pluri-mi etiã gentiũ ueniebãt adorare & offerre sacrificia. Sed hoc quoniã in loco uno tantũ-modo fieri præceptũ est, de quo etiã hic mandat, ut ad ostiũ tabernaculi iugulanda uicti-ma deducat̃, tandiu potuit legitime fieri quãdiu status loci permãsit incolumis? Deni-
Luc.17 que & saluator ad illos decẽ leprosos quos mũdauerat: Ite inquit, & ostẽdite uos sacer-doti: & offerte pro uobis hostias sicut præcepit Moyses. Ex quibus cum unus regressus fuisset ad saluatorẽ gratias agens, ait dñs, Nõnne decẽ purgati sunt? ubi sunt illi nouem? Non est inuẽtus qui redderet, & gratias ageret deo, nisi hic alienigena? Ita ergo cõstan-te tẽpli statu, etiã alienigenis offerẽdi sacrificia moris fuit: nunc uerò quid exposcit ab aduenis, quod exhibere ne proprijs quidẽ cultoribus licet? Hæc autẽ omnia dicta sunt à nobis, ut ostenderemus quanta sit in lege distinctio mandatorũ, & præcipue ut de cir-cumcisionis præcepto doceremus, quod non alijs q̃ his qui ex Abraham genus ducũt, uernaculisq; eorum uel precio emptis esset iniunctũ: liberos uerò esse ab huiuscemodi legibus eos, qui per Christum deo ex gentibus credunt. Quod tamen idcirco interim absq; ullius allegorię adiectione discussimus, nequa (ut solet) his qui sunt ex circũci-sione, obstrependi aduersum ueritatẽ resideret occasio. Sed adhuc ualidum aduersum nos leuare poterũt telũ, confirmantes etiam proselytos per legem circũcisioni obnoxi-
Exod.12 os fieri, ex his quæ in Exodo scripta sunt hoc modo: Si uerò quis accesserit ad uos pro-selytus

selytus,& fecerit pascha domino, circũcides ei omne masculinum, & tunc accedet facere illud,& erit sicut indigena. Omnis incircũcisus non edet ex eo. Lex una erit indigenæ & aduenæ qui aduenerit ad uos. Quæ quamuis arguta uideatur obiectio, tamen admiranda legislatoris ubiq; cautela succurrit. Considera enim quod & hic nõ dixit: quia aduena qui uenerit ad uos faciat pascha domino & circũcidat: sed obseruantissima moderatiõe decernit dicens: Si accesserit ad uos,& fecerit pascha. Nec dubitari eñ de hoc potest, quod si quis cum Iudæis Iudaicũ pascha fecerit, & circũcidi debeat, unũ hoc interim, quo retũdantur cõtradicẽtes, legislatoris cautela prospexit. Est & illud præterea ad quod mutire nõ poterũt. Pascha quod lex fieri præcipit, in loco illo quẽ elegit dominus deus, id est Hierosolymis celebrandũ est. In illo etenim tẽplo tantũ offerri sacrificia decernunt. Recuperent ergo prius statũ templi,& tunc de circũcisione contendant: Si uerò ibi secundũ sententiã saluatoris nõ remãsit lapis super lapidem, qui non sit destructus, superflua est de circũcisione causatio. In tantũ autẽ circũcisio uernaculũ ipsius & nullius alterius gentis insigne est, ut nusquam alius quis in historijs ueterũ pro hac referatur correptus, nisi filius Moysi, cuius mater Sephora uim angeli cõminantis exitium filij circumcisione cõpescuit. Ex his ergo omnibus ostenditur Israel ille qui secundũ carnem, aut solus circũcisioni carnis obnoxius: liber autem & alienus ab ea populus proselytus qui aduenit ad eam, qui ascendit & factus est sursum: ille aũt descẽdit & factus est deorsum: & per misericordiam Christi factus est iste populus in capite, & ille in cauda. Facti sunt eñ nouissimi primi, & primi nouissimi. Et ob hoc iudicat id quod ex natura est præputiũ legẽ perficiens, illos qui per literam & circumcisionẽ præuaricatores sunt legis. Non enim purificat animã hæc quæ in manifesto sit in carne circumcisio, sed illa quæ in occulto est circũcisio cordis, ipsa purificat mentẽ,& uitiorũ maculas abscindit. Hactenus nobis de circũcisione carnali pro uiribus dictum sit. Age iam secundum eum qui dixit, quia lex spiritalis est: & qui de his quæ referuntur in lege, dicit quod per allegoriam dicta sint: quid etiã allegoricis legibus de ea sentiendum sit uideamus. Scio multorum de hoc ferri dicta uel scripta, sed & nos quæ dominus dederit ad ea quæ ab alijs cõmodè cõposita uidentur addemus. Circũcidere est ex genitali mẽbro, per quod successio humani generis & carnalis propago ministratur, amputare aliquam partem. Per hoc ergo indicari figuraliter reor, amputandam esse ab anima siqua illi ex consortio carnis adhæret impuritas, si quis eam libidinis malesuadæ sensus obtexit. Idcirco igitur non alijs ista desectio, sed genitalibus membris infigitur, ut clareat quod huiusmodi uitia animæ non ex propria substãtia, sed ex genuino motu,& incentiuo carnis adueniunt. Quod autem octaua die circũcisio datur, illud designari arbitror, quod præsenti quidem seculo septimana deputata est, octauus autẽ dies futuri seculi mysteriũ tenet. Illorum ergo est circumcisio spiritalis, qui futuro seculo militãt, in quo neq; nubent, neq; nubentur, sed erunt sicut angeli dei, & eorum qui seipsos castrauerũt propter regnum dei, & quorum in terris ambulantium in cœlis est cõuersatio, quiq; prospiciunt non ea quæ uident, sed quæ nõ uident, & sciunt quia quæ uidentur tẽporalia sunt, quæ autem non uidentur æterna. Verũ (ut superius memorauimus) dictum est & ab alijs quod circumcisio spiritalis sit, omnem immunditiam, cogitationẽ, atq; impuros sensus abscindere à corde & abijcere. Sed occurritur huiuscemodi æditionibus ex his quæ apud Ezechielem scripta referuntur, ubi dicit dominus: Omnis filius alienigena incircũcisus corde,& incircũcisus carne, non introibit in sancta mea ex omnibus filijs alienigenarũ qui sunt in medio domus Israel. Euidenter etenim duas circũcisiones hoc in loco ostẽdit sermo propheticus dicẽs: Incircũcisus corde,& incircũcisus carne. Vnde cogimur secundũ allegoricas leges utriusq; circũcisionis formas ac species assignare, quãuis hoc possit nobis etiam in illis quas supra exposuimus rationibus subijci. Sed interim uideamus nunc quæ possit duarũ circũcisionũ secundum allegoriã figura seruari: & uideamus ne forte referri queat ad duo generalia peccata, in quibus incircumcisum esse nõ expedit, id est in fide,& in operibus: ut sit circũcisus corde qui habet fidem, & incircumcisus carne qui opera nõ habet. Alterũ nanq; sine altero reprobatur, quia & fides sine operibus mortua dicitur, & ex operibus sine fide nemo apud deum iustificatur. Sic ergo ut ego arbitror, dictum propheticum conuenienter aptabitur fideliũ populo, quibus dicitur:

Exod. 4

Rom. 7

Omnis alienigena qui est in uobis in medio domus Israel incircumcisus corde, & incir
cumcisus carne, nõ introibit in sancta mea. Hoc est nimirũ quod & dñs in euãgelio di-
Ioan.14 cit: Qui credit in me mãdata mea custodit, & iterum: Qui audit uerba mea & facit ea, &
Matt.7 iterũ: Quid aũt dicitis mihi, dñe domine, & non facitis quæ dico? Vides ergo ubiq; fi-
dem cũ operibus iungi, & opera sociari cum fide. Cordis ista est circũcisio: nihil sordi-
dum, nihil indignũ sentire de fide. Carnis circũcisio est, nihil immundũ, nihil cõtamina-
tum in opere gestisq; cõmittere. Qui enim in altero horũ incircũcisus fuerit & immun-
dus, dei uocibus ingredi prohibetur in sancta. Ingreditur tamen & alienigena in sancta
quò non liceat ingredi secundũ legẽ literæ nisi solis sacerdotibus. Datur uerò nunc &
alienigenis ut ingrediant̃, ut sint fidei & actuum circũcisione purgati. Si quis aũt ad nos
superiores quæstiones reuocare contendat, & iterum nobis replicet hoc quod scriptũ
est de alienigena, quod ab eo uolente ingredi in sancta, nõ solũ cordis circũcisio, sed &
carnis exigitur: huic ita moleste persistẽti, obuertimus & nos illud quod Hieremias pro
Hier.6 pheta dicit: Ecce incircũcisæ sunt aures uestræ. Ostendat nobis iste carnalis circũcisio-
nis exactor auriũ circumcisionẽ sensibilẽ & corporalem si potest: sed certũ est quod nul
lo pacto hoc facere queat. Reuertitur ergo ad allegorias necessitate cõpulsus, & dicet
circumcidi aures, cũ secundũ Salomonis monita nõ recipiunt auditionẽ uanã, & cum
oppilantur ne audiant iudiciũ sanguinis, & cum sepiuntur spinis ne audiant obtrecta-
tionẽ, sed ut soli uerbo dei pateant, & his quæ ad ædificationẽ dicunt̃. Sit ergo talis & il
la cordis, qualis & hæc auriũ circũcisio, quæ cõmuniter uidetur exposita. Hoc aũt mo-
do & incircumcisus labijs dicitur, qui non circumciderit blasphemiã, scurrilitatem, tur-
piloquium de ore suo, qui non posuerit custodiam ori suo, & ostium circumstantiæ la-
Exod.4 bijs suis, qui non etiam à uerbo otioso circũciderit os suũ. Deniq; ubi dicit Moyses ad
dominũ: Prouide domine alium quẽ mittas, ego aũt tardæ linguæ, & gracili uoce ego
sum: ipsi in Hebræis exemplaribus habere se dicunt: Ego aũt incircumcisus sum labijs.
Quod si hoc modo, quo superius diximus, potest quis incircumcisus uideri auribus, &
incircũcisus labijs, cur non & simili forma incircumcisus præputio carnis suæ dicatur
qui erga naturalem coitus motũ immoderatius & intemperantius effluit? Circumcisus
uerò habeat̃, si qui in huiuscemodi negotio legitimis, & quantũ posteritati sufficit uta-
tur officijs? Verum quoniã de circũcisionis ratione tractamus, etiã illud his adiungere
Iosue 5 non absurdum uidetur, quod Iesus filius Naue ex præcepto domini filios Israel secũdo
circũcidisse cultris saxeis memoratur: quod utiq; quantum ad literã spectat impossibi-
le factum uidetur. Semel in carne prẽputij circumcisis, quid inuenire possit secunda cir
cũcisio quod auferat? Iesus uerò noster qui uere post Moysen filios Israel in terrã san-
ctam fluentẽ lac & mel, terrã repromissionis inducit, euidens est quõ non semel sed se-
cundo circũcidat credentiũ populum. Prima nanq; est eius circumcisio, qua ab eis uel
idolorũ cultum, uel cõmenta philosophicæ persuasionis execuit. Secunda uerò utitur cir
cumcisione, cũ ab eis ueteris hominis consuetudinẽ, & passiones ac uitia carnis abscin-
Ibid. dit: & tũc cõpletur quod in Iesu Naue scriptũ est: Hodie abstuli à uobis opprobria Æ-
gypti. Opprobria nanq; Ægypti secũ circumfert, si quis in ecclesia positus, & sub Iesu
duce militans Ægyptios mores & motus animi barbaros seruet. Marcion sanè cui per
allegoriã placet nihil intelligi, quomodo exponat quod dicit apostolus, circũcisionem
prodesse, omnino non inueniet. Sed de singulis quidẽ quæ inferuntur nullatenus red-
dere poterit rationẽ: aduersari cum quadã irrisione notare deum legis qui circumcisio-
nem dederit solet non solum ipse, sed & omnes hęretici qui uetus testamentũ repudiãt,
unà cũ gentilibus, qui omnes aduersum deũ legis talia quædã, uel fœda obtrectatione
cõgeminãt. Stoici aiunt: indicet aliquid mysticũ circũcisio, & figurã teneat allegoriæ:
ita ne oportuit ut cum pœna & periculo paruulorũ, cum cruciatibus teneræ & adhuc
innocentis partis, in facie figurarũ species, & legis ænigmata cõderentur? Sic nõ habe
bat legislator ubi formas mysticas poneret, nisi in decurtatiõe uerecundorũ locorũ? &
dei omnipotentis lex æterniq; testamenti signaculũ non potuit nisi obscœnis membro
rum partibus collocari? Ita ne bonus est deus iste q̃ natũ hominẽ statim in primis nouæ
lucis auspicijs pręceperit uulnerari? Et si, ut uobis uidet̃, ipse est & animę creator & cor
poris: aut superfluo se plasmasse partẽ illam corporis notat quam postmodũ mãdat ab
scindi

scindi,ut per miserorũ supplicia proprium emẽdet errorem:aut quod necessario & utiliter fecit, nõ recte mãdat auferri. Tum præterea si cura est deo plurimos ad cultũ sanæ religionis adduci,maximũ ex circũcisione obstaculũ nascitur. Cũ eo enim quod supplicium unusquisq; declinat, tum etiã irrisionẽ turpitudinis refugit: unde magis impedimentum hoc religionis q̃ insigne dicendum est. Hæc & multa his similia uel gentiles aduersum legislatorem,uel hæretici perstrepunt,quibus respondere necessarium puto sed primo gentibus.Nemo sapiẽs ea in aliis notat,quæ apud se honesta ducit & magna: etenim circũcisio apud uos ô gẽtiles ita magni habet̃, ut nõ passim uulgo ignobili, sed solis sacerdotibus,& his qui inter ipsos electoribus studiis mancipati fuerint, credatur. Nam apud Ægyptios qui in superstitionibus uestris & uetustissimi habentur & eruditissimi, à quibus prope omnes reliqui ritum sacrorũ & cęremonias mutuati sunt, apud hos,inquam,nullus aut Geometriæ studebat, aut Astronomiæ, quæ apud illos præcipua ducit̃,nullus certe Astrologiæ & Geneseos, qua nihil diuinius putant,secreta rimabatur,nisi circũcisione suscepta. Sacerdos apud eos, aruspex, aut quorũlibet sacrorum minister,uel ut illi appellant propheta omnis circumcisus est.Literas quoq; sacerdotales ueterũ Ægyptiorum quas Hieroglyphicas appellant nemo discebat nisi circumcisus.Omnis hierophãtes,omnis uates,omnis cœli (ut putant) infernicq; mystes & conscius apud eos esse non creditur, nisi fuerit circumcisus. Hoc igitur apud nos turpe & obscœnum iudicatis,quod apud uos ita honestum habetur & magnũ, ut cœlestium infernorumq; secreta non nisi per huiuscemodi insignia enunciari uobis posse credatis? Quod si apud uos per tot & in tantis secretorum uestrorũ causis quæ ministra circumcisione peraguntur, necessariũ erit rationem quæri, & talem quæ contemni non debeat, ne cum eo cuncta pariter subruantur,cur non id etiã apud nos fieri posse speretis? Verum si replicetis historias uestras, inuenietis non solum Ægyptiorũ sacerdotes & hierophantas usos esse circumcisione, sed & Arabas & Æthiopas, & Phœnices, aliosq; quorum studia gratia huiuscemodi superstitioni nobilius uigent. Hæc sufficienter dicta sint aduersum gentiles, quibus de legis nostræ mysteriis loquendum apertius non erat.Nunc iam nobis ad eos sermo dirigatur,qui Christo quidem credunt,sed legẽ non recipiunt & prophetas. Fatemini sine dubio uerũ esse quod scriptum est in epistola Petri: (1 Pet.1) Quia redempti sumus nõ corruptibili precio argenti & auri, sed precioso sanguine unigeniti.Si ergo precio empti sumus, ut etiam Paulus adstipulatur,ab aliquo sine dubio empti sumus,cuius eramus serui, qui & preciũ poposcit quod uoluit ut de potestate dimittat quos tenebat. Tenebat autem nos diabolus, cui distracti fueramus peccatis nostris. Poposcit ergo precium nostrum sanguinẽ Christi. Verum donec Iesu sanguis daretur,qui tam preciosus fuit ut solus pro omnium redemptione sufficeret, necessariũ fuit eos qui instruebantur in lege, unumquenq; pro se uelut ad imitationem quandam futuræ redemptionis sanguinem suum dare,& propterea nos pro quibus cõpletum est precium sanguinis Christi, non necesse habemus pro nobis ipsis precium id est sanguinem circũcisionis offerre. Si uerò culpabile uobis uidetur quod deus legis inferri iubet infantibus uulnera,& sanguinẽ fundi:hoc etiam in Christo factum culpatis,qui & octaua die circũcisus est,& uulnera passionis excepit, & cũ crucis pœna sanguinẽ suum fudit.Quod uerò circũcisionis horrore difficilis uobis ad religionem uidet̃ ascensus, difficilior multo uidetur ingressus ad euangelium uobis, in quo non partẽ exiguam corporis,sed ipsam quis animã ponere iubetur. Sed exẽpla martyrũ secundũ uos prohibebãt homines accedere ad fidẽ. An eo magis credit̃ firma religio, quod nihil remissum, nihil delicatũ pollicet̃ aut molle? Quod & si nihil aliud sacramẽti figuraliter circũcisio teneret,quid esset absurdi, si ad discretionẽ cæterarũ gentiũ populus qui sub lege dei instituebat̃,propriũ aliquod gestaret insigne? & si necessaria uisa est partis alicuius amputatio, quid tam cõueniens fuit q̃ eam inuenire quæ uidebatur obscœna, & illa auferre quorũ diminutio nihil ad officiũ corporis impediret? Quod uerò dicũt: quia si necessaria non erat illa pars mẽbri,fieri à creatore nõ debuit: si necessaria facta est, nõ debet auferri: interrogemus eos & nos, si necessariã dicãt filiorũ procreationẽ. Necessariam sine dubio respondebunt. Erunt ergo culpabiles, qui cõtinentiæ & uirginitatis obtẽtu, necessariis naturæ officiis nõ ministrãt: & erũt cogendi ad nuptias, qui secundũ euangelii

leges semetipsos castrauerũt propter regnum dei, habẽtes exẽplí huius auctorem cum multos alios sanctorũ, tum etiam ipsum dominum Iesum. In summa uerò dicendum est quod sicut multa necessaria erant baptismata ante baptismũ Christi, & multæ purificationes anteꝗ purificatio per spiritũ sanctum fieret, & multæ hostiæ antequã una hostia agnus immaculatus semetipsum patri offerret hostiam Christus: ita etiã multis circumcisionibus opus fuit usquequo una in Christo circumcisio in omnibus traderet: & multorum sanguinis effusio præcessit, usquequo per unius sanguinẽ omniũ redemptio fieret. Hæc quidem nobis ad præsens occurrere de circumcisionis ratione potuerũt: quæ tamen ea lege dicta sint à nobis, ut si quis melius & rationabilius dixerit, illa magis ꝗ hæc nostra teneantur. Verum post excessum iusto forsitan largiorem ad apostoli conclusionem capituli reuertamur. Igitur quoniã frequens est apostolo iste tractatus, quo per singula quæq; binos homines esse designat: quorum alterum exteriorẽ nominare, alterum interiorem solet: eorumq́ alterum secundum carnem esse, alterũ secundum spiritum dicit: opinor ex illis institutis quæ in Genesi scripta sunt, ubi alius ad imaginem dei factus, alius de limo terræ factus refertur: & hos ipsos nunc alium in manifesto, aliũ in occulto Iudæũ uocat: Sciendũ est quod horũ uterq; in quibusdã dissonis, in nõnullis uerò cõmunibus utitur institutis. Nam sunt quædã quæ ab interiore homine initiũ sumunt, & usq; ad exteriorẽ perueniũt. Alia uerò ab exteriore homine inchoata perueniunt usq; ad interiorẽ. Quod aũt dico tale est. Si castitas ab interiore homine sumat exordium, peruenit usq; ad exteriorẽ. Neq; enim fieri potest, ut si ante quis non mœchet in corde, mœchari possit in corpore. Sed nõ cõtinuo si quis ab exterioris hominis incipiat castitate, peruenit etiam ad interiorẽ continentiã. Secundũ hæc ergo circũcisio interioris hominis allegoricis legibus intelligat̃, cũ iam neq; interior ille cõcupiscit in corde, neq; exterior iste cõcupiscentiã ministrat in corpore: ut circũcisus dicatur in carne ille, quem apostolus dicit iam non esse in carne, sed in spiritu, & qui actus carnis per spiritum mortificat. Verum quoniã qui circũcisus est aliquam carnẽ perditã dedit, aliquã seruauit incolumem, in eo quod perditam dedit, illam carnẽ significari puto de qua scriptum est: Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos fœni. Caro aũt quæ seruatur, & incolumis permanet, puto quod formam teneat illius carnis de qua dicitur: Quia omnis caro uidebit saluatorẽ dei. Sed opus est auribus quæ audire possint quæ sit caro quæ pereat, & quæ sit caro quæ uidebit saluatorẽ dei: quæ post depositionẽ carnis prætutij salua permaneat, cũ illa ut flos fœni deciderit. Quod qui intellexerit, inueniet ingentium mysteriorum formas circumcisionis ratione præmissa: & inueniet eum qui in occulto Iudæus est, & qui in interiore homine circumcisus, tantum præstare & eminentiorem esse illo qui secundum carnem Iudæus est, quantum præstat & eminet Iudas ille quem collaudant fratres sui, & qui dormiuit ut leo, & ut catulus leonis suscitatus est, illo Iuda qui ex femoribus Iacob secundum carnem natus est.

Gen. 2

Esa. 40

CAPVT III

QVID ergo amplius Iudæo? aut quæ utilitas circumcisionis? Multum per omnem modum. Primum quidem quia credita sunt illis eloquia dei. Quid enim si quidam illorum non crediderunt? nunquid incredulitas eorum fidem dei euacuabit? Absit. Est autem deus uerax, omnis autem homo mendax: sicut scriptum est: Vt iustificeris in sermonibus tuis, & uincas cum iudicaris.] In hac epistola Paulus uelut arbiter quidam inter Iudæos residens, & Græcos, id est eos qui ex gentibus credunt, utrosque ad fidem Christi ita euocat & inuitat, ut neque Iudæos offendat penitus destruendo Iudaicos ritus, neque gentibus inijciat desperationem confirmando obseruantiã legis & literæ: & siue de repromissionibus memoret, siue de pœnis, ad utrunq; populum diuidit uerbum. Vt, uerbi gratia, cum dicit: His autem qui ex contentione sunt, & qui diffidunt quidem ueritati, credunt autem iniquitati, ira & indignatio, tribulatio & angustia in omnem animam hominis operantis malum, Iudæo primum & Græco. Ista de pœnis. De promissionibus uerò subiungit: Gloria autem & honor & pax omni operanti bonum, Iudæo primum & Græco. Rursum de gentibus dicere uidetur: Quicunq; enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt. Et iterũ de circumcisis

cumcisis: Et quotquot in lege peccauerũt, per legem iudicabuntur. Rursum uerò gẽtes subleuans dicit: Cum enim gentes quæ legem non habent, naturaliter quę legis sunt faciunt, hi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptũ in cordibus suis, &c. Et iterum sermonem conuertit ad Iudæos dicens: Si autem tu Iudæus cognominaris, & requiescis in lege, & reliqua usque ad eum locum ubi dicit: Nomen enim dei per uos blasphematur inter gentes. Et ne uideretur nimius esse in increpationibus Iudæorum, dicit: Circumcisio prodest si legem custodias. Sed iterũ ne erigeret eos qui nimiam in circumcisione ponunt gloriam, addidit: Si autem præuaricator sis legis, circumcisio tua præputium facta est. Vt autem paululum & eorum qui ex gentibus credunt animos alleuaret, subiungit: Si autem præputium legis iustitias custodiat, nonne præputium illius in circumcisionẽ reputabitur? Atque ut ualidius erigeret animos gentium, & scirent posse se si legem perfectius obseruarẽt etiam meliores effici Iudæis, dicit: Et iudicabit id quod ex natura est prẹputiũ legem perficiens, te qui per literã & circumcisionem præuaricator es legis. Verum quoniam sciebat multas in lege & prophetis esse repromissiones ad Iudæos, ne possent desperare gentes tanquam quæ nihil societatis in conscriptis repromissionibus habeant, docet eos qui secundum mysticã rationem etiam ipsi Iudæi fiant & habeant circumcisionem. Propterea dicit: Non enim qui in manifesto Iudæus est, neque quæ manifeste in carne est circumcisio, sed qui in occulto Iudæus est circumcisione cordis in spiritu non litera, cuius laus non ex hominibus, sed ex deo est. Verum quoniã in his omnibus superiorem quodammodo causam gentium fecerat, rursum uelut querelis eorum qui ex circũcisione sunt occurrens, proponens sibi ipse quæ in præsenti capitulo continentur dicit. Quid ergo amplius est Iudæo? aut quæ utilitas circumcisionis? Multum per omnem modũ. Si ergo, inquit, is qui in manifesto Iudæus est, & quæ manifeste in carne est circumcisio nõ reputatur, sed qui in occulto Iudæus est, & circumcisio cordis quæ fit in spiritu, ipsa est uera circumcisio: dices mihi: Quid amplius est Iudæis qui hac appellatione censentur? uel quæ in corporali circũcisione habetur utilitas? Ad hæc uidetur in utroque populo minus iustus arbiter resedisse pronuncians quid amplius habeat Iudæus & ea quæ in carne est circumcisio, & dicit eos habere amplius multum per omnem modum. Quid autẽ multo sit amplius subiungit. Primo inquit, quia credita sunt illis eloquia dei. Quãuis enim & gentibus nunc credantur eloquia dei, sed illis ait primo sunt credita. Requiro tamẽ quid est quod dicitur primis eis credita esse eloquia dei, utrum ne de literis hoc dicat & libris, an de sensu & intelligentia legis? Videmus enim plurimos Iudæorũ ab infantia usque ad senectutem semper discentes & nunquã ad scientiam ueritatis peruenientes: & quomodo uidebitur uerum esse quod dicitur, quia amplius aliquid habeant in eo quòd primis eis eloquia dei credita sunt, in quibus non intelligunt neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Si uerò sapiens ille dicitur qui intelligit secundum Salomonem quæ ex proprio ore sunt, & qui in labijs portat intellectũ: de Moyse & prophetis cæterisque horum similibus hæc intelligenda sunt dici, quibus credita sunt eloquia dei: quia & ipsos Iudæos fuisse, & habuisse circumcisionem, non potest dubitari. Sed & si quis apud eos sapiens & intelligens auditor & mirabilis consiliarius fuit, quos auferre dicitur dominus ab Hierusalem offensus impietatibus populi. Sic enim dicit Esaias: Ecce dominator dominus sabaoth auferet ab Hierusalem & à Iuda. & post aliquanta: Et prophetam inquit, & æstimatorem, & seniorem, & quinquagenarium, & mirabilem consiliarium, & sapientem architectum, & prudentem auditorem. His ergo talibus existimandum est primis credita esse diuina, & his fatendum est fuisse amplius multum per omnẽ modum: sed & si qui alij his similes fuerunt, sicut in Regnorum libris scriptum apostolus memorauit: Reliqui mihi septem milia uirorum qui non curuauerunt genua sua ante Baal. Sed & ipsi apostoli Christi & ipse uas electionis Paulus ex Iudæis & ex circumcisione ueniens amplius habebat his quos docebat ex gentibus per omnem modũ. Credita nanque eis sunt eloquia dei. Sed & hoc ipsum quod dicit, quia credita sunt illis eloquia dei, considerandum est, quia non dixerit literas esse creditas, sed eloquia dei. Vnde uia nobis datur intelligendi, quòd his qui legunt & non intelligunt, & qui legũt & nõ credunt litera sola sit credita, illa de qua dicit apostolus, quia litera occidit: Eloquia

Marginal notes: Esa. 3 — 3 Reg. 19 — 2 Cor. 3

autē dei illis sint credita, qui intelligentes & credentes his quæ Moyses scripsit credunt
Ioan.5 & Christo: sicut & dominus dicit: quòd si credidissetis & ipsi Moysi, crederetis utiq; &
mihi: de me enim ille scripsit. Sed istud habeat amplius Iudæus in literis, habeat aliquid
& in eloquijs dei. Nunquid penitus relinquuntur ij qui ex gentibus ueniunt ad Chri-
stum? an & ipsis est ubi habeant aliquid amplius? Audi dominū dicentem ad Centurio
Matt.8 nem ex gentibus credentem. Amen dico uobis, nec in Israel tantā fidem inueni. Vide
ergo ubi uenitur ad fidem quantum amplius habeant gentes: de quibus in alio loco do
Ibid. minus dicit: Quia uenient ab oriēte & occidente, & à quatuor uentis terræ, & recum-
bent cum Abraham Isaac & Iacob in regno dei, filij autem regni eijcientur in tenebras
exteriores. Vbi ergo ad leges uenitur & literas, habent Iudæi amplius multum per om-
nem modum: Vbi uerò uenitur ad fidem (ut ex comparatione dixerim) habent gentes
multum per omnem modum. Requirendum sanè est si etiā Samaritis dicēdum est pri-
mis credita esse eloquia dei, quoniam quidem etiam apud ipsos lex Moysi seruari uide
tur. Sed illis ego ne ipsam quidem literam quæ occidere dicitur, creditam dixerim. Di-
Amos.6 cit enim de eis propheta: Væ his qui spernunt montem Sion, & confidunt in montem
Samariæ: ipsi quippe se alienos à literis dei faciūt repudiantes prophetas. Sed & hęreti-
cis qui iniquitatē loquūtur in excelsum, & qui impietate sua diuidunt unitatē deitatis,
& qui legē ab euangelijs separant, nō dixerim credita esse eloquia dei pro eo quòd di-
uina apud eos uolumina relegi uident: sed quia nihil in his sentiunt spiritale, nihil deo
dignum, solam apud eos quæ occidit haberi literam dixerim. Verum si forte Iudæi nol
lent recipere apostoli nostri sententiam, quæ dicit quia litera legis occidit: & iniuriam
putent legi fieri, si secundum literam sperni uideatur: reuertamur ad ipsum Moysen, &
uideamus quàm magnificauerit literā legis: qui cum accepisset tabulas lapideas inscri-
ptas digito dei, tantū honoris detulit literæ legis, ut projceret de manibus suis tabulas,
& comminueret quidem digito dei scriptas, nec tamen pro hoc impietatis culpa nota
tus sit. Vides ergo quia non solum Paulus spernit literā legis, sed multo ante eum Moy
ses spreuit, & abiecit, & contriuit literas legis: hoc sine dubio iam tunc designās, quòd
honor & uirtus legis nō esset in literis, sed in spiritu. Sed & dominus in euangelio cum
Matt.21 dicit, ad Iudæos loquens: Auferetur à uobis regnum dei, & dabitur genti facienti fru-
ctum eius: puto quòd sensum legis dixerit, qui ablatus est à Iudæis, manentibus apud il
los solis literis legis, & datus est gentibus qui possint per fidem fructum spiritus facere.
Quæ cum ita sint, cur tam ignaui & desides sumus, ut non tandem abiecta omni mali-
tia, cum simplicitate & puritate cordis, ad suscipiēda dei eloquia properemus, & ad ca-
piendum de eis sensum Christi? quippe cum audiamus in his esse regnum dei. Certe u-
nusquisq; pro uiribus capiat eloquia dei, quæ sunt sapientia quam loquitur apostolus
inter perfectos. Qui uerò ad hanc idoneus nondum est, suscipiat eloquia dei in quibus
agnoscat nihil amplius q̃ Christum Iesum, & hunc crucifixum. Qui nec hoc potest, in
eo suscipiat eloquia dei, ut lacte utatur, & non cibo forti. Si uerò adhuc infirmatur in fi-
de, eloquia dei in holeribus sumat. Tantū est ut omnes cōmuniter nouerimus eloquia
dei esse eloquia casta, & argentum igne examinatum, terrę purgatum septuplum: id est
ut in castitate & sanctitate cordis & corporis diuina seruemus eloquia. Credita sunt er-
go primis illis quibus supra diximus eloquia dei, sed quidā (ut dicit) nō crediderūt siue
deo siue eloquijs dei. Vides quia qui non credunt, ipsi sunt secundum carnem, de qui-
1Cor.2 bus & alibi dixit. Animalis homo non percipit quæ sunt spiritus dei: Stultitia est enim
illi. Sed horū incredulitas nō euacuat fidem dei. Fidem dei uel eam intelligimus quam
fidem habet deus cum his quibus credit eloquia sua, uel eam fidem qua credunt deo ij
qui ab eo eloquia diuina suscipiunt. Commonemur ergo ut incredulitas eorum qui uel
non accedunt ad fidem, uel decidunt ex ea, si forte irrideant nos opera fidei agentes,
uel cum ieiunamus, uel cum misericordias facimus, uel cum studijs & legi dei operam
damus, uel etiam cum pro martyrio Christi tormēta sufferimus, meminerimus semper
quia infidelitas eorum fidem dei quæ in nobis est nō euacuat. Post hæc quod sequitur,
Rom.1 minus quidem composite uidetur adiunctum: dicit enim. Fiat autē deus uerax, omnis
Psal.51 autem homo mēdax, sicut scriptū est: Vt iustificeris in sermonibus tuis, & uincas cum
iudicaris. Tamen tali quadam circumflexione superioribus id aptare tentabimus. Li-

cet,inquit,non crediderint quidam Iudæorum,de infidelitate tamen eorum dicendum est,quòd deus quidem solus sit uerax,omnis autem homo sit mendax:qui etiam si quid iustum est,necesse est tamen ut in aliquo à ueritate decidat, quā in omnibus seruare humanæ naturæ pené impossibile est.Quia ergo omnis homo mendax est, propterea Iudæorum quidam ut homines mendaces non crediderūt.Nam quia omnis homo mendax est, necessario in die illa cū ad iudiciū uenerit dominus cum hominibus, solus ipse iustificabitur in uerbis suis. Ipsius enim uerba in omnibus uera, quia uerba sunt ueritatis. Quod aūt dominus ad iudicium ueniat cum hominibus, propheta dicit: Venite & diiudicemur dicit dominus: & ipse dominus ad iudicium ueniet cum senioribus populi, & iterum: Memento tu & iudicemus, dicit dominus. Hæc autem introduxit apostolus obseruans illam obiectionem quam sibi in alio loco proponit ibidem: Si autē iniustitia nostra iustitiam dei cōmendat. De qua cum ad locū eius uentū fuerit requiremus. Nunc ergo uideamus quid est quod dicit: Fiat autē deus uerax, omnis aūt homo mendax. Ita enim in græcis exemplaribus habetur. Nam Latini fit pro fiat legunt. Primo ergo hoc sciendum est, quia quod dixit fiat, non imperatiuo modo dicit. Stultū est enim si putetur imperandum esse deo ut uerax fiat. Sed ut cum dicimus: Fiat uoluntas tua sicut in cœlo & in terra: uel ut iterū dicimus: Fiat pax in uirtute tua, non imperantes sed optātes, immo potius pronunciantes, &c. quia nō potest pax fieri nisi in uirtute dei: ita & hic uelut pronunciantis sermo accipiendus est: Fiat aūt deus uerax, omnis aūt homo mendax. Sed & hoc sciendum est, quòd sermo iste, id est omnis homo mēdax, de psalmo cxv. assumptus est ubi dicit: Ego aūt dixi in excessu meo, omnis homo mendax. Verū ad euidentius illuminādum apostoli sensum, ne uideatur legētibus onerosum si psalmi ipsius continentiā, unde assumit testimoniū, breuiter exponamus. Videtur ergo mihi talem quendā propheta nunciare sensum. Cum multa sint, inquit, apud homines dogmata, & multi de ueritatis inquisitione philosophentur, cumq; oporteret in his omnibus quæstionibus præcedere filium dei: alij quidem qui non prius credentes quæsierūt non inuenerunt: ego autem qui credidi antequā quærerem, idcirco quod quærebā inueni, & non solum inueni, sed & locutus sum, & annunciaui populis quam inueneram ueritatem. Nec tamen inuenta ueritate elatus sum in sapientia, neq; inflatus in scientia mea: sed eo magis humiliatus sum, cum agnoui & intellexi dominū esse qui docet omnem scientiam. Deinde considerans quę homines & quanta uel inter philosophos, uel inter cæteros barbaros de ueritate locuti sunt, & quia multo labore multa dicentes, nil inuenerint, quia non crediderunt anteq; quærerent, considerans omnia eorum uel dicta, uel scripta, & in excessu mentis effectus, id est stupore cordis attonitus, quod omnia illa philosophorum uolumina quæ splendida & præfulgida uidebantur oratione composita, procul à ueritate consisterent: in excessu & in stupore mentis effectus dixi: Omnis homo mendax. Ego uerò cui hæc ostenderat deus, ingratus nō fui, sed cogitaui & quæsiui apud memetipsum, quid pro hoc quod mihi dominus præstat sciētiam ueritatis, domino rependerē muneris: intellexi tamen quod natura illa æterna, & omniū domina, nullius indiget. Vnum ergo inueni solum, quod me offerre oporteret deo, id est ut crederē de eo quod nunq; possit ab homine aliquid accipere sed semper dare, & ideo dixi: Calicem salutaris accipiam: uelut si responderet dicenti: Potes calicem bibere, quem ego bibiturus sum? & diceret: Possum domine. Sic ergo ait: Calicē passionis tuæ libenter & tota uoluntate suscipiam: & ut calicis tui, id est passionis gratiā ad finem usq; conseruem, non meis uiribus agā, sed nomen domini inuocabo. Preciosa est enim apud te mors, quæ pro deitate & ueritate suscipitur. Secundum hoc igitur etiā in apostolicis dictis accipiendum est: Omnis homo mendax, siue qui in legis litera sine fide confidunt, siue is qui in quibuslibet dogmatibus & literis gloriatur. Sed obijcitur nobis: Si omnis homo mendax est, ipse Paulus homo est, erit ergo mendax. Sed & Dauid qui hæc dixit, homo fuit, si omnis homo mendax est, erit & ipse mendax: hoc ipsum falsum quod dicit: omnis homo mendax, quia mendacem se necessario cum cæteris hominibus ipse pronunciat: & si mendax est, utiq; non erit uerū quod à mendace dicitur: quia omnis homo sit mendax. Videtur ergo sermo eius incurrisse in syllogismum qui dicitur Aporus, id est dubius, qui & falsus appellatur. Sed si redeamus ad interiorē scripturæ

Matt. 6

Psal. 115

pturæ intellectum, inueniemus quòd omnes prophetę uel apostoli ex illis sint ad quos sermo fit, sicut scriptū est: Et factum est uerbum domini ad illum uel illum prophetam. hos ergo ad quos sermo dei fit, dominus in euangelio non homines pronunciat esse,
Ioan.10 sed deos. Sic enim dicit: Quod si illos dicit deos ad quos sermo dei factus fit, & non potest solui scriptura: quia ergo & ad Dauid tanquam prophetā, & ad Paulum tanquā apostolum sermo dei factus est, sine dubio non erāt homines sed dij ad quos sermo dei factus est. Igitur quia non erant homines sed dij, uerū est quod de cæteris hominibus pronunciat, ad quos sermo dei nō factus est: quia omnis homo mendax sit. Sed & quod sequit nihilominus de Psal.l. assumptum est, id est: Vt iustificeris in sermonibus tuis & uincas cum iudicaris. Est autē in psalmo integer sensus hoc modo positus. Tibi soli peccaui & malum corā te feci, ut iustificeris in sermonibus tuis & uincas cū iudicaris. Et quoniam grandis excessus est ut ab initio psalmi repetamus, breuitatis causa hunc tantummodo quē in medio posuimus, discutiamus sermonē: in quo statim in primo hæc difficilis uidet explanatio. Si enim historiā sequamur quæ in prætitulatione psalmi scripta est, ubi
2 Reg.12 refertur perempto Vria Cetheo uxorē eius accepisse Dauid, quomodo ergo dicit: Tibi soli peccaui: cum utique & in ipsum Vriam peccauerit, & in propinquos eius: sed & in ipsam Bersabee atque omnē domū eius, cui intulisse maculam uidetur adulterij? Sed est sciendum, quòd non semper prætitulationis historiā psalmi continentia sequitur, ut in plurimis psalmis qui obseruat inueniet. Et ut exempli causa dixerim, xvij. psalmi prætitulatio: In finem inquit puero domini Dauid, qui locutus est uerba Cantici huius in die qua liberauit eum dominus de manu omnium inimicorū suorū & de manu Saul, & dixit. Continentia uerò psalmi longe aliud quam prætitulatio continet. Quæ enim fundamenta montiū cōmota sunt, aut quando tremefacta est terra, cum pugnaret Dauid aduersum inimicos suos? Aut ubi refert caligo sub pedibus domini fuisse? uel ubi indicatur ascendisse super Cherubim & uolasse, uel super pennas uentorū, & cætera pene omnia, quæ à prætitulationis historia omnimode discrepāt? Hoc ergo modo & in quinquagesimo psalmo, quòd secundum historiam non conueniunt, uidendum est ne forte mulieris in prætitulatiōe per figurā idcirco facta sit mentio, ut sub hac appellatione intelligatur aliqua talis mulier, uel qualis describitur illa fortis quæ duplices chlamydes fecit uiro suo: uel certe his contraria, ut fuerunt illæ quæ dicunt declinasse cor Salomonis ut ædificaret aras gentiū & idola. Quæ utique in allegoriam sumptæ, nō sunt ex diuina sapiētia, sed ex illis quæ sunt ei contrariæ, id est alienæ à deo sectæ. Talis ergo & hæc Vriæ uxor Cethei uiri alieni ab Israel intelligi potest, quā positus in superioribus Dauid inspexerit lauantem immūditias suas in aquis, & sordes suas diluere uolentē, eamque desiderauerit, & acceperit. Sed quia non fuit uoluntas domini alienas à ueritate dei sectas introducere in domū Dauid, prima eius natiuitas & primus fructus extinguitur, ut secunda progenie rex de alienigena sapiens nasceretur. Sed longum est horum figuras & ænigmata persequi. Illud tamen quod ad rem pertinet, breuiter prosequemur. Cum, inquit, multa subtilitas sit in uarietate sectarum, & qui sensus secundum deūm sit, qui uerò alienus à deo in tractatibus & disputationibus sapientium, nullius sit scire uel iudicare, nisi solius dei, qui solus potest comprehendere sapientes in astutia sua: ideo tibi soli peccaui, & malum corā te feci, quia cæteri omnes, utpote animales homines, me qui spiritalis sum etiam si erraui dijudicare non possunt: quia spiritalis iudicat omnia,
1 Cor.4 ipse uerò à nemine iudicatur. Sed quia addit Paulus spiritalis, & dicit: Qui autem iudicat me dominus est: hoc sciens & Dauid quod solus dominus est qui spiritalem dijudicat, idcirco dicit: Tibi soli peccaui, à quo solum possum dijudicari. Nam humana dies dijudicare nō potest spiritalem. Sed & quod sequitur ad hunc respicit sensum: Vt iustificeris in sermonibus tuis, & uincas cum iudicaris. Iudicatur namque deus in disputationibus sapientium, dum alij hoc modo, alij alio, & diuerse singuli de deo sentiūt: Ipse uerò uincit eos qui de se iudicant, cum errantibus cunctis suam de se quomodo uel qualiter credendus ac uenerandus sit reuelat ipse sententiam. Sed sufficiat hucusque spatia fecundi uoluminis esse producta. Nescio quo pacto dum piget omittere si qua explanationi necessaria suggeruntur, euoluimur à breuitate, quam si res pateretur, lectoris fastidio consulentes, magnopere seruare cuperemus.

Liber

LIBER TERTIVS

Si autem iniquitas nostra dei iustitiã commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus deus qui infert iram? Secundum hominem dico. Absit. Alioquin quomodo iudicabit deus mundum? Si enim ueritas dei in meo mendacio abundauit in gloria eius, quid adhuc et ego tanquã peccator iudicor? & non sicut blasphemamur, & sicut dicunt nos quidam dicere: Faciamus mala ut ueniant bona? Quorum damnatio iusta est.] Multum fortassis inconsequens uidebitur ordo dicendi, per omnem pene textum huius epistolæ ab apostolo Paulo digestus, dum eius sermo nunc aduersum gentes dirigitur, nunc pro gẽtibus temperatur, & rursum aduersum Iudæos, & iterum de Iudæis, aut etiam pro Iudæis ponitur, & ex ipsis alios quidem laude dicit dignos, alios uituperat. Qui rursum sensuum uarietates extra lineas propositæ actionis putabitur abduxisse, ueluti cum exclamatione utitur cum ait: Sit autem deus uerax, omnis autem homo mendax. Vel etiam eam quam consequenter adiungit cum dicit: Si autem iniquitas nostra dei iustitiam cõmendat, & reliqua, ut per hoc de excessu in excessum uideatur elapsus. Sed qui credimus ei dicenti, quia idoneos nos fecit ministros no- 2 Cor.3
ui testamenti non litera sed spiritu, sensum eius multo celsiorem quàm humanæ artis ratio habere creditur, inuenimus. Per omnem nanque huius epistolæ textũ docere uult quæ fuerit uel ante aduentum Christi salus secundum legem uiuentibus, uel quomodo per saluatoris aduentum rursum ex incredulitate Israel salus gentibus cõferatur: & rursum quod neque ex integro gentes, nisi quæ crediderint, ueniant ad salutem, neque ex integro abijciatur Israel, sed reliquiæ credentium saluæ fiant. Et ideo confusus ut dixi uidetur ordo dicendi, dum diuersitates credentiũ & non credentium partis utriusque prosequitur. In quibus necessario sermonem conuertit ad deum, ut in his omnibus assumptionum repulsionumque differentijs, uera quidem & iusta doceat esse iudicia dei, multum autem in hominibus abundare mendacij: & ideo dicit: Sit autem deus uerax, omnis autem homo mendax, Sicut scriptum est: Vt iustificeris in sermonibus tuis, & uincas cum iudicaris, de quibus prout potuimus in superioribus diximus. Ad hoc ergo nunc uidens posse sibi contrario uerisimiliter obijci: quia si ut deus uerax sit, mendacem esse omnem hominem necesse est, & iustitia dei per hominum iniustitiam commendatur, iniustus uidebitur deus, qui iram hominibus inferat, cum per hominum iniustitiam suam iustitiam uideat approbari: Si enim nostra hoc est hominum iniustitia dei iustitiam commendat, non utique pœna digni homines uidebuntur, per quos iustitia dei probabilior habetur & clarior: Sed absit inquit, ut hoc ita recipiamus, iniquum deum uideri qui inducat irã aduersum homines. Quomodo enim iniustus putabitur qui iudicat mundum, cum in ipso nomine iudicij ostendatur, nihil sine iudicio facere? Vbi autem iudicium est, constat esse iustitiam. A iustitia nanque & iudex & iudiciũ nominatur. Si ergo ut isti, inquit, nos affirmare confingunt, ueritas dei in meo mendacio abundauit, superfluo ego tanquam peccator iudicor. Sed illud magis uidebitur in quo blasphemãt nos, qui quasi hoc uideamur dicere, ut sit ueritas dei in hominũ mendacio magis ostendit, & iustitia eius per hominũ iniustitiam cõprobatur: Faciamus ergo nos mala, ut ex malis eueniant bona: & mentiamur nos, ut ex nostro mendacio dei ueritas clarescat. Sed hæc quidem de nobis cõfingunt blasphemantes nos, quod quasi ex ipsius assertionis cõsequentia hæc dici uel consequi uideantur. Quod ratio dogmatis nostri omnino non recipit, qui iustum & uerum intelligimus iudicẽ deum. Sciendum sane est, quod in quibusdam etiam græcis exemplaribus sic inuenitur: Nunquid iniquus deus qui infert irã aduersum homines? Et magis secundum hunc sensum uidebuntur conuenire quæ diximus. Secundum hoc uero quod in latinis exemplaribus, & nonnullis græcorum inuenimus: Nunquid iniquus deus qui infert irã? Secundum hominẽ dico: Absit: ita intelligendum uidetur hoc quod dicitur, iniquus deus qui infert iram, pro eo quod iniustitia nostra iustitiam dei commendat, non secundum deum, neque secundum sapientiam dei dicitur, sed secundum hominem, & secundum hoc quod dicitur: Omnis homo mendax. Hæc autem diximus ipsum adhuc ordinem sermonum & dictorum cõsequentiam pertractantes, ut diuisio ipsa uerborum apertiorẽ nobis facere intelligendi uiam. Nunc uerò iam qualis in his sermonibus habeatur sensus secũdum dignationem apostolicam requiramus

mus. Omnis disciplina ex proprijs, & ex aduersis, uel contrarijs constat. Verbi gratia: Medicinæ sciẽtia non solum sanitatis, sed & languoris profitetur cognitionẽ: & quamuis sanitatis studium gerat, nõ potest tamẽ nescire quæ languoris sunt. Similiter & prudentia per boni & mali scientiam constat. Temperantia quæ eligenda & quæ cauenda sint nouit: & fortitudo non ignorat quæ ad formidinem spectant. Ita & iustitia. Si scire uolumus quid est iustitia, necesse est nos scire & quid est iniustitia. Cum autem plenam scientiã iniustitiæ ceperimus, ex ipsa quæ sit etiã iustitia cognoscemus: Cum enim claruerit quid sit iniustum, consequenter quid etiã iustum sit apparebit. Et quoniã in deo est iustitia, cuius natura humano sensui inaccessa est: iniustitia uerò in nobis hominib. uel etiã in unaquaq; rationabili creatura habet̃: ex hac nostra iniustitia quę nobis nota est, illa quæ nobis uel inaccessa est, uel incõprehensibilis dei iustitia cognoscitur, & cõmendatur, & uelut ex contrario contrariũ proditur. Notat igitur apostolus Paulus iniuriã eorũ, qui incõsequenter obijciũt quæstionẽ, putantes iniquũ esse deum qui irã in homines inducat, pro eo quòd iustitia eius ex nostra iniustitia cõmendetur: ignorantes hoc non peccatorũ nostrorũ beneficio, sed ipsius rationis fieri consequentia, ut contraria ex contrarijs approbentur. Ideo ergo sicut dicit apostolus: Si autẽ iniustitia nostra dei iustitiã cõmendat, quid dicemus? Nunquid iniquus deus qui infert irã? Secundum hominẽ dico. Absit. Alioquin quomodo iudicabit deus mundũ? Non ergo in hoc iniquus approbat̃ deus, si disciplinę ratione cõtraria ex contrarijs approbat, & ex iniustitia iustitiã cõmendat: sed cũ omni consequentia digne merito, quia inimica est quæ aduersat̃ iniustitia iustitiæ, sicut inimica & aduersa est uita morti, & lux tenebris. Et ideo dicit̃ deus in quo est iustitia, inferre irã hominibus in quibus habitat iniustitia. Istæ eñ sibi naturaliter aduersant̃. Et quomodo etiã ex hoc ipso iniustus uidebit̃ deus, qui aduersatur iniustitiæ? Et idcirco fortassis nõ dixit apostolus, quia nos homines iniusti cõmendamus iustitiã dei: sed ait: Si iniustitia nostra dei iustitiã commendat: ut ostenderet non deũ hominibus, sed iustitiã iniustitiæ esse contrariã: induci aũt hominibus irã pro eo quod in semetipsis locũ iniustitiæ dederint. Non ergo iniustus uidebit̃ deus qui est iustitia, cũ irascitur aduersum iniustitiã, cui eum non decet esse propitium: sed peruenit ira hæc etiã in homines, qui se ministros iniustitiæ, cui deus irascit̃, præbuerũt. Neq; enim in ullo potest subsistere iniustitia & iustitia: sed sicut iustitię effectus est iusti rectiq; operis, qui primo in deo, tum etiã in his qui imitantur eum inuenit̃: ita & iniustitiæ effectus est iniusti prauiq; operis, qui primo in diabolo, tum etiam in his qui eũ uolũt imitari deprehendit̃. Et ideo digne eis ira memorat̃ inferri, quãuis ex iniustitia eorum uelut ex cõtrario uideat̃ dei claruisse iustitia. Poterãt nanq; sicut receperũt in se effectum iniusti prauiq; operis, multo magis iusti rectiq; recipere. Iuste igitur à deo ira super oẽs homines induci dicit̃. Illi enim in quibus ira non habet locũ, iam non homines, sed supra homines appellãdi sunt. Et propterea fortassis idem apostolus Paulus de omnibus hominibus pronunciat dicens: Quia eramus natura filij iræ sicut & cæteri. Non enim dixit eramus filij iræ, sed addidit: Eramus natura filij iræ sicut & cæteri. Omnes eñ homines natura filij iræ effecti sunt ex eo quòd erãt dij, & filij excelsi, & per hoc homines appellati sunt. Attende eñ diligentius quomodo dicit: Ego dixi dij estis, & filij excelsi omnes: & addidit oẽs uos. Quæ adiectio omẽ simul sub hoc titulo humanũ significat genus connexũ. Deniq; in consequẽtibus dicit: Vos aũt ut homines moriemini. Vnde & illud quod scriptũ est: Et recogitauit deus quia fecit hominẽ super terrã, & pœnituit in corde suo, & dixit deus: Deleã hominẽ quẽ feci à facie terræ: nõ solũ pro excidio diluuij dictũ puto, sed aliquid ex hoc etiã sub mysterio de futuris prædictum: ut eo modo sentiat̃ quod dictũ est: Deleam hominem, quo & per prophetã dicit deus: Ecce eñ de leo sicut nubẽ iniquitates tuas: ut uideatur delens eũ secundũ hoc quòd homo est, post hæc facere eum deũ tunc cum erit deus omnia in omnibus. Ad hunc aũt sensum etiam illud applicari potest, quod in Genesi dicit̃: Tempus oĩs hominis uenit in conspectu meo: ut nõ solũ de illo tũc diluuij tẽpore dictũ putet̃, sed & mysterio baptismi: quemadmodũ dicit apostolus Petrus, quia sicut tunc ex diluuio saluus factus est Noe, ita & nũc simili forma per baptismũ salui fiant credẽtes. Et ita potest hoc quod dicit, tempus omnis hominis aduenisse, intelligi ad salutem, ut per gratiã baptismi credentes intelligantur ex

tur ex hominibus in superiorem ordinem cõmutandi, cum dies resurrectionis aduenerit, ubi sancti quiq; erunt sicut angeli dei. Hæc de eo quod dictũ est: Nunquid iniquus deus qui infert irã, uel aduersum homines, ut in quibusdam exẽplaribus legi diximus, uel ut nos habemus, secundum hominẽ dico? absit. Hęc prout occurrere nobis potuit, dicta sint. Quod aũt ait, Alioquin quomodo iudicabit deus mundũ, in hoc loco mundũ homines qui in hoc mũdo sunt dicit, sicut & alibi legimus, quia omnis mũdus in maligno positus est: quod utiq; homines qui in hoc mundo habitãt, in malitia esse positos ostendit. Post hoc iam uideamus quomodo dictũ sit: Si enim ueritas dei in meo mendacio abundauit in gloriã ipsius. Multę sunt in hoc mundo religionũ species, multę philosophorum sectæ, multa dogmata falsis assertionibus tradita, & argumentis conscripta mendacibus, quorũ autores falso licet sapientiæ nomine, nõ tamen exiguæ aut cõtemptæ autoritatis uiri habentur: ex quorũ prærogatiua falsa pro ueris recepta sunt, ut uniuersum pene mundum mendacibus contra religionẽ opinionibus occuparint, ita ut in errorem inducerentur si dici potest etiã electi. Quia ergo ueritas dei et sapientia eius et uerbum eius adueniens, arguit & confutauit omne mendaciũ, atq; omnes falsorum dogmatũ assertiones fide ueritatis execuit, per unumquodq; mendaciũ quod prius ab hominibus fuerat assertũ abundauit ueritas dei surreptitias uerisimilitudines arguẽdo, & in singulis quibusq; dogmatibus tradendo simplicẽ fidei ueritatem: & hoc modo Apostolus dicit ueritatẽ dei in hominum mendacio abundasse. Verum ut adhuc manifestius fiat quod dicimus aliqua exẽpli causa proferamus. Erat in hominibus dogma, quod summum bonũ pronunciaret esse uoluptatem: in quo & illud cõsequenter asseritur, nõ esse prouidentiã, quippe si non ex legibus, sed ex uoluptate uiuendum sit: & hæc lauto satis ornatoq; sermone, & argumẽtis ualidissimis per innumera uolumina digeruntur. Sed intuere nunc quomodo is qui ueritatẽ dei defendit, & qui secundum Christũ, qui est dei ueritas & dei sapientia, philosophus est, docet homines summũ bonum esse ęternam uitam: hanc aũt esse æternam uitã, ut cognoscant homines unum solum uerum deum, & filium eius Iesum Christũ: & quomodo cum omni fiducia prouidentiam dei asserat, quæ dicit: Nónne duo passeres asse ueneunt, & unus ex ipsis nõ cadit in terra sine patris uoluntate? & quia ipse solem suũ oriri iubet super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Per hæc autẽ singula dum illa falsæ scientiæ dogmata confutantur, in hominũ mendacio abundat ueritas dei. Sunt itẽ alij qui dicãt tres esse species boni: unã erga animã, aliam erga corpora, tertiã extrinsecus. Quæ singula si conducibiliter habeantur, ex ipsis summũ bonum constare confirmant. Isti etiã dei prouidentiam resecantes, usq; ad lunę eam globũ superuenire cõtendunt: infra uerò, hoc est ad homines, eam nõ descẽdere. Sunt itẽ alij qui inuisibile & incorporeũ nihil dicant esse, sed omnia quæ sunt corporibus assignant, unde patrem omniũ deum corpus esse dixerunt. Verũ quia urgebat eos rationis suę consequentia, qua constat omne corpus esse corruptibile, ut si etiã deum corpus esse asserãt, sine dubio & corruptibilẽ fateantur, uerterunt stropham uerbi, & dixerũt natura quidẽ eum esse corruptibilem, nec tamen corrũpi pro eo quod non sit aliquid ipso superius, à quo corrumpi possit aut solui. Sunt & alia innumera hominum figmenta dialecticis argutijs & sophismatũ fraude cõposita. Quæ cum singula per ecclesiasticos uiros & diuina sapientia eruditos ueritas dei cõuincit, & argumentorũ decipulas redarguit, in hominũ mendacio dei ueritas dicitur abundare, & nõ solũ abundare, sed abundare ad gloriã eius. Quod hoc modo intelligendũ puto: Si doctor ecclesiæ simplices quosq; auditores doceat, & nondum falsis dogmatibus occupatos, atq; his de singulis quibusq; rationẽ diuinæ ueritatis aperiat, in huiuscemodi doctrina dei ueritas uidebitur abundare. Si uerò ad omnes sermo sit qui obsistunt ueritati, qui sanæ doctrinæ sermonibus contradicunt, & cõtradicentes confutentur & conuincantur, ita ut errorũ tenebris derelictis ad lucem ueritatis accedant, tunc nõ solum abundabit ueritas dei, sed & ad gloriã eius abundabit. Glorificatur enim deus per eum qui de errore mendacij ereptus lumen ueritatis aspexit. Hęc ergo qui ita intellexerit, nõ utiq; dicet illud quod in consequentibus stulta obiectione profertur: Quid adhuc et ego tanquã peccator iudicor? sed aduertet merito se iudicandũ, si permaneat in mẽdacio hominũ: & qui secundũ ea quę supra exposuimus ex dei ueritate cõuictus errasse se sentit, ab

errore conuersus, deum uerum agnita ueritate glorificat, nec blasphemat ultra eos qui
prædicant ueritatē tanquam dicentes: Faciamus mala ut ueniāt bona, sciens in hoc uer
bo iustam esse blasphemantis damnationē. Obseruandū quoq; est, quod eos qui uerita
tem dei prædicant, nō tam maledici quod ad homines, sed blasphemari, quod ad deum
pertinet, posuit. Quid ergo? præcellimus eos? nequaquā. Causati enim sumus Iudæ-
os & Græcos omnes sub peccato esse, sicut scriptum est. Quia non est iustus quisquam,
non est intelligens, non est requirens deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti
sunt, non est qui faciat bonum, non est usq; ad unum. Sepulchrum patens est guttur eo-
rum, & linguis suis dolose agebāt, uenenum aspidum sub labijs eorum. Quorum os ma
ledictione & amaritudine plenum est, ueloces pedes eorum ad effundendum sangui-
nem. Contritio & infelicitas in uijs eorum, & uiam pacis non cognouerunt, non est ti-
mor dei ante oculos eorum.] Prædiximus iam quod in hac epistola Paulus uelut arbi
ter quidam inter eos qui ex circumcisione crediderunt, & eos qui ex gentibus, tempe-
ret sermonem semper & libret, ut nunc hos, nunc illos in quibusdam uideatur arguere,
& rursum singulas partes certa spe promissionis animet. Quia ergo uisus fuerat in supe
rioribus dicere, quoniam si præputium iustitias legis custodiat, iudicabit eum qui in cir
cumcisione præuaricator est legis: ut rursum eos quos humiliauerat alleuaret addidit:
Quid ergo amplius est Iudæo? aut quæ utilitas circumcisionis? Multum per omnem
modum. Primo quidem, quia credita sunt illis eloquia dei. Post hæc cum his cōsequen-
ter quasi quædam fuisset prosecutus addidit nunc & dicit. Quid ergo tenemus ampli-
us? Causati enim sumus Iudęos & Gręcos omnes sub peccato esse. Quod si omnes sub
peccato sunt, ergo non erit elationis causa uni aduersum alium, cum uterq; non ex sua
iustitia, sed ex dei misericordia ueniat ad salutem. Probauit ergo Græcos quidem, id est
gentiles esse sub peccato cum ait. Dicentes enim se esse sapientes stulti facti sunt: & mu-
tauerunt gloriam incorruptibilis dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis,
& uolucrum, & quadrupedum, & serpentium, propter quod tradidit eos deus in repro
bum sensum, & reliqua. Iudæos uerò cum dicit. Si autem tu Iudæus cognominaris, &
requiescis in lege, & reliqua. Quibus addidit. Qui ergo doces alium, teipsum non do-
ces: qui prædicas non furandum, furaris, &c. Post hæc ergo dicit: Quia causati sumus Iu
dæos & Græcos omnes sub peccato esse. Post hæc uerò, ut ei moris est, de scripturis san
ctis uult affirmare quod dixerat: simul & doctoribus ecclesiæ præbet exemplum, ut ea
quæ loquuntur ad populum non proprijs præsumpta sententijs, sed diuinis munita te-
stimonijs proferant. Si enim ipse tantus ac talis apostolus auctoritatem dictorum suo
rum sufficere posse non credit, nisi doceat in lege & prophetis scripta esse quæ dicit:
quanto magis nos minimi hoc obseruare debemus, ut non nostras cū docemus, sed san
cti spiritus sentētias proferamus? Illud etiam necessario ducimus ad monendum, quod
in nonnullis exemplaribus latinorum ea quæ subsequuntur testimonia in tredecimo
Psalmo consequenter ex integro posita inueniuntur: In Græcis autem pene omnibus
non amplius in tredecimo Psalmo, quàm usque ad illum uersiculum scriptum est: Non
est qui faciat bonum, non est usq; ad unum. Sed & quod dixit apostolus: Sicut scriptum
est quia, non est iustus quisquam, non est intelligens, non est requirens deum, non eis-
dem sermonibus inuenitur in Psalmo, sed alij permutantur, alij assumuntur, alij relin-
quuntur. Quod à studiosis quibusq; si obseruetur diligentius, puto dari in hoc aposto-
licam auctoritatem, ut cum scripturæ testimonijs utendum fuerit, sensum magis ex ea
quàm uerba capiamus. Hoc enim in euangelijs factum frequenter inuenies. In trede-
cimo igitur Psalmo ita scriptum est. Dominus de cœlo respexit super filios hominum,
ut uideret si est intelligens, aut requirens deum. Sed in quinquagesimosecundo Psal-
mo ita dicit. Deus de cœlo respexit super filios hominum, ut uideret si est intelligens,
aut requirens deum. Et uidetur idem seruari sensus etiam in eo quòd apostolus posuit:
Non est intelligens, non est requirens deum. Et quod dixit, non est iustus quisquam, pu
to quòd ex eo sumpserit quod scriptum est: Non est qui faciat bonitatem, non est usq;
ad unum qui faciat: in quo etiam si sermo conuerti uidetur, sensus tamen unus idemq;
seruatur. Quod uerò in consequentibus dicitur: Sepulchrum patens est guttur eorum,
linguis suis dolose agebant, in secundo Psalmo reperies. Post hoc: Venenum aspidum
sub

sub labijs eorum, quod et ipsum ex quodam psalmo assumptum immutatis, ut supra diximus, sermonibus puto. Quod autem sequitur: Quorum os maledictione & amaritudine plenum est, ex ix Psalmo uidetur acceptum. Tum deinde: Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinẽ, uel in Esaia inuenies, uel in Prouerbijs. Sed & Contritio & infelicitas in uijs eorum, & uiam pacis non cognouerunt: non quidem ad integrũ recordor ubi scriptum sit, suspicor tamẽ in uno prophetarũ inueniri posse. In psalmis tamen scriptum est: Non est timor dei ante oculos eorum. Hæc autem omnia testimonia uidetur congregare uoluisse ob hoc, ut ostenderet: quia quod causatur Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse, non tam suam quàm sanctæ scripturæ sententiam pronunciet. Sed relinquamus quidem hoc ipsum sub peccato esse, sine exceptione enim sermo eius omnes, siue Iudæi sint, siue gẽtiles, uidetur inuoluere. Sed occurrit nobis alia ipsius sententia, qua dicit: Vbi autem non est lex, nec præuaricatio. Apud Iudæos quidem legem Moysi esse manifestum est, apud gentiles uerò legẽ naturæ esse cõfirmat, quo testimonio conscientiæ arguat delinquentem. Vbi ergo quærimus hominem in quo nõ sit lex, & qui per hoc non uideatur esse in præuaricatione peccati? Quia & ipse Paulus de semetipso dicit: Ego autem uiuebã sine lege aliquando. Quãdo Paulus sine lege uixit, qui rursum de semetipso dicit: Circũcisionẽ accepi octaui diei Hebræus ex Hebræis? Quomodo ergo uerũ erit eum aliquando sine lege uixisse, qui octaua natiuitatis suę signum circumcisionis ex lege suscepit? Vnde cõstat tunc fieri hominem sub lege, quando ad id ætatis uenerit, ut eligere possit, & discernere quid sit lex: nec prius legis illius extrinsecus iugũ suscipere, quàm internę, & naturalis legis habere inciperet firmitatẽ. Denique in eo ubi dixit: Ego autẽ uiuebam sine lege aliquando, addidit: Sed ubi uenit mandatum, peccatum reuixit. In quo hoc est quod ostendit, quia in pueritia priusquàm discretionem quis habeat boni & mali, sine lege esse dicitur. Quin etiã si peccat, quia lex in eo non est, peccatum ei non imputabitur. Cum uerò discretionem boni maliq; acceperit, uenisse ei dicitur lex, & dedisse mandata. Vbi autẽ inest uis mandati, hoc est conscientia redarguens, peccatum quod prius in eo mortuum erat dicitur reuixisse. Et hoc ergo iam tempore si quis subdat se legi Moysi, ut eam secundum literã obseruet, efficitur in manifesto Iudæus. Si uerò secundum spiritũ eam sequatur, efficitur in occulto Iudæus. Hæc pro eo quod dictum est: Causati enim sumus Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse. Scilicet omnes intelligatur de illis dictũ, quos uel naturali, uel scripta lege ne peccent cõstat edoceri. Nam & de gentibus sub peccato factis eodem modo intelligimus quo supra diximus: cũ cœperint naturaliter quę legis sunt facere, & ipsi sibi esse lex, tum redarguuntur à conscientia in his quæ contra legem facere uidentur. Propter quod & cõsequenter mihi uidentur sensisse ij, qui legẽ naturæ legem dei dicunt: legem autem scriptam positione legẽ esse appellant. Si ergo Paulus de lege scripta hoc est de lege Moysi diceret, peccatũ autem non imputabatur cum lex non esse uidebatur, nec Cain reputatum esset peccatũ, nec illis qui diluuio perierunt, nec illis quos in Sodomis ignis absumpsit. Sed quoniã uidemus illis non solum reputata esse peccata, sed & ultionem in eos datã, ostenditur ex his de naturali lege Paulum dicere, quæ excepta prima ætate pueritiæ, in omnibus hominibus inest: & per hoc rectissime dicit: Causati enim sumus Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse. Vnde nõ mihi uidetur quendam ex sapientibus contra rationem definisse, quod in omni mortalium genere, cum ad id ætatis uentum fuerit ubi discretionem recti prauiq; ingressus naturalis legis excipiat, primo omnium maliciam suscitari, posthęc iam eruditionibus, institutis, monitis, paulatim eam depelli, & ad uirtutem transiri. Consona namq; his etiam Paulus mihi sensisse uidetur in eo quod dicit: Sed ubi uenit mandatum, peccatum reuixit. Sed & Saluator cum dicit in Euangelijs: Nisi uenissem, & locutus eis fuissem, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo, uidebitur secundum hanc dixisse rationem, quod uirtus ea quæ replere dicitur mundum, ad unumquemq; hominem ueniat, & loquatur in corde eius, ac mali boniq; iudicium doceat. Ideo ergo Paulus scriptum esse dicit, quia non est iustus quisquam, non est intelligens, non est requirens deum: omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt. Sicut & alibi propheta dicit. Quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Quod fortassis contrarium uidea-

Prouerb.6 *Psal.13* *Rom.4* *Rom.7* *Rom.7* *Ioan.17* *Psal.142*

tur alijs ſcripturis, quæ nonnullis teſtimoniū perhibent quaſi iuſtis: in tantum, ut etiam
Ezech.16 ad Hieruſalem de Sodomis dicatur, quia iuſtificata eſt Sodoma ex te. Sed intuere dili-
gentius cautelam ſcripturæ diuinæ, quomodo non dixit: iuſtificata eſt Sodoma, ſed ut
quoniam tu ſcelera multa committis, & talia ſunt quæ agis, ut omnes ſupergrediaris in
magnitudine peccatorum, ad cōparationem ſcelerum tuorum iam Sodoma iuſtificata
eſt. Et hic ergo quod dixit: Non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis uiuens, non hoc
ſentire uoluit, quia non iuſtificabitur omnis uiuēs, ſed in conſpectu tuo, hoc eſt dei non
iuſtificabitur. Quamuis enim quis iuſtus, quamuis ſanctus ſit, nō ſolum inter homines,
ſed et in ſupernis atq; eminentioribus creaturis, ad comparationem dei certum eſt eum
Apoc.5 iuſtificari nō poſſe. Deniq; & in Apocalypſi Ioannis, ubi liber ſignatus offertur in con-
ſpectu uetuſti dierū, & quæritur ex omni tribu, lingua & populis, qui eum poſſit aperi
re, nullus inuentus eſt niſi ſolus agnus de tribu Iuda, qui iuſtificatus eſt in cōſpectu dei:
& ipſe ſolus librum meruit aperire, quia ſolus ipſe eſt qui aperit, & nemo claudit, clau-
dit & nemo aperit: Solus ergo Saluator noſter dominus Ieſus Chriſtus iuſtificatur in
conſpectu patris, quia quæcunq; facit pater, hæc & filius facit ſimiliter. Omnis aūt crea
tura ex comparatione inferiorū inſtificatur. Vt ſi uerbi cauſa dicamus, ad comparatio-
nem reliqui populi iuſta fuit Maria ſoror Moyſi: & rurſum ad comparationē Mariæ iu
ſtus erat Aaron: & iterū ad comparationē Aaron, iuſtus erat Moyſes. Beatus tamen eſt
qui ex comparatione meliorū iuſtus appellatur, & non ex comparatione peſſimorum,
ſicut Sodoma, quę ex cōparatione Hieruſalem iuſtificata memoratur. Vnde & ego ue
reor ne ex nobis qui uidemur eſſe in eccleſia dei, & legi eius operam dare, ac præceptis
euangelicis deſeruire, inueniantur aliqui infideliū iuſtificandi. Vt uerbi cauſa dicam, ſi
nos libidini & impudicitiæ ſeruiamus, & gentilis qui alienus eſt à fide Chriſti, cuſtodi-
at caſtitatem, ille gentilis iuſtificatur ex nobis. Similiter & ſi nos auaritia, rapacitate, ſu-
perbia, & cæteris huiuſmodi malis inuoluamur, abſtineat aūt ab his omnibus gentilis,
& ij qui legem dei neſciunt, illi iuſtificabuntur ex nobis, & nos ex illorum comparatio-
ne damnabimur. Quin potius operam demus, ut ſicut fide præcedimus gentes, ita acti
bus & operibus pręcellamus, ne mala noſtra fiant aliena bona, & illorū temperantia no
ſtram redarguat intemperantiā. Poteſt adhuc & alio modo explanari quod dixit: Non
eſt iuſtus quiſquam, uel quod ait: Non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis uiuens:
quia donec quis uiuit in corpore, iuſtificari non poteſt nec pronunciari iuſtus, ſed cum
exierit de corpore & de uitæ huius agone diſceſſerit, ſicut & ſcriptura dicit: Ne beatifi-
caueris hominem ante mortem, quia neſcis quæ erunt eius nouiſſima. Et iterum dicit
Eccleſ.4 Eccleſiaſtes: Et laudaui homines defunctos qui iam mortui ſunt, magis quàm uiuos
qui adhuc uiuunt: ſed melior ſuper utroſq; qui nōdum natus eſt. Habes adhuc & aliam
Matt.11 ſcripturæ ſententiā quæ dicit: quia quicunq; ille minimus eſt in regno dei, maior ſit eo
qui in corpore eſt, etiam ſi Ioannes ille ſit, quo maior inter natos mulierū non fuit. Non
1Cor.13 eſt ergo iuſtus quiſquam, & addidit: Non eſt intelligens. Et reuera cum Apoſtolus ip-
ſe ex parte ſe dicat agnoſcere, & ex parte intelligere, quis erit qui dicatur intelligens?
Quantumcunq; enim quis intellexerit, in ſpeculo & ænigmate uidebitur intelligere:
quia poſt depoſitionē terreni corporis reuelabitur facie ad faciem intelligere: nunc ue-
rò ut ait ſcriptura: corruptibile corpus aggrauat animam, & demergit terrena habita-
tio ſenſum multa cogitantem. Vnde fit ut non ſit intelligens quis nec requirēs deum.
Dum enim corporis ſollicitudinibus occupamur, & quæ hominū ſunt quærimus, de-
um quærere, uel quæ dei ſunt cogitare nō poſſumus. Omnes declinauerunt, ſimul inu-
tiles facti ſunt. Mihi uidetur quod non dicitur declinaſſe niſi is qui aliquando in uia re-
cta ſtetit. Vnde apparet primum illud naturæ rationabilis opus, quod à deo factum eſt
fuiſſe rectum, & in uia recta creatoris ipſius munere collocatum. Sed quia ab hac ad læ-
uum peccati iter detorſit, merito nunc dicitur declinaſſe: ſicut exemplum eſt primus ho
mo Adam, qui de paradiſi uia recta male ſuaſus fraude ſerpentis ad prauas & tortuoſas
mortalis uitę ſemitas declinauit. Cōſequenter ergo omnes qui ex ipſius ſucceſſione in
hunc mundum ueniunt declinauerūt, & ſimul cum ipſo inutiles facti ſunt. Propter hoc
puto & dominum in euangelijs dare mandatum, ut cum omnia præcepta fecerimus,
Luc.17 meminerimus tamen quid ſimus & dicamus: Serui inutiles ſumus, quod debuimus fa-
cere

cere fecimus. Donec enim quis hoc facit tantū quod debet, id est ea quæ præcepta sunt, inutilis seruus est. Si autem addas aliquid præceptis, tunc non iam inutilis seruus eris, sed dicetur ad te: Euge serue bone & fidelis. Quid autem est quod addatur præceptis, & supra debitum fiat, Paulus apostolus dicit. De uirginibus autem præceptum domini 1 Cor.7
non habeo, consilium autem do tanquam misericordiam consecutus à deo. Hoc opus super præceptum est. Qui ergo completis præceptis addiderit etiam hoc, ut uirginitatem custodiat, non iam inutilis seruus, sed seruus bonus & fidelis uocabitur. Et iterum præceptum est, ut qui euangelium annunciant, de euangelio uiuant: Paulus tamen di- 1 Cor.9
cit, quia nullo horum usus sum: & ideo non inutilis erat seruus, sed fidelis & prudens. Omnes ergo declinauerunt, simul inutiles facti sunt. Quibus addidit: Non est qui faciat bonitatē, non est usqꝫ ad unum. Grauis sententia, & quæ difficile astrui possit. Quomodo enim uidetur fieri posse, nullum omnino, nullum usque ad unum, uel in Iudæis, uel in Græcis inueniri potuisse qui faceret bonitatem? Si in eis credimus quod nullus fuerit qui uel hospitē aliquando receperit, uel esurienti panem dederit, uel nudum texerit, uel innocentem de manibus potentis eripuerit, uel tale aliquid boni operis egerit, non mihi uidetur tam incredibilem sermonem uoluisse asserere Paulus apostolus. Sed hoc modo intelligendū puto, quod neget quenquā fecisse bonitatē. Verbi gratia, uelut si quis fundamenta iaciat domus, & unū aut duos parietes extruat, aliquid etiam materiæ conuehat, nunquid dicetur fecisse domū, quamuis operatus uideatur in domo? Sed ille dicitur domum fecisse, qui totius ædificij ad perfectū singula quæqꝫ membra produxerit. Ita arbitror & hic apostolum dicere neminē fecisse bonitatem, hoc est à nullo eam ad perfectū & ad integrum consummatā. Si autem requiramus qui sit uere bonus, & qui perfectam fecerit bonitatem, illum inueniemus solum qui dicit: Ego sum pastor Ioan.10
bonus. Et iterum: Pastor bonus animā suam ponit pro ouibus suis. Post hæc de quinto ut supra diximus psalmo dicit. Sepulchrū patens est guttur eorum. Diuersa in his (ut mi Psal.5
hi uidetur) humani generis peccata describit. Omne sepulchrū immunditiam defuncti cadaueris cōtegit: unde & dominus dicebat in euangelio de scribis & pharisæis, quod essent sepulchra dealbata, quæ foris quidem speciosa uidentur hominibus, intus autem plena sunt omni immunditia. Videtur autē Paulus in hoc loco maius aliquid in istis de quibus sermo est, ostendere criminis: cū eos sepulchrum nō tectū neqꝫ coopertum, sed patēs appellat. Clausa enim sepulchra dicūtur, quos aliquantulū pudor cohibet palam delinquere, & proferre ad publicū crimina sua. Patens uerò sepulchrū dicūtur ij qui immunditias suas & impuritates in propatulo habent: quibus assiduitas & usus scelerum, quod est in malis ultimum, etiam cōmissorum uerecundiam sustulit: ut iam nō aperiāt os suum, & proferant uerbum dei uiuū, sed aperiant guttur suum, & proferant uerbum mortuum, uerbū diaboli, non de corde, sed de sepulchro: Siquando uideris ergo hominem lasciuo ore impudica uerba iactantē, aut tumido & furibundo contumelias & maledicta proferentem, non dubitas de hoc dicere, quia sepulchrū patens est guttur eius. De abundantia enim cordis os loquitur. Ad hæc additur: Linguis suis dolose agebant. Matt.12
Dolus est, cū aliud quis lingua loquitur, et aliud uolutat in corde. Quod crimē nescio si uel iustos quosqꝫ & electos relinquat immunes, sed puto quod alius plus, alius autē minus, nemo tamen sit ab hoc ad perfectū purus, nisi ille solus de quo scriptū est: Qui peccatū non fecit, nec dolus inuentus est in ore eius. Nam & si inueniatur quis diligens & cautus, potest fortassis in grauioribus obseruare: quomodo autem inuenias, qui in hæc uel præ uerecundia, uel præ negligentia non incurrat? Interdum & per obliuionē omittuntur quæ curanda fuerāt, & ne appareat culpa, excusantur aliter quæ gesta sunt. Unde & Petrus sciens istas esse diuersitates doli, in epistola sua scribit dicens. Deponen- 1 Pet.2
tes ergo omnem dolum, & simulationem, & inuidiam, & obtrectationem, quasi modo geniti infantes rationabile & sine dolo lac concupiscite, ut in eo crescatis in salutem. Venenum aspidum sub labijs eorū. Morsus serpentis ueneno corpus interimit: morsus uerbi uenenati fraude animam necat. Potest accipi hoc & de his qui calumniarū commentis circumueniunt homines: potest & de his, qui per hæreticam doctrinam ueneno diaboli infectam, animas decipiunt simplicium: quorum & amaritudine plenum est os & maledictione. De ueneno quidem aspidum, non dixit plena esse labia. In illo

enim uitio plures fortassis inueniantur, non tamẽ plures qui plene, & ad integrũ ueneni illius uirus exerceant. Maledictione autẽ & amaritudine repleri os, ualde multorum est. Quis enim ita emendati oris est, quẽ non maledicendi consuetudo sollicitet? nõ dicam aduersum eos qui maledicto digni sunt, sed aduersum eos quos dominus nõ maledixit, id est iustos & innocentes uiros, promptum hoc & procliue uitiũ est fragilitatis humanæ erga subiectos præcipue & inferiores: ita ut iam appellationẽ hanc non maledictionem putent. Et ideo plenũ est os eorum, & tanquam de pleno oris uasculo indesinenter dicitur fluere maledictio. Huic tamen & amaritudo cõiungitur, quia ex iracundiæ felle depromititur. Per iracundiã enim ac furorẽ ad maledicendũ lingua compellitur. Et ideo dicit idẽ Apostolus: Benedicite & nolite maledicere. Et alibi: Ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat. Additur in consequentibus: Veloces pedes eorũ ad effundendũ sanguinem. Quod tamen crimen nõ fortassis pluribus aptari posse uidebitur eorũ de quibus dixit: Causati enim sumus Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse: nisi forte ita intelligamus, quia non corporaliter tantũ sanguis effunditur eorum quorũ corpora trucidantur, sed & hi qui quolibet scandalo animã à deo separant, uiri sanguinũ nominantur. Sicut enim homicida dicitur ille qui corpus ab anima separat, per quam uiuificatur: ita multo etiã uerius ille homicida dicẽdus est, qui animã à uera uita separat, qui est deus. Pedes aũt hoc in loco illos intellige de quibus dicit Propheta: Mihi aũt pene moti sunt pedes: hoc est cõsiliũ quo agimus iter uitæ. Cõtritio & infelicitas in uijs eorũ, & uiam pacis non cognouerunt. Contritionẽ hic dicit nõ illam qua spiritus peccatis cõtribulatur pro pœnitentia, unde dicitur in psalmis: Cor contritũ & humiliatũ deus non spernit: sed illam dicit contritionẽ qua peccatores dicũtur contere re iugũ domini, & proijcere à ceruicibus suis. Similiter & infelicitas, uel sicut alibi legitur miseria accipienda est, qua miser homo effectus est & infelix, qui cũ in honore esset non intellexit, sed cõparatus est iumentis insipientibus & similis factus est eis. Et uiam pacis nõ cognouerunt. Pax nostra Christus est. Via ergo pacis, uia Christi est. Sed & si accipiamus quod peccatores dum uitiorũ bellis semper urgentur, uiã pacis ignorãt, recte intelligimus: Dicit enim Propheta ad dominũ: Pax multa diligentibus nomẽ tuum, & non est illis scandalum. Sed & ille populus qui de Aegypto ductus est per uiam pacis incessit, ut ad terrã promissionis ueniret, & habitaret in Hierusalẽ, quæ interpretatur uisio pacis, sicut et propheta dicit. Factus est in pace locus eius, et habitatio eius in Sion. Plenius aũt uiã pacis agnoscit, qui ad cœlestis Hierusalẽ habitaculũ tendit, ut ad sanctam ciuitatẽ dei uiuentis ascendat. Post hæc addidit. Non est timor dei ante oculos eorũ. Si quis sit qui semper de timore dei cogitet, quid ei placeat requirat, quidúe displiceat, huic timor dei esse ante oculos dicitur. Sed peritus debet esse & ex lege domini diligenter eruditus, ne forte illic timeat timorem, ubi necessarius non erit timor. Ponendus est ergo semper timor dei ante oculos: nõ istos oculos carnis, neq; enim uisibile aliquid, aut corporeũ quæritur: sed dicit de oculis mẽtis, quibus timoris dei & intellectus & doctrina perspicitur, per quam (sicut superius diximus) intelligat quid timẽdum sit, aut quid non sit timendũ. Qui deum timet, potestates seculi non timet. Et quid dico de potestatibus seculi? nec illos principatus, & potestates, & mũdi huius rectores, neq; spiritalia nequitię in cœlestibus timet. Et ut ipsius Pauli autoritate firmemus, audi quomodo dicit de humanis potestatibus: Vis inquit nõ timere potestatẽ? fac quod bonum est, et habebis laudẽ ex ea. Et Propheta dicit: Dominus mihi adiutor est, nõ timebo quid faciat mihi homo. De aduersis uerò potestatibus spirituũ idem Propheta sensisse mihi uidetur ubi dicit. Multi qui debellant me de excelso, per diem timebunt, & iterũ. Si consistant castra aduersum me, non timebit cor meũ. Opus ergo grande est & magnificum semper habere ante oculos cordis timorẽ dei: illum timorem, qui repleuit uirgam quæ surrexit de radice Iesse, & florẽ qui de radice eius surrexit. De quo dicitur: Et repleuit eum spiritus timoris domini. In tantum autẽ perfectum reddit hominẽ dei timor, ut cui sit nihil desit, ut propheta dicat, quia nihil deerit timentibus eum. Hęc prout potuimus singulis quibusq; quæ à Paulo assumpta fuerant aptauimus, quomodo conuenire uiderentur his de quibus dicit: Causati enim sumus Iudæos & Gręcos omnes sub peccato esse. Quæ tamẽ ita puto debere intelligi, nõ ut in singulis hominibus omnia hæc fuisse arguantur

Rom.12.
Heb.12
Psal.73
Psal.50
Psal.118
Psal.75
Rom.13
Esa.11

arguantur, sed aliud in alio, ita tamẽ ut in omnibus impleretur uniuersitas ista uitiorum.
Scimus autem quoniã quæcunq; lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur, ut omne
os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus deo, quia ex operibus legis nõ iustificabi
tur omnis caro coram illo. Per legem enim cognitio peccati.] Præfati sumus in prin-
cipijs, apostolum in hac epistola de pluribus legibus tractaturũ, quarum discretio & di
stinctio nisi per loca singula habeatur, cõfundere poterit sensum legentis. Igitur etiam
in præsenti loco quod dicit: Scimus autem quoniam quæcunq; lex loquitur, his qui in
lege sunt loquitur, diligentius requirere debemus quæ sit lex quæ loquatur ad eos qui
in lege sunt, & per hoc quod ad eos loquitur omni eos excusatione denudet, ne pecca-
torũ suorũ possint inuenire perfugia, hoc enim est quod dicit: Vt omne os obstruatur,
& subditus fiat omnis mundus deo. Quod si uelimus de lege Moysi intelligere, quæ il-
lis sine dubio solis loquitur, quos ex matris utero circumciderit & docuerit, quomodo
cõsequens uidebitur quod per hanc legem, quæ unam tantummodo institutis suis con
tingit gentem, omne os obstruatur, & omnis per eam mundus deo teneatur obnoxius.
Quid enim cõmune ad hanc legem gentes omnes, quid totus habere mundus creden-
dus est? Quomodo autem & agnitio peccati per legem Moysi fieri dicitur, cum inue-
niantur plurimi & ante eam agnouisse peccatum suum? Cain denique cum peccasset ita
ait: Maius est peccatum meũ quàm ut remitti possit. Sed & patriarchæ cum ad Ioseph Gen. 4
descendissent in Ægyptum, & simulata ab eo confutatione urgerentur, ita ad alterutrũ
dicunt: In peccatis sumus pro fratre nostro, quia despeximus tribulationem eius animę Gen. 42
cum rogaret nos, & nõ exaudiuimus eum, propter hoc uenit super nos tribulatio hæc.
Sed & Iob quem ante legẽ fuisse constat, ita dicit: Quod & si peccaui inuitus, si occulta Iob 31
ui peccatũ meum, aut confusus sum multitudine populi, quo minus annunciarem deli-
ctum meum. Qui omnes euidenter docẽtur agnouisse peccatũ suum. Ex his ergo colli-
gitur apostolum Paulum nõ de lege Moysi dicere, quę lex his qui in lege sunt loquitur,
sed de naturali lege quæ scripta est in cordibus hominũ. Hęc ergo lex quæcunq; dicit,
his qui in lege sunt dicit. In lege autem sunt hi qui id ætatis agunt, quo discretionẽ boni
maliq; iam capiũt. Sine lege uerò illi sunt quibus nondum huiusmodi discretionis sen-
sus aduenit, secundum quod & Paulus dicit: Ego autem uiuebam sine lege aliquando. Rom. 7
Secundum hanc ergo legem naturalem consequenter Apostolus dixisse uidebatur o-
mne os obstruendum, & omnẽ mundum obnoxium dei iudicio futurum. Huius enim
legis quæ naturaliter hominibus inest, nullus est expers, neq; Iudæorũ neq; gentilium:
& ideo consequenter dictum uidetur etiam illud quòd iustificetur deus in uerbis suis,
& uincat cum iudicatur. Vt uerbi causa dicamus: si requiratur quid deus homini con-
tulerit, & quid homo ex his quæ à deo accepit operatus sit, iudicari cum hominibus de
us uidebitur: & inuenitur quidem deus dedisse homini omẽs affectus, omnesq; motus
quibus ad uirtutem niti possit & progredi: insuper etiam uim rationis inseruisse, qua
agnosceret quid deberet agere, quid cauere. Hæc ergo inuenitur deus communiter
omnibus hominibus præstitisse. Sed si his acceptis homo neglexit iter uirtutis incede-
re, cui ex deo nihil defuit, inuenitur ipse defuisse ijs quæ à deo data sunt sibi. Merito er-
go dicitur in tali iudicio deus uincere & iustificari in uerbis suis. Hæc ergo lex natura-
lis loquitur omnibus qui in lege sunt: ex cuius præceptis soli mihi immunes fieri uiden
tur infantes, quibus nondum inest praui rectiq; iudiciũ. Sed his si etiã illi sociandi sunt
qui quacũq; ex causa demẽtes fiunt, uideto. Exceptis uerò his nullus hominũ mihi effu
gere uidetur hanc legẽ. Considerandum est aũt ne forte non solum homines, sed & an-
gelos, & omnem quæcunq; illa est rationabilem creaturam lex ista cõstringat. Si enim
recte à sapientibus definitum est, legem esse quæ dicat & quod agi debeat, & quod agi
non debeat uetet, quõ non huiusmodi lex etiam supernis & cœlestibus ordinibus inser
ta uidebitur? Quibus utiq; & obseruandi quiddã, & quiddã cauendi disciplina est: & ni
si hac lege tenerentur, nunquam de eis diceret scriptura diuina: Angelos quoq; qui nõ
seruauerunt principatũ suum, sed derelinquerunt proprium domicilium, deus ad iudi-
cium magni diei æternis uinculis in tartarũ cõstrictos sub caligine reseruauit. Vnde cõ
stat inesse his legẽ, qua non obseruata passi sunt hæc quæ superius scriptura testata est.
Sed & Paulus cũ dicit: Aut nescitis quia angelos iudicabimus? quid aliud nisi sub lege 1 Cor. 6

scit esse positos eos quos pronũciat ad iudiciũ deducendos? Sed si quis nobis occurrat
ex eo quod supra diximus deum esse cũ hominibus iudicandum, quasi etiã ipsum dice-
re uideamur esse sub lege, audi quanta de hoc cautela in apostoli literis inuenitur, qui
Christum non in lege esse, sed plenitudinẽ esse legis commemorat: & sicut ipse est iusti
tia ex qua omnes iusti fiunt, & ipse est ueritas ex qua omnes in ueritate cõsistunt, & ip-
se est uita ex qua omnes uiuũt, ita & ipse est lex, ex qua omnes in lege sunt. Venit ergo
ad iudiciũ, non tanquam qui in lege sit, sed tanquã qui lex sit. Ego aũt puto quòd ij qui
iam perfecti sunt, & domino coniuncti unus spiritus cũ ipso effecti sunt, nec ipsi in lege
1 Tim.1 sunt, sed magis ipsi sunt lex. Sicut & alibi idẽ Apostolus dicit: Quia iusto lex nõ est po-
Rom.3 sita. Iterũ: Quæcũq; lex loquitur ijs qui in lege sunt loquitur, ut omne os obstruatur, se-
cundũ ea quæ supra diximus: ut subditus fiat, uel ut alibi legimus, obnoxius fiat omnis
mundus deo, quod & magis cũ Græcis exemplaribus cõuenit. Sed requiramus, omnẽ
mundum hic quid appellauerit. Nunquidnã putabitur omnis mundus ita terrenus hic
debere intelligi locus, ut & arbores & lapides & herbæ ac semina & paleæ quæ in ipso
sunt, pariter nominatæ sint? Partes enim mundi hæc esse singula uidentur. Nõ arbitror
ita quempiam ineptũ inueniri ut hæc possit asserere. Restat igitur ut omnẽ mundũ om-
ne rationabile animal dicat: & sicut omne quod irrationabile est, excipitũ ab hoc sensu,
ita nulla mihi uidetũ ab hac cõditione rationabilis creatura secerni. Omñis ergo mundus
obnoxius fit deo per hoc quod legẽ naturalẽ inseruit omñibus: de quibus & in alio loco
Phil.2 dicit: Quia in nomine Iesu omne genu flectatũ cœlestium, terrestriũ & infernorũ. Quod
utiq; si faciat, cõplesse uidebitur legẽ: si nõ faciat, esse obnoxius legi: per legem aũt con
sequenter & deo. Si cui uerò de solis hominibus hoc uidebitur dictũ, quod & legẽ natu
ralẽ ipsis inesse dixerit, & de solis ipsis scriptũ accipiatur, Vt omne os obstruatur, & ob
noxius fiat omnis mundus deo, utetũ occasione subsequentis sermonis, quo dicit: Quia
ex operibus legis nõ iustificabitur omnis caro. Quod utiq; dictũ uidetur de his tantum
qui in carne sunt positi. Sed qui priorẽ sensum magis tenere uolunt, obseruabũt diligen
tius quomodo Apostolus dixerit ex operibus legis nõ iustificari carnẽ: quia ad eos qui
in carne sunt opera legis spectant, ad eos uerò qui in spiritu sunt, id est superiores ordi-
nes cœlestium ministeriorũ, sensus pertinet legis. Ex operibus igitur legis quòd non iu
stificabitur omnis caro in cõspectu eius, hoc modo intelligendũ puto, quia omnis qui
Rom.8 caro est, & secundũ carnẽ uiuit non potest iustificari ex lege dei. Sicut & alibi dicit idẽ
Esa.40 Apostolus: Quia qui in carne sunt, deo placere non possunt. Itẽ alibi: Quia sapiẽtia car-
nis inimica est deo, legi enim dei non est subiecta, nec enim potest, & Propheta dicit,
Ioan.6 omnis caro fœnũ. Et in euangelio scriptũ est: Spiritus est qui uiuificat, caro nõ prodest
quicq;. De his ergo dicit, quia ex lege dei nõ iustificabitur omnis caro corã ipso. Sed &
hoc quod addidit corã ipso, nõ otiose prætereat, sicut iã frequentius admonuimus, quia
aliud est corã deo iustificari, aliud corã hominibus: hoc est, ad cõparationem aliorũ ho-
minũ potest alius homo qui emendatius uixerit, iustus uideri: ad cõparationem aũt dei,
Iob 25 non solũ homo non iustificabitũ, sed & sicut Iob dicit: Stellæ non sunt mundæ coram ip-
so: quæ utiq; corã nobis mundæ habẽtur sanè, ad cõparationẽ uerò dei mundę esse non
possunt. Per legẽ enim cognitio peccati. Videamus quomodo per legẽ fit agnitio pec-
cati. Cum per legẽ discimus quid agendũ sit, quid cauendũ, simul & quid peccatũ sit, &
quid non sit agnoscimus. Non ergo ut hæretici deũ legis accusant, mala radix est lex, &
mala arbor per quã peccati uenit agnitio: quia nõ dixit ex lege agnitio peccati, sed per
legẽ, ut scias non per ipsam ortũ, sed per ipsam agnitũ esse peccatũ. Vt uerbi gratia, si di
ceremus per artẽ medicinæ datur agnitio languoris, nunquidnam uidebitur tibi causa
languoris esse medicina, quia per ipsam qualitas languoris agnoscitur? Sed sicut cõstat
bonam esse medicinã quæ ęgritudinis intelligentiã præstat, qua possit uitare quæ uelit,
ita & lex bona est per quã deprehenditur & agnoscitur peccatũ. Seruat autẽ ut puto hu
iusmodi expositio etiam illius explanationis cõsequentiã, quam supra ędidimus de eo
quod scriptũ est: Causati enim sumus Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse, sicut
scriptum est: Quia non est iustus quisquam, non est intelligens, non est requirẽs deum.

Nunc autem sine lege iustitia dei manifestata est, testificata à lege & prophetis. Iusti-
tia aũt dei per fidẽ Iesu Christi in omnes & super omnes qui credunt in eum. Non enim
est distin-

est distinctio. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria dei, iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Iesu.] Quod astruximus in superioribus, dicentes non de lege Moysi dictũ, quia quæcunq; lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur: putabit aliquis nõ tam uere quàm uiolenter assertũ, cum uideat nunc nomen legis non ad naturæ, sed ad Moysi legem referri: & dicet quòd in præsenti loco iustitia dei pronuncietur ab Apostolo manifestari per legẽ, & non solum per legem, sed & per ꝓphetas, ut sine ulla ambiguitate de lege Moysi intelligantᵉ dicta esse quæ scripta sunt: ex qua lege iustitia dei per fidẽ Christi Iesu manifestetur in omnes qui credunt, siue ex Iudæis, siue ex gentibus uenientes: qui tamen non ex operibus iustificentur, sed ex gratia dei, in redemptionẽ eis effecto ipso Iesu Christo. Hæc quidẽ dicet is qui sensum Apostolo in his quæ supra exposuimus uiolẽter à nobis accusabit inflexum. Sed illud est quod constanter possumus affirmare: quia sicut nos qui hæc asserimus, putãt in hoc sermone Apostoli quẽ nunc proposuimus, nihil inuenire posse quo astruamus hæc nõ de Moysi, sed de naturæ lege conscripta: ita nec illi quidem inuenire aliquid poterũt, quo modo quæ superius dicta sunt ad Moysi potius quàm ad naturæ legẽ respicere uideantur: & ideo sicut illis non idcirco priora stabunt, quia uidentur posteriora constare, ita nec nobis quidem poterunt prima turbari, si secunda non eodẽ currere tramite uideantur. Quid igitur? contraria sibi scribere dicemus apostolũ? & hæc erit egregij explanatoris assertio? quod accidere illis solet qui in diuersos sectarũ sensus unum fidei dogma disrumpunt, & illa tantũ de scripturis diuinis testimonia explorant, quibus propriũ dogma constituant: earũ uerò quæ è diuerso ueniunt scripturæ diuinæ sententiarũ absolutiones ne extremo (ut aiunt) digito contingunt. Sed qui fideliter & integre sacrorũ uoluminum colligit sensum, debet ostendere quomodo ea quæ uidentur esse contraria, non sunt uere contraria. Tentabimus ergo etiam in præsenti loco ostendere quomodo priori expositioni nostræ hæc subsequens non repugnet. Sæpe diximus, & euidentius in præfatione diximus, quod ita Apostolus in hac epistola multarũ legum faciat mentionẽ, ut cum de una ad alterã transit, deprehendi nisi ab intento satis lectore uix possit. Dixerat in superioribus, quia per legẽ agnitio peccati est: & quia sensit possibile respõderi, ergo si ex lege naturali agnitio peccati est, potest ex ipsa & agnitio esse iustitiæ, secundũ illam scilicet quam supra medicinæ artis imaginẽ dedimus: ut quemadmodum per illam languor agnoscitur ut sanitas inueniatur, ita etiã per legem naturę si potest agnitio fieri peccati, similiter possit & iustitiæ fieri. Hoc ergo cũ uidisset posse sibi obijci, postq; dixit, Per legem enim agnitio peccati, Nunc aũt ait, sine lege iustitia dei manifestata est. Tale est ergo quod dicit: Nam sicut per legẽ agnitio peccati, ita & manifestatio iustitiæ dei per legem fit, sed sine lege manifestatur iustitia dei. Poterat enim naturę lex arguere peccati naturã, & notitiam eius ostendere: iustitia aũt supergreditur dei, & satis eminet hoc quodcũq; mẽs humana solis naturalibus sensibus potest rimari. Neq; enim sufficit ad intelligendũ & considerandum non quãcunq; humanã, sed ipsam dei iustitiam & iudicia quæ ex ipsa descẽdunt, de quibus dicitur quia sunt abyssus multa: & quia tã profunda sit iustitia dei & iudicia, ut Apostolus dicat: Quàm inscrutabilia sunt iudicia eius. Sed & sapientia ita ad homines loquitur, quasi non possit iustitia dei naturæ solius motibus sciri, sed per doctrinæ studium quæri, & ideo dicit: Discite iustitiam qui iudicatis terrã. Quãobrem ad dei iustitiã cognoscendam nihil prorsus opitulabitur lex naturæ, etiãsi uideatur sentire aliquid de humana iustitia. Illa enim lex potest sentire, quia inter homines iustũ sit, ut quod ipse quis pati non uult hoc ne proximo faciat. Nunquid naturaliter potest sentiri de illa iustitia quæ dicit: Videte ne faciatis iustitiam uestram corã hominibus, &: Vt nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua? Hanc & huiusmodi iustitiam dictare non potest lex naturæ, & ideo dicit Apostolus: Nunc autẽ sine lege naturæ scilicet, iustitia dei manifestata est, testimonium habens legis Moysi & prophetarum: in quibus sanctus spiritus multa per figuras & ænigmata de iustitia dei scripserat. Et nolo mireris quod unũ uocabulũ legis secundo in eodem loco positũ diuersa significet. Inuenimus hãc esse scripturæ consuetudinẽ & in alijs locis: ut ibi, Nónne uos dicitis, quia adhuc quatuor mẽses sunt ut ueniat messis? eleuate oculos uestros, & uidete regiones, quia albæ sunt ad messem. Nõne & hoc loco messis secundo nominata,

Rom. 11
Psal. 2
Matt. 6
Ioan. 4

nata, primo ad corporalem messem refertur, secundo ad spiritalem? Et iterũ in euangelio cum dicit ad Samaritanã mulierem saluator, Da mihi bibere. & post respõsum eius iterũ dicit ad eam, Si scires quis est qui dicit tibi da mihi bibere, tu utiq; petisses eum, & dedisset tibi aquã uiuam. Et iterũ addidit ad eam: Omnis qui bibit ex aqua hac sitiet ite
Ioan.4 rum: qui aũt biberit ex aqua quã ego do ei, nõ sitiet in æternũ. Vides quomodo & bibere ex aqua nũc quidẽ corporaliter, nunc aũt spiritaliter in uno eodemq; accipitur loco?
Ioan.9 Est & illic similiter positũ, ubi cæcus à natiuitate curatur. Post hoc dicit saluator: In iudicium ego ueni in hunc mundum ut qui non uident uideant, & qui uident, cæci fiant. Nónne etiam hic & uidere & nõ uidere nunc corporaliter, nũc spiritaliter intelligitur? Ita ergo etiam in hoc loco Apostolus cũ sine lege dicit iusticiam dei manifestari, naturalis lex intelligitur: Cum uerò dicit: Testificata à lege & prophetis, Moysi legẽ designat. Quod si adhuc tibi minus planũ putatur esse quod diximus, addemus etiã hæc si tibi uidetur, quod eadem lex sit de qua dicitur: Nunc aũt sine lege iustitia dei manifestata est, quæ est & illa de qua ait, Testificata à lege & prophetis. Hęc quidem quæ sine lege manifestata est non accipit testimoniũ legis: si aũt accipit testimoniũ legis, nõ ergo sine lege manifestata est. Quod cũ insolubile sit, nec aliqua possit ratione cõuelli, dicendũ est iustitiam quidem dei manifestari à Christo Iesu, præbente ei testimoniũ non lege naturæ quæ adhuc est utiq; exigua & parua, sed lege Moysi, nõ ea quæ secundum literã, sed
Rom.7 quæ secundum spiritũ est, de qua idem dicit apostolus: Quia lex spiritalis est. Similiter autem & prophetæ per eum qui in ipsis locutus est spiritũ dei. Est præterea & illa apud Apostolũ de hoc sermone, si quis diligentius obseruet, mira distinctio. Moris est apud Græcos nominibus ἄρθρα præponi, quæ apud nos possunt articuli nominari. Si quãdo igitur Moysi legẽ nominat, solitum nomini præmittit articulum: si quando uerò naturalem uult intelligi, sine articulo nominat legẽ. In hoc ergo loco ubi dicit, Nunc aũt sine lege iustitia dei manifestata est, articulũ non habet: in sequenti uerò ubi dicit: Testificata à lege & prophetis, secundo in loco legẽ cum articulo posuit. Si ergo sufficienter patuit de legis appellatione diuersitas, uideamus nunc quæ iustitia sine naturali lege ma-
1 Cor.1 nifestetur. Idem Apostolus Paulus dicit de Christo, quia factus est nobis sapientia à deo & iustitia, & sanctificatio & redemptio. Hæc ergo iustitia dei quæ est Christus, manifestatur sine lege quidem naturali, non tamen sine lege Moysi uel prophetarũ: Dat enim ei testimoniũ lex, sicut & ipse dicit: Scrutamini scripturas, ipsæ sunt quæ testimoniũ reddunt de me. Nam lex quidẽ naturalis potest occasiones præbere, & intellectũ dare (ut diximus) uel ad ea quæ inter homines agi æquitas poscit uel ad hoc ipsum, ut esse sentiant deum: De Christo autẽ quòd sit filius dei, sentire naturaliter quis potest? Ideo ergo sine lege iustitia dei quæ est Christus manifestata est, testificata ex lege Moysi, & prophetis. Verũ priusquàm ad consequentia properemus, omittenda non uidetur ne hæc quidem obseruatio, quòd in peccato quidem agnitionẽ posuit, in iustitia uerò manifestationẽ. Omne enim quod manifestatur lux est: & si quod manifestatur lux est, pecca-
Matt.10 tum quod lux non est nõ manifestatur, sed agnoscitur. Ego sic accipio & illud: Nihil occultum quod non manifestetur: nec opertum quod non reueletur. Sed ad propositũ reuertamur. Lex ergo & prophetæ testes sunt iustitiæ dei: quæ iustitia per fidem Christi manifestatur in omnes credentes, in quibus nulla est distinctio, utrum ex Iudæis an ex gentibus credant. Vide aũt quia manifestat, de iustitia dei non unam posuit causam tantummodo fidei, sed legẽ posuit & prophetas: quia neq; fides sola sine lege & prophetis manifestat iustitiã dei, neq; rursus lex prophetæ sine fide: alterũ ergo hæret ex altero, ut sit ex utroq; perfectio. Nulla, inquit, distinctio est inter Iudæos & Græcos, cum constet ex æquo omnes sub peccato factos esse, sicut supra claruit, & nunc iustitiam dei, legis & prophetarũ testimonijs fultã, per fidem Iesu Christi ex ęquo omnibus datam: ex eo quod omnes sub peccato facti fuerant, alieni sine dubio effecti sunt etiam à gloria dei, quod eam nec capere ullo genere poterant nec mereri. Quomodo enim peccator au-
Psal.49 deret darę gloriam deo, ad quem propheta dicit? Peccatori autem dixit deus: Quare tu enarras iustitias meas? & iterũ alia scriptura dicit: Nõ est speciosa laus dei in ore peccatoris. Idcirco iustitia dei per fidẽ Iesu Christi ad omnes perueniens qui credunt siue Iudæi siue Gręci, purgatos eos à prioribus sceleribus iustificat, & capaces facit glorię dei: & hoc

& hoc non ex meritis eorũ, nec pro operibus facit, sed gratis gloriã præstat. Per redemptionẽ, inquit, quæ est in Christo Iesu. Videamus attentius quid sibi uelit redẽptio quæ est in Christo Iesu. Redemptio dicitur quod datur hostibus pro his quos in captiuitate detinent, ut eos restituant pristinæ libertati. Detinebatur ergo apud hostes humani generis captiuitas peccato tanquam bello superata: uenit filius dei qui factus est nobis nõ solum sapientia à deo, & iustitia, & sanctificatio, sed & redemptio: & semetipsum dedit redemptionẽ, id est, semetipsum hostibus tradidit ac sitientibus eis suũ sanguinẽ fudit: & hæc est credentibus facta redemptio, sicut & Petrus in Epistola sua scribit dicens: Quia nõ corruptibili argento uel auro redẽpti estis, sed pręcioso sanguine unigeniti filij dei. Hoc fortassis & Salomon sub mysterio designabat dicens: Redemptio animæ uiri propriæ diuitiæ eius. Si enim requiras quæ sunt animæ propriæ diuitiæ, inuenies sapientiam diuitias eius esse, & iustitiam, & sanctificationẽ: Hæc autem Christum esse dicit Apostolus: Christus ergo est animæ diuitiæ, & ideo ipse est redẽptio eius. Nam corporales diuitiæ pernicies magis animæ quàm redemptio eius esse credendæ sunt, nisi ad bonum opus conuersæ iustitiæ & misericordiæ fiant, & ex corporalibus diuitijs ad animæ diuitias transferãtur. Quem proposuit deus propitiatorẽ per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem iustitiæ suæ propter remissionem pręcedentium delictorum, in sustentatione dei ad ostensionẽ iustitiæ eius in hoc tẽpore, ut sit ipse iustus & iustificans eum qui ex fide est Iesu Christi.] Cum multa nos & admiranda docuisset sanctus Apostolus de domino nostro Iesu Christo, quæ per mysteriũ de eo dicuntur, hoc in loco eminentius aliquid protulit, quod non facile in alijs scripturæ locis arbitror inueniri. Nam cum superius dixisset, quod pro omni genere humano redemptionẽ semetipsum dedisset, ut eos qui in peccatorũ captiuitate tenebantur redimeret, dum sine dolo pro omnibus mortẽ gustat: nunc addidit aliquid sublimius & dicit: quia posuit eũ deus propitiationẽ per fidem in sanguine ipsius: quo scilicet per hostiã sui corporis propitiũ hominibus faceret deũ, & per hoc ostenderet iustitiã suã, dum eis remitteret præcedentia delicta, quæ pessimis tyrannis seruiendo cõtraxerant eo tempore, quo sustinebat & patiebatur deus hæc fieri. Sed ad hoc patiebatur, ut post hæc idem in hoc tẽpore ostenderet iustitiã suam. In consummatione etenim seculi, in nouissimo tẽpore manifestauit deus iustitiã suam, & redemptionẽ dedit eum quem propitiatorẽ fecit: ne forte si prius propitiatorẽ misisset, non tam multos humani generis repropitiasset deo, quàm in his temporibus quibus iam mũdus repletus uidetur hominibus. Deus enim iustus est, & iustus iustificare nõ poterat iniustos: ideo interuentũ uoluit esse propitiatoris, ut per eius fidẽ iustificarentur, quia per opera propria iustificari nõ poterant. Hęc quantũ ad sermonis ipsius explanationẽ spectant præmissa sint, ut apostolica lectio euidentior fiat. Nũc autem ut nobis moris est, quid interior sensus apostoli sermonis contineat requiramus, & primo omniũ quomodo dictũ sit, Quem proposuit deus propiciatoriũ siue propitiatorem per fidẽ in sanguine eius. Certũ est in omnibus pene locis apostoli sensum ex legis & prophetarũ manare thesauris. Inquiramus ergo ubi appellationẽ propitiatorij potuerit inuenire, & unde hoc nomen assumpserit. Memini in Exodo loquentẽ ad Moysen & præcipientẽ quæ oporteat eum facere, primo quidẽ mandare arcã & uectes eius atque anulos per arcæ latera fieri, post hæc: Et facies, inquit, propitiatoriũ ex auro puro, duobus cubitis & semis longitudinẽ eius, & unum cubitum & semis latitudinem eius: & facies duo Cherubim aurea tornata, & superpones ea per singula latera propitiatorij: & facies ut Cherubim duo sint ex duobus lateribus eius extendentia alas suas, & obumbrantia super propitiatoriũ: & facies eorũ contra se super propitiatoriũ erunt: & facies Cherubim, & impones propitiatoriũ super arcã, & in arcã mittes testimonia quæ dabo tibi, & innotescãt tibi inde: & loquar ad te desursum super propitiatoriũ inter medium duorũ Cherubim quæ sunt super arcã testamẽti secundũ opera quæ præcipiã tibi ad filios Israel. Euidenter apparet quod nomẽ propitiatorij apostolus in his locis inuentũ, in suis nunc literis posuit, de quo nobis sermo est. Et uidetur propitiatoriũ hoc de quo scriptum est in Exodo, ad nullũ nisi ad saluatorẽ dominum retulisse cũ dicit, quia hunc posuit deus propitiatoriũ per fidẽ. Quomodo huius sanè ueri propiciatorij forma & figura fuerit illud quod in Exodo describitur ex auro purissimo factũ, operępreciũ est inuestigare. Et

1 Pet. 1
Prouerb. 13
Exod. 25

gare. Et primo quidem conſiderandum eſt, quibus in locis aurum quod in opere aſſu-
mitur, aurum purum dicatur: quibus uerò in locis aurum tantummodo ſine ulla adie-
ctione ponatur. Quod ego in pluribus obſeruãs, deprehẽdiſſe mihi uideor, quod ſicu-
bi cum adiectione aurũ purum dicitur, indicet ſanctam illam & puram Ieſu animã quæ
peccatũ non fecit, nec inuentus eſt dolus in ore eius: & ipſi cõueniant mẽſuræ iſtæ lon-
gitudinis ac latitudinis propiciatorij. Hæc quãuis explanare ſit arduũ, & aptare illi ani
mæ ſanctæ ſingula queq; quę de propitiatorio referunt̃, primo ergo uideamus quod di
cit longitudinẽ propitiatorij, neq; duos ſolum cubitos habuiſſe, qui numerus ſociandis
generãdisq; aptari corporibus ſolet: neq; tres integros, qui numerus excedere appel-
lationem creaturæ conſueuit, & naturæ incorporeæ cõſecrari. Duos ergo cubitos & di
midium longitudinem dicit propitiatorij, & unũ ac dimidiũ latitudinẽ. Quod ſi aude-
re in talibus fas eſt, quoniã dicit idem apoſtolus de Chriſto quod dei & hominũ media
tor eſt, uidetur mihi in deum & hominẽ media hæc eſſe anima, quæ inferior quidem ſit
à trinitatis natura minus aliquid habens, nec tamen cũ inde infra ſit, duali numero qui
in corpore poſitis deputatur, absq; eximia & præcellenti uirtutum ſuarũ eminentia mi-
ſceatur. Hoc enim oſtenditur, quòd menſuram eius ſupra duos habere aliquid deſigna
uit, licet minus tribus: ſed & quod latitudo eius unũ & dimidiũ memoratur cubitũ ha-
bere. Propterea quidem de monade hac ſingulari quid faſtius deſcribitur, nõ tamen ex
toto in dualem numerum, qui interdum etiã pro immundis ponitur, creuiſſe. Quãuis e-
nim carnem naturæ noſtræ ſuſciperet, ex incontaminata tamen uirgine aſſumpta, & ca
ſta ſancti ſpiritus operatiõe formata eſt. Propterea ergo & apoſtolus de mediatore diſ-
1 Tim.2 ſerens, euidenti diſtinctione ſignauit dicens: Mediator dei & hominũ homo Chriſtus
Ieſus. Quo ſcilicet mediatorẽ non ad deitatẽ Chriſti, ſed ad humanitatẽ quæ eſt eius ani
ma referẽdum doceret. Longitudo ergo ponit̃ eius & latitudo. Longitudo illud ſigni-
ficat quod tendit ad deũ, trinitatiq; ſociat̃: Latitudo quod inter homines, qui latã ſpatio
ſamq; uiã incedere ſoleant, conuerſat̃: & ideo mediatoris recte nomine nuncupat̃, quia
ut diximus anima hæc ſancta media quidẽ fuit inter diuinitatẽ trinitatis & fragilitatem
humanitatis. Hæc ergo intelligi poteſt propitiatoriũ ſecundum ea quæ ſupra diximus,
cui ſuperponi dicunt̃ duo cherubim, unus ex latere hoc, & unus ex latere altero. Cuius
ergo formã duo iſta cherubim habere exiſtimanda ſunt? Cherubim enim in noſtram lin
guam interpretatum plenitudinẽ ſcientiarũ ſignificat. Vbi ergo dicimus plenitudinem
Col.2 ſcientiarum, niſi in eo de quo dicit Apoſtolus: In quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ &
ſcientiæ abſcõditi? De uerbo dei utiq; hęc dicit Apoſtolus. Sed & de ſpiritu ſancto ſimi
1 Cor.2 lia ſcribit cũ dicit: Nobis autem reuelauit deus per ſpiritum ſuum. Spiritus enim omnia
ſcrutatur, etiam alta dei. Significat igitur ut ego arbitror in iſto propitiatorio, hoc eſt in
anima Ieſu, uerbũ dei qui eſt unigenitus filius, & ſpiritum eius ſanctum ſemper habita-
re: & hoc eſt quod indicant duo cherubim propitiatorio ſuperpoſita. Sed & illud obſer
ua, quod non dixit cherubim unũ ex latere dextro & cherubim aliud ex latere ſiniſtro,
ſed ait cherubim unum ex latere hoc & cherubim aliud ex latero altero: ut oſtenderet
in illo propitiatorio, hoc eſt in anima Chriſti, ſiniſtrũ nihil fuiſſe. Sunt autẽ & pennata
duo hæc cherubim: & non ſolũ pẽnata, ſed & alas ſuas pandentia. Si quis ſanctorũ ſum
mum habere à deo teſtimoniũ meruit, dictũ eſt quod deus eſſet cum eo, ſicut ad Ieſum
Ioſ.1 Naue dicitur: Et deus erat cum ipſo, ſicut fuit cum Moſe famulo eius. Sicubi uerò polli
Leuit.26 citatio maioris à deo muneris datur, dicit̃: Et ero in eis, & ambulabo inter eos. Nullam
uerò inter homines ita beatam, & ita excelſam reperies animã niſi hanc ſolam, in qua
tantũ latitudinis tantũ capacitatis inuenit uerbũ dei, & ſpiritus ſanctus, ut nõ ſolum ha-
bitare, ſed & alas expandere, & nouo ſacramẽti ritu aliquando etiã uolitare dicatur. Fa
ciem quoq; contra ſe inuicẽ ſuper hanc beatam animam cherubim utraq; habere dicun
tur, per quod cõſors ei & cõſonus à filio dei & à ſpiritu ſancto diuinitatis penſus infun-
ditur. Vbi aũt ſuperponitur hæc anima deo plena, in qua complacuit habitare omnem
plenitudinẽ deitatis? Super arcam, inquit, teſtamenti. Poteſt arca teſtamẽti ſancta eius
caro, in qua beata hæc anima collocatur, intelligi, habens in ſe teſtimonia dei, quæ in-
telliguntur Chriſti quas in carne pertulit paſſiones, diuinis olim prędicata teſtimonijs.
Poſſunt etiam uirtutes cœleſtes intelligi arca dei, quæ & ipſæ capaces quidem dei ſunt
uerbi

uerbi & spiritus sancti, sed præponitur eis anima Iesu, & ipsæ quodammodo mediatricem gratiã diuinæ largitionis accipiunt. Post hæc: Et innotescam tibi (inquit) inde, & loquar ad te desuper de propitiatorio. Non solum Moysi, sed unicuiq; sanctorũ qui famulus dei est, non aliunde innotescit deus, nec aliunde cognoscit, nisi de propitiatorio isto quod supra exposuimus, & de medio cherubim. Hoc & Habacuc propheta significat ubi dicit: In medio duorum animilium cognosceris, dum appropinquant anni cognosceris, & cum affuerit tẽpus ostenderis. Nemo enim scit patrem nisi filius, & cui uo luerit filius reuelare. Sed & Paulus dicit: Quod nobis reuelauit deus per spiritũ suum. Propterea ergo dicit quòd innotescã tibi inde, & loquar tibi desuper propitiatorio inter duo cherubim quæ sunt super arcã testamenti. Puto aũt quod nõ importune ea quæ de Exodo assumpsimus explanata sint, ut euidens fieret sensus quomodo apostolus in præsenti loco propitiatorij nomen assumpserit cũ dicit: Quẽ proposuit deus propitiatoriũ, per fidem. Sed & hoc ipsum quod dixit Proposuit, magis de anima Iesu q̃ de deitate eius dictum sentiet. Proposuit enim intelligitur quasi prius posuit, hoc est, prius q̃ esset. Quod enim est ponitur, quod nondum est, proponitur: Non ergo cõuenit de eo qui semper erat, id est de uerbo dei, dici quia propositus est: sed de anima eius, quæ licet inseparabilis à uerbo dei, creata tamen est, & unigeniti deitate posterior: nec inconuenienter uidebitur de ea dictum, quod antequam esset proposita est, & præordinata ut esset propitiatoriũ. Quia ergo secundum ea quæ suprà exposuimus Iesum Christũ proposuit deus propitiatoriũ per fidem in sanguine eius, necessarium uidetur requirere de diuinis legibus quæ sit propitiatio quæ per sanguinẽ fiat, ut ex his colligere possimus, quomodo etiã per sanguinẽ Iesu propitiatio facta sit. Scriptũ est in Leuitico post ponti ficis hostiam: Quod si omnis synagoga Israel ignorauerit & latuerit sermo ab oculis eius, & fecerit unum de mandatis domini quæ non fiet, & deliquerit, & innotuerit eis peccatũ quod peccauerũt, adducet Synagoga uitulum ex bobus pro peccato, & post pauca: Et inferet sacerdos qui unctus est ex sanguine uituli in tabernaculum testimonij, & post pauca iterũ: Et faciet (inquit) uitulum quemadmodũ fecit uitulum pro peccato, & repropitiabit pro his sacerdos, & remittetur eis. Per sanguinẽ uerò repropitiat sacerdos pro omni synagoga ut remittatur eis. Requiramus nunc singula quæq; nomina quæ de saluatore scripta sunt, & in singulis appellationibus quæ sint quæ designentur diligentius contẽplemur. Inuenies igitur quoniã quidem in ipso complacuit habitare omnem plenitudinem diuinitatis corporaliter, esse ipsum & propitiatoriũ & pontificẽ, & hostiã quæ offertur pro populo. Et quidem de propitiatorio iam satis dictum: sed & de pontifice euidenter Dauid in Psalmo, & Apostolus Paulus ad Hebræos scribit: Quod autem sit & hostia, testatur Ioannes dicens: Hic est agnus dei qui tollit peccata mundi: Secundum hoc ergo quod hostia est, profusione sanguinis sui propitiatio efficitur in eo quod dat remissionem præcedentium delictorum. Quæ tamen propitiatio ad unũquenq; credentium per uiam fidei uenit. Nisi enim daret remissionem præcedentium delictorum, propitiatio non probaretur effecta. Cum uerò remissio peccatorum tribuatur, certũ est propitiationem effusione sacri sanguinis adimpletã. Absq; sanguinis enim effusione (sicut apostolus dicit) non fit remissio peccatorũ. Verum ne Paulus tibi solus proposuisse propitiationis nomen uideatur in Christo, audi quomodo & Ioannes consona de hoc sensu loquat̃ cum dicit: Filioli mei, hæc scribo uobis ut nõ peccetis, & si quis peccauerit aduocatũ habemus apud patrẽ Iesum Christũ iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non solum aũt pro nostris, sed & pro uniuerso mundo. Vno igitur eodemq; sensu apostoli propitiatoriũ uel propitiationẽ, uel ut in latinis codicibus frequentius inuenitur, propitiatorẽ nominant Christum. Sed nihil interest siue propitiator, siue propitiatorium, siue propitiatio, siue etiam exoratio scriptum sit, cum apud Græcos uno semper eodemq; sermone proferatur. Nisi forte uideatur quibusdam propitiatio ipsa eius diuina substãtia: Propitiator uerò cũ dispensationes in hominibus explet intelligi. Sed & quod dixit Ioannes, quia ipse est exoratio siue propitiatio pro peccatis nostris, & nõ solũ pro nostris, sed & pro uniuerso mũdo, quædã nobis intulisse uidetur augmenta mysterij, ut ostendat Iesum propitiatorẽ esse non solum credentium, uerum & totius mundi, non tamen prius mundi & tunc nostrũ, sed prius no-

Abacuc 2
Matt. 11
1 Cor. 2
Leuit. 4
Ioan. 1
1 Ioan. 2

strum, & ita demũ totius mundi. Quamuis enim uniuersa creatura gratiam redemptoris expectet, unusquisque tamen ueniet in suo ordine ad salutem. Hoc indicari arbitror & in Leuitico, ubi repropitiationis hostiæ per pontificem mandantur offerri. Nec tamen in his sacrificiorũ confusus ordo proponitur: sed primo quidem dicit quæ sit propitiatio, & qualis hostia si sacerdos peccauerit offeratur. Secũdo si omnis synagoga deliquerit per ignorãtiam, cuiusmodi uictimis placetur deus. Tertio si princeps peccauerit, quo ordine purificandus sit scribitur. Quarto si anima una peccauerit, etiam de hoc qui sit expiandi ritus exponitur. Quæ singula mystico intellectu per figurã Christi propitiationem non solum pro peccatis nostris, sed pro uniuerso mundo certis quibusq; ordinibus & modis causisq; designant: si quis tamẽ hæc secũdum illam reuelationẽ, quæ Moysi in monte demonstrata esse dicitur, sancto spiritu illuminatus aspiciat. Fit ergo per repropitiationem sanguinis Christi remissio præcedentium delictorum in sustentatione dei ad ostensionem iustitiæ suæ. Sustentatio dei est, ubi peccator non statim punitur ut peccat, sed secundũ quod ibidem Apostolus dixit, per patientiam dei adducitur ad pœnitentiam: & in hoc ostendere dicitur iustitiam suam deus. Bene autem addidit, in hoc tempore. Præsentis enim seculi tempore in sustentatione est iustitia dei, futuri uerò in retributionem. Iustum nãq; apud deum uisum est, ut quia futurũ seculum ad iudiciũ statuerat, præsens sustentiationi & patientię deputaret. Nam si puniret in hoc tempore peccatorẽ, iustum non uidetur iterũ ad iudicium quem punierat euocare. Si uerò sustentet & patiatur in præsenti seculo, recte erit iustus iudex in futuro. Iustificat ergo
Rom.4 eum qui ex fide est, sicut & de Abraham scriptũ est, quia credidit Abrahã deo, & reputatũ est ei ad iustitiam. Quod si Abraham credidit, & ex fide iustificatus est, consequens sine dubio erit, ut & nunc qui credidit deo per fidem Iesu Christi iustificetur cum fideli Abraham. Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quã legẽ? Operũ? Non, sed per legem fidei. Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis.] Iterum ac sæpius cõmonemus eos qui scripta Pauli diligentius aduertere cupiunt, distinctionem illam quam supra diximus obseruare tenacius, quo nũc circũcisionis causam, nunc præputij, id est Iudæorum uel gentiliũ discreto semper tramite prosequatur. Si enim paululum quid fugerit legentẽ, cõtinuo angusta hæc intelligentiæ semita perturbabitur. Igitur cum superius ostẽdisset apostolus quid esset amplius Iudæo, aut quę utilitas circumcisionis: & docuisset quia primis credita sunt illis eloquia dei, & per hæc uisus fuisset extollere eorũ iactantiam qua aduersus gentiles erigi solent: & rursum contra hæc in sequentibus obiecisset iustitiã dei per fidẽ Iesu Christi esse in omnes qui credunt, neq; habere aliquam distinctionẽ, sed omẽs deliquisse Iudæos & Græcos, & egere gloria dei, & iustificari per gratiã ac redemptionem quæ est in Christo Iesu: ipsumq; esse propitiatoriũ per fidẽ, & iustificari ab eo qui ex fide est: nunc iam uelut conclusionem assertionũ suarũ ponens in hoc loco dicit: Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. per quam legẽ? operum? Non, sed per legẽ fidei. Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis. Et dicit sufficere solius fidei iustificationem, ita ut credẽs quis tantũmodo iustificetur, etiã si nihil ab eo operis fuerit expletũ. Imminet igitur nobis qui integram esse scripturã apostoli conamur asserere, & ordine suo cuncta cõstare, ut requiramus quis sine operibus sola fide iustificatus sit. Quantũ igitur ad exemplum pertinet, sufficere arbitror illum latronẽ qui cum Christo crucifixus clamauit ei de cruce: Domine Iesu memento mei cum ueneris in regnũ tuum. Nec aliud quicquam descri
Luc.23 bitur boni operis eius in euangelijs, sed pro hac sola fide ait ei Iesus: Amen dico tibi, hodie mecũ eris in paradiso. Aptemus nunc si uidetur huius latronis uerba causæ apostoli Pauli, & dicamus ad Iudæũ: Vbi est ergo gloriatio tua? Certum quia exclusa est, exclusa autẽ non per legem operum, sed per legem fidei. Per fidem enim iustificatus est hic latro sine operib. legis: quia super hoc dominus non requisiuit quid prius operatus esset, nec expectauit quid operis cum credidisset expleret, sed sola confessione iustificatũ comitemq; sibi paradisum ingressurus assumpsit. Sed & mulier illa quæ in euãgelio secun
Luc.7 dum Lucam refert, quia cũ cognouisset q Iesus recubuit in domo pharisæi, attulit uas unguẽti, & stãs retro ad pedes eius ac flẽs lachrymis lauit pedes eius, & capillis capitis sui detersit, et osculabat atq; ungebat unguẽto. Videns aũt pharisęus qui eũ uocauerat, dixit

dixit intra semetipsum: Hic si esset propheta, sciret utique quæ & qualis est mulier quæ tangit pedes eius, quia peccatrix est. Iesus autē dixit ad eum parabolam quingentorum uel quinquaginta denariorū, & ex nullo legis opere sed pro sola fide ait ad eam: Remittuntur tibi peccata tua. Et iterum: Fides tua te saluā fecit, uade in pace. Sed & in multis euangelij locis hoc sermone usum legimus saluatorem, ut credētis fidem causam dicat esse salutis eius. Ex quibus omnibus claret quòd recte arbitrat apostolus iustificari hominem per fidem sine operibus legis. Sed fortassis hęc aliquis audiens resoluatur, & bene agendi negligentiā capiat, siquidem ad iustificandū fides sola sufficiat. Ad quē dicemus: quia post iustificationem si iniuste quis agat, sine dubio iustificationis gratiā spreuit. Neq; ob hoc quis accipit ueniā peccatorum, ut rursum sibi putet peccādi licentiam datam. Indulgētia nāq; non futurorū, sed præteritorum criminū datur. Igitur ut ad propositum redeamus, iustificatur homo per fidem, cui ad iustificādum nihil cōferunt opera legis. Vbi uerò fides nō est quæ credentē iustificet, etiā si opera quis habeat ex lege, tamen quia non sunt ędificata supra fundamentū fidei, quāuis uideantur esse bona, operatorē suum iustificare non possunt, si eis deest fides, quæ est signaculum eorū qui iustificantur à deo, sicut supra diximus, quia credidit Abrahā deo, & reputatū est ei ad iustitiā: tantū est, ut his qui iustificatur per gratiā fidei, dicat secundū Paulū, quia gratia dei quæ data est mihi, inanis nō fuit. Excludit ergo omnis gloriatio quæ ex legis operibus uenit. Et ut adhuc manifestius fiat quod dicimus, exemplum dabimus ex his quę in euangelio scripta sunt, ubi ascendit pharisæus & publicanus ad tēplum dei: & stans (inquit) pharisæus in medio dicebat: deus, gratias ago tibi, quoniā nō sum sicut cæteri homines raptores, iniusti, adulteri, sicut publicanus iste: ieiuno bis in sabbato, decimas do omniū quæ possideo, & reliqua. Et hæc fortassis uere dixerit, sed secundū domini sententiam iactantiæ morbo corruptus nō descendit iustificatus de tēplo. Talis ergo gloriatio quæ ueniebat ex operibus legis, quia nō habet humilitatē crucis Christi. In qua qui gloriatur audi quid dicit: Mihi aūt absit gloriari nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Vides apostolum non gloriantē super iustitia sua, neq; super castitate, neq; super sapientia, neq; super cæteris uirtutibus uel actibus suis, sed apertissime pronunciantē & dicentē: Qui gloriatur in domino glorietur. Et sic exclusa est Iudaica gloriatio, nō per legem operū, sed per legem fidei, quæ est in Christo Iesu, in cuius cruce gloriatur Apostolus. Quis em̄ recte uel super castitate sua gloriabitur, cum scriptū legat, quia si quis aspexerit mulierē ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo? Vnde & propheta dicit: Quomodo gloriabitur quis castum se habere cor? Aut quis gloriabitur super sapientia cum scriptū uideat, quia mundus per sapientiam non cognouit deū? & ideo placuit deo per stultitiā prædicationis saluos facere credentes, & iterū: Quæ stulta sunt mundi elegit deus, ut confundat sapientes. Quis autē uel super iustitia sua gloriabit, cum audiat deum per prophetā dicentē: Quia omnis iustitia uestra sicut pannus mulieris menstruatæ? Sola igitur iusta gloriatio est in fide crucis Christi, quæ excludit omnē illam gloriationē, quæ descendit ex operib. legis. Hæc aūt à nobis dicta sunt pro eo quòd tanq; interrogās dixit apostolus: Vbi est ergo gloriatio tua? Et ad hæc sibi ipse respondit: Exclusa est. Et rursum quasi interroget ait: Per quam legem? operū? Et respondit sibijpsi: Non, sed per legem fidei. Arbitror enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis. De his superius dixit. Quod uerò etiam in præsenti loco duarum legum facit iterum mentionem, & dicit legem operum & legem dei, considera etiam ipse qui legis, utrum ad legem Moysi & legem naturalē sermo hic debeat inclinari: an ad legem literæ & legē spiritus: quia lex literæ occidit, & mortem operatur: Lex autem spiritus liberat à lege peccati & mortis. Vnde & conuenienter in consequentibus ponit. An Iudæorum deus tantum? Nónne & gentiū? Imò & gentium. Quoniam quidem unus deus qui iustificat circūcisionem ex fide, & præputiū per fidē.] His quidem qui aliū uolunt esse Iudæorū deum, & alium gentiū, id est alium legis, & alium euangeliorū, satis de hoc angusta & arcta responsio ab apostolo Paulo pręstatur: satis ostendit sententiam suam, cum non solum unum dicat esse deū Iudæorum & gentiū, sed & addat quod idem atq; ipse sit qui iustificat circūcisionem ex fide, & præputium per fidem. Quod & si circūcisionem per allegoriam

Luc. 7

Gal. 6

Prou. 20

goriã ſuſcipere uoluerint, ita ut ſanctos & ſpiritales quoſq; ab eo circũciſionem dicant
eſſe appellatos, ſtatim in cõſequentibus inuenient obijcere. Si enim circũciſionem ſan
ctos uelut illi nominant ſpiritales appellauit, conſequens eſt ut præputiũ peccatores di
xerit, quos ille animales uocat. Et quomodo conueniet, ut bonus deus pariter ſpirita-
les animalesq; iuſtificet? Illis ergo in his apoſtoli ſermonibus nodus inextricabilis erit.
Secundum nos uerò qui circumciſionẽ eos qui ex Iudæis crediderunt, & præputium
eos nihilominus qui ad fidem ex gentibus uocati ſunt dicimus, plana erit & facilis ex-
poſitio. Idem enim ipſe deus ex utroq; populo credentes nõ circũciſionis aut præputij
priuilegio, ſed ſolius fidei contẽplatione iuſtificat. Supereſt & unius ſyllabæ differẽtia,
in qua uariaſſe uidetur apoſtolus. Nõ nos otioſe prætereat qđ dicit, quod circũciſionẽ
iuſtificet ex fide, & non per fidem: præputium uerò per fidem, & non ex fide. Non ẽm
mihi uideť ſuperflua apud deum haberi iſta præpoſitionũ cõmutatio, quia inuenimus
ab eo & in alijs locis, non ut libet, ſed obſeruanter hæc poſita, & neceſſario differenti-
Rom.11 am diſtinctionis huius eſſe ſeruatam, ſicut cum de deo loquẽs dicit: Quoniam ex ipſo,
1 Cor.11 & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia: & iterum alibi dicit: Sicut enim mulier ex uiro, ſic &
1 Cor.12 uir per mulierem, omnia aũt ex deo. Tale eſt & quod ad Corinthios ſcribit: Alij quidẽ
per ſpiritum datur ſermo ſapientiæ, alij ſermo ſciẽtiæ ſecundũ eundem ſpiritũ, alij fides
in eodem ſpiritu. Et non ſolus Paulus apoſtolus harum diſtinctionum obſeruantias te-
net, ſed & Ioannes, qui quum de uerbo dei dicat, quia om̃ia per ipſum facta ſunt, uitam
non per ipſum, ſed in ipſo factam eſſe teſtatur dicens: Quod factum eſt in ipſo uita erat.
Et quoniã multum eſt ut ea quæ nũc exempli cauſa protulimus exponantur, ſenſum eo
rum pro captu noſtro breuiter colligamus. Cum dicitur ex ipſo, principale aliquid hu-
ius præpoſitionis indicio uidetur oſtendi. Cum uerò per illum diciť, ſequentis cauſæ, id
eſt eius quæ poſt principale eſt intelligentia, deſignatur. Vt uerbi gratia dicamus quod
ait: Ex ipſo & per ipſum & in ipſo ſunt om̃ia: Ex ipſo primæ creationis omniũ, & quod
hoc ipſum quod ſunt ex deo eſſe cœperunt, ſignificantiã dedit. Per ipſum, quod ea quæ
prius facta fuerãt reguntur & diſpenſantur per eum à quo ſubſiſtendi initium trahunt.
In ipſo, quod hi qui iam correcti & emendati ſunt, in ipſius perfectione conſiſtunt. Sic
ergo hęc pleniſſimę rationis tenere differentias edocemur, ut quod ſubſiſtimus ex deo
habere dicamur: quod diſpenſamur & regimur, per ipſum fieri deſignetur: quod uerò
in ſumma perfectionis conſiſtimus, in ipſo eſſe declareť. Poteſt & in præſenti loco talis
quædam obſeruari differẽtia, ut circũciſio quæ uelut primo loco & ordine iuſtificať, ex
fide, & non per fidem iuſtificanda memoretur: Præputiũ uerò quod in ſecũdo loco ad
iuſtificationẽ trahitur, non ex fide, ſed per fidem iuſtificandũ dicatur. Puto aũt quod &
in ea differentia quã ſupra diximus: Sicut enim mulier ex uiro ita & uir per mulierẽ, ple
nius iſta deſignentur. Primo etenim loco uir eſt, ex quo deſcendere mulier dicitur, &
non per uirum. Secundo uerò in loco per mulierẽ uir: quia mulier miniſtrare quodam-
modo uidetur autori uiro, & ideo per mulierẽ uir dicitur naſci & non ex muliere. Sed
fortaſſis occurrat aliquis huic de muliere & uiro expoſitioni noſtræ, & obijciat illud
Gal.4 quod dicit Apoſtolus de Chriſto: Factum ex muliere, factũ ſub lege: & non dixit factũ
per mulierem. Cui hoc modo reſpondendum puto: De omni quidem homine conue-
niet dici quod per mulierẽ factus ſit, quoniã quidem priuſquã per mulierem naſceretur
ex uiro accepit exordiũ: Chriſtus uerò qui non ex ſemine uiri carnis ſuæ ſumpſit origi-
nẽ, merito ex muliere factus diciť. Ipſi nãq;, id eſt mulieri, & ipſa principalis origo car-
nis eius aſcribitur, & recte nõ per mulierẽ, ſed ex muliere factus ab apoſtolo memorať.
Iuſtificabit ergo unus atq; idem deus circũciſionem ex fide, & præputiũ per fidẽ. Quod
ſi requirat aliquis curioſius, ij qui ex fide iuſtificãtur per quem iuſtificẽtur; & rurſum ij
qui per fidem iuſtificanť ex quo iuſtificenť: licet fortaſſis multa in hoc curioſitas uidea
tur, tamẽ conuenienter dicere poſſumus, quod qui ex fide iuſtificanť, initio ex fide ſum
pto, per adimpletionẽ bonorum operum conſummãtur, & qui per fidem iuſtificantur,
à bonis operibus exorſi per fidem ſummã perfectionis accipiũt. Ita utrũq; ſibi adhęrẽs
alterũ ex altero conſummatur. Et propterea puto apoſtolũ ſtatim in cõſequentibus po
ſuiſſe: Legem ergo euacuamus per fidem? Abſit, ſed legem ſtatuimus.] Quoniã in ſu
perioríb. ad fidem cuncta uiſus eſt reuocare, ipſe ſibi quod ab alio aliquo proponi poſ-
ſet obten-

set obtendit & dicit: si per fidem iustificatur homo, & nō ex operib. legis, & si deus circumcisionē ex fide iustificat, & præputiū per fidem, legē ergo Moysi ò Paule destrues per fidem? Sed ad hoc ipse respondens dicit: Absit, imò legem statuimus, hoc est confirmamus. Sed operęprecium est, uidere quomodo legem se cōfirmare pronunciet, qui in superioribus dixerit, quia non iustificetur homo ex operibus legis. Saluator in euangelijs dicit: quia Moyses de me scripsit: Qui ergo non credit Christo, de quo Moyses scripsit in lege, destruit legem: qui autem credit Christo, de quo Moyses scripsit, legem confirmat per fidem, quia credit in Christum. Fidere autem dicimus in patrem & filium & spiritum sanctum, qui integram substantiam, plenam, perfectam, qui nihil diuersum nil discrepans aut extraneum in trinitate profitetur. Nam Marcion qui alium deum dicit legis, alium patrem Christi, per fidem suam nō statuit neq; confirmat, sed destruit legem. Hoc & Ebion facit, hoc & omnes qui in fide catholica aliquid corruptionis inferunt. Ego etiam illud conuenienter adijciam, quod omnis qui credens Christo bene agit, & continet se ab omni macula peccati, hic legem dei recte uiuendo cōfirmat: Qui uerò præceps peccatorum uitijs agitur, & sine ullo pœnitēdi retinaculo assiduitate scelerum maculatur, hic etiā si credere Christo uideatur, per fidem suam nō statuit, sed destruit legem. Sed & illa nequaquā nobis prætereunda uidetur obiectio, quam proferre quis potest, & dicere quod contraria sibi scribere uideatur apostolus, cum in præsenti quidem loco dicit, non destruit legem sed confirmat: in secunda uerò ad Corinthios ita scribit: Quod si ministerium mortis in literis formatū in lapidibus factum est in gloria, ita ut non possent intendere filij Israel in faciē Moysi propter gloriā uultus eius quæ destruitur, quomodo non magis ministerium spiritus erit in gloria? Et paulo post: Si enim quod destruitur per gloriā est, multo magis quod manet in gloria est. Dici ergo potest, quod gloria uultus Moysi destruitur, & hoc quod dicit: Si enim quod destruitur per gloriam, cōtraria uideri huic sententiæ quo pronunciat: nō destruimus legē per fidem, sed statuimus & confirmamus. Sed inde possumus hoc modo quod intentatur absoluere. Non est idem quod dicit: Legem destruimus, & lex destruitur. Paulus ergo in præsenti loco hoc pronunciat, quod legem ipse non destruat. Nam etsi destruitur lex per eam quę super eminet gloriā, nō per Paulum, neq; per alium aliquem sanctorum destruitur. Vnde & ipse dominus dicebat: Non ueni soluere legē, sed adimplere. Nullus ergo sanctorum, nec ipse dominus destruit legem, sed gloria eius tēporalis & pertrāsiens à gloria æterna & permanente destruitur & superatur. Vnde uide quàm caute & perspicaciter apostolicæ legēdæ sint literæ. Nō dixit, neq; enim glorificatū est quod gloriosum est: & siluit: alioquin falsum uideretur: Quomodo enim quod gloriosum est non esset glorificatū? Sed addidit: Propter eam quæ supereminet gloriā: ut ostēderet non à quo cunq; destrui gloriam Moysi, id est legis, sed ut diximus ex cōparatione maioris gloriæ quæ in Christo est, obtegi & obscurari eam gloriam quæ in lege est, & ideo dicit: Si em̄ quod destruitur per gloriam est, multo magis quod manet in gloria est. Manere quæ Christi sunt dicit, destrui quæ Moysi sunt: sed destrui non per hominem, sed ex comparatione (ut diximus) supereminentis gloriæ. Quoniā quidē lex pædagogus noster fuit in Christo donec ueniret plenitudo tēporum: & sicut dicimus necessariū esse opus pædagogi, donec paruulus est is qui sub pædagogo est, destrui aūt & nō esse necessarium officiū pędagogi, cum ad perfectionē uenerit is qui sub pædagogo fuit: ita dicimus destrui iam opus legis ubi aduenit plenitudo tēporis, & filius qui aliquando nihil differebat à seruo, hæres factus est paternæ substātiæ. Quod aūt hæc debeāt intelligi quæ destruēda appellat apostolus, consuetudinē eius super hoc uocabulo etiā in alijs disce, ubi dicit: Ex parte scimus & ex parte prophetamus. Cum aūt uenerit quod perfectū est, destruentē ea quæ ex parte sunt. Et in hoc loco scientia Pauli uel prophetia destrui dicitur absq; iniuria apostolicæ gratiæ: quo scilicet intelligamus ad cōparationē perfectorū uacare, & otiosa esse ea quæ imperfecta sunt. Ita ergo in præsenti sermone Paulus quidē legem non destruit sed cōfirmat. Gloria aūt Christi cum reuelata fuerit, eam gloriam quæ apparuit in Moyse, & ex qua glorificatus fuerat, ipsa cōparatione sui qua supereminet & cōfutat & arguit & ostendit nec gloriā confitendā. Tale est & quod alibi dicit: Illum oportet crescere, me autē minui: & quod ipse Paulus dicit: Cum aūt factus sum uir de-

Ioan. 5 — 2 Cor. 3 — Matt. 5 — Ioan. 3 — 1 Cor. 13

struxi quæ erant paruuli. Hoc ostendit & similitudo pædagogi, cuius opus destruit & cessat, cum ad ætatē perfectam uenerit paruulus. Propterea ergo cautissime dixit apostolus: Legem ergo destruimus per fidem? Absit, &, non dixit: Lex ergo destruitur per fidem: sed legem ergo destruimus? Et rursus in sequentibus. Non, sed legem statuimus. Nam etsi destruit lex, non per fidem destruit, sed per supereminentē gloriā. Per fidem autem non solum nō destruitur lex, sed statuit per apostolos & confirmatur: quia Christum quem lex & prophetæ uenturū prędixerunt, isti prædicant iam uenisse: & confirmatio utiq; prophetiæ uel legis est, cum quæ prædicta fuerant, monstrantur expleta.

LIBER IIII CAPVT IIII

QVID ergo dicemus inuenisse Abraham patrem nostrum secūdum carnem? Si enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud deum. Quid enim scriptura dicit? Credidit Abraham deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Ei uerò qui non operatur, credit autem in eum qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam. Sicut & Dauid dicit beatitudinem hominis, cui deus accepto fert iustitiam sine operibus. Beati quorū remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus uir cui non imputabit dominus peccatum.] Cum superius duas proposuerit leges, quarum unam operum, aliam fidei nominauit, per quam legem fidei excludi gloriationem dicit eorum qui in legis operibus gloriantur, & pronunciauerit fide iustificari hominem sine operibus legis: consequenter nunc ut hæc de scripturis asserantur, Abrahæ producit exemplum, & dicit quia Abraham si ex operibus iustificatus est habet mercedem, sed non apud deum. Quod quidem non sine arte dialectica disserit. Nam si iustificatus non habet gloriam apud deum, Abraham autem constat habere gloriā apud deū, ergo non ex operibus, sed ex fide iustificatus est Abraham, ut necessario habeat apud deum gloriam: Sic enim scriptura pronunciat, quia credidit Abrahā deo, & reputatū est illi ad iustitiā. Quod si deus reputauit illi ad iustitiam, sine dubio & gloria eius apud deū est. Propterea ergo apostolus testimonio huic quod assumpsit ex lib. Geneseos adiungit & proprium sermonem, & dicit quia ei qui operatur, merces non imputatur secundum gratiā, sed secundū debitū: Ei uerò qui non operatur, credit aūt in eum qui iustificat impiū, reputat fides eius ad iusticiā. Per omnem itaq; hunc locū apostolus hoc uidetur ostendere, quod duę quædam sint iustificationes, quarum unam ex operibus nominat, aliā uerò ex fide. Et illam quidē quæ ex operibus est, dicit habere gloriā, sed in semetipsa, & nō apud deum: illam uerò quæ ex fide est, habere gloriā apud deum, utpote apud inspicientē corda hominū, & scientē quis est qui credit in occulto, & quis est qui non credit. Et ideo merito apud solū deū habet gloriā, qui affectū fidei eius præuidet in occultis: qui uerò iustificationē ex operibus sperat, potest fieri ut opera eius etiā ab hominibus cōprobentur. Palā naq; est, & uideri oculis potest quicquid opere manifestum est: & si fides in occulto est, opera aūt palā sunt, conueniet in hoc assumi illud quod scriptū est, quia occulta sunt domino deo tuo, quæ manifesta sunt uobis & filijs uestris. Sed & illud his aptare conueniet quod scriptū est, quia iustus ex fide mea uiuet. Competenter igitur dicimus, quia eorū qui secundum interiorē hominem circūciduntur, & qui in occulto Iudæi sunt spiritu nō litera, laus & gloria non apud homines, sed apud deū est. Qui uerò ex operibus iustificant, quoniā palā sunt & manifesta opera eorū, potest esse gloria eorū uel apud sanctos quosq; & iustos qui accipiunt à deo potestatē de humanis operibus uisibilibus iudicādi, uel etiā apud angelos, cæterasq; uirtutū cœlestium potestates, qui utiq; glorificare eum cuius opera probauerunt possunt. Occulta uerò cordis quoniā solius dei est noscere: ipse eñ præuidet quis in unoquoq; fidei habitat affectus, & ideo qui ex fide iustificat, apud solum deū habet gloriā qui occultorū & fidei solus inspector est: igitur Abrahā si ex operibus (inquit) iustificatus est, habet quidem gloriā ex operibus uenientē, sed non illam quæ apud deū est: certū autē est Abrahā apud solum deum habere gloriam: cōsequens ergo est ut non ex operibus, sed ex fide iustificatus sit. Non aūt putes quod si quis habeat talem fidem ex qua iustificatus habeat gloriam apud deum, possit simul cum ea habere & iniustitiā:

Nulla

Nulla enim pars est fidei simul cum infidelitate, nulla iustitiæ cum iniquitate cōmunio, sicut nec luci cum tenebris potest esse societas. Si enim qui credit quod Iesus est Christus, ex deo natus est, et qui ex deo natus est, non peccat: manifestum est quia qui credit Iesu Christo non peccat: quod si peccat, certū est quia non credit ei. Indicium igitur fidei ueræ est ubi non delinquitur, sicut econtra ubi delinquitur infidelitatis indiciū est. Propterea ergo & in alio loco scripturę dicitur de Abraham, quod ex operibus fidei iustificatus sit: quia certum est eum qui uere credit, opus fidei & iustitiæ operari, & totius bonitatis, & capacē fieri utriusq; gloriæ, tam eius quæ apud deū est in occulto, q̄ etiam eius quæ palam est, & non solum apud deū est. His ita pro uiribus explanatis, etiā illud prætereundū minime uidetur, quod patrem nostrum secundū carnē nominauit Abraham. Gentium etenim pater Abrahā secundum fidē non secūdum carnem uidet. Nam ipsius quidem apostoli potest & secundū carnem dici: ex genere enim Israelitico etiam secundum carnem patrem nominat Abraham: cæteræ uerò gentes in spiritu eum patrem, non in carne nominabunt: nisi utpote in locis ita angustis ad allegoricæ intelligentiæ latitudinē conuertamur, ubi pater secūdum carnē accipi potest is qui doctrinæ carnalis, id est legis, secundū literā prima elemēta tradiderit, & magister in diuina lege primæ institutiōis extiterit. Quod aūt magistri etiam patres appellentur, & apostolus Paulus dicit, quia in Christo Iesu per euangelium ego uos genui. Sed & tu qui legis, ex diuinis uoluminibus ipse tibi testimonia in hoc aspicientia congregato. Additur in cōsequētibus: Credidit Abrahā deo, & reputatū est illi ad iustitiā. Hic sermo ex libris Genesis sumitur, ex eo loco ubi non Abrā, sed Abrahā dicit ad deū: quoniam non dedisti mihi semen, hic uernaculus meus hæreditabit me. Et dixit dominus ad eum: Non erit hæres tuus iste, sed qui exierit de te hic erit hæres tuus. Et eduxit (inquit) foras, & dixit ad eum: Respice ad cœlū & numera stellas si potueris dinumerare eas, & ait ad eum: Sic erit semen tuū, & credidit deo, & reputatū est ei ad iustitiā. Latius loca ipsa exempli de libro Genesis repetiuimus, ut quæ iustificationis huius causa fuerit nosceremus. Vnde & acrius intendendū est, an ob hoc solū quod dandū sibi credidit filiū, & ex eo progeniem ad multitudinē siderū propagandā, dicitur quia reputata est fides eius ad iustitiā: an pro hoc & pro omnibus quæ iam ante crediderat. Neq; enim putandū quod absq; fide fuerit illud ut exiret de terra sua, & de cognatiōe patris sui, & ueniret in terrā quam ei demonstrauerat deus: uel illud cum separato à se Lot, dicit ad eum dominus: Aspice oculis tuis, & uide ex hoc loco in quo stas, & intuere ad Septentrionē, & Meridianum, & ad Occidentē, atq; ad Orientē, quia omnē terrā hanc quā uides tibi dabo eam, & semini tuo in æternū. Sed & illud quis dicat absq; fide factum, quod ueniēs Abraham habitauit apud quercū Mambre in Ebron, & ædificauit ibi altare domino? Quomodo autem & illud nō erat fidei opus cum Melchisedec benedixit Abrahā & ait: Benedictus Abraham deo excelso qui creauit cœlum & terrā, & benedictus deus excelsus, qui tradidit inimicos eius in manibus eius? Ex quibus omnibus colligitur, quod in his singulis fides quidē fuerit Abrahæ, sed ex parte. In eo autē ubi dicit, quia fides ei reputata est ad iustitiā, fides perfecta declaratur. Sicut enim scientiā & prophetiā ex parte dicit esse apostolus, & rursum dicit esse perfectā, in eo cū scribit: Ex parte scimus & ex parte prophetamus, cum uenerit aūt quod perfectū est, destruentur ea quæ ex parte sunt: ita & fidem possumus intelligere esse aliquādo ex parte, & aliquādo perfectā. Vt autem quod dicimus alijs adhuc scripturæ sanctæ testimonijs muniat, audi in euangelio ad dominū dicētes apostolos: Domine auge nobis fidem. Nonne per hæc euidenter ostendunt habere se quidē fidem, sed talem quæ egeat augmento? Sed & ipse apostolus Paulus cum dicit: Si habeam omnē fidem, ita ut montes transferā, omnem cum dicit, ex partibus totam docet esse cōpositam. Neq; eñ omne potest nominari, ubi aut qualitatis, aut quantitatis diuersitas est. Videtur ergo etiā in præsenti loco cum fides multæ Abrahæ præcesserint per singula quæq; quæ ex parte superius memorauimus, in hoc nunc uniuersa fides eius esse collecta, & ita ei ad iustitiam reputata. Iam sane cōsiderabis, si ut de fide dictum est, quia reputatum est ei ad iustitiam, ita & de alijs uirtutibus dici possit, quia (uerbi gratia) misericordia unicuiq; reputari potest ad iustitiam, aut sapientia, aut scientia, aut mansuetudo, & humilitas, uel certe si omni credenti fides ad iustitiā reputetur.

1 Cor. 4

Gen. 15

Genes. 14

1 Cor. 13

1 Cor. 13

Sed cũ ad ſcripturas redeo, non omnibus credentibus inuenio quod fides ad iuſtitiam
Exod.14 reputetur. Deniq; ſcriptũ eſt de filijs Iſrael, quia crediderunt deo & famulo eius Moyſi,
nec tamen additur quod de Abraham ſcriptũ eſt, quia reputatum eſt illis ad iuſtitiam:
ob hoc arbitror, quod non illis erat, ſicut in Abrahã docuimus, ex multis partibus fidei
in unum coaceruata perfectio, quę mereretur ad iuſtitiam reputari. Quod autẽ dicit: Ei
uerò qui operatur, merces non imputatur ſecundum gratiam, ſed ſecundum debitũ: cre
denti autem in eum qui iuſtificat impiũ, reputatur fides ad iuſtitiam: uidetur oſtendere,
quaſi in fide quidem gratia ſit iuſtificantis, in opere uerò iuſtitia tribuentis. Sed ego cũ
conſidero ſermonis eminentiam, quod dicit operanti ſecundum debitũ reddi, uix mi-
hi ſuadeo quod poſſit ullum opus eſſe, quod ex debito remunerationẽ dei depoſcat, cũ
etiam hoc ipſum quod agere aliquid poſſumus, uel cogitare, uel proloqui, ipſius dono
& largitione faciamus, quod ergo erit debitũ illius, cuius gratia nos præceſſit? Et ideo
uidendum magis eſt, ne forte quod dixit: Ei autẽ qui operatur merces ſecundũ debitũ
reputabitur, ſiniſtri magis operis intelligendũ ſit debitũ. Debita enim peccata dici in di
uinis uoluminibus frequenter inuenies, ut ipſe dominus in oratione nos docuit dicere.
Matt.6 Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Et iterum cũ
dicit ipſe dominus: Cuidam patrifamiliâs erant duo debitores, unus debebat denarios
quingentos, & alius quinquaginta: & hoc de peccatis dici ipſe interpretatus eſt. Ne for
Matt.7 te ergo & in hoc loco mercedem operis quæ ſecundum debitum redditur, ad hunc ſen
ſum quem ſupra diximus: Apoſtolus traxerit, de his qui ita operantur ſicut & Cain o-
Rom.6 peratus eſt terrã: & ſicut alibi dicit: Diſcedite à me operarij iniquitatis: quibus utiq; qua
ſi debita pœna pro mercede iniquitatis exoluitur. Vnde idem apoſtolus in alio loco:
Stipendia (inquit) peccati mors. Et non addidit ut ſimiliter diceret: Stipendia autem
iuſtitiæ uita æterna, ſed ait: Gratia autem dei uita æterna: ut ſtipendiũ quod utiq; debi-
to & mercedi ſimile eſt, retributionem pœnæ eſſe doceret & mortis, uitam uerò æter-
nam ſoli gratiæ conſignaret. Secundum hunc ſenſum & illud quod in euangelio ſcribi-
Luc.6 tur: Qua mẽſura menſi fueritis, eadem remetietur uobis, de ſiniſtris operibus accipien-
dum puto. Neq; enim gratiæ ſuæ mẽſuram ſtatuit deus, cum ſcriptum ſit: Non enim ad
menſuram dat deus ſpiritum. Si ergo hæc putantur rectè diſcuſſa, conſequenter utique
ea quæ cohærent uidebuntur intelligenda: ut operanti quidem opera iniquitatis, mer-
ces ſecundum peccati debitum rependatur: credenti uerò in eum qui iuſtificat impium,
fides ad iuſtitiã reputetur: ſi quidem bene meminimus ſuperiora, in quibus oſtẽdimus
non ei qui ex parte, ſed qui ex integro, & qui perfectè credit, fidem poſſe ad iuſtitiã re-
putari: quæ fides tanta eſt ut iuſtificet etiam eum qui impius fuerit, ut ultra iam non ſit
impius, ſicut ille latro qui pendebat in cruce & blaſphemabat, ſed ſit ſicut ille qui confi
Luc.23 tebatur & dicebat: Domine Ieſu memento mei cum ueneris in regnum tuum. Poſt hæc
uelut ad firmationem ſermonis ſui quem dixerat: Ei autem qui non operatur, credit au
tem in eum qui iuſtificat impium, reputatur fides ad iuſtitiã, aſſumit teſtimoniũ de pſal-
mis, & dicit: Sicut et Dauid dicit beatitudinem hominis, cui deus accepto fert iuſtitiam
ſine operibus: Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & reliqua uſq; ad peccatum: ui-
dens per hos ſermones cõſequenter approbari poſſe quod reputetur homini iuſtitia ſi-
ne operibus. Vnde mihi uidetur hoc intellexiſſe apoſtolus, quia impoſſibile ſit in ho-
mine cui iam per ætatem diſcernendi de bono & malo ineſt intellectus, neq; iniuſtitiã
ineſſe, neq; iuſtitiam: quod ſi ita eſt, ſine altero è duobus inueniri anima non poteſt: &
cum eſſe deſierit à malis, quod iam inueniatur in bonis: in malis autem non eſt illa ani-
ma, cuius remiſſæ ſunt iniquitates, & cuius tecta ſunt peccata, & cui non imputabit do-
minus peccatum, conueniens ergo ut ſit in bonis. Competenter igitur ad remiſſionem
iniquitatum & obtectionem peccatorum, & aliquid quod nõ imputat dominus pecca
tum, dicit apoſtolus quod homini iuſtitia reputetur, licet nõdum opera iuſtitiæ egerit,
ſed pro eo tantum quod credidit in eum, qui iuſtificat impiũ. Initium nanq; iuſtificari
à deo, fides eſt quæ credit in iuſtificantem. Et hæc fides cum iuſtificata fuerit, tanquam
radix imbre ſuſcepto hęret in animæ ſolo, ut cum per legem dei excoli cœperit, ſurgãt
in ea rami qui fructus operum ferant. Non ergo ex operibus radix iuſtitiæ, ſed ex radi-
ce iuſtitiæ fructus operum creſcit, illa ſcilicet radice iuſtitiæ, qua deus accepto fert iu-
ſtitiam

stitiam sine operibus. Vnde propterea puto & Dauid trigesimoprimo psalmo, quē superscripsit: Intellectus Dauid, dedisse istud initium, admonēs per ipsam superscriptionem altiorem debere requiri intellectum in his quæ dicturus erat, quia beati quorum remittuntur iniquitates: de quibus prout potuimus diximus, cum de psalmis per ordinem dictaremus. Sed permouet nos ordinis ipsius differentia, quod primo dixit, Beati quorum remissæ sunt iniquitates: Secundo, Quorū tecta sunt peccata: Tertio, cui non imputabit dominus peccatum. Et uide si forte potest iste ordo in anima una eademq; intelligi: ut quia initium est conuersionis animæ mala derelinquere, pro hoc iniquitatum remissionē mereatur accipere: cum autē cœperit bona facere, uelut singula quæq; quæ præcesserant mala bonis recentibus obtegens, & abundantiorem numerum bonorum introducens quàm prius fuerat malorum, tegere peccata dicatur: Vbi uerò iam ad perfectū uenerit, ita ut omnis de ea malitiæ radix penitus amputetur, eousq; ut nullum in ea uestigiū possit inueniri nequitiæ, ubi iam summa perfectæ beatitudinis promittatur, tum nullum possit dominus imputare peccatū. Iniquitas sane à peccato hanc habet differentiam, quod iniquitas in his dicitur, quæ contra legem committuntur: unde & græcus sermo ἀνομίαν appellat iniquitatem, hoc est quod cōmittitur: Peccatū uerò etiam illud dici potest, si contra q̄ natura docet, & conscientia arguit, delinquatur.

Beatitudo ergo hæc in circumcisione tātum manet, an etiam in præputio? Dicimus enim quia reputata est Abrahæ fides ad iustitiā. Quomodo ergo reputata est? In circūcisione, an in præputio? Non in circumcisione, sed in præputio: & signum accepit circumcisionis signaculum iustitiæ fidei, quæ est in præputio, ut sit pater omnium credentium per præputium, ut reputetur & illis ad iustitiam, & sit pater circumcisionis nō his tantum qui sunt ex circumcisione, sed & illis qui sectantur uestigia eius quæ est in præputio fidei patris nostri Abrahæ.] Cum dixisset superius, quia credidit Abraham deo, & reputatum est ei ad iustitiam: & huiuscemodi fides quid haberet beatitudinis ostendisset ex his quæ in trigesimoseptimo scripta sunt psalmo, quia ita credenti non reputaret dominus peccatum: proponit interrogationem ex cuius responsione doceatur, & ex ipsa temporum ratione, quod beatitudo iustificationis Abrahæ non in circumcisione, sed adhuc in præputio posito data est. Quod si Abrahā cum esset adhuc in pręputio ex fide iustificatus est, potest & omnis qui credit deo iustificari per fidem, etiam si sit in præputio, & pertinere etiam ad ipsum hæc beatitudo quæ dicit: Beatus cui non imputauit dominus peccatum. Ostendit ergo quia non cuilibet dominus non imputet peccatum, sed ei qui crediderit propter fidem suam peccata non reputet. Sicut enim Abrahę reputata est fides ad iustitiam, ita & omni credenti cum fides ad iustitiam reputatur, peccata utiq; non imputantur: Neq; enim de iustis dicit, quia reputetur eis fides ad iustitiam. Quod si ita putetur, quid uidebitur gratiæ iusto reputari iustitiam ad iustitiam? Sed utiq; illi dicit fidem reputatam esse ad iustitiam, qui antequam haberet hāc fidem, iustitiam non habebat: & iste est utiq; beatus, cui deus accepto fert iustitiam sine operibus, & cui nō imputatur peccatum, cui etiam remissæ sunt iniquitates, & obtecta si qua antea fuerant peccata. Simul autem & edocet nos diligentius intendere lectioni, cum tam uigilanter ea quæ scripta sunt de Abraham, quia reputata est ei fides ad iustitiam, uult à nobis considerari etiam quando reputata sit: quo & temporis ratio in his quæ scripta sunt colligatur, utrum ne in præputio Abrahæ ista dicta sunt, an cum transiret iam ad circumcisionem, & ait: Quomodo ergo reputata est fides eius ad iustitiam? cum esset in circumcisione, an cum esset in præputio? Si enim fuisset id temporis in circumcisione, uideretur utiq; à fidei huius gratia exclusum esse præputium. Nunc uerò ostendit, quod in præputio adhuc posito reputata est fides ad iustitiam, & ideo pronunciat, quia cum Abraham in præputio positus per fidem iustificatus sit, sine dubio princeps & pater merito dicitur omnium credentium per præputiū. Quod uerò post fidem quæ ta fuerit, accepit circumcisionem, consequenter causam qua circumcisio ei datus, ut per hoc pater fieret etiam eorum qui in circumcisione nascuntur: si tamen ad illam fidem pertineant quę in præputio positum iustificauit Abraham. Efficitur ergo utriusq; generis pater, his qui sunt in præputio per fidem, & his qui sunt in circūcisione per

per carnem: & post circumcisionē generat primo Isaac, atq; ab ipso auspicatur Ogdoadis initium, id est octaui diei in ipso consecrantur prima mysteria, & exinde incipit posteritas Abrahæ duplici currere sacramento. Sicut enim fides natura sui aliud esse intelligitur, & aliud iustitia quæ ei per fidem reputata est: ita & alia eius esse in præputio, alia in circumcisione posteritas. Nam eos qui incircūcisi sunt, ipsos esse lapides puto de quibus posse dicitur deus suscitare filios Abrahæ, in quibus & illud cōpletur quod scriptum est: Quia benedicentur in te omnes tribus terræ. Sed repetamus adhuc quod dicit: Et signum accepit circumcisionis signaculum iustitiæ fidei quæ est in præputio: ac profundam in his Pauli sapientiam contēplemur. Fortassis enim aliquibus eundem sermonem secundo dicere uideatur, id est signaculum. Sed mihi uterq; sermo multā inter se uidetur habere differentiā. Signū nanq; dicitur, cum per hoc quod uidetur aliud aliquid indicatur: sicut cum uerbi gratia dicit dominus in euangelio: Generatio hęc signū quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ prophetæ. Sicut enim fuit Ionas in uentre ceti tribus diebus, & tribus noctibus: ita & filium hominis oportet esse in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus. Hoc est ergo signū ubi Ionas uidebatur, & Christus intelligebatur. Similiter & de ipso domino in euangelio dicitur: Ecce hic positus est in ruinam, & in resurrectionem multorum, & in signum cui contradicetur. Contradicebatur enim signo in quo Christus uenerat, quia aliud in eo uidebatur, & aliud intelligebatur. Caro cernebatur, & deus credebatur. Sic ergo accepit & Abraham signum: & quod esset signum in consequentibus dicit: Circumcisionem, inquit: quæ circumcisio esset signaculum iustitiæ fidei quam habuit anteq; circūcideretur. Bene ergo circumcisionem signū appellauit in Abraham, quia & ipsa aliud uidebatur & aliud intelligebatur: & ostendit quia iam tunc carnalis illa circūcisio signum erat spiritalis circūcisionis, quæ non in carne suscipitur, sed in corde. Quod uerò dixit signaculum, ita intelligi puto. Signaculū dicitur cū alicui rei seruādæ pro tēpore custodia imponitur, quod nemo alius nisi ipse qui impressit debeat resignare. Per istud ergo signaculū, ut exponit apostolus, iustitia fidei quam in præputio positus Abraham accipere meruit, indicatur, & pater esse multarum gentium: quod tunc credimus resignandum cum plenitudo gentium introierit, & omnis Israel saluabitur. Tunc enim fiet quod dicit apostolus, non solum gentium, sed etiam circūcisionis per fidem pater Abraham. Et adhuc apertius de signo & signaculo disseramus. Cum signū sit sicut diximus ubi indicatur aliquid per hoc quod uidetur, signaculum uerò ubi concluditur pro tempore aliquid & non patet, potest etiam ita intelligi, quod mysteria quæ in patriarchis & lege adumbrantur, huiusmodi erant quæ & signis indicanda essent, & signaculis obseruanda. Quod ergo signis indicanda erant his qui credebant ex gentibus, signū cepisse dicitur Abraham: quod uerò his qui in circumcisione non erant credituri, obseruanda erant & obtegenda, signaculum dicitur accepisse. Quod signaculum illo utiq; in tempore resignabitur, cū in nouissimis diebus postquam plenitudo (ut diximus) gentium introierit, omnis Israel saluus fiet. Idcirco deniq; ante Abrahā iustificatus in fide dum adhuc esset incircumcisus, & postea circumciditur, ut ostenderetur primo pater futurus multarū gentiū, & postea eorum qui ex circūcisione credituri sunt. Neq; enim hi qui secundum carnem nascuntur ex Abrahā, filij Abrahā dicendi sunt, nisi fidem & opera habeant Abrahæ. Inde deniq; & dominus in euangelio dicit ad Iudæos, qui se iactabant filios esse Abrahæ: Si filij Abrahę essetis, opera utiq; Abrahæ faceretis. Vis autē ex ueteri scriptura perdoceri quod filius quis dicitur non tantū eius de cuius carnali semine descendit, sed eius cuius actus imitatur & opera, audi Danielem quid dicat ad unum ex illis senioribus quos arguit adulterij. Semen (inquit) Chanaan & nō Iuda species seduxit te, & concupiscentia euertit cor tuū. Vides eum qui carnaliter de genere Iuda descenderat, negari filium esse Iuda, sed Chanaan, eius scilicet cuius actus & opera sequebatur. Ita ergo & hi qui de Abrahæ semine secundum carnem genus ducunt, non dicuntur filij Abrahæ, si eius non habent fidem. Sic deniq; & propheta dicit ad eos. Pater tuus Amorrheus, & mater tua Cethea. Quibus utiq; non eos necessitudo generis, sed morum similitudo iūgebat. Vt esset ergo (inquit) pater omnium credētium per præputium, ut reputetur illi ad iustitiam, & pater circūcisionis non his tantum qui sunt ex circūcisione, sed & illis qui sequun

[Margin notes: Matt.16 (beside "quid indicatur"); Ioan.8 (beside "niq; & dominus"); Dan.13 (beside "guit adulterij"); Ezech.16 (beside "non habent fidem")]

sequuntur uestigia eius quæ est in præputio fidei patris nostri Abrahæ. In quo euidenter ex utroque populo (sicut superius diximus) pronũciat non carnis originem, se nobilitatem fidei requirendam. De circumcisionis autem sacramento latius iam in superioribus diximus, sed & in aliis pluribus locis quæ pro re & pro tẽpore occurrere uisa sunt exposuimus. Sed diligentem lectorem, quem iota unum aut apex de lege nõ præterierit, ne illud quidem latere debet: quia hoc quod apostolus dixit: Reputata est Abrahæ fides eius ad iustitiam, illo tempore cum de eo scriptum est, quia crediderit deo & reputatum sit ei ad iustitiam, nondum Abraham uocabatur, sed Abrã erat nomen eius: Adhuc enim incircumcisus manebat, ut interpretatur apostolus. De quo aliquibus forte uidebitur error in exemplaribus haberi, quod facile Abraham pro Abram scribi potuerit. Sed quia hæc existimatio potius incerta est quàm firma approbatio, nos cõpendiosius respõdeamus, quod obseruans apostolus sentẽtiam dei qua dixit: Iam non Abram, sed Abraham erit nomen tuum, appellauit nunc eum non ut in loco Genesis scriptum est, sed ut de eo pronũciauerat deus. Quod enim diuinitus sancitur, obseruari in posterum conuenit. Hæc prout potuimus in locis tam arduis, & tam difficilibus probata si quis forte animi nostri studium consideret amplecti poterit. Si uerò infirmitatem sensus nostri notare uelit, ueniã petimus, & ei qui melius de his disserere uel explanare potuerit, libenter cedimus. Nos uerò ad ea quæ sequuntur segni licet gressu conuertimus pedem. Non enim per legem promissio Abrahę aut semini eius ut hæres esset mundi, sed per iustitiam fidei.] Hoc in loco mihi uidetur de lege Moysi apostolus disputare, & asserere quod promissio quæ facta est ad Abraham ut hæreditatem mundi, id est terræ totius acciperet ipse uel semẽ eius, non ex Moysi lege cõstaret. Ante enim quàm Moyses legislator existeret, uisus est (inquit) dominus Abrahæ, & dixit ad eum. Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & ueni in terram quam tibi ostendero, & faciam te in gentem magnam, & benedicã te, & magnificabo nomen tuum, & eris benedictus: & benedicam benedicentes te, & maledicam maledicentes te, & benedicent in te omnes tribus terræ. Quod ergo dicit, Benedicentur in te omnes tribus terræ, hoc est hæredem factum esse totius mundi. Quæ utique promissio ad Abraham antea facta est, quàm per Moysen de legis obseruantia mandaretur. Sic ergo non est ex lege promissio Abrahæ neque semini eius ut hæres sit mundi, sed per iustitiam fidei. Et est ista iustitia fidei, de qua in superioribus dixit (ut sæpe iam diximus) quia credidit Abraham deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Nec immerito: legis enim obseruantia pœnam tantummodo effugit, fidei uerò meritũ spem repromissionis expectat & præceptum seruis ponitur, fides quæritur ab amicis. Sed & si secundum ea quæ in superioribus disseruimus, de lege naturali Paulus hoc dicere intelligatur, non erit contrarium rationibns superius redditis. Quamuis enim lex naturæ de bono & malo testimonium reddat secundum iudicium conscientiæ, tamen legi fidei non potest adæquari, quia deo credidit Abraham, & iustificari meruit, atque amicus dei appellari. Si enim qui ex lege, hæredes sunt, exinanita est fides, abolita est promissio: lex enim iram operatur. Vbi autem non est lex, nec præuaricatio.] Si inquit non ex lege promissio data est Abrahæ ut hæres esset mundi, sed per fidem quæ ei ad iustitiam reputata est, consequens sine dubio erit, ut omnes qui sperant sibi à deo iustitiam reputandam, nõ per legem, sed per fidem sperẽt. Et ut hoc euidentius ostenderet addidit. Si (inquit) hi qui ex lege sunt, ipsi hæredes erunt repromissionis illius quam per fidem meruit Abrahã, euacuabitur illud quod ex fide iustificatus est Abrahã: cum utique si ex lege futura esset hæreditas, oportuerit & Abraham legem prius implere, & ita hæreditatem iustitiæ promereri. Et ut ostendat nullo modo hoc ita fieri potuisse, dicit quod lex iram operatur. Vbi autem ira est, hæreditas non est, & addidit. Vbi autem non est lex, nec præuaricatio. Sed repetamus paululũ, & uideamus de qua lege ista dicantur. In superioribus quidem ubi dicit: Si enim qui ex lege hi hæredes sunt, exinanita est fides, & euacuata est promissio: potest & ad Moysi legem, & ad naturalem referri. Certum est enim quod si ex lege Moysi præstatur hæreditas, ut euacuetur illud quod scribitur, Abrahã fidei credulitate meruisse: & rursum si ad naturalem legem conuertatur intelligentia hæc, dici potest, si sufficere potuisset lex naturalis ad fidem, superfluũ uideretur quod dictum est ad Abra-

Gen. 17

Gen. 12

ad Abraham:Exi de terra tua,& de cognatione tua,& de domo patris tui,& ueni in ter
ram quam ostendero tibi,ut quid enim exiret de terra sua,& de domo sua, si ei lex suffi-
ceret naturalis, quã utiq; & in terra sua positus habere & custodire potuisset? Sed nunc
uelut illa minus sufficiente iubetur legem fidei sequi, quasi nec hæres esse mundi ipse
uel semen eius, nec amicus dei poterat appellari. Sic ergo potest ab utraq; lege subtra-
ctum, ad solam fidei legem respicere quod dicit:Si enim qui ex lege,sunt hæredes, exi-
nanita est fides, & euacuata est promissio. Iam uerò in hoc loco ubi dicit, Lex enim irã
operat̃, diligentius intuẽdum est, ad quam legẽ respicere uideatur hic sermo:sed & il-
lud quod sequitur, Vbi enim non est lex,nec præuaricatio. Sed priusquàm à nobis ple
nior explanatio requiratur,ad illa breuiter respõdeamus,quæ de hoc loco Hæretici no
bis solent obtendere. Aiunt enim:Ecce quomodo apostolus dicit quia lex Moysi iram
operatur:ubi uerò lex illa nõ fuerit,ibi nec præuaricatio erit. Requiramus ergo ab eis,
Si ubi lex est,& præuaricatio erit transgressæ legis: ergo ubi & fides est,transgressæ fi-
dei præuaricatio erit.Si enim præuaricator efficitur qui declinat à fide, & si præuarica-
tioni illi quæ in lege est,lex ipsa in causa est: etiam præuaricationi huic quæ in fide est,
fides in causa esse creditur.Si uerò absurdũ est dicere quia fides in causa est ut quis præ-
uaricet̃ à fide, & si non accessisset ad fidem præuaricator fidei non fuisset: ita absurdũ
erit præuaricationem legis ex eo accipere,quod susceperit quis obseruantiã legis. Sed
& illud addemus, quid dicẽt nobis de his qui ante legẽ Moysi in præuaricatione facti
sunt? Si enim nullus ante Moysen præuaricator extitit, nemo condemnatus est,nemo
punitus,quid dicent de Sodomitis? quid de his qui in diluuio cõdemnati sunt? quid de
1 Tim. 2 Cain? quid de ipso Adam? quid de Eua respondebunt? de qua apostolus dicit, Mulier
autem seducta in præuaricatione facta est.Si sine lege Moysi non est præuaricatio, un-
de Adam,unde Eua, præuaricatores ab apostolo nominantur? Verum ut etiam in su-
perioribus sæpe iam diximus, diuersas in hac epistola leges apostolus introducit, &
nunc de lege Moysi loquitur,nunc legem fidei nominat,sicut cum dicit: Vbi est gloria
tio tua? Exclusa est.Per quam legem? Operum? Non,sed per legem fidei. Inducit præ-
Rom. 7 terea & alias leges, de quibus dicit: Condelector enim legi dei secundum interiorem
hominem:uideo autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ,
& captiuum me ducentem in lege peccati:& ita de una ad alteram legem transit, ut nisi
sensus uigilans & intentus sit,deprehendere eum & sequi uix possit. Videndum est er-
go ne forte illa lex quæ est in membris meis, & captiuos nos ducit in legem peccati, i-
psa sit lex quam apostolus iram dicit operari. Operatur enim sine dubio iram ei,quem
captiuum duxerit in lege peccati. Vbi autem lex ista non fuerit, certũ est quod ibi nec
præuaricatio erit. Qui uerò sub ista lege fuerint, cõsequenter nec hæredes erũt. Quod
si de lege Moysi commemorari quis uelit, & dicere quia iram operatur, pro eo fortas-
sis solo hoc poterit affirmare quod peccantem in se aut lapidari continuo, aut cremari
ignibus iubet,uel si quod aliud peccantibus decernitur in lege suppliciũ:ut pœna ipsa
quæ peccati infertur ex lege,ira nunc ab apostolo nominata esse uideatur. Similiter &
de præuaricatione,ut non omnem præuaricationem generaliter in hoc loco astruat ap
pellatã, sed eius qui in lege positus deliquerit: ut grauius delictũ uideatur eius qui per
legẽ prohibetur & peccat,quàm eius qui nulla fuerit lege commonitus.Sed & illud ui
dendũ est,quod nõ dixit apostolus quod ubi lex fuerit ibi & præuaricatio, sed ait: Vbi
autem non est lex,nec præuaricatio.In quo ostendit quod præuaricatio quidem esse o-
mnino non possit, nisi lex fuerit:non tamen si lex sit, omni genere etiam præuaricatio
erit.Potest enim fieri ut sit lex,& præuaricatio non sit:non potest tamen fieri ut præua-
ricatio sit, ubi lex non est. Non & si Moysi legem ponamus continuo omnes qui sub
Moysi lege uixerunt in præuaricatione facti sunt. Alioquin simul & prophetas, & om
nes iustos uidemur inuoluere. Nisi forte dicat aliquis iustos & omnes & prophetas nõ
tam sub lege quàm sub fide uixisse:Peccatores uerò et iniustos legis uinculis fuisse con
1 Tim. 1 strictos,sicut & apostolus dicit,Quia iusto lex non est posita,sed iniustis & nõ subditis,
impijs & peccatoribus, scelestis & profanis, patricidis & matricidis, homicidis, forni-
catoribus, masculorum concubitoribus,plagiatoribus,mendacibus,periuris,& si quid
aliud sanæ doctrinæ aduersatur. Quod si talibus lex posita est, non tibi multo meliores
illi ui-

illi uidebuntur de quibus dicitur: Cum enim gentes quæ legẽ **non habent, naturaliter** quę legis sunt faciunt, huiusmodi legẽ non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptũ in cordibus suis, testimoniũ reddente eis consciẽtia. Et statuamus ante oculos si uideť duos aliquos (uerbi gratia) qui cũ masculis non petierint concubitũ muliebrẽ, unũ ex his pręcepto legis prohibitum, cuius si metũ non habuisset fortasse fecisset: & alium qui proprię mentis iudicio huiuscemodi contagionẽ ne cogitationes quidem suas adire permiserit: nonne multo illum præferas qui nulla legis interminatione deterritus, immunem se à flagitij contaminatione seruauit. Similiter etiã de cæteris peccatis si habeatur examen. Et ideo siue Moysi lex intelligatur, siue etiam quæ in nostris membris est, & iram operatur, nõ possunt qui ex ipsa sunt hæredes esse, sed illi qui sunt ex lege fidei: fidei autẽ illius, ex qua iustificatus est Abraham. Sed fortasse requirat aliquis, quomodo nõ & qui sub lege Moysi est, sub lege fidei esse uideatur, cũ scriptum sit in Exodo: Credidit aũt populus deo & Moysi famulo eius: & iterum in euãgelio dominus dicat: Si crederetis Moysi, crederetis utiq; & mihi: de me enim ille scripsit. Videbitur enim sicut de se dixit, quia qui credit in me, credit & in eum qui misit me: ita & de Moyse dicere, quod si crederetis Moysi, crederetis utiq; & mihi. Ad quod respondebimus, quia illud quod dictũ est in deserto: Credidit populus deo, & Moysi famulo eius, narratio est, qua ostenditur quod ministerio Moysi quo signa & mirabilia ministrauit, populus credidit deo. In hoc uerò ubi dicit: Si crederetis Moysi, crederetis utique & mihi, arguit infidelitatem eorum qui dum ipsi non credunt, ostendunt se nec Moysi literis credere, in quibus de aduentu Christi prophetali sermone comprehẽsum est. Vbi uerò dicit: Qui credit in me, credit in eum qui misit me, spem credentiũ eleuat usq; ad deum patrẽ, ut sicut qui uidet filiũ uidisse se sciat & patrẽ, ita cum credit filio, credidisse sciat & patri. Ideo ex fide, ut secundum gratiã firma sit promissio omni semini, non ei qui ex lege est tantũ, sed & ei qui ex fide est Abrahæ: qui est pater omnium nostrum, sicut scriptum est, quia patrẽ multarum gẽtiũ posui te: ante deum qui credidit, qui uiuificat mortuos, & uocat ea quæ nõ sunt, tanquã ea quæ sunt.] In superioribus distinctionẽ dedit mercedis & gratiæ, dicens mercedẽ rem debiti esse, gratiam aũt nullius esse debiti, sed beneuolentię beneficiũ. Et in pręsenti ergo loco ostendere uolens deũ hæreditatẽ promissionum nõ ex debito, sed per gratiã dare, dicit quia hæreditas à deo his qui credunt non ex mercedis debito, sed fidei munere concedatur. Sicut enim (ut exẽpli causa dixerim) hoc quod subsistimus non potest intelligi, quia ex operis nostri mercede subsistamus, sed euidenter dei munus est quod sumus, & gratia conditoris, qui esse nos uoluit: ita & si hæreditatẽ promissionum dei capiamus, diuinę gratię est, nõ alicuius debiti aut operis merces. Quod si forte uideať hoc ipsum quod dicitur ex fide, nõ esse gratis, quippe si offerenda sit fides prius ab homine, et ita à deo gratia promerenda: audi quomodo in alijs etiã de hoc idem Apostolus docet. Etenim ubi enumerat dona spiritus, quæ dicit secundum mensurã fidei credentibus dari, ibi inter cætera etiam donum fidei asserit per spiritum sanctum tribui. Post multa nanq; ita etiã de hoc dicit: Alij fides in eodem spiritu: ut ostendat quod etiã fides per gratiã datur. Sed & alibi idem Apostolus docet dicens, quia à deo uobis datum est non solum ut credatis in Christum, sed etiam ut patiamini pro illo. Inuenis hoc designari & in Euãgelijs, ubi Apostoli intelligentes quod ea quæ ex homine est fides, esse non potest perfecta, ni addita fuerit etiã ea quæ ex deo est, dicũt ad Saluatorẽ: Auge nobis fidem. Ex quibus omnibus apertissime comprobatur quod hic dicit Apostolus: Ideo ex fide, ut secundum gratiã firma sit promissio: quia etiam fides ipsa qua credere uidemur deo, dono in nobis gratiæ confirmatur. Hæc autem est gratia quam inuenire sicut thesaurũ magnum meretur si quis beatus est. Hanc inuenit Noe, & ideo scriptũ est de eo: Noe autem inuenit gratiam in conspectu domini dei. Hanc inuenerat gratiã & Moyses, & ideo dicebat ad deum: Si inueni gratiam in conspectu tuo. Inuenimus tamen aliquos sanctorum, non solum in conspectu domini dei inuenisse gratiam, sed etiam in conspectu hominũ. Deniq; de beato Ioseph scriptũ est: Et inuenit Ioseph gratiam in conspectu domini sui. Sed ista gratia quæ in cõspectu hominum inuenitur, deo largiente cõceditur. Sic enim scriptum est de eodem Ioseph, Et erat dominus cum Ioseph, & infudit super eum misericordiã, & dedit illi gratiam in

Exod.14 · Ioan.5 · Ioan.12 · 1 Cor.12 · Luc.17 · Gen.6 · Exod.33 · Gen.49

conspectu principis carceris. Amplius adhuc aliquid de huiusmodi gratia in diuinis li-
Ester.2 teris memoratur de beata Hester. Sic enim ait: quia erat Hester inueniẽs gratiam apud
omnes qui uidebant eam. Paulo post dicit scriptura: Inuenit gratiã Hester super omnes
cæteras uirgines, & imposuit ei rex diadema muliebre. Hoc aũt non arbitror importu-
ne & de scripturis sanctis requisiuimus ad cõfirmationẽ apostolici dicti, in quo de fide
& gratia disputat. Ait ergo: Ideo ex fide, ut secundum gratiã firma sit promissio. Sed &
hoc notandum est quod ait: Ideo ex fide, ut secundũ gratiã firma sit promissio, quasi o-
stendere uolens quod si ex lege esset, & nõ ex gratia promissio, firma nõ esset: nunc aũt
idcirco firma sit, quia nõ ex lege, sed per gratiã. In quo ego puto quod tale aliquid intel
ligi uelit, quia quæ ex lege sunt extra nos sunt: quę aũt per gratiã, intra nos habent. Ver
bi causa, quæ in lege scripta sunt, calamo & atramento in membranis uel chartulis scri
2 Cor.3 pta sunt: quæ aũt ex gratia descendunt, per spiritũ dei in corde nostro descripta sunt, si-
cut idem ipse Apostolus minister huius gratiæ in aliјs designat, & dicit: Epistola nostra
uos estis, inscripta nõ atramento sed spiritu dei uiui, non in tabulis lapideis, sed in tabu-
lis cordis carnalibus. Ideo ut mihi uidet firmiora dicit ea quæ per gratiam, quàm ea quæ ex
lege sunt: quia illa extra nos sunt, & hæc intra nos: & illa in fragili materia cõsistunt, ita
ut facile possint exolescere: hæc uerò dei spiritu inscripta, & in animæ penetralibus im-
pressa, firmitatẽ perpetuitatis obtinent. Talibus ergo literis promissionis inscribitur a-
nima quæ fidem suam deo uelut cæris obtulerit præparatis, ut in his dei gratia dignãter
possit inscribi: & ideo huiusmodi fides reputatur ad iustitiã, quæ capax gratiæ cœlestis
extiterit. Hoc aũt cõtingit semini Abrahę, non ei tantũ quod ex lege est, sed ei quod ex
fide est. Multo enim Abrahæ nobilior ex fide est quàm ex carne successio, quia non ex car-
ne, sed ex fide iustificatus esse memoratur. Si enim nõ ex fide, sed ex semine danda suc-
cessio est, conueniens erit & Ismaelis posteritatẽ, & eos qui ex Cethura descendunt, ad
promissionũ sacramenta perduci. Quod utiq; non recipitur, sed sola legis ac fidei poste
ritas introducitur. Verum nõ nos prætereat Apostoli in hoc loco nutabunda quædam
& ambigue prolata locutio. Quod enim dixit: Vt firma sit promissio omni semini, non
ei quod ex lege est tantũ, sed & ei quod ex fide est: si ita intelligatur quasi aliud ex lege
semen & aliud ex fide dixerit, ut tanquam ab utroq; semine promissio debeat expecta-
ri, inuenitur cõtraria dicere his quæ superius scripsit, cum ait: Non enim hi qui ex lege,
Rom.3 hæredes sunt. Item alibi Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus
Ibid. legis. Et rursum. Si enim qui ex lege hæredes sunt, euacuata est fides. Etenim si ex fide
iustificatur homo sine operibus legis, & hæredes nõ fuerint hi qui ex lege sunt: quomo
do non contrariũ uidebitur quod in hoc loco dicit firmam esse promissionem per gra-
tiam, non ei tantũ semini quod ex lege est, sed & ei quod ex fide est? & cum in superio-
ribus eos qui ex lege sunt repulisse uideatur, hic eos quomodo exæquat his quos ex fi-
de sperare gratiã dicit? Sed mihi uidetur quod dicit: Omni semini non ei quod ex lege
est tantũ, sed & ei quod ex fide est: legem hic (sicut sæpe iam diximus) indicare natura-
lem: & hoc asserere, quod nõ his qui ex lege naturali solum ueniũt, firma sit promissio,
sed & his qui ex fide legi addiderint naturali eam fidem quã habuit Abraham pater no
ster: ut non duos populos, unum ex fide, & alium ex lege indicare uideatur, sed unum
atq; eundem qui non solum ex lege naturali qua omnes homines utuntur, sed ex fide,
cuius Abrahã auctor extitit, placeat deo. Quo scilicet ostendat, quod si quis habeat in-
tegra omnia quæ lex edocet naturalis, & in nullo eũ peccati conscientia reprehendat,
non tamen habeat etiam fidei gratiam, nõ posse eum iustificari. Fides enim est, quæ ad
iustitiam reputatur. Et hoc modo habita distinctio reddit intelligentiam planiorem: at
que ea quæ contraria putantur, consona esse & sibi inuicẽ concordantia deprehenden
tur. De diuersitate autem legum, quod in hac præcipue epistola Apostolus sæpe etiam
latenter & subito ab alia ad aliam legem sermonis ordinem mutet, frequenter ostendi-
mus, & eadem iterare superfluũ est. Bene autem non de Abraham dixit pater omnium,
sed ait pater omnium uestrum: id est non qui ex lege descendimus, sed qui ex fide à le-
ge succedimus. Et quia omnium qui huiusmodi sunt pater est, merito promissionis di-
uinæ sententiam in consequentibus posuit dicens: Sicut scriptum est, quia patrem mul
tarum gentium posui te, ante eum cui credidit deum. Si ergo pater futurus esse promit-
titur

titur multarũ gentium, non immerito pater & eorum qui ex gentibus, & eorum qui ex
circumcisione ueniũt, nominatᷣ. Et recte addidit ex sua interpretatione Apostolus, An-
te eum cui credidit deum: hoc est pater positus est multarũ gentium ante ipsum deũ cui
credidit, cuius promissiones, & à quo signaculũ fidei in circũcisione suscepit. Quomo-
do ergo circumcisio patrẽ sibi proprie defendit, cum ipse deus qui eam circumcisionẽ
dedit, multarũ eum gentium posuerit patrẽ? Quod si aliquis hoc ad Ismaelis posteritatẽ
uoluerit & Cethuræ cõuertere, occurrit ei quod scriptũ est, quia benedicentur in te om
nes tribus terræ. Hoc etiã in Euangelio Baptista dicebat, quia potens est deus de lapidi Matt.3
bus istis suscitare filios Abrahę. Addidit aũt in subsequentibus: Qui uiuificat mortuos,
& uocat ea quæ nõ sunt, tanq̃ ea quæ sunt. Mortuos hic secundũ animæ peccatũ intelli
gimus, quoniã anima, inquit, quæ peccat morietᷣ. Sicut enim in morte corporali pereũt
sensus, & nec quis ultra corpus, neq; auditũ, neq; odoratum, aut gustum recipit, uel ta-
ctum: ita & qui spiritales sensus in anima perdiderit, ut non uideat deũ, neq; audiat uer-
bum dei, neq; suauem odorẽ capiat Christi, neq; gustet bonũ dei uerbũ, neq; manus e-
ius pertractẽt de uerbo uitæ, huiusmodi homines merito mortui appellantᷣ. Tales inue
nit nos aduẽtus Christi, sed uiuificauit per gratiã suã, sicut & alibi dicit idẽ Apostolus:
Et nos cũ mortui essemus delictis & peccatis nostris, simul cũ illo resuscitauit nos. Vis Eph.2
aũt tibi & de scripturis propheticis approbari quod omnes qui idola colũt, & cõfidunt
in eis, mortui sunt? Audi Dauid quomodo dicit: Simulacra gẽtium argentũ & aurum, Psal.113
opera manuum hominũ. Os habent & non loquentur: oculos habent, & nõ uidebunt:
aures habent, & non audient. Et post aliquanta. Similes, inquit, fiant eis qui faciunt ea,
& omnes qui cõfidunt in eis. Vides mortuos esse, & similes simulacris effectos eos qui
colunt ea, & qui confidunt in eis. Vnde diligentius intueamur si forte sicut hi qui colũt
idola & cõfidunt in eis, similes eis fieri dicũtur: ita & hi qui uerũ deũ colũt, & confidunt
in eo, similes ei fiant. Et hoc est fortassis, quod in initijs homo cum propositũ fuisset ut
ad imaginem & similitudinẽ dei fieret, ad imaginem quidẽ factus est, similitudo autem
dilata est ob hoc ut prius confideret in deo, & ita fieret similis ei, & ipse audiret quia si-
milis ei fiet omnis qui confidit in eo. Hæc per excessum quendã sociauimus his quæ de
mortis genere disseruimus, ut manifestius fieret, quibus modis deus uiuificat mortuos.
Sed & quod in consequentibus dicit: Et uocat quæ nõ sunt, tanquã ea quę sunt quomo
do intelligi debeat uideamus. Frequẽter et in alijs exposuimus, quod deus solus est qui
dicit: Ego sum qui sum: & una est illa dei substantia quæ semp est: cui si quis se adiunxe
rit, unus fit cũ eo spiritus, & per illum qui semper est, etiã ipse esse dicitur. Qui uerò lon-
ge est ab eo, nec participiũ eius sumit, nec esse quidem dicitur, sicut eramus nos gentes
priusquam ad agnitionẽ ueritatis diuinę ueniremus: & ideo dicitur deus uocare ea quę
non sunt, tanquã ea quæ sunt. Inter eos enim qui sunt, id est qui participationẽ habent
eius qui est, Abrahã, & Isaac, & Iacob, & cæteri sancti numerantur. Quod si gentes cre-
dendo in fidẽ ueniunt Abrahæ, consequenter pronunciat Apostolus quod deus uoca-
uerit ea quę non sunt, tanquã ea quę sunt. Potest tamen etiã illud aduerti, ut in hoc loco
erga laudes dei Apostolus latius uideatur effusus, & initium primæ eius creaturæ cum
admiratione memorasse, cum ex nihilo esse fecit uniuersa, & ea quæ non erant, uirtute
potentiæ suæ tanquã quę essent & subsisterent euocauit: & ita ei in creando nihil fuis-
se difficile, ut cum nihil existerent, & omnia subito uocata ita fuisse tanquam quæ sem-
per extiterint. Quod si quis nobis obijciat illum Apostoli sermonem, quem ad Corin-
thios scribit ubi dicit, quia contemptibilia mundi elegit deus quæ non sunt, ut ea quæ 1 Cor.1
sunt destruantur, ut non glorietur omnis caro coram deo: & dicit secundum hanc expo
sitionem non conuenire ut destrui dicantur quæ sunt, cum ea quæ nõ sunt, uocata sunt:
dicemus ad hæc, quia in illo loco alios dixit eos qui sunt, & alios in hoc capite in episto
la ad Romanos. Declarauit enim ad Corinthios quia de his diceret quos supra enume
rauerat. Dixit enim superius: Videte enim uocationẽ uestram fratres, quia nõ multi sa-
pientes inter uos secundum carnẽ, non multi potentes, nõ multi nobiles, sed quæ stulta
sunt mũdi elegit deus ut cõfundat sapientes, & infirma mundi elegit deus ut cõfundat
fortia. Sicut ergo stulta mũdi elegisse dicit deũ, hoc est gentes, ut cõfunderet sapiẽtes si-
ne dubio Iudęos, et infirma mũdi ut cõfundat fortia: eodẽ ordine in hoc loco dicit et de

his quæ nõ ſunt, ut ea quæ ſunt deſtruat:& non eſſe gentes, eſſe aũt Iudæos oſtendit, id
eſt qui in lege erant,ſed legẽ non implebant,ut deſtruerentur,et iudicarent̃ illi qui non
erant in lege,& Abrahæ fidei credulitatis merito iungerentur. Quod aũt dixit:Vt con
fundat ſapientes,nõ quod uere ſapientes eſſent, alioqui nunquã confunderet deus eos
qui ſecundũ dei ſapientiã ſapientes ſunt:ſed illos dicit qui ſe putant eſſe ſapiẽtes & non
ſunt,ſicut & alibi dicit:Vbi ſapiens? ubi ſcriba? ubi cõquiſitor huius ſeculi? Nónne ſtul
tam fecit deus ſapientiã huius mundi? Huius mundi ergo penuriã ſenſus, ſed ſecũdum
illud quod dictũ eſt:Qui uult ſapiens eſſe: ſtultus fiat in hoc mundo ut ſit ſapiens apud
deum:quia ſapientia huius mundi ſtultitia eſt apud deum.Qui cõtra ſpem in ſpem cre-
didit, ut fieret pater multarũ gentium, ſecundũ quod dictũ eſt ei : Sic erit ſemẽ tuũ ſicut
ſtellę cœli,& arena maris:& nõ infirmatus eſt à fide,nec conſiderauit corpus ſuũ emor-
tuum,cũ ferè centum eſſet annorũ,& emortuam uuluã Sarræ:in repromiſſione etiã dei
non hæſitauit diffidentia,ſed cõfortatus eſt à fide,dans gloriã deo,& pleniſſime ſciens,
quia quæcunq; promiſit deus potens eſt & facere.Ideo & reputatũ eſt illi ad iuſtitiam.]
Videtur mihi quod dixit Apoſtolus cõtra ſpem, aſpexiſſe quod & in Geneſi refert̃
Gen.15 Abrahã dixiſſe ad dominũ,Dominator domine quid mihi dabis? Ego aũt dimittor ſine
filijs:hic aũt filius manet uernaculæ meæ Damaſcus Eliezer:& addidit Abram:quoni-
am mihi nõ dediſti ſemẽ,hic uernaculus meus, hęres meus erit.Ex quibus utiq; uerbis
Abrahã de filijs ſuſcipiẽdis intelligit̃ deſperaſſe.Quod uerò dixit:In ſpem credidit,da-
tam rurſus ei ſpem opinor inde collegit ubi ſcriptũ eſt : Et uox domini facta eſt ad eum
dicens:non eſt hic hæres tuus,ſed qui exierit de te, ipſe erit hæres tuus. Eduxit aũt eum
foras & dixit illi:Reſpice ad cœlũ, & numera ſtellas ſi poteris dinumerare eas:& ait ad
eum:Sic erit ſemẽ tuũ.Et credidit deo,& reputatũ eſt ei ad iuſtitiam.Ex his ergo uerbis
deſperatio prius,& poſtmodũ data ei ſpes de promiſſionibus declaratur. Cui quia cre-
didit,ſcribit̃ de eo hoc quod nunc proponit Apoſtolus, quia reputatũ eſt ei ad iuſtitiã.
Merito aũt & more ſibi ſolito ubi de fide tractat Apoſtolus,cõiungit & ſpem,ſciens fi-
Heb.11 dei ſpem inſeparabiliter cohærere,ſicut & in epiſtola ad Hebręos idẽ docet dicens:Eſt
Rom.8 aũt fides ſperandarum rerum ſubſtantia, indiciũ non apparentium . Et iterũ in hac ea-
dem ad Romanos epiſtola in poſterioribus dicit:Spe aũt ſalui facti ſumus.Spes autem
quę uidetur non eſt ſpes.Quod enim uidet quis quid ſperat? Si uerò quod nõ uidemus
ſperamus,per patientiã expectamus.Quod ſi ſpe ſalui facti ſumus, hoc idẽ eſt quod ali
Matt.9 bi dicit,quia per fidem ſaluati ſumus,&,Fides tua te ſaluã fecit,&,Secundũ fidem tuam
cõtingat tibi.Quæ utiq; illis dicũtur qui credentes in Ieſu ſpem geſſerunt ab eo ſe poſſe
curari : Sicut aũt Abraham cõtra ſpem in ſpe credidit, ita omnes qui per fidem filij ſunt
Abraham cõtra ſpem in ſpe credunt de ſingulis quibuſq; quæ credunt, ſiue de reſurre-
ctione mortuorũ,ſiue de hęreditate regni cœlorũ.Hęc enim quantũ ad naturã humanã
ſpectat, contra ſpem uidentur:quantum aũt ad potentiã dei,in ſpe creduntur:exemplo
Abrahã credentis quia quæcunq; promiſit deus,potens eſt & facere:ſi tamẽ his qui cre
dunt maneat fides,ſpes & charitas.Et puto quod prima ſalutis initia,& ipſa fundamẽta
fides eſt : Profectus uerò & augmenta ædificij ſpes eſt:perfectio aũt & culmẽ totius o-
peris charitas : & ideo maior omniũ dicitur charitas.Igitur Abraham cõtra ſpem in ſpe
credidit,ut pater fieret multarũ gentiũ quæ futuræ eſſent ſicut ſtellæ cœli,non ſolũ mul
titudine,ſed & claritate.Cuiq; promittẽti fideliter credens,non,inquit,infirmatus eſt fi
de.Quod dicit,nõ infirmatus eſt fide,oſtendere mihi uidetur eſſe quandam infirmitatẽ
in fide.Quod ſi eſt infirmitas,eſt ſine dubio & ſanitas, ſicut & in alijs oſtendit, cũ dicit:
ad Tit.1 Increpa illos acriter, ut ſani ſint in fide . Beatus ergo eſt qui nõ infirmat̃ in fide:Si uerò
Rom.14 quis infirmetur, curã eius deſcribit Apoſtolus cum dicit:infirmantẽ autem in fide aſſu-
mite nõ in diſceptionibus cogitationum.Nã alius credit manducare ſe omnia:qui autẽ
infirmus eſt,holera mãducet.Per quod utiq; deſignat uerbi holera prębenda eſſe ei qui
infirmat̃ in fide,ne plena fidei doctrina cunctantibus in ea & quodammodo ægrotan-
tibus ingeratur . Sana autem fides dicitur quæ perfecta eſt, & cui nihil deeſt : & ipſa eſt
quæ credit manducare omnia,id eſt quæ capere poteſt omnia: quã qui habet , ſpiritalis
appellatur,& dijudicat omnia,& in nullo ſermone ſcãdalizari poteſt. Vnde euidenter
apparet eſſe augmenta quædã & profectus in fide, & aliquos habere partem fidei exi-
guam

guam,alios magnã,alios uerò habere omnẽ fidẽ: Vnde Apostolus dicebat: Si habeam 1 Cor.13
omnẽ fidem ita ut montes transferã. Sed & in Euangelijs discipuli dicunt ad dominũ,
quasi quibus nondũ plena inesset fides: Auge nobis fidẽ. Considera sane si secundum,
ea quę de fide dicimus, etiã de charitatis augmẽtis similiter possimus intelligere, ita ut
dicamus & de charitate,sicut ille dixit: Si habeã omnem fidẽ, si habeã omnẽ charitatẽ:
& illũ habere omnẽ charitatẽ,qui omnia illa habuerit quæ propria charitatis sunt, sicut
dicit Apostolus: Charitas patiens est,benigna est,non inflatur,nõ æmulatur, non ambi
tiosa est,nõ perperã agit,non irritat̃,omnia tolerat, omnia credit,omnia sperat, omnia
sustinet,& cætera his similia. Quę si quis habeat,recte mihi uidetur dicere quod habeat
omnẽ charitatem: quę charitas sine dubio ex his singulis ab Apostolo suprà memoratis
partibus cõstat. Similiter aũt & de misericordia & pietate cæterisq; uirtutibus arbitror
dici posse. Et forte per hęc singula,sicut de fide dictũ est,quia fides reputata est ad iustiti
am,ita & de charitate dici potest,quia reputata est ei charitas ad iustitiã, aut pietas, aut
misericordia. Sed uideamus iam ea quę cõsequuntur. Et non,inquit,infirmatus est fide,
nec considerauit suũ corpus emortuũ,cum ferè centum annorũ esset,& emortuam uul
uam Sarrę, in repromissione etiã dei non hæsitauit diffidentia, sed confortatus est fide.
Quantũ quidem ad simplicẽ pertinet intellectũ,euidentẽ protulit rationẽ, quod Abra
ham cũ audiret sibi à deo sobolem repromitti,nõ respexit ad emortuas cẽtenarij corpo
ris uires, de quo utiq; nequaquã sperari poterat ulla successio: sed potentiã promittẽtis
intuitus,nihil difficile esse credidit in his quæ promittebat omnipotens: sed dedit, in-
quit,gloriã deo,intelligens solius dei esse munus,ubi humanæ fœcunditatis iura cessa-
uerant. Merito igitur dedit gloriã deo,qui naturæ fuerat desertus auxilijs. Hæc,ut dixi,
quantũ ad simplicem intelligentiã pertinet sufficienter dicta uidebuntur. Si uerò quis
obijciat nobis, quomodo poterit Abrahã in centenario annorũ numero positus emor
tui corporis dici,qui posteaq; suscepisset Isaac,& defuncta esset Sarra,quę eum nonage
naria cõceperat,& uixerat annis centũ uigintiseptẽ,postea etiam q; annorũ quadragin Gen.24
ta factus Isaac accepit Rebeccã,post omnia ista scribitur: Et apponens Abraham acce-
pit uxorẽ cui nomen Cethura, & peperit ei Zamram, & Iecsan, & Madan, & Madian,
& Iesboch,& Sue? quomodo ergo uidebitur emortui corporis, qui multo senior effe-
ctus quàm tunc erat,uxorem acceperit,& sex liberos potuit procreare? Quas obiectio
nes ut decenter possimus excludere,expositiones emortui corporis illo transferimus,
ut dicamus Abraham nõ infirmitate ætatis emortuũ, sed secundum illam uirtutẽ quam
sancti in semetipsis primo implentes etiã cæteros habere monent,& dicunt: Mortifica
te membra uestra quæ sunt super terrã. Nam & absurdum puto si hoc bonũ quod in se
Paulus habuit: neq; enim alijs imperaret quod ipse nõ fecerat: si inquã hoc bonũ quod
Paulus habuit,Abrahã tantum patriarcham, quem etiam suum patrẽ dicit Apostolus,
non credamus habuisse. Fuit ergo etiã in illo mortificatio ista membrorũ: non incitaba
tur luxuria,non urebatur libidine,sicut illi de quibus Apostolus dicit, Melius est nube 1 Cor.7
re quàm uri. Hoc idem erat & in Sara, quia defecerũt Sarræ fieri muliebria. Non enim
erat in illa lasciuia muliebris,aut incontinentiæ dissolutio,neq; in usum libidinis præci-
pitabantur inuiti: sed ubi audiunt tãtam posteritatis spem, & sobolis suæ gloriam cœlo
& sideribus exæquandam,ubi hæc audiunt non aspiciunt ad propria bona, ad continẽ
tiæ gratiam, ad membrorum mortificationem, sed hæc omnia quæ sibi lucra ducebant
arbitrantur detrimenta, ut Christum lucrifaciant. Sed fortassis errasse me credis, quod
cum de posteritate Abraham & seminis eius dicerẽ, non debuerim de Christo dicere.
Non erramus, sed cum Apostolo loquimur. Ipse enim hæc de Christo dicta esse inter-
pretatur cum dicit. Scriptũ est: tibi dabo terram hanc & semini tuo. Non dixit, & semi- Gal.3
nibus,tanquam in multis: sed semini tuo,tanquam in uno, qui est Christus. Vides ergo
quomodo nos Apostolus docet sic dominum locutum esse ad Abraham,ut in semine
suo Christum intelligeres debere sentiri: & ob hoc puto quod adiecerit Apostolus, &
dixerit: Dans gloriam deo. Non enim tantam gloriam Abraham potuisset efferre de
natiuitate Isaac, quantam dare potuit gloriam deo, si intellexit Christum de suo emor-
tuo iam & uitijs defecato corpore nasciturum. Sed & tu si mortifices membra tua quæ
sunt super terram,si abiecto omni feruore libidinis emortuũ serues,& nullis obnoxium

uitijs corpus, potes etiã tu fructus ex eo optimos generare, potes generare Isaac, quod est gaudiũ: & hic est primus spiritus fructus: potest semen tuum, & opera tua ascẽdere ad cœlum, & effici opera lucis, & stellarũ fulgori splendoriq; cõferri, ut cũ dies resurrectionis affuerit, tanquã stella differas in claritate. Amplius adhuc dico: potes si tã purus mente, tam sanctus corpore, tam immaculatus actibus fueris, etiã ipsum generare Christum, secundũ illum qui dicebat, Filioli mei quos iterũ parturio donec formet Christus in uobis: & sicut ipse de se dominus dicit: Qui fecerit uoluntatẽ patris mei qui in cœlis est, ipse meus frater, soror, & mater est. Quæ ergo erit mater Iesu, nisi cuius uulua emortua est? ut ita demũ parturiat filios castitatis, sicut & mulier de qua dicit Apostolus: Salua aũt erit per filiorum generationẽ, si permãserit in fide & castitate. Vnde etiã pro his cõuenienter additũ puto: Et reputatum est ei ad iustitiã. Quomodo enim non ad iustitiam reputaretur ei, qui non solum in fide sed & in omnibus uirtutibus perfectionẽ tenebat? Non est aũt scriptum propter ipsum tantũ, quod reputatum est ei ad iustitiã, sed & propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum qui suscitauit Iesum Christũ dominum nostrum à mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.] Hoc in loco quod dicit, Non propter ipsum tantum, intelligendum est de ipso: & iterum quod dicit, Sed & propter nos, hoc est & de nobis. Manifestum nanq; est, quia hoc quod dicitur, Credidit Abrahã deo, & reputatũ est illi ad iustitiam, non propterea Moyses scripsit ut Abraham legeret, qui utiq; olim fuerat defunctus: sed ut nos profectũ fidei ex huiusmodi lectione paremus, intelligentes quia si nos ita credamus deo ut ille credidit, etiam nobis reputabitur fides ad iustitiã, credentibus in eum qui suscitauit Iesum dominũ nostrum à mortuis. Vellem sane requirere quid est quod in hoc loco apostolus deum nominãs, qui credidit, & cui Abraham credidit, non dixit credentibus in deũ excelsum, uel credentibus in eum qui fecit cœlũ & terram, uel in eum qui fecit angelos, cæterasq; cœlestis gloriæ uirtutes, sed ait, Qui suscitauit dominum Iesum à mortuis. Qua ergo de causa ad cõparationẽ fidei Abrahę titulus iste resurrectionis domini assumitur requiramus. Nunquid Abrahã in eum crediderat qui suscitauit dominũ Iesum à mortuis, cum Iesus tunc nondũ fuisset resuscitatus à mortuis? Vellem ergo cõsiderare quid uisum sit Paulo promittenti nobis, quia sicut Abrahæ reputata est credenti fides ad iustitiã, ita & nobis reputabitur credentibus in eũ qui suscitauit Iesum dominũ nostrum à mortuis. In quo ego pro paruitate sensus mei illud aduerto, quod multo sit magnificẽtius in laudibus dei resuscitasse Iesum dominũ nostrum à mortuis, quàm fecisse cœlum & terrã, creasse angelos, & cœlestes condidisse uirtutes. Illud enim fuit facere quę nõ erant, hoc autem reparare quod perierat. Illud fuit nondum deiecta instituere, hoc autẽ deiecta restituere. Illud deniq; iussione, hoc passione perfectũ est. Sed huius tanti tamq; magnifici mysterij in fide Abrahã forma & imago præcesserat. Ille enim crediderat cũ offerre unicũ iuberetur, quia & à mortuis eum suscitare potens esset deus: crediderat etiã quod nõ illi tantũ Isaac res tunc gereretur, sed & semini eius qui est Christus, plena sacramenti ueritas seruaretur. Inde deniq; gaudens unicum offerebat, quia in eo nõ interitũ posteritatis, sed reparationem mundi, & innouationẽ totius creaturæ, quæ per resurrectionẽ domini restituta est, cogitabat: & idem dicit dominus de eo: Quia Abrahã pater uester exultauit ut uideret diem meũ, & uidit, & gauisus est. Hic ergo competenter uidebitur habita comparatio fidei Abraham & eorum qui credunt in eum qui suscitauit dominũ Iesum: quia quod ille futurum credidit, à nobis creditur factũ. Simul & illud ostenditur, quod hęreticis nõ placet, quia deus cui credidit Abraham, & fidem eius dei iustitiã reputauit, ipse est qui & dominum Iesum resuscitauit à mortuis, nec relinquit̃ locus ut alius deus legis, alius domini nostri Iesu Christi pater intelligatur. Sed adhuc requiramus, cum sint quã plurima quæ Christus esse dicitur: nam & sapientia, & uirtus, & iustitia, & uerbum, & ueritas, & uita ipse appellatur: cur potissimũ de resurrectione eius in fide nunc apostolus faciat mentionem. Dicit in alijs idem apostolus, quia cum Christo coexcitauit nos deus, & simul cũ ipso sedere fecit in cœlestibus. Hoc est ergo quod admonet. Si creditis Christũ surrexisse à mortuis, credite etiã uosmetipsos cũ ipso pariter surrexisse: & si creditis quia sedet ad dexterã patris in cœlis, etiã uosmetipsos credite iam non in terrenis, sed in cœlestibus collocatos: & si

Gal. 4 — 1 Tim. 2 — Ioan. 8 — Eph. 2

& si creditis uos Christo commortuos, credite quia & conuiuetis ei: & si creditis quia Rom.6
Christus mortuus est peccato, & uiuit deo, etiam uos mortui estote peccato, & uiuite
deo. Et hoc est quod auctoritate apostolica protestat̃, & dicit. Si cõsurrexistis cum Chri Col.3
sto, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera dei sedens, quæ sursum sunt sa-
pite, nõ quæ super terrã. Quia qui hæc agit, hic se ostendit credere in eum qui suscitauit
Iesum dominũ nostrum à mortuis: & huic uere fides reputatur ad iustitiam. Neq; enim
possibile est ut habẽti in se aliquid iniustitię possit iustitia reputari, etiã si credat in eum,
qui suscitauit dominũ Iesum à mortuis. Iniustitia nanq; cum iustitia nihil potest habere
cõmune, sicut & lux cum tenebris, nec uita cum morte. Ita ergo & credentibus quidem
Christo, nec tamen deponentibus ueterẽ hominẽ cum actibus suis iniustis, fides repu-
tari non potest ad iustitiã. Simili autem modo possumus dicere, quia sicut iniusto non
potest iustitia reputari, ita nec impudico pudicitia, nec iniquo æquitas, nec auaro libe-
ralitas, nec impio pietas reputari potest, donec uetusta uitiorum indumenta non abij-
cit & nouum se induat hominem, qui secundum deum creatus est, & renouatur in agni
tione dei & imaginẽ eius qui creauit eum. Propterea enim & in sequentibus adiungit
& dicit de domino Iesu: Qui traditus est propter peccata nostra, & resurrexit propter
iustificationẽ nostram: ut ostẽdat quia ea pro quibus Christus traditus est, etiam nos ab
horrere debeamus, & abijcere. Si enim propter peccata nostra traditũ eum credimus,
quomodo non alienum nobis & inimicum dicitur omne peccatũ, pro quo redemptor
noster traditus memoratur in mortẽ? Nam si in nobis aliqua rursum societas cum pec-
cato aut amicitia fiat, ostendimus quod nihili ducamus mortẽ Christi Iesu, amplecten-
tes & sequentes ea quæ ille expugnauit & uicit. Idq; totum simul cõnectens apostolus
tanquã corpus ipsum peccati, indumentum ueteris hominis appellauit, quod deponen
dum suadet his qui credũt ei qui suscitauit dominũ Iesum à mortuis, ut abiecto indumẽ
to iniustitiæ induant se dominũ Iesum, quod est uerum iustitiæ indumentum, ut merito
credentibus fides ad iustitiã reputetur. Traditus est ergo propter peccata nostra, & re-
surrexit propter iustificationẽ nostrã. Etenim si surreximus cum Christo, qui est iustitia,
& in nouitate uitæ ambulamus, & secundũ iustitiã uiuimus, surrexit nobis Christus ad
iustificationem nostram. Si uerò nõdum deposuimus ueterẽ hominẽ cum actibus suis,
sed in iniustitia uiuimus, audeo dicere quod nondũ surrexit nobis Christus ad iustifica-
tionẽ, nec traditus est propter peccata nostra. Si enim hoc credo, quomodo illud amo,
pro quo ille pertulit mortẽ? Si hoc credo, qđ ille ad iustificationem meam surrexit, quo
modo iniustitia placet? Iustificat ergo eos Christus tantummodo qui nouã uitam exem
plo resurrexionis ipsius susceperunt, & uetusta iniustitiæ atq; iniquitatis indumenta, ue
lut causam mortis abijciũt. Sed illud uellẽ requirere, si pro hoc solo dicit apostolus, quia
non propter Abraham scriptũ est, sed propter nos, quod dixit: Credidit Abraham deo
& reputatum est illi ad iustitiam: putas ne quod solus hic sermo ex omnibus quæ dicun
tur de Abraham, nõ solum propter illum sed & propter nos scriptus est? An & alia ali-
qua uidebuntur nõ solum propter illũ sed & propter nos scripta? An certe omnia quæ
dicuntur de ipso solo, sed & pro nobis dicuntur? Et nõ solum de Abraham, sed uide ne
forte hæc eadẽ etiã de Isaac similiter accipienda sint, ut quæ de ipso scripta sunt, non ip-
sum solum sed & nos aspiciãt. Similiter & de Iacob, & cæteris patriarchis. Nam quæ ra-
tio uidebitur ut de Abraham quidem quæ scripta sunt, etiã ad nos pertinere dicantur,
nõ aũt simili forma etiã de Isaac, & de Iacob, & de Iuda, uel de Ioseph & cæteris? Quod
si nihil rationis uidebitur cur de uno patriarcha hoc ita accipi debeat, & non etiã de cæ
teris, consequens erit ut de omnibus quæ scripta sunt, non solum propter illos qui tunc
erant, sed & propter nos conscripta uideantur. In quo me præcipue suadet ita sentire
ille euangelij sermo, in quo dominus & saluator noster ad eos qui sibi dixerunt, quia pa
ter noster Abrahã est, respondit: Si semen Abrahę essetis, opera utiq; Abrahæ faceretis. Ioan.8
Nunc aũt quęritis me occidere, hominem qui ueritatẽ locutus sum uobis, quam audiui
à patre meo, hoc Abrahã non fecit. Per quod utiq; ostendit, quia qui faciũt opera Abra
hæ isti sunt filij Abrahę: & propter illos scripta sunt, quę de Abrahã scripta sunt. Hic aũt
iam sapiẽtis uiri et à deo illuminati est intueri & perspicere quomodo unũquodq; opus
quod de Abraham scribitur, in semetipso uidetur expleri. Verbi gratia, quod dictũ est

Gen.12 ad illum:Exi de terra tua,& de cognatione tua,& de domo patris tui,& ueni ad terram quã tibi ostendã:quomodo & is qui de semine Abrahæ esse ex operibus uult uideri,his debeat obsequi,quę utiq; sunt nõ propter illum tantũ scripta,sed & propter eos qui credunt in eum qui suscitauit Iesum Christum dominũ nostrũ à mortuis: &,cũ hæc impleuerit quomodo sperare etiã illud quod subiungitur debeat, id est: Et faciã te in gentem magnã,& benedicam te,& magnificabo nomẽ tuũ,& eris benedictus, & benedicã benedicentes te,& maledicã maledicentes te,& benedicentur in te omnes tribus terrę,& iterum cũ dicit scriptura,Abijt aũt Abrahã secundũ ea quæ locutus est ei dominus:quomodo etiã hoc nõ solum propter Abrahã sed & propter nos scriptũ uideatur,ut ambulemus secundũ omnia quæ locutus est dominus.Sed & de Isaac,uel de cæteris quę similiter scribuntur, quomodo etiã ad nos pertinere uideantur. Non est aũt præsentis temporis omnia nos adducere in mediũ, & singula quæq; discutere,quo ordine etiã in nobis qui credimus in eum cui credidit Abrahã,quæ de Abraham uel de cæteris sanctis in scripturis diuinis dicta uel facta sunt cõpleantur:sed in quantũ præsentis operis necessitas patiẽ,aperuimus uiam qua latius qui in scripturis exerceri desiderat,possit incedere. Hactenus de ratione fidei eius quę ad iustitiã reputata est,& diuersarũ legũ obseruãtia, ac præputij circũcisionisq; diuersitate,disputationis sermo cucurrerit:nũc iam qualiter hi qui ex fide, & nõ ex operibus iustificati sunt,informentur ab apostolo, uideamus.

CAPVT QVINTVM.

1 IVSTIFICATI igitur ex fide pacem habemus ad eum per dominũ nostrum Iesum Christum, per quẽ accessum habemus per fidem in gratiam istam in qua stamus,& gloriamur in spe gloriæ filiorum dei.] Apertissime enim per hæc quæ intellexit quid sit ex fide & non ex operibus iustificari, ad pacem dei quæ superat omnem mentem,in qua & summa perfectionis consistit,inuitat.Sed ut diligentius sensum perspiciamus Apostoli,quid sibi uelit pacis nomen,& eius pacis quæ per dominum nostrũ Christum est,perquiramus. Pax dicitur ubi nemo dissidet,nemo discordat,ubi nihil hostile,nihil barbarũ gerit.Nos ergo qui aliquando fuimus inimici dei, sequentes hostem et tyrannum diabolum,nunc si illius arma proiecimus,& signum Christi & crucis eius uexilla suscepimus, pacẽ utiq; habemus ad deum, sed per dominũ nostrum Iesum Christũ,qui nos per hostiam sanguinis sui reconciliauit deo,sicut scriptum est:Cum essemus inimici dei reconciliati sumus deo. Si quis ergo habet pacẽ ad deũ,& reconciliatus est per sanguinẽ Christi,ultra nõ cogitat ea quæ inimica sunt deo. Vis aũt audire quæ sunt ista quę inimica sunt deo?Paulus ipse te docet,qui ait:Sapientia carnis inimica est deo:legi enim dei non est subiecta.Si ergo carnaliter sapias,uel uitam tuam cupiditatibus carnis exponas,& affluẽtia delitiarũ resoluas,aut si de legis intellectu carnaliter non spiritaliter sentias, & hæc assertionibus humana arte quæsitis, magis quàm spiritali gratia & intellectu subtiliore defendas, per sapientiã carnis inimicus efficeris deo.Nec solus hæc Paulus in suis literis scribit: audi & Iacobum fratrem domini similia

Iacob.4 protestantẽ,cum dicit: Qui uoluerit amicus esse seculi huius inimicus dei constituetur.

1 Ioan.2 Sed & Ioannes pari spiritu attestatur: Filioli nolite amare ea quæ in mundo sunt, quoniam omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorũ, & superbia uitæ, quæ nõ est ex deo. Igitur in quo hæc sunt, nõ potest habere pacẽ ad deũ, sed rursum inimicitias suscitat, illas pro quibus soluẽdis Christus aduenit, sicut & idem

Ephe.2 Apostolus dicit de Christo: Ipse est enim pax nostra qui fecit utraq; unũ, & medium parietem sepis soluens inimicitias in carne sua,legem mandatorũ in decretis euacuans, ut duos conderet in semetipso in uno nouo homine faciens pacẽ. Quod si Christus aduenit ut inimicitias solueret,pacẽ faceret,ac dissidentes nos propter sepem malitiæ quam peccando texuimus,recõciliaret deo peccati sepe resoluta: qui iterũ ad peccata cõuertitur,sine dubio rursus inimicitias reparat,& sepem dissensionis intexit, & per hæc opus Christi soluit,& crucẽ passionis eius euacuat.Sed nos iustificati ex fide pacẽ habeamus ad deum per dominũ nostrum Iesum Christum.Habeamus pacẽ ut ultra nõ aduersetur caro spiritui, nec legi dei obsistatur à lege membrorũ. Nõ sit in nobis est & nõ: sed unũ dicamus omnes, eadem sapiamus,nec intra nosmetipsos, nec extrinsecus ad inuicẽ habeatur

beatur ulla dissensio,& tunc pacē habemus ad deum per dominū nostrum Iesum Christum.Illud enim certissime sciendum est,quia omnis in quo est malitiæ uitiū,nunquam potest habere pacem.Dum enim semper cogitat quomodo lædat proximū suum,dum semper nocēdi artes requirit, nunquā mens eius in pace cōsistit. Quod si requiras à me quomodo iustus potest habere pacē qui impugnatur à diabolo,qui tentationū bella sustētat,ego ipsum magis supra omnes cęteros habere dixerim pacē. Vide enim Apostolus quàm obseruanter scribat.Non dixit,iustificati igit̄ ex fide pacē habeamus,& siluit, sed adiungit,Pacem habeamus ad deum:sciens quia bellū contra diabolum pacem patrat ad deū:& tunc magis in pacē dei ueniemus,quando aduersum diabolū persistimus contra peccata,& quando aduersum carnis uitia dimicamus.Deniq; & Iacobus apostolus ita dicit:Resistite diabolo,& fugiet à uobis:appropinquate deo,& appropinquabit uobis. Vides & ipsum ita sensisse,quod tūc appropiet deo quādo resistitur diabolo.Pacem habeamus ergo ad deum per dominū nostrum Iesum Christū, & addidit: Per quē & accessum habemus in gratiā istā in qua stamus.Quomodo accessum habemus ad gratiam per dominū nostrum Iesum Christū,ipse saluator dicit: Ego sum ostiū & nemo uenit ad patrē nisi per me. Per ipsum ergo quia ostium est,accessum habemus ad gratiam. Sed uideamus quale est ostiū, ut sciamus quales esse debeāt qui intrent per ipsum, & accessum habeant ad gratiam.Istud ostiū ueritas est, & per ostium ueritatis nō possunt introire mendaces.Et rursum istud ostiū iustitia est,& per ostium iustitiæ non ingrediuntur iniusti.Istud ostiū dicit:Discite à me quia mitis sum & humilis corde. Per ostium ergo humilitatis & mansuetudinis,nec iracūdus ingreditur,nec superbus.Si quis itaq; est qui secundum apostoli uerbū, per dominū nostrum Iesum Christum,accessum uult habere in gratiā domini,in qua Paulus & si qui sunt similes ei, stare se dicit, oportet eū ab his omnibus quæ suprà memorauimus esse purgatū. Alioquin nō patietur hoc ostium introire eos per se qui ea quæ à se aliena sunt gerunt,sed continuo claudit̄ & trāsire per se non sinit dissimiles sibi.Hoc nimirū est quod & illis quinq; insipientib.uirginibus accidit,quæ quoniā oleum bonorum operum in uasculis suis non collegerant,uenientes post moras,clausum ostium inuenerunt.Nec em̄ poterant insipiētes animæ per ostium introire sapientiæ,& accessum habere in gratiam istam. Bene autē apostolus Paulus in gratia stare se dicit, qui & alibi dixit: Abundantius autē quàm omes illi laboraui: non aūt ego,sed gratia dei mecum. Vnde si quis est alius qui laboret abundātius,& qui glorietur in infirmitatibus,qui in periculis sæpe uersetur,periculis maris,periculis latronū, periculis in falsis fratribus, & in his omnibus stet semper in fide, iste similiter stare dicit̄ in gratia.Sed & quod sequit̄,Et gloriamur in spe glorię dei,quale sit uideamus. Mouet me cur non dixerit gloriari se in gloria dei,sed in spe gloriæ dei:in quo deesse quidē aliquid elocutionis uidetur,ita ut subaudiri debeat,in spe uidendæ gloriæ dei.Edocet aūt nos per hæc,sicut & alibi ipse dicit, quia quæ sperantur æterna sunt, quæ autē uidentur tēporalia.Nam uidisse dicitur & Moyses gloriam dei, uidisse dicitur & populus in consecratione domus domini gloriā dei Israel. Sed de huiusmodi gloria quæ uideri potuit, ausus est Paulus qui erat mysteriorū dei gnarus pronūciare,quod illa gloria destruetur quæ etiā in uultu Moysi uidebatur:hæc aūt gloria quæ speratur,de qua dicit,In spe gloriæ dei nunq̄ destruetur. Est enim talis de qua idē Apostolus dicit loquens de Christo: Qui est(inquit)splendor gloriæ,& figura expressa substātiæ eius. Huius ergo gloriæ uidendæ spem gerunt hi de quibus dictū est, Beati mundo corde quoniā ipsi deum uidebunt:tunc cū iam aufugerit dolor & tristitia & gemitus,& cum ea quæ in speculo nunc uidentur & ænigmate destruētur, & manebunt illa quæ sunt facie ad faciē.Quod si cui forte uidebit̄ huic expositioni nostrę illud ecōtrario obijci posse, quod ipse Apostolus dicit: Nos aūt reuelata facie gloriā domini speculantes,eadem imagine reformemur à gloria in gloriā tanq̄ à domini spiritu,& dicit: quomodo adhuc spē gloriæ gerit, qui reuelata iam facie speculari se dicit gloriā domini, & à gloria in gloriā reformari? uide si possumus hoc modo soluere quod obiectū est.Differentias mihi uidetur Apostolus ostendere gloriarū, & aliam fuisse gloriā quæ Moysi ministerio reuelata est, de qua iam in superioribus diximus: aliā fuisse quæ in aduentu carnali saluatoris ministrata est, de qua dicit & Ioannes in euangelio: Et uidimus gloriā eius, gloriam tanquā unigeniti à patre

Iacob.4
Ioan.10
Matt.11
1 Cor.15
2 Cor.11
2 Cor.4
Heb.1
Matt.5
2 Cor.3
Ioan.1

patre, plenũ gratię & ueritatis. De qua gloria nõ possumus dicere quod ipsa sit quæ spe
ratur. Illa uerò gloria quæ sperãda est, de qua iam in præsenti loco dicit Apostolus, Glo
riari in spe gloriæ dei, potest ipsa intelligi de qua saluator dicit in euãgelio: Cũ uenerit
filius hominis in gloria patris & sanctorũ angelorum. Quod aũt dixit, patris & sancto-
rum angelorũ, non quod dei patris & angelorum unam esse gloriã dicat, sed hoc mihi
uidetur ostẽdere, quod istæ gloriæ quæ uel per Moysen prioribus, uel nobis per aduen
tum carnis Christi delatæ sunt, nõ fuerunt angelorum, sed hominũ, hominibus enim mi
nistratæ sunt, & fuerũt eius mẽsuræ quas capere homines possent. Illa uerò in qua filius
hominis ad iudiciũ mundi uenturus est gloria patris, tanta erit quæ à solis angelis capi
Matt.22 possit. Si uerò etiam sanctorũ aliqui capaces illius gloriæ extiterint, illi nimirum erunt
de quibus dicitur: quia erũt sicut angeli dei. Et hoc modo recte de futura gloria quę spe
randa est, dictũ uidetur, quod filius hominis ueniet in gloria patris & sanctorũ angelo
rum, id est quã non iam homines terreni, sed sancti angeli capere mereãtur. Pro capaci-
tate etenim mentiũ deus etiam dispensat magnitudines gloriarũ. Sed sicut istam glori-
am quã uidisse se apostoli in euangeliјs dicunt, gloriã tanquã unigeniti à patre, plenum
gratiæ & ueritatis, nec credere quis, nec capere potuit, nisi ex illa gloria quæ per Moy-
sen in lege ministrata est, uiã tenuisset intelligentiæ, sicut contestatur ille qui dicebat ad
Ioan.1 Nathanael: Quem scripsit Moyses & prophetæ inuenimus Iesum à Nazareth: in quo
2 Cor.3 utiq; ostendit, quia ex lege & prophetis illuminati huius gloriæ quę erat tanquam uni-
geniti à patre lumen aspexerint: Ita & quod Apostolus dixit, quia reuelata facie gloriã
domini speculantes, eadem imagine transformamur à gloria in gloriã tanquam à domi
ni spiritu: intelligi debet quod & qui istam gloriam unigeniti reuelata facie, hoc est ple
nam fidei intelligentiæ cõtempletur, eadem imagine qua de lege uenit ad euãgelia, &
ad carnalem saluatoris aduentũ, illuminato per fidem cordis intuitu, in secundũ nihilo-
minus gloriæ aduentũ, aciem mentis intendat, & à gloria præsenti ad futurã quæ spera-
tur gloriam trãsformetur. Vnde arbitror nec posse quempiam, nec mereri futuræ illius
1 Cor.13 gloriæ fieri capacem, nisi iam hinc usum & meditationẽ quandam eius accipiat, secun-
dum quod Apostolus dicit in speculo & in ænigmate cõtuendo, ut ex hac imagine me
ditationis assiduæ, quã in carne positus de diuina gloria gerit, paratior ad capacitatem
ueræ illius gloriæ per uirtutem sancti spiritus transferatur. Non solum aũt sed & glo-
riamur in tribulationibus, scientes quia tribulatio patientiam operatur, patientia uerò
probationem, probatio autem spem. Spes autem non confundit, quia charitas dei diffu
sa est in cordibus nostris per spiritum sanctũ qui datus est nobis.] Primus statim ser-
mo capituli huius ambiguitatis aliquid cõtinet: non enim habet in consequentibus ali
quid ad quod referri debeat quod dixit: Non solum autem. Vnde uide si possumus hoc
modo ambiguitatem elocutionis absoluere. Quoniam in superioribus multa nobis per
dominum nostrum Iesum Christum præstita esse perdocuit, ut quum dicit iustificatos
nos esse ex fide per dominum nostrũ Iesum Christum, & per ipsum accessum habere in
gratiam istam, per ipsum etiam gloriari in spe gloriæ dei: ad hæc omnia quæ dicta sunt,
referri debere puto, Non solum autem hæc: Nõ solum autem quæ supra dixi, sed & hoc
quod gloriamur in tribulationibus nostris, per dominum nostrum Iesum Christum ha-
bemus. Cæteris enim in tribulatione tristantibus, nos gratiæ ipsius uirtute roborati, in
tribulationibus gloriamur. Didicimus nanq; nouã ex eruditione ipsius disciplinam, ut
per tribulationes bonũ patientiæ capiamus: habentes uerò patientiæ bonum probabi
les iudicemur: & per patientiã multarum tribulationum probati, spem futuræ à deo re-
munerationis habeamus. Quæ spes quia certa & uera est, non confundit sperantes. Fi-
dem nanq; & spem consequitur charitas dei, quæ est omnium maxima, & non solum re
plet mentem nostram, sed & abundat ac diffunditur in cordibus nostris, pro eo quod
non humana à nobis arte quæritur, sed per gratiã sancti spiritus inundatur. Hæc secun-
dum sermonis ipsius uel literę consequentiã ad apertionem apostolici eloquij explana
ta sint. Nunc iam quid interior sensus cõtineat requiramus. Et primo uideamus de glo-
riatione quid dixit: Gloriã in tribulationibus nostris. Sermo etiam gloriationis inter-
dum laudabiliter in scripturis, interdum culpabiliter ponitur. Etenim quũ dicit Hiere-
Hier.9 mias, Hæc dicit dominus: Nõ glorietur sapiẽs in sapientia sua, nec fortis in fortitudine
sua

ſua,neq; glorietur diues in diuitijs ſuis, ſed in hoc glorietur qui gloriatur, intelligere & cognoſcere me quia ego ſum dominus qui ſtatuo miſericordiã & iudiciũ & iuſticiam ſuper terram:in uno eodemq; capitulo gloriationem & laudabiliter & culpabiliter poſuit.Nam ſi quis (inquit) gloriatur uel in ſapientia ſua, uel in fortitudine, uel in diuitijs, culpabiliter gloriatur. Si quis uerò in agnoſcẽdo dominũ gloriatur, & in intellectu iudiciorũ eius,& miſericordiæ & iuſtitiæ, laudabiliter gloriatur. Cum ergo ſermo iſte ad utrunq; reſpiciat, requirendum nobis eſt in quibus recta gloriatio, & in quibus minus recta gloriatio ſit. Quod ita demum poterimus agnoſcere, ſi naturas rerum cõpetenti diſtinctione teneamus. Quod autem dicimus tale eſt: Omnia quæ ſunt uel aguntur,aut bona ſunt,aut mala,aut indifferentia. De quibus quamuis latior haberi debeat diſputatio, tamen quantum ad præſentẽ locum ſufficit proferemus. Bona illa certum eſt proprie dici quæ ad uirtutes animi pertinent, & mala ea ſola definiri quæ ad malitiam ſpectant,& contra legem dei aguntur: cætera uerò indifferentia eſſe,id eſt neq; bona, nec quæ ad uirtutem animi pertinent, neq; mala nominanda, ut ſunt diuitiæ,ſpecies corporis & fortitudo uel proceritas,atq; ea quæ corporis uſibus ſeruiunt. Si quis igitur diſtinctionẽ diuerſitatis huius ignorat,& gloriatur in his quæ non ſunt uere bona, nec ad uirtutem animi pertinent, culpabiliter gloriatur. Paulus uerò qui in his erat peritiſſimus, quum dixiſſet, quia gloriamur in tribulationibus noſtris,ne forte putaretur in rebus indifferentibus & medijs gloriari,reddit continuo rationẽ,& oſtendit quod gloriatio ſua quam in tribulationibus habet,ad uirtutes animi pertineat. Dicit enim:quia tribulatio pro qua glorior patientiam operatur, patiẽtia uerò probationem, probatio uerò ſpem, ſpes uerò non confundit,quia charitas dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per ſpiritũ ſanctum. Et in his edocet quod per ſuccedẽtes ſibi uirtutes gloritatio tribulationum uſq; ad ſancti ſpiritus cultũ aſcendat,ſicut & alibi dicit: Qui gloriatur,in domino glorietur. 1 Cor. 1. Neq; ergo in ſapientia propria,neq; in fortitudine, neq; in diuitijs, ſed in ſolo deo conuenit gloriari. Sed fortaſſe dices: Nunquid non ſapientia ad uirtutes animi ſpectat? & quur culpabile dicitur in ſapientia gloriari? Vide ergo quàm aſtutus eſt ſcripturæ ſermo,qui impolitus uidetur & agreſtis. Non dixit,non glorietur ſapiens in ſapientia,& ſiluit,ſed ait: non glorietur ſapiens in ſapientia ſua. Qui enim in ſua,& non in dei ſapientia gloriatur,culpabiliter gloriatur,quia & alibi dicit propheta: Væ ijs qui ſapiẽtes ſunt apud ſemetipſos,& in conſpectu ſuo eruditi. Dei ergo ſapientia eſt deũ cognoſcere, & intelligere miſericordiam eius & iudicium & iuſtitiam quam fecit ſuper terram,in quo qui gloriatur,in domino gloriatur. Humana uerò ſapientia non poteſt ſcire & intelligere dominum, neq; agnoſcere iudicia & miſericordiã & iuſtitiam eius quam fecit ſuper terram,& ideo indifferens eſt & media. Poteſt enim fieri,ut ex hac humana ſapientia eruditus quis ad intelligentiam diuinæ ſapientię paratior ueniat,& in hac exercitatus ad illam capacior fiat. Simili modo qui utitur cæteris quæ media eſſe diximus,fortitudine duntaxat uel diuitijs:quæ dum media ſunt,hoc eſt dum non in opere dei quis fortis eſt, neq; in miſericordijs pauperũ diues, gloriari neq; in fortitudine neq; in diuitijs debet. Si uerò iſta quæ media ſunt, ad animi uirtutem & ad fructũ boni operis conuertantur, gloriatione digna efficiuntur:ſicut rurſum ſi ad malum opus cõferantur, ut per diuitias quis opprimat pauperẽ, & per fortitudinẽ proſternat infirmũ,iam non hæc media, ſed mala eſſe putantur. Idcirco igitur natura ſui indifferentia & media dicuntur, quia & ad malũ opus ſociata mala dici poſſunt, & bonis operibus iũcta, bona appellari. Sine hac uerò inclinatione ad alterũ è duobus qui ea bona dicunt, imperiti et ignari rationabilium definitionum appellationumq; credendi ſunt. Abuſiue tamẽ & fabrum dicimus ſapientem & gubernatorẽ & architectum & mulierem texendi ſapientem nominamus. Quod ergo in præſenti capitulo Apoſtolus dicit, quia tribulatio patiẽtiam operatur,ſi patientiam unam eſſe ex animi uirtutibus cõſtat, tribulatio ſine dubio quæ uirtutes animi parit,neq; mala,neq; indifferens,ſed bona appellanda eſt. Interim autem ſicut ſupra diximus, patientia uirtus animi dicenda eſt, ut per patientiam dicat probationem noſtri fieri,& per probationem ſpem dari: quæ utiq; quoniam in deo ſita eſt, qui uirtutum omnium pater eſt,nõ confundit ſperantem. Simul enim cum ſpe & charitatis abundantiam tenet, quæ primo loco quia maior omniũ eſt chariras, ſpiritui copulatur. Quod ſi

quis

quis nobis occurrat,& dicat mediũ eſſe & indifferens tribulationem,quoniam quidem
inuenimus etiam malos & impios tribulari: & non cõtinuo quia tribulantur pro malis
actibus ſuis,uirtus animi tribulatio eorũ reputanda eſt: uide ſi poſſumus hoc modo re-
ſpondere,quod tribulatio quidem proprie ſanctorũ eſt,impiorum aũt & iniuſtorum tri
Pſal.34 bulatio flagella appellantur.Deniq; in pſalmo ſic dicit:Multæ tribulatiões iuſtorũ. De
iſtis autẽ ait: Multa flagella peccatorũ. Et fortaſſis propterea tribulatio & anguſtia ad
ſanctos pertinent,quia ipſi ſunt qui arctã uiam & anguſtam incedunt, & propterea tri-
bulari dicuntur.Quod etiã in ipſo domino,qui uera eſt uia quã ſancti incedunt,intelle-
xiſſe apoſtolos arbitror,quũ ad eum dicerẽt:Turbæ te cõprimunt & coarctãt magiſter.
Tribulationes ergo iuſtorũ, non ſolũ eas debemus accipere quæ extrinſecus ueniũt ex
iſtis rebus quas indifferẽtes uel medias ſupra diximus,id eſt uel damnis uel lãguoribus,
uel ex quolibet corporis circuitu: ſed & in eo quod etiã in requie poſiti ſemetipſos af-
fligunt, & atterunt reſiſtẽdo uoluntatibus ſuis, refrenãdo libidinẽ, coercendo licentiã,
& omnia quæ ad bonũ continentiæ pertinent profligando,ſecundũ hunc ipſum qui di
1 Cor.9 xit:Macero corpus meũ,& ſeruituti ſubijcio, ne forte cum alijs prædicauero ipſe repro
bus efficiar.Et hoc modo iuſtorũ tribulatio non poteſt indifferẽs dici, ſed aperte bona,
per quam bona uirtutis implentur.Iniuſti uerò etiã ſi tribulentur,quod magis à ſcriptu-
ra flagella diximus appellari, quoniã nihil in his ipſis flagellis & correptionibus ſecun
dum uirtutem animi gerunt,nihil ad patientiã ducunt, nec probationẽ per patientiam
ſperant,idcirco in illis nõ tribulatio quæ ad hæc bona peruenit, ſed flagella ut ſcriptura
uoluit,nominanda ſunt, etiã abuſiue aliquando & ſuper iniuſtos dici tribulationis no-
men inuenias. Vt aũt ſcias quia iuſtorum tribulatio non anguſtat animi uirtutẽ,ſed po-
tius dilatat,audi & ipſe Paulus Corinthijs ſcribens quomodo iſta diſtinguat:dicit enim
2 Cor.6 ita:In omnibus tribulationẽ patimur,ſed non anguſtiamur: deijcimur,ſed nõ perimus.
Vides quoniam ſe tribulationẽ pati non in uno, ſed in omnibus dicit,hoc eſt & in his
quæ forinſecus accidunt, & ab alijs inferuntur, & in his quæ ipſe intra ſemetipſum pro
corporis continentia,& optimarũ inſtitutionum laboribus perfert:& propterea dicit:
quia in omnibus tribulationẽ patimur,ſed non anguſtiamur.Neq; enim anguſtiari po-
teſt qui uirtutibus dilatatur.Et ut adhuc quod dicimus hoc modo clarius fiat, ipſe Pau-
Phil.4 lus ſcribit in cõſequentibus:Scio humiliari, ſcio & abundare, & in omnibus, & ad om-
nia imbutus ſum,& ſaturari & eſurire, & abundare & penuriam pati.Igitur ſi uerũ illud
quod ſuperius dixi:In omnibus tribulationẽ patimur, certũ eſt hoc ab eo indicari, quia
& quũ penuriam patitur, tribulatur:& quũ abundet, nihilominus tribulatur. Tribula-
tur aũt in penuria,quia deeſt:in abũdantia uerò, quia ſemetipſum refrenat, ne per abun
dantiã reſoluatur, uel ne minus competenter ea quæ uidentur abundare diſpenſet. Sic
& quum eſurit, & quum ſaturatur, & quum perſequutiones patitur,& quum in requie
degit.Atq; hoc modo qui in his omnibus tribulatur, recte in tribulationibus ſuis glori
atur:ex quibus ſine dubio naſcitur patientia, quæ probabilis effecta pariat ſpem, quæ
quũ charitati coniuncta ſit,ſpiritu ſancto conſocietur. Quod autem dixit: Charitas dei
diffuſa eſt in cordibus noſtris,diligentius cõſiderandum eſt in quorũ cordibus dei cha-
ritas diffundatur. Ego puto quod in illorum qui iam non habent ſpiritum ſeruitutis ite
rum in timore,ſed illorum in quibus perfecta charitas foras mittit timorẽ, & quib. ſpiri
tus adoptionis datur,qui clamet in cordibus eorum abba pater.Nõ eſt ergo cuiuſcunq;
hominis niſi perfecti,& talis qualis erat Paulus, in cuius corde diffundatur charitas dei
per ſpiritũ ſanctũ.Sed & illud mihi cõſiderandum uidetur,utrũ ne hic charitatem illam
dicat qua nos diligimus deũ, an illam qua diligimur à deo, diffuſam eſſe per ſpiritũ ſan-
ctũ in cordibus noſtris.Et ſi quidem illa charitas qua deũ diligimus intelligatur, ſermo
iſte aſſertione nõ indiget: Si uerò quia dixit effuſam eſſe dei charitatẽ in cordibus no-
ſtris,iſta potius intelligẽda ſit qua diligimur à deo, certũ eſt quod uelut ſummũ & maxi
mum donũ ſancti ſpiritus charitatẽ ponat, quod uelut munere prius ſuſcepto à deo per
hoc ipſum diligere poſſimus deũ,quòd diligimur à deo. Nã & ipſe Paulus nominat ſpi
ritũ charitatis,& deus charitas dicitur, & Chriſtus filius charitatis appellatẽ. Quod ſi &
ſpirirus charitatis & filius charitatis & deus charitatis inuenitur, certũ eſt quòd ex uno
paternæ deitatis fonte & filius intelligẽdus eſt & ſpiritus ſanctus, ex cuius abundantia
etiam

etiã sanctorum cordibus ad participationẽ capiendam diuinæ naturę, sicut Petrus apo 2 Pet.1
stolus edocuit, abundantia charitatis infunditur: ut per istud sancti spiritus donũ com-
pleatur ille sermo, quem dominus dixit: Sicut tu pater in me & ego in te, ut & isti in no- Ioan.17
bis unum sint: diuinæ scilicet naturæ participes effecti, in abundantia charitatis per spi-
ritum sanctum ministratæ. Vt quid enim Christus cum adhuc essemus infirmi secun
dum tempus, pro impijs mortuus est? Vix enim pro iusto quis moritur. Nam pro bono
forsitan quis audeat mori?] Plenius uolens uirtutes charitatis ostendere quam infusam
in cordibus nostris dixerat per spiritum sanctum, quibus hoc causis intelligere debe-
mus, exposuit. Edocemur nos quod Christus non pro pijs, sed pro impijs mortuus est.
Impij nanq; eramus antequam conuerteremur ad deum: & Christus utiq; mortem pro
nobis antequam crederemus, excepit: quod proculdubio non fecisset, nisi nimiam er-
ga nos habuisset & abundantissimam charitatem, uel ipse dominus noster Iesus Chri-
stus moriendo pro impijs, uel deus pater unigenitum suum pro impiorũ redemptione
tradendo. Cum enim uix aliquis pro iusto moriatur, & dubitet unusquisq; mortẽ subi-
re etiam si mortis iusta sit causa, quãtus est hic, & charitas eius erga nos quanta pensan-
da est, qui secundum illud tempus quo passus est, pro impijs & iniustis mortem perpe-
ti non refugit? In quo utiq; summæ illius diuinæ bonitatis indicium est. Nisi enim esset
hic ex illa ueniens substantia, & illius patris filius, de quo dictum est, quia nemo bonus
nisi unus deus pater, tantam utiq; erga nos bonitatem non potuisset ostendere. Vnde
quia ex hoc tantæ bonitatis indicio ipse esse hic agnoscitur bonus, pro hoc bono forsi-
tan quis & audeat mori. Cum enim cognouerit unusquisq; tantam erga se bonitatem
Christi, charitatemq; eius habuerit in corde diffusam, non solũ mori pro hoc bono, sed
& audacter mori desiderabit. Quod rebus ipsis & operibus sæpe uidemus impleri, cũ
hi in quorum cordibus abundanter diffusa est charitas Christi, sponte etiam & cum o-
mni audacitate semetipsos persecutoribus offerunt, & nomen Christi audiente mun-
do coram angelis & hominibus confitentur, ut non solum iniuriam pati pro nomine
eius, sed & mortem pro hoc bono subire audeant: quamuis pro iusto quis perfert? Est
enim amor uitæ huius tantus, ut etiã cum iusta causa mortis aduenerit, uix unusquisq;
mortem patienter accipiat. Iusta autem causa mortis uidetur cum naturæ legi defertur:
& quamuis iustum sit conditioni mortalitatis, uix tamen amplectitur animus naturæ
legibus cedere. Vix ergo pro iusto quis moritur. Nam pro bono audet quis mori, &
audacter occumbit, præcipue si intellexit, quia cum adhuc secundum tempus impij
essemus & infirmi, ipse prior pro nobis mortuus est: & quomodo non qui hæc sibi ab il
lo præstita prius esse cognoscit, mortem quam ille malis impẽdit, hic bono reddet? Ar
guitur autem illorum error, qui hunc locum interpretandum putarunt, ut quod dixit,
Vix enim pro iusto quis moritur, de deo legis quem iustum non etiam bonum dicunt,
intelligi debere confirment, bonum autem Christum tanquam boni patris filium asse-
uerent. Sed quid agent? quia inuenimus & in lege martyres multos: legant Machabæo 2 Mach.6
rum libros, ubi cum omni instantia beata mater cum septem filijs martyrium suscepit,
quiq; non solum martyrium patienter excipiunt, uerum & contumelias ingerunt in
tyrannum: & uideant si uerum est quod dicũt, quia uix pro iusto quis moritur. Videant
tres pueros in camino ignis ardentis cum omni fiducia pro fidei libertate cõiectos, &
dicant quia uix pro iusto quis moritur. Sola ergo mors est pro deo quę cum omni auda
cia suscipitur: omnis autem reliqua mors uix toleratur, uix subitur etiam si iusta sit, & hu
manæ conditionis legi condescendat. Commendat autem charitatem suam deus in
nobis, quoniam si dum adhuc peccatores essemus Christus pro nobis secundum tem-
pus mortuus est, multo magis nũc ergo iustificati in sanguine ipsius salui erimus ab ira
per ipsum.] Cum dixisset in superioribus, quia Christus secundum tempus adhuc pro
impijs mortuus est, nunc ostendere ex hoc uult dei charitatis erga homines magnitu-
dinem. Quia si erga impios & peccatores tanta extitit, ut pro salute horum unicum fi-
lium daret, quãto magis erga cõuersos, & emendatos, & ut ipse ait suo sanguine redem
ptos largior & diffusior erit? Non puto sanè quod otiosa sit apud Paulum uarietas ista
uerborũ, quod aliquando infirmos, aliquando impios, aliqando peccatores nominat,
pro quibus Christum mortuũ dicit: & quamuis imperitum se fateatur in sermone, non

tamen arbitror quod in his ille per imperitiã, sed potius profundam scientiã uariauerit. Per hæc nãq; nomina omne peccati colligit genus. Aut enim non ignorans deum quis & uolens seruare mandatũ uincitur fragilitate carnis, & illecebris præsentis uitæ decipitur, & infirmus appellatur: aut sciens uolensq; contemnit mandatum, & odit disciplinam dei, ac proijcit sermones eius post se, & peccator nominat. Atq; ita Paulus qui se imperitũ (ut iam diximus) sermone profitetur, in tribus his diuersitatibus uniuersa pro quibus Christus prædicatur, & mortuus esse cõmemoratur, complexus est. Quod si interdum etiam ij qui sub lege sunt, & deum colere uidentur, impij in scripturis diuinis nominantur, idcirco quod relinquentes deum patrum suorum deos gentium colunt. Quod uerò Paulus se cum peccatorib. numerat, qui in alijs dicit: Nos natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores, humilitatis eius est uirtus. Imitatur enim illum qui cũ peccatum non fecisset, peccatũ pro nobis factus est: & cum deus esset, inter homines conuersatus est. Commendat ergo suam charitatem deus in nobis, hic cõmendat uel cõfirmat intelligitur, uel amabilem facit pro beneficijs præstitis. Quod enim Christus cũ adhuc peccatores essemus, pro nobis mortuus est, spẽ nobis dat quod multo magis nos à peccato purgatos & iustificatos ab ira quæ imminet peccatoribus saluabit per ipsum: & qui alienos & inimicos ita dilexit, ut pro nobis ad mortẽ daret unicũ suũ, multo magis suis effectis, & reconciliatis sibi, æternam salutem donabit. Quomodo autem Christus pro nobis mortuus sit, & quomodo cum sit agnus dei, tulerit peccatũ mundi, & infirmitates nostras portauerit, & pro nobis doluerit, sępe à nobis dicta sunt in alijs locis: ubi adhibuimus & ea quæ in secularibus historijs ferunt, quod etiã apud ipsos nonnulli pestilentias, uel turbines, aliaq; his similia perhibentur morti se obijciendo repulisse, & patriam uel gentem suam imminẽtis cladis excidio liberasse. Quæ quidem quàm uere scripta sunt, uel quid rationis habeant, si uera sunt, dei est nosse solius: Nullus tamen ipsorũ de quibus ista narrantur, ne ficto quidem sermone totius mundi peccata absoluisse perhibetur, nisi Iesus solus: qui cum esset in forma dei, non rapinam arbitratus est esse se æqualem deo, sed semetipsum exinnaniuit, & secundum uoluntatẽ patris forma serui suscepta, obtulit uictimã pro uniuerso mundo, tradens sanguinem suum principi huius mundi, secundum sapientiam quam nemo principum huius mundi cognouit. Si enim cognouissent, nunquã dominum maiestatis crucifixissent: nec sanguis ille quem sitierant non tam sitim q̃ uires eorum extingueret, regnumq; destrueret: nec accideret

Ioan.12 eis illud quod dominus in euangelio dicit: Ecce nunc princeps huius mundi iudicatus

Luc.10 est, & illud: Ecce uidebam Satanam sicut fulgur cadentem de cœlo. Multo ergo, inquit, magis iustificati nunc in sanguine eius, salui erimus ab ira per ipsum. In superioribus quidem dixerat: Iustificati igitur ex fide pacem habeamus ad deum, & nunc dicit: Multo magis nunc iustificati in sanguine ipsius salui erimus ab ira per ipsum. Ex quo ostendit, quod neq; fides nostra sine sanguine Christi, neque sanguis Christi nos sine fide nostra iustificat. Ex utroq; tamẽ multo magis sanguis Christi quàm fides nostra iustificat. Et ideo mihi uidetur cum in superioribus simpliciter dixerit iustificati ex fide, hic addidisse, multo magis ergo nunc iustificati in sanguine eius, ut doceret, quia ab ira uentura etiam si fides nostra nos saluet, etiam si opera iustitiæ, super hæc tamen omnia multo magis sanguis Christi saluos nos faciat ab ira uentura. Ira uerò dei quomodo intelligi debeat, in secundi à nobis psalmi expositione plenius dictum est, & quomodo possit impleri quod scriptum est, ut salui efficiamur fugientes ab ira uentura: & iram quidem fugientes, ita ut non nos comprehendat, sectantes uerò iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem, & cætera his similia. Ista itaque est, cui traditur unusquisq; pro mensura & merito peccatorum, deo tamẽ secundum quod scriptum est in septuagesimoseptimo psalmo non accendente omnem iram suam. Quis enim sufferre posset si omnem aduersum peccatores accenderet dominus, cum terribi-

Deut.32 le sit illud quod in Cantico Moysi pronunciatur, ubi dicit: Quia ignis accensus est ex furore meo, ardebit usq; ad infernum inferiorem: comedet terrã & nascentia eius, conflagrabit fundamenta montiũ: Intuere ergo quia ignis iste qui de ira uel de furore domini accenditur, terram & infernum inferiorẽ comedit & opera terrena cõsumit: conflagrat etiam non excelsa montium, sed fundamenta, id est non sublimes animas, neq; cœlestes

cœlestes sensus, sed humi atq; in terram deiectos, uel etiam in profundum terræ ut sunt
montium fundamenta demersos. Paululum ergo etiã de terra oportuit differi, ut aper-
tius nosceretur, à quibus nos malis Christi sanguis eripuit. Si enim cum inimici esse-
mus, reconciliati sumus deo per mortem filij eius, multo magis recõciliati salui erimus
in uita ipsius. Non solum autem, sed & gloriamur in deo per dominum nostrum Iesum
Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus.] Quod dicit: Cum inimici
essemus, reconciliati sumus deo, euidenter ostendit non esse aliquam substantiam, quę
secundum definitionem Marcionis, uel Valentini naturaliter inimica sit deo: alioquin
si quod inimicum est, naturæ esset, & non uoluntatis, reconciliationem utique non ha-
beret. Vbi autem ex inimico quis amicus efficitur, certum est quod dum ea opera agit
quæ non amat deus, inimicus est dei, & unusquisq; tam grauis efficitur, & tam odibilis
inimicus, quantum multiplicauerit opera inimicitijs digna. Sunt ergo mensuræ & gra-
dus quidam in his peccatorũ qualitate uel quãtitate distincti, qui inimici sunt deo. Vn-
de & ille qui supra omnes peccauit, à Paulo ultimus inimicus destruẽdus esse memora- 1 Cor.15
tur. Versa autem uice & ordine etiam eos qui reconciliati sunt per mortem filij eius, a-
micos haberi certum est: & esse aliquẽ ita amicum, sicut Moyses amicus dei appellatus
est, esse quoq; alios de quibus dicit saluator: Iam non dicam uos seruos, sed amicos. Cre
do autem esse adhuc magis familiares aliquos in cœlestibus amicos apud deũ, uel illos
qui semper uident faciem dei, uel eos qui semper astant in conspectu altissimi: ut sicut
suprà diximus esse quendam nouissimũ inimicum, ita & ibi pro uirtutum meritis ha-
beantur aliqui summi amici. Cũ ergo ita hæc sint, nescio si is qui adhuc in his operib. est
quæ odit deus, & pro quibus inimicitiæ sunt inter deum & homines, reconciliatus deo
per sanguinẽ Christi merito dicatur. Quomodo enim recõciliatus est, qui causam ini-
mici secũ gerit? Paulus ergo merito de se & sibi similibus dicit, quia cum inimici esse-
mus, reconciliati sumus deo per sanguinem filij eius. Grandis pudor est, ubi talis recon
ciliatio facta est, ubi inimicitias inter deum & homines, non sermo peccatoris, sed san-
guis intercessoris absoluit, iterũ nos conuerti ad inimicitias, & agere ea quæ odit ille,
quem nobis nisi effusio sanguinis sacri reconciliauerat nemo. Plenius autem etiam ad
Ephesios ipse Paulus scribens de ratione reconciliationis & inimicitia ac profusione
sanguinis Christi commemorat: quæ si his iungamus, aperire locum præsentis capitu-
li facilius possunt. Ait ergo ita: Propter quod memores estis uos, qui aliquando gentes Ephe.2
in carne dicebamini præputium ab ea quæ dicitur circũcisio in carne manu facta, quo-
niam eratis illo tempore sine Christo alienati à conuersatione Israel, & peregrini pro-
missionis testamentorũ eius, spẽ non habentes, & sine deo in hoc mundo. Nunc autem
in Christo Iesu uos qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi. Ipse
est enim pax nostra qui fecit utraq; unum, & medium parietem maceriæ soluens inimi
citias in carne sua, legem mandatorum in decretis euacuans, ut duos conderet in semet
ipso, in uno nouo homine faciens pacem, ut reconciliaret utrosq; in corpore deo, per
crucem interficiens inimicitias in semetipso: & ueniens euãgelizauit pacem nobis qui
longe, & pacem ijs qui prope, quoniã per ipsum habemus accessum utriq; in uno spiri-
tu ad patrem. Sed præcipue in his illud ad patrem obserua, quod Christus medium pa-
rietem maceriæ soluit in carne sua, id est inimicitiam, & quod reconciliauit utrosq; in
uno corpore deo per crucem, & quod interfecit inimicitiam in cruce. In quo non sine
causa mihi Paulus secundo uidetur inimicitiam nominasse, & in uno quidem dixisse
quod soluerit inimicitiã Christi in carne, in secundo uerò interfecisse eam in cruce. Sol-
uere nanq; mihi uidetur in his qui adhuc certamen gerunt aduersus peccatum, & repu
gnant ei pro uiribus: interficere uerò in his qui peccatum iam nequaquã omnino reci-
piunt, sed omni ex parte mẽbra sua mortificauerunt peccato: Ex quibus erat & ille qui
dicebat, Christo crucifixus sum, uiuo autem iam non ego, uiuit uerò in me Christus. Gal.2
Hoc ergo modo etiam Christus occidit inimicitiam in carne sua, cum morte suscepta
exemplum dedit hominibus usq; ad mortẽ resistere aduersum peccatum: & ita demum
resoluta inimicitia in carne sua, reconciliauit per sanguinẽ suum homines deo, eos dun
taxat qui inuiolatum reconciliationis fœdus ultra non peccando custodiunt. Igit̃ mors
eius mortẽ inimicitiæ dedit ei quæ erat inter nos & deum, & reconciliationis initium.

Resurrectio aūt ipsius & uita salutē credentibus cōtulit, sicut & alibi apostolus dicit de
Rom.6 Christo: quod enim mortuus peccato, mortuus est semel, quod aūt uiuit, uiuit deo. Peccato mortuus dicitur, non suo: neq; enim peccatū fecit: sed ipsi peccato mortuus, id est uelut morte sua peccato ipsi intulit mortē. Viuere aūt dicitur deo, ut & nos non nobis, neq; nostræ uoluntati, sed deo uiuamus, ut ita demū in uita ipsius salui esse possimus, secundum eum qui dixit: Viuo aūt iam non ego, uiuit uerò in me Christus. Quod uerò ut similiter in superioribus posuit: Non solum aūt, sed & gloriamur in deo: & nihil addidit ad non solum autem, similiter ut superiora intelligendum est de his dictum quæ suprà comprehensa sunt: id est, pro non solum cum inimici essemus, reconciliati sumus deo per mortem filij eius, & non solum in uita ipsius salui erimus, sed & nunc gloriamur in deo, per dominū nostrum Iesum Christū, per quem reconciliationē accepimus. Non autem sine causa addidit nunc, cum potuisset dicere, per quem reconciliationem accepimus: sed ut ostenderet gloriationem nobis non solum in futuro, sed & in præsenti datam de agnitione dei, & emēdatione uitæ, & errorum correctione, sicut & in alijs item
1 Tim.4 apostolus dicit: Spem habentes & præsentis uitæ & futuræ. Præsentis quod honestior & emendatior est, futuræ quod æterna est.

LIBER QVINTVS.

PROPTEREA sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatū mors; & sic in omnes homines mors pertrāsiit, in quo omnes peccauerunt. Vsq; ad legē enim peccatū in hoc mundo. Peccatū autē non imputabaṫ, cum lex nō esset. Sed regnauit mors ab Adam usq; ad Moysen, etiā in eos qui peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adæ qui est forma futuri.] Posteaquam edocuit differentiam fidei & legis & eorum qui per fidem iustificantur, atq; eorum qui promissiones quæ ad patres factæ fuerunt, non possunt sperare per legem: cumq; aperuisset arcani secreta mysterij, quod cum inimici essemus deo, per mortem filij eius recōciliati sumus, nunc & causas, uel cur inimici fuerimus, uel cur morte filij dei indiguerit ista reconciliatio consequenter exponit: ut intuentes quanta nobis præstiterit Iesus, imò pro nobis quanta pertulerit, radicatiore erga eum fide, & inseparabili charitate teneamur. Ideo ergo licet non usquequaq; patefactum, indicat tamen nobis & alterius secreti rationem dicens: Propterea sicut per unum hominē mors introiuit in hūc mundum & cætera. Sed priusquam ad explanationem totius capituli ueniamus, pauca de eo qui uidetur in consequentibus ipsius eloquij defectu, dicenda sunt. Vbi enim dicitur: Propterea sicut, necessarium uidetur quod addi debeat adimpletio quædam,
1 Cor.15 ut dicatur, ita & illud uel illud, ut & ipse in nonnullis alijs locis scribit: uerbi gratia, cum dicit: Sicut enim in Adam omnes moriūtur, ita & in Christo omnes uiuificabuntur. Hic autem dum dixerit: Sicut per unum hominem peccatum introiuit in hunc mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiit: non retulit ut diceret, uerbi causa, ita & per unum hominem iustitia introiuit in hunc mundum, & per iustitiam uita, & sic in omnes homines uita pertransiit, in qua omnes uiuificati sunt, hoc enim uidebatur propositi eloquij sensus expetere, secundum ea quæ in alijs ipse proloquitur. Neq; enim multum differt illud quod alibi dicit: Sicut enim in Adam omes moriuntur, & quod hic dicitur: Propterea sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum introiuit, & per peccatū mors, & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerūt, Et iterū quod dixit: ita in Christo omnes uiuificabuntur, nihil differt ab eo sensu, quē deesse elocutioni dixisset intellectui legentis relictū. Sed mihi uidetur Paulus qui dicit: quia sufficiētia nostra ex deo est, qui idoneos nos fecit ministros noui testamenti, & qui iterum dicit: Aut documentum quæritis eius qui in me loquitur Christus? non per hæc defectum passus eloquij, sed prospexisse aliquid utilitatis, quo etiam si intelligi deberēt ea quæ deesse elocutioni & subintelligēda diximus, tamē propter negligentiores quosq; si forte resolui possent, si audirent quod sicut mors in omēs homines per peccatū, ita & in omnes homines pertransiit uita per Christum, considerauit palàm hæc dici & publice nō debere, simul & illud ostēdens, quod etiā si per unum hominē iustitia introiuit in hunc mundum, & per iustitiā uita in omnes homines pertransiuit

transiuit: tamen non hoc in præsenti statim contingere, nec otiosis accidere, sed his qui multo labore & sudore potuerint quæ occulta sunt quærere, pulsare quę clausa sunt, de siderare quæ abscondita sunt. Deniq; & in eo capitulo, quod pro similitudine horũ di- ctorũ in medio adduximus, id est, Sicut enim in Adã omnes moriuntur, non dixit, ita & in Christo omnes uiuificati sunt, aut uiuificantur, sed uiuificabuntur, ut ostẽderet quidem præsens tẽpus esse laboris & operis, in quo per bonã conuersationẽ merita conquiran tur, futurum uerò esse in quo uiuificabuntur hi qui in præsenti uita Christo cõmoriun- tur, sicut & alibi idem dicit apostolus: Si enim cõmorimur, & conuiuemus. Et ideo etiã 2 Tim. 2
in præsenti loco dissimulat exequi, & adimplere sermone ea quæ sensu & consequen- tia uidentur intelligi. Alius fortasse dicit, quia hoc quod uidetur deesse in his quæ suprà diximus secundum elocutionis ordinem, tarde quidem, sed in posterioribus redditur, ubi dicit: Sed nõ sicut delictum, ita & donatio. Si enim unius delicto mortui sunt mul- ti, multo magis gratia dei & donum gratia unius hominis Iesu Christi in plures abunda uit: & asserit ex his cõpleta esse quæ defuisse in superioribus uidebantur: nec multum interesse quod ibi in omnes homines dixerit pertrãsisse peccatum, hic uerò donum & gratiã Iesu Christi in plures abundasse, cum & omnes homines plures esse intelligan- tur, & plures omnes intelligi non uideatur absurdum, maxime cum in subsequentibus dicat apertius: Sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationẽ, ita & per unius iustitiam in omnes homines ad iustificationem uitę. Et ut euidentius ostende ret omnes homines, & multos homines idem esse, addidit his. Sicut enim per inobedien- tiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita & per unius obedientiam iusti constituẽtur multi. Et quod superius omnes dixerat homines, hic eodem sensu multos nominauit. Nisi si quis dicat, quod magis permiscere & confundere uolens apostolus id quod superius aperuerat, ne (ut diximus) dissolueret ac relaxaret audiẽtes, eos quos ante omnes dixerat, hic plures nominauit, ut & illud quod omnes dixit, ad eos tantum modo traheret, qui donum Christi gratiæ cõsecuti sunt, qui tamen nõ pauci, sed plures sunt. Etenim moris est apostolo Paulo, cũ de benignitate dei, & ineffabili eius bonita- te aliqua patefecerit, rursum propter negligẽtiores quosq; auditores paululũ uelut exa sperare quæ dixit, & metum aliquem remissioribus intentare, ut cum de fine omnium Corinthijs disputans ait: Sicut enim in Adã omnes moriuntur, ita & in Christo omnes uiuificabuntur, & paulo post: Deinde finis cum tradiderit regnum deo & patri, & cæte ra. Pro quibus uerens ne quis diuitias bonitatis dei, & patiẽtiæ, & longanimitatis con- temnens, secundum duritiam suam & cor impœnitẽs thesaurizaret sibi iram in die iu- sti iudicij dei, addidit post illa quæ de fide dixerat: Nolite seduci. Corrũpunt mores bo- 1 Cor. 15
nos colloquia mala. Expergiscimini iusti, & nolite peccare. Ignorantiam enim dei qui dam habent, ad cõfusionem uobis dico. Agit ergo tanquam prudẽs dispensator uerbi: & cũ uenerit ad ea loca, in quibus de dei bonitate dicẽdũ est, propter segniores quosq; & occultius hæc & obscurius profert, ne forte (ut diximus) diuitias bonitatis eius & pa tientiæ & longanimitatis contemnant, & iram sibi thesaurizent in die iræ, in quam ne- cesse est incurrere omnem qui huiusmodi gesta thesaurizauit, etiam si post hæc Iudæus quis fiat. Sed & quod ait: Usq; ad legem autem peccatum in hoc mundo, peccatum au- tem non imputatur cum lex nõ est, hoc uidetur ostendere, quod usq; ad legem, hoc est usquequo Christus ueniret qui tollit peccatum mundi, peccatum erat. Manifestum est autem peccatũ non posse imputari, ubi lex non est quæ arguat peccatorẽ. Regnauit au tem mors quę per peccatũ fuerat ingressa, usq; ad Moysen, hoc est usquequo lex permã sit in eos qui peccauerũt secũdum similitudinẽ peccati Adam, per quem mors ipsa ac- cepit ingressum, qui Adam forma futuri est, non secundum quod præuaricatus est, sed secũdum hoc quod sicut per ipsum mors, ita per nouissimum Adam uita ingressa est in hunc mundum: & sicut per illum in omnes homines cõdemnatio, ita & per Christũ in omnes homines iustificatio. Hæc de ipsius eloqui apostolici cõtinẽtia dicta sint. Videa mus nũc quid etiã interior habeat intellectus. Sed & illud primo in loco admonendũ puto, quod uidetur mihi apostolus Paulus in his præcipue locis quæ nũc habentur in mani bus, ita & quodammodo hoc loqui, uelut si quis fidelis famulus & prudens à rege ma- gno & domino suo introducatur in thesauros regios, & ostendantur ei diuersa & magna

domicilia, quorũ aditus uarij & incerti, ita ut ei per alium ingressus, & per alium mini-
stretur egressus, interdum autem ex diuersis ingressibus ad unũ conclaue ueniatur, ut
sæpe in terris quædam uidemus extructa palatia: ostendatur etiã huic qui circũducitur
fideli famulo thesaurus argenti regij, & alius auri, lapidum quoq; & margaritarũ, uario
rumq; monilium, purpuræ etiam regiæ locus, & alius diadematũ, demonstrent adhuc
reginæ thalami in multis diuersisq; mansionibus positi, & tunc singula hæc nõ penitus
ad integrũ patentibus ianuis referentur, sed ex parte subapertis, aut agnoscat quidem
thesauros dominicos, & regias opes, nec tamen ad liquidum & ad perfectum singula
quæq; cognoscat. Post hæc uerò iste seruus qui fidelis habitus est ut ei rex & dominus
opum suarũ magnitudinem faceret innotescere, mittatur ut exercitum cõgreget, dele-
ctum habeat, milites probet, pro eo quidem quia fidelis est, ut plures inuitet ad militan
dum, maiorẽ exercitum cõgreget regni, necessitatem patietur referre ex parte quæ ui-
derit, & rursum quia prudẽs est, & scit necessariũ esse abscondere mysterium regis, in-
dicijs quibusdam magis quàm relationibus utetur, ita ut potentia quidem regis non lateat,
ordinis tamẽ atq; ornatus palatij & habitus, occulta maneat dispẽsatio. Ita ergo (ut di-
xi) uidetur mihi etiam Paulus Apostolus in his sermonibus facere, non solum pro eo
quod & ipse dicit, quia ex parte sciat, & ex parte cognoscat, sed & propter nos qui nec
ea quidem quæ ex parte scit capere possumus, temperare sermonẽ, & uniuscuiusq; con
clauis mysterium singulis aut uix binis perstringere & subaperire sermonibus: & nunc
per unum aditum ingressus per alium digredi, nunc ex alio ingressus ad aliud conclaue
concurrere, ita ut si requiras eum illo aditu quo ingressus est, non inuenias egressum.
Hæc ergo prius de his quæ Paulus scribit, in mente nostra atq; animis ordinantes, nunc
iam ad inspicienda & contuenda ea quæ in manibus habentur pro uiribus conuerta-
mur. Et primo uideamus quomodo per unum hominẽ peccatũ introiuit in hunc mun-
dum, & per peccatum mors. Fortassis enim requirat aliquis, si ante Adam mulier pec-
cauit, de qua dicitur, quia seducta in præuaricatione facta est, & rursum ante ipsam pec-
Gen.3 cauit serpens: Peccauit enim cum dixit mulieri, Vt quid hoc dixit deus, ut non mandu-
cetis de omni ligno Paradisi? & iterum peccauit cum dixit: Scit enim deus quia qua-
cunq; die manducaueritis ex eo, aperientur oculi uestri, & eritis sicut dij sciẽtes bonum
1 Tim.2 & malum: Si ergo ante Adam mulier peccauit, & ante mulierem serpẽs, & in alio loco
dicit apostolus: Quia Adam non est seductus, mulier autẽ seducta est, quomodo per
unum hominem, & non magis per unam mulierem uidebitur introisse peccatũ? A mu-
liere enim initium peccati, & ante mulierem à serpente siue à diabolo, de quo dicitur in
euangelio, quia ille homicida erat ab initio. Sed uide in his apostolum naturæ ordinem
tenuisse, & ideo quoniam de peccato loquebatur, ex quo mors in omnes homines per
transierat, successionem posteritatis humanæ quæ huic morti succubuit ex peccato ue
nienti non mulieri ascribit, sed uiro. Non enim ex muliere posteritas, sed ex uiro nomi-
1 Cor.11 natur, sicut & ipse in alijs dicit: Non enim est uir ex muliere, sed mulier ex uiro, & iterũ:
Sicut enim mulier ex uiro, ita & uir non ex muliere, sed per mulierem, & ob hoc morta
lis posteritas, & corporalis successio, uiro potius auctori & non mulieri deputatur. Sed
ut adhuc euidentius fiat quod dicimus, addemus etiã hoc quod idem apostolus ad He-
Heb.7 bræos scribit: Sed & Leui qui decimas accepit, decimatus est. Adhuc enim in lumbis
Gen.14 erat patris Abrahæ, cum obuiauit ei Melchisedec regresso à cæde regum. Si ergo Le-
ui qui generatione quarta post Abraham nascitur, in lumbis Abrahæ fuisse perhibetur
multo magis omnes homines qui in hoc mũdo nascunt͂, & nati sunt, in lũbis erãt Adę,
cum adhuc esset in Paradiso, & omnes homines cũ ipso, uel in ipso expulsi sunt de Pa-
radiso, cũ ipse inde pulsus est, & per ipsum mors quæ ei ex præuaricatione uenerat, con
sequenter & in eos pertransiit qui in lumbis eius habebãtur, & ideo recte apostolus di-
1 Cor.15 cit: Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omes uiuificabuntur. Neq;
ergo ex serpente qui ante mulierem peccauerat, neq; ex muliere quæ ante uirum in prę
uaricatione facta est, sed per Adam ex quo omnes mortales originem ducunt, dicitur
introisse peccatum, & per peccatũ mors. Sed hic nimirum est unus homo per quẽ pec-
catum introiuit, & per peccatum mors, quem & alibi ipse Apostolus dicit primum ho-
Ibid. minem de terra terrenum, secũdum uerò de cœlo cœlestem, cum hortatur nos abiecta

imagine

imagine terreni, imaginem portare cœlestis: id est ut secundum dei uerbũ uiuentes re-
nouemur, & reformemur secundum interiorem hominem ad imaginem dei qui crea-
uit eum. Hic ergo homo qui iam reformatur & reparatur ad imaginem dei, neque terre
nus, neq; in hoc mundo est, sed in cœlis esse dicitur conuersatio eius: & ideo secundum
eum qui dicit: Vos autem non estis de hoc mundo, mors in eum non potest pertransi-
re: Qui autem adhuc in hoc mundo est, terrenus est, ac terreni imaginẽ portat, de ipso
dicitur, quod per eum peccatum in hunc mundum introiuit, & per peccatum mors.
Quod si peccatum & mors in hunc mundum introiuit, & in hoc mundo habitat, certũ
est alienos à morte & à peccato esse eos, qui per Christum, uel cum Christo mortui sunt
huic mundo, & cum ipso resuscitati, cum ipso etiam in cœlestibus sedere meruerunt, cõ
uersationem non in hoc mundo, sed in cœlis habentes. Vnde & pari consequentia o-
stenditur, quod omnis homo primo de terra terrenus est, sicut idem apostolus alibi di-
cit, cum imagine terreni ambulat, & secundum imaginem terreni ambulat, carnem co-
gitat, & quæ carnis sunt sapit, & uix aliquando est ut conuertatur ad dominum, & spiri-
tu dei agatur, atq; effectus spiritalis fiat nouissimus Adam in spiritu uiuificãte. Require
sane quoniam per unum hominem in hunc mundum dicit introisse peccatum, & certũ
est quia hic mundum terrenum hũc appellat locum in quo homines habitant, si in nul-
lo alio loco introiuit peccatum, neq; in his locis inuenitur, ubi spiritalia nequitiæ in cœ
lestibus nominantur. Sed & illud apud temetipsum pertracta, unde in hunc mundum
introiuit peccatũ, aut ubi erat priusquã huc introiret, aut si omnino erat, uel si fuit ante
illum ad quem dicitur, Vsquequo inuẽtæ sunt iniquitates in te, & propter hoc proieci *Mich.1*
te in terram: Nobis autem de his non est tutum plura disserere, cum uideamus aposto-
lum uix singulis hæc pertransisse sermonibus. Per unũ hominem peccatum introiuit in
hunc mundum. Mundus autem (ut diximus) intelligendus uel locus in quo habitãt ho
mines, uel terrena & corporalis uita, in qua mors habet locum. Cui mundo, hoc est ter-
renæ uitæ crucifixos se dicunt sancti, & mortuos. Et per peccatum, inquit, mors. Illa si-
ne dubio mors de qua & propheta dicit, quia anima quæ peccat ipsa morietur: cuius
mortis hanc corporalem mortem umbram merito quis dixerit. Quocũq; enim illa in-
cesserit, hanc necesse est subsequi, uelut umbrã corpus. Quod si obijciat quis quia salua
tor peccatum non fecit, nec mors in eo fuit animæ per peccatum, & tamen mortem su-
stinuit corporalem: Respondebimus ei: quia saluator sicut cum ipse peccatum nõ fece
rit, pro nostra tamen salute per assumptionem carnis ipse dicitur factus esse peccatum:
ita & cum mortẽ istam nulli deberet, nec ei esset obnoxius, pro salute tamen nostra hãc
uelut umbram illius susceptæ dispensationis, quam suprà diximus, sponte non necessi-
tate suscepit: sicut ipse dixit: Potestatem habeo ponendi animam meam, & potestatem *Ioan.10*
habeo iterum sumendi eam. Sed uideamus quomodo in omnes homines pertransiit
mors. In quo omnes inquit peccauerunt. Absoluta sententia pronũciauit apostolus in
omnes homines mortem pertrãsisse peccati in eo in quo omnes peccauerũt, sicut & ali
bi: Omnes enim peccauerunt, & egent gratia dei. Et ideo etiã si Abel illum iustum di- *Rom.3*
xeris, non potest excusari. Omnes enim peccauerunt. Cur enim post dies obtulit, & pri
us Cain obtulit hostiam ex primogenitis, & non ante ipsum, & non statim? Etiam si E-
nos dicas, qui sperauit inuocare nomen domini. Sperauit, & cur non inuocat statim,
sed dissimulat & moratur? Etiam si Enoch dicas, non scribitur placuisse usquequo ge-
neraret Matusalem. Matusalẽ autem interpretatur emissio mortis. Ex quo ostenditur,
quia mors ista quæ in omnes homines pertransiit etiam in ipsum transierit, sed uix ali-
quando sensit esse intra se mortem, & conuersus ad dominum emisit eam à se, & abiecit
per pœnitentiam: & ideo Matusalem dicitur genuisse, quod à se mortem quæ eum ob-
sederat abiecisset. Recte ergo quod iam morti non esset obnoxius, sed abiecisset eam à
se & effugasset, dicitur quod transtulerit illum deus, uti ne uideret mortem. Sed & de
Noe si requiras attentius, inuenies quod quingentesimo demum anno scribitur de eo, *Gen.6*
quia Noe inuenit gratiã in conspectu domini dei, et quia iustus erat in generatione sua,
& quia placuit deo: quod utiq; si prius meruisset, nunquã id opinor scriptura diuina si-
luisset. Sed & si quis uelit quod bibit uinũ & inebriatus est ac nudatus, reputare, inue- *Gen.9*
niet ex his omnibus non immerito ab apostolo dici: In quo omnes peccauerunt, etiã si

Gen.12 euigilauit Noe à uino suo. Quid autẽ dicam & de Abrahã cui dicitur, Exi de terra tua,
& de cognatione tua, & de domo patris tui? Quod utiq; non diceretur, si in domo pa-
tris deo placere potuisset. Sed non opus est cum ingenti periculo in his singulos quosq;
enumerare sanctorũ, cum sufficiat & apostoli sententia quæ mortem dicit in omnes ho
Iob 15 mines pertransisse, & illius qui dixit: Nemo mundus à sorde, etiamsi unius diei fuerit
uita eius. Sed ista mors peccati quæ in omnes pertrãsiit, cum uenisset ad Iesum, & tenta-
set eum perforare aculeo suo, aculeus tum mortis repulsus est & confractus: uita enim
1 Cor.15 erat, & mors necessario exterminabat̃ à uita: & tunc ad eam dicitur: Vbi est mors acu-
leus tuus? ubi est mors uictoria tua? Idcirco enim quia omnes uicerat, hic dicitur ad eã,
Vbi est mors uictoria tua? Sed & quod peccatũ quidem non dixit in omnes homines,
sed in mundum introisse: Mortem uerò non in mundũ, sed in omnes homines, & non
introisse, sed pertransisse: non puto quod frustra hac diuersitate usus sit Paulus. Arbi-
tror quod mundũ hic terrenos quosq;, & in terrena conuersatione permanentes desi-
gnet: homines uerò eos dicat qui iam se incipiunt agnoscere, & scire quod ad imaginẽ
dei facti sunt. In illos ergo qui mundus appellantur, id est terrenos, intrasse dicit pecca-
tũ, & nusquã eius exitum ponit. In eos uerò quos iam homines uult intelligi, dicit per-
transisse peccatũ: id est fuisse quidẽ, sed per pœnitentiã conuersionis depulsum esse, &
pertransisse, nec ultra in eis stetisse. Vnde apparet, in literis Pauli ne unã quidem sylla-
bam uacuã sentiri debere mysterijs. Videamus nũc quomodo dictũ est: Vsq; ad legem
enim peccatũ in hoc mũdo. Peccatũ autem non imputatur, cum lex non est. Hoc in lo-
co secundum eam similitudinẽ quam suprà exposuimus, uidetur mihi Paulus per alium
aditũ ingressus, & per aliũ egressus. Quis enim sequi potest eum per istum aditum quo
pluribus uidetur ingressus, ut de lege Moysi dicere intelligatur, quia usq; ad legẽ pec-
catũ in hoc mundo: peccatũ autem non imputabat̃ cum lex nõ esset? quasi ante legem
peccatũ nõ fuerit, & nemo peccauerit, nec peccatũ fuerit illi peccatũ, anteq; lex Moysi
daretur, cum legamus & Cain & Lamech reputatũ esse peccatũ, & ne per singulos im-
moremur in tantũ pro peccatis hominũ exacerbatũ esse deum, ut diluuiũ mundo intro
duceret & diceret, Delebo omnẽ carnem quæ super terram est: & rursum Sodomitas
igneus imber & sulphurea flamma uastauerit. Quomodo ergo uel in huiuscemodi pec
catis dici potest non fuisse peccatũ? uel in uindictis talibus negabitur reputatũ esse pec-
catum? Et ideo occultiore aditu digressus nobis requirendus est Pauli in eo quod dicit,
Vsq; ad legẽ enim peccatũ in hoc mundo: Peccatum aũt non imputat̃, cum lex non est.
Inueniemus eum in posterioribus huius epistolæ dicentẽ hoc modo. Sine lege ẽm pec
catum mortuũ erat: ego aũt uiuebã sine lege aliquãdo. In quo unus mihi atq; idem sen-
sus uidet̃ utriusq; capituli. Quod enim hic deerat in sermone, ibi adimpleuit. Vsq; ad le
gem enim peccatũ in hoc mundo, deest mortuũ, quod ibi euidentius expressit. Si ergo
etiã hic iungamus istum sermonem, & dicamus, usq; ad legẽ enim peccatum erat in hoc
mundo mortuũ, peccatũ autẽ non imputatur cum lex non est, uide q; integre stare po-
terit sensus. Sed & illud sæpe iam diximus, in hac epistola Paulum de multis quidem le
gibus, sed de naturali lege frequentius disputare, quod & in hoc loco præcipue depre-
henditur. Vsq; ad legẽ enim naturalem, quæ certo ætatis tẽpore ubi rationis capax esse
quis cœperit, & iusti iniustiq;, æqui & iniqui habere discrimen, tunc peccatum quod
prius intra hominẽ, uelut mortuũ habebatur, reuiuiscere dicitur, pro eo quod est cum
intrinsecus lex quæ uetat, ratio ostendat non esse facienda. Sed ut apertius intelligatur
Exod.21 quod dicimus, euidenti utamur exẽplo. Scriptũ est: Qui percusserit patrẽ uel matrem
morte moriatur: & qui maledixerit patri aut matri morte moriat̃. Puer ergo paruulus
quatuor ferè aut quinq; annorũ (sicut fieri solet) indignatus percutiat patrẽ aut matrẽ,
quantũ ad præceptũ mandati spectat, mori debet. Sed quia lex in illo nondum est natu
ralis, quæ eum doceat non debere iniuriã facere patri aut matri, uel sciat in hoc crimen
impietatis admitti: est quidem species peccati quod facit, matrem enim percutit, uel ma
ledicit: sed mortuum est in eo peccatum, quia per absentiam naturalis legis, quæ in eo
nondum est, peccatum ei non potest reputari. Nondum est enim intra eum ratio tanta
quæ eum doceat hoc quod facit, fieri non debere: & ideo etiam à parentibus non so-
lum non reputatur ad culpam, sed ad gratiam iucunditatemq; suscipitur. Et hoc modo
conse-

consequenter (ut ego arbitror) intelligi potest quod apostolus dicit: Vsq; ad legem erat peccatum in hoc mundo, ut subaudiatur mortuum. Peccatum autem nō imputabatur, cum lex non esset. Conuenit enim secundum hanc expositionē etiam illud quod dicit Apostolus: Ego autem uiuebam sine lege aliquando. Nam quomodo Paulus sine lege Moysi inuenitur aliquando uixisse, cū ipse de se dicat, quia Hebræus ex Hebræis sit, & octaua die circumcisus, statim à natiuitate in Moysi legis obseruātia fuerit? Sed constat eum aliquando, hoc est in puerili ætate, antequā rationis capax fieret, sine naturali lege uixisse. Nondū enim ei in illa ætate inerat iusti iniustiq; distinctio, nec recti prauiq; patebat examen. Quod de naturali lege dici in sequentibus euidenter ostendit, cū dicit: Sed ubi uenit mandatum, peccatum reuixit: ego autē mortuus sum. Per quod declarat illius ætatis peccata fuisse quidem, sed mortua habita, quia non reputabantur ad culpā. Vbi uerò, inquit, cœpi scire quid agendum sit, quid cauendum, & mandatū legis intra me uigentis accipere: tunc in me reuixit peccatum, quod prius per absentiā legis mortuum uidebatur. Et ego, inquit, mortuus sum: cœpit enim mihi iam reputari peccatum. Sed hæc Basilides nō aduertens de lege naturali debere intelligi, ad ineptas & impias fabulas sermonē apostolicū traxit in Pythagoricum dogma: id est quod animæ in alia atq; alia corpora transfundantur, ex hoc apostoli dicto conatur astruere. Dixit enim, inquit, apostolus, quia ego uiuebam sine lege aliquādo: hoc est antequam in istud corpus uenirē, in eam speciē corporis uixi quæ sub lege non esset, pecudis scilicet uel auis. Sed non respexit ad id quod sequitur, id est: Sed ubi uenit mandatum, peccatū reuixit. Non enim dixit se uenisse ad mandatū, sed aduenisse mandatū: & peccatum non dixit non fuisse in se, sed mortuum fuisse & reuixisse. In quo utique ostendit quod de una eademq; uita sua utrunq; loqueretur. Verū Basilides & si qui cum ipso hoc sentiūt, in sua impietate relinquantur, nos autē Apostoli sensum secundum pietatem ecclesiastici dogmatis aduertamus. Sed & hoc ipsum quod dicit, Peccatum erat in hoc mundo, & non dixit in hominibus, cum utiq; sint in mundo & pecudes & cætera animalia, & arbores, ex quibuscunq; hic mundus constat, nec tamen in his creditur esse peccatū, quale si requiramus. Videt mihi quod hic homines illos sentiat qui iam rationis capaces sunt, & naturalibus legibus parent: illam uerò ætatem quæ nondum ad capacitatē rationis accessit, nō tam homines quam mundum appellauerit, pro eo quod partes quidem mundi sint, nondum tamen in hoc uenerint ut imaginē in se dei, ad quam homo factus esse dicitur, capacitate rationis expresserint. Sed & illud uelim, nisi plus iusto curiosum uidetur, inquirere: ne forte secundum eos qui Moysi legem in his intelligi uolūt per hoc quod dicit: Peccatum autem non imputabatur cum lex nō esset: uideatur etiam diabolus & angeli eius absolui, si ubi lex non est, peccatum non reputatur. Et quomodo ante legem Moysi, uel serpens cōdemnatus est, uel inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarū? Quomodo etiam quod Iudas apostolus in epistola catholica dicit, poterit explanari? Ait enim ita. Angelos quoq; qui nō seruauerunt principatum suum, sed dereliquerunt domicilium suum, in iudiciū magni diei æternis uinculis constrictos sub caligine reseruauit. Ex quibus omnibus magis ac magis cōstat de ea lege hæc Apostolum dicere, quam unusquisq; hominū, siue etiam angelorum, diuina quadam dispensatione uel munere intra se naturaliter gerit: cuius tanta uis est, & tanta potentia, ut etiam angelos arguat, nec personā ullius dignitatis excipiat: & ipsa fecerit hoc quod superius apostolus Iudas dicit: ut angeli qui nō seruauerunt principatū suum, sed dereliquerunt domicilium suum, ad iudicium magni diei æternis astricti uinculis seruarētur. Ipsa est lex quæ etiam diabolum & angelos eius in ignem æternū, qui eis pręparatus est, pertrahit. Et sicut certum est quia neq; illi angeli æternis astricti uinculis ad iudiciū seruarentur: neq; isti in ignem æternum qui eis præparatus est mitterētur, nisi quia positā sibi à deo legem nō seruauerūt: neq; ad iudicium uenirent, nisi cōtra legem aliquid cōmisissent: ita certū uidetur quia si custodissent positam sibi legem, neq; isti in ignem ęternū, neq; illi sub æterna caliginis uincula decidissent. Superest etiā illud, ut pro uiribus discutiamus quomodo dictum sit: Sed regnauit mors ab Adā usq; ad Moysen etiam in eos qui peccauerūt in similitudinē præuaricationis Adę, qui est forma futuri. Tertio nunc Apostolus de morte cōmemorat. Primo ait quod per peccatū mors introiuit in hunc mundum

Rom.7
Phil.3
Rom.7
Iud.1

dum. Secundo, in omnes homines, inquit, mors pertransiit. Nunc uerò: Regnauit, in-
quit, mors ab Adam usq; ad Moysen. Et sciens esse per hæc singula aliquas differentias,
quãdo quidem introierit, & quando regnauerit, indicauit. Tunc, inquit, introiuit, cum
primus homo deliquit: & quomodo introierit dixit. Peccatũ inquit. Et nunc regni eius
tempus ab Adam usq; ad Moysen designat: quando autem pertransierit non ostendit.
Videtur ergo mihi in his describere Apostolus uelut tyrãni alicuius ingressum, qui uo-
luerit regnũ legitimi regis inuadere, & primo quidẽ fauces ipsas & aditus regni occu-
pauerit præuaricatione custodis: tunc deinde cunctorũ animos ad se inclinare tentaue
rit, & maxima ex parte potuerit, & ita in debitũ sibi uendicauerit regnũ. Hoc ergo per
tyrannidem regnãte mittitur dux electus à rege legitimo Moyses, qui occupatos ab eo
populos ad ciuilis imperij iura reuocaret, & ueri regis uti legibus edoceret. Ille tunc ty-
rãnus, id est mors peccati, quæ per præuaricationẽ primi custodis irrepserat, regnabat
super omnes illos qui ad eũ simili ut ille primus præuaricatione declinauerunt. Sed iste
legitimi principis dux agit omia quatenus aliquos ex peccati & mortis regno diripiat,
& obtinuit tandem ut unam gentẽ & si quis se huic uoluit sociare cõuerteret: & ex præ
cepto regis primi sacrificia instituit, quibus certa solẽnitate oblatis diceret: Et remitte-
tur ei peccatũ. Et ita demum ex parte aliqua homines cœperunt de regno peccati mor
tisq; liberari. Nam tyrannus ille qui dicitur mors, ab Adam qui primus præuaricatione
sui ingressum ei dederat ut in omnes homines pertransiret, regnabat usque ad Moysen
iustum quẽ diximus ducẽ, qui missus à deo omnium rege regnum eius cœpit infringe-
re, & sub legem iusti principis reuocare. Regnauit ergo mors ab Adã usq; ad Moysen,
secundum eam speciem quã suprà posuimus: non super omnes, sed in eos qui peccaue-
runt in similitudinẽ præuaricationis Adæ. Nam introiuit quidem mors in mundum, &
in omnes pertransiit, nõ tamen in omnes regnauit. Aliud est enim pertransire, & aliud
regnare. Peccatũ enim pertransiit etiã iustos, & leui quadam eos contagione perstrin-
xit. In præuaricatoribus uerò, id est his qui se ei tota mente ac deuotione subijciunt, re-
gnum tenet, & omni potestate dominatur. Regnauit ergo mors ab Adam, qui primus
transitum peccato in hoc mundo prȩuaricando patefecit, usq; ad Moysen, id est usq; ad
legem. Per legem enim purificatio peccatorum cœpit aperiri, & ex parte aliqua tyran-
nidi eius obsisti per hostias, per expiatiões uarias, per sacrificia, per præcepta. Sed quo
niam tanta eius erat dominatio quæ uires legis excederet, mittuntur in auxilium regis
prophetæ. Sed & ipsi præuidentes supra uires suas esse tyranni potentiam, aduentum
Psal.42.143 præsentiamq; ipsius regis exorãt, clamantes ad deum, Emitte lucem tuam & ueritatem
tuam: & iterũ, Inclina cœlos tuos, & descẽde: & rursum, Exurge domine fer opem no-
bis. Affuit ergo Iesus Christus filius dei, & in quo lex infirmabatur per carnẽ, deus fili-
um suum mittens in similitudinem carnis peccati, de peccato damnauit peccatũ in car-
ne: & mundum quidem recõciliauit deo, exuit autem principatus & potestates tyrãni
triumphans eas in semetipso. Verum in hȩc per excessum quendam prolapsi uidemur:
sed ad propositum redeamus. Igitur mors peccati regnauit ab Adam usq; ad Moysen,
id est usq; ad aduentum Christi. Moyses enim lex appellatur, & lex (sicut scriptum est)
usque ad Ioannis baptismum habuit locum, ex quo cœpit Iesus regnum dei prædicare.
Quod autẽ excepit certos quosq; in quibus mors regnauerit, cũ dicit, Regnauit mors
in eos etiam qui non peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adæ: non mihi ui-
detur dici absq; mysterij alicuius indicatione. Forte ergo fuerunt aliqui usq; ad illud tẽ
pus, quo sub lege uelut sub pædagogo homines habebãtur, qui tale aliquid egerint qđ
Gen.3 Adam in paradiso egisse describitur, & contigisse ex ligno sciendi bonum & malum,
& erubuisse nuditatem suam, atq; ab habitatione paradisi decidisse. Aut magis simplici
ter accipiendum uidetur, & similitudo præuaricationis Adȩ absque aliqua discussione
recipienda, ut hoc sermone omnes qui ex Adam præuaricatore nati sunt indicari uide
antur, & habere in semetipsis similitudinem præuaricationis eius non solum ex semi-
ne, sed ex institutione suscepta. Omnes enim qui in hoc mundo nascuntur non solum
nutriuntur à parentibus, sed & imbuuntur, & non solum sunt filij peccatorũ, sed & di-
scipuli. Vbi uerò ȩtas adoleuerit, & agẽdi quæ sentit libertas accesserit, ibi iam aut per-
git quis in uiam patrum suorũ, sicut de nonnullis regibus scribitur, aut certe incedit in

uiam domini dei sui. Deniq; de Abel tale aliquid mihi indicari uidetur in eo quod scriptum est: Obtulit autem post dies Abel hostiam deo ex primogenitis ouium, & ex adipibus earũ. Quod ergo dixit post dies, hoc ostendit, quia primis quidem uitæ suæ diebus paternæ præuaricationis institutionibus tenebat: post illos uerò dies ubi resipuit, ubi respexit ad deũ naturę lege cõmonitus, dicit tunc obtulisse hostiã deo. Potest ergo uel hoc modo locus iste simpliciter exponi, uel occultatũ in eo quod dicit in similitudine præuaricationis Adæ sacramentũ, & prope ineffabiliter reconditum, subtili quadam linea intelligentiæ colligi: ut si quis ponat mortem, hanc quæ regnasse dicatur ab Adam usq; ad Moysen, id est usq; ad legis finem, & principium Christi, illam de qua in Propheta scribitur tanquam ex persona domini dicentis, De manu inferni eripiam eos & de morte liberabit eos. Aut certe qd' sint excepti aliqui, & occultiore mysterio designati, qui ad similitudinẽ præuaricationis Adæ peccasse memorantur, in quos solos regnauerit mors. Si uerò ut in nonnullis exẽplaribus habetur, etiã in eos qui non peccauerunt in similitudinẽ præuaricationis Adæ mors ista, id est quæ in inferno animas detinebat, regnasse dicatur, intelligimus & sanctos quosq; sub ista morte, etiam si non peccandi at certe moriendi lege decidisse: Christum uerò idcirco in infernũ descendisse, non solum ut ipse nõ teneretur à morte, sed ut & eos qui inibi nõ tã præuaricationis ut diximus crimine, quàm moriendi cõditione habebantur, absolueret: sicut scriptum est: Quia multa corpora sanctorũ dormientium surrexerũt cum illo, & ingressi sunt in sanctam ciuitatem. In quo Prophetæ dicta cõplentur, qui ait de Christo. Ascendens in altũ captiuam duxit captiuitatem. Et hoc modo per resurrectionem suã mortis quidem iam regna destruxit, unde & captiuitatem scribitur liberasse: ipsum uerò inimicum & tyrannum, cuius regna dissoluuntur, audi quando dicat Apostolus destruendum. Nouissimus, inquit, inimicus destruetur mors. Regnũ uerò mortis iam destructum est, & captiuitas quę sub ea tenebatur abducta est. Sed quia ipse inimicus & tyrãnus adhuc in nouissimo & in fine seculi destruẽdus: idcirco etiã nunc uidemus eum nõ tam regnare quàm latrocinari: & depulsum regno, per deserta & auia circumeuntem quærere sibi in fidelium manum: & ideo clamabat Apostolus: Non ergo regnet peccatũ in uestro mor tali corpore ad obediendum desiderijs eius. Verum nos cõtenti perstrinxisse paucis ea quæ Apostolus obiecta esse uoluit, sequẽtia requiramus. Addidit post hæc: Qui est forma futuri. Quod quidem ambiguum mihi uidetur, utrum ex eo tempore quo hæc scribebat Apostolus, Adam futuri forma dicitur, quod est seculi uenturi: an à semetipso id est ab Adam futuri, ut in Christo accipiatur, quod tempus Apostolo hęc scribenti futurum non erat, sed preteritum: quamuis & in alio loco cum de Adam & Eua loqueretur idem Apostolus dixerit: Mysterium hoc magnum est: ego autem dico in Christo & ecclesia: in quo uidetur hoc magis nobis ad intelligendum dedisse, quod forma futuri dicatur Adam in eo quod aduenit Christus ad ecclesiam sibi sociandã. Nescio sane quomodo quis possit & præuaricationẽ eius & peccatum, & hoc quod mors per ipsum in omnes homines pertransiit, in forma Christi coaptare, nisi forte ex contrarijs, ut idem Apostolus in superioribus exponit: cum dicit. Sicut enim per unum hominẽ mors, ita & per unum resurrectio mortuorum: & iterũ, Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores cõstituti sunt multi, ita & per unius obedientiam iusti constituentur multi. Si uerò intelligamus Apostolum à suis temporibus quibus hæc scribebat, dixisse Adam futuri esse formã, ita magis intelligitur: quod sicut in hoc seculo mors regnauit per unum Adam, & mortale effectum est omne hominũ genus: ita & in futuro seculo uita regnabit per Christũ, & immortalitate donabitur omne hominũ genus. Similiter autem ut in hoc ambiguũ diximus esse sermonẽ quo ait, Qui est forma futuri, inuenie-mus ad Colossenses ambigue scriptũ, ubi dicit. Non ergo uos iudicet quisquam in cibo aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomenijs, aut sabbatis, quæ sunt umbra futurorũ. Et item alibi idem Apostolus dicit: Vmbrã enim habet lex bonorum futurorũ. In quibus utiq; similis disputatio est, utrũ cibus & potus, & festi dies, neomeniæ, & sabbata, ita habeant umbrã futurorũ, ut in aduentu Christi ueritas umbræ ipsius adimpleta sit, aut in futuro seculo sit implenda. Sed & totã legem quod dicit Apostolus umbram habere futurorũ bonorum, utrum in aduentu Christi, an in futuro seculo umbrę istius ex-

Gen.4 *Matt.27* *Psal.68* *1 Cor.15* *Rom.6* *Eph.5* *Col.2*

plenda sit ueritas, incertum est, quia in alio loco scribitur etiã de his quæ sub lege sunt
quod formæ & umbræ deseruiant cœlestium. Qui ergo uult astruere quod in aduentu
Christi ista completa sint, cibi & potus rationes confirmabit expletas in eo, ubi Petrus
Act.10 per uisionem uidit in linteo omne genus animaliũ deponi, & audiuit uocẽ: Quod deus
mundauit tu ne commune dixeris: quod ad diuersos utiq; hominum mores refertur: &
poculum dicet esse calicem noui testamenti: diẽ quoq; festum probabit, ubi pascha no-
strũ immolatus est Christus, & diem festum celebramus non in fermento ueteri, sed in
azymis synceritatis & ueritatis. Similiter & neomenias hoc est nouos menses fieri o-
stendet per Christũ solem iustitię, & apostolos eius. Sed & sabbata obseruare docebit,
non portando onera peccati, sed stando unũ quenq; stabiliter in loco suo, nõ accenden
Esa.50 tem ignem: de quo, per prophetam dicitur: Ite in lumine ignis uestri & flamma quã ac-
cendistis uobis. Alius uerò qui formas istas & umbrã legis ad futurum seculũ transfert,
& ministeriorum cœlestium has esse ducit imagines in illa cœlesti Hierusalem cõplen
Luc.22 das, de cibo & potu conabitur assignare secũdum ea quæ dominus dicit: Donec bibam
illud nouum uobiscum in regno patris mei. Sed & diem festum dicet secundũ Prophe
tæ dictum: Quid facietis in die solennitatis, & in die festo domini? Neomeniam uerò id
Psal.77 est nouos menses in illis æternis annis requiret: de quibus dicit Propheta: Memoratus
Deut.32 sum annos æternos, & meditatus sum, & iterũ in cãtico Deuteronomij: Recordamini
dies ęternos, & de sabbato dicitur: Relinquet ergo sabbatismus populo dei. Et astruet,
quia sicut hæc singula formã futuri seculi tenent, ita potest etiam Adam de quo dicitur,
Qui est forma futuri, conferri ad futuri seculi rationẽ: & propterea cum præmissum es-
set de his qui peccauerant: In similitudinem præuaricationis Adæ, additum est: Qui est
forma futuri. Sed non sicut delictum ita & donum. Si enim unius delicto multi mor-
tui sunt, multo magis gratia dei & donũ in gratia unius hominis Iesu Christi in plures
abundauit, & non sicut per unum peccatũ, ita & donũ. Nam iudicium quidem ex uno
in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in iustificationem.] Cum in supe-
rioribus dixisset Apostolus de Adam qui est forma futuri, uidens quia requiri posset,
quia si Adam forma Christi est, ergo et in eo quo peccauit necesse est ut formam Christi
habuerit, & in eo quo regnauit mors ab Adam usq; ad Moysen: hoc autem de Christo
sentire uidebatur absurdum, continuo subiungit: Sed nõ sicut delictum ita & donum:
& incipit ex hoc sermone ueluti semetipsum explanare quomodo formã Christi dixe-
rit esse Adã. Si enim, inquit, unius delicto multi mortui sunt, in Adam uidelicet, multo
magis gratia dei & donum in gratia unius hominis Iesu Christi in plures abundabit: id
est, si in uno peccãte locũ mors inueniens in plures potuit diffundi, multo magis gratia
dei, quæ in Christo est, copiosius & latius abundabit, q̃ mors Adam in plures diffunda
tur: & intantum non est eadem cõditio delicti quæ & doni, ut cum iudicium habitum
sit de Adam, & uno ipso delinquente cõdemnatio in omnes homines uenerit, ecõtra-
rio uerò per Christum ex multis delictis quibus omne genus hominũ tenebatur, iustifi
catio data sit in omẽs: ut sicut mors per unũ regnauerat in delictis, ita & per unius obe-
dientiã uita regnaret per iustitiã. Igitur non sine profunda arte dicendi Apostolus for-
mam Christi esse Adam posuit, quę sit per genus similis, per speciẽ cõtraria. Per genus
nanq; similis est forma in eo, quod sicut ab uno Adam in plures homines diffunditur,
ita & ab uno Christo in plures homines diffundatur. Per speciẽ uerò cõtraria, quod ex
Adam præuaricatione cœpta peccatores constituti sunt multi, Christi uerò obedientia
iusti constituentur multi. Quia ergo quatenus forma Christi fuerit Adam, siue in simili
bus, siue in contrarijs, secundum rationẽ eloquij ipsius explanatum est, nunc etiam quę
interior sensus Apostoli indicet in his, uel potius contegat uideamus. Et quãuis pericu
losum uideatur ea quæ occultius in Apostoli scriptis posita sunt patefacere, tamen qua
ex parte possibile est indicia quædã ex his diuinæ bonitatis colligere nõ puto absurdũ
uideri. Proposuit Apostolus ostendere quid humano generi intulerit primus Adã qui
factus est in animã uiuam, quid etiam secundus Adam qui est in spiritum uiuificantem.
Ex illius, inquit, præuaricatione peccatũ apparuit, & per peccatum mors ingressa est in
omnes homines, immo ut seruemus Pauli literis moderationẽ suam quam in præsenti
loco tenuit, in multos homines mors pertransiit. Per obedientiã uerò Christi iustifica-
tio, &

tio,& per iustificationẽ uita multo magis in plures abundabit. Et ostendere uult quod multo sit fortior uita ꝙ mors, & iustitia ꝙ peccatum: & per hoc edocere quia si ita per peccatũ mors regnare in omnibus potuit, accipiẽs ex unius hominis inobedientia initium, quanto potentius & dignius per iustitiã uita regnabit, initiũ accipiens per unius obedientiam Christi. Christus, inquam, ad hoc opus non cõditionis necessitate, sed sola miseratione permotus accessit. In forma enim dei erat, & uidens unius hominis delicto mortem regnare per populos, creaturæ suæ non obliuiscitur, nec rapinã ducit esse se æqualem deo: hoc est non sibi magni aliquid deputat quod ipse quidem ęqualis deo, & unum cum patre est, opus uerò suũ depascitur mors unius hominis ingressa delicto. Exinaniuit igitur seipsum de æqualitate & forma dei, & serui suscepit formã, & fit homo: ad quẽ tentandũ auderet quidẽ uenire ille qui regnabat in omnibus, sed intrare nõ posset. Mortem tamen istam cõmunem suscepit, cum illam peccati quæ regnabat in omnibus non receperit: ut sicut per hominẽ mors, ita & per hominem fieret resurrectio mortuorũ: & sicut unius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia dei & donum in gratia unius hominis Iesu Christi in plures abundaret. Non aũt absq; profunda sapientia quã Paulus inter perfectos loqui se dicit, in hoc loco sermones suos moderatus est: 1 Cor. 2 & quod alibi omnes dixerat, hic multos uel plures appellauit, ubi cõparationẽ diffusi in omnes homines peccati & mortis ab Adam facit, & iustificationis ac uitæ à Christo: & ne forte si absolute pronunciaret, quia pari ratione atq; eodẽ ordine quo ab Adam in omnes homines mors diffusa peccati est, etiã iustificatio & uita quæ à Christo est, in omnes homines diffunditur, resoluerentur auditores, & segniores fierent erga obseruantiam, certi de securitate uitæ quæ in omnes homines per Christi gratiã traderet. Et ideo imprimit sermonem, & non omnes homines (sicut solet in cæteris) ponit, sed multos, qui unius delicto peccatores constituti sunt: & rursum in gratia dei donũ per unum hominem Iesum Christum, non in omnes, sed in plures asserit abundare: quo & negligentiores metu suspendat ac solicitos faciat, & perfectioribus diuinę bonitatis secreta non claudat. Bene autẽ quia plures posuit ad quos donũ gratiæ pertinet, quàm eos qui unius delicto constituti sunt peccatores: in quo arbitror quidem aliquid & latentis esse mysterij: quia & alibi mortẽ dicit regnasse ab Adam usq; ad Moysen, non in omnes, sed in eos tantũ, qui secundũ similitudinẽ præuaricationis Adæ peccauerũt. Tamẽ & simpliciore intellectu potest uideri ideo plures dictos, quia quãuis qui ex Adam peccatores facti sunt, multi sint tamen qui per gratiam Christi uiuificant, ideo plures dicti sint, quia etiam ille ipse ex quo in cæteros mors peccati diffusa est, additur numero eorum, eo quod cum omnibus quos ipse fecerat sub delicto etiam ipse saluetur, sicut de sapientia dicitur. Hæc, inquit, illum qui primus factus est patrẽ mundi cum solus esset creatus custodiuit, & liberauit eum de peccato suo. Quæ est autẽ hæc sapientia quæ primũ hominem liberauit de peccato suo, nisi Christus, qui est dei uirtus & dei sapientia? Sic ergo plures Christus reducit ad uitam, ꝙ Adam duxit ad mortẽ: quia etiam ipsum Adam qui cæteris causa extitit mortis, Christus reuocauit ad uitã: ut uerũ sit illud quod in consequentibus scribit Apostolus, quia primus gratiã in omnes homines iustificatione uitæ. Homo autẽ est etiam Adam: ergo & in ipsum iustificatio uitæ perueniet. Sed dices fortasse: si uno peccante in omnes homines mors pertransiit, & rursus unius iustitia in omnes homines iustificatio uitę peruenit, neq; ut moreremur aliquid nobis gestũ est, neq; ut uiuamus, sed est mortis quidem causa Adam, uitæ autẽ Christus. Diximus quidem iam & in superioribus, quod parentes non solum generant filios, sed & imbuunt: & qui nascunt, non solum filij parentibus sed & discipuli fiunt, & non tã natura urgentur in mortem peccati ꝙ discipulatu. Nam uerbi causa si quis à deo recedens idola colat, nõne cõtinuo etiã filios si genuerit docebit uenerari & sacrificia offerre dęmonijs? Hoc secundum Adam facit, & in his regnat mors ab Adam, hoc est à natiuitate, usq; ad legis tẽpus: quod ad discretionẽ recti prauiq; operis ueniens capax Christi gratiæ effici potest: & ibi relinquit Adam qui eum uel genuit, uel docuit in mortẽ, & sequit Christum, qui eum & docet, & gignit ad uitã. Vis autem scire quia nõ solum natiuitatis sed & doctrinæ est, in quo mors regnauit ab Adã, disce hoc ex contrarijs: etenim dominus Iesus Christus cũ uenisset quæ perperam gesta fuerant emendare, pro eo quod in mor-

tem generaret illa quæ ex Adam ueniebat prima natiuitas introduxit secundã natiuitatem, quam regeneratione appellauit, per quam sine dubio uitiũ primæ natiuitatis aboleret: & sicut generationi substituit regeneratione, ita & doctrinę substituit aliã doctrinam, mittens etenim ad hoc opus discipulos suos, non dixit tantũ: Ite baptizate omnes
Matt.28 gentes: sed ait: Ite docete omnes gẽtes, baptizantes eos in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Sciens ergo utrũq; esse in culpa, utrumq; remediũ dedit, ut generatio mortalis regeneratione baptismi mutaret, & impietatem doctrina pietatis excluderet. Tunc ergo nihil peccãtibus nobis mors regnauit in nobis: sicut rursum non otiosis nobis, & nihil agentibus uita regnabit in nobis. Sed initiũ quidem uitæ datur à Christo, non inuitis, sed credentibus, & peruenitur ad perfectionẽ uitæ perfectione uirtutum, sicut in mortem dudum præuaricationis similitudine, & uitiorum expletione peruentũ est. Et quamuis tanq; prudens dispensator uerbi dei Apostolus Paulus occulta hæc in literis suis esse uoluerit & obtecta, inseruit tamen nec siluit in eo ubi dicit: Sed regnauit mors ab Adam usq; ad Moysen in eos qui peccauerũt in similitudinẽ præuaricationis Adæ. Vides ne ut à peccato nullũ Paulus excuset? Sed & peccati genus designat, similitudinem præuaricationis Adę in unoquoq; constituens, licet ubi, quãdo, aut quomodo ab unoquoq; similitudo ista præuaricationis admissa sit, tutũ non credidit apertius proloqui. Sed qui eruditus est ex lege domini, scit intelligere obscurũ sermonẽ dictaq; sapientiũ & ænigmata. Ideo etiam deniq; de salute quę in Christo, occultius loquitur: & cum
1 Cor.15 dixisset: Sicut enim in Adam omnes moriunt: non dixit, ita & in Christo omnes uiuificantur, sed uiuificabuntur. Et rursum cũ dixisset: Sicut enim unius peccato mors regnauit per unum, ita & per unius iustificationẽ non dixit regnat uita, sed regnabit uita per unũ Iesum Christum. Sciebat enim, ut dixi, scriptum esse, quia fidelis spiritu celat negotia: & itẽ alibi, Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ domine, quã absondisti timentibus te. Si enim interroges quãdo uita regnabit per Iesum Christum, & quando iustitia eius in omnes homines iustificationẽ uitæ efficiet, quando in omnes ista beatitudo per ueniet, ipsius domini Iesu Christi sermonib. disce, quibus dicit ad discipulos. Audistis
Ioan.13 hęc omnia? Dicũt ei: etiã domine. Ait eis, Beati estis si feceritis ea. Tunc ergo beati erimus cum uerbum dei nõ solum audire & intelligere, sed & facere possimus. Quãuis enim promittatur exeundum esse quandoq; de carcere, tamẽ designatur non inde exiri posse, nisi reddat unusquisq; etiã nouissimũ quadrantẽ. Quod si etiam quadrantis (quæ est minima peccati pœna) pœna non remittitur, nisi in carcere ut per supplicia luatur: quomodo quis spe impunitatis resoluetur, aut donũ gratiæ peccandi libertatẽ putabit? Igitur ex uno quidem Adam cœpit in hoc mundo regnare peccatũ, & regnauit in eos qui secuti sunt præuaricationis Adæ similitudinẽ, & ideo iudiciũ ex uno in cõdemnationẽ: & rursum per unũ dominum nostrũ Iesum Christũ gratia regnare cœpit per iustitiã, quæ & regnabit omnib. qui obediũt ei, & custodiũt uerba eius, & per hęc ex multis delictis ueniunt ad iustificationẽ uitę. Si enim unius delicto mors regnauit per unũ: multo magis qui abundantiã gratię & donationis iustitiæ accipientes erunt in uita, regnabunt per Iesum Christum.] Si esset sicut delictum ita & donũ, dixisset utiq; Apostolus, quia sicut unius delicto mors regnauit per unum, ita & per unius iustitiã uita regnabit per unum Iesum Christũ. Nunc aũt dicit quia mors quidem unius delicto regnauit per unum, omnes autem abundantiam gratiæ, & dona iustitiæ accipiunt, ut non solum ultra nõ regnet in eis mors (quod & ipsum utiq; non paruæ esset gratiæ) sed & alia duo eis conferunt bona: Vnũ quod pro morte uita in eis regnat Christus Iesus: aliud, quod etiam ipsi regnabunt per unum Iesum Christum. Cum ergo necessaria hæc in eos ueniant bona, id est ut regnum mortis effugiant, & pro morte regnet in eis uita, immo ut & ipsi regnent in uita per unum Iesum Christum: manifestum est quomodo nõ sit ita delictũ sicut & donũ: & quomodo dicatur, multo magis gratia dei & donũ in gratia unius hominis Iesu Christi in plures abundabit. Et illud: Gratia autẽ ex multis delictis in iustificationem. Sed & hoc in præsenti quod dicit, Multo magis abundabit gratia & donum iustitiæ, accipitur in uita, regnabit per unum Iesum Christum dominum nostrum. Quod ergo ait: Vnius delicto mors regnauit per unũ: ostendit quia per delictũ morti regnũ dat: nec potest regnare in aliquo, nisi ius regni accipiat ex delicto. Per quod indicari

dicari uidetur, quod cum libera à deo creata sit anima, ipsa se in seruitutem redigat per
delictum, & uelut chirographa immortalitatis suæ, quæ à creatore suo acceperat, morti
tradat. Anima enim quæ peccat ipsa morietur. Ipsa deniq; anima clamat per prophetã
dicens: In puluerẽ mortis deduxisti me. Quod utiq; ei nisi ex delicto non potuisset ac-
cidere. Vnde euidenter apparet eam per delictum chirographa sui cõscripsisse cũ mor
te, ut & libertate immortalitatis amissa, iugum peccati, & regnũ mortis exciperet. Vo-
lens igitur Apostolus ostendere quãto maiora per Christum anima recipit quàm ami-
serat per Adam, frequentat istos sermones, ut dicat, multo magis & abundantia gratię,
& donum iustitiæ regnabit per unum Iesum Christum. Quę omnia utiq; declarant mul
to abundãtiora esse dona quàm damna. Sed require, isti quos dicit regnaturos in uita
per Iesum Christum, super quos regnabunt? Videtur mihi quod sicut mortis regnum
in eos ostendit fuisse quos sibi peccãdo fecit obnoxios: ita & eorum qui abundantiam
& dona iustitię accipiunt, & per unũ Iesum Christum regnaturi dicuntur, regnum ostẽ
dat futurum super illos qui eis in eruditionem regni dei subditi fuerint, & ut ita dicam,
qui sapientiæ, & iustitiæ, ac uitæ quæ in eis est, & super quã regnant, capaces fuerint in-
uenti. Vnde & non otiose uidetur mihi Apostolus, qui in ceteris locis dixerat: Quia in
omnes homines mors pertransiit: & iterum, In plures abundauit: & iterum: Ex multis
delictis in iustificationem: hoc in loco neq; omnes, neq; multos, neq; plures posuisse: sci
ens ad paucos pertinere istius beatitudinis summam, qui abundantiam gratiæ, & dona
iustitiæ accipientes in uita regnant per unum Iesum Christum. Ipsius autem mortis hoc
describitur regnum, quæ in aliis dicitur inimicus esse Christi ultimus uel nouissimus
destruendus. Destruetur autem in eo ut ultra non regnet. Quod si non regnat, certum
est iam nec delictum futurum esse, in quo solo mortis est regnum, tunc sine dubio cum
ad eam dicetur: Vbi est mors aculeus tuus? Quoniam quidem ut ipse Apostolus dicit, 1 Cor. 15
aculeus mortis peccatum est, uirtus autem peccati lex: restat ergo tunc neq; legem fu-
turam, si quidem peccati uirtus ipsa dicatur, ut peccati uirtute sublata, merito possit &
regnum mortis aboleri. Sed hæc in excessu nunc dicta sint: suis enim in locis opportu-
nius requirentur. Velim tamen percontari, quãdo quidem mortem regnũ usq; ad præ-
sentiam Christi, qui est uita, diximus tenuisse: uenisse uerò Christum dicit Apostolus
non solum ad mortem destruendam, sed & ad illum ipsum, qui habebat mortis impe-
rium, id est diabolum: hoc est antequam illud fiat quod scriptum est, Deinde finis cum
tradiderit regnum deo & patri: quis regnat? Si enim dicamus id quod consequens ui-
detur, quia uita regnat morte destructa, potest nobis occurri: quomodo ergo peccatur,
& manifestum est mortem regnare per peccatũ? Si uerò dicamus in quibusdam regna
re Christum, hoc est uitam, & in quibusdam mortem: ubi inueniemus in quibus ita re-
gnum sit uitæ, ut regnum mortis in eis nõ habeat potestatem, hoc est qui penitus absq;
peccato sint? quæ mihi uidentur magis ad futurũ pertinere regnum, & ibi hæc esse com
plenda ubi dicitur: quia sit deus omnia in omnibus. Idcirco enim & in oratione domi- Ibid.
nica dicere docemur, Adueniat regnũ tuum, quasi quod nondum aduenerit: & ipse do
minus in initio prædicationis suæ non dicit: uenit regnum cœlorum: sed appropinqua
uit regnum cœlorum. Præsens uerò tempus non tam regni dixerim uideri quàm belli,
per quod bellum futurũ regnũ quæratur: quãuis hoc ipso belli tempore quia iam ex ali
qua parte regnũ mortis infringitur, & paulatim destruitur, quod prius in omnes homi
nes fuerat dilatatũ, Christus regnare dicatur, secundum illud quod scriptum est: Opor-
tet enim eum regnare donec ponat omnes inimicos eius sub pedibus eius. Et item ali-
bi dicit: Nunc autẽ necdum uidemus subiecta esse omĩa. Vnde apparet quia hoc quod
dicit, Oportet eum regnare, pro regnũ parare posuerit. Certum est enim quia pugnan-
dum est & alligandus est fortis, & sic uasa eius diripiẽda sunt. Et ideo etiã ipse saluator
dicit: Non ueni pacem mittere, sed gladiũ. Tamdiu uerò pugnandum est ab his qui re-
gnare uolunt in uita per Iesum Christũ, donec nouissimus inimicus destruat̃ mors. Sed
& de abundantia gratiæ, & donis iustitiæ sciendum est, quia ad istud regnũ quod dixi-
mus præparari per bellum, non uenit aliquis qui unã gratiam cõsecutus est, hoc est, qui
in uno aliquo opere placuerit, sed abundantia gratiæ requiritur, secũdum eum qui di-
cit: Abundantius autem ꝙ omnes illi laboraui: non autem ego, sed gratia dei mecum. Ibid.

Similia quoq; etiam ijs quos imbuit precatur, cum dicit: Gratia uobis & pax multiplicetur. Multiplicatur ergo gratia & abundat, si & sermo noster semper in gratia sale sit conditus, & opus nostrū cum gratia humilitatis & simplicitatis fiat, & omnia quæ agimus ad gloriam dei agamus. Similiter etiam de dono iustitiæ accipiendum. Nihil enim
Psal.105 sine iustitia agere debet qui iustificatur à Christo, secundum eum qui dicit: Beati qui cu stodiunt iudicium & faciunt iustitiam in omni tempore: & secundum quod sapientia
Sap.7 pronūciat dicens: Quia & si perfectus sit quis in filijs hominū, si non adsit iustitia, à deo in nihilum reputabitur: & hoc modo qui habuerit abundantiā gratiæ & dona iustitiæ, in uita regnabit per unum Iesum Christum. Itaq; sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem, ita & per unius iustitiam in omnes homines in iustificationem uitæ.] Iam & superius diximus quod per delictum Adæ uelut aditus quidam datus est, quo in omnes homines uel peccatum, uel mors peccati, uel cōdemnatio perueniret. Econtrario ergo Christus aditum iustificationis aperuit, per quem uita ingre-
Ioan.10 deret ad homines: & ideo dicebat de semetipso. Ego sum ostium, per me si quis ingressus fuerit saluabitur. Sed de his iam in superioribus satis dictum. Illud tamen obseruandum est, quod non dixit in omnes homines in condemnationem mortis, sed tantūmodo in condemnationem, quo scilicet in omnibus probet multo abundantius donū esse quàm delictum. Quomodo sane uel quæ condemnatio in omnes homines uenerit, uidendum est: & sufficere forsitan potest secūdum simplicem expositionem, ut dicamus cōdemnationem esse delicti communem hanc mortem, quæ omnibus uenit, & ueniet etiam si iusti uideantur. Quod si forte aliquis obijciat de Enoch & Helia qui translati sunt ne uiderent mortem, id hoc modo excusabitur, quod non cōtinuo falsa uideantur ea quæ de omnibus dicuntur, si aliqua dispensatio dei in uno uel duobus hominibus facta est. Sed & illud quis competenter (ut arbitror) proferet in loco, quia cum deliquis-
Gen.3 set Adam scriptum est quod eiecit eum dominus de paradiso, & constituit eum in terra hac contra paradisum delitiarū: & hæc fuit delicti eius condemnatio, quæ in omnes homines sine dubio peruenit. Omnes enim in loco hoc humiliationis & in cōualle fletus effecti sunt: siue quod in lumbis Adæ fuerunt omnes, qui ex eo nascuntur cum ipso pariter eiecti sunt, siue alio quolibet modo inenarrabili & soli deo cognito, unusquisq; de paradiso trusus uidetur excepisse condemnationem. Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita & per unius obedientiā iusti constituentur multi. Potest quidem fieri ut secundum ea quæ in superioribus obseruauimus, Paulus uolens mysteria secretiora cōtegere, quos alibi omnes dixerat, alibi multos ponat: ne forte si dixisset per unius obedientiā peccatores factos esse omnes, & necessario subiunxisset, ita & per unius obedientiam iusti constituentur omnes: uideretur ex huiusmodi promissionis securitate resoluere animos eorum, quibus expedit esse sub metu: & ideo nos fidelis & prudentis in uerbo dei dispensatoris consilium seruantes, pro eo magis satisfacere debemus, quomodo per unius inobedientiā non omnes, sed multi sunt peccatores facti. Nam per unius obedientiam quomodo non omnes sed multi constituantur, difficultatem non habebit intelligentię, secundum illud quod dominus
Matt.8 dicit in euangelio: Multi enim uenient ab oriente & occidente, & recūbent cum Abraham, & Isaac, & Iacob in regno dei: & non dixit omnes uenient. Peccatores autē quomodo multi & nō omnes uideantur, cum idem Apostolus dicat quod omnes peccauerunt? Debemus ostendere, aliud esse peccasse, aliud peccatorē esse. Peccator dicit̄ is qui multa delinquēdo in consuetudinē, & (ut ita dicā) studiū peccādi iam uenit: sicut econtrario iustus non dicit̄ is qui semel aut bis aliquid iustitiæ fecerit, sed ille qui semper iuste agendo in usu & cōsuetudine iustitiā habet. Nā si quis in cæteris ferè omnibus iniustus sit, semel aūt aut bis aliquid iusti operis egerit, iste quidē in eo opere in quo iustitiā tenuit iuste egisse dicitur, nō tamē ex hoc iustus appellabit̄. Ita & iustus peccasse quidē dicitur si aliquid cōmiserit aliquando quod nō licet, nō tamen ex hoc peccator appellabitur, qui peccandi usum & consuetudinem non tenet: sicut & medicus ille nō dicitur, qui aut leuiter ruptæ capitis cuti scit imponere araneam, aut qui tumorē uulneris aqua calida fouerit, quamuis etiā hoc medicina esse uideat̄: sed ille dicitur medicus qui usum & studium ac disciplinam habet medendi. Ex quibus omnibus puto sufficienter ostendi quod

di quod aliud est peccare, aliud peccatorem esse. Omnes enim potest fieri ut peccauerint, etiam si sancti fuerint: quia nemo mundus à sorde, ne si unius diei fuerit uita eius. Quis enim est qui non aut in facto, aut in uerbo, aut qui cautissimus certe est, uel in cogitatione peccauerit? Et ideo ut dixi peccasse quidem omnes merito dicentur: peccatores autem facti non omnes sed multi. Simili quoque forma & iusti multi habebuntur non omnes, etiam si omnes iusti aliquid operis agunt. Bene autem ab Apostolo etiam temporum ratio custoditur. Nam cum multos constitutos esse peccatores ad præteritũ retulerit, iustos constituendos esse multos ad futurũ transtulit tempus, sciẽs sine dubio quod processu prædicationis euangelicæ iustorũ multitudo maior accresceret. Quod autẽ iusti multi fuerint etiam ante Saluatoris aduentũ, idem dominus testatur in Euangelio cũ dicit: Multi Prophetæ & iusti cupierunt uidere quæ uidetis. Sed aliter hic multos dicit Saluator iustos, & aliter Apostolus posuit. Nam Saluator Apostolorũ numerum aspiciens ad ipsorum comparationẽ multos dixit iustos & Prophetas: in præsenti uerò loco Apostolus multos ad omnium qui in hoc mundo nati sunt & nascentur comparationem intelligendus est reuocasse: igitur per unius inobedientiã peccatores constituti sunt multi: secundum eam obseruantiã multi peccatores intelligẽdi quam suprà de peccante & peccatore protulimus. Quod si quis nobis obijciat illud quod de se ipso dicit Apostolus: quia Christus Iesus uenit in hoc mundo peccatores saluos facere, quorum primus ego sum: quasi etiã se peccatorem dicere uideatur: dicemus quod aliud est ex persona scripturæ, uel prophetæ, uel domini aliquem peccatorẽ designari: aliud est iustum ipsum sui fieri accusatorem, & humiliare semetipsum ut exaltetur à deo: quamuis Paulus in eo quod dicit persecutum se esse ecclesiam dei, & expugnasse eam, & traxisse uiros ac mulieres, & in uincula cõiecisse, licet ignorantia fecerit, & misericordiã consecutus sit, tamen cũ hæc faceret nõ immerito fortassis peccatorẽ se dici debuisse fateatur. Vt aũt distinctiõis huius quã dedimus inter peccare & peccatorẽ esse, euidẽter adhuc ratio clarescat: uide Cain, qui cũ manifeste peccator sit, fecit tamẽ aliquid rectũ: propter quod dominus ad eum dixit: Si recte offeras. Et Pharao cũ dicit: Dominus iustus, ego autem & populus meus impij: iustum aliquid fecit, sed non ex hoc iustus dicitur: & multa huiusmodi in scripturis diuinis inuenies, ex quibus & iustum peccasse aliquid, & peccatorẽ iusti aliquid egisse deprehendes: nec tamẽ iustũ quia in aliquo peccauerit peccatorẽ dictum, aut peccatorem qui aliquid iustè egerit, iustum inuenies appellatum. Verum ne illud quidem intentum prætereat auditorẽ, quod ubi inobedientiam unius dicit, addidit hominis, per quem peccatores constituti sunt multi. Hic enim per quẽ iusti fiunt, sine dubio ipsa iustitia est: sicut & idem Apostolus dicit de Christo: Qui factus est nobis iustitia à deo. Dedit ergo Adam peccatoribus formã per inobedientiam, Christus uerò econtrario iustis formã per obediẽtiam posuit, sicut & alibi scriptum est: Obedistis autem ex corde in eam formam doctrinę in quam traditi estis. Propterea enim & ipse obediens factus est usque ad mortẽ, ut qui inobediẽtię formã sequentes cõstituti sunt peccatores, obedientiam Christi imitantes salui fiant. Lex aũt subintrauit, ut abundaret delictum. Vbi autem abundauit delictũ, superabundauit & gratia, ut sicut regnauit peccatum in mortem, ita gratia regnet per iustitiam in uitam æternam, per Iesum Christum dominũ nostrum.] Si quidem antequã lex per Moysen daretur nemo peccasset, uolentes accusare legem ex his apostolicis uerbis Marcion & cęteri hæretici occasionem capere uiderentur, tãquam hæc fuerit causa datæ legis, ut peccatum quod ante legem non fuerat, abundaret. Sed nescio quod tempus inueniatur uacuum peccatis ante legem. Quando interficiebat Cain Abel, & terram fraterno sanguine polluebat, ita ut diceret ad eum deus, Maledicta terra quę aperuit os suum ut susciperet sanguinem fratris tui, nõ abundabat peccatum? Abundabat plane, & quidem cum & homines abundarent: uel tunc cum dicebat Lamech, Occidi uirum in uulnere meo, & iuuenem in liuore meo. Et de Cain quidem iudicatum est septies, de Lamech uerò septuagies septies. Noe uerò temporibus in tantum abundauit delictum, ut uidens, inquit, deus quia multiplicatæ sunt malitiæ hominum super terram, & omnis homo cor suum diligenter apposuit in malitia omnibus diebus uitæ suæ: recogitauit dominus quia fecerat hominem super terram, & pœnituit in corde suo, & dixit: Deleam hominem

Matt. 13 · 1 Tim. 1 · Gen. 4 · Exod. 9 · 1 Cor. 1 · Rom. 6 · Gen. 4 · Ibid. · Gen. 6

minem quē feci à facie terræ, ab homine usq; ad pecus, & à reptilibus usq; ad aues cœli,
quoniam pœnitet me quod fecerim eos, Et iterū, cum dicitur: Corrupta est terra in con
spectu domini, & repleta est terra iniquitatibus. Et uidit deus terrā & erat corrupta ual
de, quia corruperat omnis caro uiam suam super terrā. Quis ergo ita stolidus qui in his
omnibus neget abundasse peccatū? Vel certe cum de Sodomitis dicitur à deo, Descen
di ut uiderem si secundum clamorem Sodomitarum consumantur iniquitates eorum:
uel cum circumsteterunt domum Lot, impudicitiæ suæ scelus etiam in angelos molien
tes? Aut tunc fortasse nō abundabat peccatū, cum Pharao affligebat filios Israel in luto
& latere, & natos eorum necari uolebat in flumine? Et utiq; nondum Moysi lex subin-
trauerat, cū hæc tanta peccatorū labes diffundebatur in terra. Ex quibus colligitur, hæ
reticos quos supra diximus, uel si qui cum illis hęc de Moysi lege dicta suscipiunt, ne le
uiter quidem apostolicum sensum potuisse cōtingere. Magis ergo illud in hoc loco de
bet intelligi, esse (ut sæpe iam diximus) legem naturę quæ scripta est non in tabulis lapi
deis, sed in tabulis cordis carnalibus, nō atramēto, sed spiritu dei uiui: quę lex ab illo qui
ab initio creauit hominē, ita in principali cordis eius ascripta est, ut opportuno tēpore,
cum iam paginæ ipse mentis adoleuerint, uel potius ut scriptura nominauit, ubi tabulæ
cordis carnales cœperint augmēto tanto aperiri, diffundi incipiat per interna cōscien-
tiæ & repleri rationibus sensus. Tunc ergo aduersum præcepta quæ ex huiusmodi lege
naturaliter suggerunt, uolūtas carnis exurgit, & alia suggerit desideria: & hoc est quod
Rom.7 ait Apostolus, legem in membris positam resistentē legi mentis. Hanc ergo nūc legem
membrorum posuisse in hoc loco uidetur apostolus, quam subintrasse dicit ut abunda
ret peccatū. Nam & ipse sermo quo usus est, plenissime mihi uidetur hæc quæ dicimus
indicare. Aliud nanq; est intrare, aliud subintrare, sicut est aliud ducere, & aliud subdu-
cere, aliud trahere, & aliud subtrahere. Subintrare nāq; hoc indicat, cū alio ingresso sub
obtentu alius ingreditur. In qua ratione, quam supra exposuimus, euidenter ostenditur
quod sub obtentu legis naturalis, quā legem mētis nominauit Apostolus, quę legi dei
consentit, orta sit lex membrorū: quæ desideria carnis suggerens, & captiuū hominem
ducens libidine ac uoluptatibus inquinatū, facit in eo abundare peccatum. Sic ergo lex
subintrauit ut abūdaret delictū: sed ubi abūdauit, inquit, peccatū superabūdauit gratia.
Sicut in superioribus docuimus, ubi per singula quæq; comparationē facit eorum quæ
ex præuaricatione Adam accidisse uidentur aduersa, & multo maiora ostendit esse quę
per gratiam Christi ad remediū collata sunt: & in præsenti loco cum dixisset abundasse
peccatū, sermone dignissimo usus est quo abundantiā uinceret, & superabundantiam
poneret. Superabundauit autem gratia Christi in eo, ut nō solum à præteritis peccatis
absolueret hominē, uerum etiam cōmuniret à futuris. Siquidem duo quędam regna o-
stendit in homine, unum quo peccatum in morte regnauit, aliud quo gratia per iustiti-
am regnet in uita. Gratia ergo est quæ de regno suo, id est de membris nostris peccatū
eiecit & expulit, cum quo necessario etiā mors pariter exclusa est, ut ita demū regnum
sibi in nobis gratia per iustitiam uendicaret, & ubi mors fuerat, æterna uita consisteret.
Rom.6 Hoc aūt est quod & alibi idem Apostolus dicit: Nō ergo iam regnet peccatū in uestro
mortali corpore, & idē alibi: Sicut enim exhibuistis mēbra uestra arma iniquitatis pec-
cato, ita nunc exhibete mēbra uestra arma iustitię deo. Est ergo grandis superabundan
tia ex eo quod ubi peccatū fuit & mors, ibi nunc est gratia, & iustitia, & uita æterna. Et
hæc omnia sunt quidem supra cætera per dominum nostrū Iesum Christum: potest au-
tem fieri, ut sicut hæc omnia bona dixit existere per dominū, ita & illa mala intelligi uo
luerit extitisse per diabolum, sed siluisse de auctoris eorū nomine, ut superabundantiā
gratiæ in hominibus assignaret. Nam sicut Christus unum quidem est per substantiam,
multis aūt uirtutibus & operationibus designatur, & gratia ipse esse intelligitur, sicut
iustitia, sicut pax, sicut uita, sicut ueritas, sicut uerbū: ita fortassis & diabolus in multis
uel in diuersis significationibus sæpe potest intelligi. Nam & peccatū quod regnare di
1 Cor.15 citur, ipse putādus est: & mors ipse credendus est, de quo dicitur, quia & nouissima ini-
mica destruetur mors. Sed & perditio ipse intelligitur, secundum illud quod dictum est
à propheta: Perditio factus es, & non subsistes in æternū tempus. Sed & quod dicit A-
postolus, Non ergo regnet peccatum in uestro mortali corpore, puto quod magis de
ipso

ipso dictum sit. Ipse em̃ auctor peccati & mortis & perditionis, & consequenter ab inuentis rebus auctor inuẽti nominat̃. Non ergo potest fieri ut sine rege aliquãdo sit anima, sed hoc prouidendum est ut Christũ regẽ habeat, cuius iugũ suaue est, & onus leue, & nõ diabolũ, cuius regnũ graue est. Iniquitas enim est quę sedet super talentũ plumbi. Christus aũt ubi regnat, ibi superabundat gratia & iustitia in uita æterna.

CAPVT VI

QVID ergo dicemus? Permanebimus in peccato, ut gratia abundet? Absit. Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc uiuemus in eo?] Quoniam superius dixerat, quia ubi abundauit peccatum, superabundauit & gratia, nascentem ex hoc quæstionem nunc sibi ipse proponit, quia si abundantia peccati gratiæ superabundantiam parit, ergo peccandum est, ut gratia plus abundet. Sed absolutionem etiam quæstionis ostendit cum dicit: Absit, & continuo subiecit rationem, mortuos dicens esse peccato eos in quibus abundauerit gratia. Certum est autem mortuum, peccatorem esse non posse. Non ergo permanere poterit in peccato qui mortuus est peccato. Verum hęc ut apertius clarescant, requiramus quid est uiuere peccato, & quid est mori peccato. Sicut deo uiuere dicitur is qui secundum uoluntatem dei uiuit, ita peccato uiuere dicitur is qui secundum uoluntatem peccati uiuit, ut idem designat Apostolus cum dicit: Non ergo regnet peccatum in uestro mortali corpore ad obediendum desiderijs eius. In quo ostẽdit quod obedire desiderijs peccati, hoc est uiuere peccato. Quod si facere desideria peccati peccato uiuere est, non facere desideria peccati, nec obedire uoluntati eius, hoc est mori peccato: quod tamen pecatũ uelut sedem quandam & solium regni sui in nostro corpore collocatum habere dicit Apostolus. Est enim familiarior ei pars ista substantiæ & amica quædam cum carnis uoluptatibus, ex qua occasiones incitamenti naturalis assumens paruo diuerticulo in præcipitium mortis naturæ ordinem uergit. Sed ut quod dicimus apertius explanetur, adhuc exempli causa ponamus. Naturales appetentias habet caro cibi & potus, quæ intra certas mensuras sufficientiæ continentur, quas si quis excedat persuasione peccati, iam non cibum & potum, quod naturæ sufficit, caro: sed luxuriã temulentiamq́ deposcit. Simili etiam modo inest carni incitamentum naturale, quo misceri fœminæ causa reparandæ successionis exposcat, sed si ex hac occasione persuadẽte peccato declinet̃ à lege, & naturalis libidinis motus ad illicita concitetur, peccato uiuit, qui in his singulis non dei legi, sed peccati persuasionibus paret. Si ergo cõmonitus quis morte Christi qui pro impijs mortuus est, pœniteat in his omnibus, & uelut pessimũ regem regnãtem in sua carne depellat, alienũq́ se ab eius desiderijs faciat ac præceptis, iste per mortẽ Christi peccato mortuus esse dicitur. Hic autẽ peccatũ ipsum peccati auctorẽ arbitror nominari. Si ergo morit̃ quis peccato, certũ est quia per pœnitentiã morit̃. Quomodo ergo quis permanebit in peccato ut gratia abũdet, cũ gratia ex eo abũdet, quòd peccato quis moritur? Si enim permaneamus (ut proponitur) in peccato, certũ est quia nõ morimur sed uiuimus peccato: uiuentibus aũt peccato gratia non potest abundare. Requiritur sanè, si in solis hominibus superabundat gratia, in quibus abundauit aliquãdo peccatũ, & in nullo superabundet gratia nisi in quo abundauit peccatũ, an & aliquibus potest superabundare gratia, in quibus nunq́ uel abũdauerit, uel fuerit peccatũ. Et si quis illud aspiciat quod dicit Apostolus: quia pacificauit Christus per sanguinẽ suum nõ solũ quæ in terris sunt sed quæ in cœlis, & illud uelit, quod sine dubio pro omnibus gustauerit mortem, putabit & ibi similiter aliquam abundantiã fuisse peccati, ut nihilominus & gratiæ superabaundantia fieret. Si uerò ad hoc quod superior lectio cõmemorauit attẽdas, ubi peccatũ in hunc mundũ per unũ hominẽ dicit introisse, & per peccatũ mortem, & ita in omnes pertransisse: dices ex illo initio pendere etiã ista quę habentur in manibus, ut de his solis de quibus in initio proposuit apostolus, tractare uideat̃, id est quæ ad homines tantũmodo spectant. Obseruandum sane est q̃ librato sermone usus sit Apostolus ut diceret, Permanebimus in peccato. Permanere nãq́ est à cœpto nõ desistere. Quod utiq́ si quis faciat, certũ est quod nec initiũ cõuersionis accepit. Illud aũt interdum accidit, ut nõ quidẽ permaneat quis in peccato, sed cũ desierit, rursum redeat ad uomitum,

& fiat infelicissimus, ut post depulsum in se regnũ peccati & mortis, & regnũ uitæ iustitiæq; susceptũ, iterum se dominationi peccati substernat & mortis, & ista sunt quæ naufragia fidei appellat apostolus. Veruntamen quãuis permaneat quis in peccato, quãuis sub mortis regno & potestate perduret, non tamen ita æternum istud mortis esse arbitror regnũ, ut est uitæ atq; iustitiæ, maxime cũ & nouissimã inimicã mortẽ ab apostolo audiam destruendã. Et re uera si eadem æternitas mortis ponat̃ esse quæ uitę est, iam nõ erit mors uitæ cõtraria sed æqualis. Æternũ nanq; æterno contrariũ non erit, sed idem. Nunc aũt certum est mortẽ uitæ esse contrariã, certũ est ergo quia sic uitæ æternę mors esse non possit æterna: unde & necessariũ locum tenet resurrectio mortuorũ. Cũ enim mors animæ quæ est nouissimus inimicus fuerit destructa, etiã hæc cõmunis mors, quã illius uelut umbrã esse diximus, necessario abolebit̃, & tunc cõsequenter resurrectioni mortuorũ dabitur locus, ubi regnũ mortis pariter cũ morte destructũ est. Sed nos non expectemus quãdo iste inimicus destruatur nouissimus, qui semel illuminati sumus, & gustauimus donũ cœleste, ac participes facti sumus spiritus sancti, & bonũ gustauimus dei uerbũ, uirtutes quoq; seculi futuri: sed permaneamus in gratia: nec expectemus ut iterũ post lapsum renouemur ad pœnitentiã, rursum crucifigentes in nobis ipsis filium dei, & ostentui habentes, sed regnũ iustitiæ in nobis fiat regnum ęternum. Hoc interim fugiamus regnum mortis, ex quo liberati ad regnũ uitæ æternæ peruenimus, ut gratia per iustitiam regnet in nobis in uita æterna per Iesum Christũ dominũ nostrũ. Quod ergo dixit: Mortui sumus peccato, hoc est quod alibi ait: conformes nos Christi morti effectos, qui semel peccato mortuus est. Quod aũt dicit semel, ex integro significat. Ex integro nãq; Christus peccato mortuus est, qui peccatũ non fecit, nec fuit dolus in ore eius. An ignoratis quia quicunq; baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus cum illo per baptismũ in mortẽ, ut quẽadmodũ Christus surrexit à mortuis per gloriã patris, ita & nos in nouitate uitæ ambulemus.] Obserua diligentius ordinẽ dictorũ, & consequentiã. Comparat enim mortẽ quæ per Adam, uitæ quæ per Christum est, & dicit: Non sicut delictum, ita & donũ: & item post hæc ait: Legem subintroisse ut abundaret delictũ, abundante uerò peccato superabundasse gratiã, & in his soluit quod uidebatur esse contrariũ, & dicit: Qui enim mortui sumus peccato, quomodo uiuemus adhuc in eo? Nunc ergo uolens rebus ipsis ostẽdere quid est mortuũ esse peccato, dicit: An ignoratis quia quicũq; baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus ei per baptismum in mortẽ: docens per hoc quia si quis prius mortuus peccato est, is necessario in baptismo consepultus est Christo. Si uerò non ante quis morit̃ peccato, non petest sepeliri cum Christo. Nemo enim uiuus aliquando sepelit̃. Quod si non sepelit̃ cum Christo, nec legitime baptizatur. Verũ de ratione baptismatis, cũ exponeremus euangeliũ secundum Ioannem, ubi uentũ est ad eũ locũ in quo dicit de Iesu: Ipse uos baptizabit in spiritu sancto, & itẽ ubi ipse saluator dicit: Nisi quis renatus fuerit denuo ex aqua & spiritu, non
Ioan.3
potest introire in regnũ dei, pro uiribus nostris quæ occurrere potuerunt, imò quæ donauit deus diximus, ubi & sermonis id quod dicitur: Nisi quis renatus fuerit denuo, altius aperire tentauimus. Quod em̃ nos Latini habemus denuo, Græci ἄνωθεν dicũt: qui sermo utrunq; significat, & denuo, & de superioribus. In hoc ergo loco, quia qui baptizatur à Iesu, in spiritu sancto baptizatur, nõ ita denuo, ut de superioribus intelligi conuenit: nam denuo dicimus cũ eadem quæ gesta sunt repetuntur, hic aũt non eadem natiuitas repetitur uel iteratur, sed de superioribus suscipit̃ noua natiuitas, & ideo rectius legeremus in euãgelio: si quis nõ fuerit renatus de superioribus nõ potest introire in regnũ dei, hoc enim est in spiritu sancto baptizari. Cui rationi ut de superioribus esse baptismũ confirmet̃, nõ immerito ad sanctũ spiritũ coniungunt̃ etiã aquæ quæ sub cœlo sunt, ut laudent nomen domini. Et quãuis secundũ typum ecclesiæ traditũ omnes baptizati sumus in aquis istis uisibilibus, & in charismate uisibili, tamen qui mortuus est peccato, & uere baptizat̃ in morte Christi, & consepelitur ei per baptismum in morte, iste uere in spiritu sancto baptizatur de superioribus & aqua. Et intuere adhuc diligentius mystici ordinis consequentiã. Mori prius oportet peccato, ut possis sepeliri cũ Christo. Mortuo enim sepultura debetur. Si enim uiuis adhuc peccato, consepeliri non potes

Christo

Chriſto,nec in nouo eius ſepulchro collocari,quia uetus homo tuus uiuit, & nõ poteſt
in nouitate uitæ ambulare. Propterea nãq; curæ fuit ſpiritui ſancto tradere per ſcriptu-
ras quod & ſepulchrũ nouum fuerit in quo ſepultus eſt Ieſus, & quod in ſindone mũda
obuolutus ſit: ut ſciat omnis qui conſepeliri uult Chriſto per baptiſmũ, nihil uetuſtatis
ad ſepulchrũ nouũ,nihil immunditiæ ad mundam ſindonem deferendum. Iſta eſt ergo
mors beata,de qua dicit apoſtolus, quia ſemper mortem Ieſu Chriſti in corpore noſtro 2 Cor.4
circũferimus. Et iterũ: Quotidie morior. Sed & illud cum dicit: Omnia ueſtra ſunt,ſiue 1 Cor.3
Paulus,ſiue Apollo,ſiue Cephas, ſiue hic mundus,ſiue uita,ſiue mors, mortẽ hanc qua
peccato morimur, & Chriſto cõſepelimur enumerat. Verum poteſt quis in his locis re
quirere, cur apoſtolus de baptiſmo noſtro loquens & de Ieſu dixerit: Conſepulti ei ſu-
mus per baptiſmum,& iterum alibi: Si commorimur ei & conuiuemus: item, Si cõpati
mur,& cõregnabimus, & nuſquã dixit Chriſto cõbaptizati ſumus, cũ utiq; ſicut mors
morti,& uita uitæ, ita & baptiſmus baptiſmo cõferri debuiſſe uideat̃. Sed uide in apo-
ſtoli literis quanta cautela ſit: ait enim quicũq; baptizati ſumus in Chriſto Ieſu. Noſtrũ
ergo baptiſma in Chriſto Ieſu eſſe dicit. Ipſe aũt Chriſtus à Ioanne baptizatus refertur,
nõ eo baptiſmate quod in Chriſto eſt, ſed eo quod in lege eſt. Ita enim ipſe ait ad Ioan- Matt.3
nem,Sine modo, ſic enim decet nos adimplere omnẽ iuſtitiã. In quo oſtendit,quod ba
ptiſma Ioannis expletio erat ueterũ,non inchoatio nouorũ. Deniq; refertur in Actibus
Apoſtolorũ,quod quidã ex diſcipulis qui baptiſmo Ioannis fuerãt baptizati, apoſtolo
rum ſentẽtia rebaptizati ſunt in nomine domini Ieſu. Quicũq; ergo baptizati in Chri-
ſto Ieſu,in morte ipſius baptizati ſumus. Requiras fortaſſis etiam hoc quod ipſe domi-
nus dixit ad diſcipulos, ut baptizarent omnes gentes in nomine patris & filij & ſpiri-
tus ſancti, cur hic Apoſtolus ſolius Chriſti in baptiſmo nomen aſſumpſit dicens: Qui-
cunq; baptizati ſumus in Chriſto, cũ utiq; nõ habeat̃ legitimũ baptiſma, niſi ſub nomi-
ne trinitatis. Sed intuere prudentiã Pauli,quoniã in præſenti loco non tam baptiſmatis
rationem, ꝙ mortis Chriſti diſcutere cupiebat, ad cuius nos ſimilitudinẽ etiã ſuaderet
mori debere peccato,& conſepeliri Chriſto. Et nõ utiq; cõueniens,ut ubi de morte di-
cebat,uel patrẽ nominaret,uel ſpiritũ ſanctum. Verbũ enim caro factum eſt, & merito
ubi caro eſt ibi de morte tractatur. Nec conueniebat ut diceret, quicunq; baptizati ſu-
mus in nomine patris, uel in nomine ſpiritus ſancti, in morte ipſius baptizati ſumus.
Vnde obſeruanda eſt in hoc loco & in cæteris cõſuetudo apoſtoli, quod nõ ſemper cũ
aliquid ex ſcripturis aſſumit, integrũ textum uerborũ ut in ſuo loco poſitus eſt aſſumit,
ſed ea tantum,quæ præſentis cauſæ requirit aſſertio,ſicut in pręſenti ſermone diximus:
quia de morte Chriſti docere cupiebat, ſufficit ei dicere, quicunq; baptizati ſumus in
Chriſto,in morte ipſius baptizati ſumus: Mihi uerò ne illud quidẽ otioſe præmiſiſſe in
hoc capitulo uidet̃ apoſtolus quod dicit: Aut neſcitis. Per quod oſtendit,quia tũc, hoc
eſt apoſtolorũ temporibus, non ut nunc fieri uidemus,typus tantummodo myſteriorũ
his qui baptizabantur,ſed uirtus eorũ ac ratio tradebatur, & tanꝙ ſciẽtibus & edoctis,
quia qui baptizant̃,in morte Chriſti baptizantur,& conſepeliuntur ei per baptiſmũ in
mortẽ: & quia ſicut Chriſtus ſurgens à mortuis per gloriam patris, in nouitate uitæ am
bulare debeant hi qui baptizati ſunt: hæc apoſtolus ſcribit. Adhuc fortaſſis etiã hoc in
præſenti capitulo requirat̃: Si mortui ſumus peccato,& cõſepulti ſumus Chriſto,& cõ-
ſurreximus cum eo,neceſſariũ uidebitur ſecundum hanc formã oſtendi, quomodo etiã
cũ ipſo tres dies,& tres noctes in corde terræ ſepulti fuerimus. Et uide ſi poſſumus tres
dies cõſepulti Chriſto facere,cum plenã ſcientiam trinitatis capimus,lux enim pater,&
in lumine eius qui eſt filius, lumẽ uidemus ſpiritũ ſanctum. Facimus aũt & tres noctes,
cum deſtruimus tenebrarũ & ignorantiæ patrem unà cũ mendacio quod ex eo natum
eſt,& mendax eſt ſicut & pater eius,& cum loquitur mendaciũ de ſuis proprijs loquit̃.
Sed & tertio loco ſpiritum erroris deſtruimus, qui inſpirat pſeudoprophetas ut dicant:
Hæc dicit dominus,quos dominus non miſit. Deſtruimus hæc & conculcamus,ſi con-
ſepulti ſumus Chriſto,etiã ſecundum illud quod ipſe dicit: Ecce dedi uobis poteſtatem Luc.10
calcandi ſuper ſerpẽtes & ſcorpiones,& ſuper omnem uirtutẽ inimici. Quæ ſingula ita
ſunt contraria ueritati & trinitati, ut nox diei, ut tenebræ luci, ut mendacium ueritati.
Hæc interim quæ nobis in præſenti loco occurrere potuerunt. Si quis autẽ melius ali-
quid

quid ſenſerit,non pigeat his omiſſis illa recipere. Veruntamen hoc eſt quod colligitur
ex his apoſtoli dictis per altiorem intelligentiã, quod ſicut nemo uiuus poteſt ſepeliri
cum mortuo, ita nemo qui adhuc uiuit peccato,poteſt in baptiſmo cõſepeliri Chriſto,
qui mortuus eſt peccato,& ideo qui feſtinant ad baptiſmũ, hoc prius curare debent, ut
moriãtur ante peccato,& ſic poſſint conſepeliri Chriſto per baptiſmũ,ut & ipſi dicant,
Semper mortẽ domini noſtri Ieſu Chriſti in corpore noſtro circũferentes, ut & uita Ie
ſu Chriſti manifeſtetur in carne noſtra mortali. Quomodo autẽ manifeſtetur uita Ieſu
Gal.2 Chriſti in corpore,ipſe Paulus oſtendit cum dicit: Viuo autem iam non ego,uiuit uerò
1Ioan.4 in me Chriſtus. Hoc idem quod apoſtolus Ioannes in epiſtola ſua ſcribit cum dicit: O-
mnis ſpiritus qui cõfitetur Ieſum Chriſtum in carne ueniſſe,ex deo eſt.In quo utiq; non
is qui ſyllabas iſtas pronunciauerit & cõmuni confeſſione protulerit,dei ſpiritu agi ui-
debitur, ſed q̃ uitam ſuã ita formauerit, & ita fructus operis attulerit, ut Chriſtũ in car-
ne ueniſſe,& mortuum eſſe peccato,ac uiuere deo, ipſa operũ ſuorũ & ſenſuum religio
ne monſtrauerit. Videamus nunc,poſtquã quid ſit conſepeliri Chriſto pro uiribus ape
ruimus,etiã hoc quod ait: Vt ſicut ſurrexit Chriſtus à mortuis per gloriam patris, ita &
nos in nouitate uitæ ambulemus.Sicut conſepulti ſumus Chriſto, ſecundum ea quæ ſu
prà diximus,id eſt ſecundum quod mortui ſumus peccato, cõſequenter utiq; reſurgẽte
Chriſto à mortuis & nos cum ipſo ſimul reſurgemus, & illo aſcẽdente ad cœlos cũ ipſo
ſimul aſcendemus,& ſedente ipſo ad dextram patris,cum ipſo ſimul in cœleſtibus ſede
re dicemur,ſecundum quod idem apoſtolus in alijs dicit:quia coexcitauit nos Chriſto,
ſimulq; fecit ſedere in cœleſtibus.Surrexit Chriſtus per gloriam patris:& nos ſi mortui
ſumus peccato,& Chriſto cõſepulti,quia omnes qui uident opera noſtra bona, glorifi
cent patrem noſtrum qui in cœlis eſt, merito Chriſto cõſurrexiſſe per gloriã patris dici
mur,ut in nouitate uitæ ambulemus.Nouitas autem uitæ eſt,ubi ueterem hominẽ cum
actibus ſuis depoſuimus,& induimus nouum,qui ſecũdum deum creatus eſt,& qui re-
nouatur in agnitione dei ſecũdum imaginẽ dei,ſecundũ imaginẽ eius qui creauit eum.
Neq; enim putes quod innouatio uitę quę dicitur, ſemel facta ſufficiat,ſed ſemper quo
2Cor.4 tidie(ſi dici poteſt) ipſa nouitas innouãda eſt.Sic enim dicit apoſtolus: Nam & ſi is qui
foris eſt homo noſter corrumpitur,ſed qui intus eſt renouat̃ de die in diem. Sicut enim
uetus ſemper ueteraſcit,& de die in diem uetuſtior fit, ita & nouus hic ſemper innoua-
tur,& nunq; eſt quando non innouatio eius augeſcat.Intuere deniq; eos qui in fide pro
ficiunt, & quotidie in uirtutibus eniteſcunt,quomodo ſemper bonis operibus adijciũt
meliora,& honeſtis actibus honeſtiora conquirant,quomodo in intellectu, in ſcientia
ſapientiaq; diteſcant,& ea quæ ante minus plana ad intelligendum uidebantur, aperta
poſtmodũ dilucidaq; perſpiciunt. Et uide ſi non rebus ipſis huiuſmodi hominẽ quoti-
die dixeris innouari, ſicut ecõtrario (ut diximus) ſi quis uetus effici cœperit, proficiet
in peius,& quotidie uetuſtior, & ſemetipſo deterior inuenietur. In nouitate ergo uitæ
ambulemus,oſtendentes noſmetipſos ei qui nos cũ Chriſto ſuſcitauit quotidie nouos,
& ut ita dixerim pulchriores, decorẽ uultus noſtri in Chriſto tanquam in ſpeculo colli
gentes,gloriamq; in ipſo domino ſpeculantes eadẽ imagine transformemur,quia Chri
ſtus ſurgens à mortuis ab humilitate terrena ad gloriam paternę maieſtatis aſcẽdit.Sed
adhuc quod dixit:In nouitate uitæ ambulemus, uidete ne forte myſtice illud oſtendat,
ut donec proficiat quis ambulare dicatur. Nec tamen putandum eſt quod ſine fine am
bulare dicatur, ſed uenire aliquando ad eum locũ eos qui in his profectibus ambulant,
Act.7 ubi ſtãdum ſit. Sic deniq; primo martyri Sthephano qui iam ad perfectiõis uenerat gra
dum,ſtans à dextris uirtutis apparuit Ieſus Chriſtus,& ad Moyſen, qui & ipſe poſt mul
Deut.5 tos profectus ad perfectionem uenerat,dicit dominus: Tu aũt hic ſta mecũ. Sed & Pau
2Tim.4 lus ubi in ſemetipſo conſummationẽ perfectionis agnouit, dixit: Curſum cõſummaui.
His autem qui ſe putarẽt perfectos eſſe,nec tamẽ eſſent,dicit: Qui ſe putat ſtare, uideat
ne cadat. Imperfectis uerò & adhuc initia habẽtibus dicitur ut ambulent poſt dominũ
Matt.15 deum ſuum,& de alijs dicitur,Dimittere eos ieiunos nolo,ne forte deficiant in uia. Si
enim complantati facti ſumus ſimilitudini mortis eius, ſimul & reſurrectionis erimus,
hoc ſciẽtes,quia uetus homo noſter ſimul crucifixus eſt ut deſtruatur corpus peccati,ut
ultra non ſeruiamus peccato. Qui mortuus eſt, iuſtificatus eſt à peccato.] Omnia hæc
ad illam

ad illam respiciunt quæstionem, ne uideatur locum dedisse peccandi in eo quod dixi-
mus: Vbi abundauit peccatū superabundauit gratia. Idcirco nanq; & mortuos nos di-
cit esse peccato, & quicunq; baptizati sumus in Christo, in morte ipsius baptizatos nos
dicit: & nunc complantatos nos ad mortis eius similitudinē scribit, addens quod si simi
litudinē mortis eius qua peccato mortuus est geramus, etiam resurrectionis similitudi
nem sperare debeamus. Sed hoc quatenus possit fieri ostendit dicens: quia uetus homo
noster simul cōcrucifigi debeat Christo. Vetus autē homo noster intelligendus est uita
prior quam diximus in peccatis, cuius finē & interitū quendā facimus ubi recipimus in
nobis finē crucis Christi, per quā ita destruit corpus peccati, ut membra nostra quæ ser
uiebant peccato, ultra ei nō seruiant, sed deo. Sed nunc repetentes sermonē, uideamus
quid est complantari similitudini mortis Christi, in quo uelut plantam alicuius arboris
ostendit mortem Christi, cui nos complantatos uult esse, ut ex succo radicis eius radix
quoq; nostra suscipiens producat ramos iustitiæ, & fructus adferat uitæ. Quod si uis de
scripturis agnoscere quæ ista sit planta cui cōplantati esse debeamus, & cuius generis
arbor, audi quid de sapiētia scribitur: Arbor, inquit, uitæ est omnibus sperantibus in se: *Prou.3*
& qui confidunt in ea tanq̄ in domino. Christus ergo dei uirtus, & dei sapientia, ipse
est arbor uitæ, cui cōplantari debemus, & nouo quodam atq; amabili dei dono mors
illius, arbor nobis uitæ efficitur. Bene aūt apostolus sciens in præsenti loco non de cō-
muni hac, sed de peccati morte tractare, nō dixit, si enim cōplantati sumus morti eius,
sed similitudini mortis eius. Christus enim ita semel mortuus est peccato, ut peccatum
omnino non fecerit, nec dolus inuentus sit in ore eius. Quod in alio homine ex integro
inueniri non poterit omnino. Nemo enim mundus à sorde peccati, nec si unius diei fue
rit uita eius. Idcirco ergo ipsa quidē morte qua Iesus mortuus est peccato, nos non pos-
sumus mori, ut imitantes eum, & uestigia sequētes abstineamus nos à peccato. Hoc est
ergo quod recipere potest humana natura, ut ad similitudinē mortis eius hoc fiat, dum
ipsum imitando non peccat. Nā omnino ex integro nescire peccatū, solius Christi est.
Sed hoc nō intelligentes quidam hæreticorū conati sunt ex hoc apostoli loco asserere
quod Christus nō uere mortuus sit, sed similitudinē mortis habuerit, & uisus sit magis
mori q̄ uere mortuus sit. Quibus responderi quoniam perfacile est, non puto necessa-
rium ex cæteris uel Apostoli, uel euangeliorū dictis, ubi simpliciter mors eius, & nō si-
militudo mortis scribitur, testimoniorū pondus adhibere, cum possimus ad eos dicere:
si similitudo mortis fuit, fuit & non uera resurrectio, & nos ergo uidebimur resurgere,
& non resurgemus: & uidebimur mori peccato, & non uere moriemur: & omne ergo
quod gestum est & geritur, uisum est geri, sed non est gestū. Superest igitur ut & quod
saluati sumus, uisi simus saluari, sed non uere saluati simus. Vnde quoniā hæc tam absur
da sunt ut non indigeant improbationibus, nos ad explanationē eorū quæ habentur in
sequentibus cōuertamur. Igitur cōplantari nos uult mortis eius similitudini qua pecca-
to mortuus est semel, ut possimus & resurrectioni eius esse cōplantati. Ad utrūq; enim
subaudiri debet cōplantati. Et uide q̄ necessario formam plantationis assumpserit. O-
mnis etenim planta post hyemis mortē resurrectionē ueris expectat. Si ergo & nos in
Christi morte cōplantati sumus in hyeme seculi huius & præsentis uitæ, etiam ad futu-
rū uer inueniemur fructus iustitiæ ex ipsius radice proferētes, & si complantati sumus
ei, necesse est ut pater agricola purget nos tanq̄ palmites uitis ueræ, ut fructum pluri-
mū afferamus, sicut & ipse in euangelijs dicit: Ego sum uitis uera, & uos palmites, pater
meus agricola. Omnē palmitē qui in me non manet, excidet illum pater meus. Qui au- *Ioan.15*
tem manet in me, purgabit eum ut fructum plurimum afferat. Hoc ergo modo cōplan-
tati sumus similitudini mortis eius, ut & resurrectiōis eius similitudini cōplātati simus.
Quid est aūt similitudini resurrectionis eius esse cōplantatos? Ioannes apostolus dicit:
Filioli nondum scimus quod futuri sumus. Si aūt reuelatus nobis fuerit, similes illi eri- *1 Ioan.3*
mus. Et iterū ipse saluator dicit: Pater uolo ut ubi ego sum & isti sint mecum, & iterū: Si
cut ego in te, & tu in me, ut & isti in nobis unum sint. Quod utiq; de illis dicit, qui in
præsenti uita cōplantati fuerint similitudini mortis eius. Puto aūt quod grate hoc & de
illo latrone dici possit, qui simul in cruce pependit cum Iesu: & per confessionē suā qua
dixit: Memento mei domine cum ueneris in regnum tuū, & alium blasphemantē cor- *Luc.23*
ripuit

ripuit,cõplantari per hæc uiſus ſit ſimilitudini mortis eius, ſed & reſurrectioni eius cõ-
plantatus ſit per hoc quod ei dicitur: Hodie mecũ eris in paradiſo, dignaq; erat planta
paradiſi,quę arbori uitę ſociata eſt.Propterea ergo quod dixerat apoſtolus cõplantari
ſimilitudini mortis Chriſti,aliã rurſum figuram repetit, & dicit: Quia uetus homo no-
ſter ſimul crucifixus eſt ei ut deſtruat̃ corpus peccati.In multis ſæpe iam diximus, quid
eſt crucifigi cũ Chriſto,& de ueteri homine tractauimus, unde breuiter in præſenti lo-
co ueterẽ hominẽ dicimus qui ſecundũ Adã uixit præuaricatiõi obnoxius & peccato,
& cui dominata eſt mors peccati, de quo chirographa peccati tenuit ille qui habebat
mortis imperium: Quę quia Chriſtus ſanguine ſuo delens cruci ſuæ affixit,etiã nos qui
peccato ſecundũ ueterẽ hominẽ obnoxij fuimus crucifixi eſſe debemus, ut deſtruatur
corpus peccati,ut ultra non ſeruiamus peccato. Obſeruandũ aũt puto quòd apoſtolus
ubi dicit deſtruendũ eſſe,corpus ponit peccati, ubi aũt non dicit deſtruendũ, non cor-
pus peccati, ſed nos ipſos dicit eſſe qui nõ ſeruiamus peccato, ut oſtẽdat quia ſi deſtru-
ctum fuerit corpus peccati,iam nos non ſeruiamus peccato, cui ſcilicet ſeruiuimus do-
nec in nobis nõ erat deſtructũ,nec erant mortificata mẽbra noſtra quæ ſunt ſuper terrã.
Sed diligẽtius adhuc repetendum eſt, quomodo dixerit corpus peccati.In quo duplex
dari uidetur intellectus,uel quia noſtrũ corpus peccati ipſius dicat eſſe,uel propriũ ali-
quod corpus,qđ deſtruendũ ſit ijs qui nõ debẽt ultra ſeruire peccato.Quia ergo uterq;
ſenſus in loco admitti poteſt,de utroq; quid nobis uideat̃ exponemus. Etem̃ ſi propriũ
corpus ponamus eſſe peccati, uidebit̃ quòd ſicut de his qui in nouũ hominem reparati
1 Cor.12 ſunt dictũ eſt: Quia uos eſtis mẽbra Chriſti & corpus ex parte,ita & de his qui ueterem
hominẽ nondũ crucifixerũt, dici poſſe quod ſint corpus peccati & mẽbra, cuius caput
ſit diabolus, ſicut Chriſtus caput corporis eccleſiæ nõ habẽtis maculam aut rugã. Poſ-
ſunt aũt & mẽbra ex quibus corpus iſtud peccati conſtat, illa uideri quæ ſuperius me-
morauit apoſtolus mẽbra eſſe ſuper terrã,id eſt fornicationẽ,immunditiã, impudicitiã,
auaritiã,contentionẽ,irã,dolos,rixas,diſſentiones, hæreſes, inuidiã, comeſſationes, &
his ſimilia:ex quibus omnibus mẽbris digne dicit̃ corpus conſtare peccati, & hoc cor-
pus peccati uetus homo appellari. Quod ſi quis per crucẽ Chriſti deſtruat̃, & in nouũ
hominẽ qui ſecundũ deum creatus eſt,cõmutetur,ultra nõ dicetur ſeruire peccato, cui
ſine dubio ſeruit donec alicui horũ ſubiacet quæ ſuprà expoſuimus mẽbra eſſe peccati.
Si uerò magis hoc corpus noſtrũ dixiſſe intelligat̃ apoſtolus, corpus peccati ſecũdũ il-
Pſal.50 lam profecto accipiet̃ intelligentiã,qua & Dauid de ſemetipſo dicit: Quia in iniquitati
bus cõceptus ſum, & in peccatis concepit me mater mea. Sed & ipſe apoſtolus in alijs
Rom.7.8 dicit: Quis me liberabit de corpore mortis huius? Et iterũ corpus humilitatis nominat
corpus noſtrũ.Sed et de ſaluatore quodã loco dicit: Quia uenerit in ſimilitudinẽ carnis
peccati,ut de peccato damnaret peccatũ in carne.In quo oſtendit quod noſtra quidem
caro peccati ſit caro,Chriſti aũt caro ſimilis ſit carni peccati.Nõ em̃ ex ſemine uiri con-
cepta eſt,ſed ſpiritus ſanctus uenit ſuper Mariã, & uirtus altiſſimi obũbrauit ei,ut quod
naſcebat̃ ex ea,filius uocaret̃ excelſi. Sic ergo Paulus per ineffabilem dei ſapiẽtiã,quæ
data eſt ei,arcanũ neſcio quid intuẽs & reconditũ, corpus noſtrũ corpus peccati & cor
pus mortis & corpus humilitatis appellat.Sed & Dauid de eodẽ ſpiritu ſecretorũ cœle
Pſal.22 ſtium gnarus dicebat de corpore: Et in puluerẽ mortis deduxiſti me, & iterum: Humi-
liata eſt in puluere anima noſtra. Hieremias quoq; ſimilis myſterij per dei ſpiritũ con-
ſcius,in lamentationibus ſuis dicit,quia iuncti terræ ſint homines omnes, corporis ſcili
Thren.3 cet cauſa, & ait: Vt humiliet ſub pedibus eius omnes uinctos terræ, quia declinauerũt
iudiciũ uiri in conſpectu altiſſimi, & cõdemnauerũt hominẽ in iudicãdo. Corpus ergo
peccati eſt corpus noſtrũ: quia nec Adam ſcribitur cognouiſſe Euam uxorẽ ſuam & ge
Gen.4 nuiſſe Cain, niſi poſt peccatũ. Deniq; & in lege pro illo qui natus fuerit iubetur offerri
hoſtia,par turturũ,aut duo pulli columbini:ex quibus unus pro peccato, & alius in ho-
locautomata.Pro quo peccato offertur hic pullus unus? nũquid nuper ędıtus paruulus
peccare potuit? & tunc habet peccatũ pro quo hoſtia iubetur offerri,à quo mundus ne
Iob 25 gatur quis eſſe & ſi unius diei fuerit uita eius. De hoc ergo etiã Dauid dixiſſe creden-
dus eſt illud quod ſuprà memorauimus: quia in peccato cõcepit me mater mea. Secun-
dum hiſtoriam enim nullum matris eius declaratur peccatũ. Pro hoc & eccleſia ab apo
ſtolis

stolis traditionẽ suscepit, etiam paruulis baptismũ dare. Sciebant enim illi quibus mysteriorum secreta cõmissa sunt diuinorũ, quia essent in omnibus genuinę sordes peccati, quæ per aquã & spiritũ ablui deberent, propter quas etiam corpus ipsum corpus peccati nominatꝰ, nõ ut putant aliqui eorum qui animarũ transmigrationẽ in uaria corpora introducunt, pro his quæ in alio corpore posita anima deliquerit, sed pro ipso quòd in corpore peccati & corpore mortis atq; humilitatis effecta est, & sicut ille dixerat: quia in puluere humiliasti animã nostram. Hæc interim ad præsens, quæ de corpore peccati nobis occurrere potuerũt. Quæ aũt è duabus expositionibus sensui conueniat apostolico, aut si neutra, probet qui legit. Quod aũt in alijs apostolus dicit: Consurrexisse iam nos Christo, & simul coexcitatos, simulq; sedere in cœlestibus, & hic dicit: Si enim cõplantati sumus similitudini mortis eius, etiam resurrectionis erimus, hoc est quod alibi iam factũ dicit, hic nunc futurũ & sperandum dicit: illa est causa, quod duplex intelligitꝰ resurrectio. Vna qua mente & proposito ac fide cum Christo à terrenis cõsurgimus ut cœlestia cogitemus, & futura requiramus. Alia quæ generalis omnium erit in carne resurrectio. Ergo quæ secundum mentem est ex fide resurrectio, in his qui ea quæ sursum sunt sapiũt, ubi Christus est in dextera dei, uidetur impleta. Generalis autem illa carnis resurrectio, quæ ad omnes pertinet, adhuc futura est, quia hæc in primo, illa in secundo domini complebitur aduentu. Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quia etiam simul uiuemus cum eo, scientes quia Christus surgens à mortuis iam nõ moritur, mors illi ultra non dominabitur. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel: quod aũt uiuit, uiuit deo.] In omnibus quæ suprà dixit Apostolus, hoc ostendere uoluit, quia si Christus mortuus est prior peccato, & nos mortui sumus peccato cum ipso. Et cum dicit: in morte ipsius baptizati sumus, & complantati sumus similitudini mortis eius, per hæc omnia ostendit quia mortui sumus cũ Christo peccato, ex eo quod Christus quidem pro peccatis nostris mortuus est secundum scripturas, & unicuiq; credentium mortẽ peccati ipsius tanq; munus quoddam fidei ex sua morte donauit, his scilicet qui cum ipso se mortuos & crucifixos & consepultos ei credunt, & per hoc peccatũ in eis tanq; in mortuis non potest operari, atq; ita dicentur mortui esse peccato. Idcirco ergo præsenti sermone apostolus conclusionẽ facit omnium quæ in superioribus astruxerat, & dicit: Si aũt mortui sumus cũ Christo, per hæc scrilicet quæ superius ostendimus, credimus quia & cõuiuemus ei. Non dixit & cõuiximus, sicut dixit mortui sumus, sed cõuiuemus, ut ostendat quia in præsenti mors operatur, uita aũt in futuro, tunc scilicet cum Christus manifestatus fuerit, qui est uita nostra abscondita in deo. Nunc ergo (ut ipse Paulus docet) mors in nobis operatur. Sed & ipsa mors quæ operatur in nobis, uidetur mihi aliquas habere differentias. Sicut enim in Christo aliud fuit tempus mortis quod dicitur: Exclamans uoce magna expirauit, & aliud est cum in sepulchro positus clauso ostio iacuit, aliud uerò cũ requisitus in monumento nõ est inuentus, quia iam resurrexerat, cuius resurrectiõis initiũ uisibile nulli hominũ fuit, ita etiã in nobis qui credimus, triplex ista ratio mortis habenda est. Et primo quidem confessione uocis ostendenda est in nobis mors Christi, cum corde quidem creditꝰ ad iustitiã, ore aũt confessio fit ad salutẽ. Secundo uerò in mortificatione membrorũ quæ sunt super terrã, cum semper mortificationem Christi in corpore circũferimus nũc nostro, & hoc est quod dicit, quia mors in nobis operatur. Tertio uerò cum iam resurgimus à mortuis, & in nouitate uitæ ambulamus. Et ut breuius ac lucidius explicemus, prima dies mortis est renunciasse seculo: Secunda, renunciasse etiam uitijs carnis: Plenitudo uerò perfectionis in lumine sapiẽtiæ, tertia resurrectionis est dies. Quas tamẽ in unoquoq; credentiũ differentias, & profectuum gradus solus ille potest scire & discernere, cui soli patent cordis occulta. Verũ tu uide in scribẽdo Pauli sapientiã, qui ad Timotheũ scribens dixit: quod si cõmorimur, & cõuiuemus, quiq; cõmorientibus Christo, quasi consequens & necessariũ sit, cõiunxit quod cõuiuant ei, hic addit, credimus, ut ostenderet quia quãuis consequens & necessariũ sit cõmorienti cõuiuere, fide tamẽ hoc media & credulitate perficitur, certi, inquit, & scientes quia Christus surgens à mortuis iam non moritur. Si eñ iterum moreretur, sicut consequẽs & necessarium ostendimus quòd hi qui cõmoriuntur etiã conuiuent ei, ita sine dubio cõsequens uidebitur, ut si post resurrectionẽ & uitam

Ephe. 2

Luc. 23
Matt. 28

2 Tim. 2

tam iterũ moreretur, etiã hi qui conuiuunt ei, iterũ morienti cõmorerentur. Idcirco igitur absoluta sententia definit apostolus quòd Christus iam nõ morietur, ut & hi qui conuiuent ei, de æternitate uitæ securi sint. Post hæc aũt, ut & ego ipsius apostoli uerbis utar, quibus ait: Esaias aũt audet & dicit, & ego dico, Paulus aũt audet & dicit: Mors ei ultra nõ dominabitur. Hic in eo ausus es ò Paule dicere de Christo, mors ei ultra non dominabitur, quasi aliquãdo dominata sit, cuius uox per euangelium fertur omni sole lu-
Ioan.10 cidior, qua dicit: Nemo tollit à me animã, & potestatẽ habeo ponendi eã, & potestatẽ habeo iterũ sumendi eam. Huic ergo mortẽ dicis esse dominatam, qui eam non solum uoluntate, sed & potestate suscepit? qui solus fuit inter mortuos liber, & quẽ solũ mors tenere non potuit? Hæc ut opinor & his similia mouebunt aduersus Paulum hi qui tenero erga Iesum tenentur affectu, & nihil de eo humile, nihil indignũ patiuntur audire. Sed nos cũ respicimus ad Paulum, nõ putamus aliquẽ qui eũ possit in amore Christi superare, unde nec putandum est aliquid de eo contra ꝙ & ipso dignum est, prolocutum esse, & ideo indagabimus per gratiam sancti spiritus uerbum sapiẽtię quo sensum Pauli possimus aduertere, imò sensum Christi, qui in eo est, secundũ quod ipse profitetur: Nos autem sensum Christi habemus. Potest quis cõpendiosius dicere in his, quia hic mortẽ cõmunem hanc dicit & mediã, qua mortuus est, sicut idem apostolus dicit, secundũ scripturas, & nihil absurdum uideri, si is qui formã serui susceperat, dominatum pertulerit mortis, quę sine dubio dominatur omnibus qui in carne positi sub seruili forma cẽsentur. Sed & illud assertiõi huic adiacet, quod propterea forma hæc serui, id est etiã nostra caro, seminatur in corruptione, ut surgat in incorruptione, & seminatur in infirmitate, ut surgat in uirtute, & seminatur in cõtumelia, ut surgat in gloria, & seminatur corpus animale, ut surgat corpus spiritale, sine dubio ut mors ipsi ultra nõ dominetur, quæ dominata est ei dum esset in infirmitate, & cõtumelia, & corruptione. De tali enim carne quæ ad-
1 Cor.15 huc in his est passionũ uitijs, ipse Paulus dicit: Quia caro et sanguis regnũ dei possidere non possunt, neq; corruptio incorruptionẽ possidebit. Sed & quod alibi idem apostolus corpus mortis nominauit, is qui hæc asserit huius mediæ mortis intelligendum dicit, quæ huiuscemodi corpori dominatur donec animale est & corruptibile, necdum per resurrectionis gloriã commutatum, atq; ex corruptibili incorruptibile effectum, & ex ignobili gloriosum. Illud autẽ quod addidit assertioni ualde contrariũ, id est quod mortui sumus cum Christo, & consepulti sumus ei, quod utiq; nullo modo de cõmuni hac morte potest intelligi, hoc modo explanare conabitur, ut sicut in superioribus cum de diuersitate legũ exponeremus, ostendimus apostolum in uno eodemq; loco legẽ nunc naturalem, nunc Moysi, nunc etiã peccati nominare, & hoc in usu esse scripturæ diuinæ etiam ex alijs locis adhibitis docuimus testimonijs, ita & in præsenti nunc mortem communem, nunc peccati, nunc etiam ipsum auctorem mortis, qui & nouissimus destruendus dicitur inimicus, nunc etiã locum inferni in quo mortis habere imperiũ diabolus dicitur, cõfirmet ab apostolo nominari, & hoc ergo quod ait: Mors ei ultra non dominabitur, de ista morte dictum cõfirmabit, qua cõmuniter mortuus creditur Christus. Quæ tamen assertio ꝙ sit ualida probet qui legit. Alius uerò qui profundiorem in his Pauli sensum in uirtute spiritus continet, dicet quia mors hæc de qua dicitur quod ultra nõ dominabitur Christo, ipse ille intelligendus est nouissimus inimicus, qui figurã habuerat ceti illius qui absorbuerat Ionam, de quo in Iob scriptũ est. Sed maledicãt illam qui maledicũt diei illi qui magnũ cetũ perempturus est. In quam mortem tanꝙ Ionas in uentre ceti Christus ingressus est, in eum scilicet locum quẽ saluator ipse cor terræ nominauit, in quo tres dies & tres noctes exemplo Ionæ futurũ esse filium hominis dicit, ut eos qui inibi à morte detinebantur eximeret. Propterea enim formã serui susceperat, ut ad ipsum locũ ubi mors regnũ tenebat posset intrare, secundũ quod & propheta ex persona ipsius dicit, & deputatus sum cum his qui descenderũt in lacũ. & iterum:
Psal.28.29 Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem? quod ut adhuc planius possit aduerti, tali iterũ similitudine utemur. Regem ponamus iustum & nobilem, aduersum iniustũ aliquẽ tyrannũ ita bellum gerentẽ ne uiolento uideatur cruẽtoq; uicisse conflictu, quia militantes sub tyrãno sui erant, quos nõ perdere, sed liberare cupiebat. Consilio igitur meliore habito sumit eos qui apud tyrannũ erãt, & specie per omnia fit si-

milis

milis eis, donec ſub dominatione tyranni poſitus eis quidē qui ei parebãt ſuaderet ab-
ſcedere, & ad regnũ legitimũ repedare, ipſum uerò fortem tēpore opportuno alligare
ut poteſtates eius ac principatus exueret, & auulſam captiuitatē quæ ab eo tenebatur,
abſtraheret. Hoc ergo modo Chriſtus etiam uolũtate quidem exinaniuit ſemetipſum,
& formam ſerui accepit, paſſusq; eſt dominatũ tyranni factus obdiens uſq; ad mortem:
Per quam mortem deſtruxit eum qui habebat mortis imperiũ id eſt diabolum, & libe-
rauit eos qui tenebant̃ à morte. Hic enim alligato forti & in cruce ſua triumphato per-
rexit etiã in domũ eius, in domum mortis, in infernum, & inde uaſa eius diripuit, id eſt
animas quas tenebat abſtraxit. Et hoc erat quod ipſe per ænigmata loquebatur in euan
gelio dicēs: Quis poteſt introire in domum fortis, & uaſa eius diripere, niſi prius alliga Matt.12
uerit fortem? Prius ergo alligauit eum in cruce, & ſic ingreſſus eſt domum, id eſt infer-
num, & inde aſcendit in altum, captiuam duxit captiuitatem, eos ſcilicet qui cum ipſo
ſurrexerunt, & ingreſſi ſunt ſanctam ciuitatem Hieruſalem cœleſtem. Vnde recte apo-
ſtolus in præſenti loco dicit: quia mors ei ultra non dominabitur. Non enim dabit ultra
ſemetipſum in dominationē tyranni, neq; iterum exinaniet ſe ut formam ſerui accipiat,
& fiat obediens uſq; ad mortē, neq; rurſum in forma ſerui quãuis uoluntate & non ne-
ceſſitate poſitus dominationē tyranni mortiſq; patietur. Vnde miror quoſdam contra
hanc euidentiſſimã Pauli ſententiã uelle aſſerere, quòd in futuris iterũ ſeculis uel eadē
uel ſimilia pati neceſſe ſit Chriſtũ, ut liberari poſſint etiã hi quos in præſenti uita diſpen
ſationis eius medicina ſanare nõ potuit. Aiunt enim: Nunquid poteſt ſeculum eſſe ali-
quod in futuro ubi neq; boni aliquid, neq; mali agat̃, ſed ſtupeant res, & maneant pro-
funda ſilentia? Abſurdum hoc uideri aſſerũt. Dabimus ergo agi aliquid, & ubi agatur
aliquid, neceſſe eſt (aiunt) ut aliquid recte, aliquid etiã minus recte agat̃, & in ipſo actu
aliqui proficiant, & meliores fiant, alij deteriores. Libertas enim arbitrij ſemper naturæ
rationabili permanebit, & ſicut poſſibile fuit etiã illũ qui per ſplendorē gloriæ Lucifer,
& propter lumē ſciētiæ mane oriebat̃, cõmutari de gloria ſua & effici tenebras propter
malitiã quã recepit, & illũ qui fuit immaculatus à natiuitate ſua, & habitauit cũ Cheru-
bim, & in medio lapidũ igneorũ conuerſatus eſt, & indutus omne ornamentũ uirtutũ,
nec fuit ulla arbor in paradiſo dei uirtutũ quæ ei cõparari poſſet, poſt hæc inuentæ ſunt
iniquitates in eo, & de cœlo in terram proiectus eſt: Ita poteſt fieri ut in quocũq; fuerit
ſtatu anima, & in quacũq; perfectione uirtutũ, quoniã uirtus mutabilis eſt, lapſum poſ-
ſit incurrere, ut ſicut à uitijs ad uirtutē, ita & à uirtutib. inclineter ad uitia. Quod ſi eſt,
cõſequens uidebitur requirere medicũ ubi languor eſt, quia ſecundũ ſaluatoris uocem
opus eſt medicus his qui male habent. Hæc ergo & his ſimilia proponētes, eaſdē in fu-
turis ſeculis etiã diſpenſationes à Chriſto repetēdas eſſe arbitrant̃. Sed ad hæc nos bre-
uiter prout poſſumus reſpondebimus. Manere quidē naturæ rationabili ſemper liberũ
arbitrium non negamus, ſed tantam eſſe uim crucis Chriſti, & mortis huius quã in ſecu-
lorum fine ſuſcepit, aſſerimus, ut ad ſanitatem & remedium non ſolum præſentis & fu-
turi, ſed etiam præteritorũ ſeculorũ, & nõ ſolum humano huic noſtro ordini, ſed etiam
cœleſtibus uirtutibus ordinibuſq; ſufficiat. Secundũ ſentētiã nãq; ipſius Pauli apoſto- Eph.1
li Chriſtus pacificauit per ſanguinē crucis ſuæ non ſolum quæ in terra ſunt, ſed & quæ
in cœlis. Quid aũt ſit quod in futuris ſeculis teneat arbitrij libertatē ne rurſum corruat
in peccatũ, breui nos ſermone apoſtolus docet, dicens: Charitas nunq̃ cadit. Idcirco e- 1 Cor.13
nim & fide, & ſpe maior charitas dicitur, quia ſola erit per quã delinqui ultra non pote-
rit. Si enim in id anima perfectionis aſcenderit, ut ex toto corde ſuo, & ex tota anima
ſua, & ex totis uiribus ſuis diligat deũ, & proximũ ſuum tanq̃ ſeipſam, ubi erit peccati
locus? Idcirco deniq; & in lege hoc dicitur primũ mandatum eſſe, & in euãgelijs ſuprà
cætera omnia de charitate mandat̃, & Petro cum ſumma rerũ de paſcendis ouibus tra-
deretur, & ſuper ipſum, uelut ſuper terrã fundaretur eccleſia, nullius confeſſio uirtutis Matt.16
alterius ab eo niſi charitas exigit̃, et Ioannes cũ multa de charitate, tũ etiã hoc dicit: quia Ioan.20
qui manet in charitate, in deo manet. Et ideo merito charitas quæ ſola omniũ maxima 1 Ioan.4
eſt, oēm creaturã cõtinebit à lapſu, tũc cũ erit deus oĩa in omnib. Ad hũc nanq; perfe
ctionis gradũ aſcendebat apoſtolus, & in hoc ſtans confidens dicebat: Quis enim nos
ſeparabit à charitate dei quæ eſt in Chriſto Ieſu? tribulatio? an anguſtia? an fames? an Rom.8

nuditas? an persecutio? an gladius? Et iterũ. Certus sum enim quia neq; uita, neq; mors, neq; præsẽs, neq; futurũ, neq; angustia, neq; uirtutes, neq; altitudo, neq; profundũ, neq; creatura alia poterit nos separare à charitate dei quæ est in Christo Iesu dño nostro. Ex quibus omnib. euidẽter ostendit, quia si hæc omĩa quę enumerauit apostolus separare nos nõ possunt à charitate dei, cũ in illud quis culmẽ perfectiõis ascẽderit, multo magis libertas arbitrij nos ab eius charitate separare nõ poterit. Quãuis em̃ sit etiam uirtus, & maneat in natura, tamẽ tanta charitatis uis est, ut ad se omnia trahat, omesq; sibi societ uendicetq; uirtutes, maxime cũ charitatis causas prior nobis dederit deus, qui unico filio suo nõ pepercit, sed pro nobis omnib. tradidit illũ, & cũ illo omnia nobis donauit. Vnde uel ille q Lucifer fuit, & in cœlo operabat, uel ille qui immaculatus fuit à natiuitate sua, & cũ Cherubim positus, labi potuit anteq; erga beneficia filij dei charitatis uinculis stringeret, postea uerò q; charitas dei diffundi in cordib. omniũ cœperit per spiritum sanctũ, certũ erit illud qđ pronunciauit apostolus, quia charitas nunq; cadet. Hæc prout potuimus ad ea quæ hoc loco cõmemorata sunt diximus, ut manifestius clarescere quõ Christus mortuus est semel peccato, ut ultra iã nõ moriaт, & quia qđ uiuit, uiuit deo. Viuere aũt ita deo intelligendũ est, quasi expleto eo q; in forma dei positus exinaniuit semetipsum, & formã serui accepit, & factus est obediẽs usq; ad mortẽ, rursum per maneat in forma dei atq; æqualis patri. Vnde & merito in cõsequenti hæc ponit: Ita & uos existimate uos mortuos quidẽ esse peccato, uiuẽtes aũt deo in Christo Iesu dño nostro. Quo scilicet imitatiõe Christi peccato moriamur alieni ab eo effecti, & deo uiuamus, iungẽtes nos ei, ut unus cũ ipso spũs facti. Nõ sine causa hoc dixit, existimate uos mortuos esse peccato, qđ melius quidẽ in Gręco habet, cogitate uos mortuos esse peccato. Res em̃ de qua sermo est, in cogitatiõe magis, & ratione subsistit, quia huiusmodi mors nõ in effectu, sed in cogitatione habẽda est. Qui em̃ cogitat uel existimat apud semetipsum esse se mortuũ, nõ peccat. Verbi gratia: si me cõcupiscentia mulieris trahit, si argenti, si auri, si prędij cupuditas pulset, & ponã in corde meo qđ mortuus sim cũ Christo, & de morte cogitẽ, extinguiт cõtinuo cõcupiscentia & effugaт peccatũ, aut si odio uel ira inflãmatus ad necẽ conciter inimici mei, si me existimẽ mortuũ esse cũ Christo, & cogitationes mortis ponã in animo meo, extinguiт sine dubio ira, furor cessat, odiũ conquiescit, peccato nõ datur locus, & hoc modo peccato quis mori inueniт, & uiuere deo. Sed et hoc quod addidit, Viuentes deo in Christo Iesu, non mihi otiosum uidetur. Simile em̃ puto esse quasi dixisset, uiuẽtes deo in sapientia, in pace, in iustitia, in sanctificatione, quæ omnia Christus est. In his ergo uiuere deo, hoc est in Christo Iesu uiuere deo. Quod si sine iustitia, & sine pace, & sine sanctificatione cæterisq; uirtutibus nemo uiuit deo, certum est quod nemo uiuat deo nisi in Christo.

LIBER SEXTVS.

NON ergo regnet peccatũ in uestro mortali corpore, ut obediatis cõcupiscẽtijs eius, neq; exhibeatis mẽbra uestra arma iniquitatis peccato, sed exhibete uos deo tanq; ex mortuis uiuẽtes, & mẽbra uestra arma iustitiæ deo. Peccatum enim uobis non dominabitur. Non enim sub lege estis, sed sub gratia.] In superioribus ait: Sicut regnauit peccatum in morte, nunc autem nõ dixit: Non ergo regnet peccatum in morte, sed ait: Non ergo regnet peccatũ in uestro mortali corpore ad obediendum desiderijs eius, docens per hæc sedem quandam regnum peccati habere in corpore. Hoc est quod & alibi dixit: Prudẽtia carnis inimica est deo. Et iterũ: Prudentia carnis mors est. Sed & omnia peccata apostolus opera carnis esse pronũciat, quæ dicit esse fornicationem, immunditiam, passionem, concupiscentiam malam, impudicitiam, idololatriã, maleficia, inimicitiã, certamina, zelum, furorẽ, contentiones, dissensiones, hæreses, inuidiã, ebrietatẽ, comessationes, & his similia. Sed si requiras quomodo etiã hæreses inter carnis opera numeranт, inuenies eas de sensu carnis procedere. Sic enim dicit apostolus de quodã: Frustra quod afflatus à sensu carnis suæ & non tenens caput. Hæc aũt diximus ut manifestior fieret intellectus quomodo peccatũ regnet in corpore. Omĩa nãq; illa quæ superius opera esse carnis enumerauimus, uelut exercitus quidã damnatus est sub hoc rege peccati militans, & legi eius parens, quæ in membris carnis inscripta

Rom.8

Col.2

inscripta est. Certum est enim, quia ex eo quod desiderijs peccati caro obedientiã præ-
bet, concupiscit caro aduersus spiritũ, & spiritus aduersus carnem, & hæc sibi inuicem
aduersantur. Illud tamen aduerte, quod ostendens in nostra potestate sitũ ut nõ regnet
in nostro mortali corpore peccatũ, præceptũ dat apostolus, dicens: Non ergo regnet
peccatũ in uestro mortali corpore ad obediendum desiderijs eius. Nisi enim esset in no
stra potestate ut non regnaret in nobis peccatũ, præceptũ utiq; non dedisset. Quomo-
do ergo possibile est ut peccatũ in carne nostra non regnet? Si faciamus illud quod idẽ
apostolus dicit: Mortificate membra uestra quæ sunt super terrã, & si semper mortem Col. 3
Christi in corpore nostro circũferamus. Certũ nanq; est, quia ubi mors Christi circumfer
tur, non potest regnare peccatũ. Est enim tanta uis crucis Christi, ut si ante oculos po-
natur, & in mente fideliter retineatur, ita ut in ipsam mortẽ Christi intentis oculis men-
tis aspiciat, nulla cõcupiscentia, nulla libido, nullus furor, nulla superare possit inuidia:
sed continuo ad eius præsentiã totus ille quẽ supra enumerauimus peccati & carnis fu-
gatur exercitus. Ipsum uerò peccatũ nec subsistit, quippe cum substantia eius nusquam
sit nisi in opere & gestis. Est ergo in nobis & cõcupiscẽtia peccati, quæ regnũ habet in
carne, est & concupiscentia spiritus, quæ regnũ habet in mente, secundum id quod su-
prà diximus quia caro concupiscit aduersus spiritũ, spiritus autẽ aduersus carnẽ. Cum
ergo concupiscimus quod non licet uel quod non decet, uel quod non expedit, concu
piscentia est carnis. Cum uerò concupiscit & deficit anima nostra quando uiderit salu-
tare dei, ista cõcupiscentia spiritus est. Vnde apparet mediã quodãmodo esse animam
inter carnẽ & spiritũ, & si quidẽ iunxit se carni ad obediendum desiderijs peccati, effi-
citur unum corpus cũ ea. Si uerò iũxerit se deo, efficitur cũ eo unus spiritus, secundum
quod dictum est: Qui enim iungit se meretrici, unum corpus est, qui autẽ iungit se deo, 1 Cor. 6
unus spiritus efficit̃. Nec mireris si carnẽ meretricẽ uocet, quæ illis omnibus quæ suprà
enunciauimus uitijs atq; peccatis tanq; turpissimis amatoribus subiacet. Requiro autẽ
cur addiderit, In corpore uestro mortali, cũ utiq; suffecisset dicere, nõ ergo regnet pec-
catum in uestro corpore. Cur igitur additur mortali, quasi dubitaret aliquis corpus esse
mortale? Sed mihi uidetur quòd nõ sine causa etiã hoc addiderit. Admonuit enim per
hoc quod possit in corpore nõ regnare peccatũ, secundum quòd alibi ipse dixerat, Cor
pus quidẽ mortuũ propter peccatũ, spiritus uerò uiuit propter iustitiã. Si ergo sciamus
quia corpus nostrũ mortificari potest, & mortuũ esse peccato, potest fieri ut nõ regnet
in eo peccatũ. Secundũ hoc namq; quod mortuus est, iustificatus dicit̃ à peccato. Neq;
enim mortuus cõcupiscit, aut irascit̃, aut furit, aut diripit aliena. Si ergo ab his omnibus
concupiscẽtijs corpus reprimamus, mortuũ peccato dicit̃ esse corpus, & hoc est quod
in præsenti loco ita apostolus uidet̃ cõmonere dicẽs: In corpore uestro mortuo. Alius
fortasse diceret, quia ad distinctionẽ alterius corporis quod immortale est, corpus hoc
in quo nunc sumus, mortuũ nominauit. Quid sit autẽ corpus immortale, idem aposto-
lus dicit in alijs, ubi ait: Necesse est enim ut corruptibile hoc induat incorruptionem, &
mortale hoc induat immortalitatẽ, & dubium non est quin adepta immortalitate hoc
ipsum quod nunc mortale est, immortale efficiat̃ corpus. Post hæc sequitur: Neq; exhi-
beatis mẽbra uestra arma iniquitatis peccato, sed exhibete uos deo tanq; ex mortuis ui
uẽtes, & mẽbra uestra arma iustitiæ deo. Intuere per singula sapiẽtiã Pauli, quia neces-
sarijs discrepationibus utitur. Vbi dicit arma nostra præbenda esse peccato, uel iniqui-
tati, nõ nos, sed membra nostra ponit, ubi uerò suadet ut deo nos exhibeamus, nõ ante
membra q; nos ipsos exhiberi uult deo, hoc est animã, uel propositum nostrum, ut cum
pios nos ipsos exhibuerimus deo, & adhęserimus ei, ita demũ etiam mẽbra nostra effi-
ciamus arma iustitiæ deo. Sicut enim manus sanctę dicuntur quæ operibus sanctis mi-
nistrauerint, ut apostolus dicit: Leuantes puras manus sine ira & disceptatione, ut rur- 1 Tim. 2
sum manus dicũtur plenę sanguine quæ ad effundendũ ministrauerint, ita & in pręsen-
ti loco mẽbra quę peccato deseruiũt & iniquitati, arma iniquitatis appellant̃: & rursum
si peccati cõcupiscẽtiã mortificemus in corpore nostro mortali, & in opere iustitiæ la-
boremus, atq; omnibus mẽbris nostris iustitię ministremus, efficimur tanq; ex mortuis
uiuentes, peccato scilicet mortui, & iustitiæ uiuentes, & consequenter etiã membra no
stra fiunt arma iustitiæ deo. Bene autẽ metaphoram superius propositam custodiuit, ut

quia regnare dixerat peccatũ, arma peccati membra nominaret, & rurſum deo regi arma iuſtitiæ fierent mẽbra ueſtra. Sequitur poſt hæc: Peccatum enim uobis non dominabitur. Non enim ſub lege eſtis, ſed ſub gratia. Etiã hic intuere miram in apoſtoli ſermone cautelam, cum de nobis loquitur dicens: Peccatũ uobis non dominabitur, Cum de ſaluatore loqueretur, non dixit, peccatũ ei nõ dominabitur, neq; enim de eo ita dici debebat, ſed ait: Mors illi ultra non dominabitur. Mortis eñ in eo fuit locus, peccati nullus. At contra in nobis nec conueniebat dici, mors uobis non dominabitur, hoc enim cauere non poſſumus, ſed peccatũ uobis non dominabitur, quod ſine dubio ſcire & uitare non poſſumus ſecundum ea quæ ſuperius diximus, ſi non mortificemus concupiſcentias carnis, in quibus peccatũ poteſt dominari. Propterea enim ſubiũgit: Nõ enim ſub lege eſtis, ſed ſub gratia, & euidenter oſtendit ex his nos nõ eſſe ſub lege illa quam in membris poſitam repugnare dicit legi mentis, quia qui mortificat mẽbra ſua, certum eſt quod nõ ſit ſub lege membrorũ, ſed ſub gratia dei. De hac lege & alibi dicit quia uirtus peccati lex. Si quis uelit hęc accipere de lege Moyſi, illud ſine dubio dicet, quòd nõ ſumus ſub lege literæ quæ occidit, ſed ſub lege ſpiritus quæ uiuificat, quam hic gratiam nominauit. Quid ergo? Peccabimus quia non ſumus ſub lege, ſed ſub gratia? Abſit.] Simile uidetur hoc illi dicto, quod ſuperius expoſuimus. Quid ergo dicemus? permanebimus in peccato ut gratia abundet? Abſit. & ideo unà atq; eadem utriq; loco ſufficiat explanatio. Hoc ſolum eſt quod uidetur habere differentiã, quòd in ſuperioribus ubi dicit: quid ergo, permanebimus in peccato? quaſi ijs q nõdũ diſceſſerint à peccato dici uidetur, ne permaneãt in eo in quo eſſe adhuc uidebantur, hic uerò tanquam ab ijs qui diſceſſerint à peccato, fieri uidetur interrogatio, & ibi ut quaſi gratia quæ nõdum erat abundaret, hic autẽ tanq; præſente iam gratia dicit, quia non ſumus ſub lege, ſed ſub gratia. An neſcitis quia cui exhibetis uos ſeruos ad obediendũ, ſerui eſtis eius cui obediſtis, ſiue peccati ad mortẽ, ſiue obedientiæ ad iuſtitiã? Gratias aũt deo quoniã fuiſtis ſerui peccati, obediſtis aũt ex corde in eam formã doctrinæ, in qua traditi eſtis. Liberati autẽ à peccato, ſerui aũt facti eſtis iuſtitiæ.] Videtur fortaſſis minus integra elocutio, quia ait, ſerui eſtis cui obediſtis, ſiue peccati, ſiue obedientiæ ad iuſtitiam, cum ratio poſceret, ſerui eſtis eius cui obediſtis, ſiue peccati, ſiue iuſtitiæ per obedientiã. Sed in eo qui imperitiã ſermonis ſpõte profitetur, artem cõpoſitionis uerborum requirere ſuperfluum puto, cum ſenſus euidens habeatur. Hoc eſt ergo quod in hoc loco Apoſtolus docet: quia unuſquiſq; in manu ſua habet & in arbitrij poteſtate, ut aut peccati ſeruus ſit, aut iuſtitiæ. Ad quãcunq; enim poteſtatem inclinauerit obedientiæ, & cuicunq; parere uoluerit, hæc ſibi eum uendicat ſeruũ. In quo (ut dixi) abſq; ulla cunctatione in nobis eſſe oſtendit arbitrij libertatem. In nobis namq; eſt exhibere obedientiã noſtram
Matt.6 uel iuſtitię uel peccato: Nemo poteſt duobus ſimul dominis ſeruire, peccato & iuſtitię. Aut enim unum odio habebit, peccatũ ſcilicet, & alium amabit, id eſt iuſtitiã, aut patietur unũ ſcilicet peccatũ duntaxat, & alium cõtemnet, id eſt iuſtitiã. Simile eſt ergo hoc quod dixit apoſtolus: Serui eius eſtis cui obediſtis, ſiue peccati ſiue iuſtitiæ. Nã omnis qui facit peccatũ ſeruus eſt peccati, ad hoc reſpicit, quamuis etiam nõ adiecerit, Omnis qui fecerit iuſtitiam ſeruus eſt iuſtitiæ. Quod fortaſſis putet alius idcirco ſubrelictum, ut quaſi ex conſequentibus debeat intelligi, mihi tamen uidetur conſulto nõ additum. Neq; enim conueniebat dici, quia omnis qui facit iuſtitiam ſeruus eſt iuſtitiæ. Nam & deus ipſe facit iuſtitiam, & nõ idcirco ſeruus iuſtitiæ dici poteſt, ſed iuſtus dominus. Nõ ergo ita omnis qui facit iuſtitiam ſeruus eſt iuſtitiæ, ut omnis qui facit peccatum ſeruus eſt peccati. Nã & ipſe diabolus ſine dubio ſeruus eſt peccati, quippe quia diſceſſit à ſeruitute iuſtitiæ, & in conſpectu omnipotentis domini rebellauit, propter quod apoſtata appellatus eſt. Conſtat ergo ex his eſſe ſeruos quibus Paulus dicit: Quia cui exhibetis uos ſeruos ad obedientiã, ſerui eſtis cui obediſtis, ſiue peccati ſiue iuſtitiæ, quia ſponte. Nam ipſi nos exhibemus nullo cogente uel peccato ſeruire, uel iuſtitiæ per obedientiam noſtram, & ideo ſemper horũ meminiſſe debemus, ne inanes querelas in peccati excuſatione proferamus, quod diabolus fecit, ut peccatorem aut naturæ neceſſitas, aut fatalis cõditio, aut curſus aſtrorum efficiat. Sed audi apertam Pauli ſententiã, qua dicit: Cui uos exhibetis ſeruos ad obedientiã, ſerui eſtis cui obediſtis, ſiue peccati, ſiue iuſtitiæ, Poſt

tiæ.Poſt hęc,Gratias,inquit,deo, quia fuiſtis ſerui peccati, obediſtis autem ex corde in eam formã doctrinæ in qua traditi eſtis. Videtur hæc ad eos dicere, de quorũ uita profectuq́ præſumit, & de quibus iam ſuperius dixerat, Gratias ago deo per Ieſum Chriſtum pro omnibus uobis,quia fides ueſtra nunciatur in uniuerſo mundo. Tunc deinde & illud oſtendit, quod omnes homines primo ſeruiant peccato, ſic enim ſcriptum eſt: Quia non eſt iuſtus ſuper terrã qui faciat bonũ, & non peccet. Primo enim neceſſe eſt in omni homine illud cõpleri,quod ſcriptum eſt:Sed ubi uenit mandatũ, peccatum reuixit.Hoc uerò quod ſequitur ad paucos dicitur, & eos qui emendantur: Gratias autẽ deo quia fuiſtis ſerui peccati,obediſtis aũt ex corde in eam formam doctrinę in qua traditi eſtis.Serui ergo omnes fuimus peccati: ſed ubi tradita eſt nobis forma doctrinæ,& huic non utcunq; neq; ſolis uerbis,ſed ex corde, & animo ex tota deuotione elegimus obedire,liberamur à ſeruitute peccati, & efficimur ſerui iuſtitiæ. Vnde uereor ne forte plures ſimus qui uideamur ſuſcepiſſe formã doctrinæ iuſtitiæ, & uerbis quidẽ uel profeſſione iuſtitiæ uideamur obedire,corde uerò obediamus peccato carnis adhuc uitijs in nobis dominãtibus. Et ideo ante omnia indigemus illa de qua ſuperius docuit mortificatione membrorũ.Quam aũt dixit formam doctrinæ in qua traditi eſtis,requirendum puto quomodo unuſquiſq; tradat̃.Inuenimus namq; quia eos qui non probãt deũ habere in notitiã,tradat deus ſecundũ deſideria cordis eorũ in immunditiã,ut cõtumelijs afficiant corpora ſua in ſemetipſis: & alios qui cõmutauerũt gloriã incorruptibilis dei,tradat in paſſiones ignominiæ,de quibus in locis ſuis prout potuimus diximus. Et hic ergo qui ſemetipſos exhibent ſeruos per obedientiã iuſtitiæ, deus tradidit ut inſtituantur & imbuantur ſecundum formã iuſtitiæ doctrinæ. Mouet me etiam hoc, quod non dixit obedientiæ ex corde doctrinæ in qua traditi eſtis,ſed formã doctrinæ poſuit. Nec puto quòd unũ eſſe ſenſerit apoſtolus doctrinã,& formã doctrinæ. Sed mihi uidetur quod formã doctrinæ minus eſſe ſcierit ꝙ ipſam doctrinã: & nunc quidem in præſenti uita dum in hoc corpore ſumus, & aggrauat terrenũ hoc habitaculũ ſenſum multa cogitantẽ,formã doctrinæ habemus, non ipſam doctrinã, ſicut idẽ apoſtolus in alijs dicit.Nunc aũt uidemus per ſpeculum in ænigmate: ipſa autẽ doctrina ſit de qua dicit, Tunc aũt uidebimus facie ad faciẽ. Vnde & in præſenti uita puto quod formã atq; um- 1 Cor.13
bram uirtutũ tenere poſſimus, ipſas uerò uirtutes tunc cum uenerint illa quæ perfecta ſunt,& ideo iuſtus magis(ut mihi uidet̃)in umbra uirtutum, ꝙ in ipſis uirtutibus uixit. Et ob hoc fortaſſis Hieremias in lamẽtationib. dicit, Spiritus uultus noſtri Chriſtus dominus, cui diximus in umbra eius uiuemus in gentibus. Quod ſi Chriſtus eſt iuſtitia,et ſapientia, & ueritas, & dicimus in umbra eius uiuemus in gentibus: ergo in umbra iuſtitiæ, & in umbra ſapientiæ, & in umbra ueritatis uiuimus, etiã ſi iuſti, & ſapientes, & ueritatis amatores eſſe uideamur. Propterea ergo dicitur: Si quis ſe putat cognouiſſe, 1 Cor.8
nondum cognouit quemadmodum oporteat ſcire.Fortaſſis etiam ipſum uerbũ dei,ſecundum hoc quod uerbũ caro factũ eſt & habitauit in nobis,aliter in præſenti uitæ ſtatu,aliter cũ uenerit quod perfectum eſt,cognoſcet̃: & aliter nũc in forma ſerui, tunc uerò aliter in forma dei,& in patris æqualitate ſentiet̃.Pro quibus omnibus, uel in forma doctrinæ, ut apoſtolus dicit, & nondũ in ipſa doctrina, uel in umbra Chriſti, ut Hieremias nominauit,& nõdum in ipſo Chriſto, uiuere uidemur inter gentes. Liberati autẽ à peccato,ſerui facti eſtis iuſtitiæ.Expoſitio eſt in his eorum quę ſuperius dixit.Si enim ultra non ſeruiatis peccato,certum eſt quia liberati ab eo ſerui facti eſtis iuſtitię.Sed requiritur quis eſt qui liberet à peccato:ſine dubio ueritatis agnitio. Sic eñ dicebat Ieſus ad Iudæos qui crediderãt ei: Si credideritis uerbo meo,agnoſcetis ueritatem,& ueritas Ioan.8
liberabit uos. Veritas eſt ergo quæ liberat à peccato, & ueritatis agnitio. Certũ eſt autẽ quòd omnis q̃ liberatus fuerit à peccato,iuſtitiæ ſeruiat.Quod aũt dicimus, iuſtitiæ ſeruiat,quoniã iuſtitia una eſt ex uirtutũ choro,ſimile eſt ut ſi diceremus, quia ſi quis liberatus eſt à peccato,ſeruiet ueritati, & ſeruiet ſapientiæ, ſeruiet pudicitiæ, prudentiæ, & pietati. Sic enim ego audio & illud quod dictũ eſt: Aperite mihi portas iuſtitiæ, & in- Pſal.118
greſſus in eas confitebor domino. Non eñ ſolius iuſtitiæ portas ingreditur qui confiteri uult domino,ſed & ueritatis,& ſapiẽtiæ, & pietatis, & pudicitiæ. Omniũ namq; una eſt aula uirtutũ,cuius ſibi iuſtitiæ nomine Paulus ianuas poſtulat aperiri. Humanum Eph.3

dico propter infirmitatē carnis ueſtræ. Sicut exhibuiſtis mēbra ueſtra ſeruire immundiciæ, & iniquitati ad iniquitatē, ita nūc exhibete mēbra ueſtra ſeruire iuſtitiæ in ſanctificationem.] Pudorē quendam per hoc incutit apoſtolus auditoribus, ut hoc ſaltem obſequij dependant iuſtitiæ & ſanctificationi, quod prius immūdiciæ & iniquitati detulerāt. Quid ergo tam humanū, hoc eſt quid tā leue, quid tam ſine onere, & quod nulla ratione prorſus poſſit infirmitatis excuſari? Sicut inquit, exhibuiſtis membra ueſtra ſeruire iniquitati, ita nunc exhibete mēbra ueſtra ſeruire iuſtitiæ in ſanctificationē. Ingloriſum quidem eſt, ut ita quis uirtutibus ſicut uitijs ſeruiat: multo enim amplius & multo intentius honoranda iuſtitia eſt. Sed ego, inquit, humane & communiter ago, eadē poſtulo, ſimilia requiro. Dudum currebant pedes ueſtri ad dæmonū templa, nunc autē cōcurrant ad eccleſiam dei. Currebant prius ad effundendū, nunc aūt ad liberandum ſanguinem currant. Protendebantur manus prius ut aliena diriperēt, nunc protendantur ut propria largiantur. Circūſpiciebant prius oculi mulierē, aut alienū aliquid ad cōcupiſcendum, nunc circūſpiciant pauperes, debiles, egenos, ad miſerandū. Aures delectabātur auditu uano, uel bonorū derogationibus, nunc conuertant ad audiendū uerbum dei, ad explanationē legis, & ad capiendā ſapientiā & diſciplinam. Lingua quæ conuitijs, maledictis, & turpiloquijs aſſueta, nunc conuertat ad benedicendū dominū in omni tempore, ſermonem ſanū proferat & honeſtū, ut det gratiā audiētibus, & ueritatem loquatur cū proximo ſuo. Sed quid opus eſt hæc ſingula perſequi, cum pateat etiam tibi, uniuſcuiuſq; mēbri miniſteriū quod exhibuit uitijs, aptare uirtutibus, & actū quem exhibuit immūdiciæ, ad caſtitatē nunc ſanctificationēq; conuertere? Videt ſane hic iuſtitiam pro omnibus ſimul uirtutibus nominaſſe, ſicut econtrario iniquitatē pro omnibus ſimul uitijs poſuiſſe. Addit ſane iuſtitię ſanctificationē, quo uidelicet caſtitatis partem & generaliter cum cęteris, & per ſemetipſam ſpecialiter cōmendaret. Sed & illud aſpice, quòd ubiq; per hæc arbitrij libertatē deſignat, & oſtendit unūquemq; habere in ſua poteſtate, ut quæ ante iniquitati ad iniquitatē ſeruitia dependebant, hæc conuerſo in melius propoſito iuſtitiæ ſanctificationiq; dependant: quod utiq; fieri non poſſet, ſi neceſſitas naturæ (ut quibuſdā uidet) repugnaret, aut aſtrorum curſus obſiſteret. Cum enim ſerui eſſetis peccati, liberi fuiſtis iuſtitiæ. Quē ergo fructum habuiſtis tūc in illis, in quibus nunc erubeſcitis? Nam finis illorū mors eſt. Nunc uerò liberati à peccato, ſerui aūt facti deo, habetis fructum ueſtrū in ſanctificationem, finem uerò uitā æternam.] Quod quis peccati ſeruus ſit, ſufficienter iam in ſuperioribus dictum eſt, cum exponeremus illum locū, Neſcitis quia cui exhibetis uos ſeruos ad obediendū, ſerui eſtis eius cui obediſtis, ſiue peccati, ſiue iuſtitiæ? Cum ergo quis peccato ſeruit, iuſtitiæ liber eſt, hoc eſt alienus à iuſtitia. hic enim liberū alienū dicit, & recte quidem. Nemo enim poteſt & peccato ſimul & iuſtitię ſeruire, ſicut ſaluator dixit, quia nemo poteſt duobus dominis ſeruire. Sed de his pleniſſime ſuprà diximus. Illud ſane notandū eſt, eſſe libertatem culpabilē, & laudabilem ſeruitutē. Nam liberū eſſe iuſtitiæ, crimen eſt: ſeruū uerò eſſe, laudabile. Quod aūt dicit iuſtitiæ ſeruū fieri, ſimul intellige & ſapientiæ & pietati, & pudicitiæ, & omnibus unà uirtutibus: ſicut econtrario qui peccat, ſeruus eſt ſimul & concupiſcentiæ malæ, & irę, & furoris, & impudicitiæ, & rapinæ, & omnib. ſimul uitijs ac ſceleribus ſeruit. Vnde noſmetipſos diſcutere ſemper debemus per ſingula quæ gerimus, & in unoquoq; actu conſiderare cui nā ſeruiamus, peccato ne ad iniquitatē, an iuſtitiæ in ſanctificationem. Quē ergo fructū habuiſtis tunc in illis in quibus nunc erubeſcitis? Nam finis illorū mors eſt. Fructum & bonorū & malorū eſſe docet ſcriptura diuina, ut ipſe ſaluator in euangelijs dicit: Aut facite arborē bonā, & fructum eius bonū: aut facite arborē malam, & fructū eius malum. Non poteſt arbor bona fructum malum facere, neq; arbor mala fructum bonū facere. In quibus propoſitū et uoluntas hominis, arbor dici uidet uel bona uel mala, fructus uerò eius opera. Si quis igitur conuertat animum & propoſitū ad iuſtitiam, erubeſcit ſine dubio, & ipſe ſe notat de prioribus geſtis quæ egit poſitus ſub peccato, quia finis illorum mors eſt. Sed requiro quæ mors? certū eſt nō iſta cōmunis. Non enim quis poſt mortē cōuertitur ad iuſtitiā, uel pro malis geſtis præteritis erubeſcit. Quid ergo eſt? Nunquid nā mortē peccati dicere uidet? Quoniā anima quæ peccat, ipſa morietur. An illud magis poteſt intelligi quod iſta mortem dicit

Matt. 12

dicit qua cum Christo peccato morimur,& uitijs ac sceleribus finē damus, ut post hæc dixisse uideat̄, quia finis illorum mors est? Nunc uerò liberati à peccato,serui autē facti deo,habetis fructum uestrū in sanctificationē, finem uerò uitam æternā. Fructus fructibus cōparat:& peccati quidem fructus pro quibus nunc hoc est postea ꝙ liberati à peccato,serui autē facti deo,sancti erubescunt, pronunciat morte finiri: fructus uerò iustitiæ qui sunt in sanctificationē, finem dicit accipere uitam æternam. In quo illud primo non est omittendum,quod fructus quidem eos pro quibus nō erubescimus,in quo sint noluit nominare: eorū uerò fructum qui liberati sunt à peccato, & serui facti sunt deo, dicit esse in sanctificationem. Bonorum enim frequentius ꝙ malorum habēda memoria est.Quod autem prius de malis fructibus & fine eorū, postea uerò de fructibus qui in sanctificatione sunt,& de fine eorum qui est uita æterna,memorauit,uide quia simile est hoc dicto ptophetico illi quo ait,Ego occidam,& ego uiuere faciā, & iterū, Percutiam,& ego sanabo.& rursum in Iob:Ipse dolere facit, & remedium dat:percutit, & manus eius sanat.Quæ omnia illuc aspiciunt,quod ante moriēdum est cum Christo,et & ita conuiuendum:& ante compatiendum,& ita cōregnandum. Nisi enim prius per pœnitentiam moriamur peccato, non possumus per iustitiam uiuere deo. Sed & hoc, quia superius dixerit,Liberati aūt à peccato, serui facti estis iustitiæ: nunc autē cum similiter dixerit,Liberati aūt à peccato,nō similiter dixit,serui facti estis iustitiæ,sed serui facti estis deo:non est otiosa distinctio.Per hoc enim ostenditur, quod posteaꝙ quis liberatus à peccato fuerit,seruire debet primo iustitiæ,& omnibus uirtutibus simul,ut in deper profectum ascendat ad hoc,ut seruus fiat deo,quamuis & seruire iustitiæ,seruire deo fit.Christus est enim iustitia:& seruire Christo,seruire deo est. Est tamē ordo profectuum, & sunt profectibus uel uirtutibus gradus: & idcirco dicitur Christus regnare, profecto secundū hoc quod iustitia est,donec in unoquoꝙ cōpleatur plenitudo uirtutū.ubi uerò mensura fuerit perfectionis expleta, tunc dicit̄ tradere regnum deo & patri,ut iam sit deus omnia in omnibus.Sed & illud adhuc obseruandū puto,quoniā collationem diximus fructuū malorū, & fructuū bonorū fecisse apostolum: quòd ibi quidem ubi de malis fructibus dicebat non dixit, fructum uestrū habuistis in quibus nunc erubescitis:sed dixit,quē ergo fructum habuistis:ubi uerò de bonis fructibus dicit, addit uestrū.Sic enim scribit:Habetis fructum uestrū in sanctificationē. Per quod indicare mihi uidet̄ quod fructus malus,fructus erubescēdus & pœnitēdus,nō est noster fructus.Non enim malā in nobis arborē deus plantauit,quę fructus maloꝝ proferret, sicut & ipse dicit per prophetā,Ego te plantaui uitem fructiferā totam ueracē,quomodo cō uersa es in amaritudinē uitis alienæ? Fructus ergo malos etiā si afferamus,non sunt nostri,sed alieni id est peccati:fructus uerò bonos si afferamus in sanctificationem, nostri sunt fructus. Istos enim fructus ut afferret humana natura,à cōditore suscepit. Nam illi alieni sunt in nobis,nō seminati à deo. Vis aūt scire quia dominus nō seminat malos fructus? Audi in euangelio dicentem, Nónne bonū semē seminauimus in agro? Vnde ergo habet zizania? Et respōdentes dixerunt,Inimicus homo hoc fecit.Et adhuc uis amplius discere,quia isti carnis fructus non sunt nostri, sed alieni? Ipse etiam in euangelio dominus dicit:Si in alieno fideles nō fuistis,quod uestrū est quis dabit uobis? Sic ergo profundæ rationis mysterio in malo quidē fructu apostolus nō addidit uestrū:de bono aūt dicit: Habetis fructum uestrū in sanctificationem. Quod aūt perfectiores dicat hos quos seruire dco nominat,ꝙ illos quos primo seruire iustitiæ dixerat,etiam ex hoc probatur: quòd horū fructū in sanctificationem posuit,qui intelligi possint hi esse qui se castitati & cōtinentiæ deuouerunt: illi aūt quos seruos dixit esse iustitiæ, possint etiā hi ui deri qui in coniugijs positi iustitiæ tamen & omnibus uirtutibus operam præbent. De uita autem æterna quāuis & in alijs locis sæpe à nobis dictum sit, tamen & in præsenti breuiter perstringendum est, quod æternitas in scripturis aliquando pro eo ponatur ut finem nesciat,aliquando uerò ut in præsenti quidem seculo finem nō habeat,habeat tamen in futuro. Aliquando temporis alicuius, uel etiam uitæ unius hominis spacium ęternitas appellatur, ut est illud in lege scriptum de seruo Hebræo. Si dilexerit (inquit) uxorem suam, & filios suos, & permanere uoluerit in seruitute propter ipsam, subula, inquit, pertundes aurem in poste, & erit tibi seruus in æternum, Aeternum hic sine dubio tem-

Marginal references: Deut.32 (Percutiam); Iob 5 (manus eius sanat); Hier.20 (uersa es); Matt.13 (Vnde ergo); Exod.21 (Si dilexerit)

Eccles.1 bio tempus uitæ hominis posuit. Et iterum in Ecclesiaste dicitur, Generatio uadit, & generatio uenit, terra autem stat in æternum: hic æternum præsentis seculi tempus osten-
Ioan.17 dit. Vbi uerò dicit uitam æternã, ad illud aspiciendum est quod ipse saluator dicit: Hæc est autem uita æterna, ut cognoscant te solum uerum deum & quem misisti Iesum Chri
Ioan.14 stum. Et iterum, Ego sum uia, ueritas, & uita. Et ipse apostolus dicit in alijs, quia rapie-
1 Thess.4 mur in nubibus obuiam Christo in aera, & sic semper cum domino erimus. Sicut ergo semper cum domino esse, finem nõ habet, ita uita æterna nullum finem habere credenda est. Stipendia enim peccati mors: Gratia autem dei in uita æterna in Christo Iesu domino nostro.] Simile est hoc quod dixit, stipendia peccati mors, illi quod superius dixerat, finis autem illorũ mors. Quorum autem illorum? sine dubio pro quibus nunc erubescitis, quorum fructus ne nominare dignum. Et iterũ, Gratia autem dei in Christo Iesu domino nostro, simile est illi quod dixit: Habetis fructum uestrum in sanctificationem, finem uerò uitam æternã. Bene autem metaphorã, id est figuram militiæ ex initio propositam seruat, ut militantibus sub peccati rege, imò potius tyrãnidi eius parentibus, stipendia debita mortem dicat exolui. Deum uerò non erat dignũ militibus suis stipendia quasi debitum aliquod dare, sed donum & gratiã, quæ est uita æterna in Christo Iesu domino nostro. Ego non puto etiam hoc uacuum esse, quod ad uitam ęternam addidit, in Christo Iesu domino nostro: sed quia fortassis sciri uoluit aliud esse uitã æternam solum, & aliud uitam æternam in Christo Iesu. Illi enim qui surgent in confusionem & opprobrium sempiternum, habent quidem uitam æternam, nõ tamen in Christo Iesu, sed in confusione & opprobrio æterno: Iusti autem qui surgent in uitam æternam, in Christo Iesu habebunt uitam æternam. Peccatum uerò militibus suis in quibus regnat, stipendia digna largitur mortem. Mortem autem dicimus non hanc corpo-
Ezech.18 ralem, sed illam de qua scriptum est, Quia anima quæ peccat ipsa morietur. Et quamuis de diuersitate mortis à nobis sæpe iam dictum sit, tamen quia pręsens admonuit locus, apertius eadem repetere, & in unũ quæ sparsim sunt dicta colligere, neq; mihi pigrum sit, nec legentibus onerosum. Mors quidem in scripturis unum quidem nomen est, sed multa significat. Etenim separatio corporis ab anima mors nominatur. Sed hæc neque mala, neq; bona dici potest: est enim media, quæ dicitur indifferens, id est communis. Et rursus separatio animæ à deo mors appellatur, quæ per peccatum uenit. Hæc aperte mala est, quæ & peccati stipendium nominatur: hanc mortẽ deus non fecit, neq; lætatur in perditione uiuorum. Inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarũ. Et ipse iterum autor mortis huius diabolus mors appellatur, & ipse est qui dicitur inimicus Christi nouissimus destruendus. Sed & inferni locus in quo animæ detinebãtur à morte etiam ipsa mors appellatur. Dicitur etiã illa mors laudabilis qua peccato quis moritur, & Christo consepelitur, per quam emendatio fit animæ, & uita æterna conquiritur. Cum ergo tanta differẽtia in hoc uno nomine mortis habeatur, si audias deum dicentẽ, Ego occidam, & ego uiuere faciam, intelligere debes quę sit mors quam dicit inferre deum: illa sine dubio quæ cõferat uitam, id est ut moriatur quis peccato, & uiuat deo. Cum occideret eos inquirebãt eum. Apertissime docens quia deus quem occidit, propterea occidit ut peccato moriatur, & quærat deum. Sic ego audio illud quod scriptũ est, quia oc-
Gen.38 cidit deus Her filium Iudæ quoniã malignus erat, & si quid aliud huiusmodi de deo le-
1 Cor.5 gimus scriptũ. Sic & apostolus peccatorẽ tradebat in interitum carnis, ut spiritum faceret saluum, hoc est ut moreretr̃ peccato, & uiueret deo. Et in præsenti igitur loco stipendia quæ dat peccatũ, mors esse dicuntur: nõ ista mors quæ separat corpus ab anima, sed illa qua separatur anima per peccatum à deo. Et rursum nos in morte Christi dicimur baptizari, in illa sine dubio qua peccato mortuus est semel, ut & nos separemur à peccato, & uiuamus deo. Tali nanq; morte qui moritur, iustificatus esse dicitur à peccato. Sic ergo habenda est distinctio, quod deus etiam si occidere dicatur & morti tradere, talis quædam sit mors quæ à deo datur ut cõferat uitam. Nihil enim mali datur à bono deo licet triste sit, licet doloris plenum, prospectu tamen medendi & contemplatione sanitatis infertur, ut animam quam separauerat à deo illecebra & dulcedo peccati, seueritatis austeritas separet à peccato. Econtrario uerò peccatum quicquid dederit, quicquid contulerit, etiam si stipendia largiatur, animæ mors est.

Caput

CAPVT VII

N ignoratis fratres (scientibus enim legem loquor) quia lex dominatur in A homine quanto tempore uiuit? Nam quæ sub uiro est mulier, uiuente uiro alligata est legi: si autem mortuus fuerit uir eius, soluta est à lege uiri. Igitur uiuente uiro cognominabitur adultera si fuerit cum alio uiro. Si autem mortuus fuerit uir eius, liberata est à lege, ut non sit adultera si fuerit cum alio uiro. Itaq; fratres mei & uos mortificati estis legi per corpus Christi, ut sitis alterius qui ex mortuis resurrexit, ut fructificetis deo. Cum enim essemus in carne, passiones peccati quæ per legem erant operabantur in membris nostris ut fructificarent morti. Nunc autem absoluti sumus à lege mortis in qua detinebamur, ita ut seruiamus in nouitate spiritus, & non in uetustate literæ.] Latius in superiore de fide & lege differens, per omnia præferendam esse ostendit fidem eorum duntaxat qui credunt in eum qui suscitauit dominum nostrum Iesum à mortuis. Post hæc qualis etiam eorum conuersio deberet esse subiunxit: in quibus & de peccato Adam ac iustitia Christi disseruit: sed & de uirtute ac libertate qua uel iustitiæ quis seruit & liber est à peccato, uel peccato seruit & iustitiæ liber est, disputauit. Nunc ergo post excessum quendam latius redit denuo ad tractatum legis & Christi, talia quædam in præsenti differens loco, quæ paululum repetentes secundum literę consequentiam prius aperire tentabimus. Tunc etiam pro uiribus quid unusquisque sermo uirtutis habeat requiremus. Loquor, inquit, uobis qui scientiam legis habetis, & scitis sensum eius non esse in uetustate literæ, sed in spiritus nouitate: hoc est scientibus legem loquor, & appello uos propter huius legis scientiam fratres, & dico: Nunquid ignoratis quia lex unicuiq; mancipato & seruienti sibi dominatur, sicut uir iunctæ mulieri? & sicut in omni uita sua dominatur mulieri legibus sibi coniunctæ, ita & homini qui sub lege est quamdiu uiuit, & ualet, dominatur lex. Sed sicut uirum cui legibus subiuncta fuerat mulier, si accidat mori, libera efficitur mulier, et à uiri potestate resoluitur: ita & is qui sub lege est, si accidat legem mori, ab operibus legis liber efficitur, & sicut mulier quæ prioris uiri legibus absoluta est, habet libertatem ut alio uiro iungatur: ita & is qui sub potestate legis uixit, ubi mortuam uidet literam habet potestatem uiuenti uerbo, tanquam uiro sociari. Si uero uiuentem adhuc priorem uirum uoluerit mulier relinquere & alij sociari, adultera sine dubio appellabitur. Quod simili forma etiam in eum cadit qui legem ut uirum deserit, & alij iungitur. Hæc autem scientibus (ut dixi) legem loquor fratres, ut intelligatis quia & uos legem tanquam mortuam reliquistis. Mors autem illius per aduentum Christi & assumptionem corporis eius, per quod uos effecti estis id est iuncti alij uiro, illi scilicet qui à mortuis resurrexit, & ultra mortem non recipit, quam recepit prior ille uir, id est lex. Vos ergo nunc facti estis eius uiri qui à mortuis resurrexit sponsa: & ideo secundum uoluntatem ipsius uiuere debetis, quia iam non sumus in carne, sed in spiritu, etiam si aliquando in carne positi peccati & carnis passionibus urgebamur: quæ passiones per occasionem legis in membris nostris fructificabant, non deo sed morti, illi morti quam deus non fecit. Nunc ergo sicut cum moritur uir, libera est & absoluta mulier à lege uiri, ita & nos liberi facti sumus à lege quæ uidebatur nobis dominari tanquam uir. Cui legi sine dubio etiam nos mortui sumus, & alieni à conditione eius in qua detinebamur, ut post hæc iam seruiamus non in uetustate literæ sicut prius, sed in nouitate spiritus: quem spiritum à sponso nostro tanquam nuptiale pignus accepimus, sicut & alibi dicit: Qui dedit nobis pignus spiritum. Hic est ordo eloquentiæ, hæc apostolici compago sermonis. Sed nunc repetentes quæ dicta sunt, discutiamus per singula. Aut ignoratis, inquit, fratres, scientibus enim legem loquor, quia lex dominatur homini quanto tempore uiuit? Hyperbaton statim in principio habet, quod ita redditur. Aut ignoratis fratres quia lex dominatur in homine quanto tempore uiuit? & post hæc redditur illud quod in medio insertum est. Scientibus enim legem loquor. Quod autem dixit, Scientibus legem loquor, simile est illi quod paulo post dicit, Scimus autem quoniam lex spiritalis est. Legem uerò spiritalem non solum Paulus sciebat, sed & hi qui ab ipso imbuebantur: qui tamen spiritales erant, de quibus dicit: Spiritalis autem examinat omnia. Nam de Ga- 1 Cor. 2
latis non possum pronunciare quod sciant legem spiritalem esse, de quibus dicit:

O insen-

Gal.3 O insensati Galatæ. Nisi forte tunc scierant cum spiritu cœperant: sed non permanserunt in hac scientia, quia carne consummati sunt. Apostolorum uerò doctrina & eorum qui ab ipsis instruebantur ad docendum talis erat, quæ docet homines seruire legi non in uetustate literæ, sed in nouitate spiritus. Quod nõ solum apostolos, sed & prophetas, & si qui erant tunc sapientes in populo, sensisse arbitror, quia lex spiritalis est, licet multitudinis causa etiam carnalem uiderentur obseruantiam custodire. Nec mi-
1 Cor.9 rum, cum & ipse Paulus dicat, Quia factus sum Iudæis tanquam Iudæus, ut Iudæos lucrifacerem. Ita ergo multi in populo priori proficiebant in scientia spiritali, & uidebãt gloriam uerbi dei, sicut Esaias scribitur uidisse gloriam filij dei, ut testatur Ioannes cum
Ioan.12 dicit, Hoc autem dicit Esaias quod uidit gloriam eius. Scientibus enim legem loquor, id est scientibus quæ sit in lege uetustas literæ, & nouitas spiritus: quia qui bene scit, nouit sine dubio quia lex ita dominatur homini quamdiu uiuit, sicut uir mulieri: & sicut morte uiri liberatur mulier à lege coniugij, & sociandi uiro alij accipit libertatem, ita & anima cuius uir lex est, cum uetustatem literæ in lege deprehenderit, quia quod uetera scit prope exterminium est, ueluti mortua sibi lege secundum literam, libertatem accipit nubendi alij uiro qui est spiritus legis: spiritus autem dominus est. Quod autem dixit, Lex dominatur homini quanto tempore uiuit, non ad hominem, sed ad legem refertur: hoc enim & in consequentibus indicat, ubi dicit, Viuente uiro alligata est legi: & ipsum exemplum quod assumptũ est, plenius idem ordo declarat: legem enim in loco uiri posuit, & de ipsa dicit, Si autem mortuus fuerit uir, soluta est à lege uiri. Quæ tamen si de apostolis, uel de his qui ex circumcisione crediderunt dicta intelligantur, nil commouebitur quæstionis: Clarum nanq; est quod hic legem uelut uirum dicit, sub cuius potestate uiuebant. Sed ubi uenit plenitudo temporum, lex infirmari cœpit in carne, & infirmitatem mors consecuta est, & si qui sub potestate huius uiri uixerant, tanquam mulier spiritui nubunt Christo credentes. Hi uerò qui ex gentibus crediderunt, domino crediderunt, & non uidentur sub huius uiri id est sub legis uixisse potestate, nec habuisse uirum legis sermonem. Testimonium autem huius rei, id est quod hi qui ex circumcisione sunt sub uiro fueriut, hi autem qui ex gentibus sine uiro, Esaias decla-
Gal.4 rat dicens: Lætare sterilis quæ non paris, erumpe & clama quæ non parturis, quoniam multi filij desertæ magis quàm eius quæ habet uirum: Multos filios dicens desertæ magis quam eius quæ habet uirum, quod multo plures ex gentibus, quàm ex circumcisione crediderunt. Et ostendit eam quæ habet uirum, synagogam quæ habet legem: desertam uerò, & uagam, ac sine ulla potestate legis uiuentem, multitudinem gentium, quæ & sterilis erat, nullius legitimi uerbi proferens germen. Ponitur ergo in his ab apostolo homo qui sub lege uiuit, tãquam mulier quæ sub uiro est. Virum autem ponit sermonem legis, quem tamen uirum mortalem dicit, qui est secundum literã sermo legis. Sed is quomodo sit mortuus, prouidendum est. Potest quidem in hoc uideri mortuus, cum spiritalis intelligentia excludit uel interimit corporalem, & ostendit refugiendam esse occidentem literam, & sequendum uiuificantem spiritum. Sed & hoc modo mortuus esse hic uir euidentius probabitur: etenim donec lex umbram gerebat futurorum bonorum & inhiabat in terrena, cœlestis culturæ typus & imago gerebatur, & altare manebat, & sacerdotium, sermo legis litera uidebatur. Nondum enim introierat in sancta nõ manufacta Christus, nec accesserat ad uelamen interius, quod ad Hebræos scribens apostolus carnem Christi esse interpretatur. Vbi uerò uerbum caro factum est, & habitauit in nobis à præsentia eius lex cum templo & altari, atque omnibus quæ ibi gerebantur, euersa est: tunc mortuus est uir eius, id est secundum literam lex. Aut non iure dicitur in hac parte mortuus sermo legis, cui nulla sacrificia, nullum sacerdotiũ, nulla Leuitici ordinis deferuntur ministeria? Homicidam punire non potest, nec adulterum lapidare: hæc enim sibi uendicat Romanorum potestas: & dubitas adhuc si mortua sit literæ lex? Ter in anno apparere domino omnis masculus non ascendit: ouis in festiuitate paschæ ea in ciuitate quam elegisse putatur dominus deus, nulla iugulatur: manipuli primitiarũ nulla celebratur oblatio: nulla lepra, nulla pecoris immunditia: dubitari potest in his omnibus mortuam esse literã legis? Cum ergo claruerit per hæc omnia mortuum esse uirum priorem, nulla præuaricatio est Christo tanquam uiro alteri sociari, sicut mu-

cut mulieri crimen non est si uiro priore defuncto suscipiat secunda connubia. Et propterea dicit: Igitur uiuente uiro cognominabitur adultera si fuerit cũ alio uiro: ut ostendat quia & anima hominis si iam uenit ad Christum, & Christo uelut secundo uiro sociata est, nullo genere uiuere ei debet uetustas literæ quæ est quasi prior uir: ne forte si illum habeat in se uiuentem, efficiatur adultera, quæ ita adhuc secundo sociata est, ut si uiueret prior. Hoc est quod per aliam figuram & in superioribus dixit, quia mori prius oportet, & ita consepeliri Christo. Deniq; etiã hic addit in posterioribus: Itaq; fratres mei & uos mortui estis legi per corpus Christi, ut sitis alterius qui ex mortuis resurrexit, ut fructificemus deo. Vides quomodo figurarũ diuersitas uideatur, ad unum tamen sensum cuncta reuocantur. Nam & quòd legem nobis mortuã dicit, hoc idem libet intelligi, quod & sic nos mortui sumus legi per corpus Christi, in quo corpore iniquitates nostras tulit, & peccata nostra portauit, & in quo exuit principatum & potestatem triumphans eos in semetipso. Festinandum est ergo ad has nuptias secundas, quæ beatiores sunt multo ꝗ̃ primæ. Et uide si forte iam tunc lex tale nescio quid adumbrabat in eo, cũ iuberet ut mulier mortuo priore uiro de quo semen non susceperat, fratri eius nuberet: Frater enim uidetur legis literæ, secundum spiritum lex: ut de ipso magis mulier afferat fructum. Sed hæc plenius in locis suis requirentur. Nunc aũt (ut diximus) prius moriendum est legi literæ, ut sic coniungi possimus Christo qui ex mortuis resurrexit. Potest autem fieri ut hoc non solum de lege Moysi quę est secundum literam sentiatur. sed de omni homine: quoniã certum est quod quibuscunq; institutis, quibuscunq; moribus agitur, quasi sub lege hac qua utit̃ uiuere credendus est: cui utiq; uel ipsa mori debet, uel ipse illi, ne forte sub alio uiro posita anima ad Christum ueniens, non tam nuptias eius adire ꝗ̃ adultera effici uideatur, quippe quæ sub prioris adhuc uiri legibus uiuit. Quod tamen apostolus alia rursum figura ad eum sensum explanationis adducit. Subiungit enim: Cum aũt essemus in carne, uitia peccatorũ quæ per legem erant, operabantur in mẽbris nostris ut fructificarent morti. Nunc aũt soluti sumus à lege mortis, in qua detinebamur, ita ut seruiamus in nouitate spiritus, & nõ in uetustate literæ. Apparet & in his ut in superioribus per exemplum cuiusdam similitudinis Paulum ex alio in aliud cõclaue incertis & occultis gressibus digredi. Cum enim in superioribus de lege literæ disputasset, quod utiq; ad eos uideret̃ tantum qui ex circũcisione crediderãt, pertinere: nunc latenti quadã conuersione carnis & uitiorũ discutit legẽ, ob id sine dubio ut etiam ad cæteros homines nõ eos solos qui ex circumcisione sunt tractatus iste pertinere uideret̃. Ait ergo: Cum enim essemus in carne. Et quidem quantum ad rem spectat, in carne utiq; positus ista dicebat: sed cũ in carne essemus hoc est cum secundũ carnem uiueremus, uitia peccati quæ per legẽ erant, operabant̃ in mẽbris nostris. Quænã lex ista est per quã uitia peccati operãtur? Nunquid lex Moysi etiam si secundum literam obseruetur, uitia generat peccatorũ? Sed in aperto est quod illam legem dicat mẽbrorum, quæ resistit legi mẽtis de qua & ante tractauimus, quomodo lex subintroiuit ut abundaret peccatũ. Ipsa ergo lex est quæ facit in ijs qui secundum carnẽ uixerint uitia peccatorũ abundare ut fructificent morti. Ad hoc nanq; est lex illa in membris nostris, ut resistens aduersus legem mentis captiuos nos ducat peccato, & hos fructus afferat morti. Nunc autem soluti sumus à lege, in qua mortui detinebamur. Ab hac ergo lege nunc soluti sumus. Quando? Sine dubio quando cum Christo mortui sumus, & consepulti cum eo per baptismum, & crucifixi cum ipso. Et ideo dicit, Soluti sumus à lege mortis. Nisi enim quis mortuus fuerit cum Christo ab ista lege non soluitur. Scio & in alijs exemplaribus scriptum, A lege mortis in qua detinebamur: sed hoc, id est mortui, & uerius est & rectius. Quod uerò addit in conclusione, Ita ut seruiamus in nouitate spiritus, & nõ in uetustate literæ, quod sine dubio de lege literæ dictũ uidetur, hoc modo consequenter intelligi poterit. In carne quidem positi, & secundum carnem uiuentes, propter peccatorum uitia quæ lex illa quæ erat in membris nostris alebat ut fructificaret morti, non poteramus seruire nouitati spiritus domini: illa lex membrorum uiuebat in nobis, in modum quod nos secundum illã uiuebamus. Vbi uerò Christus pro nobis mortuus est, & nos cum ipso mortui sumus peccato, liberi sumus per ipsum à lege peccati, in qua detinebamur, ut possimus seruire iam legi dei, seruire autem in noui-

tate ſpiritus,nõ in uetuſtate literæ.Nõ enim idcirco nos Chriſtus abſtraxit à lege pecca
ti,ut in uetuſtate literæ ſeruiamus, id eſt ut circumciſionem recipiamus, & ſabbata uel
cætera quæ uetuſtas legis literæ cõtinet:ſed ut legem dei in ſpiritus nouitate ſeruemus:
id eſt ex omnibus quæ in ea ſcripta ſunt ſpiritalem ſenſum ſpiritu donante capiamus, ſi
2 Cor.3 cut & idem apoſtolus in alijs dicit, quia uelamen poſitum eſt in facie Moyſi: cum autẽ
conuerſus fuerit quis ad dominum,auferetur uelamen.Dominus enim ſpiritus eſt: Vbi
autem ſpiritus domini,ibi libertas.Nouitatem ſane ſpiritus ſcio quoſdam intelligentes
illuc traxiſſe, ubi dicerent nouum ſpiritum eſſe tanquam qui ante non fuerit, nec uete-
ribus innotuerit, & neſciunt ſe in hoc grauiſſime blaſphemare. Ipſe enim ſpiritus eſt in
lege,ipſe in euangelio,ipſe ſemper cum patre & filio eſt,& ſemper eſt & erat & erit, ſi-
cut pater & filius.Non ergo ipſe nouus eſt, ſed credentes innouat, cum eos à ueteribus
malis ad nouam uitam & nouam religionis Chriſti obſeruantiam adducit, & ſpiritales
ex carnalibus facit. Quid ergo dicemus? Lex peccatum eſt? Abſit.Sed peccatum nõ
cognoui,niſi per legem.Nam concupiſcentiam neſciebam niſi lex diceret:Non concu
piſces. Occaſione autem accepta, peccatum per mandatum operatum eſt in me om-
nem concupiſcentiam. Sine lege enim peccatum mortuum erat. Ego autem ſine lege
uiuebam aliquando.Sed cum ueniſſet mandatum,peccatum reuixit, ego autem mortu
us ſum, & inuentum eſt mihi mandatum quod erat ad uitam hoc eſſe ad mortem: nam
peccatum occaſione accepta per mandatum ſeduxit me, & per illud occidit.Itaque lex
quidem ſancta, & mandatum ſanctum, & iuſtum, & bonum. Quod ergo bonum eſt,
mihi factum eſt mors? Abſit. Sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum opera-
tum eſt mihi mortem,ut fiat ſupra modum peccans peccatum per mandatum.] In his
locis poſitos crebro nos neceſſe eſt de legum diuerſitatibus commonere. Hoc enim
uult Paulus, qui ſub uno legis nomine ſenſum de uno ad alterum tacitis indicijs tranſ-
fert,illo ut arbitramur propoſito, quo & ſcripturæ propheticæ conſtant,ne ea quæ in-
ſpirata diuinitus prolocutus, impolitis hominibus & minus adhuc uel fidei uel ſtudij
deferentibus in propatulo ponerentur,& pedibus(ut ita dixerim) conculcanda trade-
rentur:ſed ut ſecundum ea quæ ſupra per quandam ſimilitudinem diximus,myſterium
regis ad paucos & occultius perueniret.Ait itaq;:Quid ergo dicemus? Lex peccatum
eſt? Putaſti,inquit,me de lege Moyſi dicere quia peccatum eſt? Abſit, ad utrunq; ſuffi-
ciat quia neq; de lege Moyſi loquor, neq; de ipſa dico quia peccatum eſt. Sed peccatũ
non cognoui niſi per legem. Nam concupiſcentiam neſciebam, niſi lex diceret, Non
concupiſces.Intellige, inquit, de qua lege loquar, quod niſi eſſet, peccatum nemo co-
Gen.3.4 gnoſceret.Nunquid Moyſi lex eſt per quam Adam cognouit peccatũ ſuum,& abſcon
dit ſe à conſpectu domini? Nunquid Moyſi lex eſt per quam cognouit Cain peccatum
Exod.9 ſuum & dixit,Maius eſt peccatum meum quam ut relinquar? Aut per quam Pharao co
gnouit peccatum ſuum & dixit,dominus iuſtus eſt,ego autem & populus meus impij?
Quod ſi hi omnes, & alij innumeri ante Moyſi legem cognouerunt peccatum ſuum,
non erit ſine dubio Moyſi lex de qua dicit apoſtolus, Quia peccatum non cognoui ni-
ſi per legem: & de qua dicebat, Et concupiſcentiam neſciebam niſi lex diceret, Non
concupiſces. Sed illa lex de qua frequenter diximus, quæ in hominum cordibus ſcri-
pta eſt nõ atramento, ſed ſpiritu dei uiui, & docet unumquenq; quid agẽdum ſit quid,
cauendum:ipſa eſt ergo per quam cognoſcit homo peccatum ſuum. Aperte hic legem
naturalem dicit tamdiu ignorari à nobis, quamdiu ætatis proceſſu non nouimus inter
bonum & malum diſcernere, & à conſcientia noſtra audierimus. Loquitur enim in-
tra nos conſcientia, & dicit, Non concupiſces. Sed quoniam non ſemper, nec ex ini-
tio ut naſcitur homo, lex iſta inuenitur in homine, ſed aliquamdiu dum ætas nondum
patitur,ſine hac lege uiuitur,ſicut ipſe Paulus fatetur cum dicit, Ego autem uiuebam ſi
ne lege aliquando,in illo tempore quo ſine lege uiximus concupiſcentiã neſciebamus.
Non dixit non habebã,ſed dixit neſciebam, tãquam quæ eſſet quidem, ignoraretur ta-
men quia eſſet cõcupiſcentia. Vbi autẽ uenit ratio,& lex naturalis locum in nobis pro-
ceſſu ætatis inuenit,docere nos cœpit quæ eſſent bona,& prohibere à malis. Hoc ergo
eſt dum dicit non cõcupiſces, quod ante neſciebamus ab ipſa didicimus malam eſſe cõ
cupiſcentiam: occaſione autem accepta peccatum per mandatum operatum eſt in me
omnem

omnem concupiſcentiam. Lex illa de qua dicit, quia concupiſcentiam neſciebam niſi lex diceret, Non concupiſces, ipſam etiam mandatum appellat cum ait, quia occaſione mandati huius quo concupiſcere prohibemur, peccatum uehementer exarſit in nobis, & omnem operatum eſt in nobis concupiſcentiam. Ideo nanque in quo concupiſcit caro aduerſus ſpiritum, id eſt aduerſus legem quæ dicit, Non concupiſces, etiam aduerſatur ei, & certamen quoddam gerit, ut non ſolum concupiſcentiæ non ſatisfaciat, ſed etiam aduerſarium uincat. Hæc eſt ergo occaſio quam dicit uenire ex mandato: Neſcio quo etenim pacto ea quæ prohibentur ardentius deſiderantur, & ideo mandatum ſanctum & iuſtum & bonũ ſit: Quod enim prohibet malum, neceſſario bonum eſt. Dum prohibendo cõcupiſcentiam magis eam prouocat & inflammat, per bonum mihi operatum eſt mortem. Indicat tamen apoſtolus in his: quod origo peccati ex concupiſcentia orta ſit, dum prohibetur à lege ſiue Moyſi quæ dicit, Non concupiſces, ſiue etiam ut ſupra expoſuimus naturali, eo contentioſius quod prohibetur expetitur. Sciendum ſane eſt quod concupiſcentia hic culpabilis ponitur: eſt autem & in multis laudabilis, ſicut ſupra diximus. Sine lege enim peccatum mortuum eſt. Ego autem uiuebam ſine lege aliquando. Sed ubi uenit mandatum, peccatum reuixit, ego autem mortuus ſum, & inuentum eſt mihi mandatum quod erat ad uitam, hoc eſſe ad mortem. De his pene omnibus iam in ſuperioribus plene tractatũ eſt: unde ne eadem ſæpius reuoluamus, breuiter quę dicta ſunt, in memoriam reuocabimus. Sine lege autem peccatum mortuum eſſe in nobis, hoc eſt antequam per ætatem rationabilis intra nos ſenſus uigeret, oſtendimus, cum etiam exemplum pueri percutientis patrem aut matrẽ uel maledicentis adduximus: In quo ſecundum legem quidem prohibẽtem percuti uel maledici patrẽ aut matrem, peccatum fieri uidetur: ſed iſtud peccatum mortuum eſſe dicitur quia lex non dum adeſt in puero, quæ eum doceat hoc quod facit fieri non licere. Sine hac autem lege & Paulum & omnes homines certum eſt aliquando uixiſſe, hoc eſt in ætate pueri li. Omnes enim ſimiliter per illud tẽpus nondũ capaces huius naturalis legis exiſtunt: Nam utique nõ uideret de hoc Pauli eſſe profeſſio uera. Quomodo enim ſine lege Moyſi probabitur Paulus aliquãdo uixiſſe cum ipſe ſe Hebræum ex Hebræis, & octaua die circũciſum ſecundũ legis præcepta fateatur? Sed hoc modo quo diximus ſine lege naturali uixit etiã ipſe aliquando in pueritia. Quo in tempore non dixit non fuiſſe in homine peccatũ, ſed mortuum fuiſſe & reuixiſſe poſtmodum, ubi lex naturalis adueniens prohibuit concupiſcentiam, cœpitque lex ueluti mortuum ſuſcitare peccatum: Peccati nanque natura hæc eſt, ſi fiat quod lex fieri uetat. Reuiuiſcente ergo peccato ego, inquit, mortuus ſum. Ego. quis? Anima ſine dubio quæ fecerat quod lex fieri uetabat: Anima enim quæ peccat ipſa morietur. Inuentum eſt ergo mandatum quod datũ fuerat ad uitam animæ, ſcilicet ut eam doceret opera uitæ, ceſſiſſe ei ad mortem, dum prohibita nõ tam refugit quam ardentius expetit. Mouet me tamen quomodo dixerit in his peccatum mortuum reuixiſſe. Videtur enim quia non poſſit dici mortuum niſi quod aliquando uixerit, & poſtmodum uita caruerit. Sed hoc ipſum quod dixit reuixit, non nuper datam uitam, ſed priorẽ redditã docet: ipſe enim ſermo, reuixit, rurſum uixiſſe ſignificat. Si ergo anima dicitur reuixiſſe peccato, quõ de hoc ſermone apoſtolus ait: Ego aũt uiuebam ſine lege aliquãdo? Reſpondent Pythagorizãtes hęretici qui docẽt animas hominũ prius in pecudibus, uel auibus aut piſcibus fuiſſe, & ſic ad homines fluxiſſe, propterea dixiſſe apoſtolũ, Ego aũt uiuebã ſine lege aliquando, quaſi qui antequam in hoc corpus ueniret humanũ, uixerit in eo ordine (uerbi gratia) aut auiũ, aut animalium ubi lex nulla haberet. Quomodo, inquit, ad hoc poterũt reſpondere, cum in anima non nuper exortũ ſed quod erat mortuũ dicat reuixiſſe peccatũ? & certum eſt quod is qui reuiuiſcit, uixit aliquando? Nunque ergo anima in eo ordine fuiſſe uidebit, ubi peccatum ſine lege nec fuiſſe potuit nec uixiſſe. Hæc aduerſum illos dicta ſunt, qui apoſtoli ſermonẽ ad dogma impiũ trahunt. Nos aũt mortẽ hanc peccati, beneficio dei datã dicimus tẽpore eo, quo ſine lege uiueremus. Quod etſi ueniente mandato quod & ſanctũ & iuſtum & bonũ eſt, reuiuiſcit in nobis peccatũ, & occidit nos: peccatum enim accepta occaſione per mandatũ ſeduxit me, & per illud occidit: nõ eſt accuſatio mãdati per hęc, quia occaſionẽ qua occidit me peccatũ, ueniſſe dicit ex mãdato, ſed hæc eſt dicti huius cõſequẽtia.

Lex dicitur quæ docet quid fieri debeat, quid caueri, & neceſſe eſt illud ut caueri dicat
& doceat quale ſit, quo per hoc caueri facilius poſſit. Nemo eñ poteſt uitare quod ne-
ſcit. Si quis ergo edoctus per legem quale ſit illud quod caueri debeat, non tam caueat
ꝙ faciat illud, occaſione quidem legis nõ faciendæ rei ſcientiã uidebitur accepiſſe: ſed
lex non idcirco eum docuerat ut faceret quod non debebat, & moreret̃, ſed ut non fa-
ceret & uiueret. Sic ergo peccatũ occaſione accepta per mandatũ ſeduxit me, & per il-
lud occidit. Aut certe quia frequenter dixit, peccatũ per mandatũ ſeduxit me, & per il-
lud occidit, poteſt hic peccatũ uel ipſum auctorẽ dixiſſe peccati, de quo ſcriptũ eſt, Ser-
pens ſeduxit me: uel etiã perſonã finxiſſe peccati, quæ uiſa ſit hominem ſeduxiſſe occa-
ſione mandati, ut ſuauẽ faceret concupiſcentiã: & anima dum ſuauitate cõcupiſcentiæ
delectat̃ præuaricando per mandatũ quod dicebat, Non concupiſces, moreret̃. Sed ne
hoc mãdato legis aſcriberet, quòd occaſione præcepti ſeducta eſt anima & occiſa, ſub-
iungit apoſtolus & dicit: Ita lex quidẽ ſancta, & mandatũ ſanctum & iuſtũ & bonum.
Bonũ nanꝙ eſt mandatũ, & lex ſancta eſt. Bona enim præcipit, & bonorũ obſeruantiã
mandat. Quod ergo, inquit, bonũ eſt, mors mihi eſt? Abſit. Obiectionẽ refellit neceſſa-
rio conſurgentem, & dicit: Non quod bonum legis & mandatũ mortem mihi intulerit,
ſed peccatum, inquit, ut quod iniquũ ſit, per bonum mihi intulit mortem. Bonũ nanꝙ
eſt mandatum ſi ſeruatur: ſi uerò non ſeruatur, neceſſario erit illi malum qui perdiderit
bonum. Fit ergo ipſum peccatũ ſupra modũ peccator ex occaſione mandati. Diximus
& ſuperius quod quaſi perſonam finxerit peccati, & de ipſa dicat ſuprà modum pecca-
torem effectum ipſum peccatũ, de cuius perſona loquor, occaſione mãdati. Minus eñ
peccati eſt ſi id quod non prohibetur admittas. Si uerò uetita & interdicta commiſeris,
ſuprà modum, ut ita dicam peccator es: quia non ſolum commiſiſti quod non debuiſti,
ſed & præceptum præuaricatus es. Quod autem diximus peccatũ peccator, maluimus
uitium ſermonis recipere quàm ſenſum apoſtoli non integre exprimere: quia in Lati-
no ſermone anguſtauit nos nomen peccati, quod neutro genere declinatur: in Græco
uerò fœmininum eſt: & ideo peccatorem ipſum nos appellauimus: nam ibi peccatrix
appellari poteſt. Scimus enim quia lex ſpiritalis eſt ego autem carnalis ſum, uenun-
datus ſub peccato. Quod enim operor, ignoro. Non enim quod uolo bonum, hoc ago,
ſed quod odi malum, illud facio. Si aũt quod nolo illud facio, conſentio legi quoniã bo-
na eſt. Nunc aũt iam non ego operor illud, ſed quod habitat in me peccatũ. Scio enim
quia non habitat in me, hoc eſt in carne mea bonũ. Velle enim adiacet mihi: perficere
autem bonum non inuenio. Non enim quod uolo facio bonũ, ſed quod nolo malũ hoc
ago. Si enim quod nolo hoc facio, iam nõ ego operor illud, ſed quod habitat in me pec
catũ. Inuenio igitur legẽ uolenti mihi bonum facere, quia mihi malum adiacet. Conde-
lector enim legi dei ſecundũ interiorem hominem: uideo aũt aliam legem in membris
meis repugnantẽ legi mẽtis meæ, & captiuantẽ me in lege peccati, quæ eſt in membris
meis. Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Ie-
ſum Chriſtum dominũ noſtrũ.] Sicui forte illa expoſitio quã de legũ diuerſitate tene-
bamus, uiolenter præſumpta uideat̃, aduertat nunc in apoſtolo, quomodo non ſolũ le-
2 Cor.10 gum, ſed & perſonarũ diuerſitas introducitur. Nam Paulus qui in alijs dixit: Non enim
ſecundum carnẽ uiuimus, ſed ſecũdum carnem militamus: in præſenti loco dicit ſe eſſe
carnalẽ: & hic ſub peccato dicit ſe eſſe uenundatũ, qui in alio dixit, Precio empti eſtis.
Gal.2 & iterũ, Chriſtus uos redemit, & rurſum in alijs dicit, Viuo aũt nõ iam ego, uiuit uerò
Rom.8 in me Chriſtus. Et iterũ qui ait, Propter inhabitantẽ ſpiritum eius in nobis: nunc dicit,
Quia nõ habitat in me, hoc eſt in carne mea bonum. Quod ſi nõ inhabitat in carne eius
bonũ, quomodo dicit, Quia corpus noſtrũ templum eſt dei, et templum ſpiritus ſancti?
Sed & certe in quibus cõfitetur à lege quæ in membris ſuis eſt, & repugnat legi mentis
ſuæ, captiuũ duci ſe in lege peccati, quomodo apoſtolicæ conueniunt dignitati, & Pau
lo præcipue, in quo Chriſtus & uiuit & loquitur? Sed colligamus ex his quomodo mo
ris eſt ſcripturæ diuinę, & perſonas latenter, & res & cauſas, de quibus dicere uidet̃, &
nomina cõmutare, imò potius eiſdem nominibus in alijs atꝙ alijs rebus uti, ut in præ-
ſenti loco ait apoſtolus, Scimus eñ quia lex ſpiritalis eſt. Hic adhuc qđ dixit, Scimus
quia lex ſpiritalis eſt, apoſtolica auctoritate pronũciat. Non enim ſcit legẽ ſpiritalẽ eſſe
qui car-

qui carnalis est,& sub peccato uenũdatus est,sed qui habet in se spiritũ dei, ille scit quia spiritalis est: quod de Moysi lege conuenit dictum.Ipsa est nanq; quæ his qui spiritaliter intelligunt, lex spiritalis est, & spiritus uiuificans:qui uerò carnaliter, lex literæ,& litera occidens esse memoratur. Quod uerò dicit, Ego autem carnalis sum uenũdatus sub peccato,hic iam tanquam doctor ecclesiæ personã in semetipsum suscipit infirmorum:propter quod & alibi dixit, Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrarer.Et hic ergo infirmioribus quibusq;, id est carnalibus & qui sub peccato uenundati sunt, efficitur Paulus carnalis & sub peccato uenundatus, & loquitur ea quæ illis loqui moris est,uel excusationis uel incusationis obtentu.Ait ergo tanquã ex persona illorum loquens,Ego autem carnalis sum,uenundatus sub peccato:hoc est secundum carnem uiuens,& in peccati potestatẽ libidinis & concupiscentiæ precio redactus. Quod enim operor ignoro. Non enim quod uolo facio,sed quod odi hoc ago. Quod ergo ait,quia ignoro quod operor, non tam rem ipsam quam operatur quis ignorat,licet carnalis sit, sed causam rei quã agit dicitur ignorare.Quod enim dicit,Non enim quod uolo ago, sed quod odi illud facio, ostendit quia licet carnalis sit,& sub peccato uenundatus qui hæc loquitur, tamen etiã resistere aliquantulũ uitijs conetur, legis scilicet naturalis instinctu,sed uincatur à uitijs,& opprimatur in uitijs:ut sæpe accidit(uerbi gratia) cũ pro ponit quis patienter ferre instingantem se,& ad ultimum uincitur iracundia,& patitur hæc inuitus: irascitur ergo etiã cum nolit irasci. Hoc idem etiam timoris uitio accidere solet,ut contra uoluntatem quis metu & formidine terreatur:hoc in elatione subiti uel inopinati honoris sæpe contingit,ut arrogantior quis fiat & tumidior q̃ uult. Vincitur ergo in his singulis qui nõdum spiritalis est etiã contra uoluntatem: quia uoluntas ista nondũ ita fortis, & ita robusta est,ut definiat apud se usq; ad mortẽ pro ueritate certandum: nec talis est qui dicat est est,non non,& ideo non potest operari quæ uult sed quæ non uult.Tamen ex ea parte qua nõ uult malũ,cõsentit legi dei quia bona est, quæ prohibet malum: & consonantiã quandam ad legẽ dei lex naturalis adducit,ut eadem uelint atq; eadem nolint. Quod si secundum uoluntatem dei consentimus,malũ ergo quod facimus iam nõ nos sed peccatũ quod in nobis est operatur,id est lex & uoluntas carnis,quæ captiuos nos ducit in lege peccati. Et hic(id est Paulus carnalis)dicit quia iam nõ ego operor illud sed quod habitat in me peccatũ. Paulus uerò spiritalis in alijs dicit, Quia abundãtius q̃ om̃es illi laboraui:nõ autẽ ego, sed gratia dei mecũ. Vt ergo iste labores suos nõ sibi sed gratiæ dei quæ in ipso operaẽ ascribit:ita & ille carnalis opera nõ bona non sibi,sed peccato quod in se habitat & operaẽ, adnumerat.Ideo ergo dicit: Non iam ego operor illud, sed quod habitat in me peccatũ. Non em̃ habitat in me, hoc est in carne mea, bonũ. Nondũ em̃ in eo Christus inhabitat, neq; corpus eius templũ est spiritus sancti. Verũtamẽ nõ usquequaq; hic cuius persona proponiẽ alienus est à bonis,sed proposito quidẽ & uoluntate cœpit bona requirere,nondũ tamẽ potest bona rebus & operibus obtinere. Est em̃ talis quædã infirmitas in his qui initia cõuersionis accipiũt, ut cũ uelint quidẽ statim facere omne quod bonũ est, nõ statim uoluntatẽ sequaẽ effectus. Nã & meditator apud semetipsum discernit(uerbi causa) ut nõ irascaẽ, & hoc in uoluntate definit:sed quoniã longo usu & cõsuetudine diutina uitiũ in eo iracundiæ dominatũ est, obsistit etiã uoluntati ac proposito, & in solita sibi rursus itinera uis furoris erumpit. Similiter agit & libidinis uitiũ:pari quoq; consuetudinis morbo & mẽdaciũ surrepit, formido deterret: & in his singulis iste qui iam initia cõuersionis ceperat, cõpetenter dicit, quia uelle adiacet mihi, perficere aũt bonum non inuenio.Non enim quod uolo bonũ hoc ago,sed quod odi malũ illud facio.Quod si iudiciũ de bono habet uoluntas,cõsuetudo aũt carnalium uitiorum,quę lex carnis uel lex membrorum appellata est,obsistit,& surripit ex eo quod bona uoluntate gero,licet agã mala,tamen quia inuitus ago cõsentio legi dei quoniã bona est. Odi enim mala, & cupio agere bona quæ lex iubet.Quod si contra uoluntatem mala ago, uictus consuetudine uitiorum usuq; peccãdi,nõ iam ego hoc est interior homo qđ bonũ uolo hoc facio,sed quod habitat in me peccatũ. Consuetudinẽ nãq; peccãdi peccatũ nominauit. Inuenio igitur legẽ uolenti mihi facere bonũ quia mihi malũ adiacet. Cõdelector em̃ legi dei secũdum interiorẽ hominẽ.Et in his uerò(ut superius cõmonuimus) non uidentur elocutiones

1 Cor.15

integre explicari, ſed coniunctionũ uel abundantia, uel proprietatibus impediri. Tali
ergo quodam ordine legere debemus ut intellectus lucidior fiat. Igitur quia malum mi-
hi adiacet, uolens facere bonum inuenio legem dei, & condelector ei ſecundum inte-
riorem hominẽ. Per quod oſtendit, quia interior homo, hoc eſt uoluntas & propoſitũ
quo initium accipit conuerti ad dominũ, legi dei conſentit, & delectatur in ea. Sed (ut
ſuperius diximus) nõ ſtatim ut uoluntatem quis habuerit cõuerti ad bona, etiã uſus bo-
ni operis ſubſecutus eſt. Cita enim res eſt uoluntas, & ſine impedimento conuertitur:
opus uerò tardum eſt, quia & uſum & artẽ & laborem requirit operandi. Quod ut eui-
dentius fiat, utamur etiam ſimilitudine exẽpli. uerbi gratia, uult quis ſapiẽs fieri, nec ta-
mẽ ſtatim ut uoluit ſapiẽs effectus eſt: ſed uoluntas quidẽ præceſſit, nec ſine uoluntate
aliquis ſapiẽs fieri poteſt, ſed tamen cũ uoluntas fuerit, adhibendus eſt labor, ſtudiũ, ſo-
licitudo, uigiliæ, doctrina, inſtitutio, & uix aliquando uſu longo & meditatione conti-
nua ſapiens efficitur. Iſte ergo ab initio quidẽ ſtatim uoluntatẽ habuit ut eſſet ſapiens,
ſed non ſtatim affuit ei opus ſapientiæ, ſed in eo ipſo eruditur ut ſapiens fiat, quod ante
ſtulte & contra ſapientiã geſſit: qui tamen intelligere quidem potuit ꝙ ſtulte geſſerit,
habebat iam ſtudium ſapientiæ, nõ tamen ita iam ſapiens erat, ut cauere poſſet ne quid
inſipienter admitteret. Iſte ordo & de pudicitia habendus eſt, quoniam non ſtatim quis
ut uoluerit pudicitiã profiteri etiã opere implebit ut nullis concupiſcentiæ ſtimulis agi-
tetur. Sic & de manſuetudine, & de patientia, & de ſingulis quibuſqꝫ uirtutibus ſcien-
dum eſt. In quibus omnibus dici cõuenit: Quia cõdelector legi dei, hoc eſt uirtutibus,
ſecundum interiorẽ hominem. Video aũt aliam legem in membris meis repugnantem
legi mentis meæ, & captiuũ me ducentẽ in lege peccati, quæ eſt in mẽbris meis. Quod
ſuprà dixerat, Velle enim bonũ adiacet mihi, hic uoluntatẽ boni legem mentis nomi-
nauit: quæ lex mentis conuenit cum lege dei, & conſentit ei. Sed rurſum motus corpo-
ris deſideria carnis legem membrorũ dicit, quæ captiuam ducit animam, & peccati le-
gibus ſubdit. Certum eſt nãqꝫ quod deſideria carnis animã trahunt ad peccatũ, & eam
legibus eius ſubdunt: & ſicut lex mentis quæ conſentit cum lege dei ſi animã potuerit
obtinere, adducit eam ad legẽ dei: ita & lex quæ in membris eſt, & concupiſcentia car-
nis, ſi ſeduxerit animã, peccati eam legibus ſubdet. Sed cum hæc Paulus aſſumpta fra-
giliore perſona intra hominem certamen habere docuiſſet, & oſtendiſſet quòd etiã cõ-
tra uoluntatem per deſideria carnis anima uſu ipſo peccandi in peccati iura raperetur,
exclamatione utitur adhuc ex perſona illius, & dicit: Miſer ego homo, quis me libera-
bit de corpore mortis huius? Videt ſe miſerũ, intra quẽ tot leges ſibi inuicẽ repugnant,
tot prælia commouentur. Pugnat caro aduerſum ſpiritum, ſpiritus autem aduerſus car-
nem: lex quæ in membris eſt repugnat legi mentis, & captiua ducitur anima in legem
peccati, & ſub iugo eius efficitur, etiam cum interior homo dei lege delectetur. Quo-
modo in his tot & talibus malis non miſerum ſe dicat homo, & in corpore mortis ha-
bitare? Merito nanqꝫ corpus mortis appellatur, in quo habitat peccatũ quod mortis eſt
cauſa. Sit ergo exclamatio hæc ex perſona illius, quem initia quidem conuerſionis ac-
cepiſſe deſcribit apoſtolus in eo quod uoluntas adiacet boni, ſed nondum in effectũ ue-
nerit boni. Non enim inuenit perficere bonum, quia nondum in eo uſus exercitiumqꝫ
inoleuerat uirtutum. Reſpondetur uerò ei ad hoc quod dixerat, Quis me liberabit de
corpore mortis huius? iam nõ ex illius ſed apoſtolica auctoritate: Gratia dei per Ieſum
Chriſtum dominũ noſtrum. Vnde apparet quòd propterea hæc omnia deſcripſit apo-
ſtolus, & mala quæ intra nos gerebãtur expoſuit, ut ad ultimũ oſtenderet & doceret de
quantis nos malis, & de quantis mortibus nos Chriſtus eripuit. Quod autem moris ſit
in ſcripturis diuinis ſanctos perſonas aſſumere peccantium, & magiſtros ſuſcipere in
ſemetipſos infirmitates diſcipulorum, ex libro quidem pſalmorũ pleniſſime perdoce-
mur cum dicit, Non eſt pax oſſibus meis à facie peccatorũ meorũ, quia iniquitates ſu-
Pſal.37 perpoſitæ ſunt capiti meo &c. uſqꝫ ſuper me cõputruerunt & exarſerũt cicatrices meæ
à facie inſipientiæ meæ. Miſerijs afflictus & curuatus ſum uſqꝫ in finem &c. quibus pe-
ne integer hic ſcribitur pſalmus. Quod ſi forte alicui uidebitur hæc Dauid magis de ſe-
metipſo pro his quæ acciderant ei, dicere potuiſſe ꝙ de alijs, quid etiam de Daniele di-
cimus, cuius peccatũ quidẽ nullum refertur, ſed uir deſideriorum dicitur, tamen in ieiu-
nijs &

nijs & cilicio & cinere describetur, & oratio huiusmodi in qua inter cętera etiam hęc dicit: Peccauimus, iniquitatē fecimus, iniuste egimus, & impietatē cōmisimus, & discessimus, & declinauimus à mandatis & iudicijs, & non audiuimus seruos tuos prophetas, qui loquebantur nobis in nomine tuo, & regibus & principibus nostris, & patribus nostris, & omni populo terrę, & tibi domine iustitia, nobis autem confusio faciei. Quis est qui in his uerbis negare possit personā peccatorū à Daniele esse susceptam, pro quibus tanquam pro seipso hoc dicere uideat? Vnde conueniens est nos legentes dicta sanctorū, cū ab eis tale aliquid dici uidemus, intelligere & sentire quia nostras in semetipsis passiones atque peccata describūt: & propterea illi hæc deflēt, ut illorū fletib. nos inuitemur ad lachrymas. Cōsiderabant enim neminē ita durū & ignarū posse inueniri, qui cum ab alijs uideat uulnera sua lugeri, ipse nullum de suis uulneribus sensum doloris accipiat. Ita ergo & in præsenti capitulo apostolus ne quis nostrum erubesceret de his quæ intra se geri sentiret, aut etiam cōuersus ad dominū, & mutata quis iam uoluntate, ne hæc adhuc intra semetipsum moueri sentiens desperaret, ipse ea quasi in semetipso geri describit, ut exemplo apostoli nec corporis naturæ pudeat quenquā, nec pro emendatione desperet, nec malorum suorum multitudinem ignoret, ex quibus per Christi gratiā liberatur. Itaque ego ipse mente seruio legi dei, carne autē legi peccati.] Forte aliquis dicet, quod apostolus quia nunc usque non quasi ipse, sed assumpta alterius persona locutus est, modo uelut personæ immutationē designās dicat: Ego ipse, ut ostendat hæc dixisse ad seipsum idem apostolus pertinere. Dici aūt quod mente seruiat legi dei, carne aūt legi peccati, quasi tanta sit peccandi uis, tanta carnis tyrannis, quod nec apostolus possit effugere. Et propterea in alijs dixit: Macero corpus meum, & seruituti subijcio, ne forte cum alijs prædicauerim ipse reprobus efficiar. Sed hæc qui ex persona apostoli accipit dicta, desperationē mihi uidetur incutere omni animę, quod nemo sit prorsus qui non peccet in carne, hoc est enim seruire carnem legi peccati. Mihi ergo magis uidetur illius adhuc tenere personam quam suprà in semetipso describit, quasi uoluntate iam & proposito ad meliora conuersi, & mente atque animo legi deseruientis, nondum tamen ita obtinuisse, ut etiam carnis obedientiam in consensu mentis adduceret. Etenim quoniam in superioribus de mortificatione corporis disseruerat, & Christo commoriendum esse docuerat, in his nunc quàm non sit otiosum hoc opus uidetur ostendere, & docere quia non statim ut uult aliquis, & ut proposuerit bonum continuo etiam facto adimpletur, sed uel consuetudinis tanta uis, uel uitiorum tanta dulcedo, ut cū animus intendat ad uirtutem, & legi deseruire decreuit, carnis tamen desideria seruire peccato, & legibus eius parere persuadeant.

Dan. 3

1 Cor. 9

CAPVT VIII

NIHIL ergo nunc damnationis est his qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant: lex enim spiritus uitæ in Christo Iesu liberauit me à lege peccati & mortis. Quæ esset diuersitas in his qui uelut in quodam certamine positi mente quidem secundum legem dei uiuunt, carnis uerò desiderijs aguntur in legem peccati, in superioribus docuit. Nunc uerò de his dicit, qui iam non ex parte in carne, ex parte in spiritu, sed ex integro in Christo sunt, & pronunciat in his nihil damnationis dignum, quia lex spiritus uitæ in Christo Iesu liberauit eos à lege peccati & mortis. Lex autē spiritus uitæ una eademque est quæ & lex dei: sicut rursum una eademque est lex peccati & mortis. Nihil ergo damnationis erit his qui lege peccati quæ est lex mortis, penitus liberantur, & legi dei quæ est lex spiritus, seruiunt. Seruire autem legi dei, & esse sub lege spiritus, hoc est Christo seruire. Christo autem seruire, hoc est seruire sapientiæ, iustitiæ, seruire ueritati, omnmnibusque simul seruire uirtutibus. Vnde non est putandum quod subito quis & statim ut uoluerit à seruitio legis peccati translatus efficiat in Christo Iesu, ita ut nihil in eo iam obtētu peccati damnationis habeat. Requirens aūt in unoquoque partes suas iustitia probat si ita emendatus est iā & correctus ut nihil in eo iniusti operis inueniat ex quo damnatio subsequatur. Similiter & ueritas requirit in unoquoque partem suam, si translatus quis à lege peccati nulla iam ex parte inueniatur obsequia ueritatis contaminare mendacio. Similiter & pudicitia

partem ſuam diſcutit, ſi nullis ab eo impudicitiæ deſiderijs maculatur. Sic pietas ſic ſa-
pientia partes ſuas in unoquoqꝫ diſcutiunt, quas ſi recte & integre in eo cōſtare repere
rint, tunc in Chriſto eſſe, & nihil damnationis habere putabitur. Quæ utiqꝫ dubiũ non
eſt quin uſu & meditatione longa & labore peruigili comparantur, & ideo non otioſis
hæc accidere aut ſegnibus certũ eſt, ſed paulatim proficiendo, & primo pauca, tunc de
mum minima, ad ultimum ſi obtinere potuerint nulla peccando. Et hoc ſentiens uidet
Phil.3 mihi idem apoſtolus ſcripſiſſe in alijs, Præterita obliuiſcens ad futura me extēdens, do-
cens per hæc præterita debere eſſe in ea quibus aliquid culpabile fuerit, & obliuiōe di-
gnum, futura uerò quæ in Chriſto ſunt, & hæc eſſe ad quæ noſmetipſos debemus exten
dere, eaqꝫ tota auiditate mentis expetere, lex eſt ſanè ſpiritus uitæ. Nam de lege literæ
quod diximus ipſam debere intelligi legem dei, ſecundum eam uidelicet partē qua lex
eſſe dicitur ſpiritalis, ideo addidit, Lex ſpiritus uitæ, dicere hoc non poterat, de qua in
alijs pronunciauerat quia litera occidit, hoc & in alijs miniſterium mortis dixerat. V-
trunqꝫ ergo continet lex, & literam occidentem, & ſpiritum uiuificantem. Vnde con-
ſidera ne forte huius rei formam teneat & illud lignum de quo ſcriptum eſt: Sciendi bo
num & malum. Vtrunqꝫ ergo in uno ſicut in lege continetur. Sed & illud non omitta-
mus, quod hic quidem qui liberat à lege peccati & mortis, ſpiritus uitæ dicitur, in euan
Ioan.8 gelio autē ſecundum Ioannem, ſcriptũ eſt domino dicente: Si manſeritis in uerbo meo,
agnoſcetis ueritatem, & ueritas liberabit uos. In quo mihi quidem uidetur, ꝙ quamuis
opere hæc à ſe diuerſa uideantur uel nomine, tamen re ipſa unũ ſunt. Chriſtus enim ui-
ta eſt, & ipſe eſt qui liberabit, & hic ſpiritus uitæ liberat, & quomodo non in utroqꝫ una
libertas eſt? Quæ enim agit ſpiritus, hæc & Chriſtus agit, & quem ſibi Chriſti ſpiritus
agit, Sicut enim quos ſanctificat ſpiritus ſanctus, ſanctificat Chriſtus: ita & quos liberat
ſpiritus uitæ, liberat & uita. Tantum eſt ut liberati à lege ſpiritus uitæ, in Chriſto manea
mus, nec ultra inueniamur ſeruire legi peccati. Quia ſicut is qui liberat̃ à lege ſpiritus
uitæ, permanet in Chriſto qui eſt uita: ita qui ſeruit legi peccati permanet in morte quæ
uenit ex damnatione peccati. Nam quod impoſſibile erat legi, in quo infirmaba-
tur per carnem, deus filium ſuum mittens in ſimilitudinem carnis paccati, & de pecca-
to damnauit peccatum in carne, ut iuſtificatio legis impleret̃ in nobis, qui non ſecundũ
carnem ambulamus, ſed ſecũdum ſpiritum. Qui enim ſecundum carnem ſunt, quæ car-
nis ſunt ſapiunt, qui uerò ſecundum ſpiritum, quæ ſunt ſpiritus ſentiunt. Prudētia enim
carnis mors eſt, Prudētia autem ſpiritus uita & pax. Quoniā ſapiētia carnis inimica eſt
deo: Legi enim dei non eſt ſubiecta, nec enim poteſt: Qui aũt in carne ſunt, deo placere
non poſſunt. Vos autem in carne non eſtis ſed in ſpiritu, ſi tamen ſpiritus dei habitat in
uobis.] Cum in ſuperioribus tot leges nominauerit, dixit enim & legem mentis, & le-
gem ſpiritus uitæ: econtrario quoqꝫ legē in membris eſſe, & legem mētis, & legem pec
cati cognominauerit, hic nunc de qua harum lege dicat, Nam quod poſſibile erat legi
in quo infirmabatur per carnē, non eſt paruæ deliberationis eligere. Puto tamen quòd
legē Moyſi & hic, ſicut & in alijs ſæpe diximus, in duas partes apoſtolus diuidat, & ali-
ud in ea carnē, aliud ſpiritũ nominet, & illam quidem obſeruantiā quæ ſecundũ literam
geritur, ſenſum carnis appellet, ſicuti dicit de huiuſmodi Iudæis, Fruſtra inflatos ſenſu
carnis ſuæ: Illam uerò quæ accipitur ſpiritaliter, ſpiritum nominat, ſicut & alibi dicit: Li
tera occidit, ſpiritus uiuificat. In hoc ergo loco quod dicit impoſſibile legis, & in quo
infirmabatur per carnē, intellectus qui ſecundum literā eſt accipi poteſt. Ipſe enim im-
poſſibilis erat & infirmus, ſi ſecundum carnē, id eſt ſecundum literā ſentiretur. Quid e-
nim tam impoſſibile ꝙ ſabbati obſeruatio ſecundum literā legis, ut in multis ſæpe iam
diximus? Iubetur enim non exire de domo ſua, non ſe mouere de loco ſuo, nihil oneris
leuare. Quæ quia impoſſibilia uidentur, Iudæi qui ſecundum carnem legem obſeruāt,
inepta quædam & ridicula cōmentantur, quibus impoſſibilitatem legis ſarcire uidean
tur. Quid aũt de ſacrificiorum ratione, quæ ſimul omnis facta eſt impoſſibilis? Quippe
ubi nec templum eſt, nec altare, nec ullus prorſus ſacrificandi locus: In quibus ſingulis
lex nō dicam impoſſibilis & infirma, ſed planè iam mortua eſt. Nam ante mortem infir
mabatur, tunc cum ſanguine uitulorum & hircorũ conabatur nec tamen poterat aufer
re, & infirmabatur in legibus lepræ, quas nec explanare unquā potuit nec implere. In

his ergo

his ergo omnibus aliȷ̃sq; innumeris & impossibilis erat lex, & infirmabatur quantũ ad carnis intelligentiam spectat, & ideo deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato, uel (ut uerius habet apud Grçcos) & pro peccato damnauit peccatum in carne. Quod dixit: In similitudinem carnis peccati, ostendit nos quidem habere carnẽ peccati, filium uerò dei similitudinẽ habuisse carnis peccati, nõ carnem peccati. Omnes enim nos homines qui ex semine uiri cum muliere cõuenientis concepti sumus, illa necessaria utimur uoce quam dicit Dauid: Quoniam in iniquitate cõcepit me mater mea. Verũ qui ex nulla uiri contagione, sed solo spiritu sancto super uirginẽ ueniente, & uirtute altissimi obumbrante uenit ad corpus immaculatũ, naturã quidẽ corporis nostri habuit, pollutionẽ tamen peccati quæ ex cõcupiscentiæ motu cõceptis traditur, omnino non habuit. Idcirco ergo in similitudinẽ carnis peccati uenisse dicitur filius dei, & pro peccato, inquit, damnauit peccatũ in carne. Quod hostia pro peccato factus sit Christus, & oblatus sit pro purgatione peccatorum, omnes scripturæ testantur, & præcipue Paulus ad Hebræos scribens cum dicit: Hoc enim fecit semel semetipsum offerendo hostiam. & iterũ: Qui proprio filio nõ pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Per hanc ergo hostiam carnis suæ, çque dicitur pro peccato dãnauit peccatũ in carne, sicut idem apostolus in aliȷ̃s dicit: quia apparuit in nouissimis diebus ad destructionẽ peccati. Et iterũ propheta dicit: Ipse peccata nostra tulit, & iniquitates nostras portauit. Pro peccato ergo, hoc est per hostiam carnis suæ quã obtulit pro peccato, damnauit peccatũ in carne sua, ut iustificatio legis impleret in nobis, qui non secundum carnẽ ambulamus, sed secundũ spiritũ. Post hanc etenim hostiam carnis quæ oblata est pro peccato, & damnauit peccatũ, hoc est fugauit peccatũ, & abstulit, ut iustificatio legis impleretur in nobis qui legẽ secundũ spiritum custodimus, & nõ secundum carnẽ: in qua parte secundum ea quæ suprà exposuimus impossibilis erat lex & infirma. Qui enim secundum carnẽ sunt, quæ carnis sunt sapiunt, qui uerò secũdum spiritũ, quæ sunt spiritus. Hic iam apertius inter nos & Iudæos in medio statuens legẽ Moysi dicit: Qui secundũ carnem sunt quæ carnis sunt sapiunt, hoc est Iudæi quos dicit secundum carnẽ Israel, quæ carnis legis sunt sapiunt in eo quòd secundum carnẽ legem intelligunt: qui uerò secundum spiritum, de his dicens quos Iudæos dicit spiritu non litera, quæ sunt spiritus. Et adhuc satiat eundem sensum, & sapit euidentius cum dicit: Prudentia enim carnis mors est, prudẽtia aũt spiritus uita & pax, Nunquid nõ unum atq; idem est quod dicit Prudentia carnis mors est, & illud: Litera occidit? Igitur prudentia carnis mors est. Cuius mors est? Animæ sine dubio. Qui enim legem secundum carnẽ, id est secũdum literam, intellexerit, non uenit ad Christum qui est uita, & ideo prudentia carnis mors est: Prudentia uerò spiritus, uita & pax. Vitam nãq; & pacem, quod est Christus, habet qui spiritaliter intelligit legẽ. Quoniã sapientia carnis inimica est deo, legi enim dei nõ est subiecta, nec enim potest. Videt adhuc idem intellectus euolui. Quomodo enim sapientia carnis hoc est carnalis intelligentia non sit inimica deo, quæ aduersat Christo, quæ nõ recipit eum quẽ misit deus, quæ dicit: Nos legẽ habemus, & secundũ legem debet mori, quia filium dei se fecit? Quomodo ergo talis sapiẽtia, & talis intelligentia in lege dei non dicat inimica deo, & legi eius ei quæ secundum spiritũ eius non est subiecta, nec posset subȷ̃ci? Quia sicut cõtraria sibi sunt mors & uita, ita cõtraria sunt sibi litera, quæ & sapientia carnis est, & spiritus uiuificans, qui uere lex dei est. Qui autẽ in carne sunt, deo placere non possunt. Vos aũt in carne nõ estis, sed in spiritu, si tamẽ spiritus dei habitat in uobis. Eadem perdurat intelligentia. Qui in carne sunt, inquit, hoc est secundũ literã sequunt legẽ, deo placere nõ possunt. Hoc enim olim per Esaiam pronunciatum est à deo cũ dicit: Ieiunia, & ferias, & diem magnũ uestrũ non sustineo, Neomenias & sabbata uestra odit anima mea. Sed & uos, inquit, in quib. habitat spiritus, si tamen habitat, in carne non estis, sed in spiritu: hoc est, non intelligentiam carnalem legis sequimini, sed spiritalem, per quã uenistis ad spiritũ uiuificantẽ, si tamen actus uestri tales sint & cõuersatio, ut spiritum dei in uobis habere mereamini. In duas ergo (ut dixi) partes diuidens legẽ Moysi, id est in spiritũ & carnem, quç sunt spiritus, quam & spiritalem legem appellauit nobis tradidit, quæ uerò carnis sunt, carnalibus Iudæis reliquit. Sic deniq; & illud interpretatus est de Abrahã, cum dixit. Sed is quidem qui de ancilla secun-

Psal. 50

Rom. 8

Esa. 53

2 Cor. 3

Ioan. 19

Esa. 1

ſecundum carnē natus eſt, qui aūt de libera, per repromiſſionem, & ſicut tunc is qui ſe
cundum carnē natus eſt, perſequebatur eum qui ſecundum ſpiritum, ita & nunc. Certū
eſt enm, qui ſecundum carnē ſunt Iudæi, perſequūtur nos qui ſumus non in manifeſto,
ſed in occulto Iudæi, & legem ſecundum ſpiritū non ſecundum carnē cuſtodimus. Illi
ergo qui ſecundum carnē ſapiūt, conſequēter etiā repromiſſiones legis carnaliter ſpe-
Gal.3 rant. Nos uerò eas ſpiritaliter expectamus, ſecundū ſermonē Pauli dicentis: Vt repro-
Ephe.1 miſſiones ſpiritus accipiamus. Et iterum: Benedictus deus & pater domini noſtri Ieſu
Chriſti, qui benedixit nos in omni benedictione ſpiritali in cœleſtibus in Chriſto. Ex
quibus omnibus & quæ ſit lex ſecundū carnē, & quæ ſecundū ſpiritū, uel quæ ſpes re-
promiſſionis carnalis oſtēditur. Poteſt & ſecundū aliā expoſitionē, ſi repetamus ab ini-
tio quòd impoſſibile erat legi in quo infirmabatur per carnē, & de lege mētis intelligi,
quā ſuprà dixit uelle facere bonū, ſed per infirmitatē & fragilitatē carnis implere non
poſſe, & propterea miſiſſe deū filium ſuū in ſimilitudinē carnis peccati, & de peccato,
hoc eſt per hoſtiā pro peccato oblatā, damnaſſe peccatū. Tanta enim remiſſione pecca
torū fugatū eſt & exterminatū de carne noſtra peccatū, & cœpit in nobis iuſtificatio le
gis impleri, illius dūtaxat legis quæ delectaṫ lege dei, quę impleṫ cito cum iam nō reſi-
ſtit ei lex peccati quæ erat in mēbris noſtris, ſi tamen non ſecundū carnem ambulemus,
ſed ſecundū ſpiritū. Nam donec in carne eſt quis & ſecundū carnem uiuit, quæ carnis
ſunt ſapit. Cum uerò conuerterit ſe ad ſpiritū, & mortuus fuerit legi peccati & carnis,
quæ ſunt ſpiritus ſapit. Nam ſecundū carnē ſapere, mors animæ eſt, ſecundū ſpiritū ue-
rò, uita & pax eſt: quia ſapientia carnis inimica eſt deo, hoc eſt dum caro reſiſtit ſpiritui,
& non eſt ſubiecta legi mentis, quæ lex dei eſt, inimica eſt deo: & ideo quia carnaliter
uiuūt, deo placere non poſſunt. Sed uos, inquit, nō eſtis in carne, ſed ſecundū ſpiritū ui-
uitis, ſi tamen ſpiritus dei habitat in uobis. Hæc poſſunt & ſecundū aliam (ut diximus)
expoſitionē in loco coaptari. Eligat tamen qui legit, & quod aptius probauerit hoc ſe-
quatur. Si quis aūt ſpiritū Chriſti non habet, hic non eſt eius. Si aūt Chriſtus in uobis
eſt, corpus quidē mortuum eſt propter peccatū, ſpiritus uerò uiuit propter iuſtificatio-
nem. Quod ſi ſpiritus eius qui ſuſcitauit Ieſum à mortuis habitat in uobis, qui ſuſcitauit
Chriſtum à mortuis uiuificabit & mortalia ueſtra corpora propter inhabitātē ſpiritum
eius in uobis.] Quod conſtantibus & dialectica arte collectis utatur ſyllogiſmis apo-
ſtolus Paulus uel in hoc loco uel in alijs epiſtolis ſuis, non mihi exponendum uidetur,
ne forte non tam ſententiæ eius ꝙ ſermonis in quo nō uult ſe peritū dici, aſſertores ui-
deamur eſſe, & ideo propoſitū magis apoſtoli ſenſum diſcutere properabimus. In po-
ſterioribus ubi dixit, Vos aūt in carne non eſtis, ſed in ſpiritu, ſi tamen ſpiritus dei habi-
tat in uobis, duplici modo quidē in ſpiritu eſſe explanauimus, id eſt, uel legē non ſecun
dum literā, ſed ſecundū ſpiritalem ſenſum intelligere, uel etiā mortificato corpore, ſpi-
ritus & non carnis legibus uiuere. Et nunc ergo quod dicit: Si quis aūt ſpiritum Chriſti
non habat, hic non eſt eius, & ſubiunxit: Si aūt Chriſtus in uobis eſt, requirendū eſt utrū
diuerſum ſit ſpiritū dei eſſe in aliquo, ac ſpiritū Chriſti, uel etiam ipſum Chriſtū, aut ſpi-
ritū eius qui ſuſcitauit Ieſum à mortuis. Sed quantū uel conſequentia loci præſentis in-
tueor, uel illud quod ſaluator in euangelio de ſpiritu ſancto dicit: Qui à patre procedit,
& de meo accipiet, & huius uerbi explanationē in cōſequentibus iungit dicens: Pater
omnia tua mea ſunt, & mea tua omnia, propterea dixit quòd de meo accipiet, cū inquā
tantā hanc audio unitatis inter patrē & filium aſpirationē, ſpiritus dei & ſpiritus Chri-
ſti unus atq; idē mihi ſpiritus dici uideṫ. Poſſumus tamē & hoc modo intelligere quod
dicit: Si quis aūt ſpiritū Chriſti non habet, hic non eſt eius. Quia & reuera abrupte pro-
nunciatū uideṫ, ut ſi quis non tantus & talis eſſe meruerit, qui ſpiritū Chriſti habere di-
Pſal.49 gnus ſit, continuo Chriſti eſſe denegeṫ, cū in pſalmis dicat: Meæ ſunt omnes ferę ſylua-
rū &c. uſq; Boues. Et ſi feræ & iumenta eius ſunt, quomodo homines non ſunt eius?
Matt.10 Sed poteſt ut dixi hoc ſic intelligi, ut illud in euangelio: Qui nō tollit crucē ſuā & ſequi
tur me, non eſt me dignus. Et hic ergo qui nō habet ſpiritū Chriſti, hoc eſt eodem ſpiri-
tu agitur, ut pro iuſtitia, pro ueritate, & uerbo dei annūciando, pro regno cœlorū præ-
dicando, pro litera legis abijcienda, & ſpiritu eius amplectendo aduerſum peccatū, pro
his omnibus qui non uſq; ad mortē eius uenire paratus, nō eſt eius diſcipulus. Qui ergo
non eſt

non est talis, nec talem in se spiritum gerit, hic creatura quidem eius est, sicut feræ sylua rum, & iumenta in montibus & boues, sed discipulus eius non est. Sic ergo: Si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius, Si aũt Christus in uobis est, corpus quidẽ mortuum est propter peccatũ, spiritus aũt uiuit propter iustitiã.] Spiritũ Christi & Christũ in hoc loco unũ mihi atq; idem dicere uidet̃. In quo ergo Christus est, ipse dicit: Quia semper mortem Christi in corpore nostro circumferimus. Mors autẽ corpori peccati causa, id est, ne peccet, imponitur. Quod si corpus peccato mortuũ est, necessario spiritus ad faciendã iustitiam uiuit. Qui enim in corpore mortuus est, nec seruit peccato, necesse est ut in spiritu uiuat, & seruiat iustitiæ. Sic & idem apostolus in quodã loco dicit tradidisse se quendam in interitum carnis ut spiritus saluus fiat. Quod si spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis habitat in uobis, qui suscitauit Iesum Christum à mortuis uiuificabit & mortalia corpora uestra propter inhabitantem spiritũ eius in uobis. Quoniam suprà dixerat de his qui ad similitudinem mortis Christi corpora sua mortificant ne peccent, necessario nunc mẽtionem facit eius qui suscitauit Christum à mortuis, ut similitudine & pari ratione qua commortui sunt & consepulti, sciant se per spiritũ eius qui suscitauit Iesum à mortuis, uiuificandos esse, & ad Christi similitudinem resuscitandos à mortuis, et quatenus id fiat ostendit dicens: Propter inhabitantẽ spiritum eius in uobis. Si enim spiritus Christi habitat in uobis, necessariũ uidetur spiritui reddi habitaculum suum, templumq; restitui uel Iesum. Tamen hoc ipsum quòd dicitur uel spiritus Christi, uel spiritus dei, uel etiã ipse Christus in nobis habitare, quale sit intuere, utrumnam ex initio omnibus iste spiritus datur, & postmodum pessimis & à deo alienis actibus effugatur, secundum illud quod scriptum est: Non permanebit in hominibus istis, quia caro sunt, an uitæ merito, & fidei gratia postmodũ datur, secundũ ea quæ in Actibus apostolorũ docentur, quia spiritus sanctus tanq; linguæ igneæ uenit super unũquenq; eorum, uel certe sicut in euangelio docemur, cum ipse saluator posteaq; resurrexit à mortuis ad discipulos dicit: Accipite spiritũ sanctũ, & insufflauit in unumquenq; eorũ. Vnde mihi uidetur quòd & meritis conquiratur donum hoc, & uitę innocẽtia cõseruetur, & unicuiq; secundũ profectũ fidei augeatur & gratiæ, & quãto purior anima redditur, tanto largior ei spiritus infunditur. Quod aũt dixit: Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt, illuc respicit, ut quoniam anima eorũ repudiata spiritus seruitute ad carnis seruitia tota cõuertitur, etiã ipsa ei cui se coniunxit carni, & cum qua unum effecta est, non accedat. Diuersis ergo modis haberi potest spiritus. Vel spiritus Christi habetur, secundũ id quod suprà diximus, ex inspiratione diuina, ubi ait: Accipite spiritum sanctum, & insufflauit in eos, & rursum eo modo quo in Actibus apostolorum dixit gestũ, ut diuersis linguis loquerẽtur apostoli. Est & ille modus, qui in Regnorum libris refertur cum dicit scriptura: Et insiluit spiritus super Saul, & cœpit prophetare. Est & ille adhuc alius modus, ut cum saluator post resurrectionem cum Cleopha & alio discipulo iter agens & aperiens eis scripturas afflauit eos spiritu oris sui, ita ut illi dicerent: Nõnne cor nostrum erat ardens intra nos cum aperiret nobis scripturas? Vis aũt scire quia non solum Iesus loquens tradidit audientibus spiritũ suum, sed & qui in nomine eius loquitur uerbum dei tradit audiẽtibus spiritũ dei? In Actibus apostolorum habetur quomodo loquente Petro ad Cornelium replet̃ spiritu sancto ipse Cornelius & qui cum eo erant. Vnde & tu sic loqueris uerbum dei, & loquaris fideliter ex cõscientia pura, nec ipse redarguaris uerbis tuis quasi qui aliter doceas, & aliter agas, potest fieri ut loquente te auditorum sancti spiritus corda ignis inflammet, & cõtinuo cõualescant & ardeant ad cõplenda uniuersa quæ doces, & rebus impleant quæ sermonibus didicerint, & quæ sursum sunt quærant, ubi Christus est in dextera dei sedens: quæ sursum sunt sapiant, non quæ super terrã. Sed & sic unusquisq; habere in se probatur spiritum Christi. Christus sapiens est. Si sit sapiens secundum Christum, & quę Christi sunt sapiat, habet in se per sapientiã spiritũ Christi. Christus iustitia est. Si quis habet in se iustitiã, per iustitiã Christi, habet in se spiritum Christi. Christus pax est. Si quis habet in se pacem Christi, per spiritũ pacis habet in se spiritũ Christi. Sic & charitatẽ & sanctificationẽ, & singula quæcũq; Christus esse dicit̃, qui habet hæc, spiritũ Christi in se habere credẽdus est, & sperare quòd mortale corpus suũ uiuificabit̃ propter inhabitantẽ in se spiritum

2 Cor. 4
1 Cor. 5
Gen. 6
Act. 2
Ioan. 20
1 Reg. 18
Luc. 24
Act. 10

ſpiritũ Chriſti. Ergo fratres debitores ſumus nõ carni ut ſecundũ carnẽ uiuamus. Si e-
nim ſecundũ carnẽ uixeritis, moriemini. Si aũt ſpiritu facta carnis mortificetis uiuetis.]
Spiritũ Chriſti habitare in nobis, & dona ſpũs nobis collata, ſuperius docuit. Cõſequen
ter ergo nũc addit quia debitores ſumus, eorũ ſine dubio quæ à ſpiritu Chriſti cõſecuti
ſumus. Carnis aũt, inquit, debitores nõ ſumus. Non em̃ propterea nos fecit deus ad ima
ginem ſuã, ut carnis ſeruitio eſſemus obnoxij, ſed potius ut creatori ſuo anima deſerui
ens ipſa ſeruitio ac miniſterio carnis uteret̃. Sed fortaſſe dicat aliquis: Quõ carni nõ ſu-
mus debitores, cũ & uictũ & ueſtimẽtũ prouidere naturæ neceſſitate cogamur? Sed ut
oſtendat, non carni aliquid cõferre, ſed ipſam uitã carni mancipare, culpabile haberi,
ideo addit. Si enim ſecundũ carnẽ uixeritis moriemini. Quid ſit aũt ſecundũ carnẽ uiue
re, ſæpe iam dictũ eſt, hoc eſt carnis deſiderijs indulgere. In hoc ergo negat nos eſſe de-
bitores, ſicut & alibi dicit: Et carnis curam ne feceritis in deſiderijs, & in cõcupiſcẽtijs:
non utiq; negans curam carnis habendam in neceſſarijs, ſed in cõcupiſcentijs. Ita ergo
& hic, Si em̃, inquit, ſecundum carnẽ uixeritis, moriemini. & addit: Si autẽ ſpiritu actus
carnis mortificetis, uiuetis. Et de hoc iam ſuprà dictũ eſt, quõ corpus quidẽ mortuum
eſſe debeat propter peccata, ſpiritus uerò uiuat propter iuſtificationẽ. Qui ergo ſecun-
dum ſpiritũ agens mortificat actus carnis, uiuet propter inhabitantẽ in ſe ſpiritũ uitæ.
Mortificat aũt quis actus carnis hoc modo. Fructus eſt ſpũs charitas, Odium carnis eſt
actus. Odium ergo per charitatẽ mortificat̃ & extinguitur. Gaudiũ ſimiliter fructus eſt
ſpiritus, Triſtitia uerò huius ſeculi, quæ mortẽ operat̃, carnis eſt actus. Hæc ergo extin-
guitur, ſi ſit in nobis gaudiũ ſpiritus. Pax fructus eſt ſpiritus, diſſenſio et diſcordia carnis
eſt actus: ſed certũ eſt diſcordiã mortificari per pacẽ poſſe, ſic & patientia ſpiritus, uio-
lentiã carnis extinguit, & bonitas malitiã perimit, & manſuetudo ferociã, & cõtinentia
intẽperantiã, & caſtitas impudicitiã necat, taliq; ordine qui per ſpiritũ actus carnis mor
tificat, uiuet. Intuendum ſanè eſt, ꝙ ſicut mortẽ non iſtam cõmunẽ, ſed illam peccati di-
cit: Si enim ſecundũ carnẽ uixeritis moriemini, & uitam non hanc cõmunem, ſed illam
dicit æternã, ad quam perueniet omnis qui ſecundum ea quæ ſuprà expoſuimus perfe-
ctus ſpiritu mortificet actus carnis. Sed & illud ſcire debemus, quòd iſta mortificatio
actuum carnis per patientiam fiat, & non ad ſubitum, ſed paulatim primo langueſcere
eos neceſſe eſt in his qui incipiunt. Tum deinde cum ardentius proficere cœperint, &
abundantiore ſpiritu repleri, actus carnis non ſolum langueſcere ſed & tabeſcere inci-
pient. Vbi uerò ad perfectum iam uenerint, ita ut nulla in eis prorſus uel in facto, uel in
dicto, uel in cogitatu peccati oriantur indicia, tandem actus carnis mortificaſſe, & ad
integrum morti tradidiſſe credendi ſunt.

LIBER VII

SICVT diuerſas cõmemorari leges in hac epiſtola à Paulo ſub uno uocabu-
lo legis oſtẽdimus, & diuerſas mortes ſub una mortis appellatione nomina
ri, ita et diuerſos ſpiritus nũc uidemus ſub uno nomine ſpiritus indicari. Ait
ergo in præſenti capitulo. Quicunq; enim ſpiritu dei aguntur, ij filij ſunt dei. In quo
utiq; ipſum dei ſpiritum dicit. & iterum in ſequenti: Non enim accepiſtis, inquit, iterum
ſeruitutis ſpiritum in timore. In hoc oſtẽdit ſpiritum ſeruitutis alium eſſe ꝙ illum quem
ſuprà dixit ſpiritum dei. Et propterea ſubiũgit. Sed accepiſtis ſpiritum adoptionis filio
rum, in quo clamamus abba pater. In hoc ſpiritũ adoptionis oſtẽdit ipſum eſſe quem di
xit ſuprà ſpiritũ dei, de quo & repetit. Ipſe enim ſpiritus teſtimonium reddit ſpiritui no-
ſtro, hoc eſt ipſe ſpiritus dei in quo patrẽ deum clamamus, teſtimoniũ reddit ſpiritui no
ſtro. Qui ſpiritus noſter alius ſine dubio eſt ꝙ ille ſpiritus ſeruitutis, qui datur in timo-
re, uel hic qui ei de inuocatione patris teſtimonium prębet. Omnes ergo homines, ut ui
1 Cor. 12 detur, aguntur aliquo ſpiritu, ſicut ipſe Paulus ſcripſit: Scitis autem uos cum eſſetis gen
tes, quomodo ad idola muta agebamini. In hoc oſtẽdit quòd etiam gẽtes ad idola agun
tur aliquo ſpiritu. Eſt ergo ſpiritus dei, qui & idem eſt ſpiritus Chriſti, idemq; & ſpiritus
ſanctus eſt. Sed & ſpiritus adoptionis idem dici uidet̃, ſicut præſens apoſtolicus decla-
Pſal. 50 rat ſermo. Dauid quoq; qui dicit, Spiritũ ſanctum tuũ ne auferas à me, & ſpiritu princi-
pali confirma me, de eodem dicere uidetur, quem principalem ſpiritũ propterea arbi-
tror no-

tror nominatũ,ut ostenderet esse quidem multos spiritus,sed in his principatum & dominationem spiritũ sanctũ, qui & principalis appellatur, tenere. Sicut enim multi sunt filij dei,ut scriptura dicit:Ego dixi dij estis, & filij excelsi omnes,unus tamen est natura filius & unigenitus de patre, per quem omnes filij appellantur : ita & spiritus quidem sunt multi, sed unus est qui uere ex ipso deo procedit, & cæteris omnibus uocabuli ac sanctificationis suæ gratiã donat. Quod aũt plures sunt spiritus, declarat idem apostolus ad Hebræos scribens & dicens: Num omnes sunt ministeriales spiritus ad ministerium missi propter eos qui hæreditatẽ capiunt salutis? Sed & Dauid dicit: Qui facit angelos suos spiritus. Et Daniel nihilominus testatur, & dicit: Benedicite spiritus & animæ iustorum domino,& in præsenti loco Paulus: Ipse spiritus(inquit)testimoniũ reddit spiritui nostro. & in alijs : Vt integer spiritus uester & anima & corpus in die domini nostri Iesu Christi seruet. Quæ omnia dubium nõ est quod de rationabilibus spiritibus dicta sint. Appellantur præterea spiritus mali & angeli mali, sicut & Dauid dicit: Emisit eis iram indignationis suæ, missionẽ per angelos malos. & in Regnorũ libris scriptum est de Saul: Et spiritus domini discessit à Saul,& suffocabat eum spiritus malignus à domino. Atq; in libro Iudicũ refertur: Et immisit deus spiritũ malignũ inter medium Abimelech,& inter mediũ uirorum Sicimorum. Hic ergo spiritus malignus qui dicitur uel exisse ut suffocaret Saul, uel Abimelech Sicimosq; ut dirimeret, & à domino exisse ac missus esse memoratur,tanq; carnifex quidam intelligendus est missus ad exigendas de peccatoribus pœnas. Et quãuis mali propter propositum suũ uoluntatẽq; dicant,in his tamen qui pœna digni sunt,diuinæ uoluntati exhibent ministerium,sicut & ille de quo refert Micheas propheta: Spiritus mendax,qui cũ à deo dictum fuisset,quis seducet mihi Achab? Ille respondit: Ego seducã,& dixit dominus: In quo? At ille: Ero,inquit,spiritus mendax in ore omniũ prophetarum, & dicam ut ascendat in Galaad, & ibi cadet. & dixit dominus: Vade, seduces,equidem poteris. Sic ergo & ij qui dicuntur mali spiritus,officiũ deo erga pœnarum exhibent ministeria. Sunt præterea & alij spiritus de quibus dicit, In spiritu conteres naues Tharsis, & spiritus procellæ dicuntur, & spiritus ardoris. Quos tamen ego materiales magis q; rationabiles spiritus dixerim. Tali igitur de appellatione spiritus distinctione præmissa,nunc quod dixit: Nõ eñ accepistis spiritũ seruitutis iterũ in timore,sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus Abba pater,] quale sit uideamus. Scriptum est & in Malachia propheta: Filius honorificat patrem,& seruus dominum suum,& si pater sum ego, ubi est honor meus? & si dominus ego sum,ubi est timor meus? dicit dominus omnipotẽs. Certũ est autẽ quod filius quis dei per adoptionis spiritũ fiat, seruus aũt dei per spiritũ seruitutis. Initium ergo seruiendi deo, quia initiũ sapientię timor domini est, per spiritũ timoris implet,cum paruulus adhuc quis dicitur. Et paruulis quidem pędagogus est timor, Vnde & apostolus de tali paruulo dicit, Quamdiu hæres paruulus est nihil differt à seruo cum sit dominus omniũ,sed sub tutoribus & procuratoribus est usq; ad præfinitũ tempus à patre. Ita & nos cum essemus paruuli,sub elemẽtis mũdi huius eramus seruientes. Vides secundum cõcessam à deo sapientiã Pauli quomodo spiritũ seruitutis qui datur in timore,hic tutores paruulorũ ac procuratores appellauerit, qui unũquenq; nostrum donec paruulus est secundum interiorẽ hominem in timore custodiat, usquequo ad id ætatis ueniat quo spiritũ adoptionis filiorũ mereatur accipere,& sit iam filius ac dominus omniũ. Omnia eñ nostra sunt,& cũ Christo nobis oĩa donauit. Hoc est ergo quod docet Paulus,quia posteaq; cõmortui sumus Christo, & spiritus eius factus est in nobis,non iterũ spiritũ seruitutis accepimus in timore, hoc est nõ rursus paruuli & initia habẽtes effecti sumus,sed quasi perfecti semel iam accepimus spiritũ adoptionis, in quo spiritu clamamus,Abba pater. Neq; enim patrem alius quis nisi filius uocat. Quod uerò addit abba, patriæ linguæ uocabulo id ipsum iterauit, uelut si dixisset pater pater. Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro quod sumus filij dei. Si aũt filij & hæredes,hæredes quidem dei,cohæredes aũt Christi: si tamen compatimur, ut & conglorificemur. Ipse ergo spiritus adoptionis per quẽ in filiũ qui adoptat reddit testimoniũ,& cõfirmat spiritũ nostrũ quod sumus filij dei, posteaq; à spiritu seruitutis in adoptionis spiritum uenerimus, cũ iam nihil inest timoris, id est nihil propter pœnam gerimus,sed pro

Psal.82 | Heb.1 | Dan.3 | 1 Thess.5 | Psal.77 | 1 Reg.16 | Iud.9 | 3 Reg.22 | Psal.48 | Malach.1 | Gal.4

pter amorē patris cūcta perficimus. Bene aūt non animæ, sed spiritui, quæ melior in ho
mine pars est, dicitur reddere testimoniū spiritus dei. Potest aūt ad discretionē eorū qui
spiritu seruitutis agunt in timore, & eorum qui spiritu filiorū, etiam illud assumi: quòd
Abraham hæreditatē quidē suam dedit Isaac, filijs uerò ancillarū uel concubinarū non
hæreditatē, sed dona dicitur dedisse uel munera. In quo sine dubio hoc obumbrabatur,
quòd nec illi quidem penitus spernerētur qui adhuc in timore seruiūt deo, sed sunt illis
dona, sunt munera, hæreditas tamen per quam Christo conglorificantur, eorum est qui
adoptionis spiritū merentur accipere. Post hæc iam ex consequentibus syllogismū ne-
ctit apostolus, & dicit: Si spiritū adoptionis accepimus, ergo filij sumus: Mercedē nanq;
seruus expectat, hæreditatē filius sperat. Et rursum aliud conclusionis augmentū: Hæ-
redes quidem dei, cohæredes aūt Christi. Hæres quis efficit dei cum quæ dei sunt me-
retur accipere, id est incorruptionis & immortalitatis gloriam, thesauros sapientiæ &
scientiæ reconditos. Cohęredes uerò Christi cum transformabit corpus humilitatis no
stræ cōforme corpori claritatis suæ, sed cum illud adipisci meruerit, quod dicit ipse sal-
Ioan. 17 uator: Pater uolo ut ubi ego sum & ipsi sint mecū. Est præterea & illa dignitas cohære-
dum Christi, quòd pater quidem omne iudiciū dedit filio. Sed & filius dicit ad cohære
Matt. 19 des suos: Sedebitis & uos super duodecim thronos iudicātes duodecim tribus Israel.
Et hoc modo cohæredes suos Christus nō solum in partē hæreditatis, sed etiā in consor
2 Tim. 2 tium potestatis adducit. Si tamen (inquit) cōpatimur ut & conglorificemur. Cōpatitur
Gal. 2 ergo qui dicit: Christo confixus sum. Viuo, ait, iam nō ego, uiuit uerò in me Christus.
Et iterum dicit: Si cōmortui sumus, & conuiuemus. Si toleramus, & conregnabimus.
Vel etiā qui dicere potest, quia quod deerat passionū Christi, repleo in corpore meo.
Sicut aūt Christum quia humiliauerat se factus obediens usq; ad mortem, mortē autem
crucis, superexaltauit deus, & donauit illi nomen quod est super omne nomen, ita eos
qui Christo compatiuntur, & passionū eius imitātur exemplum, deus cum illo exaltat
in gloria. Hæc nanq; uia est quam cohæredibus suis Christus aperuit, ut neq; ex fortitu
dine, neq; ex sapientia, sed ex humilitate exaltentur, & ex tribulationum patientia æter
næ hæreditatis consequantur gloriā. Existimo enim quòd non sint condignæ passio
nes huius temporis ad futurā gloriā quæ reuelabitur in nobis. Nam expectatio creatu-
ræ reuelationē filiorū dei expectat. Vanitati enim creatura subiecta est non uolens, sed
propter eum qui subiecit eam in spe: quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corru-
ptionis in libertatē gloriæ filiorū dei. Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit &
parturit usq; adhuc.] Si quis intueatur quod pro eo ut quis efficiatur filius excelsi dei,
& hæres bonitatis eius gloriæ, Christiq; unigeniti filij dei cohæres, etiam si in omnium
mandatorū obseruantia & iustificationibus domini sine querela permaneat, & peruigi
li in his mente perduret: si omnia etiā pœnarū genera quæ inferri humanæ naturæ uel
Iob 1 extrinsecus possunt, aut etiā si quis illa sustineat quæ de Iob scripta esse memorant, ubi
nō solū ea quę extra ipsum in facultatibus ac liberis esse uidebantur extinxit, uerūetiam
ossa & carnē ipsius contigit, & percussit eum uulnere pessimo à pedibus usq; ad caput,
ita ut testam sumēs raderet saniē de hulceribus suis fluentē. Si inquā his adhuc possunt
esse grauiora quæ perferat is qui in hac uita breuissima in omnibus tribulationē patit,
qui animo & corpore cruciatur, & conferat hæc ad futurā gloriam quæ reuelabitur in
sanctis, his quæ oculus non uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, intelli-
gere potest quomodo Paulus ista cōsiderans dixit: Existimo em̄ quod nō sint cōdignæ
passiones huius temporis ad futurā gloriam quæ reuelabitur in nobis. Nihil quidem di
gnum inueniri uel comparari ad futuram gloriam potest. In quo enim mortale immor-
talibus conferas? aut inuisibilibus uisibilia? aut æternis temporalia? aut caduca perpe-
tuis? Si quæ tamē in præsenti uita uelut quædam possunt semina gloriæ colligi futuræ.
ista, inquit, semina ex tribulationibus & passionibus colliguntur, sicut & in alijs dicit
idem apostolus: Quod enim in præsenti momētaneum est, & leue tribulationis nostræ
supra modum immensum æternæ gloriæ pondus operatur in nobis, nō respicientibus
quæ uidentur, sed quæ non uidentur. Ostendit enim per hæc quod qui illa respicit quę
non uidit, & æterna sunt, omnem tribulationem quæcūq; accidit ei, quamuis longa ui-
deatur momentaneam ducit & leuem, etiam si tormētis subijciatur & eculeis. Eo tem-
pore

pore quo supplicijs corpus affligitur si aspiciat ad futurã gloriam quæ reuelanda est, &
consideret quomodo post tot tormẽta corpus hoc humilitatis suæ transformabitur, ut
fiat conforme corpori gloriæ filij dei, tribulationẽ præsentem momentaneam ducit &
leuem, pondus autẽ futuræ gloriæ graue, hoc est magnũ deputat in æternum: & quan-
to magis multiplicari sibi tribulationũ uiderit pœnas, tanto amplius intelligit sibi pon-
dus & magnitudinem gloriæ cumulari. Quod aũt ex tribulationum quantitate mensu
ra quædam & magnitudo gloriæ colligatur, puto affirmet etiam Dauid propheta cum
dicit: Secundum multitudinem dolorũ meorum in corde meo, consolationes tuæ læti- *Psal. 93*
ficauerunt animam meã. Vnde puto quod in pręsenti uita consolatio quæ datur iustis,
secundum mensuram cruciatus uulnerũ detur, futuræ uerò gloriæ, de qua apostolus di-
cit quia reuelabitur in nobis, non secundum mensurã passionum, non enim condignæ
sunt hæ passiones ad futurã gloriã, sed sicut ad Corinthios dictum protulimus, ex mo-
mentaneo & leui tribulationum nostrarum labore semina quædam collecta supra mo
dum immensum nobis æternæ pondus gloriæ præparabunt, Quod uerò etiam in præ-
senti uita iustis secundum mensurã passionum suarũ consolatio diuina tribuatur, cõfir-
mat idem apostolus in secunda ad Corinthios scribens: Quia sicut abundant passiones *2 Cor. 4*
Christi in nobis, ita abundat & consolatio nostra, & non dixit supra modum abundat,
aut in mensura, sed quantum passiones sunt, tantũ & consolationes. Quod aũt dicit, Ad
futurã gloriam quæ reuelabitur in nobis, suprà iam puto quod sufficienter ostendimus
de differentia gloriarũ, quæ sit gloria quæ iam reuelata est, & quæ sit quæ reuelanda sit:
& quomodo quæ nunc uidemus, per speculum uidemus in ænigmate, tunc autem cum
uenerit filius hominis in gloria patris & sanctorum angelorum, uidebimus facie ad fa-
ciem, sicut & Ioannes dixit: quia uidebimus eum sicuti est. Sed etiã illa potest uideri glo
ria quæ reuelanda est, cum de singulis quibusq; rationibus mundi, uel eorũ quæ supra
mundum sunt, cœperit doctrina cognosci, & thesauri sapientiæ eius & scientiæ reuela
ri. Post hæc dicit: Nam expectatio crearuræ reuelationem filiorũ dei expectat. Volens
ostendere apostolus quanta qualisq; sit gloria quæ reuelanda est in ipso, uel in his qui
agones Christi integre desudauerint, ait etiã creaturã (utpote rationabilẽ) habere expe
ctationem quandam, & spem gerere temporis illius quo reuelanda est gloria filiorum
dei, hoc est cũ reuelabuntur ea quæ præperata sunt his qui filij dei uocari merebunt, aut
certe cum ablato ab his uelamine quo obteguntur, manifestati fuerint ipsi quia filij dei
sunt. Quæ aũt est creatura quæ reuelationẽ filiorũ dei expectat? Hæc, inquit, quæ nunc
uanitati subiecta est. Subiecta autẽ non uolens, nec sponte propria, sed uoluntate eius
qui dispensat uniuersa. Propter ipsum aũt subiecta est, subiacta aũt non ea conditione
ut maneat semper subiecta uanitati, sed cum quadam spe. Quæ aũt sit spes ista, cõmemo
rat dicens: Quoniã, inquit, & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis, in liber-
tatem gloriæ filiorum dei. Ait aũt scire se Paulus & similes sibi, quoniam omnis creatu-
ra ingemiscit & cõdolet usq; adhuc, uel ut in alijs habetur exemplaribus, cõgemiscit &
parturit usq; adhuc. Congemiscere aũt & condolere est cum alio dolente uel gemente
gemere uel dolere, hoc est cum ipse quidem causam gemendi non habeat uel dolendi,
gemit tamen pro eo qui causam habet gemendi uel dolendi. Hoc aut dicit facere crea-
turã pro eo quod uanitati subiecta est, & in seruitute corruptionis est posita. Hæc quan
tum ad ipsius Apostolici sermonis ordinem pertinet, explanata sint. Nunc repetentes
discutiamus intentius quæ est ista uanitas cui creatura dicitur esse subiecta, & quæ est
ista corruptio de cuius seruitute leberandam se sperat. Mihi uidetur quod de hac mate-
riali & corruptibili corporis substantia ista dicantur. Neq; enim corruptio alicui quic-
quam nisi corpori dominatur. Nam ille interior homo qui secũdum deum creatus est,
& ad imaginem dei factus, incorruptibilis est & inuisibilis, & secundum propriam si-
bi rationem etiam incorporeus dici potest. Exterior uerò homo & corpore corruptibi
lis dicitur, propter quod & Paulus dicebat: Nam si is qui deforis est homo noster cor- *ibid.*
rumpitur, sed qui intus est renouatur. Interioris autem hominis in his renouatio, utpo-
te qui est rationabilis mens, in agnitione dei & capacitate sancti spiritus constat. Verũ
ut aliqua de tam profundis rebus breuiter & statim etiam chartulis committamus, ex
ipsa interioris hominis, hoc est animæ mentisq; substantia colligamus imaginem, quo-

modo uanitati creatura ſubiecta eſt non uolens, ſed propter eum qui ſubiecit in ſpe: & ipſum (ſi uidetur) Paulum ponamus in medio, cuius utiq; anima uel mens, qui eſt interior eius homo, ſupergreditur & aſcendit omne quod corporeũ eſt, quod uiſibile, quod ſenſui ſubiacet & aſpectui, & ipſius diuinæ naturæ efficitur capax. Sed & tanta & talis animæ eius ſubſtantia quæ rationes & intelligentiã cœleſtium diuinorũq; ſenſuum tenet (quibus ex cauſis deus uiderit) ſubiecta eſt ſeruituti corporis corruptibili, & uanitati eius deuincta eſt. Conſidera enim neceſſitates corporis, appetentiam cibi, digeſtionum putorem, poſteritatis reparandæ uerecundiã, ut ſeritur ſoboles, ut æditur, ut nutritur, & uide in his quãta uanitas habeat, quãta corruptio, cui creatura animæ nobilis & rationabis licet non uolens ſubiecta eſt, ſubiecta tamen in ſpe: tẽpus uidelicet ſperans quo liberetur in filijs dei, cũ tempus libertatis aduenerit. Hoc eſt ergo & quod in alijs apertius iam de ſe ipſe dicebat apoſtolus, Dũ ſumus in habitaculo hoc ingemiſcimus.
Sap.9 Hoc & ſapientia per Salomonem dicebat, quia corruptibile corpus aggrauat animã, & deprimit terrena habitatio ſenſum multa cogitantẽ. & idem Paulus: Dum enim ſumus in corpore peregrinamur à domino, & cupit magis peregrinari in corpore & adeſſe ad dominũ. Hæc indicat & multo apertius exponit & in eo ubi dicit: Coarctor autem è duobus, deſideriũ habens reuerti, & cum Chriſto eſſe, multo enim melius permanere in carne magis propter uos. In quo aperte oſtendit quod nõ uolens, quantũ ad ea ſpectat quæ animæ ſuæ conſcius erat, corruptioni uanitatiq; ſeruiret, ſed propter eum qui hæc ita uoluit, & propter nos ut ſalui eſſe poſſimus, permanet aũt in carne propter nos, ut aũt reuelati fuerint filij dei, & congregati in unũ per eccleſiã quam ſtatuit uni uiro uirginem caſtam exhibere Chriſto, tunc & ipſe liberabitur à ſeruitute corruptionis,
2Tim.4 ſicut & ipſe dicit: Ego autẽ iam immolor, & tempus reſolutionis meæ inſtat. Curſum conſummaui, fidem ſeruaui: de cætero repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, hoc eſt liberatum eſſe à ſeruitute corruptionis in libertatẽ gloriæ filiorũ dei. Sed ab his ſi uidetur exemplis etiã ad ſuperiora cõſcende, & uide ipſius ſolis & lunę ac ſtellarũ cœli, & totius mundi miniſteria quomodo ſubiecta ſunt uanitati, corruptioniq; deſeruiunt. Ad uſus nanq; hominum alunt ſegetes, arbores, fructus producunt herbãq; camporũ, atq; eoſdem in ſe reuertentes anni circulos uoluunt. Reparant enim quæ prætereunt, & præterire rurſum quæ reparata ſunt, ſinunt. Ipſos quoq; angelos ſi ad ſententiam Pauli reſpicias quæ dicit, quia omnes miniſteriales ſunt ſpiritus ad miniſteriũ miſſi propter eos qui hæreditatem capiũt ſalutis, intelliges tale quid gerere, & huic rationi eſſe ſubiectos: crede etiã ipſos non uolentes, ſed propter eum qui ſubiecit eos in ſpe. Voluntati enim illius quis reſiſtit? Ego etiam de archangelis tale aliquid intelligere propheticis inuitor eloquijs. Quid enim tantæ uanitatis & tantæ corruptionis inuenias, q̃ bella gerere in hoc mundo? pugnas aduerſum ſe regum & gentiũ cõmouere? Vide ergo quod & in his præcipuũ archangelici operis habetur, ſicut Daniel propheta teſtatur cũ dicit, quia archange-
Dan.10 lus loquitur ad eum, qui diceret ei quòd pugnauerit aduerſum principẽ Perſarũ, & nemo, inquit, fuit in adiutoriũ niſi Michael princeps ueſter. Per hæc ergo ſingula deprehendit rationabilis creatura uanitati eſſe ſubiecta nõ uolẽs, ſed propter eũ qui ſubiecit in ſpe. Spes nãq; eſt ab his rebus corporeis & corruptibilibus aliquando ceſſandũ. Hãc enim habet expectationẽ creatura iſta rationabilis, ut reuelatio fiat filiorũ dei propter quos angeli mittuntur in miniſterium, ut & ipſi cum his quibus miniſtrauerũt hæreditatem capiant ſalutis, ut terreſtrium & cœleſtiũ fiat unus grex & unus paſtor, & ſit deus omnia in omnibus. Et ut euidentius de his quæ dixerat confirmaret, addidit. Scimus enim quod omnis creatura congemiſcit & condolet uſq; adhuc. Superius dixerat: Exiſtimo enim quod non ſint condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam: & cum ibi ſe exiſtimare dixerit, & in his ſcire ſe dixit quòd omnis creatura congemiſcit & condolet uſq; adhuc, quo ſcilicet nihil in hoc ſenſu dubitationis habeatur. Creatura enim licet non uolens ſubiecta ſit, tamẽ quoniam uoluntati cedit eius qui ſubiecit eam, affectum quendam & charitatẽ circa eos exhibet, pro quibus uidetur eſſe ſubiecta, & pro doloribus eorũ dolet, & pro gemitibus gemit. Si uerò (ut in alijs exemplaribus inuenitur) legimus congemiſcit & parturit, ſecundum illum ſenſum accipiemus parturit, quo dicit apoſtolus genuiſſe ſe per euãgelium eos quos per fidem Chriſti produxit ad

lucem

lucem, uel sicut de alijs dixit: Filioli mei quos adhuc parturio donec formetur Christus Gal.4
in uobis. Parturit ergo creatura eos quos regenerat ad salutē. Quod si etiam hoc legen-
tibus uisum fuerit requirendum, cur in superioribus tertio nominauerit creaturas, &
nusquam dixerit, omnis creatura, ad ultimū uerò dicat, Scimus enim quod omnis crea
tura congemiscit & parturit & condolet: potest sic intelligi, quia non omnis creatura
est quæ ingemiscit & dolet, hoc est quæ necessitati corporis corruptibilis subiacet. O-
mnis aūt creatura est quæ dolentibus condolet, & quæ gementibus cōgemiscit. Omis
autē creatura superior agones & certamina nostra spectat, & dolet cum uincimur. Cum
ergo uincimus gaudet, & multo plus quàm nobis inest gaudere cum gaudētibus, & do
lere cum dolentibus Non solum autem, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes, &
ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum dei expectantes redemptionem corporis
nostri. Spe enim salui facti sumus. Spes autem quæ uidetur non est spes. Quod enim ui-
det quis quid sperat? Si autem quod non uidemus speramus, per patientiam expecta-
mus.] Consuetudinem apostolicæ elocutionis esse sæpe docuimus, cum dicit non so-
lum, & nihil subiungit cui aptari debeat, superioribus dictis esse referendum, sicut in
præsenti capitulo intelligi datur. Tale nanq; est quod dicere uidetur, non solum omnis
creatura congemiscit & condolet, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes intra nos
gemimus, & nos enim expectamus adoptionem filiorū dei, & redemptionem corpo-
ris nostri. Quamuis hoc ipso iam quod Christo credimus, salutem nobis præstitam no-
uerimus, tamen in spe adhuc est salus ista non aspectu uisibilium. Si enim iam uidere-
tur, non utiq; speraretur. Sperat enim quis ut uideat. Si uerò uideat quæ sperabat, non
est ultra sperare quod uidet. Nos autem spem non habemus in his quæ uidentur, ne ina
nis sit spes nostra, sed in his quæ non uident̄. Et ideo quia quæ non uidentur speramus,
& tam magna sunt tamq; gloriosa, ut multis laboribus, multisq; tribulationibus & peri-
culis capiantur, idcirco ea per patientiam expectamus, tanquam uix aliquando uentu
ra. Hæc diximus directum quendam, & lucidiorem sermonibus ipsis apostolicis ordi-
nem dantes. Nunc si uidetur quid est quod nouo hoc sermone indicet uideamus, quod
dixit: sed nos ipsi primitias habentes spiritus. Scriptum est enim ut scimus in lege, Pri-
mitias areæ, & primitias torcularis nō fraudabis: & primitias omniū frugū tuarum infe-
res in domū domini dei tui. Quid ergo sicut primitiæ areæ & primitiæ torcularis eius-
dem liquoris est cuius torcular, itáne uidebit̄ & quod dicit primitiæ spiritus ex multis
reliquis spiritibus sanctis & beatis unus aliquis esse præcipuus? An illud potius intelli-
gimus, quod cum secundum ea quæ superius disseruimus, multi sint spiritus ministeria
les ministrantes in ministerio propter eos qui hæreditatem capiunt salutis, sub quibus
agens unusquisq; credentium, uelut sub tutoribus & procuratoribus instruitur usq; ad
præfinitum tempus à patre, id est usquequo ad legitimam ætatē animæ perfectionis ad
uenerit: ubi quis iam supergressus spiritū seruitutis quem acceperat in timore, à quo ue
lut pedagogo seruaretur, dignus efficitur accipere spiritū adoptionis primitias spiritus,
per quem adoptatus in filium possit primitiuorum ecclesiæ quæ in cœlis est sociari? Et
sicut multo differt filium esse q̄ seruum, ita multum differt à ministerialibus spiritibus
spiritus sanctus, cuius primitias Paulus cum sui similibus habere se dicit. Vnus hic mo-
dus sit quo sermonis huius intelligētiam potuimus indagare. Videamus nūc & alium.
Legimus apud ipsum apostolum Paulum dona uel gratiam sancti spiritus multos spiri
tus nominari, quū dicit: Nunc autem quoniam æmulatores estis spiritalium ad ædifica-
tionem ecclesiæ, quærite ut abundetis. & item alibi: Spiritus prophetarum prophetis 1 Cor.14
subiecti sunt. Subiectos dicens prophetarum, non quasi meliori inferiores, sed pro eo
quod habens quis prophetiæ spiritum non inuitus loqui cogitur, ut illi qui habent spiri
tus immundos, sed cum uult & ratio postulat dicit: cum uero dicere opportunū nō ui-
debitur, silet, bene sciens quia tempus tacendi sit & tempus loquendi. Et ideo non ad
iniuriā dicitur, quia prophetis subiecti sunt spiritus, sed ad dispensationē, sicut & illud
dictum accepimus à saluatore, quia tunc & ipse filius subiectus erit ei qui sibi subdidit
omnia. Et hic enim subiectus non quasi inferior dicitur. Quomodo em̄ inferior dici po-
terat qui filius & omnia est quæ pater? Omia enim, inquit, pater tua mea sunt. Sed in his Ioan.17
quos patri subdit credentes in se, quoniā in unoquoq; eorum se esse dicit, & se in eis di-

cit esurire & sitire & nudum esse, seq; pasci in eis & indui profitetur, idcirco & in illis ip se dicitur esse. Sed hæc per excessum quendam dicta sint, nunc autem ad propositum re deamus. Dona ergo diuersa spiritus, à Paulo multi spiritus appellantur: horum autem multorum donorum, quicquid est summum & magnum sine dubio apostoli consecuti
2 Cor.3 sunt, ut idonei essent (sicut & ipse Paulus dicit) ministri noui testamenti, & ut repleri possint euangelio ab Hierusalem in circuitu usq; ad Illyricũ, hoc quod in eos præ cæteris sublimius & præclarius collatũ est sancti spiritus donũ, merito primitias sancti spiritus appellauit. Et ideo dicit, Sed & nos ipsi. In quo specialiter designare uidetur apostolicã dignitatẽ. Nos ergo, inquit, ipsi, hoc est apostoli primitias spiritus habentes, qui electi sumus ad hoc ut primitias spiritus acciperemus, etiam ipsi intra nos gemimus. Intantũ, inquit, nulla creatura est quæ doloribus & gemitibus uacet, ut etiam nos ipsi qui summa à spiritu sancto & electa dona percepimus, tantum expectantes adoptionem filiorum, id est perfectionem eorum quos docere & instituere missi sumus, donec uideamus eos intantum proficere, ut adoptari mereantur in filios, necessariò dolemus & gemimus. Donec nos ergo inquam, qui instituimur ab alijs, negligimus & moramur, & emendationis nostrę tempus longius protelamus, donec non inuisibilia quærimus, sed uisibilibus delectamur, dolores apostolis commouemus, ac luctum (ut ita dicã) uniuersæ creaturæ & gemitus suscitamus. Vniuersa nanq; creatura congemiscit & condolet duritiæ, dissimulationis nostræ damna suspirãs. Alius hic nobis explanationis ordo de primitijs spiritus uidetur, si probandus occurrit adhuc, addemus & tertium. Idem ipse apostolus dicit de domino Iesu Christo, quia sit primogenitus omnis creaturæ. Ne forte ergo ubi ille primogenitus dicitur omnis creaturæ, tali quadam ratione etiam multorum spirituũ primitiæ dicatur spiritus sanctus. Sit ergo iste expositionis tertius modus. Probet autẽ qui legit, quid horum magis sensui conueniat apostolico. Si uerò quod dixit, Et nos ipsi primitias spiritus habentes, de omnibus dictũ qui gratiam baptismi con-
Rom.11 secuti uidentur accipias, sperandum est illud quod idem apostolus dixit: Quod si primitiæ sanctæ, & massa: & si radix sancta, & rami. Quod etsi ita sit, tamen ipsius massæ in qua uidetur indicari multitudo fidelium, primitiæ necessariò uidebuntur in Apostolis
Eph.4 collocatæ. Sic enim scriptum est, quia in ecclesia posuit deus primo apostolos, secundo prophetas, tertio doctores. Isti ergo qui primo loco constituti sunt, competenter primitias sancti spiritus gratiæ spiritalis habere credentur. Nunc iam uideamus quomodo adoptionem filiorum expectare se dicat qui in superioribus dixit, quia ipse spiritus testimonium reddit spiritui nostro quia sumus filij dei: & iterum quomodo redemptionẽ corporis sperat qui in alijs dicit, Christus nos redemit. Sic (ut mihi uidetur) ipse hoc eo sermone qui in sequentibus habetur, absoluit. Ait enim: Spe salui facti sumus. Quod ergo filij sumus, & redempti sumus, & quod saluati sumus, in spe consistit. Nunc autem uidemus per speculum, uidemus in ænigmate per speculum, & in ænigmate accipimus
Gal.4 & adoptionem & redemptionem. Aduenit enim plenitudo temporum, & misit deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus. Recepimus ergo adoptionẽ, sed istam quæ est per speculum & in ænigmate. Cum autem uenerint quæ perfecta sunt, tunc adoptionẽ facie ad faciem consequemur. Quod autem dixit redemtionem corporis nostri, ego ar-
1 Cor.12 bitror quòd totius ecclesiæ indicetur corpus, sicut & alibi dicit: Vos autẽ estis corpus Christi & membra ex parte. Omne ergo corpus ecclesiæ redimendũ sperat apostolus: nec putat posse dari quæ perfecta sunt singulis quibusq; membris, nisi uniuersum corpus in unum fuerit congregatum. Potest autem & sic intelligi, ut redemptionẽ corporis nostri dicat illam quæ in resurrectione futura est, cum non solum animæ, sed & corpora adueniẽt ante tribunal Christi, ut reportet unusquisq; propria corporis prout gessit, & secundum illud quod dictum est: Timete magis eum qui potest corpus & animã
Matt.11 perdere in gehennam. Et ideo dolendum unicuiq; est in hoc seculo & gemendum, ne forte per malos actus & præsentis uitæ negligentiam nõ mereatur redemptionem corporis sui consequi: sed inueniatur cum ista sententia quæ corpus & animam gehennæ ignibus damnet. Post hæc dicit: Spe aũt salui facti sumus, Spes autem quæ uidetur non est spes. Sicut superius de creatura dixerat, quia uanitati subiecta est propter eum qui subiecit

ſubiecit in ſpe: ita & hic de ſemetipſo uel quoſcunq; ſecũ annumerari nouit, dicit, Spe
enim ſalui facti ſumus: ſicut & gemitibus creaturæ ſuos quoq; gemitus ſociauit. Quo-
modo autẽ in ſpe ſit ſaluus, ſpes autem non ſit in his poſita quæ uidentur, ſed quæ non
uidentur, iam ſuperius edocuimus. Illud ſolum breuiter addemus, quòd ex his ſermoni
bus & ex illis in quibus dicit, Non reſpicientes ea quæ uidentur, ſed quæ nõ uidenẽ, e-
docet nos in futuris bonis nihil eorũ quæ nunc uidentur, uel uideri poſſunt ſperare de-
bere, etiam ſi cœlum uideas iſtud uiſibile, etiã ſi terrã. Audi de his, Quia cœlum & ter- Matt. 24
ra præteribunt, uiſibilia enim ſunt. Quod uides quid ſperas? Nihil ergo prorſus ſperan
dum eſt in futuro de his quæ uidenẽ. Oculus enim nõ uidit quæ pręparauit deus ijs qui
diligunt eum. Videt autem oculus cœlum & terrã: non ergo oportet hoc quod uideẽ,
credi præparatum eſſe à deo ijs qui diligunt eum, ſed cœlum quidẽ, imò potius cœlos
multo eminentiores & excelſiores q̃ eſt illud firmamentum, quod uideri oculis poteſt.
Sed & terra ſperanda eſt, non tamen hæc quæ arida dicitur, & oculis ſubiacet, ſed illa
erit manſuetorũ terra quam oculus non uidit. Euidens eſt enim apoſtoli ſententia, quæ 2 Cor. 4
docet nõ uiſibilia & corporalia ſperanda in futuris, ſed ſpiritalia & æterna: quia quæ ui-
dentur temporalia ſunt, & cum tempore finiuntur: quæ aũt non uidentur, æterna ſunt,
quæ ſperanda apoſtolus docet. Idcirco nanq; & ipſa corporis noſtri reparatio ex corru
ptibili incorruptibilis, & ex mortali immortalis, & ex infirmitate in uirtutem reſtitui-
tur, & ex animali corpore corpus efficitur ſpiritale, ut cũ ſpiritale factum fuerit, poſſit
etiam inuiſibilibus perfrui bonis: quæ bona in præſenti ſeculo non uidentes, per ſpem
ſperamus, per patientiã expectamus. Similiter autẽ & ſpiritus adiuuat infirmitatem
noſtram. Nam quid oremus ſicut oportet neſcimus, ſed ipſe ſpiritus pro nobis interpel
lat gemitibus inenarrabilib. Qui autẽ ſcrutaẽ corda ſcit quid deſideret ſpiritus, quia ſe
cundum deum poſtulat pro ſanctis.] Cum in ſuperioribus dixiſſet, quia omnis creatu-
ra his qui in agone huius uitæ ſunt poſiti congemiſceret & cõdoleret, hoc eſt conlabo-
raret, uireſq; conferret, tum etiã ſeipſum Paulus ac ſui ſimiles proferre gemitus pro la-
borantibus memoraſſet: ut per hoc ſolaretur in certamine poſitos, cum uiderẽt omnes
ſanctos uniuerſamq; creaturam affectu ſecum labores gemituſq; cõiungere: addit nũc
excelſius aliquid & ſublimius. Ne (inquit) parũ putetis quòd omnis nobiſcũ congemi-
ſcit & condolet creatura, ne parum uideatur quòd nos ipſi gemimus pro laboribus ue-
ſtris, etiam diuinæ ipſi naturæ erga agones noſtros (uobiſcũ enim me quoq; cõiungo)
ineſt quidam miſerationis affectus. Ipſe enim (inquit) ſpiritus adiuuat infirmitatẽ no-
ſtram. Deniq; quid orare, quid à deo petere oporteat, ignoramus. Interdum enim quæ
contraria ſaluti ſunt cupimus infirmitate cogente. Sicut enim quis in ægritudine cor-
poris poſitus non ea quæ ſanitati conducũt, ſed ea quæ pręſens deſiderium ſuggeſſerit,
poſcit à medico: ita & nos in huius ſeculi infirmitate languentes interdum à deo peti-
mus quod non expedit nobis. Deniq; ego ipſe Paulus qui hæc loquor ad uos, cũ mihi
propter ſublimitatem reuelationũ ne extollerer datus fuiſſet à domino angelus ſatanę
qui me colaphizaret, ter dominũ rogaui ut diſcederet à me, neſciẽs quid orarẽ: & ideo
quia neſciebã ſecundũ quod oportet orare, me audiuit dominus, & dixit mihi: Sufficit
tibi gratia mea, nam uirtus in infirmitate perficiẽ. Si ergo quid oremus ſecũdum quod
oportet neſcimus, ſed ipſe ſpiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, ma
gnum neſcio quid Paulus in gemitibus ſentit. Ecce eñ iam tertio gemitus ponit. Nam
& creatura (inquit) ingemiſcit, & nos ipſi gemimus, & ipſe ſpiritus gemitibus interpel
lat deũ pro ſanctis. Addidit ſane in his gemitib. Quos per ſpiritũ dicit deo offerri, quòd
ſint inenarrabiles: hoc aũt neq; de totius creaturę, neq; de ſuis gemitibus dixit. Et uide
ſi poſſumus in iſtis gemitibus multũ fiduciæ & libertatis in cõſpectu dei intelligere, &
quòd oratio quæ cũ dolore & gemitu offerẽ deo, accipiat fiduciã à ſpiritu ſancto aſcen
dendi ad deũ. Deniq; Adam cũ peccaſſet, perdidit fiduciam, & abſcondit ſe à facie dei.
Sanctus aũt Dauid dicit, Quia gemitus meus à te nõ eſt abſcõditus. Sed uideamus q̃d Pſal. 38
eſt quod dicit, Ipſe aũt ſpiritus interpellat pro nobis. Hoc enim & Ioannes Ieſum face-
re deſignat, cũ dicit: Filioli hæc ſcribo uobis ut nõ peccetis: ſi aũt peccauerit aliquis no- 1 Ioan. 2
ſtrum, aduocatũ habemus apud patrẽ iuſtũ Ieſum qui interpellat pro nobis: & hic, Spi-
ritus interpellat pro nobis. Hoc aũt facit ſpiritus iuuans infirmitatẽ noſtram. Quæ au-

tem sit infirmitas nostra, ipse dominus docet cum dicit: Spiritus promptus, caro autem infirma. Igitur infirmitas nostra ex carnis infirmitate descendit. Ipsa est enim quæ concupiscit aduersus spiritum: & dum concupiscētias suas ingerit, puritatem spiritus impedit, & synceritatem orationis offuscat. Sed ubi uiderit spiritus dei laborare spiritum in aduersando carni, & adhærēdo sibi, porrigit manū, & adiuuat infirmitatem eius: & uelut si magister suscipiens ad rudimenta discipulum, & ignorantē penitus literas, ut eum docere possit & instituere, necesse habet inclinare se ad discipuli rudimenta, & ipse prius dicere nomē literæ, ut respondendo discipulus discat, & sit quodammodo magister incipienti discipulo similis, ea loquens & ea meditans quæ incipiens loqui debeat ac meditari: Ita & sanctus spiritus ubi oppugnationibus carnis perturbari nostrum spiritū uiderit, & nescientem quid orare debeat secundum quod oportet, ipse uelut magister orationē præmittit, quam noster spiritus, si tamen discipulus esse sancti spiritus desiderat, prosequatur: ipse gemitus offert, quibus noster spiritus discat ingemiscere, ut repropitiet sibi deū. Si uero spiritus quidē doceat, & noster spiritus id est mens nostra nō sequatur, suo uitio infructuosa ei fit magistri doctrina. Et istud Paulus in mysteriū intra

1 Cor.14 hominem geri sciens, dicebat: Nam si linguis loquar, spiritus aūt meus non oret, mens mea sine fructu est: spiritū suum dicens gratiam sancti spiritus quæ à deo omnibus datur. Vnde & cohortans nos ut non habeamus infructuosum hoc sancti spiritus beneficium, addit & dicit: Quid ergó est? Orabo spiritu, orabo & mente: psalmum dicam spiritu, psalmū dicam & mente. Igitur quamuis hæc inenarrabilia esse Paulus ipse signarit, & inenarrabilibus gemitibus gemere, tamen prout possibile nobis fuit, imaginem quandam rerū quæ diuinitus geruntur, quasq; ipse obiectus profert, edidimus. Qui autem spiritalis est examinet omnia, & si quid his altius inuestigare potuerit, habeat apud se: fidelis enim spiritu celat negotia. Admonendi tamen sunt qui prosperitatē sibi præsentis uitæ, & sanitatem uel diuitias uel honores postulāt à deo: quia quid orent secundum quod expedit nesciunt. Sepe enim fit ut ad damnū animæ uel opprobriū eius sempiternū concedant præsentia hæc lucra & dignitas secularis. Et ideo illud magis tenen-

Matt.6 dum est, quod in oratione docuit Dominus: Fiat uoluntas tua. Qui aūt scrutatur corda scit quid desideret spiritus, quia deum postulat pro sanctis. Ostendit quidē deum non tam uerba nostra in oratione q̃ cor menteq; perpēdere: ipse enim est qui scrutatur corda & renes: quod aūt secūdo dicit, quia spiritus interpellat, hoc est quod edocet nō minimā dispensationē per spiritum sanctum in hominibus geri. Quāuis enim unigenitus filius dei pro salute humani generis incarnatus & passus sit, & morte sua destruxerit mortem, & resurrectione reddiderit uitā, insignius tamen absq; incarnatione magnifice gerunt etiam per spiritum sanctum. Tamen quòd & ille pro impijs mortuus est: sic

Rom.3 enim & ipse Paulus ostendit cum dicit: Adhuc enim Christus cum infirmi essemus secundū tēpus pro impijs mortuus est: sanctus aūt spiritus nō pro impijs iam interpellat, sed pro sanctis, & interpellat non secundum carnē, sed secundum deū. Christus autem non secundum deū mortuus dicitur, sed secundum carnem. Ideo non uerbis offerre dicitur spiritus interpellationem pro sanctis, sed gemitibus, & nō cōmunibus istis gemitibus, sed inenarrabilibus. Quomodo enim enarrari potest quod spiritus dei loquitur deo, cum interdū nec ipse quidē noster spiritus quod sentit & intelligit, sermone possit exponere? Scimus aūt quod diligentibus deū omnia cooperātur in bonū, his qui secundum propositū uocati sunt sancti. Nam quos præsciuit & prędestinauit conformes fieri imaginis filij sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.] Si spiritus (inquit) interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, & uniuersa creatura congemiscit, & dolet usq; nunc, quæ liberabitur tum demū à seruitute corruptionis, cū libertas gloriæ aduenerit, quomodo non cōpetenter pronunciabitur, Scimus quòd diligētibus deum omnia cooperantur in bonū? Intantū enim omnia cooperantur & conlaborant his qui diligunt deū, ut & ipse spiritus adiuuet, nec dedignetur diuina natura dux esse itineris ad bonū. Veruntamen si sunt aliqui habentes spiritū seruitutis in timore, alij uerò sunt superiores his qui spiritū adoptionis accipiunt, ex eo quòd non iam timore deū, sed amore uenerantur, & quòd perfecta in eis charitas foras mittit timorē: uidendum est ne forte nō omnia cooperent in bonum ijs qui adhuc in spiritu permanent seruitutis, sed

aliqua quidem etiã ipsis cooperentur, non tamen omnia, & nescio si ad ipsum bonum,
seu potius (ut ita dixerim) ad ianuas boni perducant. His uerò qui diligunt deũ, & to-
to ei inhęrent charitatis affectu (ut diximus) collaborãt & iuuãt, atq; aliquid sui studij
cõferunt, quatenus eos in ipso bono quod nunq; potest permutationẽ recipere consti-
tuant. Quod si alij sunt qui diligunt deũ, & alij qui spiritũ seruitutis accipiũt, uidendum
est ne forte & hoc quod dicit: His qui secundũ propositũ uocati sunt, & quos præsciuit
& prædestinauit cõformes fieri imaginis filij sui, non conueniat illis qui in spiritu serui-
tutis sunt. Possunt enim & illi uocati quidem dici, nõ tamen secundũ propositũ uocati:
& pro eo quòd adhuc in spiritu seruitutis sunt, non possunt statui inter multos fratres
quorũ primogenitus est filius charitatis, & imago inuisibilis dei, ac primogenitus omis
creaturæ. Sed & hoc quod dixit, Conformes imaginis filij sui, uolo requirere cuius for-
mæ conformes fieri dicũtur. Legimus enim filiũ dei aliquando in forma dei, aliquando Phil. 2
in forma serui esse propositũ. Cui ergo formæ harũ duarũ cõformes dicat futuros apo-
stolus eos qui diligũt deũ, & quibus omnia cooperãtur in bonũ, non otiosi discriminis
mihi uidetur esse. Arbitror ergo secundũ ea quæ in alijs idẽ Paulus designat, ubi dicit: Fi- Gal. 4
lioli mei quos iterũ parturio donec formetur Christus in uobis: quòd formari in his q ad
perfectionẽ tendũt Christus dicatur, secundũ hoc quod uerbũ est, ut in eis uerbi dei syn-
ceritas ad purũ informetur, & secundum hoc quod ueritas est, ut ueritas in eis absq; ullius
fuci admixtione cõsistat: & secundũ hoc quod sapiẽtia est, ut sapiẽtia dei in eis illa quã
inter perfectos loquitur Paulus, pura & absq; ullo erroris diuerticulo conseruetur. Sic & se
cundũ omnia quæ Christus est, uel iustitia, uel sanctificatio, uel certe quæq; uirtutes, si
in eis formẽtur ad liquidũ, isti uidebũtur ad illam formã quę in forma dei est, cõformes
imaginis esse effecti. Si uerò adhuc in initijs quis cõuersetur, Initium aũt sapientiæ timor Prouerb. 9
domini, & in timore adhuc positus prima cultus dei elemẽta suscipiat secundũ formam
serui, quã suscepit ad hoc ut rudibus & ignaris timorẽ dei doceret: cõformes fieri intel-
ligendi sunt ij q prima initia in dei timore suscipiũt: quia (inquit) quos præsciuit & prę-
destinauit cõformes fieri imaginis filij sui. Puto enim quòd sicut non de omnibus dixit
qui prædestinati sunt, ita nec de omnibus quos præscijt. Non enim secundũ communẽ
uulgi opinionẽ putandum est bona malaq; præscire deũ, sed secũdum scripturæ sanctæ
consuetudinẽ sciendũ est. Obseruet enim qui studiosus est in scripturis, sicubi inuenit
scripturã dicere, quia malos pręscierit deus, sicut in præsenti loco de bonis manifeste di
cit, quia quos præsciuit & prædestinauit cõformes fieri imaginis filij sui. Si enim quos
præsciuit hos & prædestinauit cõformes esse imaginis filij sui, nullus aũt malus confor-
mis potest imaginis esse filij dei, manifestũ est quia de bonis tantũ dicit, præscijt quos
prædestinauit cõformes fieri imaginis filij sui. Cæteros uerò non modo pręscire, sed ne
scire quidẽ dicitur deus. Nouit eñ deus eos qui sunt eius. Ad eos aũt qui nõ sunt digni 2 Tim. 2
ut sciantur à deo, saluator dicit: Discedite à me uos operarij iniquitatis, quia nõ cognoui Matt. 7
uos. Sic ergo & in hoc præsenti loco quos præsciuit deus, ipsos & prædestinauit cõfor-
mes fieri imaginis filij sui: cæteri aũt præsciri nõ dicuntur, non quòd aliquid latere possit
illã naturã quæ ubiq; est, & nusquã deest, sed quia omne quod malũ est, scientia eius uel
præscientia habetur indignũ. Quos ergo præscijt & prædestinauit. Sed & hoc intuere, si
præscire & prædestinare dici potest deus de his qui nondũ sunt: uel his qui sunt quidẽ,
nondũ tamen cõformes sunt imaginis filij eius: & præscientiã in hoc esse magis conue-
nit, q; in eo qđ futurũ sit id quod nondũ est: in hoc enim uolũtas magis est q; præsciẽtia
cõditoris. Nam præsciẽtia in quo uidebitur, cum id quod futurũ est, pẽdeat in factoris ar
bitrio. Videbitur fortassis ab attẽtis lectoribus etiã hoc requiri, cur nõ dixerit cõformes
filij sui, sed cõformes imaginis filij sui. Dicet eñ qui excitat hæc, qa sicut ipse filius qui
imago dei inuisibilis dicitur, quantũ ad personã specialis est ab illo cuius imago est: ita &
hic quæ dicitur imago filij eius, alia debet esse cuius imago est. Et quamuis ardua hæc ui-
deantur & difficilia, tamẽ uide si possumus illud dicere: quia quãuis omnis qui se ad eam
formã quã suprà posuimus excoluerit, imago sit dei, hoc est imago filij dei: tamẽ specia
lis ac propria imago eius quæ eũ totũ atq; ex integro suscepit, & in semetipsa formauit,
ipsa anima Iesu dicẽda est: quę se per oĩa uerbo ac sapiẽtiæ dei ita coaptauit, ut in nul-
lo prorsus ab eius similitudine decolor haberetur: ita ut quicũq; summã perfectionis ac
beatitu-

beatitudinis consectatur, ad illius imaginem ac similitudinē tendat, quæ primo loco &
super omnes cæteros filij dei imago est: ita ut sit ipse primogenitus in multis fratribus,
in his uidelicet quorũ conformatione filij dei imaginis primatum tenet. Quos autē
prædestinauit hos & uocauit, & quos uocauit hos & iustificauit: Quos autem iustifica
uit illos & magnificauit.] Suprà dixit, Quos præsciit, hos prędestinauit: & nunc addit,
Quos autem prædestinauit illos & uocauit, & quos uocauit hos & iustificauit. Et si prę
sciit & prædestinauit communi opinione sentiamus, uidebitur utiq; qui iustificatus est,
propterea iustificatus esse quia prædestinatus est: & qui prædestinatus est, propterea
prædestinatus esse quia præcognitus est. Et rursum econtrario intelligis: Si quis autē iu
stificatus non est, ideo non est iustificatus quia non est uocatus: & quia non est uocatus
ideo non est prædestinatus: & quia prædestinatus nõ est, ideo non est præcognitus. Vi
de in quam absurdam sententiam decidant hi qui præscientiam dei in hoc tantum acci-
piunt, quasi qui & quæ postmodũ futura sunt ante prænoscat. Inuenitur enim secundũ
hæc postea quæ supra exposuimus, non præscisse deus quos non prædestinauit. Et rur-
sum si ad cõmunem referatur intelligentiã hoc quod dicit, quia quos uocauit illos & iu
stificauit, ingentē fenestram patefaciemus iis qui negãt esse in hominis potestate ut sal-
uus fiat. Aiunt enim: Si deus quos præsciit illos & prædęstinauit, & quos prædestinauit
illos & uocauit, & quos uocauit, illos & iustificauit, nihil culpæ habent ij qui nõ iustifi-
cantur, quia nec uocati sunt, nec prędestinati, nec pręcogniti. Cum etiã illud aperte no-
bis aduersetur, quòd non omnes qui uocãtur, etiam iustificãtur. Nam & Iudas aposto-
lus uocatus est, sed non est iustificatus: quia & si iustificatũ eum cõtendat aliquis eo ipso
quo uocatus est, nõ est certe glorificatus. Sed & illi de quibus dicit apostolus, quia nau
fragauerunt à fide, uocati quidem fuerunt, sed non sunt iustificati. Secundum euangelij
Luc. 14 parabolas illi ad quos missi fuerant serui, & excusauerunt se, uocati fuerũt, sed non sunt
Matt. 22 iustificati: & ille qui ingressus conuiuiũ regis nõ habuit uestem nuptialem, uocatus est
sed non est iustificatus. Cum ergo hæc singula sic se habeãt, quomodo uidebitur uerus
sermo apostoli, quē uel de pręnoscendo, uel prædestinando, uel de uocando, uel etiam
de iustificando memorauit? Sed ego secundũ ea quæ suprà exposuimus, quomodo no-
scat uel prænoscat deus, ad consuetudinē scripturæ redeundũ puto, quæ uernacula qua
Gen. 4 dam appellatione in hoc sermõe, id est in cognoscendo uti solet: uelut cum dicit, Et co-
gnouit Adam uxorem suam, pro eo ut dicat, admixtus est uxori suæ. Et iterum de Re-
Gen. 24 becca dicit: Virgo erat, & uir non cognouerat eam. Sed & de filijs Leui dicitur cũ præ-
Deut. 33 uaricatores punirent, quia non cognouerit unusquisq; patrē suum, aut matrem suã. In
quo sine dubio hoc ostenditur, quia non iunxit affectum suũ & amorem cum patre uel
matre. Sed & multa secundum hunc sensum in scripturis de cognoscendo inuenies di-
cta, & ideo etiam in præsenti loco constat apostolum secundũ scripturæ sacræ cõsuetu-
dinē posuisse sermonē cognoscendi, ut illos ostenderet præcognitos à deo, in quibus
sciens quales essent, amorē suum deus affectumq; posuisset, secundum etiã illud quod
2 Tim. 2 scriptũ est, Cognouit dominus eos qui sunt eius: cum utiq; quantũ ad istam cõmunem
scientiã pertinet, dominus nõ solũ eos qui sui sunt, sed & eos qui errãt à se, non ignoret.
Sed cognouisse eos dicit, hoc est in dilectiõe habuisse, sibiq; sociasse. Ita ergo quos prę-
sciuit deus illos & prædestinauit: & quos prædestinauit, illos uocauit: & quos uocauit,
illos & iustificauit. Superest nobis adhuc illius quæstiõis absolutio, quomodo quos uo
cauit illos & iustificauit, cũ secundũ ea quę suprà diximus constet multos esse uocatos,
paucos aũt electos. Sed uidet mihi esse quędã uocationis differētia secundũ illud quod
in superiori capitulo exposuimus, quia om̃es quidē uocati sunt, nõ tamen om̃es secun-
dum propositũ uocati sunt. Nam hi qui secũdum propositũ bonum & bonam uolunta-
tem quam circa dei cultũ gerunt uocantur, ipsi sunt qui secundũ propositũ uocati dicũ-
tur, et isti sunt qui uocati iustificati sunt. Bono enim eorũ proposito deerat sola uocatio.
Hi uerò qui nõ habent bonũ fixumq; propositũ, uel erga diuinũ cultum, uel erga opus
bonũ, uocãtur quidē & ipsi, ne eis excusatio relinquat, & hæc ipsi possint causari cum
iudicãtur: quia & nos si uocati fuissemus, potuissemus utiq; iustificari, & non solum iu-
stificari, sed & glorificari. Ideo ergo uocantur quidem & ipsi, sed quasi si in terra petro-
sa seminetur semen, cito quidē exoritur, increscente aũt tribulationũ sole, quia non ha-
bent

bent altam radicē boni propositi, cōtinuo arescūt & pereunt: & ipsi sunt de quibus dicit Apostolus, quia naufragauerūt à fide. Quos ergo uocauit, id est quos secundū propositū uocauit boni, illos & iustificauit. Quod si secundū propositū ad deum referatur, hoc est ut secundū dei propositū, qui sciens in eis religiosam mentē & salutis inesse desideriū, uocati dicant̄, nō uidebitur his quæ exposuimus etiā hoc esse contrariū. Hoc ergo pacto neq; in præsciētia dei, uel salutis uel perditionis nostræ causa cōsistit, neq; iustificatio ex sola uocatione pēdebit, neq; glorificari de nostra penitus potestate sublatū est. Nam & si cōmuni intellectu de præsciētia sentiamus, nō propterea erit aliqd, quia id scit deus futurum: sed quia futurū est, scitur à deo anteq̄ fiat. Nam et si (uerbi gratia) fingimus deū nō prænoscere aliquid, futurū sine dubio erat, quòd ita utputa Iudas proditor factus est, & hoc ita futurū prophetæ prædixerūt. Nō ergo quia prophetæ prædixerūt, idcirco prodidit Iudas: sed quia futurus esset proditor, ea quæ ille ex propositi sui nequitia gesturus erat prędixerunt prophetę: cū utiq; Iudas in potestate habuisset ut esset similis Petro & Ioanni si uoluisset, sed elegit pecuniæ cupiditatē magis q̄ apostolici cōsortij gloriā: & hanc eius uoluntatē futurā præuidentes prophetæ librorū tradiderunt monumentis. Vt autē scias nō in præscientia dei unicuiq; salutis causam poni, sed in proposito & actibus suis, uide Paulū uerentē ne forte cum alijs prędicauerit ipse reprobus efficiat̄, macerare corpus suū, et subijcere seruituti hoc. Aduersus eos qui nobis huiusmodi quæstionē obijciunt, etiā hæc possumus dicere: Si quos præscijt illos & prædestinauit, non autē omnes prædestinauit, ergo non omnes præscijt: & secundum eos erunt aliqua quæ ignoret deus. Si uerò prænoscere secūdum hæc accipiatur quæ suprà diximus, hoc est in affectū recipere sibiq; sociare, uerū erit quia sicut nō omnes prædestinauit, ita neq; omnes prędcognouit. Sic enim & is dicitur non cognouisse peccatum. Nunquidnā dicemus quia nescierit is quid esset peccatū, id est quia nescierit homicidium peccatū esse, uel adulteriū uel furtum, & his similia? An hoc est quod dicitur nescire peccatum, quia peccato se nō miscuit, neq; adhæsit ei peccatum? Sicut et alibi scriptum est: Qui seruat mandatū non cognoscet malū uerbum, hoc est nō recipiet uerbum malum, nō credet, nō audiet libēter, neq; admittet ingredi mentē suam. Quos ergo secundum hunc modū præscijt deus, illos & prædestinauit: & quos prædestinauit, illos & uocauit, ea uocatiōis distinctiōe qua diximus: & quos uocauit, illos & iustificauit: & quos iustificauit, illos & glorificauit. De glorificatione possumus & in præsenti seculo illud intelligere quod dicit Apostolus: Nos autē omnes reuelata facie gloriā domini speculantes eadem imagine trāsformamur à gloria in gloriā, tanquā à domini spiritu. Est ergo & hæc gloria quā iustificati quiq; in præsenti uita percipiunt: est & illa quæ speratur in futuro, cū corpus hoc humilitatis nostræ seminat̄ in cōtumelia, & surget in gloria, et: est alia gloria solis, alia gloria lunę, alia gloria stellarum, et stella à stella differt in gloria, ita erit resurrectio mortuorū. Quid ergo dicemus ad hæc? Si deus pro nobis quis cōtra nos? Qui etiā proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo nō etiā cum illo omnia nobis donauit?] Deus quomodo pro nobis sit manifestū est ex his quæ suprà exposuit, id est quòd spiritus dei habitat in nobis, uel quòd spiritu dei agimur, uel quòd spiritū adoptionis accepimus, uel quòd sumus filij dei & hæredes, & cohæredes Christi, uel quòd primitias spiritus accepimus, uel quòd ipse interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, uel quòd uniuersa creatura nobis cōgemiscit & cōdolet, uel quòd omnia nobis cooperant̄ in bonū diligētibus deū, uel quòd secundū propositū uocati sumus & præcogniti & prædestinati & iustificati & glorificati, horū enim omniū ueluti epilogū faciens, & simul omīa repetens ait: Quid ergo dicemus ad hæc? hoc est, ad hæc omnia quę suprà diximus. Quia si sic deus pro nobis est, ut hæc nobis cūcta cōcesserit, quis esse aduersum nos poterit? Non quo omnino neminē nobis esse dicat aduersariū. Quomodo em̄ stabit illud quod dictū est à Petro: Aduersarius uester diabolus sicut leo rugiēs circuit quærens quē transuoret? Sed hoc ostendit, quia deo agēte pro nobis contēptibilis & nihili efficit̄ aduersarius noster. Similiter autem & dauid dicit: Dominus illuminatio mea & saluator meus, quē timebo, Dominus protector uitæ meæ, à quo trepidabo? Non ergo nullū dicit esse quē metuat, & qui aduersetur ei: Sed quāuis (inquit) appropiēt super me ut edant carnes meas qui tribulant me inimi-

1 Tim. 1

1 Cor. 9

2 Cor. 3

1 Cor. 15

1 Pet. 5

Psal. 27

Ibid.

me inimici mei,tamẽ domino defendente uitã meam,infirmati ſunt &[ceciderunt. Dat
præterea indiciũ maximũ ingẽtis erga nos amoris dei,qui intantũ (inquit) nos dilexit,
ut nec proprio filio pepercerit, ſed pro nobis omnibus ad paſſionẽ tradidit eum. Et ut
maiore nos admiratione cõſtringeret,addidit ſermonẽ ingentis arcani conſciũ dicens,
quia proprio filio non pepercit.Dixerat enim ſuperius, quia etiam nos qui ſpiritũ ado-
ptionis accipimus,filij dei ſumus. Ne ergo cõmuni iſta appellatione filiorum unum ali
quẽ ex his tradidiſſe putaret̃ qui in filios uidebant̃ aſciti, addidit proprio filio, ut eum
qui ſolus ex ipſo deo ineffabili natiuitate generat̃,oſtenderet.Pro nobis ergo omnibus
Matt.10 tradidit eum, non illa traditione qua ſcriptũ eſt, Tradet autem frater fratrem in mortẽ,
& parentes filios: ſed tradidiſſe eum dicitur hoc ipſo quod eum cum in forma dei eſſet,
paſſus eſt exinanire ſeipſum, & formã ſerui ſuſcipere, & uſq; ad mortẽ crucis perueni-
re:ut in ipſo omnibus exemplũ obedientię poneret,& uiã reſurrectionis à mortuis ape
riret.Pro omnibus ergo tradidit eum, nõ ſolum pro ſanctis, nõ ſolũ pro magnis,ſed &
pro minimis omnino qui ſunt in eccleſia, tradidit filiũ propriũ pater:& ideo etiam ſi mi
nimorũ aliquẽ & infirmorũ lædat quis percutiẽs eius infirmã conſcientiã, in Chriſtum
peccare dicit̃,quoniã quidẽ ſcandalizat animã pro qua Chriſtus mortuus eſt. Quia er-
go pro omnibus nobis tradidit filiũ pater,nullus omnino nec minimus quidẽ qui eſt in
Matt.18 eccleſia cõtemnendus eſt:& ideo dominus ipſe dicebat:Si quis ſcandalizauerit unũ ex
puſillis iſtis minimis, melius eſt molam aſinariã circa collum eius ligari, & præcipitari
eum in mare,q̃ ut ſcandalizet unũ ex his. Deus ergo qui nos precioſos proprij filij pro
nobis precioſum ſanguinẽ fundendo fecit,quomodo nõ cũ ipſo omnia nobis dedit? Ni
hil eſt ſiue uiſibilis ſiue inuiſibilis creaturæ, quod filio poſſit adæquari: Nullo enim pa-
cto creatori ſuo creatura poteſt cõferri: & ſi creator ipſe donatus eſt nobis, quomodo
nõ cum ipſo creatura nobis donabit? Quãuis ſermo hic dupliciter poſſit intelligi, id eſt
quod cũ illo omnia donabit.Nam & hoc poteſt uideri, quod ſi habemus in nobis Chri
ſtum ſecundũ hoc quod uerbũ,ſapientia & ueritas & iuſtitia & pax eſt, & cætera omĩa
quæ de eo ſcripta ſunt,cum hac plenitudine uirtutum omnia nobis donabuntur,ut iam
nõ in unum ex omnibus creaturis,& paruũ terræ hunc locum quem nunc uidemus, ha
bitare timeamus:ſed omnia quæcũq; creauit deus uiſibilia & inuiſibilia,occulta & ma-
nifeſta,tẽporalia & æterna cum Chriſto pariter habeamus. Poteſt aũt & alio modo ſic
intelligi quod dicit,cũ ipſo omnia nobis donauit: hoc eſt ipſi quidem ut hæredi, nobis
uerò ut cohęredibus eius pariter cum ipſo perfrui uniuerſa dabitur creatura. Quis ac
cuſabit aduerſus electos dei? Deus qui iuſtificat. Quis eſt qui condemnet? Chriſtus Ie-
ſus qui mortuus eſt,imò qui & reſurrexit,qui eſt ad dexteram dei, qui etiam interpellat
pro nobis.] Videtur mihi quod ait,Quis accuſabit aduerſus electos dei? de diabolo
Ioan.14 dicere:Nullus enim ita electus & ita magnus,quem ille nõ audeat accuſare, niſi ille ſo-
lus qui peccatum nõ fecit,qui dicebat hęc:Nunc uenit princeps huius mundi, & in me
nihil inuenit. Sed quãuis ille exerat nequitiã propoſiti ſui, deo iuſtificante et delente ſi
cut nubem iniquitatem electorũ ſuorum,& ſicut caliginem peccata eorum, & à priori
bus delictis eos dealbante ut niuem, & ſicut lanam candidam faciente, quid proficiet
accuſator? Sed & cum Chriſtus pro eis mortuus ſit, imò potius à mortuis reſurrexerit,
& ſtet à dextris patris,& interpellet pro his, quis eos poterit cõdemnare? In ſuperiori
bus ſanctus ſpiritus interpellat pro nobis(inquit)gemitibus inenarrabilibus:hic Chri-
ſtus Ieſus qui mortuus eſt & reſurrexit, ipſe interpellat pro nobis. Deus qui proprium
filiũ tradidit pro nobis,ipſe iuſtificat electos:quis erit ultra qui audeat cõdemnare? Sed
diligentius intuere quomodo apoſtolus nuſquã in ſermonibus ſuis ab inſita ſibi caute-
la diſcedat.Non dixit,quis accuſabit aduerſum uocatos, ſed aduerſum electos. Niſi e-
nim fueris electus,niſi in omnibus te exhibueris probabilem deo, habebis accuſatorẽ.
Si enim cauſa tua mala eſt, ſi te crimẽ tuũ aſtringit, quid tibi proderit aduocatus, etiam
ſi Ieſus ſit qui interpellat? Ieſus enim ueritas eſt: Non poteſt ergo pro te ueritas fallere.
In quo tibi opitulabitur aduocatus, ne accuſatoris calumnijs inuoluaris, ne tibi præte-
rita peccata quæ tibi per baptiſmũ deleta ſunt,imputentur? Si uerò poſt hæc iterum de
linquas,nec ullis hæc pœnitentiæ lachrymis diluas,accuſatori tuo criminandi te mate
riam dabis:& quamuis Ieſus interpellet pro nobis,non poteſt tamen dicere Ieſus tene-
bras lu-

bras lucem esse, neque amarum dulce. Si ergo uis uincere quod iudicaris, fac quod de iusto scriptum est: Dispone sermones tuos in iudicio, præpara opera tua ad exitum, memento nouissimorum tuorum, & non peccabis: ne tibi contingat illud quod de quodam scriptum est: Cum iudicatur exeat cōdemnatus. Vide autem quomodo audias, quia Iesus interpellat pro nobis. Ipse est enim de quo & alibi scriptum est, quia pater neminem iudicat, sed omne iudicium dedit filio: & sicut ipse est hostia, & sacerdos, & ipse est in forma serui & in forma dei, sic ipse est aduocatus & iudex. Quis ergo separabit nos à charitate dei? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? sicut scriptum est: Quia propter te mortificamur tota die, existimati sumus sicut oues occisionis. Sed in his omnibus superamus propter eū qui dilexit nos.] Pro his, inquit, omnibus quæ suprà enumerauimus, id est, quia iam non sumus in carne, sed in spiritu, & quòd spiritus dei habitat in nobis, & quòd Christus in nobis est, per quem corpus quidem mortuū est propter peccatum, spiritus autem uiuit propter iustificationem, & quòd iam non sumus debitores carni ut secundum carnem uiuamus, quia spiritu actus carnis mortificauimus, & quòd per spiritum adoptionis filij effecti sumus dei, & si filij, etiam hæredes dei, cohæredes autem Christi, & quòd uniuersa creatura congemiscit nobis & condolet, reuelationem filiorum dei expectans, & quòd diligentibus nobis deum omnia cooperantur in bonum, & quòd præscijt & prædestinauit nos conformes imaginis filij sui qui secundum propositum uocati sumus: cum pro his, inquit, omnibus beneficijs quę consecuti sumus, fixi & radicati in charitate dei sumus, quis nos ab ea poterit separare? Tribulatio si uenerit, dicemus ad deum, In tribulatione dilatati sumus. Angustia si fuerit mundi, & ex necessitate corporis ueniens, sapientiæ dei & scientiæ latitudinem requiremus, in qua nos angustare non potest mundus. Redeo enim ad scripturarū diuinarū amplissimos campos, intellectum uerbi dei spiritalem requiram, & nulla me in eo coarctabit angustia. Per largissima enim spatia intelligentiæ mysticę & spiritalis equitabo. Persecutionem si patiar, & confitear Christum corā hominibus, certus sum quòd ille me confitebitur corā patre meo qui in cœlis est. Fames si affuerit, turbare me non potest: habeo enim panē uitæ qui de cœlo descendit & reficit animas esurientes. Nec aliquādo potest panis iste deficere: est enim perfectus & æternus. Me nuditas non confundit: Indutus sum enim dominū Iesum Christum, & habitaculum nostrum quod de cœlo est, superindui spero: Oportet em̄ mortale hoc induere immortalitatē, & corruptibile hoc induere incorruptionē. Periculum enim non timebo. Dominus illuminatio mea, quē timebo? & dominus defensor uitę meę, à quo trepidabo? Gladius terrenus terrere me non potest: Habeo enim mecū gladiū spiritus quod est uerbū dei, & mecum est uiuēs & efficax sermo dei, qui est penetrabilior omni gladio utrinque acuto. Si ergo gladius mundi uenerit super ceruices nostras, maiorē mihi ad deum conciliat charitatem. Dicam namque ad eum, quia scriptū est, Propter te mortificamur tota die, existimatus sum ut ouis occisionis. Non enim mihi sufficit una hora mori pro Christo, uel cruciari, sed tota die, hoc est omni uitæ meæ tempore. Si enim totam uitam meam in persecutionibus & periculis agam, dicam quia nō sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. Breue est enim huius uitę tempus, exiguum quod in persecutionibus ducimus: æternū uerò & perpetuū quod expectamus in gloria. Et ideo in his, inquit, omnibus superamus non nostra uirtute, sed per eum qui nos dilexit. Dum enim in illius amore pēdemus, sensum doloris nō recipimus. Illius enim charitas qui nos dilexit, & nostrū ad se rapuit affectum, cruciatū corporis, & dolorem sentire nos non facit. Ideo ergo in his omnibus superamus. Tale aliquid & in canticis sponsa dicit ad uerbū, quia uulnerata, inquit, charitate ego sum. Ad hunc ergo modū & anima nostra à Christo uulnere charitatis accepto, etiāsi tradat gladio corpus, non sentiet uulnera carnis præ uulnere charitatis. Certus sum enim quia neque mors, neque uita, neque angeli, neque principatus, neque uirtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundū, neque creatura alia poterit nos separare à charitate dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro.] Duos uidetur ordines apostolus ostēdisse eorū quæ hominibus tentationes suscitare consueuerunt. Et in his quidē quæ prius Ephe. 3

differuimus humanarum tentationũ intelligitur ordo deſcriptus: de quibus etiã Co-
1.Cor.10 rinthijs dicebat, utpote qui maiora ferre non poterant, Tentatio uos non apprehen-
dat niſi humana. Fidelis autem deus qui non permittet uos tentari ſupra id quod pote
ſtis. Nunc uerò in his ſermonibus quos habemus in manibus, non humanas tentatio-
nes indicat, ſed maiores humanis: & ideo puto quod in prioribus cũ enumeraſſet ſin-
gula quæq; ad ultimum dixit, Sed in his omnibus ſuperamus. In his uerò ſecundi ordi
nis tentationibus non ita confidenter dicit, ſuperamus, ſed ualde tenuiter ait, quia ni-
hil horum poterit nos ſeparare à charitate dei quæ eſt in Chriſto Ieſu. De humanis e-
nim tentationibus tanquam paruis & leuibus confidenter nos eas ſuperare pronun-
ciat: illas uerò ſuperiores, & plus quam humanas, etiamſi ſuperare & proſternere nõ
ualemus, hoc enim ſolius Chriſti opus eſt, qui exuit principatus & poteſtates trium-
phans eas in ſemetipſo: tamen adhuc uictoriæ locus eſt, etiam ſi omnes in nos impu-
gnationũ ſuarum machinas torſerint, quando à charitate tamen dei nos minime ſepa
ramur. Sed iam tẽtemus ſingula diſcutere, & quid de unoquoq; ſermone apoſtoli ſen
tiendum ſit pro uiribus aperire, quamuis altiora cõtigiſſe uideatur apoſtolus, ꝙ expo
ſitioni uel noſtra ſufficit uirtus, uel ratio breuitatis admittit. Requiramus tamen ſi om
nia iſta quæ enumerauit apoſtolus, an quædam ex ipſis (hoc enim ſtudioſi quærunt)
humanas animas à charitate dei ſeparare contendant, & propterea moliantur in nos
cuncta quæ patimur. Videtur enim poſſe quidem hæc agere, ut à charitate dei ſepare
mur, mors fortaſſis, & angeli, & principatus, & uirtutes aduerſantes nobis ſine dubio,
& præſentia quæ ſunt utiq; lubrica & caduca: ſed & profundum poteſt ſimiliter intel-
ligi: Vita autem futura, & altitudo, & creatura alia, quomodo à dei charitate ſeparare
nos conentur non otioſum uidetur exponere: niſi quis forte dicat hyperbolice hoc a-
poſtolum dicere: hoc eſt non ſolũ per ea quæ accidere poſſunt, ſed ne per ea quidem
quæ euenire omnino non poſſunt, ullo pacto à dei charitate deflectimur. Verbi cau-
ſa, ut ſi alia nobis daretur uita ꝙ hæc illa quæ à deo data eſt, aut ſi futurorum ſpes alia
promitteretur nobis, uel altitudo, uel etiã creatura alia ꝙ eſt illa quæ pro nobis conge
miſcit & condolet, quod fieri utiq; non poteſt, nec iſta quidem à charitate dei ſepara-
re nos poſſent. Eſt ergo hic unus expoſitionis modus. Videamus tamẽ ne forte poſſit
etiam iſte intellectus admitti. Mors quam hic dicit, ille accipiẽdus eſt quẽ ſuprà expo
ſuimus inimicum Chriſti deſtruendum nouiſſimũ dici. Qui utiq; propterea mors dici
tur, quia ſicut hæc cõmunis mors animã ſeparat à corpore, ita à charitate dei animã ſe
parare & ille contendit: & hæc utiq; eſt animę mors. Poteſt ergo fieri ut ſit & aliqua ui
ta de parte illius, quæ cũ ipſo agit ut nos à charitate ſeparet dei, quę uita eſt peccati. Ni
ſi enim mala eſſet hęc uita, nũquã nos ſuaderet apoſtolus ut moreremur peccato, & in
morte Chriſti baptizaremur, & conſepeliremur ei. Poteſt ergo fieri ut hæc uita pecca
ti ſit quæ nos cupit ſeparare à charitate dei. Ego autẽ puto quòd & ſingula quæq; pec
cata habeant aliquã uitam ſuam intra nos: nam unũquodq; uitiũ uita peccati eſt. Quã
to ergo plura intra nos uitia deprehẽduntur, tanto plures eſſe peccatorũ uitę uidebũ-
Pſal.63 tur in nobis. Et propterea forte dictũ ſit: quia melior miſericordia tua ſuper uitas. Ne-
que angeli, neq; principatus, neq; uirtutes. In promptu eſt angelos illos intelligere,
quibus ignis æternus à ſaluatore cũ diabolo dicitur pręparatus: Principatus aũt & uir
tutes, illas ſine dubio aduerſum quas nobis certamen eſt: uel illos principatus & po-
teſtates, de quibus dicit: Cum aũt deſtruxerit omnem principatũ & uirtutem. Ex qui-
bus & princeps huius mundi appellatur. Poſt hæc, Neq; præſentia, inquit, ſiue inſtan
tia. Poteſt hoc de his dictum uideri, quos in alijs idem apoſtolus rectores mũdi huius
tenebrarum nominauit: uel etiã quod præſentiũ rerum uoluptas, & delectatio, & ua-
na huius mũdi gloria ſtudeat nos à charitate dei deducere, quæ eſt in Chriſto Ieſu do
mino noſtro. Poſt hæc uideamus quæ ſint futura, quæ uolunt quidem, ſed nõ poſſunt
Paulũ & ſimilem eius ſeparare à charitate dei. Dupliciter mihi etiam hoc intelligen-
dum uidetur. Poſſunt enim intelligi ab eo tempore quo hæc ſcribebat, ut hæc dicere
uideatur: ſi qua tentamenta, ſi quæ tribulationes ſuperuenerint, à charitate dei me ſe-
parare non poterunt. Vel etiam futura intelligi ea quæ mundum hunc excedentibus
occurſura ſunt, cum princeps huius mundi, aliæq; uirtutes quæ ſub ipſo ſunt, retinere
certabunt

certabunt animam de corpore proficiscentem, sed non poterunt retinere eas, quibus perfecta charitas quę est in Christo Iesu foras mittit timorem. Videbatur autem hunc sensum affirmare & illa scriptura quæ dicit: Dum enim sumus in corpore peregrinamur à domino: cupimus autem magis peregrinari à corpore, & adesse ad deum: & cõnitimur autem siue absentes, siue præsentes placere ei: absentes nos dicens in corpore positos, præsentes autem de corpore recedentes: & ostendit quod studeant sancti etiam de corpore recedentes placere deo. Si ergo in eis perfecta sit charitas, nec ulla quæ futura sunt in quibus placendum est deo, poterũt eos ab ipsa separare, cum utiq; non placebunt deo hi qui tam mobiles erũt in charitate dei ut possint ab ea separari. Hæc nobis duplici modo dicta sunt de futuris. Potest autem fieri, ut sit & aliquis alius tertius horum superior, quem qui inuestigare potuerit dignum iudicet his præferre. Subiungit deinde, Neq; uirtutes. Species uidetur esse una ex pluribus rationabilibus creaturis, non in corpore mortali uitam ducens, sed ut angeli, ex alio tamen ordine q̃ sunt angeli. Et ipsæ ergo uirtutes habẽt certamen separare nos à charitate dei, sed nec ipsæ, inquit, poterunt, si radicata sit & fundata. Similiter & altitudo, & profundum impugnant nos, sicut & Dauid dicit, Multi qui debellãt me de alto, sine dubio cum à spiritibus nequitiæ de cœlestibus urgeretur: Et iterum, De profundis clamaui ad te domine: cum ab his qui in inferno deputati sunt, & gehennæ spiritibus impugnaretur. Sed nec hæc (inquit Paulus) separare nos poterũt à charitate dei. Neq;, inquit, creatura alia. Potest intelligi aliam creaturã dixisse præter hanc quam uidemus: est enim alia nobis inuisibilis. Nũc aũt potest & sic accipi, pręter illa quæ superius enumerauimus, hoc est angelos, & uirtutes, & si qua est alia creatura, ne singula per species enumerãdo longum sermonem trahere uideretur & superfluũ. Aut & alio modo. Quoniã quidem sciebat Paulus multas & innumeras creaturas dei, quarum etiam non omnẽ, sed ex parte scientiam ceperat, quarumq; species & nomina in præsenti loco ignorentur: De quibus & in alijs item apostolus dicit Saluatorem ascendisse super principatũ, & potestatem, & uirtutẽ, & dominationem, & omne nomen quod nominatur non solũ in hoc seculo, sed etiam in futuro: Propterea ergo quoniã scit hæc non posse in pręsenti seculo, sed in futuro nominari, dixisse uidebitur, Neq; ulla creatura alia poterit nos separare à charitate dei. Veruntamen ostendit Paulus ex his omnibus salutis suæ cõfidentiã, cum iam neq; angelis aduersantibus, neq; uirtutibus impugnantibus, neq; pręsentibus, neq; futuris sibi oblectationibus, neq; ulla prorsus creatura aduersante, à charitate dei se posse diuelli dicit, nec ex ullo tot aduersariorũ capere metũ, ut uerũ ostenderet quòd perfecta charitas foras iam misit timorem. Habuit enim aliquãdo ipse metum, & timuit ne forte caderet: & iste qui modo cœlestiũ uirtutũ aduersum se si cõmouea ntur bella non metuit, aliquando uel carnẽ suã metuit, & ex ea consurgentes insidias formidauit, quãdo dicebat scribens ad Corinthios: Macero corpus meũ, & in seruitutem subijcio, ne forte cũ alijs prædicauerim ipse reprobus efficiar. Et ideo præ cæteris omnibus carnis insidiæ formidandæ sunt, & ille qui de nobis procedit hostis cauẽdus est ipse, donec in tantũ profectũ ueniat anima, ut dulcedine charitatis dei astricta corporis blandimenta & carnis illecebras abhorrescat unus cũ deo spiritus facta.

2 Cor. 5 · Psal. 56 · Eph. 1 · 1 Cor. 9

CAPVT NONVM

VEritatem dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibẽte conscientia mea in spiritu sancto, quoniã tristitia est mihi magna, & continuus dolor cordi meo. Optabã enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ quorum adoptio est filiorum, & gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium & promissa, quorũ patres, ex quibus est Christus secũdum carnem, qui est super omnia deus benedictus in secula seculorum, Amen.] Videns Paulus quòd si secundum ea in quibus suprà exposuit, nulla in cœlestibus uel terrestribus, præsentibus uel futuris aduersantibus sibi creatura possit à Christi charitate separare, contrariũ & incredibile uidereẽ quod nũc dicere proponebat, optare se à Christo quẽ tam inseparabiliter diligebat, anathema fieri, hoc est alienũ effici, & mẽdacij notã subire uideretur, satisfactionẽ præmittit, ut

nequaꝗ de eius sermone dubitetur, & dicit: Veritatem dico in Christo, nō mētior, te-
stimonium mihi perhibente cōscientia mea in spiritu sancto. Sed uideamus quare di-
xerit, Veritatē dico in Christo, quasi ostendens esse aliquā ueritatē quæ nō sit in Chri
sto. Et uide si possumus tali quodam modo ueritatē quæ est in Christo, ab ea quæ non
est in Christo, distinguere: quia & alibi idem apostolus dicit: Est ueritas Christi in me,
quia non mentior. Veritas ergo Christi esse credenda est ibi, ubi & reliquæ uirtutes
quæ Christus esse describuntur: id est, ubi iustitia, ubi pax, ubi est uerbū dei, ibi est &
ueritas Christi. Est autē ueritas & in iniustitia: ut si (uerbi causa) dicamus, dæmoniū il-
lud Pythonis, quod in actibus apostolorum refertur in ancilla quadā habitasse, & cla-
masse post apostolos quia hi serui summi dei sunt, qui annunciant hominibus uiā dei:
erat ueritas in his uerbis: uerum enim erat quod dicebatur: sed non erat ista ueritas in
Act.16 Christo, & propterea conuersus ad eam Paulus dixit, Obmutesce, & exi ab ea. Sed &
Ioan.11 illud ueritas erat quod dixit Caiphas: Expedit uobis ut unus moriatur homo pro po-
pulo, & non uniuersa gens pereat: sed tamen ista ueritas non fuit in Christo: & ideo a-
postolus ad distinctionē ueritatis eius quæ extra Christū est, se dicit in Christo loqui
ueritatem. Sed & hoc quod dicit, Testimonium mihi perhibente conscientia in spiri-
tu sancto, similem mihi habere uidetur intelligentiā. Reddit enim testimoniū cōscien
tia etiam gentibus, secundum quod in superioribus idem apostolus ait: Testimoniū
reddēte eis cōscientia, & inter se inuicem cogitationum accusantiū, aut etiam defen-
dentiū. In illis ergo in quibus cogitationes suæ habēt aliquid quod accusent, & con-
scientia ad testimonium uenit, nō potest dici pro quot malis actibus in spiritu sancto
cōscientia testimoniū reddat. In apostolo uerò ubi iam cogitatio nō habet quod accu
set, recte conscientia in spiritu sancto testimoniū reddit. Vide tamen magnitudinē pe
ctoris apostolici, à dei charitate nō potest separari. Quod loquor, in Christo loquor:
quod in conscientia habet in spiritu sancto continet. Qui quæso cœli, qui throni, quę
amplissimæ uirtutū cœlestium mentes, tam amplis sedibus totam poterunt capere tri
nitatem? Quoniā, inquit, tristitia est mihi magna, & continuus dolor cordi meo. Esto,
habeas tristitiā: esto, dolorem capias de perditione fratrū tuorum qui sunt cognati se-
cundum carnē: nunquid eousꝗ ut optes anathema fieri à Christo? & quid tibi prodest
illorū salus, si tu à salute separeris? & cur saluabis alios si ipse pereas? Nunquid ita est?
Sed ego didici à magistro & domino meo, quia qui uult animā suam saluā facere, per
det eam: & qui perdiderit eam, inueniet eam. Quid ergo mirum si apostolus pro fratri
bus suis anathema fieri uelit, qui sciat eū qui in forma erat dei, exinanisse se de ea, ac
suscepisse formam serui, & factum esse pro nobis maledictum? Quid ergo mirum si
cum dominus pro seruis maledictum sit factum, seruus pro fratribus anathema fiat?
Exod.32 Hæc autem arbitror quòd & Moyses cum peccasset populus dicebat ad dominum,
Et nunc siquidem remittis eis peccatum, remitte: sin autem, dele me de libro uitæ quē
scripsisti. Quid ergo? inferiorem uis Moyse Paulum uideri? Ille deleri se petit de libro
uitæ pro fratribus suis: Paulus non debet optare anathema esse pro fratribus suis? Sed
fortasse dicat aliquis, quia Moyses hoc offerens salutē populo meruit impetrare: Pau
lus uerò optat quidem sed non est auditus. Quid si ostendam tibi magis Paulum audi
tum esse quam Moysen? Omnes enim illi qui per Moysen exierāt, ceciderūt in deser-
to. Posteri uerò eorum qui terram repromissionis acceperunt, etiam nunc iactātur ab
ea exules, & extorres. Paulus uerò audi quid dicat de Israel. Nolo uos, inquit, fratres i-
gnorare mysterium hoc, quia cæcitas ex parte Israeli contigit, donec plenitudo gen-
tium subintraret, & sic omnis Israel saluus fieret. Vides ergo quia exauditus est Pau-
lus: & quia se obtulit anathema, salutē meruit fratribus. Et ideo mihi uidetur illa om-
nia præmisisse, quod nulla uis possit eum à charitate dei diuellere, ut cum se offert ana
thema pro fratribus suis, non lapsum eius passibilē iudices: sed sicut ille qui insepara-
bilis est à patre per naturam, & immortalis in mortem uenit, & in inferno descendit: i-
ta & iste imitando magistrum, cum separari à Christi charitate nō possit, à Christo ana
thema fiat pro fratribus suis, deuotione utiꝗ non præuaricatione. Quod aūt cognati
secundū carnē sint Paulo Israelitæ, expositione nō indiget. Quorum (inquit) adoptio
Deut.32 filiorum. Adoptati enim sunt filij Israel à deo tunc cum diuideret excelsus gentes, &
disperge-

dispergeret filios Adam secundum numerum angelorum, & facta est portio domini Iacob, funiculus hæreditatis eius Israel. Ista est ergo adoptio filiorum, & gloriæ testamentum, & legislatio. De gloria datæ legis sæpe iam dictum est, sicut & ipse apostolus dicit. Si enim quod euacuatur per gloriam, hoc est uetus testamentum, multo magis quod manet in gloria est, euangelij scilicet prædicatio. Sed quod dicit testamentũ & legislatio, unum fortasse dicere uideatur. Lex enim quæ lata est, ipsa etiam testamẽtum appellatur. Sed ego hanc esse distinctionem puto, quod legislatio quidem fuerit una, & semel habita per Moysen, Testamenta frequenter statuta sunt. Quoties enim peccauerunt, & abiecti sunt, toties exhæredati uidentur. Et rursum, quoties repropitiatus est deus, reuocauit eos, & in hæreditatem suæ possessionis adduxit, toties reparasse testamentum, & hæredes eos scripsisse credendus est. Et obsequiũ & promissiones. Obsequiũ sacerdotalia dicit officia: Promissiones quæ patribus factæ sunt, & sperantur dandæ his qui per fidem filij dicuntur Abrahæ. Certum est tamen quòd etiã secundum carnem ex ipso genere, hoc est Israelitico fuerint non solũ patres, sed & Christus sicut per prophetam dicitur. Væ illis quia caro mea ex ipsis est. Cur autẽ uæ illis? Quia natus est Iesus in ruinam & in resurrectionem multorum, & quia ab illis quorũ caro erat, repudiatus est, & à gentibus à quibus ignorabatur susceptus est, sicut & per Dauid dicit, Populus quẽ non cognoui seruiuit mihi. Ex ipsis ergo est & Christus secundum carnem, qui est super omnia benedictus deus in secula. Christum aliud secũdum carnem esse, & aliud secundum spiritum, iam & in prioribus huius epistolæ partibus designauit, ubi dicit. Qui factus est ex semine Dauid secundum carnem, qui prædestinatus est filius dei in uirtute secundum spiritum sanctificationis. Et quomodo secundum spiritũ filius dei sit, & secundũ carnẽ filius Dauid, plenius pro uiribus exposuimus. Quẽ ergo ibi secundum spiritũ filium dixit, hic procedente doctrinæ ordine proficientibus utpote auditoribus, deum qui est super omnia benedictus ipsum esse pronunciat. Et miror quomodo quidam legentes quod idem apostolus in alijs dicit, Vnus deus pater ex quo omnia, & unus dominus Iesus Christus per quem omnia, negent filium dei deum debere profiteri, ne duos deos dicere uideantur. Et quid de hoc loco apostoli facient, in quo aperte Christus super omnia deus esse perscribitur? Sed non aduertunt qui hæc ita sentiunt, quòd sicut dominũ Iesum Christum nõ ita unum esse dominum dixit, ut ex hoc deus pater nõ dominus dicatur: ita & deum patrem nõ dixit ita esse unum deum, ut deus filius non credatur. Vera est enim scriptura quæ dicit, Scitote quoniã dominus ipse est deus. Vnus autem uterq; est deus, quia non est aliud filio diuinitatis initium ꝙ pater, sed ipsius unius paterni fontis (sicut sapientia dicit) purissima est emanatio filius. Est ergo Christus deus super omnia. Quę omnia? Illa sine dubio quæ & paulo ante diximus, super principatus, & potestates, & uirtutes, & omne nomen quod nominatur non solũ in hoc seculo, sed etiam in futuro. Qui autem super omnes est, super se neminem habet. Non enim post patrẽ ipse, sed de patre. Hoc aũt (id est sapientia dei) etiam de sancto spiritu intelligi dedit, ubi dicit. Spiritus domini repleuit orbem terrarum: & qui continet omnia, scientiã habet uocis. Si ergo filius dei super omnes dicitur, & spiritus sanctus cõtinere omnia memorat, deus autẽ pater est ex quo omnia, euidenter ostenditur natura trinitatis, & substãtia una, quę est super omnia. Non autem quòd exciderit uerbũ dei. Non enim omnes qui ex Israel, hi sunt Israelitæ: neq; qui semẽ sunt Abrahæ, omnes filij: sed in Isaac uocabitur tibi semẽ: id est non qui filij carnis, hi filij dei: sed qui filij sunt promissionis ęstimantur in semine.] Quoniam suprà dixerat pro fratribus suis qui sunt cognati secundũ carnẽ, qui sunt Israelitæ, optare se anathema fieri, quorũ esset adoptio filiorũ, & legislatio, & promissio, de his nunc dicit quia uerbũ dei non excidit, hoc est promissio quę ex eis facta est, non euanuit. Qui enim uerus fuerit Israel, non ex carnali genere tantũ de Abrahã genus ducens: non enim qui filij carnis sunt, hi filij sunt dei: sed qui secundum repromissionem fidei de Abrahã descendit, ipse etiã dei promissa consequitur. Nam de genere Israel multi sunt, sed non omnes Israel appellanť. Israel nãq; deũ uidendo nominatus est. Sic & ipse Iacob dicit, Vidi dominũ facie ad faciem, & salua facta est anima mea. Ergo quia uidit deum, Israel appellatus est. Qui uerò non uidet eũ qui dixit, Qui me uidet,

2 Cor.3 — *Gal.3* — *Psal.17* — *Rom.1* — *1 Cor.8* — *Psal.100* — *Sap.1* — *Gen.32* — *Ioan.14*

me uidet, uidet & patrē, Israel non potest dici. Nec quia semē sunt Abrahæ, omnes etiam filij sunt. Hæc discretio iam tunc designabat̃ in Abrahā, cū ei multos filios habēti, quos apostolus filios carnis appellat, in solo Isaac qui erat repromissionis filius, seminis sui posteritas poneret̃. Et nunc ergo qui secundū Isaac repromissionis filij sunt, id est fidei illius per quā promissionē Abrahā meruit futuræ hæreditatis accipere, ipsi tantū deputantur in semen, & ipsis hæreditatis successio declaratur. Promissionis enim uerbū hoc est: Secundum hoc tempus ueniā, & erit Sarræ filius. Non solum autē illa, sed & Rebecca ex uno concubitu habens Isaac patris nostri. Cum enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali, ut secūdum electionem propositū dei maneret, non ex operibus, sed ex uocante dictum est ei, quia maior seruiet minori, sicut
Malach.1 cut scriptum est: Iacob dilexi, Esau autem odio habui.] Proposuit apostolus persequi, quòd licet repudiatus sit populus Israel per infidelitatē, non tamen promissiones dei quæ erga eos habitæ fuerant, deciderunt & frustratæ sunt: docetq; quòd cum multi filij fuerint Abrahæ, in solo Isaac facta est repromissio. Non enim, inquit, qui filij carnis sunt, hi filij sunt dei. Et contendit ostendere, quomodo Isaac non sit filius carnis, sed sit filius dei, & redit ad ea quæ de ipso in Genesi scripta sunt, Promissionis, inquit, uerbū hoc est: Ad hoc tempus ueniam, & erit Sarræ filius. Non ergo, inquit, per ordinē natiuitatis carnalis Isaac nascitur: quippe cum & Abraham emortuo iam corpore haberetur,
Rom.4 tur, & uulua Sarrę esset iam emortua (sicut suprà dictum est) sed per uirtutem eius qui dixit, Ad hoc tempus ueniam, & erit Sarræ filius. Merito igitur non carnis, sed dei filius dicitur, qui ex aduentu & sermone nascitur dei. Hæc ergo, inquit, ratio nō solū de Isaac, sed & de Iacob recipienda est. Nam & Rebecca, inquit, non solum secundū carnalis natiuitatis ordinem protulit partum. Cum enim ex uno concubitu Isaac geminos cōcepisset, nōdum partu editi neq; ullis actibus puerorum boni mali'ue inter homines habiti, erga Iacob diuina habetur dilectio, & dicitur quia maior seruiet minori, & Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Cur autem ita sit, docet: Vt secundum electionem, inquit, propositum dei maneat, non ex operibus sed ex uocante dictum est. hoc est ut non qui filij carnis, sed qui filij dei sunt, ipsi deputentur in semen. Sicut enim ibi ex multis filijs carnis Isaac eligitur à deo qui adoptet̃ in filios dei, ita & hic ex duobus minor eligitur Iacob, qui adoptetur in filios dei: & sic uerū fit quod promissiones dei non in filijs carnis, sed in filijs dei constent. Sed hæc omnia eò spectāt, ut illud probet apostolus, quod si uel Isaac uel Iacob pro his meritis electi fuissent ad ea quæ in carne positi quæsierant, & per opera carnis iustificari meruissent, posset utiq; meriti eorum gratia ad posteritatem carnis quoq; & sanguinis pertinere. Nūc uerò cum electio eorum non ex operibus facta sit, sed ex proposito dei, ex uocantis arbitrio, promissionis gratia non in filijs carnis impletur, sed in filijs dei: hoc est qui similiter ut ipsi ex proposito dei eligantur, & adoptentur in filios. Complet̃ nanq; etiam in his illud quod suprà exposuimus: quia quos præsciuit, illos & prædestinauit: & quos prædestinauit, illos & uocauit: & quos uocauit, illos & iustificauit: & quos iustificauit, illos & glorificauit. Quæcunq; aūt ex his sermonibus suprà exposuimus, eadem etiam ad præsentis loci dispensationem satis abundeq; sufficiunt, ne iterato fastidium legentibus generemus. Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas est apud deū? Absit. Moysi enim dicit: Miserebor cui misertus sum, & misericordiam præstabo cui miserebor. Igitur non uolentis neq; currētis, sed miserentis est dei. Dicit eñ scriptura Pharaoni, Quia in hoc ipsum excitaui te, ut ostendam in te uirtutē, & annuncietur nomen meum in uniuersa terra. Ergo cuius uult miseretur, & quem uult indurat. Dicitis itaq; mihi. Quid adhuc queritur? Voluntati enim eius quis resistet?] Legentem hæc meminisse attentius cōuenit similitudinis illius, quam in superioribus libris de apostolici sermonis dispensatione posuimus, ut tanquam regiæ cuiusdam domus, quæ multiplicibus ingressibus egressibusq; distincta, & ex uno in aliud conclaue ita transeat, ut uix ingredientis indicia, aut egredientis appareant: ita etiam Paulum diuinorum secreta paululum quidem subaperientem uideri, non tamen plane aperteq; pandentem. Deniq; cū pro his quæ superius dixerat de Isaac & Iacob, quòd per electionem & ex proposito dei antequam aliquid operis boni mali'ue gessissent deus dixerat uel de illo, Ad hoc tēpus ueniam, &

niam,& erit Sarræ filius:uel de hoc,Iacob dilexi,Esau autem odio habui:cum in præsenti capitulo introduxisset aliquam personam uelut contradicentem sibi & quæstionem mouentem,& diceret:Nunquid iniquitas est apud deum? si non uolentis,neque currentis,sed misericordiæ dei est: & si Pharaonem propterea elegit,ut in ipso potentiam suæ uirtutis ostenderet:& si ipse cui uult miseretur, & quem uult indurat:ut quid de hominibus,inquit,queritur? & cur qui peccat culpatur,cum talis de unoquoq; ipsius uoluntas habeatur? Hæc ergo & his similia commouenti,atq; in huius se mysterij cubiculum proteruius & importunius ingerenti, cũ increpatione dignissimæ exclamationis occurrit,& dicit:O homo tu quis es qui contra respondeas deo? Quasi diceret:Tu quis es qui te in aulam regis immergis,& interioris cubiculi ausus es secreta penetrare? Idcirco igitur & nos in talibus suspenso pede tanquam in aula regia positi pauca sermone,plura silentio transeamus,ipso nobis Paulo apostolo magistro & duce huius itineris facto.Igitur ex persona contradicẽtis sibi dicit apostolus: Nunquid iniquitas est apud deum? & statim in initijs respõdet. Absit:ut ad omnia cæterea quæ ex persona contradicentis obijcienda sunt, ab apostolo semper responderi uideatur, absit.Iste ergo qui cõtradicit, utitur & Moysi uerbis, quibus dicit ad eum dominus. Miserebor cui miserebor,& misericordiã pręstabo cui miserebor.Quod si est,inquit, non ergo uolentis neq; currentis salus,sed eius cui miseretur.Nam Pharaoni, inquit, dicitur,quia ad hoc ipsum te suscitaui, ut ostendam in te uirtutem meam,& ut annunciem nomen meum in uniuersa terra.Vt ex hoc uideatur ostendi,quia si ad hoc electus est Pharao,ut per eum uirtus dei hominibus declaretur, non fuit in eius potestate quod perijt.Et addidit post omnia. Ergo si cui uult miseretur, & quem uult obdurat:hoc est,inquit,quod asseueras tu qui cõtradicis,quia sine causa conqueritur & arguit homines deus.Si enim ipse quem uult eligit,& quem uult abijcit,uoluntati illius quis resistet,per quem omnia? Illud sine dubio contradictio ista molitur, quod in homine non sit libertas arbitrij,nec habeat unusquisq; potestatem sui ut saluetur aut pereat.De quibus plenius quidem à nobis in eo libello ubi de arbitrij libertate disseruimus,pro uiribus singula quæq; discussa sunt, quæ ad instructionem satis superq; sufficiant.Paucis tamen etiam nunc de his quæ ibi dicta sunt, admonebimus.Quod dixit, Non uolentis neque currentis,sed miserentis est dei,ita accipitur,sicut Dauid dicit in psalmo.Nisi dominus ædificauerit domum,in uanũ laborauerunt qui ædificant eam. *Psal.126* Nisi dominus custodierit ciuitatem, frustra uigilat qui custodit eam. In quo ostendit non quod is qui domum ędificat nihil agat,& otiosus sit,& ita eam ędificet dominus: sed ipse quidem quantum est in homine uim sollicitudinis & laboris expendat,sic ut obstaculis omnibus amotis opus perueniat ad perfectum. Cum ergo per hæc doceatur quod homo quidem laborem impẽdat & sollicitudinem, Deus autem successum operi tribuat & effectũ,pium & religiosum est,ideo & bonũ quod in se est operis summa,Deo,magis quàm homini putare.Sic & cum Paulus plantabat,& Apollo rigabat, *1.Cor.3* deus dare dicitur incrementum.Et additur:Itaq; neq; qui plantat, neq; qui rigat est aliquid,sed qui incrementum dat deus. Ita ergo etiam in præsenti loco possumus dicere:Itaq; neq; qui currit est aliquid, neq; qui uult, sed qui effectum dat deus. Qui enim uult,& qui currit,hoc uidentur esse quod est ille qui plantat:& eum qui rigat nihil dicit esse apostolus: non quod nihil agant, sed quod ad comparationem dei qui incrementum dat operi uel effectũ,illi nihil esse ducantur.Sed & hoc quod dicitur ad Pharaonem,quia ad hoc ipsum te suscitaui ut ostendam in te uirtutem meam,quale sit uideamus.Certũ est deum nõ solum scire uniuscuiusq; propositũ ac uoluntatem, sed & præscire. Sciens autẽ & pręnoscens,tanquã bonus dispensator & iustus,uniuscuiusq; motibus & proposito utit̃ ad ea opera perficiẽda quæ uniuscuiusq; animus ac uolũtas eligit. Velut si uerbi gratia dicamus,paterfamiliâs si quis sit sapiens & iustus & habẽs multa seruitia,nónne quãta fieri sagacitate potest cõtemplabitur,quorum ex his animus aptus sit ad rus colendũ,& ipsos ruri deputabit? cuius uerò ad negotiandũ,cuius etiã nutriendi pecoris,cuius uerò ad ministeriũ,& obseruandi cubiculi sui aptum probat ingeniũ,& ita unumquenq; cõpetentibus officijs, utpote sapiens mãcipabit? Verum quoniã nõ latet eum siue paterfamiliâs,siue rex iste sit, quod necesse sit interdum

rebellare subiectos,& disciplinæ iura corrumpere,& ob hoc correctione ac uerberi-
bus indigere,necesse est ergo ut eligat ex omnibus apta ad hoc ingenia,siqua illa sunt
atrocius incitata, quæ suis quidem motibus ferantur, emendationem tamen delin-
quentibus necessariam conferant. Ponamus ergo uel patrem familiâs istũ, uel regem
uidisse tempus,quo emendari debuissent hi qui cõtra mores & disciplinã multa com-
miserunt,& elegisse durissimum aliquem, & his ipsis qui corripiendi sunt multo du-
riorem,qui pro sceleribus suis iam non sit dignus emendatione sed morte. Volens er-
go interitum eius ad emendationem proficere cęterorum,mittens eum ad illos quos
morte eius corrigi cupit,dicit ei,quia ad hoc ipsum te suscitaui ut ostendam in te uir-
tutem meam,& ut annunciem nomen meum in uniuersa terra. Vide enim quia nõ di
xit,quia ad hoc ipsum te feci: alioquin ad conditorem referri uideretur culpa: sed ait,
ad hoc ipsum te suscitaui:hoc est ut per animi tui malitiam quam tibi infrunite & sine
dei timore uiuendo quæsisti,& in alios irrogetur utilis & fructuosa correctio, & in te
ipsum ad posteritatis exemplum famosissimus conferatur interitus. Quod autem di-
cit,Cui uult miseretur,& quem uult indurat,ex his quæ in Exodo scripta sunt uidetur
assumere.Ibi enim dicit:Indurabo cor Pharaonis ut ne dimittat populum. Induraba-
tur cor Pharaonis hoc modo:noluit deus subitam & plenam dare in eum uindictam.
Quamuis enim esset cõsummatæ malitiæ,tamẽ per patientiam suam nec ipsi faculta-
tem cõuersionis excluserat:& ideo primo leuioribus, tum etiã paulatim ingrauescen
tibus in eum uerberibus utebatur.Sed quod deus gerebat per patientiam, ex hoc ille
indurabatur ad contemptum,maiorem sibi iram recondens,ita ut ad ipsum dici con-
Rom.2 ueniat illud quod scribit apostolus,An diuitias bonitatis & longanimitatis contem-
nis,ignorans quoniam patientia dei ad pœnitẽtiam te adducit? Secundum duritiam
autem tuam & cor impœnitens thesaurizas tibi ipsi iram in die iræ. Non ergo quem
uult deus indurat,sed qui patienter obtemperare noluerit,induratur Superfluum er-
go est quod dicis tu qui apostolo aduersaris.Quid ergo adhuc queritur? Volũtati e-
nim eius quis resistit? Voluntati quidẽ dei certũ est quod nullus obsistat,sed uolunta-
tem eius iustam rectamq; esse scire nos cõuenit.Attende quid dicit. Vt boni enim aut
mali simus nostræ uoluntatis est:malus autem ad cuiusmodi uerbera, & bonus ad cu-
iusmodi gloriam destinetur,uoluntatis est dei.O homo tu quis es qui respõdeas deo?
Rom.9 Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit:Quid me fecisti sic? An non habet potesta-
tem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem uas in honorẽ, aliud uerò in con
tumeliam?] Legimus in euangelio,qui proterue & infideliter requirebant à domino
Luc.20 in qua potestate hæc faceret quæ faciebat,& quis ei dedisset hãc potestatẽ,ne respõsio
ne quidẽ dignos habitos.Similiter quoq; & in præsenti loco motũ uidemus apostolũ
aduersum insolentes quæstiones,per ea quę respondet proponentis contumaciã con
fudisse.Ait enim: O homo tu quis es qui cõtra respondeas deo? Hoc est enim homo
apud deum,quod apud figulum lutũ. Et sicut seruus nequam si forte uidebitur domi
no fieri debere aliquod opus,quod rationis & utilitatis plenũ sit, ille autẽ operari no-
lens quæ dominus iubet,& discutere incipiat, & requirere à domino, ut quid hoc o-
pus fieri iubes? cui prodest? cui necessariũ est? Contumacis ergo quæ erit tam digna
responsio,nisi ut dicatur ei: Tu quis es qui contra respondeas domino? ita placet, ita
domino uidet̃.Non puto autẽ quod si fidelis seruus & prudens interroget,uolens in-
Daniel 9 telligere,& admirans sapientiã domini,quod dicatur ei,Tu quis es? Deniq; cum Da-
niel propheta uoluntatẽ domini desiderasset agnoscere,unde & uir desideriorum ap-
pellatus est,non ei dictum,tu quis es,sed missus est angelus,qui eũ de omnibus dispẽ-
sationibus dei & iudicijs edoceret.Et nos ergo si aliquid secreti dei & reconditi desi-
deramus agnoscere,si desideriorũ & nõ contemptionũ uiri sumus, occultius in diui-
nis literis inserta dei iudicia fideliter & humiliter requiramus.Propterea nãq; & domi
nus dicebat:Scrutamini scripturas:sciens hæc nõ ab his qui in alijs negotijs occupati
Ioan.5 transitorie uel audiũt,uel legũt,sed his qui recto & simplici corde, iugi labore, conti-
nuisq; uigilijs altius scripturas diuinas scrutant̃,aperiri:ex quibus me nõ esse bene no
ui.Si quis tamẽ sit qui ita quærat,inueniet. Verũ & nos pro uiribus ad ea quæ habẽtur
in manibus conuertamur.Nunquid dicit figulus ei,inquit, qui se finxit.& reliqua us-
que ad

que ad contumeliã. Et apud Hieremiã prophetam tale aliquid legimus, ubi iubetur à deo introire in domum figuli, & uidere eum fingentem: utq; uas collapsum de manibus suis recolligens rursum finxit illud secundum uoluntatem suam. Et factus est, inquit, sermo domini ad eum dicens. Nunquid ego non possum facere domum Israel si cut figulus iste? Et sapientia dicit. Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio. Habet ergo nostri deus potestatem sicut & figulus luti, ut faciat ex massa eadẽ uasa ad honorem, & uasa ad contumeliam. Tibi ergo qui insolenter respondes deo, hæc audisse sufficiat. Qui uerò opera dei sapienter in dispensationibus eius desiderat contueri, audiat in alio loco de his ipsis Paulum diuinorum secretorum conscium disputantem. In domo autem magna non sunt, inquit, tantummodo uasa aurea & argentea, sed & lignea & fictilia, & alia quidem ad honorem, alia autem ad contumeliã. Si ergo quis emendauerit semetipsum ab his, erit uas ad honorem sanctificatum, & utile domino ad omne opus bonum paratum. Audi Paulum in his in quibus nõ habuit proteruum contradictorem quomodo uasorum diuersitates aperuit. Nam ibi ubi auditor non erat dignus, sed contradictor erat, sola fictilia uasa commemorat: hic autem & aurea dicit esse, & argentea, & lignea, & fictilia: & alia quidem esse ad honorem, alia uerò ad contumeliam. Similiter & hic memorauit rationem quare alia ad honorem, alia uerò ad contumeliam fiant: ibi siluit, hic aperuit. Si enim quis emundauerit semetipsum, inquit, ab his sine dubio peccati sordibus, erit ad honorem uas sanctificatum, & utile domino ad omne opus bonum paratum. Restat igitur ut qui se non emundauerit, nec per pœnitentiam peccati maculam abluerit, fit uas ad contumeliam. Quod & si auxerit malitiam, & conuerti per duritiam mentis & cor impœnitens omnino contempserit, erit iam non solum uas contumeliæ, sed & uas iræ. Ita ergo rationem quam ibi indigne poscentibus claudit, hic digne desiderantibus pandit: per quam etiam illud quod paulo ante de Iacob & Esau proponit apertius explanatur. Vt enim Iacob esset uas ad honorem sanctificatum, & utile domino ad omne opus bonum paratum, anima eius emundauerat semetipsam: & uidens deus puritatem eius, potestatem enim habens ex eadem massa facere aliud uas ad honorem, aliud ad contumeliam, Iacob quidem qui (ut diximus) emundauit semetipsum, fecit uas ad honorem: Esau uerò cuius animam non ita puram nec ita simplicem uidit, ex eadem massa fecit uas ad contumeliam. Vt autem scias quod pro puritate & simplicitate animæ Iacob factus fuerit ad honorem uas, audi quale ei diuina scriptura simplicitatis testimonium perhibet. Et erat, inquit, Iacob homo simplex habitans domum. Ideo ergo apostolus dicit de eis: Quia priusquam nascerentur dicitur de eis, Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Quod si uolens deus ostendere iram, & notam facere potentiam, sustinet in multa patientia uasa iræ apta ad interitum, ut ostenderet diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ quæ præparauit in gloriam, quos & uocauit non solum ex Iudæis, sed etiam ex gentibus, sicut in Osee dicit: Vocabo non plebem meam plebem meam, & non dilectam dilectam, & non misericordiam consecutam misericordiam consecutam: & erit in loco ubi dictum est eis, non plebs mea uos, ibi uocabuntur filij dei uiui.] Sæpe de incompositis elocutionibus apostoli defectibusq; earum commonuimus, quod & in præsenti loco nihilominus inuenitur. Non enim redditur ad aliquid hoc quod ait in principio capituli, Quod si uolens deus, (uerbi causa) ut & in alijs ipse dixit, quod si primitiæ sanctæ & massa: hic nihil tale reddit, sed quasi uagam coniunctionem istam reliquit: quæ etiam si non assumatur, lucidior absque ea dabitur intellectus. Verbi causa, ut ita legamus. Volens deus ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinet in multa patientia uasa iræ apta in perditionem, ut notas faceret diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ. In quo hoc uidetur intelligi, quia dum sustinet deus & patienter fert incredulos & infideles, notam facit hominibus & patientiam & potentiam suam. Patientiam dum diu sustinet, si forte resipiscant, & conuertantur: Potentiam dum aliquando punit, & flagitia non usque quaque inulta derelinquit. Et rursum in uasis misericordiæ, hoc est qui semetipsos emundauerunt ab omni sorde peccati, ex qua mundus non est quisquam etiam si unius diei fuerit uita eius super terram, notas facit diuitias gloriæ suæ: quæ

Hier. 18

Prouerb. 27

Genes. 25

Osee 2

ſuæ: quæ uaſa non irrationabili aliqua, aut fortuita gratia, ſed cum ea ſupradictis ſordi bus ſe expurgauerant, præparauit in gloriam. Quod autem ſubiungit, Quos & uocauit, pro eo ut ſi dixiſſet, ſicut nos quos uocauit non ſolum ex Iudæis, ſed etiam ex gentibus. Superiora enim quaſi de Pharaone qui fuit uas iræ, & de filijs Iſrael qui erant uaſa miſericordiæ, proſecutus uidetur. Hic ergo quod ſubiungit, Quos & uocauit nos, non ſolum ex Iudæis, ſed etiam ex gentibus, ſimilitudinem uidetur aſſumere: hoc eſt ut ita dictum uideatur: ſicut & nos ſumus uaſa miſericordiæ quos uocauit non ſolum ex Iudæis, ſed etiam ex gentibus. Hæc quantum ad ipſius apoſtolici ſermonis ordinem explanationemq; uerborum pertinet, dicta ſint. Nunc breuiter repetentes aliqua etiam de intellectu interiore requiramus. Quomodo ergo deus notam faciet iram ſuam? Per uaſa, inquit, iræ aptata ad perditionem. Obſtupeſco ego intra memetipſum ſancti ſpiritus conſilium in diuinis uoluminibus contuens. Nam iram quidem dei quæ eſt à natura eius extranea, notam fieri hominibus dicit, ſicut præſens hic apoſtoli indicat locus: bonitatem uerò eius, & dulcedinem, quod naturæ eius eſt proprium, abſcondi memorat, & occultari, ſicut Dauid dicit. Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ domine, quam abſcondiſti timentibus te. Quid ergo cauſæ dicemus quod deus iram manifeſtat hominibus, & dulcedinem celat? Scit ſine dubio fragile eſſe hominum genus, & ad lapſum procliue per negligentiam, quibus expediat magis eſſe ſub metu iræ, quàm ſpe benignitatis dei & dulcedinis relaxari, ſicut & ſapien-
Prouerb.13 tia dei dicit, Qui parcit baculo, odit filium ſuum. Si enim percuſſerit eum uirga, non morietur: animam autem eius ſaluam faciet à morte. Notam ergo facit potentiã ſuam deus, dum impios caſtigat & corripit, ut ſecundum ſcripturæ ſententiã dum flagellatur peſtilens innocens aſtutior fiat. Notas autem facit diuitias etiam gloriæ ſuæ in uaſis miſericordię quę pręparauit in gloriam. Innoteſcunt diuitiæ dei, dum erga eos qui inter homines ſpernuntur, & humiles ſunt, miſericordia eius oſtenditur, qui non in diuitijs ſuis, nec in potentia, ſed in domino ſperant. Sicut tunc Hebræorum gens deſperata inter homines & abiecta, à deo miſericordiam conſecuta eſt: ita & nunc populus gentium qui ſpernebatur, & deſperabatur ab his qui in circumciſione gloriantur, miſericordiam conſecutus eſt. Sed illud eſt quod acrius debemus intendere, quia & illi conſecuti ſunt miſericordiam, & plebs dei appellati ſunt, & dilecti dei fuerunt: ſed quoniam obſeruare acceptam gratiam neſcierunt, dicitur ad eos in quibus mœcha-
Hier.3.12 batur commemoratio Iſrael, Dimiſi eam, dedi ei libellum repudij in manus ſuas: Et item alibi. Facti eſtis mihi in ſatietatem, iam non dimittam peccata ueſtra. Et per Hieremiam dominus dicit: Sicut ſpelunca hyenæ facta eſt mihi hæreditas mea. Ne forte etiam nos qui non ſumus plebs dei, ſed per diuitias gloriæ ſuæ uocauit nos plebem ſuam, & qui non fuimus dilecti, ſed facti ſumus dilecti, & filij dei uiui, ſi non ut filij dei & filij lucis ambulemus, ſi non ut plebs dei ita agamus, ut uidẽtes homines opera noſtra bona magnificent patrem noſtrum qui in cœlis eſt, uerendum eſt ne illum ſermonem incurramus apoſtoli quo ait: Si enim deus naturalibus ramis non pepercit, nec tibi parcet. Teſtimonium ſane hoc quod de Oſee aſſumit apoſtolus, quantum ad locũ ipſius prophetæ pertinet, non uidetur de gentibus, ſed de ipſo Iſrael dici: ſed ut in ſuperioribus diximus, ex ſimili Paulus ſumit exemplum, ut oſtẽdat quia ſicut illis quondam cum abiecti eſſent & deſperati, dictum eſt primo, Vos nõ populus meus, & ego non ſum ueſter deus: & addidit poſt hæc, Et erit in loco in quo dictum eſt, non mea plebs uos, uocabuntur & ipſi filij dei uiui: ita, inquit, & nos quos uocauit non ſolum ex Iudæis, ſed etiam ex gentibus, qui ante non eramus plebs eius, nunc plebem ſuã uocauit, & non dilectam, dilectam, & in loco ubi dictũ eſt nobis, non plebs mea uos, ibi uocabimur filij dei uiui. Sed fortaſſis requirant à nobis hi qui ex circumciſione ſunt, & dicant. Vbi enim dictum eſt ad uos, quia nõ ſitis plebs dei uos ut ibi uocemini filij dei uiui? aſſerẽt enim quod deus hęc in Iudæa locutus eſt: in ipſa enim tantũmodo notus eſt deus: & nihil hæc ad nos ſpectẽt, quia lex ad eos qui in lege ſunt loquit̃. Immo ego oſtendam locum multo digniorẽ, ubi deũ loqui & decuit & poſſibile fuit: Neque enim conſequẽter deus loqui in mõtibus & rupibus, & quibuſcunq; terrenis locis dicitur, ſed in mẽte hominis loquitur deus, in ſenſu rationabili, & in principali cordis: &

ibi cum

ibi cum alieni & indigni à deo actus conscientia redarguente culpantur, ibi inquam pronunciatur, ibi dicitur ab singulos quosque: quia non plebs mea uos. Si uerò emundet se quis ab his & purificet, & pax dei quæ exuperat omnem mentem, cor eius incipiat custodire, ibi hoc est in cordis secreto pacificus effectus, filius dei cõscientia astipulante uocabitur. Esaias autem clamat pro Israel. Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquiæ saluæ fient. uerbum enim consummans & abbreuians in æquitate.] Postea quàm per dei sapientiam loquutus Paulus inter perfectos secreta & abscondita diuinæ dispensationis, exposuit & ostendit qua ratione quóue ordine uel iram deus ostendat in uasis iræ, uel diuitias gloriæ suæ in uasis misericordiæ: & docuit quod uas iræ fiat unusquisque ex eo quod per duritiam suam & cor impœnitens thesaurizat sibi iram: uasa autem misericordiæ sunt hi qui se emundauerunt ab his, & ad omne opus bonum præparauerunt: nunc ut hæc ipsa maiore auctoritate confirmet, etiam in prophetis docet hæc esse scripta. Esaias, inquit, clamat pro Israel: Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquiæ saluæ fient. Prouidens etenim de futuris propheta uidebat quod plurimi ex Israel, & hi maxime qui arenæ maris comparantur, per duritiam suam & cor impœnitens futuri erant uasa iræ aptata ad perditionem, non credentes uitæ suæ, sed dominum maiestatis crucifigentes. Si ergo, inquit, fuerint tanquam arena maris, reliquiæ saluæ fient. Illi qui non saluantur, tanquam arena maris sunt: reliquiæ uerò quæ saluæ fient, tanquam stellæ cœli sunt. Vtrasque enim promissiones quæ ad Abraham factæ sunt, continet sermo. Erit, inquit, semen tuum sicut arena maris, & sicut stellæ cœli. & hoc est quod dicit. Verbum enim consumans & abbreuians in æquitate. Quia uerbum breuiatum faciet dominus super terram.] Verbum breuiatum, ubi multi uocati sunt pauci autem electi. Possumus autem & totius doctrinæ uerbum dicere breuiatum, ut quod prius lex & prophetæ continebant in latitudine præceptorum, ueniens dominus pronunciaret, & diceret. Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, ex totis uiribus tuis, & ex tota anima tua, & proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis pendet omnis lex & prophetæ. In quo euidẽter prophetas & legem duobus his sermonibus breuiauit. Potest uerbum breuiatum dici fides symboli quæ credentibus traditur, in qua totius mysterij summa paucis nexa sermonibus continetur. Et sicut prædixit Esaias, Nisi dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorra similes fuissemus.] Quod semen Esaias à domino dicit derelictum? Illud sine dubio quod idem apostolus exponit in alijs, cum dicit, ad Abraham dictum esse. Tibi dabo terram hanc, & semini tuo. Non dixit, & seminibus, quasi in multis, sed semini tuo, tanquam in uno quod est Christus. Non ergo est aliud quod dicit Esaias, Nisi dominus reliquisset nobis semen, id est nisi dedisset nobis Christum, ut ex nobis nasceretur, sicut Sodoma fuissemus, quantum ad impietatis magnitudinem spectat: nisi quia & grauissimum aliquid apud Israelitas gestum est. Nam Sodomitæ in hospites incesti referuntur & impudici: populus uerò Israel in eum sacrilegus extitit, qui cum dominus maiestatis sit, pater eorum & dici uoluit & esse. Nisi ergo semen istud dominus reliquisset, per quod reliquiæ saluæ fierent, & uasa misericordiæ saluarentur, interisset populus ille ut Sodoma. Et tamen non otiose Esaias semen nominauit quod relictum est. Semen nanque dicitur quod seminatur in terra, & fructum multiplicem reddit: docens per hæc, etiam Christum seminandum esse, id est sepeliendum in terra, & inde resurgentem fructum plurimum totius ecclesiæ multitudinis prolaturum, sicut & ipse dominus dicit: Nisi granum frumenti in terram ceciderit, & mortuum fuerit, fructum non affert: si autem mortuum fuerit, fructum plurimum affert. Quid ergo dicemus? quod gentes quæ nõ sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam, iustitiam autem quę ex fide est.] Videtur fortassis hoc cõtrarium esse uel illis de quibus suprà diximus, quod unusquisque emundet se & expurget, ut fiat uas utile, & uas misericordiæ: uel illis quæ in superioribus disseruimus, quod naturali lege in qua sine dubio est & iustitia, utantur etiã gẽtes. Quomodo ergo hic dicit gẽtes quę nõ sectabãtur iustitiã, cõprehendisse iustitiã? Vide ergo si hoc modo possumus respõdere, aliud sectari, aliud insectari habere. Sectari dicitur

Esa.10
Genes.15
Deut.6
Esa.1
Ioan.12

ri dicitur ille qui per doctrinam & lectionem multam aſſequi aliquid cupit: unde & à
ſectando ſectæ appellatæ ſunt huiuſmodi doctrinæ quæ hominũ traditione diſcun-
tur. Gentes uerò quia legem tabulis uel libris ſic ſcriptam non habuerunt, non dicun
tur ſectatæ eſſe iuſtitiam, habuerunt tamen inſita quæ lex eos naturalis edocuit. Idcir-
co ergo proximi fuerunt iuſtitiæ ei quæ ex fide eſt, id eſt Chriſto. Iſrael uerò ſectan-
do legem iuſtitiæ, in legem iuſtitiæ non peruenit.] Et hic locus ſicut ſuprà obſeruan-
dus. Diximus enim in uno eodemq; uerſiculo diuerſe nominari leges. Certum eſt e-
nim quod Iſrael ſectabatur legem iuſtitię ſecundum literam, ſed in legem non perue-
nit. Quam legem? Sine dubio ſpiritus. Neq; enim hoc diceret apoſtolus, quia legem
quam ſectabatur, & quam tenebat & quam habebat, in hanc non peruenerit. Reddit
ergo rationem, cur in legem Iſrael non potuerit peruenire. Quare? Quia non ex fi-
de, ſed quaſi ex operibus.] De fide Chriſti & operibus legis, abunde in initijs huius
epiſtolæ diſſeruimus: & ideo ne eadem ſæpius iteremus, præſentem locum paucis ip-
ſius apoſtoli ſermonibus explicemus, quibus dicit: Ignorantes enim dei iuſtitiam, &
ſuam quærentes ſtatuere, iuſtitiæ dei non ſunt ſubiecti: finis enim legis Chriſtus ad iu-
ſtitiam omni credenti. Quia ergo legem ſectabantur non ſecũdum opera iuſtitiæ dei,
ſed ſecundum opera ſuæ iuſtitiæ: idcirco, Offenderunt enim in lapidem offenſionis, ſi
cut ſcriptum eſt: Ecce pono in Sion lapidem offenſionis & petram ſcandali, & omnis
qui crediderit in eum non confundetur.] Sciendum autem eſt, quod in Eſaia prophe
ta hoc teſtimonium ita ſcriptum ſit: Ecce ego mittam in fundamenta Sion lapidẽ pre-
Eſa.28 cioſum, electum, angularem, præclarum in fundamenta eius, & qui crediderit in eum
non erubeſcet: Apoſtolum autem lapidem offenſionis & petram ſcandali, de alio lo-
co ipſius Eſaiæ prophetæ huic teſtimonio inſeruiſſe, in quo ita ſcriptũ eſt, & non tan-
quam lapidi offenſionis occurretis ei, neq; ut lapidi ruinæ: & ex utroq; loco excerpen
tem quæ aſſertionibus commoda uidebantur aptaſſe. Veruntamen dominus Ieſus
quem plurimis ſed ſalutaribus & bonis nominibus compellari inuenimus, mirum for
taſſe uideatur cur in hoc loco quem de Eſaia propheta ſumpſit apoſtolus, lapis offen-
ſionis & petra ſcandali nominetur: cum utiq; bono domino, & patris bono filio quæ-
cunq; ſalutaria uidentur aptanda ſint, ut pax iuſtitia & ueritas, & oſtium quo intratur
ad patrem, & pa ſtor, & leo de tribu Iuda, uel catulus leonis qui excitatur à ſomno, uel
ſanctificatio, uel redemptio, & cętera huiuſmodi quæ dignationi eius conuenire uide
antur. Sed uide ſi poſſumus etiam lapidem offenſionis & petram ſcandali oſtendere
quatenus ei competenter poſſit aptari. Offenſio & ſcandalum unum prope atq; idem
ſignificant. Scandalum etenim dicitur cum in uia obiex aliquis inuenitur, qui greſ-
ſum incedentis uel ſcandentis impediat. Inde ergo ſcandalum tractum eſt. Quia igi-
tur hi qui erant in Sion uias non bonas incedentes, iter perditionis concito pede cur-
rebant, malis ſuis fauentes inuicem, ſicut propheta dicit, quia laudatur peccator uſ-
que benedicetur, ueniens ergo dominus & ſaluator noſter, arguere cœpit uias eo-
Matt.23 rum & dicere: Væ uobis ſcribæ & Phariſæi. & iterum, Væ uobis diuitibus. & iterum,
Luc.6 Væ tibi Hieruſalem, quæ occidis prophetas, & lapidas miſſos ad te. Sed & multa his ſi
milia dicens, & arguens eos, impedire cœpit uias perditionis eorum, & effectus eſt eis
lapis offenſionis & petra ſcandali, non ſinens eos ingredi uiam latã quæ ducit ad mor
tem. Sic deniq; & in Oſee propheta ſcriptum eſt de his qui peccati iter incedunt. Pro
pter hoc, inquit, ecce ego ſepiam uiam eius ſpinis, & obſtruam uiam eius, & ſemitam
Act.9 ſuam non inueniet. Ponamus ergo iterum, ſi uidetur, in medio ipſum Paulum, qui ac-
ceptis quondam epiſtolis à ſacerdotibus, Damaſcum pergebat ut omnes uiros ac mu
lieres Chriſto credẽtes uinctos perduceret Hieruſalem. Cum autem ageret iſtud iter
peccati, occurrit ei dominus Ieſus in uia, & ad tempus eum cæcitate percuſſit: & fa-
ctus eſt illi, quantum ad ipſum propoſitum ſpectat quo illuc pergebat, lapis offenſio-
nis & petra ſcãdali, ut illud iter peccati quod tenebat, explere non poſſet. Sed con-
uerſus credidit ei qui uiam ſuam excluſerat, & quibuſdam ſentibus comminationis
obſtruxerat, & credens in eum non erubeſcet.

LIBER VIII CAPVT X.

Fratres, uoluntas quidem cordis mei, & obsecratio apud deum fit pro illis in salutem. Et reliqua, usque non sunt subiecti.] Et ex initio & præcedente textu epistolæ diximus Paulum nunc pro gentibus, nunc etiam pro Israel facere sermonem. Quia ergo in his quæ nuper exposita sunt, multis testimonijs aduersum Israel usus est prophetarum, ita ut proferret de Esaia, Nisi dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorra similes fuissemus: & iterum, Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquiæ saluę fient: & hic addit quia Israel sectans legem iustitiæ in legem iustitiæ non peruenit: propterea nunc consolari rursus populum suum uolens, & per hoc inuitare ad fidem, dicit: Fratres, uoluntas quidem cordis mei & obsecratio apud Deum fit pro illis ad salutem. Et causam cur uoluntas sua & obsecratio pro illis habeatur, ostendit dicens.

Testimonium perhibeo illis quod æmulationem quidem dei habeant, sed non secundum scientiam.] Quamuis, inquit, tot & tantis inuoluti sunt peccatorum suorum malis, tamen ineffabilis zelus & æmulatio dei, hæc me commouit causa, ut obsecratio fieret pro ipsis ad Deum, ut uel in fine aliquando perueniant ad salutem. Habent enim zelum dei, sed non secundum scientiam. Et probat quomodo non secundum scientiam zelum Dei habent, dicens. Ignorantes enim Dei iustitiam, & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti.] Non multum ergo prodest habere zelum Dei, & non habere scientiam dei. Deniq; Iudæi putantes zelum se dei habere, sacrilegi extiterunt in filium Dei: quia non secundũ scientiam zelati sunt, sicut Phinees filius Eleazari, qui secundum scientiam zelatus interemit Madianitidem pariter & Num.25 Israelitam fornicantem cum ea: & sicut Helias qui dixit, Zelans zelatus sum omnipotenti deo Israel quia dereliquerunt pactum domini filij Israel, prophetas tuos occide- 3.Reg.19 runt, & altaria tua subuerterunt: & sicut Mathathias, de quo in primo libro Macca- 1.Macca.2 bæorum scriptum est: quia zelatus est in lege dei, & intremuerunt renes eius, & ascendit furor eius secundum iudicium. Horum omnium zelus & æmulatio secundũ scientiam fuit. Iudæorum uerò zelus non erat secundum scientiam, idcirco quia ignorantes dei iustitiam propriam conabantur, id est quę hominibus iustitia uidebatur, implere: cum utique ipsos magis iustitiæ dei qui est Christus, conueniret obedire. Sed uide nunc ne forte non illis solis dici sermo iste uideatur, qui zelum dei habent, sed non secundum scientiam. Similiter enim potest dicere apostolus & de alijs, quia testimoniũ perhibeo eis quod timorem dei habeant, sed non secundum scientiam: & de alijs qui charitatem dei habent, sed non secundum scientiam. Si enim habeat quis affectum erga deum, ignorat autem quia charitas patiens est, debet esse benigna, non inuidens, non perperam agens, non inflata, non ambitiosa, non quærens quæ sua sunt: hæc & his similia si in charitate non habeat, sed in solo affectu diligat deum, competenter & ad ipsum dicetur quia charitatem dei habet, sed non secundum scientiam. Similiter autem dici potest & de alio, quia fidem dei habet, sed non secũdum scientiam, si ignoret quia fides sine operibus mortua est: & quia fides dei non in solis uerbis est, quæ interdum ab alio composita uel scripta discuntur, sed in affectu mentis. Talē quondam habuit illa quæ dixit, Si tetigero fimbriam uestimenti eius salua ero. Si quis ergo non Matt.9 ita habeat fidem ut ex actibus suis bonis cui credit ostendat, potest & ad ipsum dici quia fidem dei habet, sed non secundum scientiam. Potest & de alio dici quia charitatem dei habet sed non secundum scientiam: quippe si ab hominibus laudari uult. Et alius abstinens dici potest, sed non secundum scientiam, si propterea ieiunat ut hominibus placeat. Et sic per singula quæq; quæ gerimus, nisi scientiam, & intellectum geramus, potest ad nos dici, quia habemus zelum boni operis, sed non secundum scientiam. Et ideo danda est præcipue opera scientiæ, ne res nobis infeliciter accidat, ut in fide positi frustremur à fide, zelum habentes bonorum decidamus à bonis. Vis autem scire quia potest qui scientiam non habet euanescere in fide? Audi ipsum Paulum quibusdam dicentem: Nisi sine causa credidistis. Accidit ergo sine causa credidisse his qui scientiæ operam non dant, ut in eo quod crediderunt etiam intellectum ueritatis accipiant. Deniq; & apostoli hanc esse differentiam fidei simpliciter traditæ, & fidei

Luc.17 quæ eſt ſecundum ſcientiam peruidentes, dicebāt ad ſaluatorem, Auge nobis fidem:
hoc eſt, ut haberites eam fidem quæ non eſt ſecundum ſcientiam, habeamus eam quæ
eſt ſecundum ſcientiam. Intantum Iudæis teſtimonium perhibet Paulus, quod æmu-
lationem dei habeant, licet non ſecundum ſcientiam: tamen quia utcunq; habent æ-
mulationem dei, cauſam dederūt apoſtolo qua obſecrationem pro illis offerret deo.
Melius enim eſt habere zelum dei, licet non ſecundum ſcientiam, quàm penitus non
Matt.13 habere. Qui enim habet, ſicut ſcriptum eſt, dabitur ei uel in nouiſſimis cum omnis Iſ-
rael ſaluus fiet. Qui autem non habet, etiam quod habet auferetur ab eo. Finis enim
legis Chriſtus ad iuſtitiam omni credenti. Moyſes enim ſcribit, quia iuſtitiam quæ ex
lege eſt qui fecerit homo uiuet in ea. Quæ autem ex fide eſt iuſtitia, ſic dicit: Ne dixe-
ris in corde tuo, quis aſcendet in cœlum? id eſt Chriſtum deducere. Aut quis aſcendet
in abyſſum? hoc eſt Chriſtū à mortuis reuocare. Sed quid dicit ſcriptura?] Finis em̄ le-
gis Chriſtus, hoc eſt perfectio legis, & iuſtitia Chriſtus eſt, ſed credentibus. Non cre-
dentes uerò qui non habent Chriſtum, perfectionem non habent legis, & idcirco nec
ad iuſtitiam poterunt peruenire. Moyſes enim ſcribit, quia iuſtitiam quæ ex lege eſt
qui fecerit homo uiuet in ea. Quæ autem ex fide eſt iuſtitia, ſic dicit. Iam & in ſuperio-
ribus apoſtolus duarum iuſtitiarum fecerat mentionem, ubi dicit, quia ignorans dei
iuſtitiā, ſuā iuſtitiā ſtatuere quærebat Iſrael: & hic nunc duas iterū iuſtitias dicit, unam
quæ ex lege eſt, & aliā quæ ex fide eſt. Sed mihi uidetur quod illa quàm ſuperius dixit
ignorari ab Iſrael dei iuſtitiam, ipſa ſit iuſtitia hæc quæ ex fide eſt: illa uerò de qua di-
cit, Suam iuſtitiam uolentes ſtatuere, ipſa ſit de qua & hic Moyſi uerbis inſinuat, quia
iuſtitiam quæ ex lege eſt qui fecerit homo uiuet in ea. Sed uide iuſtitiarum differen-
tiam pariter & uitarum. Illa enim iuſtitia dei, id eſt Chriſtus qui factus eſt nobis iuſti-
Ioan.17 tia à deo, & pax, uide quomodo dicit: Hæc eſt autem uita æterna, ut cognoſcant te ſo-
lum uerum deum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum. Hæc ergo iuſtitia non tantum ui-
tam præbet, ſed æternam uitam. Illa uerò legis iuſtitia quam qui fecerit homo non di-
xit in æternum, ſed tantummodo uiuet in ea: quod finis legis (ut apoſtolus dicit) Chri
ſtus eſt, nec ipſa quæ ex lege eſt iuſtitia, ſine Chriſto adimpleri poterit, quia finem le-
gis non ſuſcipit Chriſtum. Hęc ergo quę ex fide eſt iuſtitia, quæ eſt Chriſtus, tanquam
uiuens & ſubſiſtēs hæc (inquit) dicit: Ne dixeris in corde tuo, quis aſcendit in cœlum?
hoc eſt Chriſtum deducere: Aut quis deſcendit in abyſſum? hoc eſt Chriſtum à mor-
tuis reuocare. Nec mireris quod cum Chriſtus ipſe ſit iuſtitia, quaſi de alio ita de ſe
hæc dicere uideatur. In multis enim locis inuenies ſaluatorem quaſi de alio ita de ſe lo
qui: ut in euangelio dicit, Et ſtatuet oues à dextris, hœdos autem à ſiniſtris: & dicet his
qui à dextris ſunt, & iterum qui à ſiniſtris ſunt ea quæ ſcripta ſunt. Quod ergo ait, Ne
dixeris in corde tuo, quis aſcendit in cœlum, aut quis deſcendit in abyſſum, exceptis
his quæ media interſerit, hoc eſt Chriſtum deducere, uel à mortuis reducere: &, pro-
pe eſt uerbum in ore tuo, & in corde tuo, ex Deuteronomio uidetur aſſumptum, ubi
Deut.30 hoc modo ſcriptum eſt. Mandatum hoc quod ego mando tibi hodie, non eſt ſupere-
xaltatum à te, neque longe à te. Non eſt in cœlo ut dicas: Quis aſcendet nobis in cœ-
lum & accipiet nobis illud, ut audientes faciamus illud? Neq; trans mare eſt ut dicas:
Quis tranſibit nobis trans mare, & accipiet illud, ut audientes faciamus illud? Iuxta te
eſt uerbum ualde in ore tuo, & in corde tuo, & in manibus tuis ut facias illud. Cum er-
go hæc à Deuteronomio aſſumpta ſint, & apoſtolus ſcribat, quia iuſtitia quæ ex fide
eſt ipſa hæc dicit, quæ eſt Chriſtus, ordine pio quæ in Deuteronomio dicuntur apo-
ſtolus à Chriſto dicta eſſe pronunciat. Ipſe eſt ergo qui dixit: Mandatum hoc, quod
ego do uobis hodie, non eſt ſuperexaltatum, neque longe. & cætera quæ ſequuntur.
Quid ergo eſt quod per hoc apoſtolus docet? Ne ſcilicet dicamus in corde noſtro,
& putemus quod Chriſtus in aliquo loco continetur, & non ubiq; eſt, ac per omnia
ipſe diffunditur: quippe qui cum eſſet in terris, dicebat quia eſſet & in cœlo. Sic enim
Ioan.3 loquebatur ad apoſtolos ſuos: Nemo aſcendit in cœlū niſi qui deſcēdit de cœlo filius
hominis qui eſt in cœlo. Non dixit qui fuit, ſed qui eſt in cœlo. Et rurſum ne putemus
eum eſſe in cœlo tantummodo, uacare autem eius præſentia abyſſum, ideo iuſtitia
quæ ex fide eſt dicit: Ne dixeris in corde tuo, quis aſcendit in cœlum? Et quaſi hoc ſi-
mile ſit

mile sit dicenti, Christum deducere de cœlo, ita addidit apostolus, hoc est Christum deducere. Et rursum si quis mente & cogitatione descendat in abyssum, putans ibi tantum contineri Christum, quasi simile sit Christum reuocare à mortuis, ita subiungit, hoc est reducere Christum à mortuis. Sed ita (inquit) debes sentire de Christo, tanquam de uerbo, & ueritate, & sapientia, & iustitia dei. Hæc autem omnia non in loco quæruntur, sed ubiq; adsunt, neque ab inferni locis euocantur, sed mente sola intellectuq; capiuntur. Tanquam uerbum ergo & sapientia. Prope est uerbum in ore tuo & in corde tuo, & hoc est uerbum fidei quod prædicamus, quia si confitearis in ore tuo dominum Iesum, & credideris in corde tuo quod deus suscitauit eum à mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.] Debemus etiam hoc scire, quod aliud est possibilitatem esse in aliquo, aliud efficaciam uel efficientiam, quod Græci endelechiam & energiam uocant. uerbi causa, paruulus nuper natus possibilitate rationabilis homo est, potest enim esse rationabilis si adoleuerit: & possibilitate etiam faber & gubernator & grammaticus dicitur: possibile enim est ut horum aliquid sit. Efficacia uerò uel efficientia, hoc est re ipsa atq; effectu, nihil eorum est dum est paruulus: sed si cœperit uel rationis iam capax esse, uel aliquid fabrilis artis, aut cuiuslibet alterius efficere, tunc iam efficacia rationabilis, dicitur, uel faber, uel si quid aliud est quod effectu operis agit. Hoc ergo modo etiam Christus, qui est uerbum dei, possibilitate quidem iuxta nos, hoc est, iuxta omnem hominem esse credendus est tanquam ratio paruulis. Efficacia uerò in me esse dicitur, cum in ore meo confessus fuero dominum Iesum, & in corde meo credidero quod deus illum suscitauit à mortuis. Vis autem scire quia adest ubiq;, & medius est etiam eorum qui ignorant eum, & non confitentur? Audi quomodo Ioannes Baptista de eo hæc ipsa testatur. Medius uestrum stat quem uos nescitis, qui post me uenit. Est ergo medius etiam inter eos qui eum nesciunt, sed possibilitate eis medius est non efficacia. Possunt enim eum capere, sed nondum capiunt. Efficacia uerò uel efficientia est inter illos medius quibus dicebat: Vbicunq; fuerint congregati duo uel tres in nomine meo, in medio eorum sum. Isti enim confitebantur in ore suo dominum Iesum, & credebant in corde suo quod deus illum suscitauit à mortuis. Alioquin absurdum, si & inter eos qui in nomine eius cõgregantur, medius esse dicitur, & inter eos qui eum nesciunt, nisi huiusmodi differentia teneatur, quod inter ignorantes & nondum credentes possibilitate medius dicitur, inter credentes uerò efficacia, id est rei ipsius & operis effectu. Verum & illud obserua quod ait: Quia si confitearis in ore tuo dominum Iesum, & credideris in corde tuo quod deus suscitauit illum à mortuis, saluus eris. Videbitur enim quibusdam per hæc, quia etiamsi desint alicui boni operis priuilegia, etiam si uirtutibus operam non dederit, hoc ipso tamen quod credidit, non pereat, sed saluetur, & habeat salutem etiam si beatitudinis gloriam habere non potuerit. Sed uide ne magis illud intelligi debeat, quod qui uero & non falso confitetur ore dominum Iesum, & corde credit, pariter confiteatur se dominatui subiectum esse sapientiæ, & iustitiæ, & ueritatis, & omnibus quæ Christus est: nec sibi ultra esse dominum mammonam, id est neq; auaritiam sibi ultra, neq; iniustitiam, neq; impudicitiam neque mendacium dominari. Semel enim dominum Iesum Christum confessus nulli horum se seruire profitetur. Sed & credens in corde suo quod deus eum suscitauit à mortuis, certum est quia suscitauit eum ad iustificationem sui. Alioquin quid proderit scire me & credere quod Iesum suscitauit deus à mortuis, si in me ipso non habeam eum suscitatum? Ergo si non in nouitate uitæ ambulo, & uetustatis peccandi consuetudinem fugio, nondum mihi Christus surrexit à mortuis. Ad hunc autem sensum etiam ea conueniunt quæ sequuntur, quando ait. Dicit enim scriptura, quia omnis qui credit in eum non confundetur.] Hoc autẽ apud Esaiam scriptum est. Quod si omnis qui credit in eum non erubescit: erubescit autẽ omnis qui peccat, sicut Adã peccauit & erubuit, & abscondit se: qui adhuc ruborem peccati incurrit, credere non uidetur.

Ioan. 1

Matt. 18

Non enim est distinctio Iudæi & Græci. Idem enim ipse dominus omnium diues in omnes qui inuocant eum. Omnis enim quicunq; inuocauerit nomen domini saluus erit.] Quomodo non sit distinctio in fide Iudæi & Græci, suprà iam frequenter ostendimus.

dimus. Quod autem idem sit dominus omnium, secundum hæc accipies quæ nuper
edidimus, hoc est si iustitia nobis & ueritas & sanctificatio & sapientia, quod totum
est Christus dominus, dominetur. Hęc sunt eius diuitiæ, utpote in quo thesauri sapien
tiæ & scientiæ sunt absconditi. Quas tamen diuitias non dixit largiri eum omnibus
hominibus, sed omnibus quicunq; inuocauerint nomen eius. Sed & in hoc similis ui-
detur quæstio ut in prioribus oboriri. Neq; enim omnes quicunq; inuocauerint nomē
eius salui esse possunt, etiā si non egerint opera inuocati nominis digna, maxime cū &
Prouerb.1 sapiētia dei in prouerbijs dicat, Erit enim tempus cum inuocabitis me, ego autem nō
exaudiam uos. In quo uidetur mihi sapiētia coarctare & perurgere eos qui saluari uo
lunt, ut citius inuocent sapientiam neq; morentur, neq; differant: ne forte cum statu-
tum tempus acceptabileq; præterierit, in quo pœnitēdi facultas est, tarde hi post hæc
inuocent ubi pœnitentiæ locus non est: & tunc dicit quia inuocabitis me, & ego non
exaudiam uos. Sermo tamen hic quem ponit apostolus, id est: Quicunq; inuocauerit
Ioel.3 nomen domini saluus erit, apud Ioel prophetam hoc modo scriptus est: Et dabo pro
digia in cœlo sursum, & signa in terra deorsum, sanguinem & ignem & uaporem fu-
mi: Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem, antequam ueniat dies domini
magnus & nobilis, & omnis quicunq; inuocauerit nomen domini saluus erit. Vide-
tur mihi tamen grande aliquid in scripturis diuinis sub hoc inuocationis nomine de-
Gen.4 signari, non de qualibuscunq; uiris, sed ingentibus & præcipuis. Scribitur quia Enos
prius sperauit inuocare nomē domini. & in psalmis: Moyses & Aaron in sacerdotibus
eius, & Samuel inter eos qui inuocāt nomen eius. & reliqua usq; Loquebatur ad eos.
Quomodo ergo inuocabunt in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei
quem nō audierunt? Quomodo uerò audient sine prędicante? Quomodo autem prę
dicabunt nisi mittantur? Sicut scriptum est, Quàm speciosi pedes euangelizantiū pa-
cem, euangelizantiū bona. Manifeste apparet in his per hoc quod dicit, Quomodo
ergo inuocabunt in quem non crediderunt? illud quod superius posuit de propheta
dictum, quia omnis quicunq; inuocauerit nomen domini saluus erit. Subiungit: Quo
modo ergo inuocabunt in quem non crediderunt? Christo enim Iudæi non credide-
runt, ideo nec inuocant eum cui non crediderunt. Sed & in principio epistolæ quam
1.Cor.1 ad Corinthios scribit, ubi dicit: Cum omnibus qui inuocant nomen domini Iesu Chri
sti in omni loco ipsorum & nostro: eum cuius nomen inuocatur deum, Iesum Chri-
stum esse pronunciat. Si ergo & Enos, & Moyses, & Aaron, & Samuel inuocabant
dominum, & ipse exaudiebat eos, sine dubio Christum Iesum dominum inuocabant:
& si inuocare domini nomen, & adorare deum, unum atq; idem est, sicut inuocatur
Christus, & adorandus est Christus, & sicut offerimus deo patri primo omnium ora-
tiones, ita & domino Iesu Christo: & sicut offerimus postulationes patri, ita offeri-
mus postulationes & filio: & sicut offerimus gratiarum actiones deo, ita gratias offe-
rimus saluatori. Vnum namque utrique honorem deferendum, id est deo patri & fi-
lio, diuinus docet sermo cum dicit, ut honorificent filium sicut honorificant patrem.
Quod autem de epistola ad Corinthios proposuimus, ubi apostolus primo quidem
dicit de ecclesia dei quæ est Corinthi, Sanctificatis in Christo Iesu uocatis sanctis:
& post hæc quasi alterius gradus & alterius ordinis, ita subiungit quosdam, de qui-
bus dicit: Cum uniuersis qui inuocant nomen domini Iesu Christi in omni loco ip-
sorum & nostro: uidebitur fortassis habere aliquid differentiæ, quod illos quidem
ecclesiam dei nominat, & sanctificatos, & uocatos sanctos: istos autem tantum
quia inuocant nomen domini nostri Iesu Christi. Et uide ne forte ista diuersitas ta-
le aliquid ostendat, quale & præsens uidetur habere capitulum, in quo docet non
posse inuocare nomen domini, nisi prius credatur in Christum. Cum autem credi-
derit quis Christo, etiam si nondum sanctificatus sit, & ecclesiæ corpori sociatus,
tamen necesse est ut iam inuocet eum cui credidit. Christus enim uenit mundum re-
conciliare deo, & credentes sibi offerre patri. Quos autem offert patri, spiritus sus-
cipit, ut sanctificet eos, tanquam cœlestis ecclesiæ primitiuorum membra uiuifi-
cet, atque in soliditatem totius corporis perfectionemq; restituat, ut ita demum eccle
sia dei non habens maculam aut rugam appellari mereantur. Prius ergo quàm ad
gradum

gradum istius perfectionis accedant, tanquam mediatoris dei & hominum inuocent nomen domini nostri Iesu Christi. Postea uerò quàm spiritus dei fuerit in corde eorum clamans abba pater, ipse spiritus etiam eos nomen patris edocet inuocare. Ideo ergo quomodo (inquit) inuocabunt, in quem non crediderunt? & in hoc arctissima eos conclusione constringit. Salus (inquit) non est nisi inuocanti, nemo uerò inuocat qui non credit. Ergo quia non creditis non inuocatis, quia non inuocatis non saluamini. Sed quomodo credent ei quem non audierunt? Quod non audierunt possumus sic intelligere, quia uel ipsum in carne positum, uel apostolos prædicantes de eo audire noluerunt. Sic enim & ipse dominus dicit, Qui uos audit, me audit, & qui uos spernit, me spernit. Potest autem & hoc intelligi, quod etiam nunc & semper Christus tanquam uerbum & ratio unicuiq; loquatur in corde, & de pietate doceat, de iustitia suadeat, de castitate, de pudicitia, & de omnibus simul uirtutibus protestetur, sicut & ipse dicit, Oues meæ uocem meam audient. Sic deniq; & in corde Pauli loquebatur, ita ut & ille diceret: An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus? Sequitur, Quomodo audient sine prædicante? In hoc magis prædicantium sermonem Christum ostendit audire, in quibus secundum ea quæ suprà diximus, Christus loqui & docere monstratur. Quomodo autē prædicabunt, nisi mittantur? Difficultas mihi quædam in hoc sermone uidetur exurgere. Si enim ita intelligimus, quod propterea non prædicent quia non mittantur, nullo autem prædicante nō audient, non credentes autem non inuocabunt, non inuocantes non saluabuntur: colligitur ex his, ut causa qua non sunt saluati, ad uitium redeat auctoris, qui non miserit prædicantes. Sed magis ad illum nos qui rectiorem intelligentiæ tramitem continet, deflectamus: & quod dixit, Quomodo prædicabunt nisi mittantur, sic accipiamus quasi dicat apostolus. Nos præcones & prædicatores Christi non possemus prædicare, nec annunciandi nobis uirtus ulla subsisteret, nisi adesset nobis ipse qui misit. Quòd si prædicantibus nobis audire non uultis, uestra iam culpa est, & si audientes non creditis, & non credentes non inuocatis, & non inuocantes salui esse nequitis. Quia ergo missi sunt ad prædicationem, idcirco de his qui ab ipso missi sunt scriptum est: Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona. Quòd pedes hic speciosos non corporales, sed spiritales dicat, puto quòd quamuis amicus sit quis literæ, negare non possit. Neq; enim in id ridiculi deducet apostolicum sensum, ut euangelistarum pedes quòd corporeis oculis uideri possint, putem ab eo decoros dici & speciosos. Sed illi sunt decori & speciosi pedes qui ambulant per uiam uitæ, secundum illum qui dixit, Ego sum uia. Intellige decoros & speciosos euangelizantium pedes qui per talem uiam merentur incedere. Isti sunt ergo pedes quibus & Paulus cucurrisse cursum se dixit, sed sic cucurrisse ut comprehendat, id est animo quo tenditur & properatur ad cœlum. Gratifice autem pedes istos esse firmauit, quos Iesus discipulis lauat, & linteo quo præcinctus est tergit. Et quamuis corporaliter specie fuerit impletū, tamen Petro hoc solum quod fieri uidebat non intelligenti, & quasi honoris causa ne sibi seruo pedes lauaret dominus recusanti, audi quàm profundi mysterij proditur sermo. Si te (inquit) non lauero, non habebis partem mecum. Et iterum aliam similem huic uocem tanquam de se credentis scientiæ profert thesaurus, & dicit: Quod ego feci uobis, nescitis modo, scietis autem postea. & addidit: Quia si ego dominus & magister laui uestros pedes, & uos lauate pedes alterutrum. Exemplum enim dedi uobis. Videamus ergo quod sit istud exemplum, quo magistri discipulorum lauare debeant pedes, aut de qua aqua lauare. Si quis inueniat aquam uiuam, & si quis accipiat bibere à Iesu, & aqua illa fiat in eo fons aquæ salientis in uitam æternam, iste de hac aqua doctrinæ spiritalis potest lauare pedes discipulorum, & omnes ex animo ipsorum immunditias sordesq; diluere, & hoc faciens datum à magistro implebit exemplum. Speciosi ergo sunt pedes euangelizantium bona. De istis ut puto etiam pedibus in Canticis canticorum sponsa dicit ad uerbum dei: Laui pedes meos, quomodo inquinabo eos? Et de ipsis nihilominus dicitur: Tibiæ tuæ sicut columnæ marmoreæ cum basibus argenteis. Et fortassis quia hæc pulchritudo est in pedibus euangelistarum, propterea non uult eos dominus Iesus calceamentis operiri, & occultare speciem pul

Luc 10

Ioan. 10

2. Cor. 3

Ioan. 14

Ioan. 13

Cant. 3

chram,sed præcepit eis neq; calceamentũ habere in uia,Quæ autẽ bona sunt quæ euã gelizant,hoc est quæ annunciant,uideamus.Quamuis hoc ipsum quod dicit euangelizare, interpretetur bonum annunciare, quæ sunt tamen bona quæ bonis addidit, requiramus. Vnum & uerum bonum est deus, cuius imago bonitatis eius est filius, & spiritus eius,qui dicitur bonus. Istud ergo unum bonum, quia in deo patre & filio & spiritu sancto est,bona nominauit:hoc est enim quod annunciant euangelistæ, se-
Matt.28 cundum præceptum domini & saluatoris nostri dicẽtis:Ite, docete omnes gentes,baptizantes eos in nomine patris,& filij,& spiritus sancti.Hæc sunt ergo euangelizantium bona.Sed quoniã & ipse bonus nuncius dicitur, & annunciare de bonis, illa sit ratio quod nõ solum bona nũciant, sed & bene bona nũciant. Sunt enim nõnulli qui annũciant quidem & prædicãt de patre,& filio,& spiritu sancto nõ syncere, nõ integre:ut sunt omnes hæretici, qui patrem quidem & filium,& spiritum sanctum annũciant,sed nõ bene,nõ fideliter annũciãt. Aut enim male separãt filium à patre, ut alterius naturæ patrem,alterius filium dicant:aut male cõfundunt, ut ex tribus compositum deum,uel trinæ tantummodo appellationis in eo esse uocabulum putẽt.Qui autem bene annũciat bona,proprietates quidem patri,& filio,et spiritui sancto suas cuique dabit,nihil autem diuersitatis esse cõfitebitur in natura uel in substãtia. Qui ergo ita annũciant euãgelium nõ solum bona annũciant,sed bene et integre annũciant bona.Exemplum uerò de Esaia uidetur assumptum, sed ibi propheta ad ipsum dominũ
Esa.52 euãgelizandi officiũ retulit: ita enim ait, Quoniam ipse qui loquebar adsum,tãquam ora in montibus,ut pedes euãgelizantium auditum pacis,ut euangelizans bona. Verum uidetur mihi Paulus,quia propheta dixerat ut pedes euangelizantiũ auditum pacis,ut euãgelizans bona:& hoc quasi ex alterius comparatione memorasse:uelut si diceret,ita adero ut homo qui euãgelizat pacem,& euãgelizat bona.Hoc autem faciũt apostoli,idcirco de semetipsis hoc dictum,hoc est de apostolis, accepisse,ad quorum comparationem futurum & euangelizaturum bona per prophetas dixerat Christus. Sed non omnes obediunt euangelio. Esaias enim dicit.] Neque enim omnes ex gentibus euangelio crediderunt, neque omnes ex Israel. Plures tamen & multo plures ex gentibus quàm ex Israel. Quod ergo ait apostolus quia Esaias dixerit:

Domine quis credidit auditui nostro?] Quis pro raro dictum est:& obseruare debemus quod sermo hic in scripturis interdum pro raro, interdum omnino pro nullo
Osee 14 ponitur.uerbi gratia, ut cum dicit, Quis sapiens,& intelliget hæc? Quis ascendet in
Psal.15 montem domini?& quis est homo qui uult uitam? in his omnibus rarum quemq; significat. Vbi uerò dicit, Quis ascendit in cœlum, hoc est Christum deducere, uel quis descendit in abyssum, hoc est à mortuis reducere: hic quis nullus intelligitur. Nullus est enim qui ascendit in cœlum Christum inde deducere. Nunc ergo, Domine quis credidit auditui nostro,quod dicit Esaias, rarum quemq; significat.Scire nos tamen conuenit, quod domine quis credidit auditui nostro, in Hebræis exemplaribus domine non habetnr,sed iuxta interpretationem LXX seniorum: sic & apostolus hoc probans quod apud illos est, posuit domine. Videtur tamen Esaias hæc ex persona apostolorum prophetare, quibus creditum fuerat prædicationis officium: & ipsi cum raritatem credentiũ præcipue de populo Israel uident, ad dominũ dicunt: Domine, quis credidit auditui nostro? Sicut & illud ex persona illorũ dicitur. Quia annunciamus sicut puer ante ipsum,sicut radix in terra sitienti. Et ipsi sunt nihilominus qui dicunt uelut cũ ipso positi,& uidentes eum in habitu humano, quia uidimus eum,& non habebat speciẽ neq; decorẽ, & reliqua. Sed & si ad personas ipsorũ prophetarũ referantur hæc uerba,quasi qui apud dominũ conquerantur, quod ijs qui de Christo prophetauerint,nemo aut admodũ pauci ex populo crediderint, nõ uidebitur alienũ.Aut nõ est putandũ,quia Moyses dicat ad dominũ,Domine,nemo credidit auditui meo. Si enim credidissent literis meis,credidissent utiq; & Christo:de ipso enim ego scripsi. Ergo fides ex auditu. Auditus autem per uerbum Christi.] Hic uerbum Christi prædicationem de Christo significat. Neque enim illi soli crediderunt qui uerbum ab ipso domino loquente audierunt, sed multo plures sunt, qui alijs eum prædicantibus audierunt, sicut & ipse dominus prædixerat, loquens ad Thomam.

Thomam. Quia uidisti me(inquit)credidisti:beati qui non uiderunt & crediderunt. Ioan.20
Omne ergo uerbũ quod apostolus, & si qui alĳ ab ipso accepta gratia de Christo prædicauerunt,uerbum Christi esse pronunciat. Sed & in ecclesia si quis sapientiam quæ ex deo est,& ueritatem Dei loquatur,si quis uiam dei quę Christus est doceat,& iustitiam eius exponat,sine dubio quod loquitur uerbum Christi est. Sed dico.Nũquid non audierunt? Equidem,In omnem terram exiuit sonus eorum,& in fines orbis terræ uerba eorum.] Hoc de psalmo decimooctauo assumitur,ubi ait.Non sunt loquelę neq; sermones,quibus non audiantur uoces eorũ. In omnem terrã exiuit sonus eorũ, & in fines orbis terræ uerba eorum.In quo pro linguarum uarietate & sermonũ gentes sine dubio intelliguntur:& dicitur quia apostolorum Christi in omnem quidẽ terram sonus exierit:in fines uerò orbis terræ non sonus,sed uerba peruenerint.Quod ita intelligi potest,quia terrã imperitos quosq; & indocibiles homines dicat, ad quos non uerba,in quibus ratio fidei continetur, & explanatio sapientiæ,sed sonus fidei cõmuni & simplici prædicatione peruenerit: Finem uerò orbis terrarum eruditiores quosq; & prudentiores appellauerit.Finis enim perfectionem indicat rerum.Ad hos ergo tales non sonum uocis,sed uerba & rationem peruenisse pronunciat, quia utiq; audientes sermonem fidei etiam scrutari possunt & perquirere scripturas diuinas, ut cognoscant eorum uerborum quæ eis per apostolos annunciata sunt ueritatem. Et hanc esse in his differentiam sciens apostolus,id est in sono & uerbis,quodam loco ita dicit,Et sermo meus & prędicatio mea non sunt in suasorĳs sapientiæ uerbis,sed in ostensione spiritus & uirtutis:ut ostenderet uerbum quidem esse quo per uirtutem spiritus sapientia dei lucidius explanatur:prædicationẽ uerò hanc esse, propheta de qua dicit,quia in omnem terram exĳt sonus eorum:in qua scilicet simplex annunciatio fidei,& simplicioribus quibusq; sufficiens.Sed & alibi de semetipso dicit,quia sit prędicator,& apostolus,& magister gentium. In quo apostolus quidem generalis indicat nomen officĳ,qui non solum prædicet,sed & doceat. Prædicet quidem simplicem fidem,ut illis quibus ait, Nihil enim aliud iudicaui me scire inter uos nisi Christum Iesum,& hunc crucifixũ.Doceat uerò eos quibus dicebat,Sapientiam autem loquimur inter perfectos.In quibus ostenditur quod illis quidem sonum prædicationis intulit, his uerò sapientiam dei per uerba disseruit. Sed dico.Nunquid Israel nõ cognouit? Primus Moyses dixit.Ego ad æmulationem uos adducam in non gentem,in gentem insipientem,in iram uos mittam.] Videtur ea quæ superius dixit, de gentibus prolocutus,nunc uerò ut sibi moris est etiam de Israel subiungere, & uult quod inexcusabilis sit Israel testibus idoneis comprobare.Ipse(inquit)Moyses dicit ex persona dei:Ego ad æmulationem uos adducam in non gentem: de Christianis sine dubio dicens, qui à deo ad æmulationem prioris populi increduli & contẽptoris assumpti sunt.Sed uideatur fortassis gentem à deo fidei merito & deuotionis electã, Moyses iniuriosius compellasse,cum dicit,in non gentem:ita nihili ducere,ut nec gentem eam appellare dignetur,aut & si appellet,insipientes nominare.Sed nõ est iniuriosus Moyses,utpote amicus dei,erga electos eius:nec cõtumelia uidebit̃ in sermone, si ratio sermõis appareat. Vnaqueq; gens,uerbi causa,Ægyptiorũ,aut Syrorum, aut Moabitarũ pro eo quod proprĳs terminis,& lingua,& habitu,& moribus atq; institutis discernit̃, gens illa uel illa appellat̃:& neq; Syri,Ægyptĳ aliquãdo dicunt̃:neq; Moabitæ,Idumæi appellant̃,aut Arabes Scythæ.Christiani uerò nõ est una gens, sed ex omĩbus gentibus unus populus:& ideo Moyses pro summo honore nõ gentẽ eam nominauit,quia nõ erat una gẽs,sed si ita dici potest, omniũ gentiũ gentes. Verum excludi uidebimur in his quæ subsequunt̃,ubi dicit,In gentẽ insensatã, in iram uos inducã:quod & gentem eam,& insipientẽ nominauerit. Verũ ne in hoc quidẽ famulus domini Moyses contumeliam facit populo dei,sed præuidebat in spiritu,quod si quis uult sapiẽs esse, in hoc mundo insipiens fieri debet,ut sit sapiens apud deũ:& quia non cognouit mũdus per sapientiã deum,placuit deo per stultitiã prędicationis saluos facere credẽtes, quia per prædicationẽ crucis Christi,quæ est stultitia gentibus,cõgregabit̃ populus qui fiat in hoc mũdo stultus,ut sit sapiẽs apud deũ.Irascant̃ ergo Iudæi quod ipsis excusantibus & refutantibus,ad conuiuiũ regis inuitatæ sunt gentes, nõ aspicientes ad ea quæ du-

Esa.65 dum de hoc mysterio. Esaias autem audet & dicit: Inuentus sum à non quærẽtibus
me, palàm apparui his qui me non interrogabãt. Ad Israel autem quid dicit? Tota die
expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem.] Sicut in su-
perioribus sæpe ostendimus apostolum Paulum nunc de gentibus, nunc de Israel fa-
cere sermonem, nec tamen euidenter & palàm in mutationem declinare personæ: ita
& Esaias in his sermonibus facit, quos ad exemplũ apostolus protulit: & primas qui-
dem partes, id est Inuentus sum à non quærentibus me, palàm apparui inter illos qui
non interrogabant me, sine dubio de gentibus dicit: & ubi ille personam latenter im
mutat, apostolus euidentem distinctionem sermonibus suis dedit in eo quod addidit:
Ad Israel autem quid dicit? Et superiora quidem ad gentes, sequentia uerò exponit
ad Israel esse referenda, in quibus ait. Tota die expandi manus meas ad populum non
credentem & contradicentem. Sed primo omniũ quod ait, Esaias audet & dicit, ui-
deamus. Quid audet? uel quæ hæc prophetæ audacia? Si intẽdamus uerbis beati Ste
Act.7 phani dicentis, Quem enim prophetarum non persecuti sunt patres uestri, qui annun
ciabant de aduentu iusti? tunc Esaiæ intelligimus audaciam, qui persecutionibus &
morte proposita ausus est tamen de aduentu iusti prædicare, & pro bono audet etiam
mori. In quo tamen simul & illud ostenditur, quia non ut aliqui putant, prophetæ ne-
sciebant quid dicerent, & quasi alienato sensu suo prophetabant. Quod enim dicit a-
postolus de Esaia, quia audet & dicit, hoc indicat quia mortem contemnens & perse
cutiones quæ inferebantur, quãuis sciret sibi imminere periculum, audet tamẽ & præ
Act.20 dicat uerbũ dei: sicut & ipse Paulus dicebat, Scio quia uincula & carceres manẽt me
Hierosolymis, sed ego non facio chariorem animam meã mihi. Si ergo & Esaias scie-
bat quidem secandũ se esse & interficiendũ ab impijs, audet tamẽ, & ex persona Chri-
sti dicit, Inuentus sum à non quærentibus me: certum est quod gentes erant quæ Chri
stum nec quærere nouerant, nec de eo interrogare didicerant, inuenerunt tamen quẽ
non quæsierunt, quia ipse eos prior quæsiuit. Pastor est enim bonus, & ouem quæ pe-
rierat, requisiuit: & sapientia est quæ drachmam perditam quæsiuit, & quærens inue-
nit. Iudæi autem usq; adhuc quærunt de Christo, & interrogant scripturas de eo, & nõ
inueniunt, quia crux eius eis est scandalum, & ideo dicit ad eos: Tota die expandi ma
nus meas ad populum non credentem, sed contradicentem. Hoc est, cum penderet in
cruce, illi non solum non inuenerunt eum, sed insuper dixerunt: Si filius dei es descen
de nunc de cruce, & credimus tibi. Sed audi quid in sapientia Salomonis dicatur, quia
non inuenietur ab his qui tentant eum, apparebit uerò his qui non sunt increduli ad
eum. Sed ne hoc quidem à nobis conuenit ignorari, quod in exemplaribus Hebræo-
rum non habetur, Et contradicentem. Apostolus autẽ secutus est LXX interpretum
ueritatem in suis scriptis: sicut illi interpretati sunt, exponit.

CAPVT XI

D Ico igitur: Nunquid repulit deus plebem suam? Absit.] Quoniam ex his
quæ suprà dicta sunt uideretur forsitan populus Iudæorum repulsus esse à
deo, nec aliquid spei gerere, si quidem in æmulationem induxerit eũ deus
in non gentem, & in iram, & in gentem insensatam, & manifestus sit his qui eum non
quærebant, & inuentus sit ab eo qui de eo non interrogabat: propterea apostolus uo
lens ista curare, & ostendere quantum supersit salutis populo Israel si credant, & non
idcirco repulsi sunt quia gens sit Israel, sed quia increduli fuerint, ait: Non repulit deus
plebem suam quam præscijt. Et ut hoc præsenti probaret exemplo subiungit. Nam
& ego Israelita sum ex semine Abrahã de tribu Beniamin.] Et tamen fidem Iesu do-
ceo, & annuncio, quia ipse est Christus. Quod si mihi nõ obfuit quod sum Israelita ex
semine Abraham, quo minus Christo crederem, & ex fide eius iustificarer: certum est
quia non repulit deus plebem suam quam præsciuit. Quomodo autem illos quos prę
sciuit & uocauit, & quos uocauit illos & iustificauit, iam suprà dictũ est: quod præsci-
re deum non tantũ prænoscere futura, quod nec dubitari potest, sed probare, & scien-
tia sua digna ducere, in scripturis ponatur. Verũ ne parũ uideretur quod exemplo suo
non esse repulsam plebem dei docebat apostolus, ualidiora requirit exempla, & dicit.

An nescitis in Helia quid dicit scriptura? Quemadmodũ interpellabat deum aduersum Israel? Domine prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderũt, & ego relictus sum solus, & quærunt animã meam. Sed quid dicit diuinum responsum?] In quibus docet quod propheta aliquando zelo est repletus dei, cum aliquando apud deũ querelam populi præuaricatoris exponeret, qui non solum prophetas occidisset, & altaria subuertisset, uerũ & Heliã qui uidebatur solus superesse ex prophetis domini, conaretur extinguere. Et hoc Helia apud deum deplorante, audi quid ad eum oracula diuina respondeant, Reliqui mihi septem milia uirorum qui non curuauerũt genua sua ante Baal.] Baal idoli nomen est, ad cuius cultum populus ille relicta dei lege deciderat. Hæc sunt quæ apostolus ad exemplũ temporis præsentis adducit & addit. Sic igitur & in hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ dei saluæ factæ sunt. Si autem gratia iam non ex operibus. Alioquin gratia iam non est gratia.] Ostendendum ergo nobis pro uiribus est, quomodo sicut factũ est sub Helia, ubi omnem populum propheta simul putauerat refutatũ: inueniuntur septem milia uiri, qui permanserant in testamento dei: sic factum est etiam in aduentu Christi, & his temporibus quibus prædicabat Paulus. Et uide si possumus forte Ioannẽ baptistam, qui saluatoris præcessit aduentum, ponere in loco Heliæ: quandoquidem & euangelista tale ei testimonium perhibet, quia in spiritu & uirtute uenerit Heliæ, & ipse dominus dixerit de eo: Et si uultis scire ipse est Helias. Qui habet aures audiendi audiat. Hic ergo quia in spiritu & uirtute uenerat Heliæ, intantum desperauerat de populo illo, ut non eos diceret filios Abrahæ, sed generationem uiperarum, & his adderet. Nolite dicere quia patrem habemus Abraham. Dico enim uobis quia potens est deus de lapidibus suscitare filios Abraham. Huic ergo ista de populo conquerenti respondeatur à domino saluatore nostro. Ego scio quos elegerim. & iterum, Oues meæ uocem meã audiunt, & ego præcedo eas, & sequuntur me meæ. & iterum, Habeo alias oues quæ nõ sunt de hoc ouili, & illas oportet me adducere. Quid autem & ipse numerus septẽ milia uirorũ indicet uideamus. Septimus numerus ad requiem pertinet: Septima enim die requieuit deus. Audi ergo & Christus credentes sibi quomodo ad requiem inuitat, & dicit. Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & inuenietis requiem animabus uestris. Ad istum ergo septenarium numerum pertinet omnis, qui ueniens ad Christum deposuit onera peccati, & requiem salutis inuenit. Recte ergo apostolus dicit, quia & sic in hoc tempore reliquiæ secundũ electionem gratiæ saluæ factæ sunt: reliquias dicens eos qui ex circumcisione crediderunt, tam apostolos cum quibus se quoq; annumerat, quàm cæteros qui cum ipsis secuti sunt fide Iesu Christi. Sed quod dicit secundum electionem gratiæ factas esse reliquias, hæc mihi uidetur superflua esse electionis adiectio: potuit enim dicere, reliquiæ per gratiã saluæ factæ sunt. Sed ostendit per hæc esse gratiam & sine electione, & cum electione. Nam omnes quidem qui per fidem saluantur, sine dubio per gratiam saluantur: qui autem per electionem gratiæ saluantur, perfectiores animæ mihi uidentur ostendi. Sicut & Israel dicitur omnis qui descendit de genere Israel: ille autem uerus Israel est, qui mente pura, corde syncero uidet deum. Ex hoc accipere possumus, quod omnes quidem qui ad fidem ueniunt Christi, per gratiam ueniunt: qui uerò donum gratiæ operibus uirtutis & puritate cordis exornant, isti non solum per gratiam, sed per electionem gratiæ saluari dicunt à Christo. Denicp & ipse apostolus Paulus si quis eum in uerbis suis diligenter obseruet, uidet quomodo huiusmodi distinctionibus utitur: alibi secundũ carnẽ nominans Israel, alibi super eo carnis omnino nõ faciens mentionẽ, sicut in præsenti loco: ubi cũ diceret, quia non repulit deus plebem suã, & nobilitatẽ Israeliticæ animæ uellet exponere, ait: Nam & ego Israelita sum. In secũda uerò ad Corinthios ubi quibusdã de Israelitico genere secundũ carnẽ gloriantibus cogit respondere, uide quid præmisit. Quæ loquor (inquit) non secundum deum loquor, sed quasi in insipientia in hac substantia gloriandi, quoniã quidem multi gloriantur secũdum carnẽ, & ego gloriabor. Et post aliquanta dicit. Hebræi sunt, & ego: Israelitæ sunt, & ego: semen Abrahæ sunt, & ego. Sic ergo ubi de Israel loquebatur, illo interiore homine (talis est enim plebs illa quam præsciit deus, & non repulit) non dicit secundum carnẽ Israel. Ad eos uerò qui carnis genere

3 Reg. 19
Matth. 11
Matth. 3
Ioan. 10
Gen. 2
Matth. 11
2 Cor. 11

genere gloriabantur præmisit, quod de huiusmodi gloriatione neq; secundum deum
loqueretur, neq; in sapientia, sed ut ipse dicit in insipientia. Tales ergo sunt reliquiæ
quæ secundum electionem gratiæ saluæ factæ sunt. & addidit: Si autem gratia, iam nõ
ex operibus. Sciendum est quia opera quæ Paulus repudiat, & frequenter uituperat,
non sunt iustitiæ quæ mandantur in lege, sed ea in quibus hi qui secundum carnem le-
gem custodiunt, gloriantur, id est uel circumcisio carnis, uel sacrificiorũ ritus, uel ob-
seruatio sabbatorum & neomeniarum. Hæc & huiusmodi sunt opera ex quibus dicit
neminem potuisse saluari, & de quibus in ipso loco dicit, quia non ex operibus. Alio
quin gratia, iam non est gratia. Si enim per hæc quis iustificatur, non gratis iustificat.
Qui autem per gratiam iustificatur, ista quidem opera ab eo minime quæruntur, sed
1Cor.15 obseruare debet ne accepta gratia inanis fiat in eo: sicut & Paulus dicit, Quia gratia
eius in me uacua non fuit, sed amplius quàm omnes illi laboraui. Et iterũ addidit tan-
quam memor gratiæ: Non ego (inquit) sed gratia dei mecum. Non facit ergo inanem
gratiam ille qui digna ei opera subiungit, & gratiæ dei non existit ingratus. Qui enim
post consecutam gratiam peccat, ingratus fit ei qui præstitit gratiam. Si autẽ non ina-
nem feceris gratiam, multiplicabitur tibi gratia, & tanquam mercedẽ boni operis gra
1Pet.1 tiarum multitudinem consequeris, sicut & ipse scribit, & Petrus in epistola sua dicit:
1Pet.4 Gratia uobis & pax multiplicabitur in recognitione dei. & iterum alibi. Vt boni di-
spensatores multiplicis gratiæ dei. Quid ergo? quod quærebat Israel hoc nõ est con
secutus, electio autem consecuta est, cæteri uerò excæcati sunt sicut scriptum est.] In
his apostolus Israel in duas diuidit partes: quarũ unam electionem uocat, quæ conse-
cuta sit quod quærebat: aliam cęteros appellat, qui non solũ consecuti non sunt quod
Esa.6 quærebant, sed excæcati sunt spiritu compunctionis. Quibus etiam deum dedisse di-
cit oculos ut non uideant, & aures ut non audiant, usq; in hodiernũ diem, hoc est usq;
ad consummationem seculi. Sed quæstio nobis mouetur, quomodo de bono deo di-
ctum uideat, quod ipse dederit oculos residuo Israel quibus non uideant, & aures qui
bus non audiant. Et uide ne forte hæc magis retributio sit & merces incredulitatis, se-
cundum ea quæ in superioribus exposuimus: ubi quia non reprobauerunt deum habe
re in notitiam, tradidit eos deus in reprobum sensum: & hic enim oculos & aures cor
dis non corporis dicit, quia excæcati sunt & non audiunt: hi utiq; qui Christum uidẽ-
tes in corpore, & audientes doctrinam, neq; credere operibus quæ uidebãt, neq; uer-
bo quod audiebant obedire uoluerunt. Verum de hac quæstione sufficienter nobis
in primis huius epistolæ partibus dictum est. Vbi uerò scriptũ sit hoc ipsum quod di-
cit apostolus, Sicut scriptum est, Dedit illis deus spiritum compunctionis, oculos
ut non uideant, aures ut non audiant usq; in hodiernum diem.] Ego hactenus inueni
re non potui. Si quis uerò diligentius quàm nos intendit in scripturis diuinis, si inue-
nerit manifestet. Puto tamẽ hoc modo dixisse apostolum, Cæteri uerò excæcati sunt,
sicut scriptum est de eis, dedit illis deus spiritum compunctionis: ut suis uerbis dicere
uideatur dedisse eis spiritum compunctionis, secundum ea quæ de cæcitate oculorũ,
& auditu auriũ per Esaiam dicta sunt. Esaias enim ita dicit. Vade, & dic populo huic:
Auditu audietis, & non intelligetis, & uidentes uidebitis, & non uidebitis. Incrassatũ
est enim cor populi huius, & auribus suis grauiter audierunt, & oculos suos clauserũt,
ne forte uideant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, & sa
nem eos. Hunc ergo sensum Esaiæ uidetur apostolus suis quidem sermonibus protu-
lisse, sed quod prophetæ sensum dicebat, addidisse, Sicut scriptum est. Similiter autem
Psal.69 & de his facit quæ per Dauid dicta esse pronunciat. Et Dauid dicit. Fiat mensa eo-
rum coram ipsis in laqueum, & in captionem, & in scandalum, & in retributionem il-
lis. Obscurentur oculi eorum ne uideant, & dorsum eorum semper incurua.] Quod
enim dicit, Fiat mensa eorum in laqueum, & in captionem, & in scandalũ: In captio-
nem in psalmo non habetur scriptum, neq; in nostris LXX interpretum exemplari-
bus, neq; in Hebręorum. Et rursum in psalmo habetur, Fiat mensa eorum corã ipsis in
laqueum: Apostolus autem non posuit coram ipsis. Hæc de sermonũ ordine & assum
ptorum testimoniorum qualitate memorauimus, ut ostẽdamus per singula, quod au
ctoritas apostoli nequaquã Hebræorũ exemplaribus fidẽ facit, nec uerbis semper in-
terpretatum

terpretatum seruat, sed scripturarum sensum uerbis quibus competit explicat. Nunc ergo uideamus quomodo propositi capituli sensus debeat explicari. Cæcitatem cordis, quia reliquus Israel, hoc est qui non credit, excæcatus est, duobus propheticis testimonijs probat, uel quod de Esaia uel quod ex Dauid uidetur assumptũ, & in utroque quodammodo idem sensus exponitur. Nam & hic oculi eis dantur quibus non uideant, & aures quibus non audiant: & illic optatur ut coram ipsis mensa eorum fiat in laqueum, & in captionem, & in retributionem, & in scandalum, & ut obscurentur oculi eorum ne uideant: & quomodo hæc digne credantur dici, & maxime ex persona Christi in psalmo, non otiosum uidetur ostendere. Vide ergo si hoc modo possumus explicare quod quæritur. Sicut oculis corporis utitur unusquisque ad uidendum siue bona, siue mala, & in potestate habet uel eleuare oculos ad cœlum, & per id quod uidet conditorem eius agnoscere, & collaudare creatorem, uel conferre ad spectacula circi, uel theatri, uel quarumlibet sordidarum oblectamenta uisionum, quibus aut libidinem, aut rapacitatem, uel alia quæque uitia amans inflammetur: ita mihi intelligo animæ etiam oculos, quibus alij utuntur quidem ut uerbum dei & doctrinam ueritatis agnoscant, ac sapientiæ eius quotidie capiant profectum: alij uerò utuntur his oculis in contrarium exercentes scilicet semetipsos, quotidie inquirentes quomodo dogmata ueritatis infringant, & fidem Christi quantum ipsis uidetur impugnent. Ponamus ergo aliquem orare pro his qui perspicaces & argumentosi sunt in falsa scientia, & dicere: Det illis deus oculos ut non uideant peruersi sensus acumina: & aures ut nõ audiant mendacij scilicet magistros, & obscurentur oculi eorum ne uideant: non tibi uidetur amplectendus is qui hæc optat eis per quæ eorum peccata minuantur? Multo enim melius est non sapere, quàm male sapere. Non inquã tibi uidetur, quod Marcion qui aduersum creatorem deum blasphema scripta composuit, uel Basilides, uel Valentinus, uel cæteri doctores prauorum dogmatum beati fuissent, si nullos quibus male sapientes erãt cordis oculos habuissent? De his & Esaias dicit. Væ scribentibus: Scribentes enim nequitiam scribunt. Similiter autem & pro his qui male docent, & mala loquuntur, orat Dauid in psalmis, & dicit: Muta efficiantur labia iniqua, quæ loquuntur aduersus iustum scelus in superbia & contemptu. Ergo & de his Israel dicitur: Obscurentur oculi eorum ne uideant, & det illis deus oculos, ut nõ uideant. Hæc quantum ad oculorum cæcitatem pertinent, quæ male uiuenti incredulo Israel tanquam pro remedio quodam dari à deo uidentur, dicta sint. Nunc etiam de mensa quę in laqueum & in captionem, & in scandalum, & in retributionem eis fieri dicitur, uideamus. Sed primo ad eos pauca dicenda sunt qui allegorias in scripturis diuinis refutant, & irridere solent eos qui non in omnibus sequuntur historicum sensum. Dicant ergo nobis si mensam hic Iudæorum illam dicit propheta in qua prandere uel cœnare solent, ut ipsa eis fiat in laqueum, ut capiat eos: uel si ipsa mensa efficiatur eis in retributionem, ut ab ipsa pro his quæ deliquerunt recipiant ultionem, uel quomodo eis in scandalum sit, exponant. Quod si de his singulis explicare non ualeant, & risum suum in confusionem uiderint uersum, tunc nobiscum pariter ueniant, & requirant de scripturis diuinis qualiter mensa hæc Israel possit intelligi. Nobis igitur pro captu sensus nostri ita uidetur, quod omnes scripturæ quæ ante aduentum domini erant apud Israel (primis enim illis credita sunt eloquia domini) & omne quod appellatur uetus testamentum, mensa est Israel: in qua mensa si quis uolebat edere uerbum dei, appositis sibi legis & prophetarum sermonibus pascebatur, & hanc puto esse mensam de qua dicit Salomon: Si sederis cœnare ad mensam potentis, diligenter intellige quæ apponuntur tibi, & mitte manum tuam sciens quia talia te parare oportet. Sed & saluator ubi dicit: Cum manducaueritis & biberitis ad mensam meã: quid aliud mensam eius intelligimus nisi dignos, & eos qui capere possunt uerbum sapientiæ, & rerum scientiam docere? Hoc & in Prouerbijs Salomon de sapientia protestatur dicens: Sapientia ædificauit sibi domum, & supposuit septem columnas, immolauit uictimas suas, miscuit in cratera uinum suum, & parauit mensam suam. Omnis ergo scriptura mensa est sapientiæ. Sed uideamus quomodo hanc mensam orat Dauid fieri Israeliticis incredulis in conspectu eorum in laqueum, & in scandalum, & in captionem,

Esa. 10

Prouerb. 23

Luc. 22

Prouerb. 9

captionem,& in retributionem. Fit eis in laqueũ scriptura diuina, cum legunt ea quæ de Christo prophetata sunt, Hic ędificabit ciuitatem meam,& captiuitatẽ populi mei conuertet:& dicunt non esse hæc sub Iesu completa. Neq; enim ędificauit(ut aiunt)ciuitatem dei, neq; captiuitatẽ populi reuocauit. Sed hæc dicunt, quia sedentes ad mensam potentis non faciũt illud quod ammonuit Salomon, quod intelligibiliter intelligant quæ apposita sunt eis. Non enim uisibiliter hæc, sed intelligibiliter hoc est spiritaliter, facturus est Christus,& prophetatus est Christus. Nam ædificauit uere ciuitatem dei, sed ex lapidibus uiuis, in quibus suscitauit filios Abrahæ, ex ipsis ædificauit ecclesiam dei, ut conuertat captiuitatẽ populi, eorũ quos in peccatis captos diabolus detinebat. Illis ergo non ita intelligentibus, mẽsa hæc scripturę diuinæ facta est in laqueũ,& in captionem. Potest autẽ & illa captio mensæ huius uideri, qua dominus eos cepit cũ dixit ad eos: Quid uobis uidet̃ de Christo, cuius filius est? At illi responderunt, Da-
Psal.109 uid. Et dominus: Quomodo, inquit, Dauid uocat eum dominũ dicẽs, Dixit dominus domino meo?& non potuerunt ei respondere uerbum. Fit autẽ & in retributionẽ eis
Ioan.5 hæc mensa, ut breuiter dicã, secũdum uerbum domini quo ait: Putatis quod ego accusem uos apud patrẽ? Est qui accuset uos Moyses:& secũdum illud quod apostolus dicit, Quicunq; per legem peccauerunt, per legem iudicabũtur. Fit autem & in scandalum mensa hæc hoc modo. Ex scripturis didicerant Iudæi, quia Christus manet in eternum: Iesum uerò uidentes in carne,& non solum in carne, sed etiam in morte,& morte crucis, scandalizabantur in eum nescientes quia passus est ex infirmitate carnis, sed uiuit ex uirtute dei. Hæc ergo singula quia non intelligibiliter acceperũt quæ apposita sunt eis ad mensam potentis, scandalizati sunt,& ipsa mensa scripturarum diuinarũ facta est in scandalum eis,& obscurati sunt oculi eorum secundum ea quæ suprà diximus,& dorsum eorum curuatum est semper. Neq; enim deberent ultra cœlum aspicere, qui in creatorẽ cœli peccauerũt,& in dominum maiestatis. Sed & unicuiq; nostrũ uerendum est, ne forte hæc diuinorum mensa uerborũ, ad quam uidemur consedisse ut cibum uerbi dei pro possibilitate sumamus, fiat in laqueũ, uel in retributionem, uel in scandalum, si non intelligibiliter,& ut dignum est, mundos ex ea,& puros, ac spiritales cibos sapientiæ capiamus, etiam illud pariter obseruantes ne immundis & sordidis uestimentis, id est corpore ac corde polluto ad mensam sapientiæ consideamus, et speciem futuri in cœlis conuiuij iam nũc meditantes, per conuersionẽ & pœnitentiã indumenta quotidie mundiora & nuptialia præparemus, quibus utentes aulam sapiẽtiæ thalamos filij regis intrare mereamur. Dico ergo, nunquid sic offenderunt ut caderent? Absit. Sed illorũ delicto salus est gẽtibus, ut illos æmulentur. Quod si delictũ illorum diuitiæ sunt mundi,& diminutio eorũ diuitię gentium, quanto magis plenitudo eorum?] Cum exposuisset apostolus ea in quibus repudiatus est Israel,& introductæ sunt gentes,& enumerasset etiã prophetas, qui de cæcitate ipsorum,& laqueo,& retributione scandali prædixerãt: ne rursum gẽtibus insultandi causas & elationis materiam præberet, ipsum Israelis lapsum dicit talem fuisse, non ut illi caderent, sed ut delicto suo salutẽ gentibus darent:& ait, Dico ergo: Nunquid sic offenderunt ut caderent? Absit. Sed illorum delicto, salus gentibus. Et quomodo ex illorum delicto salus gentibus detur, ostendit: hoc est ut conuersionem gentiũ uidentes,& testamentũ dei, quod ipsi prius acceperant, illis traditum:& legem ac prophetas apud eos maiore & digniore haberi obseruantia, zelum capiant etiã ipsi in nouissimis saltem tẽporibus: & sicut nunc illorum lapsus salutem gentibus dedit, ita gentium fides & conuersatio Israeli æmulationẽ conuersionis conferat & salutis. Obseruandum tamen est, quod aliud ponit offendere ac delinquere,& aliud cadere.& offensioni quidẽ uel delicto remedium ponit: cecidisse autẽ eos quasi desperatio in hoc sit aliqua, non recipit. Dicit enim. Nunquid sic offenderũt, ut caderẽt? Absit. Sed illorum delicto salus gentibus. Et est mirũ quomodo in tot & talibus quæ de eis omnis epistolæ textus exponit, cecidisse tamen eos neget apostolus. Sed uidetur mihi quod Paulus cadẽdi differẽtias be-
Prouerb.24 ne nouerit,& aliud sciat esse cadere, secundum illud quod scriptũ est, Septies cadit iu-
Mich.7 stus,& resurgit.& iterũ, Noli mihi insultare inimica mea quia cecidi,& resurgã.& se-
Hier.8 cundum quod Hieremias dicit. Nũquid qui cadit nõ adijciet ut resurgat? aut qui auersus est

sus est non reuertetur? Sed & Iob de semetipso dicit: Tempore constituto paratus est ei cadere sub alijs, & donum eius diripi ab alienis. & in quarto Regnorum libro scriptum est: Cecidit Ezechias ab elatione cordis sui. Et omes hi casus de quibus in supra dictis sermonibus scripturam pronunciasse memorauimus, habent utiq; resurrectionem, & auersio eorum habet conuersionem. In præsenti uerò capitulo, quasi sciens apostolus quia si cecidissent resurgere omnino non possent, ita negat eos cecidisse, & ualde excusat in eo quod dicit: Nunquid sic offenderunt ut caderent? Absit. Ne forte ergo ad alium casum respiciens apostolus Israel excuset, & abneget cecidisse illum: de quo dicebat dominus & saluator noster: quia uidebam satanam sicut fulgur cecidisse de cœlo. Sed & illum de quo Esaias dicit: Quomodo cecidit de cœlo Lucifer, qui mane oriebatur? Hunc ergo talem casum negat cecidisse Israel. Illorum enim uel in fine seculi conuersio erit tūc cum plenitudo gentium subintrauerit, & omnis Israel saluus fiet: istius autem qui de cœlo cecidisse dicitur nec in fine seculi erit ulla cōuersio. Hūc ergo casum quem superius diximus, id est in quo qui cadit non adijciet ut resurgat, similem esse huic quam in ipso loco offensionem nominat apostolus aduertamus, & quod delictum appellat: quod mihi tale uidetur esse. Siquādo iustus in uno aliquo uictus, uerbi causa, uel in fragilitate carnis, uel alio quolibet delicto ceciderit, non tamē ideo ab omni legis obseruantia ceciderit: sed iustitiam teneat, misericordiam colat, fidem, pietatem, mansuetudinem seruet, & legē dei non negligat meditari: de hoc possumus dicere, quia nunquid sic offendit ut caderet? Absit. Quia Israelitæ quāuis redēptorem suum negauerunt, & eos qui ab ipso missi sunt lapidauerūt, & persecuti sunt: tamen habent adhuc aliquid residui. Est apud illos meditatio legis, licet non credentes, nec intelligant. Est apud illos & æmulatio dei, licet non secundum scientiam. Et propterea dicit apostolus, quia non sic offenderunt ut caderent: hoc est ut ab omni legis dei obseruantia, uel meditatione declinarent. Et huiusmodi casum delictū nominauit. Illorum, inquit, delicto salus gentibus. Propterea ergo Dauid sciens huiusmodi esse delicta, in quibus qui cecidit non resurget, nec in consummatione seculi, dicebat: Delicta siue lapsus quis intelligit? Sequitur post hæc. Quod si delictum illorū diuitiæ mundi, & diminutio eorum diuitiæ gentium, quanto magis plenitudo eorum? Considera in his dei sapientiam, quomodo apud eum nec ipsa quidem delicta & lapsus inutilitati cedunt. Sed cū unusquisq; ex propositi sui libertate delinquat, dispensatio diuinæ sapiētiæ hoc ipso in quo illi damno suæ negligentię pauperes fiunt, alios diuites facit. etenim cum diuideret deus gentes, & dispergeret filios Adam, statuit terminos gentium, & reliqua usq; Hæreditas eius Israel. Illis autem angelis quibus pars gentium distributa, seducentibus quodammodo singulos quosq; de parte domini ac deprauantibus, fecerunt eos offendere, ita ut diceret dominus per prophetam: Facta est mihi portio mea desiderabilis in execratione. Necessariū fuit ut illa repudiata, esset alia pars domini super terram: quæ gloriam, & testamentū, & legislationem, & obsequia cultus dei (quæ omnia diuitię erāt partis domini) susciperet, & pars domini pro illa parte quæ offenderat uocaretur. Idcirco delictum illorū fiunt diuitiæ mundi. Nūc enim iam non una Hebræorum gens, sed totus mundus pars domini effecta est. Sic enim ipse saluator dicit: Quia ego ueni non ut iudicem mūdum, sed ut saluetur mūdus per me. Et ne ambiguū uideretur mundi nomen, quoniā quidem sæpe ad cœlū & terram, sæpe ad solam terrā, interdum uerò ad omnes homines mūdi appellatio refertur: idcirco repetit apostolus, & manifestius in quo dixerit mundū designat. Ait em: Hæc diminutio eorum, diuitiæ gentiū. Quod enim illis qui offenderūt diminutū est & ablatum, ad diuitias gentiū collatum est, quę per fidem pars domini effecta sunt hereditas eius. Bene autem ad diminutionem reddidit plenitudinem, & nō sine profundo quodam sensu populum Israel Paulus plenitudinē uocat: in quo ego pro uiribus meis tale aliquid intelligo. Nunc quidem donec omnes gentes ueniunt ad salutē, congregātur diuitiæ dei ex credentiū multitudine: sed donec Israel in incredulitate persistit, nondū plenitudo portionis domini dicitur esse cōpleta. Deest em ad integrū populus Israel. Cum uerò plenitudo gentiū subintrauerit, & Israel in nouissimo tēpore per fidem uenerit ad salutē, ipse erit populus qui prior quidem fuerat, sed nouissimus ueniēs ipsam

4.Reg.20
Esa.14
Ioan.12

quodammodo hæreditatis & portionis domini plenitudinem compleat. Et ideo plenitudo appellatur, quia quod deerat in portione dei, in nouissimis ipse complebit: & ita omnipotentis & boni dei dispensatio delicta aliorum fructuosa alijs efficit, sicut in præsenti delicta Israel diuitias mundi facit, & imminutionem eorum diuitias gentiũ. Iam sane fiet ex gentium delictis quæ necessario delinquũt, tale aliquid: omniũ enim dispensator, & aliquibus ex eis diuitias confert: ne hoc quasi spiritale solius Israel fuisse uideatur, sed ęquitas apud iustum & bonũ deum super omnibus habeatur: etiam tu qui legis apud temetipsum ista require. Vobis enim dico gentibus. Quamdiu quidem ego sum gentium apostolus, ministeriũ meum honorificabo: si quo modo ad æmulandum prouocem carnem meam, & saluos faciã aliquos ex illis. Si enim amissio eorũ reconciliatio est mundi, quæ est assumptio nisi uita ex mortuis?] Sicut sæpe obseruauimus in hac epistola Pauli, aliquando pro Iudæis, aliquando pro Gentibus, interdum uerò ad alterũ horum, uel ad utrunq; facere sermonem, sicut cum dicebat: Si
Rom.2 autem tu Iudæus cognominaris, quasi ad Iudæum loquens. & iterũ, Iudæo primũ &
Rom.1 Græco, quasi ad utrunq;: nũc uerò aperte ad Gentes, hoc est ad eos maxime qui in urbe Roma ex gentibus crediderũt dicit, Vobis enim dico gentibus. Quid ergo dicat gentibus uideamus. Quamdiu quidem ego sum, inquit, gentiũ apostolus ministeriũ meum illustrabo, si quo modo in æmulationem immittam carnem meam, & saluos faciam aliquos ex illis. Dicet aliquis: Quod ait, quamdiu sum gentiũ apostolus, hoc uidetur ostendere, quod nõ semper erit gentiũ apostolus, sed completo ministerio aliorum quorumlibet apostolus sit futurus. Sed quantum & ex ipsius sermonibus, & ex rerum gestarum ratione colligitur, quamdiu in hoc mundo fuit permansisse in fide & ueritate gentium apostolus comprobatur. Quid ergo dicemus? Nunquid nam tanq; seruus bonus & fidelis, qui in pauca fuerit fidelis, sciebat se super multa constituendũ, & apostolum futurum etiam post exitum suum, non solum gentium, sed & Israelitarũ, & aliorum fortassis inuisibilium ibi ubi benedicunt spiritus & animæ iustorum dominum, hymnum dicunt, & superexaltãt eum in secula? An potius simpliciter debemus accipere, Quamdiu ego sum gentium apostolus: sicut & dominus ad apostolos dicit,
Matth.28 Ecce ego uobiscum sum omnibus diebus usq; ad consummationem seculi: non quod dicat se post consummationẽ seculi non futurum cum eis, sed ut ostenderet se nunquã ab eis discessurum usq; ad consummationem seculi: dicatur ita & apostolus, Quãdiu ego sum apostolus, dixisse pro semper, & sine fine. Quæ autẽ ex utraq; recipi debeat expositio, relinquimus legentis arbitrio. Igitur quamdiu est gentium apostolus Paulus, ministeriũ suum illustrare se dicit: & quid tam dignum q; ut unusquisq; ministeriũ quod per dei prouidentiam suscepit, exornet? Exornat autem & illustrat ministeriũ, qui bene ministrat: sicut ecõtrario dehonestat ministeriũ suũ, & notabile facit, qui neglig ẽter & indigne ministrauerit. Verbi causa, in ministerio ecclesię diaconus, inquit,
1 Tim.3 qui bene ministrauerit, bonũ gradum sibi acquirit, & multã fiduciã in fide Iesu Christi. Si autem non bene ministrauerit: hoc est si non talem se exhibuerit qualem describit apostolus, grauem, non bilinguẽ, non multo uino deditum, non turpis lucri appetitorem, sed habentem mysteriũ fidei in cõscientia pura: non iam bonum gradum, sed magnam sibi pœnam conquirit, tanquam qui contumeliã fecerit diuino ministerio. Similiter autem & qui presbyterij gradum suscepit in ecclesia, satagat illustrare ministeriũ presbyterij. Ad ipsum enim pertinẽt & illa quæ de presbyteris ad Titũ scribit aposto
Esa.3 lus: & ea quæ Esaias scribit, cũ dicit: Ipse dominus in iudicio ueniet cũ presbyteris populi, & cum principibus eius iudicabit. & addit: Vos aũt ut quid succẽditis uineã meã, & direptio pauperũ in domibus uestris est? Vt quid iniuriã facitis populo meo, & personas pauperũ confunditis? Secundum hæc autem & episcopus illustrat ministerium suum in episcopatu, si sit secundũ quod describit apostolus irreprehensibilis, uigilans, prudens, ornatus, hospitalis, doctor, non uinolẽtus, nõ percussor, sed modestus, nõ litigiosus, nõ auarus, domum suã bene regens, filios habens in obsequio cum omni gra uitate, nõ elatus superbia, ne in iudicium incidat diaboli. Qui talis est, illustrat ministe
Matth.25 rium episcopatus sui: ut ipse audiat, Euge serue bone & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituã. Similiter aũt & uidua si permaneat in orationibus die ac nocte

ac nocte, & obsecrationibus, illustrat ministeriũ uiduitatis suę. Si uerò sit talis qualem apostolus notat, otiosa, uerbosa, & nõ solum uerbosa, sed & curiosa, loquens quæ nõ oportet, sed in delicijs degens, uiuens mortua, hæc dehonorauit, & non illustrauit ministerium uiduitatis suæ. Eodem modo etiam uirgo consecrata deo non illustrat ministerium uirginitatis suæ, nec illustrat lampadẽ suam, sed econtrario lumen eius extinguitur, & efficitur una de insipientibus uirginibus. Hæc eadem in ecclesia unusquisq; positus apud semetipsum reputet, ut in quocunq; loco stat siue in clero, siue in plebe, illustret ministerium suum fidei, & tales faciat actus suos, ut uidentes homines opera eius bona magnificent patrem qui in cœlis est. Hoc enim faciebat Paulus docendo gentes, quorum erat apostolus: & instruẽdo infirmos alere, paruulos lacte alendo, robustis fortiorem uerbi cibum præbendo, errantes, & in fide titubantes, ac uelut in abortum quendam redactos, materno affectu rursum parturiendo, donec Christus formetur in eis. Et per hæc omnia illustrando ministerium apostolatus sui, in ęmulationẽ fidei & zelum bonæ cõuersationis adducebat carnem, id est secundum carnẽ cognatos: ut si non omnes, aliquos tamen saluos faceret ex illis. Sic ergo dum peruigilem cũ ram, & iugem solicitudinẽ erga doctrinam gentium gerit, & conuersationem eorum ac uitam ualde probabilem facit, uidentes hæc Israelitas qui erant cognati eius secundum carnẽ, ad imitandos eos qui proficiunt in fide dei inuitat, & prouocat: & est gloria ministerij eius cum ex eruditione etiam illis profectus accesserit. Si enim amissio eorum reconciliatio est mundi, quæ est assumptio nisi uita ex mortuis? Hoc mihi ostẽdere in his sermonibus uidetur apostolus, quod abiecto Israel & ad gentes necessario prædicatione translata mundus reconciliatus est deo: secundũ quod scriptũ est, Quia deus erat in Christo mundũ reconcilians sibi, non reputans illis delicta ipsorum: & iterum sicut Paulus dicit, Qui posuit in nobis uerbum reconciliationis: per quod uerbũ dicebat: Rogamus pro Christo, reconciliamini deo. Sic ergo inquit, Israeliticæ gentis huius abiectio reconciliationẽ præstitit mundo. Et si tanta fuit erga gentes ista gratia, quæ sublata ab eo uniuersum mundũ deo reconciliare sufficeret, quantum putas tunc merebitur mundus, cum etiam gens ista reconciliari merebitur deo? Et quid illud sit quod ex reconciliatione Israel mundus acquirat, breuiter ostendit dicens, Vita ex mortuis. Tunc enim erit assumptio Israel, quando iam mortui uitã recipient, & mũdus ex corruptibili incorruptibilis fiet, & mortales immortalitate donabũtur. Absurdum nanq; uideretur si ut offensio ipsorum reconciliationẽ mundo donauerit, assumptio ipsorum non maius aliquid mundo & præstantius largiretur. Quod si delibatio sancta est, & massa: & si radix sancta, & rami. Quod si ex ramis aliqui fracti sunt, tu autem cum oleaster esses, insertus es in illis, & socius radicis & pinguedinis oliuæ factus es, noli gloriari aduersus ramos. Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. Dicis ergo, fracti sunt rami, ego inserar. Bene, propter incredulitatẽ fracti sunt. Tu autem fide stas: noli altum sapere, sed time. Si enim deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat. Vide ergo bonitatem & seueritatẽ dei, in eos quidem qui ceciderunt seueritatẽ, in te autem bonitatem dei, si permanseris in bonitate. Alioquin & tu excideris. Sed & illi si nõ permãserint in incredulitate, inserenť. Potens est enim deus iterũ inserere illos. Nam si tu ex naturali excisus es oleastro, & cõtra naturam insertus es in bonam oliuam, quanto magis hi secundum naturam inserentur suæ oliuæ.] Nescio quomodo qui de schola Valentini & Basilidis ueniũt, hæc ita à Paulo dicta non audientes, putent esse naturam animarum quæ semper salua sit, & nũquam pereat, & aliam quæ semper pereat, & nũquam saluetur: cum Paulus aperte dicat fractos esse ramos bonæ oliuæ propter incredulitatẽ suã, & ibi seueritatis indiguisse uindicta: & rursus oleastri ramos, quę apud illos natura perdita ponitur, insertos esse radici pinguis oliuæ. Sed illis per hæc facilis responsio. Nihilominus aũt etiã nobis qui unam esse naturam omniũ rationabilium dicimus, & ad salutem æqualiter habilem, & ad perditionẽ si negligat, occurri potest & dici. Quomodo ergo Paulus oliuã bonam & oleastrum ponit? cum utiq; sciret esse naturam unam omniũ, diuersi generis arborum non introduxisset exemplũ. Dicendum ergo ad hæc. Sicut omnis materia corporalis cum sine dubio unius naturę sit, per accidẽtes sibi qualitates diuersas species pro

2 Cor. 5

fert,uel corporum,uel arborum,uel herbarum:ita & cum omnium rationabilium una natura sit, arbitrij æqualiter libertate donata, uniuscuiusque proprij motus ex arbitrij potestate prolati,uel ad uirtutem, uel ad libidinem subiectam sibi animam perducentes,uel in bonæ eam,uel in malæ arboris formant speciem: ut aut bona dicatur arbor, si per arbitrij potestatem delegerit bona,aut mala dicatur si elegerit mala:& sic unusquisque secundum proposita sui motus aut bona oliua,si iter uirtutis incedat, aut si contraria sectet,oleaster nominabitur.Inde denique & dominus in euangelio dicebat:Aut
Matth.12 facite arborem malam,& fructum eius malum,aut facite arborem bonam,& fructum eius bonum. Vt ostenderet arborem bonam uel malam non nasci, sed fieri. Iam uerò si accidit aliquid ad arbitrij libertatē,quod extrinsecus uel ad mala prouocet,uel hortetur ad bona,per ineffabiles quasdã diuinæ prouidentiæ dispensationes in nullo consequentiam propositæ absolutionis offendit. Habet enim in semetipso natura rationabilis uigentem(& hæc arbitrij)libertatem,quæ uel obedire si uelit,prouocanti,uel si nolit spernere possit hortantem.Quod autem diximus, quod materiæ corporali accidentes extrinsecus qualitates reddunt species diuersas, aliquas quidem ad multum tempus permanentes,aliquas ad breue, nonnullas uerò non solum annis exiguis,sed interdum etiam mensibus aut diebus paucis uix durantes,ita intelligitur. Verbi causa,Species cœli & solis,ac lunæ,uel astrorum talibus quibusdam formatę sunt qualitatibus quæ usque ad seculi finem perdurare sufficiant, & usquequo liberentur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum dei. Alię uerò sunt terrenorum corporũ qualitates, & in ipsis multa differentia. Nonnullorum enim animalium corpora, uel arborũ,uel auium multis admodũ possunt durare temporibus: aliorũ uerò paucis aut ualde exiguis.Quod si hæc bene intellexisti, transeamus nunc ab exemplis corporeę qualitatis ad naturæ rationabilis qualitatem:& uide quomodo aliæ quidem in qualitatibus beatitudinis secula multa perdurant:& aliæ qualitates perfidiæ uel malitię nihilominus secula multa consumunt,aliæ ex ipsis paruo tempore, uel in uirtutibus,uel in malitijs manent,aliæ perexiguo,alię admodũ breui. Quorum per singula notitiam nos quidē homines,utpote corruptibiles,corporis pondere prægrauati,perexiguam aut etiã nullam capere possumus. Qui uerò scrutatur omnia etiã alta dei, spiritus sanctus uniuersa nouit,& nota facit cui ipse uoluerit reuelare.In his etenim præcipue, id est in dispēsatione rationabilis naturæ apostolicũ illud dicendũ est:O altitudo diuitiarũ sapientiæ,& sciētiæ dei,quàm incōprehensibilia sunt iudicia eius,& inuestigabiles uiæ eius.Sic ergo unusquisque ex arbitrij potestate,aut bona oliua,aut oleaster efficitur,aut Israelitici generis,aut alterius culpabilis gētis:ut dicat̃ de eo,Quia alienati sunt peccatores à uulua,errauerũt ab utero,locuti sunt falsa:ita ut sint peregrini testamentorũ,&
Psal.22 hospites promissionũ dei.Et alij in deum iactãtur ex utero, & dicũt:In te iactatus sum ex utero,de uentre matris meæ deus meus es tu.Sed quoniam(ut diximus)permanet semper naturæ huic libertas arbitrij,possibile est ut cũ sit quis Israeliticæ gētis, & bonæ oliuæ ramus,decidat in incredulitatem,& frangatur:& rursus alius qui elegerat genus esse culpabilis,& peccatricis,& per hoc ramus oleastri dicebatur,si cōuertatur ad fidem(habet enim in se arbitrij libertatē,qua conuerti possit ad fidem boni) inseritur bonæ oliuæ per fidem,& efficitur socius radicis,& pinguedinis oliuæ. Radicem uerò hanc alij Abraham nominãt,alij Seth, alij aliquem unũ ex patribus bonæ mentis ponunt.Ego autem radicem aliam quę sancta sit,& sanctas primitias nescio nisi dominũ nostrum Iesum Christum.Ipse est enim primitiæ omnium,uel delibatio,ut in præsenti loco habemus apostoli,secundum id quod alibi dicit̃ de eo, Qui est primogenitus omnis creaturæ.Huic nanque radici omnis qui saluat̃ inseritur, & ex hac delibatione sancta omis massa humani generis sanctificat̃:& uere sicut radix sancta, manētibus in se ramis sanctitatis pinguedinē præbet,dum per spiritũ suum sanctum adhærētes sibi uiuificat,uerbo excolit,sapiētia floridos reddit, & in omniũ uirtutum plenitudine afferre fructus uberes facit:ita ut & ipsa dicat de eis, Ego aũt sicut oliua fructifera in domo
Psal.51 dei.Etenim si rami qui fracti sunt,propter incredulitatem fracti sunt, & qui stant,fide stant:quis alius erit in quo stãt nisi Iesus Christus? & quis est alius à quo per incredulitatem fracti sunt,nisi ipse cui nō crediderũt?Semper ergo quicunque aduenæ ad fidem, uel ad

uel ad conuersationem Israel ueniebant, Christo qui erat uerus Israel inserebãtur. Præcipue tamen ex tempore aduentus eius multus oleaster insertus huic radici, uel ramis eius, apostolis scilicet & prophetis dei: ut qui inseruntur eis, socij fiant radicis & pinguedinis Christi. Post hæc docet nos apostolus, non extolli aduersus radicem fractos ramos Israelitas, neq; insultare eis: quia non nos radicem portamus, sed radix nos. Nõ enim habemus quod non accepimus. Si autem accepimus, quid gloriamur quasi nõ acceperimus? Tum deinde quasi quibusdam impudentibus insultantibus & dicentibus: Sed fracti sunt rami: bene propter incredulitatem fracti sunt, ut ego insererer qui credebam: hos ergo reprimens apostolus dicit: Illi quidem per incredulitatem fracti sunt, & tu insertus es per fidem, & in fide stas: sed memento quia omnis qui se exaltat humiliabitur: & ideo noli superba sapere, noli alta & elata proloqui. Quamuis enim in radice stes, & bene stes, timeto tamen uidens quia & alij quibus insultas ibi steterũt ubi tu stas: & cum ibi non esses, ad oliuæ huius radicem aliunde translatus es, & possibile est etiam te peccare. Nam hoc ipso quod superbis & exaltaris, iam peccas: & scito quoniam si deus naturalibus ramis non pepercit, nec tibi parcet. Post hæc uerò qui superbit & insultat lapsis, altioribus ab apostolo sensibus humilitatis imbuitur, & dicit ad eum. Tu qui hæc dicis, uide bonitatem & seueritatem dei: & cum uides seueritatẽ eius erga fractos ramos, metuendum tibi est ne forte & tu dum superbis & insultas lapsis, seueritatem dei quæ peccatores perurget incurras ipse peccando. Bonitas enim eius permanet in his qui in bonitate permanserint. Alioquin eodem ordine & tu, si in bonitate non permanseris, excideris: & illi si in incredulitate non permanserint, inserentur, Deo enim non est impossibile iterum inserere illos si recedant ab incredulitate per quã fracti sunt. Quandoquidem facilius uidetur propriæ arboris ramos radici suæ reddere, quàm inserere alienos. Quod autem dixit, ex naturali oleastro: & iterum secundũ naturam inserentur suæ oliuæ: naturam oliuæ uel oleastri secundum hoc debemus accipere quod suprà exposuimus, arbitrij libertas naturam fecerit unicuique uel oleastri, uel bonæ oliuæ. Obseruandum sane est, quod hi quidẽ qui ex propria oliua deciderunt, fracti dicuntur: Hi uerò qui ex oleastro inseruntur, si iterum peccauerint, non frangendi, quod utiq; esset leuius, sed excidendi appellantur. In quo uehementior profecto dei seueritas indicatur: si posteaquã cum esset oleaster, & ex peccatorũ sylua collectus ad radicem fidei ac sanctitatis adductus est, rursus amaros malitię proferat succos. Sed ne hoc quidem lateat nos in hoc loco, quod nõ eo ordine apostolus oliuæ, & oleastri similitudinẽ posuit, quo apud agricolas habetur. Illi enim magis oliuam oleastro inserere, & non oliuæ oleastrum solent: Paulus uerò apostolica auctoritate ordine cõmutato res magis causis, quàm causas rebus aptauit. Nolo uos ignorare fratres mysteriũ hoc, ut non sitis apud uosmetipsos sapientes, quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gẽtium intraret: & sic omnis Israel saluus fieret, sicut scriptum est: Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem ab Iacob: & hoc illis (Esa.59) à me testamentum cum abstulero peccata eorum.] Adhuc ad eos qui ex gentibus crediderãt, quasi elatos & superbientes aduersus ramos qui fracti sunt, putantes quod non dei bonitate & ineffabili dispensatione sapientiæ eius, sed suis meritis consecuti sunt, ut illis defractis ipsi cum essent oleastri insererentur in bonam oliuam, dicit: Nolo uos ignorare fratres mysteriũ hoc, ut non sitis apud uosmetipsos sapientes: Quia insultare lapsis, & gloriari aduersus ramos qui fracti sunt, non fit per dei sapientiam, sed per humanã culpabilem, & ignorantẽ mysteriũ dei. Qui enim secũdum deum sapit, in beneficijs dei nõ insultat abiectis, sed cum timore gratias agit misericordiæ largiẽtis. Est ergo mysteriũ quod ignorabatur ab ijs qui insultabãt, huiusmodi: quomodo in dispersione filiorum Adam cæteris quibusq; gentibus secundum numerum angelorum distributis propria quædam pars dei facta sit Israel, sicut in alijs, & sicut in his ipsis paulo superius memorauimus: ad quos & repromissio bonorum, & testamenta, & legislatio facta est. Manente ergo parte domini in statu suo, possibile non erat nos qui eramus gẽtes introire in hæreditatem dei, & in sceptri eius iura succedere. Idcirco igitur patitur deus ex parte, id est non omnibus, sed aliquibus ex Israel fieri cæcitatẽ, ab illis sine dubio angelis obtentu inuidiæ & æmulationis illatam, qui cæterarũ gentium sor-

titi fuerant principatũm. Paſſus eſt ergo deus, & cũ poſſit prohibere noluit, ut pro ijs qui cæcitate decepti, id eſt, cordis obtuſione prolapſi ſunt, ipſorũ qui iſtos deceperãt portionem ſuam deus faceret, ut quodammodo in eo ipſo quo ceperant, caperentur. Aduertentes enim ad ſe per peccati illecebras dei plebem, locum fecerunt gentibus ingrediendi in hæreditatem dei, deo cum ipſis cõmuni quodam & æquiſſimo iure habente iudicium, ut donet illis plebem dei quam in cæcitatis captiuitate detinerẽt, quaſi ad uicem eorum, quos ab initio ex portione dei & ſegregata eius hæreditate ſubtraxerant, gentium numerus redderetur. Cum uerò plenitudo gentiũ fuiſſet expleta, & æmulatione ſalutis eorũ cœpiſſet Iſrael diſcutere à ſemetipſo cæcitatem cordis, & eleuatis oculis ſuis Chriſtum uerum lumen aſpicere, ita ſecundum pręcedentes prophetias ſalutem quam obcæcatus amiſerat Iſrael quæreret inſtigatus, dicens apud ſemet-
Hier.3 ipſum illud propheticum: Reuertar ad uirum meum priorem, quoniam melius mihi erat ante quàm modo. Quod autẽ hæc illis promiſſa ſint per prophetias, in multis quidem propheticis uoluminibus inuenitur: ponemus tamen quod ſufficiat ad præſens, unum de Hieremia teſtimonium, ita continens: Si exaltetur cœlũ in excelſum, & terra humilietur deorſum, ego non reprobabo genus Iſrael pro omnibus quæ fecerunt. Si ergo pro eo ut introiret gentium plenitudo, cæcitas facta eſt in Iſrael pro omnibus quæ fecerunt, ſine dubio cum ingreſſa fuerit gentiũ plenitudo cæcitas ceſſabit. Quod ſi uis, inquit apoſtolus, ſcire quomodo etiam poſt cæcitatẽ ſaluãdus ſit Iſrael, audi quomodo ſcriptum ſit: Veniet ex Sion qui liberet, & auertat impietatem ab Iacob: & hoc illis à me teſtamentum, cum abſtulero peccata eorũ. Sciendum ſane eſt, quod in propheta Eſaia, unde teſtimoniũ illud Paulus aſſumit, pro eo quòd dixit apoſtolus, ueniet ex Sion, ſcriptum eſt, Veniet propter Sion: & quod ait hic: Cum abſtulero peccata eorum: ibi omnino ſcriptum non eſt, ſed nec apud Hebræos quidem: Apoſtoli tamen auctoritate ſumptum eſt. Interim ueniens dominus ex Sion liberet, & auertat impietates ab Iacob. Auertit autem impietates ab eo ſecundum illud quod ſcriptũ eſt: Quia deleuit dominus ſordes filiorum & filiarum Sion, & ſanguinem mundauit de medio eius ſpiritu iudicij, & ſpiritu ultionis: & hoc ita fieri teſtamentum erat ei à deo, ut ſic ab eis auerterentur impietates, & auferrentur peccata. Quis autẽ ſit iſte omnis Iſrael qui ſaluus fiet, uel quæ erit iſta plenitudo etiam gentium, deus ſolus nouit, & unigenitus eius: & ſi qui forte amici eius ſunt, ad quos dicat: Iam non dicã uos ſeruos, ſed amicos: quia nota uobis feci omnia quæ audiui à patre. Hoc tamen poteſt etiam noſtro ſenſui occurrere, quod ſicut Iſrael quandiu permanet ſecundum carnẽ Iſrael, & non etiam ſecundum ſpiritũ factus fuerit Iſraelita uerus mente uidens deum, pertingere nõ poteſt ad ſalutem: ita nec gentes quidem omnes omnino ſaluari poſſunt, niſi quæ intra plenitudinem fuerint repertæ, quæcunq; illa eſt quæ ab apoſtolo nominatur. Ita ergo myſterium dei ineffabili quadam ſapientiæ eius diſpenſatione tractatur, ut etiam cum ſibi anima ſortem malorũ ipſa conſciuerit, ille qui nouit uniuerſa diſponere, abiectionem eius & pœnã, aliorum faciat ſalutem. Sed & illud uidetur mihi in loco diligẽtius contuendum, quod cæcitatem iſtam non dicit omni Iſrael cõtigiſſe, ſed ex parte. Reliquiæ enim ſecundũ electionem gratiæ ſaluæ factæ ſunt. De quibus reliquijs & Eſaias
Eſa.1 prophetauerat dicens, Niſi dominus ſabaoth reliquiſſet nobis ſemen. Iſtæ ergo reliquiæ in beatitudine conferuntur cum plenitudine gentium: cæteri uerò qui excęcati ſunt ex Iſrael, conferuntur his gentibus quæ nõ potuerunt ad plenitudinẽ peruenire. Si ergo quæ inueniunt in ſermonibus prophetarũ de repromiſſionibus ſcripta beatitudinẽ continentia, ſi de Iſrael, ad reliquias iſtas quæ electæ ſunt, pertinent: ſi de gentibus, ad plenitudinẽ ſpectãt. Siqua uerò triſtia, ſiquidem de Iſrael dicũtur, ad illos ſine dubio reliquos qui excæcati ſunt referũtur: ſi uerò de gẽtibus, illos profecto qui ſunt extra plenitudinẽ ſtringunt. Omnia tamen finis perurget, & eos quidẽ qui beati ſunt, ſiue illi ex Iſrael, ſiue & ex gentibus ueniant, præſentis tẽporis euãgelicę doctrinę ſer-
Ioan.15 mo purificat, ut ſint tales ſicut erãt illi ad quos dominus dicebat: Ecce iam uos mundi eſtis propter ſermonẽ quẽ locutus ſum uobis. Qui uerò uerbi dei & doctrinæ euangelicæ purificatiões ſpreuerit, triſtibus & pœnalibus purificationibus ſemetipſum reſeruat, ut ignis gehennę in cruciatibus purget, quem nec apoſtolica doctrina, nec euãgelicus

licus sermò purgauit. secundum illud quod scriptũ est: Et purificabo te igni ad purifi- Num. 31
cationẽ. Verum hæc ipsa purgatio quæ per pœnam ignis adhibetur, quantis tempo-
ribus, quãtis ue seculis de peccatoribus exigat cruciatus, solus scire potest ille cui pa-
ter omne iudiciũ tradidit, qui ita diligit creaturã suam, ut pro ipsa euacuauerit semet-
ipsum de dei forma, & serui formam susceperit, humilians semetipsum usque ad mor-
tem, uolens omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem ueritatis uenire. Veruntа-
men meminisse semper debemus, quod præsentẽ locum apostolus quasi mysterium
habere uoluit, quo scilicet huiusmodi sensus fideles quiq; & perfecti intra semetipsos
uelut mysteriũ dei silentio tegãt, nec passim imperfectis & minus capacibus proferãt.
Mysteriũ regis (ait scriptura) celare bonum est. Secundum euangeliũ quidẽ inimici
propter uos, secundum electionem autem charissimi propter patres: sine pœnitentia
enim sunt dona, & uocatio dei. Sicut enim aliquando & uos non credidistis deo, nũc
autẽ misericordiam consecuti estis propter incredulitatẽ eorũ: ita & isti non credide-
runt in uestram misericordiam, ut & ipsi misericordiam consequantur.] Eadem prose
quens adhuc de Israel & gentibus apostolus, & ramis eius oleastri qui insultabat ra-
mis oliuæ fractis, imputans etiam hæc addidit: quia Israel secundum euangelium qui-
dem inimicus factus est deo, quia non credidit Christo: quantum autem spectat ad ho
norificentiam patrum, electus est, & charissimus habetur apud deum. Semel autẽ do-
nata electione semini patrum, & dilectione concessa, seruat sine dubio deus dona et
uocationem suam erga semen eorum, quorum meritis id aliquando largitus est: nec
pœnitudo incurrit in deum etiãsi minus digni uideantur existere hi erga quos promis
sa patribus beneficia cõferũtur. Verum (ut sæpe cõmonuimus) etiã in præsenti loco il
la est obseruãda distinctio, quod Israel quidẽ qui inimicus est deo, ille dicatur qui cla-
mat de Christo: Tolle tolle, crucifige eum. Quomodo enim nõ dicantur inimici deo, Luc 23
uel tunc, uel etiã nunc dixerint ista, uel dicant? Sed quod dicit, Propter uos, quorũ sa-
luti scilicet inuidentes prohibent apostolos gentibus loqui, & persequentes eos qui
annunciant Christum. Secundum reliquias uerò quæ saluãdę dicuntur, in quibus ele-
ctio credentium secuta est ex Israel, charissimi sunt propter patres: quorum scilicet fi-
dem sequentes, credunt in eum qui suscitauit Iesum à mortuis. Et secundum hoc erga
huiusmodi semen sine pœnitentia sunt dona & uocatio dei. Post hæc uerò latentes &
profundiores incredulitatis eorum aperit causas, & dicit: Quia sicut uos gentes quon
dam non credebatis deo, nec tamen idcirco penitus reliquit uos deus, sed aliquando
ad ultimum misericordiam consecuti estis: occasio tamen in uos conferendæ miseri-
cordiæ, populi Israel incredulitas extitit: ita etiam hi qui nunc de populo Israel non
crediderunt, & pro incredulitate sua derelicti sunt, ut ad uos dei misericordia flecte-
retur, nõ usquequaq; relinquentur in incredulitate sua, sed cũ plenitudinis gentiũ fue-
rit impleta dispensatio, etiã ipsi misericordiã consequentur. In quo uolens apostolus
bonitatem dei ostendere, quia incredulitatem illorum salutem facit, inquit: Conclu-
sit enim deus omnia in incredulitate, ut omnium misereatur.] Non quo ipse eis inie-
cerit incredulitatis propositum, sed ex ipsorum incredulitatis proposito credendi adi
tum aliis qui prius increduli fuerãt patefecit. In his autẽ positus locis Paulus, & altius
intuens huiusmodi causas, quomodo deus malum propositũ non continuo resecet, et
excidat, sed cõpatitur, & reseruat: prospiciẽs quia aliquid boni in aliis facturus sit per
alterius propositũ mali: ab his opinor de quibus loquebatur, retulit oculos cordis sui
ad ipsam malitiæ originem, quod eam ex initio in his quibus oborta est, quicunq; illi
sunt, pullulantẽ, & arbitrii libertate crescentẽ utile nõ iudicauerit resecare: sed permi-
serit eos uti proposito suo, sciens & prospiciẽs quod multorũ profectus & utilitas ex
malitiæ illorũ occasione cõsurget: & intantũ apud deum uirtuti locus est, ut & malitię
opus quãuis illi perniciosa sit de quo procedit, beneficium tamen præstare dispenset
ei cui agones cõmouet, cum fuerit superata. Considerans ergo sanctus apostolus tãtæ
esse bonitatis dei diuitias, & tantũ diuinæ sapiẽtię opus erga rationabiles agi naturas,
& quia tantũ deus diues est in misericordia, & diues in omnes qui inuocãt eum: & tan
tæ est bonitatis, & patiẽtiæ, & longanimitatis, repẽte interioribus eã cordis oculis in-
tuẽs, immensitatẽq; earũ prospiciẽs, stupore simul & pauore percussus exclamat & di

 cit.

cit. O altitudo diuitiarũ ſapientiæ & ſcientiæ dei, quàm incomprehenſibilia ſunt iudi-
cia eius, & inueſtigabiles uiæ eius.] Vnde enim humanæ mentis ſenſus ita poſſit o-
pinari, ut ſeruata unicuiq; arbitrij libertate, alterius malitiæ opus uertatur alteri ad ſa-
lutem, & uincenti ſe malitia palmam conferret, quæ utenti ſe perniciem præbet? His
ergo generali quantũ uidetur apoſtolus ratione perſpectis exclamat & dicit, quia tan
ta eſt altitudo diuitiarũ dei, & ſapientiæ eius tanta eſt altitudo, & ſcientiæ nihilomi-
nus tanta eſt altitudo (ad omnia enim hæc altitudinis ſermo deſeruit) ut ſcrutari iudi-
cia eius, quibus unamquanq; animam atq; omnem naturam rationabilem diſpenſat,
nemo ſufficiat, nec uias domini quibus prouidentia incedit inueſtigare aliquis poſſit.
Aliquis autem dicimus non ſolum hominũ, ſed & totius creaturæ. Neq; enim inſcru-
tabilia iudicia, & inueſtigabiles uiæ eius dicerẽtur, niſi quia nulla eſt creatura quæ uel
inueſtigare ualeat uel ſcrutari. Solus eſt eñ filius qui nouerit patrẽ, & ſolus eſt ſpiritus
ſanctus qui ſcrutat̃ omnia etiã altitudinẽ dei. Et ideo hãc altitudinẽ dei, quã & inſcru-
tabilẽ dicit & inueſtigabilẽ, creaturę omni inſcrutabilẽ & inueſtigabilẽ dicit. De filio
uerò & ſpiritu ſancto dicere iſta non poterat, quia filius in euangelio dicit ad patrem:
Ioan.17 Pater omnia mea tua ſunt, & tua mea. & de ſpiritu ſancto ipſe Paulus pronunciat di-
1.Cor.2 cens: Nemo enim ſcit hominum quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis qui in ipſo
eſt. Ita & quæ in deo ſunt, nemo cognouit niſi ſpiritus domini. Vides ergo quod Pau-
lus in præſenti capitulo in his quæ dicit: Quis enim cognouit ſenſum domini, aut
quis conſiliarius eius fuit, aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?] de creaturis di-
cat, naturã uerò trinitatis excipiat. Quippe cui nihil ſit cũ creatura cõmune, niſi bene
ficentiæ opus. Sed & quod ait, Quis illi conſiliarius fuit? nõ quaſi minus ipſe ſufficiẽs
cõſilio indigeret alterius, ſed cõſilij paticipẽ nullã quidẽ in creaturis eſſe pronũciat.
Conſiliũ uerò ſapiẽti neceſſario in ſapientia ſua eſt quidẽ Chriſtus, & in ſanctitate qui
dẽ ſpiritus ſanctus. Simili autem modo &: Quis prior dedit illi & retribuet̃ ei, intelli-
gendum eſt. Nemo enim aliquid factori ſuo prior contulit: quippe cum etiam hoc ip-
ſum quod eſt, unuſquiſq; à conditore ſuſceperit. Quoniam ex ipſo, & per ipſum, &
in ipſo ſunt omnia.] Vides quomodo in ultimis oſtendit, quod in omnibus quę ſuprà
dixit ſegregauerit myſterium trinitatis. Sicut enim in præſenti loco quod ait, Quo-
1.Cor.8 niam ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia: conuenit illis dictis quæ idem apo-
ſtolus in alijs memorat locis cũ dicit: Vnus deus pater ex quo omnia, & unus domi-
nus noſter Ieſus Chriſtus per quem omnia: & iterum ſpiritu dei dicit reuelari omnia,
& per hæc deſignat in omnibus eſſe prouidentiã trinitatis: ita & cum dicit, Altitudo
diuitiarum, patrem ex quo omnia dicit eſſe, ſignificat: & ſapientiæ altitudinem, Chri-
ſtum qui eſt ſapientia eius, oſtendit: & ſcientiæ altitudinem, ſpiritum ſanctum, qui e-
tiam alta dei nouit. Veruntamen quod dicit: Ex ipſo, hoc ipſum quod ſumus indicat:
Per ipſum autem, quod per eius prouidẽtiam diſpenſamur in uita: In ipſo uerò, quod
perfectio omnium & finis in ipſo erit tunc cum erit deus omnia in omnibus. Et tunc
ipſi gloria in ſecula. Amen. In ſecula, propter hoc quod perfectio omnis non intra
unum ſeculum concluditur, ſed in multa protenditur, & uix aliquando adimplenda
ſperatur. Iungit autem & Amen, ut intelligamus per illum ad iſtam beatitudinem ue-
Apoc.7 niendum, de quo ſcriptum eſt in Apocalypſi, Hæc dicit qui eſt Amen.

LIBER NONVS

CVm per omnem textum epiſtolæ in ſuperioribus docuiſſet apoſtolus quo
modo à Iudæis ad gentes, à circunciſione ad fidem, à litera ad ſpiritum, ab
umbra ad ueritatem, ab obſeruantia carnali ad obſeruantiam ſpiritalem
religio ſumma translata ſit, & hæc ita futura propheticis oſtendiſſet uocibus deſigna
ta: iam nunc ſpiritalis huius obſeruantiæ, ad quam cultus dei ritum docuit eſſe tranſ-
latum, aggreditur mores & inſtituta ſancire, & ait. Cap. XII.
Obſecro itaq; uos fratres per miſericordiã dei.] Quoniã, inquit, oſtendimus à ſacri
ficijs carnalibus recedendũ, ſecũdum quod & Propheta dicit, Hoſtiam & oblationes
noluiſti, nec placita ſunt tibi: nũc, ait, doceo uos quibus hoſtijs delectetur deus. Et hęc
doceo non quaſi imperans, nihil enim proficit legis imperiũ, ſed quaſi qui officiũ ſu-
ſceperim

sceperim recōciliandi uos deo. Obsecro uos fratres, & obsecro nō per potentiam, sed per misericordiā dei. Quia enim (sicut supra ostendi) omnes cōclusi sunt sub peccato. nūc iam nō in meritis, sed in misericordia dei salus humana cōsistit. Quid aūt est quod uos obsecro? Vt exhibeatis corpora uestra hostiā uiuentē, sanctam, deo placentē, rationabile obsequiū uestrum.] Obsequium hic cultum dicit. Qui cultus quoniam dudum in pecudum mutorū corporibus cōsistebat: nūc, inquit, in corpore rationabilis hominis offeratur, & corpora magis uestra quàm pecudū fiāt sacrificiū deo, atq; in sacris altaribus collocētur. Hi enim qui membra sua mortificāt ab incentiuo libidinis & furoris, & actus corporis sui deo placitos habēt, hostiam uiuentē sanctam deo placentem rationabiliter offerunt, & legem sacrificiorū quæ in Leuitico lata est, secundū spiritalem intelligentiā complent. Verbi causa, ut ibi offerebāt uitulum primo in loco, uel secūdo arietem, aut tertio hircū, aut quarto turtures, uel etiā pullos columbarum, ut in his uniuscuiusq; anima purificaretur pro qualitate gestorū: hæc nunc in suo corpore unusquisq; purificans, & spiritali sensu discernēs, rationabili obsequio uiuentem hostiam obtulit deo. De quibus singulis cum in libro Leuitici aliqua diceremus, pro uiribus explanare tentauimus, quomodo unusquisq; rationabili obsequio cultus dei, si superbiam corporis sui uincat, immolet uitulum: si iracundiam superet, arietem iugulet: si libidinē uincat, in holocaustū offerat hircū: si uagos & lubricos cogitationū resecet uolatus, columbas & turtures immolauerit. Sed hæc (ut dixi) si quis scire dignum putat, ibi latius disserta reperiet. Nunc autem Paulus obsecrat credētes in Christo, ut corpora sua exhibeant hostiam uiuentem sanctam deo placentem. Viuentem dicit hostiam, quæ uitam hoc est Christum in se gerit, & dicit, Mortem Iesu in corpore circūferimus, ut & uita Iesu Christi in corpore nostro manifestetur. Sanctā dicit, in qua spiritus sanctus habitat, secundum quod in alio loco dicit, Aut nescitis quia templum dei estis, & spiritus sanctus habitat in uobis? Placentē deo, utpote à uitijs & peccatis separatam. Hæc autem omnia rationabilis cultus est dei. Potest enim pro tali cultu reddi ratio, & ostendi quia dignū est deo tales hostias immolare: Arietes autem & hircos, & uitulos immortali & incorporeo deo offerri nulla ratio recta & honesta suscipiet. Hæc ergo ita fieri, & ita colere deū eos qui Christo crediderunt, non solum docet apostolus, sed obsecrat per misericordiam dei, ut ostendat per hoc humano generi (quoniam procliue est ad delictum) huiuscemodi hostias dei miseratione prouisas, quibus si unquā lapsus acciderit, per rationabile obsequiū & hostias eo modo quo supra diximus immolatas reparari possit anima ac restitui ad salutē. Quod autē multæ sunt misericordię dei, designat Paulus in secūda ad Corinth. dicens: Benedictus deus, & pater domini nostri Iesu Christi, pater misecordiarū. Audi deū sicut Christi pater est, & sapientiæ pater est, & iustitiæ pater est (quæ omnia Christus est) ita esse misericordiarum patrem. Ergo Christus sicut & cætera omnia, & misericordia est: ipse est misericordiæ multæ non una: hoc est sicut thesauri sapientiæ & scientiæ in ipso sunt, sed sunt absconditi, ita & misericordię thesaurus in ipso est, sed est absconditus: ne forte si ad subitū & ante tēpus proferatur, faciat me, & si quis mihi similis in desidia esse uoluerit, negligentē. Videbitur ergo præcipue hostia uiuens, & sancta, & deo placens, corpus esse incontaminatū. Verū quoniā uidemus nōnullos sanctorum, aliquos etiā apostolorū habuisse coniugia, nō usquequaq; possumus de sola uirginitate sentire, quamuis in huiuscemodi hostijs habere prius ordinem possit: sicut in lege, alia erat hostia sacerdotis, alia principis, alia synagogæ, & alia unius animæ. Et quāuis in ecclesia prima post apostolos hostia martyrū, secunda uirginū uideatur, tertia continentiū, puto tamen quod neq; illi qui in cōiugijs positi sunt, & ex cōsensu ad tēpus uacant orationi, uelut Nazaræorū uota soluētes, si in cæteris sancte agant & iuste, negandi sunt corpora sua exhibere posse hostiam uiuentē, sanctā, deo placentē. Nec rursum corpora uirginum uel cōtinentiū, si aut superbiæ macula, aut auaritiæ sordibus, aut linguæ maledicæ, uel mēdacij immunditia polluātur, hostiā sanctam & deo placentē putāda sunt ex sola uirginitate corporis obtulisse. Quia in lege hostia cū offerretur, inspiciebat à sacerdote diligētius non solū si ex mūdis esset animalibus, sed ne aut in oculo haberet uitiū, aut in auribus, aut in pedibus, ne claudū, ne luscū, ne euulsum diuino admoueretur alta-

Rom. 6

1. Cor. 6

2. Cor. 1

tur altari.Sic ergo per omnia membra discutitur & pertractatur hostia uiuens,sancta,
deo placens, quæ rationabiliter offerenda est. Et nolite conformari huic seculo.]
Sciendũ est quod in Græco habet, Vt probetis quæ sit uolũtas dei bona & beneplaci
ta & perfecta.Sed nos quia unus in utroq; potest sensus uideri, consuetudinem sequi-
mur Latinorũ.Nolite,inquit,conformari huic seculo.In quo ostendit esse quandã for
mam huius seculi,& aliam esse seculi futuri:& si qui sunt qui amant præsens seculũ, &
ea quæ sunt in hoc mũdo, secundũ formam seculi præsentis aptant: qui uerò non re-
spiciũt ea quæ uident, sed quæ non uident & æterna sunt, transformant & renouant
ad futuri seculi formam. Et inde fit ut non agnoscat eos hic mundus, sed odio habeat
& persequatur,sed agnoscant istam formam angeli dei, qui sunt de illo seculo uentu-
1.Cor.15 ro.Et simile mihi uidet esse hoc,dicto illi quo ait:Sicut portauimus imaginem terreni,
portemus& imaginem cœlestis.Vide ne forte cũ uenerit ira in cor tuũ,conformem te
facias huic seculo,similiter & concupiscentia mala,& auaritia, & cætera quibus præ-
sens seculũ delectat,formam tibi præsentis seculi imponant. Si uerò econtrario man-
suetudo,patientia,lenitas,continentia,fides,ueritas,cæteræq; uirtutes habitent in sen
su tuo,conformem te futuri seculi faciẽt,& ita pulchram animæ tuæ speciem reddent,
ut uerbũ dei quod despondit eam sibi in misericordia &fide,dicat ad eam:Tota es for
Cant.4 mosa amica mea,& macula nõ est in te.Intende aũt diligentius quod ait: Sed reforma
mini in nouitate sensus uestri.] Vt ostendat formam quidem culpabilem.Prius enim
formam malitiæ habuit omnis anima.Sed adhortat ex hoc sermo apostolicus, ut illa
abiecta ad singularũ uirtutũ speciem reformemur,& ita demũ possimus reuelato uul
tu cordis domini gloriam speculari ab huiusmodi imagine transformati. Quomodo
aũt in hoc transformemur ipse docet dicens:In renouatione sensus nostri.Renouatur
aũt sensus noster per exercitia sapientiæ, & meditationem uerbi dei,& legis eius intel
ligentiã spiritalem: & quantum quis quotidie ex scripturarũ proficit lectione,quanto
altius intellectus incedit, tanto semper nouus magis & quotidie nouior efficit. Nes-
cio autem si potest renouari sensus qui piger est erga scripturas diuinas & intelligen-
tiæ spiritalis exercitia,quibus possit non solum intelligere quæ scripta sunt, uerum ea
applicare apertius,& manifestare diligentius.Potest tamen fieri ut non omnis sensus
in hoc possit renouari,ut agnitione scientiæ dilatetur.Potest enim renouari sensus ad
iustitiam,ad continentiam,ad misericordiam, fidem, patientiam.Sed uide quid in se-
quentibus huic renouationi sensus adiungat apostolus: Vt probetis quæ sit uolun-
tas dei,quod bonum & beneplacitum,& perfectum.] Et utiq; nisi ad omnes renoua-
tus sit sensus, & totus dei sapientia illuminatus, probare non potest quæ sit uoluntas
dei.In multis enim putatur esse uoluntas dei,& non est.In quo is utiq; qui sensum non
habet renouatum,errat,& fallitur.Est autem re uera non cuiusq; sensus, sed ualde re-
nouati,&(ut ita dicam)ad dei iam imaginem reformati, probare in singulis quibusq;
quæ agimus,quæ loquimur,quæ cogitamus, si sit uoluntas dei,& nihil omnino uel a-
gere,uel dicere,uel cogitare quod uoluntati dei non senserit conuenire. Quæ sit, in-
quit,uoluntas dei, quod bonum, & beneplacitum, & perfectum. Non potest aliud
uelle deus,nisi quod bonum est:& utique quod bonum est & perfectum, sine dubio
hoc deo placet. Si uerò secundum hoc quod diximus apud Græcos haberi, id est ut
probetis quæ sit uoluntas dei bona & beneplacita & perfecta, potest quidem idem
quod suprà diximus,uideri,quod omnis uoluntas dei bona sit,& beneplacita & per-
fecta.Potest autem & tale aliquid in his sermonibus sentiri, quia dei quidem uolun-
tas semper bona est, sed non semper eius bona uoluntate dispensari meremur, neque
beneplacita & perfecta. Verbi causa, ut ungeretur Saul in regem, fuit quidem uo-
luntas dei,sed non beneplacita, neque perfecta:Irascens enim populo, qui refutaue-
rat deum habere super se regem, regem eis hominem iussit institui. Sed & propheta
ex persona dei dicit:Dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ut irent in cupidi-
tatibus suis.Sic ergo aliquando fit uoluntas dei in his quibus concupiscimus & desi-
deramus.Sed & qui renouatus est sensu, probare debet si uoluntas dei hæc bona est,
beneplacita atque perfecta:& non talis quæ magis desiderijs nostris indulgeat, quàm
utilitatibus consulat. Sed iam ad sequentia conuertamur. Dico enim per gratiam,
quæ

quæ data eſt mihi omnibus qui ſunt inter uos.] Sciendum primò eſt, quia ubi nos habemus, omnibus qui ſunt inter uos, in Græco habetur, Omni qui eſt inter uos. Qui ſermo utiq; ad eos indicat uerbum fieri, qui cum ante non fuerint, nunc eſſe cœperint. Deus enim (ut dicit apoſtolus) uocat quæ non ſunt tanquam quæ ſunt: Non ſunt autem hi qui participes non ſunt eius qui uere eſt, qui dixit ad Moyſen: Hæc dices filijs Exod.3
Iſrael, qui eſt miſit me ad uos. Quod ergo ait Paulus: Dico enim omnibus qui ſunt inter uos, uel ut in græcis haberi dicimus, omni qui eſt in uobis, ſimile eſt ac ſi diceret: dico enim omni qui in deo eſt, nõ plus ſapere quàm oportet ſapere. Veruntamen uidendum eſt, quia Paulus (ſicut & in alijs dicit) non in ſuaſorijs ſapientiæ carnalis uerbis, ſed per gratiã quæ ſibi data eſt loquitur. Eſt enim multa differẽtia per gratiã loquẽtis, & per humanã ſapientiam. Deniq; ex rebus ipſis ſæpe compertum eſt, nonnullos eloquẽtes & eruditos uiros non ſolũ in ſermone, ſed & in ſenſibus præpotentes, cum multa in eccleſijs dixerint, & ingentẽ plauſum laudis acceperint, neminem tamen auditorũ ex his quæ dicta ſunt compũctionem cordis accipere, nec proficere ad fidem, nec ad timorem dei ex recordatione eorum quæ dicta ſunt incitari, ſed ſuauitate quadam, & delectatione ſola auribus capta diſceditur: ſæpe autem uiros non magnæ eloquẽtiæ, nec cõpoſitioni ſermonis ſtudentes, uerbis ſimplicibus & incõpoſitis multos infideliũ ad fidem conuertere, ſuperbos inclinare ad humilitatem, peccãtibus ſtimulum conuerſionis infigere. Et hoc utiq; ſigni eſt, ſicut in præſenti apoſtolus dicit, per gratiam loqui quæ data eſt ei. Ego autem puto, non ſolũ in uerbo dei eccleſiam docentibus adeſſe gratiam, ſi talis ſit ſermo qualem ſupra diximus, qui auditorem non tam delectet, quàm ſtimulet, & ad profectum aliquem uirtutis adducat, ſed & in omnibus fere quæ aguntur in uita, ita eſſe deprehendet. Eſt enim aliquis qui & quod agit & quod loquitur, habet gratiam: & alius qui interdum & prudentius loquitur & diligentius ac laborioſius agit, neq; in uerbis, neq; in geſtis ſuis inuenit gratiã. Deniq; ſicut & in alijs iam ſcriptũ eſſe diximus, quia & Ioſeph inuenit gratiã in conſpectu prin-
cipis carceris, & Heſter inuenit gratiã apud regem. Reperimus autem in quodam ſe- Gen.49
cretiore libello ſcriptum quaſi angelũ quendam gratiæ, qui etiam uocabulũ ex gratia Heſt.1
traheret. Anahel enim dicit, quod eſt interpretatũ gratia dei. Hoc ergo ſcriptura illa continebat, quod miſſus eſſet à domino iſte angelus ad Heſter, ut ei gratiam daret apud regem. Sic ergo alia uirtus eſt ſermonis, qui per gratiam dicitur: & alia uis doctrinæ, quæ poteſtas uocatur. Alius ſermo eſt ex eruditione cõmuni, qui quamuis lautus ſit, & arte cõpoſitus, tamẽ ſi nõ per gratiã uel dicit, uel ſcribitur, delectare fortaſſis poteſt legentẽ, adducere autem ad profectũ non poteſt auditorem. Paulus igitur non ſolum iſta quæ dicit per gratiam dicit, ſed & auditoribus ſuis precatur gratiam dari, & non ſolum gratiam, ſed & multitudinẽ gratiæ. Sic enim ſcribit: Gratia uobis multiplicetur. Et in omnibus epiſtolis ſuis dicit, Gratia uobis, & pax. Sed uideamus quidem quod per gratiã quæ data eſt ſibi, apoſtolus dicit omnibus qui ſunt inter Romanos: Non plus ſapere quàm oportet ſapere ad ſobrietatem.] Videtur adhuc ad ſuperbientes ramos oleaſtri, & inſultantes quidem bonæ oliuæ, etiã hunc aptare ſermonem, & dicere eis, nõ debere plus ſapere quàm opertet ſapere. quod ſimile eſt illi ſermoni quẽ dixit: Noli ſuperbe ſapere quàm oportet. Sciendũ tamẽ eſt, quod & cæteri eruditi uiri utunt̃ hac definitione, ut naturã uel cauſam peccati in eo ponãt, ſi addatur aliquid uirtutibus, aut minuat̃. Verbi gratia, Iuſtitia uirtus eſt: & ſi quid minus aliquis facit quàm iuſtitia patit̃, ſine dubio iniuſtus eſt. Si quis uerò ſub ſpecie iuſtitiæ erga uindictas nimius fiat, & ſæuius agat, in ultionis crudelitatem ex iuſtitia deuolutus eſt. Vnde & Salomon dicit: Noli fieri in multo iuſtus. Similiter & libertas ſi intra temperantiam ſuam Eccl.7
ſit, uirtus eſt: ſi minus habet, timiditas: ſi amplius, temeritas nominatur. Pari modo & prudentia ſi in ſua menſura ſit, uirtus eſt: ſi minus habeat, imprudẽtia: ſi pluſquã oportet, malitia appellatur. Inde puto quod & ſerpẽs in paradiſo prudentior dictus ſit cæteris beſtijs, hoc eſt excedẽs prudẽtiæ menſurã, & in partes malitiæ prolapſus. Inde & Gen.3
filij huius ſeculi prudentiores dicuntur quàm filij lucis: plus enim ſapiũt quàm oportet ſapere. Et ſic in ſingulis quibuſq; uirtutibus poteſt aliquis plus ſapere quàm opor- Luc16
tet. Poteſt aliquis etiã in caſtitate plus ſapere quàm oportet ſapere, ut ſunt illi qui attẽdunt

dunt spiritibus seductoribus, & doctrinis dæmoniorum in hypocrisim falsa loquentium, cauteriatam habentes conscientiam suam, prohibentium nubere, & abstinere à cibis quos deus creauit. Isti plus sapiunt de castitate quàm oportet. Minus autem sapit quàm oportet luxuriosus & incestus. Ego autem dico quod hæretici plus sapiunt de Christo quàm oportet sapere, qui negant eum filium dei creatoris esse, sed alterius nescio cuius melioris dei. Sed & illi plus de Christo sapiunt quàm oportet sapere, qui negãt eum in carne uenisse, & natum esse de uirgine, sed cœleste ei corpus assignant. In his ergo omnibus Paulus nos uult non plus sapere quàm oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem. Quod in Græco dicitur sophrosyne, in nostris codicibus, hoc est in scripturis diuinis, sobrietas à maioribus interpretatum est. Ab alijs tamen eruditis uiris temperantia ponitur: quæ temperantia una ex quatuor generalibus uirtutibus habetur. Et in hoc loco ergo melius apostoli dicta lucerent, si haberemus & nos scriptum secundum græci sermonis uirtutem, sed sapere ad temperantiam: id est, ut in omnibus quæ agimus, uel quæ loquimur, uel quæ sentimus, temperantiam teneamus. In ijs enim quæ suprà enumerauimus, neq; amplius, neq; minus fieri debere, sed modum seruare, nouit sola temperantia. Post hæc ait. Et unicuiq; sicut deus diuisit mensuram fidei.] Hoc est ut sciat nnusquisque & intelligat quæ in eo sit mensura gratiæ dei, quam cõsequi meruit per fidem. Interdum enim accidit, ut quis à deo sapiat in opere charitatis, aut ut sapiat in officio uisitandi, aut erga misericordias pauperum, aut circa debilium curam, aut erga uiduarum & pupillorum defensionem, aut erga hospitalitatis solicitudinem. hæc ergo singula diuisit unicuique deus secundum mensuram fidei. Sed si is qui accepit gratiam ut de uno aliquo horũ saperet, non intelligit mensuram gratiæ sibi datæ, sed uelit sapere de sapientia dei, de uerbo doctrinæ, de profundioris scientiæ ratione, in quo gratiam non accepit, & non tam discere uelit, quàm docere quæ nescit, iste cum minus sapiat, plus uult sapere quàm oportet. Non enim sapit ad temperantiam, ut custodiat unicuiq; sicut deus diuisit mensuram fidei. Verum ut euidentius adhuc apostolus designaret, introducit exemplum & dicit. Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent: ita multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra.] Ordinatissime per hæc componens omne corpus ecclesiæ: ut sicut membra corporis singula quæq; proprios habent actus, & officijs suis unumquodq; deseruit, nec tamen possibile est ut non consensu mutuo sibi inuicem cedant: ita, inquit, & in ecclesia quæ est corpus Christi, diuersos singuli habemus actus. Verbi gratia: Alius studium omne erga sapientiam dei & doctrinam uerbi adhibet, & in meditatione legis diuinæ die ac nocte persistit, & est magni huius corporis oculus: alius, ut suprà diximus, erga ministerium fratrum, & indigentium curam, & est sancti huius corporis manus. Alius studiosus auditor uerbi dei, & auris est corporis. Alius ad uisendos decumbentes, & requirendos tribulantes, & positos in necessitatibus eruendos est impiger, & pes sine dubio ecclesiastici corporis appellatur. Et ita inuenies unumquenq; pro posse erga unum aliquod officium spiritale operam dare, cætera uerò sequentia habere. Neq; enim hoc dicimus quod unum sufficere debeat, sed secũdum formam propositi exempli: sicut, uerbi gratia, oculus spiritale officium habet ut uideat, ueruntamen est ex omnibus & in omnibus membris, & cum singulis agit omnia, & cum ipso singula quæq; agunt omnia: Ita & qui per gratiam fidei unum aliquod bonum spiritale meruit, illud quidẽ principaliter administrat, in omnibus uerò actibus socius cum cæteris habetur & particeps. Quomodo autem corpus istud in Christo sit, id est in ueritate, & sapientia, & iustitia, & sanctificatione, quæ omnia Christus est, sæpe iam diximus. Iam uerò si in hoc corpore, uerbi gratia, ut sit aliquis oculus, quod est in corpore toto nobilius, uel manus quod sequenti loco haberi potest, aut auris, aut lingua, aut cætera quæq; quæ uidentur honestiora esse: & rursus ut sit aliquod aliud membrum ex his quæ uidentur inhonestiora esse, ipse aliquid causæ præstitit, an dei uoluntate absq; ullis omnino causis ille illud uel illud constitutus sit membrum, suprà nostram intelligentiam esse puto. Verum ne hi qui naturas diuersas asserunt animarum, & à diuersis conditoribus institutas, locum confirmandi dogmatis sui inuenire uideãtur, ea quæ

ea quæ nobis in superioribus de uasis honoris & uasis contumeliæ differta sunt, etiam præsenti sufficiāt loco. Nunquā enim cōcedendum est, ut siue in præsenti, siue in præteritis, siue etiā in futuris, seculis non ita unumquenq; dispenset diuina prouidentia, ut uniuscuiusq; meritum arbitrij libertate collectum materiam præbeat dispensanti. Iustus est enim deus, & iniustitia non est apud deum. Habentes donationes secundum gratiā quæ data est nobis differētes, siue prophetiā secundū ratione̅ fidei, siue ministeriū in ministrando, siue qui docet in doctrina, qui exhortat̄ in exhortando.] Cum dixisset singulos quosq; credentium membra esse unius corporis Christi, nunc quasi diuersorum membrorum diuersitatem operis dinumerat. Verbi gratia, uelut oculo uisum, ita menti quæ est interior oculus, prophetiæ assignat officium, & alij tanquam manui ministerium ascribit, alij tanquam lingnæ doctrinam tribuit: similiter etiam cætera. Illud quoq; quod nobis in superioribus ambiguum uidebatnr, absoluit, ubi quærebamus utrum unumquodq; membrum ad honesta, uel minus honesta corporis officia aliquid ex se causæ præbendo uenerit: an nullis ex causis, sed sola dei uoluntate honestum, uel minus honestum esse membrum unicuique delegatum sit. Quod ergo ibi minus nobis clarum fuit, hic apostolus euidenter aperuit dicens, siue prophetia, siue ministerium, siue reliqua dona gratiarum secundum rationem fidei dari: quamuis sermo iste, hoc est rationem fidei, apud Latinos minus proprie translatus uideatur. ἀναλογία enim in Græco, nō tam ratio quàm mensura competens dici potest, ut quia uno non potest, duobus sermonibus explicetur. Secundum ergo fidei mensuram unicuiq; diuersitatis dari pronunciat gratiarum, ut, uerbi causa, accepta quis gratia illud uel illud membrum in Christi corpore fiat. Et hic quidem mensuram fidei causam capiendarum posuit gratiarum: ad Corinthios uerò scribens ait. Vnicuiq; autem datur manifestatio spiritus ad id quod expedit. & post pauca addit: Omnia autem operatur unus atq; idem spiritus, diuidens unicuiq; prout uult. Vnde mihi uidetur tam ad Romanos quàm ad Corinthios scribens, tres capiendæ gratiæ modos docere, ut ex nobis in eo agi aliquid ostendat, plurimum tamen in dei largitione consistere. Ponit ergo & mensuram fidei esse, per quam quis gratiam capit: ponit & ad id quod expedit, & spiritum diuidere prout uult. Vt ergo in nobis tanta fides inueniatur, quanta possit sublimior gratia promereri, nostri operis uidetur & studij: ut autem ad id detur quod expedit, & utile sit accipienti, dei iudicium est, uel omnino si dari uelit in ipso est. Ideo & in alijs idem apostolus dicit. Nunc autem deus posuit in corpore unumquodque membrum, prout uoluit. Voluit autem deus secundum fidei mensuram quæ est in nobis, uel uoluit ad id quod expedit. Nisi forte & ita aliquis hoc uelit intelligere. Deus posuit in corpore unumquodq; membrum prout uoluit, ut uoluit ad membrum magis referat̄, hoc est prout uoluit, prout elegit, prout operā dedit, ne uideat̄ de homine arbitrij potestas auferri. Veruntamen ex hoc, quod ait dari gratiam ad id quod expedit, potest fieri ut & si sit in aliquo mensura fidei, tantoq; excellentiorem gratiam mereatur accipere, si sanctus spiritus futura prospiciens expedire accipienti nō iudicet, necessario diuidat unicuiq; prout uult & expedit. Denique nonnullos uidemus accepisse gratiam doctrinæ uel exhortationis ad plebem, & ex hoc ipso elatos atque in superbiam uersos in iudicium incidisse diaboli: alios accepisse quidem gratiam, sed negligentia animi & uitæ desidia corrupisse: unde erat ille qui acceptum denarium in sudario colligauit, nec operari ex eo aliquid uoluit. Propterea deniq; & apostolus scribit ad charissimū sibi filium dicens, Noli negligere gratiam quę in te est: tanquam sciens posse gratiam per negligentiam deperire. Quod autem dixit secundum rationem uel mensuram fidei, puto iam plene in superioribus expositum quæ sit fides quæ à nobis requiratur, & quæ sit quæ à deo per gratiam datur secundum hoc quod idem apostolus dicit, Alij fides in eodem spiritu: & item ubi ad dominum dicunt, Auge nobis fidem: quod fides quidem quæ speret & credat, & absque ulla dubitatione confidat, in nobis est: ratio uerò fidei ipsius & scientia & perfectus eorum intellectus quæ credimus, donatur à deo. Sed & illud in hoc loco non omittamus, quod uidetur secretioris esse mysterij, Si enim in præsenti seculo dat deus uncuique gratiam secundum mensuram fidei, sine dubio & in futuro dabit unicuique gratiam pro mensura meritorum.

[Margin notes: 1.Cor.12 (beside "Vnicuiq; autem datur"); 1.Tim.4 (beside "Noli negligere gratiam"); Luc.17 (beside "Auge nobis fidem")]

& si in prȩsenti seculo talis est dispensatio dei, talis erit etiam in futuro: quomodo non,
præteritis seculis quæ fuerunt ante nos, similis dei dispensatio erga omnem rationabi
lem creaturum fuisse crederetur? Sed iam uideamus quæ sunt dona quæ enumerat se-
cundum gratiam data: Prophetia inquit est, ministerium & doctrina, & exhortatio, &
tributio, hoc est præstatio, & præesse, & misereri. his iungit charitatem & cætera. De
quibus dicet fortasse aliquis: Si hæc omnia per gratiam dat, non erit in culpa si quis
non prophetet aut nō ministret, aut non doceat, aut nō exhortet̃, aut non tribuat, aut
non præsit, aut non misereatur, aut non diligat, quia horum omnium gratiam non ac-
cepit. Sed ad hæc dicemus: sicut est fides quàm docuimus esse in nobis, & rursus est fi-
des quæ per gratiam datur, sicut suprà diximus scriptum esse. Alij fides in eodem spiri
tu: ita etiam in unoquoqꝫ horū quæ suprà enumerauimus à deo per gratiam dari, erit
& in nobis aliquid, ad cuius unusquisque mensuram uel rationem gratiam promere-
tur. Neque enim de sola sapientia accipiendum illud quod scriptum est, quia si sit ali-
quis perfectus in filijs hominum, si desit ei sapientia quæ ex deo est, ad nihilum depu-
tabitur. Eodem namqꝫ modo possumus dicere, etiam si sit aliquis perfectus in filijs ho
minum, si desit ei fides quæ ex deo est, in nihilum reputabitur: ita & si perfectus sit in
doctrina quis, & desit ei doctrina gratiæ quæ ex deo est, in nihilum reputabitur. Et ita
in omnibus quæ enumerata sunt, est quædam perfectio inter filios hominum quam
labore & studijs proprijs assequuntur, siue in sapientia, siue in doctrina, siue in alijs of
ficijs: quæ tamen si non habeant gratiam à deo datam, nihil erunt. Quia si desit eis gra
tia spiritus, nec membra esse corporis Christi possunt. Sed in his quæritur, si potest es-
se aliqua in nobis uel ex nobis prophetiæ species, quæ non totum habeat ex deo, sed
aliquantulum ex humanis studijs capiat. Hoc quidem apud cæteros ualde impossibi-
1.Cor.12 le uidebitur, apud Paulum tamen euidenter probatur dicentem, Aemulamini autem
dona maiora, magis autem ut prophetetis. In quo quis æmulatur in ministerium, &
doctrinam & exhortationem, & cætera, per hoc quod adhibet erga hæc studium & la
borem, ita ut erga prophetiam fieri debere ostēdit apostolus. Vnde prophetia intelli-
genda est hæc, quàm docet apostolus non illam esse per quam dicitur: Hæc dicit do-
1.Cor.14 minus: illa enim usqꝫ ad Ioannem: sed illam de qua idem apostolus ait, Qui prophetat,
omnibus loquitur ad ædificationem & exhortationem & consolationem. Prophetia
autem dicitur apud Paulum cum quis loquitur hominibus ad ædificationem & cum
loquitur ad exhortationem & consolationem: & ideo adhibere studium ad huiusce-
modi prophetiam possibile nobis est, & in nostra potestate, ut nobis in dei opere su-
dantibus secundum rationem & mensuram fidei, si hæc facimus addat & illam quæ
ex deo est prophetiam. Est autem secundum apostolum etiam alia species prophetiȩ,
quam dicit: Si uerò prophetetis, intret autem quis infidelis, uel idiota, arguitur ab om
nibus, iudicatur ab omnibus, occulta quoqꝫ cordis eius manifesta sunt, & tunc cadens
in faciem pronunciabit quia uere deus in nobis est. Sicut enim spiritus dei omnia scru
tatur, ita & uerbum dei omnia quȩ in occulto sunt perscrutatur: maxime cum uerbum
uiuens sit & efficax, & penetrabilius omni gladio utrinqꝫ acuto, penetrans usqꝫ ad di-
uisionem animæ & spiritus, compagum quoqꝫ & medullarum. Etenim cum oramus
in ecclesia, & sermo tractatur, tunc unusquisqꝫ intra semetipsum conscientia stimula-
tur recognoscente ex his quæ dicuntur propria peccata, recordante siqua forte in oc-
culto cōmiserit. Interdū autē existimatio ipsa prudentiū, uel ex uultu, uel ex moribus
motu uniuscuiusqꝫ colligentium prophetiȩ speciē tenet. Hæc nobis de prophetiæ uel
ex gratia dicta sint. Post hæc sequitur: Siue ministeriū in ministrando. Possumus hæc
omnia ad illam reuocare regulam, quæ superius dicta est: hæc est: Non plus sapere
quàm oportet sapere. ut uerbi causa dicamus, non debere eum qui ministrat, in mini-
strādo plus sapere quàm oportet: & qui docet, in doctrina nō plus sapere quàm opor-
tet: & qui exhortatur, in exhortando non plus sapere ꝙ oportet sapere, Multi enim
accepto ministerio uel accepta doctrina plus sapuerunt quàm oportet sapere: & elati
in arrogantiam, uel in delitijs resoluti, præcipites corruerunt. Qui exhortatur in ex-
hortando. Species est doctrinæ & uerbi, quo afflictæ animæ scripturarum diuinarum
prudenter aptatis & in unum collectis sermonibus releuantur. Accidit enim sæpe ani
mæ tribu-

mæ tribulationum nimietate desperatio, nec facile reparari, aut refici quibuscunque uerbis potest, quamuis polita illa sint & plausibilia. Si uero sermo habens uirtutem gratiæ dei fuerit adhibitus, tunc cor eius penetrat, & consolationem præbet, ac spem reuocat desperatione submota, secundum quod per prophetam dictum est à domino: Sacerdotes loquimini in corde Hierusalem. Qui tribuit, in simplicitate. Qui præest, in sollicitudine. Qui miseretur, in hilaritate.] Qui tribuit & præstat indigentibus, oportet inquit in simplicitate cordis hæc facere: hoc est ne uideatur quidem indigentibus bene facere, corde uerò laudem quærat ab hominibus. Non est ergo simplicitas si aliud agi uideatur in manibus, & aliud quæratur in corde. Qui autem præest fratribus, uel qui præest ecclesiæ, in sollicitude esse debet non humanarum causarum, nec secularium rerum: Hęc enim sollicitudo aliena debet esse ab his qui ecclesiæ præsunt: sed talem recipiant sollicitudinem qualem apostolus dicit, Concursus in me quotidianus sollicitudo omnium ecclesiarum. Quis infirmatur & ego non infirmor? Quis scandalizatur & ego non uror? Qui ergo præest ecclesiis talem sollicitudinem habere debet, & illam aliam secularem omnino habere nō debet. Qui miseretur, in hilaritate. Videtur fortassis unum atq; idem esse quod suprà dixerat: Qui tribuit, in simplicitate, & hoc, id est qui miseretur, in hilaritate. Sed mihi uidetur unū fortasse opus esse, non tamē operis ipsius unus affectus. Aliud est enim dare indigenti, & aliud affectu misericordiæ cum indigenti partiri: & ideo non uult in tali opere esse tristitiam. Qui nim erogat pecuniam suam, si infidelis sit, & recepturum se desperet, necessario tanquam qui eam perdiderit contristatur: Qui uerò cum fide & spe hoc agit, in hilaritate & lætitia agit, certus & quòd parua hæc quæ pro mandato dei expendit indigentibus, sibi opes cœlestium diuitiarum, insuper autem & æternā cōferant uitā. Charitas sine simulatione.] Ego puto quod omnis charitas quæ nō est secundū deū, simulata sit, & uera non sit. Etenim creator animæ deus idcirco ei cum cæteris uirtutibus etiam affectum charitatis inseruit, ut diligat deum, & ea quæ uult deus. Cum ergo hoc opus anima dedit charitati, quicunq; aliquid aliud dilexerit quàm deū, & quę deo placent, charitas in eo ficta & simulata dicēda est. Sed & si quis proximum suum diligat, & cum errantē eū uiderit nō cōmoneat, nō corrigat, simulata ista charitas dicēda est. Et ideo nihil habere adulatorium, nihil fucatum charitas debet, sicut & alibi idem apostolus dicit: Charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. Odien- 1. Tim. 1
tes malum, adhærentes bono.] Mirum fortasse si quidem inter cætera bona uirtutum assumitur etiam odium, & tanquam necessario ab apostolo ponitur. Vnde certū est inesse animæ odij affectum: est enim laudabile odisse uitia, odisse peccata. Nisi enim quis odio habeat uitia, non potest amare, nec cōseruare uirtutes. Verbi gratia, Si quis pudicitiā custodire proponat, non potest eam tuto seruare nisi odium quoddā & execrationem aduersum impudicitiam sumat. Difficilis enim & ualde difficilis est illa cōtinentia, ubi desideratur illud à quo abstinetur, & cupiditas animi solo metu futuri iudicij refrenatur. Periculosa hæc ualde periculosa sunt, nisi secundum consiliū apostoli odientes malū & peccata, & quodammodo aduersum ea odiorū bella peragentes, adhæreamus bono. Obseruandū etiā hoc, quòd sicut in alijs dicit, Qui adhæret domino unus spiritus est, ita & hic dicit, adhæreamus bono, sine dubio ut contingat nobis unum esse cum bono. Charitatem fraternitatis inuicem diligētes.] Hoc est mandatum, Ioan. 15
ut diligamus inuicē, sicut & deus dilexit nos. Cū sit primū post primum: primū namq; est diligere deū, & inter homines iterū hoc primū est, ut inuicē diligamus: nescio quomodo quasi ultimū & minus necessariū inter homines spernitur, & odiū quod nobis insitū esse diximus ad hoc ut mala odio habeamus, præpostero ordine exercemus in bonis, & uitia carnis ac peccata diligētes fratrē odio habemus. Nec aliter accidit odisse nos quē nō oportet, nisi quia diligimus quæ non oportet. Si enim putas aliquē impiū esse, & ideo nō iudicas eū diligendū, audi quod Christus pro impijs mortuus est. Aut si quia peccator est frater tuus, ideo eū nō putas diligendū, audi quia Christus in hunc mundū uenit peccatores saluos facere. Si uerò iustus est, multo magis dilectione dignus est. Dominus em̄ diligit iustos. Honore inuicē preueniētes.] Hoc est quod & dominus docuit, cum notaret scribas & Pharisæos prima sibi loca in conuiuijs uen- Luc. 14

dicantes:& docet, ut cũ uocatus fueris ad cœnã in nouissimo recũbas. Sollicitudine
nõ pigri.] Superius eũ qui præest,in sollicitudine debere esse cõmonuit:nũc uerò om
nibus dat hoc in cõmune mandatũ,ne quis nostrũ audiat à domino,Serue male & pi-
ger.Spiritu feruẽtes.] Et hoc integrũ spectat. Vult em̃, ut nos qui sub lege spiritus ui-
uimus,nihil remissum,nihil tepidũ habeamus in nobis,sed cũ feruore spiritus,& calo-
re fidei cũcta peragamus. Domino seruiẽtes.] Ille domino seruit, qui potest dicere:
Nobis unus dominus Iesus Christus,per quẽ omnia & nos per ipsum : nec ultra ei aut
libido,aut auaritia,aut inanis gloria dominat̃.Scio autẽ in nõnullis latinorũ exẽplari
bus haberi:Tempori seruientes:quod mihi uidet̃ incõuenienter insertũ, nisi quis for-
1.Cor.7 te ita dictũ putet,ut in alijs idem apostolus ait:Tempus breue est, superest ut qui ha-
bent,tanquàm non habentes sint:uel ut illud dictum est, Redimẽtes tẽpus quoniam
dies mali sunt.Spe gaudẽtes,in tribulatione patientes.] Spe gaudet qui nõ respicit ea
quæ uidentur,sed ea quæ non uidentur expectat: & qui scit quia non sunt condignæ
passiones huius temporis ad futuram gloriã quæ reuelabitur in nobis, idem ipse & in
tribulatione patiens erit,quia tribulatio patientiã operatur, patientia probationem,
probatio uerò spem:si tamen sermonẽ qui subsequitur impleamus,id est Orationi in-
stantes.] In quo enim non sufficit humana fragilitas, auxilium dei orationibus implo
randum est. Vsibus sanctorum cõmunicantes.] Memini in latinis exemplaribus ma-
gis haberi Memorijs sanctorũ cõmunicantes:uerũ nos nec consuetudinẽ turbamus,
nec ueritati præiudicamus,maxime cũ utrumq; cõueniat ædificationi. Nã usibus san-
ctorum honeste & decenter non quasi stipem indigẽtibus præbere, sed censum no-
strum cũ ipsis quodãmodo habere cõmunem, & meminisse sanctorũ siue in collectis
solẽnibus,siue pro eo ut ex recordatione eorũ proficiamus,aptum & cõueniens uide
tur.Hospitalitatem sectantes.] Quàm digne hospitalitatẽ sectantis magnificentiam
uno sermone cõprehẽdit.Dicens enim sectandã esse hospitalitatẽ,non illud solũ ostẽ-
dit,ut uenientẽ ad nos hospitẽ suscipiamus,sed & requiramus, & soliciti simus, & se-
ctemur,ac perquiramus ubiq; hospites,ne forte in plateis sedeant,ne extra tectum ia-
Gen.19 ceant.Recordare Lot,& inuenies quod nõ illum hospites,sed ipse quęsierit hospites.
& hoc erat hospitalitatẽ sectari.Benedicite persequentibus uos, benedicite,& nolite
maledicere.] Moralem locum latius apostolus exequens, actus, mentem,propositũ,
os quoq; ipsum discipulorũ,linguamq; cõponit. Nõ uult credẽtes Christo de ore suo
proferre maledictum,sed bene loqui,bene dicere, bene precari,ut ex hoc & boni do
mini serui,& boni magistri credãtur esse discipuli.Sciendũ tamen est, quod sermo hic
benedictionis in scripturis diuerse positus inuenitur.Nam & deus benedicere uel ho
mines,uel cætera quæ creauit,inuenitur.Item homines uel cæteræ creaturæ deum be-
nedicere iubentur. Sed dei quidem benedictio aliquid muneris semper his qui ab eo
benedicuntur impartit:homines uerò deum benedicere, pro eo quod est laudare, &
gratias referre,dicũtur.Hic tamẽ apostolus,Benedicite,& nolite maledicere,quasi cũ
prouocamur ab inimicis,uel cũ instigamur iniurijs,monet ne pro maledictis maledi-
cta reddamus,sed faciamus quod ipse de semetipso scribit ubi dicit,Maledicimur,sed
1.Cor.4 benedicimus.Gaudere cum gaudentibus,flere cum flentibus.] Habenda est etiã hic
competens & apta distinctio.Non enim quibuscunq; gaudijs Christianorũ gaudia so
cianda sunt, nec quibuscunq; fletibus lachrymæ nostræ iungendæ sunt. Non enim si
uideam gaudere aliquem super quæstu pecuniæ,aut possessionum latitudine, aut se-
cularis honoris eminentia, congratulari debeo talibus, qui sciam quod huiusmodi
gaudia luctus sequantur & lachrymæ.Intantum non est gaudendum de talibus,ut do
minus discipulis suis ne inde quidem gaudere concesserit, quòd dæmonia sibi uide-
Luc 10 bant esse subiecta,sed ait eis : Nolite gaudere quod dæmonia uobis subiecta sunt, sed
gaudete inquit quia nomina uestra scripta sunt in libro uitæ.Et nos igitur si uideamus
ab aliquo tale opus geri,quod in cœlo scribi dignum sit, siue iustitiæ opus,siue chari-
tatis,siue pacis,siue misericordiæ,& ita gestũ,ut in libro uitæ referri mereat̃, debemus
gaudere cũ talibus.Sed & si quẽ uideamus ab errore cõuersum relictis ignorantię te-
nebris ad lucẽ ueritatis uenisse,& remissionẽ peccatorũ & gratiam sancti spiritus me-
ruisse,debemus gaudere cũ talibus.Similiter autẽ flere cũ flẽtibus, nõ cũ illis qui flent
mortuos

mortuos suos iubemur, aut qui flent damna secularia, scientes quia huius seculi tristitia mortem operatur. Non sunt ergo iungendę lachrymæ cum talibus, sed cũ illis flendum est de quibus dicit dominus, Beati qui flent, quoniã ipsi consolabuntur. Si qui flent pro peccatis suis, si quis post delictum cõuertitur ad pœnitentiã, & errorẽ suũ lacrymis lauat, si quis ingemiscit etiã in habitaculo isto positus, & ad Christũ redire desiderat, & secundũ desideriũ lachrymarũ profusione lauatur, iungamus cũ talibus lachrymas nostras, & gemitus sociemus. Tristitia quæ secundum deum est, salutem stabilem operatur per pœnitentiam. Idipsum inuicem sentientes.] Sermo iste non natura sui, sed interpretatione obscurior factus est. hoc est enim quod dicit, ut ita de fratre sentiamus, ut de nobis ipsis, & ita uelimus proximo, sicut & nobis uolumus: ut in euangelio dominus dicit: Quæ uultis ut faciant uobis homines, eadem & uos facite illis. Non alta sapientes, sed humilibus consentientes.] Superbiam super omnia refugiendam docet. hoc enim beneplacitum est deo. Et merito superbia fugiẽda est, cum scriptum sit: Quia initium discedẽdi à deo superbia est. Vnde apostolus in uno sermone institutionem humilitatis commendat. Consentire enim humilibus, amare humiles, atq; inclinare se ad eos, hoc est consuescere imitari eum qui cum in forma dei esset formam serui suscepit, & humiliauit se usq; ad mortem. Nolite esse prudẽtes apud uosmetipsos.] Qui sibĳpsi prudens esse uidetur, hic cũ arrogantia stultus est, nec potest ueram sapientiã dei scire, qui suam stultitiã quasi sapientiam colit. Deniq; in superioribus hanc fuisse incredulitatis causam Iudæis, ipse Paulus edocuit, dicens de eis: Quia ignorantes dei iustitiã & suam iustitiã quærentes statuere, iustitiæ dei non sunt subiecti. Sic ergo & qui apud semetipsum sapiens est, non potest esse sapiens apud deum. Nulli malum pro malo reddentes.] Si malum inferre peccare est, & reddere malũ nõ ut quibusdam uidetur iustum est, sed simile peccatũ est, aut (ut ego arbitror) etiã grauius: Nam ille qui malum prior intulit, nõ sentit malũ esse quod fecit. Qui autem reddidit malum, eo ipso quo ad ulciscendum est motus, confessus est sensisse malum esse quod reddidit. Et ideo respiciendum est semper ad eum qui dixit, Mihi uindictam & ego retribuam, dicit dominus. Prouidentes bona non tantũ corã deo sed etiã coram omnibus hominibus.] Corã hominibus, cõtraria erit illa apostoli ipsius sentẽtia quæ dicit: Ego si hominibus placere uellem, Christi seruus non essem. Sed qui uitæ suæ ac morum atque actuum tenet libram, ut non possit ab ullo hominum reprehendi, iste bona coram omnibus hominibus prouidet. Sed & hoc aduertamus, quomodo non dixit apostolus, hominibus placeamus. sed ut prouideamus bona coram omnibus hominibus, hoc est agamus nos bona coram omnibus hominibus, siue illis placeant quæ bona sunt, siue non placeant. Si possibile est, quod ex uobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes,] Sciens apostolus pacem inter quos pax habetur non ex una parte, sed ex utraq; constare, ne nos alterius animus si forte impacatus euenerit, à bono pacis impedire uideretur, moderatissimum dedit præceptum: ut inter inimicos noster animus semper sit paratus ad pacẽ, & discordiæ culpa non penes alterum constet. Sed fortasse dicat aliquis: Quomodo potest fieri ut pacem cũ omnibus hominibus habeamus? & quid faciemus de scriptura quæ dicit, Furem uidebas & cõcurrebas cum eo, & cum adulteris portionẽ tuam ponebas? Ideo ergo apostolus bene addidit: Quod ex uobis est: hoc est, quod proposito uestro & fidei uestræ conuenit: cum malis enim habere pacẽ & societatẽ, fidei uestrę proposito q; nõ cõuenit. quãuis & alia in loco possit haberi distinctio. Aliud est enim homines amare, aliud crimina diligere. Qui homines amat, amat creaturam dei: qui crimina diligit, diaboli sectator inuenitur. Qui ergo perfecti sunt, hoc ipso quod oderũt crimina, homines amant: & odio habentes in eis illud quod peccant, illud quod deus creauit amare non desinunt. Nõ uos uindicãtes charissimi, sed date locum irę. Scriptum est enim. Mihi uindictam, & ego retribuam, dicit dominus.] Hi qui seipsos non uindicant, quomodo iræ locum dent, dupliciter mihi uidetur intelligi. Nam & hoc ipso quod (uerbi causa) manum manu non referiunt, aut conuitio conuitium non reddunt, iræ illius qui fecit iniuriam pertranseundi & euanescendi locum dederunt. Nemo enim ita rabidus inuenietur, qui illata iniuria si uicem non recipiat iterum sæuiat, sed quasi effuso ac di-

Matt. 5
Matt. 7
Eccl. 10
Rom. 10
Deut. 32
Gal. 1
Psal. 49

ſo ac digeſto furore, neceſſario miteſcit. Eſt ergo & grande lucrum ubi & peccantis
multitudo compeſcitur peccatorum, & iniuriæ paſſio patientia probabilis fit apud
deum. Eſt autem & hoc modo iræ locum dare, quando pro his quę inferuntur iniurijs
Rom.2 qui peccant ſecundum ipſius Pauli ſententiam iram ſibi theſaurizant in die iræ, tunc
cũ reddet deus unicuiq; ſecundũ opera ſua. Si ergo noſmetipſos uindicemus, non eſt
magnum quod pro iniuria ſuſcepta reddimus: uerbi cauſa, aut palmam pro palma, aut
ſaxum pro ſaxo, aut pro contumelia ſermonis nihilominus contumeliam. Si uerò ſer-
uemus ea uindictæ dei, in eo qui læſit nos locum damus iræ: illi ſine dubio quam ſibi
ipſe ſuis malis actibus theſaurizat, quæ de eo in iudicio dei multo grauiores quã nos
inferre poſſumus exigat pœnas. Sed ſi eſurierit inimicus tuus, ciba illum: ſi ſitierit, po-
tum da illi: hoc enim faciens carbones ignis congeres ſuper caput eius.] Hęc quidem
& dominus in euangelijs præcipit: Et quamuis in propatulo ſit intellectus iſte, quo ſe
cundum ea quæ ſuprà diximus, inquantum inimicis & lædentibus non ſolum uicem
non reddimus, ſed & bona præſtamus, intantum pœnas eorum in dei iudicio cumula
mus: eſt enim uere iuſta damnatio ſi arguantur ante dominum ijs intuliſſe mala: à qui
bus perceperint bona: tamen uideamus ne forte dignius aliquid mandati huius con-
Eſa.47 tineat intellectus. Dicit enim & Hieremias propheta ad peccatricem filiam Babylo-
nis: Habes carbones ignis, ſede ſuper eos, hi erunt tibi in adiutoriũ. Fortaſſis ergo &
iſti carbones ignis qui congregatur ſuper caput inimici, ad adiutoriũ ipſius congregã
tur. Poteſt enim fieri ut amens, ferus & barbarus inimicus, ſi ſentiat beneficium noſtrũ
ſi humanitatem, ſi affectum, ſi pietatem uideat, compunctionem cordis capiat, com
miſſi pœnitudinem gerat, & ex hoc ignis in eo quidam ſuccendatur, qui eum pro cõ-
miſſo conſcientiæ torqueat, & adurat: & iſti erunt carbones ignis qui ſuper caput eius
ex noſtro miſericordiæ & pietatis opere congregantur. Caput uerò principale cordis
appellatur: & merito caput dicitur, cuius intellectu & prudentia membra reguntur
uniuerſa. Noli uinci à malo, ſed uince in bono malũ.] Vincitur à malo qui malis pro-
uocatus reddit malum. In bono autẽ uincit malum, qui acceptis malis reſtituit bona.
Certum eſt enim hanc eſſe mali naturam, ut ex ſimilibus ſuis augeatur & creſcat: ſicut
ignis, ſi ignem iungas: ſicut noctis tenebræ, ſi aeris nubilum ſocietur. Bonum uerò ſi
adhibeas, exterminatur malum. Contraria namq; contrarijs perimuntur: ſicut per a-
quam ignis extinguitur, & per lucẽ tenebræ fugantur. Sed fortaſſe dicat aliquis, Pau-
lum per imperitiam ſermonis à propoſito decidiſſe: propoſuit enim loqui de bonis
gratiarum quę per ſpiritum ſanctum dantur. Et quidem quod ait, Siue prophetia, ſiue
miniſterium ſiue doctrina, ſiue exhortatio, poſſunt hæc ad dona ſpiritalia pertinere.
Fortaſſis & hæc quæ ſequuntur: Qui tribuit, in ſimplicitate: qui præeſt, in ſolicitudi-
ne: qui miſeretur, in hilaritate: ſuperioribus poſſunt adiungi. Ea uerò quæ poſt hæc e-
numerat, ut ſit charitas ſine ſimulatione, odientes malum, adhærentes bono, & chari-
tatem fraternitatis inuicem diligentes, & honore inuicem præuenientes, & cętera hu
iuſmdi, præcepta potius dicat eſſe quàm dona. Sed conſideremus diligentius ne forte
quoniam quidem in his omnibus moralem locum tractare inſtituit, & non ſolum in
fide ueritatis ſtabilem, uerũ & immobilem in moribus ornatũ facere Chriſtianũ, ideo
ad munera gratiarum etiã moralia præcepta coniungit, ut oſtendat Chriſtianis etiam
hæc per gratiam dari dei. Sunt enim & nonnulli gentilium compoſitis moribus, &
honeſtis inſtitutis, qui tamen hoc ipſum quod habent, non ad deum referunt, nec ab
ipſo ſibi datam gratiam confitentur, ſed aut propriæ induſtrię aſcribunt, aut ſuper ma
giſtris inſtitutoribus gloriantur. Nobis autem oſtendit apoſtolus, omne quod bonũ
Iacob.1 eſt, à deo eſſe, & per ſpiritum ſanctum dari: ſicut & Iacobus apoſtolus dicit: Omne da
tum bonum, & omne donum perfectum deſurſum eſt deſcendens à patre luminum:
ut qui gloriatur, in domino gloretur. Videamus ergo nunc quid in conſequentibus
dicat Apoſtolus.

CAPVT XIII.

OMNIS anima poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit.] Videtur mihi in hoc
ualde laudabiliter animam nominaſſe, quam ſubiacere poteſtatibus iubet.
Nunquam enim dixiſſet, omnis ſpiritus ſubiaceat poteſtati, ſed omnis a-
nima.

nima. De qua differentia sæpe iam diximus, quod interdum per animam, interdū per carnem, interdum per spiritum, homo nominatur. Sed cum a parte meliori nominandus est, quasi qui spiritalis intelligi debeat, spiritus dicitur: quādo ab inferiore, anima: cum uerò à deteriore nominatur, caro dicitur: & horum testimonia de scripturis sæpe protulimus. Nunc ergo quoniā præcepta credentibus ponit apostolus, uult nos quietem quantum in nobis est præsentis uitæ pacemq; seruare. Et si quidem tales sumus qui coniuncti domino unus cū eo spiritus simus, domino dicimur esse subiecti. Si uerò nondum tales sumus, sed cōmunis adhuc anima est in nobis quę habeat aliquid huius mundi, quæ sit in aliquibus alligata negotijs, huic præcepta apostolus ponit, & dicit ut subiecta sit potestatibus mundi. Quia & dominus dixit, ut hi qui habent in se superscriptionem Cæsaris, reddant Cæsari quæ sunt Cæsaris. Petrus & Ioannes nihil habebant quod Cæsari redderent. Dicit enim Petrus, Aurū & argentū non habeo. Qui hoc non habet, nec Cæsari habet quod reddat, nec unde sublimioribus subiaceat potestatibus. Qui uerò habet aut pecuniā, aut possessiones, aut aliquid in seculo, audiat, Omnis anima potestatibus sublimioribus subiaceat. Non est potestas nisi à deo.] Dicet fortasse aliquis: Quid ergo? & illa potestas quæ seruos dei persequitur, fidem impugnat, religionem subuertit, à deo est? Ad hoc breuiter respōdebimus. Nemo est qui nesciat quod & uisus nobis à deo donatus est & auditus & sensus. Cum ergo hæc à deo in potestate nostra sint, tamen uti uisu uel ad bona uel ad mala possumus: similiter & auditu, & motu manuum, & cogitatione sensus: & in hoc iustum iudicium dei est, quod his quos ad usus ille bonos dedit, nos abutimur ad impia & iniqua ministeria. Ita ergo & potestas omnis à deo data est ad uindictam quidem malorum, laudem uerò bonorum, sicut idem apostolus in subsequentibus dicit. Erit autem iustum iudicium dei erga eos qui acceptam potestatē secundum suas impietates, & non secundū diuinas temperant leges: & ideo dicit: Itaq; qui resistit potestati, dei ordinationi resistit: qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt.] Non hic de illis potestatibus dicit quæ persecutiones inferunt fidei: ibi enim dicendum est, Deo oportet obtemperare magis quàm hominibus: sed de istis cōmunibus dicit quæ non sunt timori boni operis, sed mali. Quibus utiq; qui resistit, ipse sibi damnationem pro gestorū suorum qualitate conquirit. Vis autem non timere potestatē: bonum fac & habebis laudem ex illa, Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem male feceris, time: nō enim sine causa gladium portat: Dei enim minister est, uindex in ira ei qui quod malum est agit.] Mouet me in his sermonibus Paulus, quod potestatem seculi & iudiciū mundi dei ministerium dicit: & hoc non semel, sed secundo & tertio repetit. Velim ergo requirere quomodo iudex mundi dei minister sit. Inuenimus scriptum in Actibus apostolorum, quia conuenientes in unum apostoli statuerunt decreta quæ obseruare deberemus nos, qui ex gentibus credimus Christo, in quibus hæc continentur. Apostoli & presbyteri fratribus qui sunt Antiochiæ & Syriæ & Ciliciæ omnibus qui ex gentibus crediderunt, salutē. Quoniā quidem audiuimus quosdam exisse à nobis & perturbare uos, quibus non mandauimus. Et post aliquanta additur. Placuit autem sancto spiritui & nobis, nihil amplius superponi uobis ponderis, præter ea quæ necessaria sunt, ut abstineatis uos ab his quæ idolis immolantur, & sanguine, & suffocatis, & fornicatione, à quibus custodientes uosmetipsos bene agetis. Valete. In his ergo præceptis in quibus dicit nihil amplius imponendum esse oneris his qui ex gentibus credunt, nisi ut abstineāt se ab his quæ idolis immolant, & sanguine, & suffocatis, & fornicatione, neq; homicidiū prohibetur, neq; adulteriū, neq; furtū, neq; masculorum cōcubitus, neq; cætera crimina, quæ diuinis & humanis legibus puniuntur. Quod si illa sola quę suprà memoraui, obseruāda dicit esse Christianis, uidebitur eis de cæteris dedisse licentiam. Sed uide ordinationem spiritus sancti: quoniā quidem cætera crimina seculi legibus iudicantur, & superfluum uidebatur ea nūc diuina lege prohibere, quæ sufficienter humana lege plectuntur, illa sola de quibus nihil humana lex dixerat, religioni uidebatur conuenire decernere. Ex quo apparet iudices mundi partem maximam dei legis implere. Omnia enim crimina quæ uindicari uult deus, non per antistites & principes ecclesiarum, sed per mundi iudices uoluit uindicari: & hoc sciens Paulus, recte

Matth. 22

Act. 5

Act. 15

lus,recte eum miniſtrum dei nominat & iudicem in eum qui quod malum eſt agit.Et
hoc quod dicit de poteſtate,Fac quod bonum eſt,& habebis laudem ex ea,altius mi-
hi requirendum uidetur.Non enim cõſuetudo eſt poteſtatibus ſeculi laudare hos qui
non fuerint criminoſi.Nam peccantes quidem puniunt, non peccantes uerò laudare
eis mos nullus eſt. Sed uideamus ne forte Paulus etiam cum moralia uidetur docere,
inſerere ſemper etiam de myſterijs aliquid non omittat. Etenim ſciens quòd omnes
qui in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur: unumquenq; aũt in iudicio illa lex
ſine dubio arguet ſecundum quod uixit:oſtendimus autẽ ſanctum ſpiritum in multis
humanæ legi locum dediſſe: certum eſt quia in die iudicij habebit etiam ex iſtis legi-
bus laudem apud deum is qui nihil contra ſtatutas commiſerit leges, cum dicetur ei à
domino:Euge ſerue bone & fidelis, ſuprà pauca fuiſti fidelis, ſupra multa te cõſtituã.
1 Tim.1 Sciendum tamen quòd iuſto lex non eſt poſita,ſed iniuſtis, & non ſubditis, ſceleſtis,
homicidis,contaminatis,periuris,& cæteris qui huiuſmodi ſunt.Ipſi enim ſunt qui ti-
ment legem.Qui autẽ facit bonum, hoc eſt qui non metu legis, ſed amore boni facit
quod bonũ eſt,iſte iam non ſub lege literæ,ſed ſub lege ſpiritus uiuit. Ideoq; neceſſi-
tate ſubditi eſtote nõ ſolũ propter irã,ſed etiam propter conſcientiã.Ideo enim & tri-
buta penditis.Miniſtri enim dei ſunt in hoc ipſum inſtantes.] Ordinat quidẽ per hæc
Paulus eccleſiã dei,ut nihil aduerſi principibus & poteſtatibus ſeculi gerens,per quie
tem & tranquillitatem uitæ,opus iuſtitiæ & pietatis exerceat.Si enim ponamus, uer-
bi gratia,credentes Chriſto poteſtatibus ſeculi non eſſe ſubiectos, tributa non redde
re,nec uectigalia penſitare,nulli timorẽ,nulli honorem deferre, nónne per hæc recto
rum & principũ merito in ſemetipſos arma conuerterent,& perſecutores quidẽ ſuos
excuſabiles,ſemetipſos uerò culpabiles redderent? Non enim iam fidei ſed contuma
ciæ cauſa impugnari uiderentur;& eſſe eis cauſa quidem mortis, meritum uerò mor-
tis indignum.Hæc ergo Paulus per immenſam ſapientiã prouidens dicit. Reddite
ergo omnibus debita.Cui tributum,tributũ:cui uectigal,uectigal:cui timorem, timo
rem:cui honorem,honorem. Nemini quicquam debeatis, niſi ut inuicem diligatis.]
Puto tamen quòd etiam hæc Paulus non abſq; ſolitis ſermonum ſuorũ proferat ſacra
mentis.Etenim omnem creaturã,omneſq; ſpiritus ſiue recti ſiue etiã praui maliq; pro
poſiti,deo miniſtrare & exhibere unũquenq; ad quod aptum ſe præbuerit miniſteriũ,
in ſuperioribus iam docuimus. De omnibus enim ſimul pronunciauit apoſtolus ubi
dixit.Nónne omnes ſunt miniſteriales ſpiritus,in miniſterio miſſi propter eos qui hæ
reditatem capiunt ſalutis? Miniſtrant ergo omnes ſpiritus hominum uitæ,unuſquiſq;
tamen(ut diximus)pro dignitate & merito ſui:& illi miniſtri dicuntur quorum mini-
Gal.6 ſteria quemadmodũ pertinet peraguntur. Vnde & apoſtolus qui dixerat de ſe, quia
1 Cor.2 mihi mundus crucifixus eſt,& ego mundo,ait etiam hoc: Nos autẽ non ſpiritũ huius
mundi accepimus,ſed ſpiritũ qui ex deo eſt,qui autem adhuc de mundo eſt,& ea ſapit
quæ mundi ſunt,& quæ carnis ſunt quærit, neceſſario ſubiectus eſt miniſtris mundi:
ſubiectus autẽ propter iram,quam ſibi theſaurizauit ex peccatis.Et hoc mihi uidetur
dicere,Ideo neceſſitate ſubiecti,nõ ſolum propter iram,ſed & propter conſcientiam.
Conſcientiæ quoq; quis ſubditur cum habet in ſe quod accuſetur à conſcientia.His er
go etiam tributa quædam pendimus,dum adhuc ſecundũ carnem uiuimus,& quę car
nis ſunt cogitamus. Nam ſi uineam domini colamus, & uitẽ uerã qui eſt Chriſtus ex-
erceamus in nobis, de iſta uinea nõ miniſtris ſeculi pẽdemus tributa, ſed ipſi domino
Matth.21 fructus in tẽpore reddemus, ſecundum quod ipſe ſaluator in euangelijs dicit,quia co
lonis malis tollet uineã,& dabit eam alijs colonis qui reddant ei fructum in tempore.
Sed & hoc ipſum quod dicit,Reddite omibus debita,cui tributum,tributum:cui ue-
ctigal,uectigal:ab eo quod in ſequentibus additur:Cui timorẽ, timorem:cui honorẽ,
honorem:diuerſum mihi uidetur:& ad eos quidem quos ſuprà diximus miniſtros per
tinere tributa & uectigalia. Exigunt enim à nobis tributa terræ noſtræ, & uectigalia
Matth.17 negotiationis noſtræ.Et quid dico de nobis? Exoluit tributũ etiã dominus noſter Ie-
ſus Chriſtus in carne poſitus:quod idcirco ſe dicit exoluere,non quòd debitor ſit, ſed
ne ſcandalizet eos.Quod ſi ille qui nihil habebat in ſe Cæſaris,& in quo princeps hu-
ius mundi ueniẽs non inuenit quicq; de ſuo,cum liber eſſet,ſoluit tamẽ tributũ(Ve-
nit enim

nit enim & in mortem ut esset inter mortuos liber) quãto magis nos necesse est ista tributa carnis expendere, & negotiationis nostræ, si tamẽ negotiamur margaritas regni cœlorum, per diuersas tentationes exigentibus nos spiritibus uectigalia pẽsitare? Timorem uerò & honorem ad illum potius referre debemus qui dicit per prophetam, Nonne dominum & patrem uocatis me? Et si dominus sum ego, ubi est timor meus? & si pater sum, ubi est amor meus, & honor? Posteriora sane quæ addidit, ut nemini quicquam debeamus, certum est ad ministros referri, quibus debitor quis efficitur cũ peccauerit. Debitum enim peccatum esse in multis frequenter ostendimus. Vult ergo Paulus peccati quidem omne debitum solui, nec remanere apud nos omnino debitum peccati, permanere tamen & nunꝗ cessare à nobis debitũ charitatis: hoc enim & quotidie soluere, & semper debere expedit nobis. Deniqꝫ quantæ uirtutis sit charitas, in consequentibus ponit. Qui enim diligit proximum, legem impleuit. Nam nõ adulterabis, non occides, non furtum facies, non falsum testimonium dices, non concupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc uerbo restauratur, Diliges proximum tuum sicut teipsum.] Et ad ultimum rationem tanti præcepti breuiter colligens ait. Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio.] Suprà dixerat quia qui diligit proximum legem impleuit: & quia difficile uidebatur quomodo possit quis omnem legem uno sermone complere, plenissimam reddit rationem dicens, Dilectio proximi malum non operatur, & ideo plenitudo legis est dilectio. Pone enim per singula mandata legis dilectionẽ, & uide ꝙ facile cuncta complẽtur. Nũquid qui diligit proximum, occidere eum potest? Certum est quòd nemo quẽ diligit interficiat. Est ergo dilectio per quam impleatur mandatum quod præcipitur, Non occides. Iterum qui proximum suum diligit, in uxorem eius adulterium cõmittit? Nunquam profecto. Si ergo diligas proximum, nec adulterium cõmittes. Similiter & qui diligit proximum, quæ eius sunt non furatur: & qui diligit proximũ, falsum aduersus eum testimonium non dicit. Similiter & cætera mandata legis, si sit erga proximum dilectio, absqꝫ aliquo labore seruantur. Puto etiam quòd & in hoc uoluit nos aliquid compendiosius docere. Nam si diligentius requiras quis sit proximus noster, disces in euangelio illum esse proximũ nostrum qui uenit, & iacentes nos uulneratos à latronibus & nudatos à dæmonibus iumento corporis sui superposuit, & ad stabulum ecclesiæ detulit, & stabulario pro cura nostra & diligentia uel ipsi Paulo uel omni qui ecclesiæ præest, duos denarios noui ac ueteris testamenti ad nostræ curæ concessit expensas. Hunc ergo proximum si diligamus, omnẽ legem & uniuersa mandata ipsius cõplemus. Finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti: nec fieri ullo pacto potest, ut qui ex toto corde, ex totis uiribus suis diligit Christum, faciat aliquid quod non placeat Christo. Illum enim qui diligit non solũ nõ occidit, quod prohibet lex, sed nec irascitur fratri suo, quia ita delectatur illo quẽ diligit: & non solum non facit adulteriũ, sed nec mulierem respicit ad cõcupiscendũ, sed dicit ad ipsum magis: Cõcupiscit & deficit anima mea in deũ uiuũ. Qui diligit Christum quomodo de furto cogitat, qui etiam sua omnia quæcunqꝫ habet reliquit ut sequatur Christum? Qui Christum diligit quando falsum testimonium dicit, cum sciat ipsum quem diligit falso testimonio perditũ? Necessario autem qui diligit Christum, diligit & proximum suũ. Hoc enim solo indicio Christi esse discipulus designatur, si charitatẽ cum proximis habeat. Certum est enim quòd qui non diligit proximũ, nesciat Christum. Et hoc scientes tẽpus, quoniam hora est iam nos de somno surgere. Nũc autem propior est nostra salus ꝙ cum credidimus. Nox præcessit, dies autẽ appropinquauit. Abijciamus ergo opera tenebrarũ, & induamur arma lucis, sicut in die honeste ambulemus.] Cum post illas disfertiones quas uel de gentibus uel de Iudæis apostolus prosecutus est, introduxisset etiã moralem locũ, quo magis auditores incitet ad conuersionẽ, introducit modo per urgẽtem temporis rationem, quod est in rebus omnibus summũ. Nemo enim ita somnolentus & piger est, quẽ aduenientis diei nõ excitet claritas, & cui sol oculis infusus nõ aperiat aspectum. Est ergo etiã animæ somnus quidã. Si enim sunt ei (ut sæpe iam diximus) proprij oculi, & aures propriæ, & manus propriæ, & pedes, quæ singula non tam membra corporalia inesse ei ꝙ uirtutes quibus ad unũquodqꝫ mouetur & incitatur

Luc. 10

Psal. 42

& incitatur, reputandæ sunt, accidit sine dubio ei secundũ oculos suos etiã somnus. Si enim non agat tẽpore opportuno quę dei sunt, sed desiderijs torpescat, merito dormire dicitur. Idcirco igitur Paulus præco Christi circuiens mundũ in somno desidiæ positum, annũciat adesse iam lucẽ, & tempus esse ut surgatur à somno: noctemq; hoc est tempus illud quo ignorantia hominibus dominata est, processisse, & proximante iustitiæ solis aduentu, rarescentibus tenebris, imminere iam agnitionis diẽ: atq; ideo clamat expergiscendum esse, ne per segnitiẽ quis noctem patiatur in luce, & abijcienda esse opera tenebrarũ, atq; arma lucis induenda. Opera tenebrarum sunt actus illi qui à deo alieni sunt: arma uerò lucis assumptio uirtutũ. Et sicut diximus dedecorosum esse die iam perurgente dormire, multo est dedecorosius tempore diei & lucis opera gerere tenebrarũ. Verum sciendũ est, aduentum lucis huius & diei duplici modo accipiendũ, & generalem omnibus, & unicuiq; specialẽ. Generalis omnibus aderit lux & dies, cum futuri seculi tempus aduenerit: ad cuius comparationẽ præsentis huius mũdi spatium tenebræ appellantur. Quod tempus labescentibus quotidie diebus appropiat, & spatia quæ præteritis augentur, futuris sine dubio minuuntur, & ideo propior nostra salus q̃ cum credidimus, & quotidie fit propior: sicut & dominus cũ cõsummationis seculi signa distingueret dixit, Cum autẽ uideritis hæc omnia, leuate capita uestra, quoniam appropinquat redemptio uestra. Fit autẽ & per singulos dies huiusmodi aduentus nobis: & si Christus in corde sit, diem nobis facit. Si ignorantias nostras scientiæ ratio fuget, & indignos actus declinantes pia quæq; & honesta sectemur, in luce sumus positi, & quasi in die honeste ambulamus. Quæ sunt autẽ opera tenebrarum quæ abijcienda sunt, cõsequenter enumerat, & dicit. Non in comessationibus & ebrietatibus, nõ in cubilibus & impudicitijs, non in contentione & æmulatione.] Ista sunt opera tenebrarũ, quæ & carnis opera appellant̃, in his qui carnẽ suam luxuriæ & impudicitiæ nõ sanctitati neq; domino mancíparũt. Comessationes enim, hoc est inhonesta ac luxuriosa cõuiuia, quibus necessario comes est turpissima temulẽtia, quid aliud subsequent̃ nisi cubilia impudicitię? A fœdis cubitationibus cubilia appellata sunt: cũ non tã rationabilibus uideant̃ hominibus, q̃ feris & beluis cõuenire. Nõ in contentione & æmulatione. Illa quæ suprà dixi, carnis sunt uitia: hæc iam & animi: quãuis omnia carnis opera dicant̃, & opera tenebrarũ. Quia reuera cõtentio & æmulatio in malis, eorũ est qui secundũ carnẽ uiuũt, & qui in tenebris ambulãt. Qui autẽ in luce est, & sicut in die honeste ambulat, nihil per cõtentionem & inanẽ gloriam gerit. Hoc ergo modo abijcit quis (quod ait suprà) opera tenebrarum. Quod uerò dixit, Induamus arma lucis, quõ debeat fieri nũc exponit̃. Sed induimini dominũ Iesum Christũ, & carnis curã ne feceritis in desiderijs.] Frequenter diximus Christũ sapientiã esse, & iustitiã, & sanctificationẽ, & ueritatẽ, & omnes simul uirtutes: quas utiq; qui assumpserit, Christũ dicit̃ induisse. Si eñ hæc omñia Christus, necessario qui hæc habet, habet Christũ. Qui habet, carnis curã in cõcupiscẽtijs nõ facit. Moderatione sollicita apostolus utit̃, nõ per omnia carnis curã negat habendã. Certũ est eñ quòd in necessarijs habẽda est, in delitijs uerò & luxuria atq; omni cõcupiscẽtia, penitus excludenda.

CAPVT XIIII

Infirmum autẽ in fide assumite, non in disceptationibus cogitationũ: alius
1 enim credit mãducare se omnia, qui autem infirmus est, holus manducet.
Et in superioribus de fidei firmitate mentionẽ fecit apostolus, ubi ait de Abraham: Cum ferè centum annorum esset, non infirmatus est fide. De qua infirmitate fidei in illis locis quæ occurrere potuerunt exposuimus. Sed & nunc de infirmitate in fide commemorat, quem in eo dicit infirmum, quia non credit manducare omnia, sed tam exigua est fides eius, ut sola holera competentem sibi esse existimet cibũ. Quod potest quidem uideri dictum ad eos qui ex gentibus crediderunt, extollentes se in libertatem fidei, qua nihil cõmune aut immũdum esse credunt aduersus eos qui ex circũcisione crediderunt, obseruantes adhuc secũdum traditionem legis ciborum differentiam: ut eos reprimere uideat̃ & monere, ne insultẽt eis quibus longa consuetudo in obseruãdis cibis discretionem adhuc aliquam & cunctationẽ mouebat. Iubet ergo

Luc. 21 — Rom. 4

ergo eum qui ita in hac fide infirmus est, assumi magis, & non abijci, nec quasi infidelem iudicari. Aliud est enim infidelem esse, aliud infirmari in fide. Nam infidelis dicitur qui non habet fidem: Infirmus autem in fide, qui dubitat in parte aliqua fidei. Componens igitur apostolus in pace corda dicit: Is qui manducat non manducantem non spernat: & qui non manducat, manducantem non iudicet. Deus enim illũ assumpsit.] Quo scilicet per hæc nulla esset inter credentes ciborum causa dissensio. Sed uidetur hæc Paulus profundiore magis sensu elocutus. Neq; enim ex circumcisione uenientibus de edendis holeribus lex aliquid mandauerat, ut ipsis conuenire uideatur quod ait. Qui autem infirmus est holera manducet. Vnde constat eum de cibo uerbi ista tractare, & infirmum dicere in fide eum qui non ita perfectus est sensibus ut possit omnem cibum uerbi dei sumere, sicut & ipse apostolus in alijs dicit. Perfectorum autem est cibus solidus, eorũ qui pro possibilitate sumendi exercitatos habent sensus ad discretionem boni & mali. Et iterum ad alios dicit, Lac uobis potum dedi nõ escã: nondum enim poteratis. Et nunquid ita inepti erimus, ut putemus apostolũ qui missus est prædicare uerbum dei, lac portasse secum quod Corinthijs potũ daret? Sed manifestũ est hæc eum de qualitate uerbi proloqui, & propterea dicere. Si quis infirmior est sensibus, & non est ita perfectæ fidei, ut de secretioribus mysterijs capiat uerbum, non debere eum per ea quæ intelligere non potest disceptationibus cogitationũ moueri. Alius enim, inquit, credit manducare omnia. Non per hæc Paulus ad omnia comedenda discipulos hortatur, nec gulæ & gurgitis est magister: sed de illis sine dubio dicit, quorũ fides perfecta est, & nullis in uerbo dei discretionibus impedita: quos idẽ apostolus in alijs spiritales appellat cum dicit. Spiritalis autem examinat omnia. Ipse est ergo de quo hic dicit, Alius autem credit manducare omnia. Denique & apostolis antequam spiritum sanctum acciperẽt dicebatur à domino: Multa adhuc habeo quæ loquar uobis, sed non potestis illa audire modo. Veniet autem paracletus spiritus ueritatis, ipse uos docebit omnia. Ista sunt ergo omnia quę creditur mãducare is qui pro fidei perfectione per gratiã sancti spiritus capax uerbi secretioris extiterit. Habet tamen & infirmus quod sumat ex uerbo dei, & est species quædam uerbi quam hic apostolus holera appellauit, quæ audientis sensum nõ tam robustum reddat & fortem, quàm sustentet & interire non sinat. In multis etenim de interioribus animę sensibus scriptura diuina quasi de exterioribus corporis loquitur membris: & sicut sæpe docuimus interiorẽ hominẽ uidere uel audire uel ambulare nominari, ita & nunc ipse interior homo aut omnẽ cibum posse dicitur percipere si perfectus est, aut si infirmus est holera manducare. Sed ut perfectorũ & imperfectorum in ecclesia concordia, & imperfectorum tanquam inhonestorum in corpore membrorũ honestorumq; cõponat, nec habeat in eis ulla dissensio, dicit: Qui manducat, non manducantẽ non spernat: & qui nõ mãducat, manducantẽ non iudicet. Hoc est quod alibi dicit, Quia nõ potest dicere oculus manui, non es mihi necessaria, & caput pedibus, non desidero operam uestrã. Sed multo magis corporis mẽbra quę uidentur inhonestiora esse, necessaria sunt. Et his ergo quorũ fides tanta est ut omnia possint manducare, & omnẽ uerbi speciem capere, ne superbiant & spernãt eos qui inferiores sunt, præcipit: & rursum his qui incapaces sunt perfectioris doctrinæ, mandat ne iudicent eos quorum sensus capacior est, & intellectus eminentior. Solent enim peruerso ordine imperiti peritos iudicare & desides studiosos. Interdum & hi qui scientiæ aliqua initia ceperint inflantur & extolluntur aduersus eos qui uidẽtur minus capaces esse. Idcirco igitur increpatione apostolicæ autoritatis Paulus utriusq; partis insolentiam reprimẽs dicit. Tu quis es qui iudicas alienum seruum? Suo domino stat, aut cadit.] Quod dicit stat aut cadit, secundum sensum eius quem increpabat dicit. Nam & imperitior si uideat quempiã profundius aliquid quod ipse capere non potest sentiẽtem, cecidisse eũ iudicat à fidei statu: & rursum qui inflantur ex scientia, & non cum charitate, sicut Paulus cõmonet, similiter de imperitioribus quibusq; opinantur: & ideo potestatem fratri iudicãdi fratris exemit. Bene autẽ alienum seruum ait, quia dominus dicit, Vos autẽ omnes fratres estis. Omnes, hoc est uniuersa creatura, & unus solus dominus Iesus Christus, qui est dominus omniũ, diues in omnibus. Simul & bonitatẽ dei ineffabilem manifestat, cum dicit de eo qui

Heb.5
1.Cor.3
Ioan.16
1.Cor.12

eo qui cecidiſſe uidetur, etiãſi uere ceciderit, quia potens eſt enim deus ſtatuere illum.
Dominus enim erigit eliſos. Nam alius iudicat diem inter diem: alius autẽ iudicat
omnem diem. Vnuſquiſq; in ſuo ſenſu abundet.] Diximus ſuperius ſecundum literæ
apoſtolicæ conſequentiam uideri hic de ciborum continentia, uel de libertate tracta-
ri, quoniam uocatio quidem quæ in Chriſto eſt, nihil cõmune aut immundum ponit
in cibis, ſed continentiæ ratio ſuadet etiam à licitis abſtinere. Non enim (ut & ipſe in
alijs dicit) quia omnia licent idcirco etiam omnia expediunt, uel omnia ædificant. Ip-
ſa tamen abſtinentiæ ratio diuerſa eſt pro uoto & propoſito uouẽtis. Alius nanq; hoc
iudicat, & ita apud animum ſuum decernit, ut omnem diem hoc eſt continuum uitæ
ſuæ tempus exigat in abſtinentia. Alius uerò tempus aliquod uelut uotiua profeſſio-
ne decernit. In quo ſiue ut iugem, ſiue ut temporalem ſuſcipiat continentiam, uniuſ-
cuiuſq; ſenſibus dat liberam facultatem. Vtrunq; tamen acceptum fieri apud dominũ
pollicetur, & propterea ſubiungit: Qui ſapit diem, domino ſapit: & qui manducat, do-
mino manducat: gratias enim agit deo: & qui non manducat, domino non mãducat,
& gratias agit deo.] Gratiæ deo ab utroq; referuntur ab illo pro fructu continentiæ,
ab hoc uerò pro libertate ueſcendi. Sed quoniam, ut in anterioribus oſtendimus, pro-
fundior inuenitur apoſtoli ſenſus quàm ciborum carnalium ratio continet, in ſpiritali
expoſitione ſecundum ea quæ ſupra diſſeruimus, de his quorum alius omnem diem,
alius uerò alternos iudicat dies, poſſumus illud ſentire, quòd in ſcripturis diuinis unũ
quodq; capitulum in quo dogma pietatis & fidei continetur, dies dicatur. Vere enim
dies eſt qui illuminat mẽtem, qui ignorantiæ tenebras fugat, qui Chriſtum, qui ſol eſt
iuſtitiæ habet in ſe. Si quis ergo ſit qui ita diuinis literis operam impẽdat ac ſtudium,
ut omnem diem & omnem ſenſum ſcripturæ diuinæ diſcutiat & dijudicet, ita ut non
eum tranſeat de lege iota unum uel unus apex, hic omnem diem uidebitur iudicare.
Qui autem non eſt tantus ingenio, alternos id eſt paucos ex multis capiat ſenſus, & ſi
non qui ad plenitudinem ſcientiæ ſufficiant, at certe qui ad ſummam fidei ſatisfiunt.
Vterq; ergo ſecundum apoſtolicũ ſenſum & conſilium gratias agit deo: ille qui ſapit
omnẽ diem, & qui manducat omnia, id eſt qui agnoſcit & intelligit omnia: & ille qui
licet non omnia manducet, & non uniuerſorũ intelligentiam capiat, breui tamen fi-
dei confeſſione ſaluatur. Et ideo etiam non manducans omnia, nec omnium ſcientiã
ſumens, agere tamen etiam ipſe gratias dicitur deo. Nemo enim noſtrum ſibi uiuit,
& nemo ſibi moritur.] Quid ſit uiuere in Chriſto, & quid ſit in Chriſto mori, dictum
ſæpe à nobis eſt in huius epiſtolæ expoſitione, & præcipue in eo loco ubi explanare
tentauimus ſermonem apoſtoli quo ait: Si autem mortui ſumus cũ Chriſto, credimus
quia & conuiuemus ei. Si ergo meminimus quæ in hoc loco dicta ſunt, ex ipſis etiam
propoſitus in præſenti ſermone apoſtolus apertior & lucidior fiet, quomodo nemo
noſtrum ſibi uiuat, & nemo ſibi moriatur. Nõ enim unuſquiſq; ipſe ſibi dat, ſed à Chri-
ſto ſumit mortis exemplũ, qui ſoli peccato mortuus eſt, ut & ipſe imitatione eius poſ-
ſit alienus & mortuus effici à peccato. Sed & uitæ exemplum non ipſi ex nobis habe-
Rom. 9 mus, ſed ex Chriſti reſurrectione ſuſcipimus, ut idẽ apoſtolus dicit: Vt ſicut Chriſtus
reſurrexit à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate uitæ ambulemus. Noui-
tas ergo uitæ qua in Chriſto per fidem reſurrectionis eius uiuimus, domino reputa-
tur, quia non à nobis, ſed ab ipſo ſumit exordium. Et ideo. Siue enim uiuimus, do-
mino uiuimus: ſiue morimur, domino morimur. Siue igit̃ uiuimus, ſiue morimur, do-
mini ſumus.] Mortem etenim appellat illam, qua Chriſto (ut diximus) conſepulti, &
in morte ipſius baptizati peccato mortui ſumus, & uitam qua alieni effecti ab hoc mũ-
do, & ut ipſe ait ex mortuis uiuentes, non nobis id eſt non carni uiuimus, ſed deo, ſe-
cundum ea quæ in ſubſequentibus iungit. In hoc enim Chriſtus mortuus eſt & re-
ſurrexit, ut & uiuorum & mortuorum dominetur.] Mortuum dicit eſſe Chriſtum di-
ſpenſatione ſine dubio paſſionis: uixiſſe autem per ſacramentum reſurrectionis. Vn-
de & nobis primo paſſionis & mortificationis, poſt etiam reſurrectionis & uitæ noui-
tatis reliquit exemplum. Sed moueat aliquem fortaſſis quod dicit apoſtolus, idcirco
mortuum eſſe & uixiſſe, ut mortuorum & uiuorum dominetur: quaſi qui hoc dederit
intelligendum, quod niſi mortuus fuiſſet mortuorum dominatum non habuiſſet: &
niſi poſt

nisi post mortē rursus uixisset, nō tenuisset dominationē uirorū. Sed ad hæc ita respon-
dendū puto. Duobus ex modis cōstat in omnem creaturā Christi dominatio. Vno, per
quem ut creator omniū & potestatē gerēs uniuersorū, ui maiestatis & potētiæ necessi-
tate habet cætera subiecta, per quē modū nō solum bonis & sanctis mētibus ac spiritib.
dominat, uerū & nequam & refugis & his q̄s scriptura diuina malignos angelos appel
lauit. Idcirco igit & omnitenens, & omnipotens dicitur, secundū q̄ Ioannes designat
in Apocalypsi, dicēs: Hæc dicit qui est & qui erat & qui uenturus est omnipotens. Hic Apoc.1
ergo unus est modus quo Christus omnibus dominat. Alius uerò est, quo tanq̄ bonus
& boni patris filius nō uult rationabiles spiritus ad obedientiā legis suæ uiolenter infle
ctere, sed expectat ut sponte ueniant, ut uoluntate & nō necessitate bonū quærant, &
docendo magis q̄ imperando, inuitando potius q̄ extorquendo persuadeat. Inde de-
niq̄ est, quod usq̄ ad mortē dignat accedere, ut exemplū obedientiæ, & moriendi for-
mam uolentib. peccato emori & uitijs derelinquat. Et propter hoc in præsenti loco a-
postolus scribit: idcirco eum mortuū esse & uixisse, ut & uiuorū & mortuorū dominet.
Viuorū profecto illorū qui pro resurrectionis eius exēplo nouā & cœlestē in terris exi
gunt uitā: Mortuorū sine dubio qui mortificationē Christi in corpore suo circūferunt,
& mortificāt mēbra sua quæ sunt super terrā. Quod si hæc ita se habēt. Tu aūt quid iu
dicas fratrē tuū? Aut tu quare spernis fratrē tuum?] Cū siue mortificatio sit in te carnis
& uitiorū, nō ex te orta sit, sed Christi morte donata: siue tibi nouitas uitæ est, & in terris
ambulas conuersationem habens in cœlis, id Christi resurrectione merueris. Bene au-
tem utriusq̄ uitij notā uernacula appellatio signauit, illi dicens, quare spernis? & huic,
quare iudicas fratrē tuū? Solent em̄ hi qui aliquantulū uidentur profecisse, spernere &
nihili ducere eos qui altioris intelligentiæ minus capaces sunt. Econtrario aūt imperiti
& indocibiles iudicare hoc est condēnare & incusare eos qui altiora & ꝓfundiora per-
quirūt, quæ ipsi capere aut assequi nō possunt. Et ideo apostolus resecare uolens culpā
ex utraq̄ parte nascentē, illis quidē præcepit, ne inferiores spernāt atq̄ despiciāt: his ue-
rò ne superiores se iudicēt, cum peritiā non habeāt iudicādi. Quāuis utrunq̄ reprehen-
dat, & eum qui spernit fratrē inferiorē, & eum qui iudicat superiorē, tamen ut ostende-
ret illū grauius in iudicādo, q̄ hunc in spernendo fratrem peccare, omissa spretionis cul
pa præsumptionē iudicādi fratris exaggerat, & ideo in cōsequentibus iungit: Omes
enim ante tribunal Christi stabimus. Scriptum est enim: Viuo ego dicit dominus, quo-
niā mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur deo.] Assumens apostolus
causas ex his in quibus nō recte iudicant qui iudicāt fratres, recti & iusti introducit di-
uini iudicij formā, & ait: Omnes enim nos stare oportet ante tribunal dei: Quo scilicet
nouerit is qui iudicat fratrē, in tantū se crimē elationis incurrrere, ut tribunal dei sibi ui
deatur assumere, & unigeniti iudiciū præuenire. Verū quid sibi uelit hoc ipsum quod
apostolus tribunal dei memorat, & quomodo intelligendū sit uideamus. Non solum in
hoc loco, sed & ad Corinthios scribens, tribunalis facit nihilominus mētionem ubi ait:
Propter quod studemus siue præsentes, siue absentes placere illi. Omnes manifestari 2 Cor.5
oportet ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisq̄ per corpus prout gessit, siue bonū
siue malū. Sed & apud Danielē prophetā inuenimus talia quędā de iudicandi specie de
scripta. Videbā, inquit, & ecce sedes posita erat, & etustus dierū sedebat, & indumen- Dan.7
tū eius sicut nix cādidū, & capilli capitis eius sicut lana mūda. Thronus eius flāma ignis,
rotæ eius ignis accēsus, fluuius igneus currebat ante ipsum. Milies milia ministrabant
ei, & decies milies dena milia assistebāt ei, & ante eum iudiciū constitutū, & libri aper-
ti sunt. In duodecim quoq̄ prophetarū libro, sub mysterio dicitur quia in ualle Iosaphat
dominus populum suū iudicet: Ipsam aūt uallem Iosaphat paulopost uallem iudicij no
minat. Sed de ijs nunc singulis, quæ similitudinis causa protulimus, differere longum ui
detur. Ea tamen quæ ad Corinth. scripsisse apostolū diximus, cōferentes cum præsenti
loco uel cæteris quæ apud prophetā scripta memorauimus, declarari uidemus ex omni
bus certissime futurū esse iudiciū dei, cuius species ut notior hominibus fieret, iudican-
di forma ex ijs quæ inter homines gerūtur assumpta est, quo scilicet nosceremus, quia
sicut iudex iste terrenus celsiorē quendā locum quod tribunal appellatur ascēdit, ut ex

eo altior & eminentior cæteris qui iudicandi sunt fiat, ne conspectui eius lateat uel malorū supplicia, uel allegatiões innocentiū, intelligamus & iudicē omniū Christū natura & maiestate cæteris eminentē introspicere corda & cōscientiā singulorū, manifestare occulta, & obtecta reuelare, ut & bonis actib. laudē tribuat, & mali pœnā quā merent accipiant. Quod si manet futurū iudiciū dei, & tale iudiciū in quo nō solum unusquisq; recipiet pro actibus, sed pro omni otioso uerbo reddet ratio secundū sententiā dñi, cogitationesq; malæ confutabunt redarguēte consciētia, & in omnib. unusquisq; nostrū pro se rationē reddet deo, nō ergo amplius inuicē iudicemus. Nudabit enim uniuersæ (ut ego arbitror) creaturæ rationabili cor nostrū, & reuelabunt occulta, uel etiā manifestabunt. Est enim differentia. Vident enim ea quidē quæ reuelant, ad malos pertinere, de quibus dicit: in igne em̄ reuelabit. Ea uerò quæ manifestant, ad bonos, & ideo dicitur. Omne enim quod manifestat, lux est: & tanq; libri quidā descripti, uel tabulæ incisæ cōtinentes literas actuū cogitationūq; nostrarū ab omni (ut diximus) creatura rationabili relegent. Et hoc est quod arbitror indicari per Danielē ubi dicit: Et libri aperti sunt, qui scilicet in corde nūc inuoluti sunt & obtecti, cōtinentes quædā scripta quæ gerimus, & notis quibusdā consciētiæ sulcati, nec tamē ulli nisi soli deo cogniti. Isti ergo libri animæ nostræ, uel hæ cordis nostri paginæ, aperient in cōspectu throni flāmei, & rotarū ignis ardentis, & fluminis ignei ac percurrētis ante uetustū dierū. Videbunt hæc, legēt etiā angeli & milies milia angelorū illa, & decies milies dena milia ministrorū, & ita criminū nostrorū in quibus nūc unū saltē testem pati cōfundimur, cœlestiū tunc uirtutum testes cateruas innumerabiles patiemur. Cū aūt Paulus dicat, Quia omnes stabimus ante tribunal dei, & se cōsociet eis qui stabūt ante tribunal dei, quisnā est qui semet ipsū ita decipiat & fallat, ut ad iudiciū Christi & ad tribunal cognitiōis eius nō putet se esse uenturū? aut manifestandū se nō putet in his quę siue rectè, siue etiā minus rectè cōmiserit? Quod uerò in præsenti quidē loco tribunal dei, ad Corinth. uerò tribunal Christi posuit, ego quidē puto nullā esse differentiā quo minus unū atq; idem tribunal Christi & tribunal dei nominet, secundū quod ipse saluator in euangelio dicit: Omnia quæ
Ioan.17 habet pater, mea sunt. Et iterum: Pater, omnia mea tua sunt, & tua mea. Si quis tamē putat in sermonibus, quia nulla in eius literis otiosa uel syllaba est, causas uarietatis huius esse requirendas, poterit fortassis tale aliquid dicere. Christi uocabulum quantum ad proprietatem appellationis ipsius pertinet, uerbi in carne positi & mundū deo recon-
2 Cor.5 ciliantis indiciū est, sicut & idem Paulus dicit: quia deus erat in Christo mundum reconcilians sibi. Sed reconciliationis huius spatia conuersionis nostræ dilatio & emendationis negligētia distendit, & longiora cōstituit, & donec euacuet omnes principatus & potestates, & ponat inimicos sub pedibus suis, ac nouissimū inimicū destruat mortem, ita eum regnare oportet, ut ministeriū susceptæ in carne dispensationis exerceat, & bonos quidē manifestet, culpabiles autem accipiant unusquisq; secundum opera sua. Vbi ergo tradiderit regnum deo & patri, id est cōuersos omnes & emēdatos obtulerit deo, & ad integrum mysterium mundi recōciliationis expleuerit, tunc ait ante tribunal dei
Esa.45 stare omnes, ut impleatur hoc quod sequitur: Viuo ego dicit dominus, quia mihi flectetur omne genu, & confitebitur omnis lingua deo. Flectet aūt genu omnis creatura deo in nomine Iesu, per quē reconciliata est ei, secūdum quod idem apostolus dicit: quia in nomine Iesu omne genu flectetur cœlestium terrestriū & infernorū. Flectere sanè genu, & omnē linguam cōfiteri deo, de Esaiæ prophetæ sermonibus assumpsit apostolus. Quod tamen nō est carnaliter accipiendū, ut putemus etiā cœlestia quæ dicit genu flectere, carnalibus mēbris hæc facere: uerbi causa ut putet uel sol, uel luna, uel stellæ, uel etiā angeli, & quæcūq; sunt quæ cœlestia nominantur corporalib. inflexa genibus adorare, aut etiā lingua carnali & tali membro quali nos homines loquimur, putentur confiteri deo, de quibus dicit quia sint spiritus & ignis, secundū quod propheta dicit: Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos ignem urentem. Et quæ genua in spiritibus esse credunt? aut quæ linguæ in ignis specie requirent? Sed genu flectere, subiecta esse cuncta, & cultui dei obedire declarat. mouet me adhuc ex his quę de epistola ad Corinthios assumpsimus ubi dicit: Vt recipiat unusquisq; propria corporis prout gessit, siue bona,

bona,siue mala:utrum quia in omnibus hominibus necesse est esse aliquid boni,& esse aliquid mali, nec ullum in bonis inueniri qui non aliquid habuerit & mali, uel iterum aliquē in malis qui non habuerit aliquid & boni,propter scripturam quę dicit:Spiritus enim corruptibilis in hominibus est, propterea dixerit ut unusquisq; & pro bonis suis bona, & pro malis recipiat mala: an bonos illos dicat quibus nihil mali ascribendū sit, & illos malos quibus boni nihil omnino debeat. Sed si hoc nouissimum putemus,uide bimur contra euidentē uenire rationem. Nullus enim,ut dixi, ita bonus inuenietur,cui non aliquid insitum sit mali, ut ex multorum sanctorum perfacile colligi uidetur exem plis: & rursus nemo est pessimorū,etiam si ipse Iudas ponitur,qui super impietatem im pius fuit,ut nō aliquid etiam ipse boni habuisse uideatur. Nam ut illa omittā, quæ cum apostolis positus quasi unus ex ipsis gerebat, quãuis & ibi iam bonis misceret & mala, erat enim pecuniæ cupidus, tamen hoc ipsum quod pœnitētia ductus,reportauit trigin ta argenteos ad sacerdotes & dixit: Peccaui tradens sanguinem iustum, fuit aliquid bo ni. Ex quibus omnibus uidetur mihi, quia nō potest unus atq; idem bona simul recipe- re & mala. Neq; enim simul aut in paradisum quis, aut in regna cœlorū, aut in gehennā mitti potest. Respondemus in illis tantūmodo rationē uitæ bonę non haberi,in quibus ualde præponderāt mala,& in illis rationē mali nō accipi in quibus prępōderāt bona, & in quibus malorū uestigia pœnitentia cōuersionis aboleuit. Vt aūt ad propositi capi tuli finem cōclusionēq; redeamus, cū, inquit, tanta sit apud deū & apud Christum eius iudicij ueritas,tanta futurę examinatiōis indago,nō ergo amplius iudicemus inuicem. Matt.27

Sed hoc iudicate magis ne ponatis offendiculum fratri uel scādalum.] Hoc iudicate, id est hoc statuite, ne per obseruantiā ciborum offensionē fratribus uel scandala gene- retis. De offensione,uel scandalo iam suprà diximus, quod scādalum sit cum in uia qua inceditur aliquid inuenitur obiectum,in quo offendantur scandentiū uel incedentium pedes: hoc est ergo quod patiuntur hi qui uiam fidei nuper ingressi, priorū uel conten tionibus,uel negligentijs,uel contemptu & elationibus offenduntur,atq; exemplis eo rum repercussi auertuntur à fide. Scio & confido in domino Iesu, quia nihil est com- mune per seipsum, nisi ei qui existimat quid cōmune esse, illi commune est.] Diximus & in alijs, quod in scripturis sanctis uernacula quadam appellatiōe quod sanctum uel mundum nō est commune nominetur: quæ tamen appellatio in nouo testamento fre- quentius,in ueteri uerò non recordor sicubi nominata est, ut in euangelijs saluator di- cit: quia de corde procedunt cogitatiōes malæ,homicidia,fornicationes,adulteria, fur ta,& falsa testimonia,& ista sunt quæ coinquinant hominem:non lotis autem manibus manducare,non cōmunicat hominem,quãuis in nonnullis exēplaribus Latini pro cō- municant coinquinant posuerint, & licet eadem istic sit proprietas,tamen sermo com- municant habet. Sed & in Actibus apostolorū dominus dicit ad Petrum: Quod deus mundauit, tu ne cōmune dixeris. Puto ergo inde usum huius sermonis assumptum, ut quia, uerbi gratia, uasa templi ministerio segregata, uasa sine dubio domini appellabā tur,ad horum autē definitionem reliqua uasa cōmunia dicebantur:ita & ad ciborum di stinctionem eorum quos quasi mundos & secundum legem edendos scriptura segrega uit,reliqui omnes communes appellati sunt. Sed Iudæi uim uerbi dei ignorantes, unde communis diceretur homo, quem cōmunem appellabant, sermonis usum sine signifi- cationis intelligentia tenuerunt. Neq; cibi quos deus creauit,aut ignorāter aut simpli- citer sumpti communem facere hominem poterant & immundum, sed mens illa homi nis quæ deo soli segregata est,merito mūda appellatur,quæ uerò aliena à deo est,quo- niam non ab uno spiritu immundo,sed à pluribus possidetur, idcirco talis homo com- munis appellatur,quasi qui multorum uel uitiorum, uel dæmonum seruus,secūdum il- lum qui interrogatus,quod tibi nomen est? Respondit Legio,multi enim sumus. Et se- cundum illud quod à saluatore dicitur,Quia cum exierit spiritus immūdus ab homine, circuit loca arida,quærens requiem,& non inueniens redit, & inueniens domū uacan- tem & scopis mundatam,assumit secum alios septem spiritus nequiores se,& intrant in eum. Et sine dubio iste talis cōmunis dicitur, eorū uidelicet seruus effectus omniū spiri tuum malignorū qui habitant in eo. Merito ergo sciens sermonis huius hanc esse ratio-

Matt.15 Act.10 Luc.8 Matt.12

nem Paulus dicit: Scio & confido in domino Iesu, quia nihil est cõmune per seipsum. Nihil enim in creaturis de natura sui immundum est. Omnia nãq; à bono deo creata bona esse constat & munda. Sed ei, inquit, qui existimat aliquid esse cõmne, ipsi commune est: hoc est qui intentione cordis immundum aliquid cogitat, & obseruantiã diuersitatis admittit, sicut & in consequentibus. Qui aũt discernit, si manducauerit damnatus est, quia non est ex fide. Omne enim quod nõ est ex fide, peccatũ est.] Nec tamẽ in his distinctionẽ legis exclusit, ut absolute diceret nihil esse cõmune aut immundũ eorũ quæ lex definiuit immũda. Præmisit enim causas cur per semetipsum nihil cõmune dicatur. Scio, inquit, & confido in domino. In domino ergo Iesu nihil cõmune per semetipsum, hoc est natura sui dicitur, sed illis, inquit, qui existimãt, & qui putant aliquid esse cõmune, ipsis cõmune est. Et ne mireris quòd cogitatio mentis cibũ qui natura sui communis uel pollutus nõ est, faciat pollutũ, cum econtrario cibũ uere pollutũ (uere enim pollutus est qui idolis immolatur) simplicitas mentis, & in cogitatione nulla scrupulositas iniecta, omni suspitione contaminationis obsoluat. Et rursus etiam si mundus sit cibus, suspitionem tamen aliquis patiatur quasi quod idolis immolatus sit, pollui dicitur pro conscientiæ scrupulo. Si enim propter cibũ frater tuus scandalizatur, uel contristatur, nõ iam secundum charitatẽ ambulas. Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est.] Cum enim definisset apostolico dogmate per Christum Iesum nihil commune aut immundum natura sui putandum, & dedisset erga usus ciborũ fidelibus quibusq; absolutissimam libertatẽ, rursus ad ædificationẽ fraterni amoris licentiam resecat libertatis, & dicit: Et si commune nihil est, & usus omniũ ciborum licenter admittitur, tamen tu si propter cibum quẽ licite putas sumendũ, fratrẽ tuũ qui nondum scientiæ huius capax est scandalizas, iam non secundum charitatẽ ambulas, nec affectũ in te fraterni amoris ostendis. Quid enim læderis, si ut fratrem tuum non contristes, etiam à licitis abstineas? Tibi enim abstinere à licitis crimẽ nullũ est, illi uerò in quibus discernit & putat non licere, contaminabilis usus est. Qui enim discernit, si manducauerit, damnatus est. Quod si facias tu, utiq; fratrẽ tuum perdis pro quo Christus mortuus est, & tu ei causas perditionis acquiris. Magnificentius autem idem Paulus de his ad Colossenses scribens dicit: Nemo itaq; uos iudicet in esca, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomœnijs, aut sabbato, quæ sunt umbra futurorũ, corpus autem Christi. Nemo uos seducat uolens in humilatate cordis & religione angelorum quæ non uidit, extollens se frustra inflatur sensu carnis suæ, & non tenens caput. & post pauca: Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis mundi, quid adhuc tanquã uiuẽtes in hoc mundo decernitis, Ne tetigeritis, ne gustaueritis, ne attaminaueritis? quæ sunt omnia in corruptionem ipso usu secundum præcepta & doctrinas hominũ, quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ in obseruãtia religionis, & humilitate per uexationẽ corporis, non in honore aliquo ad saturitatem carnis, de quibus per singula differere non est præsentis operis: de his enim quæ ad Romanos scribit apostolus conamur exponere, hoc est tantum quod etiam præsenti asseritur exemplo, ne in cibo uel potu, uel in huiusmodi obseruantijs, quæ apud Iudæos uelut angelorũ religio putatur, iudicemur ab aliquo. Extollunt enim se in his quæ uidenẽ, & inflati sunt de uisibilibus rebus. Quæ tamẽ elatio non est secundum sapientiam spiritus, sed secundum sensum carnis. Non autẽ de carnalibus rebus præceptũ est, Ne tetigeritis, ne attaminaueritis, ne gustaueritis. Hæc enim omnia, hoc est carnalia, ad usum hunc corruptibilem data sunt, & quæ potest esse in corruptione obseruantia puritatis? Sed cum lex hæc de rationalibus præcepit, quæ si immunda sunt, uerè tangenda non sunt, neq; gustanda, ne participes nos faciant peccati & immunditiæ suæ, præcepta hominum & doctrinæ relinquentes hunc spiritalem sensum, ad carnalia & corporalia transtulerunt, quæ rationem sapientiæ habent in obseruatione religionis & humilitate corporis: non tantũ uerò occasione huiusmodi obseruantiæ honorabilis apud homines & carnis delitiæ requirũtur, dum pro paucorum abstinẽtia multi cibi requiruntur & electi. Vera autẽ obseruantia est ubi ita sumitur cibus, & ita aguntur omnia, ut non de talibus dicatur: Quorum deus uenter est. Abstinere conuenit ab omni cibo quem concupiscentia & libido præsumit, quem delitiæ parant,

Phil. 3

rant,& luxus excogitat. Videndum sane est nō solum quali, sed quanto cibo, & quo in tempore,& quàm parco utamur. Sic enim omnia mundis munda fiunt: Contaminatis *Tit.1* autem (ut dicit apostolus) & infidelibus nihil mundum. In quo ostendit, quia etiam ea quæ apud Iudæos munda nominātur in cibis, si quis contaminatus sit & infidelis, munda ei esse nō possunt. Consequens igitur erit, ut si ea quæ munda sunt, contaminatis immunda efficiantur:& ea quæ dicuntur immunda, sanctis ac fidelibus munda fiant. Sanctificantur enim per uerbum & orationem, quia omnis creatura dei bona, & nihil abijciendum quod cum gratiarū actione percipitur. Per orationem autem non cuiuscunq; sanctificantur, sed eorum qui leuant puras manus sine ira & disceptatione. Vis aūt magnificentius adhuc de mundis & immūdis, quòd non de corporibus, sed de animis dicantur & mentibus? Audi ipsius domini & saluatoris in euangelio sententiam dicentis: Non quæ in os intrant coinquināt hominem, sed quæ ex ore procedunt, quoniam *Matt.15* intus de corde exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria &c. Cogitatio ergo est & mens non recte sentiens quæ polluit hominem, non ciborum qualitas, quæ cuiuscunq; modi fuerit, pari eodemq; exitu usum corruptionis expleuit. Et nihil mirum si sanctus cibus quem sumit, uerbo dei & oratione sanctificat, cum etiam ipsa quibus induitur sancta sint uestimenta. Sudaria denique Pauli & semicinctia tantum ex ipsius puri- *Act.19* tate sanctificationis acceperant, ut ægris adhibita fugarent morbos, & redderent sanitatem. Nam de Petro quid dicam, cuius etiam umbra corporis tantum sanctificationis *Act.5* gerebat, ut quoscunque præteriens non ipse sed sola eius umbra tetigisset, continuo ab omni ægritudine leuarentur? Sed paulo latius excessimus de mundis cibis & communibus differētes, ut apostoli sensum quantū possibile est cōsideraremus excelsius. Sed memores propositæ breuitatis, in his noni uoluminis cōclusione facta, decimi eiusdem aggrediamur exordium.

LIBER DECIMVS.

NON ergo blasphemetur bonum nomen. Non enim regnum dei est esca & potus, sed iustitia & pax & gaudium in spiritu sancto.] Requiro quomodo blasphemari possit bonum nostrum nomen. Bonum est spiritaliter legem intelligere, impia & inepta hæreticorum uel falsæ philosophiæ studentium dogmata tanquam immundos cibos pollutosq; uitare: Hoc enim est quod spiritali lege sancitur. Tamen si quis Iudæus, uerbi causa, aut ex his qui Seueriani, Tatianiq; appellantur uelit Christo credere, putet tamen non parum inesse momenti in obseruantia cōtinentiæ uel eorum ciborum qui lege prohibentur, uel quos quasi castitati aduersantes existimant nonnulli etiam scripturarum auctoritate declinādos: huiusmodi hominem si perurgeas ad communes hominum cibos, nec dicas eum aliter posse saluari, uel ad fidem Christi & gratiam peruenire, nisi sumptis his quos refugit cibis, tunc uerè bonum spiritalis sententię blasphematur, putante eo quem perurges hanc apud nos haberi fidem, ut saluum fieri nullum credamus nisi qui suilis uescatur carnibus, uel alijs huiusmodi cōmunibus & indifferentibus cibis. Addit aūt his. Non enim regnum dei esca & potus est, sed iustitia & pax, & gaudium in spiritu sancto. In quo iterum uehementer admiror sapientiam Pauli, qui præsentis temporis culpas futuri sacramenti auctoritate compescit, & ut ecclesiæ formam statuat, regni cœlorū mysteriū prodit. Ait ergo: Quid opus est tātopere pro cibis & escarū qualitatibus fraternā pacem charitatemq; turbare, cum regnū dei propter quod laboramus & currimus, neq; per escas cōstet, neq; per potum: sed aliena hæc sunt à regno dei, & ab illa conuersatione futura? Ibi enim sicut neq; nubent, neq; nubentur, sed sunt sicut angeli dei, sic neq; escam neq; potū sument, sed sunt sicut angeli dei. Igitur absolutissimo & euidenti dogmate ab apostoli sentētia terminatum est, in regno dei neq; escas carnales neq; potum habere locum, sed iustitiam & pacem in spiritu sancto: & ideo hortatur ut in illis nos exerceamus, & illa bona iam hic habere meditemur, atq; illam substantiā possidere, quæ nobiscū transferri possit ad regna cœlorū. Pacem ergo & iustitiā, & siqua huiusmodi sunt, quæ per spiritū sanctum cōquiruntur, ipsa nobis erunt cibus & substantia in regno dei, & ideo per hæc docet nō esca-

rum corporalium rationes, quæ nullæ erunt in futuro, sed uirtutũ curam gerendã, quæ nobiſcum & in præſenti uita, & in futura permaneant in regno dei. Et ideo dicit, quia Qui eñ in hoc ſeruit Chriſto, placet deo & probatus eſt hominibus.] Hoc eſt quod de ſeipſo in alijs dicit. Sicut & ego, inquit, per omnia hominibus placeo, nõ quærẽs qđ mihi utile ſit, ſed quod multis. Ideo enim cum eſſet apoſtolus Chriſti fiebat Iudæis Iudæus, ſine dubio ut placẽs Iudæis ſaluaret eos: & his qui ſine lege erant fiebat & ipſe ſine lege, ut placens eis ſaluos faceret eos. Placere autẽ dicit ita hominibus, nõ obſectando uitia, ſed infirmitates eorũ per patientiã ſuſtentãdo. Sed ne illud quidem otioſe prætereamus quod ait. Nam qui in hoc eſt, in ſpiritu ſancto ſeruit, placet deo probatus hominibus. In ſpiritu ſancto Chriſto ſeruire ſecundũ hoc dicit quod & alibi ait: Nemo dicit dominũ Ieſum niſi in ſpiritu ſancto. Seruit autem Chriſto in ſpiritu ipſe Paulus, quia accepta gratia ſancti ſpiritus ſeruit uerbo dei, ſeruit ſapientiæ, ſeruit iuſtitiæ, & omnibus ſimul uirtutibus quæ Chriſtus eſſe memorantur. Et ideo placere in his dicitur deo, qui implet uoluntatẽ dei ſecundũ uerbum quod ipſe pronunciauit dicens: Hic eſt filius meus dilectus in quo mihi bene cõplacui, ipſum audite. Qui audit deum & ſeruit Chriſto in quo cõplacuit deus, placet deo, & probatus eſt hominib. Itaq; quæ pacis ſunt ſectemur: & quæ ædificationis ſunt inuicem, cuſtodiamus. Noli propter cibum ſoluere opus dei.] Suprà dixit, Hoſpitalitatẽ ſectantes, & hic ſimiliter, quæ pacis, inquit, ſunt ſectemur, & quæ ædificationis inuicem cuſtodiamus, & ſicut ibi oſtendimus qualiter ſectanda ſit hoſpitalitas, ita & hic qualiter pax ſectanda ſit intelligamus: quia Dauid ſimiliter dicit: Inquire pacem & ſectare eam, Licet in Latinis codicibus habeatur, ſequere eam, ſectare tamen etiam ibi ſcriptum eſt. In quo mihi hoc uidetur oſtendi, quoniam quidem à multis inquiete & inſolenter agentibus turbata pax & effugata uelut ſubterfugit ab hominibus. Econtrario ab his qui Chriſtum didicerunt, & ipſi ſeruiunt, etiam fugitans conſectanda eſt, & modis omnibus reuocanda. Sectatur autem pacem, qui ea quibus pax conſtare poteſt, etiam cum labore ſuo, cum damno, cum opprobrio quoq;, & ſi ita neceſſe ſit etiã cum periculo uitæ famæq; cuſtodit. Hic enim non ſolum pacem, uerum ædificationem adinuicem ſeruat. Ædificatur enim is qui uiderit te non quæ tibi ſoli, ſed quæ alijs expediunt requirentẽ, & ſic creſcit ædificiũ dei ac templum dei ex lapidibus uiuis, & per conſtructionem charitatis aſſurgit. & ideo addit: Noli propter cibum ſoluere opus dei. Soluit enim opus dei, & ædificiũ deſtruit charitatis, qui propter ciborum intemperantiã ſcandalum fratribus ponit. Omnia quidem ſunt munda, ſed malum eſt homini qui per offendiculum manducat. Bonum eſt nõ mãducare carnem, non bibere uinũ, neq; in quo frater tuus ſcandalizatur.] Quod dixit, Omnia quidem munda, ſed malum eſt homini qui per offendiculum mãducat, ſimile eſt illi quod ſuperius dixit, quia nihil per ſeipſum cõmune, niſi ei qui exiſtimat quid commune eſſe, illi cõmune eſt. Igitur ſecundum naturam ſui & rationem creaturæ cuncta quæ à deo facta ſunt omnia mũda ſunt, & immundum uel quod cõmune dicitur nihil eſt. Duas tamen cauſas poſuit, quibus uel quæ munda ſunt, immũda fiant, uel quæ bona ſunt, mala. Ait enim in præſenti quidem loco: Sed malum eſt homini qui per offenſionem manducat. Quod ergo natura ſui bonum eſt, ex offenſiõe efficitur malũ, id eſt in eo quod offenditur ſuper te utente his cibis in quibus ille ſcãdalum patitur. Alia uerò cauſa eſt qua commune & immundum efficitur quod natura ſui immundũ non eſt, ſi exiſtimet quis, & apud ſe ita habeat qđ cõmune ſit. Illi ergo ipſi tantũmodo qui hoc exiſtimat, ita cõmune efficitur & immundũ. Quibus euidenter apoſtolus docet, nõ in rebus uel in ſubſtantijs, ſed in actibus & cogitationibus minus rectis immunditiã pollutionemq; conſiſtere, quãuis Moyſi lex quædam munda, & quędam immũda ſignauerit. In quibus diſtinctiones quaſdam ponere uoluit, ut populus qui ſub lege cenſebatur, diſcerni per huiuſmodi obſeruantias à cæteris gentibus uideretur. Et quãdiu quidẽ populus ille ſanctus, & ſegregatus à cæteris nationibus habebaẽ, etiam diſcretio de mũdis & immundis neceſſaria uidebatur, quæ ſegregaret & ſecerneret ſpecialẽ populũ dei à nationibus, quas ignorantia dei & idolorũ cultus faciebat immundas, ubi uerò ianua fidei gentibus aperitur & inuitantur omnes ad deũ, oſtenduntur Petro omnia quadrupedia & reptilia & uolatilia

Leuit. 11

uolatilia exposita in linteo quod cœlitus fuerat deductũ,& dicitur ei:Surge Petre,occi Act.10
de & mãduca. Cumq; legalis obseruãtiæ memor respondisset ad dominum & dixisset,
Absit domine,quia nunq̃ commune aut immundũ introiuit in os meũ:cœlesti senten-
tia pronuntiat,Quod deus mũdauit, tu ne cõmune dixeris. Vbi ergo omes gẽtes agni
tione fidei à cõtaminatione mundant, ibi & omnis cibus uerbo domini & oratiõe pur
gatur:& ob hoc apostolus dicit quia omia mũda sunt, tantũ ut illud uitetur quod in se-
quentibus ponit,ne per offensionẽ fratris manducanti rursum fiant immũda quæ mun
da sunt.Iam uerò quod subiungit: Bonũ est non manducare carnẽ & non bibere uinũ,
nisi addidisset,neq; in quo frater tuus offendatur, contrariũ fortassis prioribus uideret.
Manducare enim carnẽ,& non mãducare, uel bibere uinũ, aut non bibere, neq; malũ,
neq; bonũ, sed mediũ haberi docuit & indifferẽs. Potest enim nõ mãducare carnem &
non bibere uinũ etiam malus homo & à fide alienus, ut sẹpe etiã nõnullos idolorũ cau
sa facere hoc certũ est, interdum etiã malarum artiũ. Fertur talis quoq; haberi obserua-
tio hæreticorũ,& nõ paucis obseruare hæc moris est, & tamẽ nõ cõtinuo dicimus, bo-
num est eis quia nõ manducant carnẽ,neq; bibunt uinũ. Sed illo plane modo quo in se
quentibus posuit,in quo frater offendit, non manducare carnẽ & nõ bibere uinũ, non
iam medium aut indifferens,sed uere bonũ est. Bonũ enim nõ ponere offensionẽ fratri
uel scandalũ. Propter hoc em̃ & in aliis dicit. Sine offensione estote & Iudæis & Græ-
cis,& ecclesiæ dei.Et ideo uideant si recte faciunt hi, qui qualibet ex causa cõtinentes à
carnibus & uino cogũt omnimode degustare, quo scilicet per hæc ab eis uideat aufer-
ri suspitio,quia superstitiose putant ciborũ discretionibus inhærere. Considerent nãq;
apostolũ non dixisse,bonũ est manducare & bibere uinũ: sed non manducare carnem,
& non bibere uinũ si in eo frater offendit. Noluit ergo ut pro his qui manducandũ iu-
dicant, cogat ille ad manducandũ qui in hoc offenditur:sed pro illo qui nõ putat man-
ducandũ, abstinere præcipit etiã his qui manducandũ iudicant. Verendũ nanq; est ne
forte abrupto semel muro cõtinentię,& accepta licẽtia,in gulę procellã ac profundum
luxurię decidat, & pariter subsequãtur naufragia castitatis. Omnia igitur fieri oportet
ob hoc ne destruatur opus dei:& ideo etiam manducandũ est si in hoc frater ędificatur:
& non est manducandum si per hoc nõ crescit opus dei:& bibendum est si per hoc pro
ficit frater ad fidem:& non est bibendum si per hoc frater damnũ fidei,aut tu detrimen-
tum charitatis incurras.Post hæc dicit: Tu fidem quam habes apud temetipsum ha-
be corã deo.] Fidem hic illam dicit qua credit quis manducare omnia,sicut supra dixit:
Alius credit mãducare omnia. Ille sine dubio qui credit quod in creaturis dei nihil cõ-
mune,nihil immundum sit.Sufficit tibi,inquit,habere corã deo huiusmodi fidem.Non
tamen idcirco cogendus est alius ut omnia manducet, qui nondum habet talem fidem
ut credat omnia esse manducanda.Quod autem dixit,habes apud temetipsum,iactan-
tiam resecat,ne magis in ostentatione sit quod credimus,q̃ in uirtute. Addidit, Habe-
corã deo: ut doceret satisagendum nobis nõ ut apud homines fides nostra diffametur,
sed ut apud deũ probetur. Multũ autẽ est habere corã deo probabilem fidẽ. Apud deũ
enim etiam apostolorũ fides iudicatur. Vnde dicitur ad Petrũ: Modicæ fidei quare du- Matt.14
bitasti?Idcirco ergo uere magnus est qui corã deo habet probabilem fidem. Beatus
qui non iudicat semetipsum in eo quod probat. Qui aũt discernit, si manducauerit da-
mnatus est,quia non est ex fide.] Beatus quis dicitur non solum si faciat ea quæ cõpe-
tit,sed & si non faciat ea quæ non competit:ut ille beatus dicitur qui non abiit in consi-
lio impiorum,& ille nihilominus beatus qui ambulat in lege domini.Ita & præsenti lo-
co apostolus,Beatus,inquit,qui non iudicat semetipsum in eo quod probat.Sed cuius
operis sit ista beatitudo uideamus. Multi sunt qui probãt aliquid boni facere: uerbi gra
tia, qui audientes de præmiis castitatis probant & statuunt caste uiuere:sed processu tẽ
poris, uel surrepente negligentia, uel superante libidine, id quod obseruandum pro-
bauerant maculatur & corrũpitur:& est infelix iste, qui in eo quod obseruare decreue-
rat,uictus semetipsum iudicat & cõdemnat.Beatus uerò ille est, qui in eo quod probat
& statuit ita permanet fixus & stabilis,ut in nullo semetipsum iudicet,in nullo reprehẽ
dat. Hoc autem in obseruantia ciborũ secundum eam regulam quã superius texuit ha-

bendum dicit, ut si quis est qui per scientiã spiritalis legis probat omnia manducanda, & omnia esse munda, non rursum iudicet semetipsum, & dubitationẽ capiat utrũ sumere debeat necne. Quia qui hoc modo discernit, qui dubitat utrum uere mũdum sit, an immundum quod sumit, iste ex animi sui dubitatione conscientia urgente damnatur. Causam uerò huius damnationis exponit dicens, quoniã nõ ex fide ducitur, sed ex dubitatione. Et post hæc generalem super omnia sentẽtiam exponit dicens. Omne autem quod non est ex fide peccatũ est.] In hoc sermone credentiũ quorundã negligentes & desides animos uinculo acriore cõstringit, ut nihil sine fide agant, nihil sine fide dicãt, nec absq; fide aliquid cogitẽt: quia siue quid gesseris sine fide, siue locutus fueris, siue etiã cogitaueris, peccas, Hoc idem est quod in alijs dicit: Siue mãducatis, siue bibitis, siue aliud quid facitis, oĩa ad gloriã dei facite. Sed requirat aliquis, si hæretici quæ faciunt, quia secundum hoc quod faciunt credunt, ex fide facere credantur: An quia fides apud illos mala est, omne quod faciunt peccatũ sit pronunciandum, quia nõ fit ex fide, & puto illorum credulitatẽ appellari magis q̃ fidem. Sicut enim pseudoprophetæ falso nomine interdum prophetæ appellantur, & falsa scientia scientia dicitur, & falsa sapientia sapientia abusiue nominatur: ita & hæreticorũ credulitas, falso nomine fides appellatur. Vnde uidendum est ne forte etiam si quid boni operis apud illos geri uidetur, quia non fit ex fide, conuertatur in peccatum, sicut de quodam dictum est, Fiat oratio eius in peccatũ. Est interdum & castitas quæ nõ est ex fide, eorũ duntaxat qui attendunt spiritibus seductoribus & doctrinis dæmoniorum in hypocrisi falsa loquentium, cauteriatã habentium conscientiã, prohibentium nubere, & abstinentiũ se à cibis quos deus creauit. Est ergo & illa fides eorum qui circa fidem naufragauerunt: est & falsa sapientia, huius scilicet mundi, & principum huius mũdi, quæ destruetur. Sicut enim piratæ solẽt in mari in locis uadosis occultisq; scopulis per obscurũ noctis lumẽ accendere, quo nauigantes sub spe cõfugiendi ad portum salutis, ad naufragia perditionis inuitent: ita & istud lumen falsæ sapientiæ uel falsæ fidei, à principibus mundi & spiritibus aeris huius accẽditur, non per quod euadant, sed per quod pereant homines mũdi huius
Iob 6 fluctus & uitæ pelagus nauigãtes. De his (ut opinor) piratis dicebat & Iob. Sagittæ piratarum eius super me uenerunt. Et ob hoc nimirũ etiam ipse Paulus apostolus dicit, quia & ipse satanas transfigurat se sicut angelũ lucis. Propterea nauigantes uitæ huius undas, nõ omni lumini, id est nõ omni sapientiæ credere debemus: sed sicut monet apo-
1 Ioan. 4 stolus, probate spiritus quod ex deo sunt. Et ideo debemus indesinenter precari auxiliũ
Psal. 124 domini, & sperare quod ipse eripiet nos de laqueo uenantiũ, ut & nos dicamus. Quia anima nostra sicut passer erepta est de laqueo uenantium, laqueus contritus est, &c.

CAPVT XV

DEBEMVS autem nos firmiores imbecillitates infirmorũ sustinere, & nõ nobis placere.] Videtur in his Paulus firmum semetipsum pronunciare, sicut in prima epistola ad Corinthios dicit, quia factus sum infirmus ut infirmos lucrarer. Et ibi enim se non dicit infirmum esse, sed fieri infirmum, & non utiq; si infirmus fuisset fieri potuisset infirmus: sed non ex hoc aspicias eum quasi immemorẽ mandati illius loci quo dicitur: Laudet te proximus tuus & non os tuum, extraneus & non labia tua. Non ergo pro laude propria, sed pro rerum consequẽtia firmum semetipsum pronũciat. Si enim ipse humilitatis specie se inter firmos uitasset enumerare, quis in his qui aliorum infirmitates portare deberent auderet subire istud officij, ut quasi firmus ipse fragilitates infirmorum ferre niteretur? Sed ideo commune facit istud officium, ut unusquisque nostrum in quo potest etiam si non in omnibus tamen in quo uidetur firmior proximo suo esse, portet infirmitatem eius: sicut & in alijs dicit, Inuicem onera uestra portate. Sed uidetur onera hic pro corporeis necessitatibus nominasse, ut si quis in facultatibus opulentior est, onus pauperioris portet, & penuriam soletur abundantia. In eo uerò ubi dicit, ut firmiores infirmorum sustineant infirmitates, non aliud intelligi potest, quàm ut in quibus alij per infirmitatẽ delinquunt, robustiores quiq; patiẽter ferant, & non continuo spernant eos, abijciant, obhorrescant, si forte in aliquo infirmitatis

tatis ultio uincunt, neq; specie purioris uitæ, à conuentu fratrũ & ecclesiæ societate depellant. Qui em̃ hoc facit, nõ est imitator illius de quo Esaias dicit: Ipse infirmitates nostras portat, & pro nobis dolens: & nos putabamus eum in dolore esse & plaga, & in afflictione. Quod si Christus portat infirmitates nostras, & deus patienter fert delicta nostra, quomodo & nos eorũ qui paulo infirmiores uidentur nequaquã delicta & negligentias toleramus? Hoc enim nimirum ipsum Christum auertere est ab hoc affectu, ne portare uelit infirmitates nostras. Nemo em̃ ita perfectus est qui apud deũ in aliquo non inueniatur infirmus, & portetur à Christo: & ideo magis in hoc decet itidem compati inuicem & cõdolere, sicut & in alijs scribit: Donantes uobis inuicẽ delicta uestra, sicut & deus in Christo donauit uobis. Hoc autem nõ idcirco præcipit, ut delinquentes nutriat, & indulgentia largiore infirmãtes dissoluat: sed sciens quoniã si portetur infirmus, aut erubescit diutius portari, & corrigit uitiũ delinquẽdi: aut si emẽdare se non ualet, erit certe fructus iste portantis eum, si non proficit in peius, nec semetipso deterior efficitur, sicut illi de quibus dicit apostolus: Nequaq; autem homines seductores proficient in peius seducẽtes & errãtes. Debemus aũt ad id quod infirmitates portamus infirmorũ, addere etiã ut non nobis ipsis placeamus, sed proximo in bono tantũ ad ædificationẽ. Philautiæ uitiũ, id est sibi ipsi placẽdi, & in alijs culpat propheta cum dicit: Væ his qui apud semetipsos sapientes sunt in cõspectu suo eruditi. Similiter ergo & in hoc possumus dicere: Væ his qui sibimetipsis placẽt, & in cõspectu suo boni uidenť. Oportet enim in cõspectu dei primo placere, secundo etiã proximis. Sicut primo est diligere dominũ deũ, & secundo proximũ: ita & primo placere deo, secundo etiã proximis. Sed fortasse dicat aliquis cõtraria sibi Paulũ dicere in eo quod iubet nos proximis placere, quia in alijs dixerit, Ego si hominibus placerem, Christi seruus non essem. Et utiq; huic sentẽtiæ uidetur esse cõtrariũ, ut unusquisq; proximo suo placeat, quod in alijs dicit: Si cut & ego per omnia hominib. placeo, nõ quærẽs quod mihi utile est, sed quod multis, ut salui fiant. Dicendũ ergo ad hæc, quia aliud est studiũ habere placendi hominibus ut laudẽ ab eis quærãt: & aliud habere placendi studiũ hominibus in eo ut uita sua irreprehensibilis sit apud omnes, & proficiant ex eo omnes qui uel uident talem, uel audiunt. Ibi ergo nõ est placendũ hominibus, ubi contra deũ, contra honestatẽ, contra religionem est in quo placeať: & ideo dicit: Quia si hominibus placerẽ, hoc est incredulis & infidelibus Iudæis, Christi seruus nõ essem. Si enim uoluisset Paulus placere Iudæis Damascum cum epistolis missus, traxisset utiq; uiros ac mulieres uinctos Hierosolymam, & uisioni delatæ sibi in uia cœlestiq; uitæ minime credidisset. Sed & si quis nos aliud agere exigit contra iustitiã, cõtra sanctitatẽ, cõtra regulam Christianã, & nisi hoc agamus odia & inimicitias minitetur, tunc oportet nos meminisse huius sermonis qui dicit, Quia si hominibus placere uellẽ, Christi seruus non essem. Cum aũt dicit, Vnusquisq; uestrum proximo placeat.] Necessaria distinctio sociatur, quæ in quo placendũ sit proximo, euidenter ostendit cum dicit. In bonum ad ædificationem.] Cũ ergo bene agimus, & bene docemus, placemus proximo, & ædificamus eum. Non enim gloriã ab hominibus quærendã monet, sed ædificationẽ de actu & sermone nostro proximis dandã. Sicut & in eo quod dicit saluator: Luceat lux uestra corã hominibus, ut uidentes opera uestra bona, glorificent patrem uestrũ qui in cœlis est. Per quod nõ utiq; ad quærendã ab hominibus gloriã discipulos adhortatur, sed ut recte honesteq; uiuentes ad ædificationẽ uidentibus placeant, & glorificetur deus qui hominibus uiã emendationis & salutis aperuit. Nam & Christus non sibi placuit, sed sicut scriptũ est, Improperia improperantiũ tibi ceciderũt super me.] In hoc uideť ostendere, quia & Christus non sibi placens, nec rapinã arbitrãs esse se æqualem deo, semetipsum exinaniuit, sed uolens hominibus placere, hoc est homines saluare, improperia improperantium pertulit, sicut sctiptũ ẽst, Improperia improperantiũ ceciderũt super me. Quod euidentius fiet si ea quæ sunt scripta in euangelio requiramus, quomodo ut prodesset hominibus, & saluos faceret eos, cum peccatoribus & publicanis manducabat & bibebat, & ad hęc improperantes Iudæi dicebant. Quare cum publicanis & peccatoribus manducat magister uester? Vel iterũ cum peccatricẽ mulierem non prohibebat cõtingere pedes

Esa.51 *Gal.1* *Matt.5* *Luc.5* *Luc.7*

des suos, & lachrymis rigare, uel capillis detergere, & myro perungere: & per hoc im-
properantes & exprobrantes Iudæi dicebãt, quia si hic propheta esset, sciret utiq; quæ
& qualis est mulier quę tangit eum, quia peccatrix est. Quod si requiras cur exemplum
quod de psalmo, ita habeat quasi improperia quæ improperẽtur deo, deciderint super
Luc.9 Christũ, ita possumus explanare. Quia sicut dicit: Qui me recipit, recipit eũ qui me mi-
sit, ita & hoc accipi potest, quia qui mihi improperat, improperat ei qui misit me. Exẽ-
plum enim quod assumpsit, in sexagesimo psalmo hoc modo scriptũ est: Alienus factus
sum fratribus meis &c. usq; Ceciderunt super me. Quæcũq; enim scripta sunt, ad no-
stram doctrinã scripta sunt.] Simile est hoc illi quod ipse in in alijs dicit. Scripta sunt au
tem propter nos in quos fines seculorũ deuenerunt. Quod si requiritur quomodo pro
1 Cor.9 pter nos scripta sint, uide quia propter nos scriptũ est: Non obturabis os boui triturãti:
non enim de bobus cura est deo, sed de nobis dicit, & propter nos scriptum est quia A-
braham duos filios habuit, unũ de ancilla & unũ de libera: ut nos sciamus quia sunt alle
Exod.16.17 gorica, & hæc sunt duo testamẽta. Propter nos & illud scriptũ est, quia populus Manna
mãducauit in deserto, & bibit aquã de petra, ut nos intelligeremus quia spiritalẽ escam
mãducauerunt, & spiritalem potũ biberũt, bibentes de sequenti petra, quæ petra erat
Christus. Hæc atq; alia huiusmodi erant mysteria, quæ occulta sunt tẽporibus æternis,
manifestata aũt nunc per scripturas propheticas, & aduentum domini & saluatoris no-
stri Iesu Christi. Sed ut adhuc manifestius fiat, quomodo quæ scripta sunt, propter nos
Esa.6 scripta sunt, de priori populo dicit propheta, quia aure audietis, et nõ cognoscetis, & ui
dentes uidebitis, & nõ intelligetis. De nobis aũt dicitur: quia quibus nõ est nunciatum
de eo, uidebũt: & qui nõ audierũt intelligẽt. Considera ergo ex hoc propter quod scri-
pta sunt, uidelicet ut scripta uideantur. Quæ enim scribunt, sine dubio propter eos scri-
bũtur qui uisuri & intellecturi sunt, nõ propter eos qui neq; uisuri, neq; intellecturi di-
cuntur. Qui aũt intelligũt quæ scripta sunt, illud sine dubio inueniẽt quod cõsequenter
adiungit. Vt per patientiã & cõsolationẽ scripturarũ spẽ habeamus.] Consolationẽ
nãq; ex scripturis nõ ille qui neq; credit, neq; intelligit, sed ille qui & credit & intelligit,
capit. Deus aũt patientiæ & cõsolationis det uobis id ipsum sapere in alterutrum se
cundum Iesum Christum.] Si patiẽtia uirtus est, omnis aũt uirtus à deo est, & patientia
à deo est. Cum ergo dicitur deus patiẽtiæ, hoc est quod uidet ostẽdi, quia deus cum his
est qui habent uirtutẽ patiẽtiæ in se: sicut cum dicitur deus iustus, ostẽditur in his esse
deus qui seruant iustitiã. Similiter & deus ueritatis & deus patientiæ intelligit. Sed &
deus cõsolationis cum dicitur, cũ illis esse ostendit deus qui ex diuinis scripturis per in-
telligentiam spiritalem consolationem spiritus capiunt. Deus autem patientiæ & con-
solationis det uobis, inquit, idipsum sapere in alterutrum secundum Iesum Christum. In
hoc Paulus patriarcharũ more & prophetarũ quorũ benedictiones scriptæ referuntur,
benedictiones tribuit Romanis, exorans eis dari à deo ut id ipsum sapiant in alterutrũ.
Gratia dei est benedictio ista, ut unũ sapiant omnes atq; sentiãt, & sicut sibi unusquisq;
uelit proximo suo. Vis autẽ scire quantũ unanimitatis gratia ualet? Saluator in euange
lijs pronunciat, quia si duo uel tres in unũ consenserint, de omni re quamcũq; petierint
fiet eis: & iterum de semetipso dicit, quia ubi fuerint duo uel tres congregati in nomine
meo, hoc est unũ atq; idem sentientes in nomine Iesu Christi, ero in medio eorũ. Vis &
aliud accipere exẽplum, quomodo unũ sentientibus Christus medius fiat? Vide in acti
bus apostolorũ quomodo post ascensionẽ domini, cũ eleuassent, inquit, duodecim apo
stoli cum cæteris uocẽ, & unanimiter orassent, motus est locus in quo stabãt, & præsen
tiã sancti spiritus meruerunt. Vt aũt adhuc quanta sit unanimitatis uirtus, & quanta gra
tia clarius fiat, nõ puto absurdũ uideri si ea etiã quæ nobis in ueteri testamẽto à patribus
rationabiliter tradita sunt, his scilicet qui ex Hebræis ad Christi fidem uenerunt, in me-
diũ proferamus. Aiebãt ergo hi illos filios Core quorũ nomina in Exodo inuenimus,
id est Assir qui interpretat eruditio, & Helchana qui in lingua nostra dicitur possessio
Num.16 dei, & Abiasaph qui in latino sermone indicat congregationẽ patris, cũ pater eorũ Co-
re peccasset unà cũ Dathan & Abiron, & omnib. qui cõsenserũt eis, & diuinæ ultionis
in eos pararet excidiũ, istos segregasse se ab actu nefario, & ab impia cõspiratiõe seque
stratos,

stratos, unanimiter ad deū precē pœnitentiæ profudisse: atque exauditos à deo non solū ueniā pœnæ sed & prophetiæ gratiā meruisse, & hoc quoque eis à deo poscētib. esse præstitū, ne quid triste aut exitiabile prophetare iuberent: & ob hoc omēs psalmos quicūque nominibus eorū attitulati referūtur, nihil triste aduersus peccatores aut asperū contine re. Hoc aūt protulimus, ut quanta sit unanimitatis uirtus, & unū sentire, atque unū inuicē sapere, magnificētius nosceret. Ego etiā illud quod Paulus in quibusdā epistolis aliorū uocabula secū iungit, & dicit Paulus et Sosthenes frater, & alibi, Paulus & Syluanus et Timotheus, puto nō inaniter factū, sed per hoc ostendit, quia duobus uel tribus in uno positis spiritus sanctus unū de eis sensum atque unum elicuerit sermonē: ut qui ecclesiam docere cupiebant unū dicere atque unū sapere, ipsi se prius unum dicere atque unū sapere demonstrarent. Et uno ore honorificetis deū & patrem domini nostri Iesu Christi.] Vnum namque os dicitur ubi unus atque idem per diuersorū ora sensus & sermo procedit. Bene aūt apostolus ubi ait, Idipsum sapere in alterutrū, addidit, Secundum Iesum Christum. Posset enim fieri ut in malitia aliqui unanimiter consentirent, & unum saperent in peius. ob hoc ergo addidit, Secundū Iesum Christum. Qui aūt secundū Iesum Christum sapit, sine dubio omne quod bonū est sapit. Post hæc addit. Propter quod suscipite inuicē, sicut & Christus suscepit uos in honorem dei.] Quod dicit, Suscipite inuicem ad illud referendū est quod primo proposuerat, ubi occasione mundorū uel immūdorum ciborum diuersa sentientes ab inuicē discrepabāt, & ait: Suscipite inuicē sicut et Christus suscepit uos, qui nullius immunditias horruit, nec reputauit alicui delicta sua. Nihil enim de immunditia animaliū iudicetis, sicut nec ille immunditias credentiū reputauit. Et qui in superioribus dixerat, Qui aūt manducat non manducantē non iudicet, deus enim illum assumpsit: hic dicit quòd Christus suscepit uos: ut ostenderet unum atque idem esse à deo suscipi & à Christo. Addit & hoc, quòd honor sit dei suscipi à Christo. Quos eīm suscipit Christus, docet eos ita agere debere, ut uidentes homines opera eorū bona, glorificent patrē qui in cœlis est. [Dico eīm Iesum Christū ministrū fuisse circūcisionis propter ueritatem dei ad cōfirmandas promissiones patrū.] Quomodo Christus minister fuerit circūcisionis ad stabiliēdas promissiones patrū, duplici modo intelligi potest. Siue pro eo quod circūcisionē in carne sua suscepit ipse, ut manifestissime nosceretur quòd ex semine Abraham ueniens, cui promiserat deus, Quia in semine tuo benedicent omnes gentes, compleret in semetipso quę patribus fuerāt repromissa: Gen. 22
& ut per hoc secundū propositū totius epistolę ordinem, quo nunc eos qui ex circumcisione crediderant, nunc etiā eos qui ex gentibus aduersum se inuicē superbientes refrenat ac reprimit, doceret nō esse penitus iudicandos eos qui in legis obseruationibus demorant, quandoquidē Christus etiā in carne sua circūcisionis minister fuisse dicatur, de qua idem apostolus dicit: Non enim qui in manifesto Iudæus est, neque quæ manifesta est in carne circūcisio, sed qui in occulto Iudæus est & circūcisione cordis, quæ spiritu non litera, cuius laus nō ex hominibus, sed ex deo est. Et secundū quod idem apostolus in aliis dicit: In quo etiā circūcisi estis in circūcisione nō manufacta in expoliatione corporis carnis, sed in circūcisione corporis Christi consepulti ei in baptismū. Per huiusmodi ergo circumcisionem certum est promissiones patrū esse completas. Quæ autem fuerint promissiones, subditis declarat exemplis quibus dicit, Gentes autem super misericordia honorare deum sicut scriptū est, Propterea cōfitebor tibi in gentibus, & nomini tuo cantabo.] Quod ex decimooctauo psalmo uidetur assumptū parua immutatione habita nō sensus sed sermonū: ibi enim dicit, Propterea cōfitebor tibi in gē- Psal. 18
tibus domine, & psallam nomini tuo. Et quod item ait, Lætamini gentes cum populo Deut. 32
eius.] Eisdem uerbis in Deuteronomii cantico scriptū est. Et iterum, Laudate uerò Psal. 116
omnes gentes dominū, & magnificate eum omnes populi.] In CXVI psalmo legitur, tantū quòd ibi pro magnificate, collaudate positū est. Vltimū uerò exēplū ipse Paulus de Esaia dicit assumptū, in cuius corpore scriptū est ita. Et rursus Esaias ait, Et erit in Esa. 11
die illa radix Iesse, & qui exurget regere gentes, in eo gentes sperabunt. Et erit requies honor eius.] Omissis aūt in primis quidem duobus sermonibus, id est, In die illa, & in ultimis, Et erit requies eius honor, cætera eisdem uerbis posuit quibus LXX interpretes

tes

tes ediderũt. Vnde sciendũ est quod in omnibus pene apostolus editionẽ LXX interpretum tenet, nisi quia forte ei quã exequit̃ assertioni minus necessaria uidentur, aut si quando nõ tam uerbis interpretũ ꝙ sensibus scripturæ uti uult sua enunciatione prolatis. Hunc aũt sermonem de radice Iesse melius quidẽ in explanatione ipsius prophetæ Esaiæ uisum est disseruisse: in præsenti tantum loco dicitur, quoniã Iesse interpretatur in nostra lingua, est mihi. In aduentu ergo Christi omnis qui credidit ei cõuenienter dixit,
Exod.3 est mihi. Ille enim de quo Moyses dicit, Qui est misit me ad uos, ipse est mihi, hoc est in ipsum credo, qui non ex nihilo ut impijs placet, sed qui est & semper est, & hoc ei nomen est, & ipse est qui surrexit ex radice Iesse, & in ipso gentes sperabũt. Pro qua misericordia quam ab eo consecuti sunt, is qui semper erat nasceretur ex radice Iesse ad salutem gentibus dandam, pro hac inquam sibi collata misericordia gentes honorãt & magnificãt deum. Deus aũt spei repleat uos omni gaudio & pace in credendo, ut abundetis in spe & uirtute spiritus sancti.] Qui superius dixerat quod in Esaia scriptum est, Et in eo gentes sperabũt, gratanter adiecit, Deus aũt spei: ut si scriptũ fuisset, in ipso gentes credẽt, adiecisset sine dubio, Deus aũt fidei, ut nunc à sperãdo gentes deum spei inuocat super eos qui sperant in eum, à quo eis benedictiõis munus precatur augeri. Est autẽ benedictio huiusmodi ut repleantur omni gaudio & omni pace. Similiter autẽ &
Esa.54 propheta dicit in quodã loco. Et erit in dieb. eius iustitia & multitudo pacis usquequo auferatur luna. Sed quia hæc de Christo dicunt̃, in illo recte possumus multitudinẽ pacis aduertere, pro eo quod pacificauit per sanguinẽ crucis suæ nõ solũ quę in terra sunt, sed etiã quæ in cœlis sunt in omnibus. Quomodo possit impleri hoc quod precat̃ apostolus, ut impleatur omni gaudio & omni pace, difficile mihi uidetur exponi. maxime cum etiã ipse apostolus in his quæ per gratiã spiritus sancti cõsecutus est, ex parte se dicat scire, & ex parte prophetare. Sed ego puto in eo posse habere credentes plenitudi-
2 Cor.5 nem pacis, cũ reconciliant̃ deo patri per fidem, secundũ uerbum Pauli dicentis, Rogamus pro Christo recõciliamini deo: & cũ in pace redeunt cum filio dei per sanguinem crucis eius, & cum sancto spiritui sociantur, cũ se emundauerint ab omni inquinamento, & effecti fuerint uasa sancta: ut ita demũ quis repletus uideat̃ omni pace, si in plenitudine crediderit trinitatis. Propter hoc deniꝙ subiungit apostolus & dicit, Repleat uos omni gaudio & pace in credendo, ut abundetis spe & uirtute spiritus sancti. Si enim qui credit uirtute sancti spiritus munitur, certũ est quòd plenitudinẽ gaudij semper habeat & plenitudinẽ pacis. Certus sum autem fratres & ego de uobis, quoniam & ipsi pleni estis dilectione, repleti omni sciẽtia, ita ut possitis alterutrũ monere.] Eadem ratione qua suprà diximus repleri omni gaudio & pace omni credentes, etiã hic plenos
1 Cor.1 esse bonitate & omni sciẽtia eos ad quos fit sermo confirmat. Similiter aũt & Corinthijs scribẽs dicit: In omnibus diuites facti estis in illo in omni uerbo & in omni sciẽtia. Qui ut superius diximus, etiã de semetipso pronunciat, quòd non omnẽ scientiã neꝙ omnẽ prophetiã habeat, sed ex parte: de quo & in alijs quidẽ sæpe nos dixisse memini, & nũc nihilominus dicemus, quòd Paulus & si qui sunt tales ad cõparationem cæterorũ perfecti dicunt̃: ad illam aũt summã scientiã, uel ad illam perfectionẽ quę in cœlestibus est ordinibus, nullus potest inter homines perfectus dici uel esse. Vt si dicamus, in puerilibus studijs ad cõparationem illius qui nuper imbuit̃, & prima literarũ suscipit elemẽta, magister ipse librarius appellat̃ perfectus, sed nõ est ita perfectus ut ille qui grãmaticam docet. Ipse uerò grãmaticus quamuis perfectus sit, superior est, & tamẽ perfectior rhetor, & his omnibus longe eminentior philosophicæ doctrinæ perfectio. Cumꝙ in his omnibus sit literatura doctrina, diuersus tamen gradus perfectionis & magisterij in
Phil.3 unoquoꝙ habet̃. Ita ergo potest fieri ut cũ Paulus dicit, Nõ quòd iam assecutus sim aut perfectus sim, ad illum apicẽ cœlestis perfectionis aspiciẽs hæc uideatur scribere. Cum uerò dicit, Quicũꝙ ergo perfecti sentiamus, ad humanæ tantũ perfectionis respicit gradum. Sic ergo & in præsenti loco intelligendi sunt uel pace uel gaudio uel bonitate uel scientia repleti, siue Romani siue Corinthij, inquantũ possibile est repleri eos qui docẽtur in ecclesia, & sub perfectis doctoribus agũtur. Designat aũt & sciẽtiæ ipsius mensuram cũ dicit, Ita ut possitis & alios monere. In quo ostẽdit, quia in eo quod discit unusquisꝙ

quisq; debet etiã aliũ monere, & huiusmodi cũ cõdiscipulis habere colloquia quibus se moneãt inuicẽ & ædificent. Potest enim cõferre plurimũ eruditionis alterna collatio si cũ charitate habeat, et de profundioribus quibusq; uel obscurioribus expectet eruditorum perfectorumq; sententiã. Secundũ quod Moyses dicit: Interroga patres tuos & annunciabunt tibi, presbyteros tuos & dicent tibi. Deut.32 Audacius aũt scripsi uobis ex parte tanq; cõmemorans uos per gratiã datã mihi à deo, ut sim ministrans Christo Iesu in gentibus, sanctificans euangeliũ dei, ut sit oblatio gentiũ accepta sanctificata in spiritu sancto.] Tanq; qui conscius sit sibi in omni textu epistolæ, dum ad eos interdũ qui ex circumcisione, interdum uerò ad eos qui ex gentibus crediderunt faceret uerbũ, quòd nõ nulla etiã de secretioribus mysterijs & profundioribus contigerit, & studio reddendæ rationis plura quæ habebant in occultis patefecerit, licet in singulis dispẽsatione uerbi moderationẽ seruauerit, ex aliqua parte indicãs, ex multa rursum parte cõtegens, idcirco dicit: Audacius aũt scripsi uobis ex parte, tanq; commemorãs uos per gratiã quę data est mihi. Audi apostolum dicentẽ, Ex parte scripsi. Vnde neq; nobis aliquis succenseat, si mysteriorũ diuinorũ rationẽ explanare aliquando nõ ualemus, cum audiat eum qui nobis hæc ipsa tradidit, ex parte tradidisse. Neq; quisquã sub scientiæ titulo ita inflatus incedat, tanq; uniuersa cognouerit, cũ ipse Paulus à quo sciẽtiæ nobis sermo transfusus est, ex parte se dicat scribere, & ex parte cognoscere. Ego tamen arbitror quòd quãuis etiã ipse Paulus ex parte se scire fateat, plura tamen & multo plura scierit q; scripserit: tanq; qui ipse multa sciret, nec tamẽ auderet multa referre, audaciã sibi fuisse dicit, ut aliqua saltẽ scripturæ cõmitteret. Quod uerò ait, Commemorãs uos per gratiam datã mihi, indicat fuisse quidẽ sibi iam sermonẽ de talibus, & disseruisse se sæpe de mysterijs: sed quoniã quæ solo sermone dicta sunt de facili posset intercipere obliuio, per hæc, inquit, pauca quæ scripsi per gratiã datã mihi, illorũ uobis memoriã reuoco, quæ à me latius sæpe disserta sunt. De gratia aũt quam sibi datã Paulus cõmemorat, suprà iam diximus. Quam gratiam ob hoc sibi datã dicit, ut sim, inquit, ministrans Christo Iesu in gentibus sanctificans euangelium dei. Quod nos habemus sanctificãs euãgelium dei, Græci magnificẽtius dicũt ἱερουργοῦντα τὸ εὐαγγέλιον τοῦ θεοῦ. quod licet non plene, à nobis posset tamen dici sacrificans euangelium dei: per quod ostenditur sacrificale opus esse annunciare euangeliũ. Idcirco deniq; subiungit, Vt fiat oblatio gentiũ accepta sanctificata in spiritu sancto. Sicut ergo pontifices cum offerebant, necessario eis erat prouidendũ ne macula inesset hostiæ, ne uituperatiõis uitiũ, ut possit accepta deo esse & grata: ita & qui euangeliũ sanctificat, & uerbum dei annunciat, curare omnimode debet, ne qua in prædicando macula, ne quod in docẽdo uitiũ, ne qua in magisterio culpa nascatur: sed ut ita dixerim, si fieri potest semetipsum primo immolet, se primũ uitijs iugulet, & sua prius peccato mẽbra mortificet, ut non solum doctrina, sed & uitæ exemplo discipulorũ salutẽ oblationẽ suam acceptã faciat deo. Sanctificata, inquit, in spiritu sancto. Sanctificationis fons spiritus sanctus est, & ideo oblatio gentiũ quæ Paulo sanctificante offertur, non per obseruantiã legis, sed per spiritũ sanctum accepta dicitur fieri deo. Habeo igitur gloriã in Christo Iesu ad deum. Non enim audeo aliquid loqui eorum quæ per me non efficit Christus.] Vera quidem gloriatio ad deum nõ est nisi illa quæ est in Christo Iesu. Sine Christo autẽ gloriari in deo, tale est quale si quis dicat posse se habere gloriã apud deũ sine iustitia, sine sapientia, sine ueritate. Hæc omnia Christus est, & ideo in solo Christo uera est gloriatio apud deũ. Simile est hoc illi quod in alijs dicit: Qui aũt gloriatur, in domino glorietur. Quomodo autẽ culpabilis sit gloriatio omnis quæ extra Christum est, uerbi causa, in diuitijs & honoribus huius seculi uel sapientia mundi, uel cæteris artib. quę extra Christũ sunt, supra iam latius disseruimus. Sciẽdum sane est quòd hic Latini gloria pro gloriatione posuerunt. Non enim, inquit, audeo aliquid loqui eorũ quæ per me non efficit Christus. In obedientiã gentiũ uerbo & factis per potestatẽ signorũ & prodigiorũ in uirtute spiritus dei.] Quæ loquor, inquit, nõ sunt alieni operis uerba, nec alienorũ gestorũ laudator efficior, sed quæ scio Christum per me effecisse, hæc uobis scribo, quæ per obedientiã gentiũ uerbo in me & opere expleuit, uerbo prædicationis, opere signorũ & prodigiorũ. Quæ autẽ sit diffe-

rentia inter signa & prodigia, in aliis iam diximus, & in præsenti cõpendiosius explicabimus loco. Signa appellantur in quibus cũ sit aliquid mirabile, indicatur quoq; aliquid futurũ. Prodigia uerò in quibus tantummodo mirabile aliquid ostenditur. Signa uerò & prodigia quasi quæ utrũq; contineant dicit. Scriptura tamen diuina interdũ tenet istas proprietates, interdum aũt abusiue prodigia pro signis, & signa pro prodigiis ponit. Paulus ergo per potestatẽ signorũ & prodigiorum, quę tamen signa & prodigia faciebat in uirtute sancti spiritus, ab Hierusalẽ usq; ad Illyricũ impleuit euangeliũ Christi. Moysi & Aaron dederat deus potestatem signorũ & prodigiorũ, sicut scriptum est,
Psal. 104 Posuit in eis uerba signorũ suorũ et prodigiorum in terra Cham, ut filios Israel castigata Aegypto liberarent: sed illi uix rarumq; aliquẽ potuerunt ex Ægyptiorũ gente cõuertere. Paulus accepta potestate signorũ & prodigiorũ non unã gentẽ, aut duos, aut tres populos, sed omnes ab Hierusalem usq; Illyricũ nationes & populos prædicatione uerbi, & operũ uirtutumq; potentia ad Christi sacramenta conuertit. Sic aũt prædicaui euangelium hoc non ubi nominatus est Christus, ne super alienũ fundamentũ ædificarem, sicut scriptũ est.] Sic aũt prædicauit hoc euangelium, ut nõ alienis laboribus, neq; alienę prędicationi additamentum sui sermonis insereret, ne ab alio positis fidei fundamentis ipse ædificium prædicationis propriæ imponeret, & alieni operis surripere gloriam uideretur. Obseruãda hæc sunt ecclesiarum principibus & rectoribus, & diligenti intentione seruãda, ut neq; loqui aliquid uideant̃ eorũ quæ per ipsos nõ effecerit Christus, neq; alienos labores & studia decolorent. Loquitur autẽ quis ea quæ per se nõ effecit Christus, hoc modo, si loquatur de cõtinentia & doceat, quum ipse cõtinens non sit: uel si loquatur de sobrietate & de iustitia, uel de largiendis opibus, & cõtemnendis facultatibus pro regno dei, & ipse qui docet hæc, nihil horum effecerit. Et ideo formam sui apostolus ponit, & dicit ea se loqui, & ea cæteris prædicare, quæ per ipsum Christus prius impleuerit. Sed sicut scriptum est inquit, Quibus non est annunciatum de eo uidebunt, & qui non audierũt intelligent.] Obseruauit ergo diligenter apostolus, ut secundum propheticum eloquium illis nunciaret Christum, quibus à nullo fuerat nunciatus, ut & illi de eo intelligerent, qui à nullo ante didicissent. Et ista (ut opinor) causa fuit, quæ eum frequenter proponentem Romã pergere prohibebat, sicut dicit: Propter quod impediebar plurimũ uenire ad uos, & prohibitus sum usq; adhuc.] Non ut in aliis dicit, impeditus à satana, sed fundandi ecclesias occupatione detentus, & in his locis fundandi ubi nullum fidei pręcesserat fundamentum. Exemplum autem de Esaia sumptum est, & iisdem ex integro uerbis quibus apud prophetã legitur, positũ. Nunc uerò ulterius locum non habens in his regionibus, desideriũ autem habẽs ueniendi ad uos iam ex multis præcedentibus annis, cum in Hispaniã proficiscar spero quòd prætergrediẽs uideã uos, & à uobis deducar illuc cũ primo ex parte fruitus fuero uobis.] Videtur hæc in Achaia positus dicere apud Corinthum, sicut & in primis epistolæ partibus iam pro uiribus demonstrauimus: quæ utiq; Achaia, uicina & cohęrens est Macedoniæ. In quibus locis degens cum singula quæq; peragrasset euangeliũ prædicans, in his duntaxat finibus in quibus Christus ante nõ fuerat prædicatus, & agnitione dei repleßet uniuersa, dicit ulterius se locũ nõ habere in his regionibus, hoc est locũ nullum sibi superesse Christi prædicationis uacuum, & tempus iam adesse designat quo desiderium suũ uidẽdi eos qui Romæ sunt debeat adimplere: quod conceptũ ex multis annis gerebat, dilatum aũt fuerat & dissimulatũ, donec omnẽ locum in quo Christus nõ fuerat prædicatus, agnitione euãgelii eius repleret. Quod aũt dixit, Cum in Hispaniã proficiscar spero ut pretergrediens uideã uos, non ita accipiendũ est quasi tam paruo amore Paulus erga Romanos teneret, ut eos in transitu tantũmodo & aliorsum pergens iudicaret uisendos. Vide eñ in subsequẽtibus quid adiũgit. Cum primo, inquit, ex parte fruitus fuero uobis. In quo utiq; in ipsorũ uidet̃ ponere potestatẽ, quãdo ab eis iter propositũ debeat relaxari: & per hoc quodãmodo amorẽ ipsorũ erga se inuitat & nutrit, ut si ipsi insatiabiliter erga affectum teneant̃ apostoli, sciant etiam ipsum id habere propositi, non prius ab eis discedere, neq; alio proficisci, q̃ charitatis ipsorũ gratia perfruatur. Quam tamen charitatẽ tantam præsentit futurã, cui nec possit ex integro satisfieri, sed ex

ex parte,inquit. Præmonet enim quòd in omnibus euãgelizandi necessitas præferẽda sit.Bene aũt his quos nondum secundũ carnẽ uiderat,& ad quos nondũ in carne aduenerat,præsentiã sui & remorationẽ moderatius pollicetur Desiderabilius enim suscipimus bona quæ cito metuimus auferenda, securius uerò & negligentius quod retenturos nos diutius credimus. Intantũ autẽ erga se Romanorũ nutrit affectum, ut morationẽ suam in ipsorũ arbitrio collocet, ut dicat se ab ipsis deducendũ ad Hispaniã, & tunc deducendũ, cũ ipsis prius in amore satisfecerit. In quo utiq; si propensiores extiterint, demorandi diutius causas ipsi apostolo dabunt. Nunc uerò proficiscar in Hierusalem ministrare sanctis: probauerunt enim Macedonia & Achaia collationem aliquam facere in pauperes sanctorum qui sunt in Hierusalem.] Possumus & de secunda epistola ad Corinthios plenius dicere,in qua hęc scribit:Notam aũt uobis facio fratres gratiam dei quæ data est mihi in ecclesiis Macedoniæ, quia in multa probatione tribulationis abũdantia gaudij eorũ fuit,& profunda paupertas eorũ abundauit ad diuitias simplicitatis eorũ,quoniã secundum uirtutem testimoniũ perhibeo eis, & supra uirtutem sponte sua multis precibus obsecrantes nos gratiam & communionem quę fit in sanctos & reliqua. Et sicut in his testimoniũ reddit Macedonibus, ita rursum cohortatur Corinthios dicens. Sicut in omnibus abundatis fide & uerbo & scientia & nostra in uos charitate,ita & in hac gratia abundetis,& reliqua.Sed & in alijs collaudans Corinthios q̃ erga communionem pauperum qui sunt in Hierusalem prompti fuerint,dicit.Consiliũ in hoc do:hoc enim uobis expedit,qui non solum facere, sed & uelle cœpistis ab anno priore,nunc aũt & facto perficite. Sed & in reliquis de hac eadem communione prosequitur,& post aliquanta addit:De ministerio autem quod fit in sanctos,superfluum est uobis scribere.Scio enim promptã uoluntatẽ uestram, pro qua gratulor de uobis Macedonibus,quia Achaia parata est ab anno priore, & uestra æmulatio prouocauit plurimos. Quod autem post huius & Achaiæ ministerium quod fit in sanctos qui sunt in Hierusalem,proposuisset apostolus etiam Romam uidere, in actibus apostolorũ indicatur hoc modo. Cum autẽ expleta esset hæc, ꝓposuit Paulus in spiritu sancto, ut cum perambulasset Macedoniam & Achaiam, proficisceretur Hierosolymã dicens: Quia postquã fuero ibi, necesse est me Romã uidere. Ex his omnibus uerbis colligitur, quia non solum prima ad Corinthios, sed & secunda ante scripta est, quam hæc ad Romanos quam habemus in manibus.Simulq; illud aduertitur,quod quãto posterior Paulus in unaquaq; inuenitur epistola,tanto & perfectior:ut uerus sit ille eius sermo quem dixit, Quia præterita obliuiscens, ad futura me extendo ad perfectũ sequens palmam supernæ uocationis. Quod aũt dicit, Placuit Macedoniæ & Achaiæ collationẽ aliquam facere in pauperes sanctorũ, subtiliter & uerecunde dum Corinthios laudat, hortatur Romanos. Facilius enim deuotæ mentes ad benefaciendum exemplis q̃ sermonibus inuitantur. Sed in eo quod addit: Placuit enim eis, & debitores sunt eorum.] Quid aliud sentire uult Romanos nisi si Achæi & Macedones debitores sunt pauperibus sanctorum qui sunt in Hierusalem,eadem ratione qua unam fidem Christi etiam Romani tenent,aduertant semetipsos ijs eisdem factos esse debitores? Neq; enim soli Macedones & Achæi in spiritalibus participes sunt facti sanctis qui sunt in Hierusalẽ, ut in carnalibus eis debeant ministrare, sed & Romani,& ideo pari conditione debitores sunt: sed de illis tantũ pronũciat,uti & isti se norint sententiæ subiacere. Hæc quidem secundum cõmunem literę dicta sint intellectum,uerũ magnificentiam solitam requiramus in literis Pauli.Non enim puto quod ita senserit, ut intra solam Hierusalem unam duntaxat Palęstinę urbẽ,pauperes sanctorũ collocet,quos & spiritales appellauit,reliquos uerò qui in omni terra sunt,gentes dixerit,qui habitantibus Hierusalem tanq; solis spiritalibus ministrare in carnalibus debeant: cum utiq; liceat extra Hierusalem spiritales inueniri, quos nõ locus, sed cõuersatio sancta & fidei ac scientiæ perfectio fecerit spiritales, sicut & ipse Paulus scribens dicit:Fratres, & si præoccupatus fuerit quis in aliquo delicto, uos, qui spiritales estis instruite huiusmodi in spiritu mãsuetudinis. Quid ergo est quod in his sentire nos conuenit? quod omnis qui spiritalis est, id est qui spiritu deo seruit, & qui non secundũ carnẽ uiuit, sed secundum spiritũ, iste in Hierusalem, hoc est Gal.6

in loco pacis habitat, & in pacis uisione cõsistit: & iste est pauper sanctorũ, ex illis scili-
Matt.5 cet beatis pauperibus ad quos dicit, Beati pauperes spiritu, quoniã ipsorũ est regnum
Act.3 cœlorũ. Ista est ergo beata paupertas quæ dicit, Argentũ & aurũ non habeo, sed quod
habeo hoc dabo tibi, In nomine Iesu Christi Nazareni surge & ambula. Iste talis pau-
per in Hierusalẽ semper habitat, diuitias possidens spiritales. Aurũ enim sapientia est,
argentũ sermo scientiæ. Indumenta eius Christus est. Dapes eius & diuitiæ mensa est sa
pientiæ, cibus affluens in uerbo dei. Vinũ lætitiæ bibit, quod in cratere suo miscuit sa-
pientia, & de intelligẽtijs eius uictimis edit cibos solidos, & uerbum carnẽ factum. Istæ
sunt spiritales diuitiæ, qbus gẽtes adhuc in carne positæ cõmunicare festinãt. Videt er
go mihi hic quos nominat gentes, indicare imperfectiores quasq; animas in carne, quę
perfectorũ magisterio indigeant: & si forte digni habiti fuerint ut participes eius fiant
in intellectu & scientia spiritali, ipsi debeant in carnalibus ministrare eis: hoc est cũ spi-
ritus eorũ imbui cœperit ad scientiam celsiorem, debeat etiam caro continentiæ & ca-
stitatis frena suscipiẽs spiritalibus ministrare præceptis: ne forte si adhuc in carnalibus
lasciuiat, sessorem suum dei uerbum incauta & effrenata deijciat. Sed & ipsa differentia
sermonũ qua erga utrãq; partẽ usus est Paulus, non mihi uidetur otiosa. In spiritalibus
enim cõmunionem uel participationem posuit, in carnalibus uerò ministerium: & hoc
debitum esse, illud uerò cõmunicari dicit: ut ostendat quòd perfectiora quęq; tanq̃ cœ
lestia terrenis non tam debentur q̃ cõmodantur, terrena uerò & tẽporalia siue carna-
lia tanq̃ pro debito exiguntur. Debitores enim effecti sumus secundum illum qui pri-
mitus acceptũ immortalitatis & incorruptibilitatis cẽsum perdidit in paradiso persua-
sione serpentis: & ideo debitores sumus & efficimur omnes qui in similitudine Adæ
sorte præuaricatiõis astringimur. Idcirco ergo & præcepta donantˀ, ut debita persolua-
Luc.17 mus. Deniq; & in euangelio ita saluator dicit: Cum autẽ feceritis omnia quæ præcipio
uobis, dicite quia serui inutiles sumus, quod debuimus facere fecimus. Ea uerò quæ su-
pra debitũ facimus, non facimus ex præceptis. Verbi causa, uirginitas nõ ex debito sol-
uitur: neq; enim per pręceptũ expetitˀ, sed supra debitũ offertˀ. Audi deniq; Paulũ dicen
1 Cor.7 tem, De uirginib. aũt pręceptũ domini non habeo. Sic ergo de spiritalib. & perfectiori
bus cõmune dixit: de inferiorib. uerò & carnalibus debitũ ministeriũ nominauit. Ego
Heb.1 autẽ per huiusmodi ministeriũ etiã illud aduertendũ puto quod est in psalmis. Qui fa-
cit angelos suos spiritus, & ministros suos flammã ignis: ut scilicet angelos bonos, spiri
tus appellauerit tanquã spiritales. Eos uerò qui præsunt ministerijs pœnarum, & flam-
mas peccatoribus parant, ministros flammæ ardentis nominauit. Hæc quãuis per ex-
cessum quendam dicta esse uideantur, tamẽ quia locus admonuit, non omisimus. Post
hæc dicit: Hęc ergo cum cõsummauero & assignauero eis fructum hunc, proficiscar
per uos in Hispaniam. Scio enim quoniã ueniens ad uos, in abundantia benedictionis
Christi ueniam.] Vide quanta cautela consignaturum se fructum offerentium repro-
mittit. Quo putas signaculo fructum sancti operis consignat apostolus? Illo puto quo
imago dei exprimitur, hoc est ut in complendo opere nulla sit alienæ cogitationis ad-
mixtio. Non laus ab hominibus quæratur, sed ut in simplicitate cordis qui tribuit tri-
2 Cor.9 buat, & non ex tristitia. Hilarem enim datorẽ diligit deus, & cætera his similia qui ob-
seruat in opere dei, opus suum signaculo diuinę imaginis signat. Cum ergo, inquit, hic
consummauero, tunc per uos ad Hispaniã proficiscar. Promittit sane grãde munus Ro-
manis & dicit. Scio enim quoniam ueniens ad uos, in abundantia benedictionis Chri-
stiueniã. Quod non nisi per spiritum sanctum & prophetiæ gratiã pollicetur. Supra ho
minem nanq; est hæc scire de futuris, quod non solum in benedictione Christi, uerum
etiam in abundantia benedictionis uenturus sit ad eos: quo & uenientis gratia, & su-
scipientium merita pariter designantur. Deprecor igitur uos fratres per dominũ no-
strum, & per charitatem spiritus.] Licet in superioribus dixerit, Scio enim quoniam ue
niens ad uos in abundantia benedictionis Christi ueniam, nihilominus tamen sciebat
etiam in his quæ manifeste futura cognouerat, orationem esse necessariam: quæ utiq; si
(uerbi causa) nõ fuisset adhibita, sequeretur sine dubio nõ impleri quod fuerat prophe
tatum. Quis ergo est qui hæc legens quod Paulus deprecetur eos qui Romæ sunt fra-
tres

tres orare pro se, contemnat uel despiciat orationes ecclesię postulare, etiam si inferiores meritis esse uideantur hi à quibus oratio postulatur. Ecce enim Paulus apostolicis præditus meritis non solum Romanos orare pro se, sed & Corinthios hortatur. Vide autem & quam ualidis eos astringat religiosisq; sacramētis. Per dominum nostrum & per charitatem spiritus. Vt adiuuetis me in orationibus ad dominum.] Quod nostri posuerunt, adiuuetis me in orationibus, magnificentius legitur apud Græcos, συναγωνίσασθε, quando hoc est quod indicetur, adiuuetis me in agone orationū ad deum, ostendens quasi agonem habeat & ipse certamen orationis, aduersantibus sibi sine dubio illis de quibus dicebat: Non enim nobis certamen est aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatus et potestates, aduersus huius mundi rectores tenebrarum harum, aduersus spiritalia nequitiæ in cœlestibus. Et certum est quod isti omnes sicut aduersantur fidei & resistunt pietati, sicut contrarij sunt iustitiæ & ueritati & omnibus bonis, ita sine dubio resistunt, & orationi aduersantur: et ideo ostendit Paulus esse non minimum in oratione certamen, si quidem in hoc certamine etiam auxilium eorum qui Romæ sunt crediderit implorandum. Obsistunt enim uere dæmones & contrariæ potestates in oratione primo per illud, ne talis inueniatur qui in orationis agone desudat, ut leuet puras manus sine ira. Quod & si quis obtinere potuerit ut sine ira sit, uix est ut effugiat esse sine disceptatione, hoc est sine superfluis & uanis cogitationibus. Vix enim inuenies ut oranti cuiquam non aliquid inanis & alienæ cogitationis occurrat, & intentionem qua in deum mens dirigitur declinet ac frangat, neq; eam per quæ non cōpetit rapiat. Et ideo agon magnus est orationis, ut obsistentibus inimicis, & orantis sensum in diuersa rapientibus, fixa ad deum semper mens stabili intentione contendat, ut merito possit & ipse dicere, Certamen bonum certaui, cursum cōsummaui. Nunc ergo orat apostolus adiuuari se in agone orationum, ut liberetur ab incredulis qui sunt in Iudæa, à quibus non tam pati timet, nec perferre ea quæ ad apostolatus eius gloriam pertinent, quàm impediri uereatur ne diutius obstaculis eorum retentus, uel minus gratum exhibeat sanctis ministerium, quod & ipsis orationibus indigentium fiat acceptum: uel ne desideriū eius quod erga Romanos habet uisendos, diutius differatur. Si enim inquit, hoc ita cesserit ut ministerium meum acceptū fiat sanctis in Hierosolymis, & liberatus ab incredulis qui sunt in Iudæa uenire ad uos non impediar, pro bene gestis rebus gaudens profecto ad uos ueniam cum uoluntate dei, & requiescam uobiscum. Non corporalem utiq; requiem quærit Paulus, sed illam quæ consolationem habet ex deo, sicut & ipse in primis epistolæ huius partibus dixit: Consolari uobis per eam quæ inuicem est fidem uestram atq; meam. Deus autem pacis sit cum omnibus uobis. Amē.] Ingenti benedictione muneraṫ Romanos, ut deus pacis sit cum eis, id est, ut pax dei quæ exuperat omnem mentem, custodiat corda eorum, qui pax est uera.

Ephe. 6

2 Tim. 4

CAPVT XVI

COMMENDO autē uobis Phœben sororem nostram, quæ est in ministerio ecclesiæ quæ est Cenchris.] Hic locus apostolica auctoritate docet etiam fœminas in ministerio ecclesiæ constitui. In quo officio positam Phœben apud ecclesiam quæ est Cenchris, Paulus cum laude magna & commendatione prosequitur, enumerans etiam gesta ipsius præclara, & dicens, quia intantum omnibus astitit, hoc est in necessitatibus præsto fuit, ut etiam mihi ipsi in necessitatibus meis apostolicisq; laboribus tota deuotione mentis astiterit. Simile autem opus eius dixit hospitalitati Lot, qui dum semper hospites suscipit, meruit aliquando angelos hospitio suscipere. Similiter & Abraham dum semper occurrit hospitibus meruit ut & dominus cum angelis diuerteret ad tabernaculum eius. Ita & hæc religiosa Phœbe dum astat omnibus & obsequitur, assistere & obsequi etiam apostolo meruit. Et ideo locus hic duo pariter docet, & haberi (ut diximus) fœminas ministras in ecclesia, & tales debere assumi in ministerium, quæ astiterint multis, & per bona officia usq; ad apostolicam laudem meruerint peruenire. Hortatur etiā illud, ut hi qui bonis operibus in ecclesia dant operam, uicem recipiant à fratribus & honorē, & in quibuscunq; necessariū fuerit siue spiritalibus

ritalibus siue carnalibus officijs, honorifice habeantur. Salutate Priscam & Aquilã
adiutores meos. Et reliqua, usq; ad Domesticam eorum ecclesiam.] Videntur mihi ipsi
esse, de quibus in Actibus apostolorum ita scriptum est. Post hæc autem discedens Pau
lus ab Athenis uenit Corinthum, & inuento ibi quodam Iudæo nomine Aquila Pon-
tico genere qui nuper uenerat de Italia, & Priscilla uxore eius, propterea quod præce-
perat Claudius discedere omẽs Iudæos à Roma, accessit ad eos, & quia erat consimilis
artificij mansit apud eos, & operabãtur simul. Erãt enim artifices tabernaculorum, hoc
est sutores. Nec mirũ si Paulus Priscã in epistola scribit, cum in actibus Priscilla sit scri-
pta, cæteris cõcordantibus. Potest autẽ fieri ut quia illo tempore pulsis ex urbe Iudæis
præcepto Cæsaris Corinthum uenerãt, rursus edicti cessante sæuitia Romam ingressi
salutentur à Paulo. Quos tantũ apparet Iudæorũ insidijs Paulo periclitante semetipsos
obiecisse ut ille liber abscederet: hoc autem & Iason quidam fecisse in actibus aposto-
rum refertur: & hanc eorum laudem apostolus nõ silet, sed omnibus eam ecclesiis ad-
mirandam tradit, & ideo dicit: Quibus non solus ego gratias ago, sed & uniuersæ ec-
clesiæ gentium. Vnde apparet eos officiosos & hospitales extitisse erga omnes fratres
fideles, non solum qui ex Iudæis, sed etiã qui ex gẽtibus credidissent. Magna enim gra
tia in hospitalitatis officio nõ solum apud deum, sed & apud homines inuenitur. Quæ
tamen res quoniã non solum in uoluntate & proposito dominorũ, sed & grato & fide
li constitit ministerio famulorũ, idcirco omnes qui ministerium istud cum ipsis fideli-
ter adimpleuerunt, domesticam nominauit ecclesiam. Salutate Epænetum dilectum
meum qui initium Asię est in Christo.] Hic Epænetus uidetur mihi omniũ primus ex
Asia credidisse, unde & initiũ eum ecclesiæ appellauit, uel ut in Græco habetur primi-
tias Asiæ: nisi aliquid profundius sermo iste significat, ut intelligamus angelos dei qui
ecclesiis præsunt, offerre singulos quosq; primitias deo ex his qui credunt: primitiæ au
tem apud illos iudicẽtur non hi qui tẽpore primi sunt, sed qui uirtutibus & meritis prę-
cellunt. Quorũ sciens per spiritũ Paulus electionem erga Epænetum, & quod ipsum ex
omnium fidelium numero qui erãt in Asia, electio inuenerit angelorũ, appellauit eum
primitias Asiæ. Sed & in alia epistola dicit de quibusdam quia sunt primitiæ Achaiæ,
eandem sine dubio sacramẽti rationẽ etiã in illis aspiciens. Salutate Mariã quæ mul-
tum laborauit in nobis.] Docet & in hoc debere etiã fœminas laborare pro ecclesiis
dei. Nam laborant cum docent adolescentulas sobrias esse, diligere uiros, filios enutri-
re, pudicas esse, castas, domum bene regentes, benignas, subditas uiris suis, hospitio re-
cipere, sanctorum pedes lauare, & cætera omnia quæ de officijs mulierum scripta refe
runt in omni genere castitatis. Salute Andronicũ & Iuliã cognatos meos & conca-
ptiuos meos, qui sunt nobiles in apostolis, qui & ante me fuerũt in Christo Iesu] Potest
quidẽ fieri ut & secundum carnẽ isti cognati fuerint Pauli, & ante ipsum crediderint, &
nobiles habiti sint in apostolis Christi: de qbus possibile est & illud intelligi, quòd for-
tassis ex illis LXXII. qui & ipsi apostoli nominati sunt, fuerint, & ideo nobiles eos in
Apostolis dicat, & in his apostolis qui ante eum fuerunt. Sed & illud me mouet quod
ait, Concaptiuos meos. Quæ enim erat captiuitas Pauli, in qua sibi etiã Andronicũ &
Iuliã cognatos cõcaptiuos esse testat: nisi forte profundiore mysterio ad illam respicia
mus captiuitatẽ, quam Christus uenit absoluere, de qua scriptũ est, uenire & dare eũ ca-
Luc.4 ptiuis remissionẽ, cæcis uisum. In qua captiuitate uident una atq; eadẽ ratione isti esse,
qua & Paulus erat. Verbi eñ gratia sic dicamus, quòd cũ captiuus esset populus Israel
apud Assyrios uel Babylonios, omnes quidẽ erant captiui, sed alia ratio in cæteris ca-
ptiuis, alia in Daniele, & Anania, atq; Azaria uel Misael. Illi enim captiui erãt pro pec-
catis suis, isti uerò pro consolatione captiuorũ erãt etiam ipsi captiui: & ideo si diceret
Daniel de aliquo uno ex plebe, cõcaptiuus meus, non ita cõuenienter dici uidebatur,
Dan.3 ut si diceret de Anania, & Azaria, & Misael, concaptiui mei. In istis enim una captiui
tatis est ratio, quæ lõge à reliquis ratiõe diuersa est. Ita ergo & Paulus de se tale aliquid
& Andronico ac Iulia secundũ occultioris sacramẽti intuens rationẽ, concaptiuos eos
sibi in hoc mũdo nominat, & nobiles in apostolis. Salutate Ampliatũ dilectum meũ
in domino.] Huic quãuis nihil egregiũ præ cæteris in laude uideatur ascribere, tamen
hoc

hoc ipso quòd dilectus est Pauli, laudabilis & salutatione dignus efficitur. Salutate Vrbanum adiutorē nostrorum in Christo, & Stachyn dilectum meum.] Et istos in salutatione coniungit, sed Vrbanum in laudibus prætulit: Illum enim adiutorem in Christo, Stachyn uerò dilectum tantummodo, sicut Ampliatum nominauit. Adiutor autem apostoli in Christo, non aliud intelligitur quam apostolici operis particeps. Salutate Apellem probum in Christo.] Puto hunc Apellem per multas tribulationes transisse patienter, & fortiter sustentatum, & ideo pronunciatum ab apostolo probum, secundū ea quæ in alijs dixit ipse, quia tribulatio patientiā operatur, patiētia uerò probationē, probatio uerò spem. Videndum sane est ne forte ipse sit hic qui in Actibus apostolorum Apollo nominatur Alexandrinus in scripturis eruditus. Act.18 Salutate eos qui sunt ex Aristobuli domo.] Quoniam nihil otiose in literis apostoli uel additur uel minuitur, istos qui sunt de domo uel de familia Aristobuli non frustra, neq; dilectos, neq; probos neq; adiutores in Christo nominat. Sed forte quia nihil tale habebant in meritis, idcirco eos solo titulo salutationis honorauit. Salutate Herodinem cognatum meum.] Et hic similiter ut Andronicus & Iulia Pauli cognatus dicitur: sed neq; concaptiuus ut illi, neq; nobilis in apostolis in his qui ante Paulum fuerunt in Christo, nominatur. Vnde intelligendum est etiam in his quos cognatos Paulus suos appellat, esse multam differentiam, secundum illam (ut ego arbitror) rationem quam superius aperire tentauimus. Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in domino.] Videntur quidem plures fuisse ex domo uel familia Narcissi, sed non omnes in domino fuisse, & ideo addidit eos salutandos, qui sunt in domino. Salutate Tryphænam & Tryphosam quæ laborant in domino.] Bonū de his dat testimoniū, quarū laborē nō huius neq; cōmunis uitæ, sed in dño esse testatur. Multi enim laborāt, sed nō omniū laborē esse cōstat in domino. Salutate Persidā charissimam, quæ multū laborauit in dño.] Videtur hæc magis laudari quàm Tryphæna & Tryphosa: quoniam quidem illas laborasse dicit in domino, hanc autem laborasse multum in domino, cui & addidit charissimā. Salutate Rufum electum in domino, & matrem eius & meam.] Non puto in istis salutationibus inaniter fieri per singulos quosque laudis & salutationis differentiam. Qui enim scit quia Christus loquitur in Paulo, certus est quod pro merito alius quidem probus dicitur ab eo, alius charissimus, alius laborans in domino, alius multum laborans, alius electus: & hic Rufus de quo nunc nobis sermo est, electus in domino salutatur, credo, quod Paulus sciret esse eum de numero non multorum qui uocati sunt, sed paucorum qui electi sunt: cuius & mater tantū meriti habuit, ut eam Paulus suā nominauerit matrem, cum quo etiam ipse sicut Iesus cum Ioanne unum pariter haberet matris affectum. Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermen, Patroban, Herman, & qui cum eis sunt fratres.] De istis simplex est salutatio, nec aliquid eis insigne laudis adiungit. Puto tamen quod Hermas iste sit scriptor libelli illius qui Pastor appellatur, quæ scriptura ualde mihi utilis uidetē, & ut puto diuinitus inspirata. Quod uerò nihil eis laudis ascripsit, illa opinor est causa, quia uidetur sicut scriptura illa declarat, post multa peccata ad pœnitentiam fuisse cōuersum, & ideo nec opprobriū ei aliquod ascripsit: didicerat enim scripturam, nō improperare homini cōuertenti se à peccato: neq; laudis aliquid tribuit, quia adhuc positus erat sub angelo pœnitētiæ, à quo tēpore opportuno Christo rursus deberet offerri. Intelligitur autem quod simul habitauerint hi quorum salutatio sociata est. Salutate Philologum & Iuliam, Nereum & sororē eius, & Olympiadem, & omnes sanctos qui cū eis sunt.] Potest fieri ut Philologus & Iulia cōiuges fuerint, cæteri domestici eorum, ad quos simplex salutatio dirigitur. Salutate inuicem in osculo sancto.] Ex hoc sermone & alijs nonnullis similibus mos ecclesiis traditus est, ut post orationes osculo se inuicem suscipiāt fratres. Hoc autē osculum sanctum appellat apostolus. Quo nomine illud docet primo, ut casta sint oscula quæ in ecclesijs dantur. Tunc deinde ut simulata non sint, sicut fuerūt Iudæ, qui osculum labijs dabat, & proditionem corde tractabat. Osculum uerò fidele primo, ut diximus castum sit, tūc deinde pacē in se simplicitatēq; habeat in charitate non ficta. Salutant uos omnes ecclesiæ Christi.] Nunquid non in una æde stat positus Paulus hæc scribens? & quomodo uerū est quod omniū simul salu

tes eccleſiarũ Romanæ mittit eccleſiæ? Sed pro eo intelligere debemus, uel quod unus
ſpiritus erat in Paulo atq; omnibus eccleſiis Chriſti, uel ſalutare dicat per fidem & per
ſpiritũ iungi. Rogo autẽ uos fratres ut obſeruetis eos qui diſſenſiones & offendicula
præter doctrinam quã uos didiciſtis faciunt & declinate ab illis: huiuſmodi enĩ Chriſto
domino noſtro nõ ſeruiunt, ſed ſuo uentri, & per dulces ſermones & benedictiones ſe
ducunt corda innocentiũ: ueſtra enim obedientia in omni loco diuulgata eſt.] Hæc &
ad eos qui eccleſiis præſunt, & ad omnes credentes per ſpiritũ ſanctũ ſcribere creden-
dus eſt Paulus, ut diligentius conſiderent, & perſpiciant qui ſint qui diſſenſiones & of-
fendicula in eccleſiis generant, & alieni ſint ab illa beatitudine quam deus repromiſit:
Beati pacifici, quoniã ipſi filij dei uocabũtur. Hoc enim, inquit, ut pacifici ſitis, à domi-
no per euangelium didiciſtis, diſſenſiones uerò cõmouere uel ſcandala, præter doctri
nam eſt quã uos didiciſtis, & ideo alienus uobis ſit, nec omnino recipiatur inter uos, qui
certamina cõmouet, qui ſerit iurgia, qui lites excitat, & ſtudia cõtentionis exercet. Qui
enĩ tales ſunt, Chriſto domino noſtro, qui eſt pax noſtra nõ ſeruiunt, ſed ſuo uentri. Sed
& quid cauſæ ſit qua iurgia ſuſcitantur in eccleſia, & lites, diuini ſpiritus inſtinctu ape-
rit: Vẽtris, inquit, gratia hoc eſt quęſtus & cupiditatis. Inde eſt unde nõnulli circũeunt
domos loquentes ad gratiam cum omni adulatione & deceptione, nõ ut in uerbo dei
ædificent animas ad uirtutẽ, ſed ut adulatorijs dulcibusq; ſermonibus permanere, uel
etiam proficere eas hortentur in uitijs, laudantes & bona dicentes ea quæ correptione
digna ſunt: ponentes lucẽ tenebras, & tenebras lucem, dulce amarum, & amarũ dulce,
& in his ſeducunt corda innocentiũ. Et ideo diligenter oportet intendere quo proſpe-
ctu doceat ille qui docet, utrum gratiam & honorem ab auditoribus quærẽs, an merce
dem à domino pro inſtructione & profectu diſcentium ſperans. Subtiliter ſane Paulus
indiſcretam & facilem Romanorum obedientiam notat, eamq; aſſerit ubiq; non lauda
tam, ſed promulgatã. Sed ne eos rurſum ſi pro hoc apertius caſtigaret, inobedientes effi
ceret, addidit: In uobis ergo gaudeo.] Sed dicis, quomodo uulgarem in eis notat obe
dientiam cum dicat ſe gaudere in eis? Primo quidem aliud eſt notare uitiũ, aliud homi-
nes. Poteſt enim fieri ut gaudeat in his in quibus multa bona alia deprehenderat, uitiũ
autem quod ei diſplicuerat notet, ne putetur ei etiã ipſum cum cæteris placuiſſe. Poteſt
autẽ & pro eo dixiſſe apoſtolus gaudere ſe in eis, quod qui inobediens eſt, neq; ad ma-
lum, neq; ad bonũ trahi poteſt: qui uerò obediens eſt, ſi quidem ad inutilia trahatur, im-
peritiæ culpa ſit. Ignorat enim inutilia eſſe ea quibus obedientiã ſui præbet. Cum uero
didicerit quæ ſunt utilia, habens parũ obedientiæ, bonum continuo per eam iter uirtu-
tis aſcẽdit. Gaudet ergo Paulus ſuper obedientes, certus quod cũ docuerit eos, nõ uul-
gari obedientia quã incaute omnibus præbent uti eos debere præ illa ſola qua obedire
oportet deo magis ꝗ hominibus, ut relictis cæteris ipſa laudetur. Nam & reuera non
eſt paruę diſcretionis, ſed probabilis & exercitatiſſimi iudicij, ſcire cui uerbo, cuiue ope
Matt.7 ri obediendũ ſit, & cui renitendũ. Deniq; ipſe dominus in euangelijs dicit: Attẽdite uo-
bis ab ijs qui ueniunt ad uos in ueſtimentis ouiũ, intus autem ſunt lupi rapaces. Et ideo
uigilans ſenſus & mens intenta requirit, quę probare nouerit uel ouis in propatulo ſim
plicitatem, uel lupi latentem rapacitatem. Vnde uide quàm proximi periculis fiant hi
qui exerceri in diuinis literis negligũt, ex quibus ſolis huiuſmodi examinationis agno-
ſcenda diſcretio eſt. Continuo ergo in breui ſpeciem propoſitæ diſtinctionis oſtendit,
& dicit. Quoniã quidem facilis & indiſcreta eſt ueſtra obedientia, accipite quid ſerua-
1 Cor.14 re, quid cauere debeatis. Volo, inquit, uos ſapientes eſſe in bono, & ſimplices in ma-
lo.] Simile eſt hoc illi dicto quod ad Corinthios ſcribens dicit: Malitia paruuli eſtote,
ut ſenſibus perfecti ſitis. Sed & illud quod dominus ait, Quia filij ſeculi huius pruden-
tiores filijs lucis in generatione ſua ſunt, huic cõuenit dicto. Filij enim ſeculi huius pru
dentiores ſunt in malitia, pro eo quòd ſemper aliquid profundius & ſubtilius inueniãt
in ea, unde plus noceant, & uehemẽtius lædant, in bono aũt ſtulti ſunt: uix enim inue-
niũt quid faciant boni. Ecõtrario Paulus uult nos ſapientes eſſe in bono, hoc eſt ſemper
aliquid plus inuenire, plus exquirere, & profundius cogitare quid faciamus boni, ita
ut etiã ſi impediamur per alicuius malitiã ab opere bono, ſic nos ſapientes ſimus & ex-
cogitemus

cogitemus quomodo si opus bonū nō possumus,uel sermonē bonū proferamus: quòd
si nec hoc licet,uotum saltem bonum & animū demōstremus. Sic ergo sapientes debe
mus esse in bono.simplices uerò in malo, ut si pulsemur malitia,pulsemur iniuria,nō si-
mus callidi,nō simus uersuti,artes et argumenta quęrentes quibus reddere malum pro
malo,& nequitiā pro nequitia debeamus:sed in tali loco meminsse debemus illius sen-
tentiæ quæ dicit:Si quis uult sapiens esse apud deū,stultus fiat in hoc mundo. Simus er- 1 Cor.3
go stulti accipientes iniuriam & non reddentes, ut sapiētes simus apud deum qui dicit:
Mihi uindictam & ego retribuam.Nam de impijs & Hieremias dicit: Sapiētes sunt ad Deut.32
malefaciendum,bene aūt facere nesciunt.Ad hoc respicit & illud quod dominus dixit: Hier.4
Simplices nos esse debere sicut columbas, & prudentes sicut serpētes. Quod si aliquis Matt.10
nobis ex infidelibus argute occurrat & dicat, Quomodo potest idē esse sapiens & stul-
tus? dicemus ad eum. Respice ad artes istas quæ in usu hominum habentur,quomodo
ille qui(uerbi causa)sapientissimus est grāmaticus, in arte fabrili insipiētissimus inueni
tur: uel rursum sapientissimus gubernator, quomodo in arte medicinæ inuenitur insi-
piens.Sic ergo possibile est in his quæ ad deum pertinēt esse sapientē: in his quæ ad se-
culum pertinent,insipientem. Sciendum sane est ubi ait: Huiusmodi enim nō seruiunt
Christo domino nostro, nō quòd ipsi se profiteantur Christo domino non seruire, sed
quod discrepantes à seruitutis eius regula,rebus ipsis ostendant se domino non seruire
Christo. Non enim uidetur simul quis & Christo seruire posse & uentri, ac uoluptatis
pariter amator esse & dei,nec deo quis simul seruire potest & māmonæ. Deus autem
pacis conterat satanam sub pedibus uestris uelociter.] Quæritur in hoc loco quem di
xerit satanam sub pedibus eorum quibus scribit, uelociter à deo conterēdum. Si enim
ad unam referat personā, illam scilicet de qua in euangelio dicit̃. Ecce uideo satanā de
cœlo cadentē, quiq; satanas humano generi indicatur aduersus, uidebitur utiq; si uerè
dicit Paulus quæ dicit,quod sub pedibus eorū quibus tunc scribebat uelocitur contera
tur,ultra iam nō esse satanā qui agones & certamina & persecutiones credentibus ex-
citet,quod utiq; non admittit fides rerū. Sed uidetur mihi in hoc loco satanā dixisse o-
mnem spiritū qui credentibus aduersatur. Satanas enim in lingua nostra aduersarius in
terpretatur.Quicquid ergo animæ tendenti ad deum resistit & aduersatur,& quicquid
paci eius cōtrarium est,hoc satanas esse memoratur.Ideo deniq; pręmisit, dicens:Deus
pacis,hoc est deus cui pax placet,cōteret eum qui contrarius est paci & dissensiones o-
peratur.Sic deniq; & in Regnorum libro legimus, quia suscitauit deus Salomoni sata- 3 Reg.11
nam aduersus eum:hoc est Salomoni qui erat pacificus, suscitauit satanam qui est con-
trarius paci.Sed sicut his quoq; apostolus docet si agāt, & tales se exhibeāt quales eius
sermo descripsit, pro emēdatione uitæ promittit sub pedibus eorū à deo pacis satanam
uelociter conterendum,ita nihilominus deus pacis ei qui pacem eius nō in corde puro
& conscentia munda seruauerit,suscitat satanam,hoc est aduersarium,ut qui bonum pa
cis neglexerit,impugnationū amaritudines perferat, & ita demum pacis quam temera
uit dulcedinē in oppugnatione positus recordetur.Ex utroq; igitur ædificamur scriptu
ræ diuinæ loco,quòd suscitare deus satanā dicitur negligentibus,uel cōterere,ac subde
re studiosis,ut illos ad agones excitet, istis de prostrato aduersario palmam uictoriæ tri
buat,& uirtuti præmia largiatur. Possumus & per singulos quosque agones si legitime
certemus uidere quia deus conteret satanam sub pedes nostros uelociter,uerbi causa si
quis agonē susceperit castitatis, si usq; ad finem immaculata conscientia perdurauerit,
dici de eo potest.quia contriuit deus satanā sub pedibus eius,id est,spiritū qui erat con-
trarius castitati.Similiter & qui agonē fidei suscipit, si stans ante reges & præsides cum
fiducia cōfiteatur dominū Iesum Christum, & usq; ad finem in confessione permaneat,
deus cōtriuit satanam sub pedibus eius, cum per fidem constantē infidelitatis spiritum
uicit.Sic & qui concordiam perseueranter colit, dissensionis dæmonē sub pedibus con
terit. Qui mansuetudinem seruat,iracundiæ satanam patientiæ uestigijs calcat.Hoc est
nimirum quod dominus in euāgelio dicit: Ecce dedi uobis potestatē calcandi super ser Luc.10
pentes & scorpiones,& super omēs uirtutes inimici. Gratia domini nostri Iesu Chri-
sti uobiscū.] Gratia dei & gratia domini nostri Iesu Christi una atq; eadem gratia acci-
pienda

Ioan.5 piēda est. Sicut enim pater quos uult uiuificat, & filius quos uult uiuificat: & sicut pater habet uitā in se, & filio dedit habere in semetipso uitā, ita & gratiā quā dat pater, hanc & filius dat. Sciendū sanè est, quòd omne quod habent homines à deo, gratia est. Nihil
Rom.11 enim ex debito habent. Quis enim prior dedit illi, & retribuet̃ ei? Gratia ergo est quicquid habet is qui nō fuit, & est accipiēs ab eo qui semper fuit, & est, & erit in æternū.

Salutat uos Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater cognati mei.] Videt̃ mihi de istis quos sequestrauit ab omi cathalogo salutantiū, plus aliquid sensisse. Deniq; Timotheū adiutorē suū dicit, & omes simul cognatos suos. Et quidem de Timotheo pleniſſime refert̃ in actibus apostolorum quòd fuerit Derbæus ciuis, filius mulie
1 Tim.1 ris uiduæ fidelis ex patre gentili. De quo & ipse Paulus dicit, quia propterea rogauerat eum permanere Ephesi, ut denūciet quibusdā ne aliter doceat, neq; attēdant fabulis & genealogijs infinitis. Sed & Luciū quidam perhibēt esse Lucam qui euangeliū scripsit, pro eo quod soleant nomina interdū secundum patriā declinationē, interdum etiam secundum Græcā, Romanamq; proferri. Iason uerò ille est de quo etiam in Actibus apo-
Act.21 stolorū scribitur quòd Thessalonicæ pro Paulo & Syla seditionem cōmouentibus turbis, semetipsum dederit, ut apostolo dicendi faceret libertatē. Sosipater quoq; qui his iungit̃ suspicor q̃ ipse sit qui in Actibus apostolorum scribit̃ Sosipater Pyrrhi Beroensis. Sed qui Pauli literas curiosius tanq̃ Christo in eo loquente considerat, mouebitur sine dubio quomodo Paulus qui se Tarso Ciliciæ natū professus est Hebræum ex Hebræis, nunc uel Timothei Derbensis ciuis ex patre gentili cognatus uel cōsanguineus esse dicatur, uel Iasonis Thessalonicensis, uel Sosipatris Pyrrhi Beroensis. Quod si pro eo aliquis dicat quia etiā ipsi qualibet ex parte ex circūcisione ueniebant, non ergo oportuit de his specialiter dicere, sed & de omnibus qui ex Iudæis erant, quod essent cognati Paulo. Nunc uerò cū cæteris nequaq; hoc nomen indulgeat, his uerò & alijs non nullis ascribat, certū est eum aliam quandam cognationē nominare, quæ isti Sosipatro cum Timotheo & Luca alijsq; paucis horū similibus cōmunis habeatur, quam cognationem uel consanguinitatem arbitror esse ex baptismo contractam. Saluto uos ego Tertius qui scripsi epistolā in domino. Salutat uos Caius hospes meus & uniuersæ ecclesiæ.] Hic est Caius de quo alibi dicit: Gratias ago deo meo, quia neminē uestrū baptizaui nisi Crispū & Caium. Videt̃ ergo indicare de eo quod uir fuerit hospitalis, qui nō solū Paulū ac singulos quosq; diuersantes Corinthi hospitio reciperet, sed ecclesiæ uniuersæ in domo sua cōuenticulū ipse præbuerit. Fert̃ sane traditiōe maiorū, quod hic Caius episcopus fuerit Thessalonicensis ecclesiæ. Salutat uos Erastus Arcarius ciuitatis, & Quartus frater.] Ipsum puto esse Erastū quē dicit quia remansit Corinthi, quiq; euidenter designato ciuitatis officio ostendit̃. Sed nō puto quòd ex hoc officij magno pere Paulus mentionē in hac epistola sua fecerit, nisi forte aliquid in eo amplius senserit, & Arcariū eū, id est dispensatorē illius ciuitatis dixerit, cuius artifex & cōditor deus, & ideo nec nomen posuerit cuius ciuitatis, sed tantūmodo eum Arcariū nominauerit. Vtrū ergo tali modo aliquo, an uerò simpliciter magis uidendū sit, & nihil profundius in Pauli literis requirendū, considerato qui legis. Ei aūt qui potens est uos cōfirmare secundum euangeliū meum, & prædicationē Iesu Christi secundum reuelationem mysterij temporibus æternis taciti, quod nunc patefactum est per scripturas prophetarum secundum præceptum æterni dei ad obeditionem fidei in cunctis gentibus cogniti soli sapienti deo per Iesum Christum, cui honor & gloria.] Caput hoc Marcion à quo scripturæ euangelicæ atq; apostolicæ interpolatæ sunt, de hac epistola penitus abstulit, & non solum hoc, sed & ab eo ubi scriptum est, Omne autem quod non est ex fide peccatū est, usq; ad finem cuncta dissecuit. In alijs uerò exemplaribus, id est in his quæ non sunt à Marcione temerata, hoc ipsum caput diuersæ positū inuenimus. In nonnullis etenim codicibus post eum locū quē suprà diximus, hoc est, Omne aūt quod non est ex fide peccatum est, statim cohærens habetur, Ei autē qui potens est uos confirmare. Alij uerò codices in fine, id est ut nunc est positū, continent. Sed iam ueniamus ad capituli huius explanationē. Duas mihi causas Paulus uidetur ostendere, quibus roborantur hi qui in fide euangelij confirmantur: unā qua eis prædicatio Pauli, quæ est & Christi prædi-

sti prædicatio, innotescat: & aliam qua reuelatur eis sacramentum quod omnium temporibus seculorum in silentio habitum est: nunc uerò, hoc est in aduentu Christi & præsentia corporali, manifestatum est & apertum, & quantum spectat non sine idoneis testibus, sed scripturis propheticis astipulantibus declaratum. Ita enim præceptum extitit æterni dei, ut prædicatione quidem euangelij gentes ad obedientiam fidei uocarentur: ex reuelatione autem sacramenti agnita dei sapientia, gloriæ claritas soli sapienti deo redderetur in secula seculorum. Sed iterum recurramus, & consideremus quomodo dictum est. Ei autem qui potens est uos confirmare secundum euãgelium meum & prædicationem Iesu Christi, secundum reuelationẽ sacramenti temporibus seculorum silẽtio habiti. Non mihi uidetur quòd ad omnes pertineat ista utriusque generis confirmatio, sed ad omnes quidem pertinet credentes duntaxat euangelium Pauli & prædicatio Christi: Reuelatio uerò sacramenti temporibus seculorum in silentio habiti, nõ ad plures sed ad paucos & electos qui capaces esse possunt sapientiæ & scientiæ dei, de quibus dicitur: Multi sunt uocati, pauci uerò electi. Sed & de eo quod ait, Sacramenti in silentio habiti, requirendum est utrum id dicat in silentio habitum, ut omnino nullus agnouerit, ne ipsi quidem qui annunciabant prophetæ, an altior aliqua silentij intelligenda est ratio. Mihi quidem ualde uidetur absurdum, ut dicamus prophetas ita scripsisse de testamentis diuinis, ut non intellexerint ea ipsa quæ dicebant, cum scriptura dicat: Sapiens intelligit quæ de ore eius procedunt, & in labijs portat intellectum. Si ergo prophetæ non intellexerunt quæ de ore proprio proferebant, non erant sapientes. Verum si stultum est prophetas confiteri, & negare eos sapientes fuisse, restat ut sapientes fuerint, & intellexerint quæ ex ore proprio proferebant, & habuerint intellectum in labijs suis. Quæ ergo silentij ratio? Videamus ne illa sit quam & ipse partim sibi tradi tam per sacramentorum dispensationem perdocuit, ubi dicit abductum se esse in tertium cœlum, & inde in paradisum, & audisse non edicenda uerba, quæ non licet homini loqui. In quo utique ostendit non quòd ignoret ipse quod audierit, sed quòd proferre nõ licebat & alijs hominibus pandere quæ sibi sunt indicata. Ita ergo potest & in hoc loco dictum uideri sacramentum temporibus seculorum in silentio habitum, quod ut scirent quidem perfecti, ex scripturis propheticis manifestatur: sed hominibus, id est uulgo nõ manifestauerunt nec patefecerunt, sed silentio texerunt, secundum præceptum æterni dei, usquequo tempus adesset ut uerbum caro fieret, & habitaret in nobis, & manifestaretur omnibus gentibus ad obedientiam fidei. Quod uerò ait, Soli sapienti deo, sapientem deum non ita accipias, quasi quem sapientia fecerit sapientem, ut inter homines habetur. Sapiens enim inter homines dicitur unusquisque ex paticipatione sapientiæ: deus uerò non quasi qui ex sapientia sapiens factus sit, sed quasi qui ipse auctor & genitor sit sapientiæ, sapiens appellatur. Non enim (ut diximus) ex sapientia sapiens deus, sed ex sapiente deo sapientia procedit. Merito ergo soli sapienti deo. Solus est enim ita sapiẽs deus, ut sapientiam ipse magis genuerit, quàm sapientia sapiens factus sit. Et recte ei claritas per Iesum Christum refertur, qui ita sapientem esse solum deum ostendit, ut ipse sapientiam genuerit Iesus Christus, qui est dei uirtus & dei sapientia. In secula, uerò, seculorum] quod ait, moris est scripturæ diuinæ immensitatem per hoc temporum designare. Amen autem quasi ad confirmationem omnium quæ superius scripta sunt, in fine posuit, per quod uernaculo Hebræorum sermone uera & fidelia esse quæ sunt scripta signaret.

Ephe.3

Matt.22

PERORATIO TRANSLATORIS

HACTENVS nobis in epistolam ad Romanos prout potuimus dictantibus plurimo & labore & tempore desudatum sit. Fateor namq; Heracli frater amantissime, q dum tuis desiderijs satisfacere cupio, oblitus sum pene mandati quo præcipitur, Onus suprà uires tuas ne leuaueris: quamuis nobis nec in cæteris, quæ te insistente, imò potius pensum diurni operis exigente in Latinum uertimus, defuerit plurimus labor, dum supplere cupimus ea quæ ab Origene in auditorio ecclesiæ ex tempore, non tam explanationis quàm ædificationis intentione perorata sunt: sicut in Homilijs, siue in oratiūculis in Genesim & in Exodum fecimus, & præcipue in his quæ in librum Leuitici ab illo quidem perorandi stylo dictata, à nobis uerò explanandi specie translata sunt. Quem laborem adimplendi quæ deerant, idcirco suscepimus, ne pulsatæ quæstiones & relictæ, quod in homiliatico dicendi genere ab illo sæpe fieri solet, Latino lectori fastidium generarent. Nam illa quæ in Iesu Naue, & in Iudicum librum, & in trigesimumsextum, & in trigesimumseptimum, & trigesimūoctauum psalmum scripsimus, simpliciter expressimus ut inuenimus, & non multo cum labore transtulimus. Quāuis ergo & in cæteris quæ suprà diximus laboratum nobis sit in supplendis his quæ omiserat, in hoc tamen opere Epistolæ ad Romanos pro his causis quas in præfatione comprehendimus, immensus nobis & inæstimabilis incubuit labor. Sed delectabit indulsisse laboribus, si modo non, ut in alijs experti sumus, maleuolæ mentes uigilijs nostris contumelias reddant, si nō studia obtrectationibus, & labores remunerentur insidijs. Nouum quippe apud eos culpæ genus subimus. Aiūt enim mihi: In his quæ scribis, quoniam plurima in eis tui operis habentur, da titulum nominis tui, & scribæ Hieronymi (uerbi gratia) in epistolam ad Romanos explanationum libri. Sicut & apud auctores inquiunt seculares non illius qui ex Græco translatus est, sed illius qui transtulit nomen titulus tenet. Hoc aūt totum mihi donant non amore mei, sed odio auctoris. Verum ego qui plus cōsciētiæ meę quàm nomini defero, etiam si addere aliqua uideor & explere quæ desunt, aut breuiare quæ longa sunt, furari tamē titulum eius qui fundamentum operis iecit, & construendi ædificij materiam præbuit, rectum nō puto. Sit sane in arbitrio legētis cum opus probauerit, operis meritum cui uelit ascribere. Nobis enim propositū est non plausum legentium, sed fructum proficientiū quærere. Post hoc sane uocat nos opus quod olim quidem iniūctum est, sed nunc à beato Gaudentio episcopo uehementius perurgetur, Clementis scilicet Romani episcopi apostolorum comitis, quorum ut successoribus darem cognitionē, libri à nobis in Latinum uertuntur. In quo opere bene noui quòd laborem labor multiplicat, si fortē suscipiat. Satisfaciam sane in eo amicis meis, dabo titulo nomen meum auctoris nihilominus uocabulo permanente. Nam Hieronymi ne putetur, Clemens scribetur. Quod si me dominus implere permiserit, redibimus ad illos, & ad tua desideria, ut in Numerorum, & in Deuteronomij libros, deo permittente, aliqua dicamus, hæc enim solum uobis de Pentateucho, uel de reliquis apostoli Pauli epistolis quæ possumus, domino protegente debemus.

Explicit interpretatio Origenis Adamantij in Nouum testamentum.

ORIGENIS ADAMANTII CONTRA CELSVM LIBER PRIMVS, SIGISMVNDO GELENIO INTERPRETE.

ERVATOR & dominus noster Iesus Christus falsis grauatus testimonijs obticuit, ad crimina obiecta nihil respondit, sciens tota sua uita & actis inter Iudæos spectatis, melius falsitatem delationis coargui, quàm ullis uerbis aut defensionibus. Tu uero, pie uir Ambrosi, nescio cur contra Celsi calũnias, quas aduersus Christianos fidemq; ecclesiasticam scripto edidit, uoluisti nos respõdere, quasi non manifestę uanitatis conuincantur rebus ipsis longe efficacius quàm ullis literis aut orationibus, adeò criminationibus eius nihil inest uerisimile. Iesum autem falso accusatũ siluisse, satis ex Matthæi uerbis constat, quibus & Marcus consonat. Sic enim apud Matthæum legitur. Princeps autem sacerdotũ & totum concilium quærebant falsum testimonium contra Iesum, ut morti eum traderent, & non inueniebant, etiam cum multi falsi testes accessissent. nouissime autem uenerunt duo falsi testes & dixerunt: hic dixit: Possum destruere templum dei, & in triduo ædificare illud. Et surgens princeps sacerdotum ait illi. Nihil respondes ad istorum aduersus te testimonia? Iesus autem tacebat. Quin & ad accusationem nihil eũ respondisse, sic scriptum est. Iesus autem stetit ante præsidem, qui interrogauit eũ dicens: Tu es rex Iudęorum. Dicit illi Iesus: Tu dicis. Et cum accusaretur à principibus sacerdotum & senioribus, nihil respondit. Tunc dixit illi Pilatus: Non audis quàm multa aduersum te dicant testimonia? Et non respondit ei ad illum uerbum, ita ut miraretur pręses uehementer. Erat enim reuera dignum quod quiuis uel mediocriter prudens miraretur, eũ qui criminibus & falsis testimonijs urgeretur, cum posset se defendere, & approbare suam innocentiam, atq; etiã totius uitæ facta & diuinas uirtutes denarrare, quo iudici uiam ad mitiorem sententiam faceret, adeò nihil horũ curasse, ut strenue accusatores cõtempserit. Quod autem defensione audita iudex procul dubio Iesum absoluturus fuerit, liquet ex his scripturę uerbis: Vtrum uultis dimittam uobis, Barrabbam, an Iesum, qui dicitur Christus? tum ex his quę mox subijcit. Sciebat enim quòd propter inuidiam tradidissent eum. Iesus igitur semper falsis testimonijs premitur, nunquam non male apud homines audiens. Silet quidem nunc quoq;, nec respondet uoce: cæterũ satis causam suam agit, dum per germanorum discipulorum uitam reclamat suis accusatoribus, ac refellit omnia testium mendacia. Audeo igitur affirmare, hanc quam à nobis defensionem exigis, officere illi quæ rebus & factis constat, euidenter declarans Iesu potentiam, duntaxat his qui nõ omni sensu careant. Attamẽ ne uideamur mãdata tua detrectare, conati sumus respõdere pro uiribus ad singulas Celsi criminationes, quãuis non uideatur periculum ut eis subuertatur ullus fidelium, absit enim ut inueniatur aliquis in caritate dei quæ est per Christum Iesum tam frigidus, ut Celsi uerbis aut similium dimoueatur à proposito. Certe Paulus innumera percensens quæ à dilectione Christi, & ab ea quæ in Christo est dei caritate separare alios soleant, quibus omnibus superior sit ipsius caritas, uerba non ponit in hoc numero. Attende enim primum quidem sic eum loqui, Quis nos separabit à caritate dei? Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculũ, an gladius? sicut scriptum est: quoniã propter te morti tradimur quotidie, reputati sumus sicut oues occisionis. sed in his omnibus superuincimus per eum qui dilexit nos. secundò uero alium ordinem enumerans eorum quæ solẽt parum firmatos à pietate diuellere, dicit: Scio enim quòd neq; mors, neq; uita, neq; angeli, neque principatus, neq; potestates, neq; præsentia, neq; futura, neq; altitudo, neq; profundũ, neq; ulla alia creatura separare nos poterit à caritate dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro. Et profecto merito gloriari liceat nobis, quòd nõ separemur pressuris, alijsue quę ibi enumerãtur: sed non item Paulo apostolisq; et eorũ similibus, cum se profiteatur his rebus longe superiorem dicens: in his omnibus superuincimus per eum qui

Matth. 26

Rom. 8

dilexit nos.nam id uerbum amplius quiddam sonat quàm uincere.Quod si apostoli ne hoc quidẽ gloriæ sibi ducunt,ꝙ neq; mors,neq; uita, neq; angeli,neq; potestates, neq; quicquam eorum quæ sequuntur,eos separare ualeat à charitate dei quæ est in Christo Iesu domino nostro:non opinor ei gratulandum,quem à fide dimouere potest Celsus, ne communem quidem hãc uitam inter homines uiuens.sed iam dudum defunctus, ac ne orationem quidem habens efficacem aut uiuidam. Nescio enim in quo ordine censendus sit,qui confirmatione eget,ne Celsi contra Christianos scriptis dimoueatur à fide.Attamen quia fieri potest ut in uulgo fidelium reperiantur aliquot, quibus periculũ immineat à scriptis Celsi,nisi in ueritate fulciantur apologia eius petulantiæ confutatoria:decreui tua iussa capessere,transmissoq; ad nos cõmentario respõdere: quamuis neminẽ qui modo leuiter in philosophia profecerit,putẽ non deprehensurũ,ueritatẽ non inesse in opere,quam ille addidit in titulo,Veram orationẽ inscribens.Sanè Paulus animaduertens esse quædã in Græcorũ philosophia non contemnenda,quibus sub specie ueritatis insinuari possit mẽdacium,sic de illis loquitur: Cauete nequis uos seducat per philosophiã & inanem deceptionem,iuxta traditiones hominum, iuxta elementa huius mundi, & non Christum. Videt̃ in uerbis mundanæ philosophiæ quiddã magnificũ,ait sermonẽ philosophorũ esse iuxta elemẽta huius mũdi.Celsi uero scripta nemo sanæ mentis dixerit esse iuxta elemẽta huius mundi. Et illa quidẽ ꝙ ad decipiendum sint idonea,uanam deceptionẽ nominauit.fortasse ad differentiã cuiusdã non uanæ,quã cõsiderans Hieremias ausus est dicere ad deũ,Decepisti me dñe & deceptus sum, inualuisti & uicisti.Celsi uero scripta nullam deceptionẽ habere mihi uidentur, ac proinde ne uanam quidem,qualis inest in eorũ libris qui uarias sectas introduxerũt in philosophiam,in huiusmodi rebus ingenio non uulgari præditi.Quemadmodum enim nõ temere deprehendas mendacium in speculationibus geometricis, quæ exercitationis causa conscriptæ sunt:ita libri referre debent,alicuius sectæ philosophicæ placita, qui merito dicant̃ esse inanis deceptio,& hominũ iuxta huius mũdi elemẽta traditio.Hæc præfari uolui respõsurus ad ea quib.Celsus ex Iudæi ꝑsona Iesũ alloquit̃,ut lector præmonitus sciat eũ nõ scripsisse fidelib. sed aut prorsus ignaris Christianæ fidei, aut infirmis in fide, ut Apostolus nominat,dũ dicit,Infirmum fide assumite.Præfationi addat̃ & illud:aliud fuisse nostrũ institutũ dum principio scriptorũ Celsi respõderemus,aliud dũ sequentib. primùm eñ conatus sum ad singula capita cõpendio respondere,de quib. mox differerẽ fusius.postea uero res ipsa monuit me tempori parcere,contentũq; cõpendiosis illis responsionib.in sequentibus pro uirili certare cõtra obiecta crimina,quapropter ueniã petimus,quantũ ad primã operis partẽ attinet, quæ præfationẽ subsequit̃. Quod si ne sequentia quidẽ uidebunt̃ tibi ad persuadendũ satis efficacia,illis quoq; similẽ petẽs ueniã,remitto te siquid amplius requiris, ad prudẽtiores alios,magisq; idoneos confutandis Celsi criminationibus.Satius tamen fuerit nullis egere responsionib. & ne attingere quidẽ eius cõmentarios, quos quiuis Christi fidelis per inhabitantem in se spiritum merito contempserit.

Primum criminationis caput Celso est,à Christianis clancularios cõuentus haberi solere,legib.uetitos.nã cõuentus alios propalã celebrare legitime,alios occulte fieri,eosq;
ἀγάπη dãnari legibus quæ eò tẽdunt ut calũnietur Agapen quã Christiani uocitãt,quoties oc
Collecta culte cõmunis periculi metu cõueniunt,eãq; in cõspiratiõis suspicionẽ conat̃ trahere.
Hæc igit̃ quoniã iactat leges publicas, in contemptũ earũ dicẽs Christianos conuẽtus suos facere,ad hoc respõdendũ est: qđ quemadmodũ si quis peregrinus apud Scythas nefarijs utentes legib. nequeat se inde subducere, cogaturq; inter illos uiuere,utaturq; ueris legibus,uiolare Scytharũ iura uidebit̃,& conspirare cũ diuersæ opinionis sectatoribus:ita cõtra ueritatẽ iudicãt leges gentiũ, quæ statuarũ cultũ inducũt & impiæ deorũ multitudinis,superãtq; hac parte immanitatẽ Scythicã.Nõ est igit̃ absurdũ in ueritatis fauorẽ conuentus cõtra leges facere.Queamadmodũ enim qui contra tyrannũ ciuitatis occupatorẽ conspirãt recte faciunt:ita Christiani pressi tyrannide diaboli & mendacij,contra eius leges in ipsum diabolũ conspirant:dantq; operã ut seruent quotquot possunt suo suasu ab illo retrahere,tanq; à tyranno & à legibus Scythicis. Deinceps ait sectã hanc ab origine esse barbarã,nimirũ Iudaismũ taxans, cũ quo Christianismus coniunctus

iunctus est. Et merito nõ uituperat originẽ barbaricam, quandoquidẽ in ipso sermõis initio laudat barbaros ut inuentores dogmatũ. Addit his iudicandis confirmãdisq; ac ad uirtutẽ exercendis barbarorũ inuentis Græcos præcellere. Hoc igitur in defensionem Christianismi ex ipsius aduersarij scriptis rapimus: quando uerũ est, hominẽ exercitatũ disciplinis græcanicis, si ad eũ accedat, non solũ approbare ueritatẽ, sed ad meditationem eius applicare animũ, & siquid deesse uideatur suppleturum græcanicis ratiocinationibus, ad astruendã Christianæ religionis ueritatẽ. His adijciẽdũ, disciplinã nostram habere quandam demonstrationem propriam, diuiniorem quàm sint Græcorum demonstrationes, quã apostolus nominat demonstrationẽ spiritus & uirtutis: utpote spiritu per prophetias fidẽ astruẽte ijs quæ de Christo ferũtur, uirtute uero per prodigia, quæ facta credimus tum argumentis alijs, tũ quia supersunt etiã nunc eorum uestigia, dũtaxat apud eos qui uiuunt iuxta uoluntatẽ ipsius. Post hæc cũ dixisset Christianos clàm quicquid ipsis libet uel facere uel docere, idq; nõ sine causa, sed metu capitalis pœnæ sibi intentatæ, periculũ hoc confert cum philosophiæ professorũ periculis, ut Socratis. poterat & Pythagorã addere & alios philosophos. Respondendum ad hoc, Athenienses confestim pœnituisse perpetrati in Socratem facinoris, nec retinuisse odiũ ultra illius obitum: idemq; factũ de Pythagora, certe Pythagorici longo tẽpore scholas habuerunt in ea parte Italiæ, quam tunc uocabãt magnam Græciã. In Christianorum aũt dogmata Senatu Romano, Imperatoribus, exercitibus, populis, ipsis fidelium necessitudinib. conspirantibus oppressa fuissent utiq; à tot inimicis infestata undiq;, nisi diuina uirtute sustẽtata è tot pressuris emergerent, totumq; mundũ in se coortum uincerent. Nunc uideamus quõ eam partẽ quæ ad mores attinet calũniari se putat, dicens cõmune hoc cum cæteris philosophis, nec magni quicq; aut noui nostrę disciplinæ inesse. Ad hoc respondendũ, quod introducentes iustũ dei iudiciũ exploderentur unà cum ipsis peccatorũ pœnis, nisi cõmunis omnium sensus præsumptionem de morali disciplina haberet insitã. quapropter nõ est mirandũ eundẽ Deũ eorũ quæ per prophetas & seruatorẽ docuit, semina indidisse omniũ mortaliũ animis, ut in diuino iudicio omnis homo sit inexcusabilis, habens mentẽ legis scriptã in corde suo: id q obscure subindicat sermo fabulosus ut gręci putant, dũ inducit deum tradentẽ Mosy præcepta scripta proprio digito, eaq; mox confracta per maliciã eorũ qui uitulum cõflauerant: ac si diceret, peccatorũ superfusione ea esse abolita. iterũ uero scriptas deum dedisse in excisis per Mosen lapideis tabulis, nimirũ prophetico sermone præparãte animã post primum peccatũ ad secundas dei literas. Deinde idololatriæ ut propriè ad præsens argumentũ pertinentis mentionẽ faciens sic sibi uiã præmunit, negãs suos habere deos manufactos pro numinibus, quãdo probabile nõ sit inter deos censeri nequam artificũ & plerunq; scelestorũ hominum opera. itaq; procedẽte oratione uolẽs ostendere hãc quoq; opinionẽ nobis cõmunem esse cũ alijs, adducit Heracliti dictũ, eos qui deos inanimes accedant perinde facere ac si fabulentur cũ parietibus. Ergo etiam de hac re dicendũ, insitũ esse hominibus eius sensum, queadmodum moralis disciplinæ reliquæ, unde hãc opinionem hausit & Heraclitus & quisquis alius uel Græcus uel barbarus. narrat enim & Persas idẽ sentire, adducens testẽ Herodotũ nos uero etiam Zenonẽ Citiẽsem allegabimus sic scribentẽ in libro de repub. Sacella quoq; ædificare nõ opus erit. nihil enim sacrũ existimandũ est aut sanctũ alicuiusue pretij, q à cementarijs fabris cõficitur atq; opificibus. Liquet igitur qđ de hac quoq; opinione diuinis literis inscriptum sit hominũ cordibus quid sequendũ sit. Post hæc nescio qua re motus Celsus ait, dæmonũ quorundam nominibus & incantationibus uideri pollere Christianos, opinor subindicans excantatores & expulsores dæmonũ: q quidem manifestã præ se fert calumniã. non enim incantationibus pollere uidenť, sed nomine Iesu cum cõmemoratione eius factorũ. nam his uerbis sæpenumero profligati sunt dæmones ex hominibus, præcipuè quoties qui enuntiãt ea sano affectu & integra fide ꝓferũt. Tãta certè uis nomini Iesu inest cõtra dæmones, ut nonnunq; etiã à malis nominatũ sit efficax: q docẽs Iesus dicebat: Multi dicent mihi in die illa, in nomine tuo dęmonia eiecimus & uirtutes fecimus. id q nescio utrum malicio se dissimulauerit Celsus, an omiserit per ignorantiã. Quin & ipsum seruatorem in sequẽtibus accusat, quasi

magicis artibus miracula fecerit, & cũ præscisset futuros & alios earundẽ peritos artiũ qui se iactarent, diuina potentia eiecisse illos è sua repub. quod eius factũ ut iniquũ incusat: quandoquidẽ si iuste alios expellat, eidem culpæ obnoxius malus sit. sin ipse nõ malus, ne illi quidẽ qui eius sint similes. Id argumentũ de Iesu quamuis prima specie uideatur insolubile, satis tamẽ apparet, Christianos nulla exercere incantamenta, cõtentos inuocatione Iesu nominis, & recitatione scripturę diuinæ receptæ à fidelibus. Deinde quoniã sæpius nominat doctrinam clanculariã, coarguendũ est hoc quoq;, quando per totum orbẽ notior est Christianorũ prædicatio, q̃ philosophorũ placita. Quis enim Iesum è uirgine natũ & crucifixum ignorat? quis resurrectionẽ eius multis creditam, & denũciationẽ iudicij, redditurí pro dignitate pœnas peccatoribus & iustis præmia? Quin & resurrectionis futuræ mysteriũ uulgatũ est, tametsi rideatur ab infidelib. quæ cum ita se habeant, perabsurdũ est doctrinã hanc uocare clanculariã. q uero quædam insunt quæ non cõmunicantur quibusuis, id non solius Christianæ doctrinæ proprium est, uerum etiã philosophicæ. nã & illi exteriorẽ & penitiorẽ doctrinã habebãt.

αὐτὸς ἔφα & alij Pythagoram audiebant contenti ipsius autoritate: alij secrete discebant ratiões non euulgandas in profanos nondumq; purgatos. cætera quoq; mysteria quæ ubiuis fiunt per Græciã atq; Barbariã, nemo calumniatur eo nomine quòd occulte fiant. igitur & inconsiderate calumniatur Christianorũ sacra clancularia. Videtur aũt uehemẽter patrocinari Christianorũ martyribus usq; ad mortẽ constantibus, his uerbis: Nec hoc dico quòd discedendũ censeam à recta opinione propter intentatũ ab hominib. periculum, aut discessionẽ fingendã, uerbis'ue abnegandũ quod sentias. ubi dãnat eos qui cum Christianis sentientes, negent tamen id aut dissimulent, omnẽ fictionẽ negationem'ue hic improbans, quo nomine reprehẽdendus uenit Celsus, ut qui sibi ipse parũ constans cõtraria doceat, deprehẽditur enim in alijs suis scriptis Epicureus. hic autem quo probabilior uideatur accusatio, Epicuri placita non profitens, præ se fert ac si sentiat, inesse in homine quiddã terrena natura præstantius, quod cũ deo cognationẽ habeat. id esse animã, quæ ubi se benè habet, omnibus modis cognatã sibi naturam diuinã appetit, teneturq; perpetuo desiderio de illa cognoscendi & audiendi aliquid. Considera igitur adulterinã ipsius animã: qui prę fatus rectam opinionẽ tenenti, etiamsi periclitetur apud homines propter eã, non deficiendũ tamen, neq; defectionẽ fingendam, neq; uerbis negandum: ipse incidit in omnia cõtraria. Sciebat enim quòd si ex professo Epicureum ageret, ipse sibi fidem abrogaret accusans qualescunq; assertores prouidentię, contẽdentes deum curam omniũ rerum gerere. Traditur aũt duos fuisse Celsos Epicureos, alterum antiquiorem Neronis ætate. hunc autem Adriani & posterioribus temporibus. Deinde adhortatur ut rationis ductũ sequẽdo accipiamus dogmata, alioqui omnino fore ut decipiamur si assentiamus temere. & eos qui sine ratione sunt creduli similes ait his qui delectãtur circulatoribus præstigiatoribusq;, mithriacisq; & subadijs, aut quibuscunq; Hecates spectris aliorúmue dæmonum. Sicut enim illius generis homines scelesti plerunque illudentes simplici uulgo ducunt eum quacũquelibet, itidem ait apud Christianos solere fieri. Addit, quosdam ex his ne uelle quidem rationem fidei uel reddere uel accipere, usurpareq; illud dictũ: Ne examina, sed crede. et, Fides tua seruabit te. Solereq; dicere: Mala res est mũdana sapiẽtia, bona uero stultitia. Respõdendũ ad hoc: Si possibile esset oẽs homines relictis uitę curis uacare philosophię, nemini aliã uiã insistendã præter solã hãc. Inuenieť ẽm in Christianismo nõ minor (nequid dicã arrogantius) fide ratio, & enarratio propheticorũ ænigmatũ, parabolarũq; euangelicarũ, aliarũq; innumerarum figurarũ quę uel in gestis cõtinẽtur uel in legib. Quod quia est impossibile tũ propter uitæ necessitates, tũ propter infirmitatẽ hominum, quorũ quotus quisq; aspirat ad hanc cognitionẽ, qd cõpendiosius excogitari queat ad subueniendũ multitudini, q̃ quod Iesus gentib. tradidit. Id experimur in multitudine credentiũ, liberatorũ à uiciorũ colluuie, in qua uolutabãtur antea. his utrũ est conducibilius, sine ampliori disquisitione credere pœnas peccatorũ ac bene gestorũ præmia, sicq; mores corrigere, an auersari nudã credulitatẽ & immanere morib. pristinis, donec se contẽplationi doctrinę dederint? manifestũ est perpaucis exceptis reliquos ne id quidem assecuturos quod ex nuda fide adepti sunt, ac potius mãsuros in uita pessima. Ergo si quid aliud est quod cõueniẽtissimę disciplinæ in homi-

hominum uitam diuinitus aduētanti uiam præstruat, certè fidei hoc est officium. nam uir pius ne corporum quidem medicum, multos ægrotos in meliorem restituentem ualetudinem, putabit sine numine aduenisse ad laborantes gentes atque populos. quod si is qui multorum corpora meliori ualetudini reddidit, nō sine fauore dei medicinam fecisse uidetur: quanto magis qui multorum animas persanauit atque conuertit, melioresq; redditas pendere fecit à deo maximè, omnesq; suas actiōes ad illius uoluntatem referre, omnia uitare quæ illi displiceant, uel dicta factáue omnia, atque cogitationes etiam? Deinde quoniam sine fine credulitatem nobis obiectant, dicendum nos qui experti sumus quàm sit utilis, fateri quòd doceamus credere uel absque rationibus, præsertim eos qui non possunt omnibus negotijs relictis uacare inquirendi studio. Isti uere qui uerbis à nobis dissentiunt, operibus idē quod nos faciunt. Quis enim eorum qui se contulerunt ad philosophiam, aut forte fortuna sectæ alicui deditus, aut à magistro inductus, aliter se ad eam applicat, quàm si credat illam præstantiorem cęteris? non enim expectat donec auditis omnium philosophorum opinionibus earumq; uarietatibus, tum singularum astructionibus aut subuersionibus, ita demum electionē faciat, Stoicúsne malit fieri, an Platonicus, an Peripateticus, Epicureúsue, aut cuiuscunque sectæ philosophicæ: sed ratione quapiam, aut potius, etiamsi hoc inficientur, impetu, feruntur ad exercendam disciplinam uerbi gratia stoicam relictis cęteris, contempta platonica ut humiliore, peripatetica ut humanis affectibus obnoxia, & plus quàm aliæ sectæ tribuente bonis quæ magni fiunt apud homines. Multi ad primam statim prouidentiæ mentionem offensi, quod uideant in terris multa malis probisue præter æquum obuenire, propensiores sunt in eorum opinionem qui tollunt è rebus prouidentiam numinis, & Epicuro se addicunt Celsiq; studijs. Ergo si credendum est ut ratio docuit uni cuipiam è sectis philosophicis, quæ apud Græcos celebrātur aut barbaros, quin potius deo huius uniuersitatis dn̄o credimus? adhibemusq; animum ei qui docet hunc solum colendum: cætera nihil esse, aut esse quidem, sed honore tantum digna non etiam cultu atque adoratione, quæ nulli creaturę concedi potest sine diuinitatis iniuria: id quod non credentibus solum est perspicuum, uerum etiam res ipsa iuxta rationis examen considerantibus. An uero non est rationi consentaneum cum res hominum omnes à fide pendeant, deo potissimum credere? quis enim nauigat, aut uxorem ducit, aut liberis procreandis dat operam, aut spargit in terram semina, non meliora sperans & credens? quantūuis possint accidere contraria, & interdum accidant. attamen fides qua creditur ex uoto rem successurā, efficit ut omnes audeant eam in incertum euentū committere. Quod si omnes huius uitæ actiones, quarum exitus est dubius, bona spes futurorum et fides continet, qui hac freti nauigamus, seminamus, coniugijs operam damus cæterisq; humanis negotijs: quin potius credimus deo rerum omnium opifici: tum ei qui pro sua eximia beneficentia ausus est omnibus quàm late orbis terrarum patet hanc doctrinam commendare, non dissimulans proposita eis pericula & mortem ignominiosam, quam & ipse pro salute hominū perferre dignatus est: docuitq; administratores eius doctrinæ mox à principio, peragrandum eis totum orbem inter continua pericula & mortes nunquam non impendētes, causa promouendæ salutis hominum. Deinde quoniam Celsus ad uerbū sic loquitur: Si mihi respondere uoluerint, non ut tentanti: noui enim omnia: sed ut curam gerenti ex ęquo omniū, bene fecerint. Sin noluerint, sed more suo dixerint, ne disquire & reliqua, necesse est eos docere cuiusmodi sint ista quæ asseuerant, & unde demanauerint, & reliqua: Respondendum est, primum illud: Noui enim omnia, dictum arroganter ab eo: quia si legisset maxime prophetas confessis refertos obscuritatibus, & sermonibus non cuiuis perspicuis, euoluissetq; parabolas euangelicas cum reliquis scripturis legis & historiæ iudaicæ, apostolorumq; uerba, & lectorum sententiam grato perquisiuisset animo, non tanta cōfidentia rem gereret, nec diceret, Noui enim omnia: quod ne nos quidem in his uersati diceremus, Noui enim omnia. Amica enim est ueritas. Nemo nostrum dicet, Noui enim Epicuri omnia: nec audebit profiteri se nosse Platonis omnia, cum tantopere inter se discrepent etiam scriptorum eius interpretes. Quis enim est tam audax ut dicat se nosse Stoicorū om̄ia Peripateticorúmue? nisi forte hoc

uerbum Noui tum omnia, ab idiotis aliquibus imperitiã suam non agnoscentibus audijt, putans se ex huiusmodi præceptoribus perdidicisse omnia. Videtur sanè mihi ita facere, ac si aliquis in Ægypto peregrinatus, ubi sapientes Ægyptiorum eruditi literatura domestica multa philosophãtur de dijs patrijs, plebeij uero homines fabulas quasdam audientes, quarũ rationem non tenent, uehemẽter sibi placent earũ cognitione, putet se pernosse omnem Ægyptiorum sapientiam ex uulgaribus colloquijs, cum nemine sacerdotum conuersatus, nec à quoquam eorum doctus de mysterijs Ægyptiacis. Quod aũt de Ægyptiorum sapientibus & uulgo dixi, idem liceret etiã de Persis dicere, apud quos sunt mystica sacra quæ certis rationibus curãtur à uiris eruditione pręcellentibus: à uulgo aũt externa tantũ signa tractantur, nihil sollicito de penitiore cognitione eorũ quę per illa significantur. Idem sentiendũ & de Syris atq; Indis, & quotquot alij scripturas simul habent cum fabulis. Quod uero addit Celsus ut uulgo apud Christianos iactatum, malã rem in uita esse sapientiã, bonã uero stulticiã, dicẽdum est eum per sycophantiã deprauare hanc sententiã, non ponentẽ uerba ut habẽtur in paulinis literis, quæ ibi leguntur in hunc modũ. Siquis uidetur sapiẽs esse inter uos, in hoc seculo, stultus fiat ut euadat sapiens. nã sapientia mundi huius, stulticia est apud deum. Ergo apostolus nõ simpliciter ait, sapientiã esse apud deũ stulticiã: sed sapientiã huius mundi. ac rursum nõ si quis uidetur esse sapiens inter uos, simpliciter stultus fiat: sed in hoc seculo fiat stultus, ut euadat in sapientẽ. Sapientiã igitur huius seculi dicimus, eam quæ per scripturas sacras inutilis & superuacua redditur, uniuersam falsis dogmatibus refertam philosophiam. similiter stulticiam bonã aimus non absolute, sed quoties aliquis huic seculo fit insipiens. Ac si diceremus & Platonicũ credentẽ immortalitatem animæ, quæq; traduntur de ipsius transmigratione è corporibus in alia corpora, stultitiam assumpsisse quantũ ad Stoicorum sententiã attinet, hanc eorũ credulitatẽ cauillis exagitantium, quantũq; ad Peripateticos ludibrio habentes uerbosam Platonis facundiã, tum quantũ ad Epicuri sectatores, superstitionẽ exprobrantes assertoribus prouidentiæ, & deũ uniuersitati rerũ præesse eamq; gubernare credentibus. His addendum consentaneũ esse, præstare cũ ratione ac sapientia assentiri placitis, quàm sola credulitate, idq; uerbis illis significari. ne omnino nihil agant homines. id indicat Iesu germanus discipulus Paulus dicens: Quia enim in sapientia dei non cognouit mundus per sapientiam deũ, uisum est deo per stulticiã prædicationis saluare credẽtes. Liquet igitur ex his, quòd in sapientia dei oportebat cognosci deũ: & quia hoc factũ non est, rursum uisum est deo seruare credentes, non simpliciter per stulticiam, sed quantum ad prædicationem attinet. Cum enim initium prædicationis Iesu Christi ab ipsius cruce fit, stulticia est prædicationis, quemadmodum Paulus hoc intelligẽs dicit his uerbis: Nos autem prædicamus Iesum Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, Græcis autẽ stulticiam, ipsis autem uocatis Iudæis simul & Græcis Christum dei uirtutem & dei sapientiam. Cæterum cum Celsus existimet cognationem inter plerasq; gentes intercedere consensumq; in dogmatibus, nescio quomodo solos Iudæos calumniatur, nõ annumerans eorum gentem cæteris, quasi conuenientem cum eis in studijs & opinionibus. quapropter libenter eum interrogauerim, cur historijs barbarorum atq; Gręcorũ credulus de antiquitatibus eorum quos nominatim recensuit, solius huius gentis historijs fidem abrogat. si enim sui cuiusq; gẽtis scriptores ueraciter res eius exposuerũt, cur solis Iudæorum prophetis non credimus? quod si ad gratiam Moses & prophetæ pleraq; de sua gente prodiderunt, cur non idem dicere liceat & de reliquarum gentiũ historicis? An Ægyptij in suis annalibus male de Iudæis loquentes fidem merentur? Iudæi similiter de Ægyptijs querentes, iniuste sẽ ab eis pressos multis grauaminibus, & propterea iustam dei uindictam secutam, mentiuntur? id quod non de solis Ægyptijs dici potest. Inueniemus enim conflictationẽ Assyriorum cũ Iudæis, eiusq; mentionem in Assyriorum antiquitatibus: & uicissim de bellis gestis contra Assyrios prodiderunt Iudæorũ scriptores: prophetas enim eos nondũ libet appellare. Vide igitur iã nunc hominis arrogantiã, qui alijs credit ut sapientibus, aliorũ in totũ damnat ignorantiã. Audi enim uerba Celsi: Vetus sanè uerbũ est, quod gẽtes sapientissimæ atq; populi, uiriq; sapientes usurpauerũt. nec tamẽ Iudęorũ gentẽ sapientissimã dicere uoluit, ne

ne eam æquaret Ægyptijs, Assyrijs, Indis, Persis, Odrysi, Samothracibus, Eleusinijs. Quāto prestātior Celso uir ut ex ipsius scriptis apparet doctissimus, q multo plura per scrutatus est dogmata, et ex pluribus collegit quę uera uisa sunt, pythagoricus Numenius. is in libro primo περὶ τἀγαθοῦ, ubi enumerat gētes existimātes deū incorporeū, inter eas et Iudæos recēset: nec piguit eū suis cōmentarijs uerba prophetarū inserere, eorūq; interpretari figuras. Fert & Hermippus in primo De legislatoribus ꝓdidisse, Pythagorā suā philosophiā à Iudæis traduxisse in Grçciā. extat & Hecatęi historici De Iudeis liber, in quo adeò probat huius gentis sapientiā, ut Herēnius Philo in suis De Iudęis cōmētarijs primū dubitet an huius historici id scriptū sit: deinde addat, si qdē eius est, uideri eū correptū Iudęorū persuasiōibus, ꝓbasseq; illorū placita. Demiror aūt quo modo cū Odrysas, Samothracas, Eleusinios, Hyperboreos inter antiquissimas & sapientissimas gētes recenseat Celsus, Iudæos ne in sapientū quidē ordinē recipere dignatus est, aut antiquorū, cū multa scripta ferant apud Ægyptios, Phœnicas, Grçcos, eorū antiquitati attestātia, quę superuacaneū duxi hic apponere. Licet em̄ uolētibus legere duos libros Flauij Iosephi De Iudęorū antiquitate, ubi lōgā scriptorū seriē citat in gentis eius antiquitatis testimoniū. Sed & Tatiani iunioris circūfertur ad Græcos oratio, qua eruditissime allegat eos q in suis historijs mētionē fecerūt de Iudæorū & Mosis antiquitate. uidet̄ igit̄ Celsus hæc nō ueraciter, sed infenso animo scribere, ut cuius ꝓpositū sit criminari Christianæ religiōis initia habētis à Iudæis originē. proinde Homericos Galactophagos, & Gallorū Druides, & Getas sapientissimas ait esse gētes & antiquas, tractantes quædā cognata Iudęorū opinionibus, cū tamē incertū sit an earū gentiū ulla extent scripta: solos Hebræos, quantū in ipso est, eijcit ex antiquorū æque ac sapientū numero. rursum ubi catalogū texit uirorum priscorum & celebratæ sapientiæ, qui ætatis suę homines præsentia iuuerint, scriptis uero editis posteros, Moses excluditur è sapientū ordine: cū Lini cui primū locū assignauit Celsus inter eos quos ibi nominatim enumerat, neq; leges neq; scripta habeant̄ ad emendationē & institutionē gētiū facientia, Mosis uero leges integra gēs circūferat, quacūq; per uniuersum orbē sparsa est. cōsidera igit̄ an nō procul dubio maliciose Mosen in sapientum catalogo pręterierit, Linū uero, Musęū, Orpheū, Pherecydē, Persam Zoroastrē, Pythagorā dixerit de huiusmodi tractasse opinionibus, quæ libris eorū insertę seruent̄ in hūc usq; diē: ubi uolēs ac prudēs oblitus est fabulæ de his q dij putatur, tribuentis eis affectus hominū, quod maxime apud Orpheū legit̄. Deinceps accusans Mosis historiam, culpat eos qui ex ea tropologias & allegorias eliciunt. Hūc egregiū uirū qui suo libro indidit Veri sermonis titulū, merito roget aliquis: Quid ita bone uir deos quidē, quorū tā uarios casus scriptis mādauerūt sapientes illi tui poetę atq; philosophi, incesto coitu pollutos, parentū persecutores & castratores extollis post talia eorū facinora talesq; calamitates ꝓditas: quoties uero Moses nō de deo, neq; de angelis sanctis, sed de hominibus multo leuiora memorat: nemo em̄ apud deū tale aliquid ausus est, quale Saturnus cōtra Cœlū, aut Iupiter cōtra suū patrē, neq; cū propria filia cōcubuit, quēadmodū pater hominumq; deūmq;: errare putatis deceptos ab hoc legislatore homines? Mihi uidet̄ Celsus idem facere quod Platonicus ille Thrasymachus, nō sinens Socratē sicut ipse uult respōdere de iusticia, sed dicens: Caue quod utile est iustū dixeris, aut quod necessariū, aut huiusmodi aliquid. nā & iste accusatis ut ipsi uidet̄ Mosaicis historijs, culpatisq; qui quęrunt in his allegorias, admixta tamē laude q hi sint æquiores, accusatione sua conatur impedire uolētes & ualētes rationē totius negotij reddere. Nos uero possemus prouocare ad librorū collationē, dicereq;: age bone uir, profer in medium Lini, Musæi, Orpheiq; poemata, & Pherecydis historiā, conferq; ex propinquo, Mosis narrationes cū illorū narrationibus, moralesq; præceptiunculas horū cum nostri legislatoris legibus: consideraq; utræ sint efficaciores ad mutandos hominū animos in melius quotquot eis aures atq; mentē adhibuerint: & cogita scriptores illos quos recensuisti penè nullam rationem uulgaris lectoris habuisse, solisq; eruditis scripsisse, qui tropologias & allegorias peculiaris ipsorū philosophię ualeant ex eis elicere. Moses uero in ore ꝓbi peritiq; oratoris adeò caute utrinq; temperauit sermonem quinq; suorum librorum, ut nec nimia multitudine institutorū Iudæis præberet occasionē peccādi in moribus: nec pru-

detioribus lectoribus qui rari sunt, deesset contēplandi & perscrutādi materia. Et tuorum quidē sapientum poetarū neq; libri seruari amplius uidentur, seruandi utiq; si qua illorū esset utilitas: Mosis uero scripta multos etiā alienos à Iudęorū ritibus ad credendum mouerunt: nimirū quia sicut in ipsis continetur literis, primus earū legū lator fuit deus huius mundi cōditor, qui eas Mosi tradidit. Par enim erat ut totius mūdi opifex post leges toti mūdo impositas uim eis adderet, quę ualeret ubiuis gentiū. Atq; hęc mihi dicuntur nondū de Iesu inquirenti, sed adhuc de Mose, qui fuit longe inferior domino, quē ostendo, ut procedente sermone patebit, multo præcellentiorē tuis sapiētibus poetis atq; philosophis. Deinceps Celsus occulte uolēs calūniari eā quę apud Mosen legitur mūdi creationē, ante annorū nōdum decem milia sicut colligitur, sed multo recentiorē, clàm transit in aliena dogmata mundū non factum asserentiū. Nam quod ait multas à seculis exustiones fuisse, multa itē diluuia, ex quibus nouissimū Deucalionis tempore nō admodum antiquū, manifeste suis auditoribus, quantū in se est, persuadere conatur mundū non esse factū. Dicat ipse qui fidem Christianorū incusat, quibus necessarijs rationibus inductus est credere multas exustiones fuisse multaq; diluuia, & omnium recētissimū Deucaleoneum, exustionū uero eam quæ Phaethontis ætate accidit. Quod si nos relegabit ad Platonis de his rebus dialogos, dicemus nobis quoq; licere credere, in Mosis pura piaq; anima, celsiore creaturis omnibus, & à solo rerū conditore pendente, inhabitasse diuinū spiritum, multo euidentius ꝙ in Platone, alijs'ue qui apud Græcos barbarosq; autores fuerūt eius dogmatis. Fortasse poscet à nobis rationem huius fidei. Reddat ipse prior eorū quę sine ulla demōstratione asseruit, tū nos quoq; nostra hæc ita se habere probabimus. quāuis imprudens Celsus attestatur mundum nondum esse annorum decē milium, fassus etiā Gręcos illa existimare prisca, quę antiquiora sunt diluuijs & exustionibus memoriā ipsorum excedentibus. Sed sit persuasum Celso de exustionū & diluuiorū fabula, quando habet autores eius Ægyptios suos sapientissimos: quorū sapientiæ uestigia sunt in adoratis ab eis animantibus, & in commētarijs eorum, qui retrusiorē rationem reddunt huiusmodi cultus mystici. Illi sapientes habentur dū extollunt suā de animantibus theologiam. qui uero Iudęorum legislatoriq; assentitur, si omnia referat ad uniuersitatis creatorem solum deum, iudicio Celsi eiusq; similiū, habebitur indoctior eo qui fabulosas animæ de corporibus in corpora migrationes astruens, deducit eam non solum in rationalia & mortalia animalia, uerum etiam in ratione carentia: quasi diuina illa aura cœli conuexitate delabatur non solum in brutas animantes mites tamen, sed in efferatissimas quoq;. Et Ægyptiorum quidem fabulę creduntur secreta philosophiæ tegere: Moses uero unius gētis res gestas scribēs, & leges ei relinquens, fabulosus putatur, ac ne allegoriam quidē in suis scriptis admittere. sic enim Celso uidetur & Epicureis. Hanc, inquit, doctrinam postquam apud sapientes gentes & eruditos uiros audijt, diuinum nomen Moses consecutus est. Ad hoc quoq; respondendum est: ut ei concedatur Mosen audisse doctrinam antiquiorem, quam mox Hebræis tradiderit: si falsam audiunt, & nihil sapientiæ grauitatis'ue habentem commendauit suis discipulis, merito culpādus est. quod si ut tu ais, assensit opinionibus sapientibus & ueris, easq; suos docuit, quid reprehensione dignū fecit? Vtinā & Epicurus, & hoc minus impius erga prouidentiā Aristoteles, & deum esse corporeum affirmantes Stoici, audiuissent hanc doctrinā, ne repleretur mundus disputationibus negantibus prouidentiā, aut scindentibus, & summū principē corruptibilem atq; corporeum inducentibus, iuxta quas etiā deus Stoicis corporeus est & mutabilis omniūq; alterationū capax, ut nihil eum corrumpi uetet si corruptorem habeat, & hoc uno nomine sit felix, quòd eo careat. Cæterum Iudæorū Christianorumq; doctrina immutabilē & inalterabilē deū seruans, habetur pro impia, quia non sectatur
Psal. 102 impietatē unà cum impijs, dicens in precibus ad deum: Tu aūt idē es. deus quoq; creditur uerbum illud dixisse, Non mutor. Post hæc circumcisionē pudendorū non reprehēdēs Celsus Iudæis usitatā, ait eā mutuatos ab Ægyptijs, malēs Ægyptijs credere ꝙ
Gen. 17 Mosi, qui refert primū mortaliū circūcisum Abrahamū. Abrahami uero nomē non in solius Mosis scriptura legitur, ut deo familiaris, uerum etiam multi ex ijs qui excantant dæmonia uerbis suis inserunt illud, Deus Abrahami, indicantes hoc nomine familiari-

miliaritatē eius cū deo: quapropter assumunt uerbū hoc, Deus Abrahami, etiāsi nesciant quisnā fuerit ille Abrahā. idē dicendū de Isaac & Iacob & Israel: quæ cū ex cōfesso hebræa sint uocabula, frequēter sunt interspersa Ægyptiorū disciplinis efficacioribus. Circūcisionis porro rationē, quæ ab Abrahamo, inuenta per Iesum est uetita, nolentē eius usum esse apud suos discipulos, nō est propositū nunc exponere. neq; em̄ hāc doctrinā præsens tēpus postulat, sed certamē cū Celso, quod refellat eius aduersus Iudæos calūnias, per quas faciliorē sibi fore putat cōfutationē Christianismi, si eius initia ex falsa Iudæorū religiōe manasse ostēderit. Deinceps sic Celsus loquit̄. Hi ducē suū Mosen secuti caprarij ouiumq; pastores, rusticanis dolis decepti unū deū esse crediderūt. Ostēdat igit̄ quomodo cū caprarū ouiumq; pastores absq; ratiōe, ut ipsi uidet̄, defecerint à cultu multorū deorū, approbare possit pluralitatē Græcorū aut barbaricorū numinū. ostēdat substantiā & essentiā Mnemosynes quæ ex Ioue Musas genuit, aut Themidis qua Horas, aut Gratias semper nudas sistat nobis in sua essentia. Sed nō poterit Græcorū figmēta, quibus ex re afficta sunt corpora, deos ostēdere. Quî em̄ ueriores sunt Græcorū fabulæ de dijs, q̄ (uerbi gratia) Aegyptiorum: qui in sua lingua nullā norūt Mnemosynen matrē nouē Musarū, nec Themin Horarū, nec Eurynomē unā Gratiarū, nec reliquarū nomina. Quanto igit̄ probabilius & omnibus figmentis potius, quod ex his quę uidemus persuademur mūdiq; dispositione ordinatissima: nimirū unius mūdi unū opificē colere, cōspirantis in unū suis partibus. unde liquet nō potuisse eū creari à multis cōditoribus, nec cœlū hoc totū posse moueri à multis animab. una em̄ sufficit, quę orbē ἀπλανῆ (ut uocant) ab oriente in occidentē fert, continens intra se omnia quibus mūdus opus habet, quæ per se absoluta nō sunt. omnia enim partes mūdi sunt: deus uero nō est uniuersitatis pars. oportet em̄ deū esse nō imperfectum, sicut pars imperfecta est. Ac fortasse si altius in hāc disputationē descēdamus, & ꝓprie loquamur, apparebit deū, sicut nō est pars, ita neq; totū esse. nā totū cōstat ex partibus: nec ratio admittit, deū huius uniuersitatis cōstare ex partibus, quarū quæq; ꝓpriā habet uim & potentiā. Post hæc ait illos caprarū ouiumq; pastores unum sibi optasse deū, siue is sit Altissimus, siue Adonai, siue Cœlestis, siue Sabaoth, siue quocūq; tandē nomine illi gaudēt appellare hūc mundū, præter quē nihil norint amplius. ac deinceps addit, nō referre etiāsi uulgato hoc apud Græcos nomine rerū omniū deus uocet̄ Iupiter, aut quopiā alio, uerbi gratia Indis usitato aut Aegyptijs. Respōdendū & ad hoc, præsentē disputationē de natura nominū altiorē esse et recōditiorē: utrū sicut placet Aristoteli, ꝓ libito imposita sint rebus uocabula: an ut Stoici malunt, ad imitationē primorū sonorū, ita ut elementales quædem literæ etymologias cōstituant, sicut Epicurus docet, à naturalibus rerū sonis hominibus uocabula earū desumentibus. Si igit̄ potuerimus in hac dissertatione proferre naturā nominū efficaciū, quorū aliquot utuntur Aegyptiorū sapientes, aut Persarum magi doctiores, aut Indicorū philosophorū uel Brachmanes uel Samanæi, atq; ita singularū gentiū: ualuerimusq; declarare, quòd etiā magia quæ uocatur, nō ut Epicurus & Aristoteles existimāt, res absurda sit, sed sicut eius periti demōstrant, cōsistēs quidē, admodū tamē paucis cognita: tum demū dicemus, nomē illud Sabaoth & Adonai, aliaq; apud Hebræos cū magna ueneratione tradita, nō uulgaribus istis & creatis rebus cōuenire, sed occultā quādā cōtinere theologiā quæ uniuersitatis opifici cōgruat. quapropter nomina hęc efficacia sūt, si ꝓnunciēt debita cōtextus serie. Alia quoq; Ægyptiaca lingua prolata dæmonū nomina suā quandā uim habent, rursusq; aliā alia linguæ Persicę: & sic apud singulas gentes certis destinata usibus. Atq; ita inuenietur, quemadmodū terrestres genij sortiti sunt diuersa loca, sic per singula proprijs earū gētiū illos appellari uocabulis. Ergo quisquis ingeniosius uel modicā his rebuscogitatiōnē impēderit, religiose cauebit ne aliena rebus aptet nomina, nequid tale sibi accidat, quale his q dei nomē per errorē tribuunt materiæ inanimæ: aut boni appellationē primæ causæ debitā, uirtutiq; & honesto, transferūt in cæcas diuitias, & in carniū, sanguinis, ossiumq; decentē proportionē, sanitatémue aut prosperā habitudinē, uel eam quę censet̄ generis nobilitas. Ac fortasse nō minus periculū fuerit, nomē dei aut boni deducere ad ea ad quæ nō oportet, q̄ in mysticis uerbis permutare nomina, & deteriora potioribus accōmodare, potiora deterioribus. Non dico ꝙ ad Iouis mentionē confestim intelli-

intelligitur Saturni & Opis filius, Iunonis uir, Neptuni frater, Mineruæ & Dianæ pater, filiæ suæ Proserpinę stuprator: aut Apollinis nomine auditur Latonę Iouisq́ filius, Dianæ frater, Mercurij germanus eodē patre prognatus, & quæcunq; alia produnt sapientes illi Celsi dogmatum parentes, prisciq́ Græcorum Theologi. Qua enim sorte Ioui obuenit ut sic nominetur, nec aliter? utq; pater eius sit Saturnus, Opis mater? idē censendum & de alijs qui habentur pro dijs. quod crimen temere imponendi uocabula non cadit in eos qui occulta quadam ratione Sabaoth ponunt pro deo, aut Adonai, aut reliquorum nominum aliquod. Qui autem potuerit de nominum secreta ratione philosophari, multa facile inueniet & de appellationibus angelorum dei, quorū alius Michael, alius Gabriel, alius Raphael nominat̄, nomine quisq; cōuenienti suo ministerio, ex uoluntate dei qui uniuersæ rerū naturæ præsidet. Ad huiusmodi de nominibus phisophiā pertinet noster quoq; Iesus, cuius nominis efficacia iam innumeri dęmones cōspecti sunt manifeste fugati ex arreptorū corporibus & animis. His addendū quod affirmant incantandi periti, eandem incantationem pronūciatam lingua sua propria efficere quod pollicetur: sin transferas eam in alias quascunq; uoces, euidēter uim suā perdere: adeò uis ea non in significationibus rerū, sed in ipsis uocū qualitatibus & proprietatibus inest, ad hæc uel illa efficax. Qua ratione defendimus etiā Christianos usq; ad mortem obstinatos in certaminibus, ne Ioui nomen dei tribuant, aut deū aliena lingua nominent. aut enim indefinitè utuntur hoc communi nomine Deus, aut cū additamento, uniuersorū cōditor, cœli terręq; creator. is misit ad humanū genus sapientes aliquot, quorū nomini adiunctū dei nomen, uim quandā apud homines exerit mirificā. Hoc loco & alia multa dici possent de nominibus, cōtra eos qui putāt nihil referre quomodo eis utamur. Nā si Plato est in admiratiōe quia scripsit in Philebo, Mihi Protarche non mediocris religio est circa deorū nomina: quoniā Philebus cū Socrate disserens Voluptatē deam uocauerat: quanto magis probāda est Christianorum pietas, qui rem indignam censent uocabulum aliquod poetarum fabulis celebratum accommodare conditori rerum omnium? Verùm de his in pręsentiarum satis iam dictum sit. nunc uideamus quo pacto Celsus omnia se nosse professus calumniam struat Iudæis, dicens eos uenerationem & cultum exhibere angelis, & uacare damnatis maleficisq; artibus, à Mose præceptore acceptis. Dicat iste qui nouit Iudæorum & Christianorū omnia. ubinam inuenit in Mosaicis literis à legislatore tradi cultum angelorum? aut quomodo maleficæ artes locum habēt apud Mosis discipulos, qui legerunt in eius lege: Incantatoribus non adhærebitis, ne ab eis polluamini? Deinde pollicetur se ostensurum quodo Iudęi per imperitiam decepti aberrauerint. qui si deprehendisset eorū in agnoscendo Iesu Christo imperitiā, natam ex prophetiarū neglectu, uerè potuisset errorē gentis coarguere. nunc cū nihil tale ne in mentē quidem ei uenerit, qui nō sunt errores Iudæorū existimat. Et pollicitus postea se dicturum de rebus Iudaicis, primò loquitur de seruatore nostro, ut duce generationis huius, qua Christiani reddimur, quē ait ante ualde paucos annos fuisse institutorē huius doctrinæ, à Christianis dei filiū habitū. De quo quantū ad hoc attinet, q ante paucos annos eum exortū ait, respondebimus: his ipsis annis quibus Iesu placuit disseminare uerbū suū, tantū effecisse, ut in multis huius nostri orbis regionibus mirificè affecerit non paucos Græcos & barbaros, sapientes et insensatos, ita ut ad mortē usq; decertarint ꝓ pietate Christiana, ne illū abnegarēt, id quod in nullo unq; alio dogmate factū narratur à scriptoribus: nec enim absq; fauore numinis fieri potuit. Equidē nō ut ad gratiā loquar, sed experientia doctus, ausim affirmare, ne corpora qdē ægrotorū sine ope diuina restitui sanitati pristinę. quod si quis etiā animas liberaret à uiciorū colluuie, libidinibus, iniquitatibus, contēptu numinis, & experimentū huius operis in centū (uerbi gratia) hominibus daret, certè nemo hūc uerisimiliter diceret absq; diuino auxilio, centū illis indidisse rationes tā ualidas ad liberandū à tot uicijs. hæc qui prudenter considerauerit, assentiet nihil inter homines in melius instaurari absq; deo. quāto magis inquirēti id apparebit in fidentibus Iesu domino, multis qui se uerbo eius dedūt pristinā uitæ rationē mutātibus: si animaduertat in quantis impuritatibus, in quātis iniquitatibus & & cupiditatibus fuerint singuli, priusquam decepti ut Celsus eiusq; similes blaterāt recepissent hāc doctrinā perniciosam

niciosam ut ipsis uidetur uitæ hominũ. tũ post eã receptã quãto æquiores sint redditi, grauiores, cõstantiores: adeò ut quidã ex ipsis amore eximiæ puritatis, et quo castiores ad cultũ diuinum accederent, ne cõcessa quidẽ & legitima utant̃ uenere. Hæc qui secũ reputauerit, intelliget Iesum ausum maiora humanis uiribus, et quod aggressus est effe cisse. Omnibus enim iã inde ab initio resistentibus quominus uerbũ eius per totũ orbẽ terrarũ spargeretur, suæ quibusq; ætatis regibus eorũq; tã militaribus q̃ ciuilibus magistratibus, deniq; omnibus quacunq; potestate præditis, & oppidatim populorũ præsidibus p̃fectisq; præsidiorũ, uicit dei uerbũ, quod sua natura opprimi se nõ patitur, inuictũq; permanet, itaq; tot aduersarijs perdomitis Græciã totã subegit, maiorẽq; partẽ barbariæ: traduxitq; ad pietatẽ innumeras animas. necesse aũt erat, quoniã ubiq; plures sunt idiotæ q̃ literati, in tãta multitudine manus uerbo dantiũ lõge plures esse illiteratos et rusticos q̃ eruditione spectabiles. Celsus uero nolens cõsiderare diuini uerbi benignitatẽ, nõ subtrahentẽ se ulli sub sole animæ, putat rẽ esse uulgarẽ & imperitorũ hominũ, quasi rudis & nequaquã exculta doctrina solis plebeijs & rudibus persuaserit. quãuis ne ipse quidẽ ait solos idiotas uerbo Iesu ad religionẽ adductos: fatet̃ enim multos in eis esse modestos, tẽperatos, prudentes, & ad allegorias intelligendas idoneos. Quoniã aũt ei libuit uti prosopopœia, quasi adolescẽti in rhetoris scholã tradito: inducitq; Iudæũ loquentẽ ad Iesum puerilia quædã & indigna philosophi canicie, age pro uirili & his examinatis, coarguamus eũ ne decorũ quidẽ personæ seruasse in Iudæi sermonibus. Facit eñ iã Iudæũ disserentẽ, reprehendentẽq; Iesum multis ut ipsi uidet̃ nominibus, et ante omnia q̃ finxisset se natũ è uirgine: ex p̃brat etiã ei q̃ è uico sit ortus Iudaico, et è fœmina indigena paupercula, uictũ parãte operis manuarijs, quã ait eiectã à marito fabro materiario, quasi deprehẽsam in adulterio. deinde narrat à uiro expulsam & ignominiose uagabundã edidisse Iesum partu clanculario. quodq; is p̃ inopia mercede seruire coactus in Ægypto, & ibi efficaces quasdam artes doctus quibus sibi placẽt Ægyptij, reuersus sit tãta potẽtia tumidus, propter quã p̃ deo haberi postulauerit. Mihi sanè q̃ nihil eorũ quę ab infidelibus obijciunt̃ possũ indiscussum sinere, rerũ principia scrutãti cõsentire hęc cũcta uident̃, ut merito iuxta uatũ oracula filius dei Iesus dictus sit. Hominibus eñ multũ cõfert genus ad illustrẽ famã & claritatẽ nominis, quando parẽtes eorũ potẽtes & p̃cellẽtes fuerint, amplius facultatib. p̃diti ad excolẽdũ ingeniũ filij, tũ patria magna & nobilis. quando uero aliquis omnia habẽs his cõtraria potest è tot obstaculis ad claritatẽ emergere, & commouere sui fama multitudinis animos, ac per totũ orbẽ diuersis rumoribus de se strepentẽ celebris fieri, an non merito demireris naturã huiusmodi ut generosam & magnificã, tãtaq; cõfidentia uersantẽ in negotijs arduis? In huiusmodi uirũ sicui libeat amplius inquirere, an nõ quæsiturus est quonam modo frugaliter & in paupertate educatus, nullisq; liberalibus disciplinis institutus, nec eloquentiæ candidatus artiumq; idonearũ ad flectendos concionibus populorũ animos & auditores demulcendos, aggressus sit profiteri se doctorẽ nouorum dogmatũ, introducta in humanũ genus doctrina destruente Iudæorũ placita, salua nihilominus prophetarũ autoritate, & conuellente Græcorũ leges cũ suis ritibus ac ceremonijs præterea quomodo talis, sic educatus, nihil magnũ ut obtrectatores fatentur doctus ab homine, talia de iudicio dei, deq; pœnis malorũ & bonorũ p̃mijs differere potuerit tanta admiratione, ut nõ solũ agreste uulgus & illiteratũ caperet, uerũ etiã nõ paucos è sapientioribus, qui possent penitus introspicere utilitatem doctrinæ summa specie non admodũ plausibilis? Apud Platonẽ Seriphius quidã Themistocli celeberrimo imperatori claritatẽ exprobrans, quasi nõ suapte uirtute partã, sed quòd patria illi contigisset urbs totius Grecię nobilissima, audijt à nõ ingrato Themistocle, & agnoscente patriã quoq; sibi cõtulisse aliquid ad gloriã: Nec ego si Seriphius fuissem tã celebris euasissem: nec si tibi Athenæ patria cõtigisset, fuisses Themistocles. Iesus uero noster, licet opprobret̃ ei patria uicus, isq; nõ grecanicus, nec alicuius gẽtis celebratę, infametur & ipse ut paupercule operarieq; filius, et tũ ob paupertatẽ relicta patria mercede famulatus in Ægypto, & ut ad præsens exẽplũ alludã, nõ solũ Seriphius natus è minima ignobilissimaq; insula, uerum etiam Seriphiorum ut ita dicam postremus, ualuit cõcutere totum terrarum orbem, non solum magis quàm Atheniensis Themistocles,

ſed magis etiam quàm Plato aut Pythagoras, uel ſapientum totius orbis quiuis alius, aut regum imperatorumq́;. Quis igitur, modo exactius rerum naturam cõtempletur, non obſtupeſcat eum eluctatum ex omnibus quæ poſſent officere gloriæ, & à tergo reliquiſſe omnes qui unquam fuere celebres: quamuis paucis hominum cõtigerit pluribus ſimul nominibus gloriam conſequi. Nam alius ſapientia, alius imperatorijs artibus, barbari uere nonnulli incantationũ potentia, & alij alijs rebus nõ multis admirationem ſibi parauerũt ac gloriam. hic aũt præter cætera mirãdus eſt ob ſapientiam, ob potentiam, ob imperandi ſcientiam. Non enim ut tyrannus ſubduxit ſecum alios à legum obedientia, nec ut latro manum aliquam ſuorum armauit cõtra homines, nec ut opulentus allexit obuios largitionibus, nec impoſtorũ more attraxit: ſed ut doctor diuinæ religionis & ſcientiæ, omniſq́; moralis diſciplinæ, quæ iuxta eã uiuentes deo cõciliare ualeat. Ac Themiſtocli quidem alijſue uiris illuſtribus ad gloriam tẽdentibus nulla fuerunt obſtacula. Huic uero præter iam dicta, quę poterãt obſcurare quantũuis generoſum animum, in crucem acto etiam mors in ſpeciem ignominioſa poterat omnem exiſtimationẽ adimere etiã antea comparatam, ut eius doctrina decepti quemadmodum uidetur aduerſarijs, confeſtim ab ea reſilirent ipſumq́; ceu impoſtorẽ damnarent. Nec minus mirandum quomodo diſcipulis eius non uiſa ut obtrectatores Ieſu dicunt reſurrectione, nec ullam ipſius diuinitatem expertis, in mentem uenerit, nõ timere talem exitum qualis præceptoris fuerat, intrepideq́; periculis ſe cõmittere, patrijsq́; relictis ex uoluntate Ieſu uacare prædicationi uerbi ab illo ſibi traditi. Arbitror enim neminem qui recte res examinet dicturũ hos elegiſſe uagam uitam prædicandæ Ieſu doctrinæ gratia, abſq́; uehementi fiducia quam eis magiſter indidit, non ſolum uiuendi iuxta ſuam diſciplinam, uerumetiam alios inflammandi ad uitæ rationem ſimilem, cum talis eſſet rerum ſtatus, ut capitale periculum præſto eſſet audenti nouare uulgo receptos ritus ubiq́; gentium, & omnes ueterum opinionum tenaces infenſos ſibi redderet. An non uidebant Ieſu diſcipuli, auſi non ſolum Iudæis ex prophetijs oſtendere, hunc eſſe deſignatum uatum oraculis: ſed reliquis quoq́; gentibus, quòd hic heri & nudiuſtertius crucifixus ſponte mortem pro humano genere ſubijt, ſimile quiddam his qui ſponte ſe morti deuouerunt ad aueruncandam graſſantem in ſua patria peſtilentiam, aut agri ſterilitatem, tempeſtatem'ue arcentem nauigationibus? ita enim natura comparatum uidetur occultis quibuſdam & indeprehenſibilibus rationibus, ut unius iuſti mors ſponte ſuſcepta pro ſalute populi auertat malorum dæmonum uim, ſæuientem peſtibus, ſterilitatibus, & tempeſtatibus. Reſpondeant igitur qui nolũt credere Ieſum pro humano genere in cruce mortuum, utrum abrogaturi ſint fidem etiã Græcorũ barbarorumq́; multis hiſtorijs, prodentibus de aliquot qui ultronea morte obita pro republica totos populos totaſq́; gẽtes liberarint à calamitatibus? an illa quidem facta ſunt, nec tamen eſt uериſimile, eum qui homo ſit habitus mortuum ut profligaretur magnus dæmon princeps cæterorum dæmonum, ſubiugator animarum omnium qui unquam in terris uiſi ſunt hominum? Hæc cũ animaduertiſſent Ieſu diſcipuli, aliaq́; his plura, quę par eſt illos didiciſſe ex arcanis cum magiſtro colloquijs, uirtute quoq́; quadã repletos, addidit eis robur audaciamq́; nõ uirgo illa poetica, ſed uere diuina ſapientia prudentiaq́;, ut illuſtres fierent apud omnes non Argiuos tantum, ſed Græcos quoq́; uniuerſos ſimul et barbaros, bonamq́; famã conſequerentur. Iam reuertamur ad Iudæi fictã perſonam, quæ narrat Ieſu matrem grauidam extruſam à ſponſo fabro lignario propter fidem coniugalem temeratam & pudicitiã: uideamusq́; an non cæci fuerint autores huius fabulæ de uirgine deprehenſa cum panthera in adulterio & à fabro repudiata: quæ omnia finxerant ut conuellerent miraculoſum conceptum de ſpiritu ſancto. quamuis poterant propter nouitatem rei mendacium obijcere, & non uel inuiti aſſentiri Ieſum nõ eſſe uulgari more natum ex coniugio, atq́; ita falſam fabulam ſupponere. nunc quia non fecerunt figmentum ſuum ueriſimile, ſed conceſſo non ex Ioſepho concepiſſe uirginem, mendacium ſuũ prodiderunt ijs qui norũt examinare fabulas. Nam quomodo probabile eſt eum qui tanta ſit auſus pro humano genere, dederitq́; quantum in ſe erat operam ut omnes Græci pariter & barbari metu iudicij diuini abſiſterent à uicijs, ſeq́; ad facienda quæ deo mundi fabricatori placent conuerterent,

terent,non mirandam habuisse natiuitatem.sed omnium iniquissimam ac turpissimã? Rogabo igitur Græcos,& in primis Celsum,siue cum Platone sentiat,seu nõ,certe adducentem platonica. Ergo is qui demittit animas in hominum corpora,ausurum tam multa,tamq; multos erudituram & reuocaturum à uiciorũ colluuie,detrusit in omnium turpissimam natiuitatem, ac ne per legitimas quidem nuptias in hominum uitam introduxit? An multo probabilius est (loquor nunc iuxta Pythagoram, Platonem, Empedoclem,quos sæpe Celsus nominat) unamquanq; animam occultis rationibus addictam corpori,addici pro præteritis suis moribus? Credibile igitur est hanc quoq; animam multis (ne si dicam omnibus præmature dicere uidear) utiliorem uitæ hominum, proficiscentem huc opus habuisse corpore præstanti, imò ex omnibus præcipuo. Nam si alia quidem anima secretis quibusdam rationibus indigna habita quæ indueretur omnino bruto corpori, nec tamen rationali digna, induitur portentosum corpus, ne perfecta ratione fruatur sic nata, minus caput habens quàm pro portione reliqui corporis: alia uero tale corpus accipit, ut paulo plus quàm illa sapiat: ac rursum alia maius minus'ue pro modo corporis non obsecundantis rationi: quid uetat esse aliquam animam quæ nouo & mirando more corpus assumat? quod commune quiddam cum hominibus habeat, ut possit cum eis degere, habeat etiam quiddã eximium, ut anima maneat immunis ab omni uicio. Quod si uera est physiognomicorum scientia,uel Zopyri,uel Loxi, uel Polemonis, uel cuiuslibet eorum qui hæc profitentur, quid mirum si omnes animæ habeant corpora sibi congrua? quapropter ei quæ nouo modo peregrinatura erat in uita & miracula factura,quî potuit contingere corpus ut opinatur Celsus exantherę atq; uirginis adulterio? oportebat enim ex huiusmodi coitu incesto potius insanum quẽpiam nasci & perniciosum hominibus magistrum intemperantiæ,iniusticiæ,reliquorumq; uiciorum,non temperantiæ,iusticiæ, uirtutumq; cæterarum. De hoc uero prophetæ olim prædixerunt nõ tacentes de prodigio,nasciturum ex uirgine qui ex re nomen habeat,quoniam eo nato deus erit cum hominibus. Hic apte obiecturum me puto fictæ Iudæi personæ prophetiam Esaiæ, promittentis nasciturum Emanuelem è uirgine: quam aut nesciuit Celsus quamuis omnia se nosse præfatus,aut si legit,data opera dissimulauit, ne imprudens nostram sententiam astrueret aduersam ipsius proposito. uerba prophetię sic habent.Et adiecit dominus loqui ad Achaz dicens: Pete tibi signum à domino deo tuo in profundum inferni, aut in excelsum supra. & dixit Achaz: non petam,& non tentabo dominum & dixit,Audite igitur domus Dauid. Nunquid parum est uobis molestos esse hominibus,& quomodo molesti estis domino? propterea dabit dominus ipse uobis signum. Ecce uirgo concipiet, & pariet filium, & uocabit nomen eius Emanuel, quod interpretatur nobiscum deus. Hanc prophetiam maliciose Celsum omisisse manifeste colligo,quòd cum alleget multa ex euangelio Matthæi,quale est illud de stella exorta in natiuitate Iesu,aliaq; miracula, huius nullam prorsus mentionem fecerit. Quod si Iudæus uocabula excutiens,neget scriptum ecce uirgo,sed ecce adolescentula,dicemus ibi legi uocem alma,quam septuaginta interpretes uerterunt uirginem,alij uero adolescentulam. ea ut aiunt etiã in deuteronomio legitur in significato uirginis in his uerbis. Quod si puellam uirginem desponsam uiro nactus homo in urbe concubuerit cũ ea,educentur ambo ad portam ciuitatis suę,lapidabunturq; & necabũtur:adolescentula ea ratione quòd non exclamarit in urbe: homo ea ratione quòd humiliarit uxorem proximi sui, & deinceps. Quod si in campo nactus homo mulierem desponsam per uim stuprauerit, necabitis hominem solum qui cum ea concubuit, adolescentulę uero nihil facietis. non est adolescentulæ peccatum capitale. Sed ne uideamur ex hebraica prophetiæ uoce non intelligentibus polliceri eum de cuius natiuitate dictum est,Nobiscum deus: age ex ipsis uerbis consideremus sententiam.Dominus scribitur dixisse ad Achaz: Pete tibi signum à domino deo tuo in profundum uel in altum. ac mox subijcitur signum quod datur: Ecce uirgo in utero habebit & pariet filium. quale autem signum esset adolescentulam non uirginẽ parere? Et utri magis conuenit gignere Emanuelem,quod est nobiscum deus:mulieri ne coitũ passæ & more fœminarum grauidæ: an puræ ac castæ uirgini? certe hanc decet parere talẽ prolẽ, qua nata di

Matth. 1

Esa. 7

Deut. 22

catur nobiscum deus. Quod si Iudæus pergat hærere uerbis dicens ad Achaz dictum: pete tibi signum à domino deo tuo: rogabimus quis fuerit natus Achaz temporibus, de cuius natiuitate dicatur Emanuel, quod est nobiscum deus. nam si nullus inuenie-
Rom. 1 tur, manifestum est id quod ad Achaz dictum est, promissum esse Domui Dauidis, eo quod scriptum sit ex semine Dauidis natum seruatorem iuxta carnem. Quin & signū ipsum in profundum & in altum dicitur, quoniam qui descendit, ipse est qui & ascendit super omnes cœlos, ut impleret omnia. Hæc autem mihi dicuntur ad Iudæum qui agnoscit prophetiam. Respondeat & Celsus aut aliquis eius sodalium, qua mente propheta de futuris hæc aliáue prædicat quæ scripta sunt in prophetijs, præsaga ne futurorum an non? nam si præscia futurorum, diuinum spiritum habebant prophetæ. sin futurorum ignara, proferat nobis unum aliquem qui temere uaticinari ausus, in admiratione apud Iudæos cum suis prophetijs fuerit. Et quando quidem semel in prophetarum mentionem incidimus, non solis Iudæis, qui credunt prophetas afflatos fuisse diuino spiritu, erunt utilia quæ inde proferemus, uerum gentibus quoque: quibus dicimus admittendum necessario etiam Iudæos habuisse suos prophetas, siquidem continendi erant in datis sibi legibus, & in accepta fide creatoris, ne à lege deficerent ad gentium deos. eam necessitatem sic demonstrabimus. Gentes sicut scriptum est in ipsa Iudæorum lege oraculis attendent & uaticinijs. populo uero illi dictum est: tibi autem non sic tradidit dominus deus tuus, ac mox subijcit illud: Prophetā ex fratribus tuis suscitabit tibi dominus deus tuus. Ergo gētibus cognitionē futurorū petentibus ex oraculis, auspicijs, augurijs, uentriloquis, aruspicibus, Chaldæis genethliacis, quæ artes omnes apud Iudæos sunt uetitæ, si ipsi nullum solatium habuissent è futurorum præscientia, certe impulsi humana quadam futura cognoscendi libidine contempsissent res suas ut nihil diuinum in se habētes, nec alium post Mosen prophetam recepissent, nec sermones eorum mandassent literis transfugissentque ad oracula gentium, aut ipsi conati fuissent apud se simile aliquod instituere. Quamobrem nihil absurdi est etiam de fortuitis quibusdam prophetas eius gentis respondere solitos, quo satisfacerent talium rerum cognoscendarum cupidis, sicut Samuelem de asinis perditis, & de morbo regij pueri illum de quo in tertio libro Regnorū scriptū est. alioquin quomodo potuissent ij qui legi Iudaicæ patrocinabantur increpare aliquem uolentem idolorum oracula consu-
4. Reg. 1 lere, sicut legitur Helias Ochoziam increpans: An eo quòd non sit deus in Israel, uos itis in Baal ad consulendum Myiæum deum Acaronitarum? Mihi sanè uidetur bene comparatum fuisse, non tantum quòd nasciturus è uirgine seruator noster, uerum etiā quòd prophetæ Iudæis dati sint, qui prædicerent de futuris non solum illa uniuersalia, de Christo, de regnis mundanis, de futuris Israelitarū casibus, de credituris seruatori gentibus, & alijs multis quæ ad illum pertinent: sed de priuatis quoque negotijs, sicut
1. Reg. 9 de perditis asinis à Cis requisitis, de morbo quo ægrotauit filius regis Israel, aut siquid aliud tale in scripturis habetur. Præterea dicendum ad Græcos non credentes Iesum natum è uirgine, mundi opificē in animantium genitura tam uaria satis declarasse, potuisse si libuisset in unoquoque animali quod in alijs fecerit, atque etiam in homine. reperiuntur autem inter animantes quædam fœminæ quæ maris cōgressum prorsus nesciunt, sicut produnt de uulturibus ij qui scripserunt de naturis animalium, nihilo minus hoc animal perpetuat successionem sui generis. Quid igitur mirum si uolens deus diuinum quendam magistrum generi hominum mittere, fecit ut uice proseminationis quæ fit ex congressu maris & fœminæ, alia quadam ratione consuleretur futuro partui? quando etiam ipsi Græci fatentur non omnes homines prognatos ex mare ac fœmina. Si enim factus est mūdus sicut multis etiā Græcorum placet, necesse est primos non ex coitu esse natos, sed ex terra, in qua infuerit ratio seminis: quod arbitror incredibilius, quàm Iesum dimidia ex parte natum more hominum. Nec absurdum fuerit cū Græcis agentes græcas afferre Historias, ne uideamur soli habere hanc historiam mirificam. Libuit enim quibusdam non in priscis & heroicis historijs, sed quæ heri & nudiustertius gesta continent, referre tanquam rem possibilem, Platonem quoque natum ex matre Amphictyone, uetita cum Aristone marito cōgredi priusquam partum ederet satum ex Apolline. Sed hæc meræ sunt fabulæ fictæ in eius uiri gratiam, qui multorum

torum existimatione sapientia præcelluit cæteros, eoq; à diuiniori quodam semine creditus est traxisse originem, quasi hoc natura humana superiorem deceat. Et quoniam Celsus inducit Iudæum alloquentem Iesum, & cauillis ludentem in fictam ut putat natiuitatem eius ex uirgine, mutuatam à Græcorum fabulis de Danae, Melanippe, Auge, Antiope: dicendum hæc uerba congruere fabulæ, non ei qui pollicita præstare studeat. Post hæc decerpens ex euangelio secundum Matthæum historiam de profectione Iesu in Ægyptum, non credit miraculis quæ ibi referuntur de Iosepho angeli oraculo monito, nec inquirit num quid tectius significetur per migrationem Iesu in Ægyptum ex Iudæa: sed fingit quiddam aliud, assentiens quodammodo mirificis uirtutibus quas Iesus exeruit, quibus multi inducti sunt ut eum tanquam Christum sequerentur, conatus tamen eas calumniari, quasi magicis artibus non diuina ui editas. ait enim eum clam educatum, & in Ægypto mercede famulatum, peritum mirificarum eius gentis artium inde reuersum, quibus fretus pro deo se haberi passus sit. Ego uero non intelligo quomodo magus potuisset dare operam ut persuaderet unumquenq; ita suas actiones moderari, ac si redditurus esset earum ratione deo iudici: atq; ita suos discipulos instituere, quibus erat usurus ministris doctrinę suę. Vtrū igitur & discipuli eisdem instructi uirtutibus capiebant auditores, an absq; miraculis? Sed absurdum fuerit dicere nulla eos factitasse miracula, contentos doctrina cui crediderant ipsi nullis suffultæ dialecticis rationibus sapientiæ græcanicæ, atq; ita temere aggressos nouum docendi modum quocunq; uenirent gentium alioquin. Qua fiducia fuissent ausi noua re omnia? quod si patrabant ipsi quoq; prodigia, quomodo probabile est magos se exposuisse tot periculis, interdicentes usum magicarum artium? Superuacaneum uidetur responderi uerbis quæ nihil docent, & tantummodo uituperant: An, inquit, pulchra erat Iesu mater, & ut pulchram eam deus cōplexu suo dignatus est, cuius natura non fert amorem corruptibilis corporis, ac ne conueniens quidem erat capi deum amore puellæ nec fortunatæ nec regiæ, ut quæ uix erat nota uiciniæ suæ addit illudens, exosam eam & eiectam à fabro lignario nec credulitate sua seruatam nec diuina potentia. Ergo, inquit, nihil hæc ad regnum dei attinent. Quid hæc differunt à compitalibus conuicijs nihil serium habentibus? Deinde quod è Matthæo, aut etiam reliquis euangelistis desumpsit, de columba quæ deuolauit in seruatorē à Ioanne baptizatū, calumniari conatur ut rem ficticiā: et probè exagitata ut ipsi uidetur narratione de natiuitate seruatoris nostri ex uirgine, nō persequitur ordine sequētia, quādo nihil ordinatū habet furor & odium, sed his affectibus occupati conuicijs appetunt quos prosequuntur odio, non permissi considerate atque ordine accusationem texere. nam si ordo placuisset, sumpto euangelio accusationem exorsus, post primam historiam arreptā transisset deinceps ad secundam, itaque ita ad reliquas. nunc uero post natiuitatem ex uirgine Celsus iste qui se scire iactat nostra omnia, spiritum sanctū accusat specie columbæ conspectum in baptismate. post hæc calumniatur prophetias de seruatoris aduentu. deinde retroflectit cursum ad narrationem de stella quæ mox post Iesu natiuitatem scripta est, & ad magos qui ab oriente uenerūt adoraturi puerum: qualia multa & ipse obseruando reperire potes confuse à Celso posita toto eius uolumine, ut à scientibus seruare ordinem & quærere, uel ex hoc conuincatur arroganter & confidenter fecisse libro suo Veri sermonis titulum, quod nemo unquam fecit è doctis philosophis. Nam Plato negat prudentis esse de talibus rebus asseuerare aut obscurioribus. Chrysippus item sæpenumero expositis quibus ipse moueretur rationibus, relegat nos ad alios, si forte possimus inuenire aliquos differentes eo melius. At iste & his & cæteris Græcis sapientia, ubiq; sui similis, sicut professus est se nosse omnia, sic librum suum inscripsit uerum sermonem. Sed ne uideamur non habentes quod respondeamus de industria transilire ipsius capitula, decreuimus singula obiecta ab eo confutare pro uiribus, habita ratione non naturalis seriei rerum & consequentiæ, sed ordinis qui in ipsius libro scriptus est. Ergo age uideamus quid dicat, dum calumniatur spiritum sanctum uisum à seruatore in columbæ specie. adhuc autem loquitur ex persona Iudæi, apud quem fatemur & agnoscimus Iesum nostrum esse dominum. Lauanti inquit tibi apud Ioannē ais aduolasse spectrum auis ex aere. Deinde pergit scitari Celsi Iudæus: quis hanc uisionem

Matth. 2

Matth. 3

nem uidit testis qui fide dignus sit? quis audiuit uocem è cœlo adoptantem te deo filium? præter te unum & alterum quempiam ex socijs tibi sceleris pariter atque supplicij priusquam defensionem aggrediamur dicendum, fermè omnium narrationum, etiamsi ueræ sint, uelle asserere ueritatem & opinioni infigere, esse rem perdifficilem, & quibusdam impossibilem. Finge enim aliquem negare unquam fuisse bellum troianum, præsertim cum quædam ei narrationi admixta sint impossibilia, de Achille marinę deæ filio & hominis Pelei, de Iouis Sarpedone, Martis Ascalapho & Ialmeno, Ænea Veneris, quomodo astruemus talia si urgeamur figmentis manifestarijs? quãuis iam inualuerit opinio reuera bellum gessisse Græcos cũ Troianis ad Ilium. Fac alium non credere de Iocasta & Oedipode communibusq; liberis Eteocle ac Polinice propter insertam narrationi Sphingen semipuellam, quomodo hoc demonstrabimus? idem sentiendum de Epigonis ut uocantur, horum sociorumq; filijs, etiamsi ea narratio caret figmentis similibus, deq; profectione in Peloponesum filiorum Herculis, cæterisq; innumeris, attamen candidus & circumspectus lector etiam illa rectè dijudicabit, quibusdam assentietur, in alijs figmentum olentibus scrutabitur sensum Tropologicum, rursum alijs fidem abrogabit ut scriptis ad gratiam. Hæc præfati sumus non uocantes quemuis ad nudam fidem Euangelicæ de Iesu historiæ, sed præmonentes opus esse lectori prudentia diligentiq; examine, & ut ita loquar introductione quadam in consilium eorum qui eam conscripserunt, ut inueniatur quo sensu quidque scriptũ sit. Primum igitur dicemus, si is qui non credit spiritum sanctum apparuisse in columbę specie fuisset Epicureus aut Democritius Peripateticus'ue, locum utcunq; habuisset, quæ illi tribuitur oratio. nunc ne hoc quidem sapientissimus iste Celsus animaduertit, affingere se hæc uerba Iudæo, qui multa credit in propheticis literis incredibiliora quàm sit hæc columbinæ speciei uisio. Facile enim aliquis dixerit Iudæo difficilem se præbenti ad credendam uisionem, & pro figmento eam habenti. Tu uero bone uir unde mihi potes ostendere quid locutus sit Adamo deus aut Eua, quid Caino, Noe, Abrahamo, Isaaco, Iacobo, quorum omnium cum deo colloquia habentur in scripturis. Et ut historiam proferam huic præsenti similem, dicerem Iudæo, certe tuus Ezechiel sic scribit: Aperti sunt cœli, & uidi uisionem dei. Quam enarrans subijcit, Hæc uisio similitudinis gloriæ domini: & dixit ad me. Nam si falsa sunt quæ de Iesu scribũtur, quandoquidem ut putas nõ possumus euidẽter eorum ueritatem approbare, quòd ab ipso solo uisa sint & audita, & ut tibi uideris obseruasse, ab uno ex supplicij socijs, quin potius dicimus Ezechielẽ portenta fingere dum sic loquitur: Aperti sunt cœli, & quę sequuntur. Esaias quoq; dum ait: Vidi dominum Sabaoth sedẽtem super Thronum excelsum & eleuatũ, & Seraphin circum hunc stantia: sex alæ uni, & sex alæ alteri: & quę sequuntur: unde scis eum uere hæc uidisse? Nimirum credis Iudęe his ut indubitatis et à diuino spiritu proditis, eaq; prophetam non uidisse solum, uerum & mandasse literis. Quis igit̃ fide dignior, Ezechiel'ne dicẽs apertos sibi cœlos, uocẽq; se audisse: uel Esaias scribens uisum à se dominum Sabaoth in throno sedentem excelso & eleuato: an Iesus? Illorum certe nullum simile opus reperitur. Iesu uero uirtutes non eo tantum tempore uiguerunt quo in corpore uersatus est in terris, sed nunc quæ eius potentia est efficax ad conuertendos & corrigendos quotquot deo credũt per illũ. Hæc enim ipsius uirtute fieri uel inde manifestũ est, q cum queratur de defectu operariorũ ad messem animarũ, tantũ segetũ demessarũ undiq; conuehatur & cõportet̃ in areas ecclesię dei. Atq; hęc ad Iudęũ dico, nõ fidẽ detrahẽs cũ sim Christianus Ezechieli & Esaię, sed per ea quę ambo ex æquo credimus pudorẽ incutiens ei: quandoquidẽ hic multo dignior est cui credat̃ dicẽti sibi uisas huiusmodi uisiões, quas ꝓbabile est illũ discipulis denarrasse postea, simulq; uocẽ quã audierat. Aliquis tamẽ fortasse diceret nõ oẽs Iesu narrãte audisse quę scripserũt, de colũbę specie, deq; uoce missa cœlitus: sed spiritũ q Mosem docuit superiorũ ætatũ historiã à cõdito mũdo usq; ad Abrahamũ autorẽ eius generis, hũc ipsum etiã euãgelistas docuisse miraculũ quod in baptismatis Iesu tempus incidit. Cæterũ cui contigit donum sapientiæ, etiã causam reddet apertionis cœlorũ, & quid sibi uelit columbæ species, cur'ue in hac potissimũ spiritus sanctus Iesu apparuerit: quibus de rebus disserere nũc nõ est propositum. Agimus enim cũ Celso & ostẽdimus eũ parum

Ezech. 1
Esa. 6

parum apte affingere orationem Iudæo, quasi non credat hoc, cum credat multo difficiliora. Equidem memini me olim in quadam disputatione cum Iudæorum sapientibus in multorum præsentia his uerbis usum: Dicite mihi ô uos cum duo uersati sint inter homines, de quibus incredibilia quædam traduntur & humanam naturam excedentia, uester inquam legislator Moses qui de se ipse scripsit: & Iesus noster magister, qui nullum de seipso scriptum reliquit, sed discipulorum suorum in euāgelijs de se habet testimonium: quæ ratio postulat ut credatur, Mosen uera prodere, quamuis ut magum & præstigiatorem calumniētur Ægyptij: Iesu uero non credatur propter uestras accusationes, ambo enim nituntur testimonio gentium: Moses quidem Iudæorum: Christiani uero non negātes Mosis prophetiam, etiam inde Iesum approbant, eoq; facilius uera esse credunt quæ ab eius discipulis scripta sunt miracula. Iam si rationem à nobis poscitis de Iesu, prius uos de Mose qui præcessit illum reddite, ac tum demū de Iesu reddemus nos quoque. uobis uero tergiuersantibus & probationes detrectantibus, referemus par pari, quod in præsentiarū nobis sufficit, nihilominus fassi estis nullas uos de Mose probationes habere. at uos audite nostras de Iesu, desumptas è lege atque prophetis & quod magis mirū est, ex demonstrationibus de Iesu quæ habent in lege prophetisq;, ostendit Mosen & prophetas fuisse dei prophetas. plena est aūt lex, pleni prophetæ miraculis similibus huic quod scriptū est de colūba & uoce missa cœlitus: Significatum porro arbitror sanctum spiritum per columbæ speciem, idq; colligo ex Iesu miraculis, quibus Celsus struit calumniam, asserēs ab eo facta Ægyptiacis artibus. nec ex ijs solis sumam argumentum, uerūetiam ut par est, ex his quæ patrauerūt Iesu Apostoli. non enim illi sine uirtutibus & miraculis mouissent auditores nouæ doctrinæ ut relictis institutis patrijs reciperent eorum doctrinam. receptamq; usq; ad mortem tuerentur cōtemptis omnibus periculis. Quin & hodie uestigia spiritus illius sancti nisi columbæ specie seruantur apud Christianos. excantant dæmonia, multas sanationes perficiunt. præuident uoluntate dei futura. Irrideat licet Celsus quod dicetur, aut introductus ab eo Iudæus, dicetur tamen: multos penè inuitos attractos esse ad Christianam religionem, spiritu quodam repente mutante intellectum eorum. ut pro uerbo exoso ad id temporis nō cunctarentur mortem oppetere, post uisiones oblatas ipsis uel dormientib. uel uigilantibus. multa enim talia uidimus, quæ si memoraremus duntaxat gesta in nostra præsentia, cachinnum tollerent infideles, rati nos quoque, sicut illos de quibus male suspicantur, fingere. Testis autem est deus nostræ conscientiæ, conari me non falsis narratiunculis, sed uarijs exemplis commendare diuinam Iesu doctrinā. Et quoniā Iudæus est is qui in dubiū reuocat quod de spiritu sancto in Iesum specie columbæ delapso scriptum est, merito diceretur ei: heus tu, quis apud Esaiam sic loquitur: καὶ νῦν κύριος ἀπέστειλέ με καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ quæ Græca uerba cum ambiguum sensum habeant, utrum pater & sanctus spiritus miserint Iesum, an pater miserit Christum & sanctum spiritum, posterior est uerus, nempe post seruatorem missus est spiritus sanctus. ut compleretur quod à propheta dictum est. quam prophetiam completam esse oportebat nosse & posteros. ideoq; Iesu discipuli retulerunt hoc factum in literas. Hic uellem Iudæum, cuius personam Celsus inducit, monitū, quando non inficiatur Iesum à Ioanne baptizatum, mentionem Ioannis in peccatorum remissionem baptizantis facere scriptorem qui mox secutus est Ioannis & Iesu tempora: nam Iosephus in decimooctauo Antiquitatum testatur Ioānem fuisse Baptistam, expiationem que baptizatis esse pollicitum. Idem quamuis Iesum parum agnoscens pro Christo, dum quærit causam Hierosolymorum excidij, templiq; demolitionis cum debuisset dicere id accidisse propter eius populi contra Iesum insidias, quia Christum à prophetis promissum interemissent, quasi inuitus haud procul à ueritate discedens, ait hæc cōtigisse Iudæis in ultionem Iacobi cognomento Iusti, fratris Iesu qui dicitur Christus, quia iustissimum hominem occiderant. Hunc Iacobum germanus Iesu discipulus Paulus ait à se uisum ut fratrem domini. nō tam ob sanguinis cognationem communemq; ipsorum educationem, quàm ob mores & doctrinam. Ergo si propter Iacobum dicit accidisse Iudæis desolationem, Hierusalem, an non probabilius est propter Iesum Christum id contigisse, cuius diuinitatis testes extant tot hominum exemptorum è uicio-

Esa. 48

rum colluuie ecclesia, opificióque suo hærentium, & cuncta referentium ad illius placitum. Sed etiamsi Iudæus nihil pro Ezechiele ac Esaia respondeat, cum quibus commune nobis est quod de apertis Iesu seruatori cœlis & uoce inde missa legitur, quando uterque atque etiam alij prophetę similia memorant: nos certe rem hãc pro uirili cõfirmabimus rationibus, dicentes quemadmodum in somnis creditur multis obuersatas uisiones diuinas, uel palam uel per ænigmata præmonentes de quibusdam futuris ad uitam pertinentibus, idque confessum est apud omnes qui admittunt prouidentiam: ita consentaneum esse uim illam quæ format intellectum in somnis, uigilanti quoque posse easdem formas imprimere ad ipsius utilitatem, aut eorum qui uisionem audituri sunt: & quemadmodum in somnis uidemur nobis audire pulsato sensu auditus oculisque cernere, cum interim nec auditus nec oculi corporis tangantur, sed intellectus sic afficiatur: ita nihil absurdi fuerit idem accidisse prophetis, quoties legimus eos uidisse quædam fidem excedentia, aut audiuisse uerba domini, aut spectasse cœlos apertos. Equidem nõ opinor sensibile hoc cœlum apertum fuisse, eiusque corpus diuisum ut talia scriberet Ezechiel. Quid si etiam de seruatore idem intelligatur prudẽter accipiendo uerba euangelica? quamuis id non careat offendiculo simpliciorum, qui præ nimia simplicitate commouent mundum, scindẽtes tam uastum corpus idque unitum cœli totius. Qui uero profundius scrutatur res huiusmodi, dicet quòd cum sit generalis quidã sensus diuinus ut scriptura nominat, quem solus uir beatus inuenit, sicut Solomon inquit: Et sensum diuinũ inuenies: cumque sint species huius sensus uisiones aptę ad cernẽdas res incorporeas, ut Cherubin & Seraphin, & auditiones capaces uocũ non in aere substantiã habentum, & gustatus quo panis uiuus percipitur qui de cœlis descẽdit uitam mundo conferens: similiter odoratus olfaciens odores illos iuxta quos Paulus ait se esse, Christi suauiolentiam deo, tactus quoque iuxta quẽ Ioannes ait se manibus palpasse
1.Ioan.1 de uerbo uitæ: beati prophetæ diuino sensu inuento iã audientes uidentesque diuinę & gustantes similiter atque olfacientes insensili (ut ita loquar) sensu, attingentesque uerbũ cum fide, ut ex eo defluxus quidam manaret in ipsos sanitatẽ conferens, sic uidebant quæ scribunt se uidisse, audiebantque quæ se dicant audisse, aliaque similia patiebant, quẽadmodũ scribunt se comedisse initiũ libri sibi oblati. Eodem pacto & Isaac olfecit odo-
Gen.26 rem diuinioris amictus filij sui, sicut agri pleni quẽ benedixit dominus. Similiter etiã iuxta intellectũ magis quàm sensum Iesus leprosum attigit, ut eũ purificaret opinione mea dupliciter, liberatũ nõ solũ ut uulgus audit à sensibili lepra per tactũ sensibilẽ, sed & ab
Ioan.1 alia per tactũ uerè diuinũ. Itaque Ioannes sic testatus est, Vidi spiritũ descendentẽ quasi columbã è cœlo, & mãsit super eũ, & ego nesciebã eũ, sed q misit me ad baptizandum aqua ille mihi dixit: Super quẽ uideris spiritum descẽdentem & manentẽ super eũ, hic est qui baptizat in spiritu sancto. Et ego uidi & testimoniũ perhibui, hunc esse filiũ dei. Et Iesu quidẽ aperti sunt cœli nemine, quantũ è scriptura colligi potest, pręter Ioannẽ uidente apertos. Seruator aũt discipulus prædixit futurum ut cœlũ aperiretur ipsis in-
Ibidem. spectantibus. Amen amen, inquit, dico uobis, uidebitis cœlũ apertum, & angelos dei ascendentes & descendẽtes super filium hominis. Sic & Paulus raptus est in tertiũ cœlum, quod prius apertũ uiderat, quoniã erat Iesu discipulus. cæterũ illa eius uerba: siue in corpore nõ noui, siue extra corpus nõ noui, deus nouit, interpretari non est presentis tẽporis, illud addã, dum Celsus putat Iesum de se narrasse uisionẽ de cœlis apertis & spiritu sancto in ipsum delapso specie columbę apud Iordanẽ, cum nusquam scriptura tradat ipsum hoc de se prædicasse: non intelligere uirũ egregium, quàm nõ conueniat ei qui discipulis interdixit necui proderent uisionem in monte factam de resurrectione à mortuis, iactare apud illos id quod apud Iordanẽ uisum est & auditum Ioanni. Id uidere est in Iesu moribus, ubique paruifacientis quæ ipse de semet prædicat, eoque dicen-
Ioan.5 tis: Et si ipse de me ipso dixero, testimonium meum non est uerum. atque ita semota omni iactãtia, quia malebat operibus declarare Christum se esse quàm uerbis, Iudęi sic eũ alloquuntur. Si tu es Christus dic nobis liberè. Quoniam autem apud Celsum Iudæus est, qui loquens de uisione spiritus sancti in columbæ specie, sic Iesum alloquitur: nisi quòd tu ais, unicum testem adducens è socijs tui supplicij, necesse est ostendere quàm hoc quoque inepte affictum sit personæ Iudæi. nec enim Iudæi Ioannem cum Iesu coniungũt

fungunt, aut eorum supplicia. ergo & hic arguitur iactator iste cognitionis omnium, nesciuisse quænam uerba essent affingenda Iudæi personæ sermonem habentis ad Iesum. Post hæc nescio quo pacto id quo præcipue commendatur Iesus, nimirum recepta Iudæis prophetarũ uaticinia, Mosis & sequentium aut etiam præcedentiũ, uelut data opera transilit, dubio procul non habens quod respondeat, sicut nec Iudæi habent, omnesq; sectæ nostro Iesu reclamantiũ, negantiumq; prædictũ à prophetis eius aduẽtum. aut fortasse nulla sciuit de Iesu oracula. alioquin oppugnãs illud Christianorũ dictũ, multos prophetas prædixisse aduentũ seruatoris, nõ tribuisset Iudæi personæ uerba, quæ Samaritæ magis aut Sadducæo cõgruãt: neq; ficta ista Iudęi persona sic loqueretur. Meus uero propheta olim Hierosolymis cecinit, uenturũ dei filium piorum iudicẽ, iniustorum punitorẽ. non enim unicus propheta de Christo uaticinatus est: aut si Samaritæ uel Sadducęi, qui solos Mosis libros recipiũt, dicant in illis prophetatum de Christo, at nequaq; Hierosolymis, cuius urbis ne nomẽ quidẽ erat Mosis tẽpore, edita est ea prophetia. Optandũ igitur ut oẽs uerbi accusatores in tãta sint ignorãtia, non solũ rerum, sed & nudarum literarũ scripturæ: atq; ita religionẽ Christianã accusent, ut ne mediocrẽ quidem persuadendi uim eorũ sermo habeat, quæ possit uel parũ fundatos & ad tẽpus credulos auertere nõ dico à fide sed ab exiguitate fidei. Cæterũ Iudęus nunq; fateretur prophetã aliquẽ prædixisse uenturũ dei filiũ. hoc prædicũt, uenturũ Christũ dei: & quoties nobiscũ disputãt, statim quærunt de dei filio, quasi nusq; apud prophetas inueniat quicq; huiusmodi. Nec tñ dicimus non prædictũ à ꝓphetis de filio dei, sed personę Iudæi hoc negantis nõ apte afficta illa uerba: Meus propheta olim Hierosolymis dixit uenturũ dei filium. Deinde ac si solũ hoc prophetatũ fuisset, piorũ fore iudicẽ & iniustorũ punitorẽ, nihil de loco natiuitatis, nõ de supplicio quo afficiẽdus esset à Iudęis, nõ de resurrectione ipsius, nõ de patrandis per eũ miraculis: quî magis, inquit, in te hæc prophetia cõpetit, q; in alios innumeros qui fuere posteriorib. seculis? Tum nescio quõ uolens ostendere & alios affectasse hanc opinionẽ, quasi de ipsis prophetatũ sit, ait alios fanaticos, alios fastu inflatos iactasse iã uenisse dei filiũ cœlitus, nihil enim constat apud Iudæos factũ. Primũ igitur respondendum est, multos prophetas uarijs modis prædixisse de Christo, alios per ænigmata, alios per allegorias alijs'ue modis, quosdã etiã apertis uerbis. Et qm̃ in sequentibus faciẽs Iudæũ ad eos qui ex populo crediderũt loquentẽ, ait prophetias quæ ad hũc referunt, posse alijs etiã accommodari negotijs, malitiose hoc dicens, paucas è multis exponemus, quas qui uolet conet argumentis necessarijs subuertere, et ad fidẽ accurrẽtes auertere. Certe de loco natiuitatis eius dictum est, proditurũ è Bethlehẽ ꝗ futurus sit princeps, his uerbis: Et tu Bethlehẽ domus Ephrata, nõ minima es ut sis in milib. Iuda. ex te mihi prodibit qui euadat in principẽ Israelitarũ, & ingressus eius à principio dierum seculi. *Mich. 5* Hæc prophetia nemini quadrat fanaticorum, qui ut Celsi Iudæus loquit, dicunt se uenisse cœlitus, nisi quis se approbet è Bethlehem, uel ut alius diceret à Bethlehẽ, uenisseq; ut ductor fiat populi. De Iesu uero in Bethlehẽ natiuitate si quis uult post Michęę ꝓphetiã, postq; scriptã in euangelijs à Iesu discipulis historiã & aliunde fieri certior, cõsideret ꝙ iuxta euãgeliçã de natiuitate ipsius historiã ostendit apud Bethlehem spelũca ubi natus est, & in ea spelunca præsepe ubi fascijs obuolutus est. tum, ꝙ ostentatur, celebratũ est etiam in locis infidelium, in ea ipsa spelunca natum esse Iesum qui à Christianis adoratur. Equidem opinor ante Christi aduentum pontifices scribasq; populi propter manifestam prophetiam palam docuisse, Christum nasciturum esse in Bethlehẽ, adeò ut sermo is uulgatus sit inter Iudæos. Vnde scriptum est etiam Herodem scitantem ex pontificibus atq; scribis populi, audisse ab eis, Christum in Bethlehẽ Iudææ nasciturum, quæ fuit Dauidis patria. Præterea habet in euangelio secundũ Ioannẽ, Iudæos dixisse Christũ nasciturum in Bethlehẽ, unde Dauid quoq; prodierat. Cæterũ post Christi aduentũ quibus curæ erat modis omnibus hãc de ipso opinionẽ tollere è populo, qđ iam dudũ à ꝓphetis prædictũ esset de eius natiuitate, illã doctrinã sustulerũt è medio, ut agnoscas planè illorũ germanos, ꝗ militib. monumẽti custodib. et resurrectiõis cõscijs suaserunt dicere: Discipuli eius nobis dormientib. noctu furati sunt eũ: polliciti eis si res deferretur ad præsidẽ, effecturos se ut securi sint. Molesta enim res est cõten-

 tio, de-

tio, destinataque uoluntas resistendi etiam manifestis, pudore discedendi à consuetis opinionibus, quibus iam imbuta est anima: nec ab ullis consuetudinibus homo difficilius diuellitur, quàm ab ijs quæ ad opiniones pertinent: quamuis & alia ęgre negliguntur quibus assueueris, ut domus, urbes, uici: ac ne hominum quidem familiarium facile relinquimus consuetudinem. Quo factum est tunc quoque ut Iudæorum uulgus resisteret manifestis prophetijs miraculisque quę per Iesum facta leguntur. Quòd autem ita natura comparatum sit, liquet considerantibus, quàm peruicaces sint homines in retinendis patrijs traditionibus, quibus semel occupati sunt, etiamsi sint turpissimę. itaque non cito persuaderes Ægyptio contemptum religionis acceptæ à maioribus, ne deum putet aliquod brutum animal, ne'ue gustum eius carnium magis quàm mortem horreat. Sicui uero prolixius hāc de Bethlehem prophetiam excussisse uidebimur, putamus id factum necessario, dum eis respondemus qui forte dicturi erant: si tam manifestæ fuerunt de Iesu apud Iudæos prophetiæ, quid ita post aduentum eius non assenserunt eius doctrinæ, & transtulerunt se ad commonstratam ab illo uiuendi rationem? Nobis uero fidelibus nemo tale quicquam opprobrare queat, cum uideat non aspernādos sermones de in Iesum fide prędicari ab eius doctrinę professoribus. Quod si etiam altera de Iesu manifesta prophetia nobis opus est, proferemus eam quæ multis annis ante seruatoris aduentum à Mose scripta est. ubi refert Iacobum mox è uita
Gen. 49 discessurum prophetasse singulis filijs, & Iudæ prędixisse inter cætera illud: Non deficiet princeps ex Iuda, & dux è femoribus eius, donec ueniant quæ reposita sunt ei. Hanc prophetiam quisquis legerit, reuera quidem antiquiorem Mosis seculo, sed ut aliquis infidelium suspicari posset à Mose prolatam, mirabitur quomodo Moses potuerit prędicere reges Iudęorum, cum sint eius gētis tribus duodecim, exorituros è tribu Iudæ, regnaturosque in toto populo, unde Iudæorum nomen natum est, ab una tribu penes quam regnum erat, denominata gente uniuersa. Mirabitur item candidus huius prophetiæ lector, quo pacto post prædictum Iudæ tribus regnum, finem quoque eius præstituerit his uerbis: nō deficiet princeps è Iuda, & dux è femoribus eius, donec ueniat quæ ei sunt reposita: & ipse est expectatio gentium. Venit enim ei cui repositum erat Christus dei, princeps promissionum dei, in quem solum ex omnibus anterioribus seculis, ausim dicere etiam ex posterioribus, competit: ut dicatur expectatio gentium, omnium enim gentium homines crediderunt deo per eum, & in nomine eius spem fi-
Esa. 11 xerunt, iuxta oraculum Esaiæ dicentis. In nomine ipsius gentes sperabunt. Hic est qui dixit uinctis, quatenus catenis peccatorum suorum quisque astringitur, Exite: & his qui sunt in ignorantia, in lucem uenite: quemadmodum & hæc à Prophetis prędicta sunt:
Esa. 49 Tradidi te in testamentum gentium, ut constituas res terræ, & hæredites hæreditatem deserti, dicendo uinctis Exite: & his qui in tenebris sunt, prodite in propatulum. Iamque uidere est in huius aduentu per simpliciter credētes impleri uaticinium illud: In omnibus uijs pascentur, & in omnibus semitis pascua eorum. Quoniam autem Celsus omnem nostram doctrinam se scire professus obijcit seruatori quòd in sua passione non sit adiutus à patre, nec seipse adiuuare potuerit, addendum & hoc: passionem eius prędictam esse à prophetis, atque etiam passionis causam: nimirum utilem esse hominibus mortem pro ipsis obitam, & uibices quos ut damnatus perpessus est. Quin & illud prædictum est, agnoscendum eum à gentibus apud quas nunquam fuerunt prophetæ, & in contemptibili specie conuersaturum cum hominibus. Verba oraculi sunt hæc: Ecce intelliget puer meus, exaltabitur, eleuabitur, sublimis erit ualde. Sicut ob-
Esa. 52 stupescent super te multi, sic inglorius erit inter homines aspectus tuus, & gloria tua contemnetur ab hominibus. Sic mirabuntur eum gentes multę, & reges continebunt os suum, quia quibus non est narratum de eo uidebunt, & qui non audierunt intelli-
Esa. 53 gent. Domine quis credidit auditui nostro, & brachium domini cui reuelatum est? Annunciauimus sicut puerulus coram eo, sicut radix in terra sitiente. Non est species ei neque decor: uidimus eum, nec habuit speciem aut pulchritudinem. sed species eius erat contemptibilis, & inferior omnibus hominibus. Homo constitutus in plaga, & sciens ferre languorem. quia uultus eius auersus est & despectus, nec habita est eius ulla ratio. Hic peccata nostra fert, & pro nobis dolores patitur. Nos reputauimus eum esse

esse in dolore, plaga, & afflictione: ipse autem uulneratus est propter peccata nostra, & languidus est propter iniquitates nostras. Disciplina pacis nostræ super eum, & liuore eius sanati sumus. Omnes quasi oues errauimus, homo errauit in uia sua: & dominus tradidit eum peccatis nostris: & ipse præ afflictione non aperit os suum, in humiliatione eius iudicium eius sublatum est. Generationem eius quis enarrabit? quia sublata est è terra uita eius, propter iniquitates populi mei ductus est in mortem. Memini me olim in quadam cum Iudæorum sapientibus disputatione usum hac prophetia: quam Iudæus aiebat uaticinari de uno integro populo, disperso & percusso ut multi proselyti fierent occasione dispersionis Iudęorum inter gentes plurimas. atq; ita interpretabatur illud, Inhonorata erit apud homines species tua, et illud, Quib. nō est annũciatũ de eo, uidebũt. & illud, Homo in plaga cõstitutus. In ea disputatione multis uerbis coargui, hæc quæ de una aliqua persona prędicta sunt, nō recte illos referre ad integrum populum: scitabarq; ex cuius persona dicatur: hic peccata nostra fert, & pro nobis dolores patit̃ & illud, Ipse aũt uulneratus est propter peccata nostra, & languet propter iniquitates nostras. ex cuius persona itē illud: liuore eius sanati sumus. Manifeste enim hi qui dudũ in peccatis fuerāt, seruatoris passione sanati hæc dicũt apud prophetam futura uidentem: siue sint ex illo populo, siue ex gentibus, Spiritu sancto accommodante uerba personis. Sed maxime uisi sumus eos urgere hoc dicto: propter iniquitates populi mei ductus est in mortē. Si enim iuxta illorum opinionē populus est de quo prophetatur, quō propter iniquitates populi dei hic ad mortem ductus est, nisi intelligamus de quopiam alio ꝙ de dei populo? quis aũt is est nisi Iesus Christus? cuius liuore sanati sumus quotquot in eum credimus, qui exspoliauit principatus & potestates dominatas in nobis, palamq; traduxit eas in ligno. Cæterum prophetias enarrare nihilq; in eis indiscussum relinquere, nō huius est tēporis. quòd uero his prolixius immoratus sum, necessariò mihi fecisse id uideor, propter uerba Iudæi quæ apud Celsum habetur. Latuit aũt Celsum eiusq; Iudæum & quotquot Iesu non crediderũt, prophetas prædixisse duos aduētus Christi, alterũ priorē obnoxiũ humanis passionibus & humiliorē, ut inter homines degēs doceret eos uiā ferentē ad deũ, neminiq; uiuentium locũ excusatiōis relinqueret, quod nihil audierit de futuro iudicio. alterũ uero gloriosum, & diuinũ tantũmodo, nihil admixtum habētem humanarũ passionum. Lōgũ esset hic ꝓphetias attexere, sufficit in prēsētiarũ illud è psal. 44. in cuius titulo inter cætera habet̃, esse canticũ pro dilecto, ubi etiā deũ esse illũ pronũciatur. Diffusa est gratia in labijs tuis, propterea benedixit te deus in secula. Accingere gladio tuo super femur tuũ, potēs specie tua pulchritudineq; tua: & intēde & prospere ꝓcede & regna, ꝓpter ueritatē, mansuetudinē & iustitiā, & deducet te mirabiliter dextera tua. Sagittę tuæ acutæ potētissime, populi subter te cadēt in corde inimicorũ regis. nũc diligenter aduerte quō deus dicat̃ in sequentibus, inquit em̃: Sedes tua deus in seculũ seculi, uirga directiōis uirga regni tui. Dilexisti iustitiā & odisti iniquitatē: ꝑpterea unxit te deus deus tuus oleo exultationis præ consortib. tuis. Cōsidera ꝙ deũ alloquens prophe ta, cuius sedes est in seculũ seculi, & uirga directiōis uirga regni eius, hunc deũ ait unctũ à deo qui sit ipsius deus, unctũ aũt præ participib. suis. hic dilexit iustitiā, & habuit iniquitatē odio. His uerbis memini me urgere uehemēter Iudęũ qui sapiēs habebat̃ apud suos: cũq; nō posset se explicare, respōdit sicut decebat Iudæũ. Aiebat ad uniuersitatis deũ dictum esse illud, Sedes tua deus in seculũ seculi, uirga directionis uirga regni tui. ad Christũ uero illud: dilexisti iustitiā, & habuisti odio iniquitatem, propterea unxit te deus deus, & reliqua. Pergit apud Celsum Iudæus sic seruatorem alloqui: Si dicis quemuis hominem iuxta dei prouidentiam fieri filium dei, qua in re præstantior es cæteris? Respondebo quemlibet qui (ut Paulus loquitur) non amplius sub timore pædagogo degit, sed uirtutem propter ipsam eligit, esse dei filium. hic autē longo interuallo post se relinquit omnes qui propter uirtutem appellantur filij dei, ut qui sit initium & fons talium. uerba Pauli sunt hęc, Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timorem, sed accepistis spiritum adoptionis, in quo clamamus abba pater. Qui sunt autem isti innumeri, à quibus Celsi Iudæus ait Iesum coargui, dum quisque ad se trahit quæ de illo à prophetis prædicta sunt? Equidem ignoro scierit

Psal. 44

nē

ne Celsus aliquos, qui ad æmulationem Iesu uoluerint inter homines haberi pro dei filijs, aut pro dei potentia. Et quoniam magno ueritatis studio singulos locos examinamus, dicimus apud Iudæos fuisse ante Iesu natiuitatem Theudam quendam, qui se magnum quempiam iactaret: quo mortuo qui per eum decepti fuerant dissipati sunt. Post illum in diebus census, quo tempore Iesus natus est, Iudas quidam Galilæus fecit multos è populo ad se deficere, quid uideretur uir sapiẽs, & moliri magnificũ aliquid: qui ubi & ipse pœnas luit, doctrina quoq; eius è medio sublata est, exceptis paruis reliquijs. Post Iesu quoque tempora Dositheus Samaritha conatus est persuadere suis ciuibus se esse Christum illum à Mose prænunciatum, & uisus est inuenisse discipulos.
Act. 10 Hic non incongruum fuerit referre quod in Actis apostolorum legitur ualde sapienter à Gamaliele dictum, illos quidem fuisse alienos à promissione, nec filios dei nec potentias: cæterum Iesum Christum uere fuisse dei filium. Sic autem ibi loquitur Gamaliel: Si est ex hominibus consilium aut opus hoc, dissoluetur, sicut & illorum dissolutum est post eorum obitum. Sin ex deo est, non poteritis dissoluere hanc doctrinam, nequando & deo repugnare uideamini. Quin & Simon Samaritanus magus per magiam suam quosdam decipere conatus effectu non caruit ad tempus: nunc autem in toto orbe opinor uix triginta Simonianos reperiri, ac fortasse ne tot quidem. Sunt enim in Palæstina pauci admodum: in reliquo terrarum orbe nusquam nomen eius est in ea opinione, in qua ipse haberi uoluit. nam apud quos nominatur, eis ex Actis apostolorum innotuit, Christianis hominibus. atque etiam ipsa res declarauit, nihil diuinum in Simone fuisse. Post hæc Celsi Iudæus pro Magis illis euangelicis Chaldæos ait Iesum iactasse pertractos ad suam natiuitatem, ut adorarent etiamnum infantem ut deum: idq; indicasse Herodi tetrarchæ. Hunc uero missis satellitibus interfecisse quotquot nati sunt eodem tempore, ratum & eum periturum inter cæteros, nec peruenturum ad ætatem regno idoneam. Vide hic errorem non discernentis magos à Chaldæis, nec professionum earum differentiam, ideoq; mentientis contra scripturam euangelicam, nec scio quomodo dissimulans quid magos mouerit, tacuit stellam uisam ab eis in oriente sicut scriptum est. Videamus igitur quid etiam ad hæc dicendum sit. Stellam quæ in oriente uisa est, nouam fuisse opinamur, nec ulli è notis istis similem, quæ uel in firmamento sunt, uel in orbibus inferioribus: sed eius generis quales cometæ uisuntur temporanei, docides, pogoniæ, pithi, aut quomodocunq; libet Græcis uarijs nominibus signare horum differentes figuras. hanc nostram opinionem hoc pacto astruimus. Obseruatũ est quoties res magnæ insignesq; mutationes fiũt in terris existere huiusmodi stellas, significãtes aut translationes regnorũ, aut bella aut quicquid potest apud homines contingere ad commouendas res terrenas ualidum. Legimus autem in Cæremonis Stoici commentario quem de cometis conscripsit, quomodo interdum etiam res bonas futuras exorti cometæ præsignauerint, idq; declarat exemplis petitis ex historijs. Ergo si ad regnorum nouationes aliosq; insignes casus terris stella quæ uocatur crinita exoritur, aliud'ue sidus simile, quid mirum id factum in natiuitate renouaturi genus hominum, introducturiq; doctrinam Iudæis, Græcis, & Barbarorum plerisq; communem? Equidem dicerem de cometis quidem nullam prophetiam ferri, illo regnante uel illo tempore talis cometa exorietur: de hac uero stella quę Iesu nascente orta est, prophetasse Balamum his uerbis quæ Moses scriptis suis inseruit: Exorietur stella ex Iacob, & exurget homo ex Israel. Quod si examinanda sunt
Num. 24 quę de magis & stella in natiuitate Iesu ab eis uisa scripta sunt, aliter Græcis loquar, aliter Iudęis. Gręcis quidẽ, Magos, q cũ dæmonibus habẽt cõmerciũ, eosq; ad artes suas atq; operationes inuocare solent, tantisper id agere, dũ uis quæpiã diuinior ac potentior his qui per incantationes inuocãtur interueniat aut nominetur. quod si diuinior illa superueniat, destruuntur operationes dæmonũ, nõ ualentiũ obtueri lucẽ diuinã. Idcirco uerisimile est in natiuitate Iesu, quãdo multitudo militię cœlestis (sicut autori Lu-
Luc. 2 cæ credimus) laudauit deũ dicẽs, Gloria in excelsis deo, & in terra pax, in hominibus bona uolũtas: dæmonas ea de causa debilitatos obtorpuisse, deprehensis eorum pręstigijs efficaciaq; destructa, nõ solũ aduẽtãtibus ad proxima terrę loca angelis, uerũ etiã agente id Iesu anima, & ea quæ in ipso est diuinitate. cumq; Magi operarentur solitis incan-

incantationibus, non uulgarem huius casus causam rati scrutabantur: uisoque in coelis prodigio, uoluerunt quod per id significabatur uidere. Itaque cum haberent, ut opinor, Balami prophetias, quarum & Moses meminit extollens ut huius facultatis peritissimum, inuento illic de stella oraculo, uerbisque illis: Ostendam ei & non nunc, beatum facio & non propinquabit: coniectauerunt eum qui cum stella prænuntiatus est hominem in uitam aduenisse: conceptaque opinione de illo, potentiorem esse omnibus dæmonijs ac spectris familiaribus, decreuerunt eum adorare. Venerunt igitur in Iudæam, docti iam natum esse regem quendam, cæterum ignari cuiusnam regni, aut ubinam natalium eius sit locus: ferentes dona composito (ut sic loquar) ex mortali & deo, aurum in signum potestatis regiæ, ut morituro myrrham, ut deo thus. ubi uero cognouerunt locum natiuitatis, obtulerunt hæc ei. Sed quoniam deus erat is qui potentior angelis hominibus adiutantibus seruator humani generis uenerat, confestim angelus pietati magorum, qui Iesum adorauerant, retulit præmium: oraculoque monuit ne irent ad Herodem, sed per aliam uiam reuerterentur in patriam. Insidiatum autem nato Herodem nil mirum, etiamsi non credat Celsi Iudæus. Cæca enim est malicia, & conatur fata uincere, ac si ipsa sit potentior: sicut etiam Herodes credidit natum regem Iudæorum, nec tamen assensit: non intelligens aut omnino regem esse, & regnaturum utique: aut si non regnabit, & necem eius esse superuacaneam. decreuit igitur eum occidere, quod inter se pugnantes sententias haberet propter maliciam, nimirum agitatus à malo cecoque diabolo, qui mox ab initio struebat insidias seruatori, opinatus eum esse quendam magnum atque fore. itaque angelus oraculo Iosephum monuit, seruans rerum gerendarum consequentiam, quantumuis Celso non fiat uerisimile, hominem in Ægyptum secessisse unà cum puero eiusque matre. At Herodes necauit omnes infantulos, quotquot erant in Bethlehem oppido eiusque finibus, quasi perditurus simul recens natum regem Iudæorum. non enim uidebat potentiam nunquam dormitantem custodem hominum dignorum salute atque tali custodia. Quorum omnium honoratissimus erat Iesus, futurus rex non qualem Herodes putabat, sed qualem decebat esse qui diuinitus regnum acciperet ad beneficentiam exhibendam subditis, eamque non mediocrem & (ut sic loquar) indifferentem quantum ad subiectos, sed quæ legibus uere diuinis erudiret eos & subderet: quod etiam Iesus sciens, negansque se more uulgato regem, & docens sui regni excellentiam quanta sit, dixit illud: Si meum regnum esset ex hoc mundo, ministri mei decertassent pro me ne Iudæis traderer. nunc autem non est de hoc mundo regnum meum. Hæc si uidisset Celsus: non dixisset: Sin ideo ne adultus eo pulso regnares, cur postquam ad uirilem ætatem peruenisti nõ regnas? sed egregius ille dei filius parum generose latebras præ metu quæritas, huc illuc in malam rem te subinde conferens. Non est ingenerosum pro tempore cauisse pericula, non mortis metu, sed ut uitæ esset utilis degendo inter homines, & iuuando alios dum tempus opportunum ueniat quo mortem subiret hominibus utilem, qui humanam naturam sumpserat: ut liquet intelligenti Iesum esse mortuum pro hominibus, de qua re pro uiribus superius diximus. Post hæc quoniam ne numerum quidem sciens apostolorum ait Iesum ascitis decem undecimue famosis hominibus, publicanis nautisque nequissimis, cum his ultra citroque fugitasse corrogantem cibos sordide ac turpiter: age de his quoque tractemus pro nostra uirili. Manifestum est uersantibus euangelia, quæ Celsus ne legisse quidem uidetur, duodecim apostolos à Iesu electos, publicanum quidem Matthæum, quos uero confuse nautas uocat, fortasse Iacobum & Ioannem dicit, quia relicta naue & patre suo Zebedæo secuti sunt Iesum. nam Petrum eiusque fratrem Andream, retibus necessarium uictum sibi quærentes, non inter nautas, sed ut scriptura tradit, inter piscatores censere debemus. Sit & Leui publicanus. qui Iesum secutus est, nõ erat tamẽ ex apostolorũ numero, nisi iuxta quedã exẽplaria secũdũ Marcũ Euãgelij. reliquorũ nõ legimus questũ quo prius quàm discipuli fierent uictũ sibi parabant. Ergo ad hæc respondeo, eos qui prudenter et candide possunt res apostolorum examinare, facile perspicere quòd diuina uirtute religionem Christianam docuerint tantoque successu uerbo dei subiecerint homines. non enim eloquentia & differendi ratio, artesque Græcorum dialecticæ rhetoricæue pollebant in eis ad subigendos auditorum animos.

Matth. 9

Matth. 4

mos. Mihi sanè uidetur, si aliquos opinione uulgi sapientes, idoneosq; sapere ac loqui ad multitudinis gratiam elegisset Iesus, quorum in docendo uteretur opera, non eas suorum fuisse iustam suspicionem, quasi more philosophorum nouam aliquam sectā suo nomine uellet instituere, nec eius promissionibus credituros fuisse auditores non aliter quàm uerbo dei, quandoquidem non ipsa doctrinæ uis persuaderet, sed ars dicēdi ornata ac cōcinna elocutio. itaq; res habita fuisset pro cōmento philosophico mundanæ sapientię, non pro diuina potentia. nunc uero quis uidens piscatores atq; publicanos, ac ne prima quidem literarum rudimenta scientes, ut euangelistę scribunt de illis, & ipse Celsus hac parte libenter credit de eorum imperitia, confidenter non solum Iudæos alloqui de fide in Iesum, sed & inter reliquas gentes eandem efficaciter prædicare, non quæreret unde nacti sint tantam persuadendi uim? non enim erat uulgaris. Ecquis non dicat, promissum illud: Venite post me & faciam uos piscatores hominum: impleuisse Iesum in discipulis diuina quadam potētia: quam & Paulus commendans sicut supra diximus, ait: Et sermo meus & prædicatio mea non in persuasibilibus humanæ sapientiæ uerbis, sed in demonstratione spiritus atq; uirtutis: ut fides nostra non sit sita in humana sapientia, sed in uirtute dei. nam sicut dictum est per prophetas prænunciantes de prędicatione euangelij: Dominus dedit uerbum euangelizantibus uirtute multa, rex uirtutum illius dilecti: ut impleretur & alia prophetia dicens: Celeriter currit sermo eius. Videmus sanè in omnem terram exisse uocem apostolorum Iesu, & in fines orbis uerba eorum. quapropter uirtute implentur qui uerbum cum uirtute prædicatum audiunt, quam præ se ferunt & affectibus & tota uita, parati usq; ad mortem pro ueritate certare. quidam autem inanes permanent, quamuis profiteantur se in deum per Iesum credere, qui se non subijciunt uirtuti dei quamuis uideantur trahi uerbo eius. Et licet superius adduxerim dictum seruatoris euangelicum, nihilominus & nunc eo possum opportune uti ad commēdandā illius de euangelij prędicatione præscientiam indicem diuinitatis & uerbi efficaciæ, quod uel absq; magistrorum opera uincit sua suadela auditorum animos. is dixit: messis quidem Multa, operarij uero pauci. Rogate igitur dominum Messis, ut extrudat operarios in messem suā. Et quoniam Celsus infames etiam uocat apostolos, publicanos & nautas nequissimos: respondebimus satis apparere, libidine obtrectandi eum scripturis quoties ipsi commodum est credere: cæterum ne aperte prędicatam in ijs libris deitatem cōfiteatur, nolle præbere fidem euangelijs, cum debuisset euangelistarum ueracitate perspecta ex diligenti ratione temporum, etiā de rebus augustioribus credere. Extat sanè in Barnabæ catholica epistola scriptum unde fortasse Celsus occasionem arripuit ut apostolos infames et nequissimos diceret, Iesum ad apostolicam functionem elegisse homines omni iniquitate iniquiores. quin & in euangelio secundum Lucam ait ad Iesum Petrus: Discede à me quia uir peccator sum domine. Sed & Timotheo Paulus, qui & ipse tandem factus est Iesu apostolus, sic scribit: Fidelis sermo, quia Iesus Christus uenit in mundū ut peccatores saluos faceret, quorum primus ego sum. Nescio aut quomodo oblitus sit, aut ne cogitarit quidem hic Pauli mentionem facere, fundatoris ecclesiarū post Christum præcipui: nisi fortasse intelligebat simul dicendum fuisse, quomodo primum persecutus ecclesiam dei cum tam amarulenta fidelium exagitatione ut non dubitaret Iesu discipulos uel morti tradere, pòst in tantum mutatus est, ut quantum prouinciarum situm est Hierosolyma inter & Illyricum oppleuerit Christi euangelio, ambitiose cauens ne euangelizando super alienum fundamentum strueret, sed duntaxat ubi nunquam antea prædicatum esset Christi euangelium. Quid igitur absurdi si Iesus ostendere uolens humano generi quantum eius medicina contra pestes animarū polleat, infames & nequissimos elegit eosq; eò prouexit, ut morum purissimorum exemplum fierent amplectentibus ipsius euangelium. Quod si par est ut iam mutatis opprobremus uitam pristinam, accusandus erit & Phædon iam philosophus, quia ut habetur in historia, è meritoria cella in scholam philosophicam traduxerat eum Socrates. Sed & Polemoni Xenocratis in professione philosophiæ successori luxum opprobrabimus pristinum, cum potius deberemus eius uim & in illis admirari, quòd tantis uicijs occupatos ualuerit efficacibus suasionibus ad bonam mentē traducere. Et apud Græcos quidem

Marginal references: Matth. 4; 1. Cor. 2; Psal. 68; Psal. 18; Matth. 9; Luc. 5; 1. Tim. 1

dem unus quod sciam Phædon, unus Polemon, à luxuriosa & impura uita diuulsi cō-
plexi sunt philosophiā. apud Iesum aūt nō solū illi duodecim eius ætatis, sed semper &
plurimi, qui per resipiscentiam asciti in numerum temperatorum, sic de sua pristina ui
ta loquuntur: Eramus enim aliquando nos quoq; insipientes, inobedientes, errantes, Tit. 3
seruientes concupiscentijs & uoluptatibus uarijs, in malicia & inuidia degentes, odi-
biles, laborantes odijs mutuis. postquam autem apparuit bonitas & humanitas serua-
toris nostri dei per lauacrum regenerationis & innouationis spiritus, quem effudit
in nos abundanter, tales effecti sumus. Emisit enim deus uerbum suum, & sanauit eos,
& liberauit eos ex corruptionibus eorum, quemadmodum docet psalmographus. Psal. 107
His adiecerim & illud, Chrysippum in libro cui titulum fecit, De curatiōe passionum,
conantem curare passiones insitas animis hominum, priusquam definisset qualenam
sit ueritatis dogma, iuxta uarias sectas medicinam adhibere laborantibus, Sic loquen-
do: Si uoluptas finis sit, in hunc modum passiones curandæ sunt: Sin tria genera bo-
norum, sic liberandi sunt obnoxij passionibus. At isti accusatores Christianæ religio
nis nō animaduertunt quot è passionibus eximantur, quàm multi è uiciorū colluuie,
quàm multorum efferati mores mansuescunt per occasionem prædicationis: quorum
amplectenda erat ad doctrinam communicandam facilitas non sine gratijs pro nouo
compendiosoq; multorum uiciorum remedio: ipsaq; doctrina probanda, si non ut
uera certe ut humano generi utilissima. Quoniam autem Iesus discipulos docens ne
essent temerarij dicebat eis illud: Si persecuti fuerint uos in hac ciuitate, migrate in a- Matth. 10
liam: simulq; exemplo suo docebat eos stabilem uitæ rationem, nec temere se peri-
culis exponētem, hoc quoq; maliciose Celsus calūniatur, & sic Iesum ex Iudęi persona
alloquitur, cum discipulis ultro citroq; cursitas. Huic Iesu discipulorumq; calumnio-
sæ insectationi simile est quod refertur de Aristotele. Is enim cum intellexisset parari si
bi iudicium ut impio, propter quædam dogmata ipsius suspecta impietatis Athenien
sibus, digressus Athenis apud Chalcidem scholam habuit, sic rationem reddens fami-
liaribus: Discedamus Athenis, ne præbeamus Atheniensibus secundam occasionem
sceleris quale prius perpetrauerunt in Socratem, néue iterum per impietatem uiolent
philosophiā. Addit Iesum cum discipulis uagum turpiter ac sordide cibos corrogare
solitum. Dicat à quibus acceperit de turpi & sordida eius collectione: nam in euange-
lijs mulieres quædam, inter quas & Susanna, sanatæ ab infirmitatibus, præbebant di-
scipulis uictum è suis facultatibus. Quis porro philosophorum à familiaribus quos
excolebat nō accipiebat necessaria? An illos quidem decebat hoc facere, Iesu uero di
scipuli idem facientes accusandi sunt à Celso: quasi turpiter ac sordide cibos colligen-
tes? Post hæc deinceps apud Celsum Iudæus sic Iesum alloquitur: Quid autem opus
erat te infantem in Ægyptum deportari ne iugulareris? deum enim non decebat mor
tem timere. Sed angelus quidem uenit è cœlo iubens te tuósque familiares fugere ne
comprehensi, necaremini: domi uero tuæ te filium suum seruare non potuit magnus
ille deus, qui iam duos propter te demiserat angelos. Putat hic Celsus nos existimare
non diuinum quiddam inesse in humano corpore Iesu & anima, sed & corpus eius ta
le fuisse, qualia inducuntur in Homeri fabulis. Ludens igitur in sanguinem Iesu pro-
fusum in cruce, dicit nō fuisse illū cruorē qualis diuis solet esse beatis. Nos uero ipsi Ie-
su credentes, de deitate quidem quæ inerat ei dicenti: Ego sum uia, ueritas, & u ta, Ioan. 14
& si quid est his simile: de corpore uero in quo erat humano sic loquenti: nunc quæri-
tis me interficere hominem qui ueritatem uobis locutus sum, aimus eum fuisse quid
dam compositum: & oportebat eum qui uellet humano more in uita degere, non
intempestiue se periculo mortis exponere: & consequenter oportebat eum à nutrici-
is duci dispensatione diuina per angelum præmonitis primo his uerbis: Ioseph fili Da
uid ne timeas assumere Mariam uxorem tuam. nam quod in ea natū est, ex spiritu san- Matth. 1
cto est. secundo uero his: Surge, assume puerum & matrem eius, & fuge in Ægyp-
tum, & esto illic donec dixero tibi. Futurum est enim ut Herodes quærat puerum ad
perdendum eum. In hac scriptura nihil mihi uidetur esse incredibile. nam in alio scri-
pturæ loco legit̃ in somnis hæc dicta fuisse Iosepho per angelū. Id aūt plerunq; contin
git & alijs, ut significetur eis somnio quid agēdum sit, siue angelo, siue quauis alia spe-

cie obuersante animo. Quid igit̃ absurdũ si is q semel homo factus est, humano more ducat̃ ad uitãda pericula, non q̃ impossibile sit aliter id fieri, sed q̃ oporteat ordine suo dispẽsari Iesu incolumitatẽ. Certe satius erat puerũ Iesũ cedere Herodis insidijs, & cũ nutricijs in Ægypto peregrinari usq; ad eius obitũ, regisq; puerũ occidere uolẽtis impetũ prudẽter eludere, q̃ celebratũ illũ à poetis Orci galerũ adhibere, simili'ue modo Iesu cõsulere, aut missos ad eius necẽ affligere Sodomitico excidio. nam nimia nouitas auxilij, supraq; modũ illustris, nõ cõueniebat ei qui uellet ostẽdere, se hominẽ à deo testimoniũ habentẽ occultare quiddã diuinius sub humana specie, id q̃ erat ꝓprie dei filius, deus uerbũ, potẽtia sapientiaq; dei, qui uocat̃ Christus. Nõ est aũt huius tẽporis de sic cõposito, & ex quib. cõstabat homo factus Iesus disserere, cũ de hoc loco ꝓpria quædã ut sic dicã quęstio habeat̃ apud fideles. Post hæc Celsi Iudæus ac si Grçcus quispiã esset Græcanicæq; literaturę studiosus ait priscorũ fabulas Perseo, Amphioni, Æaco, Minoi diuinã geniturã tribuẽtes. quãuis nõ sint uerisimiles, tñ quo probabilius sit figmentũ, mirãda quædã & prorsus humanã naturã excedentia de illis memorare. Tu uero, inqt, qd egregiũ aut admirandũ dicto facto'ue nobis edidisti, quãlibet ꝓuocatus in tẽplo ut manifesto signo declarares te dei filiũ? Ad hoc respõdendũ: Imò Græci nobis ostẽdãt ab istis quos enumerasti profectã utilitatẽ aliquã egregiã ꝓfuturã & in posterũ humano generi: aut facinus aliq̃d eorũ tã eximiũ, ut confirmare posset opinionẽ ex fabulis cõceptã de diuino illorũ semine, Sed nihil inueniet in modo memoratis q̃ uel lõgo interuallo accedat ad ea quę Iesus patrauit: nisi forte ad fabulas nos relegabũt Græci aut suas historias, postulãtes nos illis absq; ulla ratione credere, nostris aũt reb. uel manifestarijs fidẽ subtrahere. Affirmamus igit̃ Iesum factũ extare apud uniuersi orbis habitati homines, q̃ late inter gẽtes incolunt fundatę per Iesũ ecclesiæ dei, quæ cõstant ex conuersis ad meliorẽ mentẽ à malis innumeris. nomen quoq; Iesu lymphatos sanat & dæmonas exigit, morbis etiã præsentaneũ adfert auxiliũ. Inserit etiã mirã quãdã mãsuetudinẽ morũq; honestatẽ, humanitatẽ, bonitatem, placiditatẽ omnib. qui nõ ꝓpter uitæ curas humanásue aliquas necessitates fucatæ, sed ex animo ampleuntur prędicatiõem dei Christiq; atq; futuri iudicij. Deinceps Celsus nõ omino ignarus quãta ꝓferri possint de Iesu magnificis operibus, de quib. pauca ex multis cõmemorauimus, fingit se cõcedere uera esse quæcũq; de sanationibus, aut resurrectiõe, aut multitudine paucis panib. nutrita eorũq; reliquijs sunt ꝓdita, deniq; quicquid aliud putat discipulos narrare ad exaggerandã miraculorũ magnitudinẽ. ac mox subijcit, age credamus hæc à te gesta: cõfestimq; cõmune hoc ei facit cũ præstigiatoribus nõ minora miracula pollicẽtibus, cũq; Ægyptiacis circulatoribus, paucis obolis mirificas illas artes uenditãtibus, & ex hominib. dæmonia ꝓfligantibus, morbos exsufflãtibus, animas heroũ euocãtibus, cœnarũq; sumptuosarũ & eduliorũ opiparorũ inanem speciẽ exhibentiũ, animãtiũq; spectra quæ moueri uideant̃ cũ nõ moueant̃ reuera, interrogãs: ergo quia hęc illi faciũt, credẽdũ est nobis illos esse dei filios? an potius dicẽdũ has esse artes hominũ nequã & infeliciũ. Vides his uerbis eũ penè concedere esse magiã, cũ fortasse is sit q multis libris scripsit cõtra magiã: & tñ qa sic ipsi est cõmodũ, magicas operatiões cõfert cũ his quæ de Iesu legunt̃ & essent similia, si ostendisset nihil in eis fuisse præter speciẽ. nũc uero nullus præstigiator p ea quæ facit ad morũ correctionẽ spectatores inuitat, neq; timore dei pculsos erudiũt id genus spectacula, neq; circulator oculos coronę pascẽs suadet ita uiuere ut ap ꝓbet̃ uita deo iudici. Nihil horũ faciũt pręstigiatores, quia nõ possunt, ac ne uolũt quidẽ negotiũ habere cũ corrigẽdis hominib. ut q ipsi referti sũt turpissimis sceleribus & infãdissimis. Is uero q̃ miraculis suis ad morũ correctionẽ inducebat spectatores eorũ quę bene faciebat, merito credat̃ seipsũ exẽplũ prębuisse uitę optimę, nõ solũ germanis suis discipulis, sed cęteris quoq; omĩb. ut et discipuli instituerẽt̃ ad docẽdos homines quæ sit uolũtas dei, & reliq nõ tã uerbis magistri q̃ uita docti & miraculis quõ oporteat uiuere, nihil aliud spectẽt in factis suis q̃ quõ deo placeãt. Quod si talis erat Iesu uita, qs sanæ mẽtis conferat eũ cũ præstigiatorũ ꝓposito, ac nõ potius credat iuxta oracula deũ esse conspectũ in humano corpore ut in nostrum genus exerceret beneficentiã? Post hæc cõfundẽs sermonẽ, & quæ ab una quapiam secta dicta sunt in uniuersum omnibus Christianis diuini uerbi sectatoribus obijciens, Non est inquit, dei corpus tale, quale tuũ hoc. Nos uero respondemus cum assump-

sumpsisse in hac uita corpus humanum è muliere, idq; capax mortis humanæ. quapropter aimus eum inter cætera fuisse magnum certatorem propter humanum corpus, tentatum sicut omnes homines per omnia, non item cum peccato ut reliqui homines, sed prorsus absque peccato. Manifeste enim nobis compertum est, quod peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore ipsius: & quod peccatum non cognouerit, & quod eum purum tradiderit deus pro omnibus peccatoribus. Deinde Celsus sic loquitur. non potest enim esse dei corpus quod sic satum sit ut tu satus es. Nõ ignorans tamen quòd siquidem ita ut scribitur natus est, posset esse corpus quoque eius diuinius cæteris, atque etiam in quodam sensu dei corpus, non uult credere scripturis de conceptione ipsius è sancto spiritu, malens è panthera cum uirgine congressu natum credere, quamobrem dixit: Non est dei corpus sic satum ut tu satus es. Verum de his superius plura diximus. Pergit: nec uescitur dei copus cibis qualibus tu: ac si posset ostendere ex ea angelicis literis eum uesci solitum, aut cuiusmodi cibis usus sit. Sed esto dicat eum manducasse pascha cum discipulis: nec solum protulisse illa uerba, Desiderio desideraui hoc pascha edere uobiscum, sed & edisse: addat etiam sitientem Luc.22 apud puteum Iacob bibisse: quid hoc attinet ad ea quæ dicimus nos de illius corpore? omnino constat eum post resurrectionem piscem edisse. nostra enim opinione corpus assumpsit ut natus è fœmina. Ac ne uoce quidem, inquit, tali deus utitur, nec tali suadela. Ergo inania sunt contemptuq; dignissima (Celsum nunc alloquor) quæ apud Græcos feruntur de ipsorum deo Pythio reddente oracula, deq; Didymęo uocẽ edente qualem Pythia, deq; prophetide quæ olim apud Miletum fuit. nec tamen ob id Græci criminantur Pythium quasi non uere deum, sicut nec Didymæum aliumúe similem græcanicum deum uni loco inclusum. Quanto melius erat deum uti uoce sic afficiente, eò quòd uerbo inesset mirifica quædam & ineffabilis uis ad persuadẽdum auditoribus? Deinde conuicium Iesu faciens dicit res eius fuisse scelesti deoq; inuisi præstigiatoris, ipse inuisus deo propter impietatem atque scelesta dogmata. Quanquam si iuxta proprietatem examinentur & res & nomina, impossibile est esse hominem inuisum deo: quia deus diligit omnia quæ sunt, & nihil odio prosequitur eorum quæ fecit. nec enim oderat dum crearet, quod si uoces similes interdum apud prophetas inueniuntur, uulgato more propter certas causas loquuntur, quemadmodum uerbis humanas affectiones significantibus scriptura solet uti loquens de deo. Cæterum quid attinet respondere præfato ueritatem sermonis ad maledicta conuiciaq;, quæ in Iesum iaculatur ut scelestum ac præstigiatorem? Hoc enim non est disputatoris, sed plebeium & indignum philosopho uicium, & furoris indicium: cum deberet rem propositam examinare candide, & quantum fieri potest nihil alienum ab ea dicere. Cæterum quoniam hîc Celsi Iudæus Iesum alloqui desinit, nos quoque finem imponemus primo contra ipsum uolumini. Deo uero concedente nobis ueritatẽ quæ perdat mendacia iuxta uotum propheticũ: In ueritate tua perdes eos: aggrediemur in sequentibus secundam prosopopœiam, in qua introductus ab eo Iudæus uertit sermonem ad fideles persuasos Iesu sermonibus.

LIBER SECVNDVS.

POST primum librum quo respondimus Celsi commentaria præferenti Veri sermonis titulum, usq; ad eum locum ubi afficta Iudæi personæ uerba desinunt, quia is satis excreuit, hunc secũdum componere statuimus respondendo ad crimina quæ idem obijcit ijs qui ex Iudęorum populo Iesu crediderunt. Ac primum libet scitari, cur postquam semel decreuit Celsus personas introducere, maluit facere Iudæum suos populares alloquentem, quàm eos qui crediderunt ex gentibus. probabilior enim uisa fuisset eius oratio si eam scripsisset ad nostros homines. Sed fortasse iste qui se profitetur nosse omnia, hoc loco nõ norat quid conueniret prosopopœijs. Considerandum igitur quid dicat ad fideles conuersos ex iudaismo. Ait eos illectos & deceptos ualde ridendo modo a Iesu, re-

su, relictis patrijs institutis ac legibus, transfugisse in nomen aliud, rationemque uiuendi longe diuersam: ne hoc quidem intellecto, quòd Iudæi qui in Iesum crediderunt non desciuerunt à patrijs legibus: uiuunt enim iuxta eas paupertati suæ legis cognomines. Nam ebion pauper Iudaica lingua uocatur, & ebiomei dicuntur à cæteris Iudæis qui Iesum pro Christo receperunt. Quin & Petrus uidetur longo tempore iuxta Mosis legem obseruasse ritus Iudaicos, ut qui nondum ex Iesu didicerat à literali lege ad spiritualem ascendere, id quod ex actis apostolorum cognouimus. Nam postridie quàm Cornelius uiderat angelum, monentem ut mitteret Ioppen ad Simonem cognomine Petrum, ascendit Petrus in cœnaculum ad prædicandum circa horam sextam, & cum esuriret, uoluit gustare cibum, parantibus autem illis irruit super eum mentis excessus. & uidet cœlum apertum, ac descendens ad se uas quoddam uelut linteum magnum, quatuor initijs alligatum, summitti è cœlo in terram, in quo erant omnia quadrupedia terræ, bestiæque & reptilia & uolatilia cœli. & facta est uox ad
Act. 10 eum. Surge Petre, macta & uescere. Ait autem Petrus: nequaquam domine, quia nunquam edi quicquam commune & immundum. Et uox iterum ad eum: Quæ deus purificauit tu communia ne dixeris. Aduerte quomodo hic probet ritus Iudaicos Petrus, adhuc obseruans discrimen purorum & impurorum: atque etiam ex sequentibus apparet uisione opus ei fuisse ut communicaret sermonem fidei cum Cornelio, homine alieno à cognatione Israelitarum, cumque familiaribus eius: quod ipse Iudæus & iuxta Iudæorum traditiones uiuens contemneret degentes extra Iudaismum. In e-
Gal. 2 pistola quoque ad Galatas Paulus ostendit Petrum metu Iudęorum subduxisse se à cõuiuio gentium. Cum enim uenissent ad eum quidam à Iacobo, secessit à gentibus circumcisos ueritus, idemque fecerunt Iudęi reliqui & Barnabas. unde consequens erat nõ deficere à Iudaicis ritibus eos qui ad circumcisos missi sunt, quando qui uidebantur esse columnæ, dextras societatis dederunt Paulo & Barnabæ, ipsi ad circumcisos abeuntes, ut illi prædicarent gentibus. & quid dico prædicatores circumcisorum subduxisse se ac separasse à gentibus, quando ipse Paulus Iudæis Iudæus factus est, ut Iudęos lucraretur? quapropter sicut in Actis apostolorum scriptum est, oblationem etiam obtulit ad altare, ut Iudæis persuaderet se non esse legis desertorem. Hæc omnia si sciuisset Celsus, non introduxisset Iudæi personam sic alloquentem conuersos ad fidem ex Iudaismo. Quid uobis accidit ciues, ut deserta patria lege, ab isto quem modo alloquebamur illecti ualde ridicule decepti sitis, & à nobis transfugeretis in aliud nomen uitamque aliam. Quoniam uero semel facta est Petri mentio, eorumque qui apud circumcisos prædicauerunt doctrinam Christianam, libet hoc loco apponere dictum quod-
Ioan. 16 dam Iesu, ex euangelio secundum Ioannem, simulque id enarrare. Adhuc, inquit, multa habeo uobis dicere, sed non potestis modo ea portare. cum autem uenerit ille spiritus ueritatis, deducet uos in omnem ueritatem: non enim loquetur à semetipso, sed quæcunque audiet loquetur. Hic quærimus quæ nam sint illa multa quæ Iesus habebat dicenda discipulis, sed ea ferre tunc non poterant. Equidem dixerim: fortassis ut Iudęis, & educatis in Mosaicæ legis litera apostolis. habebat quidem dicendum quæ sit uera lex, quarúm ue cœlestium rerum umbris & signis constet cultus Iudaicus, quorumue bonorum futurorum umbras contineret lex de cibis & potibus, de festis, nouiluniis, sabbatis. Huiusmodi multa erant quæ habebat eis dicere. sed uidens perdifficile esse ex animo reuellere penè connata & usque ad grandem ætatem coalita dogmata, adeoque pro diuinis habita, ut amouere illa uideretur impium: deinde quo magis persuadeatur Christi ueritas, huius comparatione illa esse stercora detrimentaque ostendere: distulit hanc doctrinam in tempus opportunius post passionem ac resurrectionem suam. etenim reuera intempestiuum erat adhibere eis remedium cuius nondum capaces erant, quodque poterat receptæ existimationi Iesu officere, quòd esset Christus ille dei uiuentis filius. Et aduerte an non probabiliter sic intelligendum sit illud: adhuc multa habeo uobis dicere, sed non potestis ferre hoc tempore. multæ sunt enim legis spirituales interpretationes & declarationes, nec ullo modo eas potuissent portare discipuli eo tempore, ut nati educatique inter Iudæos. Opinor autem, quoniam cum illa

illa figurę essent, ueritas uero quæ docendi erant à sancto spiritu, ideo dictum sit: postquam uenerit ille spiritus ueritatis deducet uos in omnem ueritatem: ac si diceret, in omnem ueritatem earum rerum, in quarum figuris uersantes, putabatis uos, uero cultu deum colere. Et iuxta promissionem Iesu uenit spiritus ueritatis in Petrum, dicens ad eum de quadrupedibus & reptilibus terræ, uolatilibúsque cœli, Surge Petre, macta & manduca, & uenit ad eum etiam tum superstitione laborantem. ait enim etiam post auditam diuinam uocem: Nequaquam domine, quia nunquã comedi quicquam commune & immundum. ac tum demum doctus est ueram doctrinam de cibis spiritualibus. auditis illis uerbis: Quod deus purificauit tu caue commune dixeris. & post illam uisionem spiritus ueritatis deducens Petrum in omnem ueritatem multa ei dicebat quæ non ualuerat portare tantisper dum in carne conuersaretur cum Iesu. Act. 10
Verum de his differendi aliud tempus erit, quæ ad præscripta Mosaicæ legis pertinent: nunc propositum est imperitiam Celsi coarguere, apud quem Iudæus populares suos Israelitas in Iesum credentes percontatur, quî factum sit ut legem patriam desererent, & reliqua. Atqui quomodo patriam legem deseruerunt, qui non auscultantes ei obiurgant his uerbis: Dicite mihi uos qui legem legitis, cur eam non auditis? Scriptum est enim, Abraham duos filios habuit, & cætera. Quomodo desertores patriæ legis sunt, qui nunquam non eam in ore habent, dicuntq;: An non & lex hæc docet? Nam in Mosis lege scriptum est non obturabis bouem triturantem. num boues curę sunt deo, an propter nos utique hoc dictum est? Propter nos enim hæc scripta sunt: & cætera. Quàm uero confuse hæc Celsi Iudæus loquitur, cum posset multo uerisimilius dicere: quidam uestrum reliquerunt pristinos ritus prætextu interpretationum & allegoriarum: quidam enarrantes eos ut aitis spiritualiter, nihilo minus obseruatis ut traditos à maioribus. quidam absque interpretatione mauultis & Iesum ut à prophetis prædictum recipere, & Mosis legem obseruare more maiorum, quando in uerbis eius contineatur omnis spiritualis sensus. Sed quî possit hæc Celsus dilucide distinguere, qui procedente sermone hæreseum etiam impiarum meminit, & aliorum qui defecerunt à mundi opifice: nec nouit etiam fideles Israelitas non deseruisse legem patriam? non enim ei propositum fuit diligenter ueritatem toto hoc loco examinare, ut si quid utile inueniret reciperet: sed ut inimicus totus que intentus ad subuertendum quicquid audierit, conscripsit talia. Pergit Iudæus eosdem alloquens: heri, inquit, & nudiustertius quando supplicium sumpsimus de isto uos ut brutas pecudes ductante, defecistis à lege patria: cum tamen nihil horum exacte tenent quæ loquũtur, ut demonstratum est. Post hæc iam uehementior ut mihi uidetur: qua fronte, inquit, à nostris sacris incipitis, in progessu uero ipsa contemnitis? cum non habeatis alia uestra opinionis initia quàm legem nostram. nam reuera introductio est ad Christianismum sacra Mosis literæq; propheticæ: & post eam introductionem in harum expositione declarationeq; consistit profectus quærentium reuelationem mysterij ab æterno taciti, quæ reperitur in prophetarum uocibus & aduentu Iesu Christi nostri domini. sed non sicut obijcitur, in progressu contemnunt legis scripturam, imò maiorem honorem addunt ei, ostendentes quàm profunda sapientia lateat in eis literis, nunquam à Iudæis introspecta in superficie tantum hærentibus perinde atque in fabulis. Quid autem absurdũ est legem esse initiũ nostri dogmatis id est euangelij, cũ ipse Iesus dominus noster dicat ad nolentes sibi credere: Si crederetis Mosi, mihi crederetis. nam de me ille scripsit. Quod si literis illius non creditis, quomodo meis uerbis credetis? Sed & unus euangelistarum Marcus inquit: Initium euangelij Iesu Christi, sicut scriptum est in Esaia propheta: ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui parabit uiam tuam ante te, ostendens initium euangelij pendere à scriptis Iudaicis. Quid igitur contra nos affert Celsi Iudæus dicens: siue enim prænũciauit aliquis uobis dei filium in cœlos uenturum, noster hic erat propheta nostriq; dei. aut quale Christianismi crimen est, quòd Ioannes qui Iesum baptizauit Iudæus erat. non enim quia Iudæus erat, statim inde colligitur oportere omnem qui credit, siue à gentibus ad uerbum accedit siue à Iudæis, iuxta literã Mosis legẽ seruare. Post hæc quauis

Gal. 4 · Ioan. 5 · Mar. 1

eadem blateret Celsus de Iesu, iterum repetens pro malefactis eum Iudæis dedisse supplicium, nos tamen responsionem non iterabimus, contenti his quæ iam ante diximus. Deinde quoniam ut nugas resurrectionem mortuorum, iudicium dei, præmia iustorum, ignem iniustorum paruifacit ipsius Iudæus, & nihil hic noui Christianos docere dicens, putat se hoc pacto Christianismum subuertere: respondendum quod Iesus noster uidens Iudæos nihil facere dignum doctrina prophetica, significauit per parabolam fore ut regnum dei tollatur ab eis, & tradatur his qui credituri essent ex gentibus. quamobrem uidere licet nunc omnia quæ apud Iudæos sunt deliramenta esse & fabulas. non habent enim lumen illud quo pernoscunt scripturę sacrę: econtra Christianorum doctrinam habere ueritatem quæ possit erigere attollereq; mentem & animam hominis, & constituere ciuitatis formam quandam non qualis Iudæorum est humile & terrenã, sed cœleste, ut intelligãt qui magnitudinẽ ac sublimitatẽ sensuũ propheticorum & in lege contentorum, percipiunt, & alijs quoq; indicare possint. Sed concedamus omnes Iudaicos ritus Iesum obseruasse usq; ad sacrificia, quid hoc confert ad non credendum hunc esse dei filium? est ergo Iesus filius dei, eius qui legem dedit & prophetas, quam legem non transgredimur nos qui censemur ecclesię nomine: sed omissis Iudæorum fabulositatibus erudimur & instituimur prophetarum intelligentia mystica. Namq; prophetæ, ut qui non consistant intra patentem sensum historicũ, nec intra uerba legis & literam, alibi sic loquuntur, nimirum historias narraturi: Aperiam in parabolis os meũ, loquar propositiones ab initio: alibi legis ut obscuræ & quæ sine diuino auxilio nequeat intelligi, sensum sibi aperiri precant̃ dicentes: Reuela oculos meos, ut intelligam mirabilia tua ex lege tua. Proferant uero ubi uel in speciem arroganter dictum à Iesu aliquid inueniatur. Quomodo enim arrogans haberi potest qui

Matth. 11 sic loquitur: Discite à me quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus uestris: aut quomodo arrogans est, qui post cœnam coram discipulis ueste de-

Ioan. 13 posita, accinctus linteo, & aqua in peluim indita, lauat pedes singulis, & eos præbere nolẽtem obiurgat: Nisi lauero te, non habes partem mecum. aut quomodo arrogans qui dicit: Ego autem inter uos non fui sicut recumbens, sed sicut ministrãs, arguat eum numquem fefellerit, & producat eius magnum paruum'ue mendacium, ut ostendat mendacem Iesum: quamuis & alioqui argui potest, non esse mendacium maius mendacio minus'ue, sicut nec ueritas ueritate maior est minórue. Quæ uero sunt illæ Iesu impietates? proferat præsertim Iudæus à Celso introductus: nisi forte impium est desistere à corporali circuncisione, & sabbatis, nouilunijs, cæterisq; festorum corporalium obseruationibus, & purarum impurarumq; rerum discrimine, ab hisq; transferre animum ad ueram dei legem spiritualem & dignam deo, simúlque in ministerio Christi scire Iudæis Iudæum fieri, ut acquirantur & Iudæi, & subditis legi quasi legi subditum, ut acquirantur subditi legi. Addit potuisse alios quoque multos tales uideri qualis Iesus, duntaxat his qui uolunt decipi. Det igitur non multos, sed paucos, imò uel unum, iste Celsi Iudæus, talem qualis erat Iesus, qui cum tanta uirtute doctrinam & decreta uitæ utilia inuexerit in humanum genus, atque id à colluuie uiciorum ad meliorem frugem conuerterit. Præterea dicit hoc Christi fideles Iudæis obijcere, quòd non credant dei filio: qua de re iam superius respondimus, simulq; ostendimus, quomodo eum deum opinemur, & quatenus existimemus hominem. Addit: Et quomodo nos qui omnibus hominibus indicauimus uenturum à deo quendam exactorem pœnarum ab iniustis, ignominiose tractauimus eum postquam aduenit? ad tam stultam interrogationem respondere non uidetur operæpretium: non magis quàm si quis ita rogaret: nos qui docuimus temperantiam, qui fieri potest ut aliquid intemperanter egerimus? aut qui iusticiæ patrocinati sumus, quomodo iniuste egimus? Sicut enim ista inueniuntur in hominibus: ita humanum est eos qui se aiunt credere prophetis aduentũ Christi prænunciantibus, iam præsenti & prophetiarum fidem exsoluenti non credere. Quod si addenda est alia quoq; causa, dicemus hoc ipsum à prophetis

Esa. 6 prædictũ. Esaias certe manifeste dicit: Aurib. audietis, nec intelligetis: & oculis aspicietis, nec tñ cernetis. Incrassatũ est em̃ cor populi huius etc. Dicãt nobis quid intuentib.

Iudæis

Iudęis quid'ue audientib. prophetatū est nō esse intellecturos quę dicunt, nec quę uidentur sic uisuros ut oportet. Sed manifeste constant uidentes Iesum non uidisse quisnam esset, audientesq; illum non intellexisse ex eius dictis diuinitatem quæ in ipso inerat, transferentem suam prouidentiam à Iudæis ad conuersos ad fidem ex gentibus. Itaque uidere licet post Iesu aduentum Iudæos derelictos omnino, nihilq; retinentes rerum apud ipsos olim uenerabilium, nec ullum diuinę pręsentię uestigium. nusquam enim apud eos iam prophetæ sunt, nusquam miracula, quorum saltem reliquiæ tanto tempore apud Christianos durant, & quædam non exiguæ. fideles enim sumus qui dicere solemus. Vidimus & nos. Celsi uero Iudæus dicit. Cur contempsimus quem uenturum tanto ante prædiximus? an ut maiores pœnas demus quàm alij? Ad hoc quoq; licet respondere, profecto maiorem quàm alij pœnam Iudæos ipsi daturos tam infidelitatis quàm illatæ iniuriæ, ubi uentum fuerit ad iudicium illud quod credimus, atque etiam iam nunc dare. Quę enim gens in exilium acta est è ueteri sua patria procul solo proprio patriaq; religione, præter Iudæos? Id autem passi sunt ut omnium deterrimi, non ob aliud, quamuis in multis peccauerint, quàm ob ea quæ in Iesum ausi sunt. Pergit Iudæus: Quomodo autem existimare poteramus deum, qui cum in alijs rebus nihil præstabat eorum quæ pollicebatur, tum postremo damnatus à nobis cum ad pœnam requireretur latitans ac fugitans turpissime captus est, proditus ab ipsis quos uocabat discipulos. atqui deo, inquit, non conueniebat uel fugare uel captum abduci: minus etiam à familiaribus suis & omnium conscijs discipulisq; pro seruatore habitum & dei filio nuncioq; prodi tamen & deseri. Ad hæc respondemus, ne nos quidem credere, corpus illud Iesu quod tunc uidebatur & tangebatur, esse deum. & quid dico corpus? imò ne animam quidem de qua dictum est illud: Tristis est anima mea usque ad mortem. Sed quemadmodum iuxta Iudæorum literas is qui dicit: Ego dominus deus omnis carnis: & illud, Ante me non fuit alius deus, nec erit post me: creditur pro instrumento usus prophetæ anima & corpore: & secundum Græcos qui dicit, Noui ego mensuram pelagi numerumq; harenæ, & surdum intelligo & mutum audio, deus putatur dum auditur loqui per pythiam: ita secundum nos uerbum deus & dei rerum uniuersarum filius dicebat in Iesu: ego sum uia, ueritas, & uita: Et illud: Ego sum ianua: & illud: Ego sum panis uiuus qui è cœlo descendi: & siquid aliud his simile. Merito igitur Iudæos accusamus qui hunc non credant deum, cui tot locis prophetæ testantur, quòd sit magna uirtus dei, ipsius quoque rerum uniuersarum dei atque parentis testimonio. Huic enim affirmamus apud Mosen ubi mundi creatio describitur patrem iubendo dixisse illud, Fiat lux: &, Fiat firmamentum & reliqua quæcunque iussit deus fieri. Huic etiam dixisse illud: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram: uerbum autem dei sicut iussum est fecisse quæcunq; patrem mandauit, nec nostra est hæc coniectura, sed Iudæorum prophetijs id credimus, in quibus dicitur de deo illiusq; creaturis ad uerbum sic: Ipse dixit & facta sunt, ipse man dauit & creata sunt. Si enim mandauit deus & conditæ sunt creaturæ, quis iuxta sententiam prophetici spiritus posset esse tanti paterni mandati executor, quàm ille ut sic loquar, animatus eius sermo & ueritas? Quòd uero eum qui in Iesu locutus est illud, ego sum uia, ueritas & uita, ne euangelia quidem sic circumscribant corpore, ut nusquam esset extra Iesu corpus & animam, liquet ex multis locis, quorum aliquot paucos libet hic apponere. Baptista Ioannes prophetans iamiam affore dei filium, non in illo corpore animáque, sed præsentem ubiq;, dicit de eo In medio uestrum stat quem uos nescitis, qui post me uenturus est. Siquidem intellexisset illic tantummodo esse dei filium, ubi corpus eius cerneretur, quomodo dixisset illud: in medio uestrū stat quem uos nescitis? Ipse quoq; Iesus attollens mentem discipulorum ad sublimius sentiendum de dei filio, inquit: Vbicunque duo aut tres fuerint in nomine meo congregati, ibi in medio eorum sum. Talis etiam est illa eius promissio dicentis ad discipulos: Ecce ego uobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi. Hæc autem non eo nobis dicta sunt quòd separemus à Iesu filium dei, unita est enim post dispensationem anima Iesu corpusque cum uerbo dei. nam si iuxta Pauli doctrinam dicentis, qui cohæret domino, unus est spiritus, quisquis intelligit quid sit cohærere,

Matth. 26
Esa. 43
Gen. 1
Psal. 32
Ioan. 1
Matth. 18
1. Cor. 6

eiq; cohæret unus fit cum eo spiritus, quomodo non multo diuinius & præstantius unum est id, quod cum dei uerbo est compositum? Hic apud Iudæos declarauit se esse dei potentiam per ea miracula quæ Celsus suspicatur præstigias: Iudæi uero in Belzebub nescio unde sibi noto dęmonum principe putabant eum eijcere dęmonia: Quos absurdissime loqui seruator ipse coarguit, eo quòd nondum finem haberet regnum maliciæ, ut liquebit scripturam euangelicam prudenter legentibus, quam non est tempestiuum nunc adducere. Quid porro pollicitus est Iesus quod non præstiterit, producat Celsus & ostendam. Sed nullo modo poterit, quamuis se putet uel ex male intellectis narrationibus, uel ex lectione euangelica, uel ex Fabulis Iudaicis afferre quę dicit contra Iesum & contra nos. Et quia rursum Iudęus ait uoluisse suos in conuictum et damnatũ animaduertere, ostendant quomodo eum conuicerint qui quęrebant subornare falsa testimonia: nisi forte ualde conuictus est Iesus illis accusatorum uerbis:
Matth. 26 Hic dixit: possum destruere templum dei, & in triduo reparare illud. quod ipse dixerat de templo sui corporis: illi uero, ut qui nesciebant mentẽ loquentis intelligere, putabant eum dicere de templo lapideo quod Iudæi uenerabantur plus satis, contempto interim uero templo dei uerbi, ueritatis & sapiẽtiæ. Dicat etiam qui potest, quomodo turpiter latitans Iesus effugium quæsierit: ostendat quę opprobrari possit turpitudinẽ. Quia uero dicit captum esse, possum dicere: si capi nolentis est, non esse captum Iesum. Nam opportuno tempore in potestatem hominum se uenire passus est ut agnus dei, quo peccatum mundi tolleret. Sciens igitur omnia quæ uentura erant super se, processit, ac dixit eis: Quem quæritis? Responderunt ei: Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus, Ego sum. Stabat autem & Iudas qui prodebat eum cum ipsis. Vt ergo dixit
Ioan. 18 eis, Ego sum: abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram. Iterum ergo interrogauit eos: Quem quæritis? Illi autem iterum dixerunt: Iesum Nazarenum. Respondit Iesus: Dixi uobis q ego sum: si ergo me quæritis, sinite hos abire. Quin & ad eũ qui uolebat opem ei ferre, seruum pontificis percussum mulctauerat auricula, dixit: Conuertere gladium tuum in locum suum. omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt. An putas quòd non possum nunc rogare patrem meum, & exhibebit mihi plus quàm duodecim legiones angelorum? Quomodo igitur implebuntur scripturæ, quòd sic oportet fieri? Quodsi quis putat euangelistas hic fingere, quin potius figmenta sunt quæ ab inimicis contra Christianos dicuntur ex odio: & uera quæ coniunctissimi Iesu prodiderunt scripto, sic erga uerbum eius affecti, ut parati essent illius causa quiduis perpeti? Tantam enim patientiam & constantiam usque ad mortem præseferre, non est discipulorum de præceptore suo quæ nunquam facta sint pro libito fingentium: & manifestum argumentum est candidis lectoribus scisse illos quid scriberent, qui omnes aduersitates tanta tolerãtia propter dei filium in quem crediderunt sustinuerint. At Celsi Iudæus proditum quidem ab ijs quos appellabat discipulos didicit ex euangelijs, unum Iudam multos dicens discipulos, ut uideatur exaggerare accusationem: ut uerò omnia quæ de Iuda scribuntur sciret, curiosus non fuit: Iudam distractum contrarijs de suo præceptore iudicijs, nec ex toto animo infensum ei fuisse, nec ex toto animo debitam magistro seruasse reuerentiam. Nam si quis tradebat eum,
Matth. 26 signum dedit turbæ uenienti ad comprehendendum Iesum: quemcunque osculatus fuero, ipse est, tenete eum: retinens non nihil reuerentiæ pristinæ: alioqui uel libere ac sine simulatione osculi tradidisset eum. Illud certe cuiuis persuadere poterit de Iudæ proposito, eum habuisse unà cum auaricia prodendique domini mala uoluntate admixtam in anima innatæ ex Iesu uerbis quãdam ut ita loquar bonitatis speciem, quòd
Matth. 27 ita scriptum est: Iudas proditor uidẽs eum damnatũ, pœnitentia ductus restituit illos triginta argenteos pontificibus & senioribus dicens: peccaui tradens sanguinẽ iustũ. Illi uero dixerunt, Quid ad nos? tu uideris. & proiectis argenteis in templũ, secessit: digressusq; inde suspendit se. Quodsi auarus ille Iudas, furari solitus quæ pauperibus distribuenda in crumenã mittebantur, pœnitentia tactus restituit triginta argẽteos pontificibus et senioribus, satis apparet Iesu disciplinam efficacẽ in eo fuisse ad mouendam pœnitentiam, quæ non omnino contempta & proculcata proditori fuerat sed & ipsa uerba

uerba, peccaui tradens sanguinem iustum, peccatum confitentis erant. Et uide quàm flagrans ac uehemens pœnitentiæ dolor eum corripuerit, ut nec uiuere sustineret amplius, sed in templum proiecta pecunia digressus inde sese pręfocaret ipse sui cōdemnator & carnifex, ostendens quantum potuerit Iesu doctrina etiam in peccatore, fure, proditore, non ualente in totum contemnere quæ à Iesu didicerat: nisi forte hæc quæ indicare uidentur Iudam non omnino desciuisse uel post facinorosam audaciam, figmenta dicet Celsus, id solum uerum esse, proditorem eius fuisse unum è discipulis, addentq; ad scripturam, etiam ex toto animo perpetratum proditionem: id quod perabsurdum fuerit, eiusdem commentarij lectioni prout odium dictauerit uel credere uel non credere. Quod si etiam à Iuda sumendum est nobis aliquid quod pudorem aduersarijs incutiat, dicemus in libro Psalmorum integrum centesimum octauum Psalmum continere de Iuda prophetiam, qui sic incipit, Deus laudem meam ne taceas, quoniam os peccatoris & os dolosi apertum est contra me. Ibi prophetatur & illud, quod Iuda suapte culpa moto ex apostolorum ordine, in locum eius alter surrogatus est: quod indicatur his uerbis: & Episcopen eius accipiat alius. Sed fac eum proditū ab aliquo discipulo, qui Iuda peior omnem Iesu doctrinam proiecerit è pectore, quid hoc ad accusationem Iesu aut Christianismi attinet? quomodo religionis nostrę falsitatem arguit? quare uero sequuntur iam antè refellimus, quòd non fugiens captus sit Iesus, sed ultro seipsum pro nobis omnibus tradiderit, ut consequenter etiam uinctus sit, docens nos ne inuiti pro pietate subeamus talia. Ista quoque mihi uidentur puerilia quæ mox subdit, quòd nunquam bonus imperator & dux multorum milium est proditus: imò ne latronum quidē princeps uir malus & peioribus præfectus, qui modo uideretur suis utilis. Hunc uero nec imperatoris boni more præfuisse, nec saltem qualis à latronibus exhibeatur suo principi, à deceptis discipulis impetrasse beneuolentiam, si sic eam licet appellare. Multos enim imperatores inuenire licet in historijs à suis copijs proditos, & latronum principes captos à socijs propter parum seruatas conditiones. Sed fac nunquam quenquam à suis proditum uel imperatorem uel latronum principem, quid hoc facit ad negotium Iesu ab uno discipulorum suorum proditi? Quoniam autem pro philosopho uult haberi Celsus interrogemus eum, num Platonis erat crimen, quòd uigesimo anno pòst quàm eum audire cœperat Aristoteles à præceptore desciscens accusauit ipsius doctrinam de immortalitate animæ, & ideas Platonis argutationes nominauit? Possemus & amplius dubitando quærere: Ergo Plato nihil amplius ualebat in dialectica, nec idoneus erat tradendis suis cogitationibus, ex quo desertus est ab Aristotele, & proinde falsa sunt Platonis dogmata? an forte possibile est, quod facile Platonici concesserint, Aristotelem erga magistrum suum fuisse ingratum & improbum? Sed & Chrysippus sæpe in suis scriptis Cleanthem taxare uidetur, nouans quædam præter acceptam ab illo doctrinam inter rudimēta adolescentiæ. quanquam Aristoteles per uiginti continuos annos dicit̄ frequentasse Platonicam, nec parum temporis Chrysippus quoque contriuisse cum Cleanthis discipulis. Iudas uero apud Iesum ne tres quidem integros annos uersatus est. Porro in commentarijs de uitis philosophorum multa inueniri possunt talia, qualia Celsus Iesu nostro propter Iudam obijcit. Cæterum Pythagorei cenotaphia extruebant ijs qui defecissent à philosophia, reflexo cursu ad uitam idioticam, nec ideo deterior habitus est Pythagoras in doctrina & demonstrationibus, aut eius discipuli. Post hæc sic pergit Celsi Iudæus: cum multa possim de Iesu rebus dicere uera, nec scriptis discipulorum eius similia, prudens illa prætereo. Quænam igitur sunt illa uera, scriptis euangelicis dissimilia, quæ Iudæus iste præterit? an forte rhetorico usus colore, fingit se habere quod dicat, nec habet tamen quicquam præter euangelia, quod ut uerum queat auditorem percellere, nec omnino quicquam quod manifeste criminari possit Iesum eiusq; doctrinam? Accusat deinde discipulos, quasi fixerint præscisse illum & prædixisse omnia quæcunque sibi acciderunt. Imò hoc quoque uerum esse uel inuito Celso ostendemus ex multis quæ prophetice à seruatore dicta sunt, in quibus prædixit Christianis euentura posterioribus seculis. & quis non miretur illud quod prædixit: Ante reges & præsides ducemini propter me in testimonium illis & gentibus: & si quid aliud de futuris Matth. 10

futuris discipulorū persecutionibus uaticinatus est. Ob quod enim dogma inter homines exortum puniuntur etiam alij, ut aliquis ex Iesu obtrectatoribus dicat, uidentem eum impia falsaq; accusari dogmata, ex huiusmodi quoq; prędictionibus aucupatum opinionem magnificam. nam si propter dogmatum impietatem ducendi erant aliqui ante reges & principes, nullos prius quàm Epicureos duci oportebat tollentes in totum prouidentiam:aut peripateticos, qui negant quicquam prodesse preces ad deum fusas uel sacrificia. Sed dicet aliquis etiam Samaritas persecutionem pati propter suā religionem. Ei respondebimus: sicarios propter circumcisionem occidi, quòd seipsos mutilent, contra præscripta legum quæ solis Iudæis id permittunt: nec unquam auditum quòd Iudex sicario suæ religionis reo fecerit optionem malit'ne mutata religione absolui, an occidi perstans in ea:sed satis est ad eius supplicium ostensa circumcisio.
Matth. 10 Christianis uero solis iuxta illam seruatoris prædictionem: Ante præsides & reges ducemini propter me: quamdiu spirant à iudicibus permittitur eiurare christianismum, & more aliorum sacrificare, atque ita securos domi uiuere. Ac uide an non pro potestate dicatur illud: Quicunq; confessus fuerit me coram hominibus, confitebor & ego eū coram patre meo, qui in cœlis est: & quicunq; negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram patre meo: & ascende mente ad Iesum prædicentem hæc priusquam fierent: nisi forte dicturus es nolens credere: nugatur & nihil agit: non enim erunt hæc: aut dubitans de prædictionis fide dices non prius te crediturum quàm euentus eam approbet: quo facto tum demum assensurum te quòd accepta à patre potestate missus sit ad seminandum uerbum hominibus, certus fore ut id uincat impedimenta omnia. Quis item non mirabitur ascendens contemplatione ad illud uaticinium: Prædicabitur euangelium hoc in uniuerso mundo, in testimonium ipsis & gentibus: cum uideat iuxta illam prædictionem iam prædicatum in omnibus quæ sub cœlo sunt terris Græcorum barbarorumq; tum sapientibus tum insipientibus. omnem enim humanam naturam uicit sermo prædicatus cum potentia, nec est uidere ullum genus hominum à quo hæc doctrina recepta non sit. iste uero incredulus Celsi Iudæus, qui uanum putat quod proditum est de Iesu præscientia, consideret quemadmodum etiam tum stante Hierosolyma, & incolumibus in ea cæremonijs iudaicis, prædixerit Iesus quomodo à Romanis tractanda sit. non enim dicent, quòd familiares Iesu auditores absq; literis docuerint euangelium, & discipulos reliquerint nullis instructos commentarijs. Scriptum est enim in euangelio: cum autem uidebitis obsessam ab exercitu Hierusalem, tunc scitote in proximo esse desolationem eius. certe cum hæc scriberentur, nulli exercitus obsidebant Hierusalem, nec circumuallatam oppugnabant. Hoc enim fieri cœptum est sub Neronis imperio, durauitq; usq; ad Vespasiani tempora: cuius filius Titus solo æquauit Hierusalem, ut Iosepho uidetur propter Iacobum Iustum qui uocabat frater Iesu Christi, ut uero res ipsa clamat, propter Iesum Christū dei filium. Et tamen poterat Celsus non negando eius præscientiam contemptum simulare, sicut prius uirtutem eius extenuare conatus est magicis præstigijs eam tribuens: poteratq; dicere multos per diuinandi, auspicandi, aruspicinæ, astrorumq; scientias cognouisse quid sibi euenturum esset: sed maluit hoc ut præstantius in totum negare, quod uero ad miracula patrata attinet, calumniari ut fucata præstigijs. Phlegon certe in decimotertio, aut ni fallor in decimoquarto Chronicorum suorum uolumine fatetur ingenue Christum præsciuisse futura, confundens Petrum cum Iesu, testaturq; euenisse quicquid prędictum fuerat: nihilominus illic quoq; uel propter hanc prescientiam penè inuitus fatetur, non fuisse diuina uirtute uacuum sermonem quem accepimus à maioribus. Addit Celsus, discipulos Iesu ut re manifesta nihil ualentes fingere excogitasse ut dicerent eum præscisse omnia: quia non legit, aut legere noluit quod
Matth. 26 uerissime scriptum est, illud quoque dictum ab eo discipulis: Omnes uos scandalizabimini nocte hac: ut reuera factum est. Petro etiam prędictum quòd ante galli cantum ter negaturus esset dominum, & ter negasse Petrum iuxta uaticinium. Nam nisi fuissent ueritatis studiosi, aut si ut Celso uidetur figmētis scribendis delectati fuissent, nec Petri negationem, nec discipulos scandalizatos retulissent in literas. quis enim eos reprehendisset hoc nomine. atqui ualde conueniebat ut hæc silerentur ab hominibus uolen-

uolentibus ut mortis contemptus disceretur ex lectione euangelij, quoties agitur de professione christianismi. nunc uero uidentes quòd sermonis uis subactura esset homines, inseruerunt & talia, nescio quomodo nihil offutura lectoribus, nec occasionem datura negandi. Addit ualde stulte discipulos hæc ut excusarent magistrũ suum dixisse: acsi, inquit, aliquis affirmans quempiam esse iustum, ostenderet eum inique agere: & dicens pium, ostenderet cædem patrare, aut dicens immortalem ostenderet mortuum, præfando ad singula, præscisse illum hæc omnia. At ista collatio nihil habet simile: quia nihil absurdum est eum qui se hominibus exemplar uitæ exhibere studuit, ostendisse non fugiendam mortem pro pietate: ut interim taceam, mortem eius utilem fuisse uniuerso humano generi, sicut superiore uolumine docuimus. Postea putat confessionem passionis ad criminationem illius non ad absolutionem facere. Nescit enim quàm multa sapienter à Paulo scripta sint de hoc negotio, quàm multa item à prophetis sint prædicta. nescit etiam quendam autorem eius opinionis, quòd Iesus uisus sit tantum pati, non reuera passus sit, damnatum pro hæretico, alioqui si sciSset, non ita loqueretur dicens: Non enim pati illum pijs hominibus uisum docetis, non reuera passum, sed aperte passum affirmatis. Minime uero pati putatum dicimus, ne falsa sit eius & resurrectio, non uera. nam qui uere mortuus est si resurrexit, resurrexit reuera. qui aũt mori putatus est, non resurrexit uere. Quoniam autẽ Iesu Christi resurrectionẽ irrident infideles, adducemus huc Platonẽ: qui narrat Erum Armeniũ post duodecim dies è rogo excitũ retulisse de ijs quæ sunt apud inferos: & quoniã ad infideles disserimus, quadrãt huc & illa quæ Heraclides de muliere defuncta memorat. multi etiã alij feruntur reuersi à monumentis, uel eadem die, uel insequẽti. Quid igitur mirum si is qui tam multa fecit miracula humanam naturã superãtia, idq; tam manifeste, ut qui inficiari non possunt cauillentur fuisse præstigias, etiam in obitu suo quiddam eximium habuit: ut anima sponte relicto corpore, post quædam extra illud dispensata, suo arbitratu reuersa sit. Sic enim alicubi apud Ioannem loquitur: Nemo tollit animam meam à me, sed ego pono eam à meipso. Potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo sumendi eam. & fortassis ideo maturauit egressum è corpore, ut conseruaret id integrum, nec frangerentur eius crura, sicut unà crucifixorum latronum. nam milites fregerunt crura primi, & alterius qui crucifixus est cum eo. ad Iesum autem cum uenissent, ut uiderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura. Iam ergo respondimus ad illud: qui credibile est eum prædixisse? cæterum quomodo immortalis sit is qui mortuus est, discat qui uult, quod non mortuus est immortalis, sed qui resurrexit è mortuis. non solum igitur mortuus immortalis non est, sed ne Iesus quidem antequam moreretur ille compositus immortalis erat, quandoquidem erat moriturus. nemo enim moriturus immortalis est: sed immortalis, quando non amplius morietur. Christus autem resurgens à mortuis iam non moritur: mors ei nõ amplius dominatur, etiamsi nolint hæc intelligere qui capaces non sunt. Iam illud quàm stultum: Quisnam deus, aut dæmon, aut homo prudens præsciens talia sibi obuentura, non siquidem potuisset deuitasset, sed uolens incidisset in ea quæ præsenserat? Atqui Socrates sciebat epota cicuta se moriturum: & poterat siquidem parere Critoni uoluisset, incolumis euadere custodiam: sed maluit certam quandam suam rationem secutus mori philosophicè, quàm uiuere uitam indignam philosopho. Sed & Leonidas Lacedæmoniorum imperator sciẽs iamiam se moriturum cum Thermopylarum præsidiarijs, non dedit operam ut turpiter uiueret: sed dixit ad socios: Prandeamus tanquam apud inferos cœnaturi. qualia multa in historijs inueniunt, si cui libeat cõsectari talia. Quid igitur mirum si Iesus futurorum non nescius non ea uitauit, sed incidit in præcognita, cum & Paulus discipulus eius audito quid passurus esset Hierosolymis, nihilo secius exposuit se periculis, increpans etiã lacrymantes & obstãtes ne illuc ascenderet. Quin & nostro tẽpore multi scientes moriendũ sibi si confiteant christianismũ, abnegato uero absoluẽdos se recepturosq; etiã bona cõfiscata, contẽpserũt uitã, & ultro mortẽ ob pietatẽ elegerũt. Deinceps uero & aliud ęque stultũ dicit Celsi Iudęus: Quõ si prędixit & de proditore et de negatore, nõ ut deũ timuerũt, ut alter à proditiõe, alter à negatione abstineret. Nec uidet sapiẽtissimus iste Celsus hoc loco pugnãtia se loqui qa si ut deus

Ioan. 10

Ioan. 19

præ-

præsciebat,non poterat eius præscientia fallere,nec erat possibile uel præcognitũ proditorem non prodere, uel redargutum ut negatorem non negare, quòd si possibile erat alterum non fore proditorem,alterum non fore negatorẽ, ut præmoniti à prodendo negando'ue abstinerent:iam non fuisset uerax, qui prædicebat alterum proditurũ, negaturum alterum.namq; si præsciebat proditurum,maliciam sciebat proditoris, cui nihil obstabat ista præcognitio. ac rursum intellecta imbecillitate negaturi per quã negaturus esset, negaturum prædixit, quia utiq; imbecillitas hæc nõ tollebatur per præscientiam. Quid ergo sibi uolunt illa uerba:at illi paruifacientes eum & prodiderũt & negauerunt? Iam enim ostensum est de proditore hoc falsum, quòd præceptorem per contemptum prodiderit:nihilo minus & de negatore idem ostenditur,qui egressus foras post negationem fleuit amarè. Itaq; uanum & illud: certe homo etiam præsentiens insidias si prædicat insidiatoribus,auertuntur à proposito,& cauent sibi. Quàm multi enim præsentientibus quoq; insidiari non destiterunt? Tandem ueluti sermonem concludens inquit.Ergo quia prædicta sunt hęc,facta sunt,nec enim potest aliter fieri.Sed quia facta sunt,mendacium deprehenditur quòd prædicta sint.omnino enim inconsistens est ut præmoniti uel proderent uel negarent. Verũ quia pręmissa confutata sunt, subuertitur & conclusio ista:Quia prædicta sunt hęc, facta sunt. Aimus autem,ut possibile esse factum.Et quia factum est, uerum ostenditur quòd prædictum sit.nam futurorum ueritas iudicatur ex euentibus.Falsa est igitur istius propositio:mendacium deprehendi quod de prædictione dicitur & inaniter Celsus dixit illud:omnino enim inconsistens est ut præmoniti uel negarent uel proderent. Videamus quid dicat postea. Hæc,inquit,cũ deus esset prædixit,& omnino oportebat fieri quod prædixerat.Deus ergo suos discipulos & prophetas,cum quibus cibum & potum sumebat,eò necessitatis adduxit ut contra ius ac pietatem faceret: qui debuerat cùm in alios omnes esse beneficus,tum præcipue in sodales suos. & homini nemo unquã insidiatus est particeps mensæ, deo uero insidiatus est:uel potius deus insidiatus est socijs mensæ, proditores & impios faciens. Respondebimus & ad hæc,quando iubes ut ne ista quidẽ argumenta præstereã quę mihi uidentur friuola. Celsus putat quod aliquis præscius prædixit ideo fieri quia prędictum est. nos uero hoc non concedentes aimus non prędictorem causam esse futuri,sed futurum illud, quod omnino euenturum erat etiam nemine prędicente,præcognitori causam prædicendi præbuisse. Totum enim hoc in pręcognitione uatis est,cum alterutrum fieri possit,fore hoc alterum. Non dicimus præcognitorem adimere possibilitatem ut uel fiat uel non,acsi diceret ita:Hoc omnino erit,& impossibile est secus fieri:id quod in uniuersum intelligitur de omnibus quæcunq; de nobis præsciri possunt,siue iuxta diuinam scripturam,siue iuxta græcorum historias.alioqui sophisma illud quod dialectici ἀργὸν λόγον nominant,non erit sophisma Celso iudice,cum reuera sophisma sit.Quod ut intelligatur, è scripturis adducã de Iuda prophetias,& seruatoris nostri de ipso ut proditore præscientiam:ex gręcorum uero historijs oraculum Laio redditum, sinens interim uere esse redditum,quando præsenti de Iuda
Psal. 34 disputationi non officit. In 108 Psalm. cuius initium est Deus laudem meã ne tacueris, ex persona seruatoris dicitur os peccatoris & os dolosi apertum est contra me. & modo obserues quæ in eo Psalmo scripta sunt, inuenies præcognitum sicut proditorem seruatoris fore, ita causam proditionis fore in ipso, ut dignus sit imprecationibus quas prophetia continet.Hæc,inquit,patiatur quia non est recordatus misericordiam facere,& persecutus est hominem mendicum & pauperem. Ergo poterat recordari faciendæ misericordiæ,nec persequi quem persecutus est.& quamuis poterat non fecit, sed prodidit,ut dignus sit diris prophetię.Gręcis uero adducemus id quod dictum est apud tragicum Laio,siue totidem uerbis,siue in eandem sententiam. ei præscius futurorum sic loquitur. Ne sere sulcos procreandis liberis inuitis dijs. nam si progenueris natus te interimet.totaq; domus sanguine miscebitur.Hic quoq; intelligitur possibile fuisse Laio non serere sulcos procreandis liberis. quod ni caueret fatale erat eum pati tragica illa mala quæ feruntur de ipso & Iocasta communibusq; liberis. Huiusmodi est & sophisma illud uocatum ἀργὸς λόγος,quod ægrotum sophistice dehortatur ne sanitatis causa utatur medico hoc pacto:Si tibi fatale est è morbo resurgere, resurges siue accer-

sas medicum siue non. Itidem si fatale tibi est è morbo non resurgere, non resurges siue accersas eum siue non. Ergo siue in fatis est te resurgere, siue in fatis est te non resurgere, frustra accersis medicum. Verùm sophistæ huic allusione festiua huiusmodi argumentum licebit opponere. Si tibi fatale est filios procreare, siue congrediaris cũ muliere, siue non congrediaris, procreabis eos. Itidem si tibi fatale est non procreare filios, siue congrediaris cum muliere, siue non congrediaris, procreabis eos. Ergo siue procreare filios tibi fatale est, siue non procreare, frustra cum muliere congrederis. Nam sicut hæc quoniam absurdum & impossibile est procreare filios absq; congressu cum muliere, non frustra adhibetur congressus cum muliere: ita si reualescentia contingit ratione medicinæ, necessario medicus adhibetur: & falsum est illud, Frustra medicum accersis. Hæc autem adduximus omnia propter illud quod sapientissimus hic Celsus scripsit: Deus cum esset prædixit, & omnino oportebat fieri quod prædictum est. Si enim uocem hanc omnino, accipit pro hac Necessariò, non concedemus ei. Possibile enim erat etiam non fieri. quod si illud Omnino, dicit pro Nihil uetat hoc uerum esse, etiamsi possibile est non fieri: non facit contra nos hæc oratio, nec consequitur, quia prædictum sit à Iesu de proditore, deq; negatore, ideo ipsum causam eis fuisse impietatis & nefarij facinoris. Sciẽs enim eius prauos mores is qui ut nos credimus nouit quid sit in homine, uidensq; quid ausurus esset propter auariciam & propter inconstantem de præceptore opinionem, dixit inter cætera & illud: Qui intinxit mecum manum in patinam, ille me proditurus est. Vide porro euidens Celsi mendacium in his uerbis: Quod si homini nemo insidiaretur eiusdem cõuiuij particeps, multo minus deo. Quis enim nescit multos ad communionem salis & mensę admissos, pòst insidiatos suis contubernalibus? Plena est historia tam Græcorum quàm barbarorum exemplis talibus: & Parius ille iamborum scriptor exprobrans Lycambæ uiolatum fœdus quod sal & mensa conciliauerat, sic eum alloquitur: Sacramentum irritasti magnum, salemq; & mẽsam. cęterum qui toti sunt in historiarum studio posthabitis magis necessarijs quę propius ad beneuiuendi rationem faciunt, plura proferent de insidiatoribus eorum quibuscum mensam communem habuerant. Post hæc quasi re iam aptissimis consequentijs demonstrata sic pergit: Et quod absurdius est, deus ipse suis sodalibus insidiabatur proditores eos & impios faciens. Quomodo Iesus insidiatus sit, aut proditores atque impios discipulos suos fecerit, iste non potest ostendere, nisi ex hac ut illi uidebatur consequentia, quam confutare cuiuis est facillimum. Post hæc dicit: Si ita uisum est ipsi, & patri morem gerens subijt supplicium, manifestum est quòd & deo & sponte perferenti nihil eorum quæ patiebatur molestum erat aut graue. Nec uidet se loqui inter se pugnantia. Si enim concedit punitum ex sua patrisq; uoluntate, liquet q; pœnas soluerit, nec possunt infligi pœnæ absq; doloribus. nemini enim suaues sunt & optabiles. quod si ideo dolorem abfuisse putat & cruciatum, quia non inuitus eas ferebat, quomodo punitum concedit? non intellexit iste, quòd qui semel per natiuitatem corpus assumpsit, utiq; assumpsit doloribus obnoxium, & ijs quæ molesta corpore indutis accidunt, si molesti nomine intelligimus quod nemo sibi uult. Sicut igitur sponte assumpsit corpus non alienum ab humanæ carnis natura, ita cum eo simul assumpsit quicquid ipsi dolorem affert atq; molestiam: quæ iam infligebantur ex arbitrio inimicorum, non ipsius qui patiebatur. Responsum autem est iam antea, non deuenturum fuisse in manus hominum si noluisset: deuenisse autem propter ingentem illam utilitatem quæ ex eius morte uniuerso humano generi obtigit. In sequentibus deinde uolens docere molesta illi fuisse tristiaq; quæ patiebatur, quia naturam eorum mutare nõ poterat etiamsi uoluisset, sic loquitur: Cur igitur lamentatur & dolet, precaturq; ut exitij metus transeat his uerbis: Pater, si fieri potest, transeat calix hic. Vide hic quoque Celsi maliciam, ut non amplectatur ueracitatem euangelistarum, qui potuerant silentio præterire quæ isti uidentur digna opprobrio, non præterierunt autem multis de causis suo loco dicendis in euangeliorum interpretatione: sed tragiçe accuset textum euangelij, addens quæ ibi non inueniuntur. non enim scribitur, lamentatum fuisse Iesum. Et transscribit quidem illud: Pater, si fieri potest, transeat calix hic: nec tamen apponit quod mox sequitur ad ostendendam ipsius insignem erga patrem pietatem Matth. 26

& magnanimitatē, Veruntamen non sicut ego uolo, sed sicut tu: ac ne illa quidē uerba quibus suā uolūtatē iudicio patris accōmodat, ubi obedientiā suā declarās loquit̃ sic: Si non potest hoc poculum transire à me, nisi bibam illud, fiat uoluntas tua. Facit hic Celsus quod solent auditores scripturæ diuinæ maliciosi & impij. nam & illi non dissi-
Deut. 32 mulant se audisse, imò frequenter nobis opprobrant illud: Ego interficiam: sed nō meminerunt huius uerbi, Ego uiuificabo: cum tota illa oratio significet, homines publico malo uiuentes & exercentes maliciam interfici à deo, quibus mox ab eo reddatur uita melior ut peccato moriantur. Similiter audierunt illud: ego percutiam: sed non item illud, & ego sanabo: perinde acsi medicus loquatur secans corpus ut noxium aliquid eximat, qui tamen non in cruciatum desinat, sed ipsum corpus curatione integræ ualetudini restituat. at isti non audiunt totum hoc, quo idem q dolorē infert, sanitati etiam restituat, sed tantummodo quòd dolorem faciat. Ad eūdem modum Iudęus iste à Celso introductus postquam commemorauit illud, pater utinam possit calix hic transire, nihil amplius addat eorum quæ ostendunt Iesu constantem promptumq́ ad passionē animum, uerum hæc retrusiores habentia sensus, aperiendos per diuinam illam sapien
1. Cor. 2 tiam quam Paulus perfectis recte tradi scribit dicens, Sapientiam autē loquimur inter perfectos: aliquātisper differentes, agemus de quibusdam præsenti negotio accommodis in mentem nunc uenientibus. Diximus & in superioribus, esse quasdam uoces
Ioan. 14 in Iesu primogeniti totius creaturæ, ut: Ego sum uia, ueritas, & uita: & his similes, Alias uero hominis qui in eo intelligitur, qualis est illa: nunc uero quæritis me interficere hominem qui ueritatē uobis locutus sum quā audiui à patre meo, ita hic quoq; descri-
Ioan. 8 bit in humana sua natura tū carnis humanæ infirmitatē, tum alacritatē spiritus. infirmitatē his uerbis: Pater si fieri potest transeat à me poculū hoc. alacritatē spiritus illis: Veruntamen non sicut ego uolo, sed sicut tu. Quod si libet ordinē etiā dictorū obseruare, attende q̄ prius sit dictū illud infirmitatis ut sic uocē carnalis: posterius uero ex alacritate spiritus illa plura, unū enim est hoc: Pater si fieri potest transeat à me hic calix. illa uero plura: non sicut ego uolo, sed sicut tu: &, Pater mi si nō potest hoc poculū transire nisi bibā illud, fiat uoluntas tua. Obseruandū etiā hoc, nō esse dictū, abeat à me poculū hoc: sed pia quadā reuerētia nō sine exceptione hoc pacto: Pater si fieri potest trāseat à me calix hic. nec me latet alia quoq; interpretatio huiusmodi: q̄ uidēs seruator qualia populus & Hierusalem patient̃ in uindictā à Iudæis perpetrati contra se facinoris, nō ob aliud q̄ propter beneuolentiā qua populū illū prosequebat̃ uolens uitare futuram passionē, dixerit Pater si fieri potest transeat à me calix hic. acsi diceret: quādoquidem propter epotū à me hūc supplicij calicē tota gens à te deseret̃, precor, si fieri potest, ut transeat à me calix hic, ne portio mea propter audax in me facinus, omnino à te deseratur. Cæterū si, ut Celsus ait, Iesus nihil doloris molestiæue sensit passionis tempore, qui poterāt eius sectatores uti exemplo ipsius in sustinendis rebus acerbis pietatis gratia, cum uisus tantum pati, nihil humanum re uera passus sit? Pergit Celsi Iudæus discipulos Iesu ut taliū narrationum confictores reprehendere, addens ne speciē quidem ueri similem eos potuisse mēdacijs suis affingere. Ad quod respondebitur: facile fuisse uel fucare talia, uel in totum non scribere. quis enim nisi hæc in euāgelijs haberentur, posset nobis opprobrare talia locutum Iesum in passione sua? Nō intelligit autem Celsus, non cadere in eosdem ut decepti Iesum habeant pro deo præmonstrato prophetarum oraculis, & ut de eodem fingant quæ ipsi sciant uera non esse. Aut igitur non finxerūt, sed ex animo scribentes uera dixerunt: aut si falsa prodiderunt contra suam conscientiam, non fuerunt decepti ut eum haberent pro deo. Post hæc dicit quosdam fidelium quasi per temulentiam permittere sibi quiduis in mutanda scriptura euangelica tribus modis quatuor' ue aut pluribus, ut sic retractata possint negare quoties arguuntur. Equidem à nemine alio mutatum euangelium scio, præterquam à Marcionis & Valentini & fortasse Lucani discipulis: quod crimen non est euangelij, sed eorum qui id ausi sunt deprauare temere. Et quemadmodū nihil ad philosophiam crimē sophistarū, epicureorū, peripateticorū, aut quorūcunq; falsa dogmata profitentiū, ita in uerū Christianismū non cadit crimen deprauantiū euangelia, nouasq; sectas in Iesu doctrinā introducentum. Et quoniam procedente oratione Iudæus iste hoc quoq; Christianis obijcit,

cit, quòd utantur prophetarum de Iesu uaticinijs, præter iam superius dicta respondebimus: debuisse eum, si ut dicit parcit hominibus, sensum illarum prophetiarum exponere, & prolatis uerisimilioribus rationibus, tum demum nostros homines ut abutentes prophetijs redarguere. Sic enim cauisset ne uideretur tam prolixum hoc caput nimis paucis uerbis astringere: præsertim cum scribat, innumeris alijs modis accipi posse dicta prophetica multo aptius et uerisimilius quàm si ad Iesum referantur. Debuerat etiam contra Christianorum ualidissimas rationes stare fortiter, & accurate per singulas prophetias declarare, quomodo melius quadrent alijs quàm nostro Iesu, quantoque probabilius. Sed non intelligit quòd hæc si fuissent contra Christianos dicta à quopiã alieno à scripturis propheticis, fortasse uerisimiliora fuissent. Nunc Celsus uerba Iudæi personæ affingit quæ Iudæus nunquam diceret. non assentiet enim Iudeus, innumeris aptari posse prophetica dicta probabilius quàm Iesu: sed per singula suam aliquam interpretationem proferens conabitur eam à Christianis receptæ opponere, non omnino credibilia dicens, operam tamẽ dans ut hoc faciat. Diximus autem iam antea quomodo prophetatum sit de duobus Christi ad humanum genus aduentibus: quamobrem non opus est ut respondeamus Iudæo dicenti, præpotentem quendam regem & uniuersæ terræ omniumque generum atque exercituũ dominum à prophetis prænunciari eum qui uenturus est. Illud satis Iudaicum est & stomachationi eorum conueniens, quòd omissis demonstrationibus mauult conuicijs Iesum impetere. quòd autem dicit tam pestilentum nunquam prænunciatum: nec Iudæus nec Celsus nec alius quisquam docere poterit, quòd pestilentus tam multos homines à uiciorum colluuie traduxerit ad uirtutum studium, uitamque temperanter iuxta naturæ præscripta degendam. Adiecit Celsus & illud: Deum autem deique filiũ nemo ex talibus signis & rumoribus tamque frigidis argumentis approbat. Debuerat autem istos rumores protractos falsitatis arguere, frigidaque ista argumenta cõfutare rationibus: ut si uideretur afferre aliquid uerisimile, haberet Christianus contendendi materiã, & conandi rationes eius subuertere. quæ autẽ mox de Iesu sequuntur ut de magno uiro dicta sunt: sed noluit agnoscere euidentissimam eius claritatem & amplitudinem: Quemadmodum sol, inquit, omnes alias res illustrans, primum seipsum ostendit, sic oportebat facere dei filium. Possumus dicere: fecisse etiam. Exorta est enim in diebus eius iusticia, & multitudo pacis facta est mox ex quo natus est, præparante deo gentes ad eius doctrinam, ut omnes parerent uni Romanorum regi, néue propter multitudinem regnorum interruptis gentium commercijs difficilius fieret Iesu apostolis illud mandatum ipsius. Euntes docete omnes gentes. Constat autem Augusto regnante Iesum natũ, qui princeps quasi complanauit pleraque terrarum uno regno inducto: fuisset enim impedimentum quominus distribueretur doctrina discipulorũ Iesu in omnem orbẽ, si multa regna fuissent, nõ solum prædictas causas, sed quia propter bella militandũ fuisset omnibus pro sua cuique patria, sicut ante Augusti seculum & superioribus tẽporibus, quando Atheniensibus bellum erat cum Peloponnesijs, & alijs similiter cum alijs gentibus. Quomodo igitur pacifica illa doctrina, & ne uim inimicorum quidem repelli permittens, potuisset inualescere, nisi res orbis aduẽtu Iesu mutatæ fuissent in mitius. Post hæc Christianos incusat quasi sophistice argutantes dũ filium dei uerbũ ipsum esse dicunt: putatque graue crimen, quòd uerbũ polliciti pro dei filio, mox repræsentamus non uerbũ purũ ac sanctum, sed affectũ ignominiosissimo supplicio hominẽ, flagris cæsum, & in crucẽ actũ. De his quoque superius cõpendio responsum est Celsi calũnijs, ubi ostensum est omnis creaturæ primogenitũ assumpsisse corpus & animã humanã, & mandato dei creatas esse tã multas creaturas, & id mandatũ accepisse deũ uerbũ. Et quoniã Iudæus est qui apud Celsum loquitur, non absurde utemur illo dicto: Emisit uerbũ suũ & sanauit eos, et liberauit eos à corruptionibus eorũ: cuius & superius mentionẽ fecimus. Ego sanè cũ multis Iudæis, eisque sapientibus habitis cõflictatus, neminẽ audiui cui probaretur uerbũ esse filiũ dei: quod Celsus dicit, Iudæi sui personã sic loqui faciens: Si uerbũ est uobis filius dei, nobis quoque probatur. Diximus aũt iã antea, nec iactatorẽ nec præstigiatorem posse haberi Iesum: ideo necesse nõ est eadẽ repetere, ne Celso respondẽdo referamus & ipsi eius battologiam. Carpens deinde genealogiam, illa quidem quæ & apud Christianos

Matth. 28
Luc. 2
Psal. 126

stianos in disquisitionem ueniunt, & à quibusdã reprehenduntur quasi discrepantibus genealogijs, nequaquam memorat: nesciebat enim iste uere iactator Celsus, professus se scire Christianorum omnia, prudenter hæsitare in scripturis: sed dicit nimis sibi placere genealogiæ textores, ꝙ primum Iudæorum regem caput stemmatis Iesu faciant: & uidetur sibi magnum aliquid inferre, quòd fabri uxor tantum generis sui principem ignorauerit. Quid enim hoc ad rem? Quid si non ignorauit, quid refert? Sed fac ignorasse, unde tibi de hoc cõstat? nonne orionda erat à primo homine? & quid uera illam sanguine coniunctam fuisse primis regibus? nisi forte Celsus necessarium putat, pauperum omnes maiores fuisse pauperes, aut regum omnes reges. Itaq; non libet his frustra immorari, quandoquidem manifestum est & nostris temporibus quosdam è diuitibus & illustribus factos pauperiores Maria, & contrà ex obscurissimis reges præsidesq; gentium. Addit: quid aũt magnificum Iesus fecit tanquam deus è sublimi despiciens homines, & ludens irridensq; id quod sibi accidit? Huic percõctatori quid respondere debemus, etiamsi possimus proferre mirificam rem quæ in passione accidit, uel ex euangelijs, quando terra mota Petræ scissæ sunt, monumenta aperta, uelum templi scissum à summo usq; ad imum, tenebræ interdiu sole deficiente factæ sunt. Quodsi Celsus credet euangelijs quoties ei uidentur contra Christianos facere, eisdem asserentibus Iesu diuinitatem nolet credere, dicemus ei: heus tu, aut in uniuersum eis non crede, & criminari desine: aut si credis omnibus quæ continent, admirare sermonem dei factum hominem, eo consilio, ut prodesset uniuerso humano generi. magnificum uero Iesu opus extat hodieq;, dum hodieq; male affecti sanantur eius nomine quos deus sanari uult. De defectu autem solis sub Tiberio Cæsare, quo imperante Iesum constat crucifixũ, deq; magnis eius temporis terræmotibus etiam Phlegon scripsit in decimo tertio, aut ni fallor decimoquarto chronicorum uolumine. Ludens autem ut ipsi uidetur in Iesum Iudæus Celsi agnoscit Euripidis Bacchum dicentem: Deus me soluet, ipse cum uoluero. Atqui Iudæi non solent curiosi esse in græcorum literis. Sed fac aliquem Iudæorum tam literatum fuisse, num ideo Iesus quia seipsum non soluit, ne soluere quidem potuit? Aut enim credendum est Celsó quod in meis scripturis habetur, Petrum uinctum in custodia soluente uincula angelo egressum, & Paulum unà cum Syla Philippis Macedoniæ lignea compede astrictum, solutum diuina uirtute, quando fores quoq; carceris apertæ sunt, quamuis Celsus ista rideat, aut nequaquam legit hanc historiam. alioqui dixisset magicis carminibus uincula soluta reseratasq; fores, ut res nostras communes faceret pręstigiatoribus. Sed ne condemnator quidẽ eius tale quicquam passus est, quale Pentheus in furorem uersus aut dilaceratus. Nescit aũt nõ tã eũ condẽnatũ à Pilato, ꝗ sciebat per inuidiã à Iudæis traditũ, q̃ à gẽte ipsorũ Iudæorũ: quę utiq; condẽnata est à deo, lacera et per uniuersam terrã sparsa magis q̃ mẽbra Penthei. Cur aũt sponte præterijt quæ scripta sunt de uxore Pilati inquietata somnijs, ita ut marito dici iuberet: Nihil tibi cũ uiro hoc iusto: nã multa passa sum hodie in somnis ꝓpter eũ. Ac rursus tacens quæ ostendũt Iesu diuinitatẽ, Celsus probra in eũ iacit, ex scriptis euangelicis proferens ludibria coccineæ chlamydis, coronęq; spineæ, & in manũ datæ arũdinis. Vnde hæc Celse didicisti, nisi ex euangelijs? Ergo tu uidebas hæc exprobratu digna: illi uero ꝗ ea scripserũt nõ intelligebãt tibi quidem derisui fore tuiq; similibus alios uero exẽplũ inde sumpturos cõtemnẽdi derisores & uituperatores eorũ ꝗ ꝓpter pietatẽ libenter mortẽ obeunt. Mirare potius eorũ ueracitatẽ, ipsumq; ꝗ spõte hæc passus est ꝓ hominibus, summaq; lõganimitate ac tolerãtia pertulit: nusquã eñ scriptũ est ꝙ lamẽtatus sit post cõdẽnationẽ, aut abiectè quicquã fecerit uel dixerit. Ad illa uero uerba: cur nõ si minus antea, nũc saltẽ diuinitatẽ suã exerit, & ex hac ignominia seipsũ eximit, & iniurios tã in se q̃ in patrẽ tractat ꝓ merito: Dicendum similiter posse rogari Græcos ꝗ ꝓuidẽtiã asserũt & ꝓdigijs aliquid tribuũt: quid ita deus nõ animaduertit in impios tollẽtes ꝓuidentiã numinis? Quicq̃d eñ Gręci ad hæc respõderint, nos quoq; similia uel meliora respõdebimus, q̃n et ꝓdigijs cœlestib. defectu solis cęterisq; miraculis satis declaratũ est diuinũ aliquid nec uulgare in crucifixo fuisse. Pergit Celsus, quid crucifixi, cruor, qualis diuis manat ille beatis. Ludit q̃dẽ iste, nos tamẽ è serijs euãgelijs uel inuito Celso ꝓferemus cruorẽ nõ fabulosum et Homericũ fluxisse ex eius corpore:

sed

sed illo iã mortuo unũ è militibus lãcea latus ipsius pupugisse, moxq; inde ꝑmanasse aquã atq; sanguinẽ. & qui uidit testatus est, & uerũ est testimoniũ eius, & ille scit quia uera dicit. In alijs mortuis corporibus sanguis cogitur, nec aqua limpida ex eis promanat: ex Iesu autem mortui corpore, ne tunc quidem cessantibus miraculis, sanguis & aqua profluxit è latere. Cæterum si calumniator iste Iesu Christianorũq;, arbitratu suo uoculas excerpens ex euangelijs deprauansq;, quæ uero ad astruendam illius diuinitatem faciunt dissimulans, uult audire diuina miracula, legat euangelium, & uidebit centurionem quoq; cum cohorte Iesum asseruante conspecto terræmotu cæterisq; prodigijs territos exclamasse: Dei Filius erat hic. Post hæc rursus euangelicarum uocum excerptor, quas mox calumnietur, putat se inuenisse quod Iesu obijciat, uidelicet fel & acetum, quod ille toto gutture auide hauserit sitis impatiẽs, quam sæpe uulgares homines perferant. Hæc res quamuis propriam habeat tropologiam, nunc communi illa responsione defendi potest: hoc quoq; à prophetis esse prædictum. Scriptum est enim in sexagesimo octauo Psalmo ex persona Christi: Et dederunt in cibum meum fel, & in siti mea potauerunt me aceto. Aut dicant Iudæi quis est qui hæc apud prophetã loquitur, & ostendant ex historijs aliquem pro cibo felle pastũ potatumq; aceto: uel perfricta fronte dicant, ad illum uenturum ut putant ipsorum Messiam hæc pertinere: ut nos respondeamus, Quid igitur uetat quominus iã nunc credamus hoc cõpletũ, quod tanto ante per sacros uates prædictũ ut cætera, candidum examinatorẽ permouere potest ut assentiat, hunc esse illũ prophetarũ oraculis prænunciatũ dei filium. Posthæc ulterius nos sic Iudæus alloquitur: Hoccine nobis obijcitis ô fidelissimi, q hunc pro deo non habeamus, nec uobis assentiamus ad hominũ utilitatẽ hæc illũ passum, ut & nos pœnas contemnamus? Et ad hæc respondebimus, accusari à nobis Iudæos, innutritos legi atq; prophetis Christũ prenunciãtibus: quia neq; argumenta quibus hũc esse Christũ ostendimus dissoluũt ad excusandã incredulitatẽ suã: neq; cũ dissoluere nõ possint, credunt manifeste prænũciato per prophetas: qui post assumptã carnẽ discipulos suos docuit, propter hominũ utilitatẽ hæc se tulisse: quippe qui primo hoc aduentu non in hoc uenerit ut nos prius iudicaret quàm doceret quid faciẽdũ sit, nec ut malis pœnas, bonis salutẽ repræsentaret: sed ut mirifice seminaret doctrinã suã in totũ humanum genus nõ sine diuina quadã potentia, quemadmodũ prophetæ & hoc prædixerant. Præterea crimini damus eis, quia potentiã suã declaranti non crediderũt, sed in Belzebub principe dæmoniorũ dixerũt eũ eijcere dæmonas ex anima hominũ. Item, quia humanitatẽ eius qui nullã non Iudææ ciuitatẽ, nullũ non uicũ prædicatione regni dei dignatus est, spargens eã ubiq;, calumnianẽ ut erronis uagationẽ in ignauo corpore. non est enim ignauũ tantos labores sibi sumere in gratiã hominũ ubiuis ex doctrina eius audita ad meliorẽ frugem cõuerti ualentiũ. Iam uero illud quod mox Celsi Iudæus dicit manifestũ esse mẽdaciũ: q ille cũ nemini dũ uiueret persuasisset doctrinã suã, ac ne ꝓprijs quidẽ discipulis, pœnas ac crucẽ passus sit. Quomodo enim Iudæorũ pontifices, seniores, & scribę inuidẽtes ei cõmoti sunt cõtra eũ, nisi q turbas persuasas trahebat post se uel in deserta, nõ solũ allectas sermonibus ad captũ suũ accõmodatissimis, uerũ etiam attonitas miraculosa potentia, efficaciore quàm sit ulla facũdia. Æque manifestũ mendacium est quod addit, ne discipulis quidem suis eũ persuasisse: qui passi quidem sunt per infirmitatẽ humanum aliquid: non dum enim erant exercitati ad fortitudinem: nõ tamen mutauerunt suum de Christo iudicium. Nam Petrus statim post negationẽ sentiens in quantum malum prolapsus sit, egressus foras fleuit amare, reliqui mœrore perculsi, ut qui etiam tum eum mirabantur, mox in fide confirmati sunt per ipsius apparitionem, firmius quàm ante credentes esse dei filium. Hic Celsus parũ philosophice opinatur præstantiam hominis non in doctrina salutari moribusq; puris consistere: sed in eo, si personę susceptæ non respondens mortalitate assumpta nõ moriatur: aut moriaẽ quidẽ, sed nõ ea morte, quæ exemplo esse alijs queat, ut re ipsa docti pro pietate mori haudquaquã grauenẽ, libereq; prædicent pietatis & impietatis discrimẽ ignorãtibus, ostendendo maximam impietatem esse quam pietatem putant isti, falsi suis de deo cogitationibus, & quiduis potius colentes quàm uerum deum, cum sibi uideantur interim egregie pij, præsertim quoties ad mortem adigunt homines summo & manifestis-

Psal. 68

Matth. 12

Matth. 27

simo deo dicatos. Pergit accusare Iesum Celsus ex persona Iudæi, quòd se nõ ostẽderit purum à malis omnibus. dicat Sermo iste Celsi, à quibus malis Iesus purum se nõ ostendit? Si enim à proprie malis negat eum purum fuisse, proferat palam malum eius factũ aliquod. quodsi mala uocat, paupertatem, crucem, insidias quibus petitus est, dubio procul & Socratem fatebitur malis fuisse obnoxium: nec enim ab his immunem ostendere poterit. Quantus porro sit chorus pauperum, qui apud Græcos philosophiam cũ spontanea paupertate complexi sunt, uulgatum est apud Græcos ex ipsorum cõmentarijs, in quibus Democritum prædia sua pecoribus reliquisse compascua: Cratetem quo liberius philosopharetur largitum populo Thebano pecuniã quam ex bonis suis uenditis confecerat. Sed & Diogenes præ nimia frugalitate habitabat in dolio: nec tamen à quoquam uel mediocriter prudente hac de causa habebatur malis obnoxius. Præterea quia Celsus contendit ne irreprehensibilem quidem fuisse Iesum, ostendat quispiam ex ijs qui præclaro istius Sermone delectantur, ubinam uere scripserit eũ fuisse reprehensibilẽ. aut si aliquid præter iam dicta reprehendendum ducit, profiteatur undenam didicerit eum esse reprehensione dignũ. certè promissionibus suis fidem fecit exhibitis magnis cõmoditatibus omnibus his quotquot ipsi præbuerũt se dociles, presertim cum quotidie uidentes impleri quę tanto ante per eũ prædicta fuerant: quale est illud, fore ut prædicetur euangelium in toto mundo: & illud de profectione discipulorum in omnes gentes ad annunciandum eis uerbum ipsius. præterea q ducendi essent ad præsides atq; reges, nullã aliam ob causam, quàm ob professionem doctrinę Christianę, admiremur ipsum, & in dies confirmemur in fide ac fiducia. Equidem non uideo quibus maioribus argumẽtis fidem illi astrui Celsus postulet: nisi quòd apparet ignorasse eum dei uerbũ factum hominem Iesum, ac proinde uoluisse ut nihil humanũ pateretur, nec fieret hominibus exemplũ aduersitatũ perferẽdarũ fortiter: nimirum q Celso hæc uideantur probrosissima atq; miserrima, ut qui dolorem pro malo maximo, uoluptatẽ p absoluto bono habeat: quod nemo unquã philosophus, existimauit dũtaxat ex his qui pxuidẽtiã asserũt, et fortitudinẽ tolerantiã, magnanimitatẽ inter uirtutes numerant. Non fecit igit̃ Iesus fidẽ suam irritã per ea quæ passus est, sed magis cõfirmauit in uiris fortibus, qui ex eo didicerunt proprie uereq; dictã uitã illam beatã non esse hic, sed in uenturo ut ipse dicebat seculo: cæterũ in præsenti (ut uocat̃) seculo uiuere calamitatẽ esse, & certamẽ animæ maximũ. Post hæc sic nobis loquit̃: certè nõ dicetis eũ, cũ non posset hæc uiuentibus persuadere, profectũ ad inferos ut persuaderet illic agentibus. Imò uel ipso inuito aimus illũ & in corpore tã multis persuasisse ut ea de causa insidijs petitus sit, & exutam corpore animã cũ alijs animabus similiter exutis habuisse colloquia, ut cõuerteret etiã ex illis quotquot essent dociles, aut propter certas rationes ipsi notas magis ad hoc idoneæ. Deinceps uero nescio quomodo ualde stulte loquitur: Si ridicule decepti putatis uos uere defensos excogitatis quibusdam absurdis defensionibus, quid uetat & alios quotquot damnati perierunt misere, haberi pro magnis & diuinis angelis? Quod Iesus passus quę de illo sunt prodita omnino dissimilis sit misere damnatis propter maleficas artes alia'ue crimina, cuiuis manifestũ est. nemo enim potest ostendere magicis artibus animas hominũ conuersas à peccatis & uiciorum colluuie. Et quoniam cum latronibus eum conferens Celsi Iudæus ait, posse aliquem similiter perfricta fronte etiam de latrone ac homicida dicere: hic non latro sed deus erat: prædixit enim latrociniorum socijs passurum si quæ passus est: responderi, potest, Primum non ideo quòd hæc prædixerit se passurum, credere nos de Iesu quę profitemur libere, uenisse ipsum missum à deo, Deinde fatemur hæc iam dudum prodita in euangelijs, cum iniquis reputatum esse deum apud iniquos, latronem propter homicidium uinctum dimitti sibi malẽtes, Iesum uero crucifigi, quem mox in crucem affixerunt inter duos latrones: sicut semper apud ueros Iesu discipulos & ueritatis testes legitur cum latronibus damnatus ab hominibus & eodem affectus crucis supplicio. & dicimus: si hi simile quidquam habent latronum moribus, ac non propter pietatem erga rerum opificem conseruandamq; sinceram & puram Iesu doctrinam cruciatus omnes mortesq; omnes perferunt, manifestũ est & ipsum Iesum doctrinę huius autorem probabiliter à Celso cõparari latronibus. Verum nec hi qui propter pietatẽ patiuntur, & soli hominum propter agnitã diuini cultus rationẽ exagitantur, necãtur

sine

fine perſecutorũ ſuorum ſcelere: & ille omnium bono mortuus, per ſummã Iudæorũ impietatẽ inſidijs eorũ de medio ſublatus eſt. Nũc aduerte quid addat de familiarib. Ieſu diſcipulis: Ergo illi cũ uiuo conuerſati, & uocis ipſius doctrinæq́; auditores, pœnas dantẽ & morientẽ uidentes, nec cũ eo nec pro eo mortui ſunt, nec induci potuerũt ut pœnas contemnerent, malentes abnegare magiſtrum, uos uero nunc ei commorimini? Hîc quoq; peccatum diſcipulorum etiam tum imperfectorũ decerpit ex euãgelijs uerum eſſe credens ut doctrinam criminetur: cæterum quomodo poſt peccatum emẽdati libere coram Iudæis prædicauerint, multasq́; iniurias ab illis perpeſſi ad ultimum pro confeſſione Ieſu doctrinæ necati ſint, id uero ſilentio præterit. nam nec illud audire uoluit quod Ieſus prædixit Petro: Vbi uero ſenueris extẽdes manus tuas, & cætera quæ ſequũt in ſcriptura: hoc aũt dicebat ſignificãs qua morte glorificaturus eſſet deũ: nec quòd Iacobus frater Ioannis, apoſtolus apoſtoli frater, gladio cæſus ſit ab Herode propter uerbum Chriſti: ſicut nec illa quæ libere pro hac doctrina locuti ſunt Petrus cæteriq́; apoſtoli: & quomodo à facie concilij digreſſi ſunt flagellati, gaudentes quòd digni habiti eſſent qui paterentur ignominiam pro hoc nomine, longeq́; à tergo relinquentes omnes philoſophos quorum fortitudo atque tolerantia celebratur Græcorum hiſtorijs. Fuit ergo iam inde à principio præcipua pars euangelicæ doctrinæ, ut ſectatores eius uitam iſtam uulgo expetitam contemnerent, darentq́; operam ut quam proxime ad diuinam uitam accederent. Iam illud an non de eo mentitur Celſi Iudęus, quòd doctrinam aggreſſus decem ſolos nautas & publicanos perditos attraxerit, ac ne his quidem omnibus perſuaſerit. Manifeſtum enim eſt uel ipſorum Iudæorum cõfeſſione non decem ſolos uerbis eius fuiſſe captos, nec centũ nec mille, ſed nũc quinq; milia ſimul, nunc quatuor milia, atq; ſic attractos ut in ſolitudines uſq; illum ſequerentur, inacceſſas omnib. præter multitudinẽ credẽtiũ deo per Ieſum, ubi non ſolũ uerbis eos docebat, ſed & operib. Cęterum qm̃ eadẽ iterũ atq; iterũ repetit, cogit nos quoq; ſimiliter facere, ne uideamur criminationẽ aliquã præterire ſilentio. Itaq; ut hîc etiã ſermonis eius ordinẽ ſequamur: Si, inqt, ipſe uiuens nemini perſuaſit, poſt mortẽ aũt eius quicũq; uolũt tã multis perſuadẽt, an nõ eſt per q́; abſurda res? cũ debuiſſet ſeruata cõſequẽtia dicere: ſi eo mortuo tã multis perſuadẽt nõ qui uolũt ſimpliciter, ſed qui uolũt & poſſunt, quãto ꝓbabilius eſt ipſum in uita uerſantẽ inter homines multo maiori multitudini perſuaſiſſe tã efficacib. ſermonib. & operib. Ac mox interrogat nos. Qua nã ratiõe inducti exiſtimatis eũ dei filiũ? & ipſe ſibi ex noſtra perſona reſpõdet, ea nos ratione inductos q́ ſciamus paſſionem eius factam ad deſtructionẽ autoris et parentis omnis maliciæ. atqui et alijs innumeris argumentis inducti ſumus, quorum exiguam partẽ ſuperius expoſuimus, atq; etiam exponemus deo fauente, non ſolũ in hoc cõtra Celſum tractatu, uerũ in alijs quoq; plurimis. Et perinde ac ſi diceremus ideo credi eũ à nobis dei filiũ quia paſſus ſit, rogat, Quid igiť, an nõ & alij multi paſſi ſunt nõ minus fortiter? Qua in re Celſus idẽ facit q́ inimicorũ noſtrorũ uiliſſimi, q legentes crucifixi Ieſu hiſtoriã, colligũt inde nos uenerationẽ exhibere in crucẽ actis omnibus. Illud nõ nouũ eſt Celſo, dũ nõ ualet uirtutib. quæ à Ieſu factæ produnť, reſiſtere in faciẽ, calũniari eas quaſi pręſtigias: ad q́ iã ſæpe reſpõdimus ut potuimus. Addit ex noſtra perſona ipſe ſibi reſpõdens, ideo nos putare eũ eſſe dei filiũ, qa claudos & cæcos curauit, & qa reſuſcitauit mortuos: ſicut uos (inqt) creditis. Certe qa claudos cæcosq́; ſanauit, ideo ꝓ Chriſto dei filio habẽdũ, cõſtat ex illis ꝓphetijs. Tũc aperiẽť oculi cæcorũ, et aures ſurdorũ audiẽt: tũc ſaliet claudus ut ceruus. Quod aũt & mortui reſuſcitati ſint, nec hoc eſſe figmẽtũ euãgeliſtarũ, uel inde apparet, quia ſi figmentũ eſſet, potuiſſent multos eius iuſſu reſurrexiſſe ſcribere, eosq́; humatos lõgo tẽpore. Sed qm̃ figmẽtũ nõ eſt, de ualde paucis narrať: de archiſynagogi filia de qua incertũ cur dictũ eſt nõ mortuã ſed ſopitã eſſe, q́ ea haberet quiddã peculiare præ cæteris mortuis: de unico uiduæ filio, quẽ miſeratus uitæ reſtituit iuſſis baiulis cõſiſtere: deq́; tertio Lazari quatriduano tum cadauere. Proinde dicemus aduerſarijs paulo candidioribus, præcipue Iudæis: ſicut multi leproſi erant in diebus Eliſæi prophetæ, nemo tamẽ eorũ mundatus eſt pręter Naimanem Syrũ: & multæ uiduæ erant in dieb. Eliæ, ad nullã tamẽ propheta miſſus eſt niſi ad illã Sareptanã in agro Sidonio: diuino enim iudicio habita eſt digna miraculo quod in panib. cõtigit: ita multi mortui erãt in diebus Ieſu, ſoli tamẽ reſuſcitati

Ioan. 21 | Eſa. 35 | Matth. 9 | Luc. 7 | Ioan. 11

sint illi quos dei uerbũ sciebat dignos resurrectione: ut ea domini facta nõ solũ figuræ essent rerũ quarundã sed iã tum allicerent multos ad euangelicã doctrinã miraculi raritate atq; magnitudine. Ausumq; dicere iuxta magistri promissionẽ maiora etiã fecisse discipulos, quàm quæ tũc Iesus externis sensib. exhibuit. semper eñ aperiunt cæcarũ animarũ oculi, & aures quę antè surdæ præceptis de uirtute fuerãt, dociles reddunt audiendo uerbo dei, atq; æternæ uitæ promissionib. multi pręterea claudicãtes pedib. interioris ut scriptura nominat hominis, nũc sermone diuino sanati saliũt nõ simpliciter, sed sicut ceruus infestũ serpentib. animal, & omni uiperarũ uirulentia potentius: tũ hi ipsi claudi iã sanati accipiunt à Iesu potestatẽ calcãdi eisdẽ pedib. quibus antea claudicauerant serpentũ & scorpiorũ maliciã, atq; adeo uniuersam inimici illius potẽtiam, eamq; calcant impune. nã & ipsi facti sunt fortiores omni malicia uenenoq; dæmonũ. Iesus certe auertens discipulos non ab istis incantatorib. qui uarijs modis pollicent miracula sed ab illis qui haberi postularent pro Christo dei filio, & præstigijs ad se discipulos Iesu allicerent, interdũ sic loquit: Si quis uobis dixerit, Ecce hic Christus aut illic, nolite credere. Surgent enim pseudochristi & pseudoprophetæ, & dabũt signa magna & prodigia, ita ut in errorẽ inducant, si fieri possit, etiã electi. ecce prædixi uobis. Si ergo dixerint uobis: ecce in deserto est, nolite exire: ecce in penetralib. nolite credere, sicut enim fulgur exit ab oriente & apparet usq; in occidentẽ, ita erit aduentus filij hominis. interdũ uero sic: Multi dicent mihi in illa die: Domine domine, nónne in nomine tuo comedimus, & in nomine tuo bibimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, multasq; uirtutes patrauimus: & dicã eis: discedite à me, quandoquidẽ iniquitatis estis operatores. At Celsus confundere uolens miracula Iesu cum hominũ præstigijs ad uerbũ hæc dicit: ò lucem & ueritatẽ, suis uerbis suaq; uoce profitet, quemadmodum uestræ scripturæ testantur, aduenturos ad uos alios quoq; cũ similibus præstigijs homines maleficos & præstigiatores: & Satanam uocat quendã qui harũ autor erit artium: atq; ita ne ipse quidem inficiat ista nihil diuinitatis habere, sed esse maleficorũ opera, & ueritate cogente suas simul & aliorũ artes detexit. An nõ igit miserabile est & indignum, ex eisdem operibus hunc quidẽ deum, alios uero præstigiatores existimari. Cur enim ex huiusmodi artibus coniecturam sumẽtes alios potius malos credamus quàm hunc, uel ipsius testimonio? certe ipse fassus est hæc non tã diuinæ naturæ quàm impostorum & sceleratorum hominũ esse indicia. Considera an non manifeste deprehendat Celsus hoc loco maliciose sermonẽ deprauans, cũ aliter Iesus lòquatur de uenturis signorum & prodigiorum patratoribus, aliter iste à Celso introductus Iudæus. Si enim simpliciter monuisset discipulos, cauerent sibi à miraculorũ ostentatoribus, nec addidisset quem'nam se esse iactabũt, fortasse locũ habuisset istius suspicio. Quoniam uero hi quos caueri uult Iesus pro Christo se haberi uolunt, q; non faciunt præstigiatores, sed potius Iesu discipulos maleficis artibus aiunt miracula patrare & eijcere dæmonia: imò si sic loquẽdum est, amouet hoc loco omnis magicarum uanitatum suspicio, cõmendaturq; Christi & eius discipulorum diuina potentia, sub cuius tamen nominis prætextu & alij pro Christo se uenditare possent, qui longe diuersa potẽtia in ipsis operante similitudinem quandam germanorum Christi discipulorũ pręse ferẽtes: quod & Paulus in secunda ad Thessalonicenses epistola indicat, quõ reuelabitur homo ille scelerosus filius perditus, qui est aduersarius, & effertur aduersus omnem qui dicitur deus aut numẽ, adeo ut in tẽplo dei sedeat, ostẽtans seipsum esse deũ: & rursus Thessalonicensib. dicit: & nũc quid detineat scitis, nẽpe ut ille reuelet in suo tẽpore. nã mysteriũ nunc agit iniquitatis, tantũ qui tenet in præsentia teneat, donec è medio tollat: & tunc patefiet iniquus ille, quem dñs conficiet spiritu oris sui, & abolebit claritate aduẽtus sui: cuius est aduentus secundũ operationẽ Satanæ cũ omni potentia & signis ac prodigijs mendacib. & cũ omni deceptione iniusticiæ in ijs qui pereũt: additq; causam cur permittat scelestus ille in uita uersari: eo quòd dilectionẽ ueritatis non receperunt in hoc ut salui fierẽt: & propterea mittit illis deus efficaciã illusionis, ut credãt mẽdacio, ut iudicent omnes qui non crediderunt ueritati, sed approbauerũt iustitiam: dicat nobis aliquis si potest, quid ex his euangelicis dictis, aut etiam apostolicis, possit præbere materiam suspicionis de maleficis artibus & damnatis, de quibus hoc loco prædicitur.

Matth. 24

2. Thess. 2

tur. Licebit autē cuiuis uolenti ex Daniele quoq; excerpere prophetiā quæ est de antichristo. cæterum mendaciū inest in deprauatione uerborū Iesu. non eīn dixit uēturos alios malos & præstigiatores, usurosq; simili potentia: ꝙ iste dictum interpretaē. Quēadmodum enim incantatorū Ægyptiorum potentia non erat similis mirificæ Moysis gratiæ, sed hanc diuinitus acceptā exitus declarauit, illam uero fuisse meras præstigias: sic antichristorū & ad similitudinē Iesu discipulorū uirtutem suam exerere conantium miracula prodigiaq; appellanē mendacia, omni deceptione iniusticiæ ad perdendos homines efficacia: miraculorum aūt Christi eiusq; discipulorum fructus erat non deceptio, sed salus animarū. quis enim probabiliter diceret emendationē uitę quotidianosq; à uicijs ad uirtutem profectus nasci è deceptionibus. Nec omnino ignorabat Celsus scripturā, dum Iesum ait dixisse ꝙ istæ machinationes erant Satanæ: & uelut arrepta occasione subinfert, nec ipsum Iesum negare in his operationib. nihil diuinū inesse, sed esse eas malorū hominū: sub idē genus cogēs quæ sunt diuersissimi generis. & quēadmodū lupus nō est eiusdē cū cane generis, tametsi uideaē in corporis figura & uoce habere quiddā simile, neq; palūbes eiusdē cum colūba: ita longe aliud est ꝙ uirtute dei perficiē ꝙ; quod præstigijs magicis. præterea quo magis coarguamus Celsi maliciā sic eū interrogabimus: Ergo uirtute malorū dæmonum fiāt quædā miracula, à diuina uero illa & beata natura nullū ediē? & cū deteriora extent in uita hominū, nō capit hæc meliora? id ꝗd mihi uideē posse dici de reb. omnib. ubicūq; deterius aliqd præstātioris generis refert quādā similitudinē, ibi à cōtrario prętātius etiā esse: atq; ita è præstigiatorū miraculis colligimus, necessario esse alia quæ diuina uirtute patrenē in uita hominū. & cōsequēs est aut utrūq; negari, neutrū concedendo, aut si alterū concedaē præsertim deterius, fateri etiā id ꝙ est prętātius. ꝙ si qs fatereē ꝓdigiosa miracula fieri, negans ulla patrari diuinitus, ꝓinde facere uidereē, ac si fallus sophismata quędā esse rationesq; ꝓbabiles, quędā ueri similitudine, cū tñ nihil ueritatis habeāt, negaret extare apud homines alias ueras & dialecticas lōgeq; diuersas à sophismatib. Quod si semel admittimus, manifeste existēte in reb. arte magica, quæ per maleficos homines genios malos curiosis carminib. delinitos eliciat ad patrāda miracula, cōsequēs esse ut etiā diuinæ uirtutis operationes inueniāē inter homines, quin certis indicijs examinamus ꝓmissores taliū miraculorū? uidelicet desumptis ex eorū uita moribusq;, tū ex miraculorum ipsorū effectibus, dispiciēdo afferant ne damnū hominibus, an correctionē moribus, ut sciamus quæ nā uel ab incantatore fiant ministerio dæmonū, uel ab anima pura sanctaq; & afflata diuino spiritu, cuius etiā corpus ex eiusdē spiritus cōmercio ad utilitatē institutionēq; hominū sit efficax, et ad confirmandā ueram fidē in deū. Quod si nō sunt ꝓbanda miracula prius ꝙ; discernanē à quo rectè patrēē aut secus, ne uel oīa dānemus, uel oīa miremur tanꝗ; diuina: an nō perspicuū est è Moysis Iesuq; miraculis, quib. gentes integræ ad religionē pertractæ sunt, nō sine diuina uirtute facta ab illis quæ scripturis sunt ꝓdita. Nunꝗ; enim malis artibus & imposturis cōstituta fuisset integræ gētis respublica, contēptricis simulacrorū omnium, & superscensis creaturis omnibus cōtendētis ad deū principē & autorē huius uniuersitatis carentē principio. Et qm̄ Iudæus est qui apud Celsum ista loquiē, libet eū sic appellare: Tu uero bone uir quid ita credis quæ tuis scripturis produū à deo per Moysen peracta, & conaris os obturare cōferentib. ea cū Ægyptiorū sapientiū præstigijs: ipse uero etiā illa quæ fateris à Iesu patrata, inficiaris diuinitus facta, in hoc imitator Ægyptiorū peruicacię? nā si effectus operū, uidelicet integra Israelitarū gēs his auspicijs oriunda, satis declarat deū operatū per Mosis ministeriū: quin potius de Iesu hoc persuadeē, cuius lōge maius opus extat ꝙ; Mosis, ille eīn gentiles suos, Abrahæ posteritatē cōtinua successione obseruantē circūcisionis, aliorumq; rituū & morū autoris sui æmulā, prōptos & obsequētes nactus ex Ægypto eduxit, ꝓpositis eis diuinis ut et ipse credis legib. hic aūt maius quiddā ausus aggredi, antiquatis institutis pristinis moribusq; patrijs in qb. gētes educatę fuerāt superinduxit nouā reipub. formā ex præscriptis Euangelicis. Et quēadmodum ut Mosi crederetur à senatu populoq; Iudæorū signis opus erat & prodigijs quæ in scripturis habēē: ita qd mirū est si & Iesu fuit eis opus ad patrandā fidē apud populū assuetū talia postulare, atq; etiā maiorib. quæ collata ad Mosaica possent eos auertere

à Iudaicis

à Iudaicis fabulis & humanis traditionibus, persuaderecp, nouũ hunc doctorẽ tãta potentia præditũ, maiorem esse q̃ prophetæ fuerint: quid ni? cũ illorũ oraculis ipse prędictus sit uẽturus Christus & seruator humani generis. Possent aũt oẽs istæ calũniæ quibus Celsi Iudæus apud fideles differens Iesum insectat̃, transferri in Mosen uerbis totidẽ, ei quocp maleficas artes opprobrãdo & præstigias, quãdo ista Iudæi criminatio nõ magis in illum q̃ in hũc cõpetat. Quale est illud Iudęi de Christo: ò lucẽ & ueritatẽ, suis uerbis suacp uoce profitet̃ Iesus, quemadmodũ uestræ scripturę testãt̃, aduẽturos ad uos alios quocp cũ similib. fucis homines impostores & maleficos. Et de Mose posset uel Gręcus incredulus uel Ægyptius uel quiuis alius Iudæo dicere: ò lucẽ et ueritatẽ, suis uerbis suacp uoce profitet̃ Moses, sicut uestræ scripturæ testãtur, uẽturos ad uos alios quocp cũ similib. imposturis præstigiatores & maleficos homines. Scriptũ est ẽm
Deut. 13 in uestra lege: Si surrexerit in te propheta, aut somniãs somniũ, & dederit tibi signũ & ꝓdigiũ, & ueniat signũ seu prodigiũ q̃d loquutus est ad te dicẽs: Eamus & sequamur deos alienos quos nescitis, & seruiamus illis: nolite audire uerba prophetæ illius, aut somniãtis somniũ illud, et reliqua. Et iste quidẽ uerborum Iesu calũniator ait, Satanam ab eo appellari autorẽ taliũ artium: qui uero hæc ad Mosen detorquere uelit, diceret prophetã somniantem ab eo uocari autorẽ taliũ artiũ. Et queãdmodũ Celsi Iudæus de Iesu dicit: itacp ne ipse quidẽ inficiat̃ ista nihil diuinitatis habere, sed esse maleficorũ opera: ita quicũcp Moysi nõ credit diceret totidẽ uerbis: itacp ne ipse quidẽ Moses inficiat̃ ista nihil diuinitatis habere, sed est maleficorũ hominũ opera. Pari modo et illa uerba: Veritate cogẽte suas simul aliorũcp artes detexit, ad Mosem torqueri poterũt. Itidẽ illa Iudæi: an nõ igitur indignũ est ex eisdẽ operibus hunc quidẽ deũ, alios uero pręstigiatores existimari: in ipsum poterũt retorqueri sic: an nõ igit̃ indignum ex eisdẽ operib. Mosem quidẽ prophetã dei famulũcp existimari, alios uero pręstigiatores? Et q̃m Celsus huic loco immoratus, præter iã dicta quæ in utrũcp ex æquo dici possunt, illud quocp adiecit: Cur ẽm ex huiusmodi artib. coniecturã sumẽtes alios potius malos credamus q̃ hũc, uel ipsius testimonio addamus etiã nos similẽ orationẽ: Cur enim Mose uetãte fidẽ haberi prodigiorũ & miraculorũ patratoribus, cæteros potius imꝓbos putemus q̃ ipsum qui dãnauit hoc genus hominũ? Et quo magis rẽ exaggeret: Ipse, inq̃t, fassus est hæc non tã diuinæ naturæ q̃ impostorũ & sceleratorũ hominum esse indicia. Quis nã is? Tu quidẽ Iudæe respondebis, Iesus. aduersarius uero tuus eadẽ in te retorquẽs crimina, ad Mosem id referet. Pergit Celsus ex eadẽ Iudæi persona nostros ad fidẽ à Iudaismo cõuersos sic alloqui: Quid igit̃ uos ei cõciliauit? an q̃a prædixit se post mortẽ resurrecturũ? sed & hoc quemadmodũ priora in Mosem trãsferet̃: Quid igitur
Deut. 4 uos ei cõciliauit? an q̃a de obitu suo scripsit sic: Et mortuus est ibi Moses famulus dñi in terra Moabitarũ per uerbum dñi: sepultuscp est in ea terra iuxta ædẽ Phogoris: nec quisquã nouit sepulchrũ eius in hũc uscp diẽ. Sicut ẽm Iudæus calũniatur ipsum prædixisse suã resurrectionẽ: pari modo de Mose licet dicere, ipsum scripsisse (eius ẽm est etiã Deuteronomiũ) suum sepulchrũ nemini cognitũ esse in hunc uscp diẽ, quo uenerabilius id faceret, ut ignotũ humano generi. Post hæc Iudęus cũ ciuib. suis ad Iesu fidem cõuersis agens sic sermonẽ cõtinuat: Age demus uobis prædictũ hoc ab illo: at q̃ multi alij talib. miraculorũ præstigijs abusi sunt ad imponendũ stultis auditoribus? ut Zamolxis apud Scythas seruus Pythagoræ, ipsecp Pythagoras in Italia, & in Ægypto Rapsinitus: qui etiã apud inferos cũ Cerere tesseris lusisse dicit̃, & donũ ab ea retulisse mãtile aureũ. tales etiã fuerũt Orpheus apud Odrysas, Protesilaus apud Thessalos, in Tenaro Theseus & Hercules. Sed illud cõsiderandũ, nũ reuera mortuus quis unq̃ surrexerit eodẽ corpore, nisi forte externa ꝓ figmentis habetis, uestræ fero fabulæ bellã & credibilẽ inuenisse uos putatis catastrophen, exspirãtis in cruce uocẽ, terræmotumcp & tenebras: tũ q̃d is qui uiuus seipsum adiuuare nõ ualuit, rediuiuus ostẽtarit uestigia supplicij, manus ita ut trãsfixæ fuerãt: idcp conspectũ à muliere furiosa, ut ipsi fatemini, & si quis alius fuit magicæ istius uanitatis sectator, aut alioqui somniator suapte sponte delusus spectris inanibus, id q̃ sæpe innumeris accidit: uel potius alios obstupefacere uolens prodigijs talibus, & mendaciorum materiam præbere circulatoribus cæteris. Respondebimus ut Iudæo, quandoquidem Iudæus hæc loquitur, & uerba eius de

Iesu ad Mosem transferentes dicemus: at quàm multi alij talib. miraculorum præstigijs ab usi sunt ad imponendū stultis auditoribus? & alienus à religione Mosis decentius utetur exēplis Zamolxidis atque Pythagoræ, quàm Iudæus non admodū curiosus lector historiæ græcanicæ. Ægyptius quoque non credēs de Mosis miraculis, apte hîc inijciet mentionē Rāpsiniti, dicēs credibiliorē esse descensum eius ad inferos, & lusum cū Cerere, aureūque mātile inde relatū in argumentū infernalis peregrinationis, felicisque reditus, quàm quæ Moses scripsit de seipso: intrasse se in caliginē in qua deus fuerit, solūque è tāta multitudine cū eo cōgressum fuisse. Scripsit em̄ sic: Et Moses solus propius accedet ad deum, cæteri uero nō accedēt propius. Dicemus igit̄ nos Iesu discipuli ad istū Iudæū hec obijcientē: Respōde nobis quorū in Iesum fidē accusas, quid huic Ægyptio, quid Grecis referes? quid dices ad hæc quæ nostro Iesu opprobras, si quis et Mosem criminetur eodē modo? Quod si ualde cōtendas pro Mose, sicut reuera efficaciter defendi potest & dilucide, eadē opera Iesum imprudens defendes multo Mose diuiniorē. Et quoniā historias quæ ferunt̄ de heroū descēsu ad inferos & inde reditu, portētosa figmēta dicit esse Celsi Iudæus, ut qui se ad tēpus subduxissent è conspectu hominū, ac mox ostētassent quasi ab inferis redditos: id enim uidentur indicare uerba eius de Odrysa, Orpheo, Protesilaoque Thessalo, & Hercule ad Tenarum unà cū Theseo: age declaremus non posse hæc quæ de Iesu resurrectione scribunt̄ conferri cū talibus fabulis. nā cuique Heroū modo dictorū liberū erat subducere se è mortaliū conspectu, ac rursum arbitratu suo reuerti ad eos. Iesus uero crucifixus inspectātibus Iudæis omnibus, & post mortem corā eodem populo de cruce demptus, quō potest insimulari tale quippiā finxisse, qualia iactantur de Heroū ad inferos descensu & reditu? Ac fortasse id quoque ad defensionē Iesu crucifixi adferri potest, occasione arrepta ex istis narrationibus de heroibus, qui per uim ad inferos irrupisse dicuntur: uoluisse illū mori ignominiosa nece, ut post tam compertā mortē totius populi Iudaici testimonio, locus non relinqueretur suspicionibus quæ habentur de heroibus. fieri enim potest ut præter cæteras hac quoque de causa publicè affectus sit supplicio: ne aliquis causaret̄ eū data opera secessisse è conspectu hominum, ut falso habitus pro mortuo, quando ipsi uideretur proferret, quasi prodigiose reuersum in uitā à mortuis. Quin & ex discipulis ipsius manifestū nō fictæ resurrectionis argumentū colligitur, qui alioqui nunquam cum tāto suo periculo aggressi fuissent doctrinā euangelicā inter homines serere tanta cōstantia, alios quoque ad mortis contemptū inuitantes exēplo suo. Attende uero quàm incōsiderate Celsi Iudæus, quasi res impossibilis esset è mortuis aliquē eodē resurgere corpore, dicat. Sed illud considerandū nūquis unquā reuera mortuus resurrexerit eodē corpore. Hæc em̄ nūquam diceret Iudæus qui credit scripturis tertij quartique regnorū libri de puerulis, quorū alterū Elias in uitā reuocauit, Elisæus alterū. Et ideo puto Iesum inter Iudæos potius quàm apud alias gentes uitā egisse, ut hi assueti iā credere talia miracula, qualia facere ipsum uidebant, utrorumque collatione persuasi hunc tanto maiorē crederēt quāto maiora patrabat quàm illi de quib. sacra narrat historia. Deinde postquā in mediū produxit Iudæus quæ Græci produnt de his qui miris artib. effecerūt ut crederentur in uitā reuersi ab inferis, sic alloquitur Iudæos fidē & disciplinā Iesu secutos: nisi forte externa pro figmentis habetis, uestræ uero fabulæ bellā & credibilē inuenisse uos putatis catastrophen, uerba exspirātis in cruce. Ad quod ei respondebimus: ista quidē quæ protulisti plane pro fabulis habemus: cæterū quæ continent̄ in scripturis nobis uobiscū cōmunib. & quarum nō minor apud nos est religio quàm apud uos, ea uero pernegamus esse fabulas. quapropter et illa miracula nō ficta credimus quę ibi scripta sunt de excitatis à mortuis, & hūc nostrū resurrexisse, ut qui hoc iuxta sua prophetarūque promissa præstitit, tāto admiratione dignior quàm rediuiui priores, quod illos prophetæ excitauerunt Elias & Elisæus, hunc aūt prophetarū nullus, sed pater ipse cœlestis: quo factū est ut maiores effectus secuti sint huius resurrectionem quàm illorū. quid enim tale ex pueris ab Elia & Elisæo resuscitatis ad utilitatē totius mundi profectum est, quale ex prædicatione resurrectionis Iesu per diuinā potentiā creditę? Sed iste etiā terræmotū et tenebras habet pro fictitijs prodigijs, de qua re ut potuimus iā superius respōdimus citato Phlegōtis testimonio narrātis hæc incidisse in tēpus passionis seruatoris dn̄i. Quod uero addit, quod

Exod. 19

3. Reg. 17
4. Reg. 4

is

is qui uiuus seipsum adiuuare non ualuit, rediuiuus ostētarit uestigia supplicij, manus ita ut transfixæ fuerāt: quærimus ex eo quid dictum uelit hoc uerbo adiuuare. si enim de uirtute loquitur, dicemus eum seipsum adiuuisse non mediocriter. nihil enim indecorum nec dixit nec fecit, sed reuera ut ouis ad occisionem ductus est, & ut agnus coram tondente se obmutuit, attestante euangelio non aperuisse illum os suum. quod si hoc uerbum de indifferentibus rebus & corporeis uult intelligi, Dicimus nos iā ostēdisse ex euangelijs, sponte illum subijsse talia. Deinde commemoratis ex scriptura uestigijs supplicij quæ post resurrectionē ostentauerit, uidelicet manus ita ut ferro transfixæ fuerant, percontatur quis hoc uiderit. & obiter Mariam Magdalenam calūnians quæ hoc uidisse scribitur: mulier, inquit, uestra quoq; cōfessione fanatica. & quia scriptum est non à sola hac uisum Iesum post resurrectionem, sed & ab alijs, hîc quoque obtrectās Celsi Iudæus, & si quis, inquit, alius fuit magicæ istius uanitatis sectator. moxq; ac si esset impossibile hominem mortuum apparere uiuentis specie, ut Epicureū agnoscas: aut, inquit, alioqui somniator suapte sponte delusus spectris inanibus, id quod sæpe innumeris accidit. Hoc tametsi uehementer dictum ipsi uidetur, nihilominus necessario inde colligitur superesse defunctorum animas, nec temere immortalitatē earum aut certe perpetuitatem à Platone creditam, qui huius opinionis assertor tradit in libro de anima, imagines umbrarum specie circa monumēta quibusdam conspectas. Ergo spectra ista laruarum non de nihilo apparent, sed quia defunctorum quoq; animæ suum quoddam corpus habent, quod Græcis uocatur αὐγοειδὲς. at Celsus opinioni huic assentiens, tamen ait quosdā uigilantes somniare, suaq; sponte deludi spectris inanibus: cuiusmodi ludibria per somnum obseruari, non nouum est, uigilantibus idem accidere non sit mihi uerisimile, nisi forte mēte captis, aut phrenitide melancholia ue laborantibus: id quod non ignorans Celsus mulierē furentem uocauit, incertum unde nactus occasionem calūniæ, quando in scripturis nihil tale habetur. Ergo Iesus quoque post resurrectionem apparuit, non uanas imagines uulnerum in cruce acceptorū ostentans, ut iste opinatur, qui euangelijs non credit nisi quando ipsi libet: sed accito uno è discipulis incredulo, quòd rem putaret impossibilem, assentiebat enim narrantibus se ipsum uidisse, quasi non nouum esset conspici defuncti animam: cæterū ut eum resurrexisse cum eodem corpore crederet, id uero non poterat in animum inducere. quapropter non dixit, nisi uidero non credam: sed adiūxit & illa uerba: nisi misero ma-
Ioan. 20 num meam in uestigium clauorum, & contrectauero latus eius, non credam. Hæc autem dicebat Thomas, quod arbitraretur fieri posse ut oculis se offerret corpus animæ, per omnia deposito simile, uocemq; oculosq; decoros, corporis atq; modum, interdū amictu quoq; non dissimili. Itaq; uocato Thomæ dixit Iesus: Infer digitum tuum huc, & uide manus meas: & admoue manum tuam, & immitte in latus meū: & noli esse incredulus, sed credens. pulchre autem quadrabat & prophetijs quibus prænunciatus est, & rebus gestis ipsius ut postremum hoc accederet maximum miraculum. prædi-
Psal. 16 ctum enim erat à propheta ex persona Iesu: Et caro mea habitabit in spe, & non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum uidere corruptionem. habuitq; post resurrectionem corpus quoddam medium inter crassitudinem illam quæ ante passionem inerat, & animam nudatam illo corpore. quapropter cum essent discipuli eius simul, & Thomas cum eis, uenit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, et dixit Pax uobis. moxq; subiecit hæc uerba ad Thomam uersus: Infer digitos tuos huc, & re-
Luc. 24 liqua. Quin & in euangelio secundum Lucam Cleopa & Simone colloquentibus inter se de his quæ acciderant, Iesus repente interueniens iter faciebat cum eis. & illorū quidem oculi tenebantur, ne eum agnoscerēt: ipse autem ait ad eos: qui sunt hi sermones quos confertis inter uos ambulantes. deinde postquam apertis oculis agnouerūt eum, tunc ad uerbum sic scriptura loquitur: & ipse euanuit à conspectu eorum. itaque quamuis Celsus has Iesu post resurrectionem apparitiones conferre conetur cum uulgaribus spectris & uisionibus: tamen quisquis candide ac prudenter hæc examinauerit, uidebit rem esse longe aliam. Post hæc: uelut nactus ansam scripturas reprehendendi sic loquitur: Si Iesus uolebat reuera declarare suam diuinam potentiā, debuerat suis insultatoribus. ipsiq; præsidi qui capitalem sententiam contra se tulerat, deniq; cæteris omnibus

omnibus se ostendere. Liquet enim & nobis ex euangelijs, nō ita uulgo se conspicuū præbuisse post resurrectionē sicut antea, cū in Actis legatur per quadraginta dies con spectus discipulis docuisse de regno dei: item in euangelio non continue uersatus cū eis, sed aliquando post octo dies clausis ianuis subito uisus in eorum medio, aliquādo alijs modis similibus. Paulus quoqꝫ circa finem prioris ad Corinthios indicās eum nō uulgo conspectum sicut ante passionem, Sic scribit: Tradidi enim uobis in primis q̄d 1. Cor. 15
& acceperam, quòd Christus mortuus fuerit pro peccatis nostris secundū scripturas, & quòd uisus sit Cephæ, deinde duodecim illis: postea uisus est plus quàm quingētis fratribus simul: ex quibus plures manēt ad hunc usqꝫ diē: quidam aūt & obdormierūt. deinde uisus est Iacobo, pòst apostolis omnibus. postremo uero omnium, uelut abortiuo, uisus est & mihi. Magna sanè res & miranda occurrit hoc loco, quæ non solum ali quem ex uulgo credentium exercere posset, sed perfectiores etiam: cur non dominus post resurrectionem æque ac superioribus temporibus conspiciendum se præbuerit. attamen ex superabundanti, ut in opere quod contra aduersarios christianæ religiōis scribitur, uideamus an possumus probabile quid afferre, quod moueat animos audientium hanc apologiam. Iesus unus cū esset, nō uno modo cogitari poterat, & ab inspicientib. nō similiter uidebat̄ ab omnib. Et quòd plurib. modis cogitari poterat, manifestū est ex illis uerbis: ego sum uia, & ueritas, & uita: tum ex illis: ego sum panis: tū ex il- Ioan. 14
lis: ego sum ianua, innumerisqꝫ alijs. Quod autē ab inspicientibus non eodē modo ui- 6. 10
debatur ab omnibus, sed prout capaces erant, manifestū erit his qui sciūt: cur transformaturus se in excelso monte, ne discipulos quidē omnes assumpserit, sed solos, Petrū, Iacobum, Ioannem, ut qui soli capaces essent tam gloriosi spectaculi, possentqꝫ in illa claritate Mosen & Eliam cōsiderare, audireqꝫ illorum colloquia, ac etiam uocem cœlitus delatam è nubibus. Equidem opinor etiam anteqꝫ ascēderet montē in quo solos discipulos docuit illas beatitudines, cum in subiecta planicie uespere sanabat ad se ad ductos uarijs laborātes ægritudinibus, ab omnib. morbis eos liberans, non eundē uisum male affectis opeqꝫ illius egentibus, & eis qui ut sani ascendentē in montē consequi poterant. Et quēadmodum quoties parabolas eis priuatim explicabat, quas auditorū uulgus audiebat sub inuolucris, excellentiorē auditum habebant qui absqꝫ inuolucris & explicatas audiebant: sic etiam uisu præstabant, certæ animæ: & ut opinor etiam corporis. quin & illud indicat, non semper eum eodē modo uideri solitū, quia Iudas proditurus eū turbæ quam secum adducebat, ut ignoranti eum dixit: quemcunqꝫ osculatus fuero, ipse est. Atqꝫ huc uidetur etiam illa uerba seruatoris facere: Quotidie Matth. 26
docens in templo uobiscum eram, & non me tenuistis. Cum igit̄ talis esset Iesus nō solum iuxta penitiorem illā diuinam naturam non cuiuis conspicuam, uerum etiam iuxta uariam corporis formam, qua quibus uolebat & quoties uolebat cernebatur: dicimus eum Iesum qui nondum principatus atqꝫ potestates spoliauerat, & nondum peccato mortuus fuerat, ab omnibus potuisse conspici. at eum qui spoliatis principibus et potestatibus nihil habebat quod à uulgo posset uideri nō amplius conspectum ab omnibus quibus antea se cernendum præbuerat. itaque parcens eis post resurrectionē conspici noluit ab omnibus. & quid dico ab omnibus, cùm ne cum apostolis quidem perpetuo conuersatus sit, aut semper ab eis uideri se permiserit, nimirum quòd nō ferrent aspectum ipsius continuum, fulgidior enim iam erat post peractam dispensationem eius diuinitas, quam Cephas ait apostolorum primitiæ uidere potuit, & post eū duodecim, Matthia in Iudæ locum subrogato, & post illos quingenti fratres simul, de inde Iacobus, deinde reliqui præter duodecim, fortassis omēs septuaginta discipuli: postremo uero Paulus tanqꝫ abortiuus, qui scit cur alibi dicat: mihi sanctorū omnium minimo data est hæc gratia. & fortasse minimus idē est ꝙ abortiuus. Ergo sicut immerito accusaret̄ Iesus, quod non omnes apostolos assumpsisset in montē, sed tantū tres, quādo mutata forma & uestitu fulgido sumpto ostēsurus erat eis suā gloriā, colloquiumqꝫ cū Mose & Elia: sic immerito apostolorū scripta calūniaret̄, qui reprehēderet ibi tradi, quòd nō omnib. conspectus sit Iesus post resurrectionē, sed ijs solis quos sciebat habere oculos ad uidendā eius resurrectionē idoneos. Facit aūt ad præsentē defensionis partē & illud quod de eo dictū est: nam ideo Christus mortuus & resurrexit, ut &

mortuorum & uiuorum dominus fieret: Vide hîc ideo mortuum Iesum ut dominus mortuorum fieret: resurrexisseq́ ut non solis mortuis dominaretur, sed uiuis etiam. hi sunt nimirum mortui ad Christi dominium pertinentes, de quibus idem apostolus in epistola ad Corinthios priore memorat: canet enim tuba, & mortui resurgent incorruptibiles. de alijs item uiuis & immutandis, diuersis ab illis qui resuscitabuntur ex
1.Thes.4 mortuis. nam de his sic loquitur: & nos immutabimur. quæ uerba sequuntur post illa: mortui resurgent primum. Quoniam & in priore ad Thessalonicenses alijs uerbis eandem indicat differentiam, alios esse dormientes dicens, uiuos item alios. Nolo autem uos ignorare fratres, de his qui obdormierunt, ne doleatis, quemadmodum & cęteri non habentes spem. nam si credimus, quòd Iesus mortuus est, & resurrexit: sic & deus eos qui obdormierũt per Iesum, adducet cum illo. hoc enim uobis dicimus in uerbo domini, quòd nos qui uiuemus, & reliqui erimus in aduentum domini, nequaquam præueniemus eos qui dormiunt, quorum locorum interpretationem nostrã exposuimus in commentarijs prioris ad Thessalonicenses epistolæ. Nec mireris si nõ omnis multitudo in Iesum credentium uidet eius resurrectionem, quando Paulus scri-
1.Cor.1 bens Corinthijs tanquam non plura capientibus, Ego, inquit, iudicaui nihil me scire inter uos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum. Tale est & illud: nõ enim potuistis, neq; etiam nunc potestis. adhuc enim carnales estis. Sic igitur stilum moderante diuina uoluntate de Iesu scriptum est, ante passionem quidem sine discrimine uisum eum multitudini, idq́ non semper: post passionem uero nõ amplius ex æquo omnibus, sed cum delectu pro suo cuiq; modulo. Quemadmodum & in scripturis legitur, uisus est deus Abrahamo, aut è sanctis alicui: quod tamen non erat perpetuum, sed ex interuallo, & non omnibus apparebat: sic intelligẽdum etiam dei filium eodem discrimine ab his conspectum, quo ab illis deus uisus est. Satis igitur responsum est, ut in huius generis scripto, ad illam obiectionem: si Iesus uolebat re uera declarare suam diuinam potentiam, debuerat suis insultatoribus, ipsiq́ præsidi, deniq; cæteris omnibus se ostendere. Imò non oportebat eum conspici ab eo à quo damnatus fuerat, nec ab insultatoribus. nam utrisque parcebat ne percuterentur tali cæcitate quali percussi sunt Sodomitæ olim insidiatores formæ angelorum exceptorum Loti hospitio, sicut refert scriptura: Extensis autem manibus uiri traxerunt Lotum ad se in domum, & clauserunt ianuam. uiros autem illos qui aderant pro foribus percusserunt cæcitate à paruo usque magnum: & mulctati uiribus quærebant ianuam, nimirum uolebat Iesus diuinam suã potentiam ostendere solus ad uidendam idoneis, & pro capacitatis eorum modulo: nec ob aliud uitauit passim conspici, quàm quòd non omnes ferrent eius conspectum, itaque temere Celsus profudit illud: certe neminẽ amplius timebat, primum semel mortuus, deinde iam deus ut uos dicitis: nec ad hoc missus fuerat ut delitesceret. Imò missus est non solum ut cognosceretur, sed ut lateret etiam. nam & his à quibus noscebatur, non in totum erat cognitus, manens ignotus ex parte: quibusdam uero fuit omnino incognitus: ut qui ianuam lucis aperuit duntaxat ijs qui cum antea fuissent filij tenebrarum & noctis, adoptandos se dederunt filios lucis & diei. etenim uenit seruator noster dominus, non tam ad iustos, quàm ad sanandos peccatores refertos, ut medicus. Videamus porrò quid sibi uelit quod Celsi Iudæus inquit: quod si hoc ad deitatem approbandam faciebat, debuerat mox è cruce euanuisse. Id sanè resipit dogma istorum oppugnatorum prouidentiæ, qui solent aliter præscribere quàm factum est: dicuntq́, melius fuisset si talis esset mundus qualem designauimus. & aut præscribunt quod possibile est, atque ita quantum in ipsis est ipsorumq; præscriptione, deteriorem mundum faciunt: aut si præscribunt meliora, ostendunt se uelle quod iuxta naturam est impossibile: utroq; modo ridiculi. Ita hîc quoque satis constat, potuisse illum disparere quoties uellet: & idem liquet ex scripturis, siquis eas non suo arbitratu nunc recipiat nunc reijciat, sicut isti faciunt. nam & in euangelio secundum Lucam scriptum est quòd post resurrectionem Iesus accepto pane benedixit et fregit porrexitq; Simoni et Cleopæ. & postquam acceperunt panem aperti sunt oculi eorum, & agnouerũt eum, & ipse euanuit à conspectu eorum. Ostendemus autem quòd non erat utilius ad institutam eius dispensationem, statim in cruce disparendo corpus oculis hominum subtrahere.

trahere. Veritas scripturæ tradentis nobis gesta Iesu non consistit in nudis uerbis historiæ. nam in uno quoque significatur latens aliquid, quod prudentior lector intelligit, sicut hoc ipsum de cruci affixo uerum intellectũ habet in illo dicto: Cum Christo crucifixus sum: & in illo: Mihi autem absit gloriari nisi in cruce domini nostri Iesu Christi. Gal. 4 per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mũdo. Mors quoque eius necessaria, propter illud: Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel: & quia iustus dicit con Rom. 6 formem se fieri morti eius: & propter illud dictum: si enim cum eo morimur, uiuemus etiam cum eo. Sic etiam sepultura eius peruenit ad conformes mortis eius, & ad simul 2. Tim. 2 cum eo crucifixos atque mortuos: sicut & Paulus scribit: Cõsepulti enim sumus cum eo Col. 2 per baptismum, & simul resurreximus cum eo. Cæterum quæ de sepultura & monumẽto & eo qui sepeliit scripta sunt, opportunius & prolixius differemus alias, quando peculiaris erit horum tractatio: nunc sufficit nobis pura sindon qua inuolui oportebat purum corpus Iesu, & nouum monumentum in petra excisum à Iosepho, ubi nondum quisquam iacuerat, uel ut Ioannes scribit, in quo nondum quisquam positus fuerat. hîc aduerte an possit aliquem mouere consensus trium euangelistarũ, tam accurate de monumento exciso seu exsculpto in petra memorantium: ut qui rationem scripturæ examinet, uideat magni momenti res & in nouitate monumenti cuius Matthæus & Ioannes meminerunt, & in eo quòd nullus unquam ibi sepultus fuerat, sicut à Luca & eodem Ioanne est proditum. Conueniebat enim ut nõ uulgariter mortuus, sed post mortem etiam uitalia signa proferens è corpore aquam atque sanguinem, nouumque ut ita loquar cadauer, in nouo puroque monumento deponeretur: ut quemadmodum eius natiuitas omni natiuitate fuerat purior, eo quòd è uirgine non è coitu fuit natus: ita sepultura quoque insignem puritatem haberet, deposito corpore in monumentum nouum, non è collecticiis lapidibus arte constructum, sed è uiuo saxo excisum. Itaque occultior huius sacræ narrationis significatio posset augustiorem & diuiniorem tractationẽ recipere, si id esset propositum: cæterum quod ad rationem contextus in præsens reddendam attinet, belle quadrabat ut qui destinato consilio crucis suppliciũ sustinuit, in consequentibus etiam decorum seruaret, ut qui sicut homo fuerat mortuus, sicut homo itẽ deponeretur è stipite atque sepeliretur. Attamen etiamsi scriptum fuisset in euangeliis è cruce eum euanuisse, uituperasset id Celsus cum infidelibus, & hoc quoque carpentes dixissent: quid ita post crucem demum disparuit, & non antea potius curauit ne deueniretur ad supplicium. Ergo si hoc ipsum reprehendendum existimant, euangelistas maluisse ueritatem prodere, quàm fingere disparuisse illum è cruce, quomodo crediturí sunt resurrectionem, & quòd suo arbitratu modo clausis ianuis subito apparuerit stans in eorum medio, modo post datum panem duobus è familiaribus, postque habitum cũ eis colloquium, ex ipsorum conspectu euanuerit. Illud porro quî Celsi Iudæo uenit in mentem dicere, Iesum latitasse? ait enim: quis unquam emissus nuncius, cum mandata renunciare deberet quæsiuit latebras? Certe minime latitabat qui comprehendere se quærentibus dixit: quotidie libere docebam in templo, nec tamen me cõprehendistis. Quod autem mox Celsus repetit quæ antè deblaterans, satis sit semel iam responsum esse. possunt enim ex his quæ in superioribus paginis scripsimus confutari quod iterũ obiicit: cum in corpore uersaretur inter incredulos, omnibus passim obtrudebat prædicationem suam: nunc cum fides astruenda esset resurrectioni è mortuis, uni tantum mulierculæ suisque sodalibus clàm uidendum se præbuit. Atqui falsum est eum uni tantum mulierculæ apparuisse. extat enim scriptum in euangelio secundum Matthæum: Vespere autem sabbati, quæ lucescit in prima sabbati, uenit Maria Magdalena & altera illa Maria uidere sepulchrum, & ecce terræmotus factus est magnus. angelus enim Matth. 28 domini descendit de cœlo, & accedens reuoluit lapidem. Et paulo post infert idem euangelista: Et ecce Iesus occurrit illis, uidelicet iam dictis Mariis, easque salutauit. at illæ accedentes tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eum. Respõsum est & ad illud, quòd supplicium tulit omnibus uidentibus, post resurrectionem uerò uni uisus est: & causam utriusque reddidimus. ac nunc quoque dicimus, humanam eius naturam omnibus fuisse conspicuam: diuinæ uero (loquor autem de his naturis non inquantum refertur altera ad alteram, sed in quantum inter se differunt) non fuisse capaces omnium oculos.

Atq; hîc mihi aduerte quomodo Celsus loquatur sibijpsi contraria, cum enim modo dixisset illum clàm apparuisse uni mulierculæ suisq; sodalibus, mox infert: ergo supplicium ferens omnibus uisus est, rediuiuus uero uni, cum oporteret contrarium facere. Id contrarium quid sit audiamus, ait passum eum omnibus spectantibus, rediuiuum uisum ab unica. ergo quantum ex ipsius uerbis colligitur, uolebat Celsus id quod absurdum est & impossibile, supplicium illius ab unico spectatum esse, resurrectionē ab omnibus. aut quomodo aliter accipienda sunt illa uerba, cum oporteret contrarium fieri?
Matth. 11 Cæterum Iesus satis nos docuit à quo missus sit, dum diceret: Nemo nouit patrem nisi
Ioan. 1 filius: &, Deum nemo uidit unquam unigenitus quippe dei deus ipse qui est in sinu patris, ille enarrauit, ille diuinos sermones de deo disseruit apud germanos suos discipulos: cuius disciplinæ uestigia in scripturis inuenietes, occasionem inde habemus disputandi de deo, dum audimus illud: deus lux est, & nullæ sunt in eo tenebræ: tū illud, Deus spiritus est, quem qui adorant, in spiritu & ueritate adorent necesse est. præterea cur à patre missus sit, ex innumeris locis licet uolenti discere, tum ex propherarum uaticinijs, tum ex euangelijs, nec exiguam partem ex apostolorum maxime Paulinis literis. Ipse est qui pijs prælucet ad salutis uiam, & in peccatores animaduertit: de quo imprudens Celsus dixit, quòd pios in uia deducat, peccatores miseretur uersos ad pœnitentiam. Post hæc, Si, inquit, uolebat latere, cur audita est è cœlo uox prædicans eum dei filium? quod si latere noluit, cur passus est & mortuus? putatq; sic redargutā à se scripturarum dissonantiam, non intelligens uoluisse illum nec temere omnibus innotescere,
Matth. 3 nec omnino res suas ignotas esse. certè cœlestis uocis præconium, declarans hunc esse illum dilectū filiū in quo pater sibi placeat, non scribitur uulgo audita, quod Celsi Iudæus existimat: sicut & illa in monte præcelso è nube profecta, solis his audita est qui simul ascenderant cum eo. talis est enim dei uox, ut à solis audiatur quos ipse audire illā uult: ne interim dicam dei uocem de qua hic scriptura loquitur, non esse percussum aerem, aut percussionem aeris, aut quicquid aliud de uoce dicitur: ideoq; non isto sensili auditu, sed longe præstantiore diuinioreq; percipi: & quoties ipse qui loquitur non ab omnibus eam exaudiri uult, eos qui eximias illas aures habent audire deum: qui uero auribus animæ obsurduerant, non sentire sermonem dei. Hoc responsum sit quęrenti cur audita sit è cœlo uox prædicans eum dei filium. cæterum quod quærit amplius, cur si noluit latere, passus sit ac mortuus, satis respōsum est superius ubi prolixe de ipsius passione tractauimus. Post hæc Celsi Iudæus colligit quasi rem consequentem quæ minime consequitur. non enim colligitur ex eo quòd nos passione sua mortem cōtemnere docuit, debuisse post resurrectionem è mortuis uocare propalam ad nouam doctrinæ lucem genus hominum, docereq; causam aduentus sui. Iam enim antè uocauerat omnes ad lucem his uerbis: Venite huc omnes qui laboratis & onerati estis, ego
Matth. 11 uos reficiam. Et qua de causa descenderit, relatum est in prolixo illo sermone de beatitudinibus, quæq; eas sequuntur promissionibus, ad hæc in parabolis & dissertationibus quas cum scribis atq; Pharisæis habuit. Iam uero secundum Ioannis euangelium quàm multa doceat, liquet aduertentibus eius magniloquentiam, in rebus magis sitā quàm sermonibus. apparet enim ex euangelijs quantum autoritatis habuerint uerba illius usq; ad miraculum. Tādem Celsi Iudæus clausurus orationem suam sic loquitur: Hæc igitur uobis protulimus ex uestris literis, ut non opus habeamus aliunde testimonia quærere. uestris enim ipsi telis configimini. At nos coarguimus hunc Iudæum multa præter nostras scripturas nugatum dum uel Iesum uel nos alloquitur: negamus uero illum ostendisse quomodo nostris ipsorum telis configamur, ut isti uidetur. Et quoniam Iudæi persona prorumpit in hęc uerba: Altissime cœlum incolens, quis unquam deus ad homines descendens fidem non impetrauit? respondendum etiam in Mosis lege haberi, quòd deus manifestissime præsens Hebræis fuerit, non solum patrādis in Ægypto prodigijs, & in transitu per rubrum mare, & in columnis nubis ignisq;: uerū etiam quando decem præcepta uniuerso populo sunt tradita, ac ne sic quidem illi fides est habita. Si enim credidissent ei quem uidebant & audiebant, non fecissent uitulum conflatilem. nec mutassent gloriam suam in similitudinem iuuenci uescentis fœno, nec acclamassent ei: Hi sunt dij tui Israel, per quos eductus es ex Ægypto. Ac uide

an

an non eiusdē sit duriciæ, tot tantisq; miraculis, quibus se dei præsentia exeruit, & olim peruicaciter non credidisse toto tempore quod in deserto exactum est, ut lex Iudæorū testatur: & post Iesu mirificum aduentum non flexos esse tantæ autoritatis sermonibus coniunctis cum miraculis patratis in conspectu totius populi: quod quidem argumentum uel solum sufficere posset ad conuincendam Iudæorum erga Iesum incredulitatem, uidelicet similes eos fuisse suis maioribus ut legimus. Huic enim Celsi Iudæo percontanti quis unquam deus ad homines profectus fidem non impetrauit, præsertim post speratum suum aduentum? aut cur ne expectatus quidem est agnitus? respondere possem: quid uultis ô uos responderi ad istam interrogationem? utræ uirtutes maiores uestra opinione uidentur, illæ ne in Ægypto & deserto factæ, an quas nos Iesum fecisse apud uos dicimus? nam si illæ his maiores sunt, iam hinc apparet non alienum esse à uestris moribus ut minora contemnatis qui non credidistis maioribus: quandoquidem minoris apud uos fiunt quæ de Iesu dicimus. quod si hæc quæ de Iesu produntur paria sunt illis quæ à Mose scripta sunt, quid mirum si idem populus æquè hic atq; illic mox à principio fuit incredulus? Initio namque legis Mosaicæ damnatur uestra incredulitas: nouæ quoq; legis & secundi testamenti initio cōuincimini teste Iesu increduli esse, incredulorum illorum qui deo parum fidentes in deserto perierunt posteri. Licet enim & ad uos uti uerbis seruatoris nostri: quòd sitis confirmatores & approbatores facinorum patratorū à uestris maioribus, & quòd impleatur in uobis illa prophetia: erit uita uestra pendens ante oculos uestros, & non credetis uitæ uestræ: non enim credidistis uitæ quæ uenit ad genus humanum. Nihil porrò Celsus sui Iudæi persona affingit, quod nō in ipsum retorqueri possit ex legis prophetarumq; scripturis. Crimini enim uertit Iesu quòd minetur & conuicietur grauitatis oblitus, dum intonat uæ uobis, & prædico uobis, quasi confitens se persuadere non posse quod tam indignum deo est, inquit, ut uix in hominem prudentem competat. Vide uero an non hæc retorqueri possint in Iudæum. nam & deus minatur in legis ac prophetarum literis, obiurgat etiam non leuioribus uerbis quàm sit uæ illud euangelicum. Quale est illud in Esaia: Væ qui coniungitis domum ad domum: & prædium ad prædium. Item, uæ uobis qui surgitis mane ad ebrietatem sectandam. Item, uæ uobis qui trahitis post uos iniquitates, ut funem longum. Item, uę qui dicitis malum bonum, & bonum malum. Item, uę potentibus uestris potatoribus. aliaq; id genus innumera. Minis uero an non illæ similes: uæ uobis gens peccatrix, populus plenus peccatis, semen prauum, filij iniqui, & quæ sequuntur non minus minacia quàm quæ Iesum ait locutū. nisi forte non est comminatio, & quidem magna, hæc: Terra uestra deserta erit, urbes uestrę igne cremabuntur: regionem uestram uobis inspectantibus deuorabunt exteri, & uastabitur ab alienigenis. Illa uero an nō conuicia sunt in populum, ubi Ezechieli sic deus loquitur: Inter scorpios tu habitas. Quid igitur in mentem tibi Celse uenit ut Iudæum sic loquentem introduceres de Iesu quasi minatore, nulloq; grauitatis respectu cōuiciatore, quoties his uerbis utitur, uæ uobis, &, prædico uobis? Non uides eadem quæ tuus Iudæus Iesu obijcit, in ipsum Iudæum posse regeri, cuius deus pari modo loquitur: quandoquidem prorsus eadem inuenitur deus in prophetarum oraculis dicere, quasi aliter persuadere non posset. Præterea possum etiam hoc respondere istis qui putant Celsi Iudæum rectè criminari talia, multas diras imprecationes scriptas esse in Leuitico & Deuteronomio: quas si Iudæus scripturarum suarum patronus defendere poterit, similiter aut etiam melius defendemus hæc quæ contumeliose dicta putat & minaciter. Imò ipsi Mosis legi nos melius patrocinari poterimus, utpote docti à Iesu sapiētius intelligere legalia scripta, quā iste Iudæus. quamuis etiam ipse Iudęus si introspiciat mentem uerborum propheticorum, ostendere poterit non temere deum uti uocibus his minatorijs & obiurgatorijs, uæ, & denuncio uobis: & quòd deus ut homines ad se conuertat taliter loquatur, qualiter Celsus putat non locuturum ne cordatum quidem hominem. Christiani quoq; qui unum deum nouerunt in prophetis & in domino, reddere possunt eādem rationem minarum & obiurgationum harum ut Celsus nominat. Et quia se profitetur tam philosophorum quàm nostra tenere dogmata, eum sic compellare. Heus tu, cum apud Homerum Mercurius Vlixem sic alloquitur: Infelix quid

Esa. 5

Esa. 1

sic hos agros solus oberras? non admitteres rationem, ad castigandum Vlixem ita loqui Mercurium homericum? quādoquidem adulari & ad gratiam loqui sirenibus magis conuenit, necatorum à se ossa incubantibus: Huc proram uerte Græcorum sidus Vlixes, & nostros prophetas ipsumq; Iesum non fers ad conuertendos ad meliorem frugem homines uti hac uoce uæ alijsq; quę tibi uidentur conuicia, nec putas quicquā huiusmodi uerba ad profectum auditorum facere, eisq; pæoniam quandam medicinā afferre? nisi forte postulas ut deus diuinę'ue naturæ particeps respiciat quid se tantum deceat, securus sit quàm efficax sit eius doctrina in hominum pectoribus, quam'ue singulorum affectibus accommoda. Illud uero an non ridiculum, quòd negat Iesum potuisse persuadere, idq; ex Iudæi persona: cum innumera sint exempla talia non solum apud prophetas, sed & apud scriptores Græcos: uiros sapientia celebres non potuisse persuadere uel insidiatoribus suis, uel iudicibus, uel accusatoribus, ut omissis uicijs ingrederentur uiam philosophiæ ferentem ad uirtutum fastigium. Post hæc idem Iudæus dicit, uidelicet iuxta Iudæorum placita: Speramus certe resurrectionem in corpore & uitam æternam: eiusq; exemplar ac primum ducem fore illum qui nobis mittendus est, assensurum posse deum excitare quem uult etiam cum corpore. Equidem dubito an Iudæus diceret Christum qui ab eis expectatur exhibiturum in se exemplum resurrectionis. sed demus eum sic & sentire & loqui, respondebimus profitenti se ex nostris scripturis nobiscum agere: heus tu, ergo illa legisti quæ putas ad accusationē nostri facere, cęterum resurrectionem Iesu & quòd primogenitus sit ex mortuis nō legisti? aut quia hæc scripta dissimulas, nec scripta sunt? Quoniam autem Iudæus iste à Celso introductus admittit resurrectionem corporum, non puto nunc prolixius agendum cū credente eam & fatente, siue ipse possit hanc ueris rationibus asserere, siue imaginetur fabulosam aliquam. contentus igitur erit his quæ iam responsa sunt. Et quoniam post hæc dicit: ubi est igitur ut uideamus & credamus: quæremus ex ipso: ubi est igit̄ nunc ille qui per prophetas loquitur, & qui fecit miracula, ut uideamus & credamus uos esse peculium dei? An uobis licet respondere, non semper esse deum præsentem Hebræorum generi, nobis idem respondere de Iesu non licet iam rediuiuo, ut satis persuasit suis discipulis? & in tantum persuasit, ut per constantem patientiam ostendant se respectu æternæ uitę & approbatę uerbis ac rebus resurrectionis, pro lusu habere quicquid in hac præsenti uita molestum est & arduum. Pergit Iudæus: An ideo descendit, ut nō credamus? Ad quod dicetur, non in hoc eum uenisse ut Iudæos redderet incredulos: sed quia non credituros sciebat, iam ante hoc prædixisse: eorumq; incredulitate usum ad uocationem gentium: illorum nanq; delicto salus gentibus cōtigit, de quibus Christus ipse apud prophetas sic loquitur: Populus quem non noram seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi: & inuentus sum ab his, qui me nō querebant, manifestatus sum

Psal. 17

his qui me non interrogabant, constatq; etiam in hac uita pœnam non effugisse Iudæos propter suam in Iesum sæuiciam. Eant nunc Iudæi, & ingerant nostris hominibus ex Iudaismo conuersis diuinam prouidētiam, per quam ut pœna digni priuati sint hierosolymitana urbe, sanctuarioq; quod ipsi uocant, & cultu dei religiosissimo: quātumcunq; extulerint diuinam prouidentiam, nobis contra ipsos magis quadrabit hæc oratio, mirandum esse dei consilium, quod peccato populi sui usum sit ad uocandas per Iesum gentes alienas à testamentis & promissionibus de regno dei. id quod iam olim à prophetis prædictum fuerat, propter peccata Hebræorum populi, electurum deū nō unam aliquam gentem, sed selectos ex omnibus: & post electa ea quæ stulta sunt huius mundi, cōuersurum gentem brutam ad eloquia dei, ablato ab illis dei regno & his tradito. Sufficiet inpræsentiarum unum è multis oraculum adducere, quod in Deuteronomio de futura gentium uocatione canit in hunc modum ex persona domini: Ipsi ad æmulationem me mouerunt in non dijs, & ad iram prouocarunt in idolis suis: ego quoq; ad æmulationem eos mouebo in non gente, in gente insipiente ad iram commouebo eos. Tandem Iudæus concludit sic de Iesu: Igitur homo erat ille, talis qualem & uerba & res ipsæ indicant. At ego nescio an homo ausus uniuersum orbem ad sui cultum suamq; doctrinam attrahere, potuisset sine deo tantum successum habere, superareq; omnia suæ doctrinæ obstacula, etiam reges imperatoresq;, senatum ipsum Romanum

num & omnes omnium populorum principes. Quomodo enim homo natus & nullius præstantioris naturæ particeps tantam ad se conuertere multitudinem: & quod magis mirum est non sapientum tantummodo, uerũ etiam affectibus magis quàm rationi obsequentium, ita ut mox uersa uice fiant è brutis prudentes. Sed quoniam potentia dei Christus erat & patris sui sapientia, ideo talia fecit & facit nunc quoq;. Tergiuersentur licet Iudęi gentilesq; uerbis eius credere, nos certe nunquam desinemus deo fidere iuxta doctrinam Iesu Christi, & cæcutientes alios ad dei cultum si uelint conuertere: etiamsi isti uere cæcutientes nos cæcutire dictitent, & siue Iudæi siue Græci ducentes insensatos homines ut pecora, nobis quod ipsi faciũt obijciant: nos siquidem non mali duces sumus à moribus perditis traducentes discipulos ad resipiscentiam, ut pro intemperantibus temperantes fiant, aut saltem proficiant ad temperantiam, pro iniustis iusti, aut saltem proficiant ad iusticiam, pro imprudentibus prudentes, aut saltem ingrediantur uiam prudentiæ, pro ignauis item ac timidis fortes ac patientes fiãt, præsertim quoties certandum est pro pietate erga deum conditorem rerum omnium. Venit igitur non unius prophetæ sed omnium pręconio prenunciatus Iesus Christus: in quo etiam prodit se Celsi ignorantia, dum ex Iudæi persona unum prophetam dicit de Christo prædixisse. Et quoniam hactenus loquentem quasi iuxta suam legem Iudæum Celsus fecit, nisi quod in fine quædam subiecit nulla mentione digna, ipse quoque hic desinam & claudam secundum librum: ad reliqua deo fauente & Christi uirtute animo nostro assistente conabimur, Celso respondere in tertio deinceps uolumine.

LIBER TERTIVS.

1 IN primo uolumine, quod aduersus arroganter inscriptum Veriloqui sermonis titulo librũ quo nos Celsus impetit scripsimus, pro uirili percurrimus ita ut iussisti fidelissime Ambrosi præfationẽ eius & quæ deinceps sequuntur, examinantes singula eius dicta, donec desijmus in fictam concionem ad Iesum ex persona Iudæi. In secundo uero refutatis quantum potuimus omnibus à cõcionabundo eodem Iudæo ad nos dictis qui per Christum in deum credidimus, tertio hoc libro iam aggredimur ea quæ Celsus ex sua persona nobis obijcit. Ait stulte inter se contendere Christianos & Iudæos, nihilq; differre hanc eorum concertationem de Christo ab illa prouerbio celebrata contentione de umbra asini: nihilq; grauitatis habere totam hanc quæstionem, utrisq; credentibus prænũciatum per afflatos diuino spiritu uates aduentum seruatoris humani generis, cæterum in hoc dissentientibus, uenerit'ne is qui oraculis designatur, an nõ. nos enim Christiani Iesu credimus, ut ad nos cœlitus delato iuxta uaticinia: Iudæorum uero maxima pars tantum abest ut in eum credat, ut qui seculo illo fuerunt insidias Iesu struxerint, nostræ uero tempestatis Iudæis probetur illorum facinus, nec desinant conuicijs Iesum proscindere, ut qui se damnatis artibus uenditarit pro illo à prophetis prædicto Christo, sicut uocatur à Iudęis. At dicat nobis Celsus cum suis applausoribus, uideatur ne simile asini umbræ, prædictum esse à Iudæorum prophetis locum natiuitatis ductoris recte uiuentium qui censentur peculiaris deo populus: foreq; ut Emanuel nascatur è uirgine, & talia fiant per uenturum illum prodigia, tamq; celeriter eius uerbum terras percurrat ut uniuersum orbem peruagetur sonus apostolorum: ad hæc quid passurus sit Iudæis dãnãtibus, & quomodo resurrecturus, ergo temere hæc effundebant prophetæ, nulla probabili causa moti non solum ut hæc predicerent, sed mandarent etiam literis? ergo tanta Iudęorum gens ut olim propriam regionẽ coleret, nulla uerisimili ratione adducta, alijs prophetarum honorem tribuit, alios abdicauit pro falsis uatibus? aut nihil eos inuitauit ut posteriorum prophetarum scripta connumerarẽt cũ semper sacris habitis Moysis uoluminibus? Quomodo ostẽdẽt nobis isti, qui stulticiã Iudęis atq; Christianis obijciũt, potuisse Iudęorũ gentẽ cõsistere sine ulla promissionũ prescietia? et cũ circũuicinę gẽtes singulę in suorũ ut tũc habebãt deorũ fana peterẽt oracula, hos solos qui contẽptũ externorũ numinũ didicerant, ut nõ deorũ sed Psal. 18

Psal. 96 dæmonum, nimirum prophetarum uoce moniti omnes gentium deos esse dæmonia: neminem habuisse qui diuinæ mentis interpretem se professus à uanis illis manteis ad se retraheret eos, qui alioqui noscendorum futurorum cupidine desciuissent ad cultos ab alijs dæmonas: considera igitur an non necesse fuerit eos domi habere meliorũ uatum copiam, qui externos contemnebant unà cum suis numinibus. Ergo cum passim miracula fierent, sicut ipse mox memorat Æsculapium sanationes & oracula præstantem totis sibi dicatis urbibus, Triccæ, Epidauro, Coo, Pergamo, & Aristeum Proconnesium, aliumq; quendam Clazomenium, & Cleomedem Astypalsem: apud solos Iudæos placentes sibi ut peculiarem dei rerum uniuersarum conditoris populum, nihil erat signorum aut prodigiorum quod confirmaret fidem in eum, coniunctam cum spe melioris uitæ aliæ: atqui quomodo hoc putaret aliquis: statim enim desciuissent à deo suo, à cuius ope prius pendebãt, ad illos externos fatidicos & sanitatũ largitores deos, si sui nullam sensissent in rebus dubijs præsentiam. Quod si hoc non fecerunt, sed maluerunt innumeras calamitates perferre quàm abiurare Iudaismũ legesq; patrias, modo ab Assyrijs, modo à Persis, modo ab Antiocho afflicti: quî fit ut isti qui nõ dignantur historiarũ & prophetiarum miraculis credere, figmenta hæc putent potius, quàm diuino spiritu afflatas fuisse uatum illorum sanctissimas animas, amore uirtutis nullas ęrumnas uitantium, dum habitante intra se numine agitati, tam ætati suę quàm futuris seculis fata publica priuataq; aperiunt, præcipue uero de uenturo quodam seruatore humani generis. Hæc ita cum se habeant, quomodo uideri possunt de asini umbra Iudæi cum Christianis contendere, inquirentes ex prophetijs quibus utriq; ex æquo credunt, uenerit ne is de quo prophetæ canunt, an nondum, sed uenturus sit, atq; ut interim detur Celso non esse Iesum eum de quo à prophetis prænunciatum est, nihilo minus ne sic quidem de asini umbra inquirerent, qui propheticas scripturas excuterent, quo euidentius ostẽderetur qualis nam designatus sit prophetarum oraculis, quid'ue facturus: & si fieri possit, quo aut quando uenturus. Declarauimus autẽ iam antè paucarum è multis prophetiarum testimonio, hũc Iesum esse illum Christum de quo prophetatum est: itaq; non falluntur nec Iudæi nec Christiani dum prophetas diuinitus locutos opinantur: sed qui errant in eo falluntur, quòd adhuc ut uenturum expectant de quo uerissime prædixerunt prophetæ, addentes etiam eius patriam. Post hæc Celsus putans Iudæos ab Ægyptijs oriundos per seditionem Ægyptum deseruisse, contemptis publicis Ægyptiorum ritibus: ait eos quod prius ipsi Ægyptijs fecerant, idẽ post passos ab ijs qui ab ipsis ad Iesum defecerunt, secuti fidem eius tanquã Christi: & utrisque nouatæ religionis à seditione factum initium, & secessione. Aduertendũ hic quid Celsus agat. Ægyptij quondam cum Hebræos propter famem in regionem suam delatos hospites & supplices multis iniurijs afficerent, quasi conspirassent in immeritos, diuina animaduersione castigati ægre manumiserunt eos ex iniusta seruitute. itaq; ut pote amantes sui generis, & qualibuscunq; cognatis æquiores quàm hospitibus, nullam calumniam omiserunt, qua non Mosen ac Iudæos appeterent, prodigia quidem per eum patrata non omnino inficiantes, cæterum magicis artibus ea tribuentes non diuinæ potentiæ, at Moses non magus, sed uir pius omnes suas res ad deum uniuersorum referens, diuiniq; spiritus particeps, eius instinctu leges Iudæis tulit, & res gestas ueraciter mandauit literis. Celsus uero non æquus examinator Ægyptiorum Hebræorũq; controuersię, sed pręoccupatus illecebris Ægyptiacis, maluit credere hospitum oppressoribus, Hebręos qui iniuriam patiebantur, per seditionem dicens Ægypto excessisse: non uidens interim esse impossibile ut tanta multitudo Ægyptijs regnãtibus per seditionem nouam gentem constitueret lingua etiam mutata, repenteq; ex Ægyptia Hebręa fieret. Sed detur hoc quoque, eis relicta Ægypto subijsse linguæ etiam natiuæ tedium: quî factum est igitur ut non Syrorum potius Phœnicum'ue linguã assumpserint, sed Hebręã differentẽ ab utraq;. quibus omnibus rationibus colligitur falsò credi, olim quosdã Ægyptij generis secessisse in Palęstinã à cęteris Ægyptijs, indeq; natã coloniã quę nũc Iudęa dicitur. nã Hebręi suã patriã linguã habebant prius q̃ in Ægyptũ descenderent, & hebraicæ literę diuersæ erant ab Ægyptiacis: quibus Moses usus scripsit quinq; illos codices sacros apud Iudęos habitos. Itaq; utrumq; ex æquo falsum est,

uel Hebræos cum olim Ægyptiorum pars fuerint, per seditionem ab eis secessisse: uel Iesu temporibus orta seditione in Iudæorum republica, reuulsam, à cætero populo partem ad Iesum defecisse, nihil enim seditiosum Celsus & qui cum eo sentiũt, in Christianis ostendere poterunt. Certe si per seditionis causam orta fuisset Christiana religio, defectione facta à Iudæis, quibus & arma ad sui defensionem sumere licebat, & hostem occidere, nõ interdixisset Christianorum legislator omne homicidium, nefas esse uolens suis discipulis tale facinus in hominem quemcunq; uel sceleratissimum. indecorum enim putabat diuinis suis legibus permitti cædem qualiscunq; hominis. neq; Christiani, si à defectione habuissent initium, admisissent tam mansuetas leges, quæ præberent inimicis facultatem trucidandi se tanquam pecora non repugnantia. Quamuis si altius introspiciamus negotium, possumus dicere de egressis ex Ægypto, non sine miraculo & diuina gratia populum uniuersum recepisse linguã pristinam quæ hebrea dicitur: sicut & ipsorum quidam propheta canit: quòd in exitu eorum ex Ægypto linguam audierunt quam non nouerant. Est & aliud argumentum non fuisse Ægyptios qui Mosis ductu eam regionem egressi sunt. nam si fuissent, utique habuissent nomina Ægyptiaca, sicut quæq; lingua sua habet nomina. quodsi constat nomina eorum esse hebraica ut alienigenarũ: plena est enim scriptura hebraicis appellationibus, quas etiam in Ægypto parentes filijs indiderant: satis apparet figmentum Ægyptiorum esse, quòd olim cum Mose ex Ægypto pulsi fuerint: & nõ dubium amplius relinquitur, natos esse ex hebræis maioribus, sicut à Mose est proditum, & proinde usos lingua eorum, etiam hebræa habuisse nomina à parentibus indita. Cæterum ut & de Christianis dicam, hi quia docti non repugnare infestatoribus suis, constanter seruauerũt mansuetam hanc & humanam legem autoris sui, plus consecuti sunt quàm si accepissent hostibus resistendi licentiam: nimirum deo propugnante & opportunis temporibus cohibente persecutores Christiani nominis. Vt enim commonerentur aspiciẽtes paucos pietatis athletas probatiores fieri, mortemq; contemnerent, pauci per interualla temporum & facile numerabiles pro religione Christiana sunt mortui, deo uetãte ne in totum excinderetur hoc genus hominum. Subsistere enim id uoluit, & omnes terras repleri salutari hac piaq; doctrina. è diuerso ut infirmiores respirarent à mortis metu atque solicitudine, deus prospexit fidelibus, nutu solo dissipatis cunctis aduersariorum conatibus, ut neq; reges, neq; prouinciarum præsides, neq; populi possent exaspe rari contra eos amplius. Hæc responsa sint Celso affirmanti & quõdam Iudæis & pòst Christianis à seditione fuisse initium. Quoniam autem in sequentibus manifeste mentitur, age apponamus uerba ipsius. Si omnes homines uellent esse Christiani, isti hoc iam non admitterent. Hoc falsum esse liquet inde, quòd Christiani quãtum in ipsis est non negligunt per totum orbem seminare doctrinam hãc suam. certe quidam hoc unum sibi desumpserunt negotium, ut obambularent non tãtum per oppida, sed uicos etiam & uillas, ut alios quoque ad pietatem uerumq; dei cultum pertraherent. nec obijci potest eos lucri causa id facere, quando sæpe recusant accipere uictui necessaria: et si forte huc interdum coguntur præ inopia, præsenti tantum usu contenti sunt, etiamsi non desit multorum ultronea liberalitas plura largiri cupientiũ. Ac nunc fortasse quando in tanta doctrinam hanc amplectentium multitudine, adiungunt se & diuites et honorati & delicatæ nobilesq; mulierculæ, audebit aliquis dicere, quosdam propter gloriolas suscipere curam instituendi Christiani populi: hoc tamen circa initia Christianismi non dixisset, cum nullis magis imminebat periculum quàm doctoribus, nec potuisset id suspicari probabiliter: & hodieq; plus est his apud externos ignominæ, quàm apud suos gloriæ, quæ tamen non contingit omnibus. Est igitur euidens mendacium, si omnes homines uelint esse Christiani, istos hoc non admissuros. Ac uide quo argumẽto id colligat. Nam ab initio, inquit, cum pauci essent consentiebant. postquam autem præ multitudine per uaria loca dispersi sunt, iterum atque iterum scinduntur, & singuli suas partes habere uolunt. id enim iam olim cupiebãt. Fuisse quidẽ ab initio paucos Christinianos collatos ad posteriora tẽpora cõstar, quãuis nõ omnino pauci erãt. hoc ẽm inuidiosum fecit Iesum, & Iudæos cõciuit ad illi struẽdas insidias, quòd quaterna quina'ue milia hominũ sequebant eũ usq; in solitudines, nõ annumeratis mulierib. & pueris,

ris, tanta uis attrahendi uelut iynx quædam inerat Iesu sermonibus, ut non solum uiri
sed etiam fœminæ omissa imbecillitatis & existimationis cura persequerẽtur eũ haud
grauatim usque in solitudines doctrinæ gratia: nec minus pueri omni alioquin affectu
carentes, siue illi parentes sequerentur, siue potius diuina quadam ui adducti, cuius de
siderio faciebant iter unà cum genitoribus. Sed sit ita, fuerint pauci ab initio, hoccine
facit ut Christiani nolint suam doctrinam recipi ab omnibus hominibus? Ait etiam
consensum fuisse inter omnes, ne hic quidem uidens quòd mox ab initio non conue-
niebat inter credentes de delectu diuinorum sacræ scripturæ uoluminum. ad hæc a-
postolis etiam tum prædicantibus & quæ ex ipso Iesu audierant docentibus, quæstio
non modica inter Iudæos fideles extitit, de his qui ad hanc doctrinam accedebant ex
gentibus, exigendi ne sint ab eis ritus iudaici, an remittendum onus purorum impu-
rorumq; ciborum discriminis, ut non necessarium: amplexis Iesum relicta superstiti-
one maiorum suorum. quin & in Pauli epistolis æqualis eorum qui Iesum uiderant in-
ueniuntur quædam de his qui in quæstionem reuocabant resurrectionem, quasi iam
facta esset, & de die domini habebant controuersiam, instaret ne iam an non: & illa
1.Tim.1 uerba, Deuitans profanas uocum nouitates & oppositiones falso nominatæ scientię,
quam quidam pollicentes fecerunt fidei naufragium: satis indicant ab initio uariatum
fuisse in quibusdam, cum nondum multi essent fideles ut Celsus existimat. Et quia
mox in Christianorum sectas inuehitur dicens, postquam late sparsi sunt iterum atque
iterum scissos, singulis suas factiones sibi parantibus, & ut in multitudine dissona alijs
alios redarguentibus: nec iam quicquam præter nomen eis commune superesse, si ta-
men uel hoc præ pudore commune relinquitur, reliqua uero aliorum alia instituta es-
se: etiam ad hoc respondebimus, nullam unquam extitisse rem magnæ existimatio-
nis & communi uitæ utilem quæ nõ in uarias sectas discissa sit. medicinæ namq;, quòd
ea sit utilis ac necessaria humano generi, multasq; quæstiones habeat de modo curan-
di corpora, apud Græcos ex professo plures sectæ inueniuntur, & sicut opinor etiam
apud barbaros qui medicinam profitentur. Rursum philosophia quia ueritatis cogni
tionem recteq; uiuendi rationem pollicetur, conaturq; nos res utilissimas docere in
multas quæstiones diductas, ideo sectas habet plurimas, quasdam magis, quasdam
minus insignes. nec non Iudaismus sectarum materiam præbuit, alijs aliter Mosis at-
que prophetarum sermones accipientibus. Eodem modo quia Christiana religio ma-
gnum quiddam ac uenerabile uisa est hominibus, non tantum seruili ingenio prædi-
tis sicut Celso uidetur, uerum etiam multis Græcorum eruditis, necessario exortę
sunt sectæ, non contentionis sed inquirendæ Christianæ ueritatis studio: dum omnes
admirantur ac uenerantur diuinas scripturas, sed uarij harum intellectus autores suos
habent, ut quisq; aliqua probabili ratione ad interpretandum motus est. At neq; me-
dicinam sanæ mentis homo fugiat propter sectarum differentias, & parum honeste fa-
ciat siquis simili de causa abhorreat à philosophia: sicut neque propter Iudaicas sectas
damnanda sunt Mosis atque prophetarum sacra uolumina. Quodsi hæc non absurde
nobis dicta sunt, an non pari modo etiam Christianorum sectas excusare licet? de qui-
1.Cor.11 bus miranda mihi uidetur Pauli sententia dicentis: Oportet sectas in uobis esse, ut qui
probati sint manifesti fiant inter uos. Nam quemadmodum medicus is demum proba
tus est, qui uarijs medicorum sectis examinatis probe sese in earum plerisque exercu-
it, & is in philosophia profecisse intelligitur, qui uariarum opinionum dissertationi-
bus exercitatus potiores ex his rationes sequitur: sic ausim affirmare illum esse inter
Christianos sapientissimum, qui Iudæorum atque Christianorum sectas introspexit
diligentissime. Qui uero nostram doctrinam propter sectas eius uituperat, damnabit
etiam Socraticã, quòd ex eius philosophi disputationibus ortæ sint diuersæ scholæ ali
quot: damnabit & Platonis decreta, propter dissentientem ab ijs Aristotelẽ, & nouis
indulgentem opinionibus: qua de re iam ante nobis dictum est. Celsus autem uidetur
mihi nosse quasdã hæreses, quibus ne nomẽ quidẽ Iesu nobiscũ est cõmune. Fortassis
enim audiuit de Ophianis qui uocant̃ & Cainanis, & si qua alia similis est sentẽtia mo
dis omnibus à doctrina Iesu discrepãs, uerũ ista nihil ad inculpatissimę religionis Chri
stianæ uituperationẽ attinẽt. Post hęc inquit: Quo magis mirũ est eorum institutum, è

nullius

nullius momenti initijs coalitum nisi quod secessio, eiusq; commoda, & metus quo sibi timent à diuersum sentientibus, mutuam inter ipsos fidem conciliat. Ad hoc quoq; respondebimus, adeo non de nihilo, imò diuina operatione institutū nostrum esse ortū ut initium habeat ab oraculis per prophetas editis, quibus docebātur homines sperare aduentum Christi seruatoris humani generis. Quanto enim falsior est hæc infidelium reprehensio, qua tamen sibi uidentur merito in nos inuehi: tanto magis subsistit diuina doctrina, qua didicimus Iesum esse dei filium, & ante assumptam humanam naturam & dum homo fit: addo, etiam postea semper eum inueniri diuinissimum, modo quæratur animi oculis perspicacibus. apparebit enim eum uere à deo descendisse: nec tum primum initium habuisse, quæq; post initium secuta sunt, quando cœpit intelligi: sed ex quo deus cœpit interesse rebus hominum, uarijs uirtutibus multiplicíq; sapientia sua Iudaicam primò, deinde Christianam religionem instituens. Iam autem antea confutatum est quod putat à seditione indeq; profecta utilitate initium factum doctrinæ per quam tanta multitudo conuersa est. Quod uerò mox sequitur de metu quo sibi timeant à diuersum sentientibus, eoq; in mutua fide contineantur, satis apparet etiam absque eo sodalitatem nostram consistere, uel ex hoc quòd ualente deo metus is cessauit longo tempore: & uerisimile est cessaturam præsentis uitæ securitatem in credentibus, ubi denuo calumniatores nostri causam tantorum motuum quibus nunc res Romanæ agitantur, in multitudinem fidelium conferre cœperint, quòd non impugnemur à principibus sicut superiore tempore. didicimus enim nec in pace de pristinis studijs quicquam remittere, luxui'ue nos tradere, nec si à mundo infestemur lassari, deficere'ue à caritate dei, quæ est in Christo Iesu. Itaque palàm approbamus ueneranda religionis nostræ initia, non ut Celso uidetur occultamus, quandoquidem eius candidatis ante omnia contemptum idolorum omniumq; statuarū indimus, mentemq; horum à cultu ac ueneratione creaturarum ad deum uniuersitatis huius conditorem attollimus, aperte de prænunciato à uatibus docentes, tum ex ipsorum prophetijs, tum ex euangelistarum apostolorūq; sermonibus accurate traditis ad posteros qui modo prudentius eos audire ualeant. Qualibus porro uaframētis terriculis'ue ficticijs uulgus attrahamus, ut Celsus temere obijcit, proferat qui uult: nisi forte quod de iudice deo, deq; hominibus in eo iudicio rationem factorum suorum postulādis docemus, astruentes id uarijs modis, uel scripturarum autoritate, uel argumentis probabilibus, iste habet pro terriculis ficticijs: quamuis tandem (amica enim ueritas) ipse Celsus ita loquatur: absit ut hi, aut ego, aut ullus mortalium, tollat opinionem de iniustorum pœnis & iniustorum prœmijs. Quæ sunt igitur alia terricula quibus confictis homines attrahimus? Quin illud obijcientem, quòd priscas fabulas secus intellectas refingentes, his primùm obtundamus homines, uelut sonis quibusdam corybanticis, interrogabimus quas priscas fabulas? nam siue de græcanicis dicit denarrantibus nobis inferorum tribunalia: siue de Iudæorum literis, inter cætera uitam futuram uaticinantibus: non poterit ostendere nos male intellexisse ueritatem, qui uitam nostram his persuasissimis rationibus conamur corrigere: sicut nec conferre nostras res cum rebus Ægyptiorum: ad quos uenienti offerunt se splendida fana cum lucis, & templa cum uestibulis atque porticibus eximia magnitudine pulchritudineq; mirandis, cerimoniæq; admodum religiosæ ac mysticæ: introgressus autem uidebit adorari felem, aut simiam, aut crocodilum, aut hircum, aut canem. quid enim est apud nos simile speciosis primo aspectu Ægyptiorum sacrarijs? aut quid conferendum cum adoratis intus brutis animantibus? An forte prophetiæ, & deus uniuersorum dominus, & idolorum contemptus uidentur etiam ei res magnificæ, Iesus uero Christus crucifixus similis adoratæ brutæ pecudi. Id si dicet, nec enim aliud dicturum puto, respondebimus multa nobis superius pro defensione Iesu memorata, quòd etiam quæ illi humano more accidisse uidentur, utilia fuerunt uniuerso mundo & salutaria. Et postea ueneranda istas Ægyptiorum res, affirmantium animalibus brutis inesse quædam diuinitatis siue symbola, siue quocunque modo hæc nominare libet ipsorum uatibus, ait præseferre quandam speciem non uanorum sacrorum, duntaxat apud peritos talium: cæterum quæ nostra disciplina habet Charismata (ut Pauli more loquar) con-

cesse

cesse per spiritum sapientiæ, cognitionisq́ spiritualis magis quàm ratiocinatricis, cuius Christiani studiosi sunt, ne in cogitationem quidem uenisse Celso conijcio, non solum ex his eius uerbis, sed etiam è sequentibus: ubi Christianum sodalitium incusat, dicens arceri omnes sapientes à doctrina fidei, solos adsciscì amentes & ingenio seruili præditos: de quo uidebimus post quàm ad eum locum uentum fuerit. Et ait à nobis stultè rideri Ægyptios, quamuis multa præclara subindicantes suis ænigmatibus, nempe idearum sempiternarum intellectum, non ut uulgo uidetur brutorũ mox interiturorum uenerationem docentes, cum ipsi res ueneratu nihilo digniores quàm hircos & canes Ægyptiacos introducamus in nostris de Iesu narrationibus. Ad hoc dicemus. Ergo uir præclare si Ægyptios multa non contemnenda sub ænigmatum inuolucris & animalium suorum imaginibus docentes merito extollis, immerito nos accusas, quasi persuasus nihil sani nos dicere, sed friuola omnia, quoties de Iesu reconditiorem sapientiam interpretamur apud initiatos Christianis mysterijs. de quibus ut huiusmodi sapientiæ capacibus Paulus sic scribit. Sapientiam autem loquimur inter perfectos, sapientiam inquam non huius seculi, nec uanitatis coargutorum huius seculi principum: sed loquimur dei sapientiam in mysterio celatam, quam prædefiniuit deus ante secula in gloriam nostram, quam nemo cognouit principum huius seculi. Dicant nunc Celsi huius similes, nullam ne excellentiorem sapientiam Paulus imaginabatur, cum polliceretur locuturum se apud perfectos sapientiam? quod si quis perfricta fronte audebit dicere apostolum sapientiæ nihil habentem promisisse talia, iubebimus eum interpretari huius scriptoris epistolas, singularum dictionũ introspecta mente quàm diligentissime: puta quæ sunt ad Ephesios, Colossenses, Thessalonicenses, Philippenses, Romanos: ostẽdereq́ utrumq́, & quòd à se intellectæ sint, & quòd stultę ac fatuæ. Sat enim scio, si se attentæ illarum lectioni dederit, aut admirabitur mentem uiri uulgari dictione egregias cõplexi sentẽtias: aut nisi admiratus fuerit, ipse ridiculus uidebitur: siue ut intellecta enarrare conabitur, siue cõfutare quæ ipse in eius literis imaginatus sit. Taceo nunc de his quæ in totis euangelijs obseruatione digna sunt: quorũ singula habent multam contemplationem non imperitis solum & plebeijs difficilem, sed ingeniosis etiam, propter profundissimos sensus parabolarũ quibus apud profanos Iesus est usus, seruans earum intellectum discipulis auribus non uulgaribus prædictis, & domi priuatim se de hoc appellantibus. Ibi mirabitur qui intellexerit qua ratione alij domi dicantur esse, foris alij. Rursus quis non obstupescat qui modo queat perspicere crebros Iesu transitus, nunc montem petentis hoc aut illud dicendi faciendi'ue gratia: nunc iterum descendentis ad sanandos ægrotos, qui eum in montem unà cum discipulis consequi non poterant. Verùm non est pręsentis temporis enarrare diuinos sensus euangeliorum Paulinarum'ue literarum, hoc est sapientiæ uerbiq́ dei: satis sit uel hæc dixisse contra indecorã philosopho Celsi maledicentiam, comparantis ecclesiæ dei mysteria cum Ægyptiorum felibus, simijs, crocodilis, hircis, canibus. Et ut nullam derisionis speciem reliquam faceret scurra iste in suo sermone quo nos impugnat, Castores, Herculem, Æsculapium, Bacchum memorat, deos factos ut Gręci credunt ex hominibus: dicens nos non ferre pro dijs eos haberi quamuis cæteris pręstantiores optime q́ de mortalium genere meritos: Iesum uero prædicare quòd post mortẽ conspectus sit suis sodalibus: additq́ huic criminationi, umbram uisam esse ab eis. Ad hæc dicimus, Celsum egregie dissimulasse quòd hos deos non coleret, ueritum lectorum opinionem, ne crederent eum impium: qui si cognitæ ueritatis rationẽ habuisset, nunquam simulasset habere se illos pro dijs. nobis non deest quod respondeamus, credat ille utrumlibet. Age igitur disseramus cum his qui eos non putant esse deos. Ergo ne sunt quidem omnino, sed ut quorundam est opinio de humana anima, quòd cõfestim soluta pereat, perijt horum quoq́: aut si iuxta opinionẽ aliorum animæ corpori superstites immortalitate fruuntur, supersunt hi quoq́, sed aut heroes non dij, aut ne id quidem, sed puræ putæ animæ. Ergo si eos nullos iam esse putatis, priorem illam de anima opinionem astruitis. sin adhuc sunt, assentiendum est uobis immortalitati animæ, non solum iuxta egregias illas Græcorum super hæc disputationes, uerum etiam iuxta diuinę doctrinæ placita. Nos ostendemus ex historijs impossibile esse ut isti quos uolunt auxisse

1.Cor. 2

auxisse superorum numerum, post mortem ad potiores sedes migrarunt, quando tam multa prodita sunt de Herculis amoribus usq; ad muliebris dominationis patientiam, dum non dedignatur seruire Omphalæ, deq; Iouis ipsorum fulmine perempto Æscula pio. Quid memorem Castores uitam mortemq; alternantes singulorum dierum uicibus, & parem dijs immortalibus honorem sortitos cum emoriantur toties? quî probabile est horum quenquã deum haberi aut heroa? At nos Iesum nostrum iam approbatum prophetarũ oraculis, opponere istis possumus etiam collatione historiarũ, quòd huius nullum feratur factum intemperãs: alioquin eius insidiatores quærentes undiq; falsa testimonia quibus eum opprimerẽt, inuenissent aliquod saltem in speciem probabile, arripuissentq; occasionem huiusmodi criminis. mors quoq; illius est hominũ insidiatorum facinus, nec habet quicquã simile Æsculapij fulmini. Iam furiosus ille Bacchus cum indumentis muliebribus quid est cur adoretur pro deo? utcunq; hęc quidam excusare conantur confugientes ad allegorias. quæ si quid sani continent, seorsum examinandæ sunt: seorsum item quî consistat ipsius adoratio cultusq;, deturbati per Titanas è cœlesti solio. At noster Iesus cõspectus à suis sodalibus, ut iste loquitur, uerè conspectus est, & calumnia est uisam tantum umbram ipsius. Conferantur nunc illos celebrantes historiæ cum his quæ de Iesu mandata sunt literis: nisi Celsus illa uera esse credi postulat: hæc tametsi ab ijs conscripta quibus spectata sunt, quiq; re ipsa ostenderunt fidem sibi factam eorum quæ uiderant constanter usq; ad mortem testati, haberi tamen pro figmẽtis. Et quis qui modo rationem sequatur, temere illis credulus, nihil ꝑ examinans, pari temeritate his nostris fidem abroget? Itidem cum de Æsculapio dicitur, magnam multitudinem tam Græcorũ quàm barbarorum asseuerare sæpe eum uisum, hodieq; uideri, non spectrum hoc, sed ipsum deum beneficia sanitatis & oracula exhibentem Celsus uult credi etiam à Christianis hominibus. at si Iesu discipulis spectatoribus illius miraculorum, eorum conscientiã candidè profitentibus, considerata simplicitate scripturæ omni uafricie carentis assentiamus, stultitiam nobis non ueretur impingere: cum tamen non possit proferre multitudinem istam Græcorum barbarorumq; credentium Æsculapio, nos uero, quòd ille uanè iactat, possumus ostendere inenarrabilẽ tam Græcorum quàm barbarorum numerum Iesu nostro credentium. In his quidam insignum acceptæ per fidem uirtutis mirificæ sanant ægrotos, inuocato tantum super eos uniuersorum deo, & Iesu nomine, recitataq; de rebus eius quapiam historia. Vidimus enim ipsi multos sic liberatos à grauibus malis, alienatione mentis, insania, alijsq; innumeris, quibus nunquam uel homines uel dæmones opem attulerunt. Iam ut concedamus medicum aliquem dæmonem curare morbos corporũ qui uocetur Æsculapius, huius admiratoribus simulq; uatis Apollinis obijciemus, medicinæ peritiam rem esse indifferentem, quæ cadat in malos æque ac bonos: nec enim statim qui futura præno- scit etiam uir bonus est: proinde requiri aliam probationem, sanatores istos & fatidicos non malos esse, sed probos modis omnibus, & qui non immerito haberi possint pro dijs. At non poterunt declararare istorum probitatem, quandoquidẽ multos sanare dicuntur indignos hoc beneficio, quibus propter mores peruersos exitio dignioribus nemo bonus opem tulerit. Quin & in oraculis Pythij possis inuenire absurda iussa, ex quibus duo nunc proferam: quòd Cleomeden opinor pugilem coli iussit diuinis honoribus, nescio quid admiratus in eius exercitio, nec Pythagoram nec Socratem dignatus honore quanto pugilem: præterea quòd Archilochũ testatus esse Musarum famulum, uirum qui in nequissimo argumento specimen poetices suæ morumq; simul impurorum edidit, hoc tantũ nomine pium pronunciauit, quòd esset famulus Musarum quas consecrauit error hominum. Atqui nemo facile pietatis laudem tribuat nisi ornato uirtutibus omnibus: cæterum nemo honestus sustineret dicere, quæ uenerandi isti Archilochi iambi continent. Quod si nihil diuinum præ se fert Æsculapij medicina & Apollinis diuinatio, quę ratio est, ut iam donemus eos callere has artes, cur colãtur pro dijs? præsertim cum ori Pythij specus insidens, quam uocant prophetidem, per muliebria recipiat spiritum Apollinis fatidicum, nullo conuestitũ terreno corpore. nec enim est simile quod nos prædicamus de Iesu eiusq; uirtute. quod enim ex uirgine natũ est, corpus erat constans ex humana materia, uulneribus mortiq; obnoxium. Videamus

porrò quę Celsus affert ex historijs,non admodũ uerisimilia,ipsi tamen credita,quantũ ex eius uerbis apparet:et primũ de Aristeo Procõnesio,de quo sic scribit:Ergo Aristeũ Proconnesiũ,qui tam diuinè rebus humanis exẽptus est,rursusq; manifestè conspiciendum se præbuit,& post multũ temporis alio atq; alio loco orbis peragrato mirãda quædam renũciauit,etiam post interminationẽ Apollinis qui eum pro deo coli à Metapontinis iussit,nemo iam deum existimat? Hanc historiã uidetur desumpsisse à Pindaro & Herodoto:nobis nunc sufficient quæ in quarto narrat Herodotus his uerbis. Aristeus qui hæc retulit unde fuerit,dictũ est à me. Dicetur etiam quænã de eo uiro in Proconneso & Cyzico audierim. Aristeũ aiunt,qui nulli ciuium suorũ nobilitate cederet, ingressum in Procõneso fulloniam decessisse:fullonemq; occlusa officina abisse,ut nunciaret rem propinquis defuncti. Sparsoq; iam per oppidũ rumore, Aristeum esse uita functũ, superuenisse de hac re loquentibus quendam Cyzicenũ tum ex Artacia uenientẽ, qui sibi in patriam redeunti spectrum eius inferos petentis uisum diceret. Et cùm id homo cõstanter asseueraret,propinquos mortui cum apparatu quo efferrent eum adfuisse ad fulloniam. qua aperta Aristeum nec uiuum apparuisse nec mortuum: septimoq; deinde anno cùm in Procõneso apparuisset,eos uersus fecisse, qui nũc à Græcis Arimaspei uocantur:quibus cõditis rursum disparuisse. ita fertur in his quas dixi ciuitatibus. Illud scio, obuersatũ eum in Italia Metapontinis anno ducentesimo quadragesimo postquã iterum disparuit, quantum colligo ex collatione sermonũ quos à Proconnesijs & Metapontinis audiui. Ipsi Metapontini dicunt Aristeũ apud se conspectũ iussisse aram dicari Apollini,iuxtaq; statuam Aristeo procõnesio ponere:q; diceret Apollinem ad eos solos ex Italicis in ipsorũ terram uenisse,illũ se assectante.et qui iam Aristeus esset,cùm deum assectaretur fuisse coruum, his dictis illum abisse:se uerò legatis Delphos missis, cõsuluisse oraculũ,quod'nam sit id spectrũ hominis.tum pythiam iussisse parerent spectro:hoc enim in rem ipsorũ fore. ac se responso accepto, fecisse quod mandatũ est.hodieq; extat Aristei statua iuxta simulacrũ Apollinis, & lauretum circũquaq;. est autem in foro id simulacrum.hactenus de Aristeo.Respondeo ad hæc: si Celsus eius historiæ fidem penes autorem reliquisset,aliter me acturum fuisse cum eo.nunc quoniam ut ueram refert,dicens eum diuinè disparuisse,ac rursum palàm apparuisse in multis orbis regionibus,multaq; mira nunciasse:& oraculũ etiam Apollinis memorat,iubentis Metapontinos ut hominem diuinis colerent honoribus,nimirum persuasus hæc ita se habere, libet eum sic compellare : tu qui pro figmentis habes Miracula prodita à Iesu discipulis,& aliorum credulitatem accusas,qui fit ut ista figmenta esse & quidem prodigiosa non existimes? quomodo alios ut sine ratione ulla credentes de Iesu prodigijs criminaris,cùm ipse præ te feras fabulis te credere, nihil habẽtibus quod sit probabile,quod possis adducere? nisi forte Pindarus & Herodotus tibi ueraces sunt:homines uerò soliti mori pro Iesu præceptoris placitis,quæ ut persuasissima sibi literis trãsmiserunt ad posteros,tam constanter pro figmentis, sicut putas, decertauerunt, ut iuxta normam eorum uiuentes enecari mallent quàm desciscere. Itaq; arbiter factus inter ea quæ de Aristeo & Iesu scripta sunt,suspende tantisper sententiã,dum dispicias ex euentu,quod ad morum correctionem & pietatem erga deum rerum omniũ conditorem attinet, num non sine numine gesta sint quæ de Iesu narrãtur, potius quàm illa quæ de Aristeo proconnesio. Quorsum enim diuina prouidentia uoluisset edi per Aristeum fabulosa illa miracula? nec potes dicere quid utilitatis humano generi prouenisset ex istis quæ tibi uidentur tam mirifica.Nos autem dum res Iesu enarramus,non uulgares rationes earum afferimus:deum uoluisse per Iesum salutarẽ doctrinam hominibus instituere,firmatam in apostolis tanquã fundamento ædificandi Christianismi, cæterũ augendam tempore posteriore maioribus accessionibus, quando inuocato Iesu nomine sanationes fiunt, aliaq; manifesta argumẽta præsentis ac propitij cœlestis numinis. Quid tale facit Apollo seuerè indicẽs Metapontinis ut honorẽ qualem cœlitibus Aristeo habeãt? quã obsecro utilitatem inde consecuturi, si eum qui modò homo fuerat, mox deum factũ crederent? Attamẽ Apollinis nostra opinione dæmonis, uestra dignatione nidoribus honorati & libaminibus cõmendatio pondus habet ad ornandũ Aristeum:cæterũ summi dei sanctorũq; angelorum eius & prophetarum testimonia,non post natum Iesum,sed etiam

etiam multo ante natiuitatem ipsius edita, non mouent uos ut admiremini uel uates diuino spiritu afflatos, uel ab eis prænunciatum, cuius in hanc uitam aduentum ante tot secula multorum præconio significari contigit: adeò ut tota Iudæorum gens quæ dudum pendebat à uenturi expectatione, post aduentum Iesu, inter se de hoc disceptaret, magna parte hunc esse Christum credente & contendente designatum prophetarum oraculis: cæteris non credentibus, & contempta discipulorum eius mansuetudine ne uerbo quidem tenus seditionem spectantium, tantum facinus ausis, quantum narratur in ueracissimis & candidissimis ipsorum discipulorum literis, in quibus ne illa quidem prætermittuntur quæ uideri poterant allatura Christianis nōnihil dedecoris. hoc enim uolebant Iesus & discipuli, ut ad hanc doctrinam accedentes non solum ipsius diuinitati mirandisq; factis crederent, semota consideratione assumptæ carnis concupiscentis aduersus spiritum: sed animaduerterent etiam cœlestem uirtutē delapsam in naturam humanam suis circūstantijs obnoxiam, assumpta humana anima simulq; corpore, non minus utilitatis inde relaturi ad salutis rationē & fidei, dum uident ab his exordijs prouenisse contextum naturæ diuinæ cum humana, ut per diuinæ cōmunicationem humana hæc fieret diuina, non in solo Iesu, sed & in omnibus quotquot unà cum fide assumpserint uitam qualem Christus docuit, sursum ducentem ad dei amicitiam communionemq; cum illo omnes obseruatores præceptorū Iesu. Apollo autem sic ut Celsus scribit, Metapontinis consulit ut Aristeum colant pro deo. illi quibus persuasum erat Aristeum hominem fuisse, ac fortasse nō bonum, in re manifesta noluerunt oraculo credere quòd is deus sit aut dignus diuinis honoribus: atq; ita contemptis iussis Apollinis, nemo Aristeum habet pro deo. De Iesu uero possumus dicere, quoniam erat utile humano generi hunc excipere, ut dei filium uenientē in humana anima & corpore, quòd non erat in rem liguritorum istorum & carnalium dæmonū, hominum'ue qui hos colunt pro dijs: ideo terrestres dæmonas uenditantes se apud imperitum uulgus pro superis, ipsorumq; cultores, conatos obsistere quominus Iesu doctrina propagaretur latius. uidebant enim hac inualescente tolli nidores gratasq; sibi libaminū cupedias. At deus qui Iesum miserat, frustratus dæmonū insidias effecit ut per uniuersum orbem ad conuertendos corrigendosq; homines præualeret eius euangelium, & ubiq; instituerentur ecclesiæ cum ratione uiuendi contraria superstitiosorū, intemperantium, & iniustorum cōgregationibus. tales enim mores passim cernuntur in ciuitatibus. Cæterum ecclesiæ dei per Christum eruditæ, collatæ ad uulgares cœtus hominū, planè mundi sunt lumina. quis enim non fateatur deteriorem ecclesiæ nostræ partem collatam cum uulgaribus concionibus longè præstantiorem esse? nam ecclesia dei quæ Athenis est, uerbi gratia, mansueta est & quieta, quippe quæ uni deo se approbare cupiat: Atheniensis autem populi concio seditiosa nec ullo modo conferenda cum eius urbis ecclesia dei. idem dicendum de ecclesia dei quæ est Corinthi, & concione populi Corinthiorum quam ipsi etiam sua lingua uocant ecclesiam: similiter de ecclesia dei quæ est Alexandriæ (exempli gratia) & concione Alexandrini populi. Quæ si quis candidus & ueritatis studiosus audiens examinet, res mira uidebitur conatū hoc aliquem atq; etiam effecisse, ut per ciuitates intra eadem mœnia cohabitarent ecclesiæ dei cum profanis populis suas conciones celebrantibus. Sic etiam senatum ecclesiasticū si componas ad senatus singularum ciuitatū, inuenies quosdā senatores ecclesiasticos dignos ubiuis gentium administrare diuinitus constitutā rempublicam: senatores uero istos qui passim reperiuntur, nihil in moribus habere eximium præ plebeijs hominibus. Eodem modo magistratus ecclesiastici cū urbanis magistratib. cōferendi: ut intelligas magistratus ecclesiæ, etiam qui inter collegas paulo frigidius uersantur in officio, tamen in morum & uirtutum ratione uulgaribus senatoribus atq; magistratibus præcellere. Quæ cùm ita se habeant, quid absurdi fuerit in Iesu, cuius tam efficacem uidemus potentiam, diuinitatem suspicere: at non item in Aristeo Proconnesio quem Apollo in deorū album referri uoluit: aut in eis quos Celsus enumerat, dicens à nemine pro deo coli Abarim Hyperboreū, cuius tanta uis erat ut cum sagitta eiaculata ferretur per aerem. Quid enim sibi uoluit Abaridis diuinitas per quam cōsecutus est uelocitatē sagittæ parem? quid commodo-

modorum inde ad humanũ genus rediĳt? aut ad ipsum etiã? ut iam demus hæc non esse figmenta, sed factum id cooperante quopiam numine. Dum uero nostrum Iesum dicimus assumptũ in gloriam, uideo dispensationem dei cõmendantis hominibus doctorem per quem tam egregias res operatus est: quò non tanquã pro humanis disciplinis, sed pro diuina doctrina certãtes se totis uiribus dedicent supremo numini, & nihil non agant ut illi placeant, utpote recepturi pro meritis ante dei tribunal quicquid in hac uita uel male gestũ est uel bene. Quoniã autem mox & de illo Clazomenio Celsus mentionem fecit, addens ex historia, animã eius sæpe relicto corpore oberrasse nudam, attamen nec hunc in deos relatum: & ad hoc dicemus, fortasse malorum dæmonũ instinctu scripta esse talia (non enim credo ipsorum dispensatione facta etiam esse) ut prædictiones prophetarum de Iesu & sermones ipsius per calumniã dicerentur similes esse figmentis huiusmodi: minusq; admirationis haberent, quasi cõmune hoc esset ei cum aliĳs. Meus certè Iesus de anima sua nõ humano fato separanda à corpore, sed iuxta datam sibi etiam in hoc negocio mirandam potestatẽ, dicebat illud: Nemo tollit animam meam à me, sed ego pono eam sponte. Potestatem habeo ponendi eam, & rursum potestatem habeo recipiendi eam. nam quia potestatẽ habebat ponendi eam, posuit tunc
Matth.27 cũ dixit, Pater ad quid me deseruisti? emissoq; clamore magno exhalauit spiritũ, priusquam carnifices crura crucifixorum frangerent, ne cruciarentur diutius. Resumpsit uero animam quando seipsum ostendit discipulis: quod antè prædixerat Iudæis incredu-
Ioan.2 lis: Soluite, inquit, templũ hoc, & ego id triduo resuscitabo. Dicebat autem hoc de templo sui corporis: ita ut prophetarum præconiĳs prænunciatum fuerat, & inter cætera il-
Psal.16 lo: Caro mea requiescet in spe, quoniam nõ derelinques animam mam in inferno: neq; dabis sanctum tuum uidere corruptionem. Celsus porrò indicat se multas legisse Græcorum historias, dum profert etiam Cleomedem Astypalæum: quem narrat arcam ingressum, & intus operculum eius retinentem. non esse repertum in ea: sed diuino quodam fato euolasse, cùm inimici comprehendere hominẽ uolentes arcam effringerent. Hoc quoq; nimirum figmentũ est, sicut etiam figmenti præ se fert speciem, nec habet quicquam rebus Iesu simile. nam in istorum, quorũ exempla produxit, uita nullum diuinitatis argumentum est cernere: ediuerso Iesu attestantur & emendatorum ecclesiæ, & præcinentes de illo prophetiæ, & sanationes quæ fiunt in eius nomine, & ipsius donum cognitio sapientiæ, & ea ratio qua à nuda fide altius ascenditur, excutiendo diui-
Ioan.5 narum scripturarũ sensus iuxta præceptum ipsius domini dicentis: Scrutamini scripturas: iuxtaq; Pauli cõsilium quo ait: Oportet scire unũquenq; nostrum decenter respon-
1.Pet.3 dere: & rursum: Parati semper ad satisfaciendũ omni poscenti à uobis rationẽ eius quæ in uobis est fidei. Quod si uult ipse ut concedamus non esse figmentum, dicat quid sibi uoluerit augustior illa uis, dum fecit eum diuino quodam fato euolare ex arca. Si enim ostendet rem aliquam magni momenti, ob quam deus meritò Cleomedem sic honoratum uoluerit, quid opus est contradicere? quod si nihil habet saltẽ uerisimile quod hoc loco dicat, manifestum est non inuenire hominem quomodo obturet os criminatoribus: & aut historiam ueram esse negabimus, aut contendemus demonum præstigĳs illusum esse oculis eorum qui huic Cleomedis miraculo præsentes aderant, qualia ludibria sæpe fiunt magicis artibus: quantumuis Celsus putet id iuxta oraculi fidem contigisse, & diuino quodam fato eum ex arca euolasse. Equidem puto Celsum hos solos sciuisse, & ut uideretur uolens ac prudẽs omittere exempla similia, dixisse illud, Cæteriq; plures quos aliquis posset in medium adducere. Sed sit ita fuisse plures qui nihil humano generi profuerint, quid horum quiuis ad Iesu res egregias, quarum plerasq; iam recensuimus? Post hæc Celsus opinatur nos qui comprehensum damnatumq; supplicio colimus idem facere quod Getas qui Zamolxim uenerantur, & Cilicas qui Mopsum, & Acarnanas qui Amphilochũ, & Thebanos qui Amphiarã, & Lebadienses qui Trophonium: quos omnes immeritò nobiscum conferri declarabimus. nam istis quos enumerauit templa & simulacra posita sunt à suis populis: nos uero qui nõ exhibemus deo tales honores, utpote magis congruos dæmonib. hoc illóue loco cõsecratis, ut quemq; aut ipsi occupauerunt, aut mysteriĳs quibusdam incantati habitare coguntur: admiramur

mur Iesum qui mentes nostras ab omni sensibili, nec corruptibili tantum, sed etiam corrumpendo, traduxit ad cultum summi dei, constantem correctione uitæ atque precibus: quas offerimus ei ceu mediatori inter omnem naturam genitam & ingenitam, qui nobis à suo patre omnia beneficia deferat, & uicissim in morem pontificis uota nostra ad summum deum perferat. Libet nunc mihi cum hoc talia nescio quomodo proferente nugari more ipsius: Vtrũ nihil sunt hi quos modo enumerasti, nec ulla uis est apud Lebadiam in fano Trophonij, nec Thebis in Amphiarai, nec in Acarnania in Amphilochi, nec in Cilicia in Mopsi: an est his locis aliquis siue dæmon, siue heros, siue deus, qui maiora humanis uiribus opera faciat? Si dicet nihil dæmonũ deorum' ue ibi esse, saltem nunc fateatur suam sententiam quòd sit Epicureus, nec eadem quæ Græci sapiat, quippe qui nec dæmonas agnoscat, nec deos ueneretur græcanicos: & apparebit eum frustrà uerbis extulisse quæ iam dixit ut uera, quæque inde conatur colligere. Quod si dixerit, siue dæmonas, siue heroas, siue deos esse quos enumerauit, uideat quòd his quæ dixit astruit imprudens, etiam Iesum fuisse tale quippiam, ideoque facile tantæ multitudini approbasse se missum à deo ut genus humanum inuiseret. Id si semel admiserit, uide an non cogetur fateri potentiorem eum his quibus modò connumerandum esse assensit: quandoquidem illorum nemo uetat coli etiam alios: at hic sibiipse fidens ut pollentiori, interdicit ne istos recipiamus pro numinibus, quippe qui sint impuri ac scelesti dæmones incubantes terræ locis uarijs ut quenque occupauerunt, quoniam ad puriorem illam & diuiniorem regionem non ualent pertingere, quò nunquam deueniunt terrenę uicijsque terrestribus inquinatæ crassitudines. Post hæc quia mentionem facit amorum etiam Hadriani Cęsaris, adolescentis inquam Antinoi, & honorum diuinorum quos is apud Antinoupolim oppidum Ægypti à se denominatũ sortitus est, eosque putat non multum distare à cultu quem nostro Iesu exhibemus: age hoc quoque conuincamus dictum malicioso infensoque nobis animo. Quid enim habet adamati Hadriano adolescentis, ac ne marem quidem suũ sexum à muliebribus propudijs tutati, uita nostro adorando Iesu simile? qui tantum abfuit ab omni genere intemperãtiæ, ut nemo unquam tam maledicus & impudens calũniator extiterit, qui hac parte uel leuissima macula famam eius contaminare ausus sit. Quamuis si quis incorruptè ueritatẽ scrutetur in rebus Antinoi, nihil inueniet præter præstigiosa quædam Ægyptiorũ mysteria, cur ille miracula apud Antinoupolim edere uideri debeat iam defunctus: quod non nouum est Ægyptijs & impostoribus huiusmodi, ut in aliquo loco domicilium statuant dæmoni fatidico aut medico, nonnunquã & tortori, qui cruciet aliquos parum diligẽtes in obseruandis suis superstitionibus, puta gustantes cibos uetitos, aut tangentes humanũ cadauer, quo terrent imperitam multitudinẽ. Talis est & is qui apud Antinoupolim ab Ægyptijs pro deo colitur: de cuius uirtutibus fabulantur quidam quibus inde quæstus est: sicut alij rursum prædicant eum decepti à dæmone loci eius præside, & scelerũ sibi conscij putant se diris agi torquerique ab Antinoo. Eiusmodi sunt etiam eorum mysteria qui bus initiantur, & mantea, unde oracula reddi putãtur, res longè alia quàm Iesu religio. hunc enim non Magi regis alicuius aut imperatoris iussu in unũ coacti decreto suo retulerunt in deorum numerum: sed ipse mundi conditor pro efficacia doctrinę mirificæ commendauit diuino honore colendum credentiũ pectoribus, uerendum non solum hominibus resipiscentibus, uerũ etiam genijs & alijs quæ non cernuntur potestatibus, quæ hodieque præ se ferunt timorem Iesu nominis ut potentioris, siue metu compulsæ siue legibus sui domini. alioquin si non diuinitus datam haberet uim suam, haudquaquã dæmones ad solum eius nomen inuocatũ cederent ex insessis semel corporibus. Ægyptius igitur Antinoum colere doctus, si ei proferas Iouem aut Apollinem sustinebit uenerari hos quoque, ut qui his suum deum annumerent. mentitur enim Celsus hoc negãs. At Christiani qui sciunt æternam uitam consistere in cognitione unius ueri dei, & ab illo missi Iesu Christi: & qui didicerunt omnes deos gentium esse dæmonia uictimarum cruoris auida, uersantiaque circa nidores huiusmodi ad decipiendos quotquot non habent apud totius creaturæ deum refugium: cæterum angelos dei tam natura quàm uo

luntate plurimum differre à terrenis dæmonibus: quodq; hi paucis admodum homini bus noti sint prudenter ac diligenter talia perquirentibus: non patientur sibi obtrudi Iouem aut Apollinem, nec alium ullum requirentem nidores atque cruenta sacrificia: nõnulli simpliciores ne ratione quidem facti sui scientes reddere, cõtenti bona fide ser uare quod acceperunt à suis maioribus: alij uero etiã rationes reddent nõ contemnendas, imò profundiores & penitius ut Græci loquuntur, introspiciendas, in quibus crebra dei mentio, & eorum qui deo cari sunt ut unigeniti uerbi dei participes & adoptati in nomen illius: crebra item bonorum geniorũ qui dei sunt internuncij, & ab his diuersorum uetitatis hostium, qui dolosis præstigijs imponentes mortalibus ostentãt se pro dijs aut angelis dei, aut bonis genijs aut heroibus, in quos bonas hominũ animas mutari persuasum est. hi doctiores Christiani poterunt ostendere quòd sicut multi philosophorum uidentur sibi tenere ueritatẽ, aut à seipsis aut ab alijs temere inducti falsis persuasionibus: ita sunt etiam inter animos corpore carentes & angelos & dæmonas quidam q sibi uidentur rationẽ habere cur seipsi deos pronũcient: & ideo quia certò compertum est nusquam apud tales tutam esse fidem, receptũ est nostris moribus ut nemo se cuiquam credat ut deo, excepto summo illo mediatore Iesu Christo, qui altissimas has contemplationes paucis suis tradidit. Est igitur hæc de Antinoo similibusq; apud Ægyptios & Græcos fides malè fortunata, ut sic loquar: de Iesu autem uel bene fortunata ut quidam opinantur, uel exquisitè examinata: uulgo sic existimante quasi ea bono casu contingat, examinata uerò apud paucos admodum. Et quamuis multi putent hanc fidem fortuitam bonaq; fortuna cõtingere, non dubito tamen rationem eius esse apud deum, qui scit quid & cur tribuat cuiq; in hãc uitam uenientiũ. Apud Græcos autem etiam sapientissimi multa bonæ fortunæ imputant, in hanc referentes causam cur in hac uel illa disciplina alius meliores magistros nactus sit quàm alius, aut in hanc uel illam sectã inciderit, aut educatores meliores habuerit. multis enim talis institutio contigit, ut ne imaginari quidem sinantur boni quippiam: sed statim à prima ætate hominibus luxu libidineq; perditis aut heris suis sunt in delicijs, aut alio quopiam infortunio grauante, nequeunt animi oculos attollere. Harum rerum causas omnino uerisimile est esse in prouidentiæ rationibus, tametsi nõ facile cadant in cognitionem hominum. uisum est autem hæc obiter dicere, ut sciatur quantum ualeat persuasio, qua semel animus utcunq; præoccupatus est. opus enim erat indicare diuersitatem fidei, ortam ex diuersis institutionibus, ut cuiusque bona maláue sors tulit: atq; ita ostendere, etiam eos qui doctiores sunt habiti, has aut illas opiniones amplexos ut quisque felicior fuit aut infelicior. Verùm de his satis sit dictum, reuertendũ est iam ad Celsum deinceps dicentem quòd nostra quoque anima præoccupata sit huiusmodi assensu de Iesu. Et reuera fides talem assensum efficit. Videndum autem an non hoc ipsum laudabile, quòd nosmetipsos deo rerum omnium præsidi credimus, gratias ei agendo quòd ipsius ductu ad hanc fiduciam peruenimus, fatendoq; talem successum non absque dei fauore contigisse nostris conatibus. Credimus etiam bonum propositũ habuisse scriptores euangeliorum, cuius rei coniecturam facimus ex religione illorum & conscientia quæ in his scriptis elucet, nullam imposturam aut adulterationem, nihil uafrum aut fictitium præ se ferentibus. persuasissimum enim nobis est animas illas nunquam uersatas in uafrimentis sophisticis ad permouendos homines efficacibus, nec in oratorum forensibus acuminibus, non habuisse facultatem fingendi res ad fidem persuadendam uitámque corrigendam tam ualidas. Opinor autem & Iesum ideo uoluisse uti talibus dogmatum suorum doctoribus, ne quem locum haberet suspicio quasi artibus essent instructi sophisticis: sed euidenter intelligi posset, nihil fuci latuisse in animo tanta (ut ita dicam) simplicitate scribentium, ac proinde dignorum quibus scribentibus adesset diuinus spiritus, multò efficacior quàm sint istæ Græcorum artes, dicendi copia, elocutionis ornamenta, diuisionis dispositionisq; artificium, & huiusmodi cætera, ac uide an non fidei nostræ placita per omnia cum sensu communi conueniant, facileq; illabantur beneuolorum auditorum animis. Vt enim persuasum sit uulgo à tot doctoribus

ribus undique prauas opiniones inculcantibus de adorandis deorum simulacris factis ex auro, argento, ebore, marmore, attamen cõmunis sensus iubet nos cogitare, deum haudquaquam esse materiam corruptibilem, nec delectari hoc honore imaginum ab hominibus fabricatarum quæ effigiem eius aut significationem repræsentent aliquam. Ideo statim succurrit de simulacris, non esse hæc numina: & de talibus artificum operibus, non esse conferenda ad mundi opificem, friuola ad autorem, conseruatorem, gubernatorem rerum omnium: moxq; rationalis anima cognationem suam agnoscens abijcit quæ prius habebat pro dijs, & naturali quodam philtro in conditoris sui amorem accenditur, eodemq; rapitur etiam ad diligendũ eum qui primus gentes hanc ueritatem docuit, & discipulos potentia diuina instructos dimisit cum potestate ad prædicandum sermonẽ de deo deq; regno dei. Quod autem nobis obijcit iam toties, quòd Iesum mortali corpore constantem credamus esse deum, idq; piè nobis uideamur facere, superuacaneũ fuerit ad hoc respondere, quando id iam superius copiose factũ est: attamen sciant isti criminatores, hunc Iesum quem iam olim deũ esse credimus deiq; filium, esse ipsum uerbum, ipsam ueritatem, ipsam sapientiam: cæterum mortale eius corpus & humanam in eo animam, illius uerbi non solum communicatione, sed etiam unitione & permixtione, tantum diuinitatis assumpsisse ut deus fieret. Quod si quem offendit etiam de corpore eius nos hæc dicere, adeat Græcorum scripta differentium de materia, quæ quum propriè careat omni qualitate, induit se qualescunq; creator ei circumdare uult, & sæpenumero depositis prioribus, alias atque alias potiores assumit. Quorũ opinio si sana est, quid mirum qualitatem mortalem Iesu corporis prouidentia dei sic uolentis mutatam in æthereã & diuinam qualitatem? At non sicut Celsus dialecticè argutatur, conferens humanas Iesu carnes cum auro & argento ac marmore, quòd illæ corruptibiliores sint: nam si exactè disquiratur, nec incorruptibile incorruptibili est incorruptibilius, nec corruptibile corruptibili corruptibilius: attamen esto sint corruptibiliores, dicemus & ad hoc: si possibile est ut mutet qualitates materia quæ recipit quaslibet qualitates, an non possibile est etiã carnem Iesu mutatis qualitatibus talem esse redditam, qualem decebat habitare in summo æthere, nihil retinentem carnalis infirmitatis congenitæ, & eorum quæ impura Celsus nominat, id'que parum philosophicè. nam propriè impurum est uitium, & quicquid uitio contaminatur: natura autem corporis non est impura. non enim è corporis natura uitium prouenit, ut id contaminet. Deinde subolfaciens quid à nobis responderi possit, dicit de mutatione corporis, quòd depositis infirmitatib. erit utiq; deus. quin igitur potius Æsculapius, & Bacchus & Hercules? Dicemus, quid tam egregium Æsculapius fecit, aut Bacchus, aut Hercules? Quis doctrina eorum aut exemplo factus est pilo emendatior? Vt referri debeant inter deos? Videamus in historijs quæ de rebus eorum extant, num puri fuerint à libidine, iniusticia, timiditate, insipientia. Si nihil horum inuenietur in istorum moribus, non uana erit oratio Celsi pares eos Iesu faciens. quòd si constat etiamsi quædam ferantur de ipsis meliora, tamen innumera eorum non rectè facta memorari, quomodo dicis hos probabilius quàm Iesum relicto mortali corpore factos esse deos? Post hæc obijcit nobis quòd rideamus adoratores Iouis, cuius sepulcrum apud Cretenses ostendatur, nihilominus ipsi colentes eum qui sepultus est, nec scientes cur Cretenses id faciant. Vide quàm hac parte patrocinetur Cretensibus & Ioui eius'que sepulcro, totam rem trahens ad figuratas locutiones quibus constet Iouis fabula: nobis uero crimini uertit quòd fassi Iesum nostrum sepultum, dicamus eum resurrexisse è sepulcro, quòd Cretenses non addunt de Ioue. Ergo quoniam uideris causam pro Cretensi Iouis sepulcro dicere, dum ais nescire nos cur Cretenses id faciant: respondebimus & Cyrenensem Callimachum multæ lectionis hominem qui penè omnes Græcorum historias, omnia poemata euoluerit, nullam sciuisse tropologiã in his quæ de Iouis sepulcro feruntur. quamobrem incusat Cretenses in hymno quo Iouem celebrat, dicens: Cretenses semper mendaces. tuum enim rex sepulchrum extruxerunt. tu uero non es mortuus; semper enim es. Atqui ipse cuius uer-

ba sunt: tu uero non es mortuus: semper enim es, quamuis inficietur sepultum in Creta Iouem, tamen narrat de Ioue mortis initium. est enim mortis initium terrena natiuitas. Sic autem loquitur: Te apud Parrhasios Rhea peperit. Oportebat autem cùm negarit in Creta natum propter sepulcrũ eius, considerare necessariò consequi mortuum esse qui natus sit in Arcadia. Sic enim dicit idem Callimachus. Iupiter te natum aiunt in Idæis montibus, Iupiter te in Arcadia. utri pater mentiuntur? Cretenses semper mendaces, & cætera. Ad hæc autem proferenda deducti sumus Celsi oratione, qui Iesu parum æquus assentit quidem mortuum & sepultũ esse, cæterum figmentum putat quòd è mortuis resurrexerit, quamuis id à tot prophetis prædictum sit, multisq; signis constet rediuiuum apparuisse. Pergit Celsus, & quæ de Iesu doctrina dicuntur à paucis è Christianorum numero, non prudentioribus ut ipse putat, sed rudioribus, ait præcepta esse nostrorum hominum: Nemo accedat eruditus, nemo sapiens, nemo prudens: arcemus enim tales: sed si quis est indoctus, insipiens, infans, fidenter ueniat. Hoc pacto, inquit, satis apparet quòd solos fatuos, ignauos, stolidos, mãcipia, mulierculas, pueros captent & pelliciant. Respõdemus & ad hæc: quòd quemadmodum si aliquis cui no-
Matth. 5 tum sit Iesu præceptum docentis temperantiam & dicentis, Quicunq; inspexerit mulierem ad concupiscendum eam, iam cõmisit adulterium in corde suo, uideret paucos aliquot pro Christianis habitos libidinose uiuere, meritò eis præuaricationem impingeret, sed iniquissimè faceret si doctrinæ Iesu imputaret eorum flagitia: ita cùm compertum sit Christianorum doctrinam inuitare ad sapientiam, obiurgandos qui patrocinantur imperitiæ suæ, dictitantes nõ quæ Celsus scripsit (nemo enim quantumuis idiota & imperitus ista diceret) sed alia quædam moderatius à studio sapientiæ reuocantia. Quod autem doctrina nostra sapientiæ studium à nobis requirat, probabimus et ex ueteri Iudæorũ instrumento quo etiam nos utimur, & ex scripturis post Iesum editis, quæ diuinæ creduntur ab ecclesijs. Scriptum est certè in psalmo quinquagesimo Dauidis preces ad deum fundentis sic: Incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi: & si-
3. Reg. 3 quis uerset psalmos, inueniet librum plenũ dogmatibus sapientissimis. Solomon quoque sapientiam quia petijt impetrauit, cuius uestigia licet in scriptis eius animaduertere, breuibus uerbis egregias sententias complectentia, inter quas crebræ laudes sapientiæ, & exhortationes ad capessendum eius studium: & intãtum erat sapiens Solomon, ut regina Sabbæorum audito præclaro eius nomine ueniret ad periculum faciendum eius sapiẽtiæ soluendis ænigmatis: quæ locuta est ei quicquid in corde habebat, & enarrauit ei Solomon omnes propositiones eius, nec erat ulla quam rex inexplicatam præteriret. & intellexit regina Sabbæorum omnem prudentiam Solomonis, eiusq; usum: quo factum est ut exclamaret: Vera est fama quam audiui in terra mea super sermonibus tuis & super sapientia tua: & non credebam narrantibus mihi donec ipsa ueni & uidi his oculis, experta quòd nec media pars mihi nunciata sit. Vicit famam sapientia tua & magnificentia. De eodem rege scriptum est sic: Dedit deus Solomoni sapientiam & prudentiam maximam, pectusq; innumerarum rerum capax: & antecellebat sapientia eius sapientiam omniũ priscorum, omnium Ægyptiorũ professorum sapientiæ, deniq; omnium hominum: eratq; sapientior Coethane Ezarita, & Emade, Chalcade, Arade,
3. Reg. 4 filijs Madis: & erat nomen eius celebre in circumuicinis gentibus. edidit etiam quæstionum tria milia, & carminum quinque milia: & disseruit de stirpibus à cedro Libani usque hyssopum prorumpentem per parietem: & disputauit de piscibus, pecudibus, uolucribus frequentissimo populorum concursu ad ipsius auditorium: innotuitq; sapientia eius omnium terrarum regibus. Intantum autem sapientia requiritur à fidelibus, ut permulta in doctrina nostra ænigmatibus obuelata sint & obscuritatibus ad exercendum auditoris ingenium, quædam etiam similitudinibus & quæstionibus. unde prophetarum unus Osee sermones suos claudit in hunc modum: quis sapiens & intelliget, quis intelligens & cognoscet hæc? Daniel porrò eiusq; captiuitatis socij tantum profecerunt in disciplinis babylonicis quas profitebantur sapientes regij, ut
Ezech. 28 decuplo superarent cæteros. Ezechiel item propheta Tyri principem sapientiæ opinione

nione tumentem sic alloquitur: num tu sapientior es Daniele? occulta omnia tibi reuelata sunt? quod si te uertas ad scripta post aduentum Iesu uolumina, inuenies turbas credentium audire tantum externas similitudines quibus solis dignæ sint: discipulos uero seorsum enarrationes earum discere. Iesus enim priuatim suis explicabat omnia, quos præ uulgo reliquo digniores iudicabat cœlesti sapientia. Credentibus quoque pollicitus est missurum se scribas & sapientes his uerbis: Ecce ego missurus sum ad uos scribas & sapientes, ex quorum numero multos crucifigetis & necabitis. Quin & Paulus in recensendis à deo donatis charismatibus primo loco ponit sapientiã, proximo eruditionem, tertio demum & inferiore fidem. Et quoniam doctrinã pluris faciebat quàm miraculorum facultatem, ideo uirtutum operationes & charismata sanationum inferius collocat quàm charismata scientiæ. In apostolorum quoque Actis Stephanus testatur Mosem ornatum fuisse cognitione multarum disciplinarum & artium, è priscorum monumentis petitarum, quas non attingant literatorum quilibet. ait enim: & eruditus erat Moses in omni Ægyptiorum sapientia. Quapropter dum patraret miracula, non deerant qui suspicarentur ne fortè non ex mandato dei legatione fungeretur, sed Ægyptiarum artium præsidio talia faceret, quarũ erat peritissimus. Hac enim suspicione motus rex accersiuit incantatores Ægyptios & sophistas atque ueneficos: quos mox Moses coarguit nihil esse collatos ad suam sapientiam, excellentiorẽ omni Ægyptiaca sapientia. Verisimile est autem ideo quibusdam creditum, sapientes à doctrina Christiana reijci, quia Paulus in priore ad Corinthios inuehatur in Græcos sapientia sua inflatos: sed audiat qui sic existimat, Paulum ibi culpare hominum ignauiam, qui cùm nihil in rebus sempiternis & in mentis tantum uisum uenientibus sapiant, in sensibilibus solis uestigandis curiosi sint, in quarum cognitione sapientes huius mundi omnia collocent: & cùm in multa scindantur dogmata, quotquot nimium studentes corporibus & materiæ, quicquid in rebus est præcipuum corporibus annumerant, affirmantes nihil esse præterea, siue inuisibile dicatur seu incorporeũ, horum sapientiam mundanam uocat, secularem, euanidam, & fatuam: illam uero quæ animum à præsentibus negotijs ad futuram apud deum beatitudinem traducit, & ad regnum quod dei nominatur, quæ docet contemptis istis in sensuum & oculorum cognitionem cadentibus ut temporaneis festinandum ad contemplationem inuisibilium, eam uero ait esse dei sapientiam. quum enim ueritatis amator sit Paulus, dicit de quibusdam Græcorum sapientibus quatenus uera docent: quòd quum deum cognouerint, non ut deum glorificauerunt, neque grati fuerunt. Et testatur ab eis deum cognitum, at non nisi fauente numine, sic scribens: deus enim eis manifestauit: subindicans opinor eos qui à uisibilibus ascendunt ad intelligibilia: quandoquidem scribit quòd quæ sunt inuisibilia illius ex creatione mundi, dum per opera intelliguntur peruiderint, ipsamque æternam eius potentiam diuinitatemque, in hoc ut sint inexcusabiles, propterea quòd quum deum cognouerint, non ut deum glorificauerunt, neque grati fuerunt. Fortassis etiam ex illis uerbis: Videte uocationẽ uestram fratres, quoniã non multi sapientes secundũ carnem, non multi potentes, non multi nobiles: sed stulta huius mundi elegit deus ut confundat sapientes, & ignobilia & contemptibilia elegit deus & quæ non sunt, ut ea quæ sunt exinaniat: ut non glorietur omnis caro coram ipso: arripuerunt occasionem quidam ut putarent neminem doctum, aut sapientem, prudentem, ad hanc doctrinam accedere. Tales audiant non esse dictum, Nemo sapiens secundũ carnem, sed, non multi sapientes secundum carnem: & ubi præscribuntur præcepta episcopis quos uocant, Paulum in episcopo formando etiam doctorem requirere: ut possit, inquit, contradicentes redarguere, ut uaniloquis & bonarum mentium seductoribus obturet os per propriam sapientiam. Et quemadmodum unius uxoris maritum iteranti matrimonium præfert in episcoporum delectu, irreprehensibilẽ reprehensibili, sobrium longè dissimili, temperantem intemperãti, compositis moribus ornatum uel parum incomposito: ita uult episcopũ decenter constituendũ habere docendi facultatẽ et obstruendi os cõtradictoribus. Quæ igit ratio mouit Celsum ut nos criminet quasi dicere solitos, nemo doctus accedat, nemo sapiẽs, nemo prudẽs. Imò accedat uel doctus uel sapiẽs uel prudens quicunque

Matth. 23
1. Cor. 12
Act. 7
Rom. 1
1. Cor. 1

cunq; uult: sed nihilominus accedat etiam indoctus & insipiens & rudis & infans. nam talibus, si accesserint, medicinam pollicetur uerbum dei, omnes reddens deo idoneos. Falsum autem est & illud, solos fatuos, ignauos, insensatos, mancipia, mulierculas, pueros, captari à uerbi diuini prædicatoribus. Vocat quidem etiam hos prædicatio, ut meliores reddat: sed uocat etiam multò his præstantiores: quoniam seruator est omniũ hominum, Christus præsertim fidelium, siue cordatorum siue simpliciorum, & est propitiatio erga patrem pro peccatis nostris: nec solum pro nostris, sed & pro mundi totius. Superuacaneum igitur fuerit, uelle nos posthac respondere ad Celsi dicta huiusmodi. alioquin quid mali est eruditum esse, disciplinis optimis excoluisse ingenium, prudentem esse & haberi? quid hæc obstant cognitioni dei? an non potius conducunt ad asse quendam ueritatem? Est igitur res non mala eruditio uera, quippe quę ad uirtutem uia est: sed erronea dogmata habentes inter eruditos nemo sapiens numerat, ne Græcus quidem. Rursum nemo non fateatur bonum esse studere disciplinis optimis: sed quas tandem dicemus disciplinas optimas, nisi ueras & excitantes ad uirtutem? prudentia quoq; res est egregia, non itidem uideri prudentẽ, quod Celsus dicit. Et adeò non obstant cognitioni dei, eruditio, optimarum disciplinarum studium, prudentia, ut adiuuent etiam: ut nos magis deceat de Celso ista dicere, maximè si Epicureus deprehensus fuerit. Videamus iam quid addat deinceps his uerbis, Cernimus certè & circumforaneos istos circulatores ostentare ista uulgo iactatissima non apud cœtus hominum prudentium, quòd id nequaquam audeant: sed ubicunq; animaduerterint adulescentum, mediastinorum, & fatuorum turbam, eò se ingerere, ibiq; se uenditare. Considera quomodo hic quoque nobis struat calumniam, quos confert cum circulatoribus fandas infandasq; nugas garrientibus. at quas tandem? aut quid nos facimus simile? qui lectionibus earumq; enarrationibus populum hortamur ad pietatem erga deum optimum maximum, cæterasq; uirtutes pietatis comites indiuiduas, & abducimus à contemptu numinis, cæterisq; affectibus à præscripto rationis exorbitantibus. Imò uel philosophis optandum esset ut excitarent tot auditores sermonibus ad honestatẽ uocantibus, quod factum est à quibusdam præcipuè cynicis, publicè apud fortuitum auditorium disserentibus. Ergò ne hos quoque non apud eruditorum ut uidentur cœtus disputantes, sed è triuio sibi quærentes auditoria, conferent cum circulatoribus in forensibus coronis loquacitatem ostentantibus? at neque Celsus neque similes, incusant quod habent pro humanitatis officio, sermonibus plebeculam ineruditã instituere. Quod si philosophi culpandi non sunt dum hæc faciunt, uideamus an non Christiani longè melius plebeiam multitudinem ad honestatem prouocent, nam illi propalam apud uulgus hominum disserentes non sunt curiosi in discernendis auditoribus, sed promiscuè qui uult adstat & auscultat: Christiani uerò quantum possunt præexaminant animos audire se cupientium: ac primo priuatim incantatos priusquam in cœtum recipiantur, ubi uidentur eò profecisse ut honestæ uitæ sint cupidi, tum demum introducunt, distinctis ordinibus, altero recens admissorum necdum assecutorum lustrationis symbolum, altero iam professorum religionem Christianam. in posteriore ordinati sunt aliquot qui inquirant in uitas & mores accedentiũ, ut non concessa facientes candidatos religionis arceant à suis conuentibus: cæteros horum dissimiles excipiant ex animo, & quotidianis accessibus meliores faciant. Iam erga peccantes quàm seuera disciplina, præcipuè contaminatos libidine, quos è sua Republica reijciunt nostri, quantumuis Celsus eos nugacibus circulatoribus similes faciat. Et Pythagoreorum quidem ueneranda schola ponebat cenotaphia disciplinæ suæ desertoribus, nimirum quòd haberet eos pro mortuis: hi uerò ut perditos deoq; mortuos lugent eos qui libidine alio' ue simili malo uicti fuerint: ac rursum resipiscentes, haud secus quàm rediuiuos recipiunt tandem, post longiorẽ melioris mentis approbationem quàm cùm primùm ad religionem discendam admitterentur, ea tamen conditione, ut quoniam lapsi sunt, excludantur in posterum ab omnibus dignitatibus & magistratibus ecclesiasticis. Nunc uide in tanta dissimilitudine quàm impudenti manifestarioq; mendacio Celsus nos conferat cum circulatoribus, in forensibus coronis fandas infandasq;
nugas

nugas garrientibus. Id genus circulatorum nugatorumque circumforaneorum nostri similium (ut Celsus ait) nunquam se ostentat apud cœtus prudentum uirorum, nec eos audet accedere: sicubi uerò uiderit adolescentum, medianistorum, fatuorumque turbam, eò se protinus ingerit ad uenditandā suam facundiā. quibus uerbis nihil aliud agit quàm ut nostros homines aspergat conuicijs, haud secus quàm mulierculæ rixantes in triuijs, & appetentes se maledictis mutuis. Nos enim quātum possumus operam damus modis omnibus ut conuentus noster constet ex hominibus prudentibus: & quicquid habemus egregium atque diuinū, tum demum in popularibus sermonibus promimus in medium, cum præstò est auditorum cordatorum copia: alioquin profundiores sensus celamus, & silentio præterimus in cœtu eorum qui opus habent lacte, ut uocamus per tropologiam. Sic enim Paulus scribit Corinthijs, nondum perpurgatis à moribus græcanicis: Lac uobis præbui, non cibum, quem nondū ferebatis, ac ne nunc quidem ferre potestis. nam quantisper inter uos est æmulatio atque contentio, nónne carnales estis, & ambulatis secundum hominem? Idem ipse sciens alium cibum perfectiorem animę, cæterum introductiones nouellorum similes esse lacti quo infantes aluntur, ait, Facti estis tales ut lacte opus habeatis magis quàm cibo solido. Omnis em̄ lactis particeps & expers sermonum iustitię, infans est. perfectorum autem est cibus solidus, exercitatos sensus habentium ad discernendum bonum à malo. An' non igitur credendum est isti, nostros quod eximium in doctrina habemus nunquā dicturos in cœtu uirorum prudentium: sed sicubi animaduerterint collectos adolescentes aut mancipiorum insensatorumque multitudinem, in mediū eorum daturos se, & apud tales demum auditores prolaturos diuinam doctrinam & uenerabilem? Atqui liquet examinantibus mentem nostrarū scripturarū, Celsum æquè infensum nobis ac imperitū uulgus est, temerè falsoque hæc dicere. imò fatemur nos cupere ut omnes uel inuito Celso, erudiantur uerbo dei, adeò ut etiam adolescentulis impartiamus conuenientē ipsis admonitionem, & famulis commonstremus quomodo sumpto liberali animo per uerbum dei reddantur ingenui: & qui apud nos præsunt doctrinæ, profitentur se debitores Græcis & barbaris, sapientibus & insipientibus. non enim negant uel insipientium animis medicinam adhibendam, ut quantum fieri potest deposita ignorantia, studeant melius sapere. & Solomoni obediant dicenti: Insipientes redite ad cor: & qui est inter uos infantissimus diuertat ad me: sapientiam quoque audiant inuitantem: Venite, comedite panem meum, & bibite uinum quod miscui uobis: relinquite insipientiam, & uiuite, & ambulate per uias prudentiæ. Nec alienum fuerit à proposito Celsum sic appellare: an' non philosophi iuuentutem ad audiendum inuitabant, & ad mentem meliorem reuocabant à uita perdita? num uernulas arcent à philosophia, aut accusandi sunt quòd seruos suos exemerint ad uirtutis studium, ut Zamolxim Pythagoras, Zeno Perseum, & heri aut nudiustertius quidam Epictetum conuerterunt ad philosophiam. An uobis Græci licet adolescentes & uernas insipientesque homines uocare ad philosophiam, nos uerò idem facientes rem alienam ab humanitatis officio facimus, dum uerbis mederi & rationibus omni rationali naturæ conamur, eamque opifici suo deo familiarem reddere? Hæc contra Celsi conuicia uerius quàm criminationes sufficere poterant, sed quoniam libidine conuiciandi prouectus ulterius plura his etiam addidit, age his quoque memoratis, dispiciamus utrum hæc maiore suo dedecore dixerit an Christiani nominis. Videre licet, inquit, & in priuatis lanificum, sutorum, fullonum ædibus illiteratissimum quemque & rusticissimū coram senioribus et prudentioribus patribusfamilias nihil audere proloqui: ubi uerò seorsum nacti fuerint pueros eorū & mulierculas imperitas, mira quædam differere: non esse audiendos parentes ac præceptores, sed sibi credendum, quòd illi delirent & mente capti sint, & nihil uerè bonū uel sciant uel possint facere præoccupati nugis inanibus: ipsi uerò soli rationē uiuendi norint exactissimè: & pueros beatos fore si se audiāt, atque adeò propter eos totam familiā. Quod si interim uideant accedentē aliquem è præceptoribus prudentioribus aut ipsum patrem, tum hos si timidiores fuerint, perterreri: sin ferociores, autores fieri pueris ut habenas excutiant: obmurmurando quòd in præsentia patris præceptorum' ue nec uelint nec possint quicque boni proloqui, metu illorum stultitiæ sæuiciæque modis omnibus corruptorū & deuolutorum ad

Heb. 5

fundum

fundum maliciæ, & monitores punientium: sed si quid discere uelint, debere eos relicto patre & præceptoribus, ire cum mulierculis & collusoribus pueris in cōclaue mulierum aut officinam sutoriam fulloniam'ue, ut perfectionem adipiscantur præceptis obsequendo. Vide quo pacto hîc quoq; deridens nostros doctores nihil nō conantes ut animas attollant ad deum rerum omnium creatorem, & cōmonstrantes quomodo contemptis momentaneis & uisibilibus adnitamur ad dei societatem, uitamq; beatam in contemplatione inuisibilium & intelligibiliū rerum cum deo eiusq; amicis degendam, conferat cum lanificū, sutorum, fullonumq; operis, rusticissimisq; hominibus pueros paruulos & mulierculas ad res malas hortantibus, ut contempta patrum & præceptorum autoritate ipsos audiant: à quibus enim patribus prudentibus, à quibus magistris seria docētibus alienamus paruos pueros & mulierculas? producat hos Celsus & percontetur mulieres atq; pueros qui nostram doctrinam sequuntur, ecquos audierint melius docētes quàm nostros homines, cúrue deserta graui & honesta disciplina, passi sint seduci se ad deteriora. Sed nihil tale potest coarguere in nobis, imò mulierculas ab impudicitia exercendisq; cum maritis simultatibus atque à diuortijs arcemus, omniq; theatrorum & saltationū insania, omnibus item superstitionibus. pueros autem puberes in uenerem prurientes castigamus, nō solum admonitos quàm turpe sit indulgere libidini, uerūetiam quantum inde animæ immineat periculum, quæ'ue tales pœnæ maneant. Qui sunt porrò isti præceptores quos deliros & mēte captos dicimus, quos Celsus tuetur, ut docentes meliora quàm nos? nisi forte putat egregios institutores muliercularum nec ullo modo deliros, qui eas inuitant ad superstitionem obscœnaq; spectacula & non esse mente captos, qui iuuentutē ferunt rapiuntq; in omnia probra quæ scimus ab istis patrari sæpissime. at nos etiam philosophicis placitis imbutos, reuocamus ad nostram religionem quantum possumus, cōmendantes ipsis sinceritatē eius & excellentiam. Quod quia Celsus negat, dicens à nobis allectari solos fatuos, dixerim ei: Si nobis obijceres, q; abducamus à philosophia iam occupatos eius placitis, etsi non uerum, tamen fortassis esset uerisimile: nunc cùm dicas per nos alienari à præceptoribus bonos adolescentes, quo minus eos audiāt, profer alios doctores præter philosophos, aut professores artium utilium. Sed nihil tale proferre poteris. Cæterum beatitudinem promittimus libere non clanculum ijs qui uitam iuxta præcepta diuina instituunt, semperq; deū & ipsi habent præ oculis, & quicquid agunt, approbari oculis illius cupiunt. Hæccine est disciplina lanificum, sutorū, fullonum, et illiteratissimorum agrestium? sed hoc ostendere non poterit. porrò quòd sellularios istos incultum & agreste genus hominum in tabernis ac officinis suis garrire solitos, interuenientibus forte patribusfamiliâs, aut magistris, nec uelle nec posse pueris boni quicquam interpretari calumniatur. Respondebimus: heus tu, quos tu nobis magistros narras, quos patresfamilias? si uirtutis studiosos, abhorrentes à uitijs, & meliorū rerum cupidos, coram talibus quidem scito nos intrepide nostra dicturos apud pueros, iudicibus futuris & laudatoribus. quòd si coram patre iniquo honestati atq; uirtuti silemus, & coram sanioris doctrinæ aduersarijs doctoribus, id uero non est dandū crimini immerentibus: quandoquidem tuipse traditurus philosophiæ mysteria iuuenibus, quorum parentes contemptores sunt doctrinarum talium, non facturus es hoc in malorum patrum præsentia, sed captata occasione seorsum filios institues. eadem ratio est & de præceptoribus. nam si iuuentutem auertimus à docentibus leuitates comicas, & obscœnitates iambicas, & quæcunq; alia nec doctorem ipsum meliorem reddunt, nec prosunt auditoribus, nisi quis philosophice intelligat poemata, & singula interpretetur ad utilitatem adolescentulorū, non pudet nos hæc fateri. quòd si mihi dederis præceptores philosophiam docentes & exercentes, à talibus non deterrebimus iuuenes: sed ubi fuerint in horum scholis & orbe ut uocant, disciplinarum præexercitati, subueham eos altius ad Christianorum sublimem ignotamq; uulgo grandiloquentiam, disserentem de rebus arduis & maxime necessarijs, idq; ex priscorum prophetarū oraculis, & Iesu apostolorum literis. Post hęc Celsus amarulentioris petulantiæ cōscientia tactus, tanquā excusans hanc sic loquitur: Quod autem nihil acerbius criminer quàm ueritas postulat, facile est conijcere. nam ad alia mysteria sic solent initiandi per præconem uocari: Quicunq; est purus manibus & uoce sa-

ce sapiens: ac rursum aliter: Quicunque est purus ab omni scelere, & cuicunque est anima nullius mali sibi conscia, & quicunque bene ac iuste uixit: & hæc proclamant pollicẽtes sacra lustralia, nunc e diuerso audiamus quosnam isti uocent. Quisquis peccator, quisquis insipiens, quisquis puerilis, in summa quisquis infelix est, hunc regnum dei capiet. Peccatorem dicendo an non iniustum, furem, ueneficum, sacrilegum, parietum sepulcrorumque persossorem dicitis? Siquis ad latrociniũ uocaret, quosnam uocaret alios? Ad hæc quoque respondemus, aliud esse animas ægrotas ad medicinã uocare, aliud sanas ad rerũ diuinarũ cognitionẽ & scientiam. quod discrimen cum non ignoremus, principio curandos uocamus ut audita salutari doctrina peccatores non peccare discant, insipientes intellectum acquirant, pueriles mentem uirilem, denique infelices felicitatem, uel potius beatitudinem, ut loquar magis proprie: ubi uerò iam conuersi ad saniorem mentem profecisse uidentur, & diuino uerbo purgati uitam etiã in melius mutasse pro uiribus, tum demum initiamus eos nostris mysterijs. Sapientiam enim loquimur inter perfectos: & admonitis quod in animam malis artibus deditam non intrabit sapientia, nec habitabit in corpore peccatis obnoxio, dicimus eis, Quicunque purus est manibus, easque tendens ad cœlum, utpote uacans rebus cœlestibus potest dicere, Eleuatio manuum mearum sacrificium uespertinum, uenit ad nos: & quicunque est uoce sapiens, utpote noctes atque dies exercens se in lege domini, iamque habitum quendã sibi comparauit exercitatus sensibus ad dignoscenda bona malaque, ne grauetur ad solidos cibos rationales accedere, conuenientes athletis pietatis uirtutumque omnium. Et quoniam gratia dei præsto est omnibus in incorruptibilitate diligentibus magistrũ disciplinarum immortalitatem conferentium, quisquis purus est non solum ab omni scelere, uerum etiam peccatis istis quæ leuiora putantur, fidenter initietur mysterijs christianæ religionis à Iesu traditæ, quæ non communicantur nisi puris & sanctis. Itaque Celsi mysta dicit: cuicunque est anima nullius mali sibi conscia, ueniat: cæterum qui introducit ad diuina Iesu mysteria dicet purificatos animos habentibus: cuicũque est anima iam diu nullius mali sibi conscia, præsertim ex quo accessit ad seruiendum deo, is audiat etiam eos sermones quos Iesus priuatim locutus est germanis suis discipulis. Ergo iste dum confert Græcorum mystas cum Christianorum doctoribus, non nouit discrimẽ inter malos qui uocantur ad remediorum copiam, & purissimos qui uocantur ad mysteria. igitur non uocantur in partem sapientiæ reuelatæ in mysterio, quam prædestinauit deus ante secula in gloriam iustorum, iniusti, fures, uenefici, sacrilegi, parietum sepulchrorumque perfossores, & quoscunque Celsus nominare posset rem exaggerans, sed ut curentur à morbis suis. nam in diuina doctrina alia sunt curandis male affectis idonea, de quibus Verbum dei dixit: Non opus habent sani medico sed male affecti: alia conueniunt puris animo & corpore, quibus ostendunt reuelationem mysterij temporibus æternis taciti, nunc autem in medium prolati per scripturas propheticas & aduentum domini nostri Iesu Christi, qui omnibus perfectis hominibus illucescit illuminans eos in rerum cognitionem nullo uiciatam mendacio. Quoniam autem exaggerãs nostra crimina post enumeratos sceleratissimos mortalium rogat quos alios uocaremus ad latrocinium, & ad hoc respondebimus: quòd tales ad latrocinium uocet qui eorum malicia uult abuti ad iugulandos & spoliandos homines: Christianus uero etiamsi eosdem uocaret quos latro, diuersa tamen est uocatio, uidelicet ut eorum uulnera salubri sermone obliget, & animæ uicijs inflammatæ infundat remedia, tanquam uinũ & oleum ac malagmata reliquaque medicorum auxilia. Deinde non discedens à suis sycophantijs calumniatur ea quæ ad corrigẽdos male uiuentes uocãdosque ad resipiscentiam scripta sunt, & ait nostrum hoc dictum, Deum missum esse peccatoribus. Id perinde facit acsi accusaret eos, qui propter male affectos in urbem missum medicum ab humanissimo rege dicerẽt. Missus est certe Sermo dei ad peccatores ut medicus: inquantum autem diuinorum mysteriorum doctor est, uenit ad purificatos & non peccantes amplius. at Celsus non ualens ista discernere, utpote qui non tenetur talium rerum studio, quin potius, inquit, ad immunes à peccatis missus est? quid mali est non peccasse? Respondemus: si dicit immunes à peccatis qui peccare desierunt, ad hos quoque seruator noster missus est, sed non ut medicus, quod si per immunes à peccato significat eos

Psal. 141

qui nunquam peccauerunt (non enim satis expressit quos uelit intelligi) respõdebi-
mus impossibile esse inueniri hominem à peccato immunem, utiq; in eo sensu, solo ex
cepto homine quem Iesus assumpsit, qui peccatum non fecit. Illud certe maliciose no-
bis Celsus obijcit, quasi nostrum dogma sit: hominem iniustum si se propter miseriam
suam humiliauerit, à deo recipi: iustum contrà, si iam inde ab initio uirtutem amplexus
ad eum oculos attollat, non recipi. hoc enim esse impossibile dicimus, ut homo ab ini-
tio mox uirtutem complectatur, & ad deum attollat oculos. Necessum est enim mali-
ciam primò in hominibus subsistere, sicut etiã Paulus scribit: Sed postquã uenit man-
datum, peccatum reuixit, ego autem mortuus sum. Neq; de iniusto docemus, sufficere
ad hoc ut à deo recipiatur, si agnoscat suam miseriam: sed qui damnata præterita sua ui
ta conuertat se ad meliorẽ frugem, eũ à deo recipi. Deinde non intelligens illud dictũ,
Luc. 18 Omnis qui se extollit humiliabitur: ac ne à Platone quidem doctus quòd uir bonus in
cedat honeste & composite: & ignorans illud nostrorum hominum præceptum: Hu-
1. Pet. 5 miliamini sub potenti manu dei ut uos extollat suo tempore: sic pergit, Ergo cũ homi-
nes, qui recte præsident iudicio, uetent sontes reos uti coram se lamentis & deplorati-
onibus, ne ex affectu magis quàm iuxta ueritatis normam iudicent, deus in iudicando
non tã ueritate mouetur quàm adulationibus? An tibi uidetur adulatio querula, si pec
Psal. 23 cator illis diuinæ scripturę precationibus utatur deum alloquens: Peccatum meum fa
teor, & iniquitatem meam non celo: dixi confitebor cõtra me iniquitatem meam do-
mino, & quæ deinceps sequuntur. nunquam certe argumentis euincet, deum non pos
se flecti talibus peccatoris ei se submittentis precibus. Tam incõsiderate autem in nos
fertur præ nimia calumniandi libidine, ut parum sibi constans, nunc uideatur scire ho-
minem oculos ad cœlum tollentem, qui mox ab initio uirtutem amplexus eam perpe
tuo coluerit: nunc admittat illud nostris celebratum: Quis hominum perfecte iustus
est, quis caret omni peccato? Nam ut admittens id: Verum est, inquit natura procliue
esse ad peccandum genus hominum. Deinde quasi non omnes uocentur ad hanc no-
stram doctrinam, Oportebat, inquit, omnes omnino uocari, siquidem omnes peccato
Matth. 11 sunt obnoxij. Atqui iam superius ostendimus Iesum dixisse: Venite ad me omnes qui
laboratis & onerati estis, ego reficiam uos. Itaq; omnes homines ob innatam ad pec-
candum procliuitatem laborantes & onerati uocantur à uerbo dei ad quietem capes-
sendam. Emisit enim deus uerbum suum & sanauit eos, & liberabit eos è corruptioni-
bus ipsorum. Et quoniam addit, Quænam est hæc peccatorum prærogatiua, & cætera
in eãdem sententiam, Respondebimus non in uniuersum peccatorẽ præferri non pec
catori: sed interdũ peccator conscientia peccati sui tactus præfertur alteri qui nõ æque
pro peccatore habetur ab alijs, ipse uero ne peccatorem quidem se ęstimat, imò erigit
supercilium atq; inflatur propter quædam benefacta quorum uidetur sibi conscius: id
quod euangelica similitudo candidis Lectoribus indicat, proponens nobis publica-
Luc. 18 num dicentem: Propitius esto mihi peccatori: & pharisæum cum fastu quodã se iactan
tem: Gratias ago tibi quòd non sim quales cæteri homines, raptores, iniusti, adulteri,
aut etiam qualis hic publicanus. Sic enim claudit sermonem Iesus quem de utroq; ha-
buit: & descẽdit in domum suam iustificatus hic magis quàm ille: quoniam omnis qui
se extollit humiliabitur, & qui se humiliat extolletur. Quapropter nec male loquimur
de deo nec mentimur, dum quosuis docemus intelligere humanam paruitatem colla-
tam ad maiestatem diuinam, ut semper ab illo petamus quod naturæ nostræ deficit,
qui abunde sarcire potest. At iste in eam partẽ hoc interpretatur, quasi allectemus pec
catores, quia neminem bonum ac iustum possimus attrahere: ideoq; aperiamus por-
tas sceleratissimo cuiq; & perditissimo. Cõsideret nos quiuis modo ne nobis iniquus,
plures ei possumus ostendere conuersos à uita non admodum contaminata peccatis
quàm à perditissima. sic enim natura comparatum est, ut qui meliorem habent consci-
entiam cupiant uera esse quæ prædicantur de reddendis à deo præmijs, eoq; facilius
huic doctrinæ quàm scelerati assentiant, quos retardat malorum conscientia, meritam
mulctam intentans iudicium illud uniuersale cogitantibus. Nec sine causa propositus
est ille terror extremi iudicij ad quod sistentur omnes homines, quandoquidem inter
dum etiam ualde perditi capiuntur amore huius doctrinæ, inuitati sola spe pœnitentiæ,
utcunq;

utcunque retrahuntur inueterata peccandi consuetudine, utpote imbuti malicia, nec ualentes facile relictis moribus pristinis conferre se ad uitam correctiorẽ. Id quod etiam Celsus intellexisse uidetur nescio quomodo, dum procedente oratione sic loquit: Atqui plane constat, innata et consuetudine confirmata uicia ne castigando quidẽ emendari, tantũ abest ut hoc miserando efficias, naturã enim in totum mutare est perdifficile: qui uero nihil peccant, melioris uitæ sunt participes. In hoc tamen Celsus ualde falli mihi uidetur, quod non cõcedit perfectã mutationẽ natura & consuetudine peccatoribus, qui eos ne pœnis quidẽ putat sanabiles. Satis enim apparet quod omnes homines natura peccatores simus, nonnulli uero etiã consuetudine: nec tamen omnes sunt incapaces perfectæ mutationis in melius. inueniũtur enim & in philosophiæ sectis omnibus, & in sacra scriptura, qui mutata uita in melius adeò profecerunt, ut exẽplo esse possint cæteris. fertur etiam de aliquot heroibus tale quidpiã, ut de Hercule & Vlixe, posteri oribus uero seculis nato Socrate, & heri atque nudius tertius de Musonio. Itaque non solũ cõtra nos mẽtitus est Celsus dicens planè cõstare ingrata & cõsuetudine cõfirmata uicia ne castigando quidẽ & pœnis coercendo ẽmẽdari, sed etiã cõtra serio philosophię deditos, nec desperantes uirtutẽ recuperare ut rem impossibilẽ homini. Sed fac eũ satis nobis approbasse quod uoluit, nihilominus si æquis auribus cognoscamus dicta eius, nõ sana esse deprehendemus. Dixit enim innata & consuetudine confirmata uicia ne pœnis quidẽ corrigi: quorũ uerborum sensum ut potuimus refellimus. Fieri tamen potest ut uoluerit dicere, esse quædã flagitia mores que perditos, quos si ad natiuã procliuitatẽ accedat cõsuetudo pessima, ne pœnis quidẽ queas corrigere. Sed hoc quoque falsum ostendit ex his quę de quibusdã philosophis sunt memoriæ tradita. quis enim nõ narret inter perditissimos qui utcunque adactus à suo domino sustineat prostare, & illudendum se præbere libidini prætereuntiũ: quod de Phædone proditor quis cũ tibicina & luxu perditissimis comessationũ socijs irrumpentẽ in singulari honestate uerẽdam scholã Xenocratis, ut obstreperet uiro grauissimo, & uirtutis merito etiã probris uenerabili, nõ diceret omniũ bipedum nequissimũ: attamen tantũ ualuit orationis uis, ut mutatis in melius moribus adeo profecerint, ut alterum Plato honoris gratia faciat narrantẽ Socraticas rationes de immortalitate animæ, eiusque perpetuã constantiã in carcere contẽpta cicuta magna cũ tranquillitate disserentis tã multa præclara & eximia, quorũ maiestatẽ uix possunt assequi etiã attentissimi, & nullis distracti perturbationibus. Polemo uerò è luxurioso factus tẽperãtissimus Xenocratis laudatissimi philosophi successor scholæ præfuerit. Nõ est igit uerũ quod Celsus affirmat, innata & cõsuetudine adulta uicia ne pœnis quidẽ corrigi. Nec mirũ cõposita & ornata philophorũ facundia motos mutasse uitã quos iã diximus: cũ uerò cõsideramus sermones ut Celso uidetur idioticos, haud secus quam incantationes plenos efficacia, & agminatim retrahentes multitudinẽ à luxu ad honestatẽ, ad æquitatẽ ab iniusticia, à timiditate ad tantã constantiã, ut amore pietatis etiã mortẽ nihili faciat, annon merito demirabimur tantã potentiã: nãque doctrina eorũ qui primi laborauerunt in cõstituẽdis ecclesiis, ipsaque prædicatio habuit quidẽ suadelã, at non qualẽ professores sapientiæ Platonicę, aut alterius hominis nihil supra humanã naturã habentis: sed fuit apostolorũ Iesu persuasio data diuinitus per fidẽ inspiratã efficax: quapropter celerrime cucurrit eorũ prædicatio, uel dei potius, ipsorũ ministerio, trãsformãs multos natura peccatores et assuetudine, quos nemo hominũ mutasset pœnis quantislibet. at uerbũ dei recudit eos formatos iuxta uoluntatẽ suam. Et Celsus quidẽ à sua sententia nõ discedens cõcludit, naturã omnino mutare esse perdifficile: nos uero qui scimus unã esse naturã omnis rationalis animæ, nec ullã malã creatã à cõditore omniũ, sed plerosque deprauatos à malis educatorib. & doctoribus, ita ut connatã uideant habere maliciã, uel in naturã uersam potius, credimus eã posse diuino uerbo mutari, & quidẽ satis facile: modo quis assentiat, oportere unumquẽque se deo cõmittere, & omnia sic agere ut ei placendi propositũ habeat, apud quẽ non est bonus atque malus in eodẽ pretio, nec ignauus pariter moritur ac strenuus, quod si quibus uidet admodũ difficilis huiusmodi mutatio, in causa dicemus esse uoluntatẽ ipsorũ ad assentiendũ difficilẽ, ut quã pigeat credere deũ uniuersorũ dominũ iudicẽ esse omniũ quæ in hac uita aguntur. maximum enim momentũ est in uoluntate, in

quantũuis arduo negotio, atq; etiã impoſſibili, ut loquit̃ hyperbolice, præſertim ſi accedat exercitatio. Incedere per extẽſum funẽ ſublimẽ in medio theatro nõ ſine grauibus geſtaminibus poteſt, q uſu ſtudioq; improbo hãc facultatẽ ſibi parauit: & uirtutis ſtudiũ erit irritũ? aut impoſſibile uideri debet homini utcũq; deprauato ingenio? Vide qui hæc dicis ne creatorẽ rationalis animalis incuſes magis q̃ creaturã: niſi forte ad efficiẽda iſta operoſa quidẽ, ſed nulli utilia, uim naturę humanæ indidit, & negauit quantũ ſatis ſit ad quęrendã beatitudinẽ. Verùm hæc ſufficiãt ad illã propoſitionẽ, naturam omnino mutare perdifficile fuerit: cui mox ſubnectit alterã: q nihil peccãt, melioris uitæ ſunt participes: parũ explicãs de quibuſnã loquat̃. nã ut ab initio nõ peccent eſt impoſſibile. qui aũt poſt reſipiſcentiã nihil peccãt, raro inueniunt̃, ex auditu uerbi dei tales redditi, nõ q̃ tales fuerint prius q̃ ad illud accederent. niſi enim adſit doctrina, eaq; perfecta, impoſſibile eſt hominẽ ſine peccato eſſe. Deinde ſibiĳpſe obĳcit, quaſi apud nos uulgo iactatũ, Deus omnia poterit: ne id quidẽ dictũ intelligens, aut quænã ſint illa omnia, & quomodo poſſit: de quibus rebus nõ eſt neceſſe nũc diſſerere: quandoquidẽ nec ipſe hoc loco cõſtitit, quãuis id probabiliter facere poterat, fortaſſe negligens quod in ipſum retorqueri poterat: aut ſi nõ negligens, uidẽs tamẽ quid poſſet è diuerſo obĳci. Poteſt ſane deus iuxta noſtrã opinionẽ omnia, per quorũ omnipotẽtiã à deitate ſua bonitateq; ac ſapientia nõ excidit. at Celſus uelut nõ intelligens quomodo dicat̃ deus poſſe omnia, negat eũ uelle quicquã quod ſit iniuſtũ, cõcedens q̃ deus poſſit etiã iniuſta, nolit tamen. Nos dicimus: ſicut quod natiuã ſuã dulcedinẽ indit rebus etiã alĳs, nullã poteſt amarã reddere, quia hoc cõtra naturã ſuã faceret: neq; quod natũ eſt ad res illuſtrandas, poteſt eas obſcurare: ita nec deus poteſt iniuſte facere, & quæcunq; creatura poteſt aliquid iniuſte facere, poteſt id naturaliter, quia facere iniuſte nõ eſt naturæ ſuæ cõtrariũ. Poſt hæc ſumit ſibi quod nunquã concederet Chriſtianus ſapiẽtior. fortaſſe ſimplicibus quibuſdã temere creditũ, q̃ quemadmodũ quidã miſericordia uincunt̃, ita deus miſericordia coactus malos ſubleuet: bonos uero, cæterũ hoc affectu carentes, ob hoc ipſum aſpernet̃: quod eſſet iniquiſſimũ. nos enim credimus, neminẽ malũ niſi ad uirtutẽ cõuerſum ſubleuari à deo: ſicut neminẽ qui iã bonus ſit reĳci. nec propter miſerationẽ, aut miſericordiã ut uulgus loquit̃, quenquã ſubleuat: ſed qui peccata ſua dãnant toto pectore, ſeq; ipſos deflent ac lugẽt tanquã ob malefacta merito perditos, ac mox mutationẽ præ ſe ferunt quæ reſipiſcentes deceat, eis demũ propter mutatã in melius mentẽ cõdonat errata præterita: eã præteritorũ obliuionẽ impetrante uirtute, quæ in locũ profligatorũ ex anima uiciorũ ſucceſſit. quod ſi nõ uirtus, ſaltẽ profectus haud contẽnendus ſufficit ad abolẽdas uiciorũ maculas proxime accedẽtibus ad innocentiã. Deinde quaſi ex perſona noſtri doctoris dicit: Sapientes enim auerſantur noſtrã doctrinã, ſeducti in errorẽ & impediti ſua ſapiẽtia. Et ad hoc igit̃ reſpondendũ: Si ſapientia eſt diuinarũ humanarũq; rerũ ſcientia, earũq; cauſarũ, aut ut ſacra ſcriptura definit, diuinæ potẽtiæ uapor, emanatio ſincera omnipotentis glorię, et ſplẽdor ſempiterni luminis, ſpeculũ uirtutis dei puriſſimũ, bonitatiſq; eius imago expreſſa: nemo ſapiens auerſari poterit Chriſtianũ de religione ſua perite diſſerentẽ, neq; ſermonibus eius decipi. Vera ſapientia nõ ſolet fallere, ſed rudis imperitia: nec eſt in rebus firmum quicquã præter ueritatẽ & ſcientiã quæ ex ſapientia percipiunt̃. Quodſi extra hãc ſapientiæ definitionẽ ſapientẽ uocas dogmata qualiacunq; aſtruentẽ ſuis argutationibus, fatebimur q̃ talis tuus ſapiens auerſatur uerbũ dei, deceptus ſuis argutationibus & uериſimilitudinibus, eiſq; impedietur plurimũ. quoniã aũt iuxta noſtrã opinionẽ ſcientia maliciæ nõ eſt ſapientia, & maliciæ ſcientia (ſi ſic eã uocare licet) eſt in falſis dogmatiſtis deceptis ſuis ſophiſmatibus, ideo citius ignorantiã appellarẽ q̃ ſapientiam qualiſqualis eſt in huiuſmodi hominibus. Poſt hæc rurſum male loquit̃ Chriſtiano doctori dicẽs eũ ridicula narrare: nec tamẽ aperte oſtendit quænã ſint illa ridicula: & inter uituperandũ negat ulli prudenti perſuaderi noſtrã doctrinã, deterrito ipſa turba ad eam confluentiũ: quod quidẽ perinde eſt ac ſi quis dicat propter multitudinẽ plebeiorum iuxta leges uiuentiũ neminẽ prudẽtẽ obediturũ Soloni uerbi gratia, aut Lycurgo, aut Zaleuco, aut alicui è legũlatoribus cæteris, præſertim ſi de ea prudẽtia loquat̃ quæ uirtus eſt. quẽadmodũ enĩ legũlatores ciues ſuos in ipſorũ utilitatẽ aſtrinxerũt legibus: ita deus

deus per Iesum leges ferens humano generi, etiã imprudẽtes ad meliora ducit, sicut ta les duci conuenit. Quapropter, ut iã supra diximus, deus apud Mosem sic loquit: Ipsi me ad Zelotypiã cõmouerunt in nõ dijs, irritauerunt me in simulacris suis. ego quoq; Zelotypiã eis mouebo in nõ gente, in gẽte insipiẽte irritabo eos. Paulus quoq; id sciẽs Stulta, inquit, huius mũdi elegit, ut sapientes pudefaciat: sapiẽtes more uulgari uocãs oẽs qui uident in disciplinis profecisse, lapsos tamen in impiũ cultũ pluriũ nominũ: qa cũ se crederent sapientes stulti facti sunt, mutaueruntq; gloriã immortalis dei, per imaginẽ nõ solũ ad mortalis hominis similitudinẽ effictã, uerũ etiã uolatilium & quadrupedũ & reptiliũ. Pergit insectari doctorẽ nostrũ ut quęrentẽ fatuos: quẽ libẽter rogarẽ quos dicis fatuos? nã si exacte examines, omnis malus fatuus est. Igit si fatuorũ nomine malos intelligis, tuipse dum homines adducis ad philosophiã utrũ malos quęris an probos? atqui probos nõ potes quærere: iã pridẽ eñ philosophant. malos ergo, quod si malos, fatuos. & tales multos cupis adducere ad philosophiã. ergo tu quoq; fatuos quæris. Ego uero etiã si tales fatuos quęrerẽ, similis essem medico prę humanitate quęrenti ægrotos, quos adhibitis remedijs bonæ ualetudini restituat. sin fatuũ dicens intelligi uis mente captũ prodigiũ hominis, respõdebo etiã tales me libẽter meliores reddi turũ quantũ potest fieri, nolle tamen ut ex talibus cõstet populus Christiani nominis. malim eñ acriore ingenio præditos, qui possint assequi interpretationẽ ænigmatum, eorũq; quæ tectius dicta sunt in lege, prophetis, & euãgelijs: quæ ut friuola contẽnunt à nõ introspicientibus sensum eorũ penitus, nec mentẽ scriptoris examinãtibus. Quoniã aũt mox Christianũ doctorẽ facit similẽ medico, qui pollicens sanitatẽ corporũ interminet ægrotis ne doctos medicos audiant, quominus deprehendat ipsius imperitia: hic quoq; interrogabimus, quos medicos narras à quibus idiotas auocamus? non enim putas philosophiæ sectatores à nobis captari, ut per medicos significes philosophos, & ab his discipulos reuocari ad diuini uerbi auditoriũ. aut igit non respõdebit, nõ ualens ostẽdere istos medicos: aut soli supersunt idiotæ, obtũdentes imperitos ista uili doctrina de deorũ multitudine, & quicquid aliud ab idiotis expectandũ est. utrũuis tamẽ fecerit, argueť hoc loco temere iniecisse mentionẽ de absterrentibus à doctis medicis. certe dum ab Epicuro epicureisq; medicis abducimus homines ne errent, rectissime facimus, liberantes eos à morbo grauissimo cõtracto ex mala curatione medicorũ Celsi, tollentiũ prouidentiã, & uoluptatẽ pro summo bono extollentium. Sed sit ita, eos q ad nostrã doctrinã inuitant abduci per nos ab audiẽdis alijs philosophis, puta peripateticis tollentibus prouidentiã, & res humanas à deo respici negãtibus: an nõ pie facimus præparando & curãdo nostræ doctrinæ candidatos, dũ illis persuademus ut se cõmittant deo uniuersorũ domino, atq; ita sanãdo ipsorũ magna uulnera, inflicta per istos qui se philosophos nominant? Esto abducamus & iam ab alijs medicis stoicis deũ corruptibilẽ introducentibus, & substantiã eius dicẽtibus esse corpus uersibile in omnia & alterabile ac mutabile, resq; oẽs aliquãdo interituras affirmantibus, excepto solo deo: annon sic quoq; discipulos dociles ab erroribus pessimis liberatos adducemus ad pietatẽ, qua se totos creatori dedicent, admirenturq; parentẽ Christianæ doctrinæ clemẽtissimũ, q animæ disciplinas per totũ humanũ genus spargi curauerit? Quin & illis medicã opẽ afferendo, qui trãsmigrationis animarũ in uaria nũc rationaliũ nũc brutorũ corpora opinionẽ imbiberũt propinãtibus imperitis medicis, annon animas eorum meliores reddimus, persuasas credere sermonibus, nõ qui doceãt malis mulctæ nomine rationẽ adimi ut obbrutescãt, sed qui ostendãt esse quædã pharmaca cõuertendis ad deũ peccatoribus efficacia, siue pœnis opus sit siue laboribus. hæc est eñ prudẽtiũ uirorũ Christianẽ uiuẽtiũ sentẽtia, qua instruũt simpliciorẽ auditorẽ, tanquã patres infantes paruulos, nõ tanquã agrestes fatuos, simulq; monent fugiẽdũ illud medicorũ genus. Nõ enim dicimus, cauete nequis uestrũ attingat scientiã, nec scientiã rẽ malã esse aimus, nec ita insanimus ut dicamus per rerũ cognitionẽ deprauari sanitatẽ humanæ animæ, aut unquã quenquã perijsse propter sapientiã: quandoquidẽ inter docẽdũ nõ dicimus, Me audite: sed audite deũ omniũ, et theologię doctorẽ Iesum. Nemo nostrũ est tã arrogans, ut apud familiares discipulos utat illis quæ Celsus doctoris personæ affingit uerbis. Ego uos seruabo solus. uide q̃ multa cõtra nos mentiat. imò

Deut. 32
Rom. 1

ne illud quidem dicimus, ꝙ ueri medici corrũpant homines quibus sanitatẽ pollicent.
Addit et alterã similitudinẽ: perinde nostros doctores facere dicens, acsi ebrius in ebri
orũ cœtu sobrios accuset quasi ebrios. Quæ collatio si quadrat, ostẽdat ex aliquo loco
epistolarũ Paulinarũ (uerbi gratia) ebriũ fuisse Iesu apostolũ, sermonẽ eius esse parũ so
briũ: aut ex Ioannis literis, sentẽtias eius nõ esse sobrias alienasq; ab omni ebrietate ui-
ciorũ. Proinde in neminẽ sobriũ Christianæ doctrinæ professorẽ hæret ebrietatis cri-
men, sed Celsus in nos cõuicia iacit parũ philosophicè. Qui sunt porro isti sobrij, quos
à Christianorũ doctoribus male audire nobis obijcit? Nos certe habemus omnes eos
pro ebrijs, quotquot statuas sensu carentes ut numẽ inuocant. nec minus insaniũt qui
putãt ueris dijs honorẽ reddi per huiusmodi opera nequissimorũ nõnunquã opificũ.
Post hæc doctorẽ cõfert laboranti oculis, discẽtes itẽ oculos inflãmatione uitiatos ha
bentibus: atq; apud tales illũ obloqui cernentibus acute, quasi cæcutientibus. Percon
temur igit Græcos, qui sint isti nõ cernẽtes. nimirũ quæcũq; tã magnifica mũdi rerũq;
huius ambitu cõplexarum specie nõ admonent, suspiciendũ esse conditorẽ omnium:
eũ solũ adorandũ esse, admirandũ atq; colendũ: nihilq; præter eũ, aut pari honore cum
eo. Quæ enim nullo pacto cõferenda sunt, cõparare cũ longe præcellẽte omnẽ creatu
rã conditã, uere cæcutientiũ est mentis oculis. Itaq; nõ acute cernẽtibus hebetudinis
cęcitatis'ue conuiciũ facimus, sed eos qui cœlestis numinis ignari inter tẽpla, & simula
cra festaq; statis mẽsibus recurrentia uolutant, aimus excæcatos animo, præsertim si
ad impietatẽ accedat uita luxu libidinibusq; perditissima, nõ habita illa honestatis ra-
tione, sed obseruiendo solis turpibus cupiditatibus. Et post tot atroces criminationes
quibus in nos inuectus est uult uideri habere alia multa crimini uertenda, quæ tamen
silentio prætereat. Sic enim loquit: Hæc sunt accusatione digna cæteraq; id genus, ne
percenseã singula imoq; ipsos male loqui de deo, illectãdo homines spe uanissima, &
docendo potiora contẽnere, quasi præstet illa missa facere. Ad hoc quoq; nõ deest re-
sponsio desumpta è doctrinæ Christianæ uiribus efficacibus: nõ ita prõpte prauos ho-
mines ei se submittere, ut simplices & ut ita dicã subrusticos. nã hi pœnarũ denunciati-
one territi, ne in eas incidant facile permouent ut sibi in posterũ à male faciendo tẽpe-
rent: atq; ita se totos pietati Christianæ dedunt, eoq; metu coerciti quicquid in hoc se-
culo est laborũ atq; cruciatuũ, mortẽ deniq; ipsam cõtẽnũt præ æternis illis (ut uereuo
cantur) supplicijs. id quod nemo sapiens in malũ uirũ cõpetere diceret. quis enim desti
natè malus prudentiã exercet ac tẽperantiã, aut libertalitatẽ ac beneficentiã? Quin &
diuina scriptura uocat ad dei timorẽ eos qui nondũ per se dispicere ualent, quodnã sit
illud summũ bonũ propter seipsum expetendũ, nõ propter alia, quod maius est omni-
bus promissionibus: cuius desideriũ fieri nõ potest ut cadat in hominẽ seruiẽtẽ uicijs.
Quod si quis dicat nostros nõ malos quidẽ esse sed plus ęquo superstitiosos atq; credu
los, uel hoc solũ improbandũ existimans, ei respondebimus, ꝙ quemadmodũ legisla-
tor rogatus an optimas leges tulisset suis ciuibus, diceret, nõ omnino optimas, sed quã-
tũ fieri potuit optimas: ita diceret etiã Christianæ doctrinæ autor, se leges tulisse corri-
gendis uulgariũ moribus optimas, nõ falso minaces, sed proponẽtes peccatoribus cer
tissimas pœnas ac miserias, ad cõpescendos cõtumaces necessarias, qui tamen nec pro
positũ castigatoris, nec pœnarũ effectũ intelligũt, utilitatẽ publicã spectantiũ, quæ la-
tet in uerissimis illis legibus. Certe in genere nec mali nec uicijs dediti sunt Christianę
religiõis doctores. Nec male de deo loquimur: uera enim de eo dicimus, & multis ma
nifeste etiã, sed istis obscura: sicut & philosophicæ ratiões paucis sunt perspicuæ. Quo
niã aũt Celsus ait nos uana spe ad Christianã religionẽ illectare homines, respondebo
calumniatori doctrinę pollicẽtis agendã cũ superis uitã beatã: heus tu opinione tua in
uanũ sperant etiã qui Pythagorã atq; Platonẽ secuti persuasum habẽt animas cõuexa
cœli ascẽdere, & in supercœlestibus locis contẽplari spectatorũ fortunatorũ spectacu
la. iuxta te uero Celse etiã qui credũt animas superstites cũ heroibus ac dijs degere, spe
falsa decipiuntur. Et fortasse hoc ipsum ei uanũ uidetur, sperare uitã animæ exutæ cor-
pore, prodeat igitur in certamẽ sectã suã non dissimulans, & ut Epicureũ decet oppu-
gnet ingenue quæcunq; uel Græcorũ uel barbarorũ placita de futura uita & immorta
litate animæ, & firmis argumẽtis declaret nugas esse istas uanã spẽ ostẽtantes credulis,

sua

sua uero dogmata esse aliena à spei fallacijs:ut quæ spē faciāt uel bonā,uel potius, nullā,si anima soluta corpore perit euestigio:nisi forte Celsus cū suis Epicureis negabit unam spē,quæ bonorū summā collocat in perpetua uoluptate corporis,eāq; dicet nunquā fallere.Ne aūt putes nos parum Christiane contra Celsum disputare de immortalitate animæ corpori superstitis ex autoritate philosophorū, cū quib.sunt nobis quędā cōmunia, scito in aliū locum magis opportunū seruari clarā demonstrationē, q̄ beata uita maneat solos piè iuxta Iesu doctrinā uiuentes colētesq; deū conditorē omniū cultu sincero & puro ab omnibus profanis religionibus, quibus circa res creatas distinetur uulgus hominū.Sed quænā sunt ista meliora quæ contēnenda esse docemus deceptos à nobis homines? Conferat qui uult à Iesu Christo, hoc est dei uerbo & sapientia uirtuteq;, promissum finē beatū, gratuita dei benignitate post uitā innocenter actā repræsentandū cūctis quicunq; indiuulse adhæserūt caritati dei, cū omnibus omniū sectarū mysterijs quæ unquā fuerunt uel apud Græcos uel apud barbaros pollicentes sibi finem beatū,& ostēdat quid illi habeant præ nobis melius: & per cōsequens, penes illos esse ueritatē, nostras aūt spes non conuenire uel gratuitæ dei benignitati, uel hominibus è uita bene acta excedentibus: aut non esse hæc iā olim prænunciata per sanctissimas prophetarū animas afflatas sancto spiritu.Ostendat item qui uult, scripturas quas omnium confessione constat esse humanas, potiores habendas quam diuina oracula tantam felicitatem promittentia. Quænā igitur sunt illa potiora quæ præstat missa facere siquis nos audiat? Si enim uera loqui permittimur, statim apparet ne cogitari quidem posse quicquā melius,q̄ totum se cōmittere deo rerū uniuersarum domino,et sectari doctrinam abducentem à creaturis omnibus, & adducentem per uerbū uiuū, quod est uiuēs sapientia filius dei,ad deum dominum omnium. Sed iam satis excreuit hoc uolumen tertium eorum quæ contra Celsum commentanda suscepimus: quapropter hic claudatur,ut contra eum certamen instauremus in sequentibus.

LIBER QVARTVS.

TRibus superioribus libris sacer Ambrosi complexi quicquid cōtra Celsi scripta dicendum putauimus, quartum deinceps inuocato per Christum deo aggredimur,qui utinam suggerat nobis uerba de qualibus in Hieremia scriptū est ex persona domini prophetā ipsum alloquentis: Ecce dedi uerba mea in ore tuo ignē, ecce cōstitui te hodie super gentes & super regna,ut eradices,& diruas,& disperdas & demoliaris,ędifices & plantes. Opus est enim nobis nunc uerbis eradicantibus ex animis hominū mala germina occasione cōmentariorū Celsi & similium pullulantia contra ueritatem, opus etiā sententijs diruentibus omne superstructum dogmatibus falsis ædificiū, & huius scriptoris insanas substructiones quales erant illorū magniloquorum, Venite ędificemus nobismet urbē et turrim cuius fastigiū usq; cœlos pertingat.opus etiā habemus sapientia demoliēte omnē altitudinē extollentē se cōtra cognitionē dei,& arrogantē uastumq; Celsi animū insurgentē cōtra nos.Deinde quia nō satis est eradicare et diruere ea quę diximus,sed in locū euulsorū plātanda est plantatio diuinæ agricolationis, & in locū dirutorū ædificādū templi dei gloriosum ædificiū,uocamus in uota dominū datorem supra scriptorum apud Hieremiam munerū, ut nobis dignetur concedere sermones quibus ualeamus & ædificare quæ Christi sunt, & plātare spiritualē legē, eiq; pares sermones propheticos:quandoquidē nunc maxime opus est prædictis gratijs ad astruendū Christū è prophetarū oraculis,& Celsum deinceps redarguendū.Is enim utrisq; se opponens, tā Iudæis Christū aduenisse negātibus & adhuc sperantibus,q̄ Christianis Iesum esse Christū illum à prophetis prænunciatū affirmantibus,sic loquitur: quòd autē è Christianis quidā & Iudæi,alteri descendisse aiunt,alteri descensurū esse in terrā quendam deū aut dei filiū iustificatorem hic degentium , id uero indecorum est & tam absurdum ut non sit opus multis uerbis refellere.Et de Iudæis quidem non quibusdam sed in uniuersum dicit,putare eos descensurum aliquem in terram,de Christianis uero,esse quosdam ex eis qui descendisse dicāt.Indicat enim eos qui Christū aduenisse confirmant è Iudęorū

Hiere. 1

Gen. 11

ſcripturis,& uidetur noſſe aliquas hæreſes, negãtes Ieſum eſſe Chriſtũ illũ à prophetis deſignatũ. Nos iã ſuperius pro uirili docuimus prophetatũ eſſe Chriſtũ, ideoq; multa quæ hoc loco dici poſſent nõ repetemus, ad uitandũ iterationis tediũ. Nunc uide q̃ ſi probabili ſaltẽ aliqua ratione uoluiſſet abrogare fidem prophetijs de aduentu Chriſti ſiue iã præterito ſiue futuro canentibus, debuerat ipſas exponere prophetias, quibus Chriſtiani & Iudæi inter ſe diſputãtes utunt̃.ſic enim potuiſſet uideri in rectã uiã reducere ſeductos qbuſdã ut putat uerisimilitudinibus, & Ieſum credẽtes eſſe Chriſtũ propter prophetarũ oracula,nũc uero ſiue quia nõ poſſet illis oraculis reſiſtere, ſiue q̃a neſciret quidẽ quęnã ea ſint,nec unũ adducit dictũ propheticũ,cũ tamẽ ſint innumera de Chriſto loquentia:& accuſatorẽ ſe putat prophetarũ, ne hoc quidẽ exponens quas dicat uerisimilitudines.Imò illud quoq; ignorat Iudæos nõ admodũ hoc aſſeuerare,Chriſtũ illũ quẽ etiãnum expectãt aduenturũ,deũ fore aut dei filiũ,ut iã ſuperius à nobis dictũ eſt.& præfatus,nos quidẽ dicere ueniſſe iuſtificatorẽ,Iudeos uero,uẽturũ eſſe,hoc ipſum ſatis ad accuſationẽ prædictorũ exiſtimat, indecora hæc eſſe abſurdioraq; q̃ ut refelli debeant uerbis pluribus:ac mox rogat,quid in mentẽ deo uenerit,ut deſcenderet:non uidens in prõptu eſſe nobis rationẽ eius deſcenſus,primùm illã euangelicã,ut cõuerterentur perditæ oues domus Iſraelis:deinde ut propter illorũ obſtinatã incredulitatẽ auferretur ab eis regnũ dei quod uocatur,& reiectis Iudæis colonis ueteribus,alijs traderetur,uidelicet Chriſtianis,reddituris deo fructus dignos regno ipſius,opera deo gratia,cuiq; tẽpori cõuenientia.Et nos quidẽ paucas è multis cauſas produximus Celſo quærenti cur deus deſcenderet: ille uero omiſſis quæ uel à nobis referri poſſent uel à Iudæis,ipſe ſubinfert:an ut res humanas agnoſceret? quod nemo noſtrũ diceret, deſcendiſſe in hãc uitã Chriſtũ ut res hominũ uiſeret.Deinde acſi ab alijs hæc deſcẽſus cauſa ſibi eſſet reddita,ex aduerſo illud obijcit: an non ſciebat omnia? tũ quaſi reſponſo accepto,ſciuiſſe:rurſum aliã quęſtionẽ mouet.Ergo ſciebat quidẽ,at nõ corrigebat, nec corrigere diuina uirtute poterat? Quæ omnia ſtulte loquit̃.Deus enim nullo non ſeculo per uerbũ ſuũ deſcendens,& amicos dei prophetasq; faciens: corrigit oẽs quot quot obediunt,ſicut Chriſto nato per doctrinã Chriſtianã emendat,nõ tamẽ inuitos, ſed eos qui ad meliorẽ uitã deo placentẽ ſe cõferunt. Neſcio porrò quantã correctionem Celſus deſiderans ſic pergit quærere:Ergo nõ erat poſſibile diuina uirtute corrigere,niſi mitteretur ad hoc natus aliquis?Fortaſſe poſtulabat,iſte ut deus præſens hominibus apparens ſemel omnẽ maliciã eximeret,& pro ea uirtutẽ insereret.qua de remerito dubitaretur poſſet ne fieri.Sed fac poſſe,ubi tũ erit noſtra uoluntas? ubi laudabilis erga ueritatem credulitas:Et probanda auerſatio mendacij?Sed quantũcunq; donemus hoc poſſibile atq; decorũ etiã, eadẽ opera quiſpiã ſimilis Celſi quæreret, quin potius diuina potentia tales fecit homines ut ne correctione quidẽ opus eſſet, bonos atq; perfectos iam inde ab initio,nulla admiſſa malicia?Huiuſmodi cogitationes imperitis facile obrepunt,ſed nõ itẽ naturã rerũ conſiderantibus,q̃ uirtus ni ſpõtanea ſit,ne uirtus quidẽ erit.Verùm hæc peculiari tractatu opus habent,de quibus multa inueniuntur etiã in diſputationibus Græcorũ de prouidentia, qui nunquã diceret qualia Celſus:Sciebat,ſed non corrigebat,nec corrigere diuina uirtute poterat. Nos quoq; multis in locis quantũ potuimus de his diſſeruimus:& diuinę ſcripturæ explicant talia,modo accedat lector idoneus. Atqui uerba iſta quibus nobiſcũ & cũ Iudæis Celſus agit, cõtra ipſum reflecti poſſunt hoc pacto:heus tu,ſummus deus ſcit ne res hominũ an neſcit?Si nõ fingis quæ habent̃ de prouidentia in tuis cõmentarijs, neceſſario cõſequit̃, eũ ſcire.quod ſi ſcit,cur nõ eas corrigit?niſi forte à nobis expoſcitur ratio cur nõ corrigat,ex te uero diſſimulante Epicureũ,& agnitionẽ prouidentiæ ſimulante, nõ licet ſciſcitari,cur deus norit res humanas,nõ tamen eas corrigat: & quamobrẽ nõ uniuerſos homines ſemel à uicijs liberet.Nos aũt libere dicimus, deũ nunquam nõ correctores mittere:quãdoquidem extant pręcepta eius optima, ab ipſo hominibus tradita.Iam uero etiam miniſtrorum dei magna eſt uarietas,paucis per omnia pure ueritatem tractantibus, & perfectæ correctioni ſtudentibus,quales erãt Moſes & prophetæ.Acceſſit poſtremo magna correctio per Ieſum, non unius tantum terrarum anguli medicum, ſed uniuerſorum quantum in ipſo eſt.Seruator enim uenit omnibus hominibus.Præterea

neſcio

nescio unde occasionẽ nactus egregius Celsus cõtrouersum facit, quasi nos id affirmemus, descensurum ipsum deũ ad homines: quod si fiat, uereretur ne illic deserat suũ soliũ. nõ enim nouit dei potentiã, q spiritus domini repleat orbẽ terrarũ, & qui cõtinet omnia, scientiã uocis habeat, nec illa uerba intelligit: Nonne cœlũ & terrã ego impleo, dicit dominus: nec uidet q iuxta rationes Christianorũ oẽs in eo uiuimus, mouemur, & sumus sicut Paulus docet in cõcione ad Athenienses habita. Itaq; siue huius uniuersitatis deus potẽtia sua descẽdat cũ Iesu in uitã hominũ, siue dei uerbũ quod erat in principio, quodq; ipsum deus est, ad nos ueniat, non carebit sede nec eã deseret, ut alius loco eo sit uacuus, plenus alius qui antè uacauerat: sed dei potẽtia & deitas proficiscit̃ quò uult, et apud quẽcunq; inuenit locũ, absq; migratione, nec relicto loco per absentiã suã uacuo, repletoq; alio per præsentiã. quãdo enim hoc repletũ illud desertũ dicimus, nõ de loco intelligendũ est: sed malã & uicijs perditã animã dicimus à deo deseri: eũ uero qui cũ uirtute uiuere cupiens, uel huc ꝓficit, uel iã eã assecutus est, pronũciamus plenũ esse diuini spiritus siue participẽ. Nõ est igit̃ opus propter Christi descẽsum aut dei præsentiã inter homines, deseri thronũ illũ eximiũ, aut aliquid hîc mutari, sicut Celsus somniat dũ sic loquit̃: Si eñ hîc uel minimũ quid mutaueris, subuersa ruẽt omnia. Quodsi quid mutat̃ in rebus humanis per præsentiã uirtutis dei & aduentũ uerbi eius ad homines, ingenue fatebimur mutari è malis in bonos, ex intẽperantibus in sobrios, è superstitiosis in pios, recepto dei uerbo in hospitiũ animæ. Iã si etiã ad ridiculas eius nugas respondendũ est, audi qd dicat. Nisi forte ignotus erat deus hominibus, quã iniuriã nõ ferẽs, innotescere uoluit, & pículũ tã credẽtiũ, q diffidẽtiũ facere, sicut solẽt homines recens adepti amplas facultates & recẽsentes numerosam familiã: q̃d de deo cogitare, nihil aliud est quã hominũ mortaliũ ambitionẽ ei tribuere. Equidẽ fateor ignotũ fuisse deũ malis hominibus: nõ tamẽ quia per hoc aliquid ei decederet uoluisse innotescere, sed ut cognitus miseros liberaret à suis miserijs. Nec periculũ facere uolens, quinã sint increduli, q̃ cõtrà faciles ad credendũ, uel ipse inuisit quosdã ineffabili sua diuinaq; potentia, uel mittit ad eos Christũ suũ: sed ut credentes, et cognoscẽtes eius diuinitatẽ, ab omni liberent̃ infelicitate: incredulis uero nulla relinquat̃ excusatio: nec possint ignorantiã prætexere, quasi nihil doctrina huius ad aures eorũ peruenerit. Quã igit̃ rationẽ adducit, cur uideamur deũ facere ostentatorẽ more hominũ recẽs ditatorũ? Nõ ostentat se nobis deus dũ uult intelligi suã præcellentiã, sed facit id ut cognitus mactas felicitate reddat nostras animas, ad quã per uerbũ suũ & aduẽtũ Christi nunquã nõ nos solicitat familiaritatẽ nostrã expetens. Itaq; nihil humanæ ambitionis doctrina Christiana deo tribuit: quod ipse nugator ꝓcedente sermone agnoscẽs, & uelut uerba temere effusa nescio quõ corrigẽs, ait nõ ipsi deo fuisse opus cognosci, sed propter nostrã salutẽ uoluisse innotescere: ut quotquot eũ receperint, boni iã facti salutẽ cõsequant̃: quero aspernati fuerint, maliciæ cõuicti pœnas luãt. Id tamẽ ex persona nostra dictũ repetens, quæstionẽ mouet: Ergo nũc tãdẽ post tot secula recordatus est deus iustificare uitã hominũ, quòd priore tẽpore neglexerat? Ad quã respõdemus, nunquã defuisse deo uolũtatẽ iustificãdi uitã hominũ, imò semꝑ hoc ei cordi fuisse, per occasionẽ inuitanti animal rationale ad resipiscentiã. Singulis eñ seculis dei sapiẽtia sanctas animas intrãs prophetas et amicos dei facit: & licet inuenire in sacris uoluminibus singularũ ętatum sanctos capaces diuini spiritus, ꝓ uirili cõuertentes etiã alios. Nec mirũ est fuisse in his aliquot q̃ propter pectus eximie capax numinis perpetuãq; recte uiuẽdi cõstantiã nõ solũ sui seculi ꝓphetas superauerint, uerũ etiã tam priores q posteriores cæteros: sicut nec illud mirandum est, extitisse certis seculis hominum genere quędam memorabilia magis quàm aut superioribus aut insequentibus: quorũ ratio profundior est q ut profanis auribus communicari debeat alioqui responsuro quod ad Christi aduentum attinet, quid ita post tot secula demum iustificare humanum genus in mentem deo uenerit, & non antea attingendum esset aliquid de portionibus, et declarandum cur nam altissimus post diuisas gentes ac dispersos Adæ filios, terminos illis præfinierit iuxta numerum angelorum dei, cesseritq; domino in portionem populus è Iacobo prognatus, & Israelitæ in funiculum hæreditarium: reddenda esset etiam causa cur in quaq; portione proueniant destinati ei portioni, & quo merito factus sit portio domini populus

descen-

descendens à Iacobo, & Israelitæ hæreditas ipsius: de posteriore autē populo pater ad seruatorē loquatur: Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuā, & possessionē tuā terrę terminos. Sunt em̄ quædā consequētiæ seriesq́; inexplicabiles & ineffabiles, per quas uarijs modis circūferuntur & disponunt animæ hominum. Venit igit Christus, quantūuis Celsus reclamet, post multos prophetas ad corrigēdū Israelis illius populū, atq; etiam orbis totius, nihil opus habens in priore dispensatione, qua erga homines usus est, flagris, tormētis, & uinculis. sufficiebat em̄ doctrina, quo tēpore exijt seminator ad seminandū, ut semen suū ubiq; spargeret. Quodsi certū tēpus quo mūdus hic maneat præfinitū est, necessario consequit eū habuisse principiū: quo tēpore absoluto futurū est iustū de omnibus iudiciū. quā disputationē siquis tractare uelit philosophice, opus habebit uarijs argumentis & probationibus, tū ex diuinis scripturis, tū ex ratiocinationibus. cæterū multitudo simpliciū nō ualentiū diuinæ sapiētiæ uarietatē sua contēplatione assequi, debet se totā deo et seruatori nostri generis credere, cōtēta eius autoritate quod ipse dixerit, nec aliud requirēs præterea. Post hæc rursum Celsus more suo, quicquā nusquā nos parū pie de deo prædicare coarguit, sic loquit: Itaq; nec pie nec pure hæc eos de deo prædicare manifestū est: putatq́; nos ad obstupefaciendū uulgus hęc fingere, quasi necessariò pœnæ peccatorē maneant. quapropter cōfert nos cū quibusdam proferentibus spectra & terricula in bacchanalibus. Ea sacra siquid rationis habent, à Græcis petendū est Celso cū suo sodalitio: nos pro nobis rationē reddimus, dicimusq́; nos eò cōtendere ut corrigamus genus humanū, siue per cōminationē pœnarū quas credimus omnino necessarias passuris, fortassis etiā non inutiles: siue per promissionē præmiorū propositorū pie uiuentibus, hoc est uitæ beatæ degendę in regno dei, & quicquid ea bonarū rerū in se cōplectitur. Post hęc uolens ostendere nos nihil mirū aut nouū dicere de uniuersali diluuio aut cōflagratione, sed neglectis Græcorū atq; barbarorū autorum super hac re testimonijs, nostris tātū scripturis de hoc credere, his uerbis utitur: Quin & hoc tradunt, quod tamē nisi neglexissent ex illis audire poterant, lōgis tēporum reuolutionibus & siderū recursibus atq; cōcursibus cōflagrationes diluuiaq́; fieri, & quod post ultimū illud Deucalioneū reuolutionū uicissitudo iā conflagrationē postulet. Id in causa fuit ut per errorē dicerent, descensurū deū cum igne in tortoris modū. Ad hæc respōdeo, mirū esse quomodo uir multæ lectionis Celsus, multarūq́; historiarū cognitionē præ se ferens, nō inuenerit antiquitatē Mosis, quē quidā Græcorū scriptores aiūt fuisse tēporibus Inachi Phoronei filij, Ægyptiorū quoque & Phœnicū scriptoribus attestantibus antiquitati hominis: de quo siquis certiora cupit agnoscere, legat Flauij Iosephi libros duos de Iudæorum antiquitatibus, ut sciat Mosen ętate lōge superiorē fuisse istis q̀ inūdationū et exustionū uicissitudines asserūt, quos Celsus dicit à Iudęis ac Christianis cōtēptim audiri ideoq́; à nō intelligētibus eas exustiones cōfictū, descensurū esse deū cū igne in tortoris modum. cęterum sint ne istę diluuiorū & cōflagrationū uicissitudines an nō sint: & utrū eas scripturæ agnoscant cū aliàs sæpe, tū apud Solomonē dicentē: Quod factū est, idipsum & faciendū est, & non est præsentis tēporis disputatio: sufficit tantū adnotasse, q̀ antiquissimi uiri Moses & prophetæ aliquot hāc opinionē de mūdi exustione nō sumpserunt ab alijs: imò si expēdat ratio temporū, alios, potius hæc nō intellecta deprauasse cōfictis uicissitudinibus istis in orbē redeuntibus. eadē qua prius nec quidquā euariante facie. Nos aūt nec diluuia nec exustiones certis periodis & siderū in eandē stationū formam recursibus acceptas ferimus, sed horū causam in maliciam hominū in immensum auctā, nec nisi diluuio incēdioue ꝑpurgādā, referimus. Deū porrò quoties in ꝓphetarū oraculis audimus descendere, cū tamē ipse dicat, Nonne cœlū et terrā ego impleo, dicit dominus: figurate id dictū accipimus. Descēdit em̄ deus à sua maiestate & altitudine, quoties res hominū præsertim malorū dispensat: & queadmodū uulgaris loquēdi cōsuetudo magistros dicit cōdescēdere pueris, & in philosophia prouectos nouicijs discipulis, nequaq́; de corpore uolēs hoc intelligi: ita sicubi deus in sacra scriptura descēdere dicit, pari modo intelligēdū est iuxta loquēdi cōsuetudinē receptā: sicut de ascendēdo etiā. Quoniā aūt Celsus taxat nos, q̀ dicamus deū in modū tortoris cū igne descendere, & cogit nos parū tēpestiue hæc uerba introspicere penitius, paucis tātū dictis ad crimē refellendū &

Hier. 3

& gustum profundioris sensus auditori exhibendum, reuertemur ad reliqua quæ dein ceps sequuntur. Ait diuina scriptura deum nostrũ esse ignem consumentem, et fluuios ignis eum præcedere: ipsum etiam uelut ignem conflatorium aduenire, & uelut herbam fullonicam, ut conflet suum populum. ergo quandoquidem ignis consumens dicitur esse, quæramus quid potissimũ à deo consumi deceat. Equidẽ maliciam dixerim, & quæcunq; eius opera, quæ figurate nominantur ligna, fœnum, stipula, adeo cõsumi potissimum. Certè de malis dicitur, superstruere eos iactis fundamentis ligna, fœnũ, stipulam. Quæ si quis docere potest aliter à Paulo accipi, & corporaliter intelligendũ esse malos superstruere ligna, fœnum, stipulam, apparebit etiam ignem materialem intelligendũ & sensibilẽ. quodsi euidenter figurata est locutio, dũ mali hominis opera significant lignorũ, fœni, stipularũq; nomine: quî fit ut nõ statim succurrat quomodo ignis accipiendus sit qui cõsumat ligna huiusmodi? Nã uniuscuiusq; opus (inquit scriptura) probabit ignis quale sit. Si cuius opus superædificatũ permanserit, mercedẽ is accipiet: si cuius opus exuretur, is iacturã faciet. opus aũt exustũ quod aliud dici potest, quàm opus maliciæ? Itaq; deus noster ignis consumens est ut ostendimus, & ut ignis conflatorius aduentat, conflaturus rationalem naturam plenam plumbo maliciæ, cęterisq; impuris materijs, auream (ut sic loquar) naturam animæ argenteam'ue adulterantibus. Sic etiam ignei fluuij dicuntur deum præcedere, abolentem quicquid uiciosum est admixtũ in tota anima. Sed hactenus responsum sit ad illud, quòd nos putat falli credentes deũ descensurum tortoris more cum igne: uideamus quid deinceps Celsus magno uerborum apparatu afferat, inquit, Repetamus, altius sermonem argumẽtis pluribus. Dicetur aũt noui nihil, sed iã dudũ confessa omnibus. Deus est bonus, pulcher, felix, et pulcherrima optimaq; specie. is si descendat ad homines, ut mutetur opus est. mutabitur aũt è bono in malũ, è pulchro in turpẽ, è felice in infelicẽ, ex optimo in nequissimũ. Quis sic se mutatum cuperet? Certè mutatio hæc & transformatio cadit in hominẽ mortalẽ: immortali uero semper eodem modo se habere conuenit. ergo nunquam deus talẽ mutationem reciperet. Ad hæc satis responsum erit si dixero quomodo in sacris scripturis accipiatur descensus dei ad homines: ad quẽ nulla mutatione opus est, ut Celsus putat nos opinari, nec uersione in malũ è bono, aut è pulchro in turpem, aut è felici in infelicem, aut ex optimo in nequissimum. Immutabilis enim in sua essentia manens, condescẽdit rebus humanis dispensatione & prouidentia. Nos certè è sacris literis deum immutabilẽ esse discimus, ubi legitur, Tu autẽ idem ipse es: & Non immutor. Epicuri uero dij ex atomis compositi, & proinde in eosdem dissolubiles, habent quod agant dũ corruptibiles illos atomos excutiant. Quin & Stoicorũ deus, nũc mens est corpus habens igneum, nunc in totius mundi partes diffusus eas ordinat: nam isti ne potuerunt quidẽ clarè dei naturam intelligere, quòd sit omnino incorruptibilis, simplex, nec compositus nec diuisibilis. Id autem quod ad homines descendit erat in forma dei, & propter amorem humani generis seipsum exinaniuit, ut posset concipi ab hominibus, absq; ulla tamen mutatione boni in malum: peccatum enim non fecit: sicut nec ex honesto in turpe mutatus est: peccatũ enim nõ cognouit, nec ex felicitate decidit in miseriam, sed quàuis humiliatus, nihilominus beatus erat, etiã cum maxime propter utilitatẽ humani generis se demitteret. nulla itẽ mutatio fuit ex optimo in nequissimũ. quî ẽm nequissimũ esse potest, quòd est amans hominũ atq; beneficũ? alioqui medicus quoq; multa uel molesta inspectãs uel cõtrectans insuauia ut ægrotos sanitati restituat, ex bono in malũ, ex honestate in turpitudinẽ, è felicitate in miseriã prolabitur. atqui medicus inspectãs molesta, & cõtrectans iniucũda, nõ adeò tutus est quin possit in eadẽ incidere, animarũ uero nostrarũ sauciarũ curator per uerbũ dei quod ipse est, nihil malorũ in se admittere poterat. Quodsi corpus mortale animãq; humanã ab immortali dei uerbo assumptã Celsus uocat mutationẽ et alterationẽ, discat uerbũ manere uerbũ sua substãtia, nec pati eorũ quicquã quę corpus aut anima patitur: cõdescẽdere tamẽ interdũ nõ ualẽtibus claritatẽ ac splẽdorẽ deitatis obtueri, et uelut carnẽ loq corporaliter, tãtisp dũ auditor paulatim p uerbũ factus sublimior posset etiã illã pristinã (ut ita nominẽ) formã eius cõtẽplari. sũt.n. uarię uelut formę uerbi, put qsq; in eo cognoscẽdo est pspicax et magis minus'ue puectus, & aut à limine uirtutẽ salutauit, aut iã introgressus est eius penetralia. Qua-

Psal. 102

Quapropter longe aliter quàm ut Celso uidetur & similibus transformatus est, & conscenso excelso monte ostendit suam formam multo præstantiorē quàm quæ à manentibus in imo, & ad ardua non sequentibus posset conspici. humilis enim turba non habebat oculos capaces spectaculi diuinæ & gloriosæ metamorphoseos: imò uix talem capiebant qualis tum inter eos uersabatur, ita ut qui nihil supra præsentem speciem in eo suspiciebāt dicerent: Vidimus eum & non habebat speciē nec pulchritudinem: sed species eius erat inhonora, inferior cæteris filijs hominum. Hæc contra Celsi suspicionem dixisse sufficiat, nō intelligentis mutationes transformationes'ue quæ de Iesu produntur in historijs, nec mortalitatem aut immortalitatem illius. Annō hæc, præsertim intellecta ut debent intelligi, multo plus grauitatis habent, quàm quæ feruntur de Baccho circumuento à Titanibus, delapsoq; à Iouis solio & dilacerato ab eis, ac rursum cōpositis membris rediuiuo cœlum scandente? Aut Græcis licet ista ut figurate dicta interpretari de anima, nobis uero præclusus est aditus ad conuenientē & consonā enarrationē sacræ scripturę per animas puras afflatu diuino proditę? Itaq; nullo modo Celsus nouit mentem nostrarum literarum, & proinde non quod illæ dicunt calumniatur, sed quod ipse inde excerpit: qui si intellexisset quid animā in futura uita æterna maneat, & quid sentiendum sit de ipsius substantia & origine, non ita irrisisset immortalem ob assumptum mortale corpus, idq; non iuxta Platonis opinionem de migratione animarum in aliud corpus ex alio, sed iuxta sublimiorem quandam contemplationē: uidisset q; unam è multis insignem dei beneficentiam, descensum ad conuertendas (ut sacra scriptura loquitur) oues perditas domus Israeliticæ, & errore delatas ab illis montibus, in quibus pastor saluas reliquit cæteras (quemadmodū est in quibusdam euāgelicis parabolis) ut has quæreret. Hîc Celsus in non intellectis hærens diutius, in causa est ut nos quoq; iteremus eadem, ne uideamur quicquam ab eo dictorum inexaminatum relinquere. Sic autem deinceps loquitur: Aut reuera mutatur deus, sicut isti aiunt, in corpus mortale, id quod iam ostendimus impossibile: Aut ipse quidem nō mutatur, sed facit ut hoc putent qui uident, & imponit eis mendacio. porrò deceptio & mendacium aliàs semper malæ res, tūc tantum sunt usui, quando pro remedio sunt amicis curandis morbo uicio'ue laborantibus aut insanientibus, aut si quādo apud inimicos per ea uitamus periculum. At deo nec uitiosus aut insanus quisquā amicus est, & timet neminem, ut impostura opus habeat ad euadendum periculū. Ad hoc responderi potest distinguendo uerbi dei naturam quod deus est, & Iesu animam. De uerbi dei natura dicimus, quòd quemadmodum alimentorum qualitas, ut accommodetur infantis naturæ in lac nutricis uertitur, & medicus ægroto sanando medicamenta ex usu ipsius tēperat habito respectu eius uirium: ita deus pro ratione animæ humanæ uerbi sui uirtutē hominibus attemperat, respectu singulorum in uariando habito: ut alijs fiat lac rationale dolum nesciens, sicut scriptura nominat, alijs infirmioribus tanquā olus, alijs perfectioribus ministretur ut cibus solidus. nec tamē suam naturam mentitur uerbū dum cuiq; alimentum fit pro captu ipsius, nec imponit hominibus mendacio. Quia si de anima Iesu intelligit, mutatam per aduentum in corpus, quam mutationem dicat interrogabimus. Nam si substantiæ non concedimus, non solū de illa, sed ne de alia quidē ulla rationali anima. sin hoc dicit quòd afficiatur à corpore ut ei mixta, & à loco in quē deuenit, quid absurdi ob hoc contingit uerbo descendenti ad seruādum adamatū genus hominum? sua morte præstanti quod ante aduentum eius nemo quantumuis magnifice opem medicam pollicens præstare potuit? Hæc cum ita sint sæpe nobis inculcat diuinum uerbum in multis sacræ scripturæ locis, è quibus unū Pauli dictum in præsens apponere sufficiet. uerba eius sunt hæc: Is affectus sit in uobis qui fuit et in Christo Iesu: qui cum esset in forma dei, non rapinā arbitratus est, ut esset æqualis deo: sed semetipsum inaniuit, forma serui sumpta, & in similitudine hominum constitutus humilem prębuit semetipsum, factus obediēs usq; ad mortē, mortē aūt crucis. quapropter & deus illum in summam extulit sublimitatem, ac donauit illi nomen quod est supra omne nomen. Persuadeat igitur Celsus alijs non fuisse illum mutatum, sed illusisse oculis uidentium: nos, quibus persuasissimum est, non putatiuè, sed uere manifesteq; aduenisse Iesum ad homines, alieni sumus ab obiecto ꝑ Celsum crimine: attamē respōdebimus, nonne

Philip. 2

nonne tuum dictum est Celse, pro medicamento interdũ permitti usum imposturæ ac mendacij? quid igitur absurdi fuisset ad salutem tale quippiam fieri? Sunt enim quidam conficti sermones, qui nihilominus mores uertunt in melius: qua arte medici quoque nonnunquam apud ægrotos utuntur dissimulata ueritate: quod tamen non pro Iesu responsum sit. Si enim sananti amicum laborantem fas est uti remedijs non quæsitis sed per occasionem oblatis: humanum quoq; genus cũ esset furore correptum debuit à me dico uerbo quibuscunq; compendijs ad sanam mẽtem restitui. Ait præterea sic & cum inimicis agendum, ad effugiendum periculum. Deum autem à nemine sibi timere, ut euadendi causa insidiatores fallendos habeat, quod cùm Seruatori nostro nunquã obiectũ sit, ne refellere quidem opus est. Quin & ad illud iam responsum est inter cætera, quod negat uel morbo uiciatum uel insanum hominem esse carum deo: Respondetur enim ad hoc non propter amicos morbidos aut insanos hanc dispẽsationẽ factam, sed pro animabus inimicis morbo & naturalis rationis defectu laborantibus, ut reconciliatæ deo amicæ fierent. nam manifeste dicitur Iesus omnia pertulisse pro peccatoribus, ut liberatos à peccatis iustos faceret. Deinde quoniam facit Iudæos seorsum causam reddentes cur Christum nondum uenisse putent, sed uenturum expectent: seorsum item Christianos affirmãtes iam in hominum uitã uenisse dei filiũ: age hæc quoq; consideremus quãto fieri potest compendio. Iudæi apud eum dicunt, uitam refertam omni genere uiciorũ opus habere aliquo à deo mittendo, qui punitis iniustis repurget omnia, non aliter quàm olim factum sit per diluuium. & quoniam dicuntur Christiani plura his addere, liquet eadem etiã eos affirmare. Et quid absurdi est si propter inundationem uiciorũ adueniat qui mundũ purificet, ac unumquenq; tractet pro dignitate? nec enim deum decet maliciæ gangrænam late serpentem non sistere, ut res collapsas instauret denuo. Norunt autem etiam Græci conflagrationibus & diluuijs terram purgari certis uicibus, sicut & Plato alicubi sic loquitur: Quando aũt dij terram aquis purgantes inducunt diluuium, tunc incolæ montium, & reliqua. Dicendum igitur hæc quando ab illis affirmantur, ex autoritate pondus accipere: sin eadem ipsa quæ à Græcis laudentur, nos doceamus, iam nullius pretij fieri hæc placita. Atqui curiosius scripturas perscrutantes conabuntur ostendere non solum autorum antiquitatem, uerum etiam grauitatem sententiarum, & quàm apte inter se quadrent & cohæreant. Nescio autem cur diluuio, quo terram purgatam Iudęi pariter & Christiani asserũt, Celsus putet turris deiectionem similem. Vt enim nihil ænigmatice subindicet historia turris cuius mentio fit in Genesi, sed ut ipse putat, nihil tegat sub inuolucro, ne sic quidem ad expurgandam terram facta uidebitur, nisi forte lustrationem terræ existimat, confusionem illam linguarum: de qua tempestiuius dici posset, si historia ad præsentem locum aliquid faceret, aut intellectus eius penitior. Et quoniam putat Mosem quæ scribit de turri confusioneq; linguarum, deprauasse ex Aloidarum fabula, & ad turrim suam trãstulisse: equidem dixerim, Aloei filiorum ante Homerum in literis meminisse neminẽ: at quæ de turri Moses prodidit, antiquiora esse non tantum Homero, uerum etiam primis Græcarum literarum inuentoribus. Vter igitur alterius scripta deprauauit: scriptor ne Aloidarum fabulæ historiam turris: an is qui de turri & linguarum confusione meminit, Aloidarum fabulam? Certe incorruptis auditoribus apparet quòd Moses sit Homero antiquior. Sic & quæ de Sodomis & Gomorris propter peccatum igne deletis Moses narrat in libro Geneseos, Celsus comparat cum Phaethontis historia, in eundem iterum impingens lapidem ob non obseruatam antiquitatem Mosis temporum. nam hi qui de Phaethonte fabulantur, uidentur Homeri ætate posteriores, quo Moses fuit tanto antiquior. Itaque non negamus lustratorium ignem absumpturum unà cum ipso mundo uniuersam maliciam, quandoquidem è sacris prophetarum libris hoc didicimus, quorum ueracitatem in prædicendo cum multi, ut iam diximus, euentus approbauerint manifesto argumento commercij cum diuino spiritu, indubitatum relinquitur etiam uenturis fidem deberi quæcunque iuxta eadem oracula expectantur, uel potius dei spiritui qui pectus eorum obsederat. Porrò Christiani (inquit Celsus) quædam addentes Iudæorum dogmatibus, aiunt propter Iudæorum peccata iam uenisse dei filium: & quod Iudæi acto in supplicium Iesu felleq; potato, bilem dei

Gen. 19

contra seipsos commouerint. Id si falsum est, refellat qui uult, si non sedibus suis expulsa est tota gens Iudaica, ne uno quidem seculo integro elapso post quàm Iesus passus est ab ipsis damnatus: nam quadragintaduo anni, non amplius opinor, intercesserunt inter Iesu crucem & deleta Hierosolyma: nec in ullis Iudæorum monumentis extat tāto tēpore eos caruisse diuino cultu suisq; ceremonijs eiectos à potentioribus: sed si quando uisi sunt propter peccata deseri, nihilominus deo se respiciente reuersi in sua nemine prohibente operati sunt sacris solennibus. Id unum ex argumentis est, diuinū aliquid & sacrum fuisse Iesum, quo læso Iudæi tot & tantis malis affliguntur tam longo tempore: & audemus dicere, nunquam fore ut restituantur. Scelus enim commiserunt supra modum impium per insidias oppresso seruatore humani generis, in ea urbe ubi sacra deo faciebant maius mysterium significantia. Itaq; necesse fuit eam urbem, in qua hæc Iesus passus est, deleri funditus, & Iudæorum gentē expelli suis sedibus, & alios uocari ad dei beatitudinem, Christianos inquam, ad quos peruenit sinceræ ac puræ religionis doctrina, assumptis nouis legibus, aptis cuicunq; ubiuis terrarum reipublicæ: quādo priores illæ uni genti datę proprijs regibus parenti non potuerunt seruari ab omnibus. Post hæc suo more irridens Iudæorum simul & Christianorum genus totū cōfert id uespertilionum agmini aut formicarum è cauernis suis prodeuntium, aut ranis gregatim paludes obsidentibus, aut lumbricis in natali cœno cœtus faciētibus & inter se contendentibus quinam ex eis sint peccatis contaminatiores: dicentibusq; omnia sibi deum præsignificare prædicereq;, & relicta mundi totius cura cœlestium reuolutionū terrarumq; tam late patentiū, illis solis regendis uacare, cum solis per caduceatores internuncios continenter agere, curantē ut perpetuā cum eis habeat consuetudinē. Deinde non discedens à ficta similitudine ait nos ceu terrenos uermes dicere: Deus est, & post eū nos ab ipso facti per omnia deo similes. nobis omnia subiecta sunt, terra, aqua, aer, astra, omnia propter nos creata ut nobis seruiant. pergunt uermes eius, per quos uult nos intelligi: Nunc quoniā è nobis quidā peccant, ueniet deus aut mittet suū filiū, ut exurat iniustos, cæteri cū ipso æterna uita fruamur. Tū infert post hæc omnia: Siccine uermes aut ranas aut Iudæos aut Christianos inter se contendere? Rogabimus istos qui applaudunt talibus. Omnésne homines congeriem uespertilionum, aut formicas, aut ranas existimatis propter tam immensam dei præcellentiam: an exclusis alijs ab hac similitudine eo q; ratione legibusq; utant, solos Christianos & Iudæos propter diuersa dogmata uilisfacitis cōferentes huiusmodi animantibus? Vtrumuis respōderitis ostendere conabimur parum apte talia dicta uel de nobis, uel in uniuersum de hominibus. Esto comparetis omnes homines collatos ad deum uilibus his animalibus, quòd nihil ad diuinam maiestatem sit horum exiguitas, respondete quam exiguitatem dicitis? Si corporum, audite, ubi superius & inferius uenit in uerum iudicium non haberi rationem corporum: alioqui gryphes & elephanti potiores erunt nobis hominibus, ut quibus mole, robore, uiuacitate cedamus, nemo tamen sanus diceret propter corpus bruta præstare ratione præditis, imò ne bonis quidē & beatis genijs inferiores sumus, quos dæmonas uos uocatis, nostri uero angelos, aut quibuscunq; naturis eximijs, quoties in nobis ratio cum omni uirtute absoluitur. Quod si hominis exiguitas non propter corpus uilipenditur, sed propter animam, quod ea deterior sit cæteris rationalibus præsertim uirtute præditis, ut uicijs obnoxia, qui magis mali Christiani Iudæiue sunt congeries uespertilionum, aut formicæ, aut uermes, aut ranæ, q; alij uiciosi ubiuis gentium? alioqui hac ratione omnis malus ac uicijs perditus erit uespertilio, uermis, rana, formica, collatus ad ueros homines. Etiāsi Demosthenes sit orator ille celebris, sed factiosus & corrūpi facilis, etiamsi Antiphon & ipse inter oratores clarus, modo uir malus sit, tollens prouidentiam in suo uero sermone cuius inscriptionem Celsus imitatus est, nihilo secius uermes sunt tales, uolutantes se in cœnosis ineruditionis & ignorantiæ latebris. Attamen nihil est ratione præditum, quod cum uerme conferri debeat, cū ipsum capax uirtutis sit, eo quòd nunquā possit uim à natura ad capessendam uirtutē insitam deperdere. Vnde liquet nec in uniuersum homines habendos pro uermibus collatos ad deū. nā ratio illa oriūda ab autore uerbo deo, nō sinit rationale hoc animal existimari, prsus alienū à deo, nec est cur uel mali Christiani aut Iudæi, & pinde si uerū

fatendum

fatendum est nec inter Christianos nec inter Iudæos censendi comparari debeant uermibus in obscuro cœno se uolutantibus: Quod si ipsa rationalis natura non admittit talem similitudinem, apparet iam non inferendam naturæ humanæ ad uirtutē natæ hāc iniuriā, etiamsi deprauet̄ uicijs, ut eam conferamus cū huiusmodi animalculis. Sin autē propter Christianorum dogmata Celso parū probata, imò ne intellecta quidē, hi quidem uermes sunt & formicæ, cæteri uero non tales: age examinemus confessa Christianorum Iudæorumq́; dogmata simul cum reliquorū placitis, uisuri si uermiū & formicarum appellatio in homines cōpetit, nū magis illi habendi sint pro ranis, formicis & uermibus, qui à uera dei cognitione delapsi uana pietatis imagine uenerantur bruta, statuas, aut quantūuis excellentes creaturas, cū debuissent per earū pulchritudinis admiratione ad colendū conditorē inuitari potius: cæterū pro hominibus & si quid est hominibus excellētius, hos demū qui rationis ductu transcensis lapidib. & lignis, atq; etiam istis quib. uulgi ęstimatio preciū addidit, auro argentoq́; Deniq; alijs omnib. quæcūq; mūdus habet spectabilia, ad conditorē ascendunt omniū, seq́; cōmittunt eius fidei, qui solus sufficere potest omnibus quæ in rerū natura sunt, omniūq́; cogitationes introspicere, exaudire preces ad se missas omnium: quo inspectāte facimus quicquid facimus, quo audiēte oīa debemus cauti esse neqd ex ore nostro excidat q illi displiceat. nisi forte putandū est tā insignem pietatē nec laboribus cedentē nec periculis capitalibus, nec humanis argutationibus succumbentē, non esse idoneā quæ suos cultores ab ignominiosa cū uermib. collatiōe uindicet in pectus recepta, etiamsi eis fuissent similes antea. qd illi qui Veneris stimulos domitores & emollitores uiriliū animorū acerrimos uicerunt non ob aliud, nisi q persuasi sunt neminem absq; temperantia posse deo placere, & ad eius familiaritatē ascendere, uidētur ne uobis uermiū germani, & formicarū ranarumq́; similes? iā illustris uirtus iusticia humanæ societatis conseruatrix, & benignitas humanitasq́; nihil ne conducunt ad hoc ne qui his est præditus sit qualis uespertilio? Cæterum isti uulgi more in libidinibus se uolutantes & commeantes ad lupanaria promiscue, atq; etiam docentes se ita nihil præter officium facere, an non sunt uermes in cœno, præsertim collati cum ijs qui didicerunt non auferenda membra Christi, hoc est habitata dei uerbo corpora, nec facienda membra meretricis, sciuntq́; rationalem animam & corpus deo sacratum esse templum numinis adorandi ab omnibus, dignū hoc honore propter opinionē de conditore purā & integram: qui quidē cauentes illicito concubitu sacrarium dei polluere, tanquam pietatē colunt temperantiā. Taceo reliqua hominum uicia, à quibus non facile reperias immunes ne istos quidem qui habētur pro philosophis. sunt enim multi adulterini philosophi. atq; his obnoxij sunt homines professione nec Iudæi nec Christiani: quæ aut non sunt inter Christianos, si proprię Christianum accipias: aut si qua inueniuntur etiam inter hos, certe non inter illos qui ad cœtus communes & deprecationes cōueniunt, nec ab eis arcētur, nisi forte perraro talis aliquis cæteros lateat. Itaq; nō sumus cœtus uermiū qui cōtra Iudæos pugnamus ex literis, quarū etiā apud ipsos sacrosancta est autoritas: & ostēdimus aduenisse illū designatū prophetarū oraculis, & illos derelictos esse propter peccata grauissima: nos uero qui uerbū dei recepimus habere spē optimā, per fidē in eū qui potest nos ab omni malicia miseriaq́; seculari purgatos domesticos sibi facere. Igitur non simpliciter quicunq; Iudæū aut Christianū se profitetur potest dicere, En totā hanc mundi machinā cœlestesq́; cursus deus propter nos potissimū fabricatus est: sed si quis iuxta Iesu doctrinā mundo est corde, mitis, pacificus, alacriter ferens amore pietatis pericula, is meritò confidit deo: & intelligens prophetias potest dicere, Omnia hæc deus nobis iā ante significauit & prænunciauit. Quoniā autē facit Christianos quos pro uermib. habet sic loqui: deū relicta mundi totius cura, cœlestiū reuolutionū terrarūq́; tā late patentiū, ipsis solis regendis uacare, cū solis per caduceatores internūcios agere, curantē ut perpetuam cum eis habeat cōsuetudinē: dicemus istum nobis affingere quæ nunquā dicimus, quippe qui sciamus è sacris literis, deū diligere omnia, & nihil odisse eorū quæ ipse creauit. nō enim quicq; fecit, quod haberet odio, Legimus & illud: Parcis omnibus, qm̄ omnia tua sunt, amator animarū. nam incorruptibilis spiritus est in omnib. quapropter etiā delinquentes paulatim arguis, & erratorū admonens corrigis. Quî possumus

dicere deũ relicta mũdi cœlorũq; cura terrarũq; latissime patentiũ, uacare tantũ admi nistrandæ nostræ reipublicæ, qui in sacris precibus inuenimus deũ sic compellandum
Psal. 33 à cordatis: Misericordia tua domine plena est terra, & beneficẽtia carnẽ omnem prose-
Matth. 5 queris. Legimus & illud: quòd deus cũ sit bonus oriri iubet solẽ suũ sup bonos pariter ac malos, & pluit super iustos atq; iniustos, nos quoq; ut ipsius filij fiamus hortat̃ ad similẽ beneficentiam, porrigendã cuiuis pro uiribus. Ille nanq; seruator dictus est omni-
1. Ioan. 2 um præsertim fideliũ: & Christus eius factus est propitiatio pro peccatis nostris, nec tãtum pro nostris, sed & pro mundi totius. Et hoc Celso responsum sit Christianorũ nomine. nam uulgus Iudæorũ responderet aliter. Christiani sciunt, deum in hoc approbas se nobis charitatẽ suã qua nos cõplectitur, q Christus pro nobis mortuus est etiam tũ peccatoribus, atq uix pro iusto quisquam mori sustinet. Siquidẽ pro bono forsitã moreret̃ aliquis. Nũc pro omnib. qui usq; sunt peccatorib. ut relictis peccatis credant sese deo, aduenisse prædicat̃ Iesus, q iuxta idioma gentis in qua natus est, dei Christus esse dicit̃. Potest aũt fieri ut Celsus aliquos ita loquẽtes audiuit. Est deus, & post illũ nos: uidelicet uermes ut ipse nominat. & perinde facit ac si quis sectã aliquã philosophiæ criminetur propter temerariũ quodpiã adolescentuli uerbũ qui ante triduũ scholã philosophi frequentare cœperit, extollentis sese cæterisq; præferentis ut philosophiæ rudibus. Nos certe scimus multa esse maioris q̃ homo sit precij, & legimus quod Deus stetit in concilio deorũ, non istorũ deorũ qui uulgo colunt̃: omnes enim dij gentiũ dæmonia: & quòd stans in eorum cõcilio medio deos dijudicat. Nouimus etiã quòd etsi sint
1. Cor. 8 multi dij qui uocant̃, siue in cœlo siue in terra, sicut sunt dij multi & domini multi: nobis tamen unus est deus, ille pater ex quo sunt omnia, & nos in ipso: & unus dominus Iesus Christus, per quẽ sunt omnia, & nos per ipsum. Nouimus itẽ angelos tanto præstantiores hominibus, ut homines perfectionẽ adepti æquentur angelis. nam in resurrectione mortuorum nec elocabunt nuptũ, nec nuptas domũ recipient: sed erunt iusti
Matth. 22 sicut angeli dei, iam æquales angelis. Nec ignoramus inter cœlestes illos ordines alios esse qui uocantur throni, alios qui dominationes, alios qui potestates, alios qui principatus: uidemusq; nos illis longo interuallo proximos, sperantes interim per bonã uitã doctrinæ respondentem euasuros nos ad eorum similitudinẽ. Postremo & si nondum appareat quid erimus, scimus tamen q ubi apparuerit aduẽtus eius erimus deo similes, & uidebimus eũ sicut est. Quod si quis illud à quibusdã siue intelligentibus siue nõ intelligentibus arroganter dictum putat, Est deus, deinde post illũ nos: equidẽ uocẽ hãc Nos interpretarer, id est ratione præditi, uel potius ratione uirtuteq; ornati. nam iuxta nostrũ dogma eadem est uirtus beatorũ omnium, ac proinde eadẽ dei & hominis. Qua
Matth. 5 propter discimus illud præceptũ: Estote perfecti, sicut pater uester cœlestis perfectus est. Itaq; nemo bonus uermis est cœno innatans, nemo pius formica, nemo iustus rana, nemo splẽdida ueritatis luce illustratus animã uespertilioni recte cõfert. Mihi uidetur
Gen. 1 Celsus illud quidẽ satis intellexisse, Faciamus hominẽ ad imaginẽ & similitudinẽ nostrã: & inde effinxisse uerba uermium: nos à deo facti, sumus ei per omnia similes. qui si sciuisset differentiã inter hominẽ factũ ad imaginẽ dei, & factũ ad eius similitudinẽ scriptũq; esse, dixisse deũ: Faciamus hominẽ ad imaginẽ & similitudinẽ nostrã: factũq; hominẽ à deo ad ipsius imaginẽ, nec addi etiã ad similitudinẽ, non finxisset nos dicere, sumus deo per omnia similes. Nec dicimus subiecta esse nobis astra etiã, qa iustorũ quæ dicit̃ resurrectio, & à sapientibus intelligit̃, cõfertur soli, lunæ & stellis ab eo qui ait a-
1. Cor. 15 liã esse gloriã solis, aliã gloriam lunæ, aliã gloriam stellarũ, stellam enim à stella superari gloria, eodemq; modo se habere mortuorũ resurrectionẽ, sicut & Daniel de his rebus iã olim cecinit. Ait præterea nos dicere omnia esse ordinata ut nobis seruiant, quia forte aut non audiuit aut nõ intellexit quõ accipiendũ sit dictũ illud usurpatum nostris sapientibus, Qui maior inter nos sit seruum esse omnium. Id si Græci dicerent, Solemq; & noctem seruire mortalibus, laudarent isti dictum & interpretarentur. Sin à nostris idem aut non dicatur aut dicatur aliter, calumniatur Celsus id quoque: apud quem nos ipsius æstimatione uermes inter cætera sic loquimur: & quoniam quidam è nobis peccant, ueniet ad nos deus aut mittet suũ filiũ, ut exurat iniustos: reliquæ aũt ranæ habeamus uitã æternã cum eo. Vide scurrã quomodo denunciatũ diuinũ iudiciũ & pœnas iniustorum

iniuſtorum iuſtorumq́ præmia uertat in riſum & ludicrũ, cũ uelit uideri philoſophus: & concludit magis ferendũ ſi hæc dicant̃ à uermibus & ranis, quàm ſi à Iudæis & Chriſtianis inter ſe contendentibus. Nos eũ non imitabimur, nec commemorabimus contentiones philoſophorum noticiam rerum naturæ profitentium, dum inter ipſos parũ cõſtat, quo cœlum & terra facta ſint, quæq́ his continentur omnia: tum de animarum natura, ſint ne ingenitæ, an à deo creatæ diſpenſent̃ ab eo, migrentq́ è corporibus in corpora: an potius proſeminatæ unà cum corpore maneant ei ſuperſtites, aut non maneant. Poſſet enim aliquis etiam profeſſione inquirendæ ueritatis turgidos & magniloquos reprehendere atq́ uituperare, quod in cœnoſis huius uitæ angulis degentes ſeſe non noſcant nec metiantur ſuo modulo, ac proinde tantis de rebus quaſi capaces earum pronuncient, & de eis tanquam à ſe uiſis contendant, cum tamen illæ abſque diuino afflatu nõ ueniãt in cõtemplationẽ hominũ. Nemo eñ nouit res hominis niſi ſpiritus hominis qui eſt in ipſo: ſicut & dei res nemo nouit, niſi dei ſpiritus. Verũ non inſanimus, neq́ tantam uirorũ intelligentiam (ut cõmuniter uocatur) occupatam non circa uulgaria, ſed circa ueritatis inquiſitionem, comparamus uermium reptantium nixibus, aut beſtiolarum ſimilium: imò ueraciter teſtamur de quibuſdã Græcorũ philoſophis, agnitum ab eis deum, quandoquidem eis ſe ipſe oſtendit, tametſi non reddiderunt ei debitam gloriam, neque gratias egerunt: ſed cum ſe crederent eſſe ſapientes ſtulti facti ſunt, mutaueruntq́ gloriam immortalis dei, per imaginem, non ſolum ad mortalis hominis ſimilitudinem effictam, uerumetiam uolatilium & quadrupedum & reptilium. Poſt hæc uolens confirmare quòd Iudæi & Chriſtiani nihil differant à iam dictis animalibus, ait Iudæos eſſe fugitiuos Ægyptiorum, nullis unquam rebus geſtis inſignes, nullo in numero aut reſpectu habitos. Quos non eſſe fugitiuos nec Ægyptios genere, ſed Hebræos, & inquilinos tantum Ægypti fuiſſe, iam ſuperius diximus. Quod ſi propterea putat credendum in nullo numero aut reſpectu habitos, quia in Græcorum hiſtorijs non admodũ crebra fit eorũ mentio: reſpõdebimus, ſiquis diligẽtius inſpiciat eorum rempublicã iam inde à prima origine, legesq́ conſtitutas optime, inuenturum eos fuiſſe genus hominum uitam cœleſtem in terris quadam ceu umbra referentium: apud quos nullũ aliud numen erat receptũ, quàm deus huius rerũ uniuerſitatis præſes, ꝓcul ablegatis omnib. ſimulacrorũ opificib. nã in ciuitatẽ eorũ nullus pictor admittebatur, nullus ſtatuarius, legibus totũ hoc genus arcentibus, ne qua occaſio præberetur hominibus craſſis, ne ue animi eorum à dei cultu auocarentur ad res terrenas per huiuſmodi illecebras, habebant enim inter cæteras legẽ hanc: Nolite impie agere, nec facietis uobis ſculptile in ſimilitudinem aut imaginem maſculi uel fœminæ, in ſimilitudinem omniũ iumentorum quæ ſunt ſuper terram, uel auium pennatarũ ſub cœlo uolantium, uel reptiliũ quæ mouentur in terra, uel piſciũ quorumuis qui degũt in aquis ſub terra. Quæ lex hoc agebat ut contenti rerum ueritate cauerẽt ſibi à figmentis mentientibus faciem maris aut fœminæ, aut pecudum, auium, reptilium, piſcium, imagines referentibus. Illud quoq́ apud eos grauitatis & generoſitatis plenum: Caue ne forte oculis ſublatis ad cœlum, uiſoq́ ſole, luna, cæteriſq́ ſtellis cœli, decore horum deceptus adores aut colas aliquod ex ſiderum numero. Iam qualis erat diſciplina gentis totius, apud quam effœminatum ne uidere quidem licebat: &, quod æque mireris, nullæ fuerunt meretrices iuuentutis peſtes in eorum republica. quin & iudicia perſancte tractabantur, quòd nemini committerentur niſi qui eſſet uitæ integerrimæ ac laudatiſſimę, adeò ut ob anguſtiorem morum probitatem dij dicerentur more quodam Iudæis patrio. Videbaturq́ gens tota uacare philoſophiæ ſtudio, ut quæ ad audiẽdas diuinas leges feriaretur ſabbatis quæ uocant, cæteriſq́ feſtis diebus. Quid dicam de ſacerdotum ordinib. & ſacris uarias res ſub figurarum inuolucro tegentibus cognitu digniſſimas? Sed quoniam nihil eſt in rebus hominum ſtabile, oportebat & illã rempublicã paulatim labantem degenerare. Cæterũ diuina prouidentia uenerandã illam diſciplinã mutauit ut ipſi uiſum eſt conuenientiſſimum, in uicem illorũ allectis ad fiduciam erga Ieſum & pietatem undecunq́ credentibus. Is Ieſus non ſapiẽs tantũ, uerumetiam deitatis particeps, peſſundata religiõe terreſtriũ dæmonum, ſuffitibus, cruoribus, nidoribuſq́ inhiantium, & homines in morem fabuloſorum Titanum aut Gigantum à ueri dei cognitione

Rom. 1

retrahentium, contemptisq; insidiatoribus ut longe imparibus, leges tulit, iuxta quas qui uiuerent assequerentur beatitudinem, non opus habentes amplius per sacrificia captare gratiã dæmonũ, & in totũ eos despiciẽtes, nimirũ freti dei uerbo adiutore omniũ qui sursum ad deũ intentos habẽt oculos. Et qm̃ deus uoluit Iesu doctrinã inter homines inualescere, nihil contra eam ualuerunt dæmones, quamuis nullo non rudente moto ut Christianum nomẽ extinguerent. Nã hi & reges & senatus & principes & populos ipsos ubiq; exasperauerunt contra doctrinam hanc & credẽtes in eam. sed uerbum dei potentius omnibus, ex ipsis obstaculis uelut alimentum ad crescendum assumens, longe lateq; propagatum occupabat multorũ animas. Deus enim ita uolebat. Hæc autem à nobis & si per digressionẽ, necessario tamen (opinor) dicta sunt, uoluimus enim Celsi calumniam retundere, dicentis Iudæos fuisse Ægyptiorum fugitiuos, & quòd nihil unquã memorabile hi deo cari homines gesserint. Iam ad illud quòd nullo unquã in pretio numeróue ait habitos, dicimus quòd cũ essent genus electũ regaleq; sacerdotium secedentes & deflectentes à profani uulgi consuetudine ne corrũperentur moribus, seruati sunt diuina potẽtia: nec concupiscẽtes sicut pleriq; hominũ occupare aliena imperia, nec tamẽ ita derelicti ut propter paucitatẽ essent aliorũ insidijs obnoxij deleriq; faciles, dũtaxat tãtisper dũ curarent esse digni dei pręsidio. quoties uero erat opus ut tota gens in peccatũ prolapsa per miserias conuerteret̃ ad deum suũ, nũc breui nũc longiore tempore deserebantur, donec sub Romanis per summum scelus Iesu occiso in totum derelicti sunt. Deinde Celsus inuectus in primum librũ Mosis qui inscribitur Genesis, dicit quòd aggressi genealogiam suam texere, orsi sint à prima propagine hominum impostorum erronumq;, obscuras & ambiguas uoces adducendo in testimonium, easq; interpretando imperitis ac rudibus, qua de re tot ante seculis nulla fuerit controuersia. Quo loco mihi uidetur ualde obscure indicasse mentem suã: & forte data opera obscurus est, quòd uideret uehementer grauari Iudæos si talibus crederentur oriundi maioribus: nec tamen uideri uellet ignorare quæ non contemnenda produntur de illorum genere. Sanè constat Iudæos genus ducere à tribus illis patribus, Abrahamo, Isaaco, Iacobo, quorum nomina cum dei nomine coniuncta habẽt uim tantam, ut non solum ab eorum posteris admisceantur sacris precationibus, & in excantando dæmonas inuocetur deus Abrahami, Isaaci, et Iacobi, sed usurpẽtur ab omnibus incãtatoribus & magiam tractãtibus. inuenitur enim sæpe in magicis literis inuocatus hac appellatione deus, coniunctaq; illi horum uirorum nomina, ut ipsi familiaria, & horrenda dæmonibus. Hæc igitur quæ à Iudæis & Christianis adduci solent ut certissimũ argumentum sanctitatis Abrahami, Isaaci, & Iacobi, patrum gentis Iudæorum, uidetur mihi non omnino ignorasse Celsus, non tamen aperte posuisse, quòd officerent causę quam tuendam suscepit. Scitabimur enim ex omnibus qui utuntur inuocationibus huiuscemodi, Dicite nobis ò boni, quis fuit hic Abrahamus, quæ nã fuit tãta uirtus Isaaci & Iacobi, ut dei nomen coniunctum cum eorum uocabulis talia faciat miracula? à quibus hominibus didicistis, aut discere potestis, de reb. horũ uirorũ? cui fuit curæ literis eas mãdare, siue propalã illos celebrantibus, siue per inuolucra ænigmatũ subindicantibus mirãda quædã & præclara, modo qui ea contẽplari ualeat? Deinde ubi ad percõtationẽ nostrã nemo poterit quicquã proferre ex quibuscunq; uel Græcorũ uel Barbarorũ monumentis aut sacratioribus literis quod ad hos uiros attineat: nos proferemus eũ codicẽ qui Genesis inscribitur, eorũ gesta cõtinentẽ, & diuina oracula eis reddita, et sic rursum percontabimur. Quid si à nobis accepistis hæc tria nomina autorum generis iudaici, multis experimentis discentes non cõtemnendam uim per hæc deum inuocatum exerere? quæ res facile indicat eos fuisse deo charissimos, & ipsos diuinos quodammodo propter habita cum illo colloquia, quorum nullam habemus noticiam pręterquã è sacris Iudęorũ uoluminib. quin & deus Israelis, deus Hebræorũ, deus submersor Egyptiorũ cũ rege suo necatorũ rubri maris fluctibus, sæpe cognominatus inserit carminib. aduersus arrepticios & malas potestates efficacibus. quorũ nominũ noticiã & interpretationẽ habemus ex Hebręorũ patrijs literis, celebratorũ lingua ipsis uernacula. Quõ igit̃ Iudæi aggressi genealogiã suã ab his primis autoribus texere, q̃s Celsus putat impostores ac errões fuisse, possũt uideri impudẽter agere quorũ nomina cũ sint

Hebrai-

Hebraica attestant his sacros suos libros Hebraica lingua cōscriptos habētibus, ita ut citra controuersiā appareat nō esse alienos ab illorū cognatione. nā nostra quoq; ætate nomina Iudæorum aut Hebræorum lingua proferuntur, eo quòd desumpta sint ex ipsorum scripturis: aut certe ex illis effecta & per interpretationem uersa, idem quod illa significant. Nunc uide quisquis in Celsi scripta incidis, an non hæc istis uerbis subindicet, Aggressi genealogiam suam texere, orsi sunt à prima propagine hominum impostorum erronumq;, obscuras & ambiguas uoces adducētes in testimonium: sunt enim obscura & non multis cognita hæc nomina, nobis quidem non ambigua, etiamsi usurpentur ab externis hominibus: à Celso uero nescio cur taxata, cum ambiguitatem eorum non intelligat. Atqui debuerat, si uolebat non maliciose oppugnare confictam impudēter genealogiam Iudæorum Abrahamum cum suis nepotibus generis autorē iactantium, citato scripturæ loco qui huc pertinet, probabilibus rationibus illos conuincere: productaq; ueritate quam putat, eiusq; assertionibus, errorē coarguere: Sed neq; Celsus neq; alius poterit disserendo de nominibus quæ ad uirtutes faciendas adhibentur, reddere huius rei rationem: aut demonstrare uulgares ac contemnendos fuisse illos homines, quorum uel sola nomina tum apud domesticos tum apud exteros tantam uim obtinent. Debuerat etiam ostendere quomodo nos ineruditis et insensatis interpretantes ea nomina decipiamus auditores ut ipsi uidetur: ipse uero qui se gloriatur non esse ex ineruditorum & insensatorum numero, ueram eorum interpretationem afferat. Quin & illud adiecit in hac mentione Iudaicorum nominum quæ genealogia continet, nullam tot ante seculis fuisse controuersiam de huiusmodi nominibus: nunc autē Iudæos de eis contendere cum quibusdam alijs, quos tamen non nominat. Ostendat qui uult quis super hac re Iudæis controuersiam faciat, saltē probabilem, aut quis eorū opinionem refellat, uel Christianorum etiā, quod ad hæc nomina attinet: & aliorum potiorē de uiris sic nominatis sententiam proferat. Verùm certi sumus nomē hoc posse, cū nihil sit euidentius, quàm nomina hæc desumpta esse ex Hebræorū lingua quæ apud solos Iudæos inuenitur. Post hæc Celsus proferens è profanis historijs quorundā contentiones de antiquitate suæ gentis, ut Atheniensium, Ægyptiorū, Arcadum, Phrygum singulorū argumenta eius exhibentium, ait Iudæos in angulo Palæstinæ conspiratos, homines indoctos & qui nunquā ante audissent eadem ab Hesiodo alijsq; innumeris uiris diuinis celebrata, composuisse incredibilē et ineruditā fabulam: hominē quendam fictū esse dei manibus, & inspiratū ab eo, productamq; mulierculā ex eius latere, acceptaq; pręcepta à deo, et serpentē aduersarium: ac postremo serpentē eum plus ualuisse q̃ dei præcepta: anile deliramentū, quod non sine summa impietate deū mox ab initio faciat infirmū, qui apud hominem à se fictū nihil autoritatis habuerit. In hunc modū multiscius & eruditissimus Celsus Iudæis atq; Christianis ruditatē et imperitiam obijciēs manifeste ostendit q̃ exacte teneat rationem temporum, quibus uixerūt duo scriptores, alter Grēcus, alter barbarus, qui putet Hesiodum aliosq; innumeros uiros diuinos ut ipse nōminat, antiquiores esse Mose eiusq; literis: Mose inquā illo quem constat ætate longe superiorem rebus Iliacis. Itaq; non Iudęi finxerunt incredibilem & ineruditā fabulā de homine terrigena: sed isti ut Celsus opinatur afflati deo. Hesiodus cæteriq; innumeri, nō auditis priscis ac uenerādis Palæstinorū narratiōibus, tales scripserūt historias de rebus priscis, quales q̃a de dijs uanissime nugātur, natos dicētes et alia nō minus absurda, merito Plato eijcit è sua republica, ut pestē iuuētutis, nominatimq; Homeri & similiū poemata. Hos certe Plato nō habuit pro afflatis deo, qui huiusmodi carmina reliquissent posteris: at cēsor Platone magis idoneus Celsus Epicureus, si tamē is est q̃ & alios duos libros cōtra Christianos cōposuit, pronūciat afflatos deo, nimirū per contentionē in nostrāq; contumeliā, quos afflatos nō existimat. criminatur nos præterea q̃ manibus dei fictū inducamus hominē, cū Geneseos liber nec dū fit homo nec dū formatur mentionē faciat dei manuū: sed Iob & Dauid dicant, Manus tuæ fecerūt me & formauerunt me: de quibus uerbis quo sensu dicta sint, quid intersit inter facere & fingere, & quomodo dei manus intelligendæ sint, longa posset institui disputatio. has enim & similes uoces in sacris literis qui nō intelligunt, putāt nos optimo maximo deo formā humanā addere, q̃ possent eadē opera suspicari alijs instructū

etiam eum nos credere quando hæ quoque uerbo tenus inueniuntur in nostris scripturis de deo loquentibus: quas interpretari non est præsentis negotij, peculiarem enim operam interpretationi Geneseos impendimus ut potuimus. Vide iam maliciosam Celsi mentem in sequentibus. Cum scriptura nostra dicat de plasmatione hominis: Et insufflauit in faciem eius spiritum uitæ, & factus est homo in animam uiuentem: iste maliciose carpere uolens illud insufflauit in faciem eius spiritum, quod ne intelligit quidem quomodo dictum sit, scripsit composuisse eos fabulam de homine ficto dei manibus: ut aliquis putans insufflationem illam sic accipiendam sicut de utribus rideat insufflationem factam in hominis faciem: quæ sic interpretanda est, impartijsse deum homini spiritum incorruptibilem, sicut scriptum est: Incorruptibilis autem spiritus tuus est in omnibus. Deinde postquam semel statuit scripturas carpere, uituperat & illud: Immisit deus soporem in Adamum, & obdormiuit: & accepit unam de costis eius, & impleuit carnem pro ea, & ædificauit costam quam tulerat de Adam, in mulierem, & quæ deinceps sequuntur: nec ullam interpretationem addit quæ auditorem figuratæ locutionis admoneat, malens dissimulare allegoriam: quamuis procedente sermone dicat modestiores tam Iudæos quàm Christianos præ pudore ad allegoriam refugere. Ad quod licet respondere: Ergo allegoriam admittit fabula Hesiodi tui diuinitus afflati, de muliere quam Iupiter ignis uice magnum malum dedit hominibus: hęc uero mulier de sopiti latere desumpta & ædificata à deo, uidetur sub externo inuolucro nihil recōditioris sensus tegere? At cuius cādoris est, illa nō ridere ut nugas, sed admirari ut mysterium philosophicum obuelatum fabula: hæc uero uerbis tantum inhærendo naso suspendere, & nullius ęstimare precij? Si enim propter uerborū simplicitatem accusandum est quod tegit latentem sensum egregium, uide ne Hesiodus numine (ut ais) afflatus, tuis sannis magis sit obnoxius, qui sic canit:

Gen. 2

Ibidem.

Huic pater infensus nubes qui cogit aquosas,
Terrifico tales protulit ore sonos.
O nimis & plusquam par est uersute Prometheu,
O nimis in pœnas ingeniose tuas.
Lætus es, & celebrem uoluis sub corde triumphum,
Quòd cauta summum luseris arte Iouem.
Cum rutilum puris ignem subduxeris astris,
Subdolus æthereas ausus inire uias.
Heu nociture tibi, serisq; nepotibus, ista
Quo ruis in clades calliditate tuas?
Tale genus pestis celso mittetur olympo,
Omnes quod cupida sumere fronte uolent.
Perniciemq; suam circumplectentur amanter,
Ah nimis exitij nescia turba sui.
Sic fatus risit superûm pater atq; hominum rex.
Nec mora Vulcano talia iussa dedit.
I celer, & terram misce fluuialibus undis,
Materia hæc operi apta futura tuo est.
Ex hac formosæ fingetur imago puellæ,
Quæ referat superas ore habituq; deas.
Necnon dulciloquam cum uiribus addito uocem,
Possit ut humanos promere blanda sonos.
Tu quoq; de nostro Pallas pronata cerebro,
Protinus hanc donis imbue diua tuis.
Edoceas tenui percurrere pectine telas,
Atq; operosa rudes ducere pensa manus.
Affundet capiti pulcram Diua aurea formam,
Quæ fuit è spumis progenerata maris.
Vt desiderio curisq; uoracibus omnes
In desiderium concitet illa sui.

Tu

Tu quoq; nate tuo non inficiande parenti,
Argi quo cecidit percutiente caput,
Fallaces indes mores, mentemq; caninam,
Expers ne possit muneris esse tui.
Dixerat, assensere omnes, ac iussa facessunt
Illius excelsi qui regit astra poli.
Lemnius è madida format tellure puellam,
Cuius adæquabat forma uenusta deas.
Dotibus hanc Pallas claris, ac arte poliuit,
Instruxit uarijs pectora docta modis.
Aurea marmoreo posuere monilia collo
Peitho, & cum gemina blanda sorore Charis.
Necnon auricomæ uernis de floribus Horæ
Fecerunt nitidis rosea serta comis.
Ast ornamenta aptauit muliebria membris,
Quæ dea de patris uertice nata sui est.
Atq; à Mercurio uigilem qui sustulit Argum
Infidè didicit lingua docente loqui.
Indidit hic mores uafros, tenerosq; lepores,
Instituit uarijs pectora uana dolis.
Quodq;, ut diuino mandarat Iuppiter ore,
Contulerant dotes dijq; deæq; suas,
Mercurius recto Pandoram nomine dixit,
Dulce, simul cunctis exitiale malum.

Nec minus ridiculum quod mox de urna subiungit.

Nam prius humano generi mala nulla fuerunt,
Expers sollicitı uita laboris erat.
Morborumq; aberant uultu pallente cateruæ,
Qui senium cunctis debile ferre solent.
Fœmina sed nocuo dum tollit opercula uase,
In mundum pestis prouolat omne genus.
Sola labris urnæ dum forte hæreret in imis
Non illo mouit Spes sua castra loco.
Nam prius iniecit, quàm Spes euadere posset,
Tegmina, consilium Virgo secuta Iouis.

Hæc qui serijs allegorijs referta contendet, siue scopum attingat, siue non, percontabimur: ergo solis Grecis in penitioribus sensibus philosophari licet, aut etiam Ægyptijs & siqui alij barbari iactant se habere ueritatem tectam mysterijs: Iudæi uero soli, & legislator eorum alijq; scriptores, uidētur tibi mortalium omnium stultissimi: solaq; hæc gens expers uirtutis diuinæ, tam egregijs disciplinis excitata ad sectandam cōtemplatione sublimem illam dei naturam, illamq; unam intuendam, nec aliunde quàm ab illo boni quicquam sperandum? Quoniam autem & ea quæ mihi scripta sunt de colubro aduersante dei pręceptis homini inditis Celsus comico dente arrodit, putans fabulam anicularum deliramentis similem, & data opera neq; paradisum dei nominauit, neque plantatum dixit à deo in Edem ad orientem, ibiq; mox exortam è terra omnem arborem gratam aspectu & suauem gustui, lignumq; uitæ in paradisi medio, & quæ deinceps sequuntur, possuntq; candidum lectorem mouere ut sub figurata locutione quęrat aliquid serium, obijciemus ei ex aduerso quæ apud Platonem in Symposio Socrates narrat de Cupidine. Verba Platonis sic habēt. Quando nata est Venus, parato conuiuio discubuerunt dij, & inter cæteros Porus affluentiæ deus, Metidis filius post Cœnā Penia mendicatura cibum obuersabatur pro foribus aulæ in qua epulabantur. Interim Porus ebrius nectare (nondum uinum erat) Iouis hortum ingressus edormiebat crapulam. ibi Peniæ quærenti inopiæ suæ remedium in mentem uenit clàm & per insidias obrepere Poro, procreandorum liberorum gratia. Itaq; iuxta illum accubuit, & Gen. 2

ex

ex eo cōcepit:unde natus est Amor,sectator cultorq; Veneris,ut in Veneris natalibus progenitus.quinetiam natura pulcri desiderio capitur,cum uenus ipsa sit pulcra.quoniam uero Pori & Peniæ filius est Amor,sortem huiusmodi nactus est.primùm aridus est & squalidus, nudis pedibus, sine domicilio, uolitans circa humum, sine stratis ad fores in uijs sub diuo cubitans, & à matre non degenerans ut inops perpetuo. Patrem uero in hoc refert quòd tum pulcris tum honestis delectatur eisq; struit insidias, ut uirilis,industrius,uenatorq; peritus,noua semper machinamenta texens,prudentiæ studiosus cōquisitor,per omnē uitā philosophās,insignis præstigiator,ueneficus & circulator,nec immortalibus adcensus nec mortalibus, interdum eadem die nunc uiuēs ac florens si adsit rerum cupitarum copia, nunc moriens, rursumq; rediuiuus propter paternam indolem. quod uero ei partum est,confestim elabitur.quapropter nec mendicus est Amor nunquam nec opulentus, incertum doctus an indoctus. Hæc quicunq; legerint,si sint Celso malicia similes, id quod à Christianis absit, irridebunt Platonem illum uirum maximum. quodsi sub spem fabulæ doctrinam philosophicam examinauerint, deprehenderint eius mentem, quomodo præclara sua placita propter uulgus conuelauit figuris,ita tamen ut intelligatur à scientibus ueritatem è fabulis excerpere. Id Platonis figmentum eo libentius apposui, quia Iouis hortus cuius meminit,uidetur habere nonnihil paradiso dei simile, sicut insidiatrix Penia serpentem referre, Porus uero per eius insidias deceptus circumuentum hominem.Nec satis liquet casu'ne fortuito philosophus in hanc similitudinem inciderit: an ut quidam putant, quæ dum in Ægypto peregrinaretur è sapiētum Iudæorum colloquijs didicerat, partim ita ut acceperat reddiderit,partim mutarit ne Græcos offenderet si nihil discederet à sapientia Iudæorum ob leges à cæterarum gentium institutis diuersas uulgo infames. Verum nec Platonis fabulam,nec quæ de serpente ac dei paradiso scribuntur,explanare nunc tempus est: iam enim peculiarem tractatum Geneseos enarrationi dicauimus. Quod autem dicit hæc impie Mosem confinxisse, quia deum mox à principio faciat infirmū, non ualentem seruare hominem quem ipse condiderat: respondemus hoc perinde esse acsi quis reprehendat admissam esse in res humanas maliciam, quam deus ne ab uno quidem homine arcere potuerit, ut saltem unus eius esset expers uel in prima rerū origine. nam sicut ad hoc satis responsum est à patrocinantibus prouidentiæ nec paucis nec contēnendis: ita & de Adamo eiusq; peccato philosophabunt qui sciunt Adami uocabulo Hebræos significare hominem,& in his quæ de hoc Moses prodidit describi naturam hominis.nam ut ait scriptura, in Adamo omnes moriuntur,& damnati
1.Cor.15 sunt in similitudine præuaricationis Adami. nec tam de uno quopiam quàm de toto humano genere scriptura diuina loquitur. nam maledictio quæ Adamo inflicta dicitur,communis est omnium:sicut quæ mulieri,non ad eam solam pertinet.Illæ quoque tunicæ pelliceæ quas propter peccatum eiecto è paradiso homini uxoriq; deus induit,significant arcanum quoddam mysterium,magis serium quàm quod Plato tradit de anima euulsis alis huc ruente donec nanciscatur aliquid solidum. Post hæc pergit in
Gen.7 hunc modum. Adde his diluuium & absurdam arcam continentem in se omnia, tum columbam cornicemq; nuncias,quæ narrant deprauantes hic quoque per lusum Deucalionis historiam.Non putabant enim,opinor hæc proditura in lucem,sed planè pueriles se narrare fabulam.Hic uide indecorum philosopho antiquissimæ Iudęorum scripturæ odium. cum enim non haberet quod obloqueretur historiæ diluuij, nec sciret posse contradici de mensuris, quî fieri potuisset ut arca iuxta uulgarem intellectum
Gen.6 trecentos cubitos longa,quinquaginta lata, triginta alta caperet terrestrium animalium quatuordena è puris, ex impuris quaterna, simpliciter dixit absurdam in se continentem omnia. quid enim absurdi est, cum centum annis fabricata dicatur, à trecentis cubitis longitudinis,quinquaginta latitudinis, fastigiatam fuisse in altitudinem triginta cubitorum, desinentem in unum cubitum longitudinis ac latitudinis? an non magis miranda erat structura magnæ urbi similis, cuius basis patebat nonaginta milia cubitorum in longitudinem,uigintiquinque milia in latitudinem? an non mirandum opificis ingenium, qui sic eam compegerit & commissuras sic ferruminauerit, ut posset sustinere tempestatem tantam quanta satis sit ad diluuium? non enim pice aut materia

terra simili obliniuit eam sed bitumine. an non mirandum introducta generum omniseminaria per dei prouidentiã, ut rursum terra oẽs animãtes habeat, deo gratificante homini iustissimo, futuro patri hominũ qui secuti sunt diluuiũ. iecit tamẽ in columbã dicteriũ, ut uideatur legisse librũ geneseos, quãuis nihil posset dicere quo rẽ fictã con uinceret. deinde, sicut libenter scripturã mutat in ridiculum, ė coruo fecit cornicẽ, & putat hæc Mosem scripsisse detorta ė Græca de Deucalione fabula: nisi forte scripturã hanc nõ Mosis putat esse sed compluriũ: nã tale quiddã significat: deprauantes, inquiens, hic quoq; per lusum quę de Deucalione sunt prodita. nõ putabãt ẽm, opinor hæc proditura in lucẽ. At quomodo fieri potuit ut quod toti genti tradebant, putarent nõ proditurũ in lucẽ? præsertim cũ prædixerint etiã fore ut hęc religionis ratio prędicaretur omnibus gentibus. Quid aũt aliud sibi uolũt hęc Iesu uerba ad Iudęos Auferetur à uobis regnũ dei, & dabitur genti facienti fructus eius, quàm scripturã eorum producturã in lucẽ dei potentiã, ubi continẽtur regni dei mysteria? Et postea cum Græcorũ theogonias et duodecim deorũ historias legũt, grauitatẽ eis addũt per allegorias: cum uero res nostras irridere libet, aiunt plane fabulamẽta esse puerilia. Mox cauillatur in intempestiuã liberorũ procreationem, nimirũ Abrahamũ & Sarrã taxans, etiãsi non nominet. Obijcit & fraternas insidias, siue de Caino & Abele intelligi uolens, siue de Iacobo & Esauo: patrem item contristatum, uel Isaacum propter Iacobi peregrinationem, uel Iacobum propter Iosephum in Ægyptum uenditum. matrum autem dolos puto eum dicere consilium Rebeccæ, quo factum est ut Iacobus faustam imprecationem Esauo destinatã interceperit. His aũt omnibus rebus interesse deum si credimus, quid mali facimus, persuasi semper adesse numen eius his qui honestam & fortem uitã suam ei dicauerunt. Carpit & Iacobi opes apud Labanẽ quęsitas, non intelligens quonam referantur illa uerba: & erant unicoloria Labani, insignita autem aliqua uarietatis nota Iacobi: aitq; deum filijs suis donare asellos, ouiculas, & camelas, non intelligẽs hæc omnia in figuris illis contigisse, scripta autem propter nos qui in fines seculorum incidimus, apud quos uarietas morum in usu est insignitorum uerbo dei: quæ quidem possessio est Iacobi figurate sic uocati. Hæc enim quæ de Labane Iacoboq; sunt prodita, intelligi debent de credentibus in deum conuersis ex gentibus, ut iste longe remotus ab intellectu scripturarum, ait deum etiam puteos iustis dedisse. non enim obseruauit quòd iusti non lacunas sibi comparant, sed puteos in terra fodiunt, quærendo initium aliquod aquarum potabilium, ut qui figuratum præceptum acceperunt tale. Bibe aquam ė tuis uasis, & à puteorum tuorum fontibus. Ne supereffundãtur aquæ ė fonte tuo, & intra tuas plateas decurrant aquæ tuæ. sint tibi soli, & nemo alienus tecum sit particeps. Sæpe autem scriptura rerum gestarum narratione utitur ad maius quiddam significandum intelligentibus, qualia sunt quæ produntur de puteis deq; nuptijs iustorum & uario concubitu: quæ omnia tempestiuius tractarentur in commentarijs ipsas scripturas illustrantibus. Puteos autem in terra Palæstina iustos illos adornasse ita ut scriptum est liquet ex mirandis puteis qui apud Ascalonem ostẽduntur, uisendis propter structuræ speciem multum enariantem à cæteris puteis. Nuptas porrò & ancillas referri ad tropologiam non nostrum inuentum est, sed accepimus id à sapientibus qui fuerunt ante nos: quorum unus auditorem ad tropologiam erigens sic loquitur. Dicite mihi uos qui legem legitis, non auditis quid lex narret: Abrahamum duos habuisse filios, alterum ex ancilla, ė libera alterum? Verum is qui ex ancilla natus est, secundum carnem natus est: qui uero ė libera, per repromissionem: quæ per allegoriam dicuntur: nam hæc sunt duo testamenta, unum quidem à monte Sina in seruitutem generans, quæ est Agar. Et paulo post: at quæ sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater nostra. Et qui non grauabitur epistolam ad Galatas in manus sumere, sciet quomodo allegoricẽ intelligendæ sint nuptiæ & congressus cum ancillis: tum quòd scriptura uelit ut æmulemur nõ quę corporaliter facta sunt, sed quę spiritualiter, ut solẽt loqui Iesu apostoli. Iste cũ deberet amplecti ueracitatẽ autorũ diuinæ scripturæ, qui nec inhonestã speciẽ habentia silendo, ostendunt se & reliqua mirãda no fingere, facit cõtrariũ: et quod de Loto filiabusq; refert, nec ut uerba sonãt scrutatus nec iuxta sublimiorẽ sensum, ait esse immanius Thiesteis facinorib. Cęterũ huius loci tropologiã nõ est necesse Gal. 4

nunc

Gen. 19 nunc exponere: quæ sint Sodoma, & quid Angeli seruatũ inde moneant dicentes: Ne respicias retrorsum, neq; cõsistas in ullo agro circũuicino, in montẽ euade, ne forte cõprehendat te calamitas eadẽ quæ cæteros: tũ quis sit Lotus, quæ uxor eius uersa in salis statuam, eo q; retrorsum se reflexerit: quæ nam itẽ sint illę filiæ quæ patrem inebriauerunt, ut matres ex eo fierent: historiæ tantum quo minus lectorem offendat paucis patrocinabimur. Bonorum malorumq; naturam atq; indifferentium etiam Græci quæsiuerunt, inueneruntq; bona & mala in uoluntate tantum sita esse: quæ si non examinetur, alioquin omnia esse indifferentia. uoluntatem porrò quæ his ut debet utatur, laudandam esse: quæ cõtrà uituperandã. In hac indifferentiũ ratione dixerunt concubitũ cum filiabus esse indifferens, & si nõ admittendus sit in bene cõstitutas respublicas. Et ut exemplo docerent rem indifferentem esse cum filia congredi, proposuerunt uirum sapientem solum cum filia relictum superstitẽ extincto uniuerso humano generi: quęruntq; an ex officio tunc cõgressurus sit cum filia, ne rebus sic afflictis humanũ genus per hanc occasionem funditus pereat. Ergo apud Græcos hæc recte disseruntur, & approbantur à non contemnenda secta Stoicorum: puellę uero quæ de incendio mundi & si non exacte didicerant, uidentes flammis depopulatam urbem suam cum agris, & putantes patrẽ suum seq; ipsas relictos ad humani generis seminarium, si hac suspicione permotæ uoluerint pereunti mundo succurrere, deteriores habebuntur q; ille Stoicorum iudicio sapiens, qui putat officij sui cum filia congredi si rerum uniuersitatis incolumitas sit eius operæ præmiũ? Nec ignoro quosdã offensos hac Loti filiarũ uoluntate factum earũ putare impium, ideoq; ut ex incesto concubitu prognatas gentes execratas Moabitarum & Amonitarum: & re uera non inuenitur diuina scriptura factũ hoc uel probare manifeste uel improbare: attamen utcunq; se hoc habet, reducitur ad tropologiã, & habet quo excusetur nonnihil ex ipsius circũstantijs. Addit præterea odium erga Iacobum Esaui hominis aperte mali scripturæ testimonio: & Leuim Simeonemq; incusat ultores stupri communi suæ sorori oblati per regis Sicimorum filium, nec tamen causam facinoris eorum indicat. Fratres porrò uẽditores dicit filios Iacobi, & fratrem uenditum Iosephum, & patrem deceptum Iacobũ: quia nihil suspicatus de filijs uersicolorem Iosephi tunicã ostendentibus, sed credens eis, lugebat tanquã extinctum Iosephum seruientem in Ægypto. Vide aũt quomodo Celsus nostri odio magis quàm ueritatis studio permotus historias colligat: utq; eas tantum attingat quæ ad accusationem uidentur facere: ubi uero commendatur insignis Iosephi temperantia, nõ cedentis dominæ amantis uel minis uel precibus, ne uerbo quidem eius mentionẽ faciat. multo enim Bellerophonte præstantior hac parte Iosephus, qui in carcere includi maluit quàm castitatem amittere. Itaq; cum posset accusatrici respõdere & causam suã agere, magno animo siluit deo committens res suas. Posthæc religiosius iam, sed perobscure Celsus memorat insomnia pincernæ & præfecti panificum & Pharaonis, interpretationesq;, cuius occasione dimissus è custodia Iosephus secundum à rege thronũ inter Ægyptios obtinuit. Ea narratio quid mali habet, ut in accusationis partie ponatur ab isto qui scripto suo Veri sermonis titulum addidit, non dogmata tradenti, sed accusanti Christianos Iudæosq;? addit uẽditoribus suis fratribus propter famem in Ægyptum ad exportandũ frumentũ cum asinis profectis gratificatum nescio quid quod non explicat: renouatam inter fratres noticiam nescio cur memorans, aut quid absurdum in ea inueniens, quando ne Momus quidem merito posset hic quicquam carpere, quòd omnia uel absq; tropologia ad bonos mores pertineant. Mox narrat quomodo ille olim in seruitutem uenditus Ioseph iam liberatus cum exequiali pompa reducit patris funus ad sepulcrum, & putans hoc ad accusationem pertinere, ait: à quo, uidelicet Iosepho, clarum illud & diuinum Iudæorum genus in Ægypto propagatũ est, seorsum inquilinorum iure pasturis uacare iussum in locis uilibus: nec tamẽ rationem reddidit, cur Gesemitica Ægypti præfectura habenda sit inter alias uilior. Exitũ deinde populi huius ex Ægypto fugam nominauit, in totum silentio dissimulatis quæ in Exodi libro habentur de hoc Hebræorum exitu: quem librum etiam commentarijs illustrauimus, ostendimusq; nihil ibi esse accusatione dignũ uel in uerborum superficie, quę tamẽ nugator Celsus accusatiõi suę nescio cur admiscet, nihil ad nos coarguẽdos, id

id quod iste conatur, facientia. Deinde hoc tantum agens ut inuisos sibi Iudęos pariter & Christianos calumnijs exagitet, ait tam Iudæos quàm Christianos modestiores hæc ad allegoriam trahere, eocp propter pudorem refugere. Ad hanc calumniam responderi potest: Si pudore dignæ sunt propter speciem quam præ se ferunt fabulæ, siue ad tegendum occultiorem sensum conuictæ, siue quocunq; tandem modo, in nullas magis quàm Græcorum historias eum pudorem cadere: quas si legas inuenies inter deos filios qui parentes castrent, & parentes qui deuorent filios: ibi etiam mater dea pro filio pater hominumq; deumq; lapidem subijcit, pater concumbit cum filia, uxor marito inijcit uincula in societatem facinoris ascitis fratre ipsius mariti & filia. Et quid me opus est enumerare absurdas de dijs historias Græcorum pudendas primùm sed per allegoriam expositas, quãdo Chrysippus Solensis, qui plurimis scriptis porticum philosophorum ornasse creditur, interpretatur picturã in Samo, ubi Iuno depicta est morem gerens Iouis non nominandæ libidini: scribit enim in suis commentarijs grauis ille philosophus, quòd excipiens seminalem dei sermonem materia cõtinet in se, ad ornatum & ordinem rerum omnium. Nam materiam imagine Iunonis Samia pictura significat, deum uero Iouis. Quapropter nos his & similibus fabulis offensi, nullo modo ferimus deum maximum uocari Iouis nomine, nec solem Apollinis, nec lunam Dianę uocabulo: sed purã erga deum pietatem exercendo, & pulcherrima eius opificia laudando, nec nomine tenus res diuinas contaminamus, approbantes Platonis in Philebo doctrinam, nolentis Voluptatem in deorum album recipi. Religiosus sum, inquit Protarche circa deorum nomina. Nos igitur reuera sumus religiosi erga dei nomen, eiusq; præclara opificia, adeo ut neq; Tropologiarum prætextu admittamus ullas fabulas nocituras iuuentutis moribus. Quod si Celsus sincero animo scripturas nostras legisset, non negasset eas posse allegoriam admittere. Ex his enim prophetijs quæ historias continent, non tam ex rerum narratione licet utilitatem capere quàm ex figurarũ significatis, cum ita scriptæ sint & dispensatæ sapientissime, ut uel simplici uulgo fidelium conueniant, uel eximijs scrutari penitius uolentibus ac ualẽtibus. Quod si hodie qui Celso uidentur cæteris Iudæis & Christianis modestiores interpretaretur scripta illa per allegoriam, fortasse probabilior esset eius oratio: nunc quando ipsi dogmatum autores tropologias explicant, quid aliud cogitandum est, quàm in hoc ipsum esse sic scripta ut adhibeatur tropologia? Quo magis autem appareat meram esse calumniam quod Celsus ait scripturas nostras non admittere allegoriam, pauca è multis exempli causa proferam. apud Paulum Iesu apostolum sic legitur. In lege scriptum est: Non obturabis os boui trituranti. Num boues curæ sunt deo? an propter nos tantũ hæc dicit? propter nos enim scriptum est: Debet sub spe qui arat arare: & qui triturã facit, sub spe fructus participandi eam facere. Idem alibi sic inquit: Scriptum est enim. Propterea relinquet homo patrem & matrẽ & adhærebit uxori suę & fiet ex duobus caro una. Mysterium hoc magnũ est, ad Christum inquã & ecclesiã pertinens. Rursum alibi: Scimus quòd patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Mosem baptisati sunt in nube & in mari. Deinde interpretans historiam de manna, de que aqua quę scribitur è petra miraculosè profluxisse, sic loquitur: & omnes eundẽ spiritualem cibum ederunt, oẽs eundem spiritualẽ potum biberunt. bibebant enim è spirituali petra eos sequente, quæ petra erat ipse Christus. quin & Asaph indicãs problemata & parabolas esse historias Exodi & Numerorum, memoraturus eas in psalmis sic præfatur: Attendite popule mi legem meam, inclinate aurẽ uestram in uerba oris mei. Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio, quanta audiuimus & cognouimus ea, & patres nostri annunciauerunt nobis. Præterea si Mosis lex nihil habuisset latentioris sensus, nunquam propheta inter precandũ deo dixisset, Reuela oculos meos, & intelligã mirabilia tua de lege tua. Sed sciebat esse uelamen ignorantiæ in cordibus legentium & non intelligentium quæ dicuntur per tropologiam: id uelamẽ diuinitus tollitur ubi se quis per obedientiam deuouit deo creatori omnium, & multa exercitatione sensuum in dijudicando bona à malo contraxit sibi quẽdam habitum, ut inter preces continenter repetat, Reuela oculos meos, & intelligã mirabilia tua de lege tua. Quis porrò legens dracone degentẽ in Ægyptio fluuio, & pisces cubilia sua

1.Cor.9
Matth.19
Ephes.5
1.Cor.10
Psal.78
Psal.119

ponentes sub squamis eius, aut excrementis Pharaonis oppletos montes Ægyptios, non mouetur ad inquirendũ quis sit ille qui fœtidis suis excrementis Ægyptios montes oppleat, qui'ue sint montes Ægyptij, quæ itẽ Ægyptia flumina de quibus modo
Ezech. 29 dictus Pharao iactabundus loquitur: mea sunt flumina hæc, ego feci ea: similiꝗ ratione interpretandi quis sit ille draco fluuialis, qui'ue pisces sub squamis ipsius. Sed quid
Osee. 14 opus est me pluribus asserere quæ nulla egent probatione? de quibus dicitur, Quis sapiens & intelliget hæc? quis intelligens & cognoscet ea? prolixior aũt hic fui quo declararem non recte Celsum dixisse, ꝙ modestiores è Iudæis atꝗ Christianis conentur allegorice interpretari talia, quæ tamen allegoriã non possint recipere, sed sint merissimæ fabulæ. at Græcorũ fabulæ non stultissimę tantũ sunt, uerumetiã impijssimę. nam nostræ scripturæ accõmodant se etiam uulgo simplici, id quod non curauerunt facere græcanicorũ fabulamentorum fictores. quapropter nõ inhumane facit Plato dũ tales fabulas è sua republica eijcit, taliaꝗ poemata. Et uideor mihi audisse alicubi extare cõmentarios de legis allegorijs, quos si iste legisset non diceret, Itaꝗ allegoriæ quas uideri nolunt, multo turpiores sunt ꝙ ipsæ fabulę, atꝗ absurdiores etiam, mira stulticia coaptare inter se conantes quæ nullo modo cohærent. Hoc aũt de Philonis scriptis dicere uidetur, aut etiã antiquioribus, qualia sunt Aristobuli. Certis aũt coniecturis adducor ut putem Celsum non legisse illa uolumina: quandoquidem sæpissime sic scripturæ mentẽ assequuntur, ut non piguerit Græcos philosophos quędam inde decerpere, nec stylum tantũ excolere, sed in usum suum transferre placita quoꝗ & sentẽtias fabularum ut Celsus existimat. Equidẽ scio Numenium Pythagoreũ, plerisꝗ de rebus melius ꝙ Plato disserentẽ, & sectę suæ principẽ, multa suis cõmentarijs inserere depromptа è Mosis & prophetarũ libris, tractata per uerisimilẽ tropologiã, quemadmodũ in Epope sic inscripto, itemꝗ in libris de numeris & de loco, in tertio aũt de bono narrat etiã de Iesu quandã historiam non addito nomine, eius quoꝗ adducens tropologiam. utrum aũt rem attigerit, an non, huius tẽporis nõ est proferre sententiã. idem narrat de Mose & Ianne ac Iãbre. quod tamẽ nõ in nostrã gloriationẽ cõmemoramus, sed ꝓbamus hũc magis ꝙ Celsum Græcosꝗ alios, dignatũ discẽdi causa etiã scripturas nostras perquirere, & habentẽ eas nõ ꝓ stultis, sed figuratis. Post hęc è uarijs allegoriarũ autoribus adducens quædã non omnino impolita, quæ tamen simplicibus citius persuadere possint quàm prudentibus: Qualem, inquit, Papisci cuiusdam & Iasonis contentionem noui, non tam risu dignã quàm miseratione atꝗ odio. Verùm hæc confutare non est mei propositi, cũ sint cuiuis dilucida, præsertim si quis sustineat ipsa scripta euoluere. Illud malo, inquit, docere, deum nihil mortale fecisse: sed opera esse dei quotquot sunt immortalia, mortalia uero aliorũ. proinde anima opus est dei, corpus uero diuersam naturam habet, atꝗ hac parte homo nihil differt à uespertiliõe, aut uerme rana'ue. eadem est enim omnium horum materia, & eadem eorum corruptibilitas. Ego tamen cuperem quemcunꝗ post audita grandia Celsi uerba, dicentis scriptum illud cui titulus est, Iasonis & Papisci contentio de Christo, non risu sed odio dignum esse, accepto in manus opusculo aliquãtum operæ lectioni eius insumere, ut reipsa doctus nihil inesse ibi dignum odio damnet Celsi uaniloquentiam. Si enim incorrupto animo ad legẽdum accesserit, ne ridiculum quidẽ quicquam in eo inueniet in quo inducitur Christianus cum Iudæo disputans, & ex ipsis Iudæorum literis euincens, quæcunꝗ de Christo per prophetas prædicta sunt in Iesum competere, quamuis strenue satisꝗ Iudaice contradicat aduersarius. cæterum nescio quomodo res quas natura non patitur conuenire in animum hominis iste coniunxerit, libellum dicens miseratione dignum & odio, cum constet cuius misertum sit eum non posse interim haberi odio, nec contra qui odio habeatur eum tãtisper miseratione dignari. Celsus porro ideo negat sibi propositum ista redarguere, quòd uel citra confutationem manifestum sit ea digna esse tũ miseratione tum odio. Nos autem oramus omnes quotquot in hanc nostram contra illum apologiam inciderint, ne grauetur nostrorum hominum scriptis attendere, & quantum fieri potest mentem eorum ex ipsis scriptis colligere, simulꝗ conscientiam atque propositum, inueniet enim homines feruidè contendentes de his quæ persuasa habent: & in his nonnullos satis declarantes quòd comperta prodant & memoratu dignis-

dignissima in utilitatem omnium ad quorum aures peruentura sint. Aut perfricet aliquis frontem et neget omnis sapientię fontẽ esse ac principium deo credere, cunctasq; suas actiones ad eum scopum referre ut deo placeant, ita ut ne in mentem quidem aut cogitationẽ admittatur quod illi displiceat quandoquidem non uerborum tantum & operum sed cogitationum etiam reddenda est ratio ad tribunal summi iudicis. Nam quis alius modus est qui facilius hominem ad recte uiuendum conuertat quàm fides certaq; persuasio nihil à nobis uel dici, uel geri uel cogitari deniq;, quin oculis dei pateat? Conferat qui uult cum hac aliam uiam conuertentem ad meliora non unũ aut alterum quempiam, sed q; fieri potest plurimos, ut ex collatione ambarum magis eluceat utrius earum uis sit efficacior. Quoniam autẽ in modo recitatis Celsi uerbis insunt quædam ex Timæo transscripta, q deus nihil mortale fecit, sed tantũ immortalia: mortalia uero aliorum sunt opera: & quòd animæ quidem opus dei sunt, corporum uero alia natura, nec differt corpus humanum à uespertilionis aut uermis aut ranæ corpore, cum eadem sit natura horũ corruptibilis, age etiam de his paulisper differamus, redarguamusq; hunc siue dissimulatorem Epicureæ sectæ, siue ut aliquis dicere posset mutatum in melius, siue ut fieri potest Epicureo cognominem. Cum enim asserat talia, & contradicat non solum nobis, uerum etiam non ignobili philosophorum sectæ à Zenone Citiensi descendentium, debebat argumentis astruere animalium corpora non esse dei opera, quodq; tam præclarum opificium à prima illa mente non sit profectum. debebat etiam de tam multis quæ ab incomprehensibili natura dispensantur uariarum stirpium generibus factis in non contemnendos usus hominum, animalibusq; quomodocunq; uitæ ministrantibus, non solum pronunciare sed docere etiam, non esse à perfectissima quadam mente inditas eas qualitates materiæ, unde producta sunt omnia. quodsi omnino ad deos referebat omnium corporum opificium, ac si solius animæ summus deus esset opifex: an non consequens erat ut cum distributa essent non sine certa quapiam discriminis ratione in tam multos deos tot opificia, ita ut alij humana fabricarent corpora, alij pecuina (uerbi gratia) iuxta suas species, ferina rursus alij: cumq; uideret in numero deorum opifices draconum, aspidum, basiliscorumq;, alios item speciatim stirpium herbarumq;, redderet causam partitionis huiusmodi? fortassis enim si animum applicuisset ad exactam singulorum examinationem, aut inuenisset unum deum omnium rerum opificem ad aliquid & certam aliquam ob causam fecisse singula: aut si non inuenisset, utiq; dispexisset quæ ratio reddenda sit cur natura corruptibilis sit per se indifferens: uidissetq; nihil absurdi esse, quòd mundus ex tam diuersis rebus constans unum habeat opificem, prout uniuersitati conuenit facientem specierum differentias. postremo debebat omnino tacere de tali dogmate, cuius probatio cum expectaretur, ipse nullam afferre poterat. atqui si induxisset in mentem audire scripturas Mosis ac prophetarum, substitisset hærens curnam illa uerba, fecit deus, de cœlo terraq; dicantur & firmamento ut uocant, tũ de luminaribus & stellis, ac mox de cetis magnis omniq; anima animalium reptilium quæ produxerunt aquæ in suo quodq; genere, & omni uolucre pennata generatim: præntereaq; de feris terræ iuxta genera, & pecoribus iuxta genera & omnibus reptilibus terræ iuxta genera, ac postremo de homine: cæterum absq; illis uerbis, Fecit deus, scriptura contenta sit dixisse, de luce quidem facta est lux, de collectione uero aquarum omnium quæ sub cœlo sunt, factum est sic: similiter de germinantibus è terra, quando primum producta est herba uirens cum suo semine iuxta genus & similitudinem, arborq; frugifera ferens fructum cum suo semine iuxta genera super terram: quæsissetq; quomodo à deo iussæ sint singulæ mundi partes ut fierent, nec tam temere incusasset quasi fatuas nihilq; reconditiorum sensuum continentes scripturas, siue Mosis, siue spiritus sancti (ut nos malumus credere) quo intra pectoris sui domicilium recepto propheta oracula illa edidit: is enim uerius norat, Quæ sunt, quæ fuerant, quæ mox uentura sequuntur, quàm uates illi quos hæc nouisse poetæ ferunt. Ad hæc quoniam Celsus ait animam esse opus dei, aliam autem naturam esse corporis, nihilq; interesse inter corpus uespertilionis aut uermis aut ranæ & hominis, cum eadem sit materia similisq; corruptibilitas, Responden dũ & ad hunc eius sermonem: Si propterea quia materia corporis uespertilionis uer Gen. 1

mis'ue, ranis'ue, eadem est quæ humani corporis, nihil differt inter omnia hæc corpora, dubio procul nullam differentiam fore inter hæc ipsa corpora & solis, lunæ, cœli, stellarumq́, denique cuiuscunq́ dei ex ijs quos Græci uocant sensibiles. eadem enim materia substantia est omnium corporum, qualitates eorum assumens, quarum suapte natura sicut & formarum expers est: quas haud scio quis ei addat, si non fallitur Celsus negans esse opus dei quicquid est corruptibile: nam iuxta ratiocinationem istius necessario consequitur, quicquid ex eadem constat materia prorsus ex æquo esse corruptibile: nisi forte Celsus urgentem refugiens à Platone resiliet è quadam cratera fingente animam, & confugiet ad Aristotelem ac peripateticos, qui ætherem negant esse materiam, dicentes eum esse quintam quandam naturam extra elementa illa quatuor, fortiter tam Platonicis quàm Stoicis reclamantibus. quin & nos utcunque à Celso
Psal. 102 contempti aduersabimur ei, moti autoritate prophetæ dicentis: Cœli peribunt, tu autem permanes: & omnes tanquam uestimentum ueterascent, & sicut amiculum reuolues eos & mutabuntur, tu autem idem ipse es, sed iam satis sit dictum contra Celsum non negantem animam esse opus dei, ita tamen ut alia sit natura corporis iuxta cuius rationes sequebatur nihil differre uespertilionum, uermium, ranarumq́ corpora etiam ab æthereis corporibus. Vide igitur num relictis ijs qui pro qualitatum differentijs docent differre & corpora, audiendus sit iste cum suis dogmatibus in Christianos inuehens. Scimus certe esse corpora cœlestia & corpora terrestria, quodq́ alia sit gloria cœlestium corporum, alia terrestrium, imò ne cœlestium quidem omnium eadem: nam alia gloria solis est, alia stellarum, & inter ipsas stellas maiorem hæc quàm illa habet gloriam. quapropter credentes resurrectionem mortuorum, dicimus mutari qualitates corporum: quia seminata in corruptione surgunt in incorruptione, & seminata in ignominia surgunt in gloria, & seminata in infirmitate surgunt in potentia, & seminata corpora animalia surgunt spiritualia. Quòd uero subiecta materia recipiat qualitates quascunque uult opifex, omnes credimus quotquot fatemur prouidentiam, quòd is materiæ qualitates arbitratu suo nunc has nũc illas uel det uel adimat eas plerunq́ mutans in melius. Quoniam autem certę sunt uiæ mutationum corporum ex quo mundus est, & quousq́ erit, nescio an noua aliqua & ab his diuersa successura sit post mundi corruptionem, aut ut nostræ scripturæ uocare solent consummationem: cum non miremur etiam nunc ex homine mortuo serpentem fieri, è dorsi medulla ut quidã aiunt, & ex boue apem, ex equo uespam, ex asino Scarabeum, deniq́ uermes è plerisque animalibus: id quod Celsus argumentum putat, nihil horum esse opus dei, sed qualitates in cognito quodam ordine alias ex alijs fieri, nec aliud in earum alteratione dei sapientiam agere. Ad hæc cum Celsus dicat, Anima quidem opus est dei, corporis autem alia natura est: non solum non astruens suum dictum elapsum temere, sed ne distinguens quidem, utrum omnem animam opus dei dicat, an rationalem tantum: respondemus, si omnis anima est opus dei, dubio procul etiam brutorum uel uilissimorum, ut omnis corporis natura sit alia quàm animæ, certe procedente sermone, ubi etiam deo cariora quàm nos bruta esse ait, etiam diuinitatis puriorem intellectũ quàm nos habeamus eis tribuit, unde consequitur non minus brutorum quàm nostras animas opus esse dei. Quod si sola rationalis anima est opus dei, primùm non diserte hoc expressisti. deinde quia parum definite dixisti, non omnem sed solam rationalem animam esse opus dei, sequitur ut nec omnium corporum alia quàm animarum natura sit. quod si non omnium alia, sed uniuscuiusq́ animantis corpus pro animæ suæ ratione cõueniens est, ergo cuius animalis anima est opus dei, eius corpus differt à corpore in quo habitat anima quæ non est opus dei: atq́ ita falsum erit nihil interesse inter corpus hominis & corpus uespertilionis aut ranæ aut uermis. absurdum enim est saxa saxis & ædificia ædificijs haberi puriora impuriora'ue, quòd aut in honorem dei sint extructa aut ad uilium ac impurorum corporum receptaculum: corpora uero non differre siue brutis inhabitentur siue rationalibus, atque etiam humana corpora nihil inter se differre siue bonorum sint siue pessimorum. certe quidam tanto hæc separarunt discrimine, ut ausi sint consecrare hominum excellentium corpora, tanquam probæ animæ domicilia, malorum contrà ignominiose proiecerint, non recte quidem, attamen

men à recta existimatione occasionem nacti: nisi forte uir sapiens post obitum Anyti & Socratis, pari honore curabit funerandum corpus Socratis & Anyti, & ambobus simile decernet sepulcrum ac monumentum, quia Celsus nullum corpus opus dei censeat, putetque nihil interesse inter corpus hominis & serpentis enati ex eo, sicut nec inter bouis & apium prognatarum ex eo, idemque sentiat de equo & asino, proscatentibusque ex alterius cadauere uespis, ex alterius Scarabeis. quapropter necesse fuit ut retractaremus illud eius dictum, Anima quidem opus est dei, sed corporis alia natura est. Post hæc ait communem esse naturam omnium prædictorum corporum, ut quæ cum una & eadem sit, mutationum uicibus abeat ac redeat. Respondeo manifestum esse ex iam dictis, non solum prædictorum corporum communem esse naturam, uerum etiam cœlestium. quod quidē si ita est, satis apparet quod iuxta istius opinionem nescio tamē an etiā iuxta rei ueritatē, una et eadē cum sit, mutationū uicibus abit ac redit: id quod confessum est apud eos qui mundum faciunt corruptibilem. quin & qui diuersum sentiunt de mundo, & quintum corpus asserunt, conabuntur tueri eādem sententiam de istis mutabilium corporum omnium uicissitudinibus. hoc autem pacto fit ut quod perijt maneat, sed mutatum. subsistit enim materia, & qualitate pereunte ipsa permanet, iuxta opinionem eorum qui eam factam negant. quod si quis rationibus euincat diuersum, creatam esse in usum aliquem, liquebit iam ei non fore naturam permanendi acsi increata ponatur. uerùm hæc tractatio non est præsentis temporis, ut inter refellendum Celsi criminationes de natura disputemus. Ait etiam nihil esse immortale, quod prognatum sit è materia. ad quod respondebitur: Si è materia nihil immortale prouenit, aut immortalis est mundus, & proinde non factus è materia, alioquin immortalis non esset. qui si est immortalis, ut placet solam animam dei opus esse affirmantibus, & ex creatore quodam enatam, ostēdat Celsus non ex materia qualitate carente eum factum, incolumi sua sententia, quòd immortale nihil è materia proueniat. aut quia è materia prognatus est mundus, non est immortalis sed mortalis. ergo etiam corruptioni obnoxius aut non. nam si corrumpitur, ut dei opus corrumpitur, pereunte uero mundo, dei opus anima quid faciet? dicat Celsus. quod si torquens intellectum dicet hoc ipso immortalem esse mundum quod cum sit corruptibilis non corrūpatur tamen, acsi capax quidem mortis sit, non tamen moriatur, apparet quod iuxta eius sententiam erit aliquid mortale simul & immortale, cum utriusque sit capax, & erit mortale non moriens, & cum non sit natura immortale, eo quòd nō moriatur immortale dicetur. Quo igitur significato dictum uolet, è materia nihil immortale produci? uides ut si examinentur eius sententiæ nihil in eis inueniatur solidum cui contradici non ualeat? His dictis infert, satis esse de hoc hactenus, & siquis plura audire cupiat, quærenda in sequentibus. Videamus igitur nos ipsius opinione insensati, quid sequetur si paulisper potuerimus audire diligentius quęstionem uariam & non contemnendam de natura malorum, quam egregie pauculis uerbis, quo discamus facilius, explicat in hunc modum: Mala in rebus nec antea, nec nunc, nec in posterum plura pauciora ue possunt esse. una enim & eadem est natura rerum omnium, & malorum generatio semper eadem. Hæc quoque uidentur è Theæteto translata uerbis alijs, ubi Plato inducit Socratem loquentem sic: Sed neque ut ex hominibus mala tollantur potest fieri, neque ut apud deos hæreant, & quæ deinceps sequuntur. Quamuis mihi uidetur ne Platonem quidem satis audisse iste qui ueritatem uno libello complectitur, cui contra nos scripto Veri sermonis titulū indidit. Nam illa uerba in Timæo, Quoties dij terram aqua purgant indicant terram aqua purgatam minus malorum habere quàm antea prius quàm purgaretur. Idque iuxta Platonis sententiam dicimus, mala interdum minui, quandoquidem in totum tolli non possunt ex hominibus, sicut prius in Theæteto docentem audiuimus. Cæterum nescio qui fiat ut cum prouidentiæ fauere uideatur duntaxat in hoc uolumine, nunc dicat nec plura nec pauciora mala fieri, sed semper ceu stato esse numero, tollens interim dogma pulcherrimum, non circumscribi maliciam, & mala suapte natura esse innumera. Itaque si nec plura nec pauciora mala fuerunt, sunt, erunt'ue, consequens uidetur ut quemadmodum iuxta opinionem eorum qui mundum aiunt nunquam periturum, elementorum æquilibrium tuetur prouiden

tia, non sinens ullum eorum præualere, ne mundus in periculum incolumitatis ueniat: ita malis quoque sua quædam præsit prouidentia, quæ parilitatem ea seruare iubeat, absque auctibus ac defectibus. Est & aliud argumentum quo Celsi opinio de malis refellitur, sumptum è philosophorum de bonis malisq; disputatione, ex historijs docentium quòd primùm extra urbes & personatæ meretrices prosternebant se libidini prætereuntium: deinde unà cum pudore deposuerunt personas, foris tamen manserunt arcentibus legibus: postremo disciplina indies deprauatiore intra urbes penetrare ausæ sunt. Hæc Chrysippus in libro introductorio de bonis & malis: unde licet colligere mala pro tempore augeri & minui: siquidem erant aliquando qui uocabantur amphiboli prostantes ad perferendum stuprum uel inferendum, & seruientes libidini ad se intrantium, eiecti demum ab ædilibus. innumera præterea maliciæ profusissimæ exempla subrepserunt in uitam hominum, de quibus uere dici potest quòd non fuerint antea. certe antiquæ historiæ quamuis innumera peccata incusent, infandas tamen oris libidines nesciunt. Annon igitur per hæc & similia ridiculus Celsus ostenditur, putans mala nunquam augeri uel minui? Nam sic licet una eademq; rerum natura, non tamen semper idem malorum prouentus est. Quemadmodum enim cum una eademq; sit natura hominis cuiuspiam, non tamen semper eodem modo uel agit uel intelligit, sed qui modo uix rationis compos erat, iam cum ratione assumpsit, & maliciam, eamq; nunc contractiorem nunc effusiorem, item in uirente nunc promouet nunc deficit, interdum excellenter in eius contemplatione maiore minoreúe studio proficiat: ita licet de uniuersa rerũ natura pronunciare, quòd tametsi una eadẽq; sit in genere, non tamen semper et ubiq; contingunt similia. nam nec fertilitates semper sunt, nec sterilitates, nec pluuiæ nec siccitates: ita nec bonarum animarũ semper bonus prouentus aut semper malus, malis quoq; nunc latius nũc arctius regnãtibus. Estq; necessaria ueritatis uestigatoribus hæc persuasio de malis non semper in eodẽ statu manentibus, propter curantem res terrenas prouidentiam, easq; repurgantem nunc incendijs nũc diluuijs, & fortasse non solum has, sed & totum mundum, ubi intantum inualescit malicia, ut purgatione opus habeat. Post hæc pergit Celsus: Naturam malorum cognoscere difficile est non philosophantibus, & satis est uulgum doceri, mala non esse à deo, sed materiam uersari circa mala esseq; similes inter se rerum mortalium circuitus à principio usq; finem, statasq; reuolutiones. proinde necesse ut eadem semper fuerint, sint, futuraq; sint. Hic Celsus ait malorum ortum non facile nosci à non philosophantibus, quasi philosophiæ studiosus facile ortum eorum cognoscat, expers uero philosophiæ non facile quidem possit contemplari malorum originẽ, possit tamen, licet ægre magnoq; negotio. Nos uero respõdentes addimus, ortum malorum ne à philosophantibus quidem cognosci facile, nisi diuino fauore aspirante mala elucescant, fiatq; manifestum unde subsistant, & intelligatur quomodo tollenda sint. Cum igitur inter cætera mala sit non nosse deum, & quod pessimum est, nescire pietatem modumq; colẽdi numen cæleste, constat uel Celso teste philosophiæ studiosos hæc nesciuisse, ut liquet è sectis eorum discrepantibus: nostra autem opinione nemo eorum qui nesciũt malum esse putare pietatem in uulgaribus istis ciuitatum legibus consistere, poterit originem malorum intelligere. nemo præterea qui nescit de diabolo quem uocant eiusq; angelis, quisnam his diabolus fuerit antea, & quomodo factus sit diabolus, tum qua de causa cum eo desciuerint qui uocantur eius angeli, poterit cognoscere malorum originẽ. oportet etiam tractare diligenter de dæmonibus eũ qui peruenturus est ad huius originis cognitionem, scireq; quòd non sint opus dei quatenus sunt dæmones, sed quatenus sunt rationales, & unde prolapsi sint eò ut tales fierent, & rationalis eorum natura censeretur in dæmonum ordine. Itaq; siquis alius locus est in rebus humanis scrutatu difficilis naturæ nostræ inter hos merito numerari potest malorũ origo. Deinde quasi haberet aliud secretius de hac origine, quo misso mallet loqui apta uulgari multitudini, ait sufficere apud uulgum de malorum ortu prædicari quòd non sint ex deo, sed hæreãt materiæ uersenturq; circa mortalia. Est quidem uerum mala non esse ex deo, nam
Thren. 2 & noster Hieremias manifeste docet, quòd ex ore domini non egredientur mala cum bonis: cæterum materiam quæ uersetur circa mortalia causam esse malorum falsum est

est nostra opinione. nam sua cuiq; ratio causa est existentis in ipso malicię, quę quidem malum est, malæ quoq; actiones quæ ex ea proueniunt. nec aliud quicquam est malũ iuxta nostrum examen exquisitissimum. Sed hanc disputationem scio habere opus cõfirmationibus plurimis, & gratia diuina quæ illustret mentem dignam cognitione rerum talium. Nescio autem cur expedire uisum sit Celso contra nos scribenti mentionẽ facere dogmatis quod opus habet probatione saltem uerisimili, quòd à principio finẽ usq; similes inter se fiant rerum mortalium circuitus, sitq; necesse statis reuolutionibus eadem omnia quæ iam facta sint fieri denuo, foreq; in posterum. quo fit ut necesse sit semper Socratem philosophari & accusari propter noua dæmonia iuuentutisq; deprauationem: Anytum uero & Melitum semper eum accusare, & senatum areopagitarũ semper eum damnare ad cicutam sorbendam. eadem ratione necesse erit semper reuolutis uicibus Phalarim exercere tyrannidem, Pheræumq; Alexandrum eius crudelitatis æmulum: semper mugire damnatos in taurum Phalaridis: quod si cõcedatur, nescio quomodo nostra uoluntas seruabitur, aut quis locus relinquetur meritis laudibus uel uituperijs? Et necesse erit, si uerum dicit Celsus certis uicibus recurrẽtium temporum eadem omnia fuisse, fieri, futura iterum denuo, ut Mose, redeuntibus uicibus sæpius Ægyptum unà cum Iudæorum populo exeat: Iesus quoq; rursum in uitam hominum adueniat facturus omnia eadem quæ antea fecerat nõ semel sed multoties quotiescunque tempus aduentus reuolutum fuerit. Christiana etiam religio habebit suas exortus & obitus uicissitudines statis temporibus, rursumq; Celsus scribet suum librum iã ante à se scriptum milies. Et Celsus quidem mortalium tantum rerum circuitus & statas reuolutiones asserit, ut necessario fuerint, fiant, futuraq; sint eadem omnia: at Stoicorũ plerīq; inuehunt eosdem circuitus etiam in res immortalium & deorum quos ipsi existimant. nam post uniuersale incendium infinities factum futurumq; eodem ordine à principio finem usq; recurrunt eadem omnia facta iam iterumq; futura. Stoici tamen ut medeãtur absurditati, nescio quomodo per omnia similes prioribus redire aiunt cũ temporũ circulis, ut non Socrates nascatur denuo, sed per omnia Socrati similis, ducturus per omnia similẽ priori Xanthippẽ, accusandus à per omnia similibus Anyto Melitoq;. Id uero non intelligo quomodo cũ mundus semper idẽ sit, & non alius per omnia priori similis, quæ in eo continentur non eadẽ sint sed per omnia indiscretæ similitudinis. Verùm de his contra Celsum atq; Stoicos prolixius disserere nec huius propositi est, nec præsentis tẽporis. Post hæc dicit, hæc quæ uidemus nõ homini data esse, sed singula ad uniuersitatis conseruationem tam perire q̃ fieri alia post alia iã dictis uicibus. quã opinionem iã ante subuersam diutius impugnare superuacaneũ fuerit: sicut & ad illud responsum est quod ait tã bona q̃; mala nec plura nec pauciora fieri. Dictũ est & hoc, non opus esse deo ut aliquid à se factum corrigat, aut more hominis opificis siquid minus artificiose factum sit emendantis, mundum per exustiones diluuiaq; instauret in melius, sed ad reprimendam latè se fundentẽ maliciam id facere, eamq; fortassis in totũ sublaturum è medio, ubi rerum uniuersitati fuerit commodum. An uero post extinctam maliciam probabile sit eam reuersuram esse denuo, id propriam disputationem requirit. Vult igitur deus nouis semper correctionibus instaurare collapsa. quamuis enim ordinarit omnia pulcherrime dum mundum conderet, nihilominus medicina quadam opus habuit aduersus maliciæ morbos quibus totus mundus infectus est: & nihil negligit deus neque negliget, sed per singula tempora facit quod eum decet facere in mundo uersatili & mutabili. Et quemadmodum agricola pro uarietate anni temporum uaria rustica opera facit in agro & his quæ ager fert: ita deus uelut quosdam annos ut ita dicam dispensat secula, per eorum singula faciens quicquid uniuersitatis huius decorum postulat, quod ipse solus absoluit ita ut uerissimè apertissiméque intelligit. In hac malorum consideratione inter cætera sic Celsus loquitur: etiamsi tibi uideatur malum aliquid, nondum liquet an malum sit. nescis enim quid tibi, uel alteri, uel toti mundo conferat. id dictum quamuis impietatem non præseferat, suspicatur tamen malorum naturam non omnino esse miseram, quia fieri possit ut in uniuersum sit utile, quod malum sit singulis, ueruntamen nequis dictum Gen. 1

hoc non recte intelligens occasionem inueniat offendiculi, cogitans etiam suam malitiam conferre aliquid commodi uniuersitati, aut certe conferre posse: dico quod salua singulorum nostrum uoluntate, etiamsi nequam hominum malicia deus abutatur ad rerum huius mundi ordinem, ita ut mundanæ reipublicæ conferant aliquid, nihilominus quicunque talis est uituperandus est, & ut improbatus in suum ordinem redigitur ad aliquem usum, deprecandum quidem cuiuis, conferentē tamen in summa quidpiam. Sicut in ciuitatibus ostendi potest ille uel ille ob malefacta dānatus ad opus publicum, utilis quidem reipublicæ, sed in functione quam nemo non abominetur qui
2.Tim.2 uel mediocriter sapiat. quin & apostolus Iesu Paulus nos docens, prodesse quidē in uniuersum aliquid etiam nequissimos, suo loco tamen inter abominabiles: sed optimū quemq; eundem in uniuersum esse utilissimum, ob id cōstitutum loco præclarissimo: In magna inquit domo non tantum sunt uasa aurea uel argentea, sed & lignea testaceaq;, in honorem alia, in ignominiam alia. Si quis igitur expurgauerit seipsum, uas erit in honorem sanctificatum, utile domino suo, ad omne opus bonum paratum. Atque ita satis responsum puto ad illud dictum: etiamsi tibi uideatur malum aliquid, nōdum liquet an malum sit, nescis enim quid tibi, uel alteri, uel toti mundo conferat: ne forte quis occasionem peccandi, ex huius loci disquisitione arripiat, quasi peccando possit uniuersitati rerum conferre quidpiam. Post hæc quoniam Celsus non intelligēs taxat scripturæ uerba humanos affectus deo tribuentis ut uidetur, quoties facit iracundem minaciterq; inuehentem in impios: dicendum est quod sicut nos cum pueris paruulis agentes accommodamus uerba ad eorum sensum quantū possumus, & pueros pueriliter educamus erudimusq; ut putamus eis conueniens: Ita uidetur diuina sapientia contexuisse scripturas ad auditorum modulum, id sibi decorum existimans quod illis
Deut.23 sit utile. De quo more dei alloquentis homines hæc leguntur in Deuteronomio: Accommodauit se tuis moribus dominus deus tuus, haud secus quàm homo pater accōmodat se suo filio. Nimirum more hominum scriptura loquitur ad utilitatem hominū, non enim erat in rem plebeiæ multitudinis, si dei persona induceret loquens pro maiestate sua. Attamen cui studium est diuinas scripturas perspicere, inueniet ibi spiritualia dici spiritualibus ut uocantur, conferens inter se mentem eorum quæ dicuntur uel infirmioribus uel exercitatioribus, sæpenumero sic contemperata ut in eodem cōtextu inueniantur utraque. Ergo cum iram dei nominamus, non affectum eius dicimus, sed quiddam seueriore disciplina castigans homines tot tantisq; peccatis obnoxios. Nam quòd erudiat homines ira (ut uocamus) furorq; dei, & hoc uelle has uoces, manifestū
Psal.6 est ex illo psalmographi, Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua erudias
Hier.10 me. Sic Hieremias: Erudias nos domine, sed non in iudicio nec in furore, ne nos ad par
2.Reg.24 uum numerum redigas. Iam si quis legat in secundo Regnorum libro iram dei suadentē Dauidi ut cēseat populū, & in primo Paralipomenon diabolū, eosq; textus inter se conferens examinet, uidebit quo significato ira ponatur, cuius filios omnes homines fuisse Paulus ait dicens: Fuimus naturaliter iræ filij, sicut & cæteri. Quòd autem non affectus dei sit ira, sed unusquisque sibi eam peccatis suis contrahat, docebit Pau-
Rom.2 lus illis uerbis: An diuitias bonitatis illius ac tolerantiæ lenitatisque contemnis, ignorans quod bonitas dei ad pœnitentiam te inuitat? sed iuxta duriciam tuam, & cor pœnitere nescium, colligis tibijpsi iram in die iræ, quo apparebit iustum dei iudicium. Quomodo igitur potest quisque thesaurizare sibijpsi iram in die iræ, si iram affectum intelligas? aut quomodo iræ affectus erudire potest? Ad hæc scriptura docens nos nullo modo irasci, et in trigesimosexto psal. dicēs, Desine ab ira & relinque furorē:
Col.3 & apud Paulū, Deponite & uos hæc omnia, irā, furorē, odiū, maledicētiā, turpiloquiū: affectum à quo nos immunes uult, nunquā deo tribueret. Apparet autē iram dei figurate dici, uel inde q; in eisdē scripturis etiā somnus eius legit̄, ex quo uelut excitans eū
Eph.5 propheta dicit. Exurge, cur dormis domine? Rursum alibi dicit: Surrexit tanq; à som-
Psal.78 no dominus, tanq; robustus à crapula. q; si somnus aliud hic q; in quotidiano usu significat, quid uetat irā quoq; figurate intelligi? Sed & minæ denunciatiōes sunt calamitatis uenturæ peccatoribus, haud secus q; si quis minas uocet medici uerba laborātē præ
monentis

monentis, secabo te, & cauteria tibi adhibebo ni præscriptis meis pareas: nisiq; hac diæta utaris, & hoc modo te geras. Itaque non humanas affectiones affingimus deo, nec impias opiniones de illo concipimus, nec huiusmodi narrationibus quenquam fallimus, quandoquidem ex ipsius scripturæ locis inter se collatis uerum sensum elicimus. Nec aliud propositum est nostris doctoribus quàm ut rudem simplicitatem auditoribus eximant, & prudentiam quantum possunt inserant. Deinde ut non intelligens quæ de ira dei scripta sunt, Annon, inquit, ridiculum est, cum homo iratus Iudæis omnes puberes interfecerit incensis etiam urbibus, adeò profligati erant, deum illum summum iratum ut aiunt furoreq; percitum & minabundum mittere passurum tales pœnas suum filium? Certe quod post perpetratũ in Iesum tam audax facinus Iudæorum urbs flammis deleta est cæsis puberibus, non ex alia ira id eis accidit quàm ea quam sibi diu cumulauerunt. tandem semel in eos effusam ultore deo iusto iudice, uocatã iram iuxta idioma linguæ ipsorũ patriæ. porrò filius dei uolẽs ac sciens passus est quicquid passus est pro salute hominũ, sicut superius ꝓ uirib. ostẽdimus. Post hæc sic inquit: Verùm ne de solis Iudæis agam, nõ enim hoc propositũ est: sed de tota rerum natura loquar ut sum pollicitus, planius declarabo quæ iam dicta sunt. Quis hæc legens modestus & infirmitatis humanæ conscius non miretur promissorem iactanter pollicentem redditurum se rationem pro uniuersa rerum natura, eadem arrogantia qua prius ausus est scripto suo titulum tam magnificum præfigere. Sed uideamus quid nam sit hoc quod pro tota rerum natura dicturum se promittit, & quæ sit illa declaratio. Prolixe nos incusat quia propter hominem cuncta deum fecisse aimus: conaturq; ex animalium historia & solertia quam præ se ferunt, ostendere nihilo magis propter homines quàm propter bruta facta esse omnia: uideturq; mihi perinde loqui, atque hi qui odio inimicorum uituperant etiam quæ in amicis ipsorum sunt laudatissima. nam sicut hos excæcat odium ne uideant interim accusari à se homines amicissimos dum putant se inimicis male loqui: eodem modo Celsus confusus rationem non uidit se ob trectare Stoicis, recte præponentibus hominem & in totum rationalem naturam brutis omnibus, quandoquidem propter hanc aiunt à prouidẽtia facta omnia. quapropter rationalia ut potiora filiorũ locum obtinent, bruta uero & inanima possessionis cõparatę in filiorum gratiam. Mihi sanè uidetur quemadmodum in urbibus ædiles curã habent fori uenaliumq; rerum, fruuntur tamen ea copia canes quoq; & alia bruta: sic à prouidentia præcipue curari animal rationale, bruta uero consequenter etiam ipsa frui paratis in usum hominum. Et sicut peccat quicunq; dicit ædiles non magis gerere curam hominum quàm canum, quia & canes cum hominibus fruuntur copia uenaliũ: sic Celsus & qui eadem sentiunt, magis sunt in deum rationali creaturæ prouidentẽ impij, dicendo eum homines non magis quàm stirpes, arbores herbasq; & sentes alere. Nam opinatur, primùm opera dei non esse tonitrua, fulgura, pluuias, iã apertius Epicurizans: deinde ut demus. inquit, esse opera dei, non magis nobis hominibus fiunt ad alimoniam quàm stirpibus, arboribus, herbis, sentibus. Verus Epicureus fortuito putat hæc non iuxta prouidentiam contingere. nam si non magis nobis, quàm stirpibus, arboribus, herbis, spinis, hæc prosunt, manifestum est ea non uenrie à prouidentia: aut si ab hac ueniunt, non magis nobis, quàm stirpibus, arboribus, herbis, spinis, prouidet. Vtrumque autem credere est impium: & stulticia est huiusmodi rationibus conari nos impietatis reos peragere. Satis enim liquet ex iam dictis quis sit impius. Quod si inquit, dicas hæc nasci hominibus, uidelicet stirpes, arbores, herbas, sentes, quî magis hæc nascuntur hominibus quàm brutis uel feris quoque immanissimis? Ergo perfricta fronte dicat Celsus tam uarias è terra nascentium rerum species non operante prouidentia progigni, sed atomorum concursu fortuito: & hoc quoque fortuitũ quòd tam uarię stirpiũ arborũ, herbarũq; facies generatim inter se sunt similes, nec esse in his quicquam artificij, nec initium habere à mente admirationem omnem supergressa. At nos Christiani qui hæc ad unum deum autorem referimus, eiq; gratias agimus ut conditori omnium, qui nobis tale domiciliũ adornauit, & propter nos seruiẽtib. nobis animalibus; qui oriri facit fœnũ pecorib. & olera uirẽtia seruitura hominib.
educitq;

educitq́ panem è terra:& uinum exhilaraturum cor hominis facitq́ faciem eius oleo nitidam,& pane confirmat cor eius, quod si feris quoque immanissimis cibos parauit, non mirum est, quando etiam hæc philosophi quidam aiunt facta ad exercendum rationale animal:& unus è nostris sapientibus alicubi sic loquitur: Ne dixeris, ad quid hoc? quandoquidem requirentur omnia suo tempore. Deinde Celsus uolens prouidentiam non magis nobis fecisse quæ terra fert quàm feris immanissimis, ait: Nos certe magnis laboribus ęgre uictum quærimus, illis cuncta nulla semente & nullo nascũtur aratu: non uidens quòd deus, uolens undecunque materiam intellectus exercendi præbere homini, ne sterilis maneret rudisq́ artium, inopiam ei comitem addidit, ut cogeretur eas inuenire alias ad uictum alias ad amictum parãdum necessarias, cum enim non essent uacaturi uestigandis rebus diuinis, satius erat egenos esse ut inueniendis artibus ingenium excolerent, quàm per affluentiam rerum mentem incultam negligere. Ex hac rerum uitæ utilium indigentia nata est agricultura, ex hac uinitoria, ex hac olitoria, ex hac fabrorum ars tam materiariorum quàm ferrariorum ærariorumq́ ad facienda instrumenta illarum quæ alimentis quærendis inseruiunt. Tegmentorum item inopia tum lanificas artes dedit textoriam & fullonicam, tum cæmentariam, & altius ascendente cogitatione architectonicam. eadem utensilium penuria fecit ut alienarum regionum prouentus transportarentur nauticę gubernatoriæq́ ope ad eos qui his careant: ut hac parte non debeamus mirari prouidentiam, quæ utiliter rationalibus minorem quàm brutis copiam largita est. nam bruta in promptu cibos habent, ut quæ ne formam quidem habent aptam artificijs: tegmenta quoque his sunt naturalia, pili, pennæ, squamæ, crustæq́. Hæc responsa sint Celso ad illud, Nos magnis laboribus uictum quærimus, illa cuncta nulla semente & nullo nascuntur aratu. Post hæc oblitus inpræsentiarum sibi negocium esse Iudæos & Christianos accusare, senarium Euripidis ipse sibi obijcit aduersantem suæ sententiæ, congressusq́ cum eo, accusat ut dictum non bene. Verba Celsi sunt hæc. Quod si mihi Euripideum illud ingeres, Solesq́ & noctes seruire mortalibus, quî magis nobis seruiunt quàm formicis muscisue? nam & illis nox quietem præbet, dies uero uidendi facultatem & operandi. Hinc apparet quod non solum Iudæorum & Christianorum sententia sit, seruire nobis solem & cœlestia, sed etiam Scenicis philosophis idem dicat auditor quondam Anaxagoræ physiologi, qui per synechdochen hominis nomine omnem rationalẽ naturã uult intelligi, dum ei uniuersam hanc mundi machinam seruire dicit, rursum synecdochicos solis noctisq́ uocabulis eam significans: nisi tragicus efficientem accepit pro effectu, quod die nocteq́ maxime opus habeant quæ sub luna sunt, aliæ uero creaturæ nõ ęque ac quæ terram incolunt. Ergo tum dies tũ nox seruit mortalibus, factæ propter irrationalia, quod si formicæ quoque & muscæ nobiscum his fruuntur, operantes interdiu, noctu interquiescentes: non statim dicendum diem & noctem in rebus esse propter formicas & muscas, aut alias animantes, sed ut prouisum esset hominum usibus. Pergit: si quis nos dicat principes animalium quia uenamur, & uisceribus captorum epulas instruimus, quin potius nos propter illa factos credimus quandoquidem ab eis intercipimur deuoramur'que: & nobis opus est cassibus, armis, complurium hominũ canumq́ opera ad feras captandas, ipsę uero à natura armatæ sunt armis quibus facile nos conficiant. Atqui uel hinc perspicis quanto præsidio nobis intellectus datus est quouis armorum genere potior quibus feræ possunt muniri. itaq́ cum simus multo inualidiore corpore quàm animalia, quibusdam etiam magnitudine ualde impares, ratione uincimus bestias, & tantæ molis elephantos uenatu capimus, mãsuefacimus etiam quæ cicurari possunt à nobis doctas mitius degere. cæterum quarum natura non potest ferociam dediscere, aut etiamsi cicurentur non possunt seruire nostris usibus, securitati nostræ consulentes includimus tantisper dum opus habeamus ad cibos mactatarum carnibus. Sicut etiam mitiora bruta seruituti rationalis hominis parauit mundi opifex: & in alios usus habemus canes, puta ad gregum, armentorum, domorum custodiam, in alios boues ut ad agrorum culturã, in alios iumenta ut equos mulósue saginarios. sic ad exercendam innatã fortitudinẽ datũ est nobis genus aprorum.

rum,ursorum, pardorum, leonum & similium. Deinde homines suam præ cæteris animantibus excellentiā agnoscentes alloquens: Si, inquit, dicitis uobis à deo datā potestatem capiendi feras & occidendi: respondebimus ante urbes conditas & consuetudinem ciuilem, artesq; inuentas, cassesq; & instrumēta uenationis cætera, homines sæpenumero correptos ac deuoratos à bestijs, non feras capi solitas esse ab hominibus. Sed uide quod quamuis mutuū sit inter feras hominesq; capi & capere, interest tamen permultum ratione uincantur an uiolentia. Cæterum quod ait, ante urbes conditas, & cœtus hominum unà degentium, inuentionemq; artium, oblitum opinor quod supra dixerat ingenitum mundum & incorruptibilem, nisi quod renouetur & instauretur alternis diluuijs atque conflagrationibus, per partes tamen non in uniuersum. Itaque sicut non possunt assertores ingeniti mundi principium eius ostendere, sic neque tempus quo nec urbes fuerint, nec artes etiam tum inuentæ sint. Sed esto cōsentiamus hic cum eo, cum tamen ipse à se dissentiat, non statim euincet fuisse olim tempus quo homines à feris arriperentur, non contra feræ ab hominibus. nam cum per prouidentiam mundus factus sit, necesse est seminaria humani generis fuisse mox ab initio sub præsidio naturæ alicuius potioris, & iam tum præsentem fuisse deum hominibus: id quod et Ascræus poeta intelligens dixit.

Communes epulas mixtaq; sedilia diuis,
Ponebant homines non fastidita maiori.

Sacra quoque scriptura apud Mosem inducit priscos illos homines audientes diuinæ uocis oracula, & uidentes interdū ad se uenire angelos hospites. Par enim erat ut initio mundi magis adiuuaretur humana natura, donec intellectu ad uirtutes artesq; proficeret, quibus inuentis per se uitam possent tueri, ne semper egerent curatoribus miraculose ad ministeria sua iussu dei uentitantibus. unde consequitur falli eos qui credunt olim homines à feris deuorari solere, ipsos uero per id seculum nullas ferarum capturas facere: & hinc apparet non esse uerum quod Celsus ait, quòd hac parte hominem potius bestijs subiecit deus. non enim subiecit feris hominem, sed rationem homini dedit artesq; quibus in potestatem suam eas posset redigere. nam non sine diuina ope homines excogitauerunt quomodo incolumitatem suam à bestiarum immanitate tutam facerent, usurparentq; in eas imperium. at iste uir egregius non animaduertens quàm multi philosophi asserant prouidentiam, dicantq; propter rationalem naturam facta omnia, quantum in se est unà cum optimis Christianorum placitis tollit etiam consensum eorum cum philosophis, magno pietatis impedimento si persuasum sit formicas et apes nihilo minus cordi esse deo quàm homines: quandoquidem si hoc nomine antestare brutis uideantur homines, quia conditis urbibus socialiter inter se degant, & per magistratus administrent respublicas, hoc nihil ad rem faciat. nam idem in formicis spectari & apibus. certè apibus suos reges esse regijs cultos obsequijs, quorum ductu prælientur, uincant & profligatas eijciant: esse etiam ciuitates & pomœria, uicesq; operum, iudicia denique ac pœnas ignauiæ. nam fucos ab his trucidari aut abigi. Sed ne hic quidem uidet quantum intersit inter rationis opera & naturæ solius: quorum causa est non ulla ratio (nullam enim habent animantes quæ hæc faciunt) sed antiquus ille dei quidem filius, rerum autem uniuersitatis rex, naturam irrationalem condidit, adiutantem sine ratione hæc quibus non est dignatus rationem indere. Itaque ciuitates hominum multis constant legum præscriptis, multis artibus: reguntúrque ac gubernantur per potestates, magistratus & principes, hoc est uiros & probos & industrios, si loquamur proprie: aut ut nunc uulgus nominat, per eos qui ad illorum exemplar quantum possunt accedunt. nam qui tales sibi proposuerunt imitandos, tum leges pertulerunt commodas, tum formas reipublicæ constituerunt optimas: quale nihil inter bruta inuenias: quantumuis Celsus nomina quæ non nisi rationalibus conueniunt, attribuat brutis, ciuitates, respublicas, magistratus, potestates ad formicas & apes inferens: quorum nihil in formicas aut apes cadit cùm ratione careant, & proinde nihil rationis ductu faciant: sed potius admiranda est dei benignitas usque ad bruta se extendens, intantum ut exemplo possint esse hominibus, eisq; pudorem incutere: quo animaduertente formicas magis fiant industrij minusq;

prodigi:apes item considerando discant parere magistratibus, & ad publicã incolumitatem conseruandam dispensare inter ciues functiones et operas.fortassis etiam earum bella docent nos iuste bellũ gerere si res ita postulet.nec ciuitates & pomœria habent, sed aluearia mellificiaq;,quibus per uices operantur in uarios usus hominum tam in cibis mundioribus quàm in remedijs.sic neq; animaduersiones earum in fucos conferendæ sunt iudicijs & pœnis ignauos ac malos in ciuitate cohercẽtibus: sed ut iam dixi miranda est natura in talibus,homo uero contemplator omnium & moderator existimãdus est minister prouidentiæ,ut non diuinæ tantum sed suæ quoq; prouidentiæ subseruiens.Post hæc Celsus quo magis non Christianos modo sed uniuersum humanum genus cum suis ciuitatibus,rebuspublicis,magistratibus, principatibus,cum bellis etiam pro patria gerendis extenuet,ab apibus transit ad laudationem formicarum: & iactat solertiam earum uenturæ hyemi mature prospicientium,quasi nihil sit præstantius hac irrationali prouidentia,si tamen merito eam ipse dignatur hoc nomine. Quem autem simplicium & naturam negotiorum nescientiũ introspicere,non auerteret Celsus quãtum in se est à subleuandis pressis onere,& laboris parte subeũda, quando de formicis dicit,quòd aliæ alijs sub onere fessis succurrant. Si quis enim nouum hunc doctorem audiat,apud se cogitabit:si dum subleuamus fessos sub onere,nihilo meliores formicis sumus,quid laboramus incassum? Et formicæ quidem ut brutæ nihilo magnificentius de seipsis sentirent,quòd humanæ conferatur earum industria. Cæterũ homines ratione præditi audientes quo pacto uilipendatur eorum paratus ad communicandos labores animus facile offenderentur à Celso eiusq; sermonibus,non uidẽte quòd dum suis scriptis lectores alienare conatur à Christiana religione,etiam non Christianos alienat ab affectu succurrẽdi misere sub sarcina laborantibus:qui si fuisset philosophus, debuerat sociali iure à natura hominibus insito tangi,& ad imitationem Christianorum non detrectare uitæ munia,ac pro sua uirili patrocinari eorũ uirtutibus, præsertim ijs quas communes habent cum alijs. Quod uero fruges arrosas condunt ne rursus enascãtur, sed per annum alimento sint,non ratiocinationem formicarum in causa debemus credere:sed almam matrem naturam bruta quoq; sic ornantem, ut etiã minimis addat sua quædam ingenia.Nisi forte Celsus per hæc subindicat,sicut plerunq; Platonem sequitur,unam esse omnium animarum speciem,nec differre ab humana formicæ apis'ue animam:quod quidem est deducentis animam à cœli conuexis non solũ in humana uerum etiam reliquorum animalium corpora:Id uero Christianis non fit uerisimile, quibus persuasum est hominis animam factam ad imaginem dei,eiieq; impossibile ut eius imaginis liniamenta semel impressa unquã in totũ omnino deleantur ex anima,& alia succedant nescio quam aliam imaginem referentia, post migrationem eius in corpus, bruti alicuius.Quoniam uero & defunctis formicis uiuas ait proprium quendam locũ secernere,illumq; his esse monumenta patria,dicendũ quòd quanto pluribus bruta ornat laudibus,tanto magis uelit nolit extollit opus conditoris & ornatoris rerum omnium:indicatq; quanta sit hominum dexteritas, quæ in brutis etiam ornare uerbis dona naturæ ualeat,quamuis Celsus ea ne bruta quidem existimet à communi opinione dissentiẽs.Itaq; nec formicas inter bruta censet iste qui se pollicetur dicturum de tota rerũ natura,& ueracitatem iactat mox in libri sui titulo. nã & colloqui eas inter se affirmat dicens:Ad hæc in occursu colloquuntur,quo fit ut nõ aberrent à uia.Ergo perfecte rationales sunt,ut sensu communi & uoce significatiua quorumlibet præditæ:nam uoce significandi uim habente peraguntur colloquia,renunciante quicquid fors tulit: quæ quidem formicis tribuere an non perridiculum fuerit? Nec pudet eum ineptissima sua dogmata etiam posteris prodentem,sic hunc de formicis sermonem claudere: Age si quis è cœlo in terram despiciat,quid ei uidebitur interesse inter nostros labores & formicarum aut apium? Sed prospector hic Celsi è cœlo perlustrans oculis quæ homines & formicæ faciunt,num sola corpora utrorumq; inspicit,non item ingenia,quòd illi rationis ductum sequantur,cuius expertes formicæ feruntur quocunq; rapit eas naturalis quædam imaginatio? atqui absurdum fuerit eum qui è tam longinquo à cœlo usque ad terram dignetur inspicere in hominum & formicarum corpora, non multo magis spectare naturas quibus ducũtur,& fontem appetitus rationalis uel irrationalis, quod si se-

si semel contuetur omnium fontem appetentiarum, mirum ni uidet etiam harum differentiam,& quanto sit homo prȩstantior,non tantum formicis,sed elephantis etiam. Nam is qui è cœlo prospicit, uidet in brutis quantumuis uasto corpore, non alium principatum quàm irrationalitatem,ut sic mihi permittam dicere:in rationalibus autē rationem,quȩ quidem homini communis est cum cœlitibus,& forte cū ipso deo maximo & optimo, cuius ad imaginem non ob aliud factus dicitur. imago enim dei rerum uniuersarum domina est ipsius siue uerbum siue ratio. Deinde quasi contendens magis etiam deijcere humanum genus & brutis simile facere,& nihil intactum relinquere ex animalium historia, duntaxat quod ad præstantiam eorum persuadendam faciat,ait quibusdam inesse artes etiam magicas,nequid sibi homo hoc nomine placeat ut præstantior.Quodsi,inquit, ob arcanam magicarum artium scientiam homo sibi uidetur eximius,etiam hac parte sapientiores eo sunt serpentes & aquilæ.norūt enim multa aduersus morbos cæteraq; mala remedia, & lapillorum quorundam uirtutes, quos pro amuleto nidis inserunt ad tuendam pullorum incolumitatem: quos lapillos homines nacti putant non parum accessisse suis facultatibus.Primùm nescio quomodo naturalium remediorum scientiam quam animalia siue per experientiā siue suopte ingenio consequuntur,magiam nominet.uulgo enim in deteriorem partem hoc nomē accipitur:nisi forte ut Epicureus latenter calumniari uult totum hoc genus & omnes qui utuntur talibus,quæ ad magorum professionem pertinere uidentur.ueruntamen concedatur ei homines placere sibi cognitione rerum taliū,siue hi magi sint siue nō, quomodo hic serpentes potiores sunt hominibus? an ideo quòd acute cernendi facultatē & totius corporis agilitatem petunt à fœniculo,non excogitato remedio utentes, sed parato & passim obuio, ut quod natura porrigat. at homines non instinctu naturæ ut serpentes tractant remedia, sed partim usu experiūtur,partim ratiocinatione colligūt, partim discunt ab eius scientiæ professoribus. Similiter & aquilæ tametsi aetitem quē uocant lapidem inuentum in nidum ad tutelam pullorum deferunt, ideóne sapientes sunt magis etiam quàm homines qui usu rationeq; adiuti occultas naturæ uires scrutantur. Esto habeant & aliæ animantes remediorum noticiam, non statim sequitur ut eorum inuentionem rationi potius quàm innatæ sagacitati debeant. Nam si ea inuenissent rationis beneficio, non contentæ fuissent uno tantū aut altero, nec alio serpētes, aquilæ alio, & sic de cæteris: sed tam multa inuenissent quàm homines. nunc quando uidemus singulis animalibus naturam attribuisse certa quȩdam remedia,satis apparet, non esse id rationis n[illegible] sapientiæ, sed naturam ingeniosam parentem sic eorum incolumitati prospexisse.Possem hic,si uellē serio cum Celso cōgredi, allegare Solomonis prouerbia,ubi sic legitur:Quatuor sunt minima terræ,eadēq; sapiētiora sapientib. formicæ populus infirmus,qui præparat in messe cibum sibi:erinacei plebs inualida,collocans in petra cubilia:regem locusta non habet,tamen egreditur uno agmine: stellio manibus repens captu facilis,& habitat in regum palatijs.Sed hæc non tanquam aperta adduco, imò ut decet in libro prænotato tali titulo uidelicet Parœmiarum, perscrutor tanquam ænigmata. Solent enim hi uiri quæcunq; aliud præ se ferunt, aliud subsignificant penitius introspicientibus, in multas species diuidere, inter quas sunt & parœmiȩ. Quapropter in euangelijs nostris legimus seruatorem nostrum dixisse.Hȩc in parœmijs locutus sum uobis: aduentat hora quando non amplius loquar uobis in parœmijs. Itaq; non istæ quas uidemus formicæ sapientiores sunt sapientibus, sed quos parœmia significat. Idem dicendum & de cæteris animalibus: quamuis Celsus existimet simplicissime scriptos Iudæorum & Christianorum libros ita ut uel plebeio lectori pateant,& uiolente ad allegorias torqueri præter autorum sententiā. Itaq; his quoq; refelluntur eius calumniæ, refellitur & opinio de serpentibus aquilisq; homine ut ipsi uidetur sapientioribus.uolens porrò euincere,ne religione quidem homines antestare cæteris animalibus,sed & à brutis quibusdam deum intelligi, cum tantopere uariatum sit opinionibus de deo uel inter acutissimos homines tā Græcos quàm barbaros, sic loquitur:Quodsi ideo præstantior putatur homo cȩteris animalibus quia deum intelligit & agnoscit, ne hic quidem cessura sunt ei multa animalia.& merito. quid enim diuinius quàm præscire futura præmōstrareq;? at istam præscientiam homines ab alijs

Ioan. 16

animalibus diſcunt,præſertim auibus: & quotquot intēdunt earum ſignificationibus,
hi diuini ſunt. quòd ſi aues et ſimilia quicquid ex deo præcognoſcunt nobis per ſigna
indicant, apparet tanto maiorem familiaritatem his intercedere cum ſuperis, tantoq;
ſapientiora eſſe & deo cariſſima. Aiunt præterea uiri prudentes etiam colloquia inter
aues fieri,dubio procul ſacratiora noſtris:eaq; ſe intelligere,& quod intelligant decla-
rare, indicando hoc aut illud facturas aues aut abituras aliquò ita ut prædixerant: ele-
phantis autem nihil circa iuſiurandum religioſius uidetur,adeo non diffidunt interpo
ſito numini,omnino quia habent eius noticiam. Vide hic quomodo multa quæ ad di-
uinationem ex auibus alijsq; animalibus attinent, ſiue ea hominum inuenta ſunt ſiue
dęmonum,de quibus tamen nec inter Gręcos philoſophos nec inter barbaros conue
nit, iſte pro confeſſis arripit. Primum enim quæritur ſitne ars auguralis, & ſit'ne om-
nino diuinatio per animalia,an nulla ſit. deinde qui concedunt eſſe diuinationem per
aues, de cauſa eius non conſentiunt: quoniam alij per dæmonas aut deos artis huius
præſides aiunt moueri,aues quidem ad uolatus uarios uoces'ue,reliquas uero animan
tes ad motus tales aut tales: alij putant ipſas brutorum animas ſuapte quadam diuini-
tate ad hoc idoneas, quod eſt incredibile: proinde ſi Celſus uolebat tantam diuinita-
tem & ſapientiam brutis aſtruere ut hac parte potiora ſint hominibus,debuerat proli-
xius approbare nobis auguralem ſcientiam,& tollentes eam refellere argumentis gra
uibus,nec leuioribus eos qui aiunt à dæmonibus dijs'ue ad ſignificandum moueri ani
malia, ac tum demum de brutorum anima diuinitatis capace contendere. ſic enim ut
uiro imbuto philoſophia rationes adducenti uerisimiles reſtitiſſemus pro uiribus, ne-
gantes bruta ſapientiora hominibus:& falſum oſtendentes quòd cogitationes noſtris
ſanctiores habeant, quodq; ſacra quædam inter ſe celebrent colloquia. Nunc iſte qui
crimini nobis uertit quòd credimus deo uniuerſorum domino, poſtulat ut credamus
animas auium habere diuiniores & præclariores cogitationes quàm hominum: id ſi
uerum eſt, aues melius de deo quàm Celſus ſentiunt.nec mirum cum Celſus tantope-
re hominem extenuet. nam ipſius opinione aues habent ſublimiores ac diuiniores co
gitationes non modo quàm nos Chriſtiani & eiſdem ſcripturis utētes Iudæi,ſed quàm
Græcorum theologi. erant enim homines. Ergo iuxta Celſum capaciores diuinæ na-
turæ ſunt alites præpetes & oſcines, quàm Pherecydes, Pythagoras, Plato, Socrates:
ut iam diſcendi cauſa frequentandæ ſint auium ſcholæ non philoſophorum, ut quem-
admodum hominibus futura ſignificant, ſic earum magiſterio docti deſinant de re-
bus diuinis ambigere, percipiantq; tam claram de deo quàm ipſæ habent ſententiam.
Sed tales magiſtros Celſo relinquamus, hominibus in ſapientia prælatos ipſius iudi-
cio, imò ipſis philoſophis: nos uero paucis ei reſpondebimus, coarguendo eius ua-
nitatem erga conditorem ingratiſſimam: qui cum in honore eſſet non intellexit: pro-
pterea auibus quidē alijs'ue animantibus quas putat diuinitatis participes cōparatus
eſt,ſed illis ultro cedens honoratiore loco ſeipſe poſthabuit, maiore quàm Ægyptio
rum delirio, bruta pro dijs uenerantium.Quærendum igitur ante omnia,ſit ne aliqua
diuinatio ex auibus alijs'ue animalibus quæ obſeruantur ab huius ſcientiæ profeſſori-
bus, an uerius nulla ſit. ſunt enim argumenta in utramque partem non contemnenda:
altera quæ pudendum uideri faciunt, ſi homines ratione præditi malint conſulere ali-
tes quàm oracula dæmonum: altera multis ſubnixa teſtimonijs, quòd multi auſpicijs
parendo euaſerint pericula maxima.Sed eſto aliquam eſſe artem augurum, ut qui hoc
credunt, diſcant etiam hoc conceſſo, longe præſtantiorem brutis eſſe hominem, eti-
am his quæ conſuluntur ab auguribus,adeo ut ne conferenda quidem ſint.Dicendum
igitur, Si tantam haberent diuinitatem futurorum conſciam,ut ex eo quod ſibi ſuper-
ſit poſſint etiam hominibus conſulere,ſine dubio primum omnium ſibi proſpicerent,
cauteq; uolarent ne inciderent in laqueos aut retia quæ ſibi tenduntur ab hominibus,
ne'ue ſcopus fierent iaculatoribus:& aquilæ præuidentes ſerpentum inſidias,uel ho-
minum ad luſus, aut in uſum aliquem pullos ſuos captantium, nunquam ibi nidifica-
rent, ubi non putarent tutos ab inſidijs: denique nullum ex his animalibus capi poſ-
ſet ab homine, ut diuinius ipſum & ſapientius. Sed & ſi alites pugnent cum alitibus,
augurales certe aues & bruta ſenſum diuinitatis futurorumq; præſcientiam habentia,
ſi

si Celso credendum est, significarent ea cæteris: neq; passer ille Homeri nidulasset eo loco, in quo draconi præda & cibus fieret unà cum suis pullis omnibus: & draco ille cuius alibi idem meminit cauisset ne corriperetur ab aquila. Versus admirandi poetæ de priore sunt hi: Quo tempore uisum

Est ingens nobis monstrum, draco terga cruentis
Distinctus maculis, aræ sublapsus ab imo
Prosilijt pede: sic Saturnius ipse uolabat.
Ipse uago lapsu ramos amplexus, in altum
Euasit platanum, tetigitq; cacumina: quorum
Nidus in arce fuit, numero bis quatuor intus
Passeris includens pullos: qui frondibus altis
Hærentes, exultabant implumibus alis.
Quos omnes uano matrem stridore uocantes,
Cum draco pestifero depastus dente fuisset,
Ipsam etiam matrem circum sua pignora frustra
Solicitas querulis quatientem uocibus alas
Corripuit, atroxq; auidam demisit in aluum.
Protinus in saxum mutatum Iupiter ipsum
Conspicuum posuit. Sed nos horrenda deorum
Constitimus stupido mirantes omnia uisu:
Præcipue quanam ratione ad sacra deorum
Tam dirum uenisset opus monstrumq; nefandum. De secundo uero hi:
Hęc inter super ecce uolans Iouis ales acutis
Vnguibus inuoluens maculosum terga draconem,
Immanemq; & seminecem, qua parte sinistra
Troiani hostiles certabant uellere muros
Circuit. ille ferox conuerso gutture retro,
Imprimit in summo raptricis pectore dentes.
Illa dolore amens, resolutis unguibus anguem
In medios Troas demisit, & inde uolatu
Quàm potuit celeri se proripit ales in auras
Ingenti clamore sonans. hæc monstra uidentes
Troiani trepidare omnes, & credere læuum Augurium Iouis esse.

Ergo aquila erat diuina, draco uero (nam & hunc obseruant augures) non ita: nisi quis ex euentu coniecturam sumens dicat, etiam draconi eandem facultatem fuisse quam aquilæ, cuius ungues alioqui non potuisset euadere. Sunt & alia plurima exempla, ex quibus colligitur, non præscientiam inesse brutorum animæ, sed ut Poeta loquitur, & uulgus credit, Saturnium hæc in conspectum hominum mittere. Quin & Apollo accipitris auspicio quædam significat, & is dicitur huius dei celer nuncius. nostra autem opinio est, malos quosdam dæmonas, Titanicos ut sic dicam & Giganteos, per impietatem desciuisse à deo uero eiusq; angelis: itaque præcipitatos è cœlo uolutari humi circa crassiora & impuriora corpora, perspicaces tamen in rebus maximis, quòd nudi sint terrenis corporibus: hi talibus negotijs occupati, ut humanum genus abducant à uero deo, insinuant se animalibus feris rapacitate notis & uafricie, eaq; mouent ad quidlibet arbitratu suo: aut spectra quædam horum ipsorum animalium oculis humanis obijciunt uolantia uel aliter se mouentia, ut homines præoccupati huiusmodi diuinationibus non quærant deum rerum omnium dominum, ne ueram pietatem examinent, mentemq; suam in terram deijciant ad alites, dracones, uulpes, & lupos. Obseruatum est enim à talium peritis, euidentiora præsagia per huiusmodi animantes fieri, quòd dæmones non possint in mansuetioribus uim suam exerere æque atque in illis propter similem maliciam: quæ tamen in animalibus non est proprie malicia, sed quiddam simile. Vnde hoc quoque siquid aliud in Mose admiratione dignum existimo, quòd consideratis animalium differentijs, siue diuinitus edoctus quid cognationis cum quibus dæmonibus habeant singula animalia, siue suapte sapientia peruesti-

gatis eorum ordinibus, omnia pronunciauit impura e quibus præsagia sumunt Ægyptij cæteriꝗ homines: reliqua uero quæ nõ sunt huius generis pura fere omnia: & in ordine impurorum censentur apud eum lupus, uulpes, draco, accipiter, aquila, & his similia: & maxima ex parte non solum in lege, sed & in prophetis inuenire licet id genus animalium exempla proponi ceu pessimorum, nec unquam in bonam partem lupum aut uulpem accipi. itaꝗ uidetur quæꝗ dæmonum species habere inter animalia quampiam speciem sibi similẽ. Et quemadmodũ inter homines alijs alij sunt potentiores, nõ semper quia meliores: ita fieri potest ut dęmones dęmonib. sint potẽtiores in rebus indifferentibus, utentes alijs animalibus alij quo decipiant homines, iuxta uoluntatem principis huius seculi, ut eum scriptura nominat, nunc hæc nunc illa mittentes prodigia. Ac uide maliciam dæmonum, quomodo etiam e mustelis quidam aptẽt præsagia: & tecum ipse reputa, utrum sit credibilius à deo moueri augurales aues, tũ quicquid obseruatur in auspicijs: an malos dęmonas uim suam in eis exercere, cum possint etiam in hominibus, sicut in sacris literis legitur de arrepticijs insessis ab impuris (ut ipsæ uocant) spiritibus. Quod si propterea diuina est auium anima, quia ex harum obseruatione fata prędicũtur, quin potius de hominis anima sic sentimus, quando ex horum uerbis sumuntur omina? Diuina igitur iuxta hos fuit apud Homerum ancilla pistrinaria sic procis ominans.

Extremam iubeat cœnam illis Iupiter esse.

Et hæc quidem diuina fuit, non item Vlixes amicus Mineruæ homericæ, sed intellecto ancillæ omine gaudebat ut Poeta ait:

Omine lætatus gaudebat diuus Vlixes.

Quodsi aues diuinam habent animam, & deum sentiunt, uel deos ut Celsus loquitur, nimirum & nos homines quoties sternuimus, ex diuina quadam affectione animæ id facimus. sic enim creditur multorum testimonio: unde illud Poetæ, Precanti sternuit omen: Et Penelope sic inquit:

Certum sternutans omen mihi nate fecisti.

Atqui uerus deus ad significanda futura nec brutis utitur, nec istis quæ homini fortuito accidunt, sed animas hominum in hunc usum eligit purissimas & sanctissimas, quas numine suo correptas reddit fatidicas. quapropter cumprimis mirifice in lege Moy-
Leuit. 19 sis præcipitur: Nec augur nec auspex sit inter uos. & alibi: Nam gentes quas dominus deus tuus delebit à facie sua, ipsæ omina obseruant & auguria. tibi aũt nõ ista dedit dominus deus tuus. ac mox subiungit: Prophetam exoriri faciet dominus deus tuus e fra
Deut. 18 tribus tuis. Et olim deus per augurem abrogare uolens fidem auguribus, afflatũ eum
Num 23 suo spiritu iussit in hęc uerba prorumpere: Non erunt auspices in Iacobi progenie, nec in Israelitis auguria. Tẽpestiue Iacob admonebitur, & Israeli uerbum suũ deus ratum faciet. Hęc & similia cum non ignoremus, damus operã ut arcanum illud mandatum ser
Prouerb. 4 uemus: Modis omnibus custodi cor tuum: ne forte in mentẽ nostram obrepat aliquod dæmonium, aut spiritus aliquis aduersarius flectat cogitationes nostras pro suo libitu: precamurꝗ ut illustret corda nostra lumen cognitionis gloriæ dei, inuisente nostram imaginatiuam facultatem dei spiritu, & suggerente cogitationes dignas deo. Nã quot
Rom. 8 quot spiritu dei ducuntur, hi filij dei sunt. Sciendum autẽ præscientiam futurorum nõ esse rem omnino diuinam: est enim per se indifferẽs, ut quæ cadat in malos æque ac bonos. itaꝗ etiam medici ex arte sua præuident quædam etiamsi malis sint moribus: gubernatores item etiamsi nequã sint habent sua prognostica unde futuras tempestatum mutationes colligunt experientia docti & diutinis obseruationibus, nec tamen ideo pro diuinis habentur si sint impuris moribus. Falsum est igitur quod Celsus dicit, quid præscientia prenunciationeꝗ futurorum diuinius: falsum item, multa brutorum conari cogitare de deo: nullum enim brutum de deo quicquã intelligit. falsum & illud, bruta maximã familiaritatem habere cum deo, quando etiã homines alioquin excellẽtes, si mali sint, longissime absunt à cõsuetudine cum deo, quæ solis uere sapientibus & sincerẽ pijs conceditur: quales nobis sunt prophetæ & in his Moses, de cuius magna puritate scriptura testatur dicens: Moses solus accedet ad deũ propius, reliqui non acce-
Exod. 19 dent. Iã illud ꝗ impie dictũ est ab isto nos accusante ut impios, bruta nõ solũ sapientiora esse

esse hominibus, sed deo quoq; cariora quàm homines: quod quis non abominetur, draconē, uulpem, lupū, aquilam, accipitrē magis dilectos esse deo quàm naturam hominū? nam si hoc uerū esset, necessario consequeretur, Socratē, Platonem, Pythagoram, Pherecydem, uiros diuinos & tantopere laudatos minus quàm has animantes caros esse deo: quæ felicitas in Celsi caput uertat ut cū ijs ex æquo deo carus sit, fiatq; ipsorū similis, quæ sua sententia hominibus prætulit. nec tamen putet sibi male precatū. quis enim non optarit fieri quàm simillimus his quos putat deo longe carissimos, ut & ipse ametur à deo? Ad hæc contendens colloquia brutorū sanctiora esse quàm nostra, dicit hoc ex autoritate nō quorumuis sed prudentiū. ergo bonorum, quando nemo malus prudens est. proinde sic loquitur: Aiunt uiri prudentes etiā colloquia inter bruta illa fieri, dubio procul sacratiora nostris: eaq; se intelligere satis declarare ipsa re, indicando hoc aut illud facturas aues, aut abituras aliquò, ita ut prædixerant. Si ueritatem consideremus, hoc nemo dixit sapiens, nemo prudens putauit sanctiora brutorū colloquia quàm hominū: alioqui iuxta rationes Celsi sanctiora erunt quàm grauissimæ disputationes Pherecydis, Pythagoræ, Socratis, Platonis, aliorūq; philosophorū, quod adeo nō est uerisimile, ut nihil dici possit absurdius. Sed esto esse aliquos qui ex inarticulata uoce auiū discentes prædicāt abituras aliquò, facturas'ue hoc aut illud, dicemus hoc quoq; dæmonas indicasse hominibus non in aliud quàm ut eos decipiāt, eorūq; mentē alienēt à deo, abstractā à cœlo ad terrā aut etiā inferius. Porrò quod ad elephantos attinet, nescio ubinā Celsus iuramentū eorum audiuerit, esseq; hos nobis religiosiores erga cæleste numen, deumq; nosse. Equidem memini narrari multa miranda de huius animalis natura & mansuetudine, nemo tamen quod sciā de elephantorū iureiurando prodidit, nisi fortasse fœdus cū homine semel inimicū perpetuoq; seruatum intelligi uult hoc nomine: q̄d ne ipsum quidē uerū est. nā & si raro, nōnunquā tamen eos oblitos cōsuetudinis efferatos cōtra homines legimus, & ob id è dominorū sententia necatos ut inutiles. Quoniā aūt mox in argumentū pietatis, qua nos illis inferiores uideri uult, adducit ciconias nutricationis uicē reddentes suis parentibus: respondemus ne hoc ex reputatione officij ciconias facere aut ratione aliqua, sed instinctu naturæ in brutis exemplū præbentis homínibus, ut pudeat eos gratiā autoribus uitæ suæ nō referre. Quodsi Celsus sciret quantū intersit ratione hæc fiant an natura, nunquā in laude pietatis ciconias anteferret hominibus. at ille contentiose palmā hanc brutis asserit, producens etiā arabicam alitē phœnicē in mediū, post multorū annorum interualla in Ægyptū deuolantē, eoq; deferentē patrem suum defunctū in globo myrrhæ sepeliendū in fano solis. Id narratur quidē, sed naturale potest esse, si tamen uerū est: & fortasse diuina prouidentia largitatē suam hominibus cōmendare uoluit tā numerosa uarietate animaliū quibus ornauit mundū hunc, adeo ut nō desit quod in suo genere sit unicū, non ut ipsam auē miremur, sed eius conditorem potius. Quoniam autem post hæc omnia sic Celsus concludit: Ergo non homini hæc facta sunt, sicut nec leoni, nec aquilæ, nec delphino: sed quò mundus hic, ita ut opus dei decet, esset integer & modis omnibus absolutissimus cōstans ex rebus omnibus, ideo diuersa sunt omnia, non ut inter se, sed ut uniuersitati cōgruant: nā hæc deo curæ est, hanc nunquam destituit prouidentia, nec detrimentum sinit capere: hāc nec post certa seculorum interualla interuisit, nec iratus hominibus, quibus nō magis indignatur quàm simijs aut muribus: nec alicui operum suorum minatur, ut quæ singula ordine suo distributa sint: age saltem paucis ei respōdeamus. Puto autem iam ex antedictis satis ostensum, quòd homini & rationali natura facta sint omnia. potissimū enim propter rationale animal omnia creata sunt. Neget igitur Celsus facta uel homini, uel leoni, uel cuicunq; horum quæ enumerat: nos dicemus, non leoni quidem, neque aquilæ, neq; delphino, rerum opifex hæc condidit, sed uniuersa propter rationale animal, & ut dei hoc opus integrum absoluatur partibus omnibus. nam huic ut recte dicto assentiendum est. Sed non solam uniuersitatem deus curat, ut Celsus opinatur: imò præter eā quicquid rationis est particeps, nec unquā curare desinet. nā etiamsi detrimenti aliquid capiat rerum uniuersitas propter uiciatam rationalem naturam, non cessat tamen prouidentia quo minus peccatum expiet, & post interuallum temporum ad se conuertat omnia. Nec simijs irascitur aut muribus, sed homines legum naturæ

transgressores pœnis castigat, eisq; per prophetas minatur, atq; etiam per eum qui aduentu suo seruauit genus hominum, ut territi ad bonam mentem se uertant, contemptores autem sermonis emendatorij pœnas ut par est luant meritas: quemadmodum deum decet punire noxios in ipsorum utilitatem, quibus emẽdatione tali opus est: cæterum quia iam quartũ quoq; uolumen satis excreuit, hic finẽ sermoni faciamus. Faxit deus per suum filium, qui ipsius est sermo, sapiẽtia, ueritas, iusticia, & quicquid ei sacræ scripturæ de deo loquentes tribuunt, ut quintum quoq; aggrediamur in lectoris utilitatem, eumq; absoluamus ipsius fauore aspirante nostro animo.

LIBER QVINTVS.

Non studio uetitę loquacitatis, quæ non potest peccatum effugere, iam quintum librum contra Celsi scripta incipimus sacer Ambrosi, sed pro uiribus conantes nihil eius dictorum inexaminatum præterire, præsertim sicubi uidetur nõ stulte accusare nos aut Iudæos. certe si possemus penetrare conscientias quorumlibet qui in eius libros inciderunt, & extrahere tela sauciantia non satis munitos armatura dei, admouereq; rationale remedium inflicto per Celsum uulneri, perlibenter hoc faceremus. nunc quoniam hoc dei solius opus est, per spiritum suum unà cum Christi spiritu adire quos aduẽtu suo dignatur: nobis autem qui conamur uerbis & scriptis homines ad fidem adducere, animus est per omnia curare ut uocemur operarij sine ignominia recte secantes sermonem ueritatis, & in primis argumenta quæ Celso uidentur uerisimilia dissoluere, bonaq; fide iussa tua exequi: age pergamus reliqua conuellere, propositis eius uerbis quæ deinceps sequuntur post iam confutata, recte an secus penes æquum lectorem esto iudicium. Deus faxit ne mens nostra eius adspirationis uacua disputationem hanc tractet, ut fides eorum quibus prodesse optamus, non sit in humana sapientia: sed accepto Christi spiritu, ab eo qui solus eum dat pater, adiuti in percipiendo uerbo dei, demoliamur omnem altitudinem attollẽtem se contra dei noticiam, simulq; fastum Celsi quo aduersum Iesum nostrum Mosemq; & prophetas erigitur: ut eo qui dat uerbum euangelizantibus uirtute multa, nobis quoque id præbente, multamq; uirtutem donante, apud lectores fidem impetremus per uerbum atque uirtutem dei. Ac primùm aggrediemur uerba eius hæc: Deus ô Iudei & Christiani deiq; filius nullus unquam descendit, nec potest descendere: quòd si de angelis eius loquimini, quinam illi sint dicite: dij'ne, an genus aliud. mirum ni dæmones. Hactenus ad toties eadem repetendo obtundentem Celsi loquacitatem, cui iam sæpius responsum est in superioribus, non multis uerbis opus est: sufficiunt enim quæ iam dicta sunt: pauca tamen è multis adijcemus eodem facientia, licet non prorsus eadem: quibus ostendemus eũ dum in totum negat ullum deum descendisse ad mortales aut dei filium, uulgatam quoq; opinionem tollere de deo uiso inter homines, sicut ipse superius fassus est. Si enim in uniuersum uerum est quod Celsus dixit: nec deus nec dei filius ullus unquam descendit, neque potest descendere: manifeste uanum est esse deos quosdam in terra cœlitus delapsos ut hominibus uel oracula reddant, uel afferant morborum remedia: Non Pythius, non Æsculapius, non alius quisquam eorum qui talia putantur facere, deus erit è cœlo profectus: aut etiamsi deus sit, in perpetuum ad habitandam terram destinatus, & uelut exul è deorum sedibus, indignus erit deorum consortio: & Apollo unà cum Æsculapio suo similibusq; deitate spoliati longe deteriores habebuntur uiris inter homines præcellentibus, uirtutis gratia consecratis & receptis in cœlitum numerum. Vide quo modo nostra placita uolens subuertere, quamuis per totum commentarium suum dissimularit se Epicuri sectatorem, nunc furtim in eius castra transfugere deprehenditur. Itaque superest ut lector scriptis eius assentiens aut neget ullum deum in gratiam hominum descendere: aut si hoc recipere placet ut uerum, mendacij notam Celsi libro inurat: Ergo si omnino prouidentiam tolles, hoc pacto mendaces facies in suis scriptis in quibus prouidentiæ deorumq; fit mentio. Quod si prouidentiam concedis, à Celso hic dissentiens negante deum ullum deiue filium ad homines descendere aut

descen-

descendisse:cur nō diligenter perpēdis examinādo quæ de Iesu nostro dicimus,quęq; prophetæ de illo prędixerūt, uter potius credēdus sit deus deiq; filius ad mortales descēdisse,Iesus ne q̃ tātas res dispēsauit perfecitq;,ān isti q̃ prętextu uaticiniorū non solū nō sanant à suis uicijs quos curādos suscipiunt,uerū etiā ipsi à sincero castoq; dei cultu deficiunt,in eandēq; defectionē alios quoq; autoritatē suā sequentes pertrahūt,ab unius solius ueri & manifesti dei cultu alienatos,seducēdo animas eorū ad religionē deorum pluriū.Quoniā aūt mox quasi respondissent Iudæi aut Christiani angelos esse qui descēderunt ad homines,Si angelos dicitis inquit: pergitq; rogare dij ne sunt an aliud genus:ac rursum quasi responsum accipit aliud genus esse ad dæmonas pertinens:age cōsideremus hęc quoq;.Fatemur quidē & angelos esse ministratorios quosdā spiritus, crebro mittente deo cōmeantes ad eos homines quos manet salutis hæreditas: hosq; modo ascēdere ad purissima loca cœlestia,et puriora etiā supercœlestia,oblaturos preces hominū:modo rursum descendere ad homines reportando illinc aliud in usum singulorū ut quisq; dignus est beneficio.Hos spiritus angelos ex officio suo nominare docti,inuenimus propter diuinitatē quandā interdū deos uocari à sacra scriptura, sed nō sic ut iubeamur eos adorare aut diuinis honoribus colere, quāuis dona dei nobis afferant.Omnia enim uota,oēs interpellationes,deprecationes,& gratiarū actiones destinandæ sunt ad deū rerum omniū dominum, per maiorē omnibus angelis summū pontificē uiuum uerbū & deum.Gratias agemus etiā ipsi uerbo, interpellabimus, uota & preces ei offeremus, modo intelligamus quomodo hæc accipiant uel abusiuè uel propriè.angelos enim inuocare absq; ipsorū cognitione cuius homo capax non est, nō uidetur rationi consentaneū.atq; ut demus ab homine cōprehendi mirā quandā & arcanā eorum naturę noticiā,officiorūq; quibus funguntur singuli:hoc ipsum cohibebit nequis audeat preces offerre nisi soli domino deo,qui unus omnibus abūde sufficit, per seruatorē nostrū dei filiū,uerbū, sapientiam,ueritatē, & quicquid de eo prophetarū apostolorūq; Iesu literæ prædicāt. & hoc nobis angelos dei reddit satis propitios, ut libenter pro nobis faciāt omnia, q̃ quantū humana natura fert bene affecti sumus erga deū,imitando in hoc angelos,qui & ipsi deū imitantur:& q̃ filiū eius uerbū quantū possumus cōplectimur, quāuis melius intellectū à sanctis angelis, contendentes tamē ad clariorē indies eius noticiā.At iste ut nostrarū scripturarum ignarus,sibijpse pro nobis respondet,q̃ aliud genus quàm deorū esse dicamus descendentes ad benefaciendum mortalibus angelos,nimirū dæmonas: ne id quidē uidens quòd non sit hoc uocabulū medium ut hominum,inter quos alij boni sunt,praui alij: neq; bonum quale deorū,accipiendo non pro malis genijs,aut statuis,aut animalibus, sed pro deum noscētibus re uera diuinis & beatis:semper aūt significet malos & impostores genios nudos crassiore corpore,qui homines à uero deo rebusq; cælestibus detrahūt ad hæc humilia. Post hæc de Iudæis sic loquitur:Ac primùm Iudæos merito demiror,si cum cœlum & cœlites angelos uenerentur,augustissimas eius partes potentissimasq;,solē,lunam,alias'q; stellas uel errantes uel fixas neglectim prætereunt:quasi fieri possit,ut quod totū deus est,partes deitatis expertes habeat:aut quasi eos,qui cęcutientibus & malis artibus deditis obuersantur in tenebris per obscuras somniorū imagines, bonū sit colere:hos uero qui tā clare nobis diuinam suam maiestatē ingerunt prędicendo pluuias,æstus,nubes,adorata'q; nonnullis fulgura, & fruges prouentus'q; oēs depromunt, conspicuos summi dei præcones,& uere cœlestes angelos, pro nihilo ducere.Hic mihi Celsus uidetur confuse ut male intellecta scripsisse, liquet enim Iudæorū placita examinātibus, et Christianorū ad illa cōferētibus,q̃ Iudęi legi obtēperātes dicēti ex persona dei: Nō habebis deos alios præter me:nō facies tibi idolū nec ullā similitudinē quę in cœlo sūt supra,eorū'ue quæ in terra infra,aut sub terra in aqs sunt: nō adorabis ea neq; coles: nihil aliud colūt q̃ deū uniuersorū dominū, creatorē cœli rerū'q; omniū.æque manifestū est q̃ q̃ iuxta legē uiuētes creatorē cœli colūt, cœlū ipsum pari honore nō dignant.quin & cœlestes angelos nemo adorat qui se legi Mosis subdidit:& sicut solē lunāq; et astra ornamēta mūdi adorare nō audēt,sic nec cœlestes angelos inhibiti lege sic pręcipiēte: Ne suspiciēs in cœlū uiso sole,luna,cæteris'q; stellis, quibus mūdus ornat,in errorē lapsus adores ea colasq;,p numinib.quę attribuit dñs deus tuus uniuersis gentib.Hoc li

Exod. 20

Deut. 4

cet inconcessum ipse sibi sumens, quòd Iudæi cœlum adorent, infert absurdum aliud,
accusans eos qui cum cœlum adorent, grauentur tantundem honoris deferre soli, lu-
næ & stellis: quasi fieri possit ut quod totum deus est, partes deitatis expertes habeat:
totum dicens cœlum ut uidetur, partes uero eius solem lunam & stellas. Atqui nec Iu-
dæi nec Christiani cœlum esse deum pronunciant: sed demus esse uerũ quod dicit, cœ
lum à Iudæis haberi pro deo: demus etiam partes cœli esse solem, lunam & astra, quod
nequaquam uerum est, nã nec terrestria animalia stirpes'ue partes terræ sunt: unde uel
ex Græcorum placitis euincet, si totũ sit deus, etiam partes eius esse numina. Certe to-
tum mundum deum esse dicunt, Stoici quidem primarium, platonici uero secundariũ:
nec desunt qui tertiũ inter deos locũ ei assignent. Ergo iuxta horũ opinionẽ quia mun
dus uniuersus deus est, partes quoq; erunt dij: nec solum homines, sed & bruta & stir-
pes. Quodsi inter partes mundi & montes sunt & flumina & maria, totus aũt mundus
deus est, iam & flumina dij sunt & maria: id quod ne Græci quidẽ dicturi sunt, sed pręe-
sides eorũ uel deos uel dæmonas nominant. atq; ita etiã iuxta Græcorũ duntaxat pro-
uidentiã asserentium sententiã, falsa erit illa uniuersalis Celsi propositio, quicquid totũ
deus est, eius partes quoq; esse numina. alioqui cõcesso uerũ esse quod ait mundũ esse
deum, sequetur ut quicquid in eo est, numerũ deorum augeat cum pars mundi sit, etiã
animalia, ne muscis quidẽ exceptis & scinipibus & uermibus omniq; serpentũ specie,
tantoq; magis aues, pisces: quod Iudæis etiam si mundum deum faterentur, per Mosis
legem non liceret cõcedere, quantumuis nihil reconditioris sensus in ea noscentibus:
imò ne cœlo quidem dei naturã tribui permittent aut angelis. Quoniã aũt diximus eũ
perturbatum quibusdã parũ intellectis, age hæc quoq; declaremus pro uiribus, osten-
damusq; falli Celsum qui putat cœlũ à Iudæis adorari aut angelos, cũ id ab eorum reli-
gione sit alienissimũ, perinde atq; solis, lunæ, stellarũ, statuarum adoratio uetita ipsorũ
legibus. Extat apud Hieremiam sermo dei, per prophetam expostulantis cum Iudæo-
rum populo quòd adorent talia, & reginæ cœli sacra faciãt omniq; cœli militiæ: Chri-
stianorum etiam scripta idem crimen Iudæis obijciũt, quòd propter talia peccata de-
Amos. 5 serti sint à deo. Sic enim in Actis apostolorum de eis scriptum est: Conuertit se autem
deus, & tradidit eos, ut colerent militiam cœli, sicut legitur in libro prophetarum: Nũ
uictimas & hostias obtulistis mihi annis quadraginta in deserto domus Israel: & susce
pistis tabernaculum Moloch, & sidus dei uestri Rempham, figuras quas fecistis ad ad
orandum eas. Paulus item exquisite doctus in Iudæorum literis, ac post miraculosa
Col. 2 uisione ad Christum conuersus, sic Colossenses alloquitur: Nequis uobis palmam in-
teruertat data opera per humilitatem & superstitionẽ angelorum, in his quæ nõ uidit
fastuosus incedens, frustra inflatus à mente carnis suę: nec obtinens caput, ex quo totũ
corpus per commissuras & compagines subministratum & compactum, augescit au-
gmento dei. Hæc cũ nec legisset nec audisset Celsus, nescio quomodo inducit Iudęos
saluis ipsorum legibus adorantes cœlũ & cœlestes angelos. præterea pari ignorantia
confusus, nec diligenter considerato hoc loco, putauit Iudæos per carmina magica e-
uocatis quibusdam angelorum spectris persuasos ut adorarent cœlestes angelos, non
intelligens q; & id præter præscripta suæ legis fecissent dicẽtis, Nõ sectabimini uentri-
Leuit. 19 loquos, & incantatoribus nõ adhærebitis ut polluamini ab eis: ego dominus deus ue-
ster. Debuerat igit aut in totũ tacere hęc de Iudęis si legẽ seruantes intelligi uoluit: aut
addere præter legẽ suã ista facere solitos. Sic etiã præuaricatores legis excęcati malis
artibus in tenebris adorant obuersantes sibi per somnũ obscuras imagines: ijdẽq; astris
sacra faciunt: nec cohærent: quæ dicit, cauere illos ab adoratione solis, lunæ, stellarũq;,
cũ angelos adorare non sit eis religio. Quòd si à nobis quoq;, qui nec ipsi angelos ado
ramus, postulatur ratio, cur non colamus solem, lunam, sidera, aliosq; quos Græ-
ci conspicuos deos nominant & sensibiles: dicemus in Mosis lege haberi: deum hæc
attribuisse uniuersis gentibus quæ sub cœlo sunt: at non ijs quos peculiarem portio-
Deut. 4 nem selegit sibi ex omnibus terræ populis. Scriptum est certe in Deuteronomio: Ca-
ue ne suspiciens in Cœlum uiso sole, luna, stellis'que cæteris quibus mundus ornatur,
in errorem lapsus adores ea colasq; pro numinibus: quæ attribuit dominus deus tuus
uniuersis gentibus, quæ degunt sub cœlo. Nos autem assumpsit deus, & eduxit nos

ex Ægypto fornace ferrea, ut essemus populus eius peculiaris & hæreditarius sicut in die hac. itaque cum genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquitus uocati sint à deo Hebræi, de quo uoce ipsius domini Abrahamo prædictum fuerat: Suspice in cœlum, & numera stellas si potes: sic erit semen tuũ: spem habentes fore ut ęquentur stellis numero, non poterant adorare eas, ad quarũ multitudinem nõ nisi per obseruationẽ legis peruenire poterant. Dictũ est enim eis: Dominus deus noster multiplicauit uos, ecce estis hodie tã multi quàm cœli sidera. Daniel propheta uaticinatur talia de resurrectione: Et in tẽpore illo saluabitur populus omnis qui scriptus est in libro & multi ex his qui dormierunt in terræ puluere, euigilabunt, alij in uitã ęternam, alij in opprobriũ & ignominiã æternam. qui aũt docti fuerint fulgebunt tanquã splendor firmamenti: & qui ad iusticiã erudiunt plurimos, quasi stellæ in perpetuas æternitates & amplius. Vnde sumptũ est & quod Paulus inquit: Sũt corpora cælestia, sunt corpora terrena: sed alia cælestiũ gloria, terrestrium alia. alia est claritas solis: alia claritas lunæ, alia claritas stellarũ. stella enim à stella differt in claritate: sic & mortuorũ resurrectio. Itaque non decebat eos qui didicerant generose omnem creaturã transcendere, sperareque à deo præclara bene actæ uitæ præmia, audierantque uoce illam: Vos estis lux mũdi: &, Luceat lux uestra corã hominibus, ut uideant opera uestra bona, & glorificẽt patrẽ uestrum cæleste: contendebantque studijs feruentibus ad immarcescibilẽ illam sapientiã, aut iam perceperant, eã inquam quæ æternæ lucis splendor est, obstupescere ad solis, lunę, stellarũque lumen sensibile, intantũ ut propter id se inferiores existimarent, cũ ipsi habeant tantã lucem intelligibilẽ, lucem uerã, lucem mundi, lucem hominũ: adorareque illa à quibus adorari potius mererentur, non propter sensibilẽ lucem, sed propter illam ueram & intelligibilẽ. Siquidem etiã cœlestes stellæ animalia sunt rationalia uirtute prædita, illustrata cognitionis lumine à sapientia illa quę est splẽdor sempiterni luminis. Etenim sensibile eorũ lumen opus creatoris est: intelligibile aũt fortassis et ipsorũ, profectum à uoluntate propria. Et tamen nec ipsum adorandũ est ab eo qui uerũ lumen uidet, cui lumini debent omnia quæcunque eius participãt, nec ab eo qui deũ uidet patrẽ ueri luminis, de quo pulcre dictũ est: Deus est lux, & tenebrę nullæ sunt in eo. Et quemadmodũ isti adoratores solis, lunæ, stellarũque, & admiratores eorũ luminis, nunquã adorarent scintillã ignis aut lucernã in terra, uidentes incõparabiliter præcellentiora quorũ lumen adoratione dignantur: ita qui intelligunt quomodo deus lumen sit, & quomodo filius eius lux uera sit illustrans omnẽ hominem in hunc mundũ uenientem et intelligunt etiã illud dictũ: Ego sum lux mũdi: immerito adorarent paruam uelut scintillã solis lunæ astrorũque, si cõferatur ad uerũ illud lumẽ quod deus est: nõ quod contemnant tã egregium dei opificiũ, aut sicut Anaxagoras globum ignitũ solem existiment, lunamque & astra cætera, sed moti præstantia inenarrabili, qua deus longe post se relinquit cętera omnia, sicut & unigenitus eius filius. Nec ignorantes quod ipse sol, luna stellæque preces offerant deo rerum omnium domino, iudicamus non opus esse ut precibus sollicitemus eos qui ipsi precantur quandoquidem id gratius est eis, si precaturi deum potius accedamus quàm se, & preces nostras non diuidamus. Hoc loco libet exemplum adducere. Seruator noster & dominus, appellatus aliquando præceptor bonus, ad patrem suum remittens eum qui se sic appellauerat, inquit: Quid me dicis bonũ? nemo bonus, nisi unus deus, meus pater. quodsi id recte ut imago bonitatis dei dixit dilectissimus patris filius, annõ iustius sol diceret suis adoratoribus: Quid me adoras? Dominum deum tuum adorabis, & ei soli seruies, quem & ego & omnes qui mecum sunt, adoramus ac colimus. quod si quis tantus non est, nihilominus etiam talis cum precibus adeat dei sermonem qui eum sanare potis est: magisque etiam patrẽ ipsius, qui & priscis iustis emisit uerbum suũ & sanauit eos, & liberauit eos è corruptionibus eorum. Deus igitur pro sua bonitate non localiter sed per prouidentiam cõdescendit hominibus: & eius filius, non solũ tunc, sed & semper cum suis est discipulis, iuxta promissionẽ illam: Ecce ego uobiscũ sum omnibus diebus usque ad cõsummationẽ seculi. Et siquidem palmes non potest fructum ferre nisi in uite maneat, liquet quòd etiam uerbi discipuli, intelligibiles ueræ uitis, hoc est uerbi, palmites, non possunt proferre fructus uirtutis, nisi maneant in uera uite Christo dei, qui etiam localiter nobiscum

Daniel. 12
1. Cor. 15
Matth. 5
1. Ioan. 1
Ioan. 8
Matth. 19
Matth. 4
Matth. 28

in

in terra uersari dignatus est, uelut cum adnatis sibi undique: iam uero etiam nescientibus eum adest ubique quod Ioannes euangelista ex persona Ioannis baptistæ indicat dicentis: Medius uestrum stat, quem uos nescitis, post me ueniens. Absurdum autem
Heb. 23 esset, cum is qui cœlum & terram implet dicens, Nonne cœlum & terrã ego impleo,
Ibidem. ait dominus: nobis præsto sit & in proximo: credimus enim dicenti, Deus propinquans ego sum non deus longinquus, ait dominus: quærere cui uota facias non semper ubique præsentem solem, lunam aut stellam aliquam. Esto autem (ut Celsi uerbis utar) prædicere nobis solem lunam ac stellas futuras pluuias, æstus, nubes, tonitrua: annon ergo si prædicunt talia, deus potius adorandus est cuius iussu prædicunt, illeq; potius obseruandus qui his utitur pro uatibus? Prædicant & fulgura & fructus omnesq; prouentus, depromant omnia talia, non tamen eos adorabimus ideo, sicut nec Mosen posterioresq; dei prophetas, qui prædixerunt meliora quàm pluuias, æstus, nubes, tonitrua, fulgura, frugesq; & prouentus sensibiles: imò etiamsi sol, luna stellæq; meliora uaticinarentur quàm pluuias, ne tum quidem eos adoraremus, sed patrẽ prædictionum autorem, eiusq; ministrum uerbum dei. Sed demus eos etiam præcones eius esse uereque cœlestes angelos: quî poterimus hos potius adorare quàm eum cuius sunt præcones & angeli? Hoc autem ipse sibi pro confesso sumit Celsus, quòd solem, lunam, stellasq; habeamus pro nihilo, cum fateamur ab ipsis quoque expectari reuelationem filiorum dei, subiectis in præsens uanitati materialium corporum, propter illũ q ea subiecit in spe. Atqui si sciuisset Celsus præter innumera alia quę de sole, luna, stel-
Psal. 148 lis'que prædicamus, uel illud, Laudate eum omnes stellæ & lumen: uel illud, Laudate eum cœli cœlorum: nunquam de nobis pronunciasset, tantos laudatores dei haberi à
Rom. 8 nobis pro nihilo. ac ne id quidem nouit, quod expectatio creaturæ reuelationem filiorum dei expectat. uanitati enim creatura subiecta est non uolens, sed propter eum qui subiecit eam in spe, quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum dei. Hactenus satis responsum sit ad id quod negat nos solem, lunam, stellasq; colere: iam recitabimus ipsius uerba quæ deinceps sequuntur, ut ad ea mox respondeamus quicquid ueritatis lumen suggesserit. ea sic habent: Stultum porrò & illud, putare deum postquam ignem coqui more iniecerit, reliquum quidem hominum genus omne excocturum: se autem solos permansuros, non solum qui tunc uiuent, sed & iamdudum defunctos in eadem carne rediuiuos emergentes è terra: quæ spes uermibus dignior est quàm hominibus. nã cuius hominis anima desideraret corpus iam putre? quando ne uobis quidẽ Christianis dogma hoc placet omnibus, damnatum à plerisq; ut impurum, abominandum, & impossibile. nã quî fieri potest ut corpus omnino corruptum reuertatur in pristinam suam naturam & constitutionem deperditam? Hic cum nihil respondere ualeant, confugiunt ad absurdissimum præsidium, Omnia esse deo possibilia. certe turpia deus non potest, neque naturæ contraria. nec si tu aliquid pro tua miseria concupieris inepte, statim deus id poterit, statimq; id fore credendum est. nec enim inordinati erroris, sed rectę iustæq; naturæ deus est præses. potest animæ uitam æternam largiri: sed cadauera, ut ait Heraclitus, proijci digniora sunt quàm stercora. cæterum carnem refertã non dicendis turpitudinibus sempiternam præter omnem rationem reddere deus nec uolet unquam nec poterit. ipse est enim omnium quę in rerum natura sunt ratio, & proinde tam nihil potest sine ratione, quàm sine seipso facere. Hic uide quomodo mox à principio receptã etiam apud quosdam Græcorum non contemnendos philosophos de mundi conflagratione opinionem irridens, ait nos tanquam de coquo loquentes deum igne utentem inducere: nõ intelligens Græcos aliquot, fortasse sicut ab antiquissima Iudæorum gente acceperat, opinari eum ignem esse mundi lustratoriũ: & forte singulorum etiam hominum quot quot opus habent ignis huius uel pœna uel remedio, urentis & non exurentis eos qui non habent materiam cui ab illo igne consumi opus sit: urentis item & exurentis eos qui in actionum, sermonum, cogitationum'que figurate dicto ædificio ligna fœnum'que ædificarunt & stipulam. Ait autem diuina scriptura Dominum sicut ignem conflatorium, & sicut herbam fullonum accessurum quemq; cui opus sit, quòd admixtam habeat quandam uiciosam materiam, ignis qui colliquet cõfusos ex æris, stanni

plum-

plumbiq metallis: id quod licet ex Ezechiele propheta discere. Quod autem non ut coquus quispiam, sed ut benefactor deus adhibeat ignem quibus hac castigatione opus est, testabitur & Esaias, apud quem legitur dictum esse ad quandam gentem peccatricem. Habes carbones ignis, sede super eos: hi tibi erunt auxilio. Sic autem diuinæ scripturæ sapientia dispensatur ut uulgo lectorum conuenit, minis territans eos qui aliter non possunt conuerti à profusa peccandi licentia: attamen sic quoque inueniet qui obseruabit ad quem finem inducantur afflictis labores & miseriæ. In præsens sufficiet Esaiæ testimonium dicentis ex persona dei: Propter nomen meum ostendam tibi furorem meum, & gloriosa mea inducam super te, ne perdam te. Coacti sumus autem explicare quæ simpliciter credentibus & simpliciore uerborum paratu opus habentibus parum congruunt, ne non responderemus Celsi criminationi, de deo in morem coqui ignem inferente. Ex iam dictis patet quomodo obuiandum sit & illi cauillamento, excoquendos esse omnes cæteros, ipsis solis incolumibus. Non mirum autem si de nobis sic sentit, quos stulta mundi & ignobilia contemptibiliaq;, & quæ non sunt, sacræ literæ nominant: quandoquidem per stultitiam prædicationis placuit deo seruare credentes in se, posteaquam in sapientia dei non agnouit mundus deum per sapientiam, non ualens nec uolens singulas scripturarum locos articulatim disquirere, quamuis inuitante huc Iesu dicenteq;: Scrutamini scripturas: & proinde sic crasse de igne intellexit, deq; his quæ peccatoribus euentura sunt. Et fortasse quemadmodum paruis pueris fabulari conuenit pro captu eorum infantili, modo sic educentur ad meliora: sic istis quos scriptura uocat stultos huius mundi nulliusq; existimationis & ignobiles, conuenit expedita hæc doctrina de pœnis & castigatione, aliam emendationem non admittentibus, quam quę metu & imaginatione mali absterret à uicijs. Itaque hæc doctrina solos immunes ab incendio fore pollicetur, qui incorruptas opiniones, mores, puros, mentem denique egregiè puram conseruauerint: reliquos horum dissimiles, ignis castigatione pro suis meritis opus habentes, dispensandos ad certum quendam finem, ut dignum est eos qui ad imaginem diuinæ naturæ facti, contempta dei uoluntate non studuerunt ut uita responderet eidem imagini. Atque hæc dicta sint de excoctione quam cauillatur humani generis, solis nostris incolumibus. Deinde, quod uel è sacris literis non intellectis hausit, uel ex his qui eas non intelligũt audiuit, ait nos dicere, in deflagratione mundi nos solos euasuros, non tantum quotquot uiuos ea clades deprehendet, uerum etiam dudum defunctos: non capiens apostoli Iesu uerba per arcanam sapientiam prodentia, quòd non omnes quidem dormiemus, omnes tamen mutabimur, in puncto temporis, in momento oculi, in tuba ultima. canet enim tuba, & mortui resurgent incorruptibiles, & nos quoq; mutabimur. Atqui debuerat mentem hæc dicentis cognoscere, quòd ut nequaquam mortuus separat ab illis se suiq; similes, post hæc uerba, Et mortui resurgent incorruptibiles: subiungens illa, & nos immutabimur. Idq; in eo sensu apostolum scripsisse ad Corinthios, confirmabo per ea quæ idem scribit in priore ad Thessalonicenses ut uiuens uigilansque & diuersus à dormientibus. Hoc enim uobis dicimus in uerbo domini, quòd nos qui uiuemus, & reliqui erimus in aduentum domini, nequaquam præueniemus eos qui dormiunt. quoniam ipse dominus cum classico uocis archangeli & cum tuba dei descendet de cœlo: & mortui in Christo resurgent primum: deinde nos qui uiuemus, qui reliqui erimus, simul cum illis rapiemur in nubibus in occursum domini in aera. Et quoniam comicè mordet carnis resurrectionem prædicatam in ecclesijs, apertius intellectam à sapientioribus, nec est opus iterum eius dicta repetere: age hanc quoque quæstionem tractemus quatenus decet in conflictatione cum profano homine, habita ratione paruulorum qui fluctuant ad omnem uentum doctrinæ hominum impostorum, in errorem quosuis pertrahẽtium, quantum possumus ad captũ uulgaris lectoris nos accommodantes. Ergo neq; nos neque diuinæ literæ aiunt mortuos è terra emergentes reuicturos cũ ipsis carnibus nihil mutatis in melius: sed hæc mera est Celsi calumnia. audimus enim multas scripturas sic de resurrectione loquentes, ut dignum est deo harum autore, ex quibus in præsentiarum unum Pauli locum adduxisse sat erit ex priore ad Corinthios epistola, ubi sic scribit: At dicet aliquis; quomodo resur-

Esa. 47 · Esa. 48 · 1. Cor. 15 · 1. Thes. 4 · 1. Cor. 15

resurgent mortui? quali autem corpore uenient? Stulte, tu quod seminas non uiuifica tur, nisi mortuum fuerit. Et hoc quod seminas, non corpus, quod nascetur, seminas, sed nudum granum, exempli causa, tritici aut alicuius ex cæteris. Sed deus dat illi corpus ut uoluit, & unicuiq; seminum suum corpus. Vides quomodo nõ corpus nasciturum ait seminari, sed nudo semine in terram iacto, deo cuiq; semini dante corpus proprium, quadam ceu resurrectione nasci ex ipso sato semine, uel spicam uel sinapis fruticem, uel è maiore nucleo puta oliuæ oleam, & similiter aliam quamuis frugiferam arborem. Deus igitur unicuiq; dat corpus arbitratu suo, quemadmodũ satis seminibus, ita his qui dum moriuntur quasi seminãtur, tempore opportuno recepturi ex illo sato corpus pro dignitate, qualicunq; hos uestire deo libuerit, audimus enim scripturam compluribus uerbis docentem differentiam inter seminatum & resurgens, dum sic loquitur: Seminatur in corruptione, surgit in incorruptione: seminatur in ignobilitate, surgit in gloria: seminatur in infirmitate, surgit in uirtute: seminatͬ corpus animale, surgit corpus spirituale. Iam illa capiat qui potest, dum dicit: Qualis terrenus, tales & terreni: qualis cælestis, tales & cælestes: & sicut gestauimus imaginem terreni, ita gestemus cælestis imaginẽ. Quo loco apostolus quamuis celans arcana quædã captum simplicium excedentia, nec conuenientia rudibus qui ad fidem etiamnum instituũtur, tamen ne parum recte intelligeremus eius uerba, postquã dixit, gestemus imaginem cælestis, subiungit, Hoc aũt dico fratres, quia caro & sanguis regnum dei hæreditare non possunt. ac mox quasi arcano scriptis ad posteros prodito Ecce, inquit, mysteriũ uobis dico. quod dici solet de rebus secretioribus nec cuiuis ẽ uulgo cõmunicandis. nam ut
Tob. 2 in Tobia legitur, Arcanum regis celare bonum est: cæterum opera dei magnifice dispensata ad utilitatem hominum, ueraciter ad ipsius gloriam reuelare bonum est. Non est igitur uermium spes nostra, nec anima nostra corpus putre desiderat, sed quamuis corpore opus habeat propter locales migrationes, tamen meditata sapientiam iuxta il
Psal. 37 lud, Os iusti meditabitur sapientiam, intelligit differentiam inter domicilium terrenũ in quo diuersatur, & tabernacula illa ad quæ uere iusti suspirant, grauatim hoc præsens domicilium deponentes, malentesq; superindui, ut hoc pacto uita mortalitatem absorbeat. nã cũ omnis natura corporea sit corruptibilis, oportet ut mortale hoc tabernaculum mortalitatẽ suam exuat, mutataq; natura mortis propter peccatum capace, immortalitatem induat: ut ubi corruptibile incorruptibilitatem induerit, & mortale immortalitatem, tunc iuxta ueteres prophetias aboleatur mortis uictoria, qua deuictos sibi nos subiecerat: aboleatur & eius aculeus, quo solet animabus nõ satis permunitis infligere peccati uulnera. Sed quoniam de resurrectione quantum in præsens satis est diximus, de qua alias prolixius suo loco disputatum est à nobis: nunc uero Celsus refellẽdus est, nec intelligens nostras scripturas, nec perspiciens autores earũ uires sapientes non una spe promissionum Christianarum lactatos: age ostendamus uiros etiam in rationali contẽplatione & dialecticis considerationibus non cõtemnendos in eadẽ fuisse sententia: ut si nostra sannas merentur ut humilia & anilia, illi potius deridendi sint. Certe Stoici aiunt post certas temporum uices deflagrationem huius uniuersitatis fieri, eamq; mox consequi instaurationem omnia restituentem indiscreta similitudine nihil à prioribus differentia. Quibus autem hoc nimium uisum est, aiunt admodum paruã mutationem fieri in posteriore periodo: sic enim uocãt illas uicissitudines. illi aiunt rursum reuerti Socratem Sophronisci filium Atheniensem qualis superiore periodo fuerat, rursumq; Phænareten è Sophronisci coniugio illum progignere. itaque etiamsi resurrectionem non nominent, rem utiq; eandem significant, Socratem renasciturum è Sophronisci semine & Phænaretes utero, educatumq; Athenis philosophaturũ, quasi philosophia quoq; renascẽte per omnia priori simili, ita futurũ est ut etiã Anytus Melitusq; resurgãt accusaturi Socratẽ denuo, & rursum Areopagitarũ senatus capitalẽ in eum proferat sententiã. & quod magis est ridiculũ, eadẽ quæ superiore periodo uestimenta gestaturũ Socratem in eadẽ paupertate degentẽ et in Athenis eisdẽ per omnia. Phalaris etiam rursus tyrannũ aget, & taurus eius aheneus eisdẽ ut ante dãnatis in se inclusis aliena uoce mugiet. Alexãder quoq; Pheræus eandẽ tyrannidẽ eadẽ crudelitate in eosdem exercebit quos olim damnauerat. Et quid opus est recensere hęc stoicorum dogmata

dogmata, adeò non irrisa Celso ut ea ueneretur etiam, & Zenonem Iesu sapientiorem iudicet, cùm Pythagoræ Platonisque propago quamuis uideatur incorruptibilem mundum asserere, in similes opiniones incidant, aiunt enim statis annorum circulis stellas ad eandem quam olim habuerant configurationem & inter se respectum recurrere: & inde in terra quoque eandem rerum faciem necessariò cõsequi, qualis ante aliquot secula sideribus in simili statione dispositis fuerat. Necesse est igitur sideribus ex longo interuallo ad eandem stationem reuersis quam tenuerant Socratis ætate, rursum Socratem nasci patique eadem quæ antea passus est, eisdem Anyto Melitoque accusantibus, eisdemque Areopagitis damnantibus. Ægyptiorum item doctrina eadem tradens placita, non ridetur à Celso, sed suspicitur: nos uerò qui didicimus deũ uniuersa dispensare pro singulorum opportunitate & habitu, & quantũ fieri potest in melius quæque uertere: nostræque naturæ infirmitatem agnoscimus non ualentis ad diuinã illam immutabilitatem proficere, non uidemur dicere quicquam dignum quod examinetur diligentius. Hæc cùm dicimus, nemo suspicetur nos esse ex illo nominetenus Christianorũ numero, qui fidem resurrectioni & scripturis eam astruentibus abrogant: nam in illorũ placitis nusquam est è grano puta tritici spica resurgẽs, aut arbor ex alio semine. nos autem credentes scripturis, non uiuificari quod satum est, nisi moriatur prius, & non id corpus seri quod aliquandò futurum est: deus enim dat ei corpus sicut uult, seminatũ in corruptione suscitans incorruptibile, & seminatũ in ignominia suscitans in gloria, & seminatum in infirmitate suscitans in uirtute, & seminatum animale suscitans spirituale: retinemus tum ecclesiæ Christi sententiam, tum promissionis dei amplitudinem: idque ita fieri posse non asseueramus tantum, sed etiam confirmamus rationibus: scientes quòd etiamsi cœlum & terra quæque in eis continentur prætereant, uerba tamen de singulis eorum, ut quæ uel pars totius sunt, uel generis species, nequaquã irrita præteritura sunt, libenter enim audimus eum qui dixit: Cœlum & terra præteribunt, mea uerba non præteribunt. *Matth. 24* nos igitur non aimus corruptum corpus rediturũ in naturam pristinam, sicut neque corruptũ granum tritici. nam sicut è grano tritici exoriri spicam dicimus, ita in corpore insitum quiddam intelligitur, quod ut ipsum non corrumpitur, sic ex eo corpus resurgit incorruptibile: quamuis Stoici asseuerent illud ipsum corruptum corpus redire in naturam pristinam, concessis semel periodis omnia eadem referentibus & instaurantibus colligentes id necessarijs rationibus dialecticis. Nos certè non ad absurdissimum refugium confugimus, dum omnia deo possibilia dicimus. scimus enim hanc uocem Omnia intelligendam nõ de nõ existentibus, nec de ratione carentibus. fatemur etiam deum non posse turpia: alioqui deus posset nõ esse deus. nam si tempore quid facit deus, non est deus. quoniam autem iste addit quòd etiam præter naturam nihil deus uult, hanc propositionem distinguimus. aut enim præter naturam dicendo malum intelligit, & sic fatemur deum nihil præter naturam uelle, nec malum quicquã nec rationi contrarium. quòd si quicquid ratione & uoluntate dei fit, necessariò sequitur id non præter naturam fieri, nihil præter naturam fit à deo, etiamsi uideatur aliquibus incredibile. Quodsi uis facienda est nominibus, dicimus quòd accipiendo naturę uocabulum sicut uulgus intelligit, quædam sunt super naturam, quæ facit deus interdum supra humanam naturam attollendo hominem, mutandoque in naturam præstantiorẽ ac diuiniorem, conseruandoque talem quamdiu seipse præstat conseruari facilem & idoneum. Et quia semel diximus deum nihil posse quod se nõ deceat, quando hoc deitas ipsius non admittat: dicimus etiam, si fortè quid homo pro sua nequitia stultè uoluerit, id deũ non posse. Adeò uerò contentiosi non sumus, sed ueritatis studio Celsi dicta examinamus, ut assentiamus ei deum non esse cupiditatibus immoderatis obnoxium, nec perturbationibus erroneis, sed rectæ iustæque naturæ atque omnis honestatis eum esse præsidem: fatemurque illum uitam æternam animabus posse concedere. nec potest solum, sed concedit etiam. Quapropter nihil nobis officit Heracliti dictũ à Celso citatum, cadauera esse abiectiora quàm stercora. certè homines defuncti, propter animam quæ inhabitauit in eis, præsertim si bona sit, non sunt eijciendi. nam ciuiliores leges iubent eos cum conuenienti honore funerari, ne si proijciantur tanquã iumenta, iniuria fiat animæ egressæ ex eo domicilio. Absit igitur ut deus uelit uel tritici granum sempiternũ esse, sed utique

ſpicam enatam ex eo: uel id quod ſeminatur in corruptione, ſed id quod ex eo reſurgit incorruptibile. Iam quod omnium rerum rationem ipſum deum dicit, nos dicimus dei filium, de quo philoſophamur illa: In principio erat uerbum (ſiue ratio) & uerbum erat apud deum, & deus erat uerbum. Illud uero aſſentimus, deum neque præter rationem, neque præter ſeipſum quicquam facere. Nunc uideamus quid deinceps in contextu uerborum Celſi ſequitur in hunc modum: Igitur Iudæi propria gente conſtituta latiſq; gentilibus legibus, quas etiamnunc circumferunt ſimul cum religione qualicunque, ſed tamen patria, faciunt more aliorum hominum, quorum ſuæ quiſque patriæ inſtituta ſequitur qualiacunque fuerint: id quod uidetur etiam utile, non ſolum quia leges alijs aliæ uenerunt in mentem, & opus eſt ſeruari quicquid ſemel publicè placuit: uerum etiam quia ut eſt credibile, partes terræ ab initio diſtributę ſunt alijs aliæ præſidibus uelut prouinciæ. itaque in ſingulis rectè fit quod receptum eſt moribus, nec fas eſt uiolare prouinciatim inſtituta iam inde ab initio. Hic Celſus indicat Iudæos ſeceſſione ab Ægyptijs facta, quorũ olim pars fuerant, conſtituiſſe gentem propriam, legesq; ſuas retinere ex illo tempore: &, ne eadem ipſius uerba repetamus, utile hoc eis ut ſuis ritibus utantur, ſicut cæteræ gentes ſuis quæque utuntur. Ac mox retruſiorem quandam cauſam profert cur Iudæis inſtituta patria ſeruare expediat: ſubindicans eſſe certos quoſdam terrarum præſides, qui legiſlatores earum adiurent in ferendis legibus. Itaque uidetur ſignificare, Iudæorum quoque regionem & gentem ſubeſſe uni cuipiam præſidi uel pluribus, cuius uel quorum auxilio Moſes ſuas leges pertulerit ad populum. Oportet, inquit, leges ſeruare, non ſolum quia placuit alijs eas ferre aliter, & obſeruandum eſt quicquid approbauit conſenſus populi: uerum etiam quia credibile eſt partes terræ mox ab initio diſtributas alias alijs præſidibus, & uelut prouinciatim gubernari ab eis. Deinde quaſi oblitus Celſus quàm multa contra Iudæos dixerit, nunc in uniuerſali patrias leges ſeruantium laude ipſos quoque complectitur dicens: & certè rectè facit quiſquis uiuit gentis ſuæ moribus. Et uide an non quantum in ſe eſt, Iudæum patriæ legis deſertorem impietatis arguat: dicit enim, nefas eſſe uiolare leges regionum ueteres. Quapropter libenter eum & cum ipſo ſentientes rogarem, quiſnam ſit ille qui ab initio partes terræ ſuis præſidibus diſtribuit, ut inter cæteros utique Iudæorum etiam prouincia ſorte uni cuipiam pluribus'ue obuenerit. Num, ut Celſus diceret, Iupiter uni pluribus'ue aliquibus attribuit Iudæorum gentem & regionem, uoluitq; ut qui Iudæam prouinciam ſortitus eſſet, tales Iudæis leges ſcriberet: an fortè præter Iouis uoluntatem hoc factum eſt. Vtrumuis reſponderet, in anguſtijs hæreret eius oratio. Quòd ſi à nemine uno diſtributæ ſunt regiones terræ ſuis præſidibus, ergo temerè ut nullo diuidente, ſuam quiſque arripuit, quod & ipſum abſurdum ſit credere, nimirum tollens omnem è rebus prouidentiam. Quomodo autem & in quas prouincias diſtributa terra adminiſtretur à præſidibus, narret nobis qui uult, & oſtendat quàm rectè fiant in ſingulis quæ fiunt arbitratu præſidum: tum quàm rectè ſe habeant Scytharum leges de occidendis patribus, quod exempli gratia dictum ſit, uel Perſarum non arcentes nec matres à filiorum, nec patres à filiarum connubio, ſed quid opus eſt me uarias gentium leges ex ſcriptoribus colligere, & dubitare per ſingulas quàm rectè fiant ex præſidum ſententia. Dicat Celſus quomodo impium ſit uiolare leges patrias de ducendis filiabus aut matribus, aut de beato ut putant, uitæ fine per ſuſpendium, aut per rogum, in quem ſi quis uiuum ſe mittat, aiunt purgari animam, & unà cum corpore abſumi peccata omnia. quomodo nefas ſit ſoluere leges Taurorum exempli gratia, hoſpites pro uictimis Dianæ mactantium, aut Afrorum filios Saturno immolantium. eadem Celſi ratiocinatione ſequitur impiè Iudæos facere, ſi præuaricentur leges patrias de non colendo alio deo præter huius mundi opificem: eritq; iuxta ipſius opinionem fas & pium non naturale ſed arbitrarium. Eſt enim pium apud alios uenerari crocodilum, & ueſci animalibus conſecratis aliàs, apud alios uitulum, & rurſum alios hircum pro deo colere. atque ita fiet ut unus & idem pius ſit aliorum legibus, aliorum contrà impius: quod eſt longè abſurdiſſimum. Reſpondebunt fortaſſe pietatem in hoc ſitam ſi fiat iuxta leges patrias, quòd externæ obligent neminem: nec ſtatim eſſe impium qui ab alijs impius habeatur, modo ne diſcedat à ritu patrio: li-

cereq; huic aduersari legibus aliorum, & eorum sacra deuorare: id quod uidendum ne magnam confusionem in ius & fas inuehat, si nullam hæc propriam naturam habeant, ad cuius formulam examinetur in factis pietas. Itaque si pietas, sanctitas, iustitia, relatiua sunt ad aliquid, ut eadem res pia sit & impia iuxta quod ad diuersas leges refertur, uide ne consequens sit & temperantiam quoque inter illa censeri quæ dicuntur ad aliquid, & fortitudinem, & prudentiam, & scientiam, uirtutes'que cæteras, quo nihil cogitari potest absurdius. atque hæc satis erat ad Celsi uerba respondisse simpliciter & uulgari more. Sed quia fieri potest ut aliquis hæc nostra lecturus sit exquisitius, age pauca proferamus arcanæ cuiusdam contemplationis de alijs alibi iam inde ab initio præsidibus & locis per eos occupatis, eamq; opinionem repurgemus quoad eius potest fieri. Mihi uidetur Celsus non recte intellexisse hanc de diuisione terrarum doctrinam secretiorem, quam nonnihil attingit etiam Græcorum historia, inducens quosdam ex ijs qui dij creduntur inter se certasse de Attica: tum apud poetas faciens quosdam ex deorum genere usurpare sibi quædam loca ut præ cæteris familiaria: barbarica quoque præsertim Ægyptiorum historia habet quiddã simile de diuisione Ægypti in nomos quos uocant: inter quos Sain obuenisse Mineruæ quæ & Atticam possidet. Cæterum Ægyptiorum sapientes ad fabellas hæc pertinere dicerent, fortasse quia Iudæorum quoque regio diuisa sit ad eundem modum. Et de his quidem nunc hactenus, duntaxat extra diuinas literas. Fatemur tamen quòd Moses is quem prophetam & germanum dei famulum credimus in Deuteronomij cantico mentionem facit terræ diuisæ sic loquens: Quum diuideret altissimus gentes, & separaret filios Adami, constituit terminos gentium iuxta numerum angelorum dei, & facta est portio domini populus Iacobo progenitus, & funiculus hæreditatis eius Israelitæ. quin & in libro qui Genesis inscribitur, idem Moses de hac gentium distributione historicè sic prodit. Erat autem terra labij unius, & sermonum eorundem. Quumq; proficisceren-tur de oriente, inuenerunt campum in terra Sennaar, & habitauerunt in eo. Et paulo post, Descendit, inquit, dominus ut uideret ciuitatem & turrim quam ædificabant filij hominum. & dixit dominus: Ecce unus est populus & unum est labium omnium, & istud cœperunt facere, nec desistent à cogitationibus suis donec eas opere compleant. uenite descendamus & confundamus ibi linguam eorum, ut non audiat unusquisq; uocem proximi sui. Atque ita diuisit eos dominus ex illo loco super faciem cunctarum regionum, & desiuerunt ædificare ciuitatem. & ideo uocatum est nomen eius confusio, quia ibi confusum est labium uniuersæ terræ, & inde dispersit eos dominus super faciem cunctarum regionum. Sed & in Solomonis sapientia, ut intitulatur, ubi diuisiones terrarum tempore confusionis linguarum factæ meminit, de sapientia sic legitur: Hæc & in consensu maliciæ gentium confusarum cognouit iustum, & conseruauit inculpabilem deo, & in filijs misericordiam fortem custodiuit. Quibus de rebus prolixa, sed arcana est disputatio, in quam competit illud, Mysterium regis celare, bonum est: ne in profanas aures projciatur sermo de animabus migrantibus in corpora, sed non ex alijs corporibus, néue sancta mittantur canibus, aut porcis uniones obijciantur. impium enim esset uulgo prodere hæc arcana dei sapientiæ, de qua pulchrè scriptum est: In maliciosam animam non ingredietur sapientia, nec habitabit in corpore peccatis obnoxio. Satis est quæ sub historia celant historicè proponere, ut qui possunt sibijpsis quærant loci huius intellectum. Intelligantur igitur omnes super terram diuina quadam lingua una utentes, ut quotquot inter se cõsentiunt, conseruent se in hac diuina lingua, nec se dimoueant ab oriente tantisper dum sapiunt ea quæ sunt luminis eiusq; sempiterni fulgoris. Hi ubi se dimouerunt ab oriente, sapientes quæ orienti non conueniunt, inuenient campum in terra Sennaar, quod interpretatur dentium excussio, & quo significatur alimentum eis perisse, ibiq; habitabunt. deinde materialia quæq; in unum contrahere & cœlo cõiungere uolentes quæ non ad

Deut. 32
Gen. 11
Sap. 10
Tob. 2
Eccl. 1

Gen. 11 hoc nata ſunt, ut per materialia contendant ad immaterialia, dicent, Venite facia-
mus lateres, & coquamus eos igni. Iamq; cõſolidantes luteam materiam fingẽt pro
lapidibus laterculos, eosq; luto ferruminantes pro bitumine ædificabunt ciuitatem
et turrim, cuius faſtigium ipſorum opinione ad cœlum pertineat. Et quanto quiſque
magis minus'ue ab oriente diſceſſit, quanto magis minusq; operæ conſumpſit in fin
gendis ferruminandiſq; lateribus, ſtruendoq; ædificio, tanto magis minus'ue mole-
ſtis tradetur angelis audaciæ pœnas exacturis ab eo, abrepturiſq; ædificatorũ quen
que in aliquam linguam & regionem terræ ſe dignã, alijs petentibus terram æſtuo-
ſam, uerbi gratia, alijs nimio frigore grauem habitatoribus, alijs cultura difficilem,
rurſus faciliorem alijs: item alijs refertam beſtijs, alijs minus occupatam hoc gene-
re. Hæc ſi quis poteſt ut hiſtoriam partim res geſtas narrantem, partim ſecretius ali-
quid uelantem cõſiderare, uideat eos qui priſtinam linguam ſeruarunt, eo quòd ab
oriente non diſceſſerant, manenteſq; in oriente orientalem linguam retinuerant, ſo
los factos portionem domini, populumq; eius uocatum Iacobi nomine, & Iſraelitas
funiculum hæreditatis ipſius: hiq; ſoli præſidem habebunt non in pœnam ſicut alij.
Hic obſeruandum quantum obſeruare permittit humana imbecillitas, etiam in eo-
rum ciuitate qui ut eximia portio deo ſunt attributi, peccata admitti: primùm feren
da & talia ut non mererentur omnino derelinqui propterea: deinde plura, tolerabi-
lia tamen, idq; longo tempore nunquam non adhibitis remedijs, ita ut per interual-
la reſipiſcerent: tum quoties deſtituerentur pro peccati magnitudine, non ſecus ꝗ
alias regiones ſortiti, primùm lenius punitos ut quali puerili caſtigatione admoniti
reuerterentur ad propria: deinde uerò traditos ſæuioribus dominis, quales ſcriptu-
ra nominat Aſſyrios, deinde Babylonijs. obſeruet præterea quomodo poſtremo, cũ
adhibitis curationibus nihilominus malicia creſceret, per prædones principes abre-
pti, & in longinquas gentes diſperſi ſint in alienorum portiones præſidum. Cæte-
rum præſes eorum data opera conniuebat dum illi diriperentur à cæterarum gen-
tium præſidibus: ut & ipſe optimo iure tãquam illatas ſibi iniurias ulciſcens, nactus
poteſtatem uiciſſim inuaſis aliorũ gentibus quotquot poſſet inde abduceret: eiſq;
ſub ſuas leges ſubactis rationem uiuendi præſcriberet: atque ita ad eum finem addu-
ceret, ad quem adducturus erat, ni peccata obſtitiſſent, ſuæ gentis olim ſibi attribu-
tæ homines, & per hoc erudiret eos qui poſſunt hæc animaduertere: nimirum lon-
gè potentiorem cæteris eſſe hunc qui à peccato immunes etiamtũ ſortitus eſt: quan
doquidem ualeat ex omnibus portionibus ſelectos aſſumere retractos ab illis qui
eos puniendos acceperant, & adducere ad leges uitæ utiles, obliuioni traditis pecca
tis priſtinis. Verùm hæc, ut præfatus ſum, tectè nobis dicta ſint, quo appareret Cel-
ſum & ſimiles non rectè intellexiſſe terræ partitionem, & ceu prouincias aſſignatas
ſuis præſidibus. Quoniam autem iſti ab oriente profecti, propter peccata ſua tradi-
ti ſunt in ſenſum reprobum, & paſſiones ignominioſas & in impuritates iuxta ſuas
concupiſcentias, ut ſaturati peccatum faſtidirent, diſſentiemus hic à Celſo credente
propter diſtributos terræ partibus præſides in ſingulis regionibus rectè res admini-
ſtrari, nec probabimus ſingularũ placita. Videmus enim fas eſſe priſcas regionum
leges mutare melioribus & diuinioribus, quas pro poteſtate Ieſus ſuis pertulit, eri-
piens eos ab hoc præſenti ſeculo malo, & principibus huius ſeculi iam euanidis: &
impium eſſe non ſubijcere ſe potentiſſimo principi exaltato ſuper omnes cæteros:
quem deus ipſe ſic allocutus eſt, ut habetur in ueterum prophetarum oraculis: Po-
ſtula à me & dabo tibi gentes in hæreditatem tuam, & in poſſeſſionem tuam terræ
terminos. Ipſe enim factus eſt expectatio nobis qui ex gentibus in eum credidimus,
& in patrem eius deum optimum maximum. Hæc autem quę de præſidibus per nos
dicta ſunt, non modò iam recitatis Celſi uerbis ſe opponunt, uerumetiã his quæ reci
tabimus. Accedat, inquit, & ſecundus. rogabimus eos unde ueniãt, quam'ue ſequan
tur legem patriam. nullam dicent, quandoquidẽ & ipſi ab eadem deſcendentes ori-
gine non aliunde habent doctorem ſuum & præſulem. attamen defecerunt à Iu-
dæis.

dæis. Nos singuli uenimus in extremis diebus, post aduentum Iesu nostri, in conspicuum montem domini, uerbum omni uerbo sublimius, & in domum dei quæ est ecclesia dei uiuentis, columna & basis ueritatis: hanc contemplemur quomodo ædificata sit in summis montibus, omnibus propheticis sermonibus, qui eius fundamenta sunt. extollitur autem hæc domus super omnes colles, qui uidetur aliquid eximium in sapientia & ueritate polliceri apud homines. In hunc montem omnes gentes properamus, in agmine cohortantes se mutuum ad amplectendam Iesu Christi religionem quæ effulsit diebus his nouissimis, & dicentes, Venite ascendamus in montem domini, & in domum dei Iacob: & annunciabit nobis uiam suam, & ambulabimus in ea. exiuit enim ex Sion lex, & migrauit ad nos spiritualiter. Verbum quoq; domini exiuit ex illa Hierusalem, ut distribueretur in omnes terras, & iudicaret in medio gentium, seligendo quotquot se præberent faciles, & redarguendo turbam refractariam. Istis autem percōtantibus unde ueniamus, quem'ue ducem sequamur: respondemus uenire nos ad mandatum Iesu, ut recudamus rationales nostros gladios bellicos & sæuos in aratra, & ex pugnacib. olim nostris lanceis falces faciamus. Iam enim non sumimus contra ullam gentem gladiū, neq; bellare discimus, facti filij pacis per Iesum quem sequi malumus quàm instituta patria, in quibus dum maneremus, alieni à testamentis eramus: nunc accepta lege gratias liberatori agentes, liberati ab errore dicimus: Vana habuerunt patres nostri simulacra, nec est inter ea qui pluat. Præsul igitur noster & magister à Iudæis profectus uniuersum terrarū orbem pascit uerbo doctrinæ suæ. Atq; his præstructis uehementer in nos impressionem facientem Celsi rationem retundemus pro uiribus, excipientes eius dicta cominus, interim ne illa quidem dissimulantes quæ interiecit in medio. Præsto est, inquit, & Herodoti testimonium uerbis his: Qui Maream oppidum & Appim habitant in confinijs Ægypti & Libyæ, ad Afros magis ut uidetur pertinentes quàm Ægyptios, & moleste ferentes eorum religionē, cum grauatim arcerentur à bubus fœminis, miserūt ad Ammonem qui suo nomine dicerent, nihil sibi esse cū Ægyptijs, quòd sedes extra Delta haberent: cupereq; (si deus annuat) sibi liberum esse uesci quibusuis carnibus. At deus hoc non permisit, totum id Ægyptum pronuncians quantum undis Nili rigetur: & Ægyptios esse quicunq; infra Elephantinā urbem colentes ex hoc bibant flumine. Hæc Herodotus. Ammon uerò nihilominus idoneus est ad distribuendas gentijs prouincias q̃ Iudæorum angeli: quapropter haud iniquū fuerit patrios quemq; ritus seruare: & sane magnam in his inuenimus per singulas gentes differentiā, nulla nō suos probante ut optimos. Æthiopes qui Meroem habitant, Iouem & Liberum solos colunt, Arabes Liberum tantum & Vraniam: Ægypti Osirim in uniuersum et Isidem, priuatim uerò Saitæ Mineruam, Naucratitæ nō ita dudum Serapim, reliqui quoq; in singulis præfecturis alios deos alij. horum alij ouibus abstinent ut sacris, capris alij, nōnulli crocodilis, quidam bubus fœminis. cæterum à subus abstinent præ odio. At apud Scythas etiam humanis uisceribus uesci honestum habetur. inter Indos uerò sunt qui & patres suos deuorant, putantes se id piè facere, ut autor est Herodotus. Apponā ipsius uerba, quo res sit credibilior. Siquis quibusuis hominibus proponat, ut sibi deligant leges quas putent omnium optimas, nimirum suas quiq; iudicantes optimas eligent præ cæteris, ut est uerisimile, nō alias insanum existimantes qui sentiret aliter. Hanc autem communem hominum opinionem esse de legibus, inter cætera est argumento factum Darij. Is nanq; Græcis omnibus ad se conuocatis, duntaxat qui subessent ipsius imperio, rogabat quo præmio possent adduci ut parentes suos defunctos comederent. Illi negarunt se id unquam admissuros. Tum rex accitis quibusdam Indis, quos Callatias nominant, apud quos deuorare parentes solenne est, adhuc Græcis astantibus, & per interpretem quid dicatur discentibus, percontabatur quantum mereri uellent ut demortuos parentes in rogo cremarent. ad hoc illi attoniti, Bona uerba regem iubebant dicere. Itaq; manent utrisq; suę leges & hodie, ut rectè mihi uideatur Pindarus canere, legem esse regem omnium. Hæc Celsi uerba eò uidentur tendere, ut persuadeant debere omnes homines mo- Esa. 2

ribus patrijs uiuere, idq; illis licere consensu omnium: Christianos uerò qui & patrios mores deseruerint, nec unam gentē ut Iudæi cōstituant, accusandos q̃ Iesu doctrinam sequantur. Dicat igitur nobis, utrum hi qui philosophantur & superstitionem dediscunt, si deserant ritus patrios, ita ut uescantur cibis in patria sua uetitis, ex officio faciunt, an præter officium? Ergo cùm philosophiæ studiosis in cōtemptum superstitionis liceat cibum sumere præter patriæ consuetudinem: Christianis quoque, quorum doctrina nō sinit eos hærere circa statuas & simulacra, ac ne circa creaturas quidem dei, sed his transcensis attollit ad creatorē animam, licebit idem quod philosophis. Quodsi Celsus eiusq; similes ad tuendam suam propositionem, dicent philosophum etiam seruaturū ritus patrios, perquàm ridicule philosophi apud Ægyptios uerbi gratia cepis abstinebunt, propter consuetudinem patriæ, aut partibus quibusdam corporis, puta capite uel humero, ut seruent patrum suorū traditionem. taceo nunc eos Ægyptios qui uenerātur uentris crepitus, ad quorum imitationem siquis philosophetur seruando ritus patrios, ridiculus philosophus erit faciens quæ non decent philosophum. Sic qui doctus uerum deum colere, propter patriæ mores humi hæret circa statuas consecratas ab hominibus, nec uult mente ad creatorem ascendere, similis erit auditoribus philosophiæ nihilominus timentibus quæ timenda non sunt, & his uel illis cibis uesci esse impietatem putātibus. Iam quis est iste Ammon Herodoti, cuius autoritate Celsus nos urget, debere quemq; suæ patriæ ritu uiuere. Non sinit ille Maream & Apim habitantes Libyæ finitimos indifferenter uesci uaccarum uisceribus, quæ res naturaliter est indifferens, & nihil uetat id bene honesteq; fieri. Quod quidem si uetaret propter usum uaccarum agriculturę idoneum, tum propter propagationem eius generis, fortasse rationem haberet eius præceptū. nunc postulat ut simpliciter omnes Nilum bibentes teneantur Ægyptiorum lege quæ ad uaccas attinet. Mox Celsus nonnihil blandiens angelis Iudęorū apud deum internuncijs, negat Ammonē deteriorē in distribuendis prouincijs in genios, quàm Iudæorum angelos, quorum tamen nec uerba, nec apparitiones quid sibi uelint intelligit. alioqui uidisset boues non esse curæ deo, ubi putatur de bubus & brutis leges statuere: sed in his quæ propter homines scribūtur sub brutorum prætextu subesse quandam physiologiam. Itaq; Celsus negat iniustè facere eum qui uiuit patrijs legibus: unde sequitur ut iuxta ipsius opinionem non iniustè faciant Scythæ more patrio struentes epulas humanis uisceribus: item Indi suos patres deuorantes piè faciant hac ratione, aut certè non iniustè. Hic pro se adducit Herodoti sententiam: rectè quemque uti suæ patriæ legibus: uideturq; probare Indos illos Callatias, qui rogati à Dario quanta mercede à se impetrari paterentur ut legem suam de parentibus comedendis antiquarent, exclamarunt ut bona uerba diceret. Itaq; quum sint duæ leges in genere, altera naturæ lex cuius deus lator est, altera scripta ualens in ciuitatibus ubicunque scripta lex legi dei non aduersatur, decet accommodare se ciuibus, nec affectare leges exteras: ubi uerò scriptæ contrariū, naturæ, id est dei lex imperat, uide an non ratio dictet ut scripta lege ualere iussa deo legislatori te committens uiuas iuxta illius præscriptum, etiamsi id faciendum sit cum innumeris periculis, laboribus, mortibus, ignominijs. Absurdum enim esset hominibus quæ deo displicent probantibus, si sit impossibile deo simul placere & hominibus tales leges tuentibus, sic te gerere, ut cōtemptis actionibus quibus deo conditori placere possis, illas quibus deus offenditur, eligas in gratiam illegitimarum legum et earum amicorum. Quodsi alijs in rebus æquum est naturæ rationem, quæ ipsa dei lex est, præponere legi scriptæ & ab hominibus latæ cōtra diuinæ legis sententiam, quanto magis id faciendum in legibus ad religionem pertinentibus? quapropter nec sicut Æthiopes Meroem incolentes Iouem & Liberum solos ut ipsis uidetur deos adorabimus, nec ullos æthiopicos deos Æthiopum more honorabimus: nec ut Arabes Vraniam & Liberum solos pro dijs habebimus: imò in totum deorum hoc genus sexu distinctum damnabimus. nam Arabes ut fœminam Vraniam colunt, ut marem Liberum. Non ut omnes Ægyptij diuinos honores decernemus Osiridi & Isidi,

Isidi, non ut Saitæ Mineruæ. quod si Naucratitis olim priscorum deorum cultoribus heri & nudiustertius nescio quem Serapim uenerari collibuit, nos certè in colendo deo nouo non habebunt æmulos, ne noto quidem hominibus. Nam dei filius primogenitus omnis creaturæ, & si nuper homo factus esse uidetur, non tamen ideo nouus est. nouit enim hunc sacra scriptura creaturis antiquiorem omnibus, & deum patrem ad ipsum dixisse, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Ostendam autem non rectè Celsum dicere, manendum cuique in religione patria. Ait enim Æthiopas Meroes incolas duos tantum nosse deos, Iouem & Liberum, eosque solos colere: Arabas item duos, Liberum communem sibi cum Æthiopibus, propriam uerò Vraniam. proinde nec Æthiopes Vraniam, nec Arabes Iouem habent pro dijs. Si igitur Æthiops aliquo casu in Arabiam delatus, ut impius reus agatur capitis quòd non colat Vraniam, morietur'ne potius, an præter ritus patrios eam adorabit? nam si transgredienda est ei patria religio, faciet impiè Celsi sententia. quod si duci se patietur ad supplicium, rationem reddat cur mortem eligat potius, quum nusquam tradatur Æthiopas philosophari de immortalitate animæ, patriæque religionis inuiolatæ præmio. Idem dicere licet de Arabe casu aliquo peregrinante apud Meroen, nam hic quoque domi doctus tantum Liberum uenerari & Vraniam, non adorabit Iouem cum Æthiopibus: damnatusque impietatis si ad mortem ducatur, quid facturus est, expediat nobis Celsus. De Osiride porrò Isideque superuacuum fuerit denarrare fabulas & alienum à proposito negotio, tametsi hæc trahantur ad tropologiam: docentem nos inanime aquarum elementum uenerari, terramque substratam hominibus & reliquis animalibus. Sic enim opinor Osirim pro aqua capiunt, pro terra Isidem. De Serapide uerò longa est & parum sibi constans historia, heri & nudiustertius prolato in medium quibusdam imposturis Ptolemæi uolentis deum hunc nobilitare apud Alexãdriam. Legimus autem apud Numenium Pythagoricum de eius consistentia, quòd particeps sit substantiæ omnium quæ in rerum natura sunt tum animaliũ tum plantarum: ut uideatur cum profanis sacris & magicis artibus non solum à statuarijs deus fieri, uerumetiam à magis ueneficis, & dæmonum incantatoribus. Quærendum igitur quid rationali mansuetoque animali, & omnia cum ratione agenti, ad cibũ conueniat aut minus: non uelut sortito colendæ oues aut capræ aut fœminæ boues. quamuis ab his abstineri ferendum est, multum enim utilitatis homo ex his percipit. Cæterum crocodilis parcere, eosque consecrare nescio cui fabuloso numini, res est longè stultissima. est enim stupidorum parcere non parcentibus, & colere animal homines deuorare solitum. Celso tamen placent qui patrio more crocodilos uenerãtur, nec ulla eius extat contra illos oratio: sed Christiani uidentur ei digni uituperio, quòd doceantur odisse uitia temperareque à maleficijs: uirtutem contra honorare ac colere, ut à deo factam, & ipsam dei filium. quamuis enim nomen fœmininum est, non tamen credendum esse substantia fœminam sapientiam iustitiamque, quæ iuxta nostram existimationem est dei filius, sicut germanus ipsius discipulus de eo scriptum prodidit, quòd factus sit nobis à deo sapientia, iusticia, sanctificatio, & redemptio. Ergo etiamsi secundum deum dicamus, sciant quòd his uerbis nihil aliud dicimus quàm uirtutem in se omnes uirtutes continentem, & rationem quæ totius rerum naturæ ad utilitatem uniuersorum potissimum factæ rationem complectatur: quam cum Iesu anima longè præ cæteris animabus unicam cohæsisse tradimus, quòd ea sola perfectè capax sit ipsius uerbi summæ participationis, & sapientiæ iustitiæque ipsissimæ. Quoniam autem Celsus sic de uarietate legum loquutus postremo infert, uideri sibi rectè dixisse Pindarum, legem esse regem omnium, age disseramus de hoc etiam. Heus tu, quam tandem legem dicis regem omnium? Si dicis municipales istas, falsum est: sub nullius enim earum regno sunt omnes homines: itaque melius dixisset, leges sunt reges omniũ. nam per singulas gentes regnat lex aliqua. quòd si propriè lex accipit, naturalis ipsa est regina omniũ: quamuis quidã more latronum discedentiũ ab officio deficiant ab ea, iniustè uiuentes & prædatoriè. Itaque nos Christiani naturalem illam le-

gem reginam omnium agnoſcentes, quæ ipſa dei lex eſt, conamur iuxta eam uiuere, ualere iuſſis omnibus illegitimis legibus. Sed uideamus quid deinceps Celſus loquatur, parum admodum Chriſtianos attingens, Iudæos uerò plurimum. Loquitur autem ſic. Sanè quod eodem modo Iudæi legem ſuam complectuntur toto pectore, culpandum nõ eſt: ſed illi potius accuſandi qui deſertis inſtitutis proprijs ad Iudæos deficiunt. qui ſi altioris cuiuſdam ſapientiæ cognitione ſibi placent, ideoq; ut puriores dedignantur aliorum conſuetudinem, iam audiuerunt ne illam quidem de cœlo opinionem ipſorum eſſe propriam: ſed ut alios taceam, Perſæ quod Herodotus refert, idem ſentiunt iam dudũ. Mos eis eſt, inquit, ſacrificare Ioui in montibus celſiſſimis, Iouem appellando totum hoc cœli cõuexum. Sciunt igitur opinor, nominum hanc eſſe differentiam, ſupremus ſiue Dieſpiter, ſiue Iupiter, aut Adonæus Sabaóth ue, aut Ammus, ut Ægyptij uocant, aut ut Scythę Pappæus. Sed nec ideo ſanctiores ſunt cæteris, quia circumciduntur: hoc enim priores fecerunt Colchi & Ægyptij. nec quia porcina carne abſtinent: nam hoc Ægyptiorum eſt, quos inſuper ouibus, capris, bubus, piſcibus, conſtat parcere, Pythagoras uerò cum diſcipulis eius fabis ſibi interdixit animatiſq; omnibus. nec tamen credibile eſt illos ideo laudandos magis eſſe, aut deo cariores præ cæteris, non item alios: nec ad ſolos eum mittere ſuos angelos, uelut in regionem beatorum. Videmus enim & ipſos, & regionem quæ eis obtigit. Faceſſat igitur procul iſte arrogans chorus quò dignus eſt, non nõſcens magnum illum deum, ſed deceptus Moſis præſtigijs, ſuoq; malo diſciplinam eius amplexus. Apparet hic accuſari Iudæos, quòd falsò credant ſe eſſe ſummi dei peculiarẽ portionem præ cæteris gentibus ſelectam: quodq; arrogãter iactent eum quem ne ſciant, malo ſuo decepti Moſis præceptoris ſui præſtigijs. Sed nos iam ſuperius magna ex parte diximus de ueneranda eximiaq; Iudæorum republica, cùm etiamtum ſtaret templum ciuitatis dei ſymbolum, altareq; cum ſuis ceremonijs. quod ſi quis erecta mente ad contemplandum legiſlatoris conſilium, examinet collata inſtituta eius gentis cum reliquarum moribus quibus hodieq; utuntur, nullum hominum genus magis admirabitur: ut quod repudiatis omnibus rebus inutilibus homini, ſolas recipit utiles. ideo nulla fuerunt apud eos uel ſcenicorum uel athletarum, uel circenſium certamina, nõ fœminæ uendentes florem ætatis cuiuis uolenti ſeminare incaſſum, & naturæ humanæ ſeminibus illudere. Iam illud quale fuit, doceri à teneris ſtatim unguiculis omnem ſenſibilem naturam ſuperſcendere, deumq; non ibi, ſed ſupra corpora quærere. quale item in crepundijs & unà cum uernaculo ſermone diſcere immortalitatem animæ, infernaq; tribunalia, eorumq; qui bene uixerunt præmia. & hæc quidem pueris pro ipſorum captu tradebãtur ſub fabularum inuolucris: poſt uerò proficientibus ratio fabularum explicabatur, & retegebatur ueritas. Mihi certè perſuaſum eſt eos dignè appellatos dei peculium, qui contempſerunt omnem diuinationem uana ſpe lactantem homines, & malorum dæmonum potius quàm melioris naturæ inuentum, quærendo ueram futurorũ præſcientiam in ſanctis animis propter inſignem puritatem capacibus diuini ſpiritus. Quàm item rationi conſentaneũ, nequis eiuſdem religionis particeps ſeruiret plus ſexennio, tam æquum ut nec hero nec ſeruo fiat iniuria. meritò igitur Iudæi nõ tam anguſtis quàm cæteræ gentes leges ſuas circumſcribunt pomœrijs, alioqui damnanda eſſet eorum ſtupiditas, ſi putarent tam excellentem legem uni tantũ genti ſcriptam ſicut cæteras. Velit nolit Celſus, altiorem ſapientiam tenent Iudæi, non ſolum quàm uulgus, uerumetiam quàm hi qui habentur pro philoſophis. namq; philoſophiæ ſtudioſi poſt graues illas ſuas diſputationes prolabuntur ad ſimulacra & dæmonas: Iudæorum autem uel poſtremus ad ſolũ deum optimum max. reſpicit. & meritò hac de cauſa ſibi placent, aliorũ ut impurorũ & impiorum deuitantes conſuetudinẽ. Atq; utinam non contra legem peccaſſent, occiſis primũ prophetis, dein Ieſu per inſidias ſublato: haberemus exemplum ciuitatis cœleſtis, quam Plato conatus eſt quidem effingere, cæterũ non uidet hoc ita præſtitiſſe ut Moſes cæteriq; prophetæ poſt eum, formantes genus electum, gentem ſanctam, deo dicatam, pureq; educatã procul omni ſuperſtitione. Quoniam autem

autem Celso libuit sacra Iudæorum quibusdam gentibus cōmunia facere, agedum dispiciamus quid sit hoc quoque. Putat de cœlo dogma nihil differre ab opinione de deo: aitq́ Iudæorum more Persas Ioui sacra facere in celsissimis montium: non uidens quòd Iudæi quemadmodum unum deum sciebant, ita unicam sanctam precationis domum, unum altare holocautomatū, & sacri suffitus aram unicā, unumq́ dei summum sacerdotem. Nihil igitur commune Iudæis erat cum Persis altissimos montes eosq́ plures conscendentibus sacrorum causa longè dissimilium sacrificijs Mosaicis, quæ ad quandam similitudinem & umbram cœlestium peragebantur à sacerdotibus Iudæorum, in arcano intellectum legitimorum sacrorum enarrantibus, & quidnam significaretur per ea. Vocent Iouis appellatione Persæ cœli ambitum, nos nec Iouem nec deum cœlum esse credimus, ut qui scimus quædam inferiora deo super omnes cœlos ascendisse, & super omnem naturam sensibilem, sic intelligentes illud: Laudate deum cœli cœlorum, & aquæ quæ super cœlos sunt laudent nomē domini. Et quia Celsus putat nihil referre Iupiter dicas an Diespiter, an Adonæus uel sabaoth, an Ammus ut Ægyptij, an ut Scythæ Pappæus, disseramus & de his paulisper: modo meminerit lector quid superius circa eandem quæstionem diximus per occasionem à Celso nobis oblatam: & nunc idem repetimus, nominum naturam non esse ad hominum placitum, id quod uisum est Aristoteli, nec enim ab hominibus initium sumpserunt linguæ hominum, ut liquet animaduertentibus proprietates incantationum in linguis uarijs, & uarios accentus nominum pro diuersis regionibus: de quo suprà paucis tractauimus, dicendo quòd uoces genuinam uim habentes in lingua quapiam, si trāsferantur in aliam, non eandem uim obtinent. Idem reperitur in hominibus. hominem enim à natiuitate Græco nomine illo uel illo uocatum, si mutato nomine in Romanū aut Ægyptium, aut cuiusuis gentis incantaueris, non erit efficax incantatio, alioqui futura si uterer is nomine illi dudum imposito. Idem accidet in Romano nomine, si in Græcum mutato incantationem tentes: non ualebit quæ ualitura erat non mutato hominis nomine pristino. Id si uerum est in humanis nominibus, quid sentiendum de attributis deo quacunq́ de causa? Exempli gratia: significat aliquid si interpreteris, deus Abraham, deus Isaac, deus Iacob. adiuret aliquis per deum Abraham, deum Isaac, deum Iacob, efficiet aliquid per innatam uim eorum nominum, cædentibus dæmonibus & uictoris iussa facientibus. Idem adiurator si dicat, per deum patris electi sonantis, per deum risus, per deum supplantatoris, tantundem efficiet, quantum si adhibeat quodcunque nomen inertissimum. Itidem nomen hoc Israel si mutemus in Romanam aliam'ue linguam, nihil efficiemus: sin seruemus ut est, & adiungamus alia quæ solent periti harum artium, tum demum spei respondebit euentus exerente se in talium nominū. Idem dicendum de hac uoce Sabaoth, quæ est frequens in incantationibus. pro ea si supponas, dominus uirtutum, aut dominus exercituum, aut omnipotens, (nam uariè uersa est ab interpretibus) nihil ages. quòd si uocem ipsam hebræam serues, non erit inefficax, si credimus peritis huiusmodi artium: id quod dici potest etiam de nomine hoc Adonai. Ergo si neque Sabaoth, neq́ Adonai seruata sua significatione, mutatum in linguam aliam est efficax, quanto minus ualebit apud eos qui nihil referre putant Iouem altissimum dicas an Zena, Adoneum an Sabaoth. Hæc & alia pari modo arcana ꝙ scirent Moses cæteriq́ prophetæ uetuerunt nominare deorum alienorū nomina, uno ore meditati preces offerre uni uniuersorū deo, iugiq́ præceptorū eius memoria cōseruare cor purum ab omni uerborū atq́ cogitationū uanitate. quapropter quosuis cruciatus perferimus potius q̄ Iouem fateamur esse deū. nec enī eundē credimus Iouē & Sabaoth: imò ne deū quidē Iouem, sed dæmona quendā qui delectet hoc nomine, infensum hominib. & inimicū uero deo. Et si Ægyptij nobis suū Ammun ingerāt pœnas etiā intentantes, moriemur citius q̄ Ammun deū appellabimus, inuocatū licet ab Ægyptijs incātatorib. Affirmēt Scythæ q̄ uolunt Pappæum esse illum uniuersorū deū, nobis id nunq̄ persuadebūt, credētibus quidē esse

huius

huius uniuersitatis unum deum, sed non nominaturis hunc deum Pappæum quasi proprio nomine, uidelicet ex arbitrio istius Scythicarũ solitudinum & gentium linguarumq; præsidis. alioquin appellatiuo dei nomine, uel scythicè, uel ægyptiacè, uel quacunq; lingua in qua quisque educatus est, si quis eum nominet, nihil peccauerit. Cæterum circumcisionis causa non eadem est Iudæis quæ Colchis aut Ægyptijs, ac proinde nec eadem circumcisio. nam quemadmodũ sacrificans non eidem sacrificat, quamuis uideatur similia sacra facere: & qui precatur, non eidem preces offert, quamuis precetur eadem: sic neque de circumciso dicendum, nihil eum differre à circumcisis quibuslibet. propositum enim & lex & uoluntas circumcisi facit, ut sit aliud negociũ. Et quo melius intelligatur hic locus, dicendum quòd quum iustitiæ nomen idem sit apud omnes Græcos, aliam tamen appareat esse iuxta Epicurum iustitiam, aliam iuxta Stoicos negantes tripartitam animam, aliam iuxta Platonicos iusticiam dicentes propria cuiusque animæ partis officia. Sic alia est Epicuri fortitudo laborem ferentis ut maiorem laborem effugiat: alia stoici omnem uirtutem propter ipsam uirtutem expetentis, alia Platonici ad irascibilem animæ partem uirtutem hanc referẽtis, tribuentisq; ei locum in pectore. Sic quàm diuersa sunt circumcisorum dogmata, tam diuersa est & circumcisio, de qua non est necesse in hoc tractatu differere: si quis cupit nostram super hoc loco sententiam cognoscere, legat nostros in Pauli ad Romanos epistolam commentarios. Itaque circumcisionem hanc qua se iactant Iudæi, non patientur sibi communem esse cum Colchis aut Ægyptijs, imò ne cum Ismaelitis quidem Arabici generis, quamuis à communi patre Abrahamo descendentis per Ismaelem qui unà cum patre circumcisus fuit. Aiunt autem Iudæi octauæ diei circumcisionem esse præcipuam, cæteras superuacaneas. Et fortasse propter aliquem infestum Iudæorum genti angelum inuenta est, qui posset incircumcisos lædere, circumcisos non item: quod colligi potest ex libris Exodi, ubi angelus ante circumcisionem Eliazari contra Mosem ualuit: quo circumciso irrita facta est illius potentia. quod non ignorãs Sepphora, scrupo arrepto circumcidit suum filiolum, effata secundum uulgatam editionem, stetit sanguis circumcisionis mei pueri: secundum Hebræos uerò, Sponsus sanguinum tu mihi. norat enim talem angelum ualidum ante sanguinem, sed cohibendũ cruore circumcisionis: quapropter dixit, Sponsus sanguinum tu mihi. Verùm ista curiositatis quãdam speciem præ se ferentia, nec satis apta uulgi auribus, hactenus prodere ausus, unum etiam ut Christianum decet addam, moxq; transibo ad deinceps sequentia. Potens erat, opinor, hic angelus contra non circũcisos ex populo, & in uniuersum contra omnes creatoris cultores, donec Iesus corpus assumeret. postquam autem assumpsit corpus, & in eo circũcisus est, irrita facta est tota eius potentia contra circumcisos per nostram religionem, quoniã inenarrabili sua deitate Iesus illam sustulit, ideoq; discipulos suos circuncidi uetuit: quibus dictum est, Si circuncidamini, Christus nihil uobis proderit. Nec ob suillæ carnis abstinentiam Iudæi sibi placent ut ob rem egregiam: sed quia sciunt purorum impurorumq; animalium discrimen. eiusq; causam, & suem esse in impurorum ordinem. Verùm hæc quoque aliud significabant usque Christi aduentum: post quem dictum est eius discipulo nondum hæc intelligenti, & neganti unquam quicquam inquinatum aut impurum receptum in os suum: Quæ deus purificauit, tu ne pro impuris censeas. Nec ad Iudæos igitur nec ad nos attinet quòd præter sues etiam capris, ouibus, bubus, piscibus, sacerdotes Ægyptiorũ abstinent: sed quia non quod intrat in os inquinat hominem, & cibus nos deo non commendat, non magni facimus abstinentiam ciborum huiusmodi: nec tamen ita indulgemus uentri ut cõsectemur tales delicias, quapropter quantum ad nos attinet, pythagoricos animatis abstinentes ualere sinimus. Hîc considerandum discrimen, quid pythagoricos, quid nostros in uirtutum stadio se exercentes, ad abstinentiam ab animatis moueat. Illi abstinent propter fabulam de migratione animæ in uaria corpora. Quis enim sua pignora cara

Exod. 4

Mactaret

Mactaret demens, sacris operatus ad aras?

Nos autem dum aliquid tale facimus, suggillamus corpus nostrum, & in seruitutem redigimus, extinguere uolentes membra terrena, scortationem, impuritatem, lasciuiam, affectus prauos & cõcupiscentias, ut morti tradamus actiones corporeas. Pergit Celsus Iudæis obloqui, non esse uerisimile hos præ cæteris laude digniores habendos aut deo gratiores: & ad solos mitti angelos ab eo, quasi iam degant in beatorum sedibus: cùm tamen noti sint & ipsi & eorum regio. Refellamus igitur & hoc, ostendendo probatã eam gentem deo, ut apparet uel inde, quòd etiam exteri & alieni à fide nostra deum qui est optimus maximus, uocant Hebræorum deum: & quòd ut probatos nunquam deseruit, quantumuis modicum eorum numerũ potentia sua perpetuò protegens: ut ne ab Alexandro quidem Macedone durius sint habiti, licet propter fœdera quædam noluerint contra Darium arma sumere: quando etiam eorum pontificem sacerdotali stola amictum adoratũ ferunt à Macedone, quòd diceret eo habitu uisum sibi per somnium qui prænunciaret subigendam ipsius armis Asiam. Certè nos Christiani fatemur laudatos illos præ cæteris & amatos à deo: & eam curam gratiamq; migrasse ad nos, postquam Iesus felicitatem Iudæorum trãstulit in eos qui crediderunt ex gentibus. quapropter etiamsi Romani multa tentarunt ut delerent nomen Christianum, nihil tamen potuerunt efficere, protegente eos manu dei, cuius uoluntas erat ut uerbum suum ex uno Iudææ terræ angulo profectũ disseminaretur per uniuersum genus hominum. Quoniam autem pro uiribus respondimus huic Celsi Iudæos insectantis calumniæ, age deinceps ostendamus, nec arroganter nos profiteri magni dei notitiam, nec præstigijs circumuentos esse uel à Mose uel ab ipso seruatore nostro: sed nostro magno bono & in Mose deum à nobis audiri: & approbatum ipsius dei testimonio Iesum ut dei filium à nobis recipi, cum optima spe si iuxta pręcepta eius uixerimus. Illud uolentes & scientes prætermittemus, quod iam ante docuimus, unde oriundi simus, quem'ue autorem habeamus, & quæ sit eius lex. quòd si Celsus nos existimat nihilo meliores Ægyptijs, hircum, arietem, crocodilum, bouem, felem, equum fluuiatilem, simiam canicipitem adorãtibus, ipse uiderit, eiusq; similes siqui delectantur ipsius placitis. nos pro uirili prolixè rationem nostræ religionis reddidimus superius: demonstrauimusq; meliora nos inuenisse, solosq; tenere puram putam ueritatem nullo uitiatam mendacio: id quod doctrinæ Iesu acceptum ferimus, nec nos ipsos sed præceptorem commendamus, iam ante commendatum egregio dei testimonio, & prophetarum Hebræorum oraculis, sed præcipuè rebus ipsis tam euidentibus. nam liquidò apparet eum non potuisse tam magnas res præstare absq; deo. Cæterum uerba Celsi quæ mox sequuntur, sic se habent. Omittamus ea quibus magister eorum potest coargui, sinamusq; eum uideri uerè angelum. Is primus'ne uenit & solus, an etiam alij priores. Si solum uenisse dicent, in promptu est quo arguantur mendacij loquentes sibijpsis contraria. aiunt enim & alios sæpe uenisse, interdum sexaginta simul aut septuaginta. eosq; malicia corruptos ob id mulctatos esse uinculis subterraneis: unde promanare fontes calidos, uidelicet ex illorum lacrymis. Quin & ad ipsius sepulcrum tradunt uenisse angelum, alij unum, alij duos, qui eum resurrexisse nunciarent mulieribus. nam dei filius uidetur non potuisse aperire sepulcrum, sed opus erat alio qui amoliretur lapidem. præterea de Mariæ utero nunciaturus ad fabrum uenit angelus: rursumq; qui moneret ut infantem fuga eriperent. Et quid attinet omnes curiose percensere, quot uel ad Mosem uel ad alios missi dicantur? Ergo si & alij missi sunt, manifestum est hunc quoq; uenisse ab eodem deo. Sed fac eum nunciasse maius aliquid, nimirum delinquentibus Iudæis, & religionem suam deprauantibus, uel ut subindicari uidetur impia facinora patrantibus. Equidem satis iam superius ad hæc Celsi uerba respondi, ubi propriè de seruatore nostro Iesu tractabamus: tamen ne quem locũ in eius scripturis transilire uideamur, quasi desit quod dicamus, age etiamsi uidebimur eadem iterare prouocante huc Celso, tamen disseramus quanto possumus compendio, si fortè quid super his rebus in mentem ueniat uel recentius uel dilucidius. Ait se omittere quæ magistrum Christianorum redarguant, quum nihil omittendo dixerit quicquid poterat, ut patet ex ipsius uerbis recitatis superius, sed hoc facit figura quadam rhetorica.

quod

quod autem ne redarguamur quidē in his quæ ad tam eximium seruatorē nostrum attinent, etiāsi criminator iste uideatur sibi redarguere, liquebit lectoribus studio perquirendæ ueritatis omnia quæ de illo prædixerunt uatum oracula scrutantibus. Deinceps uero quod ait, donare se nobis de seruatore, uerè eum esse angelum: respondemus accipere nos hoc non ut donaticium, sed ut reipsa compertum ab uniuerso humano genere, cum quo uersatus est prædicatione pro captu cuiusq; se admittentium: id quod facinus fuit non simplicis angeli, sed ut scriptura eum nominat, angeli magni consilij. nunciabat enim hominibus magnum dei & patris uniuersorū de ipsis consilium, ut per integritatem uitæ sinceramq; pietatem magnis passibus ad deum ascenderent: cæterum qui hoc tam felix nuncium repellerent, scirent se suapte culpa per incredulitatem alienatos à deo properare ad interitū. Si, inquit, angelus iste ad homines missus est, aut primus uenit solusq;, aut ante eum priores alij. deinde utrāq; opinionem oppugnat, cùm nemo uerè Christianus dicat nullum ante Christum esse missum nuncium. quapropter & Celsus ait alios uisos ab hominibus. Et tamen quasi solum missum ad homines dicerent, adeò falsum hoc ait, ut illi qui per doctrinam Iesu recesserunt à mundi opifice tanquam inferiore, et accesserunt tanquā ad potiorem deum patrē ad se missi, dicant quosdam missos etiam à mundi opifice ad genus humanum. Hic locus quoniam studio ueritatis nobis diligenter excutiendus est, respondemus Marcionis familiarem Apellem hæreseos cuiusdam autorem, & pro fabulis habentem Iudæorū literas, docuisse quòd solus Iesus ad homines missus sit. Itaq; ne cum hoc quidem sic opinante Celsus digladiaretur rationabiliter, quando is non credit missos alios, ut iam diximus, & Hebræorum literis fidem abrogat ut uana miracula continentibus: multo autem minus admitteret quæ Celsus adducit ex libro Enochi nō intellecto. Nos igitur nemo mendacij coarguet ut docentes inter se pugnantia, quòd solus uenerit Seruator noster, & quòd alij multi sæpe uenerint nuncij. Quanquā hic ualde confuse calumniator loquitur in hac disquisitione de angelis missis ad homines, ut qui obscurè inaudiuit nescio quid ex Enochi literis, quas nec legisse uidetur, nec scire quòd non magna sit earum autoritas in ecclesiis: unde fortasse illud sumptum est, sexagenos & septuagenos descendisse, eosq; malos redditos. Sed interpretemur eius dictum candidius, quippe qui uidimus quod il-
Gen. 6 le non uidit in Genesi scriptum: Viderunt filij dei filias hominū quòd essent pulchræ, acceperuntq; sibi uxores selectas ex omnibus: nihilominus eos qui ualent intelligere mentem propheticam, admonemus etiam ante nos quendam hæc retulisse ad animas cupidas uiuendi in corpore. eas aiebat uocatas per figuratam locutionem filias hominum. Verùm utcunq; se habet hoc quòd de filiabus hominum à filijs dei adamatis legimus, nihil suffragatur Celso neganti Iesum seruatorē nostrum & benefactorem solum ut nuncium missum ad homines, cùm constet omnes qui unquam ad corrigendam uitam inuitabant, perfunctos nunciorum officio. Deinde rursum commiscens & confundens quæ undecunq; audiuit, uel ubicunq; legit, siue inter sacras scripturas à Christianis recepta siue non, ait illos qui sexageni septuageni'ue descendebant puniri uinculis subterraneis: additq; ut ex Enochi autoritate, non tamen eum nominans: unde & fontes calidi, ex illorum lacrymis: rem nec dictam unquam, nec auditam in ecclesiis dei. nemo enim fuit tam insipiens, ut corporeas lacrymas fingeret humanis adsimiles in profectis è cœlo angelis: &, si modo licet ludere in his quæ Celsus tam seriò loquit, respondendum non posse dici fontes calidos constare angelorū lacrymis, cùm pleriq; dulces habeant latices, lacrymarum uero natura salsuginosa sit: nisi fortè Celsi angelis dulces manant lacrymæ. Ac rursum miscens quæ misceri non possunt ut dissimilia, post mentionem sexagenorum septuagenorum'ue angelorū descendentium & calidos fontes delacrymantium, addit uisos etiam ad ipsius Iesu sepulcrum angelos, duos ut quidam produt, unum uero ut alij, incertū an ideo quòd in narratione Matthæi Marciq; unum inuenerit, duos uero apud Lucam & Ioannē: quæ quidem non sunt contraria. nam qui unum scribunt, narrant de eo qui auoluit à monumento lapidem: qui uero duos, de ijs qui conspecti sunt intus sedere candidati: aut de ijs qui uenientibus ad sepulcrum mulieribus obtulerunt se in uestitu præfulgido. cæterum singula horum uel fieri potuisse, uel per figuras significare aliquid, nō hic docere conuenit, quòd hoc enarratorū euangelij sit

gelij sit officium. Oblatas aũt sæpe miraculosas uisiones hominibus, legitur & in Græcorum historijs, non eorum tantum quorum scripta uanitatis suspecta sunt ut fabulis similia sed in illorum quoq; qui inter graues ac ueraces philosophos habiti, res compertas mandarunt literis. In hoc genere quædam legimus apud Chrysippũ Solensem de Pythagora, & apud quosdam recẽtiores qui heri & nudiustertius cõmentati sunt, ut Plutarchus Cheronensis in commentarijs de anima, & Pythagoricus Numenius in secundo de immortalitate animæ, nisi forte quoties Græci talia narrant, præsertim philosophi, non licet ridere, carpere, pro figmentis habere ac fabulis: dum uero homines deo sacrati, quibus piaculare est uel tormentis uel intentationem mortis adigi ut de deo mentiantur, dicunt se uidisse uisiones angelorum, uani habẽdi sunt & indigni fide, nec sermones eorum in ueris censendi sunt. Sed non est rationi consentaneum huiusmodi de ueris ac falsis iudicium. nam qui dant operam ne decipiantur, post inquisitionẽ demum & examinationem tutò pronunciant, hoc uerum esse, illud falsum in miraculosis narrationibus: quòd nec omnes fidẽ mereantur apud homines, nec omnes pro confictis fabulis reijci debeant. Porrò de Iesu à mortuis resurrectione hoc quoq; dicendũ non mirum esse: Vnum aut alterum angelum nunciasse, rediuiuum eum iam res ipsi fidentium curare: quin & illud mihi fit uerisimile, quòd fideles continue fructum ex ea resurrectione percipientes, & per conuersionem ad deum emergentes è uiciorum colluuie uiuentesq; integre, ope angelorum adiutantur. Celsus autem nec hoc incalumniatum reliquit, ꝙ angelus auoluit lapidem à monumento in quo Iesu corpus situ erat, adulescentulorum sub ferula declamantium more occasione arrepta: Ergo, inquit, dei filius non ualebat aperire sepulcrum, sed alieno ministerio ad amouendum saxũ opus habuit. Hoc loco nequid agam curiosius, ne'ue tropologię prętextu intempestiue philosopher, loquar de ipsa historia: magis esse è dignitate resurgentis ad utilitatẽ humani generis, quòd per inferiorem ministrum lapis auolutus est, quàm si hoc ipse fecisset. Taceo nunc, quòd qui dei uerbo insidiantur, postquam necatum ostenderunt populo exanimem & redactum in nihilum, nolunt aperire eius sepulcrum, nequis post nefarias eorum insidias uerbum uiuum conspiciat. At dei nuncius qui propter salutẽ hominum descenderat, adiutor angeli fortior insidiatoribus auoluit graue illud saxum, ut qui putabant uerbum mortuum, discant non amplius esse inter mortuos, sed uiuere, & præmonstrare uiam se sequentibus, quemadmodũ solitus erat superiore tempore nondum altioris disciplinæ capaces instituere. Atq; hic nescio quid sibi uolens admiscet mentionem angeli de utero Mariæ nuncium Iosepho afferentis: ac rursum post natum infantem monentis de fugiendis quæ ei parabantur insidijs, Ægyptoq; petenda: qua de re iam ante respondimus. Iam quorsum attinet quod ex scripturis affert quæ ibi narrantur de angelis ad Mosem missis & alios? mihi certe non uidentur quicquam ad eius propositum facere, præsertim cum nullus eorum conatus sit humanum genus à peccatis abstractum ad deum conuertere. Itaq; licet etiam alij missi sint à deo, hic maius aliquid nunciasse credendus est Iudæis peccantibus, pietatem parum integre seruantibus, à quibus propter ipsorum impia facinora regnum dei transtulit ad colonos alios passim degentes in ecclesiis ad suam curam pertinentibus, & nihil non agentes ut per Iesu doctrinam uitamq; tali doctrinæ consentaneã deo lucrentur plurimos. Pergit Celsus: Ergo idem deus Iudæorum est & istorum Christianorum uidelicet. Et quasi hoc controuersum sit aut confirmatione opus habeat: id, inquit, fatetur magna ecclesia, recipiens ut uera quæ à Iudæis traduntur de mundi creatione sex diebus absoluta, deq; septimæ quiete, in qua scripturæ docent quieuisse deum à suis operibus, contemplantem singula: quas Celsus nec intelligens nec legens, putat eum à labore quæsisse requiem, id quod nusquam scriptum est. uerùm de mundi creatione, & sabbatismo à populo dei diligenter obseruato, longa est & arcana nec explicatu facilis disputatio. Post hæc Celsus opinor ut uolumen eius plenius fieret & grandius, multa temere congerit: qualia sunt, quòd eundem quem Iudæi putamus primum hominẽ, & ab illo originem atq; successionem humani generis similiter deducimus. Cæterum mutuas fratrum insidias nescimus, sed Cainum Abeli struxisse insidias & Esauum Iacobo: quod si Abel Caino insidiatus est & Iacobus Esauo, tũ recte dixit Celsus, mutuas fratrũ insidi-

as ęque apud nos narrari atque apud Iudęos. Esto aũt etiã profectionẽ in Ægyptũ eodẽ modo apud nos atque illos narrari, & inde reditũ non fugã ut Celsus nominat, quid hæc faciunt ad accusationẽ uel Iudęorum uel nostrorũ hominũ? Sed iste ubi se putat ansam uituperandi nactũ, fugã Hebræorum nominat: ubi uero res postulabat ut expenderet quæ de plagis scripta sunt quibus deus afflixit Ægyptiorũ gentẽ, ea libẽter silẽtio prę- terijt. Quodsi serio respondendũ est ad opinionẽ Celsi credentis nos idẽ de scripturis sentire quod Iudęi sentiunt, dicã confessum esse apud utrosque sacros libros scriptos esse diuino spiritu, sed de intellectu eorũ non cõsentire nos, quãdo nec uiuimus ut Iudęi, quod nõ sapiamus iuxta externã legis literã. Et dicimus, quoties legit Moses uelamẽ esse ob tensum cordibus eorũ quod Iesu Christi uiã non ingrediunt, ut eos mens Mosis legislatoris lateat: scimus aũt quod si quis se cõuertat ad dominũ, est aũt spiritus is dominus, sublato uelamine retectaque facie, in occultis illis literarũ sensibus tanquã in speculo gloriã dñi contẽplabitur, fruetur que illa quæ dei nominat gloria in suã metipsius gloriã: accipiẽdo pro intellectu id quod uocat facies, iuxta interiorẽ hominis faciẽ, repletam luce & gloria ueritatis quæ continetur in illis legibus. Post hæc dicit: Nemo me putet ignorare, quosdã Christianorũ assensuros cõmunẽ sibi esse cũ Iudæis deum: quosdã uero dicturos, diuersum atque adeo cõtrariũ, & ab illo uenisse filiũ. Sed si hoc in Christiana religione improbat quod plures sectas habeat, quin eadẽ opera dãnat philosophiã? quandoquidẽ in philosophorũ sectis discrepat de rebus non uulgaribus, sed de maxime cognitu necessarijs. Accusanda erit & medicina propter sectas suas. Esto igit neget aliqui cundẽ esse nostrũ & Iudæorum deũ, non ideo culpandi sunt qui ex cõmunibus scripturis demonstrant eundẽ esse Iudæorũ deũ & gentiliũ: Paulo qui ex Iudæis ad Christianã religionẽ accessit, manifeste dicẽte: Gratias ago deo meo, cuius cultor sum iã inde à progenitoribus in cõscientia pura. Sit licet etiã tertiũ genus eorũ qui alios animales alios spirituales nominãt: puto aũt eũ Valentinianos dicere: quid hoc ad nos ecclesiasticos? qui dãnamus opinionẽ asserentiũ alios ad salutẽ natos, alios ad interitũ: & hos natura malos, illos cõtrà natura bonos. sint rursum alij qui arroganti Gnosticorũ nomine pollicean tur nouã quandam scientiã, queadmodum quidã se nominãt Epicureos philosophos: attamen neque prouidentiã tollens fuerit germanus philosophus, neque isti qui absurda figmẽta et Iesu successoribus improbata introducunt, Christiani unquã fuerint. Sint alij etiã Iesum recipientes, eoque Christianos se iactantes, seruantes nihilominus legẽ & uiuẽtes Iudæorũ moribus: uidelicet Ebionæi duorũ generũ, uel nobiscũ fatẽtes Iesum natũ è uirgine, uel nõ ita sed reliquorũ more hominũ: quid hoc crimen attinet ad ecclesiã, quã Celsus uulgi nomine significat? facit etiã mentionẽ nescio quorũ Sibyllistarũ, fortasse quod audierat à quibusdã improbari eos qui Sibyllã prophetidẽ existimant, notarique Sibyllistarũ nomine. Deinde aceruũ uariarũ appellationũ in nos congerens ait se nosse quosdã Simonianos, qui Helenã siue pręceptorẽ Helenũ uenerãtes Heleniani dicant. Sed in hoc fallitur Celsus cũ Simoniani nolint fateri Iesum esse dei filiũ, sed Simonẽ dicant dei uirtutẽ, prodigiosa quædã narrantes de homine uano, qui putarit se miraculorũ æmulatione non minorẽ existimationẽ quàm Iesus paraturũ apud homines. Sed neque Celsus neque Simon potuerunt intelligere, quomodo Iesus in morem boni coloni potuerit magnã Græciæ barbariæque partẽ opplere uerbi semine, traducentis animas à uicijs ad conditorẽ rerum omniũ. Celsus porrò nouit & Marcellianos à Marcellina & Harpocratianos à Salome oriundos, tũ alios à Mariamme alios à Martha. nos aũt qui discẽdi studio non solũ nostræ doctrinæ uarias sentẽtias perquisiuimus, uerũ etiã philosophorũ ueritatẽ uestigantiũ scripta excussimus, nunquã in istos incidimus. His addit Celsus Marcionistas sectatores Marcionis: & ut alios etiã præter iã nominatos uideat nosse, more suo loquẽs, Et alij alios, inquit, fingentes sibi dæmonas & magistros decepti uolutant in magnis tenebris turpius quàm in Ægypto sodales Antinoani. Videt sane rẽ attigisse dũ ab alijs dæmonibus alios dicit inuolutos erroribus & ignorãtiæ tenebris: quod uerò Antinoum confert cum nostro Iesu, non repetemus quæ antè ad hoc respondimus. Hi, inquit, dicendis nõ dicendisque in se inuicẽ uelitant cõuicijs, nunquã cõcordes propter odia mutua. Ad hoc quoque iã antè responsum est, & apud philosophos itidem inueniri sectas sectis infensas & apud medicos. attamẽ qui meditati uerba domini Iesu

eius

eius doctrinæ cõsentanea didicimus & dicere & facere, cõuiciantibus cõtrà bene precamur, persecutores toleramus, obtrectatores nostros admonemus, nõ fanda infãdaq; iacimus in dissidenes à nostris opinionibus: sed siquidẽ possumus, nihil non tentamus quo illis corrrectis persuadeamus ut soli attẽdant creatori omniũ, omniaq; tanquã rationẽ summo iudici reddituri faciant: quod si nihil proficimus, seruamus illud præceptũ: Hereticũ hominẽ post unã alterã'ue admonitionẽ deuita, sciẽs quod deprauatus sit talis, peccet q; à seipso condẽnatus. Præterea qui capiunt illud seruatoris, Beati pacifici, et illud, Beati mites, nõ insectabunt̃ odiose uel seductos uel seductores, nec eos cauillabunt̃ esse Circas blandiloquas. Videt̃ aũt Celsus ne illud quidẽ apostolicum satis intellexisse: In nouissimis tẽporibus discedẽt quidã à fide, attẽdentes spiritibus erroris, & doctrinæ dæmoniorũ, in hypocrisi loquentiũ mendaciũ & cauteriatã habentiũ conscientiã, prohibentiũ coniugia, ut abstineat̃ à cibis quos deus creauit ad percipiendũ cũ gratiarũ actione fidelibus: ac ne eos quidẽ qui his apostoli uerbis urgent istos q nouitates & falsitates in sacrã doctrinã inuehũt: quapropter ait quosdã apud Christianos uocari auriũ cauteria, & alios ænigmata, id quod nondũ uidimus. Certũ est scandali nomen frequẽs esse in nostris literis, quo solemus uti de sanæ doctrinæ deprauatoribus, & simpliciorũ hominũ deceptoribus: quos tamen in eis literis nusquã Sirenas saltatriculas, & sophistrias, nisi quis aures cera præmuniat, porcina pro humanis capita imponentes, nominari, cõperimus: & ni fallor nec in nostris nec in hereticorũ ita nominant̃ scripturis: solus iste qui omnia se scire profitet̃, etiã hoc asseuerat, ac mox addit oẽs aũt tantopère inter se discrepãtes, & fœdissimis cõtentionibus mutuo se redarguentes, audies iactare illud, Mihi mũdus crucifixus, & ego mundo. nã hoc solũ Celsus retinuisse uidetur è paulinis literis. alioquin obijceret nobis alia innumera, uelut illud. In carne uiuentes nõ iuxta carnẽ militamus. nã arma militię nostrę nõ sunt carnalia, sed deo pollentia, ad demolitionẽ omniũ substructionũ & cogitationũ in altũ se extollẽriũ aduersus cognitionẽ dei. Quin & hoc ipsum quod ait omnes iactare has uoces, mihi mũdus crucifixus est & ego mundo, falsum esse coarguemus. Sunt enim quædã hæreses quæ nõ recipiunt Paulinas Epistolas, ut Ebionæi utriusq; generis, & qui Encratitæ uocant̃. certe hi qui nõ habent apostolũ pro uiro beato & sapiente, nõ dicerent, mihi mundus crucifixus est & ego mundo. atq; ita etiã hic Celsus mentit̃, multis uerbis in uarietatẽ hæresiũ inuehens: sed tũ indistincte, ut ne hoc quidẽ mihi uideat̃ considerasse aut intellexisse, quomodo se dicant plura Iudæis nosse Christiani: utrũ approbãtes libros eorũ, aliter tamen interpretantes, an in totũ reijcientes eorũ scripturas. Sunt eñ inter hæreticos qui uel hoc uel illud faciunt. Post hæc sic loquit̃: Ergo age etiãsi nulla habent idonea dogmatis sui principia, ipsam doctrinã eorũ examinemus: & primùm quæ parũ intellecta deprauant per inscitiã, ineptè usurpãtes sibi quæ ignorãt. sunt aũt hæc. ac mox fidelium Christianorum placita recensens, opponit eis philosophica: cõtendens quicquid bene à Christianis dictum putatur, & melius & dilucidius traditum apud philosophos, ut ad philosophiam retrahat à dogmatibus honestatem & pietatem præseferentibus. Nos hic quinto libro finem faciemus, à reliquis sextum auspicabimur.

Tit. 3 — Matth. 5 — 1. Tim. 4 — Gal. 6 — 1. Cor. 10

LIBER SEXTVS.

Sextum hunc librũ ordientibus nobis, sacer Ambrosi, contendendũ est aduersus Celsi calũnias, nõ aduersus opiniones philosophicas, ut alicui posset uideri. nã multa pręsertim è Platone adducit, quę persuaderi possunt uel prudentibus ex sacris literis, eaq; conat̃ ostendere nobis cũ alijs esse cõmunia, sed ita ut melius hauriri possint è Gręcis autoribus, etiãsi nõ referant̃ ad deũ deíue filiũ. Ad quod respõdemus, cũ ueritatis professoribus propositũ sit prodesse quã plurimis mortaliũ, et ꝓ humanitatis officio quęcunq; attrahere, siue cordatũ, siue insensatũ: nec solũ Græcos aut mãsuetos barbaros, sed quosuis è feris populis cõuertere: dubio procul opus esse ad hoc forma dicendi cõmuni, quæ quorũuis auribus se accõmodet. cæterũ illos qui ualere sinũt plebeios homines, eosq; ut educatos illiberaliter, nec capaces bene ordinatæ doctrinæ fastidiũt, literatorũ tantũ ratione habita, angustis benignitatẽ suã circũscribere terminis. Hoc aũt ideo dico, quia Celsus alijq; criminantur

ſcripturarũ noſtrarũ in eloquendo ſimplicitatẽ, quã ad ſe collatã ſplendor cultioris orationis obſcurare uidetur: cũ prophetæ noſtri & ipſe Ieſus eiusq; apoſtoli attẽti fuerint potiſſimũ ad orationis modũ non ſolũ uераciſſimũ, ſed etiã ad attrahendã multitudinem maxime cõmodum: ut ſinguli tã conuerſi & attracti ꝓ uirili percipiant arcana ſub ſermonis ſimplicitate latẽtia. Imò ſi uerũ fateri licet, paucis ꝓfuit, ſi tamẽ ꝓfuit, Platonis et ſimiliũ exculta & accurata oratio: multo autẽ pluribus iſta ſimplicitas hominũ tã ſtylo ꝙ doctrina ad captũ uulgarẽ ſe attẽperantiũ. Itaq; uidere licet Platonẽ doctorũ tãtum teri manibus: Epictetũ uulgo quoq; lectorũ admirabilẽ eſſe utilitatis nomine, ꝙ ſe præceptis illius admonitos ꝓficere ſentiant: id quod nolim ita accipi, quaſi dictũ in Platonis cõtumeliã: eſt eñ & hic perutilis elegãtioribus: ſed quo melius intelligatur mẽs eius
1.Cor.2 qui dixit: Prædicatio mea nõ in perſuaſibilibus ſapientiæ uerbis, ſed in oſtenſione ſpiritus uirtutis, ut fides noſtra, nõ ſit in ſapiẽtia hominũ, ſed in uirtute dei. quæ uerba quid aliud ſibi uolunt, ꝙ nõ ſatis eſſe ut uerũ ſit & natũ ad mouendos animos hominũ quod diſcimus, niſi doctori diuinitus cõceſſa ſit uis quædã, & dictis eius adſit gratię cœleſtis energia. Idẽ ait ꝓpheta in Pſal. ſexageſimoſeptimo. Dominus dabit uerbũ euãgelizantibus uirtute multa. Itaq; ut demus quędã placita nobis eſſe cũ Græcis cõmunia, certe illorũ non tantundẽ ualet ad afficiendas animas: quo factũ eſt ut rudes quantũ ad Græcã philoſophiã attinet Ieſu diſcipuli peragrãdo multas orbis nationes, afficerẽt eas pro dignitate auditoris cuiuſq;, ſicut uiſum eſt uerbo dei: & quãto quiſq; ad diſcẽdum erat procliuior, tãto ꝓficiebat in melius. Proinde ſectentur priſcos magiſtros q̃ poſſunt eos aſſequi, doceat Plato Ariſtonis filius de ſummo bono, ſcribat in quadã epiſtola, primũ bonũ eſſe ineffabile, ſed poſt diutinã familiaritatẽ repente uelut à flãma lumẽ ab eo in anima excãdeſcere: quę etiã nos cũ audimus nõ aſſentire nõ poſſumus. deus eñ et hoc, & quicquid aliud bene dixerũt, eis manifeſtauit. quapropter dicimus, eos qui poſt conceptã uerã opinionẽ de deo nõ ut deũ pie coluerũt, reos eſſe pœnę peccatoribus debi-
Rom.1 tæ. Sic eñ de his Paulus ad uerbũ loquitur. Palã fit ira dei de cœlo aduerſus omnẽ impietatẽ & iniuſticiã hominũ, q̃ ueritatẽ in iniuſticia detinent, propterea ꝙ id quod de deo cognoſci poteſt manifeſtũ eſt in illis. Deus enim illis patefecit. Siquidẽ quæ ſunt inuiſibilia illius, ex creatione mundi, dũ per opera intelliguntur, peruidentur: ipſaq; æterna eius potentia ac diuinitas, ut ſint inexcuſabiles: propterea quod cũ deũ cognouerint, non ut deũ glorificauerunt, neq; grati fuerũt, ſed fruſtrati ſunt per cogitationes ſuas, & obtenebratũ eſt inſciens cor eorũ. Cum ſe crederent eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt mutaueruntq; gloriã immortalis dei, per imaginẽ, non ſolũ ad mortalis hominis ſimilitudinẽ effictã, uerumetiam uolatiliũ & quadrupedũ & reptiliũ. Norunt igitur ueritatẽ iſti q̃ dicũt primum bonũ eſſe ineffabile, & poſt diutinã conſuetudinẽ repente uelut à flãma lumen ab eo in anima excãdeſcere, quod deinde alatur à ſeipſo: ſed qui talia ſcribunt deſcendunt in Piræeũ adoraturi ut numen Dianã, & ſpectaturi feſtũ Græcorũ conuentũ: abſolutisq; diſputationibus egregijs de anima, eiusq; poſt exactã recte uitã felicitate, miſſa faciunt præclara illæ quæ deus eis aperuit, humilia paruaq; ſapiunt, uotiuũ gallũ perſoluẽtes Æſculapio: & inuiſibilia dei atq; ideas contẽplati, ex creatione huius mundi rebusq; ſenſibilibus, à quibus aſcendentes ad intelligibiles æternã eius potentiã ac diuinitatẽ non obſcure uiderũt, nihilominus ſtulti facti ſunt in ſuis ratiocinationibus, & cor eorum quaſi nihil intelligat uolutatur in tenebris atq; ignorãtia uerę religionis, licetq; uidere ualde ſibi placentes ſapientiæ atq; adeo theologiæ nomine adorare ſimulacrũ hominis corruptibilis uelleq; uideri id facere in honorẽ numinis: quin & ad Ægyptiorũ ſuperſtitionẽ nonnunquã ſe deijcere, & ad cultũ uolucriũ, quadrupedũ atq; reptiliũ. Sed donemus eſſe qui mentẽ attollant altius, certe cõperiuntur mutaſſe dei ueritatẽ in mendaciũ, & uenerari ac colere creaturã pluſquã creatorẽ, quapropter multiſcijs Græcorũ ſapientibus errantibus in opinione de deitate, deus elegit ſtulta huius ſeculi, ut ſapiẽtes pudefaceret, infirma itẽ, ignobilia, contẽpta, et quę nõ ſunt, ut ea quę ſunt in nihilũ redigeret, reuera ut ne glorietur ulla caro in cõſpectu domini. Cæterũ ſapientes noſtri, antiquiſſimus Moſes alijq; poſteriores prophetæ, non ignorantes deũ eſſe inenarrabilẽ, ſcripſerũt quidẽ eũ apparuiſſe uiris hoc honore dignis, Abrahamo, Iſaaco, Iacobo: ſed in qua eſſentia uel ſpecie, aut quomodo qua'ue ſui parte uiderint, eũ exquiren-

exquirendum reliquerũt his qui possunt cõsiderare talia similiter ut illi à quibus deus cõspectus est, puro corde, nõ oculis corporeis. nã iuxta nostrũ Iesum, Beati mũdo corde, quoniã ipsi deũ uidebũt. Quòd aũt repẽte uelut à flãma lumẽ excãdescat in anima, multo antè in scripturis dictũ est per prophetã. Illuminate uos scientiæ lumine. Sed & Ioannes aliquãtò post dixit, ꝙ uita erat in uerbo, & uita erat lux hominũ: quæ quidẽ uera lux illustrat omnẽ hominẽ uenientẽ in uerũ mundũ intelligibilẽ, facitq́ ut & ipse sit mundi lux. Illuxit eñ hæc lux in cordibus nostris, ad illustrandũ euangeliũ gloriæ dei in persona Christi. quamobrẽ antiquissimus propheta qui uixit plus ꝙ̃ quartadecima ætate ante Cyrũ: Dominus, inquit, illuminatio mea & seruator meus, quẽ timebo? &, Lucerna pedibus meis lex tua, lumẽ semitis meis. &, Signatum est super nos lumẽ uultus tui domine: in lumine tuo uidebimus lumẽ. Ad hoc lumẽ inuitat nos Esaias dicẽs: Illuminare illuminare Hierusalẽ: uenit enim lumen tuũ, & gloria domini super te orta est. Idẽ uaticinans de aduentu Iesu auocãtis à simulacris statuisq́ ac cultu dæmonũ, sic inquit: Sedentibus in regione & umbra mortis lux orta est eis. Et rursum: Populus qui sedebat in tenebris, uidit lucẽ magnã. Vide differentiã inter pulchrũ illud Platonis dictũ de primo bono, & dicta prophetarũ de beatorũ lumine: & ꝙ Platonis de hoc ueritas nihil profuit lectoribus ad sincerã pietatẽ, ac ne ipsi quidem qui sic de primo bono philosophatus est: cæterũ sacræ scripturæ simplex oratio germanũ lectorẽ numine quodã afflatũ corripit, quippe qui habet apud se lumen illud quod in parabola quinq; prudentes uirgines in lãpadibus suis alunt oleo. Quoniã aũt Celsus ex Platonis epistola profert & hæc uerba: Si mihi uisum fuisset ea quæ uel scribi possunt uel dici, apud multitudinẽ satis esse efficacia, quid rectius in uita hac agere possem, ꝙ̃ ea scribere quæ magnopere prodessent hominibus, & rerũ naturã in lucẽ ꝓducere? age disseramus de his quoque breuiter, habuerit ne Plato aliquid sanctius ac diuinius ꝙ̃ quæ scripto prodidit, an non: idq́ cuiq; examinandũ relinquamus ꝓ uiribus, ostẽdentes ꝙ nostri quoq; prophetæ altiora sapiebant per silentiũ, ꝙ̃ quæ mandauerunt literis. nã Ezechiel accipit caput libri scriptũ à fronte & à tergo, in quo inerat lamentum & canticũ & uæ, iussusq́ librũ deuorat, ne eũ scribat & euulget indignis: de Ioanne quoq; scribitur simile quiddã eũ uidisse & fecisse. Sic & Paulus audiuit uerba ineffabilia, quæ nõ licet proloqui apud homines. et maior his omnibus Iesus legit̃ discipulis priuatim locutus uerbũ dei præsertim in secessibus: sed quid eis dixerit nõ legit̃. nõ enim uidebatur talia uulgo scribẽda uel prædicãda. quod si licet uerũ de tantis uiris dicere, aio melius Platone hos uidisse per gratiã diuinitus sibi cõcessam, tũ quid scribendũ aut quomodo, quid nõ scribendũ nec euulgandũ, tũ quid prædicandũ, quid nõ. Hãc scribendorũ & non scribendorũ differentiã docens nos Ioãnes ait se audisse tonitrua septẽ, arcana quædã indicantia, uetantiaq́ ne referrentur in literas. multa huiusmodi & apud Mosem reperire licet ac prophetas antiquiores nõ Platone solũ sed & Homero & ipsis literarũ Græcarũ inuentoribus, digna sanè gratia dei quã acceperũt, & sublimibus sensibus referta. nec ut Celsus putat parũ intellectas Platonis sententias deprauauerunt, qui enim potuerunt cũ is nondũ natus esset? Sin ad Iesum apostolos posteriores Platone referatur Celsi dictũ, uidendũ ne hoc uero sit absimile, Paulũ pellium sutorẽ, & Petrũ piscatorem, & Ioannẽ abductũ à paternis retibus, male intellectis Platonis epistolis tales opiniones trãdidisse de deo. Solet aũt Celsus quædã ut fide digna inculcare sæpius, iterũ atq; iterũ referens quasi noua nec ante dicta: nos semel ad ea respõdisse cõtenti erimus. Iã quod ex eodẽ Platone affert, per interrogationes & responsiones elucere sensum philosophiæ platonicæ: ostẽdemus è sacris literis ꝙ etiã diuina scriptura nos hortatur ad dialecticã, alibi Solomone dicente, Eruditio rationibus nõ examinata decipitur: alibi huic attestante autore libri sapientiæ Iesu Sirachi filio: Scientia, inquit, insensati est sermo carẽs examine. Itaq; beneuolæ ratiocinationes apud nos sunt maxime, qui scimus quòd præpositus doctrinæ debet esse idoneus ad conuincẽdos qui conantur cõtradicere. ꝙ si quis per segniciem nõ exercet se in diligenti lectione sacrarũ scripturarũ nec eas ita ut Iesus præcepit scrutatur perquirens earũ sententiam, nec intellectũ petit à deo, nec pulsat fores occlusas, nõ statim uerbũ dei uacuum est omni sapientia. Deinde post quædã ex Platone citata in eam sententiã, ꝙ à paucis summũ illud bonum cognosci potest,

Psal. 118

Esa. 60

Esa. 4

Apoc. 10

1. Cor. 12

subiūgit hæc: Sūt qui alios temere cōtemnēdo ipsi magnifica sed inani spe pleni, quasi
nescio quid præclarū didicerint, dicunt uera nonnulla, sed quæ Plato multo ante docu
it: nec tamen prodigiose loquit̃, nec obturat os scitātibus quid nā sit hoc quod pollice-
tur, nec iubet ante omnia credere talē esse deū, aut talē habere filiū, quodq; ipse sua ex
illius colloquio hauserit. Ad hæc respōdeo, de Platone Aristandrū ni fallor scripsisse,
non Aristonis eū fuisse filiū, sed spectri quod Apollini simile cōplexum sit Perictionē,
cui attestantur pleriq; Platonici qui uitam magistri sui prodiderunt ad posteros. Quid
memorem Pythagoram de quo multa prodigiosa feruntur, quòd in conuentu Græco
rū nudauerit femur eburneum, quodq; agnouerit clypeum gestamen suum cum olim
esset Euphorbus, cōspectusq; sit eadē die in duabus urbibus. Iā qui de Socrate ac Plato
ne prodigiosas narrationes taxare uoluerit, proferet cygnū Socrati cōmendatum per
somniū, uocēq; ipsius magistri ꝙ Plato is cygnus fuerit, cū postridie adolescens ei com
mēdaret̃. Similiter & illud quod Plato sibi uisus sit tertiū habere oculū, inter prodigio-
sa referet. nec deerit unquā parū candidis de prestātissimo quoq; maligne sentientibus
calūnia, quandoquidē ludunt & in Socratis geniū tanquā rem ficticiā. ergo non loqui
mur prodigiose dū acta Iesu narramus, sed germani eius discipuli de ipso scripserunt ta
lia. At Celsus iste ut profitetur omniscius, tā multa è Platone proferens, data opera cre
do dissimulat id quod ille scripsit de filio dei uerbo in sua ad Hermiā & Coriscū episto
la his uerbis: Iurādo per deū rerū omniū ducē presentiū et futurarū, & ducis causeq; pa
trē & dominum: quē si uere philosophemur, cognoscemus oēs, quatenus felices homi
nes possunt pertingere. Alia quoq; uerba Celsus adducit ex eodem sic. Libet amplius
etiā de his rebus disserere. Si enim his explicatis aliud quiddā fiet apertius. Est enim ser
mo quidā uerus, contrarius audēti quiduis istarū rerū scribere, sæpe quidē à me dictus
& antea, dicēdus tamē, ni fallor, nūc quoq;. Ad parandā scientiā cuiq; tria sunt necessa-
ria, quarta uerò ipsa. quintū ponendū est ipsum cognoscibile quod uere est ens. Vnū
quidē est nomē, secundū uerbū, tertiū simulacrū. quartū scientia. Iuxta hāc rationē pos
sumus dicere ꝙ uox clamantis in deserto inductus est Ioannes ante Iesum, ꝓportione
Ioan. 1 quadā referēs nomē quod apud Platonē est. secūdo loco post Ioannē est Iesus ostensus
ab eo, cui quadrat illud, Verbū caro factū est, respondetq; uerbo ꝙd apud Platonē est.
Tertiū porrò Plato ait esse simulacrū, qua uoce ꝗa nos in alio significato utimur, aper-
tius dicemus in animo facta post uerbū cōpūctione, figurā Christi in unoquoq; à Chri
sti uerbo imprimi. an aūt iuxta eandē analogiā quartū quę est sciētia, sit apud nos Chri
stus ꝑfectorū sapiētia, ꝗ potest uiderit. Deinde inquit: Vides quō Plato quāuis præfa-
tus rē esse ineffabilē, tamē ne uideat̃ refugere ad incōuincibilia, rationē reddit huius dif
ficultatis. nā & nihil ipsum fortassis est ineffabile. Hęc quoniā eò tēdere uident̃ ut affir
met nō esse credēdū simpliciter, sed rationē reddendā eorū quę credimus, adducemus
& nos Paulū reprehēdentē eos ꝗ credūt temere, ubi dicit, Nisi temere credidistis. Hic
Celsus rursum eadē iterās quantū in ipso est cogit & nos iterare eadē. cū em̄ mētio fiat
de arrogātibus, negat Plat. arrogantē fuisse aut mendacē, ut qui nō profiteat̃ à se inuen
tū nouū aliquid, nec è cœlo se uenire nunciū, sed presferat unde sua sumpserit. Ad hęc
respōderi potest, imò arrogantē esse Plat. & tumidū, qui in Iouis apud Timeū cōcione
sic loquit̃: Dij deorū, quorū ipse & cōditor sum & genitor: reliquaq; quę sequunt̃, ꝙd
si quis hęc defēdere conabit̃, propter sententiā Iouis apud Plat. cōcionantis, quin eadē
opera perquirit sententiā uerborū filij dei, aut creatoris in scripturis ꝓpheticis, maiora
inuēturus ꝙ in cōcione Iouis quę in Timeo legit̃. nā diuini sermonis character est futu
rorū prædictio, quæ in naturā humanā nō cadit, & iudicat̃ ex euētibus, quādo euidens
fit diuini spiritus prænunciatio. Itaq; nō omni accedēti dicimus, primùm crede de quo
te doceo dei filiū esse: sed unūquēq; alloquimur habita ratione morū eius & cōditiōis:
ut ꝗ didicimus, debere nos scire quō respondendū sit cuiq;: & quos faciliores ad credē
dū nanciscimur, eis hoc prædicamus: cæteris quoad eius fieri potest demōstramus per
contādo uicissim ac respondēdo. Nec ita ut Celsus exprobrat dicimus, Crede esse hūc
de ꝗ te doceo dei filiū, quāuis ignominiose uinctus sit & turpi affectus supplicio, quā-
uis heri & nudiustertius in cōspectu omniū tractatus ꝓbrosissime: nec dicimus, eapro
pter etiā magis crede. nā ad singula conamur plura dicere, quę supra exposuimus. Post
hæc Celsus de Christianis sic loquit̃: Alij hūc inducūt, alij aliū; omnib. tamē in prōptu
est

est cōmune illud uerbū,crede,si uis saluus fieri,aut abi. Quid hic facturi sunt q uere ser uari cupiūt? nū tesserarū iactu sortient quò se uertere debeat,& quib. addicere? Etiā ad hoc aperte respōdebimus:si plures fuissent q uenissent in uitā hominū, quemadmodū narrāt de Iesu,dei filij,et singuli ad se quosdā attraherēt,ut,ꝑpter similitudinē ꝓfitentiū se dei filios, incerta fides nostra fieret uariantib. testimonijs,locū habuissent illa uerba: alij hūc inducūt,alij aliū:omnib. tamē in prōptu est cōmune illud,crede si uis saluus fieri,aut abi,& reliqua. nūc aūt per totū terrarū orbē Iesus prędicat uenisse ad humanū genus unicus dei filius. nā q hęc prodigiosis,sicut Celsus,tribuentes artibus, similibus ꝓdigijs conati sunt sibi cōciliare fauorē multitudinis,nequā fuisse deꝓhēsi sunt,Simō Samaritanus magus,& Dositheus eius conterraneus:quorū alter aiebat se uirtutē illā magnā dei,alter uerò et ipse uolebat haberi dei filius. nūc nusquā gentiū extāt Simoniani, quāuis Simon quo plures sibi pararet discipulos,sustulerit è sua doctrina mortis periculū,quod Christiani docebant cōtemnere, dicēs indifferentē rē esse idololatriā. Imò nec ulla persecutio cōtra Simonianos unquā exorta est. sciebat enī malus dæmon doctrinæ Iesu insidiator nihil ꝑiculi reb. suis imminere à Simonis discipulis. cæterū Dositheani nec unq̄ floruerūt,& nūc omnino extincti sūt,ut nomine tātū manēte inter 30. nō cēseant. Quin & Iudas Galilęus, ut Lucas in Actis apost. scribit uolebat uideri magnus aliquis,& prior illo Theudas: sed q a nō ꝓficiscebat à deo hęc doctrina,perierūt, moxq̄ oēs q eos sectati fuerāt dispersi sūt. Quare nō tesseris sortimur q̄ nos debeamus uertere,aut quē sequi,cū nulli sint,q nos in diuersa trahāt ꝓfitēdo se à deo missos ad genus humanū. Verùm de his satis hactenus:transeundū est ad aliā Celsi calūniam,ne sententias quidē nostras sciētis,sed male intelligēdo affirmātis nos dicere, hominū sapiētiā esse apud deū stulticiā:cū Paulus dicat:Sapiētia huius mūdi,stulticia est apud deū. Hic Celsus ait huius rei causam iā dudū redditā:putatq̄ causam esse,quod uelimus per hæc uerba solos impitos & fatuos ad nos allicere. Sed id iā ante à se dictū ipse significat,& nos ad hoc ꝓ uirib. respōdimus:attamē conat ostēdere hoc q̄q̄ nos mutuatos à Gręcorū sapiētib. dicentib. aliā esse diuinā,aliā humanā sapiētiā. Itaq̄ hic dicta Heracliti adducit in mediū,unū illud:Nā hominū mores rationē non habēt,deorū habent. alterū, Vir stultus audit à dæmone, sicut puer à uiro. adducit & ex Plat. apologia ꝓ Socrate scripta illud: Equidē uiri Atheniēses nō ob aliud q̄ ob sapientiā quandā eius modi nomē adeptus sum. Sed ob quā sapientiā? forte ob eā quę humana sapiētia est. nā hac reuera sapiēs esse uideor. Celsus q dē hęc citat, ego uerò unū etiā his addā ex Platonis ad Hermiā & Erastū Coriscūq̄ epistola:Erasto aūt & Corisco pręter sapientiā istā de speciebus pulcherrimā, alia insuper affirmo, & si sum senex opus esse sapiētia aduersus imꝓbos iniustosq̄ cauēdi,& ad resistendū potētia. sunt enī inexperti fraudū: quia penes nos cū hominib. uiuere diu cōsueti sunt minime malis. quapropter illos huiusmodi quædā indigere dico cautione,ne cogant uerā negligere sapientiā,& humanā hāc necessariāq̄, plusquā deceat,meditari. Itaq̄ iuxta hos alia est humana sapientia,alia diuina. humana quidē,quę à nostris sapiētia mundi huius dicit, quæ est stulticia apud deū. diuina uero & ab humana diuersa,siquidē est diuina,per gratiā dei donata cōtingit his qui sese pręparādo fecerūt ad eā accipiendā idoneos: præsertim his qui utriusq̄ differentiā scientes,in suis ad deū precibus dicere solēt:etiā si quis ꝑfectus sit inter filios hominū, si à te data sapiētia careat,pro nihilo reputabit. proinde gymnasiū animæ humanā sapientiā dicimus,scopū uerò & finē diuinā,quę etiā solidus animę cibus uocat apud illū qui sic loquit:Perfectorū aūt est solidus cibus, eorū qui ꝓpter cōsuetudinē exercitatos habēt sensus ad dignoscendū bonū à malo. Est quidē antiqua hæc opinio, sed non ut Celsus putat ad Platonē referenda uel Heraclitū. longe enim ante horū ætatem prophetæ fecerūt hoc discrimē utriusq̄ sapientiæ, id quod uel Dauidis testimonio satis manifestū esse poterit:qui de diuinā sapiētia prædito dicit, nō uisurū corruptionē cū sapiētes morietes uiderit. Diuina igit sapiētia primū locū inter dei Charismata quę uocāt obtinet: secūdū uero,ut cēsent q ista sciūt exactius,quę uocat cognitio:tertiū deinde,q a opus est etiā simpliciores ad pietatē ꝓ uirib. accedētes saluos fieri,fides,quamobrē dicit Paulus:Alij quidē per spiritū dat sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ per eundē spiritū, alij uero fides in eodem spiritu. quapropter nec uulgares homines inuenire licet diuinę

Act. 5

1. Cor. 3

Heb. 5

1. Cor. 12

ſapientiæ participes:nec imperitiſſimo cuiꝗ, uiliſſimo rudiſſimoꝗ enarratur hæc ſapientia,ut Celſus eos nominat q neſciunt profanas literas & diſciplinas græcanicas.nos uero eos dicimus ineruditiſſimos quos nõ pudet alloqui res inanimas, & ſanitatẽ ab infirmis petere,uitã à mortuis,opẽ ab inopib.quodſi quis dixerit iſta non eſſe deos,ſed deorũ uerorũ imagines & ſigna,nihilominus hi quoꝗ imperiti,uiles,& inerudití ſunt. qui deos imaginanť in manufacturis opificũ, adeo ut ne infimi quidẽ ẽ noſtris hominibus laborent huiuſmodi imperitia.attamen uel prudentiſſimos capaces ſpei diuinæ fatemur:ſed nõ dicimus impoſſibile ut diuinã ſapientiã percipiat qui ſe prius in humana nõ exercuerit, ut qui omnẽ humanã ſapientiã,ſi ad diuinã conferať, ſtulticiã eſſe ducimus.Hic ubi agendũ erat rationibus,iſte præſtigiatores nos uocans, ait uitari à nobis oẽs elegantiores,ꝙ hi nõ temere decipianť,ſolos ruſticiores illaqueari. neſcit enim iã olim nos habuiſſe uiros ſapiẽtes exultos diſciplinis exoticis Moſem illũ eruditum in uniuerſa doctrina Ægyptiaca,Danielẽ,Ananiã,Azariã, Miſaelẽ,peritos omnis literaturæ Aſſyriorũ,adeò ut oẽs eius gẽtis ſapientes ſuperarent decuplo.quin & hodie habent eccleſię in tãta multitudine plebeiorũ aliquot excellenter doctos:q à carnali quã uocamus ſapientia deſciſcentes nobis ſe adiunxerunt,& in his quoſdã q ab illa ad diuinã aſcenderũt ſapientiã.Poſt hæc Celſus quaſi leui aliquo rumore de Chriſtiana humilitate ac ne hoc quidẽ ſatis intellecto tactus,fateť quidem eã apud nos eſſe: putat tamẽ hãc quoꝗ perperã deſumptã ẽ Platonis doctrina,q in libris de legib.alicubi ſic loquiť: Deus ẽm (ut uetus prouerbiũ eſt)principiũ & finẽ rerũ omniũ & media cõtinẽs,quæ recta ſunt peragit naturæ accedens:hũc uero iuſticia ſemper ſubſequiť, eos plectẽs, q diuinã ſoluerint legẽ:hãc iuſticiã qui futurus eſt felix,humilis & cõpoſitus ſectať. Nec uidet apud multò Platone antiquiores extare in precib. uoces illas:Domine nõ eſt exaltatũ cor meũ,neꝗ elati ſunt oculi mei,neꝗ ambulaui in magnis, neꝗ in mirabilibus ſuper me,niſi humiliter. Vnde docemur & hoc, nõ eã eſſe humilitatẽ ſi quis ſe abiecte demittat humi flexis genibus, aut pronus ꝓcũbat ſordidatus miſerabiliter & fœdatus puluere.nã quiſquis ita ut hic propheta eſt humilis, ambulans in magnis & mirabilib. cogitationibus ſuũ intellectũ excedentib.ſub potẽti manu dei ſe humiliat. quod ſi qui per imperitiã parũ intelligẽtes hoc de humilitate dogma, illa quæ diximus abiecta factitãt,nõ doctrina in culpa eſt,ſed uulgaris ignorãtia, quæ poſtpoſitis potiorib. deteriora ſequiť.Magis ẽm ꝙ ille apud Platonẽ humilis eſt et cõpoſitus,q̃ſquis ſe cõponit eo ꝙ ambulet in magnis & mirabilibus ſuper ſe,& tamẽ ſpõte humiliať,nõ ſub quolibet,
Philip. 2 ſed ſub potẽti manu dei,iuxta doctrinã Ieſu magiſtri diſcipulorũ taliũ:q nõ rapinã arbitratus eſt,ut eſſet æqualis deo:ſed ſemetipſum inaniuit,forma ſerui ſumpta,in ſimilitudine hominũ cõſtitutus,& figura repertus ut homo, humilem præbuit ſemetipſum, factus obediens uſꝗ ad mortẽ,mortẽ aũt crucis.Eſtꝗ tã præclarũ hoc humilitatis inſtitu-
Matth. 11 tũ,ut non uulgarẽ autorẽ habeat,ſed ipſe noſter ſeruator dicat.Diſcite à me quia mitis ſum & humilis corde, & inuenietis requiẽ animabus ueſtris.Poſt hæc dictũ illud in diuites,facilius eſſe camelũ intrare per foramẽ acus, ꝙ diuitẽ in regnũ cœlorũ, ait Ieſum omnino à Platone paucis mutatis deſumpſiſſe:quandoquidẽ ipſius ſit ſententia,impoſſibile eſſe ut eximiè bonus idẽ egregiè diues ſit: Quis nõ rideat Celſum uel mediocriter cordatus,ſiue is Chriſtianus ſit,ſiue unus reliquorũ hominũ,dũ audit Ieſum apud Iudæos natũ & educatũ,Ioſephi fabri exiſtimatũ filiũ, qui nunquã ne hebræas quidẽ nedũ græcas literas didicerit,ſicut de hoc ueraces ſcripturæ teſtanť,legiſſe libros platonicos:& delectatũ eius ſententia de diuitibus, Impoſſibile eſſe ut eximie bonus idẽ egregie diues ſit,detorſiſſe nonnihil & nouã ex ea feciſſe: facilius eſſe camelũ per foramen acus intrare quàm diuitẽ in regnũ dei:quodſi Celſus cãdido animo & ueritatis ſtudio ſo uerſaſſet euãgelia,didiciſſet curnã ad hãc collationẽ camelus potiſſimũ adhibeať,et animal diſtortũ cõferať cũ diuite:tũ qd ſibi uelit anguſtũ illud acus foramẽ, cui ſimilis æꝗ anguſta & cõpreſſa dicit̃ uia deducẽs ad uitã.adhęc in lege inter impura cẽſeri hoc animal quamuis ruminet, ſed improbatũ quia nõ diuidat ungulã,cõſideraſſet etiã quoties in ſacris literis cameli nomẽ inueniať,& de quib.ut uideret uerbi dei uoluntatẽ de diuitibus:nec illud indiſcuſſum reliquiſſet,ꝙ Ieſus mactos dicat pauperes,diuites uero miſeros:utrũ hęc de ſẽſibilib.dicta ſint pauperib.et diuitib.an quãdã pauptatẽ omnino beatam

beatam norit dei filius, & rursum penitus dānandas diuitias: quandoquidē nec idiota indiscrete laudaret pauperes, quorū multi sunt pessimis moribus. uerùm hæc quidē ha ctenus. Quoniā aūt deinceps extenuare uolēs quę apud nos de regno dei scripta sunt, nihil horū memorare dignatus est, aut fortasse ne legerat quidē, sed Platonis sentētias ex epistolis & Phædro adducit, quasi diuinas, & quasi nihil tale habeat in nostris literis: age pauca proferamus ut cōferantur cū Platonicis, uerisimiliter quidē & probabiliter dictis, quæ tamē non tantū apud ipsum philosophū ualuerint, quantū debuerant, ut eū ad uerā pietatē & conditorē huius uniuersitatis colendū conuerterent, ablegata quæ religionē uiciat & cōtaminat, siue idololatria ut nos nominamus, siue superstitione ut uulgus loquit: Hebraica certe figura in 17. Psal. deus dicitur posuisse latibulum suū in tenebris: quo significatur neminē posse cogitare de deo pro dignitate ipsius, ue lut in tenebris latentis quantū ad homines cognitionis eius splendorē non ferentes at tinet, nec obtueri ualentes, partim propter mētis impuritatē uinctę humiliato hoc cor pore, partim propter eius angustias haudquaquā capaces tanti numinis. Vt aūt sciatur ꝙ rarū sit paucisq; mortaliū cōcessum deū cognoscere, scriptū est Moysem ingressum esse caliginē ubi deus erat: & iterū de eodē: Moses solus prope deū accedet, reliqui nō accedent. Ac rursum ut propheta indicaret profunditatem diuinorum dogmatum, incomprehensibilem his qui carent spiritu scrutante omnia, etiā arcana dei, Abyssus, inquit, sicut uestimentū amictus eius. quin & Seruator noster ac dominus, dei uerbū, ma gnitudinē cognitionis indicans qua pater eius noscitur, quodq; pro dignitate ab ipso solo noscatur, secundo uero loco à mentibus illuminatis per uerbū dei, Nemo, inquit, nouit filiū nisi pater, neq; patrē nisi filius, & cui filius reuelauerit. nā neq; ab æterno ge nitū omnisq; creatæ naturæ primogenitū quisquā pro dignitate potest nosse nisi pater ipse qui genuit: neq; patrē quisquā æque ac animatū eius uerbū, ueritas & sapientia: cu ius participes tollentis à patre tenebras quas scriptura nominat, abyssumq; q amictus est, ipso reuelante quoad fieri potest eū cognoscūt. Hæc è multis pauca disserui desum pta è sacrorū uirorū de deo cōmentationibus, ostendēs plus grauitatis inesse his ꝙ ser monibus Platonicis, modo afferas oculos qui maiestatē scripturarū introspicere ualeant. uerba Platonis quæ Celsus adduxit ita se habent. Omniū regē omnia circumstant, & illis gratia uniuersa, & bonorū hic omniū causa. Secundū aūt circa secunda, & tertiū circa ea quæ tertia sunt. Humana igit anima circa hæc cupit perdiscere qualia sint in ea intendens quæ sibi cognata sunt, quorū nihil se habet sufficiēter. De rege uero & alijs supra dictis nihil est istiusmodi. Possem & ego in medium adducere quæ de Seraphim apud Hebręos uocatis scribit Esaias, operientib. dei pedes et faciē, uel quę de nomina tis Cherubin narrat Ezechiel, qua sint effigie, & quō deus dicat super Cherubim inuehi: sed qa hæc ualde operte dictæ sunt, ꝓpter indignos nō ualētes assequi maiestatē & sublimitatē huius theologiæ, nō arbitratus sum cōuenire huic operi tractationē re rū taliū. Deinde Celsus ait quosdā Christianos occasiōe arrepta ex Platonis uerbis nō intellectis iactare supercœlestē deū, & cœlū Iudęorū trāscēdere: nō satis hîc declarās, utrū & deum Iudæorū transcendant, an solū cœlum per quod illis iurare mos est. cæterū de his qui alium deū prædicant præter eū qui à Iudæis adoratur, dicere nō est huius propositi: sed nostrā tantum causam agere, & ostendere ꝙ Iudęorū prophetæ nihil po tuerunt à Platone accipere, cū antiquiores eo fuerint. Itaq; ne ista quidē modo recitata inde accepimus, de rege omniū propter quē sint omnia, sed his lōge prę̄stantiora ex prophetis hausimus, ipso Iesu interpretāte suis discipulis, quid per hæc oracula significare uoluerit spiritus sanctus, qui fuit idē etiā Christi spiritus. Nec primus hic philosophus docuit de supercœlestibus, sed iā olim Dauid sublimiores rebus sensibilibus de deo contēplationes docuit nos dicens, Laudate deū cœli cœlorū, & aquæ quæ super cœlos sunt laudēt nomen domini. Illud nolim inficiari, sententias istas quæ in Phædro legunt Platonē hausisse ab aliquibus Hebræis, aut ut quidā scripserūt, etiā lectis ꝓphe tarū libris, inseruisse disputationibus suis quędā de supercœlestib. ut illud: Supercœlestia loca è nostris poetis cecinit nemo, neq; in posterū ꝓ eorū dignitate decātaturus est: & quæ deinceps sequunt, in quibus & illud: Substantia eīn quæ nec colorē nec figurā admittit, nec tangibilis est, animæ haud dubia gubernatrix, sola mente conspicit, circa quam

Exod. 24

Psal. 104

Matth. 11

Esa. 6

Psal. 148

quã uerę ſcientię genus hũc obtinet locũ. illis prophetarũ oraculis eruditus Paulus no
ſter,ſupermundana & ſupercœleſtia deſiderans,eorũq; conſequendorũ cauſa nihil nõ
faciens,ſic ſcribit in poſteriore ad Corinthios epiſtola.Nã momẽtanea leuitas afflicti-
onis noſtræ,mire ſupramodũ æternũ pondus gloriæ parit nobis,dũ non ſpectamus ea
quæ uident̃,ſed ea quæ non uident̃.nã quæ uidentur,tẽporaria ſunt:at quæ nõ uident̃,
æterna ubi ſtatim auditori ſuccurrit idoneo,res ſenſibiles ab eo dici quæ uident̃,intelli
gibiles uero quæ non uident̃.ſic etiã temporaneorũ nomine accipiet ſenſibilia quæ ui
dent̃,æternorũ uero quæ intelligũtur,nõ etiã uidentur:quorũ contẽplatione potiri cu
piẽs,præ nimio deſiderio nihili facit ut leues quaſuis afflictiones,haud grauatim ferẽs
uel cũ maxime affligit̃,ſpe illius contẽplationis recreante: quoniã habemus pontificẽ
maximũ qui magnitudine uirtutis & intelligẽtiæ ſuę penetrauit cœlos, Ieſum dei filiũ,
pollicentẽ germanis diſcipulis et digne diuina inſtitutione uiuẽtibus,euecturũ ſe illos
ſupra mũdana omnia.ait em̃, Vt quò ego uado,ibi & uos ſitis, quamobrẽ nos poſt exa
ctos labores & certamina ſperamus in ſummũ cœlũ nos euaſuros, & fõtes aquæ ſalien
tis in uitã æternã hauriendo iuxta Ieſu doctrinã, & flumina contẽplationũ percipiẽdo,
uerſaturos cũ aquis illis de quibus ſcriptura loquit̃ ſupercœleſtibus,laudãtibus nomẽ
domini:et quãdiu laudabimus eũ,nõ circũagemur cœli uertigine,ſemper intẽti in inui
ſibilia dei,nõ amplius ex mũdana creatura noſcitantes eũ,ſed facie ad faciem,ut inquit
germanus ille Ieſu diſcipulus: & rurſum aliâs: Vbi uenerit quod perfectũ eſt,tũc quod
ex parte eſt euacuabit̃.Porrò ſeptẽ cœli,aut certus aliquis eorũ numerus nuſquã eſt in
ſcripturis receptis ab eccleſiis dei:ſed cœli, ſiue orbes planetarũ quos Græci uocãt, ſi-
ue quid ſecretius ſignificet̃ per eos. Viã quoq; animarũ in terrã & à terra Celſus iuxta
Gen. 28 Platonẽ ait trãſire per planetas:Moſes uero prophetarũ antiquiſſimus in ſomnio Iaco
bi uiſionẽ diuinã narrat,ſcalã in cœlũ pertingentẽ,& angelos dei deſcendẽtes aſcẽden
teſq; per eã,dominũ uero innixũ ſummæ ſcalę:ſiue hoc ipſum ſubindicãs per ſcalã,ſiue
maius aliquid:de qua & Philo librũ cõpoſuit,dignũ qui examinet̃ à ſapientibus uerita
tis amatoribus.Deinde ut in libro contra nos ſcripto Celſus uariã eruditionẽ ſuã oſten
taret,inſerit quædã myſteria Perſica, ubi dicit:Hæc ſubindicat & Perſarũ doctrina, &
Mithræ ſacrũ eis gentile: eſt em̃ in eo duarũ cœli reuolutionũ ſignificatio, tũ eius qua
ſtellæ fixæ ferunt̃,tũ eius qua planetæ,& animæ per eas tranſitus tale ſymbolum. ſcala
eſt in altũ aliјs ſuper alias portis ſurrecta uſq; ſummũ octauæ portæ fornicẽ. prima por
tarũ eſt plũbea,ſecunda ſtãnea, ahenea tertia, quarta ferrea, quinta mixti nomiſmatis,
ſexta argentea,ſeptima aurea,primã faciũt Saturni,plũbo notantes tarditatẽ eius ſide-
ris.ſecundã Veneris,cõparantes ei ſtãni ſplendorẽ & molliciẽ,tertiã Iouis ęratã & ſoli
dã.quartã Mercurij.eſt em̃ laborũ patiens & negotiator, æque ac ferrũ celebratus ho-
minib.quintã Martis,propter mixturã inæqualẽ & uariã.ſextã lunę argenteã,ſeptimã
ſolis aureã, coloribus ſuis referentes ea ſidera.deinde examina cauſam ſic recẽſiti ſtel-
larũ ordinis,indicati per Symbola nominũ portæ reliquæ,admiſcens etiã rationes mu
ſicas ex Perſarũ theologia.moxq; pari oſtentatione ſecundã narrationẽ adiungit,per-
tinentẽ ad contẽplationes muſicas:quã ſi referrẽ æque ac Celſus abſurde facerem, qui
contra Chriſtianos & Iudæos agens nõ contentus fuit Platonẽ intempeſtiue allegare,
ſed etiã perſica Mithræ myſteria , eorũq; enarrationẽ protulit.Ea ſiue ficta ſunt, ſiue re
uera celebrãtur à Mithriacis & Perſis,nihilo magis huc faciunt q̃ quęuis alia myſteria,
uel eorũ enarratio.nõ enim maioris apud Græcos exiſtimationis ſunt q̃ Eleuſinia,aut
quibus apud Æginenſes initiantur ſacra Hecates.quodſi barbarica memorare placu-
it,quin potius Ægyptiorũ adduxit à multis uenerata , aut Cappadocũ Dianæ ſacra in
Comanis,aut Thracũ,aut Romanorũ quibus initiãtur etiã ſenatores nobiliſſimi. Hæc
ſi intẽpeſtiua uidebantur ut nihil faciẽtia ad Iudæorũ Chriſtianorũ'ue accuſationẽ,qui
factũ eſt ut non idẽ ei uideretur de Mithriacis? Quod ſi quis uelit non ab hac ſecta ob-
ſcuriſſima,ſed è libris,uel Iudaicis qui tã in ſynagogis q̃ à Chriſtianis legũtur,uel ſolo-
rũ Chriſtianorũ,petere rationes magis myſticæ introductionis animarũ ad contẽplan
Ezech. 44 das res diuinas,legat finẽ Ezechielis ꝓphetię & eius uatis uiſiões: in quib. uarię portæ
deſcribunt̃,per ænigmata indicãtes diuinarũ animarũ ad meliora introitus.legat itẽ in
Apoc. 21 Ioãnis apocalypſi de ciuitate dei cœleſti Hieruſalẽ,et fũdamẽtis eius atq; portis.quodſi
potest

potest etiã uiã ad res diuinas iter facientiũ per symbola & figuras indicatã discere, legat librũ Mosis cui titulus est Numeri, & quærat aliquẽ q se ualeat introducere ad mysteria scripta de castrorũ metationibus filiorum Israelis, quę nã sint prima sita uersus oriẽtem quænã uersus austrũ & Africũ, quænã uersus mare, quæ'ue postrema aquiloni obiacentia. uidebit enim cõtẽplationes non contẽnendas in his locis, nõ ut Celsus existimat, stultis auditoribus conuenientes atq; uilibus. percipiet enim quædã in his ad numerorũ naturam pertinentia, adaptata singulis tribubus, quæ nunc nõ est tẽpus exponere. Sciat aũt Celsus & qui librũ eius lecturi sunt, nusquam in receptis sacris scripturis dici septẽ cœlos, nec aliquid nostros prophetas mutuatos à Persis aut Cabiris, nec Iesu apostolos, nec ipsum dei filiũ. Deinceps post Mithriacorũ mentionẽ Celsus iubet eũ, qui uelit sacra Christianorũ cõferre cũ psicis modo dictis, primũ retegere Christiana, et sic considerare quid intersit: & cũ hactenus non grauatus sit edere nomina hæresiũ quas nouerat, hîc ubi maxime debuerat hoc facere, si sciebat, & docere quænã sit illa hęresis quæ descripto à se typo utatur, nihil tale fecit. sed quantũ ex ipsius uerbis colligo, istã descriptionẽ à secta Ophianorũ obscurissima sumpsit, duntaxat ex parte. in eã nos cognoscendi studio incidimus, inuenimusq; ibi figmenta hominũ, sicut Paulus loquitur, penetrantiũ domos, & captiuantiũ mulierculas oneratas peccatis, distractas cupiditatibus uarijs, semper discentes, & nũquã ualẽtes ad cognitionẽ ueritatis peruenire. isto rũ tamen diagrãma tam absurdũ est ut nec simplicissimis mulierculis probet, nec rusticissimis hominibus. itaq; quãuis multas regiones perlustrauerim, ubicunq; quęrẽs eos qui se aliquid scire profiterent, nusquã tamen inueni fautores eius diagrãmatis: in quo erant circuli decẽ cõplectentes alius aliũ, ambiente oẽs uno circulo, qui dicebatur esse uniuersalis anima nominata Leuiathan: quẽ Iudæorũ scripturæ aliquid occultũ subindicantes aiunt creatũ à deo ad ludibriũ. Sic enim in Psalmis legimus: Omnia in sapientia fecisti, impleta est terra creaturis tuis, mare magnum & spatiosum nimis: illic naues pertranseũt, animalia parua magnaq;, draco iste quẽ finxisti ad illudendũ ei. In Hebręo pro draconis uocabulo habet leuiathan. Et hunc tã manifeste damnatũ à propheta leuiathan illa impia delineatio faciebat animã uniuersa penetrantem. in ea inuenimus & quendã nominatũ Beemon, subiectũ omniũ infimo circulo. Hunc aũt leuiathan illius impij diagrãmatis fictor & in circũferentia & in cẽtro scripsit, bis posito eius nomine. addit Celsus diagrãma id diuidi nigra linea crassa, eamq; uocari gehennã, qui est tartarus, nos aũt cum gehennã inuenissemus in euangelio pro loco pœnarũ, quęsiuimus sicubi in antiquorũ scriptis haberetur, præsertim cũ & Iudæi utantur hoc uocabulo: inuenimusq; in eis uallẽ filij Ennon alicubi nominari, pro qua in Hebræorũ literis indifferenter nunc uallis Ennon nunc gehenna legitur: & inter legendũ obseruauimus in sorte tribus Beniamin censeri gehennã siue uallẽ Ennon, ubi erat etiã Hierusalẽ: cũq; amplius examinaremus, quid ita cœlestis Hierusalẽ contribuatur Beiniamiticę tribui, in qua & uallis Ennon est, inuenimus eũ locum pœnarũ accipi pro tormentis animæ purgatorijs iuxta illud: Ecce dominus uenit ut ignis conflans, & herba fullonũ: & sedebit conflans & emundans tanquã argentum & aurum q; belle quadret circa Hierusalẽ esse pœnas eorũ qui cõflandi uenirent, quia nonnihil maliciæ in substantiã animę admiserint, quæ figurate plumbũ dicitur: unde apud Zachariã iniquitas plũbi talento insidet. cuius loci enarratio nec uulgaris est, nec huic tẽpori cõuenit: ac ne tutũ quidẽ est talia mandare literis, cũ plerisq; non alia sit opus doctrina q; de peccatorũ pœnis. his nõ expedit philosophari altius, cũ uix metu æterni supplicij cõpescantur quin pręcipites ruant in omne uiciorũ genus. Itaq; nec diagrãma illud nec Celsus quid sit gehẽna didicit: alioq nec pictores illi ut rẽ pręclarã deliniassent ista diagrãmata, quasi docẽtes hoc pacto ueritatẽ: nec Celsus in calũnioso suo scripto contra Christianos inseruisset quæ nunquã à Christianis dicta sunt, sed à quibusdã quorũ iam aut nullæ supersunt reliquiæ, aut perquàm exiguæ. Et quemadmodũ Platonicorum nõ est causam pro impijs Epicuri dogmatis dicere, ita nec nostrũ est respõdere ꝓ isto diagrãmate ad ea quæ Celsus obijcit: quãobrẽ hęc ut superuacua temereq; Celso memorata pretermittimus, quandoquidẽ nos longe uehementiores q; iste accusatores sumus portentorũ talium. Post nugamentũ de diagrammate aliud de sigillo affert, cuius ne occasionem quidem accepit

2.Tim.3

Iob.40

Psal.104

Malach.3

Zach.5

accepit ab ecclesiasticis, noua quędã sibi fingens de mutuis uerbis sigillo signantis qui
uocetur pater, & signati qui iunior dicat̃ siue filius, respondeatq́ suo signatori, unctus
sum unguẽto albo è ligno uitæ: id quod ne ab hæreticis quidem fieri unquã audiuimus.
ac mox adiungit certũ numerũ eorũ qui à signatore prædicentur angelorũ 7. utrinq́
adstantiũ animæ migraturæ è corpore: quorũ alteri sint lucis, alteri uocentur principa-
les: aitq́ principalium principẽ uocari deum detestabilẽ. In talia docentes inuectus me
rito damnat eorũ audaciam: quapropter & nos nõ minus indignamur ꝗ accusatores
istorũ, si tamen sunt qui Iudęorũ deum dicant execrabilẽ, pluentem & tonantẽ, mundi
opificẽ, Mosis & ab illo descriptæ creationis deũ. Hic uidetur Celsus parũ candide sen
tire de nobis, ut qui in consiliũ adhibuerit odiũ indecorũ philosopho, idq́ ualde illibe
raliter. uolebat enim rerũ nostrarum imperitos lectione sui cõmentarij nobis infensos
reddere, acsi deum dicamus execrabilẽ, qui sit huius mundi bonus conditor: uideturq́
mihi fecisse idem quod Iudæi Christianæ doctrinæ initio, sparso rumore quòd eius se-
ctæ homines mactati pueri uescerentur carnibus: & quòd quoties eis libeat operã da-
re occultis libidinibus, extincto lumine constupret quam quisq́ primam nactus fue-
rit. quæ falsa & iniqua opinio dudũ ualde multos à religione nostra alienos tenuit, per
suasos ꝗ tales sint Christiani: nec desunt hodieq́ impostores qui hoc pacto deceptos
à se non sinant uel simplex colloquium habere cum Christiano homine. Tale quiddã
Celsus ut mihi uidetur præstruẽs dixit à Christianis deũ creatorem uocari execrabilẽ,
ut qui huius calumnijs credat, Christianos tanquã extreme impios ad internecionem
prosequatur odio. hîc miscens & confundens omnia quasi causam redditurus cur de-
us ille iuxta Mosem mundi creator dicatur execrabilis ab huius opinionis autoribus,
ait hoc ideo factũ, quia execratus est serpentẽ qui primis hominibus boni maliq́ scien-
tiam indidit. atqui debuerat scire, istos quibus serpens placet ut bonus primorũ homi-
num consiliarius, Titanibus & gigãtibus magis impios, Ophianos ob id uocatos, tan-
tum abesse ut Christiani sint, ut non minus ꝗ Celsus Iesum accusent, nec quenquã ad-
mittant in suũ sodalitium ni prius Iesum execratus fuerit. Vide ꝗ absurde Celsus faciat
in oratione contra Christianos admiscens ut Christianos qui nomẽ quidem Iesu audi-
re sustinẽt, uel quatenus uir bonus fuit & sapiens. Quid igitur stultius aut insanius uel
serpentẽ pro autore bonorum habentibus, uel Celso, qui quod in Ophianos iaculatur
putat in Christianos cadere? Fuit apud Græcos philosophos frugalitatis amator, qui
exemplo suo uolens ostendere egestatẽ felicitati nihil officere, professus est se cynicũ:
at isti impij quasi non homines quorũ serpens inimicus est, sed ipsi serpẽtes essent, gau
dent ophiani denominari ab infensissimo & horrẽdissimo hominibus serpẽte, Euphra-
tem quendã huius impietatis habentes autorẽ. Deinde quasi Christianis conuiciũ faci
ens, & accusans execratores dei Mosis legisq́ per eũ latæ, Christianos esse putans qui
dicunt talia: Quid, inquit, stultius aut insanius hac insipiente sapientia? An errauit Iu-
dæorũ legislator? quî fit igitur ut conditi orbis initia dicas te per allegoriã figuratè ac-
cipere, ipsamq́ Iudæorũ legem: & licet impius, tamen uelis nolis laudes mundi opifi-
cẽ pollicentem suis incrementũ generis propagãdi usq́ orbis terminos, & resurrectio
nẽ à mortuis unà cũ ipso corpore & sanguine, prophetasq́ afflantem: moxq́ uice uersa
eidẽ conuicieris? Nimirũ hæc fateri dum cogeris, agnoscis ut deũ colendũ: quoties aũt
contrà tuus magister Iesus quàm Iudæorũ Moses statuit, relicto hoc deo & patre que-
ris aliũ. Hîc sane Celsus ut egregium philosophũ decet aperte Christianos calumniat,
dicens eos parũ sibi constantes nunc Iudæis confessionem exprimentibus eundẽ cũ
ipsis deum agnoscere: nunc Iesu contrarias Mosaicis leges statuente, aliũ pro hoc deũ
quærere. Nos enim siue cũ Iudæis agamus, siue inter nostros uersemur, unũ & eundem
scimus, quẽ & olim Iudæi, coluerunt deũ, & nunc se dicunt colere, nec in eũ sumus im-
pij. eum non prædicamus mortuos resuscitaturũ unà cũ ipsa carne & sanguine, ut iam
supra dictũ est. non enim hoc quod seminatur in corruptione & ignominia, & infirmi-
tate, animale corpus dicimus resurgere quale seminatũ est. uerùm de his superius me-
diocriter disseruimus. Deinde iterum reuocat septẽ illos principales dæmonas qui nu-
squam apud Christianos nominantur, quos tamen reperimus in isto diagrammate, or-
dine quo Celsus recenset. Is primum dicit leonina specie formatum, non apponens
quo-

quomodo eum nominent homines uere impij:nos tamen inuenimus quòd illum in ſacris literis laudatum creatoris angelum hoc ſceleratū digramma uocat Michaelē leonina facie.ſecundū Celſus ait eſſe taurum,diagramma uerò quod nos habebamus hūc taurum Suriclem nominat:tertium Celſus horriſonum ſibilatorem in terris ſimul & aquis degentē, eundem diagrāma tertio loco Raphaelem ſerpētiformem: Celſus item quartū aquilina ſpecie,quē diagramma dicit Gabrielem ęque aquiliformem.quintum deinceps Celſus urſina facie,nominatū,Thauthabaoth urſiformē in diagrammate. ſextum canina facie, qui apud iſtos eodem deſcriptionis ordine nominetur Erathaoth. porrò ſeptimum Celſus ait habere aſini faciem, nominariq́ Thaphaoth ſiue Onoel: nos in diagrammate inuenimus quòd uocetur Onoel ſiue Thartharaoth, aſinina ſpecie uiſendus.Libuit autem nobis diligenter exponere talia,ne uideamur ignorare quę Celſus ſe ſcire profitetur, ſed oſtendamus hæc melius cognita nobis Chriſtianis, non ut Chriſtianam doctrinam, ſed ut hominum à ſalute alienorum,nec uſquam Ieſum dignantium titulo ſeruatoris,aut dei,aut magiſtri,aut dei filij. Quodſi quis cupit figmenta illorum præſtigiatorū cognoſcere,quibus conati ſunt,& ſi non magno ſucceſſu,homines ad ſuam doctrinam pertrahere,quaſi arcana quędam continentem:audiat quid doceantur dicere poſtquam ſepta uiciorum (ut ipſi loquuntur) tranſgreſſi fuerint, & portas principum aſtrictas perpetuo:Regem unius moris,uinculum cæcitatis,obliuionem incircumſpectam ſaluto primam potentiam,ſpiritu prouidentiæ & ſapiētia conſeruatam:unde ſincerus mittor iam pars lucis filij patriſq́.Gratia ſit mecum, ita, pater, ſit mecum aiuntq́ ſe iam eſſe intra principatus ogdoadis. deinde prætergreſſi quem nominant Ialdabaoth,ſic docentur dicere: Tu autem confidenter prime & ſeptime nate ad imperandum Ialdabaoth, cum ſis princeps uerbum ſinceræ mentis, opus perfectum filio & patri Charactere typi, uitæ ſymbolū inferēs,qui quam clauſiſti ſeculo tuo portam mundo aperuiſti,tranſeo tuam liber rurſum poteſtatem. Gratia ſit mecum, ita pater,ſit mecum.aiunt autem leoniformi principi conſenſum eſſe cum ſtella Phænonte.deinde putant ei qui præterito Ialdabaoth peruenit ad Iadin dicendum: Tu autem occultorum myſteriorum filij patriſq́ princeps noctiluca ſecunde Iao,& prime domine mortis pars innocentis,geſtans iam proprium indicium,accedo libens tuum principatum.confirmaſti ex te natum uerbo uiuente. gratia ſit mecum. ô pater ſit mecum. Deinceps ad Sabaoth ſic cenſent dicendum: Quintæ poteſtatis princeps, dynaſta Sabaoth, præloquutor legis tuæ creaturæ ſolutæ per gratiam potentiorum pentade, admitte me ſymbolum, terminum tuæ artis irreprehenſibilem effigie typi conſeruatum,pentade ſolutum corpus. Gratia ſit mecum, ô pater ſit mecum. Deinceps Aſtaphium ſic credunt compellandum. Tertiæ princeps portæ Aſtaphie epiſcope primæ aquæ principatus, unum me ex initiatis reſpiciens admitte, uirginis ſpiritu purgatum uidens à mundi ſubſtantia.Gratia ſit mecum, ô pater ſit mecum. Poſt hunc Æloæum ſic putant alloquendum: Secundæ princeps portæ Æolæe admitte me tuæ matris ferentem tibi Symbolum gratiam uelatam uirtutibus poteſtatum. Gratia ſit mecum ô pater ſit mecum.Poſtremum autem Horæum nominant,eiq́ hæc dicenda putant:Superata ſepe ignis intrepide,primam ſortite portam Horæe admitte me tuæ uidens uirtutis Symbolum ſolutum typo uitæ ligni, imagine aſſumptum ſecundum innocentis ſimilitudinem.gratia ſit mecū, ô pater ſit mecum. Ad hæc nos adegit Celſi ut putatur eruditio uaria,uerius autem curioſitas & nugacitas,dū uolumus oſtendere lectori ſcriptorum illius,& noſtræ reſponſionis,nos non neſcire iſta eius erudita, quæ nobis obijcit falſo,nihil tale ſapientibus,nec apud noſtros inueniētibus: quāuis ipſe hæc quoq́ cognoſcere uolui & exponere,ne impoſtores plura quàm nos ſe ſcire profitentes decipiant aliquos imaginatione horum nominum attonitos.Poteram aūt & pluribus memoratis declarare ꝙ & ſcimus iſtas præſtigias, & auerſamur ut alienas ac impias, nec conuenientes doctrinæ uerè Chriſtianæ quam tuemur uſq́ ad mortē. Sciendum tamē ꝙ qui hæc cōpoſuerunt, neq́ magiam callentes, neq́ ſacras ſcripturas dignoſcentes, cōmiſcuerunt omnia,ex magna Ialdabaoth, Aſtaphæū,Horęum:ex Hebraicis ſcripturis Iaoía quē Hebræi nominant,Sabaoth, Adonæum, Eloæum: quæ de ſcripturis deſumpta nomina ſunt ipſius unius dei: id quod non intelligentes ex profeſſo inimici

deo,putauerunt alium esse Iao, alium Sabaot, tertium item ab hoc diuersum Adonæum.quem scripturæ uocant Adonai,& alium Eloæum,quem prophetæ Hebraice nominant Elaoi. Post hæc alias deinceps fabulas Celsus exponit de quibusdam in principales formas reuertentibus,ut alij spirent leones,alij tauros,alij dracones, aut aquilas,aut ursos,aut canes. In eodem diagrammate inuenimus & quadrangulam formam quam Celsus nominat,sitam ad paradisi portas ut aiunt illi miseri, ibidē picta erat pro diametro circuli cuiusdam ignei romphęa flāmmea, quasi excubans ad scientiæ lignū & uitæ. cæterū Celsus aut noluit aut non potuit exponere sermones, quos per singulas portas iuxta istorum impiorum fabulas proloquuntur qui eas trāseunt: nos & hoc fecimus, ut finem huius profani mysterij Celso & lectoribus ostenderemus nosse nos, à Christiana pietate alienissimi. Post iam dicta & quæ addidimus ijs similia, subiungit Celsus hæc: At isti alia super alia congerunt,prophetarum sermones,circulos in circulis, defluxus ecclesiæ terrestris circūcisionisq;,Prunici cuiusdā fluentem uirtutem uirginis,animā uiuentē,iugulatū cœlū ut uiuat,terrā cultro iugulatā,multos iugulatos ut uiuant,sublatā è mundo mortē peccato mundi mortuo: rursumq; descensum angustū, portasq; sponte patentes. frequens aūt ibi uitæ lignū,& resurrectio carnis à ligno. quā obrē, opinor, magister eorū cruci affixus est,& faber fuit lignarius,qui si fuisset è rupe præcipitatus,aut deiectus in aliquod barathrū,aut præfocatus laqueo,aut artē exercuisset coriariā,uel cæmentariā,uel ferrariā,esset super cœlos rupes uitæ, aut resurrectionis barathrum,aut immortalitatis funiculus,aut lapis beatus, aut ferrū dilectionis, aut sanctū corium. Quam anum mulcēdo infantulo tales fabellas insusurrare nō pudeat? Hic mihi uidetur Celsus omnia non intellecta confundere. Probabile est eum audisse quarumcunque hæresium sententiolas, easq; non amplius expensas congessisse, ut imperitis ostentaret se gnarum nostræ doctrinæ, cum reuera nesciat quid hæretici quid Christiani doceant: id quod ex modo appositis eius uerbis manifestum est. nam ut prophetarum oraculis,nostrum est,qui Iesum esse Christum illum ab eis prænunciatum euincimus, dum ex euangelicis historijs ostendimus euentum uaticiniorum. Quod autem circulos in circulis dicit,uel iam dictæ hæresis est,uno circulo, quē aiunt esse uniuersorum animam & leuiatham,complectentis 7. principales circulos:uel de
Eccle.1 sumptum est ex Ecclesiastæ non satis intellecta sentētia dicentis: Gyrans per circulos spiritus proficiscitur, & in circulos suos reuertitur. porrò defluxus ecclesiæ terrestris circumcisionisq; sumptus uidetur à quibusdam asserentibus æonis cuiusdam ecclesiæ cœlestis demanationem esse hanc terrestrem ecclesiam: & circumcisionis cuiusdam purgatorię quę illic fit signum esse circumcisionem in lege scriptam. Prunicam autem quandam sapientiam Valentiniani nominant iuxta erroneam suam sapientiam: eius symbolum uolunt esse fœminam illam quæ duodecim annis laborauit sanguinis profluuio: quam auditam at non intellectam iste qui omnia Græcorum,barbarorum, hæreticorum,in unam massam cōgerit,dixit fluentem uirtutē Prunici cuiusdam uirginis. cæterum anima uiuens fortassis alicubi dicitur in arcanis Valentinianorum de creatore quem animalem uocant: aut fortassis ad differentiam animæ mortuæ uiuens anima rectè à quibusdam dicitur eius cui salus contigit. Iugulatum autem cœlum nusquā dicitur quod sciam, nec terra iugulata cultro, multiq; iugulati ut uiuant: ut facile credam Celsum hæc ex seipso finxisse. Sed cessaturam in mundo mortem postquam peccatum mortuum fuerit, id uero nostrum dogma est, qui hoc mysterium apud apostolum
1.Cor.15 legimus: Cum omnes, inquit, inimicos subiugabit sub pedibus suis, tunc postremus inimicus destruetur mors. Scriptum est & illud: Cum hoc corruptibile incorruptionem induerit, tunc fiet quod dictum est. Absorpta est mors in uictoriam. Iam descensum angustum fortasse dicent qui animarū in uaria corpora migrationes asserunt:
Psal.117 portas uerò sponte apertas uerisimile est dici à quibusdam alludentibus ad illud Psalmi: Aperite portas iusticiæ ut introgressus confitear domino. Hæc porta domini, iusti intrabunt in eam. Ac rursum in nono Psalmo sic legitur: Qui exaltauit me de portis mortis, ut annunciem omnes laudes tuas in portis filiæ Sion. ubi portæ mortis significant peccata quæ ducunt ad interitum, sicut econtrario per portas Sion intelliguntur bona opera.eodem modo & portæ iusticiæ dicuntur, quasi portæ uirtutis. hæ

sponte

sponte aperiuntur uirtutem consectantibus. de ligno uero uitæ opportunius tractare- Gen. 2
tur in commentarijs in genesim, ubi narratur deus plantasse paradisum. Resurrectionē autem non contentus sæpius irrisisse Celsus quamuis non intellectam, nunc ait uocari resurrectionem carnis à ligno: quia, opinor, nō bene audiuit illud figuratum. Per lignū mors, & per lignum uita: mors in Adamo, uita in Christo. Deinde cauillis in lignum ludens ait eius crebram mentionem fieri, uel quia magister noster cruci sit affixus, uel quòd artem exercuerit materiarij, non uidens lignū uitæ in Mosaicis reperiri literis, nec animaduertens nusquam in euāgelijs ab ecclesia receptis legi Iesum ipsum fabrum fuisse. Putat autem nos per tropologiam de cruce illud uitę lignum finxisse: ac proinde ait, quòd si ille de rupe præcipitatus fuisset aut pertrusus in barathrum, aut laqueo strangulatus, finxissent super cœlis rupem uitæ, aut barathrum resurrectionis, aut immortalitatis funiculum. rursumq; Si, inquit, ideo finxerunt lignum uitæ, quia ille fuit faber lignarius, consequens erat ut si coriarius fuisset, aliquid de sancto corio dicerent: si cæmentarius, de beato lapide: si ferrarius, de ferro dilectionis. At quis non mox ab initio uideat, nullius momenti esse has calumnias hominis, tantummodo conuiciantis ijs, quos tanquā deceptos cōuersurum se ad meliora pollicitus fuerat? Deinceps autem merito figmenta obiurgat, non ecclesiasticorum, sed fabulatorum asinicipites quosdam & alios leonum draconumq; speciem referentes inducentiū. reuera enim uel anus ebria mulcens infantulum erubesceret, si tales ei denarraret occineret'ue nænias, quales isti fabulantur de asinicipitibus, deq; iterandis ad singulas portas sermonibus, cęterum ecclesiasticorum res ignotę sunt Celso, ad quas intelligēdas admodum pauci exercitati sunt, qui totam uitam suam dedicauerunt scrutandis iuxta Iesu monita scripturis, & in eruendis sacrarum literarum sensibus magis laborauerunt, quàm philosophi Græcorum in parandis profanis scientijs. Nec contentus uir generosus suo diagrammate, quo magis cumularet cōtra nos calumnias, qui nihil cum illo commune habemus, interserit quædam alia, istorum deliria repetens, sed quasi loqueretur de alijs. Ait enim: Illud cū primis mirandum, quòd inter illos supercœlestes circulos superne appicta quędam interpretantur, tum alia, tum præcipue duo hæc, maius & minus filij patrisq;. inuenimus sanè in hoc diagrammate maiorem circulum & minorem: in quorū diametro inscriptus erat pater & filius. & inter maiorem in quo minor includebatur, duplicemq; circulum compositum è flauo exteriore & interiore cœruleo, intercedere ceu septū securis specie: & superne paruum circulum cohærere cum altero è duobus prioribus, uidelicet maiore, cum inscriptione Dilectionis: inferne autem eidem circulo alium hærere cū inscriptione Vitæ. secundo uero circulo complectenti duos alios circulos inerat & alia figura rombi specie, cum inscriptione hac: Sapientiæ prouidentia. & intra communem eorum sectionem circulus erat, in eoq; inscriptus intellectus, adiunximus autem huic responsioni nostræ hęc quoque, ut discat lector etiam ista melius Celso nos scire, non quemadmodum ille facit colligendo ex incertis confabulationibus, & nos quoque damnare talia. An autem ostentatores talium rerū polliceantur aliquas artes magicas, & hæc sit summa eorum sapientiæ, nos nihil super hoc habemus compertū. nunquam enim horum quicquam spectauimus. Viderit Celsus qui iam sæpe mēdacij conuictus est atque calumniæ, num hic etiam mentiatur: an quæ apud alienos à religione nostra deprehenderat, suis commentarijs inseruerit. cuiusmodi magos & præstigiatores utentes barbaricis dæmonum nominibus rectè ait similes quibusdam, qui apud nescientes aliter eos à Græcis uocari, aliter à Scythis, ostentant uoces quasdam prodigiosas. quas mox recenset desumptas ex Herodoto, Apollinem ab eis uocari Gongosyrum, Neptunum Thatimasadem, Venerem, Argimpasam, Vestam Thabiti. Examinet autem qui potest, ne forte de his rebus unà cum Herodoto Celsus mentiatur, cui non erat compertum an eadem esset Scytharum quæ Græcorum de ijs qui dij putantur sententia. Qui enim fit uerisimile Apollinem Gongosyrum apud Scythas uocari, non enim puto interpretatione Græca uocis Gongosyrum fieri iuxta etymologiam Apollinis: aut quod Gongosyrus Scytharum lingua sonat, id significari per Apollinem, idem dicendum de reliquis. alijs enim causis moti Græci suis numinibus indi-

derunt nomina. Scythæ rursum alijs: eodem modo alijs Persæ, alijs Indi, uel Afri, uel Æthiopes: prout quibusque uisum est nominare, postquam semel à uera & prima religione defecerūt, qua rerum creatorem colimus. Satis autem iam ante declarauimus, non eundem esse Iouem & Sabaoth, quando etiam delinquis quædam attulimus è sacris literis. quapropter data opera repetendorum eorundem occasiones declina. Deinde rursum è magicis artibus nonnihil admiscēs quod fortassis in neminem nostrum competat: fortassis etiam aliquibus ad decipiendos simplices diuinorū uerborū potentiā sibi præsto esse uideri uolentibus, quædā memorat: Quid recenseam inquit, eos qui lustrationes docuerunt, & incantationes pellendis morbis arcēdis'ue, aut effigies formasque dæmonum uarias, & præter hæc in uestibus, numeris, lapidibus, plantis, radicibus amuleta diuersorum generum? Ad quam criminationem iniquum esset nos respondere, cum ne leuis quidem suspiciuncula de nobis sit quasi talia tractantibus. Post hæc uidetur mihi facere sicut quidam nomini Christiano infensissimi, qui apud ignorantes qualis sit Christiana religio, reipsa expertos se asseuerant, quòd hoc genus uescatur infantulorum carnibus, & promiscue sine pudore contrectet eiusdem sectæ fœminas. quemadmodum enim compertum est mendacia hæc conficta esse à prophanis in odium Christianorum: ita deprehendi possunt & Celsi mendacia, dicentis se uidisse apud quosdam religionis nostræ presbyteros uolumina barbara, cōtinentia dæmonū nomina & pręstigias. addit hos ipsos presbyteros nihil boni profiteri, sed omnia hominibus noxia. Atque utinā omnia quæ Christianis Celsus obijcit essent talia, ut à plurimis reipsa coargueretur uanitas, conuersantibus cum Christianis, & nihil unquā tale ne audientibus quidem de ipsorum moribus. Deinde uelut oblitus cōtra Christianos se scribere, ait Dionysium quendam musicum Ægyptium familiarem suum dicere solitum de magia, posse hanc aliquid in rudes & male moratos homines, cæterum contra philosophiæ studiosos nihil habere uirium, quia his sit salubriter instituta uictus ratio. Si nunc propositū esset de magia differere, adderem nō pauca ad ea quæ supra de hac diximus: sed quoniam dicenda sunt quæ magis ad Celsi commentarium pertinent, de magia hoc tantum dicimus: quicunque uult cognoscere utrum & philosophi capi ab ea possint, an non, legat scripta Mœragenis qui prodidit Apollonij Tyanensis magi et philosophi res memorabiles: ubi non Christianus sed philosophus ait captos ab Apollonij magia non ignobiles philosophos, cum tanquam ad præstigiatorem accessissent. & in his, opinor, etiam de famoso illo Euphrāte narrat, & quodā Epicureo. nos uero illud pro certo affirmamus nimirum experti, quòd qui ritu Christiano per Iesum colunt deum uniuersorum dominum, uiuuntque iuxta eius euangelium, solennibus precibus utentes noctu & interdiu, nec magis nec dæmonibus sunt expugnabiles. Verū est enim quòd circumuallabit angelus domini timentes eum, & ab omni malo eruet eos: & quòd angeli qui in ecclesia paruulis assignati sunt ad eorum tutelam, semper aspicere dicuntur faciem patris cœlestis, quæcunque tādem est illa facies, & quicquid est illud aspicere. Deinde Celsus aliam aduersus nos orditur calumniam. Falluntur, inquit, impie per summam ignorantiam decepti non intellectis diuinis ænigmatibus, dū aduersarium deo quendam diabolum faciunt, eundem hebraice nominantes Satanā. Est enim omnino mortalis infirmitatis, & prorsus alienum à pietate, dicere quòd deus maximus uolēs benefacere hominibus, propter aduersarium obnitentem id nequeat. Ergóne dei filius uincitur à diabolo: & uexatus ab eo docet nos uexationes eius contemnere, prædicens quòd & Satanas similiter aduenturus sit editurusque magna miracula, usurpando sibi dei gloriam, cui ut seductori non esse aduertendum animum, sed soli sibi credendum? Id uero manifeste impostoris est, operose præcauentis sibi à contrariæ doctrinæ autoribus. Ac mox indicaturus ænigmata illa, quorum occasione deceptos putat nos inducere Satanam, ait ueteres illos bellum deorum ænigmaticè tradere: ut Heraclitum cum ita scribit, Quod si dicendum est commune quoddam bellū litemque esse, omniaque progigni ex lite, & reliqua: ut Pherecydem multo antiquiorem Heraclito, fabulose instruentem aduersas acies, quarum alteri Saturnum ducem præficiat, alteri Ophioneū, uariasque prouocationes & certamina, conditionesque certas scribentem

bentem ut pars altera quæ in Ogenum eijceretur habeatur pro deuicta, uictrix uerò aduersarijs pulsis cœlum possideat. Porrò ad eãdem sententiam pertinere Titanum et gigantum contra deos bella mystica: tum quicquid Ægyptij narrant de Typhone, & Horo, & Osiride. Post ista memorata nec tamen exposita iuxta meliorẽ sensum quàm à nobis intelligantur, conuiciatur nobis: dicens hæc longe aliter se habere quàm nostra commenta de diabolo dæmone: uel, quod ipse putat uerius, de impostore homine aduersario. Quin & Homerum sic intelligit, non aliena canentem ab Heraclito et Pherecyde, Titanumq; & gigantum mysterijs, apud quem tale quiddam Vulcanus Iunoni subindicat:

Ille etiam auxilium quondam tibi ferre parantem
Arreptum pedibus supero deiecit Olympo.

Iupiter quoq; Iunonem eandem sic alloquitur:

Pectore adhuc memori retines'ne, prioribus annis
Quas mihi commisso dederis pro crimine pœnas?
Cum suspensa polo super ardua nubila, longa
Fune pependisti, uinctas incude ligata
Ad plantas gemina, palmas innecteret aurum
Ponderis immensi: cùm te super æthera diui
Quotquot agunt, multa moti pietate uolentes
Soluere non poterant quos ipse, ut quemq; præhensum
Arripui, ex alto deieci iratus Olympo,
Delapsi in terram ut uix satis ægra leuarent
Membra solo, penè exempti uitalibus auris.

Hos uersus sic interpretatur, ut dicat esse uerba dei ad materiam quæ Iupiter Iunoni loquitur. his obscure innuit, quòd deus cum eam errantem inuenisset ab initio, certis rationibus uinxerit & ornauerit: & quod noxios dæmonas qui circa illam uersabantur, puniendos huc ad infima deiecerit: atque ad hunc sensum alludentem Pherecydem dixisse illud: Infra eam portionem est tartarea portio. eam custodiunt Boreæ proles harpyiæ Thyellaq;: quo Iupiter ablegat deos quoties aliquis peccauerit: Eodem pertinere & peplum Mineruæ quod spectandum circumfertur in pompa panathenaica. nam in illius pictura significari quòd casta illa & edita sine matre dea deuincit audaces terrigenas. Tum approbatis Græcorum figmentis in nostros homines inuehitur, apud quos deus cruciatur à diabolo, & nos cruciat ut sic assuescamus ad patientiam: id quod ei uidetur ualde ridiculum, cum potius diabolus calumniator puniendus sit, non homines qui calumnijs eius infestantur pœnis territandi sint. Vide an non iste qui nobis impium errorem impingit ut ænigmata male intelligentibus, ipse manifeste fallatur, nõ intelligens quòd Mosaicæ literæ multo antiquiores uel Heraclito, uel Pherecyde, uel Homero etiam, narrant de malo illo qui è cœlo expulsus est. Nam serpens ille à quo Pherecydes suum denominauit Ophioneum, qui fuit in caussa ut primus homo ex dei paradiso eijceretur, sub ænigmatum inuolucris tale quiddam significat, ostentata diuinitatis & potioris conditionis spe decipiens fœminam, quæ secum maritum quoque traxit in eandem perniciem. Quin & exterminator ille in Mosis Exodo, quis alius esse potest quàm is qui consilium suum secutos præcipitauit in interitum, quod solet facere non resistentibus ipsius maliciæ. Item in Leuitico piacularis hircus quem Hebraicæ literæ nominant Azazelem, non alius erat, forte mittendus in desertum, malis omnibus in caput eius uertentibus. nam omnes qui propter maliciam ad deteriorem partem pertinent, à deo deserti sunt. in Iudicum quoque libro Belial filij cuius nisi huius sunt filij propter maliciam? Sed apertissime apud Iobum Mose ipso antiquiorem scribitur diabolus adstare deo petens contra hunc Iobum potestatem ut eum inuoluat calamitatibus grauissimis, primò iactura facultatum omnium & liberorum insuper, deinde elephantiasi quam uocant per totum corpus grassante. Taceo quæ euangelistæ narrant de tentatore seruatoris diabolo, ne uidear

Iob.38 contra Celsum niti recentiorum scriptorum testimonijs. In fine quoque libri Iobi, ubi scripta sunt quæ ipsi per procellam & nubem loquutus est dominus, non pauca de dracone dicuntur. nequid memorem de Ezechiele hunc introducente sub persona Pha-
Esa.14 raonis, Nabuchodonosoris, Tyri principis: aut de Esaia, apud quem deploratur rex Babylonis Nabuchodonosor: ex quibus locis non pauca licet discere de malicia, deque huius origine: quòd à quodam ademptis alis multato, & cæteris eius spectatoribus æque alis spoliatis, orta sit malicia. non enim erat possibile, ut essentia bono simile esset id quod per accidens bonum bonitatē habebat aduenticiam, quæ quidem sumenti panem (ut ita loquar) uiuentem nunquam deerit: quod si quem destituit, certe ipsius culpa destituit, qui negligenter particeps sit panis uiuentis & ueri poculi, quibus nu-
Prouerb.23 tritæ rigatæque alæ reparantur iuxta sapientissimi Solomonis sententiam, de uere diuite uiro dicentis, quòd præparauerit sibi alas ut aquila, & conuertatur in domicilium sui præsidis. Oportebat enim deum qui scit bene uti etiam apostatarum malicia, tam malis locum aliquem in hac uniuersitate assignare, ad exercendam uirtutem legitime certantium, ut reddantur tanquam aurum igne examinatum per istos afflictores, tentatis omnibus nequid adulterium in naturam suam rationalem admitterent, & ascensione ad deum digni reperti, attollantur per uerbum ad supremam beatitudinem, & arcem (ut ita loquar) bonorum. cæterum Satan Hebræa lingua dictus, & à quibusdā forma magis græcanica nominatus Satanas, interpretatur aduersarius. omnis autem qui in uita sectatur maliciam, ut contrarius uirtuti, Satanas est, hoc est aduersarius dei filij, qui est iusticia, ueritas, & sapientia. sed magis proprie aduersarius est is qui primus omnium in pace beate degentium amissis alis à beatitudine sua excidit: qui ut ait
Ezech.28 Ezechiel ambulauit inculpabilis in omnibus uijs suis, donec inuenta est iniquitas in eo: & cum esset quasi quodam sigillo expressa effigies & corona pulchritudinis in pa-
Ibidem. radiso dei, uelut saturitate bonorum perijt, iuxta uerbum illius qui ad eum dixit mystice: Perditio factus es, & non eris in æternum. Hæc igitur pauca audenter quasi alea iacta his scriptis commisimus, nec tamen quicquam fortasse profecimus. Quod si quis per otium examinarit sacras literas ubique de malicia loquētes sicut de re quapiam corporea, quomodo primum orta sit, & quomodo pereat: uidere poterit ne per summum quidem Celsum imaginatum, aut aliquem qui contempta uera religione ab hoc malo dæmone rapitur, quæ sit mens Mosis ac prophetarum de Satana. Quoniam autem & de Antichristo, ut uocatur, quædam Celsus interijcit, nec Danielis nec Pauli testimonijs de eo perlectis, uel seruatoris apud euangelistas de aduentu eius uaticinijs, pauca etiam de his dicenda sunt: quòd sicut uariæ sunt hominum facies multum inter se dissimiles, ita nec corda eorum sunt similia: unde apparet maximam in his esse differentiam, cum inclinati ad bonum non omnes æque ad id facti formatique sint, & ex uirtutis cōtemptoribus proni ad malum alij alijs plus minus'ue in id ruant: sunt enim quidam in omne uiciorum genus profusissimi, sunt rursum qui ferantur in ea moderatius. non absurde igitur duas extremitates (ut ita nominem) in omnibus esse dixerimus, unam bonorum, contrariorum alteram: ut boni extremitas intelligatur in eo qui secundum Iesum est homine, à quo in hominum genus promanauit tanta conuersio, medicina, & profectus in melius: contrarij uero extremitas in eo qui est iuxta eum qui antichristus dicitur. Deus autem qui omnia comprehendit sua præscientia, & utrosque uidet, uoluit de his per prophetas significare hominibus: ut qui sermones eorum intelligunt, adhæreant melioribus, fugiantque contraria. Oportebat autem ut alterius extremitatum præstantissimus appellaretur dei filius propter suam excellentiam, & huic ex diametro aduersus, diceretur filius mali dæmonis, Satanæ & diaboli. Et quoniam tunc maxime exuberat malicia perueniens ad extremum sui fastigium, quando boni specie prætexitur, ideo per nequissimum illum fiet, ei cooperante ipsius patre diabolo edendis signis prodigijs & fallis uirtutibus. istas enim uulgares magorum præstigias quæ fiunt ope dæmonum longe à tergo relinquet ipsius diaboli cooperatio ad imponendum humano generi. De hoc antichristo Paulus loquitur, ostendens non sine quodam inuolucro quomodo uenturus sit & quando ad genus homi-

hominum, & qua de causa. Ac uide an non ualde grauiter hæc doceat, & irreprehensibiliter, sic dicēs: Rogamus autem uos fratres per aduentum domini nostri Iesu Christi, & nostri aggregationem in illum, ne cito dimoueamini à mente, neq; turbemini, neque per spiritum, neque per sermonem, neq; per epistolam, tanquam à nobis profectam, quasi instet dies Christi, nequis uos decipiat ullo modo: quoniam non adueniet dominus nisi uenerit defectio prius, & reuelatus fuerit homo ille scelerosus, filius perditus, qui est aduersarius, & effertur aduersus omnem, qui dicitur deus aut numē: adeo ut in templo dei sedeat, ostentans seipsum esse deum. An non meministis, quòd cum adhuc essem apud uos, hæc dixerim uobis? Et nunc quid detineat scitis, nempe ut ille reueletur suo tempore. nam mysterium nunc agit iniquitatis, tantum qui tenet in præsentia teneat, donec è medio tollatur: & tunc patefiet iniquus ille, quem dominus conficiet spiritu oris sui, & abolebit claritate aduentus sui: cuius est aduentus secundum operationem Satanæ, cum omni potentia, & signis ac prodigijs mēdacibus, & cum omni deceptione iniusticiæ, in ijs qui pereunt, pro eo quòd dilectionem ueritatis non receperunt in hoc, ut salui fierent. Et propterea mittet illis deus efficaciam illusionis, ut credant mendacio, ut iudicentur omnes qui non crediderunt ueritati, sed approbauerunt iniusticiam. Horum autem singula declarare non est præsentis tractatus. Cæterum prophetia designans eum apud Danielem extat, efficax ad mouendam prudenti ac candido lectori admirationem, cum ibi tam uerè prædicatur diuinitus de futuris regnis, incipiendo à Danielis temporibus & deinceps usq; ad mūdi interitum. eam licet cuilibet legere. Verùm de antichristo uide an non sic loquatur. Vltimis regni eorum temporibus, completis iam eorum peccatis exorietur rex impudēs facie, & intelligens problemata: & roborabitur fortitudo eius, & destruet mirabilia. Prosperabitur, & res geret, & interficiet potentes sanctumq; populum, & iugū uinculorum eius prosperabitur. Dolus in manibus eius, corde suo extolletur: perdetq; multos dolis circumuentos: & instabit in multorum perniciem, quos non aliter quàm oua manu conteret. Cæterum quod ex Paulo citauimus dicente, sessurū eum in templo dei, et ostentaturū se pro deo, id in Danielis libro sic legitur: Et in tēplo abominatio desolationis usq; cōsummationē temporis, consummatio dabitur ad desolationem. Hæc è multis adducenda mihi uisa sunt, ut auditor aliqua tenus mētem diuinorum uerborū intelligat, de diabolo & antichristo nos docentium: quibus inpræsentiarum contenti, uideamus quid deinceps Celsus dicat, certaturi aduersus eū pro uiribus. Sequuntur aūt hæc: Quid aūt eis in mentē uenerit ut uocent dei filium, iā dicturus sum. Prisci illi mundum hunc ut à deo factū, æquantes deo dicebant dei filiū. Bella uero similitudo huius & illius dei filij. Putauit nos dei filiū dicere, mutuatos eam opinionē à ueteribus de mūdo id prædicantibus ut à deo condito, tanquā & ipse deus sit deiq; filius. nō enim potuit inspectis Mosis & prophetarū temporibus uidere ibi dei filiū memorari, multo ante q̄ nati sint isti Græcorū scriptores quos Celsus priscos nominat: imo ne uoluit quidē superius indicatū in Platonis epistolis locū animaduertere, ubi dei filij moderātis omnia meminit, ne ipse urgeret Platonis autoritate qua nos grauare toties conatus est, affirmātis conditorē huius uniuersitatis esse dei filiū: primū aūt & maximū deū esse huius patrē. Quod aūt tanto dei filio anima Iesu dicit unita per summā participationem, nunquā ab eo separanda, nil mirū est. Norunt enim sacri diuinarū literarū sermones & alia, quæ duo cū sint natura, in unū coniuncta reputant & sunt: quale est illud de marito & uxore dictū: Nō amplius sunt duo, sed caro una: & de uiro perfecto qui agglutinatur uero domino, uerbo & sapientiæ & ueritati, q̄ agglutinatus domino unus est spiritus. q̄ si is qui domino agglutinat unus est spiritus, quanto magis Iesu anima agglutinata domino ipsi uerbo, ipsi sapientiæ, ipsi ueritati, ipsi iustitiæ: atq; ita non sunt duo anima Iesu & deus uerbū totius creaturæ primogenitus. At Celsus cū audit Stoicos asseuerantes summū deū nō esse feliciorē ipsorum sapiente, quandoquidē dei uirtus & hominis eadē uirtus sit, sed parē esse amborū felicitatē, non irridet id dogma nec uituperat: cū uero diuina doctrina dicente hominē perfectū agglutinari uirtute uniriq; ipsi uerbo, ex nobis audit, huc sublimitatis elatā Iesu animā nō separari à totius creaturæ primogenito, ridet Iesum 2. Thes. 2 Daniel. 8

dici dei filium, non uidens quid de eo dicatur in arcanis diuinarum scripturarum mysterijs. ut autem persuadeamus acquiescenti dogmatibus inter se consentientibus, & eius utilitati consulamus, dicimus ex autoritate sacræ scripturæ, corpori Christi, quod est ecclesia dei, pro anima esse dei filium, membra autem uniuersi corporis esse quoscunque fideles: quoniam sicut anima uiuificat & mouet corpus, quod ex seipso uiuum motum non habet: ita uerbum illud mira energia corpus suum incitans ad ea quæ debet facere, mouet simul membra ecclesiæ singula, nihil sine ratione facientia. Hæc igitur si quantum opinor pulchre cohęrent, quid uetat quominus summa & incomparabili communione anima Iesu, & Iesus in uniuersum cohæreat tam indiuiduè cum ipso uerbo unigenito ac totius creaturæ primogenito, ut iam non sit diuersum ab eo? Sed de his hactenus, uideamus & mox sequentia, in quibus citra probationem unica dictione de Mose mundi primordia describente pronunciat, dicens quòd ea mundi generatio stulte credatur. qui si protulisset rationes cur ita uideatur ei stulta hæc credulitas, contendissemus de hoc cum eo: nũc non æque facile est probationibus adductis euincere non tam stultam esse quàm ipsi uidetur. Quod si quis considerare uult causas quibus moti fidem habemus autoritati Mosis de mundi creatione prodentis, sumat in manus commẽtarios nostros in Genesim, ab initio libri usque eum textum: Hic est liber generationis hominum. ubi conati sumus ex diuinis literis astruere quodnam fuerit cœlum in principio, quæ terra, quid eius inuisibile ac incompositum, quænam abyssus & tenebræ desuper, quæ aqua & super eam uectatus dei spiritus: quid sit lux, quid firmamentum diuersum ab eo cœlo quod omnium primum est conditum, & reliqua deinceps. At iste hominum quoque generationem stultè in Genesi describi pronunciat, nec pro se, nec contra illam scripturam quicquam afferens: opinor quia nihil habebat quo refelleret ad imaginem dei factum esse hominem ac ne paradisum quidem intellexit à deo plantatum, & primam in eo uitam hominis, eiusque mutationem, postquam homo propter peccatũ eiectus est, iussusque habitare ex aduerso paradisi delicijs refertissimi. Sciat igitur iste qui hæc stulte dicta existimat, diligenter animaduertenda & alia singula, & illud, apposita esse Cherubim cum ignea romphęa uersatili ad paradisi custodiã, ne ad uitæ lignum uia pateat: nisi forte Moses nihil significans hæc scripsit per lusum haud aliter quàm poetæ ueteris comœdiæ uulgata illa, Proetus occidit Bellerophontem, & Pegasus erat ex Arcadia. Sed illi ut risum spectatoribus mouerent composuerunt talia: at non est uerisimile, eum qui toti genti scriptas leges relinqueret, persuasuras eis quòd dei sint peculium, sine ratione ac sine mente scripsisse de Cherubim cum ignea romphea uersatili appositis ad custodiendã uiam ad lignum uitæ ferentem, aut aliquid de generatione hominum, circa quæ potissimum uersatur Hebræorum philosophia. Deinceps congestis nudis sententijs ueterum de mundi & hominum origine uariantium, ait Mosem & prophetas autores nostrarum scripturarum, ignaros mundi naturæ atque hominum, confinxisse nugas maximas. qui si nobis indicasset cur sacram scripturam existimaret nugas maximas, conati fuissemus refellere rationes ipsum mouentes ad hanc opinionem: nunc imitabimur & ipsi Celsum cauillando eum nescisse naturam mentis & sermonis apud prophetas: proinde arroganter confinxisse nugas maximas, inscripto ueri sermonis titulo. Quoniam autẽ calumniatur quasi probe intellecta quæ leguntur de diebus mundi creationis, quorum aliquot elapsi sunt ante factum solem lunamque & stellas, aliquot post horum creationem, hoc unum notatu dignum quæremus ex eo, num Moses oblitus se dixisse creatum mundum sex diebus, subiungat. Hic est liber generationis hominum, die qua fecit deus cœlum & terram. Sed nullo pacto fit uerisimile Mosem nullo sensu dixisse post enumeratos sex dies, die qua fecit deus cœlum & terram. Quod si quis putat ea uerba posse referri ad illud superius dictum, In principio fecit deus cœlum & terram: sciat quòd ante illa uerba, Fiat lux, & facta est lux, & uocauit deus lucem diem, dicta sunt illa, In principio fecit deus cœlum & terram. Sed non est huius temporis disserere de uerbo sensibili & intelligibili, & quomodo bifariam accipiantur naturæ horum dierum: quæ singula

Marginalia: Gen. 1 (at "nerationis hominum"); Gen. 3 (at "pro se, nec contra"); Gen. 1 (at "Sed nullo pacto"); Ibidem. (at "superius dictum")

la proprijs opus habēt tractatibus ad expositionem creationis per Mosem descriptæ: estq; id à nobis factum pro uiribus multo ante hanc cum Celso conflictationem, meditatis hanc sex diebus factorum operum contemplationem per annos aliquot. Sciendum tamen quòd apud Esaiam uerbum dei pollicetur iustis fore ut in perpetua die degant, cui pro sole luceat ipse dominus, & deus sit ipsorum gloria. At iste quia fortasse in aliquas hæreticorū interpretationes incidit, has uoces Fiat lux, quasi temere à conditore dictas accipientium: Quid ais, inquit, siccine rerum opifex lumen à superis commodato accepit, sicut nos in uicinia lucernas accendimus? sicut ex alia impia hæresi desumpsit illa uerba: Si erat aliquis execrandus deus deo magno aduersarius, & sine consensu eius faciens hæc opera, quomodo lumen utendum accepit ab illo? Ad quæ tantum abest, ut respondeamus, ut magis errores illos accusare libeat, non ignotos, sicut Celsus faciat, sed exacte cognitos, partim ex eius sectæ hominibus, partim ex diligenter euolutis eorum commentarijs. Post hæc Celsus sic loquitur. Equidem de generatione mundi & corruptione, sit'ne innatus & incorruptibilis, an natus quidem sed incorruptibilis, an contrà, nihil nunc dico. Quapropter ne nos quidem de his disseremus, ut alienis à præsenti argumento. Illud non concedimus, spiritum dei se in aliena ingessisse, quando legimus quòd spiritus dei ferebatur super aquas: ac ne id quidē, quòd alius quispiam deus malis artibus contra summi dei spiritum, ipso etiam dissimulante, conatus sit aliquid. Valeant igitur qui hæc dicunt, unà cum ipso Celso, non admodum scite illos reprehendente. Debuerat enim aut omnino eos præterisse silentio, aut, quod ipse quoque humanitatis officium existimat, propositos in medium errores eorum ut impios confutare acriter. Cæterum quòd summus deus metuens creatoris spiritum, reposcat eum ab illo, id uero nunquam inter religionis nostræ homines auditum est. Ac mox stulte accusans sermones ut impios, Quis, inquit, deus sic dat aliquid ut reposcat? nam indigentis est reposcere. Deus autem nulla re indiget: additq; dictum ualde ipsius iudicio sapiens: Cur cum utendum daret, malo se dare nesciebat? Deinde permiscens opinor hæresibus hęreses, nec tamen ipsas distinguēs quid à quaque sumpserit, Marcionis errores nobis obijcit, fortassis auditos ex idiota quopiā, non intellectos etiam: & accusatores eorum nos accusat, id ipsum parum diserte faciens. Itaque Marcionis dicta recitans, sed tacito autoris nomine, Cur, inquit, clam irrumpens destruit eius opificia? cur clam seductos in errorem inducit? cur ab hoc relegatos & execratos allectat ut dicitis, & plagiarij more surripit? cur ab hero suo docet eos fugere? cur patrem fugitare? cur eos adoptat inuito patre? cur se patrem alienorum profitetur? ac mox uelut admirabundus subinfert, En deum singulari maiestate uerendum, qui damnatis ab alio peccatoribus, extorribus, & ut ipsi dicunt recrementis pater esse cupiat: & quem ipse miserat, discedentem ab officio retrahere ac punire nequeat. Ac mox quasi ad nos uersus negantes alterius cuiusdam noui dei hunc mundum esse, sic loquitur: Quodsi hæc eius sunt opera, quomodo mala deus faciebat? quomodo suadere ac hortari non potest? quî fit ut eum propter malorum ingratitudinem pœniteat, ut'que artificium suum accuset ac oderit, minetur'que se perditurum suam progeniem? aut quò tandem ex hoc mundo educit factum à se hominem? Hic quoque mihi uidetur parum declarare quænam sint mala ista, cum tamen etiam apud Græcos uariæ de bonis malis'que opiniones fuerint, arripiens quasi iam confessum & euictum, quòd cum iuxta nostra placita mundi huius opifex sit deus optimus maximus, malorum etiam factor sit. Habeant se quomodocunque istæ de malis opiniones, Vtrum ea deus fecerit, an non facta ab eo creaturam aliam ultro consecuta sint: illud miror, si non æque ut Celsus ex nostris literis colligit, mala quoq; à deo facta quando mundum condidit, ita ex ipsius rationibus sequitur, mala condita esse à deo. Sic enim aliquis posset quærere: Si hæc omnia sunt eius opera, quomodo deus mala fecit? quomodo admonere et persuadere non potest? Est aūt maximū in disserendo, uiciū, siquis opinionem aliorum accuset ut non sanā, cum ipsius opiniones cōperiantur nō alienæ ab eodē crimine. Videamus igit' paulisper quid de bonis & malis diuina scriptura sentiat: & quid nobis respōdendum rogatis quō deus mala fecit, & quō monendo & suadendo

Esa. 60
Gen. 1

dendo nil proficit. Sanè iuxta morem ſcripturæ loquendo proprie bona ſunt uirtutes, & quæ ab eis proficiſcuntur operationes: ſicut proprie mala his cõtraria: ad quod confirmandum ſatis erit nunc ex Pſalmo trigeſimotertio teſtimonium. Inquirentes dominum nõ minuentur omni bono. Venite filij, audite me: timorem domini docebo uos. Quis eſt homo qui uult uitam, diligit dies uidere bonos? Prohibe linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum. Declina à malo, & fac bonum. Nam declina à malo & fac bonum non dicitur de corporis bonis, ut à quibuſdam nominatur, nec de externis, ſed de bonis malis'ue animi. & qui eiuſmodi bona facit ueræ uitæ deſiderio, conſecutus eam poterit frui bonis diebus, quibus pro ſole eſt uerbũ iuſticiæ, & ad eos perueniet ope diuina liberatus ab hoc præſenti ſeculo malo, & à diebus malis de quibus
Ephеſ. 5 dicit Paulus, Redimẽtes tempus quoniam dies mali ſunt. Inueniuntur tamen abuſiue & corporis & externa bona dici quæ ad hanc naturalem uitam conferunt, mala uero
Iob. 2 cõtraria. Sic enim Iob ille uxori ſuæ loquitur. Si bona accepimus ex manu domini, mala non ſuſtinebimus? Quoniam igitur inuenitur in diuinis ſcripturis aliubi ex perſona domini illud, Ego ſum qui facio pacem, & conſtruo mala: aliubi rurſum de eo, quòd
Malach. 1 deſcenderunt mala à domino in portas Hieroſolymorum, ſtrepitus curruum & equitum: & multos ſcripturę ſacræ lectores hæc turbauerunt, quòd non ualerent perſpicere quid ſignificetur bonorum malorumq; appellatione: probabile eſt Celſum quoque hic hæſitantem quęrere quomodo mala deus fecerit: aut quia fortaſſe audiuit aliquem imperite hunc locum interpretantem. At nos dicimus quòd malum, hoc eſt uitium eiuſq; opera, deus non fecit. alioqui quomodo conſiſteret prædicatio futuri iudicij, in quo mali pro ratione maleficiorum pœnas perſoluturi ſunt, uirtutis autem ſectatores iam beati fruentur deſtinatis à deo præmijs, ſi deus malorum eſſet autor, duntaxat in hoc genere. Scio non defore quoſdam, qui parum aduertentes ad totum ſcripturarũ contextum perpetuo culpantem peccatores, & approbantem beneficos, audebunt ex eis undecunque decerpere quo adſtruant etiam in hoc ſenſu à deo mala fieri, ualiturum non nihil apud inperitos lectores: Verùm huiuſmodi dicta in ſpeciem illis fauentia nunc interpretari operoſum fuerit, nec huius præſentis tractationis proprium. Itaque mala, ſi intelligantur proprie, deus non fecit: ſed primarium eius opus pauca quædam conſecuta ſunt talia, ſuum tamen locum in hac uniuerſitate habitura, quales primarium fabri opus onſequuntur ſcobinæ ramentaq; tortilia: & qualia cæmentarijs ędificantibus obiacent lapillorum in fragmentis & calce iuxta rudera. quodſi quis de externis & ad corpus pertinentibus loquatur, quæ abuſiue mala dicuntur, concedemus interdum hæc à deo fieri, ad conuertendos aliquos. quid enim hic abſurdũ eſt? nam in hoc ſignificato mali nomen accipiendo, ſicut filios à parentibus, præceptoribus, pædagogiſq; caſtigatos male tractari dicimus, & alios à chirurgis medicinę cauſa ſectos uſtos'ue, nemo tamen parentes aut præceptores pædagogos'ue ſæuientes, aut chirurgos ſecantes accuſat: ita quoties deus dicitur illis uel illis malis ad meliorem mentem conuertere quoſdam opus habentes tam duris remedijs, nihil in conueniens dictum uidetur, neque dum mala deſcendunt à domino in portas Hieroſolymitanorum, hoſte imminente caſtigationis eorum gratia: neque dum legem deſerentium iniquitates cum uirga uiſitat, & cum flagellis peccata eorum: neque dum dicit, Habes carbones, ſede ſuper eos, hi tibi erunt auxilio. Eodem modo interpretamur & illud,
Eſa. 45 Faciens pacem, & condens mala. condit enim mala corporis & externa, repurgans & caſtigans eos qui nolunt uerbis caſtigari ſanaq; doctrina. Hactenus quomodo deus mala faciat: cæterum quod ait eum non poſſe monere ac perſuadere, iam diximus ſi hoc obijciendũ eſt, obijci poſſe omnibus aſſertoribus prouidẽtię. reſpondendũ tamẽ, non eſſe impoſſibile deo monere homines, quandoquidẽ per totã ſcripturã monet, & per eos qui diuinitus acceperunt docendi gratiã: niſi monẽdi uerbũ accipiatur in alio ſignificato pręter uulgo receptũ, ut intelligatur admonitio in auditoris animo efficax. Similiter de perſuadendo quæſtio eſt iactata apud oẽs quotquot prouidentiam aſſerũt. Et quoniã perſuaderi, uerbũ Celſi πείθεσθαι, eſt paſſiuũ ad ſuũ actiuũ relatũ, ſicut tonderi dicit̃ de eo qui ſe tondendũ præbet: ideo eſt opus nõ ſolũ ſuadẽtis opera uerũetiã
eo

eo qui se suadenti morigerum præbeat, ea quæ suadentur admittens. Itaque dicẽdum est, non suadentis culpa fieri quo minus persuadeatur, sed eorum qui fide dignos dei sermones non recipiunt: id quod uerum est etiam de hominibus persuadendi artificibus. Fieri enim potest ut aliquis uel usque ad summum prouectus in meditationibus rhetoricis, in alium obstinatum ac refractarium incidẽs, frustra disertus sit & eloquẽs. Quod autem etiamsi persuasorij sermones à deo proficiscantur, credulitas tamen non ueniat à deo, manifeste Paulus docet his uerbis: Obedientia uero non ex eo qui nos uocat. Tale est & illud, Si uolueritis & obedieritis mihi, bona terræ comedetis: sin nolueritis, & non obedieritis, gladius uos deuorabit. ut enim aliquis uelit quę dicit, mo nitor, & obediens dignus fiat dei promissionibus, opus est auditoris assensu & proposito. quamobrem illud in Deuteronomio grauiter dictum uidetur. Et nũc Israel, quid dominus deus tuus à te postulat, nisi ut timeas dominum deum tuum, & ambules in omnibus uijs eius, & ipsum diligas, & custodias omnia mandata eius. Iam uerborum series postulat ut respondeamus & ad illud quod quærit qui fiat ut deum propter malorum ingratitudinem pœniteat, utque artificium suum accuset ac oderit, mineturque se perditurum suam progeniem: quo loco non sine calumnia mendacioque carpit hãc scri pturam Geneseos: Cum uideret autem dominus in inmensum auctam esse maliciã hominum in terra, & nihil nisi malum indesinenter eos uersare animo, recogitauit quid ita hominem fecisset in terra, sic secum statuens: Delebo hominem quem creaui à facie terræ, ab homine usque animantia, à reptili usque uolucria. recogitaui enim quòd eos fecerim: ex non scriptis quasi scripta colligens. nusquam enim hic nominatur dei pœnitentia, nusquam dicitur odisse aut accusare suum opificium. quod si uidetur minari diluuium & internecionem suæ progeniei, dicendum quòd cum sit immortalis humana anima, comminatio hæc ad emendationem pertinet, interitus autem hominum per diluuium, ad terræ lustrationem, quemadmodum tradunt etiam Græcorum non contemnendi philosophi his uerbis: Cum autem dij terram lustrauerint. cæterum de dictionibus humanos affectus significantibus quomodo ad deum referantur, nõ pauca nobis superius dicta sunt. Porrò Celsus uel suspicatus uel intelligens quid hic aduersarij possint referre de deletis diluuio, Quod si, inquit, parcit suæ progeniei, quò illam ex hoc mundo à seipso facto subducit? Respondemus & ad hoc, quòd cũ mundus constet è terra cœloque, diluuium perpessos non omnino deus educit è mundo, sed aufert ex hac uita quam degunt in corpore: solutosque corporibus exsoluit simul è terrena habitatione quam scriptura solet uocare mundi nomine, præsertim in euangelio secundum Ioannem, ubi sæpissime mundus pro locis terrenis inuenitur: sicut cum dicitur: Erat lux uera illuminans omnem hominem uenientem in hunc mundum. pro, in mundo pressuram habebitis, sed confidite, ego uici mundum. Itaque siquis intelligat eductos ex hoc terreno loco, nihil occurrit inconueniens: sin mundum pro cœlo simul & terra capiat, ad hunc modum non omnino è mundo sublati sunt quos oppressit clades illa diluuij. Posset etiam aliquis, qui audiuit illud: Non considerantibus nobis ea quæ uidentur, sed quæ non uidentur: & illud, Nam eius inuisibilia per res ab eo conditas intelliguntur, dicere eos qui sunt inuisibilibus intenti exemptos è mundo, subducente hinc dei uerbo ad supercœlestia & res illic spectatu dignissimas. Post hęc, mo do examinata, sequuntur alia quæ in hoc tantum congessisse uidetur ut libri moles cresceret, alijs uerbis eadem fermè quæ paulo ante dixerat repetens in hunc modum: Sed longe stultissimum est quòd dies quidã mundi creationi attribuuntur, priusquã essent ulli dies. qui enim esse poterant ante cœlum factum & terrã firmatam, & ante cursum solis? Quid enim ista differũt ab his eiusdẽ Celsi uerbis: Repetamus, inquit, rẽ altius, & cõsideremus quomodo cõueniat primo summoque deo, iubere Fiat hoc, & rursum hoc aut hoc: & una die certũ aliqd absoluere, secũda rursum amplius, deinceps tertia, quarta, quinta, sextaque similiter. Verùm de his iussis, Fiat hoc, & rursum hoc aut hoc, responsum uideri potest iã tum, quando citauimus illud: Ipse dixit, & facta sunt: ipse mãdauit, & creata sunt: dicendo immediatum opificẽ esse filium dei uerbum, qui uelut suis manibus mundum fabricauerit: uerbi autem patrem, cuius mandato mũdus sit per ipsum filium conditus, esse primarium opificem. Cæterum de ordine creationis, ut prima

dic

Marginal notes: Gal. 5 · Leuit. 26 · Deut. 10 · Gen. 6 · Ioan. 1 · Ioan. 16

die sit facta lux, secũda firmamentũ, tertia deinceps aquæ subcœlestes in unũ cõfluere sint iussę, atq; ita terra suapte natura protulerit uaria germina, et quarta demum addita sint mundo sua luminaria, quinta producta sint natatilia, sexta terrestria, postremusq; homo, quãtum potuimus diximus in cõmentarijs in Genesim. Quin & istos reprehendendo qui nihil penitius scrutantes sex diebus aiunt absolutam mundi creationẽ, ob-
Gen. 1 iecimus eis illa uerba scripturæ: Hic liber generationis cœli & terræ, quando facta est dies qua fecit deus cœlum & terram. Deinde rursum non intelligens illa uerba: Compleuit deus die septimo opera sua quæ fecerat, & cessauit die septimo ab uniuersis operibus quæ fecerat: & benedixit diei septimo, & sanctificauit illum, quia in illo cessauerat ab omnibus operibus suis quæ cœpit deus facere: putansq; idem esse, requieuit die septimo, & cessauit die septimo, perinde, inquit, ac si aliquis, ignauus opifex iam defessus ferijs opus haberet ad requiem. nescit enim quisnam sit ille post sex dies à mundo condito secuturus dies sabbati, in quo cuncti qui sex illis diebus opera sua perfecerunt, nihilq; eorum prætermiserunt quæ pertinerent ad suum officium, cum deo feriabuntur ascendẽtes, ad spectacula & iustorum beatorumq; celebritatem. Deinde quasi uel scripturæ dicerent, uel nos earum interpretes, deum defatigatum quieuisse negat Celsus fas esse primum deum defatigari, aut manibus operari, aut mandare. ad quod respondemus, nec deum uerbum defatigari, nec eos qui ad meliorem & diuiniorem ordinem pertinent. nam defatigari est degentium in corpore: & quæritur omnium ne in qualicunque corpore, an in terreno tantum, aut paulo præstantiore. Nefas est, inquit, primum deum operari manibus. Imò si uocem hanc accipias propriè, ne secundum quidem, aut ullam naturam diuiniorem. Sed fac abusiue dictum operari manibus, aut figurate, sicut interpretamur & illud: Opera manuum tuarum annunciat firmamentum: &, opera manuum tuarum sunt cœli: & siquid ad eundem modum dictum est: cum figurate manus dei & membra exponimus, quid absurdi prædicamus de deo, dicentes manuum eius opera? Et sicut manibus operari deum non est absurdum si recte intelligatur, ita neque iubere, quandoquidem honesta sunt ipsius iussa & laudabilia, deoq; dignissima. At Celsus rursum non intelligens illud scripturæ: Os domini loquutum est hęc, aut iuxta uulgarem sensum temere accipiens, nec sciens nomina membrorum corporalium dei pro eius potentijs usurpari, Nec os, inquit, est ei nec uox. Verum est eum non habere uocem, si uox est aer percussus, aut aeris percussio, aut aeris species, aut quomodocunque uocem definiunt quorum hæc est professio: sed
Exod. 24 quæ dei uox dicitur, legitur ut dei uox uisa à populo, ubi scriptura inquit, Omnis populus uidit uocem dei. quo loco etiam uidere iuxta morem sacrarum literarum intelligitur spiritualiter. Imò, inquit, nec aliud quicquam inest ei harum rerum quas ei tribuitis, nec tamen explicat quid ei tribuamus. Si de membris loquitur, ea non corporaliter intelligimus, sed accipiendo iuxta communem consuetudinem largius. quod si dixit in genere quicquid ei tribuimus, ea permulta sunt, uirtus, beatitudo, diuinitas. Quod si sublimius intelligendum est quod dixit, cum omnia quæ illi tribuimus minora sint ipsius dignitate, fatemur nihil eorum ei adesse quæ nos agnoscimus. nam quæ insunt ei superant omnem scientiam non humanam solum, sed etiam excellentiorum
Psal. 102 naturarum. si legisset Celsus prophetarum dicta, ut illud Dauidis, Tu autem idem ipse
Malach. 3 es: & apud Malachiam, Idem ipse sum, & non mutor: uidisset neminem nostrum de deo prædicare ullas mutationes uel cogitationum uel operum. nam immutabilis ipse manens disponit mutabilia pro natura ipsorum & suo arbitrio. Deinde rursum non percipiens discrimen inter imaginem dei, & factum ad eam imaginem: quòd imago dei sit primogenitus totius creaturæ, ipsum uerbum, ipsa ueritas, ipsa sapientia, bonitatem eius exprimens: cæterum homo factus sit ad imaginem dei: & quòd omnis uir cuius Christus caput est, imago dei sit & gloria: ac ne id quidem sciens, in quo consistat ille character imaginis, nimirum in exuendo ueterem hominem cum suis actibus, ipse alienissimus ab hac imagine sic inquit: Non fecit deus hominem ad suam imaginem, nõ enim talis est deus ut alicui speciei sit similis, iam quale est compositi hominis parti deteriori, hoc est corpori, putare inesse aliquid ad dei factum imaginem? Excipit Celsus corpus ab hac imagine. nam si corpori soli inesset, quid relinqueretur potiori

potiori hominis parti animæ? proinde nemo nostrum soli corpori hanc imaginem tribuit. quòd si compositum ex utroque imago dei est, consequetur etiam deum compositum esse uelut ex anima & corpore, ut imago potioris sit in anima hominis, deterioris autem & corporalis in corpore, id quod nemo nostrũ diceret. Reliquum est ut hæc imago sit in interiori sicut nos uocamus homine, qui renouatur, & aptus natus est ad referendam conditoris imaginem, intelligendo eum demum ad imaginem fieri, qui fit perfectus sicut pater cœlestis perfectus est: & exaudit uocem illam, Sancti estote, quoniã ego sanctus dominus deus uester: discẽsq; illud: Estote imitatores dei, excipit in anima sua proba dei characteres, quando corpus talem animam sic effigiatam continens, templum fit eius cuius anima refert imaginem, idq; propter dei similitudinem. Deinde rursum multa sibi sumit quasi à nobis concessa, quæ nemo Christianorum sanam mentem habentium concederet. nemo enim nostrum dicit deum esse figuræ aut coloris participem, ac ne motus quidem, quia natura eius firma est & stabilis, & iustum ad eadem inuitat dicens: Tu autem sta mecum. Quod sicubi moueri dicitur, quale est illud, Audiuerunt dominum deum deambulantẽ in paradiso sub uesperam, sic intelligendum est quasi discedere uideatur deus peccatoribus. uel sic accipiendum sicut figuratè dormire deus aut irasci dicitur, aut aliud simile naturæ dei parũ conueniens. Sed neq; substãtiæ particeps est. Participatur enim magis quàm participat, & participatur ab habentibus dei spiritũ: & seruator noster non est particeps iusticiæ, sed cùm ipse sit iusticia participatur à iustis. Porrò de essentia difficilis ac longa est disquisitio, præsertim de propria, firma, & incorporea: utrũ deus omni essentia per potentiam & administrationem superior, communicet essentiam quibus eam cõmunicat, idq; per uerbum suum & ipsius uerbi operatione: an & ipse sit essentia, licet natura inuisibilis dicatur, ubi de seruatore ait scriptura: q est imago dei inuisibilis, hoc est incorporei. Quærendum etiam an essentia essentiarũ & idearum idea principiumq; dicatur unigenitus, & totius creaturæ primogenitus, uniuersis autẽ superior pater eius & deus. Celsus quidem de deo dicit, ex ipso esse omnia, nescio quomodo absoluens ab eo omnia: Paulus uerò noster dicit, ex ipso, & per ipsum, & in ipsum omnia, ostẽdens principiũ omnium substantiæ, his uerbis ex ipso: conseruationem his, per ipsum: finem his, in ipsum. Ipse autem deus non aliunde quàm ex seipso habet essentiam. Quoniam autem dicit eum neq; ratione comprehensibilem, distinguo significatum, & dico si intelligatur de ratione quæ uel inserta est nobis, uel è nobis se exerit, hac non esse deum cõprehensibilem. Sin de illa quæ erat in principio, & erat apud deum, & ipsa erat deus, aimus hac deum esse comprehensibilem. Quin et quod innominabilem censet, distinctione opus est. Si enim hoc uult, q in uerborũ significatis nihil potest dei ꝓprietates exprimere, uerũ est: quandoquidẽ multæ qualitates non sunt nominabiles. quis enim discernat nominibus qualitatẽ dulcedinis palmulæ, & dulcedinis caricæ? quis singularũ rerum proprias qualitates nominibus queat distinguere? Nõ mirũ igitur si hoc pacto deus est innominabilis. quod si nominabile accipiat quatenus auditorem potest nominib. ad aliquã cognitionem dei manuducere, quãtum naturæ humanæ licet cõprehendere, non absurde diceretur nominabilis. Similiter distinguimus, & quod dicit, nihil accidere deo nomine cõprehensibile: & fatemur eum extra omes affectus esse. Et de his hactenus, uideamus iam & sequentia, ubi fingit personã cuiusdam post hæc audita sic inferẽtis dubitationẽ: Quomodo igit deum cognoscã? quomodo uiam ad illum ducentẽ discam? Quomodo eum mihi ostendis? quandoquidẽ nunc oculis meis offundis tenebras, ut nihil clarè uideã. Deinde quasi huic percõtatori respondens, & causam tenebrarũ ob oculos eius per modo dicta offusarũ putãs se reddere, ait in splendidã lucem è tenebris productos non posse intueri, radijs aciem lædentibus, adeò ut se cæcari existiment. Ad hæc quoq; dicimus, sedere in tenebris & herere in eis omnes qui sunt intenti pictorũ, fictorum, statuariorum non probandis artibus, nolentes mentem oculosq; attollere ab his uisibilibus & sensilibus ad creatorem qui est lux: contrà in luce esse omnes qui sequunt prælucens uerbũ dei, & cõmonstrans per quantam imperitiã, impietatem, numinis ignorantiam adorauerint ista friuola pro deo, manuducensq; uolentes mentis incolumitatẽ ad ingenitũ deum maximũ. Populus enim gẽtium sedens in tenebris uidit lucẽ magnam, & seden-

Leuit. 19

1. Cor. 4

Gen. 3

& sedentibus in umbris infernalibus exorta est lux, nimirum Iesus ille deus. Itaq; nemo Christianus Celso aut ulli ex istis diuini uerbi calumniatorib. ad hunc modum respondebit, ut dicat Quomodo cognoscam deum. singuli enim eorum, quisq; pro suo captu, cognouerunt deum, nec est inter eos qui dicat, quomodo uiam ad eum ducentem discam: ut qui audiuerunt ex Seruatore: Ego sum uia, uita, & ueritas: obiterq; gustauerunt ueritatē accedentes ad eum. Nemo item Christianus Celso diceret, quomodo mihi deum ostendis. Illud uerum est, quòd auditis eius tenebricosis sermonibus responderet, quid mihi tenebras offundis ob oculos? Celsus enim & similes conantur tenebras oculis nostris offundere: nos uerò luce uerbi dispellimus tenebras impiorum dogmatum. Posset etiam Christianus dicere Celso leuibus & obscuris nugis perstrepenti, nihil illustre in tuis uideo sermonibus. Non enim è tenebris in claram lucem nos Celsus producit, sed uult è luce in tenebras retrahere, faciens ex luce tenebras, & lucem è tenebris. nos autem oculis animarum nostrarum apertis per uerbum dei, uidentes quid interlit inter lucem & tenebras, in luce modis omnibus persistere decreuimus, tenebris uerò haudquaquam uolumus accedere. Cæterū lux uera, quoniam etiam uiua est, scit cui splendor ostendendus sit, cui lux, non sustinenti splendorem propter oculorum imbecillitatem. Quodsi qui meritò dicendi sunt oblæsos habere oculos, in nullos id dictū magis competit quàm in occupatos spiritu ignorantiæ ueri numinis, & in istos qui affectibus uarijs impediti nequeunt ueritatem cernere. Certè Christiani nullo modo se putarit cæcari Celsi aliorum'ue impijs sermonibus. cæterum qui se sentiunt occæcari exemplis imperiti uulgi, & moribus hominū dæmonia suis celebritatibus colentium, accedant ad uerbum largiens oculos: ut quemadmodum olim cæci iuxta uiam humi mendicantes, sanitatem à Iesu impetrauerunt, misericordiam consecuti quòd implorassent miseratorem filium Dauidis: ita & ipsi recipiant nouos ac bonos oculos, quales à uerbo dei creari decet. Quapropter si nos Celsus interrogauerit, quomodo putemus nos cognoscere deum, & per illum salutem acquirere: respondebimus idoneum esse dei uerbum, ut ingressum quærentibus se, suumq; aduentū expectantibus, patrem reuelet, qui cerni non potest nisi per præcedentem aduentum filij. Quis enim alius ualeat seruare, & ad deum optimum maximum humanam animam adducere, quàm deus uerbum, qui quum in principio apud deum esset, propter carni cohærentes & carnales caro factus est, ut caperetur ab eis à quibus alioqui ne uideri quidem poterat, in quantum uerbum erat, & apud deum erat, & deus erat. nunc corporaliter loquens, & ut caro se prębens, ad se uocat omnes carneos: ut eos primùm formatos iuxta uerbum quod caro factum est, deinde ad cōtemplationem sui ipsius prouehat, cernaturq; ab eis quid ante carnem sumptum fuerat: ut per eius carnem introducti ad sublimiora dicant illud apostolicum: Etsi Christum aliquando secundum carnem noueramus, nunc certè non amplius sic eum nouimus. Itaq; caro factus est, & factus caro habitauit in nobis, cùm non esset nobis extraneus. postquam autem habitauit & conuersatus est nobiscū, non retinuit formam pristinam, sed subductis nobis in rationalem montem excelsum, ostendit formam suam gloriosam, & splendorem suorum uestimentorū: nec suam tantum, uerumetiam legis spiritualis. is enim est Moses cum Iesu uisus in gloria. prætereà nobis ostendit omnem prophetiam, ne post assumptum quidem ab ipso hominem emortuam, sed in cœlum receptam, cuius Helias fuit symbolum. Quæ quisquis contemplatus est, potest dicere, Vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti à patre: plenus gratia & ueritate. Celsus igitur parum philosophicè finxit, quæ nos putabat ad interrogata responsuros, quomodo credamus nos peruenturos ad noscendum deum, & quomodo salutem per eum consecuturos. nos tamen non aliud quàm quod dixi, responderemus. At Celsus quasi bonus cōiector talem nobis responsionem affingit: Quoniam magnus est deus, & contemplatu difficilis, ideo proprio spiritu immisso, in corpus nostro simile demisit eum huc, ut ex ipso possemus audire atq; discere. Iuxta nostrā autem doctrinam non solus uniuersorum deus & pater magnus est: cōmunicauit enim suam magnitudinem cum unigenito & primogenito creaturæ totius: ut cùm inuisibilis dei sit imago, magnitudine quoq; imaginem patris referat: alioqui non habitura erat imago illius inuisibilis dei pulcram, ut ita loquar, proportionem, nisi magnitudo etiam accederet.

cederet. porrò deus iuxta nostram opinionem, cùm sit incorporeus, est inuisibilis: contemplatiuus tamen hominibus corde, id est, mente cernitur: corde autem non uulgari, sed puro. nefas est enim cor pollutum intueri in deum: sed purum necesse est ut sit, quod puri contemplatione dignum habeatur. Fatemur etiam deum contemplatu difficilem, sed non solum, imò & eius unigenitum. Est enim difficilis contemplatu deus uerbum, difficilis & sapientia per quam deus creauit omnia. quis enim eam per singula creatoris opera considerare ualeat? Ergo non ideo deus contemplatu difficilis filium misit quasi contemplatu facilem: quod non intelligens Celsus ex nostra persona dixit: quoniam ipse contemplatu esset difficilis, ideo proprium spiritum huc misisse, insertum in corpus nostro simile, ut ex eo possemus audire & discere. Verùm ut nos ostendimus, etiam filius quum esset contemplatu difficilis, ut uerbum dei per quod omnia facta sunt, inter nos conuersatus est. Quodsi Celsus intelligeret quæ dicimus de dei spiritu, & quòd quotquot aguntur dei spiritu, hi sunt dei filij, nunquam ex nostra persona sibijpse respondisset, quòd deus immisso in corpus proprio spiritu huc eum demiserit. Semper enim deus impartit suum spiritum eius capacibus, non tamē per separationem & diuisionem dignis insertum. non est enim corpus iuxta nostram doctrinam spiritus, sicut nec ignis ille corpus est qui deus esse dicitur apud eum qui inquit, Deus noster ignis consumens. nam hæc omnia figuratè dicuntur, ut per corporea consuetaq; nobis nomina indicetur natura illa intelligibilis. Et sicut quando peccata dicuntur esse ligna, fœnum, stipula, non accipimus peccata esse corpora: & quando bona opera dicuntur esse aurum, argentum, gemmæ, non statim etiam sunt corpora: ita quum dicitur deus ignis consumens ligna, fœnum & stipulam, omnemq; peccati substantiam, non statim corpus eum intelligimus. Et quemadmodum quoties ignis nomine censetur non intelligimus corporeum, sic dum eum uocamus spiritum, corpus tamen illum esse non dicimus. nam ad differentiam sensibilium scriptura solet intelligibilia uocare spiritus & spiritualia: ut quum Paulus dicit, Sed sufficientia nostra ex deo est, qui nos fecit idoneos ministros noui testamenti, non literæ, sed spiritus. nam litera occidit, spiritus uiuificat. ubi literam nominauit, quum iuxta sensum diuinas literas accipimus, spiritum uerò quum iuxta intellectum. Ita quod ad deum spiritum attinet, quoniam Samaritani Iudæiq; corporaliter & iuxta figuras mandata legis obseruabant, dixit Seruator ad Samaritanam, Venit hora quando nec Hierosolymis, nec in hoc monte adorabunt patrem meum. Deus spiritus est, & qui eum adorant, in spiritu & ueritate debent adorare. quibus uerbis docuit, non carnaliter adorandū esse deum, nec colendum carnalibus sacrificijs, sed spiritu. quum enim spiritu & intelligibiliter colatur, facilè inde colligitur ipsum esse spiritum. imò nec in figuris adorādus est pater, sed in ueritate, quæ per Iesum Christum eluxit post datam legem Mosis ministerio. Quum enim conuersi fuerimus ad dominum, qui dominus ipse est spiritus, tolletur uelamen quo tegitur cor quando Moses legitur. Quapropter Celsus ut nihil intelligens de spiritu dei: animalis enim homo non capit ea quæ sunt diuini spiritus, sunt enim ei stulticia, nec potest nosse qui iudicentur spiritualiter: somniat nos cùm deum esse spiritum dicimus, nihil hac parte differre à Græcorum Stoicis, affirmantibus deum esse spiritum qui meet per omnia, omniaq; in se contineat. Penetrat quidem aspectus dei ac prouidentia per omnia, sed non sicut ille Stoicorum spiritus: & continet omnia quibus per suam prouidentiam prospicit, at non corporaliter complectitur, quum corpus ambiatur à diuina potentia. Itaque iuxta Stoicorum sententiam corporeos esse principatus asserentium, ac proinde corruptibiles, ut nisi absurditas rei uetaret, ipse summus deus non abesit à corruptionis periculo, etiam ratio dei ad homines & minima quęque pertingens, nihil aliud est quàm corporeus spiritus. iuxta nostram autem doctrinam, quæ & rationalem animam conatur ostendere præstantiorem omni natura corporea, ut substantiam inuisibilem & incorpoream, deus uerbum corpus esse non potest, per quem condita sunt omnia. qui efficit ut omnia ratione fiant, non humana tantum, uerumetiam minima quæ ad regnum naturæ pertinent. Quare licebit per nos Stoicis ut deflagratione absumant omnia, nos nullam incorpoream substantiam scimus esse cremabilem, nec ignibus ab-

2. Cor. 3

Ioan. 4

sumi hominis animam, aut angelorum, thronorum, dominationum, principatuum, potestatum substantiam. Idcirco Celsus spiritualium rerum ignarus, in uanum effudit illa uerba: Si dei filius est spiritus humano indutus corpore, nec ipse dei filius immortalis esse poterit. Ac rursum sermonem ipse suum cõfundens, quasi nostrorum hominum quidam negarent spiritum esse deum, dei filium tamen faterentur esse spiritum, euincere se putat, nullius spiritus eam esse naturam ut sempiternus sit: sicut suprà quum diceremus deum esse ignem consumentem, negabat eam ignis naturam quæ in æternum maneat: non uidens quomodo deum ignem esse prædicemus, & quarum rerum consumptiuum, nimirum peccati & maliciæ. Decet enim deum bonum, ut ubi quisque certatorum qualis uir sit in certaminibus declarauerit, igne pœnarum absumat eius uicia. Ac rursum sumit sibi nunquam à nobis concessa, quòd necesse sit iterum deum spirare: unde consequi, non potuisse Iesum resurgere cum corpore. nec enim deus recepisset quem dederat spiritum, cõtaminatum iam natura corporis. Quos sermones quum nostri non sint, stultum esset quasi nostros tueri. Deinde iterum atque iterum eadem repetens, quasi non antea multis cauillatus sit in natiuitatem dei ex uirgine, ad quod iam pro uirili respondimus, sic loquitur: Quodsi uoluit spiritum ex se emittere, quid opus erat inspirare in uterum fœminæ? poterat enim, ut qui iam sciebat homines fingere, huic quoque corpus affingere, ne proprium spiritum in tantam contaminationem mitteret. atq; hoc pacto è supernis prosatus hoc ipso plus sibi conciliasset fidei. Hæc dixit, qui nesciebat purã & uirgineã incorruptamq; natiuitatẽ corporis cuius ministerio seruandum erat humanum genus. putat autem iuxta Stoicorum opinionem, dissimulata doctrina de indifferentibus, in contaminationem missam & contaminatam diuinam naturam, siue quòd mansisset in mulieris corpore donec & ipsi corpus formaretur, siue hoc ipso quòd corpus sumpsisset: non aliter quàm qui putant radios solis pollui contactu cœni uel cadaueris, nec ibi quoque puritatem suam seruare. Quodsi iuxta Celsi propositum absque natiuitate Iesus corpus assumpsisset, nõ statim qui corpus id uiderent, absque natiuitate factum crederent. aspectus enim non indicat naturam & originem. Verbi gratia, fac aliquod mel non ab apibus profectum, de hoc nemo ex gustu aspectu'ue pronunciaret, non esse oriundũ ab apibus: sicut nec id quod ab apibus est confectum gustu declarat suum principium, sed id experientia discimus. ita eadem experientia docet nos, uinum esse ortum ex uite. gustus enim non refert à uite originem. eodem igitur modo sensibile corpus non indicat rationem suæ subsistentiæ. quod autem dicimus confirmatur per cœlestia corpora, quorum splendorem sensu percipimus: nec tamen is sensus nos docet utrum creata sint an non. nam de hoc inter sectas non conuenit. quin & illi qui facta esse dicunt, non consentiunt quomodo facta sint. ut enim esse facta euincatur rationibus, sensus tamen non docet quomodo facta sint. Ac rursum toties inculcatas Marcionis opiniones repetit, nõnunquam uerè has recitans, interdum non intellectas etiam, quæ quia nihil ad nos attinent, indignæ sunt responsione. moxq; iterum ad Marcionem reuersus pro illo & contrà disserit, partim damnans eum, partim liberans à crimine. & dum uult patrocinari his qui aiunt Christum prænunciatum prophetarum oraculis, accusans Marcionem eiusq; sectatores, apertè dicit, Quis affectum tali supplicio crederet dei filium, nisi esset id à prophetis prædictũ? Deinde more suo cauillatur, duos inducens filios deorum, alterum conditoris, alterum Marcionitarum dei, eorumq; monomachias depingens, quas dicit similes coturnicum certaminibus, quæ per ætatem pugnæ iam inutiles non amplius in se inuicem sæuiant, sinantq; pugnare suos filios. Hîc ipsi occinemus quod superius dixerat: Quæ anus mulcens infantulum non erubesceret dicendo talia, qualia hic in opere cui Veri sermonis inscripsit titulum? quum enim deberet seriò contendere, omissis serijs ludit & scurratur, putans se mimos scribere aut dicteria, non uidens hoc alienum ab instituto uolentis nos à Christiana pietate ad sua dogmata traducere. qui si grauiter loqueretur, fortasse credibiliora diceret: nunc quia cauillatur, ludit, scurratur, dicemus eum hoc facere quòd meliora non habeat, alioquin in tantam nugacitatem non incideret. Post hæc dicit, Quoniam diuinus spiritus erat in corpore, debebat esse præstantior cæteris statura, aut forma, aut

ma, aut robore, aut uoce, aut maiestate, aut eloquentia. Est enim incredibile, cui plus diuinitatis inerat, eum nulla re fuisse præstantiorem cæteris. at hic nihilo erat potior, sed quod ipsi fatentur, paruus & deformis erat & humilis. Hinc quoque satis apparet, quòd quoties ei Iesum accusare libet, credulus est scripturis nostris unde accusandi occasiones sibi ut putat oblatas arripit, citans earum testimonia: ubi uerò easdem sentit aduersari suis calumnijs, eas se scire dissimulat. Fatemur scriptum de Iesu corpore despicabili, quamuis non habeatur apertè ascriptum, paruum fuisse ac uile. Est autem locus apud Esaiam prædicentem uenturum eum non supra modum decora specie, nec excellenti pulchritudine: Domine quis credidit auditui nostro, & brachium domini cui reuelatum est? annunciauimus in conspectu eius sicut infantulus, sicut radix in terra siti squalida. non est species ei nec decor, sed species eius sine honore, & deficiens supra filios hominum. Hæc ergo Celsus audiuit, quòd putaret pro se esse, & ad accusationem Iesu facere: non item illa è psalmo quadragesimo quarto quomodo dicantur, Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime specie tua pulchritudineq́ue, & intende, prosperare, & regna. Sed fac eum non legisse hanc prophetiam, aut legisse quidem, seductum tamen à malis interpretibus non putare quicquam eam ad Christum pertinere, quid dicet de euangelio, ubi conscenso excelso monte transformatus est coram discipulis, & uisus est in gloria: quando & Moses & Helias in gloria uisi colloquebantur de ipsius exitu complendo in Hierusalem, nisi fortè dum Propheta dicit, Vidimus eum non habentem pulchritudinem, & reliqua, Celsus assentit prophetiam hanc ad Iesum referendam, cæcutiens circa eius intellectum, nec uidens quantopere astruat fidem de Iesu dei filio, hoc ipsum quòd tot ante natiuitatem ipsius seculis uisus est uatibus non habens pulchritudinem. quòdsi alius propheta prædicet eius formam & pulchritudinem, id uerò negat esse de Christo prophetiam. Cæterum si manifestè perciperemus ex euangelijs eum non habuisse uel formam uel pulchritudinem, sed fuisse infeliciori specie quàm reliquos filios hominum, diceret aliquis Celsum hic autoritatem euangelistarum sequutum non prophetarum. nun quum nihil tale uel euangelia uel apostoli significent, quòd caruerit specie uel pulchritudine, cogitur fateri se prophetarum ueritatem agnoscere, atque non sinitur his ad calumnias contra Iesum abuti postea. Quid quod dum hæc uerba diceret, siquidem diuinus spiritus erat in humano corpore, debuerat esse cæteris prestantior statura, aut forma, aut robore, aut uoce, aut maiestate, aut eloquentia, non uidit eius præstantiam, duntaxat his utilem qui possunt eam pro suo captu cernere. Nec mirum est, materiam suapte natura uertibilem, alterabilem, in quicquid conditori placet mutabilem, & cuiuscunq́ue qualitatis quam ei uoluerit suus opifex addere capacem, modò talem habere qualitatem iuxta quam dicatur non habuisse speciem uel pulchritudinem: modò tam gloriosam, mirandam, stupendamq́ue, ut in faciem procciderent spectatores tam excellentis pulchritudinis: dico tres illos apostolos qui unà cum Iesu montem ascenderãt. Verùm hæc figmenta esse causabitur, nihilo potiora fabulis, sicut & reliqua quæ de Iesu feruntur miracula, ad quod iam antè copiosè respondimus. Cæterum præsens hæc historia non caret mysterio, significans uarias Iesu formas referri ad dei uerbi naturam, non eodem modo apparentem uulgo, & his quibus datum est, montem cum eo conscendere. nam his qui adhuc hærent in inferioribus nondum parati ascendere, uerbum non habet speciem nec pulchritudinem. apud tales enim species eius est despicabilis, & posthabetur humanis dissertationibus, quandoquidem non sine figura dicti sunt filij hominum. talibus enim multo magis arrident & pulchri uidentur philosophorum sermones, ut filijs hominum, deteriore loco prædicationẽ diuini uerbi censentibus, quod isti putant habere quandam stulticiæ speciem. quam solam dum spectant, sic secum loquuntur, Vidimus eum, & non habebat speciem nec pulchritudinem. At qui ualent ascendentem in montem excelsum assequi, his aspiciendum se offert diuina specie: cui spectaculo sufficit quisquis sicut Petrus ad ædificandam super se per uerbum ecclesiam est idoneus, tali cõparata habitudine, ut ne inferorum

Esa. 53

Psal. 45

Matth. 17

Esa. 53

quidem portæ sibi præualeant, ipsius uerbi beneficentia super portas mortis exaltato, ut annunciet omnes dei laudes in portis filiæ Sion: aut si qui sunt per prædicationem renati iam magniloqui, conferendiq; cum filijs tonitrui. Sed qui potest Celso eiusq; similibus Christianas literas tantum insectandi studio legentibus, contingere ut intelligant quid significet Iesu formarum uarietas? addo etiam ætatum eius, atque gestorum uel ante passionem uel post resurrectionem à mortuis. Deinceps autem in hunc modum Celsus loquitur. Præterea si uoluit deus, sicut in Comœdijs Iupiter è longo somno experrectus, humanum genus à malis eripere, quid ita in unum angulum misit istum quem iactatis spiritum? quum deberet similiter alia inspirare corpora, & per totum orbem dimittere. Comicus certè risum spectatoribus moturus facit Iouem è somno excitum ad Athenienses & Lacedęmonios mittere Mercurium: tu uerò non putas ridiculum figmentum, ad Iudæos mitti dei filium? Vide hic quoque philosophicam grauitatem Celsi, è comœdia petentis risus materiam, & suo Ioui experrecto mittenti Mercuriũ comparantis nostrum deum cõditorem omnium. Qua de re iam ante dictum est à nobis, quòd non uelut è longo somno experrectus deus ad humanum genus Iesum miserit, qui & si iustis de causis nunc demum incarnationis dispensationẽ suscepit, semper tamen in homines fuit beneficus. nihil enim unquam inter homines boni gestum est, nisi dei uerbo animis eorũ præsente, quantulocunq; tempore capacium eius energiæ. quin & aduentus Iesu in unum ut uidetur angulum ratione non caruit: quoniam oportebat ut ad eos qui unum deum didicerunt, eiusq; prophetas legebãt, & de Christo præconia, ueniret qui per prophetas prænunciatus fuerat, eo præsertim tempore, quo ex uno angulo diuulgãdus erat toto orbe terrarum habitabiliũ. quapropter non opus erat ut multa ubiq; fierent corpora, multiq; quales Iesu spiritus ad illuminandũ dei uerbo orbem habitatum ab hominibus. Satis enim erat unũ uerbum, tanquã iusticiæ sol exortus à Iudæa mittendis radijs in animas excipere uolentium. quod si quis desiderat uidere multa corpora repleta diuino spiritu, & quemadmodũ unicus ille Christus ministrantia saluti hominum ubiuis degentiũ, consideret eos qui passim recta uita sanaq; Iesu doctrina præ-
Psal. 105 lucent hominibus, uocati & ipsi Christi in diuinis literis, ubi legitur, Nolite tangere Christos meos, & in prophetis meis ne malignemini. Nam sicut audiuimus quòd antichristus ueniat, & nihilominus didicimus, multos antichristos esse in mundo: eodem modo agnoscentes Christi aduentum, contemplamur multos per eum in mundo factos Christianos, qui ad ipsius similitudinem dilexerunt iusticiam, & oderunt iniquitatem. quapropter & eos unxit deus, ille inq; Christi deus, oleo exultationis. Sed Christus, quia præ participibus suis dilexit iusticiã, odio uerò habuit iniquitatẽ, & primitias huius unctionis accepit, et ut ita loquar, totam unctionẽ olei huius exultatorij. cæterũ participes eius, quantum quisq; capere potuit, tantum eius unctionis adeptus est. quamobrem cùm Christus sit caput ecclesię, ut pro uno corpore censeatur Christus & ecclesia, unguentũ capitis descendit in barbam Aaronis, quod est insigne uiri perfecti, perueniatq; descendendo usq; ad oram uestimenti. atque hæc dicta sint ad indecorũ Celsi dicterium, quòd debuerint similiter inspirari multa corpora, & per totum orbem dimitti. Ergo comicus iste risum captans Iouem dormientẽ finxit, ac mox experrectum mittentem ad Græcos Mercurium. at nostra doctrina quæ nouit dei naturã peruigilem, docet nos quòd deus res huius mundi ratione summa dispensat pro opportunitate temporũ. Non est autem mirandum, si cùm sint iudicia dei magna & inenarrabilia, imperitorũ animæ falluntur, & Celsus inter cæteras. Itaque non est ridendum, ad Iudæos, apud quos prophetæ fuerunt, missum esse dei filium, ut illinc initio facto corporaliter, uirtute ac spiritu oriretur animis nõ amplius terram à deo desertã colere uolentibus. Deinceps autem placuit Celso diuinissimas gentes dicere, primùm Chaldæorũ, à quibus in homines propagata est fallax genethliacorum disciplina: deinde Magorum, à quibus denominata magia & ad cæteras gentes profecta, corruptelã in eas inuexit & perniciem. Ægyptios quoq; quamuis superius eorum errorem taxauerit, quòd intra ornatissimos templorũ suorum ambitus, nihil

tus, nihil sacrorum inclusum asseruent præter simias, crocodilos, capras, aspides, similesq; bestias, nunc annumerat diuinissimis iam inde ab initio, fortasse quia iam inde ab initio Iudæis fuerunt infensissimi. In hunc diuinissimarũ gentium ordinem accenset etiam Persas, infames matrum ac filiarũ concubitu: atq; Indos etiam, quos paulo ante humanis carnibus uesci dixerat. Iudæos uerò qui nihil unquã tale fecerunt per tot secula, adeò non dixit diuinos, ut dicat mox perituros. Id autem iam uelut uaticinatur de eis, non uidens q̃ præsentem olim horũ respublica deum habuerit, & quòd per peccatũ eorum gentibus externis salus cõtigerit, & delictũ eorum attulerit mundo diuitias, donec compleat̃ gentium introitus, ut postea totus, quem Celsus nõ intelligit, Israel salutem consequat̃. Illud nescio quomodo de deo prædicet, quòd cùm sit omniscius, ignorauerit se tamẽ mittere filiũ ad malos homines, occisuros eum per summum scelus. mihi uidetur oblitus eorum quæ de Iesu Christo prædicantur, præsciuisse illum diuino spiritu quicquid passurus erat, & omnia prædicta fuisse prophetarum uaticinijs. unde sequitur falsum esse q̃ nescierit deus filium se ad malos mittere, affecturos eum supplicio. quamuis mox ipse ait nos huc refugere, ut dicamus omnia hæc prænunciata uatum priscorũ oraculis. Sed quoniã sextus liber iam satis excreuit, faciemus septimo initium, in quo uidebimus quid Celsus contra nos afferat, dicentes omnia de Christo prænunciata per prophetas: ad quæ quoniam prolixius respõdendum est, ne sermonem cogamur interrumpere, hic sextum librum alioqui maiorem iusta molem habiturum finire uolumus.

LIBER SEPTIMVS.

Post longũ certamen, quod sex superioribus libris contra Celsum Christianorum calumniatorem quantũ potuimus decertauimus, nihil quoad licuit indiscussum relinquendo, inuocato diuino numine per ipsum Christũ quem Celsus calumnijs impetit, ut cùm sit ueritas illucescat cordi nostro ad subuersionem mendacij, septimũ iam ordimur à precatione illa prophetica, Deus in ueritate tua disperde eos, nimirũ sermones ueritati aduersarios. nam hi per dei ueritatem disperduntur, ut his disperditis omnes à tentatione liberati dicant id quod mox sequitur, Voluntariè sacrificabo tibi, uidelicet rationalem & sine fumo uictimam, deo uniuersorũ domino gratissimam. Est autem nunc instituum Celsi accusare eos qui aiunt prophetarũ Iudæorum uaticinia de Iesu Christo præcinere: quare omniũ primum fatemur, q̃ qui alium deum inducunt q̃ Iudæorum, nequaquã possunt ad obiecta ipsius respondere: nos autem qui eundem deum retinemus, defensuri nos ad prophetarum de Christo oracula confugimus. uerba ipsius sunt hæc. Videamus quid pro se adducturi sint. certè hi qui alium deum inducunt, nihil. Qui eundem, afferent illud sapiens dictum, oportuisse hæc ita fieri. argumentum autem hoc, quòd olim hæc à prophetis prædicta sint. Ad quod respondemus, tam esse infirma quæ paulo antè de Iesu & Christianis iste in medium attulit, ut etiam ab impia secta deum alium introducentium refelli possint facile: quod nos ipsi faceremus ipsorum nomine, ni uereremur ne imbecilliores ansam inde arriperent declinandi ad deteriora dogmata, ostenderemusq; ne illis quidẽ deesse quo aduersus Celsum tueantur partes suas. quare his omissis, de prophetis dicemus ut antè cœpimus, & primùm ad illud quod ait, Pythia, Dodonea, Claria, Branchidarum, Ammonis, alia'que innumera oracula, quorum monitis per omnes fermè terras deductæ sunt coloniæ, haberi pro nihilo: cæterum Iudæorum dicta non dicta, more gentis ambigua, qualia hodieq; Phœnicum sunt & Palæstinorum', miranda putari ac certissima. Dico igitur de modò enumeratis oraculis, posse nos ex autoritate Aristotelis & Peripateticorum multa proferre, Pythiæ cæteris'que fidem abrogantia: posse item ex Epicuro eius'que sectatoribus transcribere quid de his sentiant, ostenderéque quòd ipsi Græci nihili pendant Græciæ oracula uel celebratissima. Sed faciamus non esse figmenta hominum quæ feruntur de afflata numine Pythia,

cæterisq; id genus uatibus: uideamus an non, si diligenter rei ueritatem expendamus, euinci possit, etiamsi maximè sint oracula, non consequi necessariò præesse illis numen aliquod, sed potius quosdam malos dæmonas, & spiritus infensos humano generi, opponentesq; se animis ad cœlū per uirtutis uiam ac ueram pietatem tendentibus, qua redeant ad deum. Certè de Pythia, quo non aliud manteum est celebrius, narratur uatem illam Apollinis desidere super foramē specus Castalij, & ascendentem inde spiritum per muliebre gremium recipere, quo repleta profert ista præclara & diuina ut putantur oracula. Considera nunc an non hoc ipso abundè intelligatur spiritus illius impuritas, non per cæcos meatus multo puriores muliebri gremio penetrantis in animam fatidicam, sed per eos, quos uir honestus non sustineret aspicere, nedum tangere: idq; non semel atque iterum, quod fortasse ferendum erat, sed quotiescunq; illa inflata Phœbo prophetare creditur. quin & illud quòd extra se rapta, uelut magicis artibus furiata, ipsa quid agat, non intelligit, non est opus diuini spiritus. Deberet enim quicunq; diuino afflatur numine, ante alios qui oraculis eius iuuantur, & ad meliorem naturæ consentaneam uitam proficiunt, ipse cernere quid sit conducibile, præsertim tantisper dum deus est in eius pectore. Nos sanè colligimus è sacris scripturis, quòd Iudæorum prophetæ illustrati diuino spiritu, quatenus opus erat illustrari diuinorum consiliorum interpretes, primi fruebantur aduentu ad se numinis: contactiq; animam (ut ita loquar) sancto spiritu, & hanc adipiscebantur splendidiorem, & mentem perspicaciorem, atque adeò corpus ipsum, non amplius spiritu contumax, aut rectam uitæ rationem fastidiens, nimirum emortuum (sicut nostri loquuntur) carnis cōcupiscentijs. persuasum est enim nobis quòd opera carnis inimicæ deo mortificantur per diuiniorem spiritum. quodsi Pythia extra se rapitur, dum fata canit, qualis existimandus est ille spiritus offundens menti ac rationi tenebras, cùm sit similis huic dæmonum generi, quod non pauci Christiani eijciunt ex obsessis corporibus, idq; sine omni curiositate magorū & ueneficorum, sed solis precibus adiurationibusq; simplicibus, quæ sunt artes hominum simplicium. nam plerunq; plebeij homines hæc faciunt, per uerbū suum coarguente dæmonum infirmitatem Christi gratia, quòd non opus sit ad profligandos eos ex anima hominis & corpore sapiētibus uerbis & ualidis de fide rationibus. Porrò cùm persuasum habeant non solum Christiani & Iudæi, uerumetiam alij multi tam Græci quàm barbari, quòd superfit & uiuat post discessum à corpore humana anima: & rationi consentaneum sit, quòd quæcunq; pura est nullisq; maliciæ grauata compedibus, sublimis euolat ad puriora loca ætheris, relictis crassi corporis sordibus: contrà quæcunque mala est & in terram depressa peccatorū onere, sine respiratione agitatur & uolutatur huc & illuc, quædam circa monumenta, ubi etiam umbrosa quædam animarum spectra interdum conspiciuntur, aliæ circa terram passim uolitantes: quantum censendum est esse spiritum, qui tot integris seculis, siue aliquibus incantationibus, siue suapte malicia sunt alligati certis locis & ædificijs. hos omnes ratio iubet haberi pro malis, & arte diuinatoria, quæ quidem est indifferens, abutentibus ad decipiendos homines, & abstrahendos à uero numine, cultusq; huius purissimo. quòd autem tales sint, apparet ex sacrificiorum nidoribus & uictimarum cruoribus, in quibus eorum corpora delicientur, non aliter quàm mali homines, qui neglecta puriore uita toti uoluptatibus corporis dediti, uitam degunt terrenam & humilem. Si autem deus esset, ut Græci putant, Apollo delphicus, quem potius deberet eligere prophetam quàm uirum sapientem, aut si talis non inueniretur, certè proficientem in melius. qui fit autem ut in hoc prophetandi ministerio uirum fœminæ non prætulerit? aut si fœminam malebat, ut qui non posset alia re delectari quàm mulierum gremijs, cur non uirginem fatidicā mulieri prætulit? Nunc ille admirandus apud Græcos Pythius, non sapientem, ac ne uirum quidem diuino, ut Græci putant, afflatu dignatus est: imò nec inter fœminas quidem uirginem aliquam, aut sapientem, aut eruditam in philosophia, sed uulgarem quampiam mulierem. fortassis enim qui tunc erant uirorum præstantissimi, meliores erant quàm ut in eos uis numinis decumberet

cumberet Apollinei. Atqui si deus fuisset, debuerat ista futurorũ præscientia homines inescare (ut ita loquar) ad meliorem frugem & mores emendatiores. nunc nihil tale de illo proditum legitur. nam & si Socratem pronunciauit omnium hominum sapientissimum, tamen hanc eius laudem obscurauit, addita mentione Sophoclis & Euripidis, dum inquit: Sapiens Sophocles, sapientior Euripides. Itaque dum Socrates præstantior censetur collatus ad tragicos, contendentes in scena & theatro de uulgari præmio, nunc miserationem spectatoribus mouentes nunc risum, (nihil enim aliud captant satyrica dramata) non admodum ornatur eius grauitas & ueracitas philosophica. Et fortasse non tam propter philosophiam appellauit eum omnium hominum sapientissimum, quàm propter nidores sacrificiorum, quos offerebat tum ipsi tum reliquis dæmonibus: & dæmones propter hæc magis exaudiunt uota sacrificantium, quàm propter uirtutem & eius opera. quapropter poetarum optimus Homerus res Græcorum describens, & docens quid potissimum dæmonas faciat sacrificãtibus exorabiles, induxit Chrysen paucis coronis & taurorum caprarumq; femoribus emercantem quicquid Græcis propter filiam imprecatus est, ut peste adacti Chryseida sibi redderent. Memini etiam me legere apud quendam pythagoricum, qui scripsit de reconditioribus huius poetæ sensibus, quòd Chrysæ uerba ad Apollinem, & ab Apolline immissa Græcis pestilentia nos doceat, non ignoratos fuisse Homero malos quosdam dæmonas gaudentes nidoribus & sacrificijs, qua mercede corrupti, sacrificatoribus suis perniciem aliorum retribuant, si modò id illi postulent. Quin & ille Dodonæ præses hybernis incommodæ, cuius prophetæ humi cubitant illotis pedibus, reiectis uiris ad prophetiam asciuit fœminas Dodonidas, ut ipse Celsus indicat. Iam esto alius his similis Clarius, alius in Branchidarum manteo, rursus in Ammonis alius, aut ubiuis gentium reddens oracula: unde discemus deos esse hos non dæmonas? cæterum Iudæorum prophetæ, quidam diuinitus inspirati prophetauerunt, hac ipsa functione sapientes redditi: alij horum oraculis illustrati animam, similes eorum facti sunt, electi per diuinam prouidentiam quibus crederentur sancti spiritus eloquia, propter incomparabilem uitæ integritatem, fortitudinem, libertatem, & contemptum mortis periculorumq; omnium. tales enim uerbum elegit prophetas dei maximi, ad quos collati ridiculi essent Antisthenes rigidi, & Cratetes ac Diogenes. namque propter ueritatem & libertatem in reprehendendis peccatis lapidati sunt, dissecti sunt, tentati sunt, occisione gladij occubuerunt. oberrabant enim in ouillis & caprinis pellibus, destituti, afflicti, in desertis errantes & montibus & speluncis cauernisq; terræ, quibus indignus erat terrenus hic mundus, semper contemplantes inuisibilia dei, nulloque sensu comprehensibilia, proindeq; sempiterna. horum singulorum uitæ mandatæ sunt literis, nobis in præsentiarum uel Moses sufficit: huius enim prophetias lex continet: uel Hieremias cuius titulo extat prophetia, uel Esaias, qui per triennium nudipes ambulauit, durissimè uictitans. quin & puerorum, Danielis sociorumq;, austeram uitam considera, aquæ potu contentorum & leguminibus, ab animatis in totum abstinentium: & superiora quoque tempora, si potes: Noe prophetantem, Isacum filio bene precantem ritu prophetico, Iacobum duodecim filiorum singulos inuitantem: Venite, annunciabo uobis quid futurum sit diebus ultimis. hi & innumeri alij dei prophetæ de Iesu Christo prædixerunt. Quæ quidem causa est ut nihili pendamus Pythia, Dodonæa, Claria, Branchidarũ, Ammonisq; oracula, & si qua celebrantur alia, solaq; miremur Iudaica, uidentes horũ fortem, cõstantẽ, honestãq; uitam dignã fuisse ut in animis eorum hospitaret diuinus spiritus, nihilq; hîc simile dæmonũ diuinationibus. Illud nõ intelligo quomodo Celsus cũ dixisset, Cæterũ Iudæorũ more illius gentis dicta, subiunxit nõ dicta. Videtur enim significare, fieri posse ut scripta sint, quamuis nunquam dicta fuerint. non enim nouit rationem temporum, & quòd multis ante annis prædixerint innumera, & in his Christi quoq; aduentum. ad hæc quo magis calumniaretur priscos prophetas, ait eos prophetasse quemadmodum nunc etiam Phœnices & Palæstini solent, non satis disertè indicans num de aliquibus loquatur alienis à Iudæorum Christianorumq; doctrina, an de quibusdã more Iudaico ad æmulationem prophetarum fu-

Esa. 20

rum futura prædicentibus. Verùm utcunq; se habent quæ dicit, mendacij conuincitur. Nam neq; externi à fide nostra quicquam habent prophetis simile, neque Iudæa gens post Iesu aduentum ullos prophetas habuisse proditur. constat enim eos destitutos esse â spiritu sancto postquam impij fuerunt in deum, & in illum quem prophetarum oracula designauerant. signa autem spiritus sancti extiterunt sub initium Iesu prædicationis, sed plura post eius assumptionem, postea rursum pauciora: uerũtamen nunc quoque sunt eius apud paucos uestigia, qui purgatas habent animas uerbo & huic conuenientibus actionibus. Spiritus enim sanctus disciplinæ fugiet fictum, & discedet à cogitationibus insipientibus. Quoniam autem etiam modum prophetandi Phœnicium & Palæstinum pollicetur se dicturum, quasi bene auditum & cognitum, age consideremus hęc quoque. primùm ait esse complures prophetiarum species, quas tamen non exponit. nec enim ullas habebat, sed falsò prætendebat. quos autem dicat in hoc genere perfectissimos uideamus. Multi, inquit, uulgares & innominati quacunq; de causa uel inter sacra uel absq; sacris, quidam etiam circulatoriè se ingerentes uel urbibus uel exercitibus, gestus quosdam edunt fanaticos. singulis autem in promptu sunt illa uerba consueta: Ego sum deus, aut dei filius, aut diuinus spiritus. Veni autem quia mundo instat interitus, & uos homines perituri estis propter uestras iniquitates. at ego seruare uos uolo, uidebitisq; me iterum redeuntem cum cœlestibus copijs. Beatus qui nunc me colit: reliquos omnes in ignem ęternum conijciam unà cum ipsis urbibus eorum & regionibus. Et homines qui nunc suas pœnas nesciunt, tunc frustra gementsera tacti pœnitentia, qui autem mihi crediderint, eos seruabo in æternum. Deinde inquit: hæc obscura & incerta ostentantes, quorum mentem ne sapiens quidem inuenire queat propter obscuritatem, materiam præbent stultis & præstigiatoribus usurpandi ea in quamlibet sententiam. Atqui nisi esset accusator iste liuidus, debuerat totidem uerbis recitare ipsas prophetias, quibus se quis aut deum omnipotentem asseuerat, aut dei filium, aut quibus se persuadet esse sanctum spiritũ. Sed tum sudasset multum si uoluisset ostendere nihil diuinum inesse illis sermonibus, à peccatis reuocantibus peccatores & obiurgantibus, futuraq; prædicentibus. nam ideo prophetiarum autores scriptis eas tradiderunt asseruandas posteris, ut lectores admirarentur tanquã diuina oracula, & proficerent non tantum ex reprehensionibus admonitionibusq;, uerumetiam ex prædictionibus: & ex earum euentu agnoscentes diuinum spiritum fatidicũ, iuxta pietatis doctrinã se exercerent obediendo legi ac prophetis. Certè ipsi prophetæ quicquid erat opus mox ab auditoribus intelligi, & quicquid ad corrigendos mores faciebat, absque ullis inuolucris proposuerunt eis ita ut deus uoluit. quicquid autem arcanum erat, & dispiciendum amplius ut uulgari captu sublimius, id figuris obscurioribus conuelauerunt, ænigmatis, allegorijs, parœmijs ac parabolis, ut non ab ignauis inueniretur & segnibus, sed à uirtutis ac ueritatis studiosis perscrutatoribus, et inuentum iuxta diuinam doctrinam in usum proprium uerteretur. at præclarus hic Celsus uelut iræ impotens quòd propheticas uoces intelligere non ualeat, conuicijs eas impetit, dicens ostentari iactariq; obscura quædam ac fanatica, eoq; intellecta sapiẽti nemini, sed stultis & præstigiatoribus occasionẽ præbentia usurpandi se in quamlibet sententiam. mihi uidetur uersutè dixisse, uolens quantum in se esset, arcere lectores à diligentius discutiendis & examinandis prophetarum sensibus. in quo imitatur illos qui propheta quodam ingresso ad quendam ut ederet oraculum, postquam is abijt, dixerunt, Quid tibi mente captus iste attulit? Hic fortasse opus esset aliquo nobis sapientiore qui Celsum mendacij coarguat, declarando quàm diuini sint sermones prophetici: attamen nos quoq; pro nostris facultatib. id fecimus, obscura illa, & ut Celsus uocat, fanatica exponendo ad uerbum in cõmentarijs quos super Esaiam atq; Ezechielem, & aliquot è duodecim numero scripsimus. quodsi deus amplius conatus nostros prouexerit, & in enarrandis ipsius literis industriam, quocunq; illi uisum fuerit tempore, adijcientur uel reliqua quę supersunt, uel quantũ interpretationibus illustrare nobis dabit. Alij quoq; cordati uiri scrutãdo scripturam intellectũ eius inuenire poterũt, licet reuera sit multis locis obscura, sed nõ sic, ut intelligatur à nemine, quãtumuis Celsus id asseuerat. Nec talis est

Sap. 1

lis est ut eam stultus quispiam aut præstigiator explanare aut arbitrio suo torquere ua-
leat: sed solus quicunque uerè sapiens in Christo est totam seriem occultioris prophetiæ
perceperit, spiritualia cum spiritualibus conferens, & consuetis scripturarm locutio-
nibus adstruens singula. Nulli enim Celsi ætate prophetæ fuerunt priscis similes, alio-
qui similiter extarent scriptæ illorum prophetiæ, conseruatæque à suis admiratoribus. Illud
autem mihi euidentissimum uidetur Celsi mendacium, quòd prophetę quos audierat,
ipso redarguente falsi sint quid captantes alia super alia figmenta commenti sint. De-
buerat enim nominasse istos quos ait sibi auditos, ut prolatis nominibus facilè fieret iu
dicium, uera'ne an falsa Celsus diceret. Putat etiam illos qui res Christi autoritate pro-
phetarum asserũt, nihil ad uersum (ut aiunt) posse dicere, quoties ibi aliquid miserum
de deo dici, aut turpe, aut impurum, aut sceleratum deprehenditur: atque hîc quasi iam
essent inexcusabiles, colligit innumera. quoniã non sunt concedenda, sciendum quòd
qui uolunt iuxta scripturas uitam suam instituere, & non ignorant illud dictum de insi
pientibus, scientiam eorum esse uerba inscrutabilia: & illud, Semper parati ad redden- 1.Pet.3
dam nostræ spei rationem omnibus poscentibus: non eò tãtum confugiunt, ut dicant
hæc olim prædicta fuisse prophetarum oraculis: sed & obiectiones, non temerè ut ui-
deri posset factas, conanẽ dissoluere: & declarare, nihil inesse in eis sermonibus, uel mi
serum, uel turpe, uel impurum, uel sceleratum, modò sic accipiatur ut decet à scriptu-
ram sacram intelligentibus. Debuerat igitur ex ipsis prophetis producere quæ offen-
debant, siue quid miserum, siue turpe, siue impurum, siue scelestum uidebatur, si modò
tale quid in eis reperit. sic enim uehementior fuisset oratio, & ad persuadendum effica
cior. nunc nihil profert, sed intentando calumnias facturum se id minatur, contra scri-
pturam interim mentiens. itaque non est respondendum ad inanem uocum eius stre-
pitum, ut declaretur nihil miserum, aut turpe, aut impurum, aut scelestum inesse pro-
phetarum sermonibus. Deus nihil turpe uel facit uel patitur, nec malo ministrat, ut Cel
sus opinatur. nihil enim tale prædictum est de eo. quodsi ipse prædictum ait, facturum
aliquid turpe passurum'ue, aut malo ministraturum, cur non prophetias de hoc in me-
dium attulit, cur frustra suos auditores nefarijs nugis contaminat? De Christo certè ua
ticinati sunt prophetæ, causam addendo propter quam passurus esset: & deus sciebat
quæ passurus esset Christus suus. quid hic impuritatis Celsum ostendit? an forte dicet
impura & misera quæ ille sustinuit? quid refert inquit, utrum deum ouillam & fel ede-
re, acetumque bibere dicas, an uesci excrementis? At nos deum non opinamur ouillam
edere. si enim edisse uidetur, ut corpus gestans Iesus comedit. cæterum quod de aceto
felleque per prophetas prænunciatum est, Dederunt in cibum mihi fel, & sitientem ace- Psal.69
to potauerunt, quamuis ad hoc responsum sit superius, Celsus tamen cogit nos iterum
eadem repetere: quod semper ueritatis insidiatores fel suæ maliciæ, & acetum procli-
uitatis ad malum, offerunt domino deo, qui gustatum non uult bibere. Deinde subuer-
surus fidem propter prophetias de Iesu credentium, Age, inquit, fac prophetas de ma-
gno deo prædixisse, seruiturum eum, (ne quid dicam grauius) aut ægrotaturum, aut
moriturum, necesse erit eum seruire, ægrotare, mori, quia sic prænunciatum est à uati-
bus, ut mortuus credatur esse deus? sed hoc nunquam prophetæ canerent: est enim
malum & impium. itaque non est spectandum quid prædictum sit, quid non, sed quid
decorum & dignum deo. sin aliquid malum est ac turpe, etiamsi omnes insani homi-
nes prædixissent, non est credendum. num igitur pium uidetur, sic tractatũ esse deum?
Hic sibi uidetur nactus uehemens argumentum de prophetis ad Iesum attinentibus,
dum fidem earum irritam facere conatur, negans spectãdum quid prædictum sit, quid
non. atqui si non uaframentis, sed argumentis agere uoluisset, debuerat dicere: igitur
euincendum non esse prædicta, aut secus quàm prædictum est, euenisse quæ Iesu acci-
derunt: atque ita inferre quod illatum uoluit. sic enim appareret quas prophetias nos
ad Iesum referamus, & quàm strenuè nos refellat aduersarius: aut deprehendere-
tur quàm impudenter conetur deprauare ueritatem quasi non sit ueritas. Et quia
quædam impossibilia & indecora deo præsupponens ait, si hæc de deo maximo
prædicta fuissent, num propter eam prædictionem deberemus talia de deo crede-
re? putat que hinc colligi, quòd etiamsi certum esset, prædixisse hæc sacros uates

de dei

de dei filio, tamen non esse credenda, quandoquidem sit impossibile hæc eum pati aut
facere: dicendum præsuppositionem hanc absurdam esse, ut quæ coniungat natura in-
ter se pugnantia, id quod sic demonstrabitur. Si ueridici prophetæ dei uniuersorum do
mini seruiturum eum, aut ægrotaturũ aut moriturum prædixerũt, fatemur hæc ita euen
tura. necesse est enim non mentiri dei prophetas. Sed si prophetæ ijdem hęc de summo
deo uaticinantur, quoniam quæ naturaliter sunt impossibilia, falsa sunt, non euenient
circa deum uera prophetarũ præsagia. quoties autem duo coniuncta in res inter se con
trarias desinunt, quod theorema uocatur ex duabus prophetijs, non consistunt etiam
utraque antecedentia, ut in præsenti negotio, dum prophetæ dei maximi prædicunt
eum seruiturum, ægrotaturũ, moriturum. Sic enim ratiocinamur. Si primum, etiam se-
cundum. quod si non primum, neq; secundũ. ergo neq; primum. Sic & de materialibus
argutãtur Stoici, afferentes illud, Si scis te mortuum. nectunt autem syllogismum hoc
modo: Si scis te mortuũ, est quod scis, ergo est quod est mortuũ. ac rursum. Scis te mor-
tuum, & est quod scis te mortuum. quoniam autem mortuus nihil scit, manifestè sequi-
tur ut cùm scias te mortuum, non sis mortuus. Sequitur autem, ut dixi, utramq; ratioci-
nationem: Ergo nescis te mortuũ. Tale quiddam est & in Celsi propositione quam su-
perius recitauimus. quamuis aliud est de prophetijs Iesum prænunciãtibus. non enim
prædixerunt deum crucifigendũ, quando de mortem assumente sic loquuntur: Vidi-
mus eum non habentem speciem nec pulchritudinem: sed species eius sine honore su-
pra cæteros filios hominum. homo in plaga constitutus & dolore, & sciens ferre infir-
mitatem. Vide ut apertè hominem nominent qui humana passus est. & ipse Iesus bene
Ioan. 8 sciens quod moriturũ erat esse hominem, ait suis insidiatoribus: nunc autẽ quæritis me
interficere, hominem qui ueritatẽ uobis locutus sum, quam audiui à deo. quod si quid
in hoc quem per se hominẽ intelligimus diuinitatis inerat, id quod erat unigenitus dei
& primogenitus creaturæ totius, cuius uerba sunt, Ego sum ueritas, ego sum uita, ego
sum ianua, ego sum uia, &, Ego sum panis uiuens qui è cœlo descẽdit, alia de hoc eiusq;
essentia cõsideratio est, seorsum ab eo quem in Iesu intelligimus homine. quamobrem
ne simplicissimus quidem Christianus, & inexercitatus in doctrina exquisitiore, dice-
ret obijsse ueritatẽ, aut uitam, aut uiam, aut uiuum panem qui descendit è cœlo, aut re-
surrectionem. nam resurrectionẽ se esse ait, qui in specie hominis Iesu docebat dicens,
Ioan. 11 Ego sum resurrectio. nec est ullus nostrùm tam attonitus ut dicat, mortua est uita, mor-
tua est resurrectio. inuenirentur autem tales si locum haberet suppositio Celsi, si fatere-
mur prædixisse prophetas moriturũ dei uerbum, aut ueritatem, aut uitã, aut resurrectio
nem, aut aliquid eorum quæ de se prædicat dei filius. itaq; in tantum uerè Celsus hoc lo
co prolocutus est, quòd nunquam hoc prophetæ prædicerent. id enim esset malum ac
impium. quid autem hoc, nisi magnum deum moriturũ esse aut seruiturum. cæterũ quę
prophetæ prædixerunt, deo digna sunt, splendorẽ naturæ diuinæ characteremq; in hu
mana sancta Iesu anima esse inuisurum uitam hominum, ut seminaret uerbum concilia
turum deo uniuersorũ domino cunctos, quicũq; id in animam suam reciperent, & ex-
colerent perficerentq; quicquid potest dei uerbum receptũ in corpus hominis & ani-
mam. quod ita futurum est, si non excludantur eius radij, nec aliunde petatur lumen il-
lud quàm à uerbo dei. igitur inquantum cogitantur gesta Iesu quę in eo patrauit deitas,
pia sunt nec aliena à sanctis de deo cogitationibus. inquantum autem homo erat, supra
omnes homines ornatus participatione ipsius uerbi & ipsius sapientiæ, sustinuit ut sa-
piens & perfectus, quicquid oportebat sustinere nihil nõ facientem pro genere homi-
num siue rationalium. nec absurdum est mortuum fuisse hominem, mortemq; eius pro
positam esse in exemplum moriendi pro pietate, atq; etiam primam hanc profligasse il
lius mali diaboli potentiam latè per orbem terrarum dominantis. porrò signa destru-
ctionis eius sunt hi qui propter aduentũ Iesu fugiunt ubiq; possessores suos dæmonas,
& ab eorũ seruitute liberati totos se deo dedicãt, indies in puriore pietate proficientes
pro uiribus. Post hæc sic pergit Celsus. Nec illud etiam animaduertunt, si de hoc Iudæo
rum prophetæ prædixerunt eum fore dei filium, quî factum sit ut ille quidem per Mo-
sen legislatorem iuberet diuitias parare ac potentiã, replere terram progenie, totas ho
stium gentes delere ferro seruatis solis impuberibus, quod & ipse ut Moses fatetur, fe-
cit in

cit in conspectu Iudaici populi, etiam ipsis diserte minitans, ni pareant habiturũ se eos pro hostibus: filius uero eius homo Nazarenus leges ferret contrarias, ne accessum quidem ad patrem suum concedens cuicunq; uel ditescenti, uel principatum affectanti, uel ad sapientiam enitenti aut gloriam. nec magis quàm coruis nobis curãdam rem penuariam: uestis item minorem curam habendam quàm lilia habeant. Semel percutienti præbendam iterum faciem. Vter mentitur, Moses an Iesus? An forte pater cum hunc mitteret oblitus erat quid olim Mosi mandauerit? an damnatis proprijs legibus mutauit sententiam, & cum contrarijs mandatis misit nuncium? Hoc loco Celso ut profitetur omniscio quiddam accidit idiota quàm philosopho dignius, dum in scripturis nihil supra literam intelligit, nec putat in prophetis latere sensum profũdiorem, nõ uidens cœlestem doctrinam nunquam tam aperte fuisse commendaturam ex inopinato corporales diuitias recte uiuentibus, cum constet plurimos uiros iustissimos uixisse in summa inopia. certe ipsi prophetæ per uitæ puritatem consecuti diuinum spiritum, obambulabant in ouillis & caprinis pellibus, egeni, oppressi, afflicti, errantes in montibus desertis per cauernas terræ ac speluncas. Multę sunt enim iustorum angustiæ, sicut canit hymnographus. quod si Celsus legisset Mosis legẽ, uerisimile est quòd illa uerba, Fœneraberis multis gentibus, ipse uero ad usuram mutuum non accipies, quæ ad legis obseruatorem dicuntur, putasset promissionem iusto factam, intantum exuberaturas ei cæcas diuitias, ut præ multitudine pecuniarum iustus non Iudæis modò fœneretur, aut uni genti uel alteri, sed compluribus, ô quantum pecuniarum iustus acquisiuit in mercedem iusticiæ, ut iuxta legem fœneretur multis gentibus. ex eodẽ intellectu & illud colligitur, iustum nunquam ad usuram mutuum accipere, quia scriptum est: tu uero ad usuram mutuum non accipies. Ergo hæc gens tot seculis permansit in Mosaica religione, cum legislatorem manifeste, ut Celsus uult mentientem uideret? nusquam enim in historijs reperitur aliquem sic esse ditatum ut fœneraretur multis gentibus. Sed non est probabile eos didicisse sic legem audire ut Celsus opinatur, & uidendo uanas eius promissiones tam contentiose decertasse pro illa. Quod si quis obijciat peccata populi in argumentum contemptæ legis, fortasse ob fidem ei non habitam: ad hoc respondebimus, legendum etiam quod scribitur de tempore quo totus populus post perpetratum malum in conspectu domini ad meliorem mentem cõuersus legis religionem complexus est. Imperium quoq; in gentes externas quod illis scriptura est pollicita, & internecione delendas hostiles copias, dicimus si quis diligenter uerba examinet, inuenturum non posse iuxta uerba ipsa intelligi. Id ita esse ut sciatur, contentus ero pauca è Psalmis in testimonium producere, quomodo iustus introducatur dicens inter cætera etiam illud: In matutino interficiebam omnes peccatores terrę, ut disperderem de ciuitate domini omnes operantes iniquitatem. Attende contextũ uerborum, & institutum loquentis, an potuerit post commemorata tot præclara facinora, quæ unicuiq; si libeat licet ibi legere, subinferre ut ut rem iuxta uerborũ sensum possibilem: quòd non alio diei tempore quàm matutino internecione occiderit omnes peccatores terræ, ut ne unum quidem superstitem relinqueret: & num ex Hierosolymis profligauerit uniuersos quotcunque iniquitatem operabantur. Ad eundem modum permulta licet inuenire in lege quoq; similia, sicut illud: neminem illorum uiuum captum reliquimus superstitem. Addit mox, esse illis prędictum cum interminatione, nisi legi pareant fore ut eodem pacto ipsi tractentur habiti pro hostibus, sicut ipsi hostes suos tractare sint soliti. Sed priusquam Celsum audiamus pergentem conferre inter se quæcunq; putat se inuenisse in institutis Christi Mosaicæ legi contraria, respondendum est ad iam ante proposita. Dicimus igitur legem esse duplicem, uidelicet alteram iuxta literam, alteram iuxta sententiam, sicut & maiores nostri docuerunt. Iam illã quæ sic ut scriptum est accipitur, non tam nos quàm deus per quendam prophetã ius non bonum nominat, & præcepta non bona. nec enim hoc loco propheta aduersatur uoluntati sui domini. Quem imitatus Paulus noster pronunciauit literam occidere, quod perinde est ac si uerba dixisset occidere. cæterum spiritus, inquit, uiuificat quòd tantundem ualet ac si nos eorum intellectu uitam consequi scripsisset. Itaq; licet etiam apud Paulum, sicut apud prophetas inuenire quædã in speciem contraria. Sicut enim

Heb. 11

Psal. 34

Ezech. 20 Ezechiel dicit quodam loco, Dedi eis iustificationes nõ bonas, in quibus nõ uiuent in eis: & alibi, Dedi eis iustificationes bonas, præceptaq; bona, in quib. uiuent in eis, uel in hanc certe sententiam: Sic etiam Paulus alibi legalem literã incusare uolens dicit,
Rom. 7 Quodsi ministratio mortis literis deformata in lapidib. fuit in gloria, ita ut nõ possent intendere filij Israel in faciem Mosis propter gloriã uultus eius quę euacuatur, quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria? alibi uero laudãs legem & suspiciẽs, spiritualẽ eam nominat his uerbis, Scimus quia lex spiritualis est. Itẽ illis: Itaq; lex quidem sancta, & præceptum sanctum, iustum, bonumq;. Ergo quando legis uerba diuitias pollicentur iustis, Celsus quidẽ iuxta literam occidentẽ putat cæcas istas diuitias promitti: nos autem eas perspicaces intelligimus, quibus aliquis ditatur in omni doctrina omniq; scientia: quo sensu etiã præcipimus diuitibus huius seculi ne altũ sapiãt, ne'ue sperent in diuitiarũ instabilitate, sed in deo qui benigne præbet ad fruendũ omnia, ut benefaciant ditescantq; bonis operibus, & sint liberales communicatores. nã uerorũ bonorũ diuitiæ redemptio sunt uiri animæ, ut inquit Solomon: paupertas aũt his cõtraria, perniciosa, propter quã pauper minas non sustinet. Eadẽ ratio est & de potentia iusti, qua persecuturus dicitur mille uiros, & duo iusti profligaturi 20. milia. Quod si sic intelligantur quę dicta sunt de diuitijs, uide an nõ magis conueniat dei promissioni, fore ut diues in omni uerbo & omni scientia sapientiaq; atq; bonis operibus, fœneretur doctrinæ & sapientiæ cognitionisq; suæ diuitias multis gentibus: quemadmodũ
Rom. 15 fecit Paulus per circuitũ à Hierosolymus usq; Illyricum, replens euangelio Christi oẽs
Deut. 15 gẽtes ad quascũq; peruenit. Et quia per reuelationẽ diuinissimæ res innotuerãt illuminato à uerbo dei, idcirco nõ accipiebat mutuũ ad usurã, nec opus habebat ut doceret ab homine. Et quia similiter scriptũ est illud: Imperiũ habebis in multas gentes, tibi aũt nõ dominabunt: per uerbi potentiã plurimos ex gentib. doctrinæ Christi subiugans, imperiũ obtinebat in eos, cũ ipse nunquã hominibus subijceretur tanquã præstantioribus. Sic aũt etiam terrã implebat. Quodsi etiã de interficiendo enarrãdum est, deq; iusti in omnibus rebus potẽtia: respondendũ q dum se dicit in matutino oẽs peccatores terræ interficere, ut disperdat de ciuitate domini oẽs operantes iniquitatem, per terrã figurate ibi significatur caro, cuius sapientia inimica est deo: per dei uero ciuitatẽ, ipsius anima, in qua erat dei templũ, quod capiebat opinionem & persuasionẽ rectam de deo, ut miraculo esset omnibus eam uidentibus. Itaq; simul atq; solis iusticiæ radij allu xissent eius animæ, tanquã animatus ab eis & corroboratus subuertebat omnẽ carnis sapientiam, quam terrę peccatores uocat: & disperdebat ex anima sua, ciuitate dei, oẽs cogitationes operantes iniquitatẽ, et affectus ueritatis aduersarios. Ad eundẽ modum iusti enecant in captiuitatẽ redacta omnia infensa sibi uicia, non parcentes nec recens
Psal. 137 subnascẽtibus. Sic audimus illud dictũ in Psal. 136. Filia Babylonis misera, beatus qui reddet tibi retributionẽ quã reddidisti nobis, beatus qui corripiet paruulos tuos, & ad petrã allidet. nã paruuli Babylonis, quæ interpretat̃ cõfusio, sunt subnascentes & suborientes in anima cogitationes cõturbatoriæ uiciosæq;, quas qui superat, ita ut firmitati ac soliditati rationis allidat earum capita, is infantulos Babylonis ad petram affligit mactus uirtutis huius nomine. Itaq; licet deus iubeat totas gentes & oẽs puberes internecione deleri, nihil hic docet Iesu præceptis contrariũ: faciat licet ipse hæc eadẽ hostibus in conspectu populi Iudæorum, sed qui in occulto Iudæi sunt, & uicijs deprauatos afficiat meritis cladibus propter desertam disciplinam dei sui domini. Liquet igitur hominem Nazarenũ non ferre leges priscis contrarias, de diuitijs, deq; uitandis contẽtionibus: & q difficile sit diuitem intrare in regnũ cœlorum: siue quis simpliciter accipiat diuitẽ distractũ propter opes in curas uarias & quasi senticetis præpeditũ quominus
Prouerb. 19 fructũ afferat siue abundantẽ falsis dogmatibus, de quo legitur in Prouerbijs, Melior pauper iustus, q̃ diues mendax. Quod aũt de ambitione uetita Celsus adijcit, uidetur
Matth. 20 hausisse ex illis dictis. Qui uult esse inter uos primus, sit minister omnium &: Principes gentium dominationem in eos exercent: & qui eis pro potestate imperant, seruatores appellantur & bene meriti: quæ tamen non sunt contraria his: Imperium habebis multarum gentium, tibi aũt nemo dominabitur, ut iam declarauimus. Ac rursum sapientię mentionem inijcit, putans Iesum arcere sapientes à patris sui aditu. at quales sapiẽtes? Si

Si eos qui sibi contraxerunt, quendam habitum ex huius mundi sapientia, quæ apud
deum est stulticia, fatebimur nō patere accessum ad eius patrē talib. quodsi nomine sa-
pientiæ Christus intelligatur, quandoquidē Christus est dei uirtus & dei sapientia, tali
sapienti non solū accedendum patrē dicimus, uerumetiā hunc alijs non eadē spiritus-
sancti gratia ornatis longe præstantiorē asserimus. Gloriæ quoq; inter homines capta
tionē fatemur à Iesu damnatā, sed nō minus in scriptura ueteri. Itaq; propheta quidem
seipsum execrās si esset peccatis obnoxius, inter magna mala reputat mundanā gloriā.
loquitur aūt sic. Domine deus meus, si feci hoc, si est iniquitas in meis manibus: si retri- *Psal. 7*
bui retribuentibus mihi mala, decidā merito ab inimicis meis inanis. persequatur inimi-
cus animā meam & cōprehendat, cōculcet in terra uitā meam, & gloriā meā deducat
in puluerem. Sed neq; illud euangelicū, Nolite cogitare quid edatis aut quid bibatis, *Matth. 6*
cōsiderate uolucres cœli: aut, cōsiderate coruos ꝙ non seminent neq; metant, & pater
uester cœlestis alit eos: quanto magis uos potiores estis uolucribus? Et de uestimentis
quid estis solliciti? considerate pratensia lilia, & quæ sequuntur: cōtraria sunt faustis in
lege imprecationibus, promittentibus fore ut iustus edendo saturetur, aut Solomoni *Prouerb. 13*
dicenti quòd iustus edendo replet animā, animæ uero impiorū egestate laborāt. opor-
tet enim animaduertere legis benedictionem loqui de cibo animarū, quo non hic cō-
positus homo expletur, sed sola anima: cæterum euāgelij locus fortasse profundius ali-
quid cōtinet, fortassis etiā simpliciter intelligēdus, non esse distinendā animam uarijs
de cibo & cultu solicitudinibus, sed frugalitati studendū cum fiducia ꝙ deus prouide-
bit his qui cōtenti sunt necessarijs. Hactenus Celsus nihil ostēdit in euangelio legi cō-
trariū: nunc profert illud. Ei qui te semel percussit, præbe os iterū. Respondemus, scire
nos dictū esse antiquis, Oculū pro oculo, dentē pro dente: legisse & hoc: Ego aūt dico
uobis, Quisquis impegerit alapā in dextrā tuam maxillā, obuerte illi & alterā. certe in *Matth. 5*
Hieremiæ Threnis scriptū est, Bonū est uiro cū portauerit iugū ab adolescētia sua, se-
debit solitarius & tacebit, quia leuauit super se. Præbebit percutienti se maxillā, & sa- *Thren. 3*
turabitur opprobrijs. Euangeliū deo legis autori se nō opponit, ne in hoc quidē dicto
quod ad alapā attinet. neuter mentitur, non Moses, nō Iesus. nec pater Iesum mittēs obli
tus erat quid Mosi mandauerit, neq; pœnitētia ductus dānata propria lege misit euan-
geliū docturum contraria mādatis pristinis. quodsi paucis uerbis dicendū est de diffe-
rentia rationis uiuendi quā Iudæi quondā Mose præeunte secuti sunt, & huius ad quā
nunc Christiani Iesu doctore mores suos dirigūt: arbitramur ꝙ nec uocationi gentium
conueniebat iuxta legē Mosis, ita ut eius litera sonat, degere, cū Romano imperio sint
subditæ: neq; Iudæi poterant cōseruare in eodē statu suam rempublicā, si persuasum eis
fuisset recipere instituta euangelica. nam Christiano ritu uiuendo non poterant iuxta
Mosis legē uel in hostes sæuire cædibus, uel in sententia iusta damnatos lapidibus po-
pulariter coniectis animaduertere, aut ignis supplicio: quādo ne nunc quidē si nostrā
religionē amplectantur, possunt legis præscripta facere. Itaq; si tum propriā rempubli
cam in regione propria habentibus ademptum fuisset ius pugnandi pro patria, & sup-
pliciorum aut quarumcūq; pœnarū mulctandis adulteris & homicidis alijs'ue facino-
rosis, nihil uetabat quin oppressi ab inimicis gētibus delerētur funditus, quasi suismet
legibus eneruati, & cohibiti quominus arcerent hostiles impetus. Nunc posteaquā di
uina prouidentia uoluit cessare ritus Iudaicos, urbē eorū diruit, totūq; illum dei cultū
unà cū ipso templo sustulit, qui cōstabat sacrificijs præscriptis in lege Mosaica. & sicut
illam religionē quæ iā displicebat, in totū sustulit, sic Christianā quotidianis incremen
tis auxit in immensum, eiq; fiduciā addidit, quamuis innumeris obstaculis quominus
Iesu doctrina per orbē propagaretur impedientibus. Sed quoniam deo uisum est etiā
gētes fructū huius prædicationis percipere, irrita facta sunt omnia cōsilia hominū huic
obnitentiū. quantomagis enim eius professores opprimebantur à regibus ac præsidi-
bus gentiū, populis in eos undiq; coorientibus, tāto magis crescebat piorū numerus.
Posthæc Celsus multis uerbis obijcit nobis opiniones de deo quæ nunquā nostræ fue
runt, quasi corporeū prædicemus & humana specie: conaturq; subuertere quæ nos nō
adstruimus, quare superuacaneū fuerit uel ipsius criminationē, uel nostrā dilutionem
hic inserere. nā si reuera essent nostra de deo dogmata quę nobis tribuit, eaq; ista repre

hęderet, necesse esset ipsa uerba ꝓferre in mediũ, & nostris cõfirmatis cõfutare calũnias aduersarij: cũ uero iste uel nunquã audita ex suo capite cõmẽtus sit, uel siquis huiusmodi audijt, ex hominib. simplicissimis hauserit scripturarũ mẽtẽ nõ intelligẽtib. quorsum attinet nos in cassum uerba fundere? nã scriptura manifeste deũ incorporeũ prędicat. unde illud Deũ nemo uidit unquã: et imago dicit̃ esse inuisibilis dei primogenitus creaturæ totius, quasi dicat̃ incorporei. Disseruimus aũt & de his mediocriter iã antea, cum examinaremus quõ intelligat̃ illud, Deus est spiritus, & q adorãt eũ, adorare debẽt in spiritu & ueritate. Post hãc de deo calumniã scitat̃ ex nobis quonã, aut cum qua spe, simus abituri. ac mox ipse sibi ex nostra persona respõdet sic: In aliã terrã hac meliorẽ. ad quod subinfert: Proditũ est à diuinis hominib. priscis, & beatas animas uitã beatam degere. locũ aũt eum quidã beatorũ insulas nominãt, alij cãpum Elysiũ, etymologia græcę uocis inde deducta, ꝙ soluti sint malis omnibus, de quo Homerus sic canit:

In nemus Elysium posthæc sedesq; beatas
Ab Ioue mitteris, in quo suauissima uita est.

Plato itẽ immortalẽ credens animã locũ quò mittitur aperte terrã nominat, dicens eã patere latissime, & nos habitare à Phaside usq; herculeas colũnas in parua quadã portiuncula, mare accolentes quemadmodũ formicæ ranæ'ue degũt circa paludes. esseq; circa eã terrã passim cõcauitates uarias differentes inter se tã specie quàm amplitudine, in quas & aquã confluere, & caliginẽ atq; aerem, ipsam uero terram puram in puro sitam esse æthere. Itaq; Celsus suspicatur quę de terra lõge hac præstantiore opinamur desumpsisse nos à quibusdã quos ipse diuinos uiros antiquos existimat, è Platone maxime, q̃ in Phœdone de pura terra in cœlo puro sita philosophatur: non uidens ꝙ Moses literis Græcorũ multo antiquior induxit deũ promittentẽ terram sanctam, bonam & magnã, lacte melleq; manantẽ, omnibus qui iuxta legẽ eius uiuerent: non ut quidã opinantur istã fertilem Iudæã infernam, quæ & ipsa sita est in parte terrę maledictę in
Gen. 3 suis operibus propter Adæ transgressionẽ. nam illa execratio, Maledicta terra in operibus tuis, in molestijs comedes ex ea omnibus diebus uitæ tuæ, ad totã terrã pertinet: ex qua in molestijs, hoc est laboribus, edit omnis homo in Adam mortuus, idq; omnibus diebus uitæ suæ: & omnis terra ut maledicta spinas ac tribulos producit omnibus diebus uitæ cuiuscunq; in Adamo eiecti è paradiso: & in sudore uultus sui edit omnis homo suũ pabulũ, donec reuertatur in terrã ex qua desumptus est. Hoc loco cũ multa dici possint ad clariorẽ eius explicationẽ, nos paucis in præsentiarum cõtenti sumus, hoc agentes ne quis de Iudæa intelligat, quod de terra bona dictũ est quã deus iustis pollicetur. Ergo si tota hæc terra maledicta est in operibus Adæ & eorũ q in ipso mortui sunt, dubio procul etiã oẽs eius portiones maledictiõis huius sunt participes, inter quas est terra Iudæa, ita ut nõ possint in eã competere quæ legunt̃ de terra bona & ma-
Col. 3 gna, de terra fundente lac & mel: tametsi symbolice Iudæa & Hierusalẽ umbra sit quę-
Heb. 12 dã illius terræ purę, quæ bona & magna in cœlo puro sita est, in qua est cœlestis Hierusalẽ: de qua differens apostolus ut resuscitatus cũ Christo & superna quærẽs, mẽtemq; cõsecutus nullis addictã Iudaicis fabulis, sic ait: Sed accessistis ad montẽ Sion, & ciuitatẽ dei uiuẽtis cœlestẽ Hierosolymã, et ad celebritatẽ angelorũ multorum miliũ. Vt aũt quis credat nos hæc nõ sine spiritu dei dicere de terra bona magnaq;, legat oẽs prophetas docentes reditũ in Hierosolymã eorũ qui aberrauerũt ab ea aut exciderũt, deniq; quomodocũq; in ciuitatẽ dei restituendorũ: quæ & locus dei apud quendã dicitur: In
Psal. 37 pace sancta locus eius: & alibi: Magnus dominus et laudabilis nimis, in ciuitate dei no-
Ibidem. stri, in monte sancto eius bene fundato exultatione uniuersæ terrę. In præsentiarũ sufficiet 36. Psalmi testimoniũ, in quo hæc de terra iustorũ habent̃: Qui aũt sustinent dominũ expectantes, ipsi hęreditate possidebũt terram. & paulo post. Mites aũt hæreditate possidebunt terrã, & in multitudine pacis deliciabuntur: & paulo post: Benedicentes eum hæreditate possidebunt terrã, & habitabunt in ea in seculũ seculi. Vide an nõ pura terra in cœlo puro per hæc significetur, siquis aures idoneas afferat ad id quod in eodem Psalmo recte dicitur: Sustine dominum, & custodi uias eius, & exaltabit te ut hæreditate terram possideas. Quin & ea quæ de lapidibus pretiosis, trahentibus originẽ
Esa. 54 à gemmis illius terræ, Plato memorat, uidentur mihi sumpta ex Esaia de ciuitate dei scribente

scribente sic: Ponā propugnacula tua iaspidē, & lapides tuos Chrystallinos: & mœnia tua lapides lectissimos ac rursum: Ponā fundamenta tua saphirū. Hanc Platonicā fabulā per allegoriā interpretant̄ qui cū grauitate tractant scripta eius philosophi. cęterum prophetias ex quibus & Platonē hæc sumpsisse coniectamus, hi qui ad æmulationem prophetarū uitam suā instituerunt semper occupati examinandis sacris literis, enarrabunt idoneis ad hæc audienda per uitæ puritatē & diuinarū rerum studia nos hoc agimus nunc ut ostendamus nec à Platone nec ab alijs Græcis acceptū esse quod de terra sancta credimus: imò illos ut posteriores ętate, nō solū ab antiquissimo Mose, sed et ab alijs prophetis mutuatos, quicquid uel propter ænigmata parū intellectū, uel alioqui ex scripturis deprauatū de hac terra transtulerūt in suas cōmentationes. Manifeste aūt ex Aggæo discimus, aliud esse aridā, aliud terrā, dū aridā uocat hāc in qua degimus. is ita loquit̄. Adhuc semel, & ego concutiā cœlū & terrā, & aridā atq; maria. Queadmodū aūt ipse hanc fabulā ad autorē Platonē refert, apud quē in Phœdone legitur, dicēs: cæterū quid hæc significet nō cuiuis cognitu est facile, nisi quis intelligere queat quid sit id quod ait: præ infirmitate ac tarditate nō posse eos penetrare ad extremū aerē: et si modo natura eorū par esset tantæ contēplationi, posse eos cognoscere hoc esse uerum cœlū uerūq; lumen: Ita & nos, quia de sancta & bona terra tractare nō est præsentis instituti, differemus hāc operā in tēpus aliud quo prophetas enarrabimus: quāuis iam ex aliqua parte de ciuitate dei tractauimus in explanatione Psalmorū quinti et septimi supra quadragesimū. Nouit aūt antiquissima scriptura Mosis & prophetarū uera hæc omnia quæ eodē cū rebus apud nos usitatis cēsent̄ nomine: ut uerū lumē, & cœlū aliud q; hoc firmamentū, & iusticię solē alium q; hūc sensibilē & in uniuersum ad differentiā horū sensibilium, quorū nullū est uerū, dictū est illud: Deus uera sunt opera tua, propheta alia uocante opera dei, alia, uidelicet minora, opera eius manuū. certe Esaias querit̄ de his qui opera dei nō aspiciunt, nec manuū eius opera cōsiderant. Et de his quidē hactenus, quoniā aūt de resurrectione longū & difficilē sermonē, qui nō minus q; quoduis dogma opus habet doctore prouecto ac, sapiente, ostensuro simile esse semini hoc animæ (ut scriptura uocat) tabernaculū, in quo iusti ingemiscunt nolentes id exuere, Celsus nō intelligēs, mirū ni auditū ab imperitis aliquibus nō ualentibus eius rationē reddere, totā rem irridet: unū etiam ad superius de hoc dicta addendū est, falli Celsum qui putat nos resurrectionis nomine accipere migrationem animarum ex corporibus in corpora iuxta Græcorū opinionem: sed scimus animā suapte natura incorporeā & inuisibilē, in quocunq; corporeo loco degat opus habere corpore conueniente loci eius naturę: quod interdum gestat exuto priore, necessario quidē sed iā superuacuo ad sequentia: interdū priori superinduitur, opus habenti meliore uestimento ad regionē priorē æthereā cœlestēq;. etenim nascitura corpus accepit idoneū inhabitandæ uuluę certo tempore, ac rursum quod erat necessariū in terra uicturo. hoc terrenū tabernaculum scriptura dicit corrumpi, quāuis in terra necessariū: foreq; ut superinduamur domum non manu factā sempiternam in cœlis. Aiunt aūt homines dei, corruptibile hoc induturū incorrruptionē, quę quidē differt ab incorruptibili: & mortale hoc induturū immortalitatē, quæ item differt ab immortali. nam sicut se habet sapientia ad ipsum sapiens, & iusticia ad ipsum iustum, & pax ad ipsum pacatum: ita se habet incorruptio ad ipsum incorruptum, immortalitas ad ipsum immortale. Vide quò nos inuitet scriptura dicens. Induite incorruptionem & immortalitatem: quę res dū pro indumento sunt, indutum talibus indumentis eaq; retinētem non sinunt corrumpi aut emori. Atq; hæc ut audacius proferrem coegit me istius ruditas, non intelligentis quid dicatur resurrectio, ac proinde irridentis cauillantisq; quod non intelligit. Putans autē nos eo q; sciamus & noscamus deum resurrectionem asserere, colligēs sibi quæcūq; uult, sic loquit̄: Certe redarguti modis omnibus & conuicti, rursum quasi nihil audissent ad eandem quæstionem redeunt: quomodo igitur possumus nōscere ac uidere deū? quomodo eū accedere? Sciat igitur quicunq; uult, q; & si alioqui opus habemus corpore, quia corporaliter habitemus locum corporeum, & tali corpore qualis eius loci natura est, & propterea superinduamur prędicta tabernacula, tamen ad cognitionē dei nullo habemus opus corpore. nā id quod deū noscit nō est oculus corporis, sed mens uidēs, facta ad

Aggæi. 2

ad conditoris imaginem, & facultatē uidendi deū nacta per diuinā prouidentiā: & id quod uidet deū, est cor mundū, ex quo nō amplius exeūt malę cogitationes, nō cędes, non adulteria, nō scortationes, nō furta: nō falsa testimonia, nō blasphemiæ, nō oculus
Matth. 5 malus, nō aliud quicquā inconueniens. quapropter dicit, Beati mundi corde, quoniā ipsi deum uidebunt. Cæterū quia nostrū propositū nō est sufficiens adhoc ut mūdū habeamus cor, sed deo est opus qui tale nobis creet, idcirco q scit precari dicit, Cor mun
Psal. 50 dū crea in me deus. Nec percōtabimur, quō ad deū accedemus, cū is loco nō cōtineat. est enim omni loco præstātior, ut cōplectens in se omnia, cū ipsum nihil possit capere. ergo accedere deū non iubemur corporaliter, dū audimus illud: Post dominū deū tuū
Oseæ. 11 ambulabis. neq; corporaliter propheta cohærēs deo in precibus, Adhęsit, inquit, post te anima mea. Mentit ergo Celsus cōtra nos, dicēs q speremus nos deū uisuros oculis corporeis, & auribus uocē eius audituros, & manib. sensibilibus eū contrectaturos. nouimus aūt eodē nomine quo corporeos dici alios in scripturis oculos, similiterq; & aures & manus, & quod magis mireris, sensum diuiniorē, & aliū q qui uulgo sic nominatur. Cū em dicit propheta: Reuela oculos meos, ut considerē mirabilia de lege tua: aut,
Psal. 119 Mandatū domini lucidū, illuminans oculos: aut, Illumina oculos meos, nequando ob
18. 13 dormiā in mortē: nemo est tā stupidus qui putet oculis corporeis cōsiderari legis diuinę mirabilia, aut mandatū domini illustratiuū esse oculorū corporis, aut somno letali
Matth. 13 opprimi corporeos oculos. Itē cū Seruator noster dicit: Qui habet aures audiendi audiat, uel quiuis è plebe intelligit hæc dici de diuinioribus auribus. Et cū dicitur uerbū domini factū in manu Hieremiæ prophetæ aut cuiuspiā alterius, aut lex in Manu Mosis: aut q manibus meis quæsiui deū, & non sum deceptus: nemo est ita insipiens ut nō intelligat manus quasdā figurate uocari, de quibus & Ioannes dicit, Manus nostrę palpauerunt, de uerbo uitæ. quodsi etiā de meliore sensu & nō corporeo uis è sacris literis
Prouerb. 8 discere, audi Solomonē in Prouerbijs dicentē, sensum diuinū inuenies. Nō est igitur opus nobis deū quærentibus ire quò nos Celsus mittit, ad Trophonij, ad Amphiarai, ad Mopsi, ubi ait humana specie deos uideri, eaq; nō falsa, sed manifeste cōspicua. Scimus enim hos esse dæmonas, & pasci sanguinibus nidoribusq; à uictimis exhalantib. retineriq; his illecebris in carceribus istis quos Græci tēpla deorū existimāt, nos uero cōpertū habemus esse impostorū dęmonū talia domicilia. Post hęc maliciose Celsus loquit de iā dictis dijs humana specie se offerentib. q nō semel præteruolent, quēadmodū seductor istorū, sed semper cū quibusuis colloquiū eorū expetentib. uersent familiariter. Quibus uerbis significare uidet, pro spectro se Iesum habere, post resurrectionē uisum discipulis, quasi celeri uolatu raptū præter eorū oculos: cæterū deos istos quibus humanā speciē tribuit, ait nemini cupiēti nō facere copiā sui colloquij quō potuit spectrū (ut iste putat) præteruolās ad decipiendos homines, etiā post hāc oculorū illusionē operari tā efficaciter, & conuertere taliū animas, eisq; persuadere ut omnia iuxta placitū dei faciāt, ut postulandi rationē in iudicio? quomodo spectrū nominatū fugat dęmonia, aliasq; nō contēnendas uirtutes operat, non unū locū sortitū, ut isti quos narrat, dij humana specie, sed pertrāsiēs totū orbē habitabilē, & cōgregans attrahēsq; sua diuina ui quotquot ad beneuiuendū proniores inuenit. Post hæc, ad quæ respondimus quantū potuimus, rursum ita Celsus loquit: Dicent iterū, Quomodo cognoscet deus nisi sensu percipiat? quis potest eū sine sensu cognoscere? ac mox ad hæc respondēs inquit: Nō hominis, nec animę, sed carnis est hęc uox: audiant tamē, siquid audire possunt. ô miseri amatores corporis, si cōniuentes sensibus, aperueritis mentis oculos, eosq; à carne auersos ad cœlū sustuleritis, ita demū deū uidebitis. Et si huius uiæ ducē quęritis, fugiendi sunt impostores & pręstigiatores spectra uobis cōmendantes, ne sitis modis omnib. ridiculi, cæteros deos uituperātes ut idola, ipsi reuera idolū colētes, ac ne idolū quidē sed mortuū, & patrē quærentes eius similē. Primùm quod ad prosopopœiā attinet affingētis nobis sermones de resurrectione, dicimus, artificiū fingentis personas in eo cōsistere, ut seruet decorū in moribus & uolūtate personæ quā inducit: uiciū uero, si parū cōuenientia uerba personæ loquēti affingat. itaq; nō probant artifices inducētes philosophicè loqui personas barbaras, ineruditas, seruiles, quæ nunquā audierūt philosophos, licet fabulæ autor nō sit rudis placitorū philosophiæ. nec enim est

est uerisimile illas callere talia. sicut uice uersa nõ decet ubi persona fingit sapiens, huic tribui uulgares affectus & sentẽtias plebeias magnã prę se ferentes imperitiã: unde Homerus laudat ꝙ in heroũ personis decorũ seruet, perpetuo sui similes faciens, Nestorẽ, Vlixẽ, Agamemnonẽ, Telemachum, Penelopen, & reliquos. Euripides uero ab Aristophane comico taxat ut importune loquax, ꝙ persæpe anaxagoreas sentẽtias, & si quas alias ipse à philosophis didicerat, tribuat barbaris mulierculis aut mãcipijs. Quod si prosopopœiæ uiciũ, illa uirtus est, an nõ merito ridebit Celsus Christianos loquẽtes faciẽs quæ nũquã fuerũt Christianorũ placita? nã si sunt idiotæ quos inducit, quõ tales norũt discrimẽ inter sensum & mentẽ, inter sensilia & intelligibilia? undenã his placita stoicis similia tollentib. è rerũ natura substãtias intelligibiles, et sensu omnia cõprehendi docẽtibus, nec aliter ꝗ sensu percipi. sin hos sermones fingit esse uersatorũ diligẽter in Christiana philosophia, ne sic quidẽ decorũ seruatũ est. nemo eñ qui didicit deũ esse inuisibilẽ, esseq; quasdã eius creaturas inuisibiles, hoc est intelligibiles, resurrectionẽ his uerbis adstrueret: quõ cognoscemus deũ sensu incõprehensibilẽ? aut quid sine sensu discere possumus? atqui nõ in secretiorib. literis, & quæ à paucis studiosis legunt, sed in istis uulgatiorib. scriptũ est, ꝙ inuisibilia dei è mũdi creati opificio intellecta cernunt: unde scire licet ꝙ etiã in hac uita homines oportet à sensibilib. incipere, ut aliquã do ascendãt ad naturã intelligibiliũ, nec tamẽ manendũ in sensibilibus. Itidẽ nemo nostrũ dicet impossibile sine sensu intelligibilia discere: imò cũ ipsi hæc sine sensu discãt, coarguũt Celsum temere inferre uerba illa, Nõ hominis, nec animæ, sed carnis est hæc uox. Itaq; cũ dicamus dominũ deum nostrũ esse mentẽ, aut quiddã etiã mente omniq; substantia præstãtius, simplicẽ, inuisibilem, incorporeũ, nõ ab alio cõprehensibilẽ fatemur, ꝗ à mente facta ad ipsius imaginẽ: nũc quidẽ (ut uerbis Paulinis utamur) per speculũ & ænigma, tũc aũt facie ad faciẽ. Cum aũt dico faciẽ, nemo significatũ calumniet propter uocabulũ, sed discat illud quod dictũ est, Reuelata facie dominũ tanquam in speculo referentes in eandẽ imaginem transformamur à gloria in gloriã, non faciẽ sensibilem hic intelligendo, sed figurate accipiendo, sicut & oculos, & quicquid superius eodẽ quo membra corporis nomine censeri demonstrauimus. Quin & homo, hoc est anima pro instrumento utens corpore, quæ aliter interior homo dicit, nõ ita responderet ut Celsus scribit, sed sicut ab hominibus dei didicit. cęterũ carnali uoce nũquã Christianus uteretur, ut qui didicit spiritu mortificare actiones corporis, & ubiq; mortificationẽ Iesu circumferre in suo corpore: audiuitq; illud præceptũ: Mortificate mẽbra uestra terrena: sciens etiam quid significet illud, Non permanebit spiritus meus in hominibus istis in seculũ, quia carnes sunt: itẽ illud, Qui in carne sunt deo placere non possunt: ideoq; faciens omnia ut iã non amplius in carne sit, sed in solo spiritu. Nunc uideamus quò nos uocet, ut ex ipso audiamus quomodo cognoscendus sit deus, quãuis putet neminem Christianũ exaudire posse quæ dicturus est, inquiens, Audiant tamen, si quid exaudire possunt. Quid igitur est quod nos audire ex se uult? homo philosophus cum docere debeat agit cõuicijs, & cũ debeat in exordio sermonis præseferre beneuolentiã erga auditores, obijcit eis cõtumacẽ etiã cõtra mortẽ peruicaciã in professione Christiani nominis, miseros uocans qui parati sint ad omnia tormenta & mille mortis species. ac mox nos uocat hominũ genus amantissimũ corporis, cum tamen dicamus: Etiamsi Christũ aliquãdo noueramus in carne, sed nunc nõ nouimus: & tã incunctanter pro pietate corpus deponamus, ꝗ prompte philosophus uix uestem exueret. denique sic nos alloquitur: si cõniuentes sensibus, aperueritis mentis oculos, eosq; à carne auersos ad cœlũ sustuleritis, tũ demum deũ uidebitis. Et putat hæc quæ de duplicibus oculis à Græcis hausit, non esse prius tractata in nostrate philosophia. At nos dicimus Mosen, ubi describit mũdi creationẽ, introducere hominẽ, modo uidentẽ, modo nõ uidentẽ: Videtẽ, ubi loquit de muliere: Vidit mulier bonũ esse lignũ ad uescẽdũ & pulchrũ aspectu: cęterũ nõ uidentẽ, nõ solũ ubi serpẽs mulieri loquit tãquã de cęcis ipsorũ oculis, Sciebat deus ꝙ quacũq; die ederitis ex ipso, aperient oculi uestri: uerũetiã in eo quod dicit: ederũt et aperti sunt duorũ oculi. Itaq; aperti sunt eorũ oculi sensus, ꝗs bene prius cõcluserãt, ne ꝑ eos distracti impedirent ꝗ minus cernerẽt animę oculo, quos aũt prius habuerãt ꝑspicaces animę oculos, fruẽtes deo simul & eius paradiso, eos opinor

Roñi. 8

Gen. 6

2. Cor. 5

Gen. 3

Ibidem.

Ioan. 9 propter peccatū clauſerunt. Vnde ſeruator quoqꝫ noſter ſciens duplicē hanc oculorū ſpeciē in nobis, dicit: In iudiciū ego in mundū hūc ueni, ut qui nō uident uideãt, & qui uident cæci fiant: ſubindicans nō uidentes animæ oculos, quos dei uerbū facit uidere: uidentes aūt ſenſuū oculos, quos dei uerbū excęcabat, ut anima indiſtracta cerneret ea quæ deberet cernere. Oēs igitur ꝗ officiū Chriſtiani faciunt, erectos habēt mentis oculos, clauſos uero ſenſuū. & quāto magis quiſqꝫ apertos habet potiores oculos, clauſos uero ſenſibiles, tāto magis intelligit et contēplatur deū rerum omniū dominum, filiūqꝫ uerbū eius & ſapientiā & reliqua. Deinceps aūt Celſus quaſi ad oēs Chriſtianos ſermonē dirigit, ꝗ non cōpetit niſi in quoſdā ex profeſſo à religione noſtra alieniſſimos. nam Ophiani, à quib. abnegari Ieſum ſuperius diximus, aut ꝗ ſunt alij horū delirio ſimiles, ſpectra cōmendant homines magi & impoſtores. hi ſunt enim illi miſeri, qui ianitorū ediſcūt nomina. Temere igit̃ Chriſtianis dicit illud, Si ducē huius uiæ quæritis, fugiēdi ſunt uobis iſti præſtigiatores & impoſtores ꝗ ſpectra cōmendant. Et neſciens ꝙ hi ipſi nō minus ꝙ Celſus ueneficorū more Ieſum cōuicijs inceſſunt, totãqꝫ inſtitutã ab eo pietatē, ſua loquacitate nos cū illis confundens, Ne ſitis, (inquit) omnino ridiculi, cęteros deos uituperantes ut idola, ipſi reuera idolū colentes, ac ne idolū quidē ſed mortuū, & patrē quærētes eius ſimilē. ꝙ enim neſciens diſcrimē inter Chriſtianorū placita & iſtorū figmēta, ſed putans noſtra eſſe crimina quæ eis obijciunt̃, hæc nobis falſo impingat, liquet ex ipſius uerbis his: Talibus impoſturis, à mirãdis illis cōſiliarijs decepti diuinas preces fūditis ad leōes & amphibios & aſiniformes quoſdã alios cœleſteſqꝫ ianitores, quorū nomina ediſcitis miſeri quæ propter miſerè torquemini & crucifigimini. Atqui neſcit ꝙ nemo ex iſtis ꝗ leoniformes, aſiniformes, amphibios, ianitores aſcenſus faciūt, cōſtanter in ſua religione uſqꝫ ad ſuppliciū perſeuerat, ſed noſtræ pietatis eſt hæc excellentia & ut ita dicã nimietas, cuius amore nullū mortis genus ſubterfugimus. Et crucifigi dat ijs qui nihil tale pati ſolent: nobis ꝗ propter pietatē crucifigimur, exprobrat illorū de leoniforme amphibioqꝫ fabulas cū figmentis cęteris. Itaqꝫ nō propter Celſi monita fugiemus iſtos leoniformes nunquã à nobis receptos, ſed propter Ieſu doctrinam figmentis huiuſmodi cōtradicimus, nō aſſenſuri talē eſſe Michaelis faciē, aut cæterorū ꝗ recēſent̃. Nunc cōſiderandū quē nobis ſequendū Celſus proponat, quaſi nō habeamus duces priſcos uiros ſanctiſſimos. Mittit nos ad diuinitus afflatos, ut ait, poetas, & ſapientes philoſophos, quos tamē nō nominat: cūqꝫ duces eos fore polliceat̃, oſtendit nobis incertū quos afflatos poetas & ſapientes philoſophos. quodſi appoſuiſſet eorū nomina, nō temere cōtendiſſemus cæcos nobis duces ab eo dari ut cadamus: aut ſi nō omnino cęcutientes, certe lapſos circa pleraqꝫ ueritatis placita. Siue igit̃ Orpheū uult eſſe afflatū deo poetã, ſiue Parmenidē, ſiue Empedoclē, ſiue ipſum Homerū aut etiam Heſiodū, oſtendat ꝗ uult, quō melius iter faciēt qui talibus utunt̃ ducibus, aut quid ad uitã utilitatis ab eis accipiūt, magis ꝙ alij qui ꝓpter Ieſu doctrinã relictis omnib. ſacratis ſtatuis, atqꝫ etiã omni ſuperſtitione Iudaica, per uerbū dei ad ſolū ipſius patrē ſuſpiciunt. Qui ſunt aūt iſti ſiue ſapientes ſiue philoſophi, à quib. Celſus uult nos multa diuina audire, & Moſem cæteroſqꝫ prophetas dei rerū omniū cōditoris miſſos facere: qui reuera tã multa dixerūt diuinitus, & aduentū clariſſimū prænūciauerūt eius qui eſt ad pietatē uia factus hominib. nemini nō guſtū præbēs ſuorū myſteriorū propter immenſam ſuã humanitatē, quippe qui prudētioribus largit̃ theologiã attollentem animos à præſentibus negotijs ad ſublimia, nihilominus cōdeſcendens ad captū inferiorū, quales ſunt uiri plebeij & illiterati, ſimpliceſqꝫ mulieres ac mãcipia, deniqꝫ oēs quotquot à nemine niſi à ſolo Ieſu opē poſtulãt, et rationē uiuendi melius, ſeruãtes interim dogmata de deo quæ poſſunt capere. Deinde ad Platonē nos mittit, quaſi ad doctorem dilucidioris theologiæ, citãs ex Timęo uerba eius hęc. Factorē igit̃ uniuerſitatis huius parētēqꝫ & inuenire arduū eſt, & ꝗ eū inuenerit, ad oēs ut hūc perferat impoſſibile ac mox ipſe ſubinfert: Videte quō diuinis uiris ueritatis uia quærit̃, utqꝫ Plato ſciuerit hãc non eſſe cuiuis meabilē. Poſtquã aūt uiri ſapiētes eã inuenerūt in hoc, ut illius primi & innominabilis adipiſcamur intellectū aliquē, manifeſtantē eū ſiue per cōpoſitionem rerum aliarū ex alijs, ſiue per reſolutionem in eaſdem, demirabor ſi uos hūc aſſequi poteritis, in totum detenti uinculis, & nihil cernentes quod purum ſit. Equidem fateor nobilem

&

& non contemnendam esse hanc Platonis sententiã, uidendum tamen an nõ maioris sit erga humanũ genus benignitatis, quod scriptura diuina deum uerbũ prædicat, qui quamuis in principio fuisset apud deum caro factus est, ut ad oẽs peruenire posset eius prædicatio, quẽ etiam inuentũ Plato negat enunciari posse omnibus. Sed ille merito difficile naturæ humanæ putat, inuenire factorẽ ac parentem huius uniuersitatis, eũq; ut dignum est cognoscere, aut si non ut dignum est, saltẽ magna ex parte, & plus quàm uulgo sit cognitus. in quo tamen si non falleretur, & reuera inuentus fuisset ab ipso aliue Græcorum, non aliud quiddam coluissent deum id nominando adorandoq;, aut uerum deum derelinquentes, aut coniungentes ei non coniungenda. at nos dicimus nõ esse sufficientem humanam naturã ad quomodocũq; quęrendum deũ, eumq; pure inueniendũ, ni adiuuet ab ipso qui quæritur: qui inueniť à fatentibus, pręter suũ conatũ opus se habere ipsius auxilio, ostẽdẽtis se his quos hoc honore dignatur, quatenus uel natura dei potest innotescere homini, uel hominis anima ualet in corpore manens deũ cognoscere. cæterũ Plato cũ ait etiã inuentũ factorẽ parentẽq; huius uniuersitatis nõ posse cuiuis annunciari, nõ dicit eũ ineffabilẽ & innominabilẽ, sed posse de illo uerba fieri. At Celsus oblitus quid citarit, negat, deũ nominabilẽ, dicens: sed postquã uiri sapientes eã inuenerunt in hoc ut illius primi & innominabilis adipiscamur intellectũ aliquẽ. Nos aũt nõ solũ deũ dicimus ineffabilẽ, uerumetiã alia quędã præter eũ, quorũ Paulus coactus meminisse ait: Audiui arcana uerba quæ nõ licet homini loqui. hoc uocabulo audiui usus propter intellexi: iuxta illud, Qui habet aures audiẽdi audiat. Fatemur tamẽ factorẽ parentẽq; huius uniuersitatis uidere esse difficile. Videť aũt nõ modo iuxta illud, Beati mũdi corde quoniã ipsi deũ uidebunt: sed etiã iuxta id quod dixit imago ipsius inuisibilis dei, Qui uidit me, uidit patrẽ illũ meũ à quo missus sum. Atqui hac ratione uiderunt deũ patrẽ etiã oẽs qui acclamauerunt crucifige crucifige, & Pilatus quoq; qui potestatẽ accepit in eius humanitatẽ, quod perabsurdũ est. Verũ id dictũ nõ uulgari more accipiendũ liquet ex his quę Philippus audiuit: Tantũ temporis uobiscũ sum, & nõ nosti me Philippe? quod quidẽ Seruator ei dixit postulanti uidere patrẽ, dicentiq;, ostẽde nobis patrẽ, & satis est nobis. Ergo quicunq; intelligit quõ sit audiendũ de unigenito dei filio, primogenito creaturæ totius, ꝙ uerbũ caro factum est, intelliget quomodo quisquis uidit imaginẽ uisibilis dei, cognoscet patrẽ, & factorem huius uniuersitatis. Et Celsus quidẽ uel cõpositione aliorũ ex alijs qualis est geometrarũ, uel dissolutione, aut etiã proportionibus inter se relatis ut ijdẽ geometrę solent facere, putat posse cognosci deũ, aut saltẽ perueniri ad summi boni uestibulũ: uerbũ aũt dei dũ dicit, Nemo nouit patrẽ nisi filius, & cui filius reuelauerit: ostendit ꝙ per numinis fauorẽ insinuantis se in animũ quodãmodo afflatũ deus cognoscať. Est enim probabile cognitionẽ dei maiorẽ esse ꝙ̃ pro captu hominis, quo fit ut tã sæpe circa eã fallanť homines: sed bonitate ac humanitate dei, mirãdaq; & planè diuina ipsius gratia, concedi eius cognitionẽ duntaxat his q ad hoc prædestinati sunt ut cognito deo digne uiuant, nusquã deprauãtes pietatẽ, etiãsi ab ignorantib. eã, & quiduis aliud pro ipsa cõplectentibus, rapianť ad suppliciũ, aut etiãsi omnib. sint ludibrio. cæterũ deus uidẽs opinor arrogantiã & superciliosum fastũ eorũ q alios prę se contẽnunt inflati cognitiõe dei hausta è philosophia, cũ interim haud secus ꝙ̃ imperitissimus quisq; ad statuas & tẽpla celebrataq; illa mysteria ducãt alios, coarguit mũdi stulticiam per Christianos simplicissimos, modestius ac purius uiuentes ꝙ̃ multi philosophi: ut pudefaceret istos sapientes, qui nõ erubescũt res inanimas tanquã deos alloqui aut deorũ imagines. Quis eñ sanæ mentis nõ rideat eũ q post egregias illas & ualde philosophicas de deo siue dijs disputatiões statuas respicit, & aut preces eis affert, aut per earũ contẽplationẽ tanquã signi alicuius cõspicui conať animũ erigere ad imaginationẽ intelligibilis numinis? At Christianus etiã idiota persuasissimũ habet quẽuis mũdi locũ partẽ esse uniuersi, & mundũ uniuersum esse tẽplũ dei: & in quouis loco precať clausis sensibilib. oculis, erectis aũt animæ luminibus, atq; ita super totũ mundũ ascẽdit: nec cõsistit in cœli cõuexis, sed trãscensis mẽte locis supercœlestibus, ductu diuini spiritus uelut iã extra mundũ raptus, offert deo preces de rebus non uulgaribus. didicit enim à Iesu nihil paruũ, hoc est sensibile petere, sed sola magna & reuera diuina, quæcũq; à deo cõcessa perducũt ad eã quę apud

Marginal notes: 1. Cor. 12 (beside "Paulus coactus meminisse ait"); Matth. 5 (beside "Beati mũdi corde"); Matth. 27 (beside "crucifige"); Ioan. 14 (beside "Philippus audiuit"); Matth. 11 (beside "Nemo nouit patrẽ").

apud ipsum est per uerbũ deũ filiũ eius beatitudinẽ. Videamus tamen quæ sint illa quę nos docere uult, si modo assequi poterimus homines deuincti carne, sed soluendi his uinculis modo recte uiuamus iuxta Iesu doctrinã, audiendo quod nobis dictũ est: Nõ
Rom.8 in carne estis sed in spiritu, si spiritus dei in uobis inhabitat: dicẽs nos etiam nihil purũ
Psal.50 uidere cũ tamẽ conemur nos incontaminatos seruare à malis quoqꝫ cogitationibus, et inter peccandũ dicamus: Cor mundũ crea in me deus, & spiritũ rectum innoua in meis uisceribus: ut puro corde quod solũ aptũ est ad talẽ uisionem, deũ cõtẽplemur. Verba Celsi sunt hæc. Substantia & generatio, intelligibile & uisibile, cũ substantia ueritas, error cũ generatione. circa ueritatẽ igitur uersatur scientia, circa diuersum opinio, & intelligibilis qdẽ rei est intellectus, uisus aũt rei uisibilis. cognoscit aũt intelligibilia quidẽ mens, uisibilia uero oculus. Quod igitur in rebus uisibilibus est sol, qui nec oculus est nec uisus, sed oculo uidendi causa, simulqꝫ uisui ut per eũ consistat, & uisibilib. ut uideantur, omnibusqꝫ sensibilibus ut fiant, atqꝫ etiã sibijpse ut cernat: hoc in rebus intelligibilibus est ille qui nec mens est nec intellectus nec scientia, sed homini intelligẽdi causa, & intellectui ut per ipsum cõsistat, & scientiæ ut per ipsum cognoscat, & intelligibilib. omnibus, ipsiqꝫ ueritati, ipsiqꝫ substãtię, ut sint, ipse his omnibus superior, ineffabili quadã potentia sua intelligibilibus. Hæc sunt quę dicũtur à sanæ mentis hominib. quorũ si aliquid uos quoqꝫ intelligitis, bene habetis. Et spiritus si quẽ putatis descẽdentem à deo nunciare diuinas res, idem hic est spiritus talia prædicans, quo repleti uiri prisci multa bona nunciauerunt. ea si nõ potestis auscultare tacete, & celate uestrã imperitiam: ne ue dixeritis cæcutire eos qui cernunt, & claudos esse eos qui currunt, cũ ipsi habeatis claudas animas, multati etiam corporibus, uidelicet emortuis. Ad hæc nos qui non solemus aduersari cũ aliquid bene dicitur uel ab alienis à nostra fide hominibus, neqꝫ contendere, neqꝫ conari ea quæ sana sunt subuertere, respõdemus quòd isti quidẽ qui conuiciantur pietatem erga deum pro uirili sectantibus, idiotis per fidẽ eum apprehendentibus, prudẽtioribus cum ratione & gratiarũ actione uota creatori omniũ faciẽtibus, idqꝫ per pontificẽ eũ qui homines hãc pietatis sinceritatẽ docuit, & uocant eos claudos anima, mutilosqꝫ corpore, ut qui uiuant immortificato, meditãtes ex animo dicere illud apostolicũ, In carne uiuentes non secundũ carnẽ militamus, arma enim militiæ nostræ nõ sunt carnalia, sed deo fortia: uidere debẽt ne hoc ipso quod male loquunt dei cultoribus, declarent claudas sibi esse animas, & mutilatũ interiorẽ hominẽ, malè mulctãdo seipsos dũ conuicijs debacchãtur in conantes bene uiuere, & priuando se ęquitate bonoqꝫ illo habitu q naturaliter rationali naturæ per creatorẽ est insitus. Hi uero q inter cætera didicerũt à uerbo dei quod etiã faciũt, ut cõuicijs appetiti bene precent, persecutores suos sustineãt, alloquutores suos comiter admoneãt, ipsi sunt q habẽt rectos gressus animę, mundãdo eã & ornãdo, ut nõ uerbis tantũ à generatione distinguãt substantiã, intelligibile à uisibili, & ueritatẽ cõiungant cũ substantia, errorẽ cũ generatione cohęrentẽ fugiant modis omnibus: cõsiderãdo qꝫ didicerũt nõ res generationis quæ sunt uisibiles & tẽporaneæ, sed præstãtiores, siue quis eas substãtiã uocare uult, siue inuisibilia, quia intellectu solo percipiunt, siue insensibilia, quia uisum aliosqꝫ sensus effugient. Ad eundẽ modum etiam res generationis inspiciunt Iesu discipuli, ut eis tanquã gradibus scansilibus utantur ad cognitionẽ natura rerũ sub solo intellectu percipiendarũ. Nam inuisibilia dei ex creatione mundi, hoc est intelligibilia ex creaturis intelligendo conspiciuntur. nec tamẽ postquam à creaturis mũdi ad inuisibilia dei peruenerunt, in hoc gradu consistunt, sed satis ibi prius exercitati mox altius ascẽdunt ad sempiternã dei potentiã ipsamqꝫ deitatẽ: scientes quòd deus quidẽ amator humani generis ueritatẽ suã & quicquid sui cadit in noticiã hominũ, manifestauit nõ solũ sibi dicatis, uerumetiã quibusdã à sincera religione utraqꝫ pietate extraneis: quidã uero per diuinã prouidentiã euicti ad tantarũ rerũ cognitionẽ, nõ gerẽtes se digne hac cognitione, impie faciũt detinẽtes ueritatẽ in iniusticia, ut sint iã inexcusabiles post acceptã semel tantã cognitionẽ. Certe sacra scriptura testat de talibus, qꝫ postquã perceperũt hæc quæ Celsus nũc exposuit, professores taliũ dogmatũ, dicentes sibi deũ cognitum, non ut deum glorificauerunt aut grati fuerunt, sed uani facti sunt in suis cogitationibus, et post acceptam à deo tantam cognitionis lucem obtenebratũ est ultro

cor

cor eorum insipiens. Itaq; uidere licet istos sapientię professores edere magna stulticię specimina, dũ post egregias illas disputationes in scholis agitatas de deo rebusq; intelligibilibus, mutãt gloriã incorruptibilis dei in similitudinẽ imaginis hominis corruptibilis, atq; etiã uolucrum, quadrupedũ, reptilium. quapropter & ipsi à prouidentia deprehensi nõ digne cognitione sibi reuelata uiuere, uolutãtur in concupiscentijs suorũ cordium & impuritatibus, dedecorantes sua corpora lasciuijs & turpitudinibus, eo ꝙ ueritatẽ dei mutarint in mendaciũ, & uenerati sint coluerintq; creaturã magis ꝙ̃ creatorẽ. cęterũ homines idiotę, ab eis pro nihilo habiti ut stulti & illiberales, si modo committant se in fidẽ dei, & doctrinam Iesu recipiant, tantũ absunt ab omni lasciuia, spurcicia, turpitudine libidinũ, ut in morem perfectorũ sacerdotum ab omni coitu abhorrentium multi eorũ in totum caste pureq; uiuant alieni à congressu mulierũ etiam legitimo. Et apud Athenienses quidẽ unicus pontifex ne ipse quidẽ satis sibi fidens ꝙ imperare possit masculis cupiditatibus, cicuta oblitis uirilibus putatur satis idoneus ad caste obeundas eius ciuitatis solennes ceremonias, at apud Christianos non desunt uiri quibus cicuta ad hoc nil opus est, ut deo caste seruiant, sed pro cicuta eis uerbũ dei sufficit ad expellendas è cogitatione oẽs concupiscentias, & uacandum precationibus. Apud alios quoq; ut putantur deos uirgines exiguę numero, siue ab hominibus custoditæ siue non (nec enim hoc nunc quæritur) uidentur perseuerare in castitate religionis gratia: cæterũ apud Christianos non propter humanos honores, non propter mercedes pecuniarias, nõ propter gloriolas uiget uirginitatis studiũ: et quamprimũ approbauerunt deũ habere in noticia, conseruantur à deo in hac mente laudabili & pietatis officijs, pleni omni bonitate ac iusticia. Hæc dico nõ ꝙ cõtentiose aduerser bonis Gręcorũ opinionibus, nec ꝙ accusem sana eorũ dogmata: sed ut demonstrẽ, & hæc & his etiam maiora diuinioraq; dicta esse à diuinis uiris dei prophetis & Iesu apostolis: quæ perquiruntur à tendentibus ad perfectiorẽ Christianismũ, scientibus ꝙ os iusti meditabitur sapientiã, & lingua eius loquet̃ iudiciũ: lex dei eius in corde ipsius. Quin & apud *Psal. 37*
hos qui uel propter literarũ imperitiã, uel propter simplicitatẽ, uel propter doctorũ penuriã ad pietatẽ adhortantiũ minus hæc intelligunt, credunt tamen in deũ maximũ, in eiusq; unigenitũ filium uerbũ & deum, inuenire licet grauitatẽ, puritatem, morũ probitatẽ, simplicitatem, sæpenumero potiorẽ istis qui se sapientes nominant uolutando se cũ pueris in modũ nefarium, masculi in masculos patrãtes turpitudinẽ. Et ipse quidẽ nõ declarauit quomodo cũ generatione sit error, nec quid sibi uellet docuit, ut hæc cũ nostra doctrina collata consideraremus: prophetæ aũt subindicantes hanc de generationis negotio sapientiã: sacrificiũ pro peccato aiunt offerri etiã pro recẽs genitis, quasi hi quoq; nõ sint puri à peccato. Dicũt enim nunc ꝙ in iniquitatibus cõceptus sum, et *Psal. 50*
in peccatis concepit me mater mea: nunc ꝙ peccatores alienati sunt à uulua: adduntq; *Psal. 57*
quod mireris, Aberrauerũt ab utero, locuti sunt mendaciũ. Et intantũ accusant nostri *Rom. 8*
sapientes naturã rerũ sensibiliũ, ut alibi uanitatẽ appellẽt corpora, ut ibi: Vanitati eñ creatura subdit̃ non uolẽs, sed propter eũ qui subdidit, in spe: alibi uanitatẽ uanitatũ. Sic enim ait Ecclesiastes: Vanitas uanitatũ, omnia uanitas. Quis aũt æq; accusauit ho- *Eccle. 1*
minis uitã quæ hic degit̃, atq; ille qui dixit: Veruntamẽ simul omnia uanitas, omnis ho *Psal. 44*
mo uiuẽs. nõ enim dubitauit de differẽtia uitę quã agit anima uel in terris uel extra terras, nec dixit, Quis scit nũ uiuere sit mori, mori uero uiuere, sed cõfidenter uerũ proloquitur dicens: Humiliata est in puluere anima mea, & in puluerẽ mortis deduxisti me. Quale est & illud, Quis me liberabit de corpore mortis huius? Iam ille qui inquit, Hu *Rom. 7* *Philip. 3*
miliasti nos in loco afflictionis, locũ afflictionis uocat terrenũ hunc in quẽ Adam, hoc est homo paradiso eiectus est propter peccatũ suũ. Et qui dicit, Videmus nunc per spe *1. Cor. 13*
culũ in ænigmate, tũc aũt facie ad faciẽ: itẽ, Peregrinantes in corpore peregrinamur à domino, propterea probamus exire de corpore, et migrare ad dominũ: uide ꝙ̃ magna de uitarũ differentia contẽplatus est. Et quid opus est me amplius citatis è scriptura locis approbare ꝙ hæc dicta multo apud nos antiquiora sint, quando id ex iã relatis est perspicuũ: id quod etiã ipse concedere uidet̃ his uerbis: Siquis spiritus diuinitus descẽdẽs res diuinas prænũciat, nimirũ ipse est q hæc prædicat: quo repleti uiri prisci multa bona nunciauerunt. Nescit aũt quanto præstantius nostri dicant: Incorruptibilis tuus spiritus

spiritus est in omnibus: quapropter delinquẽtes deus paulatim castigans arguit, aiunt
Ioan. 20 etiam his uerbis, Accipite Spiritum sanctum, aliam quantitatem doni huius significa-
ri quàm illis: Baptizabimini spiritusancto post nõ paucos hos dies. Operosum autem
fuerit his per diligentem cogitationem expensis uidere differentiam eorum qui certis
quibusdam ceu interuallis & gradibus alius alio largiorem haustum ueritatis percepe
runt: & quid intersit inter eos qui modicam dei cognitionem habent, & eos qui pleni
us edocti diuinitus semper cum deo uersantur et aguntur eius spiritu: id quod si Celsus
animaduertisset, non obijceret nobis imperitiam, nec uetaret nos dicere cæcutire illos
qui putant pietatem pertinere ad statuas ab artificibus factas è uarijs materijs. Nemo
enim qui cernit animæ oculis, alio modo deum colit quàm sicut ipse docuit, uidelicet
uidendo creatorem in opificio suo, omnia uota ad illum dirigendo, omnia faciẽdo tan
quam in eius conspectu, quem ne cogitationes quidem nostrę latent. Itaq; profitemur
nos et cernere, & duces cæcorum esse, donec accedentes ad uerbum dei recipiant ani
Matth. 5 mæ oculos excæcatos per ignorantiã. quodsi fecerimus digna pręcepto illo, Vos esto
Ioan. 1 te lux mundi, & illa doctrina, ꝙ lux in tenebris lucet, erimus etiam lux in tenebris, &
erudiemus insipientes, docebimusq; paruulos. nec est ꝙ indignetur Celsus quia clau-
dos & oblæsos animæ pedibus dicimus eos qui ad falso existimata sacra currunt tan-
quam ad uera, nec uident nihil sacri esse posse in artificũ operibus. Currunt tamen etiã
qui iuxta Iesu doctrinam pie uiuunt, donec decurso stadio dicãt uere et ex animo: Cer
2. Tim. 4 tamen bonum certaui, cursum consummaui, fidem seruaui: reliquum est ut accipiã co-
ronam iusticiæ mihi repositam. Et unusquisq; nostrum sic currit, ut nõ in incertũ: & sic
pugilatum exercet contra uicia, ut non uideatur aerem diuerberare uanis ictibus, sed
impetere principes aeris & spiritus nunc operantis in filijs inobedientiæ. Dicat licet
Rom. 8 Celsus nos uiuere in mortuo corpore, qui audiuimus illud, Si iuxta carnem uixeritis
moriemini: quodsi spiritu actiones corporis mortificaueritis, uiuetis: & didicimus il-
lud, si spiritu uiuimus, spiritu etiam ambulemus: possumus operibus aduersarios coar-
guere mendacij, uiuendo in mortificato corpore. Post hæc ad quæ ut potuimus respõ-
dimus, sic nos alloquitur. Quãto erat satius, si placebat nouare aliquid, de alio quopiã
egregie defuncto, dignoq; hac opinione, recipere diuinitatis consecratæ fabulã? Si nõ
placuit Hercules aut Æsculapius & priscorum uirtus inclyta, Orpheum habebatis, ui
rum sine controuersia sancto afflatũ spiritu, & uiolenta morte necatum. Sed is forte ab
alijs occupatus est prioribus. Certe Anaxarchus, in mortarium coniectus dum crude-
lissime contunderetur, uocem emisit inter pœnas egregiam, & uere diuini cuiusdam
spiritus: Tunde tunde Anaxarchi follem, ipsum enim non tundis. Sed & hunc sibi iam
uindicauerant quidã physici. Quid Epictetus, cui cum herus torqueret crus, subridens
imperterrite, perfringes inquit. cumq; ille fregisset, Nonne prædicebam, inquit, ꝙ per-
fringes? Quid tale uester deus inter pœnas profatus est? Vel Sibylla, cuius autoritate
nituntur quidam uestri homines, dignior erat ut eam decerneretis haberi dei filiã: nũc
uero huius carminibus temere inseruistis multa maledica: illum autem post uitam infa
mem & mortem miserrimam deum fecistis. Quanto digniorem hoc honore habeba-
tis Ionam sub cucurbita, aut Danielem è lacu leonum incolumẽ, aliosq; his prodigio-
siores etiam? Quoniam igitur nos remittit ad Herculem, res gestas eius nobis profe-
rat, & excuset turpem seruitutem quam apud Omphalen seruijt: doceatq; quomodo
diuinis honoribus sit dignus qui latronis in morem ereptum ui bouem agricolę deuo
rauit, magna uoluptate illum cœnanti sibi male precantem audiens, ut feratur hodieq;
sacrificari eius genio cum execrationibus. Ad Æsculapium quoq; nos uocat denuo,
quasi non iam ante de hoc responsum sit, quod etiam nunc satis est. in Orpheo porrò
quid miratur tantopere, ut persuasum habeat eum recte uitam instituisse non sine san-
cto spiritu, mirum ni res eius exaggerans per contentionem, quo magis Iesum nostrũ
deprimat? Eius de dijs impias fabulas cum legeret non auersatus est, digniores quàm
homericas ut eijciantur ex illa præclara republica? peiora enim de receptis apud Græ
cos dijs Orpheus quàm Homerus cecinit. Fortiter sanè & Anaxarchus ad Aristocre-
ontem Cypri tyrannum, tunde tunde Anaxarchi follem, quod scriptores in eo miran
tur unicum. id si Celsus ut uenerandæ uirtutis indiciũ magnipẽderet, improbe faceret
quisquis

quiſq; contradiceret:non tamen eo dicto philoſophus promeruit ut haberetur pro nu mine. Iā quod ad Epictetū nos remittit admiratus apophthegma eius generoſum, non eſt tamen cur conferatur hæc de facto cruce narratio cum tot miraculoſis Ieſu operibus, utcunq; Celſus ea figmenta exiſtimat, cum tamen per diuinā eorum uim hodieq; conuertantur, non ſolum ſimpliciores quidam, uerumetiam multi è prudentioribus. Quoniam autem poſt enumeratos tot uiros infert, quid tale ueſter deus inter pœnas profatus eſt? poſſumus ad hoc dicere, quòd inter flagra & cruciatus eius ſilentium maiorem præſetulit fortitudinem ac patientiam quàm omnes Græcorum uoces in ſimili bus caſibus editæ, ſiue credat Celſus ſeu non credat quod integre ſcriptum eſt à uiris optimæ fidei, & inter cætera de conſtanti inter flagra ſilentio, ſicut & de coccinea chlamyde induta ei per ludibrium, deq; arundine in manum pro ſceptro indita, quę omnia ſumma manſuetudine pertulit, ne uerbo quidem impatientiam aut ſtomachationem indicans in tanta immanitate ſceleratorum hominum. itaq; non præ deſperata duritia inter flagra tacuit, ſed præ manſuetudine omnes illuſiones tolerans. Ac ne illa quidem uox timiditatis fuit, ut quidā putant, cum diceret, Pater, ſi fieri poteſt, tranſeat hic calix à me. ueruntamen non ut ego uolo, ſed ut tu. Habet utiq; rationem hæc ut uidetur deprecatio calicis quem nominat, quā reddidimus alias plenius et exquiſitius. Vt aūt uel ſimpliciſſime hoc dictū accipiamus, uide an non etiā cum ſumma pietate precatio hęc ad deum dirigitur, cū uulgus hominum caſus ſuos non prædeſtinationi tribuat, ſed ferat quicquid forte contigit dū ita poſtulat tēporis neceſſitas. hæc tamen uox non ferentis fuit, ſed probantis quicquid fiebat, & præferentis proprijs affectibus id quod diuina prouidentia ſemel ſtatuerat. Veruntamen, inquit, non quod ego uolo, ſed quod tu. Deinde neſcio quid ei uenit in mentem ut cenſeret Sibyllam à nobis potiuſquā leſum appellandam fuiſſe dei filiam, aſſeuerans nos multa eius uerſibus inſeruiſſe maledica, non tamen indicans quę ſint illa quæ inſeruimus. indicaſſet aūt ſi antiqua habuiſſet incorruptiora exemplaria, in quibus non reperiantur quæ putat à nobis interpolla ta. Quod tamen non fecit, ſed maluit iā iterum ac tertiò uitā Ieſu infamem nominare, non expenſis ſingulis illius uitæ actionibus, cur infames ei uideantur, ne putetur ſine ratione conuicia mera in ignotum iacere: qui ſi uel ſpeciem infamiæ notaſſet in uita eius ac moribus, conati fuiſſemus reſpondere ad ſingula, quod uere ad mortem miſerā attinet, idem poſſet dici & de Socrate, & de Anaxarcho cuius modo meminit, & de alijs innumeris: niſi forte dicturus eſt aut Ieſu mortem fuiſſe miſerrimam, illorum non item: aut illorum non miſerrimam, Ieſu uero miſerrimam. Videt igitur hic quoq; Celſo fuiſſe propoſitum conuicijs Ieſum impetere, cōcito ut opinor ab aliquo dæmonio per Ieſum debellato, quod antea nidoribus & cruoribus paſci ſolitum dementauerat homines deum quærentes in ſtatuis terreſtribus, nec ſuſpicientes ad uerum deum uniuerſorum dominum. Deinde quaſi hoc ſolum ageret ut libri chartas expleret, mauult nos uel Ionam potius deum habere quàm Ieſum, Ionam qui uni ciuitati Niniue pœnitentiam prædicauit, pręferens Ieſu totius mundi ad pœnitentiā conuerſoris prędicatione longe efficaciori, & miraculo ſeruatum è uentre ceti tribus diebus & tribus noctibus poſt quàm deglutitus fuerat, deum à nobis uult conſecrari: eum uero qui pro hominibus mortem pertulit, probatū omnium prophetarum teſtimonijs, Celſus non uult eſſe deo uniuerſorum domino honore proximū ob egregia in cœlo ſimul & terra merita. & Ionas quidem à deo ſibi demandatā prædicationis prouinciam fugiens à ceto abſorptus eſt: Ieſus uero poſt abſolutum iniunctæ à deo prædicationis munus, pro humano genere mortem ſuſtinuit. Mox aūt ait ſatius fuiſſe Danielem è lacu leonum incolumē à nobis coli, q̃ Ieſum cōculcatorem omnis efferæ poteſtatis aduerſarię. Deinde nō habens alios quos proferret, ait, aut aliquē his etiam portentoſiorem, interim in Ionā & Danielē conuiciū iaciens. nec enim ſciebat bene loqui iuſtis hominib. Nūc uideamus q̃d deinceps attexat. Habēt præterea pręcepta huiuſmodi. Iniuriā ne repellito. quodſi quis etiā in maxillā te percuſſerit, obuerte ei alterā. Vetus & hoc eſt, lōge dictū antea, ſed hic cōmemoratū ruſticius, quod etiā Socrates cū Critone diſſerēs à Plat. inducit. Eſt'ne igitur facienda iniuria? Nequaquā. Ergo ne referenda quidē, ut multorū eſt opinio, ſiquidem nullo pacto licet inferre iniuriam. Non uidetur referenda. Quid porro? facien-

Matth. 26

Ioan. 2

Daniel. 14

faciendum ne alteri male, Crito, an non? Certe non faciendũ mi Socrates. Quid si quis malo affectus sit, num uicissim malum debet dare, ut uulgo uidetur? Iustum'ne id esset an iniustum? Iniustum fortasse quia malum inferre homini nõ abest ab iniuria? Verum dicis igitur nec iniuriam pro iniuria, nec malũ pro malo licet reponere, quamuis ipse ab alijs passus fueris. Hæc Plato. & paulo post: Ipse igitur considera, utrum mecũ nunc sentias, & idem tibi quoque uideatur, ut iam inde consentiamus, fieri non posse ut æquum sit uel inferre iniuriam uel referre, uel malum pro malo reponere, quòd quisquis id facit malum uerius referat quàm à malo abstineat. Consentimus'ne iam hinc? mihi certe & olim ita est uisum, & uidetur nunc etiam. Et Platonis quidem hæc fuerunt placita, atq; etiam ante eũ alijs diuinis hominibus idẽ uisum est. Verùm de his alijsq; quæ isti in suum usum deprauãt, hactenus. qui plura de hoc scire cupit, cognoscet facile. Ad hoc & alia quę Celsus, quia non audet perfricta fronte negare uera esse, communia nobis cum Gręcis asserit, respondendum est: Siquod placitum sanum est & utile, relatum idem & apud Græcorum aliquem, siue Platonem siue alium, & apud Iudæos in Mosis uoluminibus, aut prophetarum alicuius, & apud Christianos in Iesu sermonibus aut alicuius apostoli, non ideo debere accusari quæ apud Iudęos aut Christianos reperiuntur, quòd eadem sint in Græcis literis, præsertim quum constet Hebraicas antiquiores esse quàm Græcas. Econtra si eadem Græci eloquuntur uenustius, non statim putandum est ea dici etiam melius quàm simplicia nostra enunciata frugaliter: quandoquidem prophetæ simplici stylo usi reliquerunt nobis libros scriptos Hebraice, nõ inornata tamẽ compositione iuxta linguam propriam. Quod si dicendum est aliquid pene incredibile, hæc ipsa communia dogmata melius tradi in Hebræorum prophetarũ aut Christianorum literis, rem exemplo à cibis sumpto comprobabimus. Sit aliquis salubris cibus, uescentibus ad robur conferens. eum bene paratum & aromatibus conditum sumant, non homines inassueti, agrestes, ruri educati frugaliter, sed soli delicati & diuites. eundem non lautiorum more sed suo modo paratum edãt pauperes & uulgus rusticum multa hominum milia. fac deinde diuites illos bene ualere, solos fruentes suis condimentis, attingente nemine alio: uulgus item suo paratu cõtentum ualere prospere. Vtris magis gratias habebimus ob communicatum cibum, ijs'ne qui eum sic parauerunt ut optimatibus tantum sit utilis: an ijs qui sic, ut etiam uulgo prodesset, cum utrique ęque bene ualeant, utrolibet modo cibus paretur? Res ipsa loquitur medicum utiliorem esse in publicum, qui multorum, quàm qui paucorum, sanitatis rationem habeat. Hoc exemplum si est intellectum, transeamus à cibis corporis ad cibos animarũ rationalium proprios, & uideamus an non Plato & Græcorum sapientes similes sint medicis illis qui solis lautioribus prospiciunt neglecta plebeiorum multitudine: Iudæorum uero prophetæ & Iesu discipuli, qui ualere iusserunt uerborum ornamenta, totãq; humanam sapientiam, quam sacra scriptura carnalem uocare solet, sua lingua ænigmatica referunt illos qui cibos curant quàm saluberrimos, ea compositione uerborum, eoq; apparatu qui sit accommodatissimus ad captum multitudinis consuetam linguã desiderantis, & offendi solitæ sermonum nouitatibus, inauditisq; antea disputationibus. nam si in hoc factus est rationalis (ut ita loquar) cibus, ut eum qui se gustarit, mitem ac tolerantem faciat, an non melius paratus erit sermo qui totas plebes mites ac patientes reddit, aut certe in his uirtutibus facit proficere, quàm qui exiguos numeros sic afficit, si quos tamen afficit? Et quemadmodum si aliquis Gręcus propositum haberet Ægyptios aut Syros sana doctrina instituere, eorum linguas perdiscere curaret, barbarizare malens, quod apud Græcos turpe est, quàm sua lingua utendo Ægyptijs ac Syris esse inutilis: ita diuina potentia prouidens non solis eruditis Græcis, ut existimantur, sed etiam reliquis, condescendit ad idioticum captum audituræ multitudinis, ut consuetis uerbis apud eos utendo imperitos ad auscultandum alliceret, præsertim cum eis facile foret post primam illam introductionem studiose scrutari sensus reconditiores in sacris scripturis, & peruestigare. cuius enim est perspicuum qui modo has legat, quòd qui eas diligenter examinant, multo retrusiora inueniunt quàm quæ uidentur prima specie, idq; tanto magis, quanto quis plus eis impendat operæ ac studij. Ostensum est ergo quòd Iesus rudi hoc & rustico sermone, ut Celsus appellat, dicens

dicens, Percutienti te in maxillam obuerte & alteram: & uocanti in iudicium ut aufe-
rat tibi tunicam, dimitte & pallium, plus uitæ hominum profuit quàm illa Platonis in Critone disputatio, quam tantum abest ut idiotæ audiant, ut uix post absolutū disciplinarum orbem teratur à Græcorum philosophis. Considerandum etiam quòd doctrina de patientia non fit per uerborum simplicitatem deterior, sed meram hanc esse Celsi calumniam, cuius uerba sunt: Verum de his, alijsq; quę isti in suum usum deprauant, hactenus. qui plura de hoc scire cupit, cognoscet facile. Age iam uideamus quæ deinceps sequuntur in hunc modum. Transeamus ad alia. Non ferunt templa, aras, & statuas inspicere. Ne Scythæ quidem, & Numidæ, & Seres impij: non aliæ gentes quæ tā religione carent quàm legibus: Idem de Persis narrat Herodotus. Persarum, inquit, ritus hos noui. Statuas, aras, templa, nec ipsi dedicant, & alios pro stultis habent qui hoc faciunt: ut equidem opinor, quia deos non credunt esse humana specie, quæ Græcorū est opinio. Atqui Heraclitus sic de his pronunciat: Ita preces offerunt istis simulacris, acsi quis fabuletur cum stipitibus: quia nec deos nec heroas sciunt quinam sint. Quid igitur hi nos docent Heraclito sapientius? Ille subindicat stultum esse uota deponere apud statuas, nisi quis noscat deos & heroas, quoniam sint, ut apparet ex ipsius sententia. at isti in totum contemnunt deorum statuas. Si ut lapidem, lignum, æs, aurum, ab illo uel illo expolitum, ridicula est hæc sapientia. quis enim alius, nisi sit totus fatuus, hęc deos credit, non dijs dicatas statuas? quod si putant ne pro imaginibus quidem deorū habendas, & aliam esse dei formam, ut etiam Persis uidetur, imprudētes suum dogma redarguunt, ad imaginem dei creatum esse hominem, & ei specie similem. Sed de similitudinibus quidem assentient, cæterum negabunt esse deos quibus hæc dedicantur, contendentq; esse dæmonia: fugiendam autem dei cultori uenerationem dæmonum. Ad hæc quoque dicendum: licet Scythæ, Afriq; Numidæ, & impij Seres, aliæq; gentes ut Celsus ait tam regione carētes quàm legibus, atque etiam Persę, auersentur templa, aras, statuas, non eandem auersandi causam esse illis & nobis. examinanda sunt enim dogmata quibus moti statuas & templa abominantur qui hoc faciunt, ut uel laudetur cui constat facti sui ratio, uel temerarius auersator uituperetur. Fieri enim potest ut diuersas super his opiniones habeant. Exempli gratia: uitant adulterium philosophi qui Zenonem Citiensem sectantur, uitant & quibus Epicurus placet magister, nonnulli etiam ex illiterata plebecula: sed uide quàm uariæ sint horum uoluntates in fugiendo adulterio. Illi peccari contra naturam & societatem humanam putant, si quis uiciet mulierem legitime cōiunctam alteri & familiam eius adulteret. Epicurei uero nō hac de causa abstinent, sed quia omnes actiones suas ad unum scopum uoluptatem dirigunt. multis autem seipsum fraudat uoluptatibus, qui huic uni succumbit, interdum etiam in carceres, exilia, mortes, incidit: & ante factum non caret periculo, dum obseruat mariti è domo exitum, & aliorum qui illi fauent. Itaque fac eum fallere posse maritum, domesticos eius, & cæteros à quibus sibi timet opprobrium, quantum attinet ad uoluptatem, etiam adulter Epicureus fieret. quasi etiam idiota non mœchatur cum possit, in causa est legum ac pœnarum metus, non contemptus uoluptatum. uides quomodo cum simplex negotium uideatur adulterij fuga, tamen pro diuersis hominum uoluntatibus fit uarium. aut enim à sanis placitis nascitur: aut à nequam & impijs, ut in idiota huiusmodi & Epicureo. Sicut autem hæc ab adulterijs abstinentia cum una esse uideatur, deprehenditur multiplex pro uarietate opinionum ac uoluntatum: ita etiam inter abhorrentes à statuarum, templorum, altarium ceremonijs, Scythę, Numidæ, impijq; Seres & Persæ, alijs mouentur rationibus quàm Christiani & Iudæi, quibus religio est sic numē colere. Illarum enim gentium nemo ab his alienus est, quòd uereatur numen ad uiles has ceremonias detrahere, quæ uersantur circa aras, & materies effigigiatas uarijs imaginibus, nec quòd intelligat dæmonas deuinctos hærere certis locis et statuis, siue incantatos quibusdam magicis carminibus, siue aliàs incubantes locis semel præoccupatis, ubi lurconum more se oblectant uictimarum nidoribus uoluptatē captantes nefariam & uetitam diuinis atque naturæ legibus. Cæterum Christiani homines & Iudæi sibi temperant ab his propter illud legis: Dominum deum tuum time- Deut. 6 Exod. 20

bis, & ipsi soli seruies. item propter illud: Non erunt tibi alieni dij præter me: & non facies tibi ipsi simulacrũ, nec ullã effigiem eorum quæ in cœlo sunt & in terra sub cœlo, nec eorum quæ in aquis degunt infra terram: non adorabis ea nec seruies illis. itẽ propter illud, Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruies: aliaq; multa his similia: quæ adeo nos prohibent ab aris & simulacris, ut etiam emori iubeant, citius quàm cõtaminemus nostram de deo fidem talibus impietatibus. Porrò de Persis superius diximus, simulacra quidem non colentibus, solem uero & dei creaturas adorãtibus, quod nobis interdictum est illo præcepto, Nolite seruire creaturæ magis quàm creatori, scientibus futurum olim ut creatura hæc liberetur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum dei: & quòd expectatio creaturæ reuelationem filiorum dei expectat, & quòd ueritati creatura sit subiecta non uolẽs sed propter eum qui subiecit eã in spe: nec debere nos res corruptioni seruientes & uanitati spe meliorum subiectas colere loco dei qui nullius indiget, aut loco filij eius primogeniti creaturę totius. Atque hæc de Persarum gente dixisse sufficiet, aras & statuas auersantiũ, sed creaturę magis quàm creatori seruientium. Quoniam autem etiam Heracliti dictum apposuit, quo ille subindicat stulte facere eos qui simulacris preces offerunt, nisi norint deos & heroas quinam sint: dicendum sciri posse, deum, & ipsius unigenitum, et eos quicunque à deo honorantur deorum appellatione deitatis eius participes, diuersos esse à dijs gentiũ qui sunt dęmonia: impossibile tamen esse ut qui deum nouit supplex fiat statuis, nec hoc tãtum stultum est si quis preces simulacris offerat, sed etiam cum aliquis id simulat uulgi opinionibus se attemperans, quod faciunt philosophi peripatetici, & qui sectantur sectam Epicuri aut Democriti: nihil enim adulterinum debet inesse in anima hominis uere pij erga deum optimum maximum. nos uerò ideo quoque non honoramus simulacra, quia quantum possumus cauemus, nequo modo incidamus in eam credulitatẽ, ut & his tribuamus diuinitatis aliquid. Et hoc est crimen quod Celso impingimus, alijsq; omnibus qui hæc non esse deos fatentur, deferre hos honorem statuis cum sapientes credantur, adeò ut uulgus exemplo eorum in errorẽ trahatur, intantum depressum animas falsa religione, ut negantem hos esse deos ne audire quidem sustineant, quos ipsi assueuerunt colere. Celsus certe ait se credere, non deos hæc esse, sed deorũ anathemata: non declarans quomodo hæc non hominum anathemata sint, sed deorũ ut ipse uocat. liquet enim hæc dedicari ab hominibus falsam opinionem de deo habẽtibus. ac ne imagines quidẽ eorũ putamus statuas, ut qui deum incorporeum & inuisibilem nulla figura circumscribamus. Quoniam autem Celsus dicit nostras opiniones inter se pugnare, dum negamus in deo humanam speciem, & dum credimus hominẽ ab eo factum ad ipsius imaginem: respondendum ut supra, imaginem hanc dei in anima rationali conseruari per uirtutem: & quod Celsus non intelligens aliud esse imaginem dei, aliud ad imaginem dei. ait nos dicere quòd deus fecit hominem suam imaginem, & specie sibi similem: ad quod iam superius responsum est. Post hæc ait Christianos concessuros hęc esse simulacra eorum quorum imaginem uel exprimunt uel non: negaturos tamen hos esse deos, cum sint uerius dęmonia, nec deberi ab homine pietati dicato ullum cultum dęmonibus. qui si sciſſet quid tradatur de dęmonibus & singulorum operationibus, quas faciunt uel inuocati à peritis taliũ artium, uel sponte prout uolunt ac possunt, percepissetq; disputationem de illis, sanè prolixam & excedentem captum humani ingenij: non reprehẽdisset negantes dęmonibus cultum deberi à pijs ueri dei cultoribus. Et tantum abest ut eos ueneremur, ut precibus & sacrarum literarũ recitatione profligemus eos ex obsessis hominibus, & ex locis sibi dicatis, interdum etiam ex animalibus. nonnunquam enim ut hæc quoque lædant operantur dęmones. Quoniam autem superius permulta de Iesu à nobis dicta sunt, nõ est opus ut iteremus eadem, quo respondeatur dicenti: ipsi certe manifestarijs argumentis conuincuntur, nõ demonem, sed mortuum colere. quapropter hoc omisso uideamus quid deinceps Celsus dicat his uerbis. Ac primum interrogabo, cur non sint colendi dęmones, an nõ cuncta arbitrio dei dispensantur & pendent ab eius prouidentia? an non in omnibus operante deo, siue angelis, siue dęmonibus, siue heroibus, omnes hi legem habent à deo

deo præſcriptam? an non horum quiſq; poteſtatem eam ſortitus eſt, qua dignus eſt habitus? ergo eum qui à deo poteſtatem accepit, cultor dei non uenerabitur, quia non licet ſeruire pluribus dominis? Vide hic quoq; quàm multa pro cõceſſis arripuit diſquiſitione non mediocri egentia, atq; etiam ſcientia profundiore ac ſecretiore de diſpenſatione rerũ omnium. nam hoc ipſum diſpenſari per dei uoluntatem omnia, uenit examinandum, utrum hæc gubernatio pertineat etiã ad peccata an nõ. nam ſi ad ea quoq; pertinet, non ad humana tantum pertinet uerumetiam dæmonum, & ſiqua alia præter corporeas natura eſt peccatis obnoxia. quod qui dicit, uiderit quanta abſurditas ſequatur hanc propoſitionem, omnia diſpenſari dei arbitrio, ſequetur enim ut quicquid peccatur per maliciam, fiat ex uoluntate dei quod quidem aliud eſt quàm fieri nõ prohibente deo. quod ſi quis proprie intelligat diſpenſari quæ fiunt per maliciam, nimirũ omnia fient ex dei uoluntate, nec ullus peccator contra dei diſpenſationem præuaricabitur. Similiter diſtnguendum eſt de prouidentia, omnia procedere à diuina prouidentia de bonis intelligẽdo. quod ſi accipiantur ſimpliciter omnia etiam mala, falſum erit omnia fieri ex dei prouidentia: niſi quis contendat, etiam ea quæ per conſequens fiunt, ex prouidẽtia dei fieri. Idem affirmat quòd quicquid uel à deo fit, uel ab angelis, uel à dæmonibus, uel ab heroibus, omnia hæc legem dei habeant: quod tamen non uere affirmat. nec enim iniqui iuxta dei ſummi legem inique faciunt. Patet autem euidẽti ratione, non ſolum malos homines contra hanc legem facere, ſed etiam malos dæmonas & malos angelos. eſſe porro malos dæmonas nõ nos ſoli dicimus, ſed alij quoque ferme omnes, quicunque ponunt eſſe dæmonas. Ergo non omnia habent legem dei maximi. nam quæcunque per propriam inaduertentiam, maliciam, miſeriam, bonorum ignorantiã, deſciuerunt à lege dei, non habent legem dei, ſed (ut more ſcripturæ loquar) habent legem peccati. Itaque iuxta opinionem multorum qui ponunt eſſe dæmonas, etiam mali dæmones non habent legem dei, ſed contra legem agunt: noſtri autem homines idem opinantur de omnibus dæmonibus quotquot exciderunt à uia ducente ad ſummum bonum, cum antea non fuiſſent dæmones: eſſeq; hoc genus eorũ qui deum deſeruerunt. quapropter quiſquis deum colit non debet ſeruire dæmonib. Liquent etiam res dæmonum ex eorum inuocatoribus, qui horum opera utuntur ad excitandos amores & odia, aut ad impediendas actiones, innumeraq; alia ſimilia, quæ faciunt per incantationes magicas docti uocare & inducere dæmonas ad quicquid libuerit. quamobrem omnis dæmonum cultura eſt aliena à nobis ſummi dei cultoribus: eſt autem cultura dæmonum, etiam iſtos qui dij nominãtur colere. omnes enim dij gentium dæmonia: id quod liquet ex templis quæ ut ſacratiora putantur à præſente incoli numine, quòd ab initio dedicationis receperunt in delubra tales dęmonas per inuocationes curioſas & magicas. idcirco uiſum eſt nobis cultum dæmonum fugere non aliter quàm perniciem certiſſimã: quo nomine comprehendimus omnes religiones græcanicas quæ uerſantur circa templa deorum & aras ac ſtatuas. Quod autem dicit, ordinatione dei maximi ſuam cuique poteſtatem contigiſſe, opus habet non uulgari ſcientia: quæ docere poſſit, utrum ſicut carnifices in ciuitatibus præfecti ſunt triſtibus miniſterijs, neceſſarijs tamen ad ſtatum reipublicæ: ita mali dæmones habeant ſua miniſteria attributa à deo uniuerſorum domino: an quemadmodum in ſolitudinibus latrones conſtituto ſibi principe, ita dæmones certis regionibus cateruatim graſſentur ſub aliquo ſui generis principe, cuius ductu prædentur & uexent homines. cæterum qui de his rebus uolet bene diſſerere, & reſpondere pro Chriſtianis recuſantibus colere quicquam præter deum uniuerſorum dominum, & uerbum eius primogenitum creaturæ totius, enarrare debebit & illud euangelicum: Omnes quotquot ante me uenerunt, fures ſunt & latrones, & non audierunt eos oues: & illud: Fur autem non uenit niſi ut furetur, & mactet, & perdat: & ſiquid huiuſmodi eſt in ſacris literis, ut illud: Ecce dedi uobis omnem poteſtatem calcandi ſuper ſerpentes & ſcorpiones, & ſuper omnem uirtutem inimici, & nihil uobis nocebit. item illud, Super aſpidem & baſiliſcum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem. Verùm hæc Celſus neſciuit. ſi enim ſciuiſſet, non dixiſſet, in omnibus operante deo, ſiue angelis, ſiue dæmonibus, ſiue heroibus, omnes

1. Cor. 8
Ioan. 10
Luc. 10
Pſal. 91

hos legem habere ab eo prescriptam, et quenque potestatem sortitum qua dignus est iudicatus: ac proinde non auersandum horum cultum pio homini, quasi non liceat serui re pluribus dominis. quę postrema uerba tractabimus in sequenti uolumine, absoluto iam hoc septimo quo Celsi scriptis respondimus.

LIBER OCTAVVS.

Absoluto septimo uolumine octauum aggressurus precor deū & Verbum eius unigenitum, ut adsit mihi fortiter confutaturo Celsi mendacia, fucata uano ueritatis titulo, simulque Christianæ religioni contra calumniatorem patrocinaturo: quando & nobis licet dicere, Pro Christo legatione fungimur deo iubente nos paulinis uerbis uti ex animo, & pro Christo legatum agere apud homines, ipso dei uerbo inuitante ad amicitiam, quos conciliatos sibi cupit per iusticiam, ueritatem, uirtutesque cæteras, hactenus ante cognita Iesu Christi dogmata uersatos in tenebris, ut ignorantes deum conditorem suum atque dominum. Oro igitur iterum atque iterum ut deus det mihi uerbum illud suum potens & uerum, forte in bello quod contra uicia geritur. Iamque ad sequentem Celsi contextum pergendum est, cuius supra meminimus, ubi sciscitatur, qua de causa grauemur dæmonas colere: ad quod respondimus, prolatis in medium quæcunque è sacris dei scripturis de natura dæmonum didicimus. Ac mox inibi nos inducit, ad eius interrogationem postulantis ut colamus etiam dæmonas, prætexentes illud euangelicum, Impossibile esse seruire pluribus simul dominis. Hanc uocem ille seditiosam existimat, uelut abrumpentium sese à societate reliquorum hominum. putatque nos hoc dicto affricare deo nostra uicia: quandoquidem id locum habeat in hominibus, ut qui uni homini seruit, merito abstineat à seruiendo alteri, ne forte hero suo noceat, si alteri cum eo male conueniat: quo casu etiam uni sociatus non potest fieri socius alterius, sine socij prioris incommodo: & hac ratione nec diuersis dæmonibus seruiendum aut heroibus. cæterum erga deum, cui nihil est periculi ne uel offendatur uel lędatur, absurdum esse eadem ratione se gerere, qua erga homines aut heroas aut dæmonas. Ait etiam, eum qui plures deos ueneretur, hoc ipso rē gratam summo deo facere, quòd nemini honor contingat, nisi quē ille honorari uult. quapropter qui ueneratur eius subditos, non offendere illum cuius omnes sunt. Videamus igitur an non recte probemus hanc sententiam, quæ negat quenquam seruire posse duobus dominis moxque subiungit: aut enim hunc habebit odio, & alterum diliget: aut huic adhærebit, & alterum negliget: & deinceps, Non potestis deo seruire & mammonæ. Hic apologiæ locus postulat ut profundius secretum penetremus de dijs et dominis. Nouit enim scriptura esse magnum dominum super omnes deos: ubi deos intelligimus non istos qui adorantur à gentibus, cū didicerimus quòd omnes dij gentium sint dæmonia: sed deos quorum concilium legitur in propheticis literis, in quo summus deus hos dijudicat, distribuens sua cuique officia. Deus, inquit, stetit in concilio deorum, in medio autem deos dijudicat. Est enim deus deorum dominus, qui per filium uocauit terram, ab ortu solis usque ad occasum: & iubemur confiteri deo deorum, ut qui didicimus etiam illud, Deus non est mortuorum, sed uiuentium. Quæ quidem dicuntur nō tantum in citatis locis, uerumetiam in alijs innumeris. Similia de domino quoque dominorum docent nos inquirere ac sapere diuinę literę: nunc dicētes, Confitemini deo deorum, quoniam in seculum misericordia eius: confitemini domino dominorum, quoniam in seculum misericordia eius: nunc uerò, Est deus rex regū & dominus dominantium. Nouit etiam scriptura, alios deos qui dicātur, alios qui sint, siue dicantur seu non. Itidē de dominis qui sint, quiue non sint, dicit Paulus: Nam etsi sunt qui dicātur dij siue in cœlo siue in terra: siquidem sunt multi dij, & multi domini. deinde quia deus deorum uocat ab oriente & occidente ad suā portionem per Iesum quoscunque uult: eius autem Christus, cum sit dominus, ostendit se superiorē omnibus do-

Matth. 22 (margin, beside "dem dicuntur nō tantum…")

1. Cor. 8 (margin, beside "siue dicantur seu non…")

dominantibus, eo quòd aſcendit ſuper omnes terminos conuocaturus ad ſe ab omni-
bus terminis: ideo Paulus hæc ſciens, poſt modo citata uerba ſubiungit: Nobis tamen
unus deus pater ex quo omnia, & unus dominus Ieſus Chriſtus per quē omnia, & nos
per ipſum: conſideransq; miram quandam & myſticam doctrinam hoc loco ſic infert,
Sed non in omnibus eſt ſcientia. Cum autem dicit, Nobis tamen unus deus pater ex
quo omnia, uocem hanc Nobis, dicit de ſeipſo, & omnibus qui aſcēderunt ad ſummū
deum deorum, & ad ſummum dominorum dominū, aſcendit autem ad ſummū deum
is, qui eum inſeparabiliter & indiuiſibiliter colit per Ieſum dei filium, cuius ſolius du-
ctu peruenitur ad patrem, per cuius uerbi ac ſapientiæ contemplationem modis omni
bus conciliamur, tam doctrina quàm operibus & cogitationibus deo conditori rerū
omnium. Iuxta hæc & his ſimilia opinor principem huius ſeculi, transformari ſolitum
in lucis angelum, finxiſſe illud: Hunc uerò deorum exercitus & dæmonū ſequitur in-
ſtructus undecim ordinibus: ubi de ſeipſo ſuæq; ſapientiæ ſectatoribus inquit: Cum
Ioue quidem nos, alij uerò cum dæmonibus alijs. Itaque cum multi dicantur aut ſint
dij, ſimiliterq; domini, nos nihil non facimus ut non ſolū aſcendamus ſuper omne quic
quid in terra pro dijs colitur à gētibus, uerumetiam ſuper eos quos ſcriptura deos no-
minat, de quibus nihil ſciunt qui ſunt alieni à teſtamentis dei per Moſen & Ieſum ſer-
uatorem noſtrum proditis, ad quos promiſſiones in his ſignificatæ nil pertinent. Su-
peraſcendit autem religiones omnium dæmonum, quiſquis nullum opus facit gratū
dęmonibus: & ſuperaſcendit portionē eorū qui apud Paulū dij dicuntur, quiſquis ſiue
ut illi, ſiue quomodocūq;, ſpectat non ea quæ cernuntur ſed quę nō cernunt: uidensq;
quomodo etiā creaturę expectatio reuelationē filiorū dei expectat, nō uolēs, ſed pro-
pter eum qui ipſam ſubiecit in ſpe, laudat creaturam beneq; ei precatur: & intelligens
quomodo tota liberabitur à ſeruitute corruptionis, occurſura in libertatem gloriæ fili
orum dei, nō diſtrahitur ipſe à deo ut aliud colat ſimul cum eo, nec ſuſtinet ſeruire duo
bus dominis. Non eſt igitur ſeditioſa uox ſic ſentientium, & nolentium ſeruire domi-
nis pluribus, contentorum uno domino Ieſu Chriſto, cui ſeruiētes erudiuntur ab eo,
ut eruditi digni reddantur regno dei & patris. abrumpuntur ſanè ſeceduntq; ab alienis
à dei republica, & nihil ad teſtamenta eius pertinentibus, ut iuxta inſtituta cœleſtis ci-
uitatis degant, accedentes ad deum uiuentem, & ciuitatem dei cœleſtem Hieruſalem,
multorum milium angelorum frequentiam, & primogenitorum eccleſiam quorum
in cœlo ſcripta ſunt nomina. Nec ideo cauemus necui præter deū ſeruiamus, ne lædat
deus ſicut homo læditur ſi ſeruus eius ſeruiat alteri: ſed ideo illi ſeruimus in præceptis
ipſius & ueritate, ne nos ipſi lædamur ſeparantes nos à portione dei, qui iuxta ſuā bea
titudinem uiuentes familiares ſibi per ſpiritum adoptionis reddidit, ut ſimus patris cœ
leſtis filij, non uerbis ſed reipſa in occulto clamantes Abba pater. olim Lacedæmonio
rum legati Perſarū regem, licet uehemēter urgentibus ſatellitibus, adorare noluerūt,
timentes unicum ſuum dominum, Lycurgi legem uidelicet, qui uerò multo maiore
ac diuiniore legatione funguntur pro Chriſto, nec Perſarum principem, nec Gręcorū,
nec Ægyptiorum, nec cuiuſcunq; gentis adorabunt, etiamſi ſatellites horum principū
dæmones & angeli diaboli conentur eos ui huc adigere, ſuadeantq; his ualedicere le-
gi præſtantiori omnibus quæ ſunt in terra legibus. Chriſti enim legatorum ipſe Chri-
ſtus eſt dominus, pro quo legatione funguntur, uerbū quod erat in principio, & apud
deum erat, & deus erat. Deinde quoniam Celſo libuit mouere altiorē quàm putat ſer-
monem de heroibus & quibuſdam dæmonibus, dum poſt quàm dixit in hominum ſer
uitute lædi priorē dominū, ſiquis uelit inſuper ſeruire alteri, ait idē cēſendū de heroib.
& talibus dæmonibus: quærendū eſt ex eo quid per heroas uelis intelligi, quos'ue di-
cat huiuſmodi dæmonas, ut uni heroi ſeruiens non debeat ſeruire alteri, & tali dęmoni
ſeruiens caueat ſeruire alteri, alioquin offenſurus priorē herū dæmonem, non aliter q;
fit apud homines, ſiquis præter priorē aſciſcat ſibi aliū dominū: ad hæc quid detrimēti
heroibus aut dęmonibus putet inde accidere. Cogetur eñ aut in nugarū pelagus inci
dens ſuamet dicta irrita facere: aut ſi nugari grauet, palā fateri q nec heroū naturā ſci-
at nec dæmonū. Iā uero q̃d ad homines attinet, lædi priorē dominū ſi eius ſeruus ſerui
re uelit & alteri, rogādus eſt Celſus, qua in re putet priorē lædi à ſeruo aſciſcēte ſibi alte

rum dominum. Si enim idiotice magis quàm philosophice respondebit, detrimentum esse pecuniarum, quæ res inter externas est nec proprie nostras, declarabit se ignorare dictum illud Socratis egregium, Me uero Anytus & Melitus interficere possunt, lædere non possunt. præstantiorem enim ab inferiore lædi fas non est. Quodsi læsionem accipit pro motu aliquo aut affectu ad uicium, cum tale detrimentum in sapientem nõ cadat, palam est posse aliquem seruire duobus sapientibus in diuersis locis habitantibus. Itaque apparet eum temere usum exemplo dum reprehendit sententiam negantem possibile seruiri duobus dominis: & erit ratio nostra potior, adducens nos ad seruiendum uni deo per ipsius filiũ. Nec ita deo seruimus, quasi seruitio nostro ille opus habeat, aut contristetur si ei seruire detrectemus: sed quòd nobis conducibilis sit hæc seruitus, sine damno ac molestia seruientibus deo uniuersorum domino, idq; per unigenitum uerbum eius & sapientiam. Vide quàm inconsiderate protulerit illa uerba, quibus persuadere conatur, ad dei honorẽ pertinere, quicquid uenereris ipsi subditũ, posseq; nos id absq; peccato facere. Sed mox quasi sentiens se non recte dixisse illud, Nam etiamsi colas in hac uniuersitate aliquid aliud, dictum suum conatur corrigere addens hæc: Nemo potest honorari, nisi cui fauore illius honorari contigit. Libet hic percontari Celsum, de his qui pro numinibus colũtur uel heroes uel dæmones, ecquid possit demonstrare quòd à deo honorem eum habeant, non ab ignorantia ruditateq; hominum errantium & à uere honorando deficientium. Certe Adriani deliciæ honorantur, ut tuipse Celse paulo ante dixisti, nec tamen dices à summo deo cõcessum Antinoo ut colatur pro numine. Idem licet de alijs quoque quærere, qui scire possimus concessum eis talem honorem à deo. Quodsi ipse uicissim de Iesu quæret, certissimis argumentis euincemus concessum hoc ei diuinitus, ut omnes honorent filium sicut patrem honorant. nam prophetiæ quæ natiuitatem eius præcesserunt, honorem eius nobis commendant. quin & miracula per eum patrata, non magicis præstigijs ut Celsus putat, sed diuina uirtute iuxta prophetarum uaticinia, diuinitus habent testimonium: ut honorantes filium qui est uerbum & ratio, nihil absque ratione faciendo utilitatem ex ea cultura capiant, & honorans eum qui est ueritas, hoc ipso proficiat quòd ueritatis cultor sit. idem cogitandum de sapientia iusticiaq;, & quicquid sacra scriptura de filio dei prædicat. Quòd autem sani homines exhibeant cultum filio dei, quemadmodum & deo patri, uide an non doceamur tum ex illo scripturæ loco: Qui in lege gloriaris, per transgressionem legis deum afficis contumelia: tum ex illo, Quanto grauius supplicium mereri putatis eum qui filium dei conculcauerit, & sanguinem testamenti pro impuro habuerit in quo sanctificatus est, & spiritui gratiarum largitori contumeliam fecerit. Si enim transgressor legis hac ipsa transgressione deo facit contumeliam, & conculcat dei filium quisquis uerbum eius conculcat: satis apparet quòd honorat deum quisquis legem custodit, & colit deum quisquis ornatus est doctrina dei conuenientibusq; huic operibus, quodsi Celsus sciret quinam ad dei possessionẽ pertineant, uidelicet soli sapientes: qui alieni sint, nimirum omnes mali qui non sunt proni ad uirtutem: sciret quomodo intelligenda sint illa uerba, Ergo qui honorat illos & ueneratur, quomodo offendit deum omnium dominum? Deinceps autem sic loquitur: Atqui quisquis de deo dicit unum esse dominum, impie facit regnum dei diuidẽs, & dissidium inducens quasi sit aliqua diuersa factio caput habẽs dei aduersariũ. Quod fortasse locum haberet, si ex scripturis probari posset deos esse istos qui à gentibus pro dijs habiti uersantur circa templa, statuas, altariaq;, & non malos dæmonas. Regnum etiam dei crebro memoratum in nostris tam literis quàm sermonibus precamur ut intelligamus, talesq; reddamur ut à solo regnemur deo, ut regnum dei nostrum quoque fiat. At iste qui nobis suadet multos deos colere, si uolebat consistere suam doctrinã, debebat regnum deorum dicere non regnum dei. Igitur neque factiones sunt apud deum, neque ullus est dei seditiosus aduersarius, quamuis quidam more gigantum ac Titanum cum Celso rebellent deo, qui modis innumeris Iesum seruatorem nostrum commendauit hominibus, uniuerso mundo se ingerentem duntaxat pro captu singulorũ. Post hæc aũt fortassis aliquis putabit nos reprehẽdi probabiliter dũ dicit: Si nullũ alium isti præter unum deum colerent, uideri poterant merito alios contemnere: nunc cum

Matth. 6

Rom. 2

cum recens exortum hunc immensis extollant honoribus credunt se nihil peccare in deum quòd ministro eius reuerenter seruiant. Ad quod respondendum, Si Celsus intellexisset illud, Ego & pater unum sumus: & illud in precatione dictum à filio dei, Sicut ego & tu unum sumus, non putasset nos et alium colere preter deum uniuersorum dominum. Ait enim, Pater est in me, & ego in patre. quòd si quis his motus uerebitur ne forte transfugiamus ad eos qui negant duas esse substantias patrem & filium, audiat illud, Erat autem omnium credentium cor unum & una anima, ut contempletur illud dictum, Ego & pater unum sumus. Vnum igitur deum, sicut ratione reddidimus, patrem & filium colimus, constanterque stamus contra alios, non recens exortum, quasi prius non fuerit, nimijs honoribus extollimus. Credimus enim eius uerbis dicentis: Ante quàm Abraham natus esset ego sum: itemque, Ego sum ueritas. nec est quisquam nostrum tam illiberali ingenio, ut opinetur quòd ueritatis essentia non fuerit ante aduentus Christi tempora. Itaque religiose colimus patrem ueritatis, & ueritatem filium, duos quidem substantia, unum uerò concordia, consensu, uoluntatisque identitate: adeò ut quicunque uidit filium, qui est splendor gloriæ dei, character'que eius substantiæ, uiderit in ipso deum ut in imagine dei. Eat nunc, & ex eo quòd unà cum deo filium eius colimus, colligat nos quoque non solum deum, uerumetiam ministros eius colere, qui quidem si intellexisset ueros ministros dei post ipsius unigenitum, Gabrielem, Michaelem, reliquosque angelos & archangelos, eosque colendos contenderet, fortasse colendi significatum repugnantes & actiones colentium, dixissemus aliquid de hoc loco pro tantæ rei dignitate, proque captu nostræ intelligentiæ. nunc quando ministros coli postulat hos dæmonas qui adorantur à gentibus, non euincit ut eos colamus, quos scriptura docet ministros esse illius mali principis huius seculi, ad defectionem à deo pertrahentis quoscunque potest. Ergo nõ ut ministros istos qui à reliquis hominibus honorantur, detractamus uenerari & colere. si enim persuasum haberemus eos esse summi dei ministros, nunquam appellaremus eos dæmonia. sed unum deum, & unum eius filium ac uerbum imaginemque quantum possumus supplicationibus & honoribus ueneramur, offerẽtes deo uniuersorũ domino preces per suũ unigenitum: cui prius eas adhibemus, rogãtes ut ipse qui est propitiator pro peccatis nostris digne tur tãquam pontifex preces nostras & sacrificia & intercessiones offerre deo optimo maximo. Itaque in deo fides nostra consistit, per confirmantẽ eam in nobis ipsius filium: nec est quod Celsus nobis seditionẽ obijciat propter filium. Veneramur enĩ patrẽ, eo quòd admiramur eius filium, uerbũ & sapientiam, & ueritatẽ & iusticiam, & quicquid didicimus esse dei filiũ è tali patre progenitũ. Et de his quidẽ hactenus. Quoniã aũt rursum Celsus sic loquit̃: Quodsi eos doceas non esse hunc dei filiũ, sed illũ patrem esse omniũ, quem solũ coli reuera oporteat, non colent nisi unà cũ isto seditionis suæ autore quẽ nominant dei filiũ, non quòd deum uenerentur magnopere, sed quòd istũ extollant plus nimio. Atqui nos scientes quis sit dei filius, nimirum splendor gloriæ characterque substantiæ eius, uapor potentiæ dei, omnipotentis gloriæ sincera promanatio, splendor sempiterni luminis, speculum immaculatum dei potentiæ ac efficaciæ, imagoque bonitatis eius, scimus hũc illius filiũ, & illum huius patrem. nec est quicquam in hoc sermone indecens, nec male deo conuenit talem sibi filium unigenitum substituere. nec potest nobis persuaderi, hunc qui talis est, non esse ingeniti dei & patris filium. Quod si Celsus audiuit peruersam doctrinam quorundam qui filium dei negant esse creatoris filium, ipse uiderit, & qui huic opinioni fauent. Non est ergo seditionis autor Iesus, sed omnis pacis, ut qui dixit suis discipulis, Pacem relinquo uobis, pacem meam do uobis. deinde quoniam sciebat huius mundi & non dei homines hostes nobis futuros, addidit: Non sicut mundus dat pacem, ita & ego pacem do uobis. Confidimus autem propter eum etiamsi affligamur in mundo, quia dixit, In mundo afflictionẽ habebitis, sed confidite. ego uici mundũ. Hunc asseueramus esse dei filium, dei inquã quem (si Celsi uerbis utendum est) magnopere ueneramur, & filium eius maximis à patre auctũ honoribus agnoscimus. Esto aũt non deesse quosdam, ut in tam numerosa credentium multitudine, qui discrepantes ab alijs temere affirment quod Seruator sit deus ille uniuersorum dominus: nos certe hoc non facimus, qui credimus ipsi dicenti:

Ioan. 8. 14

Ioan. 14

Ioan. 14 dicenti: Pater qui miſit me, maior me eſt. quapropter quem nunc patrem uocamus, eum non ſubijcimus, ut Celſus calumniatur, dei filio. Pergit deinde: Quòd autem non aberrans à ſcopo ſic opiner, utar ipſorum teſtimonijs. nam in illo cœleſti dialogo alicubi hæc fermè ad uerbum dicuntur: Si fortior eſt dei filius, & dominus eius eſt filius hominis, & quis alius dominabitur deo tenenti imperium? quomodo multi circa puteũ, & nullus in puteum? & cur tantum itineris emenſus timidus es? Falleris: adeſt enim mihi audacia & gladius, adeò non hoc eſt ipſis propoſitum. nam alium ſupercœleſtem deum huius patrem faciunt, in cuius cultum conſenſerunt, ut ſub prætextu magni dei colant hunc quem ſibi præfecerunt dei filium quem aiunt ut fortiorem dominum eſſe dei tenentis imperium, ſolumq; uenerantur. unde illud ſolenne præceptum eorum, non eſſe ſeruiendum duobus dominis, cauendo nequis ab hoc uno diſſideat. Hæc quoque rurſum à neſcio qua obſcuriſſima hæreſi deſumpta uniuerſis Chriſtianis obijcit: obſcuriſſimam autem dico, quia ne nobis quidem multum cum hæreticis conflictatis liquet unde nam hæc Celſus acceperit, ſi tamen accepit, & non finxit uel affinxit de ſuo. Nos enim manifeſte prædicamus creatoris, qui mundum hunc ſenſibilem condidit, filium non eſſe fortiorem patre ſed inferiorem: id quod ex ipſius autoritate affirmamus dicente, Pater qui miſit me, maior me eſt. nec eſt quiſquã noſtrum tam attonitus ut dicat, dominus eſt dei hominis filius. Imperium autem ei, ut dei uerbo, ſapientię, iuſtitiæ, ueritati, aſtruimus in oẽs ſuſpicientes eum hoc nomine, ſed non in deum patrẽ omnipotentem. & quia uerbum inuitis non imperat, ſunt autem quidam etiã mali, nõ ſolum homines ſed & angeli omnesq; dæmones, in hos dicimus ei nondum eſſe imperium, quia non ſubdunt ſe ultro: in alio tamẽ imperij ſignificato & his imperat, ſicut hominem dicimus imperare brutis animantibus, quamuis non ita ſubiectis ſicut ſubijciuntur leones cicurati & iumenta perdomita. nihil tamen ille nõ facit, ut & eos qui nũc imperium detrectant ſibi ſubijciat. Falſum igitur eſt quòd quaſi noſtrum Celſus protulit, Quis alius omnipotenti deo dominabitur? Deinde ut opinor rurſum res confundens, ex alia hæreſi admiſcet illa uerba: Multi circa puteum, nullus in puteum. & illa, Quid tantum itineris emenſus timidus es? & illa, Falleris: adeſt mihi audacia & gladius: quæ omnia pro adulterinis habet eccleſia Chriſtiani nominis. noſtrũ enim propoſitũ eſt non ficticios deos colere, ſed mundi huius conditorẽ & rerum omnium etiam inuiſibiliũ. Viderint qui aliam uiam ingrediuntur alias'ue ſemitas, hunc quidem negãtes, nouũ aũt figmentum ſolò nomine deũ ſibi aſciſcentes, & ſi qui affirmãt filiũ, ut fortiorem, eſſe omnipotentis dei dominum. Cæterum cur ſeruiendum non ſit duobus dominis, iam rationem reddidimus, quando etiã docuimus, nullius ſeditionis poſſe argui propter Ieſum dominum, quicunq; confitentur eum ſuperiorem cunctis dominari, & ipſi ſoli debere nos ſeruire ut dei filio. Poſt hæc Celſus ait nos ararum, ſtatuarum, templorumq; dedicationes fugere, ut occulti fœderis fidem ſanciamus hac ceu teſſera, nõ uidens pro aris nobis eſſe mentem ſuã cuiq;, ex qua ſurſum feruntur uere ac intelligibiliter ſuaueolentes ſuffitus, preces è pura conſcientia. quapropter dicitur apud Ioannẽ

Apoc. 8 in Apocalypſi: Suffitus aũt ſunt orationes ſanctorum. & in hymnis dauidicis, Fiat ora-

Pſal. 141 tio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo domine. Simulacra aũt deo dicanda ſunt non fabrorum opera, ſed à uerbo dei dedolata formataq; in nobis, uidelicet uirtutes ad imitationẽ primogeniti totius creaturæ, in quo ſunt iuſticiæ, tẽperantiæ, fortitudinis, ſapientiæ, pietatis, cæterarũq; uirtutũ exempla. hæ ſunt ſtatuæ deo dicatæ in animis iuſticiã iuxta præceptũ dei, & fortitudinẽ & pietatẽ reliquasq; uirtutes exercentiũ, quibus decẽter honorari credimus omniũ huiuſmodi ſtatuarũ archetypũ primum, imaginẽ inuiſibilis dei deũ unigenitum. quin & hi qui exuti ueterẽ hominem cũ operib. eius, induti ſunt nouũ qui renouatᷓ in agnitionẽ iuxta ſui conditoris imaginẽ, recepta hac imagine ſimulacra in ſeipſis faciunt qualibus delectatᷓ deus optimus maximus. Et quemadmodũ inter ſimulacrorũ artifices quorundã uſq; ad miraculũ excellunt opera, ut uerbi gratia Phidiæ aut Polycleti, aut inter pictores Zeuxis & Apellis, aliorũ minus bona ſunt, ac rurſus aliorũ deteriora, in ſumma plurimũ intereſt inter apparatũ ſtatuarũ & imaginum: ad eundem modũ ſunt qui faciant ſimulacra dei rerum omnium domini egregia per abſolutiſſimam ſcientiã, ad quæ collatus nullius pretij uideri poſſit Phidiæ Iupiter Olym-

Olympius, si spectes pulchre repræsentatã dei conditoris imaginem: sed in tota creatura nemini hoc contigit felicius & excellentius quàm Seruatori nostro cuius uox est hæc: Pater in me est. unusquisque tamen qui eam imitatur pro uiribus, simulacrum est iuxta conditoris imaginem, quod absoluitur dum quis imitatur eum puro corde intuens. In summa, omnes Christiani conantur dedicare aras & statuas quales diximus, nõ sensu & anima uacuas, nec lurconibus dæmonibus animarum seductoribus insessas, sed dei spiritu inhabitatas, propter uirtutes quas diximus & cõditoris imaginem agnoscente suum domicilium. sic etiam Christi spiritus insidit suis ut ita loquar conformibus: id quod docere uolens sacra scriptura facit deum iustis pollicentem hoc modo: Inhabitabo in ipsis & inambulabo, eroq; illorum dominus, & ipsi fient meus populus: Seruatorem uero ita dicentem: Siquis uerba mea audierit & fecerit ea, ego & pater ue niemus ad eum, & mansionem apud eum faciemus. Conferat igitur qui uult aras quales diximus cum Celsi aris, & statuas in animis piorum deo dicatas cum statuis Phidiæ ac Polycleti similiumq;, & bene sciet has quidem inanimas esse obnoxiasq; temporũ & tempestatũ iniurijs, illas uero sitas in immortali anima mansuras q̃ diu mens uoluerit & ratio. Quodsi etiam templa tẽplis conferenda sunt, ut discant Celsi fautores, non obstare nos quominus templa condantur conuenientia iam dictis aris & statuis, caueretamen ne omnis uitæ largitori templa struamus exanima: audiat qui uult nostram doctrinam, quòd corpora nostra templum dei sunt, & quòd si quis per intemperantiam aut per peccatum aliud corrumpit templum dei, is peribit ut in uerum templum uere impius. omnium autem huius generis templorum longe præstantissimum erat sacrum illud & purum corpus seruatoris nostri Iesu: qui sciens posse quidem ab impijs insidias strui templo quod in se erat, hanc tamen sceleratam uoluntatem insidiatorum non prævalituram contra ædificatricem eius templi deitatem, ait ad ipsos: Soluite templum hoc, & ego intra triduum excitabo illud. hoc autem dicebat de templo sui corporis. quin & aliâs quoq; sacra scriptura de resurrectione docens mystice eos qui uerbum dei possunt audire pro dignitate, prædicit eis fore ut instaurentur ex uiuis lapidibus pretiosissimis, subindicans quòd unusquisq; cõspirantium in ueram pietatem per uerbum dei, lapis est pretiosus insertus structuræ templi dei: quemadmodum Petrus dicit: Vos autem ædificati estis lapides uiui, & domus spiritualis in sacerdotium sanctum, offerre spirituales hostias acceptabiles deo per Iesum Christum. Et Paulus: Ædificati super fundamentũ apostolorum et prophetarũ, ipso summo angulari lapide Christo Iesu domino nostro. huc pertinet etiam illud Esaiæ oraculum mysticũ, alloquentis cœlestem illam Hierusalẽ in hanc sententiã: Præparo tibi carbunculũ lapidem tuũ, & fundamenta tua Saphirũ & propugnacula tua iaspidẽ, & portas tuas lapides Crystallinos, & mœnia tua lapides lectissimos, & omnes filios tuos à deo doctos: & in multa pace filij tui, & ædificaberis in iusticia. Sunt igitur quidam iustorũ lapis carbunculus, alij saphirus, alij iaspis, alij crystallus, & sic omne genus electorũ pretiosorumq; lapidũ iusti sunt. porrò quomodo intelligendi sint hi lapides eorumq; natura, & ad quales animas referri possit pretiosi lapidis appellatio, non est præsentis temporis disputatio: tantummodo erat opus admonere paucis, quid sibi uelint apud nos templa, & quodnã sit illud unicũ dei templũ constructũ è pretiosis lapidibus. Sicut enim fit de istis uulgaribus templis profanis, ut suum quæq; ciuitas iactet apud alias, & uehementer sibi placeat si contingat habere præstantius, uelut arguens aliorũ populorum hac parte negligentiam qui se superari siuerint: sic obijcientibus nobis quòd non colamus numen in templis sensu carentib. nos uicissim nostra templa ostentamus: et docemus eos, modo non ipsi quoq; more suorum deorũ sensu careant, q̃ nullo pacto conferri debeant uel nostra simulacra cũ simulacris gentiũ, uel altaria nostra suffitusq; cũ ipsorum cruentis aris & nidoribus: ac ne tẽpla quidẽ nobis probata, cũ sensu carentib. templis insensatorũ hominũ, quibus ne in mentẽ quidem uenit quid sentiendũ sit de deo, & de eius statuis, tẽplis, altaribus. Itaq; non ut occulti fœderis fidem sanciamus hac ceu tessera, abhorremus à dicãdis aris, tẽplis, statuis, sed quia per Iesu doctrinã inuẽta uera pietate uitamus fucatas istas religiones, quæ impios faciunt quotquot aberrant à religione Iesu Christi, q̃ solus est uia pietatis, uereq; dixit. Ego sum uia, & ueritas, et uita. Videamus iã quid

Ioan. 14
Leuit. 26
Ioan. 14
Ioan. 2
1. Pet. 2
Ephes. 2
Esa. 14
Esa. 54

quid deinceps Celsus loquatur de deo, adhortans nos reuera quidē ad idolorū uel potius dæmonū sacrificia: ut aūt ipse, quid uere sacrū quid'ue sacrificiū sit ignarus, appellat, ad deo sacratas epulas. uerba eius sunt hæc. Certe deus omnibus cōmunis est, bonus, nullius indigus, inuidens nemini. quid igitur uetat sacratissimum quenq; cum alijs frui festo publico? Nescio quid imaginatus putat consequens esse, ut quoniam deus bonus est, nullius indigus, inuidens nemini, sacrati ei fruantur cum alijs festo publico: quod concederem, si demonstrasset publica festa non habere quicquam erroneum, esseq; instituta religionis ac pietatis gratia. Quod si nulla est ratio, cur publica ista nomine tantū festa conuenientia diuino cultui uideri debeant: sed deprehenduntur figmenta esse inducta ad humanarum historiarum memoriam, aut ad quasdam aquæ, terræ, frugumq; eius physiologias: euidens est recte ac ratione facere quibuscunq; cordi est exquisita pietas, si fruantur festis publicis. Festum enim, ut quidam Græcorum sapiēs pulcre dixit, nihil aliud est q̃ officiū facere: & uere festū celebrat, quisquis facit quod debet, semper uacās precibus, cōtinenter incruētas uictimas offerēs deo suis precationibus. Vnde generosè mihi uidetur dictū in paulinis epistolis, Dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos: uereor ne frustra in uobis laborauerim. Quod si quis nobis ex aduerso regerat nostras dominicas, parasceuasq;, aut pascha & pentecostē, recurrētes solenniter: respondēdum est & ad hoc q; qui perfectus est ratione, operibus, cogitationib. perpetuò hærens deo uerbo, naturali nostro domino, semper agit dies domini, & nunquam nō habet diem dominicam. Sic & qui semper parat seipsum ad uerā uitā abstinens à mundanis uoluptatibus multos seducentibus, nec alens carnis ferociam, sed suggillans corpus suum & in seruitutem redigens, semper agit parasceuas. quisquis itē cogitat pascha nostrum immolatum esse Christum, celebrandumq; hoc festum edendo carnem uerbi, nunquam non pascha facit quod interrpretatur ac si dicas Transitoria, transiens semper ratione omniq; cogitatione atque actione ad deum à negotijs secularibus, & ad ciuitatem eius festinans. Insuper quicunq; potest uere dicere Simul resurreximus cum Christo, & illud, simul nos resuscitauit & consedere nos fecit in supercœlestibus in Christo: semper habet dies pentecostes, præsertim quando in cœnaculum ascendens cum Iesu apostolis uacat precibus & orationibus, ut dignus fiat illo uehementi spiritu cœlesti, qui uehementia sua tollit ex hominibus maliciam eiusq; opera, simulq; à deo partem aliquam ignearum linguarum accipiat. uulgus autem eorū qui credentes uidentur magis quàm sunt, qui uel non potest uel non uult quotidie festum agere, opus habet ut contineatur talibus sensibilibus admonitionibus, ne omnino dilabatur ab officio. Hæc, ut opinor, cogitans Paulus partem diei festi nominauit festum statis diebus recurrens, collatum ad festum illud aliud. subindicat autem his uerbis, integrum & perpetuum festum esse in uita æterna, sicut sacra scriptura docet. Confer nunc etiam hæc quæ diximus cum Celsi festis & gentium, & uide an non longe potiora sint hæc nostra quàm illa publica, in quibus superbia carnis feriatur lasciuitq; indulgens petulanter ebrietatibus ac libidinibus. Prolixum autem esset hoc tempore dicere, cur institutum sit in diuinæ legis festis panem afflictionis edere, siue azyma cū lactucis agrestibus: aut illud quod dicitur, Humiliate animas uestras, aliud'ue simile. Impossibile est enim ut homo, cum sit compositus, & caro concupiscat aduersus spiritum, spiritus aduersus carnem, totus festum celebret: aut enim spiritu festum agens aliquis corpus suum affligit, quod propter superbiam carnis non est natum ad festum celebrandum cum spiritu: aut iuxta carnem feriatus nō est capax festi spiritualis. Hæc de festis in præsens dixisse sufficiat, uideamus iam quibus uerbis Celsus conetur nobis persuadere ne abstineamus ab idolothytis, & publicorum festorum uictimis. Si idola, inquit, nihil sunt, quid molesti est frui simul epulis? quod si sunt dæmones quidam, dubio procul & hi dei sunt, quibus & credēdum est, & litandum iuxta leges, preces quoque offerendę sunt ut uelint esse propicij. Hic operæpretium fuerit in manus sumere totum eum locum qui est in epistola Paulina prima, quam scripsit ad Corinthios, eumq; interpretari, ubi occurrens his qui aiunt nihil esse in rerum natura idolum, docet quàm noxium sit uesci idolothytis, demōstrans his qui capaces sunt, peccatum hoc grauius esse homicidio, dū non tēperans sibi ab idolothytis perdit fratrē pro quo

Christus

Marginal notes: Gal. 4 (beside "nibus. Vnde generosè…"); Col. 2 (beside "surreximus cum Christo…"); 1. Cor. 8 (beside "sumere totum eum locum…").

Christus est mortuus: ubi etiam præsupponens dæmonibus sacrificari eas uictimas docet quòd participes earum cōmunicent cum dæmonibus, & impossibile esse ut idem participet mensæ domini & mensæ dæmoniorū. Sed quia res hæc opus habet integro uolumine, si hic epistolæ ad Corinthios locus tractetur pluribus, contenti erimus paucis, ex quibus examinanti patebit, quòd etiamsi nihil sint idola, tamen graue piaculum sit eorum interesse epulo. Iam certè disseruimus mediocriter, quòd etiamsi sint dæmones quibus sacrificātur uictimæ, non debeamus eorum sacrorum fieri participes, cùm sciamus differentiam inter mensam domini & mensam dæmoniorum, & hoc scientes nihil non faciamus, ut semper participantes mensæ domini, modis omnib. caueamus à cōmunicatione mensæ dęmonum. Quoniā autem Celsus modò dixit, etiam dæmonas esse dei, ideo credendum eis & litandum legitimè, orandosq; ut uelint esse propitij, discant etiam de hoc qui cupiunt, morem esse sacrarum scripturarum ut nihil malorum appellent dei possessionem, ut quæ haudquaquā habeantur digna tanto domino. Quapropter ne homines quidam omnes uocantur homines dei, sed soli qui deo digni sint, qualis erat Moses & Helias, & siquis alius homo dei scribitur, aut similis est his de quibus scribitur. Itidem non omnes angeli dicuntur angeli dei, sed soli beati: cæterum qui conuersi sunt ad maliciam, nominātur angeli diaboli: quemadmodum mali homines, homines peccati aut filij, pestes, aut iniusticiæ filij. Quoniam igitur & homines quum sint partim boni, partim mali, alij dei dicuntur esse, alij diaboli, & angeli alij dei, alij mali illius, dæmones autem non ita sunt duplices, omnes enim malos esse demonstratur: ideo dicemus falsum esse Celsi sermonem dicentis: quodsi sunt dæmones quidam, dubioprocul & hi dei sunt. aut demōstret qui uolet, non esse sanam distinctionē nostram de hominibus & angelis, uel eodem modo posse inueniri discrimen inter dæmonas. id si est impossibile, liquet non esse dei dæmonas. princeps enim eorum non deus est, sed, ut sacra scriptura testatur, Beelzebul. Neque credendum est dæmonibus, etiamsi Celsus nos huc hortetur, sed moriendum citius, & nihil non perferendum fortiter, perstando in fide dei. Sic nec litandū est dæmonibus, ac ne potest quidem eis litari, quum sint mali & hominibus noxij. Iam iuxta quas leges uult nos litare Celsus dæmonibus? nam si iuxta receptas in ciuitatibus, doceat consonare has cum diuinis legibus. Id si non potest, quandoquidem nec inter se ciuiles leges hîc consentiunt, liquet quòd ne leges quidem propriè sunt, quum malæ sint, ac proinde his non esse obtemperandum. Obediendum enim est magis deo quàm hominibus. Apage hoc Celsi consilium iubentis adorari dæmonas, qui ne tantillum quidem audiendus est. Solus enim adorandus est deus optimus maximus, soli preces offerendæ unigenito dei uerbo, primogenito creaturæ totius, qui ut pontifex eas ad deum suum & deum nostrum perferat, & patrem suum atque omnium iuxta uerbum eius uiuentium. Et quemadmodum non optaremus nobis fauorem hominum ad malos suos mores pertrahere nos uolentium, si nemini beneuoli essent ex factione sibi aduersaria: quia horum beneuolentia facit nos inimicos deo, fortasse non futuro beneuolo habentibus tales beneuolos: ita qui norunt dæmonum naturam, uoluntatem, maliciam, nunquam sibi optabunt eorum beneuolentiam. nam etiamsi eis non bene uelint dæmones, nullo tamen malo possunt afficere custoditos propter pietatem à deo suo & omniū domino, angelos suos ad præsidium eorum qui digni sunt ne lædantur à dæmonibus. quisquis autem habet dominū deum propitium propter suam erga illum pietatem, & propter consilij magni angelum dei receptum Iesum dominum, contentus dei per Iesum Christum fauore potest dicere fidenter, ut nihil passurus uel ab uniuerso dæmonum exercitu, Dominus illuminatio mea & seruator meus, quem timebo? dominus protector meæ uitæ, à quo formidabo? dicet etiam Psal. 27
illud: Si tota castra contra me aciem struxerint, non timebit cor meum. Hactenus ad Celsi uerba dicentis: quodsi sunt dæmones quidam, dubioprocul & hi dei sunt, quibus & credendum est & litandum iuxta leges: preces quoq; offerendæ sunt ut uelint esse propitij. Aggrediamur iam quę deinceps sequuntur, & examinemus pro uiribus: ea sic habent: Certè si qua patria consuetudo arcet hos à sacrificatis, debuerant in uniuersum abstinere esu animantiū, ut Pythagoræ uisum est, animam honoranti & eius instrumenta. Sin causa est quam afferunt, ne epulentur cum dęmonibus, macti sapientia qui nunc

demum intelligunt epulari se cum eis, & tunc tantummodo sibi cauent quum uident cœli uictimam. cæterum cùm fruges edunt, uinum bibunt, gustantq; fructus arborum, cùm aqua ipsa ipsoq; fruuntur aere, an non hæc singula ab aliquo dæmonũ accipiunt, quibus rerum harum cura distributa est? Nescio quomodo hîc putauit necessariò consequi ut abstineāt ab esu omnium animaliũ qui ex instituto patrio sibi à sacrificatis temperant. non tamen negamus etiam sacram scripturam cōmonstrare talia, quo securius
Rom. 14 uiuatur & purius, quando Apostolus inquit, Bonũ est non manducare carnem, & non bibere uinum in quo frater tuus offendit. & rursum, Ne perdas tuo cibo illum pro quo Christus mortuus est. & rursum: Si meo cibo frater offenditur, potius in ęternum abstinebo ab esu carnium, quàm meo fratri sim offendiculo. Sciendum tamen quòd quum Iudæi putarent se Mosis legem intelligere, ac proinde lege concessis cibis ut puris uterentur, cauerent à reliquis ut impuris, itemq; ab esu sanguinis animaliũ & carnium occisæ à fera pecudis, aliorumq; de quibus non est tempus nunc disquirere: Iesus magister uolens ad purum dei cultũ uocare omnes homines, nequis propter cibos lege uetitos, grauatim reciperet religionem Christianam corrigendis moribus utilissimam, pronunciauit non ea hominem inquinare quæ os intrant, sed quæ ex ore prodeunt. nam quicquid, inquit, in os intrat, in uentrem uadit, & in secessum emittit: quæ autem procedunt ex ore, de corde exeunt, & ea sunt quæ inquinant hominem. De corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, scortationes, furta, falsa testimonia, bla-
1. Cor. 8 sphemiæ. Paulus quoq; ait: Cibus non commendat nos deo: nec enim si non manducabimus deficiemus, nec si mãducauerimus abundabimus. Deinde quoniam hæc non carent obscuritate nisi discernantur clarius, uisum est Iesu apostolis, & collectis apud Antiochiam ea de causa presbyteris, & sancto, ut ipsi uocāt, spiritui, scribere his qui ex gentibus crediderant epistolam, quæ necessariam tantum abstinentiam profiteretur se indicere, uidelicet ab idolothytis, suffocato, & sanguine. nam idolothyta sacrificantur dæmonijs, nec debet homo dei particeps fieri mensæ dæmonum. Suffocatis autem nobis interdicitur, quia sanguis ex eis non est excretus, cuius exhalatione aiunt pasci dæmonas, ne uescamur cibo dæmonũ, & ne fortè simul nobiscum edant dæmones, si suffocatum edamus. quod autem de suffocato dictũ est, satis indicat cur abstineatur à sanguine. Nec alienum hoc loco fuerit meminisse pulchræ sententiæ, quæ apud Sextum legitur multis Christianorum celebrata. ea sic habet. Esus animatorum est quidem indifferens, abstinere tamen præstat, uideturq; magis rationi consentaneum. Itaq; non temerè abstinemus ab his quæ sacrificātur dijs uulgo creditis aut heroibus aut dæmonibus, sed multis permoti rationibus, quarũ partem iam exposuimus. Sed nō ita est abstinendum ab esu omnium animantiũ, sicut à malicia uel eius operibus: imò non ab animantium tantum esu, uerumetiam cuiuscunq; rei debemus abstinere, si absq; peccato non licet edere. non est enim edendum in hoc ut gulæ indulgeamus illecti cupedijs, sed ut corpus curemus sanitatis gratia: quamuis procul absimus ab opinione de anima mutante corpora corporibus, & prolapsa usque in brutas pecudes: ne ritu Pythagoreorum abstineamus à carnibus parcentes animalibus. solas enim rationales animas honorare nouimus, & earum instrumēta solenni sepulturæ honore dignamur. meretur enim rationalis animæ domicilium non proijci temerè sicut brutorum cadauera, præsertim quod fuit animæ bene ac sanctè instrumento suo in certaminibus usæ receptaculum. Cæterum quomodo mortui resurgant, & quo corpore ueniant, superius paucis prout tractatus postulabat, docuimus. Mox Celsus adducit uulgatam illam & Christianis cum Iudæis cōmunem responsionem, ideo abstinere ab idolothytis, ne deo sacratis epulentur cum dæmonibus, quam refellere conatur. Nos certè quantum ad cibum ac potum attinet, nescimus alium modum uescendi cum dæmonibus quàm siquis in turba edat uictimarũ exta, et bibat uinum libatum dæmonijs. Celsus uerò putat uesci cum dæmonibus etiam eos qui fruuntur frugibus, & quodcũq; uinum bibunt, gustantq; fructus arborum: uel siquis aquam solam sumpserit, hunc quoque bibendo participare cum dæmonibus: additq; & aerem quem respiramus habere nos dæmonum quorundam beneficio, qui præsint auris uitalibus. Sumat sibi qui uult Celsi patrocinium affirmantis talia, declaretq; quòd non angeli dei, sed dæmones quorum omne genus uiciosum est,

sum est, dispensationem rerum modò dictarum commissam habeant. Fatemur enim etiam nos non absq; præsidio inuisibilium (ut ita loquar) agricolarum ac dispensatorum aliorum, non solum terræ fruges præberi nobis, uerumetiam fluenta aquarum omnium: ipsis curantibus terras, aquas, aerem proferre in mitioris uitæ usum alimenta, fontes scatere undis ultrò nascentibus, ex aere culta rigari tempestiuis imbribus, eundemq; per spiracula reciprocatum uitam refrigerãdo conseruare: negamus tamen potestates illas inuisibiles esse dæmonas: sed si uerum proferendum est libere quænam sint horum opera, dicemus fames & sterilitates uinetorum ac arborum, siccitatesq; nimias lædendis frugibus, interdum etiam pestilentiã sæuientem tum in bruta, tum in homines. hæc omnia dæmonum opera sunt ceu carnificum, iudicio quodam diuino potestatem hanc habentium certis temporibus, siue ad conuertendos homines & cohibendos ab effusa uiciorum licentia, siue ad exercendũ genus hominum ratione utentium, ut medijs in aduersitatibus pietatem constanter colentes & à uirtute non discedentes, conspicui fiant ob præstantiam spectatoribus uisibilibus & inuisibilibus: illi uerò contrarij quærentes uitiorũ latebras per calamitates arguantur quales sint, & ad se redeant per spectatores (ut ita dicam) traducti. Testatur diuinorũ hymnorum fidicen quòd tristiores dei iudicis sententias exequantur quidam mali angeli, ubi dicit: Immisit in eos iram furoris sui. An autem etiam alia præter hæc faciant dæmones quãdo permittitur, semper quidem nocendi cupidi, sed non semper ualentes lædere eò quòd prohibeantur, qui potest examinet, diuina iudicia quantum homini licet imaginans, quoties multa simul animæ illa uel illa uia delatæ ad mortem separantur à corporibus. Magna sunt enim dei iudicia, & propter sui magnitudinem non capiuntur mente uincta etiamnum mortali corpore, ac proinde nec enarrari possunt. imperitæ uerò animæ ne è lõginquo quidem hæc inspiciunt. quapropter quidam per temerariam ignorantiam deo rerum administrationem adimunt, eoq; prolabuntur impietatis, ut tollant prouidentiam. Itaque non à dæmonibus accipimus singula uictui necessaria, præsertim qui eis decenter uti didicimus: neque cum dæmonibus epulant̃ qui fruuntur frugibus, uino, arborum fructibus, aquis, aere: sed potius hæc angelis dei ferimus accepta, qui quodãmodo inuitantur, intra hominis pij domesticos parietes, præceptum illud tenentis, Siue editis, siue bibitis, omnia in gloriam dei facite. dum igitur in gloriam dei edimus, bibimus, spiramus, & cætera eadem ratione facimus, non epulamur cum ullo dæmone, sed cum angelis dei. non enim decuisset, nec licuisset has res consecrari, si cõmissæ essent curæ dæmonum. Vnde liquet iam responsum etiam ad ea quæ deinceps cõsequuntur in hunc modum: Ergo aut nullo modo usquam uiuendum est, nec in hanc uitam ueniendum: aut, quoniam hac conditione in uitam uenitum est, gratiæ sunt agendæ dæmonibus rerum terrenarũ præfecturas sortitis, eisq; preces offerendæ & primitiæ quoad uiuimus, ut ipsos habeamus præsentes ac propitios. Imò sic uiuendum est ut uita instituatur iuxta diuina præcepta quoad potest fieri, & quoad nobis donat̃. donatur autem si edendo, bibendo, omnia denique faciamus in dei gloriam. nec sunt aspernanda nobis conditoris munera, sed utendum eis cum gratiarum actione. Hac enim cõditione in uitam uenimus, non qua Celsus existimat. nec subsumus dæmonibus, sed deo uniuersorũ domino, conciliati ei per Iesum Christum & per leges dei. Nullus dæmon rerum terrenarum præfecturam sortitus est, sed propter suam maliciam ad ima deturbatis loca quædam assignata sunt, uel in solitudinibus ubi nulla dei piæq; uitæ cognitio, sed aliena à cultu eius omnia, uel apud gentes impias & dignas tam diris præsidibus, ut quæ contempto deo malunt seruire suis uicijs. Quapropter Celsus quoque deum nesciens uota persoluat dæmonibus. Nos qui rerum omniũ conditori placere studemus, cum precibus & gratiarum pro beneficijs acceptis actione oblatos panes edimus, corpus iam per precationem factos sanctum quoddam & sanctificans utentes eo cum sano proposito. Celsus uerò etiam primitias uult nos dicare dæmonijs. at nos malumus hunc honorem habere illi qui dixit: Germinet terra herbam uirentem afferentem semen iuxta genus suum & similitudinem suam, & lignum fructiferũ faciens fructum, cuius semen in ipso secundũ genus suum in terra. Cui autem primitias offerimus, ad eundem etiam uota precesq; nostras dirigimus, habentes pontificem magnum qui cœlos penetrauit

1. Tim. 4

Gen. 1

Iesum ipsius dei filium: & hanc fidei professionem constanter retinemus quàm diu ui-
uimus, benignitate dei, filij'que illius qui manifestatus est inter nos. Quodsi multorum
etiam fauor captandus est, discimus in nostris literis quòd milia milium assistebant ei,
& myriades myriadum ministrabant ei: quæ multitudo quum uidet homines suam er-
ga deum pietatem imitantes, adiutat eos contendentes ad salutem & deum inuocan-
tes, interdum apparendo precantibus, non indignam rem censens si eis ministret, ma-
gnaq; alacritate ac consensu prompta ad gratificandum cœlestis numinis inuocatori-
bus, cui & ipsa preces offerre non desinit. Omnes enim hi sunt ministeriales spiritus, ul-
tro citroq; missitari soliti, ut eorum ministerio prouehantur ad salutē qui saluandi sunt.
Affirmant licet Græcorum sapientes nascentium cuiq; suum dæmonem sorte quadam
Matth. 18 obtingere, nos Iesus docuit ne minimos quidē contemnendos in ecclesia, dicens quod
angeli eorum semper aspiciant patrem ipsius qui in cœlis est. Propheta quoque dicit:
Psal. 33 Vallo cinget angelus domini timentes eum, & eripiet eos. Itaq; ne nos quidem nega-
mus multos esse in terra dæmonas, sed fatemur eos esse, posseq; multum in malos pro-
pter eorum maliciā: sed nihil posse in eos qui se induerunt armatura dei, acceperuntq;
robur ad resistendum circumuenire se conanti diabolo, meditati huiusmodi certami-
na, ut qui sciunt non esse nobis luctam aduersus carnem & sanguinē, sed aduersus prin-
cipatus, aduersus potestates, aduersus mundi huius rectores, aduersus nequam spiritus
huius aeris. Videamus porrò & aliud Celsi dictum tale: Nisi fortè Persarum Romano-
rum'ue regis satrapa, aut præses, aut dux, aut procurator, aut etiam minorem magistra-
tum gerens aliquis minorem'ue curam ac ministerium, neglectus multum potest læde-
re: aerij uerò terrestresq; satrapæ ac ministri parum nocere possunt acceptis iniurijs. Vi-
de quemadmodum hominum more satrapas summi dei & præsides & duces & procu-
ratores, minoresq; magistratus ac minora ministeria faciat grauiter sæuire in contume-
liosos, non intelligens quòd ne uir quidem sapiens lædere quenquā cupiat multo pro-
nior ad corrigendos proteruos etiam: nisi fortè Lycurgo Lacedæmoniorum legislato-
re & Citiensi Zenone deteriores sunt isti Celsi Satrapæ & præsides ducesq; dei optimi
maximi. quorum Lycurgus in potestatē suam tradito qui extuderat ipsi oculum, adeò
no ultus est acceptam iniuriam tam grauem, ut nō prius salubribus monitis hominem
incantare desierit quàm eum ad philosophandum induceret. Zeno autem inimico di-
centi, Dispeream ni malum tibi dedero: retulit, & ego dispeream ni te mihi conciliaue-
Matth. 5 ro. Taceo formatos ad Iesu disciplinam, quibus dictum est: Diligite inimicos uestros,
orate pro deuouentibus uos, ut fiatis filij patris uestri cœlestis, qui solem suum oriri iu-
bet super malos atque bonos, & pluit super iustos atque iniustos. In propheticis quo-
Psal. 7 que oraculis iustus ita loquitur: Domine deus meus, si feci hoc, si est iniquitas in meis
manibus: si retribui retribuentibus mihi mala, decidam ab inimicis meis inanis. perse-
quatur inimicus animam meam & comprehendat, & conculcet in terra uitam meam.
Sed fallitur Celsus, ueri satrapæ, præsides, duces, procuratoresq; dei angeli non lædunt
contumeliosos homines: quos siqui lædunt, sunt ex numero malorum illorum quos
etiam Celsus imaginatus est, qui nullam satrapiam procurationem'ue commissam ha-
bent à deo. lædunt autem sibi obnoxios, qui se illis ultrò submiserunt tanquam domi-
nis. Hoc est enim, opinor, cur certis in regionibus cibis uetitis uescentes si subditi sint
ijs dæmonibus non impunè ferunt. quodsi alienus idem faciat, qui se non subiecit eo-
rum dominio, immunis est à piaculo, iubens flere illos dæmonas. Vt enim cæteri, per
ignorātiam eis deuoti, obnoxij sint eorum iniurijs, certè Christianus qui uerè Christia-
nus est, dicatus uni deo uerboq; ipsius, non potest lædi à dæmonibus, utpote illis præ-
stantior. non læditur autem, quia circumuallabit angelus domini circunquaq; timen-
tes eum, & eripiet eos: & angelus eius perpetuò faciem cœlestis patris aspiciens, sem-
per preces eius in cœlum offert per unicum pontificem summo deo, ipse quoque pro
sibi commisso deprecans. Proinde Celsus sua terriculamenta auferat minitans malum
à dæmonibus quos nos contemnimus. nihil enim nobis contempti dæmones possunt
officere, cùm dicati simus ei qui unus succurrere potest dignis omnibus, nihilominus
tutores pijs addens suos angelos: ut nec cōtrarij angeli, nec eorum princeps qui & hu-
ius seculi princeps dicitur, quicquā ualeat contra deo deuotos homines. Deinde obli-
tus cum

tus cum Christianis se agere soli deo per Iesum preces offerentibus, admiscet aliena temerè cum rebus Christianorum confundens & dicens: Quos si barbaricis nominibus quis appellet uirtutem habebunt: sin Græcis aut Romanis, non item. Quem enim nos inuocamus nomine barbaro? Quare persuasum sit omnibus, Celsum hæc nobis obijcere immeritis: sciantq; quòd germanè Christiani ne usitatis quidem in sacra scriptura dei nominibus utantur inter precandum, sed Græci Græcis, Romani Romanis, singuliq; precentur propria lingua, deumq; celebrent pro uiribus: & omniũ linguarum dominus omnibus linguis precantes exaudit, tam uariè loquentes haud secus quàm consonos (ut ita dicam) & unius uocis homines intelligens. Non est enim deus maximus unus eorum qui certam aliquam linguam sortiti sunt siue Græcam siue barbaram, cæterarum ignari, nec solliciti de alienæ linguæ hominibus. Post hæc deinceps quod aut ex nemine Christiano audiuit, aut ex uulgari quopiã malo & indocto, ait Christianos dicere: Ecce accedens ad statuam Iouis aut Apollinis aut cuiuscunq; dei, conuicior ei colaphosq; incutio, nec tamen ulciscitur: nõ uidens in diuinis legibus hoc quoq; mandatum, Dijs non maledices: ne os nostrum asuescat cuicunque maledicere: quibus dictum est: Bene precamini, & nolite maledicere: & qui didicimus quòd maledici regnum dei non hæreditabunt. Quis est autem inter nos adeò stultus ut hæc dicat, nec uideat, nihil talia ualere ad tollendam opinionem de dijs uulgo creditis? quãdoquidem nonnulli prorsus tollentes numen ac prouidentiam, & quidam pro philosophis habiti dogmatum impiorum autores, nec ipsi passi sunt quicquam eorum quæ uulgus mala existimat, nec ij qui amplexi sunt illorum sententiam, sed fruuntur sanitate ac diuitijs: siquis tamen diligentius disquirat, apparebunt tam mulctati quàm qui maximè. nam quæ grauior calamitas, quàm non intelligere conditorem ex hoc mundi ordine? quæ maior miseria quàm cecatos habere mentis oculos, nec uidere creatorem ac patrem omnium mentium? Talibus uerbis nobis afflictis per calumniam, qùum Christiani non soleant dicere talia, putat se nactum defensionem opinione sua seriam, nostra uerò ludicram, ad nos sermonem uertens in hunc modum: Non uides igitur bone uir, quòd etiam tuo dæmoni opponens se quispiam non solùm cõuiciatur, sed terra mariq; illum exigit, & te sacratam ei statuam uinctum in crucem agit, non succurrente tuo dæmone quem ais dei filium? Hæc responsio locum haberet, si uteremur uerbis qualia nobis tribuit, ne sic quidem uerum dicens dum demona uocat dei filium. nos enim qui didicimus malos esse omnes dæmonas, negamus dæmonem qui tam multos conuertit ad deum, sed dei uerbum & dei filium esse dicimus. Celsus uerò, qui nullos scit malos dæmonas, nescio quomodo sui oblitus Iesum uocauit demonem. Sed manet sua pœna impios, qui contemptis quæ offerebantur remedijs perstant in malicia (ut ita loquar) immedicabili. nos tamen per doctrinam de futuro supplicio multos à peccando retrahimus. quid autem apud Celsum sacerdos seu Apollinis seu Iouis super hoc respondeat consideremus. Sero, inquit, molunt deorum molæ, & in natos natorum & qui nascentur ab illis. Vide quanto potius sit nostrum illud: Non morientur patres pro filijs, neque filij morientur pro parentibus. quisq; suo peccato morietur. Item illud, Qui ederit uuam acerbam, ipsius dentes obstupescent. Item illud: Filius nõ portabit iniquitatem patris, & pater non portabit iniquitatem filij: & iusticia iusti erit super ipsum, sicut iniquitas iniqui erit super ipsum. Quod si quis dixerit simile esse istud, in natos natorum, & qui nascentur ab illis, nostro huic, Qui reddit peccata patrum in filios ad secundam & tertiam generationem qui se oderint: discat quòd apud Ezechielem parabola hæc esse dicitur, reprehendentem eos qui dicunt, Patres ederunt uuam acerbam, & obstupuerunt dentes filiorum: quod dictum mox illud subsequitur, Viuo ego dicit Dominus, nisi quisque suo peccato morietur. non est autem huius temporis enarrare quid significet hæc de peccatis tertia quartaq; generatione reddendis parabola. Tandem anicularum more conuiciatur. Tu simulacra horum irrides cum conuicijs, qui si præsenti Libero aut Herculi conuicium fecisses, fortasse letus non discederes: tuum uerò deum præsentem qui distenderunt & cruciauerũt, nihil mali passi sunt, ac ne pòst quidem tot ætatibus quicquam circa eos nouatũ uidemus: sicut nemo eo melius habuit, quòd crederet hunc non magum fuisse, sed dei filium. Ergo qui cum mandatis miserat filiũ, per-

Exod. 22
Rom. 12
1. Cor. 6
Ezech. 18
Hier. 31

misit eum tam crudeliter unà cum suis mandatis perire, & tot iam seculis rem dissimulat? quis pater est tam impius? Dices illum passum, quia sic uoluit. Possem dicere hos quoque, quos tu blasphemijs lacessis, ferre quia sic libet. nam par pari conferre fuerit optimum. sed uindicant profectò in conuiciatores quos fugientes latitantesq; protrahunt ad supplicium. Ad hęc quoque dicerem, nos conuiciari nemini, doctos quòd maledici regnum dei non hæreditabunt: qui etiam illud legimus: Bene precamini deuouentibus uos, bene precamini & nolite execrari: sciẽtes apostoli uocem esse: dum male audimus bene loquimur. quòdsi ne regerere quidem conuicium disciplina Christiana permittit, quanto stultius est conuiciari ubi non oportet. Perinde est autem, siue lapidi conuicieris, siue auro & argento formato in effigiem nihil habentem deo simile. itaq; ne deridemus quidem statuas inanimas, sed istos qui ante illas uenerabundi procidunt. Imò ut iam insint his simulacris dedicatis dæmones, & aliud habeatur pro Libero, aliud pro Hercule, ne in hos quidem iaculamur conuicia. uanum enim id fuerit, nec animæ miti, pacatæ, tranquillæ conueniens, quæ didicit ne malis quidẽ conuiciandum uel hominibus uel dæmonibus. Nescio porrò quomodo Celsus imprudens eò prolapsus sit, ut quos paulo antè celebrauit diuinis laudib. uel deos uel dæmonas, nunc ipsis factis ostendat esse pessimos, & uindictæ libidine sæuiẽtes magis quàm corrigendi studio, siquis conuicium eis fecerit. ait enim: Si Liberum ipsum aut Herculem pręsentem lacesseres conuicio, fortasse non lætus discederes. Cæterum quomodo absens audiat, doceat qui uult: & cur nunc adsint nũc absint dæmones, tum ob quæ negotia ultrò citroq; commeẽt. Deinceps autem putans nos corpus Iesu extensum & cruciatum, non deitatem eius, dicere dei filium, & inquantum extendebatur ac cruciabatur deum credere: tum uerò, inquit, deum præsentem qui distenderunt & cruciauerunt nihil mali passi sunt. Qua de re quoniam superius diximus multa, nunc data opera locum hunc silentio pręteribimus, ne uideamur ijsdem iterum atq; iterũ repetendis obtundere. Quoniam autem ait ne postea quidem per tot secula pœnas luisse quenquam ex Iesu cruciatoribus, declarabimus ipsi & omnibus qui uolunt discere, urbem illam in qua populus Iudæorum Iesum depoposcit ad supplicium crucifige crucifige clamitans, latronem autem propter seditionem & homicidiũ in carcerem coniectum dimitti maluit quàm Iesum accusatum per inuidiam, non ita multo pòst bello petita, diuturnamq; oppugnationem perpessa, usqueadeò uastata est, ut deleretur funditus & desolaretur, deo iudicante locum ipsum indignum qui habitaretur ab hominibus, & sic quoque consulente ijs quos uidebat inemendabiles, quotidieq; proficiẽtes in deterius, donec dederentur hostibus ad supplicium. hæc omnia facta sunt propter effusum Iesu sanguinem in ea terra ipsorum insidijs, quæ tantum scelus ferre amplius non poterat, in Iesum perpetratũ ab impijs. Itaq; passionẽ eius magnæ rerum nouationes secutæ sunt, una hæc quæ urbi Iudæorum, altera quæ uniuersæ genti accidit: in cuius locum noua Christianorum gens subitò exorta successit, uelut uno partu edita. Nouum & hoc, quòd alieni à testamentis dei promissionibusq;, & à ueritate procul dissiti, receperũt eam per diuinam potentiam. Hæc certè non hominis magi, sed dei fuerunt opera, qui cum mandatis uerbum suum in Iesu miserat. Sed quãuis ille à crudelibus accusatus iniustè damnatusq; supplicium inaudita mãsuetudine pertulit, non perierunt tamen mandata quæ diuinitus attulerat propter mortem eius, imò quod mireris tanto m[a]gis peruenerunt in notitiã hominum sicut ipse Iesus testatur dicens: Si granum frumenti delapsum in terram non moriatur, ipsum solum manet: sin autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Mortuũ
Ioan. 12
igitur frumenti granum Iesus multum fructum attulit, & pater eius prospicit omnib. omni seculo è morte huius frugiferi grani prouenientibus. Itaq; pius pater est Iesu pater, qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus eum tradidit, agnũ suum, ut peccatum mundi tolleret. Agnus dei pro uniuerso mundo mortuus, quapropter non coactus, sed uolens ac sciens pertulit quicquid in eum sibi permisit sceleratorum audacia. Posthæc Celsus ad conuiciatores simulacrorum uertens sermonem, Possem, inquit, dicere, hos quoq; quos tu conuicijs lacessis, ferre hoc quia sic libet. nam par pari conferre fuerit optimum. sed uindicant profectò in conuiciatores, quos fugientes latitantes' que protrahunt ad supplicium. Ergo non in conuiciatores sæuiunt, sed in homines

Christianos

Christianos profligantes se tum è simulacris, tum ex humanis animis ac corporibus, ut ulciscantur acceptam iniuriam. Imprudens enim Celsus uerum dixit hoc loco. nam uerum est refertas esse malis dæmonibus animas uel damnantiũ Christianos uel deferentium, omniũq; quibus probatur Christianorũ persecutio. Sed quoniam animæ occisorum propter Christianã pietatem gloriosè migrãtes è corporibus demoliebant̃ dæmonum potentiã, & frangebant eorum insidias quas hominibus struere nunq̃ desinunt: hanc ob causam, opinor, experimento docti uictos se ac profligatos ueritate martyrũ, ueriti sunt illos aggredi denuò, & uindictã de ipsis ob dãnum acceptũ sumere. atq; ita usq; dum obliuiscant̃ anteactorũ, uerisimile est nõ cõturbaturos mundũ aduersus professores Christiani nominis. ubi uerò uires recollegerint, & malicia cæcati rursus oppugnare Christianos uoluerint, rursus profligabunt̃: & animæ piorum propter pietatem exutæ corporib. delebunt mali dæmonis copias. Equidẽ opinor dæmonas, ut qui sentiunt noxiã esse potentiæ seu piorũ uictoriã, succumbentes aũt in hoc certamine fideq; abnegãtes fieri sibi obnoxios, interdũ fauere Christianis in iudicio, q̃ torqueant̃ eorũ cõfessione, negatione recreent̃: cuius rei signũ uidere licet in ipsis iudicib. quibus permolestũ est dum spectant tolerantes cruciatus fortiter, cõtrà exultant gaudio quoties Christianus uictus est. nõ enim hoc humanitate quadã quam præ se ferunt faciunt, manifestè uidẽtes, q̃ succumbentũ iurata lingua est, animus iniuratus est. Hactenus ad illa uerba, Vindicãt profectò in cõuiciatores, dum fugientes latitãtesq; protrahunt ad supplieiũ. Nõ metu tamẽ Christianus fugit etiamsi fugiat, sed seruãs mandatũ præceptoris sui, seq; purum ad aliorũ utilitatem custodiẽs. Nunc uideamus quid deinceps sequat̃ in hunc modũ. Quid attinet recensere oracula tam multa partim prophetarũ ac prophetidum, partim aliorũ afflatorũ tum uirorũ tum mulierũ, fatidica uoce canentiũ quę hauserunt è deorũ adytis:' q̃ multa itẽ è uictimarũ extis prædicta sint ea cõsulentibus:' q̃ multa alijs præmõstrata prodigijs:' quibusdã etiam manifestæ se obtulerunt deorũ species. plena est omnis uita exemplis q̃ multæ urbes ex oraculis sint cõditæ, aut pestilentias famesq; euaserint, q̃ multæ malè perierint securę oraculorũ aut immemores, q̃ multę hominum monitu deductæ sint colonię, auctæq; magnis felicitatib. dum iussa nõ negligũt. q̃ multi uel principes uel priuati bene maléue rem gesserint his rationib. q̃ multi ægreferentes nullos se habere liberos uoti sui facti sint cõpotes. q̃ multi effugerint irã dæmonum, q̃ multi membris mulctati sanitatẽ receperint pristinã. rursum q̃ multi sacris uiolatis mulctati sint euestigiò, alij mente capti, alij proferentes ultrò sua scelesta facinora, nõnulli illatis sibi manib. nõnulli morbis correpti immedicabilibus. nec desunt exempla uoce horrenda examinatorũ erumpente intimis ex adytis. Nescio quî fit ut Celsus hæc tanq̃ confessa in mediũ proferat, in nostras uerò literas relata miracula, siue Iudaica, siue de Iesu eiusq; discipulis ꝓdita, habeat pro fabulis. quin potius nostra uera sunt, quæ Celsus affert fictitia:' quando ea non credunt etiã Græcorũ philosophi, præsertim qui sectant̃ Democritũ, Epicurum, Aristotelẽ, forsan credituri nostris autoribus si incidissent in Mosem, aut prophetarũ alicuius uel ipsius Iesu miracula. De Pythia certè fertur in historijs, corruptam aliquando edidisse oracula. nostri autem uates non solũ suo seculo in magna fuerunt admiratione, uerũetiam apud posteros. ex illorũ enim oraculis & urbes sunt conditæ, & homines sanitati restituti, & sedatæ pestilentiæ. Colonia quoq; ex Ægypto in Palæstinã oraculi monitu deducta est, uniuersus Iudæorum populus: qui tãtisper dum præcepta dei seruaret floruit, lapsus uerò pœnituit. Quid memorẽ q̃ multi principes aut idiotæ in sacra historia legant̃ bene maléue rem gessisse, ꝓut uel paruerũt prophetis uel cõtempserunt eorũ monita:' Quodsi de prole uotis expetita dicendũ est, inuenimus factos patres ac matres inuocato rerũ cõditoris numine. Legatur Abrahami Sarręq; historia, ex quib. Isaac prognatus est iam decrepitis, pater ille Iudęorum omniũ, deq; alijs pręterea. Legant̃ item quæ de Ezechia produnt̃, non solũ sanato Gen. 21
iuxta prædictionẽ Esaiæ, sed etiã magna cum fiducia pollicẽte sibi, Posthac procreabo Esa. 31
liberos qui annuncient tuam iustitiã. In quarto quoq; Regnorũ Helisæi hospita gratia 4. Reg. 4
dei prophetæq; precibus mater facta est, membrorum quoq; usu priuati ope Iesu sanitati restituti sunt innumeri, sicut in Maccabæorũ rebus legitur de afflictis toto corpore, qui ceremonias Iudæorum templi uiolare ausi sunt. Sed dicent Græci hæc esse fabulas

quamuis confirmata duarum integrarũ gentium testimonijs. Quin igitur potius Græcorum scripta habentur pro fabulis? Quodsi quis propius res contemplatus, ne uideatur temerè sua probare, aliena reijcere, dicat & quæ Græci narrant, patrata esse à quibusdam dæmonibus, & quæ Iudæi, uel à deo per prophetas facta uel ab angelis, aut à deo per angelos: Christianorum item miracula uel per Iesum designata uel per apostolos: age conferamus hæc inuicem, uideamusq; quid sibi uoluerint qui hæc operati sunt: tum quomodo inde uel utilitatem uel damnum uel neutrum acceperint qui putantur adiuti beneficijs: & an non meritò uideri debeat philosophata tota Iudæorum natio priusquam deum affecerunt iniuria: tum quàm mirabiliter Christiani religionis initio nō minus miraculis quàm doctrina sint adducti ad relinquenda instituta patria, & ad aliena traducti. nam quantum ratione colligi potest, non est probabile, uel Iesu apostolos homines illiteratos & plebeios ausos aggredi prædicationē doctrinæ Christianæ alia re fretos quàm data sibi uirtute & in dicendo docendoq; gratia: uel auditores mutasse diuturnas multarum ætatum cōsuetudines, nisi motos admiranda illorum in patrandis prodigijs potentia, & addixisse se tam diuersis à suo ritu opinionibus. Deinde nescio quomodo Celsus mentione facta alacritatis nostrorum usque ad mortem decertantium ne fidem abiurent, mox memorat initiatores istos quos mystagogos uocant, conferens eos & exæquans Christianis hominibus. ait enim: Certè quemadmodum tu bone uir credis ęterna supplicia: sic etiam sacrorum nostrorum interpretes, initiatores accedentium ad ea mystagogiq;. tu ea minaris alijs, illi contrà tibi. Considerandum igitur utra ueriora firmioraq;. uerbis enim ex æquo utrique contendunt pro suis opinionibus. quodsi argumentis agendum sit, illi mox initio proferunt diuina responsa & quædam dæmonicarum uirtutum opera conquisita è diuersis oraculorum sacrarijs. Ergo hoc dicit, æternas pœnas in terra & nos affirmare, & initiatores, examinandumq; utrorum sententia sit uerior. Equidem pronunciarem penes eos ueritatem esse, qui possunt auditorem sic dictis suis afficere, ut ita uiuat tanquam hæc habeat persuasissima. Iudæi & Christiani uehementer afficiuntur persuasione quam habent de futuro ut uocant seculo, deq; præmijs iustorum tunc recipiendis & pœnis impiorum. Proferat Celsus aut quicunq; uult aliquos ab istis mystagogis permotos terrore futuri supplicij. Credibile est enim hanc esse patris illius & autoris huius doctrinæ uoluntatem, ut non solum abominemur eas pœnas, & differamus de eis: sed sic afficiamur his sermonibus, ut pro uirili caueamus ne quid committamus dignum pœnis talibus. quin et prophetarum libri, si quis non oscitanter legat eorum prædictiones, sufficere uidentur ad persuadendum illos uiros afflatos fuisse dei spiritu. His nullo pacto conferri merentur dæmonum opera manteorum'ue oracula. Videamus quid deinceps Celsus nobis afferat. Iam hæc an' non absurda, quòd desideratis & speratis resurrectionem corporis nihil ducentes optabilius, & idem corpus ut uile in omnes cruciatus proijcitis? uerùm apud istos hoc credentes & intabescentes corpori non est disserendum de rebus talibus. hi sunt enim homines etiam aliàs rustici, impuri, sine ratione, laborantes seditionibus. Cæterum his qui animam, siue mens spiritualis ea dicenda est, siue spiritus intellectiuus sanctus beatusq;, siue anima uiuens, siue diuinę incorporeæq; naturę progenies cœlestis & incorruptibilis, siue quomodocunq; hanc appellare libet, sperant se habituros sempiternam, illud cum deo dicturus sum: rectè eos sentire quòd felices erunt qui bene uixerunt, iniusti uerò malis æternis tenebuntur: à quo dogmate nec isti, nec mortalium quisquam unquam resiliat. De resurrectione, utcunq; nobis eam sæpius exprobrat, quia iam suprà diximus quod uisum est & quod potuimus, non est cur ad semel dilutum crimen toties respondeamus quoties obijcitur. Calumniatur autem Celsus, nihil nos in his è quibus cōstamus existimare præstantius corpore. profitemur enim animam, præcipuè rationalē, potiorem esse quouis corpore: quandoquidē imaginem conditoris capit, non corpus, sed anima. Nec enim deum esse corporeū opinamur, ne deuoluamur in eas absurditates, in quas inciderunt quidam Zenonis & Chrysippi sectatores philosophi. Quoniam autem exprobrat nobis desiderium corporis, sciat si malares est desiderium, nos nihil desiderare. sin aūt indifferens, desideramus quicquid deus iustis pollicetur. atq; hac ratione resurrectionē quoq; iustorū desideramus speramusq;.

Celsus putat nos facere inconsistentia, dum modò speramus deum dignaturum corpora nostra resurrectionis honore, modo ipsi ut uile id in quosuis cruciatus proijcimus. atqui nihil est uile quod propter pietatem patitur, & propter uirtutem aduersitatibus se obijcit: sed quod cum uicijs consumitur in uoluptatibus. Testatur sacra scriptura dicens: Semen honoratū semen hominis, semen uile semen hominis. Deinde putat Celsus non differendum apud bene sperantes de corpore, ut intabescentes desiderio rei quam impossibile sit assequi, rusticos eos, brutos, & seditiosos nominans, cùm debuisset ut uir humanus succurrere imperitioribus. non est enim tam angustè circumscripta benignitas ut se non etiam ad bruta porrigat, nedum ad homines subrusticos: sed conditor noster fecit nos in omnes ex æquo beneficos. digni sunt igitur etiam rustici cum quibus differatur, ut quantum fieri potest urbaniores reddantur: impuri quoq; puriores faciendi sunt, & bruti temerè quidlibet sentiētes, animaq; languentes curandi sunt nequid sine ratione agant posthac ne'ue langueant. Posthæc probat eos qui animam, siue mens spiritualis ea dicenda est, siue spiritus intellectiuus sanctus beatusq;, siue uiuens anima sperant se habituros sempiternam, laudans etiam deo fauente dogma de iustorum æterna felicitate, iniustorū æternis miserijs, nec ullum ex omnibus Celsi dictis æquè miror, quàm quod nunc ita cōcludit sermonem, non Christiani, non alij, resiliant ab hoc dogmate. atqui quum contra Christianos scriberet, quorum fides omnis uersatur circa deum promissionesq; iustis per Christum factas, & cōminationes iniustis intentatas, cauere debuerat nequis sermonem ipsius præferens Christianæ doctrinæ resiliret à dogmate in quo uult constanter permanere omnes tum Christianos tum reliquos homines. Quanto melius Chrysippus in libro De curandis affectibus, qui uult affectibus ut prementibus & molestantibus humanam animam mederi primò quidem rationibus sanis, secūdò autem & tertiò uel parum probatis sibi dogmatibus. ait enim, etiamsi essent tria bonorum genera, tum quoque affectibus medendum, non inquirendo curiose tempore inflammationis affectum quo dogmate præoccupatus sit qui laborat, ne fortè dum intempestiuè occupamur in reuellendo ex anima dogmate, pereat occasio medelæ qualiscunq; admittitur. additq;, etiamsi uoluptas esset bonum opinione eius qui affectus est, nihilominus ei succurrendum, declarandumq; quòd ne his qui dem affectus conceduntur qui in uoluptate summum bonum & actionum suarum scopum constituunt. Debuerat igitur & Celsus semel approbato dogmate de iustorum præmijs æternis iniustorumq; miserijs, pergere quà cœpit, ostendereq; institutis primùm à se rationibus, si modo poterat, ueram esse persuasionem tam de præmijs illis quàm de supplicijs nunquam finiendis utrisque. Nam nos quoque ante omnia rationibus illis innumeris quibus ipsi ad Christianam pietatem perducti sumus, conamur omnes quotquot possumus eōdem adducere. Vbi uerò inuenimus præoccupatos calumnijs quibus Christiani grauamur, ita ut imaginatione Christianæ impietatis ne aures quidem adhibere sustineant his qui diuinam hanc doctrinam pollicentur: ibi humanitati studentes quoad eius fieri potest, damus operam ut saltem illud de impiorum æternis pœnis dogma persuadendo reddamus idoneos ad percipiendam hanc doctrinam etiam eos qui nolunt Christiani fieri. Idem facimus persuadendo uera esse quæ dicuntur de rectè actæ uitæ præmijs, quandoquidem uidemus multa de uita bene instituenda docere etiam alienos à cognitione nostræ fidei, & quidem nostris placitis similia. nec enim omnes carent communi sensu de rebus honestis & iustis, iniustisq; & turpibus. Itaq; omnes homines contemplantes hunc mundum & ordinem motumq; cœlestium orbium, siderumq; in aduersum mundo intentū, adhæc aeris temperiē in usum animantium præcipuè hominum, uberemq; copiam rerum creatarum homini seruientium, uereri debent ne quid faciant quod creatorē offendat, quodq; ipsorum menti ac conscientiæ displiceat: sciréq; nō defore peccatis pœnas & benefactis præmia, pro cuiusq; meritis rependenda per gubernatorē rerum omnium: futurumq; ut hinc migrent omnes homines, boni quidē feliciter ad meliorem conditionē, mali uerò malè, miserijs & tormentis tradendi propter ea quæ designauerūt per iniquitates, libidines, & intemperantias, & per ignauiam, formidinem, omnemq; insipientiā. Hactenus ad hunc quoque locum, uidenda sunt & reliqua Celsi uerba, quæ sic habent. Quoniam autem alligati cor-

gati corpori homines nati sunt, siue quòd ita postularet huius uniuersitatis ordinatio, siue ut pœnas peccati luerent, siue affectibus quibusdam animam grauantibus, donec purificetur per certos circuitus: siquidem iuxta Empedoclem debet

Ter mille decies errando spiritus horas
Per uarias species diuis procul esse beatis:

credendum est commissos eos esse quibusdã huius carceris curatoribus. Vide hic quoque ut de arduis rebus humano more dubitans, recensiscꝫ plurium opinionibus de causa nostræ natiuitatis, quendam timorem præsefert, non audens pronunciare quid horum falsum sit, fortasse quia non suũ putabat, semel lata sententia uel assentiri cuiquam temere, uel confidenter damnare placita ueterum. Sic poterat etiam de Iudæorum scriptura, & prophetis de deo docentibus, saltem dubitare, si credere nolebat: considerareꝗ quòd par erat & seruientibus deo uniuersorũ domino, uel propter honorem hunc ei habitum, uel propter commissas eis ab eo tantas res, legem ferri, sæpe innumera pericula mortesꝗ contemnentibus modo ne despicerentur à deo. æquum item fuisse ut eis se aliquo pacto ostenderet, quandoquidem illi spretis ac fastiditis simulacris operibus artificum conati sint ratiocinatione subuehi usque ad ipsum deum altissimum. Oportebat igitur eum considerare, quòd ille qui audit cuncta uidetꝗ cõmunis pater omnium & conditor, etiam singulorum quærentium se religionemꝗ ueram sectantium uoluntatem iudicans, his quoꝗ fructum aliquem dominationis suæ retribuat, atque ita pietatem eorum erga se augeat. Hæc si reputasset Celsus, & qui oderũt Mosem prophetasꝗ Iudæorum & Iesum ipsiusꝗ germanos discipulos uerbi eius operarios, non ita conuiciarentur Mosi prophetisꝗ & Iesu cum suis apostolis, nec solos ex omnibus orbis totius gentibus Iudæos respuerent, dicentes eos peiores Ægyptijs usque ad bruta, siue per superstitionem, siue per quemcunꝗ alium errorem, quantum in ipsis est dei honorem demittentibus. Hæc autem diximus non quòd cuiquam autores uelimus esse dubitandi de doctrina Christiana: sed ut doceremus istos eius doctrinæ laceratores, satius esse uel dubitare de professoribus eius, quàm loqui tam temerariè de Iesu atque illius discipulis quod nesciunt ipsi affirmando, nec cum comprehensiua phantasia quam uocant Stoici, nec cum alio ullo iudicio de quo singulæ philosophorũ sectæ quicquid ipsis uidetur pronunciant. Deinde quoniam Celsus ait: Credendum est eos commissos esse quibusdam huius carceris curatoribus: respondemus quòd anima uirtute prædita soluta est uiciorum uinculis etiam in hac uita quam Hieremias uinctorum terram
Hier. 22 nominat: idꝗ iussu Iesu, sicut multo ante aduentum eius Esaias propheta prædixerat.
Esa. 9 Quid autem ille iubet, nisi ut uincti è carcere prodeant, & in lucem qui degebant in tenebris? Et hic ipse Iesus, sicut idem Esaias olim de illo cecinit, sedentibus in regione & umbra mortis lux ortus est, ut & nos dicamus, Dirumpamus uincula eorum, & projiciamus à nobis iugum ipsorum. Quodsi posset audire sensum retrusiorem euangeliorum Celsus & qui similiter sunt affecti erga nos, non consuluisset nobis ut pareremus his quos ipse carceris huius curatores nominat. Scriptum est in euangelio quòd mulier quædam erat incuruata non ualens se erigere. quam quum uidisset Iesus, & animaduertisset qua de causa non sineretur caput attollere, dixit: Hanc autem filiam Abrahæ quam alligauit Satanas ecce decem & octo annis, non oportuit solui in die sabbati? Quod autem etiam nunc alligati à Satana proruunt in terram, illo non sinente suspicere, quòd uelit nos terrena spectare, nec quisquam eos erigit, nisi uerbum quod in Iesu aduenit, quod prius erat apud deum. Venit sanè Iesus ut liberaret omnes oppressos à diabolo, & de illo dixit cum quadam decente se grauitate: Nunc princeps mundi huius iudicatus est. Itaque non conuiciamur dæmonibus hic uersantibus, sed coarguimus eorum machinationes in perniciem humani generis, sub prætextu oraculorum & sanandorum corporum, uolentium à deo separare animam delapsam in corpus hoc hu-
Rom. 7 militatis: quam humilitatem qui intelligunt, exclamant illud apostolicum, Miser ego homo, quis me liberabit ex hoc mortali corpore? nec tamen frustra corpus præbemus torquendum & uerberandum. non enim gratis hæc perferimus, dum recusamus terrestres dæmonas appellare deorum nomine, quantũlibet huc nos suis insidijs pertrahere conent tum ipsi, tum eorũ cultores: & gratũ est deo uerberari nos propter uirtutẽ, atꝗ torqueri

torqueri propter pietatem: mori deniq; propter sanctitatē merito non refugimus, quia pretiosa est in conspectu domini sanctorum eius mors: & fatemur bonum esse non nimis uitam amare. Cæterum Celsus dum nos confert maleficis merita pro latrocinijs supplicia dantibus, nec erubescit nostram uoluntatem eorum affectui similem dicere, prodit se germanum fratrem esse illorum qui Iesum iniquis annumerauerunt: in quibus impleta est illa prophetia: Et cum iniquis reputatus est. Deinceps autem Celsus sic loquitur. Alterutrum eligendum est. Si dedignantur colere officia præsidesq; horum, ne sumant uirilem togam, ne ducant uxorē, ne suscipiant liberos, ne faciant aliud quicquam in uita. auferant se hinc uniuersi nullo relicto seminario, ut in totum solitudo sit in terra huius hominum generis. quodsi & uxores ducturi sunt & liberis operam daturi, & fruges gustaturi, & uitæ socij futuri, etiam malorum partem suam perferent. hoc enim natura postulat, ut omnes homines mala experiantur. necesse est enim esse mala, nec habent locum alibi. reddendi sunt igitur conuenientes & debiti honores horum præsidibus, & inseruiendum huius uitæ officijs, donec soluantur è uinculis, ne uideantur & ad hanc inutiles. iniustum enim est participem esse horum quæ isti habent, & uelle immunem esse. Respōdemus & ad hæc, nullum uideri nobis digniorem è uita exitum quàm propter uirtutem & pietatem, quoties ea conditio proponitur à magistratibus ius in ui tam nostram habere se putantibus, ut aut parendo præceptis Iesu moriamur, aut si malimus uiuere, ab eius institutis discedamus. cæterū uxorē ducere permisit nobis deus, quòd non omnes meliora, hoc est castitatem, capiant: & susceptos ex his liberos educare, non è uita tollere quod donatum est à prouidentia. nec hoc pugnat cum contemptu terrestrium dæmonum. armati enim armatura dei stamus ut athletæ pietatis contra insidiantium nobis genus dæmonum. Itaque tametsi Celsus sermone suo nos ex omni uita exterminet, ut omnino desolata sit terra nostro genere, nos tamen in legibus à conditore nostro datis perseuerabimus, nunquam seruituri peccati legibus: & Vxores si uoluerimus, liberos'que deo dante parabimus ex coniugio. quodsi necesse fuerit, etiam aduersitatum huius uitæ participes erimus, ut tentationum animæ: sic enim sacra scripta solet nominare casus hominum, in quibus sicut aurum igni examinatum anima uel probatur uel reprobatur. adeoq; parati sumus contra ista quæ Celsus mala nominat, ut dicamus, Tenta me domine, & proba me, ure renes meos & cor meum. Nemo enim coronatur, nisi hic super terram in hoc humilitatis corpore legitimè certauerit. Ad hæc neq; honores reddimus debitos, ut putant, istis quibus Celsus ait commissa terrena negotia. Dominum enim deum nostrum adoramus, & illi soli seruimus, optantes imitatores Christi fieri, qui diabolo dicenti sibi, Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraueris me: respondit, Dominum deum tuum adorabis, & illi soli serules. Hoc est cur honores debitos istis quibus Celsus ait res terrenas commissas non reddimus, quia nemo potest seruire duobus dominis, nec possumus simul deo seruire & mammonæ, siue hæc uox unum aliquid siue plura significet. Præterea si legem transgrediendo legislator afficitur contumelia, manifestū nobis est quòd quum duæ leges sint inter se contrariæ, lex dei & lex mammonæ, præstat nos per transgressionem legis mammonæ afficere cōtumelia mām onam, ut per obseruationem legis dei deum honoremus, quàm per transgressionem legis dei deum afficere contumelia, ut per obseruationem legis mammonæ honoremus mammonam. Celsus tamen putat ad officia uitæ pertinere, si homines donec soluantur his uinculis, solennia sacra reddant istis qui oppidatim coluntur pro dijs, non intelligens quid reuera sit officium, nec pietate id metiens. At nos aimus eum uitæ officia facere, qui creatoris memor, quibus'ue rebus ille delectet, quicquid facit spectat dei uoluntatem. Celsus item uult nos esse gratos erga terrestres dæmonas, & uotiua illis sacrificia reddere. nos uerò, ut apertius loquamur de gratitudine, negamus nos ingratos dicendos, quia dæmonibus non solum non beneficis, sed & aduersarijs, nec sacrificamus, nec honorem ullum deferimus. hoc tantum cauemus, ne ingrati erga deum habeamur, cuius beneficijs sumus referti, quum simus eius creaturæ, & hoc ipsum quòd qualescunq; sumus debeamus ipsius prouidentiæ, post hanc quoque uitam meliora sperantes ab eo. Habemus etiam eius gratiarūactionis symbolum, panem qui Eucharistia uocatur. Nec habent dæmones (ut suprà docuimus) ullam admini-

Esa. 53

Psal. 26

Matth. 4

administrationem rerum ad nostros usus creatarum: proinde nihil iniquum facimus, dum non sacrificamus dęmonibus ad quos hæ nihil attinent. Imò etiamsi sciamus non dæmonas, sed angelos præesse frugum prouentibus & fœturis animaliũ, prædicamus eos ut beatos quibus à deo cõmissæ sunt utilitates hominum, non tamen honorem soli deo debitum his reddimus. nam nec deus hoc uult, nec ipsi quibus hæc commissa sunt: & amant nos, quia non sacrificamus eis. non enim opus habent istis nidoribus. Pergit Celsus in hunc modum. Quòd autem uel minimę res careant suis præsidibus, discere licet ex Ægyptijs dicentibus humanum corpus in trigintasex partes distributũ, & suum cuiusq; potestatem habere siue dæmonem, siue deum quendam æthereum. quidam autem plures dicunt alias attribuentes alijs, eosq; dæmonas propria lingua nominant, ut Chnumen, Chnachumen, Cnat, Sicat, Biu, Eru, Erebiu, Ramanor, Reianoor, cæterisq; nominibus æque Ægyptiacis: & inuocati sanant morbos quisq; suarum partium. quid igitur uetat & horum & aliorum ambire gratiam, si quis malit ualere quàm ęgrotare, & felix esse quàm infelix, & liberari ab istis ut existimantur tortoribus? His quoq; uerbis Celsus adducere conatur animas nostras ad dæmonas, ac si sortiti essent nostra corpora, asserens cuiq; suam partem attributam nostri corporis, uolensq; nos credere dæmonijs quæ narrat, & ea colere, ut ualeamus potius quàm ægrotemus, & felices simus potius quàm infelices, & quoad fieri potest liberemur à tortoribus. Adeò diffidit indiuisibili cultui dei uniuersorum domini, ut putet adoratum deum & honoratũ non sufficere ad arcendos insidiatores dæmonas à sanctis suis cultoribus. non enim uidit quomodo nomen Iesu à germanè credentibus inuocatum non paucos ab ægritudinibus, lymphationibus, alijsq; periculis liberauerit. Fieri potest ut rideat cui Celsus placet dicentibus nobis quòd in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum, & omnis lingua confiteatur quòd dominus Iesus Christus in gloria est dei patris. rideat licet, clariora argumenta huius ueritatis audire poterit, quàm de modò recitatis nominibus, Chnumen, Chnachumen, Cnat, Sicat, & reliquis Ægyptiacis quæ inuocantur ad morbos sanãdos in partibus certis corporis. Ac uide quomodo auertens à credendo in deum per Iesum Christum, uocat nos ad fidem per corporis sanationẽ trigintasex barbaricorum dæmonũ, quos soli Ægyptiorum magi inuocantes nescio quo modo nobis pollicentur meliora. ergo autore Celso magi potius & pręstigiatores quàm Christiani erimus, & infinito nostro dæmonũ potius credemus quàm uiuo ac manifesto cunctorum deo, per eum qui magna potentia seminauit toto orbe uerbum pietatis purissimum non solum hominibus, sed etiam (quod citra mendacium dico) alijs creaturis rationalibus, quibuscunq; opus est correctione, sanatione, mutationeq; ad uirtutem à uicijs. quapropter suspectum habens hoc lubricũ in quo facilis lapsus est ad magiam, & sentiens fore ut offendatur auditor, addit: Illud tamen cauendum ne quis liquescat uoluptate huiusmodi ceremoniarũ, & amore corporis auersus à potioribus in obliuionem eorum incidat. oportet enim opinor, fidem habere uiris sapiẽtibus, qui dicunt plerosq; circumterraneos dæmonas, genituræ, cruori, nidori, melodijs & alijs id genus deuinctos affixosq; nihil amplius posse quàm sanare corpora, et uentura hominibus ac ciuitatibus prædicere, tum quicquid ad res mortales pertinet, id scire ac posse. Cùm igitur hic locus sit tam lubricus, ut ipse diuinæ ueritatis inimicus testatur, quanto satius est securum istius uoluptatis dæmoniacæ, & amoris corporũ, obliuionisq; meliorum, concredere se deo uniuersorũ domino per Iesum Christum nostrę doctrinæ autorem, & ab illo poscere omne auxilium, & sanctorum angelorũ iustorumq; custodiam, ut nos liberent à circũterraneis dæmonibus, geniturae uoluptate perditis, cruori nidoriq; affixis, melodijs similibusq; nugis allici se tenericq; sinentibus, dubioprocul nihil uel Celso teste ualentibus pręter sanationes corporum. At ego possem dicere, ne hoc quidẽ constare, quòd dæmones quomodocunq; culti sanare queant corpora: sed quærenda est sanitas uulgari more per rationẽ medicinæ, aut præter cõmunem modum pietate erga deum ac precibus. Tuipse apud te considera utros mores magis probet deus uniuersorũ dominus, omnibus potentior tum cæteris rebus tum in benefaciẽdo hominibus siue corpus spectes siue animam, eius'ne qui sibi cõmittit omnia, an eius qui curiosus est circa dæmonum nomina, uirtutes, actiones, incantationes, herbas peculiares dæmonibus gemmasq;

gemmasq; & sculpturas referentes formas dæmonum siue symbolicas seu quascunq; alias. Perspicuum est uel mediocriter considerantibus, ꝙ simplices & minime curiosi mores hoc ipso placẽt deo & omnib. eius amicis: eos uerò qui propter corpus & eius sanitatem, felicitatemq; in rebus indifferentibus curiosius inquirunt dæmonũ nomina & quibus hi alliciantur carminibus, ut malos & impios magisq; dæmoniacos ꝗ huma nos, derelinquet dominus Iesus raptãdos exagitandosq; per tẽtationes & calamitates uarias. Probabile est enim cũ sint mali ut ipse Celsus fatetur, & affixi cruoribus, nidori bus, melodijs, & similibus, ne cultorib. quidem suis fidẽ seruaturos datãq; ceu dexterã. Inuocati enim cõtra suos cultores ab alijs, & corrupti pluribus cruoribus, nidorib. cæterisq; obsequijs quibus redimit̃ eorũ opera, insidiabũtur hesterno cultori suo quãuis pasti eius epulo. Sed bene habet ꝙ Celsus qui hactenus nos mittebat ad eorũ oracula mysteriaq; tanquã deorũ, nunc fatetur ꝙ isti qui futura priuatis hominibus & ciuitatib. prædicũt uersantes circa mortales actiones, circũterranei sunt dæmones, geniturls se oblectãtes, affixiq; cruorib. nidoribus, melodijs & rebus similib. nec possunt quicquã melius. Atqui si superius, dũ Celsus proferebat mirificã illã suam theologiã de oraculis deorũ & solennibus ceremonijs, dicentib. nobis dæmonũ hoc esse animas hominũ ad istas terrenas cupiditates pertrahẽtiũ, reclamasset aliquis loqui nos impie: nũc qsquis est is qui male de nobis suspicat̃, credat recte Christianos prædicare, uidẽs ꝙ hic quoque q cõtra Christianos scribit, iã sub finem operis, uelut uictus à ueritatis spiritu, fate tur eadẽ. Quãuis igit̃ ille suadeat his sacris operandũ quatenus sunt utilia, diuina tamẽ doctrina nõ sinit ut cõmerciũ habeamus cũ cruentis & nidorosis dæmonibus, aut diui nitatẽ detrahamus ad has sordes dæmonũ. Quodsi Celsus diligẽtius pensitando quid sit utile, intellexisset proprie utile uirtutẽ esse huiusq; opera, hæc uerba, quatenus utile est, nõ dixisset de talibus quos ipse fatet̃ esse dæmonas. Nos certe, si talib. debẽda est sa nitas et felicitas, malumus ægrotare atq; infortunati esse salua pietatis erga deũ cõscien tia, ꝗ diuelli ab eo & desciscere, proditaq; salute animæ sani corpore ac per omnia cætera fortunati hãc præsentẽ uitã degere. Verùm Celsus post hæc quæ dixit de dæmoni bus cruori nidoriq; inhiãtibus, quasi palinodiã recãtaturus, ait existimandũ potius eos nulla re indigere uel opus habere, sed delectari pietate erga se hominũ. Id si uerũ est, il la dixisse nõ debuit: Sed fieri nõ potest ut humana natura omnino derelinquat̃ à deo ueritateq; ipsius unigenita: quapropter & Celsus uerũ quidẽ dixit ꝙ dæmones cruore nidoreq; opus habeãt: rursus tamẽ per propriã maliciã relapsus in mẽdaciũ, cõfert eos hominibus perfecte iustis, iusta facientib. etiãsi nemo eis hoc nomine habeat gratiam; benefacientib. aũt his solis q grati sunt: ut mihi hoc loco homo parũ sibi cõstare uidea tur, nũc mentẽ turbatus à dæmonijs, nũc recolligẽs se ex illa desipiẽtia, & paulatim ue ritatẽ cernẽs. rursum enim sic infert: Deus nullo pacto unquã relinquẽdus, non noctu nõ interdiu, nõ in priuato nõ in publico, nõ in cogitationibus ullis nõ in operib. sed si ue cũ his siue sine his semper intẽta sit ad deũ anima. quod aũt ait siue cũ his, operib. in telligo & cogitationibus. Deinde rursum quasi ratione reluctãs dęmonũ seductionib. & plerũq; succũbens, sic infert: Si res ita se habet, quid mali fuerit placare terrenos prin cipes, tũ alios, tũ reges & dynastas hominum, quãdo ne hi quidẽ absq; potentia dæmo nũ suã dignitatem adepti sunt. Superius quantũ in se fuit deducebat animas nostras ad dæmonas, nũc uult ut placemus etiã reges hominũ ac dynastas, quib. est plena uita & historiæ: quorũ nõ opus est afferre exempla. Vnus est nobis placãdus deus uniuersorũ dominus, unius fauor ambiẽdus ꝑ pietatẽ uirtutesq; cæteras: Si uult pręter hũc placari etiã alios, cogitet ꝙ sicut moto corpore umbra quoq; ipsius mouet̃, ita cũ aliquis deũ habet propitiũ sequit̃ ut amicos habeat oẽs eius angelos animas & spiritus. Sẽtiũt eni qui sint digni fauore cœlestis numinis, quibus nõ solũ ipsi bene uolũt, uerũ etiam dant operã ut deũ ei seruire uolentibus cõcilient, & unà nobiscũ precant̃: ut quotquot eum colimus audeamus dicere, hominibus bonæ uolũtatis precantibus ultro se adiungere innumera sanctorũ angelorũ milia, & intercedere pro mortali nostro genere, & (ut ita loquar) laborare nobiscũ in hoc certamine, dũ uidẽt aduersarios dæmonas impugna tores salutis eorũ maxime qui se maxime deo dedicãt, & cõtemnunt ipsorũ inimicitiã, infensorũ detrectãtib. se cruoribus & nidoribus colere, & omni modo cõciliari se deo studen-

studentibus, per Iesum q dũ in terris ageret sanabat & cõuertebat oppressos à diabolo profligãs innumera dæmonia. Nec hominũ regnũ fauor nobis exambiendus libidinũ & cædiũ turpib. fœdisq; obsequijs, aut ulla re à pietate aliena, aut seruilibus adulationibus indignis uiro magnanimo, & fortitudinẽ ducẽte ꝓ uirtutũ maxima. Cæterũ quatenus salua pietate licet, nõ ita insanimus ut in nos irritemus reges aut potestates publicas seruituras per tormẽta et supplicia. Legimus enim in nostris literis: Omnis anima potestatibus præcellẽtib. sit subdita. nõ est ẽm potestas nisi à deo. itaq; qui potestati resistit, dei ordinationi resistet, quæ uerba in cõmentarijs super epistolã ad Ro. ut potuimus nõ uno modo enarrauimus, nũc uero simpliciter iuxta uulgarẽ sensum ad pręsens negotiũ citauimus, quandoquidẽ Celsus negat eis dignitatẽ cõtigisse absq; fauore dęmonũ. Et quoniã multa dicẽda essent de regũ ac principũ statu, q res disquisitione nõ careat propter aliquot principũ sæuã tyrannidẽ, & alios licentia potestatis prolapsos in delicias & nequiciã, ideo hũc locũ inpræsentiarũ supersedemus excutere. Per fortunã tamen regis nõ iuramus, sicut nec per alia numina ficticia. nã siue ut quidã putãt cursus tantũ rerũ fortuna est, nõ iuramus per id quod nihil est tãquã per deũ aut rẽ aliquã pollentẽ uiribus, ne iureiurãdo abutamur: siue ut alijs uidetur is est Romani principis genius, ut unũ è dęmonibus intelligamus fortunæ nomine, sic quoq; moriendũ est nobis potius q̃ iurandũ per malũ & perfidũ dæmonẽ, peccantẽ persæpe cũ eo quem sortitus est homine. imò q̃ homo sæpius. Deinde rursum Celsus, non aliter q̃ dæmoniaci nũc recolligentes se, nũc recidentes in malũ pristinũ, paulisper resipiscens sic loquitur: Si qui tamen urgeant dei cultorẽ ut aut impiũ aliquid aut turpe faciat, non est parendum sed etiã contra tormenta ferentes resistendũ fortiter, etiãsi mori oporteat citius q̃ aut loqui aut cogitare de deo quicquã quod pietati nõ conueniat. deinde rursum ut ignarus nostræ doctrinæ ideoq; cõfundens omnia, subinfert hæc. Quod si quis iubeat beneloqui soli aut Mineruæ, alacriter Pęan canẽdus est. sic enim magnũ deũ uenerari magis uideberis, si hos quoq; hymnis honores & laudibus. pietas ẽm fit perfectior, si per omnia transeat. Respõdemus nos non expectare dũ iubeamur bene loqui soli, qui dicimus nõ solũ cõtra magistratus nõ obloquẽdũ, sed ne de inimicis quidẽ loquendũ male. itaq; bene loquimur de sole ut pulcra dei creatura seruãte leges pręscriptas sibi à

Psal. 148 deo, & obediente uoci ꝓphetæ inuitãtis, Laudate dominũ sol & luna, laudate quantũ fieri potest patrẽ & conditorẽ rerũ omniũ. cæterũ Mineruã quã iste cũ sole copulat finxerunt Græcorũ fabulæ, siue cũ occultiore sensu, siue absq; alio significato narrãtes genitã è Iouis capite totã armatam. quã persequẽte Vulcano ut eius uirginitati illuderet, ipsam quidẽ effugisse: sed persecutoris sui geniturã nimio libidinis feruore in terrã prolapsam sustulisse ac educasse pro suo filium Erichthoniũ nomine, quẽ diua Minerua,

Nata Ioue eduxit, peperit sed inclyta Tellus, ut inquit ille. Equidẽ uideo si admittatur de Minerua fabula, recipiendas simul alias multas quas nemo reciperet qui fastiditis fabulis ueritatis sit auidus. Iã si per Mineruã tropologicè prudentiã intelligamus, ostendatur nobis eius uel essentia uel substãtia. quod si una priscarũ heroinarũ Minerua cõsecrata est ab hominibus ut coleretur pro dea, multominus debentur ei honores diuini, quãdo ne solẽ quidẽ tã magnũ adorari à nobis fas est, etiãsi bene sentiamus ac loquamur de illo. hymnos ẽm in solũ deũ uniuersorũ dominũ canimus, & deũ uerbũ eius unigenitũ, nec aliter eos laudamus q̃ ipse sol & luna atq; sidera totaq; cœlestis militia. omnis ẽm hic chorus unà cũ iustis hominib. laudat summũ deũ eiusq; unigenitũ. porrò de nõ iurãdo per regẽ hominũ, eius'ue fortunã, ut uocãt iã diximus: quare nõ est opus ut denuo respõdeamus ad hęc uerba uel si per hominũ regẽ iurare quis te iubeat, ne id quidẽ graue fuerit. data est ẽm huic potestas in terris, et quicquid accipis in uita ab hoc accipis. At nos negamus cõcessa huic in terris citra exceptionẽ omnia, negamus quicquid in uita accipimus ab hoc nos accipere. nã iuste honesteq; accipientes à deo, puidẽtiaq; illius accipimus mitiores fruges, panẽ fulcientẽ cor hominis & oleũ exhilarãs faciem. deinceps Celsus negat dubitandum de fide antiqui uiri cuius dictum est:

Vnius est regnum, cuicunq; Saturnius addit.

Moxq; infert: hoc dogma si uolueris conuellere, merito à rege mulctaberis. nã si quod tu facis permittant sibi cæteri, solitudo erit circa principẽ, & res in ferocissimorum ac immanissimorum barbarorum potestatẽ deuenient, simulq; & religio tolletur ex hominibus

minibus & decus uerę sapiētiæ. Ergo si placet illud Homericum, Vnus princeps esto, unus rex: non tamen cui hoc dedit Saturni obliqua cogitātis filius: sed cui dedit is qui constituit reges mutatq; ac restituit, suis temporibus excitans humo uiros reipublicę utiles. Non Iupiter Saturni à se regno pulsi (ut narrant Græcorum fabulæ) & in Tartarum coniecti filius regna distribuit, & principes regionatim constituit: sed deus qui regit omnia, scit quem cui regioni præficere debeat principē. Vanum igitur iudicamus illud dogma de regnorum distributore Saturni obliqua cogitantis filio, ut qui persuasum habeamus non cogitari quicquam obliquum sinuosum'ue à deo uel patre dei, saluo tamen dogmate de prouidentia, & his quæ inde proueniūt uel primariè uel per cōsequentiam. nec tamen merito plecteremur à Cæsare, quod dicamus nō à Saturnio regnum ei datum, sed ab eo qui reges & præficit regnis & amouet à regimine. atq; utinā oēs reiecta Homeri sententia diuinam magis probarent, & honorarent Cęsarem. non est periculum ne hac de causa destituto illo à suis stipatoribus & officialibus prouinciæ pateant immanissimorum barbarorum incursibus. nam si omnes idē quod ego facerent, ut Celsus loquitur, dubio procul, omnes barbari diuina doctrina recepta fierēt æquissimi ac mansuetissimi, euanescētibusq; religionibus sola floreret Christiana pietas: id quod futurum est aliquando prædicatione latius indies spargente se per animas hominum. Id dictū suum parum probabile esse non animaduertens Celsus, pergit hoc modo: Non enim dicturus es q̄ Romani à te persuasi relictis ceremonijs ritibusq; patrijs, tuum Altissimū, aut quomodocunq; appellādus est, inuocaturi sint ut descendēs pugnet pro eis, nec opus sit alijs uiribus. Idē enim deus iam antea tū hoc ipsum tū alia maiora suis pollicitus, ut uosipsi fatemini, uidetis quātum uel illis uel uobis profuerit: cū illis pro sperato terrarū dominio ne gleba quidem aut domiciliū factum sit reliquū, uos ubicunq; per latebras erratis quæramini ad suppliciū. Hic quoniam per fictionem rogat, si cōtingeret Romanos à nobis persuasos patrias superstitiōes negligere, quid sequeretur postea recepto cultu Altissimi: audi quid nobis super hoc uideat. Dicimus q̄ si uel duo è nobis concordes super terrā petierint quamcunq; rē, continget eis à cœlesti patre iustorū. Gaudet enim cōsensu rationaliū animaliū, & auersat dissidia: Quid existimandū est, si non perpauci, ut nunc, sed uniuersum cōsentiret Romanū imperiū? precarētur freti uerbo illo quod olim audierūt Hebræi persequētibus eos Ægyptijs: Dominus pugnabit pro uobis, uos aūt silebitis: precatiq; unanimiter, multo plures hostes infestos profligarent q̄ Moses tū deuicit ope diuina impetrata suis suorūq; precibus. Quæ aūt deus pollicitus est legē seruantibus si nō præstitit, non ipso fallente id factum est, sed eorum culpa qui non steterunt conditionibus & legitima uiuendi formula: proinde si nec gleba terræ nec domicilium post acceptas certis conditionibus promissiones est reliquū, culpā referre debēt in suas iniquitates, eā præcipue qua in Iesum peccauerunt. Romani uero si (ut Celsus fingit) populariter crederēt, precibus uictores ne haberent quidem hostem, protegente illos diuina potentia, quæ olim propter quinquaginta iustos parata erat totis quinq; ciuitatibus parcere. Sal em̄ terrę sunt dei homines, per quos mundus hic conseruatur quandiu sal suū saporem obtinet. nam si sal fatuus reddatur, nec ad aruum utilis est nec ad sterquilinium, sed proiectus conculcabitur ab hominibus. Qui habet aures audiat quomodo hæc dicatur. Nos quoq; quoties dei permissu tentator potestatē persequendi nos accipit, persecutionem patimur: quoties aūt deos nos nihil pati uult, in mundo infensos nobis mirabiliter pacem habemus, & confidimus in eo qui dixit: Bono animo este: ego uici mundum. Et reuera uicit quatenus uincere uoluit, accepta à patre potestate uincēdi. quapropter & nos fiduciā collocamus in illorū uictoria. quodsi deus uult ut iterū certemus in stadio pietatis, ueniant aduersarij, & audient, Omnia possum in eo qui mihi uires addit Christo Iesu nostro domino. Etenim cum duo passerculi (ut scriptura nominat) asse ueneant, nullus in laqueum cadit nolente patre cœlesti. adeoq; cuncta comprehendit dei prouidētia, ut ne capillorum quidem nostrorum numerus eius noticiam effugiat: Deinde rursum Celsus more suo confundens omnia, tribuit nobis quæ à nullo Christiano scripta sunt, hæc dicens: Ne hæc quidē uestra uox ferenda, Si præsentes imperatores ad fidē nostrā

1.Petri 2.

Exod. 14

Matth. 13

Ioan. 16

Matth. 10

pertraxerimus, pertrahentur rursum alij. Quòd si ad hũc modum alijs post alios in istã nassam illectis tandem omnes ad uestram fidem pertrahẽdi sunt, aliquis princeps alieno periculo cauti, totum genus uestrum extirpabit priusquam eueniat. quod fore dicitis. Ad hæc respondere nil opus est, cum nemo nostrum sic loquatur: si præsentes imperatores ad nostram religionem pertraxerimus, pertrahentur uniuersi alius post alium. Quomodo autem ei hoc excidit, quòd principibus alio post aliũ in nostram religionẽ concedentibus, unus aliquis eorum sentiens id fieri eo quòd parcatur nobis hostibus, totum hoc genus extirpabit funditus? Sed & hoc ex se finxisse uidetur, quandoquidẽ nugas nugis connectit. Deinde precatus in easdẽ leges consentire Asiæ, Europæ, Africæq; gentes tam Græcas quàm barbaras usq; ad orbis habitati terminos impossibile hoc ratus subinfert, quòd qui hoc putat futurũ imperitus rerum est. qua de re locus postulat ut uel paucis uerbis dicamus, quãuis diligentius deberet tractari, quo pateat non solum possibile, sed etiam uerum id esse, sub easdem leges uenturum aliquando quicquid rationis est particeps. Stoici aiunt futuram aliquando conflagrationem uniuersalem, igne ut qui fortior est, præualente elementis cæteris. nos autem dicimus uerbi dei prædicationem aliquando præualituram omni rationali creaturæ, eamq; mutaturam in suam perfectionem, quando unusquisq; suapte potestate quæ uolet eliget, & quicquid elegerit faciet: nec enim eandem esse conditionem animarum & corporum, ut quemadmodum in his sunt quidam morbi arte medicinæ insuperabiles, ita in animabus insint quædam uicia quæ impossibile sit sanari per uerbum dei, nullus profecto malus affectus est animi, quo uerbum dei non sit potentius. hoc enim unicuique medicinam iuxta dei uoluntatem admouet, cuius effectus est uicia tollere. Vtrum autem in tantum ut anima posthac non possit in eadem mala recidere, an contra, non est huius temporis disputatio. Certe apud prophetas multa secretiora habentur de penitus abolendis olim omnibus omnium animarum uicijs, ex quibus Sophoniæ uerbis nunc contenti erimus. ea sic habent. Paratus esto, mane uigila: disperierũt omnes racemi eorum. Propterea expecta me, dicit dominus, in die resurrectionis meę in futurum: quia iudicium meum ut congregem gentes, & colligam regna, ut effundam super eas indignationem meam omnem, iram furoris mei. in igne enim Zeli mei consumetur omnis terra: quia tunc conuertam super populos linguam in generationem eius, ut inuocent omnes nomen domini, ut seruiant ei sub iugo uno. De finibus fluminum Æthiopiæ suscipiam dispersos meos: afferent uictimas mihi. In die illa non confunderis ex omnibus adinuentionibus tuis in quibus impie egisti in me: quia tũc auferam à te detractionem contumeliæ tuæ: & ultra non adijcies ut magnificeris super montem sanctum meum: & relinquam in te populum mansuetum & humilem: & reuerebuntur nomen domini qui fuerint reliqui de Israel: & non facient iniquitatem, & non loquentur uana, & non inuenietur in ore eorum lingua dolosa: quoniam ipsi pascentur & accubabunt, & non erit qui eos terreat. Huius prophetiæ interpretationem qui potest intelligat, præsertim illud examinans, quid sit quod ait post consumptam omnem terram fore ut reuertatur lingua in populos in generationẽ eius, quemadmodum erat ante illam antiquam confusionem: & consideret quòd propheta dicit inuocaturos omnes nomen domini, ut seruiant ei sub iugo uno, utq; auferantur detractiones cõtumeliosæ, nec sit posthac iniquitas & sermones uani & lingua dolosa. Hęc uisum est adducere sic absque diligenti enarratione, propter Celsi dictum putantis impossibile ut Europæ, Asiæ, Africæq; gentes tam græcæ quàm barbaræ in unũ aliquando consentiant. Et fortasse reuera impossibile degentibus adhuc in corpore, non item solutis à corpore. Postremo hortatur nos Celsus ut opem feramus imperatori totis uiribus, & geramus eius auspicijs iusta piaq; bella, ne'ue detractemus militiam si res ita postulet. Respondemus, ferre nos imperatori auxilia suo tempore, sed diuina ut ita loquar, nimirum armatura fretos non humana: id'que facimus apostoli monitis obedientes, cuius hæc uerba sunt: Obsecro uos, primùm ut faciatis deprecationes, orationes, interpellationes, gratiarum actiones, pro omnibus hominibus, pro regibus & cunctis in potestate collocatis. Et quo cuiusque insignior est pietas, eo maiorem opem

Zophon. 3

1. Tim. 2

opem imperatori fert, magis quàm stantes in in procinctu milites, & occidentes quotquot possunt ex hostibus. Possumus etiam sic respondere alienis à nostra fide & ad militiam pro republica cædesq; hominum nos urgentibus: Ecce uestrorum quoq; numinum sacerdotes & delubrorum custodes dextras seruant puras à sanguine causa sacrorum, ut incruentis impollutisq; cæde manibus uictimas offerant solennes ijs quos habetis pro dijs, nec ullo bello delectus habetis è sacrificorum ordine. huius moris si uobis constat ratio, quanto magis cæteris militantibus non contemnenda est nostrorum hominum militia, manus quidem puras seruantiũ, decertantium autẽ fusis ad deũ precibus pro legitimo imperatore & pium iustumq; bellum gerente milite, ut destruatur quicquid est iuste facientibus aduersarium. Itaq; precibus nostris profligantes omnes bellorum excitatores dæmonas, & perturbatores pacis ac fœderum, plus conferimus regibus quàm qui arma gestant pro republica: Laboramus autem pro imperio Romano dum iuste uiuentes uota pro eo facimus, exercentes nos in contemnendis uoluptatibus, nec sinentes nos ab eis quouis pertrahi. Sic nos prę alijs pugnamus pro imperatore: & licet cum ipso non militemus, habemus tamẽ castra propria pietatis auspicijs, & rem deprecationibus gerimus. Quodsi Celsus iubet nos etiam præfecturis militaribus fungi pro patria, sciat nos hoc quoque facere, sed non in conspectu hominum ad captandam inanem gloriam. In occulto enim mentis nostræ ad deum uota fundimus pro patria haud secus quàm sacerdotes: & plus beneficiorum à Christianis confertur in patriam quàm à reliquis hominibus, dum ciues erudiunt ad pietatem erga deum tutelarem patriæ præsidem, eisq; uiam ad cœlestem quandam ciuitatem dei muniũt, modo recte uiuant uel in exiguis ciuitatibus. Ad quos dictum illud euãgelicum pertinet: Quoniam in minima ciuitate fidus fuisti, ueni & ad magnam, ubi deus stat in deorum concilio, & medius eorum ipsos dijudicat: & te illis annumerans, modo ne moriaris ut homo, & cadas ut unus è numero principum. Quin & ad magistratus in patria gerendos hortatur nos Celsus, si hoc incolumitas legum ac pietatis tuenda postulet. Nos uero cum sciamus oppidatim alias ciuitates per uerbum dei conditas, eos qui uita & doctrina sana ut præsint sunt idonei, hortamur ad præfecturas ecclesiarum, non ambitiosos probando, sed modestos & non temere se in functiones tam arduas ingerentes cogimus ad curas publicas: & magistratus nostri bene rẽ administrãtes suppræfecti sunt Magni regis illius quem filium esse dei credimus: qui dum bene præsunt diuinitus cõstitutis patrijs, hoc est ecclesiis à quibus electi sunt, regunt eas iuxta præscripta dei, saluis etiam legibus publicis. nec hoc faciunt Christiani quòd ista publica uitę munia refugiant, sed quòd se seruent diuinioribus & magis necessarijs munijs ecclesiæ ad salutem hominum: quoniam hoc & iustum existimant & necessarium, omnium rationem habentes, suorum quidem ut indies proficiant, extraneorum uero, ut eos ad pietatis ac religionis doctrinam simul & opera pertrahant, & quantum possunt plurimos adiungant suæ reipublicæ, ut per diuinas leges unum fiant cum deo uniuersorum domino, idq; uniente ipsius filio deo uerbo, qui est sapientia, iustitia, ueritas, per quem conuertitur cuicunq; studium est ut in tota uita deo placeat. Habes sacer Ambrosi finem ut potuimus absoluti tuo iussu operis, quo in octo libros digesto responsum est ad Celsi titulotenus Verũ sermonem. superest ut lectorem qui & illius scripta & nostra digna bitur cognoscere, oremus ut iudicet, utra magis spirent uerum deum & modum pietatis qua colitur recepta iam ab hominibus qui ab ipsa ueritate docti uitam suam bene instituent. Scito tamen Celsum polliceri editurum se alium tractatum, in quo doceatur quomodo uiuere debeant qui uolunt & possunt parere ipsius monitis. quem si nõ scripsit quãuis promissum, contenti erimus ei respõdisse his octo uoluminibus. quòd si & illud opus ab eo perfectum est, quęsitum ad me mittito, ut & ad id respondeamus quicquid ueritatis pater suggesserit, & refellamus mendacia, siquid autem uerum admixtum fuerit, citra contentionem confirmemus nostro testimonio.

ADAMANTII ORIGENIS, CONTRA MARCIONISTAS DISPVTATIO, IN TRES DIALOGOS DISTINCTA,

Laurentio Humfrido Anglo interprete.

ADAMANTII ORIGENIS DIALOGORVM argumentum generale, uniuersi sermonis summam explicans, è græco Latinè ita habet.

D Damantij, qui & Origenes est, de recta in Deum fide disceptatio, contra Megethium, & Marcum, Droserium, Valētem, & Marinum, hæreticos, singulis hæresim suam defendentibus, coniunctisq; animis ac studijs, ut aduersus Adamantium de Religione disputationem instituerent, malitiosè, quod reipsa intellectum est, conuenientibus. Adoptarūt autem sibi omnes philosophum Grecum, Eutropium nomine, omnium dictorum moderatorem ac iudicem. Vnde Eutropius, causa religionis pertractata & elimata, persuasus ueritate, euasit Christianus: ac cum eo Greci pariter multi etiam hæretici. Erat enim cum illis schola communi quasi conspiratione coacta. Victoria demum penes Ecclesiam catholicam fuit: atque non secus ac puluisculus à facie uenti dispellitur, sic eorum dissipata fuit & explosa sententia.

ADA-

ADAMANTII ORIGENIS DE RECTA IN VNVM DEVM FIDE CONTRA TRIA Megethij Marcionistæ principia Dialogus Primus.

ARGVMENTVM ET PARTITIO DIALOGI.

PRIMA coitio Origeni cū Megethio fuit, qui Marcionista tres ἀρχὰς, id est, principatus seu, eodē sensu, principia statuit, ἀγαθὴν, δημιουργικὴν, πονηράν: Bonum, Christi Patrem esse uult & præesse Christianis, Conditorem Iudæis, Malum Ethnicis. Contrà suam Adamantius fidem proponit, adscito in Iudicem Eutropio: Ex qua sententiarum conflictione nascitur Quęstio: Sint'ne tria principia, an unū potius? Ex hoc quasi fonte suboritur secundaria, An lex Christi aduētu sublata sit? &, Repugnet'ne legi Euangelium? Defenditur Catholica fides, primò, unitas personarū in sancta Trinitate, secundo, uera scripturæ ueteris ac nouæ harmonia & consensio. Negotium egregia & perspicua methodo tractatur. Est enim Dialogus ferè totus λυτικὸς seu ἐλεγκτικός, atq; consumitur in Megethij rationibus confutandis, quæ ἐκ τῶν φαινομένων ἀντικειμένων petitæ priore loco sunt collocatæ, posteriore eas Antitheses falsas indicat Adamantius, & conciliat. Incurrunt in hanc disputationem loci communes de fide, de Euangelistis & Euāgelij scriptorib. de autoritate, consensu & spirituali interpretatione scripturæ, de aduētu Messiæ benedicti, & alijs nonnullis à nostro usū & temporibus haud alienis.

PRIMI DIALOGI PERSONAE.

Adamantius	Catholicus
Eutropius	Iudex
Megethius	Marcionista.

Adamantius.

QVi studio ueritatis ducuntur, & humanitatem morū consectantur, quiq; huius mundi curriculum bene decursuri sunt, simulq; in eam, quæ maximè digna est expetitione & admiratione de deo fidem intuentur: præstabilioris illi quidē et perfectissimę gloriæ compotes sunt: Cōtrà uero, qui animo lubrici, cognitione curiosi, ratione deuij sunt, pro gloria, deum etiam ignominia dedecoreq; afficiunt. Ex quo non paruum periculum creare mihi uidetur istorum perniciosa et praua de deo fides: aptam autem & deo congruentem existimationem & fidem basim uirtutum omnium & firmamentum cēseo. Quocirca tentemus rem sermonibus, siquidē tibi uisum sit. Megeth. Quibus est præfatus uerbis frater Adamantius, pro me dixit: Scimus enim & nos fidem sanamq; de deo opinionem rebus omnibus antestare: Quare ad disceptatorem aliquem res deferēda est, qui utroq; audito dijudicet in utro sit uera & legitima fides. Ostendam enim uos Deū magis blasphemare, quàm honorem & gloriam ei tribuere. Certê uerum deū, qui Bonus est, cognoscere abnuitis, sed alium eius loco Bonum erigere uultis: cum Christus affirmet, Nemo bonus nisi unus pater. Eutrop. An uterq; me legitis in iudicem? Adaman. Vterq;. Eutrop. An meo etiam iudicio stabitis? Megethius. Stabo, tuamq; sequar sententiam. Adaman. Celebres & haud uulgares auscultatores adsunt: Quòd si rite illis tuum iudicium probaueris, addam & ego meum calculum ijs, quæ abs te secundum ueritatem dicuntur. Megeth. Vis ut primū ego ex scripturis hanc ingrediar disquisitionem? Adaman. Imò primum constituat Megethius aliquam opinionis suæ circumscriptionem, ut sic eorum quæ posita sunt, demonstratio ex scripturis sumatur. Megeth. Quinimò Adamātius decîdat nobis prior, quippe is fuit autor ordiendi sermonis. Eutrop. Enimuero æquum, ut qui orsus sit, prior ipse definiat. Adaman. Credo unum Deum omnium conditorem esse & opificem: & qui ab illo est, Deum uerbum consubstantialem, iuxtaq; pe-

Exordium γνωμικόν.

Fides Catholicorum.

rennem eumq́; extremis temporibus hominem ex Maria assumpsisse, & in Crucem actum & excitatum à mortuis: Credo etiã spiritui sancto, qui in omnem æternitatem

Fides hæreticorum. existit. Similiter hic explicet. Megeth. Ego tria esse principia statuo, Deum patrem Christi bonũ: Et alium Creatorem, porrò alium Malum. Nam bonus ille nec malorum est effector, neq; prognatus ex muliere, nec mundus ab eo est conditus, sed ab omni nequitia & effectione alienus est, atq; hæc ita esse demonstrabo. Adaman. Tria dixit esse principia. Necesse est ut quod instituisti expleas. Nomẽ enim τῆς ἀρχῆς, id est, principij seu principatus διὰ τὸ ἄρχειν τινὸς uidetur esse deductũ, quod nimirũ præsit alicui: quomodo & Dominus appellatur, quòd cuipiam dominetur. Responde igi-

Status quæstionis. tur, in quos principatum obtineant tria hæc principia. Megeth. Principium illud bonum præest Christianis: efficiens Iudæis: ac Malum Ethnicis. Adamantius. Sunt ne horum trium uoluntates ac sensus inter se congruẽtes, an commune inuicem

Confutatio propositiõis Megethij. nihil habent? Megeth. Nihil inter se habẽt commune. Adaman. An tres illi pariter ad fingendos formandosq́; homines conuenerunt, uel separatim quisq; sibi creauit hominem, in quem dominatum habeat? Megeth. Non illi tres creauerũt homines, sed unus. Adaman. Quis ille de tribus? Megeth. Ille Iudæorum. Adaman. Quum Iudæorum Deus homines crearit, quomodo aut qua causa Bonus ille simulq́; Malus hominibus præsident? Etenim utrinq; doceri potest, fabricatorem illum bonũ esse: Si enim de iure suo illis relaxauerit uolẽs, ut suis eos dominari sineret, bonus ut sit necesse est, qui etiam propria concedit alienis. Quòd si Bonus ille pariter ac malus propter imbecillitatem fabricatoris, eripuerint, erũt uidelicet illi mali, ut qui res alienas concupiscant. Eutrop. An bonum prædicas, qui rapit fabricatori quę ipsius sunt, & imperium sibi sumit in alienos? Quomodo fieri potest ut bonus dicatur is qui tollit aliena? Megeth. Nõ sustulit, sed miseratus, filiũ legauit ut bonũ, & nos liberauit. Adam. Vt misereatur alicuius, oportet ut quidã consensus concentusq́; doloris adhibeatur erga id quod nos quadã ratione attingit, nobisq́; cognatũ est. Commotione ergo hac usus est bonus in suos uel in alienos? Mege. In alienos. Adam. Nunquid illis indulsit tanquã bonis, an ut malis? Megeth. Velut peccatoribus. Adaman. Antequam conciderunt peccatis homines, probi sunt effecti à Conditore uel improbi? Vel igitur tanquã bonos appetiuit uel tanquã malos. Si ut malos, est iã malorum expetitor: At bonus nequaquam expetit malos. Sin tanquam bonos, ergo erit fabricator ille bonorum effector, ergo etiam bonus. Nam prout sunt quæ quis facit, ita nomenclaturam habet, ut misericors à miserendo dicitur, & quæ sunt de hoc genere. Megeth. Nec ceu bonos eos adsciuit nec ceu malos, sed totis uisceribus effusus, commiserabatur. Eutropius. Hæc scilicet dicturus est Megethius, neq; diẽ esse neq; noctem sed quiddam inter hæc medium atq; confusum. Explicet igitur quid sit quod dicit, homines neq; bonos esse neq; malos conditos. Quid ergo relinquitur in medio bonum inter & malum? Megeth. Captiones istæ sunt. Ego uerò ex scripturis enucleabo tria esse principia. Adaman. Quid igitur? Æqualia'ne potestate sunt, an alia præstant alijs atq; eminent? Megethius. Absit, non enim sunt paria. Adaman. Quodnam ergò est excellentius? Megeth. Boni principium multò est ualẽtius. Adaman. An nõ proinde sunt minutiora principia sub robustiore subiecta? Megeth. Subijciuntur. Adaman. Itaq; ex arbitrio præstantioris inferiora principia exequntur omnia. Megeth. Nequaquam ad uoluntatẽ illius isti mala patrant. Absolutè enim & omnino est ille potentior. Siquidem ipse Christus aduenięs uicit diabolum, & Creatoris euertit dogmata. Adaman. Quid? Bonine assensu existunt etiam isti? Megeth. Non. Adaman. Ignorat ergo illos esse? Megeth. non ignorat. Eutrop. dicis fortiorem esse illum bonum, præterea nolle illos esse. Quo igitur pacto fieri potest? si ualens sit & præstans uiribus & porrò non uelit eos esse, sunt autem tuo adeò concessu: Vel illos esse uult, uel non potest tollere, uel nescit existere. Megeth. Ego ostendere possum falsa esse Euangelia. Adaman. Quibus tandem probationibus potes demonstrare id ita se habere? Megeth. Ex ipsis Euangelijs ostẽdo contaminata. Adaman. Et me admittes etiam, modo ab ipsis Euangelijs probauero ea non esse adulterata? Megeth. Admittam, modo ut ostenderis.

ostenderis. sed recense mihi primum eorum nomina qui Euangelia conscripserunt. Adaman. Discipuli nimirum Christi scripserunt, Ioannes, & Mattheus, & Marcus, & Lucas. Megeth. Marcum & Lucam non habuit in discipulis Christus, & propterea uel hinc reprehendi potestis, falsa quippe effingētes. Cur enim ea non perscripserunt hi quorum nomina in Euangelio descripta sunt, sed ij qui non extant inter discipulos? Et quis demum est ille Lucas aut Marcus? Proin meritò caditis in hāc reprehensionē, qui nomina non consignata scripturis adducitis in medium. Eutrop. Cum Christus circum se discipulos haberet, an non his potius hoc muneris delegasset, quàm illis qui in censum discipulorum non uenerunt? Nec hercule illud mihi conueniens uidetur. Siquidem ipsos potius discipulos ad huius officij perfunctionem cooptatos oportuit. Adaman. Etiam & hi discipuli sunt Christi. Megeth. Cura ut recitetur Euangelium, & deprehendes ibi nullam istorum nominum mentionem scriptis esse proditam. Eutrop. recitetur. Adaman., Apostolorū nomina duodecim recitata sunt, non etiā * septuaginta duo. Eutrop. Quot habuit Christus Apostolos? Adam. Primum amādauit duodecim, pòst septuagintaduo, ut Euangeliū annunciarent. Marcus igitur & Lucas quū in numero septuagintaduorum essent, ipsi etiam Paulo Euangelium prædicabant. Megeth. Est hoc impossibile, ut illi unquā aspicerent Paulū. Adam. At ipsum ostēdam Apostolum Marco simul & Lucæ testimonium tribuisse. Megeth. At ego fidem non tribuam tuo supposito Apostolico. Adaman. Produc tuum apostolicum licet maxima ex parte mutilatum & decurtatum sit, & Marcum & Lucam Paulo administros fuisse doceo. Eutrop. doce. Adam. Lego in extremis Epistolæ Pauli ad Colossenses, Salutat uos inquit, Aristarchus captiuitatis meæ consors, & Marcus cōsobrinus Barnabæ (de quo in mandatis habuistis ad nos uti ueniat) excipite itaq; illum: & Iesus cognominatus Iustus è circumcisione, hi soli mihi fuerunt adiutores ad regnum dei: qui solatio etiam mihi fuerunt. Ac deinde: Salutat uos Lucas & Demas. Citaui demōstrationes huius Epistolę. Vides igitur ipsummet Apostolum illis testificari? Eutrop. Aperta satis est harum rerum designatio. Megethius. Contrà arguo mendosa esse Euangelia. Dicit enim Apostolus, unum Euangelium & uos memoratis quatuor. Adaman. Quatuor quidem sunt Euangelij scriptores, Euangelium autem unum: si pote Christum decantarunt, & eandem rem enūciarunt. Quod si alium atq; alium Christum quisq; prodidisset & Euangelizasset, tunc credibiliter ista diceres. Sin autem eundem nobis Christum quatuor concinant, non amplius quatuor sunt Euangelia, at unū duntaxat. Megeth. Non dixit Apostolus secundū Euangelia mea, sed secundū Euangelium meū: Ecce ut unū commemorat esse, & porro dicit, Si quis uobis Euangelium aliud nunciarit, præterquam id quod Euangelizauimus uobis, sit execrationi deuotus. Quum ille proinde unum esse dicat, quomodo uos quatuor esse contenditis? Adam. Etiam & nos unum Euangelium confirmauimus esse, sed autores tamen Euangelij quatuor. Megeth. Sed neq; sunt quatuor Euangelistæ, imò uerò unus. Dicit enim non esse aliud: Secundum Euangeliū meum: Nisi quòd sint qui turbant uos, & in aliud uos Euangelium Christi transuersos uolunt traducere. Adaman. Quum ipse asseueret Paulus, plures esse Euangelistas, quamobrem tu unum dicis? Megethius. At nec id quidem dixit multos esse Euangelistas. Adam. Habeo in manibus Apostolum & commonstrabo eum in Epistola ad Galatas dicere, Sed etiamsi nos, uel Angelus de cœlo, aliud uobis Euangelium nunciauerit, præter quod uobis nunciauimus. Nunciauimus dixit. Si enim unus fuisset, dixisset, præterquam quod uobis nunciaui: Hoc uero nunciauimus, multitudinis complexionem habet. Eutrop. Istud, Nunciauimus, designationem habet multorum, non unius. Megeth. Sed de istis non innuit, sed de Syluano & Timotheo. Eutrop. Quum prius soli Paulo attribueres Euangelistæ munus, nūc etiam confiteris esse alios. Ergo & alijs permissum discipulis Euangelium prædicare, siquidem Syluanus et Timotheus & Paulus prædicarint. Cum uerò dicat Paulus, Secūdum euangeliū meū, probabile est multos esse Euangelistas, unum tamen appellari Euāgeliū. Megeth. Atque dissonant Euangelia, & alia atq; alia dictitant, unde apparet deprauata esse. Adamantius. An alium atq; alium Christum ebuccinant? An in hoc putas dissidere?

Me-

Marginal notes: oB (beside "non etiā * septuaginta duo"); Colos. 4 (beside "Epistolæ Pauli ad Colossenses"); 2. Rom. / 1. Gal. (beside "Secundum Euangeliū meum" / "traducere"); 1. Gal. (beside "aliud uobis Euangelium nunciauerit").

Megeth. Minimè, sed pugnant tamen. Adaman. Definito mihi ut uolueris: Nunquid dicis ex interiori intelligentia, an ex nudis uerbis scripturas esse pensitandas? Et si uis, eloquere, ut sic nostra instituatur inquisitio. Megeth. Verbis affixas esse censeo, & eum afferre sensum, quem scriptio ostendit & non aliũ. Adam. Ait itaq; Christus, Filius hominis sum. Ex tua ergo sententia filius hominis est, & non Dei? Megeth. Christus dei est filius. Eutrop. Dicebas scripta sic se habere. itaque quomodo filius est Dei, quum filium hominis esse se commemoret? Megeth. Parabola usus est, cum se filium hominis appellaret. Eutrop. Parabolæ igitur latent'ne in comprehensione sententiæ, an in ipso sensu uerborum? Megeth. In comprehensione ac ui sententiæ. Eutrop. Quomodo ais ergo exiliter è uerbis scripturas æstimandas? Idcirco perçque in intelligentia uersantur ac in uerbis: Et in quo uerbotenus uidentur discordare, mens & intelligentia eadem inuenitur. Megeth. Partim quidem in significatione cõsistunt, partim in scriptione. Eutrop. Videris instabili esse sententia & uolatica. Megeth. Vbi accommodatur parabola, ibi sunt in intellectu ac complexione mentis, alia uero sunt in ipsis uerbis impressa. Adamant. Illud scilicet agis, de filio hominis parabolam esse scriptam. Recognosce mecum non esse παραβολικῶς seu per similitudinem scriptum. Vnde igitur demonstras quòd filius sit Dei? De duobus enim largieris alterum. Nam secundum placita tua, uel mẽdax inuenitur Christus, qui hominis filium se dixerit esse, quum homo non esset: uel diuinas omnes scripturas sub mentis notionẽ cadere necesse est, tametsi nulla parabola adhibita fuerit. Quocirca, & omnem scripturam à deo aspiratam esse, ab Apostolo dicitur. Ac illarum conuenientia in animi perceptione cernitur, & sub complexionem mentis recidunt uniuersæ scripturæ. Nec ea quæ in uerbis argutè eminent, sunt usq; adeo uera & dilucida. Megeth. Docebo unum esse Euangelium. Adam. Quisnam est qui Euangelium literis commendauit, quod unum esse prædicas? Megeth. Christus. Adaman. Quid: scripsit'ne ipsemet Dominus, In crucem affixus eram, & tertia die resurrexi? Itane scripsit? Megeth. Paulus Apostolus illud addidit. Adam. Aderat siquidem Paulus cum ad crucem affixus erat Christus? Megeth. Ille simpliciter illustrauit literis Euangelium. Adaman. Quod si demonstraro non affuisse Paulũ, sed consecutis temporibus insectatum fuisse Ecclesiam, an fies Christianus? Megethius. An non Christianus sum? Adaman. Cuiusmodi tandem Christianus, qui ne sustines quidem appellari nomine Christiani? Nõ enim uocaris Christianus, sed Marcionianus. Megeth. Et uos à Catholica ecclesia sortiti estis nomen, non estis igitur & uos Christiani. Adam. Recte quidem esset abs te dictum, si hominis cognominationem haberemus. Sin propter uniuersitatẽ quæ per mundũ dispersa est sic appellamur, quid hic subest mali? Megethius. Proba igitur fas nõ esse hominis insigniri nomine. Adam. Etiam paulò amplius demonstrabo, usq; eò abesse, ut Episcopi nomine liceat uocari, ut ne ab Apostolo quidem appellationem accipere sit permissum. Vter fuit maior, Marcion an Paulus? Megeth. Paulus. Adaman. Audi igitur si placet, ipsam Pauli, qui præstantior erat, interdictionem, Auditum est mihi, inquit, ab his qui sunt Chloes, quod contentiones inter uos sint. Nam alius uestrum prædicat, Ego sum Pauli, Ego Apollo, Ego uero Cephæ, Num diuisus est Christus? Num Paulus pro uobis crucifixus est? uel in Pauli nomine baptizati estis? Megeth. Tu mihi nomen attribuis, ego appellor Christianus: Quin & hic quidã Socratici nominantur. Adaman. Ego prorsus inficior nomẽ Socratis, nescio qui fuerit. Eutropius. Si uterque accersatis uobis nomina, necessum est, ut uterque auersetur. Adam. Ego Socratem qui fuerit nescio, repudiat'ne & ille Marcionẽ? Megeth. Episcopus meus fuit Marcion. Adam. Ex quo tẽpore Marcion è uita decesserit, quum tã numerosæ Episcoporum imò uerius pseudepiscoporum successiones proseminatæ fuerint, quamobrẽ non successoris cuiuspiam nomen in uestram est sectam deriuatum, sed ad illius Marcionis nomen adhærescitis? Eutropius. Quum Apostolus Paulus uitio dederit aliquibus quòd ipsius, & Apollo, & Cephæ nominibus se uenditauerant, documẽto est, fas non esse nomen Episcopi usurpare. Magis enim conueniret ad excellentius nomẽ accedere quàm ad deterius. Megethius. Si dicendi potestatem feceritis, ostendam tria esse

Tituli & nomina.

ὅς μὲν

1.Cor.1

eſſe principia, & quòd alius ſit legis Deus, alius ille deus Malus, & hæc eſſe eiuſmodi, ὑμετέρων.
ueſtris ex ſcripturis demonſtrabo. Eutrop. Primum exponatur, an tria ſint princi- Epanodos ad
pia, an tres naturę, & tum, quæ ſit cuiuſq; diſpenſatio, liquebit. Adaman. Doce tria cōſtitutionē.
eſſe principia, & poſtea dic quod lubet. Mege. Oſtendā Conditorē illū alia legib. Lex & Euā
mandaſſe, & Chriſtū alia huic contraria. Adam. Quia nimirū ſuſpicaris repugnan gelium non
tes eſſe inter ſe, & diuerſas leges, propterea aliū atq; aliū tibi Deū fingis. Megeth. pugnant.
Et ſecū profectò nemo unquā diſſidet ac pugnat, quemadmodum Euāgelium legi ex
aduerſo repugnat. Adam. Cōditor ille Deus, quē Iudæorū eſſe dicis, an ſolus eſt &
unus, uel multi ſunt? Megeth. Vnus eſt Iudęorū. Adam. Illuſtrius aliquod mihi
exemplū uidetur apponendū, & attingendū, quò planius fiat, quod agitur. Quēadmo
dū fœmina quę liberos edidit, non ſtatim ſolidis illos educat nutrimentis, ſed lacte pri
mū molliuſculè fouet, poſtero tēpore, uegetiorib. cibis utitur & fortioribus: (nec Pau 1.Cor.3
lus ignorauit hominibus iuxta progreſſiones, quas in lege fecerunt ſeſe dedere, inqui
ens: Lactis potione uos alui, non cibo, non dum enim poteratis, imò etiamnū quidē
non poteſtis, adhuc namq; carnales eſtis:) Conſimili ratione uſus eſt Deus. Nam &
is ſecundum habilitates & progreſſus hominū leges ſuas poſuit: Adamo enim alia ue-
lut infanti propoſuit, alia Noe, Abraamo alia, alia per Moſen ſanxit, alia Euāgelio pro
didit. Atq; ea tamen omnia pro accommodatione & captu mundi tum orientis, pòſt
medij, ultimò occidentis: Perfectiſſimis autem uelut de cella quadam & theſauro per
fectiſſima depromens. Sed ne inconſiſtenti & enerui oratione me uti putes, euin-
cam argumentis unum Deum utriuſq; autorem & latorē fuiſſe. Mandauit enim Abra
amo ut ſuum filium interficeret: Poſterius uerò lege cauit per Moſem, neminem inter
ficiendum, ſed qui cædem fecerit, uiciſſim occidendum. An igitur binos propterea af-
firmatis eſſe Deos, ſibiq; mutuò aduerſantes, quòd idem pro iuſto habeat occidere &
non occidere? Eutrop. Idem uidelicet præcipit occidere & nō occidere. Adam.
Omnino idem. Nec in hoc ſolum iſtud fecit, ſed id etiam frequēs eſt & ſolenne in alijs,
uſq; eò ut non rarò legem iubeat de uictimis & ſacrificijs ritè procurandis, aliâs uerò
contrà prohibeat. Quin dicat igitur, num alius Deus fuit, qui Iſaac mandauit occiden-
dū, alius qui interdixit? rurſus qui ſacrificia offerre iuſſit, & qui non offerre? Eutrop.
Siccine in ſcripturis continetur, aliquando ut permittat fieri ſacrificationes, aliâs ut
aſpernetur? Quid refers Megethi? Idem'ne eſt Deus ꝗ leges mutat, uel bini ſunt, quo-
rum unum nobis effectorem conſtituiſti: Itaq; non iam tria principia, ſed quatuor, &
ita ueſtrum ſimul dogma loco mouetur. Megethi. Ille, Iudæorum, idem fabricator
eſt: at qui noſter eſt, non eſt eius filius. Adaman. Quo tandem illud docebis argu-
mento, Chriſtū non eſſe filium illius conditoris? Megeth. Iſto ſcilicet, quòd Chri-
ſtus omnia conditoris acta perfregerit, & liquidè oſtendam confregiſſe. Adaman.
Quin explica ita euertiſſe. Megeth. Deus ille generationis, Moſi ex Ægypto di- Exod.12
ſceſſionem adornanti, in hanc præcepit ſentētiam. Parati eſtote mihi lumbis præcin-
cti, pedibus calceati, uirgas in manibus ueſtris habentes, & ſacculos auro & argento
cæteraq; omnia auferte ab Ægyptijs: Noſter autem Dominus bonus diſcipulos ſuos
per orbis uniuerſitatem ablegans dixit: Neq; calceamenta in pedibus ueſtris, neq; ſac-
culum, neq; binas tunicas, neq; æs in zonis ueſtris. Ecce quàm luculēter Bonus iſte no
ſter, illius decreta oppugnet. Eutropius. Iſtuc quidem, argentum & peram accipe-
re, & non accipere, idem omnino mihi uidetur, ut occidere & non occidere, ſacrificia
nuncupare & contra. Ergo ſic abs te quæro. Quū ille molitor Abraamo delegarit, ut
filium iugularet, alius'ne ſit ille legis eius autor & rogator, quæ aduerſus homicidium
eſt, & porrò alius Abraamo qui mandauerat? Adaman. Quòd ſi hæc pugnantia
unus ſanxerit, eaq; etiā approbarit ex optima eſſe regula & ratione firmata (quantum-
uis nobis uideantur diſcrepantiora) quo modo tandem, quòd aliqua in Euāgelio oc-
currant, quæ uidentur eſſe à quibuſdam legis ſanctionibus abhorrentia, propterea ge
minos affirmas eſſe deos qui ea iubent? cum tamen id planum non feceris. Itaq; ipſe le
gis deus, unus cùm ſit, quónam modo dixit, occidendum & non occidendū? Hoc ue-
rò ſi ei liceat, ut Deo, iuxta opportunitates, ſecundum quod uoluerit, imò uerò iuxta
quod utile, probauerit, leges ſciſcere, apertum id quidem eſt eūdem præcepiſſe, ut in-
ſtructum uiæ

ſtructa uice & uiatica ſumerent, & non ſumerent. Cauſam uerò harum rerum, ego
non poſſum dicere, res autem pariles mihi uidentur eſſe & ſimiles. Eutrop. Quid
ais. Megeth. Ille deus numnam unus eſt, an bini qui in lege pugnantia mandat?
Megeth. Ille quidem idem eſt, attamen Chriſtus non eſt eius filius. Eutrop. Si ea
de cauſa Chriſtum ab alio natum eſſe dicas, quòd legum quædam contradictio uidea-
tur eſſe & repugnantia, erras tu quidem Megethi. Siquidem iam patefactum eſt, eun
dem ipſum leges etiam maximè proprias & ſuas exautorare. Quod etiam ipſe con-
feſſus es. Adaman. Si quod antea pro capite & firmamento ſumpſit, conſiſteret,
demonſtrabitur unius hæc & eiuſdem dei eſſe. ueruntamen oſtendo, hoc non contra-
rium, ſed rebus tantummodo uariari & diſtingui. Nam qui Hieruſalem à Chriſto mit-
tebantur, illi quidem pacificationis legationem obierunt, qui uerò ab Ægypto, bello
ſuorum hominum diuexati fuerunt. Cham enim puer ſeruus erit fratribus ſuis, referen
Gen. 9 te ſcriptura de filijs, Noe, Sem, Cham & Iaphet: Cham ſeruus ſeruorum erit fratribus
ſuis. Oportuit igitur uernaculos & domeſticos ſeruos, qui bellum hoc concitarũt, bel
lo excindi. quid? quod etiam Euãgelio familiare eſt malos ulciſci, eoſq; uita expellere.
Matth. 24 Nam ſic loquitur: Veniet dominus ſerui illius nequam, ad diem quã ignorat, & ad horã
quam non expectat, & diſſecabit illum, & partem eius reponet cum incredulis. Quo-
circa iuſtum eſt, ut qui bellum iniuſtè mouerunt, iuſtiſſimis armis opprimantur. Eſt eti
am conſentaneum, ut qui pacem prædicant, ab armis nudi & uacui prædicẽt, maximè
cùm accedat illud Eſaiæ prophetę elogium: Quàm ſpecioſi ſunt pedes Euangelizãtiũ
pacem: Quin & certa eſt apud illum temporis notatio, ad quam oportet arma con-
Esa. 2 ſcindi & ſilere. Dicit enim, De Sion exibit lex, & ſermo domini de Hieruſalem. Et iudi
cabit in medio gentũ, & populum copioſum arguet, & gladios ſuos concident in ara-
tra, & lanceas ſuas in falces. Nec gens in gentem ſumet gladiũ, nec ultrà bellum diſcẽt
gerere. Eutropius. Non ergo hic quicquam eſt repugnantiæ, quùm ſit probatum,
etiam Chriſtum pœnam irrogare malis, cùm dicit, ſe nequam illum ſeruum eſſe mediũ
conſciſſurum. Megeth. Propheta Dei, eius qui molitionis & fabricationis autor
eſt, prælio in populum exardeſcente, uerticem montis cõſcendens manus ſuas expan
dit ad Deum, quò multos bello tolleret: At noſter Dominus ſanctus uidelicet, manus
ſuas non pro interemptione hominum extendit, ſed pro conſeruatione. Quid ergo ſi-
mile eſt, cum ille manuum ſublatione deleat, hic ſeruet? Adaman. Neceſſe eſt ut
expanſionem manuum utriuſque preſſius conſideremus, tam Moſis quàm Chriſti: Et
ſi quidem fuerint ſimiles ac conſonæ, bene habet, ſin aduerſæ & deiunctæ, ita ſanè de-
monſtrandum. Etenim manuum porrectio quidem Moſis, populo credenti opem &
ſalutem attulit, ac aduerſarios extinxit. Similiter & illa Chriſti fecit. ſi enim extenſio
manuum Chriſti omnibus tribuerit ſalutem, tam credentibus, quàm non credentibus,
& homicidis, & adulteris, aliquid habes quo ſtes. Sin uerò credẽtes ſalutem per illum
ſunt conſecuti, non credentes autem interierunt, non ſecus quàm Amalec, quid diſ-
ſentaneum eſt, aut contrarium? imò poſt illam porrectionem manuum Chriſti Tem-
plum ſimul & urbs eorum infidelium euerſa & funditus deleta fuerunt, & populus di-
ſiectus fuit, & perijt. Compar proinde fuit & aſſimilis utriuſq; manuum proiectio, etiã
illa Moſis adumbratio fuit ac typus Chriſti: Ambo ſiquidem credentes ſeruarunt &
incredulos perdiderunt. Adaman. Sed par non eſt neque adſimile. Eutrop.
Videris mihi minimè ea capere quæ dicuntur. Tum enim res diſcriminata eſſe uide-
tur, cum unus fidelibus, alter uerò infidelibus ſalutem confert. Atqui iam utrunque
idem effeciſſe compertum eſt. Nihil igitur eſt quòd hic contradicas, ſed aliud ſi quid
habes explica. Megeth. Legalis dominus inquit: Diligentem te diliges, & odio
Matth. 5 perſequeris inimicũ tuum. Noſter uerò, uniuerſæ bonitatis Dominus: Diligite inimi-
cos ueſtros, & orate pro inſectantibus uos. Adaman. Pulchrè quidem abs te di-
ctum fuiſſet, ſi quidem in Euangelio ſolo eſſet poſitum. Siquidem in lege inuenitur
ſcriptum: Si uideris (inquit) bouem inimici tui errantem, non ſines eum perire, ſed a-
peries, & reſtitues illi bouem ſuum. Etiam rurſum. Si uideris aſinum inimici tui de uia
collapſum, non præteribis illum, quoad erectum rurſus oneraueris. Quid? quod po-
pulus cùm impetum feciſſet in Moſen, uti eum è uita tollerent, & offudit ſe gloria do-
mini,

mini, atq; fas erat inimicos illos pœna, mulctari, qui cōcitationem illā & concursum fe
cerant, & irruit secundum quod scriptum est, uastatio. Itaq; iam iam periturus erat po-
pulus, nisi Moyses, depositis inimicitijs, pro inimicis suis deum precibus solicitasset: di
cens Aaroni: Occurre uastatori & cape tibi acerram in manu tua. Audiens Aaron oc- Num. 16
currit, ac continuo cessauit cōfractio. Porro Dauid persecutione Saulis appetitus, eti- 1. Sam. 1
amsi locus iam daretur illius interimendi, manus tamen ei non attulit, imò contrà pro
eo preces fudit. Et Hieremias coniectus ab inimicis in lacū, tantū abest, ut præterito-
rum malorum refricaret memoriam, ut etiam è diuerso ipse pro illis deprecatus fuerit.
Euangelicis deinde literis dicit. Discedite à me qui perpetratis iniquitatem. Vides E- Matth. 17
uangelium Legi conuenire. Megeth. In quo concinunt? Eutrop. Quid ni
uerò eadem sint? Nempe quæ Christus faciunda proposuit, in lege præstita fuerunt &
effecta. Præcepit ille diligere inimicos: Lex itidem ultionē inimicis inferre prohibuit,
imò nec bouem nec asinum negligi despiciúe iussit. Et quamobrem Christus nō ode
rat maleficos et flagitiosos instar hostium: Cùm ait, Discedite à me? quoniā inimicos
repellere, amoris indicium esse nullo modo potest. Megeth. Propheta dei Crea
tionis, quò plures belligerādo conficeret, usq; eò solis occasum sistebat, dum occidio
& cædes facta fuisset eorum, qui contra populum manus conseruerunt: Dominus au- Ephes. 4
tem hic Bonus dicit: Sol ne cadat super iracundiam uestram. Adaman. Equidē,
si qui aduersus dominos arma iniusta ferant, eos exterminare è medio fas ac pium esse
demonstratum est, Ideo Christus etiam ipse eum qui perditē sceleratecq; uixit, in tene-
bras exteriores præcipitem dari iubet, ubi ploratus est & stridor dentium. Quoad il-
lud uerò, Sol ne occidat super exacerbationem uestram, hoc ostenditur in lege non
modo præcepto, sed etiam re ipsa factum. Etenim scriptum est Aaronem & Mariam Num. 12
sororem eius factis suis prouocasse Mosem, & inde propter irritationem Mariam in
lepram incidisse: Mosem tamen in Aaronis negotio non expectauisse, donec sol ca-
deret, sed contrà, Deum rogauisse supplicem, ut soror eius sanaretur. Quamobrem
hæc uide in lege usuuenisse, in iracūdiam solem non occidisse. Propheta demum con-
cionatur clarissimè, Ne sitis memores iniuriarum quisque aduersus proximum suum
in cordibus uestris. Ex quo potest emergere tum in lege, tum in Euangelio illud esse,
sol ne cadat super iracundiam uestram. Megeth. Neutiquam uerò hoc uspiam
in lege traditum est, ne sol caderet. Quid alia pro alijs supponis? Eutrop. Dun-
taxat absque causa Megethi pugnax esse uis & contentionis cupidus. Nam illud tam
facto quàm mandato in lege expletum reperitur. Quippe cùm propheta in mandatis
dat omnino iniuriarum tenacem non esse, non'ne plus etiam dici uidetur & enucleati
us? præsertim cum Christus unius adeò diei circumscriptionem iræ indulgeat, prophe
ta autem omnem prorsus iniuriarum memoriam esse obliterandam præcipiat.
Megeth. Non mihi tu personam iudicis suscepisse uideris, sed aduersarij. Adam.
Nequaquam Eutropius aduersarius tuus est, sed ueritas. Illa nimirum obstrepere solet Veritas.
mendacibus. Est enim inuicta & immortalis ueritas, Dei ipsius Boni germē ac floscu
lus. Eutrop. Iudicent sanè ij, qui coràm adsunt, auditores, nunquid præter æquū &
bonum dixerim. Nam & ipse Græcus, Christianus esse peruelim, ideoq; oportet mē-
liori sententiæ accedere. Megethius. Ostendam legi repugnare Euangelium.
Eutropius. Repugnet sanè, non tamen probat geminos deos, quoniam tute largi-
ris unum & eundem dixisse, Occide, & non occides. Megethius. Ex eo tamen
conficitur, illum Creatorem bonum non esse, ut qui ipse secum dissidet. Adaman.
Si quòd diuersas leges eum mandare dicis, idcirco eum Bonum neges, equa mente &
hoc audi, Christum ab eo non discrepare, sed pariter cum Creatore dispares atq; dissi-
miles leges sanciuisse. Etenim, inquit, Diligite inimicos uestros, & deinceps loquitur
inimicis fidei, Ite in tenebras exteriores, quonam modo amore prosequitur inimicos,
quos in tenebras exteriores protrudit? In hoc qualis tandem charitas? Megethius. Exod. 12
In lege ait, oculum pro oculo, dentem pro dente: at dominus utpote bonus in Euange Matth. 5
lio, Si quis te palma ceciderit in maxillam, obuerte illi & alteram. Adaman. Pul-
chrè & appositè hæ uoces legislatoris in legislatione ponūtur. Prima eñi in lege, Ocu
lum pro oculo, ex terrore conflata est, ne quis alterius oculum audeat eruere desinatq;

ipſi inter ſe alij alijs ſuas exprobrare & commemorare iniurias. Itaq; ut in lege pugnã
terror impediuit ſic & in Euangelio pari ratione prohibetur, ne propter leuiſſimã ala-
pam contrà reſponſemus, mutuasq; iniurias renouemus, ſed potius cedamus & acqui
eſcamus. Hęc hæc ſunt, Metus & æquanimitas, utrũq; pacẽ cõſtituens atq; conſeruãs:
Vnde hic quidem propter terrorem à pugna frenatur, ille autem propter æquanimita
tem pacem amplectitur. Si tergiuerſaberis, ſolum in lege iſtas retaliationes cõtineri,
Matth. 7 auſculta quid nobis Euangeliũ referat, qua metimini mẽſura & remetietur uobis. &
dilucidius adhuc ex ipſo Euangelio diſcite, Quiſq; ſecundum quod fecit feret, nempe
Matth. 10 quodammodo, oculum pro oculo, ſcilicet cùm dicit, Qui me negauerit coram homi-
nibus, & ego negabo eum corã patre meo qui eſt in cœlis. Efficitur hinc ex lege & ex
2. Reg. 2 Euangelio, ſingulos, prout fratri ſuo fecerint, reportaturos. Megeth. Propheta dei
Matth. 19 Heliſæus (dei inquam creationis) ex ſyluis urſam euocauit, ut egreſſa occurrentes ſi-
bi pueros deuoraret. Bonus autem deus, Sinite, inquit, paruulos uenire ad me, talium
enim eſt regnum cœlorum. Adaman. par eſt utrinq; in pueris aduentus conſidera
re. Si enim eodem ſtudio & conſilio & pari modo acceſſerunt, bene habet. Totus ẽm
rei cardo in deſtinatione & uoluntate accedentium poſitus eſt. Qui Chriſtum ad erũt,
benedictionis conſequendæ cauſa uenerunt: qui ad prophetam, propter irriſionem ac
inſultationem, hoc traxerunt ſecum, ut à feris necarentur. Quandoquidem cõcluſum
eſt, unumquemq;, prout geſſerit recepturum. Iure itaq; optimo, qui ad benedictionẽ
adipiſcendam uenerunt, uoti ſui compotes euadere: Contrà qui prophetæ illuſerant, à
Matth. 26 feris lacerari & diſcerpi. Quo etiam modo pœnas luit Iudas, qui in dominũ impiè pec
cauit. Sic enim ipſe Chriſtus, ſententiã tulit dicens. Væ homini per quem filius homi-
nis traditur, melius erat illi, ſi natus non fuiſſet, uel poſtquam natus eſſet, ut mola aſina
ria ei appenderetur, & in profundo maris demergeretur. Dein inuenies prophetas
multoties erga multos affectos miſericordia, mortuosq; aliquando ad uitam excitan-
2. Reg. 4 tes. Sed & Soumanitis cum rogaſſet prophetam, mortuum ſuum filium receperat.
σουμανῖτις. Conſtat ergo, ex uno Deo prophetas & Chriſtum exiſtere. Etenim ille unus quem tu
quaſi oculatior ſolùm Bonum fingis, non autem iuſtum, nimirum Chriſtus qua ratio-
ne iubet Iudam impiè iniuſteq; agentem, iuſtè in mare proijci? Quoniam arbitror qui
in delinquentes animaduertunt, iuſti illi quidem, non boni appellãdi ſunt. Nam iuxta
ſententiam tuam, qui ſolus Bonus eſt & non item iuſtus, nulli debet ille pœnam infli-
gere, Eſt autem iuſtus, ſiquidem puniat. Iſthuc igitur ita eſt dicendum. Nã illud in con
feſſo eſt iuſtum illum Creatorem, cùm à Iuda nullo damno fuerat affectus, nihil habuiſ
ſe cauſæ cur eum plecteret. Diabolus etiam eum ſupplicio cruciare non poterat, cum
ab eo nec offenſus nec uiolatus fuerat, ſed contrà adiutus potius. Quem enim reformi
Matth. 8 dauit exclamans: Quid mihi tecum? ueniſti ante tempus, ut me torqueres? hunc aſpe-
xit à Iuda morti traditum. Quapropter cùm conſentaneum ſit neq; Chriſtum, Bonum
uidelicet, Iudam afflictaſſe, cùm Bonus à nullo pœnas depoſcit: quẽnam iſtorum triũ
Iudam puniuiſſe exiſtimas? patet enim Iuſtum nulla laceſſitũ iniuria, neq; ſæſum non
multauiſſe. Sin uindicauerit, neceſſum eſt eum ab illo uindicem fuiſſe conſtitutum qui
iniuriam acceperat. Quod ſi uerò Diabolus Iudam exagitauerit, non iam malus ſed iu
ſtus erit. Is enim iuſtus habendus eſt, qui iniuſtum proditorem morti adiudicat & con
demnat. Erit proinde nõ malus ſed iuſtus. At ſi Chriſtus ab illo ſupplicium ſumpſerit,
erit hoc à tua diſiunctum diuerſumq; ſententia. Bonus enim nunquam accedet ad pœ
nam inferendam. Sin afflixerit iuſtè, non quatenus iuſtus: accipe & illud Apoſtoli di-
centis, Quiſq; à Chriſto recipiet ſiue bonum ſiue malum. Megeth. Quid omnino
ſimile? occidit propheta, ſeruauit Chriſtus. Adaman. E contrario perdidit incre
dulos, dixit namq; ſingulis, fides tua ſaluum te fecit. Quare ſi fides cuiuſq; ex certo ac
confirmato iudicio ſeruare ſolet, contrà perdit infidelitas. Eutrop. Sed enim qui
prophetã acceſſerũt, ideo acceſſerant, ut eis benedicendo fauſta precaretur. Adam.
Minimè, ſed ut ludibrio & contemptui haberent, quippe quem caluum uocitabant.
Eutropius. Æquum fuit pro aduentus inſtitutione & propoſito ſic quoque recipere:
Gen. 3 tũ præſertim dicente Apoſtolo, à Chriſto ſeu bona ſeu mala reportari. Megeth.
Creatorem latebat, ubi Adam eſſet, inquit enim, ubi es? Chriſtus autem cogitationes
hominum

hominum introſpicit. Adamantius. Qui igitur Chriſtus dicit de Lazaro, ubi poſuiſtis eum? ignorauit fortaſſis ubi iaceret. Megethius. Non extat ſcriptum in noſtro Euangelio. Adamantius. Scis te recepiſſe ex noſtro euangelio confirmaturum. At quia ita uis, unde fit, quòd Deus à principe dæmoniorum ſciſcitatur, Quod eſt tibi nomen? Ille autem ait, legio. Ita forſitan tuo iudicio neſciuit, & idcirco percontatus eſt. Megethius. Nihil prorſus ſimile. Eutropius. Vtrunque mihi uidetur ex ignoratione proficiſci, ſi quis dicat, ubi es? & quî uocaris? Adamantius. Non interrogandi ſed commonefaciendi cauſa dicit Deus, Vbi es? Suggerit etenim & ſubmonet eum antè benè beateq; uixiſſe, paulò quidem pòſt trāſilijſſe præceptum, iámque nudum eſſe, cum ait, ubi es? Vide in quo ſtatu fueris, & ubi es, qui ex paradiſi delicijs excideris? Megethius. Cur ergo in lege dicit, ueſtem pro ueſte? rurſum hic Bonus Dominus, Si quis tuam aufert tunicam præbe illi & pallium. Adamantius. Hoc argumentum conſimile eſt illi, Dentem pro dente. At ne tu putes remiſſè aut oſcitanter nos reſpondere tuis propoſitis quæſtiunculis (licet etiam uidearis in locum Iudicis inuolaſſe, dum tuas ex ſcripturis obtrudis obiectiunculas, maior eſt enim qui obijcit quàm qui diſſoluit) illud, Si quis tuam aufert ueſtem, in Euangelio quidem ſcribitur, in patriarchis autem reuera perficitur. Ioſeph à fratribus ueſte diſpoliatus, non pallium modo reddidit, ſicuti in Euangelio dictum eſt, ſed & cibaria & urgente ac ſtringente penuria, uictum atque omnia ad uſum cultumq; uitæ neceſſaria ſubminiſtrauit. Quinimo in lege præcipitur: Si quis frater abs te argentum aut ueſtitum accipit, & fœnus & ſortem illi reſtitues ac tunicam. Megethius. Propheta dei, qui effectioni rerum præeſt, ait, Arcus mei inteſi ſunt, & tela mea acuta ſunt: Apoſtolus uerò. Induite armaturam dei, ut poſſitis ignita illius mali iacula reſtinguere. Adamantius. Bonum bono opponitur, nec malum malo, nec lux luci, nec candido candidum, ſed atrum albo contrarium eſt. In quo igitur hæc prophetica ab apoſtolicis uerbis diſſentire cenſes? An non intelligis, arcus, & enſem, & ſcutum & tela, & arma omnia ad rem bellicam pertinere? Eutropius. Vtrius erat propheta Iuſtine illius an mali? Megethius. Iuſti. Adamantius. Qua ergo de cauſa malum uocat Apoſtolus illum Iuſtum, dicens Tela illius Mali? Eutropius. Non ad eundem pertinent. Megethius. Deus creationis diſpenſator, caligantem Iſaac non amplius uiſui reſtituit: Noſter Dominus natura bonus, multis cæcis oculos aperuit. Adamantius. Gubernationem & adminiſtrationem dei haud intelligis. Qui Abraamum in ſenectute præter expectationē liberis dotauit & donauit, qui Tobiæ uiſum indulſit, ne omnia magnifica facta percenſendo protrahamus orationem: poterat quidem conceſſiſſe & Iſaac ne cæcutiret: ſed quia nolebat Iſaac in Eſaum ſuam conferre benedictionem, eratq; dictum Rebeccæ, Maior ſeruiet minori, propter myſterium & arcanā duorū populorum ſignificationem, hæc illi offuſa eſt caligatio, ut nolens ſuccedenti Iudæorum populo, uniuerſæ fuſeq; patentis Eccleſiæ, fœlicitatem benedicendo apprecaretur. Megethius. Ex eo quòd crebris iactamur perſecutionibus, & odio hominum laboramus, nonne luce clarius eſt nos in alterius dei poteſtate eſſe ac ditione, & à iuriſdictione dei creationis alienos? Etenim inquit, Cor regis in manu dei. Ergo liquidum eſt, deum illum penes quem rerum procreatio eſt, nos perſequi, quòd in manu ſua corda regum habeat. Adam. Siquidem hæc antegreſſis tēporibus argutè cōfinxiſſes, aliquā ſpeciem probabilitatis habuiſſet, habuiſſet tamen facilem promptamq; ſolutionem. Nunc autem arbitror iſtud argumenti te ineptè adduxiſſe & ad tempus parum accommodatè. Iam uero cum Rex iſte pius ſit, religioniſq; ſtudio flagret, quid? ais ne alterum quempiam Deum ſuperiori memoria ante hunc corda illorum tenuiſſe & perſecutorem fuiſſe, alterum autem Deum huius cor flectere ac moderari? Melius enim ac aliter quàm illi reges, hic imperat, Quæ enim diſſiparunt illi, reſtaurat iſte. quos odio proſecuti ſunt illi, amore complectitur iſte: quæ illi phana & idola in honore habuerunt, hæc iſte ſubuertit. Quocirca quòd tibi uidetur alium deum in illis egiſſe & uiguiſſe, alterum uero hunc uerſare ac uertere.

Ioan. 11

Matth. 5

Ephes. 6

Gen. 25

Prouerb. 21

in eo ſumma elucet amentia. Non enim modo nos in perſecutiones delabimur, ſed & prophetæ multi, ſed & ante iſta tempora tres pueri Martyres fuerunt teſtimoniumq́; ueritati conſtantiſſimè tribuerũt. Hoc & propheta clamat, propter te morti tradimur tota die: unde Paulus eadem prophetica uocis uſurpatione acclamat, propter te morti tradimur tota die. ſimiliter & Chriſti diſcipuli qui longè à tergo ſucceſſerant, in pares quoque perſecutiones deuenerunt. Neceſſe eſt te longè lateq́; abeſſe ab hac regula prophetarum qui perſecutionibus agitati ſunt: Tum etiam à canone iuſtorum apoſtolorum & diſcipulorum, qui pari modo propter Chriſtum in uarias inſectationes ſunt deuoluti. Eutropius. Quî fit ergo quod prophetas allegat? Si namq́; prophetæ proponant, & ille eodem modo: Liquidum eſt, illum non inueniſſe, ſed eos uelut probatos & claſſicos uſurpare. Megethius. Expreſſè nullis ad uerbum, ſed uelut temere ac fortuito utitur. Adamantius. Demonſtro ex multis Apoſtolum ea citare ac comprobare, non reijcere. In prima ad Corinthios epiſtola, Ne glorietur omnis caro in conſpectu eius, ex illo uos eſtis in Chriſto Ieſu, qui factus eſt ſapientia nobis à
1.Cor.1 deo, & iuſtificatio & ſanctificatio, & redemptio, ut quemadmodum ſcriptum eſt: Qui gloriatur, in domino glorietur. diſertius deinde in eadem Epiſtola declarat in hanc
1.Cor.9 ſententiam, Quis paſcit gregem, & de lacte non edit? Num ſecundum hominem iſta dico? An non & lex ea dicit? In lege enim Moſis ſcriptum eſt, Non obturabis os boui trituranti. Num de bobus curæ eſt deo? An propter nos omnino dicit? propter nos enim ſcriptum eſt, quòd qui arat, debet ſub ſpe arare. Megethius. Animaduertis eum Moſis legem nominare, non dei. Eutropius. Video eum Moſis legẽ dicere, tamen probauit hiſce uerbis, Num de bobus curæ eſt deo inquit? An propter nos omnino dicit? propter nos enim ſcriptum eſt: Vides'ne ut communiat? ut illud recte poſitum ad probationem adſciſcat? Etenim nemo ad demonſtrationem legem infirmam aut uitioſam adhibet, ſed meliorem & ſolidam. Vt ſi cogitares ſententiam tuam confirmatiorem facere, Paulum teſtem corrogares quò firma eſſent & inconcuſſa quæ à te dicerentur: Sic & Apoſtolus lege teſte uſus eſt. Megethius. Ex ſcripturis probabo, alium eſſe Chriſti patrem, alium fabricatorem. fabricator quod ex ſcripturis innoteſcit, Adamo cæteriſq́; ea tempeſtate hominibus notus erat: Chriſti uero pa-
Matth.11 ter incognitus eſt, quomodo & Chriſtus docuit, quando ſic de illo loquitur: Nemo patrem nouit niſi filius, neq́; filium quiſquam nouit niſi pater. Adamantius. Admodum rudis es & imperitus ſcripturarum, hoc enim à ſeruatore ſolum prolatum putas. Audi Eſaiam loquentem. Bos cognouit poſſeſſorem, & aſinus præſepe domini ſui, Iſrael uerò non agnouit me, & populus me non intelligit: Et Hieremias, quaſi olim non fuiſſet cognitus, ait, omnes me cognoſcent à minimo uſque ad maximum eorum. Megethius. Vnde igitur apud Ezechielem inquit? Agnitus eram patribus ueſtris in deſerto. Adamantius. Non iam quòd Ezechiel ait cognitus eram patribus eorum, illi etiam eum cognouerunt. Nam dominus noſter Ieſus Chriſtus tanto tempore cum diſcipulis commoratus dixit: Nemo nouit filium niſi pater: quamuis interea conſpiceretur ab omnibus, non erat tamen cognitus, dicens, Diſcedite à me qui perpetratis iniquitatem non noui uos. Quid? Ille καρδιογνώστης qui omnes cordium latebras uidet, eos non cognouit? Certè illi non ut uolebat, ſuæ uitæ rationem inſtituerant. Intelligere enim cognoſcere dicitur, ut & Dauid, patres noſtri non intellexerunt mirabilia mea in terra Canaan, etiamſi uiderint. Neque uero ſtatim ex uiſu oritur cognitio. Videris quidem tu non ſolum prophetis, ſed & Euangelio palam contraniti: Cum Chriſtus manifeſtò uiſus ſit ab omnibus, & dicat, Nemo nouit filium, uos comminiſcimini prophetas illi reclamare. Ergo & Chriſtus & prophetæ agnitionem Dei & ignorationem expreſſerunt. Eutropius. Certum eſt quod Scripturæ intelligere interpretentur cognoſcere, quandoquidem ait propheta, Iſrael me non cognouit, & populus me non intellexit. Tamen adiecit Chriſtus, qui etiam cum diſcipulis uitæ conſuetudinem habuit, Nemo nouit filium niſi pater, ſed & cum illis uerſans addidit, Nequaquam noui uos. Megethius. Luculentius demonſtrare

poſſem

possem, Christum non esse huius iusti filium, quum legalis ille non dum uenerit. Si enim uenisset, impleta essent ea quæ à Dauide de eo prædicta erant. Quare (inquit) fremuerunt gentes: & populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ, & principes coacti sunt in unum aduersus dominum, & aduersus Christum eius: Et rursus: Postula à me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam. Et consequenter: Pasces eos in uirga ferrea: Ex quo docet, Christum, qui uenit, alium esse, quòd neque reges, neque principes contra illum fuerint, neque gentes pastæ sint aut rectæ uirga ferrea. Adamantius. Qui summa rerum potiri uidebantur in Israel, & regni gubernaculis assidere, mortisq; ac uitæ potestatem habere, aduersum Christum omnes conuenerunt. Quòd autem uirga ferrea pascebantur, ex prophetia Danielis ostendendum est, qui ait: Post aureum, argenteum, & æneum exurget regnum ferreum, quod Romanorum esse exponitur, quo regebantur ij, qui contra Christum conspirarunt. Sunt enim gentes in hæreditatem ei datæ, de qua hæreditate dicit Dauid: Domine recordare nostrûm in fauore populi tui, uisita nos in salute gentis tuæ, ut celebreris cum hæreditate tua. Palam est itaque hanc esse hæreditatem gentium, pro quibus precatur. Eutropius. Si regum & principum autoritas non uiguisset, quo modo poterat Christus subigi in crucem? Megethius. Daniel ait, Vidi, & ecce lapis recisus erat à mõte absq; manibus, & percussit simulacrum, & redegit in puluerem, & difflabatur à uento. Lapis erat ex deo regnum illustre & conspicuum, & simulacrum, regnum in terra constitutum. Apparet ergo ex lege & prophetis Christum non dum uenisse, quia si uenisset, aliud in terra regnum, ut adumbrauit Daniel, non haberetur: Colligitur autem ex eo quòd omnia regna constabilita sunt, Christum legalem & propheticum nondum aduenisse. Adamantius. Quæ in scripturis dicuntur rectè, studio & dedita opera perperam intelligis. Prophetæ nanque & euangelium duplicem Christi aduentum declarant, alterum inglorium & ignobilem, nobilem & insignem alterum. De priori, Esaias ita, Vidimus illum, & decorem non habuit, neque formam, sed forma illius inhonorata erat, filijs hominum contemptior, & rursus: Ecce puer quem elegi, dilectus in quo conquieuit anima mea, non contendet, neque clamabit in plateis, calamum attritum non confringet, & linum fumigans non extinguet: Et iterum: Exulta filia Hierusalem plurimum, clama filia Sion. Ecce rex tuus uenit mitis insidens asino: uti & in euangelio manifestatur, ut asino insidens ingressus sit Hierusalem. Itaque clarum est quandoque spectabilem in gloria, aliàs in humilitate uenisse. Hunc gloriosum aduentum Paulus intellexit, inquiens, In cohortatione dei, in uoce archangeli, in ultima tuba descendet de cœlis deus, & mortui excitabuntur primi, deinde & nos qui residui facti sumus in aduentu ipsius simul cum ipsis rapiemur in nubibus, in occursum eius. Sicuti & expressit Daniel. Vidi quasi filium hominis ex nubibus uenientem. Et in euangelio, Sicuti fulgur descendit ab oriente, & apparet usque in occidentem, sic erit aduentus filij hominis. Conuictum est ergo euidentissimè aduentum ipsius primum despicabilem & submissum fuisse, magnificum alterum futurum. Itaque cum ipse in terra fuerit, alium'que aduentum in gloria prædicauerit qui esse deberet, uos forsan utrinque huic aduentui refragamini. Nec etenim priorem eius aduẽtum agnouistis, nec alium expectatis: Vtpote quum diuinitus tradita parũ assequamini. Megethius. Christum à lege & prophetis alienum fuisse certam tibi rationem proponam. Ioannes eum non agnouerat, quòd nullo modo fieri posset, prophetam à primo ortu Christum & unctum suum ignorauisse. postquã enim in carcere audiuisset Christi facta, missis duobis ad ipsum suis discipulis, dixit ad eum: Tu es ille qui uenit, an alium expectamus? Adamantius. Si de Christo quæsiuisset Ioannes, dixisset, Tu es Christus? dicit enim: Tu es ille qui uenit, an alium expectamus? Nunc igitur præsentia exquirere, non est prudentia. Cum dicit, tu es, & Ecce agnus dei qui tollit peccata mundi, non ille nesciuit, quis is esset, interrogauit'que, cp præuius ac præcursor esset, & in tenebroso carcere. Nouit enim eum, qui dixit, Vado & mitto Paracletum, hoc est spiritum sanctum. aliter uero & accipe uerius. Postquam

Psalm. 2
Ibidem
Esa. 53
Esa. 42
Zach. 9
Matth. 11.
Ioan. 1

diſcipuli eius duos Chriſti aduentus legiſſent, ignoraſſent tamen, ꝙ is eſſet, qui de mun
do exiturus erat, Ioannes tradíturus domino diſcipulos (conſentaneum nempe erat à
Ioanne præcultos ac præparatos Chriſto poſtea tradi) diſcipulos hinc ablegauit, uti
diſcerent, quòd is eſſet, necubi poſt illius mortẽ hallucinarentur : Ite ergo uos, audite,
inquit, nũ ille ſit. Spectate præterea Chriſti reſponſum. Adiungens ſibi diſcipulos &
cupiens docere, à factis auſpicatus eſt, inquiens, Cæci uident, & ſurdi audiunt, & mor-
tui excitantur, & beatus, qui non offenſus erit in me. Proin ad hunc modũ ſibi eos ac-
cipiens, operibus admonebat, uti crederent, ipſum eſſe omnem in uniuerſum uerita-
tem. Megethius. Sic nos ab illo Chriſto qui apparuit alieni eramus & ipſe met
Chriſtus, qui apparuit, à deo qui creauit, diſiunctus erat. Paulus habet, Chriſtus nos
emit, certum ergo ut alienos, ſuos enim nemo unquam emit, alenos nimirum emit
ac non proprios. Adamantius. Solutè admodum & inconſequenter argutami
ni. Quod ſi probares quod cogitaſti, præclarè ſe res haberet. Sin rationem captas &
uenaris quæ ſolui enodariq; nequit, haud piè ſentis. Proponis Chriſtum emere. Ven-
ditor quis erat? Nunquid auditione peruenit ad te ſimplex fabula, quòd, Vendens &
Emens germani ſunt? Si diabolus qui malus eſt, bono uendiderit, malus non eſt, ſed
bonus, ut qui ab initio infeſtus homini, nunc odio nullo agitur aut fertur, tum prædi-
um quaſi ac poſſeſſionem bono tradiderit. nulla igitur percitus inuidia, omnemq́; ui-
tioſitatem exuens, iuſtus erit. Itaq; inuenitur deus uendidiſſe: imò qui peccatis comma
culabantur, ipſi homines, ſceleribus ſe abalienarunt, demum autem per illius uiſce-
ra & ex ſingulari miſericordia ſunt redempti. Sic enim propheta teſtatur, Diuenditi
eſtis peccatis ueſtris, & iniquitatibus abdicaui matrem ueſtram : Et alius alibi : Gratis
uenditi eſtis & non argento redimemini, Hoc autem, Non cum argento, uidelicet
ſanguine Chriſti perſpicuum eſt. Hoc enim confirmat : Ipſe uulneratus eſt propter
peccata noſtra, uibice ipſius ſanati ſumus: Veriſimile eſt iuxta opinionem tuam Chri-
ſtum nos emiſſe dato ſuo ipſius ſanguine. Quomodo igitur & ex mortuis excita-
tus eſt? Nam ille qui pretium homium accepit, ſanguinem reddidit. Ergo amplius
non uendidit. Si non reddidit Chriſtus, quo pacto reſurrexit? Non ergo illud con-
ſiſtit: Poteſtatem habeo ponendi & poteſtatem habeo accipiendi. Ergo pro homi-
num æſtimatione & ualore, diabolus Chriſti ſanguinem poſſidet? O magnam &
blaſphemam amentiam, ô ſcelera, Mortuus eſt, reſurrexit ut potens, poſuit quod ac-
cepit. Hæc cuiuſmodi erat emptio? Propheta dicit, Reſurgat deus & diſſipentur ho-
ſtes ipſius: ubi reſurrectio, ibi mors. Eutropius. Videtur mihi non emiſſe aliun-
de à quopiam. Quis unquam ſua emit? cedo. Adamantius. Chriſtus ipſe pro-
phetis accinit, quodammodo, cum inquit, Qui deſignat peccatum, ſeruus eſt pecca-
ti. Megeth. A peccato redemit. Eutrop. Manifeſtum eſt eum peccatum appellaſſe
dominum, & redemit, emiſſe dixit καταχρηστικῶς, per abuſionem. Megethius.
At non dixit peccatum eſſe dominum. Eutropius. O ſtupiditatẽ ſingularem:
In eo quod ait, Omnis qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati, nonne clarè ſatis demon-
Rom. 6 ſtrat? Adamantius. Clarius adhuc ſuo ſermone explicauit Apoſtolus his uerbis.
Quando eratis ſerui peccati, Liberi eratis iuſticiæ. Quorſum enim eſt dicendus do-
minus, niſi porrò ſit, qui ſubſit dominatui? Eutropius. Expoſitum eſt hoc dilu-
cidè. Megethius. Chriſtus dixit planè, Nemo poteſt duobus dominis ſeruire.
Quid alia pro alijs ingeritis? Adamantius. Quàm multos dominos putas illum
inueniſſe? Megethius. Quemadmodum ſignificat Euangelium, Non poteſt ar-
bor mala ferre fructus bonos, neque arbor bona malos fructus ferre, Duo comme-
morantur domini, Vides duas naturas, duos dominos. Adamantius. Quin to-
tum pronunciati contextum recitas? ſed quæ tibi conuenire iudicaſti, excerpis, ea-
Matth. 6 que ſolummodo inducis? Citabo igitur ut ſcribitur: Nemo, inquit: poteſt duobus
ſeruire dominis, uel enim unum odio habebit, & alterum diliget, uel uni adhærebit, &
alterum contemnit. Non poteſtis deo ſeruire & Mammonæ. Eutropius. Mam-
monem quem uult nominare? Adamantius. Diuitias & argentum. Ratio quo-
que

que illa foris assumpta extra scripturas tibi fidẽ faciet. A quo quisquis uincitur, ab eo in seruitutem addicitur. Itaque Christus iubet opes non consectari, neque Mammonæ seruire, sed deo soli adhærescere. Quisquis enim inquit facit peccatum, seruus est peccati. Eutropius. Si Mammonam uelit peculiarem naturam esse, & particularem principatum, hoc est, diuitias, non erunt iam duo aut tres, sed plurimi: Quippe sol suam quandam naturam propriam habebit & principatum: Luna etiam pari ratione, & astra, & aer, & aqua. Quomodo igitur affirmas diuitias suum obtinere principium, propriamq; naturam? Megethius. Hoc ego non dixi, illud dixit Christus, Non potest arbor mala fructus bonos proferre, neque arbor bona fructus malos proferre. Adamantius. Hæc sententia non naturæ ergô sed hominum adducitur. Si de natura uerba fecisset, non sanè fructuum fecisset mentionem, fieri enim non posse dicit ut mutentur. Adhæc ostendo ex Euangelio de hominibus qui suæ potestatis sunt, sermonem instituisse, & non de principijs. Sic etenim dicit. Veniunt ad uos in uestitu ouium, intus uerò sunt lupi rapaces. A fructibus eorum agnoscetis eos. Et rursus, Bonus homo, ex bono thesauro profert bona, & malus ex malo thesauro profert mala, ex abundantia cordis os loquitur. Ex corde enim proficiscuntur ratiocinationes malæ. Vides ex una natura hominum quomodo seruator dicat & bonum & malum prouenire? Megethius. Non de hominibus hoc pronunciat. Eutropius. Ecquam demonstrationem lucidiorem hac postulas? Adamantius. Dixeras naturas esse immutabiles & perpetuas. Verum in Euangelio dicit, ex lapidibus se filios excitaturum Abraam. Quod & Paulus Apostolus adprobat. Me quidem antè blasphemum & persecutorem & uiolentum. Qualis arbor erat, bona an mala? Responde. Megeth. Non quæro de Paulo. Adaman. Persecutor erat antè, postea factus est apostolus. Igitur quomodo mala arbor fit bona, si non possit arbor mala fructus bonos producere? Et Iudas prius cuiusmodi arbor erat?

Matth. 7 · Matth. 12 · Matth. 3 · 1. Tim. 1

ORIGENIS CONTRA MARCI DVO PRINCIPIA DIALOGVS secundus.

PERSONAE.

Adamantius	Marcus hæret.
Eutropius	Megethius.

Argumentum.

IN VICES MEGETHII succedit Marcus Marcionista, duo principia in ipsa statim propositione constituit, bonũ et malum, illud dare salutem, hoc condemnare & iudicare, utrunque ἄναρχον & ἀπέραντον, neque principium habere neque finem. Excurrit secundo loco in eum sermonem de lege conditoris & ueteris ac noui fœderis repugnantia, quem instituit Megethius Hebraicarum literarum fidem eleuans & calumnians, sed opponitur concentus, unum legislatorem & conditorem esse ac Deum Christianorum & Hebræorum, Christum non hospitem aut nouum, sed conditoris in lege filium propheticis prędictionibus pręnunciatum, legẽ esse πρωτότυπον Euãgelij, bono deo Iudiciariam prærogatiuam tribuendam: Quod partim ἀνασκευῇ, Marci obiecta reprehendẽdo, partim κατασκευῇ conficitur, dum ueritatem & unitatem personarum, & legis ac Euangelij conuenientiam confirmat Adamantius. In Epilogo dirimit totam controuersiam Eutropius, & secundum Adamantium præclaram fert sententiam, & Catholicæ Ecclesiæ cupit inseri.

CATHOLICAE, ID EST, VBIVIS SPARSAE & propagatæ Ecclesiæ, prima Victoria.

MARCVS MARCIONISTA. Equidem sic existimo non tria esse, sed duo principia, malum, & bonum. Adamantius. An per se ac sua ui existunt & principio carent? uel unum habent principium suæ essentiæ, Alterum sine principio extitit? Marcus. Sua sponte & ex se nata sunt, omnis principij expertia. Adamantius. Sunt ne hæc duo principia nullis circumscripta terminis, an suis limitibus finita? Marcus. Nullis finibus terminata sunt. Adamantius. Vbiuis ergo tam malus quàm bonus diffunditur. Vbique enim fusum esse uidetur, quod in nullam circumscriptionem cadit. Marcus. Sunt incircumscripti. Adamantius. Vbilibet igitur malus porrigitur etiam & bonus. Quod enim incircumscriptum est, ubiuis oportet esse. Marcus. Peruagatur in omnibus locis & bonum & malum. Adamantius. Num etiam inter se coniugata sunt seq; mutuo contingunt? Marcus. Neque coniuncta sunt neque contigna. Adamantius. Quod ergo disiunctum est & distat ab aliquo, non ubique dispersum est. Quomodo igitur duæ res locis disclusæ, & separatæ, extra omnem modum & complexum esse poterunt? Etenim quæ seiuncta sunt, necessario suis definita spacijs reperiuntur. Quod finem habet, habebit & principium, quod principium habet, etiam finem habebit. Proinde neque uel absq; principio, uel interminata esse iudicabuntur. Præterea locum qui capit, ampliorem esse oportet ijs, quæ capiuntur. Eutropius. Siquidem dissociata sunt inter se duo principia, deum ipsum in particularem aliquem locum compingi necesse est dicere. Deum autem in parte esse, aut fine concludi nemo qui sanè sapit est qui existimauerit. Sin uerò uelint hæc bina principia se mutuo contingere, quorum illud quidem bonum, hoc uero malum: Malum cum bono communicare, & bonum in mali societatem uenire est necesse. Marcus. Suam habet unumquodq; uim & potentiã. Adaman. Si cuique sua facultas propria sit, etiam suam peculiarem creaturam singulis tributam esse uerisimile est. Vtrius esse putas homines, boni an mali? Eutropius. At quomodo bonus eos qui ad malum pertinent seuocauit ad se, cum par sit horum duorum conditio, ac ditio æqualis? Marcus. Cùm bonus hic uideret homines iam per malum condemnationi proximos, accurrens à periculo damnationis liberauit, ἀμνηςίαν, ac obliuionem, remissionemq; peccatorum tribuit. Eutropius. In quem nam peccarunt homines? Marcus. In malum. Eutropius. Quis has aniles ineptias tuas ferret? Quid? An qui proprio deliquerunt Domino, possunt ne ab alio delictorum remissionem consequi? Adamantius. Quamobrem horum alterum malum, alterum bonum dicitis? An solis nominibus utimini, an unus bonus, alter re & opere malus uidetur? Marcus. Reuera sunt bonus, & malus. Adamantius. Quî id tandem? Marcus. Nam seruat bonus, condemnat malus. Adamantius. Nunquid bonus appellatur quòd conseruat? Marcus. Maximè, seruare enim boni munus est & officium. Adamantius. Malus itaque causa erit huius bonitatis. Marcus. Quomodo? Adamantius. Propterea quod nisi creatoris homines peccatis se polluissent, huius bonitas nunquam enituisset. Quia si nemo fuisset peccator, deus non fuisset nominatus bonus, atque causa bonitatis illius erat peccantium condemnatio: Cæterum alio modo patet, si à seruando bonum illum appellites, illum ab initio bonum non extitisse. Marcus. Semper est bonus. Adamantius. Quando descendit ut homines seruaret? Marcus. Tiberio Cæsare regnante, & præsidente Pilato uti habet Euangelium. Adamantius. Ita sexies millesimo anno descenderat, postquam ille Architectus hominem formauerat. Quinam igitur bonus erat, qui tanto interuallo conseruarit neminem? Marcus. Semper bonus erat. Eutropius. Affirmabas ideo boni nomenclaturam fortitum fuisse, quòd seruet: At confessum est & concessum abs te illum descendisse Tiberio Cæsare imperante, Ergo manifestum est, ex eo tempore, quo salutem dare cœpit

cœpit, hanc appellationem tum eum consequutum, ut bonus diceretur. Adamantius. Si propter conseruationem bonus ille dicatur, cum ille conditor etiam salutem multis conferat, uti lex promittit ac prophetæ: Præterea quoq; hic bonus intelligendus est. Itaque seruat uterq; similiter. Sed hic malus, ille bonus uobis uidetur. Marcus. Bonus in omnia bonus est: Fabricator autem solùm ijs, qui in ipso credunt, salutem ap promittit. Adamantius. Bonus etiamne seruat omnes homicidas, & adulteros? An solos in ipso credentes? Marcus. Quicunque ad ipsum profugiunt, his salutem dat. Eutropius. Cum ambo eos, qui in ipsis fidem collocant conseruent, infideles uero repellat, quale tandem boni discrimen, quæ internotio? Vtriusq; enim simile studium esse inuenitur. Marcus. Bonus credentes seruat, incredulos non condemnat: conditor, ut credentes in se conseruat, ita iudicat peccatoresq; punit. Adamantius. Proinde statuit bonum iudicare neminem. Marcus. Neminem. Adamantius. Si demonstrauero bonum iudicare, credes'ne unum esse deum? & nullum præterea alium? Marcus. Non demonstrabis. Adamantius. Credis'ne Apostolo? Marcus. Credo meo Apostolico. Adamantius. Habeo tuum Apostolicum, & recito, Iudicabit deus occulta hominum secundum euangelium meum per Iesum Christum. Eutropius. Iudicij nomine tam bonos quàm malos amplectitur, & eorum pro dignitate mercedem. Vnde malis ac improbis irrogatur condemnatio & iudicium, quod secundum Euangelium per Iesum Christum fit, quo secreta & retrusa hominum pro meritis arguentur: tum iusticiæ iuxta ac iniustitiæ præmium tribuet. Adamantius. Audi eundem Apostolum dicentem, Ego quidem ut absens corpore, præsens uerò spiritu, nunc iudicaui quasi præsens, ut is qui tale commisit, in nomine domini nostri Iesu Christi, uobis congregatis & meo spiritu, in potentia domini nostri Iesu, tradatur Satanæ ad interitum. Et rursus dicit, Qui turbat uos, portabit iudicium. Respondeat, à quo portabit iudicium is, qui perturbat Ecclesiam? à bono an à malo? Si à Malo, sequitur Christum à malo esse & apostolum. Sin à bono, consequitur bonum esse iudicem. Alioqui quorsum illa scriptura, Quæ serit homo, eadem & metet? ac iterum, Alius iudicat inter diem & diem, alius iudicat omnem diem. Quorsum illa uox Seruatoris? Qua mensura metimini, remetientur & alij uobis: &, Qui negauerit me coram hominibus, negabo & ego illum coram patre meo qui est in cœlis, &, Non (inquit) ueni mittere pacem, sed gladium, non ueni mittere pacem, sed ignem, ac illud, Væ uobis scribæ. Apostolus ibidem, siquidem iustum est à domino, rependere ijs qui affligunt uos, afflictionem, & uobis afflictis requiem. Quis igitur est qui afflictionem reponet? Respondeat. Marcus. Malus. Eutropius. Malus'ne afflictionem infert? Sanè & ante afflictionem relaxationem. Itaque cùm ab isto Deo accipimus ut & premamur, & respiremus, quid opus alium subornare & substituere deum? Probatum est satis & deum ipsum esse iudicem, & unum esse, & istas futiles esse & commentitias fabulas. Megethius. Primum illud Apostoli dictum explicabo clarius. Siquidem iustum est à deo prementibus uos pressuram reddere, oppressis autem uobis refocillationem. Meminisse enim debes me tria posuisse principia, bonum, medium, malum: Medium itaque principium, si bono obediat, requietem confert & laxamentum, sin malo audiens sit, afflictionem infligit & molestiam. Adamantius. Consentaneum proinde est, medium, boni & mali administrum esse, & utriq; subijci ac per se nulla pollere autoritate, nec quicquã ex suo arbitrio administrare, præterquam ea quæ bonus & malus uoluerint. Agedum ergo, ex cuius uoluntate ac consilio medius homines condidit? Megethius. Ex se ille quidem creauit homines. Pœnitet enim me, inquit, fecisse hominem: quippe pœnitudine ductus est, quòd malos finxerat, illosq; condemnaturus erat & perditurus. Huic non consentiens bonus, generis humani misertus est. Eutropius. At certè boni non est nõ assentiri, ut mala profligentur. Cũ ille fabricator mala extirparet, bonus aũt misericordia erga mala tangeret, erit uidelicet autor malorũ bonus. Bonũ ẽm esse dicimus eũ, qui mala tollit, multoq; præstare illũ qui mala esse non uult, ei qui illa tolerat & fouet. Mar. Mali cũ essent homines, malo bonus eripiẽs, mutauit bonosq; effecit

Confirmatio bonum esse iudicem. Rom. 1

1. Cor. 5

Gal. 6
Rom. 14

Matth. 7
Matth. 10

eos

eos qui ipsi crediderant. Adamantius. Postquam igitur contendis Bonum ho-
mines liberatos ad uirtutem & bonitatem traduxisse, cedo, ad quid seruãdum descen-
dit Bonus? animam & corpus? an solam animam? Megethius. Solam animam.
Adaman. Animus est'ne Boni uel Fabricatoris. Megeth. Fabricatoris spiracu
lum & afflatus est anima, Creatam uerò malam, rebellemq́; uidens, abiecit, abiectã ma
lus cum animaduerteret, ad se reduxit, reductam, bonus commotus miseratione à ma-
lo eruit. Adamantius. Liberatã à malo animam dedit'ne bonus creatori, an apud
se reseruauit? Eutropius. O summam bonitatem, aut magis impietatem: Acce-
pit, inquit, à malo, ut creatorem proprio suo flatu spoliaret. Adamantius. Depro
mat nobis suas apodícticas demonstrationes. Quo modo proiecit Creator animam,
& condemnationi destinauit? Megethius. Vbi comedisset de ligno, ex quo
præcepit non comedendum, tum in condemnationem proruit, in mulctam & in exi-
tium. Adamantius. Lege quo modo animam condemnauit. Megeth. Re-
cita quæ in Genesi scripta sunt. Adamantius. Recitabo creatoris sententiam &
utrum anima in condemnationem incurrerit, uel corpus, apparebit. Sic enim habe-
Gen. 3 tur. Quia audiuisti uxorem tuam, & edisti de ligno, de quo solo præcepi ne comede-
res, maledicta terra in laboribus tuis, in doloribus comedes illam cunctis diebus uitę
ἀγαθοῦ in tuæ, spinas & tribulos progerminabit tibi, & manducabis herbam * agri, In sudore
Græco. uultus tui comedis panem tuum donec reduxero te in terrã de qua sumptus es, Quia
terra es, & in terram reuerteris. Hæc sententia corporis'ne condemnatio est an ani-
mæ? Eutropius. Sententia condemnationem importat corporis, & non animę.
Ait enim donec reuersus eris in terram unde sumptus es. Quia terra es, & in terram re
dibis. Adamantius. Quod damnauit Creator, hoc inquit, bonus seruauit. Me-
gethius. Maledictionem inussit ei, qui ni igitur damnarit? Adamantius. Non
hominem, sed terram execratus est. Nam sic dicit, Execrata est terra in operibus tuis.
Megethius. Ergo non est homo de terra? Eutropius. Paulò ante contendisti
animam creatoris particulam quandam esse & inflatum, nunc uero quasi oblitus, il-
lum uis de terra esse desumptum? Adamantius. Itáne ergo uenit bonus, ut ani-
mam indemnatam seruaret? Eutropius. Sic sanè corpus si damnatum fuit, neutri
quam seruatur, ut illorum fert opinio. Duntaxat illam condemnatoris insufflationem,
animam scilicet, ut dicunt, quippe quæ ex deo nascitur, & ipsius est aliqua particula,
seruauit. Ei autem quod ex terra est, damnationiq́; subiacet, nihil suppetiarum attulit.
Marcus. Ista quidem contra Megethium pulchrè uidentur dicta. Contra autem do-
gma nostrum inefficax & inconcludens est hæc oratio. Nos enim nec animam asseri-
mus, nec corpus, at spiritum quemadmodum & Apostolus ait, Tradidi huiusmodi ad
interitum carnis, ut spiritus saluus fieret. Adamantius. Spiritus quo præditus e-
rat homo, num creatoris est, uel boni? Marcus. Boni. Adamantius. Proin ex
communi consensu homines, tum fabricator tũ bonus finxerunt. Marcus. Quid ita
uero? Adamantius. Asseuerabas animam & corpus ex creatore, spiritum ex bo
no prouenire, Nunquid ita est? Marcus. Creator posteaquam hominem efformas-
set & illi inspirasset, nec tamen fœtum suum omnibus numeris perficere posset: Cumq́;
ille bonus è supernis figmentum uolutans & luctans cõspicatus fuisset, demisit de suo
spiritu & hominem animatum uitalemq́; effecit. Nam hoc dicimus nos seruari spiri-
tum. Adamantius. Num omnes homines ex hoc spiritu habent? an qui bono cre
ἐπὶ τῆς εὐ- diderunt? Marcus. In gratiarum actione uenit. Adamantius. Quo igitur pa-
χαριστίας. cto se dicit ad hominis salutem descendisse? Iam ergo uenit ut seruaret suum spiritum
non hominem? Etiamne boni spiritus salute opus habet? O luculentam impuden-
tiam. An spiritus boni cum homine condemnatus erat à creatore? Megethius.
Nequaquam. Adamantius. Ergo uenit seruare quod non erat condemnatum.
Eutropius. Nam uel spiritus à bono missus communem cum homine subiuit con-
demnationem itaq́; multò satius esset creatori utpote potentiori parere, qui enim spi-
ritũ boni poterat cõdemnare, quid ni multò magis damnaret homines qui sub eo erãt,
cũ etiam nõ obediuerint, uel nõ condẽnationi subiectus erat spiritus, & superuacaneũ

ac friuolum est dicere, uenisse eum ad salutem hominibus impertiendam. Megethius. Bonus cum animam cõdemnatione fluctuantem cerneret misertus uenit. Creator illi insidias uoluit struere, unde decreuit eum cruci etiam affigere. Adamantius. Vltroneã ne mortẽ pro humana salute oppetijt, an potius coactus est ab alio? Megethius. Creator ubi animaduertit Bonum, legem suam uiolare & perfringere, collocauit ei insidias, nescius Boni mortem hominum salutem fuisse. Adamantius. Elegit ne ipse pro conseruatione hominum mori, an pertractus est ab alio? Megethius. Ipse suapte sponte elegit, mors illi nullam uim intulit. Adamantius. Itaque Creator illi minime posuit insidias. Eutropius. Quis tam rudis est, tam ignarus rerum ut ibi insidias fieri iudicet, ubi quis spontaneam ac uoluntariam mortem perpeti tur? Si enim mortem ipse ultro elegit, irritum est & frustraneum insidiarum mentionem facere, Sin uero Creator perpulerit reluctantem, erit uidelicet ille hominum salutis autor & efficiens, non Bonus. Marcus. Nos ex scripturis ostendimus quòd is qui uenit Christus non sit Creatoris, sed Boni filius. Nam legem Creatoris dissoluit. Adam. Quibus scripturis te polliceris comprobaturum? Marcus. Euangelio, & Apostolo, Iudaicis enim uoculis non astipulor, ad alium enim deũ pertinent. Adamantius. Si ex euangelio & Apostolo commonstrauero, desines ne blasphemare? Marcus. Non enim legi suffragor neque prophetis. Adamantius. At Euangelio, an non? Marcus. Credo. Adamantius. Ricitabo, & hoc astruam eum qui legem & prophetas reijcit, & Euangelium quoque refutare. Christus dicit in hunc modum: Erat homo diues, & induebatur purpura & bysso, ac epulabatur quotidie splendide. Luc. 16 Mendicus autem quidam Lazarus iacebat pro foribus ulcerosus, cupiens saturari ijs, quæ cadebant de mensa diuitis. sed & canes uenerunt lingentes uulnera eius. Factum est ut moreretur mendicus, & deportaretur ab angelis in sinum Abraæ. Mortuus simul diues ac sepultus est in inferno. Atque eleuans oculos cum esset in tormentis, uidet Abraam eminus, & Lazarum in sinu eius, & ipse clamans dixit. Pater Abraam, miserere mei, & mitte Lazarum ut intingat extremum digiti sui in aquam, ac refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma. Dixit autem Abraam, fili recordare te recepisse bona in uita tua: Lazarus similiter mala, nunc autem hic solatio fruitur, tu uero cruciaris, & ad hæc omnino inter nos & uos hiatus est ingens firmatus, ut hi qui uolũt hinc transire ad uos, non possint, neque istinc huc transcendere. Rogo igitur te pater, ut mittas eum in domum patris mei, habeo enim quinque fratres, ut testificentur illis ne & ipsi ueniant in hunc locum cruciatus. Ait illi, Habent Mosen & prophetas, audiant illos. Ille dixit, Non pater. Sed si quis ex mortuis ierit ad illos, resipiscent, Dixit autem illi. Si Mosem & prophetas non audierint, neque si quis ex mortuis resurrexerit, audiẽt ipsum. Quis ergo ex mortuis resurrexit & docuit, quæ in iudicio futura sunt, nisi solus Christus? Itaque quicunque non admiserit Mosem & prophetas nec illum accipiet qui ex mortuis resurrexit: Marcus. Ait in inferno fuisse Abraam non in regno cœlorum. Adamantius. Lege an eum apud inferos fuisse dixerit. Marcus. Ex eo quòd illi cum diuite colloquium intercesserat, simul fuisse intelligitur. Adamantius. Eos simul collocutos audiuisti, Cæterum ingentem hiatum qui nominatur non attendisti? Medium enim illud inter cœlum & terram hiatum uocat. Marcus. Poterit ne quispiam à terra in cœlum usque intueri? Fieri non potest. An ualet quis oculis sublatis à terra uel potius ex inferis cœlum collustrare? Quin in confesso est ual lem quasi in medio eorum esse interiectum. Adaman. Oculi corporis, quæ prope sunt tantum uidere solent, animi acies in longinquum prospicit. Certum etiam est corpore hinc exutos, oculis animi se mutuo contemplari. Quid enim edisserat Euangelium, attende: Erigens oculos suos: tollere uerò oculos in cœlum, usitatum est, & non in terram. Eutropius. Christus hic ut mihi quidem uidetur dissimilitudinem & iustorum & iniustorum, quæ inter ipsos est docens, proponit pauperem & diuitem. Quid enim aliud est regnum cœlorum quàm bonum? Vel quid aliud est Gehenna aut condemnatio quàm malum? Sicuti legitur in Euangelio. Fili, inquit, recordare quod perceperis tu bona in uita tua & Lazarus similiter mala. Nunc ille hic solatio fruitur tu uero cruciaris, sed & eos qui Mosi & prophetis fidem non habent, etiam ei parũ cre

dere

dere qui ex mortuis resurrexit, satis explicate demonstrauit. Marcus. Nos prophetas & leges reijcimus & repudiamus, non enim illis quicquam est cũ deo nostro commercij: Euangeliũ uero, & Apostolum exosculamur. Adaman. Quem Apostolum narras? multos enim Christus habuit Apostolos. Marcus. Paulum. Adaman. Qui scis Paulum accensendum ordini Apostolorũ? Si enim Euãgelicis literis nomen illius traditum & signatum repereris, profer. Sin autem nullis comprehensum scripturis habes, unde didicisti eum esse Apostolum? Marc. Ipsemet scribit de seipso. Paulus Apostolus Iesu Christi. Adam. Nemo qui de sua re dicit testimonium, fide dignus est, etiam attestante Paulo: Non qui seipsum commendat, probatus est. Neque uerò quisquam præterea illi suo testimonio patrocinatur nec Euangelium. Vnde igitur est quòd ille fuerit Apostolus? Marcus. Et uos unde cognoscitis ipsum esse Apostolum? Nec enim in Euangelijs proditum est. Adamantius. Iube acta Apostolorum recitari, & Epistolas, & illi. datum esse testimonium reperies: Alicubi enim uas electio-

Act. 9 nis Christi confessione dicitur, alicubi à Petro Apostolo scriptum est: Secundum sapi-

2. Pet. 3 entiam quæ data est fratri meo Paulo. Eutropius. An pro ueris habetis Marce acta Apostolorum & eorum qui dicuntur discipuli, uel non? Marcus. Nos plura quã euangelium & apostolum non approbamus. Eutrop. Acta & Epistolę à quibus

Matth. 10 apostolis cõscriptæ fuerũt? Memini enim in Euãgelio duodecim & septuaginta duos numerari. Adaman. Et Acta & Epistolę & Euangelia sunt eorum qui describuntur in Euangelio. Eutropius. Recita. Adaman. Recito ex Euangelio: Conuocatis uero duodecim, dedit eis potestatem & facultatem super omnia dæmonia, ut morbos curarent, & misit eos ad prædicandum regnum dei & ad sanandum: ac subijciens paulò post: Egressi, inquit, perambulauerunt omnes ciuitates & uicos, prædicantes Euangelium, & sanantes in omnibus locis. Eutrop. Quid est Marce, quòd eos uestro non probetis suffragio, quos Christus ad Euangelizandum & prædicandũ emiserat, illi uerò subscribatis, cuius nullas rationes affertis? Nonne ridiculum uideri debet Matthæum, & Ioannem, quorũ etiam nomina scriptis contestata sunt, & quia ad Euangelizandum ac prædicandum à Christo legati fuerant, deprimere & explodere? Paulum uero recipere & amplecti, cuius nullam rationem habetis? Age hoc mihi dicas, Prædicarunt & Euangeliũ promulgarunt oẽs? Marcus. Prædicarunt. Eutrop. Scriptis ne prodita prædicarunt an non? Marcus. Nihil scriptis relictum. Eutrop. Stultum plane & stupidum est eos qui ad illam concionandi prouinciam euocati fuerant, prædicasse, & dicere Paulum omnino non missum, ea quæ scriptis cõsecrata sunt affirmare docuisse. Probabile erit itaq; solum tunc audientibus salutem eos annunciauisse, ad posteros uerò nullum inde cognitionis fructũ peruenisse. Quę enim sine scripto dicuntur, euanescunt, paulò pòst, cùm sua ratione & pondere careant. Adam. Quo autem modo norunt Christum esse dei filium? respondeant. Nam si legi consentirent, si prophetis, qui primi fuerunt buccinatores, illud sanè esset commendabile. Pręidictum est enim in illis uerbum dei humanam carnem induiturum, in crucẽ agendũ, & humanum genus seruaturum. Sin uero hos primos prædicatores tectius & inuolutius insinuantes non recipiant, unde intelligent Christum esse dei filium? Eutrop. Qui scitis dei esse filium? Marcus. Ex Euangelio & Apostolo. Adaman. Atqui in Euangelio non eum dicit esse filium Dei, sed filiũ hominis. Marcus. Habet Christus in Euangelio. Quem me dicunt homines, filiũ hominis? Dicunt discipuli Ioannem Baptistam, alij Eliam, alij ex antiquis prophetis quempiam resurrexisse. Dixit aũt illis uos aũt quem? Respondens Petrus dixit, Christũ. Adam. Petrus quidẽ Iudeus & in lege informatus, Christũ in lege & prophetis adumbratum expectauit, ideoq; eum nominauit quòd antè audiuisset. Eutrop. Petrus non uocauit sic, aut quasi hoc illi nominis nunc primum indidisset, aut quasi peregrinum, sed quod fama & auditione prius accepisset. Hoc percontari abs te uolo. Scripsit'ne Petrus Euangelium? Cur igitur commemorabas eos disseminasse nullis scriptis inuulgata? Mar. Petrus non scripsit Euangelium, sed Christus. Eu. Est ergo falsum q; in euangelio legitur, emisisse illum duodecim ad prædicandũ Euangeliũ. cæteroquin nõ poteris astruere uel Paulũ fuisse Apostolũ, uel Christũ appellari dei filium. Quomodo nõ uera sunt quę p tractata sunt, ab

ab Adamantio? Quæ enim olim promissa & antequam fierent prænunciata & credita erant, ea demum etiam in expectatione fuerunt. Adam. Fingit Christum hospitem & ad nullius unquam emanauisse noticiam. At uerò Christus non sic erat. A prophetis nullis præmonstratum eum dicit, sed ignotū omnibus. Tum profectò nos summa cautione & attentissima animaduersione explorare necessarium esset, cui credere oporteret, quibus ab illo præceptis acquiescere. Neq; enim, inquiunt isti, ullius certi doctoris testimonio nituntur ea, quæ de eo prædicantur: dein homo ignotus & obscurus in causa sua testis locuples non erat: quòd ipse ait, Si ego de meipso testimonium fero, testimonium meum non est uerum. Etenim non inconsideratè cuiuis est annuendum de se ipso prædicanti. ita quibusuis idem factitantibus promiscuè fides habenda esset, tùm Euangelium ut ignotum sermonē proclamasse existimaretur, si nec speratum, nec expectatum antè fuisset, ut istis placet. Et cur dicit Christum scriptis mandasse Euangelium? Non enim designauit seipsum is, qui scripsit Euangeliū, sed Christum Iesum denotat, quem prędicat, atq; ille qui scripsit, ab ipso edoctus non hunc, istorum sententia, quasi aduenam prædicat, nusquam illi poterunt inuenire seruatorem docuisse quenquam, Christum non esse nisi peregrinum. Marcus. Christus & Paulus si à creatore fuissent ablegati, nunquam uoluissent leges & prophetas antiquare. Adamantius. Quomodo Christus uel Apostolus abrogauit? Dicat. Quid? Euertit legem? Sustulit supplicium? Irritum'ne fecit iudicium? Ergo quęnā tanta necessitas fuit, ut reus à creatore refugiat, cùm neq; iudicia exerceat, neq; minas iactet, neq; pœnæ formidinem opponat? Et si ista dissoluta sunt & fracta, quorsum illud? Væ illi per quem uenit scandalum. Quorsum illud, Qui turbat uos, feret iudicium, quisquis est.? Marcus. Præcepta illius abolet. Adam. Hoc ergo est liquidum, eum alia instituta repositurum, illis contraria. Contrarium autem huic, Non mœchaberis, est mœchari, Non occides, occidere, Non furaberis, furari. Relinquitur igitur, hæc reliquaq; edicta esse sublata. Dicat itaq; mihi, quomodo Christus labefactauit legem? Extat enim in lege scriptū: Non mœchaberis, Non falsum dices testimonium, & cætera deinceps, dicat mihi, ecquam harum eneruauit? Cui mandauit cōmittere adulterium is, qui uel solum aspectum ad concupiscendum & ad fornicandum prohibuit? Quem iussit occidere, qui dicit malo homini non resistendū? Quem furari docuit Seruator, quò legislatori resisteret? Hæc enim profectò Seruatoris præcepta haud dudū sunt nata, sed ex lege & prophetis eruta. Seruator enim dicit, Ego uobis dico, malo ne resistatis: Dicit uetus scriptura, Dicite ijs qui uos odio habent & qui uos deuouent, fratres nostri estis. Rursum lex dicit, Furtum non facies, dixit Seruator, Vende quæ possides, & da pauperibus. Dare item pauperibus, noua doctrina non est: sed in ueteri testamēto præcipitur, Ne desistas, inquit, beneficio afficere egenum, quando tua manus possit opitulari. Et illud quod à Seruatore dictum est: Diligite inimicos uestros, recens non est, aut nunc primùm repertum, sed in prophetis mandatum est, Si esurit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, pota illum. At quid attinet protrahere orationem? Cùm igitur sole clarius sit uenisse Seruatorē ut legem perficeret, eum isti expungere & eradere iactitant. Marcus. Iudaistæ hoc quidem attexunt & addunt de suo, Non ueni ut soluerem legem, sed ut implerem: nec sic Christus, at sic: Non ueni perficere legem, sed dissoluere. Adamant. Est'ne hoc uestræ audaciæ non reliqua solum, sed hoc etiam adulterare? Sed enim prodeat Apostolus, uestras præstigias & fucos redarguat. Marcus. Disertè Seruator ait, Præceptum nouum do uobis, nouum ueteri non est simile nec congruens. Pergit enim Seruator: Mittunt uinum nouum in utres nouos, & utrunq; conseruatur. Nouum non est complementum ueteris. Rursus enim Seruator: Nemo immittit immissuram panni recentis uestimento ueteri. Non est supplementum legis Christus uel Apostolus. Adam. Vide Eutropi iudex sanctissime, qua arte iste uerborum auceps quasiq; uenator, bene constituta, male detorqueat. Iube recitetur Euangelium, & mox elucebit, quodnam sit mandatum quod Seruator mandat. Eutrop. Recitetur. Adamant. Recitabo, Mandatum, inquit, nouum do uobis, ut diligatis mutuò, sicut & pater dilexit uos. Eutrop. Nimirum hoc illud est quod isti conantur, ut dilectionem determinent esse nouum mandatum. Adamant. At nouum haudquaquam est peregrinum ab eo ueteri

Matth. 18
Gal. 5
Exod. 20
Matth. 5
Exod. 20
Matth. 5
Matth. 9

teri quod antecessit. Marcus. Antiqua lex à creatore rogata est, noua à Bono da-
Matth. 9 ta est. Nemo, inquit, pannum rudem ad uetus uestimentum assuit. Adamant. No
uus pannus ab inueterata ueste, qui peregrinus erit, cum una & eadem omnino subsit
essentia, eadem omnino natura, ex qua lanæ texantur, sed lanæ texendæ artificium, u-
num idemq́ue sit, quod uetera & noua conficit? Similiter & uinum tam uetus quàm no-
uum ex eadem uite progignitur. Cæterum quò doceam planius, nullum mandatum sin
gulare aut insolens induci à saluatore, in eo quod dicat: Præceptum nouum do uobis,
ut diligatis uos mutuò, lege quæ in lege præcepta sunt, Diliges, inquit, dominũ deum
tuum ex toto animo tuo, &, secundum, Proximum tuum sicut teipsum. Marcus.
Quid est ergo quod Apostolus dicit, Si qua in Christo noua creatura, uetera præterie-
runt, ecce facta noua sunt omnia. Adamantius. Age uerò, expone nobis quam
tandem nouam creaturam? quod nouum fabricauit cœlum? quam terram nouam, aut
quem nouum hominem condidit? Nonne intelligis quum una subiecta sit substantia,
quòd uetera quando reficiuntur & redintegrantur, appellationem noui subeant?
Eutropius. Noua à ueteribus aliena non sunt, nec semota quoad materiam. Quemad
modum si uelit quis uas aliquod uetustate tritum refingere, aut arte adhibita renouare,
& argentum de nouo excoquere, non sanè illud materia à priori aliud aut nouum esse
dixerit. Dein etiam illa tua ratio, noua & peregrina, quam uidebaris uelle afferre, in le-
ge reperitur scripta, & dementis est dicere, nouum deum, & qui peregrina procudat
dogmata. Adamantius. Apertius docebit Paulus, charitatem esse legis comple-
mentum. Legam, si placet, clausulam eam & circumductionem eius qui dicit sic. Hoc
enim inquit, Non mœchaberis, non furaberis, & si quæ sit alia præceptio, in hoc ser-
mone quasi in summa colligitur, Diliges proximum tuum ut teipsum. Dilectio proxi-
mi malum nõ molitur. Expletio igitur & absolutio legis charitas. Marcus. Verum
hoc uerbum ἀνακεφαλαιωθῆναι, id est, in unum quasi caput & summam recolligi, seu (ut
ita loquar) recapitulari, prioris amolitionem denotat. Eutropius. Audiui Apo-
stolum eam legis completionem uocantem. Si enim id quod diminutius est resarcia-
tur, non iam quod antè extitit, erit ab eo quod expletum est peregrinum: nec confu-
sum ac commixtum, in capita summatim redactum erit à superiori alienum. Ada-
mantius. Explanatius Seruator tibi persuadebit in Euãgelio: Quum eum adiret qui-
dam, Præceptor bone, quid faciam, inquit, ut in uitæ æternæ hæreditatem ueniam? Di
xit autem Iesus, quid me uocas bonum? nemo bonus nisi unus deus. Porroq́ue dicit ille,
Nosti præcepta, Non occides, non mœchaberis, non furaberis, non falsò testificabe-
ris, Honora patrem tuum & matrem tuam? Et ait, hæc omnia seruaui ab adolescentia.
Matth. 19 Audiens hoc dixit illi Iesus: Vnum tibi deest, omnia quæ habes uende, & da pauperi-
bus, & habebis thesaurum in cœlis. Eutropius. Viden' Marce omnes auditores
ad hæc paradoxa & incredibiles demonstrationes obstupefactos mirari? Qui uene-
rat, ut tu opinaris, ad soluendum legem, et ad dogmatizandum peregrina, utique sic di
xisset tum, Adhuc tibi deest, ut accipias thesaurum in cœlo. Sed hoc, Vnum, satis clarè
indicat reliquorum plenitudinẽ. &, huic sermoni admodum accinit Apostolus, Vnum
multorum summam & finem exponens, nempe dilectionem. Adamant. Proto-
typum Euangelij, & primum exemplar esse legem confitetur Apostolus, in hanc sen-
1. Cor. 10 tentiam. Hæc quidem in typo contigerunt illis, ad nostram autem admonitionem scri-
pta sunt. Marcus. Nequaquam ita scriptũ est, Nec enim dicit, Hæc in figura con
tigerunt illis, scripta sunt autem ad nostram admonitionem, sed de illis loquitur, in qui
bus deus huius seculi sensus incredulorum excæcauit, ut non illis lux illuceat. Malum
nominat deum huius seculi, qui facit quò minus illius affulgescat illuminatio. Ada-
πρόληψις et pertinacia anticipata. mantius. Mens occupata, à malis possessa opinionibus, uix illis renunciare, aut renue
re sustinet. Itaque pulchrè posita ab Apostolo hi conantur malè interpretari. Non ete-
nim hæc refert Apostolus, quò alium deum ostenderet, sed de infidelibus. Dictum au-
tem καθ' ὑπέρβατον, id est, per transgressionem aut ordinis traiectionem positum, id ue
stro præiudicio ita se habere intelligitur. quòd si uerò discendæ ueritatis studio tenea-
1. Cor. 10 ris, ausculta. Hoc uidelicet sibi uoluit Apostolus, in quibus inquit, Deus infidelium hu
ius mundi excæcauit intelligentiam. Dum enim deo non credunt homines, illi occæ-
cantur,

cantur, ne scientes prudentesque contemnerent. Seruus enim, inquit, qui scit & non facit, cædetur multis: qui autem nescit, facit tamen digna plagis, cædetur paucis. Deus itaque parcens, mentem infidelium excæcat. Adiunxit porrò, ut Bonus, & hoc, Si non credideritis, non intelligetis. Quin si pertinax sis & litigiosus, audi hoc & à Christo factum. Marcus. Hoccine boni Dei est homines cæcos reddere? Adamantius. Creator quidẽ eos qui ad ipsum accedunt, nõ credentes cæcat. ubi uerò replicas creatori præstare, longeque præcellere Christũ, attende. Quonã modo eos qui nõ credunt ipsi, ejici iubet in tenebras exteriores, ubi luctus est et stridor dentiũ? Quo modo item Apostolus illius Boni, homines satanæ tradidit his uerbis: Tradidi eiusmodi satanæ in interitum? Quid? potius est ac melius non credentes Deo excæcari, an in tenebras deturbari, an satanæ tradi? Eutropius. Excæcatus, unius solùm membri breuem dolorem hic patitur, saluis reliquis partibus, sed qui in tenebras extremas præcipitatur, ubi ploratus est ac stridor dentium, & qui satanæ traditus est, iacturam damnũque omnium membrorum sustinet. Pręstat igitur unius membri dispendium facere, quàm totum corpus tormentis subijci. Adamantius. Audi ipsum Seruatorem in Euangelio dicentem: Si oculus tuus dexter offendat te, erue illum, & projce abs te, conducit enim tibi, ut pereat unum membrorũ tibi potius quàm totũ corpus in gehẽnam ignis conjciatur. EVTROPIVS IVDEX SVRREXIT, ET AD OMNES AVDITORES PERORAVIT, Megethiũ quidem & Marcum, cæterosque eiusdem sententię assectatores stupidos homines iudico: Græcorumque tragœdias horum commentis uendibiliores, lõgeque probabiliores esse existimo. Etenim Megethius qui tria posuit principia, Bonum, Iustum, Malum, sola uenditãs nomina, lapsus est. Rebus enim agitatis & peruestigatis, Malus, quem somniauit, Iusto inuenitur iustior, & Iustus, quem imaginatus est, declaratur Bono melior. Marcus autem quum duo præfinijsset principia, Bonum, & Malum, re excusse diligenterque perpensa, Malum principium ipso Bono euasit præstantius & opulentius. Solùm mihi ab Adamantio, Deus rectè & sanè fuisse descriptus uidetur: unus scilicet, conditor & architectator omnium, qui habet Verbum efficax & agens, ac Spiritum sanctum qui dominatur cunctis, cui obsistit nihil, cuius uoluntati nihil obluctatur, cui meritò innititur catholica Ecclesia, quæ puram & illibatam religionem tuetur, cuius gregi ô si annumerarer, ita sentiens, & ita iudicans.

1. Cor. 5

Matth. 5

ADAMANTII ORIGENIS CONTRA MARINVM BARDESIANISTAM ET CAETEROS Dialogus tertius.

TRIA HOC sermone excutiuntur maximi ponderis dogmata: Primum, unde Diabolus & mala oriantur: deinde Christi ueræ humanitatis & incarnationis mysterium: tum Resurrectionis mortuorũ doctrina summæ consolationis plena. Primum partitionis membrum trifariam explicatur. Marinus præsultor & quasi choragus fabulæ, Diabolum αὐτοφυῆ & αὐτογένητον decidit, duas stirpes, sic enim ῥίζας uocat, ponit, ex Mala uerò ortum malorũ esse, Droserius ex materia uitiosa & maculosa nescio qua ἀτρίῳ & ὁμοχρόνῳ Deo, proficisci ait, Valens nõ ex substantia sed qualitatibus substantiæ. Sic hi tres eiusdem affines amentiæ, quos rectè & eleganter τοὺς αἱοίας κατηλους nominat Origenes, de malorum origine philosophantur. Adamantius triplicem hanc opinionem distinctè & partitè conuellit, Remotione usus, non à radice seu Deo illo malo, aut materia aut qualitatibus gigni, nec deum instillauisse, sed eum quidem autorem omnium, tam caliginis quàm lucis, tam sinistri quàm dextri, sed mala ex ipsis hominibus quodam modo profluere, nimirum arbitrij liberi causa. De qua libertate fusius disserit, incorruptam commodi causa homini primo & angelis datam fuisse, degenerem uerò ac corruptam & illis & nobis corruptionis ac uitiorum semen esse.

Secunda pars, Christum hominem non cœleste corpus assumpsisse, sed terrestrem carnem ex Maria probat contra Marinum.

Tertia, primò dilutas φυσιολογίας contra Resurrectionem diluit, secundò rationes ex scripturis deprauatas, tertiò suam stabilit pro Resurrectione sententiã, quartò scrupulum illum eximit, ad quem omnes hæretici impegerant, biblicas scripturas authenticas esse probans, & ex Euangelicis & Apostolicis literis uim suam ac robur obtinere. Quintò Eutropius Iudex perorat generalem & pulcherrimum addens Colophonem, propositæ doctrinæ summam recolligens, De uno Deo patre, eiusq; Verbo uerè incarnato & Spiritu sancto, & de Ecclesia grauiter & maturè non ποφύτως statuens.

PERSONAE.

Marinus	Adamantius
Megethius	Eutropius
Droserius	Valens.

MARINVS BARDESIANISTA. Ferte me, q paucis exercere me cupio, dum optimam sententiam tueor. Eutropius. Agedum dic. Marinus. Qui hebetiores sunt, & sacrarum literarum maximè rudes, scripturarum tamen arrogabunt intelligentiam, quod stultum est, rationiq; dissentiens. Propterea uolo, iudicante Eutropio, utrum nos an uos rectum sensum scripturæ dogmatum assecuti fuerimus, demonstrare. Adamantius. Primùm explica quam sis defensurus opinionem, & fidem profitere quoquo modo opineris, ut sic nobis quæstionis nascatur exordium. Si quis enim ueritatis, non contentionis studio uelit diuina perscrutari dogmata, ne is quid uerum sit, uidere & inuenire apertissimè poterit. Quam tandem sententiam rectissimam tenere te affirmas? responde, ut uelut aurum igni perpurgatũ & elaboratum, sic ad examen uocata, & ab utrisq; exagitata, nitidior ac tersior appareat oratio. Marinus. Absonum censeo, quod uos dicitis, malum à Deo fieri, Deus enim malorum causa non est: Deinde Verbum Dei carnem humanam assumpsisse, quod uos statuitis: tum quòd putatis eandem carnem, cui illigamur, resurgere: meritò enim onus appellatur, sepulchrũ, et compedes, quoniam peccatis fœdata erat anima cùm hoc corpore sit colligata, sicut apostolus Christi Paulus clamat, ut à corpore soluatur: Miser ego homo, inquit, quis me liberabit à corpore mortis huius? Hæc tria sunt quæ quæro. Eutropius. Primùm de fide quæ est in Deum, certos nobis antè fines constitue, & ista pòst exquirantur. Marinus. Credo & ego unum esse, ut & iste, & unum Deum esse in unam mecũ concurrit sententiam. Tria uerò sunt, in quibus cum catholica ac uniuersa Ecclesia non facimus. Eutropius. Quæ sunt illa? Marinus. Diabolum non esse à Deo creatum asserimus, & non dicimus Christum esse natum ex muliere, & corpus non resurgere. Adamantius. Ea primò loco sunt attingenda necessariò, unde tu sumpsisti dicendi initium. Vbi hoc nobis uisus es impingere, quasi nos asseueremus malum à Deo fuisse conditum. Malum enim solum nos id esse dicimus, priuari bonis. Marinus. Quid ni malum sit, cùm scriptura cõmemorat in principio serpentem Euæ imposuisse? Quinimò, diabolus passim, & satan, & malus, & malorum architectus in scripturis appellatur? Quonam pacto igitur dicis nullum esse malum? Adamantius. Quid malum sit, enarra. Marinus. Homicidium tibi'ne malum uidetur? Adamantius. Assertio tua rem præstantissimam esse homicidium confirmat. Marinus. Quid ita? Adamantius. Dicebas animæ uinculum esse corpus, & Paulum citabas testem: Miser, inquit, ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Homicidium uerò, quod aiebas malum esse, dissolutio est ac secretio corporis ab anima: itaq; homicidium bonum esse manifestum est, quippe quod corporis uinculum relaxet ab animo. Et, ut tua fert opinio, cædes bona erit, quę uinctum & captiuũ in libertatem uindicet, & animã ab hoste asserat. Marinus. Ego de his quæro quæ proposui. Adamantius. Atqui noli quæstiones confundere. Quid priore loco uis in disceptationem uenire? Marinus. De diabolo. Eutropius. Vterq; primum definite. Adam. Ego nihil aliud ingenitum esse dico, præter Deum solum, cætera uerò omnia generata esse ac creata quæcunq; sunt. Marinus. Ego diabolum concludo esse per se natum & per se genitũ, & duas radices cõstituo, Malam & Bonam. Eutropius. Duo itaq; uis ingenita, Malum & Bonum. Marinus. Duas radices aio. Adam. Eas radices ingenitas statuis: Cedo, mutabiles'ne sunt an immutabiles? Mar. Quonã modo?

Arrogantia.

Propositio.

Diuisio.

Rom. 7

Primũ membrum distributionis de Malo.

Obijciẽs Adamantius.

Malũ quid.

Confutatio.

Syllogismus.

De diabolo quæstio.

Fides Adamantij.

Fides Marini.

do? Eutrop. Poterit'ne mutari mala radix,& fieri bona? Mar. Nō,ſic enim com
paratæ ſunt. Eutrop. Et certū eſt quoq; non mutari bonam, & fieri malam. Mar.
non,ſunt enim duæ,Bona & Mala. Adam. Quoniam igitur duas radices immotas
eſſe conſtituis,dic cuiuſq; ſubſtantiæ qualitatem & efficaciā. Mar. Boni qualitas &
uirtus eſt,lumen,bonum dexterum, miſericors, pium,iuſtum, & ſiquid aliud ſit dignū.
Mali uerò qualitas & operatio: tenebræ malæ,ſiniſtrum, immite,impium,iniuſtū,& ſi
quid aliud eſt ſiniſtrū & prauum. Adam. An iſta ſub intelligentiā cadunt,an'ne ſub
ſenſum? Marin. Interim nobis propoſitum eſt de his diſſerere quæ ſenſu percepta
ſunt. Adaman. Lucem Boni,tenebras Mali,ſenſibus expoſita dicis an intellectui?
Mar. Interim de rebus ſenſui obuijs. Eutrop. Tenebræ & lux,dies & nox, ſunt res
aſpectabiles. Adam. An uno conſenſu cōgreſſi ſunt, Bonus & Malus,& lumen ac
tenebras creauerunt? Mar. Minimè, quoniam ſic inquit Apoſtolus,Nullam com-
munionem luci cum tenebris eſſe,neq; Chriſto cum Belial. Adam. Quo ergo pacto
luci cum tenebris conuenit? Mar. Haud ſanè conuenit, nec quicquā eſt ipſis inter
ipſa cōmune. Adam. Habent'ne lux & tenebræ ſtatas horas? Mar. Duodecim
horæ præfinitæ ſunt luci,& tenebris duodecim. Adam. Fieri non poteſt,ut alterum
ſuccedat alteri, niſi lux & tenebræ ad unum autorem referant̄.Certè ex mutuo creato-
rum conſenſu tenebræ ſequunt̄ lucem,& lux tenebras.Etenim niſi cōcordes eſſent,be
neq; cōuenientes creatores,impoſſibile eſt,hæc ſibi mutuò locū dare & cōcedere. Ad
hęc te inſtruam certius,Iudex colendiſſime,quo hunc deducam ad abſurdiores perple
xitates,& anguſtias. Siquidē non patientur tenebræ nec ſuffragantur illis, duos ut opi
fices inferant. Eutrop. Quomodo? Adam. Nam ſi ſecundū iſtorum rationē,duo
decim horis lux,& tenebræ itidem xij. clauderent̄:perſpicuū eſt ab uno eodemq; Deo
oriri & exiſtere. Atqui res ita ſe nō habet. Nam in cōuerſione hyberna tenebræ produ
ctiores ſunt pluribus horis adiectis, in æſtiuo autem ſolſtitio lux fit longior & protra-
ctior,& aliquid à tenebris mutuat̄. Mar. Aliud lux eſt,& aliud ſunt tenebræ. Eut.
Si lux & tenebrę ad eundem creatorē non pertinerent,quo modo fieri poteſt,ut lux te
nebris,& tenebræ luci ſuccederēt? Nam ſi bono malū ſit contrariū, & malum bono,in
iſtis autem,in tenebris ſcilicet & luce nulla cernat̄ pugna aut contrarietas,conſtat pro-
fectò lucis & tenebrarū unum eſſe creatorē. Adam. Boni ſubſtantiā lucem eſſe dixe-
ras,qualitatē bonum dexterū:huic uerò accidit,ut ingenitū ſit & incorruptibile. Repu
gnant'ne bonū & malū? reſpondeat. Mar. omnino pugnat malū cum bono. Adam.
Perſpicuū eſt igitur tum quo ad ſubſtantiā, tum quo ad qualitatē,& ſecundū accidens.
Tenebræ & lux ſubſtantia diſſident, qualitate malum à bono diſcrepat. Quòd ſi & ſe-
cundum accidens oppoſitio fiat,genitū ac ingenitū,corruptibile & corruptelæ expers
opponent̄,inter ſeq; cōfligent. Mar. Quo id pacto? Eut. Poſuiſti duas ſubſtan-
tias quæ creatæ nō ſunt: Ingenitum uerò & immortale cōnata ſunt & coincidunt.Ne-
ceſſe eſt etiam,ut geminæ ſubſtantiæ ſi ortu careant,ab omni interitu ſint remotiſſimæ,
eo quòd ingenitas ſtatuis. Quin & hoc mihi perpende. Si malum ingenitū ſit, bonum
ingenitū non erit,quia nō eſt malum, & pari ratione dicimus:Si malum generatū ſit,id
quod bonū eſt & non malū,erit non generatū. Adam. Duæ ſubſtantiæ ſunt'ne cor-
ruptioni obnoxiæ,an alienæ à corruptione? uel una abeſt à corruptione,ſubeſt altera?
MEGETH. Duæ ſubſtātiæ ſunt incorruptæ. Ada. Te audire oportuit ſedatè,& quie
ſcere poſtq; quæſtiones antè agitatæ fuerint. Meg. Hac in re à Marino ſto. Eut. Fa
temini geminas ſubſtātias eſſe ingenitas & incorruptas. ita quoq; eiuſdem eſſe partici-
pes ſubſtantiæ & cōſimiles neceſſum eſt,quod tamen poſſibile non eſt. Adam. Ha-
bent'ne eandē uim & hæ binæ ſubſtantiæ? Meg. Non parē obtinēt potentiā aut ui-
res,abſit.Chriſtus nanq; in Euāgelio: Nemo poteſt domū mali ingredi,& uaſa illius di Matth. 12
ripere,niſi prius fortiorē uinxerit. Itaq; hinc patet fuiſſe pollentiorē, ſiquidem diabolū
ligauerit,& uaſa illius rapuerit,& clarè oſtendit Chriſtus, ꝙ nos,cū eſſemus Malo ſub-
iecti,eripuerit. Adam. Si præciſè & ſimpliciter dixiſſet,Mali,& nō,uaſa Mali,habuiſ-
ſes quod diceres:iam uerò uaſa Mali nominat, docens uſu non proprietate poſſediſſe,
nec effectione aut creatione occupauiſſe,ſed uſurpatiōe & ui alienū inuaſiſſe. Cui Pau

lus attestatur: Quemadmodũ, inquit, præbuistis membra uestra serua iniusticiæ & im-
puritati ad iniquitatem, sic præbete membra uestra Deo seruire iusticiæ. Tu malam sub
stantiam ab omni interitu & ortu liberam esse differis. Et ita sanè, modo substantia Ma-
li delebilis non sit, frustrà Iesus nititur extirpare mala, quum euelli non poterunt. Quo
igitur pacto est perpessus ut mortem deleret, quæ aboleri nõ potest? Quandoquidem
contendis neutrum genitũ esse, nec corruptibilem. Nõ cedit ergo alter alteri, ne perda-
tur. Quantumuis enim funesta moliatur Malus, Bonus tamen nõ obstat. Cùm etenim
uterq; generatione uacet & corruptione, ut tua fert sententia, sua disturbari aut inter-
rumpi opera haud sustineret Malus. Eutropius. Quippe si unum principium fuisset
ingenitum, & alterum genitum, probabilius esset hoc, ut genitũ regno ac ditioni eius
quod ingenitum est, subiaceret, & alterum dici ualentius necesse est, quòd ingenitum
sit & immortale, alterum debilius, quum id quod ingenitum est, firmius multò esse de-
beat ac fortius. Adamantius. Admodũ effrons est & in quæstione defendenda im-
pudens. Respondeat, num hæ duæ substantiæ inter se misceantur, alteraq; in aliquã co-
pulam coniunctionemq; cum altera ueniat? Megeth. Non miscentur, absit. Ada-
mantius. Quibus ergo modis Bonus impressionẽ fecit in possessionem Mali? Et cùm
illæ substantiæ sint incõmixtæ, unde illa coaluit mixtio? cùm præsertim pugnãtes inter
se & aduersariæ sint? Nam si mundus nõ propriè ad Iesum spectaret, sed ad Malum, qui
poterat Iesus, cùm non esset robustior, irruere? Cùm nanq; uiribus pares sunt & robo-
re, neuter potest in alterum incursionem facere, cùm neuter fuerit genitus, neuter cor-
ruptioni subiectus. Marinus. Ego solum Deum à corruptione segregatum confir-
mo. Adamãtius. Corrumpi proinde diabolus potest. Eutropius. Si sit genitum
& ingenitum, potest ingenitum esse incorruptibile, & genitum corruptibile. Marin.
Interrogans Age sis, & mihi responde interroganti. Adamantius. Interroga. Mar. Est'ne bo
Marinus. num? Adamant. Certè. Mar. Malum'ne est? Adam. Bonũ censeo esse quo
ad substãtiam, malum uerò accidentariũ, bonum incorporeum, malum sensibile. Huic
igitur Bono malum non accidit, sed bono quod est secundũ positionẽ & adoptionem,
κατὰ θέσιν. propter liberum arbitriũ. Mar. Quidnam illud secundũ naturam & secundũ ado-
κατὰ φύσιν ptionem sit, aueo cognoscere. Adam. Quanquã uidebaris perridiculam antè mo-
κατὰ θέσιν uisse quæstionẽ, tamen ausculta. Secundũ naturam deus est bonus, cui nullum accidit
malum: secundũ adoptionem homo dicitur bonus, ut & Verbum Dei secundum natu
ram, appellamus filium, secundũ impositionem; Scriptura homines uocat filios, nimirũ
ὁμωνυμίᾳ utens ac nominis similitudine. Proinde Bono huic secundũ naturam malum
non obtingit, sed contingit ei, quod est secundũ adoptionem & attributionẽ, propter
arbitrij libertatẽ. Mar. Itaq; diabolus, tua sententia, liberum arbitriũ habet: quod au
tem ex se liberum est, & ex se natum est, & ex se generatũ. Adam. Discrimen eius
quod est παντεξούσιον, id est omnino liberũ suæq; potestatis, ac eius quod est αὐτεξούσιον, id
Deus παν/ est liberũ, uideris ignorare. Deum παντεξούσιον omninoq; liberrimũ confirmo, apostatam
τεξούσιος. uerò defectorẽ illum angelum qui satan dicitur, αὐτεξούσιον, nempe suæ uoluntatis com
Homo αὐ/ potem uoco, similiter etiam hominẽ. Mar. Quid? Diabolũ sentis & hominem sui
τεξούσιος. iuris esse? Adam. Angelos & homines à Deo libertate donatos esse sentio, sed nõ
illa omni autoritate ac libertate arbitrij præditos. Mar. Dixit arbitrij libertatem ex
Deo, malum autem ex libertate arbitrij esse. Ergo concluditur ex Deo mala proficisci.
Istuc mihi dicas. Cùm Deus liberã arbitrij facultatẽ tribuit, an non præsciuit defectorẽ
Angelum & hominẽ in deteriorem partem inclinare ac propendere? Adaman. Eia
etiam Deo præire & præcurrere uult prudentia, nempe ut homines & angeli Deo sint
æquales & omnino immutabiles. Mar. Quam ob rem immutabiles & Deo pari-
les? Adam. Quoniam Deus est immutabilis, homo mutabilis, Deus immortalis
ac perennis, homo mortalis. Deum igitur in ius uocas, q; non alium ut seipsum effece-
rit. Mar. Quo modo tandem? Adam. Si non suæ potestatis esset homo, fuisset
immutabilis, si immutabilis, immortalis, si immortalis, Deus. Nec satis erat, ut Dei bo-
nitate angeli ac homines crearentur, sed & æterni essent & Deo simillimi: itaq; de Deo
fuissent recisa ac detracta omnia eximia atque præstantia. Mar. Quonam modo?
Adam.

Adam. Recense Dei uirtutes. Mar. Bonum, iustum, misericors, pium, sanctũ: istæ
sunt. Adam. Nisi homo suæ libertati relictus esset, omnia hęc de Deo amputata fuis-
sent & circũcisa. Mar. Quî sic? Adam. Si in illa perpetuitate & stabilitate con
stituti homines fuissent, quo pacto se Deus bonũ declarasset, cùm eius bonitate non in
digerent? Mar. Dic planius. Adam. Vires & facultates, quas tribuisti Deo, num
quid sunt nomine tenus, uel reipsa potius? Mar. Reipsa ille efficax est & non tantũ
nomine. Adam. In quos ille suam efficacitatẽ exerit? Mar. In homines. Eut.
Si extitissent homines immutabiles, inutiles illæ uirtutes essent & superuacaneæ. Quo
rum enim miseratus fuisset, cùm nõ essent, qui peccarent? Quis bonus esse queat, cùm
nemo malus esset, qui ea Dei bonitate opus haberet? Adam. Quãobrem illam ma
lam radicẽ esse dicis, & hanc bonã? Mar. Quoniam bona stirps seruat, mala peri-
mit. Adam. Quis igitur in causa est, ut seruetur homo, uel interimatur? Mar. Sa
lutis humanæ causa Deus est, exitĳ diabolus. Adam. Quomodo igitur Deũ iustũ uo
cas? Mar. Et nunc dico iustũ esse Deũ. Adam. Est'ne Deus iudex iustus, an nõ?
Mar. Iudex iustus est Deus. Adam. Quem iudicat? Mar. Diabolũ & eius an
gelos, & homines qui ad illum transfugæ sunt. Adam. Diabolũ qua de re iudicat?
Mar. Quòd seducat homines. Eut. Iniustissimũ est hoc iudicium. Nam si arbitrĳ
sui laxatas habenas diabolus habet, ut penes ipsum sit bonum fieri & rursum malum,
iure quidem optimo iudicatur, ꝙ iustus non sit, cùm esse posset. Sin autem bonus non
posset esse, quia natura illius reclamitat, cùm sit malæ substantiæ, iustum est non permit
tere, ut contra originẽ crescat, uel ut crescens iniustè iudicetur. Mar. Iudicatur pro-
pterea ꝙ ille sit malus. Eut. Et illud iudicium pariter iniquum est. Mar. Cur?
Eut. Num poterit bonum conuerti, & malũ euadere? Mar. Nequaꝗ̃. Eut. Qua
de causa? Mar. ꝙ talis sit essentiæ. Eut. Eodem modo nõ potest malum in bo
num uergere. Proin cùm hæ duæ naturæ constantes sint & immutabiles, iniustè altera
iudicatur ab altera. Si malus iure iudicatur, & meritò quoꝗ̃ iudicatur Bonus. Marin.
Bonus iudicat. Eut. Nunc elucescit apertissimè unum esse ingenitũ, alterum geni-
tum, unum corruptione carens, alterũ corruptioni subiectũ, unum immutabile, & mu-
tabile alterũ, in summa iustè alterum iudicare, alterum uerò iud cari. Adam. Dixe
rat homines iustè esse iudicatos à Deo. Dicat ergo, si liberã uoluntatem non habeant,
quo modo iure iudicant. Mar. Iustè à Deo iudicant, quia Malo obsequunt. Eut.
Fateris iam clarissimè hominẽ liberi arbitrĳ participem esse. Etenim Malo obediẽtem
esse, uel audientem Bono, libertatis est, non necessitatis. Adam. Pauca interroga- *Deus omnite-*
tus responde. Mar. Quære. Adam. Dicis'ne Deum esse omnipotentẽ, uel non *nens ϖαν-*
esse? Mar. Omnipotentẽ esse dico. Adam. Continet'ne omnia, an continet? *τοκράτωρ.*
Mar. Dubiũ non est continere, & nõ contineri. Adam. A qua ui continet & tem *Deus nõ con*
peratur cœlũ, uel terra, uel mare, uel hęc mundi uniuersitas? A quo cõprehenditur et te *tinetur.*
netur? Mar. Perspicuũ est à Deo. Eut. A Bono, an à Malo? Mar. Ego unũ
Deum bonũ agnosco. Eut. Igit Malum ubinã esse ais? Mar. In terra. Sic enim
Christus, Vidi, inꝗ̃, satanam ceu fulgur cadentẽ de cœlo. Consentaneũ ergo satanã ab *Luc. 10*
illo in terra custodi, qui terrã conseruat, ut nõ effugiat. Quare non uacarit culpa Deus,
qui Malũ continet si ad horũ trium aliquod offenderet: aut cõsentiens illi ut sit, aut nõ
satis ad extinguendũ fortis, aut quid sit ignorans. Adam. Quoniam in Euangelĳ
& satanæ cadentis mentionem incidit, par est, ut illud paucis perstringamus, quò diui-
ni decreti ueritatem perspicias. Seruator enim demonstraturus erat angelum antè qui-
dem à Deo factum & lucis participem, tamẽ postea libero arbitrio mutatum in peius,
utpote qui declinauerit & resilierit à statu, non enim à lapsu sed à statu delapsus esse po
test, ideo ait, Quasi fulgur, quo liq̃dò indicauit eum lucis cõpotem fuisse, anteꝗ̃ labere
tur & cõcideret. Nam fulgur lucidũ est. Eutr. Vt duo sint ingenita, fieri non potest.
Mar. Causa igit mali est Bonus. Ad. Nihil obstat quò minus extrinsecus mundanũ *Simile.*
exẽplũ sumamꝰ, quò planius fiat & intelligẽtius qđ dicit, Cũ statuarius imaginẽ effictã
argẽtoꝗ̃ exornatã tradiderit, pòst uerò rubigo tua negligẽtia q possides, eam p se qdẽ
splendescentẽ exedat ac deformet, causa, te iudice, in statuariũ trãsferẽda est. Mar. Quî

id fieri poteſt? Eutropius. Quia rubigo ex natura non eſt, ſed ex contingenti, eius uidelicet incuria qui poſſidet: Ita in Deũ nec cauſa nec culpa recidit. Etenim nitidum & illuſtre rationis lumen, quæ libera erat, angelis & hominibus tradidit: ipſe quidem omni reprehenſione carebit, qui autem præditi ſunt, in uitio ſunt. Malũ enim ex natura non manare conſtat, at ex accidenti fortuitoq; irrepere.

DROSERIVS cùm audiuiſſet diu Marinum & eos qui illius ſententiæ aſſentiuntur, eosq; inſulſitatis ac imperitiæ condemnaſſet: Volo, inquit, ipſe cũ filio meo Adamantio uelitari & me exercere. Adam. Primùm circumdare oportet tibi ipſi certos terminos, & poſt in hanc arenam exercitationemq; deſcendere. Droſ. Valentiniani dogmatis ſuſcipiã patrocinium, quod & rectiſſimum eſt, & perſuadere uobis adeò poterit, nimirum unde mala oriantur: & ſi placet Valentini definitionẽ, quam habeo, recitabo. Eutropius. Quod ſi hæc à Valentino expoſita ſentẽtia ex altera parte labefactetur, tu ijs quæ illata ſunt, reſpondebis. Droſerius. Equidem exiſtimo conſtitutionem à Valentino explanatam, quum lecta fuerit, nullam habituram reprehenſionem. Is enim qui profitetur eam, minimè uir plebeius fuit. Si tamen quis contrauenire uelit, reſpondebo. Eutropius. Recitetur. DOGMA VALENTINI. Quum me ſic bene affectum exiſtimarem, ad meas ędes ſum reuerſus. Poſtero uerò die, qui eſt hodiernus, quum ueniſſem, duos generis nexu inter ſe deuinctos, homines dico, uidi digladiantes, & mutuis ſe conuicijs proſcindentes. Dein & alium qui proximum ſuum cruentare cœpit & trucidare. Poſtea etiam alij atrociora his audere cœperãt. Quidam enim diſtrahebat mortuum & conditum iam terra corpus, rurſus ſoli exponebat, & ſimilem effigiem adeò contumelioſis malis tractabat, ut mortuum canibus eſcam relinqueret. Alter in ſibi conformem ac conſimilem, hominem inquam gladio ſtricto irruebat. Cumq; hic fuga ſaluti ſuæ conſuleret, ille non deſtitit perſequi, neq; iram reprimere uoluit. Et quid uerbis opus eſt? Adoritur interea illum, gladio ſtatim tranſuerberat, ille ſupplex manus ſupplices tendebat proximo, ueſtem dare uolebat, obſecrabat, tantum uti uitæ parceret. Cæterum iſte iram non frangebat, nec frenabat, nec miſericordia commouebatur in eum, qui eodem humanitatis uinculo coniunctus eſt: nec ſeipſum in illo ſpeculo ac imagine uolebat contemplari, ſed uelut immanis atque effrenata bellua, enſe laniare incipiebat, corpusq; cognatum addebat corpori. Tantus erat furoris impetus. Iamq; uideres illum iniuſtè oppreſſum, hunc reliquias etiam lacerantem atque ſpoliantem, & ne terra quidem corpus operientem, ſed ueſtitu quoque nudantem. Ad hæc acceſſit & alius, qui uxorem uicini ſui fallere uoluit, alienis inſidiari nuptijs, & thoro ſe illegitimo ac illicito miſcere: Eum'que qui uxorem duxerat, perpulit, ut legitimus pater etiam nolens fieret. Enimuero hinc tragœdijs quidem fidem adhibere cœpi: hoc illud eſt, unde adductus ſum, ut uerè geſta, non fictè narrata uideantur: temulentamq; Oenomai cupiditatem credam, & fratrum inter ſe enſe contentionem non abſimilem uero exiſtimem. Itaque quum tot ac talium ſpectator eſſem factus, unde iſta naſcerentur, cœpi recogitare, & quæ origo motionis iſtorum, & quis iſtiuſmodi in homines machinaretur, unde harum rerum inuentio, & quis iſtorum didaſcalus eſſet atque magiſter. Deum autem dicere horum autorem ac molitorem non audere potui, neque iudicabam hoſce ab illo ſuam hauſiſſe ſubſtantiam, uel conſtitutionem, ut in rerum natura ſubſiſterent. Qui enim de Deo iſta cogitari poſſent, quum bonus rerum meliorum procreator & effector ſit, malorum uerò in eo nihil inſit: qui tantum abeſt, ut illiuſmodi gaudeat, ut uniuerſum illud genus ac propaginem auerſetur: eosq; qui illis delectantur, exterminat, qui autem ea fugiunt, recipit. Quo modo enim abſurdum non ſit Deum illorum architectũ dicere, qui eadem reſpuit ac renuit? Neq; uerò extincta ea uoluit & deleta, ſi primus autor ipſe & parens extitiſſet. Imitatores enim ſui uult eſſe eos, qui ad ipſum ueniunt. Vnde mihi uidetur minus eſſe rationi conſentaneum hæc illi adaptare aut adſcribere, uel quaſi ab illo facta ſint: uel, & ſi ipſe maximè cõſentiret fieri poſſe, ut aliquid ex his quę nõ ſunt efficeretur, ꝙ ipſe mala effecerit, (nam qui ex his quę nõ ſunt eſſe illa faceret, nunq; ea denuò è medio exterminaret ne nõ eſſent:) uel ſi hoc neceſſariò dicendũ ſit, fuiſſe quidem olim, quãdo Deus malis caperet & afficeretur,

Narrationis principium ἀκέφαλον.

ceretur, nunc tamen uidetur dici non posse, sed natura diuina parum dignũ esse ei hoc affingere. Quocirca hæc est ratio mea & sententia, fuisse apud eum illam, sic ei nomen est, materiã, ex qua ea quæ sunt, procreauit, cùm affabrè prudenterq; discreuisset, & ele ganter expoliuisset: ex qua & mala uidentur profluere. Cùm enim nec facta nec formata nec polita esset, sed Dei artificium desideraret, ille non inuiderat, nec sic omni ex parte deformatam reliquerat, sed manum creationi admouit, & à pessimis distinguere uoluit optima: sic ergo effecit. Quæcunq; in illa, postquam fecisset, iacerent impura & fœculenta, ut erant ad opificium inepta, sic manere permisit, quęcũq; nulla illum similitudine & conuenientia attingebant. Ex quibus apparet nunc mala in homines inundare: itaq; mihi uisum est se habere. Hoc dogma admodũ sanum, & positionem irrefragabilem esse censeo, quæ à sapiẽte Valentino exposita est. Siquis tamen uelit contrà dicere, prodeat sanè, paratus nanq; sum respondere omnibus. Adamant. Agedum omni præiudicatione & opinionis anticipatione deposita, ad ea quæ percõctor, quietè & placidè respõdeas. Droserius. Mihi in animo est moderatè hanc causam agere & ordinatè, nec enim studeo malè uincere, sed uerè inquirere. Adamant. Probas tu quidem mihi istam animi tui propensionem & alacritatem ad dicendum: quòd autem de his quæ sunt, ita sentias, Deum scilicet ex aliqua subiecta creasse substantia, in eo erras. Droserius. Etenim uerè quidem hæc de malis conquisitio facit, ut multis sic uideatur: Multi enim ita ut tu affecti sunt. Cæterũ quidam Deum horum creatorem esse & artificem dixerunt, quia substãtia cum Deo coniungere antiquitatis nomine & ratione pertimescerent: Alij uerò, cùm Deum malorũ architectũ timerent dicere, materiam cum Deo uetustate exæquarunt. Vtrisq; hoc usu uenit, ut cùm Deũ omnis scientiæ fontem nullo prosequerentur iusto timore, non rectè dicerent. Ego uerò propter hanc promptitudinem & studium tuum ad quæstionis indagationem me conuertam. tu modò sedatè ad interrogata respõde. Ita fiet, ut & tu quæ uera sunt intelligas, & ego tecum non frustrà uerba fecisse uidear. Droserius. Equidem accinctus sum ad partes Valentini defendendum. Adamãtius. Quibusnam firmamentis uteris, ad probandum materiam Deo temporis diuturnitate æqualem? Droserius. Nónne dicit in Genesi, Terra erat inuisibilis & incomposita? Eutropius. Siccine scriptũ est; Et terra erat, & non à Deo facta? Droserius. Si placet, recito. Adam. Nõnulli per quietem somniant thesauros se habere magnificos & exquisitissimos, & quòd eminent ac euolent, tamen in manibus nihil habent, solũ inani spe lactant se, & uanis pascuntur somnijs: Ita profectò & Droserius. Iube igitur scripturam de creatione mundi recitari, & sic elucere poterit, sit'ne terra prægressa an materia. Eutropius. RECITETVR. In principio fecit Deus cœlum & terram, Terra erat inuisibilis & informis. Adamant. Vides'ne, Iudex sanctissime, maliciã Droserij & calliditatem, cùm scriptura memoret Deum antè fecisse cœlum & terram, & deinde fuisse? Nec enim ait, In principio erat terra, sed, In principio fecit Deus cœlum & terram, ac mox subiungit, Terra erat non aspectabilis. Eutropius. Scriptura non manifestò demonstrat terrã & cœlum Dei fabricam esse, apertè nanq; præponens effectionẽ subdit, Erat, Nam id est necesse, postq; aliquid factum est, esse quod factũ est. Adam. Sed recurramus ad carceres, Valentinus uult materiã fuisse cum Deo ab omni æternitate coęuã, quò Deũ extra omnem culpam causamq; malorum ponat. Dros. Ita prorsus. Adamant. Erátne Deus à materia secretus, an cum ea complicatus? Droser. Secretus. Adam. Quid erat illud intermedium, quod Deum & materiam dirimebat? Dros. Nihil. Adam. Itaq; unitus erat, si modò nõ erat qui dissociaret, & Deum in parte coerceri uis, ac non expandi per omnia. Eutrop. Fieri non poterit, ut unum disiungatur ab altero, nisi sit quippiam quod separet: atq; illud quod diuidit, eo quod diuidit ualidius esse oportet. Itaq; tertia pars erit, Deus quippe qui copulat & moderatur. Quid ad hæc Droseri? An Deus in aliquod particulare curriculũ redactus est? uel extẽsus est & fusus per omnia? Dros. Ego Deum in arctum cogi non dico, sed contendo non esse causam malorum. Adam. Verbo quidem illum nõ esse causam dicis, re autẽ & sententia tu simulac Valentinus & operarium & receptaculũ malorum eum esse dictitatis. Dros. Quonam pacto? Adam. Orationis processus hanc definitionem euincet. Duo enim principia in-

Opinio Valentini de malo.

Conclusio.

Regressio Dros. ad disput.

Cõfirmatio.

pia ingenita simul esse non posse, te non latêre arbitror: quamuis hoc antè uisus sis in oratione tua intexuisse. Alterũ enim horum tibi cõcedendum est necessariò, uel quòd Deus sit à materia seiunctus, uel rursus quòd sit cum ea coniunctus. Si concludi cum illo quis uelit, unum affirmabit ingenitum, unaquæque enim pars istorum sui quoque proximi pars est, unaque cohærescunt: Iam partes inter se conglutinatæ non sunt duo ingenita, sed unum quiddam est ex uarijs dissimilibusque rebus collectum & quasi consutum. Sin distracta ac diuulsa dixerit, medium quoddam interijci est necessum, quod illorum dissociationem & disiunctionem declaret. Si uerò ita dicat, nec seclusum esse à materia Deum, nec etiam consociatum, sed esse in loco materiæ positum, & materiam in Deo esse id quod continet: is audiat, si materiam Dei sedem esse placeat, eum diuiduum esse & ad materiã astrictum: deinde eodem modo se necessariò habere, ut materia: tum in deteriore loco & conditione Deum esse, necessariò confitendum est. Nam si materia inornata fuerit neglectaque, & eam cultiorem ornatioremque reddiderit, hoc nimirum consilio, ut meliorem efficeret, ac omnino reficeret: erat Deus incompositus & incultus. Quin & hoc iure quæri potest, utrum totam materiã compleuerit Deus, an unam aliquam solam partem occuparit. Nam si dixerit quispiã in una particula materiæ consedisse Deum eaque meliori, parum aberit, quia illum iam materia angustiorem ac minorem esse dixerit. Sed quæ pars illius tanta Deum totum capere poterit? Si uelit autem æquabiliter fusum in sui parte esse & per totam materiam dilatatũ, dicat mihi, quomodo eam creauerit? Aliquam sanè diminutionem factam & dei contractionem, non potest non fateri, qua intercedente illud à quo refugit creauerat, uel seipsum in materiam conflauerat, cùm nullum subterfugij & secessionis locum haberet. Sin uerò materiam in Deo locatam ac defixam quis autumet, pari ratione exquirendum est, utrum quemadmodum à seipso unum quippiam semotum est & separatum, & sicuti in aere animantia, quo diuiso & partito ea quæ in ipso sunt recipiuntur: an ut in loco, hoc est, quemadmodum in terra aqua continetur: Si ut in aere, Deum in partes sectilem esse dicendum est. Si ut aqua in terra, cùm fœda erat ac deformis materia, atque sordidata malis, statuendum est Deum esse receptaculũ eorum, quæ deturpata sunt & mala, quod ominosum est, imò uerò dictu periculosum. Droserius. Valentinus quò deum à culpa uindicaret, in materiam mala deriuauit, & Deum ostendit causam non fuisse, sed materiam. Adamantius. Materiam concretam cum Deo esse definis, quò Deum afferas malorum effectorem non esse, quum autem hoc fugere cupias, uerbotenus quidem uideris effugere, re autem attentius ponderata, Deum malorum receptatorem & creatorem determinas. Si igitur materiã constituis esse ex rebus existentibus generatis, esse quoque ingenitam, dein etiam omnem malorum ortum & initium à Deo quasi causa fluere dicis: idcirco hanc ingredi disputationem operæprecium esse uidetur. Quum enim hoc planum perspicuum'que factum sit, unde mala proueniant, nec posse quenquam Deum malorum principium causam'ue facere, tamen quum ei materiam subijcias, hæc tua facilè corruere uidetur & labefieri constitutio. Quid enim? Dicés ne materiam, de qua mundi creatio confecta est, qualitatibus expertem cum Deo esse? Droserius. Ita dico. Adamantius. Ergo Deus necessariò ponendus separabilis & partitus & à materia circumscriptus, ac instar materiæ informis ac inconditus, nec in se manere nec consistere. Itaque si materia qualitatibus carebat, & mundus erat à Deo cõditus, suntque in mundo qualitates, qualitatum efficiens erat Deus. Quoniam illud te audiui antè legisse, Ex his quæ non sunt aliquid esse non posse. Responde ad responsum meum. Existimas'ne mundi qualitates non proseminari ex alijs subiectis qualitatibus? Droserius. Existimo. Adamantius. Aliud'ne præter substantias illæ uidentur esse? Droserius. Aliud dico esse & diuersum à substantijs. Adamantius. Quod si igitur nec ex qualitatibus subiectis Deus qualitates eduxit, nec ex substantijs oriuntur, quia non sunt substantiæ, necesse est dicere illas à Deo ex nihilo creatas fuisse. Quò factum est, ut planè superuacaneum sit quod posueras fieri non potuisse, ut quis ex illis quæ non existerent, quicquam apud Deum factum esse opinetur.

VALENS VERO HIC: Quid, inquit, ineptè Droserius pertexuit, qui materiam qua-

riam qualitatibus nudam constituit? Adamantius. Ergo tu quid iudicas? qualitates in materia inhærescere? Valens. Ego sic existimo materiam habere qualitates quæ principio carent, & mala ex illa quasi defluere, & decursu quodam emanare, ut Deus fons malorum non constituatur, sed materia ipsissima causa relinquatur. Adamantius. Ne suo quidem magistro Valentino Valens assensionem præbet, sed eius decretum peruellit. Valens. Quid uellico? Adamantius. Valentinus respondit formatorem materiæ Deum, tu contrà etiam materiam qualitates substantiarũ quæ ortu carent, habere. Cuius ergo rei perfector & effector erit Deus? Valens. Deus est mundi opifex. Eutropius. Valens aliqua tantum consideratione & ratione creatorem Deum uult dicere. Valens. Quomodo? Eutropius. Ais materiam cum Deo copulatam, & qualitates. Si prius extiterit materia, simulq; qualitates coextiterint, frustraneum est iactare Deum esse creatorem: & aut Valentinus malè definiuit, aut Valens, aut uterque. Adamantius. Paucis sciscitabor, Valens mihi respondeat. Valens. Dic. Adamantius. Quo respectu Deum asseueras esse creatorem? num quia substantias immutauerit ut non sicut olim, sed ut diuersæ ab illis essent? an quia substantias conseruarit easdem quæ erant, qualitates autem earum commutauerit? Valens. Non censeo mutationem aliquam factam, sed alterationem qualitatum interuenisse: quo modo Deum conditorem accipio, exempli causa. Si quis fortè dicat exædificatam esse domum ex lapidibus, de quibus nõ licet dicere, non esse lapides amplius substantiam: sic apparet Deum salua substantia qualitatũ aliquam induxisse mutationem: atque ita à Deo absolutam esse mundi creationem interpretor. Adamantius. Quoniã non diffiteris qualitates aliquam subire alterationẽ per deum, ijs quæ in percontando ponam responde paucis. Valens. Dic modò. Adamantius. Ecquid substantiarum qualitates tibi in malis numerandæ uidentur, an substantiæ? Valens. Substantiarum qualitates. Adamantius. Erant'ne qualitates ipsæ innatæ ab initio & infixæ in materia, an suæ naturæ principium traxerunt? Valens. Dico ipsas qualitates absque ortu cum ipsa materia connexas & quasi connatas esse. Adamantius. Nónne & Deum putas motum & mutationem attulisse qualitatibus? Valens. Hoc affirmo. Adamantius. In melius'ne uertit an in deterius? Valens. Indubiè in melius. Adamantius. Itaque si qualitates materiæ sint malæ, qualitates autem in meliorem statum mutauerit, unde mala importata sunt, uidendum est. Etenim qualitates, ut erant quondam natura, non permãserant. Si autem prius uitiosæ qualitates non fuerint, consequeretur primùm fuisse in materia sic factas, nimirum deprauatas, cùm eas Deus mutaret atque corrigeret. Valens. Perinde quasi oblitus fueris Valentiniani axiomatis, ita profectò disputas. Sanciuit enim ille inchoatam & indolatam materiam, ex illa demum quædam facta meliora, quæ uerò deformia ac rudia essent, hæc ita relicta, ut quæ illi nulla cognatione & affinitate congruerent. Hinc uidentur mihi mala seri. Adamantius. Bona tantum selegit de materia, reliqua mala prætermisit? Valens. Sic est. Eutropius. Implicata admodum ac inconsiderata propositio à Valentino & Valente allata est. Quærendum enim est, utrum quum posset mala restinguere, noluerit tamen, uel quum posset, non habuerit? Etenim si facultatem adesse, deesse uerò dixeritis uoluntatem, eum necesse est machinatorem malorum appellare, quia quum potuerit efficere ne mala essent, illa tamen manere ut erant, permiserit, maximè uerò quum ille materiam subigere & formare cœperit. Nam si omnem prorsus curam abiecisset, nullatenus causa diceretur, si iacere siuisset. Quando uerò partem eius sic reliquerit, quum tamen reformare potuisset, causa sanè malorum erit, quoniam partem materiæ corruptam reliquit, ad interitum eius partis quam creauit & restaurauit. Imò hæc materiæ portio, quam adornauit, maxima uidetur affici iniuria, quippe quæ mala sentiat. Si quis enim attentiore animo res uelit existimare, reperiet longè peius materiam se habere nunc, quàm antea quum in priore deformitate ac sordibus cõstitueretur. Antè enim quàm selecta & secreta fuit, mala sentire minimè potuit, cùm nunc singulę partes malorum sensum accipiant. Quod uerò beneficij loco in materiam à Deo factum asseris, doloris sanè cumulus, non commoditatis alicuius auctarium esse inuenitur. Sin opponas Deum mala auferre non ualere, eneruatum quendam

dam Deum mihi facis & imbecillum. Et imbecillitas ea uel ex naturæ infirmitate sur-
git, uel quia metu ab aliquo excellentiori in seruitutem redigatur. Atq; adeò mala do-
minari Deo uis, quæ uoluntatis illius impetum infringant & debilitent. quod de Deo
asserere rationi uidetur contrarium. Quare etenim, ex Valentini dijudicatione atq; sen
tentia non multo magis mala illa pro dijs haberentur? ut quæ Deum superant. siqui-
dem Deum illum esse dicimus, qui in omnia ditionem habet & iurisdictionem. Dro
serius. Multò tutius potest trutinari, unde mala scateant. Si enim hanc materiam qua
sic; syluam cum Deo simul dicamus extitisse, multæ absurditates ueritatis comites erũt
& pedissequæ. sin neq; ex materia, neq; ex Deo nata sunt, ubinam mala quærere certò
Mala ex libe- poterimus? Adamant. Mala nec secundum naturam, nec secundum substantiam,
ro Arbitrio. nec secundum hypostasin sunt, at secundum modum ex libertate arbitrij promanant.
Droserius. At enim mala ex substantia & essentia proficisci puto, modus etenim ad-
uentitius est & accidentarius. Adamant. Expedi nobis dilucidius, quæ tandem ma
la narres, secundum substantiam & secundum essentiam. Droserius. Quæ lex pro-
hibuit, ea uoco mala, puta homicidium, adulterium, furtum, scortationem, & quæcun-
que deniq; lex uetat. Adamant. Hæc fortuita sunt, seu, ut uocant, per accidens. Ete-
nim nec homicidium est substantia, nec adulterium, nec aliud simile malum, sed quem-
admodum à Grammatica quæ non est ars oratoria, imò ab ijs quæ ei accidunt, denomi
nationem accipit, à quibus sic denominari uidetur, neutrum tamen eorum est: ita sub-
stantia hæc à malis, quæ extant & in conspectu collocata sunt, nomen obtinet. Malus
enim dicitur, malorum artifex, seu maleficus: quæ autem quisq; facit, non sunt haben-
da pro ipso qui facit, sed ipsius effecta sunt, à quibus hãc nominis usurpationem habet.
Si nimirum eum qui facit, & ea quæ facit, eadem uocaremus, facit uerò homicidia, adul
teria, furta, & cætera generis eiusdem: iam ille & hæc facta idem essent, & cõfunderen
tur. Si deniq; hæc pro illo ducerentur, cumq; tum existãt solum, quãdo fiunt, ubi autem
facta fuerint, esse cessent, cùm porrò fiant ab hominibus: erunt homines & sui ipsorum
effectores, ut sint, & causæ, ut esse desinant. Si hæc illius operationes dicis, ex illis quæ
conficit, habet ut sit malus, non ex quibus est substãtia. Malum quippe diximus appel-
lari, ab euentis quæ substantiæ accidunt: quæ pro ipsa substantia, reputanda non sunt,
ut ex arte fabrili faber. Si uerò ex his quæ operatur, malus dicitur, quę autem operatur,
initium tum sumunt ut sint: cœpit ergo & ille esse malus, cœperunt & illa esse mala. Si
ita sit, non est absq; ortu malus, nec sunt absq; principio mala, cùm ab eo quasi genita
& edita maleficia liquidò appareant. Dros. Aiebas mala quodãmodo non secun-
dum substantiam sata esse. constat autem à substantia mala fieri. ostende igitur enoda-
tius τρόπῳ, id est modo & ratione mala esse, & non ex substantia. Adam. Ego pri-
mum nihil esse malum natura statuo, sed quodam naturæ modo & habitu malum es-
se dicitur. Etenim nomen adulterij societatem uiri ac fœminæ designat. sed si quis con
gressus sit cum uxore propter liberorum procreationem generisq; propagationẽ, hæc
laudata est cõgressio. Sin relicto cõcubitu licito, in alieno matrimonio petulanter iniu
rius sit, facinus iam omnino malũ designat. Sed enim utrobiq; eadem societas, modus
uerò usus ac congressus non est idem. Item in ratione stupri eadem est oratio. Consocia
tio enim citra modum usus seorsim inspecta, mala non est, tunc autem malum se osten-
dit, cùm modi emergit euidentia. Eodemq; modo de cæde iudico. Siquidem deprehen
sum in stupro si quis interfecerit, pœnas propter nefarios ausus deposcens, malum non
committit. at nulla ratione probabili incitatus, si ei manus afferat, qui nullũ interdicto-
rum uiolat, uel rem familiarem diripiendo, uel eum facultatibus emungendo, uel spo-
liando opibus, scelus iam perpetrat. Factum in utroq; idem, modus autem facti discri-
men facit. Addo & illud, accipere pecunias quadam capiendi ratione in uitio est. Nam
qui accipit ab eo qui erogat & cõmunicat quæ habet, nihil mali aut damni dat. Cæterũ
Cultus & si ab inuito, uel furtim surripit, iam admittit maleficium. Alienum capere in ambobus
θεοσέβεια. usu uenit, sed uia & modus accipiẽdi facit, ut illud mali nomen subeat. Ita etiam Deum
colere secundum quendam modum uituperabile est. Si enim quis uerum Deum colit,
opus facit bonum: si illo spreto, eum qui non est, adorat, & honorem digniori propriũ,
in ligna, in lapides uult trãsferre, se iam scelere inquinat. Cultus quidem nominatio in
utrisq;

utrisq; eadem residet, modus uerò usus factū commutat. Droser. Quādo igitur de malis institueris sermonē, & explicare cœperis, quo modo erumpant mala, quodq; horū autores sint homines, porro pergam abs te pauca quærere, utrū à seipsis occasionis ansam arripiant homines, & ipsi sint huius usus efficientes & inuentores: uel à deo tales efficiantur: uel rursus alius quispiā ad talia homines impellat & inflāmet. Adamantius. A deo homines tales effici non dico, illud dico, hominem libero arbitrio donatum & gratis à deo summum illud beneficium conferri, cum cætera omnia sanctioni diuinæ necessitate seruiant & quasi ancillentur. Etenim cœlum mihi nominas? stat ferēs dominum, loco limitato non cedens. De sole me loqui uis? Motum sibi præscriptum, suumq; curriculum obit & conficit, non cursum abrumpens, sed necessitate subseruiens. Vides similiter terram immotam & fixam, decreta iubentis capescētem: sic & alia creatori suo necessariò subijciuntur: nec potest eorum quicquam aliud quàm id, cui destinatum est, facere. Vnde ea non laude euehimus, quantumuis domini sui perfungantur imperio, nec illis meliorum spes reponitur, etiamsi quod ipsis mandatum est libenter obeant. Hominem autem ratione & intelligentia subesse uoluit, & quoddam priuilegium accepit, ut seipsum quodammodo subiugare posset non aliqua coactione naturæ frenum adhibens, nec suæ potestatis fraudatus præstātia, quod ego ἀντεξούσιον, id est, quandā libertatis prærogatiuam rerum meliorū causa nomino: ut scilicet plura reportet ac præstantiora quæ illi propter obtemperationem ac submissionem quasi debita à creatore accedunt. Non enim hominem suo malo, sed commodi sui causa sic comparatum ac cōstitutum astruo. Nam si in elementum aliquod degenerasset aut in simile quippiam, deo fuisset necessario seruiendum, neq; præmium suæ uoluntatis & propositi retulisset, sed homo alioqui aliud fuisset nihil quā creatoris uelut instrumentum, ubi is causa horum esset, qui uteretur: nec homo melius quicquam sciuisset, illud cognouisset duntaxat solum ad quod fuisset institutus. Hinc ego dico sic deum ornare uoluisse hominem, sic honorare, ut res maiores scientia comprehēderet, & hunc ei dignitatis apicem cōtulisse, ut quæ uellet, posset suscipere. Eutrop. Nō stupidū modo permouere, sed insanū etiā percellere posset grauibus sententijs saluberrimisq; opinionibus hęc referta oratio. Ineptum planè iudico, cùm tot rationum ponderibus totus hic sermo fultus instructusq; sit, diutius istis insistere, & orationē dilatare lōgius. Videor mihi posse me id quod agitur signo omni luce clariori demonstrare. Siquidē ueritatem & totū hoc uniuersalis ecclesiæ dogma, & hunc acerrimum illius propugnatorem & uelut clypeum perenni cuidam fonti similem esse iudico, qui perpetua fluēs scatebra exuberat, quasiq; exultat & excrescit, quantoq; magis hi Droserij asseclæ hauriunt, seq; exhausturos sperant, tāto redundat uberius & copiosioribus aquis scaturit. quapropter arbitror consultissimū esse, ut Droserius & Valens hac κακομαχία, id est, improba & subdola pugna supersedeant & canant receptui. Marinus nunc, si uolet, reliquas propositiones suas in medium afferat: nam illa puto restare diuisionis membra, quæ ab ipso distributa sunt.

Hominis liberi status et felicitas.

Peroratio Iudicis.

DE CHRISTO HOMINE VERO EX MARIA secunda pars diuisionis.

MARINVS. DE CHRISTO institui dicere. Quod enim uos contenditis illum nostrā participasse hypostasin, ex eaq; sumpsisse carnē, id illi immaculatæ & illibatæ attribuere substantiæ, mihi perabsurdū uidet. Tradunt enim aliter & sacræ literę, eū nempe cœlestē carnē accepisse. Adam. Qui uerè sine fuco & phaleris cupit inquirere, & inquisitionē ad exitū syncerè perducere, & omnē pugnandi cupiditatē deponere, nullūq; secū domo pręiudiciū & animi pręnotionē efferre, eū placidè & inoffensè scs ueritatē esse inuēturum. Primū ergo lucidè & candidè ad certas quasdā metas reuoca caput disputationis tuę. Mar. De Christo ineunda consultatio est. Ego illū cœleste corpus cepisse censeo, tu uicissim dicas quid tu sentias. Adam. Ego hoc teneo & credo ex primi parentis Adami substātia esse, de qua & nos. Mar. Dogma Christianorū fide & scripturis fundatum est. Æquū ergo ex scripturis uel persuadere uel persuaderi. Ada. Dic ex scripturis. Mar. Primū istud dispiciatur, nū pudor hoc ferre posset, dicere

Dogmata ex scripturis demonstranda.

illum nimirũ uerbum dei carnẽ accepiſſe de muliere. Adam. Si in uerbũ Dei aliquã cadat perturbatio,tum pudore ſuffuſa eſt diuinitas. Mar. Vnde quæſo? Eutro. Quia pudendũ eſſe dixeras,ut uerbũ carnem dicamus adſumpſiſſe.Diuinũ quod eſt nec pudore afficitur,nec gloriã conſectatur,nec ardet cupiditatib.Quippe affectus ſunt,affectuũ aũt capax non eſt diuinitas. Adam. Pauca licet ex te quærere. Mar. Dic age.
Gen.1 Ada. Hominẽ quis creauit? Mar. Deus. Adam. Pater'ne uerbi hoc eſt Chriſti? Mar. Pater ſimul cũ uerbo. Ada. Quo'nam modo creauit? Mar. Quẽadmodum explicauit ſcriptura.Faciamus,inquit,hominẽ ad imaginẽ & ſimilitudinẽ noſtrã, & deus accepit puluerẽ de terra,& finxit hominẽ. Adam. Puluere accepto de terra, an deus mutauit in meliorẽ ſtatũ,uel in deteriorẽ? Mar. Sanè in meliorẽ. Adam. Cũ igitur puluerẽ accepiſſet ex terra,hominẽ ex deteriore finxerit, & nõ erubuerit,quid?puduit'ne recipere eũ quẽ formauerat? Mar. Quid tibi uis? Eutr. Dixiſti creaſſe hominẽ de puluere, an non ita eſt? Mar. Maximè. Eutr. Vtrũ honoratius eſt & nobilius puluis,an homo? Mar. Homo. Eutr. Inſipientis eſt dicere non uerecundatũ fuiſſe eũ in contẽptiore,ſed puduiſſe in pręſtãtiore.Quòd ſi ergo puluerẽ accipere deus nõ erubuit,quomodo uerecũdia deterritus eſt,quò minus hominẽ natũ ſimilitudinẽ ſui aſſumeret? Ada. Annõ & hodie natura ipſa arguit uerbũ dei formare homines? Ecquid ſine deo animal conſtitui poſſe dices? Ecquid in utero fingi hominẽ? Mar. Ego uim dei exiſtimo hominẽ in uitã lucẽq; producere. Adam. Audi Apoſtolũ dicentẽ,Chriſtus dei potentia eſt & dei ſapientia: Audi Ioannẽ Euangeliſtã loquentẽ: Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine
Ioan.1 ipſo factũ eſt ne unũ quod factũ eſt. Quin & Ieremias Propheta deũ hominis formatorẽ
Iere.1 quaſi digito monſtrat ſic interloquentẽ. Antequã ego te formarẽ ex utero, cognoui te. Dauid etiã: Manus tuę fecerunt & finxerũt me. Sed & in Geneſi. Sumpſit,inquit,
Gen.2 deus puluerẽ & formauit hominẽ. Apoſtolus itẽ: Quando,inquit, collibitũ eſt deo ſegregare me de utero matris meæ. Proinde cũ teſtimonijs ſacrarũ literarum cõprobatũ ſit uerbũ dei hominẽ uita donaſſe,quomodo fieri poteſt, ut hæc dedecoroſa ac erubeſcenda recipiant, ſiquidẽ deitatẽ in ſe admittere dedecus affirmetis, hæc uerò nobiliora abijciatis ac pro nihilo putetis? Mar. At quò iſta abeũt? quid ad claras haſce ſcriptu-
Ioan.1 ras,quæ docent cœleſte corpus ſumpſiſſe? Quoniã in Euangelio Ioannes perhibet: Et uerbũ caro factũ eſt,& habitauit in nobis. Adam. Euangeliſta piè & orthodoxè interpretatus eſt hoc uerbũ, quòd uerbũ habitauit in nobis,id eſt,in carne noſtra. Mar. Sed uerbũ caro factũ eſt. Ada. Si dixiſſet,uerbũ caro erat,habuiſſes quod pretexeres, at illud, factũ eſt,oſtendit manifeſtè quod non fuit,adueniſſe: & id quod iã non erat,eſſe factũ: nõ enim factũ uocabit̃ ὀν, exiſtens, ſed factũ demõſtrat nõ fuiſſe antequã factũ fuiſſet. Itaq; factũ eſt caro,cũ antè fuiſſet uerbũ,factũ quippe, poſterius eſt eo quod eſt. Mar. At ὁ λόγος, Verbũ caro factũ eſt;nihilq; foris aſſumpſit. Ad. Eſt'ne uerbũ dei mutabile, an immutabile? Mar. Immutabile. Eutro. Dũ probare uis uerbũ dei nõ accepiſſe carnẽ,illud fugiens, grauiſſima & deteſtabili eũ configis blaſphemia. Mar. Qua'nã illa? Eutr. Vnũ eſt,quòd cũ aſſertione tua oratio hæc nõ concurrit neq; cõuenit: ſecundũ uerò quòd uerbum dei uariabile erit & uerſatile,ſi caro factũ fuerit,ut tu ſomnias. Quod enim mutatũ eſt cõtrà quã erat antea,nõ erit iã quod erat,ſed quod factũ eſt. Friuolũ ergo erit dicere uerbũ dei eſſe Chriſtũ:nõ etenim iuxta tuã ſententiã eſt uerbũ ſed caro. Quin & illud inane eſt quod ais è cœlo illũ carnẽ habuiſſe. Adam. Si carnẽ factũ eſſe dicit,et nõ ſumpſiſſe corpus hominis, dicat mihi quæſo, quid ſit illud quod in cruce paſſũ eſt?
Chriſtũ non δοκήσει ſed ἀληθεία paſſum. Mar. Opinione ille paſſus eſt. Eutrop. Opinione,id eſt ſpecie & phantaſia ac nõ ueritate. Adam. Si opinione,non ueritate paſſus eſt,opinione Herodes iudicat,opinione Pilatus manus lauat,opinione Iudas tradidit,opinione & Caiphas,opinione eũ & Iudæi cõprehenderũt,opinione & Apoſtoli,opinione ſanguis ipſius eſt effuſus, opinione Euãgeliſtę prędicarũt Euangeliũ, opinione deſcẽdit de cœlis,& opinione aſcẽdit, deniq; et ſalus hominũ opini Ce cõſtat, nõ ueritate. Quomodo igit̃ Chriſtus dicit,Ego ſum ueritas. Eutro. Marinus aſſeuerat uocabulo quidem Chriſtũ dicere,Ego ſum ueritas,reuera nihil ueri exhibere aut pręſtare. Mar. Patefaciã tibi ex ſcripturis illũ de cœlis accepto corpore ueniſſe. Ada. Eſt'ne in cœlo ſubſtantia & hypoſtaſis carnea? Etenim tibi eſt probandũ ex ſcripturis,eſſe in cœlis ſubſtantiã, quę carnẽ habet,oſſa,& ſanguinem

guinem, & tum poteris ad alios tuę demonstrationis neruos descendere. Marinus. De corpore demonstrabo, Apostolo dicente. Corpora cœlestia & corpora terrestria. Adamantius. Corpus nominat Apostolus, cœlum, solem, lunam, Sic enim inquit: Corpora cœlestia, & corpora terrestria, alia gloria solis, & alia gloria lunæ, alia gloria stellarum, stella à stella differt in gloria, sic & resurrectio mortuorum. Explana igitur, ecquid caro & ossa, & sanguis substantiã habeant in cœlo? Mar. Corpus & caro idem sunt. Eutrop. Apostolus corpora ostendit, uidelicet cœlum, solem, lunã. Ada. Idem non sunt. possumus'ne cœlum nominare carnẽ? cum tamen nominamus corpus. Hoc ergo primum expedi, carnem & ossa, & sanguinẽ habere in cœlis substantiam, & tũc illas apodixes tuas & achillæas argumẽtationes educas in aciem. Eutrop. Profitetur Adamantius contra omnes illum sumpsisse terrestrem, nostram scilicet carnem: Marinus uerò cœlestem. Est igitur explicandum, sit'ne in cœlo carnis substãtia, pòst ad tuas demonstrationes accede. Vtrum ex terrestri sumpsit, an ex cœlesti? Adamãtius. Hoc testatum sit & præmissum à me, carneam esse substantiam, rationes ex scripturis profe ram, uerbum cœleste, carnem & sanguinem & ossa accepisse. Primum ex Euangelio. Etenim post resurrectionem ex mortuis, diffidente illi Thoma, dixit, mitte digitum tuum in uestigia clauorum, & manum tuam in latus, & ne sis incredulus, sed credens. Spiritus enim carnem & ossa non habet, sicut me uidetis habere. Eutropius. Christus plane docet carnem se & ossa habuisse. Primum itaq; hoc enodãdum uenit, esse in cœlo substantiam, quæ carne & ossibus obuelata sit, & ita inuenietis ueritatem minore cũ periculo. Marinus. Iam id expediui, corpora scilicet esse cœlestia. Eutropius. Hoc ergo liquet, illum stellarum carnem & ossa & sanguinem accepisse, quod fieri non potest. Adamantius. Paulus te apertius docebit, quæ sit inter corpus & carnem distinctio & discrepantia: Sic, inquit, Vos olim, quando eratis hostes dei & peregrini à promissione testamentorum, nunc autem reconciliauit in corpore carnis suæ. declarans perspicuè illum & corpus & carnem induisse. Eutropius. Doceat, sit'ne in cœlo substantia quæ carnem, sanguinem & ossa habet. Marinus. Cœlestem habuit, & id cœleste ostendimus. Adamantius. Ex qua substantia, num angelica, an ab aliquo principatu, aut potestate? unde accepit? Cedo. Eutropius. Quando nõ indicabitis substantiam, sed tantum inculcatis carnem recepisse cœlestem, necesse est ut concludamus illum ex his quæ non sunt, carnem assumpsisse. Marinus. Existimatione credimus illum accepisse, quemadmodum Angeli apparuerunt Abraamo, cum illo edentes & bibentes, sic & hic. Adamantius. Quamobrem ergo uenit, ut nobis ueritatem retegeret? ut per eum seruari possemus? an, ut uobis uisum est, ut falsa ac mendaci salutis promissione fucum faceret? Si enim per mendacia nos in uitæ participationem uocet, non erat uera mendacij promissio. Si ueritatis magister erat, constat eum primum ueritatẽ planam & perspicuam attulisse. Patrem enim suum Christus confitetur, misisse ipsum, pater siquidem non est dicendus pater, nisi fuerit qui ex illo generatus sit. Christum uerò hunc isti nunquam esse genitum contendunt. Dicant ergo utram harum duarũ orationum falsam iudicant, suam'ne, an Christi? Cum namq; Christi natiuitatem inficiantur & dispensationem quę est secundum carnem, quomodo ipsum audiunt, ubi se filiũ hominis appellitat? Nam si quodam opinionis errore, forma hominis solũ apparuerit, quid opus erat se, filiũ hominis uocare? Nudè & argute dixisse oportuit, Hominem multa pati oportet. At uerò blaterant isti, ementita forma fuisse dominum conspectũ, & non uerè, sicuti erat, innotuisse. Siquidem ueritatem docere homines uoluerit, quid est quòd non hominem se, at hominis filium nuncuparit? sibiq; quod non erat affinxerit? Imò citra fucum ipse de se quod erat haud obscurè prædicauit. Nec enim idcirco magis se extulit nobilitauitq;, cum pro deo homo haberi uellet, neq; illi maiorem fidẽ tribuissent homines, quũ eum hominem, quàm cum deum crediderant. Ad hæc, si in mundum uenerit, ut ueritatem, quæ ad ipsos homines spectat, cõtestatam & apertam faceret, non transformari, quò non appareret quid esset, sed ignorari debuit: neq; cum dissimularet id quod erat uerè, hominem se pro deo uocare oportuit. Et hoc dixissemus

1. Cor. 15

mus sanè, si planè & simpliciter seipsum dixisset hominē. Quum aūt se filium hominis dicat, quomodo isti mendaciorum architecti comminiscantur intelligi omnino, filii hominis ideo usurpatum fuisse, quum ex forma contrarium appareat? Sed quid de sola forma loquor, cum non exteriorem tantum formæ personam, præ se ferāt homines, sed & substantia conspiciuntur homines, qui ueri sunt natura homines. Adam namque & Eua nec erant, nec uocabantur: nimirum si, filius, humanam significasset substantiā, oportebat Adamum & Euam homines sanè, filios quoque hominum nuncupari. Sancti denique Angeli hac appellatione insigniendi essent, qui humana specie & externa similitudine sæpenumero uisi sunt. Eutropius. Filius non hominum substantiam, sed ex hominibus procreationem & propagationem denotat. Marinus. Adhuc etiam atque etiam repeto: Vt angeli edentes, bibentes & colloquentes cum Abraamo apparuerunt, sic & Christus etiam uisus est. Adamantius. Typi ante Christi aduentum erant, præsente ueritate typi obsoleuerunt & euanuerunt, teste Apostolo, Lex enim umbra est futurorum bonorū. Quòd si Christus adumbratè ac prophetice instar Angelorum et ipse uenisset per alium, nunc etiam, secundum opinionem tuam, uerè nobis expectandus est, licet sit filius hominis & uerè mortuus, & sepultus, & excitatus è mortuis, qui integram & ueram salutem hominibus est daturus. Mar. Si adumbrationes Christi fuerint Angeli, quo pacto ederunt cum Abraamo & biberunt? comederunt'ne uerè an non? Adamantius. Angeli protypi & primæ figuræ ueritatis, Christi scilicet Seruatoris: comederunt quidem uerè, nulla tamen ipsorum corporibus ex cibo accessit magnitudo uel accretio. Quemadmodum enim ignis omnia obiecta deuorat & consumit, sic & cū Abraamo Angeli. Quod etiam Apost. testatur: Hæc quidem in figuris contigerunt illis, scripta sunt autem ad nostram admonitionē, in quos fines seculorum occurrerunt. Eutropius. Apostolus, ut ego quidem iudico, umbram & figuram ueritatis futuræ delineat, cuius repræsentationes ac schemata fuerunt Angeli. pulchre igitur & præclarè apostolicis literis hæc Angelorum εἰκὼν & imago congruet: Et sic. Si ut Angeli, sic Christus apparuerat, & simulacrum ueritatis & tantum ideam representauerat, necessariò nobis alius est quærendus Christus, cuius speciem Angeli & Christus retulerunt, uanumque est illud quod occinamus de Christo: Ego sum ueritas. Adaman. Exactius adhuc te admonebo de imagine & figura & ueritate. Figura enim angelorum nec contrectabilis erat nec palpabilis: Veritas autē nimirum Christus comprehensus erat, passus erat, carne, sanguine, & ossibus contectus erat, & ex mortuis excitatus. Angeli se homines esse non profitebantur, sicuti Christus inquit, Quis me tetigit? Sensi enim uirtutem exeuntem à me. Docebatur enim & Thomas cum uulnerum cicatrices contrectaret. An uerò præstigijs uolebat agere, & eas ludificare, auditores maximè suos & germanos discipulos? an ueris potius illos instruere & imbuere, nempe, ut ipsum esse palpabilem perspicerent, & sic carnem, sanguinem, & ossa assumpsisse? Quod si, uti obloquūtur isti, carne destitutus erat, & exanguis, cuiusmodi carnis, cuius corporis, & qualis tandē sanguinis signa & imagines & panem & poculum ministrauit? iussitque per illa discipulos memoriam sui renouare? Attestatur enim Apostolus his, dicitque & panem & poculum benedictionis esse, & sanguinis & carnis communionem. Si autem, ut istis uidetur, opinione & non ueritate in Christo fuerunt ea, quæcunque uir integer habet, anima scilicet ratione prædita, & sanguis & caro: nec ut uera commemorarentur à Paulo, & frustra nitimur, istorum iudicio, scire ueritatem, quam dominus neque per se, neque per Apostolum expressè uoluit significare, imò reluctari illi & obniti uolumus, id cogniturì quod ille abstrusum uelit & reconditum. Sin uerò ille uerus est, qui αὐτοαλήθεια ipsissimaque ueritas est, qui passus est Christus: uerus erit quoque Paulus ab eo missus, cum dicit, An specimen quæritis loquentis in me Christi? Parendum non minus uerbis Apostoli quàm Christi, ex quibus audimus & sanguinem & corpus habuisse Christum, & pro nobis uerè mortuum, & propria nos morte et sanguine redemisse, quæ non est credibile perpessum fuisse Christum, qui descendit de cœlis, si non carnē susceperit. Quòd uerò

Margin notes: Hebr. 10 — Angeli an comederint. — εἰκὼν ὄντος. — Panis & poculum εἰκόνες & figuræ. — Christus αὐτοαλήθεια.

uerò Apostolus non tectè sed liberè cũ omni fiducia mortem & sanguinẽ prædicat, recitabo. Dicit enim hoc modo. Notum enim uobis facio Euangelium, quod euangelizaui uobis, quod & accepistis, in quo & stetistis, per quod & seruamini, qua ratione Euangelizaui uobis, si meministis, nisi frustra credidistis: Tradidi enim uobis in primis, quòd Christus mortuus est pro peccatis nostris, & quòd sepultus est, & quòd tertia die resurrexit. Si quis itaque non frustra crediderit, is constanter Apostoli traditionem retinet, & Euangelium per quod salutem adipiscimur, agnoscit & illud habet. 1. Cor. 15
Eutropius. Rectissimè Apostolus, Pro peccatis, inquit, nostris mortuus est Christus, & sepultus, & tertia die excitatus. Hac quidem Hypothesi seu fictione, falsa erunt quę lecta sunt, siquidem Christus non fuerit carne præditus, sed merus tantum spiritus, hominis larua solummodo. Neque enim tradi poterat spiritus, quia contingi non potuit: nec mori, cum non fuerit naturæ mortalis: nec sepeliri ulla ratione, cũ sit spiritus. Quid moror multis? sed nec sanguinem habet sua natura spiritus. Porro scripturæ etiam per mortem & sanguinem Christi salutem hominum annunciant: isti autem eum sanguinem & carnem habere negant. Ita nec ille mortuus est uerè, neque sepultus: nec enim sanguinem habuit, sed opinione, non ueritate ab eo hæc facta recitantur, neque nos uerè sed opinione seruamur: Quasi uerò non etiam aduentu aliorum, qui & ipsi specie quoque apparuerunt, Angelorum, inquam, qui uiuente Abraamo extiterunt, uel si quis præterea alius extitit, mundus salutem non potuisset consequi. Quare in fide lapsi sumus, & hallucinamur, dum opinamur spem nos & salutem assecutos. Ada. Expecta paulisper & plures audi rationes ex Apostolo: Si, inquit, Christus non resurrexit ex mortuis, uana prædicatio, uana & fides nostra. Quapropter si existimatione, ut existimant isti, passus est, & non uerè, nõ erat uerè mortuus, inde patet uerè ex mortuis non resurrexisse, & uerè inutilem fore prædicationem, et nostram fidem irritam. Tum infert: Nunc autem Christus prędicatur ex mortuis primitiæ dormientiũ. Quandoquidem enim per hominem mors: et per hominem mortuorum resurrectio. Quemadmodum enim in Adamo omnes moriuntur, sic et in Christo omnes ad uitam excitabuntur, primitiæ Christus. Eutropius. Credis'ne Marine Apostolico? Mar. Equidem credo illi, at quid ipse regerat Apostolus, animaduerte: Qui descendit, idem est qui ascendit: & in Euangelio, Nemo ascendit in cœlum, nisi qui ex cœlis descendit filius hominis. Vides eum dicere apertè, eum de cœlo uenisse? Adamantius. Nonne hæc argumenta nostram potius sententiam stabiliunt? Marinus. Quo pacto? Adamantius. Demonstrauit euidenter Euangelium, nisi uerbum de cœlis descendisset, hominem in cœlos non ascensurum. Nemo enim, inquit, ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlis, siquidem, Ascendit, tempus significat præteritum, quoniam non ait, Nemo ascendet, sed, Nemo ascendit. quò liquidè commonstrat, ante Christum ascendisse neminem. Id confirmans Apostolus, Erat, inquit, primogenitus, et rursus, Primitiæ dormientium: et rursus dicit, Primitiæ Christus, pòst hi qui sunt Christi. Priusquam igitur uerbum dei descendit, & humanitatem ex utero sumpsit, nemo ascendit: ubi autem ille Christus ascenderat, postea secuti sunt qui sunt eius. Sic namque dixit, Primitiæ Christus, deinde qui sunt Christi. Illud præterea, qui descendit, ipse est qui ascendit, Apostolus ait, eò Verbum descripturus perturbationibus uacuum & mutationibus, uerè enim qui descendit, idem & ascendit, nec alius quisquam, præter eum qui deus est. Eutropius. Hęc quidem elogia sententiæ Adamantij quadrant: tamen uolo utrunque hac de re iudicij uestri rationem fusius exponere. Adamantius. Verbum dei descendens hominem de Maria inuiolata uirgine sumpsit in utero, & sine uiri coniunctione Christus genitus est: Ille ex Maria per spiritum sanctum sumptus est: ille ut hominem seruaret, omnes has humanas ærumnas pertulit. Marinus. Bene tu quidem, igitur cum homo pateretur, aderat'ne simul uerbum dei annon? Eutropius. Expone primum, quid definis. Adamantius. Sine primum me contra ipsum responsum dare. sic deinceps definitionem constituat. Fuit quidem uerbum dei cum homine coniunctum, sed non iniuria

ria affectum aut afflictum: perinde ut adamas à ferro percussus manet illæsus, imò contrà nocet nocituro, & inuiolatus igni traditus, infractus ac incorruptus persistit. Sed & ignis quoque à gladio conscissus non diuiditur, ignis quippe densitas in seipsam quasi recurrit, & indiuidua permanet: Proinde si hæ materiæ alijs admotæ suum robur & firmitatem retinent, nec consumi possunt aut atteri: cur non uerbum dei, natura impatibile & immutabile, multò etiã magis absq; motu & passione perseuerat oẽs passiones consumens & interimẽs? Recitabo, si libet, Euangelium, eum ex Maria natum esse. Mar. Equidem & nos confitemur per Mariã, sed non ex Maria. Sicuti aqua per canalẽ quidẽ perfluit, sed nihil attrahit, ita uerbũ dei nõ ex Maria sed per Maria permeauit. Ad. Iube recitari Euãgeliũ. Eutr. Recitet. Ad. Recito, quibus uerbis Angelus alloquutus est Maria. Spiritus sanctus perueniet in te & uirtus altissimi obumbrabit tibi: Quare quod ex te natũ est sanctũ, filius altissimi uocabitur. Eutr. Fortassis & hanc Angeli uocẽ fictitiã & phantasticã esse obstrepes. Quid enim uerius, quid compertius, cũ Euangelium dicit, quare quod natum est non per te, sed ex te? Et quo pacto non uanissimum sit illud, uerbum per Mariam quasi per canalem transire confiteri, ex illa tamen quicquam contraxisse inficiari? Et pudore scilicet negatis, quasi pudore hæc diuinitas egeat. Quod pudore dignum est, Marine, fateris, quod decentius est & dispensationi accommodatius, denegas. Nam si Verbũ per Mariam penetrare turpe non duxerit, nec ex ea aliquid sumere puduit. Nam quem in finem transiret, nisi inde aliquid delibaret? Adam. Si hominem non acceperit ex Maria, quomodo consistent uerba Apostolorum? Quomodo mortuorum primogenitus erit? quomodo primitiæ dormientium? Hoc mihi explicent. Si enim more Angelorum sola specie eum dicant apparuisse, non potest primogenitus esse, nec primitiæ. Mari. Quid ita? Eutrop. Apparuerunt'ne ante Christum Angeli, an Christus ante Angelos? Mar. Longè ante apparuerunt Abraamo Angeli. Eutrop. Si Angeli & Christus opinione tantum uterq; uisi erant, nõ poterat Christus Angelorum primogenitus esse cum illi prius apparuerint, ut tute concedis, priores enim illos primogenitos nominare est necesse. Ada. Quo tandem pacto erit Christus primitiæ dormientium, quando ante illum diu Sumanitidis filius ex mortuis resurrexerit, & filius Sarephtinæ, & Lazarus? Nisi igitur fuerit uerè mortuus, & quæ gesta sunt, non existimatione & reputatione sed ueritate gesta fuerint, sicuti dixit Ioannes Euangelista, lex per Mosen data est, gratia & ueritas per Iesum Christum: dicat qua ratione sit Christus primitiæ dormientium. Mar. Dic tu pòtius. Adamantius. Dicam non modo primogenitum mortuorum uerè esse Christum, sed etiam primitias eorum qui dormierunt. Nam qui ante Christum resurrexerunt, statim intermortui sunt, Christus autem resurgens non amplius moritur. Ergo ut Adam primæuus mortem obijt, sic Christus primus resurrexit. Citabo ipsa uerba Apostoli. Quemadmodum, inquit, in Adam omnes moriuntur, sic in Christo omnes ad uitam resuscitabuntur, primitiæ uerò Christus, deinceps qui sunt Christiani. Quid inueniri potest quod utrunq; luculentius doceat, & quòd Christus fuerit, & quòd homo fuerit id quod mortuum erat? Si enim primitiæ dormientium is, qui ex mortuis resuscitatus est Christus, ut per hominẽ esset ex mortuis resurrectio, & si eodẽ modo per hominẽ etiam mors grassata intelligatur, duo homines illi iudicandi sunt, unus Adam per quẽ mors, alter Christus per quem resurrectio. Itaque è duobus his conficietur alterũ, aut uerbum è cœlis fuisse mortuum, aut, quem sumpsit, hominem: uel quod colligitur necessariò intelligendum esse fatebuntur, qui de cœlo descendit, fuisse deum, utq; nos liberaret, carnẽ ꝓ nobis assumpsisse, qua ille mori posset, nos redimi: Erat etiã primitiæ resurrectionis, quæ prima ipsa fuit ex mortuis excitata. Ita uerè deũ secundum spiritũ, uerè hominẽ secundũ carnẽ Christũ esse cõfitẽtes, nõ imaginariã aut cõmentitiã fidẽ, sed uerã & firmã habebimus. Quod & Apostolus tradidit, secundũ carnẽ Christũ mortuũ esse & sepultũ & excitatũ à mortuis, & primitias resurrectionis eorũ qui dormiũt. Mar. Aiebas ante Christũ multos resurrexisse. quomodo ergo erit primitiæ? Ad. Ante Christũ qui resurrexerũt, rursus mortui sunt: Christus aũt resurgẽs nõ amplius morit, mors

Distinctio sophistica

Luc. 2

Σουμανίτιδος.

mors illi non dominatur amplius: quòd enim mortuus est peccato, mortuus est semel, quòd aūt uiuit, uiuit deo. Cui igitur mors dominata est? Quòd etenim dicit, Non amplius dominatur, subinnuit prius fuisse dominatā. Eutrop. Liquidum est, si mors carni quam uerbum sumpsit, non sit dominata, oportere dicere uerbo fuisse mortem dominatam, nisi uerbum carnem uerè sumpserit: In dei autem uerbum dominatum exercuisse mortem, illud mihi piè aut religiosè non posse dici uidetur. Ad. Itaq; Apostolū audi dicentem, & de morte, quòd uerè utiq; & nō phantasticè mortuus erat, & de sanguine, quòd uerè sanguis eius pro nostra salute profundebatur. Sic enim, inquit, confirmauit deus suam in nos dilectionem, quod cum essemus nos peccatores, Christus ꝓ nobis mortuus est, multò magis iustificati in sanguine eius seruabimur ab ira. Et iterum. Etenim etsi crucifixus est ex infirmitate, uiuet tamen ex potentia dei. Rursus inquit, an ignoratis quòd quicunq; baptizati estis in Christum Iesum, in mortem ipsius baptizati estis? Qui si non mortuus fuit, quis dubitat non esse Baptismum? Alibi: In gratiam nos recepit in dilecto filio suo, in quo habemus redemptionem per sanguinē ipsius. Præterea: Quia hæc passi estis à proprijs contribulibus, ut & ipsi à Iudæis, qui & dominum Iesum occiderunt, & prophetas: Non dixit, & eos qui uidebantur opinione tenus Angeli, quibus cum illum uos contulistis, sed, & prophetas, qui uera carne & non phantasia homines etiam uestra sententia, extiterunt. Alius quippe dissectus erat carne, lapidatus alius, reliqui in occisiōe gladij mortui sunt. Allegabo adhæc ipsius seruatoris uerba quæ hanc passionem denunciauerunt in hunc modum: Oportet, inquit, filium hominis multa pati & reprobari à senioribus, & principibus sacerdotum & scribis ac cruci affigi, & post dies tres resurgere. Post resurrectionem item reprehendens quosdam: O inquit, stulti & tardi corde ad credendum in omnibus quæ loquutus sum apud uos: Quòd oportebat Christum hæc pati & Euangelista non apparentem sed ueram carnem inferens, dicit: Exclamans magna uoce Iesus dixit: In manus tuas commendabo spiritum meum, & expirauit. Atque ecce uir nomine Ioseph petens corpus inuoluit sindone, posuitq; in nouo monumento. Quis igitur ille esset, dicant audacter. Nec enim expirauit spiritus cum sit æternus & nulli interitui obnoxius. At quis tandem ille fuit? qui spiritum habuit, & ita spiritū uerè efflauit? qui expirans patri spiritum tradidit? quem Ioseph sindone inuoluit? Nam umbram haud inuoluit & sepeliuit, sed eum ipsum qui ligno erat suffixus. Nimirū sic ipsemet testatur, discipulis post resurrectionem, cum illi phasma fuisse putarent: Quid turbati estis, & qua re ratiocinia ascendunt in cor uestrum? uidete manus meas & pedes meos quòd ego sum ipse, quia spiritus ossa & carnem nō habet, sicuti me uidetis habere. Sed quid illis immoror? aut quid istis argumentationibus uerba produco in longum? Satis enim fuisset se filium hominis confiteri. Mar. Cuius'nam hominis filius erat? Adam. Ex semine Dauid est secundum carnem, quemadmodum habet Euangelium. Mar. In Euangelio cum Iudæi dicerent eum Dauidis filium, accusauit eos ipse Christus: & si placet, recitabo. Eutropius, recita. Mar. Dixit Iesus, Quid uobis uidetur, de Christo? cuius filius est? Dicunt illi, Dauidis. Aitq; illi Iesus, quomodo igitur Dauid in spiritu dominum illum uocat, dicens: Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis? Si itaq; Dauid in spiritum dominum illum appellat, quo pacto filius eius est? Vides damnare illos quòd dicunt eum esse Dauidis filium, & ipsummet ire inficias? Adam. Illud, Quomodo, non est inficiationis sed interrogationis: nō enim semel at sæpe in scripturis est non ad negandum, sed ad percontandum collocatum: Quomodo, inquit, persequet̄ unus mille? &, Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis Sion? &, quomodo decidit de cœlo lucifer mane oriens? Nec enim Christus negando dicit, quomodo, sed quærendo. Marcus. Dauid illum dominum agnoscit, non filium. Adamantius. Dauid non eum dominum secundum carnem profitetur, at secundum spiritum. siquidem uerbum dei non modo Dauidis dominus est, sed omnis principatus, potestatis, dominatus, & nominis quod nominatur. Cum enim prognostes quidam esset, & præscius rerum non in hoc solum, sed in futuro seculo, Iudæos præuidit non credere illud, secundum spiritum, & interrogationem adhibuit, dicens, Si Dauid in spiritu dominum illum uocat, quomodo filius eius est? Non enim dixit

Christus

Rom. 5

Rom. 6

1. Thess. 2

Luc. 2

Luc. 23

Luc. 24

Quomodo

Esa. 1

Fides σωτήριος.

Conclusio et Sententia Iudicis.

Christus: si igitur Dauid in carne dominum illũ uocat sed, In spiritu, confessus illũ spiritualem, qui est secundũ carnem filius. Producam tibi ex Euangelio clarius, quomodo Christus ipse consentiat hanc fidem saluificam esse, & inuiolabilem: & si uis, recitabo. Eutr. Recita. Ada. Quoniam Megethiani adsunt, ex ipsorum Euangelio legam. Factum est, cum ille appropinquaret uersus Hierico, quidam cæcus mendicans sedit iuxta uiam, audiensq; turbam prætereuntem rogauit, quid illud esset. Nunciatũq; est ei Iesum transire, clamauitq; inquiens, Iesu fili Dauid, miserere mei: Stans ille iussit hominem adduci, cum appropinquasset ille, rogauit eum, quid uis tibi faciã, dixitq; ille, domine, ut uisum recipiam. Et respondit Iesus, dicens, uisum recipe, fides tua saluum te fecit, & statim uisum recepit. Eutrop. Cæcus mihi uidetur recte & iure bono uisum recepisse, ut qui à persuasione Megethij & Valentini, & Droserij & Marini fuit alienus: & ille cum sana fide præditus esset, uisũ illustratus est, hi ab insania trãsuersim abrepti suam occęcauerunt intelligentiam, cũ fidem cæci Christus diserte collaudat, uisum accipe inquit, & fides tua te seruauit. Cæcus iste credit, & eius tam carnalẽ quàm spiritualem confitetur pręsentiam, utrũq; fide cõplectens, quod deus in homine esset, & primum agnoscens hominem, statim cognouit & dominũ. & de homine dicit, fili Dauid miserere mei: de deo autem, domine ut uisum recipiam. Proinde secundum placita Marini, nisi Dauidis filius sit Christus, sibijpse repugnat: hic quidem quòd totum crederet iussit cæcum uidere, illic in quæstione ad iudæos negat se Dauidis filium: quî autem non est & contrarius, & à seipso dissidens Christus, ex uestra sentẽtia? Hæc usu uenire solent his, qui lubrica hac & uaga hæresi fluctuant: hæc incommoda accidunt illis necessariò qui hisce deliramentis & fabulis indulgent, quæ diffluunt, & parum cohęrent. Quamobrem illi opinioni insistendum, qua cæcus uisui restitutus est. quem bene credentem Christus suo comprobat testimonio: Quocirca uidetur esse optimũ, ut fides hæc Marini explodatur & uelut funda eminus eijciatur, & cum longè lateq; à ueritatis scopo aberret, nullaq; ex parte diuinitati consentiat. Nã dũ fabulis credũt, phantasiis, & imaginationi: etiam fabula, phantasia, & imaginatione salutem unà cum suo dogmate adipiscentur. mihi hic ergo uisum est ut Marinus litigiosæ sententiæ renunciet, seq; ad tertiam constitutionem, Resurrectionis scilicet articulum, æquo & sedato animo præparet.

DE RESVRRECTIONE CAPVT DIuisionis tertium.

Scripturis solis probãdũ.

De resurrectione tractatus.

ἐπιβουλή. prima obiectio physica.

MARINVS. Equidem de hoc diligenter paratus sum disputare siquidẽ uolueris stare à ueritate. Eutro. Adsunt homines clari & celebres, ipsi dicant si pote à iusto recesserim. Quòd si tu certis destinatisq; præiudicationibus addictus sis & quasi cõsecratus, non par est hanc notã mihi inurere. Mar. Si in animo sedeat fixũ & statutũ uere & integrè in hac quęstiõe uersari, his, quæ à philosophicis præcepta traditaq; sunt, reiectis, solis scripturis credite. Adam. Sane scripturis suadeamus. Eutr. Apertum est & confessum, quæ sit assertio utriusq;. Mar. Puto uos inique hanc ingerere controuersiam. Adam. Facile conuincet orationis cursus, num perperã sit à nobis iniecta hæc quæstio. Mar. Præscribat mihi Adamant. et notet cuiusmodi corpus resurrecturũ sit: An quo sumus circundati & colligati, an aliud spirituale? Adaman. Dico resurgere hoc corpus quod circumferimus. Mar. Hinc suppetit argumentum illustre, quod hanc * insidiosam prosternet fallaciam. Hominis etenim corpus cùm fluxum & caducum sit, à pueritia usque ad senectutem non idem manet. Quale igitur resurgere dicis, corpus'ne puerile, an senile? Adamant. Qui pictores parietũ sunt, & nauium fabricatores, & gubernatores, & nautas marinos exprimere norunt & delineare, sed naues ipsi fabricari, aut gubernare nesciunt. Eodem modo effutit Marinus cuius nec experientiam nec probationem tenet. Eutropius. Cupio manifestius adhuc intelligere quamobrem primæ ætatis corpus cum grandiori non sit idem. Marinus. Corpus cum infirmæ sit & debilis substantiæ paulatim defluit, omninoq; quod ex cibo accressit, morbis consumitur uel in ætate ineunte uel ingrauescẽte

quod

quod tametsi maximè fluit & deficit, ex nutrimento tamen alia accedit substantia.
Ergo quale corpus resurrecturum ais, illud'ne morbis attritum, an puerile, an senile? Adamantius. Etsi tu quidē decreti immemor ad medicinam diuertas, etiam *Solutio.*
quum ex scripturis te fidem auditoribus facturū pollicitus fueris, attamen non grauabor & ipse licet facultatem medendi non satis certò sciam, hæc cerebri tui sensa re uincere & proterere. Nam si fluente substantia aliud & aliud corpus fieret, excisas etiam partes ut auriculam, ut digitum, ut nares per alimentū repleri restituiq; oporteret. Quin & uulnerum cicatrices ad ætatem usque senilem impressæ non manerent, si modò (ut tu opinaris) ita corpora colliquescerent: sed morbis labefactatis corporibus statim fiunt alia. Cæterum quum anima ea quæ ipsa expetit non recipit, *ὁ ἰώμ.*
corpus constringet & contrahet, sicuti uiator quæ humefacta sunt comprimit. Cùm uerò à se concupita accipit, ad iustam suam molem redit: & pinguiora fiunt & quasi intumescunt. Nec enim quāprimum ex morbo corpus recreatum ac releuatum fuerit, quæ tanto tempore augescunt, ea subitò restaurantur in integrum. Eutropius.
Si corpus ita dilaberetur, & aliud atq; aliud diuersum fieret corpus, nullo modo inueniri posset quod suam recuperaret substantiam. Marinus. Quonam modo istuc? Eutropius. In homine cape exemplum. Si ex cera quis hominis statuam *ἀνυπόστα- τον quasi re substantiale.*
conformaret, & primùm quidem exigua substantia & pusilla efformaret, aliamq; denuò ceram funderet atque temperaret, eamq; in quandam altitudinem magnitudinemq; refingeret, non esset id factu procliue: Sic enim quod factum est, finiri & absumi poterit, quoniam prima ceræ substantia deperit, & attemperatur altera, nec statuarius operi suo ultimam manum imponeret: Homo autem à puero suam habet essentiam, & puerili existentia manente salua, ad maiorem excrescit magnitudinem, *Simile.*
unde & uestigia uulnerum usque ad senectam durant, & membrorum præcisiones.
Quarè frustra dicis corpus esse fluidum & labile. Marinus. Si corpus à primis usque annis ad ætatem grandæuam resurget, respondeat, qualis'nam sanguis resurgit cum homine? is'ne qui in uenarum incisionibus, an qui in sanguinis profluuijs emanat? Homines autem non pauci quotannis uenam secant & excernunt. Dicat mihi ergo cuiusmodi sanguis unà cum homine resurgat? Adamantius. Qui uenas incidunt, non purum & natiuum, sed aduentitium & quasi nothum sanguinem egerunt, qui ex humoribus redundat. Similiter & in eruptionibus sanguinis, non is qui genuinus & uiuidus est, exilit. Quamobrem hi qui medicinam probè callent, quia sciunt illum ex humoribus affluentem & rubescere, & sanguini cōcolorem fieri, generosum & bonum sanguinem non attingunt in sectionibus, sed omnis corruptus, qui ater dicitur, emittitur: Flauo autem & uitali ebulliente, στάλσεις, id est, compressiones quasdam ad sistendum apparant, ne ille incorruptus & liquidus sanguis effluens, animal dissoluat & perimat. Eutropius. Insulsa est hæc sententia, quæ ex cibo proueniunt, spuria & adulterina, ea propria & pura ducere. Cibus enim intromissus & in succum extenuatus, partim in sanguinem, partim in pituitam, partim in saliuam excernitur. Omissis ergo his quæ remotiora sunt, accedite ad ea quæ sunt causæ ac instituto coniunctiora. Marinus. Homo ex terra, & aere, & aqua, & igne constituitur. Proin ubi moritur & dissoluitur, unaquæq; substantia, id quod sibi proprium est recipit, ueluti pars ignis ignem, aquæ aquam, aeris aerem: terra denique ad terram se adiungit & agglutinat. Quo igitur modo fieri poterit ut homo resurgeret, cuius partes liquefactæ ita concrescunt & coalescunt inuicem? Perinde est ac si quis in profundum maris aquam effunderet, & eandem rursus haurire contenderet, quum res sit quæ confici nequeat. Necesse itaq; alium hominem pro alio resurgere. Adamantius. Tua opinione, Deo homines fortiores esse ostenduntur, & uanum est Seruatoris pronunciatum: Quæ apud homines sunt impossibilia, apud Deum possibilia sunt. Marinus. Quo tandem pactò Deum superant homines potentia? Adamantius. Quoniā homines uinum aqua confusum seiungunt usi arte & scientia, argentumq; ab ære separant, aliaq; huiusmodi complura no runt se-

Secunda obiectio. *Responsio.* *Tertia ratio philosophica.* *Depulsio à comparatis.*

runt fecernere. Deus autem qui uiribus inuictus & insuperabilis, artifex & opifex omnium, cui aer, aqua, terra obsecundant, cui timore seruiunt, & per omnia suas partes obeunt, quomodo non unicuiq; in resurrectione corpus suum proprium redderet? Siquidē ignis Deo subiectus est, & nutui obedit: Tres enim fratres in caminum ignis proiectos non læsit, sed uiuos & saluos Domino tradidit. Aqua quoq; Ionam acceptum in profundo tres dies & noctes integrum restituit: Aer Eliam in cœlum subuexit, terra Lazarum quatriduanum reddidit. Sed & dulces aquas, ubi iam in mare influxerint, ibiq; commixtæ uoluuntur, rursus per nubes edulcat, & à salsis diuisæ, longē lateq; fluunt, ut & Propheta ait: Qui aduocat aquam maris, & diffundit eam super faciem terræ. Eutropius. Quum receperit se demonstraturum ex scripturis, ad physica & medica delabitur quò homines Deo potentiores comprobet. Marinus. Promptum est ac facile mihi ex scripturis ostendere, si æquus fuerit Adamantius. Eutropius. Non Adamantius causa est tuæ aberrationis, sed animus contendendi aculeo stimulatus. Adamantius. Conniuendum est & indulgendum, ut quæ uelit censeat: ego uerò me comparaui & præmuniui, ut obuiam eam omnibus, quum mihi subsidio sit ueritas. Marinus. Quibus'nam scripturis fidem habes, ut confirmem ex illis carnem non resurgere? Adamantius. Omnibus classicis quæ in Testamento probata sunt, assentior. Marinus. Recito decretum Dei in primo Testamento loquentis: Non manebit spiritus meus in istis hominibus, quia caro & sanguis sunt. Adamantius. Si itaq; dicit: Non permanebit spiritus meus in istis, certum est quod in alijs requieuerit. Hoc nanque (istis) omnino particularis causa est, non generalis in omnes sententia. Marinus. Suadebo tibi ex scripturis nec prophetas nec apostolos mentionem carnis et sanguinis fecisse, sed solius duntaxat animæ, quam & seruare precibus enixi sunt. Primum Dauid, Quia liberasti, inquit, animā meam de morte, & rursus idem, Sitiuit anima mea ad Deum uiuentem. &, In te confidit anima mea, & in umbra alarum tuarum sperabo. Præterea, Non relinques animam meam in inferno. Vides eos orantes ut seruare possent solam animam, non carnem & sanguinem. Adamantius. De anima constituamus. Ecquid est, mortalis, an immortalis? Marinus. Perspicuum est immortalem esse. Adamantius. Quomodo ait ergo, Ne tradas bestijs animam confitentem tibi. Bestiæ animam poterunt perdere, quum sit immortalitati consecrata? Eutropius. Belluæ non animam infestant, sed corpus. Quum enim dicit, Ne tradas bestijs animam confitentem tibi, profectò totum hominem appellat animam. Adamantius. Clarius te edocebit scriptura, quòd hominem ex corpore & anima conflatum uocet animam. Et erant, inquit, filij & filiæ Iacob animæ triginta tres. Adde & illud, Descendit Iacob in Ægyptum cum animabus septuaginta. Eutropius. Fortè (ut Marino uisum est) incorporei descenderunt in Ægyptum Iacobi filij, sed confessum est scripturam integrum hominem uocare animam, nec opus est hîc ancipites uacillare. Marinus. Apostolum testem affero prophetis ueriorem, corpus esse animæ uinculum, & remoramentū, ac causam malorum omnium, de quo dicit, Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Adamantius. Quomodo uinculum animæ est corpus? Marinus. Quum anima peccatis commaculata, Dei mandatum uiolasset, tunc inquit, Fecit eis Deus coriaceas tunicas, & induit illos, hoc est corpus, ut & propheta Ieremias captiuos nos uocat, quod Deus animam concatenarit cum corpore. Quum ergo omnium malorum causa & fomes corpus ita se flagitijs conspurcauerit, quid? dices'ne resurgere ut in uinculis deuincta semper torqueatur anima? Adamantius. Affirmabas animam, propterea quod peccasset, teneri constrictam in corpore, mox subijciens dicis fuisse omnium malorum causam animæ, & eam tamen antequam illigaret in corpore, peccasse. Quarè si possit anima absq; corpore peccare, quæ causa est corpus animę ut peccaret? Eutropius. Si dicas animam priusquā uincta erat, deliquisse, superfluū est causari omniū malorum radicē corpus extitisse. Nam si ante corpus

Ab exēplis. *Rationes ex scripturis.* *Gen. 6* *Depulsio.* *Psal. 15* *Responsio.* *Anima totus homo.* *λγ.* *Rom. 7* *Gen. 3*

corpus tranſgreſſa fuerat & ſoluta nunc à corpore, denuo tranſgredietur, quia antè ſci
licet ſe peccatis immerſerat. Itaque cauſa non erit corpus, ſed anima. Adamantius.
Si uinculum animæ corpus eſſe ſtatuat, uinculum autem coercere ſoleat peccantes
& cohibere ne in ſcelera proruant, corpus non eſt animæ uinculum aut impedimentũ
ſed adiumentum. Mar. Et quomodo. Eutropius. Vinculum nõ cooperatur
aut adiuuuat ligatum ad peccandum, ſed retrahit uinctum & continet. Corpus uerò
ſtimulat animam ad homicidia & adulteria. Palàm eſt igitur deum animæ adiunxiſſe
corpus, non ut uinculum ſed adiutorium & adminiſtrum. Mar. Reſpondeat A- *Paulus*
damantius, num credat Apoſtolo. Adamantius. Credo in omnibus Chriſtifero χριστοφό-
& ſpirituali Paulo. Mar. Si credas illi, pronunciantem audi & eloquentem. Caro ρος
& ſanguis regni dei hæreditatẽ conſequi nõ poſſunt, nec corruptio incorruptionem.
Quid hoc apertius, quid dilucidius eſſe poteſt? Hoc profectò argumentum hac anti- 1.Cor.15
theſi informatum, & ex contrarijs confectum profiteor. cui nemo poſſet obſibilare cũ
clarum & uerum ſit. Adamantius. Qui ab Apoſtolo dicta ſpiritualiter & intelli *Dilutio*
genter non intelligunt, nuda uerba intendentes, à uero excidunt. Apoſtolus enim car
nem & ſanguinem turpes & flagitioſſimas actiones nominat: qui carnalia ſapiunt, car
nales appellans, qui ſpiritualia faciunt, ſpirituales. Agè citabo tibi ipſum Apoſtolũ di-
ſerte uocantem carnales qui non ſecundum fidem uerſantur, ſed faſtu factisq; utuntur
carnalibus. Et hunc in modum, inquit, Sic ut iuſtificatio legis impleretur in nobis non
ſecundum carnem ambulantibus, ſed ſecundum ſpiritum. Qui namq; iuxta carnem
ambulant, quæ ſunt carnis ſapiunt, qui autem ſecundum ſpiritum, quæ ſunt ſpiri-
tus. Prudentia enim carnis inimicitia in deum, prudentia uerò ſpiritus uita & pax.
Vos autem non eſtis in carne, ſed in ſpiritu. Reſpondeat, hi quibus hæc ſcripta ſunt,
an ſine carne fuerunt? Item: Lacte enim, inquit, uos potaui, non cibo. Nondum e-
nim poteratis. Nam adhuc carnales eſtis, quãdiu enim inter uos contentio & diſſidi-
um, nonne carnales eſtis? Cum enim dicit quis, ego quidem ſum Pauli, Alter, ego
Apollò, Nonne carnales eſtis? Itidem: Quando enim eratis in carne, affectus pecca-
torũ quæ ſunt per carnem uigebãt in uobis. Nunc autem non eſtis in carne ſed in ſpiri
tu. Quanquam carne exuti non erant. Etenim demonſtrant hæc omnia carnem eum
appellare carnalem & improbam conuerſationem. Sicut & hominem: Quis enim
ignorat & ſi dixerit alius ſe Pauli fuiſſe, alius Apollò, eos tamen nihilominus fuiſſe *Caro homo*
hominum filios ex ſubſtantia, uel eos quibus ſcripſit, Quando eratis in carne, & tunc
quantum ad ſubſtantiam carnis expertes non fuiſſe? Quippe appellauit carnem, car-
neam & corruptam uitę inſtitutionẽ quam meritò de ſpe deturbat & deijcit, ut quæ re
gnum dei hæreditate poſſidere non poterit. Si datis ut fieri poteſt carnem quidẽ cor-
poris, in hanc ſpei ſocietatem uenire non poſſe, quæ tandem Baptiſmi & lauacri utili-
tas? Ad hũc enim modũ Apoſtolus, Hæc inquit, quondam eratis. At abluti eſtis at ſan *Argumenta*
ctificati eſtis. reſpondeant, quid eſt illud, lotum & ſanctificatum? Cæterum quia fauto *pro Reſur-*
res Megethij, auditores ſunt, ideò ex eorum Apoſtolico cogor depromere, oratione *rectione.*
ad utrunq; conuerſa. Paulus igitur ſcribens Galatis ſic habet. Quod uerò nũc uiuo
in carne, in fide uiuo filij dei qui dilexit me. rurſus. Aliorum quidem nemo mihi teme
re faceſſat negocium. Ego enim ſtigmata Ieſu in corpore meo porto. Agè dum, uidea
mus quid hęc ſibi uerba uelint: Quod uiuo inquit in carne, in fide uiuo. Conſtat fidei
uitã in carne eſſe: ſtigmata Chriſti per quę nobis ſalus eſt corpus geſtare. Quo pacto
igitur quod portat ſalutis notas & impreſſiones, uitamq; fidei habet non ſeruetur? ut
iſti aiunt. Aut enim nihil emolumenti percipit quod fidei uitam & Ieſu ſtigmata cir-
cumfert: Aut ſi hinc ſalus eſt, Caro conſeruata eſt. Hęc ita eſſe cõfitetur. Corinthijs por
ro epiſtolam ſcribens. Non ſcitis quod corpora ueſtra ſunt membra Chriſti, tollens
igitur membra Chriſti faciam membra meritricis? Abſit. Si enim Chriſti membra ſunt
corpora, uel membra Chriſti pereunt, uel ſeruatur caro. Mar. Corpus non car-
nem nominat. Adamantius. Ex his quæ inferuntur emergit. An neſcitis inquit
quod qui adglutinatur meritrici unum corpus eſt.? Erunt enim inquit duo in carnem
unam. At porro ait, uir enim nõ debet uelare caput, cũ ſit imago & gloria dei. Si quod

tectum eſt corpus ſit quod apparet, ſcilicet caro, hoc etiam gloria dei & imago eſt.
Ergo & ſalutem adipiſci poterit. alioquin niſi ſalutis capax & particeps ſit, eſſe non
Syllogiſmus. poteſt dei imago & gloria. Eſt autem ut ſcriptum eſt imago & gloria caro. Planum
igitur eſt, quemadmodum hoc accipit, ſic & ſalutem poſſe conſequi. Atqui lucidius
quo te doceam iube fundamentum Apoſtoli huic recitari. Eutropius. Recitetur.
1.Cor.15 Adamantius. Lego in prima ad Cor. in hunc modum ſermocinantem. Quid facient
hi qui baptizantur pro mortuis, ſi omnino mortui non reſurgunt, quid baptizantur
ἀποθνήσκον pro illis? quid & nos periclitamur omni hora, & omni die * morientes * per ueſtram
τες. gloriationem, fratres, quam habeo in Chriſto Ieſu domino noſtro, ſi ſecundũ hominẽ
νὴ ὑμετέραμ cum beſtijs depugnaui, Epheſi. quid mihi lucri ſi mortui non reſurgunt, Edamus & bi
bamus cras enim morimur. Ne erretis. Corrũpũt mores bonos colloquia mala. Exper
giſcimini iuſtè & ne peccetis. Nam ignorationem dei nonnulli habent. ad pudorem
uobis loquor. At dicit aliquis, quomodo reſurgent mortui? Quali autem corpore ue-
nient? Stulte, tu quod ſeminas non uiuificatur, niſi mortuum fuerit. Et hoc quod ſemi-
nas, non corpus quod naſcitur ſeminas, ſed nudum granum, puta, tritici aut alicuius
ex cæteris. Sed deus illi dat corpus ut uoluit & unumquodque ſeminum corpus pro-
prium recipit. Non omnis caro eadem caro, ſed alia quidem eſt caro hominis, alia ue-
rò caro pecorum, alia piſcium. Et corpora cœleſtia & corpora terreſtria. Et alia quidẽ
gloria cœleſtium, alia uerò terreſtriũ, alia gloria ſolis, & alia gloria lunæ, alia gloria ſtel
larum. Sella ſiquidem à ſtella differt in gloria, ſic & reſurrectio mortuorum. Et paulò
poſt ſubnectens ait. Ecce myſterium uobis dico. Omnes quidem non dormiemus, ſed
omnes immutabimur in puncto, in momento oculi, per extremam tubam. Clanget e-
nim tuba, & mortui excitabuntur incorrupti & nos immutabimur. Oportet enim cor
ruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. Ma-
rinus. Non hoc corpus dicit reſurgere, ſed aliud, ex eo quod dicat, Deus autem dat il-
li corpus prout uult. Adamantius. Triticum in terra ſepultum, denuo reſurgit triti-
cum, & homo terræ traditus homo reſurgit, non alius factus, iuxta illam Apoſtoli uo-
cem: Vnicuique uero ſeminum proprium corpus dat. Eutropius. Iſta expoſitione
non egent. Adeò clarè & citra ambiguitatem dicta ſunt ab Apoſtolo. Neque enim fie
ri poteſt, ut terra inhumetur anima, nempe uel iſtorum confeſſione immortalis. Ada-
mantius. Imò hæc caro, quæ ut triticum ſata eſt. Videmus etenim corpus, quaſi triti-
cum, ſeri: Tu enim, inquit, quod ſeminas non uiuificatur, niſi prius fuerit mortuum.
Quid eſt ergo quod ſeminatur, & in terram proiectum? uidelicet caro. Marcus. At-
qui uides eum dicere, Non corpus quod naſcitur ſeminas, ſed nudum granum tritici.
Adamantius. Quemadmodum triticum nudum uoluntate Dei ſeminatum reſurgit,
herbam aſciſcit, ueſtitum eſt, & caule ſpecioſum redditur, non mutatum in aliud, præ-
terquam quod natura antè fuit: ſic & homo humo conditus, & rurſus uoluntate dei re
ſurgens immortalitate amictus eſt, ſicuti commemorauit Apoſtolus, oportet autem,
inquit, mortale hoc induere immortalitatem, & hoc corruptum induere incorruptio-
nem. MEGETHIVS. Non hoc enunciat in noſtro Apoſtolico. Adaman-
Megethij tius. Quomodo ergo? Megethius. Non dicit, deus illi dat corpus ut uult, ſed, de-
cauillum. us illi dat ſpiritum ut uoluit: Seminatur corpus animale, reſurgit corpus ſpirituale,
ſeminatur in corruptione, reſurget in incorruptione. Adamantius. Tua igitur opi
nione & iudicio dat illi deus corpus ſpirituale. Cuínam à deo ſpirituale hoc datur? Et
quid illud eſt quod accipit? Marinus. Id quod accipit eſt anima. Adamantius. Er-
go'ne ſepelitur anima? Eutropius. Quamuis animæ immortalitatem ſtatuerit, non
ſolum tamẽ eam nunc morti ſubiectam, ſed ſepeliri etiam in terra nobis ſuadere com-
pellitur, cum res in confeſſo ſit, corpus ſepeliri. Sed abſurdum, in iſtis tempus conte-
rere, & hæc uentilare diutius: nam hic ſermo abundè & plenè nobis aperuit omnia.
Adamantius. Forte non uidetur iſtis ſatis copioſa & iuſta Reſurrectionis huius per-
tractatio. Aliquantulum feras & aures adhibe Apoſtolo adhuc dicenti explicatius.
2.Cor.3 Quòd eſtis Epiſtola Chriſti miniſtrata à nobis, ſcripta non atramento, at in ſpiritu dei
uiuentis, non in tabulis lapideis, at tabulis cordis carneis. Itaque niſi caro reſurgat, ut
eſt

est istorum dementia, nihil prodest Christi epistola carneis cordibus inscripta, spiritu dei uiuentis. Sed non in irritum Epistola Christi fuit scripta dei uiuentis spiritu, at ut uitam det ijs in quibus scripta est, quod in sequentibus declarauit Apostolus: Si enim quod abolitum est, in gloria fuit, multò magis in gloria est quod manet, & non abolitum est. Ac si in carneis cordibus epistola Christi exarata est, manent sanè & corda carnea, in quibus remanet & id quod inscribitur, & non obliteratur. Item, Habemus igitur thesaurum nostrum in testaceis uasis, ut excellentia sit potentiæ dei, & non nostrũ. Eligant ergo isti phalerati Rhetores, & erroris oratores, quo modo hoc scriptum intelligent: in quo uolunt hunc thesaurum esse scriptum? In homine interiore, istorum sententia. Si interior ergo homo testaceus est, testaceum uas secundum illos erit & anima. Imò caro uas testaceum est, quod est, ut ille sentiũt, homo exterior. In carne igitur thesaurus erit. Et è duobus alterutrum erit uerum: aut perit quod tantum habet thesaurum, aut caro citra contradictionem seruatur, in qua thesaurus est. Et iterum: Nos enim qui uiuimus, ad mortẽ tradimur, ut & uita Iesu manifesta fiat in mortali nostra carne. nec opus habet explicatione: cum dicat uitam Iesu in carne patefieri. Rursus, Quãdo absorbebitur mortale ab immortalitate. Quid aliud potest intelligi, quàm id quod est mortale, ad uitam peruenire? Et rursus, Ego igitur ipse mente quidem seruio legi dei, carne uero legi peccati. Nulla igitur nunc condemnatio his qui sunt in Christo Iesu. Lex enim spiritus uitæ in Christo Iesu liberauit nos à lege peccati & mortis. Si quidem mens legi dei seruierit, legi autem peccati caro, liberauerit etiam nos in Christo Iesu lex spiritus uitæ à lege peccati & mortis: nimirum id à peccato liberauit, quod legi peccati seruiebat. Seruiuit autem legi peccati non mens sed caro: Liberatur ergo à morte caro. Qua autem ratione salutis particeps sit, quod lege uitæ spiritus in Christo à morte liberatum est, ipse dicat. Me namque pudet refutare pluribus huius inscientiam. Eutropius. Comprehensim & summatim omnium malorum causa est ignoratio quam Megethius, & Droserius, & Marcus, Valens & Marinus à lacte nutricis suxerunt in eaq; creuerunt ac adoleuerunt, à recta uia optimaq; sententia auersi. Quæ autem consentanea probabilitas est, isto quidem sermone seruari posse? Typo enim & figura præcedente, necesse est, eos qui uident corrigi: correctio infigurata & typo non illustrata nunquam potest admitti. Adamantius. Si prudentiæ tuæ uisum sit, parumper sustine & attende quid dicat Apostolus, ab illis dudum citatus, quò eorum posses discere & perspicere amentiam. Schetæus enim Marcion fraudulenter Apostoli quidem uerba detorsit, non præteriuit tamen omnia, quomodo & isti quoque adhuc, quæcunque ipsorum non congruant sententiæ, omnino resecant & prætermittunt. Quamobrem ego quæ sunt ab illis parum intellecta & omissa ipsis repugnantia, ea uelut racemos ex uerbis apostolicis ac propheticis decerpens, tuæ sapientiæ pro palàm offeram & exhibebo. Dicit autem ita Apostolus. Mulieres in ecclesia sileant, non enim permissum est illis loqui sed subijci, ut & lex dicit. Et insuper: Tertiò nunc uenio ad uos: In ore duorum aut trium testium stabit omne uerbum. Sic & Apostolus hic sine dubio legem uidetur sequi, cum ait: Tũ fiet sermo, qui scriptus est: Absorpta est mors in uictoriam, ubi tua ô mors uictoria? Dicant mihi, ubi ipsis scribitur hic sermo nisi in lege & Prophetis? Aut ergo quasi lege soluta dicit futurum illum sermonem qui ibi scribitur, aut implenda. Est enim hoc in numero rerum adeò impossibilium contradicere legi, & legem profiteri, ac in lege scripta euentura dicere. Ephesiis autem per epistolam scribens: Memores, inquit, quòd uos quondam gentes, uocati præputium, ab ea quæ dicta est circumcisio in carne, manibus facta: quòd eratis in tempore illo absque Christo, abalienati à repub. Israelis, & hospites testamentorum promissionis spem non habentes, & sine deo in mundo: Nunc autem uos qui procul quondam eratis, facti estis prope per sanguinem Christi. Cuius ergo promissionis ibi facit mentionem, à qua extranei sunt, Christo carentes? An nõ quam ille Deus extraneus,

Syllogismus · *Ignorãtia.* · *Ad defensiõnẽ legis transitio.* · 1.Cor.14 · 2.Cor.13 · 1.Cor.15 · Eph.2

neus, & ut isti censent, ignotus appromisit? siquidem tum pollicitus est is, qui ante Tiberij Cæsaris tempora nunquam apparuit. Aut quo modo ignotus erat illis qui antè locutus est, & antè promisit? Docet autem disertè eos à testamento Israelis alienos
2.Cor.1 fuisse, ἀθέους id est, deo carentes esse asserens. Et rursus ait, quæcunque enim promissiones erant dei in ipso sunt, etiam. Si enim extraneus, & nunc primùm uisus, nec cuiquam antè notus, si non promisit, certè alius quàm creator, qui promiserit, non erat. sed uolo clarius edocere, Christum ex lege prædicatum fuisse, & etiam ex Prophetis, quoniam de Ioanne locutus dicit ipse seruator, Ipse est de quo scriptum est, Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit uiam tuam ante te. Hac ergo promissione facta per prophetas, præcursorem domini mittendum coram facie ipsius, uiam domini præparaturum: poterunt'ne alium Ioannem ante faciem eius missum ostendere? Si enim ante Christum alius quispiam à creatore legatus uenerit, proferant. Dein si alius nemo excepto solo domino nostro Iesu Christo apparuit, & ante faciem eius est Ioannes, perspicuum est, tunc promissam fuisse, quæ aliquando impleta est, promissionem, & nullius filius est Christus nisi creatoris dei, cuius etiam erant Prophetæ & lex. sed & Apostolus ipse an non apertè Christum ex lege prædicat,
1.Cor.10 Corinthijs dicens: Quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes per mare transierunt, & omnes per Mosem baptizati sunt in nube & in mari, & omnes escam spiritualem ederunt, & omnes potum spiritualem biberunt, biberunt enim ex spirituali consequenti petra, Petra autem erat Christus. Quis non demiretur istorum insaniam, hæc quidem legentium, sed non intelligentium? Seu etiam illud oraculi quis
1.Cor.5 uelit accersere, Pascha nostrum immolatus est Christus: quod pascha à conditore
1.Cor.15 in lege sancitum est. Marcus. Hæc ab Apostolo audiuisti, illa uerò dicentem au-
Paulus, dire non uis: Primus homo Adam factus erat in animam uiuentem, ultimus * Do-
ἀδάμ. minus in spiritum uiuificantem. Primus homo ex terra terrenus, secundus dominus de cœlo. Adamantius. Apertè indicauit Apostolus, tum primum Adamum, tum secundum dominum eiusdem & non alterius cuiuspiam dei fuisse. Etenim sit sanè scriptum in hanc formulam: Primus ex terra terrenus homo Adam, & secundus de cœlo dominus, superuacanea tamen est hæc confictio. Nam hoc quod perscriptum est, non aliter quàm in lege scriptum inuenietur: Cœlum etiam, unde dominus descendit, non alterius dei esse monstratur, quàm creatoris. Eutropius. Cœlos'ne obtinet Bonus? Mar. non cœlos creatoris. Eutropius. Peregrinatur'ne igitur ut aduena apud creatorem? Marcus. Proprios habet cœlos Bonus. Eutropius. Ergo confessum est & bonum esse creatorem cœlorum. Marcus. Cœli illius boni non sunt manufacti, sed ingeniti. Adamantius. Si ingeniti, igitur & innominati, quod enim ortu caret, caret etiam nomine. Præterea casum & fortuitam temeritatem cum Epicuro astruunt. Marcus. Quomodo id tandem? Eutropius. Apostolus dixit, secundus ex cœlo Dominus, ut uos dicitis, ex quo igitur cœlo perquirendum est: Si ex creatoris, apparet Christum esse creatoris: si ex altero, ut inquis, cœlo, an ingenitum posset ab ingenito disterminari, quærendum est. Ad. Fortassis, iuxta istos, quod tamen fieri non potest. Tum licet cœlis non utatur creatoris, nominibus tamen. Vnde enim habuerunt cœli nomenclationem? An non manifestum est ex lege? Sic enim ait:
Gen.1 Vocauit deus firmamentum cœlum. Specta mihi & profligatam hanc impiamque audaciam, quibus modis scripturam adulterant. Deum enim Christi generationem secundum carnem tollere & amoliri moliuntur, mutarunt hoc, secundus homo, & suppofuerunt, secundus Dominus, parum uidentes, uel carnem & spiritualis etiam Christi ortum necessariò debere fateri: uel illum Adamo posteriorem esse. Cum enim audimus, Erat primus & secundus, quid innuimus aliud quàm hoc, si ille primus erat, Dominus autem secundus, consequens est posteriorem Dominum Adamo intelligi? Rursus enim scribit ad Corinthios Apostolus: Quòd deus qui iussit ex

ex tenebris lucem splendescere, ille illuxit cordibus uestris ad illustrationem noticiæ gloriæ ipsius in conspectu Christi. Quis ergo deus ait, ut elucesceret lux ex tenebris? Cui ait? & quando? Inueniemus certè, modo diligenter quæramus. Quem prædicat Deum Apostolus? unde est illud, quod datur nobis luminis ex facie Christi? Si enim is qui refinxerat & bonus deus, quomodo isti iactitant, hoc alicui aut aliquibus dixit: inuenitur uidelicet ignotus ille etiam docuisse aliquando, & alicui dixisse & aliquid. Si dixit, falsum illum incognitum asserere, & nunquam reuelatum esse, nec ad alicuius unquam noticiam peruenisse. Si quippe sit locutus antè, & promiserit: nec obscurus erat, nec tunc primùm, ut aiunt, sub Tiberio descendens in Capharnao apparuit. Si autem non erat ille qui lumen promisit, sed creator, illius sumus & nos qui illuminamur. Ergo & Christus lucet in oculis coram, luce nimirum creatoris. Nam bonus, inquit, ignotus erat. Ephesiis autem Apostolus missa epistola dicit: Et ueniens Euangelizauit pacem uobis qui eratis longè, & ijs qui propè, quia per illum habemus accessum utrique in uno corpore ad patrem. A quo ergo nos longè aberamus & Iudæi propè? An, quomodo istis placet, ab exotico & alieno deo? At quomodo iudæi propinqui erant illi, quem ignorarunt perinde atque nos, cui nec obediuerunt unquam nec attenderunt, alterum deum colentes, qui, ut isti dicunt, Boni institutioni atque decreto renititur? Proin dicit, per quem habemus aditum utrique ad patrem. Ad quem patrem? An ad eum scilicet qui nos creauit? Sed adhibebimus oraculum ex ipso eodem Apostolo certissimum, cui contradici non potest, unum esse omnium & conditorem & nostrûm & uniuersæ creaturæ solum deum bonum, cuius & mundus est, & uniuersa. Paulus enim inquit: Vnus deus pater omnium, & in omnibus nobis pater, super omnia Deus. Quis itaque ille censebitur? Anne is, istorum arbitratu, bonus neminem creans nostrum, nullius omnino effector aut opifex? Vel quorum pater erit? non enim nos possumus illius esse filij à quo geniti non sumus. Propheta tamen, Nonne, inquit, Deus condidit nos? Et pater omnium nostrum est? Marcus. Credentium pater est hic bonus, ait namque Paulus, quòd in adoptionem filiorum adsciti sumus. Eutropius. Vides'ne Marce auditores ineptum tuum & rude litigandi studium deridere? Non enim dixit Apostolus, Vnus pater fidelium, sed omnium, & per omnia & in omnibus. Marcus. Imò sic habet: In adoptionem filiorum accepti sumus: Quis unquam propria cooptat in filios? Adamantius. Erit proinde malus qui ab inuito aliena accepit, bonus autem ille qui consensit. Quòd autem Paulus deum creatorem esse referat, certò & indubitatò licet ex illo intelligere, qui ait: Deus corpus temperauit, ei, cui deerat, abundantiorem honorem tribuens. Clarius etiamnum accipe oraculum. Quare, inquit, nemo glorietur in hominibus, omnia enim uestra sunt, siue Paulus, siue Cephas, siue mundus siue uita, siue mors, siue instantia, siue futura, omnia uestra, uos autem Christi, Christus autem dei. Huius profectò dicti apostolici uis ac pondus eos inuitos etiam obtorto collo trahet, ut manus dare cogantur. Cuius enim dei uolunt esse Christum, respondeant. Marcus. Boni. Adamantius. Boni igitur & nos qui sumus Christi, & nostra, hoc est, mundus & uita, & mors, & præsentia & futura. Marcus. Mundus erat mali fabrica. Eutropius. Tum Christus & Paulus, & Cephas, & uita si tibi credimus, à malo erunt. Enimuero rixandi petulantia & contentio planè ad impietatem trahit. Adamantius. Non grauabor & alteram Apostoli sententiam adducere: Gratia, inquit, sit deo, qui nos semper triũphare facit in Christo, & qui odorem cognitionis suæ patefecit per nos in omni loco, quia Christi bonus odor sumus in his, qui seruãtur, & in his q pereunt, his quidẽ odor à morte in mortẽ, illis uerò odor ex uita in uitã. Ex quo igitur, omnia nobis sunt, manifestũ est ex eo etiã bonũ Christi odorẽ in uitã esse, ijs qui salui fiũt: odorẽ uerò mortiferũ, ad mortẽ ijs qui pereũt. Quocirca

Eph. 2
1. Cor. 3
Contentio.
2. Cor. 2.

hæc cum institores & tam insignis amentiæ caupones legant, eo'ne proiectæ malitiæ prolapsi sunt, ut dicant bonum & patrem Christi seruare, & alterum porrò conditorem mundi & hominum iudicare? Nam si ex uno omnia sunt, & nos sumus etiam, & mundus, & mors, & uita, & alia omnia: cumq; Christus odor sit, aliis quidem uitæ, aliis uerò mortis, ociosa profectò est & superflua alterius dei excogitatio. Et
Eph.3 quomodo non erubescant, loquente Paulo: Mihi omnium sanctorum minimo data est gratia hæc, inter gentes Euangelizare inperuestigabiles Christi diuitias, & illustrandi omnes ac patefaciendi quæ sit administratio mysterij reconditi à seculis in deo, qui omnia condidit? Hæc ordinatio à seculis erat, hæ sunt retrusæ & inuestigabiles Christi opes, & hoc est mysterium quod annunciat Paulus, & retegit gentibus. Et inde perspicuum est Paulũ esse creatoris apostolum, qui dispensationem in illo absconditam in lucem effundit, atque inuolutas & nunquã explicabiles Christi diuitias euoluit prædicatq;, nec alterius, sed eius qui creauit omnia. Quid? quod disertè citra controuersiam legem & præcepta agnoscit, quod quidem istorum opinationi contrarium est. & ait: Igitur lex quidem sancta, & præceptum sanctum, & iustum, & bonum: & rursum Peccatum, inquit, ut appareret peccatum per bonum mihi operatum est mortem. Cum ergo bonum sit, quod ex lege deriuatur, quemadmodum
Rom.7 Rom.5 scriptum est, donandum est uidelicet, bonum necessariò esse qui eam dedit: siquidem ex fructu arbor cognoscitur. Quinimo inquit, circumcisio quidem prodest, si legem præstiteris. Si autem circumcisio profuerit legem seruantibus, constat illis in bonum cessisse. Quis enim adeò mentis expers est, ut bona non fateatur esse, quæ utilia sunt & prosunt? Deinde petra data per Mosen erat Christus, ut ostendit Paulus.
Poculum benedictionis. Vel igitur Christum pronunciabunt bonum non esse, uel eum qui Petram dedit, bonum fatebuntur. Quando poculum benedictionis, & panem quem frangimus, sanguinis & corporis dominici communionem esse ait, nonne uult etiam, ut omnino bona intelligantur? Quod ni ita sit, cum malis erit sanguinis & corporis Christi Iesu communicatio, & lucis cum tenebris. Siue legant & quod in Euangelio scriptum est: Dominus aspiciens in cœlum gratias agit: ecquid non agit conditori gratias? Cum panem accepisset & poculum & benedixisset, quid? alterine pro creaturis conditoris benedicit? An potius illi qui effecit & exhibuit? Mar. Nos ex Apostolo & Euangelio edocti sumus, creatorem & creaturas ipsius malas esse. Adamantius. Quæ Christus bona fatetur, tu'ne dicis mala? Mar. Mundum nusquam appellat bonum, nec opera eius, dicit enim: Si essetis de hoc mundo, mundus quod suum est, amasset.
Matth.7 Adamantius. Adducam tibi ipsa seruatoris uerba, quæ in Euãgelio prodidit: Si quem ex uobis, inquit, petierit filius suus panẽ, num lapidem dabit ei? uel si petierit piscem, num serpentem reddet ei? uel si petierit ouum, an ei reddet scorpionem? Si igitur uos mali cum sitis, nostis bona dona filijs uestris dare. Quare cum bona confiteatur dona, panem, & ouum, & piscem, quæ sunt opificis creaturæ, cur non uellet illis etiam uerbis ipsum earum rerum creatorem bonum intelligi? siquidem arbor ex proprijs fructibus cognoscitur. Cum uerò Seruator dicit: Regnum cœlorum simile esse grano sinapis, uel fermento, uel sagenæ, uel alicui eiusdem generis, quid cogitant, aut quo animo affecti sunt isti, qui has creaturas, Dei creatoris, quibus regnum dei assimilat dominus, malas esse garriunt? De regno dei cogitent. Nam si granum sinapis malum sit, tanquam mali dei creatura, ut est istorum somnium, eodem modo quoque reliqua in eo loco & gradu ponenda sunt, & id ipsum regnum cœlorum, quod illis comparauit. Et quid expetimus illud, modo sit malum? Si bonum sit regnum cœlorum, necessario bonum erit & granum sinapis, & alia omnia quibus bonum dei regnum simile est. Mar. affero tibi expressa uerba Apostoli, quæ indicant alium esse mundi deum, hisce uerbis: In quibus deus seculi huius excæcauit sensus infidelium.

EVTROPIVS

EVTROPIVS ECCLESIAE MEMBRVM FIERI CVPIENS: *Epilogus.*

Sunt qui uoculas ex ſcripturis uenantur,quaſiq; hamo captant, & expiſcãtur captioſè quæ ſuo morbo & præiudicio ſeruiunt,qui uiam in cœlos planam & expeditam in barathrum & ſpinis intercluſa diuerticula conuertunt,quorum tu quidem ὑπερασπιστὴς es id eſt ſatelles ac ſignifer.Et ſi enim in his ſuperioribus & extremis uerbis fuſa ac copioſa ſolutio adhibita ſit,tu attamen non ſatis memor tui, obluctari & recalcitrare nõ deſinis. Quocirca par eſt, meo iudicio, ſipote meis dictis uelis acquieſcere, ambo enim me delegiſtis in iudicẽ, perſuaderi & ſubſcribere his quæ ab Adamantio de religione & pietate in deum ſunt conſtituta,teq; Eccleſiæ catholicæ,publicæ ſcilicet Chriſtianorum conſociationi aggregare: cuius ego,licet alienus, eſſe tamen filius percupio. Vide etiam omnes qui auſcultant fratres,hunc pia ſua teſtificatione collaudare.Diſputatis ergo omnibus & examinatis, quæ callidè & impiè corrogatæ ſunt,ſophiſticis argutijs:tempus uocat,ut hæc terminetur oratio: Quæ nobis fidem admodum æquabilem & lenem,& ueram enucleauit,ex qua omne eiectum eſt mendacium, eiecta eſt etiam fallax omnis imaginatio: Vnum & ſolum deum in ſancta & conſubſtantiali Triade oſtendit, non ſpurium aliquem, & arreptitium,& extraneũ,& nudum,aut nouum hoſpitem,alienarum rerum appetentem, ut impij hæretici dogmatizant, ſed diuitiarum ſuarum creatorem,cui omnia ſubdita ſunt: quocum nulla materia in eadem dignitatis ſede & æquabilitate collocatur, nec aliud quicquã eorũ quę opinoſi & factioſi homines calumnioſè ſubornant,præter filium & ſanctum ſpiritum: Eſt enim hæc beata Trinitas ὁμοούσιος,eiuſdemq; eſſentiæ,ac indiuidua:quæ ex his quæ non ſunt,ea quæ ſunt ex bonitate confecit,cuius uerbum hominem accepiſſe,& iuſtam diſpenſationem adminiſtraſſe uerè declaratum eſt,non erubeſcens propter noſtram ſalutem, quod creauit recipere,qui ueniens euangelizauit pacem & his qui longinqui, & his qui propinqui conſiſterent,qui te quoq; deo & patri reconciliaret, redemptione ſanguinis ſui quem pro mundo uniuerſo profudit, noſq; omnes diriget & confirmabit, ut pacatam uitã in omni pietatis officio cum ſumma grauitate tranſmittamus, relictiq; in hoc ſeculo laborum mercedem,& ueram uitam noſtram ab illo percipiamus: Vita enim noſtra abſcondita eſt cum Chriſto in deo. Quum uerò declaratus fuerit Chriſtus uita noſtra, cum Chriſto in deo & nos in gloria manifeſtabimur, qui ſanctè promiſit hominem & reſurrecturum, & unà cum corpore immortalitate perfruiturum: qui deniq; omnes propter libertatem arbitrij in iudicium uocaturum ſe conteſtatus eſt, cui nihil poteſt reſiſtere,cui omnis dominatus ſubditur:quem iure optimo omnis orbis colit,omniſq; Epiſcoporum corona,omnis eorum ſchola & auditorium,quibuſcum reges cuncti ac principes,qui piè credunt, in una ueritatis conſenſione ac conſpiratione congregantur,& propulſare mendacium atq; excludere moliuntur. Etenim hæc ſola eccleſia uerè & iuſtè & piè & ſanctè adminiſtratur,à qua ſi qui deſciuerint,ſeq; diſiunxerint,lõgè à ueritate diſcedunt,uerbo quidem & oratione tenus ueritatem ſe ſcire uẽditant,quando re uera tota uia exorbitant. Quamobrem æquum eſſe iudico, ut qui ſe Marinianæ hæreſi deuouerant, meæ ſententiæ dictionem & conſilium non aſpernentur: ſed fœdum hoc,monſtroſum ac pernicioſum dogma reſpuant, abſterſoq; pudore ad ueram & conſentaneam fidei puritatem redeant, ut nobiſcum diuinarum diſciplinarum myſtæ & initiati,nobiſcum ſalutem conſequantur.

Exhortatio.

ἀνακεφαλαίωσις. Fidei propoſitæ Synopſis

Eccleſiæ deſcriptio & Eccleſiaſticæ fidei.

Clauſula προτρεπτικὴ.

EPINI-

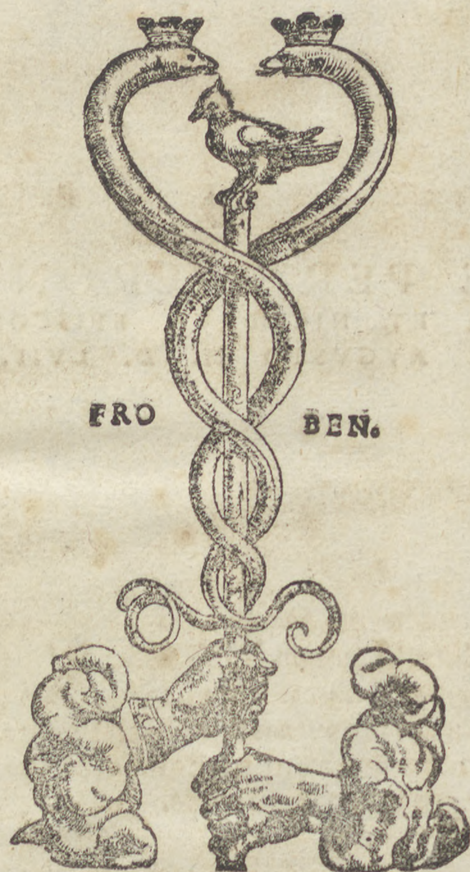
EPINICION SEU TRIUMPHALIS EUTROPII aliorumq́ʒ, ut apparet, auditorum, acclamatio in Adamantij Victoris Laudem celebrata.

O DIVINE, omni sapientia & intelligentia ornate, Pentadem dogmatum impiorum ducem & propugnatricem contra Deum furentem pulchrè detexisti: Idcirco te nos omnes fideles illa in Dauidis laudem decãtata uoce honoramus ac coronamus. Dauid tyrannum Goliad interfecit, & opinionem cum deo pugnantem iugulauit Adamantius: Et sustulerunt probrum à filijs Israel.

DISPUTATIONIS Origenicæ Laurentio Humfrido interprete Finis.

OPERUM ORIGENIS SECUNDI TOMI FINIS.

BASILEAE PER HIERONYMVM
FROBENIVM ET NICOLAVM EPISCOPIVM,
MENSE AVGVSTO M. D. LVII.

FRO BEN.

APOLL
CALIOP
TRALIA
EVTERP
1540